

16
22

Hic Expuncta est quaedam Epistola Desiderati Erasmi Authoris damnati, in commendationes Sigismundi Gelenii. —

B

T. LIVII PATAVINI LATINAE HISTORIAE PRINCIPIS DECADES TRES CVM DIMIDIA, LONGE TAMEN

quàm nuper emaculatiores, quòd nunc demum ad uetera contulerimus exemplaria, ubi quantum sit deprehensum mendorum, facilè indicabunt doctissimæ in hunc autorem Beati Rhenani & Sigismundi Gelenij adiunctæ Annotationes.

Addita est Chronologia Henrici Glareani, ab ipso recognita & aucta, cum gemino Indice, quorum alter, qui est orationum huius autoris, iam primum accessit.

Permitese este libro con esta nota de abaxo por el Indice del año de 1640 a 12 de abril ... fr Ant.º Blanca

BASILEAE IN OFFICINA HERVAGIANA ANNO M. D. XXXIX.

parum tuta, ut pote edita a Joanne Hervagio damnato, et thypografo malæ fidei

Cum priuilegio Cæsareo ad annos quinque.

GENEROSO EQVITI DOMINO FRANCISCO DILPHO SIGISMVNDVS GELENIVS S. P. D.

N COMMVNI OPERA circa emendationem Liuianæ historiæ, decebat quidem eum præfari, cuius partes in hac functione tanto potiores fuissent, quanto ipse omnibus ingenij dotibus antecellit: quãquam uererer ne uel hoc arrogantiæ speciem habeat, cum BEATO RHENANO homine iuuandis literis nato, quocunq; modo conferri aut coniungi, ni parata esset excusatio, quòd is ipse in consortium huius prouinciæ me ultro asciuerit: sed quandoquidem is, conscientia nimirum meritæ quum in castigando pro parte sua tum in annotando laudis securior, nihil amplius patrocinandũ huic negotio obstinate animum induxit: mihi tamen si uellem id permittens: equidem meam certe unius uicem solicitus, aliud patrocinium à Beato destitutus circumspectare cœpi. Et quamuis bonam causam me habere confiderem, malui tamen non solum iudicandi perito, sed etiam beneuolo atq; amico alicui eam credere. Qua in reputatione nemo te prior occurrebat doctissime Dilphe. Nam & pro mutua beneuolentia non detrectaturum patrocinium sperabam: & quatenus patrocinari oporteat, facile dispecturum pro insigni eruditione, qua non apud exteras solum, sed etiam longinquas gentes præclaram existimationem acquisisti: tametsi tu non hac una laude censendus es, sed multis præterea magnisq; dotibus: imaginum claritate, corporis specie, ingenij uigore, multarum gentium linguarum ac morum cognitione, quæ non exigua prudentiæ pars est: principum amicitia, in negotijs dexteritate, comitate in colloquijs, in conuictu ciuilitate, humanitate in officijs. Sed desino plura de te, præsertim apud te. Præstat fortasse indicare paucis, quibus præsidijs hoc negotium absolutum sit. Primum uir acerrimi iudicij Rhenanus, diligenti habita per collegia simul & cœnobia conquisitione, geminum exemplar omnium qui extant Liuij librorum, excepta dimidia Decade tertia, sibi comparauit: eo consilio, ut prælucente antiqua lectione, facilius mendarum tenebras discuteret. quis enim non uideat, ubi uetera archetypa tam inter se consentiunt, quàm à uulgatis editionibus dissonant, multo quum expeditius tum certius synceram lectionem restitui posse: atq; ita bonæ partis Liuiani operis collationem ac castigationem quàm accuratissime peregit. Reliquum pari cura, ne dicam religione, atq; eorundem exemplarium ope, ipse confeci: factumq; operæpretium haud quaquam pœnitendum, abundè declarabunt Annotationes subiunctæ. Visum est enim rationem singulorum reddere, nisi sicubi euidentior ea est quàm ut probatione opus sit. Ne quis igitur mihi hic protinus reclamet, tolli receptam lectionem: sed prius consideret, quid sublatum, quid'ue repositum. Equidem eam lectionem iustius pro recepta habendam censeo, quæ ante annos plus mille recepta est, quàm quæ proximis annis per typographorum oscitantiam primum irrepsit, mox numerosa uoluminum propagine latius in dies inualuit, doctis interim uel dissimulantibus uel aliud agentibus. Neque negauerim quosdam & ante nos quandoque uetera inspexisse exemplaria: uerum plurimum interest, quo pacto quis illis utatur. Id si cui dubium est, unum afferetur exemplum: non quòd libeat alienæ industriæ obtrectare, sed quia animaduerto esse qui non ita magni negotij putent antiqua uolumina legere. Aetate nostra adiectus est reliquo operi tertius quartæ Decadis liber, tum recẽs repertus in exemplari quod nos quoque in hac editione sequuti sumus. Et tamen non pauca loca in eo castigatorem fefellerunt, ob imperitiam legendi & scripturæ difficultatem: quemadmodum ex Annotationibus euidenter apparebit. Hanc igitur nostram opellam si tuo calculo comprobaueris, spes est cæteros doctos libenter tuo iudicio accessuros: quæ si non fallet, Plinij quoque Naturalis Historiæ castigationem, æquè ex gemini exemplaris utriusque emendatissimi collatione iam paratam, in gratiam studiosorum breui emissuri sumus. Vale, & me inter tuos habere perge.

DES. ERASMVS ROTE-
RODAMVS GENEROSO ADOLESCENTI CAROLO MONTIOIO S. D.

TSI NVNQVAM hactenus mihi contigit faciẽ intueri tuam iuuenis ornatissime, tamen in tuis ad me literis mirè puris, doctis, argutis, amicis, candidis, optimã tui partẽ animum, sic expressam uideo, ut nullus Apelles corporis effigiẽ in tabula repręsentare possit euidentius. Tam raras tamq; uarias naturæ tuæ dotes ista præsertim ætate, quum libẽter, tum summa cũ animi mei uoluptate sum exosculatus. Equidẽ nihil non præclarũ expectabam à Guilhelmi MONTIOI filio, sed ingenuè fateor, longè uicisti spem meã quam de tuo profectu conceperam. Eam epistolã non in hoc tantum seruabo, quò me subinde tui cõtemplatione delectet: uerum etiam ut hoc instrumento tecũ uelut obsignatis tabulis agere possim, nisi quà cœpisti perrexeris, donec operi pulcherrimo colophonẽ imposueris. Scribis te illa mea epistola, quam Adagijs præfixi, uelut in theatrũ productũ, ut uelis nolis cogaris, bene saltata fabula, multitudinis auribus oculisq; satisfacere. Hoc oneris tibi per me impositum esse, mi CAROLE, nondum sanè me pœnitet: altera uero sarcina, qua te magis etiam premi dicis, solicitũ quo pacto meis in te meritis gratiã referas, facile te exonero. Nec enim metuo ne falla[...] tuorum de te expectationẽ: quin ista tam præclara exordia, uel, ut melius dicam, primus f[...]bulæ actus, nobis spem faciũt fore: ut quemadmodũ superâsti meam, ita uincas & cætero[...]i expectationem. Quod si præstiteris, arbitrabor mihi pro, si quid est meorum in te offici[...]rũ, in solidum atq; etiam cumulatè relatã gratiam. Vera pietas, qua clarissimũ patrem tu[...]n perpetuò sum prosequutus, quamq; nunc in te uelut alterũ illum transtuli, non moratur [...]iam mercedem, quàm ut teipsum talem præstes, qualem optat illa. Verum ne tibi fabulã [...]tam saltanti, nihil aliud quàm hortator applausorq; uidear, sed ut nonnihil etiam opis ac[...]ram, uisum est tuo nomini dicare TITVM LIVIVM Latinæ historiæ principem, iam quidem frequenter excusum, sed nunquam antehac uel magnificentius uel emendatius: et, si hoc parum est, quinq; libris modò repertis auctũ: quos bono quodam genio in bibliotheca monasterij Laurisseni, aut, ut uulgò, Lorsensis, repperit SIMON GRINAEVS, uir ut in omni genere literarũ citra superciliũ eruditus, ita prouehẽdis liberalibus studijs natus. Id autem monasteriũ est è regione Vormacię, siue Berbethomagi trans Rhenũ, à CAROLO Magno septingentis ab hinc annis & eo amplius extructũ, ac librorũ copiosissima supellectile instructum. Nam hæc olim præcipua cura principũ fuit, & hic solet esse charissimus cœnobiorũ thesaurus. Archetypum erat admirãdę uetustatis, prisco more perpetua literarũ serie ita depictum, ut difficillimũ fuerit uerbum à uerbo dirimere, nisi docto, attento, & in hoc ipsum exercitato. Vnde non parũ negotij fuit in parãdo exemplari, quod typographicis operis traderetur utendum. Nec minore cura quàm fide aduigilatum est, ne usquam in describendo ab archetypo recederetur. Quòd si pridem magna studiosorũ gratulatione meritò exceptum est, qualecunq; fragmentũ quod nobis dedit Mogontia: quanto plausu excipi par est, tantam Liuianę historiæ accessionem. Atq; utinam faxit deus Opt. Max. ut hic autor totus & integer nobis restituatur. Eius rei spem nonnullã præbent rumores per ora quorundã uolitantes: dum hic apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos, haberi Liuiana quædam nondum edita iactitat. Certe postea quàm hasce reliquias præter omnium spem obiecit fortuna, non uideo cur desperemus & plura posse contingere. Atq; hic, mea quidem sententia, principes uiri rem se dignam facerẽt, si præmijs propositis, eruditos ad peruestigandum tantum thesaurum solicitarent, aut etiam ad editio[...] perpellerent: si qui forte sunt, qui rem publicæ utilitati paratam, graui studiorũ iactura p[...]munt abduntq;. Vehementer enim absurdum uidetur, homines ut parum auri argenti[...] inueniãt, tãtis impendijs tantisq; periculis, ad ipsos penè inferos terræ uiscera perfodere: & huiusmodi thesauros

di thesauros

di... ores, quanto corpore præstatior est animus, prorsus neglige/re... iudicare. Midarũ hic animus est nõ principum, à quo quum ... longissimè abhorrere, non dubito quin hoc lucrum sis auidissi/... s dubitare possit, an hæc dimidiata decas sit uerè T. Liuij, duæ res ... nium ipsa phrasis omnibus notis suum autorem referens: dein Argu/menta ... æ L. Flori, hisce libris per omnia respondentes. Itaq; quũ scirem, magna tibus uiris nullam esse lectionẽ magis accõmodam quàm historicorũ, inter quos facile pri/mas tenet T. Liuius, de Latinis loquor, præsertim quum Sallustianũ nihil extet, prçter duo fragmenta: reputaremq; quantus quamq; inexplebilis historiarũ, ut ita loquar, helluo sem/per fuerit pater tuus, quem non dubito quin hac quoq; parte referas: uisus sum mihi non in congruè facturus, si hi quinq; libri, tibi propriè dicati prodirent in lucem. Quanquã hic no/lim te parentis nimium esse similem. Solet enim ille singulis diebus à cœna ad mediam usq; noctem incumbere libris, non sine uxoris ac pedisequarũ tedio, magnoq; famulorum mur/mure: quod quanquã illi hactenus præter ualetudinis dispendiũ licuit, non arbitror tamen consultum, ut eandem tu facias aleam, fortasse non perinde feliciter casuram. Certe quũ pa/ter tuus huic regi etiamnum adolescenti socius esset studiorum, in historijs potissimũ uersa/bantur, idq; uehemẽter approbante patre Henrico Septimo singulari iudicio prudentiaq; rege. Adiuncta autem est huic editioni, Chronologia HENRICI GLAREANI, ho/minis exquisitè multifariamq; docti, cuius indefatigabilis industria, nõ solum hoc inclytum gymnasium Friburgense, uerumetiam totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit, exornat, locupletat. Ea Chronologia cõmonstrat temporum ordinem, bellorum species, ac personarũ nomina, in quibus hactenus fuit mira confusio, scribarũ ac sciolorum uitio indu/cta. Atqui hæc erat unica ... x. Quòd si hæc absit cynosura, cçca prorsus est in histo/riarum pelago nauigatio ... adsit filum, inextricabilis error inuoluit lectorem etiam eruditum in ... rerum gestarum labyrinthis. Hoc munere si tuam epistolã bene pensatam arbitrabere, tuæ iam uices erunt nos tuis impartire literis. Bene uale. Apud Friburgum Brisgoiæ, calend. Martijs, anno M. D. XXXI

IN T. LIVII PRIMAE DECADIS LIBRVM PRIMVM ANNOTATIONES PER BEATVM RHENANVM

XEMPLAR PRIMAE DECADIS manu scriptum sane quàm ele/gãter, quod nobis cõmunicauit non gente solum sed & literis clarus ille Vormaciensis ecclesiæ decanus, dominus Reinhardus Rietpur, desumptũ illi ex bibliotheca publica, primis duobus ternióibus care/bat, quos nebulo quispiã desecuerat, dũ liber alicubi incustoditus ia/cet. Idem scelus & in fine uoluminis cõmissum. Quare coacti sumus hic aliquot paginas transilire. Insigniq; eum Vestæ.) Sic exempla/ria quædã excusa habent: quum sit scribendũ, ueste, absq; diphthõgo. non enim de dea Vesta, sed de uestimento loquitur. Cætera quæq; omnia pub.) Vetus lectio: Cætera quoq; omnia. & sic legi debet.

Propulso legum ac pœnarũ metu.) Archetypũ Vormaciense habet, Proximo legũ ac pœnarũ metu. Is ducit exercitũ quàm proximè.) Non dubito quin Liuius scripserit quemadmodũ est in uolumine Vormaciẽsi. Ea res ab statiuis exciuit Metiũ, ducit quàm proximè ad hostẽ potest. Ab/solutè enim uerbũ duco, subinde Liuius usurpat, & autores cæteri. Facis ne me tu reg. n. popu/liq; Romani Quiritiũ?) Scribendũ, Populi Romani Quiritiũ, absq; particula, que. Patrẽ patra/tum Sp. Fusium.) Adijce pronomẽ, is. Is patrẽ patratũ Sp. Fusium fecit. Sic enim in manu scripto libro legitur. Vt illa palã prima postremaq;.) Habet exemplar uetus, Vt illa palã prima postre/ma ex illis tab. Nihil aũt ambigo particulã Quæ, postea additã. Si prior defecerit.) Legendũ, Si prior defexit. nam sic cõtinet scriptura uetus. Dixerunt aũt antiqui Defexit, pro Defecerit. Tu illo die Iuppiter P. R.) Hic mulum laboris mihi exhibuit & diu me distraxit, quũ deprauata tum uariata lectio libri manuscripti: in quo legitur, Tum ille dies Iuppiter, & quidã suprà adiecerat, uel Diespiter. In margine notatũ erat, Dies Iuppiter. Deprehendi uero tandẽ scribendũ esse, Tum die Iuppiter. Nam prisci, dium, deũ dixerunt, ut dium Fidiũ, item diuum. Scribam ueterẽ decepit,

Die,sic fortassis scriptũ,die:ut posset facile uerti in,ille,diuersa uidelicet lectione,quæ sæpe notata seorsim à parũ attẽtis scribis,dũ nihil omittere uolunt,in contextũ recipitur.Et Die, quod ipse esse putabat à uocabulo Dies diei,mutatũ est in Dies:ut quadraret oratio,Ille dies. Habebunt mihi docti,sat scio,magnã gratiã pro hoc loco restituto.Porrò, Tum,aduerbiũ satis significãtiæ tẽporalis in se habet,ut nihil addere fuerit opus,Illo die. Animo intẽduntur.) Vetus lectio,Animo incenduntur.Et mox:Publicũ imperiũ seruitiumq; obuersatur animo, sine cõiunctione Sed, qui sermo mirã elegantiã habet.Item inferius paulò, Ad quorũ casum quũ cõclamasset gaudio Albanus ex. Ex insperato pauentiũ solet.)Magnũ hic mendũ exemplaria Liuiana occupauit.Nã pro Pauentium,scribendũ est Fauentiũ. Vehemens autẽ de prospero rei propè desperatæ successu, gaudium. Et ut pugnatũ est.)Non erat opus hic particulas istas trãsponere.Rectè enim exemplar scriptũ habet,sed distantia locis,& ut pugnatũ est.Idem habet paulopóst:Quæ despõsa uni, non despõsata. Et ibidẽ:Obuia ante portã Capenã fuit,non Obuiã. Cum immaturato amore.) Tu scribe, Cum immaturo amore.Et mox:Quęcunq; Romana lugebit hostẽ. Sic enim archetypo Vormaciensi legitur. Aut secundũ iudiciũ supplicij.) Antiquà lectio, Ad secundũ iudiciũ sup. Scribendũ, Ac secundũ iudiciũ supplicij autor esset. I,caput obnube liberatoris huius urbis.) Imperatiuũ I,recẽtior manus ascripserat in codice Vormaciensi:in quo non caret elegantia,quod scriptũ est, Vrbis huius. Quemadmodũ & quod sequitur:Admiratione magis uirtutis quàm iurę causæ.Itẽ rursum quod paulopóst legit̃:Id hodie quoq; publicè semper refectũ manet. Hic miror quid libuerit quibusdã dictiones trãsponere,contra fidẽ exemplaris scripti. Suo iussu circũduci Albanorũ exercitum,ut Fidenatiũ nuda terga inuadat:idẽ imperat,ut hastas equites erigere iubeat.) In uolumine Vormaciensi legitur, Albanũ exercitũ. Quæ sequũtur concordãt cũ uulgatis editionibus.At ego sic arbitror,scripsisse Liuiũ hoc modo distinguenda oratione: Suo iussu circunduci Albanũ exercitũ,ut Fidenatiũ nuda terga inuadat idem (subaudi Albanus exercitus) imperat:hastas equites erigere iubet:porrò mirũ Tulli regis consiliũ fuit,etiam desciscentes Albanos in specie adhortãtis, quo Fidenates hostes terreret. In Veientẽ alieno pauore perculsum ferociter redit.)Legendũ est, Ferocior redit. Exempli parũ memoris legũ humanarũ fuit.) Cogitandũ num scribi possit,Legũ Romanarũ fuit.Nam sequitur,In alijs gloriari licet:&c. Eandẽ sedem Tullus regiæ capit, ibiq; habitauit.) Autoritatem sequuti scripti codicis sic legemus, Eam sedem Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit. Legiones etiã ueteres.) Vetus & syncerior lectio,Legiones, & ueteres eodem supplemento expleuit,& nouas scripsit. Et quia proximũ regnũ cæteris egregiũ.)Repone, Cætera egregium. Sic enim Liuius loqui solet,& autores alij. Ita habes infrà: Ergo uitum cętera egregium sequuta. Pontificem maximum in album relata.) In libro scripto tantum est : Pontificem in album. Sicut suprà:Pontificem deinde Numa Marcium M. F. ex patribus legit. Repetentibus res Romanis superbè responsum reddiderunt.) Magis placet antiqua lectio, Reddunt. Illasq; res dedier nuntio populi Romani mihi exposco.)Suspicor tres istas dictiones,Nuntio populi Romani:postea additas ab exponente datiuum Mihi. In exemplari Vormaciensi recẽtiore manu suprascriptum erat inter Res & Dedier, Pop. Ro. Tum patriæ compotem me nunquã sinas esse.)Lectio uetus:Siris esse. Scribo,sieris esse. Hominibusq; priscis Latinis.) Ex ueteri uolumine sic apparet legendũ esse:Patri patrato priscorũ Latinorũ,hominibusq;. subaudi, Priscorum Latinorũ,priscis ue Latinis.Et paulopóst:Homines ue prisci Latini,non hominesq;. Et quum circa palatiũ sedem ueteres Romani.)Rectè habet antiqua lectio:Sedem ueterẽ Romanorum, ut intelligas,Sabinos Capitoliũ atq; arcem implesse circa palatiũ,quæ sedes erat ueterũ Romanorum.

Inde ingenti præda potitus Romã redit.)Exemplar scriptũ habet,Potens. opinor legendum Potiens. Quiritiũ quoq; fossa,haud paruum munimẽtum à planioribus additum locis.) Qui hunc locum castigare nisus est,quum rectè haberet uerba,deprauauit. nam Aditu,supinum, uertit in Additum,participiũ:sed perperã. Significat enim Liuius fossam Quiritiũ non paruum munimẽtum fuisse ab ea parte qua erãt loca planiora ac faciliora aditu. Et in ora Tyberis Hostia urbs cõdita.) Legendũ est:Et in ore Tyberis Hostia urbs condita, hoc est in exitu ubi in mare effunditur. Alioqui Roma quoq; in ora Tyberis sita. Sic in ora Elli fluuij,quem & Alsani uocãt Argẽtuaria ac Elcebus siue Sletstadiũ iacent,in ore eiusdẽ, hoc est apud confluentes Argẽtoratum. Ea quum illi nupsisset. Hic priscũ uerbũ fœde deprauauit temeraria castigatoris manus : nam pro Innupsisset, scripsit Illi nupsisset. Sic aũt habet lectio uetus: Ea quũ innupsisset. Porrò mulier innubit propriè, quum in mariti domũ trãsit: unde factũ ut Innubere, ueteres pro Trãsire usurparint: teste Nonio, qui Luciliũ citat,ita hoc usum uerbo. Sẽsus igitur est:Ea quũ innupsisset,hoc est iam ad domũ mariti trãsisset. Nã nupsisse dicitur puella etiãnum apud parentes domi manens. Innupsisse,nisi quæ cum uiro iam habitare cœpit,non dicitur. Facile uiro persuadet.) Viro, datiuũ, quispiã addidit inter enarrandũ. Non reperimus in codice Vormaciẽsi:nec est necessarius:præcessit aũt, Forti ac strenuo uiro. Cõmigrant Romã.)Exemplar antiquũ habet Amigrãt Romam,subaudi, Tarquinijs. Non aliter dictum est infrà: Auolãt Romã. Porrò quid uetat dici, Amigro, pro Abmigro: siue Ammigro, pro Admigro:sicut dicimus Immigro, & Demigro. Iam & Romanis conspicuum.) In uolumine scripto tantum legitur : Edidẽre nomen Romanis conspicuum. Adiecit fortassis

aliquis duas illas particulas cōnectere uolens orationē, quæ sibi hiare uidebatur, mihi nō uidētur necessariæ. Notitiaq; eum breui apud regē.) Hunc locū sciolus aliquis adulterauit. Legendū'q; uero quemadmodū archetypū Vormaciense cōtinet: Notitiamq; eā breui apud regē liberaliter dextreq; obeundo officia in familiaris amicitiæ adduxerat iura. Vt intelligas ipsum Lucumonē adduxisse eam notitiā in iura amicitiæ familiaris. Vt mille & trecenti equites.) Antiqua lectio. Vt mille & DCCC equites. Hoc pacto in singulis cēturijs fuerūt sexcēti equites. Et quicquid circa Collatiā agri erat.) Mihi magis probatur ut scribamus ad fidē uetusti codicis: Et quicquid citra Collatiā agri erat. Et ego recipio.) At ego recipio, scriptū est in archetypo. Deinde triumphās Romā redit. Præterea, Omne nomē Latinū. Item: Pax deinde est facta. Vrbē, quam nōdum munierat.) Tu castiga, Vrbē quā nondū munierat. Est Quâ, aduerbiū loci, hoc est, qua parte. Hunc lumen quondā.) Interpretatio flāmæ, qua uisum est pueri caput ardere. Nec cuiquā secus uidetur legendum. Cæterū quando cōsidero quæ postea sequuntur, ubi uulnerato Tarquinio omne auxiliū regiæ seruandæ in Seruio sitū fuit, uideo melius legi posse cōtra receptā istam & Vormaciensis codicis & uulgatarū editionum lectionē: Hunc columen quondā rebus nostris dubijs futurū. Sic autē Seruiū columen dubijs rebus & regiæ afflictæ dicit futurū, quemadmodū Terētius in Phormione seruum antiquū Getam columē familiæ uocat, hoc est columnā. ita Donatus interpretatur. Vnde inter uetera seruitia Columellarū nomē. Porrò quum subdit, Præsidiumq; regiæ afflictæ: uelut exponit quod præmisit, Columē rebus nostris dubijs. Iam indicant sequētia, Seruium non ostēdisse quid foret agēdum, ut lumē appellari posset. At dubias Tarquinij res & afflictā regiam fortiter fulsisse sustinuisseq;. Nō est dissimilis huic, locus qui libro secundo huius Decadis legitur: ubi inquit, Trecētos sex perisse, satis conuenit, unum propè puberē ætate relictū, stirpē genti Fabiæ, dubijsq; rebus populi Romani sæpe domi belliq; uel maximū futurum auxiliū. Itē libro tertio: Sibi, inquit, eam in dubijs suis rebus uenisse subsidio. Rursum libro octauo: Nunc, inquit, misericordia uestra conciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficiū quoq; acceptū colamus. Posset tamē sententia sic etiam legi, posteriori accusatiuo Hunc, expuncto: Vides'ne tu puerū hunc? inquit, quē tam humili cultu educamus, scire licet columē quondā rebus nostris dubijs futurum, præsidiumq; regiæ afflictæ. Nec hic dubito quin doctissimus quisq; mecum sit sensurus. Vocabulū columē usurpat alibi quoq; Liuius noster ut libro sexto: Consulatū, inquit, superesse plebeis, eam esse arcem libertatis, id columē. Et inter mulieres familiaritate aucta.) Non me latet Latinè dici, Familiaritate aucta, pro locupletata, quēadmodum Cicero dixit, Auctus pecunia, & auctus filiolo. Verum magis hic quadrat, uetusti codicis lectio, Et inter mulieres familiaritatē auctā, ut intelligas, inter mulieres, hoc est, inter uxorē Seruij Tullij & inter reginā, familiaritatē quæ primum tenuis & modica fuerat ut inter duorum principū uxores postea quàm est cognita illa inter captiuas, deinde auctam & maiorē factam, ubi in domū recepta puerū est enixa. Et puerū in domo à paruo.) Deest hic in uulgatis exemplaribus omnibus, Vt, particula. Sic enim scribe: Et puerū ut in domo à paruo eductū. Porrò non erat opus, eductū, quod in antiquo libro legitur, in Educatū, mutare, quādo Terētius usurpat Educere, pro Educare Eduxi, inquit, à paruulo. Id seruus serua natus.) Volumen manu scriptū habet, Id Seruius serua natus. Et sic est legendum. nam præcedit, Romulus deo prognatus, ad quod respondet, Seruius serua natus. Et est hic figura quā προσονομασίαν, siue agnominationē uocant, in Seruius & serua. Qui consueti erant.) Scribēdum est quēadmodum continet exemplar Vormaciense. Quibus consueti erant uterq; agrestibus ferramētis. Nam oratio pendet adhuc usq; ad uerbū Conuertunt. quod non animaduertit, qui locū adulterauit. Euocati ad regē pergunt. primo uterq; uociferari.) Debet esse, Vocati ad regē. Aliud enim est uocatus, aliud euocatus. Quod uero sequitur. Et iussi inuicē dicere: melius est ut legatur, In uicē, separatis dictionibus, hoc est, per uices. Dextrā tenent, orat.) Castiga, Dextrā tenens orat. Habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem.) Hic addidit sciolus aliquis accusatiuū Aedem, qui non est in uolumine Vormaciensi, ἐκλειπτικῶς aūt loquuntur autores: Ad Iouis Statoris, pro, ad Iouis Statoris ædem. Interim Seruij Tullij iubere populū dicto audientem esse.) Liuius scripsit, Interim Seruio Tullo iubere populū dicto audientē esse. Sic libro quinto: Nec plebs, inquit, nobis dicto audiens atq; obediēs sit. Imperitus quispiā non uersatus in autorū lectione, & proinde non intelligēs quid sibi uellet, dicto audientē esse, pro Seruio Tullo, scripsit, Seruij Tullij, ut quadrarent uerba, Dicto Seruij Tullij, hoc est, præcepto. At dicto obedientē esse, idem est quod obedire. Porrò uetus liber mox habet: Obiturumq; alia regis munia esse. Tum demū palàm facta cōpl.) Indicat manu scriptū exemplar esse legēdum, Tum demū palàm factū: subaudi, regē esse extinctū. Tum demū, hoc est, ubi suas opes firmasset. Cæterū quia mox uetus codex habet, Et cōploratione in regia orta, arbitror sic scriptū reliquisse Liuiū, Tum demū palàm factū. Et cōploratio in regia orta, subauditur, Est. Nec iam publicis magis consilijs.) Sic & in archetypo Vormaciēsi legitur. At ausim iurare ego, scripsisse Liuiū, Nec iam publicis magis auxilijs Seruius, quā priuatis, munire opes. Siquidē quod antè dixit, Seruius præsidio firmo munitus, illud ipsum est quod hic publica auxilia uocat. Et aliquanto pòst sequitur, Cōsilio augere imperiū conatus est. Porrò facilimus scribæ lapsus fuit, ut pro auxilijs, scriberet Consilij, literarū similitudine deceptus. Galea, clypeus, ocreæ.) Codex

uetustus

uetustus habet, Galea, clypeũ, ocreę. Quid aũt opus erat hic scribere Clypeus, quũ utrumq; doctis sit in usu, clypeus & clypeũ. Vergilius nono Aeneidos: Et clypeũ superintonat ingens. autor Seruius. Tertiæ classis in quinquaginta milliũ censum esse uoluit, totidẽ centuriæ, & eæ.) Antiqua lectio: Tertia classis in L milliũ censum esse uoluit. totidẽ centuriæ, & hæ. Suspicor scriptũ fuisse, In tertia classe L milliũ censum esse uoluit, aut, Tertię classis milliũ L censum esse uoluit. Hinc minor census.) Scribe iuxta fidẽ uetusti uoluminis, Hoc minor cẽsus. Est aũt Hoc, ablatiui casus. Id quod non animaduertit, qui Hinc, aduerbiũ supposuit. Sue, oue, taurisq; tribus lustrauit.) Antiqua lectio: Sue, oue, taurilibus lustrauit. Sic Cornelius Tacitus Annaliũ lib. 5. Sacrificantibus, quum hic more Romano suouetaurilia daret. Cogitandũ autem quid sibi uelit, Idq; conditũ lustrũ appellatum, quia in censendo finis factus est. Aggere & fossis & muro urbẽ circundat, item pomœrium profert.) Dij boni quantũ sibi permiserũt quidã in hoc autore interpolãdo. Scribendũ est ad archetypi fidẽ: Aggere & fossis & muro circundat urbẽ, ita pomœriũ profert. Sensus est, Aggere & fossis & muro circundãdo urbem, pomœriũ profert. Quid igitur illi in mentẽ uenit, qui pro Ita, scripsit Item, nouã uidelicet sententiã facturus. Liuius in hoc libro paulopòst, Ita sic armatus in Tyberim desiluit. Pomœriũ uerbi uim solã intuentes, postmœniũ interpretãtur esse: est autẽ magis circa murũ locus.) In primis cõstare nobis debet, etymologiã pomœrij Liuium non à mœnibus, sed à muro deductã ostendere: quandoquidẽ pomœriũ dicimus, non pomœnium. Nam sequitur paulo pòst, Hoc spatiũ quod neq; habitari neq; arari fas erat, nõ magis quod post murũ esset, quàm quod murus post id, pomœriũ Romani appellarunt. Proinde, quemadmodũ indicat uolumen Vormaciense, eius exemplũ quod olim à Dextro Flauiano Nicomacho & Victoriano VV. CC. emendatum est, non postmœniũ hic scribi debet, sed postmœriũ. Et mox, circamœriũ, non circa murum. Nec obijciat hic aliquis eas uoces nihil significare. Sic enim & mulieris etymologiã afferẽtes, mulierem dictã interpretamur quasi mollierẽ, à mollicie uidelicet. Sic autẽ distingue uerba, Pomœriũ uerbi uim solã intuentes, postmœriũ interpretãtur esse. est autẽ magis circamœriũ, locus quem in cond. urb. appositiue. In Fragmentis Festi Põpeij legitur, Prosimuriũ esse põtificale pomœrium, dictum, quasi proximuriũ, id est, proximũ muro. Ita nanq; castigandum arbitror. Quæ nunc uulgò etiam cõiunguntur.) Antiqua lectio, Quæ nunc uulgò etiam cõiungunt. Subauditur, Quidã, Elegans sermo est. Cuius ciuitatis eam ciues Dianæ immolassent.) Vetustũ exemplar habet: Ciuis Dianæ immolassent. Opinor legendũ: Cuius ciuitatis eã ciuis Dianæ immolasset. Sequitur enim de antistite Romano, & illo patrefamiliæ Sabino. Sabinus, ut primũ apta dies sacr.) Scribendũ, Sabinusq;, ut primũ apta dies sacr, Nec uacat particula Quæ, non solũ cõnectens sententiã, uerum etiam ad uehementiã eiusdẽ faciens. Infima ualle perfluit Tyberis.) Lege, Infima ualle præfluit Tyberis. Tulit enim Romana regia sceleris tragici exemplũ. Adde particulã Et. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exem. Filius nepos'ue fuerit.) Vetus synceraq; lectio, Filius nepos'ne fuerit. Subauditur, an. Aut elanguescendum aliena ignauia esse. Hanc sententiã fœde deprauauit score cuiuspiã imperitia. Legendũ, Aut ut elãguescendum aliena ignauia esset. Et pendẽt hæc uerba à superioribus. Non sibi defuisse cui nupta diceret.) Persuadet mihi uetustus codex legendum hic esse: Cui innupta diceretur. Tãetsi recentior manus, In, particulã suprascripserat: sed proculdubio synceriorís alicuius codicis admonitu. Porrò quũ se dicit innuptã, indicat se iam in ędes uiri trãsisse. nam hoc significat innubere, quemadmodũ antè docuimus. Muliebri dolo regnũ occupasse.) Scribendũ est: Muliebri dono regnum occupasse. Nam respicit quod suprà dictũ est, & quod mox præcessit: Quũ Tanaquil peregrina mulier tantũ moliri potuisset animo, ut duo cõtinua regna, uiro, ac deinceps genero dedisset. Ibi dicit Liuius Tanaquilẽ genero dedisset regnum, quare hic subdit: Muliebri dono. Tũ Tarquinius necessitate iam ipsa cogente.) Inserẽda hic Etiã, particula, Necessitate iam etiã ipsa cogente. Ipse propè exanguis cum semianimis regio comitatu.) Vetus uolumen habet, Semianimes. Neutra lectio gnesia est ac germana. Tu locũ sic restitue: Ipse propè exanguis, quũ semianime regio comitatu domũ se reciperet: Subauditur in illis uerbis. Semianime regio comitatu, participiũ, Existente. In collem Esquiliarũ.) Antiqua lectio: In collem Esquiliariũ. Quem sceleratũ uicum uocãt.) Quem, pronomen, asinus aliquis adsuit: quũ simpliciter Liuius scripserit: Monumentoq; locus est, Sceleratũ uicum uocant. O castigatorẽ infelicem, Primores patrum quos Seruij rebus fauisse cred.) Scribendum est: Primoresq; patrũ quos. Pendet enim adhuc sententia. Et altera ratio est cur Superbus fuerit appellatus. Aliquanto pòst in scripto codice legitur: Præcipuè ita patrũ numero imminuto. Non, Ita præcipuè patrum num. im. Haud mirum esse Superbo inditũ Romæ cognomen.) Vetus lectio: Haud mirum esse Superbo ei inditum cognomen. Cui enim non appareret.) Adhuc pendet sententia per uerba infinita, Præcessit, Superbius esse, Non adesse, Tentari. Itaq; scribendũ hic Apparere: Cui enim non apparere. Seruum Turni auro corrupit, ut in diuersoriũ eius.) Vt, particulã, adiecit aliquis quæ non est in libro scripto, nec est necessaria, Elegãtius enim dicitur: Seruũ Turni auro corrupit, in diuersorium eius uim magnã gladiorum inferri clàm sineret. Vbi subauditur, ut. Id uerũ nec'ne sit, extemplo sciri posset.) Liuius indubiè scripsit quemadmodũ est in archetypo Borbetomagensi. Id uanum nec'ne sit ex tẽplo sciri posse. Et quanquã idem sensus redundat, quid tamen opus fuit Liuiana uerba mutare. O præposterã diligentiam. Ac sentire cum rege uidebatur.) Exemplar manu scriptũ habet,

Præfluit Tyberis

Id uanum nec'ne sit

Videbant

Videbant.subauditur,Latini. Et liberorũ quoq; eum frequentiæ tædere.)Antiqua lectio continet,Frequẽtia.Septimus casus est,hoc est,Ob frequentiã.Et uerbũ,Tædere, accipiendũ absolute. Quum,si nihil mouerẽtur.)Aliter legitur in uetusto codice:Quum si nihil morarẽtur.Certe quarto libro huius Decadis rursum hunc loquẽdi modum usurpat,ubi Hortensius tribunus plebis,C. inquit,Semproniũ nihil moror.Id est,C.Semproniũ dimitto.Verba uidentur fuisse quæ iudex ex more proferebat quoties reum absolueret.Proinde expone hic:Si nihil morarẽtur, id est, dimitterẽt. Quandoquidẽ ut omnia unus Gabijs posset.)Liber manu scriptus habet: Quandoquidẽ ut omnia unus præ Gabijs posset.Tu scribe: Quandoquidẽ ut omnia unus ipse Gabijs posset. Nec est ea uox hic superuacanea:emphasim enim habet. Et ut libera à cæteris religiõibus arx ea esset tota Iouis,templiq; eius,quod in ea ædificaretur,exaugurare fana sacellaq; statuit,quia aliqua uota ibi à Tatio rege primũ in ipso discrimine aduersus Romulũ pugnæ cõsecrata inaugurataq; postea fuerãt.)In hac periodo mendæ sunt aliquot ingẽtes.Primũ quãdo non de arce extruenda, sed de tẽplo Ioui condẽdo hic agitur,non scribẽdum est, Arx ea esset tota Iouis:uerũ, Area esset tota Iouis.Non habet hic locũ prorsus arcis Tarpeiæ mentio Deinde scribendũ est,Quod inædificaretur:non,Quod in ea ędificaretur.Est aũt elegãs uerbũ Inædificare.Mox pro istis dictiõibus,Quia aliqua uota ibi,substitui debet, Quæ aliquot ibi.postremo uocabulũ Vota, trãsferendũ est,ut ante Cõsecrata ponatur,hoc modo: Et ut libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis tẽpliq; eius,quod inædificaretur:exaugurare fana sacellaq; statuit, quæ aliquot ibi à Tatio rege primũ in ipso discrimine aduersus Romulũ pugnæ uota,cõsecrata,inaugurataq; postea fuerãt.Vide mi lector quàm necessaria res sit autores ad exemplaria antiqua cõferre.Hæc non sunt imputãda Laurentio Vallæ,sed Pogio,Aurispæ,Aleriensi,Victorino, & Petrachæ, qui doctissimi quidẽ fuere, uerum non usquequaq; Latinè callebant. Id omen auguriumq;.)Non erat hic eradenda particula Que.Idq; omen auguriumq;. Vnumq; deorũ.) Nec hic dispungẽdus erat accusatiuus Eum: Vnumq; eum deorũ. Sacratis ibi finibus.) Scribe, sacratis sibi finibus. Itaq; Pontinæ manubiæ.) Tametsi uetustũ uolumen continet Põptinæ: censeo tamen legendũ, Pometinæ manubiæ. Nam exemplaria antiqua abhinc annos mille ferè maiusculis fuere literis perscripta, modo E maiusculũ,non est ita dissimile.P.Facile ergo POMETINAE uersum est in POMPTINAE. Præcedit autem,quod Tarquinius Suessam Pometiã ui ceperit. ubi XL. milliũ pondo argẽti auriq; fit mentio,quod hic repetitur.Quare miror hoc non emendatũ in editione Asulanica, quãdo iam olim ante nos sic legendũ esse monuit M.Antonius Sabellicus. Eo magis Fabio Pictori.)Quispiam adiecit,Pictori:non est in codice scripto.Mouit hoc hominẽ, quod ante semel dixerit, Scriptorũ antiquissimus Fabius Pictor. Quam summã pecuniæ.)Si quis hoc pacto legere uelit,multa subintelligenda erunt.Ex fide uetusti codicis sic scribe,Quia summã pecunię,& repete uerbum Scribit,quod subauditur. Minus tamẽ plebs grauabatur se tẽpla deũm ædificare manibus suis.) Antiqua lectio:Minus tamen plebs grauabatur se templa deũm exædificare manibus suis. Apperiretur tempore suo.)Scribendũ:Opperiretur tẽpora sua,hoc est,expectaret opportunitatem temporis. Per ambages tegens effigiem ingenij sui.)Qui participiũ, Tegens,infulsit,putabat orationem alioqui mutilã esse,non intelligens appositiue dictũ:Aureum baculũ donũ Apollini,per ambages effigiem ingenij sui.Id est,qui baculus erat effigies ingenij ipsius. Quod se in fabrorũ ministerijs.)Legendũ:Ministerio,nec opus est hic numero multitudinis. Tentata res est primum, si primo impetu.)Vocat aduerbiũ hic,Primũ.Sic scribe:Tentata res est,si primo impetu capi Ardea posset. In statiuis(ut fit)longo magis quàm acri bello.)Deest pronomen,His.In his statiuis (ut fit)longo magis quàm acri bel. Citatis equis aduolant Romã.)Vetus lectio:Auolant Romã. Vtrunq; tolerabile est.Similis error accidere solet in Abducere,& Adducere.Quum post cœnam in hospitale cubiculũ ductus esset.)Scribendũ:Deductus esset. Postquã satis tuta omnia circa,sopitiq;.)Omnia,non est in libro scripto.Fortassis etiam legi posset:postquàm satis tuta cuncta, sop. Mox sequitur:Pauida ex somno mulier.Et infrà: Lucretiam sedentem mœstã in cubiculo inueniunt.Item:Sex.est Tarquinius:non,Sex.Tarquinius est. Ferro,igni,quacunq; dehinc ui possim, exequuturum.)Non aliter in ueteri legitur.Sed quid si scribas,Exacturũ. Et inuecta corpori patris.)Lectio uetus:Corpore patris,hoc est,in corpore patris:siue,per corpus patris.

IN LIBRVM SECVNDVM PRIMAE DECADIS

Annotationes per Beatum Rhenanum.

Partium cœptæ urbis.)Codex Vormaciensis habet:partium certè urbis.Lego:Partiũ certè urbis,ut sit Certè,pro quidẽ.Deinde fuit in eodẽ libro mox.Ab se auctæ multitudinis,tãetsi literam S,quidã eraserat.At placet mihi ea lectio.Rectè enim habebit sentẽtia hoc modo, ut haud immeritò omnes deinceps conditores partiũ certè urbis,quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudinis addiderunt,numerẽtur.Refertur aũt genitiuus Multitudinis,ad accusatiuũ Sedes.Et hæc clausula,Quas nouas ipsi sedes,explicat quod dixit,Partiũ certè urbis,quasi dicat,Nõ totius urbis,sed partium quidẽ urbis. Primoribus equestris gradus electis.)Scribendũ est:Lectis, ut mox:Appellabãt lectos. Necubi regũ desideriũ esset.)Indicat archetypũ Vormaciẽse scripsisse Liuiũ,Necubi ibi regum desideriũ esset.Ibi,hoc est,quantũ ad sacra attinet.Tametsi illic mendose scriptũ fuerat, Necubi ubi. Solicitatamq; suspicione plebem.)Legendũ:Solicitamq; suspicione plebem.Nobilium ado

Area esset tota Iouis, pro Arx ea esset.
Quæ aliquot ibi, pro, quia aliqua uota ibi

lium adolescentium animos pertentabãt.) Habet uolumen Vormaciense: Pertentãt. Nec fuit causa cur in Pertentabant, uerteretur. Aceruos consedisse illitos limo.) Antiq. lectio, Aceruos sedisse illitos limo. Quicquid hominũ deorumq;.) Exemplar scriptũ, Quicquid deorum hominumq;. Post illum seruatũ, ut qui.) Scribendũ, Post illum obseruatũ. Ne se ortum eiusdẽ sanguinis extorrem.) Suspicor legendum, Ne se ortu eiusdẽ sanguinis, extorrẽ e. Vtut consentiat codex manu scriptus cum uulgatis editionibus. Fusi fugatiq; sunt.) Verbum Sunt, postea adiectũ est, maiore elegantia omittitur. Paulopòst in scripto codice legitur, Vno plus Tuscorum. Vbi audire iussi.) Antiq. lectio, Ibi audire iussi. Ad Aquilios Vitelliosq; recidisse.) Deest pronomẽ Se. Ad Aquilios se Vitelliosq; recidisse. Metui me credere possem à ciuibus meis.) Restitue sententiã hoc modo, Metui me crederem posse à ciuibus meis. Et ubi nunc uicus publicus est.) Lectio uetus, Et ubi nunc uicæ pocę est. Nescio an recte emendarint qui scripserũt, Vicus publicus. Fortassis melius scriberetur, nam ad coniecturas hic cõfugere necesse est, Et ubi nunc Viriplacę est, ut subaudiatur ędes uel templum. Siquidem reperio Deæ Viriplacæ sacellũ ad Veliã fuisse. Sic autem distingui uerba debent, Delata confestim materia omnis infra Veliam, & ubi nunc uicus publicus est. Siue, Et ubi nunc Viriplacæ est, domus in infimo cliuo ædificata. Credo, quòd nulla gesta res insig.) In codice Borbetomagensi legitur, Credo, quia nulla gesta res. Nec erat opus pro Quia, Quod scribere. An tantũ roboris animo fuerit.) Hic rursum transpositæ sunt dictiones, quasi non melius sonet quod in ueteri uolumine habetur, An tantũ animo roboris fuerit. Sed suosmetipsos ciues.) Antiqua lect. Sed suosmet ipsi ciues. Cur hoc uoluit quisquam mutare? Porrò quòd hic habes de Suusmet, infrà leges de Semet. Nisi, inquit, inter semetipsi seditionibus sæuiant. Et infra, eos, inquit, per se ipsi Latini adsumptis Hernicis sine Romano aut duce aut auxilio, castris exuerũt. Itaq; monere, prædicare.) In scripto uolumine legitur, Itaq; monẽt, prædicere. Hoc posterius uerbũ doctus quispiã uidẽs huc non satis quadrare, uertit in prædicare. Tu tamẽ meũ sequutus consiliũ, scribe, præcipere. Itaq; monere, præcipere. Primum monuit, deinde præcepit, quod plus est. Crescere enim debet oratio. Sp. Largiũ.) Vetus lectio. Sp. Larcium. Quod uero sequitur: Circũferens inde minaciter truces oculos, non erat mutanda Liuiana cõpositio tanquã inepta: Circũferens inde truces minaciter oculos. Si modo studio factum est. Sicut mox: Iam impetu conabant detrudere uirũ. Et rursum, Tyberine pater, inquit, te sancte precor. Multisq; desuper incidẽtibus telis.) Scribendũ est: Multisq; superincidẽtibus telis. Est autem una dictio superincidẽtibus à uerbo superincido. Quod non intellexit is qui desuper incidẽtibus scripsit. Gabina uia.) Antiquũ exemplar habet: Gabinia uia. Item: Inde se obijcere. Inde, id est, ex eo loco. Sic enim exponi potest. Item, P. Lucretius. Rursum, Tã effuse euagandi. Eumq; milites uulgò adirent.) Particula q; non est in exẽplari uetusto. Sic autẽ sæpe Liuius loquitur cõnectentibus uocculis omissis. Paulopòst, quàm fuit ad cędẽ. Quas insidiarũ minas per ambages iaceret.) In uulgatis editionibus omissum est hoc loco pronomẽ sibi: Quas insidiarũ sibi minas per amb. iaceret. Qui magnã gloriã petũt.) Archetypon Vormaciẽse habet: Qui magnã gloriã uident. Et adiectum est recentiore manu in margine, petũt. Forte scriptũ fuit: Qui magnã gloriã propositã uident. Cæteri, utcunq; ceciderit, primũ, quoad te opportunum fortuna dederit.) Fœde hallucinatus est qui sententiã hanc tam misere deprauauit. Sic autem scribi debet: Mea prima sors fuit. Cæteri, utcunq; ceciderit primi, (Subauditur sors. nã primi genitiuus est,) quo te opportunũ fortuna dederit suo quisq; tẽpore aderũt. Cognomentũ inditũ.) Lectio uetus, cognomẽ inditũ. Clœlia uirgo, una ex obsidibus.) Omissa est hic & particula, quę tamẽ mirè ad sensum facit. Auget enim rem, & comparationem subindicat. Legendum. Et Clœlia uirgo, una ex obsidibus, & quæ sequũtur, inter tela hostiũ Tyberim tranauit. Sensus est: Non solũ Cocles superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit, sed & idem fecit Clœlia uirgo. Sic deditã, intactã inuiolatamq; ad suos remissurum.) Accusatiuus intactã postea additus est à quopiã, qui participium deditã ordinabat cum aduerbio sic, coniungendũ cum altero participio futuri tẽporis remissurum. Et uidebatur sentẽtia mutila. Tu uero sic ordinato uerba uolens orationem exponere: Sic remissurũ ad suos, deditã inuiolatamq;. Præcedit, Quemadmodum si non dedatur obses, pro rupto fœdus se habiturum. Paulopòst scriptũ est in ueteri codice, elegisse impubes dicitur.

Superincidentibus telis

Vtcunq; ceciderit primi

Et Clœlia uirgo

Bonis uendẽdis bona Porsenæ regis uendẽdi.) Hæc duo uocabula, Bonis uendẽdis non sunt in archetypo Borbetomagẽsi. Videtur inserta ab eo qui uoluerit usum moris indicare, quum tamen Liuius cõtentus sit dicere, inter cætera solẽnia. Arte aduersus uim usæ.) Antiqua lectio tametsi mẽdosa: Arte aduersus uim sæ, docet legi quoq; posse, Arte aduersus uim nisæ. A nitor, niteris. Multos Romæ hostiũ, urbisq; charitas tenuit.) Legendum, hospitũ, hoc est, eorum qui illos hospitio acceperãt. Mox est in ueteri, mendose tamen purius publius Lucretius inde & P. Valerius Publicola cos. facti. Deest aduerbiũ tertium. Ne in tantis mutuis beneficijs.) Scribendũ, neu in tãtis beneficijs, hoc est, ne ue in t. b. Eam esse, uoluntatem omnium,) In manu scripto codice legitur, Hostibus potius quam portas regibus patefacere eam, ea esse uota, esse uoluntatẽ omnium. Lego, Hostibus potius quã portas regibus patefacere. Ea esse uota, eam esse uoluntatẽ omnium. Consules deinde Marcus Valer. P. Posthumius.) In uolumine ueteri tantum est Cos. M. Valer. P. Posthumius. Namq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romę cognomen.) Exẽplar scriptum sic habet, Namq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ nomen. Nec quibus factis consulibus.) Antiqua lectio, nec quibus facti cõsulibus. Neutra syncera est. Originem erroris accipe. Quia statim sequitur ex factione, scriba

Arte aduersus uim nisæ

Hospitum pro hostium

Neu in tantis m. beneficijs

Ea esse uota

Nec quibus cõsulibus

Ex factione Tarquinia

non satis attentus, quibus factione scribere est orsus, nec deleuit postea priores duas syllabas iam acceptæ perperā dictionis. Itaq; fragmentū, id facti, doctus quispiā mutauit in factis, ut quadraret cum utrinq; positis ablatiuis. Tu uero me autore sic castiga, Sed nec quo anno, nec quibus cōsulibus quia ex factione Tarquinia (ita habet archetypon. nec est opus altero denominatiuo Tarquiniana) essent, id quoq; enim traditur, parū creditū sit, nec quis primū dictator creatus sit, satis cōstat. M. Valeriū Fusiū Valesij nepotē.) Aliam lectionē e uetere eruemus, quæ sic habet: M. Valeriū Marci Fusiū Volesi nepotē. Scribo M. Valeriū Marci F. Volesi nepotē. Notū est F. filium significare. Sic rursum lib.

Marci F. M. Volesi nepotē

tertio proximè sequēti. Cū M. Valerio, inquit, Valerij filio, Volesi nepote, quæstor erat T. Quintius Capitolinus. Porrò quæ de Furijs & Fusijs, Valerijs & Valesijs ex autoritate Fabij Quintiliani solēt

Et cōsularem uirum

adferri, non puto hic habere locū. M. Valeriū spectatæ uirtutis consularē uirū.) Deest hic & particula, quę inserēda est hoc modo, potius M. Valerium spectatæ uirtutis & consularē uirum legissent.

Præstare Sabini (id enim postulatū erat) in animū induxissent.) Antiqua lectio, præstare Sabinium id enim pòst. Fortè legendū, Præstare Sabini tum (id enim postulatū erat) in animū induxissent. Et

Et C. Veturius

C. Vetusius.) In Vormac. libro legitur, Et G. Vetusius, Veturius, Vetirius. Vide diligentiam scribę qui diuersam lectionē proculdubio seorsim adnotatā, in contextū meliore fide quàm iudicio retulit.

De electa manu, pro delecta manu

Et infrà, Valeriū temere inuectū. Quā delecta manu.) Reponendū, Cohorti suę quā de electa manu præsidij causa circa se habebat. Equitibus admoti equi, ut persequi hostē possent.) Liuius scripsit, Equiti admoti equi, ut persequi hostē posset. Nam eleganter singularis numerus pro pluratiuo usurpatur. Quia tamen pręcedit, Ad equites dictator aduolat, desiliunt ex equis, ausus est quispiā hunc locum mutare. Volscos cōsilij pœnā metuentes.) In editionibus uulgatis hic particula non est omis-

Nec opinata res

sa, quā repone, Volscos consilij pœnā non metuentes, nec opinata res perculit. Cæterū ita dictum est hic nec opinata res, quemadmodū in fine primi libri de Lucretia, nec opinato uiri aduentu. Sic & Ci-

Ad hoc promissa barba

cero loquitur. Ad hoc prolixa barba.) O factū flagris dignū. Quū Liuius scripserit: Ad hoc promissa barba, ueluti indicat Vorm. exemplar, amusus aliquis erasa dictione promissa, supposuit, prolixa, Sic lib. 5. M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbā suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse. Significat autē promissus longū siue prolixū, quasi procul missum. In hunc enim sensum etiam promittere uerbum usurpatur. Liuius noster lib. 6. Satis cōstat magnā partem plebis uestē mutasse, multos mortales capillū ac barbā promisisse. Postulare minaciter magis quàm suppliciter.) Deest hic aduerbiū multo. Postulare multo minaciter magis

Munimēta uellebātur legendum pro uallabantur

quā suppliciter. Contracti ad consules.) Mendosa uerba sunt. Scribe, cōtracti ab cōsulibus. Iamq; ab omni parte munimenta uallabātur.) Ingens hic erratum occupauit codices Liuianos. Legendum pro uallabātur, uellebātur. Significat enim Volscos munimenta Romanorū ab omni parte euulsisse.

Partæ pacis

Nocte in urbe nuntiatū est.) Scribendū, Nocte in urbē nuntiatū est. In magna iam spe undiq; paratæ pacis.) Repone, partæ pacis. Adeò in alterā causam non collega solū præceperat.) Non aliter in codice manu descripto legitur, Nisi quod in margine minutiore scriptura adnotatū erat, præceps erat. Quā lectionem probauit M. Antonius Sabellicus, monens etiam præceps ierat legi posse. Sed tamen si quis me audiat, potius leget, Adeò ui alterā causam non collega solū præceperat, sed omnis

Adeò ui alterā causam nō collega solum præceperat

factio nobiliū. Hæc lectio syncera est ac germana. Ante dixit Appiū uehementis ingenij uirū fuisse. quem paulo pòst immitē natura uocat. Porrò nihil addubito si superesset adhuc Sabellicus, quin mihi subscriberet. Nam candorē hominis edita scripto satis testatur. Et ego meliorū admonenti, non solum in his Liuianis, sed & Plinianis ac aliorū autorū castigationibus libenter cedā. Quin gratias insuper sum habiturus. Nam cupio subueniri rei literariæ. Hoc fortassis non abs re fuerit monere, pro-

Præcipere pro præsumere

pter crassiores, accipiendū hic præcipere pro antè capere siue præsumer, quemadmodū & lib. 3. usurpat ita scribēs, Nec ex quo castris castra collata sunt, cessatū à leuibus prælijs est, facile patiente dictatore, cōferendo uires, spem uniuersæ uictoriæ tentato paulatim euentu certaminū suos pręcipere. Et apud Cæsarē in Cōmentarijs, Hæc usu uentura Cæsar opinione præceperat. Præcepit autē Appius ui causam alterā, quum prius proposita sententia, nobiles, omnes habuit astipulatores. Quēadmo-

Decresset Decresse

dum ex his quæ antè dicta sunt liquere potest. Neq; cum decreuisset, quisquā obtēperabat.) In antiquo uolumine legitur, Neq; cum decresset. Quod uerbū κατὰ συγκοπὴν uidetur foro fuisse solenne. Sic rursum lib. 3. Lictor decresse ait. Verterant.) Sic dixit hic, metusq; omnis & periculū libertatis in creditores à debitoribus uerterat, ut suprà, Libertatē aliorū in suam uertisse seruitutē inter se conquerebātur. Et paulò inferius. Ea in caput uertit. De mulcta loquēs. Item lib. 10. tertiæ Decadis. Et induratus præter spem resistendo timor hostiū, ac ne uertat in audaciā periculū est. Sic enim nos illic legendū docebimus, quanq; editiones uulgatæ cōtineant. Ac ne uertatur. Habet autē in allegatis exem-

Vertere

plis uerto passiuā significationē. Non est tamen desertā omnino rempublicā.) Antiqua lectio, Non esse tamen deseratā. Vt etiā legi possit, Non esse tamen desperatā omnino rempub. Porrò deserta erat id tēporis respublica magis quā desperata. Ad patres referūt.) Codex manu scriptus habet, Ad patres deferunt. Quod uero mox sequitur, sed delatā consulere rectè dictū est, Sic enim Plautus. Ibo, & consulā hanc rem amicos, quid faciendū cēseant. Cum uero ad sellas consulū properè cōuolauere minimus quisq; natu patrū.) Adulteratus locus est, Legendū, Tum uero ad sellas consulū propè conuolare minimus quisq; natu patrū. Sensus est. Quū patres in curia cōuenissent, iuniores inter hos quibus calebat sanguis, non cōtenti in suis subsellijs dixisse quæ sentiebāt, immemores maiestatis cōsularis, ad ipsas

ris,ad ipſas propemodũ conſulũ ſellas cõuolabant.Erroris cauſam fuiſſe uideo, quòd aduerbiũ pro-
pè bonus ille uir,quiſquis fuit,cum uerbo cõuolare cõſtruxerit,quod retro erat referendũ.Notat aũt
immodeſtiæ Liuius iuniores patres. Senatus tumultuoſe uocatus.) Sic diſtingue. Senatus tumul-
tuoſe uocatus,ſubauditur,eſt. Tumultuoſius cõſulitur.Dictũ eſt,conſulitur,imperſonaliter. Cuius
maieſtatẽ uiolauit.)Suſpicor legendũ,uiolabit.Nam uulgus ueterũ librariorũ ſolitum fuit ſubinde u
pro b & uiciſſim b pro u ponere.Quę res mirè uitiauit omnes autores. Rurſus Virginij Largijꝗ ex
emplo,haud ſalubrẽ utiꝗ Largij putabãt ſententiã,quæ totã fidem tolleret.)Obſcurus locus eſt,quia
deprauatus.Demiror quomodo ſe hinc explicent profeſſores,qui in publicis auditorijs Liuium enar
rant.Et uix eſt autor in ſcholis tritior.Quid hic afferebat ille profeſſorum Achilles Philippus Beroal
dus,qui toties priuatim & publicè Liuianas Decades Bononiæ prælegit?Reſtitue & diſtingue ſentẽ
tiam hoc modò,Rurſus Virginij Largijꝗ,exẽplo haud ſalubres. Vtiꝗ Largij putabãt ſententiã,quæ
totã fidẽ tolleret.Expone uero ſic,Rurſus Virginij Largijꝗ,ſubaudi ſentẽtiæ, exẽplo haud ſalubres:
ſubaudi,uidebãtur,hoc eſt,propter exemplũ. Vtiꝗ Largij putabant ſententiã.Subaudi,eam eſſe,uel
talẽ eſſe,quæ totam fidem tolleret.Quid nunc apertius Liuianis uerbis?Multis,ut erat, horrida & a-
trox uidebatur Appij ſentẽtia.Rurſus Virginij Largijꝗ,exẽplo haud ſalubres. Vtiꝗ Largij putabãt
ſententiã,quæ totã fidẽ tolleret.Mediũ maximè & moderatũ utroꝗ conſiliũ Virginij habebat. Vt
imperiũ ſuum uehemens mãſueto permitteretur ingenio.) Hic nodus eſt ſuperiore intricatior. Mirũ
eſt cur huiuſmodi loca nõ notẽtur aſteriſcis.Nã uerba iſta nullo ſenſu dicũtur. Et neſcio an ſeculo no
ſtro quiſquã hanc Liuianã ſententiã intellexerit.O ſecuritatẽ lectorũ,ô nimiã ſecuritatẽ enarrãtium.
Imò nõnihil dubito an Clementianus & Flauianus Nicomachus Dexter, ac Victorianus VV.CC.
qui ante nos primã iſtam Decadem emendarũt, locũ hunc ſatis perceperint. Id quod ideo potiſſimũ
dico,ut lectores excitem.Habet antiqua lectio,Imperio ſuo.In cæteris cõuenit,niſi quod eſt illic, Per
mitterẽtur,in quo uerbo omnis ſita eſt difficultas,pro eo deprehendi tãdem ſcribendũ,Remitteretur,
ut ſic legamus:Sed curæ fuit cõſulibus ac ſenioribus patrũ,ut imperio ſuo uehemens,mãſueto remit-
teretur ingenio.M. Valeriũ dictatorẽ,M. Voleſi filiũ creant.Sic enim in ſcripto codice eſt,non Vale
ſi.Senſus eſt,Curarũt cõſules,ut talis eligeretur ac cõſtitueretur Dictator,qui ob dictaturã quidem ue
hemens & nimiũ potens,mãſueto tamen remitteretur ac mitigaretur ingenio.itaꝗ M. Valeriũ, dicta
torẽ creant. Plebs etſi aduerſus ſe creatũ dictatorẽ.) An in excuſis exemplaribus omnibus,certè in
Aſulanico,quod nunc ſolũ eſt ad manũ,hic Videbat uerbũ deeſt,Creatũ dictatorẽ uidebat. Tu repo
ne. Itaꝗ effuſe & cõtemptim pugnã iniere.)Habet Vormac.uolumen,Inire, ſubauditur, cœperũt.
infinitiuus pro præterito imperfecto. more hiſtoricorũ. Vbi ad manũ ueniſſet hoſtis, tũ cohortes
tota ui gladijs rem gerere.)Ingens erratũ hic inuaſit Liuianos codices, ſcribendũ, Tum coortos, pro
cohortes,participiũ eſt à coorior.Paulopòſt eſt in ueteri libro,Inſidias incidiſſent,non,in Inſid.incid.
Fundit fugatꝗ,exuitꝗ caſtris.)Antiq.lectio,Fundit fugatꝗ,exuit caſtris. Equitatu miſſo mediã
turb.hoſt.aciem.)Scribe,Equitatu immiſſo. Dictator triumphãs Romã inuehitur.)Repone, Vrbẽ
inuehitur.Hic expoſitio dictionẽ expoſitã de ſua poſſeſſione deiecit. Id malè cõmiſſum ignauia ho
ſtiũ in bonum uertit.)Elegãs oratio eſt,ut Vertit,accipiatur abſolutè, quemadmodũ ſuprà quoꝗ ad-
monuimus.Et, Ignauia hoſtiũ, ſeptimo caſu dictũ eſt. Vertit, expone Verſum eſt. Apparuit cauſa
plebis ſuam uicem indignãtem magiſtratu abijſſe.) Hic quoſdã nihil offenderet, Scio. Verũ hoc au-
ſim dicere,ſi ita ſcripſit Liuius,non rectè uſum pronomine Suam.Dicendũ enim fuiſſet,Ipſius uicem:
non,Suã uicem.Hæc craſſos lectores non mouent.Caſtigãdus eſt locus, & hoc modo legendus: Ap-
paruit cauſa plebi,hoc eſt,Plebes cauſam intellexit.Suã uicem indignãtem magiſtratu abijſſe. Ta-
men quia in conſulũ uerba iuraſſent.)Exemplar ſcriptũ habet, Tamen quoniã. Cur hoc mutatũ ſine
cauſa? Trans Anienẽ amnẽ tria ab urbe mil.paſ.)Eſt,uerbũ hic omiſſum rurſus inſere. Trans Anie-
nem amnẽ eſt.ſubauditur,mons ſacer,tria ab urbe mil.paſ. Placuit igitur oratorẽ ad plebem mitti.)
Scribendũ eſt quemadmodũ habet codex Borbet.Sic placuit igitur orat.ad pleb.mitti,Sic,hoc eſt,ad
reconciliandã concordiã ciuitati,itaꝗ non eſt ſuperuacaneũ. Omnia in unum cõſentiebant.)In ue
tuſto uolumine legitur,Cõſentiant.Et mox,Suus ſermo fuerit.arbitror ſcribendũ: Tẽpore,quo in ho
mine,non ut nunc,omnia in unũ conſentirent,ſed ſingulis mẽbris ſuum cuiꝗ conſilium, ſuus ſermo
fuerit.Porrò cõuenient modi,ſi ad narrantis Liuij uerba retuleris. Maturè cõfecto cibo ſanguinẽ.)
O nugatorẽ qui hic pro Maturũ cõfecto cibo ſanguinem,ſcripſit,Mature confecto cibo ſanguinem,
intelligens à uentre maturè confici cibum.Paulopòſt in ueteri codice eſt:Spurius Caſſius & Poſthu-
mius Com. Cædeꝗ in proximo urbis facta.)Legendum:Cædeꝗ in proxima urbis facta,hoc eſt,in
proximas partes urbis. Intelligit ædes uicinas portæ per quã irruperat. Ignem temere arreptum.)
Scribe,Ignem temere abreptũ.Loquitur de igne quem forte è foco abripuerat. Primo ortus.)Anti-
qua lectio,Primo ortu,hoc eſt,in principio ſtatim. Sed quæſitũ in Sicilia quoꝗ.)Repone,Sed quę-
ſitum in Siciliã quoꝗ.Expone,dimiſſis non in Hetruriã modò ſed in Siciliã quoꝗ,quęſitũ,hoc eſt,ad
quærendũ. Frumentũ cum Cumis coëmptũ eſſet.) Lectio uetus, Frumentũ Cumis cum coëmptũ
eſſet. Ex Hetruſcis frumentum Tyberi uenit.)Liuius ſcripſit, Ex Tuſcis: ſic enim in archetypo ma-
nu ſcripto legitur. Antè uero dixit,In Hetruriã,non ſubdit, Ex Tuſcis,ne eodem ſtatim uocabulo bis
utatur.De qua re ſuprà quoꝗ admonuimus. Eo ſuſtẽtata eſt plebs.) Antiqua lectio,Eo ſuſtenta eſt

Videbat uerbum deeſt
Inire pro inibant
Coortos ſcribendũ pro cohortes
Exuit caſtris
Equitatu immiſſo
Vrbem inuehitur
In bonũ uertit
Apparuit cauſa plebi. Suam uicem
Tamen quoniam
Trans Anienem amnẽ eſt
Sic placuit igitur orat.ad pl. mitti
Conſentirent, pro conſentiebant
Fuerit pro fuerat
Maturum confecto cibo ſanguinem, Non, maturè

Vexati forēt, legēdum pro uersati

Quanti plebi daretur, pro quātum pl. daretur

plebs. A sustinendo, non à sustentãdo. Sic infrà, Vnus ille uir ipse cõsul rempub. sustinuit. Infra tamen dicit, Diu sustentatũ id malũ. Incõmodo bello in tam arctis cõmeatibus uersati forent.) Ingens hic erratũ est. nã pro Versati forent, scribi debet Vexati forent. Agitatumq; in senatu, quantũ plebi daretur.) Pudendũ & hic erratũ, legendum autẽ, Quanti plebi daretur. Siquidẽ agitatũ fuisse de pretio quo frumentũ plebi uenderetur, sequentia satis indicãt. Et illud in primis quũ dicit, Cõditionibus laxandi annonã, patres, omnia inuitis iura imposita potuisse demere sibi. Itaq; qui istam scripti codicis lectionẽ amplectatur, exponet quod sequitur, Si annonã ueterem uolent. &, Vtãtur annona quã furore suo fecere, de pretio ueteri, & annonæ caritate. Cur Siciniũ pollentẽ uideo.) Lege, Potentem uideo. Vtantur annona quã f. f. f.) In editionibus peruulgatis hic uerbũ Fruantur, deest, inserendum hoc modo, Rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodũ tertio anno rapuere, fruantur: utãtur annona quã furore suo fecere. Fruantur, subaudi raptis. nam ad priorẽ sententiã est referendũ, & est ironeia.

Coitionibus legendũ, pro cõcionibus

Absterrendo singulos à concionibus cõciliisq;.) Non contemnendũ erratũ hic irrepsit in exemplaria Liuiana: scribendũ, A coitionibus cõciliisq;. A uerbo Coire, quod cõgregari significat. Sic lib. 3. Quum, inquit, & per coitiones potentiorũ iniuria fieret. Instaurandis hæc causa fuerat ludis.) Archetypon docet hic legendũ esse, Instaurandi hæc causa fuerat. subauditur ludos. Deinde quod sequitur ita distinguendũ, Ludis mane seruũ quidã paterfamiliæ, &c. Ludis, hoc est, die ludorũ magnorum. T. Latino.) Vetus lectio: Tito Latinio. Sibi ludi præsultorẽ displicuisse.) In exemplari scripto legitur: Sibi ludis præsultatorẽ displicuisse. expone, ludis, hoc est, die ludorũ magnorũ. Et aptius uocat miserũ illum seruũ, qui cæsus uirgis per mediũ, circum saltitauerat ex uehementi dolore, præsultatorẽ, quàm præsultorem. Porrò sequitur: Quanquã haud sanè liber erat religione animus. Ibi in Vormac. codice è margine mehercle elegãtem annotatiunculã, quæ Clementianũ, siue huius filium Flauianũ Nicomachũ Dextrum, siue Victorianũ, certe ueterẽ aliquem autorem arguit, in mediũ contextũ retulit scriba. Eam libuit hic subiungere in gratiã studiosorũ. Habet aũt sic: Ludi ex instauratione, quos displicuisse Ioui Latinius ab eo per somniũ monitus ut nuntiaret, debereq; repeti, dum non uult magistratibus nuntiare, taciturnitas orbitate punita est.

Sibi ludis, præsultorem displicuisse

Taciturnitas orbitate punita est

Quippe n. n. m. sed u. p. incolumes sumus.) Legendũ: Incolumes simus. Primũ dicenda uobis cõsules ratus sum.) Castiga: Prius dicenda uobis. Ne cuius facti dictiq; cõtagione præsens uioler.) Pro Dictiq;, repone Dicti ue. Si hæc profectio & non fuga est.) Scribendũ, Si hoc, profectio, & non fuga est. Satricũ, Longulã.) Nusquã ferè maior exemplariũ uetustorũ diuersitas, quàm in nominibus proprijs uel hominũ uel locorũ. In Vormac. codice semper est Longuia. Sic autẽ hic habet: Satricum, Longuiã, Poluscã, Coriorolos, Nouellam, hæc Romanis oppida ademit: inde Lauiniũ (forte Labiniũ) recipit, tunc deinceps Corbionẽ, Veteliam, Trebium, Labicos, Pedum cepit. postremũ ad urbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluuilias. Et quam armis uiri defendere.) Non est absurda lectio: sed tamen in scripto uolumine legitur: Et quoniã armis. Coriolanus propere ut amens.) Adulteratũ uerbum est Propere. tu repone Prope. Coriolanus propè ut amens. Munus uulgatũ à ciuibus isse in socios.) In uetusto codice quidam scripserat, Esse. Paulopòst illic est: Quid ita enim. Item: Partem tertiã. Certatim plebi indulgere.) Antiqua lectio: Vt certatim, indulg. Idq; propius fidei est.) Emenda locũ, Idq; propius fidem est. Apparet quã fuerit uersatus in lectione bonorũ autorum, qui non putabat Latinè dici, Propius fidem. S. Cornelio, Q. Fabio consulibus.) In ueteri uolumine est: Seruio Cornelio. Seditio domestica bellum externum exciuit.) Corrupta sentẽtia est. scribendũ: Eo infestior facta plebes, seditione domestica bellum externum exciuit. Sensus est: Seditionẽ domesticã externo bello dedisse occasionẽ. Neq; enim rebellassent Volsci & Aequi, nisi discordibus Romanis. Patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credentes esse.) Restitue sententiã hoc modo: Patres satis superq; gratuiti fauoris in multitudinem credentes esse. Artonã Latinã urbem.) In libro scripto legitur: Ortonam Latinã urbem. Nec est mox, Minitabantur, sed Minabantur. Infrà sic distingue, Ducendus Fabio in Veientes, in Aeq. f. datur.

Iniussu signa referunt

Iniussi signa referunt.) Mendosum uocabulũ est Iniussi. tu castiga, Iniussu signa referunt. Sic enim paulopòst iterum loquitur, Iniussu, inquit, in castra reditũ. T. Pontificius fuit.) Antiq. scriptura sic habet, TIB. Pontificius, hoc est, Tiberius Pontificius. Sic distingue, Et hic annus Tr. a. l. a. habuit, Tib. Põtificius fuit is, eandẽ uiam uel. Præceptis Appij moniti patres uniuersi.) Hic Et particula magno sententiæ detrimẽto deest. Tu sic scribe, Præceptis Appij moniti patres, & uniuersi comiter ac benignè tribunos appellare, & cõsulares. Et quæ sequũtur. Nouemq; tribunorũ.) Quid nobis hic Liuius narrat de auxilio nouẽ tribunorũ? non'ne antè dixit, duos tantũ creatos tribunos, qui treis sibi collegas asciuerint? Nũ igitur memoria lapsus est, qui decẽ tribunos hic astruat, qui lõgè pòst sunt instituti, ceu Tertius liber indicabit? Inspiciamus ueterẽ codicem, cõsentiunt uerba. Ergo tuebimur lectionẽ? Minimè. Scribemus, Nouumq; tribunorũ aduersus unũ moratorẽ publici cõmodi auxilio, delectũ cõsules habent. Porrò nouũ delectũ habitũ dicit Liuius, id quod ideo factum est, ne proditor ille exercitus qui Fabiũ aduersus Veientes pugnantẽ penè destituit, magno reipub. dãno rursum educeretur. Nouus igit militũ delectus habitus auxilio cæterorũ quatuor tribunorũ. Iam erroris causam præbuit, quòd sciolus aliquis nesciens adiectiuũ, nouumq;, esse referendũ ad substantiuũ Delectum, quod paulopòst sequitur, quũ non quadrarẽt hæc duo uerba Nouumq; tribunorũ, scripsit Nouemq; tribunorũ. Id mendũ è manu scriptis exẽplaribus in excusos typis codices postea transfusum est, nec

Nouumq;, tribunorum auxilio, delectum cõsules habent

quisquam

quisquã obseruauit. Debent hanc mihi gratiam studiosi, qui meo Marte post longã inquisitionẽ germanũ hic uocabulũ depostliminio restitui. Ea spes Hetruscos armauerat.) Scribendũ, Hæ spes Hetruscos armauerãt. Memoriaq; pessimi pr. bel. exempli terrebãt.) Lege, Memoria pessimi proximo bello exẽpli terrebãtur, sine Que, particula annexa. nam hoc sermonis genus asseuerãtius est. Quidã in Vormac. codice castigarat, Terrebat, ut Memoria casu, nominatiuo legeretur. Tergiuersatur tamen Fabius.) Sic scribe, distingue adeoq; expone, Tergiuersantur tamen, subaudi Cõsules. Nã mox præcessit, Ad cõsules curritur. Fabius deinde ad crescentẽ tumultũ iam metu seditionis collega cõcedente, quum silentiũ classico fecisset. Nisi uictores se redituros ex hac pugna iurent.) Non erat hic opus mutare lectionẽ scripti uoluminis, quæ habet, Iurant. Præcedit enim aliud uerbũ. Itaq; certũ & decretũ est. Aliosq; iuratus inuocat deos.) Adulteratus locus est temeritate scioli cuiuspiam. Neq; enim simpliciter hic inuocat deos. nã sequitur, Idem deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat. Proinde castigãdæ sunt hic uulgatæ editiones ad codicẽ manu scriptũ, qui sic habet: Si fallat, Iouẽ patrẽ, Gradiuumq; Martẽ, aliosq; iratos inuocat deos. Sẽsus est: Iram deorũ Iouis & Martis sibi ipsi imprecatur, si fallat. Nũc aptè cohærebit sequens sentẽtia. Idem deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat. Paulopost ubi uulgò legitur, Nũc armatis sibi, in antiquo uolumine est, Nunc armati, ubi subaudiri poterit uerbũ Iubent. Pugna iam ad manus.) Vetus lectio, Pugna iam ad manus, iam ad gladios, u. m. e. a. uenerat. Paulò inferius ubi uulgò legitur, Cõsuli tum Cęso Fabius. in scripto codice est, Gaius Fabius. Iterũ paulopòst, G. Fabius cum T. Virginio COS. factus. Cn. Manlius.) Exẽplar uetustum ter habet, Manlius, semel, Manilius. Item infrà, Et sua spõte ipsi prælium renouãt. Funera deinde duo, collegę fratrisq; ducit.) Ex his uerbis posset aliquis putare funera ista duo simul à cõsule & ęquali honore ducta. Proinde non erat eradendũ hic aduerbiũ Deinceps, quod unum post alterũ ductũ fuisse declarat. Ad ordinẽ enim Deinceps refertur, significãs aliquid gradatum fieri. Itaq; sic est restituẽdus locus ex archetypo Borbet. Funera deinceps duo, deinde collegæ fratrisq; duci. Sensus est, Prius ductũ funus collegæ tanquã cõsulis, posterius fratris funus. Quæ res & Fabij modestiã cõmendat. Sic libro 5. Sed antecedente fama nuntijsq; Clusinorũ, deinceps inde aliorũ populorũ plurimũ terroris Romã celeritas hostiũ tulit. Rursum eodẽ libro, Intuemini enim horum deinceps annorũ uel sequundas res uel aduersas. Iterum lib. 6. Interreges deinceps M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Valerius Potitus, hic demũ, Deinceps, id est, quod uulgò dicunt, alius post aliũ, & successiuè.

Nisi iurant

Aliosq; iratos inuocat deos, pro aliosq; iuratos inuocat deos

Deinceps

Funera deinde duo, deinceps ducit

Quàm recens dolor proximè cladis transisset.) Antiqua lectio. Transiret. Nec erat opus mutare. Ex fauore & admiratione stupens.) Præpositionẽ Ex, inter prælegendũ aliquis adiecit, quæ postea recepta est in contextũ. Tu rursum deme. Sequitur infra, Id primo acerbũ indignumq; Veientibus est uisum. Exemplar antiquũ. Hæc spes adeò prouexit.) Lectio uetus, Hæc spes prouexit. Quę res paucitatẽ eorum insignẽ.) Insere hic particulã, &, Quæ res & paucitatẽ eorum insignem, & multitudinẽ Hetruscorũ &c. Sic Liuius loqui solet. Eò nixi corporibus.) A nitor nixus dicimus & nisus. Sed uideo magis Liuio placuisse nisus. Vt hic, Eò nisi corporibus. Et inferius paulo, Quũ & patres minus quã pro Coriolano adnisi essent. Rursum infrà, patres quoq; non temerè pro ullo æquè adnisi sunt. Vt taceã de alijs locis. Vt primo pugnatũ sit ad Spei.) Cõsentit exemplar Borbet. Sic autẽ dictum est hic, Ad Spei, quemadmodũ ante, Ad Iouis Statoris. Quod inopia frumenti, quãuis præcipitia, dũ celeriora essent, agebãt cõsilia.) Hic locus non solũ in editionibus peruulgatis omnibus est adulteratus, sed & in manu scripto codice, qui ut rectè habet, in præcipitia, sic perperam cõtinet, agebãt. Tu sic castiga, Quod inopia frumenti, quãuis præcipitia dum celeriora essent, agebat cõsilia. Siquidẽ inopia nominãdi casu dictũ est. Aegritudinesq;, inde morbo absumptũ esse.) Scribendũ est, Negant tulisse ignominiã ægritudinemq;. Inde morbo absumptũ esse. Aegritudo refertur ad animũ, Morbus ad corpus. Vt dum dispersi alij, alij manipulatim excurrunt.) Lectio uetus, Vt dũ dispersi, alij alia manipulatim excurrunt. Alia, subaudi porta. Nam mox sequitur, ea porta caperetur. O pulchre tractatũ Liuiũ. Cui signũ primũ intulerat.) Repone, Cui signũ primũ intulerat. Sic infrà, Nec ante restitit, quàm signa inferentẽ Volscũ munimentis uidit. Duæq; potẽtissimæ, & maximè finitimæ gentes superatæ sunt.) Legendũ ad uolumen scriptũ, duæ potẽtissimæ & maximè, finitimæ gentes superatæ sunt. Nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent.) Archetypon scriptũ habet, Nec tamen perpeti potuere, ut acie dimicarent. Suspicor scripsisse Liuiũ, Hæc tamẽ perpeti potuere, quàm ut acie dimicarẽt. Subauditur potius, aut facilius, aut simile cõparatiuum, more Græco. Quod orationis genus etiam alibi indicabimus in libris sequẽtibus. Adeoq; neminẽ noxæ pœnitebat.) In exemplari scripto legitur, noxiæ. Dicitur autẽ noxia substãtiuè non minus quàm noxa. Hoc admonẽdum duxi, propter eum qui hic pro noxiæ scripsit noxæ, uelut emẽdans locũ. Palamq; ferrẽt.) Legendũ, Palamq; ferretur. Impersonaliter. Inferius paulò uetus codex habet, cum in senatum uocari iussissent. Magis placet uulgata lectio. Qui eum uexandis prioris anni cõsulibus administraturũ tribunatũ credebãt.) Vetus lectio, permissurũ administraturũ tribunatũ credebant. Opinor legendũ, Qui eum uexandis prioris anni consulibus permissum administraturũ tribunatũ credebant. Nam illi plebs tribunatũ planè permiserat, Paulopòst est in ueteri, cum recentior, tum acrior. In accusationẽ Appij.) Deest hic pronomen ipse in editionibus peruulgatis. Ipse in accusationem Ap. Sequitur paulopòst iuxta antiquam lectionem, Ego hic aut in conspectu uestro moriar. Dum tribuni consulesq;.)

Se ægrè recepere

Aegritudo Morbus

Antiqua lectio. Dum tribuniq; cōsules ad se: Cōijcio scribendū, Dū tribuniq; consulesq; ad se quisq; omnia trahant. Paulopost, lege, Vt si qua secessio plebis fieret, ad se receptū haberet. Non, haberent.

Quæ domi esse, eo liberior.) Castiga, quę domi esse liberior. Se unico cōsule obiecto cōtra Trib. pot.) Scribe, electo. Nequaquā tāta patrū spe, priores impedierant cōsules.) Lectio manu scripti codicis, nequaq; tanta patrū superiores impedierūt cōsules. Lege, nequaq; tanto patrū, Subaudi conatu, superiores impedierint cōsules. Iam totus Ambitus sic legi poterit. Eadē in militia sęuitia quæ domi, esse liberior, quod sine tribunitijs uinculis erat. Odisse plebem plusquā paterno odio. Se uictū ab ea, se unico consule electo aduersus tribunitiā potestatem, perlatā legem esse quā minore conatu, nequaquā tanto patrū, superiores impedierint cōsules. Vt inuictus ille od. pl. a. interdū mouet.) Scribe, moueretur. Mox pro tribus infinitis, agere, dicere, uocare, repone, ageret, diceret, uocaret. Item tribunos plebis, potius quàm Trib. plebeios. Nam in libro scripto legitur, tribunos plebei. Iuxta quintā inflexionem, quemadmodū & Plinius auunculus usurpauit. Porrò subinde legitur in exemplari archetypo, Tribuni plebei, non plebis, à nominatiuo plebes, non à denominatiuo plebeius. Duplicariosq;.) quidā in uetusto uolumine scripserat Dupliciariosq;. Omnis militi data est.) Antiq. lectio: Ea omnis militi data est. Tum duci, tum p. d. p. q. p. exercitus redijt.) Melius in archetypo Vormac. legitur: Quum duci, tum propter ducē patribus quoq; placatior exercitus redit. Aut supplex prehensaret homines.) Volumen uetustū non hic modo, prensaret habet: sed & alijs innumeris locis. Itē, prendi, quod uulgò legitur prehendi. De qua re semel admonuisse sufficiat. Ante tamen quàm prædicta dies ueniret.) In antiquo codice legitur, prodicta dies. Tu scribe producta dies. Cuius collaudationē cum tribuni plebis impedire conarentur.) Quid hic facit collaudatio? Emacula locū ad fidē exemplaris uetusti. Cuius laudationē quū Tr. pl. impedire conarentur. Sequitur autē mox: Et laudationē tam æquis auribus mortui audiuit. Rursum lib. 5. Matronis, inquit, gratiæ actæ honosq; additus, ut earum sicut uirorū post mortē solennis laudatio esset. Hoc uocabulo pro oratione funebri Cicero quoq; usus est in Catone Maiore. Est in manibus, inquit, uiri laudatio. Quintilianus lib. 3. Nam & funebres laudationes, inquit, pendēt frequenter ex publico aliquo officio. Omnis ira belli ad populationē agri uertitur.) O hominē doctū, qui hic pro uertit supposuit uertitur. Tu repone, uertit. De quo genere sermonis suprà admonuimus. Cum pro uicto relinqueret hostē.) Corrige, Cur pro uicto relinqueret hostē. P. Quintius.) Antiqua lectio. T. P. Quintius. Sic paulò superius scriptū fuit, L. P. Valerio T. Aemylio COSS. Vbi uulgò tantū legitur, L. Valerio. Impetu facto dum se putant uinci, uicēre.) Non intellexit Liuij sensum, qui hūc locū adulterauit. Nā dicit autor salubri mendacio de fuga hostiū, concitatā aciem fuisse cessurā alioqui. Itaq; quū putarent se uincere, qui tamē succumbebāt, animo resumpto, uicere. Vide quid potuerit opinio duntaxat uictoriæ. Germana lectio sic habet, Impetu facto, dum se putant uincere, uicēre. Cornicines tibicinesq;.) Scribendū, Tubicinesq;.

Tribuni plebei, hoc est, plebis — *Laudati pro oratione funebri* — *Ira uertit ad populationē agri, Nō, uertitur* — *Dum se putant uincere, uicēre*

Ferocius agunt equites circumfusi ducibus.) Vetus lectio, circumfusi duci. Saxa adiacentia pedibus ingerit in subeuntes.) Reponendum, Saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes.

Saxa obiacentia

IN LIBRVM TERTIVM PRIMAE DECADIS
Annotationes per Beatum Rhenanum.

TRibunicijs se iactari actionibus.) Scribendū: Tribunicijs se iactare actionibus. Elargiēdo de alieno.) Vitiatus locus est. Corrige, Et largiēdo de alieno. Totā uero sententiā sic distingue, Possessores & magna pars patrū tribunicijs se iactare actiōibus, principē ciuitatis, et largiendo de alieno popularē fieri querētes. Cōsilio neutri partiū acerbo.) Repone, neutri parti. Antiū propinquū.) Lectio uetus: Antiū, propinquā, opportunā & maritimā urbē. Sic infrà, Coloniā fidā, ptopinquā, infamē fieri. Triumuiros agro dando creant.) In archetypo Vormac. legitur, Triūuiros agro dādo creat. Subaudi Fabius COS. Ab his proximi audita.) Codex manu scriptus habet, Ab ijs proximè audita. Quam lectionem si quis sequi uolet, cogetur mox legere, ferri. mox illic est, uocato dein senatu.

Funestā ei populationē fecit.) Ei datiuus non est in exēplari Borb. Nec est hic necessarius. Censa ciuiū capita centū quatuor & XX millia, CC XIIII.) Antiqua lectio, Censa ciuiū capita CIIII. A CCXIIII. Fortasse scribendū, Quater cētena millia, Ducenta quatuordecim. Adeò ciuitates hæ perpetuo.) In archetypo legitur, Adeò ciuitates eæ perp. Quidnā rei esset.) Vetus lectio, Quid rei esset. Absq; parelco nā. Se in castra recepit.) Scribe, Se intra castra recepit. In incautū hostē.) In uolumine Borbet. legitur, In cautū hostē, Nec displicet lectio, Præcedit enim, Tāta ui castra circumsessa atq; oppugnata fuisse, ut ne nuntius quidē Romā mitti potuerit. Non itaq; Furius hostes est adortus tanquā parū cautos, sed quia copiæ illorū propter obsidionem diuisæ erant, suæ uero collectæ. V Mil. ac CCC.) Manu scriptū exemplar tantum habet, V A CCC. Hoc est, quinquies mille, trecentos. Inde Romam reditum est.) Locus uitiatus, Tu corrige, Vt Romam reditum est. Mox præcessit Inde, quod uerbi hic repetijt scriba parum attentus. Et auxēre uim morbi terrores populationis.) O homines bliteos imbecillesq;, quibus terrores populationis auditi solū auxerunt uim morbi. Quid futurum erat de istis, si ipsi hostes in conspectum uenissent, expiraturi erant præ metu. Hoc ne conuenit Romanis? Deprauauit sensum unica dictio perperā mutata: Sic scribe, Et auxere uim morbi, terrore populationis pecoribus agrestibusq; in urbem acceptis. Expone, auxere uim m. Subaudi, Romani

Romani, pecoribus agrestibusq; in urbem acceptis, terrore populatiōis, id est, ob terrorē populationis hostilis. Mox est in ueteri, Inde exercitu ingēti. Per Lauicanos agros.) Suprà fuit scriptum, Labicum. Hic habes Lauicanos agros. Mos fuit ueterū scribarū u pro b ponere, & uicissim b pro u quod etiā alibi indicauimus. Latè euagata est uis morbi.) Verbum euagata, non habet hic locū. Tu castiga, Latè uagata est. Corpora salubriora esse cœpêre.) Legendū ad fidem libri ueteris, Corpora salubriora esse incipere. Id est incipiebāt, qui sermo familiaris est historicis. Cū exitus haud in facili esset.) Scribe: Quum exitus haud in facili essent. Numero multitudinis. Mox est in ueteri codice: Vbi etsi adiectum aliqd numero sit. Inter alia prodigia & carnē pluisse, quā in urbē ingēs numerus auium intra uolitādo rapuisse fertur.) Hæc prodigia acciderunt Romę dubio procul. Et tamen hic narratur, aues carnē illam pluuialē, in urbem rapuisse. Quædā periodi istius uerba prodigiose sunt corrupta. Nam pro, quā in urbem scribendū est, quem imbrē: & pro duobus uocabulis intra uolitādo, reponendum unum uerbū, interuolitādo. Dicimus enim interuolito sicut interuolo. Præterea nō carnem pluisse, sed carne pluisse legendū. Vt hæc sit germana lectio, Inter alia prodigia & carne pluit, quem imbrē ingens numerus auium interuolitādo rapuisse fertur. O negligentiā nostrā ingentē qui non dignamur ueteres codices inspicere. Hoc prodigiū Valer. Max. lib. 1. capite de ominibus & auspicijs, his uerbis describit: Carnesq; in modū nimbi, inquit, ceciderūt, quarum maiorē numerū præpetes diripuerūt aues. Reliquū humi per aliquot dies, neq; odore tetro, neq; deformi aspectu prostratū iacuit. Vocat nimbū Valer. quod imbrē Liuius dixit. Nequi in loca summa urbis impetus, cædesq; inde fierent.) Arbitror esse, nequi pro nequis de quo loquendi usu ueterum etiā alibi dicturi sumus. Et si abscissæ res sint.) Archetypon Borbetomag. habet: Etsi abscisæ res sint, Vtraq; mendosa lectio. Tu meā autoritatē secutus scribe. Etsi accisæ res sint, hoc est amputatæ, exhaustæ, debilitatæ. Sic libro 6. Post accisas, inquit, à Camillo Volscorum res. Et paulopòst, Quanquā, inquit, nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant. Metaphora deducta uidetur ab auibus quibus alæ amputātur. Eijcere Antiates colonos.) Hic locus fuerat asterisco notandus. Sed professoribus omnia plana sunt. In uerbo eijcere non mendum est, sed portentum planè errati, Siquidē legendū: Ecetræ Antiates colonos. Et ita distinguenda sentētia: Antij summā rei positā, Ecetræ Antiates colonos palàm cōsilia facere. Id caput, eas uires belli esse. Fuit Ecetra Volscorū oppidum. Porrò faciunt ad hunc locū intelligendum quæ suprà sunt dicta. Libet ea repetere: Itaq; Aequi, inquit, ab Ecetranis Volscis præsidium petiere, quo cupidè oblato (adeò ciuitates eæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa ui parabatur. Sentiūt Hernici & prædicunt Romanis Ecetranū ad Aequos descisse. Suspecta & colonia Antiū fuit: quod magna uis hominū inde, quum oppidū captum esset, cōfugisset ad Aequos. Isq; miles per bellum Aequicum uel acerrimus fuit. Cōpulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa quum Antiū redisset, sua spōte iam infidos colonos Romanis alienauit. Hactenus Liuius. Quæ propterea duxi renarranda, ut manifestū euaderet, quur Antij summā rei positā fuisse dicat. & Ecetrę potius quàm alibi palā concilia facta. Sed uiriū spe, sed manu obtinēdum erat.) Antiq. lectio: Sed uirium spe, & manu obtinendum. Sibi qui non dicto, qui non facto.) Alterū qui superabundare docet exēplar uetustū, in quo legitur tantū: Sibi qui non dicto, non facto, quenq; offendisset. In iuuentutē grassantē in Suburra incidisse.) Antiquus codex tantū habet: Iuuentutē g. i. S. incidisse. Semianimē inter manus domū allatū.) Scribe, semianimē inter manus domū ablatū. Cui reo capitalis dies dicta sit.) Violauit hic sciolus quispiam uerba Liuiana. Tu corrige: Cui rei capitalis dies dicta sit. Neq; enim dicimus diem capitalē, sed rem capitalē, id est, quæ uitā hominis in discrimen adducat. Veluti relegatus agello quodam in tugurio uiueret.) Et hic locus infeliciter instauratus est. Antiq. lectio habet: Veluti relegatus deuo quodam tugurio uiueret. Ex qua germanā sic restitue, Veluti relegatus, deuio quodā tugurio uiueret. Ad quatuor millia hominū.) Vetus lectio: Ad M M hominū. Id est, Ad duo millia hominū. Ad opportuna omnia urbis loca.) In scrip. codice legit: Ad opportuna omnis urbis loca. Auocato populo ab armis.) Scribe: Aduocato populo ab armis. Aduocato, subaudi, ad concilium. Sic infrà: Propositis decē tabulis, populum ad concionē aduocauerūt. Ad multitudinē oratione cōuersa.) Exēplar uetustū tantū habet, uersa. Siquis impediat.) Lege: Siqui impediat. Nā dictū est, Siqui pro siquis, quod & Ciceroni solenne est. L. Manilius.) Antiq. lectio: L. Mamilius.

Si se doceri siuissent.) In codice Vorm. legitur, si se doceri sensissent. Nō dubito quin scriptū fuerit, si edoceri se sissent. Sissent pro sijssent. Sic enim aliquāto post sequitur: Duūm, inquit, mensiū spatium consulibus datū est ad inspiciendā legē, ut cum edocuissent populum, quid fraudis occultæ ferretur, sinerent deinde suffragiū inire. Infrà est: Pace parta, non, Parta pace. Cuius ordinis lāgore perpetuò iam tribuni plebis.) Vitiata sunt uerba. Corrige: Cuius ordinis lāguore, perpetui iam tribuni plebis. Perpetuos dicit, quod ijdem subinde reficerentur. Id quod ex præcedentibus magis liquet. Et ex eo quod mox sequitur: Loquaces, seditiosos, semina discordiarum iterū ac tertiū tribunos, pessimis artibus ac regia licētia uiuere. Vbi obseruandū, In archetypo nostro scriptū esse, iterū ac tertiū tribunos, non tertio tribunos. Huc facit quod infrà dicit: Plebes, inquit, uicit ut quintū eosdē tribunos crearēt. Et ibi mox: Id, inquit, modo excepere, ne postea eosdē tribunos uiderēt. Et uos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquar.) Expunge præpositionē, cum. Et scribe: Et uos (C. Claudij pace, & P. Valerij m. loquar.) Atenim diuinis humanisq; abruptis legibus, legem uos hoc anno perlaturos dictitatis.) Fœdè est deprauatus hic locus. Nam pro abruptis legibus, scribendum est, obruti sceleribus hoc

modo

Quē imbrem pro quā in urbem

Et si accisæ res sint

Cui rei capitalis dies dicta sit, pro cui reo capitalis dies dicta sit

Siqui impediat, pro siquis.

Perpetui iam tribuni plebis

Iterum ac tertium tribunos

Diuinis humanisq; obruti sceleribus

modo: At enim diuinis humanisq́; obruti sceleribus, legem uos hoc anno platuros dictitatis? Porrò uocat diuina scelera quę in deos sunt cōmissa, dum non à sacrilegis propugnãtur, quod uocabulū hic aliquem offendit. Sic uocat diuinas & humanas res lib. 5. Atq; his diuinis, inquit, humanisq́; rebus gestis Dictatura se abdicauit. Item humanas opes eodem libro pauloante: Quū iam, inquit, humanæ opes egestæ à Veijs essent. Et infrà: Saluo etiãtum, inquit, discrimine diuinarū humanarumq́; rerum. Mox est in ueteri libro, malè gesta Resp. est. Nescio quo fato magis bellantes, quàm pacati propitios habeamus deos.) Repone habemus. Nec censebit paruū hoc erratū doctus lector, ut contemni debeat. Peragendi consularis officij partem ad se uendicabat.) Codex Borbetomag. docet legendū: In peragēdis cōsularis officij, partē ad se uindicabat. Paulopòst in eadē est: Ad recipiundū Capitolium.

Et tribunos, si eò adueniãt.) Lectio uetus: Si eò ueniãt. Senatus cōsulta fiunt: ut neq; tribuni l.) In exemplari manu scripto, non est particula, ut, quę planè abesse debet, ut sua forma senatuscōsultis cōstet, quorū primū ita incipit: Neq; tribuni leg. Non permistim unã sociorū ciuiumq́;.) Scribe: Non permixtã uel permistã. Sic enim in antiquo uolum. legitur, & placet lectio, Subauditur, aciem. Vt

Vt distenderēt hostiū copias, pro distinerēt distinerent hostiū copias.) Mendosum uerbum est distinerent. Tu castiga, distenderēt, id est, distraherent, separarent. Sic lib. 9. Distendit ea res, inquit, Sãnitium animos. Paulopòst est in ueteri, postquam mœnibus iã Romanis pulso hoste. Ita esse multi priuatim ferebant Volscio iudices.) Repone: Nisi

Ferre iudicem ita esset, multi priuatim ferebãt Volscio iudicē. Quum ad iudicium ire nō auderet, omneis eas res in unum cōgruenteis, haud magis dubiã damnationem Volscij, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebãt. Est aūt ferre iudicē, uelut auferre iudicē. Sic infrà: Proinde ut ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterū ac sæpius iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in seruitutē dederit. Verba sunt L. Virginij aduersus Ap. Claudium. Hoc sermonis genere & M. Tullius utitur. Romã rediere legati.) Vetus lectio: Romã ut redire legati. Scribo: Romam ut rediere legati, senatus iussit alt. Quod ubi sensetunt hostes.) Melius in antiquo codice legitur: Quod ubi senserãt hostes. Nihil tam nec inopinatū,

Nihil tam nec opinatum nec insperatū accidere potuit.) Volumen manu scriptum habet: Nihil tam nec inopinatū, nec tam insperatum accidere potuit. Lego: Nihil tam nec opinatū, nec tam insperatū accidere potuit. Porrò, nec opinatū subinde Liuius usurpat pro inopinato, quemadmodū & alibi admonuimus. Nisi effuse affluant opes.) Hic omissum est aduerbium ubi in editionibus uulgatis: Tu repone: Nisi ubi effuse affluant opes. Bipalio innixus.) Archetypi scripti lectio, palo innixus. Sensus est: L. Quintiū inclinasse in palum, qui forte illic erat terrę infixus. Nihil igitur opus fuit bipalio scribere, quod instrumentum est rusticum. Admiratus rogitãsq́;, satis'ne salua essent omnia?) In exēplari illo Borbetomag. legitur: Admiratus rogitansq́; sat iam satis'ne salua essent omnia? Scribo: Admiratus, rogitãsq́; etiam satis'ne salua essent omnia? Aut, Admiratus, rogitansq́; satin salua essent omnia. Sic lib. 6. Percontatus satin saluę. Proinde librarius uidetur mihi pro satin scripsisse sat iam, et glossam eius aduerbij, id est, satis'ne retulisse in contextū. Sed qui tū stipendia pedibus propter paupertatē fecisset.) Hic locus turpiter est uiolatus, ob unicã literã malè mutatã. Legendū est: Sed qui cum stipendia pedib. p. p. fecisset. Legionibus dictatoris clamore significãtib.) Vitiatus locus est. Scribe: A legionibus dictatoris clamore significant, ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. A legionibus dictatoris, id est, à parte legionum. Significãt, subaudi milites. Iam se ad prohibenda circundari opera Aequi parabãt.) In editione Asulanica legitur ita, Tu castiga: Iam se ad prohibenda circundari opera Aequi parabant. Infrà legitur in libro manu scripto, coronã aureã dictatori librã pondo decreuerit. Appositiuè. Cōfestimq́; se dictator magistratu abdicasset.) Scribe: Confestim se dictator m. abd. dispuncta particula q;. Quod uero mox sequitur: Lanuuiū exulatū abijt, & est in exēplari uetusto: Lanuuiū exiliū abijt, poterit etiam legi: Lanuuiū in exiliū abijt. Noua de delectu cōtentio exorta.) In uolumine Vormaciēsi tantū est orta, non exorta. Parumq́; id plebi præsidiū foret.) Sic in editione Asulanica legitur, quæ nunc sola est ad manū. Tu repone paruumq́; id plebi pręsidiū foret. Inuidiæ tamē ad exercitum fuit.) Hic omissum est uocabulum, res. Restitue locū: Inuidiæ tamen res ad exercitū fuit. Cum de legibus cōueniret, de latore tantum discreparēt.) Scribendū: De latore tantū discreparet. Quemadmodū enim conuenit usurpatur, sic et discrepat. Ita quoq; Suetonius usus est. Mox est in ueteri: Dein duo simul mala, non deinde. P. Sextilius Capitolinus.) In manu scripto codice legitur: P. Sextius Capitolinus. Et mox: Sextio alteri cōsulū prioris anni. Et unica cōcordia inter ipsos, qui cōsensus in priuatis interdum inutilis esset.) Hūc locum sciolus quispiã pro libidine sua tractauit. Germana lectio sic habet: Et in unica cōcordia inter ipsos, qui cōsensus priuatis interdū inutilis esset, summa aduersus alios æqtas erat. Mox in nostro exēplari non est P. Sextiū, sed loco pręnominis dimissa lacunula. Eas leges habiturum populū Rom. quas cōsensus omniū non iussisse latas magis q̃ tulisse uideri posset.) Delerūt hic quidã uerbum, q; in primis ad sensum facit. Nã in Vormaciēsi uolum. legitur: inuasisse nō iussisse latas. Proinde sic restitue sententiã: Eas leges habiturū populū Rom. quas consensus omnium inuasisse, nec iussisse latas magis quàm tulisse uideri posset. In trinundinū indicta sunt.) Antiqua lectio: In

Quum de latore tantum discreparent

Trinum Nundinum trinum nundinium indicta sunt. Trinum nundinum etiam appellat Quintilianus quum inquit: Siue non trino forte nundino promulgata. Per illos se plebi uendicare.) Pudendum erratum est. Scribe:

Per illos se plebi uenditare Per illos se plebi uenditare. Obsecundãdo mollire impetū aggrediuntur.) In manu scripto uolumine legitur, tametsi mendose, obsequēdo, se cum dando. Quorū prius libenter dicerē posterioris fuisse glossulã expositricē, nisi scirem obsecūdare plus esse quàm obsequi. Vt intelligamus collegas non

solum obsecutos in ijs quæ cupiebat Ap. Claudius, uerum etiam obsecūdasse & ultro hominis ambitionē adiuuisse. Ars ea hæc erat.)Pronomen ea nescio quis assuit aliunde. Nō est in archetypo Borbetomagensi. Nec hic necessarium. Melius leges: Ars hæc erat. Pro hac occasione arripuit.) Et hic ablatiuū hac quispiā insulsit, quum non sit in libro ueteri. Tu dispūge & lege, impedimētum pro occasione arripuit. Intercessionē quoq; consensus sustulerant.)Ingens erratum hic est. Corrige: cōsensu sustulerant. Pronuntiabatur in foro.)Placet antiqua lectio: Iudicia domi conflabant, pronuntiabant in foro. Infrà debet esse: Si eæ quoq; leges. Tribunitiā pot. munimentū libertatis rem intermissam repararēt.)Scribe munimentū libertati, id est, tribunitiā pot. quæ est munimētum ipsi libertati. Seu futurā munim. libertati. Hi fere agere plebē plebisq; res.) Insigne erratum huius loci, quum sit tam manifestum, mirum est quomodo doctos tam diu potuerit fallere. Vide q̄ egregie se ulciscantur ueteres libri non inspecti. Corrige: Hi ferre agere plebē plebisq; res. id est, expilabant plebem diripiebantq;. Quo loquendi genere sæpe Liuius utitur. Sic alibi: Tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agiq; res suas uiderūt. Item: Quum ante oculos prope suos, sociorū res ferri agiq; uideret. Hoc Græci dicunt φέρεσθαι καὶ ἄγεσθαι, &, φέρειν καὶ ἄγειν. A quibus nostri usurparunt. *Ferre agere plebem φέρειν καὶ ἄγειν*

Potentioris esset etiā, ne tergo quidē abstinebatur, uirgis cædi alij, alij securi subijci.)Malim sic distinguere: Et iam ne tergo quidē abstinebatur. uirgis cædi, alij securi subijci. Nam in scripto codice tantū semel est, alij. Infrà est, quid opus facto sit. Item: Postq; audita uox in foro est præconis. Hæc fremebat plebes.)Antiqua lectio: Hæc fremunt plebes. Sic ante habuimus: Quod haud secus factū improbant boni, quā nemo facere ausurū crediderat. Vbi uulgò legitur improbabāt. Senatumq; in diem posterū edicunt.)In uolumine archetypo legitur tantum: Senatumq; in diem posterum dicunt. Scribo, indicunt. Nec nominis homines tum pertesum esse.)Liuius indubie scripsit, quemadmodum attestatur liber manu scriptus: Nec nomen homines tum pertesum esse. Sic autē & Suetonius in Cęsare: Et quasi pertesus ignauiā suam. Item, pertesus, ut scribit, morum peruersitatem eius. Quid igitur opus fuit hic scribere nominis. Licet non negem & id latine dici. Non solū enim accusatiuū id uerbū post se recipit, sed & genitiuū. Experirētur, quanto ferocior dolor in libertate sua uindicanda, q̄ cupiditas in iniusta dominatiōe esset.)In exemplari ueteri pro ferocior scriptum est fortior. Nec est in libertate sua, aut in iniusta dominatione. sed tantum libertate sua & iniusta dominatione. Nam elegantius in subauditur utrobiq;. Quare crediderim sic scripsisse Liuiū: Experirentur, quanto fortior dolor libertate sua uindicāda, quām cupiditas iniusta dominatione esset. Paulò post est in ueteri: Qui anno iam propè. Oratio fuit precibus q̄ iurgio similior.) Antiqua lectio: Oratio fuit precibus q̄ iurgio similis. Subauditur, aduerbiū magis uel potius. Cæterū neminem, maiore cura occupatis animis, uerū ex se præiudiciū rei tantę afferre. Ausim iurare hunc Liuij locū uitiatū esse, tametsi utcunq; stat sensus ut errorē nemo sentiat. Habet exemplar Vormaciense, Cæterum neminē maiore cura occupatis animis uerum esse præiudiciū rei tantæ auferri. Lego: Cæterum nemini non, maiore cura occupatis animis, uerū esse, præiudiciū rei tantæ auferri. Sensus est: Verū esse nec posse negari, nemini non auferri præiudiciū rei tantæ, ideo quod animi maiore cura sint occupati. Porrò præiudiciū rei tantæ eleganter uocat, opinionē & sententiā quam senator prius in animo suo acceptā habet, planè dignā tanta re. Mox est in ueteri codice: De eo quo Valerius Horatiusq;. Non, de eo quod. Senatu discrepante agi.) O fœdū erratū, quod prorsus sensum perdit. Scribendum: Senatu disceptante agi. Sensus est, bellis perfectis, & repub. in tranquillū redacta, tum uacabit ut senatus disceptet, id est, ambigat, contendat, ut in iudicio fieri solet. Nā hæc significat disceptare. Mox est in scripto uolumine: An donec leges quæ deessent perferrētur. Delectum quoq; primo tēpore haberi & decemuiros.) Repone: Delectū primo quoq; tēpore haberi. Decemuiros quo cuiq; eorum uideatur, ex. ducere. Absq; particula connectrice, &. Non (quod simulabat) consulendo diremit certamen.)Legendum: Non cui simulabat consulendo diremit certamen. *Præiudicium rei tantæ* *Senatu disceptante agi* *Disceptare*

Quàm gnauū in malitia ingenium esse. Melius ueteri codice legitur: Quam nauum in malitia ingenium esse. Nauo enim opponitur ignauum. Strenuū id significat. Velleius: Naua uirilią; opera. Mox habet scriptū exemplar. Et L. Sergio. Item, alia omnis penes milites noxia erat, Porro non minus latine dicitur noxia substantiuè, q̄ noxa. Pessima decemuirorū in uulg. f. est.) Ex codice manu scripto legendū apparet: Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorum in uulgus fama est. Honestū ordinem in Algido ducebat.)Cogitandū num legi possit, pedes tum ordinem in Algido ducebat. Nam plebeius fuit. Certe peditē Romā uenisse, & mox in castra redijsse, sequentia testātur. Appius amore ardēs pretio ac spe.) Vetus lectio, sed corrupta: Appius amore ardens mens pretio. Fortasse scribendū: Appius amore ardēte amens pretio ac spe perlicere adortus. Nam sequitur infrà: Tanta uis amentiæ uerius q̄ amoris mentē turbauerat. Aut, Appius amore ardēs immenso pretio ac spe perlicere adortus. Aut, Ap. amore ardēs sensim pretio ac spe perlicere adortus. *Nauum ingenium*

Ibi namq; in tabernis literarū ludi erant. (Volumen manu scriptū habet: Ibi namq; in tabernaculis literarum ludi erant. Opinor Liuium scripsisse: Ibi namq; uernaculi literarum ludi erant. Neque enim crediderim pueros & puellas in humilibus tabernis quæ muris affigi solent, quales fuerūt laniorū quarum mox meminit, & sutorū ac aliorum opificū, sessitasse in propatulo. Necdū uero temporibus illis opera Grāmaticæ dabatur, quę nulla adhuc erat. Nam sub secundū & tertiū Punicum

bellum, ut autor est Suetonius in libello de claris Grāmaticis & Rhetoribus, huius demũ studium Romæ uigere cœpit. Ante id tēpus erant ludi literarum Romæ, sed uernaculi tantũ, nondũ uidelicet loquendi scribendiq; regulis natis. Qualem & illum apud Falerios in Faliscis ludũ fuisse dubiũ nō est, cuius magister discipulos Camillo prodidit. de quo Liuius lib. quinto faciet mentionē. Mores ille docebat, ut uerisimile est, magis q̃ literas, & exercitijs corpora firmabat. Vernaculi ludi duo seorsum Selestadij fuerũt multis annis, Ludouico, Cratone, Hieronymo et Sapido, hic latinè profitētibus, in altero pueri instituebātur, in altero puellæ. Neq; enim maioribus nostris promiscui ludi placuerũt, quales uidimus Basileę, & alijs in locis. Institutionis summa erat, peritia legēdi scribendiq; & numerādi. At postq̃ fatalibus istis tumultibus corrigēdę religionis causa, Germania turbari cœpta est, huc res deuenit, ut uix ludi Latini quarta pars hodie sustineri possit: (Priores illos nāque professores ferè quadringentis scholasticis frequente schola docuisse cōstat.) etiam uernaculo ludo puerorũ duntaxat, in illũ cōtracto. Adeò contēni passim cœperunt literæ, magno Germaniæ incōmodo, quod posteri nostri sunt sensuri. Pręcipue uero dolendũ hoc eo tempore accidisse, quo meliores literæ paulo familiarius nostratibus innotuerāt. Porrò pro uernaculi scriba supposuit bernaculi recepto illo more. Id bernaculi cũ nihil significaret, uertit alius in tabernaculis. At q̃a tabernacula militum sunt tentoria. doctus aliquis pro tabernaculis, substituit, tabernis. P. Numitorius puellæ auunculus.) In ueteri uolumine legitur, auus. Subaudi, maternus. Dum pręriperēt iter nuntij missi in castra.) Repone: Dum pręciperēt iter, hoc est, antè caperēt. De qua uerbi huius significatione suprà admonuimus castigantes libro secundo locum illum, Adeo ui alteram causam nō collega solum præceperat. Sic libro proxime sequenti: Nec ex quo castris, inquit, castra conlata sunt, cessatũ à leuibus prelijs est, facile patiēte dictatore cōferendo uires, spem uniuersæ uictoriæ tētato paulatim euentu certaminum suos præcipere. Nemo eum adibat.) Pronomen eum, inter prælegendum adiecit aliquis. Non est in exēplari Borbetomagensi. subauditur autē tribunal, uel simile quippiam. In forum adducit.) Scribendum, in forum deducit. Quod ius sibi pridie per ambitionē dictum nō esset.) Vocabulũ ius non est in libro ueteri, ut putē absolute usurpari à Liuio dicēdi uerbũ. Proinde libet credere non prorsus absurdam esse paulo superius manu scripti codicis lectionē, ubi scriptũ est, iusto die se non dicturũ, pro eo quod in uulgatis editionibus legitur, ius eo die se non dicturũ. Nam fortè iustum diem uocat, quo posset iure dicere, subaudi sententiam uel ius. Cęterũ, per ambitionem dictũ non esset, intellige per gratiam. Vnde ambitiosa decreta iureconsultis, per gratiam facta, quæ rescindi iubet Vlpianus. Ad comprehendendā uirginem.) Vitiatus locus est. Emēda: ad prehendendā uirginem. Non enim M. Claudius comprehendere uirginē iubetur, quod lictoris officium est, sed tanq̃ assertor & dominus prehendere. Sic mox Appius: I lictor, inquit, submoue turbā, & da uiam domino ad prendendum mancipiũ. Illic uero comprehendendi uerbũ aptum locum habet, ubi aliquāto post sequitur: Clamore ad tam atrox facinus orto, excitus Appius cōprehendi Virginium iubet. Decemuir alienato ad libidinē animo.) Non erat hic opus mutare ueterem lectionem, quę habet X uir alienatus ad libidinem animo. Negat, hesterno tātum conuitio.) Repone, negat, ex hesterno tantum conuitio, Mox est in ueteri, populũ Rom. Filia in libertatem uindico.) Volumē scriptum habet, filiam in libertatē uindico. Nec est absurda lectio. Nisi quis malit legere, filia mi in lib. uind. Cæteraq;, quæ in tali re.) Non dubito quin Liuius scripserit quemadmodum est in libro uetusto: Eam ne liberorum procreandorũ conditionē, ea pudicitiæ pręmia esse, cætera, pro & cætera, subaudi clamitant, quæ in tali re muliebris dolor. Et quæ sequuntur. Si iure agerent.) Scribe: Si iure ageret, subaudi Appius. Mox dele pronomen se, ibi quoq; se. Nam præcedit, uindicare se à priuato. Vbi Virginius maiorē q̃ liquerat in urbe, motũ exciuit.) Scribendũ. q̃ reliquerat. Flens diu uocē non emisit.) Hic postremũ uerbum perperā mutatum est. Debet enim esse, uocem non misit, quemadmodũ antiquũ cōtinet exemplar. Porrò sæpe mitto pro emitto Liuius usurpat simplex pro cōposito, Sicut & missa participium pro emissa. Si libere ac pudicè uiuere licitũ fuisset.) Lectio uetus: Si libere ac pudicē uiuere. Forte scribendũ: Si libere ac pudicā uiuere licitum fuisset. Et sequitur paulopòst: Quia non ultra pudica uictura fuerit. Illis quoq; enim filias, sorores, cōiuges esse.) Liber antiquus habet, coniugesq; esse. Siccij cædis memoria reuocata.) Scribēdũ est, renouata. Porrò quod hic est renouata, paulopòst dixit redintegrata. Redintegrata, inquit, extēplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis. Quàm qui noua fama de Verginia.) Docet legendũ codex uetustus, q̃ quē noua fama de uirgine adeò fœde ad libidinē petita accenderat. Imminensq; etiā potestati.) Antiqua lectio imminensq; & potestati. Opinor legendũ, imminensq; ei potestati. Nā ipse postea tribunus plebis electus est, & eam potestatē restitui populo summis uiribus urgebat: Sic lib. sequēti Liuius noster. Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicq̃, imminētes spei maioris honoris. Ita enim legendũ docebimus ad fidē uetusti codicis. Affirmāte Duellio.) In exēplari Borbetomagēsi legitur, Affirmāte C. Duellio. Scituros: quod sine restituta potestate.) Codex uetustus habet, scituros. Malim legere, scituros q̃ sine rest. pot. Aut, sciturosq; quam s. r. p. redigi in concordiā res nequeant. Vbi parũ secessione moueamur. Manu scriptus codex habet, Vbi parũ secessione moueatur. Porrò Liuius moueatur impersonaliter dixit. Paulopòst legitur, Tum Valerius Horatiusq;. Item in castra accipiũtur, non accipiũtur in castra. Quippe liberatores

Præcipere iter

Per ambitionem dictum non esset

Ambitiosa decreta

Vocem non misit

beratores haud dubie & motus initio & exitu rei.) In uolumine ueteri legit: Quip. lib. haud dubiæ & motus initio exitu rei. Nescio an Liuius scripserit, Quippe liberatores haud dubie motus, initio exitu rei. Absq; copula &, nam hanc sæpe solet omittere. Infra legitur: Ad impugnādos alios, nō impugnandū. Conuellunt inde signa.) Hoc uerbū obuium subinde est apud Liuium. Sed hoc loco placet mihi lectio uetus quæ habet, Cōuertunt inde signa. Est autem cōuertere signa redeuntiū. Sic lib. octauo, Et quum iam portis prima signa & pars agminis esset egressa, nuntio allato de clade Latinorū, quum cōuersis signis retrò in urbem rediretur. Porrò offendit iam olim quosdā hoc uerbū. Vnde & in Vormaciensi codice ascriptū est in margine, cōuellunt. Quæ lectio deinde in uulgatas istas editiones est recepta. Tum C. Sicinium progeniem eius, quem pri.) Scriptura uetus habet, progenies eius. Suspicor Liuiū scripsisse: Tum C. Siciniū, progenie eius, hoc est, ex progenie eius. Vt quod tribuni plebis iussissent, populus teneret.) Adulteratus fœde locus est sic restituendus, Vt quod tributim plebes (siue plebs) iussisset, populum teneret. Codex Borbetomagensis habet plebis pro plebes, quæ uox castigatori imposuit. Et est populū teneret, pro populū astringeret. Venū irent.) Scribendū uenum iret, ut referatur ad nominatiuū familia. Sed eum qui deorū cuiquā nocuerit, id ad sacrū sanciri.) Deprauata uerba sunt, nec magnopere succurrit nobis exēplar scriptum, quod sic habet: sed eum qui deorum cuiquā nocuerit, id sacrū sanciri. In hoc tamē iuuat quod præpositionē ad, postea uides adiectam fuisse. Ergo meam secutus autoritatē, nō eam modo præpositionem expunge, sed & pronomen id, sic legēs: Sed eum qui eorum cuiquā nocuerit, sacrum sanciri. Vnde uero pronomen id huc irrepserit, audi. Librarius aliquis extremā syllabā uerbi nocuerit bis scripsit, hoc modo, nocuerit, it. Alius castigare uolens, posterius it, in pronomen id mutauit. Noceri enim ei, cum hac lege non liceat.) Et hic locus deprauatus est. Nam pro cum scribendū cui, hoc modo, Noceri enim ei, cui hac lege non liceat. subaudi noceri. Quæ antea arbitrio consulū supprimebantur nuntiabanturq;.) In postremo uerbo tam crassum mendū est, ut admodū demirer à nemine hactenus animaduersum. Debet autē esse supprimebantur uitiabanturq;. hoc est, corrumpebantur, deprauabantur. Qui plebē sine tribunis reliquissent, q. m. s. p. creassent, t. ac. c. punirētur.) Verba pluratiui numeri hic cōmutanda sunt in singularē, hoc modo, Qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq; magistratū sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Sic & prior lex sonuit, Qui tribunis plebis, ædilib. iudicib. Deceuiris nocuisset. Vnius tantum criminis nisi te uindices.) Admonet nos liber uetustus scripsisse Liuiū, Vnius tantū criminis nisi iudicē uindices te ab libertate, &c. Nec uacat uocabulū iudicem, nam arguit rem pro tribunali gestā. In quā cōspirasse decem uiros criminati sunt.) Scribendū criminati sint. Clienti dono uindicijs dederit.) Ablatiuus uindicijs superuacaneus est in editione Asulanica, quæ nunc sola est ad manū. Auunculumq;.) Miror cur hoc loco legatur auumq; in uolumine scripto. Cum tāti uiri supplicio sua & plebi iam nimia libertas uideretur.) Corrige, suamet plebi iam n. lib. uideretur. Sed necessariorū Virginij, & trium tribunorū preces audirent.) Castiga, Sed necessariorū Verginiæ trium tribunorū preces audirent. Nā ipse pater erat, L. Icilius sponsus, Auūculus P. Numitorius. Infrà est, proximus inuidiæ. Et iterū in se sæuiret. Vultusq; iam ijdem tribunorū.) Lectio uetus, Vultusq; iam inde, tribunorū erant qui x uirorū fuerāt. Cum & noua expiata sint decemuirorū supplicijs.) In archetypo Borbetomagensi legitur. & cum noua. Ego suspicor uerbi placet ultimā syllabam per incuriam librarij bis scriptā fuisse. quare &, monosyllabum eradendū puto, ut legas & distinguas. Nam neq; uetera peccata repeti iā obliterata placet, cum noua expiata sint decemuirorū supplicijs. Et nihil admissum iri. Et quæ sequūtur. Valerius aduersus cōiunctos.) Ex uolumine manu scripto legendū apparet, M. Valerius. Sicut & infrà. Sed consule M. Valerio. Suprà tamen lectum fuit, L. Valerius. Item, Quod ibi sensit cōsul. Non, consul sensit. Præter equitātes, qui absterrent peditū acies.) Sic lege, præterequitantesq; absterrent peditum acies, &c. Id cōsilij animiq; habiturus sum, quod uos milites mihi effeceritis.) Nescio quis hunc locū ausus sit interpolare, quum in antiquo libro simpliciter legatur, Id cōsilij animiq; habiturus sum, quod uos milites geritis. Agite eum clamorē.) Scribe, Agite dum clamorē qualē in acie sublaturi estis, tollite hic. Sic infrà, Agitedum ubi hic curiā circūsederitis. Item lib. quinto, Recordamini agitedū quotiēs sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu, negligentia casu ue prætermissum est. Et locū ex quo excesserunt.) Corrige, ex quo cesserāt. Infrà est undiq; omnes consc ij. Suspicor legendum connisi, quod in editionibus uulgatis est connixi.

Circū iam tum Apollinarē appellabant.) Accusatiuus circum non est in codice manu scripto. Infrà tantum est, Multa & cæteris seniorib. p. c. essent dicta. Item inferius aliquanto, iura plebis labefacta essent. Nā labefacere & labefieri dicimus, non minus quàm labefactare. Nec deinde comitiorum causam habuit.) Emenda. Nec deinde comitiorū causa habuit, subaudi conciliū. Siqui uos minus hodie.) Video legi posse. Siquo minus hodie decē tribunos plebis fecerint, tū ut ij quos sibi collegas cooptassint, ut illi legitimi eadē lege tribuni plebei sint. Certe exemplar Vormaciense habet, ij tum uti quos, non utiq;. Quare legendū aut, ij tum quos, aut, ut ij quos. Porrò cooptassint esse scribendū pro cooptassent, facile admittet doctissimus quisq;, & mihi pro hoc loco restituto gratiā habebit. Vsurpauit aūt antiquitas cooptassint pro cooptarint. Cuius generis multa uerba adnotat Festus, quemadmodū & nos indicauimus in castigationibus nostris, in bellum Ciceronis de senectute

Suamet plebi iam nimia libertas uideretur.

Cooptassent mendose legitur apud Liuium pro cooptassint, id est, cooptarint

ctute, emendantes Ennianū carmen, quo suum opus exorsus est Tullius, quod uulgò mendose legi tur, O Tite si quid ego adiuto curam'ue leuabo, quum ex uetustis codicibus scribendū sit: O Tite si quid ego adiuro curam'ue leuasso. Deinde ne ipsi quidē.) Ex uolumine ueteri colligo scriptū fuisse, in primis parum proderat, dein ne ipsi quidē in. erant. Infrà est, uastationē agrorum per cōtumeliam urbi ostentantes. Ergo si arma illa uiros habuissent.) Syncera lectio, Ergo si uiri arma illa habuissent. Quo in statu sunt.) Vetustus codex habet, quo statu sunt. Item re fortuna domū auctior rediit. Arbitror uero posterius scilicet fortuna, prioris uocis expositionē fuisse. Nam res hic fortunā significat, siue fortunas, id est, diuitias. Infrà est, Arma & bellū spectabat. Item, Cum cōsules in cōcione pronuntiassent. Annū se tertiū & octogesimū agere.) In quibusdā exēplaribus legi, nonagesimū, satis indicat marginaria adnotatiūcula in codice Borbetomagēsi. Mox sequitur pro parte uiri.

IN LIBRVM QVARTVM PRIMAE DECADIS
Annotationes per Beatum Rhenanum.

NAm anni principio.) Vetus lectio. Anni nam principio. Lego, anni nanq; principio. Et quēadmodū plebs gloriari posset.) In manu scripto uolumine legitur, ut quemadmodum pl. g. p. Legi posset etiam, tum quemadmodū p. g. p. Colluuione gentiū.) Antiquus codex habet, conluuionē gentiū. Sinere non fieri posse.) Crassissimū erratum est in editione Asulanica. scribendū. Finē nō fieri posse. Vt pauloante. Finē ergo nō fieri, nec futurā. Infrà est, arcessierint, quod idem est cū accersierint. L. deinde Tarquiniū non modò Romanę.) Vetus liber duntaxat ob trāspositionem aduerbij modo à uulgatis editionibus euariat, L. deinde Tarquiniū non Romanæ modò, sed ne Italicæ quidem gentis. Animaduertendū autem sic Liuiū loqui solitum, unica tantū adhibita negatione, Vt & lib. primo primæ Decadis, Regnare Romæ aduenam, inquit, non modo uicinæ sed ne Italicæ quidem stirpis. Quem locum quidā addita negatione, castigare sunt ausi. docent hoc uulgatæ editiones. Aliquando duabus utitur negationibus, qui sermo frequētior est apud autores, ut infrà: Tantū metum, inquit, uastitatis in urbe agrisq; fecit, ut non modò prędādi causa quisq; ex agro Romano non exiret, belli'ue inferendi memoria patribus aut plebi esset, sed ultrò Fidenates qui se primo aut oppido aut mōtibus aut muris tenuerant, populabundi descēderent in agrū Romanū. Mox est, ingenio, uirtute, absq; copula. Quis enim dubitat.) Exemplar uetus non habet, enim, sed tantum, quis dubitat. Item, in æternū urbe cōdita, in immēsum crescēte. Absq; copula, &. Pessimo exemplo, cum summa iniuria plebis.) Omissus est ablatiuus publico in uulgatis editionibus, Pessimo exēplo publico, cum summa iniuria plebis. Aut insignior cōtumelia.) Lege, aut insignitior contumelia. Nā insignitus dicimus ab insigniendi uerbo. Cauent ne societur sanguis.) Nescio quid sibi uelit caueant, quod est scriptū in exēplari Borbetomagēsi. Quid si hoc modo legas et distinguas, Ne adfinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur cauēt, an ne societur sanguis? Vt respiciat id quod sequitur. Id uos sub legis superbissimæ uincula cōijcitis, qua dirimatis societatē ciuilē. Neq; uestras filias sororesq; etiam ei nubere sinendo è patribus.) Non aliter in scripto codice legitur, nisi quod illic tantū est, & nubere, Non, etiam ei nubere. Quas uoces doctus aliquis admiscuit. Lege: Neq; uestras filias sororesq; enubere sinendo è patribus. Quàm uicti tandē patres ut de cōnubio ferretur, cōsensere.) Verbum cōcessere in contextum relatū post consensere, satis indicat, ueterē fortassis lectionem fuisse, patres ut de cōnubio ferretur cōcessere. Vt mox ope eorum.) Scribendum. Vt mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatemq; adijcerent. Aduersus quos eo infestior.) In uolumine scripto tantū legitur, Aduersus quos infestior. Præcipitiq; iam die.) Præcipitē diem uocat extremum diei, Sic Curtius præcipitem senectutem dixit. Alia undiq; abscisa.) Hic abscisam dicit, quod suprà est incisa. Itaq; spe incisa priusq; prædicta dies adesset, Appius sibi mortē cōsciuit. Romanus cōsul Ardeæ turbatas r.) Cōsul non est in codice manu scripto. Paulò antè uero dixit Romanus simpliciter, ubi subauditur cōsul. Et sequitur mox: Cōsul triumphans in urbē redit. Non gaudet autē eiusdē repetitione uerbi Liuius. Proculo Geganio Macrino.) Non hic solum sed & alibi sępe liber scriptus habet, Macerino. Haud immeritā gratiam & gloriam tulit.) Scribe, Haud immeritā & gratiam & gloriam tulit. Confiteri cogendo frumentum.) O asinum qui hic confiteri infulsit, quum sit legendū, profiteri. Id unum dignum tanto apparatu cōsiliorum & certaminū, quod ingens exudandū esset, præmiū fore.) Si sic legamus oportebit, quod ingens referre ad præmiū. Secus est si quis, certamine legat. Cū apparitor iussu magistri equitū eum duceret.) Accusatiuus eū nō est in scripto uolumine. Subaudit. Splēdore familiarū sustulisse animos, quod nefas fuerit. Scribe, quo nefas fuerit. Aduerbiū est loci. Bilibre farris.) In uolum. ueteri legit, bilibr. libris farris. Diu locū expendēti uenit in mentē, optime legi posse, uilibus farris libris. Nā arbitror scriptū primo fuisse uilib. Et u litera mutata in b more librariorū, factū est bilib. Alius deinde adiecit ris, inducta dictione farris. Est autē non incōmoda sententia, Spuriū Mælium cui tribunatus plebis magis optandus q; sperandus fuerit, frumentariū diuitē, uilibus libris farris sperasse libertatē se ciuium suorū emisse. Bonaq; contacta pretijs regni mercādi publicarentur.) Libro primo huius Decadis, Vt contacta regia præda spem in perpetuū cum his pacis amitteret. Mox est, Id

Profiteri frumentum

æquimelium

æquimelium appellatũ est. Haud dubij quin sex lectis.) Antiqua lectio: Haud dubij quin sex locis. A bello credo quod deinde gessit, appellatus.) In archetypo Vormaciensi legitur, A bello credo quod deinde gessit, appellatũ. Subauditur, eum esse. Infrà est, quod simul ubi cõspexit. Confestim & ipsa hasta innixus se in pedes excipit.) Scribe, Cõfestim & ipse hasta innixus se in pedes excepit. Assurg. Mox est. Dictator legionibus fugatis. Paulopòst prænominis literã reperi Fabio ascriptã, sed calamo recentiore. Intentos deinde hostes in uallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit.) Habet exẽplar Borbetomagẽse, principia. Verũ extremæ duæ literæ in erasæ scripturæ locum suppositæ uidentur. Supra scriptũ est, aliàs principali. Si libet legere principia, intellige dictũ appositiuè intẽtos hostes in uallum dextra principia, cũ triarijs repente inuadit. Significat autem ualidiorẽ hostium partẽ aggressum. nam hij principiorũ nomine intelliguntur, ut exponit apud Terentiũ Donatus, quo loco Thraso dicit, Hic ego ero post principia. Liuius noster lib. octauo huius Decadis docens, quo ordine solitus fuerit cõponi Romanus exercitus, Robustior inde ætas, inquit, totidẽ manipulorũ quibus principibus est nomen. Quod si mauis uulgatã lectionẽ sequi, notum est, autore Festo, principalem castrorum portam nominatã, quod in eo loco sit, in quo principes ordines tendũt. Sed an duæ fuerint dextra & sinistra nescio. quare non displicet ut legamus principia. Mox est, quę prima opima appellata. Itẽ dux duci detraxit. nõ detraxerit. Infrà sequitur. Ita expugnãdi. Cõgratulatione ac fauore.) Malim quemadmodũ habet archetypũ uolumen, cum gratulatione ac fauore ingenti populi est reductus. Nullũ fuit.) Antiqua lectio: Victorię prę mium quod petebatur ut plebeius crearetur, nullus fuit. omnes patritij creati sunt. Expone, nullus fuit s. creatus. Appositiuè, Victoriæ præmiũ, nullus fuit. Iamdiu nequicq̃ imminẽte spe maioris honoris.) Scribe iamdiu nequicq̃ imminentes spei maioris honoris, Sic priore libro dixit de L. Icilio: Imminensq; ei potestati. Ita nanq; nos castigauimus. Ne cui album uestimentũ addere petitionis causa liceret.) Exemplar scriptũ habet, Ne cui album inuestimentũ addere petitionis liceret causa. Sicut autem à uestiendo uestimentũ deducitur, ita ab inuestiendo, inuestimentũ quod supra aliam uestẽ induitur. Hinc candidatorũ nomenclatura à candida ueste, quod hic uocat latinissimè album inuestimentũ. Inuestiendi uerbo iurecõsulti utuntur. Qui & inuestiturã usurpant. Vtrinq; obnixè obeditum dictatori est.) Legendũ, Vtrinq; enixè obeditum d. est. Infrà est: Consul nec animo defecit, nec cõsilio. Item, firmat. Et paulopòst. Q. Sulpiciũ legatũ præficit. Item neutiquã uulgatæ laudis. Insuper, Et Fabius cum equitatu impetũ dederat. Circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti undiq; obiecerat uictorẽ peditem equitemq;.) Antiqua lectio, Agentes ad dissonos clamores ac subitos circũ tumultus. Ascripserat aliquis in margine legendũ aliàs, circũagentes. Posset igitur etiam legi, satagẽti ad dissonos clamores ac subitos circum tumultus hosti. Aut cogenti se ad diss. cl. ac sub. circum tumultus hosti. Nam sequitur, iam orbẽ uoluentes suos. Hic perituri, inquit, uos telis hostium estis.) Repone: Hic præbituri, inquit, uos telis hostium estis ind. inulti. Hac qua me progressum uideritis.) Emenda, prægressum. Ibi Posthumius ictus saxo.) Scribe: Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Sic de Publio Sextio hoc ipso libro: Saxo ictus, inquit, turba excedit. Infrà est, tum abijci passim arma. Et argumẽto est quod imperia Manliana non Posthumiana appellata sint, quoniã qui prior.) Codex Borbetomagensis habet: Et arg. est quod imp. Manl. nõ Posthumiana appellata sint. quẽ qui prior. Lege, quom qui, pro quũ qui prior autor tam sæui exempli foret, occupaturus insignẽ titulũ crudelitatis fuerit. Mox est illic, Mãlio cog. ind. Documentoq; fuere quàm pluriũ imperium bello inutile esset.) Malim scribere: Documentoq; fuere, cõplurium imperiũ bello inutile esse. Nam arbitror ueterem olim scripturam quam plurium habuisse pro cõplurium, quod deinde uersum est in quãplurimũ notius equidem uocabulum. Iam ad infinitiuũ esse prima litera uerbi sequentis accessit, & factum est esset. Romæ terror ingens erat, accito ex.) Ex uolumine Borbetomagẽsi hic mihi potius uerborũ ordo placeret. Romę terror ingẽs erat hostibus positis ad Fidenas accito exercitu à Veijs. Eoq; ipso in rem male gestã.) Emenda, Eoq; ipso ab re male gesta. Solet autẽ sæpe in hunc modũ loqui Liuius, & à præpositionẽ uel ab sic usurpare. Nam hoc ipso libro paulopòst: Mœstæ ciuitati, inquit, ab re male gesta & iratæ ducibus, M. Posthumius reus obiectus. Sic & ab secundis rebus usurpat, ut libro quinto huius Decadis: Nunc, inquit, ab secundis rebus magis etiam insolito incauti. Libro quinto rursum: Ibi eũ in composito agmine negligentius ab re bene gesta euntẽ, adorti Aequi terrore iniecto in proximos cõpulere tumulos. Mox sequitur, cum trepidam ciuitatem. Et potest stare si quis sententiam continuet. Subinde uero sic Liuius loquitur. Vt libro proximè sequẽti: Iamq; Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, quum legati ab Delphis uenerũt sortem oraculi adferentes. Item, ex tam leuibus momẽtis fortunæ. Et infrà, noua erumpit acies. Et equitẽ passim liberi frenis dispulissent equi.) Melior uetus lectio, liberis frenis. Subauditur existentibus. Eodem & Romanos sequentes impetus rapit.) Repone: Eadem & Ro. seq. imp. rapit. Eadem, id est, per eandẽ uiam uidelicet per castra. Aduerbium est loci, quo sæpe Liuius utitur. Sic inferius paulò. Interclusi equites, nec perrũpere eàdẽ, quã transierãt, posse. Rursum lib. quinto: Ibiq; omnibus solenniter peractis, eàdem reuertens similiter cõstanti uultu graduq;. Et, illic mox infrà. Eadẽ digressus nuntius Veios contendit. Et cum eo digressos modo de mõtibus,) Castiga, degressos. A degrediẽdi uerbo, quod crebro

Ab re male gesta

c* 3 reperias

reperias apud Liviũ. Mox est in ueteri. signum ex muro tollunt. Classibus quoq; ad Fidenas pugnatũ cum Veientibus quidam annales retulere.) Repone: Classi quoq; ad Fidenas pugnaũ cum Veientibus quidam in annales retulere. Scriptum autem est classi pro classe. Spectaculũ comitate etiam hospitũ, ad quod publico cõsensu conuenerant: aduenis gratius fuit.) Hic exemplar uetus multis lituris est notatũ, & hospitium quidem habet, sed suprascripsit aliquis, aliàs hospitũ. Ego tamen sciens quo pacto hospitij uocabulo Livius alibi utatur, ut quũ libro proximè sequẽti dicit, notos ignotosq; passim aduenas in hospitiũ ductos ferunt. Et lib. quinto: Cum Ceretibus publicè hospitiũ fieret, ausim iurare sic hic legendũ. Spectaculũ comitate etiam hospitij, in quã consilio publico cõsenserant, aduenis gratius fuit. Intellige humanitatẽ illam aduenis iussu magistratuũ exhibitã.

Fortẽ ac strenuũ aliquẽ existere ortum ex plebe.) Deest accusatiuus uirum. Fortem ac strenuũ uirum aliquẽ existere ortum ex plebe. Infrà est, & iam inde ab incunabulis. Item creati cõsules sunt. Et mox, ab duce eorũ Capye. Grauatos somno.) Opinor legendũ, graueis somno epulisq;. Nam in uolumine scripto, graui somno legitur. Idibus Decẽbris.) Scribe, Idibus Decẽbribus. Mox est, retulerant. Item, arma bellumq; obliuioni danda. Mox est, sorti euenit. Tanquã constantissimæ rei fortuna fretus.) Hãc orationẽ etiam in manu scripto uolumine quidã ausus est interpolare, quũ recte habeat, nempe sic: Tanquã constantissimæ rei fortunæ fretus. Iungit autem participiũ fretus interdũ datiuo. Sic libro sexto: Multitudo hostium, inquit, nulli rei prętereq; numero freta. Rursum infrà, Discordiæ hostiũ fretus. Mox in scripto codice nõ legitur exercitũ. Quare suspicor duxisset mutandum in dux esset. Quò res inclinatura esset.) Scribe, quã res inclinatura. Nam hoc aduerbium usurpat Livius sicut &, eadẽ. Mox est, segnius sæpe iteratus. Iam in omnibus locis ceditur.) Emenda, Iam omnibus locis ceditur. Interclusi equites cum nec prorũpere eadem qua transierant, possent.) Vitiatus locus est. Tu expunge cum aduerbiũ & loco uerbi prorupere, perrumpere, pro possent scribe posse, ut legas quemadmodũ est in archetypo Vormaciensi, nimirũ hoc modo: Interclusi equites. nec perrumpere eàdem quà transierãt, posse. Expone. Quod ubi est factũ, interclusi equites subaudi, sunt. nec perrũpere eàdem quã transierant, posse. id est, poterant. Hic uides duo loci aduerbia, eàdem & quà eleganter coniuncta. Infrà sequitur, Vltra mediã noctem est. Stationes antè portas agebat.) Lectio uetus, stationem ante portas agebat. Item mox, atq; animo uix præ gaudio cõpote effusæ. Et infrà, in castra uestra uirtute perruperitis. Aduersus hæc Tẽpanij oratio incomposita fuisse dicitur.) Ingens mendũ est. Scribe, incõpta fuisse dicitur. Paulopòst recentiore calamo superaddidit quidam particulã, atq;. Pugnantem, atq; adhortantem. Et euersuri tribunitiam potestatem.) Antiqua lectio, Et euersuri tribunitiã potestatẽ pl. Itaq; scribe, an erepturi ius populo & euersuri tribunitiã potestatem plebi. C. Sempronium nihil moror.) Solennia uidentur fuisse uerba absoluentis reum iudicis, & dimittentis. Id æque in quæstoribus liberũ esset arbitrium.) Pro duabus uocibus, id æque, repone unum aduerbiũ, adæque. Infrà quidã castigauit. Veientium induciјs. Infrà est, Nec suffragatio horũ ualuit. Aut perseuerantem sub iudicij tempus plebem offensurum.) Legendũ, Aut perseuerante. Subauditur causa. Nam præcessit, deposita causa. Quæ duo opponuntur. C. Seruiliũ Q. Seruilij Prisci filium.) Habet uetustũ exemplar tantum. C. Seruiliũ Prisci filium. Infrà est, Per auersam portã fuga turpi deseruntur. Subaudi castra. A quo ipso tribuno militum dictator erat dictus.) Scribe, à quo ipse tribuno militũ d. erat dictus. Infrà debet esse, largitione pessimi exempli concirent. Tanq; priuatam inopem confugere.) Antiqua lectio: Tanquam priuatum inopem confugere. Subintellige, ciuem. Paulopòst ubi in uulgatis editionibus legitur: Duo bella insequens annus habuisset, uideo quosdã in manu scripto uolumine legisse: Ardua bella inseq. an. h. Iacere tamdiu irritas sanctiones.) Scribe, Iacere tam diu irritas actiones. Mox illic est, de sanguine ac supplicio suo. Itẽ, Aptissimũ tempus fuerat. Pestilentẽ annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (ut plerunq; fit) accepit) Repone, excepit. Infrà est, quum apud patres in M. fuit, tum. Item, damnum aliamq; coërtionem. Et, arcem recipit. Multarum magnarumq; rerum molem.) Castiga, Hij multarum magnar. q. rerum molem auidiss. adeò populo ostentantes. Item, quæsturamq; eam non honoris ipsius finem æstim. Et infrà, Ea aduersa ciuitatis res. Consules an ambo.) Lectio uetus, Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter. Et consulis quoque ab ea potestate uim.) Codex Vormaciensis habet abbreuiatam lectionem, Et COSS. Vt legi possit, Et consulum. Quàm in tribunis.) Repone quàm tribunis. nam mox præcessit in, Tarditatis causa in senatu magis fuit. Statim sequitur illic, summa ui restare nuntiabantur. Parum cogitauerunt: nulla non uirtute superari humanarũ uirium modum.) Hic non erat opus infulcire negationem quæ non est in exemplari Vormaciensi. Nam sic scripsit indubiè Livius, Parum cogitauerunt, nulla uirtute superari humanarũ uiriũ modũ. Expone: quàntumlibet egregia uirtus adsit, esse tamen suum modũ humanis uiribus, ultra quem nemo eniti possit. Qui legatis repetentibus res, ni facesserent propere urbe finibusq;, daturos pœnas, quas Larti Tolumnio dedissent, responderi iussit.) Locus hic misere est interpolatus. Nã accusatiuus pœnas superadditus est, & pro Lars Tolũnius, Larti Tolumnio, pro dedisset, dedissent scriptũ. Restituemus tamen ex ueteri codice germanam lectionẽ, qui sic habet, daturos quos Lars Tolũnius dedisset, responderi iussit. Lego, daturos quod Lars Tolũnius dedisset. hoc est, mortem. Nam Fidenates, C. Fulginium, Clœlium Tullum.

Adæquè

Sp. Antium

Sp. Antium, L. Roscium legatos Romanos, causam defectionis ad Veientes exquirētes, iussu Tolumnij interfecerūt, ut antè dixit Liuius hoc ipso libro. Porrò daturos refertur ad participiū repetentibus. Siquidē qui repetit, petit aliquid sibi dari. Vides igitur totā sententiæ elegantiā fuisse corruptā. Occidione occisa cū periculo retineri.) Scribe, modo duo præsidia occidione occisa, & cum periculo retineri. Quid superesse sanguinis.) Liber uetustus tantū habet, quid super sanguinis, intelligendū uel superare uel superesse. Vt distinerent Volscos.) Non displicet hoc uerbū, non minus elegans quàm hoc loco conueniens. Sic libro sequente, duæ senatū, inquit, distinebāt sententiæ. Sed quia Borbetomagense uolumen habet in ipso cōtexu desternerent, in margine destinerent, cogitandum an Liuius scripserit, ut externarent Volscos, id est, percellerent Volscos, mentē & consilium adimentes. Quod uerbi reposuimus etiam apud Ciceronē in libello, De senectute. Abditum deinde omnium maximè tēpestiuè præcipuū in multitudinē munus.) Reponenda antiqua lectio quę habet: Additū deinde omniū maximè tempestiuo principū in multitudine munere. Scribe tamē in multitudinē. Expone, additum deinde omniū maximè tempestiuo, id est, summe tēpestiuo munere, id est, per munus, principū, hoc est, istorum ducum siue imperatorū, in multitudinē. Q. D. nullū unquàm munus ab ullis principibus magis tempestiuè collatū est multitudini. Nam populo sæpe sunt exhibita munera. Mox est in ueteri libro, plebis tribunorumque. Item, patribus uniuersis. Ad fanū Vulturnæ.) Codex antiquus habet: Ad fanum Voltumnæ. Sic libro sexto: Hinc, inquit, Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. Item, parte tribunorum exercitusque ad Volscum auocata bellum. Non, aduocata.

IN LIBRVM QVINTVM DECADIS PRIMAE
Annotationes per Beatum Rhenanum.

Non noui sermonis autorem habebat.) Scribe: Non uani sermonis autorem habebat. Tum quod secundis potissimū his uestris rebus.) Ablatiuus his, à quopiā additus est: Nec enim in Borbetomagensi codice habetur. Mox, Siquæ fortè aliquando fuerūt. Video diuersam etiam lectionem quibusdā placuisse, siquæ fortè aliquādo inciderunt. Quàm dissoluendæ maximè tribunitiæ potestatis rentur esse.) Non dubito quin scripserit Liuius: Quàm dissoluendæ max. tribunitiæ potestati rentur esse. Vt sit loquendi modus crebro obuius apud hunc autorē. Sic & libro proximè superiori: Experiundā rem denique in uno aut altero esse, sitne aliquis plebeius ferēdo magno honori. Item infrà hoc libro: Etsi prodēdę patriæ dissoluendæque Reipub. est. Hoc hercule tanquàm artifices improbi.) Scribe, Sic hercule tanquàm artif. improbi. Et quemadmodū seruis suis uetant domini.) Insere quū aduerbiū quod omissum est, Et quemadmodū quū seruis suis uetant domini. Sic uos interdicitis patribus cōmercio plebis.) Istam lectionē in margine annotatā reperio. Verum antiquior habet, Sic uos interdicto patrib. cōmercio plebis. Subaudi, facitis. Quę sententia neutiquàm est huic similitudinis accōmodationi inconueniens. Postea edisserā.) Malim, disseram quod est in uolumine Vormaciensi. Eis laboris etiam nouū pro portione iniungi.) Lege, Eis laborē etiam nouū pro portione iniungi. Solidū te stipendium annuum accipere.) Expunge dictionē annuum, quam nescio quis hic insulsit, quū ea nil sit opus. At nos tanquàm cum ciuibus agere uolumus.) At quoque particula pręter autoritatē manu scripti codicis est superaddita. Autores fuere contra ius gentium.) Genitiuus gentium non est in archetypo Vormaciensi. Et abesse potest, quandoquidē subauditur. Glossæ nomine in contextū irrepsit. Quis dubitet illos non cupiditate solum ulciscendi. Vetus lectio, Quis dubitet illos non à cupiditate solū ulciscendi. Vbi à particula non est superuacanea. nā causam significat, non instrumentū. Per tantū spatium duxerunt.) Repone, par tantū spatij duxerunt. Et talium oppugnandarū urbium apparatū.) Sensus exposcit, ut pro taliū scribatur alium. hoc modo. Quid uineas testudinesque & alium oppugnandarū urbium apparatū loquar? Vtrum tandē finitimi populum Romanū esse putent.) In scripto codice superadditus est accusatiuus eum, populum Romanū eum esse putent. Tu adde. Assuescitis audire.) Scribe, assuestis. Sed quia in exemplari uetusto scriptum fuit qui audire, cogitandū an legi debeat, Assuestis æqui audire. Neglectum Anxuri præsidiū uagationibus militū.) Non contemnendū erratum hic est. Legendū, uacationibus militum, hoc est, immunitatibus. Obtinuerat enim à duce suo, dato uidelicet commeatu, ut abesse possent. Hoc uerbo etiam aliàs Liuius utitur, ut lib. septimo, Et quū quod per magnos tumultus fieri solitū erat, iustitio indicto delectus sine uacationibus habitus esset. Infrà est, Capenatium atque Faliscorū. Arcere iam uim.) Particula iam nō est in ueteri codice. Infrà est, à Kal. octobribus. Et Romæ simul de delectu simul de tributo cōferendo laboratū est.) Antiqua lectio, Et Romæ simul delectu simul tributo cōferendo laboratum est. Quanto autem augebatur militū numerus.) Scribe, Quantū autem augebatur militū num. Hæc per se grauia, indigniora ut uiderentur.) Emenda, Hæc per se grauia, indignioraque ut uiderentur. Quæ nunc etiam uectigalis.) Quidā erasis hic aliquot literis in ueteri libro scripsit, quinetiā uectigalis ad ultimum facta sit. Is quod petissent q. p. i. r. t. m. expugnasse.) Ad hanc priorem sententiā, ultima clausula refertur per longū hyperbaton sequens, id fraude patr. sac p. c. pactum arguere. Sciendū tamen, non legendū iuxta fidem uetu

A cupiditate ulciscendi

Vacationibus militum

Vacationes

sti uoluminis:Et eo deuolui rem,sed reuolui rem. Vt intelligas futurũ quod & antea factũ est. Vt nullo bello ueniretur ad exitum spei.) Vetus lectio ad exitum rei. Nullo bello,hoc est,absq; bello. M.Furio in Faliscis & Cn.Cor.)Scribe:à M.Furio in Faliscis & Cn. Cor.in C.a. h.r.e.m. inueni. At collatũ obedienter.)Particula at,præter autoritatem exemplaris Borbetomagensis addita est. Paulopòst non refert an legas ex patricijs cãdidatis, an ex patricijs cãdidatus locũ tenuit.Infrà est, quibus eam opem dij tulissent,uinciri. M.Furiũ Camillũ tertium.)Antiqua lectio habet,iterum. Mox est in scripto libro:Prodigia interim multa nũtiauere,Fortè legendũ nuntiata fuere. Virum haud intacti religione animi.)Volumen uetus monet legendũ:Vir haud int.r.a.causatus &c.ut in

Si operæ illi esset telligas eum religione motũ senem seductũ apprehendisse. Si operæ illi esset,cõsulere uellet.)Sic sępe loquitur Liuius,ut libro proximè superiore:Neq; cõsulibus,inquit,cum tot populorũ bella im

Neq; cõsulib. operæ erat minerent operæ erat ad negotiũ agere. Ad fanum Vulturnæ.)Et hic,quemadmodũ suprà,& infrà lib.sexto,habet Vormaciense uolumen:Ad fanum Vultumnæ.Infrà est,uoluntate ad id belum. eant. Rei maxime in hoc tẽpus utilis.)Magis placet ut legatur quemadmodum est in archetypo

Vires affectæ nostro:Rei max.in hoc tẽpus utili. Vt concordiæ dictũ sit dandi casu. Vires corporis effœtæ.)Vide quale flagitiũ cõmiserit,qui effœtę hic ausus est scribere,cum legendũ sit:Vires corporis affectę. Sic infrà.Modo quæ res,inquit,post prodigiũ Albani lacus nisi instauratio sacrorũ,auspiciorumq; renouatio adfectæ Veienti bello reipublicæ remedio fuit?Affectã uocat,debilitatã.Iterum libro sexto:Quorũ legati opem rebus adfectis orantes,quum senatũ adissent. Et libro nono:In corpore tamen,inquit,adfecto uigebat uis animi consilijq;.Ibidẽ mox:Iam animũ quoq; patris,inquit,consenuisse in affecto corpore rebatur. Vt segnior sit prædator, ut quisq; laboris periculiq; præcipuã petere partẽ soleat.)Exemplar uetus tantũ habet:Vt segnior sit prædator,quisq; laboris periculiq; p.p.p.soleat.Opinor scripsisse Liuiũ:Quum ita fermè eueniat, ut segnior sit prædator, fortissimus quisq; laboris periculiq; præcipuã petere partẽ soleat. Et est insignis sentẽtia. Nemo se à stationibus Romanis mouisset.) Antiqua lectio:Nemo se à stationibus Romanis mouisset.Infrà sequitur, operæ pretiũ est.Item,quod post paucos accidit annos,cladẽ. Cum iam humanæ opes asportatę, egestæq; à Veis essent.)Subolet mihi participiũ asportatæ addititiũ esse. Nam in uolumine manu scripto duntaxat habetur:Cum iam humanę opes egestæ à Veis essent.Mox est.Dein quũ quidam seu spiritu d.Item,cum sibimetipse prædã æstimasset.Quod uero sequitur: Cæterũ partẽ plebis partem senatus destinabant habitandos Veios,Quid si legas: Cæterũ parte plebis parte senatus destinabant habitandos Veios.Aut,Cæterũ partim plebi partim senatui dest.h. Veios. Eius partẽ decimã Apollini sacratã esse.)Scribe,sacrã esse. Sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur.) Repone,Sed largitioni tribunitiæ ad q. Prima luce aliquanto superioribus se ostendit.)Omissus in Asulanica editione est ablatiuus locis,aliquãto superioribus locis se ostendit. Ni fortuna imp. r.s.& cog.r.b.u.specimen maturã uictoriam dedisset.)Legendũ,simul & cognitæ rebus bellicis uirtutis specimen,& maturam uict.dedisset. Ea in conspectu erant posita in plano.) Antiqua lectio: Et in cõspectu erant.Suspicor simpliciter scribendũ,in cõspectu erant. Quod intercessione sublata tribunitiã potestatem euertissent.) In exemplari Vormaciensi non est quod. Cõijcio simpliciter legendũ sustulisse,intercessione sublata tribunitiã potestatem euertisse. Et uictricem patriam uictã mutari.)Vetus uolumen habet,Et uictrice patria uictã mutari.Idem uidetur sensus.Infrà:Caius Iulius censor decessit.Caius non est in ueteri libro. Aduentãte fatali urbi clade.)Malim fatali urbis clade.Et habet antiquũ exemplar s literã superadditã. Et inuexisse in Galliã uinum illiciendæ gentis causa Aruntẽ Clusinum.)Hoc loco perperã distincta est editio Asulanica. Ego sanè malim: At inuexisse in Galliã uinum.Certe quod in scripto codice pro &,ut legitur,particulã at suprà scriptam habet.Tum sic distingue:At inuexisse in Galliã uinum illiciendæ gentis causa,Aruntẽ Clusinum.Et quæ sequũtur. Cui tutor is fuerat,ipso præpotẽte iuuene.)Sequenda uetusti libri lectio, sicq; distinguẽda sentẽtia:Cui tutor is fuerat ipse,præpotente iuuene.Mox est in codice ueteri: Ante Romanũ imperium,Non,Romanorũ.Item,Et in utrunq; mare uergẽtes.Insuper, fortunaq; cum sua,tum publica. Is quod eis ex populis abundabat.)Scribe,Is quod eius ex populis abundabat. Quod eius,id est,partẽ quæ abundabat ex populis,eius hoc est,Ambigati regis auũculi. Ab Salluuiorũ gente oppugnari.)Antiqua lectio, Ab Saluium gente opp.Opinor Liuium scripsisse:Salyum.Nã istã gentẽ alpeas appellãt autores cæteri. Massiliẽses erant in nauibus à Phocide profecti.) Hæc uerba si legisset Liuio mastix ille Caius Cæsar, non solum hic patauinitatis arguisset Liuium, sed etiam Solœcismi. Quis enim unquã latinè scientiũ dixit,profectus sum in naui,Et non potius, profectus sum naui.Sic pauloantè:Profectus ingentibus peditũ equitumq; copijs. Non dixit cum copijs.Igitur scribe & distingue germanã hoc loco lectionẽ restituturus,Massilienses erãt hij,nauibus à Phocide profecti.Librarius oscitãs, non recte distinguendo uerba, quũ non intelligeret,quid sibi uellet hij nauibus,scripsit,in nauibus. Ipsi per Taurinos saltusq; iuliæ alpis transcenderunt.) M.Antonius Sabellicus libro secũdo de uetustate Aquileiæ,propterea quod hic mẽtio fit Alpis Iulię,dubitat,an Taurinorũ nomine Liuius Tauriscos intelligat illos,qui Noricis & Carnis uicini fuere.Et tandẽ affert argumenta quibus clarũ euadit per proximas alpes, non ita procul à Massiliensibus Gallos in Italiã transisse.Putatq; Iuliam alpem appellatam à Foro Iulij,quod subiectum à parte

quæ

quæ Galliam spectat cõmemoretur. Cæterum ego non arbitror id temporis ullum oppidum fuisse hoc nomine, quum nullus dum Romanorũ alpes trãsisset. Et apparet sic dictum Forũ Iulij, quemadmodum appellatũ est, Forum Cornelij, Forum Sempronij, Forum Neronis, & quod nobis propinquius est, Forum Tiberij suprà Augustã Rauricã ad Rhenum uergens, unumquodq; cõditoris sui siue præsidentis uocabulo. Itaq; dicturus mihi fuisse Liuius uidetur, saltusq; eius Alpis quã nunc Iuliam appellãt, sicut mox dicit: Vbi nunc Brixia ac Verona urbes sunt. Proinde fieri potest ut iam olim scriptura uitiata fuerit (nã cõsentit Vormaciense exemplar cum uulgatis editionibus) sic stãte synceriore lectione, Ipsi Taurino saltu, inuias alpeis trãscenderũt. Sequitur enim: Eodẽ saltu fauente Belloueso quũ transcendisset alpes. Non dixit, Iisdẽ saltibus. Et præcessit: Nulla dũ uia superatas. Coniecturas quibus adducor ut librariũ hallucinatũ putem, dum maiusculas literas uetustissimorũ exemplariũ partim non agnoscit, partim agnitas perperã connectit, referre piget. Cognomine Insubribus pago Heduorum.) Subauditur, existente. Sensus est: Apud Heduos quoq; pagũ fuisse qui Insubriũ diceretur. Mox habet uetus codex, Mediolaniũ. Elitouio duce,) Antiqua lectio: Erytouio duce, Et ascripsit in margine quidã, Ecìouio. Vbi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere: ibi cõsidunt.) Locũ pristinæ lectioni restitueris si legas & distinguas: Vbi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere Libui, cõsidunt. Post hos Salluuij, qui propè antiquã gentẽ læuos Ligures, incolentes circa Ticinũ amnem, petiere Apenninũ.) In his uerbis errata complura latẽt. In primis nescio an pro Saluuij qui scribendũ sit. Alij Libui. Vetustũ exemplar habet: Post hos Salluuij qui. Deinde habet non propè sed præter. Postremo duntaxat habet, circa Ticinũ amnẽ pœninon. Vt satis liqueat uerbũ petiere postea additũ ab aliquo qui uoluerit sententiæ corruptæ succurrere. Ego dictionẽ Pœninon quoq; ex ueteri codice eradendã puto. Nam indubiè parũ peritus aliquis librarius pro dein boij scripsit peninõ. quod in archetypo fortassis erat peniuoij, u litera pro b posita. Mox uersum est in Apenninũ, & adiectum uerbũ petiere, ut cõsisteret sententia. Quare sic lego: Post hos Salluuij, præter antiquã gentem Leuos Ligures incolẽtes circa Ticinũ amnẽ. Dein Boij Lingonesq; transgressi. Subauditur uero uerbũ: Post hos Salluuij s. trãscenderunt alpes. Porrò scio nominari Pœnina iuga apud Tacitũ, & uallem Pœninã quæ uulgò Vallesia dicitur, in ueteri inscriptione. Sed locũ hic ea uox non habet. Cũ multitudinẽ, tum formas hominũ inusitatas cernerent.) Arridet uetus lectio, cum multitudinẽ, cum formas hominũ inusitatas cernerent. Quod uero sequitur: Legati tres M. Fabij. uocabulũ tres nõ est in codice uetusto. Item est, accipere uelle, nõ, se accipere uelle. Insuper, Vt nuntiare domũ posset. Tribuni militũ consulari potestate insequentem annũ crearentur.) Scribe in insequentẽ annũ. Cuius impatiens est gens.) Repone: Cuius impotens est gens. E crustuminis montib.) Scribe: Qua flumen Allia Crustuminis montib. p. defluens alueo, haud multũ infra uiam. Non, haud multo. Item paulopòst: Ne circũueniri multitudine hostium possent. Non, à multitudine. Nec superesse quenquam.) Antiqua lectio, Romani quum pars maior ex acie Veios petisset q̃ Romã, nemo superesse quenquã præter eos qui Romã refugerãt, crederẽt. Rogantiumq; uiros.) Legendũ: Rogitantiumq; uiros. Item: In arcẽ persecutæ sunt. Insuper, ferunt uia. Tametsi refragante uetere scriptura. Item, Vt in fortunæ pristinæ. Ne quis in dissipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret.) Repone: Ne quę uis in dissipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret. Seu non omnibus delendi urbem libido erat.) Huic sententiæ nihil deest. Sed quia manu scriptus codex habet delendæ, planè credo scriptũ à Liuio fuisse, delendi urbis libido erat. Nã huiusmodi cõstructio Gerundij in di doctis non est ignota. Caritate ædium suarum.) Vetus lectio, caritate sedum suarum. Non mentibus solũ concipere.) Vtcunq; hic cõsentiant, quum scripta tũ typis excusa uolumina, nisi nihil uideo, legendũ est: Non in mẽtibus solũ cõcidere, id est, cõcidebant, sed ne auribus quidẽ atq; oculis satis constare poterãt. Sic in fine decimi libri tertiæ Decadis Asdrubal loquitur: Illo enim, inquit, uulnere cõcidimus. Infrà debet esse, Nec ullũ erat tẽpus. Item: Ad omnes aditus stationibus firmatis. Quod his exigua resistitur manu.) Legendũ: Ex arce Capitolioq; his exigua resistitur manu. Infrà: Primæ noctis silentio. Melior iucundiorq; cõpositio est in uetusto uolumine: Primę silentio noctis. Item, Hetruscis ne etiam, à quibus bellũ Gallicũ in se auertissent, ludibrio esse clades suas? Ad id faciendũ C. Fabius, dorsum gabino ritu cinctus, sacra manibus gerens.) Borbetomagẽse uolumen habet: Ad id faciendũ, C. Fabius Dorsuo gabo cinctus sacra manibus gerens. Diu me torsit hic locus quẽ interpollatũ uidebã in uulgatis editionibus, quonam pacto germanæ lectioni restitueretur. Lego C. Fabius Dorsuo Gabino cinctu, sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset. Porrò cinctus substãtiuè pro uestitu usurpatur. Describũtq; Gabinũ cinctum togã sic in tergum reiectã, ut una eius lacinia reuocata hominẽ cingat. Liuius noster libro octauo: Ipse incinctus, inquit, cinctu Gabino, armatus in equum insiliuit. Iam uides quid illis imposuerit, qui ante me castigauerunt Liuiũ. M. Fabij Dorsuonis fit mẽtio lib. septimo his uerbis: Hos cõsules secuti sunt M. Fabius Dorsuo. Ser. Sulpicius Camerinus. Cæditius negare se cõmiss. Deest particula &, quã addere debes, Et Cæditius negare se cõmissurum. Infrà debet esse: Lex curiata lata est. Ac paulopòst est, uictu suo fraudãs. Tũ uigiles eius loci, quos fefellerat ascẽdens hostis.) Mẽdosa dictio est quos. Scribe, quâ fefellerat asc. hostis, Vt referatur ad precedẽtes duos genitiuus, Eius loci. Ob nocturni periculi memoriã.) Codex Vormaciensis habet: Ab nocturni periculi

riculi memoriã. Lego, memoria. Sicq; dictũ erit ab nocturni periculi memoria, ut ab re male gesta, & ab rebus secũdis, & quod hic mox sequitur, ab incendijs torrido. De quo loquendi modo suprà admonuimus. Et cum stationibus procederent.) Mendosus locus est, Emenda, Et cum stationes procederẽt. Item, quacunq; pactione posset. Repone, possent. Iussumq; & templum in Noua uia allocutio fieri.) Antiqua lectio, Iussumq; templum in noua ia locutio fieri. Lego, Iussumq; templũ in Noua uia Locutio fieri. Videte quid inter nos ac maiores intersit.) Scribe, Et uidete quid int. n. ac m. intersit. Mox est, Lauinioq;. Quanta piacula cõmittantur?) Incorrupta lectio, Nónne in mentem uenit, quãtum piaculi committatur? Ex qua eas nihil unquam.) Expunge pronomen eas, & scribe, Ex qua nihil unquam, prætereq; urbs capta mouit. Et Flamen peregrè habitando in singulas noctes quantum sibi reiq; p. piaculi contrahet?) Repone, tantum sibi reiq; publicę piaculi contrahet. Quia piget reædificare.) Antiqua exemplaria habent, Quia piget ædificare. Sicut & mox, ædificare incenia piget. Infrà est in ueteri, quàm meæ calamitatis.

IN LIBRVM SEXTVM DECADIS PRIMAE
Annotationes per Beatum Rhenanum.

TVm quod perraræ per eadem tẽpora literæ fuere.) Habet uetus lectio, Tum quod paruæ & raræ per eadem temp. lit. fuere. Dictio paruæ multos offendit. Nam illã in altero exẽplari quod nobis ex Vormacia cõmunicauit Dn. Reinhardus à Rietpur primarij templi Decanus, uir pietate & eruditione iuxta spectabilis, quidã dispũxerat. In uulgatis editionibus uides in perraræ commutatũ, &, copula sublata. Atqui sciendum, aliquãdo literas inscriptionem apud Liuium significare, ut quum infrà dicit, Tabulaq; sub eo fixa monumentũ rerum gestarũ his fermè incisa literis, id est, hoc epigrãmate. Proinde hic quoq; intellige, paruas et raras per eadẽ tẽpora fuisse literas, hoc est, breues inscriptiones modo, quæ non satis rem explicarẽt, easq; fuisse raras. Infrà est tantũ, posteriore clade Alliensem appellarunt. Et mox in altero exẽplari manu scripto, legitur insignemq; rei nulli publicè priuatimq; agendæ fecerũt. Nec, nisi anteq; omnia præripiant.) Et hic scribendũ præcipiant, id est, prius capiant. De quo uerbo suprà quoq; semel atq; iterũ admonuimus. Et eandẽ exhaustã impensis.) Hic fortè miraris aliquid desiderari. Itaq; scito sermonem elegantissimũ Liuij uitiatum esse. Reponendũ iuxta fidẽ archetypi Borbetomagẽsis, & eodem exhaustã impensis, Eodem, subauditur, ædificando. nam præcedit, propter ædificãdi curã. Id quod non uidit is qui locũ deprauauit. Porrò non est tam inops uerborũ Liuius, ut amphibologiã cõmittat. quum dubiũ sit quid accusatiuus eandem referat, plebém ne an curã. Infrà est in altero codice, Tromentina. Iuuentutem summisisse ad id bellũ.) Antiqua lectio, Iuuentutẽ suam misisse ad id bellum. Collegam facimus.) Emenda, Collegæ facimus. Vt sit sensus, Te Sergi Corneli, præsidẽ huius publici cõsilij, custodem religionũ, comitiorum, legum, rerum omniũ urbanarũ, ego & collegæ mei, de quibus toties iam dictum est, facimus. Sed turba hostium & fuga impediebatur.) Scribe, Sed turba hostiũ & fuga impediebat. Mœnibus Satricis se includunt.) Non contemnendũ erratũ est. Lege, Mœnibus Satrici se includũt. Ne tanq; Veios oppugnatus in opere longinquo sese tererẽt.) Nec hic mediocris lapsus. Restitue, Ne tanq; Veios oppugnantes in op. l. s. t. Ex parte altera interceptis itineribus.) Emacula locum scribens, interseptis itineribus. Sic obsepire iter dixit lib. nono, Hæc, inquit, plebi ad curules magistratus iter obsepsit. Mœnia egredi iubet.) Legendũ adgredi iubet. Infrà est in antiquo uolumine, L. Papyrio Cursore II trib. cons. pot. Itẽ mox, bellũ ab Volscis. M. Furio recuperari patria nõ potuerit.) Scribe, à M. Furio recuperari patria nõ potuerit. Alliciendo ad se plebeiã auram.) Adulteratus indubiè locus est. Habet lectio uetus, Alliciendo ad se plebem iam aurã. Lego & distinguo sic, Criminando patres, alliciendo ad se plebem. Iam aura non cõsilio ferri. Significat aura aspirantẽ uulgi fauorem. proinde elegantissime dictũ est, iam aura non consilio ferri, hoc est, ferebatur. Assiduè bella cum Volscis gesta.) Syncerior & antiqua lectio, Assidua bella cũ Volscis gesta. Siqui dij, uatesq; eorum in futurũ uident.) Scribe, Siquid dij uatesq; eorũ in f. u. Sed obnoxios uos stabili gradu impetũ hostiũ excipere.) O pudendũ lapsum. Repone, Sed obnixos uos stabili gradu imp. h. ex. Ab obnitendo. Sic lib. septimo, Stant, inquit, obnixi Sãnites. Tum uero rem equestrẽ occupatis alio labore infer.) pro labore scribe pauore. Sẽsus est, Territos, adhuc terre. Et fluctuanti similis erat.) Nõ est absurda manu scripti codicis lectio quæ habet, Et fluctuantis similis acies erat. Nam cum genitiuo constructũ similis, ad mores refertur, autore Donato. Mox ubi legitur, Dein postq; cadẽtibus primis, iã ad se quisq; peruenturã cædem cernebat, uideo diuersam lectionẽ in ueteri uolumine fuisse, nẽpe credebat. Et additũ, Alibi cernebat. Illi se deuouere corporis uitæq; ac sang. q. s.) Pronomen se expungi debet. Nã mox præcedit, Ab illo se habere, Quod hic subauditur. Addita alia cõmodioris ad omnia turbãda consilij res.) Fœdè uitiatus locus est, Scribe, Addita cõmotioris ad om. t, consilij res. Et conuenit hoc uocabulum seditionem molienti. Siue quod & ipse in parte prædæ sis.) Rectè habet uolumẽ Borbetomagẽse, Siue ut & ipse in parte prædę sis, Nec erat opus mutare. Porrò & ipse M. Mãlius è patribus unus erat. infrà est. Quin eã diducitis. Est autẽ diducere, in diuersas partes ducere. Quod uerbi hic locũ habet. Oblataq; uani furti

ni furti inuidiæ.)Sic hic dicit oblatam inuidiam, quemadmodum Terentius uitium oblatum, stuprum oblatum, & incẽdium oblatum, ac oblatam mortem Cicero. Quæ omnia per uim & inuitis facta intelliguntur. Elegantissima locutio est. Et iam magis insignis & sordibus & facie reorum turba Mãliana erat.)Prius &, in exemplari ueteri dispũctum est. Vt sit sensus, insignis sordibus &, id est, facie reorum. Tot nunc aduersus unum hostes eritis.)Scribendum aduersus unum hostem eritis. In tot subauditur clientes, uel simile quippiam, puta milites seu uiri. Infrà est, satis planum. — *Oblatã inuidia*

Ab accusatoribus obiecta sunt reo.)Scribe obiecta sint reo. Ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxit.)Suspicor uerbũ produxit ab exponente postea additum. Quod tamen subaudiri potest aptius ꝙ uerbum protulisset, quod inanimatis rebus conuenit. Alioqui melius legatur produxisse cohærente oratione. Quod uero sequitur precatumq; esse, aut subaudiendum aliud uerbum, puta aiunt siue ferunt, aut scribendum precatusq;. Extra portam frumentariam.) Syncera ac uetus lectio: Extra portam Flumentanam. Sunt qui duumuiros.)Ex uoluminibus manu scriptis antiquius habet & emendatius, Sunt qui per duumuiros. Quare sic lego & distinguo: Sunt qui per duumuiros, qui de perduellione anquirerent creatos, autores sint damnatum. Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt. Sensus est Liuij. Quidã dicunt damnatũ ab ipso populo, quidam ab Duumuiris. Hoc uero constat, quod tribuni illum de saxo Tarpeio deiecerint. Infrà est in synceriore codice, M. Furium Camillum VI Tr. mil. creauere. Comitijsq; iurare parato in uerba excusandæ ualetudinis solitę consensus populi restiterat.)In antiquis libris legitur ualetudini. Conijcio scripsisse Liuium, in uerba excusandę ualetudini solita. Id est, quibus solebat excusari ualetudo per iuramentũ. Quibus solis confideret.)Antiqua lectio, quibus solis confiderent. Subaudi, hostes ipsi. Infrà est, cum ætate & ingenio tũ mult. Item, rapere sit solitus. Rursum, cum uitæ satis tum gloriæ. Item, Sẽsit ergo euentus uirtutis enixæ opem. Et Volsci quâ modo simulato metu cesserant: eũt in ueram fugã effusi.) Mendum hic est planè pudendum. Nam eâ aduerbiũ quispiam in uerbum eunt mutauit, ignorans aduerbialiter eâ dici sicut & eâdem, ac referri ad quâ. Proinde sic scribe & distingue sententiam: Et Volsci quâ modo simulato metu cesserant, eâ in ueram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi. Infrà est: Cum in exercitu, tum Romæ. Non præripiã gratiam publici beneficij.)Scribe: Non præcipiam. Quod uerbum Liuio peculiare esse multis iam locis monuimus. — *Eâ, aduerbiũ* — *Præcipere gratiam publici beneficij*

Nisi quãdo à uobis proq; uobis arma acceperimus.)Repone, Nisi siquando. Interim tribunos plebis fama ipsa iritauerat.) Castiga, fama ea ipsa iritauerat. Infrà debet esse: Satis scire eum esse.

IN LIBRVM SEPTIMVM PRIMAE DECADIS
Annotationes Sigismundi Gelenij.

QVæ exodia postea appellata.)Vetusti codices: quæ inde exodia. L. Manlius perinde ac rei gerẽdæ, ac non soluẽdæ religionis gratia creatus esset.) Melius antiqua lectio, perinde ac reipublicæ gerẽdæ, ac nõ soluẽdæ religione g. c. e. Quadragenariæ VIII cohortes, lecta robora uirorũ scribuntur.)Legendũ, quadringenariæ, attestãtibus prisci characteris codicibus. Speculatores paucos fugæ trepidationisq; Gallorũ.)Exemplaria germanica sanè perq; uetusta, quorum fidem atq; autoritatẽ libenter sequimur, habent spectatores, non speculatores. Lentius id aliquantum bellũ, ꝙ parti utriq; placebat, fuit.)Lege, aliquanto. Qua fœditate supplicij aliquanto ignominia PR. insignior fuit.)Insignitior fuit, habet antiqua scriptura, consentientibus inter se archetypis. Quod cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat.) Lege: Quod & cum Tarq. ut sit geminata cõiunctio &. paulopòst: in acie operam nauaturos, non in aciem. ac mox post hęc uerba. emancipandoq; filium fraudẽ legi fecisset, non admodum apte cohærebant sequentia, nempe hæc. prohibitum deinceps per tribunos pl. leges in castris ferri. nec dubiũ est per inscitiã scribæ è margine in contextũ translata. Paulopòst: Etiam dictaturã in promiscuo esse.)Lege addendo: Etiam dictaturã iam in prom. esse: quemadmodũ habẽt manu scripta exemplaria. & mox: populatores agrorum uagos palãtes oppressit, absq; cõiunctione. & proxime sequenti uersu: ex agro Ro. addita præpositione ex. Rursus in sequenti uersu: Nec per dictatorẽ plebeium, nec per Popiliũ consulem.) Melius uetus lectio: nec per consulẽ. ut plebeiũ utroq; referas, tam ad COS. ꝙ ad dictatorem. Popiliũ primo aliquis inter lineas adscripsit, explanandi causa: deinde in cõtextum ea uox, ut sæpius fit, irrepsit. Postremo uicta perseuerãtia COSS. plebe eò dolor erupit. Syncera lectio: uictæ perseuerantia consulũ plebis. Paulopòst. Nec patricios ambos consules.) Vetusti codices & hic & alibi constãter habent ambo in accusatiuo quoq; casu, ut sit κατ' ἀρχαϊσμὸν uox indeclinabilis, quẽadmodum Græcis ἄμφω. Grauius est quod aliquanto pòst sequitur. Vt Romanos florẽtes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus afflictis quondã populi Ro. cepisset.) Ardelio nescio quis non assecutus eius uocis elegantiã, rebus affectis mutauit in afflictis. Post aliquot uersus, Ii meriti æquitate curaq; sunt.) Ii redundat. Mox. C. Sulpicius Peticus, & T. Quintius Pœnus. quidam Cæsonem cognomen Quintio adijciunt.) Vetus lectio, quidã Cæsonem, alij Caium, cognomen Quintio adijciunt. ut intelligamus triplicẽ uarietatem, quibusdã hunc Vitum, Cæsonem alijs, alijs Caium appellãtibus. Porrò cognomen eò maluit dicere quàm prænomẽ, ut opinor, quod prænomẽ non temere

alibi

alibi quàm in grammaticorum ſcriptis reperiatur. & pro Potito in manu ſcriptis perpetuo Peticus legitur, duntaxat in Sulpicia gente, nec dubito quin rectius. nam Potitorum familia Valeriæ gentis eſt. Eum qui mutauit, offendebat uox non intellecta: atqui ea dem ratione mutanda eſſent non pauca alia in hoc genere uocabula, quorum nemo eſt hodie qui ſignificationem dicere queat, cum paſſim apud Liuium aliosq́ hiſtoricos occurrant. Sequitur: Cuius lentæ tabis ſenio.) Lege addendo, lentæ uelut tabis, & ſic legitur in uetuſtis ac emendatis codicibus. Cum ipſa cunctatio & in his animos minuiſſet, & auxiſſet hoſti.) In redundat. Mox pro materi, uetus habet matari. & aliquã to poſt pro muſitantes, muſſantes. Imperare duumuiris ut libros Sibyllinos inſpicerent.) Legendum decemuiris. Paulopòſt: ab ædilibus dicta dies eſſet, non dictæ eſſent. Cum robore iuuentutis ſuæ occiſo.) Acciſo eſt in archetypis, non occiſo. Agros, delubra deum, humanaq́ omnia.) Lege addendo, diuina humanaq́ omnia. Mox, Luxuria ſuperbiaq́ clarus, non potentiaq́. Superbiæ Campanorũ crebra mentio fit apud Latinos ſcriptores. In uallem infimam dimitteret agmen.) Scribo demitteret. In eundem lapidem & alibi non ſemel impegerunt ſcribæ. Nec tu mihi plus quàm unius legionis principes haſtatos dederis.) Antiqua ſcriptura: Ne tu mihi plus quàm unius legionis principes haſtatosq́ dederis. Paulopòſt: Ad ſubducendũ agmen, non ſeducendũ. Samnites dum huc illucq́ ſigna uertunt, utriusq́ rei omiſſa occaſione, neq́ cõſequi.) Vetuſti codices, Samnites dum huc illuc ſigna uertunt. abſq́ coniunctione. & inſequi habent pro cõſequi. Singulis bobus binisq́ tunicis donati.) Illic legitur: Binisq́ priuis tunicis. & proximè ſequẽti uerſu coronã obſidialẽ, quod nihil erat neceſſe mutare in obſidionalẽ. Sueſſanorumq́ auditę legationes, precantibus datum.) Legendũ: Precantibusq́ datum. Paulopoſt, alios graues iam ætate eſſe. eſſe redundat. Per ſpeciem militariũ uſuum magna pars ablegati.) Lege addendo: Per ſpeciem etiam militarium uſuum, cum alij aliò mitterentur, ablegati. atteſtantur manu ſcripti codices. Quem autẽ ab domo poſſe acciri.) Ab Roma, illic legitur, non ab domo. Aliquanto pòſt, aut ubi reſtitaret, non reſtaret. Vt mihi de uobis concordiæ partam gloriam.) Partæ non partam legendum. Non multo pòſt: Ac ſi cui genus, non gens. Qui maximè ſuis militibus placeret.) Syncera lectio: Qui maximè uobis ſuis militibus parceret. Sed id propter P. Salonium.) Sed redundat. Proxime ſequenti uerſu melius in uetuſtis codicibus legitur primi pili, quàm in uulgatis editionibus primipilum.

IN LIBRVM OCTAVVM PRIMAE DECADIS
Annotationes Sig. Gelenij.

INterreges fuerunt, M. Valerius, ac M. Fabius. Creauerũt COSS.) Lege creauit: uidelicet poſterior interrex Fabius. Sequenti uerſu eſt in Italiã, cum præpoſitione, contrà q́ in uulgatis editionibus. Si ſocialis ullus exercitus ijs eſt.) Vetus lectio, Si ſocialis illis exercitus is eſt. Paulopòſt CC annorũ morẽ ſolueremus, nõ ſoluerimus. Sed hoc leuius, q́ quod mox præpoſitio intercidit, niſi cõſcientia uiriũ, cum ueteres codices indicent ſcripſiſſe Liuium, niſi à cõſcientia uirium. Rurſus: Ego ipſe audiente non P R. Lege addẽdo, en ego ipſe. Ac mox, Iure gentiũ tutus loqueretur, nõ iu. gen. loq. Senatus partem æquã ex utraq́ parte eſſe.) Melius uetus, ex utraq́ gente. Hæccine fœdera Tullus Ro. rex cum Albanis patribus ueſtris Latini, hæc L. Tarquinius uobiſcum poſtea fœdera fecit?) Quorſum attinebat hic repetere hanc uocem, fœdera. Species uiri maioris, q́ humano habitu.) Maior hic iniuria q́ pro numero literarũ, elegantiſſimo ſcriptori facta eſt. Extat in manu ſcriptis ſyncera lectio, maioris q́ pro hu. ha. Placuit ad auerrũcandã deûm iram uíctimas cędi.) Et hic mutatã Liuij linguã, indicãt ijdem codices, ubi legitur, auerrũcandę deûm irę. Aliquãto poſt habet, Spatio quod uacui interiacebat campi, non parui cãpi. Ignarus fati futuri, quæ laus an pœna merita eſſet.) Malui ſequi ueterẽ lectionẽ, nempe ſic. ignarus facti futuriq́, laus an pœna merita eſſet.
Scribebantur hæ quatuor ferè legiones.) Lege, ſcribebantur autem IIII. Mox, Tum nec uexilla, tum redundat. & quod paulopòſt ſequitur, haud procul à radicibus Veſuuij, rectius in manu ſcriptis legitur, haud procul radicibus. Item aliquanto poſt, funusq́ par morti, melius quàm cõpar.
Quem uelit ex legione Romana ſcriptũ ciuem.) Nec hic erat cur ſcripta in ſcriptum mutaretur.
Affirmando cõmunem fore Martẽ belli.) Antiquior ac dubio procul ſyncerior lectio habet, cõmunem uere Martẽ. Non hoc ſolũ loco ex lectione Liuiana apparet, cõmunis Mars æque fuiſſe celebratũ Romanis, ac Græcis illud κοινὸς ἑρμῆς. Sumptũ eſt autem ex Homerico uerſu, κοινὸς ἐνυάλιος καὶ τὸν κτανέοντα κατέκτα. Bina in Latio iugera.) Latino lege, & ſubintellige agro. Nam mox ſequitur, terna in Falerno. Paulopòſt: Pecunijs pœnaq́ pro cuiusq́ merito perſolutis.) Quis nõ uideat rectius legi, præmijs pœnaq́? Pedani eodem iure quo Lanuuini ciuitatẽ adepti.) Non admodum diſcrepat, quantũ ad ſenſum attinet, uetus ſcriptura: eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatẽ accepti. Sed priusquã COSS. ab urbe (iuſſerat enim ſenatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur Auruncos oppidũ deſeruiſſe.) Vetus lectio, Sed priusquã COSS. ab urbe (iuſſerat enim ſenatus.) defendendi Auruncos exercitũ educerent, fama affertur Auruncos metu oppidum deſeruiſſe. Ac mox, Dictus C. Claudius, nõ dictus eſt Claudius. Bibere iuſſæ, ut ſe falſum cõmentatam arguerent.) Antiqui codices commentam habent, non commentatam. Fugam magis

retro

retro quàm prælīū aut hostem expectante milite.) Spectāte milite, legi debet. Bona Semoni Iano censuerunt consecrāda.) Quanquā idem sit Sangus Sabinis qui Romanis Ianus, nihil tamen erat necessum hic pro Sango Ianum supponere, reclamātibus antiquæ scripturæ codicibus. Honoris etiam causa fuit, tribunatuq; pl. proximis comitijs absens petētibus præfertur.) Exemplaria nostra rectius: honoris etiam ei causa fuit, tribunatuq; pl. proximis comitijs absens præsentibus præfertur.

Vitio'ne creatus esset in discussionē uenit.) Rectius in disquisitionem uenit. Mox, Publice priuatim'ue, non priuatimq;. Et, Quid in castris uitij obuenisset, non euenisset. Ibidē: quod plebeius dictator sit dictus. dictus redūdat, nec est in antiquis codicibus. Deinde est, Alia de causa, non alia causa. Paulopòst, incursiones in omnē partē, non excursiones, & si id leuiusculū est. Illud maioris aliquanto momenti, quod mox Sotimus in Sotiniū deprauatus erat. Quidā Lucanorum pretio acciti.) Pro acciti ambo exemplaria habent asciti. Cui cum senatus cōsulto Publius ob æs alienū paternum nexum dedisset, quem ætas formaq; ad misericordiā elicere poterant, ad libidinē & cōtumeliam animum accenderunt.) Syncera lectio: Cui cum se C. Publius ob æs alienū paternum nexū dedisset, quæ ætas formaq; misericordiā elicere poterant, ad libi. &c. Paulopòst est, tergū ostentabant, non ostendebant. In rabiem atq; iras imperatorū uertitur.) Hic quoq; sicut sæpe aliàs, seu scriba seu castigator uertit deprauauit in uertitur. Proximè sequēti uersu pro auspiciū petendū, auspiciū repetendū legi debet. Item pro, missoq; repente senatu, misso itaq; repente. Quin tu respondeas) Scribo quin tū respōdeas? Cum omni genere principū mag. equ. cum ascendisset.) Legendū cum omni agmine principū. Licentia sola qua se ubi uelint exautorent.) Qua redundat. Et mox detracta erat una dictio. Legendū enim iussu iniussu imperatoris. Tepentes tribunos.) Quid (malum) tepentes? Stupentes lege. Post aliquot uersus, qui castris præerat, non in castris. Deinde, animi multo prius militū, non multo plus. C. Sulpicio, Q. Aemylio (Aulum quidā annales habent) COSS.) Auliū lege. Nec enim de prænomine Q. ambigitur, sed de nomine gentili, Aemylius ne an Aulius dictus fuerit. Mox est, Sulpicio Samnites, Apuli Aemylio, non Apulia. Nec quenq; ex Pollia tribu candidatū fermè datum, Papyriā ferre solitum.) Vetus lectio syncerior: nec quenq; fermè ex Pollia tribu candidatū Papyriam ferre solitum. Deinde pro locum castris cōmuniri, illic est, locū castris dimetari. Sequenti uersu pro, Itaq; cum, Itaq; ubi. Item proximo pro, instruuntur contra, instruunt contra. Postremo pro & hercule, at hercule. Clamor inde nouus accedens.) Imò accidens. hoc erratū & alijs locis aliquoties occurrit. Et quocunq; progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebāt.) Elegātior antiqua lectio: Et quicquid progrediebant magis magisq; t.h.c. Pedestres restantes ac circūuentos cædunt, ab equite fugientiū strages est facta.) Scriptura uetus habet: Pedes restantes ac circumuentos cecidit, ab equite &c. Sed cæterarum rerum irrita fuit deditio.) Sed redūdat. Mox pro nec discrepāt, manu scripta exēplaria habēt, nec discrepat, et quidē paulò Latinius.

IN LIBRVM NONVM PRIMAE DECADIS
Annotationes Sigismundi Gelenij.

Circa Caudium castra q; potest occultissimè ducit.) Quis unquā legit, castra ducit? Legendum, castra locat. Altera propter orā superi maris.) Præter oram, lege. Sequenti uersu, pro alti syluosiq;, lege addendo alti, angusti, syluosiq;. Castra prope aquā uallo circundant.) Hic potius propter aquā legi debet, attestātibus archetypis. Mox: Cōsultantes nox oppressit, non consulentes. Et, per annos iam propè XXX uincimus, rectius q; uicimus. His inuicem sermonibus tanquā quietis immemores nox traducta est.) Hæc locutio solœcismo non caret. Sequuti nostra exemplaria restituimus ad hunc modum. His inuicem sermonibus qua cibi, qua quietis immemor nox traducta est. Ita fermè locutus est.) Lege, locutus esse, ut referas ad uerbum præcedēs dicitur. Quicquid istuc præsens necessitas iniunxerit.) Iusserit habent uetusti codices, magno inter se cōsensu. Iidem sequenti uersu habent: Herennius domum è castris est auectus: non, Herennius domum aduectus. Mox lege addēdo, uti prouocarent ad pugnā. Quę si pro seipsis ad mortē ruere uolunt.) Antiqua scriptura: Quæ nisi pro seipsis. Deinde pro, Hic omnis spes opesq; sunt: scribo, Hic omnes spes opesq; sunt. Spopōderunt COSS. præfecti, legati.) Præfecti non habentur in archetypis. Et legimus quidē præfectos non Romanorū sed sociorū auxiliorum'ue: sed illos in ordine Liuius non antepo suisset legatis, quæ summa secundū cōsules imperatores'ue in castris Romanis dignitas erat.

Sibi nequicq; animos datos.) Lege addendo: Sibi nequicq; arma, nequicq; uires, nequicquā animos datos. Hoc scribę oscitanti imputandū. Deinde: tantā inter eos qui paulò antè. Lege, inter ipsos qui. Et aliquanto pòst pro, super mœrorē pudor quoq;, pudor quidam, habēt manu scripta uolumina. Paulopòst: Ex alto animo, pro ex alto animi, & si parum interest. Sed tanquā reum tam infelicis belli quàm ignominiosæ pacis. Quid offendebat castigatorē in hac lectione? qua infelicis belli, qua ignominiosæ pacis: an sic Latini scriptores, aut ipse Liuius, nunq; loquūtur? Ne quid diuini aut humani obstet.) Malim ueterē scripturā: nequid diuini humani'ue. Atqui nō indignitas rerum spōsioni uinculū leuat. Si quid est, in quo obligari populus possit, in omnibus potest.) In Archetypis legitur hoc modo. Atqui nō indignitas rerū spōsionis uinculū leuat. Si quid est, in quo obligari

populus possit, in omnia potest. Arma cuncti spectant, & bellóne unquã futurum.) Mutata est & hic lectio, ne dicam deprauata. Illic legitur: Arma cuncti spectant & bellum, en unꝗ futurum &c. Omnia ira militaris propè uesano ordine egit.) Ridiculũ erratũ. Restituimus ex fide ueterum co dicũ, propè uesano impetu egit. Aliquãto post, signa inde ferre iussit: pro signũ inde ferri. Itẽ apud infensos ob interpellatã dulcedinem iræ, non interpolatã, quæ uox latina quidem, hic tamẽ locum non habet. Et proximo uersu lege addendo, cõsules odio in hostes cessisse. Omnia patienda prius ꝙ perderetur salus tot principũ.) Proderetur haud dubiè legendũ. Nam prius legas an potius, non ita multum refert. Portas etiam consuli aperuerunt.) Addendũ: Armatosꝗ clam hoste in urbem acceperunt. Acceptum ab uno pauorẽ plures per urbẽ fecerunt.) Non displicet uetus lectio: Plures per urbem ferunt. Paulopòst est, occultæ principũ coniurationes factæ: non, patefactæ. C. Menenius dictus.) C. Mænius. Hæc plebeia gens fuit, illa patricia. Etsi omnes anteactæ uitæ.) Legendum: Et omnes. Ac mox. Procul ab his coitionibus, non concionibus. Intentiores esse ad respectum castrorũ, ne qua eò uis fieret cum ad prælium starent. aciem peditum tutam fore.) Incorrupta lectio: Intentiores ad respectum castrorũ, nequa eò uis fieret, ꝙ ad prælium starent. Aciem peditũ tutam fore. Ac mox. Aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circũuenirentur.) Alia lectio nihilo deterior: Ne ipsi circumirentur. Samnitiũ omnis multitudo & Nolani agrestes.) In manu scriptis est, & Nolana agrestis, uidelicet multitudo. Minturnæ & Cassinũ ut deducerentur coloniæ S C factum est. triumuiros creauere.) Vera lectio, Et in tertiam Cassinũ ut deducerentur coloni S C factum est. sed triumuiros &c. Religionẽ afferre facile posset.) Restituimus, religionẽ facere posset. Item pro classis ordinandæ, ornandæ legendũ est. Et, In Samnio Cluuiã, non Cluuiani. Vbi in distinguendo etiam peccatũ erat. Repente adortus cum clamore ac tumultu inuadit.) Antiqua lectio, Repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. Paulopòst lege addẽdo, uno animo omnes inuadere. Virtutẽ in superbia, audaciã in contẽptu deorum hominumꝗ ponis. Antiqua lectio, Virtutẽ in superbia, in audacia, in contẽptu deorũ hominumꝗ ponis. Aliquãto pòst, In syluam Ciminiã penetratum, non penetrãt. Tum ex ijs qui aderant, consulis fratrẽ M. Fabium, Cæsonẽ alij, C. Claudiũ quidam matre eadem qua consulem genitũ, tradunt speculatũ se iturũ professum.) Vetus scriptura, Tum ex ijs qui aderant, cõsulis frater (M. Fabium, Cæsonẽ alij, C. Claudium quidã matre eadem qua consulẽ genitum tradunt) speculatum se iturum professus. Paulopòst lege addendo, Agrestibus telis, falcibus gæsisꝗ. Et Samnitiũ bella extollit, non bellum. Ob hæc etiam aucta fama & (ut solet) ingens terror patres inuasit.) Et redundat. Aliquanto pòst, Et ne nudentur pugnatoribus signa, legendum propugnatoribus. Sequitur ridiculum erratum, galeatæ cristæ, pro galeæ cristatæ. Item legendum, Ad Perusiam, quæ ipsa, non quæ & ipsa.

IN LIBRVM DECIMVM DECADIS PRIMAE

Annotationes Sig. Gelenij.

TAmen ne prorsus imbellem gererent annum.) Rectius uetus, imbellẽ agerent animum. Quà satis lato spatio equi præmitti possent.) Scribo, quà satis laxo spatio equi permitti possent. Consulẽ ex dictatura factũ M. Valeriũ.) Lege, Cõsul ex dictatura factus M. Valerius. Mox, Certamen iniectũ, melius ꝙ inceptum. Et, Rogationẽ promulgarunt, absꝗ coniunctione. Vti rogastis iubendã censeo.) Legendũ, Vti rogata est. Ad populandos hostium fines intendit.) Lego, incedit. Et sequenti uersu uastum, non uastatum. Rursus aliquanto pòst, Quid ergo attineret, nõ attinet. Deinde, quantæꝗ in hãc aut in illam prouinciã copiæ satis essent, essent redundat. Samnites desperantes improuiso tumultu.) Desperato, rectius. Obtestandoꝗ propè resistentes cõsules in cõcionẽ pertraxerunt.) Vetus lectio habet restitantes non resistentes. Item pro, ast hic ego tibi tẽplum uoueo, Illic est, Ast ego templũ tibi uoueo. Ob hæc etiam appetebat tempus comitiorũ, quorum causa L. Volumnius C O S. Romam reuocatus.) Syncera lectio, Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitiorum causa &c. Tum quod ex cõcordia consulũ bona.) Lege, tum quæ. Post aliquot uersus, è patribus enupsisset, non nupsisset. A Capena porta ad Martis ædem, ac mox, ad Cereris ædem.) Vtrobiꝗ ædem scriba benignus de suo adiecit. Ne ad omnia simul adire & obire unus nõ possit.) Vetus scriptura, Ne ad omnia simul obire unus non possit. Fabius Hetruria rebellante.) Adde præpositionem, Fabius in Hetruria rebellante. Voluntatẽ sibi ac fauorem cõsentientis populi pro omnibus iussis affutura.) Antiqua lectio, Pro omnibus iussis esse ac futurã. Additæ aræ in medio uictimæ.) Additæ redundat. Aliquanto pòst, datum hoc forsan. Hic quoꝗ redundat forsan. Deinde, Exeunti iam fortè in aciem. Rursus fortè scriba adiecit de suo. Vox etiam ad hostes accederet.) Accideret, de quo aliàs monuimus. Sequenti uersu, priusꝙ gloria alterius exercitus fieret, nõ foret. Incolumi uix ex tanta trepidatione Bouianũ peruentũ.) Antiqua scriptura, ut ex tanta trepidatione. Vt pauore admodũ plures caperentur.) Exemplaria uetera, Vt paruo admodũ. Pedites equitesꝗ insignes donis transire, ac transuectis multæ ciuicæ coronæ uallaresꝗ ac murales cõspectæ.) Lege & distingue, pedites equitesꝗ insignes donis transiêre ac transuecti. multæ ciuicæ &c. Aeris grauis transuecta uicies centũ millia. & auri triginta tria millia, id enim redactũ ex captiuis dicebatur.) Beauit ærarium suo mendacio scriba. Syncera lectio, Aeris grauis trãsuecta uicies centum millia, quingenta triginta tria millia, id æs redactum ex captiuis dicebatur.

FINIS.

IN FRAGMENTA LIBRI SEXTI TERTIAE DECADIS ANNOTATIONES.

VOD nos nacti fuimus è Spira Liuianũ exemplar, ex fragmentis uetustissimorũ codicũ saltuatim descriptũ uidebatur, præsertim in hoc libro Sexto tertiæ Decadis. Nã initium uoluminis fecerat librarius à particula, quã nos uix tandem in medio libro reperimus, abruptis uerbis. Cũ ea cohęrebat aliquot paginis intermedijs omissis, libri finis. Deinde quum Septimũ librũ conferre cœpissemus, iterum particulã inuenimus quæ ad Sextũ librum pertinebat. Vide miram confusionẽ. Nos in his Annotationibus excusorum codicum ordinem sequimur. Sacra facta, ac spoliata deûm delubra.) Pro sex istis dictionibus, nos tantũ quatuor reposuimus, Et refracta deûm delubra. Castigator quia cõnexis syllabis scriptum reperit & refracta, substituit ipse, sacra fracta. Deinde quum superessent duæ dictiões, deûm delubra, ne nullus esset sensus, adiecit has uoces ac spoliata. Iam substantiuè sacrũ usurpare magis poëticum est, ut apud Persium. In sacro quid facit aurũ? Itaq; potius sacraria fracta dixisset Liuius, ut de prodi tis Bacchanalibus libro nono Decadis quartæ, Deinde purè lautũ in sacrarium deducturã. Et mox. Ancillã se ait dominæ comitem id tum sacrariũ intrasse. Nã sacrum ipsum est sacrificiũ, ut Ibidem: Quæ in ludo simili Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri. Porrò refringẽdi uerbũ sæpe apud Liuium cõperias, ut hoc libro sexto ad finem: Et porta intus forisq; pariter refringi cœpit. Et libro septimo: Deinde proximè refracta porta. Ita ut ne nudo quidem solo, reliquis direptis, al.) In ueteri codice est, relijs direptæ fortunæ, Reposuimus nos, reliquijs direptæ fort. Intelligenda autẽ per appositionẽ sententia, nudo solo subaudi agrorũ ædificiorumq;, quæ erant reliquiæ direptę fortunæ. Hoc tametsi leuiculũ, non animaduersum, castigatorẽ decepit. Saltem quę cõparent.) Non potest ulli dubiũ uideri legendũ esse cõpareant modo potentiali, etiamsi scriptus liber nullus monuisset. Maneant, inquit Marcellus.) In exemplari manu scripto legitur: Maneant immo inquit Marc. Neq; est hic ociosa cõfirmantis particula. Sed non quid ego fecerim in dis.u.) Post hæc uerba omissa erat sententia, quã nos in cõtextum inseruimus, nempe hæc, quem quicquid in hostibus feci, ius belli defendit. Tametsi illic deprauatè scriptũ erat defendendi. Ingentẽ saltũ hoc loco fecit librarius, quemadmodũ pauloantè meminimus. Auspicijs, ac per.) Reposuimus ex scripto codice, auspicijsq; & per n. Breui tẽpore, hinc o.) Prodigiose corruptus est hic locus. Legendũ quẽadmodum castigauimus, breui extorre hinc omne Punicũ nomẽ. Vt breui sit aduerbiũ. Significat extorris exulem, uelut qui extra terrã siue patriam sit pulsus. Rursum Liuius libro septimo: Extorrem agro Romano, procul terræ cõtactu alto mergendũ. Libro quinto primæ Decadis cõiungit exulẽ & extorrem: Ne exulem extorrem, inquit, populũ Romanũ ab solo patrio ac dijs penatibus in hostium urbem agerent. Distinguẽda autẽ uerba hoc modo: Animus quoq; m.m.m.a.h.t.u. præsagit, nostram Hispaniã esse: breui extorre hinc omne Punicũ nomen, maria terrasq; fœda fuga impleturum. Trifariam exercitus in diu.r. distraxere.) Exercitus uertimus in exercitũ (sic enim est in ueteri libro) ut intelligas ex uno exercitu treis factos. Ibi pecuniæ.) Vetus habet: Ibi pecunia. Et sequitur paulopòst: Hic pecunia omnis hostiũ. Et nescio an unam Hispaniæ oram, quæ nostro ad.m.) Hæc uerba nullo sensu dicta sunt. Reposuimus ex ueteri libro, & nescio an unum in Hispaniæ ora quâ nostro adiacet mari. Est autẽ quâ aduerbialiter hic legendũ. Vt eodem tẽpore exercitus ostẽderet.) Hunc locum mutilũ integrum fecimus, ascriptis uerbis ex antiquo uolumine quæ deerant, hoc modo: Vt eodem tẽpore Scipio ab terra exercitũ ostẽderet, classis portũ intraret. Expunximus enim coniunctionem quæ ultimam clausulam connectebat, qua nihil hic est opus. Porrò huic loco non frustra asteriscum apposuerat Asulanus. Nullum obiectum uallum.) Exemplar scriptum habet tantũ, nullum obiectũ. Perpensa sententia, legendum opinor hunc locum sic: His ab tergo, nam frons natura tuta erat uallũ obiectum. Sensus est. A tergo castris uallum obiectũ, ne obruerentur: à fronte uero minime, quum illac natura locus munitus esset. Assignat iterũ rationẽ paulopòst cur à fronte nullum uallũ opposuerit, Vnde, inquit, quũ tam parui operis munitio esset, non obiecit uallũ Imperator Romanus. Cæterũ sita Carthago sic est.) Castigaui: Etenim sita C. Nam reddit causam non obiecti à frõte ualli. Paulò plus.) Paululo plus. Patulũ, & ad sept.) Castigauimus, paululum etiam ad sept. hoc est, modicè. Ex antiquo. Vtcunq; exæstuat mare.) Adiecimus clausulã quę deerat, Vtcunq; exæstuat aut deficit mare. Circũuectusq; classe.) Scripsimus classem. Et mox prò interim intenti. Ex ueteri. Quod ad urbem potissimũ oppugnandã bello orsus esset.) Quatuor insignes mẽdę sunt in hac breui oratiuncula, & sensus est inuersus, imò prorsus nullus. Sic autẽ Liuius scripsit, quod ab urbe potissimũ oppugnanda bellum orsus esset. Mox gerundiũ hortando quod sequitur, debebat esse cohortando. In ditionem nostram tradent.) Nostram aliquis adiecerat. Hic tormenta, arma.) Omissum fuit hic uocabulũ armamẽta, hoc modo: Hic tormẽta, armamẽta, arma. Sic deerat mox particula &, qui simul uos instruet, quũ deberet esse, qui simul & uos instruet, & hostes nudabit. Et hic deerat pagina, aut amplius in exẽplari manu scripto. Intẽtis omnibus ad opem ferendã.) Legendum ad opem eò ferendam. Vt nemo sentiret ante à tergo cap.) Vt nemo ante à tergo senserit capt. Vtrinq; ancipitẽ host.h.) Reposuimus ex ueteri codice. Et utrinq;

Extorris

ancipite h.h. Porrò non est hic superuacanea connectens particula, &c. Et porta intus forisq; pariter refringi cœpta.) Emendaui cœpit. Ex manu scripto. Neq; enim affectauit Liuius figurā similiter cadentis. Partem ipse ad arcem ducit.) Induximus & dictionē partem, quæ non est in codice ueteri, non alia de causa additam hic à castigatore, ꝙ quòd non putarat absolute ducendi uerbū à Liuio usurpari. Catapultæ maximè fermè centū uiginti.) In ueteri codice est maximæ formæ. Et hic ubiq; certos numeros appositos habet. Libræ fermè omnes pondo.) Non libræ legendū est, sed librales. At naues on.) Deleuimus ad particulā, non ex antiquo libro, sed aliunde adiectā. Et nauali alia materia.) In codice scripto mendose legitur, naualia materia. Opinor duntaxat legendū nauali materia. Vt de lignis intelligas. Inter tantas opes bellicas Car.) Restituimus: Inter tātas opes belli captas Carthago ip.f. Et in capienda urbe.) Dispūximus præpositionē in, quā elegātius subaudias. Fessosq; milit. omnib. uno die belli operibus) Castigauimus operis, autoritatē sequuti uoluminis manu scripti, quæ uox huic loco maximè quadrat. Significat autē opera actionē ipsam, cuius finis est opus. Opera militaria sunt munitiones castrorū, ut quū de Marcello paulopòst dicit, & opere perfecto extēplo in aciem legiones ducebat. Et rursum: Castra inde ponentē undiq; munitores operibus prohibet. Libro quinto primę Decadis: Ad opus, inquit, milites traducti. Operū omnium longe maximū ac laboriosissimū, cuniculus in arcem hostiū agi cœptus. Eodē libro paulopòst: Operibus tamen, inquit, non ui expugnata est. Itē libro nono significātissimè de Gallis: Quādo nec fossa ualloq;, inquit, ab ignauissimo ad opera ac muniendū hoste clausi essent. At operæ sunt ipsi labores & officia militū, ut in dimicando decurrendoq; & reliquis exercitijs. Nec cōstant opera sine operis. Liuius noster libro quinto primę Decadis: Nusquā, inquit, nec opera sine emolumento, nec emolumentū fermè sine impensa opera est. Pretiū tamē muralis coronæ decus eius esse.) Docuit hunc locū sic emendandū liber uetus, præcipuum muralis coronæ decus, eius esse. Q. Tyberilius centurio.) Legendū: Q. Trebellius centurio. Socijs C. Lælius classicis, Legionarijs M.S.) Volumen scriptū habet. Leliusq; tectus classis. Proinde legendū est indubiè: Socijs C. Lælius Præfectus classis, legionarijs M. Sempr. Tuditanus aderat, quemadmodū & nos in contextu castigauimus. Intelligit autem per socios, socios nauales, ut nihil fuerit opus addere classicis. Adiuuat nostrā emendationē quod paulopòst sequitur: Ante omnes C. Lælium præfectum classis &c. Corneliū Claudium.) Vetustus codex docet legendū, P. Cornelium Claudinū. Tantæ indignitatis non tam ad uocati.) Emendaui, amoti tantę dignitatis. Per omnes deos apparatos iurare magis.) Legendū est iuxta antiquū uolumen paratos iurare, hoc est, prōptos. Apparatus ad cultum refertur. Quod uero paulopòst sequitur, ad concionē aduocauit, illic est uocauit, & comperisse non cōpertum habere.

Ac XXX bobus donauit.) In scripto codice est uiginti bobus d. Porrò mira uarietas in numeris est. Non de pondere auri argentiq; & redactæ pecuniæ conuenit.) Volumen antiquū habet, Nō de numero auri atq; argenti, & redacta pecunia cōuenit. Si aliquibus assentiri necesse est.) Exemplar uetus habet: Si aliquis adsentiri n. Nisi sit aliqueis pro aliquibus. Posset etiā legi alicui, subaudi scriptorum prodentiū illa. Media simillima ueris sunt.) Arbitror Liuium scripsisse quemadmodum est in ueteri, media similia ueri sunt. Quid aūt opus fuit simillima ueri mutare in simillima ueris, quum latinè & eleganter dicamus simile ueri. Quàm tristi sub. seru.) Lectio uetus, ꝙ à tristi subiectas seruitio. Nec uacat à particula significans subiectionē ꝙ pariat triste seruitium. Sic libro septimo: Scipio auidior etiam certaminis erat, cum à spe quā successus rerū augebat, tum quod Sic enim locū emendauimus, quum prius legeretur, cum ea spe. Inter hæc è media turba.) In exēplari scripto tantū est, media turba, ut subaudire possis, è uel in media turba. Cum Scipio nihil profecto.) Vetus. Quum Scipio nihil defuturū ijs profecto diceret. Alia mihi cura.) In antiquo uolumine legitur: Alia me angit cura, ætatē harum intuentem. Animū stimulat.) Hæc uerba non sunt in libro manu scripto. Stabant ætate & forma.) Sic procul dubio Liuius scripsit, quemadmodū manu scriptū uolumen docet: Simul ætate & forma florētes circa eā Indibilis filiæ erāt, alięq; nobilitate pari. Cæterum quando simul in stimulat uerterat castigator, opus erat uerbū aliquod infulcire. Adiecit itaq; de suo uerbū stabāt. Nec minorē arguit, uel scribæ uel castigatoris supinitatē, quod hactenus in uulgatis exēplaribus pro alięq; nobilitate pari, legimus eæq; nobilitate pari. An si sorores erant, nō erāt pari nobilitate? Suspicatus fortasse est scriba nō fuisse germanas. Ne qd quod sanctū usq; esset apud uos, uiolaret.) Deprauata & hæc sentētia. Legēdū enim hoc modo distinctis uerbis, ne qd sanctū usq; esset, apud nos uiolaret. Sic enim est in manu scripto codice. Q. D. Turpe est uiolari apud Romanos qd apud ullos Barbaros sanctū sit. Dignitasq; facit.) Facit non erat in lib. ueteri, sed supernè quidā uerbū, monet, adiecerat. Vestra quoq; uirtus dignitasq; monet. Quàm ciuiū coniuges.) Legendū ꝙ hospitū cōiuges, iuxta uetustū librū. Desponsatā eam esse.) Despōsam est in ueteri. Cui Luceio nomen erat.) Hic & paulopòst exēplar scriptū habet: Allucio, non Luceio. Et mox à domo non ab domo. Minor sit inter nos.) Tu scribe ueteris libri fidem secutus, quo minus sit huius inter nos sermonis uerecundia. Vult autē Scipio nullā uerecundiam esse eius sermonis, qui de casto amore sit institutus inter iuuenes præsertim. Cū sponsa tua uocata à militibus n.) Pro uocata reponi debet, capta. Quia ipse, si f.l. ludo æt. præsertim illecto & læto legitimoq; amore.) Hic locus multorū calamis deprauatus est, dum pro in recto alius substituit illecto, alius & læto. Sic autē legi debet: Et forma faceret fidē, quia ipse si frui liceret ludo ætatis, pręsertim recto & legitimo amore, &

re,& non respub.&c. Tuo,cuius sponsa est,amori faueo.)Legendū ex fide codicis uetusti:Tuo, cuius possum,amori faueo. Fuit sponsa tua.)Sic distingue.Fuit sponsa tua apud me , eadem qua apud soceros tuos parentesq; suos uerecūdia.Seruata tibi est,ut inuiol. A dolescēs simul pudore, gaudioq; perculsus.)Sic castigauimus exemplar uetus. Quum adulescēs simul pudore & gaudio perfusus,dextrā Scipionis tenens,deos omneis inuocaret ad gratiam illi pro se referendam, q.s.n.s. s.pro suo a.atq; illius erga se merito esset, parentes inde cognatiq; uirginis appellati . Mira hic par/ tim scribæ partim castigantis negligentia accidit,ut ex una sententia geminā fecerit,quum particu la sublata,& uerbo inuocaret in inuocare mutato. Quid aūt opus fuit pro perfusus supponere,per/ culsus quod ad metum & terrorem refertur? Vt nihil dicā quod ablatiuus merito,omissus fuit. Vt id ab se donū acciperet.)Pro ab se quidā,in exemplari uetusto scripserat ipse. Satis omnibus com positis.)Emendauimus in ueteri,rebus omnibus cōpositis. Captiuis Magone,& quind.) In scri/ pto legitur:Captiuis,cum Magone & q. Vt intelligas & alios captiuos præter Magonē,& quinde cim senatores,naui impositos. Præpilatisq; missilibus.)Codex antiquus habet hic,pijatisq; missi libus.Suspicor scribendū,pilatisq; missilibus. Remigio classis ciues,militesq; tranquillo.) Vitia/ tus locus est,quum pro Remigiū scriptum sit Remigio,& pro classiciq;,classis ciues.Legendū au/ tem attestāte uetusto uolumine:Remigiū classiciq; milites tranquillo in altum euecti.Porro sic uo/ cat Liuius Remigium ipsam multitudinē remigum,quemadmodū Horatius dixit in Epistolis:Re/ migium uitiosum Ithacensis Vlyssei. Respub.ipsa strepebat apparatu belli.Fabris omnium gene rum in publica officina inclusis data cuncta,quā pari cura subibat.) Et hæ clausulæ miris modis in terpolatæ sunt.Nec lectio ueteris libri prorsus bene habet,quæ est huiusmodi: Vrbs ipsa strepebat apparatu bellicam officinā inclusis.Dux cuncta pari cura obibat, nunc in classe ac nauali erat, nūc cum legionibus decurrebat,nunc operibus aspiciendis remp.dabat.Porrò suspicor legendū: Vrbs ipsa strepebat apparatu belli,publica officina inclusis.subaudi opificibus strepebat. Nā de illis lo/ quitur,de quibus supra dixit:Destinauit opifices,ad duo millia hominum erant , eos publicos fore cum spe propinqua libertatis.Iam uide quomodo interpolatus sit iste locus.Primum pro urbs ipsa subdidit castigator Resp.ipsa, quasi respub.strepere possit.Deinde hæc uerba:Fabris omniū gene/ rum fortassis adiecit de suo.Clausulamq; elegantem,Dux cuncta pari cura obibat,ipse sic mutauit, data cuncta,quā pari cura subibat,ut de officina intelligamus.Postremo omisit oratiunculas,nunc in classe ac nauali erat,nūc cum legionibus decurrebat. Reuectisq; quos quassauerāt,muris.) Ve tus exemplar habet:Reuectisq; quæ quassata erant muri. Cuius rei tam paruo præmio.)Apparet ex scriptura libri uetusti,legi etiam posse:Eius rei tam paruæ præmio.

Perculsus. Remigium

IN LIBRVM SEPTIMVM DECADIS TERTIAE
Annotationes per Beatum Rhenanum.

IN Italia autem Consul.)In ueteri codice non est autem. Prædæ aliquantū eius militi fuit cōces sum.)Exemplar manu scriptū habet,præda,& aliquantū eius fuit militum concessa. Arbitror le/ gendū,Prædæ aliquantū. Vsui militum concessa. Vt sit sensus: Prædæ aliquantū subaudi captum est. Vsui militum concessa s.fuit præda.Nam sequitur infra:Ibi ad quatuor millia hominū capta, & cæteræ prædæ aliquantū. Tantum gaudij.)Vetus:Tantum gaudiū. Pari audacia Romanus.) Emendauimus:Par audacia Romanus.Nam sequitur,cōsilio & uiribus impar.Et sic est in libro scri pto. Et sinistra ala acriter pugnam inierunt.)Reposuimus:Et sexta,alacriter pugnam inierunt. Nam mox meminit sextæ legionis & quintæ. Occiditq; principes.)Hoc uerbum uidetur aliquis adiecisse.Mihi magis arridet uetusti codicis lectio cum participio perempti,quod in margine qui/ dam ascripserat hoc modo,Principes qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse cōperti sunt,per/ empti. Semiermes.)Scriptura uetus satis ostendit non semiermes,sed inermes legendū esse. Et Romæ p.cum luctus ex p.tum.)Video potius scribendū iuxta uolumē antiquū,Et Romæ quidem q; luctus ex p.tam timor in f.e. In multū diei.)Castigaui in multū diem.Ex ueteri. Aduersus pro dijt.)Prodit illic legitur,sicut pauloante,dexteræ alæ sinistra subit.Nō subijt. Locauit autē omnē frumentū.)Deprauata clausula.Legendū attestāte uetusta scriptura, Locauit autem omne frumen/ to.subaudi,agrum,ut uidelicet frumentum perciperet. Sibimetipsis tecta militariter c.)Scribe si/ bimet ipsos,ut sint duæ dictiones. Stramento intecta,omnibus uelut de industria alimētis ignis.) Hic locus cum mihi displiceret propter ablatiuū omnibus,inspexi uetus exēplar,& reperi illic scri ptū non omnibus sed omne. Verum nec sic uidebā Liuianū constare candorē. Itaq; diutile expen/ sis non solum uerbis sententiæ cohærentis , sed ipsis etiam elementis deprauati uocabuli , huc sum adductus,ut putem à Liuio scriptū fuisse,non omne sed omnia, sic ordināda siue distinguenda sen/ tentia,Erant autē pleraq; ex cratibus aut tabulis facta.alia arundine texta , stramēto intecta omnia, uelut de industria alimentis ignis. Vt uidelicet ablatiuus alimentis referatur ad priores ablatiuos, cratibus,tabulis,arūdine & stramēto. CLXX Cāpani.)Scribendū Capuani,sicut pauloantè,Ne deesset materia in Capuanos sæuiendi.Non Cāpanos.Nam Capuæ res hæc accidit, de qua hic lo/ quitur.Sunt tamen Capuani & Campani,quod in Campania sita sit Capua. In Hetruriā legati.)

In exemplari scripto legitur:In Aetoliã legati. Ne aut consulem Marcellum.)Expunximus Marcellũ. Quæ prospera prælia.)Reposuimus quæ is prosp.Ex ueteri. Quam Romano.)Vetus habet,ꝙ Romanis esse adfirmabant. L.Geminũ.)In antiquo est,Genutium. Pateram ex quinꝗ pondo auri factam.)Ex scripto codice legendũ:Pateram auream ex quinꝗ pondo factam. Subauditur aũt auri. Iis quoꝗ quæ darentur,portatæ togæ pr.)Videtur antiqui libri lectio esse:Iis quoque quæ darentur portata,togæ prætextæ. Multa ea æstate.)Vetus.Multa æstate qua hæc f.

Peruenisset.)In ueteri,uenisset.Et mox:Ibi de suis rebus.Non,ubi. Neminẽ Siculum,qui metu inde fugati abfuerint,esse.)Hæc uerba significãt,nullum ex Siculis qui aliquando fugerint, esse in Sicilia.At M.Valerius COS. contrariũ hic Romano senatui persuadet.Legendũ igitur queẽadmodum castigauimus ex scripto codice:Neminẽ Siculũ,qui fugati metu inde abfuerint,non esse.Sub audi in Sicilia,hoc est,in Siciliã rediꝫsse. Honores omnibus ad exoluendã fidem à cõsule habiti.) Hoc satis obscurè dictum est ad exoluedã fidem. nam oportet aliquid subintelligere, puta senatus ipsius,aut alterius cuiuspiã.Clarius aũt loqui solet Liuius.Proinde magis mihi probatur lectio manu scripti codicis,quæ sic habet:Honores omnibus ad exoluendã fidem consulis habiti.Vt intelligas Regulis istis habitũ honorẽ à senatu, quo liberarent fidem cõsulis M. Valerij,qui fidem suam illis obstrinxerat,futurũ ut si Romã uenirent,honoribus afficerentur. Quo ordine uel.)Hæc uerba nõ sunt in antiquo codice.Sed tantũ,ut sciret quo in statu res Africæ essent. Quare dispũximus adiectitiã clausulam, Sed Dictatorẽ comitior.hab.dici,& extemplo.)Quid opus fuit hic mutare Liuij uerba?Proculdubio non cõsuluit ueteres libros,qui descriptũ ab hinc annis centũ Liuianum exemplar castigare est aggressus.Melius & elegãtius in scripto uolumine legitur,nempe sic. Vt nõ expectanda comitia cõsulis censeret,sed dictatore comitiorũ habẽdorum causa dicto, extemplo in prouinciã redeundum, quemadmodũ & nos castigauimus in contextu. Eodemꝗ iure uocatæ reliquæ inclinassent.)Volumen scriptum non habet reliquæ,sed tantũ eodemꝗ iure uocatæ inclinassent.Porrò,eodemꝗ aduerbiũ est,& iure septimo casu dictũ,ut & sorte. Itaꝗ si suum nomẽ dictator acciperet.)In exemplari uetusto,si suum n.d.exciperet legitur. Vnde coniicio sic hunc Liuij locum castigandũ,Itaꝗ ni suum nomen Dictator exciperet. Cum Flaminius.) Indicant uestigia scripturæ ueteris,tametsi mẽdosa deesse hic prænomen Flaminij,puta C.aut P. Plebemꝗ scisse.) Est in scripto,iussisse. Sed nescio an mendosè,sicut & suprà,quem populus iussisset Dictatorem.

Exemplumꝗ ea in re.)Reposuimus ex antiquo libro,exemplaꝗ. Nam subdit,uetus L.Posthumij,recens Q.Fabij.Sic enim legi debet:Nõ recensꝗ Q.Fabij. Patribus id tẽpus Reip.)In margine uetusti codicis ascriptũ erat,uerbum interesse. Hi censores.)Castigauimus:Sed hi censores. Et mox pro Reipub.scripsimus publicæ rei.Sic enim antiquus liber habet.Et sic est legendum. Pro tẽporis huius copia magnifici apparatus.)Vetus habet:Pro temporis eius copia magnificè apparatos. Ab Scipione gestas supplicationes.)Scripsimus à P.Scipione gestas supplicationẽ.Et paulò pòst pro,Quod mihi minus,sed mihi minus.Ex uolumine scripto. C.Calpurnius præesset.)Emẽdauimus præfuisset. Quẽ Q.Fuluius habuisset.)Hanc sententiã in uulgatis exemplaribus trãspositam ex ueteri libro sic suo loco restituimus:Capuam exercitumꝗ quem Q. Fuluius habuisset, T. Quintius obtineret. Exercitumꝗ qui tum iam Arimini erat.) Sic uidetur legendũ iuxta scriptum exemplar:Prouinciã exercitumꝗ(Arimini erat)acciperet. His quoꝗ est.) Huiusmodi lectionem indicat uetustus codex,(His quoꝗ enim prorogatũ imperiũ) in Sicilia Cannensis exercitus datus. Nam sequitur infrà:Et in Sicilia ita diuisæ res.Sex. Cæsari Cãnensis exercitus est datus. C.Aurũ. eædem in Sardiniã.)Scripsimus in Sardinia. Hic unam paginã trãsilire coacti fuimus ob defectum qui erat in exemplari manu scripto,quod ex Spirensi bibliotheca nacti fueramus. Idem socios cõsensisse omnes.)Sic distinximus.Idem socios.Subaudi futuros.Consensisse omnes. Quæ officio decessissent.)Miror cur hic libuerit castigatori supponere decessissent,quum in ueteri codice sit decesserint. Tentatis prius aliarum col.)Castigauimus ex ueteri libro,Pertẽtatis pr.al.col.animis. Aliud aũt est tẽtatis, aliud pertentatis.nimirũ hoc posterius absolutã diligentiam arguit. Sequi in senatum eos ius.)Expunximus accusatiuum eos,qui elegantius subauditur. Nam præcedit merito eorum,& collaudari eos.Nec est in scripto codice. Signini fuère & Nolani.) In Spirensi uolumine non est Nolani, Venusinorũ uero uocabulũ quod omissum erat in uulgatis editionibus, in- *Firmani* seruimus post Nucerinos.Nec est illic Firmiani,quum oppidũ Firmum appelletur nõ Firmiũ. Est *Spoletini* & Spoletini non Spoletani. Et ad populum actæ.)Vetusti codicis lectio.Et apud populum actę.

Quod in sær.ad ult.casus seruabatur.)Liber scriptus habet seruaretur. Sic autẽ & infrà loquitur Liuius.Non eas,inquit,solũ quę remis agerentur.Non agebãtur. Censores ut agrum Camp.fru- *Agrum fruendum locare* endum loc. Castigauimus:Duo cẽsores.Porrò sic dicit hic elegãter,ut agrum Campanũ fruendum locarẽt,quemadmodũ suprà dixit:Simul ut cũ agro tecta urbis fruenda locarẽtur. Et his T.Manlius.)Expunximus particulã &. Et ius liberũ.)Pro &,hic substituimus,ei datiuum. Qui equo mereri deberent.)Emendauimus,merere. Ne remorandi quidẽ cau.)Antiqua lectio:Ne morandi quidem. Et quia in animũ induxerat.)Addidimus uocabulũ ita:Et quia ita in animum indux.

Prægressum eum assequitur.)Pronomen eum quũ non sit in codice scripto, & elegantius subaudiatur,submouimus. Non castra ponere pati.)Hunc locum mutilũ ita suppleuimus & ordinauimus ex

mus ex libro uetusto. Nõ iter quietos facere, castra nõ ponere pati. Dextera alia.) Castigauimus: Dextera ala. Dum alij trepidi cedũt.) Ex ueteri libro scripsimus, trepide. Nã sequitur, alij segniter.

Absumere aestatem aut hyemem

Et uictos sequendo, priore æstate absumpsistis.) Legendũ, priorẽ æstatẽ absumpsistis. Sic autem sæpe Liuius loquitur. Vt infra. Primũ diem quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserunt. Et rursus: Cum hyemem totã reconciliandis Barbarorũ animis, partim remissione obsidum captiuorumq; absumpsisset. Et iterum: Ipse reliquũ æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Et cuius ipsius pudere ac pœnitere uos oportet, referam.) Hanc sententiam castigator quispiã additis dictionibus interpolauit. Nec enim est: Et cuius, aut uerbũ referam in exemplari Spirensi. Sed. Cuius & ipsius pudere ac pœnitere uos oportet: nempe æquis manibus. Suspicor uero pro ipsius scribendũ ipsos. Cuius & ipsos pud. ac pœni. uos op. Et est initiũ nouæ sententiæ. Nec opus est uerbo referã, quum cohæreant alioqui quæ sequũtur. Nam sensus est. Cuius & ipsos pudere ac pœnitere uos oportet, hoc ipsum est, quod æquis manibus hesterna die diremistis pugnam.

Cum exercitu meo eloqui uideor.) Quid illi uenit in mentẽ, qui hic eloqui pro uerbo loqui supposuit, quod legit in codice scripto? Districtis gladijs discinctos destituit.) Obscura lectio simul & mẽdosa. Vetus exẽplar habet: Distrinctis gladijs cinctos destituit. Noc dubito quin scripserit Liuius, destrinctis gladijs cinctu destituit. Vt ea ignominia affectos intelligas, qua male se gerẽtibus in prælio militibus & gladij à lateribus auferũtur: & ipse cinctus siue cingulũ, ut discincti & soluti incedãt. Vsurpatur substãtiue cinctus. Vnde Virgilianũ illud: Cinctuq; Gabino. Ita concio dimissa, fatendo iure ac m.) Pro fatẽdo scribendũ est fatentiũ. Ordinati armatiq;.) Spirẽse uolumen habet, armati ornatiq;. Indicãt autẽ sequentia nondũ ordinatos fuisse. Et intellige ornatos post stragẽ proximã ex qua laceri redierant. Sic lib. nono huius Decadis: Diemq; ijs, qua equis armisq; instructi atq; ornati adessent, edixit. Viribus quoq; sufficerent.) Expunximus quoq;. Neq; enim est in libro scriptũ. Copias educit.) Scripsimus & copias educit. Hortator testisq; præsens firmabat.) In ueteri codice hæc appositiue legũtur, sine particula que: Hortator testis præsens firmabat. Et partim cõculcatis.) Reposuimus antiquũ uocabulũ quo Liuius usus est, quemadmodũ testatur exemplar scriptũ, nempe occulcatis. Est aũt occulco pro obculco, ab ob & calco. Et tam cõferta turba.) Vetus mendose habet, & eum conferat turba. Opinor scribendũ: & in cõferta turba. Cõsternatas agit q. i. m. i. reguntur.) Restituimus ex Spirẽsi codice, consternatam agit, quæ insid. m. imperio regitur. Subaudi beluã. Qui prosequerentur agmen.) Antiqua lectio, sequerẽtur agmen. Recepti sunt.) Scripsimus accepti, deleto uerbo sunt. Tu intellige clemẽter acceptos, clemẽter tractatos. Quam lectionẽ & editio Romana cõtinet. Ad cætera inopem, se recepere.) Vetus codex habet, concessere, quẽ & nos secuti sumus. Atq; inter populares tum honorati.) Exemplaris antiqui simul & Romanæ editionis lectio, tam honorati. Pro trãsfuga iussus.) In Spirẽsi uolumine legitur, profuga. Nos castigauimus perfuga, sublata præpositione pro, quæ in uulgatis editionibus male recepta est. Simul à portu & à nauibus quæ ab aperto mari.) Scripsimus & à portu & à nau. quæ aperto mari. Nam sic habet antiqua lectio. Qui præfectus classis fuerat.) Inseruimus uocabulũ antea, Qui præfectus antea classis fuerat. Et pro illo loco præpositus, scripsimus illi loco præp. Vt captæ urbis interdũ excitatur clamor.) Excitaretur castigauimus, quemadmodũ & Romana habet editio. Et mox pro signaq; inferri scripsimus, ac signa. Accedebat sonus.) Vtrobiq; legitur accidebat in codice uetusto. Item quũ ex tẽporis. Non quũ & ex tẽporis spatio. Qua Brutiorũ præsidiũ esse agitatæ proditionis conciliator nuntiauerat.) Hæc mendosa lectio non solũ in Romana editione, sed & in cæteris omnibus quæ inde propagatæ sunt inoleuit. Antiquũ uolumẽ habet: Qua Brutiorum cohortẽ præsidium agitare prodit. conci. nuntiauerat. Tametsi deprauatẽ scriptũ est illic cogitare pro agitare. Porrò librarius casu cohortẽ accusatiuũ omiserat. Et castigator non inspecto codice uetusto, quum uerbũ agitare non admodũ quadraret, adiecit aliud uerbũ, nempe esse. & agitare uertit in agitatæ, ut cõiungeretur cum genitiuo proditionis. Nos locum restituimus in cõtextu.

Agitare præsidium.

Inde & proxima ref.) Scripsimus: Deinde proxima ref. porta. Nam sic habet uolumen scriptum.

Prius penè quàm consere.) Voculã penè expunximus. Et mox, pro ex equo præcipitatũ esse scripsimus præcipitasse. Sic Liuius infrà: Quum in Italia ad Thrasimenũ & Cannas præcipitasset Romana respublica. Item lib. sexto primæ Decadis: Ipsi, inquit, in insidias præcipitauere ibi. Hoc uerbum usurpat absolutè. Vt Syracusarũ ornamenta æquauerint.) Fecimus ex æquauerint, æquarent. & pro, sed & maiore scripsimus, sed maiore. Cursum agmine facto.) Corrupta uerba sunt. Legendũ, attestante ueteri libro: Cursim agmine acto. In editione Romana, & ea quã proximè nobis Colonia Agrippina dedit, curante Ioan. Sobio uiro optimo, recte legit cursim. Verũ in altero uocabulo dormitatũ est. Impunita ijs priora fore.) Sustulimus datiuũ ijs. Et infrà pro, dolo inuictus fuisset, scripsimus, esset. Tantis augescere incrementis.) Legendũ iuxta ueterem scripturã, tacitis augesc. incrementis. Et mox, quã cœpissent ruerent. Non quã cœpissent, fluerent: quemadmodũ reposuimus. Demiror Venetos & Colonienses non dignatos inspicere editionẽ Romanã, in qua posterius uocabulum recte habet. Cum ea spe.) Legendum: Quum à spe, quam suc. r. augebat, hoc est, propter spem. Porrò mire elegans est à particula in hoc significatu. Cum ijs copijs.) Quid opus fuit hic addere copijs quũ præcedat, copias auxerat. Et mox, terrestribus copijs. Huiusmodi dictiones à

Præcipito absolute.

Cursum agmine acto.

A spe.

d* 4 professo

professoribus inter enarrandũ adduntur, quũ uerba autoris exponũt. Et deinde à parum attentis recipiuntur in contextũ. Iam enim & Lælius.) Spirense exemplar huiusmodi lectionẽ uidetur continere. Ab Tarracone egressus (& Lælius redierat ab Roma sine q.n.m.r.m. uolebat.) Tametsi lacuna nulla erat post uocabulũ egressus. Quàm glorianti eam uelut primã occasionem raptã.) Mẽdosus locus est. In manu scripto legitur, qua glorianti ea uelut primã occasionẽ rapta. Suspicor sic scripsisse Liuium, quàm glorianti ea ut sub primã occasionem rapta. Nisi quis malit legere, uelut ad primam.

Neque enim se reprehẽdere nomen hominũ, si tam anceps od.) Sic in editione Veneta legitur, sed deprauate, quã nos cum exemplari manu scripto contulimus, propter autoritatẽ officinæ Asulanicæ. Vetus codex amorẽ hominũ habet, minus à germana Liuij lectione aberrãs. Debet aũt esse morem non amorem. Et mox, si tam, non, si tamen. Minimè fefellit hoc Iacobũ Sobium admiratorem Liuij singularẽ, cui Coloniensem editionẽ cæteris castigatiorem debemus. Quales ex hac die.) Scripsimus, ex ea die. Et mox operæ eorum pretiũ faciat, pro faceret. Insuper in conspectũ eius (s. In dibilis qui pro utroque loquebatur) pro, in conspectũ ijs. Liberique lachrymantibus præ gaudio redduntur.) Vetus exemplar tantum habet, lachrymãtibus gaudio red. absque prę. Frequẽs autem est apud Liuiũ casus septimus. Sic paulopòst: Quũ effusis gaudio lachrymis cupere uero deceret. Gaudio, hoc est, ob gaudiũ. In hospitiũ adducti.) Vbi in excusis codicibus est adducti, plerunque in scripto abducti legitur. Nec male quadrat. Nam qui adducuntur, etiam abducuntur ab eo loco in quo sunt. Et fluuius.) In scripto tantũ est, Fluuius. Armorumque.) Scripsimus, aut armorũ. Sicut mox. quas cœpissent hostes, quas cœpissent, hostibus. aliter distincta sentẽtia. Præterea, per quã defertur amnis, pro deferretur. Ex libro ueteri. Per aspera primũ nihil aliud, quàm uia impediti iere.) Antiqua lectio, per aspreta. Et cum cæde magna in hac altiore.) Scripsimus. Et cæde mag. in aciem altiori. Paulopòst adiecimus particulã &, quæ deerat, Locusque ad euadendũ & medijs datus est. Et cędes fierẽt scripsimus, pro cædes fieret. Circũfusa inde omnis multitudo.) Omnis, nõ erat in Spirẽsi codice. Et pro, Romæ intolerabile esse, erat intolerandũ, quemadmodũ & nos castigauimus. Vt cõfestim Asdrubalẽ consequeretur.) Legendũ persequeretur. Aut in ultima Hispaniæ amoti.) Vetus habet, moti. Quod uero mox sequitur: Simul & Hispanos, scripsimus ut pro &. Simul ut Hisp.

Nec cum Romanis.) In scripto libro legi͂t: Nec cum Romano, subaudi, exercitu, queadmodum & nos mutauimus. Ingenio magis quàm uirtute.) Reposuimus, astu magis quàm u. Demiror quid castigatori in mentẽ uenerit, ut hic aliam uocem supponeret. Astus est quem in hominibus damnamus.

Venusiam in tecta milites abduxisset.) Hic tecta legunt omnes, propterea quod sequitur, bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Exemplar manu scriptũ habet, in exta. Proinde malim legere in statiua, Quemadmodũ de Nerone COS. dicit circa finem huius libri: Citatiore quàm inde uenerat, agmine die sexto ad statiua sua atque ad hostem peruenit. Marcellus Romã rediret) Ex fide uetusti codicis scripsimus hic, ueniret, pro rediret. Et mox absente ipso ageretur. Item, accusauit tribunus. Et diutius ibi. Vtrisque cõsulibus.) Scripsimus: Vtrique consulũ. Et mox, duo consulũ prioris anni exercitus, pro cõsulares. Et quæ senatus censuisset.) Videtur ex æque mendosa codicis scripti lectione legendũ: Ex quo senatus censuisset. In qua & T. Quintius Pr. fuerat.) Autoritatẽ secuti manu scripti uoluminis, hanc clausulã deprauatam sic restituimus. Quæ T. Quintij Prætoris fuerat. Italiæ, Siciliæ, Sardiniæque.) Scripsimus, Italiæ Siciliæque ac Sardinię. Et mox pro, & in Sicilia ita diuisa res est. Et in Sicilia ita diuisa res. Eo anno pestilentia grauis incidit in urbẽ agrosque. quæ tamen magis in morbos lõgos, quàm in perniciales euasit.) In primis certũ est non esse legendũ, in urbem agrosque, quemadmodũ uulgò legũt omnes, sed, per urbem agrosque. Sic enim est in ueteri uolumine. Castigatori non est uisa satis latina locutio, incidit per urbem. quare mutauit, pro perscripsit in. At quid dicemus de dictione perniciales quæ sequitur. Perniciosus legimus, uerum pernicialis nõ reperitur apud autores. Subest, ni fallor, mendũ. Scriptũ exemplar habet, inpernitiales. Diu me hic scrupus occupatũ habuit. Et tandẽ quum cogitarem nõ esse tam inepte loquacẽ Liuiũ, ut quum dixerit magis in longos morbos, præpositionẽ in statim repetat & dicat, quàm in perniciales, deprehendi unum esse uocabulũ & indubiè legendũ, interniciales. Dictum autem est internicialis, ea forma qua dicimus exitialis. Significat interniciale quod necẽ affert. Sanè potest perniciosum esse siue perniciale, ut uulgatũ errorem sequar, quod tamen non sit letiferũ. Accipitur enim perniciosum etiam pro dãnoso ac periculoso. Quo sensu longi & diuturni quoque morbi sunt perniciosi. Proinde uoce hic opus erat quæ plus significaret. Atque in hoc uocabulo uteretur hic, in causa est quod pauloantè dixit, exitiabilis prodigiorũ euentus. Notũ est quid internecio & interneciuum, ubi præpositio inter auget. Porrò nõ dubito quin eruditi albo, quod aiunt, calculo meũ sint probaturi iudiciũ. Nolui tamen lectionẽ receptã eradere, ne quis me temeritatis argueret. Sufficit hic doctos esse admonitos. Certè nihil clarius dici poterit, quàm si sic legas: Eo anno pestilẽtia grauis incidit per urbẽ agrosque, quæ tamen magis in lõgos morbos, quàm interniciales euasit. Ante diẽ III Nonas Quint.) Scripsimus, ad III Nonas Quintileis. Et mox, accipere. Cui traderet, Nõ, & cui traderet.

Biduũ ad considerandũ tempus.) Vide num legendũ sit, biduanum ad considerandũ. Hoc enim magis placeret quàm bidui. Et uetus codex, biduum habet. Tribunis mil. præfectisque soci. & centurionibus.) Castigauimus; Tribunos mil. præfectosque & centuriones. Cauitque cum cura.) Has

duas

duas uoces, cum cura, expunximus, quod non essent in exēplari Spirēsi. Et pro intēsius scripsimus, intentius. Alijs sententijs notātibus præfectū.) Mendæ postquā semel fuerint in libros receptæ, sic germanæ lectioni immixtæ latēt, ut etiam à doctis uix sentiantur. Quis putaret in istis uerbis ali quid esse uitij & tamē est hic erratū prodigiosum. Quum hunc locum legerē primum, nō placebat uocabulū sententijs, quod tamen septimo casu dictum uideri poterat, pro per sententias. Sed quid opus erat uoce pluratiua? Inspexi Spirense exemplar, & reperi scriptū, alijs socijs notātibus. Videbā & hoc mendosum esse, sed sperabā ex aperto mendo germanā lectionem me facilius addiuinaturum. Deprehendi itaq; à Liuij otij fuisse scriptū, quod primum ascita proximè præcedentis dictionis ultima litera s, deprauatū esset in socij, mox ob conuenientiā casuum utrinq; cohęrentiū in sociis foret mutatum. Id postea castigator non cōsiderans, sed aliò properans ac nimium fidēs ingenio suo, uertit in sententijs. Sic accrescunt in monumentis autorū mendæ. Facilius autem sit ex primis librariorū erratis syncerā lectionem reperire, q̃ ex posterioribus nonnunq; eruditorū castigationibus. Proinde sic leges hæc Liuij uerba: Alijs otij notantibus præfectum. Ita legendū quoq; docet sequens statim clausula, quod eius socordia Tarentum proditum hosti esset. Nam otium progignit socordiam, hoc est, desidiam & ignauiā. Coniungitur autem elegāter Notare cum genitiuo, quum reprehendere significat. Notionem de eo.) Antiqua lectio: Notitionē. Arbitror scribendū cognitionem. Hoc enim magis placeret q̃ notationem. Quod negabant unam cellam duobus rectè dedicari.) Restituimus ex codice scripto: Quod neg. u. cellam amplius q̃ uni deo rectè dedicari. Reditum est.) Expunximus est, quod non sit in ueteri libro. In quo mox Annibal redit legitur, Non redijt. Subiecta res oculis nostris.) Expunximus, nostris. Et mox pro consentiente, substituimus, ad sentiente. Auctū etiam uisum in capite.) Simile extispicium describit Lucanus his uersibus, in primo: Quodq; nefas nullis impune apparuit extis, Ecce uidet capiti fibrarū increscere molem Alterius capitis, pars ægra & marcida pendet, Pars micat & sceleri uenas mouet improba pulsu. Caput extorum est iecur. Et in iecore duo capita constituebāt aruspices. Castra castris collata crederet.) Scripsimus diceret, Et mox, ut si collis, deleuimus particulam, ut. Deleuimus quoq; ea pronomen in sequēti uersu: Exiguū campi ante castra erat. Deinde pro, posset excipere, castigauimus, possent excipere, Et pro, ab tergo includerent uiam, intercluderent uiā. Postremo pro, neq; euadere possent in iugum, neq; euaderent in iugū, eraso uerbo possent. Ad fidē omnia uetusti codicis. Interfecti A. Manlius.) Subuenimus huic loco, quem in editione Asulanica asterisco notatum reperimus. Nam legendū est: Interfectus A. Manlius. Nec deest quicq;. Vocabulum pluratiuum interfecti, scrupulū antè iniecerat. Equitum tres) Scripsimus, Equites tres: Et mox pro, Et tumultuatum in castris, Tumultuatum & in castris. Tam improuide isset, collegamq;.) Restituimus deprauatum locum, pro isset scribentes se, Tam improuide se collegamq;, & propè totam Rēpub. in præceps dederat. Alteram scriptā laudatione filij, qui rei gestæ interfuit.) Autoritatem manu scripti uoluminis secuti reposuimus: Alteram scripta laudatione, qui rei gestæ interfuerit. Ne cui dolus necteretur.) Legendum ne qui dolus. Sic enim in libro ueteri legitur. Porrò Liuius usurpat qui pro quis. Id quod & Cicero sæpe facit. Vt pro Cecinna, si qui familiā meam de fundo meo deiecerit. Si qui mihi prĕsto fuerit cum armatis. Idē peculiare est Septimio Tertulliano, quemadmodū indicauimus in nostris annotationibus quas in illū scripsimus. Porrò res hæc non animaduersa corrūpendis autorū locis infinitis ansam dedit. Venit nūc in mentē unius loci, qui deprauate apud Ciceronē legitur, in libello cui titulus est De senectute siue Cato maior. Habēt enim sic exēplaria typis excusa quæ uidimus hactenus: Omnia quę curant, meminerunt, uadimonia cōstituta, qui sibi, quibus ipsi debeant. Quū indubiè Cicero scripserit, qui sibi, cui ipsi debeant. pro quis sibi. Nam eam germanā lectionē continet exemplar Ciceronis manu scriptū, quod nos Sletstadij inuenimus apud diuum Ioannē. Sed de his aliàs. Si qua opera eorum opus esset.) Emendauimus: Si quò opera e. opus esset. Id est, ad aliquem locū. Rati occasionem supplicij petere, misso retrò nuntio.) Vitiatū locum sic restituimus: Rati occa. supplicij peti, remisso retrò nuntio. Participiū misso, mutilatū erat, & auctū ineptè præcedens uerbum. Fortasse mouit castigatorē, quod dicit remisso retrò; cui alterū uisum sufficere puta aut misso retro. Verum sic & infrà loquitur Liuius: Venusiam, inquit, retro quibus uenerat itineribus repetit. Alij è turri eius portæ murisq;.) Pro duabus dictionibus, turri eius substituimus ex scripto codice, turribus. Opinor scriptum fuisse turribus relicto spatiolo medio inter priores duas syllabas & ultimā. Id bus castigator mutauit in eius. Nam præcedit, circa portam qua uenturum hostem rebantur. Edito è speculis signo.) In Spirensi codice tantum est, speculis. Non è speculis. Venusiam adducere iussit.) Scripsimus abducere. Et aliquāto post pro, & magnū luctum, magnū & luctum, Vt uidelicet magnum accusatiuus etiam ad metum referatur. Mox pro, exercitum Venusiam miserunt, reposuimus: Exercitum Venusianum miserunt. Tutas circà stationes.) Circà non est in exemplari scripto. Et postea legitur: Profectus ipse cum paucis equitum leuis armaturæ. Non cum paucis equitum, leuisq; armaturæ. Sulpicius ab Naupacto.) Addidimus literā prænominis. P. Sulpicius. Et mox, iussis subsequi peditibus scripsimus. se pronomine deleto. Itē, nihil tale metuerēt, pro metuerāt. Et ad naues, pro in naues. Quantæcunq; de Romanis tum uictoriæ.) Pro tum reposuimus tamen, Sēsus est, Quantæcunq; uictoriæ, quia tamē non de quibuslibet, sed de Ro

manis

Alij otij notātibus præfectū

Intercluderēt pro includerent

Se legendum pro isset

Ne qui dolus, hoc est, ne quis dolus legendum, pro ne cui dolus

Qui pro quis

Locus Ciceronis

Remisso retro nuntio

manis erat. Item pro, purpuraq́, purpura, particula que erasa. Per maritas domos.) Insigne erratum hic est. Non enim quemadmodũ ulmos maritas dicimus, quibus cõiunctæ sunt uites, sic & domos maritas uocamus, in quibus degunt matrimonio copulati. Spirense exẽplar habet, per maritũ asdomos. Legendum est: Per maritimas domos, hoc est, domos ad mare sitas. Et intelligit domicilia tenuiorũ. Captabat autẽ loca minus celebria ac parũ frequentia. Nam sequitur: Quo minus conspectus, eo solutior. Porrò sunt & hodie principes, qui Philippi licentiã imitentur, non per domos semper maritimas, sed maritatarũ discursantes cum uno aut altero comite: adeò summittendo se in priuatũ fastigium, ut morionũ cultus non pudeat. Vni etiam principi Achæorũ Arato.) Hunc Aratum miris laudibus ornat Strabo lib. octauo, tradens illam ciuitatem ad libertatẽ reuocasse, & adeptum regnũ ab ultro offerẽtibus. quod longe lateq́ postea ampliarit. Prolapsum in caput regem effudisset.) Iuxta scripturã ueterẽ pro in reposuimus per. Caderentq́ circa eum multi & uulnerarẽtur.) Liber scriptus tantũ habet, multi uulnerarentur absq́ particula connectente, &. Suspicor Liuium scripsisse: Caderentq́ circa eum multi, multi uulnerarentur. Neq́ est in fine fugit, sed fuit. Raptus à suis atq́ alteri equo iniectus fuit. Et sensus est integer. Quod Pyrgũ uocãt.) Erasimus, quod fidem secuti manu scripti codicis, ut reliquã clausulã per Parenthesim legas, (Pyrgũ uocant) duxit.

Per maritimas domos, non maritas legendum

Aratus princeps Achæorum

Fuerunt autẽ quatuor millia hominum, pec.) Antiqua lectio: Quatuor millia peditũ hominum. Suspicor legendum, deditorũ hominum. Nam præcedit, primo statim terrore adueniens cepit. Igitur, ut uerisimile est, dediderunt se. Post profectionẽ ex Achaia regis.) Reposuimus Philippi, loco regis. Nam sic est in scripto libro: Et mox præcedit, famã interfecti regis uulgauit. Qui tum edilis curulis erat.) Legendũ iuxta autoritatem exemplaris uetusti, tum ædilis curulis erat. Nam solet huiusmodi clausulis per parenthesim interiectis uti Liuius. Sicut modo monuimus, Pyrgũ uocant.

Ac feruida ingenia imperatorũ fuissent.) Reposuimus fuisse. Et omni cœtu careret hominũ.) Liber uetustus habet, caruerit. Et mox, non præ se referens, sed tantũ præferens in uultu habituq́. Quemadmodum & nos castigauimus. Quid ita male credito priore consulatu.) Hãc clausulam hæc uerba præcedere debẽt, in excusis exemplaribus hactenus desiderata: Si noxium cõperissent, quid ita male credito priore cõsulatu, alterũ crederent? Patriam pulsum sede sua restituisse.) Vulgò legunt omnes pulsum, & ad Furium Cam. referunt. At codex scriptus habet patriam pulsam.

Quæ ibi gererentur.) Inseruimus uocẽ res. Quę res ibi gererentur. Et mox, sua omnia ijs, expunximus ijs, scriptũ utrobiq́ secuti uolumen. Et præsciscere quam quis eorum prouinciam.) Ex ueteri reposuimus quisq́ eorum. Pro Tarẽto Capuam, legio una data est, cui. Reposuimus: Pro Tarento Capuam mutauerunt: Legio una data, cui Ful. Ita per prouincias diuisa, ut binę cons.) Castigauimus, diuisa. Binę consulum essent, ut expuncto. Nocte portam ingressus.) Nocte non est in codice Spirensi. Nec est hic necessariũ, quum sequatur, uigilẽ laniauerat. Et ex decreto pontificum iterum nouendiale sacrũ.) Quemadmodũ superabundat prima particula, &, ita ante nouẽdiale deest aduerbiũ, Inde, nouam auspicans sententiã, ut sic deinceps legamus: Et supplicatio diem unum fuit ex decreto pontificũ. Inde nouendiale sacrum. Pure casteq́.) Pureq́ & caste. Nam sic habet liber uetus. Per manus reste data.) Scripsimus: & per manus recte d. Et mox, in cliuũ publicũ, In cliuum Publiciũ. Et infrà, earumq́ coloniarũ. Et ea rum col. Item eodẽ uersu, pernoctaturos se esse extra mœn. Et duo millia de legionibus militũ. equitumq́ mille octingẽtos.) Sic restituimus: Ad duo millia de legione militum, equitũ mille octingentos. Et mox, nauibus adduxisse, scripsimus aduexisse. Deincepsq́ aliæ Gallicæ atq́ alp.) Vocabulũ aliæ non est in uolumine scripto; nec est necessariũ. Non ipsum solũ ea oppugnatio impedijt.) Hunc locum sic restituimus: Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt. Plenũ adhuc ira.) Vetustus liber habet iræ. Nec refert. Verũ hoc ad rem magis pertinet, quod mox habet pro nosset, cognosset: Et paulopòst, in prouinciam perueniret. Quã lectionem & nos recepimus. Vt sterni obteriq́, priusq́ instruantur, possint.) Vetus scriptura sic habet: Vt sterni operiq́. Pro hoc posteriori castigator supposuit obteriq́. Nec est alienum uerbũ. Ego tamen nõ dubito Liuiũ scripsisse: Vt sterni opprimiq́ priusq́ instruãtur possint. Quod uerbum huic loco magis conuenit. Et circa Romanorũ socior.) Asteriscum hic habet editio Asulanica. Et certe locus syncerus nõ est. Nec quicq́ præsidij ab exẽplari scripto. Quod si quis cõiecturam sequi uolet, pro circa leget tres. hoc modo: Et tres Romanorũ sociorumq́ ductores ceciderũt. Hanc lectionem deprauatæ dictionis uestigia mihi suggesserunt. In aciem copijs ductis.) Scripsimus, eductis. Et mox, quæ pars castrorũ, pro, quà pars cast. Et ne paucos quidem, qui pri.) In scripto codice legitur: Et ne passus quidem. Id passus quidã mutauit in paucos, quæ lectio uulgò recepta est. Ego tamen malim ipsos. Et ne ipsos quidẽ qui prima luce obamb. Paulopòst pro discurrerẽt re, posuimus discurrunt. Postq́ à Placentiæ obsidione abscessit.) Volumen manu scriptum habet: Postquã ad Placentiæ obsidionem accessit. Quam lectionem miror cur quisquam ausus fuerit mutare. Quasi non potuerit Asdrubal ad obsidionẽ Placentiæ accedens, quam non putabat longi negotij futurã, præmittere equites cum literis ad fratrem. Simul & ipsos patres conscriptos quid pararet, edocet.) Scripsimus exẽplaris scripti fidem sequendo, simul & ipse patres cõscriptos quid pararet, edocet. Demiror quid hæc castigãti in mentẽ uenerit, ut quæ latinissimè dicta sunt, melius dicere uoluerit. Præmissi inde per agrum lar.) Reposuimus: Præmissi item per ag. l. Et paulopòst: Sex millia

millia peditũ, & mille equites. expunximus &c. Quod floris fuerat.) Antiqua lectio, quod floris
fuerit, Quæ cum melior sit & nos eam secuti sumus. Qui ducem inde atq; exercitus parte abesse
ignoraret.) Scripsimus, abisse. Nam ne ante audiretur.) Scribe: audiatur. Inter uota & preces.)
Inter uota ac preces. Item liberorumq;, pro & liberorũ. Deos deasq; precabantur.) Reposuimus:
Deos omnes deasq;. Et felix pugna, pro felixq; pugna. Item dãnarenturq;, pro & dãnarentur. Et
fatigare precibus.) Volumẽ scriptũ habet, flagitare precibus. Nec displicet ea lectio. Fatigare infra
usurpat, quũ inquit, Matronæ per omnia delubra uagæ supplicijs uotisq; fatigauere deos. Melius
uisum est.) Melius nõ est in codice ueteri, nec est hic necessariũ, sufficit enim: Nocte clam ingredi ui
sum est. Vt tribunus tribunũ.) Tu lege uice uersa, ut tribunũ tribunus, cẽturio centurionẽ. Nã hu
iusmodi uariationẽ amãt autores. Facilis futura erat.) Scripsimus, facilior futura erat. Et mox, nihil
ferme. Et paulopòst: & quingẽtos inde fermè passus Asdrubal aberat. In tentoria adducti.) Anti-
qua lectio, abducti. Nec multũ refert. De quo aliàs monuimus. Tẽpus pugnæ differret.) Reposui
mus, tẽpus pugnãdi differret. Et paulopòst, nec ad sequendũ se iter. deleuimus se. Deleri exercitũ
Asdrub.) Vetus lectio, delere, subaudi, se. Et ut attendãt.) Correximus, & attendãt. subaudit enim,
ut. Itẽ, una M. Liuij, addita litera prænominis. Et infrà, cũ quo castra collata haberet. Vbi hactenus
lectũ est, habuerit. Signa efferri iussit.) Antiqua lectio: Signa ferri iussit. Duces parũ intenti iter as
seruare.) Vitiatus locus est. Legendũ autẽ, duces parũ intente adseruati. Quod uero mox sequitur,
iam inde antè animo. deleuimus particulã inde. Cũ errore uoluẽs haud multũ processisset ubi pri
ma lux tr. o.) Et hunc locũ proculdubio mẽdosum hactenus omnes præterierunt. Nec succurrit co-
dex scriptus. Quis autẽ unquã absolutè legit usurpatũ uerbum uoluere, ut hic participiũ uoluens?
Ego puto legendũ obiens pro uoluens. Deinde uerbũ processisset diuidi debet in processit, & ut sic
legamus: Et per tortuosi amnis sinus flexusq; cũ errore obiens, haud multũ processit. & ubi prima
lux transitũ opportunũ ostendisset, transiturus erat. Porrò obiens mire huc quadrat, pro circũiens.
Nec improbabunt meam coniecturã qui latinè norunt. Tædiosum uero sit, narrare quid scribã de-
ceperit. Nos ad cætera festinamus L. Portius.) Litera prænominis non est in scripto uolumine.
Nec Nero habet. Nõ itineri modo.) hactenus hunc locũ perperã intellexerunt omnes, ueluti sen-
sus esset: Nõ ad iter solũ, sed etiam ad conserendũ extemplo præliũ Liuij COS. copias fuisse instru- *Non itineris modo*
ctas. At modo nomen hic est. Et legi debet: Non itineris modo, hoc est, proficiscentiũ ritu, qui ple-
runq; arma sua gestãt ab humeris suspẽsa. Vide q; uariet sensum unica litera omissa. Sic rursum Li-
uius lib. octauo, signis repẽte sublatis, fugæ magis q; itineris modo penitus ad Oceanũ & Gadeis
ducit. Ante signa elephãtos collocat.) Scripsimus locat, ex fide uetusti codicis. Et ubi maximè.)
Castigauimus, & ibi, sententia per parenthesim inclusa, hoc modo (& ibi maximè in uetere milite
spem habebat) Et signa mouerãt loco.) Scripsimus etiã signa. Mox uero corruptũ locũ, impoten
tes iam regi inter duas acies uersari, sic castigauimus, impotẽtius iam regi, & inter duas acies uersa-
ri, Id est, impotentius iam regebatur, & inter duas acies uersabãtur. Hic nobis egregiè subuẽnit uo-
lumen scriptũ. Vt cum ostẽdissent se ab latere, mox in terga iam pugnarẽt.) Ita ex omnibus parti-
bus, ab frõte, ab latere, ab tergo, trucidãtur Hispani Liguresq;. Exemplar uetus habet pro ab latere,
in latere, & pro trucidãtur, trucidarẽtur. Hoc uerbũ facit ut putẽ totam periodũ sic legendã, Vt quũ
ostendissent se in latere, mox in terga depugnarẽt, ita ut omnibus partibus, ab frõte, ab latere, ab ter
go, trucidarẽtur Hispani Liguresq;. Et ad Gallos iam cæd. p. Habes nũc perfectã sententiã quæ an-
te mutila erat & lacera. Mire autẽ placet uerbũ depugnarent, quod ex uestigijs scripturæ reponen-
dũ arbitror pro iam pugnarent. Vix arma humeris gestabant.) Est in scripto gerebãt, & quid fuit
opus hoc mutare? Vbi regẽdi spem ui uicisset.) Legendũ, ubi regendi spem uicissent, subaudi ele
phãti. Quia mox pręcedit belua, quidã in editione Asulanica mutauerat id in uicisset. Ne superes
set tanto exercitui suum nomẽ secuto.) Castigauimus, ne superstes tãto exercitui suum nomen secu
to esset. Cædisq; ceperat satietas.) Indicat codex Spirensis Liuium scripsisse, non satietas, sed sati- *Satias, pro satietas*
as. Quo uocabulo ueteres usos fuisse docet Nonius Marcellus Accium citans, & Varronẽ, Lucili-
um & Lucretium. Salustiũ quoq; sic scribentem hist. libro secundo: Tum externorum agros inuase
re, frumentiq; ex inopia graui satias facta. Et Terentiũ in Eunucho: Nam ubi me fortè satias cepit,
cõmuto locum. Gaudet autem antiquis interdũ uti uocabulis Liuius, qualia fortassis sunt, aspreta
& internicialis, quorũ antè meminimus. Die sexta.) Scripsimus, die sexto. Et mox: Nemo enim,
pro quia nemo. Item narrariq;, pro enarrariq;. Et ciuitas fuerit, pro ciuitas fuerat. Vix ut cõpotes
mentiũ præ gaudio essent.) In antiquo uolumine tantum est, gaudio, hoc est, ob gaudium. Sic suprà
Liuius: Effusis gaudio lachrymis. Aut populus è foro.) Deleuimus præpositionẽ è, quę elegãtius
subauditur. Et mox pro fatigare deos, scripsimus fatigauere deos. Hæ literæ per forũ ad tribunal
perlatæ.) Legendũ, ad tribunal prætoris latæ, quemadmodũ & nos castigauimus. Trahereturq; à
percunctãtibus uociferãtibusq;, ut in rostris priusq; in senatu literæ recitarentur. Tandẽ cũ summo
ti, & coërciti a magistratibus fuerũt: dispẽsariq; lętitia inter impotẽtes eius animos potuit.) Hic mul
tæ dictiones additæ sunt, una tantũ aut altera mutatę. Codex scriptus sic habet: Sed cunctãtibus uo
ciferãtibusq; ut in rostris priusq; in s. l. r. Tandẽ summoti & coërciti à magistratibus, dissertariq; lęti
tia inter impotẽteis eius animos potuit. Ista uerba sic legẽda mihi uidentur, ut cohæreant cum supe
rioribus

rioribus, hoc modo: Tantoq́ certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, ut adire nũtius non posset præ cunctãtibus uociferãtibusq́, ut in rostris priusq́ in senatu literæ recitarẽtur: Tandẽ summoti & coërciti à magistratibus, subaudi, sunt. Vixq́ seruari lętitia intra impotenteis eius animos potuit. In senatu primũ, d. Porrò, nunc uides quantũ aberrarint qui ante nos sententiam istam instaurare sunt conati: dum trahereturq́ uerbũ assuunt, & pro sed cunctãtibus, scribunt, percunctantibus, quod id uerbum postea sequatur, quum, inquit, quæ acta sint percũctarentur, dumq́ particulã quum & uerbum fuerunt insulciunt, & pro dissertariq́ reponunt dispensariq́. Cæterum nostræ diuinationes magno nobis labore constiterunt, non remittentibus animum donec germanam, ut speramus lectionem reperissemus. Sanè hic propriè usus est participio cunctãtibus, de multitudine loquens apud curiã manente. Cunctatur enim quæ sic manent, ut difficulter moueri possint. Et pro cuiusq́ ingenio, alijs iam certum gaudiũ, alijs nul. an.) Antiqua lectio: Et pro cuiusq́ ingenio certũ gaudio alijs. Fortassis legendũ: Et pro cuiusq́ ingenio, certatũ gaudio. Alijs nulla ante futura fid. erat. Currere obuij.) Scripsimus, obuiam. Et postea, quæ acta sint percunct. pro, quæ acta essent. Item postea peruenissent, pro peruentũ esset. Inde introducti in concionem.) Legendum est, traducti, quemadmodũ nos castigauimus. Introducti enim sunt legati primũ in curiam & senatũ, traducti postea in cõcionem quæ erat foris & in publico. Ipse planius.) Hæc duo uocabula nescio quis hic insulsit. Quasi uero Liuij sentẽtia quicq́ tale exposcere uideatur. O temeritatem. Quid autem huic orationi deest? L. Veturius literis recitatis, omnia quæ acta erant, exposuit. Argentũ creditum soluendo.) Exemplar scriptũ habet: Argentũ creditumq́ soluendo. Quid si legas, signatum creditumq́ soluendo. Vt intelligas de rebus contestatis consignatisq́. Paulopòst, ubi uulgò legitur: Captiuosq́ Afros uinctos, ut erant, est in scripto, uincti ut erant. utrunq́ stare potest.

IN LIBRVM OCTAVVM DECADIS TERTIAE
Annotationes per Beatum Rhenanum.

Qvum transitu Hasdrubalis quantũ in Italia declinauerat belli.) Loquitur hic de Hasdrubale Amilcaris F. qui ut præcedẽti libro narratũ est, Alpeis transcendit cõiuncturus se fratri Hannibali. De hoc nimirũ transitu Liuius intelligit. At quid formidolosius accidit Italiæ, quid magis extimescendũ, quid unq́ rebus Romanis certius exitium afferre uisum est, q̃ cum in Italiã per Alpeis transiret Hasdrubal. Per huius enim aduentũ duo bella Punica facta, dun ingentes exercitus, duo propè Hãnibales, ut Liuij uerbis utar. Quomodo ergo declinasse bellũ in Italia trãsitu Hasdrubalis uideri potest, quod tum est maximè auctũ. Sic enim in omnibus exemplaribus ercusis, quę nobis uidere cõtigit, legitur: Quũ trãsitu Hasdrubalis quantũ in Italia declinauerat belli. & c. Cupiam hic audire professores hunc locũ exponẽtes. Mihi libet cogitare in uerbo declinauerat, ingens esse mendũ. Habet & uetus uolumen deprauatã lectionem, nempe, inclauerat siue indauerat, adeò sunt ambiguæ literæ. Ego uero scribendũ arbitror, inundauerat, quod uerbum hic mirè quadrat. Franciscus Petrarcha aut Victorinus Feltrẽsis pro illo indauerat, fortassis primũ substituit, declinauerat. Id postea Laurentiũ quoq́ Vallam uirum in literis prorsus incõparabilem fallere potuit. Nã aiunt hunc in restituendo Liuio multum operæ sumpsisse. Porrò libet hoc erratũ propemodũ alicui monacho tribuere, qui pro indauerat supposuerit hic declinauerat, quod transitũ acciperet pro interitu. Nã Christiana pietas transitũ diuorum uocat, mortẽ intelligens. Huic mendoso loco mederi conatus est doctus aliquis in editione Eucharij Ceruicorni scribens, quantũ in Italiã declinauerat belli. Et id fermè quod roboris erat.) Hęc clausula pronomine quod expuncto, (neq́ enim in ueteri uolumine habetur) per parẽthesim est legenda, hoc modo: Hanc iustã legionẽ, (& id fermè roboris erat) in prima acie locat. Leuem armaturã,) Reposuimus cæteros, leuem armaturã. Appositiuè. Id ad cædem eos.) Hæ duæ uoces, id ad, erant omissæ in exemplari Spirensi. defectũ indicabat lacunula uacua. Fortasse melius esset reponere, & ad cædẽ eos. Quod mihi magis probaretur. Pœnus cum castra tum fortè.) Autoritatẽ secuti manu scripti codicis sic restituimus. Pœnus quum castra sua fortè in Betica ad sociorũ animos continendos in fide haberet. Cæterũ quoad cõtinuisset exercitũ, propositum bello se fore ratus, anteq́ freto Gades traijceret, exercitum omnẽ passim in ciuitates diuisit.) Si quis hunc mihi locum exposuerit, illum Oedipum uocabo. Quid enim sequitur, quod ad ista uerba attineat, quoad cõtinuisset exercitũ? Multũ miror cur ita ueteribus illis, nempe Victorino Feltrensi, Petrarchę, Aleriensi pontifici, quoties locum aliquẽ non satis assequerẽtur, de suo quiduis addere libuerit. Et quãuis hic decẽ dictiones insulserint, nihilominus mutila adhuc est sententia. Hic itaq́ locus asterisco notãdus erat, nõ is qui paulopòst sequitur in editione Asulanica ea nota signatus, quum bene habeat. In uolumine scripto, tantũ legitur: Cæterũ quoad continuisset exercitũ omnem passim in ciuitates dimisit. Dicã quid mihi tandem in mentem uenerit, quum diu hic hęsissem. Suspicor ista uerba quoad continuisset, prorsus esse deprauata, ac scribendũ pro illis, quod aciem renuisset. Nam sic constabit sententia: Cæterũ quod aciem renuisset, exercitum omnẽ passim in ciuitates dimisit. Sensus est: Asdrubal detrectabat confligere cum Scipione, & ideo passim exercitum in ciuitates dimisit. non diuisit. Considera lector, quantũ sibi quidam permiserint in

autoribus

autoribus restituendis,imò deprauãdis.Non sufficiebat hic mendũ exemplaris scripti, nisi plura as, suerentur οὔτε γῆς οὔτε οὐρανοῦ ἁπτόμενα,quemadmodũ Græcis est in prouerbio. Hæc licẽtia Pliniãnos quoq; libros nobis perdidit, quos mendosissimos hactenus fuisse quibusdã persuaderi nõ potest. In Melessum finibus est sita.) Hic uerborũ ordo est in codice uetusto:Sita in Melessum finibus est. Ea arx fuerat Asdrubali.)Reposuimus iuxta fidẽ antiqui uoluminis:Ea arx fuit Asdrubalis ad excursiones circà in mediterraneos populos faciendas. Quæ particula in,hactenus desiderata fuit in exẽplaribus uulgatis. Corrector accepit circa,hic ut esset prępositio,quũ sit aduerbiũ,hoc est,in circuitu.Et propterea particulã in expunxit. Duplicicq; uallo circũdata urbe in treis partes exercitũ diuisit.)Codicẽ ueterem sequẽdo sic castigauimus & distinximus: Duplicicq; uallo circundat urbem.In treis partes exercitũ diuidit.Paulopòst,pro & iam bis scripsimus etiam. In unum se colligeret.) Addidimus accusatiuũ locum,qui est in libro scripto. An dolus aliquis suspectus fuerit.)In uolumine ueteri non est aliquis,sed aliqui.Sic autem Liuium loqui & cæteros autores suprà docuimus. Legionarij cæteras parteis peruadunt,direptione & cęde obuiorum,nisi qui armis se tuebantur,abstinuerunt.)Reposuimus ad fidem exemplaris Spirensis:Legionarij cæterã partem urbis peruadunt,direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Sensus est: Legionarios reliquã partem urbis diripuisse,& obuijs quibuscq; cæsis grassatos fuisse, præter eos qui armis sese periculo eximebant cõtra hostium uim uitã suam defendendo. Quid igitur opus fuit hic uerbũ abstinuerũt infulcire, & sensum Liuij inuertere. Nos id audacter erasimus. Romanorũ haud amplius.)Scripsimus haud plus. Et postea distinximus, cæterocq; exercitui. Speciosum aduentũ. In citeriorẽ Hispaniã omnes suas copias reduxit.)Nos reposuimus ueterẽ sequentes lectionẽ: In citeriorem Hispaniã recipit exercitum. Mox autem:Ipse Tarraconem cõcessit.ipse non est in codice scripto.Sicut paulopòst nec que post decem.Sed tantũ,decem & septem naues. Tuto inde mari pulsis hostiũ nauibus.)Non est hæc absurda lectio. Verũ nos maluimus sequi Spirẽse exemplar,quod habet:Toto inde mari puls.h.nauibus. Cum ob Romanã societatem.)Antiqua lectio:Ab Romana societate. Haud procul Argiuorũ fine.)Reposuimus Argeorum.Græci ἀργεῖοι dicunt,autore Stephano. Quæ pericula terra maricq; portendebantur.)Scripsimus portenderentur.Similis locus est libro præcedẽti:Quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruaretur. Vbi quispiã scripserat,seruabatur. Vallocq; intercludi ab Aetolis nuntiabãt.)Legendũ est,nuntiarant. Prout tempus ac res se daret,omnibus laturum se auxilium.) Sic Liuius scripsit: Prout tempus ac res sineret, omnibus laturũ auxilium.O asinum,qui pro sineret,supposuit se daret.Huiusmodi loquẽdi formulas imitamur postea,nondũ satis repurgatis exemplaribus,quæ res periculo non caret. Tum præsidiũ ubi mit.)Non satis uideo quid sibi hic uelit asteriscus quẽ habet editio Asulanica.Nam quod sequitur: Vnde allatum erat,idem est quod nuntiatum.& depopulatũ,participiũ est non supinum. Scotusam copias reduxit.)Scripsimus reducit.Et mox sese recipit,pro recepit. Nec pertinaciter prælio iterato.)Legendũ est,prælio inito. Ad demetriacũ Phthiotidis exposuit.)Scriptũ exemplar habet,ad Demetriũ thiotidis. Vbi posterius uocabulũ mutilum est. Legendũ enim ad Demetrium Phthiotidis.Est autem Demetrium locus circa Thessaliam,ceu scribit Stephanus.Græci Δημήτριον uocant.Eodẽ autore φθία, πόλις καὶ μοῖρα θετταλίας,hoc est,oppidũ & pars Thessaliæ.Vnam sanè ex quatuor Thessalię partibus,Strabo θετταλίαν φθιῶτιν appellat. Quare hic in Phthiotidis subauditur, Thessaliæ. At ò supinã quorundã negligentiã in restituendo Liuio.Nõ puduit illos,Demetriũ in Demetriacũ uertere: quod pauloantè Demetriaci sinus sit facta mentio. Sed nemo uult laborare. Quicquid in mentẽ primũ uenit,id infulcimus. Deinde nisi manifestus sit Solœcismus huiusmodi lectionẽ omnes sequũtur.Sic legit Beroaldus,inquiunt,sic Sabellicus,sic Baptista Pius.Et q̃s amplius dubitat:Equidẽ fuerunt uiri celebres & literati:sed qui mallent omnia interpretari q̃ intelligere.Fidebãt ingenio suo,fidebãt eruditioni. Nec putabãt opus esse scripta cõsulere exemplaria. Id quod rarenter admodũ faciebant.Quin erant cõtenti autoritate & opinione nominis,quã apud omnes sibi pepererãt, ut iam propemodũ sufficeret illud αὐτὸς ἔφα. At alia res est castigare ueterũ autorũ libros.Eget enim nõ solũ eruditione,sed & pertinaci studio,labore & diligentia,ac cum primis acri iudicio. Speciẽ intuenti.) Castigauimus,ut speciẽ intuenti primo gemini portus in ora duo uersi præbuerit. Subiti ac procellosi deijciunt.)Opinor scribendũ,decidunt. Quæ fluxa & uana apud Oreũ fuerãt.)Scripsimus,fuerat.Nam refertur ad fidem. Et impari tum maritimis uiribus.)Tum particula nõ est in codice scripto. Mox uero:Ita re per cunctationẽ omissa, ad Chalcidis auxiliũ.Sic restituimus & distinximus: Ita res per cunctationẽ omissa. Subaudi,est. Ad Chalcidis auxilium ubi f.a.i.est motus.Deinde quod sequitur,terracq; aditũ faciliorẽ.expunximus que.Nam elegãtius subintelligitur.Et gaudet asyndeto Liuius.Sicut mox,deiecto præsidio,fusis Aetolis,nõ fusiscq; Aetolis.Sic enim intelligi debet,deiecto præsidio,quod erãt Aetoli.Et dicit deiecto,quod essent in montibus & saltibus Thermopylarũ,ubi angustæ fauces coarctabãt iter. Cum Romana classis eò se recepisset. Attalus igitur ignarus.)Reposuimus ex scripto uolum.Romana classis Oreũ sese receperat, & Attalus ignarus ad Ph.Non enim uult dicere Liuius quomodo sit captũ Oreum,qđ ante exposuit.Sed quid interim fieret cũ à Romanis tum ab Attalo rege.Magnã quorundã temeritatẽ uides,qui Liuij uerba ad suũ sensum inuertere ausi sunt. Quale etiã est, quod paulopòst

e* pro

pro cursu effuso mare ac naues petit, scripserũt, cursus effusus, Et molientibus ab terra naues Philippus superuenit.) Sic dixit, molientibus ab terra naues, quemadmodũ infrà, q̃ Pœni ancoras moliretur. Et in oratione Scipionis, qua Q. Fabio respõdet nõ procul à calce huius libri: Audietis hinc molientem Hannibalẽ. Et rursum postea: Et anchoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt. Porrò non est superuenit in scripto codice, sed aduenit. Quod uero cohæret, tumultumq; etiã ex terra nauticis præbuit, debet esse, metũq; etiam ex ter. naut. præbuit. Omissis Romanis.) Ex ueteri codice, rebus ablatiuũ adiecimus. Et mox, classem recipit scripsimus, pro recepit. Profugi à Thebis Phthiotici.) Nouẽ sunt oppida quibus nomenclatura Thebarũ olim tributa est. De quo hic fit sermo, Stephanus tertium facit. τρίτη, inquit, θεσσαλίας τῆς φθιώτιδος. Est autẽ Phthia Thessaliæ pars, ceu antè diximus, unde φθιῶτις θεσσαλικ Straboni, & Phthiotici hic gẽtile nomen. Cum in fidẽ Aetolorum perfugissent.) In codice scripto, peruenissent est. Opinor autẽ pro fidem scribendũ, finẽ. Nam usurpare solet, Liuius finem pro finibus, ut suprà: Haud procul Argeorum fine positis castris terrebat.

Vrbis uastatæ ac desertæ priore eiusdẽ Philippi bello.) Reposuimus ueterem librum secuti, Vrbis uastæ, ac desertæ priore quidẽ Philippi bello. Vrbs erat uasta Torone: ergo magnũ populũ capere poterat. Sic rursum aliquãto pòst: Et infrequentes se urbes, agrum uastum ac desertum habere.

Cum expedito agmine.) In exemplari legitur, quã expedito. Forte scribendũ, perq; expedito ag.

Et iam cũ Eream uenisset, audit Machanidã f. t. r. L. Aegiumq; se ad con.) Hic se doctus quispiã infeliciter exercuit. Nam cũ in exemplari reperisset, audita, scripsit, audit, & nõ cohærente eo quod sequitur: Aegium se ad c. A. recepit, adiecit particulam que, ut esset nouæ sententiæ initium. Tu sic castiga locum: Et iam quum Eream uenisset, audito, Machanidam fama aduẽtus sui territum refugisse Lacedæmonem, Aegiũ se ad concilium Achæorum recepit. Ad hanc loquendi formam pertinet, quod infrà sequitur: Quidam quas disceptando cõtrouersias finire nequierant, aut noluerãt, pacto inter se, ut uictorem res sequeretur, ferro decreuerũt. Pacto, id est, ubi pepigissent, sic hic audito, id est, ubi audisset. Sed uix rationẽ inire posse.) Lectio uetus: Sed id rationẽ iniri posse. Scribendũ opinor, sed haud rationẽ iniri posse. Mox sequitur, an fugacius, quod illic legitur, q̃ fugacius. Nec est, à Chalcide, sed tantũ Chalcide. subauditur autẽ præcedens præpositio, ab. Si modo cõgressus cum hostibus sis.) Quũ eleganter hic dixerit Liuius, ceu nõ dubito, cõgressus cũ hoste sis (nam præcedit ab hostibus, & sequitur, confessionem hostium) tamen asinus ausus est supponere ablatiuum pluratiuum, hostibus. Idem mox addidit de suo datiuum sibi, nequaq; pares esse eos sibi, quum tamen illo expresso nõ fuerit opus. Descensionem fecit.) Codex scriptus habet, exscensionem fecit.

Ipse ab Oenotrijs prẹter terrã Atticam super sinum nauigans inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit.) Quomodo in Italia subito Philippus ex Corintho: Nam Oenotria est Italia. Videtur mihi planè quispiã lectores ludere uoluisse. Sed mirũ est hactenus hoc à nemine perceptũ. Oportet hic ingenue dicere quod uerissimũ est, nimia securitate fidũt studiosi quibusdam typographicis officinis, ut in Italia Asulanicæ, quasi uero castigatissima sint omnia quæ ex illis prodeunt. Quibus hactenus credendũ erat, ut rẽ iudicio prius et collatiõe exploraremus. Interim studiosi me ritas suæ credulitatis pœnas sæpe luũt. Restituimus hũc deprauatissimũ locũ iuxta scriptũ archetypum, hoc modo: Ipse à Cenchreis præter Atticen per Suniũ nauigans, inter medias propè hostium classes Chalcidẽ peruenit. Vide per Musas in paucis uerbis ingẽtia errata. Cenchrearũ ciuitas de qua hic loquitur Liuius, apud Corinthios nauali statione fuit insignis. Atq; eadẽ est, cuius & diuus Paulus meminit in fine epistolæ quã ad Romanos scripsit. Suniũ uero promontoriũ est Atticæ. Cęterum usurpauit forma græca Atticẽ, ut nihil fuerit opus emendare, terrã Atticã. Quod mox sequitur, flexisset eorũ animos, scripsimus flexissent. Et paulopost, primo ad opem ferendã. Q. Fabius Maximus Pr.) Præceptor nõ est in codice Spirensi, nec uocabulũ patres, quod paulopost sequitur. Nec item postea cõiunctio quoq;: Vno quoq; tempore. Quare & nos expũximus. Quod eorum opera incolumis.) Antiqua lectio, eorũ ope. Sed magis placet opera. Et paulopost, fortiter fideliterq; administrata. Sic & infra: Quàm forti fideliq; duorũ præcipue legatorum opera usi essent.

Ita cõuenit, ut quoniã & in prouin.) Mihi magis hic probatur lectio uetusti uoluminis, quæ uidetur antiquã aliquam formulam referre, neq; enim est illic, ut particula, nec & coniunctio ter repetita. Sic autẽ habet, ita conuenit: Quoniã in prouincia M. Liuij res gesta esset, eo die quo pugnatum foret, eius fortè auspicium fuisset, exercitus Liuianus deductus Romã uenisset, Neronis deduci de prouincia non potuisset, ut M. Liuium. Hic tandem sequitur, ut. Ad istum modum singula castigauimus in cõtextu. Vnius equo per urbẽ.) Scripsimus, uno equo. Nam præcedit, multijugis equis. Et sic habet liber uetus. Neroniq;, etiam si pedes incedat, uel parto eo bello, uel spreto triumpho, gloriã memorabilẽ fore.) Quo sensu dictũ est, uel parto eo bello. Nos istã sententiã ex uestigijs ueteris scripturæ, sic restituimus: Neronemq;, etiamsi pedes incedat, uel parta eo bello, uel spreta eo triumpho gloria, memorabilẽ fore. Pecuniã in ærarium tulerunt.) Castigauimus: Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertiũm tricies, octoginta millia æris. Sub aduentu eius.) Legendũ, sub aduẽtum id est, pauloantè q̃ ueniret. Item, & ludi Romani. particulã & expunximus. Et Q. Cæcilio Metello COSS. ambobus, ut cum Annibale bellũ gererent, prouincia decreta.) Cur hic asteriscũ non apposuerũt, deest enim nomen prouinciæ, Reposuimus nos ex manu scripto codice: Et Q. Cęcilio Metello

Prisca conuentionis formula

Metello COS. Brutij, ambobus ut cum Annib. & quæ sequuntur. A.C. Terentio proconsule.) Opinor scribendū Proprætore. In ueteri codice mēdose est, pro publicare, quas uoces indoctus scriba semper supposuit quoties scriptū repperit, Propr. Vestalis uirgo.) Scriptus codex tantum habet: Vestalis. Professor aliquis inter exponendū dixit: Vestalis, subaudi uirgo. Id postea receptū est in contextū. Et supplicationē ad Vestæ aram habere placuit.) Qui hic infulsit accusatiuū aram, non fuit admodū latinè doctus. Legendū est, ad Vestæ, & subauditur, templū, aut aram. Horatius: Ventum erat ad uestæ. De quo sermonis genere sæpe monuimus in prima Decade. Moniti ab senatu sunt. Scripsimus, admoniti. Et in sequenti uersu. Et posse sine metu. Agrū uastatū ac desertū habere.) Agrum uastū reposuimus. Sicut suprà, urbis uastæ ac desertæ priori quidem Philippi bello. Et paulopòst, Atq; Placentini essent, ante certam diem. In saltu angusto à Brutijs, iaculatoribusq; Numidis turbati sunt.) Audi hic mi lector rem ridiculā, quid librarium deceperit, ut synceram scripturā deprauaret. disturbati, à disturbor, aris, fortè scriptū erat primore syllaba à cęteris per spatiolum aliquot distante, hoc modo, dis turbati. Placuit uocabulū turbati, dis scriba fragmētum alicuius dictionis esse putauit. ipse syllabā nouam adiecit, ut fieret mundis. Et quū hæc uox locum hic non habeat, doctus aliquis scripsit iaculatoribusq; Numidis, adiectoq; ad finem dictionis prioris. Sic autē indubiè Liuius scripsit: In saltu angusto à Brutijs iaculatoribus disturbati sunt. Cum magnā partem inuenit.) Scripsimus: Tum magnā p. i. Et mox, inter latrocinia, non per latrocinia.

Tantæ se fore parē multitudini.) Fore uerbū additum uidetur. Nos induximus. Neq; enim est in uetusto. Inde ad Betulā urbem progressus,) Scripsimus, processum. subauditur est. Impersonaliter dictum. Plures & integri.) Hic deerat usq; dictio quā inseruimus. Plures usq; & integri f. subirent. Terga haud dubiè uertunt Pœni. Numidæq; primo turm.) Hunc locum deprauatū sic restituimus: Terga haud dubiè uertunt Pœni Numidæq;. Et primo turmatim. Tamen nunq; aliquot in sequētes dies.) Exēplar scriptū habet: Tamen nunq; prælio quod insequētis dies. Ex qua mendosa lectione cōijcio fuisse scriptū: Tamen nunq; per aliquot insequēteis dies. quemadmodū & emendauimus. Castellorū procul speciem uisu præbebāt.) Vocabulū uisu quispiā infulsit. nos exemimus. Cum raptim prāsi essent.) Hic nugator aliquis se exercuit. Liuius scripsit: Vt ante lucē uiri equiq; prāsissent aut prāsi essent. Ille adiecit, cū raptim prāsi essent. Nec ex ordine solito quicq; in acie struenda mutat.) Debet esse: Nec ex or. s. quicq; acie instruenda mutat. Subauditur autē, in. Equitū iamdiu a. p. fuit. nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod propè inuicē fiebat) in aciē peditū tutus receptus erat.) Miseret me planè optimorū quorumq; autorū, qui indignissimè passim tractati sunt à castigatoribus non sat diligētibus. Qualē hominū temeritatē cum alibi tum hic insigniter expertus est T. Liuius. Antiqua lectio sic habet: Equitū iamdiu anceps pugna erat. nec quia pulsis quod propè inuicē fiebant in aciem peditū tutus receptus erat. Hāc mendosam lectionē quū non intelligerent castigatores, adiecerūt multa de suo, Liuijq; sensum inuerterunt. Nos tamen bene fortunantibus Musis ex ista deprauata germanā indicabimus, nempe hanc, Equitū iamdiu anceps pugna fuit, nec depulsis (quod propè inuicē fiebat) in aciem peditū tutus receptus erat. Sensus clarus est, quod equites utriusq; exercitus, quum in uicem depellerentur, sic ut nunc Romani Pœnos, nunc uicissim Romanos Pœni depellerent, nā hoc sibi uult interiecta clausula, quod propè inuicē fiebat, in aciem peditū tuto recipi non poterat. Nā sequitur postea: Signo receptui dato Scipio, patefactisq; ordinibus, equitatū omnē leuemq; armaturā in medium acceptā, diuisamq; in partes duas in subsidijs post cornua locat. Cōfer nunc quod nos castigauimus cum uulgata lectione, & uide quale piaculum cōmiserint, qui eo quod legebāt quia pulsis, quod nos castigauimus, depulsis siue perpulsis, hanc clausulā de suo adiecerūt. Nec ipsa per se decerni poterat, cōspurcātes Liuij sensum inuertentesq;. Sed ubi non similia acciderūt in hoc autore: Acies inter sese diuisæ aberāt.) Quasi non satis latinè diceretur, haud plus D. passus acies inter sese aberant, quidā inseruit diuisæ. Ipse è dextro cornu.) Liuius omittit plerunq; præpositiones, quæ elegātius subaudiuntur q̄ exprimuntur. Castigatores priores nusq; non infulserūt. Ipse dextro cornu mittit, subauditur à dextro cornu.

In sinistrā partem quemadmodū se tendentem ad dextrā uidissent.) Codex scriptus habet, in sinistra parte. Proinde non dubito scripsisse Liuiū, in sinistra parte quemadmodum se tendentem à dextera uidissent. Sic & nos reponere sumus ausi. Et cum ab omni parte haudquaq; par pugna erat, tum quod turba Baleariū tyronumq; Hispan.) Hic in primis notandū est, quod in uolumine ueteri pro turba Baleariū, scriptum est, turba balirum, ut suspicer ba syllabā librarium perperā repetijsse. Quid si legas, lixarum tyronumq; Hispanorū. Deinde sciat lector sic esse exponēda Liuij uerba: Et quū ab omni parte haudquaq; par pugna erat, tum subaudi, haudquaq; pugna par erat, quod turba lixarū tyronumq; Hisp. Romano latinoq; militi obiecta erat. Id quod quū non animaduertissent olim Liuiani castigatores particulā &, quæ sequitur, & procedente, temere eraserūt, coniungentes tum pręcedens cum hac oratione, procedēte iam die. Verū nos & particulā hic necessariā de postliminio inseruimus. Nam Liuius duas præcipuas causas assignat imparis pugnæ. Vnā quod lixæ & tyrones à partibus Pœnorū, fortissimis militibus erant obiecti. Alterā, quod exercitus Punicus deficere cœpissent, ob inediā. Cornibus incurrerūt.) Scripsimus, cōcurrerunt. Et mox, ut prius æstus, reposuimus, ita ut prius. Cū proximus quisq; hostem cæderet.) In exemplari uetusto legitur, pro-

ximi. Proinde uideo sic quoque uerba stare posse: Quum proximi quique hostē cęderent, Inde ut in ferri impigrè signa uiderunt.) Scripsimus deinde. Et paulopòst: Vt uix in castra sua reciperēt se uictores: quosdā etiam religio ceperat. Vbi uulgata lectio habebat, receperit & ceperit. Item infrà, citato agmine ducti sunt, pro educti. Et mox: Ducibus est creditū, particula sed expuncta. Cum hostis nequicquam subire i. asc. conatus esset.) Emendauimus ad lectionē ueterē: Quum hostes nequicquam subire iniquo ascensu conati essent. Cæterū quemadmodū hic singularē numerum in pluralem mutauimus, sic mox pluralē uertimus in singularē. Itaque transitiones ad hostem fiebant. Ad uitandum cacephaton. Astipulatur autem nobis liber uetus. Paulopòst scripsimus, mille equites relinquit Syllano. Procōsulis Scipionis.) Nos scripsimus, P. Scipionis. Nam ubique librarius pro P. litera prænominis, hoc est, pro Publio proconsulē scripsit. Mox reposuimus duas dictiōes quæ deerāt. Quinto post quā P. Scipio prouinciā & exercitū accepit. Paulopòst, in exemplari Spirēsi legitur, cū multis nobilibus captis. Pœnis autē in Italia aduersæ.) Particulā autem, expunximus. Et paulopòst. ad Scipionē redit scripsimus, pro rediit. Opulētissimus eius terrę.) Hic deerat uocabulū rex, quod inseruimus. Opulentissimus eius terræ rex. Et mox, pro quā freto exiguo dirimuntur, reposuimus, quod freto exiguo dirimūtur, subaudi fines. Paulopòst prænominis literā Syllano præfiximus, alio loco iuuante uento scribentes, pro adiuuante. Sequimur enim ubique, quatenus licet, autoritatē manu scripti codicis. Quàm Pœni anchoras molirētur.) Sic suprà. Et molientibus ab terra naues Philippus aduenit. Nec ultrà tumultū edere quisque in regio portu audebat.) Antiqua lectio: Nec ultrà tumula tū ægere quisquisque in regio portu audebat. Ex his corruptis uerbis hanc germanā Liuii lectionem erui. Nec ultrà tumultū, agere quis quicquā in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubali.) In antiquo libro legitur: Ita in terra prior Hasdrubal. Subaudire poteris uerbū, fuit.

Magnificumque id Syphaci, nec erat aliàs uisum.) Volumē Spirense nō habet aliàs sed aliter. Qui nobis hunc Liuii locū deprauauit, aliàs, pro aliter supponendo, in hoc lapsus est, quod uisum ordinabat cum aliter aduerbio. quæ cum illi parū latina uideretur oratio, aliter uertit in aliàs. At uisum postrema uox referenda erat ad primā magnificumque, & ea posterior clausula per parēthesim legenda, hoc modo: Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) uisum. quemadmodū nos in cōtextu restituimus. Et quoniā fors eis sub.) Et particula, non est in codice scripto. Nec mox, cōtrahere ad colloquiū, sed in colloquiū. Illud magnopere contend.) Melius hic placuit uulgata lectio, quàm ea quæ est in ueteri libro. Siquidē habere uidetur. Illuc magnopere tendente rege. Nos tamen aliter distinximus sententiā. Paulopòst: Et eodē etiam lecto, particulā & deleuimus. Sibi conciliaret mirabilioremque sibi eum uirum.) Scripsimus sibi cōciliarit. mirabiliorē sibi eum. cōiunctione que & accusatiuo uirum, dispunctis. Sic postea particulā tam erasimus. Regnumque eius in Romanorū esset potestate. Sed potiundæ Africæ spem affectantē.) Affectare spem utcunque grāmaticè dicitur. Verum non satis intelligo quid sibi uelit quod dicit, potiundæ Africæ spem affectantem. Certe Scipio spem magno emit, si tantis periculis nihil aliud assequi in animo habebat, nisi ut affectaret spē Africæ obtinendæ. Ego opinor locum esse uitiatū. Codex scriptus habet spe adfectantē. Si quis diuinationem nostram recipere uelit, leget, sed potiundæ Africæ pretia sectantem. Quæ sententia Liuio digna erit. Scriba mutauit prę in spe, & cia in ad. Ea posterior particula cum sequēti participio connexa, cōstituit adsectantē. quod alius postea uertit in adfectantē, quum spem pro spe scripsisset. Et plerisque sæuis in alto iactatus uentis.) Scripsimus, & plerunque sæuis. Illiturgū & castulo.) Legendū Illiturgi & Castulo erāt, suffragāte codice uetusto. Plinius, Illiturgi, quod Forū Iuliū. Desinūt autē pleraque uetera Hispanię oppidorū nomina, in i. ut Ipasturgi, Astigi, Virgi, Sexi, Ossigi, Tuati, Attubi, Alostigi, & similia. Castulonēses cū prosperis reb. s. f. p. c. c. e. S. defecerāt.) Antiqua lectio, Castulo cū p. r. s. f. p. c. c. e. S. defecerat ad Pœnos. Nec dubito sic scripsisse Liuiū. Castigatorē offendit uerbū socii pluralis numeri. Scelus etiā defectioni addiderant.) Hæc uerba, scelus etiā defectioni, non sunt in exēplari uetusto. sed tantū, addiderant. Pro quo uerbo fortassis scribendū, perfidi erant, hoc modo: Illiturgitani prodēdis qui ex illa clade ad eos perfugerāt (siue ꝓfugerāt) interficiēdisque, perfidi erant. Nā sequitur infrà: Ab iis perfidiæ & crudelitatis, & sceleris pœnas expetēdas esse. Nō tamen reprehendo lectionē uulgatā. nam & hic sceleris scriptū est. Merito magis quàm utiliter sæuitū foret.) Miror in Liuio tot loca prodigiose corrupta reperiri, quādo omniū studiosorū manibus assiduè teritur. Certe hic tam est uitiata lectio, ut totā sententiā cohærentē obscurarit perdideritque. Nec quicquam profuit codex scriptus. Deprehendi post longā expensionē sensus, legendū hic, increpitos magis, quàm ut aliter sæuitū foret, pro eo quod est, merito magis quàm utiliter sęuitū foret. Quibus uerbis restitutis facilè est instaurare totā sententiā antè male distinctā, nimirū hoc modo: In eos populos primo aduentu, quū dubię Hispaniæ essent, increpitos magis quàm ut aliter sæuitū foret, tum iam (sic enim est legendū, quod tamen mendose in Spirensi uolum. est, tunicā) trāquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ uidebatur uenisse, accitū ab Tarracone, L. Martiū, cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandū mittit. Hic habes uerbum, hucusque procurrente sententia.

Ipsos claudēdis portis indicasse Hispanos.) Reposuimus claudēdo portas. In ueteri legitur, claudēdos portas. Paulopòst, cum illis sine ira propè, sic ordinauimus, cū illis propè sine ira. Et pro, euenisse tēpus, scripsimus uenisse tempus. Sed sua ipsorum conscientia culpæ metu ad def.) Hāc de-

prauatam

prauatam clausulā sic restituimus: Sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigrè urbem hortatur. Non libertas sola agebatur.) Quis unquā dixit libertas agitur, & nō potius libertatis negotiū agitur? Antiqua lectio: Non liberata sola alebatur. Ex mendosa scriptura syncerā uenabimur. Prima syllaba uerbi alebatur, sumpta est à fine præcedētis dictionis. At lebatur nihil significat. quid ergo fuit? fuit lędebatur. Id à litera accedēte factū est aledebatur. pro quo semidoctus scriba supposuit alebatur. Tu lege: Nō libertas sola lædebatur. Postea scripsimus, haud satis decoro prælio trepidarit, pro trepidaret. Veritus ne uanis conatibus suorū hostibus cresceret animus.) In exemplari Spirensi dūtaxat est, ueritus ne uanis tot conatibus cresceret animus. Fortasse legendū est: Veritus ne uanis tot conatibus decresceret animus, & segnior miles fieret. Sic bene haberet sententia. Sibimet conandū ad partem periculi capessendā esse.) Emēdauimus, ut partē peric. c. esse. Lælius instat. Tum uicta oppidanorū uis, deiectisq; propugnatoribus occupantur muri.) Antiqua lectio: Lælius institit. Tum uicta oppidanorū exercitui propugnatoribus occupātur muri. Mendosus locus est. Castigator quū non posset se explicare, sensum utcunq; reddidit. Diu luctatus sum cum deprauato uocabulo, exercitui, priusquā germanā, ut spero, lectionē deprehenderim, quā arbitror huiusmodi fuisse: Tum uicta oppidanorū extrema ui, ab oppugnatoribus occupātur muri. Mox scripsimus, quæ inexpugnabilis uidebatur. pro qua inexp. Scalis mœnia.) Hæc duo uerba quispiā inseruit. Quasi uero non bene dictū sit, & Romanis subeuntibus, qua adire poterant. Nos summouimus. Quæ rupe præalta tegebatur.) Legendū est, quia rupe p. teg. Et infrà Primi in sequenteis extrahentes. Et mox, Qui præ se irent, non, qui præirent. Item, Paulopòst legendū uidetur, prædæ memor. Nō prædæ memor est. Nam id elegātius subauditur. Quod postea sequitur, ex dissipata passim fuga, ac in ueteri est, & dissipata pas. fug. poteris legere è uel ex dissipata passim fuga. Terrorq; deinde, ac desp.) Scripsimus: Terrorq; inde ac desperatio. Quod uero est infrà, Martius inde in barbaros. & uetus liber habet: Martius dein barbaros, uide nū legendū sit: Martius deinde in barbaros. Illic etiā, Munusq; gladiatorū, & gladiatorū spectaculū legitur. Seruorū delectu ac libertorū.) Antiqua lectio, seruorū decausa ab liberorū. Dij boni quæ portenta hæc sunt. Doctus aliquis qui olim Liuiū castigauit, non diu seipsum torquens, pro de causa statim scripsit, delectu, & pro ab liberorum, ac libertorum. Ego suspicor scribendū, seruorū censu haud liberorum, qui (subaudi serui) uenalem sanguinē habent. Paulopòst, prouocatiue, scripsimus prouocatiq; haud abnuerent. Pacti inter se.) Emendauimus, pacto inter se, ut uictorē res sequeretur, ferro decreuerūt. Sic suprà de Philippo Liuius: Et iam quū Eream uenisset, audito, Machanidā fama aduentus sui territū refugisse Lacedæmonē, Aegium se ad concilium Achæorum recepit. Sic enim nos illic castigauimus, cum ante legeretur, audit. Pacto, id est, cum pepigissent, sicut illic audito, quum audisset. Hoc quum falleret eum qui locum emendauit, pro pacto, scripsit pacti. Alterius imperio subigeretur.) Reposuimus subijceretur. Et mox, quod ab tāta rabie dirimi nequirēt. Et infrà, in deditionem accipit. Quàm quod extra necessitates belli præc.) Mendosam mehercle ueterē lectionē, quàm quod necessitatis bella (sic enim in scripto codice legitur) restituere conatus doctus aliquis, scripsit, extra necessitates belli. Suspicor legendū: Quàm quod uel cessante bello, præcipuū Ro. gerebāt odium. Paulopòst scripsimus, pro & mercatores, aut mercatores. Et deinde pro interfecerunt, interfecerāt. Neq; erat ulla satis firma statio opposita.) In codice scripto, nō est firma. Quod si ordines aduerbiū satis cum participio opposita, bene habebit oratio. Paulopòst, ad id ipsum emissa, legendū opinor, ad id emissa. Mox sequitur, qui primus hosti se obtulerat, Nos reposuimus, qui primū se. Infrà, ut neminē cedere. In scripto uolum. est, ut nem cedere, suspicor scribendū, ut non cedere. Paulopòst uetustus liber habet, imbellē, inermem, sine particula que. Quid autem si quis legat in fine inijcerēt, pro iniecerunt, ut tota sententia cohæreat. Correpti alij flāma sunt.) Exemplar Spirense tantum habet correpti, ubi subauditur uerbum sunt, alij ambusti adflatu uaporis. Mox inseruimus duas dictiones quæ deerāt, ab tergo, Quum receptus primis urgente ab tergo ingenti turba non esset. Paulopòst, quod in ea urbe esset, dispunximus ablatiuū urbe. Et trans fretū ex Africa ora, & ex.) Antiqua lectio, & transfretum Africæ ope & ex. Tu scribe: Et trans fretū Africæ oræ, & ex proximis Hispanię locis. Rati forent.) Legendū est, rati fore. Nam sequentia cohærent, nec sunt separanda, quemadmodū in uulgatis editionibus factum uidemus. Præterea nō est in scripto codice: & signum ab eis petebant. sed tantū, & ab eis petebant. Quia tamen infrà sequitur: Signum ab ijs petitum est, probo uulgatā lectionem. Nec est in ordinem ibant, sed ordine ibant. Sic autem integra sententia legi debet: Forma tamen Romanorū castrorum constabat una ea spe, quod tribunos ex cōtagione furoris haud expertes seditionis defectionisq; rati fore, & iura reddere in principijs sinebant, & signum ab eis petebāt, & in stationes ac uigilias ordine ibāt. Paulopòst scripsimus, C. Atriū Vmbrū. Nō Vmbrium. Et mox, delatū om. cons. imperiū est. Suis tergis suisq; ceruicibus.) Particulā que, deleuimus. Sic enim hic dixit Liuius: Suis tergis, suis ceruicibus, ut suprà: Turbā fœminarū puerorumq; imbellem, inermem. Et subtrahentes se quoq;.) Archetypū Spirense habet, & subtrantesse quoq;. Lego: Et subirascentes quoq;. Nam sequitur, ut credidisset potius temere q̄ finxisse rem talem, uideri possent: quæ clausula uelut per parenthesim interiecta, legi debet. Sensus est, & subirascebantur ut temere credidisse, nō finxisse uiderētur. Nō quod se subduxerint. Hic locus hactenus non fuit intellectus

tellectus. Quod uero sequitur, sua ipsi insignia, fasces intelligit & secures s. horrebāt. Qui ab ipso Scipione sunt missi.) Castigauimus, Ab ipso Scipione missi. Et mox, exasperati animi. Nō animo. Quo scelus Iliturgitanorū extitisset.) Scripsimus Iliturgitanū extitisset. De quo supra habes. Mox: post duorum imperatorū duorumq; exercituū stragem. In Spirensi libro tātum est, post duorumq; exercituum stragē. Si non est illic aliquid omissum librarij in curia, fortassis legendū, post duorum quidē exercituum stragē. Præter unum tutissimū à malis consilijs receptū.) Non semper tutus est iste à malis consilijs receptus, dum ad Ducis clementiā confugitur. Nec adeo rebellibus istis militibus tutus fuit. Nam postea sequitur, deligatos ad palū, uirgisq; cæsos, & securi percussos fuisse seditionis autores. Itaq; non lego præter unum tutissimū, sed præter uulgatissimū à malis consilijs receptum. quod autē uulgatissimū est, non est propterea tutissimū. Hinc illustratur elegantia Liuiana. Quid enim elegantius dici potest, q̃ cōmittere se tandem uel iustæ iræ uel clementiæ principis aut magistratus, uulgatissimū esse à malis consilijs receptū? In archetypo Spirensi legitur, præter. n. autissimum. Mihi sanè magis placet uulgatissimū, quàm uel notissimū, uel nouissimū, quæ duo tamen tolerari possent. Sed licentiā ingentem fecit.) Scripsimus: Sed lætitiam ingentem fecit. Et paulo pòst, Sub ipsam profectionē, pro sub ipsa profectione. Et mox, corpora curant, non curent. Nam & hæc postrema clausula à superioribus pēdet, quemadmodū nos distinximus. Cuius simulabatur iter.) Legendū, cui simulabatur iter, id est, à quo. Deinde reposuimus, concurrunt, pro concurrerūt. In tribunal conscendit, pro ascendit. Item qualē ne in acie quidem, pro ne in aciem quidē. Fama mortis meæ non accepta solum, sed etiam expectata est.) Antiqua lectio, spectata est. Expēde num sperata legi possit. Nam infrà sequitur: Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint. Hoc nimirū est, quod hic dicit, accepta & sperata. Ita aut tranquillū, aut procellę in uobis sunt, & causa atq; origo.) Locus hic mirè uitiatus est, etiam in exēplari scripto. Variant in hoc tantum editiones uulgatæ, quod aduerbiū ita adiectum habent. Fide mihi lector hic, non te decipiā. lege sic & distingue. Sed multitudo omnis, sicut natura maris, per se immobilis est, ut uēti & auræ cient, aut tranquilli aut procellosi. Et causa in uobis atq; origo omnis furoris penes autores est. Porrò genitiui trāquilli & procellosi, referuntur ad maris, quod præcedit. Paulopòst scripsimus, sub quibus militastis, pro militatis. Cuius imperiū ablatū.) Reposuimus, quū imperiū ablatū. Nā sequitur, quum eo ipso non cōtenti. In foro Romano.) Scripsimus, in foro Romæ. Et mox, Atriū Vmbrū. Nec est in scripto codice, sed illi tamen. Verum, sed illi primū Atrium Vmbrū. Et mox, nec Samnitibus. Subintelligitur, cum, præcedens. quare nos exemimus. At mox inseruimus particulā &, & consilia cōmunicastis, & arma consociaturi fuistis. Tuscis ueteribus cultoribus.) In uolumine ueteri tantū est, Tuscis ueteribus. Inter prælegendū uocabulū cultoribus aliquis superaddidit. Nec est illic, Sic tum Rhegiū. Sed duntaxat, sic Rhegiū. Maioris certe omnes pretij.) Hic Scipio blanditur militibus, timēs eos scilicet. Locus mendo non caret. Archetypū habet, minoris certe omnes pretij. Porrò nihil dubito legendū hic esse, Albius & Atrius, non Vmbrius, quemadmodū ante dixit: In prætorio tetenderunt, Albius & Atrius. Sunt enim propria nomina Albius & Atrius quę cōiunguntur, Calenus & Vmber, cognomina. Nec istud Iuppiter Optimus Maximus sinat.) Germanā Liuij lectionē Archetypum Spirense continet: Ne istuc Iuppiter O. M. sierit. Quā & nos in cōtextu restituimus, cum ob singularē elegantiam, tum ob uetustatē. Nam si quippiam in tota oratione Scipionis uerborū est, quibus ipse fuerit usus, fortassis hæc clausula est quā usurpauit alicūde Scipio: Liuius ex annalibus aut aliquo uetusto scriptore retulit. Porrò dictū est istuc pro istud, et sierit pro siuerit à sino. Crassus aliquis id non intelligens, uertit in sinat. Flaminio, Paulo Aemylio, Graccho.) Aemylio nō est in ueteri codice, quare & nos dispunximus. Simplicia nomina sunt, Flaminio, Paulo, Graccho. Mox scripsimus, tot tam claris imperatorib. pro præclaris. Meo unius funere elata Resp. esset.) Reposuimus ad fidē exēplaris scripti: Meo unius funere elata populi Romani esset Respublica? Tametsi illic mēdose elati pro elata legitur. Quid optauerint.) Hæc clausula nō est in libro uetusto. Paulopòst: Atrocemq; uobis uisam orationē meā, deleuimus meā: nā statim sequitur: dicta mea. Mox, & me quæ fecistis, scripsimus, & me ea quæ fecistis. Itē deinde: Et Atrius Vmber, nō Vmbrius. Cū ex præparato simul omniū terror oculis.) Mutilus locus hic erat. Nos reposuimus, simul omniū rerū terror, oculis auribusq; est offusus. Neq; enim significare uult Liuius omniū militum rebelliū oculis terrorem offusum, sed simul omniū rerum terrorē obiectum, puta crepitum gladiorum, uocem præconis citantis dānatos, sontium nudata corpora, ac apparatum omnē supplicij simul expromptū, quemadmodū ipse mox exponit. Gadeis sine certamine per deditionē recipiendi.) Archetypon habet, per ditionē. Nos reposuimus proditione recipiendi, id est, per proditionē. Sequitur enim: Sed patefacta immatura proditio est. Et supra sic loquit Liuius: Per eos ipsos dies, inquit, perfugæ à Gadibus uenerūt pollicentes, urbē Punicumq; pręsidiū quod in ea esset, & imperatorē præsidij cum classe prodituros esse. Spem ad irritum redactam.) Antiqua lectio. spem innū redacta. Lego, spe in irritū redacta. Cōtractisq; etiam quæ ante habuerāt auxilijs.) Quid opus fuit hic adijcere particulā etiam? Nos erasimus. Scipio cum fide soluendis pariter omnibus noxijs innoxijsq; stipendijs, uultu ac sermone.) Hunc locum deprauatū ac mutilū sic restituimus: Scipio cum fide soluēdi pariter omnibus noxijs innoxijsq; stipendij, tum uultu ac sermone

in omneis

In omneis placato. Et quæ sequūtur. Scipionū nomini auspicijsq;. Exemplar scriptū habet, nomini, auspicijs sine que. Et sic loqui solitū Liuiū alibi indicauimus. Quod ad expeditionē attineat.) Scripsimus: Quod ad expeditionem eam attineat. Ad irritandā ferocitatem barbarorū.) Reposuimus feritatem. Quod uero paulopòst sequitur, deinde emissis leuibus telis, in scripto uolumine est tantum, deinde missis telis. Itaq; ne pulsi uiderentur.) Imò pulsi iam propemodū erant. Sic ineptit Liuius? Tu scribe, itaq; ne perculsi uiderētur. Et paulopòst, obliquo cōstituerunt colle, obliquo cōstiterunt colle. Equitē nec posse circundare cornib. in tam a. s. & h. q. cum pedite eduxisset.) Hic locus mutilus sic est restituendus. Equitē, nec se posse circundare cornibus in tam angusto spatio, & hosti quem cum pedite eduxisset, inutilē. Præter reliquā prædā.) Scripsimus, præter cæteram prædam. Nihil tutius in afflictis rebus.) Legendum, nihil tutius afflictis rebus. ut afflictis rebus datiui sint casus. Quod si quis ablatiuos esse cōtenderit, subintelligetur in præpositio. Mox scripsimus, Sed castra Romana, dictione quoq; deleta. Aut seruati bis uni debitā uitam.) Archetypum Spirense habet, aut seruati bis uni deuitā pro eo in p. deuoueant. Lego: Aut seruati bis uni debitum pro eo in p. Vt referatur ad spiritū. Erit enim nunc sententia planior, Vt aut, si ita uideatur, reddant spiritū Procōsuli Scipioni, ab eodem illo acceptū: aut seruati, bis uni debitū, pro eo in perpetuum deuoueant. Subaudi spiritum. Castigator olim hic se torsit. Nam quum nō quadraret debitā fœminini generis, addidit uocabulum uitam. Et erat alioqui debitam scriptum, u pro b posito, deuitam.

Spem positam habere.) Emendauimus, spem repositā habere. Mox uero: Cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungerentur amicitia, placet antiqua lectio, quæ habet, iungeretur amicitia. Et obsides accepti, armaq; adempta & præsidia.) Treis particulas cōnectentes hic summouimus, quibus non est usus Liuius, ut indicat uolumen scriptū. Illos quidē merito perijsse ipsorū maleficio.) Fortassis, etiam legi posset, illos quidē merito perituros fuisse ipsorū maleficio. Paulopòst reposuimus, se libera arma relinquere, pro se libere arm. relinq. Atq; eiusdē dextra fidem sancire.) Scripsimus, atq; eius dextra f. sancire. Et paulopòst: Ad hoc equitē, Itē ad depopulādos prox. Hisp. agros.

Substitueratq; animo.) Antiqua lectio. sustituera atq; animo. Tu scribe: Præstitueratq; animo speciem quoq; corporis amplā ac magnificā. Velut renouatus flos iuuentæ faciebat.) Archetypum scriptū habet: Velut renouatus iuuente faciebat. Cōijcio scribendū, uelut renouata iuuenta faciebat. Non sine causa erectā ante urbem stationē.) Castigauimus, electā. Hanc lectionem scripti codicis confirmant ea quæ mox præcedunt. Ad duo millia armatorum inuenta.) Narrat Liuius classem fugisse. & unde nobis isti bis mille armati qui postero die sunt inuenti? Codex scriptus habet, armorū. Haud procul à Gadibus.) Scripsimus: Haud procul Gadibus. Et paulopòst, purgātibus ijs, ablatiuū ijs deleuimus, qui subintelligitur, aut similis, puta Gaditanis. Vbi notandum est in festæ genitiui casus esse, & referri ad præcedentē genitiuū, multitudinis. Duæ sunt Baleares insulæ.) Vocabulū insulæ dispunximus, nam mox antecedit: Pœnus in Baleares insulas. Paulopòst scripsimus censebat, pro credebat. Spondebantq; animi.) Legendū est despondebāt animis, quemadmodū castigauimus. Semidoctus aliquis qui legerat, despondere animū, pro abijcere, mutauit hic despondebant in spōdebant. Despondebant animis, hoc est, cōstituebant, destinabant. Hoc uerbo in hac significātia Cicero quoq; utitur. quā alibi uelut exponit, quū inquit, cui me præripere despōsam iam & destinatam laudē ualde est iniquum. Vt consulatū inierunt.) Nos ut particulam erasimus. Sic enim constat lectio. P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Crassus consulatū inierunt. Nominatæ cōsulibus prouinciæ sunt. Deleuimus & infrà que, coniunctionē. Susceptumq; quartumdecimū annū tam p. geritis. Velut ad colligendas reliquias naufragij nostri misistis.) Archetypū Spirense habet, ueut ad cōciliandas reliquias naufragij nostri. Lego, ad cōcinnandas reliquias naufragij nostri. Quod uocabulū hic mire quadrat. Vtitur enim metaphora nauis fractæ, cuius partes cōcinnātur dum nauis instauratur. Est autem concinnare aptè cōponere. Cæterū an non reliquias Saguntinorū naufragij concinnarūt Romani, dum illis oppidū restituerunt, hoc est, repararunt? Vulgata lectio satis ad sensum facit, si quis ad dispersos ciues, opera Romanorū postea cōquisitos respiciat. Verū quando me uestigia scripturę ueteris huc duxerunt, non studiū nouitatis, ut putarē aliter legendū, nolui id lectorē latere. Vt optabilem eam.) Pronomen eam dispunximus. Perdit enim sententiā. Et infrà scripsimus, uidimus, pro uidemus. Mox, rursum particula que deleta, spem, opē, salutem nostrā. Neq; enim, ut sæpe diximus, coniunctionū amans est Liuius, quum illis nihil opus est. In Hispania atq; in Italia gessistis.) Quid fuit opus alterum, in addere? Nos expunximus.

Quà terrarū ultimas finis Oceanus.) Hic se exercuit sciolus aliquis. Liuius scripsit, quēadmodum attestatur archetypon Spirense: Quà terrarū ultimus finis Oceanus. Subauditur est. Quid enim clarius Liuij sensu, si ita legas: Vt Hispaniā non Ibero amné tenus, sed qua terrarū ultimus finis Oceanus, domitā armis habeatis. O castigatorem. Neq; aliter id fieri posse.) Restituimus. Neq; id aliter finiri posse. Et mox, exercitū transportasset, pro transportaret. Ibidem primoribus patrum conscriptorum. In exemplari scripto tantum est, primoribus patrum. Alteram dictionem aliquis adiecit.

Non senatorē modò.) Dictionem modò quispiā hic insulsit, putans ista uerba, non senatorem referri ad id quod mox præcedit, senatū ludibrio habet. quum respiciat uerbū superius peccare. Consulem peccare arbitror, non senatorē, qui de quo consulitur s. l. dicit sententiam. Duarum rerum

subeundã opinionem esse.)Liuius scripsit opinationem.pro hoc elegantissimo uerbo doctulus aliquis supposuit,opinionẽ.Sic adulterantur optimorum autorũ scripta.Infrà, ætas saltem liberet scripsimus,liberat.Item,aut ad populum audiuit. Egregiã istam palmam belli Punici peracti petis:) Scripsimus,patrati.Nam sic in uetusto codice legitur.Et habuimus pauloantè.Penes C.Luctatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit. Si alterutra uictoria nobis cõsulibus relinquenda est.) Reposuimus,nouis cõsulibus.Siquidem scriba uidetur b pro u posuisse.quod identidẽ facit. Intellige nouos cõsules,consules alterius anni,siue insequentiũ annorũ. Periculi tandem quantũ adeatur,quem fallit:)Archetypum nostrum habet,quid periculi tandem. Et uictor Annibal ire ad urbem pergat.)In scripto uolumine tantũ est,uictor Annibal. Vt sit,Quid:si uictor Annibal. Dies me deficiet.) Scripsimus deficiat,modò potentiali,hoc est,deficere possit.Et paulopòst,ac nobili, pro atq; nobili. Quod procul externus metus est.)Reposuimus,quia procul.Item:Et exercitũ alienigenã. Et populi Ro.imperio euenere.)Pro his.uerbis,substituimus, ac Reipublicę in imperio euenére. Aduersa casibus incertis belli et fortunæ legare.) Volumẽ antiquũ habet relegare.Quid si legas:Aduersa casibus incertis belli . subaudi assignare.& ad fortunam relegare . Paulopòst,pro istic,scripsimus hic,An hic tuo collegæq; exercitu cõiuncto . Vbi genitiuũ tui,post,collegæq;,sustulimus.Iterum postea,pro, Quod istud consiliũ est:scripsimus:Quod istuc cons.est.Item ac graui militia fessum. Relinquere Italiã paras.) Vetus lectio.Tu cum Annibal in Italia sit,aliò paras.Suspicor scribendũ:Tu cum Annibal in Italia sit,aliò properas. Hoc uideretur mihi simplicius quàm legere,aliò ire paras.Paulopòst,duæ literæ P.C.nõ sunt in codice Spirensi. Ego P. Corneliũ Reip.

Haud satis purgata est.)Reposuimus,haud sanè purgata est.Et mox, tanq; mihi ab infimo quoq; periculũ sit.scripsimus,quoq;.Nam est à quisq; ablatiuus. Illud nec tibi in me,neu mihi in minoribus natu animi sit.)In archetypo scripto,non est pronomen illud.Et tamen est,animi sit. Vt planè putẽ sic legendũ:Nec tibi in me,neu mihi in minores natu animus is sit. Nam nihil ambigo,scribẽdum,in minores,nõ in minoribus,quemadmodũ etiam in editione Coloniẽsi legitur.Nec est mox, inuiderimus,sed inuidebimus in lib.scripto,& in fine est,non sit. Si in Africã traijcere uelim.)Scripsimus,si in Africã traijcerẽ. Quin ego minus in Africã.)Emendauimus,qui ego minus in Af.ut sit,qui pro quomodo. Quot defecerũt post Cãnensem pugnã.) Volumẽ scriptũ non habet,quot: Elegantior erit oratio si omittatur,quod citra incõmodum sensus fieri potest,hoc modo. Nõ sperauerat Annibal fore,ut tot in Italia populi ad se deficerẽt.Defecerũt post Cannẽsem pug.Habet autem maiorem uehementiã. Carthaginensi nihil ciuilis roboris est.) Lego,Carthagine,hoc est,apud Carthaginẽ. Quorũ ego fidei ita innitar,ut bene tutus à perfidia sim.)Archetypũ scriptũ habet,ut bene tutus perfidia sim.Hic semidoctus omnia bene habere putaret.Mihi locus est multũ de mendo suspectus.Nam quando uerbũ innitar futuri tẽporis est, Liuius non dixisset,ut bene tutus à perfida sim,sed ut bene tutus à perfida futurus sim. Qđ si scriptũ esset : Quorũ ego fidei ita innitor, ut bene tutus à perfida sim,nullus esset mihi scrupulus. Proinde quando à præpositio non est in codice uetusto,(quæ res nobis ansam cogitãdo dedit)non dubito quin ita fuerit scriptũ à Liuio:Quorum ego fidei ita innitor,ut uerìturus perfidiã sim.Quæ sententia cum est arguta,tum mire conueniens huic loco.Refellit enim Scipio,quod à Q.Fabio dictũ est suprà, An Syphaci Numidisq; credis:Satis sit semel creditũ. Non semper temeritas est felix.Et fraus fidem in paruis sibi præstruit. & quæ illic sequũtur.Quasi dicat Scipio:Non sum adeò stupidus,ut ita regibus Afris credã, quasi fallere me aut nolint si queant,aut nequeant si uelint. Vnde pauloantè dixit, Afros Numidasq; leuissima fidei mutandæ ingenia.hoc est,ad fidem mutandã.Hic appello doctos qui latinè callent, quos astipulaturos mihi nihil dubito.De sciolis non sum magnopere solicitus. In castigationibus Plinianis expertus antè sum,q; sint hebetes in iudicãdo,& planè quod Græci dicunt,ὄνοι πρὸς λύραν. Non uenit.)Reposuimus,non ueniat.Nondũ enim sortiti erãt.Et dissuadet,ne ueniat in sortẽ tam lõginquæ prouinciæ,hoc est,Africę,eo quòd sit Põtifex Maximus,cui sacrorũ causa semper in Italia manendũ erat.Paulopòst scripsimus,nec hoc credi,pro non hoc credi.Item toties Africã nostris exercitibus & class.oppugnatã,à præpositione expuncta.Præterea certatur,pro certetur. Requiescit aliquãdo tamdiu uexata Italia,uratur,euastetur q;.)Lectionẽ scripti codicis secuti sumus: Requiescat aliquando uexata diu Italia,uratur populeturq;.Pro ultimo uerbo quidam inseruerat,euasteturq;, quod putaret,populari passiuè nõ dici.Dicimus actiuè populo,cuius passiuũ est populor.Dicimus & populor deponẽtaliter. Et X pondo argẽti facti.)Lectio uetus:Et simulachra spoliorũ ex mille pondo argenti facta. Neq; magnopere tetendisset.) Videtur usurpasse tetendisset pro contendisset.Sic Maro:Ille simul manibus tendit dissoluere nodos.Paulopòst,Lintea ad uela.Scripsimus, in uela.Mox illic est,milliũ quadraginta summã. Non quinquaginta.Item tritici centũ uiginti mil. mod.sine &.Præterea, Abietẽ in fabricandas naues.non abietes. Vmbriæ populi,& præter hos Nursini.) Antiqua lectio, Vmbriæ populi Nursiniq;.Qui hunc locũ mutauit,exposuit, que cõiunctionẽ pro id est.Et uitiatũ locũ putans quod Nursini & Reatini nõ sint in Vmbria sed in Sabinis, adiecit ipse dictiones istas,& præter hos.O errorẽ dignũ qui magna cura fuerit uindicatus.Nos ueterem lectionẽ reduximus.Infrà scripsimus,q; ex syluis materia detracta erat,pro esset. Vbi cuiq; ex S C liceret habitare,ibi habitarent.)Ex fide uetusti uoluminis emẽdauimus: Vbicunq; ex S C liceret

ceret, habitarent. duobus uerbis habitare & ibi, sublatis. Quod uero mox præcedit: Et Cn. Seruilio Prætori urbis, in ueteri codice est. PR. urbs. (debebat esse VRB.) mallem Prætor urbanus quàm Prætor urbis. Non hic solum, sed & alijs apud Liuium locis. In stationem ad præsidium relictis.) Scripsimus in statione. Et mox, eò traiecturum esse, expunximus aduerbiũ eò. Reposuimus etiam, montanos instítit oppugnare, quod instituit corruptè legitur in uulgatis editionibus. Sic de Marcello Liuius lib. septimo: Vestigijs instítit sequi. Ea literis cognita Sp. Lucretij.) Verbum huius periodi non est, accenderũt ceu uulgò legitur, sed accendit, in uolumine scripto. Quare non ambigo scripsisse Liuium: Ea res literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accendit patribus. Captiuos Carthaginem portantes, tradit.) Hic participium captas defuit, quod nos inseruimus, portãtes, captas tradit. Suprà morbum etiam fames afflixit.) Castigauimus: Super morbum, id est, præter morbum. Sic Suetonius in Othone: Instigante super animi dolorẽ etiam magnitudine æris alieni. Idem in Domitiano: Super ingenij naturam, inopia rapax.

PR. VRB. Prætor Vrbanus potius legendum in Liuio, quàm prætor urbis

Super morbũ

IN LIBRVM NONVM TERTIAE DECADIS Annotationes per Beatum Rhenanum.

Florentes ætate & uirium robore inermes circa se habebat.) Quia sequitur, ignorãtes quem ad usum neque centuriati, neque armati seruarentur: ausus est quispiam pro insignes, inermes supponere. Fuit in causa quod uerba perperam distinxisset, nimirum sic: Florentes ætate & uiriũ robore, insignes circa se habebat. Nos uero sic legimus & distinximus: Florentes ætate, & uiriũ robore insignes circa se habebat, astipulante codice ueteri. Paulopòst scripsimus, arma equosque ostenderunt, & particula dispuncta. Malle eos sibi tunc fateri.) Reposuimus, malle eos sibi iam tũ fateri. Et mox, utrũ uellet, pro uelit. Cõciente Ilergetes Indibili.) Vetus lectio, cõciente Ilergete Indibili, subauditur bellũ, quod præcedit. Item Romani haberent, pro Romani habebãt. Quod sequitur: Et inconditã inde turbã tyronum esse, submouimus dictionẽ inde. Et distinximus, Nec in uicem his, aut illis. Ne glisceret primo negligendo bellũ.) Vide quantulum erratulũ hic totum sensum perturbet. Legendũ est: Ne glisceret, prima negligendo, bellum. Iuxta illud Nasonis, Principijs obsta. Cornu dextrũ Ilergetes.) Emendauimus, cornua. Sic ordina, cornua tenebant, dextrum Ilergetes, læuum ignobiles Hispani populi. Equites per patẽtes in hostiũ aciem uias permittere equos iubebat.) Accusatiuus aciem lectori nebulã offundit. Docet uetustus codex esse scribendũ acie, auferendi casu. Pro permittere uero scribo, immittere. Nam sequitur: Simul equitibus Hispanorũ uiam immittendi equos clauserũt. Sic sentẽtia clara euadet, quæ fuit obscurissima. Locata prona erat.) Quid opus fuit hic addere uocabulũ prona, quod non est in uolumine scripto, quum præcedat, cedenti d. legioni. Si enim cedebat, indigebat firmamẽto. Sic mox infulsisse uidetur quispiã has dictiones, ex subsidijs. Neque enim sunt in archetypo nostro. Porrò, quia sequitur: Ac subsidia quibus res postulabat locis inducentẽ, prælector aliquis inter exponendũ, legionẽ ducit, adiecit ex subsidijs. Eam glossulã alius in contextũ retulit. Ibidẽ scripsimus, uenit, indicat, Non, uenit indicatque. Vbi in ueteri libro mox legitur, Corneliũ Seruium. Itaque omissa pugna equestri ad pedestrẽ Hispani descenderunt.) Antiquũ uolumen. Itaque cõmissa pugna equestri ad pedes Hispaniæ iescenderunt. Restitue sic germanã lectionẽ: Itaque omissa pugna equestri, ad pedes Hispani equites descenderũt. Nõ discrepat sensus uulgatarũ editionũ, nisi quod alia uerba supposita sunt. Cum equitibus ad pedes digressis.) Castigauimus, degressis. Degrediẽdi uerbo Liuius in hoc nono libro rursum utitur, haud procul à calce, Cum quingentis, inquit, haud amplius peditibus, ducẽtisque equitibus degressum iugis Masanissam persecutus. Cæterũ ad pedes rursum hic est sicut pauloante: Ad pedes Hispani equites descenderũt, quemadmodũ nos legendũ monuimus. Verso Marte.) Quis hic quicquam scrupuli habeat? Nemo est qui nõ putet hoc optimè dictũ. At deprauata scriptura archetypi Spirẽsis in quo legitur, uerso arte, ad eruendã germanam lectionẽ, ansam mihi præbuit. Scribo uersa forte. Et arbitror primum fuisse scriptum, uersas orte: deinde quum uocabulum orte nihil uideretur significare, per transpositionẽ uocalium literarum a & o, uersos arte. Elegans & aperta sententia erit: Tantum fortunã mutasse, ut qui modo ipsi exercitũ ante mœnia Romana habuissent, &c. ij uersa forte, Africæ populationes & obsidionẽ Carthaginis uisuri forent. Pro tot cæsis exercitibus sobolescentẽ.) Mihi non displicet hic lectio uoluminis scripti, subolescentẽ, ob propriã ac notam uim præpositionis sub. Iam regem Syphacẽ.) Emendauimus ad fidem archetypi scripti, Iam reges, Syphacẽ post colloquiũ cum Scipione alienatum, Masinissam aperta defectione infestissimũ hostem, &, particula ante accusatiuum Masinissam expuncta. Similem locutionẽ paulò superius habuimus, Cornua dextrum Ilergetas, læuum ignobiles tenebant Hispani populi. Vbi quidã cornu scripserat, sicut hic regẽ pro reges. Octingenti equites, & septẽ elephãti.) Lege, absque &, cõnectente particula. Continenter sequitur: Ad hæc mag. pe. Vbi sciendũ est, quotiescunque in uulgatis editionibus. ad hæc legitur, in ueteri codice esse, Ad hoc. Sicut & urbem Romanã ferè semper, ubi uulgò scriptũ est urbem Romã. Quod & hic mox sequitur. Ad Læliũ prædas ingentes ex ag.) Nos hic aliam induximus

Degredi

Versa forte pro uerso Marte

lectionẽ pręsidio freti uoluminis uetusti, hanc uidelicet: Hęc Carthagine parabãt agitabantqꝫ, quũ ad Læliũ prædas ingẽtes ex agro inermi ac nudo præs. agentẽ Masanissa f.r.c.e.c.e.p. uenit. Inter Albigaunos, Liguresqꝫ Alpinos Genuã accesserunt.) Exemplar scriptũ. Inter Albigaunos Ligures Genuamqꝫ accesserunt. Vt intelligas intermedio loco inter Albigaunos qui Liguriæ populi sunt, & urbẽ Genuã accessisse. Et sequitur, in ijs locis. Principio ab Numidis facto, & Brutijs nõ societate magis Punica.) Lectio uetus. Principiò numidis nõ societate magis Punica. Cæterũ principiò hic aduerbialiter accipitur. nã sequitur, postremo. Quod non intellexit, qui facto participiũ cũ præpositione ab infulsit, & quia in Brutijs res latrocinijs geri narrãtur, præterea adiecit, & Brutijs. De hoc multũ miror, cur pro ablatiuo prõptis, ipse supposuerit cõgruentibus. Nos totam sententiã sic distinximus & castigauimus, pro, Quod latrocinijs scribẽtes, Quia latrocinijs, hoc modo: Quia latrocinijs magis ꝙ iusto bello in Brutijs gerebãtur res, principio Numidis nõ societate magis Punica ꝙ suopte ingenio prõptis in eum morẽ, postremo Romani quoqꝫ milites, Et quæ sequũtur. Qui pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat, Rhegyũ se contulerãt.) Hic rursum alia uerba quispiã inseruit, quum scripserit Liuius: Qui exulabãt Rhegyi pulsi ab aduersa factione, quę Annibali Locros tradiderat. Scalas ad dictã altitudinẽ arcis fabricatas.) Exemplar uetustũ ad, editam altitudinẽ. Postremo certiores, alijs excitantibus alios, iam pro se quisqꝫ ad arma uocabat.) Sic castigauimus & ordinauimus. Postremo certior res, alijs excitãtibus alios. Iamqꝫ ad arma pro se quisqꝫ uocabat. Sed propè libenti uideri possent.) Verbũ uideri additũ est præter autoritatem archetypi scripti. Nam auaritia ne sacrorũ q.) Scripsimus. Iam auaritia ne sa. q. ut sit initium nouæ sententiæ. Item pro quã asportabant, extulerant, quã asportauerat extulerunt. Furorẽ iniecit.) Reposuimus, furorem obiecit, iuxta ueterem scripturã. Paulopòst legi potest, quã ipse ab Rhegyo abduxerat. Sic enim est in codice scripto. Primo iurgium, deinde clamor quoqꝫ.) Hic aliquis se exercuit præter causam, quũ Liuius indubiè scripserit quemadmodũ est in codice uetere, & nos in cõtextu restituimus, iurgiũ inde, & clamor, pugna postremò orta. Militumqꝫ implorabãt auxiliũ.) Emendauimus, militumqꝫ fidẽ implorabãt. Quod uero cõtinenter sequitur, repente frequentes milites feroces, uocabulũ frequentes non est in archetypo Spirensi. nec solet ita duo adiectiua cum uno substãtiuo cõnectere Liuius. Ibidem mox sustulimus aduerbiũ quum. Legendũ enim est suffragante exemplari scripto: Velut aduersus hostes ad arma conclamatũ esset, cõcurrerunt. Scipio post paucos dies Locros aduectus.) Vetus lectio. Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus. Et qui antea per libidinẽ.) Scripsimus: Et quę antea per libidinẽ atqꝫ au. Nec sisti potuisse.) Legendũ est, nec subsisti potuisse. Item paulopòst: Exercitum Q. Cæcilij, que particula dispũcta. Si Matris Ideæ Pesimunte numen Romã aduectũ foret.) Quia nõ statim apparebat quid scripsisset Liuius ob deprauatã scripturã, ista uerba quidã in contextum inscripsit. At nos ex uestigijs ueteris sententiæ, germanã Liuij lectionẽ exculpsimus, nempe hanc: Si mater Idæa à Pesinunte Romã aduecta esset.

Itaqꝫ quo maturius fatis omnibus oraculisqꝫ portendẽtis sese uictorię cõpotes fierẽt, id cogitare, quæ ratio transportãdæ Romã deæ esset. Nullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus Romanus.) Hic rursum locus abunde doceat, quantũ eruditi uiri, prout tunc erat seculum, Franciscus Petrarcha, Victorinus Feltrensis & alij, quum in Liuij scriptis uersarẽtur, quoties nodosior locus aliquis occurrisset sibi licere putabãt, ut sensum modo restituerent, non ut curarent de uerbis. Sanè doctus fuit, quod negari non potest qui hunc locum instaurauit. Arbitror Laurentiũ Vallã fuisse, quem Thaddæus Vgoletus emẽdando Liuio operã impẽdisse scribit. Sed ut melior, sic & laboriosior est castigatio, qua non solũ sensus, sed & ipsa autoris uerba restituũtur. Et effecimus hic aliquid diligenter cõsiderando locũ, & uestigia ueteris scripturæ expendendo. Ea sic habet: Itaqꝫ quo maturius factis omnibus oraculisqꝫ portãde Romã de e esset ullas dũ in Asia socias ciuitates habebat populũ Romanũ. Tu pro factis omnibus, scribe faustis ominibus, & pro portẽde Romã de e esset, portanda Romam dea esset, habebisqꝫ germanũ Liuij sensum germanis redditum uerbis: Itaqꝫ quo maturius faustis ominibus oraculisqꝫ portãda Romã dea esset, nullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus Romanus. Dixit autẽ Liuius, nullas dum, pro nullas ad eum diem. Porrò nũc uides quantum peccarint, qui non modò tantam uerborũ congeriem de suo adiecerunt: sed & pro quo, quoniã, & pro factis quod faustis esse debebat, ausi sunt scribere fatis. Et postremo, nullas dum mutare in nullas, tum ut esset alterius sententiæ principiũ. Pręmissus ab legatis M. Valerius.) Legendum est: Remissus ab legatis M. Val. Nam sequitur infrà, M. Valerius unus ex legatis regressus. sic enim ibi scribendũ est, non prægressus, quemadmodũ uulgatæ editiones habent. Romano, cui uni fidebant, auxilio.) Nos sic scripsimus, desertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio. Parthenosqꝫ.) Et hic & infrà reposuimus Parthinos. Sic enim Plinius appellat & Strabo. Cæterum Parthinos inter Liburnię populos Plinius recẽset. Itẽ scripsimus, Dimallumqꝫ oppugnari. Cũ Romanis quoqꝫ.) Et particulã adiecimus, Et cũ Romanis quoqꝫ. Pro si minus, substituimus sin minus. Item, Neqꝫ enim ipsius, ne particulã negatiuã inseruimus: Neqꝫ enim ne ipsius quidẽ regis abhorrebat animus. Mox Derda legit in exẽplari scripto, non Darda. Hæc cõscripta modo consignataqꝫ.) Miror quisnã dictionẽ modo hic insulserit. Non enim est in codice scripto. Quia auerso in Africam bello.) Legendum est, quia uerso in Africam bello. Paulopòst adiecimus literã prænominis. P. Sempronius

Parthini

pronius pace facta. Quod uero sequitur, decessit subaudi, ex Macedonia. P.Scipioni procõsuli.) Exemplar uetus, Procõsuli Scipioni cum eo ex. Video scribendũ tantum. P.Scipioni, non, P.Scipioni procõsuli, Nam librarius ubicunq; P.literã reperit, scripsit proconsulẽ, id quod alibi etiam indicauimus. Nec est mox, cumq; ea classe, sed tantũ, cum ea classe. Et rursum, ut Brutios duabus legionibus obtineret. De Hispaniæ imperio, quod in eam prouinciã.) Scripsimus, quos in eam prouinciam duos procons. mitti placeret. Et facẽ stellæ septies ab ortu solis.) Legendũ, Et facẽ Setiæ ab ortu solis in occidentẽ porrigi uisam. Est autẽ Setia Volscorum oppidum. quod hic additum est, sicut mox, Tarracinæ, Anagniæ, & Lanuuij. Porrò quum Setiæ uocabulũ putaretur mendũ esse, pro illo supposuit alius stellæ, alius, septies aduerbiũ. M.Valerius unus ex legatis prægressus.) Antè docuimus hic legendũ: Regressus, quum moneremus scribendũ, remissus pro præmissus. Veram certè uictoriã eius rei sibi quisq; mallet, q̃ ulla imperia.) Hæc oratio tametsi integra, ualde mihi tamen est de mendo suspecta. Nam germanã Liuij lectionẽ non uidetur mihi restituisse, quisquis deprauatũ in scripto codice locum castigare est conatus. Legitur illic: Veram certè uictoriã eius rei sibi quisquã ulla imperia. Nec est ibi uerbũ mallet, quod certe eruditus aliquis infulsit, subuenire uolens corruptæ & mutilę sententiæ. Ego diligentius inspectis uitiatæ scripturæ uestigijs, non dubito quin sic scripserit Liuius, Veram certe uictoriã eius rei cupias q̃ ulla imperia, honores'ue suffragio seu patrũ seu plebis delatos. Subauditur autẽ in uerbo cupias aduerbiũ potius uel magis. Qui loquendi modus oppido q̃ elegãs à Græcis sumptus est, apud quos huiusmodi eclipticas orationes frequentius reperias. Qualis est illa, θέλω τύχης σταλαγμὸν, ἢ φρενῶν πίθον. Patres cõscripti P.Scipionẽ.) Non sunt in libro scripto duæ istæ dictiones, aut duæ saltẽ literæ earum loco P C. Sicut traditum à proximis memoriæ tẽporum illorum scriptoribus.) Archetypũ Spirensẽ, sicut proditũ memoriæ à primis temporũ illorum scriptoribus, libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem uetustate obrutã, non interponã. Neq; suum delectũ.) Lego delictũ. Nam præcedit: Nihil se quare perire merito deberẽt admisisse. Sed si pereundũ etiam foret. Quia uero hic de delectu agitur, facilis lapsus fuit. Tam atroces atq; indignas iniurias.) Duæ istæ uoces, atq; indignas non sunt in exemplari scripto. Paulopòst, quicq; omniũ nob. nec illic est quicq;. Fortasse sic legendũ, qui Locros recepit, omniũ nobis rectè perperamq; factorũ testis, subauditur existẽs, agatur. Posset etiam legi, ut coram P.Scipione o.n.r.p. factorũ teste. Multa fœda & indigna à præfecto pręsidij Amilcare.) Castigauimus: Multa fœda, indigna, & à præfecto præsidij Amil. & ab Numidis Afrisq; passos esse. In discrimine est nunc humanũ genus.) Deerat dictio omne, humanũ omne genus. Paulopòst scripsimus cũmaximè, pro q̃maximè. Nam hoc aduerbio sæpe Liuius utitur, ceu alibi quoq; monuimus. Ad recipiendos à Carthaginiensibus Locros.) Antiqua lectio, ad recuperãdos à Carthagin. Locros. Eam & nos secuti sumus. Paulopòst, pręter habitũ uestitumq;, & sonum latinè ling. quia uocabulũ uestitumq; non est in ueteri codice, & nos submouimus. Submouimus & que particulã quam accusatiuo libidinẽ quispiã adnexuerat. Cõstuprant matrònas, fiũt in uirgines ingenuas raptus ex cõplexu parentũ puerosq;.) Hic mire quispiã fuit occupatus in mutãdis Liuij uerbis. Nos ueterẽ & proinde syncerã lectionẽ ex ueteri uolumine restituimus, in hũc modũ. Cõstuprant matronas, uirgines, ingenuos raptos ex cõplexu parẽtum. cotidie capitur urbs nostra. Porrò qui mutauit uidetur legisse raptus pro raptos. Hinc retexenda fuit illi tota oratio. Miretur qui sciat.) Antiqua lectio. Miretur qui nesciat. Nec quicq; incõmodi habet sermo. Libidinis ac auaritiæ superesse, quod in eorum ullo, qui pati potuerint.) Scripsimus, libidinis, auaritiæ superesse, quod in ullo qui pati potuerit. Et mox, exitiabilis tyrannus, pro exitialis. Et rursum, cũmaximè, pro q̃maximè. Itẽ, & cõiuges edidit, pro cõiugesq; edidit. Vbi statim sequitur in scripto codice: Et soluere rempub. uestrã religione. non exoluere. Qua tandẽ clade edoctus, tandẽ deos esse superbissimus agnouit rex, pecuniamq; omnẽ conquisitã.) Infeliciter instauratus locus est. Archetypũ Spirense sic habet: Qua tanta clade edoctus tandẽ deos esse superbissimus rex, pecuniã omnem inquisitã in thesauros Proserpinæ referri iussit. Nec erat opus hic conquisitã scribere, propterea quod infrà legatur: Pecuniã, quanta ex thesauris Proserpinę sublata esset, cõquiri. Sanè nimis multa passim sunt in Liuio mutata, dum ex præcedẽtibus sequentia aut ex sequẽtibus uicissim præcedẽtia castigantur. Quasi uero idem semper eodem modo sit dicendũ. Dein uerberibus affectos, seruilibusq; omnibus supplicijs trucidatos cruciãdo occidit.) Iuxta fidẽ manu scripti codicis reposuimus: Dein uerberatos, seruilibusq; omnibus supplicijs cruciãdo occidit. Ego tamẽ malim, seruilibus omnibus sup. sine que. Nisi quis uelit legere cruciatos. De absente, indicta causa.) Inseruimus duobus locis particulam, ut. Vt de absente, ut indicta causa. Paulopòst, pro post paucos dies scripsimus, intra paucos dies. Itẽ è tẽplo pro ex tẽplo. Q.Fabius natũ eum.) Accusatiuũ eum deleuimus. Ex mox reposuimus per seditionẽ militum, pro seditione militum. Item, sententiã deinde æque trucem. Sustulimus æquè. Quod sequitur: Quæ Locrẽses quererẽtur, & in scripto codice est, fererent, cogitandum an scribendũ sit, assererent. Mox pro decessisset, supposuimus decesserit. nam archetypon habet decessit, mẽdose. Et deleuimus pronomẽ eas, Eas neq; senatũ. Et sacrũ piaculare fieri, ita.) Has quinq; uoces hic temere insertas quod infrà sequatur: Ac piaculare sacrũ fecerũt, nos dispũximus. Est enim etiam sine istis incolumis sentẽtia. Scripsimusq;, aperti, uiolati essent, pro uiolatiq; essent.

Ex tiabilis

Soluere rempub. religione

Et aduerſus Scipionẽ.)Hæ tres dictiones præter autoritatẽ ſcripti codicis ſunt inſultæ. Nã quanto magis principũ orationibus lacerabatur Scipio, tanto magis aliorũ ſtudia ſunt in illum accenſa. Hoc uult dicere Liuius. Paulopòſt, crepidisq; inambulare in gymnaſio, libellis etiã eũ, deleuimus accuſatiuũ eum. Qui de cæteris maxime aſſenſus.)Legendum eſt: Maximo aſſenſus. Intelligit Q. Fabium Maximũ. Ducemq; recepta ab hoſtibus Hiſpania.)Hanc periodũ totam aliter diſtinximus, tranſpoſita clauſula in ſuum locũ reducta. hoc modo: Qui enim cõuenire, quem modo ciuitas iuuenẽ admodum, unum recuperandæ Hiſpaniæ delegerit ducẽ, quem recepta ab hoſtibus Hiſpania ad imponendũ Punico bello finem creauerit conſulẽ: ſpe deſtinauerit Hannibalẽ ex Italia retracturum, Africã ſubacturum, eum repẽte tanq; Q. Pleminium, indicta cauſa, propè dãnatum ex prouincia reuocari? Porrò neminem hic offendat quod ſcripſimus, retracturum (ſic enim eſt in codice ſcripto) quum infrà alio loco legatur, ex Italia detracturũ. Neq; enim, ut antè monuimus, ijſdẽ ſemper uocabulis utitur Liuius. Vt cõpararent inter ſe.)Emendauimus: Aut cõpararent inter ſe. Subauditur, ut. Tum uocatos ad concionẽ.)Antiqua lectio, in concionẽ. Paulopòſt, Sine omni mora, deleuimus dictionẽ omni. Si quis Pleminiũ aliúmue accuſare uellet.) Scripſimus, Si qui Pleminiũ alium'ue quẽ ac. uel. Eſt ſi qui pro ſi quis. Itẽ poſtea, ꝙ inimicũ malint eſſe. Et alios triginta homines.)Repoſuimus, & ad duos & triginta homines. Itẽ, cõperta oculis perferrent Romã, pro referrẽt. Et ſeſe parauit, pro ſe præparauit. Præterea terreſtrẽ naualemq; exercitus, pro terreſtres naualeſq; exercitus. Traijcere, & ſpei cõceptæ.)Lego, traijceret, & ſpei conc. q. d. i. o. c. p. c. d. p. q. t. cõpotem populũ Romanũ faceret. Subauditᵣ, ut. Molliebãtur irę.)Scripſimus, molliebatur ira. Item pro memoriaq; abſentis Scipiõis facilius eos ad uulgũ cõciliabat. mortuus eſt tamẽ prius in uinculis ꝙ iudiciũ de eo populi perficeretur, ita nos repoſuimus: Memoriaq; abſentis Scipionis fauorẽ ad uulgũ cõciliabat. mortuus tamẽ prius in uinculis eſt, ꝙ iudiciũ de eo perficeretur. In ueteri codice faborẽ legitur b pro u poſito. pro hoc uocabulo quidã duas dictiones, facilius eos, introſeruit. Sequitur poſtea, & tribuni claſſem eam. nos deleuimus accuſatiuũ eam. Ipſe legeret.)Caſtigauimus eligeret. Et mox: Dũ hæc apud Romanos gerũtur. Item, ad eam rem confirmandã, pro conſummandã. Et, Iam enim nubilis erat uirgo. & particula diſpuncta. Prętera, initæ regi ſocietatis, hoc eſt, à rege, quod prius erat regiæ. Ibi mox legitur in uolumine ueteri, paruulũ uinculũ. Auertit à uero falſis elicitas præoccupãdo mentes hominũ.) Quid hic facit participiũ elicitas? Impedit ſenſum non illuſtrat. Nõ eſt in archetypo Spirẽſi. Proinde & nos induximus. Paulopòſt, & regno ſuo poſſet cõſulere, ſcripſimus, ac regno poſſit cõſulere. Item poſtea, quas legiones potiſſimũ, quantũ militũ numerũ, & coniunctione expuncta. Item circũ oram maritimã miſit.) Accuſatiuus omnem deerat, quem nos inſeruimus. Item circum oram omnẽ maritimã miſit. Quod uero inferius aliquãto ſequitur: Sed in urbibus etiam oppugnãdis, ſubmouimus præpoſitionẽ, in. Non paruo numero inter autores diſcrepat.)Antiqua lectio. Non par numero inter autores diſcrepat. Lego: Non pari numero, inter autores diſcrepat. Hoc eſt, eo quod numerus apud illos par non ſit. Ibidẽ mox legitur in ueteri libro, ſedecim millia, non, quindecim millia. Alibi parũ plus dimidio rem auctã.) Emendauimus, Alibi parte plus dimidia rem auctã. Mox, poni malim, pro malui. Et paulopòſt, nauibus ante cõſcendere coactos cõtinuit. Vbi prius legebatur: In naues ante con. c. cõtinuit. Item, M. Põponio cura data, Non, curã dat. Vbi mox, in antiquo uolumine legitur, triginta quinq; dierũ. Et tamen ſequitur: aquã dierũ quadraginta quinq; in nauibus eſſe. Expũximus illic accuſatiuũ neceſſariã, nam archetypũ Spirenſe ſic habet: Si aquã hominibus, iumentiſq; in totidem dies, quot frumentũ, impoſuiſſet. Hoc eſt, in uſum hominũ iumentorumq;, ſiue pro hominibus iumentiſq;. Eoq; abundans omni copia rerum eſt regio.)Scripſimus, omnium copia rerum. Et mox, priuſq;, pro prius quoq;.

Quanq; ſi magnitudine claſſis æſtimaretur.)Emẽdauimus: Quanq; ſi magnitudine claſſes æſtimares. Sic autẽ legendũ docent ſequentia. Ingentis ad incrementa gloriæ.)Repoſuimus ingenti, ſicq; diſtinximus, partim ſuapte fortuna quadã ingenti, ad incremẽta glorię celebratus. Paulopòſt, in portũ caſtigauimus, pro in portu. Quæ ad proſequendũ Scipionẽ.)Reſtituimus hic particulã &, quæ deerat, Quæ & ad proſeq. Scip. Ad hoc legiones.) In exemplari uetuſto plerunq; legitur

Ad hoc

Ad hoc, quod in uulgatis editionibus eſt, Ad hæc. Hic non fuiſſe mutatũ à caſtigatoribus equidem miror. Dij deæq;, inquit, maria terraſq; qui colitis.) Vetus lectio: Diui diuæq;, inquit. Diuos perpetuos eſſe Varro tradit, qui propter ſui execrationẽ timẽtur, ut ſunt Dij Manes. Diuos pro dijs reperias & apud Plautum. Nec eſt mox in ſcripto codice, maria terraſq; qui colitis, ſed, qui maria terraſq; colitis. Vti quæ in meo imperio geſta ſunt.)Dictionẽ uti neſcio quis hic inſulſit, quæ elegãtius ſubauditur. Porrò non habet antiquũ uolumen geſta ſunt, uerũ acta ſunt. Itẽ, mihi, populo, plebiq; Romanę, Non, mihi populoq;, & plebi Ro. Bene uertant.)Exẽplar Spirenſe expreſſe hic habet, bene uerruncent. quod tamen illic geminatũ legitur errore librarij. Cæterũ ueteres uerruncare pro uertere uſurpaſſe docet uerbũ auerruncare quod auertere ſignificat, quemadmodum annotauit Nonius Marcellus. Nihil igitur opus erat hic pto bene uerruncent ſcribere, bene uertãt, quãdo hæc tota Scipionis precatio uetuſtatẽ ipſam refert. Præda onuſtos.) Hæ duæ dictiones non ſunt in codice Spirẽſi. Quod uero ſequitur, mecũ domos reduces ſiſtatis, expendendũ num legi debeat, domo. Vti mos eſt in mare porricit.) Antiqua lectio: Vti mos, in mare proiecit. Et ſequitur uerbũ

Bene uerruncent

Verruncare

Auerrũcare

præteriti

præteriti tẽporis, signum dedit. Mox scripsimus, celeriter cõspectu terræ ablati sunt, è præpositione expuncta. Statim sequitur in exẽplari scripto: Et à meridie nebula occœpit. Nõ occœperat. Haud ita multo post T. Posthumius gubernator.) Archetypũ nostrum habet tantum, haud ita multo post gubernator Scipioni ait. Proinde apparet prępositionẽ post dedisse occasionẽ, ut aliquis infulciret gubernatoris nomen T. Posthumius. Et uento eodẽ ferebantur.) Castigauimus: Vento eodem ferebantur, particula & deleta, quã debemus finali syllabæ uerbi præcedentis, iubet. Inde ægre correptũ cursum.) In antiquo uolumine legitur, inde ægre correctum cursum. Aberrarant enim, qui error non citrc difficultatẽ correctus est & emendatus. Quibus descensiones in agros marit. factæ erãt.) Archetypũ quod penes nos est, exscensiones habet. quod etiam alibi in eodem codice scripto lectitatur. Octo millia liberorũ capitũ seruorumq́;.) Genitiuus capitum à quopiam insertus est. Nam in scripto uolumine tantum est: Octo millia liberorũ seruorumq́;. Cæterũ cum magis iure gentis, q̃ autoritate inter suos, aut uiribus obtineret regnum.) Sic castigauimus secuti fidem manu scripti codicis. Cæterũ quum magis iure gentis, autoritate inter suos, q̃ uiribus obtineret regnum. Sensus est: Obtigerat illi inter suos autoritas. Ea magis q̃ uiribus obtinebat regnum. Vrbem Masanissa primo imp. capit.) Addidimus particulã & duobus locis: Et urbẽ Masanissã primo impetu capit, & ex regijs alios tr. se recepit. Deinde scripsimus, quo primũ intenderãt iter. pro, primo intenderat iter. Item, & incitabant iuuenẽ. Nam & ipse cum exercitu.) Reposuimus, Nam & ipse eum exercitum, quo Capusam uicerat, & ex receptis post cædem regis, aliquot habebat. Item, tantũ peditũ equitumq́; habẽs. Quia sibi aduersus Syphacẽ.) Emendauimus, Quia sibi cum Syphace. Deinde deleuimus pronomen eum, futurũ eum in eodem honore. Quod uero sequitur ibi, quo apud Galam & Desalcẽ quondam fuisset, ingens erratũ est, Scribendũ: Quo apud Galam Desalces quõdam fuisset. In medium regnum eundum. aut sine certamine concessuros in ditionem.) Antiqua lectio. In medium regni eundum. Item mox, persecuti sunt regem. Pluresq́; q̃ iusto sæpe in prælio.) Scribi debet, in bello. Nam præliũ ipsam pugnã & hostium congressionẽ significat. Mox scripsimus. Carthaginiensiũ pro Carthaginienses. Et alioqui statim sequitur, Carthaginienses. Deinde reposuimus, præmiorumq́; ingentiũ spe, pro ingenti spe. Postremo pronomẽ is deleuimus. Nam in fine positũ est uerbum à quo totus circumductus pendet. Bocchar ex præf. reg. & cætera cõpellit.

Sed copijs etiam aliquanto maioribus.) Inseruimus particulã ut, ut in aliquãto maioribus. Sequentibus sese abripuit.) Scripsimus, sequẽtibus se eripuit. Et mox, ita circũdedit, pro circum uenit. Item, omnes ad unum interfecerit. Inter uirgulta ulterioris ripæ emerserunt.) Legi debet, cum eo uirgulta interioris ripæ tenuerũt. Dij boni quid fingi potest impudẽtius illis qui ulterioris subdiderũt pro interioris, pro tenuerũt, emerserunt. Deinde quo cohærerent uerba potius q̃ sensus, adiecerunt præpositionẽ inter. Paulopòst, redit scripsimus pro redijt. Patiq́; posse est uisa iactationẽ.) Ad fidẽ manu scripti codicis castigauimus. Patiq́; posse uisus iactationẽ. ut de ipso Masanissa intelligas, non de cicatrice. Haud plus XL equitibus collectis.) Archetypũ Spirẽse habet: Haud plus triginta equitibus cõlectis. Habet deinde, Atq; non in possessione modò. Inde iritato ad bellũ Syphace.) Vocabulũ inde, nõ est in uolumine scripto. Mox reposuimus, in iugis opportuniorũ ad omnia montium. Maiorẽ igitur eam rem iam Syphax rex ratus, q̃ ut per præfectũ ageret.) Duas dictiones iam & rex deleuimus, & pręfectũ mutauimus in præfectos. Sic enim in antiquo codice legitur. Imperat, ut circũducto agmine in se intentũ hostem ab tergo inuadat.) Locus est corruptus & licenter mutatus, quum nihil opus esset. Inseruimus pronomen illum quod deerat, & ex fide Spirensis exemplaris sic castigauimus. Illum circũducto agmine in se intentũ hostem ab tergo inuadere iubet. Mox expunximus accusatiuũ eum, ex occulto aggressurus eum erat. Syphax autẽ interdiu.) Vetus lectio. Syphax tum interdiu. Deleuimus paulopòst aduerbium primo. Vbi primo tempus uisum est. & pro leui cliuo scripsimus, leni cliuo. Item pro tum multitudine, cum multitudine.

Itaq; cæteri pedites equitesq́; cæsi, aut capti.) Scripsimus: Itaq; cæteri equites peditesq́; cæsi. sublata postrema clausula, Aut capti. Fides sit penes archetypũ Spirẽse. Altera pertinacior in repugnãdo.) Vocabulũ altera non est in codice ueteri. Stat uero sensus elegãter sine illo. Duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti. pertinacior in repugnãdo telis obruta & cõfixa est. Vbi subauditur altera. Porrò magis placet ut legat̃ telis obruta q̃ cetris obruta, quod in scripto codice est ceteris obrutanã sequitur, & cõfixa est. In alia atq; alia flectendo itinera ludẽs.) Emendauimus, eludens. Et mox, absistere à sequendo, deleuimus à præpositionẽ. quæ subintelligitur. Ipse cum LXX equitibus.) Antiqua lectio, Ipse cum decẽ equitibus. Cederet paulatim.) Scripsimus, cedere paulatim. subauditur, superius uerbũ, iubet. Deinde qui peropportunè circa uiæ flexus suppositi erãt, sic reposuimus: Qui opportunè circa uiæ flexus oppositi erant. Cum timoris simulati specie audaciã hosti faceret.) Lectio uetus, cum timoris simulati audaciã h. f. Ego non dubito quin Liuius scripserit: Quum timore simulato audaciã hosti faceret. Hannoni Afrisq́; pugnando ac sequendo fessis se.) Sic emẽdauimus & distinximus: Et recentibus equis (Hannone Afrisq́; pugnãdo ac sequendo fessis) se circũfudere. Quod uero sequitur, qui primi agminis fuerant, etiã legi posset, qui prioris agminis fuerãt. Nã codex scriptus habet, qui prius agminis fuerãt. Quibus haud facilis receptus fuit.) Deerat hic ut particula, quã de postliminio reduximus in contextũ. Vt q̃bus haud facilis receptus

fuit. Paulopost, inter eos satis constabant, scripsimus constabat. Id quod in editione Romana, & ea quã Colonia Agrippina dedit recte legitur. Ad prædã alteram repetendã sese uenisse.) Accusatiuus repetendã non est in uolumine scripto. Subauditur is aut similis potius, puta uehendã. Nã præcessit, quæ prædam in Siciliam uexerant. Prout cuiusq; opera fuerat.) Antiqua lectio: Quorum opera fuerant. Quid si legas, quorũ opera fusi erant. Simul & terrestris exercitus ad imminentem prope ipsis mœnibus tumulũ est admotus.) Castigauimus, ab imminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. Siquidẽ huiusmodi lectionem cõtinet exemplar uetus. Et quid fuit opus mutare quod est elegantissime dictũ. Non intellexit uirtutẽ præpositionis ab, quisquis is fuit qui id ausus est. Eadẽ temeritate mox & particula uersa fuit in etiã, Machinasq; etiam aduexerat secum, quum Liuius scripserit (sic enim solet) Machinasq; & aduexerat secũ, & ex Sicilia cum cõmeatu missæ erant. Paulopost, tria equitũ confecisset, in ueteri uolumine est, effecisset. Abscederet inde irrito incœpto.) Quid si legamus: Abscederet inde irrito cœpto, quando codex Spirensis habet, abscederet inderito incepto. Etenim hyems instabat castra hyberna.) Sic emẽdauimus & distinximus: Et (iam enim hyems instabat) castra hyberna &c. cõmunit. Mox & naualiũ castra amplectitur, exẽplar uetustum habet, & naualia castra. In litus ad Septentrionem uersum subd. naues.) Hic locus misere fuit interpolatus addita præpositione in, propterea quod librarius in fine dictionẽ equitatus omisisset. Nos id uocabuli reposuimus, in præpositione submota, & uerbis sic distinctis. Litus ad Septẽtrionem uersum subductæ naues naualesq; socij tenebãt: Meridalem uallem, ad alterum litus deuexã, equitatus, subaudi tenebat. Cõparari, aut mitti posset.) Castigauimus, comp. ac mitti posset. Item, XII millia tunicarũ missa, & particula deleta. In agro Crotonensi.) Debet esse, in agro Crotoniensi. Paulo minus trecẽti uiui capti, & equi XL.) Lectio uetus, Paulominus trecẽti uiui capti, equi quinquaginta. Mox scripsimus: Annibal Crotonẽ exercitum abduxit. Princeps iterum delectus Q. Fabius Max.) Reposuimus, lectus pro delectus. Censa cum ijs CCXV millia hominũ.) Exemplar uetus. Censa cum ijs ducenti sexaginta quinq; millia hominũ. Legendum ducenta.

IN LIBRVM DECIMVM TERTIAE DECADIS
Annotationes per Beatum Rhenanum.

VTer Hetruriã ac Liguriam prouinciã haberet.) Scripsimus, ac Ligures. Et sequitur mox. In Hetruria ac Liguribus decretum. Et ad populũ suadendi ac dissuadendi locus esset.) In codice manu scripto non est gerundiũ dissuadendi, sed tantum, & apud populũ suadendi locus esset. Nec erat opus illud hic addere. Nam suadet etiam qui dissuadet. Quod in Brutijs prouincia.) Exemplar uetus mendosam hic lectionẽ continet, nempe hanc: Cui in Brutijs prouincia eidem in Etru. ac Liguribus decreta. Opinor scriptum fuisse: Quæ in Brutijs prouincia eadem in Hetruria ac Liguribus decreta. Et Lucretio prorogatũ imperiũ est, ut Genuã.) In codice scripto sic legitur: Et Lucretio prorogatũ imperium, Genuam oppidum à Magone P. d. exædificaret. Sine particula ut. Similis locutio mox præcessit, M. Cornelius nouo consuli tradere exercitũ iussus. ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret. Quod postremum uerbum inepte quispiam mutarat in obtinere. Quod roboris ea prouincia habuerat.) Nõ est in archetypo nostro hæc clausula. Nec usqueadeo est necessaria. Stat enim sensus his uerbis: Et quia ne qua classis ex Africa traijceret. Et cætera. Amplexus est.) Sustulimus uerbum est, quemadmodũ mox præpositionẽ in, Campestri agro, pro campestri in agro. Iterum expunximus uerbum est. Sicut ante dictum. Armaq; & omne genus com.) Castigauimus ex ueteri libro: Et arma etiam ex Sicilia & omne genus cõmeatus eo portabantur. Item mox, ex animo miserat, scripsimus dimiserat. Spes ulla desiturũ afferebatur.) Legendũ est desciturum, à uerbo descisco. Loquitur de Carthaginiensibus relinquendis, cum quibus aduersus Romanos fœdus inierat Syphax. Ab hoc fœdere modica spes erat futurũ ut ille descisceret deficeretq;. Hoc planius faciunt ea quæ sequũtur, & astipulatur codex uetustus. Mox scripsimus Antias Valerius, secuti uidelicet fidẽ lectionis ueteris. Quod elegãtiæ causa Liuius usurpauit. Postea ut causa probabilis uisa cõmeandi foret in castra hostiũ.) Cum lectione uulgata consentit exemplar scriptũ, nisi quod postea aduerbium quispiam hic insulsit. Cæterũ ausim affirmare ego pro participio uisa legendũ suis, hoc modo: Primo has conditiones imperator Romanus uix auribus admisit. Vt causa probabilis suis cõmeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere. Misit enim exploratores in hostiũ castra Scipio per occasionẽ colloquij, qui singula specularentur. Nec uero quicq; addubito, quin eruditi mecum sint hic sensuri. Peruicacibus nihil satis facit, & nihil intelligunt stupidi. Certe participiũ uisa nihil ad sensum pertinet. Dedit occasionẽ errori, quod præcedens dictio probabilis in s desinit. Vnde librarius omisso s altero, uis scripsit pro suis. Alius castigare uolẽs, à literã adiecit, ut fieret uisa. Porrò mox legit in scripto libro, ultro citroq; agitãtibus rem, conuenturũ. Itẽ Hybernacula Carthaginiẽsibus, non Carthaginiensiũ. Hybernacula Carthaginiẽsibus lignea erãt. hoc est, Carthaginienses habebãt Hybernacula lignea. Vetitos se reuerti ad imperatorẽ aiũt.) Castigauimus iuxta fidẽ scripti uoluminis, ab imperatore. quæ uerba respiciũt participiũ uetitos, non

non autem infinitiuũ reuerti, quod non animaduertit, qui mutauit. Sic mox illic legitur, ad cõparanda quæ in rem opus erãt. Et statim, quia nimis. Ex archetypo Spirẽsi. Tantũ diligenti expleat cura. & se Asdrubalẽ. Vitiata uerba sunt, pro unaq; aduerbio quispiã non assecutus loci intelligentiam, supposuit cura &. Sic autem legẽda sentẽtia est: Tantũ diligentia expleant. unaq; se Hasdrubalem Punicaq; castra aggressurũ. Quis hic non clamet in professores, quos exẽplaria uetusta consulere piget ac pudet? Multos in ipsis cubiculis semisomnes hausit flãma.) Scripsimus, cubilibus, intelligit lectos, aut id quod illis uice lectorũ erat. Nam hoc significat cubile, quum cubiculũ locus sit in quo est cubile. Porrò in hybernaculis Pœnorũ quemadmodũ à Liuio describunt, apparet nulla fuisse cubicula. O asinũ qui pro cubilibus cubicula supposuit. An ex trepidatione nocturna esset cõfusus.) Opinor scribendum, confusis sensum ueri adimebat dandi casu. Quod uocabulũ infra hoc eodẽ libro rursum usurpat de Masanissa loquẽs: Ex prætorio in tabernaculũ suum cõfusus concessit. Dein per cõtinua serpens uno repente omnia incẽdio hausit.) Exemplar manu scriptũ duntaxat habet: Dein cõtinua incendio hausit. Demiror quis præpositionẽ per adiecerit, & tres alias dictiones, serpens uno repente. Obruebant itinera portarũ.) Scripsimus ueterem lectionem secuti, obruerant itinera port. Et mox, pro die una. clade una. XX millia peditum.) In codice Spirensi legitur, duo millia peditũ. Cum paucis Afrorum.) Vetus lectio, cum paucis equorũ. Mallem Pœnorũ. Suspicor autem Liuium scripsisse, cum paucis suorum. Id quum ita fuisset scriptum, cum paucis suorum, sciolus aliquis uolens castigare locũ, ex uorum additis duabus literis fecit equorũ. Paulopòst loco munito consedit, non loco cõmunito cons. quemadmodum & nos scripsimus. Simul utroq; cornu.) Mihi magis arridet lectio uetus: Simul utraq; cornua. Quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt necessaria, ex agris cõuehit.) Hic sciolus quispiã germanũ Liuij sermonẽ audacter uitiauit. Nam quum ille scripserit: Quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris conuehebat, quemadmodum continet Spirense uolumen, ausus est aliquis adijcere uocabulũ necessaria, minimè necessariũ hoc loco, sed superuacaneũ. Sic libro secũdo Decadis primæ Liuius dixit: Vt tam eminẽs area, firmaq; tẽplis quoq; ac porticibus sustinendis esset. Rursum alibi: Satis fretus tolerando certamini legatũ esse. Item, P. Scipionẽ Proconsulẽ deûm benignitate & Rempublicã esse gratiæ referendæ. Quo loquẽdi modo Cicero quoq; utitur, & alij autores. Vt felicissimè gerant res.) Castigauimus, ut felicissimè geratur res. Nec improbatur mox uetus lectio, qui tueantur. Occupat relictũ fuga custodũ Tuneta. Abest ab Carthagine XII millia fermè passuum: locus tum operibus, tum suapte natura tutus.) Hanc sententiã sic castigauimus & distinximus: Occupat relictũ fuga custodum Tuneta (abest ab Carthagine XII millia passuum) locum quum operibus tum suapte natura tutum.

Ne naues in terrã ad obsidionem.) Placet uetus lectio, in terram & obsidionem uersæ. Et aut in onerariarũ usum uersæ.) Hæc clausula non est in exemplari scripto. sed tantum, torm. machinasq; portantes, & aut ita adpulsæ muris. Vnde conijcio particulã & repetitam à librario per errorẽ propter finalem syllabam es præcedentem. Et sic scripsisse Liuium, tormenta machinasq; portantes, aut ita appulsæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere ascensum possent. Sic enim legendũ docet archetypũ Spirense, non accessum. Vt in nauali certamine solet.) Scribendũ est, contrà quàm in nauali certamine solet. Nam quis unquã sic ad naumachiã instrui naues uidit, ut inter se colligentur? Velut uno inter se uinculo illigatis cõpressit, tabulasq; super instrauit.) Tu lege, cõprehendit, hoc est, cõplexus est, copulauit, tabulasq; superstrauit. Vt peruium nauium ordinẽ faceret.) Vetus lectio: Vt peruium in totum nauium ordinẽ esset. Nos emendauimus: Vt peruius in totum nauiũ ordo esset. Porrò non solet Liuius idem uerbum statim repetere, ut hic faceret & fecit. O miserè tractatum Liuium. Ita parati instructiq;.) Quæso te per musas sic loquitur Liuius? quid aliud est instructi, nisi parati? Legendũ est, Ita parati intentiq;. Significat enim Romanos attente Carthaginiensiũ aduentum expectasse. Omnia permista turba trepidantiũ primo impetu oppressissent.) Dij boni quanta & sciolorũ temeritas mutantium statim quod non assequuntur. Scripsit Liuius: Omnia permixta turba trepidantiũ primo impetu deprẽdissent. Quod non intelligens aliquis, pro deprendissent supposuit oppressissent. Sed eo maior.) Vetus lectio, Sed eo gratior. paulopòst in scripto codice tantũ est ad regem desideratũ, non, diu desideratũ. Item, stimulabãt. Quod sequitur, per multos florentes annos, castigauimus, florentis, ut referatur ad genitiuũ regni qui præcedit. Cum aut uincentibus spes.) Expende lector num legi possit, urgentibus. Nam in uolumine scripto uigẽtibus habetur. Et opponuntur inter se, urgere & pelli. Præterea spes magis cõpetit urgentibus, hoc modo uidelicet uictoriã consecuturis, quàm iam uincentibus. Omnem postremo utrinq; equitatũ.) Germana Liuij lectio sic habere debet. Omnes utrinq; postremò equitum certaminis studium effudit. Præcessit aũt, primo pauci equites. Nunc dicit, omnes subaudi equites. Porrò loquendi modus per duos genitiuos, ut hic equitũ certaminis studiũ, Liuio familiaris est, & optimis quibusq; autoribus. In codice scripto mẽdose legitur, utrunq; pro utrinq;. Intranti uestibulũ in ipso uestibuli limine.) Genitiuus uestibuli inter prælegendũ additus ab exponente, pòst irrepsit in contextũ. Nos submouimus. Id indicat liber manu scriptus. Idẽ accidit paulopòst in accusatiuo me. Neq; me in cuiusquã Romani sup. Et ut particula, me morte ut uindices. Nos item expunximus. Infrà legitur: Ne quid relinqueretur integrum aut Lælio. Et, Masanissa recipit. Item, quantum quisq; plurimũ posset. Præterea

terea famæq; gētis,& infrà perductus est. Hoc non omittendum, quia paulò superius in libro uetu sto legitur, ad arbitrium, non ut arbitrium, eam sentētiam sic quoq; legi posse: Victus deinde precibus Masanissæ orantis, id arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem reijceret. Vbi non citra elegantiam subauditur, ut. In alloquendo uictorem.) Vetus lectio, in alloquendo uictore. Et mox, quum arma aduersus populum Romanum cepisset, non recepisset. Quod uero sequitur, sibi hoc in miserijs solatij esse, & in scripto uolumine est, sibi in miserijs solaci esse: poterat etiam legi, sibi in miserijs solatio esse, aut solatium. Neq; prudentiorem, neque constant.) Codex manu scriptus tantum habet, neq; constantiorem Masanissam quàm Syphacem esse, iam ab iuuenta incautiorem. Posset legi. Neq; constantiorem Masanissam quàm Syphacem etiam ab iuuenta incautiorem. Sequitur in exemplari Spirensi, certe stultius eam quàm se duxisse. Proinde miror quis istas tres dictiones, illum atq; intemperatius, admiscuerit. Hanc non hostili modò odio sed amoris etiam stimulis armatam apud æmulum cernere se cum dixisset.) Hūc locum nullus crederet infeliciter interpolatum esse & planè corruptum, nisi qui uetustum exemplar inspexerit, in quo sic legitur: Hæc nō hostili odio modo, sed à nouis etiam stimulis, armatam apud æmulum cernens cum dixisset. Etiam eo fœdiora hæc uidebantur.) Scripsimus: Et eo. sic enim in scripto codice legitur. Hæc secum uoluenti.) Antiqua lectio: Hæc secum uolutanti. Et mox inseruimus & particulam, Et benigno uultu excepisset, & egregijs laud. f. p. celebrasset. Sic enim Liuius loqui solet. Propter quam appetendus t. u. f.) Scribe propter quas. Nam præcessit genitiuus uirtutum. Et sequitur, temperantia & continentia libidinum. Mox legēdum est, qua ego, Non in qua. Paulopòst scripsimus, periculi. Qui eas sua tēperantia frenauit: multo maius decus, maioremq; uictoriam sibi peperit, quàm nos Syphace uicto habemus.) Exemplar manu scriptum sic habet: Qui se temperantia sua frenauit ac domuit, ut multo maius decus, maioremq; uictoriam sibi cœperit, quàm nos Syph. u. hab. Suspicor hoc potius modo fuisse restituendam sententiam istam: Qui se temperantia sua frenauit ac domuit, ne multo maius decus maioremq; uictoriam sibi ceperit, quàm nos Syphace uicto habemus. Vt sit næ Græcum pro certe, quod facile potuit in ut uerti, ab eo qui fortassis putabat, negatiuam esse particulam, quæ planè sensum turbabat. De se particula non dubito. De uerbo ceperit habes testimonium codicis Spirensis. Regnum, agri, oppida.) Legendum ager, non agri. Significat ager, totum territorium. Sic possemus dicere: Hoc anno maligne frumenta prouenisse in agro Gallico, in Alsatico uina. Is fuit quo hæc scribebam MDXXIX. Et tamen dicimus ager Argentoratensis, ager Sletstadiensis. Hoc non intellexit qui hic scripsit agri, propterea quod sequatur, oppida. Quo facile à circumstantibus tabernaculum exaudiri posset.) Scribendum est, quod facile. Non enim in hoc gemebat suspirabatq; Masanissa rex ut audiretur. Sed tanta erant suspiria, ut facile exaudiri possent. Vide quàm contrarium sensum inuehat unius literæ abiectio. paulopòst scripsimus. Nec ingratum. Quod temeritatem temeritate alia luerit.) Vetus & syncerior lectio: Quod temeritatem alia luerit. subauditur, temeritate. Eadem habet, quàm ne necesse fuerit. Sella curuli eburnea.) In archetypo Spirensi, non est eburnea. Quod uero sequitur: Neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, legitur illic, Neq; triumphantis, quæ lectio mihi probatur. Subauditur autem in genitiuo triumphantis accusatiuus ornatum. Hæc puerilia fateor admonere cogimur, quod appareat quosdam in errorem inde deductos. Paulopòst illic scriptum est, Scipio Lęlio. non C. Lælio.

ANNOTATIONVM BEATI RHENANI IN TERTIAM DECADEM FINIS.

IN QVARTAM TITI LIVII DECADEM

ANNOTATIONES SIGISMVNDI GELENII

LIBRO PRIMO

P. IVLIVS Apulus)Hunc & in prætura & post in cōsulatu P. Villiū Tappulum scripti codices cōstanter appellant, hominē plebeium & nihil ad gentem Iuliam pertinentē. Sed magis mirum quod mox Sulpicio Galbæ consuli prænomen mutatū, & ex Publio Seruius factus, cum non solū Florus Publiū uocet, sed etiam in omnibus typis excusis editionibus is ipse Galba ubiq; præterquā in cōsulatu Publius prænominetur. Munera deinde legatis in singulos quina millia L æris ex S C missa.) Legendū, quinum milliū ęris. minutiora alia nec hic nec alibi cōmemorabo. Paulopost, mutilata lectio sic restituta: Legatos item mittendos in Africā censuerunt, eosdem Carthaginē, eosdem in Numidiā ad Masanissam. Carthaginem, ut nuntiarent &c. Indigne passus senatus nō cessari ab sacrilegijs.) Vetus lectio, ab sacrilegis. Mox equuleus cum quinq; pedibus non equus. C. Claudius Centimalus.) Cento non Cētimalus, quod Fuluiorū cognomen est. Mox: cōtraxerant autem sibi superest sibi. Paulopōst, beneficiorū primū in ciuitatē sociam, legendū suam. Ibidem capessendum bellum, non capessendi belli. ac mox: naues lōgas quatuor in portu Athenien. in portu, de suo aliquis adiecit. Ibidē uirtutis ergō, non gratia. insequēti uersu: Rhodij Ceam ab Aegina, nō etiam ab Aegina. &: Parumq; & Cythnū, non Scyrū. & paulopōst: Doriscon & Serrheum, non Nympheum. Serrheum in eo tractu præter alios etiam Thucydides collocat. Equites C C Numidæ, cum daret, accepti.) Restituimus: equites M. Numidæ, cum M M daret, accepti. rationē mutatæ lectionis, non est uisum passim adponere. Docti facile discernerent, utra lectio alteri præstet, indocti consensu ueterū codicū contenti esse debent. Et erant Atticæ tres aptæ naues.) Scribe, apertæ naues. non multo pōst, quà infrequētissima ædificia urbis sunt. ędificia, superuacuū est. Deinde, cursu propere Chalcidem contendit: uetus lectio potior, Cursu propè. & ibidem nec quicquā aliud, non nec ad quicquā aliud. Sed Cynosarges, & Lucus, & quicquid sancti.) Reposuimus, Sed & Cynosarges, & Lyceum. Sequitur non longe inde: qui translato ab Achæis imperio à Philopœmene. sustulimus, ab Achæis. Lilybæum indicitur concilium populi Romani.) Pro populi Romani lege prætor, hoc modo: Prætor Romanus cōuentus agit. ac mox, Rhegium, Tarentum, Capuam, finitimasq;. Vetus lectio, Capuā, ne finitimas nominem. Ibidem. Monumentū Campani populi, elato & extorri eiecto ipso populo. Non, Campano populo data extorri & eiecto. Nisi in Panætolico & Pyrrhiaco concilio.) Pylaico legendum, à Thermopylis quæ & pylæ dicuntur. Nam qui hastis sagittisq; & lata lanceis.) Lege, Et rara lanceis. Aliquanto pōst, Castra ad Atabolum mouit. pro quo exemplaria scripta Octolophum habent. L X X X admodum ornati equis spolijsq; simul armorū relictis, abducti.) Syncera lectio: Equi, spolijs simul armorum relatis, abducti. Angustis faucibus unde ex continenti iter est.) Lege, unum ex continenti. Mox, C O S. in loca pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat. Non, iam pacata, neq; ortum. Ibidē. Aetoli & Athamanes nam Acarnanes partium Philippi erant. Aliquāto pōst. cum uniuersi sexcentorū ægre. ubi uniuersi dictio interciderat. Item: ternis'ue summū, non ad summū. Sic enim Liuius loqui solet. Neque in ijs quicquam postea poni dedicariq; placere, eorum quæ in loco puro poni dedicariq; fas esset.) Hæc sententia prius dimidia sui parte truncata fuit. Ab Andro Scyrum traiecerunt.) Cythnū lege. Idem error qui suprà. Qui uero Tanticeris, pro Atticæ is locus est, scripsit, non legit apud Strabonē Prasias unū ex maritumis Atticæ Demis esse, ad Eubœam uersum. C. Aurelius C O S. cum ex prouincia Romā comitiorū causa uenisset, ut id nouit, quod animis præceperat.) Vetus lectio: nō id quod animis præceperat. Paulopōst: Neq; ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, militē unū saltem fuisse. Legendū: Etquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, si non militē, lixam saltem fuisse. Mox Massaliota est Terentij cognomen, & Acilius Glabrio, non Attilius.

IN LIBRVM SECVNDVM QVARTAE DECADIS Annotationes Sig. Gelenij.

ET Veliterni, Apollinis & Saturni ædes.) Pro Saturni Sangi reposuimus. Est autē Sangus Sabinorū numen. Ibidem, equuleū cum quinq; pedibus, non equum. Post aliquot uersus: Ea militū fuit, qui, ex Africa. Syncera lectio, M M ea militum fuere, &c. Et mox, Thaumastos eo tempore Philippus. Thaumacos habent scripta exemplaria, Sic enim Stephanus appellat. Philippū, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumq; laxauerat animi.) Legendū, laxauerat animū. Deinde, maximè idoneum locum credidit esse præter amnem Aoum. Adiecimus duas uoces, maximè idoneum ad muniendū locum. Mox, equos C C X X X, non equites. Item, uenalicium Capuæ, non uenalium. M. Porcius Cato, C. Aelius.) Vetus lectio, C. Heluius. Paulopōst. Ne aut ipse prouincia decederet.) Scribendum, Vetitusq; aut ipse prouincia decedere. Item, aduersus Philippum, com

pum cōmunem hostem uti. populo Romano gratum eum facturū & senatui, si Antiochus regno Scribe & distingue sic:uti populū Ro. gratum eum facturū senatui, si regno &c. Mox pro Suessæ aruspices, reposuimus: Suessæ Auruncæ. Pausanias & Hypselus ex Alexandri Magnetis equitibus.) Vera lectio, Pausanias Prætor & Alexander magister equitū. Sic enim reddidit Strategum & Hipparchum. Post aliquot uersus, ubi legebatur antea: Genus armorū ad amplum prælium gerendum: contra illis loca. scripsimus: genus armorū erat, aptum urgēdis regijs, pro hoste loca. Cęterum quia duarū uocum. s. urgendis regijs loco, uestigia magis literarū quàm literæ apparebant in exemplari uetusto, ueriti ne quantū ad eas uoces attinet, non satis assecuti simus germanā lectionem, asteriscum apposuimus. inspiciat locum, cui scripti codicis copia dabitur. Alterū exemplar (nam duobus usi sumus) hic nihil adiuuit, quod in eo primus & secundus libri, atq; initiū tertij, desiderarētur.

Accessit etiam fortè res.) Lego, fortuita res. Deinde, nec statione procul à mari. Lege, nec ratione. Ibidem. Relicta obsidione, pro reiecta. Et mox: Daulis pro Daculisia. Item potestas dicēdi facta est, non data est. Et, ij ferè atrocissimè. Sociorum Philippi maritimæ etiam urbes.) Dele, etiam. Et magnis recentibus colligatis beneficijs.) Lege, obligatis. Pauloantè, pro neq; morante ullo, Vetus lectio est, neq; mirante. Pertinacius Quintius à Misnepio perstabat.) Restituimus, in incepto per stabat. Deinde, uelut ominis causa, non honoris causa. Mox, Aenesidemus Dymæus, non Elimeus. Sequitur, qui idem quod Macedones sentirent. non solis quidem. Et, huius rei tam fœdę indicium. non fœdum. Iussiq; circumire eam.) Eas lege, ut ad uigilias referatur. Aut si qua in re occasio fuisset, adiuuarent Romanos.) Vetus lectio: aut si qua etiam occasio fuisset. Sequitur, Carpenta suprà C C millia. satis erat, suprà C C. Paulopòst, summa ui ut tenderent, non, ut obtinerēt. Et Achæorum exules, & uir insignis Cycliadas.) Lege, & Achæorum exul, uir insignis Cycliadas. Item, ut nulla fides sit. non, ut in nullo fides sit. Ibidem, Simplicem suam orationem esse dixit. uerbum dixit aliquis adiecit de suo. & non regis præsidia, sed regi lege. deducenda regi esse. Item audiri postulata uerum esse, non, æquum esse. qua locutione & alibi Liuius utitur. Mox, Rhodij Pyrrheam. Peræam legendū & uetus exemplar, & uerba per parenthesim addita satis declarāt. id mendū & alijs aliquot locis inoleuit. Præterea, & in Hellesponto, Sesto atq; Abydo. ubi in præpositio deerat. Ipsi us enim Aetoliæ Græcos.) Agræos scribo non Græcos. Paulopòst, ijs ne urbibus decedere. Vetus lectio: utrū, ijs ne urbibus &c. Item, cum Ap. Claudio Tr. mil. nō, cum A. Claudio præfecto. Mox, pro littus Athonium, lege, littus ad Thronium. Est enim in eo sinu huius nominis oppidum. Cæterum eorum oratio.) Cætera non cæterum. Post aliquot uersus: traderet ubi uellet, urbem. Philocli ait. sic nocte. Syncera lectio: tradere ubi uellet, urbem, Philoclē iussit. nocte &c. Mox: posteaquā in potestate Nabidis Argiuorum ciuitas erat. Hæc uox Nabidis non est in archetypo, & absq; ea satis constat sententia. ibidem. quas ijs fortè diebus. Adiecimus pronomen ipsis, uetus exemplar secuti. ijs ipsis. Idem exemplar habet: haud procul urbe Mycenica, non Hyecenica. ibidem. inermes item regi, non inermibus. & in fine libri, sed postremo uestem quoq;, nō, sed & postremo uestem.

IN LIBRVM TERTIVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sig. Gelenij.

In tempore & ad ipsum.) Ad id ipsum, lege. Paulopòst, Dardanos trāsgressos fines ab cōtentu cōcessit cum regni.) Hæ uoces, ab contentu concessit cum, planè hic superfluunt. Deinde pro, omnibus uicis alijsq;, scriptū est, omnibus his alijsq;. Cum Luscinone fidas urbes Cardonē & Bardonem.) Scriptū exemplar quod unicum extat, habet: Cum luscino ualidas urbes. Quod uero editio Maguntina hic & alijs locis degenerarit, in causa fuit priscus character, nec hoc seculo cuiuis lectu facilis. ibidē est pro mutauerat nudauerat. Satis iam ante diuidere esse.) Hæc uerba nō solum deprauata, sed etiam non suo loco posita, initiū sunt orationis Antiochi ad legatos Romanos, ut indicabitur, cum ad eum locū uentū fuerit. Bellum in Hispania quinto post anno exortū est, quàm simul cum Punico bello fuerat finitū.) Hic duas uoces exortū & fuerat, typographus per incuriam omisit. Perinde atq; ab ipso hi & non à Quintio & Romanis dati esset.) Vetus lectio: Perinde atq; ipsi id à Quintio & Romanis datū esset. Ibidem. Et comitijs proximis Bœotij ceu nullā aliam. scriptū habet: Bœotarchen nullam aliam. nam Prætorem castigator addidit de suo, sicut paulopòst, Præpositionē de, quidnam de se futurū esset. Obuiam eundo impendentē.) Lege, impudenter. Et mox, pro eo ipso rem, eo ipso timore. Item. ad agendā rem fuerit. Rem redundat. Deinde pro efferauerat cædes, efferauit ea cædes. Ibidem pro ad uarios cōmeatus usus, legendum cōmeantes. & pro egredi ausus miles, egredi castris miles. Euastatis prius agris, quàm ab Elatia.) Quà non quàm. Sequitur, Euromo Pisidisq; & Bargyllis. ubi Pedasso non Pisidis lege. Soli Aetoli id decretū decem clamitū sanies carpebāt.) Nō erat opus asterisco, si qui primæ editioni præfuit, acrius oculos in characterē non satis notum intendisset: uidisset syncerā lectionem, nempe hanc. Decretū X legatorum clàm mussantes carpebant. Eadem cæcutientia mox in tertio uersu pro liberentur legit libenter, & Eretriā omisit, ubi scriptū est Oreum cum Eretria & Demetriade. Rursus post tres uersus, quod tempora Reipub. postulassent: deprauatum in, quo tempore P R postulasset. Ac paulopòst præsidij Romani

Romani,in pop.Ro.& Isthmioru ludicrum in Nemeoru. Quàm quod uniuersi homines acciperent.) Vniuersum homines caperent debet legi. Non multo post,ubi legitur:adeò unū gaudium præoccupauerat omnē aliorum sensuū uoluptatē,temere ab archetypo discessum est, quod habet, præoccupauerat omniū aliarum sensuum uoluptatū.Item,sine fide rerum iactata,iactatibus legendum.Sequitur.Thessalorū genti Phthiotæ dati.Achæi Phthiotæ lege.Sic & Strabo hos uocat.præterea pro Phocæam & Eretriam,Oreum & Eretriam lege,pro L.Thermus,L.Stertinius. Aetolorum principes alij questi sunt.)In archetypo est interquesti,sicut interloqui dicimus.Aliquātopost pro,prospera pugna nequicquā oppugnatū est,legendum,à prospera pugna.& pro,ne moti se inde pellerent,ne moti semel pellerentur.Item pro in Boijs negligentius,Boij negligentius. & ad certamen destinatis,pro destinati. Romanos tam inquirere regi Antiocho faciendum, aut quousq; terra mariq; progrediendum fuerit.Ipsos non cogitare,Asiam nihil &c.) Hanc orationem non acephalon solum,sed alioqui etiam uitiatam, sic restituimus & distinximus. Satis iam ante uidere se, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendum : at quousq; terra mariq; progrediendum fuerit ipsis,non cogitare.Asiam nihil. & reliqua.quinq; primas uoces,suprà non suo loco positas,huc reposuimus,ut ante dictum. Cypri nihilo minus.) Cyprum nihilominus tendens, legitur in Archetypo:Et seditione remigum non regum. P. Manlius Nobilior.) Hic omissæ sunt aliquot uoces.Integra lectio sic habet.P.Mālius.P.Porcius Lecca.Aediles curules M. Fuluius Nobilior &c. Sequitur,quo die magistratum inierunt:non,quidem magistratum.Ibidem lege & quinque millia: non ex quinq; milibus:& ab tergo Liguribus nō Libuis. Mirantibus iam uulgò, Minuciū quod Hispania nouisset,bellum negligere.) Vera lectio:Mirantibus iam uulgò hominibus,quod Hispania mouisset bellum negligi. Mox,Nabin nunc Lacedæmoniorum,non,tyrannum Laced.& tenere Argos,non occupare. Eam rem rati maturatam, dilatam'ue non magni momenti ad summam rem populi Rom.esse.)Sine causa hic quoq; mutata lectio:in manu scripto sic est,Eam rem esse rati quæ maturata dilatáue non tam magni momenti ad summam rem populi Rom. esset. deprauatius etiam est quod sequitur.Marcescere otio tum queri ciuitatem eum,id sic restitutum est. Marcescere otio situq; ciuitatē queri eum. Per unum illum tam gesti quàm moti.)Paulò elegantius scriptum est in archetypo,non magis gesti quàm moti. Mox pro tā potenti regno,tam impotenti, legēdum, ut alia minutiora hic dissimulem.Illud paruum uideri non debet,quod paulopòst ordinarij Reipublicæ usus deprauauit nescio quis in ordinati Aetoli quoq; eodem tempore alienati ab societate Romana & Aminander, quorum &c.) In Maguntino legitur, Aetolorum quoq; eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt,quorum &c.

IN LIBRVM QVARTVM QVARTAE DECADIS Annotationes Sig.Gelenij.

Avtoribus uobis M.Fūdanio & L.Valerio.) Vocatiui sunt Fundani & Valeri,sicut sequenti uersu,tribuni non tribunis. Eodem uersu pro nobis sic,uobis si, repositū est, sequenti, pro sicut,si ut.Aliquanto pòst pro,per quæ quanq;,per quæq; subiecerint uiris. Stantes in publico inuenisset eas quæ acciperet.)Eas:redundat.Post aliquot uersus legendū: ipsis uinculis sicut fera bestia iritata, deinde emissa. Vbi aliquis participiū,uinculis solutis,addidit,cum nihil opus esset. Nisi quid in utraq; re uani sit.) Re superest.Sequitur locus egregie uitiatus scioli alicuius opera.In eadē die deerant pecuniæ,frumentū,& cætera. Syncera lectio:In eandem diem frumentū &c. In eādem diem,hoc est,postquā debellatum esset. Magistratibus in Colonijs municipijsq; togæ prætextæ habēdæ ius est.)Desunt aliquot uoces.Integra lectio hæc:Magistratibus in Colonijs municipijsq;, hic Romæ infimo genere magistris uicorum,togæ prætextæ habendæ ius permittemus. Ibidem. Nullam æmulationē inter eas singularem,lege,inter se singularum.Paulopòst:Et malle patres,non mallent.Item Brutorum ianuas,non tribunorū:& portum Pyrenei,nō Pyrenem. Et agrorum exigere fructus.)Exhibere lege.Nam Græci illi nullos agros habebant.Deinde : Causa negati triumphi fuit. Vetus lectio potior, Causa triumphi negandi senatui fuit.Et pro,præsidium Romani misisset.In ueteribus legitur,pręsidio Romanus miles esset.tria millia etc.Paulopòst pro,nullis periculis se motos,nullis terriculis.nec male, Cōsul ubi satis quod in speciē fuit, ostentatū est.Pro quo in uulgatis editioībus,in spem,legit̄.Aliquātopòst,Et ipse inter equites sparo percutit. lege interequitans.Præterea,ipsis castris exuti,non ipsi. Quos omneis appellatos benignè domos dimisit.) Vetus lectio plus habet,appellatos benignè,uinoq; & cibo curatos.Item domū cōsuli,non domū consulis. grauius erratū quod sequitur,Bergistanorū ciuitates septem & aliquot castella. quod legi debet,Bergistanorū ciuitatis aliquot castella.Et mox,Ap.Claudij Neronis,nō à P.Claudio. Cæteri omnes in uicos.)In manu scriptis legitur,Cęteri omisso bello in uicos &c. Quintius conuentū Corinthū omniū sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicit, ad quā ubi frequētes undiq; principes conuenerunt,ita ut in ea ne Aetoli quidē abessent,tali oratione est usus.)ad quam & in ea redundat.Nam Liuius scripsit conuentu edicto,ut sit continua oratio.Paulopost liberatæ Græcię, non libertatis,nec incensos Aetolos,sed incessi Aetolos,legendum.Sequitur,Efferatioribus quam

ulli barbari immanes beluæ uiuunt. Vehementius est quod in manu scriptis exemplaribus legitur, quàm ulli barbari, imò quàm rapacissimę beluæ utuntur. Inde potissimũ ordiendi belli.) Melius, ordiendi bellum. Aliquantopòst pro, tam suspectis & incertis, nostra archetypa habẽt, tam suspensis & incertis. Die postero ad Sellas super Eurotam.) Scripti codices habent: Die altero ad Sellasiam super Oenunta. Sic hunc fluuium & Polybius nominat. Ingentẽ terrorem ac tumultũ coniecerunt nihil tale expectãtibus.) Restituimus iuxta fidem archetyporũ: In terrorem ac tumultum coniecerunt nihil tale expectãtes. Deinde quæ minus infida ac trepida. Vbi hæc mox, infida, interciderat. E tribus concitata classibus.) Scribendum contracta. Item pro, ut discederent ab apertiore loco, ut distenderent. Et accepi urbem cum Philippi partium.) Dele urbem. Sequenti uersu: tempus autem me, lege: Tempus autem eo me. Ac mox, iam feceram hæc, pro nam feceram. Et non dico quid, pro non dico quod. Item, per æquationẽ fortunæ ad dignitates, lege: ac dignitatis. Et pluribus me ipse egisse, pro, me peregisse. Aut ad summũ trium in ea re nouitatis culpã esse.) Syncera lectio, aut summũ trium in ea re non ciuitatis. Paulopòst: Hoc tu dicas liberãtibus Græciã socijs, qui ut.) Potior lectio, Hoc tu dicas liberãtibus Græciã: hoc ijs, qui ut &c. Sequenti uersu, pro populi Ro. nõ uiolaui, lege, proprie nõ uiolaui. Item pro Vtrũ non à te factum est: Vtrunq; à te factũ est.

Non tantũmodo obsessam, sed iam captam urbem Lacedæmonem esse.) Syncera lectio, tantum non iam captam Lacedæmonẽ esse. Sequitur: Lateri adhærens tyranni. lege, & lateri adhærens tyrannus. Item Nabidis dominantis satellitem factum Tribunum mil. Lege: Satellitem factum populum Rom. Inter Cal. Martias & Idus Maias.) Vetus lectio: Et pridie Cal. Maias: ut sint duo integri mẽses. Mox: Tempsam L. Cornelius Merula. Archetypa: L. Cornelius Merula & C. Salonius. Nihilominus tertius collega intercidit. Bigati CXXIII millia, oscensis auri DXL pondo. Militibus CCCC millia ex præda diuisit.) Rectius manu scripti codices, nempe sic. Bigati CXXIII millia, oscensis DXL. auri pondo MCCCC. Militibus ex præda &c. Ibidem Boior x, non Boiorum res, & locis idoneis, non locis apertis. Mox, Tertio ui subiere. ui redũdat. Fusi inde Romani, & qui imperio cõsulis parere noluerant, suo pauore ac terrore castra repetũt.) Vetus lectio: Romani quæ imperio consulis noluerant, suo pauore &c. Omnibus circà ciuitatibus metuendũ.) secuti fidem ueterum codicum addidimus: hærentem uisceribus nobilissimæ ciuitatis. Ibidem: Et nunc cum aliter: dele, &. Ac Corinthum ipsis extemplo.) Lege, Acrocorinthum ipsis. Sequitur: Salubrem eis & singulis ciuitatibus. Restituimus, salubem et singulis & ciuitatibus. Ibidẽ, Ipsis qui habeant, non ijs qui habeant. Paulopost, ac munus suum bene positum, non, hinc munus suum. Mox, pro portione, lege disiunctim, quod in proportionẽ aliquis deprauauit. Ibidẽ, ab Acrocorintho descendens, non, à Corintho discedens. Triumphusq; meritus ab annuentibus decretus.) Antiqua lectio, ab Iubentibus decretus. Mox, Tubero Tr. pl. tulit ad plebem. illic legitur, Tr. pl. ex S C tulit. Ita ab Antiocho græcas Asiæ urbes liberare.) Vetusta lectio paulo elegãtior. Ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graij nominis sint, liberare. Aliquantopòst pro, Aristonem quendam Tyrium natum Ephesi, illic legitur, nactus Ephesi. Et paulopost pro, deinde tertia uigilia, scripsimus de tertia, consentientibus uetustis codicibus. Item, demptæ. non ademptæ. Masanissa posteaquã & infames Carthaginienses, & inter seipsos discordes principes propter colloquia Aristonis sensit, senatum propter indicia ipsius Aristonis populo suspectum.) Germana scriptura sic habet. Masanissa posteaquam & infames Carthaginienses, & inter seipsos discordes sensit, principibus propter colloquia Aristonis senatui, senatu propter indicium eiusdem Aristonis populo suspecto &c.

IN LIBRVM QVINTVM QVARTAE DECADIS Annotationes Sigismundi Gelenij.

Qvod inde reuectũ est, militi diuisum.) Effectum est, legi debet, non reuectum. Post aliquot lineas: tertium in Hispania adiecisse, non allegisse. Præterea, necdũ noto satis inter se, ut uix fidere alij alijs possent. uix redũdat. Et M. Martius tribunus.) Reposuimus secuti archetypa, Et M. Genucius & M. Marcius tribuni. Paulopòst Feralia legitur in antiquis codicibus, nõ fœneralia. Ibidem, libero fœnore, non liberos. Nam & in unũ locum tenebãt patritij ambo.) Antiquior lectio, in unum locum petebant ambo patritij. Ad Martis arã, qua in campos iter esset.) In campum scribendum est. nam de campo Martio intelligi debet. Paulopost. Nihil primo contemptius. lege, primo aspectu con. Item. Impotẽtes regẽdi equi inuitos, non equos inuitos. nominatiuus enim melius quadrat. Adiuncto Antiocho, socijs Aetolis.) Addidimus particulã ei, sic, Ei adiuncto Antiocho &c. Item. Pisidas qui circa Sicam. Selgã non Sicam. Mox, Pergamum ascenderũt, scripsimus. Nam ad mediterranea ascenditur non descenditur. Vt procul ab se honore.) Scribo, per honorem. Post aliquot uersus, uectigales factas Antiochus repetit, lege, uectigales factas in antiquum ius repetit. Item, eo spe gratiæ maior. spes non spe. Omnẽ præsenti in statu spem cuiq; nouandi res suas blandiorem esse.) Syncera lectio, omni præsenti statu &c. Deinde, huc ueniã toto orbe, uetusta scriptura, inueniam toto &c. Ibidem, crescẽdi quàm ex me. quàm redundat. Et, odi odioq; sum, legi debet, non odioq; quod sim. Ac mox, in id consiliũ alium cum quo deliberes. ubi uox alium interciderat.

L. Quintio Gallia.) Reposuimus ex fide archetyporũ, Gallia & comitia habenda. Mox, ut duo millia. scribo, ut ei duo mil. & Romæ prouincia, non Roma. Præterea, seruari aliq; aruspices iusse runt, non, aliquot aruspices. Quina ambobus equestria arma, & uasa argẽtea c pondo.) Antiqua scriptura, Equi duo, bina equestria arma, et uasa argẽtea centũ pondo, & aurea XX põdo. Aliquanto post lege, lembos pristeisq;, non lembos treis isq;. Et Patrensis Tiso, non Piso. Vt dissimulẽ quod Philopœmenes ubiq; contra fidem ueterum codicũ legitur, quum Philopœmen legendũ sit. Illud maioris momenti, quod Paulopost Tegeã in Telegã nescio quis deprauauit. Sed etiam in pace se ad id maximè exercuerat.) Vetusta scriptura: Sed etiã in pace ad id maximè animũ exercuerat. Item, quo turbam inermẽ traijceret. reijceret illic legitur, non traijceret. Eurotã amnem, qui prope sub ipsis affluit mœnibus.) Sub redundat. Zeno ex principibus unus Magnetũ.) Magnæ lege. Nam sequitur, autoritatis. Paulopòst, Abscisa res erat, nõ abscissa. P R cum Antiocho, immissis Aetolis, non sine motu magno generis humani & pernicie græciæ dimicare.) Tres literulæ deprauatæ totum sensum corrũpunt. Scripti codices habent, lanistis Aetolis dimicare.) Nimirũ metaphora à gladiatoribus sumpta. Nam cum idipsum posceret decretũ T. Quintius, non ueritus maiestatẽ uiri, primo aliud in pręsentia, quod magis instaret, præuertendũ sibi esse duxit.) Diuersum legitur in ueteribus archetypis, hoc modo. Nam cum idipsum decretũ posceret eum Quintius. Pręterea hæc uox primo, hic planè superflua, in neutro inuenitur. Perpaucorũ turba ex custodibus uitæ.) Scribo iuxta fidẽ archetyporũ: Et spectatorũ turba &c. Et mox, simul indignitas rei, ac simul cõtemptus. ac redundat. Rursus pro Herodorũ mercatorẽ, Herodorũ Cianum mercatorẽ legendum. Qui hic unam uocem detraxit, mox ut damnũ cõpensaret, aliã de suo adiecit, naues onerarias, cum absolute onerarias legendũ uetus scriptura indicet, quemadmodũ aliquantopòst, quid morę esset, non quid moræ causa esset. Præterea in Chalcidis Euripo, non Chalcidẽ: & ostium portus, non ad hostiũ. De Villio iam dictũ est. Prima ut sors duæ, peregrina urbanaq;, & inter ciues ac peregrinos.) Peregrina redundat. Et aliquanto pòst, accipientẽ prægrauatura, non pergrauatura legendũ. Rursus post aliquãmultos uersus: uerecundiã faciendã Rom. non inferendã. Ad Chæroniam occurrerunt, & decem nostratis nauibus secuti sunt.) Constratis nauibus legitur in manu scriptis, magno cõsensu. eas alibi tectas uocat. Item, Ad hæc Mictilo. Mictio cõstanter ubiq; scribitur. Ac mox pro indultã nuptijs, inclytã. Dahæ item non Dacæ, qui Græcis Δάαι sunt. Ibidẽ Sidetæ, non Hydetæ. Ac multopòst, ante Salganea ad Hermeũ non Heriniũ. Minus quatuor inde milliũ proximus in Eubœam est maris traiectus.) Antiquior lectio, minus quatuor milliũ inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Pleraq; uidetur castigatores ob uitãdos hiatus data opera mutasse, cum tamen ab eis Liuius non admodũ abhorreat. Sequitur, custodiæ causa loci cõmuniebant, non locũ. Castellũ communiebant, loci custodiæ causa. Postremo, hi quoq; tamen, non hi quoq; iam, legendum.

IN LIBRVM SEXTVM QVARTAE DECADIS Annotationes Sig. Gelenij.

NE suprà quinq; millia numerũ.) Ne suprà quinq; millium, lege. Aliquãtopòst: cum de Philippo cõsulerentur, hæc decreuisse, nihil referre, ipsi corã, an præsidio nũtiaretur. Vetus lectio: Cum de Phil. consulerentur, decreuisse, nihil referre, ipsi coram an ad præsidiũ. Mox, XX M pondo argenti, non M X X. ac post aliquãmultos uersus, eandem orationẽ exorsus, non eadem oratione. Hoc ergo adiũcto quid dubitare.) In nostris archetypis legitur, ego: & qui, nõ quid. Item, ille quidẽ ut feræ. ut redundat. Nam mox illic legitur cupienti. non cupientes. Dum in futurũ minus cauti & prouidi essent.) Antiqua lectio, nimis cauti. Et socer Antiochi Cleoptolemus cõstanter scribitur, non Neoptolemus. Vbi allegãdo legitur, rectius quàm ablegãdo: & grauioris fortunæ cõditioni, quàm grauiori fortunę cõditioniq;: & oblitus quantas, quàm quas tum. Sequitur: Menippum Macedonẽ magistratum Aetoliæ. Stratũ quis in magistratũ deprauauit, quemadmodum uersu proximè sequenti Calidonem in Chalcidem, & paulopòst non semel Tyrrheum in Pyrrheum: Rursus aliquantopòst, Proernam in Pernã, Thaumacos in Thaumastos. Satis fidens nunquã eà uiam Rom. exercitũ facturum.) Vetusti codices habent, uim facturũ, non uiam. nec erat opus mutare. Deindè pro, multo & numero maior, illic legitur, ille & numero. Aliquantopòst, pro quę loca usq; ad mare, quà loca &c. Pro grãdinis & sagittas, glandes & sagittas. Pro Carpeiã, Scarphiam, ut alia minutiora dissimulẽ. Item Aristoteles pro Christoteles. Ad regionem à Mallea.) Magũtinus & Spirensis codices aliter habent, hoc modo. A sinu Maliaco: quæ aditum &c. Versu proximè sequenti, ab altero anniculo, non amnis latere. Paulopòst pro, non iaculis solũ, ut solet, nõ laqueis, ut solet. non minus erratũ quod sequitur. ex ratione tẽporis, deprauatũ erat in, expectatione temporis. Pars uigilantes ad hunc strepitum.) Vetus lectio aliquanto melior, nempe hæc: pars uigilantes adhuc ad strepitũ pugnantiũ in tenebris currunt. Proximo uersu pro transcendere muros conãtur: illic tantum, transcendere conantur, legitur, idq; rectius. Pars una, quà progressi erant.) Lõge aliter in nostris exemplaribus legitur, hoc modo: Pars una in qua ædificia extra urbem erant, &c. nec est: Partim per erutos, partim scalis per integros.) Sed, partim per semiruta, partim scalis integros

muros

muros transcendere. Inde diuersi ad duas simul oppugnādas urbes profecti sunt, iter septem mil-
lium fermè passuū.) Antiquior lectio melior, profecti. Intersunt septē millia fermè pas. æque depra-
uatus est & proximè sequens uersus. Et quia Lamia posita in tumulo est, tum regionem maximè
eo despectat oppido.) Restituimus ex fide archetyporum hoc modo. Et quia Lamia cum posita est
in tumulo, tum regionē eà maximè despectat oppidum, quà &c. Mox, post paucos dies, lege pro,
ad paucos post dies. Et suppliciter agentibus ijs profuturum.) Scribo, & se suppliciter agentibus
ijs adfuturum. Ac mox, in quo id diserte, pro in id quod. Paulopòst, ingemuerunt cōditioni, quem-
admodum & illacrymari conditioni dicimus. Tum ergo uexata exercitu.) Scribo, tum quoque
uexato. Paulopòst pertinaciam increpitabant, pro increpabant. Te milites'q; tuos nondum tot
urbes, quot Philippum gentes.) Vetus lectio: Nondum duas urbes, Philippum tot gentes. Fortu
na uestra facit, ut & iræ meæ & orationi tempora euenerint.) Restituimus ad exemplaria sæpe iam
memorata in hunc modum. Vt & iræ meæ & orationi temperem. Euenerunt quæ prædixi euentu-
ra. Non multo pòst illic est, de exulibus Lacedæmoniorum, non Messeniorum: & perfecta res, non
perfecta sunt. Quia suæ gratiæ reseruari ea Achæi per se ipsi.) Hic quoq; nostra exemplaria secu-
ti sumus. Quia suæ gratiæ reseruari eam Achæi: Elei per se ipsi, quàm Roman. maluerunt Achaico
contribui concilio. Paulopòst, ædem faciendam M. Liuius. Adde, ex S C. Item, & omnia cum maio
re religione. Lege, & eo omnia &c. Rursus pro edixissent Xuiri, illic est, edidissent Xuiri. & pro,
Vbi in numero: Vbi ut in numero. Item, spem pro re ferentes, non ferentibus. Vnus uera & pro-
uide & fideliter prædicere.) Antiqua lectio: Et prouidere & fideliter prædicere. Paulopòst pro, Li-
uium deliberantem aliquot: Liuium Deli per aliquot. Ita numero fermè pares futuros, ipsum cæ-
teris omnibus superiorem esse.) Vetusta scriptura, ita numero non fermè impares futuros se, cæte-
ris omnibus superiores. Sequitur, cæteræ apertæ minores omnes fermè erant, lege minoris formæ.
Item Cissuntem, non Cissontem. Aliquantopòst, remos detergunt, non defringunt. Sequenti uer-
su, compari Marte, non pari. Mox classes quoq; undiq;, non classes undequaq;. Et, tandem substite
runt, non abstiterunt. In fine libri duo Prætores deprauatè legebātur, M. Fuluius pro M. Tuccio,
C. Antistius pro C. Atinio.

IN LIBRVM SEPTIMVM QVARTAE DECADIS Annotationes Sig. Gelenij.

APud Africanum erant, uirū sicut ad cætera regiū.) Egregiū. habent uetusti codices. Mox, Bel-
licosiores ea tēpestate erant Gallogræci. non Gallogræci, sed Gallicos lege. Nā ea uox cum
sequētibus cohæret, ad hunc modum: Gallicos, nondū exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Pau
lopòst, in portum Achæorū classem aduertit, non auertit. Rhodiæ naues cum duabus Cyprijs ef
fugerunt.) Vetus lectio: cum duab. Cois. Sequenti uersu pro iunctis enim binis, legitur cōtis enim
binis. Ibidē. Et Cymæ aliæq;, non Cymæ Elæaq;. Vt præteruehēs, si quas aberrātes.) Lege, ut præ
teruehentis classis, si quas aberrantis &c. Portum Phœnicū ad maritima uix tutum.) Legendum,
portum Phœnicūta à maritima ui tutū. Non quod milites solum aliquot, sed quod L. Apustius.)
Vetus lectio: Neq; miles solum aliquot, sed L. Ap. Mox, in Bargyllā & Icoson descensionem, lege,
in Bargylletico sinu excensionē. Plurimū terroris fecisset Gallis mercede conductis, quatuor mil
lia erant.) Syncera lectio: Plurimum terroris in Gallorū mercede conductis quatuor milib. erat. Se-
quenti uersu milites redundat. Coëquitauerant autē sex M equitū.) Quid istuc uerbi est coëqui-
tare: legendū, cum equitatu (erant autem VI M equitum) Paulopost, Philopœmenis summi omni-
um. Lege, summi tum omnium. Aliquanto post pro Aphrodisias & Priene, uetus lectio habet, A-
phrodisias crene. XIII suis nauibus, & una Coa quinqueremi ad terram Gnidiorū, ut ibi in stati
one essent, profecti sunt.) Antiqua lectio: Vna Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodū, ut ibi &c.
Quanquā ne uulgata quidē lectio absurda uidetur. Verior habenda in quam plures manu scripti
codices consentiunt. Portum quem Megiston uocant.) Archetypa Megisten habent. Et Geogra
phi Megistes insulæ in hoc tractu meminerunt, quæ fortasse eum portum efficit. Mox, ut in obuio
classi, non, ut obuij. Audiunt ad Aspendum iam hostes esse.) In manu scriptis legitur: audiunt ab
Aspendijs ad Sidā iam hostes esse. Paulopost pro, nam Eudemus in altum, nam nec sic in altum. Et,
locū post se quæq; uenienti, non quoq;. Aliquanto post, includerentur, non intercluderentur, ac rur
sus Megisten. Item, in Hispania reges, non Hispaniæ. Circūuecti ab urbe aduersa insulę.) Ad auer
sa insulæ legendū, quemadmodū habent manu scripti codices. Paulopost, in acutum cacumē, non
acumen. Sequēs quoq; uersus uitiatus est, à mari rupes exesæ fluctibus super claudūt. Restituimus,
à mari exesę fluctibus rupes claudūt. Aliquāto post, noscere aut adire, nō audire. Minutius est quod
mox sequitur, prius è portu, non primū portu. sicut uulgatæ editiones habent. Virtute militum
Romani longe regios præstabant, regiæ naues.) Hunc locū uidetur aliquis data opera corrupisse.
Legendum esse Rhodios præstabant: Rhodiæ naues &c. satis declarant quæ sequuntur. nam ut do
nem agilitatem nautium, artem gubernatorum, scientiam remigum non minus rectè tribui regijs
quàm Rhodijs, populo in re nauali tum excellētissimo: certe ignes ad Panormū Rhodijs saluti fue-
rant, non

rant, non regijs. attestantur & scripta uolumina. Mox lege, metu ignis aduersi, non aduersæ. Nec erat cur paulopòst anchorale in anchoram mutaretur, & debilitatam in debilitate. Anchorale dixit, quemadmodum dicitur hastile. Totidem ex utraq; in arctiorē uelut cuneum.) Antiqua scriptura: Coit deinde ex utraq; parte. Ac mox, ubi cohæret illic legitur, non urbs. Et aliquanto post, ad deliberandum sumpto, non assumpto. Nihil ea mouerunt regem, tutam fore bellis Asiam ratum.) Syncera lectio: Tutam fore belli aleam ratum. Post aliquot uersus, omnis fortunæ subsidia, non omnia: &, si extrahere tempus: non, dum extrahere. Paulopòst, non sagittarij equiti intermisti legendum, sed sagittarij equites. Hoc Hippotoxotas Græci appellant. Nec est, ex propinquo castris facile, sed, ex propinquis castris facili subsidio. Mox, & tamen per se, non, duo tamen millia per se.

Hanc Gemeam uocabant.) Vetus scriptura, agema eam uocabant. Item, ab Ariarate missi rege. non, missi erant regij. Quæ nihil ad malum Romanis, eadem perincommoda regijs erant.) Vna uox fœde uitiata est. Lege, quæ nihil admodum Rom. &c. Non multo post, & equites insequēdo, non equos. Et, auxilia enim subsidiaria, nō subsidiaq;. Grauius erratū quod sequitur, qui inter equites, quos appellant phalangitas, erat. Lege, & quos appellant. Euitare impetum beluæ ex trāsuerso.) Lege. Et uitare imp. bel. & ex transf. Mox, is quā fugā cernebat suorum, non sociorum. Item qui in præsidio erant: non, quæ in præs. erat. Et multo pòst: si nunc moratus fuerit, non remoratus. Desierant enim uictum in Aetolia metuere.) Legendum est uictam Aetoliam. aliquanto post pro, sibi autem tanto obligatos beneficio, lege, ipsi autem. Vsq; ad Mæandrum amnem. eæ ciuitates Rhodiorum essent.) Vetus lectio: ea ciuitates Rhodiorum essent. Deinde inter competitores censurę est M. Claudius Marcellus, non Gelo. Aliquāto pòst pro, multa concilia habuerat: illic legitur, multa congiaria. Quandoquidem taciti indignarentur nobiles homines, ideoq; nouus.) Syncera lectio: quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque nouus &c. Mox, ab ultimis orientis: Hæc uox, partibus, non additur in ueteri scriptura.

IN LIBRVM OCTAVVM DECADIS QVARTAE Annotationes Sigismundi Gelenij.

Et restituerent Aminandrum.) Aminandrum redundat. Deinde in nostris archetypis est: fossa ita iungere, non fossa iungere: Et, asserē præfringebāt, non, perfringebant. Adiunctis Achæorum quæ partis erant nauibus.) Lege Patris, non partis. Mox suspenso fulturis, non furculis. Iugijs excepti, quod rem traherent.) Vetus lectio: Quàm diu rem traherent. ac rursus Tyrrheū in Pyrrheum deprauatum. mox lege, ut conditiones pacis cōuenirent: non, ut ad conditiones. Item, per fines suos, nō tuos. Neq; eos Aetoli recepissent, uel in Aetolia essent, eę urbes agriq; Acarnanū sunto.) Antiqua lectio, ne quem eorū Aetoli recepisse uelint. Aeniadæ cum urbe agrisq; Acarnanum sunto. Et coronam auream XV talentūm afferebant munus.) Legi debet: Et in coronam auream XV talenta afferebant. Sequitur continenter: Heluius integros, non Manlius. Præter Cibyram, Muleum.) Archetypa Syleum habent non Muleum. & Syleum apud Stephanū legitur. Mox, XX talenta se confecturum, non collecturum. Deinde, ad Manandrum manserunt: Exemplaria nostra Mandrupyum habent, quam Mandropolin Stephanus appellare uidetur. Item, Termesenses, non Telmesenses. Nam Telmesus maritima est, Termesus mediterranea. Deinde Xylinen comen lege, quemadmodum alibi Macran comen, & paulò superius Hieran comen. Præterea Lysinoë non Lysione, Anabura non Antibura. Primus regum Asiam incolentium.) In manu scriptis non est regum, ut non de regibus solum intelligatur, sed de dynastis quoq; ac liberis ciuitatibus. Hi iam degeneres sunt misti & Galli & Græci, unoq; nomine Gallogræci uere appellantur.) Emendatior lectio, Hi iam degeneres sunt, misti, & Gallogræci uere, quod appellantur. Nec minus deprauatum est quod sequitur. Massilia inter Gallos subtraxit aliquantulum ab accolis animorum, nisi quod ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit.) Restituimus ad fidem archetyporū. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantū ab accolis animorū. Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorū maximę spei suis fuerāt.) Antiqua scriptura, maximo sæpe usui fuerunt. Romani ardētibus animis.) Legendū, ardentibus ira animis. & sequenti uersu, biduum natura montis exploranda absumpsit, non naturam explorando. Paulopòst, dextra leuaq; prælati, non palat. Itē, à porta Capena ad Martis, nō, ad Martis ædem. præterea, timore uano quietē exuerunt, non, quietū excitauerunt malū. Iuxta uallum pro diruto nouum obstruentes murū.) Scribo, iuxta ualidū, hoc est, æque ualidū. Laconicæ oræ castellis, quæ omnes adepti erant.) Lege, quæ omnis adempta erat, uidelicet Lacedæmonijs. Ac mox, Lás uicus, non Lamis, à quo uastato Castores Lapersæ græcis denominati sunt. Item, porta ex ea pecunia Megalopoli, in exemplaribus quorū ob uetustatē fidem sequimur, porticus legitur, non porta. Ibidem pro, Lepidū deiecisse tradunt, cum Lepidū deiecisset. Romā reduceret M. Sempronius.) Antiquior lectio, Romā reducere M. Sempronium Proprętorem. Hispanijs legiones &c. & aliquanto pòst, néue minorem ex belli causa, illic legitur, néue monerem. Quemadmodū enim trierem, ita dierem & monerem Græci dicunt. Paulopòst, parte dimidia pecuniæ remissa, non dimissa. Et Drymusam insulam

insulam, non Donissam: Phoceensibus non Phocensibus, Leuiculũ hoc uidetur, interest tamē non
parum. Phocēsium gens in Græcia est: Phoceensiũ ciuitas ultra mare in Ionia. Mox Milyada lege,
non Mityadã. Q. Minucij Thermi morte omissum est inceptum.) Syncera lectio: Plurimum Q.
Minucij Thermi morte damni est acceptũ. Ibidem non Geruntium sed Zerynthiũ lege: attestanti-
bus manu scriptis codicibus & Stephano. Et longe post, rectius aliquãto illic legitur: Ambraciensi
bus superesse, quàm non superesse. An per omneis anfractus uiarũ, cum uia consisteres.) Scribo:
cum ad biuia consisteres. Ac paulopòst: Et corpora & animi misti ac uitiati sunt: non, & corpore &
animo misti ac mutati sunt. Et mox, censuisset bellum, non bella. Et sequenti uersu, nuntiaretur: sin-
gulariter. Sed referre etiam, si opus esse uideretur, parati essent.) Antiqua lectio: Si opus esset, ui-
derētur parati esse. Item. Nullius equidē inuideo honori: adde, P C. Nec est mox, circa Asiam ad o-
mnes urbes: sed, circa omnes Asiæ urbes. Ibidem mox, utra grauiori, non utrũ à grauiori: & emoto,
potius ꝙ moto. At enim sunt hæc ita. uerũ etiam Delphos.) Nihilo deterior uidetur uetus lectio,
nempe hæc. At enim sunt quidē ista uera. etiam Delphos &c. Eadē figura usus est libro septimo. At
enim quædã ciuitates cum Antiocho senserunt. & aliæ prius cum Philippo. Aliâs agro mulcta-
tis uectigal imponitis.) Lege addendo, alijs uectigal imponitis. Mox: quieta in suis arcibus, nõ par-
tibus. Te L. Scipiò appello: cuius ego imperio succedens, inuicē imperij tui uirtutē felicitatemq;
pariter non frustra ab dijs immortalibus precatus sum.) Emendatior lectio: cuius ego mihi, succe-
dens in uicē imperij tui, uirtutē &c. Item, non cum Gallis bellũ senatus: lege addēdo, bellũ his sena
tus. ac paulopòst, Sed ego, non, Sed si ego. Et, eodem modo super Aoum, non eo modo. Et præmia
earum, non eorũ. Præterea pro, non cupiditas gloriandi: lege addendo, non cupiditas gloriandi de
me. Et, tamen procos. triumphũ in Thracia: non, tamen triumphũ. Deinde non, in Liternũ cõcessit:
sed in Literninũ: ut subintelligas rus: alioqui Liternũ dixisset, absq; præpositione. Et mox morbum
causæ esse, non causam. id casu ita scriptũ uideri poterat, nisi post aliquot uersus repeteretur: Cum
L. Scipio excuset, morbũ esse causæ fratri, cõsentientibus uetustis codicibus. Antiochũ, recepto
eius fratre consorte huius gloriæ, L. Cornelius Scipio ultrà Tauri iuga emouit.) Lege per parēthe-
sim. (recepit enim fratrē consortē huius gloriæ L. Cornelius Scipio.) Mox est, Africani triumpho,
non Africano. Quo ad primũ consulatum: secundo etiam si censurã adijcias.) Nõ sine causa aste-
riscus hic appositus erat. Nodum dissoluerunt codices antiquæ scripturæ, in quibus ad hunc mo-
dum legitur. Quid ad primum consulatũ secundus, etiam si censuram adijcias? nec est in sequenti
uersu, necessitas, sed necessitate. ac mox: unus pręcipuã, non unam. Item pro, quod æs in publicum,
illic est, quod eius in publicũ. Et aliquanto pòst, accessio inuidiæ, rectius ꝙ accessione. quod nõ du
bito data opera deprauatũ ab istis delicatulis, qui hiatus ne in alienis quidē scriptis ferre possunt.

Quem rogationē Petilij quærere uellent.) Imò rogatione Petilia. Alij hunc Prætorem adeò a-
micum.) Lege, ad hunc Prætorem: & pro, alij adeò inimicum; aut adeò inimicum: pro proderũt,
prodiderint. Ita tota periodus pulchrè constabit: quam is qui bis perperã scripsit, mirè obscurauit.
Et tamen talia uix possunt scribis imputari. Vix tempero stomacho quoties in mentem uenit inge-
niorum tam male auspicatorũ, tametsi nimiũ crebro stomachandi materiã præbeant. Cæterũ mox
C. Furius quæstor Aculeo cognominatur non Culeo, quod cognomen in Terentia gente fuit, non
Furia. Et aliquanto pòst pro, orationes quoq; aberrant inte se, rectius illic legitur, abhorrēt inter se.

Hinc enim ipse Gracchus queritur.) Tu scribe, hæc enim ipsa. Huic Graccho minorem ex dua
bus filiabus.) Cum cõstanter legatur in manu scriptis uoluminibus, ex duabus filijs: uidetur hoc lo
co Liuius contēpsisse exceptionem grãmaticorum. Neq; enim iam est ambigua uox, quantum ad
sexum attinet, si dicas duabus filijs. Si cui tamen magis placet uulgata lectio, cum eo equidem non
pugnarim, contentus ueterem indicasse. Quibus ita in publicum solēne sponsalibus rite factis.)
Cur non inter publicum solenne potius? quemadmodum in archetypis legitur. Et ipsi despõsam
reddidisse.) Grande operæpretium fecit scilicet, quisquis ille fuit, qui hic de suo adiecit coniunctio
nem &. Libenter istas minutias dissimulo, inter annotandum duntaxat, sed hoc maius est erratum,
quàm primo aspectu uidetur. quod qui non sentit, uel admonitus, is planè nihil sentit. Et aliquanto
pòst: Causam dici uenisse.) Quis intelliget hæc? & tamen non nisi una litera deprauata est. Debet
enim scribi, eam dici uenisse. Eam, uidelicet pacem. nec minus lepidum quod cõtinenter sequitur.

Huc decem legatos simul arguiq;.) Quæ malum sunt hæc portēta? mutata una literula errori me
debitur. Hic decem legatos simul argui. Nam coniunctionē que quis non uidet praua castigatorũ
sedulitate tam apposite insultã? Paulopòst: expulso eo in ultimũ angulum. eo redundat. Hic certe ui
tandus erat hiatus, quod alibi parum opportunè factum deprehendimus sæpius ꝙ indicauimus.
Mox scriba quasi liberalitatē suam reuocans, tantundem subtrahit, quantum de suo adiecerat, scri-
bendo, cuius gloria prodesse, pro, cuius cum gloria prodesse. Rursus ut hoc damni belle cõpenset,
adijcit particulam id. Id ubi ergo esse regium aurum? O diligentem scribam & laurea dignum, si fe-
rula puerile præmium uidetur. Et hæc minuta contemnunt magni typographi ac celebres. Nihilo
minus in fronte libri magnificè iactant miram industriam in perscrutandis & conferendis uetusti-
simis exemplaribus, & alios præ se pro nihilo ducunt: atq; in nostram Barbariem captata etiam oc
casione sibi inuehi permittunt. Paulopòst pro, rogationem Petiliam ex S C, lege & S C.

IN LIBRVM NONVM QVARTAE DECADIS Annotationes Sig. Gelenij.

Inde Cenomani conquesti Romæ.) Id Cenomani, nõ inde. & M. Aburius Tr. pl. non Amburius.
Paulopòst: quid ab eo quenquã æqui expectare: Lege addendo, quid ab eo quenquã posse æqui
expectare. Item, & P C orare. Lege, se & P C orare. &, alieni mométis animi, non alienis. Tribuna
tum sibi à P R mandatũ obliuisci pro auxilio ac libertate priuatorũ.) Vetus lectio, à P R mãdatum
obliuisci, & mandatum pro auxilio &c. ac mox, necessum esset: non, necessarium. aliquantopòst, ij
primũ lectos æratos: non, inde primum. Argenti pondo C C X X millia centum tria.) Omissum
est auri pondus. Lectio erit integra hoc modo. argẽti pondo C C X X millia. auri põdo M M C I I I.
Huius mali tabes ex Hetruria.) Labes est in uetustis exemplaribus, non tabes. Vt Hispalã iden
tidem ex Auentino.) Legendũ, indidem ex Auentino. Sequitur: In ludo simili Bacchanalibus. Pro
quo uetusti codices habent: in luco Similæ. Opinor Semelẽ detorta nonnihil uoce Similã tum uul
go indocto dictam, quemadmodũ Græci nonnunquã in Romanis uocibus i præsertim breue per ε
reddunt, Δομέτιον pro Domitio, Βεργίλιον pro Virgilio dicẽtes. Ebutij, qui optimè de eo ipso me
ritæ talem gratiã retulisset.) Maluimus & hic fidem archetyporũ sequi, in quibus scriptum est qui
optimi in eo ipso meriti. Paulopòst est: tres in anno status dies, non statutos. Cum publico nomi
ne, quid ex coniurationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent, tum priuata
quisq; suorũ uice.) Melius legitur: ne quid eę cõiurationes. Et, tum priuatim suorum quisq; uicem.
Iam maius est, q̃ capere id priuata fortuna possit.) Vetus lectio, q̃ ut capere. Vbi deorum nu
men prætenditur, celerius subit animum timor.) Lege, prætẽditur sceleribus. Et, quo quisq; loco po
situs erit, non, quo quis. Præterea, nomen'ue absentis detulisset, non de absentibus. Multorũ de
lata quidem nomina, ex ijs uiri fœminæq; mortẽ sibi consciuerunt.) Incorruptior lectio, multorum
delata nomina, quidã ex ijs &c. nec est A. Faliscum, sed Faliscum L. Opiternium. Quia multæ fa
tiones & res peribant.) Ridiculum erratum. Lege, multis actiones & res peribant. Paulopòst, se id
omittere posse, nõ dimittere. & dum ne plus quinq;, elegantius quàm, dum ne plures quàm quinq;.
Perfectis quæstionibus Q. Marcius.) Lege addendo: Perfectis quæstionibus prior Q. Marcius.
Aliquanto pòst, in prouinciam ierat, non in prouincia erat. Rursus paulopòst Sipontum dixit non
Sipuntem, quemadmodum Buxentum Latinis dicitur, qui Græcis Pyxus. Tamen quia rem inte
gram Quintius.) Lege, cum quia rem. ac mox, Antiocho deinde bello superato ad Thermopylas,
regi diuisis partibus.) Ordinem sic restituimus. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermo
pylas, diuisis partibus &c. Quod eum Aeni & Maroneæ affectare possessionem audierant.) Ve
tus lectio, quod iam Aeni & Maroneæ affectari poss. au. In controuersiam autem ueniebant Phi
lippo Polystricta, Phaloria, & Euronome.) Lege Philippopolis, Tricca, Phaloria & Eurymenæ. Et
in parenthesi adde Aetolis (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat. Alterum molestum
prauos mores.) Antiqua lectio, alterum mores suos respuere. Direxisse finem Philippo ueterem,
regiamq; Thraciæ Paroreiam. Sub ea nusquã ad mare ferentem deflexisse uiam.) Syncera lectio, di
rexisse finem Philippo ueterem uiam regiam, quæ ad Thracię paroreiam subeat, nusquam ad mare
declinantem: Philippum nouam postea deflexisse uiam. X legatorum decretum specimen calu
mniæ impudentissimæ prætendit, in quo maximè.) Antiquior scriptura: decretum calumniæ impu
dentissimæ prætendit, quo maximè &c. Paulopòst in integro manerent, non in integrum. Clau
dius unus ex omnibus nobilis candidatus erat.) Nouus nõ nobilis. Et post aliquot uersus pro, non
ut Claudianis, lege, non ui Claudiana. Post aliquãmultos uersus ubi legitur, & Philippus quidem
minimè quin rebellandũ esset dubius, particulã quidẽ aliquis contra fidem ueterũ codicũ adiecit.
Sed quod Areum & Alcibiadẽ capitis ab se in concilio proximo dãnatos cum legatis se accusa
turos uidebat.) Coniunctionẽ sed, & has duas uoces, se accusaturos, non habẽt uetusta exemplaria.
Quam iniquitatẽ conditionis subimus, quod ab illa spe non decidimus.) Vetus lectio pauciori
bus uerbis tantundẽ dicit, hoc modo, subimus illa spe, iudicis animo te auditurũ &c. Et mox pro,
Vestræ enim illæ deformes notæ seruitutis erant.) Illic legitur, deformes ueluti cicatrices seruitu
tis. Nego antiquas Lacedæmonijs leges Achæos ademisse, quas non habebant.) Antiqua & syn
cera lectio sic habet, Ego antiquas Lacedæmonijs leges tyrãnos ademisse arbitror, nos nõ suas ade
misse quas nõ hab. &c. Paulopòst lege addendo, re precaria libertas, ubi re uocula interciderat. Et
mox, dignitatẽ suam tenere apud Romanos nõ posse, apud redũdat. Ibidẽ lege, metũ iniecit, nõ me
tu iniecto. Nec ita tantũ ut cuius lingua.) Hæ particulæ, ita ut, non leguntur in uetustis exemplari
bus. Ibidem, Coierant apud Prætorem L. Flaccum.) Legendũ, cõsenserantq; præter L. Flaccum.
Quieta deinde hyberna in citeriore prouincia habuit.) Vetus scriptura, & citerior prouincia habu
it. Deinde X I I M pondo argenti, X I I pondo. Præterea, unũ ex illis miseris attrahi iussum securi per
cussisse, non, unum ex dãnatis. Nec est in ueteribus, uti ea quoq; decuplo, sed decẽ, ut subintelligas
millibus. Ac mox melius, detergẽdas cloacas, q̃ tegẽdas. Et inter Pętores ultimo loco non Cn. Sul
picius est, sed Cn. Sicinius, qui ædilis proximo anno fuerat, quanq; illic corrupte Siciliũ uulgatæ
editiones habẽt. P. Licinius Crassus pont. max. mortuus est, in cuius locũ M. Sẽpronius Tudita
nus põt. max. est creatus. C. Seruilius Geminus P. Licinij funeris causa uisceratiõe data, ludos fecit,

& gladiatores CXX pugnauerunt.) Longe aliter habet uetus & incorrupta lectio, ad hunc modum. P. Licinius Crassus pont. max. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. Pont. max. est creatus C. Seruilius Geminus. P. Licinij funeris causa uisceratio data, & gladiatores CXX pugnauerunt. Nam P. Licinio Crasso C. Seruilius Geminus, Gemino M. Aemylius Lepidus pont. max. successit, ut satis apparet Liuium non oscitanter legentibus. Eadem paulopòst, cum undiq; differenasset, sublata. defunctosq; fato uulgo ferebant, quod inter fatalia uates cecinissent: necesse est tabernacula in foro statui.) Et hic nonnihil discrepant à uulgata lectione exemplaria uetera: ubi legitur. Eadẽ paulopòst, cum undiq; serenasset, sublata, defunctosq; uulgo ferebant, quod inter fatalia uates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Ob magnitudinem pristinæ eius fortunæ.) Lectio uetus: obstupuerant ad magnitudinem. Item: Sed defectionis autores, quorum in manu res erat.) Lege: defectionis autores quorum in manu Respubl. erat. Paulo pòst: Duarum potentissimarum gentium, non duobus. Næuius hic magistratum non iniȷt tribunatus plebis P. Claudio L. Porcio COSS.) Antiqua scriptura: Hic Næuius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio L. Porcio COSS. Mox: ita uixisse in tribunatu Neuij uidetur. Paulopòst redundat se, uix se sui arbitrij fore. Præuertendos etiam animos à suspicione.) Legendum, auertendos. Item: in Axium amnem editur, non elabitur, attestantibus archetypis. Deinde, pacem quàm incerta belli præoptantes: non, incertam belli spem. Postremò circa finem libri: insulam quæ non ante fuerat: pro, nondum ante.

IN LIBRVM DECIMVM QVARTAE DECADIS
Annotationes Sigismundi Gelenij.

Execrationesq; quæ in agminibus proficiscentiũ audiri solent, in regem, uincente odio metũ, exaudiebantur.) Quid opus erat hic tot superfluas uoces infulcire? an parũ integrum uidebatur, execrationesq; in agminibus proficiscentium in regem, uincente odio metum, exaudiebantur? Quoniã dies appropinquabat.) Exemplaria, quorum fidem & inter se consensum libenter in hac editione sequimur, habent: cum iam appropinquabat. Aliquanto pòst lege addẽdo: cætera in suum quæq; tempus agenda differũt: ubi hæc uox, agenda, interciderat. Mox: Alij singulos principum, non in singulos. Proditorẽ nolo dicere, speculatorẽ citius, ex quo obses Romæ fuit.) Hoc loco nostra archetypa melius. Proditorẽ nolo dicere, certè speculatorem habemus in sinu, cuius ex quo obses &c. Nec regẽ se alium rentur habituros esse.) Illic legitur, nec regem se alium habituros aiunt. Viuo & spirante me hæreditatẽ meam ambo & spe & cupiditate improba petitis.) Creuistis, habet exemplar Maguntinũ, quod certe magis antiquitatem sapit quàm supposititia uox petitis. Nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti nominis nostis, cuius uice regni unius insatiabilis amor successit.) Restituimus ad fidem ueterũ codicũ hoc modo. Nec fratrẽ, nec patrẽ potestis pati. Nihil cari, nihil sancti est, in omnium uicem regni &c. Furias fraternas cogita.) Concita legi debet non cogita. Tollatur nũc primus, ut regno fraterna cæde potiar. Pater senex, & filio solus orbatus magis timebit ne irascatur, quàm ut filij ulcisci necem patiatur.) Hic locus est egregiè cõtaminatus. Ex collatione ad manũ scripta restituimus sic. Tollatur. non primus regnũ fraterna cæde petiero. Pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quàm ut filij necem ulciscatur. Si illa criminosa ac uana accusatio erat.) Incorrupta lectio: Si illa separata ab hac uana &c. Quis dies, qualis, quo lustratus exercitus.) Lege quid dies &c. Prælatis omniũ qui unquã fuere Macedoniæ regũ armis, reges duo solito more tua tegentes latera pater præuecti sumus.) Antiquior lectio melior, prælatis o. q. u. f. M. r. armis regijs, duo soli tua teg. &c. Illic etiam prauo forsitan odio prouehẽte.) Legendũ, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente. Quod si nõ interuenissent insidiatores, somno sopiti iaceremus.) Quanto melior antiqua lectio? quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. quod enim dicit insidiatores, ironia est. Mox addendæ duæ uoces te fateri. necesse erit te fateri, aut speculatorũ &c. Ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer à te petij, missus ire nõ recusaui.) Magis arridet antiquus ordo. Ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitteret Romã, petij, à te missus ire nõ recusaui. Etiã si à fratre caritate uincor.) Scriptura antiqua, etiamsi caritate à fratre maiore uincor. Sed per deditionẽ Ligures recipi, & receptis arma adimi.) Illic legitur, si per deditionẽ Ligures recipiet, receptis arma adimi. Et, uicit perseuerãtia Fuluij, melius quadrat quàm, uicit perseu. Fuluius. Translatũ argenti põdo millia CCCXX, auri LXXXII põdo, aureæ coronæ LXVII.) Quantũ ad argentũ attinet, exiguũ est quod Terẽtius in ærarium intulit, præ eo quod scriba locuples de suo adiecit, non minus liberalis in auro coronario. Credibilior summa est in manu scriptis codicibus. Translatũ argenti pondo IX millia CCCXX, auri LXXX pondo, & duæ coronæ aureæ põdo LXVII. Quatuor legiones cõsules, quinta.) Lege IIII legiones consulibus, quæ quina. & naualibus socijs ciuibus Ro. non ciuiũ Ro. In præsentia dat ei omnia mandata.) Omnia redundat. Aliquãto pòst, fuga per Pæoniã præparata arguebatur, nõ arguebant. Paulus prorogato cõsulari imperio.) Legendũ, prorogato ex cõsulatu imperio. Et post aliquam multos uersus pro, cuiusq; ad Gallicũ sinum: Matienoq; cuius ad Gallicũ sinum. Mox non est legendum

gendū:erumpere extraordinarijs cohortibus à porta iussit:sed,extraordinaria porta. Sic enim constabit quatuor portarum numerus:ut sint duæ principales,una quæstoria, & quarta hæc ipsa extraordinaria. Quem scrutantes antea in deuios saltus.) Tollenda est præpositio in. Paulo pòst pro, quia creditur Pythagoræ:lege,qua creditur.& ibidem, accommodata fide, pro accōmodat fidem. Ac mox:pleraq; dissoluendarum religionum esse,non paulò elegantius quàm ad dissoluendas religiones.Et non multo post lege addendo,igne à uictimarijs facto. Ad castra hostium speculatum misit,ut uiseret.)Plus uerborum habēt hic nostra exemplaria. Misit proximè succedere ad uallum iussum:ut &c. Aliquanto post legendum, castra amissa esse, & tum cum maximè ardere, non arderent,ut est in uulgatis editionibus,distinctione etiam confusa.Ibidem,clamor accidebat,non accendebat. Tria millia peditum, quibus data quinquagena iugera,cēturionibus centena.) Vetus scriptura:tria millia peditum quinquagena iugera, centuriones centena,centena quadragena equites acceperūt. Quæ cum ita sint,ego tamen hæc prædico. P C.) Antiqui codices:ego iam hinc prædico. Mox adde infinitiuum uerbum scire. eius esse dicere, qui scire possit:& ibidem,illud exploratum,non illos.Iidem codices paulo pòst habent,ornari prouincias,non armari. Cum uim deditis remisisset admonens.) In archetypo est,cum bis deditis rem esse admonens.Id qui legere non potuit,ob characterū formas ut opinor nostro seculo ignotiores,male diuinando sensum uitiauit:atq; idem ferè ex eadem causa in cæteris accidit, quæ deinceps usq; ad finem libri indicabuntur. In partibus extremis iam oppugnabantur.)Iam pugnabatur,illic scriptū est.Et proximè sequenti uersu egregiè legiones,non tertiæ legionis. Remitteret quæ ei datæ sunt à consule ad P.Manlium in Hispaniam ulteriorem milites deferri iussit,ad signa redire.) Non erat opus asterisco, si acrius oculos atq; animum aduertere non piguisset.Scriptū enim est hoc modo.Literæq; ei datæ sunt à C O S. ad P.Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ.Milites iussi ad signa redire.Et proximo uersu est in eum annum,non eum annum.Et C O S. iussus,non iussit. Duronius qui Pr. anno superiore ex Illyrico cum X nauibus inde,in portu Brundusino relictis nauibus,cum uenisset Ro.) Et hic ab archetypo discessum est,quod sic habet.Duronius, qui Pr. anno superiore ex Illyrico cum X nauibus Brūdusium redierat,inde in portu relictis nauibus cum uenisset Rom. Et paulo pòst pro,recusante quod sibi faceret:illic est,recusantiq; id facere. Pōtifex in locum eius L. Acilius cooptatus. Q. Fuluius Flaccus ante pontificem maximum Aemylius Lepidus.) Archetypi scriptura:Pontifex in locum eius à collegio cooptatus Q. Fuluius Flaccus:in pontificem maximum Aemylius Lepidus. Libro nono per occasionem deprauatæ scripturę indicauimus Seruilium hunc Crasso in eo sacerdotio successisse. Cōfer locum hunc cum illo,agnosces utrobiq; germanam lectionem. Et paulò pòst pro,urbem ingressus est uectus,illic legitur,urbem est inuectus. Ibidem non, nummū cētum septuaginta tres ducentos.sed,centum septuaginta tria millia,ducentos. Neq; quingenti sunt diuisi,sed quinquageni.Et mox non est,qui à ternis ad quaternos,sed,qui alternis quaternos. Et nos à uobis admonefieri,non uos à nobis debere.)Pro admonefieri illic est,admoneri & regi. Si Gracchus maius sibi bellū esset,in ultima Celtiberiæ penetraret. Mundā ui cepit urbem, primo agressos nocte. Acceptis deinde ex improuiso obsidibus,& castella oppugnare,pręsidioq; imposito deinde agros urere.) Hic pręter alia uitia ordo quoq; multipliciter luxatus est.Rectius legetur hoc modo: Gracchus,quod maius ibi bellū esset,in ultima Celtiberię penetrauit. Mundā urbē primū ui cepit, nocte ex improuiso aggressus. Acceptis deinde obsidibus,præsidioq; imposito, castella oppugnare,agros urere. Non dissimulantiū rebellaturos esse.)In archetypo est, non dissimulantium bellaturos, si uires essent. Fulmina etiam sic undiq; micabant, ut lucere uiderentur corpora.)Pro lucere peti habet archetypon,Postremò pro tum firma re tres, dum firmaret res, legendum.

ANNOTATIONVM SIGISMVNDI GELENII IN QVARTAM DECADEM FINIS.

L. FLORI EPITOME HISTORIARVM TITI LIVII PATAVINI

LIBRI PRIMI.

DVENTVS Aeneæ in Italiam, & res ab eo gestę, Ascanij regnum, Albæ & Syluij Aeneę, ac deinceps Syluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte cōpressa, nati Romulus & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo cōdita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui feretrio lata. In curias populus diuisus. Fidenates & Veientes uicti. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit. Iano templum constituit, eiusq; portam, pacatis omnibus circa populis, primus clausit: cum dea Aegeria sibi cōgressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus hostilius Albanos bello petijt. Post hæc trigeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine absumptus est. Ancus Martius cęrimonias à Numa institutas renouauit: Latinis uictis, & ad ciuitatem ascitis mōtem Auentinum assignauit. Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupauerāt, diruit: pōtem Sublicium in Tyberi fecit: Ianiculū collem urbi addidit: fines imperij protulit. Ostiam cōdidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Cētum additis patrum numerum auxit, Latinos subegit, circum designauit, ludos edidit. Sabinorum bello petitus, equitum cēturias ampliauit. Tentādæ scientiæ causa Accij Nauij auguris, cōsuluisse fertur: an id de quo cogitaret, effici posset: quod cum ille fieri posse respōdisset, iussisse eum nouacula cotem præcidere, idq; protinus factum. Sabinos præterea acie uicit, urbem muro circumdedit, cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua Corniculana, cui puero in cunis posito caput arsisse traditum est: Veientes atq; Hetruscos prælio fudit: censum primus omnium egit, lustrum cōdidit, classes centuriasq; descripsit. Pomœrium protulit: colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit: templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio socero, inuasit regnum. quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit, Turnum Herdonium fraude interemit: bellum cum Volscis gessit, & ex eorū præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere, quorum aræ moueri non potuerūt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & cōsulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ: dictum est, eum regnaturum, qui primus matrem osculatus esset. quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur: Iunius Brutus qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit, & terram osculatus est. idq; factū eius euentus rei comprobauit. nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum adduxisset, ad ultimum propter expugnatam nocturna ui à Sex. filio eius Lucretiæ pudicitiā, quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uiro Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maximè expulsus est: cum regnasset annos uigintiquinq;. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

LIBRI II

BRutus iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum. Tarquiniū Collatinū collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coēgit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere: bona regū diripi iussit: agrum Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq; & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis Veien-

Veientium & Tarquiniorum copijs bellum intulerant, exercitũ duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annũ luxerunt. L. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad Ianiculum uenisset, ne Tyberim transiret, uirtute Coclitis Horatij prohibitus est. qui dum alij pontem Subliciũ rescindunt, solus Hetruscos sustinuit, & ponte rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterum accessit uirtutis exemplum à Mutio. qui cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quem regem esse putabat: comprehensus, impositam altaribus manũ, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est: dixitq; tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis: quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellũ omisit, acceptis obsidibus. ex quibus uirgo una Clœlia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit, & cũ reddita esset, à Porsena honorificè remissa, equestriq; statua donata est. Appius Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut essent triginta una. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem Aulus Posthumius dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenij Agrippę à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinq; creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est uirtute & opera Cn. Martij, qui ob hoc Coriolanus uocatus est. Titus Latinius uir de plebe, cum in uisu admonitus esset, ut de quibusdã religionibus ad senatũ perferret, & neglexisset: amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatũ lectica, eadem illa indicauerat, usu pedum recepto, domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primò admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret: Veturia mater, & Volumnia uxor, impetrauerunt ab eo ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est necatusq;. Oppia uirgo uestalis ob incestũ uiua defossa est. Cum uicini hostes Veientes incommodi magis quàm graues essent: familia Fabiorum id bellum gerendũ depoposcit, misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad unum ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relicto. Res præterea aduersum Volscos & Aequos & Veientes, & seditiones inter patres plebemq; continet. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatũ esset, decimum quemq; militum fuste percussit.

LIBRI III

Seditiones de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum: cæsis ijs receptum est. Census bis actus est: priore lustro censa sunt ciuium capita centum quatuor & uiginti millia, CCXIIII. præter orbos orbasq;: sequenti. CXXXII millia, CCCCXIX. Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad bellum gerendum accersitus est. Is uictos hostes sub iugum misit. Tribunorum pleb. numerus ampliatus est, ut essent decem: XXXVI anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis atticis legibus, ad constituendas eas, proponendasq; decemuiri pro cõsulibus sine ullis alijs magistratibus creati, altero & trecentesimo anno, quàm Roma condita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros trãslatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, cum modeste se in honore gessissent: & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum detinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Appij Claudij. qui cum in amorem uirginis incidisset: summisso qui eam in seruitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret: cũ aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stuprũ illaturi ueniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata montem Auentinum occupauit, coëgitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex qui

bus Appius, & unus collegarum, qui præcipuè pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos & Volscos & Aequos prosperè gestas continet, & parum honestum populi Romani iudiciũ. qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

LIBRI IIII

Lex de connubio patrum & plebis, contentione magna patribus repugnantibus, perlata est à trib. plebis. Aliquot annis res populi Romani domi militiæq; per hoc genus magistratus administratæ sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinis Romani populi iudicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Melius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans à Caio Seruilio Hala magistro equitũ iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index boue aurata donatus est.

Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniã ob Rempublicã occubuerant, statuę in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemylius dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactę, eoq; coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates cum defecissent à populo Romano, à Mamerco Aemylio dictatore uicti sunt: & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatẽ ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes continet.

LIBRI V

In obsidione Veiorum tabernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentiũ non dari plebi nec per hyemẽ militiæ requiem. Equites tum primũ equis suis merere cœperunt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset: uates qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit, simulachrum Romam transtulit, decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimq; deditione facta, Faliscorum uictoriam iustitia consecutus est.

Cum alter ex censoribus, Iulius decessisset, in locum eius M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniã eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio trib. ple. dicta esset, in exilium abijt. Cum Senones Clusium obsiderent, & legati à senatu missi ad componendum inter eos & Clusinos pacem, pugnãtes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent, hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt: fusisq; ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium, in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorũ quos quisq; gesserat, in uestibulis ædium sedentes occiderunt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summũ euasissent: proditi clangore anserũ, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter famẽ Romanis despõdere, ut mille pondo auri darent, & hoc pretio finem obsidionis emerẽt. Furius Camillus dictator absens creatus inter pẽdendum aurum cum exercitu uenit: & Gallos post sextum mensem urbe expulit, ceciditq;. Aedes Ioui Capitolino facta, quo loco ante urbem captam uox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam & dirutam urbem. quod consilium Camillo autore discussum est. Mouit populum uocis quoq; omen ex cẽturione auditæ. qui cum in forum uenisset, manipularijs suis dixerat: sta miles, hic optimè manebimus.

LIBRI VI

Res aduersus Aequos & Volscos & Hetruscos prosperè gestas cõtinet. Quatuor tribus additæ sunt, Stellatina, Sabbatina, Prometina, Arniensis. M. Manlius qui Capitolium à Gallis defenderat, cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S C factum est, ne cui de Mãlia

gente

gente Marco cognomen esset. C. Licinius & L. Sextius tribuni pl. legem promulgarunt, ut consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum ijdem tribuni pl. per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex, ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

LIBRI VII

Duo noui magistratus adiecti sunt, prætura & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit, eamq; insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium & finis cum per nouas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à Marco Pomponio trib. pl. propter delectum acerbè factum, & ob T. Manlium filium relegatum sine ullo crimine: adolescẽs ipse, cuius relegatio patri obijciebatur, uenit in cubiculum tribuni, strictoq; gladio coëgit in uerba sua iurare, non perseueraturum se in accusatione, tũc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem uoraginẽ urbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit, eaq; expleta est. Manlius adolescẽs, qui patrem à tribunitia uexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamẽ descendit, eiq; occiso torquem aureum detraxit, quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pontina & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentorũ iugerum agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallum, à quo prouocatus erat, insidente galea coruo, & unguibus rostroq; infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, cõsulq; proximo anno creatus est ob uirtutem, cum XXIII haberet annum. Amicitia cum Carthaginiensibus iuncta. Campani cum urgerentur à Samnitibus bello, auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent, urbem atq; agros populo Ro. dediderunt. ob quam causam ea quæ populi Rom. facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio cos. exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est, qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sederant, occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit, ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites Romanos qui Capuæ in præsidio erant relicti, cum de ea occupanda urbe conspirassent, & detecto cõsilio, metu supplicij à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilio suo eos à furore reuocauerat, patriæ restituti sunt.

LIBRI VIII

Latini cum Cãpanis defecerunt, & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt, ut si pacem habere uellent, alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prętor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur. T. Manlius cos. filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos, quamuis prosperè pugnasset, securi percussit. Laborantibus Ro. P. Decius tunc cum Mãlio cos. deuouit se pro exercitu, & cõcitato equo cũ in medios hostes se intulisset, interfectus morte sua Romanis uictoriã restituit. Latini in deditionem uenerunt. T. Manlio in urbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minucia uirgo uestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidum Cales Colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deducta est. Veneficium complurium matronarum deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de ueneficio tunc primũ cõstituta est. Priuernatibus cum rebellassent, uictis ciuitas data est. Palæpolitani uicti bello, & obsidione in deditionem uenerunt. Q. Publio qui eos obsederat, primum imperium prolatum, & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter L. Papyrij creditoris libidinem, qui C. Publio debitori suo stuprum inferre uolu erat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbẽ ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius mgister equitũ occasione rei bene gerẽdæ inuitatus, cõtra edictũ eius præliatus est, qui prosperè aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitũ suppliciũ sumpturus uideretur: Fabius Romam profugit, & cum causa patrũ proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prosperè gestas continet.

LIBRI IX

Titus Veturius, & Sp. Poststumius, apud Caudinas furcas deducto in locũ iniquũ exercitu, nulla cum spes euadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitũ abduxerũt, ut omnes sub iugum mitterentur. ijdemq; autore Sp. Posthumio COS. qui in senatu suaserat: ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur: cum duobus trib. plebis, et omnibus qui per fœdus spoponderant, dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multo postea fusis à Papyrio Cursore Samnitibus & sub iugum missis, receptisq; sexcẽtis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina & Falerina. Suessa & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquã Claudiam perduxit: uiam strauit, quæ Appia uocata est: Libertinorum filios in senatum legit. ideoq; quoniam is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt, quemadmodum antè per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Aequos & Samnites quibus fœdus erat restitutum, prosperè gestas continet. Flauius scriba Libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus. quæ cum comitia & campum turbaret, & in ijs propter nimias uires dominaretur, à Q. Fabio cẽsore in quatuor tribus redacta est: eaq; res Fabio Maximo nomen dedit.

LIBRI X

Coloniæ deductæ sunt Sora & Alba & Carseoli. Marsi in deditionem accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est, ut essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio COS. tunc primũ lata est. Duæ tribus adiectæ sunt, Aniensis & Terentina. Sãnitibus bellum indictum, & aduersus eos prosperè pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos P. Decio & Q. Fabio ducibus pugnaretur, Romanusq; exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris, deuouit se pro exercitu, & morte sua uictoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurãdo adstrictus fuerat, quo maiore constantia uirtute in aciem descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexaginta duo millia. & trecenta uigintiduo.

EPITOMES PRIMAE DECADIS FINIS.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMAE LIBER PRIMVS.

ACTVRVS'ne operæpretium sim, si à primordio urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim. quippe qui cum ueterem, tum uulgatam esse rem uideam: dum noui semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credunt. Vtcunq; erit, iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro uirili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me consoler. Res est præterea & immensi operis, ut quæ supra septingentesimũ annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initijs eò creuerit, ut iam magnitudine laboret sua: & legentium plerisq; haud dubito, quin primæ origines proximaq; originibus, minus præbitura uoluptatis sint, festinãtibus ad hęc noua, quibus iam pridem præualentis populi uires se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc quoq; laboris præmium petam, ut me à cõspectu malorum quæ nostra tot per annos uidit ætas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, & si non flectere à uero, solicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendamúe urbem, poëticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc uenia antiquitati, ut miscendo humana diuinis, primordia urbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre autores: ea belli gloria est populo Romano, ut cum suum conditorisq; sui parentem Martem potissimum ferat: tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, utcunq; animaduersa aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat animum, quæ uita, qui mores fuerint: per quos uiros, quibusq; artibus, domi militiæq;, & partum & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina, uelut dissidentes primo mores sequatur animo: deinde ut magis magisq; lapsi sint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hęc tempora quibus nec uitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuæq; Reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod uites. Cæterum aut me amor negotij suscepti fallit, aut nulla unquam Respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam seræ auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit: adeò quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes uoluptates desiderium per luxum atq; libidinem pereundi perdendiq; omnia inuexere. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan necessariæ erunt: ab initio certe tantę ordiendæ rei absint, cum bonis potius ominibus, uotisq; ac precationibus deorum dearumq;, si ut poëtis nobis quoq; mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tanti operis successus prosperos darent.

AM PRIMVM omnium satis constat, Troia capta in cæteros sæuitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoreq;, & uetusti iure hospitij, & quia pacis reddendæq; Helenæ semper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde uarijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducem rege Pylemene ad Troiam amisso, quærebant: uenisse in intimum maris Adriatici sinum: Euganeisq; qui inter mare alpesq; incolebant, pulsis, Henetos Troianosq; eas tenuisse

terras.& in quem primum egressi sunt locum, Troia uocatur: pagoq; inde Troia nomen est, gens uniuersa Veneti appellati. Aeneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primo in Macedoniam uenisse: inde in Siciliam quærentem sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse. Troia & huic loco nomen est: ibi egressi Troiani, ut quibus ab immenso propè errore nihil præter arma & naues superesset, cum prædam ex agris agerent: Latinus rex Aboriginesq; qui tum ea tenebant loca, ad arcendam uim aduenarũ armati ex urbe atq; agris cõcurrunt. Duplex exinde fama est. alij prælio uictum Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alij cum instructæ acies constitissent, priusquam signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemq; aduenarum euocasse ad colloquium: percunctatum deinde qui mortales essent? unde? aut quo casu profecti domo? quidúe quærentes in agrum Laurentem exissent? Postquàm audierit multitudinem Troianos esse: ducem Aeneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, sedem, condendæq; urbi locum quærere: & nobilitatem admiratum gentis uiriq;, & animum uel bello uel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse fœdus, filia Aeneæ in matrimonium data. ea res utiq; Troianis spem affirmat tandem stabili certaq; sede finiendi erroris. Oppidum cõdunt. Aeneas ab nomine uxoris Lauinium appellat. breui stirps quoque uirilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Troianiq; simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneæ fuerat: prælatum sibi aduenam ægrè patiens, simul Aeneæ Latinoq; bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt. uicti Rutuli: uictores Aborigines Troianiq; ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutuliq; diffisi rebus, ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumq; eorum regem confugiũt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime lætus nouæ origine urbis, & tum nimio plus quàm satis tutum esset accolis rem Troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem ut animos Aboriginum sibi cõciliaret, ne sub eodem iure solum, sed etiam nomine omnes essent: Latinos utranq; gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis studio, ac fide erga regem Aeneam cessere. fretusq; his animis coalescentium in dies magis duorum populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, ut iam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset: tamen cum mœnibus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Aeneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. Situs est, quemcunque eum dici ius fasq; est, super Numicum flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius Aeneæ filius erat, tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit. tantisper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res latina & regnum auitum, paternumq; puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam ueterem pro certo affirmet) hiccine fuerit Ascanius: an maior quàm hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesq; inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens autorem nominis sui nuncupat. is Ascanius, ubicunque, & quacunque matre genitus (certe natum Aenea constat) abundante Lauinij multitudine, florentem iam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, seu nouercæ reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condidit. quę ab situ porrectæ in dorso urbis longa Alba appellata. Inter Lauinium & Albam longam coloniam deductam triginta fermè interfuere anni. tantum tamen opes creuerant, maxime fusis Hetruscis: ut ne morte quidem Aeneę, nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentumq; primum puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Hetruscíq;, aut ulli alij accolæ ausi sint. Pax ita conuenerat, ut Hetruscis Latinisq; fluuius Albula, quem nunc Tyberim uocant, finis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis natus. is Aeneam Syluium creat. is deinde Latinum Syluium. ab eo coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati. mansit Syluius postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba

Atys

Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ urbis cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atq; Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum uetustum syluiæ gentis legat. plus tamen uis potuit, quàm uoluntas patris, aut uerecundia ætatis. pulso fratre Amulius regnat. addit sceleri scelus. stirpem fratris uirilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per speciem honoris, cum uestalem eam legisset, perpetua uirginitate spem partus adimit. Sed debebatur (ut opinor) fatis tantæ origo urbis, maximiq; secundum deorum opes imperij principium. ui compressa uestalis cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia deus autor culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. sed nec dij, nec homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia uindicant. sacerdos uincta in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sortè quadam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri usquam ad iusti cursum poterat amnis, & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita uelut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, ubi nunc ficus ruminalis est (Romularem uocatam ferunt) pueros exponunt. uastæ tum in ijs locis solitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus, qui circà sunt, ad puerilem uagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeò mitem præbuisse mammas: ut lingua lambentem pueros magister regij pecoris inuenerit: (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ uxori educandos datos. Sunt qui Laurentiam uulgato corpore lupam inter pastores uocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati. cum primum adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, uenando peragrare saltus. hinc robore corporibus animisq; sumpto, iam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetum facere, pastoribusq; rapta diuidere: & cum his, crescente in dies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & à Palanteo urbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, ut nudi iuuenes Lycæum Pana uenerantes, per luxum atque lasciuiam currerent. quem Romani deinde uocarunt Inuum. huic deditis ludicro, cum solenne uotum esset: insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cum Romulus ui se defendisset, Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse ultro accusantes. crimini maximè dabant in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari. nam & expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior uenit. ita metu subactus Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in custodia Remum haberet: audissetq; geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minimè seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoq; eodem peruenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad uim apertam par) sed alijs alio itinere iussis certo tempore ad regiam uenire pastoribus, ad regem impetum facit. & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse urbem atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes uidit: extemplo aduocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seq; eius autorem ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent: secuta ex omni multitudine consentiens uox ra-

tum nomen imperiumq; regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumq; cupido cœpit, in ijs locis ubi expositi, ubiq; educati erant, urbis condendæ. & supererat multitudo Albanorum Latinorumq;. ad id pastores quoq; accesserat, qui omnes facilè spem facerent: paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea urbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis uerecundia discrimen facere posset: ut dij in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent qui nomen nouæ urbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. priori Remo augurium uenisse fertur, sex uultures. iamq; nuntiato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrunq; regem sua multitudo consalutauerat. tempore illi præcepto, at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi certamine irarum ad cædem uertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est: ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros: inde ab irato Romulo, cum uerbis quoq; increpitans adiecisset: sic deinde, quicunq; alius transiliet mœnia mea: interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: cōdita urbs conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus, muniit. sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorāt, ac propè Tyberim fluuium, quà præ se armentum agens nando traieceratt: loco herbido, ut quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum uia procubuisse. ibi cū eum cibo uinoq; grauatum sopor oppressisset: pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam uellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa uestigia quærentem dominum eò deductura erant: auersos boues eximium quenque pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus, cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam: si fortè eo uestigia ferrent. quæ ubi omnia foras uersa uidit, nec in partem aliam ferre: confusus atque incertus animi ex loco infesto agere porrò armentum occœpit. Inde cum actæ boues quædam ad desiderium (ut fit) relictarum mugissent: reddita inclusarum ex spelunca boum uox Herculem conuertit. quem cum uadentem ad speluncam Cacus ui prohibere conatus esset: ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, autoritate magis quàm imperio regebat loca: uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines: uenerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gentes fuerant. is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus facinorisq; causam audiuit: habitum formamq; uiri aliquantum ampliorem augustioremq; humana intuens, rogitat, qui uir esset? ubi nomen patremq; ac patriam accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit. te mihi mater ueridica interpres deûm aucturum cœlestium numerum cecinit: tibiq; aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens maximam uocet, tuoq; ritu colat. Dextra Hercules data accipere se omen, impleturumq; fata, ara condita atq; dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemq; Potitijs ac Pinarijs, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factum. Fortè ita euenit, ut Potitij ad tempus præsto essent, ijsq; exta apponerentur: Pinarij extis adesis ad cæteram uenirent dapem. inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne extis solennibus uiscerentur. Potitij ab Euandro edocti antistites sacri eius per multas ætates fuerant, donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorum interijt. Hæc tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis rite perpetratis, uocataq; ad concilium multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperij fecisset, cum cætero habitu se augustiorem, tum maximè lictoribus duodecim sumptis fecit. alij ab numero auium quæ

augurio

augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. me haud pœnitet eorum sententiæ esse: quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est numerum quoque ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs munitionibus, alia atque alia appetendo loca: cum in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat, munirent. deinde, ne uana urbis magnitudo esset: adijciendæ multitudinis causa, uetere consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem consciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit. eo ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarũ rerum perfugit. idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud pœniteret, cõsilium deinde uiribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certè ab honore, patricijque progenies eorum appellati. Iam res Romana adeò erat ualida, ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset. sed penuria mulierum hominis ætatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit: qui societatem connubiumque nouo populo peterent. Vrbes quoque, ut cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua uirtus ac dij iuuent, magnas opes magnumque nomen sibi facere. satis scire origini Romanæ & deos affuisse, & non defuturam uirtutem. proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benigne legatio audita est: adeò simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentẽ molem sibi ac posteris suis metuebant. à plerisque rogitantibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent? id enim demum compar connubium fore. Ægre id Romana pubes passa: & haud dubie ad uim spectare res cœpit. cui tempus locumque aptum ut daret Romulus ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia uocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet. quãtoque apparatu tum sciebant aut poterãt, concelebrant: ut rem claram expectatamque facerent. Multi mortales conuenêre studio etiam uidendæ nouæ urbis. maximè proximi quique, Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac cõiugibus uenit. inuitati hospitaliter per domos, cum situm mœniaque & frequentem tectis urbem uidissent: mirantur tam breui rem Romanã creuisse. Vbi spectaculi tempus uenit, deditæque eò mentes cum oculis erant: tum ex composito orta uis: signoque dato iuuentus Romana ad capiendas uirgines discurrit. magna pars fortè ut in quem quæque inciderat, raptæ. quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longè ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Talassij cuiusdam raptam ferunt: multisque sciscitantibus cuinam eam ferrent, identidem, ne quis uiolaret, Talassio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc uocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes uirginum profugiunt, incusantes uiolati hospitij fœdus, deumque inuocantes, cuius ad solenne ludosque per fas ac fidem decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor. sed ipse Romulus circumibat docebatque, patrum id superbia factum. qui connubium finitimis negassent. illas tamen in matrimonio in societate fortunarum omnium ciuitatisque, &, quo nihil carius humano generi sit, liberûm fore. mollirent modò iras, & quibus sors corpora dedisset, darent animos. sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam: eoque melioribus usuras uiris, quòd annixurus pro se quisque sit, ut cum sua uice functus officio sit: parentum etiam patriæque expleat desiderium. accedebant blanditiæ uirorum factum purgantium cupiditate atque amore: quæ maximè ad muliebre ingenium efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maximè sordida ueste, lachrymisque & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur undique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quod maximum Tatij nomen in his regionibus erat, cõueniebant. Ceninenses Crustuminique & Antemnates erant, ad quos eius in

iuriæ pars pertinebat: lente agere ijs Tatius Sabiniq́; uisi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. nec Crustumini quidem atque Antemnates pro ardore iraq́; Ceninensium satis se impigre mouent. ita per seipsum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit: sed effuse uastantibus fit obuius cum exercitu Romulus, leuiq́; certamine docet uanam sine uiribus iram esse: exercitum fundit fugatq́;, fusum persequitur: regem in prælio obtruncat & spoliat: duce hostium occiso, urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto, ipse cum factis uir magnificus, tum factorũ ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa fabricato ad id aptè ferculo gerens in Capitolium ascendit: ibiq́; ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines, cognomenq́; addidit deo: Iupiter feretri, inquit, hæc tibi uictor Romulus rex regia arma fero, templumq́; ijs regionibus quas modo animo metatus sum, dedico: sedem opimis spolijs quę regibus ducibusq́; hostiũ cæsis me autorem sequentes posteri ferent. Hæc templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est. ita deinde dijs uisum. nec irritam conditoris templi uocem esse, qua laturos eò spolia posteros nuncupauit: nec multitudine cõpotum eius doni uulgari laudem. bina postea inter tot annos, tot bella opima parta sunt spolia. adeò rata eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. raptim & ad hos Romana legio ducta palantes in agris oppressit. fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum, dupliciq́; uictoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata, orat ut parentibus earum det ueniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere cõcordia posse. facilè impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes. ibi minus etiam quòd alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. utroq́; coloniæ missę, plures inuẽti, qui propter ubertatem terræ in Crustuminiũ nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est à parentibus maximè ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum, multoq́; id maximum fuit. nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellum prius quàm intulerunr: consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. aquã forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. accepti obrutam armis necauere: seu ut ui capta potius arx uideretur, seu prodendi exempli causa: nequid usquam fidum proditori esset. additur fabulæ, quod uulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosq́; magna specie annulos habuerint: pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent. eo scuta illi pro aureis donis cõgesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, decreto arma petisse dicant: & fraude uisam agere, sua ipsam peremptã mercede. tenuere tamen arcem Sabini. atque inde postera die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter palatinum capitolinumq́; collem campi est, complesset: nõ prius descenderunt in ęquum, quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes utrinq́; pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. hic rem romanam iniquo loco ad prima signa animo atq́; audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies: fusaq́; est ad ueterem portam palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter tuis, inquit, iussus auibus hic in palatino prima urbi fundamenta ieci. arcem iam scelere emptam Sabini habent. inde huc armati superata media ualle tendunt. at tu pater deûm hominumq́;, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamq́; fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimẽtum sit posteris, tua præsenti ope seruatam urbem esse, uoueo. Hæc precatus, ueluti sensisset auditas preces: hinc, inquit, Romani Iupiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam iubet. restitere Romani, tanquam cœlesti uoce iussi. ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spatium est. nec procul iam à porta palatij erat, clamitans. uicimus perfidos hospites, imbelles hostes. iam sciunt longè aliud esse uirgines rapere, aliud pugnare cum uiris. in eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetũ facit. ex equo tum forte Metius pu-

tius pugnabat: eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur. & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit. auerteratq; ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quidem annuentibus ac uocantibus suis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani Sabiniq; in media conualle duorum montium redintegrant prælium. sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat: crinibus passis scissaq; ueste, uicto malis muliebri pauore, ausæ se inter tela uolantia inferre: ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc uiros orantes, ne se sanguine nefando soceri generiq; respergerent: ne paricidio macularent partus suos: nepotum illi, liberûm hi progeniem. si affinitatis inter uos, si connubij piget, in nos uertite iras. nos causa belli, nos uulnerum ac cædium uiris ac parentibus sumus. melius peribimus, quàm sine alteris uestrum uiduæ, aut orbæ uiuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. silentium & repentina fit quies. inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed ciuitatem unam ex duabus faciunt: regnum consociant, imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati. monimentum eius pugnæ, ubi primum ex profunda emersus palude equum Curtius in uado statuit: Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repentè pax cariores Sabinas uiris ac parentibus, & ante omneis Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in curias triginta diuideret, nomina earum curijs imposuit. id non traditur, cum haud dubiè aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit: ætate, an dignitatibus suis uirorumúe, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati. Lucerum nominis & originis causa incerta est. inde non modo commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulsant. cumq; Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum, & preces plus poterant. igitur illorum pœnam in se uertit: nam Lauinij, cum ad solenne sacrificium eò uenisset, concursu facto interficitur. eam rem minus ægrè quàm dignum erat, tulisse Romulum ferunt: seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaque bello quidem abstinuit. ut tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisq; cedes: fœdus inter Romam Lauiniumq; urbes renouatum est. Et cum his quidem insperata pax erat, aliud multo propius, atque in ipsis propè portis bellum ortum. Fidenates nimis uicinas propè se conualescere opes rati, prius quàm tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. iuuentute armata immissa, uastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est. inde ad læuam uersi, quia dextra Tyberis arcebat: cum magna trepidatione agrestium populantur. tumultusq; repens ex agris in urbem illatus pro nuntio fuit. excitus Romulus (neq; enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus omnibus copijs, partem militum locis circa densa obsita uirgulta obscuris subsidere in insidijs iussit. cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso & minaci genere pugnæ obequitando ipsis propè portis hostem exciuit. fugæ quoq; quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. & cum uelut inter pugnæ fugæq; consilium trepidante equitatu pedes quoque referret gradum, plenis repentè portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendiq; trahuntur ad locum insidiarum. inde subito exorti Romani transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum qui in præsidio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius penè quàm Romulus, quiq; cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga uertunt: multoq; effusius, quippe uera fuga, qui simulantes pauloantè secuti erant, oppidum repetebant. non tamen eripuere se hosti. Hærens in terga Romanus, prius quàm fores portarum obijcerentur, uelut agmine uno irrumpit. Belli Fidenatis contagione iritati Veientiũ animi, & consanguinitate, nam Fidenates quoq; Hetrusci fuerunt: & quòd ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimu-

labat. in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis quàm iusti more belli. Itaque non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Veios rediere. Romanus contra, postquam hostem in agris non inuenit: dimicantioni ultimæ instructus intentusq;, Tyberim transit. quē postquàm castra ponere, & ad urbem accessurū Veientes audiuere: obuiam egressi, ut potius acie decernerent, quàm inclusi de tectis mœnibusq; dimicarent. ibi uiribus nulla parte adiutis, tantum ueterani robore exercitus rex Romanus uicit: persecutusq; fusos ad mœnia hostes, urbe ualida muris ac situ ipso munita abstinuit. agros rediens uastat, ulciscendi magis quàm prædæ studio. eaq; clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. agri parte multatis in centū annos induciæ datæ. Hæc fermè Romulo regnante domi militiæq; gesta. quorum nihil absonum fidei diuinæ originis, diuinitatisq; post mortem creditæ, fuit: non animus in regno auito recuperando, non condendæ urbis consilium, non bello ac pace firmandæ. ab illo enim profecto uiribus datis tantum ualuit, ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. multitudini tamen gratior fuit quàm patribus: longè antè alios acceptissimus militū animis. trecentosq; armatos ad custodiam corporis, quos celeres appellauit, nō in bello solum, sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cū ad exercitū recensendum concionē in campo ad Capræ paludem haberet: subitò coorta tempestas cū magno fragore tonitribusq; tam denso regem operuit nimbo, ut conspectum eius cōcioni abstulerit. nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die serena & tranquilla lux rediјt: ubi uacuam sedem regiam uidit: & si satis credebat patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella: tamen uelut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. deinde à paucis initio facto, deum deo natum, regem parentemq; urbis Romanæ saluere uniuersi Romulum iubent, pacem precibus exposcūt, uti uolens propitius suā semper sospitet progeniē. Fuisse, credo, tum quoq; aliquos, qui discerptū regem patrum manibus taciti arguerent: manauit enim hæc quoq;, sed perobscura fama. illam alterā admiratio uiri, & pauor presens nobilitauit. cōsilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. nanq; Proculus Iulius solicita ciuitate desiderio regis & infensa patribus, grauis, ut traditur, quāuis magnæ rei autor, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites parens urbis huius prima hodierna luce cœlo repente delapsus se mihi obuium dedit, cum perfusus horrore uenerabundusq; astitissem, petens precibus, ut contrà intueri fas esset: abi, nuntia, inquit, Romanis cœlestes ita uelle, ut mea Roma caput orbis terrarū sit. proinde rem militarē colant, sciātq; & ita posteris tradant: nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. hæc, inquit, locutus, sublimis abiјt.

Mirum, quantū illi uiro nuntiāti hæc fides fuerit: quamq; desideriū Romuli apud plebem exercitumq; facta fide immortalitatis, lenitū sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido uersabat. nec dum à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerāt factiones. inter ordines certabatur. oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatiј mortem ab sua parte non erat regnatū in societate æqua, possessionē imperiј amitterent, sui corporis creari regem uolebant. Romani ueteres peregrinum regem aspernabantur. in uariјs uoluntatibus, regem tamen omnes uolebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde patres incessit: ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circà ciuitatum iritatis animis uis aliqua externa adoriretur. & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere in animum inducebat. itaq; rem inter se centum patres decem decuriјs factis, singulisq; in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant. decem imperitabāt, unus cum insignibus imperiј & lictoribus erat. quinq; dierum spatio finiebatur imperiū, ac per omnes in orbem ibat: annuumq; interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoq; tenet nomen, interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutē: centum pro uno dominos factos. nec ultrà, nisi regem, & ab ipsis creatum uidebantur passuri. Cum sensissent ea moueri patres, offerendum ultrò rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, ut non plus darent iuris quàm detinerent. decreuerūt enim, ut cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres autores fierent. hodieq; in legibus magistratibusq;

rogandis

rogandis usurpatur idem ius, ui ademptum: priusquam populus suffragium ineat, in incer/
tum comitiorum euentum patres autores fiunt. Tum interrex concione aduocata, Quod
bonum, faustum felixq; sit, inquit, Quirites regem create. ita patribus uisum est. patres dein/
de, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, autores fient. Adeò id gratum
plebi fuit: ut, ne uicti beneficio uiderentur, id modò sciscerent iuberentq;, ut senatus decerne/
ret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia religioq; ea tempestate Numæ Pompilij erat. Curi/
bus Sabinis habitabat consultissimus uir, ut in illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini
atque humani iuris. Autorem doctrinæ eius, quia non extat alius, falsò Samium Pythago/
ram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ centum amplius post annos, in ultima Italiæ
ora circa Metapontum Heracleamq;, & Crotonem iuuenum æmulantium studia cœtus ha/
buisse cōstat. ex quibus locis, & si eiusdem ætatis fuisset: quæ fama in Sabinos, aut quo linguæ
commercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quoúe præsidio unus per tot gen/
tes dissonas sermone, moribusq; peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum
uirtutibus fuisse opinor magis: instructumq; non tam peregrinis artibus, quàm disciplina te/
trica, ac tristi ueterū Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito no/
mine Numæ patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto uide/
bantur: tamen neque se quisquam, nec factionis suæ alium, nec denique patrum aut ciuium
quenquam præferre illi uiro ausi, ad unum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum de
cernunt. Accitus, sicut Romulus augurato in urbe condenda regnum adeptus est, de se quo/
que deos consuli iussit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumq; sa
cerdotium fuit: deductus in arcem, in lapide ad meridiem uersus consedit. augur ad læuam e/
ius capite uelato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenēs: quem lituum
appellauerunt. inde ubi prospectu in urbem agrumq; capto, deos precatus, regiones ab orien
te ad occasum determinauit: dextras ad meridiem partes, læuasq; ad septentrionem esse di/
xit: signum contra quod longissimè conspectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læ
uam manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita. Iupiter pater, si
est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ esse, ut tua signa no/
bis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci. Tum peregit uerbis auspicia quæ mitti uellet.
quibus missis declaratus rex Numa de templo descendit. qui regno ita potitus, urbem nouā
conditam ui & armis, iure eam legibusq; ac moribus de integro condere parat. quibus cum
inter bella assuescere uideret non posse: quippe efferatis militia animis: mitigandum ferocem
populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis belliq;
fecit: apertus ut in armis esse ciuitatem, clausus pacatos circà omneis populos significaret. Bis
deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post punicum primum
perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati dij dederunt ut uideremus, post bellum Actia
cum ab imperatore Cæsare Augusto pace terra mariq; parta. Clauso eo, cum omnium
circà finitimorum societate ac fœderibus iunxisset animos: positis externorum periculorum
curis ne luxuriarent otio animi: quos metus hostium disciplinaq; militaris continuerat:
omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, deo/
rum metum inijciendum ratus est. qui cum descendere ad animos sine aliquo commento mi/
raculi non posset: simulat sibi cum dea Aegeria congressus nocturnos esse: eius se monitu,
quæ acceptissima dijs essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuique deorum præficere. atq;
omnium primum ad cursum lunæ in duodecim menses describit annum. quem, quia tricenos
dies singulis mensibus luna non explet: desuntq; dies solido anno, qui solstitiali circumagi/
tur orbe: intercalares mensibus interponendo ita dispensauit, ut uigesimoquarto quoq;
anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum omnium spatijs dies con/
gruerent. Idem nefastos dies fastosq; fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile fu/
turum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit. quanquam ipse plurima sacra ob/
ibat: ea maximè quæ nunc ad dialem flaminem pertinent. sed quia in ciuitate bellicosa plures
Romuli quàm Numæ similes reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regiæ uicis

desererentur

deſererentur, flaminem Ioui aſſiduum ſacerdotem creauit: inſigniq; eum ueſte, & curuli regia ſella adornauit. huic duos flamines adiecit: Marti unum, alterum Quirino. Virginesq; Veſtæ legit: Alba oriundum ſacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut aſſiduæ templi antiſtites eſſent, ſtipendium de publico ſtatuit: uirginitate alijsq; cærimonijs uenerabiles ac ſanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, tunicæq; pictæ inſigne dedit, & ſuper tunicam æneum pectori tegumen. cœleſtiaq; arma quæ ancilia appellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs ſolenniq; ſaltatu iuſſit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit: eiq; omnia exſcripta exſignataq; attribuit: quibus hoſtijs, quibus diebus ad quæ templa ſacra fierent: atq; unde in eos ſumptus pecunia erogaretur. cætera quoq; omnia publica priuataq; ſacra pontificis ſcitis ſubiecit: ut eſſet quò conſultum plebs ueniret: nequid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinosq; aſciſcendo turbaretur. nec cœleſtes modo cærimonias, ſed iuſta quoque funebria, placandosq; manes ut idem pontifex edoceret: quæq; prodigia fulminibus, alioue quo uiſu miſſa ſuſciperentur atq; curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumq; conſuluit augurijs quæ ſuſcipienda eſſent. ad hæc conſultanda procurandaq;, multitudine omni à ui & armis conuerſa, & animi aliquid agendo occupati erant: & deorum aſſidua inſidens cura, cum intereſſe rebus humanis cœleſte numen uideretur, ea pietate omnium pectora imbuerat: ut fides ac iuſiurandum propulſo legum ac pœnarum metu ciuitatem regerent. & cum ipſi ſe homines in regis, uelut unici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui antè caſtra, non urbem poſitam in medio ad ſollicitandam omnium pacem crediderant: in eam uerecundiam adducti ſunt, ut ciuitatem totam in cultum uerſam deorum, uiolari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco ſpecu fons perenni rigabat aqua. quò quia ſe perſæpe Numa ſine arbitris, uelut ad congreſſum deæ inferebat: camœnis eum lucum ſacrauit, quòd earum ſibi concilia cum coniuge ſua Ægeria eſſent. & ſoli Fidei ſolenne inſtituit. ad id ſacrarium flamines bigis curru arcuato uehi iuſſit, manuq; ad digitos uſq; inuoluta rem diuinam facere: ſignificantes fidem tutandam, ſedemq; eius etiam in dextris ſacratã eſſe. Multa alia ſacrificia, locaq; ſacris faciendis, quæ Argeos pontifices uocant, dedicauit. omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia uia, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt. Romulus ſeptẽ & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum ualida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hoſtilium nepotem Hoſtilij, cuius in infima arce clara pugna aduerſus Sabinos fuerat, regem populus iuſſit. patres autores facti. Hic non ſolum proximo regi diſſimilis, ſed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas uiresq;, tum auita quoq; gloria animum ſtimulabat. Seneſcere igitur ciuitatem otio ratus, undiq; materiam excitandi belli quærebat. Forte euenit, ut agreſtes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. imperitabat tum C. Cluilius Albæ. utrinq; legati ferè ſub idem tempus ad res repetendas miſſi. Tullus præceperat ſuis, ne quid prius quàm mandata agerent. ſatis ſciebat negaturum Albanum: ita piè bellum indici poſſe. ab Albanis ſocordius res acta. excepti hoſpitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis conuiuium celebrant. tantiſper Romani & res repetiuerant priores: & neganti Albano bellum in trigeſimum diem indixerant. Hæc renunciant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi poteſtatem quid petentes uenerint, facit. illi omnium ignari, primum purgando terunt tẽpus. Se inuitos quicquã, quod minus placeat Tullo, dicturos, ſed imperio ſubigi. res repetitum ſe ueniſſe: ni reddantur. bellum indicere iuſſos. Ad hæc Tullus, nuntiate, inquit, regi ueſtro: regem Romanum deos facere teſtes: uter prius populus res repetentes legatos aſpernatus dimiſerit, ut in eum omnes expetãt huiuſce clades belli. Hæc nuntiant domũ Albani. Et bellũ utrinq; ſumma ope parabatur, ciuili ſimillimũ bello, propè inter parentes natosq;, Troianã utranq; prolem, cum Lauiniũ ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorũ ſtirpe regũ oriundi Romani eſſent. Euentus tamen belli minus miſerabilem dimicationẽ fecit: quod nec acie certatũ eſt, & tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confuſi ſunt

si sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab urbe haud plus quinq; millia passuum locant, fossa circundant. fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoq; uetustate aboleuit. in his castris Clui/ lius Albanus rex moritur. dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus fe/ rox præcipuè morte regis, magnumq; deorum numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitās, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab statiuis exciuit Metium. ducit quàm pro ximè ad hostem potest. inde legatum præmissum nuntiare Tullo iubet, priusquam dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum, quę nihilo minus ad rem Ro manā quàm ad Albanam pertineant. haud aspernatus Tullus, tametsi uana afferebātur, suos in aciem educit. exeunt contrà & Albani. Postquàm instructi utrinq; stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi infit Albanus. Iniurias & non redditas res ex fœde re quæ repetitæ sunt: & ego regem nostrum Cluilium causam huiusce esse belli audisse uideor: nec te dubito Tulle eadem præ te ferre. sed si uera potius quàm dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperij duos cognatos uicinosq; populos ad arma stimulat. neq; recte, an perperā in/ terpretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit. me Albani gerēdo bello ducem crea/ uere. Illud te Tulle monitū uelim: hetrusca res, quāta circa nos teq; maximę sit, quo propiores uos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimū mari pollent. memor esto iam cùm signum pu/ gnæ dabis, has duas acies spectaculo fore: ut fessos confectosq;, simul uictorem ac uictum ag/ grediantur. Itaq; si nos dij amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperij ser uitijq; aleam imus: ineamus aliquam uiam, qua utri utris imperent, sine magna clade, sine mul to sanguine utriusq; populi decerni possit. Haud displicet res Tullo, quanquā tum indole ani/ mi, tum spe uictorię ferocior erat. Quærētibus utrinq; ratio initur, cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Forte in duobus tum exercitibus erāt trigemini fratres, nec ætate nec uiribus dispa res. Horatios Curiatiosq; fuisse satis constat, nec fermè res antiqua alia est nobilior. tamē in re tam clara nominū error manet, utrius populi Horatij, utrius Curiatij fuerint. autores utroq; trahunt. plures tamē inuenio, qui Romanos Horatios uocent. hos ut sequar, inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges, ut pro sua quisq; patria dimicent ferro. ibi imperiū fore unde ui/ ctoria fuerit. nihil recusatur, tempus & locus cōuenit. priusquā dimicarent, fœdus ictum inter Romanos & Albanos est his legibus, ut cuius populi ciues eo certamine uicissent, is alteri po/ pulo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia alijs legibus, cæterū eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus. nec ullius uetustior fœderis memoria est. fœcialis regem Tullum ita rogauit. Iubesné me rex cum patrepatrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege Sag/ mina, inquit, te rex posco. rex ait, puram tollito. fœcialis ex arce graminis herbam puram attu/ lit: postea regem ita rogauit. rex, facisné me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? ua sa comitesq; meos? Rex respondit. Quod sine fraude mea, populiq; Romani Quiritium fiat, facio. Fœcialis erat M. Valerius. is patrempatratū Sp. Fusium fecit, uerbena caput capillosq; tangens (paterpatratus ad iusiurandum patrandū, id est sanciendū fit) fœdus multisq; id uer/ bis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis, audi, in/ quit Iupiter, audi pater patrate populi Albani, audi tu populus Albanus: ut illa palàm prima postrema ex illis tabulis ceraue recitata sunt sine dolo malo: utiq; ea hic hodie rectissime in/ tellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defexit publico consi/ lio, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie fe/ riam: tantoq; magis ferito, quanto magis potes pollesq;. id ubi dixit, porcū saxo silice per/ cussit. Sua item carmina Albani, suumq; iusiurandum per suum dictatorē, suosq; sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, trigemini, sicut cōuenerat, arma capiūt. Cum sui utrosq; adhortaren tur: deos patrios, patriam ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantium uocibus in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrinq; pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis quàm curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum uirtute

atq;

atq; fortuna positum. itaq; ergo erecti suspensiq; in minime gratum spectaculum animo intenduntur. Datur signum: infestisq; armis, uelut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his nec illis periculum suum, sed publicum imperium seruitiumq; obuersatur animo, futuraq; ea deinde patriæ fortuna quam ipsi fecissent. Vt primo statim cōcursu increpuere arma, micantesq; fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe torpebat uox spiritusq;. Consertis deinde manibus, cum iam non motus tantum corporum, agitatioq; anceps telorum armorumq;, sed uulnera quoq; & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, uulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes uice unius, quem tres Curiatij circumsteterant. Forte is integer fuit, ut uniuersis solus nequaquā par, sic aduersus singulos ferox: ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam: ita ratus secuturos, ut quenq; uulnere affectum corpus sineret. Iam aliquantum spatij ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, cum respiciens uidet magnis interuallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. in eum magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, uti opem ferant fratri, iam Horatius cæso hoste uictor secundam pugnam petebat. tunc clamore qualis ex insperato pauentiū solet, Romani adiuuant militem suum: & ille defungi prælio festinat. Prius itaq; quàm alter qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iamq; æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec uiribus pares. alterum intactum ferro corpus, & geminata uictoria ferocem in certamen tertium dabant. alter fessum uulnere, fessum cursu trahens corpus, uictusq; fratrū ante se strage, uictori obijcitur hosti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans, duos, inquit, fratrū manibus dedi: tertium causam belli huiusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma gladiū superne iugulo defigit, iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis uertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. sepulchra extant, quo quisq; loco cecidit: duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam uersus, sed distantia locis, ut & pugnatū est. Priusquam inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti iuuentutem in armis habeat: usurum se eorū opera, si bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, trigemina spolia præ se gerens. cui soror uirgo, quæ desponsa uni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portam Capenā fuit: cognitoq; super humeros fratris paludamento sponsi quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in uictoria sua, tātoq; gaudio publico. Stricto itaq; gladio simul uerbis increpans trāsfigit puellam. Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum uiuiq;, oblita patriæ. Sic eat quæcunq; Romana lugebit hostem. Atrox uisum id facinus patribus plebiq;: sed recens meritum facto obstabat: tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratiq; ad uulgus iudicij, ac secundum iudicium supplicij autor esset: concilio populi aduocato, duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionē iudicent secundum legem, facio. lex horrendi carminis erat. Duumuiri perduellionem iudicent. si à duumuiris prouocarit, prouocatione certato. si uincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: uerberato uel intra pomœrium, uel extra pomœrium. Hac lege duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum condemnassent: tum alter ex his, P. Horati tibi perduellionem iudico, inquit. lictor colliga manus. accesserat lictor, inijciebatq; laqueū, tum Horatius autore Tullo clemente legis interprete, prouoco, inquit: ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio, maximè P. Horatio patre proclamante, se filiā iure cæsam iudicare. ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. orabat deinde, ne se, quem pauloante cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curatiorum fixa eo loco, qui nūc Pila Horatia appellatur, ostentans: hunccine, aiebat, quem modo decoratum ouantemq; uictoria incedentem uidistis Quirites, eum sub furca uinctum inter uerbera

& crucia

& cruciatus uidere potestis? quod uix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I lictor, colliga manus, quæ pauloantè armatæ imperium populo Rom. pepererunt. i caput obnube liberatoris urbis huius, arbori infelici suspende: uerbera uel intra pomœrium, modo inter illa pila, & spolia hostium: uel extra pomœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum. quò enim ducere hunc iuuenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta fœditate supplicij uindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animū: absolueruntq; admiratione magis uirtutis, quàm iure causæ. Itaq; ut cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per uiam tigillo, capite adoperto, uelut sub iugum misit iuuenem. id hodie publicè quoq; semper refectum manet: sororium tigillum uocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit. inuidia uulgi, quod tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, uanū ingenium dictatoris corrupit. &, quoniam recta consilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus, quàm uirium cernebat esse, ad bellum palàm, atq; ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus socijs cōsilij assumptis, pacto transitionis Albanorū, ad bellum atq; arma incitantur. Cum Fidenæ apertè desciscent, Tullus Metio, exercituq; eius ab Alba accito, contra hostes ducit. ubi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum, & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatum collocat. Albano nō plus animi erat, quàm fidei: nec manere ergo, nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit. inde ubi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem, fluctuansq; animo, ut tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, quà fortuna rem daret, eà inclinare uires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt. inde eques citato equo nuntiat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim uouit salios, fanaq; Pallori, ac Pauori. equitem clara increpans uoce, ut hostes exaudirent, redire in prælium iubet. Nihil trepidatione opus esse: suo iussu circunduci Albanorū exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat, ut hastas equites erigere iubeat. Id factū magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis albani exercitus intersepsit. qui uiderant: id, quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit: & audiuerant clara uoce dictum: & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis essent, latinè sciebant. Itaq; ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga uertunt. Instat Tullus, fusoq; Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò postquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæq; consiliū oppressi. non alia ante Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. contrà Tullus Metium benigne alloquitur. quod bene uertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, ut assolet, uocari ad concionem utrunq; exercitum iubet. præcones ab extremo orsi primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, ut regem Romanum concionantem audirent, proximi constitere. ex composito armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negotium erat, ut sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit. Romani, si unquam antè aliâs ullo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias ageretis, deinde uestræipsorum uirtuti, hesternum id prælium fuit. dimicatum est enim non magis cum hostibus, quam (quæ dimicatio maior, ac periculosior est) cum proditione ac perfidia sociorū. nam, ne uos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subière ad montes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperij simulatio fuit: ut nec uobis ignorantibus deseri uos, auerteretur à cer-

tamine animus: & hostibus circumueniri se ab tergo ratis, terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt, ut & uos, siquò ego inde agmen declinare uoluissem, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albaniꝙ ruptor. audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunsistunt. rex cætera, ut orsus erat, peragit. Quod bonum, faustum, fœlixꝙ sit populo Romano, ac mihi uobisꝙ Albani, populum omnem Albanum Romã traducere in animo est: ciuitatem dare plebi. primores in patres legere. unã urbem, unam rempub. facere. ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in unum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis septa in uariis uoluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac fœdera seruare, uiuo tibi ea disciplina à me adhibita esset. nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te uiolata sunt. ut igitur pauloantè animum inter Fidenatem Romanamꝙ rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis in currus earum distentum illigat Metium. deinde in diuersum iter equi concitati, lacerũ in utroꝙ curru corpus, qua inhæserant uinculis membra, portantes. auertère omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, ultimumꝙ illud suppliciũ apud Romanos exempli parum memoris legum humanarũ fuit. in aliis gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam urbem. quæ ubi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis, stratisue ariete muris, aut arce ui capta, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorũ omnia ferro flammaꝙ miscet, sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantesꝙ alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illud uisuri peruagarentur. Vt uero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur, puluisꝙ ex distantibus locis ortus, uelut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisꝙ poterat elatis. cum larem ac penates, tectaꝙ, in quibus natus quisꝙ educatusꝙ esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat uias: & conspectus aliorũ mutua miseratione integrabat lachrymas: uocesꝙ etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipuè, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac uelut captos relinquerent deos. Egressis urbem Albanis Romanus passim publica priuataꝙ omnia tecta adæquat solo. unaꝙ hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. templis tamen deûm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatũ est. Roma interim crescit Albæ ruinis, duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur urbi mons: &, quò frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibiꝙ deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, ut ea quoꝙ pars reipublicæ cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Clœlios: templumꝙ ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia usꝙ ad patrum nostrorum ætatem appellata est. & ut omnium ordinũ uiribus aliquid ex nouo populo adiiceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & ueteres eodem supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ uiris armisꝙ. utrinꝙ iniuriæ factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum uirium partem Romę ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circunspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat uicina, proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maximè solicitatis ad defectionem animis, uoluntarios traxere. & apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. ualuitꝙ apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo induciarum

induciarum fides. Cum bellum utrinq; summa ope pararent, uertiq; in eo res uideretur, utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinũ transire. pugna atrox ad syluam Malitiosam fuit. ubi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies ualuit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illa constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis cum in magna gloria, magnisq; opibus regnum Tulli, ac tota tres Romana esset, nuntiatum regi, patribusq; est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cũ credi uix posset, missis ad id uisendum prodigium, in cõspectu haud aliter, quàm cum grandinem uenti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. uisi etiam audire uocem ingentẽ ex summi cacuminis luco, ut patrio ritu sacra Albani facerent, quæ uelut dijs quoq; simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunę (ut fit) obirati cultum reliquerant deûm. Romanis quoq; ab eodem prodigio nouendiale sacrum publicè susceptum est: seu uoce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoq; traditur) seu aruspicum monitu. mansit certè solenne ut quandocunq; idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies agerẽtur. Haud ita multo pòst pestilentia laboratum est. unde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur à bellicoso rege, salubriora etiam credente militiæ quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoq; longinquo morbo est implicitus. tunc adeò fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, ut qui nihil antè ratus esset minus regiũ, quàm sacris dedere animum, repente omnibus, magnis, paruisq; superstitionibus obnoxius degeret, religionibusq; etiam populum impleret. uulgo iam homines eum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem ægris corporibus relictam, si pax ueniaq; ab dijs impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt uoluentem cõmentarios Numæ, & cum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse. sed non rite initum, aut curatum id sacrum esse: nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ipsum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, ut institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hiq; interregem nominauerant: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit, patres fuere autores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus Ancus Martius erat. qui ut regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximũ regnum cætera egregium ab una parte haud satis prosperum fuerat. aut neglectis religionibus, aut prauè cultis: longeq; antiquissimum ratus sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentarijs regis pontificem maximũ in album relata proponere in publico iubet. inde & ciuibus otij cupidis, & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atq; instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerãt animos. & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddiderunt, desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquàm quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo, etiam quòd illi contigisset otium sine iniuria, id se haud facilè habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni, temporaq; esse Tullo regi aptiora quàm Numæ. ut tamẽ, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cærimoniæ proderentur: nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit, unde res repetuntur, capite uelato (filum lanæ uelamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunq; gentis sunt, nominat) audiat fas. ego sum publicus nuntius populi Romani, iuste pieq; legatus uenio, uerbisq; meis fides sit. Peragit deinde postulata. inde Iouem testem facit. Si ego iniuste, impieq; illos homines, illasq; res dedier nuntio populi Romani mihi exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc cum fines suprà scandit, hæc quicunq; ei primus uir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hęc forum ingressus, paucis uerbis carminis, concipiendiq; iurisiurandi mutatis, peragit, si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita in-

dicit. Audi Iupiter,& tu Iuno: Quirine, dijq; omnes cœlestes,uosq; terrestres,uosq; inferni audite.ego uos testor,populum illum(quicunq; est,nominat) iniustum esse,neq; ius persoluere.sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrũ adipiscamur.

Cum his nuntius Romam ad consulendum redit, confestim rex ex his fermè uerbis patres consulebat. Quarum rerum,litium, causarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium patripatrato priscorum Latinorũ,hominibusq; priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt,nec fecerunt, quas res dari,fieri,solui oportuit,dic,inquit ei,quem primum sententiam rogabat, quid censes? tum ille. Puro pioq; duello quærendas censeo, itaq; consentio consciscoq;. Inde ordine alij rogabantur.quandoq; pars maior eorũ,qui aderant,in eandem sententiam ibat,bellum erat consensu fieri solitum: ut fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & nõ minus tribus puberibus præsentibus diceret.

Quod populi priscorum Latinorũ hominesq; prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt,deliquerunt,quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse,senatusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, cõsciuit,ut bellum cum priscis Latinis fieret:ob eam rem ego,populusq; Romanus populis priscorũ Latinorum,hominibusq; priscis Latinis bellum indico,facioq;. Id ubi dixisset,hastam in fines eorũ emittebat.Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res,ac bellum indictum: moremq; eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorũ flaminibus, sacerdotibusq; alijs,exercitu nouo conscripto profectus Politorium urbem Latinorũ ui cœpit. secutusq; morẽ regũ priorũ, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinẽ omnẽ Romam traduxit. & cum circà palatium sedem ueteres Romani,Sabini Capitolium atq; arcem,Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo pòst,Tellenis Ficanaq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitũ, quod uacuũ occupauerãt prisci Latini.eaq; causa diruendę urbis eius fuit Romanis,ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto,uaria uictoria pugnatum est.nam & urbs tuta munitionibus,præsidioq; firmata ualido erat:& castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copijs connixus Ancus acie primũ uincit,inde ingenti præda potitus Romam redit,tum quoq; multis millibus Latinorum in ciuitatẽ acceptis. quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum,ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoq; adiectum,non inopia loci,sed nequando ea arx hostium esset. id non muro solum, sed etiam ob cõmoditatem itineris ponte Sublicio,tum primum in Tyberi facto,coniungi urbi placuit.Quiritium quoq; fossa,haud paruum munimentum à planioribus aditu locis,Anci regis opus est.Ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. nec urbs tantum hoc rege creuit,sed etiam ager finesq;:sylua Mæsia Veientibus adempta,usq; ad mare imperiũ prolatũ: & in ore Tyberis Hostia urbs condita, salinæ circà factæ:egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnãte Lucumo uir impiger,ac diuitijs potens Romam commigrauit, cupidine maximè ac spe magni honoris,cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq; peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Demarati Corinthij filius erat.qui ob seditiones domo profugus cùm Tarquinijs fortè consedisset,uxore ibi ducta duos filios genuit. nomina his Lucumo,atq; Aruns fuerũt. Lucumo superfuit patri bonorũ omniũ hæres: Aruns prior quàm pater moritur,uxore grauida relicta.nec diu manet superstes filio pater.qui cum ignorans nurum uentrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset,puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hæredi bonorum cum diuitiæ iam animos facerent,auxit ducta in matrimonium Tanaquil,summo loco nata, & quæ haud facilè ijs,in quibus nata erat,humiliora sineret.ea cum innupsisset,spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum,ferre indignitatem nõ potuit.oblitaq; ingenitæ erga patriam charitatis,dummodo uirum honoratũ uideret,cõsilium migrandi ab Tarquinijs cœpit.

Roma

Roma est ad id potissimũ uisa. In nouo populo, ubi omnis repentina atq; ex uirtute nobilitas sit, futurum locũ forti ac strenuo uiro. regnasse Tatium Sabinũ: accersitum in regnũ Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum nobilemq; una imagine Numæ esse. facilè persuadet, ut cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaq; rebus cõmigrant Romam. Ad Ianiculum fortè uentum erat. ibi ei carpento sedenti cum uxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superq; carpentum cum magno clangore uolitans rursus uelut ministerio diuinitus missa capiti apte reponit: inde sublimis abijt. accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut uulgo Hetrusci cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa uirum iubet. eam alitem ea regione cœli & eius dei nuntiam uenisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, ut diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationesq; secum portantes urbem ingressi sunt domicilioq; ibi comparato, L. Tarquinium Priscum edidere nomẽ. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipse quoq; fortunam benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijsq; quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata est. notitiamq; eam breui apud regem, liberaliter dextreq; obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura: ut publicis pariter ac priuatis consilijs bello domiq; interesset: & per omnia expertus, postremo tutor etiam liberis regis testamento institueretur.

Regnauit Ancus annos quatuor & uiginti, cuilibet superiorum regũ belli pacisq; & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius instare: ut quamprimum comitia regi creando fierent. quibus indictis, sub tempus pueros uenatum ablegauit. isq; primus & petisse ambitiose regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositã. Cum se non rem nouã petere: quippe qui nõ primus, quod quisquã indignari mirariue posset, sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet. & Tatium non ex peregrino solum, sed etiam ex hoste regem factum. & Numam ignarum urbis, non petentem in regnum ultrò accitum. se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse. maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homines, Romæ se quàm in uetere patria uixisse. domi militiæq; sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. ergo uirum cętera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiã regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quàm augendæ reip. memor, centũ in patres legit: qui deinde minorũ gentiũ sunt appellati: factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam uenerant. Bellum primum cum Latinis gessit. & oppidum ibi Appiolas ui cepit: prædaq; inde maiore q̃ quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiusq; quàm priores reges fecit. Tum primũ circo, qui nũc maximus dicitur, designatus locus est. loca diuisa patribus, equitibusq;, ubi spectacula sibi quisq; facerent: fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit equi, pugilesq; ex Hetruria maximè acciti. solennes deinde annui mansere ludi, Romani magniq; uarie appellati. ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæq; factæ. muro quoq; lapideo circundare urbem parabat, cũ Sabinum bellum cœptis interuenit. adeoq; ea subita res fuit, ut prius Anienem transirent hostes, quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset. itaq; trepidatum Romæ est. & primo dubia uictoria magna utrinq; cæde pugnatũ est. reductis deinde in castra hostium copijs datoq; spatio Romanis ad comparandum deintegro bellum, Tarquinius equitem maximè suis deesse uiribus ratus ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoq; insignes relinquere nomine. id quia inaugurato Romulus fecerat: negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neq; mutari, neq; nouum cõstitui nisi aues addixissent, posse. ex eo ira regi mota. eludensq; artem (ut ferunt) agedum, inquit, diuine tu, inaugura: fierine possit, quod nunc ego mente concipio. cum ille in augurio rem expertus profectò futuram dixisset: atqui hoc animo agitaui, inquit: te nouacula cotem discissurũ. cape hæc, & perage

quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt.
Statua Accij capite uelato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam cu/
riæ fuit, cotem quoq; eodem loco sitam fuisse memorãt, ut esset ad posteros miraculi eius mo/
nimentum. augurijs certe, sacerdotioq; augurum tantus honos accesit, ut nihil belli domiq;
postea, nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus uocati, summa rerũ, ubi aues non ad/
misissent, dirimerentur. Neq; tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit, nu/
mero tantum alterũ adiecit, ut mille & trecenti equites in tribus centurijs essent. posteriore mo
do sub hisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt. quas nunc quia geminatæ sunt, sex
uocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur. sed pręterquam
quod uiribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui ma/
gnam uim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerẽt: uentoq; iuuan
te accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta sublicijs cum hærerent, pontem incendunt ea
quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impedijt. multiq; mortales
cum hostem effugissent, in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in
Tyberi, prius penè, quàm nuntiari posset, insignem uictoriam fecere. Eo prælio pręcipua equi
tum gloria fuit. utrinq; ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies,
ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes ce
dentibus, sed subito in fugam auerterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenue
re. maxima pars, ut antè dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum
perterritis ratus, præda captiuisq; Romam missis, spolijs hostium (uotũ id Vulcano erat) in/
genti cumulo accensis, pergit porrò in agrũ Sabinum exercitum inducere. & quanquam ma
lè gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant. tamẽ quia consulendi res nõ dabat spa/
tium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. iterumq; ibi fusi perditis iam propè rebus pacẽ
petiere. Collatia & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptũ. Egerius (fratris hic
filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditosq; Collatinos ita accipito, eamq; deditio
nis formulam esse. Rex interrogauit. Estís ne uos legati oratoresq; missi à populo Collati/
no, ut uos, populumq; Collatinum dederetis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua pote
state? Est. Deditis'ne uos, populumq; Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra,
utensilia, diuina humanaq; omnia, in meam populiq; Romani ditionẽ? Dedimus. Et ego re/
cipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphãs Romam redijt. inde priscis Latinis bel/
lum fecit. ubi nusquam ad uniuersæ rei dimicationem uentum est. ad singula oppida circunfe/
rendo arma nomen omne Latinum domuit. Corniculũ, Ficulnea uetus, Cameria, Crustume/
rium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant,
capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quàm quanta mo/
le gesserat bella, ut nõ quietior populus domi esset, quàm militię fuisset. nam & muro lapideo,
cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quã nondũ munierat, cingere pa/
rat: & infima urbis loca circa forum, aliasq; interiectas collibus conualles, quia ex planis locis
haud facilè euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccat: & aream ad ædem in
Capitolio Iouis, quam uouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitu/
dinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium uisu euentuq; mirabile fu
it. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomẽ fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu.
plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto excitum regem. & cum quidam fa/
miliarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moue
ri uetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset. mox cum somno & flammam abijsse.
Tum abducto in secretum uiro Tanaquil. Vides'ne tu puerum hunc, inquit, quem tam humi
li cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurũ, præsidiumq;
regiæ afflictæ. proinde materiẽ ingentis publicè priuatimq; decoris omni indulgentia nostra
nutriamus. inde puerum liberûm loco cœptũ haberi, erudiriq; artibus, quibus ingenia ad ma/
gnæ fortunæ cultũ excitantur. Euenit facilè quod dijs cordi esset. iuuenis euasit uere indolis re/
giæ, nec, cũ quereretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis ulla arte conferri po/
tuit

tuit. filiamq́ue ei suam rex despondit. Hic quacunq́ue de causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum, paruumq́ue ipsum seruisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto Seruij Tullij, qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occiso uxorem, cũ inter reliquas captiuas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio partum Romæ edidisse Prisci Tarquinij domo. inde tanto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerũ in domo à paruo eductum in charitate, atq́ue honore fuisse. fortunam matris, quòd capta patria in hostium manus uenerit, ut serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud patres plebemq́ue longè maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo & si anteà semper pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraudè pulsos, regnare Romæ aduenã, nõ modo uicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis: tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: ut in eadem ciuitate post centesimum ferè annum, quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnũ, donec in terris fuerit, id seruus serua natus possideat. tum cõmune Romani nominis, tum præcipuè id domus suæ dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua, nõ modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quam in Seruium eos stimulabat: & quia grauior ultor cędis, si superesset, rex futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunq́ue alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus uidebatur. ob hæc ipsi regi insidię parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant uterq́ue agrestibus ferramentis, in uestibulo regiæ quàm potuere tumultuosissimè specie rixæ in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cũ ambo regem appellarẽt, clamorq́ue eorum penitus in regiam peruenisset, uocati ad regem pergunt. primo uterq́ue uociferari, & certatim alter alteri obstrepere. coërciti ab lictore, & iussi in uicem dicere, tandem obloqui desistunt. unus rem ex composito orditur. dum intentus in eum se rex totus auerteret alter elatam securim in caput deiecit: relictoq́ue in uulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquinium moribundum cum qui circa erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursusq́ue populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros eijcit: simul quæ curando uulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulo comparat: simul, si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio properè accito cum penè exanguem uirum ostendisset, dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrũ inimicis ludibrio esse sinat. tuum est, inquit, Serui, si uir es, regnum, nõ eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. erige te, deosq́ue duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quondam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis excitet flamma. nunc expergiscere uere. & nos peregrini regnauimus: qui sis, nõ unde natus sis, reputa. si tua rè subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cũ clamor impetusq́ue multitudinis uix sustineri posset, ex superiore parte ędium per fenestras in Nouam uiam uersas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur. Iubet bono animo esse. sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud alte in corpus descendisse: iam ad se redisse inspectum uulnus absterso cruore, omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos uisuros. Interim Seruio Tullio iubere populũ dicto audientem esse: eum iura redditurũ, obiturumq́ue alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de alijs consulturũ se regem esse simulat. Itaq́ue per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciẽ alienæ fungendæ uicis, suas opes firmauit. tum demũ palàm facta ex cõploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi uoluntate patrũ regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, ut uiuere regem, & tantas esse opes Seruij nuntiatũ est, Suessam Pometiam exulatũ ierant. Nec iam publicis magis cõsilijs Seruius quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberûm animus aduersus Tarquiniũ fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberûm esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq́ue Arũti Tarquinijs, iungit. nec rupit tamẽ fati necessitatẽ humanis cõsilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atq́ue infesta faceret.

Peropportune ad præſentis quietem ſtatus bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) alĳsq; Hetruſcis ſumptũ in eo bello, & uirtus, & fortuna enituit Tullĳ. fuſoq; ingenti hoſtium exercitu haud dubius rex, ſeu patrũ, ſeu plebis animus periclitaretur. Romam redĳt. aggrediturq; inde pacis longe maximũ opus, ut quemadmodũ Numa diuini autor iuris fuiſſet, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate diſcriminis, ordinumq;, quibus inter gradus dignitatis fortunæq; aliquid interlucet, poſteri fama ferrent. Cenſum enim inſtituit, rem ſaluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia non uiritim, ut antè, ſed pro habitu pecuniarum fierent. tum claſſes, centuriasq;, & hũc ordinem ex cenſu deſcripſit, uel paci decorũ, uel bello. Ex ĳs, qui centũ millium æris, aut maiorem cenſum haberent, L X X X confecit centurias, quadragenas ſeniorũ ac iuniorum. prima claſſis omnes appellati. ſeniores, ad urbis cuſtodiam ut præſto eſſent: iuuenes, ut foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hæc ut tegumenta corporis eſſent. tela in hoſtẽ, haſtaq; & gladius. additæ huic claſſi duæ fabrûm centuriæ, quæ ſine armis ſtipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda claſſis intra centum uſq; ad quinq; & ſeptuaginta millium cenſum inſtituta. & ex his ſenioribus, iunioribusq; uiginti conſcriptæ centuriæ: arma imperata, ſcutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ claſſis in quinquaginta millium cenſum eſſe uoluit. totidem centuriæ & hæ, eodemq; diſcrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantũ ademptæ. In quarta claſſe cenſus quinq; & uiginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter haſtam & uerutum datum. Quinta claſſis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesq; miſſiles hi ſecum gerebant. in his accenſi cornicines, tibicinesq; in tres cẽturias diſtributi. undecim millibus hæc claſſis cenſebatur. Hoc minor cenſus reliquam multitudinem habuit. Inde una centuria facta eſt immunis militia. Ita pedeſtri exercitu ornato, diſtributoq;, equitum ex primoribus ciuitatis XII. ſcripſit centurias. ſex item alias centurias, tribus ab Romulo inſtitutis, ſub ĳſdem, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos ſingulos penderẽt. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde eſt honos additus. non enim, ut ab Romulo traditum cæteri ſeruauerant reges, uiritim ſuffragium eadem ui, eodemq; iure promiſcuè omnibus datum eſt: ſed gradus facti, ut neq; excluſus quiſquam ſuffragio uideretur, & uis omnis penes primores ciuitatis eſſet. equites enim uocabantur primi, LXXX. inde primæ claſſis centuriæ primũ peditum uocabantur. ibi ſi uariaret, quod raro incidebat, ut ſecundæ claſſis uocarentur: nec ferè unquam infrà ita deſcenderent, ut ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt, poſt expletas quinq; & XXX. tribus, duplicato earum numero, centurĳs iuniorum, ſeniorumq; ad inſtitutam ab Seruio Tullio ſummam non conuenire. quadrifariam enim urbe diuiſa regionibus, collibusq;, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit, ut ego arbitror, ab tributo. nam eius quoq; æqualiter ex cenſu cõferendi ab eodem initia ratio eſt. neq; hæ tribus ad centuriarum diſtributionem numerumq; quicquam pertinuere. Cenſu perfecto, quem maturauerat metu legis de incenſis latæ, cum uinculorũ minis mortisq;: edixit, ut omnes ciues Romani equites peditesq; in ſuis quiſq; centurĳs in campo Martio prima luce adeſſent. ibi inſtructum exercitum omnem ſuouetaurilibus luſtrauit. idq; conditum luſtrum appellatum, quia in cenſendo finis factus eſt. Milia LXXX. eo luſtro ciuium cenſa dicuntur. Adĳcit ſcriptorum antiquiſſimus Fabius pictor: eorum, qui ferre arma poſſent, eum numerũ fuiſſe. Ad eam multitudinem urbs quoq; amplificanda uiſa eſt. addit duos colles, Quirinalem, Viminalemq;. inde deinceps auget Eſquilias: ibiq; ipſe, ut loco dignitas fieret, habitat. aggere, & foſſis, & muro urbem circundat: ita pomœrium profert. Pomœrium uerbi uim ſolam intuentes poſtmœnium interpretantur eſſe. eſt autẽ magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetruſci, quà murum ducturi erant, certis circà terminis inaugurato conſecrabant: ut neq; interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc uulgo etiam coniungunt, & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. hoc ſpatium, quod neq; habitari, neq; arari fas erat, nõ magis ꝙ poſt murũ eſſet, quam quòd murus poſt id, pomœrium Romani

mani appellarunt.& in urbis incremento semper,quantum mœnia processura erant,tantū termini hic consecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine urbis,formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis usus,ne semper armis opes acquirerentur,consilio augere imperiū conatus est,simul & aliquod addere urbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Ephesiæ fanum. id cōmuniter à ciuitatibus Asiæ factū fama ferebat. Cum consensum.deosq́ consociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publicè priuatimq́ hospitia amicitiasq́ de industria iunxerat,sæpe iterando eadem,perpulit tandem,ut Romæ fanum Dianę populi Latini cum populo Romano facerent.ea erat confessio, caput rerum Romam esse: de quo toties armis certatum fuerat.id quanquam omissum iam ex omnium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tentatam armis,uidebatur,uni se ex Sabinis fors dare uisa est priuato consilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine ac specie.fixa per multas ætates cornua in uestibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo.habita,ut erat,res prodigij loco est.& cecinere uates,cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset,ibi fore imperium.idq́ carmē peruenerat ad antistitem fani Dianæ.Sabinus, ut primū apta dies sacrificio uisa est,bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram statuit.Ibi antistes Romanus,cum eum magnitudo uictimæ celebrata fama mouisset, memor responsi,Sabinū ita alloquitur.Quidnam tu hospes paras,inquit, inceste sacrificium Dianæ facere?quin tu antè uiuo perfunderis flumine?infima ualle præfluit Tyberis. Religione tactus hospes,qui omnia,ut prodigio responderet euentus,cuperet rite facta,extemplo descendit ad Tyberim.interea Romanus immolat Dianæ bouem.id mirè gratum regi, atq́ ciuitati fuit.Seruius,quanquam iam usu haud dubiè regnum possederat,tamen quia interdum iactari uoces à iuuene Tarquinio audiebat,se iniussu populi regnare, conciliata prius uoluntate plebis,agro capto ex hostibus uiritim diuiso,ausus est ferre ad populum, uellent, iuberéntne se regnare.tantoq́ consensu,quanto haud quisquam alius antè,rex est declaratus. neq́ ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit. imò eo impensius, quia de agro plebis aduersum patrum uoluntatem senserat agi,criminandi Seruij apud patres,crescendiq́ in curia sibi occasionem datam ratus est,& ipse iuuenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia celeris tragici exemplum, ut tædio regum maturior ueniret libertas, ultimumq́ regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius nepósue fuerit,parum liquet:pluribus tamen autoribus filium crediderim, fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem.His duobus,ut antè dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant,& ipsæ longe dispares moribus.Fortè ita inciderat, ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur,fortuna, credo,populi Romani, quo diuturnius Seruij regnum esset, constituiq́ ciuitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia nihil materiæ in uiro neque ad cupiditatem, neq́ ad audaciam esse. tota in alterum uersa Tarquinium, eum mirari, eum uirum dicere,ac regio sanguine ortum:spernere sororem,quod uirum nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, ut ferè fit malum malo aptissimum. sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est.ea secretis uiri alieni assuefacta sermonibus, nullis uerbum contumelijs parcere de uiro ad fratrem, de sorore ad uirum:& se rectius uiduam,& illum cœlibem futurum fuisse contendere,quàm cum impari iungi, ut elanguescendum aliena ignauia esset. si sibi eum, quo digna esset, dij dedissent uirum, domi se propediem uisuram regnum fuisse, quod apud patrem uideat. celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptijs magis non prohibente Seruio, quàm approbante. Tum uero in dies infestior Tullij senectus, infestius cœpit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu uirum conquiescere pati,ne gratuita præterita parricidia essent. Non sibi defuisse cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret. defuisse qui se regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium,qui habere quàm sperare regnum mallet. si tu is es, cui nuptam esse me arbitror,& uirum,& regem appello.sin minus, eo nūc peius mutata est res, quod istic

cum

cum ignauia est scelus. quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, ut patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. dij te penates, patrijque, & patris imago, & domus regia & in domo regale solium, & nomen Tarquinium creat, uocatque regem. aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conspici sinis? facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retrò ad stirpem, fratri similior quàm patri. His alijsque increpando iuuenem instigat. nec conquiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna, uiro, ac deinceps genero dedisset: ipsa regio semine orta nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus instinctus furijs Tarquinius circumire & prehensare minorum maximè gentiũ patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agendæ rei tempus uisum est: stipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplo, alij iam antè ad hoc præparati, alij metu: ne non uenisse fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus. Seruum, seruaque natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, ut anteà, inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non autoribus patribus, muliebri dolo regnum occupasse. ita natum, ita creatum regem fautorẽ infimi generis hominũ, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum: ut insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, ubi uellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nuntio excitatus: extemplo à uestibulo curiæ magna uoce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me uiuo uocare ausus es patres? aut in sede considere mea? Cum ille ferociter ad hæc. se patris sui tenere sedem, multo quàm seruum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiã eludentem insultasse dominis. Clamor ab utriusque fautoribus oritur, & cõcursus populi fiebat in curiam: apparebatque regnaturum, qui uicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa cogente ultima audere, multo & ætate & uiribus ualidior, medium arripit Seruiũ: elatumque è curia in inferiorem partem per gradus deijcit. inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum. ipse propè exanguis cum semianimis regio comitatu domum se reciperet: peruenissetque ad summũ Cyprium uicum: ab ijs, qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere: admonitu Tulliæ id factum. carpento certe, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum uirorum, euocauit uirum è curia: regemque prima appellauit. à quo facessere iussa ex tanto tumultu, cum se domum reciperet: peruenissetque ad summum Cyprium uicum, ubi Dianium nuper fuit: flectente carpentum dextra in uirbium cliuum, ut in collem Esquiliarum eueheretur, restitit pauidus, atque inhibuit frenos is, qui iumenta agebat, iacentemque dominæ Seruium trucidatum ostendit. fœdum inhumanumque inde traditur scelus. monumentoque locus est: Sceleratum uicum uocant: quo amens agitantibus furijs sororis, ac uiri, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur: partemque sanguinis ac cædis paternę cruento uehiculo, contaminata ipsa respersaque tulisse ad penates suos, uirique sui: quibus iratis malo regni principio similes propediem exitus sequerentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta: ita, ut bono etiam, moderatoque succedenti regi difficilis æmulatio esset. cæterum id quoque ad gloriam accessit: quod cum illo simul iusta, ac legitima regna occiderunt. Idipsum tam mite, ac tam moderatum imperium, tamẽ quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam autores sunt: ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarquinius regnare occœpit, cui Superbio cognomen facta indiderũt: quia socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans: primoresque patrũ, quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit. conscius deinde male quærendi regni ab seipso aduersus se exẽplũ capi posse, armatis corpus circũsepsit. neque enim ad ius regni quicquam præter uim habebat: ut qui

ut qui neq; populi iussu, neq; autoribus patribus regnaret. eò accedebat, ut in charitate ciuiũ nihil spei reponenti metu regnũ tutandum esset. quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consilijs per se solus exercebat: perq; eam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat, non suspectos modò aut inuisos, sed unde nihil aliud, quàm prædam sperare posset. Ita patrum præcipuè numero imminuto, statuit nullos in patres legere: quo contemptior paucitate ipsa ordo esset. minusq; per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit, domesticis consilijs rempublicam administrauit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus uoluit, iniussu populi ac senatus fecit diremitq;. Latinorum sibi maximè gentem conciliabat, ut peregrini quoq; opibus tutior inter ciues esset. neq; hospitia modò cum primoribus eorum, sed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Thusculano: is longe princeps latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse deaq; Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptũ dat: perq; eas nuptias multos sibi cognatos, amicosq; eius conciliat. Iam magna Tarquinij autoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinę conueniant, indicit. esse quæ agere de rebus cõmunibus uelit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diẽ quidem seruauit, sed pauloantè quàm sol occideret, uenit. multa ibi toto die in concilio uarijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo inditum Romæ cognomen (iam enim ita clàm quidam mussitantes, uulgo tamen eum appellabant) an quicq; superbius esse quàm ludificari sic omne nomẽ latinũ? principibus longe ab domo excitis, ipsum, qui conciliũ indixerit, non adesse. tentari profecto patientiam, ut si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum parricidio sit: credere & Latinos. quanquam ne sic quidem alienigenæ deberent. sin suos eius pœniteat, quippe qui alij super alios trucidentur, exulatũ eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domum suam quenq; inde abituros: neq; magis obseruaturos diem cõcilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc atq; alia eodem pertinentia seditiosus facinorosusq; homo, hisq; artibus opes domi nactus, cum maximè dissereret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Tarquiniũ salutandum. Qui silentio facto monitus à proximis ut purgaret se, quod id temporis uenisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum, quæ cõstituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse tacitum ferũt. dixisse enim, nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrem & filium, paucisq; transigi uerbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius aliquanto, quàm uidebatur, ægrius ferens, cõfestim Turno necem machinatur: ut eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat, Latinis inijceret. & quia pro imperio palàm interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit. per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corrupit, in diuersorium eius uim magnam gladiorum inferri clàm sineret. ea cum una nocte perfecta essent: Tarquinius paulò ante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam, uelut deorum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi atq; illis fuisse. ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quod autor concilij abfuerit, quem maximè peteret. inde illam absentis insectationem esse natam, quod morando spem destituerit. non dubitare, si uera deferantur, quin prima luce ubi uentum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu armatusq; uenturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum. id uanum necne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, ut inde secum ad Turnum ueniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij, quod uidebatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animus, tamen nisi gladijs deprehensis, cætera uana existimaturi. ubi est eò uentum: Turnum ex somno excitatum

circunsistunt custodes:comprehensisq; seruis,qui charitate domini uim parabant, cum gladijs abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherētur:enimuero manifesta res uisa,iniectæq; Turno catenæ:& confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, ut indicta causa nouo genere leti, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate superne iniecta,saxisq; congestis mergeretur.Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius,collaudatisq;, qui Turnum nouātem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita uerba fecit. Posse quidem se uetusto iure agere,quòd cum omnes Latini ab Alba oriundi sint,in eo fœdere teneantur:quo ab Tullo res omnis albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium.cæterum se utilitatis id magis omnium causa censere, ut renouetur id fœdus: secundaq; potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruantur,quàm urbium excidia,uastationesq; agrorum,quas Anco prius,patre deinde suo regnante perpessi sint,semper aut expectent,aut patiantur.Haud difficulter persuasum Latinis:quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare,ac sentire cum rege uidebant: & Turnus sui cuiq; periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus: indictumq; iunioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere:ne ducem suum,neúe secretum imperium,propriaúe signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis,Romanisq;:ut ex binis singulos faceret,binosq; ex singulis. ita geminatis manipulis,centuriones imposuit.Nec ut iniustus in pace rex,ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoq; decori obfecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessamq; Pometiam ex his ui cepit.ubi cum diuendita præda XL.talenta argenti auriq; recepisset: concepit animo eam amplitudinem Iouis templi,quę digna deûm hominumq; rege,quæ Romano imperio,quæ ipsius etiam loci maiestate esset: captiuā pecuniam in ædificationem eius templi sepospuit.Excepit deinde eum lentius spe bellum:quo Gabios propinquam urbem nequicquam ui adortus,cum obsidendi quoq; urbē spes pulso à mœnibus adempta esset:postremo minime arte Romana,fraude ac dolo aggressus est. nam cum uelut posito bello fundamentis templi faciendis,alijsq; urbanis operibus intentum se esse simularet:Sextus filius eius,qui minimus ex tribus erat,transfugit ex composito Gabios,patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos uertisse superbiam:& liberorum quoq; eum frequentiæ tædere,ut quam in curia solitudinem fecerit,domi quoq; faciat:ne quam stirpem,ne quē hęredem regni relinquat.se quidem inter tela & gladios patris elapsum,nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L.Tarquinij credidisse.nam ne errarent,manere his bellum,quod positum simuletur:& per occasionem eum incautos inuasurum.Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturū se omne Latium:Volscosq; se inde, & Æquos,& Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat,qui à patrum crudelibus atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaq; se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum,si nihil mouerentur,infensus ira porrò inde abiturus uideretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari,si qualis in ciues,qualis in socios,talis ad ultimum in liberos esset.in seipsum postremo sæuiturum,si alia desint.sibi uero gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, ut illo adiuuante ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in consilia publica adhiberi. ubi cum de alijs rebus assentire se ueteribus Gabinis diceret,quibus hæ notiores essent,ipse identidem belli autor esset,in eo sibi præcipuam prudentiam assumere:quod utriusq; populi uires nosset:sciretq; inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret,ipse cum promptissimis iuuenum prædatū, atq; in expeditiones iret, & dictis factisq; omnibus ad fallendum instructis uana accresceret fides,dux ad ultimum belli legitur. ibi cùm inscia multitudine quid ageretur,prælia parua inter Romam Gabiosq; fierent, quibus plerunq; Gabina res superior esset: tum certatim summi infimiq; Gabinorum Sex.Tarquinium dono deûm sibi missum ducem credere.apud milites uero

uero obeundo pericula ac labores, pariter prędam munifice largiendo, tanta charitate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romę quàm filius Gabijs esset. Itaque postquam satis uirium collectum ad omnes conatus uidebat: tum è suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere uellet: quandoquidem ut omnia unus Gabijs posset, ei dij dedissent. Huic nuntio, quia credo dubiæ fidei uidebatur, nihil uoce responsum est. rex uelut deliberabundus in hortum ædium transit sequente nuntio filij. ibi inambulans tacitus summa pauperum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoque responsum nuntius fessus, ut re imperfecta redit Gabios. quæ dixerit ipse, quæque uiderit, refert. seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet parens, quidue præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. multi palàm, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clàm interfecti. patuit quibusdam uolentibus fuga, aut in exilium acti sunt. absentiumque bona iuxtà atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde prædæque & dulcedine priuati commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis Tarquinius pacem cum Æquorum gente fecit, fœdus cum Thuscis renouauit. Inde ad negotia urbana animum conuertit. quorum erat primum, ut Iouis templum in monte Tarpeio monumētum regni sui nominisque relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem uouisse, filium perfecisse. & ut libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis templique eius quod inædificaretur, exaugurare fana sacellaque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ uota, consecrata inaugurataque postea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem traditur deos, nam cum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. idque omen auguriūque ita acceptum est, non motam Termini sedem, unumque eum deorum non euocatum sacratis sibi finibus firma stabiliaque cuncta portēdere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutū aliud magnitudinem imperij portendens prodigium est. caput humanum integra facie aperiētibus fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ uisa species haud per ambages arcem eam imperij, caputque rerum fore portendebat. idque ita cecinere uates, quique in urbe erāt, quosque ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. Augebatur ad impensas regis animus. itaque pomptinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, uix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, crediderim XL ea sola talenta fuisse, quàm Pisoni, qui XL millia pondo argenti seposita in eam rem scribit. quam summam pecuniæ neque ex unius tum urbis præda sperandam: & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo fabris undique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus, sed operis etiam ex plebe, qui cum haud paruus & ipse militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur, se templa deûm exędificare manibus suis. quę posthac & ad alia ut specie minora, sic laboris aliquāto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacamque maximam receptaculum omnium purgamētorum urbis, sub terram agendam. quibus duobus operibus uix noua hęc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse: & colonis mittendis occupari latius imperij fines uolebat: Signiam Circeiosque colonos misit, præsidia urbi futura terra marique. Hęc agenti portentum terribile uisum. anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamque in regiā fecisset: ipsius regis non tā subito pauore perculit pectus, quàm anxijs impleuit curis. Itaque cum ad publica prodigia Hetrusci tantum uates adhiberentur, hoc uelut domestico exterritus uisu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere statuit. neque responsa sortiū ulli alij cōmittere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Gręciam misit. Titus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus Tarquinia sorore regia natus, iuuenis longe alius ingenio quàm cuius simulationem induerat. Is, cum primores ciuitatis in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum audisset: neque in animo suo quicquam regi

timendum, neq; in fortuna concupiscendum relinquere statuit:contemptuq; tutus esse,ubi in iure parum præsidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ,cum se suaq; prædæ esse regi sineret,Bruti quoque haud abnuit cognomen:ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinijs ductus Delphos ludibrium uerius quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur,per ambages,effigiem ingenij sui. Quò postquã uentum est,perfectis patris mãdatis,cupido incessit animos iuuenum sciscitandi,ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum.ex infimo specu uocem redditam ferunt:imperium summum Romæ habebit,qui uestrum primus ô iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinij,ut Sextus,qui Romæ relictus fuerat,ignarus responsi expersq; imperij esset, rem summa ope taceri iubent.ipsi inter se uter prior cum Romam redisset,matri osculum daret,sorti permittũt. Brutus aliò ratus spectare pythicam uocem,uelut si prolapsus cecidisset,terram osculo cõtigit: scilicet quòd ea communis mater omnium mortalium esset, Reditum inde Romam, ubi aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione atque in ea ætate,diuitijs præpollens.eaq; ipsa causa belli fuit,quòd rex Romanus tum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum præda delinere popularium animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam , quòd se in fabrorum ministerijs , ac seruili tãdiu habitos opere ab rege indignabãtur. Tentata res est,si primo impetu capi Ardea posset . ubi id parũ processit, obsidione munitionibusq; cœpti premi hostes. In ijs statiuis(ut fit)longo magis quàm acri bello satis liberi commeatus erãt:primoribus tamen magis quàm militibus.regij quidem iuuenes interdũ otium conuiuijs comessationibusq; inter se terebant.

Forte potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerij filius,incidit de uxoribus mentio. suam quisque laudare miris modis.inde certamine accenso, Collatinus negat uerbis opus esse.paucis id quidem horis posse sciri,quantum cæteris præstet Lucretia sua.quin si uigor iuuentæ inest,conscendimus equos? inuisimusq; præsentes nostrarum ingenia? Idq; cuique spectatissimũ sit : quod nec opinato uiri aduentu occurrerit oculis.incaluerant uino.age sanè, omnes citatis equis aduolant Romam.quò cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam:ubi Lucretiam haud quaquã ut regias nurus,quas in conuiuio luxuq; cum æqualibus uiderant tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penès Lucretiam fuit. aduenieñs uir Tarquinijq; excepti benigne . uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes.ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiæ per uim stuprandæ capit:tum forma,tum spectata castitas incitat . tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam uenit.ubi exceptus benigne ab ignaris cõsilij,cum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset:amore ardens postquam satis omnia tuta circà,sopitiq; omnes uidebãtur,stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit.sinistraq; manu mulieris pectore oppresso , tace Lucretia,inquit,Sex. Tarquinius sum.ferrum in manu est:moriêre,si emiseris uocẽ. Cum pauida è somno mulier nullam opem,propè mortem imminentem uideret,tum Tarquinius fateri amorem,orare:miscere precibus minas:uersare in omnes partes muliebrem animum.ubi obstinatam uidebat,& ne mortis quidem metu inclinari,addit ad metum dedecus.cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait:ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum uicisset obstinatam pudicitiam uelut uictrix libido,profectusq; inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset:Lucretia mœsta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem Ardeamq; ad uirũ mittit,ut cum singulis fidelibus amicis ueniant:ita facto maturatoq; opus esse , rẽ atrocẽ incidisse. Sp. Lucretius cũ P. Valerio Volesi filio,Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit:cum quo forte Romam rediens,ab nuntio uxoris erat conuentus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt.aduentu suorum lachrymæ obortæ . quærentique uiro satin' salue? minime,inquit.quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? uestigia uiri alieni Collatine in lecto sunt tuo.cæterum corpus est tãtum uiolatum,animus insons:mors testis

Lucretia,

Claudianus Lib. 1. in eutropium / Lucretia ferrum meruit. / Stroza Pr. Lib. 1. Eroticon / vltas nefas animo, Prolia lucretia dextra, inuicto occurret clara pudore tibi / item Sabellicus Nec ferro occumbens casto scai esta cruore foedasset patrios moriens Lucretia vultus.

testis erit. sed date dextras fidemq;, haud impune adultero fore. Sex. est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi sibiq;, si uos uiri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram animi, auertendo noxam ab coacta in autorem delicti. mentem peccare non corpus: & unde consilium absuerit, culpam abesse. Vos, inquit, uideritis, quid illi debeatur: ego me & si peccato absoluo, supplicio non libero. nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo uiuet. Cultrum, quem sub ueste abditum habebat, eum in corde defigit: prolapsaq; in uulnus moribunda cecidit. Conclamant uir paterq;. Brutus illis luctu occupatis, cultrum ex uulnere Lucretiæ extractum manantem cruore præ se tenens, per hunc, inquit, castissimũ ante regiam iniuriam sanguinem iuro, uosq; dij testes facio, me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge, & omni liberorũ stirpe, ferro, igni, quacunq; dehinc ui possim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romę passurum. cultrum deinde Collatino tradit. inde Lucretio ac Valerio stupentibus miraculo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium. ut præceptum erat, iurant. totiq; ab luctu uersi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt, concientq; miraculo (ut fit) rei nouæ, atq; indignitate homines. pro se quisque scelus regium ac uim queruntur. mouet tum patris mœstitia: tum Brutus castigator lachrymarum atque inertium querelarum, autorq;, quod uiros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis uoluntarius adest: sequitur & cætera iuuentus. inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusq; datis, ne quis eum motum regibus nuntiaret: cæteri armati duce Bruto Romam profecti. ubi eò uentum est, quacunq; incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit. rursus ubi anteire primores ciuitatis uident, quicquid sit, haud temere esse rentur. nec minorẽ motum animorum Romæ tam atrox res facit, quàm Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. quò simul uentum est, præco ad tribunum celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingenijq;, quod simulatũ ad eam diem fuerat: de ui ac libidine Sex. Tarquinij, de stupro infando Lucretię & miserabili cęde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. addita superbia ipsius regis, miseriæq; & labores plebis in fossas cloacasq; exhauriendas demersæ. Romanos homines uictores omnium circà populorũ, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruij Tullij regis memorata cedes: & inuecta corpori patris nefando uehiculo filia, inuocatiq; ultores parentum dij. His atrocioribusq;, credo, alijs, quæ præsens rerum indignitas haud quaquam relatu scriptoribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis. ipse iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatisque, ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in urbe Lucretio præfecto urbis iam ante ab rege instituto reliquit. Inter hunc tumultũ Tullia domo profugit: execrantibus quacunq; incedebat, inuocantibusq; parentum furias uiris mulieribusq;. Harum rerum nuntijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit uiam Brutus (senserat enim aduentum) ne obuius fieret, eodemq; ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumq; indictum: liberatorẽ urbis læta castra accepere, exactiq; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatũ Cære in Hetruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquam in suum regnũ profectus, ab ultoribus ueterum simultatum, quas sibijpse cædibus rapinis'que concierat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos v & xx. Regnatum Romæ ab condita urbe ad liberatã annos CCXLIIII. Duo consules inde comitijs centuriatis à præfecto urbis ex cõmentarijs Seruij Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

Lucretiæ Extrema verba et Nimis Notanda.

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloq́; gestas, annuos magistratus imperiaq́; legum potentiora quàm hominū peragam. quæ libertas ut lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, ut haud immerito omnes deinceps cōditores partium cœptæ urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctę multitudini addiderūt, numerētur. neq; ambigitur, quin Brutus idem, qui tantū gloriæ Superbo exacto rege meruit: pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarumq́; plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, soluta regia metu agitari cœpta esset tribunitijs procellis: & in aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora coniugū ac liberorū, charitasq́; ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorū consociasset: dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoq́; nutriendo perduxit, ut bonā frugem libertatis maturis iam uiribus ferre possent. libertatis aūt originem inde magis, quia annuum imperium consulare factū est, quàm quod diminutū quicquā sit ex regia potestate, numeres. omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror uidetetur. Brutus prior cōcedente collega fasces habuit: qui nō acrior uindex libertatis fuerat, quàm deinde custos fuit. Omnium primum auidum nouæ libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regijs posset, iureiurando adegit, neminē Romæ passuros regnare. deinde quo plus uirium in senatu frequentia etiam ordinis faceret: cædibus regis diminutum patrum numerum primoribus equestris gradus lectis ad trecentorum summam expleuit. traditumq́; inde fertur, ut in senatum uocarentur, qui patres, quiq́; conscripti essent. conscriptos uidelicet nouum senatum appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosq́; patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum desiderium esset, regem sacrificulum creant. id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. ac nescio an nimis undique eam minimis quoque rebus muniendo, modum excesserint. consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit. nomen inuisum ciuitati fuit. Nimium Tarquinios regno assuesse, initium à Prisco factum. regnasse deinde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto oblitū tanquam alieni regni Superbum Tarquinium uelut hæreditatem gentis, scelere ac ui repetisse. pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. nescire Tarquinios priuatos uiuere. non placere nomen, periculosum libertati esse. Hic primo sensim tentantium animos sermo per totam ciuitatem est datus, solicitatamq́; suspicione plebem Brutus ad concionem uocat: ibi omnium primum iusiurandū populi recitat, neminem regnare passuros, nec esse Romæ unde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse, neq; ullam rem quæ eò pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse, ni charitas reipublicæ uinceret. non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse. regium genus, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua uoluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomē. res tuas tibi non solum reddent ciues tui autore me, sed siquid deest, munificè augebunt. amicus abi, exonera ciuitatē uano forsitan metu. ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum.

Consuli primo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat uocem. dicere deinde incipientem primores ciuitatis circumsistunt, eadē multis precibus orant. & cæteri quidem mouebant minus. postquam Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, socer pręterea ipsius agere uarie, rogando alternis suadendoq́; cœpit, ut uinci se consensu ciuitatis pateretur: timēs consul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaq́; alia insuper ignominia acciderent

ciderent, abdicauit se consulatu: rebusq; suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus ex senatusconsulto ad populũ tulit, ut omnes tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat: æquales sodalesq; adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio uiuere. eam tũ æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur. Regem hominẽ esse, à quo impetres ubi ius, ubi iniuria opus sit. esse gratiæ locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atq; inimicũ discrimen nosse. leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremq; inopi quàm potenti: nihil laxamenti nec ueniæ habere, si modum excesseris. periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus, bona tantum repetentes. eorum uerba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non reddita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum alijs alia moliri, aperte bona repetentes, clàm recuperandi regni consilia struere: & tanquã ad id quod agi uidebatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentabant. à quibus placidè oratio accepta est. his literas ab Tarquinijs reddunt: & de accipiendis clàm nocte in urbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquilijsq; fratribus primo commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat, iamq; ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusq;: eos quoque in societatem consilij auunculi assumunt. præterea & nobiles aliquot adolescentes conscij assumpti, quorũ uetustate memoria abijt. Interim cum in senatu uicisset sententia quæ censebat reddenda bona: eamq; ipsam causam moræ in urbe haberent legati, quod spatium ad uehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt: euincuntq; instando, ut literæ sibi ad Tarquinios darentur. nam aliter qui credituros eos, nõ uana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literę ut pignus fidei essent, manifestũ facinus fecerunt. nam cum, pridie quàm legati ad Tarquinios proficiscerentur, & cœnatũ forte apud Vitellios esset, coniuratiq; ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (ut fit) consilio egissent, sermonẽ eorum ex seruis unus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquã datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos coniuratosq; profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus extemplo in uincula coniectis, de legatis paululum addubitatum est. & quanquam uisi sunt cõmisisse, ut hostium loco essent, ius tamen gentium ualuit. De bonis regijs quæ reddenda antè censuerant, res integra refertur ad patres. illi uicti ira uetuere reddi, uetuere in publicum redigi. diripienda plebi sunt data, ut contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tyberim fuit, consecratus Marti Martius deinde campus fuit. Forte ibi tũ seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructũ quia religiosum erat consumere, desectã cum stramento segetẽ magna uis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, ut medijs caloribus solet, ita in uadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & alijs quæ fert temere flumen eodem inuectis, factam. postea credo additas moles, manuq; adiutum, ut tam eminens area, firmaq; templis quoq; ac porticibus sustinendis esset.

Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumq; supplicium, conspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorẽ supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes. sed à cæteris uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omniũ in se auerterant oculos. miserebatq; non pœnæ magis homines quàm sceleris, quo pœnam meriti essent. illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatũ ortum ex domo Iunia, pa-

tres, plebem, quicquid deorum hominumq; Romanorum esset, induxisse in animum ut Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderet. Consules in sedem processere suam: missiq; lictores ad sumendum suppliciũ, nudatos uirgis cædunt, securiq; feriunt: cum inter omne tempus pater, uultusq; & os eius, spectaculo esset: eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnam nocentium, ut in utranq; partem arcendis sceleribus exemplũ nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille primũ dicitur uindicta liberatus. quidam uindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomẽ fuisse. post illum obseruatum, ut qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti uiderentur.

His sicut acta erant, nuntiatis, incensus Tarquinius non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iraq;, postquam dolo uiam obseptam uidit: bellum aperte moliendum ratus, circumire supplex Hetruriæ urbes: orare maxime Veientes Tarquiniensesq;, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregre in regnum Romam accitos: se regem augentem bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno uisus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, nequis expers sceleris esset. patriam se regnumquе suum repetere, & persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoq; ueteres iniurias ultum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes. ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas, belloque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet. pulchrum uidebatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum uentum est, obuiam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus procul consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoque Brutum cognouit: inflammatus ira, ille est uir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus magnificè incedit. dij regum ultores adeste. concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus consulem dirigit. sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. auide itaque se certamini offert. adeo'que infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem uulneraret, sui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit. neq; ita multo pôst & pedites superueniunt. Ibi uaria uictoria, & uelut æquo Marte pugnatum est. dextra utrinq; cornua uicere, læua superata. Veientes uinci ab Romano milite assueti, fusi fugatiq; sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium atq; Hetruscos incessit: ut omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisq; suas quisque abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentẽ editam uocem: Syluani uocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruscorum cecidisse in acie: uincere bello Romanum. Ita certe inde abiêre Romani ut uictores, Hetrusci pro uictis. nam postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius COS. spolia legit: triumphansq; inde Romam redijt. collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multo maius morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, ut parentem eum luxerunt, quòd tam acer ultor uiolatæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mutabiles uulgi animi, ex fauore non inuidia modo, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. regnũ eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta uulgo creditaq; cum indignitate angerent consulis animum: uocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionem ascendit. Gratum id multitudini spectaculum fuit. summissa sibi esse imperij insignia: confessionemquе factam, populi quàm consulis maiestatem

uimq;

uimq; maiorem esse. Vbi audire iussi, consul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in summo honore pro Republica dimicans, matura gloria, necdum se uertente in inuidiam, mortem occubuisset. se superstitem gloriæ suæ ad crimen atque inuidiam superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliosq; recidisse. Nunquam ne ergo, inquit, ulla adeo à uobis spectata uirtus erit, ut suspicione uiolari nequeat? ego me illum accerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimẽ subiturum timerem? ego si in ipsa arce Capitolioq; habitarem, metui me crederem posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud uos fama pendet? adeó ne est fundata leuiter fides: ut ubi sim, quàm qui sim magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati uestræ Quirites, tuta erit uobis Velia. deferam nõ in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam: ut uos supra suspectum me ciuem habitetis. in Veleia ædificẽt, quibus melius quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam, & ubi nunc uicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione consulem absoluerent: sed quæ adeò in contrarium uerterent, ut popularem etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoq; cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisse. Gratæ in uulgus leges fuere. quas cum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius COS. qui magno natu, non sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam ueteres autores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusq; COSS. sortiti uter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientiũ bellum profectus. Ægrius quàm dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant: postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nuntium incutiunt: mortuum eius filium esse, funestaq; familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nuntium à proposito auersus, quàm ut cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæque gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius COSS. facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesq;, nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisq;, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta ui ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter deos hominesq; pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu uenit. Non unquam aliâs ante tantus terror senatum inuasit: adeò ualida res tum Clusina erat, magnumq; Porsenæ nomen. nec hostes modò timebant, sed suosmetipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus uel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. annonę in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, a'ij in Volscos, alij Cumas. salis quoque uendendi arbitrium, quia † impenso pretio uenibat in publicum, omni sumptu ademptũ priuatis: portorijs quoq; & tributo plebe liberata, ut diuites conferrent, qui oneri ferendo essent. pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaque hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeò concordem ciuitatem tenuit, ut regium nomen nõ summi magis quàm infimi horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset, quàm tum bene imperando uniuersus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisq; in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiũt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obiecto uidebãtur tuta. pons Sublicius iter penè hostibus dedit: ni unus uir fuisset, Horatius

† als. immenso

Cocles:(id munimentum illo die fortuna urbis Romanæ habuit) qui positus forte in statione pontis, cum captum repentino impetu Ianiculum, atq; inde citatos decurrere hostes uidisset: trepidamq; turbam suorũ arma ordinesq; relinquere, reprehensans singulos, obsistens, obtestansq; deûm & hominum fidem, testabatur: nequicquã deserto præsidio eos fugere. si transitum pontem à tergo reliquissent: iam plus hostium in Palatio Capitolioq;, quàm in Ianiculo fore. Itaq; monere prędicere, ut pontem ferro, igni, quacunq; ui possent, interrumpãt: se impetum hostium, quantum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis: insignisq; inter cõspecta cedentium pugnæ terga, obuersis cominus ad ineundum prœlium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminiũ, ambos claros genere factisq;. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimũ pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quoq; ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coegit. Circunferens inde minaciter truces oculos ad proceres Hetruscorum, nũc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia regum superborum suæ libertatis immemores alienam oppugnatum uenire. Cunctati aliquandiu sunt, dum alius alium, ut prælium incipiant, circunspectant. pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato undiq; in unum hostem tela conijciunt. quæ cum in obiecto cuncta scuto hæsissent, neq; ille minus obstinatus ingenti pontẽ obtineret gradu: iam impetu detrudere conabantur uirum, cum simul fragor rupti põtis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hæc arma & hunc militem propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit, multisq; superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit: rem ausus plus famæ habituram ad posteros quàm fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita, agri quantum uno die circũarauit, datum. priuata quoq; inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesticis copijs unusquisq; ei aliquid, fraudans se ipse uictu suo, contulit.

H. Coclitis fortitudo. Legendus V. maxim9. Lib. 3. de fortitudine c. 2.

Porsena primo conatu repulsus, cõsilijs ab opugnanda urbe ad obsidendam uersis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit: nauibus undiq; accitis & ad custodiam, nequid Romam frumenti subuehi sineret: & ut prædatũ milites trans flumen per occasiones alijs atq; alijs locis traijcerent. breuiq; adeò infestum omnem romanum agrum reddidit, ut non cætera solum ex agris, sed pecus quoq; omne in urbem compelleretur: neq; quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis non metu magis quàm consilio concessum. namque Valerius consul intentus in occasionẽ multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens ultor grauem se ad maiora uindicem seruabat. itaq; ut eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes porta esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerẽt pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerent. Et sciere perfugæ indicio: multoq; plures, ut in spem uniuersæ, prædæ, flumẽ traijciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabina uia occultum cõsidere iubet: Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portã Collinam stare, donec hostis prætereat. deinde se obijcere, ne sit ad flumen reditus, consulum alter T. Lucretius porta Nęuia cum aliquot manipulis militum egressus: ipse Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit. hiq; primi apparuere hosti. Herminius ubi tumultum sensit, concurrit ex insidijs: uersisq; in Lucretium Hetruscis terga cædit. dextra læuaq;, hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor. ita cæsi in medio prędatores, neq; ad pugnã uiribus pares, & ad fugam septis omnibus uijs. finisq; ille tam effuse uagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilo minus, & frumenti cum summa caritate inopia: sedendoq; expugnaturum se urbem, spem Porsena habebat. cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum uidebatur, populũ Romanum seruientem, cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis obsessum esse: liberũ eundem populum ab ijsdem Hetruscis obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit: itaq; magno audaciq; aliquo facinore eam indignitatem uindicandã ratus, primò sua sponte penetrare in hostium castra cõstituit: dein metuens ne si consulum iniussu & ignaris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus romanis

De C. Mutio

retra-

retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatū adijt. Transire Tyberim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra hostium uolo, nō prædo, nec populationum inuicem ultor. maius, si dij iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra uestem ferro proficiscitur. ubi eò uenit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit. ibi cum stipendium forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, eumq; milites uulgo adirent: timens sciscitari uter Porsena esset, ne ignorādo regem semetipse aperiret quis esset: quò temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. uadentem inde quà per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum cōcursu ad clamorem facto comprehēsum regij satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoq; inter tantas fortunæ minas, metuēdus magis q̃ metuens: Romanus sum, inquit, ciuis: C. Mutium uocant. hostis hostem occidere uolui. nec ad mortem minus animi est, quàm ad cædem fuit. & facere & pati fortia, romanum est. nec unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus. proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere: ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum hostemq; in uestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuentus romana indicimus bellum. nullam aciem, nullum prǽliū timueris. uni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex simul ira infensus periculoq; conterritus, circundari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret propere, quas insidiarū sibi minas per ambages iaceret: en tibi, inquit, ut sentias quā uile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt. dextramq; accenso ad sacrificium foculo inijcit. quā cum uelut alienato ab sensu torreret animo: propè attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset, amouerique ab altaribus iuuenem iussisset: tu uero abi, inquit, in te magis q̃ in me hostilia ausus. iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret. nunc iure belli liberum te, intactum inuiolatumq; hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerans meritum, quādoquidem, inquit, est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ, ut in te hac uia grassaremur. mea prima sors fuit. cæteri, utcunq; ceciderit primum, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisq; tempore aderūt. Mutium dimissum, cui postea Scæuolæ à clade dextræ manus cognomentum inditum: legati à Porsena Romam secuti sunt. adeò mouerat eum et primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: & subeūda dimicatio toties quot cōiurati superessent, ut pacis conditiones ultrò ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicq̃ de Tarquinijs in regnum restituēdis, magis quia id negare ipse nequiuerat Tarquinijs, quàm quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituendo impetratū: expressaq; necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci uellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena, & agro romano excessit.

Patres C. Mutio uirtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, fœminæ quoque ad publica decora excitatæ.

Clœlia uirgo, una ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis uirginum inter tela hostium Tyberim tranauit: sospitesq; omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nuntiatū est, primo incensus ira oratores Romam misit ad Clœliam obsidem deposcendā, alias haud magni facere. deinde in admirationem uersus supra Codites Mutiosq; dicere id facinus esse: & præ se ferre, quemadmodū, si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatamq; ad suos remissurū. Vtrinq; constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regē Hetruscū non tuta solum, sed honorata etiā uirtus fuit. laudatamq; uirginem parte obsidū se donare dixit: ipsa quos uellet, legeret. productis omnibus elegisse impubes dicitur: quod & uirginitati decorū, & cōsensu obsidū ipsorum probabile erat: eam ætatem potissimum liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata, Romani nouam in fœmina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab urbe regis Hetrusci abhorrēs mos traditus ab antiquis usq; ad nostrā ætatē inter cætera solennia manet: bonis uendendis bona Porsenæ regis uendendi. cuius originem moris necesse est aut inter bellum

De clælia virgine.

natam

natam esse, necꝫ omissam in pace: aut à mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus, bona hostiliter uendendi. proximiũ uero est ex ijs quæ traduntur: Porsenam discedentem ab Ianiculo castra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetturiæ aruis commeatu, Romanis dono dedisse: inopi tum urbe ab longinqua obsidione. ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, uenisse bona: quæ Porsenæ appellata, gratiam muneris magis significante titulo, quàm auctionem fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus uideretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat, accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis tantũ spei fecere, ut acie decernere auderent. Prælo initio adeo concitato impetu se intulerant Hetrusci, ut funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus uim usæ, declinauere paululũ: effusęqꝫ prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam uictores cæsi Hetrusci: pars perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes & fortuna & specie supplicũ delati sunt. ibi benigne excepti, diuisiqꝫ in hospitia. Curatis uulneribus alij profecti domos, nũtij hospitalium beneficiorum: multos Romæ hospitum urbisqꝫ charitas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde Thuscum uicum appellarunt.

P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremum legati à Porsena de reducendo in regnum Tarquinio uenerunt. quibus cũ responsum esset, missurum ad regem senatum legatos: missi confestim honoratissimus quisqꝫ ex patribus. nõ quin breuiter reddi responsum potuerit, nõ recipi reges: ideo potius delectos patrum ad eum missos, quàm legatis eius Romæ daretur responsum: sed ut in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficijs inuicem animi solicitarẽtur: cum ille peteret quod contra libertatem populi Romani esset: Romani, nisi in perniciem suam faciles esse uellent, negarent, cui nihil negatum uellent. Non in regno populum Romanũ, sed in libertate esse. ita induxisse in animũ: hostibus potius quàm regibus portas patefacere. eam esse uoluntatem omnium, ut qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam, ut patiatur liberam esse, orare. Rex uerecundia uictus, quando id certũ atqꝫ obstinatum est, inquit: neqꝫ ego obtundã, sæpius eadẽ nequicquã agendo, nec Tarquinios spe auxilij, quod nullum in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quærant locum, nequid meam uobiscũ pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidũ quod reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, fœderei ad Ianiculum icto ademptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octauium Tusculum abijt. Romanis pax fida ita cum Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellũ parabãt. aduersus eos, & nequid simul ab Tusculo, unde & si non apertũ, suspectũ tamen bellum erat: repentini periculi oriretur. P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter belli pacisqꝫ autores orta in Sabinis, aliquantũ inde uirium transtulit ad Romanos. nanqꝫ Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomẽ, cum pacis ipse autor à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientiũ comitatus manu, Romam trãsfugit. His ciuitas data, agerqꝫ trans Aniené. uetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo uenirẽt agro, appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo pòst in principum dignitatẽ peruenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita uastatione, deinde prælio afflixissent opes hostiũ, ut diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romã redierunt. P. Valerius omniũ consensu princeps belli pacisqꝫ artibus, anno post, Agrippa Menenio, P. Posthumio COSS. moritur, gloria ingẽti, copijs familiaribus adeò exiguis, ut funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxere matronæ, ut Brutũ. Eodẽ anno duæ coloniæ latinę, Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt. cũ Auruncis bellũ initũ. fusoqꝫ ingẽti exercitu, qui se ingrediẽtibꝰ fines cõsulibus ferociter obtulerat: omne auruncũ bellũ Pometiã cõpulsum est. Nec magis post præliũ, quã in prælio cædibus temperatum est. & cęsi aliquãto plures erãt quã capti, & captos passim trucidauerũt. ne ab obsidibus

quidem

quidem,qui c c c accepti numero erãt,ira belli abstinuit.Et hoc anno Romæ triumphatum. Secuti cõsules Opiter Virginius,Sp.Cassius Pometiam primo ui,deinde uineis alijsq; operibus oppugnauerunt.in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio,quàm spe aliqua, aut occasione coorti,cum plures igni quàm ferro armati excurrissent,cæde incendioq; cuncta complent:uineis incensis,multis hostium uulneratis & occisis, consulum quoque alterum (sed uerum nomen autores non adijciunt) graui uulnere ex equo deiectum propè interfecerunt.Romam inde male gesta re reditum.inter multos saucios consul spe incerta uitæ relictus. Interiecto deinde haud magno spatio,quod uulneribus curãdis supplẽdoq; exercitui satis esset:tum ira maiore belli, tum uiribus etiam auctis Pometiæ arma illata.& cum uineis refectis,aliaque mole belli iam in eo esset,ut in muros euaderet miles,deditio est facta. cæterum nihilo minus fœde dedita urbe quàm si capta foret,Aurunci passim principes securi percussi,sub corona uenierunt coloni alij:oppidũ dirutum,ager uenijt. Cõsules magis ob iras grauiter ultas quàm ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium & T.Largium coss. habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur:concursu hominum rixa ac propè prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem spectare res uidebatur.Supra belli Latini metũ id quoq; accesserat,quod triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio,satis constabat.In hac tantarum expectatione rerum solicita ciuitate,dictatoris primum creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus,quia ex factione Tarquinia essent (id quoque enim traditur) parum creditum sit:nec quis primum dictator creatus sit,satis constat. apud ueterrimos tamen autores T.Largium dictatorem primum,Sp.Cassium magistrum equitum,creatos inuenio. consulares legere.ita lex iubebat, de dictatore creando lata.eo magis adducor ut credã Largium, qui consularis erat,potius quàm M.Valerium,Marci filium, Volesi nepotẽ,qui nondũ consul fuerat,moderatorem & magistrum cõsulibus appositum.qui si maximè ex ea familia legi dictatorem uellent:patrem multo potius M.Valerium spectatæ uirtutis & consularẽ uirum legissent. Creato dictatore primum Romæ, postquam præferri secures uiderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendũ.neque enim ut in con sulibus, qui pari potestate essent,alterius auxilium,neque prouocatio erat:neq; ullum usquam, nisi in cura parendi auxilium.Sabinis etiam creatus Romæ dictator eo magis,quod propter se creatum crediderãt,metum incussit.itaque legatos de pace mittunt.quibus orantibus dictatorem senatumq;,ut ueniam erroris hominibus adolescentibus darent:responsum,ignosci adolescentibus posse,senibus non posse,qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace, impetrataq; foret,si quod impensæ factum in bellum erat,præstare Sabini(id enim postulatum erat) in animum induxissent.bellum indictum.tacite induciæ quietum annum tenuère. Consules Seruius Sulpicius,M.Manlius Tullus.nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde & C.Vetusius.His cõsulibus Fidenæ obsessæ,Crustumeria capta,Prȩneste ab Latinis ad Romanos desciuit.nec ultra bellum Latinum gliscens iam per aliquot annos dilatum. A.Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copijs peditum equitumq; profecti ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est,sustineri ira non potuit, quin exemplo confligerent. ergo etiam prælium aliquanto quàm cætera grauius atque atrocius fuit. non enim duces ad regendam modo consilio rem affuere,sed suismetipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum fermè hac aut illa ex acie sine uulnere,præter dictatorẽ Romanum, excessit. In Posthumium prima in acie suos adhortantem instruentẽq; Tarquinius Superbus,quanquam iam ætate & uiribus erat grauior, equum infestus admisit. ictusq; ab latere concursu suorum receptus in tutum est.Et ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat.nec fefellit ueniens Tusculanum ducem:contra quem & ille concitat equum,tantaq; uis infestis uenientium hastis fuit, ut brachium Ebutio traiectum sit,Mamilio pectus percussum.hunc quidem in secundam aciẽ Latini recepere:Ebutius cum saucio brachio tenere telum non posset,pugna excessit.Latinus dux nihil deterritus uulnere

nere prælium ciet. & quia suos perculsos uidebat, accersit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquinij filius præerat. ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriamq; ademptam, pugnã parumper restituit. Referentibus iam pedẽ ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantem se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accensus, ut cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiusdem interfecti forent: subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium temere inuectum in exulum aciem ex transuerso quidam adortus trãsfigit: nec quicquam equitis uulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse talem uirum, exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere animaduertit: cohorti suæ quam delecta manu præsidij causa circa se habebat, dat signum, ut quem suorum fugientem uiderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti uersi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium inijt, integris corporibus animisq; fessos adorti exules cædũt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus ubi cohortem exulum à dictatore Romano propè circumuentam uidit, ex subsidiarijs manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos agmine uenientes T. Herminius legatus conspicatus, interq; eos insignem ueste armisq; Mamiliũ noscitans, tanto ui maiore, quàm paulo ante magister equitũ cum hostium duce pręliũ inijt, ut & uno ictu transfixũ per latus occiderit Mamilium: & ipse inter spoliandũ corpus hostis ueruto percussus, cum uictor in castra esset relatus, inter primam curationẽ expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestans, ut fesso iam pedite descendant ex equis, & pugnam capessant. dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro antesignanis parmas obijciunt. recipit ex templo animum pedestris acies, postquam iuuentutis proceres æquato genere pugnæ secum partem periculi sustinẽtes uidit. tum demum impulsi Latini, perculsaq; inclinauit acies. equitibus admoti equi, ut persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens ædem Castori uouisse fertur: ac pronũtiasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tantusq; ardor fuit, ut eodem impetu quo fuderant hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitum triumphantes in urbem rediêre. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit. Consules Q. Clœlius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minucius. his consulibus ædes Saturno dedicata: saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Virginius coss. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatũ apud quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse, dictatorẽ inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui cõsules secundum quosdam, nec quid quoq; anno actum sit, in tanta uetustate nõ rerum modo, sed etiam autorum digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius consules facti. Insignis hic annus est nũtio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, quò se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum cõtulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta plebs. sed patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia. plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitũ erat, iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est. Romæ tribus una & xxx factæ. Aedes Mercurij dedicata est idibus Maijs. Cum Volscorum gente Latino bello neq; pax, neq; bellũ fuerat. nam & Volsci comparauerant auxilia quæ mitterẽt Latinis, ni maturatũ ab dictatore Romano esset: et maturauit Romanus, ne prælio uno cum Latino Volscoq; contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilij pœnam nõ metuentes nec opinata res perculit. armorũ immemores obsides dant ccc principium à Cora atq; Pometia liberos. ita sine certamine inde abductę legiones. Nec ita multo pòst Volscis leuatis metu suũ redijt ingeniũ. rursus occultum parant bellum, Hernicis in societatẽ armorum assumptis. legatos quoq; ad solicitandũ Latium passim dimittũt. sed recens ad Regillũ lacum accepta clades Latinos ira odioq; eius: quicunq; arma suaderet, ne ab legatis quidẽ uiolandis abstinuit. com-

prehensos Volscos Romam duxere. ibi traditi consulibus, indicatumq́ est, Volscos Hernicosq́ parare bellū Romanis. Relata re ad senatum, adeò fuit gratum patribus, ut & captiuorum sex millia Latinis remitterent, & de fœdere, quod propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reijcerent. Enimuero tum Latini gaudere facto, pacis autores in ingenti gloria esse. coronam auream Ioui donū in Capitolium mittunt, cum legatis, donoq́, qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo uenit. pergunt domos eorum, apud quem quisq́ seruierant. gratias agunt liberaliter habiti, cultiq́ in calamitate sua, inde hospitia iungunt. Nunquam aliâs antè publicè priuatimq́ latinum nomen Romano imperio cōiunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq́ flagrabat odio, maxime propter nexos ob æs alienum. Fremebāt, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremque in bello, quàm in pace, inter hostes, quàm inter ciues libertatem plebis esse. inuidiamq́ eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium maiorum suorum insignibus se in forum proiecit. obsita erat squalore uestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perēpti. adhoc promissa barba & capilli efferauerant speciem oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq́ militiæ decora uulgo miserantes eū iactabant. ipse testes honestarū aliquot locis pugnatum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus? unde deformitas? cū circunfusa turba esset propè in concionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed uilla incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alenum fecisse. id cumulatū usuris primo se agro paterno auitoq́ exuisse; deinde fortunis alijs, postremo uelut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitiū, sed in ergastulū & carnificinā esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus uestigijs uerberum. Ad hæc uisa auditaq́ clamor ingens oritur. nō iam foro se tumultus continet, sed passim totā urbem peruadit, nexu uincti, solutiq́ se undiq́ in publicum proripiunt, implorant Quiritiū fidem. nullo loco deest seditionis uoluntarius comes. multis passim agminibus per omnes uias cum clamore in forū curritur. Magno cū periculo suo, qui forte patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec temperatū manibus foret, ni propere cōsules P. Seruilius, & Ap. Claudius ad cōprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare uincula sua, deformitatemq́ aliam. hæc se meritos dicere, exprobrātes suam quisq́ alius alibi militiam. postulare minaciter magis, quàm suppliciter, ut senatum uocarent. curiamq́ ipsi futuri arbitri, moderatoresq́ publici consilij circunsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiā poterat senatus. Tum uero eludi atq́ extrahi se multitudo putare, & patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediēdę rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari: nec dubiè ludibrio esse miserias suas. Iam propè erat, ut ne consulum quidem maiestas coerceret iras hominum, cum incerti morando, an ueniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum ueniunt. frequentiq́ tandem curia non modo inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius uehementis ingenij uir, imperio consulari rem agendam censebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus remedijs aptior, concitatos animos flecti, quàm frangi putabat cum tutius, tum facilius esse. Inter hęc maior alius terror. Latini equites cum tumultuoso aduolant nuntio: Volscos infesto exercitu ad urbē oppugnandam uenire. quæ audita (adeò duas ex una ciuitate discordia fecerat) longè aliter patres ac plebem affecere. exultate gaudio plebes, ultores superbiæ patrū adesse dicere deos. alius aliū confirmare ne nomina darēt: cū omnibus potius, quàm solos perituros. patres militarēt, patres arma caperēt, ne penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At uero curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab ciue, & ab hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, ut tantis circunuentam terroribus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu in concionem prodit. ibi curæ esse patribus ostendit, ut consulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima

quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro uniuersa republica interuenisse. nec posse, cum hostes propè ad portas essent, bello præuertisse quicquam: nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cepisse: neq; patribus satis decorum, per metum potius, quàm postmodum uoluntate, afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem. quo edixit, ne quis ciuem Romanum uinctũ aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret: ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut uenderet: liberos, nepotésue eius moraretur. Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina: & undiq; ex tota urbe proripientium se ex priuato, cum retinendi ius creditori non esset, concursus in forũ, ut sacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neq; aliorũ magis in Volsco bello uirtus, atq; opera enituit. Consul copias contra hostem educit, paruo dirimente interuallo castra ponit. proxima inde nocte Volsci discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditióue fieri posit, tentant castra. sensere uigiles: excitatus exercitus: signo dato cõcursum est ad arma: Ita frustrà id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis utrinq; quieti datum. postero die prima luce Volsci fosis repletis uallum inuadunt. Iamq; ab omni parte munimenta uellebantur, cũ consul, quanquam cuncti undiq;, & nexi ante omnes ut signum daret, clamabant, experiendi animos militũ causa parumper moratus, postquã satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo, militẽ auidum certaminis emittit. primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, terga cæsa. eques usq; ad castra pauidos egit. mox ipsa castra legionibus circundatis, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta direptaq;. Postero die ad Suessam Pometiam, quò confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captũ prædæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Consul cum maxima gloria sua uictorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ecetranorum Volscorũ legati rebus suis timentes post Pometiam captam, adeunt. His ex senatus consulto data pax, ager ademptus. Confestim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit uerius, quàm bellum. Nocte in urbem nuntiatum est, exercitum sabinum prædabundum ad Anienem amnẽ peruenisse: ibi pasim diripi atq; incendi uillas. Missus extemplo eò cum omnibus copijs equitum A. Posthumius, qui dictator bello latino fuerat. secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. plerosq; palantes eques circunuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. fesi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in uillis repleti cibo uinoq;, uix fugæ quod satis esset uiriũ habuere. Nocte una audito, perfectoq; bello Sabino, postero die in magna iam spe undiq; partæ pacis legati Aurunci senatũ adeunt, ni decedatur Volsco agro, bellum indicẽtes. cum legatis simul exercitus Auruncorũ domo profectus erat. cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tanto tumultu cõciuit Romanos, ut nec consuli ordine patres, nec pacatũ responsum arma inferentibus arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cũ Aruncis signa collata: prælioq; uno debellatum est. Fusis Auruncis uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis, fidemq; senatus expectabat: cum Appius & insita superbia animo, & ut collegæ uanam faceret fidem, quàm asperrimè poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. Quod ubi cui militi inciderat, collegã appellabat, cõcursus ad Seruiliũ fiebat: illius promissa iactabãt, illi exprobabant sua quisq; belli merita, cicatricesq; acceptas: postulabãt, ut aut referret ad senatũ, aut ut auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant consulem hęc, sed tergiuersari res cogebat. adeò in alterã causam nõ collega solũ pręceps ierat, sed omnis factio nobiliũ. ita medium se gerendo, nec plebis uitauit odiũ, nec apud patres gratiam inijt. Patres mollem consulem & ambitiosum rati, plebs fallacem. breuiq; apparuit, æquasse eum Appij odiũ. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercurij ædem. senatus à se rem ad populũ reiecit. utri eorũ dedicatio iussu populi data esset, eũ pręesse annonæ, mercatorũ collegiũ instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere. populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret nõ tam ad honorẽ eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factũ, quàm ad consulum igno-

lum ignominiam. Sęuire inde utiꝗ consulū alter, patresꝗ. sed plebi creuerant animi, & longe alia quàm primo instituerāt, uia grassabantur: desperato enim consulum senatusꝗ auxilio, cū in ius duci debitorem uidissent, undiꝗ conuolabant: neꝗ decretū exaudiri consulis præ strepitu & clamore poterat: neꝗ cum decreuisset, quisquā obtemperabat. ui agebatur, metusꝗ omnis & periculū libertatis, cum in conspectu consulis singuli à pluribus uiolarentur, in creditores à debitoribus uerterant. Super hæc timor incessit Sabini belli. delectuꝗ decreto, nemo nomen dedit, furente Appio, & insectante ambitionē collegæ: qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia ius non dixisset, adijceret, ut ne delectū quidē ex senatus consulto haberet. non esse tamē desertā omnino rempublicā, neꝗ proiectū consulare imperiū. se unū & suæ & patrū maiestatis uindicē fore. Cum circūstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi unū insignem ducem seditionū iussit: ille cum à lictoribus iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia non dubiū erat populi iudiciū, nisi ægrè uicta pertinacia foret consilio magis & autoritate principū, quàm populi clamore. adeò supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malū in dies nō clamoribus modò apertis, sed quod multo perniciosius erat, secessione, occultisꝗ colloquijs. Tandē inuisi plebi cōsules magistratu abeūt. Seruilius neutris, Appius patribus mirè gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatū ineunt. Tum uero plebs incerta quales habitura cōsules esset, cœtus nocturnos pars in Esquilijs, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consilijs, & omnia temere ac fortuito ageret. Eā rem consules rati, ut erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatā consulere ordine non licuit. adeò tumultuose excepta est clamoribus undiꝗ, & indignatione patrū. si quod imperio cōsulari exequendū esset, inuidiā eius consules ad senatū reijcerent. profecto si essent in republica magistratus, nullum futurū fuisse Romę nisi publicū concilium. nunc in mille curias, concionesꝗ, cum alia in Esquilijs, alia in Auentino fiant cōcilia, dispersam & dissipatā esse rempublicā. unum Hercule uirum (id enim plus esse, quàm cōsulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momēto temporis discussurū illos cœtus fuisse. Correpti consules cū quid ergo se facere uellent (nihil enim segnius molliusue, quàm patribus placeat, acturos) percunctarentur: decernunt, ut delectū quamacerrimū habeant. otio lasciuire plebē. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores. cum ad nomē nemo responderet, circunfusa multitudo in cōcionis modū, negare ultra decipi plebem posse. nunquā unū militē habituros, ni præstaretur fides publica. libertatē unicuiꝗ prius reddendam esse, quàm arma danda, ut pro patria ciuibusꝗ, nō pro dominis pugnent. Consules quid mandatū esset à senatu, uidebant: sed eorum, qui intra parietes curiæ襲 ferociter loquerētur, neminē adesse inuidiæ suæ participē. & apparebat atrox cū plebe certamē. prius itaꝗ, quàm ultima experirētur, senatū iterū consulere placuit. tū uerò ad sellas consulū properè conuolauere minimus quisꝗ natu patrū, abdicare consulatu iubentes, & deponere imperiū, ad quod tuendū animus deesset. Vtraꝗ re satis experta, tum demū consules. Ne prædictū negetis Patres Conscripti, adest ingens seditio. postulamus, ut ij, qui maxime ignauiā increpant, adsint nobis habentibus delectum. acerrimi cuiusꝗ arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeunt in tribunal, citari nominatim unū ex ijs, qui in conspectu erāt, dedita opera iubent. cum staret tacitus, & circa eum aliquot hominū, ne forte uiolaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittūt. quo repulso, tum uero indignum facinus esse clamitātes, qui patrū consulibus aderāt, deuolant de tribunali, ut lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quàm prehendere prohibito, cum cōuersus in patres impetus esset, consulū intercursu rixa sedata est. in qua tamē sine lapide, sine telo plus clamoris atꝗ irarū, quàm iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose uocatus, tumultuosius consulitur, quæstionē postulantibus ijs, qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoꝗ nō sententijs magis, quàm clamore & strepitu. tandē cum iræ resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia, quàm in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem nō uulgabat. de ijs tantū, qui fidem secuti P. Seruilij consulis Volsco, Aurunco, Sabinoꝗ militassent bello, agendum censebat. T. Largius, nō id tempus esse, ut merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omni-

 bus

bus consulatur. quin si alia aliorũ sit cõditio, accendi magis discordiã, quàm sedari. Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrũ laudibus: non miserijs ait, sed licentia tantũ concitum turbatũ: & lasciuire magis plebem, quàm sæuire. id adeò malũ ex prouocatione natũ. quippe minas esse consulum, nõ imperiũ, ubi ad eos, qui unà peccauerint, prouocare liceat. agedum, inquit, dictatorẽ, à quo prouocatio non est, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, cõticescet furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet ius de tergo uitaq; sua penes unum illum esse, cuius maiestatem uiolauit. Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appij sententia: rursus Virginij Largijq;, exemplo haud salubres: utiq; Largij putabant sentẽtiam, quæ totam fidem tolleret. medium maxime, & moderatũ utroq; consilium Virginij habebatur. sed factione, respectuq; rerum priuatarũ, quæ semper offecere, officientq; publicis consilijs, Appius uicit: ac propè fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utiq; alienasset plebem periculosissimo tempore, cum Volsci Aequiq; & Sabini forte unà omnes in armis essent. sed curæ fuit consulibus & senioribus patrũ, ut imperium suo uehemens mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creãt. Plebs etsi aduersus se creatum dictatorem uidebat, tamen cum prouocationẽ fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat. edictum deinde à dictatore propositũ confirmauit animos. Seruilij ferè consulis edicto cõueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedêre. quantus nunquã ante exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datę consulibus, quatuor dictator usus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi latinũ agrum inuaserant. oratores Latinorum à senatu petebãt, ut aut mitterent subsidium, aut seipsos tuendorũ finium causa capere arma sinerẽt. Tutius uisum est, defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi cãpis, locoq; magis, quàm armis freti, summis se iugis montiũ tutabãtur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, uastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumq; acie exciuit. medio inter castra campo ante suum quisq; uallũ infestis signis constitere, multitudine aliquantũ Volsci superabant. itaq; effusi, & contemptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: ubi ad manum uenisset hostis, tum coortos tota ui gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi cum se uelut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impresionẽ sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quàm si in insidias incidissent, turbati uertunt terga. & ne ad fugã quidem satis uirium fuit, quia cursu in prælium ierãt. Romani contrà, quia principio pugnæ quieti steterant, uigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu ceperunt, & castris exutũ hostem Velitras persecuti, uno agmine uictores, cum uictis in urbem irrupére. plusq; ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data uenia, qui inermes in deditionẽ uenerũt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longè plurimum belli fuerat, fundit fugatq;, exuitq; castris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostiũ aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parũ apte introrsum ordinibus aciem firmauerãt. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta, debellatumq; est. Post pugnã ad Regillũ lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem inuehitur. super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculũ datur, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab urbe missi & colonia deducta. Cum Æquis post aliquãto pugnatũ est, inuito quidem consule, quia loco iniquo subeundũ erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, ut dictator, priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret: irritaq;, sicut ante consulis, promissa eius caderent: perpulére, ut forte temere in aduersos montes agmẽ erigeret. id male cõmissum ignauia hostium in bonũ uertit. qui, priusquã ad coniectũ teli ueniretur, obstupefacti audacia Romanorũ, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas ualles desiluére. ubi satis prædæ, & uictoria incruenta fuit. Ita trifariã re bello bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cũ gratia, tum arte præparauerãt fœneratores, quæ non modò plebem, sed ipsum etiam dictatorẽ frustarentur. Nanq; Valerius post

Vetusij

Vetusij consulis reditū omnium actionū in senatu primam habuit pro uictore populo, retulitq; quid de nexis fieri placeret. quæ cū reiecta relatio esset, nō placeo, inquit, cōcordiæ autor. optabitis mediusfidius propediem, ut mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neq; frustrabor ultra ciues meos, neq; ipse frustra dictator ero. discordię intestinæ, bellū externū, fecēre ut hoc magistratu egeret respublica. pax foris parta est, domi impeditur. priuatus potius, quàm dictator seditioni interero. Ita curia egressus dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam uicem indignantem magistratu abisse. Itaq; uelut persoluta fide, quoniam per eum nō stetisset quin præstaretur, decedentē domū cū fauore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti coniurationesq; fierent. itaq; quanquā per dictatorem delectus habitus esset, tamen quia in consulū uerba iurassent, sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli educi ex urbe legiones iussere. quo facto maturata est seditio. & primo agitatū dicitur de consulū cęde, ut soluerentur sacramento. doctos deinde nullam scelere religionē exolui, Sicinio quodam autore iniussu consulū in Sacrū montem secessisse trans Anienem amnem tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm, cuius Piso autor est, in Auentinū secessionē factam esse. Ibi sine ullo duce, uallo fossaq; cōmunitis castris, quieti rem nullam nisi necessariam ad uictū sumendo, per aliquot dies neq; lacessiti, neq; lacessentes sese tenuēre. pauor ingens in urbe, metuq; mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes uiolentiā patrū, timere patres residem in urbe plebem, incerti manere eam, an abire mallent. quandiu aūt tranquillam, quæ secesserit, multitudinem fore? quid futurū deinde, si quod externū interim bellū existat? nullā profectò, nisi in concordia ciuiū spem reliquā ducere. eam per æqua, per iniqua recōciliandam ciuitati esse. Placuit igitur oratorē ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum uirū, & quod inde oriundus erat, plebi carū. is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido modo nihil aliud, quàm hoc narrasse fertur. Tempore, quo in homine non, ut nunc, omnia in unū consentiebant: sed singulis membris suū cuiq; consiliū, suus sermo fuerat: indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio uentri omnia quęri: uentrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis uoluptatibus frui: conspirasse inde ne manus ad os cibū ferrēt: nec os acciperet datum: nec dentes conficerent. hac ira dum uentrem fame domare uellent, ipsa unà membra, totumq; corpus ad extremam tabem uenisse. inde apparuisse, uentris quoq; haud segne ministeriū esse: nec magis ali, quàm alere eum, reddentē in omnes corporis partes hunc, quo uiuimus uigemusq;, diuisum pariter in uenas maturū confecto cibo sanguinem. Comparando hinc quàm intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexisse mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum, concessumq; in conditiones: ut plebi sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilij ratio aduersus consules esset: neue cui patrū capere eum magistratum liceret. ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerūt. in his Siciniū fuisse seditionis autorem, de duobus qui fuerint, minus cōuenit. Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibiq; sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp. Cassius, & Posthumus Cominius consulatum inierunt. his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendū consul alter Romæ mansit, alter ad Volscū bellum missus, Antiates Volscos fundit fugatq;: compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volscorū cepit. tum magna ui adortus est Coriolos. Erat tū in castris inter primores iuuenū Cn. Martius, adolescens & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanū Coriolos obsidentem, atq; in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentū sine ullo metu extrinsecus imminentis belli Volscæ legiones profectæ ab Antio inuasissent, eodemq; tempore ex oppido erupissent hostes, forte in statione Martius fuit. is cum delecta militū manu non modo impetum erumpentium retudit, sed per patentē portam ferox irrupit, cædeq; in proximo urbis facta, ignem temere arreptū imminentibus muro ædificijs iniecit. clamor inde oppidanorum mistus muliebri puerilíq; ploratu ad terrorē, ut solet, primo ortus, & Romanis auxit animū, & turbauit Volscos: utpote capta urbe, cui ad ferendam opem uenerāt. Ita fusi Volsci

Antiates, Corioli oppidum captum. tantumq; sua laude obstitit famæ consulis Martius: ut, nisi fœdus cũ Latinis columna ænea insculptũ monumento esset, ab Sp. Cassio uno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumũ Cominiũ bellum gessisse cum Volscis memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, uir omni uita pariter patribus ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroq; cõcordiæ ciuium, legato patrũ ad plebem, reductori plebis Romanæ in urbem, sumptus funeri defuit. extulit eũ plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cum & foris quieta omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo grauius malum ciuitatẽ inuasit, caritas primũ annonę ex incultis per secessionem plebis agris, fames deinde, qualis clausis solet. uentumq; ad interitũ seruitiorũ utiq; & plebis esset, ni cõsules prouidissent, dimissis passim ad frumentũ coëmendũ nõ in Hetruriam modò dextris ab hostia litoribus, læuoq; per Volscos mari usq; ad Cumas, sed quæsitũ in Sicilia quoq;. adeò finitimorũ odia longinquis coëgerãt indigere auxilijs. Frumentũ cum Cumis coëmptũ esset, naues pro bonis Tarquiniorũ ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculum quoq; ab impetu hominũ ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentũ Tyberi uenit. eo sustentata est plebs. Incõmodo bello in tam arctis cõmeatibus uexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade cõterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerũ colonorũ Romani, & Norbæ in montes nouã coloniã, quæ arx in Pomptino esset, miserũt. M. Minucio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna uis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatũq; in senatu, quanti plebi daretur. Multi uenisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta secessione ac ui patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribuniciæ potestatis, si annonam, inquit, ueterem uolunt, ius pristinũ reddãt patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentẽ uideo sub iugũ missus, tanquam à latronibus redemptus? egóne has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquinium regẽ qui nõ tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebem, patet uia in Sacrũ montem, aliosq; colles: rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodũ tertio anno rapuêre: utantur annona, quàm furore suo fecêre. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorũ fore, quàm ut armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu est, faciendúmne fuerit, quam potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox uisa sententia est, & ita plebẽ propè armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo uictuq; fraudari: peregrinũ frumentũ, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio uincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat. eum sibi carnificẽ nouũ exortũ, qui aut mori aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicem quisq;, se dominũ uitæ necisq; inimici factũ uidebat. Cõtemptim primo Martius audiebat minas tribunicias. auxilij, nõ pœnæ ius datũ illi potestati: plebisq;, nõ patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, ut unius pœna defungendũ esset patribus. restiterunt tamen aduersa inuidia, usiq; sunt qua suis quisq;, qua totius ordinis uiribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à concionibus, concilijsq;, disijcere rem possent. uniuersi deinde processêre (quicquid erat patrũ, reos diceres) precibus plebem exposcentes: unum sibi ciuem, unum senatorem, si innocentẽ absoluere nollent, pro nocente donarent. ipse cum die dicta nõ adesset, perseueratũ in ira est. damnatus absens in Volscos exulatũ abijt, minitãs patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerens. Venientẽ Volsci benignè excepere: benigniusq; in dies colebãt, quo maior ira in suos eminebat, crebræq; nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Accij Tullij. longe is tũ princeps Volsci nominis erat, Romanisq; semper infestus. ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. haud facile credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendũ in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua

ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romę parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Mane seruum quidam paterfamiliæ nondum cõmisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo pòst T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse. nisi magnifice instaurentur hi ludi, periculũ urbi fore. iret, ea consulibus nuntiaret. Quanquam haud sanè liber erat religione animus, uerecundia tamen maiestatis magistratuum timorem uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filium nanq; intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere ac nuntiet consulibus. Iam præsentior res erat: cunctan tẽ tamen, ac prolatantẽ ingẽs uis morbi adorta est debilitate subita. tum enimuero deorũ ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibusq;, cõsilio propinquorum adhibito, cũ uisa atq; audita, & obuersatũ toties somno Iouem, minas irasq; cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omniũ qui aderant, in forũ ad consules lectica defertur. inde in curiam iussu consulũ delatus, eadem illa cum patribus ingẽti omniũ admiratione enarrasset, ecce aliud miraculũ. qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse, traditum memoriæ est. Ludi quàm amplissimi ut fierent, senatus decreuit. Ad eos ludos autore Accio Tullio uis magna Volscorũ uenit. priusquàm cõmitterentur ludi, Tullius, ut domi compositũ cum Martio fuerat, ad consules uenit. dicit esse quæ secretò agere de rep. uelit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. nõ tamẽ admissum quicquam ab ijs, criminatum uenio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus quàm uelim, nostrorũ ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui nõ nostro merito, sed uestra patientia incolumes simus. magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorũ iuuentute in hac urbe cõmissum sit. horret animus, ne quid inconsulte, ac temere fiat. hæc nostra, uestraq; causa prius dicenda uobis consules ratus sum. Quod ad me attinet, exemplo hinc domũ abire in animo est, ne cuius facti, dicti ue contagione præsens uioler. Hæc locutus abijt. Consules cũ ad patres rem dubiam sub autore certo detulissent, autor magis (ut fit) quàm res ad præcauendũ uel ex superuacuo mouit. factoq; senatusconsulto ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborsa, se ut conscelerатos cõtaminatosq; ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominũ deorumq; abactos esse. Cũ propè cõtinuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, ut quisq; ueniret, primores eorũ excipiens, querendo, indignandoq;, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ uerba, & per eos multitudinem aliam in subiectũ uiæ campũ deduxit. ibi in concionis modũ orationẽ exorsus. Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorũ, ut omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc cõtumeliam quo tandẽ animo fertis? qua per nostrã ignominiam ludos commisere? an nõ sensistis triumphatũ hodie de uobis esse? uos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? uestras cõiuges, uestros liberos traductos per ora hominũ? quid eos, qui audiuere uocẽ præconis? quid qui uos uidere abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod ꝑfecto nefas esse, quod si intersimus spectaculo, uiolaturi simus ludos, piaculũq; merituri: ideo nos ab sede piorum, cœtu, cõcilioq; abigi. quid deinde illud nõ succurrit? uiuere nos, quod maturauimus proficisci? si hæc profectio, & nõ fuga est. & hanc urbẽ uos nõ hostiũ ducitis, ubi si unũ diem morati essetis, moriendũ omnibus fuit. Bellũ uobis indictũ est magno eorum malo, qui indixere, si uiri estis. Ita & sua sponte irarũ pleni, & incitati domos inde digressi sunt. instigandoq; suos quisque populos effecere, ut omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorũ sentẽtia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquãto plus spei repositũ. quã spem nequaquã fefellit, ut facile appareret, ducibus ualidiorem, quàm

exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos, inde Romanos expulit: liberamq; eam urbem Volscis tradidit: inde in latinã uiam trãsuersis tramitibus transgressus, Satticum, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauuium recepit. tũc deinceps Corbionem, Viteliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremum ad urbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinq; ab urbe millia passuũ castris positis, populatur inde agrũ Romanũ, custodibus inter populatores missis, qui patritiorũ agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis: siue ut discordia inde inter patres plebẽq; oriretur. Quæ profecto orta esset. adeò tribuni iam ferocem per se plebẽ criminãdo in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximũ concordiæ uinculũ, quamuis suspectos, infensosq; inter se iungebat animos. Id modò non cõueniebat: quod senatus, consulesq; nusq; alibi spem, q̃ in armis ponebant: plebes omnia q̃ bellũ malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius cõsules erãt. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaq; in quibus stationes uigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes multitudo ingens pacẽ poscentium primũ seditioso clamore cõterruit: deinde uocare senatũ, referre de legatis ad Cn. Martiũ mittendis coẽgit. Accepërũt relationẽ patres: postq; apparuit labare plebis animos, missiq; de pace ad Martiũ oratores, atrox responsum retulerũt. Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace. si præda belli per otiũ frui uelint, memorẽ se & ciuiũ iniuriæ, & hospitum beneficij, adnisurũ ut appareat exilio sibi iritatos, nõ fractos animos esse. Iterũ deinde ijdem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostiũ, traditũ est: nihilo magis q̃ legatos flexisse animũ. Tum matronæ ad Veturiam matrẽ Coriolani, Volumniamq; uxorem frequentes coẽunt. id publicũ consiliũ, an muliebris timor fuerit, parũ inuenio. peruicere certe: ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum in castra hostiũ irent: & quã armis uiri defendere urbẽ non possent, mulieres precibus lachrymisq; defenderẽt. Vbi ad castra uentũ est, nuntiatumq; Coriolano, adesse ingens mulierum agmẽ: primo, ut qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoq; religione motus esset, multo obstinatior aduersus lachrymas muliebres erat. dein familiariũ quidã, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiã, inter nurum nepotesq; stãtem: nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi cõiunxq; & liberi adsunt. Coriolanus propè ut amens, cõsternatus ab sede sua cum ferret matri obuiæ cõplexum: mulier in iram ex precibus uersa, Sine priusq; cõplexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filiũ uenerim: captiua, materne in castris tuis sim. in hoc me longa uita, & infelix senecta traxit: ut exulem te, deinde hostẽ uiderem? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atq; aluit? nõ tibi, quamuis infesto animo & minaci perueneras: ingredieti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit? intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, coniux, liberiq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberẽ, libera in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. de his uideris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq; ab omni turba mulierum ortus, & cõploratio sui patriæq;, fregẽre tandem uirum. cõplexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alij alio leto. apud Fabium longe antiquissimum autorem, usq; ad senectutẽ uixisse eundem inuenio. refert certe hanc sæpe eum exacta ætate usurpasse uocem: multo miserius seni exiliũ esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus uiri Romani. adeò sine obtrectatione gloriæ alienæ uiuebatur. monumento quoq; quod esset, templũ Fortunæ muliebri ædificatũ dedicatumq; est. Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrũ Romanum. sed Aequi Accium Tullium haud ultra tulere ducẽ. Hinc ex certamine Volsci, Aequi ne imperatorẽ cõiuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox præliũ ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso, quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nã ij quoq; in armis erãt) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius

consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidiũ Latinis, di/
midium plebi diuisurus consul Casſius erat. adijciebat huic muneri agri aliquantũ, quem pu/
blicum posſideri à priuatis criminabatur. Id multos quidẽ patrũ, ipsos posſessores, periculo re
rum suarũ terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione cõsulem periculosas li/
bertati opes struere. Tũ primũ lex agraria promulgata est, nuncq; deinde usq; ad hanc memo
riam sine maximis motibus rerũ agitata. Cõsul alter largitioni resistebat, autoribus patribus,
nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus uulgatũ à ciuibus isse in soci/
os. sępe deinde & Virginium consulem in concionibus uelut uaticinantem audiebat: pestilens
collegę munus esse: agros illos seruitutem ijs, qui acceperint, laturos: regno uiam fieri. quid ita
enim assumi socios, & nomen latinum? quid attinuisse, Hernicis pauloantè hostibus capti agri
tertiam pertem reddi? nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Casſium habeãt? Popularis iam
esse disſuasor, & intercesſor legis agrariæ cœperat. uterq; deinde consul certatim plebi indulge
re. Virginius dicere, passurũ se asſignari agros, dum ne cui, nisi ciui Romano asſignentur. Cas
sius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuibus uilior erat: ut alio munere sibi
reconciliaret ciuium animos, iubere pro siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo.
Id uero haud secus, quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeò propter suspicio
nem insitam regni, uelut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebantur.
quem, ubi primũ magistratu abijt, damnatũ necatumq; constat. Sunt, qui patrem autorẽ eius
supplicij ferant. eum cognita domi causa uerberasse ac necasse: peculiumq; filij Cereri cõsecra
uisse: signũ inde factũ esse, & inscriptũ. ex Casſia familia datum. Inuenio apud quosdam, idq;
propius fidẽ est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio diem dictam perduellionis: dam
natumq; populi iudicio, dirutas publice ædes. ea est area ante Telluris ædem. Cæterũ siue il/
lud domesticũ, siue publicum fuit iudicium, damnatur Serg. Cornelio, Q. Fabio consulibus.
Haud diuturna ira populi in Casſiũ fuit. dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto autore sub
ibat animos: accensaq; ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo anno Volscis. Ae/
quisq; militem præda fraudauêre. quicquid captũ ex hostibus est uendidit Fabius consul, ac
redegit in publicũ. inuisum erat Fabium nomẽ plebi propter nouisſimũ consulem: tenuere ta/
men patres, ut cum L. Aemylio Cæso Fabius cõsul crearetur. eo infestior facta plebes. seditio
domestica bellũ exrernũ exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ intermisſæ. uno animo patres
ac plebes rebellãtes Volscos, & Aequos duce Aemylio prospera pugna uicere. plus tamẽ ho
stium fuga, quàm præliũ absumpsit. adeò pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris æ/
des eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est. uota erat Latino bello Posthumio dictato/
re. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agra/
riæ legis animi plebis. tribuni plebis popularem potestatẽ lege populari celebrabãt. patres sa/
tis superq; gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitiones, temeritatisq; inuitamenta
horrebant, acerrimi patribus duces ad resistendũ consules fuere. ea igitur pars reipublicæ ui/
cit. nec in præsens modò, sed in uenientẽ etiam annũ M. Fabiũ Cęsonis fratrem, & magis inui
sum alterũ plebi accusatione Sp. Casſij, L. Valeriũ cõsulem dedit. Certatũ eo quoq; anno cũ
tribunis est. uana lex, uaniq; legis autores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomẽ
ingens post tres continuos cõsulatus, unoq; uelut tenore omnes expertos tribunitijs certami/
nibus habitũ itaq; ut bene locatus mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellũ inde Veiens
initum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propè supererãt uires, abutebanturq; ijs in/
ter semetipsos certando. Accessere ad ægras iam omniũ mentes prodigia cœlestia, propè quo
tidianas in urbe, agrisq; ostentantia minas. motiq; ira numinis causam nullam aliam uates ca
nebant, publice priuatimq; nũc extis, nũc per aues consulti, quàm, haud rite sacra fieri. qui ter/
rores tamen eò euasere, ut Oppia uirgo uestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius
inde, & C. Tullius consules facti. Eo anno nõ segnior discordia domi, & bellum foris atrocius
fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veientes agrum quoque Romanorum populantes inierunt.
quorum bellorum crescente cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonã latinam
urbem Aequi oppugnabant. Veientes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugna

turos

turos minitabantur. qui terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: re-
dibatq; nō sua sponte plebi mos detrectandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis uenis-
se tempus ratus per ultimā necessitatem legis agrarię patribus iniungendæ, susceperat rem mi-
litarem impediendam. cæterū tota inuidia tribunitiæ potestatis uersa in autorē est: nec in eum
consules acrius, q̃ ipsius eius collegæ coorti sunt. auxilioq; eorum delectum consules habent.
Ad duo simul bella exercitus scribitur: ducēdus Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. &
in Æquis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negotij cum ciui-
bus, quā cum hostibus fuit. unus ille uir ipse consul rempub. sustinuit, quā exercitus odio con-
sulis, quantum in se fuit, prodebat. nam cum cōsul præter cęteras imperatorias artes, quas pa-
rando gerendoq; bello edidit plurimas, ita instruxisset aciē, ut solo equitatu emisso exercitum
hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis, suum
saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti re-
disset, cogere potuit gradum accelerare: aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa refe-
runt: mœstiq; (crederes uictos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite ope-
ram, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quæsita
sunt. adeò excellentibus ingenijs citius defuerit ars qua ciuem regant, quàm qua hostem supe-
rent. Consul Romam redijt, non tam belli gloria aucta, quàm iritato exacerbatoq; in se mi-
litum odio. Obtinuere tamen patres, ut in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium consu-
lem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum autorem legis Agrariæ
habuit. Tib. Pontificius fuit. is eandē uiam, uelut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum
paulisper impedijt. Perturbatis iterum patribus Ap. Claudius uictam tribunitiā potestatem
dicere priore anno, in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quādo inuentū sit, suis ipsam
uiribus dissolui. neq; enim unquam defuturum, qui ex collega uictoriā sibi, & gratiā melioris
partis bono publico uelit quæsitā. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxiliū consulum
paratos fore, & unum uel aduersus omnes satis esse. darent modo & consules, & primores pa-
trum operam: ut, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac senatui conciliarent. Præ-
ceptis Appij moniti patres & uniuersi comiter ac benigne tribunos appellare: & cōsulares, ut
cuiq; eorū priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim autoritate ob-
tinuere: ut tribunitiæ potestatis uires salubres uellent reipub. esse. quatuorq; tribunorū aduer-
sus unum moratorem publici cōmodi auxilio delectum consules habent. Inde ad Veiens bel-
lum profecti: quò undiq; ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia conci-
tata: quàm quòd in spem uentum erat: discordia intestina dissolui rem Romanam posse. prin-
cipesq; in omnium Hetruriæ populorū concilijs fremebant: æternas opes esse Romanas, nisi
inter semetipsos seditionibus sæuiant. id unum uenenum, eam labem ciuitatibus opulentis re-
pertam: ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum partim patrum cōsilijs,
partim patientia plebis, iam ad extrema uenisse: duas ciuitates ex una factas: suos cuiq; parti
magistratus, suas leges esse. primum in delectibus sæuire solitos, eosdem in bello tamen paru-
isse ducibus. qualicunq; urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse. iam non parendi
magistratibus morem in castra quoq; Romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in
ipso certamine consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis: signa deserta: impe-
ratorem in acie relictum, iniussu in castra reditū. profecto si instetur: suo milite uinci Romam
posse. nihil aliud opus esse, quàm indici ostendiq; bellum: cætera sua spōte fata & deos gestu-
ros. Hę spes Hetruscos armauerant, multis inuicem casibus uictos uictoresq;. COSS. quoq;
Romani nihil præterea aliud, quàm suas uires, sua arma horrebant: memoriaq; pessimi proxi-
mo bello exempli terrebantur: ne rem committerent eò, ubi duæ simul acies timendæ essent.
itaq; castris se tenebāt. tam ancipiti periculo auersi. diem, tempusq; forsitan ipsum leniturum
iras, sanitatemq; animis allaturum. Veiens hostis Hetruscíq; eo magis præpropere agere: la-
cessere ad pugnam primo obequitando castris, prouocandoq;: postremo ut nihil mouebant
qua consules ipsos, qua exercitum increpando. simulationem intestinæ discordię remedium ti-
moris inuentū: & cōsules magis nō confidere, quàm nō credere suis militibus. nouū seditionis
genus

genus, silentium, otiumq́ inter armatos. ad hæc in nouitatẽ generis, originisq́ qua falsa, qua uera iacere. Hæc cũ sub ipso uallo portisq́ streperẽt, haud ægre cõsules pati. ac imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora uersare, & ab intestinis auertere malis. nolle inultos hostes, nolle successum, nõ patribus, nõ consulibus. externa, & domestica odia certare in animis. tandẽ superant externa, adeò superbè insolenterq́ hostis eludebat. frequentes in prætorium cõueniunt, poscunt pugnam, postulant ut signum detur. Consules uelut deliberabundi capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, sed retro reuocanda, & addenda cupiditas erat, ut aduersando remorandoq́ incitato semel militi adderẽt impetum. Redditur responsum, immaturam rem agi, nondũ tempus pugnæ esse: castris se tenerent: edicunt inde, ut abstineant pugna. siquis iniussu pugnauerit, ut in hostẽ animaduersuros. ita dimissis, quo minus consules uelle credunt, crescit ardor pugnandi. accendũt insuper hostes ferocius multo, ut statuisse non pugnare consules cognitum est. quippe impune se insultaturos. nõ credi militi arma. rem ad ultimum seditionis erupturam, finemq́ uenisse Romano imperio. His freti occursant portis, ingerunt probra, ægrè abstinent, quin castra oppugnent. Enimuero nõ ultra cõtumeliam pati Romanus posse. totis castris undiq́ ad consules curritur. nõ iam sensim, ut antè, per centurionũ principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuersatur tamen Fabius. deinde ad crescentem tumultũ, iam metu seditionis collega cõcedente, cum silentiũ classico fecisset: ego istos Cn. Manli posse uincere scio, uelle ne scirem, ipsi fecerunt. itaq́ certũ atq́ decretum est, non dare signum, nisi uictores se redituros ex hac pugna iurent. consulem Romanũ miles semel in acie fefellit, deos nũquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius inter primores pugnæ flagitator. uictor, inquit, M. Labi reuertar ex acie. si fallat, Iouẽ patrẽ, Gradiuumq́ Martem, aliosq́ iuratus inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisq́ iurat. Iuratis datur signũ, arma capiunt, eunt in pugnam irarum speiq́ pleni. nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armatis sibi quisq́ lingua promptũ hostẽ offerri. Omniũ illo die, qua plebis, qua patrũ eximia uirtus fuit. Fabiũ nomẽ, Fabia gens maximè enituit: multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. Nec Veiens hostis Hetruscæq́ legiones detrectant. propè certa spes erat, nõ magis secũ pugnaturos, quàm pugnauerint cũ Aequis. maius quoq́ aliquod in tam irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperandũ esse facinus. res aliter longe euenit. nam non alio ante bello infestior Romanus (adeò hinc contumeliis hostes, hinc consules mora exacerbauerant) præliũ iniit. Vix explicandi ordinis spatiũ Hetruscis fuit, cũ pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quàm emissis pugna iam ad manus, iam ad gladios, ubi mars est atrocissimus, uenerat. Inter primores genus Fabiũ insigne spectaculo exemploq́ ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno antè consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem ferox uiribus & armorũ arte Thuscus, incautũ inter multas uersantẽ hostiũ manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto præceps Fabius in uulnus abiit. Sensit utraq́ acies unius uiri casum. cedebatq́ inde Romanus: cum M. Fabius consul transiliit iacentis corpus, obiectaq́ parma, hoc iurastis, inquit, milites? fugientes uos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis, quàm Iouem, Martemq́, per quos iurastis? at ego iniuratus aut uictor reuertar, aut prope te hic Q. Fabi dimicans cadam. cõsuli tum Cæso Fabius prioris anni cõsul. uerbis ne istis frater ut pugnẽt te impetraturũ credis? dii impetrabunt, per quos iurauere. & nos, ut decet proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius, quàm adhortando accendamus militum animos. Sic in primum infestis hastis prouolant duo Fabii, totamq́ mouerunt secum aciem. Prælio ex parte una restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam ciebat. ubi propè similis fortuna est uersata. nam ut altero in cornu Q. Fabiũ, sic in hoc ipsum consulem Manlium iam uelut fusos agentem hostes, & impigrè milites secuti sunt: & ut ille graui uulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati, gradum retulere: cessissentq́ loco, ni cõsul alter cum aliquot turmis equitũ in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, se uictorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoq́ ad restituendam aciem se ipse coràm offert. duorum consulum cognita ora accendunt

militum

militum animos. simul & uanior iam erat hostiũ acies, dum abundante multitudine freti subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quàm pugnę memores tererent tempus: triarij Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuntijs quo loco res essent, cõglobati ad prætorium redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant: & Manilius cõsul reuectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus uiam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quàm audaciam accendit. nam cum incursantes quacunque exitum ostenderet spes, uano aliquoties impetu issent: globus iuuenũ unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstantibus tela: sustineri deinde uis nequit. cõsul mortifero uulnere ictus cadit, fusiq; circà omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema uentum foret, ni legati rapto consulis corpore patefecissent una porta hostibus uiam. ea erumpunt, consternatoq; agmine abeuntes in uictorem alterum incidunt consulem. ibi iterũ cæsi, fusiq; passim. Victoria egregie parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaq; consul, decernẽte senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respõdit: se familia funesta Q. Fabij fratris morte, rep. ex parte orba consule altero amisso, publico priuatoq; deformem luctu lauream nõ accepturum. Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeò spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisq; ducit. idem in utroque laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neque immemor eius, quod initio consulatus imbiberat: reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cura habiti. inde populares iam esse Fabij: nec hoc ulla, nisi salubri reipublicæ arte. Igitur non patrum magis quàm plebis studijs Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neq; bella, neque delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quàm ut iam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe primo quoq; tempore cũ patribus coalescerent animi plebis. Itaq; principio anni censi: priusquam quisquam agrariæ legis autor tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quammaximè æqualiter darent. æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & euanescere uiuidum quondam illud Cæsonis ingenium. nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequorum Latini. eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Aequorum agrum depopulandum trãsit. Aequi se in oppida receperunt, murisq; se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumq; de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tempore neque pax neque bellum cum Veientibus fuit. res proximè formam latrocinij uenerat. legionibus Romanis cedebant in urbem: ubi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Aequis Volscisq;, non diutius, quàm recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamq; omnem. sed Veiẽs hostis assiduus magis quàm grauis, contumelijs sæpius quàm periculo animos agitabat: quod nullo tẽpore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatum adit. consul pro gente loquitur. Assiduo magis, quàm magno præsidio, ut scitis patres conscripti, bellũ Veiens eget. uos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. autores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fore. nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respub. & milite illic, & pecunia uacet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus comitante Fabiorum agmine qui in uestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum redijt. iussi armati postero die ad limen cõsulis adesse, domos inde discedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferũt. familiam unam subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint duæ roboris eiusdem in urbe gentes: deposcãt, hæc Volscos sibi, illa Aequos: populo Romano trãquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse

posse. Fabij postera die arma capiunt: quò iussi erant, cõueniunt. Consul paludatus egrediens in uestibulo gentem omnem suam instructo agmine uidet: acceptus in medium signa ferri iubet. nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominum per urbem incessit. Sex & CCC milites, omnes patritij, omnes unius gentis, quorum neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant unius familiæ uiribus Veienti populo pestem minitantes. sequebatur turba, propria alia cognatorum sodaliumq;, nihil medium nec spem nec curam, sed immensa omnia uoluẽtium animo: alia publica solicitudine excitata, fauore & admiratione stupens. ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: cõsulatus inde ac triumphos, omnia præmia ab se, omnes honores sperare. Prætereuntibus Capitoliũ arcẽq; & alia templa, quicquid deorũ oculis, quicquid animo occurrit, precantur: ut illud agmen faustum atque felix mittant: sospites breui in patriam ad parentes restituant. Incassum missæ preces. infelici uia à dextro Iano portę Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perueniũt. is opportunus uisus locus cõmuniendo præsidio. L. Æmylius inde, & C. Seruilius COSS. facti. & donec nil aliud quàm in populationibus res fuit: non ad præsidiũ modo tutandũ Fabij satis erant, sed tota regione, qua thuscus ager Romano adiacet: sua tuta omnia, infesta hostium, uagantes per utrunq; finem fecere. Interuallum deinde haud magnũ populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu præsidiũ Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Aemylio COS. adductæ cominus cum Hetruscis dimicant acie. quan quam uix dirigendi aciem spatiũ Veientibus fuit. adeò inter primam trepidationẽ, dum post signa ordines introeunt, subsidiaq; locant, inuecta subito ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modo incipiendæ, sed consistendi ademit locum. ita fusi retrò ad saxa rubra (ibi castra habebãt) pacem supplices petunt. cuius impetratæ ab insita animis leuitate ante deductũ Cremera Romanũ præsidium pœnituit. rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine ullo maioris belli apparatu certamẽ. nec erãt incursiones modo in agros, aut subiti impetus incursantium, sed aliquoties æquo campo, collatisq; signis certatũ: gensq; una populi Ro. sæpe ex opulentissima, ut tum res erant, Hetrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primo acerbum indignumq; Veientibus uisum. inde consiliũ ex re natum, insidijs ferocẽ hostem captandi: gaudere etiã multo successu Fabijs audaciã crescere. itaq; & pecora prædantibus aliquoties uelut casu incidissent, obuiam acta: & agrestiũ fuga uasti relicti agri: et subsidia armatorũ ad arcendas populationes missa, sæpius simulato q̃ uero pauore refugerunt. Iamq; Fabij adeò contempserant hostem, ut sua inuicta arma neq; loco, neq; tempore ullo crederent sustineri posse. hæc spes adeò prouexit, ut ad conspecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora, quanquam rara hostium apparebant arma, decurrerẽt. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatiq; passim uaga, ut fit, pauore iniecto raperent pecora, subito ex insidijs consurgitur. & aduersi & undiq; hostes erant. primo clamor circũlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coëuntibusq; Hetruscis iam cõtinenti agmine armatorũ septi, quo magis se hostis inferebat, cogebãtur breuiore spatio & ipsi orbẽ colligere. quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetruscorũ, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum omissa pugna quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes inclinant. eò nixi corporibus armisq; rupere cuneo uiam. duxit uia in editum leniter collem. inde primo restitere: mox ut respirandi superior locus spatium dedit, recipiendiq; à pauore tanto animum, pepulere etiam subeũtes: uincebatq; auxilio loci paucitas, ni iugo circũmissus Veiens, in uerticem collis euasisset. ita superior rursus hostis factus: Fabij cæsi ad unũ omnes, pręsidiumq; expugnatũ. CCCVI perisse satis conuenit: unum propè puberem ætate relictum, stirpem genti Fabiæ dubijsq; rebus populi Ro. sæpe domi belliq; uel maximum futurum auxilium. Cum hæc accepta clades esset, iam C. Horatius & T. Menenius COSS. erãt. Menenius aduersus Thuscos uictoria elatos confestim missus. tum quoq; male pugnatum est. & Ianiculum hostes occupauere: obsessaq; urbs foret, super bellũ annona premente (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni Horatius COS. ex Volscis esset reuocatus. adeoq; id bellum ipsis institit mœnibus, ut primo pugnatũ ad Spei sit æquo marte, iterũ ad portam Collinam. ibi quan-

quam paruo momento superior Romana res fuit: meliorem tamen militem recepto pristino
animo in futura prælia id certamen fecit. A.Virginius & Sp. Seruilius coss. fiunt. post ac-
ceptam proximam pugnæ cladem Veientes abstinuere acie.populationes erāt,& uelut ab ar
ce Ianiculi passim in Romanū agrum impetus dabant.non usquam pecora tuta,non agrestes
erant.capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad ille-
cebras propulsa pecora pręcipitauere in insidias.quo plures erant,maior cædes fuit.ex hac cla
de atrox ira maioris cladis causa atq; initium fuit.traiecto enim nocte Tyberi castra Seruilij
coss.adorti sunt oppugnare.inde fusi magna cæde in Ianiculum se ægre receperunt. Confe-
stim consul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo communit. postero die luce orta non
nihil & hesterna felicitate pugnæ ferox:magis tamen,quod inopia frumenti,quamuis in pręci
pitia,dum celeriora essent,agebat cōsilia:temere aduerso Ianiculo ad castra hostium aciem ere
xit.fœdiusq; inde pulsus quàm pridie pepulerat,interuētu collegæ ipse exercitusq; est serua-
tus.inter duas acies Hetrusci,cū inuicē his atq; illis terga darēt,occidione occisi. Ita oppressum
temeritate felici Veiens bellū.Vrbi cum pace laxior etiam annona redijt,& aduecto ex Cam
pania frumento,& postquā timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abijt,eo quòd abditū fuerat,prola
to.Ex copia deinde otioq; lasciuire rursus animi:& pristina mala postquā foris deerant,domi
quærere.tribuni plebē agitare suo ueneno,agraria lege:in resistentes incitare patres,nec in uni
uersos modo,sed in singulos.Q.Considius & T.Genutius autores agrariæ legis T.Menenio
diem dicunt.inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidiū,cum haud procul inde statiua cōsul ha
buisset.eam oppressit:cū & patres haud minus quàm pro Coriolano annixi essent, & patris
Agrippę fauor haud dum exoleuisset.In mulcta temperarunt tribuni:cū capitis anquisissent,
duo millia æris damnato mulctam edixerunt.ea in caput uertit.negant tulisse ignominiā:ægri
tudineq;,inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp.Seruilius,ut consulatu abijt,
C.Nautio & P.Valerio coss.initio statim anni ab L.Ceditio & T.Statio trib.die dicta,non
ut Menenius precibus suis aut patrum,sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæq; tribunitios
impetus tulit.& huic prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini.sed feruidi animi uir ut
in publico periculo antè, sic tum in suo,non tribunos modo, sed plebem oratione feroci refu-
tando,exprobrādoq; T.Menenij damnationē mortemq;:cuius patris munere restituta quon
dam plebs eosipsos,quibus tum sæuiret magistratus,eas leges haberet:periculum audacia di-
scussit.iuuit & Virginius collega testis productus,participādo laudes:magis tamen Menenia-
num (adeò mutauerant animū) profuit iudicium. Certamine domi finito,Veiens bellū exor-
tum,quibus Sabini arma coniunxerant.P.Valerius cos.accitis Latinorū Hernicorumq; au-
xilijs cum exercitu Veios missus,castra Sabina quæ pro mœnibus sociorū locata erant,confe
stim aggreditur: tantamq; trepidationē iniecit,ut dum dispersi,alij alia manipulatim excurrūt
ad arcendam hostium uim, ea porta cui signa primū intulerat caperetur. intra uallum deinde
cædes magis quàm præliū esse.tumultus è castris & in urbē penetrat. tanquā Veijs captis,ita
pauidi Veientes ad arma currūt.pars Sabinis eunt subsidio,pars Romanos toto impetu intē-
tos in castra adoriuntur.paulisper auersi turbatiq; sunt.deinde & ipsi utroq; uersis signis resi-
stunt:& eques ab consule immissus Thuscos fundit fugatq;.eadēq; hora duo exercitus duæq;
potentissimæ & maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. Dum hęc ad Veios gerūtur, Vol-
sci Aequiq; in Latino agro posuerāt castra,populatiq; fines erant.eos per se ipsi Latini assum
ptis Hernicis sine Romano aut duce,aut auxilio castris exuerūt.ingenti præda præter suas re-
cuperatas res potiti sunt.missus tamē ab Roma consul in Volscos C.Nautius.mos credo non
placebat,sine Romano duce exercituq; socios proprijs uiribus cōsilijsq; bella gerere.nullū ge
nus calamitatis contumeliæq; non editū in Volscos est,nec tamen perpelli potuêre, ut acie di-
micarent. L.Furius inde & C. Manlius coss. Manlio Veientes prouincia euenit. non ta-
men bellatū.induciæ in annos XL petentibus datæ,frumento stipendioq; imperato. Paci ex-
ternæ confestim cōtinuatur discordia domi.agrariæ legis tribunicijs stimulis plebs furebat.cō
sules nihil Menenij damnatione,nihil periculo deterriti Seruilij,summa ui resistunt. abeuntes
magistratu consules Genutius Tr.pl.arripuit. L.Æmylius & Opiter Virginius consulatū in-
eunt

tunt. Vopiscum Iulium in quibusdam pro Virginio annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscunque consules habuit: rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati non plebem magis quàm iuniores patrum. suadent, monēt, honoribus & administratione reipub. abstineant. cōsulares uero fasces, prætextam curulemque sellam, nihil aliud quàm pompam funeris putent. claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quod si cōsulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita animum inducant: cōsulatum captum & oppressum ab tribunitia potestate esse. consuli uelut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse. si se commouerit, si respexerit patres, si aliud quàm plebem esse in repub. crediderit: exilium Cn. Martij, Menenij damnationem & mortem sibi proponat ante oculos. His accensi uocibus patres consilia inde non publica, sed in priuato, seductaque à plurium conscientia habuere. ubi cum id modo constaret, iure an iniuria eripiendos esse reos: atrocissima quoque maxime placebat sententia: nec autor quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cum plebs in foro erecta expectatione staret: mirari primo quòd non descenderet tribunus: deinde cum iam mora suspectior fieret, deterritū à primoribus credere, & desertam ac proditam causam publicam queri. tādem qui obuersati uestibulo tribuni fuerant, nuntiant: domi mortuum esse inuentum. quod ubi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij aliò. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxilij sacratę leges haberēt, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderatè ferre lætitiam. adeoque neminē noxæ pœnitebat, ut etiam insontes fecisse uideri uellent, palamque ferrent, malo domandam tribunitiam potestatem. Sub hac pessimi exempli uictoria delectus edicitur, pauentibusque tribunis sine intercessione ulla consules rem peragūt. Tum uero irasci plebs tribunorū magis silentio, quàm consulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua: rursus ad antiqua reditū, cum Genutio unà mortuam ac sepultam tribunitiam potestatē: aliud agendum, ac cogitandum quo modo resistatur patribus. id autem unum consiliū esse, ut se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilij habeat, defendat. quatuor & uiginti lictores apparere cōsulibus, ut eos ipsos plebis homines, nihil contemptius neque infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenque ea magna atque horrenda facere. His uocibus alij alios cum incitassent, ad Volеronē Publiū de plebe hominem, quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem, & uirgas expediri iubent. prouoco inquit ad populum Volero, quoniam tribuni ciuem Romanū in conspectu suo uirgis cædi malunt, quàm ipsi in lecto suo à uobis trucidari. quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere & spoliare lictor. Tum Volero & præualens ipse, & adiuuantibus aduocatis repulso lictore, ubi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbam cōfertissimam recipit clamitans. prouoco & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste cōmilitones, nihil est quod expectetis tribunos, quibus ipsis uestro auxilio opus est. Concitati homines ueluti ad prælium se expediunt: apparebatque omne discrimen adesse, nihil cuiquam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cum se consules obtulissent, facile experti sunt, parum tutam maiestatem sine uiribus esse. uiolatis lictoribus, fascibus fractis è foro in curiam compellūtur, incerti quatenus Volero exerceret uictoriam. Conticescente deinde tumultu, cum senatum uocari iussissent: querūtur iniurias suas, uim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententijs, uicere seniores, quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari nō placuit. Voleronem amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunum plebis creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium COSS. habuit. cōtraque omnium opinionem, qui eum uexandis prioris anni consulibus administraturū tribunatū credebāt, post publicam causam priuato dolore habito, ne uerbo quidem uiolatis cōsulibus rogationem tulit ad populum, ut plebeij magistratus tributis comitijs fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur, sed quæ patritijs omnem potestatē per clientū suffragia creādi quos uellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa ui resisterent patres: nec quæ una uis ad resistendū erat, ut intercederet aliquis ex collegio, autoritate aut consulum, aut principum adduci posset: res tamen suo ipsa molimine grauis certaminibus in annum extra-

hitur. Plebs Voleronem trib. reficit. patres ad ultimũ dimicationis rati rem uenturã, Ap. Claudium Appij filiũ, iam inde à paternis certaminibus inuisum infestumq́ plebi, cõsulem faciũt. collegaei. T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius quàm de lege agebatur. sed ut inuẽtor legis Volero, sic Lectorius collega eius autor tum recentior, tũ acrior erat. ferocẽ faciebat belli gloria ingens, quod ætatis huius haud quisquã manu promptior erat. is cũ Volero nihil præterquàm de lege loqueretur insectatione abstinẽs COSS. ipse in accusationem Appij familiæq́ superbissimæ, ac crudelissimæ in plebẽ Ro. exorsus, cum à patribus nõ COS. sed carnificẽ ad uexandam & lacerandã plebem creatũ esse cõtenderet, rudis in militari homine lingua nõ suppetebat libertati animoq́. itaq́ deficiente oratione, quandoquidẽ nõ tam facile loquor, inquit, Quirites, quàm quod locutus sum præsto. crastino die adeste. ego hic aut in cõspectu uestro moriar, aut perferã legem. Occupãt tribuni templũ postero die. cõsules nobilitasq́ ad impediendam legẽ in concione consistunt. summoueri Lectorius iubet, præterquàm qui suffragium ineant. adolescẽtes nobiles stabant nihil cedẽtes uiatori. tum ex his prehendi quosdã Lectorius iubet. Consul Appius negare, ius esse tribuno in quenquã, nisi in plebeiũ: nõ enim populi, sed plebis eum magistratũ esse: nec illum ipsum summouere pro imperio posse more maiorum, quia ita dicatur: si uobis uidetur, discedite Quirites. Facile & cõtemptim de iure disserendo perturbare Lectoriũ poterat. ardens igitur ira tribunus uiatorẽ mittit ad consulem: cõsul lictorem ad tribunũ, priuatũ esse clamitans, sine imperio sine magistratu. uiolatusq́ esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulẽ esset: & cõcursus hominũ in forum ex tota urbe cõcitatæ multitudinis fieret. sustinebat tamen Appius pertinacia tantã tempestatem: certatumq́ haud incruento prælio foret, ni Quintius COS. alter consularibus negotio dato, ut collegam ui, si aliter non possent, de foro abducerent: ipse nunc plebem sæuientem precibus leniisset: nunc orasset tribunos, ut cõcilium dimitterent: darent iræ spatiũ, nõ uim suam illis tempus ademturũ, sed cõsilium uiribus additurũ: & patres in populi, & consulem in patrũ fore potestate. Ægre sedata ab Quintio plebs, multo ægrius cõsul alter à patribus. Dimisso tandem concilio plebis, senatũ consules habẽt. ubi cum timor atq́ ira inuicẽ sententias uariassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandũ aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeò ut Quintio gratias agerent, quòd eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur, ut tantã consularem maiestatẽ esse uellet, quanta in cõcordi ciuitate esse posset. dum tribuni cõsulesq́ ad se quisq́ omnia trahant, nihil relictũ esse uirium in medio. distractam laceratamq́ rempub. per magistratus, magis quorũ in manu sit, quàm ut incolumis sit, quæri. Appius contrà, testari deos atq́ homines, rempub. prodi per metum ac deseri: nõ consulem senatui, sed senatũ cõsuli deesse: grauiores accipi leges, quàm in Sacro mõte acceptę sint. uictus tamen patrũ cõsensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum primũ tributis comitijs creati tribuni sunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo antè fuerint. Piso autor est. nominat quoq́ tribunos, Cn. Sicciũ, L. Numitoriũ, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Meciliũ. Volsci tum Æquiq́ inter seditionẽ Romanã & bellum coortũ, uastauerant agros, ut siqua secessio plebis fieret, ad se receptũ haberẽt. cõpositis deinde rebus, castra retrò mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Æqui prouincia euenit. Eadem in militia sæuitiæ Appij, quæ domi esse, eo liberior quod sine tribunitijs uinculis erat. odisse plebẽ plus quàm paterno odio, quod se uictum uidebat ab ea. se unico cõsule obiecto aduersus tribunitiam potestatẽ, perlatã legem esse, quam minore conatu, nequaquã tanta patrum spe, priores impedierant cõsules. Hæc ira indignatioq́ ferocem animum ad uexandum sæuo imperio exercitũ stimulabat. nec ulla ui domari poterat, tantũ certamen animis imbiberãt. segniter, otiosè, negligẽter, cõtumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coërcebat. si citius agi uellet agmen, tardius sedulo incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua spõte motam remittere industriam. pręsenti uultus demittere, tacitè prætereuntẽ execrari: ut inuictus ille odio plebeio animus interdũ moueretur, omni nequicquã acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à cẽturionibus corruptũ exercitum diceret: tribunos plebei, cauillans interdũ & Volerones uocaret. Nihil eorum Volsci nesciebant: instabantq́ eo magis, sperantes idem certamen animorũ aduersus Appium habiturum exer-

rum exercitum Romanū, quod aduersus Fabium cos. habuisset. cæterū multo Appio quàm Fabio uiolentior fuit. nō enim uincere tantū noluit, ut Fabianus exercitus, sed uinci uoluit. productus in aciē turpi fuga petit castra, nec antè restitit, quàm signa inferentem Volscū munimētis uidit, fœdāq; extremi agminis cædem. tum expressa uis ad pugnandū, ut uictor iam à uallo summoueretur hostis: satis tamen appareret, capi tātum castra militem Romanū noluisse. alij gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire uellet, concionemq; aduocaret: concurrunt ad eum legati tribuniq; monentes, ne uticq; experiri uellet imperiū, cuius uis omnis in cōsensu obedientiū esset. negare uulgo milites se ad concionē ituros, passimq; exaudiri uoces postulantiū, ut castra ex Volsco agro moueātur. hostem uictorem pauloantè propè in portis ac uallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionē modò, sed apertam speciem obuersari ante oculos. Victus tandē (quandoquidē nihil præter tempus noxæ lucrarentur) remissa concione iter in sequentem diem pronuntiari cum iussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen è castris explicaretur, Volsci ut eodem signo excitati nouissimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore signaq; & ordines turbauit, ut neq; imperia exaudiri, neq; instrui acies possent. nemo ullius nisi fugæ memor, ita effuso agmine per stragē corporum armorūq; euasere, ut prius hostis desisteret sequi, quàm Romanus fugere. Tandē collectis ex dissipato cursu militibus, consul cū reuocando nequicquā suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit. aduocataq; cōcione, inuectus haud falso in proditorē exercitū militaris disciplinæ, desertorē signorum, ubi signa, ubi arma essent: singulos rogitās, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc cēturiones duplicariosq; qui reliquerāt ordines, uirgis cęsos securi percussit. cętera multitudo sorte decimus quisq; ad suppliciū lecti. Contra ea in Æquis inter consulē ac militē comitate ac beneficijs certatū est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infœlix collegæ quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ cōcordiæ ducis exercitusq; nō ausi offerre se Æqui, uagari populabundū hostem per agros passi. nec ullo ante bello latius inde actæ prædæ. omnis militi data est. addebantur & laudes, quibus haud minus quàm præmio gaudēt militū animi. Tum duci, tum propter ducē patribus quoq; placatior exercitus redijt: sibi parentē, alteri exercitui dominum datū ab senatu memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisq; annum exactum, insignē maxime comitia tributa efficiunt: res maior uictoria suscepti certaminis quàm usu. plus enim dignitatis comitijs ipsis detractū est, patribus ex concilio summouēdis, quàm uiriū aut plebi additū, aut demptū patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Æmylio coss. tū propter certamina ordinū de lege agraria: tum propter iudiciū Ap. Claudij. cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorū publici agri tanquā tertio consuli sustinenti M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nunquā ante tam inuisus plebi reus ad iudicium uocatus populi est, plenus suarū, plenus paternarū irarū. patres quoq; non temere pro ullo æque annixi sunt: propugnatorē senatus, maiestatisq; uindicem suæ ad omnes tribunitios, plebeiosq; oppositū tumultus, modū duntaxat in certamine egressum, obijci iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Ap. Claudius & tribunos & plebē & suum iudiciū pro nihilo habebat. illū non minæ plebis, non senatus preces perpellere unquā potuere, non modo ut uestem mutaret, aut supplex prehensaret homines, sed ne ut ex consueta quidē asperitate orationis, cū ad populū agenda causa esset, aliquid leniret atq; summitteret. idē habitus oris, eadem contumacia in uultu, idem in oratione spiritus erat: adeò ut magna pars plebis Appium non minus reū timeret, quàm consulē timuerat. semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; constantia sua & tribunos obstupefecit & plebem, ut diem ipsi sua uoluntate producerēt: trahi deinde rem sinerēt. haud ita multū interim tēporis fuit: ante tamē quàm prædicta dies ueniret, morbo moritur. cuius laudationē cū tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremū diem tanti uiri noluit: & laudationē tam æquis auribus mortui audiuit, quàm uiui accusationē audierat, & exequias frequens celebrauit.

Eodem anno Valerius cos. cū exercitu in Aequos profectus, cum hostē ad præliū elicere nō posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cū grandine ac tonitribus

cœlo deiecta. admiratione͂ deinde auxit, signo receptui dato, adeò tra͂quilla serenitas reddita,
ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad po-
pulatione͂ agri uertit. Alter cõsul Æmylius in Sabinis bellu͂ gessit. & ibi, quia hostis mœni-
bus se tenebat, uastati agri sunt. Ince͂dijs deinde non uillaru͂ modò, sed etiam uicorum, quibus
frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurrissent, ancipiti prælio digressi,
postero die retulere castra in tutiora loca. id satis cõsuli uisum, cur pro uicto relinqueret hoste͂,
integro inde decedens bello. Inter hæc bella manente discordia domi, T. Numitius Priscus,
A. Virginius c o s s. facti. Non ultra uidebatur latura plebs dilationem agrariæ legis, ulti-
maq; uis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendijs uillaru͂, fugaq; agrestium cognitu͂
est. ea res maturam iam seditionem ac propè erumpentem repressit. Consules coacti exem-
plo ab senatu ad bellum, educta ex urbe iuuentute, tranquilliorem cætera͂ plebem fecerunt. Et
hostes quidem nihil aliud quàm perfusis uano timore Romanis, citato agmine abeu͂t. Numi-
tius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidijs propè ma
gna accepta clade, uirtus militum rem prolapsam neglige͂tia consulis restituit. Melius in Vol-
scis imperatu͂ est. fusi primo prælio hostes, fugaq; in urbem Antium, ut tum res erant, opulen-
tissima͂ acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenone͂ aliud oppidum nequaqua͂ tam opu
lentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volsciq; Romanos exercitus tenent, Sabini usq;
ad portas urbis popula͂tes incessere. deinde ipsi paucis pòst diebus à duobus exercitibus, utro
que per iram consule ingresso in fines, plus cladiu͂ quàm intulerant, acceperu͂t. Extremo an-
no pacis aliquid fuit: sed ut semper aliâs, solicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs inter-
esse consularibus comitijs noluit, per patres clientesq; patru͂ cõsules creati, T. Quintius & Q.
Seruilius. similem annu͂ priori consules habe͂t, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla.
Sabini crustuminos campos citato agmine transgressi, cum cædes & incendium circum Anie-
nem flumen fecissent, à porta propè Collina mœnibusq; pulsi, ingentes tamen prædas homi
num pecorumq; egêre. quos Seruilius c o s. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen
adipisci æquis locis non potuit: populationem adeò effusè fecit, ut nihil bello intactum relin-
queret, multiplicíq; capta præda rediret. Et in Volscis respublica egregiè gesta, tum ducis,
tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde utrinq;, plu
rimo sanguine. Et Romani, quia paucitas damno sentie͂do propior erat, gradum retulissent, ni
salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. impetu fa-
cto, dum se putant uincere, uicêre. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen, si-
gnum receptui dedit. Intercessere pauci dies, uelut tacitis inducijs utrinque quiete sumpta: per
quos ingens uis hominum ex omnibus Volscis Aequisq; populis in castra uenit: haud dubi-
tans, si senserint, Romanos nocte abituros. itaq; tertia fere uigilia ad castra oppugnanda ue-
niunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quie-
tum militem iussisset. Hernicoru͂ cohortem in statione͂ educit: cornicines tubicinesq; in equos
impositos canere ante uallum iubet, solicitumq; hostem ad lucem tenere. reliquu͂ noctis adeò
tranquilla omnia in castris fuere, ut somni quoq; Romanis copia esset. Volscos species ar-
matorum peditum, quos & plures esse & Romanos putabant: fremitus hinnitusq; equorum,
qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebant: intentos uelut ad im-
petum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer satiatusq; somno, productus in aciem,
fessum stando & uigilijs Volscum primo impetu perculit. quanqua͂ cessere magis, quàm pulsi
hostes sunt: quia ab tergo erant cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus
fuit. Consul ubi ad iniquum locum uentum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & posce
re, ut perculsis instare liceat. ferocius agunt equites circumfusi ducibus: uociferantur se ante si-
gna ituros. Dum cunctatur consul uirtutum milite fretus, loco parum fidens: conclamant se
ituros. clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis, quo leuiores ardua euaderent, cursu sub-
eunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit in
subeuntes: turbatosq; ictibus crebris urget ex superiore loco. Sic propè oneratu͂ est sinistrum
Romanis cornu, ni referentibus iam gradum cõsul increpando simul temeritatem, simul igna-
uiam

uiam,pudore metum excussisset.restitere primo obstinatis animis:deinde ut obtinētes locum uires ferebant,audent ultro gradū inferre,& clamore renouato cōmouent aciē.tum rursus impetu capto enituntur atq; exuperant iniquitatē loci. iam propè erat ut in summū cliui iugum euaderent,cum terga hostes dedere:effusoq; cursu penè agmine uno,fugientes sequentesq; castris incidere.in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua ui,sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisq; amissis ciciderant animi.

DECADIS PRIMAE LIBER III.

NTIO CAPTO T. Aemylius & Q. Fabius COSS. fiunt. hic erat Fabius,qui unus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu Aemylius dandi agri plebi fuerat autor. itaq; secundo quoq; consulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatam adiutore utiq; consule obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. possessores & magna pars patrum tribunicijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant. atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse, Antium propinquam,opportunam & maritimam urbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare,qui agrum accipere uellent. Fecit statim (ut fit) fastidium copia: adeoq; pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo pascere Romæ agrum malle, quàm alibi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu uenerat) pacem petiere, irritamq; eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno, is enim cum Sp. Posthumio COS. fuit: in Aequos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractū in tertiū annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio COSS. Fabio extra ordinem, quia is uictor pacem Aequis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit: Q. Fabium COS. dicere, se ex Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum afferre,eadem dextera armata, quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia & periurio fiat,deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, utcunq; sit,etiam nunc,pœnitere sua sponte Aequos,quàm pati hostilia,malle.si pœniteat,tutum receptum ad expertam clementiam fore. sin periurio gaudeant, dijs magis iratis quàm hostibus gesturos bellum.Hæc dicta adeò nihil mouerunt quenquam,ut legati propè uiolati sint,exercitusq; in Algidū aduersus Romanos missus. Quæ ubi Romam sunt nuntiata, indignitas rei magis quàm periculum consulem alterum ab urbe exciuit.ita duo consulares exercitus ad hostem accessere,acie instructa,ut confestim dimicarent.Sed cum fortè haud multum diei superesset,unus ab statione hostium exclamat.Ostentare hoc est Romani,nō gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat,nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem:erit copia pugnādi,ne timete. His uocibus iritatus miles in diem posterū in castra reducitur,longam uenire noctem ratus,quę moram certamini faceret.tum quidem corpora cibo somnoq; curant.ubi illuxit postero die,prior aliquanto cōstitit Romana acies,tandem & Aequi processere.prælium fuit utrinq; uehemēs, quod & Romanus miles ira odioq; pugnabat:& Aequos cōscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, ultima audere & experiri cogebat.Non tamen sustinuere aciem Romanam Aequi.pulsiq; cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces,quod in aciem qua pugnandi arte Romanus excellat, cōmissa

res sit Aequos populationibus incursionibusq; meliores esse: & multas passim manus, quàm magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaq; castris pręsidio, egressi tan to cum tumultu inuasere fines Romanos, ut ad urbem quoq; terrorem pertulerint. nec opina ta etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quàm ne uictus, ac propè in castris ob sessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesq; pauidi incidentes portis nõ populationem, nec prædonũ paruas manus, sed omnia uano augentes timore, exercitus & le giones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad urbẽ clamabãt. Ab his proximi audita in certa, eoq; uaniora ferre ad alios: cursus clamorq; uocantium ad arma, haud multũ à pauore captæ urbis abesse. Fortè ab Algido Quintius COS. redierat Romã: id remedium timori fuit: tumultuq; sedato, uictos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. uocato deinde se natu cum ex autoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto urbis relicto, hostem in agro non inuenit. Ab altero consule res gesta egregiè est. qui quà uenturũ hostem sciebat, grauẽ pręda, eoq; impeditiore agmine incedentẽ aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostiũ euasere ex insidijs, præda omnis recepta est. Sic finem iustitio quod quatriduũ fuit, reditus Quintij COS. in urbem fecit. Cẽsus deinde actus, & conditũ à Quintio lustrum. Censa ciuium capita centum quatuor & XX millia, CCXIIII dicuntur, præter orbos orbasq;. In Æquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua populariq; passi. Consul cum aliquoties per omnem hostiũ agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædaq; Romã redijt. Cõsules inde Posthumius Albus, Sp. Furius. Furios, Fusios scripsere quidã. id admoneo, ne quis immutationẽ uirorum ipsorũ esse, quæ nominũ est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consu lum bellum gereret. itaq; Aequi ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo cupidè oblato (adeò ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa ui parabatur. Sen tiunt Hernici & pręducũt Romanis, Ecetranũ ad Æquos descisse. suspecta & colonia Antium fuit, quòd magna uis hominũ inde, cũ oppidum captum esset, confugisset ad Aequos. isq; mi les per bellum æquicũ uel acerrimus fuit. Cõpulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo di lapsa cũ Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Nec dum ma tura re, cum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus, ut principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei esset: qui cum haud grauate ue nissent: introducti à cõsulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, ut magis suspecti quàm uenerãt, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius cõsulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorũ in agro populabundum hostem inue nit: ignarusq; multitudinis, quia nusq; uniuersa cõspecta fuerat, imparem copijs exercitum te mere pugnę cõmisit. primo cõcursu pulsus se in castra recepit. neq; is finis periculi fuit. nãq; & proxima nocte & postero die tanta ui castra sunt circumsessa atq; oppugnata, ut ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & malè pugnatũ, & consulem exercitũq; obsideri, nuntiauerunt: tantumq; terrorẽ incussere patribus, ut (quæ forma senatus consulti ultimę sem per necessitatis habita est) Posthumio alteri consulũ negotiũ daretur: uideret nequid respubli ca detrimenti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad cõscribendos omnes qui arma ferrę possent, optimũ uisum est: proconsulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mit ti. ad eum explendũ Latini Hernicíq;, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabãt) iussi. Multi per eos dies motus, multiq; impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariã uires Romanas ut non suffe cturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabãtur, simul pars exercitus ad populan dum agrũ Romanũ missa, urbemq; ipsam, siqua fortuna daret, tentandã. L. Valerius ad præ sidium urbis relictus consul Posthumius ad arcendas populationes finiũ missus. Nihil remis sum ab ulla parte curæ aut laboris. uigiliæ in urbe, stationes ante portas, præsidiaq; in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius COS. cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decu mana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit, nequa ex parte altera in castra uis fieret

fieret.Furium legatum(frater idem consulis erat)longius extulit cursus:nec suos ille redeuntes persequendi studio,neq; hostiũ ab tergo incursum uidit.ita exclusus multis sæpe frustra conatibus captis,ut uiam sibi ad castra faceret,acriter dimicans cecidit.Et consul nuntio circunuenti fratris cõuersus ad pugnam,dum se temerè magis quàm satis caute in mediam dimicationem infert,uulnere accepto,ægrè ab circũstantibus ereptus,& suorũ animos turbauit,& ferociores hostes fecit:qui cæde legati,& cõsulis uulnere accensi nulla deinde ui sustineri potuêre,cũ compulsi in castra Romani rursus obsiderentur,nec spe,nec uiribus pares: uenissetq; in periculum summa rerum, ni T.Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoq; exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Æquos,legatiq; caput ferociter ostentantes ab tergo adortus,simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta,magnã uim hostium circũuenit. Minor cędes.fuga effusior Æquorum in agro fuit Romano.in quos palatos prędam agentes Posthumius aliquot locis,quibus opportuna imposuerat præsidia, impetũ dedit.ij uagi dissipato agmine fugientes in Quintium uictorem cum saucio cõsule reuertentem incidêre. Tum consularis exercitus egregia pugna cõsulis uulnus,legati & cohortiũ ultus est cædem. Magnæ clades ultro citroq; illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidẽ est in tam antiqua re quot pugnauerint ceciderintue,exacto affirmare numero. audet tamen Antias Valerius concipere summas.Romanos cecidisse in Hernico agro v Mil.accccc.Ex prædatoribus Aequorũ,qui populabundi in finibus Romanis uagabantur, ab A. Posthumio cos. duo millia cccc cæsos:cæteram multitudinẽ prædam agentem quæ inciderit in Quintiũ, nequaquam pari defunctam esse cæde:interfecta inde quatuor millia,& exequendo subtiliter numerum,cc ait & xxx. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cœlum uisum est ardere plurimo igni,portẽtaq; alia aut obuersata oculis,aut uanas exterritis ostentauere species.His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ,per quas omnia delubra pacem deûm exposcentium uirorum mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinę Hernicæq;,ab senatu gratijs ob impigrã militiam actis,remissæ domos. Antiates mille milites, quia serũ auxilium post prælium uenerant,propè cum ignominia dimissi. Comitia inde habita.creati consules L.Ebutius,P.Seruilius calendis sextilibus,ut tunc principiũ anni agebatur, cõsulatum ineunt. Graue tempus & fortè annus pestilens erat urbi agrisq;,nec hominibus magis quàm pecori. & auxere uim morbi terrores populationis,pecoribus agrestibusq; in urbem acceptis. ea colluuio mistorũ omnis generis animantiũ,& odore insolito urbanos,& agrestẽ confertum in arcta tecta æstu ac uigilijs angebat: ministeriaq; inuicem ac contagio ipsa uulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nuntiant: in agro suo Aequos Volscosq; cõiunctis copijs castra posuisse,inde ingẽti exercitu fines suos depopulari. pręterquam quod infreques senatus indicio erat socijs, afflictam ciuitatem pestilentia esse:mœstum etiam responsum tulere,ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: urbem Romanam subita deûm ira morbo populari.si qua eius mali quies ueniat,ut anno antè,ut semper aliâs, socijs opem laturos. Discessere socij,pro tristi nuntio tristiorem domũ referẽtes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod uix Romanis fulti uiribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit.pergit inde infestus in agros Romanos,etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret:perq; omnia non præsidijs modò deserta,sed etiam cultu agresti,transirent:peruenere ad tertium lapidem Gabina uia. Mortuus Ebutius erat Romanus consul,collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animã:affecti pleriq; principũ,patrũ maior pars,militaris ferè ætas omnis: ut nõ modò ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. munus uigiliarum senatores, qui per ætatem ac ualetudinem poterant, per se ipsi obibant:circuitio ac cura ædilium plebis erat:ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperij uenerat. Deserta omnia sine capite, sine uiribus dij præsides ac fortuna urbis tutata est: quæ Volscis Aequisq; prædonum potius mentem quàm hostium dedit.adeò enim nulla spes non potiundi modò, sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cœpit: tectaq; procul uisa atque imminentes tumuli auertere mentes eorum:ut totis passim castris fremitu orto, quid in uasto

ac deserto agro, inter tabem pecorum hominūq;, desides sine præda tempus tererent, cum in
tegra loca, Thusculanum agrum opimum copijs petere possent: signa repente conuellerent:
transuersisq; itineribus per lauicanos agros in Thusculanos colles trāsirent. eò uis omnis tem
pestasq; belli conuersa est. Interim Hernici Latiniq; pudore etiam, non misericordia solum
moti, si nec obstitissent cōmunibus hostibus, infesto agmine Romanam urbē petentibus, nec
opem ullam obsessis socijs ferrent: coniuncto exercitu Romam pergunt. ubi cū hostes nō in/
uenissent, secuti famam ac uestigia, obuij fiunt descendentibus à Thusculano in Albanam ual
lem. ibi haudquaq; æquo prælio pugnatum est: fidesq; sua socijs parū felix in præsentia fuit.
Haud minor Romę fit morbo strages, quàm quāta ferro sociorū facta erat. cōsul qui unus su
pererat, moritur. mortui & alij clari uiri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius augures. Ser. Sul/
picius, curio maximus. & per ignota capita latè uagata est uis morbi: inopsq; senatus auxilij
humani, ad deos populū ac uota uertit. iussi cū coniugibus ac liberis supplicatū ire, pacēq; ex/
poscere deûm. ad id quod sua quenq; mala cogebant, autoritate publica euocati, omnia delu/
bra implent. stratę passim matres crinibus templa uerrētes, ueniā irarum cœlestiū finemq; pe
sti exposcunt. Inde paulatim seu pace deûm impetrata, seu grauiore tēpore anni iā circūacto,
defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere: uersisq; animis iam ad publicam curā, cum
aliquot interregna exissent: P. Valerius Publicola tertio die quàm interregnū inierat, consules
creat L. Lucretium Tricipitinum & T. Veturium Geminū, siue ille Vetusius fuit. Ante diem
III. idus sextiles consulatū ineunt, iā satis ualida ciuitate, ut non solum arcere bellum, sed ul/
trò etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impi/
grè promissum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bel/
lum ultrò inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non
ultrà quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugatq;. Lucretiū dū
in Hernicis sedet, prædonū agmen fefellit, supra mōtes Prænestinos ductū. inde dimissum in
campos, uastauere agros, Prænestinum Gabinūq;: ex Gabino in Thusculanos flexère colles.
urbi quoq; Romę ingens præbitus terror, magis in re subita, quàm quod in arcendā uim pa
tum uiriū esset. Q. Fabius præerat urbi. is armata iuuentute, dispositisq; præsidijs tuta omnia
ac tranquilla fecit. Itaq; hostes præda ex proximis locis rapta appropinquare urbi non ausi,
cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab urbe hostium abscederent, eo solutiore
cura, in Lucretium incidunt consulem, iam antè exploratis itineribus suis instructū, & ad certa
men intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquanto paucio
res multitudinem ingentem fundunt fugantq;: & compulsos in cauas ualles, cum exitus haud
in facili esset, circumueniunt. ibi Volscum nomen propè deletū est. XIII millia CCCCLXX
cecidisse in acie ac fuga, M. CCL uiuos captos, signa XXVII militaria relata, in quibusdam
annalibus inuenio. ubi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certè cædes fuit. Victor con/
sul ingenti præda potitus eadem in statiua redijt. tum consules castra coniungunt. & Volsci
Aequiq; afflictas uires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna
uictoriam dedit. fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquū statum redijt.
secundæq; belli res extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa tribunus ple
bis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunicijs actionibus datū, per aliquot
dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maximè in consulare imperium tanquam ni/
mium, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum,
re ipsa propè atrocius quàm regium esse. quippe duos pro uno dominos acceptos immo/
derata, infinita potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnis metus legum, omniaq; sup/
plicia uerterent in plebem. quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut quin
que uiri creentur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo
consulem usurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promul/
gata lege, cum timerent patres, ne absentibus consulibus iugum acciperent. senatus à præ/
fecto urbis Q. Fabio uocatur. qui adeò atrociter in rogationem latoremq; ipsum est inue/
ctus: ut nihil, si ambo consules infesti circumstarent tribunum, relictum minarum atque
terroris

terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum Rempublicam. si quem similē eius priore anno inter morbum, bellumq; irati dij tribunum dedissent, non potuisse sisti. mortuis duobus consulibus, iacēte ægra ciuitate in colluuione omnium rerum, ad tollendum è repub. consulare imperiū laturum leges fuisse, ducē Volscis, Aequisq; ad oppugnandā urbem futurum. Quid tandē illi non licere? siquid cōsules superbè in aliquē ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorū in aliquē sæuitum sit. non illum consulare imperium, sed tribunitiā potestatē inuisam, intolerandamq; facere: quam pacatam reconciliatamq; patribus deintegro in antiqua redigi mala. neq; illum se deprecari quò minus pergat ut cœperit. Vos, inquit, Fabius, cæteri tribuni oramus, ut primū omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxiliū, non ad perniciem uniuersorum comparatam esse: tribunos plebis uos creatos, non hostes patribus. nobis miserū, inuidiosum uobis est, desertā Rempublicā inuadi. non ius uestrum, sed inuidiam minueritis. agite cum collega, ut rem integrā in aduentum consulum differat. ne Aequi quidem ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superboq; nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni. dilataq; in speciē actione, re ipsa sublata, consules extemplo accersiti. Lucretius cum ingenti præda, maiore multò gloria redijt. & auget gloriam adueniēs, exposita omni in campo Martio præda, ut suum quisq; per triduum cognitū abduceret. reliqua uendita, quibus domini nō extitêre. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit, Iactata per aliquot dies tum in senatu res, tū ad populum est. cessit ad ultimum maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori exercituiq; honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Aequisq;, triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datū, ut ouans sine militibus urbem iniret. Anno deinde insequenti lex Terentilla ab toto relata collegio nouos aggressa cōsules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpicius. Eo anno cœlū ardere uisum, terra ingenti cōcussa motu est. bouē locutam, cui rei priore anno fides nō fuerat, creditū. Inter alia prodigia & carne pluit, quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur: quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. Libri per duūuiros sacrorū aditi. pericula à cōuentu alienigenarū prędicta, ne qui in loca summa urbis impetus cædesq; inde fierent. inter cætera monitū, ut seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendā legem tribuni criminabantur, ingensq; aderat certamen. Ecce (ut idem in singulos annos orbis uolueretur) Hernici nuntiāt: Volscos & Aequos etsi accisæ res sint, reficere exercitus: Antij summā rei positā, Ecetræ Antiates colonos palàm concilia facere: id caput, eas uires belli esse. Vt hæc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationē inter se dispartiri iussi: alteri ut Volsci, alteri ut Aequi prouincia esset. Tribuni coram in foro personare, fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem premi libertatem populi Ro. sed arte eludi, quia occidione propè occisos Volscos, & Aequos mouere sua sponte arma posse, iā fides abierit: nouos hostes quæri. coloniā fidam propinquam infamem fieri. bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratā armis ex urbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium ulciscentes tribunos. sic nequid aliud actum putent, uictam legem esse: nisi dum integro res sit, dum domi, dum togati sint, caueant: ne possessione urbis pellantur, ne iugum accipiant, si animus sit, non defore auxilium. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse deos priore anno ut tutò libertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis delectum habebant. eò decurrunt tribuni, concionemq; secum trahunt. citati pauci, uelut rei experiundæ causa, & statim uis coorta. quencunque lictor iussu consulis prehēdisset, tribunus mitti iubebat. neq; suum cuiq; ius modum faciebat: sed uirium spe, sed manu obtinendum erat quod intēderes. quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initiū erat rixæ, cum discedere populū iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebant. nec ferè seniores rei intererant: quippe quę non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæq; esset. multum & consules se abstinebant, necui in colluuione rerum maiestatem

statem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac uiribus. ad ea munera data à dijs, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamq; in foro, ut nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine cõstitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas consulatusq; gerens in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunicios popularesq; procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusq; abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum propè iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio unus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis quàm cõterruerat. eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos uelut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiæq; flammam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsultè dicta factaq; in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium. tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi. Ecquid sentitis iam uos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere non posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat. expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum uiribus & audacia regnantem uidetis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, & tribunũ ad rem peragendam ultrò incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq; uulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter cõsul fuerat, cũ multa referret sua familiæq; decora, affirmabat neq; in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ uirtutis unquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe uidente pugnasse in hostẽ. Sp. Furius missum ab Quinto Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus uenisse subsidio. neminẽ unum esse, cuius magis opera putet Rempublicã restitutam. L. Lucretius COS. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nũc in acie. suadere & monere: iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæ omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in quancunque uenisset, suum quàm alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id in dies crescere. senescentibus uitijs, maturescente uirtute, sinerent tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos. L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed ueniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quenquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut uerecundia, aut metu: alij se suosq; mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Premebat reum, præter uulgatam inuidiam, crimen unum: quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat: se haud multo post quàm pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Ibi rixam natam esse, fratremq; suum maiorem natu necdum ex morbo satis ualidum pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumq; inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per cõsules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante adeò concitati homines sunt: ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in uincula duci. patricij ui contra uim resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudiciũ, eum indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in uinculis esse ad iudicij diem: ut qui hominẽ necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt: in uincla conijci uetant: sisti reum, pecuniamq; nisi sistatur populo promitti, placere pronunciant. summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, ueniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus dum consulerentur patres, retentus in publico est. uades dare placuit. unum uadem III. Mil. æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot uadibus

dibus accusator uadatus est reū. Hic primus uades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima iussu consulum in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum uertisse exilij causa, nihilo minus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere conciliū, pecunia à patre exacta crudeliter, ut diuenditis omnibus bonis aliquandiu trans Tyberim ueluti relegatus deuio quodam in tugurio uiueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem. ab externis armis otium fuit. cum uelut uictores tribuni perculsis patribus Cęsonis exilio propè perlatam esse crederēt legem, & quod ad seniores patrū pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maximè quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, nō minuerunt animos. sed ibi plurimum profectū est, quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratiq; cū ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primum summouentes præbuere causam, adorti sunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam glorię domum inuidiæ ue ferret, mille pro uno Cæsones extitisse plebes quereretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat. benigne salutare, alioqui plebis homines, domū inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam ulli neq; publicè, neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquillè peregere, sed refecti quoq; in insequentem annū. ne uoce quidem incōmoda, nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq; mansuefecerant plebem. His per totū annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ, aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantū iuniores patrū plebi se magis insinuabant, eo acrius contrà tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam, Cæsonem Romę esse, interficiendorū tribunorū, trucidandę plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum, ut iuuentus tribuniciam potestatē è republica tolleret, formaq; eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Æquis statum iam ac propè solenne in singulos annos bellū timebatur, propiusq; aliud nouum malum nec opinato exortum. Exules, seruiq; ad quatuor milia hominū, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitoliū atq; arcem occupauêre. confestim in arce facta cædes eorum, qui coniurare & simul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ uoces, ad arma, & hostes in urbe sunt, audiebantur. consules & armare plebem, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinū, externum, an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude urbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdū mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, nō uulgo, tantū ut in incerto hoste præsidiū satis fidū ad omnia esset. soliciti reliquū noctis, incertiq; qui homines, quantus numerus hostiū esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnia urbis loca egêre. Lux deinde aperuit bellū, ducemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio uocabat. se miserrimi cuiusq; suscepisse causam, ut exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano autore fieri. si ibi spes non sit, se Volscos, & Æquos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præter ea tamen, quę denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cū tantū in urbe hostium esset, mox sabinæ hetruscæq; legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Aequi non ad populandos, ut ante, fines, sed ad urbem ut ex parte captam uenirent. Multi & uarij timores. inter cæteros eminebat terror seruilis, ne suus cuiq; domi hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum. uixq; concordia sisti uidebatur posse. tantum superantibus alijs ac emergētibus malis: nemo tribunos aut plebem timebat: mansuetum id malum, & per aliorum quietem malorum semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore sopitum uidebatur. At id propè unū maximè inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, ut nō bellum, sed uanā imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent: patriciorum hospites clientesq;, si

perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant, maiore quàm uenerint silentio abituros. Con
cilium inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatū interim consules habēt
alio se maiore à tribunis metu ostendente, quàm quē nocturnus hostis intulerat. Postquam
arma poni, & discedere homines ab stationibus nuntiatū est: P. Valerius, collega senatum reti
nente, se ex curia proripit, inde in templū ad tribunos uenit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni?
Ap. Herdonij ductu & auspicio rempublicam euersuri estis? tam felix uobis corrumpendis
fuit, qui seruitia nō commouit autor? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesꝗ fer/
ri placet? Inde ad multitudinem oratione uersa. Si uos urbis Quirites, si uestri nulla cura tan
git, at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina,
& Minerua, alij dij deæꝗ obsidentur, castra seruorū publicos uestros penates tenent. hæc uo
bis forma sanæ ciuitatis uidetur? tantū hostium non solum intra muros est, sed in arce supra fo
rum, curiamꝗ: comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: uelut cum otium superat, sena/
tor sententiam dicit, alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrum, plebisꝗ est, consu
les, tribunos, deos, hominesꝗ, omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac
pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem
tuam, qua quondam arcem ab his ijsdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ. iube
hanc ingredi uiam, quam tu dux, quā tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul quan
tum mortalis deū possum, te, ac tua uestigia sequar. Vltimum orationis fuit, se arma capere,
uocare omnes Quirites ad arma. si quis impediat, iam se consularis imperij, iam tribunicię po
testatis, sacrarūꝗ legum oblitū, quisquis ille sit, ubicūꝗ sit, in Capitolio, in foro pro hoste ha
biturum. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium uetarent, in P. Valerium consulem su
mi arma. ausurū se in tribunis, quod princeps familię suæ ausus in regibus esset. Vim ultimam
apparebat futuram, spectaculoꝗ seditionem Romanā hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec
ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit. tribuni cessere nocti, timen/
tes consulum arma. Amotis inde seditionis autoribus, patres circumire plebem, inserentesꝗ
se in circulos sermones tempori aptos serere: admonere, ut uiderent in quod discrimen rempu
blicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse, sed simul patres, plebemꝗ, ar/
cem urbis, templa deorum, penates publicos priuatosꝗ hostibus dedi. Dum hæc in foro se
dandæ discordiæ causa aguntur, consules interim, ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur, cir/
ca portas murosꝗ discesserant. Eadem nocte & Thusculum de arce capta, Capitolioꝗ occu/
pato, & alio turbatæ urbis statu nuntij ueniūt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is con
festim conuocato senatu, atꝗ introductis nuntijs, magnopere censet, ne expectent, dum ab
Roma legati auxilium petentes ueniant: periculū ipsum, discrimenꝗ, ac sociales deos, fidemꝗ
fœderū id poscere. demerendi beneficio tā potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam
parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium, iuuentus cōscribitur, arma dantur. Ro
mam prima luce ueniētes, procul speciem hostiū prębuere. Aequi, aut Volsci uenire uisi sunt.
deinde ubi uanus terror abijt, accepti in urbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Vale/
rius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. autoritas uiri mouerat, affirman/
tis Capitolio recuperato, & urbe pacata, si se doceri siuissent quæ fraus ab tribunis occulta in
lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis, quod populi colendi ue
lut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, concilium plebis non impediturum. hūc du/
cem secuti nequicquam reclamantibus tribunis, in cliuum Capitolinum erigūt aciem. adiungi
tur & Thusculana legio. certare socij ciuesꝗ, utri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux u
terꝗ suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli satis rei, præterquam loco fidere. trepi/
dantibus inferunt signa Romani socijꝗ. Iam in uestibulum perruperant templi, cum P. Vale/
rius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadentem. is da/
to negotio suis ut corpus obtegerent, ipse in locum uicemꝗ consulis prouolat. præ ardore im
petuꝗ tantę rei sensus nō peruenit ad militem. prius uicit, quàm se pugnare sine duce sentiret.
Multi exulum cæde sua fœdauêre templum, multi uiui capti, Herdonius interfectus. Ita Capi
tolium recuperatū. De captiuis ut quisꝗ liber aut seruus esset, suæ fortunę à quoꝗ sumptum
supplicium

supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum atq; lustratū. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta, instare tū tribuni patribus, ut P. Valerij fidem exoluerent, instare Claudio, ut collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul, antequam collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæ tenuere contentiones usq; ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis cōsul creatur, qui magistratū statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura iratum, potentem fauore patrū, uirtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo ubi res posceret, priores erant. Is ut magistratū inijt, assiduis cōcionibus pro tribunali non in plebe coërcenda, quàm senatu castiganda uehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis nō ut in republica populi Romani, sed ut in perdita domo lingua, criminibusq; regnarent. cū Cæsone filio suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex urbe Romana, & fugata esse: loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum atq; tertium tribunos pessimis artibus regia licentia uiuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quàm Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui uerè rem æstimare uelit. Herdonius si nihil aliud, hostē se fatendo propè denuntiauit, ut arma caperetis. hic negando bella esse, arma uobis ademit, nudosq; seruis uestris & exulibus obiecit. & uos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquor) prius in cliuū Capitolinum signa intulistis, quàm hos hostes de foro tolleretis? pudet deorū hominumq; cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum, & seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi antequam Romæ sumpta sunt arma: in dubio fuit, utrum L. Mamilius thusculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius cōsules Romanā arcem liberarent. & qui ante Latinos ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberēt, attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est tribuni auxilium plebi ferre? inermem eam hosti trucidandam obijcere? scilicet siquis uobis humillimus homo de uestra plebe, quā partem ueluti abruptam à cętero populo uestram patriam, peculiaremq; remp. fecistis: siquis ex his domū suā obsessam à familia armata nuntiaret, ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus maximus, exulum atq; seruorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, ut sacrosancti habeantur? quibus ipsi dij neq; sacri, neq; sancti sunt. at enim diuinis humanisq; obruti sceleribus legem uos hoc anno perlaturos dictitatis? tū hercule illo die, quo ego consul sum creatus, malè gesta respublica est, peius multo, quàm cum P. Valerius consul perijt, si tuleritis. Iam primū omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Æquos mihi atq; collegę legiones ducere in animo est. nescio quo fato magis bellantes quàm pacati propitios habemus deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio consulis. erecti patres restitutā credebant rempublicam. consul alter comes animosior, quàm autor, suscepisse collegam priorem actionem tam grauis rei facile passus, in peragendis consularis officij partem ad se uendicabat. Tum tribuni eludentes uelut uana dicta, persequi, quærendo quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis uero, inquit Quintius, nihil delectu opus est, cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendū Capitolium arma plebi dedit, omnes in uerba iurauerint, conuenturos se iussu cōsulis, nec iniussu abituros. edicimus itaq;, omnes, qui in uerba iurastis, crastina die armati ad lacū Regillum adsitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione uelle: priuatum eo tempore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deûm uenerat: nec interpretando sibi quisq; iusiurandum, & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quod & augures iussos adesse ad Regillum lacū fama exierat: locumq; inaugurari, ubi auspicato cum populo agi posset: ut quicquid Romæ ui tribunitia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur: omnes id iussuros, quod cōsules uellent. neq; enim prouocationem esse longius ab urbe mille

passuum & tribunos, si eò ueniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc. sed ille maximus terror animos agitabat, quòd sæpius Quintius dictitabat, se consulum comitia non habiturũ. non ita ciuitatem ægram esse, ut consuetis remedijs sisti possit. dictatore opus esse reipublicę, ut qui se mouerit ad solicitandum statũ ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat. eò tribuni cum perturbata plebe ueniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc patrum fidem implorant. nec antè mouerunt de sententia consulem, quàm tribuni se in autoritate patrum futuros esse polliciti sunt.

Tunc referente consule de tribunorũ, & plebis postulatis, senatus consulta fiunt: neq; tribuni legem eo anno ferrent, neq; consules ab urbe exercitum educerent. in reliquũ magistratus continuari, & eosdem tribunos refici, iudicare senatum contra rempublicam esse. consules fuere in patrum potestate. tribuni reclamantibus cõsulibus refecti: patres quoq;, nequid cederẽt plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. Miter, inquit, si uana uestra patres conscripti ad plebẽ autoritas est: uos eleuatis eam. quippe quia plebs senatus consultũ in continuandis magistratibus soluit, ipsi quoq; solutum uultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis, ac licentiæ habere. leuius enim, uaniusq; profectò est, sua decreta & consulta tollere, quàm aliorum. Imitamini patres cõscripti turbam inconsultam: & qui exemplo alijs esse debetis, aliorũ exemplo peccetis potius, quàm alij uestro rectè faciant: dum ego ne imiter tribunos, nec me contra senatus consultũ consulem renuntiari patiar. Te uero C. Claudi adhortor, ut & ipse populum Romanum hac licentia arceas, & de me hoc tibi persuadeas: me ita accepturum, ut non honorem meum à te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiamq; quę ex continuato eo impenderet, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset, se id suffragium nõ obseruaturos. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum, cõdi religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio cõsulibus, principio anni statim res turbulentæ. instigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volscis, & Aequis Latini atq; Hernici nuntiabant. Iam Antij Volscorũ legiones esse, & ipsam coloniam ingens metus erat defecturam. ægreq; impetratum à tribunis, ut bellũ præuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio ut Antium legiones duceret, datum: Cornelius ut Romæ præsidio esset, ne qua pars hostium, qui Aequis mos erat, ad populandum ueniret. Hernici & Latini iussi milites dare ex fœdere. duæq; partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquam ad diem præstitutum uenerunt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido statiuisq; hostiũ consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Aequis uenisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti uallo se tutarentur pararent: postero die Fabius non permistam unam sociorum ciuiumq;, sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde signum obseruare iussit, ut pariter & socij rem inciperent, referrentq; pedem, si receptui cecinisset. equites item suæ cuique parti post principia collocat. Ita trifariàm adortus castra circumuenit: & cum undiq; instaret, non sustinentes impetum Volscos uallo deturbat. transgressus inde munitiones, pauidam turbam inclinatamq; in partem unam castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare uallum haud facile fuerat, cum ad id spectator pugnę astitisset, libero campo adeptus, parte uictoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castris, & extra munimenta cędes fugientium fuit: sed præda maior, quia uix arma secum efferre hostis potuit. deletusq; exercitus foret, nisi fugientes syluæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur, interim Aequi robore iuuentutis præmisso, arcẽ thusculanã improuisò nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi considũt, ut distinerent hostiũ copias. Hæc celeriter Romã, ab Roma in castra Antium perlata mouẽt Romanos haud secus, quàm si Capitolium captũ nuntiaretur. adeò & recens erat thusculanorũ meritũ, & similitudo ipsa periculi reposcere datũ auxiliũ uidebatur. Fabius omissis omnibus, prędam ex castris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Thusculum rapit. nihil præter

arma,& quod cocti ad manum fuit cibi,ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Æquorum oppugnabat,partē Thusculanis dederat ad arcem recuperandam:ui nunquam eò subire potuit.fames postremo inde detraxit hostem : quò postquā uentum ad extremum est,inermes, nudiq; omnes sub iugum ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes Romanus consul in Algido consecutus,ad unum omnes occidit. Victor ad Columen(id loco nomen est) exercitu relicto castra locat. Et alter consul, postquam mœnibus Romanis iam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. ita bifariam consules ingressi hostium fines,ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno defecisse Antiates,apud plerosq; autores inuenio. L. Cornelium cōsulem id bellum gessisse,oppidumq; cepisse. certū affirmare, quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto tribunitium domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quod foris teneatur exercitus:frustrationem eam legis tollendæ esse, se nihilo minus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis, ut actiones tribunitiæ in aduentum consulum differretur. Erat & noua exorta causa motus. A. Cornelius,& Q.Seruilius quæstores M. Volscio, quod falsus haud dubio testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neq; fratrem Volscij,ex quo semel fuerit æger, unquam non modò uisum in publico,sed ne assurrexisse quidem ex morbo multorumq; tabe mēsium: nec his temporibus,in quæ testis crimen coniecisset, Cæsonem Romæ uisum: affirmantibus,qui unà meruerant,secum eum tum, frequentemq; ad signa sine ullo commeatu fuisse. ni ita esset multi priuatim ferebant Volscio † iudicem.cum ad iudicium ire nō auderet,omnes eæ res in unum congruentes haud magis dubiam damnationem Volscij, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat,faciebant.in mora tribuni erant,qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent,passuros negabant.ita extracta utraq; res in consulum aduentū est.Qui ubi triumphantes uictore cum exercitu urbem inierūt, quia silentium de lege erat, perculsos magna pars credebant tribunos.at illi(etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribunatum,in comitiorum disceptationem ab lege certamen auerterant. & cum cōsules nihilo minus aduersus continuationem tribunatus,quam si lex minuēdæ suæ maiestatis causa promulgata ferretur,tetendissent,uictoria certaminis penes tribunos fuit. Eodē anno Aequis pax est petentibus data. Census,res priore anno inchoata, perficitur:idq; lustrum ab origine urbis decimum conditum. Fuerunt censa ciuium capita centumtrigintaduo millia, CCCCXIX. Consulum magna domi belliq; eo anno gloria fuit:quod & foris pacem peperere: & domi,etsi non concors,minus tamen quàm aliâs infesta ciuitas fuit. L. Minutius inde,& L. Nautius cōsules facti duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudicium de Volscio impediebant,sed in quęstoribus nouis maior uis,maior autoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Volesi nepote quæstor erat T. Quintius Capitolinus,qui ter consul fuerat. is quoniam neque quintæ familiæ Cæso,neq; reipublicę maximus iuuenū restitui posset,falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset: iusto,ac pio bello persequebatur. Cum Virginius maximè ex tribunis de lege ageret,duûm mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem:ut,cum edocuissent populū, quid fraudis occultæ ferretur,sinerent deinde suffragium inire. hoc interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec diuturnam quietem Aequi dederunt. Qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cū Romanis,imperium ad Gracchū Cluilium deferunt. is tum longè princeps in Aequis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum,inde in Thusculanū hostili populatione ueniūt, pleniq; prædæ in Algido castra locāt. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Posthumius legati ab Roma uenerunt questum iniurias,& ex eo fœdere res repetitum. eos Aequorum imperator quæ mandata habeant ab senatu Romano,ad quercum iubet dicere:se alia interim acturum. quercus ingēs arbor prętorio imminebat,cuius umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens,& hæc,inquit,sacrata quercus,& quicquid deorum est,audiant fœdus à uobis ruptum: nostrisq; & nunc querelis adsint,& mox armis,cum deorum hominumq; simul uiolata iura exe

† al. iudicet

querimur. Romam ut rediere legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere:alteri populationem finium Aequorũ prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad ultimũ impedissent, sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens propè ad mœnia urbis infesta populatione uenit. fœdati agri, terror iniectus urbi est. tũ plebs benignè arma cepit: reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit. castrisq; ad Eretum positis, per expeditiones paruas pleruncq; nocturnis incursionibus tantã uastitatem in sabino agro reddidit, ut comparati ad eam propè intacti bello fines Romani uiderentur. Minutio necq; fortuna, nec uis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, creuit ex metu alieno (ut fit) audacia. & nocte adorti castra, postquam parum uis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quæ priusquam undicq; uallo obiectę clauderent exitus, quincq; equites inter stationes hostium emissi, Romam pertulere, consulem, exercitumcq; obsideri. Nihil tam nec opinatum, nec tam insperatũ accidere potuit. itacq; tantus pauor, tanta trepidatio fuit, quanta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parum præsidij uideretur, dictatoremcq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæpretiũ est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernunt, necq; honori magno locum, neque uirtuti putant esse, nisi ubi effuse affluant opes. Spes unica imperij populi Romani L. Quintius trans Tyberim cõtra eum ipsum locum, ubi nunc naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia uocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certè, id quod constat, agresti intentus, salute data inuicem, redditacq;, rogatus ut (quod bene uerteret ipsi, reicq; publicæ) togatus mandata senatus audiret: admiratus, rogitansq; satin' salua omnia, togam propere è tugurio proferre uxorem Raciliam iubet. qua simul absterso puluere ac sudore uelatus processit, dictatorem eum gratulantes consalutant, in urbem uocãt, qui terror sit in exercitu, exponunt. Nauis Quintio publice parata fuit, transuectumcq; tres obuiam egressi filij excipiunt, inde alij propinqui atcq; amici, tum patrũ maior pars. ea frequentia stipatus antecedentibus lictoribus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium uidit, & imperij nimium; & uirum in ipso imperio uehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, prærterquam uigilatum est in urbe. Postero die dictator cum ante lucem in forum uenisset, magistrum equitum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longè Romanæ iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionem uenit, iustitiũ edicit, claudi tabernas tota urbe iubet, uetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicuncq; ætate militari essent, armati cum cibarijs in dies quincq; coctis, uallisq; duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, uicino militi, dum is arma pararet, uallumcq; peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrit ad uallum petendum. sumpsere, unde cuicq; proximũ fuit, prohibitus nemo est: impigrecq; omnes ad edictum dictatoris prastò fuere. Inde composito agmine non itinere magis apto, quàm prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utrocq; agmine quas tempus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum, maturato opus esse, ut nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitumcq; Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse: quid quæcq; nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sępe temporis maximarum rerum momenta uerti. accelera signifer, sequere miles, inter se quocq; gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & ut sensere se iam prope hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantũ nocte prospici poterat, equo circumuectus, contemplatusq; qui tractus castrorũ, quæcq; forma esset, tribunis militum imperauit, ut sarcinas in unum conijci iubeant, militem cum armis uallocq; redire in ordines suos. facta, quæ imperauit. Tum quo fuerat ordine in uia, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris: & ubi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quencq; ducere fossam, & iacere uallũ. Edito

imperio

imperio signum secutū est, iussa miles exequitur, clamor hostes circūsonat. superat inde castra hostium, & in castra consulis uenit: alibi pauorē, alibi gaudiū ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atq; auxiliū adesse inter se gratulantes, ultro ex stationibus ac uigilijs territant hostem. Consul differendū negat. illo clamore nō aduentū modo significari, sed rem ab suis cœptam: mirumq; esse, ni iam exteriore parte castra hostiū oppugnentur. itaq; arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initū prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundati opera Aequi parabant, cū ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum uersi, uacuam noctem operi dedere. pugnatumq; cum consule ad lucem est: luce prima iam circunuallati ab dictatore erant, & uix aduersus unum exercitū pugnā sustinebant. tum à quintiano exercitu, qui cōfestim à perfecto opere ad arma redijt, inuaditur uallum. hic instabat noua pugna, illa nihil remiserat prior. tum ancipiti malo urgente à prælio ad preces uersi, hinc dictatorē, hinc consulē orare, ne in occidione uictoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis ignominiam infensus addidit. Gracchū Cluilium ducē, principesq; alios uinctos ad se adduci iubet, oppido Corbione decedi: sanguinis se Aequorū non egere. licere abire: sed, ut exprimatur tandē cōfessio, subactā domitamq; esse gentē, sub iugū abituros. Tribus hastis iugū fit, humi fixis duabus, superq; eas transuersa una deligata. sub hoc iugo dictator Aequos misit. Castris hostiū receptis plenis omnium rerū (nudos enim emiserat) prædam omnē suo tantū militi dedit. consularē exercitum, ipsumq; consulē increpās, carebis, inquit, prædæ parte miles ex eo hoste, cui propè prædæ fuisti. & tu L. Minuci, donec consularē animū incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita se Minucius abdicat cōsulatu, iussusq; ad exercitū manet. Sed adeò tum imperio meliori animus māsuete obediēs erat, ut beneficij magis quàm ignominiæ hic exercitus memor, & coronam aureā dictatori libræ pondo decreuerit, & proficiscentē eum patronū salutauerit. Romæ à Q. Fabio præfecto urbis senatus habitus triumphantē Quintiū quo ueniebat agmine urbē ingredi iussit. ducti ante currū hostium duces, militaria signa prælata, secutus exercitus præda onustus. epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omniū domos: epulantesq; cum carmine triumphali, & solennibus iocis comessantiū modo currū secuti sunt. Eo die L. Mamilio Thusculano approbantibus cunctis ciuitas data est. Cōfestim se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscij falsi testis tenuissent. ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus Lanuuiū exulatū abijt. Quintius XVI die dictatura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretū cum Sabinis egregiè pugnat. ad uastatos agros ea quoq; clades accessit Sabinis. Minucio Fabius successor in Algidū missus. Extremo anno agitatū de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberāt, nequid ferretur ad populū, patres tenuere. plebes uicit, ut quintū eosdēq; tribunos crearēt. Lupos uisos in Capitolio ferūt à canibus fugatos: ob id prodigiū lustratū Capitoliū esse. Hæc eo anno gesta. Sequūtur cōsules. Q. Minucius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cū foris otiū esset, domi seditiones ijdē tribuni, eadē lex faciebat. ulteriusq; uentū foret, adeò exarserant animis, ni uelut dedita opera nocturno impetu Æquorū Corbione amissum præsidiū, nuntiatū esset. Senatū cōsules uocant. iubētur subitariū scribere exercitū, atq; in Algidū ducere. Inde posito legis certamine, noua de delectu cōtentio exorta. uincebaturq; cōsulare imperiū tribunitio auxilio, cū alius additur terror: sabinū exercitū prædatū descēdisse in agros Romanos, inde ad urbē uenire. is metus perculit, ut scribi militē tribuni sinerēt, nō sine pactione tamē: ut, quoniā ipsi quinquenniū elusi essent, paruūq; id plebi præsidiū foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus. id modo excepêre, ne postea eosdē tribunos iuberēt. Tribunitia comitia, ne id quoq; post bellū, ut cætera, uanū esset, extemplo habita. Tricesimosexto anno à primis tribunis plebis decē creati sunt, bini ex singulis classibus. itaq; cautū est ut postea crearētur. Delectu deinde habito Minucius contra Sabinos profectus nō inuenit hostē. Horatius, cum iam Aequi Corbione interfecto pręsidio Hortanā etiam cepissent, in Algido pugnat, multos mortales occidit, fugat hostem nō ex Algido modò, sed à Corbione Hortanaq;. Corbionem

etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius cõsules facti. Domi forisq; otium fuit. annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis ijdem refecti. Hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consulibus legẽ omnibus concionibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquam aucti: si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maxime hæc agerent: trepidi nuntij ab Thusculo ueniunt: Aequos in agro thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilij, ambo cõsules cum exercitu missi hostem in sua sede in Algido inueniunt. Ibi pugnatũ. supra septem milia hostium cæsa: alij fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarij cõsules uendiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea deniq; tribunis materiã criminandi ad plebem cõsules præbuit. Itaq; ergo, ut magistratu abiere, Sp. Tarpeio A. Aeternio cõsulibus, dies dicta est Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. uterq; magna patrum indignatione damnatus: Romulius decem millibus æris, Veturius x v millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules. & se damnari posse aiebant: & plebem, & tribunos legẽ ferre non posse. Tum abiecta lege, quæ promulgata consenuerat: tribuni lenius agere cum patribus. Finem tandem certaminũ facerent: si plebeiæ leges displicerent, at illi communiter legum latores, & ex plebe, & ex patribus, qui utrisq; utilia ferrent: quæq; æquandæ libertatis essent, sinerent creari. Rem non aspernabãtur patres, daturum leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, M. Manlius, P. Sulpitius Camerinus: iussiq; inclytas leges Solonis describere: & aliarum Græciæ ciuitatũ, instituta, mores iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit. quietior insequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ierant, legumq; peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilentiaq; fœda homini, fœda pecori. uastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locũ C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legẽre. mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitolinus. neq; eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum atticis legibus. eo intentius instabant tribuni: ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, & nequis eo anno alius magistratus esset: admiscerentúrne plebei, controuersia aliquandiu fuit. postremo concessum patribus: modo ne lex Acilia de Auentino, aliæq; sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero, quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules uenerat, translato imperio. minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est, repetitumq; duobus uti mandaretur consulũ nomen imperiũq;.

Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius. P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio alteri cõsulum prioris anni, quod eam rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti: qui Athenas ierant: simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legũ peregrinarũ ad condenda noua iura usui fore credebant. suppleuere cæteri numerũ. graues quoq; ætate electos nouissimis suffragijs ferunt: quo minus ferociter aliorum scitis aduersarẽtur. Regimẽ totius magistratus penes Appium erat fauore plebis: adeoq; nouum sibi ingeniũ induerat, ut plebicola repẽte omnisq; auræ popularis captator euaderet, pro truci sæuoq; insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli accensi apparebant: & unica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdũ inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumẽtum exemplo unius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso

cadauere

cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis uirum inuento prolatoq; in concionem, in re iuxta manifesta atq; atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat: discessitq; iure suo, ut demptum de ui magistratus populi libertati adijceret. Cum promptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimiq; ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominum expectatione propositis decem tabulis populum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, faustũ, felixq; reipublicæ, ipsis liberisq; eorum esset: ire, & legere leges propositas iussere: se, quantũ decem hominũ ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura æquasse. plus pollere multorũ ingenia, consiliaq;. uersarent in animis secum unamquanq; rem, agitarent deinde sermonibus, atq; in medium quid in quaq; re plus, minúsue esset, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium non iussisse latas magis, quàm tulisse uideri posset. Cum ad rumores hominum de uno quoq; legum capite edito satis correctæ uiderentur, centuriatis comitijs x tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse uelut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præterquàm quod cõsulum nomẽ haud secus quàm regum perosa erat, ne tribunitium quidem auxilium cedentibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Postquàm uero comitia decemuiris creandis in trinum nundinũ indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoq; ciuitatis (metu credo ne tanti possessio imperij uacuo ab se relicto loco haud satis dignis pateret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum ab ea plebe, cum qua contenderẽt, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas ea ętate, hisq; honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quàm gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere candidatorũ leuissimum quenq; humillimumq;. ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliosq; in foro uolitare, per illos se plebi uenditare. donec collegæ quoq;, qui unicè illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi uellet: apparere nihil synceri esse: profecto haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem se ipsum cogere, & uulgari cum priuatis, nõ tam properantis abire magistratu, quàm uiam ad continuandũ magistratũ quærentis esse. Propalàm obuiam ire cupiditati parũ ausi, obsecundando mollire impetũ aggrediuntur. comitiorũ illi habendorũ, quando minimus natu sit, munus consensu iniungũt. ars hæc erat, ne semetipse creare posset. quod præter tribunos plebis, & id ipsum pessimo exemplo, nemo unquam fecisset. ille enimuero, quod beneuertat, habiturũ se comitia professus, impedimentũ pro occasione arripuit. deiectisque honore per concionẽ duobus Quintijs, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo uiro in optimatium causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaquã splendore uitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factum improbabant boni, quàm nemo facere ausurum crediderat. Creati cũ eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merẽda, Cęso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde uiuere ingenio cœpit, nouosq; collegas iam prius quàm inirent magistratũ, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde impotentibus instructi consilijs, quę secretò ab alijs coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles ad idus maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fecere. nam cum ita priores decemuiri seruassent, ut unus fasces haberet, & hoc insigne regiũ in orbẽ, suam cuiusq; uicem per omnes iret, subitò omnes cum duodenis fascibus prodiere. centũ uiginti lictores forũ impleuerant, & cum fascibus secures illigatas præferebant. nec attinuisse demi securim, cũ sine prouocatione creati essent, interpretabantur. decem regum species erat, multiplicatusq; terror nõ infimis solum, sed primoribus patrũ, ratis cædis causam ac principiũ quæri, ut

siquis

siquis memorem libertatis uocem aut in senatu aut in populo misisset, statim uirgæ securesq; etiam ad cæterorum metum expedirentur. nam præterquàm quod in populo nihil erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionem quoq; consensu sustulerant: cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam, quæ sui iudicij uideri possent, ad populum reiecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus uertere in plebem cœpit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinosè crudeliterq; consulebatur: hominum, non causarũ toti erant: ut apud quos gratia uim æqui haberet. iudicia domi conflabant: pronuntiabant in foro. siquis collegam appellasset: ab eo, ad quem uenerat, ita discedebat: ut pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine autore exierat: non in præsentis modo temporis eos iniuriam conspirasse: sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum: ne comitia haberent, perpetuoq; decemuiratu possessum semel retinerent imperiũ. Circunspectare tum patritiorum uultus plebeij: & inde libertatis captare auram, unde seruitutem timendo, in eum statum remp. adduxerant. primores patrum odisse decemuiros: odisse plebẽ: nec probare quæ fierent: & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in seruitutem elapsos. iuuare nolle: cumulare quoq; iniurias: ut tedio præsentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desiderium ueniant. Iam & processerat pars maior anni: & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ, nec quicquã iam supererat si hæ quoq; leges centuriatis comitijs perlatæ essent, cur eo magistratu reipub. opus esset. expectabant quàm mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat, quonam modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam repararent: cũ interim mentio comitiorũ nulla fieri: & decemuiri, qui primo tribunitios homines, quia id populare habebatur, circùm se ostentauerant plebi, patritijs iuuenibus sepserant latera: eorum cateruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre agere plebem plebisq; res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset. & iam ne tergo quidem abstinebatur: uirgis cædi alij, alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo nõ ire obuiam iniuriæ: sed propalàm licentiã suam malle, quàm omniũ libertatẽ. Idus Maiæ uenere, nullis subrogatis magistratibus: priuati pro decemuiris neq; animis ad imperium inhibendum imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id uero regnum haud dubiè uideri: deploratur in perpetuũ libertas: nec uindex quisquam existit aut futurus uidetur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis: imperiumq; ibi esse, ubi nõ esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cum hominum atq; pecudum inulti prædas egissent, recepto ad Eretum, quod passim uagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuntij solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri consultant quid opus facto sit. destitutis inter patrũ & plebis odia addit terrorẽ insuper alium fortuna. Æqui alia ex parte castra in Algido locãt: depopulatumq; inde excursionibus thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes, nuntiant. Is pauor perculit decemuiros: ut senatum simul duobus circunstantibus urbem bellis, consulerent. citari iubent in curiã patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes uastati agri periculorumq; imminentium causas in se congesturos: tentationemq; eã fore abolendi sibi magistratus: ni consensu resisterent, imperioq; inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorũ comprimerent. Postquam audita uox in foro est præconis, patres in curiã ad decemuiros uocantis: uelut noua res, quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus, mirabundã plebem cõuertit: quidnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetã usurparent. hostibus belloq; gratiã habendam, quod solitũ quicquã liberæ ciuitatis fieret. circũspectare omnibus fori partibus senatorẽ, raróque usquã noscitare: curiã inde ac solitudinẽ circa decẽuiros intueri, cum & ipsi cõsensu inuisum imperiũ: & plebs, quia priuatis ius nõ esset uocandi senatũ: non cõuenire patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatẽ repetentiũ: si se plebs comitẽ senatui det, & quemadmodũ patres uocati non coëant in senatũ, sic plebs abnuat delectũ. Hęc fremebat plebes. Patrum haud ferè

quisquam

quisquam in foro, in urbe rari erant. indignitate rerum cesserāt in agros: suarumq́; rerū erant, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati quantū à cœtu congressuq́; impotentiū dominorū se amouissent. Postquā citati nō conueniebāt, dimisi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumq́;, num consulto detrectarent: referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quàm si præsentes detrectare imperiū referrent. iubent acciri omnes, senatumq́; in diem posterū indicunt. qui aliquanto spe ipsorum frequentior cōuenit. quo facto proditam à patribus plebs libertatem rata, quod ijs, qui iam magistratu abissent, priuatisq́; ius abesset, tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obediēter uentum in curiam est, quàm obnoxiè dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditū memoriæ est, post relationem Ap. Claudij, priusquàm ordine sententiæ rogarentur, postulando ut de rep. liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris, proditurum se ad plebem denuntiantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamē, x Tarquinios appellantem admonentemq́;, Valerijs & Horatijs ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertesum esse. quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deincepsq́; reges appellatos, quod sacris etiam ut solenne retentū sit. superbiam, uiolentiamq́; tum perosos regis. quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturū in tot priuatis? uiderent, ne uetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam mouerent uocem. neq́; se uidere, qui sibi minus priuato ad concionem populū uocare, quàm illis senatū cogere liceat. ubi uellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua uindicanda, quàm cupiditas in iniusta dominatione esset. De bello sabino eos referre, tanquam maius ullum populo Romano bellū sit, quàm cum ijs, qui legum ferendarū causa creati nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicissitudinē imperitandi, quod unum exæquandæ sit libertatis, sustulerint: qui priuati fasces & regium imperiū habeant. Fuisse regibus exactis patritios magistratus, creatos postea post secessionem plebis, plebeios. cuius illi partis essent, rogitare. populares? quid enim eos per populū egisse? optimates? qui anno iam propè senatum nō habuerint, tunc ita habeant, ut de repub. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiantur uideri iam hominibus, quàm quæ metuāt. Hæc uociferante Horatio cum decemuiri nec iræ nec ignoscendi modum reperirent: nec quò euasura res esset, cernerent: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit precibus quàm iurgio similis, orantis per sui fratris, parentisq́; eius manes, ut ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefariè icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quàm reipublicæ. quippe rempub. si à uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euentum se horrere. Cum aliud præterquàm de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi uerecundia fuit. sententiam igitur peregit, nullum placere senatus cōsultum fieri. omnesq́; ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: multiq́; ex consularibus uerbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, uim minorem aliquanto habuit, quæ patritios coire ad prodendū interregem iubebat. censendo enim quoscunq́; magistratus esse, qui senatum haberēt, iudicabat, quos priuatos fecerat autor nullius senatus cōsulti faciendi. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasq́; eius tuebatur: quonam fato incidisset mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent: aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate nemo iusti ne magistratus summæ rerum præessent, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. Cæterum neminem, maiore cura occupatis animis, uerum ex se præiudiciū rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius Horatiusq́; ante idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quæ immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se parare Ap. Claudium, ut comitiorum, quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam

esse

esse, utrum in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famam uulgatam, uanaq; non nuntios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittẽdos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nuntijs & legatis habeatur, delectum primo quoq; tempore haberi: decemuiros quò cuiq; eorũ uideatur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam ut discederetur, iuniores patrum euincebant. ferociores iterum coorti Valerius Horatiusq; uociferari: ut de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem nõ liceat. neq; enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neque se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam propè esse ratus: ut, ni uiolentiæ eorum pari resisteretur audacia, uictum imperium esset: nõ erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, uocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo diremit certamen. factaq; per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ uellet, cum libertas non ultra uocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. consulares quoq; ac seniores ab residuo tribuniciæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius, quàm consularis imperij rebantur esse: propè malebant postmodum ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset: aut bellis interpositis, aut moderatione cõsulum in imperijs exercendis, posse in obliuionem tribunorum adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erãt Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellũ domi maius, quàm foris apparebat. Appij uiolentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim uirum egregium olim domi militiæq;, decemuiratus collegæq; ita mutauerant: ut Appij quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidũ missus cum L. Minucio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorũ imperio decernunt. Nihilo militiæ quàm domi melius respub. administrata est. illa modò in ducibus culpa, quod ut odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat. qui nequid ductu atq; auspicio decemuirorum prosperè usquam gereretur, uinci se per suum atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretũ, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silentiũ noctis profugi propius urbem inter Fidenas Crustumeniamq; loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq; omnibus utensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq; uicturus hospitum (quæ tamen non fefellerunt) contulerant. Romam tanti erant terrores allati: ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent: custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thusculum ad supplementum decernerent, decemuirosq; ab arce Thusculi digressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in sabinum agrum transferri: belloq; ultro inferendo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decemuiri belli domiq; adijciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, secessionisq; mẽtiones ad uulgus militum sermonibus occultis serentem, prospeculatũ ad locum castris capiẽdum mittunt. datur negotiũ militibus, quos miserant expeditionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecère. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere: cum ipse se præualidus pari uiribus animo circumuentus tutaretur. Nuntiant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregiè pugnantem, militesq; quosdam cum eo amissos. Primo fides nuntiantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorũ permissu, postquam nullum

nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumq́; in medio iacentē, armatumq́; omnibus in eum uer/sis corporibus uidere: hostium neq; corpus ullum, nec uestigia abeuntium: profecto ab suis in terfectum memorantes retulere corpus. inuidiæq́; plena castra erant, & Romā ferri protinus Sicciū placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorū in uulgus fama est. Sequitur aliud in urbe nefas ab libidine ortū, haud minus fœdo euentu, quàm quod per stuprum cædemq́; Lucre/tiæ urbe regnoq́; Tarquinios expulerat: ut non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperij amittendi esset. Ap. Claudium uirginis plebeiæ stuprandæ libi/do cepit. pater uirginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, uir exempli recti domi militiæq́;. perinde uxor instituta fuerat, liberiq́; instituebantur. desponderant filiā L. Ici/lio tribunicio, uiro acri, & pro causa plebis expertę uirtutis. hanc uirginem adultam, forma ex/cellentem Appius amore ardens pretio ac spe pellicere adortus, postquā omnia pudore septa animaduerterat, ad crudelem superbamq́; uim animum conuertit. M. Claudio clienti negoti/um dedit, ut uirginem in seruitutem assereret: neq; cederet secūdum libertatem postulantibus uindicias: quod pater puellæ abesset, locum iniuriæ esse ratus. uirgini uenieti in forum (ibi nan/que in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua na/tam seruamq́; appellans esse: sequiq́; se iubebat, cunctantem ui abstracturū. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritū implorantis fit concursus. Virginij patris spon/siq́; Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei uirgini conci/liat. Iam à ui tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine cōcitata ait: se iure grassari, non ui. uocat puellam in ius, autoribus qui aderant, ut sequeretur. ad tribunal Appij peruentū est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum autorem argumēti, peragit. puellam domi suæ natam, furtoq́; inde in domū Virginij translatam, suppositam ei esse. id se indicio comper/tum afferre: probaturumq́; uel ipso Virginio iudice, ad quē maior pars iniuriæ eius pertineat: interim dominum sequi ancillam æquum esse. Aduocati puellę, cum Virginium reipub. causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nuntiatum ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimica/re: postulāt ut rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata uindicias det secun/dum libertatem, neu patiatur uirginem adultam famę prius, quàm libertatis periculum adire. Appius decreto præfatus quàm libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidium, si nec causis nec personis uariet. in his enim quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere pos/sit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione ce/dat. placere itaq; patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamq́; in aduentū eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fremerent, q̃ quisquam unus recusare auderet: P. Numitorius puellæ auuncu lus, & sponsus Icilius interueniunt: dataq́; inter turbam uia, cum multitudo Icilij maxime inter uentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait: uociferantemq́; Icilium summouet. Placi dum quoq; ingenium tam atrox iniuria accendisset. Ferro hinc tibi summouendus sum Ap pi, inquit, ut tacitum feras, quod celari uis. uirginem ego hanc sum ducturus. nuptamq́; pudi/cam habiturus. proinde omnes collegarum quoq; lictores cōuoca, expediri uirgas & secures iube: non manebit extra domū patris sponsa Icilij. nō, si tribuniciū auxiliū & prouocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademistis: ideo in liberos quoq; nostros coniu/gesq́; regnum uestræ libidini datū est. sæuite in tergum & in ceruices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si uis afferetur: ego præsentiū Quiritium pro sponsa, Virginius militū pro uni ca filia, omnes deorum hominūq́; implorabimus fidem: neq; tu istud unquam decretum sine cæde nostra referes: postulo Appi, etiam atq; etiam cōsideres quò progrediare. Virginius ui/derit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum sciat, sibi, si huius uindicijs cesserit, cōditionem filiæ quærendam esse. me uindicantem sponsam in libertatem uita citius deseret quàm fides.

Concitata multitudo erat, certamenq́; instare uidebatur. lictores Icilium circunstiterāt: nec ultra minas tamen processum est, cum Appius non Virginiā defendi ab Icilio, sed inquietum

hominem & tribunatū etiam nunc ſpirantem, locum ſeditionis quærere diceret: non præbiturum ſe illi eo die materiam: ſed ut iam ſciret, non id petulantiæ ſuæ, ſed Virginio abſenti & patrio nomini & libertati datum, ius eo die ſe nō dicturū, neq; decretū interpoſiturū: à M. Claudio petiturū, ut decederet iure ſuo, uindicariq; puellā in poſterū diem pateretur. quod niſi pater poſtero die affuiſſet, denuntiare ſe Icilio ſimilibusq; Icilij: neq; legi ſuæ latorem, neque decemuiro conſtantiā defore: nec ſe utiq; collegarū lictores conuocaturū ad coërcendos ſeditionis autores, contentū ſe ſuis lictoribus fore. Cum dilatum tempus iniuriæ eſſet, ſeceſſiſſentq; aduocati puellæ, placuit omnium primū fratrem Icilij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam, & quantum accelerari poſſet, Virginiū acciri è caſtris. in eo uerti puellæ ſalutem, ſi poſtero die uindex iniuriæ ad tempus præſto eſſet. Iuſſi pergunt, citatisq; equis nuntiū ad patrem perferunt. Cum inſtaret aſſertor puellę ut uindicaret, ſponſoresq; daret: atq; id ipſum agi diceret Icilius, ſedulo tempus terens, dum præciperent iter nuntij miſſi in caſtra: manus tollere undiq; multitudo, & ſe quiſq; paratum ad ſpondendū Icilio oſtendere. atq; ille lachrymabundus, gratum eſt, inquit, craſtina die ueſtra opera utar, ſponſorum nūc ſatis eſt. Ita uindicatur Virginia ſpōdentibus propinquis. Appius pauliſper moratus, ne eius rei cauſa ſediſſe uideretur: poſtq; omiſſis rebus alijs præ cura unius nemo adibat, domum ſe recepit: collegisq; in caſtra ſcribit, ne Virginio cōmeatum dent, atq; etiam in cuſtodia habeant. Improbum conſilium ſerum, ut debuit, fuit: & iam cōmeatu ſumpto profectus Virginius prima uigilia erat, cum poſtero die mane de retinendo eo nequicq; literæ redduntur. At in urbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta ſtaret: Virginius ſordidatus filiam ſuam obſoleta ueſte comitātibus aliquot matronis cum ingenti aduocatione in forum deducit. circumire ibi & prehenſare homines cœpit: & non orare ſolum precariam opem, ſed pro debita petere. ſe pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie ſtare: nec alium uirum eſſe, cuius ſtrenuè ac ferociter facta in bello plura memorari poſſent. quid prodeſſe, ſi incolumi urbe quæ capta ultima timeantur, liberis ſuis ſint patienda? Hæc propè concionabundus circūibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, q̃ ulla uox mouebat. Aduerſus quæ omnia obſtinato animo Appius (tanta uis amentię uerius q̃ amoris mentem turbauerat) in tribunal aſcēdit: & ultro querente pauca petitore, quod ius ſibi pridie per ambitionem dictum non eſſet, priuſq; aut ille poſtulatū perageret, aut Virginio reſpondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto ſermonem prætenderit, forſan aliquem uerū autores antiqui tradiderunt. quia nuſquā ullum in tanta fœditate decreti ueriſimilem inuenio: id quod conſtat, nudum uidetur proponendū. decreſſe uindicias ſecundū ſeruitutem. Primò ſtupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: ſilentium inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circūſtantibus matronis iret ad prehendendā uirginem, lamētabiliſq; eum mulierum cōploratio excepiſſet: Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, nō tibi filiam deſpondi, & ad nuptias non ad ſtuprū educaui. placet pecudū ferarumq; ritu promiſcue in cōcubitus ruere? paſſuri'ne hæc iſti ſint, neſcio. nō ſpero eſſe paſſuros illos qui arma habent. Cū repelleretur aſſertor uirginis à globo mulierū circūſtantiumq; aduocatorū, ſilētium factum per præconē. Decemuir alienato ad libidinē animo, negat ex heſterno tantū conuitio Icilij uiolentiaq; Virginij, cuius teſtem P R habeat, ſed certis quoq; indicijs compertū ſe habere: nocte tota cœtus in urbe factos eſſe ad mouendā ſeditionem. itaq; ſe haud inſcium eius dimicationis cum armatis deſcendiſſe, non ut quenq; quietum uiolaret, ſed ut turbātes ciuitatis otiū pro maieſtate imperij coërceret: proinde quieſſe erit melius. i, inquit lictor, ſummoue turbam, & da uiam domino ad prehendendū mancipium. Cum hæc intonuiſſet plenus irę, multitudo ipſa ſe ſua ſponte dimouit, deſertaq; præda iniuriæ puella ſtabat. Tum Virginius ubi nihil uſquam auxilij uidit: quæſo, inquit, Appi, primum ignoſce patrio dolori, ſi inclementius in te ſum inuectus: deinde ſinas hic coram uirgine nutricem percunctari, quid hoc rei ſit? ut ſi falsò pater dictus ſum, æquiore hinc animo diſcedam. Data uenia ſeducit filiam ac nutricem propè Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc nouis eſt nomē: atque ibi ab lanio cultro arrepto, hoc te uno, quo poſſum, ait, modò filia in libertatem uindico. pectus deinde puellæ transfigit: re

git: respectansq́ ad tribunal. te, inquit, Appi, tuumq́ caput sanguine hoc consecro. clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Virginiũ iubet. ille ferro, quacunque ibat, uiam facere, donec multitudine etiã prosequentiũ ruente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusq́ exangue corpus sublatum ostentãt populo: scelus Appij, puellæ infelicẽ formam, necessitatem patris deplorant. sequentes clamitãt matronę, eam ne liberorũ procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse? cæteraq́ quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querẽtibus subijcit. Virorũ & maxime Icilij uox tota tribuniciæ potestatis ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarũq́ indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc uocari Iciliũ, nũc retractantẽ arripi: postremo cum locus adeundi apparitoribus nõ daretur, ipse cum agmine patriciorũ iuuenum per turbam uadens in uincla duci iubet. Iam circa Iciliũ non solum multitudo, sed duces quoq́ multitudinis erant, L. Valerius & M. Horatius. qui repulso lictore, si iure ageret, uindicare se à priuato Iciliũ aiebant: si uim afferre conaretur, ibi quoq́ haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valeriũ Horatiũq́ lictor decemuiri inuadit, franguntur à multitudine fasces. In concionẽ Appius ascẽdit: sequũtur Horatius Valeriusq́. eos concio audit, decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius uitæ metuens in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius ut auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit, uidet imperium ui uictũ. Agitatus deinde consilijs atq́ ex omni parte assentiendo multis autoribus trepidus, senatũ postremo uocari iussit. ea res quod magnæ parti patrum displicere acta decemuirorũ uidebantur: spe per senatum finiendæ potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem iritãdam censuit: & multo magis prouidendum, nequid Virginij aduẽtus in exercitu motus faceret. itaq́ missi iuniores patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant, nuntiant decemuiris, ut omni ope ab seditione milites contineãt. ubi Virginius maiorem q̃ reliquerat in urbe, motum exciuit. Nam prętereq̃ quod agmine propè quadringentorũ hominum ueniens, qui ab urbe indignitate rei accẽsi comites ei se dederant, conspectus est: strictũ etiam telum, respersusq́ ipse cruore tota in se castra conuertit. & togæ multifariã in castris uisæ maioris aliquãto q̃ erat, speciem urbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei esset, flens diu uocem non misit. tandem ut iam ex trepidatione concurrentiũ turba cõstitit ac silentium fuit: ordine cuncta ut gesta erant, exposuit. Supinas deinde tendens manus, cõmilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerent: neu se ut paricidã liberûm auersarentur. sibi uitã filiæ sua cariorem fuisse, si liberę ac pudicę uiuere licitũ fuisset. cum uelut seruam ad stuprum rapi uideret, morte amitti melius ratum q̃ contumelia liberos, misericordia se in speciem crudelitatis lapsum. nec se superstitem filiæ futurũ fuisse, nisi spem ulciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset. illis quoq́ etiam filias, sorores cõiugesq́ esse. nec cum filia sua libidinẽ Ap. Claudij extinctam esse: sed quo impunitior sit, eo effrenatiorem fore. aliena calamitate documentũ datum illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se attineat, uxorem sibi fato ereptam, filiam, quia non ultra pudica uictura fuerit, miseram, sed honestam mortem occubuisse. non esse iam Appij libidini locum in domo sua: ab alia uiolentia eius eodem se animo suum corpus uindicaturũ, quo uindicauerit filiæ. cæteri sibi ac liberis suis cõsulerent. Hæc Virginio uociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militũ togati cũ eadem illa querẽdo docendoq́ quãto uisa, q̃ audita indigniora potuerint uideri: simul profligatam iam rem nuntiando Romæ esse, insecutosq́ qui Appium propè interemptũ in exilium abisse dicerent: perpulerunt, ut ad arma cõclamaretur: uellerentq́ signa, & Romam proficiscerẽtur. Decemuiri simul ijs quæ uidebant, ijsq́ quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorũ ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum nõ redditur. imperio si quis inhiberet, & uiros & armatos se esse respondetur. eunt agmine ad urbem, & Auentinam insidunt, ut quisq́ occurrerat plebem ad repetendam libertatem creandosq́ tribunos plebis adhortantes. alia uox nulla uiolenta audita est. senatum Sp. Oppius habet. ni-

hil placet asperè agi. quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati consulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpicius, qui quærerent senatus uerbis, cuius iussu castra deseruissent: aut quid sibi uellent, qui armati Auentinum obsedissent: belloq; auerso ab hostibus patriam suã cepissent: Non defuit quid responderetur: deerat qui daret respõsum, nullo dum certo duce, nec satis audẽtibus singulis inuidiæ se offerre. id modo à multitudine cõclamatum est, ut L. Valerium & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, in re non maxima pauloantè trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsumq; quanq; non inutiliter, fortuito tamen magis consensu q̃ cõmuni consilio esse. placere decem creari, qui summæ rei præessent, militariq; honore tribunos militum appellari. Cũ ad eum ipsum primum is honos deferretur: melioribus meis uestrisq; rebus reseruate inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in uita honorem ullum iucundum esse patitur: nec in perturbata repub. eos utile est præesse uobis, qui proximi inuidiæ sint. siquis usus mei est, nihil minor ex priuato capietur. Ita decẽ numero tribunos militares creant. Neq; in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoque autore Icilio Numitorioq; secessio ab decemuiris facta est: nõ minore motu animorũ Siccij cædis memoria renouata, q̃ quẽ noua fama de Virginia adeò fœde ad libidinẽ petita accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militũ in Auentino creatos, ne comitiorũ militariũ prærogatiuã urbana comitia ijsdem tribunis plebis creandis sequerentur: peritus rerũ populariũ, imminẽsq; ei potestati, & ipse prius quã iretur ad urbẽ, pari potestate eundem numerũ ab suis creãdum curat. Porta Collina urbem intrauere sub signis, mediaq; urbe agmine in Auentinũ pergunt. ibi coniuncti alteri exercitui x x tribunis militũ negotium dederũt, ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Maniliũ creant. Patres soliciti de summa rerũ, cum senatus quotidie esset, iurgijs sæpius terunt tempus quàm cõsilijs. Siccij cædes decẽuiris & appiana libido, & dedecora militiæ obijciebantur. placebat Valeriũ Horatiumq; ire in Auentinũ. illi negabant se aliter ituros, quã si decemuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Decemuiri querentes se in ordinem cogi, non ante quàm perlatis legibus, quarum causa creati essent, depositu ros imperiũ se aiebãt. Per M. Duellium qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino trãsit: affirmante Duellio non prius quã deseri urbẽ uideant, curam in animos patrum descensuram: admoniturum Sacrum montem constantiæ plebis, scituros, quod sine restituta potestate redigi in cõcordiã res nequeant. Via Nomentana cui tum Ficulnensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorũ, nihil uiolãdo, imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante: prosequuntur coniuges liberiq;, cuinam se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset: miserabiliter rogitãtes. Cum uasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: uocatis utiq; in senatum patribus, desertum apparuisset forum: plures iam quã Horatius & Valerius uociferabantur. Quid expectabitis Pa. Conscripti: si decemuiri finẽ pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis: Quod autem istud imperium est decemuiri, quod amplexi tenetis: tectis ac parietibus iura dicturi estis: non pudet lictorum uestrorum maiorem propè numerum in foro conspici quã togatorũ aliorũ: Quid si hostes ad urbem ueniant, facturi estis: quid si plebs mox ubi parum secessione moueamur, armata ueniat: occasũne urbis uultis finire imperium: atqui aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus quã illi plebeijs. nouã inexpertamq; eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium: cum præsertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur, uicti consensu decemuiri futuros se, quãdo ita uideatur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant ac monent, ut ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiusq; missi ad plebem conditionibus quibus uideretur reuocandam, componendasq; res, decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubiè

dubie & motus initio,& exitu rei.ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ.Icilius pro multitudine uerba facit.idem cum de cõditionibus ageretur,quærentibus legatis quæ postulata plebis essent:composito iam ante aduentũ legatorum cõsilio ea postulauit, ut appareret in æquitate rerũ plus quã in armis roponi spei.potestatẽ enim tribuniciam prouocationemq; repetebãt, quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerãt.& necui fraudi esset,cõcisse milites,aut plebem ad repetendam per secessionẽ libertatem.de decemuirorũ modo supplicio atrox postulatum fuit.dedi quippe eos æquum cẽsebant,uiuosq; igni concrematuros minabantur.Legati ad ea. Quæ consilij fuerunt,adeò æqua postulastis, ut ultro uobis deferenda fuerint.libertati enim ea præsidia petitis,non licentiæ ad impugnandũ alios.iræ uestræ magis ignoscẽdum q; indulgendũ est:quippe qui crudelitatis odio in crudelitatẽ ruitis,& prius penè q; ipsi liberi sitis,dominari iam in aduersarios uultis. Nunquámne quiescet ciuitas nostra à supplicijs, aut patrum in plebẽ Romanam,aut plebis in patres? Scuto uobis magis quã gladio opus est.satis superq; humilis est,qui iure æquo in ciuitate uiuit,nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam siquando metuendos uos præbituri estis,cũ recuperatis magistratibus,legibusq; uestris iudicia penes uos erunt:de capite nostro fortunisq; tunc,ut quæq; causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est. Facerent ut uellent permittentibus cunctis,mox redituros se legati rebus perfectis affirmant.Profecti cum mandata plebis patribus exposuissent:alij decemuiri,quandoquidẽ præter spem ipsorũ supplicij sui nulla mentio fieret, haud quicquã abnuere. Appius truci ingenio,& inuidia præcipua,odiũ in se aliorũ suo in eos metiens odio:haud ignaro,inquit,imminet fortuna.uideo donec arma aduersarijs tradãtur,differri aduersus nos certamen.dandus inuidiæ est sanguis.nihil ne ego quidẽ moror,quo minus decẽuiratu abeam. Factum senatusconsultũ,ut decemuiri se primo quoq; tempore magistratu abdicarẽt:Q.Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet:& necui fraudi esset secessio militũ plebisq;.His senatus consultis perfectis,dimisso senatu decemuiri prodeunt in concionẽ, abdicantq; se magistratu ingenti hominũ lætitia.Nuntiantur hæc plebi.legatos quicquid in urbe hominũ superer at,prosequitur.huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit,cõgratulantur libertatem concordiamq; ciuitati restitutã.Legati pro contione.Quod bonum,faustum felixq; sit uobis, reiq; publicæ,redite in patriam ad penates,coniuges liberosq; uestros. sed qua hic modestia fuistis,ubi nullius ager in tot usu rerum necessario tantæ multitudini est uiolatus, eam modestiam ferte in urbem.in Auentinũ ite,unde profecti estis.ibi felici loco,ubi prima initia inchoastis libertatis uestræ,tribunos plebis creabitis.præstò erit pontifex maximus, qui comitia habeat.Ingens assensus alacritasq; cuncta approbantiũ fuit.cõuellunt inde signa,profectiq; Romam certant cum obuijs gaudio.armati per urbem silentio in Auentinũ perueniũt. ibi extemplo pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt,omniũ primum A.Virginium,inde L.Icilium & P.Numitoriũ auunculum Virginiæ,autores secessionis:tum C.Sicinium,progeniem eius,quem primum tribunũ plebis creatũ in Sacro monte,proditũ memoriæ est,& M.Duellium,qui tribunatũ insignem ante decemuiros creatos gesserat:nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat.spe deinde magis q; meritis electi,M.Titinnius,M.Pomponius,C.Apronius,Ap.Iulius,C.Oppius.Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebẽ rogauit:& plebs sciuit,necui fraudi esset secessio ab decemuiris facta.confestim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duellius rogationem pertulit.ea omnia in pratis Flaminijs cõcilio plebis acta,quem nunc circum Flaminiũ appellant.Per interregẽ deinde cõsules creati,L.Valerius & M.Horatius,qui extemplo magistratũ occœperunt: quorũ consulatus popularis sine ulla patrum iniuria,nec sine offensione fuit.quicquid enim libertati plebis caueretur,id suis decedere opibus credebant. Omnium primum,cum ueluti in controuerso iure esset,tenerentur ne patres plebiscitis:legem cẽturiatis comitijs tulere, ut quod tributim plebes iussisset, populum teneret.qua lege tribunicijs rogationibus telum acerrimum datum est.Aliam deinde consularem legem de prouocatione,unicum præsidiũ libertatis,decemuirali potestate euersam non restituunt modò,sed etiam in posterũ muniunt:sanciendo nouam legem, ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet,qui creasset,eum ius fasq; esset occidi:neue ea ce-

des capitalis noxæ haberetur.& cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunicio auxilio satis firmassent:ipsis quoq; tribunis ut sacrosancti uiderentur:cuius rei propè iam memoria abole uerat:relatis quibusdam ex magno interuallo cærimonijs,renouarunt:& cum religione inuiolatos eos,tum lege etiam fecerunt:sanciendo,ut qui tribunis plebis,ædilibus,iudicibus,decem uiris nocuisset: eius caput Ioui sacrum esset:familia ad ædem Cereris,Liberi Liberæq; uenum iret.Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse,sed eum,qui eorum cuiq; nocuerit,sacrum sanciri.itaq; ædilem prehendi,duciq; à maioribus magistratibus: quod & si non iure fiat, (noceri enim ei,cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse non haberi pro sacrosancto ædilem:tribunos uetere iureiurando plebis, cum primum eam potestatem creauit,sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur:eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus,quia eisdem auspicijs,quibus consules crearentur:cautũ esse.iudicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio : quod his temporibus nondum consulem iudicem,sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab ijsdem consulibus:ut senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur:quæ ante arbitrio consulum supprimebantur uitiabanturq;. M.Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit:plebesq; sciuit:qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq; magistratum sine prouocatione creasset:tergo, ac capite puniretur. Hæc omnia ut inuitis, ita non aduersantibus patricijs transacta:quia nondum in quenquam unum sæuiebatur.Fundata deinde & potestate tribunicia,& plebis libertate,tum tribuni aggredi singulos tutum maturumq; iam rati,accusatorem primum Virginium,& Appium reum deligunt.Cum diem Appio Virginius dixisset:& Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset:redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis,cum ipsum satellitesq; eius uidissent.Tum Virginius, Oratio,inquit,rebus dubijs inuenta est. itaq; neq; ego accusando apud uos eum, tempus teram,à cuius crudelitate uosmetipsi armis uindicastis:nec istum ad cætera scelera impudẽtiam in defendendo se adijcere patiar.Omnium igitur tibi Ap.Claudi,quæ impiè nefarieq; per biennium alia super alia es ausus,gratiam facio. unius tantum criminis nisi te uindices,ab libertate in seruitutem contra leges uindicias non dedisse,in uincula te duci iubeo.Nec in tribunicio auxilio Appius,nec in iudicio populi ullam spem habebat:attamen & tribunos appellauit: & nullo morante arreptus à uiatore, prouoco, inquit. Audita uox una uindex libertatis ex eo missa ore,quo uindiciæ nuper ab libertate dictæ erãt,silentiũ fecit. Et dum pro se quisq; deos tandem esse,& non negligere humana fremunt: & superbiæ crudelitatiq; & si seras,non leues tamen uenire pœnas:prouocare qui prouocationẽ sustulisset:& implorare præsidium populi,qui omnia iura populi obtrisset:rapiq; in uincula egentem iure libertatis, qui liberũ corpus in seruitutem addixisset:ipsius Appij inter cócionis murmur fidem populi Romani implorãtis uox audiebatur. Maiorum merita in rempub.domi militięq; commemorabat: suum infelix erga plebem Romanam studium, q; æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset:suas leges,quibus manẽtibus lator earum in uincula ducatur.cæterum sua propria bona malaq; cum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. in præsentia se communi iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare,ut dicere liceat, ut iudicium populi Ro. experiri.non ita se inuidiã pertimuisse,ut nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat.quòd si indicta causa in uincula ducatur:iterum se tribunos plebis appellare,& monere,ne imitentur quos oderint.quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa,in quam cõspirasse decemuiros criminati sint: ait se prouocare ad populum: implorare leges de prouocatione,& consulares, & tribunicias eoipso anno latas.quem enim prouocaturum,si hoc indemnato indicta causa non liceat: cui plebeio, & humili præsidium in legibus fore,si Ap.Claudio non sit: se documẽto futurum: utrum nouis legib.dominatio,an libertas firmata sit:& appellatio prouocatioq; aduersus iniuriã magistratuum ostentata tantũ inanibus literis,an uere data sit. Contra ea Virginius,unum Ap.Claudium & legũ expertem, & ciuilis & humani fœderis esse aiebat. respicerẽt tribunal homines, castellum omnium scelerum:ubi decemuir ille perpetuus,bonis,tergo,sanguini ciuiũ infestus, uirgas

uirgas, securesꝗ omnibus minitans, deorum hominumꝗ contemptor, carnificibus non licto/
ribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinẽ uerso, uirginem ingenuam in ocu
lis populi Romani uelut bello captam, à complexu patris abreptã ministro cubiculi sui clien/
ti dono dederit: ubi crudeli decreto, nefandisꝗ uindicijs dexteram patris in filiam armauerit:
ubi tollentes corpus semianime uirginis, sponsum, auunculumꝗ in carcerem duci iusserit, stu/
pro interpellato magis quàm cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium
plebis Romanę uocare sit solitus. Proinde ut ille iterũ ac sæpius prouocet, sic se iterũ ac sæpius
iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in seruitutẽ dederit. si ad iudicẽ non eat, pro damnato
in uincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cum
tanti uiri supplicio suamet plebi iam nimia libertas uideretur, in carcerem est coniectus. tribu/
nus ei diem prędixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum
ac plebis Romam uenerunt: donumꝗ ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Ca
pitolium tulère parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturꝗ religiones piè
magis quàm magnificè. Iisdem autoribus cognitum est, Æquos Volscosꝗ summa ui bellum
apparare. Itaꝗ partiri prouincias consules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi euenère. Cũ
ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis non iuniores modò, sed emeritis etiam stipen/
dijs pars magna uoluntariorum ad nomina danda præsto fuère: eoꝗ non copia modò, sed
genere etiam militum ueteranis admistis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederen/
tur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposue
runt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui per/
osus decemuirorum scelera, & ante omneis fratris filij superbiæ infestus, Regillum antiquã in
patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius ui/
tia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusꝗ in foro prehensabat singulos: orabatꝗ, ne
claudiæ genti eam inustam maculam uellent, ut carcere & uinculis uiderentur digni. uirum ho
noratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem conditoremꝗ Romani iuris iace/
re uinctum inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem co
gitationemꝗ animos: & potius unum tot Claudijs deprecantibus condonarent, quàm pro/
pter unius odium multorum preces aspernarẽtur. se quoꝗ id generi ac nomini dare: nec cum
eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ uelit succursum. uirtute libertatẽ recuperatam es/
se, clementia concordiam ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate,
quàm eius pro quo agebat causa. sed Virginius sui potius ut misererentur orabat, filiæꝗ: nec
gentis claudiæ regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginiæ trium tribunorum pre
ces audirent: qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem atꝗ auxilium implorarent. Iustio
res hæ lachrymæ uidebantur. Itaꝗ spe incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi
mortem consciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in
urbe fuerat, cum iniustæ uindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta iniuria Oppio, quàm
non prohibita inuidiæ fecit. testis productus, qui VII & XX enumeratis stipendijs, octies
extra ordinem donatus, donaꝗ ea gerens in conspectu populi, scissa ueste tergum laceratum
uirgis ostendit, nihilum deprecans quin, si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in
se iterum sæuiret. Oppius quoque ductus in uincula est, & ante iudicij diem finem ibi uitæ
fecit. Bona Claudij Oppijꝗ tribuni publicauère. collegæ eorum exilij causa solum uerte/
runt, bona publicata sunt, & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso re/
mittente Virginio ultimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abijt: manes'que Virginiæ
mortuæ, quàm uiuæ feliciores per tot domos ad petendas pœnas uagati, nullo relicto son/
te tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, uultúsque iam ijdem tribunorum
erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius tribunus plebis inhibito salubriter mo/
do nimiæ potestatis: & libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimicis satis est. itaque hoc
anno nec diem dici cuiquam, nec in uincula duci quenquam sum passurus. nam neque uete/
ra peccata repeti iam obliterata placet, cum noua expiata sint decemuirorum supplicijs:
& nihil admissum iri, quod uim tribuniciam desideret, spondet perpetua consulum ambo/

rum in libertate uestra tuenda cura. Ea primum moderatio tribuni metum patribus dempsit, eademq; auxit consulum inuidiam: quod adeò toti plebis fuissent, ut patrum salutis libertatisq; prior plebeio magistratui q̃ patricio cura fuisset: & ante inimicos satietas pœnarum suarum cepisset, q̃ obuiam ituros licentiæ eorũ consules appareret. multiq; erãt, qui mollius consultum dicerent, quòd legum ab ijs latarũ patres autores fuissent. neq; erat dubium, quin turbato reipub. statu tempori succubuissent. Cõsules rebus urbanis cõpositis, fundatoq; plebis statu, in prouincias diuersi abiêre. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volscorumq; sustinuit consilio bellũ. quod si extemplo rem fortunę cõmisisset, haud scio an (qui tum animi ab decemuirorũ infelicibus auspicijs Romanis hostibusq; erãt) magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias continebat. hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant: prouocantibusq; ad prælium responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquam expectando certamen Æqui Volsciq;, postquam concessum propemodum de uictoria credebãt: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis castris præsidium, q̃ satis uirium ad certamen. Quod ubi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instructaq; acie ultrò hostem lacessit. ubi illi conscientia quid abesset uirium detrectauêre pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro uictis habebant pauentes intra uallum. Cum per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocte cessêre. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes animo nuntios passim trepidi ad reuocandos prędatores dimittũt. recurritur ex proximis locis, ulteriores nõ inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, uallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neq; mouebatur quicquã ab hoste, iubet signa inferri consul. motaq; acie indignatio Æquos & Volscos incessit: si uictores exercitus uallum potius quàm uirtus & arma tegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnæ accepêre. Iamq; pars egressa portis erat: deincepsq; alij seruabant ordinem, in suum quisq; locum descendentes, cũ consul Romanus prius quàm totis uiribus fulta cõstaret hostiũ acies, intulit signa: adortusq; nec omnes dum eductos, nec qui erant, satis explicatis ordinibus, propè fluctuantẽ turbam trepidantium huc atq; illuc, circũspectantiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atq; impetu, inuadit. Retulêre primo pedem hostes. deinde cũ animos collegissent, & undiq; duces uictis ne cessuri essent, increparẽt: restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat: illo die primũ liberos pro libera urbe Romana pugnare, sibimetipsis uicturos, nõ ut decemuirorũ uictores præmiũ essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, non per milites stetisse ne uincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse quàm contra hostes, & domi quàm foris seruitutẽ magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset: unum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs conditæ urbi accidere. Auentini Sacriq; montis admonebat, ut ubi libertas parta esset paucis antè mensibus, eò imperium illibatũ referrent: ostenderentq;, eandem indolem militibus Romanis post exactos decẽuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam uirtutem populi Romani esse. Hæc ubi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agite iuuenes, inquit, præstate uirtute peditem, ut honore atque ordine præstatis. primo concursu pedes mouit hostem, pulsum uos immissis equis exigite è campo: non sustinebunt imperium, & nunc cunctantur magis quàm resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostem pedestri iam turbatũ pugna: & pręruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circũuecti, iam fugam undiq; capessentes plerosq; à castris auertunt, pręterequitantesq; absterrent. peditũ acies & consul ipse, uisq; omnis belli fertur in castra: captisq; cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in urbem modò, sed in Sabinos ad alterum exercitũ, in urbe lætitia modò celebrata est: in castris animos militum ad æmulandũ decus accẽdit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, prælijsq; leuibus experiundo

riundo, assuefecerat sibi potius fidere, quam meminisse ignominiæ decemuirorũ ductu acceptæ, paruaque certamina in summã totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re priore anno bene gesta lacessere atque instare, rogitantes quid latrocinij modo procursantes pauci, recurrentesque tererent tempus? & in multa prælia paruaque carperent summã unius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamque semel fortunæ rem darent? Ad id quod sua sponte satis collectum animorũ erat, indignitate etiam Romani accendebantur. iam alterũ exercitum uictorem in urbem reditutũ, sibi ultro per contumelias hostem insultare. quando aũt se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi hæc fremere militem in castris consul sensit: concione aduocata, Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror uos milites audisse. qualẽ liberi populi exercitũ decuit esse, talis fuit. consilio collegæ, uirtute militum uictoria parta est. Quod ad me attinet, id consilij animique habiturus sum, quod uos milites mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & mature perfici potest. si trahendũ est, ego ut in dies spes uirtusque uestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam. si iam satis animi est decernique placet, agitedum clamorem, qualem in aciem sublaturi estis, tollite hic indicem uoluntatis uirtutisque uestrę. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus: quod bene uertat, gesturũ se illis morem, posteroque die in aciem deducturũ, affirmat. reliquum diei apparandis armis consumptũ est. Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini uidere, & ipsi iam auidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, ueteris perpetuæque alterum gloriæ, alterum nuper noua uictoria elatũ. Consilio etiam Sabini uires adiuuére. nam cum æquassent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in sinistrũ cornu Romanorũ in ipso certamine impressionem facerent, tenuére. quæ ubi illatis ex transuerso signis degrauabãt propè circunuentum cornu: equites duarũ legionum sexcenti ferè ex equis desiliũt: cedentibusque iam suis prouolant in primum: simulque & hosti se opponũt: & æquato primũ periculo, pudore deinde animos peditũ accendũt. uerecundiæ erat, equitem suo alienoque marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse. Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex quo cesserant, repetunt: momentoque nõ restituta modo pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus se ad equos recipit: transuolat inde in partem alterã suis uictorię nuntius: simul & in hostes iam pauidos, quippe fuso suæ partis ualidiore cornu, impetum facit. non aliorũ eo prælio uirtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpare, sicubi segnior pugna esset. castigati fortium statim uirorũ opera edebant: tantumque hos pudor, quantũ alios laudes excitabant. Redintegrato clamore undique omnes connixi hostem auertũt: nec deinde Romana uis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad prædam relinquunt. ibi non sociorũ sicut in Algido res, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit. Gemina uictoria duobus bifariam prælijs parta, malignè senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decreuit. populus iniussu & altero die frequens ijt supplicatũ. & hæc uaga popularisque supplicatio studijs propè celebratior fuit. Consules ex composito eodem biduo ad urbem accessére, senatumque in Martium campũ euocauére. ubi cum de rebus ab se gestis agerẽt, questi primores patrũ, senatũ inter milites dedita opera terroris causa haberi. itaque inde consules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis est: (circum iam tum Apollinarẽ appellabant) auocauére senatũ. ubi cum ingenti cõsensu patrũ negaretur triumphus, L. Icilius trib. pl. tulit ad populum de triumpho consulum: multis dissuasum prodeuntibus, maxime C. Claudio uociferante, de patribus non de hostibus cõsules triumphare uelle: gratiamque pro priuato merito in tribunũ, non pro uirtute honorem peti. nunquã antè de triumpho per populum actum, semper ęstimationem arbitriumque eius honoris penes senatum fuisse. ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerent, ut nullum publicum consilium sinerent esse. ita demum liberã ciuitatem fore, ita æquatas leges, si sua quisque iura ordo, suam maiestatem teneat. in eandem sententiam multa & à cæteris senioribus patrum cum essent dicta, omnes tribus eam rogationẽ acceperũt. Tum primũ sine autoritate senatus populi iussu triumphatum est. Hæc uictoria tribunorum plebisquè propè in haud salubrem luxuriam uertit,

consp-

cõspiratione inter tribunos facta, ut ijdem tribuni reficerẽtur: & quo sua minus cupiditas emineret, consulibus quoqꝫ cõtinuarent magistratũ. consensum patrũ causabantur, quo per contumeliam consulũ iura plebis labefactata essent. quid futurũ, nondum firmatis legibus si nouos tribunos per factiones suas cõsules adorti essent? non enim semper Valerios Horatiosqꝫ COSS. fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte quadam utili ad tempus, ut comitijs præesset, potissimum M. Duellio sorte euenit, uiro prudenti, & ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex ueteribus tribunis negaret ullius se rationem habiturũ: pugnarentqꝫ collegæ ut liberas tribus in suffragiũ mitteret: aut concederet sortẽ comitiorũ collegis, habituris è lege potius comitia quàm ex uoluntate patrũ: iniecta cõtentione Duellius consules ad subsellia accitos cũ interrogasset, quid de comitijs cõsularibus in animo haberent? respondissentqꝫ se nouos cõsules creaturos: autores popularis sententiæ haud populares nactus, in concionẽ cum ijs processit. ubi cum consules producti ad populum, interrogatiqꝫ, si eos P R memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumqꝫ gestarum consules iterum faceret: quidnam facturi essent? nihil sententiæ suæ mutassent: collaudatis consulibus, quòd perseuerarent ad ultimũ dissimiles decẽuirorũ esse, comitia habuit. & quinqꝫ tribunis plebis creatis, cum præ studijs apertè petentium nouem tribunorũ alij candidati tribus non explerent, cõcilium dimisit: nec deinde comitiorũ causa habuit. satisfactũ legi aiebat, quæ numero nusquã præfinito tribunis, modo ut relinquerẽtur, sanciret: & ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iuberet. recitabatqꝫ rogationis carmen, in quo. Si tribunos plebis decem rogabo, si quis uos minus hodie decẽ tribunos plebis fecerint: hi tum utiqꝫ quos sibi collegas cooptassint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad ultimum perseuerasset, negando X V. tribunos plebis rempublicam habere posse, uicta collegarũ cupiditate, pariter patribus plebiqꝫ acceptus magistratu abijt. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uoluntatẽ fouerunt: duos etiam patricios consularesqꝫ, Sp. Tarpeium & A. Æternium cooptauêre. Consules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad patrũ aut plebis causam inclinati otium domi ac foris habuêre. L. Trebonins trib. pl. infestus patribus, quod se ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditumqꝫ à collegis aiebat: rogationẽ tulit, ut qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret: is usqꝫ eò rogaret, dum X tribunos plebis faceret. insectandisqꝫ patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatũ gessit. Inde M. Geganius Macrinus & C. Iulius COSS. facti, conciones tribunorum aduersus nobilium iuuentutem ortas, sine insectatione potestatis eius, conseruata maiestate patrũ, sedauêre: plebem decreto ad bellum Volscorum & Æquorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuêre: urbano quoqꝫ otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias ciuiles externos tollere animos. cura pacis cõcordiæ quoqꝫ intestinæ causa fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat. quiescenti plebi ab iunioribus patrũ iniuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant. utiqꝫ postremis mensibus cum & per coitiones potentiorũ iniuria fieret: & uis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior fermè esset: iamqꝫ plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomine tantum se biennio habuisse. Seniores contrà patrum ut nimis feroces suos credere iuuenes esse: ita malle si modus excedendus esset, suis quàm aduersarijs superesse animos. adeò moderatio tuendæ libertatis, dum æquari uelle simulando ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est: cauendoqꝫ ne metuant homines, metuendos ultrò se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat utrunque. Iam non ultra discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobiliũ dicta nouis semper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum primum strepitum uelut signo accepto arma cepere Aequi ac Volsci: simul quod persuaserant ijs duces cupidi prędarum: biennio ante delectum indictum haberi non potuisse, abnuente iam plebe imperium.

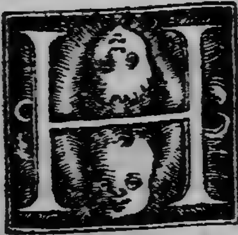
eo ad-

eo aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumq́ꝫ cum externis fuerit, in ipsos uerti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo uindex occurrebat, tum uero exultantibus belli autoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, uastationem agrorum urbi per contumeliam ostentãtes. unde postquam inulti prædam præ se agentes retrò ad Corbionẽ agmine iere: Quintius COS. ad concionem populum uocauit. ibi in hanc sententiam locutũ accipio. Etsi mihi nullius noxæ conscius Quirites sum, tamen cum pudore summo in concionẽ uestrã processi: hoc uos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri: Aequos & Volscos uix Hernicis modo pares, T. Quintio quartũ cõsule ad mœnia urbis Romæ impune armatos uenisse. hanc ego ignominiam (quãquam iamdiu ita uiuitur, is status rerũ est, ut nihil boni diuinet animus) si huic potissimũ imminere anno scissem, uel exilio uel morte, si alia fuga honoris nõ esset, uitassem. Ergo si arma illa uiros habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? satis honorũ, satis superq́ꝫ uitæ erat: mori consulem tertiũ oportuit. Quẽ tandem ignauissimi hostium cõtempsere? nos consules? an uos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperiũ indignis: & si id parũ est, insuper pœnas expetite. si in uobis, nemo deorũ nec hominũ sit, qui uestra puniat peccata Quirites, uosmet tantum eorum pœniteat. Non illi uestrã ignauiam contempsere, nec suæ uirtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq́ꝫ, castris exuti, agro mulctati, sub iugum missi, & se & uos nouère. discordia ordinum est uenenũ urbis huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec uobis libertatis est modus: dũ tedet uos patriciorũ, nos plebeiorũ magistratuũ, sustulere illi animos. Prò deûm fidem, quid uobis uultis? tribunos plebis cõcupistis, concordiæ causa concessimus. decẽuiros desiderastis, creari passi sumus. decemuirorũ uos pertesum est, coëgimus abire magistratu. manente in eosdem priuatos ira uestra, mori atq́ꝫ exulare nobilissimos uiros honoratissimosq́ꝫ passi sumus. tribunos plebis creare iterũ uoluistis, creastis. cõsules facere uestrarum partium, etsi patribus uidebamus iniquũ, patricium quoq́ꝫ magistratum plebi donũ fieri uidimus. auxilium tribuniciũ, prouocationẽ ad populum, scita plebis iniuncta patribus, sub titulo æquandarum legum nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquãdo unã urbem habere, ecquando cõmunem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore animo quiescimus, quàm uos uictores. satis ne est, nobis uos metuendos esse? Aduersus nos Auentinũ capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab hoste propè captas, & scandentẽ in aggerẽ Volscum hostem nemo submouit. in nos uiri, in nos armati estis. Agitedum, ubi hic curiam circũsederitis, & forum infestũ feceritis, & carcerẽ impleueritis principibus, hisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinã. aut si ne hoc quidẽ audetis, ex muris uisite agros uestros ferro igniq́ꝫ uastatos, prædã abigi, fumare incensa passim tecta. Atenim cõmunis res per hæc loco est peiore. ager uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res uestræ quo in statu sunt? iam unicuiq́ꝫ ex agris sua damna nuntiabuntur. quid est tandem domi, unde ea expleatis? tribuni uobis amissa reddent ac restituent? uocis uerborumq́ue quantum uoletis, ingerent, & criminum in principes, & legum aliarum super alias & concionum, sed ex illis concionibus nunquam uestrum quisquam re fortunaq́ꝫ domũ auctior redijt. Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas priuatasq́ꝫ? à quibus semper nõ uestra uirtute innocentiaq́ꝫ, sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules cum stipenda nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris non in foro faciebatis, & in acie uestrum clamorem hostes non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæq́ꝫ simul publicæ, simul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum uestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro uiuite: sequitur uos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Aequos & Volscos proficisci? ante portas est bellum. si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet: & in domos uestras uos persequetur. Biennio ante senatus delectum haberi, & educi exercitum in

Algi-

Algidum iussit. sedemus desides domi, mulierũ ritu inter nos altercantes, præsenti pace læti, cernentes ex otio illo breui multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse scio, sed me uera pro gratis loqui, & si meum ingenium non moneret, necessitas cogit. uellem equidem uobis placere Quirites, sed multo malo uos saluos esse, qualicunq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatũ est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicũ cõmodum uidet. nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos, qui uos nec in armis, nec in otio esse sinunt: uestra uos causa incitare & stimulare putatis. concitati aut honori aut quæstui illis estis. & quia in cõcordia ordinum nullos se usquã esse uident: malæ rei se quàm nullius, turbarum ac seditionum duces esse uolunt. Quarũ rerum si uos tædium tandem capere potest: & patrum uestrosq; antiquos mores uultis pro his nouis sumere: nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosq; castris exuero: & à portis nostris mœnibusq; ad illorum urbes hunc belli terrorem quo nunc uos attoniti estis, transtulero. Raro aliàs tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoq; quæ inter tales metus detrectationẽ militiæ, telum acerrimũ aduersus patres habere solita erat, bellum & arma spectabat. & agrestiũ fuga spoliatiq; in agris & uulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur oculis nuntiantes, totã urbem ira impleuêre. In senatum ubi uentũ est, ibi uero in Quintium omnes uersi, ut unum uindicem maiestatis Romanæ intueri: & primores patrum dignã dicere concionem imperio consulari, dignam tot consulatibus anteactis, dignam uita omni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorũ. alios consules aut per proditionẽ dignitatis patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo iura ordinis asperiorem domando multitudinem fecisse: T. Quintium orationem memorem maiestatis patrum concordiæq; ordinum, & temporum in primis habuisse. orare eum collegamq;, ut capesserẽt rempub. orare tribunos, ut uno animo cum consulibus bellum ab urbe ac mœnibus propulsari uellent, plebemq; obedientẽ in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos communẽ patriam, auxiliumq; eorum implorare, uastatis agris, urbe propè oppugnata. Consensu omnium delectus decernitur habeturq;. Cum cõsules in concione pronuntiassent, tempus nõ esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adessent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurũ, cuius non probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæq; centuriones legerunt, bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeò mature perfecta accepimus, ut signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta delataq; in campũ, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus ueterum militũ uoluntate sequẽtibus, manserit ad decimũ lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraq; ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die cum ira Romanos, illos cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarũ rerum est, summa imperij concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summitentis se comiter respondebat, cõmunicando consilia laudesq;, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpiciũ equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauêre, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpicius per mediã hostium aciem cum equitatu perrupit. unde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquã hostis turbatos ordines reficeret: terga impugnare hostium satius uisum est. momentoq; temporis in auersam incursando aciem ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum prælio equites Volscorum & Aequorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi uero Sulpicius negare cunctandi tempus esse, circũuentos interclusosq; ab suis uociferans, ni equestre prælium connixi omni ui perficerẽt. nec fugare equitem integrum satis esse. conficerent equos urosq;, nequis reueheretur inde ad præliũ, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta peditũ acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. impressione una totum equitatum fudere, magnam uim ex equis præcipitauere

tauere ipsos,equosq; spiculis cōfodere.Is finis pugnę equestris fuit.Tūc adorti peditū aciem, nuntios ad consules rei gestæ mittunt,ubi iam inclinabatur hostiū acies.nuntius deinde & uincentibus Romanis animos auxit,& referentes gradū perculit Aequos. In media primum acie uinci cœpti,qua pręmissus equitatus turbauerat ordines.sinistrū deinde cornu ab Quintio cōsule pelli cœptū.in dextro plurimum laboris fuit.Ibi Agrippa ætate uiribusq; ferox cū omni parte pugnæ melius rē geri,quàm apud se uideret,accepta signa ab signiferis ipse inferre,quędam iacere etiam in confertos hostes cœpitq;. cuius ignominiæ metu concitati milites inuasere hostem.ita æquata ex omni parte uictoria est.Nuntius tum à Quintio uenit,uictorem iam se imminere hostiū castris, nolle irrumpere antequàm sciat debellatū & in sinistro cornu esse.si iam fudisset hostes,conferret ad se signa,ut simul omnis exercitus pręda potiretur. Victor Agrippa cū mutua gratulatione ad uictorē collegam,castraq; hostiū uenit.ibi paucis defendentibus,momentoq; fusis,sine certamine in munitiones irrumpunt,prædaq; ingenti compotem exercitū,suis etiam rebus recuperatis,quæ populatione agrorū amissæ erant,reducunt. Triūphum nec ipsos postulasse,nec delatum ijs ab senatu,accipio:nec traditur causa spreti,aut non sperati honoris.ego quantū in tanto interuallo temporū conijcio, cum Valerio atq; Horatio consulibus,qui præter Volscos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriā pepererant, negatus ab senatu triumphus esset,uerecundiæ fuit pro parte dimidia rerū consulibus petere triumphum:ne,etiam si impetrassent,magis hominū ratio,quàm meritorū habita uideretur. Victoriam honestam ex hostibus partam,turpe domi de finibus sociorū iudicium populi deformauit. Aricini atq; Ardeates de ambiguo agro cū sæpe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi iudicem populū Romanū cepere. Cū ad causam orandam uenissent, concilio populi à magistratibus dato,magna contentione actum.iamq; editis testibus cū tribus uocari,& populum inire suffragiū oporteret,consurgit P.Scaptius de plebe magno natu. Et,si licet,inquit, consules de rep.dicere,errare ego populū in hac causa nō patiar. Cum ut uanū eum negarent consules audiendū esse,uociferantemq; prodi publicam causam, summoueri iussissent, tribunos appellat. Tribuni,ut ferè semper reguntur à multitudine magis,quàm regūt, dedêre cupidæ audiendi plebi ut quæ uellet,Scaptius diceret.Ibi infit,annū se tertiū & octogesimū agere, & in eo agro,de quo agitur,militasse nō iuuenem,sed uicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatū.eo se rem uetustate obliteratam,cæterū suę memorię infixam afferre. agrū,de quo ambigitur,finiū Coriolanorū fuisse,captisq; Coriolis iure belli publicū populi Romani factū.mirari se,quonā more Ardeates Ariciniq;, cuius agri ius nunq; usurpauerint incolumi Coriolana re,eum se à populo Romano,quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos sperent.Sibi exiguū uitę tempus superesse:nō potuisse se tamē inducere in animum, quin quem agrū miles pro parte uirili manu cepisset, eum senex quoq; uoce, qua una posset, uindicaret.magnopere se suadere populo,ne inutili pudore suam ipse causam damnaret. Consules cū Scaptium nō silentio modò,sed cū assensu etiam audiri animaduertissent:deos,homi-nesq; testātes flagitiū ingens fieri,patrū primores accersunt. cū his circumire tribunos, orare, ne pessimū facinus peiore exemplo admitterent,iudices in suam rem litem uertendo: cū præsertim,etiam si fas sit curam emolumenti sui iudici esse, nequaq; tantū agro intercipiendo acquiratur,quantū amittatur alienandis iniuria sociorū animis.nam famę quidē ac fidei damna maiora esse,quàm quæ æstimari possent.Hoc legatos referre domū? hoc uulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cū dolore hos? quo cū gaudio illos? Scaptióne hoc concionali seni assignaturos putarent finitimos populos? clarū hac fore imagine Scaptiū nomē:populū Romanum quadruplatoris,& interceptoris litis alienæ personam laturū.quem enim hoc priuatę rei iudicem fecisse,ut sibi controuersiosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem,& si præmortui iam sit pudoris,nō factutū.Hæc consules, hæc patres uociferantur.sed plus cupiditas, & autor cupiditatis Scaptius ualet.uocatæ tribus iudicauerunt agrū publicum populi Rom. esse.nec abnuitur ita fuisse,si ad iudices alios itum foret.nunc haud sanè quicquam bona causa eleuatur dedecus iudicij. idq; non Aricinis Ardeatibusq;, quàm patribus Romanis,fœdius atque acerbius uisum.Reliquum anni quietum ab urbanis motibus,& ab externis mansit.

OS secuti M. Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisq; infestus. nam anni principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit, qua contaminari sanguinem suum patres, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primò sensim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eò processit deinde, ut rogationem nouem tribuni promulgarent, ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus uellet, consules faciendi. Id uero si fieret, non uulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Laeti ergo audire patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Aequosq; ob communitam Verruginem fremere. adeò uel infelix bellum ignominiosae paci praeferebant. His itaq; in maius etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribuniciae, delectus haberi, bellum, armaq; ui summa apparari iubent, siquo intentius possit, quàm T. Quintio consule, apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu uociferatus, nequicquam territādo consules auertere plebem à cura nouarum legum: nūquam eos se uiuo delectum habituros, antequàm ea, quae promulgata ab se collegisq; essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunū, & tribunus populū in consules incitabat. Negabant consules iam ultra ferri posse furores tribunicios. uentū iam ad finem esse, domi plus belli concitari, quàm foris. id adeò nō plebis quàm patrum, neq; tribunorū magis quàm consulum culpa accidere. cuius rei praemium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximū Romae praemium seditionum esse: id & singulis uniuersisq; semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent: & quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem ampliоremq; esse. finē ergo nō fieri, nec futurū, donec q̄ felices seditiones, tam honorati seditionum autores essent. Quas, quantasq; res C. Canuleium aggressum? colluuione gentium perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumq; afferre, nequid synceri, nequid incontaminati sit: ut discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam uim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum propè ritu uulgentur cōcubitus plebis, patrumq;? ut qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id uideri, quòd omnia diuina humanaq; turbentur, iam ad cōsulatum uulgi turbatores accingi. & primo, ut alter consul ex plebe fieret, id modò sermonibus tentasse: nunc rogari, ut seu ex patribus, seu ex plebe uelit, populus consules creet: & creaturos haud dubiè ex plebe seditiosissimū quenq;. Canuleios igitur Iciliosq; consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiae maiestatis imperium eò recidere. & se millies morituros potius, quàm ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum habere: maiores quoq;, si diuinassent, concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur. quia tum cōcessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse: in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potiusq; serò quàm nunquam obuiam eundum audaciae temeritatiq;. illine ut impunè primò discordias serentes, concitent finitima bella? deinde aduersus ea quae concitauerint, armari ciuitatem defendiq; prohibeant? & cum hostes tantum non accerserint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam uictoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quàm minari se proditurum patriam: oppugnari atq; capi passurum? quid eam uocem animorum, non plebi Romanae, sed Volscis & Aequis & Veientibus allaturam? nónne Canuleio duce se speraturos Capitolium atq; arcem scandere posse, si patribus tribuni cū iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm aduersus hostiū arma. Cum maximè haec in senatu agerētur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus cōsules ita

disseruit. Quantopere uos Quirites contemnerent patres, quàm indignos ducerent, qui una se cum urbe intra eadem mœnia uiueretis, sæpe equidē & ante uideor animaduertisse: nunc tamen maxime, quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt, quibus quid aliud quàm admonemus ciues nos eorum esse: & si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis externisq; dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quàm connubium est, hostibus etiam uictis, dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id, quod populi est, repetimus atq; usurpamus: ut quibus uelit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlū ac terras misceant? cur in me impetus modò penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? uiolaturosq; denuntient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberū suffragiū datur, ut quibus uelit, consulatū mandet: & nō præciditur spes plebeio quoq;, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris: stare urbs hæc non poterit? de imperio actum est? Et perinde hoc ualet, plebeius ne consul fiat, tanquam seruum, aut libertinum aliquis cōsulem futurū dicat. Ecquid sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis uobis huius partem, si liceat, adimant. quod spiratis, quod uocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. quinetiam (si dijs placet) nefas aiunt esse cōsulem plebeium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad cōmentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in locū regum successisse: nec aut iuris, aut maiestatis quicquam habere, quod non in regibus antè fuerit? en unquam creditis fando auditum esse: Numam Pompilium non modo non patricium, sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus autoribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquinium non modò Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, uiuis liberis Anci, regē factum? Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & uirtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam? quem ipse Romulus parens urbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret uirtus, creuit imperiū Romanum. pœniteat nunc uos plebeij consulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint, & ne regibus quidē exactis clausa urbs fuerit peregrinæ uirtuti. Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modò accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrino ne patricius, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex plebe, præcisa cōsulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, ut uir fortis ac strenuus, pace belloq; bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an ne si sit quidē, ad gubernacula reip. accedere eum patiemur? potiusq; decemuiris teterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quàm optimis regum nouis hominibus similes consules sumus habituri? Atenim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? nullàne res noua institui debet? & quod nondum est factum, multa enim nondū sunt facta in nouo populo, ea ne si utilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant, ab Numa Pompilio creati sunt. census in ciuitate, & descriptio centuriarum classiumq; non erat, ab Seruio Tullio est facta. consules nunquam fuerant, regibus exactis creati sunt, dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat, apud patres esse cœpit. tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erāt, institutū est ut fierent. decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentiū, hominumq; instituantur? Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse ulla maior, aut insignitior cōtumelia potest, quàm partem ciuitatis uelut contaminatam, indignam connubio haberi? quid est aliud, quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur? Cauent ne societur sanguis. quid, hoc si polluit nobilitatem istam uestram: quam pleriq; oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: synceram seruare priuatis cōsilijs nō poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; uestras filias sororesq; enubere sinendo è patribus?

Nemo plebeius patriciæ uirgini uim afferret: patriciorũ ista libido est: nemo inuitum pactionem nuptialem quenquam facere coëgisset. uerumenimuero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non confertis, ne sit cõnubium diuitibus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubiq; semper fuit, ut in quam cuiq; fœminæ conuenisset domum, nuberet: ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret: id uos sub legis superbissimæ uincula conijcitis, qua dirimatis societatem ciuilem duasq; ex una ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne uicinus patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit? si patriciam plebeius? quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec, quod nos ex connubio uestro petamus, quicquam est, præterquàm ut hominum, ut ciuium numero simus. nec uos (nisi in contumeliam ignominiámque nostram certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Denique, utrum tandem populi Romani, an uestrum summũ imperium est? regibus exactis utrum uobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere populo Romano, si uelint iubere legem. an ut quæque rogatio promulgata erit, uos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus uocare tribus in suffragium cœpero, ut statim consul sacramento iuniores adiges? & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum ualerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consultum uolebatis, certamine abstinuistis? an ideo non est dimicatum, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos uestros illi tentabunt semper, uires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa, seu uera sunt, consules parata uobis plebs est, si connubijs redditis, unam hanc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si iungi, misceriq; uobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores uiris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipublicæ esse: si, quod æquæ libertatis est, inuicem annuis magistratibus parêre, atque imperitate licet. Si hæc impediet aliquis, forte sermonibus, & multiplicate fama bella. nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in re publica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem uertisset, interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse uerè, sic parum utiliter in præsens certamen respondit, quod nemo plebeius auspicia haberet. ideoq; decemuiros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maximè indignatione exarsit, quod auspicari tanquam inuisi dijs immortalibus negarẽtur posse. Nec antè finis contentionum fuit, cum & tribunum acerrimum autorem plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quàm uicti tandem patres ut de connubio feretur concessere: ita maximè rati contentionem de plebeijs consulibus tribunos aut totam depositurous, aut post bellum dilaturos esse: contentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius uictoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa ui pugnant: & crescente in dies fama belli, delectũ impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, cõsilia principum domi habebant: apparebat, aut hostibus, aut ciuibus de uictoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atq; Horatius nõ intererant cõsilijs. C. Claudij sententia cõsules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatiq; & Capitolini, sententiæ abhorrebant à cæde, uiolandisq; quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eò deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscuè ex patribus, ac plebe creari finerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eoq; contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicunque aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quàm maximè tribunicij & prehensare homines, & concursare toto foro cãdidati cœpere: ut patricios desperatio primò iritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo coacti tamen à primoribus, petiere, ne cessisse possessione reipublicæ uiderentur. Euentus eorum comitiorum docuit

docuit,alios animos in contentione libertatis dignitatisq;,alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patricios creauit populus,contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemq;,& altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris,quæ tum populi uniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo quàm urbs Ro/ma condita erat,primum tribuni militum pro cõsulibus magistratum ineunt,A.Sempronius Atratinus,L.Atilius, T.Cæcilius.quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit.Sunt qui propter adiectum Aequorum Volscorumq; bello,& Ardeatium defectio ni Veiens bellum,quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militũ tres crea tos dicant,sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio,& in/signibus consularibus usos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius,quia ter/tio mense quàm inierũt,augurum decreto,perinde ac uitio creati honore abiere,quod C.Cu/riatius,qui comitijs eorum præfuerat,parum recte tabernaculum cepisset.Legati ab Ardeati/bus Romam uenerũt,ita de iniuria querentes,ut si demeretur ea, in fœdere atq; amicitia man/suros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est: iudicium populi rescindi ab senatu non posse,præterquàm quod nullo nec exemplo,nec iure fieret, concordiæ etiam ordinũ cau/sa.si Ardeates sua tempora expectare uelint,arbitriumq; senatui leuandæ iniurię suæ permit/tant,fore, ut postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciantq; patribus æque curæ fuisse,ne qua iniuria in eos oriretur,ac ne orta,diuturna esset.Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent,comiter dimissi.Patricij,cum sine curuli magistratu respublica esset,coiere,& interre/gem creauere.contentio,consules ne,an tribuni militũ crearentur, in interregno rem dies com/plures tenuit.Interrex,ac senatus consulum comitia, tribuni plebis & plebs tribunorum mili/tum ut habeantur,tendunt. Vicerunt patres,quia & plebs patricijs seu hunc,seu illum delatu/ra honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quàm quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T.Quintius Barbatus interrex con sules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ar/deatibus fœdus renouatum est. Idq; monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis,neque in libris magistratuum inueniuntur. credo,quòd tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint,suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer autor est & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otium fuit. Hunc annum, seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules quoque habuit,sequitur annus haud dubijs cõsulibus,M. Geganio Macerino iterum, T.Quintio Ca pitolino quintum consule.Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæq; Romanæ penes eam regimen,se/natus equitumq; centuriæ,decoris dedecorisq; discrimen sub ditione eius magistratus, publi/corum ius,priuatorumq; locorum,uectigalia populi Romani sub nutu, atque arbitrio essent. ortum autem initium rei est,quod in populo per multos annos incenso neque differri census poterat,neq; consulibus,cum tot populorum bella imminerent,operæ erat id negotium age/re.Mentio illata ab senatu est,rem operosam,ac minime consularem suo proprio magistratu egere:cui scribarum ministerium, custodiæq; & tabularum cura,cui arbitrium formulæ cen/sendi subijceretur.Et patres quanquam rem paruam, tamen quo plures patricij magistratus in republica essent,læti accepere:id quod euenit, futurũ credo etiam rati, ut mox opes eorum qui præessent,ipsi honori ius maiestatemq; adijcerent.& tribuni(id quod tunc erat)magis ne/cessariam,quàm speciosi ministerij procurationem intuentes,ne paruis quoque rebus incom/mode aduersarentur,haud sanè tetendere. Cũ à primoribus ciuitatis spretus honor esset: Pa/pyrium Semproniumq;, quorum de consulatu dubitabatur, ut eo magistratu parum soli/dum consulatum explerent, censui agendo populus suffragijs præfecit. Censores ab re ap/pellati sunt.Dum hæc Romæ geruntur,legati ab Ardea ueniunt, pro ueterrima societate,re/nouatoq; fœdere recenti auxilium propè euersæ urbi implorantes. frui nanque pace optimo

consilio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit. quorum causa, atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntq́ꝫ pluribus populis magis exitio, quàm bella externa, quàm fames morbiúe, quæq́ꝫ alia in deûm iras uelut ultima publicorum malorum uertunt. Virginem plebeij generis maximè forma notam petiêre iuuenes: alter uirgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re, præter quàm forma captus. adiuuabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoque puellę certamen partium penetrauit. nobilis superior iudicio matris esse, quæ quàm splendidißimis nuptijs iungi puellam uolebat. tutores in ea quoq́ꝫ re partium memores, ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, uentum in ius est. postulatu audito matris tutorumq́ꝫ, magistratus secundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed uis potentior fuit. nanq́ꝫ tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palàm in foro concionati, manu facta uirginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs nihil Romanæ plebi similis, armata ex urbe profecta colle quodam capto in agros optimatium cum ferro igniq́ꝫ excursiones facit. urbem quoque omnis etiam expertem antè certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec ulla species, cladesq́ꝫ belli abest, uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti utrique domi armorum belliq́ꝫ est uisum. optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ, plebs ad expugnãdam secum Ardeam Volscos exciuêre. Priores Volsci duce Aequo Ciuilio Ardeam uenerunt, & mœnibus hostium uallum obiecere. Quod ubi Romam est nuntiatum, extemplo M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, præcipitiq́ꝫ iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde uigilia signa profert: cœptumq́ꝫ opus adeò approperatum est, ut sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos, quàm à se urbem uiderent. & alia parte consul muro Ardeæ brachium iniunxerat, qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator: qui ad eam diem non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem: postquàm septus uallo repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa uenerit Romanus, abducturũ se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, uictis conditionis accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque ut uenerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes uictos se esse, & imperio parere. aliter tam abeuntibus, quàm manentibus se hostem infensum, uictoriam potius ex Volscis, quàm pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis, alia undiq́ꝫ abscisa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoq́ꝫ iniquo ad pugnam congreßi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur: ad preces à certamine uersi, dedito imperatore, traditisq́ꝫ armis sub iugum missi, cum singulis uestimentis ignominiæ cladisq́ꝫ pleni dimittuntur. & cum haud procul urbe Thusculo consedissent, uetere Thusculanorum odio inermes oppreßi dederunt pœnas, uix nuntijs cædis relictis. Romanus consul Ardeę turbatas seditione res, principibus eius motus securi percußis, bonisq́ꝫ eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptamq́ꝫ iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumentum uidebatur. Consul triumphans in urbem redijt, Ciuilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisq́ꝫ spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Aequauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ pacisq́ꝫ domesticam curam, iura infimis summisq́ꝫ moderando, ita tenuit: ut eum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos autoritate plura, quàm certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, uitaq́ꝫ omnis consulariter acta, uerendum penè ipsum magis quàm honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi forisq́ꝫ gestarum succedere se cernebant: maximè autem memorabilem

morabilem annum apud finitimos socios hostesq; esse, quòd Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eo impensius, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt: ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset: coloni eò præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palàm relatum in tabulas, ut plebem tribunosq; falleret iudicij rescindendi consilium initum. consenserant autem ut multo maiore parte Rutulorum colonorum quàm Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec ulli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutilis diuisus esset, gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minime populare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset: cum plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: uexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, coloni ascripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæq; habebant, uitauêre. Pax domi forisq; fuit, & hoc & in sequenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso COSS. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatusconsulto uoti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsita: qui tribunus plebis iterum ea ipsa denuntiando factus, neq; ut de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset ut consulerentur patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari iussi sunt: ludibrioq; erant minæ tribuni denuntiantis se delectum impediturum: cum quietis finitimis neq; bello, neq; belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato COSS. multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent, uix ope deorum omnium res sisti potuisset. Cœpêre à fame mala: seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine concionũ & urbis, deserto agrorũ cultu. nam utrũq; traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulêre plebem haud aduersante senatu: ut L. Minucius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quàm ad curationem ministerij sui, quanquam postremo annonæ quoq; leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra mariq; nequicquam missis, nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est: & nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri augendo frumentum, & uendere quod usui menstruo superesset: fraudandoq; parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis, quàm leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa, potius quàm ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine, ut illis temporibus, prædiues: rem utilem pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumento namq; ex Hetruria priuata pecunia per hospitum clientiumq; ministeria coëmpto, (quæ credo ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemq; hoc munere delinitam, quacunq; incederet cõspectus, elatusq; supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubiu n consulatum fauore ac spe despondentem. Ipse, ut est humanus animus insatiabilis eò quòd fortuna spondet: ad altiora & nõ concessa tendere: & quoniam consulatus quoq; eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare. id unum dignum tanto apparatu consiliorum, & certamine, quod ingens exudandum esset, præmium fore. Iam comitia consularia instabant: quæ res eum nec dum compositis maturis'ue satis consilijs, oppressit. Consul sextum creatus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus uir nouanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen. & L. Minucius præfectus annonæ, seu refectus, seu quoad res posceret, in incertum creatus: nihil enim cõstat: nisi in libros linteos utroq; anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minucius eandem reip. curationem agens, quam Melius priuatim agendam susceperat:

cum in utraque domo genus idem hominum uersaretur: rem compertam ad senatum refert: tela in domum Melij conferri, eumque conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse: tempus agendæ rei nondum stare, cætera iam cõuenisse: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se penè, quàm tutum fuerit, ne cuius incerti uanique autor esset, ea deferre. Quæ postquam sunt audita: & undique primores patrum & prioris anni consules increparent: quod eas largitiones, cœtusque plebis in priuata domo pasi essent fieri: & nouos consules, quod expectassent, donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur: quæ consulem non autorem solum desideraret, sed etiam uindicem: tum T. Quintius, consules immerito increpari ait: qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum uirium in magistratu ad eam rem pro atrocitate uindicandam, quantum animi haberent. opus esse non forti solum uiro, sed etiam libero, exolutoque legum uinculis. Itaque se dictatorem L. Quintium dicturum. ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: &, quid sibi uellent, rogitare: qui se ætate exacta tantæ dimicationi obijcerent? Dein cum undique plus in illo senili animo non consilij modò, sed etiam uirtutis esse, quàm in omnibus alijs dicerent: laudibusque haud immeritis onerarent: & consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecoriue reipublicæ esset: dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam magistrum equitum dicit. Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset: conuersaque in eum plebs nouitate rei, ac miraculo esset: & Meliani, atque ipse dux eorum in se intentam uim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipublicæ quæsisset? rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, uocat te, inquit, dictator. Cum pauidus ille quid uellet, quæreret: Seruiliusque causam dicendam esse proponeret: crimenque à Minucio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suorum: & primum circunspectans tergiuersari, postremò cum apparitor iussu magistri equitum eum duceret: ereptus à circumstantibus, fugiensque, fidem plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne fecisset: orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent: neue ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum uociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersusque cruore obtruncati, stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renuntiat: uocatum ad eum Melium repulso apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, macte uirtute, inquit, C. Seruili esto, liberata republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem uocari iussit: & Melium iure cæsum pronunciauit: etiam si regni crimine insons fuerit: qui uocatus à magistro equitum ad dictatorem non uenisset. se ad causam cognoscendam consedisse: qua cognita, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. uim parantẽ ne iudicio se committeret, ui coërcitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse: qui natus in libero populo inter iura legesque, ex qua urbe reges exactos sciret: eodemque anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorũ in urbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu, atque exulare iussum: in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere uiam. sed tamen Claudios, Cassios consularibus, decẽuiratibus suis, maiorumque honoribus, splendore familiarum sustulisse animos, quò nefas fuerit. Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm sperandus fuerit: frumentarium diuitem bilibre farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse: ciboque obijciendo ratum uictorem finitimorũ omnium populum in seruitutem perlici posse: ut quem senatorem concoquere ciuitas uix posset, regem ferret, Romuli conditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atque imperiũ habentẽ. non pro

scelere id magis, quàm pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine eius expiatum: nisi te-cta parietesq́;, intra quæ tantum armentiæ conceptum esset, dissiparentur: bonáque contacta pretijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaq; quæstores uendere ea bona, atq; in publicum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei: dirui extemplo iussit. id Aequimelium appellatũ est. L. Minucius boue aurato extra portam trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum melianum assibus in modios æstimatum plebi diuisit. Hunc Minuciũ apud quosdam autores transisse à patribus ad plebem, undecimumq́; tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex meliana cæde sedasse, inuenio. cæterum uix credibile est, numerum tribunorum patres augeri passos: idq́; potissimũ exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinnius, soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minucij legem: & criminari nunc Minucium, nunc Seruilium apud plebem, queriq́; indignam necem Melij non destiterant. peruicerũt igitur, ut tribunorum militum potius, quàm consulum comitia haberentur: haud dubij, quin sex locis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo se ultores fore melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno & uarijs motibus erat, nec plures quàm tres tribunos consulari potestate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ inuidia tumultus quærebatur. prælatus suffragijs Quintio Mamercus Aemylius, uir summæ dignitatis. L. Iulium tertium creant. in horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecère. maius additum defectioni scelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L. Roscium legatos Romanos, causam noui consilij quærentes, iussu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidam regis facinus. in tesserarum prospero iactu uocem eius ambiguã, ut occidi iussisse uideretur, à Fidenatibus acceptã, causam mortis legatis fuisse. rem incredibilem: interuentu Fidenatium Nouorum sociorũ consulentium de cæde ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorem uersum facinus. propius est fidem: obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris: uoluisse. Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publicè in rostris positæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibusq́; præterquàm finitimis populis ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaq; ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisq́; eius, nihil controuersiæ fuit quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas: à bello, credo, quod deinde gessit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo prælio conflixit: nec incruentam uictoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amissis dolor, quàm lætitia fusis hostibus, fuit. & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Aemylium iussit: is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad delectum à consulibus habitum centuriones ueteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior, tum uir quoque potestati par hostes ex agro Romano trans Anienem submouere: collesq́; inter Fidenas, atque Anienem ceperunt, referentes castra: nec ante in campos digressi sunt, quàm legiones auxilio Faliscorũ uenerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat, uallo interposito: postero die in aciem eduxit. Inter hostes uariæ fuère sententiæ. Faliscus procul ab domo militiam ægrè patiens, satisq́; fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq́; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius quanquam suorum magis placebant consilia: ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detrectasset pugnam hostis, animi accessère. posteroq́; die iam militibus castra urbemq́; se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, utrinque acies inter bina castra in medium

campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana ag-
grederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus: ut de-
xtrum cornu Veientes, sinistrū Falisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cor-
nu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa: ante me-
diam aciem cum equitatu magister equitū processit. Parumper silentium & quies fuit: nec He-
truscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante, ut ab au-
guribus simul aues rite admisissent, ex composito tolleretur signum. quod ubi conspexit: pri-
mos equites clamore sublato in hostem emisit. secuta peditum acies ingenti ui conflixit. nulla
parte legiones Herruscæ sustinuère impetum Romanorum. eques maximè resistebat. equi-
tumq; longe fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis, tra-
hebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus eximia pul-
chritudine corporis, animo ac uiribus par, memorq; generis: quod amplissimum acceptum,
maius auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij quacunq; se intendisset, tre-
pidantes Romanas uideret turmas, insignemq; eum regio habitu uolitantem tota acie cogno-
uisset: hiccine est, inquit, ruptor fœderis humani, uiolatorq; gentium iuris? iam ego hanc ma-
ctatam uictimam (si modò sancti quicquam in terris esse dij uolunt) legatorum manibus da-
bo. calcaribus subditis infesta cuspide in unum fertur hostem. quem cum ictum equo deiecis-
set, confestim & ipse hasta innixus se in pedes excipit. assurgentem ibi regem umbone resupi-
nat, repetitumq; sæpius cuspide ad terram affixit. tum exangui detracta spolia, caputq; absci-
sum uictor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Ita equitum quoq; fusa acies, quæ
una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulsos cędit.
Fidenatium plurimi locorū notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu trans-
uectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prælium & ad castra
Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolumnio, ut antè dictum est, ad ca-
stra missam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit: intentos deinde hostes in
uallum, egressus dextra principali cum triarijs repentè inuadit. quo pauore iniecto, cædes mi-
nor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re bene
gesta, dictator senatusconsulto, iussuq; populi triumphans in urbem redijt. Longè maximum
triumphi spectaculum fuit Cossus spolia opima regis interfecti gerens. in eum milites carmi-
na incondita æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli spo-
lia, quæ prima opimą appellata sola ea tempestate erant cum, solenni dedicatione dono fi-
xit. auerteratq; in se à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius diei fructum propè so-
lus tulerat. Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in Capi-
tolio Ioui donum posuit. Omneis ante me autores secutus, A. Cornelium Cossum tribu-
num militum secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse exposui. cæterum, præter-
quàm quod ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, nisi
cuius auspicio bellum geritur: titulus ipse spolijs inscriptus illos, meq; arguit: consulem ea
Cossum cepisse. Hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omnium conditorem aut
restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis, quam uetustate dilapsam refecit, seipsum in tho-
race linteo scriptum legisse audissem: propè sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorū,
Cæsaremq; ipsius templi autorem subtrahere testem. qui si ea in re sit error: quod tam uete-
res annales quodq; magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Lici-
nius citat identidem autores: septimo post demum anno cum T. Quintio Pœno A. Corne-
lium Cossum consulem habeant: existimatio communis omnibus est. nam etiam illud acce-
dit: ne tam clara pugna in eum annum transferri posset: quod imbelle triennium fermè pesti-
lentia, inopiaq; frugum circa A. Cornelium consulem fuit: adeò, ut quidam annales uelut fu-
nesti, nihil pręter nomina consulū suggerant. tertius ab cōsulatu Cossi annus tribunū eum mi-
litum cōsulari potestate habet: eodē anno magistrū equitū: quo in imperio alterā insignē edi-
dit pugnā equestrē. ea libera cōiectura est. sed (ut ego arbitror) uana uersare in omnes opinio-
nes licet: cū autor pugnæ recentibus spolijs in sacra sede positis, Iouem propè ipsum cui uota
erant

erant, Romulumq; intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Corneliũ Cossium consulem scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrũ Veientem, & Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum, pecorumq;, hostis in agris nusquam inuentus, neq; pugnandi copia facta. urbes tamen nõ oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quęsitæ sunt, nec motæ tamẽ, ab Sp. Melio trib. plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minucio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minucio circumuentum Melium arguens: Seruilio cædem ciuis indemnati obijciens. quæ uaniora ad populum ipso autore fuere. Cæterum magis uis morbi ingrauescens curæ erat, terroresq; ac prodigia, maxime quòd crebris motibus terræ ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaq; à populo duumuiris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Iulio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum metum uastitatis in urbe agrisq; fecit: ut non modò prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret: bellive inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed ultrò Fidenates, qui se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant: populabundi descenderent in agrum Romanum. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellũ, neq; clade Romanorũ, neq; sociorum precibus potuêre) duo populi transiêre Anienem: atq; haud procul Collina porta signa habuêre. Trepidatum itaq; non in agris magis quàm in urbe est. Iulius consul in aggere murisq; explicat copias. à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. dictatorẽ dici A. Seruilium placet, cuiq; Prisco alij, alij Structo fuisse cognomẽ tradunt. Virginius dum collegã consuleret moratus, permittente eo nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Posthumium Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. quibuscunq; uires suppetebant ad arma ferenda, præstò fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. eò dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit hetruscas legiones: compulit inde in urbem Fidenas, uallóque circundedit. sed neq; scalis capi poterat urbs alta, & munita: neq; in obsidione uis ulla erat: quia frumentum non necessitati modò satis, sed copiæ quoq; abundè ex ante cõuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter, cogendiq; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis ab auersa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat: agere in arcem cuniculũ instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam: continenti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte erecta in arcem uia est. intentisq; Hetruscis ad uanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores uillam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq; primum census populi est actus. Eosdem consules insequenti anno refectos, Iulium tertium, Virginiũ iterum, apud Macrũ Licinium inuenio. Valerius Antiâs, & Q. Tubero M. Manliũ, & Q. Sulpicium consules in eum annũ edunt. cæterum in tam discrepanti editione & Tubero & Macer libros linteos autores profitẽtur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditũ à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet: & Tubero incertus ueri est. sed inter cætera uetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positũ. Trepidatũ in Hetruria est post Fidenas captas, nõ Veientibus solũ exterritis metu similis excidij, sed etiã Faliscis, memoria initi primo cũ ijs belli: quanquã rebellantibus non affuerant. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII populos missis impetrassent, ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Hetrurię concilium: uelut magno inde tumultu imminẽte, senatus Mamercũ Aemyliũ dictatorẽ iterũ dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitũ est dictus. bellumq; tanto maiore, quàm proximo conatu apparatum est: quanto plus erat ab omni Hetruria periculi, quàm ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omniũ tranquillior fuit. Itaq; cũ renuntiatum à mercatoribus esset: negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio bellum initũ, suis uiribus exequi: nec aduersarũ rerum quærere socios, cum quibus spem integrã cõmunicati nõ sint: tum dictator, ne nequicquã creatus esset: materiæ quærẽdæ bello glorię adempta, in pace

aliquid

aliquid operis edere, quòd monumētum esset dictaturæ, cupiens, censurā minuere parat: seu nimiam potestatē ratus: seu nō tam magnitudine honoris, quàm diuturnitate offensus. Concione itaq; aduocata, rempub. foris gerendam ait, tutaq; omnia præstanda, deos immortales suscepisse. se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani consulturū. maximā autem eius custodiam esse: si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi nō posset. Alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauem esse: ijsdem per tot annos magna parte uitæ obnoxios uiuere. se legem laturum, ne plus quàm annua ac semestris censura esset. Consensu ingenti populi legē postero die pertulit. Et ut re ipsa, inquit, sciatis Quirites, quàm mihi diuturna non placeant imperia: dictatura me abdico. Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito fine alteri, congratulatione ac fauore ingenti populi domū est reductus. Censores ægrè passi, Mamercū, quod magistratū populi Romani minuisset, tribu mouerunt, octuplicatoq; censu ærariū fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominiæ intuentem, quàm ignominiam. primores patrum, quanquam diminutum censuræ ius uoluissent, exemplo acerbitatis censoriæ offensos: quippe cum se quisque diutius ac sæpius subiectum censoribus forte cerneret, quàm censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut uis à censoribus nullius autoritate, præterquam ipsius Mamerci, deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, cum res propè ad interregnū perducta esset: euicere tandem, ut tribuni militū consulari potestate crearentur. uictoriæ præmium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit. omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes Apollini pro ualetudine populi uota est. multa duûmuiri ex libris placundæ deûm iræ, auertēdæq; à populo pestis causa, fecêre. magna tamen clades in urbe agrisq; promiscue hominum pecorumq; pernicie accepta. famem cultoribus agrorum timentes, in Hetruriam, pomptinúmque agrum, & Comas, postremo in Siciliam quoq; frumenti causa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militū consulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno uis morbi leuata, neq; à penuria frumenti, quia ante prouisum erat, periculū fuit. Consilia ad mouenda bella in Volscorū Aequorumq; concilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnę agitata. Ibi prolatę in annū res: decretoq; cautum, ne quod ante concilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminêre Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris, dum foris otium esset, cœtus indicere in domos tribunorum plebis. ibi secreta consilia agitare. Queri se à plebe adeò spretos: ut cum per tot annos tribuni militum consulari potestate creentur: nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit: multum prouidisse suos maiores, qui cauerint, ne cui patricio plebeij magistratus paterent: aut patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeò se suis etiam sordere, nec à plebe minus, quàm à patribus contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres uertere. eorum ambitione artibusq; fieri, ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisq; liceat, memorem eam suorum inituram suffragia esse: & parto auxilio imperium quoq; ascituram. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promulgare, ne cui album uestimentum addere petitionis causa liceret. Parua nunc res, & uix serio agenda uideri possit: quæ tunc ingenti certamine patres ac plebē accendit. Vicere tamen tribuni: ut legem perferrent: apparebatq; iritatis animis plebem ad suos studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatus consultum factum est, ut consularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit: quem ab Aequis & Volscis, Latini atque Hernici nuntiârant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus, (eidem & Pœno cognomen additur) & Cn. Iulius Mento consules facti. nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos uis cogendæ militiæ erat: delectu habito, utrinq; ualidi exercitus profecti in Algidum conuenêre: ibiq; seorsum Aequi, seorsum Volsci castra communiuere: intentiórque, quàm unquam ante, muniendi, exercendiq; militem cura ducibus erat. eo plus nuntij terroris Romā attulere. Senatui dictator

dictatorẽ dici placuit: quia etsi sæpe uicti populi, maiore tamen conatu, quàm alias unquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absumptum erat. ante omnia prauitas consulum, discordiaq; inter ipsos, & certamina in consilijs omnibus, terrebant. Sunt qui malè pugnatum ab his consulibus in Algido autores sint: eamq; causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat: ad alia discordes, in uno aduersus patrum uoluntatem consensisse: nẽ dicerent dictatorem. donec, cum alia alijs terribiliora afferrentur: nec in autoritate senatus consules essent. Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregiè usus, Vos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat: ut in tanto discrimine reipublicæ dictatorem dicere consules pro potestate uestra cogatis. Qua uoce audita, occasionẽ oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt: proq; collegio pronuntiant: placere consules senatui dicto audientes esse: si aduersus cõsensum amplissimi ordinis ultrà tendãt, in uincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quàm ab senatu uinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumq; sub iugum tribunitię potestati consulatum memorantes: siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid ulterius priuato timendum foret?) in uincula etiam duci possent. Sors, ut dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas cõuenerat) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, socerũ suum, seuerissimi imperij uirum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neq; aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio uacantiũ militię munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina dãda. & Hernicis Latinisq; milites imperati. utrinque enixè obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta. relictoq; Cn. Iulio consule ad præsidium urbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, quã eguissent in castris, moraretur: dictator præeũte A. Cornelio põtifice maximo ludos magnos tumultus causa uouit: profectusq; ab urbe diuiso cum Quintio cõsule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distãtia uiderant: ipsi quoq; mille fermè passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorẽ locũ castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidẽ munimenta, planiciẽ in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed uel ad explicandas utrinq; acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facile patiente dictatore, cõferendo uires spem uniuersæ uictoriæ, tentato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaq; hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus committunt. Clãmor subito ortus nõ consulis modò uigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoq; ex somno exciuit. Vbi pręsenti ope res egebant, cõsul nec animo deficit, nec cõsilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem càstris quo minus tumultus est, eò plus animaduertitur quid opus facto sit. missum extẽplo ad castra subsidium: cui Sp. Posthumius Albus legatus pręficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locum maximè secretũ ab tumultu petit: unde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpicium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilẽ. Omnia, quæ uel alius imperator prudẽs, & impiger in tali re præciperet, ageretq;: præcipit ordine, atq; agit. Illud eximium consilij, animiq; specimen, & neutiquam uulgatæ laudis: quod ultro ad oppugnanda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat: M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquàm intentos homines in euentum periculi alieni, pro se incautos neglectis uigilijs stationibusq; est adortus: prius penè cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, ut conuenerat, datũ signum ubi conspectum ab dictatore est: exclamat: capta hostium castra: nuntiariq; passim iubet. Et iam lucescebat, omniaq; sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris in trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti undiq; obiecerat uictorem peditem equitemq;. Circumuenti igitur iam in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dedissent: ni Vectius Messius ex Volscis nobilior uir factis quàm genere, iam orbem uoluẽtes suos increpans clarã

uoce, Hic præbituri, inquit, uos telis hostiũ estis indefensi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid ultrò bellum intulistis? in otio tumultuosi, in bello segnes? quid hic stantibus spei est? an deum aliquem protecturum uos, rapturumq; hinc putatis? ferro uia facienda est. hac, qua me prægressum uideritis, agite qui uisuri domos, parentes, coniuges, liberos estis, ite mecum: non murus, nec uallum, sed armati armatis obstãt: uirtute pares. necessitate quæ ultimum ac maximum telum est, superiores estis. Hæc locutũ, exequentemq; dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Posthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerũt uictorẽ, donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit: eoq; omne præliũ uersum est. Vni uiro Messio fortuna hostiũ innititur. multa utrinq; uulnera, multa passim cædes est. Iam ne duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Non dictatorẽ humerus uulneratus, non Fabium penè affixum equo femur, non brachium abscisum consulẽ ex tam ancipiti prælo summouit. Messium impetus per stratos cæde hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, quę nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos usq; ad uallũ persecutus, ipsa castra uallumq; aggreditur. eodem & dictator alia parte copias admouet. uõ segnior oppugnatio est, q̃ pugna fuerat. Consulem signum quoq; intra uallum iniecisse ferunt, quò milites acrius subirent: repetendoq; signo primam impressionẽ factam. Et dictator prorupto uallo iam in castra prælium intulerat. Tum abijci arma passim, ac dedi hostes cœpti: castrisq; & his captis, hostes, præter senatores, omnes uenundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atq; Hernicis reddita: partem sub hasta dictator uendidit: præpositoq; consule castris, ipse triumphans inuectus urbem, dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt: qui filium ab A. Posthumio, quòd occasione bene pugnãdi captus iniussu discesserit præsidio: uictorẽ securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in uarijs opinionibus: & argumẽto est, quod imperia Manliana, non Posthumiana, appellata sint: quum qui prior autor tam sæui exempli foret, occupaturus insignem titulũ crudelitatis fuerit. Imperioso quoq; Manlio cognomen inditum: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius consul ædem Apollinis absente collega sine sorte dedicauit. ægrè id passus Quintius, cũ dimisso exercitu in urbem redisset: nequicq; in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanã pertinere uisum: quòd Carthaginẽses tanti hostes futuri, tum primũ per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papyrius Crassus, L. Iulius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorũ octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis belliq; autores in iurgia & seditiones uersa. Vndiq; otium fuit Romanis. Legem de mulctarum æstimatione pergratam populo, cum ab tribunis patari cõsules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Cõsules L. Sergius Fidenas iterũ, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos cõsules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrũ Romanũ excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse. cognitioq; eius rei L. Sergio & Q. Seruilio & Mamerco Æmylio permissa. Quidã Hostiam relegati, quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat: colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interemptorũ assignatus. Siccitate eo anno plurimũ laboratũ est: nec cœlestes modò defuerunt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egens, uix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarũ circa torridos fontes, riuosq;, stragẽ siti pecorũ morientium dedit: scabie alia absumpta, uulgatiq; contactu in homines morbi: & primo in agrestes ingruerãt seruitiaq;, urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo: sed animos quoq; multiplex religio, & pleraq; externa inuasit: nouos ritus sacrificãdo, uaticinãdo inferentibus in domos, quibus quęstui sunt capti superstitiõe animi, donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deûm exposcẽdę. Datum inde negotiũ ędilibus, ut ani

ut animaduerterent, ne qui, nisi Romani dij, neu quo alio more quàm patrio colerentur. Iræ aduersus Veientes in insequentē annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano consulibus dilatæ sunt. Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur, néue exercitus mitterentur, religio obstitit: fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæque inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellauerant. missi tamen fœciales: nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, uerba sunt audita. Cōtrouersia inde fuit, utrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatus consultum. Peruicēre tribuni, denuntiādo impedituros se delectum, ut Quintius consul de bello ad populum ferret: omnes cēturię iussere. In eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit ne consules in proximū annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt: T. Quintius Pœnus ex cōsulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cossus præfuit urbi: tres delectu habito profecti sunt Veios: documentoque fuere, quàm pluriū imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisque cōsilia, cum aliud alij uideretur, aperuerunt ad occasionem locū hosti. incertā nanque aciem, signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inuasere opportunè Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dātes accepere. Plus itaque ignominiæ quàm cladis est acceptū. Mœsta ciuitas fuit, uinci insueta: odisse tribunos: poscere dictatorē: in eo uerti spes ciuitatis. & cū ibi quoque religio obstaret, ne posset nisi ab cōsule dici dictator, augures cōsulti eam religionē exemere. A. Cornelius dictatorē Mamercum Æmyliū dixit: & ipse ab eo magister equitū est dictus. adeò simul fortuna ciuitatis uirtute uera eguit: nihil censoria animaduersio effecit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se uno prælio fusos, cum tamen nullam publici cōsilij societatem mouissent: uolūtarios undique ad spem prędæ adsciuerūt. Vni Fidenatiū populo rebellare placuit: & tanquā nisi ab scelere bellū ordiri nefas esset, sicut legatorū antea, ita tum nouorum colonorum cæde imbutis armis, Veiētibus sese cōiungunt. Cōsultare inde principes duorum populorū, Veios, an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ uisæ opportuniores. Itaque traiecto Tyberi Veientes Fidenas transtulerūt bellum. Romæ terror ingens erat: accito exercitu ab Veijs, hostibus positis ad Fidenas: eoque ipso ab re malè gesta perculsa castra locātur ante portam Collinam: & in muris armati dispositi, & iustitiū in foro, tabernæque clausæ: fiuntque omnia castris quàm urbi similiora. Tum trepidā ciuitatē præconibus per uicos dimissis dictator ad concionē aduocatā increpuit, quod animos ex tam leuibus fortunæ momētis suspēsos gererent: ut parua iactura accepta, quæ ipsa nō uirtute hostiū, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorū accepta sit, Veientem hostem sexies uictum pertimescāt: Fidenasque propè sæpius captas quàm oppugnatas: eosdē & Romanos & hostes esse: qui per tot secula fuerint: eosdē animos, easdē corporis uires, eadē arma gerere: se quoque eundē dictatorem Mamercum Aemyliū esse, qui ante Veientium Fidenatiumque adiunctis Faliscis ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrū equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in cōspectu duorum exercituū occiso, spolia opima Iouis Feretrij templo intulerit. proinde memores secum triumphos, secū spolia, secum uictoriam esse, cū hostibus scelus legatorū contra ius gentiū interfectorum, cædem in pace Fidenatium colonorū, inducias ruptas, septimā infelicem defectionē, arma caperēt, simul castra castris coniunxissent, satis cōfidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnū ex ignominia exercitus Romani gaudium fore, & populum Romanū intellecturū quāto melius de repub. meriti sint, qui se dictatorē tertiū dixerint, quàm eos qui ob ereptū censurę regnū labem secundę dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nūcupatis profectus, M. & D. passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintium Pœnum legatū occupare montes iubet, occultūque id iugū capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cū Hetrusci pleni animorū, ac pristini diei meliore occasione quàm pugna in aciē processissent, cūctatus parūper, dum speculatores referrent, Quintiū euasisse in iugum propinquū arci Fidenarū, signa profert, peditumque aciē instructā pleno gradu in hostem inducit, magistro equitū præcipit

pit,ne iniussu pugnam incipiat:se, cum opus sit,equestri auxilio signum daturum: tum ut memor regiæ pugnæ,memor opimi doni,Romuliq; ac Iouis Feretrij, rem gereret.Legiones impetu ingenti confligunt.Romanus odio accensus,impium Fidenatem, prædonem Veientem ruptores induciarum, cruentos legatorũ infanda cæde,respersos sanguine colonorũ suorum, perfidos socios,imbelles hostes compellans,factis simul dictisq; odiũ explet. Cõcusserat primo statim congressu hostem:cũ repente patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus inusitataq;.Ignibus armata ingens multitudo, facibusq; ardentibus tota collucens,uelut phanatico instincta cursu in hostem ruit: formaq; insolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit.Tum dictator magistro equitum,equitibusq;, tum ex mõtibus Quintio accito præliũ ciẽs,ipse in sinistrũ cornu, quod incendio similius quàm prælio territum cesserat flammis,accurrit:claraq; uoce, Fumóne uicti,inquit,uelut examen apũ loco uestro exacti,inermi cedetis hosti? non ferro extinguitis ignes? non faces has ipsas pro se quisq;,si igni non telis pugnandũ est,ereptas ultrò inferetis? agite nominis Romani,ac uirtutis patrũ uestrũq; memores:uertite incendiũ hoc in hostium urbem:& suis flammis delete Fidenas,quas uestris beneficijs placare non potuistis.legatorũ hoc uos uestrorũ,colonorumq; sanguis,uastatiq; fines monent.Ad imperium dictatoris mota cuncta acies:faces partim emissæ excipiuntur, partim ui eripiuntur:utraq; acies armatur igni.Magister equitum & ipse nouat pugnam equestrẽ.frenos ut detrahant equis,imperat: & ipse princeps calcaribus subditis euectus effreno equo,in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostẽ. Puluis elatus mistusq; fumo lucem ex oculis uirorũ equorumq; aufert:ea quæ militẽ terruerat, species nihil terruit equos.ruinæ igitur similem stragem eques quacunq; peruaserat,dedit.Clamor deinde accidit nouus.qui cũ utranq; mirabundam in se aciem uertisset,dictator exclamat: Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos.ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum duæ acies,duo diuersa prælia circũuentos Hetruscos & à fronte & ab tergo urgerẽt: neq; in castra retrò,neq; in montes,unde se nouus hostis obiecerat,iter fugæ esset: & equitẽ passim liberi frenis dispulissent equi: Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt:Fidenatium qui superfunt,ad urbem Fidenas tendunt.infert pauidos fuga in mediam cædem: obtrũcantur in ripis: alios in aquam compulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & uulnera & pauor degrauant,pauci ex multis tranant.alterũ agmen fertur per castra in urbem: eadem & Romanos sequentes impetus rapit:Quintium maximè, & cum eo degressos modò de mõtibus, recentissimũ ad laborẽ militem:quia ultimo prælio aduenerat. Hi postq; mixti hostibus portam intrauere,in muros euadunt:suisq; capti oppidi signum ex muro tollunt.quod ubi dictator conspexit, (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat)cupientem militẽ discurrere ad prædam,spe iniecta maioris in urbe prædæ,ad portam ducit:receptusq; intra muros,in arcem quò ruere fugientium turbã uidebat, pergit. Nec minor cædes in urbe quàm in prælio fuit:donec abiectis armis,nihil præter uitam petẽtes dictatori dedũtur. Vrbs castraq; diripiuntur.Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionẽ sorte ductis, & quorum eximia uirtus fuerat,binis,alijs sub corona uenundatis,exercitum uictorem opulentumq; præda triumphans dictator Romam reduxit:iussoq; magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo,reddito in pace imperio, quod in bello trepidisq; rebus acceperat. Classibus quoq; ad Fidenas pugnatum cũ Veientibus quidam in annales retulere:rem æquè difficilem atq; incredibilem:nec nunc lato satis ad hoc amne:& tum aliquanto,ut à ueteribus accepimus,arctiore.nisi in traiectu fortè fluminis prohibendo aliquarũ nauium concursum,in maius(ut fit)celebrantes,naualis uictoriæ uanũ titulum appetiuẽre. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A.Semproniũ Atratinum,L. Quintinum Cincinnatum,L.Furium Medullinũ,L.Horatium Barbatum. Veientibus annorum XX induciæ datæ,& Æquis triennij,cum pluriũ annorũ petissent. Et ab seditionibus urbanis otium fuit.

Annũ insequentẽ neq; bello foris, neq; domi seditione insignem, ludi bello uoti celebrẽ & tribunorũ militũ apparatu,& finitimorũ cõcursu fecere. Tribuni consulari potestate erãt, Cl. Crassus. Sp.Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex.Iulius Tullus. spectaculũ comitate etiam

etiam hospitum, ad quod publico cōsensu uenerant, aduenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantiū multitudinem: quod admiratione eorum quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret seruitio: & nō modo ad spem cōsulatus in partē reuocandam aspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis (quę cōmunia essent comitia patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de cōmodis plebis ageret: eò impendi laborem ac periculum: unde emolumentum atq; honos speretur. nihil non aggressuros homines, si magna conatis magna præmia proponātur: ut quidē aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingēti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres, aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos: apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorē fore: neq; sperandū, neq; postulandū esse. magnos animos, magnis honoribus fieri, neminē se plebeium cōtempturum, ubi contēni desissent. experiendā rem deniq; in uno aut altero esse: sit'ne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile miraculoq; sit, fortem ac strenuū uirum aliquē existere ortum ex plebe. Sūma ui expugnatū esse, ut tribuni militū cōsulari potestate & ex plebe crearētur. petisse uiros domi militiæq; spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postremò præbere ad contumeliā os. nec se uidere cur nō lex quoq; abrogetur, qua id liceat quod nunquā futurū sit: minorē quippe ruborē fore in iuris iniquitate, quā si per indignitatem ipsorū præterea ntur. Huius generis orationes cum assensu auditæ incitauere quosdam ad petēdum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumq; deducendarum ostentatæ spes: & uectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogandi æris. Captarū deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominū ab urbe, cum patres clandestina denuntiatione reuocati ad diem certam essent, senatusćōsultum fieret absentibus tribunis plebis: ut quoniā Volscos in Hernicorū agros prædatum exisse, fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerētur, consulariaq; comitia haberentur. Profecti Appium Claudium filium decemuiri præfectū urbis relinquunt, impigrum iuuenē, & iam inde ab incunabilis imbutum odio tribunorū plebisq;: tribunis plebis nec cum absentibus ijs qui senatus consultum fecerant: nec cum Appio transacta re, quod contēderent, fuit. Creati consules, C. Sēpronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnū Hetruscorum urbē, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamq; ab duce eorum Capye, uel (quod propius uero est) à campestri agro appellatam. cepere autē prius bello fatigatis Hetruscis, in societatē urbis agrorumq; accepti: deinde festo die grauatos somno epulisq; incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules ij quos diximus, idibus Decēbribus magistratū occœpere. Iam non solum qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscū bellum: sed legati quoq; ab Latinis & Hernicis nuntiabāt: non antè unquam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribēdo intētiores fuisse: uulgo fremere, aut in perpetuū arma bellumq; obliuioni dāda, iugumq; accipiendū: aut ijs cū quibus de imperio certetur, nec uirtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud uana attulere: sed nec perinde patres moti sunt, & C. Sēpronius cui ea prouincia sorte euenit, tanquā constantissimæ rei fortunæ fretus, quod uictoris populi exercitū aduersus uictos duxisset, omnia temere ac negligēter egit: adeò ut disciplinæ Romanæ plus in Volsco exercitu, quā in Romano esset. ergo fortuna, ut sæpe aliâs, uirtutē est secuta. Primo prælio quod ab Sēpronio incaute incōsulteq; cōmissum est, non subsidijs firmata acie, non equite aptè locato cōcursum est. clamor indiciū primū fuit quò res inclinatura esset, excitatior crebriorq; ab hoste sublatus ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorē animorū. Eo ferocior illatus hostis urgere scutis, micare gladiis: altera ex parte nutāt circūspectantibus galeæ, & incerti trepidāt, applicantq; se turbę. signa nunc resistētia deferūtur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondū uictoria erat. tegi magis Romanus, quàm pugnare. Volscus inferre signa: urgere aciem: plus cædis hostium uidere, quàm fugæ. Iam omnibus locis ceditur, nequicquā

Sempronio cōsule obiurgante atq; hortante: nihil nec imperiū nec maiestas ualebat: dataq; mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum labēte iam re præsenti animo subuenisset. Qui cum magna uoce exclamasset, ut equites qui saluam remp. uellent esse, ex equis desilirēt: omnium turmarū equitibus uelut ad consulis imperium motis, Nisi hęc, inquit, armata cohors sistat impetum hostiū, actū de imperio est. sequimini pro uexillo cuspidem meā: ostēdite Romanis Volscisq;, neq; equitibus uobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore cōprobata adhortatio esset, uadit alte cuspidē gerens: quacunq; incedunt, ui uiam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis, ubi suorum plurimū laborē uidēt. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerent, dat signū Volscus imperator, ut parmatis, nouæ cohorti hostium locus detur, donec impetu illati ab suis excludantur. quod ubi est factum, interclusi equites: nec prorumpere eadem qua transierant, posse: ibi maxime cōfertis hostibus, qua uiam fecerant. & consul legionesq; Romanę, cum quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquā uiderent. ne tot fortissimos uiros interclusos opprimeret hostis, tendūt in quencunq; casum diuersi Volsci, hinc cōsulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atq; equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perrūpere ad suos, tumulo quodā occupato, in orbē se tutabantur, nequaquā inulti. nec pugnæ finis ante noctē fuit. cōsul quoq; nusquā remisso certamine, dum quicquā superfuit lucis, hostē tenuit: nox incertos diremit. tantusq; ab imprudentia euētus utraq; castra tenuit pauor, ut relictis saucijs, & magna parte impedimentorū, ambo pro uictis exercitus se in mōtes proximos reciperēt. tumulus tamen circūsessus ultra mediā noctē est: quo cum circūsedētibus nuntiatū esset castra deserta esse, uictos rati suos & ipsi qua quenq; in tenebris pauor tulit, fugierūt. Tēpanius metu insidiarū suos ad lucem tenuit: digressus deinde ipse cū paucis speculatū, cum ab saucijs hostibus sciscitando cōperisset castra Volscorū deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra Romana penetrat: ubi cū uasta desertaq; omnia, atq; eandem quam apud hostes fœditatē inuenisset, prius quā Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat saucijs ductis secū, ignarus quā regionem cōsul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnę aduersæ castrorumq; desertorū perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites non priuato magis quā publico luctu: Fabiusq; consul terrore urbi quoq; iniecto stationē ante portas agebat: cum equites procul uisi non sine terrore ab dubijs quinā essent, mox cogniti tantā ex metu lætitiā fecere, ut clamor urbē peruaderet gratulantiū saluos uictoresq; redisse equites: & ex mœstis paulò antè domibus quę conclamauerāt suos, procurreretur in uias: pauidęq; matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiā agmini occurrerēt, in suos quæq; simul corpore atq; animo uix præ gaudio cōpotes effusæ. Tribunis plebis qui M. Posthumio & T. Quintio diem dixerant, quod ad Veios eorū opera male pugnatū esset, occasio uisa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidię. itaq; aduocata cōcione cum proditam Veijs remp. esse ab ducibus, proditū deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitū, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra uociferati essent: C. Iulius unus ex tribunis Tēpanium equitem uocari iussit, coramq; eis, Sexte Tēpani, inquit, quæro de te, arbitreris'ne C. Semproniū consulē aut in tempore pugnā inisse, aut firmasse subsidijs aciem? aut ullo boni consulis functū officio? & tu'ne ipse uictis legionibus Romanis tuo cōsilio equitē ad pedes deduxeris? restitueris'q; pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atq; equitibus nū aut cōsul ipse subuenerit aut miserit præsidiū? postero deniq; die ecquid præsidij usquā habueris? an tu cohorsq; in castra uestra uirtute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitū inueneritis? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro uirtute tua fideq; qua una hoc bello resp. stetit, dicenda tibi sunt hodie. Deniq; ubi C. Sēpronius, ubi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris cōsulem exercitumq;? uicti deniq; simus, an uicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio incompta fuisse dicitur: cæterū militariter grauis, non suis uana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudētia rei bellicæ in C. Sēpronio esset, non militis de imperatore æstimationem

esse

esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitijs cōsulem legeres. Itaq; ne ab se imperatoria consilia, neu cōsulares artes exquirerent: quæ pensitanda quoq; magnis animis atq; ingenijs essent: sed quod uiderit, referre posse. Vidisse autē se prius quàm ab acie intercludatur, consulem in prima acie pugnantē, adhortantem, inter signa Romana telaq; hostiū uersantem: postea se ab conspectu suorum ablatū, ex strepitu tamen & clamore sensisse usq; ad noctem exactum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari uelut ipse in re trepida loci præsidio se suosq; sit tutatus, sic consulem seruādi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorū meliores res esse credere quàm populi Romani fortunā, noctemq; omnia erroris mutui implesse. precantemq; deinde ne se fessum labore ac uulneribus tenerent, cum ingēti laude non uirtutis magis quàm moderationis dimissum. Cum hęc agerētur, iam consul uia lauicana ad fanū Quietis erat. eò missa plaustra iumentaq; alia ab urbe, exercitū affectum prælio ac uia nocturna excepere. Paulòpost in urbem est ingressus cōsul, non ab se magis enixe amouens culpam, quàm Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratæ ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat: decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Æmylij res prospere gesserat: totam culpā eius temporis in prædamnatū collegam transferentem, omnes tribus absoluerūt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, & exactæ iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orās, ne se breui reliquo uitæ spatio tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterētur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio autore equites. Senatus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet: tribunos militum consulari potestate creari iussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merēda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortēsius tribunus plebis C. Sēpronio consuli anni prioris diem dixit, quē cum quatuor collegæ inspectante populo Romano orarēt, ne imperatorē suum innoxium, in quo nihil pręter fortunam reprehēdi posset, uexaret: ægre Hortēsius pati, tentationē eam credēs esse perseuerātiæ suæ, nec precibus tribunorum quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaq; modo ad eum conuersus, ubi illi patricij spiritus, ubi subnixus & fidēs innocentiæ animus esset quærebat: sub tribunicia umbra consularē uirum delituisse. modo ad collegas. uos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribuniciam potestatem? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatē esse dicerent: nec se iudiciū populi tollere aut uelle aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parētis esset loco, non ualuissent, se uestem cum eo mutaturos: tum Hortensius, nō uidebit, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Semproniū nihil moror, quādo hoc est in imperio consecutus, ut tam carus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum quàm Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusq; gratior fuit. Non diutius fortuna Æquis indulsit, qui ambiguam uictoriam Volscorum pro sua amplexi fuerāt. proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino cōsulibus, ductu Fabij, cui sorte eā prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. cum trepidam tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur haud magno consulis decore. Itaq; triumphus negatus: cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiā, ut ouans urbem intraret cōcessum est. Quemadmodū bellum minore quàm timuerant dimicatione erat perfectum: sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebē ac patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorū numero, quā rem, ut præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præstò essent, à consulibus relatam cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primo & consules & patres summa ope annixi sunt, concedendo deinde ut quemadmodum in tribunis con-

sulari potestate creandis usi sunt, adæque in quæstoribus liberũ esset arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorũ numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæq; subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiões existũt: propter quos motus cũ senatus cõsules quàm tribunos creari mallet: neq; posset per intercessiones tribunicias senatus consultũ fieri: resp. à cõsulibus ad interregnum, neq; id ipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti redit. Cum pars maior insequẽtis anni per nouos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset: modo prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendũ interregem, modo interregẽ interpellantibus ne senatus consultũ de comitijs cõsularibus faceret: postremo L. Papyrius Mugillanus proditus interrex castigãdo nunc patres nunc tribunos plebis, desertã omissamq; ab hominibus remp. deorum prouidentia curaq; exceptam memorabat Veientiũ inducijs, & cunctatiõe Æquorum stare: unde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu placere remp. opprimi: nõ exercitum, non ducẽ scribendo exercitui esse. an bello intestino bellũ externum propulsaturos: quæ si in unum cõueniant, uix deorũ opibus quin obruatur Romana res, resisti posse: quin illi, remittendo de summa quisq; iuris medijs copularẽt concordiã: patres patiendo tribunos militum pro cõsulibus fieri: tribuni plebis non intercedẽdo, quo minus quatuor quęstores promiscuè de plebe ac patribus libero suffragio populi fierẽt. tribunicia primò comitia sunt habita: creati tribuni consulari potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertiũ, Sex. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sẽpronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorum habẽte, petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio horũ ualuit, quin quorũ patres auosq; consules uiderant, eos nobilitate præferrẽt. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistusq; repulsa suorum accẽsi. quid nam id rei esset: non suis beneficijs, non patrum iniurijs, non deniq; usurpandi libidine, cum liceat quod ante non licuerit, si non tribunum militarem: ne quæstorẽ quidem quenquã ex plebe factũ: non ualuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorũ plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxiliũ libertatis creatæ. Fraudẽ profecto in re esse, & A. Semproniũ comitijs plus artis adhibuisse, quã fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaq; cum in ipsum & innocẽtia tutũ, & magistratu in quo tũc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Semproniũ patruelem Atratini: eiq; ob ignominiam Volsci belli adiutore collega M. Canuleio diem dixere. subinde ab eisdem tribunis mẽtio in senatu de agris diuidẽdis illata est: cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat: ratis id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurum apud patres reum, aut perseuerantẽ sub iudicij tempus plebẽ offensurum. aduersæ inuidiæ obijci maluit, & suæ nocere causæ, quàm publicæ deesse: stetitq; in eadem sententia, nequa largitio cessura in trium gratiã tribunorũ fieret, nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quæri: se quoq; subiturum eam tempestatem forti animo: nec senatui tanti se ciuem aut quenquã alium debere esse, ut in parcendo uni malum publicum fiat. Nihilo demissiore animo cum dies uenit causa ipsa pro se dicta, nequicquã omnia expertis patribus ut mitigarẽt plebẽ, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Posthumia uirgo uestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob suspicionẽ propter cultum amœniorem, ingeniumq; liberius quàm uirginẽ decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro collegij sentẽtia pontifex maximus abstinere iocis, colique sancte potius quã scite iussit. Eodẽ anno à Campanis Cumæ, quã Græci tum urbem tenebant, capiuntur. Insequẽs annus tribunos militum consulari potestate habuit Agrippã Meneniũ Lanatum, P. Lucretium Tricipitinũ, Sp. Nautiũ. Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti, quã clade insignis. seruitia urbem ut incenderẽt distantibus locis, cõiurarunt: populoq; ad opẽ passim ferendã tectis intento, ut arcẽ capitoliumq; armati occuparẽt. Auertit nefanda cõsilia Iupiter: indicioq; duorũ cõprehensi sontes pœnas dederũt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tũ diuitiæ habebãtur, ex ærario numerata, & libertas præmiũ fuit. Bellũ inde ab Æquis reparari cœptũ: & nouos hostes Lauicanos cõsilia cum ueteribus iungere, haud incertis autoribus Romã est allatũ. Æquorũ iam uelut anniuersarijs armis assueuerat

ciuitas. Lauicos legati missi cum responsa inde retulissent dubia, quibus ne tūc bellum parari, nec diuturnam pacē fore appareret: Thusculanis negotiū datum, aduerterent animos nequid noui tumultus Lauicis oriretur. Ad insequētis anni tribunos militū cōsulari potestate inito magistratu legati ab Thusculo uenerunt, L. Sergiū Fidenatē, M. Papyrium Mugillanū, C. Seruilium Q. Seruilij Prisci filiū, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nuntiabant legati Lauicanos arma cepisse, & cum Aequorū exercitu depopulatos agrum Thusculanū castra in Algido posuisse. Tum Lauicanis bellum indictū: factoq; senatuscōsulto ut duo ex tribunis ad bellū proficiscerentur, unus res Romæ curaret, certamē subito inter tribunos exortum. se quisq; belli ducem potiorē ferre: curā urbis ut ingratā ignobilēq; aspernari. Cum parum decorū inter collegas certamē mirabundi patres cōspicerent: Q. Seruilius quādo nec ordinis huius ullā, inquit, nec reip. est uerecūdia, patria maiestas altercationē istam dirimet: filius meus extra sortē urbi præerit. bellum utinam qui appetunt, cōsideratius cōcordiusq; quàm cupiūt, gerāt. Delectū haberi non ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt. ex his scriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxêre. Cœpta inter eos in urbe certamina cupiditate eadē imperij multo impensius in castris accendi: nihil sentire idē, pro sententia pugnare: sua cōsilia uelle, sua imperia sola rata esse: contemnere inuicē & cōtemni: donec castigātibus legatis tandē ita comparatum est, ut alternis diebus summā imperij haberēt. Quæ cum allata Romā essent, dicitur Q. Seruilius ætate & usu doctus, precatus ab dijs immortalibus ne discordia tribunorū damnosior reipub. esset q̄ ad Veios fuisset: & uelut haud dubia clade imminēte, instituisse filio ut milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus uates fuit. nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cum quia simulato metu receperat se hostis ad uallū, spes uana expugnādi castra eò traxisset: repentino impetu Aequorū per supinam uallem fusi sunt: multiq; in ruina maiore q̄ fuga oppressi obtrūcatiq;: castraq; eo die ægrè retēta, postero die circūfusis iā magna ex parte hostibus, per auersam portā fuga turpi deserūtur. duces legatiq; & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculū petiêre. Palati alij per agros passim multis itineribus maioris q̄ accepta erat, cladis nuntij Romā contenderunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori hominū cōgruens fuerat: & quod subsidia quæ respicerēt, in re trepida præparata erant ab tribuno militū: iussuq; eiusdē per minores magistratus sedato in urbe tumultu, speculatores properè missi nuntiauere Thusculi duces exercitūq; esse, hostē castra loco nō mouisse. & quod plurimū animorū fecit, dictator ex senatuscōsulto dictus Q. Seruilius Priscus, uir cuius prouidentiā in rep. cū multis alijs tēpestatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quod uni certamen tribunorū suspectū ante rem male gestā fuerat: magistro equitū creato, à quo ipse tribuno militū dictator erat dictus, filio suo, ut tradidêre quidā, (nam alij Halam Seruiliū magistrū equitū eo anno fuisse scribūt) nouo exercitu profectus ad bellū, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuū ab hoste locū castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaq; ad Aequos quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaq; primo statim prælio cū dictator equitatu immisso antesignanos hostiū turbasset: legionū inde signa inferri properè iussit: signiferūq; ex suis unum cūctantem occidit. tantus ardor ad dimicandū fuit, ut impetū Aequi nō tulerint: uictiq; acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore & certamine minor castrorū oppugnatio fuit quàm præliū fuerat. captis direptisq; castris cum prædam dictator militi cōcessisset, secutiq; fugientē ex castris hostem equites renūtiassent omnes Lauicanos uictos, magnam partem Aequorum Lauicos cōfugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidumq; corona circundatum, scalis captum ac direptum est. Dictator exercitu uictore Romam reducto, die octauo q̄ creatus erat, magistratu se abdicauit. & opportune senatus priusq; ab tribunis plebis agrariæ seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Lauicos deducendā. coloni ab urbe mille & quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militū consulari potestate Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterū omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso: & insequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio: bienniū tranquillè externæ res, discordia domi

domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores uulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgassent ut ager ex hostibus captus uiritim diuideretur, magnæq; partis nobilium eo plebiscito publicaretur fortunæ (nec enim fermè quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, nō armis partum erat: nec quod uenisset, assignatum'ue publicè esset, præterquàm plebs habebat) atrox plebi patribusq; propositum uidebatur certamen: nec tribuni militū nunc in senatu, nunc in cōsilijs priuatis principum cogendis uiam consilij inueniebāt. Cum Ap. Claudius, nepos eius qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse: uetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus uiam unam dissoluendæ tribuniciæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines nouos autoritate principum de sententia deduci, si temporū interdum potius quàm maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: ubi uideāt collegas principes agēdæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauatè acclinaturos se ad causam senatus: per quam uniuerso ordini cum primoribus se patrū concilient. Approbantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe claudia collaudante iuuenē, negotiū datur ut quos quisq; posset ex collegio tribunorū ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoq; gratum id singulis priuatim, gratū uniuerso senatui fore, sex ad intercessionē comparauere. Posteroq; die cum ex cōposito relatum ad senatū esset de seditione quam Mecilius Metiliusq; largitione pessimi exēpli concirēt: eæ orationes à primoribus patrū habitæ sunt, ut pro se quisq; iam nec consiliū sibi suppetere diceret: nec se ullā opem cernere aliā usquā, præter q̃ in tribunicio auxilio: in eius potestatis fidem circunuentā remp. tanquā priuatū inopem confugere. præclarū ipsis potestatiq; esse, non ad uexandum senatū, discordiamq; ordinū mouendā plus in tribunatu uirium esse, quàm ad resistēdum improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus ortus, cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarētur: tum silentio facto ij qui præparati erant gratia principū, quam rogationem à collegis promulgatā senatus censeat dissoluendæ reip. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata proditores plebis commodorum, ac seruos consularium appellātes, aliaq; truci oratione in collegas inuecti actionē deposuere. Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militū cōsulari potestate fuerūt: ni Veiens bellum religio principū distulisset, quorū agros Tyberis super ripas effusus maxime ruinis uillarum uastauit: simul Aequos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo præsidiū ferre. Excursiones inde in confinē agrū Lauicanū factæ erant, nouisq; colonis bellū illatū. Quam noxā cū se cōsensu omniū Æquorum defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidē bello per obsidionē leuemq; unam pugnā & oppidū & fines amisere. Tentatū ab L. Sextio tribuno plebis ut rogationē ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterētur: per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitū, nisi ex autoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis insequente anno receptis Æqui, coloniaq; eò deducta nouis uiribus oppidū firmarunt, tribunis militū Romæ cōsulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterū, M. Posthumio Regillensi. huic bellum aduersus Æquos permissum est, prauæ mentis homini: quantū uictoria magis quàm bellū ostendit. Nam exercitu impigrè scripto, ductoq; ad Volas, cū leuibus prelijs Æquorū animos fregisset: postremo in oppidū irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamen uertit: & cū inter oppugnationē prędam militis fore edixisset, capto oppido fidē mutauit. Eam magis adducor ut credā iræ causam exercitui fuisse, quàm quod in urbe nuper direpta, coloniaq; noua, minus prædicatione tribuni prędæ fuerit. Auxit eam irā postquā ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in urbem reuertit, audita uox eius in cōcione stolida, ac propè uecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariā ferenti, simul Volas quoq; ut mitterētur coloni laturū se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumq; Volanum esse: malum quidem militibus meis, inquit

quit, nisi quieuerint. quod auditū non concionem magis quàm mox patres offendit. & tribunus plebis uir acer, nec infacundus, nactus inter aduersarios superbū ingenium immodicamq; linguam, quam iritando agitandoq; in eas impelleret uoces, quæ inuidiæ non ipsi tantum, sed causæ atq; uniuerso ordini essent neminem ex collegio tribunorum militū sæpius quàm Posthumium in disceptationem trahebat. Tum uero secundum tam sæuum atq; inhumanū dictum, auditis, inquit, Quirites, sicut seruis malum minantē militibus? tamen hæc bellua dignior uobis tanto honore uidebitur, quàm qui uos urbe agrisq; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti uestræ prospiciunt, qui pro uestris commodis aduersus tam crudeles superbosq; aduersarios depugnāt. Incipite deinde mirari, cur pauci iam uestram suscipiant causam: quid ut à uobis sperent? an honores, quos aduersarijs uestris potius quàm P R propugnatoribus datis? Ingemuistis modo uoce huius audita: quid id refert? iam si suffragiū detur, hunc qui malum uobis minatur, ijs qui agros sedesq; ac fortunas stabilire uolunt, præferetis. Perlata hæc uox Posthumij ad milites, multo in castris maiorem indignationem mouit: prædæ' ne interceptorem fraudatoremq; etiam malum minari militibus. Itaq; cum fremitus apertè esset: & quæstor P. Sextius eadem uiolentia coërceri putaret seditionē posse, qua mota erat: misso ad uociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgiū oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui uulnerauerat, habere quæstorem, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultū accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremo cum modum iræ nullum faceret: ad uociferationem eorum quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis pœnam uecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores centurionesq; uexarent turbam, eò indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquā est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quòd cura incesserat patres, ne metu quæstionum plebs iraq;, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, ut consules crearentur. Cum senatusconsultū fieri tribuni plebis nō paterentur, ijdem intercederent consularibus comitijs, res ad interregnū redijt. uictoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, cōsules creati sunt. A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His cōsulibus principio anni senatusconsultū factum est ut de quæstione posthumianæ cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebem ferrent: plebsq; præficeret quæstioni quem uellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditū est, transacta re, nequiuere tamen consequi ut non ægerrimè id plebs ferret. iacere tandiu irritas sanctiones, quæ de suis commodis ferrentur: cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantam uim habere. Aptissimum tempus erat, uindicatis seditionibus delinimentum animis Volani agri diuisionem obijci: quo facto minuissent desideriū agrariæ legis, quæ possesso per iniuriam agro publico patres pellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modo publicis agris, quos ui teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne uacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, ut cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio COS. cum hostem ibi non inuenissent: Ferentinum quò magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus prædę quàm sperauerant, fuit: quod Volsci postquàm spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt. postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. pl. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio COSS. Is cum principio statim anni uelut pensum nominis familiæq;, seditiones agrarijs legibus promulgādis cieret: pestilentia coorta, minacior tamē quàm perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusq; publicis ad domum curamq; corporū nutriendorū auertit: minusq; eam damnosam fuisse ꝙ seditio futura fuerit, credūt. Defuncta ciuitate plurimorū morbis, perpaucis funeribus, pestilentē annum, inopia frugum neglecto cultu agrorū (ut plerunq;

fit) exce-

fit)excepit,M.Papyrio Atracino,C.Nautio Rutilio consulibus.Iam fames,quàm pestilentia
tristior erat:ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare,quiq; Tyberim ac
colunt,ad frumētum mercandum,annonæ foret subuentum.superbè ab Samnitibus,qui Ca
puam habebant Cumasq;,legati prohibiti commercio sunt:contra ea benignè ab Siculorum
tyrānis adiuti.maximos commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem
in ciuitate ægra experti cōsules sunt:cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenien-
tes,coacti sunt binos equites adijcere. Præterquā ab morbo,annonaq; nihil eo biennio in-
testini,externíue incōmodi fuit. at ubi hæ solicitudines discessere, omnia quibus turbari solita
erat ciuitas,domi discordia,foris bellum exortū. M.Aemylio,C.Valerio Potito,cōsulibus,
bellum Æqui parabant:Volscis,quanquam non publicò consilio capessentibus arma, uolun-
tarijs mercede secutis militiam.Ad quorū famam hostiū(iam enim in Latinum Hernicumq;
transcenderant agrum)delectum habentem Valerium consulem M.Menenius tribunus ple-
bis legis agrariæ lator,cum impediret:auxilioq; tribuni nemo inuitus sacramēto diceret:repen
te nuntiatur: arcem Caruentanā ab hostibus occupatā esse.Ea ignominia accepta cum apud
patres inuidiæ Menenio fuit:tum cæteris tribunis iam antè præparatis intercessoribus legis a-
grariæ,præbuit iustiorem causam resistendi collegæ. Itaq; cum res diu ducta per altercatio-
nem esset:consulibus deos hominesq; testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæq;
aut iam acceptum esset,aut immineret,culpam penes Menenium fore: qui delectum impedi-
ret:Menenio contrà uociferante,si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram
delectui non facere:decreto interposito nouem tribuni sustulerūt certamen:pronūtiaueruntq;
ex collegij sententia:C.Valerio consuli se,damnum aliamq; coërcitionē aduersus intercessio-
nem collegæ delectus causa detrectantibus militiam inhibenti,auxilio futuros esse.Hoc decre
to consul armatus cum paucis appellantibus tribunū collum torsisset:metu cæteri sacramento
dixere.Ductus exercitus ad Caruentanam arcem,quanquam inuisus infestusq; consuli erat:
impigrè primo statim aduentu,deiectis qui in præsidio erant,arcē recepit.prædatores ex præ
sidio per negligentiā dilapsi occasionem aperuere ad inuadendum.Prædæ ex assiduis popu-
lationibus,quod omnia in locum tutum congesta erant,fuit aliquantum.uenditum sub hasta
consul in ærarium redigere quæstores iussit:tum prædicās participem prædæ fore exercitum,
cum militiam non abnuisset.Auctæ inde plebis ac militum in consulem iræ.itaq; cum ex sena-
tusconsulto urbem ouans introiret:alternis incōditi uersus militari licentia iactati:quibus con-
sul increpitus,Menenij celebre nomen laudibus fuit:cum ad omnem mētionem tribuni fauor
circūstantis populi plausuq; & assensu cum uocibus militū certaret.plusq; ea res,quàm propè
solennis militum lasciuia in consulem,curæ patribus iniecit.& tanquam haud dubius inter tri-
bunos militum honos Menenij,si peteret,cōsularibus comitijs est exclusus. Creati cōsules
sunt Cn.Cornelius Cossus,L.Furius Medullinus iterum.Non aliàs ęgrius plebs tulit tribuni
tia sibi comitia non cōmissa.eum dolorem quæstorijs comitijs simul ostendit & ulta est, tunc
primum plebeijs quæstoribus creatis:ita,ut in quatuor creandis uni patricio C.Fabio Ambu
sto relinqueretur locus: tres plebeij,Q.Silius,P.Ælius,P.Pipius,clarissimarum familiarum iu
uenibus præferrentur. Autores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio, ex familia
infestissima patribus,tres in eum annum tribunos plebis creatos,multarum magnarumq; re-
rum molem auidissimo adeò populo ostentātes:cum affirmassent nihil se moturos:si ne quæ-
storijs quidē comitijs,quæ sola promiscua plebi patribusq; reliquisset senatus:satis animi po-
pulo esset ad id,quod tandiu uellent,& per leges liceret. Pro ingenti itaq; uictoria id fuit ple
bi:quæsturamq; non honoris ipsius finem æstimabant: sed patefactus ad consulatū,ac trium
phos locus nouis hominibus uidebatur.Patres contrà,non pro communicatis,sed pro amissis
honoribus fremere:negare,si ea ita sint,liberos tollendos esse:qui pulsi maiorum loco, cernen
tesq; alios in possessione dignitatis suæ,salij,flaminesq; nusquam aliò,quàm ad sacrificādum
pro populo sine imperijs ac potestatibus relinquantur. Iritatis utriusq; partis animis,cum &
spiritus plebes sumpsisset:& tres ad popularē causam celeberrimi nominis haberet duces:pa-
tres omnia quæstorijs comitijs,ubi utrunq; plebi liceret,similia fore cernentes,tendere ad con
sulum

sulum comitia, quę nondum promiscua essent. Icilij contra tribunos militum creandos dicere, & tandem aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo id quod petebant, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos & Aequos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumq́, affertur. ad quod bellum ubi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt: obstare tunc enixè tribuni, sibi plebiq́ eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant & omnes acerrimi uiri, generosiq́ etiam, ut inter plebeios. duo singuli singulos sibi consules asseruandos assidua opera desumunt: uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum consules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde se fortuna ad causam plebis, nuntij ueniunt: arcem Caruentanã dilapsis ad prædam militibus qui in præsidio erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cęsos. Ea aduersa ciuitati res uires tribunitiæ actioni adiecit. nequicquam enim tentari ut tum deniq́ desisterent impediendo bello, postquam non cessere nec publicæ tempestati nec suę inuidiæ, peruincunt, ut senatusconsultũ fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: neue quis reficeretur in annũ tribunus plebis: haud dubie Icilios denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus, petere cõsulatum insimulabant. Tum delectus haberi, bellumq́ omniũ ordinum cõsensu apparari cœptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanã, an alter ad comitia habenda substiterit, incertum diuersi autores faciunt. illa pro certo habenda, in quibus non dissentiunt: ab arce Caruentanã, cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam, populationesq́ & prædas & in Aequis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis uictoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres uicere. nanq́ tribuni militum cõsulari potestate cõtra spem omnium tres patricij creati sunt, C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. Artem adhibitam ferunt à patricijs, cuius eos Icilij tum quoq́ insimulabant, quod turbam indignorũ candidatorum intermiscendo dignis, tedio sordium in quibusdam insignium populum à plebeijs auertissent. Volscos deinde & Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidiũ ad iram cum impulisset, fama affertur, summa ui ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos utriusq́ gentis populos circumisse, castigantes ignauiam: quod abditi intra muros populabundos in agris uagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinũ etiã de se captũ Hernicis donasse. Ad hæc cum inflammarentur animi, ut ad quosq́ uentum erat, numerus iuniorũ conscribebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium cõtracta. ibi castris positis hostem opperiebãtur. Quæ ubi tumultu maiore etiam quàm res erat, nũtiatur Romam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis ultimum consilium erat) dictatorem dici iussit. Quam rem ægre passos, Iulium Corneliumq́ ferunt: magnoq́ certamine animorum rem actam: cum primores patrum nequicquam conquesti nõ esse in autoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebis appellarent, & consulis quoq́ ab ea potestate uim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium, non deniq́ hominũ numero essent. siquando promiscui honores, communicata respublica esset: tum se animaduersuros, nequa superbia magistratuum irrita senatus consulta essent. interim patricij soluti legũ magistratuumq́ uerecundia, per se quoq́ tribunitiam potestatem agerent. Hæc contentio minimè idoneo tempore, cum tãtum belli in manibus esset, occupauerat cogitationes hominũ: donec ubi diu alternis Iulius Corneliusq́, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, nõ esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem, disseruere: tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tandiu ait, non quia incertus sententiæ fuerit: (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas suã sponte cedere autoritati senatus, quàm tribunitiam potestatem aduersus se implorari paterentur. tum quoq́ si res sineret, libenter se daturum tempus ijs fuisse ad receptũ nimis pertinacis sententię. sed cum belli necessitates nõ ex-

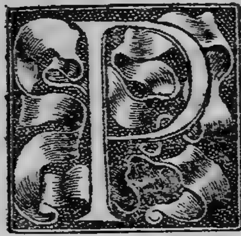
pectent humana cõsilia,potiorem sibi collegarum gratia rempub.fore.& si maneat in senten
tia senatus,dictatorem nocte proxima dicturum:ac si quis intercedat, senatusconsulti autori
tate se fore contentum.Quo facto,cum haud immeritam laudem,gratiamq; apud omnes tu
lisset:dictatore P.Cornelio dicto,ipse ab eo magister equitum creatus est. Exemplo fuit col
legas,eumq; intuentibus,quàm gratia atq; honos opportuniora interdum non cupientibus
essent. Bellum haud memorabile fuit.uno,atq; eo facili prælio cæsi ad Antium hostes. uictor
exercitus depopulatus Volscum agrum.castellum ad lacum Fucinum ui expugnatum:atq; in
eo tria millia hominum capta:cęteris Volscis intra mœnia cõpulsis,nec defendentibus agros.
Dictator bello ita gesto,ut tantum non defuisse fortunæ uideretur:felicitate,quàm gloria ma
ior in urbem rediit,magistratuq; se abdicauit. Tribuni militum mentione nulla comitiorũ con
sularium habita(credo ob iram dictatoris creati)tribunorũ militum comitia edixerunt. Tum
uero grauior cura patribus incessit:quippe cum prodi causam ab suis cernerent.Itaq; sicut pri
ore anno per indignissimos ex plebeiis candidatos omnium etiam dignorum tedium fecerãt:
sic tum primoribus patrum splendore gratiáque ad petendum præparatis, omnia loca obti
nuêre:necui plebeio aditus esset. quatuor creati sunt , omnes iam functi eo honore, L. Furius
Medullinus,C.Valerius Potitus,Cn.Fabius Vibulanus,C.Seruilius Hala.hic refectus con
tinuato honore,cum ob alias uirtutes,tum ob recentem fauorem unica moderatione partum.
Eo anno,quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat:per legatos fœcialesq; res re
peti cœptæ.quibus uenientibus ad finem legatio Veientiũ obuiam fuit.petiere,ne priusquam
ipsi senatum Romanum adissent,Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intesti
na laborarent Veientes,ne res ab iis repeterentur.tantum abfuit ut ex incommodo alieno sua
occasio peteretur.Et in Volscis accepta clades,amisso Verrugine præsidio.ubi tantum in tem
pore fuit momenti: ut,cum precãtibus opem militibus,qui ibi à Volscis obsidebantur,succur
ri,si maturatum esset,potuisset: ad id uenerit exercitus subsidio missus,ut ab recenti cæde pala
ti ad prædandum hostes opprimerẽtur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quàm tribunis.
qui,quia summa ui resistere nuntiabantur:parum cogitauerunt,nulla non uirtute superari hu
manarum uirium modum.fortissimi milites non tamen nec uiui,nec post mortem inulti fuere.

Insequenti anno,P.& Cn.Corneliis Cossis,C.Fabio Ambusto,L.Valerio Potito , tribu
nis militum consulari potestate,Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis se
natus.qui legatis repetẽtibus res,ni facesserẽt,properè urbe finibusq;,daturos quod Lars To
lumnius dedisset,responderi iussit. Id patres ægre passi , decreuere: ut tribuni militum de bel
lo indicendo Veientibus primo quoq; die ad populum ferrent.Quod ubi primo promulga
tum est,fremere iuuentus:nondum debellatum cum Volscis esse:modo duo præsidia occidio
ne occisa cum periculo retineri:nullum annum esse,quo non acie dimicetur:& tanquam pœni
teat laboris,nouum bellum cum finitimo populo,& potentissimo parari:qui omnem Hetru
riam sit cõcitaturus.Hæc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. Maximum bel
lum patribus cum plebe esse dictitãt:eam de industria uexandam militia,trucidandamq; ho
stibus obiici:eam procul urbe haberi atq; ablegari:ne domi per otium memor libertatis colo
niarumq;,aut agri publici,aut suffragii libere ferendi consilia agitet.prehẽsantesq; ueteranos,
stipendia cuiusq;, & uulnera ac cicatrices numerabant:quid iam integri esse in corpore loci ad
noua uulnera accipienda? quid superesse sanguinis,qui dari pro republica posset? rogitantes.
Hæc cum in sermonibus,concionibusq; interdum agitantes,auertissent plebem ab suscipien
do bello,profertur tempus ferundę legis:quam,si subiecta inuidiæ esset,antiquari apparebat.
Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn.Cornelius unus
Romæ relictus. Tres tribuni , postquàm nullo loco castra Volscorum esse , nec commissuros
se prælio apparuit:tripartito ad deuastandos fines discessère: Valerius Antium petit, Corne
lius Ecetras.quacunq; incessere,latè populati sunt tecta agrosq; , ut distinerent Volscos. Fa
bius,quod maxime petebatur,ad Anxur oppugnandum sine ulla populatione accessit. An
xur fuit,quæ nũc Tarracinæ sunt:urbs prona in paludes.ab ea parte Fabius oppugnationem
ostendit. Circũmissæ quatuor cohortes cum C.Seruilio Hala, cum imminentem urbi collem
cepissent

cepissent: ex loco altiore, qua nullum erat præsidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quem tumultum obstupefacti, qui aduersus Fabium urbẽ infimam tuebãtur, locum dedere scalas admouendi. plenaq; hostium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentiũ armatorum atq; inermium fuit. cogebantur itaq; uicti, quia cedẽtibus spei nihil erat, pugnã inire: cum pronuntiatũ repente, nequis pręter armatos uiolaretur, reliquam omnem multitudinem uoluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti uiui capiuntur. à cætera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ uenirent: ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt, oppidum uetere fortuna opulentũ tres exercitus diripuêre. eaq; primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omniũ maxime tempestiuo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumue decerneret senatus, ut stipendiũ miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptũ unquã à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaq; ad curiã esse, prehensataśq; exeuntium manus, & patres uere appellatos: effectum esse fatẽtibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquã uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum commoditas iuuaret, rem familiarem saltẽ acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatum reipub. esset. tum quod ultrò sibi oblatum esset. nõ à tribunis plebis unquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatũ: id efficiebat multiplex gaudium cumulatioremq; gratiam rei. Tribuni plebis cõmunis ordinum lætitiæ concordiæq; soli expertes, negare tam id lætum patribus uniuersis, nec prosperum fore quàm ipsi crederent. consilium specie prima melius fuisse quàm usu apparíturum. unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto, ex alieno igitur alijs largitos. neq; id etiam si cęteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent, meliore cõditione alios militare quàm ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis. postremo indicto iam tributo, edixerũt etiam tribuni, auxilio se futuros. siquis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs graue palustris quidam ad ærarium cõuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset. primores plebis nobilium amici ex composito cõferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquã bonos ciues cõspici uulgus hominum uidit: repentè spreto tribunicio auxilio, certamen cõferendi est ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte uoluntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, Q. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterũ, A. Manilius, L. Furius Medullinus tertiũ, M. Æmylius Mamercus. Ab his primum circumsessi Veij sunt. sub cuius initium obsidionis cum Hetruscorũ concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitũ esset, parum constitit: bellone publico gentis uniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusq; ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Corneliũ Maluginẽsem, Cn. Cornelium Cossum, C. Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilium iterum, Cum Volscis inter Ferentinũ atq; Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda fortuna pugnę fuit. Artena inde Volscorũ oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulso in urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterq; arcem, cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum concessit. infra arcem cæsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut ui capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidij habebat: aut spem dabat deditionis, omni publico frumẽto priusquàm urbs caperetur, in arcẽ cõuecto. tedioq; recessum inde foret, ni seruus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduum accepti, cepere. à quibus cum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppressa in deditionem uenit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisq; uis Romana Veios conuersa est. Proditori præter libertatem duarum familiariũ bo

na in præmium data. Seruius Romanus uocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credant. præbet errorem, quòd eiusdem nominis urbs inter Cære atque Veios fuit. sed eam reges Romani deleuere: Ceretumque, non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

DECADIS PRIMAE LIBER QVINTVS.

ACE alibi parta, Romani Veijque in armis erant, tanta ira odioque, ut uictis finem adesse appareret. Comitia utriusque populi longè diuersa ratione facta sunt. Romani auxêre tribunorum militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquam antea, creati, M. Aemylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contrà, tedio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos non maiore odio regni, quàm ipsius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus superbiaque, quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, uiolenter diremisset: cum ob iram repulsę, quod suffragio XII populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est Veijs propter metum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non noui sermonis autorem habebat. Romanis & si quietæ res ex Hetruria nuntiabantur: tamen, quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, ut ancipitia munimenta essent. alia in urbem & contra oppidanorum eruptiones uersa: alijs frons in Hetruriam spectans auxilijs, siqua forte inde uenirēt, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quàm in oppugnatione esset, hybernacula etiā, res noua militi Romano, ædificari cœpta: consiliumque erat hyemando continuare bellū, quod postquàm tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta. nec se fefellisse, id donum inimicorum ueneno illitum fore. uenisse libertatem plebis remotam in perpetuum, & ablegatam ab urbe & ab republica iuuentutem iam ne hyemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam inuenturos, quàm nequid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus uires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. uexari præterea, & subigi multo acrius, quàm Veientes. Quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situque naturali urbem tutantes. militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisque obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra marique sit quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperiū, neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, ut perennem militiam facerēt, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatorésue facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito. nō fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos. nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidem hærere plebeium quenquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas: liberos, & ciues eorum, nō seruos militare, quos hyeme saltē in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosque ac coniuges inuisere, & usurpare libertatē, & creare magistratus. Hæc, taliaque uociferantes aduersarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunicias seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeijs: quem autorem aliquot annis antè fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribuniciæ

bunicíæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed usu etiã exercitatus talem orationem habuit. Si unquam dubitatum est Quirites, utrum tribuni plebis uestra, an sua causa seditionũ semper autores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo. & cum lætor tandem longi erroris uobis finem factũ esse, tum quòd secũdis potissimum uestris rebus hic error est sublatus, & uobis & propter uos reip. gratulor. An est quisquã qui dubitet, nullis iniurijs uestris, si quæ forte aliquando fuerunt, unquam æquè quàm munere patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare uelle, nisi concordiã ordinum? quam dissoluendæ maxime tribuniciæ potestati rentur esse. Sic hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in rep. uolunt, ut sit ad cuius curationem à uobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? utrum militantium aduersarij estis? an causam agitis? nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet: siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodũ seruis suis uetant domini quicquã rei cum alienis hominibus esse, pariterq; in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic uos interdicitis patribus cõmercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit. Quanto tandem, si quicquã in uobis nõ dico ciuilis, sed humani esset, fauere uos magis, & quantum in uobis esset, indulgere potius comitati patrum atq; obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit maximum hoc imperiũ inter finitimos breui futurũ esse? Atq; ego quàm hoc consiliũ collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitũ noluerunt: non utile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa cõditione militantiũ dicere libet. quam orationem non apud uos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror uideri posse. in qua si mihiipsi nihil quod dicerem, in mentẽ uenire posset: aduersariorũ certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquã data essent. quonã modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectũ commodi sit, eis laborem etiam nouum pro portione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumẽtum fermè sine impensa opera est. labor uoluptasq; dissimillima natura, societate quadam inter se naturali sunt iuncta. Moleste antea ferebat miles se suo sumptu operam reipub. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere unde domi militiæq; se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi rempub. esse, & lætus stipendiũ accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulo diutius abesse. an si ad calculos eum respub. uocet, non merito dicat? annua æra habes, annuam operam ede. an tu æquum censes, militia semestri solidum te stipendiũ annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic enim agere debent qui mercenario milite utuntur. nos tanquam cum ciuibus agere uolumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum, æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quàmprimum oportet. perficietur autem, si urgemus obsessos, si non antè abscedimus quàm spei nostræ finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata est ob unam mulierem ab uniuersa Græcia quàm procul ab domo? quot terras quot maria distãs? nos intra uicesimum lapidem, in conspectu propè urbis nostræ annuam oppugnationem perferre piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coëgerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: autores fuere contra ius gentium cædis impię legatorum nostrorum: Hetruriam omnem aduersus nos concitare uoluerunt, hodieq; id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin uiolarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem oro uos mouent? operibus ingẽtibus septa urbs est, quibus intra muros coërcetur hostis. agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solum ulciscendi, sed etiam necessitate

imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus: Quid? illud, quod propriè ad milites pertinet: quibus boni tribuni plebis cum stipendiũ extorquere uoluerint, nunc consultum repente uolunt: quale est? uallum fossamq́, ingentis utrunq; rem operis, per tantum spatij duxerunt: castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modo, sed in Hetruriã etiam spectantes, siqua inde auxilia ueniant, opposuère. quid turres? quid uineas testudinesq́, & alium oppugnandarũ urbium apparatũ loquar? cum tantum laboris exhaustum sit: & ad finem iam operis tandem peruentum: relinquẽdáne hæc censetis, ut ad æstatem rursus nouus deintegro his instituendis exudetur labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq́ cura? breuis enim profecto res est: si uno tenore peragitur, nec ipsi per intermissiones has interuallaq́ lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de tẽporis iactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus: num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ cõcilia de mittendis Veios auxilijs patiuntur? ut nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantũ in illis est, capere Veios licet. quis est, qui spondeat: eundem, si differtur bellum, animũ postea fore? cum, si laxamentum dederis, maior frequentiorq́ legatio itura sit: cum, id, quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spatio mutari interposito possit: uel consensu ciuitatis, ut eo reconcilient Hetruriæ animos, uel ipsius uoluntate regis, qui obstare regnũ suum saluti ciuium nolit. Videte quot res quàm inutiles sequantur illam uiam consilij: iactura operum tanto labore factorũ: uastatio imminens finium nostrorum: Hetruscũ bellum pro Veiente concitatũ. Hæc sunt tribuni consilia uestra, non hercule dissimilia, ac siquis ægro, qui curari se fortiter passus, extemplo cõualescere possit: cibi gratia præsentis aut potionis, longinquũ & forsitan insanabilem morbũ efficiat. Si medius fidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiæ plurimum interesset insuescere militem nostrum non solũ parta uictoria frui: sed, si res etiã lentior sit, pati tedium: & quamuis seræ spei exitum expectare: &, si non sit æstate perfectũ bellum, hyemem operiri: nec sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro uos: uenandi studium ac uoluptas homines per niues ac pruinas in montes syluasq́ rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam uel lusus ac uoluptas elicere solet? adeóne effœminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeò molles animos, ut hyemem unam durare in castris abesse ab domo non possint? ut tanquam nauale bellum tempestatibus captãdis, & obseruando tempore anni gerant? non æstus, non frigora pati possunt? erubescant profectò, siquis eis hæc obijciat: contendantq́, & animis, & corporibus suis uirilem patientiam inesse: & se iuxtà hyeme, atq; æstate bella gerere posse: nec se patrocinium mollitiæ inertiæq́ mandasse tribunis: & meminisse hanc ipsam potestatem nõ in umbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc uirtute militum uestrorũ, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantũ, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in posterũ quærere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis? utrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent, cuius siqua urbs primũ illum breuissimi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic sit terror nominis nostri, ut exercitum Romanũ nõ tedium longinquæ oppugnationis, nõ uis hyemis ab urbe circunsessa semel amouere possit? nec finẽ ullum alium belli, quàm uictoriam nouerit? nec impetu potius bella, quàm perseuerantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maxime tamen in obsidendis urbibus necessaria est: quarum plerasq; munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame, sitiq́ tempus ipsum uincit atq; expugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam quod Veientibus optatum æque contingere possit: quàm ut seditionibus primũ urbs Romana, deinde uelut ex contagione castra impleãtur? At hercule apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tedio, non deniq; regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis irritauerint animos. morietur enim extemplo, quicunq; erit seditionis autor: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud uos impune dicuntur. fustuarium meretur, qui signa relinquit

relinquit, aut præsidio decedit. autores signa relinquendi, & deserendi castra, non uni aut alteri militi. sed uniuersis exercitibus, palàm in concione audiuntur. adeò quicquid tribunus plebis loquitur, & si prodendæ patriæ, dissoluendæq; reip. est, assuestis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est, ut quæ hic uociferantur, eadem in castris & apud milites agant, & exercitus corrumpant, ducibusq; parère nõ patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatus, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, nõ disciplinam uereri militiæ. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis, cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in causa, & concordiam ordinum maiorem, ardoreq; ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem, uineæq; tantum non iam iniunctæ mœnibus essent, dũ opera interdiu fiunt intentius, quàm nocte custodiuntur, patefacta repentè porta, ingens multitudo facibus maximè armata ignes coniecit: horæq; momento simul aggerem ac uineas, tam longi temporis opus incendium hausit: multiq; ibi mortales nequicquam opem ferentes, ferro igniq; absumpti sunt. Quod ubi Romam est nuntiatum, mœstitiam omnibus, senatui curam metumq; iniecit, ne tum uero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis uelut ab se uictæ reipub. insultarent: cum repente, quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt: factaq; dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis uerbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaq; ea forum atque urbem peruasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq; Reipublicæ extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò ducere uelint. si Veios ducti sint, negant se inde prius, quàm capta urbe hostium, redituros esse. Tum uero iam superfundenti se lætitiæ uix temperatum est. non enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iussi: neq; aut in curiam uocati, quibus responsum daretur, aut limine curiȩ continebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, uoce manibusq; significare publicam lætitiam. beatam urbem Romanam, & inuictam, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem ipsum laudibus ferre: uictam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus. certatim patribus plebiq; manare gaudio lachrymæ, donec reuocatis in curiam patribus senatusconsultum factum est: ut tribuni militares concione aduocata peditibus equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore: placere autem omnibus his uoluntariam extra ordinem professis militiam æra procedere. & equis certus numerus æris est assignatus. Tum primum equis merere equites cœperũt. Voluntarius ductus exercitus Veios nõ amissa modò restituit opera, sed noua etiam instituit. ab urbe commeatus intentiore quàm antea subuehi cura, nequid tam benemerito exercitui ad usum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit, C. Seruilium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginium, Q. Sulpitium, A. Manlium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiẽs bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium uagationibus militum, & Volscos mercatores uulgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militũ perijt, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros uicinasq; urbes negotiabãtur. Nec Veijs melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quàm aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu repentino Capenatium atq; Faliscorum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictis Veijs bello quoq; Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se iam antea immiscuerant, per legatos ultrò citroq; missos iureiurando inter se obligati: cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemq; terrorem intulère, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in urbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concursantesq; cũ huc atq; illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam uim

ac tueri se ab exteriore poterant hoste. una spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, ut diuersę legiones, aliæ aduersus Capenatē ac Faliscū, aliæ cōtra eruptionem oppidanorū pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusq;. is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, utrinq; inuehi hostem nuntiaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegā dictitās ad se missurū. Huius arrogantiā pertinacia alterius æquabat, qui nequā opem ab inimico uideretur petisse: uinci ab hoste quam uincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atq; ipse Sergius Romam pertenderunt. ubi cum omnem culpam in collegam inclinaret: acciri Virginiū ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatūq; inter collegas maledictis. pauci reipublicæ, huic atq; illi, ut quosq; studium priuatim aut gratia occupauerunt, adsunt. primores patrum siue culpa, siue infelicitate imperatorū tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandū iustū tempus comitiorū, sed extemplo nouos tribunos militū creandos esse, qui Calendis octobribus magistratū occiperent. In quā sententiam cū pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. at enimuero Sergius Virginiusq;, propter quos pœnitere magistratuū eius anni senatū apparebat: primo deprecari ignominiā, deinde intercedere senatuscōsulto. negare se ante Idus Decembres, solennē ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cū in concordia hominū secundisq; rebus ciuitatis inuiti silentiū tenuissent, feroces repente minati tribunis militū, nisi in autoritate senatus essent, se in uincula eos duci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala trib. mil. Quod ad uos attinet tribuni plebis minasq; uestras, nę ego libenter experirer quam non plus in his iuris q; in uobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus autoritatē senatus. proinde & uos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod censet senatus: aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cum omniū assensu comprobata oratio esset, gauderētq; patres, sine tribunicię potestatis terriculis inuentā esse aliam uim maiorem ad coërcendos magistratus, uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis octobribus magistratum occiperent: seq; eā ante diem magistratu abdicauêre. L. Valerio Potito quartū, M. Furio Camillo iterum, M. Æmylio Mamerco tertium, Cn. Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo, Tr. mil. consulari potestate, multa domi militiæq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios & ad Capenam, & ad Falerios & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruū motum duo iudicia eorum, qui pauloantè consulari potestate fuerant, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectū haberi: nec iuniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiā agerent. Quantum autem augebatur militū numerus, tanto maiore pecunia in stipēdium opus erat: eaq; tributo conferebatur inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoq; militari laborandū seruiendumq; reipub. erat. Hæc per se grauia, indigniora ut uiderentur, tribuni plebis seditiosis cōcionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertiū trahi, & cōsulto malè geri, ut diutius gerāt. in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, & pueros quoq; ac senes extractos. Iam nō æstatis nec hyemis discrimen esse, ne ulla quies unq; miseræ plebi sit: quæ nunc etiam uectigalis ad ultimū facta sit, ut cum confecta labore, uulneribus, postremo ætate corpora retulerint, incultaq; omnia diutino dominorū desiderio domi inuenerint, tributū ex affecta re familiari pendant, æraq; militaria uelut fœnore accepta, multiplicia reip. reddāt. Inter delectū tributumq;, & occupatos animos maiorū rerū curis, comitijs tribunorū pl. numerus expleri nequijt. Pugnatum inde in loca uacua ut patricij cooptarētur. postq; obtineri nō poterat, tamen labefactādę legis tribunicię causa effectum est ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubiè patriciorum opibus. Fors ita tulit, ut eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum prętare uideretur Treboniæ legis patrocinium. is quod petissent patres quidam primo

incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse uociferans, legem treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patriciorũ, & eò deuolui rem, ut aut patricij, aut patriciorum asseclæ habẽdi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem: id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia non patres modò, sed etiã tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerũ suarum in Sergium Virginiumq; prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis inuidiamq; die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq; belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleãt: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus lugubres domos habeãt: ijs publici priuatiq; doloris exequendi ius potestatemq; ex duobus noxijs capitibus datam ab se memorãt. omnium nanque malorum in Sergio Virginioq; causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginius, Sergius proditionẽ increpans Virginij. quorum adeò incredibilem amentiam fuisse: ut multò uerisimilius sit: cõpacto eam rẽ, & communi fraude patriciorũ actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nũc prodi tũ exercitũ: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, ut consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq; urbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patriciorum possint. Præiudiciũ iam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorũ collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab republica remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coërcitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Cal. octobribus magistratum occiperent: quia stare diutius respub. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, prędamnatosq; uenire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse: satisq; pœnarum dedisse, quod duobus mensibus citius priuati facti sint: neq; intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnã irrogatã. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certè nihil deliquissent. illos repeterẽt animos Quirites: quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum uulnerum ac pauore incidentem portis exercitum uiderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere: neminẽ in cõcione stare, qui illo die nõ caput, domum, fortunasq; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus detestatusq;. minime conuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit, in ijs sua potestate, cum liceat & oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi læsos arment. His orationibus incitata plebs denis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio martẽ communem belli, fortunamq; accusante: Virginio deprecante, ne infelicior domi, quàm militiæ esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisq; contra legem treboniã factæ memoriã obscuram fecit. Victores tribuni ut præsentem mercedem iudicij plebes haberet: legem agrariã promulgãt, tributumq; cõferri prohibẽt: cũ tot exercitibus stipẽdio opus esset, resq; militia ita prospere gererentur, ut nullo bello ueniretur ad exitũ spei. nanq; Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidijsq; firmantur. Pręerant tribuni militum, M. Æmylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ, incendijsq; uillarum ac frugũ uastati fines, oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm, & postq; uis irrita erat, uallo fossaq; obsideri cœptũ. Valerio potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militariũ rerum, seditio intestina maiore mole coorta, quàm bella tractabantur. & cũ tributum conferri per tribunos nõ posset, nec stipendiũ imperatoribus mitteretur, æraq; militaria flagitaret miles, haud procul erat, quin castra quoq; urbanę seditionis cõtagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cũ tribuni plebis nũc illud tẽpus esse dicerent stabiliendę libertatis, & ab Sergijs Virginijsq; ad plebeios uiros fortes ac strenuos trãsferendi summi honoris, nõ tamẽ ultra processum est, q; ut unus ex plebe usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus

tribunus militum consulari potestate crearetur. cęteri patricij creati: P. Manlius & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantã rem obtinuisse, nõ is modo qui creatus erat, uir nullis ante honoribus usus, uetus tantum senator, & ætate iam grauis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad nouum delibandũ honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat: triplexq; stipẽdium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credũt. alij orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinũ, patribus plebiq; gratã habuisse. Hac uictoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maximè rempublicam impediebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter missumq; ad exercitum est. Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodijs urbis. Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeò ut uiæ clausæ, Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante cõuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius ut cœperat haud tumultuosè magistratum maiore gaudio plebis quàm indignatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximis comitijs tribunorũ militum plebeios creãdi. unus M. Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit. plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes ferè centuriæ dixere, L. Titinium, P. Menenium Raciliũ, Cn. Genutium, L. Atilium tristem hyemem, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta, siue alia qua de causa, grauis pestilensq; omnibus animalibus æstas excepit. cuius insanabili pernicie quando nec causa nec finis inueniebatur: libri Sibyllini ex senatuscõsulto aditi sunt. duũmuiri sacris faciundis, lectisternio tunc primũ in urbe Romana facto, per dies octo Apollinẽ Latonamq; & Dianam, Herculem, Mercuriũ atq; Neptunum tribus quam amplissimè tum apparari poterat, stratis lectis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est. tota urbe patentibus ianuis, promiscuoq; usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoq; benignè ac comiter sermones habitos, iurgijs ac litibus temperatum: uinctis quoque dempta in eos dies uincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent, uinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in unum bellis collatis. nanq; eodem quo antea, modo circa munimenta, cum repente Capenates Faliscię subsidio uenissent: aduersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est. ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij. itaq; maioribus castris, unde antea cessatum fuerat, breui spatio circumductæ copiæ Capenates in uallum Romanum uersos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta & Faliscis intulit terrorem, trepidantesq; eruptio ex castris opportunè facta auertit. repulsos deinde insecuti uictores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo pòst iam palantes, ueluti fortè oblati, populatores Capenatis agri reliquias pugnæ absumpsere. & Veientiũ refugientes in urbem multi ante portas cæsi, dum præ metu ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant, quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non cõmunicatum modo cum plebe, sed propè amissum cernentibus summũ imperiũ: itaque clarissimis uiris ex composito præparatis ad petendũ, quos prætereundi uerecundiam crederent fore: nihilo minus ipsi perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, nõ homines modò, sed deos etiam excipiebant, in religionem uertentes comitia biennio habita. priore anno intolerandã hyemem prodigijsq; diuinis similem coortam: proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris urbiq; illatam haud dubia ira deûm, quos pestis eius arcendę causa placandos esse, in libris fatalibus inuentum sit. comitijs, auspicato quę fierent, indignum dijs uisum honores uulgari, discriminaq; gentium confundi. Præterquam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines patricios omnes, partem magnam honoratissimũ quenque, tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum tertium, L. Furium Medullinum tertium, Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota uis in populationibus fuit. duo summi imperatores, Potitus à Valerijs, Camillus à Capena prędas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro, aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nuntiari, quorũ pleraq;, & quia singuli autores

erant,parum credita,spretaq́ue:& quia hostibus Hetruscis,per quos ea procurarent, aruspices non erant.In unum omnium curæ uersæ sunt,quod lacus in Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis,causáue qua alia,quæ rem miraculo eximeret, in altitudinē insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderēt prodigio,missi sciscitatum oratores ad delphicum oraculum.sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens.qui inter cauillantes in stationibus ac custodijs milites Romanos Hetruscosq́ue, uaticinantis in modū cecinit: priusquā ex lacu Albano aqua emissa foret,nunq́uam potiturum Veijs Romanum.quod primo uelut temere iactum sperni,agitari deinde sermonibus cœptū est:donec unus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum,iam per longinquitatem belli cōmercio sermonū facto:quis nam is esset qui per ambages de lacu Albano iaceret:postquam audiuit aruspicem esse,uir haud intacti religione animi, causatus de priuat. portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere uelle,ad colloquium uatem elicuit.cumq́ue progressi ambo à suis longius essent inermes,sine ullo metu, præualens iuuenis Romanus senem infirmum in cōspectu omniū raptum nequicq́uam tumultuantibus Hetruscis,ad suos transtulit.qui cum perductus ad imperatorem,inde Romam ad senatum missus esset:sciscitantibus quidnam id esset,quod de lacu Albano docuisset:respondit, profectò iratos deos Veienti populo illo fuisse die,quo sibi eam mentem obiecissent, ut excidium patriæ fatale proderet.itaq́ue quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus,ea se nec ut indicta sint, reuocare posse: & tacendo forsitan quæ dij immortales uulgari uelint, haud minus quàm celanda effando, nefas contrahi.Sic igitur libris fatalibus,sic disciplina Hetrusca traditum esse:ut quando aqua Albana abundasset,tū si eam Romanus ritè emisisset, uictoriam de Veientibus dari:antequā id fiat,deos mœnia Veientiū deserturos nō esse. Exequebatur inde quæ solennis deriuatio esset.Sed autorem leuem,nec satis fidum super tanta re patres rati, decreuere legatos,sortesq́ue oraculi pythici expectandas.Priusq́ue à Delphis oratores redirēt, Albaníue prodigij piacula inuenirentur,noui tribuni militū consulari potestate, L.Iulius Tullus, L.Furius Medullinus quartum,L.Sergius Fidenas,A.Posthumius Regillensis,P.Cornelius Maluginensis,A.Manilius,magistratum inierūt.Eo anno Tarquinienses,noui hostes exorti: quia multis simul bellis,Volscorū ad Anxur,ubi præsidiū obsidebatur: Aequorū ad Lauicos qui Romanā ibi coloniam oppugnabant:ad hoc Veienti quoq́ue,& Falisco,& Capenati bello occupatos uidebāt Romanos:nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrum ac plebis.inter hæc locū iniuriæ rati esse,prædatū in agrum Romanū cohortes expeditas mittūt. aut enim passuros inultā eam iniuriam Romanos,ne nouo bello se onerarēt:aut exiguo, eoq́ue parū ualido exercitu persecuturos.Romanis indignitas maior, quàm cura populationis Tarquiniensium fuit.eò nec magno conatu suscepta,nec in longū dilata res est. A.Posthumius,& L.Iulius non iusto delectu(etenim ab tribunis plebis impediebantur)sed propè uoluntariorū quos adhortando incitauerant,coacta manu:per agrū cæretem obliquis tramitibus egressi,redeuntes à populationibus,grauesq́ue præda Tarquinieses oppressêre.multos mortales obtruncant,omnes exuunt impedimentis:& receptis agrorū suorum spolijs Romam reuertuntur.Biduum ad recognoscendas res datū dominis:tertio incognita (erant aūt ea pleraq́ue hostiū ipsorum) sub hasta ueniêre. quodq́ue inde redactū,militibus est diuisum. Cætera bella,maximeq́ue Veiens,incerti exitus erāt.Iamq́ue Romani desperata ope humana,fata & deos spectabant, cū legati ab Delphis uenerūt,sortem oraculi afferentes congruentem responso captiui uatis. Romane,aquā Albanam caue lacu cōtineri,caue in mare manare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dissipatamq́ue riuis extingues. tū tu insiste audax hostiū muris,memor quā per tot annos obsides urbem,ex ea tibi his,quę nūc panduntur,fatis uictoriā datam. bello perfecto donū amplū uictor ad mea tēpla portato: sacraq́ue patria,quorū omissa cura est, instaurata,ut assolet,facito.Ingens inde haberi captiuus uates cœptus, eūq́ue adhibere tribuni militum Cornelius,Posthumiusq́ue ad prodigij Albani procurationē,ac deos ritè placādos cœpere.inuentumq́ue tandem est, ubi neglectas cærimonias, intermissumue solenne dij arguerent, nihil profectò aliud esse:quàm magistratus uitio creatos,Latinas,sacrumq́ue in Albano monte non ritè concepisse.unam expiationē eorū esse,ut tribuni militū abdicarent se magistratu, auspicia

de inte-

de integro repeterentur,& interregnũ iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. nunquã desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec cõuenisset prius, ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, cõcilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusq; Capenatibus ac Faliscis, ut Veios cõmuni animo cõsilioq; omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est: antea se id Veientibus negasse, quia unde consiliũ non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent: nũc iam pro se fortunã suam illis negare. maximè in ea parte Hetruriæ gentem inusitatã, nouos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bellũ pro certo sit. sanguini tamen nominiq;, & præsentibus periculis consanguineorũ id dari, ut siqui iuuentutis suę uoluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerũ fama Romæ erat. eoq; mitescere discordiæ intestinę metu cõmuni, ut fit, cœptæ. Haud inuitis patribus P. Liciniũ Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu uirũ, cæterum iam tum exactæ ætatis. omnesq; deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium: qui priusquã renuntiarẽtur, iure uocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit. Omen concordiæ Quirites, rei maximè in hoc tempus utilis, memoria nostri magistratus uos his comitijs petere in sequentem annum uideo: si & collegas eosdem reficitis, etiam usu meliores factos. me iam nõ eundem, sed umbram nomenq; P. Licinij relictũ uidetis. uires corporis affectæ, sensus oculorum atq; aurium hebetes, memoria labat, uigor animi obtusus. En uobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem atq; imaginem eius, quem uos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. hunc ego institutũ disciplina mea, uicarium pro me reipub. do dicoq;: uosq; quęso Quirites delatũ mihi ultrò honorẽ huic petenti, meisq; pro eo adiectis precibus mãdetis. Datũ id petenti patri, filiusq; eius P. Licinius Tr. mil. cõsulari potestate cum ijs quos suprà scripsimus, declaratus. Titinius Genutiusq; Tr. mil. profecti aduersus Faliscos Capenatesq;, dum bellum maiore animo gerunt quàm cõsilio, præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit: Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quàm cladis acceptum. quæ propè in cladem ingentem uertit: tantum inde terroris non Romæ modò, quò multiplex fama peruenerat: sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægrè ibi miles retentus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cæso uictorem Capenatem ac Faliscum, Hetruriæq; omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam partẽ hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: concursumq; in muros est, & matronarũ quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factæ: precibusq; ab dijs petitũ, ut exitiũ ab urbis tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerẽt, Veiosq; eum auerterent terrorem, si sacra renouata ritè, si procurata prodigia essent. Iam ludi latinæq; instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros, Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidiũ illius urbis seruandæq; patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrũ equitũ P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus, alia spes, alius animus hominum, fortuna quoq; alia urbis uideri. Omniũ primũ in eos qui à Veijs in illo pauore fugerãt, more militari animaduertit, efficitq; ne hostis maximè timẽdus militi esset. deinde indicto delectu in diẽ certã, ipse interim Veios ad cõfirmandos militũ animos intercurrit: inde Romam ad scribendũ nouum exercitũ redit, nullo detrectante militiã. peregrina etiam iuuentus, Latini Hernicíq; operam suam pollicentes ad id bellũ uenere. quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellũ paratis, ludos magnos ex senatusconsulto uouit Veijs captis se facturũ: ædemq; Matutæ matris refectam dedicaturũ, iam antè ab rege Seruio Tullio dedicatã. Profectus cũ exercitu ab urbe expectatione hominũ maiore q̃ spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratione cõsilioq; acta, fortuna etiam, ut fit, secuta est. non prælio tantũ fudit hostes, sed castris quoq; exuit: ingentiq;
præda

præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraq́ castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temerè inter murum ac uallum fiebant, edicto nequis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. operum fuit omnium longè maximū ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerū diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam ante omissum, q́ in arcem uiam facerent. Dictator, cum iam in manibus uideret uictoriam esse: urbem opulentissimā capi: tantumq́ prædę fore, quantū non omnibus in unum collatis ante bellis fuisset: ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet: literas ad senatum misit. Deum immortalium benignitate, suis consilijs, patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendū censerent? Duæ senatum distinebant sententiæ. senis P. Licinij, quem primum dixisse à filio interrogatū ferunt: edici palàm placere populo, ut qui particeps esse prędæ uellet, in castra Veios iret. altera Ap. Claudij. qui largitionem nouam, prodigam, inæqualem, inconsultā arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse: autor erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi: ut eo minus tributi plebes conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones manus otiosorum urbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia esse: cum ita fermè eueniat, ut segnior sit prædator, ut quisq́ laboris periculiq́ præcipuam petere partē soleat. Licinius contrà suspectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasq́ criminum ad plebem, seditionū inde, ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse: recōciliari eo dono plebis animos: exhaustis atq́ exinanitis tributo tot annorū succurri: & sentire prędę fructum ex eo bello, in quo propè cōsenuerint. gratius id fore, lætiusq́, quod quisq́ sua manu ex hoste captum domum retulerit, q́ si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo criminaq́, eo delegasse ad senatum: senatū quoq́ debere reiectā rem ad se permittere plebi, ac pati habere, quod cuiq́ fors belli dederit. Hæc tutior uisa sententia est, quæ popularē senatū faceret. Edictum itaq́ est: ad prædam Veientem quibus uideretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cum edixisset ut arma milites caperent. Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq́ numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibiq́ hinc decimā partem prædæ uoueo. te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis. precor: ut nos uictores in nostram, tuamq́ mox futuram urbem sequare: ubi te dignū amplitudine tua templū accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis urbē aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam ab suis uatibus, iā ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostiū templa nouasq́ sedes spectare, seq́ ultimū illum diem agere, nihil minus timentes, q́ subrutis cuniculo mœnibus arcem iam plenam hostiū esse, in muros pro se quisq́ armati discurrūt, mirantes quidnā id esset, quod cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tum uelut repentino icti furore improuidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium, uocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta prosecuisset, ei uictoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperēt: & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis si quæ similia ueri sint, pro ueris accipiantur, satis habeam. hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, q́ ad fidem, neq́ affirmare, neq́ refellere operæpretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus: in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repentè edidit. & pars auersos in muris inuadūt hostes: pars claustra portarū reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæq́ à mulieribus ac seruitijs iacerentur, inferūt ignes. Clamor omnia uarijs terrentiū ac pauentium uocibus, misto mulierum ac puerorū ploratu, complet. Momēto temporis deiectis ex muro undiq́ armatis, patefactisq́ portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna: & dictator præ

cones edicere iubet, ut ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissū dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantū spe atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlū tollens precatus esse: ut si cui deorū, hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Romani uideretur: ut eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incōmodo, publicoq; Romani populi liceret. conuertentē se inter hanc uenerationē, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idq; omen pertinuisse postea euentu rem cōiectantibus uisum ad damnationē ipsius Camilli, captæ deinde urbis Romanę, quod post paucos accidit annos, cladem. Atq; ille dies cęde hostiū, ac direptione urbis opulentissimæ est cōsumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona uēdidit. ea sola pecunia in publicū redigitur, haud sine ira plebis. & quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis autores quærendo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatū retulisset: pater tam popularis sentētiæ autor fuisset: acceptū referebāt. Cū iam humanæ opus asportatæ, egestæq; à Veijs essent: amoliri tū deûm dona ipsosq; deos, sed colentium magis, q̃ rapientiū modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lautis corporibus, candida ueste, quibus deportanda Romā regina Iuno assignata erat: uenerabundi templū iniere, primo religiose admouentes manus: quod id signū more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cùm quidā seu spiritu diuino tactus, Iuuenili, ioco uis'ne Romā ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum est: uocem quoq; dicentis, uelle, auditam. motā certè sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem ac facilem translatu fuisse: integramq; in Auentinum æternā sedem suam, quò uota Romani dictatoris uocauerant, perlatā: ubi templum ei postea idem, qui uocauerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorū occasus fuit, urbis opulentissimæ Hetrusci nominis, magnitudinē suam uel ultima clade indicātis: quod decem æstates hyemesq; cōtinuas circūsessa, cum plus aliquanto cladiū intulisset q̃ accepisset, postremo iam fato quoq; urgente, operibus tamen, non ui expugnata est. Romam ut nuntiatum est Veios captos: quanq; & prodigia procurata fuerant: & uatum responsa, & pythicæ sortes notæ: & quantū humanis adiuuari cōsilijs potuerat res, ducē M. Furium maximū imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis uariè ibi bellatum erat, multæq; clades acceptæ: uelut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusq; senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrū gratias dijs agentiū erant. senatus in quatriduū, quod dierum nullo antè bello, supplicationes decreuit. Aduentus quoq; dictatoris omnibus ordinibus obuiam effusis celebratior, q̃ ullius unquam antea fuit: triumphusq; omnem consuetū honorādi illius diei modum aliquantum excessit. maximè conspectus ipse est, curru equis albis iuncto urbē inuectus: parumq; id non ciuile modo, sed humanum etiam uisum. Iouis, Solisq; equis æquiparatum dictatorem in religionē etiam trahebant. triumphusq; ob eam unam maximè rem clarior, q̃ gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitq; Matutæ matris. atq; his diuinis humanisq; rebus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam uouisse prædæ partem cum diceret Camillus: pontifices soluendum religione populum censerent: haud facilè inibatur ratio iubendi referre prædam populum: ut ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eò, quod leuissimū uidebatur, decursum est, ut qui se domumq; religione exoluere uellet, cum sibimetipse prædam æstimasset suam, decimæ pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureū dignum amplitudine templi, ac numine dei ex dignitate populi Romani fieret. ea quoq; collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatū legati à Volscis, & Aequis uenerunt. impetrataq; pax, magis ut fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, q̃ quod digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M. Valerium Maximum iterū, C. Fabium Ambustum iterū, L. Furium Medullinū quintum, Q. Seruilium tertium. Cornelijs faliscum bellum, Valerio ac Seruilio capenas forte euenit. ab ijs non urbes ui aut operibus tentatæ: sed ager est depopulatus: prædæq; rerū agrestium actæ: nulla fœlix arbor, nihil frugiferū in agro relictum. Ea clades capenatem populum

subegit

subegit.pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat,cuius leniendæ causa coloniam in Volscos, quò tria millia ciuium Romanorum scriberentur,deducendam censuerant: triumuiriq; ad id creati terna iugera, & septunces uiritim diuiserant. Ea largitio sperni cœpta: quia spei maioris auertendæ solatium obiectum censebant. cur enim relegari plebem in Volscos? cũ pulcherrima urbs Veij agerq; Veientanus in conspectu sit,uberior ampliorq; Romano agro? urbem quoq; urbi Romæ uel situ,uel magnificentia publicorum priuatorumq; tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoq; actio mouebatur,quę post captam utiq; Romam à Gallis celebratior fuit,transmigrandi Veios. cæterũ partem plebis, partem senatus destinabant habitandos Veios:duasq; urbes cõmunes reipub.incoli à Romano populo posse. Aduersus quæ cũ optimates ita tenderent,ut morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani,quàm quicquam earum rerum rogaretur:quippe nunc in una urbe tantum dissensionum esse, quid in duabus urbibus fore? uictam ne ut quisquam uictrici patriæ præferret? sineretq; maiorem fortunam captis esse Veijs, quàm incolumibus fuerit:postremo se relinqui à ciuibus in patria posse: ut relinquant patriam atq; ciues, nullam uim unquam subacturam:& T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei filio,parente & autore urbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur:(nam partem tribunorum plebis patres in suam sententiam traxerant)nulla res alia manibus temperare plebem cogebat: q; quod ubi rixæ committendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi,turbæ offerentes se, peti,feriri,atq; occidi iubebant.ab horum ætatibus dignitatibusq; & honoribus uiolandis dum abstinebatur & ad reliquos similes conatus uerecundia iræ obstabat. Camillus identidẽ omnibus locis contionabatur. haud mirum id quidẽ esse: furere ciuitatem,quæ damnata uoti omniũ rerum potiorem curam, quàm religione se exoluendi,habeat. nihil de collatione dicere stipis uerius, q; decimæ:quando ea se quisq; priuatim obligauerit,liberatus sit populus.enimuero illud se tacere, suam conscientiam non pati:quòd ex ea tantum præda,quæ rerum mouentium sit,decima designetur:urbis,atq; agri capti,quæ & ipsa uoto contineatur,mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui uisa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo uisum collegio:quod eius ante conceptum uotum Veientium fuisset,& post uotum in potestatem populi Romani uenisset,eius partem decimã Apollini sacram esse. ita in æstimationem urbs agerq; uenit: pecunia ex ærario prompta,& tribunis militum cõsularibus ut aurum ex ea coëmerent, negotium datum.cuius cum copia non esset:matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res,ut quę maximè,senatui unquam fuit:honoremq; ob eam munificentiam ferunt matronis habitũ: ut pilento ad sacra ludosq;, carpentis festo profestoq; uterentur. Pondere ab singulis auri accepto,æstimatoq;, ut pecuniæ soluerẽtur, crateram auream fieri placuit:quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserũt integrant seditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum:eum prædam Veientanam publicando sacrandoq; ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpant:præsentium,cum se ultro iratis offerrent,uerecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt. & patres hoc idem de intercessoribus legis annisi.ita tribuni plebis magna ex parte ijdem refecti. Comitijs tribunorũ militum patres summa ope euicerunt ut M. Furius Camillus crearetur.propter bella simulabãt parari ducem,sed rogationi tribuniciæ aduersarius quærebatur.cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Aemilius, L. Valerius Publicola,Sp. Posthumius,P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt:donec M. Furius Camillus in Faliscos,cui id bellum mandatum erat:proficisceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo,quem aduersarium maximè metuerant:gloria in Faliscis creuit. Nam cum primo mœnibus se hostes tenerent,tutissimum id rati:populatione agrorum,atq; incendijs uillarum coëgit eos egredi urbe,sed timor longius progredi prohibuit. mille ferè passuũ ab oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quàm

difficultate aditus, asperis confragosisq; circa, & partim arctis, partim arduis uijs. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce ali quanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio in tētus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatq;. tantumq; inde pauoris Faliscis iniectum est: ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati urbem peterent. multi cæsi uulneratiq;, priusquam pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militum ira. sed seueritate imperij uicti eandem uirtutem & oderant & mirabantur. Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaq; parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe: cum frumentum, copiæq; aliæ ex ante conuecto largius obsessis quàm obsidentibus suppeterent. uidebaturq; æque diuturnus futurus labor ac Veijs fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis uirtutis specimen & maturam uictoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum & comite uti: simulq; plures pueri, quod hodie quoq; in Græcia manet, unius curæ demandabantur. principum liberos sicut ferè fit, qui scientia uidebatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendiq; causa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo lōgioribus spatijs trahendo eos à porta lusu, sermonibusq; uariatis longius solito ubi res dedit, progressus inter stationes eos hostium, castraq; inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit: non ad similem inquit tui nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere uenisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, utrisq; est eritq;. sunt & belli, sicut pacis iura: iusteq; ea non minus quàm fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur, sed aduersus armatos & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere uicisti: ego Romanis artibus, uirtute, opere, armis, sicut Veios uincam. Denudatam deinde eum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: uirgasq; eis, quibus proditorem agerent in urbem uerberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re noua uocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, ut qui modo efferati odio iraq; Veientium exitum penè quàm Capenatium pacem mallent, apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillum in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. introducti ad senatum ita locuti traduntur. Patres conscripti, uictoria cui nec deus nec homo quisquam inuideat, uicti à uobis & imperatore uestro dedimus nos uobis: rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro, quàm legibus nostris uicturos. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. uos fidem in bello, quam præsentem uictoriam maluistis: nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus: sub ditione uestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec uos fidei nostræ, nec nos imperij uestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ: Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quam cum triumphantem albi per urbem uexerant equi, insignis iustitia fideq; hostibus uictis cum in urbem redisset: tacitè eius uerecundiam non tulit senatus, quin sine mora uoti liberaretur: crateramq; auream donum Apollini Delphos legati qui ferrēt, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius missi longa una naue, haud procul freto siculo à piratis liparensium excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam Romanis uir similior quàm suis, qui legatorum nomē, donumq; & deum cui mitteretur, & doni causam ueritus ipse, multitudinem quoque, quæ semper fermè regenti est similis, religionis iustæ impleuit: adductosq; in publicum

hospitium

hospitium legatos cum præsidio etiam nauiũ Delphos prosecutus, Romam inde hospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaq; publicè data. Eodem anno in Aequis uarie bellatum: adeò ut in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ: uicissent, uicti'ne essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemylius, Spurius Posthumius. primo rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Aemylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines uastare. ibi eum incomposito agmine negligẽtius ab re bene gesta euntẽ adorti Aequi terrore iniecto in proximos cõpulere tumulos: pauorq; inde Verruginem etiam ad præsidium alterũ est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam. fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: conclamat uniuersus exercitus, merito se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neq; diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos corpora curare: paratosq; esse quarta uigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea uia, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: prælium q; ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, ut nequicquam retinente atq; obsecrante Aemylio, Thusculum palati fugerent. inde fama Romam perlata est Posthumium, exercitumq; occisum. Qui ubi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris, ut non ultra sustinuerint impetum Aequi. cædes inde fugientiũ, qualis ubi ira magis q; uirtute res geritur, ad perniciem hostium facta est. tristemq; ab Thusculo nuntium nequicquam exterrita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: uictoriam populi Romani esse: Aequorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs ualuit: quem dolorem ulti patres sunt, senatusconsulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. annum post quintumdecimũ creati cõsules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpicius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat: coortis ad perferendã legẽ tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omniq; ciuitate in unam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Aequi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa urbis fugam dederat: Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes uicit: uictorq; Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi patrũ consensu ad fidem senatus pertinebat. neq; enim eos aut uitæ ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus rogationi tribuniciæ intercessissent. uicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris condemnati sunt. id ægre passi patres. Camillus palàm sceleris plebem arguere: quæ iam in suos uersa non intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse: intercessione sublata tribuniciam potestatẽ euertisse. Nam quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus patres laturos, falli eos. si tribunicia uis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud ad telum patres inuenturos esse. consulesq; increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus autoritatẽ secuti essent. Hęc propalàm concionabundus in dies magis augebat iras hominum. senatum uero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderent in forum cum dies ferendæ legis uenisset, quàm ut qui meminissent sibi pro aris, focisq;, & deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. nam quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoq; esse, urbẽ ab se captam frequentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ: & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo: insistere omnes uestigijs laudum suarum, sed nefas ducere desertam, ac relictam ab dijs immortalibus incoli urbem: & in captiuo solo

habitare populum Romanum: & uictrice patria uictam mutari. His adhortationibus principis concitati patres, senes iuuenesq́, cum ferretur lex agmine facto in forum uenerunt: dissipatiq́ per tribus, suos quisq́ tribules prehensantes orare cum lachrymis cepere: ne eam patriam, pro qua fortissime felicissimeq́ ipsi ac patres eorum dimicassent, desererēt: capitolium, ædem Vestę, cætera circa templa deorum ostentantes: ne exulem, extorrem populum Ro. ab solo patrio, ac dijs penatibus in hostium urbem agerent: eoq́ rem adducerēt, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non ui agebant sed precibus, & inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maximæ fuit: & legem unam plures tribus antiquarunt, quàm iusserunt. adeoq́ ea uictoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultū fieret, ut agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familię tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: uellentq́ in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere: quos M. Furius dictator uouerat ueienti bello. eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemq́ bello uota dedicatur: celebratamq́ dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Aequis gestum est, fusis hostibus prius penè, quàm manus consererēt. Valerio quod perseuerantior cædendis in fuga fuit, triumphus: Manlio ut ouans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quo propter famem, pestilentiamq́ in agro Romano ex siccitate caloribusq́ nimijs ortā, exercitus duci nequiuit. ob quæ Volssiniēses Salpinatibus adiūctis superbia elati ultro agros Romanos incursauere. bellum inde duobus populis indictū. C. Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde unquā in demortui locum censor sufficitur. cōsulibusq́ morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. itaq́ cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent: interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate: ut etiam si cui eorum incommoda ualetudo fuisset, copia magistratuum reipub. esset. Calendis quintilibus magistratum occepere L. Lucretius, Seruius Sulpicius, M. Aemylius, L. Furius Medullinus septimū, Agrippa Furius, C. Aemylius iterum. Ex his L. Lucretio, & C. Aemylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpicio. Prius cum Volsiniensibus pugnatum est. bellum numero hostium ingens, certamine haud sanè asperum fuit. fusa concursu primo acies in fugam. millia octo armatorum ab equitibus interclusa positis armis in deditionem uenerunt. Eius belli fama effecit, ne se pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prędas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi, nulla eam uim arcente, egerūt: donec Volsiniensibus fessis bello, ea conditione, ut res populo Romano redderent, stipendiumq́ eius anni exercitui præstarent: in uiginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæditius de plebe nuntiauit tribunis: se in Noua uia: ubi nunc sacellum est: supra ædem Vestæ uocem noctis silentio audisse clariorē humana: quæ magistratibus dici iuberet: Gallos aduentare. Id (ut fit) propter autoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoq́ ignotior gens erat. Neq́ deorum modò monita ingruente fato spreta: sed humanam quoq́ opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amouère. qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prędam Veientanam, filio quoq́ adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quę magna pars plebis erat: percunctatus animos eorum, responsum tulisset: se collaturos quanti damnatus esset: absoluere eum non posse: in exilium abijt: precatus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoq́ tempore desiderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali urbis clade, legati ab Clusinis ueniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq́ uini noua tum uoluptate captam, alpes transisse: agrosq́

agrosq́ ab Hetruscis ante cultos possedisse. & inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa uis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus alpes ducem, autoremq́ Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim: Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos. sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint, satis constat. ducētis quippe annis antè, quàm Clusium oppugnarent, urbemq́ Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cū his primum Hetruscorum, sed multo antè cum ijs, qui inter Apenninū, Alpesq́ incolebāt, sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanum imperium latè terra, mariq́ opes patuere. mari supero inferoq́, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento: quod alterum Thuscum cōmuni uocabulo gentis, alterum adriaticum mare ab Adria Thuscorum colonia uocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenū, atq́ Adriaticum uocant. Ii in utrūq́ mare uergenteis incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferum mare: postea trans Apenninū totidem, quot capita originis erant, colonijs missis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circuncolunt maris, usque ad alpes tenuere. Alpinis quoq́ ea gentibus haud dubiè origo est, maximè Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, nequid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romę regnante, Celtarum, quę pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute fortunaq́ cum sua tum publica præpollens: quod in imperio eius Gallia adeò frugum hominumq́ fertilis fuit, ut abundans multitudo uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dij dedissent augurijs sedes, ostendit. quantum ipsi uellent numerum hominum, excirent, nequa gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercynei saltus. Belloueso haud paulo lætiorem in Italiam uiam dabant. Is, quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumq́ copijs in Tricastinos uenit. Alpes inde oppositæ erāt, quas inexuperabiles uisas haud equidem miror, nulla dum uia (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum uelut septos montiū altitudo teneret Gallos, circunspectarentq́ quanam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit: quod allatum est, aduenas quærentes agrum ab Saluium gente oppugnari. Massilienses erant hij, nauibus à Phocæa profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, ut quem primum in terram egressi occupauerant locū, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq́ Iuliæ Alpis transcenderūt: fusisq́ acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederāt, agrum Insubrium appellari audissent, cognominem Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere urbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce uestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere Libui, considunt. post hos Salluuij, qui propè antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinū amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesq́ transgressi, cum iam inter Padum atq́ Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modò, sed etiam Vmbros agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarū ab Vfente flumine usque ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusiū, Romamq́ inde uenisse cōperio: id parum certū est, solam'ne, an ab omnibus Cisalpinorū Gallorum populis adiutā. Clusini nouo bello exterriti, cū multitudinem, tum formas hominū inusitatas cernerēt, & genus armorū: audirentq́ sæpe ab ijs cis Padum, ultraq́, legiones Hetruscorum fusas: quanquā aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiæue erat, nisi quod Veientes consanguineos aduersus populum Rom. non defendissent, legatos Romam qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum, legati tres, M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus, populiq́ Romani

nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani, atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoq;, si res cogat, tuendos esse: sed melius uisum bellum ipsum amoueri, si posset, & Gallos nouam gentem pace potius cognosci, quàm armis. Mitis legatio, in præferoces legatos, Gallisq; magis quàm Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum. Etsi nouum nomen audiant Romanorũ, tamen credere uiros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios, ne se quidem pacẽ, quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quàm colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari nõ posse. & responsum coram Romanis se accipere uelle: & si negetur ager, coram ijsdem Romanis dimicaturos ut nuntiare domũ possint quantũ Galli uirtute cæteros mortales præstarent. Quodnam id ius esset? agrum à possessoribus petere? aut minari arma? Romanis quærentibus, et quid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium uirorum esse ferociter dicerent, accensis utrinq; animis ad arma discurritur, & prælium cõseritur. ibi, iam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clàm esse potuit, cum ante signa Hetruscorũ tres nobilissimi fortissimiq; Romanæ iuuentutis pugnarent. tantum eminebat peregrina uirtus. quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem per latus transfixũ hasta occidit. spoliaq; eius legentem Galli agnouere, perq; totam aciem Romanum legatum esse signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplo Romam eundum censerent. uicere seniores, ut legati prius mitterentur questum iniurias, postulatumq;, ut pro iure gentium uiolata Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari uidebantur. sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis uiris, ambitio obstabat. itaq; ne penes ipsos culpa esset cladis forte gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum rejciũt. ubi tanto plus gratia atq; opes ualuere, ut quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in sequẽtem annũ crearentur. quo facto haud secus quàm dignum erat, infensi Galli bellum propalàm minantes, ad suos redeunt. Tribuni militũ cũ tribus Fabijs creati P. Sulpicius Longus, Q. Seruilius quartũ, P. Seruilius Maluginensis. Cum tanta moles mali instaret (adeò occæcat animos fortuna, ubi uim suam ingruentem refringi non uult) ciuitas, quæ aduersus fidenatem ac ueientem hostem, aliosq; finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atq; inaudito hoste, ab oceano terrarũq; ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni quorum temeritate bellum contractũ erat, summæ rerũ præerant: delectũq; nihilo accuratiorẽ, quàm ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli, habebant. Interim Galli, postquam accepêre, ultro honorem habitum uiolatoribus iuris humani, elusamq; suam legationem esse, flagrantes ira, cuius impotens est gens, confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntiũ raptim tumultum cum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaq; agrestium fieret: Romã se ire magno clamore significabãt, quacunq; ibant, equis, uirisq; longè ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuntijsq; Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit. quippe quibus uelut tumultuario exercitu raptim ducto ægrè ad undecimum lapidem occursum est, qua flumẽ Allia crustuminis montibus præalto defluens alueo haud multum infra uiam Tyberino amni miscetur. Iam omnia cõtra, circaq; hostiũ plena erant, & nata in uanos tumultus gens truci cantu clamoribusque uarijs horrendo cuncta compleuerant sono. Ibi tribuni militũ non loco castris antecapto, non præmunito uallo, quò receptus esset, non deorum saltem, si nõ hominum memores, nec auspicato, nec litato instruũt aciem diductam in cornua, ne circunueniri multitudine hostium possent. nec tamen æquari frontes poterant, cũ extenuando, infirmam, & uix cohærentem mediam aciem haberẽt. paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiarijs repleri placuit. eaq; res

res ut initium pauoris ac fugæ, sic una salus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maximè timens, ratus ad id captum superiorem locũ, ut, ubi Galli cum acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in auersos transuersosq; impetum darent, ad subsidiarios signa cõuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantũ superanti multitudini uictoriam fore. adeò nõ fortuna modò, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, nõ apud milites erat. pauor fugaq; occupauerat animos, & tanta hominũ obliuio, ut multo maior pars Veios in hostiũ urbem, cum Tyberis arceret, quàm recto itinere Romã ad coniuges ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus. in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius penè quàm uiderent, non modò nõ tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactiq; fugerunt. nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientiũ fugam. circa ripam Tyberis, quò armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multosq; imperitos nandi, aut inualidos graues loricis, alijsq; tegminibus hausere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, unde non modò præsidij quicquam, sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus. ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat: Romam omnes petiere, [illegible] clausis quidem portis urbis in arcem confugerunt. Gallos quoq; uelut obstupefactos miraculum uictoriæ tam repentinæ tenuit. & ipsi pauore defixi primũ steterunt, uelut ignari quid accidisset: deinde insidias uereri: postremo cæsorum spolia legere, armorumq; cumulos, ut mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil usquam hostile cernebatur, uiam ingressi haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. ubi cum prægressi equites non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris retulissint, aliud priori simile miraculum eos sustinuit. noctemq; ueriti, & ignotę situm urbis, inter Romam atq; Anienem cõsedere, exploratoribus missis circa mœnia aliasq; portas, quęnam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petijsset quàm Romam, nemo superesse quenquam præter eos, qui Romam refugerãt, credere: complorati omnes pariter uiui mortuiq; totam propè urbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquàm hostes adesse nuntiatum est. mox ululatus cantusq; dissonos uagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usq; ad lucem alteram, ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad urbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret. deinde sub occasum solis, quia haud multũ diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferrent. postremo lux appropinquans exanimare. timoriq; perpetuo ipsum malum continens fuit, cũ signa infesta portis sunt illata. nequaquã tamen ea nocte, neq; insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauidè fugerat, ciuitas fuit. nam cũ defendi urbem posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cũ cõiugibus ac liberis iuuentutem militarẽ, senatusq; robur in arcem, capitoliumq; concedere: armisq;, & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanũ nomen defendere. flaminem, sacerdotesq; uestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre: nec ante deseri cultum eorũ, quàm nõ superessent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus superfuerit imminẽti ruinæ urbis, facilem iacturam esse seniorũ, relictæ in urbe utiq; perituræ turbæ. & quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesq; simul se cum illis palàm dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorũ. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuuenum. quos in Capitolium, atq; in arcem prosequebantur, cõmendantes uirtuti eorum iuuentæq; urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis uictricis, quæcunq; reliqua esset, fortunam. digredientibus qui spem omnem atq; opem secũ ferebant, ab ijs, qui captæ urbis non superesse statuerant exitio, cũ ipsa res speciesq; miserabilis erat, tum muliebris fletus, & concursatio incerta nunc hos nunc illos sequentiũ rogantiumq;

uiros

uiros natosq;, cui se fato darent? nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt, nec prohibente ullo, nec uocante: quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parū humanū erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa uelut agmine iam uno petijt Ianiculū. inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce, aut consensu, suā quisq; spem, suam consilia, cōmunibus deploratis, exequentes. Flamen interim quirinalis uirginesq; uestales omissa rerum suarū cura, quæ sacrorum secum ferenda, quæ, quia uires ad omnia ferenda deerant, relinquenda essent consultantes, quisúe ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimū ducunt, condita in doliolis sacella proximo ædibus flaminis quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere. cætera inter se onere partito ferunt uia, quæ sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustrum coniugem ac liberos habens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarū humanarumq; rerum, irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraq; populi Ro. pedibus ire, ferriq; se ac suos in uehiculo conspici, descendere uxorem ac pueros iussit, uirgines sacraq; in plaustrum imposuit, & Cære, quò iter sacerdotibus erat, peruexit. Romę interim satis iam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem cōpositis, turba seniorū domos regressa adu[illegible]ū hostiū obstinato ad mortem animo expectabat. qui eorū curules gesserant magistratus, ut in fortunæ pristinæ honorumq; aut uirtutis insignibus morerentur, quæ augustissima uestis est thensas ducentibus, triumphantibusúe, ea uestiti medio, ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen deuouisse eos se pro patria, quiritibusq; Romanis tradant. Galli & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos: & quòd nec in acie ancipiti usquam certauerant prælio, nec tum impetu aut ui capiebant urbem: sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente Collina porta in forum perueniunt, circunferentes oculos ad templa deûm, arcemq; solam belli speciem tenentē. inde modico relicto præsidio, nequis in dissipatos ex arce aut capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædam uacuis occursu hominum uijs, pars in proxima quęq; tectorum agmine ruunt, pars ultima, uelut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, nequa fraus hostilis uagos exciperet, in forū ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principū, maior propè cunctatio tenebat aperta quàm clausa inuadendi. adeò haud secus quàm uenerabundi intuebantur in ædium uestibulis sedentes uiros præter ornatum habitumq; humano augustiorē, maiestate etiam, quā uultus grauitasq; oris præ se ferebat, simillimos dijs. Ad eos uelut simulachra uersi cū starēt: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atq; ab eo initiū cædis ortū, cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principū cædem nulli deinde mortaliū parci, diripi tecta, exhaustis inijci ignes. Cæterum, seu nō omnibus delendi urbē libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorū, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionē caritate ædiū suarū obsessi possent: & nō omnia cōcremari tecta, ut quodcunq; superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atq; in capta urbe prima die aut passim, aut late uagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostiū urbem cernentes, uagosq; per uias omnes cursus, cum alia atq; alia parte noua aliqua clades oriretur, nō mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem, atq; oculis satis constare poterant. quocunq; clamor, sonitus hostiū mulierum puerorumq; ploratus, sonitus flammę, & fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraq; & oculos flectebant: uelut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec ullius rerum suarū relicti, præter quàm corporum uindices: tanto ante alios miserandi magis, qui unquam obsessi sunt, quod interclusi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostiū potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actū excepit. Lux deinde noctem inquietam insecuta est. nec ullum erat tempus, quod à nouæ semper cladis alicuius spectaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atq; obruti malis flexerunt animos, quin & si omnia flammis

flammis ac ruinis æquata uidissent,quamuis inopem paruũq;,quē tenebant, collem libertati relictum uirtute defenderent:& iam cum eadem quotidie occiderent uelut assueti malis abalienauerāt ab sensu rerum suarum animos,arma tantũ, ferrumq; in dextris uelut solas reliquias spei suę intuentes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo urbis nequicq; bello gesto,cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil superesse præter armatos hostes uiderēt:nec quicq; tot cladibus territos,nec flexuros ad deditionem animos, ni uis adhiberetur: experiri ultima, & impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur:inde clamore sublato,ac testudine facta subeunt.aduersus quos Romani nihil temere, nec trepide,ad omnes aditus stationibus firmatis,quà signa ferri uidebant,eà robore uirorum opposito scandere hostem sinunt quo successerit magis in arduũ, eò pelli posse per procliue facilius rati.medio ferè cliuo restitēre:atq; inde ex loco superiore,qui propè sua sponte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudēre Gallos:ut nunq; postea nec pars,nec uniuersi tentauerint tale pugnæ genus.Omissa itaq; spe per uim atq; arma subeundi, obsidionem parant:cuius ad id tempus immemores,& quod in urbe fuerat frumentũ,incendijs urbis absumpserāt,& ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat.Igitur exercitu diuiso partim per finitimos populos prædari placuit,partim obsideri arcem,ut obsidentibus frumentũ populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem fortuna ipsa Ardeam,ubi Camillus exulabat, duxit. Qui mœstior ibi fortuna publica quàm sua,cũ dijs hominibusq; accusandis senesceret, indignando mirandoq; ubi illi uiri essent, qui secum Veios Faleriosq; cepissent, qui alia bella fortius semper quàm felicius gessissent, repente audit Gallorũ exercitũ aduentare, atq; de eo pauidos Ardeates cõsultare.Nec secus quàm diuino spiritu tactus,cum se in mediam concionem intulisset,abstinere suetus antè talibus concilijs. Ardeates,inquit,ueteres amici,noui etiam ciues mei,quando & uestrũ beneficiũ ita tulit,& fortuna hoc egit mea, nemo uestrum cõditionis meæ oblitum me huc processisse putet. sed res, ac periculum cõmune cogit quod quisq; possit in re trepida præsidij, in mediũ conferre.& quando ego uobis pro tantis uestris in me meritis gratiam referam,si nũc cessauero? aut ubi usus erit mei uobis,si in bello non fuerit?hac arte in patria steti,& inuictus bello in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autẽ Ardeates fortuna oblata est,& pro tantis pristinis populi Romani beneficijs,quanta ipsi meministis(nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ:& huic urbi decus ingens belli ex hoste cõmuni pariendi.Quæ effuso agmine aduentat,gens est,cui natura corpora, animosq; magna magis quàm firma dederit. eo in certamē omne plus terroris quàm uirium ferunt. argumento sit clades Romana:patentem cēpere urbem:ex arce Capitolioq; his exigua resistitur manu. iam obsidionis tedio uicti abscedunt,uagiq; per agros palantur.cibo,uinoq; raptim hausto repleti,ubi nox appetit,propè riuos aquarum sine munimento, sine stationibus ac custodijs passim ferarum ritu sternuntur. nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si uobis in animo est tueri mœnia uestra, nec pati hæc omnia Galliam fieri, prima uigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cædem,nõ ad pugnam.nisi uictos somno uelut pecudes trucidandos tradidero,non recuso eundem Ardeæ rerum meatum exitum,quem Romæ habui. Aequis iniquisq; persuasum erat, tantum bello uirum neminem usquam ea tempestate esse.concione dimissa corpora curant,intenti quàm mox signũ daretur. quo dato primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præstò fuere.egressi haud procul urbe,sicut prædictum erat, castra Gallorũ intuta neglectaq; ab omni parte nacti cũ ingenti clamore inuadunt.nusquam præliũ,omnibus locis cædes est: nuda corpora,& soluta somno trucidantur.extremos tamē pauor cubilibus suis excitos,quæ,aut unde uis esset ignaros,in fugam,& quosdam in hostem ipsum improuidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati,incursione ab oppidanis in palatos facta,circumueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorum facta strages est. qui urbis iam propè quadringentesimum annum uicinæ oppressæ ab hoste inusitato inauditoq; adeò nihil miserti sunt, ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, pleniq; prædæ Veios etiam præsidiumq;, & spem ultimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani

uagantes per agros,& congregatos agmine prædam præ se agentes,& castra cernebant haud
procul Veijs posita.inde primum miseratio sui,deinde indignitas,atq; ex ea ira animos cepit.
Hetruscis ne etiam,à quibus bellum Gallicũ in se auertissent,ludibrio esse clades suas.uix tem
perauere animis,quin extemplo impetum facerent:cõpressiq; à Cæditio centurione,quem si
bimetipsi pręfecerant,rem in noctẽ sustinuere.tantũ par Camillo defuit autor, cætera eodem
ordine,eodemq; fortunę euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis,qui cædi nocturnæ super
fuerant, ad aliam manũ Thuscorũ ad Salinas profecti nocte insequenti ex improuiso maio
rem cædem ædidere,duplicíq; uictoria ouantes Veios redeunt.Romæ interim pleruncq; obsi
dio segnis,& utrinq; silentiũ esse ad id tantum intentis Gallis, nequis hostiũ euadere inter sta
tiones posset.cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues,hostesq; conuertit.sacri
ficium erat statum in quirinali colle genti Fabiæ.ad id faciendum C.Fabius Dorsuo, gabino
cinctu, sacra manibus gerens cũ de capitolio descendisset, per medias hostiũ stationes egres
sus,nihil ad uocem cuiusquam,terroremúe motus in Quirinalem collem peruenit.ibiq; omni
bus solenniter peractis,eadem reuertens similiter constanti uultu graduq; satis sperans propi
tios esse deos,quorum cultu ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset,in Capitolium ad
suos rediit:seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiã motis, cuius haudquaquã
negligens gens est. Veijs interim non animi tantum indies,sed etia uires crescebãt:nec Ro
manis solum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso,aut clade captæ urbis palati
fuerant,sed etiam ex Latio uoluntarijs confluentibus,ut in parte prædæ essent.Maturum iam
uidebatur repeti patriam,eripiq; ex hostium manibus,sed corpori ualido caput deerat. locus
ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat,qui ductu auspicioq; eius res prosperè
gesserant. & Cæditius negare se commissurum cur sibi aut deorum aut hominum quisquam
imperium finiret potius quàm ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu om
nium placuit ab Ardea Camillum acciri,sed antea consulto Senatu,qui Romæ esset. adeò re
gebat omnia pudor,discriminaq; rerũ propè perditis rebus seruabãt. Ingenti periculo transe
undum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam
pollicitus,incubans cortici secundo Tiberi ad urbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa
per præruptũ,eoq; neglectũ hostiũ custodiæ saxum in capitoliũ euadit, & ad magistratus du
ctus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut & comitijs curiatis reuocatus
de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur,milítesq; haberẽt imperatorem
quem uellent,eadem digressus nuntius Veios cõtendit: missiq; Ardeam legati ad Camillum
Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet,non prius profectum ab Ardea, quàm
comperit legem latam:quod nec iniussu populi mutari finibus posset,nec nisi dictator dictus
auspicia in exercitu habere,lex curiata lata est,dictatorq; absens dictus.Dum hæc Veijs age
bantur interim arx Romæ capitoliũq; in ingenti periculo fuit.nanq; Galli seu uestigio notato
humano, quà nuntius à Veijs peruenerat:seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxũ
ascensu æquo:nocte sublustri cum primo inermem,qui tentaret uiam,præmisissent,tradentes
inde arma, ubi quid iniqui esset,alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios,
prout postularet locus,tanto silentio in summum euasere, ut nõ custodes solum fallerent, sed
ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. anseres non fefellere
quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanq; clan
gore eorum, alarumq; crepitu excitus M.Manlius, qui triennio antè consul fuerat, uir bello
egregius,armis arreptis simul ad arma cæteros ciens uadit.& dum cæteri trepidant: Gallum,
qui iam in summo constiterat, umbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximos
sterneret,trepidantes alios armisq; omissis saxa,quibus adhærebant,manibus amplexos tru
cidat.iamq; & alij congregati telis,missilibusq; saxis proturbare hostes,ruinaq; tota prolapsa
acies in præceps deferri.Sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantum in turbatis menti
bus poterat, cum præteritum quoq; periculum solicitaret,quieti datum est.Luce orta uocatis
classico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte,& perperam facto pretium debere
tur: Manlius primum ob uirtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solum militum, sed
consensu

consensu etiam militari: cui uniuersi selibras farris, & quartarios uini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruam: cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cum se quisq; uictu suo fraudans detractum corpori atq; usibus necessarijs ad honorem unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci, quà fefellerat ascendens hostis, citati: & cum in omnes more militari se animaduersurũ P. Sulpicius tribunus militum pronunciasse, consentiente clamore militum in unum uigilem conijcientium culpam, deterritus à cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbãtibus cunctis de saxo deiecit. Inde intentiores utrinq; custodiæ esse: & apud Gallos, quia uulgatũ erat, inter Veios Romamq; nuntios commeare: & apud Romanos, ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belliq; mala fames utrinq; exercitum urgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendijs torrido & uaporis pleno, cineremq; non puluerem modo ferẽte, cum quid uenti motum esset: quorũ intolerãtissima gens est, humoriq; ac frigori assueta: tum æstu & angore uexati, uulgatis uelut in pecora morbis morerẽtur. Iam pigritia singulos sepeliendi, promiscuè aceruatos cumulos hominum urebant: bustorumq; inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cum identidem Galli famem obijcerent, eaq; necessitate ad deditionem uocarent, dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neq; dissimulari, neq; ferri ultra fames poterat: itaque dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat, instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes: interim capitolinus exercitus stationibus uigilijsq; fessus, superatis tamen humanis omnibus malis cum famem unam natura uinci non sineret: diem de die prospectãs ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo spe quoq; iam, non solum cibo deficiente, & cum stationes procederent propè obruẽtibus infirmum corpus armis, uel dedi, uel redimi se quacũq; pactione possent, iussit: iactantibus non obscurè Gallis, haud magna mercede se adduci posse ut obsidionẽ relinquant. Tum senatus habitus, tribunisq; militum negotium datum, ut paciscerentur. Inde inter P. Sulpicium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorũ colloquio transacta res est, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factũ. Rei fœdissimæ per se, adiecta indignitas est: pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaq; intoleranda Romanis uox, uæ uictis esse. Sed dijq; & homines prohibuere redemptos uiuere Romanos. nam fortè quadam, prius quàm infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. cum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse, quæ postquàm ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denuntiatq; Gallis, ut se ad prælium expediant: suos in aceruum conijcere sarcinas & arma aptare, ferroq; non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deûm & coniuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetiq; & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem ut loci natura patiebatur, in semirutæ solo urbis & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi praeparariue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt, iraq; magis quàm consilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortuna, iam deorum opes humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quàm ad Alliam uicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina uia, quò se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioq; Camilli uincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne nuntius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem redit: interq; iocos militares quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriæ conditorq; alter urbis haud uanis laudibus appellatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubiè seruauit, cum prohibuit migrari Veios: & tribunis rem intentius agẽtibus post incensam urbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium. eaq; causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante ne rempublicam in incerto relinqueret statu. Omnium primum ut

erat diligentissimus religionū cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retulit: & senatusconsultum facit: fana omnia quod ea hostes possedissent. restituerentur, terminarentur expiarenturq; expiatioq; eorum in libris per duumuiros quęreretur. cum Cæretibus publice hospitium fieret: quòd sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioq; eius populi non intermissus honos deûm immortaliū esset. ludi Capitolini fierent, quod Iupiter optimus maximus suam sedem atq; arcem P R in re trepida tutatus esset: collegiumq; ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex ijs qui in Capitolio atq; arce habitarent. Expiandæ etiam uocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum gallicum audita neglectaq; esset, mentio illata, iussumq; templum in Noua uia Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptū erat, quodq; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatum, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset: sacrum omne iudicatū, & sub Iouis sella poni iussum. Iam antè in eo religio ciuitatis apparuerat: quod cum in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret. à matronis collatum acceperāt. ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ, honosq; additus, ut earum sicut uirorum, post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebant, quæq; per senatum agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus, ut relictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarēt. in concionem uniuerso senatu prosequente ascendit, atq; ita uerba fecit. Adeò mihi acerbę sunt Quirites contentiones cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim quoad Ardeæ uixi, quàm quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc non, nisi me senatusconsulto populiq; iussu reuocaretis, rediturus unquam fuerim: nec nūc me, ut redirem, mea uoluntas mutata: sed uestra fortuna perpulit. quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur: non ut ego utiq; in patria essem. & nūc quiescerem & tacerem libenter, nisi hæc quoq; pro patria dimicatio esset, cui deesse quoad uita suppetat, alijs turpe, Camillo etiam nefas est.

Quid enim repetijmus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus? si recuperatam ipsi deserimus? & cum uictoribus Gallis capta tota urbe, Capitoliū tamen atq; arcem dijq; & homines romani tenuerint, habitauerint: uictoribus Romanis recuperata urbe arx quoq; & Capitolium deseretur? & plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet, quàm aduersa fecerit? Equidem si nobis cum urbe simul positæ, traditæq; per manus religiones nullę essent: tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorū uel secundas res uel aduersas: inuenietis omnia prosperè euenisse sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omniū primum ueiens bellum, per quot annos, quanto labore gestum non antè cœpit finem, quàm monitu deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem urbis nostræ clades noua? num antè exorta est, quàm spreta uox cœlo emissa de aduentu Gallorum? quàm gentium ius ab legatis nostris uiolatū? quàm à nobis cum uindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermissum? Igitur uicti captiq;, ac redempti tantum pœnarū dijs hominibusq; dedimus, ut terrarum orbi documento essemus. aduersæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi maximi, sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas urbes amouimus ab hostium oculis deorum cultum deserti ab dijs hominibusq;, tamen nō intermisimus. reddidere igitur patriam & uictoriam & antiquum belli decus amissum: & in hostes qui cęci auaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt, uerterūt terrorem fugamq; & cædem. Hæc culti neglectiq; numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites quātum uixdum ex naufragijs prioris culpæ cladisq; emergentes paremus nefas. Vrbem auspicato inauguratoq; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq; est plenus: sacrificijs solennibus nō dies magis stati quàm loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatosq; Quirites deserturi estis? quàm par uestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore hostium admiratione quàm uestra conspectum est? cum inter Gallica tela digressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt. An gentilicia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & romanos deos etiam in pace deseri

seri placet? & pontifice flaminesq; negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatis in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant quorum neutrum fieri saluis cærimonijs potest: & ne omnia generatim sacra, omnesq; percenseam deos in Iouis epulo num alibi, quam in capitolio puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoq; quod imperij pignus custodia eius templi tenetur, loquar? quid de ancylibus uestris, Mars Gradiue, tuq; Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædam uetustiora origine urbis? Et uidete quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra quædam in monte Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderũt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini agité dum, quoties sacra instaurentur: quia aliquid ex patrio ritu negligentia casuue prætermissum est. Modo quæ res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum auspiciorumq; renouatio affectæ Veienti bello reipub. remedio fuit? At etiam tanquam ueterum religionum memores, & peregrinos deos transtulimus Romã, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarum studium, celebriq; dedicata est die? Locutio templum propter cœlestem uocem exauditam in Noua uia iussimus fieri: capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: collegiumq; ad id nouum autore senatu condidimus. Quid horum opus fuit suscipi: si unà cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus: si nõ uoluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus (de sacris loquimur & de templis, quid tandem de sacerdotibus? nónne in mentẽ uenit, quantũ piaculi committatur? Vestalibus nempe una illa sedes est, ex qua eas nihil unquam præterquam urbs capta mouit. flamini diali noctem unã manere extra urbem nefas est. hos Veientes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & uestales tuæ te deserent Vesta & flamen peregrè habitando, in singulas noctes tantum sibi reiq; publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quę auspicato agimus omnia ferè intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comitia centuriata, quibus consules tribunosq; militares creatis: ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri possunt? Veios ne hęc transferemus? an comitiorũ causa populus tanto incõmodo in desertã hanc ab dijs hominibusq; urbem conueniet? Sed res ipsa cogit uastatam incendijs ruinisq; relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare: neq; hic ædificando inopem plebem uexare. Hanc autẽ iactari magis causam, quàm ueram esse, ut ego non dicam, apparere uobis Quirites puto, qui meministis ante Gallorum aduentum saluis tectis publicis priuatisq;, stante incolumi urbe, hanc eandẽ rem actã esse: ut Veios transmigraremus. Et uidete quantum inter meam sententiam uestramq; intersit tribuni: uos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc utiq; faciendum putatis: ego contrà (nec id mirati sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas nõ censerem: quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi uictoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam uidebimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circunsessum Capitolium necessitatis imposuisse: ut desereremus penates nostros, exiliumq; ac fugam nobis ex eo loco consciceremus, quem tueri nõ possemus. & Galli euertere potuerunt Romã, quam Romani restituere non uidebuntur potuisse? Quid restat, nisi ut si iam nouis copijs ueniant, (constat enim uix credibilem multitudinẽ esse (& habitare in capta ab se, deserta à uobis hac urbe uelint, sinatis? Quid si non Galli hoc, sed ueteres hostes uestri, Æqui, Volsciue faciant, ut commigrent Romam? uelitis ne illos Romanos, uos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem uestram quàm urbem hostium esse? non equidem uideo quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota urbe nullum melius, ampliusue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: non in casis ritu pastorũ agrestiumq; habitare est satius inter sacra penatesq; uestros, quàm exulatum publice ire? Maiores nostri couenæ, pastoresq;, cum in his locis nihil præter syluas paludesq; esse, nouã urbem tam breui ædificarunt, nos Capitolio, arce incolumi, stan-

tibus templis deorum, ædificare incesam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent: hoc in publico incendio uniuersi recusamus facere? Quid tandem, si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit, uentoq; (ut fieri potest) diffusa flamma magnam partem urbis absumat: Fidenas inde aut Gabios, aliamúe quam urbem quæsituri sumus, quò transmigremus? adeò nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrem appellamus? sed in superficie tignisq; charitas nobis patriæ pendet? Et quidem fatebor uobis, etsi minus iniuriæ uestræ quam meæ calamitatis meminisse iuuat: cum abessem, quotiescunque patria in mentem ueniret: hæc omnia occurrebant, colles campiq; & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusq; essem. quæ uos Quirites nunc moueant potius charitate sua, ut maneatis in sede uestra, quàm postea cum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causa dij hominesq; hunc urbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles, flumẽ opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare uicinum ad commoditates, nec expositũ nimia propinquitate ad pericula classium externarum: religionum Italiæ medium, ad incrementum urbis natum unicè locum. argumento est ipsa magnitudo tam nouæ urbis. trecentesimus sexagesimusquintus annus urbis Quirites agitur. inter tot ueterrimos populos tandiu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar urbes, non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tam ualida oppida, non uniuersa Hetruria tantum terra mariq; pollens, atq; inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello uobis par est. Quod cum ita sit, quæ malum ratio est expertis alia experiri? cum iam ut uirtus uestra transire aliò possit, fortuna certe loci huius transferri non possit. Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano inuento responsum est, eo loco caput rerum summamq; imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusq; maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestę ignes, hic ancylia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus uobis dij.

Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quæ ad religiones pertinebat, maximè dicitur: sed rem dubiam decreuit opportunè uox emissa, quod cum senatus post paulò de his rebus in curia Hostilia haberetur: cohortes que ex præsidijs reuertentes forte agmine forum transirent: centurio in comitio exclamauit. signifer, statue signum, hic manebimus optimè. Qua uoce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit, & plebs circunfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscuè urbs ædificari cœpta. tegula publicè præbita est: saxi materiæq; cædendæ unde quisq; uellet ius factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui alieniquè discrimine, in uacuo ædificant. ea est causa, ut ueteres cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta: formaquè urbis sit occupatæ magis quàm diuisæ similis.

DECADIS PRIMAE LIBER VI.

QVAE ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatoribus, decemuirisq; ac tribunis cõsularibus gessere foris bella, domi seditiões, quinq; libris exposui, res cũ uetustate nimia obscuras, uelut quæ magno ex interuallo loci uix cernuntur: tũ quod perraræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum, & quod etiam si quæ in cõmentarijs pontificum, alijsq; publicis priuatisq; erant monumentis: incensa urbe pleræq; interiere. clariora deinceps certioraq; ab secunda origine, uelut ab stirpibus lætius feraciusq; renatæ urbis, gesta domi militiæq; exponentur. Cæterum primo quo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circunacto passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset, non placuit: res ad interregnum redijt. Cum ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendæ urbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primum magistratu abijt: ab C. Marcio tri-

cio tribuno plebis dicta dies est: quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, cõtra ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeò opportuna, ut uoluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum inijt P. Cornelius Scipio interrex: & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Æmyliũ, L. Posthumium. Ii ex interregno cum extemplo magistratum inissent, nulla de re prius quàm de religionibus senatum cõsuluêre. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) conquiri, quæ comparerent, iusserunt. alia ex eis edita etiam in uulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maximè, ut religione obstrictos haberẽt multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diemq; ad XV calendas sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarũt, insignemq; rei nulli publicè priuatimq; agendæ fecerunt. Quidam, quod postridie idus Quintiles non litasset Sulpicius tribunus militum: neque inuenta pace deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset: etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum: inde ut postridie calẽdas quoq; ac nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam graui casu reipublicæ secum agitare. Hinc Volsci ueteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant. Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumq;, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti undiq; terrores circunstarent: appareretq; omnibus non odio solum apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdem auspicijs defendi rempublicam, cuius recuperata esset: dictatoremq; dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilium Halam magistrum equitum dixit: iustitioq; indicto delectum iuniorum habuit: ita ut seniores quoq;, quibus aliquid roboris superesset: in uerba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumq; trifariam diuisit. partẽ unam in agro Veiente Hetruriæ opposuit. alteram ante urbem castra locare iussit: tribunus militum his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebãtur, L. Aemylius præpositus. tertiam partẽ ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quod propè omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat: ut uallo se ipsi, uallum congestis arboribus sepirent: nequa intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem conijci iussit. & fortè erat uis magna uenti uersa in hostẽ. itaq; non aperuit solum incendio uiam, sed flammis in castra tendentibus, uapore etiam ac fumo, crepituq; uiridis materiæ flagrantis ita consternauit hostes: ut minor moles superantibus uallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quàm transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsisq;, cum castra impetu cepisset dictator, prædam militi dedit, quo minus speratã minimè largitore duce, eo militi gratiorem. persecutus deinde fugientes, cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demũ anno subegit. Victor ex Volscis in Aequos transijt, & ipsos bellum molientes. exercitum eorũ ad Bolas oppressit: nec castra modò, sed urbem etiam aggressus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat. quorũ legati opem rebus affectis orantes cum senatum adissent, decretum tulere, ut dictator primo quoq; tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset: confectaq; paucitas oppidanorum opere, uigilijs uulneribusq;, quæ semper eosdem urgebant: per pactionem urbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi uestimentis, miserabili agmine penates relinqueret: eo fortè tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit: cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset: principumq; orationẽ necessitate ultima expressam, fletus

mulierum ac puerorum, qui exilij comites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Sutrinos iussit: Hetruscis se luctum lachrymasq; ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosq; ibi considere modico præsidio relicto, arma secũ militem ferre iubet. ita expedito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis inuenit: nullam stationem ante mœnia, patentes portas, uictorem uagum prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: uictores Hetrusci passim trucidantur ab nouo hoste, necq; se cõglobandi coeundiq; in unum, aut arma capiẽdi datur spatiũ. cum pro se quisq; tenderent ad portas, siqua forte se in agros eijcere possent: clausas (id enim primũ dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere, alij quos forte armatos tumultus occupauerat, cõuocare suos ut prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostiũ fuisset, ni præcones per urbem dimissi poni arma, & parci inermi iussissent, nec præter armatos quenquam uiolari. Tum etiam quibus animi in spe ultima obstinati ad decertãdum fuerant: postquam data spes uitæ est, iactare passim arma: inermesq;, quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidum ante noctem redditũ Sutrinis inuiolatum, integrumq; ab omni clade belli: quia non ui captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans redijt, trium simul bellorum uictor. longe plurimos captiuos ex Hetruscis ante currum duxit. quibus sub hasta uenundatis, tantum æris redactũ est, ut pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod superetat, tres pateræ aureæ factę sint: quas cum titulo nominis Camllli ante Capitolium incensum in Iouis cella constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientium Capenatiumq; ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerq; ijs nouis ciuibus assignatus. reuocati quoq; in urbẽ senatusc õsulto à Veijs, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi uacuis tectis Veios se contulerant. & primo fremitus fuit aspernantium imperium. dies deinde præstituta capitalisq; pœna, qui nõ remigrasset Romam, ex ferocibus uniuersis singulos metu suo quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere. tum tota simul exurgere ædificijs: & republica impensas adiuuante, & ædilibus uelut publicum exigentibus opus, & ipsis priuatis (admonebat enim desiderium usus) festinantibus ad effectum operis. intraq; annum noua urbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum militum consulari potestate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintũ, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpicius Rufus. Exercitum alterum in Aequos, non ad bellum (uictos nanq; se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, nequid ad noua consilia relinquerent uiriũ, duxere: alterum in agrum tarquiniensem. ibi oppida Hetruscorũ Cortuosa & Contenebra ui capta dirutaq;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improuiso adorti primo clamore atq; impetu cepere. direptum oppidum atq; incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationẽ sustinuit, laborq; continuus non die, nõ nocte remissus subegit eos. cum in sex partes diuisus exercitus romanus senis horis in orbem succederet prælio: oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obijceret: cessere tandem, locusq; inuadendi urbem romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quàm cõsilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militum præda erat, nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret urbs, Capitolium quoq; saxo quadrato substructum est, opus uel in hac magnificentia urbis conspiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrarijs conabãtur. ostentabatur in spem pomptinus ager, tum primũ post accisas à Camillo Volscorũ res possessionis haud ambiguæ. Criminabantur multo eum infestiorem agrum ab nobilitate esse quàm à Volscis fuerit. ab illis enim tantum, quoad uires & arma habuerunt, incursiones eò factas. nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequàm omnia præcipiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis, eoq; agri immemorem, ad quem instruendum uires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renouarẽtur auspicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Va

L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Aemylium iterum, L. Licinium, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. hi ex interregno magistratum occœpere. Eo anno ædes Martis Gallico bello uota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomatina, Sabbatina, Arniensis: eæq; triginta quinque tribuum numerum expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, nobilioremq; ad cupiditatem agri, quàm fuerat. Et de Latino Hernicoq; bello mentio facta in senatu, maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit: collegæ additi quinq;, Sergius Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenâs sextũ, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem, attulit: Antiates in armis esse, Latinorumq; populos iuuentutem submisisse ad id bellum, eo abnuentes publicum fuisse consilium: quod non prohibitos tantummodo, uoluntarios dicerent militare, ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella. itaq; senatus dijs agere gratias: quod Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ fateri regimẽ omnium rerum, ubi quid bellici terroris ingruat, in uiro uno esse: sibiq; destinatum in animo esse Camillo summittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius uiri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se iudicijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaque siquid laboris uigiliarumq; adijci possit, certantem secum ipsum annisurum, ut tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quę maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atq; Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi esse: se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi autorem esse. Circunsederi urbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaq; & ducibus pluribus & exercitibus ad ministrandam rempublicã esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperij consilijq; legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu instructo paratoq; in urbe castra habere intentum: siue Hetruria se interim, ut nuper, siue noua hæc cura, Latini atque Hernici mouerint: pro certo habeo ita rem gesturum, ut patre, auo, teq; ipso ac sex tribunatibus dignum est: tertius exercitus ex causarijs senioribusq; à L. Quintio scribatur, qui urbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperij lectus adiecit: M. Furium sibi pro dictatore: seq; ei pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se uero bene sperare patres & de bello & de pace, uniuersaq; republica erecti gaudio fremunt: nec dictatore unquam opus fore reipublicæ, si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atq; imperare iuxtà paratos, laudemq; conferentes potius in medium quàm ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quò non Volscorum modò iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorumq; conciuerant ex integerrimis diutina pace populis. itaque nouus hostis ueteri adiunctus commouit animos militis Romani. Quod ubi aciem iam instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt, turbatas militum mentes esse: segniter arma capta, cunctabundosq; & resistentes egressos castris esse: quin uoces quoq; auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægrè inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilit: & antè signa obuersus in aciem, ordines interequitans. Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an uos ignoratis? hostis est, quid aliud quàm perpetua materia uirtutis gloriæq; uestræ? uos contrà, me duce (ut Falerios Veiosq;

captos, & in capta patria Gallorũ legiones cæsas taceam) modo trigeminæ uictoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Æquis & ex Hetruria egistis. an me, quòd non dictator uobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neq; ego maxima imperia in uos desidero: & uos in me nihil præter me ipsum intueri decet. neq; enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exiliũ quidem ademit. Iidem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus: eundem euentum belli expectemus. simul concurreritis, quod quisq; didicit ac consueuit, faciet: uos uincetis, illi fugient. Dato deinde signo ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit: infer miles clamitans signũ. Quod ubi uidere ipsum Camillum iam ad munera corporis senecta inualidum uadentem in hostes, procurrunt pariter omnes clamore sublato, sequere imperatorem pro se quisq; clamantes. emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idq; ut repeteretur concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum Antiatem, terroremq; non in primã tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec uis tantum militum mouebat excitata præsentia ducis: sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat, quàm ipsius Camilli forte oblata species. ita quocunq; se intulisset, uictoriam secum haud dubiam trahebat. maximè id euidens fuit, cum in læuũ cornu propè iam pulsum arrepto repente equo cum scuto pedestri aduectus conspectu suo prælium restituit, ostentans uincentem ceteram aciem. Iam inclinata res erat: sed turba hostium & fuga impediebatur: & longa cæde conficienda multitudo tanta fesso militi erat: cum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis uictoriam quàm prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nanq; & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consilijs pares adepti euentus.

Volsci ubi se desertos ab eis uidere, quorũ fiducia rebellauerãt: relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primo Camillus uallo circundare & aggere atq; operibus oppugnare est adortus. Quæ postquàm nulla eruptione impediri uidet: minus esse animi ratus in hoste, quàm ut in eo tam lentæ spei uictoriam expectaret: cohortatus milites ne tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent, uictoriam in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia undiq; aggressus scalis oppidum cœpit. Volsci obiectis armis sese dediderunt. Ceterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisq; tam ualida urbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes ueniũt, breuem occasionem esse ferendi auxilij memorantes: eò uim Camilli ab Antio fortuna auertit. nanq; cum ea loca opposita Hetruriæ, & uelut claustra inde portæq; essent: & illis occupandi ea cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tuendiq; cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit ut omisso Antio bellum Hetruscum susciperet. legiones urbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur: quanquam expertum exercitũ assuetumq; imperio quin Volscis erat mallet, nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij sociũ depoposcit. Quintius, Horatius successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera interseptis itineribus ægre oppidanos uim hostium ab se arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosq; & in præsentia rem inclinatam sustinuit: & spatium ad opem ferendam dedit. Itaq; diuiso exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copijs quam hostes tenebant, mœnia aggredi iubet: non tanta spe scalis capi urbem posse, quàm ut auersis eò hostibus, & oppidanis iam oppugnando fessis laxaretur labor, & ipse spatiũ intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cum simul utrinq; factum esset, ancepsq; terror Hetruscos circunstaret: & mœnia summa ui oppugnari: & intra mœnia esse hostem uiderent: porta se, quæ una forte non obsidebatur, trepidi uno agmine eiecere. magna cædes fugientium & in urbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi

fecere

facere. Sutrio recepto, restitutoq; socijs, Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum iam totum Hetrusci habebant. Videbatur plus in ea urbe recipiēda laboris fore, non in eo solum quod tota hostium erat, sed etiam quod parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, ut secernerēt se ab Hetruscis: fidemq; quam implorassent ab Romanis, ipsi præstarent. Vnde cum responsum allatū esset, nihil suæ potestatis esse: Hetruscos mœnia, custodiasq; portarū tenere: primo populationibus agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditionis quàm societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorū ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisq; fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuq; oppidum capitur. Nepesinis inde edictū ut arma ponant, parciq; iussum inermi. Hetrusci pariter armati atq; inermes cæsi. Nepesinorum quoq; autores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumq; cum præsidio relictum. Ita duabus socijs urbibus ex hoste receptis, uictorem exercitū tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisq; res repetitæ, quæsitumq; cur per eos annos militem ex instituto nō dedissent. Responsum frequenti utriusq; gentis cōcilio est, nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quod suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem esse. militis autem non dati causam, terrorem assiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentē lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patribus magis tēpus, quàm causam nō uisa belli habere. Insequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Cursore tribunis cōsulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis adiuncta Latinorum atq; Hernicorum defectione: seditio, unde minimè timeri potuit, à patriciæ gentis uiro & inclytæ famæ M. Manlio Capitolino: qui nimius animis cum alios principes sperneret, uni inuideret, eximio simul honoribus atq; uirtutibus M. Furio: ęgre ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tātum iam eminere, ut ijsdem auspicijs creatos non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum interim, si quis uere æstimare uelit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius capitolium atq; arx seruata esset: & ille inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatos capientesq; arcē depulerit: illius gloriæ pars uirilis apud omnes milites sit, qui simul uicerint, suæ uictoriæ neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoq; ingenij uehemens & impotens, postquàm inter patres nō quantū æquum censebat excellere suas opes animaduertit: primū omniū ex patribus popularis factus cum plebeijs magistratibus cōsilia cōmunicare, criminando patres, alliciendo ad se plebem, iam aura nō consilio ferri, famæq; magnæ malle q; bonæ esse: & non contentus agrarijs legibus, quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset, idem moliri cœpit. acriores quippe æris alieni stimulos esse, qui non egestatē modo atq; ignominiam minentur, sed neruo ac uinculis corpus liberum territēt: & erat æris alieni magna uis, res damnosissima etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaq; Volscum graue per se, oneratū Latinorum atq; Hernicorū defectione in speciem causæ iactatum, ut maior potestas quæreretur. sed noua cōsilia Manlij magis compulere senatū ad dictatorē creandum. creatus A. Cornelius Cossus magistrūequitum dixit T. Quintium Capitolinū. Dictator etsi maiorem dimicationē propositā domi, q; foris cernebat: tamē seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu uictoria triumphoq; dictaturæ ipsi uires se additurū ratus, delectu habito in agrum Pomptinum, quò à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter satietatem tot iam libris assidua bella cū Volscis gesta legentibus illud quoq; succursurū. quod mihi percensenti propiores temporibus harū rerum autores miraculo fuit, unde toties uictis Volscis & Æquis suffecerint milites. quod cum ab antiquis tacitum prætermissumq; sit, cuius tandem ego rei, præter opinionē, quæ sua cuiq; coniectanti esse potest, autor sim? Simile ueri est, aut interuallis bellorū, sicut nunc in delectibus fit romanis, alia atq; alia sobole iuniorū ad bella instaurāda toties usos esse: aut non ex ijsdem semper populis exercitus scriptos: quanq; eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinē liberorū capitū in eis fuisse

locis

locis quæ nunc uix seminario exiguo militũ relicto seruitia Romana ab solitudine uindicant. Ingens certè (quod inter omnes autores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant, Volscorũ exercitus fuit. ad hoc Latini Hernici q; accesserant, & Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspicato prodisset, hostiaq; cæsa pacem deûm adorasset, lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit. Nostra uictoria est milites, inquit, siquid dij uatesq; eorum in futurum uident. itaq; ut decet certæ spei plenos, & cum imparibus manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladijs tantum dextrã armemus: ne procurri quidem ab acie uelim, sed obnoxios uos stabili gradu impetũ hostium excipere. ubi illi uana iniecerint missilia, & effusi stantibus uobis se intulerint, tum micent gladij, & ueniat in mentem unicuiq; deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in prælium miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hærere iam aciem collato pede uideris, tum terrorem equestrem occupatis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eques, sic pedes, ut præceperat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hostium nulli rei præter quàm numero freta & oculis utramq; metiẽs aciem, temere prælium iniit, temere omisit: clamore tantũ, missilibusq; telis, & primo pugnæ impetu ferox gladios & collatum pedem & uultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit: Impulsa frons prima, & trepidatio subsidijs illata, & suum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motaq; omnia, & fluctuanti similis acies erat. deinde postquàm cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturam cædem cernebat, terga uertunt, instare Romanus & donec armati confertiq; abibant, peditum labor in persequẽdo fuit. Postquam iactari arma passim, fugaq; per agros sparsi aciem hostium animaduersum est: tum equitum turmæ emissæ, dato signo ne in singulorum morando cæde spatium ad euadendum interim multitudini daret: satis esse missilibus ac terrore impediri cursum, obequitandoq; agmen teneri, dum assequi pedes & iusta cæde conficere hostem posset. fugæ, sequendiq; nõ ante noctem finis fuit: capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaq; omnis, præter libera corpora, militi concessa est, pars maxima captiuorũ ex Latinis atq; Hernicis fuit: nec hominũ de plebe, ut credi posset mercede militasse: sed principes quidam iuuentutis inuenti: manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoq; quidã cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi percunctantibus primoribus patrum eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisq; populi haud perplexè indicauere. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minimè dubius bellum cũ his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles coëgit acciri Romam eum, gliscente in dies seditione, quam solito magis metuendam autor faciebat. non enim iam orationes modo M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci uidisset: medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit: uociferatusq; de superbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miserijs plebis, uirtutibus eius uiri fortunaq;, Tum uero ego, inquit, nequicquam hac dextra capitolium arcemq; seruauerim, si ciuem commilitonemq; meum tanquam Gallis uictoribus captum in seruitutem ac uincula duci uideam. inde rem creditori palàm populo soluit: libraq; & ære liberatum emittit, deos atq; homines obtestantẽ ut M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant. acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, alijsq; deinceps bellis ostentans: se militantẽ, se restituentem euersos penates multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem usuris obrutum fœnore esse: uidere lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi deuouere corporis uitęq; ac sanguinis quod supersit: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum uno homine esse. His uocibus instincta plebes cum iam unius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res. fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi, Ne quem uestrũ, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum, additumue duci patiar. Id uero ita

accendit

accendit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi uindicem libertatis uiderētur. ad hoc domi concionātis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine uera an uana iaceret, thesauros gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoqꝫ publicam auertāt: ea res si palàm fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ ubi obiecta spes est, enimuero indignum facinus uideri, cum conferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum in paucorum prædam cessisse. itaqꝫ exequebantur quærendo ubi tantæ rei furtum occultaretur: differenteqꝫ, & tempore suo se indicaturū dicente, cæteris omissis eò uersæ erant omnium curæ: apparebatqꝫ nec ueri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspēsis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem uenit. postero die senatu habito cum satis periclitatus uoluntates hominum discedere senatum ab se uetuisset: stipatus ea multitudine sella in comitio posita uiatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu uocatus cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal uenit. hinc senatus, hinc plebs suum quisqꝫ intuentes ducem uelut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinā, inquit, mihi patribusqꝫ Romanis ita de cæteris rebus cū plebe cōueniat: quemadmodum quod ad te attinet, eamqꝫ rem quam de te sum quæsiturus, conuenturū satis confido. Spem factā à te ciuitati uideo, fide incolumi ex thesauris gallicis, quos primores patrū occultent, creditū solui posse: cui ego rei tantum abest ut impedimēto sim, ut contra te M. Manli adhorter: liberes fœnore plebē Romanā: & istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina euoluas. quod nisi facis: siue ut & ipse in parte prædæ sis, siue quia uanū indicium est: in uincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudinem fallaci spe concitari. Ad ea Manlius nec se fefellisse ait nō aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos Hernicosqꝫ, quos falsis criminibus in arma agant: sed aduersus se ac plebē Romanam dictatorem creatū esse: iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, uosqꝫ patres conscripti circunfusa turba lateri meo: quin eam diducitis à me singuli uestris beneficijs? intercedendo, eximendo de neruo ciues uestros, prohibendo iudicatos addictosqꝫ duci, ex eo quod affluit opibus uestris sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego uos de uestro impendatis hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite quod usuris pernumeratū est: iam nihilo mea turba, quam ullius conspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuiū curam ago? nihilo magis quod respondeam habeo, qꝫ si quæras quid ita solus capitolium arcemqꝫ seruarim: & tum uniuersis quàm potui, opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros gallicos attinet, rem suapte naturam facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quęritis quod scitis? cur quod in sinu uestro est, excuti iubetis potius qꝫ ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias iubetis uestras, eo plus uereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculos. Itaqꝫ nō ego uobis ut indicem prædas uestras, sed uos id cogendi estis ut in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet, & aut peragere uerū indiciū cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæqꝫ uani furti inuidiæ: negantem arbitrio inimicorū se locuturū in uincula duci iussit. Arreptus à uiatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoqꝫ regina, ac Minerua, cæteriqꝫ dij deæqꝫ qui capitoliū arcemqꝫ incolitis, siccine uestrum militem ac præsidem sinitis uexari ab inimicis? hæc dextra, quā Gallos fudi à delubris uestris, iam in uinculis & cathenis erit? Nullius nec oculi, nec aures indignitatē ferebant: sed inuicta sibi quædā patiētissima iusti imperij ciuitas fecerat: nec aduersus dictatoriam uim aut tribuni plebis, aut ipsa ples attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerē Manlio, satis constat magnā partem plebis uestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obuersatāqꝫ uestibulo carceris mœstā turbam. Dictator de Volscis triūphauit: inuidięqꝫ magis triumphus, qꝫ glorię fuit: quippe domi, non militiæ partū eum: actumqꝫ de ciue, non de hoste fremebāt: unum defuisse tantum superbiæ, qꝫ nō M. Manlius ante currum sit ductus. Iamqꝫ haud procul seditione res erat: cuius leniēdæ causa postulante nullo largitor uoluntarius repente senatus factus Satricū

coloniam

coloniam duo millia ciuium Romanorum deduci iussit. bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & paruum & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio iritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat: amotusq; post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberauerat hominum. audiebantur itaq; propalàm uoces exprobrantium multitudini quod defensores suos in præcipitem semper locum fauore tollat: deinde in ipso discrimine periculi destituat, sic Sp. Cassium in agros plebem uocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem proditum inimicis. saginare plebem populares suos ut iugulentur. hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit uir consularis? fingerent mentitum antè, atq; ideò non habuisse quod tum responderet: cui seruo unquam mendacij pœnam uincula fuisse? Non obuersatam esse memoriam noctis illius, quæ penè ultima atque æterna nomini Romano fuerit: non speciem agminis Gallorũ per Tarpeiam rupem scandentis: non ipsius M. Manlij: qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penè Ioue erepto ex hostium manibus uidissent. selibris'ne farris gratiam saluatori patriæ relatam? & quem propè cœlestem, cognomine certè capitolino Ioui parem fecerint, eum pati uinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animã? adeò in uno omnibus satis auxilij fuisse: nullam opem in tam multis uni esse (Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur: refracturosq; carcerem minabantur: cum remisso, id quod erepturi erant, ex senatus consulto Manlius uinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus ut suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia inissent. Non negatum itaq; tantum de captiuis: sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denuntiatum senatus uerbis: facesserent prope ex urbe ab ore atq; oculis populi Romani: ne nihil eos legationis ius, externo non ciui comparatũ, tegeret. Recrudescente Manliana seditione sub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militum consulari potestate Sergius Cornelius Maluginensis secundum, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Seruius Sulpicius Ruffus iterũ. C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cuius principio anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: plebi, quod non auocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: patribus, nequo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars utraq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamẽ aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarũ rerum interdiu noctuq; consilia agitat, plenior aliquanto animorum iratumq;, quàm anteà fuerat. iram accenderat ignominia recens in animo ad cõtumeliã inexperto. spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset: & uinculorum suorum inuidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus exacerbatusq; iam per se accensos incitabat plebis animos. Quousq; tandem ignorabitis uires uestras, quas natura ne belluas quidem ignorare uoluit? numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis: si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem uos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus unum hostem eritis. ostendite modo bellũ, pacem habebitis. uideãt uos paratos ad uim, ius ipsi remittent. audendum est aliquid uniuersis, aut omnia singulis patienda. Quousq; me circunspectabitis? ego quidem nulli uestrũ deero. ne fortuna mea desit, uidete. ipse uindex uester ubi uisum inimicis est, nullus repẽte fui: & uidistis in uincula duci uniuersi eum qui à singulis uobis uincula depuleram. quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassij Melijq; expectem? bene facitis quòd abominamini: dij prohibebunt hæc: sed nunquam propter me de cœlo descendent: uobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatoq;, ut uos à barbaris hostibus, à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus

mus tanti populi est, ut semper uobis auxiliũ aduersus inimicos satis sit? nec ullum, nisi quatenus imperari uobis sinatis, certamẽ aduersus patres noritis? nec hoc natura insitum uobis est, sed usu possidemini. cur enim aduersus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro imperio certare, aduersus hos tentare magis quam tueri libertatem. tamen qualescunqꝫ duces habuistis, qualescunqꝫ ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunqꝫ petistis, obtinuistis, seu ui seu fortuna uestra. tempus est etiam maiora conari. experimini modo & uestram felicitatem, & me (ut spero) feliciter expertũ: minore negotio qui imperet patribus imponetis, quàm qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturę cõsulatusqꝫ, ut caput attollere Romana plebes possit. Proinde adeste, prohibete ius de pecunijs dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. uos si quo insigni magis imperij honorisue nomine uestrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quæ uultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia peruenerint, sat planũ traditur. At in parte altera senatus de secessione in domum priuatam plebis, forte etiam in arce positã, & imminenti mole libertati agitat. magna pars uociferantur, Seruilio Hala opus esse, qui non in uincula duci iubendo iritet publicũ hostem, sed unius iactura ciuis finiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem uerbis sententiam, uim tamen eandem habentẽ, ut uideant magistratus, ne quid ex perniciosis consilijs M. Manlij respub. detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate tribuniqꝫ plebis: nam &, quia eundem & suæ potestatis quẽ libertatis omnium finem cernebant, patrum autoritati se dediderant: hi tum omnes quid opus facto sit consultant. Cum præter uim & cędem nihil cuiqꝫ occurreret, eam aũt ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius & Q. Publius trib. pl. quid patrũ & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferum ciuem debet? quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est? ut suis ipse oneratus uiribus ruat. diem dicere ei nobis in animo est. nihil minus populare ꝙ regnum est. simul multitudo illa non secum certari uiderint, & ex aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de plebe, patriciũ reum intuebuntur. & regni crimen in medio, nulli magis ꝙ libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis diem Manlio dicunt. quod ubi est factum, primo commota plebs est, utiqꝫ postquam sordidatum reum uiderunt: nec cum eo non modò patrum quenquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu uenisset, ut in tanto discrimine non & proximi uestem mutarent. Appio Claudio in uincula ducto C. Claudium inimicum Claudiamqꝫ omnem gentem sordidatam fuisse. cõsensu opprimi popularẽ uirum, quod primus à patribus ad plebem defecisset. Cum dies uenit, quæ præter cœtus multitudinis seditiosasqꝫ uoces & largitionem & fallax indicium, pertinentia propriè ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminẽ autorem inuenio. nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum uidetur, ut sciant homines quæ & quanta decora fœda cupiditas regni nõ ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines propè CCCC produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona uenire, quos duci addictos prohibuisset. ad hęc decora quoqꝫ belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo. ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruilium magistrũ equitum absentem nominatum. & cum ea quoqꝫ quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis æquando memorasse: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis: & identidem capitolium spectãs, Iouem deosqꝫ alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusqꝫ esse ut quam mentem sibi capitolinã arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos uniuersosqꝫ ut capitolium atqꝫ arcem intuentes, ut ad deos immortales uersi de se iudicarent. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoqꝫ hominum liberassent à tanti memoria deco

ris,nunc fore in præoccupatis beneficio animis uero crimini locũ. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanam,unde conspectus in capitolium non esset,concilium populi indictum est.ibi crimen ualuit,& obstinatis animis triste iudicium, inuisumq; etiam iudicibus factum . sunt qui duumuiros , qui de perduellione anquirerent, creatos, autores sint. Damnatum tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in uno homine & eximiæ gloriæ monumentum,& pœnæ ultimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt. publica una, quod cum domus eius fuisset,ubi nunc ædes atq; officina Monetæ est , latum ad populũ est , nequis patricius in arce,aut Capitolio habitaret.gentilicia altera,quod gentis Manliæ decreto cautũ est, ne quis deinde M.Manlius uocaretur . Hunc exitum habuit uir,nisi in libera ciuitate natus esset,memorabilis.Populum breui postquam periculũ ab eo nullum erat, per seipsas recordantem uirtutes desiderium eius tenuit.pestilentia etiam breui consecuta,nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti uideri orta.uiolatum Capitoliũ esse sanguine seruatoris.nec dijs cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis,à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam,inopiam frugum,& uulgatam utriusq; mali famam,anno insequente multiplex bellũ excepit,L.Valerio IIII,A. Manlio III,Ser.Sulpicio III,L.Lucretio,L.Aemylio III,M.Trebonio,tribunis militũ cõsulari potestate . Hostes noui, pręter Volscos uelut sorte quadã propè in ęternũ exercendo Romano militi datos,Circeiósque & Velitras colonias iamdiu molientes defectionem , & suspectum Latium , Lanuuini etiam,quæ fidelissima urbs fuerat,subito exorti. Id patres rati cõtemptu accidere,quod Veliternis ciuibus suis tandiu impunita defectio esset,decreuerũt,ut primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo . ad quã militiam quo paratior plebes esset , quinqueuiros pomptino agro diuidendo,& triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt . Tũ ut bellum iuberent, latum ad populum est, & nequicquã dissuadentibus tribunis plebis,omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est,exercitus propter pestilentiam nõ eductus : eaq; cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum , & magna hominum pars eò,ut legatio supplex Romam mitteretur,inclinabat: ni priuato (ut fit)periculo publicum implicitum esset,autoresq; defectionis ab Romanis,metu ne soli crimini subiecti piacula irę Romanorum dederentur,auertissent colonias à consilijs pacis. neq; in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata,ut prædatum in agrum Romanũ exirent.hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorũ quoq; defectione eo anno primum fama exorta:arguentibusq; eos Thusculanis,& Gabinis,& Labicanis, quorum in fines incursatũ erat , ita placide ab senatu responsum est , ut minus credi de criminibus,quia nollent ea uera esse,appareret. Insequenti anno Sp.& L. Papyrij noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxére,quatuor collegis Ser.Cornelio Maluginense IIII, Q.Seruilio,C.Sulpicio,L.Aemylio quartũ,tribunis ad præsidium urbis,& siqui ex Hetruria noui motus nuntiarentur(omnia enim inde suspecta erant)relictis. Ad Velitras aduersus maiora penè auxilia Prænestinorum , quàm ipsam colonorum mulitudinem secundo prælio pugnatũ est: ita,ut propinquitas urbis hosti & causa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuêre , quia & anceps erat: nec in perniciem coloniæ pugnandum censebant . literæ Romam ad senatum cum uictoriæ nuntijs acriores in pręnestinũ, quàm in ueliternum hostem missæ. Itaq; ex senatusconsulto, populiq; iussu bellum Prænestinis indictum : qui coniuncti Volscis anno insequente Satricũ coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defensam ui expugnarũt, fœdeq; in captis exercuere uictoriam. Eam rem ægrè passi Romani M.Furium Camillum VII.tribunum militum creauere.additi collegæ,A. & L.Posthumij Regillenses,ac L.Furius cum L.Lucretio,& M.Fabio Ambusto. Volscũ bellum M.Furio extra ordinem decretum.adiutor ex tribunis sorte L.Furius datur, nõ tam è rep. quàm ut collegæ materia ad omnem laudem esset : & publice , quod rem temeritate eius prolapsam restituit: & priuatim, quod ex errore gratiam potius eius sibi quàm suam gloriam petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat : comitijsq; iurare parato in uerba excusandæ ualetudini solita consensus populi restiterat . sed uegetum ingenium in uiuido pectore uigebat uire/

batq; integris sensibus, & ciuiles iam res haud magnoperè obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternûm millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculsi, fidentes militum numero, quo aliquantum præstabant, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt: extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summæ rerum facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris unici, quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam unius uiri consilium atque imperium morabatur, qui occasionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quærebat. eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & uallo propè hostium signa inferendo superbam fiduciam uirium ostentare. Id ægre patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox tum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos spe inflatus, hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua una poterat, ætate autoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporibus uigere & deflorescere animos. cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui aduenìens castra urbesq; primo impetu capere sit solitus, eum residem intra uallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurumue hostium uiribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidijs instruentem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo tum uitæ satis tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore uno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat, pati consenescere uires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnibus locis posceretur pugna: sustinere, inquit, M. Furi non possumus militum impetum: & hostis cuius animos cunctãdo auximus, iam minimè toleranda superbia insultat. cede unus omnibus, & patere te uinci consilio, ut maturius bello uincas. ad ea Camillus. Quæ bella suo unius auspicio gesta ad eam diem essent, negare in eis neq; se, neq; populum Romanum aut consilij sui, aut fortunæ pœnituisse. nunc scire se collegam habere iure imperioq; parem, uigore ætatis præstantem. itaq; se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi. collegæ imperium se non posse impedire. dijs bene iuuantibus ageret, quòd è republica duceret. ętati suæ se ueniã etiam petere, ne in prima acie esset. quę senis munia in bello sint, ijs se non defuturũ, Id à dijs immortalibus precari, ne qui casus suum consilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec à dijs tam piæ preces auditæ sunt. primam aciem autor pugnæ instruit, subsidia Camillus firmat, ualidamq; stationem pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni cõsilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hostis dolo, nõ metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra: & quòd multitudo suppeditabat, aliquot ualidas cohortes in castris armatas instructasq; reliquerant: quæ inter commissum iam certamen, ubi uallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo in locũ iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. uersus itaque in uictorem terror & nouo hoste, & supina ualle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetũ fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ ueterisq; decoris, terga passim dabat, atq; effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circũstantibus in equum, & raptim subsidijs oppositis, hæc est, inquit, milites pugna quam poposcistis? quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? uestra illa temeritas, uestra ignauia hæc est. secuti alium ducem, sequimini nunc Camillum: &, quòd ductu meo soletis, uincite. quid uallum & castra spectatis? neminem uestrum illa, nisi uictorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde ut circumagi signa, obuertiq; aciem uiderunt in hostem: & dux præterquam quòd tot insignis triumphis, etiam ætate uenerabilis inter prima signa, ubi plurimus labor periculumq; erat, se offerebat: increpare singuli se quisque & alios, & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem ad equites, non castigando, ad quam rem leuiorem autorem eum culpæ societas fecerat: sed ab imperio totus ad preces uersus, ora

re singulos uniuersosq́ , ut se reum fortunæ eius diei crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius socium, quàm unius prudentiæ dedi. Camillus in utraq́ uestra fortuna suam gloriam uidet: ego, ni restituitur pugna : quod miserrimum est: fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum uisum est in fluctuantē aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem . eunt insignes armis animisq́, qua premi parte maxime peditum copias uident: nihil neq́ apud duces, neq́ apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus uirtutis enixæ opem: & Volsci, qua modò simulato metu cesserant, ea in uerā fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & pòst in fuga cæsi: cæteri in castris, quę capta eodem impetu sunt, plures tamen capti, quàm occisi. Vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarētur, secreti ab alijs ad tribunos adducuntur: percunctantibusq́ fassi publico consilio se militasse. Cuius tam uicini belli metu Camillus motus extemplo se Romam captiuos ducturum ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate desciſse: castris exercituiq́ interim, si uideatur, præsit collega. documento unus dies fuerat: ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi , aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam eius uidebatur : qua data in tam præcipitem casum respub. esset. & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat, cum uaria fortuna in Volscis gesta res esset: aduersæ pugnæ fugæq́ in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cum bello persequēdos Thusculanos patres censuissent Camilloq́, id bellum mandassent : adiutorem sibi ad eam rem unum petit: permissoq́ ut ex collegis optaret, quem uellet, contra spem omnium L. Furium optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum. pace constanti uim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, nō cultus agrorum intermissus: patentibus portis urbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex urbe & ex agris deuehitur. Camillis castris antè portas positis, eadem ne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens : ingressus urbem, ubi patentes ianuas, & tabernis apertis proposita omnia in medio uidit intentosq́ opifices suo quemq́ operi, & ludos literarum strepere discentium uocibus : ac repletas semitas inter uulgus aliud puerorum & mulierum huc atq́ illuc euntium, quà quenq́ suorum usuum causæ ferrent : nihil usquam non pauidis modò, sed ne mirantibus quidem simile circunspiciebat, omnia inquirens oculis, ubi nam bellum fuisset. adeò nec amotæ rei usquam, nec oblatæ ad tempus uestigium ullum erat: sed ita omnia constanti tranquilla pace, ut eò uix fama belli perlata uideri posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum uocari iussit. Soli adhuc, inquit, Thusculani uera arma, uerasq́ uires, quibus ab ira Romanorum uestra tutaremini, inuenistis. ite Romam ad senatum. æstimabunt patres: utrum plus antè pœnæ, an nunc ueniæ meriti sitis. nō præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi potestatem à me habueritis, precibus euentum uestris senatus quem uidebitur dabit. Postquam Romam Thusculani uenerunt : senatusq́ pauloante fidelium sociorum mœstus in uestibulo curiæ est conspectus: moti extemplo patres, uocari eos iam tum hospitaliter magis, quàm hostiliter iussere. Dictator Thusculanus ita uerba fecit. Quibus bellum indixistis, intulistisq́, patres conscripti, sicut nunc uidetis non stantes in uestibulo curiæ uestræ, ita armati paratiq́ obuiam imperatoribus legionibusq́ uestris processimus. hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritq́ semper, nisi si quando à uobis, proq́ uobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus uestris, & exercitibus: quod oculis magis, quàm auribus crediderunt: & ubi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt. pacem quam nos præstitimus, eam à uobis petimus : bellum eò, sicubi est: auertatis precamur. In nos quid arma polleant uestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur: hæc mens nostra est, dij immortales faciant, tam felix quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis: & si reuicta rebus uerbis confutare nihil attinet: tamen etiamsi uera sint, uel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum censemus. peccetur in uos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Tantum ferè uerborum ab Thusculanis

lanis factum. pacem in præsentia, nec ita multo post ciuitatem etiam impetrauerunt. ab Thusculo legiones reductæ. Camillus consilio & uirtute in Volsco bello, fœlicitate in Thusculana expeditione, utrobiq; singulari aduersus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abijt: creatis militaribus trib. in insequentē annū L. & P. Valerijs, Lucio v. Publio III. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus, maxime propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quàm fortuna debentium laborare creditum uideri expediebat. Creati censores, C. Sulpicius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cum Sulpicius abdicasset se magistratu, censores alij uitio creati non gesserunt magistrarum. tertios creari, uelut dijs non accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendā negabant.

Fugere senatū testes tabulas publicas census cuiusq;, quia nolint conspici summā æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis, cum interim obæratam plebem obiectari alijs atq; alijs hostibus. passim iam sine ullo discrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Thusculū legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis, iam intentari arma ciuium magis quàm hostium odio, ut in armis terant plebem: nec respirare in urbe, aut per otium libertatis meminisse sinant: aut cōsistere in concione, ubi aliquando audiant uocem tribuniciam de leuando fœnore, & fine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros: neque delectum haberi, donec inspecto ære alieno, initaq; ratione minuendi eius, sciat unusquisq; quid sui, quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoq; neruo debeatur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ utraq; simul auxilio tribunicio, & consensu plebis impediri cœpta. nam neq; duci addictos tribuni sinebant, neq; iuniores nomina dabant, cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quàm delectus esset: quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino consedisse nuntiabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa iritauerat magis ad susceptum certamen quàm deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendam in urbe, quàm propè illatū mœnibus ipsis bellum ualuit. Nam cum esset Prænestinis nuntiatū, nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse: patres ac plebem in semetipsos uersos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine facto peruastatis protinus agris ad portā Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum ad arma, concursumq; in muros atq; portas est: tandemq; ab seditione ad bellum uersi dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. is magistrum equitum A. Sempronium Atratinū dixit. Quod ubi auditum est, (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione cōuenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum latè populantes, fatalem se urbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Alliensi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profectò his ibi truces Gallorum sonumq; uocis, in oculis atque in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipsas uoluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, ubicunque esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillum lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis iritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris quàm ut timorem faciat, nequa terra sit nefasta uictoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnaturos, ut Romæ pugnauerint in repetenda patria, ut postero die ad Gabios: tūc cum effecerint nequis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuntium secundæ aduersæq; fortunæ domum perferret. His utrinque animis ad Alliam uentum est. Dictator Romanus, postquàm in conspectu hostes erant in-

structi,intentiq;,uides ne tu,inquit,A. Semproni loci fortuna illos fretos ad Alliam constitis se?nec illis dii immortales certioris quicquam fiduciæ,maioris'ue quod sit auxilii, dederint.at tu fretus armis animisq;, concitatis equis inuade mediam aciem:ego cum legionibus in turbatos, trepidantesq; inferam signa. Adeste dii testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul uobis uiolatis, nobisq; per uestrum numen deceptis. Non equitem,non peditem sustinuere Prænestini.primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt:deinde,postquam nullo loco constabat acies,terga uertunt:consternatiq;, & præter castra etiam sua pauore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quàm in conspectu Præneste fuit.ibi ex fuga dissipati locum, quem tumultuario opere communirent,capiunt:ne,si intra mœnia se recepissent,extemplo ureretur ager,depopulatisq; omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquã direptis ad Alliam castris uictor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum: & uix mœnia tuta rati, oppido se Præneste includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum.ad ea circumlatum bellum:deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ.tum ad caput belli Præneste uentum.id non ui, sed per deditionem receptum est. T.Quintius semel acie uictor,binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Præneste in deditionem accepto, Romam reuertit:triumphansq; signum Pręneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum est inter cellam Iouis, ac Mineruæ:tabulaq; sub eo fixa, monumentum rerum gestarum his fermè incisa literis fuit.Iupiter, atq; diui omnes hoc dederunt,ut T.Quintius dictator oppida nouem caperet. Die xx,quàm creatus erat,dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus æquatus patriciorumplebeiorumq; numerus. Ex patribus creati,P. & C. Manlii cum L.Iulio,plebes C.Sextilium,M.Albinum,L.Antistium dedit.Manliis,quod genere plebeios,gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte,sine comparatione extra ordinem data:cuius & ipsos postmodo, & patres,qui dederant,pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere. quibus uelut circumuentis, cum id falsò nuntiatum esset, dum præsidio ut essent, citati feruntur, ne autore quidẽ asseruato,qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in insidias præcipitauere. ibi dum iniquo loco sola uirtute militum restantes cæduntur,cæduntq;, castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus utrobique proditæ temeritate atq; inscitia res. quicquid superfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat:deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos uictoria & tempore uti, reuocati etiam inde exercitus ac duces. otiumq; inde,quantum à Volscis,fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarũt.Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni ascripti. Rebusq; haud prosperis bello domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio,Q.Seruilio II, Licinio Menenio III,P. Clœlio,M. Horatio,L. Geganio.Erat autem & materia,& causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti,ne rem agerent,bello impediti sunt. nanq; trepidi nuntii primo,fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, populariq; passim Romanum agrum,attulere.In qua trepidatione tantum abfuit, ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo uiolentior tribunicia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositæ patribus, nequis quo ad bellatum esset,tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret, eo laxamento plebi sumpto,mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius,M.Horatius dextrorsus maritimam oram atq; Antium, Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit: populatioq; non illi uagæ similis, quam Volscus latrocinii more discordia hostium fretus,& uirtutem metuens per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta,spatiq quoq; temporis grauior. quippe à Volscis timentibus, ne

interim

interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morandi erat causa, ut hostem ad certamen eliceret. Itaq; omnibus passim tectis agrorum, uicisq; etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominũ pecudumq; præda abacta, Romã utrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdictio: & tantum abesse spes ueteris leuandi fœnoris, ut tributo nouum fœnus contraheretur in murum à censoribus locatum, saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectũ impedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omneis coacta principum opibus fecit, L. Aemylium, P. Valerium IIII. C. Veturiũ, Ser. Sulpicium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, ut aduersus Latinos, Volscosq;, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant: nullo impediente omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: unum ad præsidium urbis: alterum, qui, si qui alibi motus extitisset, ad subita belli mitti posset. tertium longè ualidissimum P. Valerius & L. Aemylius ad Satricum duxere. ubi cum aciem instructam hostium loco æquo inuenissent, extemplo pugnatum: & ut nondum satis claram uictoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua uirtute fortunaq; Latinæ maximè legiones longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumq; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti. & ut semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana uis erat. Fusi hostes cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maximè cæsi. castra capta, direptaq;. Ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus propè in uestigijs sequeretur, plus tamen timor, quàm ira celeritatis habuit. prius itaq; mœnia intrauere hostes, quàm Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies uastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta, cum Antiates uicti malis, subactiq; bello, in quo & nati erant & consenuerat, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. finis certaminis fuit, postquam utrisq; apparuit, nihil per alteros stare quo minus incepta persequerentur. Latini profecti à societate pacis ut rebantur, inhonestæ sese uindicauerunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant: eò eripuit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius superfuit urbis, cum faces pariter sacris profanisq; inijcerent, quàm matris Matutæ templum. inde eos nec sua religio, nec uerecundia deũm arcuisse dicitur, sed uox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram, quod deserto communi concilio Latinorum non in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. patentibus portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugère cum coniugibus ac liberis: nuntiosq; Romam, qui certiorem de suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpicius tribuni militum duxere. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri uident, illinc arcem oppugnare, terrere unà ac pauere. aduentus Romanorum mutauerat utriusq; partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. utrinq; urgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentiũ ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq; obijces portarum arcere possunt. scalis prius

mœnia capta: inde effracta clauſtra portarum. & cum anceps hoſtis & à fronte & à tergo ur
geret: nec ad pugnam ulla uis, nec ad fugam loci quicquam ſupereſſet, in medio cæſi ad unum
omnes. Recuperato ab hoſtibus Thuſculo exercitus Romã eſt reductus. Quanto magis pro/
ſperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe uis patrum in dies miſeriæꝗ
plebis creſcebant, cum eo ipſo quod neceſſe erat ſolui, facultas ſoluẽdi impediretur. itaꝗ cum
iam ex re nihil dari poſſet, fama & corpore iudicati atꝗ addicti creditoribus ſatisfaciebant, pœ
naꝗ in uicem fidei ceſſerat. adeò ergo obnoxios ſummiſerant animos non infimi ſolum, ſed
principes etiam plebis, ut non modò ad tribunatũ militũ inter patricios petendum, quod tan/
ta ui ut liceret tetenderant: ſed ne ad plebeios quidem magiſtratus capeſſendos, petendoſꝗ
ulli uiro acri, experientiꝗ animus eſſet: poſſeſſionemꝗ honoris uſurpati modo à plebe per
paucos annos, recuperaſſe in perpetuũ patres uiderentur. Ne id nimis lætum parti alteri eſſet,
parua (ut pleruncꝗ ſolet) rem ingentem moliundi cauſa interuenit. M. Fabij Ambuſti potentis
uiri tum inter ſui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquã inter id genus
contemptor eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpicio maior, minor C. Licinio Stoloni
erat, illuſtri quidem uiro, tamen plebeio: eaꝗ ipſa affinitas haud ſpreta gratiã Fabio ad uulgũ
quæſierat. Fortè ita incidit, ut in Ser. Sulpicij tribuni militum domo ſorores Fabiæ cum inter
ſe (ut fit) ſermonibus tempus tererent: lictor Sulpicij cum is de foro ſe domũ reciperet, forem
(ut mos eſt) uirga percuteret. cum ad id moris eius inſueta expauiſſet minor Fabia, riſui ſorori
fuit miranti ignorare id ſororem. Cæterum is riſus ſtimulos paruis mobili rebus animo mulie
bri ſubdidit. frequentia quoꝗ proſequentiũ rogantiumꝗ nunquid uellet: credo fortunatum
matrimonium ei ſororis uiſum: ſuiꝗ ipſam malo arbitrio, quo à proximis quiſꝗ minimè an/
teiri uult, pœnituiſſe. confuſam eam ex recenti morſu animi cum pater forte uidiſſet, percuncta
tus ſatin' ſaluæ: aduertentem cauſam doloris, quippe nec ſatis piam aduerſus ſororem, nec ad/
modum in uirum honorificam, elicuit comiter ſciſcitando ut fateretur eam eſſe cauſam dolo/
ris, quod iuncta impari eſſet, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare poſſet. conſo
lans inde filiam Ambuſtus bonum animum habere iuſſit: eoſdem propediem domi uiſuram
honores, quos apud ſororem uiderat. Inde cõſilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio
ſtrenuo adoleſcente, & cuius ſpei nihil præter genus patricium deeſſet. Occaſio uidebatur re/
rum nouandarũ propter ingentem uim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, niſi ſuis in ſum
mo imperio locatis nullum ſperaret. accingendum ad eam cogitationem eſſe, conando agen/
doꝗ iam eo gradum feciſſe plebeios, unde ſi porrò annitantur, peruenire ad ſumma, & patri/
bus æquari tam honore quàm uirtute poſſent. In præſentia tribunos plebis fieri placuit, quo
in magiſtratu ſibimetipſi uiam ad cæteros honores aperirent. creatiꝗ tribuni C. Licinius &
L. Sextius promulgauere leges omnes aduerſus opes patriciorum, & pro commodis plebis.
unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod uſuris pernumeratum eſſet, id quod ſuper/
eſſet, triennio æquis portionibus perſolueretur. alteram de modo agrorũ nequis plus quingẽ/
ta iugera agri poſſideret. tertiam ne tribunorũ militum comitia fierent, conſulumꝗ utiꝗ alter
ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ ſine certamine maximo obtineri non poſſent. O/
mnium igitur ſimul rerum, quarum immodica cupido inter mortales eſt, agri, pecuniæ, hono/
rum diſcrimine propoſito, conterriti patres cum trepidaſſent, publicis priuatiſꝗ conſilijs nul/
lo remedio alio præter expertam multis iam ante certaminibus interceſſionem inuento, colle/
gas aduerſus tribunicias rogationes comparauerunt. qui ubi tribus ad ſuffragium ineundum
citari à Licinio Sextioꝗ uiderunt: ſtipati patrum præſidijs nec recitari rogationes, nec ſolen/
ne quicquam aliud ad ſciſcendum plebi fieri paſſi ſunt. Iamꝗ fruſtra ſæpe concilio aduocato
cum pro antiquatis rogationes eſſent: bene habet inquit Sextius, quandoquidem tantum
interceſſionem pollere placet, iſto ipſo telo tutabimur plebem. agitẽdum, comitia indicite pa
tres tribunis militum creandis. faxo ne iuuet uox iſta, ueto, quã nunc concinentes collegas
noſtros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia præter ædilium tribunorumꝗ
plebis nulla ſunt habita, Licinius Sextiuſꝗ tribuni plebis refecti nullos curules magiſtra/
tus creari paſſi ſunt. eaꝗ ſolitudo magiſtratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his

comitia tribunorum militũ tollentibus per quinquenniũ urbem tenuit. Alia bella opportune quieuere: Veliterni coloni gestientes otio, quod nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanum aliquoties incursauere, & Thusculũ oppugnare adorti sunt. eaq; res Thusculanis ueteribus socijs, nouis ciuibus opem orantibus, uerecũdia maximè nõ patres modò, sed etiam plebem mouit. remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatiq; tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij haudquaquã tam obedientem in delectu, quàm in comitijs plebem habuere: ingentiq; cõtentione exercitu scripto profecti nõ ab Thusculo modò submouere hostẽ, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obsidebanturq; haud paulo ui maiore Velitræ, quàm Thusculũ obsessum fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. antè noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. et M. Cornelij, Q. Quint. M. Fabius nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factũ. in maiore discrimine domi res uertebantur. nam præter Sextium Liciniumq; latores legum iam octauũ tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum Stolonis socer quarũ legum autor fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legum fuissent, quinq; soli erant: & (ut fermè solent, qui à suis descifcunt) capti, & stupentes animi uocibus alienis id modò, quod domi præceptum erat intercessioni suæ prætendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse, in aduentum militum comitia differri debere, ut uniuersa plebes de suis cõmodis suffragium ferret. Sextius Liciniusq; cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorũ usu tractandi animos plebis, primores patrum productos interrogando de singulis, quæ ferebantur ad populũ, fatigabant. auderent'ne postulare, ut cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? ut singuli propè trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini uix ad tectum necessariũ, aut locum sepulturæ, suus pateret ager? an placeret fœnore circunuentam plebem, ni potius, quàm sortem creditum soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri uinctis nobiles domos? & ubicunq; patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Hæc indigna miserandaq; auditu cum apud timentes sibimetipsos maiore audientiũ indignatione quàm sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patribus unquam fore affirmabant, nisi alterũ ex plebe consulem custodem suæ libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suam ipsa uim frangat intercedendo: non posse æquo iure agi, ubi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit: nisi imperio communicato nunquam plebem in parte pari reipublicæ fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur: nisi alterum consulem utiq; ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quàm consules creari placuisset, ut & plebeijs pateret summus honos: IIII. & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? qui crederent duobus ne in locis sua uoluntate impertituros plebi honorem, qui octaua loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum uiam fieri passuros, qui tribunatum septum tandiu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus præmium semper potentioris futurus sit. nec iam posse dici id, quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos uiros ad curules magistratus. nunquid enim socordius, aut segnius rempublicam administrari post P. Licinij Calui tribunatũ, qui primus ex plebe creatus sit: quàm per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit (quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. quæstores quoq;, sicut tribunos militum, paucis antè annis ex plebe cœptos creari: nec ullius eorum populum Romanum pœnituisse. consulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eò peruentum sit, tum populum Romanum uere exactos ex urbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem uentura omnia, quibus patricij excellant, imperium atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem,

magna

magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquēda. Huius generis orationes ubi accipi uidere: nouam rogationē promulgant, ut pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur: ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumꝙ earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus quàm à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos utique qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpicius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio statim anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum: & cum tribus uocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum imperium, summumꝙ ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aemylium cooptat. Legum quoque latores aduersus tantum apparatum aduersariorū & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: concilioꝙ plebis indicto tribus ad suffragium uocant. cum dictator stipatus agmine patriciorū plenus iræ minarumꝙ consedisset, atꝙ ageretur res solito primum certamine inter se tribunorū plebis ferentium legem, intercedentiumꝙ: & quanto iure potentior intercessio erat, tantum uinceretur fauore legum ipsarum latorumꝙ: & uti rogassent primæ tribus dicerent. Tum Camillus, quandoquidem, inquit, Quirites iam uos tribunicia libido, non potestas regit, & intercessionem secessione quondam plebis partam uobis eadem ui facitis irritam, qua peperistis: non reipub. magis uniuersæ, ꝙ uestra causa dictator intercessioni adero: euersumꝙ uestrum auxilium imperio tutabor. itaꝙ si C. Licinius & L. Sexius intercessioni collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inseram concilio plebis: si aduersus intercessionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, uim tribuniciam à se ipsa dissolui nō patiar. Aduersus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerēt: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, misit. & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturū, exercitum extemplo ex urbe deducturum. Terrorem ingentem incusserat plebi, ducibus plebis accendit magis certamine animos quàm minuit. sed re neutrò inclinata magistratu se abdicauit: seu quia uitio creatus erat, ut scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idꝙ plebs sciuit, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset: quingentûm milliū æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quàm noui exempli rogatione deterritum ut potius credam, cum ipsius uiri facit ingenium: tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator, quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius uictus esset? & quod eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit, haud sine pudore certè factum priore anno in se imperium repetiturum: simul quod eo tempore, quo promulgatū de mulcta eius traditur, aut & huic rogationi qua se in ordinem cogi uidebat, obsistere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hęc lata erat, impedire: & quod usꝙ ad memoriam nostram tribunicijs consularibusꝙ certatum uiribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam nouamꝙ à Manlio initam ab tribunis uelut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atque agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta utraꝙ res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægrè patres passos accipio: dictatorē propinqua cognitione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius quàm tribuni consularis imperiū esse. Licinius Sextiusꝙ, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut negando iam sibi uelle continuari honorem acerrimè accenderent ad id quod dissimulando petebant, plebem. nonū se annum iam uelut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare: consenuisse iam secum & rogationes promulgatas, & uim omnem tribuniciæ potestatis. primo intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse: deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen plebeio

plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & cõmoda mo rari sua. liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extem plo, si uelit, habere posse. quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis cõmodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? non esse mo destię populi Romani id postulare, ut ipse fœnore leuetur: & in agrum iniuria possessum à po tentibus inducatur: per quos ea consecutus sit, senes tribunicios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primum statuerent apud animos quid uellent: deinde comitijs tribunicijs declararent uoluntatem. si coniunctim ferre ab se promulgatas ro gationes uellẽt, esse quod eosdem reficerẽt tribunos plebis: perlaturos enim quę promulgaue rint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modò accipi uelint: opus esse nihil inuidiosa continua tione honoris, nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq; inde cæte ros patrũ defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq;, quã spei ad dissuadendum processisse: & locutus in hanc ferè sententiam esse. Neq; nouum, neq; inopi natum mihi sit quirites, si quod unum familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribu nis, id nunc ego quoq; audiã: Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse. quorum alterũ neq; nego, neq; infi cias eo: nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixè operam dedisse ut per nos aucta potius, quã imminuta maiestas earum gentiũ, inter quas nos esse uoluistis, dici uere pos set. illud alterum pro me maioribusq; meis contendere ausim quirites (nisi quæ pro uniuersa repub. fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet) nihil nos neq; priua tos, neq; in magistratibus quod incommodum plebi esset, scientes fecisse: nec ullum factum, dictumúe nostrum contra utilitatem uestram, & si quædam contra uoluntatẽ fuerint, uere re ferri posse. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus: sed unus quiri tium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & uiuere in libera ciuitate sciam: reticere possim? L. illum Sextium, & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, ut uobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? sub conditione inquit nos reficietis de cimum tribunos. quid est aliud dicere? quod petunt alij, nos adeò fastidimus, ut sine merce de magna non accipiamus. sed quæ tandem ista merces est, qua uos semper tribunos ple bis habeamus? ut rogationes inquit nostras, seu placent seu displicent, seu utiles seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro uos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione unum ciuem succlamare. bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. non, inquit, licebit tu de fœnore atq; agris quod ad uos omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium atq; hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, uideas. aut omnia accipe: aut nihil fero. ut si quis ei, quem urgeat fames, uenenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo quod uitale sit, iubeat: aut mortiferum uitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent? abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. quid si tu non tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Siquis patricius, si quis (quod illi uolunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis uestrum quirites ferret? nunquàm ne uos res potius, quàm autores spectabitis? sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus: quæ ab nostrum quo dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minimè ciuilis. Quid rogatio qualis est, quam à uobis anti quatam indignantur? sermoni quirites simillima. consules inquit rogo ne uobis, quos uelitis, facere liceat. an aliter rogat, qui utiq; alterum ex plebe fieri consulem iubet? nec duos patri cios creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit, cum Por sena ianiculum insedit: quale gallicum modo, cum præter capitolium atq; arcem omnia hæc hostium erãt: & consulatũ cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius pete ret possetis ne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare?

Hoccine

Hoccine est in commune honores uocare? ut duos plebeios fieri cõsules liceat, duos patricios non liceat? & alterũ ex plebe creari necesse sit, utrunq; ex patribus præterire liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? parum est si cuius pars tua nulla adhuc fuit in partem eius uenis, nisi partem petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud? quia indignos uestra uoluntate creaturi non estis, necessitatẽ uobis creandi quos non uultis, imponam. quid sequitur nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patricijs unus petierit plebeius, & lege se, nõ suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt: & ita maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus potius quàm uirtute petere honores malunt. Est aliquis qui se inspici æstimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes cõpetitores æquũ censeat esse? qui se arbitrio uestro eximat? qui uestra necessaria suffragia pro uoluntarijs, & serua pro liberis faciat? omitto Liciniũ Sextiumq;, quorum annos in perpetua potestate tanquam Regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humilis, cui nõ uia ad consulatũ facilior per istius legis occasionẽ, quàm nobis ac liberis nostris fiat? si quidem nos ne cum uolueritis quidem creare interdum poteris, istos etiã si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum est: (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auspicijs, quæ propria deorũ immortalium contemptio atq; iniuria est, loquar? auspicijs hanc urbem conditam esse auspicijs bello ac pace, domi militiæq; omnia geri, quis est qui ignoret? penes quos igitur sunt auspicia more maiorũ? nempe penes patres. nam plebeius quidem magistratus nullus auspicato creatur: nobis adeò propria sunt auspicia, ut non solum quos populus creat patricios magistratus, non aliter quàm auspicato creet, sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicato interregem prodamus, & priuatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidẽ habẽt. Quid igitur aliud quàm tollit ex ciuitate auspicia, qui plebeios consules creando à patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludant licet religiones. quid enim est si pulli nõ pascentur? si ex cauea tardius exierint? occinuerit auis? parua sunt hæc. sed parua ista non contemmnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos tanquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes cærimonias polluimus. uulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet apicem dialem, dum modo homo sit, imponamus: tradamus ancylia, penetralia, deos deorũq; curam, quibus nefas est: non leges auspicato ferantur: nõ magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres autores fiant: Sextius & Licinius tanquã Romulus ac Tatius in urbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa uobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis, deos uelim fortunare. Oratio Appij ad id modò ualuit, ut tempus rogationũ iubendarum proferretur. Refecti decumum ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorum ex parte de plebe creãdis pertulêre. creati quinque patrum, quinq; plebis: graduq; eo iam uia facta ad consulatum uidebatur. Hac uictoria contenta plebes cessit patribus, ut in præsentia consulum mentione omissa tribuni militũ crearentur. creati A. & M. Cornelij iterũ, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius. VI. Cum præter Velitrarum obsidionem, tardi magis rerum exitus quàm dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repens belli gallici allata perpulit ciuitatem ut M. Furius dictator quintum deceretur, is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen autor est Claudius: inclytamq; in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus autoribus magis adducor ut credam decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria pristinæ cladis attulerant, uictoria fuit. multa milia Barbarorum in acie, multa captis castris cæsa. palati alij Apuliam maximè petentes, cum fuga se longinqua, tum quod passim

eos simul pauor terrorq́ distulerant, ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum, plebisq́ triumphus decretus. Vix dum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator, senatusq́ uictus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus COS. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patricij se autores futuros negabant, propè secessionem plebis res, terribilesq́ alias minas ciuilium certaminum uenit. cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt: cõcessumq́ ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilitati de prætore uno, qui ius in urbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse: meritoq́ id, siquando unquam aliâs, deûm immortaliũ causa libenter facturos: fore ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, cõclamatum à patricijs est iuuenibus, se id honoris deûm immortalium causa libenter acturos, ut æediles fierent, quibus cum ab uniuersis gratiæ actæ essent, factum senatus consultum ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populũ rogaret, patres autores omnib. eius anni comitijs fierent.

DECADIS PRIMAE LIBER SEPTIMVS.

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate, hos sibi patricij quæsiuere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarum gentium uiris gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemylius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, nequid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atq́ ijsdem auspicijs creatum: uerecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, cõuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genutio, & Q. Seruilio COSS. & ab seditione, & à bello quietis rebus ne quando à metu ac periculis uacarent, pestilentia ingens orta. censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse: maximeq́ eam pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim uerè uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloq́ prius quàm exulatum iret: clarior in exilio uel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: uel felicitate, qua restitutus in patriam secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinq́ & XXX annos (tot enim postea uixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq́ habitus, quem secundum à Romulo conditorem urbis Romę ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone COSS. pestilentia fuit. eo nihil dignũ memoria actum, nisi quod pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit, & cum uis morbi, nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur. uictis superstitione animis: ludi quoq́ scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq́ (ut fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocularia fundentes uersibus cœpere: nec absoni à uoce motus erant. Accepta itaq́ res sæpiusq́ usurpando excitata. uernaculis artificibus, quia hister thusco uerbo ludio uocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante fescennino uersu similem incompositum temere, ac rudem alternis iaciebant: sed impletas modis sa-

tyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuq́ꝫ cógruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem (scilicet id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus uocem obtudisset, uenia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticū egisse aliquanto magis uigente motu, quia nihil uocis usus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptū, diuerbiaq́ꝫ tantum ipsorum uoci relicta. Postquàm lege hac fabularū ab risu, ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim uerterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare cœpit. quæ inde exodia postea appellata, consertaq́ꝫ fabellis potissimum atellanis sunt. quod genus ludorū ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, ut actores atellanarum nec tribu moueãtur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciãt. Inter aliarum parua principia rerum, ludorū quoq́ꝫ prima origo ponenda uisa est, ut appareret quàm ab sano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniam uenerit. nec tamē ludorū primum initium procurandis religionibus datū aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quin etiam cum medios fortè ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id uero uelut auersis iam dijs, aspernantibusq́ꝫ placamina iræ, terrorē ingentē fecit. Itaq́ꝫ C. Genutio, L. Aemylio Mamerco secundū consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos, quàm corpora morbi afficerent, repetitū ex seniorū memoria dicitur pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus dictatorem claui figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus L. Pinariū magistrum equitum dixit. Lex uetusta est priscis literis uerbisq́ꝫ scripta, ut qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clauum pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea parte qua Mineruæ templum est. eum clauū, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorū fuisse ferunt, eoq́ꝫ Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum sit. Volsinijs quoq́ꝫ clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscę deæ comparere, diligens talium monimentorum autor Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege templū Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos. à consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solenne claui figendi translatum est. Intermisso deinde more digna etiam per se uisa est res, propter quam dictator crearetur. qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac reipub. gerendæ, ac non soluendæ religione gratia creatus esset, bellum Hernicū affectans delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemq́ꝫ omnibus in eū tribunis plebis coortis, seu ui, seu uerecundia uictus dictatura abijt, neq́ꝫ eo minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio II COSS. dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. acerbitas in delectu nō damno modo ciuium, sed etiam laceratione corporum lata, partim uirgis cæsis, qui ad nomina non respondissent, partim in uincula ductis, inuisa erat. & ante omnia inuisum ipsum ingeniū atrox, cognomenq́ꝫ Imperiosi graue liberæ ciuitati ab ostentatione sæuitiæ ascitū, quam nō magis in alienis, quàm in proximis, ac sanguine ipso suo exerceret. criminiq́ꝫ ei tribunus inter cætera dabat, quod filium iuuenem nullius probri compertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitū in opus seruile, propè in carcerem atq́ꝫ in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret uerè imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum utrum nutriendū patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandū, ac uexatione insigne faciendū fuisse? ne mutas quidē bestias minus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manliū malū malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & siquid in eo exiguū naturalis uigoris sit, id extinguere uita agresti, & rustico cultu inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quàm ipsius iuuenis iritatus est animus. quin contrà se quoq́ꝫ parenti causam inuidiæ atq́ꝫ criminū esse ægre passus, ut omnes dij hominesq́ꝫ scirent, se parenti opem latam quàm inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atq́ꝫ agrestis animi, & quanquam nō ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in urbem, atq́ꝫ à porta domum confestim ad M. Pomponium

nium tribunum pergit:ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait, nuntiaret T. Manliū Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendam deferre) salute accepta redditaq́ꝫ, esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis uelit. procul inde omnibus abire iussis cultrum stringit: & super lectū stans ferro intento, nisi in quæ ipse concepisset uerba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturū, se eum extemplo transfixurum minatur. pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum prҽualidum iuuenem, &, quod haud minus timendum erat, stolide ferocem uiribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est uerba: & præ se deinde tulit, ea ui subactum se incepto destitisse. nec perinde ut maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli, & superbo reo potestatem fieri, ita ægre habuit filium id pro parente ausum: eoq́ꝫ id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militū ad legiones suffragio fieri (nam & antea sicut nunc, quos ruffulos uocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæq́ꝫ ad conciliandum gratiam meritis, ut qui rure, & procul cœtu hominum iuuentam egisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua ui alia forum medium fermè specu uasto collapsum in immensam altitudinē dicitur: neq́ꝫ eam uoraginem côiectu terræ, cum pro se quisq́ꝫ gereret, expleri potuisse prius, quàm deûm monitu quæri cœptū quo plurimum populus Romanus posset. id enim illi loco dicandum uates canebant, si rempub. Romanam perpetuam esse uellent. tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonum, quàm arma uirtusq́ꝫ esset: Silentio facto templa deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumq́ꝫ intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quàm poterat maxime exornato insidentem armatū se in specum immisisse, donaq́ꝫ ac fruges super eum à multitudine uirorum ac mulierū cōgestas: lacumq́ꝫ Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. cura nō deesset, si qua ad uerum uia inquirentem ferret. nunc famæ rerum standum est, ubi certam derogat uetustas fidem. & lacus nomē ab hac recentiore insignius fabula est. post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus cum fœciales ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoq́ꝫ die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusq́ꝫ id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset: deinde ut eueniret res, ita communicatos honores prosperè, aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, ut Genutius ad hostes magno conatu profectus in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis consul circumuentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nuntiatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearēt consules ex plebe, transferrent auspicia, quò nefas esset. potuisse patres plebiscito pelli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem ualuisse: uindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ ut primum contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His uocibus curia, & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, maiore nunc autoritate euentum reprehensi ab se consilij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit: delectusq́ꝫ & iustitium indictum. Prius quàm dictator legionesq́ꝫ nouæ in Hernicos uenirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregiè est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes hortante legato, & plenis iræ atq́ꝫ indignitatis militum animis eruptio est facta. multū ab spe adeundi ualli res Hernicis abfuit, adeò turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus ueteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumq́ꝫ, quorum uirtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæ

teros ad æmulandas uirtutes acuit. Neq; segnius ad hostes bellum apparatur, qui & parti ante decoris memores, neq; ignari auctarum uirium hostis, suas quoq; uires augent. omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora uirorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentutis eo etiam, quod ut duplex acciperēt stipendium decreuerant, spei animorumq; impleuere. immunes quoq; operum militarium erant, ut in unum pugnæ laborem reseruati plus sibi, quàm pro uirili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior uirtus esset. Duum millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari fermè utrinq; spatio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquā sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquàm equestris pugna effectu, quàm conatibus uanior erat, consulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis clamore prouolant ante signa, & nouam integrant pugnam. neq; sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum, animorumq; robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc, aut illinc communis Mars bello aufert, multiplex quàm pro numero damnum est: uulgus aliud armatorum uelut delegata primoribus pugna euentum suum in uirtute aliena ponit. multi utrinque cadunt, plures uulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes quid deinde restaret quærendo, si neq; ex equis pepulissent hostē, neq; pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se uocibus concitati clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremò iam haud dubiæ auertunt. neq; tam uires pares quæ superauerit res, facile dictu est: nisi quod perpetua fortuna utriusq; populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsq; ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem ne ante meridiem signū dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorū, & saucij relicti quidam inuenti: agmenq; fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta uictoria fuit, quarta pars militum amissa: &, ubi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidêre. Insequenti anno cum L. Sulpicius, & C. Licinius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent, neq; inuentis in agro hostibus Ferentinum urbem eorum ui cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea ultima fuit causa, cum multæ ante querimoniæ ultro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comiciorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit: quia collega comitia bello præferre festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundum prauæ cupiditati fuerit. Qæsita ea propriæ familiæ laus leuiorem autorem Licinium facit. cum mentionem eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam, magis ut belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria uia trans pontem Anienis castra habuêre. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentiq; exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset: prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit: & quantum maxima uoce potuit, quem nunc inquit Roma fortissimum uirum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat utra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorū silentium fuit, cum & abnuere certamen uererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. Filius, qui patrē à uexatione tribunitia uindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit. iniussu tuo, inquit, imperator extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi belluæ ostendere, quando adeò ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe

Tarpeia deiecit. Tum dictator macte uirtute inquit, hac pietate in patrē patriamq; T. Manli esto, perge, & nomen Romanū inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutū capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam, arma tum adornatumq; aduersus Gallū stolide lætum, & (quoniam id quoq; memoria dignum antiquis uisum est) linguā etiam ab irrisu exercētem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem, & duo in medio armati spectaculi magis more, quàm lege belli destituuntur, nequaquā uisu ac specie æstimantibus pares, corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste, pictisq; & auro celatis refulgens armis. media in altero militaris statura, modicaq; in armis habilibus magis quàm decoris species, non cantus, nō exultatio, armorumq; agitatio uana, sed pectus animorū iræq; tacitæ plenum omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuq; pendētibus: Gallus uelut moles superne imminens proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis uanū cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone surrecto cum scuto scutum imum perculisset, totoq; corpore interior periculo uulneris factus insinuasset se inter corpus, armáque uno alteroq; subinde ictu uentrē, atq; inguina hausit, & in spatium ingens ruentē porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactū uno torque spoliauit, quem respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, laudantes gratulantesq; ad dictatorem perducunt. inter carminum propemodum incondita quædā militariter ioculantes Torquati cognomen auditū, celebratum deinde posteris etiam, familiæq; honori fuit, dictator coronam auream addidit donum, mirisq; pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercle tanti ea ad uniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris in Tyburtem agrum, atq; inde societate belli facta, cōmeatuq; benigne ab Tyburtibus adiutus mox in Cāpaniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus Cos. cum collegę eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Cāpania redissent, fœdę populationes in Lauicano, Thusculanoq;, & Albano agro haud dubie Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtē hostem duce Cos. contenta resp. esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrum equitum dixit, & ex autoritate patrum, si prosperè id bellum euenisset, ludos magnos uouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes, cōsulari exercitu iusso manere, omnes iuniores nullo detrectante militiā sacramēto adegit. Pugnatū haud procul porta Collina est totius uiribus urbis, in conspectu parentū coniugumq; ac liberorum, quæ magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul uerecundia, misericordiaq; militē accendebant. Magna utrinq; edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum, fuga Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. pallati à Cos. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus simul cum his intra portas cōpelluntur. Egregie cum ab dictatore, tum ab Cos. gesta est res. Et Cos. alter Fabius prælijs primū paruis, postremo una insigni pugna cum hostes totis adorti copijs essent, Hernicos deuincit. Dictator Coss. in senatu, & apud populū magnifice collaudatis, & suarum quoq; rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusq; geminum triumphum egit. Fabio satis uisum, ut ouans urbem iniret. Irridere Petilij triumphū Tyburtes: ubi enim eum secum acie cōflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisq; Gallorum extra portas egressos, postquàm in se quoq; fieri impetum uiderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se in urbem. eam rem triumpho dignam uisam Romanis. ne nimis mirum magnumq; censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua uisuros. Itaque insequēti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio noctis ab Tybure agmine infesto profecti ad urbem Romam uenerūt. terrorem repente ex somno excitatis subita res, & nocturnus pauor præbuit, ad hoc multorum inscitia qui, aut unde hostes aduenissent, cōclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, muriq; præsidijs firmati, & ubi

prima lux mediocrem multitudinẽ ante mœnia, neq; alium quàm Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egressi cõsules, utrinq; aciem subeuntium iam muros aggrediuntur. apparuitq; occasione magis, quàm uirtute fretos uenisse: adeò uix primum impetũ Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentũ eorum constabat, orientemq; iam seditionem inter patres & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris, quàm urbi terribilior. populabundi Tarquinienses fines Romanos maximè qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusq; nequicquam repetitis, noui cõsules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabioq; ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoq; belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna uis militum ab ijs ex fœdere uetusto, quod multis intermiserãt annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit, quod Gallos mox Præneste uenisse, atq; inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus cõsularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerũt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti utriq; placebat, fuit: cum primo Galli tantũ auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam uinceret. dictatori neutique placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem: ad hoc ijs animis corporibusq;, quorũ omnis in impetu uis esset, parua eadem languesceret mora. His consilijs dictator bellum trahebat: grauemq; edixerat pœnam, si quis iniussus in hostem pugnasset. milites ægre id patientes primo in stationibus uigilijsq; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod nõ iussissent per consules geri bellum. electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum uictoriã censeat. eadem deinde hæc interdiu propalàm, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immisceriq; militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed iam in principijs ac prætorio in unum sermones confundi: atq; in cõcionis magnitudinem crescere turba, & uociferari ex omnibus locis ut extemplo ad dictatorẽ iretur: uerba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut uirtute eius dignum esset. Septimũ primum pilum iam Tullius ducebat, neq; erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, uir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit. mirantiq; Sulpicio non turbã magis quàm turbæ principem Tullium imperijs obedientissimum militem, Scilicet dictator inquit condemnatũ se uniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & propè ignominiæ causa destitutum, sine armis, orauit me ut suam causam apud te agerem. Equidẽ sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa obijci nobis possent, tamen hoc à te impetrari æquum censerem, ut nos uirtute culpã nostram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusæ legiones eandem, quã per pauorem amiserant, patriam profectæ postea ab Veijs uirtute recuperauere. nobis deûm benignitate, felicitate tua populiq; Romani & res & gloria est integra: quanquam de gloria uix dicere ausim, si nos & hostes haud secus quàm fœminas abditos intra uallum omnibus cõtumelijs eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitũ tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius quàm expertus nos esses, de nobis ita desperasti, ut te mancorũ ac debilium ducẽ iudicares esse. quid enim aliud esse causæ credamus, cur ueteranus dux fortissimus bello cõpressis, quod aiũt, manibus sedeas? utcunq; enim se habeat res, te de nostra uirtute dubitasse uideri, quàm nos de tua uerius est. Sin aũt non tuum istuc, sed publicum est consilium, & cõsensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab urbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso ut quæ dicã, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ sicut uos uestra habeatis consilia, sic se sua habiturã dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos uestros? ad bellum, non in exiliũ missos? Si quis det signũ, in aciem educat, ut uiris ac Romanis dignũ sit pugnaturos: si nihil armis opus sit, otium

otiū Romæ potius quàm in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, ut nobis pugnādi copiam facias: tum uincere cupimus, tum duce te uincere: tibi laurcam insignem deferre, tecum triumphantes urbem inire: tuum sequentes currū Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & undiq; ut signum daret, ut capere arma iuberet, clamabāt. Dictator quanquā rem bonam exemplo haud probabili actam censebat: tamen facturum quod milites uellent, se recepit: Tulliumq; secreto, quæ nam hæc res sit, aut quo acta more, percūctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neue imperatoriæ maiestatis crederet: multitudine concitatæ, quæ fermè autoribus similis esset, non subtraxisse se ducem: nequis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidē nihil non arbitrio imperatoris acturum. Illi quoq; tamen uidendum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeò concitatos animos ipsos sibi locū, ac tempus pugnādi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquūtur, iumenta fortè pascētia extra uallum Gallo abigēti duo milites Romani ademerūt. in eos saxa cōiecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum utrinq; est. Iamq; haud procul iusto prælio res erāt: ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorem fides est. nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamē, ut qui magis animis quàm uiribus fretus ad certamen descēderet, omnia circunspicere atq; agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouam excogitat: qua deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidam ætate usi sunt. mulis strata detrahi iubet: binisq; tantum centunculis relictis agasones partim captiuis, partim ægrorū armis ornatos imponit: his ferè mille effectis centum admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neq; inde antè moueri, quàm ab se acciperent signū. ipse ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut aduersus mōtes consisteret hostis. Instructo iam uani terroris apparatu, qui quidē terror plus penè ueris uiribus profuit: primo credere duces Gallorū non descensuros in æquū Romanos: deinde ubi digressos repente uiderunt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signū ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrū cornu: neq; sustineri potuissent, ni fortè eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpās, rogitansq; siccine pugnaturos milites spopondisset? ubi illi clamores sint arma poscentiū? ubi minæ iniussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorē clara uoce uocare ad præliū, & ire armatū ante prima signa. ecquis sequeretur eorū, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantos pudor stimulos admouit, ut ruerēt in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primo impetus propè uecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquā labantem una parte uidit aciem, signa in læuum cornu cōfert, quò turbā hostium cōgregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, signum quod cōuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra Gallorū uisi sunt: tum metu ne excluderētur, omissa pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. ubi cum occurrisset eis M. Valerius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis, ad montes syluasq; uertunt fugā, plurimiq; ibi à fallaci equitū specie, agasonibusq; excepti sunt, & eorū, quos pauor pertulerat in syluas, atrox cædes post sedatum præliū fuit. Nec alius post M. Furium, quàm C. Sulpicius iustiorem de Gallis egit triumphum. auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eodem anno & à Coss. uario euētu bellatū. nam Hernici à C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incaute atq; incōsulte aduersus Tarquinienses pugnauit, nec in acie tantum ibi cladis acceptū, quàm quod CCCVII milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignitior fuit. accessit ad eam cladem & uastatio Romani agri, quā Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodē anno duæ tribus Pōptina, & Publilia additæ. Ludi uotiui, quos M. Furius dictator uouerat, facti. & de ambitu à C. Petilio

tribuno plebis autoribus patribus tum primum ad populũ latum est: eaq; rogatione nouorum maximè hominũ ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant. Haud æque patribus læta insequenti anno C. Marcio, Cn. Manlio Coss. de unciario fœnore à M. Duellio, L. Menenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquãto eã cupidius sciuit, accepitq;. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoq; hostes exorti duplici crimine: quod & cum Tarquiniensibus iuuentus eorũ militauerat: & eos, qui Falerios perfugerant, cum male pugnatũ est, repetẽtibus fœcialibus Romanis non reddiderãt. ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Marcius exercitum in agrum Priuernatẽ, integrum pace longinqua induxit: militemq; præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiã: quod nihil in publicum secernendo augenti rem priuatã militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis cõsedissent: uocatis ad concionem militibus, castra nunc, inquit, uobis hostium, urbemq; prædæ do: si mihi pollicemini uos fortiter in acie operam nauaturos: nec prædæ magis, quàm pugnę paratos esse. Signũ poscunt ingenti clamore: celsiq;, & spe haud dubia feroces in prælium uadunt: ibi ante signa Sex. Tullius, de quo antè dictum est, exclamat. aspice imperator inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet: piloq; posito, stricto gladio in hostem impetum facit: sequuntur Tulliũ antesignani omnes: primoq; impetu auertère hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionem urbem acceperũt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quod legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de uicesima eorum, qui manumitterẽtur, tulit. patres, quia ea lege haud paruum uectigal inopi ærario additum esset, autores fuerunt. cæterum tribuni plebis non tam lege quàm exemplo moti, nequis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege decem millibus æris est damnatus: quod mille iugerum agri cum filio possideret. emancupandoq; filium fraudem legi fecisset. Noui Coss. inde M. Fabius Ambustus II & M. Popilius Lenas II duo bella habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas gessit: qui hoste in urbem compulso agros uastauit. Falisci, Tarquiniensesq; alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit: quod sacerdotes eorum facibus ardẽtibus, anguibusq; prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie: & tunc quidem uelut lymphati, & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt. deinde ubi cõsules legatiq;, ac tribuni puerorum ritu uana miracula pauentes irridebant, increpabantq;, uertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fugerãt, uelut cæci ruebãt. discusso itaq; uano apparatu hostium cum in ipsos armatos se intulissent, auerterunt totam aciẽ: castrisq; etiam eo die potiti, præda ingenti parta uictores reuerterunt militaribus iocis cum apparatum hostium, tum suum increpantes pauorẽ. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum: & Tarquiniensibus Faliscisq; ducibus ad Salinas peruenium. aduersus eum terrorem dictator C. Marcius Rutilius primus de plebe dictus magistrũ equitum item de plebe C. Plautiũ dixit. Id uero patribus indignum uideri, etiam dictaturã iam in promiscuo esse: omniq; ope impediebãt nequid dictatori ad id bellum decerneretur, pararetur' ue. eo promptius cũcta ferente dictatore populus iussit. profectus ab urbe utraq; parte Tyberis, ratibus exercitu quocunq; fama hostium ducebat traiecto, multos populatores agrorum uagos, palantes oppressit: castra quoq; nec opinato aggressus cepit. & VIII millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine autoritate patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi uolebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmilius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est: quod duo patricij consules creabantur: intercedentibus' que tribunis interrex Fabius aiebat in XII tabulis legem esse: ut quodcunque postremum populus iussisset, id iustumq; esset, iussum populi & suffragia esse. Cum intercedendo tribuni nihil aliud, quàm ut differrent

al. emancipandoq;.

differrent comitia ualuissent: duo patricij Coss. creati sunt C. Sulpicius Peticus tertiũ, M. Valerius Publicola: eodemq́ die magistratum inierũt. Quadringentesimo anno quàm urbs Romana condita erat, quinto tricesimo quàm à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij Coss. ambo ex interregno magistratum iniêre C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorum Coss. auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidã: seu per idem tempus Tarquiniensiũ quoq́ sunt uastati agri ab Sulpicio Cos. quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coss. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum uirtutis ducebant esse, ut accepissent duo patricij cõsulatum, ita ambobus patricijs mandare. quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam magistratus fiat consulatus: aut possidendum totum, quã possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contrà fremit. quid se uiuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominum uirtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere uniuersi nõ possint? uel reges, uel decemuiros, uel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quàm ambos patricios Cos. uideant, nec inuicem pareatur atq́ imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata plebem nusquam aliò natam quàm ad seruiendum putet. Non desunt tribuni autores turbarum: sed inter concitatos per se omnes uix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cum esset, multiq́ per seditiones acti comitiales dies: postremo uictæ perseuerantia Coss. plebis eò dolor erupit, ut tribunos actum esse de libertate uociferantes, relinquendumq́ non campum iam solum, sed etiam urbem captam atq́ oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati consules ambo patricij M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium Cos. inuenio. Duo bella eo anno prosperè gesta: cum Tyburtibusq́ ad deditionem pugnatum: Sassula ex his urbs capta. cæteraq́ oppida eandem fortunam habuissent, ni uniuersa gens positis armis in fidem consulis uenisset. triumphatũ de Tyburtibus: alioquin mitis uictoria fuit. In Tarquinienses acerbè sæuitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingẽti captiuorum numero CCCLVIII delecti nobilissimus quisq́, qui Romam mitteretur: uulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui missi Romam erãt, mitior fuit. medio in foro omnes uirgis cæsi ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ ut Samnites quoq́ amicitiam peterent, effecerunt, legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi, quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. nã etsi unciario fœnore facto leuata usura erat: sorte ipsa obruebantur inopes: nexumq́ inibant. eo nec patricios ambo cõsules, nec comitiorum curam, publicâue studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterq́ apud patricios manet. Consules creati, C. Sulpicius Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Cęritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat: legati Latini ad Volscos conuertere, nuntiantes: exercitum conscriptum, armatumq́ iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum uenturos esse. Censuit igitur senatus neutrã negligendam rem esse. utroq́ legiones scribi: consulesq́ sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum: postquam literis Sulpicij cõsulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est: depopulatum agrum circa Romanas salinas: prædæq́ partem in Cæritum fines auectam, & haud dubie iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaq́ Valerium cõsulem Volscis oppositum, castraq́ ad finem Thusculanum habentem, reuocatũ inde senatus dictatorem dicere iussit. T Manlium Lucij filium dixit. Is, cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset: consulari exercitu contentus, ex autoritate patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites tanquam in uerbis hostium uis maior ad bellum significandũ, quàm in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierãt, esset, uerus belli terror inuasit: & quàm non suarũ uiriũ ea dimicatio esset, cernebãt: pœnitebatq́ populationis. & Tarquinienses execrabãtur defectionis autores, nec arma, aut bellum quisquam apparare,

sed

sed pro se quisque legatos mitti iubebat ad petendam erroris ueniã. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta ritè procurassent: ut Romanos florentes ea sui misericordia caperet: quæ se rebus adfectis quondam populi Romani cepisset: cõuersique ad delubra Vestæ, hospitium flaminum, uestaliumque ab se castè ac religiose cultum inuocabant. Eáne meritos crederet quisquam, hostes repente sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent: consilio id magis quàm furore lapsos fecisse: ut sua uetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentemque populum Romanum ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cœpissent? ne appellarent cõsilium, quæ uis ac necessitas appellanda esset. Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter uiam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius, quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumque crimine belli, hospitio Vestalium cultisque dijs darent. Mouit populũ non tam causa præsens quàm uetus meritum, ut malefícij quàm beneficij potius immemores essent. itaque pax populo Cæriti data: induciasque in centũ annos factas in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine uis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusque Romam reductis reliquum anni muris turribusque reficiendis consumptum. & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit: tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legẽ haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è repu. consulatum, quàm promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator magistratu abisset: res ad interregnum redijt. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabãt: propior dolor plebi fœnoris ingrauescẽtis erat: curæque priuatæ in certaminibus publicis erumpebãt. quorum tedio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolę datus è plebe collega C. Marcius Rutilius. Inclinatis semel in concordiã animis, noui consules fœnebrem quoque rem, quæ destinere unanimos uidebatur, leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicã curam uerterunt: quinqueuiris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duellius. P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Æmylius: qui rem difficillimam tractatu, & plerunque parti utrique. semper certe alteri graué, cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura sustinuerunt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quàm facultatibus, aut ærarium mensis cum ære in foro positis dissoluit, ut populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum pretijs liberauit, ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusque exhausta uis ingens æris alieni. Terror inde uanus belli Hetrusci, cum coniurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. dictus in castris (eò enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius: cui magister equitum adiectus L. Æmylius. Cæterum foris trãquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorẽ ut ambo patricij consules crearẽtur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpicius, & M. Fabius interpositi obtinuere, quod dictator frustra tetenderat: mitiore iam plebe ob recens meritum leuati æris alieni, ut ambo patricij consules crearentur. creati ipse C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abijt: & T. Quintius Pœnus. quidam Cæsonem, alij C. cognomen Quintio adijciũt. Ad bellũ ambo profecti, Faliscũ Quintius, Sulpicius Tarquiniense, nusquã acie cõgresso hoste, cũ agris magis quàm cum hominibus, urendo populandoque gesserũt bella. cuius lentæ uelut tabis senio uicta utriusque pertinacia populi est, ut primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent: in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerũ mutauerat dominos,

censum agi placuit. cæterum, cum censoribus creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Marcius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat: concordiam ordinum turbauit. quod uidebatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum forte patricij consules erãt: qui rationem eius se habituros negabant. sed & ipse constantia inceptum obtinuit: & tribuni omni ui recuperando ius consularibus comitijs amissum, adiuuerunt. & cum ipsius uiri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset uiam, censuram quoque in partem uocari plebs uolebat. Nec uariatum comitijs est, quin cum Manlio Næuio censor Marcius crearetur. Dictatorem quoq; hic annus habuit M. Fabiũ, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs cõsularibus obseruaretur. Magister equitũ dictatori additus Q. Seruilius. nec tamen dictatura potentiorem eum cõsensum patrum consularibus comitijs fecit, quàm censorijs fuerat. M. Popilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoq; illustriorem plebeium consulem fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitũ in agro latino castra posuisse nuntiatũ esset: Scipione graui morbo implicito Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigrè exercitu scripto cum omnes extra portã Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset: signaq; eodem quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militũ, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium reipub. esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisq;, ad hostem pergit. cuius ut prius nosceret uires, quàm periculo ultimo tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, uallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul uisis Romanorũ signis ut extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquam neq; in æquum dimitti agmen uidit, & cum loci altitudine, tum uallo etiam tegi Romanos: perculsos pauore rata, simul opportuniores, quod intenti tum maximè operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum: triarij erant, qui muniebant & ab hastatis principibusq;, qui pro munitoribus intenti armatiq; steterant, prælium initum. Præter uirtutem locus quoq; superior adiuuit, ut pila omnia hastæq; non tanquam ex æquo missa, uana (quod plerunq; fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur. oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta: cũ cursu penè in aduersum subissent, primo incerti restitère: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset & auxisset hosti, impulsi retrò ruere alij super alios: stragemq; inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeò præcipiti turba obtriti plures, quàm ferro necati. Necdum certa Romanis uictoria erat. alia in campum digressis supererat moles. nanque multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, uelut noua rursus exoriente acie integrum militem aduersus uictorem hostem ciebat. stetitq; suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, læuo humero materi propè traiecto cesserat parumper ex acie. Iamq; omissa cunctando uictoria erat, cum consul uulnere alligato reuectus ad prima signa, quid stas miles? inquit. non cum Latino Sabinoq; hoste res est, quem uictum armis sociũ ex hoste facias. in belluas strinximus ferrũ: hauriẽdus aut dandus est sanguis. propulistis à castris, supina ualle pręcipites egistis, stratis corporibus hostiũ superstatis. cõplete eadẽ strage cãpos, qua mõtes replestis. nolite expectare, dum stantes uos fugiant. inferenda sunt signa, & uadendũ in hostẽ. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in mediũ agmen perrumpũt. Inde Barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, uertunt impetũ in suos: fusiq; per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcẽ Albanam petũt. Consul nõ ultra castra insecutus, quia & uulnus degrauabat, & subijcere exercitũ pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, uictorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit. morã triumpho uulnus consulis attulit. eademq; causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset qui ægris cõsulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitũ P. Cornelio Scipione, reddidit patrib. possessionẽ

pristinam

pristinam consulatus.ipse ob id meritũ ingẽti patrum studio creatus consul,collegã Ap.Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis:mussantesq; inter se rogitabant:num quem plebeij consulis pœniteret:simul dictatorem increpabant : qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate,quàm publica iniuria fœdiorem, cepisset:ut se ipse consulem dictator crearet. Annus multis uarijsq; motibus fuit insignis. Galli ex Albanis mõtibus,quia hyemis uim pati nequiuerant : per campos maritimaq; loca uagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat:oraq; litoris Antiatis,Laurensq; tractus, & Tyberis hostia:ut prædones maritimi cum terrestribus congressi ancipiti semel prælio decertarẽt:dubijq; discesserint in castra Galli, Græci retrò ad naues, uictos se, an uictores putarent. Inter hos longe maximus extitit terror,concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita:responsumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum: absisterent imperare ijs,quorũ auxilio egerẽt. Latinos pro sua libertate potius,quàm pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa defectione etiam sociorum senatus anxius,cum cerneret metu tenẽdos, quod fides non tenuisset:extendere omnes imperij uires cõsules delectu habendo iussit.ciuili quippe standum exercitu esse,quando socialis cœtus desereret. Vndiq; non urbana tantũ, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur, quaternûm millium & ducenorum peditum,equitumq; trecenorum.quem nunc nouum exercitum; siqua externa uis ingruat:hæ uires populi Romani,quas uix terratũ capit orbis,contractę in unum haud facilè efficiãt. adeò in quæ laboramus sola creuimus,diuitias luxuriãq;.Inter cætera tristia eius anni cõsul alter Ap.Claudius in ipso belli apparatu moritur. redierantq; res ad Camillum:cui unico cõsuli uel ob aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ,uel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis,dictatorem arrogari haud satis decorum uisum est patribus. Consul duabus legionibus urbi præpositis,octo cum L.Pinario prętore diuisis,memor paternę uirtutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit:prætorem maritimam oram tutari, Græcosq; arcere litoribus iussit.& cum in agrum pomptinum descendisset: quia neq; in campis congredi nulla cogente re uolebat:& prohibendo populationibus, quos rapto uiuere necessitas cogeret,satis domari credebat hostem : locum idoneum statiuis delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent,Gallus processit magnitudine atq; armis insignis : quatiensq; scutum hasta cũ silentium fecisset,prouocat per interpretem unum ex Romanis qui secũ ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militũ,adolescẽs:qui haud indigniorem eo decore se quàm T.Manlium ratus, prius sciscitatus consulis uoluntatem,in mediũ armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito deorum factum.nanq; conferenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit in hostem uersus. quod primo ut augurium cœlo missum lætus accepit tribunus:precatus deinde si diuus,si diua esset,qui sibi præpetem misisset,uolens propitius adesset.dictu mirabile:tenuit nõ solum ales captã semel sedem:sed quotiescunq; certamen initum est,leuans se alis,os oculosq; hostis rostro & unguibus appetijt:donec territum prodigij talis uisu,oculisq; simul ac mente turbatum Valerius obtrũcat. coruus è conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ utrinq; stationes fuere. Postq; spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit,nec Galli se statione tenuerũt, & Romanorum cursus ad uictorem etiam ocior fuit. ibi circa iacẽtis Galli corpus cõtracto certamine,pugna atrox cõcitatur. Iã non manipulis proximarum stationũ,sed legionibus utrinq; effusis res geritur. Camillus lætum militẽ uictoria tribuni,lætum tam præsentibus ac secundis dijs,ire in prælium iubet.ostentansq; insignẽ spolijs tribunũ,hũc imitare miles,aiebat:& circa iacentẽ ducem sterne Gallorum cateruas. Dij hominesq; illi affuere pugnæ:depugnatumq; haud quaquã certamine ambiguo cum Gallis est. adeò duorum militum euentum,inter quos pugnatũ erat,utraq; acies animis præceperat. Inter primos,quorum concursus alios exciuerat,atrox prælium fuit:alia multitudo,priusquam ad coniectũ teli ueniret,terga uertit.primo per Volscos falernumq; agrum dissipati sunt:inde Apuliam ac mare inferũ petierunt. Consul concione aduocata laudatũ tribunum decẽ bobus aureaq; corona donat.ipse iussus ab senatu bellum maritimum curare,cum prætore iunxit castra

ſtra.ibi,quia res trahi ſegnitia Græcorum non committentium ſe in aciem uidebantur:dictato rem comitiorũ cauſa T.Manlium Torquatũ ex autoritate ſenatus dixit. Dictator magiſtro equitum A. Cornelio Coſſo dicto conſularia comitia habuit, æmulũq; decoris ſui abſentem M.Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) ſummo fauore populi treis & uiginti natum annos cõſulem renuntiauit.collega Coruino de plebe M.Popilius Lenas IIII. conſul futurus datus eſt. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis geſta res. nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat.Poſtremo cũ litoribus arcerentur,aqua etiã pręter cætera ne ceſſaria uſui deficiẽte,Italiã reliquere. Cuius populi ea cuiuſq; gẽtis claſſis fuerit,nihil certi eſt. maximè Siciliæ fuiſſe tyrannos crediderim.nam ulterior Græcia ea tempeſtate inteſtino feſſa bello iam Macedonũ opes horrebat. Exercitibus dimiſſis cum & foris pax, & domi concor dia ordinũ otium eſſet,ne nimis lętæ res eſſent,peſtilentia ciuitatem adorta coēgit ſenatũ impe rare decemuiris,ut libros Sibyllinos inſpicerẽt,eorumq; monitu lectiſternium fuit. Eodem anno Satricũ ab Antiatibus colonia deducta,reſtitutaq; urbs quã Latini diruerãt. Et cum Carthaginenſibus legatis Romę fœdus ictum,cum amicitiã ac ſocietatem petentes ueniſſent.

Idem otium domi foriſq; manſit,T.Manlio Torquato,C.Plautio ſecundũ COSS.ſemun ciarium tantũ ex unciario fœnus factum,& in penſiones æquas triennij, ita ut quarta præſens eſſet,ſolutio æris alieni diſpenſata eſt.& ſic quoq; parte plebis affecta,fides tamẽ publica pri uatis difficultatibus potior ad curam ſenatui fuit.leuatæ maximæ res, quia tributo ac delectu ſuperſeſſum. Tertio anno poſt Satricũ reſtitutũ à Volſcis,M. Valerius Coruinus ſecundũ cos.cum C.Petilio factus,cum ex Latio nuntiatũ eſſet,legatos ab Antio circũire populos La tinorũ ad cõcitandum bellum:priuſq; plus hoſtium fieret, Volſcis arma inferre iuſſus, ad Sa tricum exercitu infeſto pergit.quò cum Antiates,alijq; Volſci præparatis iam antè, ſiquid ab Roma moueretur,copijs occurriſſent:nulla mora inter infenſos diutino odio dimicandi facta eſt. Volſci ferocior ad rebellandũ q; ad bellandũ gens,certamine uicti fuga effuſa Satrici mœ nia petũt.& ne in muris quidem ſatis firma ſpe, cum corona militũ cincta iam ſcalis caperetur urbs,ad quatuor millia præter multitudinẽ imbellem, ſeſe dedidere. oppidum dirutũ atq; in cenſum.ab æde tantum matris Matutæ abſtinuere ignem.præda omnis militi data,extra præ dam quatuor millia deditorum habita.eos uinctos conſul ante currum triumphans egit:uen ditis deinde,magnam pecuniam in ærariũ redegit.Sunt qui hanc multitudinẽ captiuam ſeruo rum fuiſſe ſcribant.idq; magis uerisimile eſt quàm deditos uęnijſſe. Hos conſules ſecuti ſunt M.Fabius Dorſuo,Ser.Sulpicius Camerinus.Auruncum inde bellum ab repentina popula tione cœptũ.metuq;,ne id factum populi unius conſiliũ omnis nominis Latini eſſet: dictator uelut aduerſus armatũ iam Latium L.Furius creatus,magiſtrũ equitum Cn. Manliũ Capito linũ dixit. & cum (quod per magnos tumultus fieri ſolitũ erat) iuſtitio indicto delectus ſine uacationibus habitus eſſet:legiones quantũ maturari potuit,in Aurũcos ductę. ibi prædonũ magis q; hoſtium animi inuenti.prima itaq; acie debellatũ eſt. Dictator tamen, quia & ultrò bellum intulerant:& ſine detrectatione ſe certamini offerebãt:deorũ quoq; opes adhibendas ratus,inter ipſam dimicationẽ ædem Iunoni Monetæ uouit.cuius damnatus uoti, cum uictor Romã reuertiſſet,dictatura ſe abdicauit.Senatus duumuiros ad eandem ædem pro amplitu dine P R faciendam creari iuſſit.locus in arce deſtinatus,quæ area ædium M. Manlij Capito lini fuerat.Conſules dictatoris exercitu ad bellum Volſcũ uſi, Soram ex hoſtibus, incautos adorti, ceperũt. Anno poſtquam uota erat,ædes Monetę dedicatur, C.Marcio Rutilio III, T.Manlio Torquato II COSS. Prodigium extemplo in dedicationẽ ſecutum,ſimile uetu ſto montis Albani prodigio.nanq; & lapidibus pluit,& nox interdiu uiſa intendi. libriſq; in ſpectis,cum plena religione ciuitas eſſet, ſenatui placuit dictatorem feriarum cõſtituendarum cauſa dici.dictus P. Valerius Publicola, magiſter equitum ei Q. Fabius Ambuſtus datus eſt. Non tribus tantũ ſupplicatum ire placuit,ſed finitimos etiam populos: ordoq; ijs quo quiſq; die ſupplicarẽt,ſtatutus. Iudicia eo anno populi triſtia in fœneratoris facta. quibus ab ædi libus dicta dies eſſet,traduntur. Et res haud ulla inſigni ad memoriã cauſa ad interregnum re dijt. Ex interregno,ut id actum uideri poſſet,ambo patricij cõſules creati ſunt, M. Valerius

Coruinus III, A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & uiribus hostium, & longinquitate uel regionum, uel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. nanq; eo anno aduersus Samnites, gentem opibus armisq; ualidam mota arma. Samnitium bellū ancipiti Marte gestū. Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. quanta rerū moles? quoties in extrema periculorum uentum? ut in hanc magnitudinem, quæ uix sustinetur, erigi imperiū posset? Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, cū societate amicitiaq; iuncti essent, extrinsecus uenit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia uiribus plus poterant cū intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxiliū cōfugere, Campanis sese cōiungunt. Campani magis nomen ad præsidiū sociorum, quàm uires cū attulissent, fluētes luxu ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnē belli uerterūt. nanq; Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum, Campanos adorti: unde æquè facilis uictoria, prædę atq; gloriæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles cū pręsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planiciē, quæ Capuam Tifataq; interiacet. ibi rursus acie dimicatum. aduersoq; prælio Campani inter mœnia compulsi, cū robore iuuentutis suæ acciso nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum maximè in hanc sententiam locuti sunt. Populus nos Campanus legatos ad uos P C misit, amicitiam in perpetuum, auxilium præsens à uobis petitum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore uinculo contracta esset. tū enim, ut qui ex æquo nos uenisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij uobis minus essemus. nunc misericordia uestra cōciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficium quoq; acceptū colamus oportet, ne ingrati, atq; omni ope diuina humanaq; indigni uideamur. Neq; hercule, quod Samnites priores amici socijq; uobis facti sunt, ad id ualere arbitror, ne nos in amicitiā suscipiamur: sed ut uetustate, & gradu honoris nos pręstent. neq; enim fœdere Samnitiū, nequa noua iungeretis fœdera, cautū est. Fuit quidem apud uos semper satis iusta causa amicitiæ, uelle eū uobis amicū esse, qui uos appeteret. Cāpani, etsi fortuna præsens magnificè loqui prohibet, nō urbis amplitudine, non agri ubertate ulli populo præterq; uobis cedentes, haud parua (ut arbitror) accessio bonis rebus uestris in amicitiam uenimus uestram. Aequis, Volscisq; æternis hostibus huius urbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod uos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio uestro, & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos uosq; sunt, quod propediē futurū spondet & uirtus & fortuna uestra, cōtinens imperium usq; ad nos habebitis. Acerbum & miserū est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. eò uentum est P C, ut aut amicorū aut inimicorū Campani simus. si defenditis, uestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo, & Campaniam omnem uestris, an Samnitium uiribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem Romani uestram misericordiam, uestrumq; auxilium æquum est patere: ijs tamen maximè, qui eam implorantibus alijs auxilium dum supra uires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem uenerūt. quanq; pugnauimus uerbo pro Sidicinis, re pro nobis, cum uideremus finitimū populum nefario latrocinio Samnitium peti: & ubi cōflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec eīn nunc, quia dolēt iniuriā acceptā Samnites, sed quia gaudēt oblatā sibi esse causam, oppugnatū nos ueniūt. an si ultio iræ hæc, & nō occasio cupiditatis explendæ esset, parū fuit quod semel in Sidicino agro, iterū in Cāpania ipsa legiones nostras cecidere? quæ est ista tam infesta ira, quā per duas acies fusus sanguis explere nō potuerit? adde huc populationem agrorū, prædas hominū atq; pecudū actas, incendia uillarū, ac ruinas, omnia ferro igniq; uastata. Hiscine ira expleri nō potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere uolūt. Sed uos potius Romani beneficio uestro occupate eam, quàm illos habere per maleficiū sinatis. Non loquor apud recusantē iusta bella populū. sed tamen si ostenderitis auxilia uestra, ne bello quidē arbitror uobis opus fore. usq; ad nos contemptus Samnitiū peruenit, suprà nō ascendit. itaq; umbra uestri auxilij Romani tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicqd ipsi fuerimus, uestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, uobis Capua urbs frequentabitur

tabitur: conditorũ, parentum, deorum immortaliũ numero nobis eritis. nulla colonia uestra erit, quæ nos obsequio erga uos fideq; superet. Annuite patres cõscripti nutũ nomenq; uestrũ inuictum Campanis, & iubete sperare incolumen Capuam futurã. Qua frequentia omnium generũ multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia uotorum lachrymarũq; plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatũ populumq; Campanũ, coniuges liberosq; nostros esse? stare omnem multitudinẽ ad portas, uiam hinc ferentem prospectãtes certum habeo, quid illis nos PC solicitis ac pendentibus animis renuntiare iubeatis. Alterum responsum salutem, uictoriam, lucem ac libertatem: alterũ ominari horreo, quę ferat. Proinde ut aut de uestris futuris socijs atq; amicis, aut nusq; ullis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis cũ consultus senatus esset: etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimaq; Italiæ, uberrimus ager, mariq; propinquus ad uarietates annonæ horreum populi Romani fore uidebatur: tamen tanta utilitate fides antiquior fuit. responditq; ita ex autoritate senatus consul. Auxilio uos Campani dignos censet senatus: sed ita uobiscũ amicitiam institui par est, nequa uetustior amicitia ac societas uioletur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt. itaq; arma deos prius quàm homines uiolatura, aduersus Samnites uobis negamus: legatos sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatũ mittemus, ne qua uobis uis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatũ attulerat) quandoquidẽ, inquit, nostra tueri aduersus uim atq; iniuriam iusta ui non uultis, uestra certè defendetis. itaq; populum Campanum urbemq; Capuam, agros, delubra deûm, diuina humanaq; omnia in uestram PC populiq; Romani ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dediticij uestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendẽtes, pleni lachrymarũ in uestibulo curiæ procubuerunt. Cõmoti patres uice fortunarum humanarũ, si ille prępotẽs opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, à quo pauloantè auxiliũ finitimi petissent, adeò infractos gereret animos, ut se ipse suaq; omnia potestatis alienæ faceret. tum iam fides agi uisa, deditos nõ prodi: nec facturũ æqua Samnitium populum censebãt, si agrum urbemq; per deditionem factam populi Ro. oppugnarent. legatos itaq; extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata, ut preces Campanorum, respõsum senatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem postremo factã, Samnitibus exponerent: peterent pro societate amicitiaq;, ut deditijs suis parcerẽt: neq; in eum agrum, qui populi Romani factus esset, hostilia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denuntiarẽt Samnitibus populi Romani senatusq; uerbis, ut Capua urbe Campanoq; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitiũ adeò est ferociter responsum, ut non solũ gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi stantibus legatis præfectos cohortium uocarent: ijsq; clara uoce imperarent, ut prędatũ in agrum Campanũ extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romã relata, positis omniũ aliarũ rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas missis, belloq;, quia nõ redderentur, solenni more indicto, decreuerunt: ut primo quoq; tempore de ea re ad populũ ferretur. iussuq; populi consules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti. Valerius in Campaniã, Cornelius in Samnium, ille ad montẽ Gaurum, hic ad Satriculã castra ponũt. Priori Valerio Samnitiũ legiones (eò nanq; omnem belli molem inclinaturã censebant) occurrit. simul in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt uero castra Romana uiderunt: ferociter pro se quisq; signum duces poscere, affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturũ opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ita multos moratus dies, signum pugnę proposuit, paucis suos adhortatus. Ne nouum bellum eos nouusq; hostis terreret. quicquid ab urbe longius proferrent arma, magis magisq; in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumq; cladibus Samnitium æstimarent uirtutem. qualescunq; inter se certauerint, necesse fuisse alterã partem uinci. Campanos quidem haud dubiè magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaq; sua quàm ui hostium uictos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitiũ aduersus tot decora populi Romani, qui triumphos penè plures q̃ annos ab urbe cõdita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Auruncos,

domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs cæsos, postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac uirtute sua quenq; fretos ire in aciem debere: tum etiã intueri cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit: utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, uerbis tantũ ferox, operum militariũ expers: an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, uersari media in mole pugnę sciat? Facta mea, non dicta uos milites, inquit, sequi uolo: nec disciplinã modò, sed exemplum etiã à me petere. Non factionibus modò, nec per conciones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summãq; laudem peperi. Fuit cũ hoc dici poterat. patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista cõsulatum, quo urbs hæc consulem habuit. Nunc iam nobis patribus, uobisq; plebeijs promiscuus cõsulatus patet: nec generis ut antè, sed uirtutis est præmiũ. proinde summũ quodq; spectate milites decus. Non, si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs autoribus homines dedistis: Publicolarum uetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebem Romanam militiæ domiq;, priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æquè tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo atq; colui. Nunc quod instat, dijs bene iuuantibus nouum atq; integrum de Samnitibus triumphũ mecũ petite. Non aliàs militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militũ haud grauatè munia obeundo. in ludo pręterea militari, cum uelocitatis uiriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis uincere ac uinci uultu eodem: nec quenq; aspernari, parem qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ q̃ suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, ijsdẽ gerebat. Itaq; uniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium ut quod maximè unquã, pari spe, utrinque æquis uiribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata uictoria. Romanis contrà, quadringentorum annorũ decora, & cõditæ urbi æqualis uictoria. utrisq; tamen nouus hostis curam addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nanq; ita conflixerunt, ut aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tũ consul trepidationẽ injciendam ratus, quando ui pelli non poterãt: equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos ubi nequicquam tumultuantes in spatio exiguo uoluere turmas uidit: nec posse aperire in hostes uiam, reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo, nostrum, inquit, peditum illud milites est opus: agitedum, ut me uideritis. quacunq; incessero, in aciem hostiũ ferro uiam facientem, sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage uasta cernetis. Hęc dicta dederat, cùm equites cõsulis iussu discurrunt in cornua, legionibusq; in mediam aciem aperiunt uiam. Primus omniũ consul inuadit hostem, & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accẽsi, dextra læuaq; ante se quisq; memorandũ prælium ciet. stant obnixi Samnites, quanq; plura accipiunt quàm inferunt uulnera. Aliquandiu iam pugnatũ erat, atrox cædes circa signa Samnitiũ, fuga ab nulla dum parte erat. adeò morte sola uinci destinauerãt animis. Itaq; Romani cum effluere iam lassitudine uires sentirent, & diei haud multum superesse, accensi ira cõcitant se in hostem. Tum primum referri pedẽ atq; inclinari rem in fugam apparuit, tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox uictoriam magis quàm prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquam cum pertinaciore hoste conflictum. & Samnites, cum quæreretur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere uisos aiebant, uesanosq; uultus & furentia ora. inde plusquam ex alia ulla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione cõfessi sunt. Postero die uacuis hostium castris Romanus potitur, quò se omnis Campanorũ multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna propè clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius COS. exercitum incautè in saltum caua ualle peruium, circaq; insessum ab hoste induxit, nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminentẽ capiti hostem uidit. Dum id moræ Samnitibus est, quo ad totum in uallem infimã demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis

haud difficilem: itaq; consuli territo animi, uidésne tu, inquit, A. Corneli cacumen illud supra hostem? arx illa est spei salutisq; nostræ: si eam, quam cæci reliquere Samnites, impigre capimus. nec tu mihi plus, quàm unius legionis principes hastatosq; dederis: cum quibus ubi euasero in summum, perge hinc omni liber metu: teq; & exercitũ serua. neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra uirtus expediet. Collaudatus à consule accepto præsidio uadit occultus per saltus: nec prius ab hoste est uisus, quàm loco quem petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cum omniũ in se uertisset oculos: & spatium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locum: & ipse in summo constitit uertice. Samnites dum huc illuc signa uertunt: utriusq; rei omissa occasione, neq; insequi cõsulem, nisi per eandem uallem, in qua paulo antè subiectum eum telis suis habuerant, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulum. sed cum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant: tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circundare undiq; collem armatis uolunt ut à consule Decium intercludant: nunc uiam patefacere, ut digressos in uallem adoriantur. incertos quid agerent, nox oppressit. Decium primum spes tenuit cum subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio incessit: quod nec pugnam inirent: nec si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se uallóq; circundarent. Tum centurionibus ad se uocatis. Quænam illa inscitia belli, ac pigritia est? aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisq; uictoriã pepererunt? huc atq; illuc signa moueri, ac modo in unum conferri, modo educi uidetis. opus quidem incipit nemo: cum iam circũdati uallo potuerimus esse. Tum uero nos similes istorum simus: si diutius hic moremur, quàm commodum sit. agitédum, ite mecum: ut dum lucis aliquid superest, quibus locis præsidia ponant, qua pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducẽ circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigilijs deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: ubi secundæ uigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se uenirent. Quò ubi, sicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc silentium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandum est. ubi sententiã meam uobis peregero: tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti transibitis, quæ pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis. uirtute cepistis locum: uirtute hinc oportet euadatis. ueniendo huc exercitum egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc uosmetipsos seruate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit: hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non antè uiderit quàm captum à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenẽtes locum, cum diei tantum superesset, uallo circundederit. quem uidentem ac uigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis: immo necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, ut ego uobis magis necessitatis uestræ index, quàm consilij autor sim. neque enim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest: cum, præter arma & animos armorũ memores, nihil uobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti moriendum sit: si plus quàm uiros ac Romanos decet, ferrũ timeamus. Ergo una est salus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux expectetur, quæ spes est nõ uallo perpetuo fossáq; nos septurum hostem? qui nunc corporibus suis subiectis undiq; cinxerit, ut uidetis, collem. atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profectò noctis aptissima hora est. signo secundæ uigiliæ conuenistis, quod tempus mortales somno altissimo premit, per corpora sopita uadetis, uel silentio incautos fallentes, uel sentientibus clamore subito pauorẽ iniecturi. me modo sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc sequar fortunam. Quibus hæc salutaria uidentur, agitédum, in dextram partem pedibus transite. Omnes transierunt, uadentemq; per intermissa custodijs loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum superscandens uigilũ strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitum. quo excitatus uigil cum proximum

mouisset, erectiq; alios concitarent, ignari ciues an hostes essent: præsidium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cum nō fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno insuper pauore exanimat: quo præpediti nec arma impigrè capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumq; Samnitium, præsidium Romanum, obuijs custodibus cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantum supererat noctis: iamq; in tuto uidebantur esse, cum Decius macti uirtute, inquit, milites Romani este. uestrum iter, ac reditū omnia secula laudibus ferent. sed ad conspiciendam tantam uirtutem luce ac die opus est: nec uos digni estis quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atque ubi primum illuxit, præmisso nuntio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reuerti qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisque obuiam effusi laudant, gratulantur: singulos uniuersosq; seruatores suos uocant: dijs laudes gratesq; agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquantibus. Vbi ad prætorium uentum est: consul classico ad concionem conuocat: orsusq; meritas Decij laudes, interfante ipso Decio distulit concionem. qui autor omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset: perpulit consulem, ut hostes & nocturno pauore attonitos, & circa collem castellatim dissipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendū emissos per saltum uagari. Iussæ legiones arma capere, egressæq; castris, cum per exploratores notior iam saltus esset: uia patentiore ad hostem ducuntur. quem incautum improuiso adortæ, cum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra uallum se possent: pauentem primum intra castra compellens: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. perfertur circa collem clamor: fugatq; ex suis quenque præsidijs. ita magna pars absenti hosti cessit. quos intra uallum egerat pauor (fuere autem ad XXX millia) omnes cæsi, castra direpta. Ita rebus gestis COS. aduocata concione P. Decij non cœptas solum antè, sed cumulatas noua uirtute laudes peragit: & præter militaria alia dona aurea corona eum, & centum bobus, eximioq; uno albo opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisq; priuis tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsidialem clamore donum approbantes Decio imponunt: altera corona eiusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus bouem eximium Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. ijsdem militibus legiones libras farris, & sextarios uini contulerunt. omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium assensus, gerebātur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuntij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium COS. opem oratum ueniunt. Confestim signa mota: relictisq; impedimentis castrorum ualido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, ut quibus præter equos cæterorum iumentorum calonumq; turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, uelut haud ulla mora pugnæ futura esset, aciem instruit, deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. ibi ut militem in uallo uidit, missiq; ab omni parte exploratum, quàm in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostiū colligentes, retulerunt, fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumq; uallum, & in castra irrumpendum. transactumq; ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum. Cæterum quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendo ad Suessulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset, placuit dum inclusus pauet hostis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, defutura omnia. Cōsul palatos per agros cum uidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus ad castra oppugnanda ducit. quę cum primo clamore atq; impetu cepisset, pluribus hostiū in tētorijs suis

suis, quàm in portis uallocꝫ cæsis, signa captiua in unum locũ conferri iussit. relictisqꝫ duabus legionibus custodiæ & præsidij causa, graui edicto monitis, ut donec ipse reuertisset, præda abstinerent: profectus agmine instructo, cum præmissus eques uelut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neqꝫ quo signo coirent inter se: neqꝫ utrũ castra peterent, an longiorẽ intenderent fugam, territis constare poterat. tantumqꝫ fugæ ac formidinis fuit, ut ad XL millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum ijs, quæ in castris capta erant: ad CLXX ad consulẽ deferrentur. Tum in castra hostium reditũ: ibiqꝫ omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos, cum in inducijs essent, fœdus petere ab senatu coëgit: & Latinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum uertit bellum. Neqꝫ ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginiẽses quoqꝫ legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono: quæ in Capitolio in Iouis cælla poneretur. fuit pondo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt: sequente Decio insigni cum laude, donisqꝫ: cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quàm consulũ esset.

Campanorum deinde, Suessanorumqꝫ auditæ legationes: precantibusqꝫ datum, ut præsidium eò in hyberna mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur. Iam tum minime salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium uoluptatũ delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. inibanturqꝫ consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neqꝫ immerito suum ipsorũ exemplum in eos uersurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignã agro urbem, qui nec se nec sua tutari possint: quàm uictor exercitus haberet: qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An æquũ esse: dedititios suos illa fertilitate atqꝫ amœnitate perfrui: se militando fessos in pestilenti atqꝫ arido circa urbem solo luctari? aut in urbe insidentem labem crescentis in dies fœnoris pati? Hæc agitata occultis cõiurationibus, necdum uulgata in omnes consilia inuenit nouus COS. C. Marcius Rutilius: cui Campania sorte prouincia euenerat: Q. Seruilio collega ad urbẽ relicto. Itaqꝫ cum omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos cõperta & ætate haberet, & usu doctus: quippe qui iam IIII COS. esset, dictatorqꝫ & censor fuisset: optimũ ratus, differendo spem quandocũqꝫ uellent consilij exequendi, militarẽ impetũ frustrari, rumorem dissipat in ijsdem oppidis & anno post præsidia hybernatura. diuisa enim erant per Campaniæ urbes: manaueratqꝫ à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamẽto cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio. consul educto in æstiua milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit: alijs emerita dicendo stipendia esse: alios graues iam ætate, aut uiribus parũ ualidos. quidam in commeatus mittebãtur, singuli primo, deinde & cohortes quædã, quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent, per speciẽ etiam militariũ usuum cum alij aliò mitterentur. magna pars ablegati. quã multitudinẽ consul alter Romæ, prætorqꝫ alias ex alijs fingẽdo moras retinebat. & primo quidem ignari ludificationis minime inuiti domos reuisebant. postquam neqꝫ reuerti ad signa primos, nec fermè alium, quàm qui in Campania hybernassent, præcipueqꝫ ex ijs seditionis autores mitti uiderunt, primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse, iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorũ supplicia, impotensqꝫ & crudele consulũ ac patrum in se regnũ passuros. Hæc qui in castris erant. occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis eiectos arte consulis cernentes, Cohors una, cum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos quos cõsul alijs atqꝫ alijs (ut ante dictum est) causis mittebat. Iam ualido admodum numero manus erat, nec quicquã ad iusti exercitus formã, præter ducẽ, deerat. incompositi itaqꝫ prædantes in agrum Albanum perueniũt, & sub iugo Albæ Longæ castra uallo cingunt. perfecto inde opere reliquũ diei de imperatore sumẽdo sentẽtijs decertãt, nulli ex præsentibus satis fidentes. quem autẽ ab Roma posse acciri? quem patrũ aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa recte cõmittatur? Postero die cum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus uagis quidã compertũ attulerũt, T. Quintiũ in Thusculano agrũ colere, urbis honorũqꝫ immemorẽ. Patriciæ hic uir gentis erat,

cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex uulnere claudus fecisset: ruri agere uitam procul ambitione ac foro cõstituit. Nomine audito, extemplo agnouere uirum: & quod bene uerteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, uoluntate quicquam facturum. uim adhiberi ac metum placuit. Itaq; silentio noctis cum tectum uillæ, qui ad id missi erant, intrassent: somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperium atq; honorem, aut, ubi resistaret, mortem, ni sequeretur, denuntiantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo aduenient appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt: & ad urbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quàm cõsilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum uiæ, quæ nunc Appia est, perueniunt: issentq; confestim ad urbem: ni uenire contra exercitum, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinũ dictum, audissent, & magistrum equitum L. Æmylium Mamercum. Vbi primum in conspectu uentum est: arma, signaq; agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: ultimaq; rabies secessio ab suis habebatur. Itaq; iam duces, iam milites utrinq; congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam: Coruinus omnes charitate ciues, præcipue milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs uerecundia, quàm ab suis silentium datum. Deos, inquit, immortales milites uestros publicos, meosq; ab urbe proficiscens ita adoraui, ueniamq; supplex poposci: ut mihi de uobis concordiæ partæ gloriam, non uictoriã darent: satis fuit, eritq;, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. quod deos immortales inter nuncupanda uota expoposci, eius me cõpotem uoti uos facere potestis: si meminisse uultis nõ uos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ uestræ esse: si hunc exercitum ciuium uestrorum: si me consulem uestrũ: cuius ductu auspicioq; priore anno bis legiones Samnitiũ fudistis, bis castra ui cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus milites: cuius uos nobilitatẽ beneficijs erga uos, non iniurijs sensistis: nullius superbæ in uos legis, nullius crudelis s c autor: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quàm in uos. Ac sicui genus, sicui sua uirtus, sicui etiam maiestas, sicui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram: ut potuerim treis & xx annos natus consul patribus quoq; ferox esse, non solũ plebi. Quod meum factum, dictum'ue consulis grauius, quàm tribuni audistis? eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quàm in uos, horreo dicere hostes. Ergo uos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in uos ego. istinc signa canent: istinc clamor prius incipiet atque impetus, si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres auiq; uestri, non illi, qui in Sacrum montem secesserunt, non hi, qui postea Auentinum insederunt. expectate dum uobis singulis, ut olim Coriolano, matres coniugesq; crinibus passis obuiæ ab urbe ueniant: tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt, uos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quocunq; istic loco seu uolens seu inuitus constitisti, si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito, fugeris etiam honestius, tergumq; ciui dederis, quàm pugnaueris contra patriam. nunc ad pacificandum bene atq; honeste inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpres fueris. postulate æqua, & ferte, quanquam uel iniquis standum est potius, quàm impias inter nos conferamus manus. T. Quintius plenus lachrymarum ad suos uersus, Me quoq;, inquit, milites, siquis usus mei est, meliorem pacis quàm belli habetis ducem. non enim illa modo Volscus aut Samnis, sed Romanus uerba fecit, uester consul, uester imperator milites, cuius auspicia pro uobis experti, nolite aduersus uos uelle experiri. Qui pugnarent uobiscum infestius, & alios duces senatus habuit, qui maxime uobis suis militibus parceret, cui plurimũ uos imperatori uestro crederetis, eum elegit. pacem, etiam qui uincere possunt, uolunt. quid nos uelle oportet? quin omissis ira & spe fallacibus autoribus, nos ipsos nostraq; omnia cognitæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit,

orauit,ut causam miserorum ciuium susciperet:susceptamque eadem fide,qua rempub.administrare solitus esset, tueretur. sibi se priuatim nihil cauere : nolle alibi,quàm in innocentia spem habere.militibus cauendum,quod apud patres semel plebi,iterum legionibus cautum sit: ne fraudi secessio esset.Quintio collaudato,cæteris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad urbem reuectus,autoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino:necui militum fraudi secessio esset.orauit etiam bona uenia Quirites: nequis eam rem ioco, serioue cuiquam exprobraret.Lex quoque sacrata militaris lata est:ne cuius militis scripti nomen,nisi ipso uolente deleretur:additumque legi:nequis,ubi tribunus militũ fuisset, postea ordinum ductor esset. id propter P.Salonium postulatum est ab coniuratis:qui alternis propè annis & tribunus militum,& primus centurio erat,quem nunc primi pili appellant.huic infensi milites erant,quod semper aduersatus nouis cõsilijs fuisset,& ne particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaque cum hoc unum propter Salonium ab senatu non impetraretur: tum Salonius obtestatus P C ne suum honorem pluris,quàm concordiam ciuitatis æstimarent:perpulit,ut id quoque ferretur. Aeque impotens postulatum fuit,ut de stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur : quod aduersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam,L. Genutium tribunum plebis tulisse ad populum:ne fœnerare liceret. Item alijs plebiscitis cautum : nequis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus uno anno gereret, utique liceret COSS. ambos plebeios creari. quæ si omnia concessa sunt plebi:apparet haud paruas uires defectionem habuisse. Alijs annalibus proditum est:neque dictatorem Valerium dictum,sed per COSS.omnem rem actam : neque antequàm Romam ueniretur, sed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintij uillam, sed in ædes C. Manlij nocte impetum factum:eumque à coniuratis comprehensum, ut dux fieret : inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam,sed repente,cum in aciem armati exercitus processissent,salutationem factam:& permistos dextras iungere,ac complecti inter se lachrymantes milites cœpisse:coactosque COS S. cum uiderent auersos à dimicatione militum animos, retulisse ad patres de concordia recõcilianda. adeò nihil,præterquàm seditionem fuisse, eamque compositam, inter antiquos rerum autores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum,aliquot populos ab Romana societate auertit.& præter Latinorum infidum iam diu fœdus,Priuernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS PRIMAE LIBER OCTAVVS.

IAM COSS.erant C.Plautius II L.Aemylius Mamercus, cum Setini Norbanique Romam nuntij defectionis Priuernatium cum querimonijs acceptæ cladis uenerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum,allatum est.utrunque bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profectus,extemplo acie conflixit.haud magno certamine deuicti hostes:oppidum captum,redditumque Priuernatibus, præsidio ualido imposito:agri partes duæ ademptæ.Inde uictor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna utrinque cæde atrox prælium fuit. & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos uiros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro uictis Antium agmine trepido, saucijs ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna uis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se COS. dixit, finésque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri COS. Aemylio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ. ferro ignique uastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt, à quo reuecti ad senatum, potestate

facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis, belliq́; ius aduersus Sidicinos petierunt. quæ se eo iustius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis, ut Campani uenissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam, nec, ut Campani, auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium T. Aemylius Pr. senatum cõsuluisset, reddendumq́; his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, quo minus perpetua amicitia esset, per populum Romanum stetisse: nec contradici quin, quoniam ipsos belli culpa sua contracti tedium ceperit, amicitia de integro recõcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis belliq́; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cum domum reuertissent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio, & trium mensium frumento accepto, quod pepigerat consul, ut tempus inducijs daret, quoad legati redissent. Samnites copijs ijsdem, quibus usi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti haud in dubia spe erant mature urbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est. deinde postquã patres ut seram eam, ultimaq́; tãdem necessitate expressam aspernabantur: ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeò iniuriæ Samnitium, quàm beneficij Romanorum memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus quàm prælijs cladium fecit. & quanquã superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne sæpius dimicandũ foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. qui cum adijssent senatum, cõquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiere, ut satis ducerent Romani uictoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoq́; hoste eripuissent, ne uinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent. Latinos Campanosq́;, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro. sin imperium abnuerent, armis coërcerent. Aduersus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse, timebantq́; ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem esse, qui nõ fœdere, sed per deditionem in fidem uenissent. itaq́; Campanos, seu uelint, seu nolint, quieturos. in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi uelint, prohibeantur. Quod responsum, sicut dubios Samnites quidnam facturum Romanum censerent, dimisit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos, uelut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per speciem aduersus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus cõsultationibus inter se principes occulte Romanũ coquebant bellum. huic quoq́; aduersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de industria celabantur, priusq́; quàm mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem uolebant: tamen per quosdam priuatis hospitijs necessitudinibusq́; coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt. iussisq́; ante tempus cõsulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur: religio incessit ab eis, quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. itaq́; interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creauit consules T. Manlium Torquatum III, P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classe appulisse constat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent: haud dubie ad Romanos peruenisset. Eadem ætas rerum magni Alexandri est, quem sorore huius ortum, in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterũ Romani, etsi defectio sociorum nominisq́; Latini haud dubia erat: tamen tanquã de Samnitibus, non de se curam agerẽt: decem principes Latinorũ Romam euocauerunt, quibus imperarẽt quæ uellent. Prætores tum duos Latini habebant L. Annium Setinum & L. Numitium Circeiensem, ambo ex colonijs Romanis: per quos præter Signiam Velitrasq́; & ipsas colonias Romanas, Volsci etiã exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re accerentur. itaq́; concilio prius habito prætores quam Romam proficiscerẽtur: euocatos se ab senatu docent Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea respõderi placeat, referunt.
Cum

Cum aliud alij censerent, tum Annius. Quanquam ipse ego retuli quid responderi placeret: tamen magis ad summam rerum nostratum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quàm quid loquendum sit. facile erit, explicatis consilijs, accommodare rebus uerba. Nam si etiam nunc sub umbra fœderis æqui seruitutem pati possumus: quid abest quin proditis Sidicinis non Romanorum solum, sed Samnitium quoq; dicto pareamus? respondeamusq; Romanis: nos, ubi iuuenerint, posituros arma. Sin autem tãdem libertatis desiderium remordet animos: si fœdus est: si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent uires suas, quem secernere ab se c o s s. bellis proprijs ponendis sumendisq; nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis c o s. datur? ubi pars uirium, ibi & imperij pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum: quippe concedentibus Romam caput Latio esse: sed ut amplum uideri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui siquando unquam cõsociandi imperij, usurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & uirtute uestra, & deûm benignitate uobis datum. Tentastis patientiam negando militem. quis dubitat exarsisse eos cum plus ducentorum annorũ morem solueremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus. qui ne nostrorum quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab urbe. unde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia uirium & nostrarum & suarum? Idoneos autores habeo, querentibus de nobis Samnitibus ita respõsum ab senatu Romano esse: ut facile appareret ne ipsos quidem iam postulare ut Latium sub Romano imperio sit. usurpate modo postulando, quod illi uobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet: en ego ipse audiente non populo Romano modo senatuq;, sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum: ut, si nos in fœdere, ac societate esse uelint, c o s. alterum ab nobis senatusq; partem accipiant. Hæc ferociter nõ suadenti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, ut ageret diceretq;, quæ è repub. nominis Latini, fideq; sua uiderentur. Vbi est Romam uentum, in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cum T. Manlius c o s. egisset cum eis ex autoritate patrum: ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam uictor armis Capitolium cepisset, nõ legatus iure gentium tutus loqueretur: tempus erat, inquit T. Manli, uosq; P C tandem iam uos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentissimum deûm benignitate nunc Latium armis uirisq;, Samnitibus bello uictis, Sidicinis Campanisq; socijs, nunc etiam Volscis adiunctis, uideretis: colonias quoq; uestras Latinum Romano prætulisse imperium. sed quoniam uos regno impotenti finem ut imponatis, non inducitis in animum: nos quanquã armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamẽ hoc dabimus, ut cõditiones pacis feramus æquas utrisq;: quoniã uires quoq; æquari dijs immortalibus placuit. c o s. alterũ Roma, alterũ ex Latio creari oportet: senatus partem æquã ex utraq; gente esse: unũ populum, unã remp. fieri. & ut imperij eadẽ sedes sit, idemq; omnibus nomen: quoniã ab alterutra parte cõcedi necesse est: quod utrisq; bene uertat, sit hęc sanè patria potior & Romani omnes uocemur. Forte ita accidit, ut parẽ ferociæ huius & Romani c o s. T. Manlium haberẽt: qui adeò nõ tenuit irã, ut si tanta dementia P C cepisset, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctũ in senatũ uenturũ se esse palàm diceret, & quemcunq; in curia Latinum uidisset, sua manu interempturũ. & cõuersus ad simulachrũ Iouis, Audi Iupiter hæc scelera, inquit, audite ius fasq;. Peregrinos c o s s. & peregrinũ senatũ in tuo Iupiter augurato templo captus, atq; ipse oppressus uisurus es? hæccine fœdera Tullus Romanus rex cũ Albanis patribus uestris Latini, hæc L. Tarquinius uobiscum postea fecit? non uenit in mentẽ pugna apud Regillum lacum? adeò & cladium uestrarũ ueterum, & beneficiorũ nostrorum erga uos obliti estis? Cum c o s. uocẽ subsecuta patrũ indignatio esset, proditur memoriæ: aduersus crebram imploratione deûm, quos testes fœderũ sæpius inuocabant c o s s. uocem Annij spernentis numina Iouis Romani auditã. certe cum cõmotus ira se ab uestibulo tẽpli citato gradu proriperet: lapsus per gradus, capite grauiter offenso impactus imo ita est saxo, ut sopiretur.

Exanimatum

Exanimatũ autores quoniam nõ omnes sunt, mihi quoq; in incerto relictum sit: sicut inter foederum ruptorũ testationem ingenti fragore cœli procellã effusam. nam & uera esse, & aptè ad repræsentandam iram deûm ficta, possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos legatos, cũ iacentem Anniũ uidisset: exclamat, ita ut populo patribusq; audita uox pariter sit. Bene habet. dij pium mouete bellũ. est cœleste numen, es magne Iupiter. haud frustra te patrem deûm hominũq; hac sede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, uosq; patres conscripti arma capere dijs ducibus? sic stratas legiones Latinorũ dabo: quemadmodum legatũ iacentem uidetis. Assensu populi excepta uox cõsulis tantũ ardoris animis fecit, ut legatos proficiscentes cura magistratuũ magis, qui iussu consulis prosequebantur, quàm ius gentium ab ira impetuq; hominum tegeret. Cõsensit & senatus bellũ: Consulesq; duobus scriptis exercitibus per Marsos Pelignosq; profecti, adiuncto Samnitiũ exercitu, ad Capuã. quò iam Latini socijq; conuenerant, castra locant. Ibi in quiete utriq; consuli eadẽ dicitur uisa species uiri maioris quàm pro humano habitu augustiorisq;, dicentis: Ex una acie imperatorem, ex altera exercitũ dijs manibus matriq; Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hostium superq; eas se deuouisset, eius populi partisq; uictoriam fore. Hos ubi nocturnos uisus inter se consules contulerunt: placuit auerrũcandæ deûm iræ uictimas cædi: simul ut si extis eadẽ quæ somno uisa fuerant, portenderentur, alteruter consulũ fata impleret. Vbi responsa aruspicũ insidenti iam animo tacitæ religioni cõgruerunt, tum adhibitis legatis tribunisq;, & imperijs deûm propalàm expositis, ne mors uoluntaria consulis exercitũ in acie terreret: cõparant inter se, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpisset: inde se consul deuoueret pro populo Romano Quiritibusq;. Agitatũ etiam in concilio est, ut si quando unquã seuero ullum imperio bellũ administratum esset: tũc uti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curã acuebat, quod aduersus Latinos bellandum erat: lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus cõgruentes: milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegæq; ijsdem præsidijs, sæpe ijsdem manipulis permisti fuerant. Per hæc nequo errore milites caperentur: edicunt consules, nequis extra ordinẽ in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erat: T. Manlius COS. filius super castra hostiũ cũ suis turmalibus euasit, ut uix teli iactu ab statione proxima abesset. ibi Thusculani erant equites, præerat Geminius Metius, uir tum genere inter suos, tum factis clarus. is ubi Romanos equites, insignemq; inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se utique illustres uiri noti erant) cognouit: unáne, ait, turma Romani cum Latinis socijs que bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore, Manlius inquit, & cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à uobis uiolatorũ testis, qui plus potest polletq;. Si ad Regillum lacum ad satietatẽ uestram pugnauimus. hic quoque efficiemus profecto, ne nimis acies uobis, & collata signa nobiscum cordi sint. Ad ea Geminius paulum ab suis equo prouectus. uis'ne igitur dum dies ista uenit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse congredi mecum: ut nostro duorũ iam hinc euentu cernatur quantum eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis uis fati. oblitus itaque imperij patrij cõsulumq; edicti, præceps ad id certamen agitur, quo uinceret an uinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris uelut ad spectaculum summotis, spatio quod uacui interiacebat campi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis, Metij trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius uulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna ui caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaq; innixum, attollentem se à graui casu Manlius ab iugulo, ita ut per costas ferrum emineret, terræ affixit. spolijsq; lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atq; inde ad prætorium ad patrem tendit: ignarus facti futurique, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater tuo sanguine ortum uere ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod ubi audiuit consul, extemplo filium auersatus, concionem classico aduocari

aduocari iussit. quæ ubi frequens conuenit. Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neq; imperium consulare, neq; maiestatem patriam ueritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti: & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meq; in eam necessitatem adduxisti, ut aut reipublicæ mihi, aut mei meorumq; obliuiscendũ sit: nos potius nostro delicto plectemur, quàm respub. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterũ salubre iuuentui erimus. Me quidem cum ingenita charitas liberûm, tum specimen istud uirtutis deceptũ uana imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint cõsulum imperia, aut impunitate in perpetuũ abroganda: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam pœna restituas. I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter quàm in se quisq; districtã cernentes securim, metu magis quàm modestia quieuêre. Itaq; uelut emerso ab admiratione animo cum silentio defixi stetissent: repente postquam ceruice cæsa fusus est cruor: tum libero conquestu coortæ uoces sunt, ut neq; lamentis neq; execrationibus parceretur: spolijsq; contectum iuuenis corpus, quantum militaribus studijs funus ullum concelebrari potest, structo extra uallum rogo cremaretur: Manliana q; imperia non in præsentia modò horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquàm quod custodiæ uigiliæq; & ordo stationum intentioris ubiq; curæ erant: in ultimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeò nihil apud Latinos dissonũ ab Romana republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romani usi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecêre: & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. postremò in plures ordines instruebantur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium: manipulus leueis uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. leues aũt, qui hastam tantum gæsaq; gererent, uocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorũ, quibus principibus est nomen, hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc XXX manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat: earum unamquãq; primum pilum uocabant: tribus ex uexillis constabat: uexillum CLXXXVI homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, ueteranum militem spectatæ uirtutis: secundum torarios, minus roboris ætate factisq;: tertium accensos, minimæ fiduciæ manum, eò & in postremam aciem reijciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnã inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat, hastati sequebantur. triarij sub uexillis considebant: sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas suberecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm uallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoq; haud satis prosperè esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim referebãtur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarij consurgẽtes, ubi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent extemplo compressis ordinibus uelut claudebant uias: unoq; cõtinente agmine iam nulla spe post relicta in hostem incedebant. id erat formidolosissimũ hosti, cum uelut uictos insecuti nouam repentè aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterũ tantum ex Latino delectu adijciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemq; ordine instruxerant aciem. nec uexilla cum uexillis tantum, uniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoq; cum centurione, si ordines turbati non essent, cõcurrendum sibi esse sciebat. Duo primipili ex utraq; acie inter triarios erant: Romanus corpore haudquaquam satis ualidus, cæterum strenuus uir peritùsque militiæ, Latinus uiribus ingens bellatorq; primus, notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud sa-

tis fidenti uiribus iam Romæ permissum erat ab COSS. ut subcenturionem sibi, quem uellet, legeret: qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isq; iuuenis in acie oblatus, ex centurione Latino uictoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis: qua uia ad Veserim ferebat. Romani COSS. prius quàm educerent in aciem, immolauerũt. Decio caput iocineris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam dijs hostiam esse: Manlium egregie litasse. Atqui bene habet, inquit Decius, si ab collega litatum est. Instructis, sicut antè dictum est, ordinibus processère in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo utrinque equis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorũ, se ad principes recepère. In hac trepidatione Decius COSS. M. Valerium magna uoce inclamat. Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agédum pontifex publicus populi Romani præi uerba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextã sumere iussit, & uelato capite manu subter togam ad mentum exerta, super telum subiectũ pedibus stantem sic dicere. Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij Indigetes, diui quorũ est potestas nostrorũ, hostiumq;, dijq; manes, uos precor, ueneror, ueniam peto feroq;: uti populo Romano Quiritium uim uictoriamq; prosperetis: hostesq; populi Romani Quiritiũ terrore, formidine, morteq; afficiatis. Sicut uerbis nuncupaui, ita pro republica Quiritiũ, exercitu, legionibus, auxilijs populi Romani Quiritium, legiones auxiliaq; hostium mecum dijs manibus Tellurią; deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureq; collegæ se deuotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraq; acie aliquanto augustior humano uisu, sicut cœlo missus, piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pauorq; cum illo latus signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit, quòd quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quàm pestifero sidere icti pauebant: ubi uero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie cõsternatæ cohortes Latinorũ fugam ac uastitatem late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, uelut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant inter antepilanos, addiderantq; uires hastatis ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutũ COS. ad consurgendum expectabant. procedente deinde certamine cum alijs partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius COS. audito euentu collegæ, cum, ut ius fasq; erat lachrymis non minus quàm laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortẽ esset: paulisper addubitauit an consurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad ultimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui ubi subière, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, triarios suos excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cum & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent aut hebetassent, pellerent ui tamen hostem, debellatũ iam rati peruentumq; ad extremam aciem: tum COS. triarijs, Consurgite, nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumq; & coniugũ ac liberorũ, memores COS. pro uestra uictoria morte occubantis. Vbi triarij consurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinũ antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fodientes primo robore uirorũ cæso, per alios manipulos uelut inermes propè intacti euasere: tantaq; cæde perrupere cuneos, ut uix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoq; sub radicibus montis procul instructi præbuère terrorem Latinis. Cæterũ inter omnes ciues sociosq; præcipua laus eius belli penes COSS. fuit: quorum alter omnes minas periculaq; ab deis superis inferisq; in se unum uertit: alter ea uirtute, eóque consilio in prælio fuit, ut facile cõuenerit inter Romanos Latinosq;, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset: eius futuram haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multique mortales ibi uiui oppresi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusq; par morti, celebrante collega, factum.

Illud

Illud adijciendum uidetur: licere consuli, dictatoriq́, & prætori, cum legiones hostiũ deuo-ueant: non utiq́ se, sed quem uelit ex legione Romana scripto ciuem deuouere. si is homo qui deuotus est moritur, probe factum uideri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculum hostia cædi. ubi illud signum defossum erit, eò magistra-tum Romanum descendere fas non esse. sin autem sese deuouere uolet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neq́ suum, neq́ publicũ diuinũ pure faciet, qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo uouere uolet: siue hostia, siue quo alio uolet: ius esto. Telo, super quod stans cõsul precatus est, hostem potiri fas non est: si potiatur, Marti suouetaurilibus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humaniq́ moris memoria aboleuit, noua peregrinaq́ omnia priscis ac pa-trijs præferendo: haud ab re duxi, uerbis quoq́ ipsis, ut tradita nuncupataq́ sunt, referre. Ro-manis post prælium demum factum Samnites uenisse subsidio, expectato euentu pugnæ, a-pud quosdam autores inuenio: Latinis quoq́ ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, uictis demũ ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egres-sa: nuntio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retro in urbem rediretur, prętorem eorum nomine Milionium dixisse ferunt: pro paulula uia magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent, Vescia urbs eis receptaculũ fuit. Ibi in concilijs Numisius imperator eorum, affirmando communem uere Martem belli, utranq́ aciem pari cæde prostrauisse: uictoriæq́ nomen tantum penes Romanos esse, cæterũ pro uictis fortunam & illos gerere: funesta duo consulum prętoria, alterum paricido filij, alterum consulis deuoti cæde: trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos principesq́, stragem & ante signa & post signa factã: triarios postre-mo rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento uel Latium propius esse, uel Volscos, quàm Romam. Itaq́, si uideatur eis, se ex Latinis & ex Volscis po pulis iuuentute properè excita, reditură infesto exercitu Capuam esse: Romanosq́ nihil tum minus quàm prælium expectantes, nec opinato aduentu perculsurum. Fallacibus literis circa Latium nomenq́ Volscum missis, quia qui non interfuerũt pugnæ, ad credendũ temere faci-liores erant, tumultuarius undiq́ exercitus raptim conscriptus cõuenit. Huic agmini Torqua tus consul ad trifanum (inter Sinuessam Minturnasq́ is locus est) occurrit. prius quàm castris locus caperetur, sarcinis utrinq́ in aceruũ coniectis, pugnatum debellatumq́ est. adeò enim accisæ res sunt, ut consuli uictorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditionemq́ eam Campani sequerentur. Latium Capuaq́ agro mulctati. Latinus ager Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, usq́ ad Vultur num flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita ut dodrantem ex Priuernati complerent, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuère Latinorũ Laurentes, Campanorumq́ equites: quia non desciuerant. Cum Lau rentibus renouari fœdus iussum. renouaturq́ ex eo quotannis post diem decimũ Latinarum. equitibus Campanis ciuitas data: monumentoq́ ut esset, æneã tabulam in æde Castoris Ro-mæ fixerunt. uectigal quoq́ eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotãnis (fu êre autem mille, & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmijs pœnaq́ pro cuiusq́ merito persolutis, T. Manlius Romam redijt. cui uenienti senio res tantum obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni uita deinde auersatam eum exe crataмq́. Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Man-lius cos. quia ipse per ualetudinem id bellum exequi nequierat, dictatorẽ L. Papyriũ Cras-sum, qui tum forte erat prætor, dixit: ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset. Anno insigni uictoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consu lum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriã imperio, successère coss. T. Æmylius Mamercus, & Q. Publius Philo: neq́ in similem materiam rerum, & ipsi aut sua rum rerum, aut partium in republica magis, q̃ patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, castrisq́ exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspi-

cioque res gestæ erant, in deditionẽ accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæsa erat. Æmylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternusque populus: uenerant & ab Lanuuio, Antioque auxilia. Vbi cum prælijs quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum, castraque sociorum populorũ, quæ urbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repente omisso consul, quia collegæ decretum triumphum audiuit: ipse quoque triumphi ante uictoriam flagitator Romam redijt. Qua cupiditate offensis patribus, negantibusque nisi Pedo capto aut dedito triumphũ, hinc alienatus ab senatu Aemylius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul, criminari apud populum patres destitit, collega haudquaquã aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoque agro maligne plebi diuisus. & postquàm senatus finire imperium consulibus cupiens dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Aemylius cuius tum fasces erant, collegam dictatorẽ dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus: Dictatura popularis & orationibus in patres criminosis fuit: & quòd tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: unam, ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alterã, ut legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres autores fierent: tertiam, ut alter utique ex plebe, cum eò uentum sit ut utrunque plebeium fieri liceret, censor crearetur. plus eo anno domi acceptũ cladis ab consulibus, ac dictatore, quàm ex uictoria eorum, bellicisque rebus foris auctum imperium patres credebãt.

Anno insequenti L. Furio Camillo, C. Mænio COSS. quo insignitius omissa res Aemylio superioris anni COS. exprobraretur: Pedum armis, uiribusque, & omni ui expugnãdum ac delendum senatus fremit: coactique noui consules omnibus eam rem preuerti, proficiscũtur. Iam Latio is status erat rerum, ut neque bellum, neque pacem pati possent. ad bellũ opes deerant: pacẽ ob agri adempti dolorẽ aspernabantur. medijs consilijs standum uidebatur: ut oppidis se tenerent: ne lacessitus Romanus causam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, undique ex omnibus populis auxiliũ obsessis ferretur. Neque tamẽ nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prenestinique, quorũ ager propior erat, Pedum peruenère. Aricinos, Lanuuinósque, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Mænius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime ualido exercitu maiore mole, quanquam æque prospero euentu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus cõuersa Camillus non compulit solum eos intra mœnia: sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem circunducere exercitum. nec quieuère, ante quàm expugnando, aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegère. Præsidijs inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. additus triumpho honos: ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur.

Prius quàm comitijs in insequentem annum consules rogarent: Camillus de Latinis populis ad senatum retulit: atque ita disseruit: P C, quod bello armisque in Latio agendum fuit, id iam deûm benignitate, ac uirtute militum ad finem uenit. cæsi ad Pedum Asturamque sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut ui capta, aut recepta in deditionem præsidijs tenentur uestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos sollicitant: quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. dij immortales, ita uos potentes huius consilij fecerunt, ut sit Latium deinde, an non sit, in uestra manu posuerint. Itaque pacem uobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum uel sæuiendo, uel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, uictósque? licet delere omne Latium: uastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque sæpe usi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanã uictos in ciuitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem, metumque suspensos animi habetis: & uestram itaque de eis curam quàmprimũ absolui, & illorum animos

dum

dum expectatione stupent, seu pœna, seu benificio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere ut omnium rerum uobis ad consulendum potestas esset. uestrum est decernere quod optimum uobis, reiq; publicæ sit. Principes senatus relationẽ consulis de summa rerũ laudare: sed cum aliorũ causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cuiusq; sta/ tueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretúmque. Lanuuinis ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, ut ædes lucusq; Sospitæ Iunonis commu/ nis Lanuuinis municipibus cũ populo Romano esset. Aricini, Nomẽtaniq;, & Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quã habebant: crimenq; rebellionis à publica fraude in paucos autores uersum. In Veliternos ueteres ciues romanos, quòd toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti: & senatus inde abductus: iussiq; trans Tyberim habitare: ut eius, qui cis Tyberim deprehensus esset, usq; ad mille pondo clari/ gatio esset: nec prius quàm ære persoluto, is qui cepisset extra uincula captũ haberet. in agrum senatorum coloni missi: quibus ascriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni uel/ lent. naues inde longæ abactæ: interdictumq; mari Antiati populo est: & ciuitas data. Ty/ burtes, Prænestiniq; agro mulctati: neq; ob recens tantum rebellionis commune cum alijs La/ tinis crimen: sed quod tedio imperij Romani cum Gallis gente efferata arma quondam con/ sociassent. Cæteris Latinis populis connubia cõmerciaq;, & consilia inter se ademerũt. Cam/ panis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisq;, & Formia/ nis, quod per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset uita: ciuitas sine suffragio data. Cuma/ nos, Suessulanosq; eiusdem iuris cõditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisq; earum suggestum in foro extru/ ctum adornari placuit: rostraq; id templum appellatum. C. Sulpicio Longo, P. Aelio Peto coss. cum omnia non opes magis Romanæ, quàm beneficijs parta gratia bona pace obtine/ ret: inter Sidicinos, Auruncosq; bellum ortum. Aurunci à T. Manlio cos. in deditionem ac/ cepti nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quàm consules ab urbe (iusserat enim senatus) defendendi Auruncos exercitum educerent: fama af/ fertur Auruncos metu oppidũ deseruisse: profugosq; cum coniugibus ac liberis Suessam cõ/ muniisse: quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorũ, urbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus coss. senatus, quorum cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis: magistrũ equitum C. Claudiũ Hortatorẽ dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures uitio creatum uideri dixissent, dictator magisterqúe equi tum se magistratu abdicârunt. Eo anno Minucia uestalis suspecta primo propter mundiorẽ iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa es/ set sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinã dextra † uiam stratã defossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomẽ factũ. al. uia stratæ
Eodem anno Q. Publius Philo prætor primum de plebe aduersante Sulpicio cos. qui ne/ gabat rationem eius se habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperijs id non obtinu/ isset, minus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio coss. Ausonũ magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: unoq; prælio haud sanè memorabili duorum populo/ rum exercitus fusus propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellũ, aut mo uentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt, ut maxi/ mum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum cos. IIII facerent: collega addi/ tus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab consulibus, ut extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu uictore à superioribus consulibus accepto ad Ca/ les, unde bellum ortũ erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pa/ uidos clamore atq; impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militũ qui dem is erat ardor, ut iam inde cum scalis succedere ad muros uellent, euasurosq; contenderet.

Coruinus, quia id arduum factu erat, laboré militum potius, quàm periculo peragere incẽptum uoluit. itaq; aggerem & uineas egit: turresq; muro admouit: quarum usum forte oblata opportunitas præuertit. nanq; M. Fabius captiuus Romanus cũ per negligentiam custodum festo die uinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri reste suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem ut uino epulisq; sopitos hostes aggrederetur. nec maiore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quàm acie fusi erãt. præda capta ingens est: præsidioq; imposito Calibus, reductæ Romã legiones. C O S. ex S C triumphauit: & ne Attilius expers glorię esset, iussi ambo C O S S. aduersus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem ante ex senatus consulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Æmylium Mamercum: is magistrũ equitum Q. Publiũ Philonem dixit. Dictatore comitia habente C O S S. creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat: tamen ut beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoq; S C ut duo millia quingenti homines eò scriberentur, III uiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo creauerunt, Cæsonem Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde C O S S. à ueteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines populando usque ad mœnia atq; urbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe uidebantur: & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex autoritate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit uitio eos creatos: magistratuq; se abdicauerunt. & quia pestilentia insecuta est, uelut omnibus eo uitio contactis auspicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum demũ interregem M. Valerium Coruinũ creati C O S S. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus foma Gallici belli pro tumultu ualuit ut dictatorem dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus: & magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus cum delectus intentius quàm aduersus finitima bella haberetur: exploratores missi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samniũ quoq; iam alterum annũ turbari nouis consilijs suspectũ erat: eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. ceterũ Samnites bellũ Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit. qui duo populi aduersus regem excursionem à Pæsto facientem signis collatis pugnauerũt. eo certamine superior Alexander, incertũ qua fide culturus si perinde cętera processissent, pacẽ cum Romanis fecit. Eodem anno census actus, nouiq; ciues censi: tribus propter eos additę, Metia & Scaptia: censores addiderũt, Publius Philo, Sp. Posthumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore: qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæq; gesta. Fedus insequens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio C O S S. Flaccũ, Potitumq; uarie in annalibus cognomẽ consulis inuenio: cæterum in eo parui refert, quid ueri sit. illud peruelim (nec omnes autores sunt) proditum falsò esse: uenenis absumptos, quorũ mors infamem annum pestilentia fecerit. sicut proditur tamen res, ne cui autorum fidem abrogauerim, exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; fermè omnes euentu morerentur: ancilla quædam ad Q. Fabium Maximũ ædilẽ curulẽ indicaturã se causam publicę pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset haud futurũ noxæ indicium. Fabius confestim rem ad C O S S. consules ad senatũ referunt: consensuq; ordinis fides indici data. Tum patefactũ muliebri fraude ciuitatem premi: matronasq; ea uenena coquere: & si sequi extemplo uelint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicẽ & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerũt. quibus in forum delatis, & ad XX matronis, apud quas deprehensa erant, per uiatorẽ accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ utraq; gentis, cum ea medicamẽta salubria esse cõtenderent, ab confitante indice bibere iussæ, ut se falsum commentã arguerent: spatio ad colloquendum sumpto cum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuẽtibus & illis bibere, epoto medicamento suametipsæ fraude omnes interierunt. comprehensę extẽplo earum comites magnum numerũ matronarum indicauerunt: ex quibus ad CLXX damnatę. Neq; de ueneficijs ante eã diem Romæ quæsitũ est. prodigij ea res loco habita: captisq; magis mentibus, quàm consceleratis similis uisa. Itaq; memoria ex annalibus repetita, in secessionibus

nibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum, alienatasq; discordia mentes hominũ eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem claui figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati COSS. L. Papyrius Crassus iterũ, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani Romam uenerunt, orantes ut in fidẽ reciperẽtur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atq; obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiatumq; Samnitibus ut eorũ populorũ finibus uim abstinerent. ualuitq; ea legatio, non tam quia pacẽ uolebant Samnites, quàm quia nondũ parati erant ad bellum. Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, uir non domi solum, sed etiã Romæ clarus. ædes fuere in palatio eius, quę Vacci prata diruto ædificio, publicatoq; solo appellata. aduersus hunc uastantem effuse setinũ norbanumq; & coranum agrum L. Papyrius profectus haud procul castris eius consedit. Vitruuio nec ut uallo se teneret aduersus ualidiorem hostem sana cõstare mens: nec ut longius à castris dimicaret, animus suppetere. uix tota extra portam castrorũ explicata acie, fugam magis retro quàm præliũ aut hostem spectãte milite, sine consilio, sine audacia depugnat: & ut leui momento, nec ambigue est uictus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, cæsi: primisq; tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius quã uallo sese tuarẽtur. A Priuerno Plautius alter COS. peruastatis passim agris, prædaq; abacta, in agrum fundanũ exercitum inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamq; eius secutis precatũ uenisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse ipsum Vitruuium iudicasse: cum receptaculum fugæ Priuernum habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani quęrendos, persequendosq; esse: qui simul à Fundanis ac Romanis utriusq; patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptę ciuitatis: orare se consulem ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum coniugumq; ac liberorũ suorum, in potestate populi Romani esse, futuraq;. Collaudatis Fundanis COS. literisq; Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à COS. scribit Claudius: ad CCCL ex coniuratis uinctos Romam missos: eamq; deditionem ab senatu nõ acceptã: quod egentium atq; humilium pœna defungi uelle Fundanum populũ censuerint. Priuernũ duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter COS. comitiorũ causa Romã reuocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura priuernatis belli tumultus gallici fama atrox inuasit, haud fermè unquã neglecta patribus. Extẽplo igitur COSS. noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die cal. Quintilibus, quo magistratus inierunt, cõparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui gallicũ bellum euenerat, scribere exercitũ sine ulla uacationis uenia. quin opificũ quoq; uulgus, & sellularij, minime militiæ idoneũ genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus contractus, ut inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete à Gallis Priuernum omnis cõuersa uis. Duplex inde fama est. alij ui captam urbem, Vitruuiumq; uiuũ in potestatem uenisse: alij, prius quã ultima adhiberetur uis, ipsos se in deditionem cõsulis caduceũ præferentes permisisse autores sunt: Vitruuiumq; ab suis traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; consultus COS. Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq; ualido imposito, ad triumphũ accersit. Vitruuiũ in carcerem asseruari iussit quoad cõsul redisset, tum uerberatũ necari: ædes eius, quæ essent in palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodq; æris ex eis redactũ est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi uersus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usq; ad triumphũ Plautij silentiũ de Priuernatibus fuit: post triumphum COS. necato Vitruuio socijsq; eius noxę, apud satiatos iam

suppliciis nocentium tutam mentionē de Priuernatibus ratus, quoniam autores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab diis immortalibus, & à uobis habent P C: quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem & si meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cum uideā Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est: quàm minimū iratum inter nos illosq; relinqui uelim. Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusq; ingenium erat atrocius, mitius'ue suadētibus: tum incertiora omnia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodā tristioris sententiæ autore quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos uideret cōsul eos, qui ante Priuernatuum causam impugnabant: ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: quid, si pœnā, inquit, remittimus uobis, qualem nos pacem uobiscū habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum uero minari, nec id ambigue, Priuernatē quidam, & illis uocibus ad rebellandum incitari pacatos populos: pars melior senatus ad meliora responsa trahere: & dicere uiri, & liberi uocem auditam: an credi posse ullum populum, aut hominem denicq; in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit mansurum? ibi pacem esse fidam, ubi uoluntarii pacati sint: neq; eo loco, ubi seruitutem esse uelint, fidem sperādam esse. In hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit animos: identidem ad principes sententiarum consulares, uti exaudiri posset à pluribus, dicendo: eos demum, qui nihil præterquàm de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinuere: & ex autoritate patrum latum ad populum est ut Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. secutus est annus nulla re belli, domi'ue insignis P. Plautio, Proculo, P. Cornelio Scapula C O S S: præterquā quod Fregellas (Signiorū is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo uisceratio data à M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur: quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratę matris familiæ absoluisset. Data uisceratio in præteritā iudicii gratiam, honoris etiam ei causa fuit: tribunatuq; plebis proximis comitiis absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idē habitabat: Cumis erāt oriundi, Cumani Chalcide euboica originem trahūt. Classe, qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuēre. Primo in insulas Aenariā, & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis uiribus, tum Samnitium infidæ aduersus Romanos societati freta, siue pestilentiæ, quæ Romanā urbem adorta nuntiabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanū Falernumq; incolentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterū C O S S. fœcialibus Palæpolim ad res repetēdas missis cum relatum esset à Græcis, gentis lingua magis strenua quàm factis, ferox responsum: ex autoritate patrum populus Pelæpolitanis bellum fieri iussit. Inter C O S S. prouinciis comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, siqua se mouerēt, oppositus. fama autem erat defectioni Camponorum imminentes ad moturos castra. ibi optimum uisum Cornelio statiua habere. Ab utroq; cōsule exiguā spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorū militum, & quatuor Samnitium magis Nolanis cogētibus, quàm uoluntate Græcorum recepta Palæpoli miserat. Romæ compertum delectum indictum à magistratibus: uniuersum Samniū erectum: ac uicinos populos. Priuernatem Fundanumq; & Formianum, haud ambigue solicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quàm bellum fieret: responsum redditur à Samnitibus ferox. ultro incusabant iniurias Romanorum: neq; eo negligentis ea, quæ ipsis obiicerentur, purgabant. Haud ullo publico cōsilio, auxilioue iuuari Grecos: nec Fundanum, Formianum ue à se solicitatos. quippe minime pœnitere se uiriū suarū, si bellū placeat. Cæterum non posse dissimulare, egre pati ciuitatem Samnitium quod Fregellas ex Volscis captas dirutasq; ab se restituerit Romanus populus, coloniāq; in Samnitiū agro imposuerit, quam coloni

coloni eorum Fregellas appellent. eam se contumeliã iniuriamq́, ni sibi ab ijs qui fecerint dematur, ipsos omni ui depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad cõmunes socios atq; amicos uocaret: quid perplexe agimus, inquit: nostra certamina Romani, nõ uerba legatorũ, nec hominum quisquam disceptator, sed campus campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamq́; castra castris conferamus: & Samnis Romanus ne imperio Italiã regat decernamus. Legati Romanorum cũ se non quò hostis uocasset, sed quò imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq́; loco opportunè capto, diremerat hostibus societatem auxilij mutui: qua ut quisq; locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaq; cum & comitiorũ dies instaret: & Publium imminentẽ hostium muris auocari ab spe capiendę in dies urbis haud è republica esset: actum cum tribunis est ad populum ferrent, ut cũ Publius Philo cõsulatu abisset, proconsul rem gereret quoad debellatũ cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidẽ in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat: literæ missæ, ut dictatorem comitiorũ causa diceret. dixit M. Claudium Marcellũ: ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita: quia uitio ne creatus esset, in disquisitionẽ uenit. consulti augures, uitiosum uideri dictatorẽ pronuntiauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemq́; criminando fecerunt. nam neq; facile fuisse id uitium nosci: cum consul oriente nocte silentio diceret dictatorẽ: neq; ab cõsule cuiquam publice priuatim'ue de ea re scriptum esse: nec quẽquam mortaliũ extare, qui se uidisse, aut audiuisse quid dicat, quod auspiciũ dirimeret: neq; augures diuinare Romæ sedentes potuisse quid in castris consuli uitij obuenisset. cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id uitium auguribus uisum: Hæc, aliaq; ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisq́; alia atq; alia de causa comitijs, quartusdecim⁹ demũ interrex Lucius Aemylius COSS. creat, C. Petilium, L. Papyrium Mugilanũ: Cursorem in alijs annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam: Alexandrumq́; Epeiri regem ab exule Lucano interfectum sortes dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam Pandosiamq́; urbem: ibi fatis eius terminũ dari. eoq́; ocyus transmisit in Italiã: ut quàmmaxime procul abesset urbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (ut fermè fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanasq́; legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis Sipontumq́;, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset urbes: & trecẽtas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul Pandosia urbe imminente Lucanis ac Brutijs finibus, treis tumulos aliquantum inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos fermè Lucanorum exules circa se pro fidis habebat, ut pleraq; eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletisq́; eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi. inde ab Lucanis exulibus ad suos nuntij missi sunt: pactoq́; reditu promissum est regem aut uiuum, aut mortuum in potestatem daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes: & ducem Lucanorum cominus congressum obtruncat: contrahensq́; suos ex fuga palatos peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem uis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto uado transiret agmen, fessus metu ac labore miles increpans nomen abominandum fluminis, iure Acheros uocaris inquit. Quod ubi ad aures accidit regis: adiecit extemplo animum fatis suis: substititq́; dubius an transiret. Tum Sotimus minister ex regijs pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans, indicat Lucanos insidijs quærere locum. quos ubi respexit rex procul grege facto uenientes, stringit gladium: & per medium amnem transmittit equum. Iamq́; in uadum egressum eminus ueruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium

præsidia

præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanq; præciso medio partem Consentiã miseru pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis saxisq; procul incesseretur, mulier una ultra humanarum irarum fidem sæuienti turbæ immista, ut parumper sustinerent precata, flens ait uirum sibi liberosq; captos apud hostes esse: sperare corpore regio utcunq; mulctato se suos redemptutam. Is finis lacerationi fuit: sepultumq; Consentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius: ossaq; Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram uxorem, sororemq; Olympiadem: quarum mater magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristi euentu, quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam urbem ijsdem, quibus antè, placandis habitum est dijs. Noui deinde consules iussu populi cum misissent qui indicerent Samnitibus bellũ, & ipsi maiore conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabãt, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserũt auxilia. Lucani atq; Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem uenerunt arma uirosq; ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta: tria oppida in potestatem uenerunt, Alife, Callife, Ruffrium: aliusq; ager primo aduentu COSS. longè, lateq; est peruastatus. Hoc bello tam prospere cõmisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebantur, iã finis aderat. nam præterquàm quod interseptis munimentis hostiũ pars parti abscissa erat: fœdiora aliquanto intra muros ijs, quibus hostis territabat, patiebantur: & uelut capti à suis metipsis præsidijs indigna iam liberis quoq; ac cõiugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaque cum & à Tarento, & à Samnitibus fama esset noua auxilia uentura: Samnitium plus quàm uellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum iuuentutem Græci Græcos haud minus per quos Samniti Nolanoq;, quàm ut Romanis hostibus resisterẽt, expectabant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos uisa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis communicato inter se consilio partes ad rem agendã diuisere: ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad præbendam opportunã consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Philonem uenit: &, quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populoq; Romano esset: tradere se ait mœnia statuisse. eo facto utrum ab se prodita, an seruata patria uideatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquam, nec petere: publicè petere quàm pacisci magis, ut si successisset inceptũ, cogitaret Populus Romanus potius cum quanto studio periculoq; reditũ in amicitiam suam esset, quàm qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore tria millia militum ad occupandam eam partẽ urbis, quam Samnites insidebãt, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitiũ arte aggressus perpulerat, ut quoniã omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset: sineret se classe circũuehi ad Romanũ agrum, non oram modò maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum. sed ut falleret, nocte proficiscendum esse, extemploq; naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium præter necessarium urbis prçsidiũ ad litus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semetipsa impediente sedulo alijs alia imperia turbãs terit tempus, Charilaus ex cõposito ab socijs in urbem receptus cum summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorẽ iussit: ad quẽ Græci signo accepto à principibus, quieuere: Nolani per auersam partẽ urbis uia Nolã ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postq; periculo euaserũt, uisa: quippe qui inermes nulla rerũ suarũ nõ relicta inter hostes, ludibriũ nõ externis modò, sed etiã popularibus, spoliati atq; egẽtes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Sãnitibus facta traditur: cũ autoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanũ (eò enim deinde summa rei Grçcorũ uenit) similius uero facit ipsos in amicitiam redisse. Publio triũphus decretus: quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidẽ uenisse. Duo singularia hæc ei uiro primũ contigere, prorogatio imperij nõ ante in ullo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellũ cum alterius oræ Græcis exortũ. nanq; cũ Tarentini

rentini rē Palæpolitanā uana spe auxilij aliquandiu sustinuissent, postquā Romanos urbe potitos accepere,uelut destituti,ac non qui ipsi destituissent,increpare Palæpolitanos:ira atq; inuidia in Romanos furere:eo etiam quod Lucanos & Appulos(nam utraque eo anno societas cœpta est)in fidem populi Romani uenisse allatum est.quippe propemodum peruentum ad se esse:iamq; in eo rem fore,ut Romani aut hostes aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium,euentuq; eius uerti:eam solam gētem restare,nec eam ipsam satis ualidam,quando Lucanus defecerit:quē reuocari adhuc,impelliq; ad abolendam societatem Romanam posse:si qua ars serendis discordijs adhibeatur.Hęc consilia cum apud cupidos rerum nouandarū ualuissent:ex iuuētute quidam Lucanorum pretio asciti,clari magis inter populares quàm honesti,inter se mulctati ipsi uirgis cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum,uociferati sunt se,quòd castra Romana ingredi ausi essent,à COSS. uirgis cæsos,ac propè securi percussos esse. Deformis suapte natura res,cum speciē iniuriæ magis quā doli præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatū uocare:& alij circunstantes concilium bellum in Romanos poscunt:alij ad concitādam in arma multitudinem agrestium discurrunt:tumultuq; etiam sanos consternante animos decernitur,ut societas cum Samnitibus renouaretur:legatiq; ad eam rem mittantur. Repentina res quia quàm causam nullam,tam ne fidem quidem habebat,coacti à Samnitibus & obsides dare,& præsidia in loca munita accipere,cæci fraude & ira nihil recusarunt.Dilucere deinde breui fraus cœpit,postquàm criminum falsorum autores Tarentum commigrauere: sed amissa omni de se potestate,nihil ultra quàm ut pœniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanæ uelut aliud initium libertatis factum est,quod necti desierunt.mutatum autem ius ob unius fœneratoris simul libidinem,simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum se C.Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset:quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus,primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus:dein postquam aspernabantur flagitium aures,minis territare,atq; identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quàm præsentis conditionis memorem uideret, nudari iubet, uerberaq; afferri.Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset,libidinem crudelitatemq; conquerens fœneratoris: ingens uis hominum cum ætatis miseratione atque indignitate iniuriæ accensa,tum suæ conditionis,liberûmq; suorum respectu,in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit.& cum COSS. tumultu repentino coacti senatum uocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius ingens uinculum fidei: iussiq; COSS. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. ita nexi soluti: cautumq; in posterum, ne necterentur. Eodem anno cum satis per seipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, autoresq; defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit ut & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quæ res,sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quàm in publico ullo concilio est:ita insequentis anni COSS. L.Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scæuæ, nulla prior potiorq; uisa est,de qua ad senatum referrent.& quanquam noua res erat: tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamq; timerent: ne aut impunitas eorum lasciuia superbiaq;,aut bello pœnæ expetitę metu propinquo atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Pelignique & Marucini: quos si Vestinus attingeretur,omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia uideri potuit maioris animi quàm consilij:sed euentus docuit fortes fortunam iuuare.Bellum ex autoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit:prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit.exercitus utroque ducti,& cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma.Cæterum alterum COS. L.Furium, cui maior moles rerum imposita erat: morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusq; dictatorem dicere rei gerendæ causa,

longè

longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua propè ad ultimum dimicationis uentum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam uario euentu gestum est. nam & peruastauit agros: & populando atq; urendo tecta hostium sataq;, in aciem inuitos extraxit: & ita prælio uno accidit Vestinorum res haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra solum refugerent hostes, sed iam ne uallo quidem ac fossis freti dilaberētur in oppida, situ urbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoq; ui expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut uulnerum ira, quod haud ferè quisquam integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam. utriusq; urbis prædam militibus, quod eos neq; portæ, neq; muri hostiū arcuerant, concessit. In Samnium incertis itum auspicijs est: cuius rei uitium non in belli euētum quod prospere gestum est, sed in rabiem atq; iras imperatorum uertit. Nanq; Papyrius dictator à pullario monitus, cum ad auspicium repetendū Romam proficiscerētur, magistro equitum denuntiauit ut sese loco teneret: neu absente se cum hoste manum consereret. Fabius cū post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore uiderentur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratoq; profectus ad Imbrinium (ita uocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam autore L. Cominio Tr. mil. qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis: atque ita cōcitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla uis posset. per arma, per uiros late stragem dedere. secutus pedes impetum equitum turbatis hostibus intulit signa. uiginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Autores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestam. apud antiquissimos scriptores una hæc pugna inuenitur. in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, ut ex tanta cæde multis potitus spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit: seu uotum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio autore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenq; ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literę quoque de re prospere gesta ad senatum non ad dictatorem missæ, argumentum fuere minimè cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, ut lætis alijs uictoria parta præ se ferret iram tristitiamq;. misso itaque repente senatu se ex curia proripuit: tum uero non Samnitium magis legiones, quàm maiestatem dictatoriam & disciplinam militarem à magistro equitum uictam & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum iræq; profectus in castra cum maximis itineribus isset, non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. præcurrerant enim ab urbe, qui nuntiarent dictatorem auidum pœnę uenire, alternis penè uerbis T. Manlij facta laudantem. Fabius concione extemplo aduocata, obtestatus milites est, ut qua uirtute rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioq; uicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia, iratum uirtuti alienæ felicitatiq; furere, quod se absente respublica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites quàm Romanos uictoriam esse. imperium dictitare spretum, tanquam non eadem mente pugnari uetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire uirtutem alienam uoluisse, cupidissimisq; arma ablaturū fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quod sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quod se Q. Fabius magistrum equitū duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt Marsq; communis, aduersa pugna euenisset: qui sibi deuictis hostibus, republica bene gesta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc uictori minetur? Neque illū magistro equitum infestiorē quàm tribunis militum, quàm centurionibus, quàm militibus esse: si possit, in omnes sæuiturū fuisse: quia id nequeat, in unum sæuire: etiam inuidiam

tanquam

tanquam ignem summa petere, in caput consilij, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc uictorem uelut in capto exercitu dominantem quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda uictoria uideat, & salutē unius omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremo se uitam, fortunasqꝫ suas illorum fidei uirtutiqꝫ permittere. Clamor è tota concione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi uim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo pòst dictator aduenit: clasicoqꝫ extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrū equitū citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator, quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum summū imperium dictatoris sit: pareantqꝫ ei COSS. regia potestas, prætores ijsdem auspicijs quibus COSS. creati, æquum censeas nécne magistrum equitum dicto audientem esse? itemqꝫ illud interrogo, cum me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, utrum mihi turbatis religionibus respub. in discrimen committenda fuerit? an auspicia repetenda, nequid dubijs dijs agerem? simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitū solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? cum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. quin tu respondes, uetuerim'ne te quicquam rei me absente agere? uetuerim'ne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamqꝫ maiorū, & numen deorum ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue uocem mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorē capitis sui, ac iudicem esse: modò uitam sibi eripi citius, quàm gloriam rerum gestarum posse uociferaretur: purgaretqꝫ se inuicem, atqꝫ ultro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equitum, ac uirgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus uestem lictoribus ad triarios tumultū iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam concionē est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi forte tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant: orabant ut parceret magistro equitū: neu cum eo exercitum damnaret. extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementē dictatorem, nec procul seditione aberant: Ne tribunal quidem satis quietum erat. legati circunstantes sellam orabant ut rem in posterum diem differret, & iræ suæ spatium, & consilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatā uictoriam: ne ad extremum finem supplicij tenderet: neu unico iuueni, neu patri eius clarissimo uiro, neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam. cum parū precibus, parum causa proficerent: intueri sæuientem concionem iubebant: ita iritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, nō prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnam deprecanti suam uitio uersurum, sed dictatori: si occæcatus ira infestā multitudinem in se prauo certamine mouisset. Postremò ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandum dare paratos esse: non uideri è repub. in Q. Fabium eo tempore animaduerti.

His uocibus cum in se magis incitarent dictatorem, quàm magistro equitum placarent, iussi de tribunali descendere legati: & silentio nequicquam per præconem tentato, cum præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorū eius uox audiretur, nox uelut in prælio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyrium exarsurū agitatum contentione ipsa exacerbatumqꝫ, clàm ex castris Romam profugit: & patre autore M. Fabio, qui ter iam COS. dictatorqꝫ fuerat, uocato extemplo senatu cū maxime conquereretur apud patres uim atqꝫ iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio: & prehendi Papyrius Fabium iussit. ubi cum deprecantibus primoribus patrum, atqꝫ uniuerso senatu perstaret in incepto immitis animus: tum pater M. Fabius, quādoquidem inquit apud te nec autoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec uirtus nobilitasqꝫ magistri equitum à te ipso

nominati ualet: nec preces, quæ sæpe hostem mitigauêre, quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello: & prouoco ad populum: eumq; tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus iudicium iudicem fero: qui certe unus plus quàm tua dictatura potest polletq;. uidero cessurus'ne prouocationi sis: cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit. Ex curia in concionē itur. quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset: deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. secutus pater, bene agis, inquit: cum eò nos deduci iussisti, unde & priuati uocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio exaudiebantur. uicit deinde strepitū uox & indignatio Fabij senis increpantis superbiam crudelitatemq; Papyrij: se quoq; dictatorē Romæ fuisse, nec à se quenquā ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem uiolatum. Papyrium tanquā ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore uictoriam & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorum, & nouam superbiam crudelitatémque. dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minucium COS. ex obsidione à se ereptum nō ultra sæuisse, q; ut legatum eum ad exercitū pro COS. relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute & autoritate, fœdissimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatum iræ esse, nequid de collega secus populo aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimū ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit. Nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerū esset: ne iram quidem unquā atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atq; inscitia exercitus amisissent, quàm ut pecunia eos mulctaret: capite anquisitū ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse: nunc ducibus populi Romani, quę nec uictis quidem bello fas fuerit, uirgas & secures uictoribus, & iustissimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurū fuisse filium suum, si exercitū amisisset? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quò ultra iram uiolentiamq; eius excessuram fuisse, quàm ut uerberaret necaretq;? Quam cōueniens esse propter Q. Fabium ciuitatē in lætitia, uictoria, supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem deum delubra pateant: aræ sacrificijs fument, honore donis cumulentur: nudatum uirgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atq; arcem, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auspicijsq; uicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam lætitiam inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deum hominumq; fidem obtestans, & complexus filium plurimis cū lachrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribunicium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatū, & Manliana imperia, & posthabita filij charitas publicæ utilitati iactabantur. Hoc etiam L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquā rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se tamen perstaturū in incepto: nec ei, qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs pugnasset, quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperij perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papyrium nihil de eius iure diminuturum. optare ne potestas tribunicia inuiolata ipsa uiolet intercessione sua Romanum imperium: neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset: non L. Papyrium, sed tribunos, sed prauū populi iudicium nequicquā posteros accusaturos: cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus COS. non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominū, nemo deorum uerecundiam habeat, non edicta imperatorum, non auspicia obseruentur: sine cōmeatu uagi milites in pacato in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola se ubi uelint, exautorent: infrequentia deserantur signa, neq; conueniatur ad edictum: nec discernatur interdiu nocte, æquo iniquo loco, iussu iniussu imperatoris pugnent: & non signa, nō ordines seruent: latrocinij modo cæca, & fortuita pro solenni & sacrata, militia sit. Horum criminum uos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: uestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & suā

iam

iam uicem magis anxios,quàm eius,cui auxiliũ ab se petebatur:liberauit onere consensus populi Romani ad preces & obtestationem uersus: ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. tribuni quoq; inclinatã rem in preces subsecuti, orare dictatorẽ insistunt, ut ueniam errori humano,ueniam adolescentiæ Q.Fabij daret:satis eum pœnarũ dedisse. iam ipse adolescens,iam pater M.Fabius contentionis obliti procumbere ad genua,& irã deprecari dictatoris.Tum dictator silentio facto,bene habet,inquit,quirites.uicit disciplina militaris:uicit imperij maiestas:quæ in discrimine fuerunt an ulla post hanc diem essent. nõ noxæ eximitur Q.Fabius,qui contra edictum imperatoris pugnauit: sed noxæ damnatus donatur populo Romano:donatur tribuniciæ potestati,precariũ non iustũ auxilium ferenti. Viue Q.Fabi felicior hoc cõsensu ciuitatis ad tuendũ te,quàm qua paulo antè exultabas uictoria:uiue id facinus ausus,cuius tibi ne parens quidẽ,si eodem loco fuisset,quo fuit L.Papyrius,ueniã dedisset.Mecũ ut uoles reuerteris in gratiam : populo Romano,cui uitam debes,nihil maius præstiteris,q̃ si hic tibi dies satis documenti dederit,ut bello ac pace pati legitima imperia possis. Cũ se nihil morari magistrũ equitũ pronuntiasset: digressum eum templo lætus senatus,lætior populus, circũfusi ac gratulantes hinc magistro equitũ,hinc dictatori prosecuti sunt. firmatumq; imperium militare haud minus periculo Q. Fabij,q̃ supplicio miserabili adolescentis Manlij uidebatur. Forte ita eo anno euenit,ut quotiescũq; dictator ab exercitu recessit,hostes in Samnio mouerentur.cæterũ in oculis exemplũ erat Q.Fabius M.Valerio legato,qui castris præerat: ne quam uim hostium magis,quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaq; frumẽtatores cum circũuenti ex insidijs cæsi loco iniquo essent:creditũ uulgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoq; ira alienauit à dictatore militũ animos iam ante infensos: quod implacabilis Q.Fabio fuisset:& quod suis precibus negasset,eius populo Romano ueniã dedisset.Postq̃ dictator præposito in urbe L.Papyrio Crasso magistro equitũ,Q.Fabio uetito quicq̃ pro magistratu agere,in castra redijt: neq; ciuibus satis lætus aduentus eius fuit:nec hostibus quicquam attulit terroris. Nanq; postero die seu ignari uenisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes,instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantũ momenti in uno uiro L.Papyrio fuit,ut si ducis consilia fauor subsecutus militũ foret,debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitũ sit: ita instruxit aciem loco,ac subsidijs: ita omni arte bellica firmauit. Cessatũ à milite : ac de industria,ut obtrectaretur laudibus ducis,impedita uictoria est.Plures Samnitium cecidere:plures Romani uulnerati sunt.Sensit peritus dux quæ res uictoriæ obstaret:temperãdum ingenium suũ esse,& seueritatẽ miscendam comitati.itaq; adhibitis legatis ipse circũ saucios milites inserens in tentoria caput,singulos ut sese haberent rogitans, curã eorum nominatim legatis,tribunisq;, & præfectis demandabat: rem per se popularẽ ita dexter egit:ut medendis corporibus animi multo prius militũ imperatori reconciliarẽtur: nec quicquã ad salubritatem efficacius fuerit,quàm quòd grato animo ea cura accepta est.Refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua militũq;, ita fudit fugauitq; Samnites:ut ille ultimus eis dies conferendi signa cũ dictatore fuerit. Incessit deinde quà duxit prædæ spes,uictor exercitus:perlustrauitq; hostiũ agros,nulla arma,nullã uim nec apertam,nec insidijs expertus. Addebat alacritatẽ,quòd dictator prædam omnem edixerat militibus:nec ira magis publica,quàm priuatũ compendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem à dictatore petiere: cum quo pacti,ut singula uestimenta militibus, & annuum stipendium darent: cum ire ad senatum iussi essent,secuturos se dictatorẽ responderunt,unius eius fidei,uirtutiq; causam suam cõmendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphans urbẽ est ingressus: & cum se dictatura abdicare uellet,iussu patrum prius quàm abdicaret,coss.creauit C.Sulpiciũ Longum iterum,Q. Æmylium Caretanum. Samnites infecta pace,quia de conditionibus agebatur,inducias annuas ab urbe retulerunt:nec earũ ipsarũ sancta fides fuit,adeò postquã Papyrium abisse magistratu nuntiatum est,arrecti ad bellandũ animi sunt. C.Sulpicio,Q. Aemylio (Aulium quidã annales habent) coss.ad defectionem Samnitium Apulum nouum bellum accessit.utroque exercitus missi, Sulpicio Samnites,Apuli Aemylio sorte euenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illatũ,

ſed ſocios eius gentis populos ab Samnitium ui atq; iniurijs defenſos ſcribant. Cæterum fortuna Samnitium uix à ſeipſis eo tempore propulſantiũ bellum, propius ut ſit uero facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, ſed cum utraq; ſimul gente bellum Romanis fuiſſe. Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager apulus, Samniumq; euaſtatũ: hoſtes nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex ſomno trepidam repente ciuitatem exciuit, ut Capitoliũ atque arx, mœniaq; & portæ plena armatorum fuerint. & cum concurſatum clamatumq; ad arma omnibus locis eſſet: prima luce nec autor, nec cauſa terroris comparuit. Eodem anno de Thuſculanis flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flauius Tr. pl. tulit ad populum ut in Thuſculanos animaduerteretur: quorum ope ac conſilio Veliterni Priuernatesq; populo Romano bellum feciſsent. Populus Thuſculanus cum coniugibus ac liberis Romam uenit: ea multitudo ueſte mutata, & ſpecie reorum tribus circuit, genibus ſe omnium aduolués. Plus itaq; miſericordia ad pœnę ueniam impetrandam, quàm cauſa ad crimen purgandum ualuit. Tribus omnes, præter Polliam antiquarunt legem. Polliæ ſententia fuit, puberes uerberatos necari: coniuges liberosq; ſub corona lege belli uenire: memoriamq; eius iræ Thuſculanis in pœnæ tam atrocis autores manſiſſe ad patrum ætatem conſtat: nec quenquam fermè ex Pollia tribu candidatum papyriam ferre ſolitum. Inſequenti anno Q. Fabio, L. Fuluio coss. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambuſtus magiſter equitũ metu grauioris in Samnio belli (cõducta enim pretio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito egregium exercitum aduerſus Samnites duxerunt: caſtra in hoſtico incurioſe ita poſita, tanquam procul abeſſet hoſtis: cum ſubito aduenêre Samnitium legiones tanta ferocia, ut uallum uſq; ad ſtationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri, nec diſsimulabant orta luce poſtero die facturos. Dictator ubi propiorem ſpe dimicationẽ uidit: ne militũ uirtuti damno locus eſſet, ignibus crebris relictis, qui conſpectũ hoſtium fruſtrarentur, ſilentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem caſtrorũ potuit. eques extemplo inſecutus ita inſtitit agmini, ut donec luceſceret, prælio abſtineret: nec pedeſtres quidem copiæ ante lucem caſtris egreſſæ. Eques luce demũ auſus incurſare in hoſtem, carpendo nouiſsimos, premendoq; iniquis ad tranſitum locis agmen detinuit. interim pedes equitẽ aſſecutus, & totis iam copijs Samnis urgebat. Tum dictator poſtq; ſine magno incõmodo progredi non poterat, eum ipſum, in quo conſtiterat, locum caſtris dimetari iuſſit. Id uerò circumfuſo undiq; equitatu, ut uallum peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaq; ubi neque eundi, neq; manendi copiã eſſe uidet, inſtruit aciem impedimẽtis ex agmine remotis: inſtruit contrà & hoſtes, & animis & uiribus pares. auxerat id maxime animos, quòd ignari loco iniquo nõ hoſti ceſſum, uelut fugientes ac territos terribiles ipſi ſecuti fuerant. Id aliquãdiu æquauit pugnã, iam pridẽ deſueto Samnite clamorẽ Romani exercitus pati. At Hercule illo die ab hora diei tertia ad octauã ita anceps dicitur certamen ſtetiſſe, ut neque clamor ut primo ſemel cõcurſum eſt ſublatus, iteratus ſit: neq; ſigna promota loco, retróue recepta: neq; recurſum ab ulla ſit parte. in ſuo quiſq; gradu obnixi, urgentes ſcutis ſine reſpiratione, ac reſpectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorq; idem pugnæ in defatigationem ultimã, aut noctẽ ſpectabat. Iam uiris uires, iam ferro ſua uis, iam conſilia ducibus deerant, cum ſubitò Samnitium equites cum turma una longius profecta accepiſſent impedimenta Romanorũ procul ab armatis ſine præſidio, ſine munimento ſtare, auiditate prædæ impetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuntius attulit: ſine modo, inquit, ſeſe præda præpediant. alij deinde ſuper alios diripi paſſim, ferriq; fortunas militum uociferabantur. Tum magiſtro equitũ accito, uides tu, inquit, M. Fabi ab hoſtium equite omiſſam pugnam? hærent impediti impedimentis noſtris, aggredere (quod inter prædandũ omni multitudini euenit) diſsipatos, raros equis inſidentes, raros quibus ferrum in manu ſit, inuenies, equosq; dum præda onerant, cæde inermes, cruentamq; illis prædã redde. mihi legiones, peditumq; pugna curæ erũt, penes te equeſtre ſit decus. Equitum acies qualis quæ eſſe inſtructiſsima poteſt, inuecta in diſsipatos impeditosq; hoſtes cæde omnia replet. inter ſarcinas omiſſas repente obiacẽtes pedibus fugientiũ, conſternatorũq; equorũ neq; pugnæ, neq; fugæ ſatis potentes cædũtur. Tum deleto propè equitatu hoſtium

M. Fabius

M.Fabius circũductis paululum alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit:& dictator, ubi respectãtes hostium antesignanos, turbataq; signa, & fluctuantem aciem uidit: tum appellare, tum adhortari milites: tribunos, principesq; ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam uocare. Nouato clamore signa inferuntur, & quicquid progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primis erat in conspectu:& Cornelius respiciens ad manipulos militũ, quod manu, quod uoce poterat, monstrabat: uexilla se suorum, parmasq; cernere equitum. Quod ubi auditum, simulq; uisum est: adeò repente laboris per diem penè totum tolerati, uulnerumq; obliti sunt, ut haud secus quàm si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec ultra Samnis tolerare terrorem equitũ peditumq; uim potuit: partim in medio cæsi, partim in fugam dissipati sunt. pedes restantes, ac circumuentos cecidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitiũ res ita infregit: ut omnibus concilijs fremerent minime id quidem mirũ esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto infestioribus merito dijs, quàm hominibus nihil prospere agerent: expiandũ id bellum magna mercede, luendumq; esse. id referre tantum: utrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine: audebantq; iam quidam nominare autores armorũ. unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis, potensq; erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt ut Brutulus Papius Romanis dederetur:& cum eo præda omnis Romana, captiuiq; ut Romã mitterentur: quæq; res per fœciales ex federe repetitæ essent, secundum ius fasq; restituerentur. Feciales Romã ut censuerunt missi:& corpus Brutuli exanime: ipse morte uoluntaria ignominiæ se, ac supplicio subtraxit: placuit cum corpore bona quoque eius dedi. nihil tamen earum rerum præter captiuos, ac siqua cognita ex prędâ sunt, acceptum est: cæterarum rerum irita fuit deditio. dictator ex S C triumphauit. Hoc bellum à COSS. bellatum quidam autores sunt: eosq; de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atq; inde magnas prędas egisse. nec discrepat quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belli' ne gerendi causa creatus sit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius pretor graui morbo forte implicitus erat: signũ mittendis quadrigis daret, functusq; eo haud sanè memorandi imperij ministerio se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut autorem autori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisq; imaginum titulis, dum familia ad se quæq; famam rerum gestarum, honorumq; fallente mendacio trahunt: inde certe & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo autore stetur.

DECADIS PRIMAE LIBER NONVS.

SEQVITVR hunc annum nobilis clade Romana caudina pax T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio COSS. Samnites eo anno imperatorem C. Pontium Herennij filium habuerunt patre longe prudentissimo natum, primũ ipsum bellatorem ducemq;. Is, ubi legati, qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt: ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio, quibuscunq; dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, quæ à nobis ex federe repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationẽ spretam. Quid enim ultra fieri ad placandos deos, mitigandosq; homines potuit, q̃ quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli iure nostræ uidebantur, remisimus: autores belli, quia uiuos non potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorũ nequid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romã portauimus. Quid ultra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram? neminem neq; populum, neq; priuatũ fugio. Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi: at ego ad deos uindices intolerandæ superbię confugiã:& precabor ut iras suas uertãt in eos, quibus

non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorū sæuitiā non mors noxiorū, non deditio exanimatorū corporū, non bona sequentia domini deditionem exsatient: placari ne queant, nisi hauriendū sanguinē, laniandaq; uiscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum Samnites, quibus necessariū: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarū maximū momentū sit quàm propitijs rem, quàm aduersis agāt dijs: pro certo habete priora bella aduersus deos magis, ꝗ homines gesisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis, quàm uera uaticinatus, exercitu educto circa Caudiū castra quàm potest occultisime locat: inde ad Calatiā, ubi iam coss. Romanos, castraq; esse audiebat, milites decem pastorū habitu mittit, pecoraq; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidijs: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet: legiones Samnitiū in Apulia esse, Luceriā omnibus copijs circūsedere: nec procul abesse, quin ui capiant. Iam & is etiam rumor ante de industria uulgatus uenerat ad Romanos, sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes cōgruebat. Haud erat dubium quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentē terrorem deficeret. ea modò, quà irent, cōsultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebāt uiæ, altera præter oram superi maris patens apertaq;, sed quanto tutior, tanto ferè longior: altera per furculas caudinas breuior. sed ita natus locus est. saltus duo alti angusti syluosiq; sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti: iacet inter eos satis patēs clausus in medio campus, herbidus, aquosusq;, per quē mediū iter est. sed ante quàm uenias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt, & aut eadem, qua te insinuaueris, retrò uia repetenda: aut si ire porrò pergas, per alium saltum arctiorē, impeditioremq; euadendum. In eum campum uia alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborū saxorumq; ingentiū obiacentē molē inuenēre. cum fraus hostilis apparuisset: præsidium etiā in summo saltu cōspicitur: citati inde retrò, quà uenerāt, pergunt repetere uiam: eā quoq; clausam sua obice, armisq; inueniunt. sistunt inde gradum sine ullius imperio. stuporq; omniū animos, ac uelut torpor quidā insolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quisq; magis mentis compotē ac consilij ducerēt, diu immobiles silent. deinde ubi prætoria consulū erigi uidere, & expedire quosdam utilia operi, quanquam ludibrio fore munientes perditis rebus, ac spe omni adempta cernebāt: tamē ne culpā malis adderēt, pro se quisq; nec hortante ullo, nec imperante ad muniendū uersi castra propter aquā uallo circundāt, sua ipsi opera, laboremq; irritum, præterquàm quod hostes superbe increpabant, cū miserabili cōfessione eludētes. ad coss. mœstos ne aduocantes quidē in consiliū, quādo nec cōsilio nec auxilio locus esset, sua sponte legati, ac tribuni cōueniunt, militesq; in prætoriū uersi opem, quā uix dij immortales ferre poterāt, ab ducibus exposcunt. Querentes magis, quàm cōsultantes nox oppressit. cum pro ingenio quisq; fremerēt: alius, per obices uiarū, alius per diuersa montiū, per syluas, quà ferri arma poterāt, eamus: modò ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam propè xxx uincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitē pugnanti. alius, quò, aut quà eamus? num montes moliri sede sua paramus? dum hæc imminebunt iuga, quà tu ad hostem uenies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atque uicti sumus. ne ferrū quidē ad bene moriendū oblaturus est hostis: sedens bellū conficiet. His inuicē sermonibus qua cibi, qua quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitibus quidem consiliū in tam lætis suppetebat rebus. itaq; uniuersi Herenniū Pontium patrem imperatoris per literas consulendū censent. Iam is grauior annis non militaribus solū, sed ciuilibus quoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto uigebat uis animi consilijq;. Is ubi accepit ad furculas caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: cōsultus ab nuntio filij censuit omnes inde quàm primū inuiolatos dimittendos. quæ ubi spreta sententia est: iterumq; eodē remeante nuntio cōsulebatur: censuit ad unū omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se uelut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanquā filius ipse in primis iam animum quoq; patris cōsenuisse in affecto corpore rebatur: tamē consensu omniū uictus est ut ipsum in consilium acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur aduectus, uocatusq; in consilium

filium ita fermè locutus esse, ut nihil sententiæ suæ mutaret, causas tantum adijceret. Priore se consilio, quod optimũ duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficiũ perpetuã firmare pacem, amicitiamq́: altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile receptura uires Romana res, bellum differre. tertium nullum consilium esse. Cum filius alijq́ deinceps percunctando exquirerent, quid si media uia consilium caperetur? ut & dimitterentur incolumes, & leges ijs iure belli uictis imponerentur? ista quidẽ sentẽtia, inquit, ea est, quæ neq́ amicos parat, neq́ inimicos tollit: seruate modo, quos ignominia irritaueritis. Ea est Romana gens, quæ uicta quiescere nesciat: uiuet semper in pectoribus illorũ quicquid istuc præsens necessitas inusserit: neq́ eos ante multiplices pœnas expetitas à uobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta, Herennius domũ è castris est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendũ capti essent, & iam omnium rerũ inopia esset, uicti necessitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent: si pacem nõ impetrarent uti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatũ esse respondit: & quoniã ne uicti quidem ac capti fortunã fateri scirent, inermes cum singulis uestimentis sub iugum missurũ: alias cõditiones pacis æquas uictis ac uictoribus fore: si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, suis deinde legibus Romanũ ac Samnitẽ æquo fœdere uicturũ. His conditionibus paratum se esse fœdus cum COSS. ferire: si quid eorum displiceat, legatos iam redire ad se uetuit. Hæc cum legatio renuntiaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaq́ mœstitia incessit, ut nõ grauius accepturi uiderentur, si nuntiaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Cum diu silentiũ fuisset: nec COSS. aut pro fœdere tam turpi, aut cõtra fœdus tam necessarium hiscere possent: Tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorũ uirtute atq́ honoribus erat: patrem meũ, inquit, COSS. sæpe audiui memorantẽ, se in capitolio unum nõ fuisse autorem senatui redimendę auro à Gallis ciuitatis: quãdo nec fossa ualloq́ ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si, ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostẽ licuit, quo sæpe modò obsessi in obsidentes eruperunt: ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset: non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesse. Equidem mortem pro patria præclarã esse fateor: & me uel deuouere pro populo Romano legionibusq́, uel in medios me mittere hostes paratus sum: sed hic patriã uideo: hic quicquid Romanarum legionum est: quæ nisi pro se ipsis ad mortẽ ruere uolunt, quid habent quod morte sua seruẽt? tecta urbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam, à qua urbs incolitur. imò hercule produntur magis omnia deleto hoc exercitu, non seruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis uidelicet atque inermis multitudo? tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. an à Veijs exercitum, Camillumq́ ducem implorabunt? Hic omnes spes opesq́ sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, ut tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quantacunque est indignitas: & pareatur necessitati, quam ne dij quidem superãt. Ite. COSS. redimite armis ciuitatem, quam auro maiores uestri redemerunt. COSS. profecti ad Pontium in colloquium, cũ de fœdere uictor agitaret: negarunt iniussu populi fœdus fieri posse: nec sine fœcialibus, cærimoniaq́ alia solenni. Itaque non ut uulgo credunt, Claudiusq́ etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? per quem populum fiat quo minus legibus dictis stetur: ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderunt COSS. legati, quæstores, tribuni militum: nomináque omnium, qui spoponderunt extant: ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent. & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam DC equites imperati: qui capite luerent, si pacto non staretur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituq́ inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: ut uix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quàm uenissent, abituri. illis non

ducem locorum,nõ exploratorem fuiſſe:belluarum modo cæcos in foueam miſſos. alij alios intueri:contemplari arma mox tradenda,& inermes futuras dextras, obnoxiaq́ corpora hoſti.Proponere ſibimetipſi ante oculos iugum hoſtile,& ludibria uictoris,& uultus ſuperbos, & per armatos inermium iter.inde fœdi agminis miſerabilem uiam,per ſociorum urbes reditum in patriam,ac parentes:quò ſæpe ipſi, maioresq́ eorum triumphantes ueniſſent. Se ſolos ſine uulnere,ſine ferro,ſine acie uictos:ſibi non ſtringere licuiſſe gladios,non manum cum hoſte cõferre:ſibi nequicquã arma,nequicquam uires,nequicquã animos datos. Hęc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit,omnia triſtiora experiundo factura, quàm quæ præceperant animis.Iam primum cum ſingulis ueſtimentis inermes extra uallũ exire iuſſi:& primi traditi obſides,atq; in cuſtodiã abducti.Tum à COSS.abire lictores iuſſi: paludamẽtaq́ detracta tantam inter ipſos,qui paulo ante eos execrantes, dedendos lacerandosq́ cenſuerant, miſerationẽ fecit:ut ſuæ quiſq; conditionis oblitus ab illa deformatione tantę maieſtatis uelut ab nefando ſpectaculo auerteret oculos.Primi COSS. propè ſeminudi ſub iugũ miſſi:tum ut quiſq; gradu proximus erat,ita ignominiæ obiectus:tum deinceps ſingulæ legiones.circũſtabant armati hoſtes exprobrantes,eludentesq́:gladij etiam pleriſq; intentati:& uulnerati quidam,necatiq́:ſi uultus eorum indignitate rerũ acrior uictorẽ offendiſſet. ita traducti ſub iugum,& (quod penè grauius erat) per hoſtiũ oculos,cum ex ſaltu euaſiſſent: &ſi uelut ab inferis extracti tum primum lucẽ aſpicere uiſi ſunt, tamẽ ipſa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte triſtior fuit.Itaq; cum ante noctẽ Capuã peruenire poſſent,incerti de fide ſociorum,& quod pudor prępediebat, circa uiã haud procul Capua omniũ egena corpora humi proſtrauerũt.Quod ubi eſt Capuam nuntiatũ:euicit miſeratio iuſta ſociorũ, ſuperbiã ingenitam Cãpanis.cõfeſtim inſignia ſua COSS.faſces,lictores,arma,equos,ueſtimenta,commeatus militibus benigne mittunt:& uenientibus Capuã cunctus ſenatus,populusq́ obuiã egreſſus,iuſtis omnibus hoſpitalibus,priuatisq́ & publicis fungitur officijs:neq; illis ſociorũ comitas,uultusq́ benigni,& alloquia nõ modò ſermonẽ elicere,ſed ne ut oculos quidẽ attollerent, aut conſolantes amicos contra intuerentur,efficere poterant.adeò ſuper mœrorẽ pudor quidam effugere colloquia & cœtus hominum cogebãt. Poſtero die cum iuuenes nobiles miſſi à Capua ut proficiſcentes ad finẽ Campanũ proſequerentur,reuertiſſent:uocatiq́ in curiã percunctantibus maioribus natu multo ſibi mœſtiores & abiectiores animi uiſos referrent:adeò ſilens,ac propè mutum agmen inceſſiſſe:tacere indolẽ illã Romanã : ablatosq́ cum armis animos:non reddere ſalutẽ,non ſalutantibus dare reſponſum:non hiſcere quenq; præ metu potuiſſe : tanquã ferentibus adhuc ceruicibus iugũ,ſub quod emiſſi eſſent.Habere Samnites uictoriam non præclarã ſolũ,ſed etiam perpetuã:cepiſſe enim eos non Romam,ſicut ante Gallos:ſed,quod multo bellicoſius fuerit,Romanã uirtutẽ,ferociamq́.Cum hæc dicerentur, audirenturq́:& deploratũ penè Romanũ nomen in conſilio ſociorũ fidelium eſſet: dicitur Offilius Calauius Ouij filius,clarus genere factisq́,tum etiã ætate uerendus,longe aliter ſe habere rem dixiſſe:ſilentiũ illud obſtinatũ,fixosq́ in terrã oculos,& ſurdas ad omnia ſolatia aures, & pudorẽ intuendæ lucis,ingentẽ molem irarum ex alto animo cientis indicia eſſe: aut ſe Romana ignorare ingenia:aut ſilentiũ illud Samnitibus flebiles breui clamores gemitusq́ excitaturum : caudinæq́ pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis triſtiorẽ memoriam fore. quippe ſuos quenq; eorum animos habiturũ,ubicunq; congreſſuri ſint:ſaltus Caudinos non ubiq; Sãnitibus fore.Iam & Romæ ſua infamis clades erat.obſeſſos primũ audierũt: triſtior deinde ignominioſæ pacis magis,quàm periculi nuntius fuit.Ad famam obſidionis delectus haberi cœptus erat:dimiſſus deinde auxiliorũ apparatus,poſtq̃ deditionẽ tam fœde factam acceperunt:extemploq́ ſine ulla publica autoritate conceſſum in omnem formam luctus eſt. Tabernæ circa forum clauſæ:iuſtitiumq́ in foro ſua ſponte cœptũ,prius quàm indictum:lati claui,annuli aurei poſiti:penè mœſtior exercitu ipſo ciuitas eſſe:nec ducibus ſolũ atq; autoribus,ſponſoribusq́ pacis iraſci:ſed innoxios etiam milites odiſſe:& negare urbe tectiś ue accipiendos.Quam concitationẽ animorũ fregit aduentus exercitus,etiam iratis miſerabilis.non enim tanq̃ in patriã reuertentes ex inſperato incolumes, ſed captorũ habitu uultuq́ ingreſſi

sero in urbem ita se in suis quisq; tectis abdiderūt, ut postero, atq; insequētibus diebus nemo eorum forum aut publicū aspicere uellet. Consules in priuato abditi nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatus consulto est, ut dictatorem dicerent comitiorū causa. Q. Fabium Ambustū dixerunt, & P. Aelium Petum magistrum equitum. quibus uitio creatis suffecti M. Aemylius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitū. nec per eos comitia habita: & quia tedebat populum omnium magistratuum eius anni, res ad interregnum rediјt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Coruinus. is C O S S. creauit Q. Publiū Philonē, & L. Papyriū cursorē iterum, haud dubio consensu ciuitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratū inierūt, solennibusq; s c perfectis, de pace caudina retulerūt. & Publius, penès quem fasces erant: dic Spuri Posthumi inquit. Qui ubi surrexit, eodē illo uultu, quo sub iugum missus erat, haud sum ignarus, inquit, C O S S. ignominiæ, nō honoris causa me primū excitatū: iussumq; dicere nō tāquā senatorē, sed tanquā reū quà infelicis belli, quà ignominiosæ pacis. ego tamē, quando neq; de noxa nostra, neq; de pœna retulistis: omissa defensione, quæ nō difficillima esset apud haud ignaros fortunarū humanarū, necessitatumq;: sententiam de eo, de quo retulistis, paucis peragam: quæ sententia testis erit mihi ne, an legionibus uestris pepercerim: cum me seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, nō tenetur populus Romanus: nec quicquā ex ea, præter quàm corpora nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi uinctiq;: exoluamus religione populū, siqua obligauimus: nequid diuini, humani'ue obstet, quo minus iustum piumq; de integro ineatur bellū. interea C O S S. exercitum scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium fines, quàm omnia iusta in deditionem nostrā perfecta erunt. Vos dij immortales precor, quæsoq;, si uobis non fuit cordi Sp. Posthumium, T. Veturium C O S S. cum Samnitibus prospere bellum gerere: at uos satis habeatis uidisse nos sub iugū missos: uidisse sponsione infami obligatos: uidere nudos uinctosq; hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes: nouos C O S S. legionesq; Romanas ita cum Samnite gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos cōsules bella gesta sunt. Quæ ubi dixit: tanta simul admiratio miseratioq; uiri incessit homines, ut modò uix crederent illum eundē esse Sp. Posthumium, qui autor tam fœdæ pacis fuisset: modò miserarentur quod uir talis etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset ob iram diremptæ pacis. cum omnes laudibus modo prosequentes uirū in sententiā eius pedibus irent: tentata paulisper intercessio est ab L. Liuio, & Q. Melio Tr. pl. qui neq; exolui religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neq; se pro eo, quod spondendo pacem seruassent exercitū populi Ro. pœnam ullam meritos esse: neq; ad extremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, uiolari'ue posse. Tum Posthumius, interea dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: dedetis deinde & istos sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed, si me audiatis, prius quàm dedantur, hic in comitio uirgis cæsos, hanc iam ut intercalatæ pœnæ usuram habeant. Nam quod deditione nostra negant exolui religione populum, id istos magis ne dedantur, quàm quia ita se res habeat, dicere quis adeò iuris fœcialium expers est, qui ignoret? neq; ego inficias eo patres conscripti, tam sponsiones, quàm fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis Samnites, coēgissent nos uerba legitima dedentium urbes nūcupare. deditum populum Romanum uos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. Quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis. atqui non indignitas rerum sponsionis uinculum leuat. Siquid est, in quo obligari populus possit, in omnia potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refer. C O S. an dictator, an prætor spoponderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt. quibus non fuit satis C O S S. spondere, sed legatos

quæstores

quæstores, tribunos militum spondere coëgerunt. Nec à me nũc quisquam quæsiuerit quid ita spoponderim: cum id nec consulis ius esset: nec illis spondere pacē, quæ mei non erat arbitrij: nec pro uobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudiũ patres conscripti humanis consilijs gestum est: dij immortales & uestris, & hostiũ imperatoribus mentē ademerunt: nec nos in bello satis cauimus: & illi male partam uictoriam male perdiderunt: dum uix locis, quibus uicerant, credunt: dum quacunq; cõditione arma uiris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandũ accersunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cũ populo de pace, ac fœdere agere? tridui iter expeditis erat. interea in inducijs res fuisset: donec ab Roma legati aut uictoriam illis certam, aut pacem afferrent. ea demum sponsio esset, quam populi iussu spopondissemus. sed neq; uos tulissetis: nec nos spopõdissemus: nec fas fuit alium rerũ exitũ esse, quàm ut & illi uelut somnio lætiore, quã quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrũ exercitũ eadem quæ impedierat fortuna, expediret: uanam uictoriã uanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ neminem præter sponsorem, obligaret. Quid enim uobiscum patres conscripti? quid cum populo Romano actum est? quis uos appellare potest? quis se a uobis dicere deceptum? hostis? an ciuis? hosti nihil spopõdistis: ciuem neminem spondere pro uobis iussistis. nihil ergo uobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id, quod nostrum est: in id, quod præstare possumus, corpora nostra, & animos: in hæc sæuiant: in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: cõsulite utrum præsens deditio eorũ fieri possit: an in diem differatur: nos interim T. Veturi, uosq; cæteri uilia hæc capita luendæ sponsionis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit patres cõscriptos tum causa, tum autor: nec cęteros solũ, sed tribunos etiam plebis, ut se in senatus dicerent fore potestate: magistratu inde se extemplo abdicauerũt: traditiq; fœcialibus cum cæteris Caudiũ ducendi. Hoc facto senatus consulto, lux quædã affulsisse ciuitati uisa est: Posthumius in ore erat: eum laudibus ad cœlum ferebant: deuotioni P. Decij COS. alijs claris facinoribus æquabant: emersisse ciuitatē ex obnoxia Pace illius cõsilio, & opera: ipsum se cruciatibus, & hostium iræ offerre: piaculaq; pro populo dare Romano. arma cuncti spectãt & bellũ. en unquã futurũ, ut congredi armatis cum Samnite liceat. In ciuitate ira odioq; ardente delectus omnium propè uoluntariorum fuit: rescriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductusq; ad Caudium exercitus. Prægressi fœciales ubi ad portã uenere, uestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post tergũ uinciri. Cum apparitor uerecũdia maiestatis Posthumium laxe uinciret: quin tu, inquit, adducis lorum, ut iusta fiat deditio? Tum ubi in cœtũ Samnitiũ, & ad tribunal uentum Pontij est, A. Cornelius Aruina fœcialis ita uerba fecit: Quandoquidem hisce homines iniussu populi Romani quiritiũ fœdus ictum iri spoponderunt: atq; ob eam rem noxam nocuerũt: ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines uobis dedo. Hæc dicenti fœciali Posthumius genu femur quanta maxime poterat ui, perculit: & clara uoce ait, se Samnitē ciuem esse, illum legatũ: fœcialem à se contra ius gentium uiolatum: eo iustius bellum gesturos. Tum Pontius, nec ego istam deditionem accipiã inquit: nec Samnites ratam habebunt. quin tu Spuri Posthumi, si deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit: aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captũ uictori cum qua potes fide restituis? populum Romanũ appello: quem si sponsionis ad furculas caudinas factæ pœnitet: restituat legiones intra saltũ, quo septæ fuerunt. nemo quenquam deceperit: omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quàm in colloquiũ est uentum, habeant. tum bellum, & fortia consilia placeant: tunc sponsio & pax repudietur. ea uero fortuna ijs locis, quæ ante pacis mentionē habuimus, geramus bellũ. nec populus Romanus consulum sponsionē, nec nos fidē populi Romani accusemus. Nunquámne causa defiet cur uicti pacto nõ stetis? obsides Porsenæ dedistis: furto eos subduxistis. auro ciuitatem à Gallis redemistis: inter accipiendum aurum cæsi sunt. pacem nobiscũ pepigistis, ut legiones uobis captas restitueremus:

restitueremus: eam pacē irritam facitis, & semper aliquam fraudi speciē iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? pacem sibi habeat, legiones captas uictori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cærimonijs dignū erat, ut quidem tu, quod petisti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes: ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu A. Corneli, hoc uos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego uero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam sponsione commissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeant. gerite bellum, quādo Sp. Posthumius modò legatum fœcialem genu perculit: ita dij credent Samnitem ciuem Posthumium, non ciuem Romanū esse: & à Samnite legatum Romanum uiolatum: eo uobis iustum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre? & uix pueris dignas ambages senes ac cōsulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme uincula Romanis, moratus sit nemo, quo minus ubi uisum fuerit, abeant. Et illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum, omniaq; quæ deinde uenerunt, non in animis solū sed propè in oculis esse, & serò ac nequicquam laudare senis Pontij utraq; consilia: inter quæ se media lapsos uictoriæ possessionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnaturos cū eis, quos potuerint in perpetuum uel inimicos tollere, uel amicos facere. adeoq; nullodum certamine inclinatis uiribus post caudinam pacem animi mutauerant, ut clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quàm Pontium incruenta uictoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro uictoria certa haberent, Samnites simul rebellasse & uicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitum (fuisse & Satricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosque usq; ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initiū fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quod uocem audiri præconis passi sunt, in columem abiturū qui arma posuisset. ea spes remisit à certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam erupit: tutiorq; eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum cæteris pauor: quos circundatos igni, nequicquam deos fidemq; inuocantes, Samnites concremauerūt. C O S S. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriā pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudiū dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur satis audebant. optimum uisum est cōmittere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. itaq; in aciem copias ducunt. aduersus quos Publius C O S. cum dimicaturus esset, prius alloquēdos milites ratus concionem aduocari iussit. cæterum sicut ingenti alacritate ad pretorium concursum est, ita præ clamore poscētium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuiq; animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in præliū urgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emitendis, stringendisq; inde gladijs esset, pila uelut dato ad id signo abijciunt, strictisq; gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatoriæ artis ordinibus, aut subsidijs locandis fuit: omnia ira militaris propè uesano impetu egit. Itaq; non fusi modò hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat & in castra pertulit. ibi plus quàm in acie sanguinis, ac cędis factū: prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio C O S. locis maritimis peruenerat Arpos per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quàm beneficio ullo populi Romani. nam Samnites ea tempestate in montibus uicatim habitantes, campestria & maritima loca contemptu cultorum molliore, atq;, ut euenit, ferè locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabatur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omniū, exclusos à

commeatibus

commeatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidētes obsessosque inopia uexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterū adeò exigue, ut militi occupato stationibus uigilijsque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum ueheret, interdū occursu hostiū cogeretur abiecto ex equo frumento pugnare. & obsessis prius quàm alter COS. uictore exercitu aduenit, & cōmeatus ex montibus Samnitiū inuecti erāt, & auxilia intro missa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, uacuus per agros cuncta infesta cōmeatibus hostiū fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant, undique contractis uiribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus utrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus, Romanisque, ut bellum omitterent: per utros stetisset quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum cum collega se communicaturum respondit: accitoque eo cum tempus omne in apparatu cōsumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus diuina humanaque, quæ assolent cum acie dimicandum est, COSS. Tarentini legati occursare, responsum expectātes: quibus Papyrius ait. Auspicia secunda esse Tarentini pullarius nuntiat, litatum præterea est egregie. autoribus dijs, ut uideris, ad rem agendam proficiscitur. Signa inde ferre iussit, & copias eduxit, uanissimam increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsque, alijs modum pacis ac belli facere æquū cēseret. Samnites ex parte altera cum omnem curam belli remisissent, quia aut pacem uere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, uociferari se in autoritate Tarentinorū manere, nec descendere in aciem, nec extra uallum arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat, passuros, quàm ut spreuisse pacis autores Tarentinos uideantur. Accipere se omen COSS. aiunt, & eam precari mentem hostibus, ut ne uallū quidem defendant: ipsi inter se partitis copijs succedunt hostium munimentis: & simul undique adorti, cū pars fossas explerent, pars uellerent uallum, atque in fossas proruerent: nec uirtus modò insita, sed ira etiā exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, non hæc furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, ubi errorem fraus superbè uicisset, sed Romanam uirtutem, quam nec uallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cędunt pariter resistentes fusosque, inermes atque armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaque, nec ullum superfuisset animal, ni COSS. receptui signū dedissent, auidosque cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ cōfestim oratio habita est, ut doceretur miles minime cuiquam militum COSS. odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse: ni respectus equitum sexcentorum, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata uenia hostes cæcos in supplicia eorum ageret, perdere prius, quàm perire, optātes. Laudare ea milites, lætarique obuiam itum iræ suæ esse: fateri omnia patienda potius, quàm proderetur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa contione cōsiliū habitum, omnibus ne copijs Luceriā premerent, an altero exercitu & duce Appuli circa, gens dubiæ ad id uoluntatis, tentarentur. Publius COS. ad peragrandū profectus Appuliam, aliquot expeditiōne una populos aut ui subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papyrio quoque, qui obsessor Lucerię restiterat, breui ad spem euentus respondit. nam insessis omnibus uijs, per quas commeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad COS. Romanū, ut receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidiōe. His Papyrius ita respondit. Debuisse eos Pontium Herennij filium, quo autore Romanos sub iugum misissent, consulere quid uictis patiendum censeret. cæterum, quoniam ab hostibus in se æqua statui, quàm in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriam iussit, arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerent: militem se cum singulis uestimentis sub iugum missurum, ulciscentem illatam, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum. septem millia militum sub iugum missa, prædáque ingens Luceriæ capta,
receptis

receptis omnibus signis, armisq́; quę ad Caudium amiserant: &, quod omnia superabat gaudia: equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud fermè alia mutatione subita rerum clarior uictoria populi Romani est. siquidem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Herēnij filius, Samnitiū imperator, ut expiaret COS. ignominiā, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror obscurum esse de hostium duce dedito, missoq́; sub iugum. id magis mirabile est, ambigi Lucius'ne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriā gesserit: ultorq́; unicus Romanæ ignominiæ haud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphauerit: an COS. Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cursor'ne Papyrius proximis comitijs cum Q. Aemylio Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertium creatus sit: an L. Papyrius Mugilanus: & in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. Aemylius cum Ferentanis uno secundo prælio debellauit: urbemq́; ipsam, quò se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionē accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post caudinam cladem ad Samnites defecerant, præsidiumq́; eorum in urbem acceperant, rem gessit. nam cum ad mœnia Satrici admotus esset exercitus: legatisq́; missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi præsidio Samnitiū interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus ea uoce, quàm armis illatis, terroris colonis iniectū, Itaq́; subinde cum exequerentur quærendo à consule legati, quonam se pacto paucos, & infirmos crederet præsidio tam ualido & armato uim allaturos: ab ijsdem consiliū petere iussi, quibus autoribus præsidium in urbem accepissent, discedūt: ægreq́; impetrato ut de ea re consuli senatum, responsaq́; ad se ferri sineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant: una cuius principes erant defectionis à populo Romano autores: altera fidelium ciuium. certatum ab utrisq́; tamen est, ut ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ob obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset: nuntiare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamq́; per portam, & quam in uiam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portā etiam COS. aperuerunt, armatosq́; clam hoste in urbem acceperunt. ita duplici proditione & præsidiū Samnitium, insessis circa uiā syluestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus: momentoq́; unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus: & omnia in potestate COS. erant. qui quæstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes comperit, uirgis cæsos securi percussit: præsidioq́; ualido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesq́; sub iugum missos, autores sunt, & fuit uir haud dubiè dignus omni bellica laude, non animi solum uigore, sed etiam corporis uiribus excellens. præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: uictoremq́; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu uirium ui, seu exercitatione multa, cibi uiniq́; eundem capacissimum: nec cum ullo asperiorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitiq́;. equites etiam aliquādo ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne utiq́; dorsum demulceatis, cū ex equis descendetis. & uis erat in eo uiro imperij ingens pariter in socios, ciuesq́;. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciem: quē cum inambulans ante tabernaculum uocari iussisset: lictorem expedire securim iussit. ad quam uocē exanimi stante Prænestino, agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incōmodam ambulantibus: perfusumq́; ultimi supplicij metu, mulcta dicta dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla uirtutū feracior fuit, nemo unus erat uir, quo magis innixa Res Romana staret, quin eum parem destinant animis magno Alexandro ducem: si arma Asia perdomita in Europam uertisset. Nihil minus quæsitum à principio huius operis uideri potest, quàm ut plus iusto ab rerum ordine declinarem, uarietatibusq́; distinguendo opera, & legentibus uelut diuerticula amœna, & requiem

animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus uolutauit animum, eas euocat in medium: ut quærere libeat: quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere uidentur, militum copia & uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuenti & uniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusq;, ita ab hoc quoq; facile præstant inuictum Romanum imperiũ. Iam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis: haud equidem abnuo egregiũ ducem fuisse Alexandrum. sed clariorẽ tamen eum facit: quod unus fuit: quod adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros ducesq; omittã, magna exempla casuum humanorũ: Cyrum, quem maxime Græci laudibus celebrant, quid nisi longa uita, sicut Magnũ modo Pompeiũ, uertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus COSS. aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C. Marcium Rutilium, C. Sulpitium, T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem, L. Papyrium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum Curium. deinceps ingentes sequuntur uiri: si Punicum Romano præuertisset bellum: seniorq; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in Alexandro erat, animi ingenijq;: tum disciplina militaris iam inde ab initijs urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum uenerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Iunij, Valerijq;, ita deinceps Fabij, Quintij, Cornelij, ita Furius Camillus, quem iuuenes duo quibus cum Alexandro dimicandũ erat, senem uiderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoq; haud minus clarum eum faciunt) cessisset uidelicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Coruinus, insignes ante milites, quàm duces? cessissent Decij deuotis corporibus in hostem ruentes? cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo animi? uictus esset consilijs iuuenis unius, ne singulos nominem, senatus ille? quem qui ex regibus constare dixit, unus ueram speciem Romani senatus cepit. Id uero erat periculum, ne solertius, quàm quiuis unus ex ijs quos nominaui, castris locum caperet, commeatus expediret: ab insidijs præcaueret, tempus pugnæ eligeret: aciem instrueret, subsidijs firmaret. nõ iam cum Dario rem esse dixisset, quem mulierum ac spadonum agmen trahentẽ inter purpuram atq; aurum eneruatum fortunæ suæ apparatibus, prædam uerius quàm hostem, nihil aliud quàm bene ausus uana contemnere, incruentus deuicit. Longe alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulento agmine comessabũdus incessit, uisus illi habitus esset: saltus Apuliæ, ac montes Lucanos cernenti, & uestigia recentia domesticæ cladis: ubi auunculus eius nuper, Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq;, ut ita dicam, ingenij, quod sibi uictor induerat, spectetur: Dario magis similis, quàm Alexandro in Italiam uenisset, & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem uestis, & desideratas humi iacentium adulationes, etiam uictis Macedonibus graues, nedum uictoribus, & fœda supplicia, & inter uinum & epulas cædes amicorum, & uanitatem ementiendæ stirpis. Quid, si uini amor in dies fieret acrior? quid, si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nulláne hæc damna imperatorijs uirtutibus ducimus? Id uero periculum erat, quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoq; contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent: ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Romanus: & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime propè fumantes Thebarũ ruinas, concionari liberè ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis uocem liberam missurus fuerit. Quãtalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus etsi nullo bello multis tamen prælijs uictus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit, non intelligunt se hominis res

gestas

gestas,& eius iuuenis,cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. miremur,si,cum ex hac parte secula plura numerentur,quàm ex illa anni:plus in tam longo spatio,quàm in ætate XIII annorum fortuna uariauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce,fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominẽ: quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? paginas in annalibus magistratuũ, fastisq́; percurrere licet, consulum,dictatorumq́;:quorũ nec uirtutis,nec fortunæ ullo die populũ Romanum pœnituit.Et quo sint mirabiliores,quàm Alexãder,aut quisquã alius rex:denos,uicenosq́; dies quidam dictaturam,nemo plusquàm annum consulatum gessit.ab Tr.pl. delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt:ante tempus,comitiorum causa reuocati sunt:in ipso conatu rerum circumegit se annus:collegæ nunc temeritas,nunc prauitas impedimento,aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est:tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At Hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumq́;,trahunt consilijs cuncta,non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset:& eadem fortunæ pignora in discrimẽ detulisset:immo etiam eo plus periculi subisset,quod Macedones unum Alexandrum habuissent,multis casibus non solum obnoxium,sed etiam offerentem se:Romani multi fuissent Alexandro uel gloria, uel rerum magnitudine pares:quorum suo quisq́; fato sine publico discrimine uiueret, moreretur q́;. Restat ut copiæ copijs comparentur uel numero,uel militum genere,uel multitudine auxiliorũ. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaq́; in omni defectione sociorum Latini nominis urbano propè delectu decem scribebantur legiones.quaterni,quiniq́; exercitus sæpe per eos annos,in Hetruria,in Vmbria,Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebãt bellum.Latium deinde omne cum Sabinis,& Volscis,& Aequis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæq́;, & Picentibus,& Marsis, Pelignisq́; ac Vestinis atq́; Apulis,adiunctaq́; omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas,& inde Antio atq́; Hostiã tenus Samnites,aut socios ualidos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes.Ipse traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus,non plus triginta millibus hominum,& quatuor millibus equitum,maxime Thessalorũ.hoc enim roboris erat. Persas, Indos,aliasq́; si adiunxisset gentes,impedimẽtum maius quàm auxilium traheret.Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset:Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti exercitus consenuisset.Arma,clypeus, sarissæq́; illis:Romano scutum, maius corpori tegumentum,& pilum,haud paulo quàm hasta uehementius ictu missuq́; telum.statarius uterque miles,ordines seruans:sed illa phalanx immobilis & unius generis: Romana acies distinctior ex pluribus partibus constans:facilis partienti quacunq́; opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio uictus Alexander,bello uictus esset. Romanũ,quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt,quæ fregisset acies? Næ ille sæpe,etiam si prima prospere euenissent, Persas & Indos,& imbellem Asiam quæsisset,& cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset, quod Epeiri regem Alexandrũ mortifero uulnere ictum dixisse ferunt,sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua conferentem.Equidem cum per annos quatuor & uiginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor,uix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum.& forsitan cum & fœderibus uetustis iuncta Punica res Romanæ esset,& timor par aduersus communẽ hostem duas potentissimas armis uirisq́; urbes armaret,simul Punico Romanoq́; obrutus bello esset.Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus,sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum,Philippum,& Persen,non modò cum clade ulla,sed ne cum periculo quidem suo. absit inuidia uerbo,& ciuilia bella sileant.nunquam ab equite hoste,nunquam à pedite, nunquam aperta acie,nunquam æquis utiq́;,nunquum iniquis locis laborauimus. Equitem, sagittas,saltus impeditos,auia commeatibus loca,grauis armis miles timere potest. mille acies grauiores quàm Macedonũ atq́; Alexandri,auertit,auertetq́;,modo sit perpetuus huius qua uiuimus pacis amor,& ciuilis cura concordiæ. M.Follius Flaccina inde,& L.Plautius Venox coss.

facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haudquaquã tam efficaces habebant preces, itaq; de fœdere negatum: induciæ bienniȷ, cum per aliquot dies fatigassent singulos precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canusiniq; populationibus fessi, obsidibus L. Plautio c o s. datis, in deditionem uenerunt. Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum utrunq; ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vfentina ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad nouos c o s s. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbulam fœdus petitum uenerunt. pacis per omnẽ Apuliam præstandæ populo Romano autores, id audacter spondendo, impetrauerunt ut fœdus daretur: neq; ut æquo tamen fœdere, sed in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nam Tarento quoq; ualido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Aemyliȷ c o s. Nerulum ui captũ. Et postquã res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios uulgauit: Antiatibus quoq;, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur: dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ patroni, nec arma modò, sed iura etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius Barbula c o s s. exitu anni non c o s s. ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popilio, cæterum dictatori L. Aemylio legiones tradiderũt. Is cum L. Fuluio magistro equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios haud procul castris Romanorũ castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraq; spe alieni magis auxiliȷ, quàm uiribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen utrinq; tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniendum cepit: & diuersa statuit signa. infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. uictoria sicut sera, ita nec dubia, nec uaria fuit. Fusi in castra Samnites extinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuendæ, Plistiam ipsi socios Romanorum, ut parem dolorẽ hosti redderent, circunsidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestũ est. c o s s. noui, sicut superiores, Romæ manserunt. Fabius ad accipiendum ab Aemylio exercitũ ad Satriculam cum supplemento uenit. neq; enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo ante loco posuerunt, lacessentesq; prelio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in mœnia hostium uersus, id bellum tanti ducere, quod urbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, ne qua in castra uis fieret. eo ferocius adequitare Samnites uallo, neq; otium pati. & cum iam propè in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aemylius Cæretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrinq; clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. prior Samnitium imperator ægre patiens, quò tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugariq;, orando hortandoq; equites prælium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum: ut uno ictu exanimem equo præcipitaret: nec ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quàm irritata est multitudo omnis. Qui circa erant, in Aemylium temere inuectum per hostium turmas tela coniecerunt: fratriq; præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. Is uictorem detractum ex equo magistrũ equitum plenus mœroris atq; iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactiq; idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestre prælium iniȷt, quo haud dubie superat Romanus: recuperatumq; Aemyliȷ corpus mista cum dolore lætitia uictores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis uiribus, omissa Satricula, quam nequicquã defendi

rebantur

rebantur, ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraq; paucos dies Satricula Romanus per deditionem, Plistia per uim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram e Samnio Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quò cum prior Romanus exercitus ad ulciscendam ciuium necem, recuperandamq; coloniam magnis itineribus peruenisset, & sparsi per uias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nuntiarent, obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos uicti, uictores ne essent, diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atq; in ea cecidisse Q. Aulium magistrum equitum. Suffectus in locum Aulij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nuntios consulto dictatore ubi subsisteret, quoue tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra uallum, obsessi magis quàm obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit. & efficacius ratus ad accendendos uirorum fortium animos nullam alibi, quàm in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoq; exercitu militem celauit: & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset, Locis, inquit angustis milites deprehensi, nisi quam uictoria patefecerimus, uiam nullam habemus. statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circa omnia defecerunt, unde subuehi commeatus poterant: & si homines iuuare uelint, iniqua loca sunt. Itaq; non frustrabor ego uos castra hic relinquendo, in quæ infecta uictoria, sicut pristino die, uos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. castra habeant, repetantq;, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquàm uictoriæ nobis abscindamus. ferte signa in hostem: ubi extra uallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant. damna uestra milites omnium circa, qui defecerunt, populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi uadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit iritamentum. Itaque uelut uecordes illati signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquàm ardentia procul uidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circumuenti Samnites, quà potest quisque, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in unum metu conglobata, ac semetipsam turba impediens in medio cæsa. castra hostium capta direptaq;, quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria lætum, quàm quod præter exiguam deformatam incendio partem cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouiq; coss. M. Petilius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte ueterum militum dimissa, nouisq; cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter difficilem urbis situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo uictoria esset, Soranus transfuga clàm ex oppido profectus cum ad uigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet, deductusq; traditurum urbem promittit. uisus inde, cum quonam modo id præstaturus esset percunctantes doceret, haud uana afferre, perpulit propè adiuncta mœnibus Romana castra, ut sex millia ab oppido remouerentur. fore ut minus intentæ in custodiam urbis diurnæ stationes, ac nocturnæ uigiliæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro numero uirorum missilibus telis eò collatis. ad hoc saxa erant, & temere iacentia (ut fit) in asperis, & de industria etiam, quò locus tutior esset, ab oppidanis congesta. ubi cum constitisset Romanos, semitamq; angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset: hoc quidem ascensu, inquit, uel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: uos & decem numero, & quod plus est, Romani Romanorumq; fortissimi uiri estis, & locus pro uobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto maiora territis ostentat. ego iam terrore omnia implebo, uos arcē intenti tenete. decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu, ad arma & prò uestram fidem ciues clamitans, arx ab hostibus capta est:

defendite.ite. hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab uno pauorem plures per urbem ferunt. Trepidi magistratus missis ad arcem exploratoribus, cum tela, & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. fuga cuncta complentur: portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concursantes per uiam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum coss. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his CCXXV, qui omnium consensu destinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis autores, uinctos Romam deducunt. cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt. omnes, qui Romam deducti erant, uirgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cuius maxime intererat, tutam ubiq;, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. coss. ab Sora profecti, in agros atq; urbes Ausonum bellum intulerunt. mota nanque omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesq; circa Campaniam passim factæ. nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romam quoque, & ad principum quosdam inquirendos uentum est. cæterum Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora in potestatem uenit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina urbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium suarum coniurati ad consules ueniunt. docent: suos iampridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro uictis Romanos habuisse, iuuentute armis Samnites iuuisse. fugatis inde Samnitibus incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellum; & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur. in ea fluctuatione animorum opprimi incautos posse. His autoribus mota propius castra: missiq; eodem tempore circa tria oppida milites: partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca: partim togati, tectis ueste gladijs, qui sub lucem apertis portis ingrederentur. ab ijs simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, ut ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, triaq; oppida eadem hora, eodemq; consilio capta. sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens uix certo defectionis crimine, perinde ac si interneciuo bello certasset. Eodem anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu urbs sita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad internicionem cæsi. eoq; ira processit, ut Romæ cum de colonis mittendis Luceriam cōsuleretur senatus, multi delendam urbem censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; adhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. uicit tamen sententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principum coniurationes patefactæ. de quibus cum ad senatum relatum esset, haudquaquā neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatoremq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. is M Follium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore eius, seu conscientia, Calauios, Ouium Nouiumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quàm nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita iudicio subtraxit. Deinde ut quæstioni Campanæ materia decessit, uersa Romam interpretando res. non nominatim, qui Capuæ, sed in uniuersum, qui usquam coissent, coniurassentue aduersus Romanum populum, quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus rempub. esse. latiorq; & re, & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine ulla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusq; tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. inde nobilitas nec ij modo, in quos crimen intendebatur, sed uniuersi simul negare nobiliū id crimen esse, quibus, si nulla obstetur fraude, pateat uia ad honorem, sed hominum nouorum. ipsos adeò dictatorem magistrumq; equitum, reos magis quàm quæstores idoneos eius criminis esse. intellecturosq; ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enim uero Menius iam famæ magis, quam

quàm imperij memor, progressus in concionem ita uerba fecit: Et omnes anteactæ uitæ uos conscios habeo Quirites, & hic ipse honos delatus ad me testis est innocētiæ meæ. neq; enim quod sæpe aliâs, quia ita tempora postulabât reipubli. qui bello clarissimus esset, sed qui maximè procul ab his coitionibus uitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa uos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope annisi sunt: dein postquam ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunicium auxilium, patricij confugerunt: postremo repulsi inde (adeò omnia tutiora, quàm ut innocentiam suam purgarent, uisa) in nos irruerūt, & priuatis dictatorem poscere reum uerecundię non fuit: ut omnes dij hominesq; sciant: ab illis, etiam quæ non possint, tentari, ne rationem uitæ reddant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum: dictatura me abdico. Vos quæso C O S S. si uobis datū ab senatu negotium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: ut appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: primiq; apud C O S S. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregiè absoluuntur. P. etiam Philo multiplicatis summis honoribus pòst res tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit: absolutusq; est. Nec diutius (ut fit) quàm dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum uiguit. inde labi cœpit ad uiliora capita, donec coitionibus factionibusq;, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam uersos rursus ad Caudium reuocauit: & inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eò C O S S. cum ualido exercitu uenerunt. & primò circa saltus, cum utrinq; ad hostem iniqua uia esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, campanos campos, agmen demittunt. ibiq; primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs, equitum sæpius quàm peditū, utrinq; periculū factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli uires suæ uidebantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptū erat intentiores ad respectū castrorum, ne qua eò uis fieret, quàm ad prælium starent: aciē pediti tutā fore. C O S S. Sulpicius in dextro, Petilius in læuo cornu consistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circūeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit. sinistris, pręterquam quod confertiores steterāt, repentino consilio Petilij C O S. additæ uires: qui subsidiarias cohortes, quę integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit: uniuersisq; hostem primo impetu uiribus impulit. Commota pedestri acie Samnitiū, eques in pugnam succedit. in hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentē Romanus equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum atq; equitum confundit, donec uniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpicius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conferentibus manus ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. unde haud dubiam uictoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis uiris, dissimilem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulsos, uictorē hostem signa in perculsos inferentem. cæterū omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & maius quàm pro numero auxiliū aduenerat, fortes uiri: & partis alterius uictoria audita, mox uisa etiam, prælium restituit. tota deinde iam uincere acie Romanus: & omisso certamine, cædi capiq; Samnites: nisi qui Maleuentū, cui nūc urbi Beneuentū nomen est, perfugerūt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitiū, proditum memoriæ est. C O S S. egregia uictoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandū legiones ducunt: ibiq; hyberna egerunt: donec ab nouis C O S S. L. Papyrio Cursore quintū, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum, exercitū accepit. Is cum audisset arcē Fregellanā ab Samnitibus captā, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. unde post

nocturnam Samnitium fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidioq; ualido imposito, in Campaniam reditum, maximè ad Nolam armis repetendã. eò se intra mœnia sub aduentum dictatoris, & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, contulerant. Dictator urbis situ circumspecto, quò apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitatur) circumiecta muris incendit. nec ita multo pòst, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio COS. (nam utrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad COS. trahunt, adijciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorem dictum. Suessa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa, Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu litoris sui incoluerãt. & in tertiam Cassinum ut deduceretur colonia, SC factum est. sed III uiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes COSS. M. Valerius, P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quàm ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est: nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaq; altero COS. in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ restiterat, autore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubiè, nisi ultrò arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere. neutri finibus egressi. Et censura clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appij, quod uiam muniuit, & aquam in urbem duxit: eaq; unus perfecit, quia ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem uerecundia uictus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio autore Potitia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat.

Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Potitiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interijsse, sed censorem etiã Appium memori deûm ira post aliquot annos luminibus captum. Itaque COSS. qui eum annum secuti sunt, C. Iunius Bubulcus III, & Q. Aemylius Barbula iterum, initio anni questi apud populum deformatũ ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam ac libidinem facta esset obseruaturos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, utraq; pertinentia ad rem militarem: unum, ut tribuni militum senideni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia. tulere eam rogationem Trib. pl. L. Atilius, C. Marcius. alterum, ut II uiros nauales classis ornandæ reficiendæq; causa idem populus iuberet. Lator huius plebiscici fuit M. Decius Tr. pl. Eiusdem anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem uisa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis uesci, quod traditum antiquitus erat, ægrè passi, Tybur uno agmine abierunt: adeò, ut nemo in urbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq; Tybur miserunt, ut darent operam ut hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benignè polliciti, primum accitos eos in curiam hortati sunt, ut reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarũ cantu epularum causa inuitant, & uino, cuius auidum fermè genus est, oneratos sopiunt: atq; ita in plaustra somno uictos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoq; ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac, quæ nunc solennis est, licentia per urbem uagarentur:

restitu

restitutumq́ in æde uescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites, Aemylio nouum bellum Hetruria sorte obuenit. In Samnio Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat ui capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: uerberibusq́ fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, ui cepit: atq́ omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus Bouianum ductus. caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longe ditissimum atq́ opulentissimum armis uirisq́. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaq́ sæuitum in hostes est: prædæ plus penè, quàm ex omni Samnio unquam egestum: benigneq́ omnis militi concessa. & postquam præpotentem armis Romanum nec acies subsistere ullæ, nec castra, nec urbes poterant: omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, ut insidijs quæreretur locus: siqua licentia populando effusus exercitus excipi, ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidã, pars fortè, pars consilio oblati congruentia ad consulem afferentes, quæ & uera erant: pecoris uim ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquam intrasse Romanos uidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. & primo noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium. dein, postquam ut quisque liberauerat se onere, aptaueratq́ armis, ad signa undiq́ coibant, & notis ordinibus in ueteri disciplina militiæ iam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: consul ad ancipitem maximè pugnam aduectus, desilit ex equo: & Iouem Martemq́, atq́ alios testatur deos: se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quęrentẽ, in eum locum deuenisse, neq́ in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse. ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm uirtutem militum uindicaturã. conniterentur modò uno animo omnes inuadere hostem uictum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iam uirtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaq́, & ubicunque iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, uadit aduersus imminentem hostium aciem, ubi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. cæterum postquàm prima signa planiciem summam ceperunt, sensitq́ acies æquo se iam institisse loco, uersus extemplo est terror in insidiatores: easdemq́ latebras, quibus se pauloantè texerant, palati atq́ inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita ipsos tum sua fraude impediebant. itaque ergo perpaucis effugium patuit. Cæsa ad uiginti millia hominum: uictorq́ Romanus ad oblatam ultrò ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio iam omnes Hetruriæ populi, præter Arretinos ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ urbs socia Romanis uelut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellũ. Eo alter COS. Aemylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios uenit. aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benignè in castra ante urbem posita aduexere. Hetrusci diem primũ, consultando maturarent, traherentne bellum, traduxerũt: postero die, ubi celeriora quàm tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatiq́ in aciem procedunt. Quod postquam consuli nuntiatum est, extemplo tesseram dari iubet, ut prandeat miles, firmatisq́ cibo uiribus arma capiat. dicto paretur. consul ubi armatos paratosq́ uidit, signa extra uallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti utrinque steterunt, expectantes ut ab aduersarijs clamor & pugna inciperet. & prius sol meridiẽ se inclinauit, quàm telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq́ tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. concurrunt infensis animis. numero hostis, uirtute Romanus superat. anceps prælium multos utrinque, & fortissimum quenque absumit. nec prius inclinata res est, quàm secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidijs fulta prima acies fuit, ante signa circaq́ omnes ceciderunt. nullo unquam prælio fugæ

minus, nec plus cædis fuisset: ni obstinatos mori Thuscos nox texisset: ita, ut uictores prius quàm uicti pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab utroque in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat, subsidiariis modo relictis, uix quod satis esset ad castrorum præsidium, & apud Romanos tantum uulnerum fuit, ut plures post prælium saucij decesserint, quàm ceciderant in acie. Q. Fabius insequentis anni c o s. bellum ad Sutriũ excepit. collega Fabio C. Marcius Rutilius datus est. cæterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis uenit. Permulti iam anni erant, cum inter patricios magistratus, tribunosq́; nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ uelut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod Aemylia lege finitum censuræ spatium temporis erat: cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset: nulla ui cōpelli ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat Tribunus pleb. qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, nō popularem magis quàm iustam, nec in uulgus, quàm optimo cuiq; gratiorem. Is cum identidem legem Aemyliam recitaret, autoremq́; eius Mamercum Aemylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem antè censuram, & longinquitate potestatem dominantem intra sex mensium & anni coëgisset spatiũ: dic agédum, inquit, Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Aemylia eos cēsores, quorum in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus iussisset, quodq́; postremum iussisset, id ius ratumq́; esset: non tamen aut se, aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse. Hæc sine ullius assensu cauillante Appio, En, inquit, Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus, altero anno se ipse creauit, tertio nec ab se, nec ab ullo creatus, priuatus fasces & imperium obtinuit, nec antè continuando abstitit magistratu, quàm obruerent eum malè parta, malè gesta, malè retenta imperia. hæc est eadem familia Quirites, cuius ui atque iniurijs compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis. hęc, aduersus quam tribunicium auxilium uobis cōparastis. hæc, propter quam duo exercitus Auentinum insedistis. hæc, quæ fœnebres leges. hæc, quæ agrarias semper impugnauit. hęc connubia patrum & plebis interrupit. hęc plebi ad curules magistratus iter obsepsit. hoc est nomen multò, quàm Tarquiniorum infestius uestræ libertati. Itáne tandem Ap. Claudi, cum centesimus iam annus sit ab Mamerco Aemylio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortissimiq́; uiri, nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, sciuit? immo uero omnes sciuerunt, ideo Aemyliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primum cēsores creati erant, quia hanc postremum iusserat populus, & quia ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi? non teneri Aemylia lege populum? an populum teneri, te unum extra legem esse? Tenuit Aemylia lex uiolentos illos censores, C. Furium & M. Geganium. qui quid iste magistratus in Repub. malè facere posset, indicarunt, cum ira finitæ potestatis, Mamercum Aemylium principem ætatis suæ belli domiq́; ærarium fecerunt, tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spatium. tenet C. Plautium collegam tuum, ijsdem auspicijs, eodem iure creatum. An hunc non ut qui optimo iure censor creatus esset, populus creauit? ut unus eximius es, in quo hoc præcipuum ac singulare ualeat? quem tu regem sacrificiocum crees? amplexus regni nomen, ut qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet. quem semestri dictatura, quem interregno quinq; diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quàm isti stolidos ac socordes uideri creditis eos, qui intra uicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt? aut qui uitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cum quæstiones sæuerius quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret contagio eius, quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est, ut priuatus obuiam iret crimini

crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia imperiosissima & superbissima: non die, non hora citius, quàm necesse est, magistratu abieris; modò ne excedas finitũ tempus, satis est aut diem, aut mensem censuræ adijcere. Triennium, inquit, & sex menses ultra quàm licet Æmylia lege, censuram geram, & solus geram. hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis? quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est. pœnitet enim, quod antiquissimum solenne, & solum ab ipso cui fit institutum deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti, gens antiquior originibus urbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est, nisi uniuersam rempublicam eo nefario obstrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est, quo demortuo collega C. Iulio censore L. Papyrius cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Malugi nensem collegam subrogauit. & quanto modestior illius cupiditas fuit, quàm tua Appi? nec solus, nec ultra finitum lege tempus L. Papyrius censuram gessit. tamen neminem inuenit qui se postea autorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quod dies exijt censuræ, nec quod collega magistratu abijt, nec lex, nec pudor coërcet: uirtutem in superbia, in audacia, in contemptu deorum hominumq; ponis. Ego te Appi Claudi pro istius magistratus maiestate ac uerecundia, quem gessisti, non modò manu uiolatum, sed ne uerbo quidem inclementiori à me appellatum uellem: sed & hæc, quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coëgit me loqui: & nisi Æmyliæ legi parueris, in uincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maioribus sit, ut comitijs censorijs, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero comitia differantur: ego te, qui solus censor creari nõ possis solum censuram gerere patiar. Hęc taliaq; cum dixisset, prehendi censorem & in uincula duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summaq; inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur, iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consuliq; Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem socijs, tentandasq; munitiones, siqua posset, acies hostium instructa occurrit: quorum ingentem multitudinem cum ostenderet subiecta latè planicies: consul, ut loco paucitatem suorum adiuuaret, flectit paulùlum in cliuos agmen: (aspreta erant strata saxis) indè signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores, prælium ineunt adeò raptim & auidè: ut abiectis missilibus, quò celerius manus consererent, stringerent gladios uadentes in hostem. Romanus contrà, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. igitur scuta, galeæq; ictæ cum etiã quos non uulnerauerant, turbarent: neq; subire erat facile ad propiorem pugnam: neq; missilia habebant, quibus eminus rem gererent: stantes, & expositos ad ictus cum iam satis nihil tegeret: quosdam etiam pedem referentes fluctuantesq;, & instabilem aciem redintegrato clamore strictis gladijs hastati & principes inuadunt. eum impetum non tulerunt Hetrusci: uersisq; signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi cum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac uexato uulneribus in syluam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Hetruscorum cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atque horrenda, quàm nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud ferè quisquam præter ducem ipsum audebat. alijs omnibus cladis caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex ijs qui aderant, consulis frater (M. Fabium, Cæsonem alij, C. Claudium quidam matre eadem qua c o s. genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat: linguamq; Hetruscam probè nouerat. Habeo autores: uulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos. sed propius est uero: præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. seruus ei dicitur comes unus fuisse, nutritus unà, eoq; haud ignarus

linguæ

linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summatim regionis, quæ intranda erat naturam, ac nomina principũ in populis accepere: nequa inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. iêre pastorali habitu agrestibus telis, falcibus gæsisq; binis armati. Sed neque commercium linguæ, nec uestis armorúmue habitus sic eos texit: quàm quòd abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios saltus intraturũ. Vsq; ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductumq; in senatum, consulis uerbis egisse de societate amicitiaq;: atq; inde comi hospitio acceptum, nuntiare Romanis iussum: commeatũ exercitui dierum XXX præstò fore, si ea loca intrasset: iuuẽtutemq; Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima uigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero die obequitauit stationibus hostium: quæ extra saltum dispositæ erant. & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmen assequitur: postero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ Romanis occurrunt, adeò incompositæ, ut uindices prædarum propè ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisq; ijs, latè depopulato agro uictor Romanus, opulentusq; rerũ omnium copia, in castra redijt.

Eò forte V legati cum duobus Tr. pl. uenerant denuntiatũ Fabio senatus uerbis: ne saltum Ciminium transiret. lætati serius se, quàm ut impedire bellum possent, uenisse, nuntij uictoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione consulis motum latius erat, quàm profligatũ bellum. uastationẽ nanq; sub Ciminij montis radicibus iacens ora senserat: cõciueratq; indignatione non Hetruriæ modo populos, sed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium uenit: neq; è syluis tantummodo promota castra: sed etiam auiditate dimicandi quàm primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco: relicto hostibus ad instruendum contra spatio. deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam: ad uallum subeunt. ubi postquam stationes quoq; receptas intra munimenta sensere: clamor repente circa duces ortus, ut eò sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent, mansuros se sub armis. & aut nocte, aut certè luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora, cum cibum capere consul milites iubet, præcipit ut in armis sint, quacunque diei noctis'ue hora signum dederit. paucis milites alloquitur, Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore, interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quò animus militum multitudine territus restitueretur, & quod sine munimento considerant, uerisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant, & quarta ferè uigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum proruendum, fossásque implendas. intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulò ante lucẽ, quod ęstiuis noctibus sopitæ maximè quietis tempus est: proruto uallo erupit acies: stratos passim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppressit. paucis armandi se datũ spatium est. eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes fundit Romanus, fugatosq; persequitur. ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur. aurum argentumq; iussum referri ad cõsulem. cętera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam autores sunt: metuq; in magno ciuitatem fuisse, ne interclusus exercitus tam infesto saltu coortis undiq; Thuscis Vmbrisq; opprimeretur. Sed ubicunq; pugnatum est, res Romana superior fuit. itaq; à Perusia, & Cottona, & Arretio, quæ fermè capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusq; ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hęc in Hetruria geruntur, COS. alter C. Marcius Rutilius Allifas de Samnitibus ui cepit. multa alia castella, uicíq; aut

aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem uenere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat: in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim uastatis, unde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (ut fit) prædę longius progressi exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt, quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantũ Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samniũ ad hostes tulerat: interclusum Romanũ exercitũ obsideri: cladisq́ imaginem furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidã ulteriorũ semper gentẽ in saltus inuios deductã, septam non hostiũ magis armis, quàm locorum iniquitatibus esse. Iam gaudiũ inuidia quadã miscebatur: quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset. itaq; armis, uirisq́ ad obterendũ C. Marciũ COS. cõcurrunt: protinus inde Hetruriã per Marsos ac Sabinos petituri, si Marcius dimicandi potestatẽ non faciat. Obuius ijs COS. fuit. dimicatũ prelio utrinq; atroci, atq; incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset: aduersæ tamen rei fama in Romanos uertit, ob amissos quosdã equestris ordinis, tribunosq́ militũ, atq; unum legatũ, & (quod insigne maximè fuit) cõsulis ipsius uulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq́ dici placebat, nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tũ summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuipiã erat: sed nec in Samniũ nuntium perferri omnibus infestis tuto posse: nec uiuere Marcium COS. satis fidebant. Alter COS. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consulariũ numero mittendos ad eum senatus cẽsuit: qui sua quoq; eum, non publica solum autoritate mouerent: ut memoriam simultatũ patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium COS. cum SC tradidissent, adiecissentq́ orationem conuenientem mandatis: consul demissis in terram oculis tacitus ab incertis quidnam esset acturus, legatis recessit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papyrium dictatorem dixit. cui cum ob animũ egregiè uictum legati gratias agerent, obstinatũ silentiũ obtinuit: ac sine responso ac mentione facta sui, legatos dimisit: ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcũ magistrum equitũ dixit: atq; ei legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium duabus insignis cladibus, captæ urbis, & Caudicæ pacis: quod utroq; anno eiusdẽ curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremerã accepta est, abominandã eam curiã facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legẽ, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acceptisq́ à Martio COS. ueteribus militibus, in aciem copias eduxit. nec hostes detrectare uisi pugnam. instructos deinde, armatosq́, cum ab neutris prælium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu, nec suis diffidentes uiribus, nec hostẽ spernẽtes statiua in propinquo habuere. Nam & cũ Vmbrorũ exercitu acie depugnatũ est. fusi tamen magis, quàm cæsi hostes, quia cœptã acriter non tolerarunt pugnam. & ad uadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum uir uirum legisset, quantis nunquã aliàs antè simul copijs, simul animis dimicarũt, tãtoq́ irarum certamine res gesta est, ut ab neutra parte emissa sint tela. gladijs pugna cœpit, & acerrimè cõmissa ipso certamine, quod aliquãdiu anceps fuit, accensa est, ut non cum Hetruscis toties uictis, sed cum aliqua noua gente uideretur dimicatio esse. nihil ab ulla parte mouetur fugæ, cadunt antesignani, & ne nudẽtur propugnatoribus signa, fit ex secũda prima acies. ab ultimis deinde subsidijs cietur miles, adeoq́ ad ultimũ laboris ac periculi uentum est, ut equites Romani omissis equis ad primos peditũ per arma, per corpora euaserint. ea uelut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorũ. secuta deinde impetũ eorũ, utcunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostiũ. Tunc uinci pertinacia cœpta, & auerti manipuli quidam, & ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna ueteri abundãtes Hetruscorũ fregit opes. cęsum in acie, quod roboris fuit, castra eo impetu capta, direptaq́. Pari subinde periculo, gloriæq́ euentu bellũ in Samnitibus erat, qui præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorũ insignibus, fecerũt, duo

exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento cælauerũt. Forma erat scuti: summũ latius qua pectus atq; humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis causa. spongia pectori tegumentũ: & sinistrũ crus ocrea tectum. galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. tunicæ auratis militibus uersicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctiq; à ducibus erant, horridum militem esse debere, nõ cęlatum auro argentoq;, sed ferro & animis fretum. quippe illa prædã uerius, quàm arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinẽ & uulnera. uirtutẽ esse militis decus, & omnia illa uictoriã sequi: & ditem hostem quamuis pauperis uictoris præmium esse. His cursor uocibus instinctos milites in prælium ducit. dextro ipse cornu cõsistit: sinistro præfecit magistrũ equitũ. Simul est cõcursum, ingens fuit cũ hoste certamen: non segnius inter dictatorẽ & magistrum equitũ, ab utra parte uictoria inciperet. Prior fortè Iunius cõmouit hostem, leuo dextrũ cornu, sacratos more Samnitium milites, eoq; candida ueste, & paribus candore armis insignes. eos se orco mactare Iunius dictitans cũ intulisset signa, turbauit ordines, & haud dubiè impulit aciẽ. Quod ubi sensit dictator, ab leuóne cornu uictoria incipiet? inquit: & dextrũ cornu, dictatoris acies alienam pugnam sequetur, nõ partẽ maximã uictoriæ trahet? concitat milites. Nec peditũ uirtuti equites, aut legatorũ studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab leuo cornu, ambo cõsulares, ad equites in cornib positos euehuntur: adhortatiq; eos, ut partẽ secum caperent decoris, in transuersa latera hostiũ incurrũt. is nouus additus terror cũ ex parte utraque circũuasisset aciem, & ad terrorẽ hostiũ legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradum. tum fuga à Samnitibus cœpta. Iam strage hominum, armorumq; insignium campi repleri. ac primo pauidos Samnites castra sua accepère: deinde ne ea quidẽ retenta. captis, direptisq; ante noctẽ iniectus ignis. Dictator ex S C triumphauit. cuius triumpho longe maximam speciem captiua arma præbuere. tantum magnificẽtiæ uisum in ijs, ut aurata scuta dominis argentariorũ ad forum ornandũ diuiderentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deũm insignibus armis hostium usi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt, Samnitiumq; nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorũ ad Perusiam, quæ ipsa induciarũ fidem ruperat, Fabius COS. nec dubia, nec difficili uictoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia uictor accessit) cepisset: ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiã petentibus præ se Romam ad senatum missis. COS. prestantiore etiam quàm dictator uictoria triumphans urbẽ est inuectus. Quinetiã deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Deciũ & M. Valeriũ, est uersum: quos populus proximis comitijs ingenti consensu COS. alterũ, alterum prætorẽ declarauit. Fabio ob egregiè perdomitã Hetruriam continuatur consulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. COSS. partiti prouincias: Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriam, Allifates iam tum pacem petentes, quod uti ea cum daretur noluissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. haud magno certamine hostes uicti. neq; eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primũ prælio cũ Romanis bellassent. Secuti Marsorũ defectionem Peligni, eandem fortunã habuerunt. Decio quoq; alteri COS. secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atq; inducias in XL annos petere. Volsiniensium castella aliquot ui cepit: quædã ex ijs diruit, ne receptaculo hostibus essent: circunferendoq; passim bello tantum terrorem sui fecit, ut nomẽ omne Hetruscũ fœdus à COS. peteret. ac de eo quidem nihil impetratũ. induciæ annuæ datæ. stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorũ, gentis integræ à cladibus belli, nisi quod transitum exercitus ager senserat. ij concitata omni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorũ ad rebellionẽ compulsa, tantũ exercitũ fecerant, ut relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandã inde Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod incœptũ eorum ubi ad Decium COS. perlatum est, ad urbem ex He-

ex Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro Pipiniensi ad famã intentus hostium cõsedit. Nec Romæ spernebatur Vmbrorũ bellum: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade quàm intutam urbem incoleret. Itaq; legati ad Fabiũ c o s. missi sunt: ut, si quid laxamenti à bello Samnitiũ esset: in Vmbriã propere exercitum duceret. Dicto paruit c o s. magnisq; itineribus ad Meuaniã, ubi tum copiæ Vmbrorũ erant: perrexit. Repens aduẽtus c o s. quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant: ita exterruit Vmbros, ut alij recedendum ad urbes munitas, quidã bellum omittendũ censerent. Plaga una (materinam ipsi appellant) non continuit modo cæteros in armis: sed confestim ad certamẽ egit. castra uallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul uidit: reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebatur, ita instruxit: cohortatusq; prædicatione uẽra qua in Thuscis, quà in Samnio partorũ decorum, exiguã appendicem Hetrusci belli conficere iubet: & uocis impię pœnas expetere: qua se urbem Romanã oppugnaturos minati sunt. Hæc tanta sunt alacritate militũ audita, ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellauerit ducem. ante imperiũ deinde concentu tubarũ ac cornuũ, cursu effuso in hostem feruntur: non tanquam in uiros, aut armatos incurrunt. mirabilia dictu: signa primo eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulẽ: armatiq; milites ex acie in aciẽ transferri. & sicubi est certamen, scutis magis q̃ gladijs geritur res. umbonibus, incussaq; ala sternuntur hostes, plus capitur hominum, quàm cęditur: atq; una uox ponere arma iubentiũ per totam fertur aciem. Itaq; inter ipsum certamen facta deditio est à primis autoribus belli. postero insequentibusq; diebus & cæteri Vmbrorũ populi deduntur, Octriculani sponsione in amicitiam accepti.

Fabius alienæ sortis uictor belli, in suã prouinciam exercitũ reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum: ita senatus in insequentem annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius c o s s. fuerunt, prorogauit maximè Appio aduersante imperium. Appium censorem petisse consulatũ, comitiaq; eius ab L. Furio Tr. pl. interpellata, donec se censura abdicauit: in quibusdã annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bellũ Salentini hostes decernerentur, Romæ mansit, ut urbanis artibus opes augeret: quando belli decus penes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit. multa secunda prælia fecit: aliquot urbes hostiũ ui cepit. prædæ erat largitor: & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat, militemq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius pro consul ad urbem Allifas cum Samnitiũ exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atq; in castra cõpulsi. nec castra forent retenta, ni exiguũ superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circũsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. postero die uix dum luce certa, deditio fieri cœpta, & pacti, qui Samnitiũ forent, ut cum singulis uestimẽtis emitterentur. hi omnes sub iugum missi. socijs Samnitium nihil cautũ. ad VII millia sub corona uenière. qui se ciuem Hernicũ dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit, & cum quæsitũ esset, delectu, an uoluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent, per Latinos populos custodiendi dantur. Iussiq; eam integram rem noui c o s s: P. Cornelius Aruina, Q. Marcius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad senatum referre. Id ægrè passi Hernici, conciliũ populorũ omnium habẽtibus Anagninis in circo, quem Maritimum uocant: præter Alatrinatẽ Ferentinatemq;, & Verulanũ, omnes Hernici nominis populo Romano bellũ indixerũt. In Samnio quoq;, quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaq; quæ in ijs Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militum fœde sæuitum. itaq; eò P. Cornelius cum exercitu missus. Marcio noui hostes (iam enim Anagninis Hernicisq; alijs bellũ iussum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter consulũ castra interceperunt, ut peruadere expeditus nuntius non posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensiq; de statu alterius, uterq; consul ageret: Romamq; is metus manaret: adeò, ut omnes iuniores sacramento adigerentur: atq; ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Cæterũ Hernicum bellum nequaquã pro præsenti terrore ac uetustate gentis gloriæ fuit. nihil usquam dictu dignũ ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad senatum Romã legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumẽtoq;, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Marcium reiecti: cui s c per

missum de Hernicis erat: isq; gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter cos. superior uiribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes: saltusq; peruios ceperant: ne, qua subuehi commeatus possent. neq; eos, cum quotidie signa in aciem cõsul proferret, elicere ad certamen poterat: satisq; apparebat neq; Samnitem certamen præsens, nec Romanum dilationem belli laturum. Aduentus Marcij, qui Hernicis subactis maturauit collegæ uenire auxilio: moram certaminis hosti exemit. nam, ut qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi utiq; passi duos cõsulares exercitus, nihil crederent superesse spei: aduenientem incõposito agmine Marcium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in mediũ: & prout tempus patiebatur, instructa acies, clamor primũ in statiua perlatus, deinde conspectus procul puluis tumultũ apud alterũ consulem in castris fecit. isq; confestim arma capere iussis, raptimq; eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atq; alio certamine occupatam inuadit: clamitans summum flagitiũ fore, si alterum exercitũ utriusq; uictoriæ compotem sinerent fieri: nec ad se sui belli uindicarent decus. quà impetũ dederat, perrumpit: aciemq; per mediam in castra hostium tendit: & uacua defensoribus capit atq; incendit. Quæ ubi flagrantia marcianus miles cõspexit, & hostes respexere: tum passim fuga cœpta Samnitium fieri, sed omnia obtinet cædes: nec in ullam partem tutum perfugium est. Iam XXX millibus hostium cæsis, signum receptui consules dederant: colligebantq; in unum copias, inuicẽ inter se gratantes: cum repente uisæ procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplementũ scriptæ fuerant. integrauere cædem. in quas nec iussu consulum, nec signo accepto uictores uadunt: malo tyrocinio imbuendum Samnitem clamitantes. Indulgent coss. legionũ ardori: ut qui probè scirent nouum militem hostiũ inter perculsos fuga ueteranos ne tentando quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitiũ copiæ, ueteres, nouæq; montes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci uictis est: & de iugis, quæ ceperant, funduntur. iamq; una uoce omnes pacem petebant. Tum trium mensiũ frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphãs in urbem redijt. statuaq; equestris in foro decreta est: quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt quàm ciuitatem, suæ leges redditæ: connubiumq; inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerũt, permissum. Anagninis, quiq; arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragij latione data: concilia, connubiaq; adempta: & magistratibus, præterquam sacrorum curatione interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Iunio Bubulco censore locata est: quam cos. bello Samnitium uouerat. ab eodẽ collegaq; eius M. Valerio Maximo uiæ per agros publica impensa factæ. Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renouatum: legatisq; eorũ, qui ad id uenerant, comiter munera missa.

Dictatorem idem annus habuit, P. Corneliũ Scipionem cum magistro equitum P. Decio Mure. ab ijs, propter quæ creati erant, comitia cõsularia habita, quia neuter coss. potuerant bello abesse. Creati coss. L. Posthumius, T. Minucius. Hos coss. Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit: biennio exempto, quo Claudiũ Volumniumq;, & Corneliũ cum Marcio coss. factos tradidimus. memoriáne fugerit in annalibus digerendis: an cõsulto binos consules falsos ratus transcenderit: incertum est. Eodem anno in campũ stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaq; ambo coss. in Samnium missi. cũ diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianum Minutius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernũ pugnatum. Alij haud dubiè Samnites uictos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alij Marte æquo discessum: & Posthumium metum simulantẽ nocturno itinere clam in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis minutis & ipsos consedisse. Consul, ut statiua tuta, copiosaq;(& ita erant) petisse uideretur: postquàm & munimẽtis castra firmauit, & omni apparatu rerũ utilium instruxit: relicto firmo præsidio uigilia tertia, qua duci proxime potest expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi autore Posthumio Minucius cum hostibus signa confert. & cum anceps prælium in multũ diei processisset: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium improuiso inuadit. itaque cum lassitudo ac uulnera fugam quoque præpedissent, occidione occisi hostes: signa unum & uiginti

uiginti capta: atq; inde ad castra Posthumij perrectum. ibi duo uictores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt fugantq;: signa militaria sex & uiginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multiq; alij mortales: & castra utraq; capta: & Bouianū, ubi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnaq; gloria rerū gestarum cōsules triumpharunt. Minuciū COS. cum uulnere graui relatum in castra mortuum, quidā autores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minucij missus esset, Bouianū captum. Eodē anno Sora, Arpinū, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulachrū in Capitolio positū, dedicatumq;. P. Sulpicio Auerrione, P. Sempronio Sopho COSS. Samnites, seu finem, seu dilationē belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus respōsum est: nisi sæpe bellū parantes pacē petissent Samnites, oratione ultro citroq; habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando uerba uana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium COS. cum exercitu breui in Samnio fore: eum ad bellum pacémne inclinent animi, falli non posse: cōperta omnia Senatui relaturū: decedentem ex Samnio COS. legati sequerentur. Eo anno cum pacatū Samnium exercitus Romanus benignè præbito commeatu peragrasset: fœdus antiquum Samnitibus redditū. Ad Æquos inde ueteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos, uersa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum ijs Samniti auxilia, & post Hernicos subactos uniuersa propè gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes desciuerat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales uenerāt res repetitum, tentationē aiebant esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quot quantopere optandū foret, Hernicos docuisse: cum quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro pœna necessariā ciuitatē fore. Ob hæc uulgo in concilijs iactata populus Romanus bellū fieri Æquis iussit. consulesq; ambo ad nouum profecti bellū quatuor mil. à castris hostiū cōsederunt. Aequorum exercitus (ut qui suo nomine permultos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; uastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs urbiū relictarum excidia. itaq; postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura cōmunium ad respectū suarū quenq; rerū auertisset, audita: ut prima uigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq; mœnibus in urbes abirent: cuncti eam sententiā ingenti assensu accepêre. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie cōsistunt: & ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterū postquam ibi neq; stationes pro portis, nec quenquam in uallo, nec fremitum consuetū castrorū animaduerterūt, insolito silentio moti, metu insidiarū subsistunt. transgressi deinde uallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem uestigijs sequi. sed uestigia in omnes æquè ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant, pòst per exploratores cōpertis hostium consilijs ad singulas urbes circumferēdo bello unum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperūt: quorū pleraq; diruta, atq; incensa, nomenq; Aequorū propè ad internecionē deletum. De Aequis triumphatū, exemploq; eorū clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterent Romā oratores pacis petendæ, amicitiæq;. ijs populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus uir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdā annalibus, cum appareret ædilibus, fieriq; se pro tribu ædilem uideret, neque eius accipi nomen. quod scriptū faceret, tabulā posuisse, & iurasse se scriptū non facturū. quem aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumuiratibusq;, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterū (id quod haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatē suam nobiles certauit. ciuile ius repositū in penetralibus pontificū euulgauit, fastosq; circa forū in albo proposuit, ut quando lege agi posset sciretur. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit, coactusq; cōsensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus uerba præire, cum more maiorū negaret nisi COS. aut imperatorē posse templū dedicare. Itaq; ex autoritate senatus latum ad populum est, nequis templū, arámue iniussu senatus, aut Tr. pl. partis maioris dedicaret. Haud memorabilem

rabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, refe-ram. Ad collegam ægrum uisendi causa Flauius cum uenisset: cõsensuq; nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, assurrectum ei non esset: curulem afferri sellam eò iussit: ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterũ Flauium dixerat ædilem forensis factio. Ap. Claudij censura uires nacta: qui Senatum primus libertinorũ filijs lectis inquinauerat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat quas petierat opes urbanas: humilibus per omnes tribus diuisis, forũ & campũ corrupit. tantumq; Flauij comitia indignitatis habuerunt, ut pleriq; nobiliũ annulos aureos, & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat: donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forẽsem turbam excretam in quatuor tribus cõiecit: urbanasq; eas appellauit. adeoq; eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot uictorijs nõ pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites Idibus quintilibus transueherentur.

DECADIS PRIMAE LIBER DECIMVS.

LVCIO Genutio, Ser. Cornelio COSS. ab externis fermè bellis otiũ fuit. Soram atq; Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederāt Samnites. eò quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisq; ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati: quod Hernicos ab eis sollicitatos cõpertum: capitaq; cõiurationis eius, quęstione ab COSS. ex S.C. habita, uirgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellẽ ageret annũ, parua expeditio in Vmbria facta est: quod nuntiabatur ex spelunca quadã excursiones armatorũ in agros fieri. In eam speluncã penetratũ cũ signis est: & ex eo loco obscuro multa uulnera accepta, maximeq; lapidũ ictu, donec altero specus eius ore (nã peruius erat) inuento, utræq; fauces cõgestis lignis accensæ. ita intus fumo ac uapore ad duo millia armatorũ ruentia nouissimè in ipsas flammas dum euadere tendũt, absumpta. M. Liuio Dentre, & C. Æmylio COSS. redintegratum Æquorũ bellum. Coloniã ægrè patientes uelut arcẽ suis finibus impositam summa ui expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. cæterũ tantum Romæ terrorem fecere, quia uix credibile erat tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos, ut tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cũ M. Titinio magistro equitũ. profectus primo cõgressu Aequos subegit. ac die octauo triumphãs in urbẽ cum redisset, ædem Salutis, quam COS. uouerat, censor locauerat: dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorum Cleonymo duce Lacedęmonio ad Italiæ littora appulsa Thurias urbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostẽ COS. Aemylius missus prælio uno fugatũ cõpulit in naues. Thuriæ redditæ ueteri cultori: salentinoq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorẽ missum in Salentinos in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quàm cõfligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumuectus inde Brundusij promontoriũ, medioq; sinu Hadriatico uentis latus, cum leua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburniq; & Istri, gentes feræ & magna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerent: penitus ad littora Venetorum peruenit. expositis paucis, qui loca explorarẽt: cum audissent tenue prętentum littus esse, quod trãsgressis, stagna ab tergo sunt irrigua ęstibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: ulteriora colles uideri esse, ostium fluminis prælti, quò circumagi naues in stationem tutam, uidisse (Meduacus amnis erat) eò inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum ad frequẽtes agros tribus maritimis Patauinorũ uicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto, uicos expugnant, inflammant tecta, hominum pecudumq; prædas agũt, & dulcedine prædandi longius usque à nauibus procedunt. Hæc ubi Patauium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas

partes iuuentutẽ diuidunt. altera in regionem, qua effusa populatio nuntiabatur: altera, ne cui prædonũ obuia fieret, altero itinere ad statione nauium (millia autem XIIII ab oppido aberat) ducta. In naues paruas custodibus interemptis impetus factus: territiq́ nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis traijcere. & in terra prosperum æque in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusq́ ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita in medium circum uenti hostes, cæsiq́. pars capti classem indicant, regemq́ Cleonymũ tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo uico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda uada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent. profectiq́ ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quàm hostem timentes circumuadunt: fugientesq́ in altum, ac nusquam repugnantes usq́ ad ostium amnis persecuti, captis quibusdã, incensisq́ nauibus hostiũ, quas trepidatio in uada intulerat, uictores reuertuntur. Cleonymus uix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium, spoliaq́ Laconum in æde Iunonis ueteri fixa, multi supersunt qui uiderunt. Patauij monimentum naualis pugnæ eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nuntiabatur: ubi Licinium genus præpotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum ui tueri: in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaq́ propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrum equitum sibi legit M. Aemylium Paulũ. id magis credo, quàm Q. Fabium ea ætate, atq́ eis honoribus Valerio subiectum. cæterũ ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu prælio uno Marsos fundit. compulsis deinde in urbes munitas, Milioniã, Plestinam, Fresiliam intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos uersum bellum. & cum dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus ex insidijs circumuenitur: signisq́ aliquot amissis fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret: quod si qua alia arte cognomen suum æquauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam quod memor papyrianæ seuitiæ nunquam ut dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nuntiata ea clades Romã maiorẽ quàm res erat terrorem exciuit. nam ut exercitu deleto, ita iustitium indictũ: custodiæ in portis, uigiliæ uicatim exactæ: arma, tela in muros cõgesta. Omnibus iunioribus sacramẽto adactis dictator ad exercitum missus omnia spe tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta cohortes, quæ signa amiserant, extra uallũ sine tentorijs destitutas, inuenit: exercitum auidum pugnæ, quo maturius ignominia aboleretur. Itaq́ cõfestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. eò & hostes secuti, quanquã ex bene gesta re summam & in aperto certamine uirium spem habebant: tamẽ insidijs quoq́, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta uici per uastationem agrorũ deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in cõspectu præsidij Romani, cui præerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quam illecebram cum cõmoueretur nemo ab Romana statione: pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctãter ab ruinis uici pecus propellentes: quid cessarent, cum per media castra Romana tuto agere possent? Hæc cum legato Cærites quidã interpretarentur: & per omnes manipulos militũ ingens esset indignatio, nec tamen iniussu mouere se auderẽt: iubet peritos linguæ attendere animum, pastorũ sermo agresti an urbano propior esset. Cum referrent sonum linguæ, & corporũ habitũ, & nitorem cultiora, quàm pastoralia esse: ite igitur, dicite inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanũ: nec magis iam dolo capi, quàm armis uinci posse. Hæc ubi audita sunt, & ad eos, qui consederant in insidijs perlata. consurrectum repente ex latebris est, & in patentem ad conspectum undiq́ campũ prolata signa. uisa legato maior acies, q̃ quæ ab suo præsidio sustineri posset. itaq́ propere ad dictatorẽ auxilia accitũ mittit, interea ipse impetus hostium sustinet. Nuntio allato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora prope omnia imperio erant. rapta extemplo signa armaq́, & uix ab impetu & cursu tenebantur.

cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum cōcitatior accidens clamor ab increscente certamine. urgent itaq; alij alios. hortanturq; signiferos ut ocius eant. quo magis festinātes uidet dictator, eò impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contrà, principio exciti pugnæ omnibus copijs aderant: & super alios alij nuntiant dictatori omnes legiones Hetruscorū capessisse pugnā: nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco in quanto discrimine præsidiū esset: cæterum satis fretus esse etiā nunc tolerando certamini legatū, nec se procul abesse periculi uindicē, quàm maxime uult fatigari hostem, ut integris adoriatur uiribus fessos. quanquā lente procedunt, iam tamen ad impetum capiendū equiti utiq; modicum erat spatium. prima incedebant signa legionum, nequid occultū aut repentinū hostis timeret: se d reliquerat interualla inter ordines peditū, quà satis laxo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorē acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur: incōpositisq; aduersus equestrē procellam subitū pauorē offundit. Itaq; ut propè serū auxilium iam penè circumuentis, ita uniuersa requies data est. integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. fusi hostes castra repetunt, inferentibusq; iam signa Romanis cedunt, & in ultimā castrorum partē cōglobantur. hærent fugientes in angustijs portarū: pars magna aggerē uallumq; conscendūt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquà & euadere possent. Forte quodam loco male densatus agger pondere suprastantiū in fossam procubuit: atq; eà cum deos pandere uiam fugæ conclamassent, plures inermes quàm armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorū uires: & pacto annuo stipendio, & duūm mensiū frumēto, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterent Romā. pax negata: induciæ biennij datæ. dictator triumphans in urbem redijt. Habeo autores, sine ullo memorabili prælio pacatā ab dictatore Hetruriā esse, seditionibus tantū Arretinorū cōpositis, & Licinio genere cum plebe in gratiam reducto. COS. ex dictatura factus M. Valerius. non petentē, atq; adeò etiā absentē creatū credidere quidā: & per interregē ea comitia facta. id unū non ambigitur consulatū cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio, & Q. Apuleio COSS. satis pacatæ foris res fuere. Hetruscū aduersæ belli res, & induciæ quietū tenebant: Samnitem multorū annorum cladibus domitum haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebē quietam & exoneratā deductā in colonias multitudo præstabat. tamen ne undiq; tranquillæ res essent, certamen iniectū inter primores ciuitatis, patricios plebeiosq;, ab Tr. pl. Q. & Cn. Ogulnijs. qui undiq; criminandorū patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam plebē accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorū honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondū promiscua erant, deesset. Rogationem promulgarunt, ut cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tēpestate essent: placeretq; augeri sacerdotum numerum, quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodū ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures constet imparem numerū debere esse, ut tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cum ad quatuor quinq; adiecti nouem numerum, ut terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem ægre passi patres, quàm cum consulatum uulgari uiderent: simulabant ad deos id magis, quàm ad se pertinere. ipsos uisuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, nequa in rempub. clades ueniat. Minus autem tetendēre, assueti iam tali genere certaminū uinci. & cernebant aduersarios non id, quod olim uix sperauerint, affectantes magnos honores, sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos multiplices consulatus, censurasq;, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem fermè de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, cōtraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent, retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem eum multi, qui in concione erant, uiderant, incinctum gabino cultu, super telum stantem, quo se habitu pro populo, ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium COS. purum piumq; dijs immortalibus uisum, æquæ ac si T. Manlius collega eius deuoueretur,

eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse: id esse pe-
riculum, ne suas preces minus audirent dij, quàm Ap. Claudij: castius eum sacra priuata face-
re, & religiosius deos colere, quàm se: quem pœnitere uotorum, quæ pro re publica nuncupa-
uerint tot COSS. plebeij, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numera-
rentur duces eorum annorum, quibus plebeiorũ ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: nume-
rarentur triumphi: iam ne nobilitatis quidẽ suæ plebeios pœnitere. pro certo habere, si quod
repens bellum oriatur, nõ plus spei fore Senatui populoq; Romano in patricijs, quàm in ple-
beijs ducibus. Quod cum ita se habeat, cui deorũ hominumùe indignũ uideri potest, inquit,
eis uiris, quos uos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona tri-
umphali, laureaq; honoraritis: quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias fe-
ceritis, pontificalia atq; auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus,
curru aurato per urbem uectus in Capitoliũ ascenderit: si conspiciatur cum capide ac lituo, ca-
pite uelato uictimam cædat: auguriumùe ex arce capiat: cuius imaginis titulo cõsulatus, censu-
raq;, & triumphus æquo animo legetur: si auguratũ aut pontificatũ adieceritis, nõ sustinebunt
legentium oculi? equidẽ (pace dixerim deûm) eos nos iam populi Romani beneficio esse spe-
ro, qui sacerdotijs nõ minus reddamus dignatione nostra honoris, quàm acceperimus: & deo-
rum magis, quàm nostra causa expetamus, ut quos priuatim colimus, publicè colamus. Quid
autem ego sic adhuc egi, tanquã integra sit causa patriciorũ de sacerdotijs? & non iam in pos-
sessione unius amplissimi simus sacerdotij? decemuiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac
fatorum populi huius interpretes, antistites eosdẽ appolinaris sacri cærimoniarumq; aliarum
plebeios uidemus. nec tum patricijs ulla iniuria facta est, cum duûm uiris sacris faciundis adie-
ctus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, uir fortis ac strenuus, quinq; augurũ lo-
ca, quatuor pontificũ adiecit, in quæ plebeij nominentur: nõ ut uos Appi uestro loco pellant,
sed ut adiuuent uos homines plebeij diuinis quoq; rebus procurãdis: sicut in ceteris humanis
pro parte uirili adiuuãt. Noli erubescere Appi collegã in sacerdotio habere, quem in censura,
quem in consulatu collegã habere potuisti, cuius tam dictatoris magister equitũ, quàm magi-
stri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenã principem nobilitatis uestræ, seu Ap. Clau-
sum, seu Ap. Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suum numerũ acceperũt. ne fastidieris
nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus, imò omnia eadem,
quæ uos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe COS. est factus, Caius Licinius Stolo
primus magister equitũ, C. Marcius Rutilius primus & dictator, & censor, Q. Publius Philo
primus prætor. Semper ista audita sunt eadem, penes uos auspicia esse, uos solos gentem ha-
bere, uos solos iustum imperiũ & auspicium domi militiæq;, æque adhuc prosperũ plebeium,
ac patricium fuit, porroq; erit. En unquam fando audistis patricios primo esse factos, non de
cœlo demissos, sed qui patrẽ ciere auumq; possent, id est, nihil ultra quàm ingenuos. Cõsulem
iam patrẽ ciere possum, auumq; iam poterit filius meus. nihil est aliud in re Quirites, nisi ut o-
mnia negata adipiscamur. certamen tantum patricij petunt, nec curant quem euentum certa-
minum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustũ felixq; sit uobis ac reip. uti rogastis, iu-
bendam censeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat, apparebatq; accipi legem, ille ta-
men dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis ingenti consensu accepta est.
Põtifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Marcius Rutilius,
M. Liuius Denter. Quinq; augures item de plebe, C. Genutius, P. Ælius Pętus, M. Minucius
Fessus, C. Marcius, T. Publius. Ita octo pontificũ, nouem augurũ numerus factus. Eodẽ an-
no M. Valerius COS. de prouocatione legẽ tulit diligentius sanctã. tertio ea tum post reges ex
actos lata est, semper à familia eadẽ. causam renouandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm
quod plus paucorũ opes, quàm libertas plebis poterãt. Portia tamen lex sola pro tergo ciuiũ
lata uidetur, quod graui pœna, siquis uerberasset, necassetùe ciuem Romanũ sanxit. Valeria
lex, cum eum, qui prouocasset, uirgis cædi securiq; necari uetuisset, siquis aduersus ea fecisset,
nihil ultra, quàm improbe factũ, adiecit. id (qui tum pudor hominũ erat) uisum, credo, uincu-
lum satis ualidũ legis. nunc uix seruo ita minetur quisquã. Bellum ab eodẽ consule haudqua-
quam memorabile aduersus rebellantes Aequos, cum præter animos feroces nihil ex antiquã

fortuna

fortuna haberent: gestum est. Alter cos. Apuleius in Vmbria Nequinũ oppidũ circumsedit. locus erat arduus, atq; in parte una præceps, ubi nunc Narnia sita est: nec ui, nec munimẽto capi poterat. itaq; eam infectã rem M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui coss. acceperunt. In eum annũ cum Q. Fabium cos. non petentẽ omnes dicerent centuriæ: ipsum autorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi cõsulatus in bellicosiorẽ annum: eo anno maiori se usui reip. fore urbano gesto magistratu: ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentẽ tamen, ædilem curulẽ cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, uetustior annalium autor Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium, Q. F. Maximũ. id credo cognomen errorẽ in ædilibus fecisse: secutamq; fabulã mistam ex ædilicijs & cõsularibus comitijs, cõuenientem errori. Et lustrum eo anno conditũ a P. Sempronio Sopho, & P. Sulpicio Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Aniensis ac Terẽtina. Hæc Romæ gesta. cæterũ ad Nequinũ oppidũ cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorũ erant ædificia iuncta muro: specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniũt: inde ad consulẽ deducti præsidiũ armatum se intra mœnia & muros accepturos confirmãt. Nec aspernanda res uisa, neq; incaute credenda. cum altero eorũ (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculũ missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingressi nocte portã, quæ proxima erat, cepere. qua refracta cos. exercitusq; Romanus sine certamine urbẽ inuasere. ita Nequinum in ditionẽ populi Romani uenit. colonia eò aduersus Vmbros missa à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romã reductus. Eodẽ anno ab Hetruscis aduersus inducias paratũ bellum. sed eos alia molientes Gallorũ ingens exercitus fines ingressus paulisper à proposito auertit, pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos conantur, ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent. de societate haud abnuunt barbari, de mercede agitur. qua pacta, acceptaq;, cum parata cætera ad bellum essent, sequiq; Hetruscus iuberet, inficias eunt mercedẽ se belli Romanis inferendi pactos, quicquid acceperint accepisse ne agrum Hetruscũ uastarent, armisq; lacesserent cultores. militaturos tamen se, si utiq; Hetrusci uelint, sed nulla alia mercede, quàm ut in partem agri accipiantur, tandẽq; aliqua sede certa consistãt. Multa de eo cõcilia populorũ Hetruriæ habita, nec perfici quicquam potuit, non tam, quia imminui agrum, quàm quia accolas sibi quisq; adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli pecuniã ingentem sine labore ac periculo paratam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti, eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio cos. Hetruria prouincia sorte euenit, qui uix dum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circũagendo equo effusus extemplo propè expirauit, tertius ab eo casu dies finis uitæ cos. fuit. Quo uelut omine belli accepto, deos pro se cõmisisse bellũ memorantes Hetrusci sustulere animos. Romæ tum desiderio uiri, tum incõmoditate temporis tristis nuntius fuit, ut patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principũ habita deterruerint. M. Valeriũ cos. omnes sententiæ, centuriæq; dixere, quẽ senatus dictatorẽ dici iussurus fuerat. tum extemplo in Hetruriã ad legiones proficisci iussit. aduentus eius cõpressit Hetruscos, adeò ut nemo extra munimenta egredi auderet, timorq; ipsorum obsidioni similis esset. neq; illos nouus cos. uastandis agris, urendisq; tectis, cum passim nõ uillæ solum, sed frequentes quoq; uici incendijs fumarẽt, elicere ad certamẽ potuit. Cum hoc segnius bellũ opinione esset alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat, fama Picentiũ nouorum sociorum indicio exorta est, Samnites arma & rebellionẽ spectare, seq; ab ijs solicitatos esse. Picentibus gratiæ actæ, & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites uersa est. Caritas etiã annonæ solicitã ciuitatẽ habuit, uentũq; ad inopiæ ultimũ foret. ut scripsere, quibus ædilem fuisse eo anno Fabiũ Maximũ placet, ni eius uiri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione præparando ac cõuehendo frumẽto fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnũ initũ. interreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpicius. is comitia cõsularia habuit. creauit L. Corneliũ Scipionẽ, Cn. Fuluiũ coss. Principio huius anni oratores Lucanorũ ad nouos coss. uenerunt questũ, quia cõditionibus

perlicere

perlicere se nequiuerint ad societatē armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos uastare: belloq; ad bellum cogere. Lucano populo satis superq; erratum quondam. nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quàm ut unquā postea nomen Romanū uiolent. Orare patres, ut & Lucanos in fidem accipiāt, & uim atq; iniuriā ab se Samnitium arceant. Se, quanquā bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamē obsides dare paratos esse. Breuis cōsultatio Senatus fuit. ad unū omnes iungendum fœdus cum Lucanis, resq; repetendas ab Samnitibus censent. Benigne responsum Lucanis: ictumq; fœdus. Fœciales missi, qui Samnitem decedere agro sociorū, ac deducere exercitū finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam missi ab Samnitibus qui denuntiarent: si quod adissent in Samnio concilium, haud inuiolatos abituros. Hæc postquàm audita sunt Romæ, bellum Samnitibus & patres censuerunt, & populus iussit. COSS. inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerūt: diuersiq; ad suum quisq; bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum & simile prioris anni militiæ expectanti hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerūt. pugnatū maiore parte diei, magna utrinq; cęde. nox incertis qua data uictoria esset, interuenit. lux insequens uictorē, uictumq; ostendit. nam Hetrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem ubi profectione hostium concessam uictoriā uidet, progressus ad castra uacuis cum plurima præda (nam & statiua trepide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscū agrum copijs reductis, cum impedimenta Faleriis cum modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro igniq; uastantur: prædæ undiq; actæ. nec solum modo uastum hosti relictū, sed castellis etiam uicisq; illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fulurj COS. clara pugna in Samnio ad Bouianū haudquaquā ambiguæ uictoriæ fuit. Bouianū inde aggressus, nec ita multo pòst Aufidenam, ui cepit. Eodem anno Carseolos Colonia in agrum Æquiculorū deducta. Fuluius COS. de Samnitibus triumphauit. Cum comitia consularia instarent, fama exorta: Hetruscos, Samnitesq; ingentes cōscribere exercitus: palam omnibus concilijs uexari principes Hetruscorū, quod nō Gallos quacunq; conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quod exercitum aduersus lucanum hostem comparatum obiecerint Romanis. itaq; suis sociorumq; uiribus consurgere hostes ad bellum, & haudquaquā pari defungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres uiri consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primo non petentē, deinde ut inclinata studia uidit, etiam recusantem conuertit. Quid se iam senem, ac perfunctū laboribus laborumq; præmijs, solicitarent? nec corporis, nec animi uigorem remanere eundem: & fortunam ipsam uereri, ne cui deorum nimia iam in se, & constantior quàm uelint humanæ res, uideatur. & se gloriæ seniorum succreuisse, & ad suam gloriā consurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortissimis uiris Romæ, nec honoribus deesse fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia: quæ uerecūdia legum restinguenda ratus, legem recitari iussit: qua intra decē annos eundē consulē refici non liceret. uix præ strepitu audita lex est. tribuniq; plebis nihil id impedimenti futurū aiebant. se ad populū laturos: uti legibus solueretur. & ille quidē in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdē, qui tulissent, fraus fieret? iam regi leges, nō regere. Populus nihilominus suffragia inibat: &, ut quæque intro uocata erat cēturia, COS. haud dubiæ Fabiū dicebat. Tum demū cōsensu ciuitatis uictus, dei approbēt, inquit, quod agitis, acturiq; estis Quirites. cæterū quoniā in me, quod uos uultis, facturi estis: in collega sit meæ apud uos gratiæ locus. P. Deciū expertū mihi concordi collegio uirū, dignū uobis, dignū parēte suo, quæso mecū consulē faciatis. Iusta suffragatio uisa. omnes quæ supererāt cēturiæ Q. Fabiū, P. Deciū COSS. dixere. Eo anno plerisq; dies dicta ab ædilibus: quia plus, quàm quod lege finitū erat, agri possiderent: nec quisquā fermè est purgatus: uinculumq; ingens immodicæ cupiditatis iniectū est. COSS. noui, Q. Fabius Maximus quartū, & P. Decius Mus tertium, cum inter se agitarent uti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq; in hanc aut in illam prouinciā copiæ satis essent, & uter ad utrum bellum dux idoneus magis esset, ab Sutrio, & Nepete, & Falerijs legati, autores, concilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt.

Profecti

Profecti c o s s. quo expeditiores cõmeatus eſſent:& incertior hoſtis, qua uenturũ bellũ foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrũ, in Samniũ legiones ducũt. Vbi in hoſtium fines uentum eſt: uterq; populabundus effuſo agmine incedit: explorant tamen latius, quàm populantur. Igitur non fefellẽre ad Trifernũ hoſtes in occulta ualle inſtructi: qua ingreſſos Romanos ſuperiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locũ tutum remotis, præſidioq; modico impoſito, præmonitis militibus adeſſe certamen, quadrato agmine ad prædictas hoſtium latebras ſuccedit. Samnites deſperãtes improuiſo tumultu, quando in apertum ſemel diſcrimen euaſura eſſet res, & ipſi acie iuſta maluerunt concurrere. itaq; & in æquum deſcendunt: ac fortunæ ſe maiore animo, quàm ſpe cõmittunt. cæterũ ſiue quia ex omniũ Samnitium populis quodcunq; roboris fuerat, contraxerant: ſeu quia diſcrimen ſummæ rerum augebat animos: aliquantũ aperta quoq; pugna præbuerũt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hoſtem loco moueri uidet, M. Fuluium, & Valerium Tr. mil. cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet: & adhortari, ut ſiquãdo unquã equeſtri ope adiutã rempub. meminerint, illo die annitantur ut ordinis eius gloriam inuictam præſtent. peditũ certamine immobilem hoſtẽ reſtare: omnem reliquã ſpem in impetu eſſe equitũ. & ipſos nominatim iuuenes pari comitate utrunq; nunc laudibus, nunc promiſſis onerat. Cæterum quando ne ea quoq; tentata uis proficeret: conſilio graſſandum, ſi nihil uires iuuarẽt, ratus, Scipionem legatum haſtatos primæ legionis ſubtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm poſſet occultiſſime, circunducere iubet: inde aſcenſu abdito à cõſpectu erigere in montes agmen, auerſoq; hoſti ab tergo repẽte ſe oſtendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hoſtibus quàm ſuis, ex improuiſo ante ſigna euecti, præbuerũt tumultus. aduerſus incitatas turmas ſtetit immota Samnitium acies, nec parte ulla pelli, aut perrumpi potuit. & poſtquàm irritũ inceptum erat, recepti poſt ſigna prælio exceſſerunt. Creuit ex eo hoſtium animus, nec ſuſtinere frons prima tam longum certamen, increſcentemq; fiducia ſui uim potuiſſet, ni ſecunda acies iuſſu c o s. in primum ſucceſſiſſet. Ibi integræ uires ſiſtunt inuehentem ſe iam Samnitẽ. & tempore improuiſa ex montibus ſigna, clamorq; ſublatus non uero tantum metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit, & pro ſe quiſq; miles adeſſe alterũ c o s. adeſſe legiones gaudio alacres fremunt, errorq; utilis Romanis oblatus, fugæ formidiniſq; Samnites impleuit, maxime territos ne ab altero exercitu integro intactoq; feſſi opprimerentur. & quia paſſim in fugam diſſipati ſunt, minor cędes quàm pro tanta uictoria fuit. tria millia & c c c c cæſi, capti trecenti fermè & uiginti, ſigna militaria capta tria & uiginti. Samnitibus Appuli ſe ante prælium coniunxiſſent, ni P. Decius c o s. ijs ad Maleuentũ caſtra obieciſſet, extractoſq; deinde ad certamen fudiſſet. Ibi quoq; plus fugæ fuit, quàm cædis. duo millia Appulorũ cæſa. ſpretoq; eo hoſte Decius in Samniũ legiones duxit. Ibi duo conſulares exercitus diuerſis uagati partibus omnia ſpatio quinq; menſium euaſtarunt. quadraginta & quinq; loca in Samnio fuere, in quibus Decij caſtra fuerunt, alterius c o s. ſex & octoginta. nec ualli tantum, ac foſſarũ ueſtigia relicta, ſed multa illis inſigniora monimenta uaſtitatis circa, regionumq; depopulatarũ. Fabius etiam urbem Cimetrã cepit. ibi capta armatorum duo millia c c c c, cæſi fermè pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorũ cauſa Romam profectus maturauit eam rem agere. cũ primo uocatæ Q. Fabium c o s. dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius conſularis candidatus, uir acer & ambitioſus, non ſui magis honoris cauſa, quàm ut patricij recuperarent duo cõſularia loca, cum ſuis, tum totius nobilitatis uiribus incubuit, ut ſe cum Q. Fabio c o s. dicerent. Fabius primo de ſe eadẽ ferè, quæ priore anno dicendo abnuere. circunſtare ſellam omnis nobilitas, orare ut ex cœno plebeio conſulatũ extraheret, maieſtatẽq; priſtinã tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius ſilentio facto media oratione ſtudia hominũ ſedauit. facturũ enim ſe fuiſſe dixit, ut duorũ patriciorũ nomina reciperet, ſi aliũ, quàm ſe c o s. fieri uideret, nunc ſe ſui rationẽ comitijs, cum cõtra leges futurum ſit, peſſimo exemplo non habiturum. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio c o s. eſt factus, priore item cõſulatu inter ſe cõparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugiſſe eum Appium Claudium collegã, eloquentia ciuilibuſq; artibus haud dubie præſtantem. Comitijs perfectis ueteres c o s s. iuſſi bellum in Samnio gerere prorogato in ſex menſes imperio.

Itaq; insequēti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Claudio c o s s. P. Decius, qui c o s. in Samnio relictus à collega fuerat: proconsul idem populari non destitit agros: donec Samnitium exercitum nusquam se prælio cōmittentem postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquā sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorū mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principum Hetruriæ conciliū. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. omnia expertos esse, si suismet ipsorum uiribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiā haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellū tolerare non possent: rebellasse, quod pax seruientibus grauior, quàm liberis bellum esset. unam sibi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimā armis, uiris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces cum suopte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem captum à se, auroq; redemptū haud uana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenæ quondā, maioribusq; eorum fuerit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare pro salute sua, nō de intolerando Italiæ regno cogāt. Sānitem illis exercitum paratum, instructum, armis, stipendio uenisse: cōfestim secuturos, uel si ad ipsam Romanā urbem oppugnandā ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes, molientesq; bellum domi Romanū urebat. nam P. Decius ubi cōperit per exploratores profectū Samnitium exercitū: aduocato cōcilio, quid per agros inquit uagamur uicatim circūferentes bellum? quin urbes ac mœnia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus: ac sibimetipsi exilium consciuere. Approbantibus cunctis ad Murgantiā ualidam urbē oppugnandam ducit: tantusq; ardor militū fuit, & charitate ducis, & spe maioris quàm ex agrestibus populationibus prædæ, ut uno die ui atq; armis urbem caperent. ibi duo millia Samnitiū & centum pugnantes circumuenti, captiq;: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, cōuocari milites Decius iubet. haccine inquit uictoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? uultis uos pro uirtute spes gerere? omnes Samnitiū urbes, fortunæq; in urbibus relictæ, uestræ sunt: quando legiones eorum tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. uendite ista: & illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen. ego subinde suggeram quæ uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi uos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda, ultro adhortantes imperatorē ad Romuleā pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla ui deterriti à muris, qua cuiq; proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. captum oppidum, ac direptum est. ad duo millia & c c c occisi: & sex millia hominum capta. Et miles ingenti præda potitus: quam uendere, sicut priorem coactus, Ferentinum inde, quanquā nihil quietis dabatur, tamē summa alacritate ductus. cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. & defensa summa ui mœnia sunt: & locus erat munimento naturaq; tutus. sed euicit omnia assuetus prædæ miles, ad tria millia hostiū circa muros cæsa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum urbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur: Murgantiā ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq; oppugnatas tradunt. sunt qui nouorū consulum hanc gloriā faciant. quidā non amborum, sed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuiuscunq; ductu auspicioq;, gererentur, Romanis in Hetruria interim bellū ingens multis ex gentibus concitur: cuius autor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Thusci ferè omnes consciuerant bellum; traxerat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede solicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens post quàm Romā perlatus est, cū iam L. Volumnius c o s. cum legionibus secunda ac tertia, sociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quoq; tempore in Hetruriā ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterū magis eò profectū est, quod mature uentum erat: ut quosdam spectantes iam arma in Hetruria populos metus Romani nominis comprimeret: quàm quod ductu c o s. quicquā ibi satis scite, aut fortunate gestum sit. Multa prælia locis & temporibus iniquis commissa: spesq; in dies grauiorē hostem faciebat. & iam propè erat, ut nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegā accersendum

ex Samnio missas in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere, cum ea ipsa inter coss. populi Romani iam iterū eodem honore fungentes discrepatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appij se literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium cęsa erant, dimidium ferè eius captū. Et Lucanorum seditiones, à plebeis & egentibus ducibus ortas, summa optimatiū uoluntate per Q. Fabium proconsulem missum eò cū ueteri exercitu cōpresserat. Decio populandos hostiū agros relinquit: ipse cum suis copijs in Hetruriā ad collegam pergit: quē aduenientē læti omnes accepere. Appiū ex conscientia sua credo animū habuisse haud immerito iratū, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantem. uix enim salute mutua reddita cum obuiam egressus esset: satin' saluæ inquit, Luci Volumni? ut sese in Samnio res habent? quæ te causa ut prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum uenisse: quæ si falsæ fuerint, nec usus sui sit in Hetruria, extemplo conuersis signis abiturum. Tu uero abeas, inquit: neq; te quisquā moratur. etenim minimè consentaneum est, cum bello tuo forsitan uix sufficias, hîc te ad opem ferendā alijs gloriari uenisse. Bene Hercules uerteret, dicere Volumnius: malle frustra operam insumptā, quàm quicquam incidisse cur non satis esset Hetruriæ unus cōsularis exercitus. Digredientes iam coss. legati tribuniq; ex Appiano exercitu circūsistunt: pars imperatorē suum orare ne collegæ auxilium, quod acciendum ultro fuerit, sua sponte oblatū sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atq; obtestari ne prauo cum collega certamine remp. prodat. siqua clades incidisset, desertori magis, quàm deserto noxię fore. eò rem adductam, ut omnis rei bene, aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusq; ad L. Volumniū sit delegatū. neminem quæsiturū quæ uerba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum: sed à repub. & ab exercitu retineri. experiretur modò uoluntatē militū. Hæc monendo, obtestandoq; propè restitantes coss. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandē fermè sententiā, in quam inter paucos certatū uerbis fuerat. Et cum Volumnius causa superior, ne infacundus quidē aduersus eximiam eloquentiā collegæ uisus esset: cauillansq; Appius sibi acceptū referre diceret debere, quod ex muto atq; elingui faciundum etiā coss. haberēt: priore consulatu primis utiq; mēsibus hiscere eum nequisse, nunc iam populares orationes serere: quàm mallem, inquit Volumnius, tu à me strenue facere, quàm ego abs te scitè loqui didicissem. Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator (neq; enim id desiderare rempub.) sed imperator uter sit melior: Hetruriā & Samnium prouincias esse: utram mallet, eligeret: suo exercitu se uel in Hetruria, uel in Samnio rem gesturū. Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Hetruscum susciperēt. quo animaduerso consensu Volumnius: quoniam in collegæ uoluntate interpretanda, inquit, erraui, non committā ut quid uos uelitis, obscurū sit. manere, an abire me uelitis, clamore significate. tum uero tantus est clamor exortus, ut hostes è castris exciret, armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac uexilla efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt: cernentē seu pugnante, seu quieto se fore collegæ uictoriā: deinde ueritū ne suæ quoq; legiones Volumniū sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signū dedisse. Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gelius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoq; impetu magis milites, quàm cuiusquā ductu, aut imperio pugnam capessebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quàm Appius ad hostem perueniret. itaq; fronte inæquali concursum est: & uelut forte quadā mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad cœlū sublatis conspiceretur: ita precatus esse. Bellona, si hodie nobis uictoriam duis: ast ego templum tibi uoueo. Hæc precatus uelut instigante Dea, & ipse collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius uictoria incipiat, annituntur. ergo fundunt fugantq; hostes, maiorē molem haud facile sustinentes, quàm cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoq; effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gelij, cohortiūq; sabellarū, paulisper recruduit pugna. ijs quoq; mox fusis, iam à uictoribus castra oppugna-

oppugnabantur. & cum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonam uictricem identidem celebrans, accenderet militum animos: per uallum, per fossas irruperunt. castra capta, direptaq́: præda ingens parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostiũ occisi, duo millia & centum uiginti capti. Dum ambo COSS. omnisq́ Romana uis in Hetruscum bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines per Vestinos in Campaniam Falernumq́ agrum transcendunt, ingentesq́ prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntẽ (iam enim Fabio Decioq́ prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu, populationibusq́ Campani agri ad tuendos socios conuertit. Vt in Calœnum agrum uenit: & ipse cernit recentia cladis uestigia: & Calœni narrant tantum iam prædæ hostes trahere, ut uix explicare agmen possint: itaq́ iam propalàm duces loqui, extemplo eundum in Samnium esse: ut relicta ibi præda in expeditionem redeant: nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquã similia ueris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui uagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturnum flumen sedere hostem: inde tertia uigilia moturũ iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus consedit, ut nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset: & egredientẽ è castris hostem opprimeret. aliquanto antè lucẽ ad castra accesit: gnatosq́ oscæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæq́ custodes exire, ignobile agmen, & sua quenq́ molientẽ, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum uisum est: & iam lux appetebat. itaq́ signa canere iussit: agmenq́ hostium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradũ, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti utrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationẽ opprimuntur. & Romani iam transcenderant uallum: cædesq́ ac tumultus erat in castris. Samnitium agmẽ præter quàm hostili tumultu, captiuorũ etiam repentina defectione turbatũ erat: qui partim ipsi soluti uinctos soluebãt: partim arma in sarcinis deligata rapiebãt, tumultumq́ prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebãt. memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Egnatiũ ducem adeuntem ordines, hortantemq́ inuadunt: dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt: insidentemq́ equo captũ ad COS. Romanũ rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium: præliumq́ iam profligatũ integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: & quod lætissimum uictoribus fuit, captiuorum recepta septem millia & CCCC. præda ingens sociorũ: accitiq́ edicto domini ad res suas noscendas. recipiendasq́ præstituta die. quarũ rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactiq́ uendere prædã, ne alibi quàm in armis animũ haberent. Magnũ ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde uolumnianũ exercitum Hetruriam concitã in arma, & Gelium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio ingenti solicitari. His nuntijs Senatus conterritus iustitium indici, delectum omnis generis hominũ haberi iussit. nec ingenui modo, aut iuniores sacramẽto adacti sunt: sed seniorũ etiam cohortes factæ: libertiniq́ centuriati, & defendendæ urbis consilia agitabantur: summæq́ rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt Senatũ Lucij Volumnij COS. literæ: quibus cæsos fusosq́ populatores Campaniæ cognitũ est. Itaq́ & supplicationes ob rem bene gestã COS. nomine decernunt: iustitium remittitur, quod fuerat dies decem octo: supplicatioq́ perlæta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum. itaq́ placuit ut duæ coloniæ circa Vestinũ & Falernum agrum deducerẽtur: una ad hostiũ Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu uestino Falernũ contingente agrum: ubi Synope dicitur græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, ut plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebantur: quia in stationẽ se propè perpetuã infestæ regionis, nõ in agros mitti rebantur. auertit ab eis curis Senatũ Hetruriæ ingrauescens bellũ:

& crebræ literæ Appij, monentis ne regionis eius motũ negligerent. quatuor gentes conferre
arma, Hetruſcos, Sannites, Vmbros, Gallos. iam caſtra bifariã facta eſſe: quia unus locus ca/
pere tantã multitudinẽ non poſſit. Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitiorũ cauſa L. Vo
lumnius c o s. Romam reuocatus. qui prius quàm ad ſuffragiũ centurias uocaret, in cõcionem
aduocato populo multa de magnitudine belli Hetruſci diſſeruit. iam tum, cũ ipſe ibi cum col/
lega rem pariter geſſerit: fuiſſe tantũ bellũ, ut nec duce uno, nec exercitu geri potuerit: acceſſiſſe
poſtea dici Vmbros, & ingentẽ exercitum Gallorũ. Aduerſus quatuor populos duces c o s s.
illo die deligi meminiſſent. ſe, niſi confideret eum conſenſu populi Romani c o s. declaratũ iri,
qui haud dubiè tum primus omniũ ductor habeatur: dictatorẽ fuiſſe extemplo dictutũ. Ne/
mini dubiũ erat quin Q. Fabius omniũ cõſenſu deſtinaretur: eumq́ꝫ & prærogatiuæ, & primo
uocatæ omnes centuriæ conſulẽ cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit qualis biennio
antè: deinde ut uincebatur cõſenſu, uerſa poſtremo ad collegã P. Deciũ poſcendũ. id ſenectuti
ſuæ adminiculũ fore: cẽſura, duobusq́ꝫ cõſulatibus ſimul geſtis expertũ ſe nil cõcordi collegio
firmius ad rempub. tuendã eſſe. nouo imperij ſocio uix iam aſſueſcere ſenilẽ animũ poſſe: cũ
moribus notis facilius ſe cõmunicaturũ conſilia. Subſcripſit orationi eius c o s. cum meritis P.
Decij laudibus, tum quæ ex concordia conſulũ bona, quæq́ꝫ ex diſcordia mala in adminiſtra/
tione rerum militariũ euenirent, memorando, quàm propè ad ultimũ diſcrimen ſuis & collegę
certaminibus nuper uentũ foret: admonendo Decium Fabiũq́ꝫ, ut uno animo, una mente ui/
uerent. Eſſe præterea uiros natos militiæ, factis magnos, ad uerborum linguæq́ꝫ certamina ru/
des: ea ingenia conſularia eſſe. callidos ſolerteſq́ꝫ, iuris atq́ꝫ eloquentiæ conſultos, qualis Ap.
Claudius eſſet: urbi, ac foro præſides habendos, prætoreſq́ꝫ ad reddenda iura creandos eſſe.
His agendis dies eſt conſumptus. poſtridie ad præſcriptũ c o s. & cõſularia & prætoria comi/
tia habita. c o s s. creati. Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes abſentes. & L.
Volumnio ex s c & ſcito plebis prorogatũ in annum imperium eſt. Eo anno prodigia multa
fuerunt: quorum auerruncandorũ cauſa ſupplicationes in biduũ Senatus decreuit. publice ui/
num ac thus præbitũ. ſupplicatũ iere frequentes uiri fœminæq́ꝫ. Inſignem ſupplicationẽ fe/
cit certamẽ in ſacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario eſt ad ædem rotundam Herculis,
inter matronas ortum. Virginiã Auli filiam, patriciã plebeio nuptã L. Volumnio c o s. matro
næ, quod è patribus enupſiſſet, ſacris arcuerãt. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in
contentionẽ animorũ exarſit, cum ſe Virginia & patriciã & pudicã in patriciæ Pudicitiæ tem/
plum ingreſſam: & uni nuptã, ad quem uirgo deducta ſit: nec ſe uiri, honorũue eius ac rerum
geſtarũ pœnitere uero gloriaretur: facto deinde egregio magnifica uerba adauxit. in uico Lon
go, ubi habitabat, ex parte ædium quod ſatis eſſet loci modico ſacello, excluſit: aramq́ꝫ ibi po/
ſuit. & cõuocatis plebeijs matronis conqueſta iniuriam patriciarũ, hanc ego aram, inquit, Pudi
citiæ plebeiæ dedico: uoſq́ꝫ hortor, ut quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc
pudicitiæ inter matronas ſit: detiſq́ꝫ operã, ut hæc ara, quàm illa, ſiquid poteſt, ſanctius, & à ca
ſtioribus coli dicatur. Eodẽ fermè ritu & hæc ara, quo illa antiquior culta eſt, ut nulla niſi ſpe/
ctatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni uiro nupta fuiſſet, ius ſacrificandi haberet. Vulgata dein
religio à pollutis, nec matronis ſolũ, ſed omnis ordinis fœminis, poſtremo in obliuionẽ uenit.
Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quo/
rum bonis mulctatis, ex eo quòd in publicũ redactum eſt: ænea in Capitolio limina: & trium
menſarũ argentea uaſa in cella Iouis, Iouemq́ꝫ in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Rumi/
nalem ſimulachra infantium conditorũ urbis ſub uberibus lupæ poſuerũt: ſemitãq́ꝫ ſaxo qua
drato à Capena porta ad Martis ſtrauerunt. & ab ædilibus plebeijs L. Ælio Pæto, & C. Ful/
uio Curuo ex mulctaticia item pecunia, quam exegerunt pecuarijs damnatis, ludi facti: pate/
ræq́ꝫ aureæ ad Cereris poſitæ. Q. inde Fabius quintũ, & P. Decius quartũ, conſulatum ineunt
tribus conſulatibus, cenſuraq́ꝫ collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat: quàm concor
dia inter ſe clari. quæ ne perpetua eſſet: ordinum magis, quàm ipſorũ inter ſe certamẽ interue/
niſſe reor: patricijs tendentibus ut Fabius Hetruriam extra ordinẽ prouinciã haberet: plebeijs
autoribus Decio, ut ad ſortem reuocaret. Fuit certè contentio in Senatu. & poſtquàm ibi Fa/
bius plus poterat, reuocata res ad populum eſt. in concione, ut inter militares uiros, & factis
potius

potius quàm dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum, indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam: uiamq; per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis solicitassent, si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum aduersarium se, nõ socium imperij legisse sensim exprobrat: & inuidisse Deciũ concordibus collegijs tribus. Postremo se tendere nihil ultra, quàm ut, si se dignum prouincia ducerent, in eam mitterent, in Senatus arbitrio se fuisse: & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriã querebatur. Quoad potuerint patres annisos, ne plebeijs aditus ad magnos honores esset. postquàm ipsa uirtus peruicerit ne in ullo genere hominum inhonorata esset: quæri quemadmodum irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem uertantur. Omnes antè se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deq; repub. meritum esse, ut faueat Q. Fabij gloriæ: quæ modo non sua contumelia splendeat. cui autem dubium esse: ubi unum bellum sit asperum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur: quin alter cõsul pro superuacaneo atq; inutili habeatur? gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: uelle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignẽ reliquerit: ita, ut toties nouum ex improuiso incendium daret: eum se extincturum. Postremo se collegæ honores præmiaq; concessurum uerecundia ætatis eius maiestatisq; : cum periculũ, cum dimicatio proposita sit, neq; cedere sua sponte, neq; cessurum. & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, ut quod populi sit, populus iubeat potius, quàm patres gratificẽtur. Iouem optimũ maximum, deosq; immortales se precari: ut ita sortem æquam sibi cum collega dent: si eandem uirtutem felicitatemq; in bello administrando daturi sint. certe id & natura æquum, & exemplo utile esse: & ad famam populi Romani pertinere: eos consules esse, quorum utrolibet duce bellum Hetruscũ geri recte possit. Fabius nihil aliud precatus populum. quàm ut prius quàm intrò uocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent: comitio abit. nec minore populi cõsensu, quàm senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad consulẽ factus omniũ fermè iuniorum: & pro se quisq; nomina dabant. tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circũfusus turba, quatuor millia, inquit peditũ, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est. hodierno, & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducã. maiori mihi curæ est ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quod non desiderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, unde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui ut lictores prægredi uiderunt, Fabiumq; esse consulem accepere: læti atq; alacres dijs populoq; Romano gratias agunt, quod eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cum consulem salutarent, quærit Fabius quò pergerent. respondentibusq; lignatũ se ire, ain' tandem, inquit. num castra uallata nõ habetis? ad hoc cum succlamatum esset: duplici quidem uallo, & fossa: & tamen in ingenti metu esse: habetis igitur, inquit, affatim lignorũ: redite, & uellite uallum. Redeunt in castra, terroremq; ibi uellentes uallum & ijs, qui in castris remanserant, militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere, cõsulis se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota: & Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuere. negabat utile esse uno loco sedere exercitũ: itineribus, ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorẽ esse. fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hyems haudum exacta, Vere inde primo relicta secũda legione ad Clusium, quod Camars olim appellabant: præpositoq; castris L. Scipione proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello redijt: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quàm quantũ esse famæ crediderat: siue senatusconsulto accitus: nam in utrumq; autores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidã uideri uolunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas assiduè fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. non suffecturũ ducem unum, nec exercitũ unum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti unum premant, siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire unus non possit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditũ equitũq; cum Fabio uenisse. sibi placere, P. Decium consulem primo

quoq; tempore in Hetruriã ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciã dari. si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in Hetruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnã partem moueret oratio prætoris, P. Decium censuisse ferunt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruarentur: donec uel ipse, si per cõmodum reip. posset, Romam uenisset, uel aliquem ex legatis misisset: à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset: quantisq; administrandum copijs, & quot per duces esset. Fabius ut Romam rediji: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationẽ habuit, ut nec augere nec minuere uideretur belli famã: magisq; in altero assumendo duce aliorũ indulgere timori, quàm suo, aut reipub. periculo consulere. Cæterũ si sibi adiutorem belli, sociumq; imperij darent: quonã modo se obliuisci P. Decij consulis per tot collegia experti posse? neminẽ omnium secũ coniungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, uel in Hetruriam proficisci paratum esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur uictoria animis: triumphusq;, non bellum decretũ consulibus uideretur.

Inuenio apud quosdam, extemplo consulatu inito profectos in Hetruriam Fabium Deciumq;, sine ulla mentione sortis prouinciarũ certaminumq; inter collegas, quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciã aduersus præsentẽ COS. prætoris: contentionẽq; aliam inter collegas: tendente Decio, ut suæ quisq; prouinciæ sortẽ tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo COSS. ad bellum sunt. Cæterũ antequàm COSS. in Hetruriam peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusiũ uenerunt, legionẽ Romanam castraq; oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatẽ suorum militum ratus, in colle qui inter urbẽ & castra erat, aciem erexit: sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad iugũ perrexit, quod hostes ceperant parte alia aggressi. ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis undiq; urgeret, circũuenta. Deletam quoq; ibi legionem, ita ut nuntius non superesset, quidam autores sunt: nec antè ad consules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famã eius cladis perlatã, quàm in conspectu fuere Gallorũ equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ouantesq; moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptũ: & circumuẽtis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse: uictoresq; Vmbros redintegrato prælio uictos esse: captiuosq; eis ac prædam ademptam. Similius uero est, à Gallo hoste, quàm Vmbro eam cladem acceptã. quod cum sæpe aliâs, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterquàm quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisq; mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorũ nominisq; latini maiore exercitu, quàm Romani: alij duo exercitus haud procul urbe Hetruriæ oppositi: unus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iussi. cõsules ad hostes transgresso Apennino in agrum sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium fermè interuallo castra posita. Inter hostes deinde cõsultationes habitæ: atq; ita conuenit, ut ne unis castris miscerentur omnes: neue in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti. dies indicta pugnæ: Samniti Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ Clusini tres, clàm nocte ad Fabium consulẽ transgressi. qui editis hostium consilijs dimissi cum donis, ut subinde ut quæq; res noua decreta esset, exploratam perferrẽt. consules Fuluio, ut ex Falisco: Posthumio, ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueãt: summaq; ui fines hostium depopulentur: scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro sentinate ad suos fines tuendos mouit. instare indè cõsules, ut absentibus ijs pugnaretur. per biduum lacessiere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci utrinq; cecidere: magisq; iritati sunt ad iustum certamen animi, quàm ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campũ omnibus copijs est. Cum instructæ acies starẽt, ceruа fugiens lupum è montibus

montibus exacta per campos inter duas acies decurrit:inde diuersæ feræ, ceruа ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines uia, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, illac fuga, inquit, & cædes uertit, ubi sacram Dianæ feram iacentem uidetis: hinc uictor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & cōditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterũt. aduersus Samnites Fabius primā ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruxit. secunda & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebāt bellũ. Primo concursu adeò æquis uiribus gesta res est: ut, si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. cæterum quanquā communis adhuc Mars belli erat: necdũ discrimē fortuna fecerat, quā datura uires esset: haudquaquàm similis pugna in dextro, leuoq; cornu erat: Romani apud Fabiũ arcebant magis, quàm inferebant pugnam: extrahebaturq; in quàm maximè serum diei certamē: quia ita persuasum erat duci: & Samnites, & Gallos primo impetu feroces esse: quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos: Gallorum quidē etiam corpora intolerantissima laboris atq; æstus fluere: primaq; eorum prælia plusquàm uirorũ, postrema minus quàm fœminarum esse. In id tempus igitur, quo uinci solebat hostis, quàm integerrimas uires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate & uigore animi, quantuncũq; uirũ habuit, certamine primo effudit: & quia lentior uidebatur pedestris pugna, equitatũ in pugnam concitat: & ipse fortissimę iuuenum turmæ immistus orat proceres iuuentutis, ut secum in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriā fore, si ab læuo cornu, & ab equite uictoria incipiat. Bis auertēre Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina præliũ cientes, nouũ pugnæ conterruit genus: essedis carrisq; superstans armatus hostis ingenti sonitu equorum rotarumq; aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorũ conterruit equos. Ita uictorem equitatũ uelut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos uirosq; improuida fuga. turbata hinc etiam signa legionũ: multiq; impetu equorum, ac uehiculorum raptorũ per agmen, obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes uidit. Gallica acies nullum spatiũ respirandi recipiendiq; se dedit. Vociferare Decius, quo fugerent? quam'ue in fuga spem haberent? obsistere cedentibus, ac reuocare fusos. deinde ut nulla ui perculsos sustinere poterat: patrem P. Decium nomine compellans, quid ultra moror, inquit, familiare fatum? datum hoc nostro generi est, ut luendis periculis publicis piacula simus. iam ego mecũ legiones hostium mactandas Telluri ac dijs manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium Pontificem, quem descendens in aciem digredi uetuerat ab se: præire iussit uerba, quibus se legionesq; hostium pro exercitu populi Romani Quiritium deuoueret. deuotus inde eadem precatione, eodemq; habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecisset: præ se agere sese formidinē ac fugam, cædemq; ac cruorem: cœlestium, infernorum iras: contacturum funebribus diris signa, tela, arma hostium, locumq; eundē suę pestis, & Gallorum ac Samnitiũ, fore: hæc execratus in se, hostesq;, quà confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equũ: inferensq; se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis uideri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori aliâs esse solet: sistere fugam ac nouā de integro uelle instaurare pugnā. Galli, & maximè globus circũstans cōsulis corpus, uelut alienata mente uana incassum iactare tela: torpere quidam: & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pōtifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat: iusseratq; pro prætorem esse, uociferari: uicisse Romanos, defunctos consulis fato: Gallos Samnitesq; Telluris matris ac deorũ manium esse: rapere ad se ac uocare Decium deuotam secum aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnā Cornelius Scipio & C, Marcius, cũ subsidijs ex nouissima acie iussu Q. Fabij consulis ad præsidiũ collegæ missi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens hortamen ad omnia pro rep. audenda. itaq; cũ Galli structis antè se scutis conferti starent: nec facilis pede collato uideretur pugna: iussu legatorũ collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, itaq; in testudinem hostiũ coniecta. quibus plerisq; in scuta, plerisq; uerutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus: ita, ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. hęc in sinistro cornu Roma

norum fortuna uariauerat. Fabius in dextro cornu primo (ut antè dictum est) cunctando ex/
traxerat diem: deinde, postq; nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandē uim ha/
bere uisa: præfectis equitū iussis ad latus Samnitiū circūducere alas, ut signo dato in transuer/
sos quanto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commouere
hostem. Postquàm non resisti uidit, & haud dubiam lassitudinem esse: tum collectis omnibus
subsidijs, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos ho/
stes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetū prœterq; aciem ipsam Gallorū reli/
ctis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti sta/
bant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorū alam, quingentos ferè equites excede/
re acie iubet: & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi
principes: & quà turbatū agmen hostiū uiderent impetu equitū instare ac territos cædere. Ipse
ædem Ioui Victori, spoliaq; hostiū cum uouisset, ad castra Samnitiū perrexit: quò multitudo
omnis consternata agebatur. sub ipso uallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere,
tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gelius Egnatius imperator Samnitiū cecidit.
compulsi deinde intra uallū Samnites: paruoq; certamine capta castra: & Galli à tergo circum
uenti. Cæsa eo die hostium XXV millia, octo capta. nec incruenta uictoria fuit. nam ex P. De
cij exercitu cæsa septem millia: ex Fabij mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærendū collegæ
corpus, spolia hostium coniecta in aceruū Ioui Victori cremauit. Cōsulis corpus eo die, quia
obrutum super stratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum, rela/
tumq; est cum multis militū lachrymis. Intermissa inde omniū aliarū rerū cura, Fabius colle/
gæ funus omni honore, laudibusq; meritis celebrat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Ful/
uio proprætore res ex sententia gesta: & præter ingentē illatam populationibus agrorū hosti
cladem, pugnatum etiā egregiè est: Perusinorumq; & Clusinorum cæsa amplius tria millia: &
signa militaria ad uiginti capta. Samnitiū agmen cum per Pelignū agrum fugeret, circūuen/
tum à Pelignis est. ex millibus quinq; ad mille cæsi. Magna eius diei, quo in Sentinati agro
bellatū, fama est, etiam uero stanti. Sed superiecere quidā augendo fidem: qui in hostiū exer/
citu peditū quadraginta millia, CCCXX, equitū sex & quadraginta millia, mille carpentorum
scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisq;: quos & ipsos pugnæ affuisse. & ut Romano/
rum quoq; augerent copias: L. Volumnium proconsulē ducem consulibus, exercitumq; eius
legionibus cōsulum adijciunt. In pluribus annalibus duorū ea consulum propria uictoria est.
Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumq; exercitū in Tifernum montē compul/
sum, non deterritus iniquitate loci fundit fugatq;. Q. Fabius Deciano exexcitu relicto in He/
truria, suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis Hetruscisq; ac Samnitibus triumphauit.
milites triumphantem secuti sunt. celebrata inconditis carminibus militaribus non magis ui/
ctoria Q. Fabij, quàm mors præclara P. Decij est: excitataq; memoria parentis, æquata euen
tu publico priuatoq; filij laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaq;, & tu/
nicæ, præmia illa tempestate militiæ haudquaquam spernenda. His ita rebus gestis, nec in Sa/
mnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat, nam & Perusinis autoribus post deductum ab con/
sule exercitum rebellatū fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumq;,
& parte alia in Esetruniū quæq; Vulturno adiacēt flumini, descēdere. Aduersus eos Ap. Clau
dius prætor cum exercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor mil/
lia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti
singuli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus concessa. Samnitiū legiones cum par/
tim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatē con
uenerunt. ibi & Samnitiū legiones omnes considunt, & Appius Volumniusq; castra coniun/
gunt. pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellantes totiens: illinc ab
ultima iam dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitium XVI. millia trecenti, capta duo millia se
ptingenti. ex Romano exercitu cecidere duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pe
stilentia grauis, prodigijsq; solicitus. nam & terra multifariā pluuisse, & in exercitu Ap. Clau/
dij plerosq; fulminibus ictos, nuntiatum est: librīq; ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gur/
ges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia mulctauit, ex quo
mulctaticio

mulctaticio ære Veneris ædem, quæ propè circum est, faciendã curauit. Supersunt etiã nunc Samnitium bella quæ continua per quartũ iam uolumen, annumq; sextũ & quadragesimum à M. Valerio A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerũt, agimus. & ne tot annorum clades utriusq; gentis, laboresq; actos nunc referã: quibus nequiuerint tamen dum illa pectora uinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernũ, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant: imperatorem clarissimum gentis suæ amiserant: socios belli Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadẽ fortuna uidebãt, qua ipsi erãt, nec suis, nec externis uiribus iam stare poterant, tamen bello nõ abstinebant. adeò ne infeliciter quidẽ defensę libertatis tedebat: & uinci, quàm non tentare uictoriã, malebant. quinam sit ille, quẽ non pigeat longinquitatis bellorũ scribendo, legendoq;, quæ gerentes non fatigauerunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus consules secuti sunt. Samnium ambobus decreta prouincia est, quia tres scriptos hostium exercitus, uno Hetturiam, altero populationẽ Campaniæ repeti, tertium tuendis parari finibus, fama erat. Posthumiũ ualetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo profectus, ut in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nondum egressos opprimeret: uelut ex cõposito ibi obuium habuere hostẽ: ubi & intrare, nedum uastare ipsi Samnitiũ agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, sociorumq; populi Romani fines Samnites prohiberent. cũ castra castris collata essent: quod uix Romanus totiens uictor auderet, ausi Samnites sunt (tantum desperatio ultima temeritatis facit) castra Romana oppugnare. & quanquam non uenit ad finem tam audax incœptum, tamẽ haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad multum diei, densa adeò: ut lucis usum eriperet, non prospectu modò extra uallum adempto, sed propinquo etiam congredientiũ inter se conspectu. hac uelut latebra insidiarum freti Samnites, uix dum satis certa luce, & eam ipsam premẽte caligine, ad stationem Romanã in porta segniter agentẽ uigilias perueniunt. Improuiso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec uirium fuit. ab tergo castrorum decumana porta impetus factus. itaq; captum quæstorium: quæstorq; ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu excitus cohortes duas sociorum, Lucanam Suessanamq;, quæ proximæ forte erant tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali uia inducit. uix dum satis aptatis armis in ordines eunt: & clamore magis quàm oculis hostem noscunt, nec quantus numerus sit, æstimari potest. cedunt primo incerti fortunæ suæ. & hostẽ introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul uociferaretur, expulsi'ne extra uallum castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato cõnixi primo resistunt: deinde inferunt pedem, urgentq;: & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portã, uallumq;: inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis castris contenti receperunt se intra uallum, trecentis fermè hostium occisis. Romanorum stationis primæ, uigilumq;, & eorum qui circa quæstorium oppressi, periêre ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modò proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quàm res erant, perlata Romam coëgit L. Posthumium COS. uix dum ualidũ proficisci ex urbe, prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex mulctaticia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitũ profectus ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquàm Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse recesserũt: diuersi COSS. ad uastandos agros, urbesq; oppugnãdas discedũt. Posthumius Milioniam oppugnare adortus ui primo, atq; impetu: deinde postq; ea parum procedebant, opere, ac uineis demum iniunctis muro cepit. ibi capta iam urbe, ab hora quarta usq; ad octauam ferè horam omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitiũ cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia CC. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit COS. primo ita compositus instructusq; mœnibus successit, tanquam idem, quod ad

Mſioniam fuerat,certaminis foret: deinde ut ſilentium uaſtum in urbe,nec arma, nec uiros in turribus ac muris uidit:auidũ inuadendi deſerta mœnia militẽ detinet:nequam occultã in fraudem incautus rueret:duas turmas ſociorũ latini nominis circũequitare mœnia,atq; explorare omnia iubet. equites portam unam alteramq; eadem regione in propinquo patentes conſpiciunt,itineribusq; ijs ueſtigia nocturnæ hoſtiũ fugę.adequitãt deinde ſenſim portis:urbemq; ex tuto rectis itineribus peruiã conſpiciunt:& conſuli referunt,exceſſum urbe:ſolitudine haud dubia id perſpicuum eſſe,& recentibus ueſtigijs fugæ,ac ſtrage rerum in trepidatione nocturna paſſim relictarũ.His auditis COS.ad eam partem urbis,quam adierant equites, circũducit agmen:conſtitutisq; haud procul porta ſignis,quinq; equites iubet intrare urbẽ:& modicum ſpatium progreſſos tres manere eodẽ loco,ſi tuta uideantur:duos explorata ad ſe referre:Qui ubi redierunt:retuleruntq; eò ſe progreſſos, unde in omnis partes circumſpectus eſſet, longe lateq; ſilentium ac ſolitudinem uidiſſe:extemplo COS.cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim caſtra cõmunire iuſſit.Ingreſſi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos inueniunt,relictaq;,quæ migratu difficilia eſſent. ea direpta : & cognitum ex captiuis eſt,communi conſilio aliquot circa urbes conſciſſe fugam,ſuos prima uigilia profectos, credere eandem in alijs urbibus ſolitudinẽ inuenturos. Dictis captiuorũ fides extitit, deſertis oppidis COS.potitur. Alteri COS.M. Attilio nequaquã tam facile bellũ fuit. cum ad Luceriã duceret legiones,quam oppugnari ab Samnitibus audierat:ad finem Lucerinũ ei hoſtis obuius fuit.ibi ira uires æquauit.prælium uarium & anceps fuit,triſtius tamen euentu Romanis:& quia inſueti erant uinci:& quia digrediẽtes magis quàm in ipſo certamine ſenſerunt,quantum in ſua parte plus uulnerum ac cædis fuiſſet. Itaq; is terror in caſtris ortus,qui ſi pugnantes cepiſſet,inſignis accepta clades foret. tum quoq; ſolicita nox fuit, iam inuaſurum caſtra Samnitem credentibus,aut prima luce cum uictoribus cõſerendas manus. Minus cladis,cæterũ non plus animorum ad hoſtes erat. ubi primum illuxit,abire ſine certamine cupiunt.Sed uia una, & ea ipſa præter hoſtes,erat:quam ingreſſi præbuere ſpeciem recta tendentium ad caſtra oppugnanda. COS.arma capere milites iubet,& ſequi ſe extra uallum:legatis,tribunis, præfectis ſociorum imperat, quod apud quenq; facto opus eſt. Omnes affirmant ſe quidem omnia facturos:ſed militum iacere animos:tota nocte inter uulnera, & gemitus morientium uigilatũ eſſe ſi antè lucem ad caſtra uentum foret,tantũ pauoris fuiſſe,ut relicturi ſigna fuerint:nũc pudore à fuga contineri,alioquin pro uictis eſſe.Quæ ubi conſul accepit,ſibimetipſi circũeundos alloquendosq; milites ratus, ut ad quoſq; uenerat, cunctantes arma capere increpabat. quid ceſſarent tergiuerſarenturq;? hoſtẽ in caſtra uenturũ, niſi illi extra caſtra exiſſent,& pro tentorijs ſuis pugnaturos,ſi pro uallo nollent. armatis ac dimicãtibus dubiam uictoriã eſſe:qui nudus atq; inermis hoſtem maneat,ei aut mortẽ,aut ſeruitutẽ patiendam. Hæc iurgãti increpantiq; reſpondebãt,confectos ſe pugna heſterna eſſe:nec uirũ quicquã, nec ſanguinis ſupereſſe, maiorem multitudinẽ hoſtium apparere,quàm pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen:& iam breuiore interuallo certiora intuentes, uallum ſecum portare Samnitẽ affirmant: nec dubium eſſe quin caſtra circũuallaturi ſint. Tunc enimuero COS.indignũ facinus eſſe uociferari,tantam contumeliã ignominiãq; ab ignauiſſimo accipi hoſte. etiam ne circumſedebimur,inquit,in caſtris:ut fame potius per ignominiã,quàm ferro,ſi neceſſe eſt, per uirtutẽ moriamur? Dij bene uerterent:facerentq; quod ſe dignum quiſq; ducerent. COS. M. Attiliũ uel ſolum,ſi nemo alius ſequatur,iturum aduerſus hoſtes: caſurumq; inter ſigna Samnitium potius,quàm circunuallari caſtra Romana uideat.Dicta conſulis legati,tribuniq;, & omnes turmæ equitum,& centuriones primorũ ordinum approbauere. tum pudore uictus miles ſegniter arma capit, ſegniter è caſtris egreditur: longo agmine,nec continenti,mœſti ac propè uicti procedunt uerſus hoſtẽ,nec ſpe,nec animo certiorẽ. itaq; ſimul cõſpecta ſunt Romana ſigna, extẽplo à primo Samnitiũ agmine ad nouiſſimũ fremitus perfertur:exire,id quod timuerint, ad impediendũ iter Romanos:nullam inde ne fugæ quidẽ patere uiam, illo loco aut cadendũ eſſe,aut ſtratis hoſtibus per corpora eorũ euadendũ.in medio ſarcinas conijciunt: armati ſuis quiſq; ordinibus inſtruunt aciẽ. Iam exiguũ inter duas acies erat ſpatiũ:& ſtabant expectãtes dum ab hoſtibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus eſt ad pugnandum.
Diuerſiq;

Diuersiq́ integri atq́ intacti abissent, ni cedenti instaturum alterū timuissent. sua sponte inter inuitos tergiuersantesq́ segnis pugna, clamore incerto atq́ impari, cœpit: nec uestigio quisquam mouebatur. Tum c o s. Romanus ut rem excitare, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum cum pleriq́ delapsi ex equis essent, & alij turbati, & ab Samnitium acie ad opprimēdos eos qui ceciderāt, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululum iritata pugna est: sed aliquanto & impigre magis, plures procurrerāt Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totā auertit aciem Romanam. Iamq́ in terga fugientium Samnites pugnabant: cum c o s. equo præuectus ad portam castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoq́ ut quicunq́ ad uallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipsa minitās obstitit profuse tendentibus suis in castra. quò pergis, inquit, miles? & hic arma, & uiros inuenies: nec uiuo c o s. tuo nisi uictor castra intrabis: proinde elige cum ciue, an hoste pugnare malis. Hæc dicente c o s. equites in festis cuspidibus circunfunduntur, ac peditē in pugnam redire iubet. Non uirtus solum c o s. sed fors etiam adiuuit: quod non institerunt Samnites, spatiumq́ circūagendi signa, uertendiq́ aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari ut repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effuse uenire hostes. Inter hæc c o s. manus ad cœlum attollens uoce clara, ita ut exaudiretur templum Ioui Statori uouet, si constitisset à fuga Romana acies: redintegratoq́ prælio cecidisset uicissetq́ legiones Samnitiū. omnes undiq́ annisi ad restituendam pugnā, duces, milites, peditum equitumq́ uis. numen etiam deorum respexisse nomē Romanum uisum. adeò facile inclinata res: repulsiq́ à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo cōmissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum uero eos à fronte urgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captiq́. Captiuorū numerus fuit septem millia c c c. qui omnes nudi sub iugū missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem leta uictoria fuit. recensente c o s. biduo acceptā cladem, amissorum militum numerus relatus septē millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur: altero exercitu Samnites Interamnā coloniam Romanam, quæ uia latina est: occupare conati, urbem non tenuerunt: agros depopulati cum prædam aliā inde mistam hominū atq́ pecudum, colonosq́ captos agerēt: in uictorem incidunt c o s. ab Luceria redeuntē: nec prædā solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnā edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasq́ reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romā est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militū: & quod captiuos sine pactione sub iugum misisset. c o s. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat: in Hetruriā traducto exercitu primū peruastauerat Volsiniensem agrum deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorū depugnat. duo millia c c. Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas urbis tutata est. In Rosellanū agrum exercitus traductus. ibi non agri tantum uastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorq́, quàm bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres ualidissimæ urbes, Hetruriæ capita, Volsinij, Perusia, Arretium pacem petiere: & uestimentis militum, frumentoq́ pacti cum c o s. ut mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerūt. mulcta pręsens quingentum millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas consul cū triumphum ab Senatu moris magis causa, quàm spe impetrandi petisset: uideretq́ alios, quod tardius ab urbe exisset: alios, quod iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriā transisset: partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq́ negare triumphum: non ita, inquit, Patres conscripti uestræ maiestatis meminero, ut me consulem esse obliuiscar: eodē iure imperij, quo bella gessi, bellis fœliciter gestis, Samnio atq́ Hetruria subactis, uictoria & pace parta triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebāt: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: uocatusq́ eò consul cū L. Horatiū Marcum Valerium consules,

C. Marcium Rutilium nuper, patrem eius qui tunc censor esset: nõ ex autoritate Senatus, sed iussu populi triumphasse diceret: adijciebat se quoq; laturum fuisse ad populum: ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: uoluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnibus iussis esse ac futurã: posteroq; die auxilio tribunorũ plebis trium aduersus intercessionẽ VII. tribunorũ & consensum Senatus, celebrante populo diem, triumphauit.

Et huius anni parum constans memoria est. Posthumium autor est Claudius in Samnio captis aliquot urbibus, in Apulia fusum fugatum q;, saucium ipsum cum paucis Luceriã compulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumq; triũphasse. Fabius ambos COSS. in Samnio, & ad Luceriã res gessisse scribit: traductumq; in Hetruriam exercitũ: sed ab utro COS. non adiecit: & ad Luceriam utrinq; multos occisos: inq; ea pugna Iouis Statoris ædem uotam, ut Romulus ante uouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus iam sacratus fuerat. Cæterum hoc demũ anno, ut ædem etiam fieri Senatus uideret, bis eiusdem uoti damnata respub. in religionẽ uenit. Sequitur hunc annum & COS. insignis, L. Papyrius Cursor qua paterna gloria, qua sua: & bellum ingens, uictoriaq; quantã de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrẽ COS. pepererat. & forte eodẽ conatu apparatuq; omni opulentia insignium armorũ bellum adornauerant: & opes deorum etiã adhibuerant ritu quodam sacramenti uetusto uelut initiatis militibus, delectu per omne Samniũ habito noua lege: ut qui iuniorum non cõuenisset ad imperatoriũ edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratũ erat. tum exercitus omnis Aquiloniã est indictus. ad XL. millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs ferè castris locus est conseptus cratibus, pluteis & linteis contectus, patens ducentos maximè pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro uetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu: qui se id sacrũ petere affirmabat ex uetusta Samnitiũ religione: qua quondam usi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto per uiatorem imperator acciri iubebat nobilissimum quenq; genere factisq;. singuli introducebantur. erat cum alius apparatus sacri, qui perfundere religiõe animum posset: tum in loco circa omni contecto aræ in medio uictimæq; circa cæsæ, & circunstantes centuriones strictis gladijs. admouebatur altaribus miles, magis ut uictima, q̃ ut sacri particeps: adigebaturq; iureiurando, quæ uisa auditaq; in eo loco essent, nõ enunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis familiæq; & stirpis composito, nisi isset in prælium, quò imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset: aut si quem fugientem uidisset, nõ extemplo occidisset. Id primo quidem abnuentes iuraturos se obtruncati circa altaria sunt: iacentes deinde inter stragem uictimarum documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum ut uir uirum legerent: donec sexdecim millium numerum confecissent. ea legio linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma insignia data, & cristatæ galeæ, ut inter cæteros eminerẽt. Paulo plus uiginti millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatę legioni dispar. hic hominũ numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniã consedit. COSS. profecti ab urbe: prior Sp. Caruilius: cui ueteres legiones, quas M. Attilius superioris anni COS. in agro interamnati reliquerat, decretæ erant. cũ eis in Samniũ profectus, dum hostes operati superstitionibus cõcilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus ui cepit. cæsa ibi millia hominũ duo fermè atq; octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniã urbem expugnauit: minus quàm collega cepit hominum: plus aliquanto occidit: præda opulenta utrobiq; est parta. Inde peruagati Samniũ COSS. maximè depopulato attinate agro, Caruilius ad Cominiũ, Papyrius ad Aquiloniam, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquãdiu nec cessatum ab armis est, neq; gnauiter pugnatum: lacessendo quietos resistentibus cedendo, comminandoq; magis quàm inferendo pugnã dies absumebatur. quod cum inciperetur, remittereturq;, omnium rerum etiam paruarũ euentus proferebatur in dies. Altera Romana castra uiginti millium spatio aberant: & absentis collegæ cõsilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorq; Caruilius, quo maiore discrimine res uertebatur, in Aquiloniã, quàm ad Cominiũ, quod obsidebat, erat

erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandū satis paratus nuntium ad collegam mittit: sibi in animo esse postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste: opus esse & illum quāta maxima ui posset, Cominiū oppugnare: nequid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. diem ad proficiscendū nuntius habuit: nocte rediit, approbare collegā consulta referēs. Papyrius nuntio misso extemplo concionē habuit: multa de uniuerso genere belli, multa de præsenti hostium apparatu uana magis specie, quàm efficaci ad euentū, disseruit. Non enim cristas uulnera facere: & per picta atq; aurata scuta transire Romanū pilum: & candore tunicarum fulgentē aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Aureā olim atq; argenteā Samnitium aciem à parente suo occidione occisam: spoliaq; ea honestiora uictori hosti, quàm ipsis arma fuisse. Datū hoc nomini familiæq; suæ: ut aduersus maximos conatus Samnitium opponerentur duces: spoliaq; ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter totiens petita fœdera, totiens rupta: tum siqua coniectura mentis diuinæ sit, nulli unquā exercitui fuisse infestiores, quàm qui nefando sacro mista hominum pecudumq; cæde respersus, ancipiti deū iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentū, uno tempore deos, ciues, hosteis metuit. Hæc cōperta perfugarū indiciis cum apud infensos iam sua sponte milites disseruisset: simul diuinæ humanæq; spei pleni clamore cōsentienti pugnā poscunt: pœnitet in posterū diem dilatū certamen: moram diei noctisq; oderunt. Tertia uigilia noctis iam relatis literis à collega Papyrius silentio surgit: & pullariū in auspiciū mittit. Nullū erat genus hominū in castris intactū cupiditate pugnæ: summi infimiq; æque intenti erant: dux militū, miles ducis ardorē spectabat. Is ardor omniū etiam ad eos, qui auspicio intererant, peruenit. nam cum pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, tripudium sollistimū COS. nūtiauit. COS. lætus, auspiciū egregiū esse, & deis autoribus rem gesturos, pronuntiat: signumq; pugnæ proponit. Exeunti iam in aciem nuntiat perfuga, uiginti cohortes Samnitiū (quadringenariæ fermè erāt) Cominiū profectas. quod ne ignoraret collega, extēplo nuntiū mittit: ipse signa ocius proferri iubet, subsidiaq; suis quæq; locis, & præfectos subsidiis attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem, equitibus legatos alios, C. Ceditium & Treboniū præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum conspectū propere circūducere iubet, atq; inde inter ipsam dimicationem quanto maximè posset moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaq; ab equitibus Romanis: qui rem haud spernendā rati, Sp. Papyrio fratris filio cōsulis ambigi de auspicio renuntiauerunt. Iuuenis ante doctrinā deos spernentē natus, rem inquisitā nequid incompertum deferret, ad consulem detulit. cui ille. tu quidem macte uirtute diligentiaq; esto: cæterū qui auspicio adest, siquid falsi nuntiat, in semetipsum religionē recipit, mihi quidē tripudiū nuntiatum, populo Romano exercituiq; egregiū auspicium est. centurionibus deinde imperauit, ut pullarios inter prima signa cōstituerent. Promouent & Samnites signa, insequitur acies ornata, armataq;: ut hostium quoq; magnificū spectaculū esset. Prius quàm clamor tolleretur, concurreturq;, emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit. quod ubi COS. nuntiatū est, dii in prælio sunt, inquit, habet pœnā noxium caput. Ante COS. hæc dicentē coruus uoce clara occinuit. quo letus augurio cōsul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos, signa canere, & clamorem tolli iussit. Prælium cōmissum atrox, cætetum longè disparibus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in præliū rapit: Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere, quàm inferre pugnam cogit. nec sustinuissent primum clamorem atq; impetum Romanorum, per aliquot iam annos uinci assueti: ni potentior alius metus insidens pectoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumq; strages, & respersæ fando nefandoq; sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen detestandæ familiæ stirpiq; compositum. his uinculis fugæ obstricti stabant, ciuem magis quàm hostem timentes. Instare Romanus à cornu utroq;, à media acie, & cædere deorum hominumq; attonitos metu. repugnatur segniter, ut ab iis quos timor moraretur à fuga.

Iam

Iam propè ad signa cædes peruenerat: cum ex transuerso puluis, uelut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metiū quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerē maiorem quàm pro numero excitabant: insidentes mulis calones frondosos ramos per terram trahebant: arma signaq; per turbidam lucem in primo apparebant: post altior densiorq; puluis equitum speciem cogentium agmen dabat. fefellitq; non Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmauit errorem: clamitās inter prima signa, ita, ut uox etiam ad hostes accideret: captum Cominium, uictorem collegā adesse. anniterentur uincere prius quàm gloria alterius exercitus fieret. Hæc insidens equo. inde tribunis, centurionibusq; imperat, ut uias equitibus patefaciāt. ipse Trebonio Cæditioq; prædixerat, ut ubi se cuspidem erectam quatientem uidissent: quanta maxima ui possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, ut ex antè præparato, fiunt. panduntur inter ordines uiæ: prouolat eques atq; infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit perrumpitq; ordines, quacūq; impetū dedit. instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. Tum iam deorū hominūq; uicta ui, funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratiq; fugiunt, nec quenquā præter hostes metuunt. Peditū agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniā cōpulsum est. nobilitas equitesq; Bouianum perfugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diuersa cornua dextrum ad castra Samnitiū, læuum ad urbē tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad urbem Scipioni maiore resistitur ui: non quia plus animi uictis est, sed melius muri, quàm uallū armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pauore, priusquā colligerentur animi, transacta res esset: lentiorē fore munitæ urbis oppugnationē ratus, interrogat milites: satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse: se uictores pelli à portis urbis? Reclamantibus uniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portā: secuti alij testudine facta in urbē perrumpunt: deturbatisq; Samnitibus, quæ circa portam erant muri occupauere. penetrare interiora urbis, quia pauci admodū erant, non audent. Hæc primo ignorare cōsul, & intentus recipiendo exercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat: & appetens nox periculosa & suspecta omnia etiā uictoribus faciebat. progressus longius ab dextra castra capta uidet: ab leua clamorē in urbe, mistum pugnantiū ac pauentiū fremitu esse. & tum forte certamē ad portā erat. aduectus deinde equo propius, ut suos in muris uidet: nec iam integri quicquā esse, quoniā temeritate paucorū magnæ rei parta occasio esset: acciri quas receperat copias, signaq; in urbē inferri iussit. ingressi proxima ex parte, qua nox appropinquabat, quieuere. nocte oppidū ab hostibus desertū est. Cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitiū millia triginta trecēti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septē. Cæterū illud memoriæ traditur: non fermè aliū ducē lætiorē in acie uisum: seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerundæ rei. Ab eodē robore animi neq; controuerso auspicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa dijs immortalibus uoueri mos erat, uouerat Ioui Victori: si legiones hostiū fudisset, pocillū mulsi priusquā temetum biberet, sese facturū. id uotū dijs cordi fuit: & auspicia in bonū uerterūt. Eadē fortuna ab altero cōsule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit urbē: subsidiaq; firma, nequa eruptio fieret, portis opposuit. Iam signū dantē eum nūtius à collega trepidus de uiginti cohortiū aduētu, & ab impetu moratus est: & partē copiarum reuocare instructā. intentāq; ad oppugnandū, coēgit. D. Brutū Scæuā legatū cū legione prima, & uiginti cohortibus alaribus, equitatuq; ire aduersus subsidiū hostiū iussit: quocūq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac moraretur: manūq;, si forte ita res posceret, conferret: modo ne ad Cominiū eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte urbis iussit, ac testudine ad portas successit. simul & refringebātur portę, & uis undiq; in muros fiebat. Samnites, sicut antequā in muris uiderēt armatos, satis animi habuerūt ad prohibēdos urbis aditu hostes: ita, postquā iam non ex interuallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur res: & qui ægrè successerāt ex plano in muros, loco quē magis timuerant uicto, facilè in hostē imparem ex æquo pugnabāt: relictis turribus murisq;, in forū omnes cōpulsi, paulisper inde tentauerūt extremā pugnæ fortunā. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominū & quadringenti in fidem consulis uenerunt. cæsa ad quatuor millia ac trecenti octuaginta. Sic ad Cominiū, sic ad

ad Aquiloniã gesta res. Inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia expectata erat pugna, hostes non inuenti. septem millia passuum cum abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis fermè tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent: clamor eos utrinq; par accidens sustinuit. deinde è regione castrorũ, quæ incensa ab Romanis erant: flãma latè fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temere sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis, expectando timendoq; lucem, egere. prima luce incerti quam in partẽ intenderent iter, repente in fugam consternantur cõspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, uiderãt multitudinem non uallo, non stationibus firmatã. conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiã legionariæ cohortes sequebantur: cæterũ nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti fermè & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duo de uiginti reliquere: alio agmine incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bouianum peruentũ est. Lætitiam utriusq; exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter gesta res. uterq; ex alterius sentẽtia consul captũ oppidum diripiendũ militi dedit: exhaustis deinde tectis ignem iniecit: eodemq; die Aquilonia & Cominium deflagrauere. & consules cum gratulatione mutua legionũ suaq;, castra cõiunxere. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitq;: & Papyrius, & apud quẽ multiplex, in acie, circa castra, circa urbẽ, fuerat certamẽ, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumq; hastatorũ, armillis aureisq; coronis donauit: Nautiũ propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyriũ, propter nauatam cum equitatu & in prælio operã, & nocte, qua fugã infestã Samnitibus ab Aquilonia clàm egressis fecit: centuriones, militesq;, quia primi portã, murumq; Aquiloniæ ceperãt. equites omnes ob insignẽ multis locis operã, corniculis, armillisq; argenteis donat. Consiliũ inde habitũ, cũ iam tempus esset deducẽdi ab Samnio exercitus, aut utriusq;, aut certe alterius. optimũ uisum, quo magis fractæ res Samnitiũ essent, eo pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: ut perdomitũ Samnium insequentibus cõsulibus tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus uideretur: unum superesset belli genus, urbium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda & hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent. Itaq; literis missis ad Senatum populumq; Romanũ de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinũ, Caruilius ad Volanam oppugnandã, legiones ducunt. Literæ consulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicum gaudium priuatis studijs celebratum est. nec populo Romano magna solum, sed peropportuna etiam ea uictoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animũ: quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, siquid in Samnio aduersi uenisset: quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisq; Romana uis auersa in Samnium esset, occupationẽ populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorũ à M. Attilio prætore in Senatum introductæ. querebantur uri & uastari agros à finitimis Hetruscis, quod desciscere à populo Romano nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, ut se à ui atq; iniuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis: curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret: Hetruscorum propediẽ eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset: ni Faliscos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, ut fœciales mittendos ad res repetendas censerent. quibus non redditis, ex autoritate patrum iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri, uter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies: Palumbinum eodem, quo ad muros accessit. ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti prælio, & cum maiore sua quàm hostium iactura, dimicauit. castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatũ oppidum, captumq;. In his tribus urbibus capta, aut cæsa, ad decem millia hominũ: ita, ut paruo admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundum uota militũ, qui uim

frigoris

frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior uis hostium restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam urbem aduersus eruptiones hostium pugnatum, neq; obsidio, neq; bellũ ex æquo erat: nõ enim muris magis se Samnites, quàm armis ac uiris mœnia tutabantur. tandẽ pugnando in obsidionẽ iustam coëgit hostes: obsidendoq;, ui atq; operibus urbem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editum capta urbe: septem millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominũ: præda, quæ plurima fuit, congestis Samnitiũ rebus in urbes paucas, militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant: nec durari extra tecta poterat: itaq; consul de Samnio exercitũ deduxit. Venienti Romã triumphus omniũ consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, ut illorum temporũ habitus erat, triumpho. pedites equitesq; insignes donis transiere ac transuecti: multæ ciuicæ coronæ uallaresq; ac murales conspectæ. inspectata spolia Samnitium: & decore ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti publicorũ ornatu locorũ erant, cõparabantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumq; factis, ducti. æris grauis transuecta uicies centũ millia & quingenta triginta tria millia. id æs redactũ ex captiuis dicebatur. argenti, quod captũ ex urbibus erat: p. M. CCCXXX. omne æs argentumq; in ærarium conditũ: militibus nihil datũ ex præda est. auctaq; ea inuidia est ad plebẽ, quod tributum etiã in stipendium militum collatũ est: cum, si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærariũ illatæ, & militi tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Aedem Quirini, quam in ipsa dimicatione uotam apud neminẽ ueterẽ autorem inuenio: (neq; hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre uotam filius consul dedicauit: exornauitq; hostium spolijs, quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantũ forumq; his ornaretur, sed socijs etiã colonisq; finitimis ad templorũ locorumq; publicorũ ornatum diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos ut abire inde liceret, dimisit: cæterã multitudinẽ, oppidumq; ipsum ui cepit. inde quinq; castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. & Faliscis pacẽ petentibus annuas inducias dedit: pactus centũ millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphũ decessit, ut minus clarum de Samnitibus, quàm collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis fortunæ de manubijs faciendam locauit, propè ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atq; equitibus malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populũ est. L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Tr. pl. fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis, quàm peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inierant: ijsq; ipsis, quia uitio creati erant, quinq; post dies alij suffecti. Lustrum conditũ eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Marcio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta uiginti duo. Censores uicesimi sexti à primis censoribus: lustrum undeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primũ ob res bello bene gestas ludos Romanos spectauerunt: palmæq;, tum primum translato è Græcia more, uictoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt: dãnatis aliquot pecuarijs, uia à Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comitia cõsularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabium Maximi filium, Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus uix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atq; agros, suffecit. portentoq; iam similis clades erat. & libri aditi, qui nam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur, inuentum in libris: Aesculapium ab Epidauro Romam accersendum. neq; ex eo anno, quia bello occupati consules erant: quicquam de ea re actum: præter quàm quod unum diem Aesculapio supplicatio habita est.

NICOMACHVS DEXTER V C EMENDAVI AD EXEMPLVM PARENTIS MEI CLEMENTIANI.

VICTORIANVS V C EMENDABAM DOMNIS SYMMACHIS

TITI LIVII PATA VINI DECAS TERTIA.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIAE LIBRI PRIMI EPITOME.

N ITALIA belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus, à quo Saguntus sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginienses, qui quererētur. & cum satisfacere nollent, bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias fusis qui obsistere ei conati erant, ad Alpes uenit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoqꝫ Gallos obuios aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiam, & ad Ticinũ amnē Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratũ P. Cornelium Scipionē protexit filius, qui Africani postea nomē accepit. iterũqꝫ exercitu Ro. ad flumen Trebiam fuso, Annibal Apenninum per maximam militũ uexationem propter uim tempestatũ transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI II.

ANnibal per continuas uigilias in paludibus oculo amisso, uenit in Hetruriā: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius COS. homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, & ab equo quem conscēderat, per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circumuentus ad Trasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis uincta sunt. Cum ad nuntium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperato receptis filijs gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrum uotum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot uictorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugnæ cōmitteret, & opponēdo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minucius magister equitũ, ferox & temerarius, criminando dictatorem tanquā timidum & segnem effecit, ut populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisoqꝫ exercitu cum in iniquo loco cōflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent, superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est. quo beneficio uictus castra cũ eo iunxit, & patrem eum salutauit: idemqꝫ milites facere cōmilitonibus iussit. Annibal uastata Campania inter Casilinum oppidum & Calliculam montē à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis, præsidium Romanorũ, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemqꝫ Fabij Maximi dictatoris, cum circũposita ureret, agro pepercit, ut illum tanquā proditorem suspectum faceret. Æmylio deinde Paulo & Terentio Varrone COS. & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatũ est: cæsaqꝫ eo prælio Romanorum quadragintaquinqꝫ millia cum Paulo consule & senatoribus LXXX. consularibus atqꝫ prætorijs aut ędilicijs triginta. Post quā cladem cũ à nobilibus adolescētibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur, P. Cornelius Scipio trib. mil. qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberātium ferro, iurauit se pro hoste habiturum eum qui in uerba sua non iurasset: effecitqꝫ ut omnes minime relictũ iri à se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationē urbis & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Feronia uestales uirgines incesti damnatæ sunt. Propter paucitatem uero militum seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi redempti non sunt. Varroni obuiam itum est, & gratiæ actæ, quod de rep. non desperasset.

LIBRI III.

CAmpani ad Annibalem defecere. Nuntius cannensis uictoriæ Mago Carthaginem missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in uestibulo curiæ fudit, quos excessisse modij mensuram traditur. post quem quidem nuntium Hanno ex Pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginiensiũ, ut pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente barchina factione. Claudius Marcellus Pr. ad Nolam eruptione aduer

sus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est, ut corporũ uiribus atq; animorũ eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame uexatũ est: ut lora & pelles scutis detractas, item mures essent, & nucibus per Vulturnũ amnem à Romanis missis uixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Posthumius pr. à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem uicerunt, & Hispaniam suam fecerũt. Reliquiæ cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt, ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus cos. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduersus Pœnos Sardosq; res gestas continet, à quo Asdrubal dux & Mago & Hanno capti. Claudius Marcellus Pr. Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit & uicit: primusq; omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

LIBRI IIII.

Hieronymus Syracusanorũ rex, cuius auus Hiero amicus populo Romano fuerat, ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatem superbiamq; à suis interfectus est. T. Sempronius Gracchus procos. prospere aduersus Pœnos & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maximè opera, quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus cos. in Sicilia quæ prope tota ad pœnos defecerat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusq;, in Macedoniam cũ propè inermi exercitu profugit. ad id bellũ gerendũ Valerius Pr. missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarũ in amicitiam ascitus cõtra Masanissam regem Masæsulorũ pro Carthaginiensibus pugnans, uictus, in Hispaniã ad Scipionẽ cũ maxima manu transit cõtra Gades: ubi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoq; in amicitiam recepti sunt, quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

LIBRI V.

P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ędilis factus est. Annibal urbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui se noctu uenatũ ire simulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex marcijs carminibus, quibus cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt. A Q. Fuluio & Ap. Claudio coss. aduersus Hannonem Pœnorum ducem prospere pugnatum est. T. Sempronius Gracchus procos. ab hospite suo Lucano in insidias ductus, à Magone interẽptus est. Centenius Penula qui centurio militauerat, cũ petisset à senatu, ut sibi exercitus daretur: pollicitusq; esset, si hoc impetrasset, de Annibale uictoriam: octo millibus acceptis militũ dux factus cõflixit acie cũ Annibale, qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius pr. male aduersus Annibalẽ pugnauit: in quo prælio hominũ sexdecim millia ceciderunt: ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fuluio & ab Ap. Claudio coss. Claudius Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio, & ingentem se uirum gessit. in eo tumultu urbis captæ Archimedes intentus formis quas in puluere descripserat interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumq; rerũ feliciter gestarum tristem exitũ tulerũt, propè cum totis exercitibus cęsi anno octauo, quàm in Hispaniã iuerãt. amissaq; eius prouinciæ possessio foret, nisi L. Marcij equitis Romani uirtute & industria contractis exercituũ reliquijs, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent. ad triginta septem millia cæsa, mille octingenti, & præda ingens capta. dux Martius appellatus est.

LIBRI VI.

ANnibal ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse uero cum duobus millibus equitũ usq; ad portam Capenam, ut urbis situm exploraret, obequitauit. & cum per triduũ in aciem utrinq; exercitus omnis descendisset, certamen tempestas diremit, nam cum in castra redijssent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio & Ap. Claudio coss. Principes Campani ueneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos, ut securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius cos.

quibus

quibus iubebatur parcere, antequã legeret, in sinu posuit, & lege agi iussit, & supplicium peregit. Cum in comitijs apud populum quæreretur, cui mandaretur Hispaniarũ imperiũ, nullo id uolente suscipere, P. Scipio P. filius qui in Hispania ceciderat, professus est se iturũ. & suffragio populi consensuq; omniũ missus. Nouam Carthaginem uno die expugnauit, cum ageret uigesimum quartum annum, uidereturq; diuina stirpe creatus: quoniã & ipse posteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero uisus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersum Acarnânes & Philippum Macedonum regem.

LIBRI XVII.

CN. Fuluius Procons. cũ exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello COS. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est, & subinde cedentẽ pressit, donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit, Marcellus insequenti. Fabius Maximus pater COS. Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit & uicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Claudius Marcellus T. Quintius Crispinus COSS. speculandi causa egressi à castris insidijs ab Annibale circunuenti sunt. Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpicio Pr. aduersus Philippum & Achæos gestas cõtinet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes, ut se Annibali cõiungeret, cum millibus hominum LVI. cæsus est. M. Liuij consulis ductu, nõ minore opera Claudij Neronis consulis. qui cum Annibali oppositus esset, relictis castris, ita ut inimicũ falleret, electa manu profectus Asdrubalem circumuenit.

LIBRI XVIII.

RES in Hispania prospere gestæ à Syllano Scipionis legato & à L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpicio Procons. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cum M. Liuio & Claudio Neroni COSS. triumphus decretus esset: Liuius qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est: Nero, qui in collegæ prouinciam, & ut uictoriam eius adiuuaret, uenerat: equo est secutus, & in hoc habitu plus gloriæ reuerentiæq; habuit. nam & plus in bello quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia uirginis quæ non custodierat, extinctus est. uirgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII. anno eius belli, anno quinto posteaquam ierat: exclusisq; in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubauit. munus gladiatoriũ in honorem patris, patruiq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus, sed ex ijs qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebãt, in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & coniuges rogo extructo occiderunt, se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset, seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniæ populos coëgit in deditionem uenire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum, qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur. Cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptũ erat, ut in Italiam traijceret. Romam reuersus, consulq; creatus. Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq; ut in Africam traijceret, si ex re publica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula ubi hyemarat, in Italiam traiecit.

LIBRI IX.

EX Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentem prædam reportauit, & mandata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod non exercitum in Africam traie

cisset. Bellum in Hispania finitum, uictore Romano, quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam & Liguriam ierat: ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ quibus auxilia conduceret, præceptumq; ut se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit, & Locros pulso punico præsidio, fugatoq; Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romã à Pesinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris sibyllinis inuento: pelli Italia alienigenã hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regẽ Asię. Lapis erat, quem matrem deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius eius qui in Hispania perierat, uir optimus à senatu iudicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur, ut numen id ab optimo uiro reciperetur consecrareturq;. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur: quod pecuniã Proserpinæ abstulerat, & liberos eorum & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romã perductus in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione Procons. qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquã luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarẽt an ea uera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta filia in matrimonium Asdrubalis Gisgonis, amicitiæ quam cum Scipione ipse iunxerat, renuntiauit. Masanissa rex Masæsulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum uictus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul scipioni se iunxit, & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum uenerant, ab obsidione Vticæ depulsus hyberna communiuit.

Sempronius COS. in agro crotoniensi prosperè aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCXV. millia. Inter censores M. Liuium & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo Ro. damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio quod falsum in se testimonium dixisset, & quod minimè bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus extra unam, ærarias reliquit, quod & innocẽtem se damnassent, & postea consulem censoremq; fecissent.

LIBRI XXX.

IN Africa Scipio Carthaginiẽses & eundem Syphacem Numidarũ regem, Asdrubalemq; pluribus prælijs uicit, adiuuante Masanissa. binaq; hostium castra expugnauit, in quibus XL. millia hominum ferro igniq; consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam uxorẽ Syphacis, filiam Asdrubalis captam statim adamauit: & nuptijs factis uxorem habuit: castigatusq; à Scipione uenenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumq; est multis Scipionis uictorijs, ut Carthaginienses in desperationem acti in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. Isq; anno decimo sexto Italia discedens in Africam traiecit, tentauitq; per colloquiũ pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie uictus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit: Mago bello, quo in agro Insubrium cum Romanis conflixerat uulneratus dum in Africã per legatos reuocatus reuerteretur, ex uulnere mortuus est. Reuersus in urbem Scipio amplissimum nobilissimumq; egit triumphum, quẽ T. Terẽtius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertũ militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic imperator uictæ à se nomine gentis nobilitatus est.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIAE LIBER PRIMVS.

IN PARTE operis mei licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi plerique sunt rerum scriptores: bellum maxime memorabile omnium quæ unquam gesta sint, me scripturũ: quod Annibale duce Carthaginienses cum populo Romano gessere. nam neq; ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma: neq; his ipsis tantum unquã uirium, aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo punico conserebant bello. & adeò uaria belli fortuna, ancepsq; mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui uicere. odijs etiam propè maioribus certarunt quàm uiribus: Romanis indignantibus quod uictoribus uicti ultro inferrent arma: Pœnis, quod superbe auareq; crederent imperitatum uictis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eò traiecturus sacrificaret: altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primũ posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus uirum Sicilia Sardiniaq; amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum cõcessam, & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito, interceptam. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem, per quinq; annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo punico imperio gessit, ut appareret maius eum quàm quod gereret, agitare in animo bellum: & si diutius uixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna & pueritia Annibalis, distulerũt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo fermè annos imperium obtinuit, flore ætatis (uti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectus animi ascitus: & quia gener erat, factionis barchinę opibus, quæ apud milites plebemq; plus quàm modicæ erant, haud sanè uoluntate principum in imperio positus. Is plura consilio quàm ui gerens, auspicijs regulorum magis, conciliandisq; per amicitiam principum nouis gentibus, quàm bello aut armis, rem Carthaginiensem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidã palàm ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit. comprehensusq; à circumstantibus haud alio quàm si euasisset uultu, tormẽtis quoque cũ laceraretur. eò fuit habitu oris, ut superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in solicitãdis gentibus, imperioq; iungendis suo fuerat: fœdus renouauerat populus Romanus, ut finis utriusq; imperij esset amnis Iberus, Saguntinisq; medijs inter imperia duorum populorum libertas seruaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorq; ingenti omnium clamore atque assensu appellatus erat, fauor etiam plebis sequeretur. Hunc uixdum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actaq; res in senatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus ut assuesceret militiæ Annibal, atque in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps: & æquum postulare uidetur, inquit, Asdrubal, & ego tamen non censeo quod petit, tribuendum. Cum admiratione tam ancipitis sententiæ in se omnes conuertisset: florem ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, iusto iure eum à filio repeti censet. nos tamen minimè decet iuuentutem nostram pro militari rudimento assuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius nimis sero imperia immodica, & regni paterni speciem uideat? & cuius regis genero hæreditarij sint relicti exercitus nostri, eius filio parum maturè seruiamus? Ego istum iuuenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum uiuere æquo iure cum cæteris censeo, ne quandoq; paruus hic ignis incendiũ ingens exsuscitet. Pauci, ac fermè optimus

quisq; Hannoni assentiebãtur:sed(ut plerunq; fit)maior pars meliorem uicit. Missus Annibal in Hispaniam primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem uiuentem redditum sibi ueteres milites credere, eundem uigorem in uultu,uimq; in oculis, habitum oris, lineamentaq; intueri. deinde breui effecit, ut patri in se minimũ momentum ad fauorem conciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas parendũ atq; imperandum,habilius fuit.itaq; haud facile discerneres, utrum imperatori an exercitui carior esset: neque Asdrubal alium quenquam præficere malle,ubi quid fortiter ac strenue agendũ esset: neque milites alio duce plus cõfidere,aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capessenda,plurimum consilij inter ipsa pericula erat.nullo labore aut corpus fatigari, aut animus uinci poterat. caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisq; desiderio naturali, non uoluptate modus finitus:uigiliarum somniq; nec die nec nocte discriminata tempora. id quod gerẽdis rebus superesset,quieti datum.ea neque molli strato, necq; silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum,humi iacentem inter custodias stationesq; militum conspexerunt. uestitus nihil inter æquales excellens,arma atq; equi cõspiciebantur. equitum peditumq; idem longe primus erat.princeps prælium inibat:ultimus conserto prælio excedebat. Has tantas uiri uirtutes ingentia uitia æquabãt:inhumana crudelitas,perfidia plus quàm punica, nihil ueri,nihil sancti, nullus deûm metus,nullum iusiurandum,nulla religio. Cum hac indole uirtutum ac uitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit:nulla re quæ agẽda audendaq; magno futuro duci esset,prętermissa. Cæterũ ex quo die dux est declaratus,uelut Italia ei prouincia decreta,bellumq; Romanum mandatũ esset, nihil prolatãdum ratus, ne se quoq;,ut patrẽ Amilcarem, deinde Asdrubalem,cunctantem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubie Romana arma mouebantur. in Olcadum fines prius(ultra Iberum ea gens in parte magis quàm in ditione Carthaginiensiũ erat) induxit exercitum, ut non petisse Saguntinos,sed rerum serie, finitimis domitis gentibus,iungendoq; tractus ad id bellum uideri posset. Carteiam urbem opulentam caput gentis eius expugnat diripitque, quo metu perculsæ minores ciuitates, stipendio imposito imperium accepere.uictor exercitus opulentusq; præda Carthaginem Nouam in hyberna est deductus.Ibi large partiendo prædam,stipendia præterita cum fide exoluendo,cunctis ciuium suorum sociorumq; animis in se firmatis,uere primo in Vacceos promotum bellum. Hermandica & Arbacala Carteiorũ urbes ui captæ. Arbacala & uirtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi exulibus Olcadum, priore æstate domitæ gentis, cum se iunxissent,concitant Carpetanos: adortique Annibalem regressum ex Vacceis,haud procul Tago flumine agmen graue præda turbauere. Annibal prælio abstinuit, castrisque super ripam positis, cum prima quies silentiumq; ab hostibus fuit, agmen uado traiecit: uallóque ita producto, ut locum ad transgrediendum hostes haberent, inuadere eos transeuntes statuit. equitibus præcepit, ut cum ingressos aquam uiderent,adorirentur peditum agmen.in ripa elephantos ante quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum Vacceorumq; centum millia fuere, inuicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaq; & ingenio feroces & multitudine freti, & quod metu cessisse credebant hostem:id morari uictoriam rati, quod interesset amnis: clamore sublato,passim sine ullius imperio quà cuiq; proximum est,in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ uis ingens equitum in flumen immissa, medioq; alueo haudquaquam pari certamine concursum: quippe ubi pedes instabilis, ac uix uado fidens uel inermi equite equo temere acto peruerti posset:eques corpore armisq; liber, equo uel per medios gurgites stabili, cõminus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine absumpta. quidam uorticoso amni delati in hostes,ab elephantis obtriti sunt. postremi, quibus ingressus in suam ripam tutior fuit, ex uaria trepidatione cum in unum colligerentur: prius quàm tanto ex pauore reciperent animos: Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit:uastatis que agris intra paucos dies Carpetanos quoq; in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. cęterum iam belli causa certamina cum finitimis serebantur, maxime Turdetanis. quos cum adisset idem, qui

qui litis erat sator: nec certamen iuris, sed uim quæri appareret: legati à Saguntinis Romam missi, auxiliũ ad bellũ iam haud dubie imminẽs orãtes. Consules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio & T. Sempronius Longus. qui cũ legatis in senatũ introductis de rep. retulissent, placuissetq; mitti legatos in Hispaniã ad res sociorũ inspiciẽdas, quibus si uideretur digna causa, & Annibali denuntiarẽt, ut ab Saguntinis socijs populi Ro. abstineret, & Carthaginem in Africam traijcerent, ac sociorum populi Ro. querimonias deferrent: hac legatione decreta, necdum missa, omniũ spe celerius Saguntũ oppugnari allatũ est. tunc delata ex integro res ad senatum. Alij prouincias cõsulibus Hispaniã atq; Africam decernentes, terra mariq; rem gerẽdam censebãt. alij totum in Hispaniã Annibalemq; intendebãt bellũ. erant qui nõ temere mouendam rem tantã, expectandosq; ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima uidebatur, uicit. legatiq; eo maturius missi P. Valerius Flaccus & Q. Bebius Pamphilus Saguntũ ad Annibalẽ atq; inde Carthaginẽ si nõ absisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendũ. Dum ea Romani parant consultantq;, iam Saguntũ summa ui oppugnabatur. Ciuitas ea longe opulẽtissima ultra Iberũ fuit, sita passus mille fermè à mari. oriundi à Zacyntho insula dicuntur: mistiq; etiam ab Ardea Rutulorũ quidã generis. cæterum in tantas breui creuerãt opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ, qua fidem socialem usq; ad perniciem suam coluerũt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, urbẽ tripartito aggreditur. Angulus muri erat in planiorem patentioremq; quàm cætera circà, uallem uergẽs: aduersus eum uineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Sed ut locus procul muro satis æquus agendis uineis fuit: ita haudquaq; prospere, postquã ad effectum operis uentũ est, cœptis succedebat. & turris ingẽs imminebat: & murus, ut in suspecto loco. supra cæterę modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta ubi plurimũ periculi ac laboris ostẽdebatur. ibi ui maiore obsistebant. ac primo missilibus summouere hostem: nec quicquã satis tutũ munientibus pati. deinde iam nõ pro mœnibus modo atq; turri tela micare: sed ad erumpendũ etiam in stationes operaq; hostium animus erat. quibus tumultuarijs certaminibus haud fermè plures Saguntini cadebãt quàm Pœni. Vt uero Annibal ipse, dum murum incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circà fuga atq; trepidatio fuit, ut non multum abesset, quin opera ac uineę desererẽtur. Obsidio deinde per paucos dies magis quàm oppugnatio fuit, dum uulnus ducis curaretur. per quod tempus ut quies certaminũ erat: ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum. itaq; acrius de integro obortum est bellum, pluribusq; partibus uix accipientibus quibusdam opera locis, uineæ cœptæ agi, admoueriq; aries. Abundabat multitudine hominũ Pœnus ad cẽtum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atq; obeunda multimoda arte distineri cœpti sunt: & non sufficiebant. iam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quoq; multæ partes erant. una continentibus ruinis nudauerat urbem. tres deinceps turres, quantũq; inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumq; oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua uelut si pariter utrosq; murus texisset, ita utrinq; in pugnã procursum est. Nihil tumultuarię pugnæ simile erat, quales in oppugnationibus urbium per occasionem partis alterius conseri solent: sed iustæ acies, uelut patenti campo, inter ruinas muri tectáque urbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos iritat: Pœno cepisse iam se urbem, si paululum adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mænibus patria corpora opponentibus: nec ullo pedem referente, ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaque quo acrius & confertim magis utrinque pugnabatur: eo plures uulnerabantur: nullo inter arma corporáque uano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat. id, sicut in pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebántque pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes: ut cum armis trãsfigere corpus posset. sed id maxime, etiam si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quod cum medium accensum mitteretur, conceptumq; ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat: nudumq; militem ad insequentes ictus præbebat.

Cum

Cum ergo diu anceps fuisset certamen,& Saguntinis, quia præter spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia nõ uicisset, pro uicto esset: clamorẽ repente oppidani tollunt, hostemq; in ruinas muri expellunt, inde impeditũ trepidantemq; exturbant: postremo fusum fugatũq; in castra redigunt. Interim ab Roma legatos uenisse nuntiatũ est. quibus obuiam ad mare missi ab Annibale qui dicerent: nec tuto eos adituros inter tot tam effrenatarũ gentiũ arma: nec Annibali in tãto discrimine rerũ operę esse legatiões audire. Apparebat nõ admissos protinus Carthaginẽ ituros. literas igitur nuntiosq; ad principes factionis barchinæ præmittit, ut præpararent suorũ animos, nequid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaq; præterq; quod admissi auditiq; non sunt, ea quoq; uana atq; irrita legatio fuit. Hanno unus aduerso senatu causam fœderis rupti magno silentio propter autoritatẽ suã cum assensu audientiũ egit. Per deos fœderũ arbitros ac testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniẽ ad exercitũ mitteretis. nõ manes, non stirpem eius conquiescere uiri: nec unquã, donec sanguinis nominisq; barchini quisquã supersit, quietura Romana fœdera. Iuuenẽ flagrantẽ cupidine regni, uiamq; unam ad id cernentẽ, si ex bellis bella serendo succinctus armis legionibusq; uiuat, uelut materiam igni præbẽtes, ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Sagũtum uestri circũsedent exercitus, unde arcẽtur fœdere: mox Carthaginẽ circũsedebũt Romanæ legiones ducibus ijsdem dijs, per quos priore bello rupta fœdera sunt ulti. Vtrum hostem, an uos, an fortunã utriusq; populi ignoratis? Legatos ab socijs, & pro socijs uenientes bonus imperator uester in castra nõ admisit, ius gentium sustulit. hi tamen, unde ne hostiũ quidem legati arcentur, pulsi ad uos ueniũt, res ex fœdere repetuntur: publica fraus absit: autorẽ culpę, & reũ criminis deposcunt. quo lenius agunt, segnius incipiunt: eo cum ceperint, uereor ne perseuerãtius sæuiant. Aegates insulas Erycemq; ante oculos proponite: quę terra mariq; per quatuor & uiginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar. Mars alter, ut isti uolunt. sed Tarento tum in Italia non abstinueramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto nõ abstinemus. uicerũt ergo dij hominesq;, & id de quo uerbis ambigebatur, uter populus fœdus rupisset: euẽtus belli, uelut æquus iudex, unde ius stabat, ei uictoriam dedit. Carthagini nunc Annibal uineas turresq; admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus utinam uates sim) nostris capitibus incident: susceptũq; cum Saguntinis bellũ, habendũ cum Romanis est.

Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuem esse in eo autoritatẽ, propter paternas inimicitias. sed & Amilcarem eo perijsse lætatus sum: quod si ille uiueret, bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius belli odi ac detestor. nec dedendum solum ad piaculũ rupti fœderis: sed si nemo deposcat, deuehendũ in ultimas maris terrarumq; oras: ablegãdumq; eò, unde nec ad nos nomen famaq; eius accedere, nec solicitare quietę ciuitatis statum possit. Ego autem ita censeo: legatos extemplo Romam mittendos, qui senatui satisfaciant: alios qui Annibali nuntient, ut exercitũ ab Sagunto abducat: ipsumq; Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationẽ ad res Saguntinis reddendas decerno. Cum Hanno perorasset, nemini omniũ certare oratione cum eo necesse fuit. adeò propè omnis senatus Annibalis erat, infestiusq; locutum arguebant Hannonem, quàm Flaccum Valeriũ legatum Romanũ. Responsum inde legatis Romanis est. bellum ortũ ab Saguntinis, non ab Annibale esse. populũ Ro. iniuste facere, si Saguntinos uetustissimæ Carthaginiensium societati pręponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittẽdis: Annibal quia fessum militem prælijs operibusq; habebat, paucorum ijs dierum quietem dedit, stationibus ad custodiam uinearũ aliorumq; operum dispositis. interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit. ut uero pro concione prædam captæ urbis edixit militum fore, adeò accensi omnes sunt, ut si extemplo signum datum esset, nulla ui resisti uideretur posse: Saguntini ut à prælijs quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die unquã cessauerant ab opere, ut nouum murum ab ea parte qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quam antè adorta est: nec qua primum, aut potissimũ parte ferrent opem, cum omnia uarijs clamoribus streperent, satis scire poterant. Ipse Annibal, quà turris mobilis omnia munimẽta

urbis

urbis superans altitudine agebatur: hortator aderat. quæ cũ admota catapultis balistisq; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset: tum Annibal occasionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad subruendũ ab imo murũ mittit. Nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. itaq; antequàm cęderetur, ruebat: perq; patentia ruinis agmina armatorum in urbem uadebant. locum quoq; editũ capiunt: collatisq; eò catapultis balistisq;, ut castellũ in ipsa urbe uelut arcem imminentem haberent, muro circundant. & Saguntini murũ interiorẽ ab nondũ capta urbis parte ducunt. Vtrinq; summa ui & muniunt & pugnãt. sed interiora tuendo, minorem in dies urbem Saguntini faciũt. simul crescit inopia omniũ longa obsidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, unica spes, circa omnia hostiũ essent. paulisper tamẽ affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanosq;. qui duo populi delectus acerbitate cõsternati, retentis cõquisitoribus metũ defectionis cum præbuissent, oppressi celeritate Annibalis omiserũt mota arma. Nec Sagũti oppugnatio segnior erat, Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigrè rem agente, ut ducem abesse nec ciues nec hostes sentirent. Is & prælia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: strataq; omnia recentibus ruinis aduenięti Annibali ostendit. itaq; ad ipsam arcem extemplo ductus exercitus, atroxq; præliũ cum multorũ utrinq; cæde initũ, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconem Saguntinũ & Alorcũ Hispanum. Alcon inconscijs Saguntinis, precibus aliquid moturũ ratus, cum ad Annibalem noctu transisset, postquã nihil lachrymæ mouebant, cõditionesq; tristes, ut ab irato uictore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit: moriturũ affirmans, qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autẽ, redderet res Turdetanis: traditoq; omni auro atq; argento, egressi urbe cum singulis uestimentis ibi habitarent, ubi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus uinci animos ubi alia uincantur affirmans, se pacis eius interpretẽ fore pollicetur. Erat autem tũ miles Annibalis: cæterum publice Saguntinis amicus atq; hospes. Tradito palàm telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad prætorem Saguntinum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quò cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus: summota cætera multitudine, senatus Alorco datus est. cuius talis oratio fuit. Si ciuis uester Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalẽ uenit: ita pacis conditiones ab Annibale ad uos retulisset: superuacaneum hoc mihi fuisset iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad uos uenissem. cum uero ille aut uestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simulauit, sua: uestra, si periculum est apud uos uera referentibus: ego, ne ignoretis esse aliquas & salutis & pacis uobis conditiones, pro uetusto hospitio, quod mihi uobiscum est, ad uos ueni. Vestra autem causa me, nec ullius alterius loqui, quæ loquor apud uos, uel ea fides sit: quod neque dum uestris uiribus restitistis, neque dum auxilia ab Romanis sperastis, pacis unquam apud uos mentionem feci. postquam nec ab Romanis uobis ulla spes est: nec uestra iam aut arma uos, aut mœnia satis defendunt, pacem affero ad uos magis necessariam quàm æquam. cuius ita aliqua spes est: si eam quemadmodum ut uictor fert Annibal, sic uos ut uicti audiatis: si non id quod amittitur, in damno, cum omnia uictoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Vrbem uobis quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet, adimit: agros relinquit, locum assignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentúmque omne, publicum priuatúmque ad se iubet deferri: coniugum uestráque corpora, ac liberorum uestrorum seruat inuiolata: si inermes cum binis uestimentis uelitis à Sagunto exire. Hæc uictor hostis imperat. hæc quanquam sint grauia atque acerba, fortuna uestra uobis suadet. Equidem haud despero, cum omnium potestas ei à uobis facta sit: aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda censeo potius quàm trucidari corpora uestra, rapi trahique ante ora uestra coniuges ac liberos belli iure sinatis. Ad hæc audienda cum circumfusa paulatim multitudine permistum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam responsum daretur: argentum aurúmque omne ex publico priuatoq; in forum collatum in ignem ad id

raptim

raptim factũ conijcientes, eodem plerıq; semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam urbem peruasisset, alius insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perq; ruinam eius cohors Pœnorũ impetu facto cum signum imperatori dedisset nudatam stationibus custodijsq; solitis hostium esse urbem: non cunctandũ in tali occasione ratus Annibal, totis uiribus aggressus urbem momẽto cepit: signo data, ut omnes puberes interficerẽtur. quod imperiũ crudele, cæterũ propè necessariũ cognitũ in ipso euentu est. cui enim parci potuit ex ijs qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis domos super seipsos concremauerunt: aut armati nullum ante finem pugnæ quàm morientes fecerunt. Captum oppidum est cum ingenti prȩda. quanquã pleraq; ab dominis de industria corrupta erãt, & in cædibus uix ullum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerãt: tamen ex pretio rerum uenditarum aliquantũ pecuniæ redactũ esse cõstat, & multam pretiosam supellectilem uestemq; missam Carthaginẽ. Octauo mense quàm cœptũ oppugnari, captum Saguntũ quidam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense, quàm à Carthagine profectus sit, in Italiã peruenisse. Quȩ si ita sunt, fieri nõ potuit, ut P. Cornelius, T. Sempronius coss. fuerint: ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnauerint. aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntũ principio anni, quo P. Cornelius T. Sempronius coss. fuerint: non cœptũ oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij non potest. quia Flaminius Arimini consulatũ inijt, creatus ab T. Sempronio cõsule: qui post pugnã ad Trebiam ad creandos consules Romam cum uenisset, comitijs perfectis ad exercitũ in hyberna redijt. Sub idem ferè tempus & legati qui redierant à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse, & Sagunti excidium nuntiatũ est: tantusq; simul mœror patres misericordiaq; sociorũ peremptorũ indigne, & pudor nõ lati auxilij, et ira in Carthaginienses, metusq; de summa rerum cepit, uelut si iam ad portas hostis esset: ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quàm consulerent. Nam neq; hostem acriorem bellicosioremq; secum congressum: nec rem Romanam tam desidem unquã fuisse atq; imbellem. Sardos Corsosq; & Histros atq; Illyricos lacessisse magis quàm exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quàm bell geratum. Pœnum hostem ueteranum trium & uiginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper uictorem, primum Amilcare deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ urbis Iberũ transire: trahere secum tot excitos Hispanorũ populos: conciturum auidas semper armorum Gallicas gentes, cum orbe terrarum bellum gerendũ in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea cõsulibus prouinciæ erant. tum sortiri iussi. Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum ipsis uideretur, & classis, quanta parari posset. quatuor & uiginti peditum Romanorũ millia sunt scripta, mille & octinginti equites: sociorum XLIIII. peditum, & IIII. equitum. naues CCXX. quinqueremes, celoces uiginti deductæ. Latũ inde ad populum: uellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici. eiusq; belli causa supplicatio per urbem habita: atq; adorati dij, ut bene ac feliciter eueniret, quod bellum populus Romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ. Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditum, & treceni equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naues longæ CLX, celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimisq; copijs T. Sempronius missus in Siciliã, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauium maximè Cornelio numerus diminutus. sexaginta quinqueremes datæ: (neque enim mari uenturum, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim millibus sociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditum, mille equites socios, sexcentos Romanos, Gallia prouincia eodem anno uersa in punicum bellum habuit

habuit. His ita comparatis, ut omnia iusta ante bellum fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Æmylium, C. Licinium, Q. Bebium, in Africam mittunt ad percũctandos Carthaginienses: publicóne consilio Annibal Saguntum oppugnasset? & si, id quod facturi uidebantur: faterentur ac defenderent publico consilio factum, ut indicerent populo Carthaginiensi bellum. Romani postquam Carthaginem uenerũt: cum senatus datus esset, & Q. Fabius nihil ultra quam unum, quod mandatum erat, percunctatus esset: tum ex Carthaginiensibus unus princeps. Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit: cum Annibalem tanquã suo consilio Saguntum oppugnantẽ deposcebatis. cæterum hæc legatio uerbis adhuc lenior est, re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur & deposcebatur. nunc à nobis & cõfessio culpæ exprimitur: & ut à confessis res extemplo repetuntur. Ego autem non priuato publicóne consilio Saguntum oppugnatũ sit, quærendum censeo: sed utrum iure, an iniuria. nostra enim hæc quęstio atq; animaduersio in ciuem nostrum est: nostro, an suo fecerit arbitrio. uobiscum una disceptatio est: licueritne per fœdus fieri. Itaq; quoniam discerni placet: quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis uobiscum fœdus est à Luctatio COS. ictum: in quo cauetur utrorunq; socijs. nihil de Saguntinis (necdum enim erant socij uestri) cautum est. At enim eo fœdere, quod cum Asdrubale ictum est, Saguntini excipiũtur. aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à uobis didici. uos enim quod C. Luctatius COS. primo nobiscum fœdus icit: quia neq; autoritate patrum, nec populi iussu ictum erat: negastis uos eo teneri. itaq; aliud deintegro fœdus publico consilio ictum est. si uos non tenent uestra fœdera, nisi ex autoritate aut iussu uestro icta: ne nos quidem Asdrubalis fœdus, quod nobis inscijs icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atq; Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus uester, aliquãdo pariat. Tum Romanus sinu ex toga facto, hic, inquit, uobis bellum & pacẽ portamus: utrum placet, sumite. Sub hãc uocẽ haud minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. & cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt: & quibus acciperẽt animis, ijsdem se gesturos. Hæc directa percunctatio ac denuntiatio belli magis ex dignitate P R uisa est, quàm de fœderum iure uerbis disceptare, cum antè, tum maximè Sagunto excisa. nam si uerborum disceptationis res esset: quod fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere commutatum est, comparandum non erat: cum in Luctatij fœdere disserte additum esset: ita id ratum fore, si populus censuisset: in Asdrubalis fœdere, nec exceptum tale quicquam fuerit: & tot annorum silentio ita uiuo eo comprobatum sit fœdus, ut ne mortuo quidem autore quicquam mutaretur. quanquam & si priore fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, socijs utrorunq; exceptis. nam neq; additũ erat ijs, qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerẽtur. & cum assumere nouos liceret socios: quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi? aut receptos in fidem non defendi: tantum, ne Carthaginiensium socij, aut solicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat, in Hispaniam, ut adirent ciuitates, ut in societatem pellicerent, aut auerterent à Pœnis, traiecerunt. Ad Bargusios primum uenerũt. à quibus benignè excepti, quia tædebat imperij Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinẽ nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volcianos inde est uentum: quorum celebre per Hispaniam responsum cæteros populos à societate Romana auertit. ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit. Quæ uerecundia est uos Romani postulare, uti uestram Carthaginiensium præponamus amicitiæ? cum qui id fecerunt Saguntini, crudelius, quàm Pœnus hostis perdidit, uos socij prodideretis. ibi quęratis socios censeo, ubi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documẽtum Sagunti ruinæ erunt: ne quis fidei Romanæ, aut societati confidat. Inde extemplo abire finibus Volcianorum iussi: ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora uerba tulere. itaq; nequicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisq; species uisa est, quod armati (ita mos gentis erat) in cõcilium uenerunt. Cum uerbis extollentes uirtutem gloriamq; P R, ac magnitudinem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti per agros urbesq; suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, ut uix à magistratibus maioribusq;

natu iuuentus sedaretur. adeò stolida impudensq; postulatio uisa est: censere ne in Italiam trasmittant Galli bellum, ipsos id auertere in se, agrosq; suos pro alienis populandos obijcere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est: neq; Romanorum in se meritum esse, neq; Carthaginiensium iniuriam: ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusq; Italiæ pelli à P. R. stipendiumq; pendere, & cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Galliæ concilijs dicta auditaq;. nec hospitale quicquam, pacatumúe satis prius auditum, quàm Massiliam uenerunt. ibi omnia ab socijs inquisita cum cura ac fide, cognita: præoccupatos iam ab Annibale Gallorũ animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore (adeò ferocia atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum animi concilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt. haud ita multo post quàm COSS. in prouincias profecti erant. ciuitatem omnem in expectationem belli erectam inuenerunt: satis constante fama, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto Carthaginem Nouam in hyberna concesserat. ibiq; auditis, quæ Romæ, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seq; non ducem solum, sed etiam causam esse belli, partitis diuenditisq; reliquijs prædæ, nihil ultra differendum ratus, Hispani generis milites conuocat. Credo ego uos, inquit, socij & ipsos cernere: pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam uobis militiam, exercitusq; dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam uictoriæ bonis florebunt, si ex alijs gentibus prædam & gloriã quæremus. itaq; cum longinqua ab domo instet militia, incertumq; sit quãdo domos uestras, & quę cuiq; ibi cara sint, uisuri sitis: si quis uestrum suos inuisere uult, commeatum do. primo uere edico adsitis: ut dijs bene iuuantibus bellum ingentis gloriæ prędæq; futurum incipiamus. Omnibus ferè uisendi domos oblata ultro potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, & longius in futurum prouidentibus desiderium. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patienda. uere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuisset omnium auxilia gentium: Gadeis profectus Herculi uota exoluit: nouisq; se obligat uotis, si cætera prospera euenissent. Inde partiens curas simul inferendi atq; arcendi belli, ne, dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasq; itinere Italiam peteret, nuda apertaq; Romanis Africa ab Sicilia esset, ualido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementum ipse ex Africa, maximè iaculatorum leuium armis petijt: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus uterq; miles, uelut mutuis pignoribus obligati stipendia facerẽt. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & funditores baleares octingentos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam iubet, simul conquisitoribus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectæ iuuentutis, præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem iubet. Neq; Hispaniam negligendam ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad solicitandos principum animos: Asdrubali fratri uiro impigro eam prouinciam destinat: firmatq; eum Africis maximè præsidijs, peditum Afrorũ undecim millibus, octingentis quinquaginta Liguribus, trecentis Balearibus. ad hęc peditum auxilia additi equites Libyphœnices, mistum Punicũ Afris genus, trecenti: & Numidæ Mauriq; accolæ Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hispania ducenti equites: & ne quod terrestris deesset auxilij genus, elephanti quatuordecim. classis præterea data ad tuendã maritimã oram, quia qua parte belli uicerãt, ea tum quoq; rem gesturos Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinq;: sed aptę instructæq; remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triremes quinq;. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus redijt: atq; inde profectus præter Etouissam urbem ad Iberum maritimamq; oram ducit. Ibi fama est in quiete uisum ab eo iuuenem diuina specie: qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali missum. proinde sequeretur, neq; usquã à se deflecteret oculos. pauidũ primo nusquam circunspicientem aut respicientem secutum: deinde cura humani ingenij, cum quid-

nam

nam id esset, quod respicere uetitus esset, agitaret animo, temperare oculis nequiuisse. tum uidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac uirgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli nimbum. tum quæ moles ea, quid'ue prodigij esset, quærentem audisse. uastitatẽ Italiæ esse: pergeret porrò ire, nec ultra inquireret sineretꝗ fata in occulto esse. Hoc uisu lætus tripartito Iberum copias traiecit: præmissis, qui Gallorum animos quà traducendus exercitus erat, donis conciliarent: Alpiumꝗ transitus specularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitũ Iberum traduxit. Ilergeres inde Bargusiosꝗ & Ausetanos & Aquitaniam, quæ subiecta Pyreneis montibus est, subegit: oræꝗ huic omni præfecit Hannonem: ut fauces, quæ Hispanias Gallijs iungunt, in potestate essent. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium obtinendæ regionis data: & mille equites. Postquam per Pyreneum saltum traduci exercitus cœptus est: rumorꝗ per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde Carpenatorum peditum iter auerterunt. constabat non tam bello motos, quàm longinquitate uię, insuperabiliꝗ Alpium trãsitu. Annibal quia reuocare aut ui retinere eos anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi iritarentur: supra septem millia hominum domos remisit, quos & ipsi grauari militia senserat: Carpetanos quoque ab se dimissos simulans. inde ne mora atꝗ otium animos solicitarent: cũ reliquis copijs Pyreneum transgreditur: & ad oppidum Illiberim castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia ui subactos trans Pyreneum Hispanos fama erat, præsidiaꝗ ualida imposita, metu seruitutis ad arma consternati, Ruscinonem aliquot populi cõueniunt. quod ubi Annibali nuntiatum est, moram magis quàm bellum metuens, oratores ad regulos eorũ misit: colloqui semetipsum uelle cum his: & uel illi propius Illiberim accederent, uel se Ruscinonem processurum, ut ex propinquo congressus facilior esset. nam & accepturum eos in castra sua se lætum, nec cunctanter se ipsum ad eos uenturum. hospitem enim se Gallię, non hostem aduenisse: nec stricturum ante gladium, si per Gallos liceat, quàm in Italiam uenisset. Et per nuntios quidem hęc. Vt uero reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum uenerunt, capti donis cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscinonem oppidum transmiserũt. In Italiam interim nihil ultra quàm Iberum transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde, ac si Alpes iam transisset, Boij solicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob ueteres in P. R. iras, quàm quod nuper circa Padum, Placentiam Cremonamꝗ colonias in agrum Gallicum deductas ægrè patiebantur. Itaꝗ armis repente arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, ut non agrestis modo multitudo, sed ipsi triumuiri Romani, qui ad agrum uenerant assignandum: diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint: C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatij nomen haud dubium est. pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij P. Cornelium Asinam, & C. Papyrium Masonem. Id quoꝗ dubium est: legati ad Boios ad expostulandum missi, uiolati sint: an in triumuiros agrum metanteis impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum urbium arteis rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi. euocatiꝗ ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, sed uiolata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur, negantibus Gallis nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nuntiata essent, & Mutina præsidiumꝗ in periculo esset: L. Manlius Pr. ira accensus effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa uiam erant, plerisꝗ incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaꝗ cum cæde suorum ægrè in apertos campos emersit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quanquam accisas res satis constabat. Iter deinde deintegro cœptum. necdum per patentia loca ducebatur agmẽ: cum apparuit hostis. ubi rursus syluæ intratę: tum postremos adorti cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis & Gallis territandi & pauendi Romanis fuit, ut ex saltu inuio atꝗ impedito euasere. inde apertis locis facilè tutantes agmen Romani Cannetum uicum propinquum Pado conten

dère, ibi se munimento ad tempus, commeatibusq; fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentem in dies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romā perlatus: & Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Attilium Pr. cum una legione Romana, & quinq; millibus sociorum delectu nouo à cos. conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent. qui sine ullo certamine (abscesserant enim metu hostes) Camerum peruenit. Et P. Cornelius in locum eius, quæ missa cum prætore fuerat, transcripta legione noua, profectus ab urbe sexaginta longis nauibus præter oram Hetruriæ Ligurumq;, & inde Salyum, mox peruenit Massyliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat: uixdum satis credens Annibalem superasse Pyreneos montes. quem ut de Rhodani quoque transitu agitare animaduertit, incertus quo nam ei loco occurreret, nec dum satis refectis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Massiliensibus & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, uisendosq; ex tuto hostes præmittit. Annibal cæteris metu aut pretio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis ualidæ. colunt autem circa utranq; ripam Rhodani. & diffisi citeriore agro arceri Pœnum posse, ut flumen pro munimento haberent, omnibus fermè suis trans Rhodanum traiectis, ulteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos qui ipsas sedes tenuerant: simul perlicit donis ad naues undique contrahendas fabricandasq;: simul & ipsi traijci exercitum, leuariq; quàmprimum regionem suam tanta urgente hominum turba cupiebant. Itaq; ingens coacta uis nauium est, lintriumq; temerè ad uicinalem usum paratarum. nouasq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites, simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ & capere onera possent, curantes, raptim faciebant: quibus se suaq; transueherent. Iamq; omnibus satis comparatis ad traijciendum, terrebant ex aduerso hostes omnem ripam equis uirisq; obtinentes. quos ut auerteret: Hannonem Bomilcaris filium uigilia prima noctis cum parte copiarum, maximè Hispanis, aduerso flumine ire iter unius diei iubet: & ubi primo possit, quàm occultissimè traiecto amni, circunducere agmen, ut cum facto opus sit, adoriatur ab tergo hostem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinq; & uiginti fermè supra paruæ insulæ circumfusum amnem, latiorem ubi diuidebatur: eoq; minus alto alueo transitum ostendere. ibi raptim cæsa materia, ratesq; fabricatæ: in quibus equi uiriq;, & alia onera traijcerentur. Hispani sine ulla mole in utres uestimentis coniectis, ipsi cetris superpositis incubantes flumen transnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris propè flumen positis, nocturno itinere atq; operis labore fessus quiete unius diei reficitur: intento duce ad consilium opportune exequendum. Postero die profecti ex loco, prodito fumo significant se transisse, et haud procul abesse. quod ubi accepit Annibal, ne tempori deesset, dat signum ad traijciendum. Iam paratas aptatasq; habebat pedes lintres. eques ferè propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens, tranquillitatem infrà traijcientibus lintribus præbebat. equorū pars magna nantes loris à puppibus trahebantur: præter eos, quos instructos frenatosq;, ut extemplo egresso in ripam equiti usui essent, imposuerunt in naues. Galli occursant in ripam cum uarijs ululatibus, cantuq; moris sui, quatientes scuta super capita, uibrantesq; dextris tela: quanquam & ex aduerso terrebat tanta uis nauium cum ingenti sono fluminis, & clamore uario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis: & qui ex altera ripa traijcientes suos hortabātur. Iam satis pauentes aduerso tumultu terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Hānone captis. mox & ipse aderat, ancepsq; terror circunstabat: & è nauibus tanta uis armatorum in terram euadens, & à tergo improuisa premebat acies. Galli postquam uim facere conati, ultro pellebantur, quà patere uisum maximè iter, perrumpunt: trepidiq; in uicos passim suos diffugiunt. Annibal cæteris copijs per otium traiectis, spernens iam Gallicos tumultus castra locat. Elephantorum traijciendorum uaria consilia fuisse credo. certe uariata memoria est actæ rei. quidam congregatis ad ripam elephantis tradunt ferocissimum ex ijs iritatum à rectore suo, cum refugientem in aquam nantem

tantem sequeretur, traxisse gregem, ut quenque timentem altitudinem destituerat uadum, impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis constat ratibus traiectos. id ut tutius consilium ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius est. Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerũt. quam, ne secunda aqua deferretur, pluribus retinaculis ualidis parte superiore ripæ religatam pontis in modum humo iniecta constrauerunt: ut beluæ audacter uelut per solum ingrederentur. altera ratis æquè lata, longa pedes centum, ad traijciendum flumen apta, huic copulata est: & cum elephanti per stabilem ratem, tanquam uiam, prægredie̅tibus fœminis, acti, in minorem applicatam transgressi sunt: ea extemplo resolutis, quibus leuiter annexa erat uinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alterã ripam pertrahitur. ita primis expositis, alij deinde repetiti ac traiecti sunt. nihil sanè trepidabant: donec continenti uelut ponte agerentur. primis erat pauor, cum soluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi urgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipse timor circunspicie̅tibus aquam fecisset. excidère etiam sæuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, deiectis rectoribus, quærendis pedetentim uadis in terram euasere. Dum elephanti traijciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum: ubi & quantæ copiæ essent, & quid pararent. huic alæ equitum missi, ut ante dictum est, ab ostio Rhodani trecenti Romanorũ equites occurrunt. prælium atrocius quàm pro numero pugnantiũ editur. nam præter multa uulnera, cædes etiam propè par utrinque fuit. fugaque & pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis uictoriam dedit. uictores ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum, uicti amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulque omen belli ut summæ rerum prosperum euentum, ita haud sanè incruentam, ancipitisque certaminis uictoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad utrunque ducẽ sui redierũt. Nec Scipionis stare sententia poterat, nisi ut ex consilijs cœptisque hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertũ, utrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus se obtulisset Romanus exercitus, manus consereret: auerterat à præsenti certamine Boiorum legatorum, reguliq; Matali aduentus: qui se duces itinerum, socios periculi fore affirmantes, integro bello, nusquam ante libatis uiribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondum oblite rata memoria superioris belli, sed magis iter immensum Alpesque, rem fama utique inexpertis horrendam metuebat. Itaque Annibal, postquàm ipsi sententia stetit pergere ire, atque Italiam petere: aduocata concione, uarie militum uersat animos, castigando adhortandoque. Mirari se quinam pectora semper impauida repens terror inuaserit. per tot annos uincenteis eos stipendia facere: neque ante Hispania excessisse, quàm omnes gentesque & terræ eæ, quas duo diuersa maria amplectantur, Carthaginiensium essent. indignatos deinde. quod quicunque Saguntum obsedissent, uelut ob noxam sibi dedi postularet P R: Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. tum nemini uisum id longum: cum ab occasu solis ad exortus intenderent iter. nunc, postquã multo maiorem partem itineris emensam cernant: Pyreneum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis ui, traiectum: in conspectu Alpes habeant, quarum alterum latus Italia sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere, quid aliud Alpes esse credentes, quàm montium altitudines? fingerent altiores Pyreneis iugis: nullas profectò terras cœlum contingere: nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes. peruias paucis esse? exercitibus inuias? eos ipsos, quos cernant, legatos non pennis sublime elatos Alpes transgressos. nec maiores quidem eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores, has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac coniugibus migrantium modo tuto transmisisse. Militi quidem armato, nihil secum præter instrumẽta belli portanti, quid inuiũ aut inexuperabile esse? Saguntum ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse? Romam orbis terrarum caput petentibus quicquam adeò asperum atque arduum uideri, quod inceptum moretur? cepisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet? proinde aut cederent

animo atq; uirtute genti per eos dies toties ab se uictę, aut itineris finem sperent campum interiacentem Tyberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes uia esset, sed quantum à mari recessisset, minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quàm in Italiam uentum foret, non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad insulam peruenit. ibi Arar Rhodanusq; amnis diuersis ex Alpibus decurrẽtes, agri aliquantulum amplexi confluũt in unum. medijs campis Insulæ nomen inditum. accolunt propè Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorũ. qui iure minus, ui plus poterat, pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumq; sententia futurum: imperium maiori restituit. ob id meritum commeatu copiaq; rerum omnium & uestimentis est adiutus: quæ infames frigoribus Alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam Alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud usquam impedita uia, prius quàm ad Druentiam flumen peruenit. Is & ipse alpinus amnis longè omnium Galliæ fluminum difficillimus transitu est. nam cum aquæ uim uehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coërcitus ripis, pluribus simul, neq; ijsdem alueis fluens, noua semper uada nouosq; gurgites faciens, (& ob eadem pediti quoq; incerta uia est) ad hæc saxa glareosa uoluens, nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet. & tum forte imbribus auctus ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cætera trepidatione ipsi sua, atq; incertis clamoribus turbarẽtur. P. Cornelius cos. triduo ferè postquam Annibal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostium uenerat, nullam dimicandi moram facturus, cæterum ubi deserta munimenta, nec facilè se tantum progressos assecuturum uidet: ad mare ad naues redijt, tutius faciliusq; ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. ne tamẽ nuda auxilijs Romanis Hispania esset: quam prouinciam sortitus erat: Cn. Scipionem fratrẽ cum maxima parte copiarũ aduersus Asdrubalem misit: non ad tutandos tantũmodo ueteres socios, conciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copijs Genuã repetit: eo, qui circa Padum erat, exercitu Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maximè itinere cum bona pace ad Alpes incolentiũ ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquã fama prius, qua quidem incerta in maius uero ferri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo uisa montium altitudo, niuesq; cœlo propè immistæ, tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaq; torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigentia gelu, cætera uisu quàm dictu fœdiora, terrorẽ renouauere. Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani. qui si ualles occultiores insedissent: coorti in pugnam repente, ingentẽ fugam stragemq; dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisq; ad uisenda loca præmissis, postquam comperit transitum eà non esse, castra inter confragosa omnia, pręruptaq; quàm extentissima potest ualle locat. Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum lingua moribusq; abhorrẽtes cum se immiscuissent colloquijs montanorũ, edoctus interdiu tantum obsideri saltum: nocte in sua quenq; dilabi tecta: luce prima subijt tumulos, ut ex aperto atq; interdiu uiam per angustias facturus. die deinde simulando aliud quàm quod parabatur, consumpto, cum eodem, quo cõstiterat, loca castra cõmunisset: ubi primum digressos tumulis montanos, laxatasq; sensit custodias, pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedimentisq; cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis acerrimo quoq; uiro raptim angustias euadit: ijsq; ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, cõsedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquũ incedere cœpit. Iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitã conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminenteis, alios uia transire hostes. utraq; simul obiecta res oculis animis immobiles parumper eos defixit. deinde ut trepidationẽ in angustijs, suoq;
ipso

ipso tumultu Annibalis misceri agmen uidere, equis maximè cõsternatis: quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia ac deuia assueti discurrunt. Tum uero simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur: plusq; inter ipsos, sibi cuiq; tendenti ut periculo prius euaderet, quàm cum hostibus certaminis erat: equi maximè infestum agmẽ faciebant. qui & clamoribus dissonis, quos nemora etiam repercussæq; ualles augebant, territi trepidabant: & icti forte aut uulnerati adeò consternati sunt, ut stragem ingentem simul hominum ac sarcinarũ omnis generis facerent. multosq; turba, cum præcipites diruptæq; utrinq; angustiæ essent, in immensum altitudinis deiecit: quosdam & armatos, inde ruinæ maximè modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda uisu erant: stetit parumper tamen Annibal, ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde, postquam interrumpi agmen uidit, periculumq; esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquã incolumen traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, suis tumultũ auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorũ erant, sedatur: nec per otium modò, sed propè silentio mox omnes traducti. castellũ inde, quod caput eius regionis erat, uicosq; circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primo perculsis, nec loco magnopere impediebantur: aliquantum eo triduo uiæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, ut inter montana, populũ: ibi nõ bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidijs est propè circumuentus. Magno natu principes castellorũ oratores ad Pœnum ueniunt: alienis malis, utili exemplo doctos, memorantes amicitiã malle quàm uim experiri Pœnorum: itaq; obedienter imperata facturos. commeatũ, itinerisq; duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernando, ne repudiati aperte hostes fierent, benigne cum respondisset: obsidibus, quos dabant acceptis: & commeatu quem in uiam ipsi detulerant, usus: nequaquã, ut inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primũ agmen elephanti & equites erant: ipse post cum robore peditum circumspectans solicitus omnia, incedebat. ubi in angustiorem uiam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti uentum est, undiq; ex insidijs barbari à fronte & à tergo coorti, cominus eminusq; petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo uis hominum urgebat. in eos uersa peditũ acies haud dubium fecit quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremũ periculi, ac propè perniciem uentum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen: quia non, ut ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilij reliquerat: occursantes per obliqua mõtani erupto medio agmine uiam insedere. noxq; una Annibali sine equitibus ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ, saltusq; haud sine clade, maiore tamen iumentorũ quàm hominũ pernicie superatus. inde montani pauciores iam, & latrocinij magis quàm belli more concursabant, modo in primũ, modo in nouissimum agmen: ut cuiq; aut locus opportunitatem daret, aut progressi moratiue aliquam occasionẽ fecissent. Elephanti sicut præcipites per arctas uias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quacunq; incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, agmen præbebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est per inuia pleraq; & errores: quos aut ducentium fraus, aut, ubi fides ijs nõ esset, temere initæ ualles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statiua habita: fessisq; labore ac pugnando quies data militibus: iumentaq; aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorũ, niuis etiam casus, occidente iam sidere uergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta cum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiaq; & desperatio in omniũ uultu emineret: prægressus signa Annibal in promontorio quodam, unde longè ac late prospectus erat: consistere iussis militibus Italiam ostentat, subiectosq; Alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaq; eos tum transcendere non Italiæ modo, sed etiam urbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: uno, aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne ho-

ſtibus quidem, præter parua furta per occaſionem, tentantibus. cæterum iter multo, quàm in aſcenſu fuerat, ut pleraq; Alpiũ ab Italia ſicut breuiora, ita arrectiora ſunt: difficilius fuit. omnis enim fermè uia præceps, angusta, lubrica erat: ut neq; ſustinere ſe à lapſu poſſent: nec, ſi qui paululũ titubaſſent, hærere affiicti ueſtigio ſuo: aliiq; ſuper alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multo angustiorem rupem, atq; ita rectis ſaxis, ut ægre expeditus miles tentabundus, manibusq; retinens uirgulta ac stirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Natura locus iam antè præceps, recenti terræ lapſu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cum uelut ad finem uiæ equites conſtitiſſent: miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nuntiatur rupem inuiam eſſe. digreſſus deinde ipſe ad locum uiſendum. haud dubia res uiſa, quin per inuia circa, nec trita antea quàm uis longo ambitu circũduceret agmẽ. Ea uero uia inſuperabilis fuit. nam cum ſuper ueterem niuem intactam noua modicæ altitudinis eſſet: molli, nec præaltæ niui facile pedes ingredientium inſiſtebant. ut uero tot hominum iumentorumq; inceſſu dilapſa eſt: per nudum infra glaciem fluentemq; labem liqueſcẽtis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, ut à lubrica glacie non recipiente ueſtigium, & in prono citius pede ſe fallente: & ſeu manibus in aſſurgendo, ſeu genu ſe adiuuiſſent, ipſis adminiculis prolapſi ſi iterũ corruiſſent, nec ſtirpes circa radicesue, ad quas pede aut manu quiſquam eniti poſſet, erant. itaq; in leui tantum glacie tabidaq; niue uolutabantur iumenta: ſecabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapſa iactandis grauius in continendo ungulis, penitus perfringebant: ut pleraq; uelut pedica capta hærerẽt indurata & alta concreta glacie. Tandem nequicquã iumentis atq; hominibus fatigatis, caſtra in iugo poſita, egerrime ad idipſum loco purgato. tantum niuis fodiendum atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam uia una eſſe poterat, milites ducti, cũ cædendum eſſet ſaxum: arboribus circa immanibus deiectis detruncatiſq;, ſtruem ingentem lignorum faciunt: eamq; cum & uis uenti apta faciendo igni coorta eſſet, ſuccendunt, ardentiaq; ſaxa infuſo aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntq; anfractibus modicis cliuos, ut non iumenta ſolum, ſed elephanti etiam deduci poſſent. Quatriduum circa rupem conſumptum. iumenta propè fame abſumebãtur. nuda enim ferè cacumina ſunt: & ſi quid eſt pabuli obruunt niues. inferiora uallis apricos quoſdam colles habent, riuoſq; propè ſyluas. etiam humano cultu digniora loca. ibi iumenta in pabulum miſſa, & quies muniendo feſſis hominibus data triduo. inde ad planum deſcenſum eſt etiam locis mollioribus, & accolarum ingeniis. Hoc maximè modo peruentum eſt in Italiam quinto menſe à Carthagine noua, (ut quidam autores ſunt) quintodecimo die Alpibus ſuperatis. Quantæ copiæ tranſgreſſo in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter autores conſtat. qui plurimum, centum millia peditum, uiginti equitum fuiſſe ſcribunt. qui minimum, uiginti millia peditum, ſex equitum. L. Cincius Alimentius, qui captum ſe ab Annibale ſcribit, maximè autor moueret me: niſi confunderet numerum, Gallis Liguribuſq; additis. cum his ſcribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam: (magis affluxiſſe ueriſimile eſt, & ita quidam autores ſunt) ex ipſo autem audiſſe Annibale: poſtquam Rhodanum tranſierit: trigintaſex millia hominum, ingentemq; numerum equorum, & aliorum iumentorum amiſiſſe in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digreſſo. Id cum inter omnes conſtet, eo magis miror ambigi, quanam Alpes tranſierit: & uulgo credere Pennino, atq; inde nomen & iugo Alpium inditum, tranſgreſſum. Cœlius per Cremonis iugum dicit tranſiſſe. qui ambo ſaltus eum non in Taurinos, ſed per ſaltus montanos ad Libuos Gallos deduxiſſent. Nec ueriſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: utiq; cum quæ ad Penninum ferant, obſepta gentibus ſemigermanis fuiſſent. neq; hercule montibus his (ſi quem forte id mouit) ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri incolæ iugi eius norunt nomen inditum: ſed ab eo, quem in ſummo ſacratum uertice Penninum montani appellant. Peropportune ad principia rerum Taurinis proximæ genti aduerſus Inſubres motum bellum erat. ſed armare exercitum Annibal, ut parti alteri auxilio eſſet in reficiendo maximè ſentientem contracta ante mala, non poterat. otium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabeq;, ſqualida & propè efferata corpora uariè mouebant

uebant. Ea P. Cornelio cos. causa fuit, cum Pisas nauibus uenisset: exercitu à Manlio Attilioq; accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum festinandi: ut cum hoste nondum refecto manum consereret. sed cum Placentiam cos. uenit: iã ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorumq; unam urbem caput gentis eius, quia uolens in amicitiam non ueniebat, ui expugnarat: iunxissetq; sibi non metu solum, sed etiam uoluntate Gallos accolas Padi, ni eos circunspectantes defectionis tempus subito aduentus cos. oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertos quæ pars sequenda esset, Gallos præsentem se secuturos ratus. Iam propè in conspectu erant exercitus, conuenerantq; duces: sicut uterq; inter se nondum satis noti, ita iam imbutus uterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos iam ante Saguntí excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibal eoipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset, prestantem uirum credebat. & auxerant inter se opinionem: Scipio, quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal conatu tam audaci traijciendarum Alpium & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traijcere: & ad Ticinum amnem motis castris, prius quàm educeret in aciem, adhortandorum militum causa talem orationem exorsus est. Si eum exercitum milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui: supersedissem loqui apud uos. quid enim adhortari referret: aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumen egregiè uicissent: aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro uictoria habui. nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scriptus, ibi cũ fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit, ubi eum gerere senatus populusq; Romanus uoluit: ego, ut cos. ducem aduersus Annibalem ac Pœnos haberetis: ipse me huic uoluntario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca uerba facienda sunt. Ne genus belli, neúe hostem ignoretis: cum ijs est uobis milites pugnandum, quos terra mariq; priore bello uicistis: à quibus stipendium per uiginti annos exegistis: à quibus capta belli præmia, Siciliam ac Sardiniã habetis. Erit igitur in hoc certamine is uobis illisq; animus, qui uictoribus & uictis esset solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitumq; in transitu Alpium amissis, qui plures penè perierint quàm supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed uigentes animis corporibusq;: quorum robora ac uires uix sustinere uis ulla possit. Effigies, imò umbræ hominum, fame, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesq;: ad hæc, perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata fractaq; arma: claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis. Ac nihil magis uereor, ne antequam uos cum hoste pugnaueritis, Alpes uicisse Annibalem uideantur. Sed ita forsitan decuit: cum fœderum ruptore duce ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem qui secundum deos uiolati sumus, commissum ac profligatum conficere. Non uereor ne quis me hoc uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Licuit in Hispaniam prouinciam meam ire, quò iam profectus eram cum exercitu meo, ubi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius quàm Annibalem hostem, & minorem haud dubie molem belli. tamen cum preterueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, præmisso equitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte copiarum conserendi manum fortuna data est, hostem fudi. peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia assequi terra non poteram, neque regressus ad naues erat: quanta maximè celeritate potui, tanto magis terrarumq; circuitu, in radicibus Alpium obuius fui. Huic timendo hosti utrum, cum declinarem certamen, improuisus uideor incidisse? an occurrere in uestigijs eius? lacessere ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat, utrum alios certe repente Carthaginienses per uiginti annos terra ediderit: an ijdem sint, qui ad Ægates pugnauere insulas: & quos ab Eryce duodeuicenis denarijs æstimatos emisistis. & utrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, ut ipse fert: an uectigalis stipendiariusq; & seruus populi

Romani

Romani à patre relictus. quem nisi Saguntinum scelus agitaret, respiceret profecto, si non patriam uictam, domum certe, pacemq; & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus à COS. nostro præsidium deduxit ab Eryce, qui graues impositas uictis Carthaginiensibus leges fremens mœrensq; accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaq; uos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios hostes soletis, pugnare uelim, sed cum indignatione quadam atq; ira: uelut si seruos uideatis uestros arma repente contra uos ferentes. Licuit, si uoluissemus, ad Erycem clausos ultimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem uictricem in Africam traijcere, atq; intra paucos dies sine ullo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum uictis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Africo bello urgerentur. Pro his impertitis furiosum iuuenem sequentes oppugnatum patriam nostram ueniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur: sed pro Italia nobis est pugnandum. nec est alius ab tergo exercitus: qui, nisi nos uincimus, hosti obsistat: nec Alpes aliæ sunt, quas dum superat, comparari noua possint præsidia. Hic est obstandum milites: uelut si ante Romana mœnia pugnemus. Vnusquisq; se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domesticas solum agitet curas: sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatum populumq; Romanum: qualis nostra uis uirtusq; fuerit, talem deinde fortunam illius urbis ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos COS. Annibal rebus prius quàm uerbis adhortandos milites ratus, circundato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos uinctos in medio constituit: armisq; Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpretem iussit: quis, si uinculis leuaretur, armaq; & equũ uictor acciperet, decertare ferro uellet: Cum ad unum omnes ferrum pugnamq; poscerent: & deiecta esset in id sors: se quisq; eum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusq; sors exciderat, alacer, inter gratulantes gaudio exultans cum sui moris tripudijs arma raptim capiebat. ubi uero dimicaret: is habitus animorum non inter eiusdem modo conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes uulgo: ut non uincentium magis quàm bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset: concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum in alienæ sortis exemplo pauloante habuistis: eundem mox in æstimanda fortuna uestra habueritis: uicimus milites. neq; enim spectaculum modo illud, sed quædam uelut imago uestræ cõditionis erat. an nescio, ac maiora uincula, maioresq; necessitates uobis quàm captiuis uestris fortuna circundederit. dextra læuaq; duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus: circa Padus amnis, maior ac uiolentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, uix intergris uobis, ac uigentibus transitæ. Hic uobis uincendum aut moriendum milites est: ubi primum hosti occurristis. & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit: præmia uobis ea uictoribus proponit: quibus ampliora homines ne à dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra uirtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla pretia essent. quicquid Romani tot triumphis partum congestumq; possident: id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedem agite cum dijs bene iuuantibus, arma capite. Satis adhuc in uastis Lusitaniæ Celtiberiæq; montibus pecora cõsectando nullum emolumentum tot laborum periculorumq; uestrorum uidistis. tempus est iam opulenta uos ac ditia stipendia facere, & magna operæ pretia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaq; & tot armatas gentes emensos. Hic uobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quàm magni nominis bellum est: tam difficilem existimaueritis uictoriam fore. Sæpe & cõtemptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regesq; perleui momento uicti sunt. Nam dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid est, quod illi uobis comparandi sint: Vt uiginti annorum militiam uestram cum illa uirtute, cum illa fortuna taceã: ab Herculis columnis, ab Oceano terminisq; ultimis terrarũ, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos uincentes huc peruenistis. pugnabitis cum exercitu

citu tyrone, hac ipsa æstate cæso, uicto, circunsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignorantiq; ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris propè natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ Galliæq;, uictorem eundem non Alpinarum modo gentium, sed ipsarum, quod multo maius est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui: cui si quis demptis signis Pœnos Romanosq; hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit COS. Non ego illud parui æstimo milites, quod nemo uestrum est, cuius non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego uirtutis spectator ac testis notata tēporibus locisq; referre sua possim decora. tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium uestrum, quàm imperator procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorantesq;. Quocunq; circuntuli oculos, plena omnia uideo animorum ac roboris: ueteranum peditem, generosissimarū gentium equites frenatos & infrenatos, uos socios fidelissimos fortissimosq; uos Carthaginiēses, tum ob patriam tum ob iram iustissimam pugnaturos. Inferimus bellum, infestisq; signis descendimus in Italiam, tanto audacius fortiusq; pugnaturi, quanto maior spes maiorq; animus inferentis est uim quàm arcentis. Accendit præterea animos & stimulat, dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium depoposcere me ducem primum: deinde uos omnes, qui Saguntū oppugnassetis: deditos ultimis cruciatibus affecturi fuere. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia suiq; arbitrij facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere æquum censet: circunscribit includitq; nos terminis montiū fluminumq;, quos ne excedamus: neq; eos, quos statuit, terminos obseruat. Ne transieris Iberum. ne quid rei tibi sit cum Saguntinis. ad Iberum est Saguntum. nusquā te uestigio moueris. Parum est quod ueterrimas prouincias nostras Siciliam ac Sardiniam ademit, nisi adimat etiam Hispaniam. & si inde cessero, in Africam transcendet. Transcendet autem dico: duos COSS. huius anni, unum in Africam, alterum in Hispaniam misēre. nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis uindicauerimus. illis timidis & ignauis licet esse, qui receptum habent: quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient. uobis necesse est fortibus uiris esse, & omnibus inter uictoriam mortemue certa desperatione abruptis, aut uincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio potius quàm in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, destinatumq; in animo est, iterum dicam, uicistis. nullum incitamentum ad uincendum homini à dijs immortalibus acrius datum est. His adhortationibus cum utrinq; ad certamen accensi militum animi essent, Romani ponte Ticinum iūgunt: tutandiq; pontis causa castellum superimponunt. Pœnus opere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Numidarū, equitibus quingentis, ad depopulandos sociorū P R agros mittit: Gallis parci quàm maximè iubet, principumq; animos solicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum insubrium, quinq; millia passuum à uico tumulis consedit. Ibi Annibal castra habebat, reuocatoq; propere Maharbale, atq; equitibus, cum instare certamen cerneret: nihil unquam satis dictum præmonitumq; ad cohortandos milites ratus, uocatis ad concionem certa præmia pronuntiat, in quorum spem pugnarent. agrum sese daturum esse in Italia, Africa, Hispania, ubi quisq; uelit, immunem ipsi qui accepisset liberisq;: qui pecuniam quàm agrum maluisset, ei se argento satisfacturum. qui sociorum ciues Carthaginienses fieri uellent, potestatem facturum: qui domos redire mallent, daturum se operam, ne cuius suorum popularium mutatā secum fortunā esse uellent. seruis quoq; dominos prosecutis libertatem proponit, binaq; pro his mancipia dominis se redditurū. Eaq; ut rata scirent fore agnum læua manu, dextra silicem retinens, si falleret, Iouem cæterosq; precatus deos, ita se mactarēt, quemadmodum ipse agnum mactasset, secundum præcationē caput pecudis saxo elisit. Tum uero omnes uelut dijs autoribus in spem suam quisq; acceptis, id moræ, quod nondum pugnarēt, ad potienda sperata rati, præliū uno animo & uoce una poscunt. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigijs. nā & lupus intrauerat castra, laniatisq; obuijs, ipse intactus euaserat: & examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusq; expeditis profectus ad castra hostiū, exq; propinquo copias, quantæ & cuius generis

essent

essent, speculandas, obuius fit Annibali, & ipsi cum equibus ad exploranda circa loca progressa. Neutri alteros primo cernebant: densior deinde incessu tot hominum equorumq́ oriens puluis signum propinquantium hostium fuit. Constitit utrunq; agmen, & prælio sese expediebant. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat: Romanos sociorumq́ quod roboris fuit, in subsidijs. Annibal frenatos equites in medium accipit: cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, iaculatores fugêre inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti: multis labentibus ex equis, aut desilientibus, ubi suos premi circunuentos uidissent: iam magna ex parte anceps pugna erat. donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumuecti paululum ab tergo se ostendere. Is pauor perculit Romanos: auxitq́ pauorem COS. uulnus, periculumq́ intercursu tum primum pubescentis filij propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est: Africanus ob egregiam uictoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maximè fuit, quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus COS. in medium acceptum non armis modò, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide neq; effuso cedendo, reduxit. Seruati COS. decus Cœlius ad seruum natione Ligurem delegat. Malim equidem de filio uerum esse: quod & plures tradidere autores, seruum fama obtinuit. Hoc primũ cum Annibale prælium fuit. quo facile apparuit, & equitatu meliorem Pœnũ esse: & ob id campos patẽtes, quales sunt inter Padum Alpesq́, bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaq; proxima nocte iussis militibus uasa silentio colligere, castra ab Ticino mota: festinatumq́ ad Padum est, ut ratibus, quibus iunxerat flumẽ, nondum resolutis, sine tumultu atque insectatione hostis, copias traijceret. Prius Placentiam peruenere quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos. tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit. transire non potuit pontẽ, ut extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius autor est: Magonem cum equitatu, & Hispanis peditibus flumen extemplo transnatasse: ipsum Annibalem per superiora Padi uada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea peritis amnis eius uix fecerint. nam neq; equites armis equisq́ saluis tantam uim fluminis superasse, uerisimile est, ut iam Hispanos omneis inflati transuexerint utres: & multorum dierum circuitu Padi uada petenda fuerant: quà exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me autores sunt, qui biduo uix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt, ea cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus traijcit grauius peditum agmen, interim Mago equitesq́ ab transitu fluminis diei unius itinere Placentiam ad hostes cõtendunt. Annibal paucis pôst diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis tumultu tamen quàm re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites uigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiũt. quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentiũ donorum accensos, in ciuitates quenq; suas ad sollicitandos populariũ animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omniũ Gallorum esse ratus, cõtactosq́ eo scelere uelut iniecta rabie ad arma ituros: quanq; grauis adhuc uulnere erat, tamẽ quarta uigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuiũ in loca altiora, collesq́ impeditiores equiti castra mouet. Minus quàm ad Ticinum fefellit. missisq́ Annibal primũ Numidis, deinde omni equitatu, turbasset utiq; nouissimum agmen, ni auiditate prædæ in uacua Romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum nullo satis digno more pretio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesq́ castra cõspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec uexationem uulneris in uia iactantis ultra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum locũ, qui prope flumen tutissimus statiuis est uisus, delectum cõmuniuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum uictoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam præpa

præparatis cōmeatibus maior in dies excipiebat: ad Clastidium uicum, quo magnū frumenti numerū congesserant Romani, mittit. ibi cum uim pararent, spes facta proditionis: nec sanè magno pretio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundisino pręfecto pręsidij corrupto, traditur Annibali Clastidium. id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, ut fama clementiæ in principio rerū colligeretur, nihil sæuitum est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasq; Italiæ imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentū eius terra mariq; res gestæ. Viginti quinqueremes cū mille armatis ad depopulandā oram Italię à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorū missæ, qui tum forte Messanę erat cōsulem Romanum opperiens, nullo repugnāte captas naues Messanam in portum deduxerūt. Cognitum ex captiuis, præter uiginti naues, cuius ipsi classis essent: in Italiā missas, quinq; & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos ueteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse. credere eadem tempestate, qua ipsi disiecti forent: eam quoq; classem ad Ægateis insulam deiectam. Hęc sicut audita erāt, rex Messanæ Æmylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia, perscribit: monetq; Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribuniq;, qui suos ad curam custodię intenderent: ante omnia Lilybęum teneri ad apparatū belli: edicto proposito, ut socij nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrēt: ubi signum datum esset, nequid moram cōscendendi faceret: perq; omnē oram qui erant, ex speculis cōspicerent aduentantē hostium classem. Simul itaq;, quanquam de industria morati cursum nauium erant Carthaginiēses, ut ante lucem accederent Lilybæū: pręsensum tamen est, quia & luna pernox erat: & sublatis armamentis ueniebant: extemplo datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatū est, & in naues cōscensum. pars militum in muris portarumq; stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, usq; ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamētis eo tempore, aptandaq; ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum, ut spatium pugnę esset, exitumq; liberum è portu naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine acuittute. Vbi in altum euecti sunt, Romanus conferere pugnam, & ex propinquo uires conferre uelle. contra eludere Pœnus, & arte non ui rem gerere, nauiumq; quàm uirorum aut armorum malle certamē facere. nam ut socijs naualibus affatim instuctam classem, ita inopem militē habebat: & sicubi conserta manus esset, haudquaq; par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod ubi animaduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animū, & paucitas illis minuit. Extemplo septem naues punicę circunuentæ, fugam cæterę ceperunt. Mille & DCC fuere in nauibus capti, milites nautęq;, in ijs tres nobiles Carthaginiensiū. Classis Romana incolumis, una tantum perforata naui, sed ea quoq; ipsa reduce, in portum redijt. Secundū hāc pugnam, nondum gnaris eis qui Messanæ erant: T. Sempronius COS. Messanam uenit, & fretum intranti rex Hiero classem ornatā obuiam duxit. transgressusq; ex regia in prætoriam nauem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; prosperum ac felicem in Siciliam transitum, statum deinde insulæ & Carthaginiensiū conata exposuit: pollicitusq; est, quo animo priore bello populum Ro. iuuenis adiuuisset, eo senem adiuturū: frumenta uestimentaq; se legionibus consulis socijsq; naualibus gratis præbiturū. grande periculū Lilybæorum maritimisq; ciuitatibus esse: quibusdam uolentibus nouas res fore. Ob hoc consul nihil cunctandum uisum, quin Lilybæum classe peteret: & rex regiaq; classis unà profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybęum, fusasq; & captas hostium naues accepere. A Lilybęo COS. Hierone cum classe regia dimisso, relictoq; prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam quę à Carthaginiēsibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius præfectus præsidij cum paulo minus duobus millibus militū, oppidumq; cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybęum: captiuiq; & à cōsule & à prætore, præter insignes nobilitate uiros, sub corona uenierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam cense-

bat consul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi punicam classem, traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inuentus. iam forte transmiserant ad uastandam Italiæ oram: depopulatoq; Vibonensi agro, urbē etiam terrebant. Repetenti Siciliam consuli excursio hostium in agrum Vibonensem facta nuntiatur: literæq; à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & ut primo quoq; tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis exercitum extemplo in naues impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum uigintiquinq; longis nauibus Vibonēsem agrum maritimamq; oram Italię tuendam attribuit: M. Æmylio Pr. quinquaginta nauium classem expleuit: ipse cōpositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen collegæ cōiungitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarū uirium erat Annibali oppositum, aut illis copijs defendi posse romanum imperiū, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen cōsul alter, equestri prælio uno & uulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoq; ferocior nullam dilationē patiebatur. Quod inter Trebiam Padumq; agri est, Galli tum incolebant, in duorum præpotentiū populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiam uictoris spectantes. Id Romani ne quid modo mouerent, æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat: à Gallis accitum se uenisse ad liberādum eos dictitans. Ob eam iram, simul ut præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerosq;, mistos quosdam & Gallos, populari omnem deinceps agrū usq; ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab autoribus iniuriæ ad uindices futuros declinant: legatisq; ad consulem missis, auxilium Romanorū terrę ob nimiam cultorū fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa nec tempus agendæ rei placebat: suspectaq; ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum ut alia uetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, cōtinendis in fide socijs maximum uinculū esse, primos qui coissent, ope defensos censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus fermè admistis, ad defendendū Gallicum agrū trās Trebiam mittit. Ii sparsos & incompositos oneratosq; præda plerosq;, cum inopinantes inuasissent: ingentem terrorem cædemq; ac fugam usq; ad castra stationesq; hostium fecere: unde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum præliū restituere. uaria inde pugna sequentes quanquā ad extremum æquassent certamen, maior tamen hostium Romanis fama uictoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iustiorq; quàm ipsi cōsuli uideri. gaudio efferri, qua parte copiarum alter consul uictus foret, ea se uicisse. restitutos ac refectos militū animos, nec quenquam esse præter collegam, qui dilatam dimicationē uellet. eum animo magis quàm corpore ęgrum, memoria uulneris aciem ac tela horrere. sed nō esse cum ægro senescendum. quid enim ultra differri ac teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitū expectari? castra Carthaginiensiū in Italia, ac propè in conspectu urbis esse. non Siciliam ac Sardiniam uictis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraq; in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti: si uideant nos, progeniem suam, duos cōsules consularesq; exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum quod inter Alpes Apenninumq; agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio propè cōcionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in nouos consules bellum differretur: & occasio in se unum uertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque nequicquā dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamē milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret: uix ullā spem habebat, temere atq; improuide quicquam cōsules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox sciret esse: ferociusq; factum ex prospero cū prędatoribus suis certamine crederet: adesse gerēdę rei fortunam haud diffidebat. cuius ne quod prætermitteret tempus: sollicitusq; & intētus erat, dum tyro hostiū esset miles: dum meliorem ex ducibus inutilem uulnus faceret, dum Gallorum animi uigerent: quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturā, quāto longius ab domo traherentur. Cum ob hæc, taliaq; speraret propinquū certamen, & facere si cessaretur, cuperet: speculatoresq; Galli ad ea exploranda

randa quæ uellet,tutiores,quia in utrisq; castris militabãt:paratos pugnæ esse Romanos retulissent:locum insidijs circumspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus,præaltis utrinq; clausus ripis,& circa obsitus palustribus herbis,& quibus inculta fermè uestiuntur,uirgultis uepribusq;.quem ubi ad equites quoq; tegendos satis latebrosum locum circunuectus ipse oculis perlustrauit:hic erit locus,Magoni fratri ait,quem teneas. delige centenos uiros ex omni pedite atq; equite:cum quibus ad me uigilia prima uenias.nũc corpora curare tempus est. Ita præconium missum.mox cum delectis Mago aderat. Robora uirorũ cerno,inquit Annibal. sed ut & numero etiam,nõ animis modo ualeatis:singulis uobis nouenos ex turmis manipulisq; uestri similes eligite. Mago locum monstrabit,quem insideatis. hostem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magoni,mille peditibus dimissis,Annibal prima luce Numidas equites trãsgressos Trebiã flumen obequitare iubet hostium portis:iaculandoq; in stationes elicere ad pugnam hostem:iniecto deinde certamine,cedendo sensim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitumq; præceptum,ut prandere omnes iuberent:armatos deinde,instratisq; equis signũ expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum,ferox ea parte uirium, deinde sex millia peditum,postremo omnes copias ad destinatũ locum iam ante consilio,auidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus,& niualis dies in locis Alpibus Apenninoq; interiectis: propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis.ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, nõ capto ante cibo,nõ ope ulla ad arcendũ frigus adhibita,nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat,afflabat acrior frigoris uis. ut uero refugientes Numidas insequentes aquã ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum utiq; egressis rigere omnibus corpora,ut uix armorum tenendorũ potentia essent: & simul procedente iam die fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoq; per manipulos ut mollirent artus misso,& cibo per otium capto,ubi transgressos flumen nũtiatum est hostes:alacer animis corporibusq; arma capit,atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa,leuem armaturã,octo fermè millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod uirium,quod roboris erat:in cornibus circũfudit decem millia equitum: & ab cornibus in utranq; partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequenteis equites,cum ab resistentibus subito Numidis incauti exciperentur,signo receptui dato reuocatos circumdedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorũ erant,sociũm nominis Latini x x: auxilia præterea Cenomanorũ:ea sola in fide manserat gallica gens. his copijs cõcursum est. Prælium à Balearibus ortum est. quibus cum maiore robore legiones obsisterent,deductæ properè in cornua leues armaturæ sunt. quæ res effecit ut equitatus Romanus extemplo urgeretur. nam cum uix iam per se resisterẽt decem millibus equitum quatuor millia, & fessi Romani plerisq; integris Pœnis,obruti sunt insuper uelut nube iaculorum à Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus,equis maxime non uisu modo sed odore insolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis quàm uiribus erat,quas recẽtes Pœnus paulo ante curatis corporibus in prçliũ attulerat:contrà,ieiunia fessaq; corpora Romanis,& rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis,si cum pedite solum foret pugnatum. sed & Baleares pulso equite iaculabantur in latera,& elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant:& Mago Numidæq;,simul larebras eorũ improuida prçterlata acies est, exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circumstantibus malis mansit aliquandiu immota acies:maxime præter spem omniũ aduersus elephantos. eos pedites ad id ipsum locati uerutis cõiectis & auertere,& insecuti auersos sub caudis, quà maxime molli cute uulnera accipiunt,fodiebant. Trepidanteis propeq; iam in suos consternatos media acie in extremam,ad sinistrũ cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extẽplo haud dubiam fecere fugam. additus quoq; nouus terror Romanis,ut fusa auxilia sua uiderũt. itaq; cum iam in orbem utrinq; pugnarent,decem millia fermè hominũ cum alia euadere nequiuissent, media Afrorum acie,quæ gallicis auxilijs firmata erat,cum ingenti cæde hostium perrupere. & cũ neq; in castra reditus esset flumine interclusis:neq; præ imbri satis discernere possent, quà

 suis

suis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes parteis eruptiones factæ. & qui flumen petiere, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant, uestigia cedentis sequentes agminis Placentiam contendêre. aliis timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressiq; in castra peruenêre. Imber niue mistus, & intoleranda uis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos propè omneis consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu in castra rediere, ut uix lætitiam uictoriæ sentirent. Itaque nocte insequēti cum præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militū erat, ratibus Trebiam traijcerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam moueri præ lassitudine nequibāt ac uulneribus, sentire sese dissimulauerūt: quietisq; Pœnis, tacito agmine ab Scipione COS. exercitus Placentiam est perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercituum hybernis una colonia peremeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, ut iam ad urbem Romam crederēt infestis signis hostem uenturum: nec quicquam spei aut auxilij esse, quo portis mœnibusq; uim arcerent. Vno consule ad Ticinum uicto, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus uictis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerserētur? Ita territis Sempronius COS. aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum hostium equites, audacia magis quàm consilio aut spe fallendi resistendíue, si non falleret, trāsgressus. Id quod unum maxime in præsentia desiderabatur: comitijs consularibus habitis, in hyberna redijt. Creati consules Cn. Seruilius & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta erant: uagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis Lusitanisq;. Omnes igitur clausi undique commeatus erant, nisi quos Pado naues subueherent. Emporium propè Placentiam fuit, & opere ualido & magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incœpto ad effectum spei habuisset, nocte adortus non fefellit uigiles: tantus repente clamor est sublatus, ut Placentiæ quoq; audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu cōsul aderat: iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus iniecto, defensum egregie præsidium est. Paucorum inde dierum quiete sumpta, & uixdum satis percurato uulnere, ad Victumuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerāt accolæ misti undiq; ex finitimis populis: & tum terror populationum eò plerosq; ex agris cōpulerat. Huius generis multitudo fama impigre defensi ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine quàm acie in uia concurrerunt. & cum ex altera parte nihil, præter inconditam turbam esset: in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinq; millia hominum à paucis fusa. Postero die deditione facta præsidium intra mœnia accepere: iussiq; arma tradere, cum dicto paruissent, signum repente uictoribus datur, ut tanquam ui captam urbem diriperent. neq; ulla quæ in tali re memorabilis scribentibus uideri solet, prætermissa clades est. adeò omnis libidinis crudelitatisq;, & inhumanæ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erāt, quies militi data est: & ad prima ac dubia signa ueris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit: eam quoque gentem, sicut Gallos Liguresq;, aut ui aut uoluntate adiuncturus. Transeuntem Apenninū adeò atrox tempestas adorta est, ut Alpium fœditatē propè superauerit. Vento mistus imber cum ferretur in ipsa ora: primum, quia aut arma omittēda erant, aut contrà enitentes uortice intorti affligebantur, constitere. deinde cum iam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam sineret, auersi à uento parumper consedere. Tum uerò ingenti sono cœlum strepere, & inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpēre. Tandem effuso imbre, cum eò magis accensa uis uenti esset: ipso illo quo deprehensi erant, loco castra ponere necessariū uisum est. Id uero laboris uelut deintegro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset, manebat: omnia perscindente uento, & rapiente

rapiente. & mox aqua leuata uento cum super gelida montium cacumina concreta esset, tantum niuosæ grandinis deiecit: ut omnibus omissis procūberent homines, tegminibus suis magis obruti quàm tecti, tantaq; uis frigoris insecuta est, ut ex illa miserabili hominum iumentorumq; strage cum se quisq; attollere ac leuare uellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis uix flectere artus poterāt. deinde ut tandem agitando sese mouere ac recepere animos: & ratis locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisq; inops tendere. Biduum eo loco uelut obsessi mansere. multi homines, multa iumenta, elephāti quoq; ex his qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem absumpti. Digressus Apennino retro ad Placētiam castra mouit, & ad decem millia progressus concedit. Postero die XII millia peditum, quinq; equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius COS. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. atque eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, uario euentu pugnatum est. primo concursu adeò res Romana superior fuit, ut non acie uincerent solum, sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoq; oppugnarent.

Annibal paucis propugnatoribus in uallo portisq; positis, cæteros confertos in media castra recepit: intentosq; signum ad erumpendum spectare iubet. Iam nona fermè diei hora erat, cum Romanus nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. Quod ubi Annibal accepit, laxatamq; pugnam & recessum à castris uidit, extemplo equitibus dextera læuaq; emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro ulla magis sæua, & cum utriusq; partis pernicie clarior fuisset, si extendi à die in longum spatium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit. itaque acrior concursus fuit quàm cædes. & sicut æquata fermè pugna erat, ita clade pari discessum est. ab utraq; parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Romanis quàm pro numero iactura fuit, quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militū quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinq; equestris ordinis senatorum fermè liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemq; crederet, traduntur. Dum hæc in Italia gerūtur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, Pyreneosq; montes circūuectus Emporijs appulisset classem: exposito ibi exercitu orsus à Lacetanis usque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clemētiæ fama non ad maritimos modi populos, sed in mediterraneis quoq; ac montanis ad ferociores iam gentes ualuit: nec pax modò apud eos, sed societas etiam armorum parata est: ualidæq; aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno nō inscius erat. eum reliquerat Annibal ad regionis eius præsidium: itaq; priusquam alienarētur omnia, obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen uisum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletq; aduersus singulos separatim quàm aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt: atque ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Stissum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterū præda oppidi parui pretij rerum fuit, supellex barbarica, ac uilium mancipiorum. castra militem ditauere, non eius modo exercitus qui uictus erat, sed & eius qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus ferè caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, circa Pyreneum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum aduentum Romanorū occursurus, postquàm perditas res amissaq; castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites naualesq; socios uagos palāteisq; per agros (quod fermè fit, ut secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberū sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostiū agmi

ne acto, cum in paucos præfectos paululũ animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cũ classe rediit. Vixdũ digresso eo Asdrubal aderat: & Ilergetũ populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionẽ impulso, cum eorum ipsorũ iuuentute agros fideliũ Romanis sociorũ uastat. Excito deinde Scipione hybernis, hostis cis Iberũ Tarraconẽ uersus cedit. Agros Scipio relictos ab autore defectionis, & Ilergetũ gentẽ cũ infesto exercitu inuasisset: cõpulsis omnibus, Athanagiã urbẽ, quæ caput eius populi erat, circũsedit: intraq; dies paucos pluribus quã ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiã mulctatos in ius ditionẽq; recepit. inde in Ausetanos prope Iberũ, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atq; urbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes nocte, haud procul iam urbe, cum intrare uellent, excepit insidiis. Cæsa ad duodecim millia, exuti penè omnes armis, domos passim palantes per agros diffugêre. nec obsessos alia ulla res, quàm iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. xxx dies obsidio fuit: per quos raro unquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeóque pluteos ac uineas Romanorum operuerat, ut ea sola, ignibus aliquoties coniectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amusitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset, uiginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romæ autem & circa urbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet, motis semel in religionem animis) multa nuntiata & temere credita sunt. In queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationẽ sua sponte scandisse: atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse: & nauium speciem de cœlo affulsisse: & ædem Spei quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuuii hastam se commouisse, & coruum in ædem Iunonis deuolasse, atque in ipso puluinario consedisse: & in agro amiternino multis locis hominum species procul candida ueste uisas, nec tamen illis congressos: & in Piceno lapidibus pluuisse: & Cære sortes extenuatas, & in Gallia lupum uigili gladium è uagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quod autem lapidibus pluuisset in Piceno, nouendiale sacrum edictum: & subinde aliis procurandis propè tota ciuitas operata fuit. Iam primum omnium urbs lustrata est: hostiæq; maiores, quibus edictum est, diis cæsæ: & donum ex auri pondo XL Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & lectisternium Cære, ubi sortes extenuatæ erant, imperatum: & supplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque, & lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad ædem Herculis: nominatim deinde uniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque: & C. Attilius Seranus prætor uota suscipere iussus, si in decem annos R P eodem stetisset statu. Hæc procurata uotáque ex libris sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui eæ legiones quæ Placentiæ hybernabant, sorte euenerant: edictum & literas ad consulem misit, ut is exercitus idibus martiis Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat, memori ueterum certaminum cum patribus: quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouã legem, quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, uno patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quiue senatoris pater fuisset: maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis habitum ad fructus ex agris uectandos. quæstus omnis patribus indecorus uisus est. Res per summam cõtentionem acta inuidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumq; inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspiciis ementiendis, Latinarumq; feriarum mora, & consularibus aliis impedimentis retenturos se in urbe, simulato itinere priuatus clàm in prouinciam abiit. Ea res ubi palàm facta est, nouam insuper iram infestis iam antè patribus mouit. Non cum senatu modo, sed cum diis immortalibus C. Flaminium bellum gerere. consulem antè inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie diis atque hominibus non paruisse: & nunc comitia prætorum & Capitolium & solennem uotorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis opt. max. templum adiret: ne senatum inuisus ipse, & sibi uni inuisum, uideret consule-

retéq; ne Latinas indiceret, Iouiq; Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicato profectus in Capitolium ad uota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret. lixæ modò sine insignibus, sine lictoribus profectum clàm, furtim, haud aliter, quàm si exilij causa solum uertisset: magis pro maiestate uidelicet imperij Armini, quàm Romæ magistratum initurum, & in diuersorio hospitali, quàm apud penates suos prætextam sumpturum. Reuocandum uniuersi retrahendumq; censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentē in deos homines'que fungi officijs, quàm ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti nihilo magis eum mouēre, quàm priori consulatu literæ mouerant à senatu missæ. Paucos post dies magistratum inijt: immolantiq; ei uitulus iam ictus è manibus sacrificātium sese cum proripuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisq; in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Appennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIAE LIBER SECVNDVS.

IAM VER appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu Galli quos prædæ populationumq; conciuerat spes: postquam pro eo, ut ipsi ex alieno agro raperent agerentq;, suas terras sedem belli esse, premiq; utriusque partis exercituum uiderunt hybernis: uerterunt retrò ad Annibalem ab Romanis odia: petitusq; sæpe principum insidijs, ipsorumq; inter se fraude, eadem leuitate qua consenserant consensum indicantium, seruatus erat: & mutando nunc uestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidijs munierat. cæterum hic quoque ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magistratum inijt. Ibi cum de repub. retulisset, redintegrata in C. Flaminium inuidia est. Duos se consules creasse, unum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus: id à domo, publicis priuatisq; penatibus, Latinis ferijs actis, sacrificio in monte perfecto, uotis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre. nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspicijs profectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nuntiata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti uigilias equiti scipionem, quem manu tenuerat, arsisse, & litora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus, & solis orbem minui uisum: & Præneste ardentes lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœlo uisas, pugnantemq; cum luna solem: & Capenę duas interdiu lunas ortas: & aquas Cęrete sanguine mistas fluxisse, fonteq; ipsum Herculis cruentis manasse sparsum maculis: & Antij metentibus cruentas in corbē spicas cecidisse: & Falerijs cœlum findi uisum uelut magno hiatu: quaq; patuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua sponte attenuatas, unamque excidisse ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus Romæ signum Martis Appia uia ad simulachra luporum sudasse, & Capuæ speciem cœli ardentis fuisse, lunæq; inter imbrem cadentis. Inde minoribus etiam dictu prodigijs fides habita: Capras lanatas quibusdam factas, & gallinam in marē, gallum in fœminam sese uertisse. His sicut erant nuntiata expositis, autoribus'que in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. Decretum, ut ea prodigia partim maioribus hostijs, partim lactentibus procurarentur: & uti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cætera cum decemuiri libros inspexissent, ut ita fierent, quemadmodum cordi esse diui carminibus præfarentur. id decemuirorum monitu decretum est: Ioui primum donum fulmen aureū pondo quinquaginta fieret, Iunoni Mineruæq; ex argento daretur, & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunoniq; Sospitæ Lanuuij maioribus hostijs sacrificaretur, ma-

tronæq; pecunia collata, quantum conferre cuique cōmodum esset: donum Iunoni Reginæ in Auentinū ferrent, lectisterniumq; fieret: quin & libertinę & ipsæ, unde Feroniæ donum daretur, pecuniā pro facultatibus suis conferrent. Hæc ubi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostijs sacrificarūt. postremò ex libris decembri iam mense ad ædem Saturni Romę immolatum est, lectisterniumq; imperatū: (& eum lectum senatores strauerunt) & conuiuiū publicum, ac per urbem saturnalia die ac nocte clamatū, populus'que eum diem festum habere, ac seruare in perpetuū iussus. Dum consul placandis Romæ dijs, habendo'que delectu dat operam, Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminiū consulem Arretiū peruenisse fama erat: cum aliud longius, cæterum cōmodius ostenderetur iter, propiorē uiam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & omne quod ueterani erat robur exercitus, admistis ipsorum impedimētis, necubi consistere coactis necessaria ad usus deessent, primos ire iussit, sequi Gallos, ut id agminis medium esset, nouissimos ire equites: Magonē inde cum expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, si tædio laboris longæq; uiæ (ut est mollis ad talia gens) dilaberentur aut subsisterēt, cohibentem. Primi, quà modo pręirēt duces, per pręaltas fluuij, ac profundas uoragines hausti pene limo, immergentésque se, tamē signa sequebātur. Galli neq; sustinere se prolapsi, neq; assurgere ex uoraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ægre trahentes membra: alij ubi semel uictis tædio animis procubuissent, inter iumēta & ipsa iacentia passim morientes. maximéque omnium uigiliæ conficiebant, per quatriduum iam, & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil, ubi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset: cumulatis in aquas sarcinis insuper incumbebant. iumentorum itinere toto prostratorum passim acerui, tantum quod extaret aqua quęrentibus ad quietem, parui temporis necessarium cubilę dabant. Ipse Annibal æger oculis ex uerna primum intemperie uariante calores frigoraq;, elephanto, qui unus superfuerat, quod altius ex aqua extaret, uectus: uigilijs tamen & nocturno humore, palustriq; cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisqúe fœde amissis, cum tandem de paludibus emersisset, ubi primum in sicco potuit, castra locat: certumqúe per præmissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde consilia atq; animum, & situm regionum, itineraq; & copias, atq; commeatus expediendos, & cętera quæ cognoscenda in re erant: summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas inter Arretiumq; iacent: frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modò legum aut patrum maiestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat. hanc insitam ingenio eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus bellicisq; rebus successu aluerat. itaque satis apparebat: nec deos nec homines consulentem, ferociter omnia ac præpropere acturū. quóque pronior esset in uitia sua, agitare eum atque iritare Pœnus parat: & læua relicto hoste, Fesulas petens, Hetruriæ agros prædatum profectus, quantam maximā uastitatem potest, cædibus incendijsq; consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat: tum uerò, posteaquam res sociorum ante oculos propè suos ferri agiq; uidit: suum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam uagari Pœnum: atque obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in concilio salutaria magis quàm speciosa suadentibus: collegam expectandum, ut coniunctis exercitibus communi animo consilióque rem gererent: interim equitatu auxilijsqúe leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: iratus se ex concilio proripuit: signumq; simul itineris pugnæq; proposuit. Quinimmo Arretij ante mœnia sedeamus, inquit: hic enim patria & penates sunt: Annibal emissus è manibus perpopuletur Italiam, uastandoq; & urendo omnia, ad Romana mœnia perueniat: nec ante nos hinc mouerimus, quàm sicut olim Camillum ab Veijs, C. Flaminium ab Arretio patres acciuerint. Hæc simul increpans cum ocyus signa conuelli iuberet: & ipse in equum insiluisset, equus repente corruit, consulémque lapsum super caput effudit. Territis omnibus qui circà erant, uelut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nuntiatur: signum omni ui moliente signifero conuelli

conuelli nequire. Cõuersus ad nuntiũ, num literas quoq;, inquit, ab senatu affers: quæ me rem gerere uetent? abi, nuntia, signum effodiant: si ad cõuellendũ manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superquã quod dissenserant à consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in uulgus læto ferocia ducis, cũ spem magis ipsam quàm causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam urbem Trasymenumq; lacum, omni clade belli peruastat: quo magis iram hosti ad uindicandas sociorũ iniurias acuat. Etiam peruenerãt ad loca insidijs nata, ubi maxime montes cortonenses Trasymenus subit. Via tantũ interest perangusta, uelut ad id ipsum de industria relicto spatio: deinde paulo latior patescit cãpus, inde colles assurgũt. Ibi castra in aperto locat: ubi ipse cum Aphris modo Hispanisq; cosideret. Baleares cæteramq; leuem armaturam post monteis circunducit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentibus, locat: ut ubi intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum peruenisset, inexplorato postero die uixdum satis certa luce angustijs superatis, postquam in patentiorẽ campum pandi agmen cœpit: id tantũ hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: à tergo ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus ubi, id quod petierat, clausum lacu montibusq;, & circũfusum suis copijs habuit hostem, signum omnibus dat inuadendi. Qui ubi quà cuiq; proximum fuit, decurrẽre: eo magis Romanis subita atq; improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo q̃ montibus densior sederat, agminaq; hostium ex pluribus uallibus ipsa inter se satis cõspecta, eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore primus undiq; orto quàm satis cerneret, se circumuentũ esse sensit, & ante in frontem lateraq; pugnari cœptum est, quàm satis instrueretur acies, aut expediri arma stringiq; gladij possent. Consul perculsis omnibus ipse satis ut in trepida re impauidus, turbatos ordines, uertentesq; se quoq; ad dissonos clamores, instruit ut tempus locusq; patitur, & quacũq; potest, adhortatur, ac stare et pugnare iubet. Nec enim inde uotis, aut imploratione deûm, sed ui ac uirtute euadendũ esse: per medias acies ferro uiã fieri, & quo timoris minus sit, eo minus fermè periculi esse. Cæterum præ strepitu ac tumultu, nec consilium nec imperium accipi poterat, tantumq; aberat, ut sua signa atq; ordinem & locum nosceret miles: ut uix ad arma capienda aptandaq; pugnæ competeret animus: opprimerenturq; quidem onerati magis his quàm tecti. & erat in tanta caligine maior usus aurium q̃ oculorum. ad gemitus uulnerum ictusq; corporum aut armorum, & mistos strepentium pauentiumq; clamores circũferebant ora, oculosq;. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebant, alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. deinde ubi in omnis partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hostiũ acies claudebat, apparuitq; nullam nisi in dextra, ferroq; salutis spem esse: tum sibi unusquisq; dux adhortatorq; factus ad rem gerendam: & noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac triarios: nec ut pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies, nec ut in sua legione miles, aut cohorte aut manipulo esset. fors conglobabat, & animus suus cuiq; ante aut pòst pugnandi ordinẽ dabat. tantusq; fuit ardor animorũ, adeò intentus pugnæ animus, ut eum terræ motũ, qui multarũ urbiũ Italiæ magnas partes prostrauit: auertitq; cursu rapido amneis, mare fluminibus inuexit, mõtes lapsu ingenti proruit: nemo pugnantium senserit. Tres fermè horas pugnatũ est, & ubiq; atrociter. circa consulem tamen acrior infestiorq; pugna est. eum & robora uirorũ sequebantur: & ipse quacunq; in parte premi ac laborare senserat suos, impigre ferebat opem, insignisq; armis, & hostem summa ui petebat, & tuebatur suos ciues. donec Insuber equũ (Ducario nomẽ erat) faciemq; noscitans, Consul, inquit, hic est, popularibus suis: qui legiones nostras cecidit, agrosq; & urbem est depopulatus. iam ego hanc uictimã manibus peremptorũ fœde ciuium dabo. subditisq; calcaribus equo, per confertissimã hostium turbã impetum facit. obtruncatóque prius armigero, qui se infesto uenienti obuiam obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientem triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus nec montes obstabant pauori: per omnia arcta prærupta q; ueluti cæci euadũt, armaq; & uiri super alium alij præcipitantur, pars magna, ubi locus fugæ deest, per prima uada paludis in aquam progressi, quoad

capiti-

capitibus humerisq; extare possunt, sese immergũt. fuere quos inconsultus pauor nando etiã capessere fugam impulerit. quæ ubi immensa ac sine spe erat: aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus, aut ubi nequicquam festinauerant, retrò ægerrime terram repetebant, atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabãtur. Sex millia ferme primi agminis per aduersos hosteis eruptione impigre facta, ignari omniũ quæ post se agerẽtur, ex saltu euasere. & cum in tumulo quodam cõstitisent, clamorem modo ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ esset, neq; scire, nec perspicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum calescente sole depulsa nebula aperuisset diem: tum liquida iam luce montes campiq; perditas res, stratamq; ostendere fœde Romanam aciem. itaq; ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis raptim signis, quamcitatissimo poterãt agmine, sese abripuerũt. postero die cum super cętera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copijs nocte cõsecutus erat: si arma tradidissent, abire cũ singulis uestimentis passurum, sese dediderunt. quæ punica religione seruata fides ab Annibale est, atq; in uincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Trasymenũ pugna. atq; inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorũ in acie cæsa sunt: decem millia sparsa fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romã petiere. Mille et quingenti hostiũ in acie, multi postea utrinq; ex uulneribus periere. Multiplex cedes utrinq; facta tradit ab alijs. Ego præterquã quòd nihil haustum ex uano uelim, quò nimis inclinant ferme scribentium animi: Fabium æqualem temporibus huiusce belli potissimũ auctorẽ habui. Annibal captiuorũ qui latini nominis essent, sine pretio dimissis, Romanis in uincula datis, segregata ex hostiũ coaceruatorũ cumulis corpora suorũ cum sepeliri iussisset: Flaminij quoq; corpus funeris causa magna cum cura inquisitũ non inuenit. Romæ ad primum nuntium cladis eius cum ingenti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ uagæ per uias quæ repens clades allata, quæue fortuna exercitus esset, obuios percunctantur. & cũ frequẽtis concionis modo turba in comitiũ & curiam uersa magistratus uocaret: tandem haudmulto ante solis occasum M. Pomponius Pr. pugna, inquit, magna uicti sumus. & quanquã nihil certius ex eo auditum est, tamẽ alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: consulem cum magna parte copiarum cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Hetruriam sparsos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus uicti fuerant, tot in curas dispertiti eorum animi erant, quorũ propinqui sub C. Flaminio COS. meruerant: ignorantium quæ cuiusq; suorum fortuna esset. nec quisquam satis certũ habet, quid aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus ad portas maior propè mulierum quàm uirorum multitudo stetit, aut suorum aliquem, aut nuntios de his opperiẽs: circũfundebãturq; obuijs sciscitãtes: neq; auelli utiq; à notis, prius quàm ordine omnia inquisissent, poterant. inde uarios uultus digredientium ab nuntijs cerneres: ut cuiq; aut læta, aut tristia nuntiabãtur, gratulantesq; aut cõsolantes redeuntibus domos circunfusos. Fœminarũ præcipue & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in conspectu eius expirasse ferunt. alterã cui mors filij falsò nuntiata erat: mœstam sedentem domi, ad primum conspectum redeuntis filij gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab orto usq; ad occidentem solem in curia retinẽt: consultantes quonam duce, aut quibus copijs resisti uictoribus Pœnis posset. Priusquam satis certa consilia essent, repens alia nuntiatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio proprætore missa ad collegam à Seruilio COS. in Vmbria, quò post pugnam ad Trasymenum auditam auerterant iter, ab Annibale circunuenta. Eius rei fama uarie homines affecit. pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorum ducere recentẽ equitum iacturam. pars non id quod acciderat, per se æstimare: sed ut in affecto corpore quamuis leuis causa magis quàm ualido grauior sentiretur: ita cum ægræ & affectæ ciuitati quodcunque aduersi inciderit: non rerum magnitudine, sed uiribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati possent, æstimandum esse. Itaq; ad remedium iamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendũ ciuitas confugit: & quia & cõsul aberat, à quo uno dici posse uidebatur: nec per occupatam armis punicis Italiam facile erat aut nuntium, aut literas mitti: nec dictatorem

populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorē populus creauit Q. Fabium Maximū, & magistrum equitum M. Minucium Rufum. hisq; negotium ab senatu datū, ut muros turresq; urbis firmarent, & præsidia disponerent quibus locis uideretur, pontesq; rescinderent fluminū. ac tum pro penatibus, pro urbe dimicādum esse, quando Italiam tueri nequiuissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam usque ad Spoletum uenit. inde cum perpopulato agro urbem oppugnare adortus eset, cū magna cæde suorum repulsus, coniectans ex unius coloniæ haud nimis prospere tentatæ uiribus, quanta moles Romanæ urbis esset, in agrum picenum auertit iter, non copia solum omnis generis frugū abundantem, sed refertū præda, quam effuse auidi atq; egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiua habita: refectusq; miles, hybernis itineribus ac palustri uia, prælioq; magis ad euentum secundo quàm leui aut facili, affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quàm otio aut requie gaudentibus: profectus, prætutianum adrianumq; agrum, Marsos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat: circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius COS. leuibus prælijs cum Gallis actis, & uno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitúsque cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad urbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator quo die magistratum inijt, uocato senatu, ab dijs orsus cum edocuisset patres, plus negligentia cerimoniarum auspiciorumq; temeritate q; inscitia peccatum à C. Flaminio COS. esse: quæq; piacula iræ deûm essent, ipsos deos consulendos esse: peruicit, ut quod non fermè decernitur, nisi cū tetra prodigia nuntiata sunt: decemuiri libros sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis fatalibus libris retulerunt patribus: quod eius belli causa uotum Marti foret: id non rite factum, de integro atque amplius faciendum ese: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti uouendas esse, & supplicationem lectisterniumq; habendum, & uer sacrū uouendum: si bellatum prospere esset, resq; publica in eodem quo ante bellum fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset, M. Æmylium Pr. ex collegij pontificū sententia omnia ea ut mature fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus PONT. MAX. consulente collegio pontificum, omnium primum populum consulendum de uere sacro censet: iniussu populi uoueri non posse. Rogatus in hæc uerba populus. Velitis iubeatis'ne hoc sic fieri? si res populi Romani quiritium ad quinquennium proximum, sicut uelim eam, salua seruata erit hisce duellis, datum donū duit populus Romanus quiritium, quod duellum populo Romano cum Chartaginiensi est: quæq; duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod uer attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæque prophana erunt, Ioui fieri, ex qua die senatus populusq; iusserit. qui faciet, quando uolet, quaq; lege uolet facito: quo modo faxit, probe factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit, prophanum esto, neque scelus esto. si quis rumpet occidetue insciens, ne fraus esto. si quis clepset, ne populo scelus esto, néue cui cleptum erit. si atro die faxit insciens, probe factum esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probe factum esto. si ante id ea senatus populusq; iusserit fieri ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni uoti æris CCCXXXIII millibus, triente: præterea bubus Ioui CCC, multis alijs diuis bubus albis, atq; cæteris hostijs. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; ijt cum coniugibus ac liberis non urbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere: Ioui & Iunoni unum, alterum Neptuno & Mineruę: tertium Marti ac Veneri, quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac Vestæ: sextum Mercurio & Cereri. Tum ædes uota Veneri Erycinæ. ædem Q. Fabius MAX. dictator uouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, ut is uoueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset. Menti ædem Attilius prætor uouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello réque publica dictator retulit: quibus quotúe legionibus uictori hosti obuiam eundum ese, patres censerent. Decretum, ut ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus socijsq; quantum equitum ac peditum uideretur: cætera omnia ageret faceretq;, ut è republica

duceret

duceret. Fabius duas legiones se adiecturũ ad seruilianum exercitum dixit. his per magistrum equitum scriptis, Tybur diem ad cõueniendum edixit. edictoq; proposito, ut quibus oppida castellaq; immunita essent, in loca tuta cõmigrarent: ex agris quoq; uti demigrarent omnes regionis eius, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia esset: ipse uia Flaminia profectus obuiam consuli exercituiq;, cum ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemq; cum equitibus ad se progredientẽ, uiatorem misit, qui consuli nuntiaret, ut sine lictoribus ad dictatorẽ ueniret. Qui cũ dicto paruisset, congressusq; eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosq;, uetustate iam propè oblitos eius imperij, fecisset, literæ ab urbe allatæ sunt: naues onerarias commeatũ ab Hostia in Hispaniã ad exercitũ portantes à classe punica circa portum Cossanum captas esse. Itaq; extemplo consul Hostiam proficisci iussus: nauibus quæ ad urbem Romanã aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hostium classem, ac litora Italiæ tutari. Magna uis hominum conscripta Romæ erat. Libertini etiã quibus liberi essent, & ętas militaris, in uerba iurauerant. Ex hoc urbano exercitu qui minores quinq; & triginta annis erãt, in naueis impositi: alij ut urbi præsiderent, relicti. dictator exercitu consulis accepto à Fuluio Flacco legato, per agrum sabinum Tybur, quò diem ad cõueniendũ edixerat nouis militibus, uenit: inde Præneste transuersis tramitibus in uiam Latinam est regressus: unde itineribus summa cum cura exploratis ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunæ se cõmissurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamq; pugnandi faceret. sed ubi quieta omnia apud hostes, nec castra ullo tumultu mota uidet: increpãs quidem uictos tandem martios animos Romanorum debellatumq;, & concessum eis propalam de uirtute ac gloria esse, in castra redijt. Cæterũ tacita cura animum incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio, Sempronioq; simili futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent, et prudentiã quidem, non uim dictatoris extemplo timuit, constantiamq; eius hauddum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoq; in oculis eius agros sociorum, cepit: & modò citato agmine è conspectu abibat, modò repente in aliquo flexu uiæ, si excipere digressum in æquum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo, ut neq; omitteret eũ, neq; cõgrederetur. castris, nisi quantum usus necessario cogeret, tenebatur miles. pabulũ & ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum leuisq; armaturæ statio cõposita instructaq; in subitos tumultus, & suo militi tuta omnia & infesta effusis hostium populatoribus præbebat. neque uniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem minus iam tandem aut uirtutis, aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis cõsilijs habebat quàm magistrum equitum, qui nihil aliud quàm quòd non imperabat, moræ ad rempublicam præcipitandam habebat, ferox rapidusq; in consilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalàm in uulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens uicina uirtutibus uitia, compellabat: premendorumq; superiorum arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit, beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam urbem capit: iritat etiam de industria ducem: si forte accensum tot indignitatibus cladibusq; sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Trasimenum capti ab Annibale, dimissiq; fuerant: tres campani equites erant, multis iam tum illecti donis promissisq; Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nuntiantes, si in Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendæ copiam fore, cum res maior quàm autores esset: dubium Annibalem, alternisq; fidentem ac diffidentem, tamẽ ut Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos, ut etiam atque etiam promissa rebus confirmarent, iussos'que cum popularibus & aliquibus principium redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, ut se in agrum Casinatem ducat: edoctus à peritis regionum, si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendam socijs interclusurum

dusurum. Sed punicum adhorrens ab latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipere fecit: auersusq; ab itinere, per Alifanum, Calatinumq;, & Calenum agrum in campum Stellatem descendit. ubi cum montibus fluminibusq; clausam regionem circunspexisset, uocatum ducem percunctatur: ubi terrarum esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset: tum demum cognitus est error, & Casinum longe inde alia regione esse, uirgisq; cœso duce, & ad reliquorum terrorem in crucem sublato, castris communitis Maharbalem cum equitibus in agrum Falernũ prædatum dimisit. Vsq; ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam tamen, terroremq; latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarẽt, fide socios dimouit, uidelicet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod unum uinculum fidei est, melioribus parere. Vt uero ad Vulturnũ flumen castra sunt posita: exurebaturq; amœnissimus Italiæ ager, uillæq; passim incendijs fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, propè deintegro est orta seditio: ac duces seditionis accensi quidam. fuerat enim silentiũ per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset, festinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant. ut uero in extrema iuga Massici montis uentũ est: hostesq; sub oculis erant, falerni agri, colonorumque Sinuessæ tecta urentes: uec ulla erat mentio pugnæ: Spectatúmne huc, inquit Minucius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes, & incendia uenimus? nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet? quos in Sinuessam colonos patres nostri miserunt: ut ab Samnite hoste tuta hæc ora esset, quam nunc non uicinus Samnis urit: sed Pœnus aduena, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione & secordia iam huc progressus. Tantum (prô dolor) degeneramus à parentibus nostris: ut, prẹter quam oram illi Punicas uagari classes dedecus esse imperij sui duxerint: eam nos nunc plenam Numidarũ hostium, ac Maurorum iam factam uideamus? Qui modo Saguntum oppugnari indignando non homines tantum, sed fœdera, & deos ciebamus, tendentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem lenti spectamus. Fumus ex incendijs uillarum agrorumq; in oculos atque ora uenit, strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius nos, quàm deorum inuocantium opem. nos hic pecorum more per æstiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus, syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius recipere à Gallis urbem uoluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator unicus in rebus afflictis quæsitus Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma esset: quam uereor ne sic cunctantibus nobis, Annibali ac Pœnis toties seruauerint maiores nostri. Sed uir, ac uere Romanus quo die dictatorem eum ex autoritate patrum iussuq; populi dictum, Veios allatus est nuntius: cum esset satis altum Ianiculum, ubi sedens prospectaret hostem: descendit in æquum: atq; illo ipso die media in urbe, quà nunc busta Gallica sunt, & postero die citra Gabios cẹcidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas caudinas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? utrum tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnij perlustrando, an Luceriam premendo, obsidendoq;, & lacessendo uictorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo Samniti imposuit. Modo cõsuli Luctatio quæ alia res, quàm celeritas uictoriam dedit? quod postero die, quàm hostem uidit, classem grauem commeatibus, impeditam suo ipsam instrumento atq; apparatu, oppressit. Stultitia est sedendo, aut uotis debellari credere posse. armari copias oportet, deducendas in æquum: ut uir cum uiro congrediaris. Audendo, agendoq; res Romana creuit, non his sensibus, consilijsúe, quæ timidi cauta uocant. Hæc uelut concionanti Minucio circunfundebatur tribunorum, equitumq; Romanorũ multitudo, & ad aures quoq; militũ dicta ferocia uoluebantur: ac si militaris suffragij res esset, haud dubie ferebant, Minucium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter in suos haud minus, quàm in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum præstans, quanquam probe scit, nõ in castris modò suis, sed iam etiam Romæ suam cunctationem infamem esse, obstinatus tamen eodem consiliorũ tenore æstatis reliquum extraxit: ut Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis, iam hybernis locum circunspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ, non perpetuæ, arbusta uineęq;, & cõsita omnia magis amœnis quàm necessarijs fructibus. Hæc per exploratores

relata fama Fabio, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Casilinum occupat modicis præsidijs: quæ urbs Vulturno flumine dirempta, falernum à campano agro diuidit: ipse iugis ijsdem exercitum reducit, misso exploratum cum CCCC equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuuenũ audientium sæpe ferociter concionantem magistrum equitum, progressus primo exploratoris modo, ut ex tuto specularetur hostẽ, ubi uagos pasim per uicos Numidas uidit, per occasionem etiam paucos occidit, extemplo occupatus certamine est animus, exciderunt que præcepta dictatoris: qui quàm tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quàm in conspectum hostiũ ueniret. Numidæ alij atque alij occursantes, refugientes que, ad castra propè ipsum cum fatigatione equorum, atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penès quem summa equistris imperij erat, concitatis equis inuectus, cum prius quàm ad coniectum teli ueniret, auertisset hostem: quinque millia fermè cõtinenti cursu secutus est fugientes. Mancinus postquam nec hostem desistere sequi, nec spem uidit effugiendi esse, cohortatus suos in prælium redijt, omni parte uirium impar. itaque ipse, & delecti equitum circumuenti occiduntur. cæteri effuso rursus cursu Cales primũ, inde propè inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo forte die Minucius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandũ præsidio saltum, qui super Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite Pœnus peruenire in agrũ Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator, ac magister equitum castra in uiam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberãt. Postero die Pœni quod uiæ inter bina castra erat, agmine compleuere. Cum Romani sub ipso constitissent uallo, haud dubie æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad lacessendũ hostem raptim & procursando, recipiẽdo que sese pugnauere. Restitit suo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis, quàm Annibalis fuit uoluntate. CC ab Romanis, DCCC hostium cecidere. Inclusus inde uideri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua, & Samnium, & tantum ab tergo diuitũ sociorum Romanis commeatus subueheret: Pœnus contra intra formiana saxa, ac Linterni arenas, stagna que perhorrida situ hybernaturus esset. Nec Annibalem fefellit suis se artibus peti. itaque cum per Casilinum euadere non posset, petendi que montes, & iugum Calliculæ superandũ esset: necubi Romanus inclusum uallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem cõmentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. Fallacis cõsilij talis apparatus fuit. Faces undique ex agris collectæ, fasces que uirgarum, atque arida sarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitos que multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia fermè boum effecta: Asdrubali que negotium datum, ut primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad mõteis ageret: maxime, si posset, super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio mota castra, boues aliquanto ante signa acti. ubi ad radices montium, uias que angustas uentum est, signum extemplo datur, ut accensis cornibus armenta in aduersos concitentur monteis. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, calor que iam ad uiuum, ad ima que cornuum adueniens uelut stimulatos furore agebat boues. quo repente discursu haud secus, quàm syluis montibus que accensis, omnia circum uirgulta ardere: capitum que inquietatio excitans flammam, hominum pasim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant: ubi in summis montibus, ac super se quosdam ignes conspexerũt, circumuentos se esse rati, præsidio excessere: quà ingens emicabat flamma, uelut tutissimũ iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primo cũ procul cernerent, ueluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde ut humana apparuit fraus, tum uero insidias rati esse, cum multo maximo que strepitu concitant se in fugam, leuique armaturæ hostium incurrere. cæterum nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppresis, in agro alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius, cęterum & insidias esse ratus, & ab nocturno utique abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo interclusam ab suis leuem armaturam facile (etenim numero ali-

ro aliquantum præstabant)Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad idipsum remis sa ab Annibale,peruenisset.ea assuetior montibus,& ad concursandum inter saxa rupesq; aptior ac leuior,cum uelocitate corporum,tum armorum habitu,campestrem hostem, grauem armis statariumq;,pugnæ genere facile elusit.Ita haudquaquam pari certamine digressi, Hispani ferè omnes incolumes,Romani aliquot suis amissis,in castra contenderunt.Fabius quoque mouit castra,transgressusq; saltum super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samniū Romam se petere simulans Annibal,usq; in Pelignos populabundus rediјt.Fabius medijs inter hostium agmen,urbemq; Romam iugis ducebat, nec absistens, nec cōgrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter,retroq; Apuliam repetens, Gerionem peruenit, urbem metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat,ab suis desertam.Dictator in larinate agro castra cōmunijt.inde sacrorum causa Romam reuocatus,non imperio modo,sed cōsilio etiam,ac propè precibus agens cum magistro equitum:ut plus consilio, quàm fortunæ confidat, & se potius ducem,quàm Sempronium Flaminiumq; imitetur.ne nihil actum censeret extracta prope æstate per ludificationem hostis. medicos quoq; plus interdum quiete, quàm mouendo atq; agendo proficere.haud paruam rem esse,ab toties uictore hoste uinci desisse: & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis,qua hæc gerebantur,in Hispania quoq; terra mariq; cœptum bellum est.Asdrubal ad eum nauium numerum, quem à fratre instructum paratumq; acceperat,decem adiecit.quadraginta nauiū classem Himilconi tradidit, atq; ita Carthagine profectus nauibus prope terram,exercitum in litore ducebat,paratus confligere quacunq; parte copiarum hostis occurrisset.Cn.Scipioni,postquam mouisse ex hibernis hostem audiuit, primo idem consilij fuit:deinde minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorum cōcurrere ausus,delecto milite in naues imposito, quinq; & triginta nauiū classe ire obuiam hosti pergit.Altero ab Tarracone die ad statione x x millia passuū distantē ab ostio Iberi amnis peruenit.inde duæ Massiliensium speculatoriæ præmissæ retulerunt, classem punicam stare in ostio fluminis, castraq; in ripa posita. Itaque ut improuidos, incautosq; uniuerso simul effuso terrore opprimeret,sublatis anchoris ad hostem uadit.Multas,& locis altis positas turreis Hispania habet,quibus & speculis,& propugnaculis aduersus latrones utuntur.Inde primo conspectis hostium nauibus,datum signum Asdrubali est:tumultusq; prius in terra & castris,quàm ad mare & ad naues est ortus,nondum aut pulsu remorum strepituq; alio nautico exaudito,aut aperientibus classem promontorijs: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus, uagos in litore, quietosq; in tentorijs suis,nihil minus quàm hostem aut prælium eo die expectantes,conscendere naues propere,atq; arma capere iubet. classem Romanam iam haud procul à portu esse.Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat:uarioq; omnia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul remigibus militibusq;,fugientiū magis è terra quàm in pugnam euntium modo. Vixdum omnes conscenderant,cū alij resoluunt oras,aut anchoram uellunt: alij,ne quid teneat,anchoralia incidunt:raptimq; omnia præpropere agendo, militum apparatu nautica ministeria impediūtur,trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et iam Romanus non appropinquabat modo,sed direxerat etiā in pugnam naues. itaq; non ab hoste & prælio magis Pœni,quàm suomet ipsi tumultu turbabantur:& tentata uerius pugna, quàm inita, in fugam auerterunt classem.& cum auersi,ac diuerso late agmine à tam multis simul uenientibus haud sanè impenetrabiles essent,in litus passim naues egerunt:atq; alij uadis, alij sicco litore excepti,partim armati,partim inermes ad instructam per litus aciem suorum perfugere. Duæ tamen primo concursu captæ erant punicæ naues,quatuor suppressæ. Romani, quanquam terra hostiū erat,armatamq; aciem toto prætentam in litore cernebant,haud cunctanter tamen insecuti trepidam hostium classem,naueis omnes, quæ non aut perfregerant proras litore illisas,aut carinas fixerant uadis,religatas puppibus in altum extraxere.ad v & x x naues ex x x x cepere.Neq; id pulcherrimum eius uictoriæ fuit,sed quod una leui pugna toto eius oræ mari potiti erant.Itaq; ad Honoscā classe prouecti, exscensu è nauibus in terram

facto, cum urbem ui cepissent, captamq; diripuissent, Carthaginem inde petũt: atq; omnem agrum circa depopulati, postremo tecta quoq; coniuncta muro, portisq; incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticã peruenit classis: ubi uis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale. quod satis in usum fuit, sublato, cæterũ omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras præteruecta, sed in Ebusum insulam transmissũ. ubi urbe, quæ caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore oppugnata, ubi in spem irritam frustra teri tempus animaduersum est, ad populationem agri uersi, direptis aliquot incensisq; uicis, maiore quàm ex continenti præda parta, cum in naues sese recepissent, ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem uenerunt. Inde flexa retro classis, reditumq; in citeriora prouinciæ: quò omnium populorum, qui Iberum incolunt, multorum & ultimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui uere ditionis imperijq; Romani facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centum uiginti. Igitur terrestribus quoq; copijs satis fidens Romanus, usque ad saltum castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore uidebatur reliquum æstatis tempus, fuissetq; per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipsorum Hispanorum inquieta auidáque in nouas res sunt ingenia, Mandonius uir nobilis, qui antea Ilergetũ regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum uenit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis, leui certamine ut tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis: magnáque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama repens aliò uertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos, obsidesq; dederant Romanis, nuntio misso à Scipione exciti arma capiũt, prouinciamq; Carthaginiensium ualido exercitu inuadunt: tria oppida ui expugnant. inde cum ipso Asdrubale duobus prælijs egregie pugnantes, XV millia hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciam uenit, prorogato post cõsulatum imperio ab senatu missus cum XXX longis nauibus, & octo milibus militum, magnoq; commeatu adiecto. Ea classis ingens agmine onerariorũ procul uisa cum magna lætitia ciuium sociorumq;, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde cõmuni animo, consilióque gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginiensibus celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec ullo uiso hoste Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id unum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorũ culpa defectionis lueretur. Eo uinculo Hispaniam uir unus solerti magis quàm fideli cõsilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tum (qualia pleraq; sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterũ transfugam sine magnæ rei proditione uenientem ad hostes, nihil aliud quàm unum uile atq; infame corpus esse ratus, id agebat, ut quammaximum emolumentum nouis socijs esset. circunspectis igitur omnibus, quæ fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam unam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidũ custodes facturos esse: Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra urbem in ipso litore habebat Bostar: ut aditũ ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum uelut ignorantem monet in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos: quia procul Romani abessent: nunc cis Iberũ castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumq; nouas uolentibus res. itaq; quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, percunctantiq;, quodnam id subitum tantæ rei donum posset esse, obsides, inquit, in ciuitatis remitte. id priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publice populis gratum erit. Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerunq; obligat fidem. Ministerium

nisterium restituendorum domos obsidum mihimet deposco ipse, ut opera quoque impensa cõsilium adiuuem meum, & rei suapte natura gratæ quantam insuper gratiam possim, adijciam. Homini non ad cætera punica ingenia callido ut persuasit, nocte clàm progressus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab ijs ad Scipionem perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataq́ꝫ, ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum redit. diem insequentem absumpsit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis. dimissus cum se nocte iturum, ut custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum ijs horam excitatis custodibus puerorum profectus, ueluti ignarus in præparatas sua fraude insidias ducit. In castra Romana perducti. cætera omnia de reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem ordinem, quasi Carthaginiensium nomine sic agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quàm quanta futura Carthaginiensium fuerat. illos enim graues superbosq́ꝫ in rebus secundis expertos fortuna & timor mitigasse uideri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante, ab re clementi liberaliq́ꝫ initium fecerat: & Acedux uir prudens haud frustra uidebatur socios mutasse. Itaq́ꝫ ingenti consensu ad defectionem omnes spectare, armaq́ꝫ extemplo mota forent, ni hyems, quæ Romanos quoque, & Carthaginienses concedere in tecta coëgit, interuenisset. Hæc in Hispania quoq́ꝫ secunda æstate punici belli gesta, cum in Italia paululum interualli cladibus Romanis solers cunctatio Fabij fecisset. quæ ut Annibalem non mediocri sollicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Romanos cernentẽ, qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues armatos pariter togatósq́ꝫ, utiq́ꝫ postquam absente eo, temeritate magistri equitum læto, ut uerius dixerim, quam prospero euentu pugnatum fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiã dictatoris. una fraude ac dolo Annibalis: quod cum à perfugis ei monstratus ager dictatoris esset, omnibus circà solo æquatis, ab uno eo ferrum ignemq́ꝫ & uim omnem hostium abstineri iussit, ut occulti alicuius pacti ea merces uideri posset. altera ipsius facto, primo forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus autoritas est: ad extremum haud ambigue in maximam laudem uerso, in permutandis captiuis: quod sicut primo punico bello factum erat, conuenerat inter duces Romanos, Pœnumque, ut quæ pars plus preciperet quàm daret, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret. CCXLVII cum plures Romanus, quàm Pœnus recepisset, argentumq́ꝫ pro eis debitum, sæpe iactata in senatu re, quoniam non consuluisset patres, tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum misso Romam filio uendidit, fidemq́ꝫ publicam impendio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius urbis captæ atq́ꝫ incensæ ab se in usum horreorum pauca reliquerat tecta, statiua habebat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipse expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circunspectans necunde impetus in frumẽtatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro larinati erat. præerat Minucius magister equitum, profecto, sicut ante dictum est, ad urbem dictatore. Cæterum castra, quæ in monte alto, ac tuto loco posita fuerant, iam in planum deferuntur: agitabãturq́ꝫ pro ingenio ducis consilia callidiora, ut impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta cum leui manu præsidioq́ꝫ fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam esse belli rationem, & ferocius, quàm consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minime quis crederet) cum hostis propius esset, tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo fermè à Gerione millia, in tumulum hosti conspectum: ut intentum sciret esse ad frumẽtatores, si qua uis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum, si luce palàm iretur, quia haud dubie hostibus breuiore uia præuentus esset, nocte clàm missi Numidæ ceperunt. quos tenenteis locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent, ipsi eò transferũt castra. Tum itaq́ꝫ ut exiguum spatij uallũ à uallo aberat, & id ipsum totũ propè compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores latè cædem fugamq́ꝫ hostium palatorum fecit: nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate

uix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. iamq; artibus Fabij pars exercitus aberat, iam fermè sedendo, & cunctando bellum gerebat, receperatq; suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoq; acie, & collatis signis dimicatum, quidam autores sunt. primo concursu Pœnum usque ad castra fusum, inde eruptione facta repente uersum terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hunc principem genere ac diuitijs non Bouiani modo, unde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali, spem parti utrique præbuisse noui subsidij: tumq; Fabio ab Roma ueniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa, quinq; admodum Romanorum. tamen in tam pari propè clade famam egregiæ uictoriæ cum uanioribus literis magistri equitum Romam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu, & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator unus nihil nec famæ, nec literis crederet, ut si uera omnia essent, secunda se magis, quàm aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id unum enimuero ferendum esse negat, non præsentem solum dictatorem obstitisse rei bene gerendæ, sed absentem etiam gestæ obstare: & in ducendo bello sedulo tempus terere, quò diutius in magistratu sit, solusq; & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minucium magistrum equitum, ne hostem uideret, ne quid rei bellicæ gereret, propè in custodia habitum. Itaque Hercule non Samnium modo, quo iam tanquam trans Iberum agro Pœnis concessum sit, sed Campanum, Calenumq;, & Falernum agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante. exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos propè intra uallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem ut abscesserit inde dictator, ut obsidione liberatos extra uallum egressos fudisse, ac fugasse hosteis. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure: nec tamen ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium, quàm consulem in locum C. Flaminij suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit, in actione minime popularis. ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem uerbis extolleret, bienniiq; clades per temeritatem atque inscitiam ducum acceptas referret: magistróque equitum, quod contra edictum suum pugnasset rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperij, consilijq; sit, propediem effecturum, ut sciant homines: bono imperatori haud magni fortunam momenti esse, mentem, rationémque dominari. se sæuo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quàm multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne præsens de iure imperij dimicaret, pridie quàm rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abijt. Luce orta cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, fauorq; magistri equitum animos uersabat, quàm satis audebant homines ad suadendum quod uulgo placebat, prodire: & fauore superante, autoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filióque hoc ipso in seruili eius artis ministerio usum. Is iuuenis ubi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togáque & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisq; aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. quæstura quoque, & duabus ædilitatibus, plebeia, & curuli, postremo & prætura perfunctus, iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callide aurã fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petijt: sicq; plebis unus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quiq; Romæ, quiq; in exercitu erant, æqui, atque iniqui,

præter

præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniuriam tulit. acceptisq; in ipso itinere literis senatus consulti de æquato imperio, satis fidens haudquaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cúmque inuicto à ciuibus, hostibus'que animo ad exercitum rediit. Minucius uerò cum iam antè uix tolerabilis fuisset, secundis rebus ac fauore uulgi: tum utique immodice immodeste'que non Annibale magis uicto ab se quàm Fabio gloriari. Illum in rebus asperis unicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum uirgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem, uirtutémque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominum'que iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primum congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato utantur. se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiumq; esse, ut par hosti non solum consilio, sed uiribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunque temeritas collegæ habuisset. sibi communicatum cum illo, sed non ademptum imperium esse. itaque se nunquam uolentem parte, qua posset, rerum consilio gerendarum cessurum; nec se tempora, aut dies imperij cum eo, sed exercitus diuisurum: suisq; consilijs, quoniam omnia non liceret, quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit ut legiones, sicut consulibus mos esset, inter se diuiderent. prima & quarta Minucio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociûmq; & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque separari magister equitum uoluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neq; enim quicquam eorum, quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minucij temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabij dimidium uirium decessisse. Tumultus erat inter castra Minucij, Pœnorumq;. eum qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine uolebat Annibal, quanquam id operæpretium erat, quàm causam certaminis cum Minucio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia nõ modo syluestre quicquam, sed ne uepribus quidem uestitum habebat: re ipsa natus tegendis insidijs, eo magis, quod in nuda ualle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, ut quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quenq; locum apte insidere poterat, quinq; millia conduntur peditum equitumq;. necubi tamẽ aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in ualle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendũ quem ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisque deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosq; ad arma uocat, & uanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem armaturam dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremò, cum hostibus quoque subsidia mitti uideret, instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis alia atque alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitum'que, iam iustam expleuerat aciem, ac totis utrinque uiribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusaque terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat, uidebaturq;, si iusta, aut si recta pugna esset, haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repente insidiatores eum tumultum terroremq; in latera utrinque, ab tergoq; incursantes fecerunt, ut neque animus ad pugnam, neq; ad fugam spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore pauẽtium audito, dein conspecta procul turbata acie: ita est, inquit, nõ celerius quàm timui, deprehendit fortuna temeritatẽ. Fabio æquatus imperio, Annibalem & uirtute & fortuna superiorẽ uidet. sed aliud

iurgandi succensendiq; tempus erit: nunc signa extra uallum proferte. uictoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis aliis, aliis circunspectantibus fugam, fabiana se acies repente uelut cœlo demissa ad auxilium ostendit. itaque priusquã ad coniectum teli ueniret, aut manum consereret, & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hosteis continuit. Qui solutis ordinibus uagi dissipati erant, undiq; confugerũt ad integram aciem. qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem, uoluentesq; orbem, nunc sensim referre pedem, nunc conglobati restare. ac iam propè una acies facta erat uicti atq; integri exercitus, inferebãtq; signa in hostem, cum Pœnus receptui cecinit, palàm ferente Annibale, ab se Minucium, se à Fabio uictum. Ita per uariam fortunam diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset: Minucius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui milites, eum primum esse uirum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse. Nobis quoniam prima animi ingeniiq; negata sors est, secundam ac mediam teneamus: & dum imperare discimus, parere prudenti in animũ inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus: ubi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: uos milites eos, quorum uos modò arma dexteræq; texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde ut colligantur uasa. profecti agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, & omnes, qui circà erant, cõuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum cum patrem Fabium appellasset, circũfusosq; militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis dictator, quibus te modo nomine, quo fando possum, æquaui, uitam tantum debeo: tibi cum meam salutem, tum omnium horum. itaq; plebiscitũ, quo oneratus magis, quàm honoratus sum, primus antiquo, abrogoq;: & quod tibi mihiq;, quod meo exercitui tuoq;, conseruato ac cõseruatori sit felix, sub imperiũ auspiciumq; tuum redeo, & signa hæc legionesq; restituo. tu quæso placatus me magistrũ equitum, hos ordinibus suis quemq; teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ, militesq; concione dimissa à notis ignotisq; benigne atq; hospitaliter inuitati, lætusq; dies ex admodum tristi pauloantè, ac propè execrabili factus. Romæ, ut est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum impereratorũ, quàm uulgo militum ex utroq; exercitu affirmata, pro se quisq; Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem, hosteisq; Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atq; in Italia bellum esse: nam biennio ante adeò & duces Romanos, & milites spreuerant, ut uix cum eadem gente bellum esse crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoq; ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ sederet in iugis montium, solicitatam procella imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circumuectus Sardiniæ & Corsicæ oram, et obsidibus utrinq; acceptis, in Africam transmisit: & priusquam in cõtinentem descensiones faceret, Meninge insula uastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum ureretur diriperetur q; ager, decem talentis argenti acceptis, ad litora Africæ accessit, copiasq; exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualesq; socii iuxta effusi, acsi insulas cultorum egenteis prædarentur. itaq; in insidias temere illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retrò ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Blæso quæstore amisso, classis à litoribus hostium plenis trepide soluta in Siciliam cursum tenuit: traditáque Lilybei tota Attilio prætori, ut ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisq; Fabii accitus & ipse, & collega eius M. Attilius, ut exercitum ab se exacto iam propè semestri imperio acciperent. Omnium propè annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum primum à populo creatum dictatorẽ scribit. Sed & Cœlium, & cæteros fugit, uni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eò decursum esse, ut à populo

populo crearetur qui pro dictatore esset: res inde gestas, gloriamq; insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, ut dictator pro prodictatore diceretur, fecile obtinuisse. Consules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus exercitu accepto, hybernaculis mature cõmunitis (tum enim autumni erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportune aderant, carpentes agmen, palantesq; excipientes. in casum uniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis, non ueniebant. adeoq; inopia est coactus Annibal, ut nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum: Neapolitani legati Romam uenêre. ab ijs quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atq; ita uerba facta: ut dicerent, scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cum iuxta pro urbibus agrisq; sociorũ, ac pro capite atq; arce Italiæ urbe Romana atq; imperio geratur: æquum censuisse Neapolitanos, quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum. siquam opem in sese crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres Romanos populumq; facturũ, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignósque iudicauerint, à quibus donum animo ac uoluntate eorũ, qui libentes darent, quàm re maius ampliusq;, acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia, curaq;. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdem dies speculator Chartaginiensis, qui per bienniũ fefellerat: Romæ deprehensus, præcisisq; manibus dimissus: & serui quinque & uiginti in crucem acti quod in campo martio coniurassent, indici data libertas, & æris grauis uiginti milia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium Pharium, qui bello uictus ad eum fugisset: alij in Ligures, ad expostulandum quod Pœnum opibus auxilijsq; suis iuuissent: simul ad uisendum ex propinquo, quæ in Boijs atq; Insubribus gererentur. Ad Pineum quoq; regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscendũ: aut si diem proferre uellet, obsides accipiendos. adeò etsi bellũ ingens in ceruicibus erat, nullius usquam terrarũ rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In religionẽ etiam uenit, ædem Cõcordiæ, quam per seditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia uouisset, locatam ad id tempus non esse. itaq; duumuiri ad eam rem creati ab Aemylio prętore urbis, Cn. Pupius, & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendã locauerunt. Ab eodem prætore ex senatus consulto literæ ad consules missæ: ut si ijs uideretur, alter eorũ ad consules creandos Romam ueniret: se in eam diem, qua iussissent, comitia edicturũ. Ad hęc à consulibus rescriptum, sine detrimento Reipublicæ abscedi non posse ab hoste. itaq; per interregem comitia habenda esse potius: quàm consulũ alter à bello auocaretur. Patribus rectius uisum est, dictatorem à consule dici comitiorum habendorum causa. Dictus L. Veturius Philo M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His uitio creatis, iussisq; die quartodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res redijt. cõsulibus prorogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus Cn. Claudius, Appij filius, Cento, inde P. Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis. C. Terentiũ Varronem, sui generis hominem, plebi insectatione principum popularibusq; artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio concussis, aliena inuidia splendentem, uulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. patres summa ope obstabant, ne se insectando, sibi æquari assuescerent homines. Bebius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non senatum modò, sed etiam augures, quo dictatorem prohibuissent comitia perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam adductum: ab ijsdem, cum debellari possit, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus uniuersis pugnari posse apparuisset, eò quod M. Minucius absente Fabio prospere pugnasset, duas legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, ut pater, patronúsque appellaretur, qui prius uincere prohibuisset Romanos, quàm uinci. Consules deinde fabianis artibus, cum

debellari

debellari posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem antè belli habituros, quàm consulem uere plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris, & contemnere plebem, ex quo contemni desierint à patribus, cœpisse. Cui non id apparere? id actum & quæsitum esse, ut interregnum iniretur: ut in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse. id postea, quia inuitis ijs dictator esset dictus comitiorum causa, expugnatũ esse: ut uitiosus dictator per augures fieret. Abhorrère igitur interregnum eos: consulatum unum certe plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis uincere quàm diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patricijs petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Æmylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, et Q. Ælio Pæto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul unus creatur, ut in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse uirium in competitoribus eius, L. Aemylium Paulum, qui cum M. Lælio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua propè ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem ad petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certauerant, parq; magis in aduersando, quàm collega datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi urbana sors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis uiris, quia in tali tempore nullus nouis magistratus uidebatur mandandus. Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumq; additæ sint copiæ, adeò & numero, & genere copiarum uariant autores, ut uix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum. alij nouas quatuor legiones quinq; legionibus additas, ut nouem legionibus rem gererent. numero quoq; peditum equitumq; legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: ut quina millia peditum, treceni equites essent: socij duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam autores sunt. Illud haudquaquam discrepat, maiore conatu atq; impetu rem actam, quàm prioribus annis, quia spem posse uinci hostem dictator præbuerat. Cæterum prius quàm signa ab urbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atq; inspicere iussi, propter territos uulgo homines nouis prodigijs. nam & Romæ in Auentino, & Aricię nuntiatum erat sub idem tempus lapidibus pluuisse: & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quod sæpius acciderat, magis terrebat. & in uia Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo tacti, exanimatiq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. ijs sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno commeatu accessit. legati in senatum introducti nuntiarunt, cædem C. Flaminij consulis exercitusq; allatam adeò ægre tulisse regem Hieronem, ut nulla sui propria, regniq; sui clade moueri magis potuerit. itaq;, quanquam probè sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem propè aduersis rebus, quàm secundis esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis fidelibusq; socijs bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuãt, magnopere se P. C. orare. Iam omnium primum ominis causa uictoriam auream pondo CCCXX afferre sese: acciperẽt eam, tenerentq;, & haberent propriam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modiũ tritici, ducenta hordei, ne cõmeatus deessent. & quantũ præterea opus esset, quò iussissent, subuecturos. Milite atq; equite scire nisi Romano latiniq; nominis non uti populum Romanum: leuium armatorũ auxilia etiã externa uidisse in castris Romanis. itaq; misisse mille sagittariorũ ac funditorũ, aptam manũ aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesq; alias missili telo gentes. Ad ea dona consiliũ quoq; addebãt, ut prętor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Afri

cam

cam traijceret, ut & hostes in terra sua bellum haberent, minusq́ laxamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est. Virum bonum, egregiumq́ socium Hieronē esse, atq; uno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani uenerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore, ac loco munifice adiuuisse: id perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum gratia rei accepta non accepisse populum romanum: uictoriam, omenq́ accipere: sedemq́ ei se diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce urbis Romæ sacratam, uolentem propitiamq́, firmam ac stabilem fore populo romano. Funditores, sagittarijq́, & frumentū traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant, quinq; & uiginti additæ, permissumq́ est, ut si è repub. censeret esse, in Africam traijceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socij ab nomine latino uenirent. Milites tunc, quod nunquā antea factum erat, iureiurādo à tribunis militum adacti, iussu consulū conuenturos, neq; iniussu abituros. nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum, aut centuriatum cōuenissent, sua uoluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atq; formidinis ergò non abituros, neq; ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex uoluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quàm urbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuêre, denuntiantes: bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurum'que in uisceribus Reipublicæ si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem uidisset, profligaturum.

Collegæ eius Pauli una, pridie quàm ex urbe proficerentur, concio fuit, uerior, quàm gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modò. Mirari se, quo modo quis dux, prius quàm aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in urbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoq; prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se quæ consilia magis res dent hominibus, quàm homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, ut quæ caute atq; consulte gesta essent, satis prospere euenirent. temeritatem præterq́ quo stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consilijs præpositurum: & quo id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur. Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Aemyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è republica fide uestra faceretis: & mali nec mea uerba auribus uestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem uirum intuenti mihi tecum omnis oratio est: quem uideo nequicquam & uirum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet respublica, malis consilijs idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quàm cum Annibale futurū censes. nescio an infestior hic aduersarius, q̄ ille hostis maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus certaturus es. & aduersum Annibalē legionesq́ eius tuis equitibus ac peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quàm peteret consulatum, deinde in petendo consulatu: nunc quoq; consul, priusquàm castra uideat aut hostem, insanit. & qui tantas iam nunc procellas, prælia atque acies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes facturum? & ubi extemplo uerba res sequitur? Atqui si hic, quod facturum se denuntiat, extemplo pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro: aut nobilior alius Trasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus unum est: & ego contemnendo potius quàm appetendo gloriam, modum excesserim. sed ita res habet. una ratio belli gerendi aduersus Annibalem est, qua ego gessi. nec euentus modò hoc docet: stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraq́, donec res eædem manebunt, immutabilis est. In Italia bellum gerimus, in sede, ac solo nostro. omnia circà plena ciuium ac sociorum sunt armis, uiris,

equis

equis,commeatibus iuuant,iuuabuntq́: id iam fidei documētum in aduersis rebus nostris de derunt.meliores,prudentiores,constantiores nos tempus diesq́ facit. Annibal contrà,in aliena,in hostili est terra,inter omnia inimica infestaq́,procul à domo,procul à patria.neq́ illi terra,neq́ mari est pax:nullæ eum urbes accipiunt,nulla mœnia:nihil usquam sui uidet, in diem rapto uiuit.partem uix tertiam exercitus eius habet,quem Iberum amnem traiecit. plures fames,quàm ferrum absumpsit:nec his paucis iam uictum suppeditat.Dubitas ergo quin eum sedendo superaturi simus,qui senescat in dies? non commeatus, non supplementum,non pecuniam habeat? Quàm diu pro Gerionis,castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Chartaginis mœnibus pugnatum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius,atque Atilius proximi consules,uide quēadmodum eum ludificati sint.Hæc una salutis est uia L.Paule:quam difficilem infestamq́ ciues sibi magis,quàm hostes facient. idem enim tui,quod hostium milites,uolent:idem Varro consul Romanus,quod Annibal pœnus imperator,cupiet. duobus ducibus unus resistas oportet. resistes autem,aduersus famam rumoresq́ hominum si satis firmus steteris,si te neq́ collegæ uana gloria, neq́ tua falsa infamia mouerit. A ueritate laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui nunquam. Gloriam qui spreuerit, ueram habebit, Sine timidum pro cauto, tardum pro considerato,imbellem pro perito belli uocent. malo te sapiens hostis metuat,quàm stulti ciues laudent. omnia audentem cōtemnet Annibal: nil temere agentem metuet. Nec ego,ut nihil agatur,sed ut agentem te ratio ducat,nō fortuna. tuæ potestatis semper,tuaq́ omnia sint. armatus intētusq́ sis,neq́ occasioni tuę desis,neq́ suam occasionem hosti des. omnia non properanti clara,certaq́ erunt. festinatio improuida est, & cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sanè læta fuit,magis fatentis ea,quæ diceret, uera, q̃ facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum intolerabilem fuisse, quid consilij aduersus collegam seditiosum ac temerarium uirum, atque autoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu semiustum effugisse. optare ut omnia prospere euenirent. at si quid aduersi caderet, hostium se telis potius,quàm suffragijs iratorum ciuium caput obiecturum. Ab hoc sermone profectum Paulum tradunt,prosequentibus primoribus patrum. Plebeium consulem sua plebs prosecuta,turba,quàm dignitate conspectior. Vt in castra uenerunt: permisto nouo exercitu ac uetere,castris bifariam factis,ut noua minora essent propius Annibali,in ueteribus maior pars, & omne robur uirium esset:tum anni prioris consulem M. Attilium ætatem excusantem Romam miserunt. Cn. Seruilium in minoribus castris legioni Romanæ,& sociûm peditum equitumq́ duobus millibus præficiunt. Annibal quanquam parte dimidia auctas hostium copias cernebat:tamen aduentu consulum mire gaudere. non solum enim nihil ex raptis in diem commeatibus superabat,sed ne unde raperet quidem, quicquam reliqui erat:omni undiq́ frumento posteaquam ager parum tutus erat, in urbes munitas conuecto: ut uix decem dierum,quod compertum postea est,frumentum superesset,Hispanorumq́ ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporum expectata foret. Cæterum temeritati consulis,ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit:quod in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu magis militum,quàm ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus centum Romanorum sociorumq́ occisis. Cæterum uictoribus effuse sequentibus metu insidiarum obstitit Paulus consul: cuius eo die(nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone indignante ac uociferante,emissum hostem è manibus: debellariq́, ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud ægerrime pati:quin potius credere,uelut inescatam temeritatem ferocioris consulis,ac nouorum maxime militum esse.& omnia ei hostium haud secus,quàm sua,nota erant:dissimiles discordesq́ imperitare,duas propè partes tyronum militum in exercitu esse. itaque locum & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferenteis secum milites ducens, castra plæna omnis fortunæ publicæ priuatæq́ relinquit,transq́ proximos monteis læua pedites instructos condit, dextra equites, impedimenta per cornua in medium agmen traducit: ut diripiendis uelut desertis fuga dominorum castris occupatum, impeditumq́ hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes:

ut fides fieret: dum ipse longius spatium fuga præriperet, falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset: tenere in locis consules uoluisse. Vbi illuxit, subductæ primo stationes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admirationem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria COSS. nuntiantium fugam hostium adeò trepidam, ut tabernaculis stantibus castra reliquerint: quoq; fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, ut signa proferri iuberent, ducerentq; ad persequendos hosteis, ac protinus castra diripienda. Et COS. alter uelut unus turbæ militaris erat. Paulus etiam atq; etiam dicere: prouidendum præcauendumq; esse. postremo cum aliter neq; seditionem neq; ducem seditionis sustinere posset: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui ubi adequitauit portis, subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duobus equitibus uallum intrauit: speculatusq; omnia cum cura, renuntiat: insidias profecto esse: ignes in parte castrorum, quæ uergat in hostem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibusdam locis temere per uias uelut obiectũ ad prædam uidisse. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nuntiata erant, ea accenderũt: & clamore sublato à militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cum ei sua sponte cunctanti pulli quoq; auspicio non addixissent: obnuntiari iam efferenti porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro ægre est passus: Flaminij tamen recens casus, Claudijq; COS. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incussit. Dij propè ipsi eo die magis distulere, quàm prohibuere imminentem pestem Romanis. nam forte ita euenit, ut cum referri signa in castra iubenti COS. milites non parerent. serui duo, Formiani unus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atq; Attilio COSS. inter pabulatores excepti à Numidis fuerant. profugerent eo die ad dominos, qui deducti ad COSS. denuntiant, omnem exercitum Annibalis trans proximos montes sedere in insidijs. Horum opportunus aduentus COSS. imperij potentes fecit, cum ambitio alterius suam primum apud eos praua indulgentia maiestatem soluisset. Annibal posteaquam motos magis inconsulte Romanos, quàm ad ultimum temere euectos uidit. nequicquam detecta fraude in castra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat, nouaq; consilia in dies non apud milites solum mistos ex colluuione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur, nam cum initio fremitus, deinde aperta uociferatio fuisset exposcentium stipendium debitum, querentiumq; annonã primo, postremo famem, & mercenarios milites, maxime Hispani generis, de transitione cepisse consilium fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse, ita ut relicto peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum hæc consilia atq; hic habitus animorum esset in castris, mouere inde statuit in calidiora, atq; eo maturiora messibus Apulię loca, simul ut quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leuibus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisq; paucis in speciem relictis, ut insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus ultra castra, transq; montes exploratis, cum relatum esset, uisum procul hostium agmen, tum die sequenti eius insequendi consilia agitari cœpta. Cum utriusq; COS. eadem, quæ semper ante, fuisset sententia, cæterum Varroni ferè omnes, Paulo nemo, præter Seruiliũ prioris anni COS. assentiretur, maioris partis sententia ad nobilitandas clade Romana Cannas urgente fato profecti sunt. Prope eum uicum Annibal castra posuerat auersa à Vulturno uento, qui campis torridis siccitate nubes pulueris uehit. id cum ipsis castris percommodum fuit, tum salutare præcipue futurum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante uento, in obcæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. COSS. satis exploratis itineribus sequentes Pœnum, ut uentum ad Cannas est, ubi in conspectu Pœnum habebant, bina castra communiunt eodem fermè interuallo, quo ad Gerionem, sicut ante, copijs diuisis. Aufidus amnis utrisq; castris affluens aditum aquatoribus ex sua cuiusq; opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius aquabãtur Romani, quia ripa ulterior nullum habebat hostium præsidium. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam, qua parte ui-

rium inuictus erat: facturus copiam pugnandi cōsulibus, dirigit aciem, lacessitq; Numidarum procursatione hostes. Inde rursus solicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra: cum Paulus Sempronij & Flaminij temeritatem Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabij obijceret: testareturq; deos & homines hic, nullam penes se culpam esse. quod Annibal iam uelut suam cepisset Italiam, se constrictum à collega teneri, ferrum atq; arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus: ille, si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atq; improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus participem fore diceret. uideret, ut quibus lingua prompta ac temeraria esset, ęque in pugnam uigerent manus. Dum altercationibus magis quàm consilijs tempus teritur: Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias: Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum uix dum in ripam egressi clamore ac tumultu fugassent: in stationem quoq; pro uallo locatam, atq; ipsas propè portas euecti sunt. Id uero indignum uisum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri, ut ea modo una causa, ne extemplo transirent flumen, dirigerētq; aciem, tenuerit Romanos: quod summa imperij eo die penes Paulum fuerit. Itaq; Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat, nihil consulto collega signum proposuit: instructisq; copijs flumen transiuit, sequente Paulo, quia magis non probare, quàm non adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen eas quoque, quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt, atq; ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxilijs prima acies facta. COSS. cornua tenent: Terentius læuum, Æmylius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus leuiq; alia armatura præmissa transgressus flumen, ut quosq; traduxerat, ita in acie locabat. Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanū equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita, ut Afrorū utraq; cornua essent, interponerentur his medij Galli atq; Hispani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterum magna ex parte ad Trasymenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ ferè erāt: dispares ac dissimiles gladij. Gallis prælongi, ac sine mucronibus: Hispano punctim magis quàm cæsim assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucronibus ante cęteros armati (is gentiū harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat.) Galli super umbilicum erant nudi. Hispani linteis prętextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant. Numerum omnium, qui tum peditum equitumq; in acie stetere: illum ferūt, uidelicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerant. sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal. mediam aciē Annibal ipse cum fratre Magone tenuit. sol seu de industria ita locatis, seu forte ita stando, peropportune utriq; parti obliquus erat. Romanis in meridiem, Pœnis in septentrionem uersis. uentus, quem Vulturnum incolæ regionis uocāt, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora uoluendo prospectum ademit. Clamore sublato procursum ab auxilijs, & pugna leuibus primum armis commissa: deinde equitum. Gallorū Hispanorumq; læuum cornu cum dextro Romano concurrit, minime equestris more pugnæ. frontibus enim aduersis concurrendum erat, quia nullo circà ad euagandū relicto spatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebāt. in directum utrinq; nitentes, stantibus ac confertis, postremo turbatis equis, uir uirum amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius tamen quàm diutius pugnatū est, pulsiq; Romani equites terga uertūt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primo & uiribus & animis pares constabant ordines Gallis Hispanisq;. tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoq; parum ualidum, à cæters prominentem acie. impulsis deinde ac trepide referentibus pedē insistere, ac tenore uno per præceps pauore fugientium agmen in mediam primam aciem illati, postremo nullo resistēte ad subsidia

Afrorum

Afrorum peruenerũt: qui utrinq; reductis alis cõstiterant. mediiq; Galli Hispaniq; steterunt aliquantum prominente acie. qui cuneus ut pulsus æquauit frontem primum, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit. Afri circa iam cornua uim fecerant: irruentibusq; incaute in medium Romanis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquã prælio uno, omissis Gallis Hispanisq;, quorũ terga ceciderãt, etiam aduersus Afros integrã pugnam ineunt: non tantum eo iniquã, quod inclusi aduersus circumfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus ac uegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu Romano, ubi sociorũ equites aduersus Numidas steterant, consertũ prælium erat, segne primo, & à punica cœptum fraude. Quingenti fermè Numidæ præter consueta arma telaq;, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfugarũ cum ab suis parmas post terga habẽtes adequitassent: repente ex equis desiliũt, parmisq; & iaculis ante pedes hostiũ proiectis, in mediam aciem accepti, ductiq; ad ultimos considere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab omni parte conseritur quieti manserũt. postquã omniũ animos oculosq; occupauerat certamẽ: tum arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæsorũ corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanã aciem: tergaq; ferientes ac poplites cædentes stragem ingentẽ dederunt, ac maiorem aliquanto pauorem ac tumultũ fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe præliũ esset: Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorũ cum aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit. Hispanos & Gallos pedites Afris iam propè fessis cęde magis ꝙ pugna adiungit. Parte altera pugnæ Paulus, quanq; primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, tamen & occurrit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis præliũ restituit, protegentibus eum equitibus Romanis. omissis postremo equis, quia cos. ad regendum equũ uires deficiebant: tum denuntianti cuidam, iussisse cos. ad pedes descendere equites, dixisse Annibalẽ ferunt. quàm mallem uinctos mihi traderet. Equitum pedestre præliũ, quale iam haud dubia hostiũ uictoria fuit: cum uicti mori in uestigio mallent ꝙ fugere: uictores morantibus uictoriã irati, trucidarent quos pellere non poterant. pepulerunt tamen iam paucos superatos, & labore ac uulneribus fessos. inde dissipati omnes sunt: equosq; ad fugã, qui poterant repetebant. Cn. Lentulus Tr. mil. cum præteruehens equo sedentem in saxo cruore oppletũ cos. uidisset: L. Æmyli, inquit, quem unum insontem culpæ cladis hodiernæ dij respicere debent: cape hunc equũ. dum & tibi uirium aliquid superest, comes ego te tollere possum ac protegere, ne funestam hanc pugnã morte cos. feceris. etiam sine hoc lachrymarũ satis luctusq; est. Ad ea cos. Tu quidem Cn. Corneli macte uirtute est. sed caue frustra miserando exiguum tempus è manibus hostium euadendi absumas. Abi, nuntia publice patribus, urbem Romã muniant, ac prius ꝙ hostis uictor adueniat, præsidijs firment, priuatimq; Q. Fabio, L. Æmyliũ præceptorũ eius memorem extitisse & uixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militũ meorum patere expirare, ne ut reus intercam: causaq; consulatus accusator collegæ existam, ut alieno crimine innocentiam meam protegam.

Hæc exigentem prius turba fugientium ciuium, deinde hostes oppressere cos. ignorantes quis esset, obrueruntq; telis. Lentulum in tumulũ abripuit equus. tum inde effuse fugiunt. Septem millia hominum in minora castra, decem in maiora, duo fermè in uicum ipsum Cannas perfugerunt: qui extemplo à Cartalone atq; equitibus, nullo munimento tegente uicum, circumuenti sunt. cos. alter, seu forte, seu consilio, nihil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta ferè equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditũ, duo millia septingenti equites, & tanta propè ciuiũ sociorumq; pars cæsi dicuntur. in his alter consulum, quæstores, L. Attilius, & L. Furius Bibaculus, XXI Tr. mil. consulares quidam prætorijq; & ædilicij, inter eos Cn. Seruilius, & C. Minucius Numatius, qui magister equitum priore anno aliquot diebus ante fuerat, LXXX præterea senatores, aut qui eos magistratus gessissent. unde in senatum legi deberẽt, cum sua uoluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia peditum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata, par cætera Alliensi, utq; hæc illa ijs, quæ post pugnã accidère, leuior, quia ab hoste cessatũ est, sic strage exercitus grauior, fœdiorq; fuit fuga. nanq; ad Alliam fuga sicut urbem prodidit, ita exer-

citum seruauit:ad Cannas fugientē cos. uix quinquaginta secuti sunt:alterius morientis propè totus exercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus esset: nuntium qui in maioribus erant, mittunt:dum prælio,deinde ex lætitia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret:ut ad se transirent.uno agmine Cannusium abituros esse. Eam sententiam alij totam aspernari.cur enim illos,qui se accersant,ipsos non uenire,cum æque coniungi possent?quia uidelicet plena hostiū omnia in medio essent: & aliorum, quàm sua corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs non tam sententia displicere,quàm animus deesse. P.Sempronius Tuditanus Tr.mil. Capi ergo mauultis,inquit,ab auarissimo & crudelissimo hoste?æstimariq; capita uestra pretio?& exquiri ab interrogantibus,Romanus ciuis sis,an Latinus socius?ut ex tua contumelia & miseria alteri honos quæratur,non tibi. Non uos quidem L.Æmylij,qui se bene mori,quàm turpiter uiuere maluit:& tot fortissimorū uirorū,qui circa eū cumulati iacent,similes estis.Sed anteq; opprimat lux,maioraq; hostium agmina obsepiāt iter, per hos qui inordinati atq; incompositi obstrepūt portis,erumpamus. Ferro atq; audacia iter fit quàm uis per confertos hostes.cuneo quidem hoc laxum atq; solutum agmen, ac si nihil obstet,transibimus.itaq; ite mecū,qui & uosmetipsos & Remp.saluam uultis. Hæc ubi dicta dedit,stringit gladiū,cuneoq; facto per medios uadit hostes. & cum in latus dextrum, quod patebat,Numidæ iacularentur:translatis in dexterā partem scutis,in maiora castra ad sexcentos euaserūt:atq; inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud stictos magis impetu animorū,quem ingenium suum cuiq;,aut fors dabat, quam ex consilio ipsorum,aut imperio cuiusquā agebantur. Annibali uictori cum cæteri circumfusi gratularētur suaderentq;,ut tanto perfunctus bello,diei quod reliquū esset, noctisq; insequentis,quietē & ipse sibi sumeret,& fessis daret militibus,Maharbal præfectus equitum minime cessandū ratus:Imò,ut quid hac pugna sit actū scias,die quinta,inquit,uictor in Capitolio epulaberis,sequere cum equite,ut prius te uenisse,quàm uenturū sciant. Præcedant,Annibal inquit,nuntij,læta res est,sed uia maior,quàm ut eā statim capere animo possim.itaq; uoluntatem se laudare Maharbalis,ait,ad consilium prensandū tempus opus esse. Tum Maharbal. Non omnia nimirū eidem dij dedere. Vincere scis Annibal,uictoria uti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse urbi atq; imperio. Postero die ubi primū illuxit,ad spolia legenda,fœdamq; etiam hostibus spectandam stragē insistunt. Iacebant tot Romanorū millia,pedites passim equitesq;,ut quem cuiq; fors,aut pugna iunxerat,aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti,quos stricta matutino frigore excitauerāt uulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentes uiuos succisis feminibus poplitibusq; inuenerunt, nudantes ceruicem iugulumq;,& reliquum sanguinē inuitātes haurire. Inuenti sunt quidā mersis in effossam terram capitibus,quos sibi ipsos fecisse foueas obruentesq; ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritū apparebat. Præcipue cōuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbenti Romano uiuus,naso auribusq; laceratis.cum,manibus ad capiendum telum inutilibus,in rabiem ira uersus,laniando dentibus hostem expirasset. Spolijs ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda,& omnium primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cęterum ab omnibus,labore,uigilijs,uulneribus etiam fessis maturior ipsius spe deditio est facta.pacti ut arma atq; equos traderēt,in capita Romana trecenis numis quadrigatis,in socios ducenis,in seruos centenis,& ut eo pretio persoluto,cum singulis abirent uestimentis,in castra hosteis acceperūt,traditiq; in custodiā omnes sunt,sed seorsum ciues sociiq;.

Dum ibi tempus teritur,interea cum ex maioribus castris,quibus satis uirium aut animi fuit,ad quatuor millia hominū,& cc equites,alij agmine,alij palantes passim per agros, quod haud minus tutum erat,Cannusium profugissent,castra ipsa ab saucijs timidisq; eadem conditione,qua altera,tradita hosti. Præda ingens parta est,&præter equos uirosq;, & siquid argenti,quod plurimū in faleris equorum erat,(nam ad uescendum facto perexiguo utiq; militantes utebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in unum corpora suorum iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorū uirorum. cos. quoq; Romanum conquisitum sepultumq;,quidā autores sunt. Eos,qui Cannusium perfugerant, mulier

mulier Paula nomine Busa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantũ tectisq; à Cannusinis ac ceptos, frumento, ueste, uiatico etiam iuuit. pro qua ei munificentia postea bello perfecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proximè ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentẽ, & ad Ap. Claudium summa imperij delata est. quibus consultantibus inter paucos de summa rerum nuntiat P. Furius Philus consularis uiri filius: nequicquam eos consultare, perditam spem fouere, desperatam comploratamq; rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellũ, mare ac naues spectare: ut deserta Italia, ad regum aliquẽ trãsfugiant.

Quod malum præterquã quod atrox super tot clades, etiam nouũ, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, consilium aduocandum de eo censerent: negat cõsilij rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli. audendũ atq; agẽdum, non consultandum ait in tanto malo esse. irent secum exemplo armati, qui remp. saluam uellẽt. nusquam uerius, quàm ubi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentibus paucis in hospitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenũ, de quibus allatum erat, inuenisset: stricto super capita consultantiũ gladio, ex mei animi sentẽtia, inquit, iuro, ut ego Remp. non deseram, neq; alium ciuem Romanũ deserere patiar. si sciens fallo: tum me Iupiter OPT. MAX. domum, familiam, remq; meam pessimo leto afficias. In hæc uerba L. Cęcili iures expostulo, cęteriq;, qui adestis. qui non iurauerit, in se hunc gladium strictũ esse sciat. Haud secus pauidi, quàm si uictorem Annibalem cernerent, iurant omnes: custodiendosq; semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore, quo hæc Cannusij agebantur: Venusiã ad Cos. ad quatuor millia peditum equitumq;, qui sparsi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos omnes Venusini per familias benigne accipiendos curandosq; cũ diuisissent: in singulos equites togas & tunicas & quadrigatos numos quinosuicenos, & peditibus denos, & arma quibus deerãt, dederunt. cæteraq; publicè ac priuatim hospitaliter facta: certatumq;, ne à muliere Cannusina populus Venusinus officijs uinceretur. Sed Cãnusij grauius onus Busæ multitudo faciebat, & iam ad decem millia hominum erant. Appiusq; & Scipio postquam incolumem esse alterũ Cos. acceperunt, nuntium extemplo mittunt, quantæ secum peditum equitumq; copiæ essent, sciscitatumq; simul, utrum Venusiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij. Varro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua species consularis exercitus erat, mœnibusq; se certe, si non armis ab hoste uidebantur defensuri. Romam ne has quidem reliquias superesse ciuium sociorumq;, sed occidione occisum cum duobus exercitibus Cos. deletasq; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam salua urbe tantum pauoris tumultusq; intra mœnia Romana fuit. Itaq; succumbã oneri, neq; aggrediar narrare, quę differendo minora uero facio. Consule exercituq; ad Trasymenum priore anno amisso, nõ uulnus super uulnus, sed multiplex clades, cum duobus Coss. cõsulares exercitus amissi annuntiabantur, nec ulla iam castra Romana, nec ducem, nec militẽ esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam propè totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad Ægateis insulas Carthaginiensium prælio nauali acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc uectigales ac stipendiarios fieri se passi sunt, aut pugnam aduersam in Africam? cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte cõparandę sunt: nisi quod minore animo latæ sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius Prr. senatum in curiam Hostiliam uocauerũt: ut de urbis custodia consulerent. neq; enim dubitabant, deletis exercitibus, hostem ad oppugnandã Romam, quod unum opus belli restaret, uenturũ. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, nec consiliũ quidem satis expedirẽt, obstreperetq; clamor lamentantium mulierum: & nondũ palàm facti uiui mortuiq; per omnes penè domos promiscue complorarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina uia mittendos: qui obuiam euntes percunctarẽtur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos: fortè referant, quæ fortuna consulum atq; exercituum sit, & si quid dij immortales miseri

imperij reliquũ Romano nomini fecerint: ubi eæ copiæ sint: quò se Annibal post prælíũ contulerit, quid paret, quid agat acturusq́ sit. Hæc exploranda noscendaq́ per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendũ: quoniam magistratuũ parum sit, ut tumultum ac trepidationem in urbe tollant, matronas publico arceant, contineriq́ intra suum quanq́ limen cogant: cõploratus familiarum coërceant, silentium per urbem faciant: nuntios rerum omnium ad Prr. deducendos curent, suæ quisq́ fortunæ domi autorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi urbem: coganrq́ homines nullam, nisi urbe ab mœnibus saluis, salutem sperare. ubi cõticuerit tumultus, recte tum in curiam patres reuocandos, consulendumq́ de urbis custodia esse. Cum in hanc sententiã pedibus omnes issent, summotaq́ foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedãdos tumultus discessissent: tum demum literę à Terentio COS. allatæ sunt, L. Æmylium COS. exercitumq́ cæsum, Cãnusijq́ se esse, reliquias tantæ cladis uelut ex naufragio colligentem ad X millia militum fermè esse incõpositorum inordinatorumq́. sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum pretijs, prædaq́ alia uictoriam nec uictoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatę quoq́ per domos, clades uulgatæ sunt, adeoq́ totam urbem oppleuit luctus, ut sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit, quia nec lugẽtibus id facere est fas, nec ulla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaq́ ne ob eandẽ causam alia quoq́ sacra publica aut priuata desererentur, senatus consulto diebus XXX luctus est finitus. Cæterum cum sedato urbis tumultu reuocati in curiam patres essent, alię insuper ex Sicilia literę allatæ sunt ab T. Octacilio proprætore, regnũ Hieronis classe Punica uastari. cui cum opem imploranti ferre uellet, nuntiatũ sibi esse, aliam classem ad Ægateis insulas stare paratam instructamq́, ut ubi se uersum ad tuendam Syracusanã oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplo prouinciamq́ aliam Romanam aggrederentur. itaq́ classe opus esse, si regẽ socium Siciliamq́ tueri uellent. Literis COS. proprætorisq́ lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostiam stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumq́ consuli, ut cum prętori exercitum tradidisset: primo quoq́ tempore, quantum per cõmodum Reip. fieri posset, Romam ueniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigijs: tum quod duæ Vestales eo anno, Opimia atq́ Floronia, stupri cõpertæ: & altera sub terram, ut mos est, ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem cõsciuerat: L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à PONT. MAX. eo usq́ uirgis in comitio cęsus erat, ut inter uerbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, ut fit, clades in prodigium uersum esset: decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius, Pictor Delphos ad oraculũ missus est sciscitatum: quibus precibus supplicationibusq́ deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quę Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra uiui demissi sunt in locum saxo conseptum, ibi ante hostijs humanis minime Romano sacro imbutum. Placatis satis ut rebantur deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam, ut urbi præsidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribunis mil. Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ: paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex autoritate patrum dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis XVII & quosdam prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad socios Latinumq́ nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent. & uetera hostium spolia detrahunt templis porticibusq́. Et aliam formã noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum ualidorum ex seruitijs, prius sciscitantes singulos uellent'ne militare, empta publicè armauerũt. Hic miles magis placuit, cum pretio minore redimendi captiuos copia fieret. Nanq́ Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, uictoris magis quàm bellum gerẽtis intentus curis, cũ captiuis productis segregatisq́ socijs, eos, sicut ante ad Trebiã Trasymenumq́ lacum, benigne allocutus sine pretio dimisisset: Romanos quoq́ uocatos, quod nunquã alias

antea

antea, satis miti sermone alloquitur. Non interneciuũ sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate atq; imperio certare. & patres uirtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, ut suę inuicem simul felicitati & uirtuti cedatur. itaq; redimendi se captiuis copiam facere. pretium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti, seruo centum. Quanquã aliquantum adijciebatur equitibus ad id pretium, quod pepigerãt dedẽtes se: læti tamen quancunq; conditionem paciscendi acceperunt. Placuit suffragio eorum decem deligi, qui Romam ad senatum irent. nec pignus aliud fidei, quàm ut iurarent se redituros, acceptũ. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginiensis: qui, si fortè ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Cum egressi castris essent, unus ex ijs minime Romani ingenij homo, uelut aliquid oblitus, iurisiurandi soluendi causa cum in castra redisset, ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romã uenire nuntiatum est, Carthaloni obuiã lictor missus, qui dictatoris uerbis nuntiaret, ut ante noctem excederet finibus Romanis. Legatis captiuorum senatus ab dictatore datus est. Quorum princeps M. Iunius, P. C. inquit, nemo uestrum ignorat, nulli unquam ciuitati uiliores fuisse captiuos, quàm nostræ. cæterũ, nisi nobis plus iusto nostra placet causa, non alij unquam minus negligendi uobis, quàm nos, in hostium potestatem uenerũt. non enim in acie per timorem arma tradidimus, sed cum propè ad noctem superstantes cumulis cæsorum corporum prælium extraxissemus, in castra recepimus nos. diei reliquũ, ac noctem insequentem fessi labore ac uulneribus uallum sumus tutati. postero die cum circunsessi ab exercitu uictore aqua arceremur: nec ulla alia iam per confertos hosteis erũpendi spes esset, nec esse nefas duceremus, quinquaginta millibus hominum ex acie nostra trucidatis, aliquẽ ex Cannensi pugna Romanũ militem restare: tum demũ pacti sumus pretium, quo redempti dimitteremur, arma, in quibus nihil iam auxilij erat, hosti tradidimus. Maiores nostros quoq; acceperamus se à Gallis auro redemisse: & patres nostros, asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse, atqui in Italia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, utraq; non tam clade infamis, quàm pauore & fuga, pugna fuit. Cannenses campos acerui Romanorũ corporum tegunt: nec superfumus pugnæ, nisi in quibus trucidandis & ferrum & uires hostẽ defecerunt. Sunt etiam de nostris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt: sed præsidio castris relicti, cum castra traderẽtur, in potestatem hostium uenerunt. Haud equidem ullius ciuis, aut commilitonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec premendo alium me extulisse uelim uideri. ne illi quidem (nisi pernicitatis pedum, & cursus aliquod præmium est) qui pleriq; inermes ex acie fugientes non prius, quã Venusiæ, aut Cannusij cõstiterunt, se nobis merito prætulerint: gloriatiq; sint, in se plus quã in nobis præsidij Reip. esse. sed illis ut bonis ac fortibus uiris militibusq; utemini: & nobis iam prõptioribus pro patria, quod beneficio uestro redempti, atq; in patriam restituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorum audio armari, non minor numerus noster est, nec maiori pretio redimi possumus, quàm hi emuntur: nam si cõferam nos cum illis, iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali cõsilio animaduertendum uobis censeam P. C. si tam duri oris esse uelitis, quod nullo nostro merito faciatis: cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho uidelicet? qui nos hospitum numero habuit captiuos. an barbaro, ac Pœno? qui utrum auarior, an crudelior sit, uix existimari potest. Si uideatis catenas, squalorem deformitatemq; ciuium uestrorum, non minus profecto uos ea species moueat, quàm si ex altera parte cernatis stratas Cãnensibus campis legiones uestras. Intueri potestis solicitudinem & lachrymas in uestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorum, expectantiumq; responsum uestrum: cum ij pro nobis, proq; ijs qui absunt, ita suspensi ac soliciti sint, quem censetis animum ipsorum esse, quorum in discrimine uita libertasq; est? Si medius fidius ipse in nos mitis Annibal cõtra naturã suam esse uelit: nihil tamen nobis uita opus esse censeamus, cum indigni ut à uobis redimerẽtur, uisi sumus. Rediere Romã quendã remissi à Pyrrho sine pretio capti. sed rediere cũ legatis, primoribus ciuitatis, ad redimẽdos sese missis. Redeam ego in patriã trecentis numis non æstimatus ciuis? Suum quisq; habet animum P. C. scio in discrimine esse uitã corpusq; meum. magis me famæ periculũ mouet, ne à uobis

damnati ac repulsi habeamur. neq; enim uos pretio pepercisse homines credent. Vbi is fi
nem fecit, extemplo ab ea turba, quę in comitio erat, clamor flebilis est sublatus, manusq; ad
curiam tendebant orantes, ut sibi liberos, fratres, cognatos redderēt. Fœminas quoq; metus
ac necessitas turbæ huic uirorum in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœ
ptus. Ibi cum sententijs uariaretur, & alij redimendos de publico, alij nullam publicā impen
sam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentū in præsentia deesset,
dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibusq; ac prædijs cauendum populo, cēserent:
tum T. Manlius Torquatus priscæ ac nimis duræ, ut plerisq; uidebatur, seueritatis, interroga
tus sententiam ita locutus fertur. Si tantummodo postulassent legati pro ijs, qui in hostium
potestate sunt, ut redimerentur, sine ullius insectatione eorum breui sententiam peregissem.
quid enim aliud quàm admonēdi essetis, ut morē traditum à patribus necessario ad rem mi
litarem exemplo, seruaretis? nunc autē cum propè gloriati sint quod se hostibus dediderint,
præferriq; non captis modo in acie ab hostibus, sed etiam ijs, qui Venusiā Cānusiumq; per
uenerunt, atq; ipsi C. Terētio Cos. æquū cēsuerint: nihil uos eorum P C quæ illic acta sunt,
ignorare patiar. Atq; utinā hæc, quæ apud uos acturus sum: Cānusij apud ipsum exercitum
agerem, optimū testem ignauiæ cuiusq; & uirtutis: aut unus hic saltem adesset P. Sēpronius.
quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostiū pote
state essent: &, cum fessis pugnādo hostibus, tum uictoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in ca
stra sua, noctē ad erumpendū liberam habuissent. & septena armatorum hominum millia
erūpere etiam inter cōfertos hostes potuissent. neq; enim per se ipsi id facere conati sunt, neq;
alium sequi uoluerunt. Nocte propè tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere
adhortariq; eos, dum paucitas hostiū circa castra, dum quies ac silentiū esset, dum nox incœ
ptum tegeret, se ducem sequerentur: ante lucē peruenire in tuta loca, in sociorū urbes posse.
Sicut auorum memoria P. Decius Tr. mil. in Samnio, sicut nobis adolescentibus priori puni
co bello Calpurnius Flamma trecentis uoluntarijs, cum ad tumulum eos capiendū, situm in
ter medios hosteis, duceret: dixit, moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione
circunuentas legiones: si hoc P. Sēpronius diceret: nec uiros quidē, nec Romanos uos duce
ret, si nemo tantæ uirtutis existeret comes. Viam non ad gloriā magis quàm ad salutē feren
tē demonstrat: ducē se in patriam, ad parentes, ad cōiuges ac liberos facit: ut seruemini, deest
uobis animus. quid, si moriendū pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuiū socio
rumq; circa uos eo ipso die cæsa iacent: si tot exempla uirtutis non mouent, nihil unquā mo
uebit: si tāta clades uobis uilē uitam non fecit, nulla faciet. Liberi atq; incolumes desiderate
patriā. imò desiderate, dū patria est, dū ciues eius estis. sero nūc desideratis, diminuti capite,
abalienati iure ciuiū, serui Carthaginiensiū facti. Pretio redituri estis eò, unde ignauia ac ne
quitia abistis? P. Semproniū ciuē uestrū non audistis, arma capere, ac se iubentē sequi: Anni
balē paulopòst audistis, castra prodi, & arma tradi iubentē. Quam ego ignauiā istorum accu
so? cum scelus possim accusare? non enim modo sequi recusarūt bene monentē, sed obsistere
ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs uiri fortissimi inerteis summouissent. prius, inquam,
P. Sempronio per ciuiū agmen, quā per hostiū fuit erumpendū. Hos ciues patria desideret?
quorū si cæteri similes fuissent, neminē hodie ex ijs, qui ad Cannas pugnauerūt, ciuem habe
ret. Ex millibus septem armatorū sexcenti extiterunt, qui erumpere auderent, qui in patriā li
beri atq; armati redirent. neq; ijs quadraginta millia hostiū obstitere. quā tutū inter duarum
propè legionū agmini futurū censetis fuisse? haberetis hodie uiginti millia armatorū Cānu
sij, fortia, fidelia P C. Nunc autem quemadmodū hi boni, fidelesq; (nam fortes ne ipsi qui
dem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse: qui erūpentibus quin erum
perent, obsistere conati sunt: aut non inuidere eos cum incolumitati, tum glorię illorū per uir
tutē partæ: cum sibi timorem ignauiamq; seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluē
rūt in tentorijs latentes simul lucem, atq; hostem expectare: cum silentio noctis erumpendi
occasio esset. Atenim ad erumpendum è castris defuit animus, ad tutanda fortiter castra ani
mū habuerūt. dies noctesq; aliquot obsessi, armati se ipsi tutati uallo sunt: tandē ultima ausi
passiq;

passiq;, cũ omnia subsidia uitæ deessent, affectisq; fame uiribus, arma iã sustinere nequirent: necessitatibus magis humanis q̃ armis uicti sunt. Orto sole hostis ad uallũ accessit. ante secundam horã nullam fortunã certaminis experti tradiderũt arma ac seipsos. Hęc uobis ipsorum per biduũ militia fuit. cũ in acie stare ac pugnare decuerat, tũ in castra refugerunt: cũ pro uallo pugnandũ erat, castra tradiderũt, neq; in acie, neq; in castris utiles. Vos redimã? cum erũpere castris oportet, cunctamini ac manetis. cũ manere & castra tutari armis necesse est, & castra & arma & uosipsos traditis hosti. Ego nõ magis istos redimẽdos P C censeo: q̃ illos dedendos Annibali, qui per medios hosteis è castris eruperũt, ac per summã uirtutem se patriæ restituerunt. Posteaquam Manlius dixit: quanquã patrũ quoq; plerosq; captiui cognatione attingebant, præter exemplũ ciuitatis minime in captiuos iã inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quoq; summa homines mouit. quia nec ærariũ exhaurire, magna iã summa erogata in seruos ad militiã emendos armandosq;, nec Annibalẽ maximè huiusce rei, ut fama erat, egentẽ locupletari uolebãt. Cũ triste respõsum nõ redimi captiuos redditũ esset, nouusq; super ueterẽ luctus tot iactura ciuiũ adiectus esset, cũ magnis fletibus questibusq; legatos ad portã prosecuti sunt. Vnus ex ijs domũ abijt, quòd fallaci reditu in castra iureiurando se exoluisset. quod ubi innotuit relatumq; ad senatũ est: omnes censuerũt comprehendendũ, & custodibus publicè datis, deducendũ ad Annibalẽ esse. Est & alia de captiuis fama. X primos uenisse. de eis cum dubitatũ in senatu esset, admitterentur in urbẽ, nec ne: ita admissos esse, ne tamen ijs senatus daretur. morantibus deinde longius omniũ spe, alios tres insuper legatos uenisse, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium. tum demum ab cognato Scribonij Tr. pl. de redimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimendos senatũ. & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse, decem ueteres remansisse: quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna cõtentione actũ in senatu esse: uictosq; paucis sentẽtijs, qui dedendos censuerint. cęterum proximis censoribus adeò omnibus notis ignominijsq; cõfectos esse, ut quidã eorum mortẽ sibijpsi extemplo cõsciuerint: cæteri nõ foro solũ omni deinde uita, sed propè luce ac publico caruerint. Mirari magis adeò discrepare inter autores, q̃ quid ueri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades superioribus cladibus fuerit: uel ea res indicio est, quod qui sociorum ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re, quàm quod desperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, præter Petellinos Brutij omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis fermè ora, Tarentini, Metapontini, Crotonenses Locriq;, & Cisalpini omnes Galli. nec tamen hæ clades defectionesq; sociorum mouerunt, ut pacis unquam mentio apud Romanos fieret, neq; ante COS. Romani aduentum, nec postquam is redijt renouauitq; memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeò magno animo ciuitas fuit, ut consuli ex tanta clade, cuius ipse magna causa fuisset, redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ, quod de Rep. non desperasset. cui, si Carthaginiensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicij foret.

DECADIS TERTIAE LIBER TERTIVS.

ANNIBAL post Cannensem pugnã, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samniũ mouerat: accitus in Hirpinos à Statio pollicente se Cossam traditurum. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorũ factio familiæ per gratiã Romanorum potentis. post famam Cannensis pugnæ, uulgatumq; Trebij sermonibus aduentũ Annibalis, cũ Cossani urbe excessissent: sine certamine tradita urbs Pœno, præsidiumq; acceptũ est. Ibi præda omni atq; impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius urbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet. ipse per agrum Campanum mare inferum petit oppugnaturus Neapolim, ut ur-

bem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit: Numidas partim in insidijs (& pleræq; cauæ sunt uiæ, sinusq; occulti) quacunq; arte poterat, disposuit: alios præ se actã prædã ex agris ostentanteis obequitare portis iussit. in quos, quia nec multi & incõpositi uidebantur: cum turba equitum erupisset, à cedentibus cõsulto tracta in insidias, circumuenta est. nec euasisset quisquam: nisi mare propinquum, & haud procul litore naues piscatoriæ pleręq; conspectæ peritis nandi dedissent effugiũ. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt. inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab urbe oppuguanda Pœnum absterruere conspecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter luxuriantem longa felicitate atq; indulgentia fortunæ. maximè tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis. Senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res malè gesta ad Trasymenũ est: in summo magistratu esset: iam diu infestam senatui plebem ratus per occasionem nouãdi res magnum ausuram facinus, ut si in ea loca Annibal cum uictore exercitu uenisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis: improbus homo, sed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi quàm euersa Repu. dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem inijt qua & senatum seruaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset, præfatus esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiãq; Romam nuptum Liuio dedisset: cæterum maiorem multo rem, magisq; timendam instare. non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatũ plebem spectare: sed per cędem senatus uacuam Remp. tradere Annibali ac Pœnis uelle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminum in repu. obliti credant. Cum omnes uicti metu permitterent, claudam in curiam uos, inquit, & tanq; & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus nequicquam aduersarer, uiam saluti uestræ inueniã. in hoc fidem, quam uultis ipsi, accipite. Fide data egressus claudi curiam iubet, præsidiumq; in uestibulo reliquit, ne quis adire curiã iniussu suo, neue inde egredi possit. Tunc uocato ad concionem populo, quod sæpe, inquit, optastis Campani, ut supplicij sumendi uobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas præsidijs clientiũ seruorumq; tuentur, cum summo uestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausos omnes in curiã accipite, solos, inermes, nec quicquam raptim, aut forte temere egeritis. de singulorũ capite uobis ius sententiæ dicendæ faciam, ut quas quisq; meritus est, pœnas pendat. Sed ante omnia ita uos iræ indulgere oportet, ut potiorem ira salutem atq; utilitatẽ uestram habeatis. Etenim hos (ut opinor) odistis senatores. nam senatum omnino non habere nõ uultis. quippe aut rex, quod abominandum, aut quod unum liberæ ciuitatis consilium est, senatus habendus est. Itaq; duę res simul agendæ sunt uobis, ut & ueterẽ senatũ tollatis, & nouũ cooptetis. Citari singulos senatores iubebo, de quorũ capite uos cõsulã. quod de quoq; censueritis, fiet. sed prius in eius locum uirum fortem ac strenuũ nouũ senatorẽ cooptabitis, quàm de noxio suppliciũ sumatur. Inde cõsedit, & nominibus in urnã coniectis, citari quod primũ forte nomen excidit, ipsumq; è curia produci iussit. Vbi auditũ est nomen, malũ & improbũ pro se quisq; clamare, & supplicio dignũ. Tunc Pacuuius. uideo quę sentẽtia de hoc sit data, eijcitur pro malo atq; improbo. bonum senatorem & iustũ eligite. Primo silentiũ erat inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis omissa uerecundia quempiã nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur, cum alij negarent nosse, alij nunc probra, nunc humilitatẽ sordidamq; inopiam, & pudendæ artis aut quæstus genus obijcerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore factũ est, ut ipsius pœnitere homines appareret, quẽ autem in eius substituerent locũ, deesse. quia nec eosdem nominari attinebat, nihil aliud quàm ad audiẽda probra nominatos, & multo humiliores obscurioresq; cæteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines, notissimum quodq; malũ maximè tolerabile dicẽtes esse, iubentesq; senatũ ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuuius cum obnoxiũ uitæ beneficio senatũ multo sibi magis q; plebi fecisset, sine armis iam

iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omissa dignitatis libertatisq; me/
moria plebem affari,salutare,benignè inuitare,apparatis accipere epulis,eius causas suscipere,
ei semper parati adesse:secundū eum in lite iudicem dare,qui magis popularis aptiorq; in uul/
gus fauori cōciliando esset.Iam uero nihil in senatu actum aliter,q̄ si plebis ibi esset cōcilium.
Prona semper ciuitas in luxuriā,non ingeniorum modo uitio,sed affluenti copia uoluptatum,
& illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestrisq;:tum uero ita obsequio principū,& licen/
tia plebis lasciuire,ut nec libidini,nec sumptibus modus esset.ad cōtemptum legum,magistra/
tuum senatusq;,accessit tum post Cannensem cladem:ut cuius aliqua erat uerecundia, Roma
num quoq; imperium spernerent.id modo erat in mora,ne id extemplo efficerent:quod con/
nubium uetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat:& quod,cum milita
rent aliquot apud Romanos: maximum uinculum erant trecenti equites nobilissimus quisq;
Campanorum in præsidia Sicularum urbium delecti ab Romanis ac missi.Horum parentes
cognatiq; ægrè peruicerūt,ut legati ad COS.Romanum mitterentur. Ii nondum Cannusium
profectum,sed Venusiæ cum paucis ac semiermibus COS.inuenerunt: q̄ poterat maxime mi
serabilem bonis socijs,superbis atq; infidelibus, ut erant Campani,spernendum. Et auxit re/
rum suarum suiq; contemptum COS. nimis detegendo cladem,nudandoq;.nam cum legati
ægrè ferre senatum populumq; Campanum aduersi quicq; euenisse Romanis, nuntiassent,
pollicerenturq; omnia quæ ad bellum opus essent. Morem,inquit,magis loquendi cum so
cijs seruastis Campani, iubentes quæ opus essent ad bellū,imperare, q̄ cōuenienter ad præ/
sentem fortunæ nostræ statum locuti estis.quid enim nobis ad Cannas relictū est: ut quasi ali
quid habeamus,id quod deest,expleri ab socijs uelimus?pedites uobis imperemus,tanquam
equites habeamus?pecuniā deesse dicamus,tanquam ea tantum desit?Nihil,ne quod supple
remus quidē,nobis reliquit fortuna.legiones,equitatus,arma,signa,equi uiriq;,pecunia,com/
meatus,aut in acie, aut in ruinis postero die amissis castris perierunt. Itaq; non iuuetis nos in
bello oportet Campani,sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in mentē,ut tre/
pidos quondā maiores uestros intra mœnia compulsos, nec Samnitem modo hostem, sed
etiam Sidicinum pauentes, receptos in fidem apud Satriculā defenderimus,cœptumq; pro/
pter uos cum Samnitibus bellū per centum prope annos,uariante fortuna euentū,tulerimus.
Adijcite ad hæc,quod fœdus ęquū dedimus, quod leges nostras, quod ad extremū,id quod
ante Cannensem certè cladem maximū fuit,ciuitatem nostrā magnæ parti uestrum dedimus
cōmunicauimusq; uobiscum. Itaq; cōmunem uos hanc cladē,quæ accepta est,credere Cam/
pani oportet,communem patriam tuendā arbitrari esse.Non cum Samnite aut Hetrusco res
est,ut quod à nobis ablatū sit,in Italia tamen imperium maneat.Pœnus hostis, ne Africæ qui
dem indigena,ab ultimis terrarū oris,freto Oceani Herculisq; columnis, expertē omnis iuris
& conditionis & linguæ propè humanæ militē trahit. Hunc natura & moribus immitem fe/
rumq; insuper dux ipse efferauit, pontibus ac molibus ex humanorum corporū strue facien/
dis,& (quod proloqui etiam piget) uesci humanis corporibus docendo. hos infandis pastos
epulis,quos contingere etiā nefas sit,uidere atq; habere dominos,& ex Africa, & à Carthagi
ne iura petere,& Italiā Numidarum ac Maurorum pati prouinciā esse, cui non,genito modo
in Italia,detestabile sit?Pulchrum erit Campani,prolapsum clade Romanū imperium uestra
fide,uestris uiribus retentū ac recuperatum esse. Triginta millia peditum, quatuor equitū arbi
tror ex Campania uos scripsisse,iam pecuniæ affatim esse frumentiq;. qui si parē fortunæ ue/
stræ fidem habetis, nec Annibal se uicisse sentiet, nec Romani se uictos esse. Hac oratione
COS.dimissis redeuntibusq; domū legatis,unus ex ijs,Subius Virius,tēpus uenisse, ait, quo
Campani nō agrum solum ab Romanis quondā per iniuriā ademptum recuperare, sed im/
perio etiā Italiæ potiri possint.fœdus enim cū Annibale quibus uelint legibus facturos, neq;
controuersiā fore:quin ipse cōfecto bello Annibal uictor in Africā hinc decedat, exercitumq;
deportet:Italiæ imperiū Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti assensi omnes ita renun
tiant legationē,uti deletum omnibus uideretur nomen Romanū.Extemplo plebes ad defecti
onē,ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen autoritatibus seniorū per paucos dies
est res

est res, postremo uicit sententia plurium, ut ijdem legati, qui ad cos. Romanum ierāt, ad Annibalem mitterentur. Quò prius q̄ iretur, certumq; defectionis cōsiliū esset: Romā legatos missos à Campanis, in quibusdā annalibus inuenio, postulantes, ut alter cos. Campanus fieret, si rem Romanā adiuuari uellēt. indignatione orta, summoueri à curia iussos esse: missumq; lictorem, qui ex urbe educeret eos, atq; eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorum quondam postulationi erat: Cœliusq; & alij id haud sine causa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum ueritus. Legati ad Annibalē uenerūt, pacemq; cū eo his conditionibus fecerunt. Ne quis imperator magistratusue Pœnorū ius ullum in ciuem Campanum haberet, néue ciuis Campanus inuitus militaret, munusue faceret. ut suæ leges, sui magistratus Campanis essent. ut trecētos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cū quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerēt, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia insuper, quàm quæ pacta erāt, facinora Campani ediderūt. nam præfectos sociûm, ciuesq; Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negotijs implicitos, plebs repēte omnis cōprehensos, uelut custodiæ suę causa balneis includi iussit: ubi feruore atq; æstu anima interclusa, fœdum in modū expirarent. Ea ne fierent neu legatio mitteretur ad Pœnū, summa ope Decius Magius, uir, cui ad summā autoritatem nihil, præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. ut uero præsidiū mitti ab Annibale audiuit: Pyrrhi superbā dominationem miserabilemq; Tarentinorū seruitutē exempla referens, primo ne reciperetur præsidiū, palàm uociferatus est: deinde ut receptum aut ejceretur: aut, si malum facinus, quod à uetustissimis socijs consanguineisq; defecissent, forti ac memorabili facinore purgare uellent, ut interfecto punico præsidio restituerent se Romanis. Hæc (neq; enim occulte agebantur) cum relata Annibali essent: primo misit, qui uocarent Magiū ad sese in castra. deinde cum is ferociter negasset se iturum: (nec enim Annibali ius esse in ciuem Campanum) concitatus ira Pœnus cōprehendi hominem, uinctumq; attrahi ad se iussit. ueritus deinde nequid inter uim tumultus, atq; ex concitatione animorum inconsulti certaminis oriretur: ipse præmisso nuntio ad Marium Blosium Pr. Campanum postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum modico præsidio. Marius concione aduocata edicit, ut frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab uniuersis id non obedienter modò, sed enixè, fauore etiam uulgi, & studio uisendi tot iam uictorijs clarum imperatorem, factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec quo timorem aliquem ex conscientia significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio clientibusq; paucis otiose inambulauit: trepidante tota ciuitate ad excipiendum Pœnum uisendumq;. Annibal ingressus urbem senatum extemplo postulat. precantibusq; inde primoribus Campanorū, nequid eo die fere gereret: diemq; ut ipse aduentu suo festum lætus ac libens celebraret: quanquā præceps ingenio in iram erat, tamen nequid in principio negaret: uisendo urbem magnā diei partem consumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Stenium Pacuuiumq;, inclytos nobilitate ac diuitijs. Eò Pacuuius Calauius, de quo ante dictum est, princeps factionis eius quę attraxerat rem ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abstractumq; ab se à Decij ait latere, cum quo ferocissime pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecando magis quàm purgando placauit. uictusq; patris precibus lachrymisq;, etiam ad cœnā eum cum patre uocari iussit: cui conuiuio neminem Campanū, præter quàm hospites, Iubelliumq; Tauream insignem bello uirum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari die, & conuiuium non ex more punico, aut militari disciplina esse: sed ut in ciuitate, atq; etiā modo diu ad uarias omnium uoluptatum illecebras instructū. Vnus nec dominorū inuitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calauij filius Perolla uinci potuit. ipsiq; ualetudinem excusans patri, animi quoq; eius mirabilem interturbationē cum quæreret: ante solis fermè occasum patrē Calauiū ex conuiuio egressum secutus filius. ubi in secretū (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerūt: consilium, inquit, affero pater, quo non ueniam solum peccati, quo deficimus ad Annibalem, impetrare ab Romanis, sed in multo maiore dignitate & gratia simus Campani, q̄ unquam

fuimus

fuimus. Cum mirabundus pater quidnam id esset consilij quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctũ gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus: te id prius scire uolui, si forte abesse, dum facinus patratur, malles. Quæ ubi uidit audiuitq; senex, uelut si iam agendis quæ audiebat, interesset: cum metu Per ego te, inquit, fili quæcunq; iura liberos iungunt parẽtibus, precor quæsoq;, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda uelis. paucæ horæ sunt, intra quas iurantes per quicquid deorũ est, dextras dextræ iungentes fidem obstrinximus, ut sacratis de mensis essemus. digressi à colloquio extẽplo in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad quã tertius Campanorũ adhibitus ab Annibale es: eam ipsam mensam cruentare uis hospitis sanguine? Annibalem pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed si nihil sancti, non fides, nõ religio, non pietas, audeãtur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorũ seruorumq;? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescẽt ne in amentia illa? uultum ipsius Annibalis, quẽ armati exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meũ pectus petendus ille tibi, transfigendusq; est. deterreri hic sine te potius quàm illic uinci. ualeãt preces apud te meę, sicut pro te hodie ualuerunt. Lachrymantẽ inde iuuenem cernens, medium complectitur, atq; osculo hęrens non ante precibus abstitit, quàm peruicit ut gladiũ poneret, fidemq; daret, nihil factũ tum tale. Tum iuuenis, Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exoluã patri. tuam doleo uicem, cui ter proditæ patriæ sustinendũ est crimen: semel, cum defectionẽ inisti ab Romanis: iterũ, cum pacis cum Annibale fuisti autor: tertio hodie, cũ restituendæ Romanis Capuæ mora atq; impedimentũ tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere uolebam, hosti minime parcens: quando parens extorquet, recipe. Hæc cum dixisset, gladium in publicũ trans maceriam horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die Senatus frequẽs datur Annibali. ubi prima eius oratio perblanda ac benigna fuit: qua gratias egit Campanis, quod amicitiã suam Romanę societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italiæ omnis Capuam fore: iuraq; inde cum cæteris populis Romanũ etiam petiturũ. Vnum esse exortem punicæ amicitiæ fœderisq; secum facti, quẽ neq; esse Campanũ, neq; dici debere, Magium Decium. cum postulare, ut sibi dedatur, ac se præsente de eo referatur, senatusq; consultũ fiat. omnes in eã sententiam ierunt: quanquã magnæ parti, & uir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui uidebatur ius libertatis. Egressus curia in templo magistratus consedit, cõprehendiq; Decium Magium, atq; ante pedes destitutũ causam dicere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorẽ in castra est iussus. Quoad capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circunfusam undiq; multitudinem uociferans. Habetis libertatem Campani, quã petistis. foro medio, luce clara, uidentibus uobis, nulli Campanorũ secundus, uinctus ad mortẽ rapior. quid uiolentius Capua capta fieret? ite obuiã Annibali, exornate urbem, diemq; aduentus eius consecrate, ut hunc triumphũ de ciue uestro spectetis. Hæc eo uociferante cum moueri uulgus uideretur, obuolutum caput est, ocyusq; rapi extra portã iussus. ita in castra perducitur, extemploq; impositus in nauim, et Carthaginem missus: ne motu aliquo Capuæ ex indignitate rei orto, Senatũ quoq; pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendũ eum, ne aut negando rem, quam primum peterent, offendendi sibi noui socij, aut tribuendo habendus Capuæ esset seditionis ac turbarum autor. Nauem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regum erant. ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis uinctum se ab Annibale esse, uinculis liberatur: permissumq; ut rediret, seu Romã seu Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos Campanosq; bellum sit, transfugæ magis quàm hospitis fore domiciliũ. nusquam malle, quàm in regno eius uiuere, quem uindicẽ atq; autorem habeat libertatis. Dum hæc geruntur, Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Ro-

mam rediȷt,responsumq́ꝫ ex scripto recitauit.(diui quoqꝫ in eo erant,quibus quoqꝫ modo supplicaretur.)Tum si ita faxitis Romani,uestræ res meliores facilioresq́ꝫ erunt: magis ex sententia respub.uestra uobis procedet,uictoriaq́ꝫ duelli populi Romani erit.Pythio Appollini,R P uestra bene gesta seruataq́ꝫ,lucris meritis donũ mittitote,deq́ꝫ præda,manubiȷs, spoliȷsq́ꝫ honorem habitote. Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitauit : tum dixit,se oraculo egressum extemplo his omnibus diuis rem diuinam thure ac uino fecisse, iussumq́ꝫ ab antistite,sicut coronatus laurea corona & oraculum adisset,& rem diuinam fecisset : ita coronatũ nauim ascendere,nec ante deponere eam,quàm Romam peruenisset.se quæcũqꝫ imperata sint, cum summa religione ac diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse.

Senatus decreuit,ut eæ res diuinæ,supplicationesq́ꝫ primo quoqꝫ tempore cũ cura fierent.

Dum hæc Romæ atqꝫ in Italia gerũtur,nuntius uictoriȩ ad Cannas Carthaginẽ uenerat. Mago Amilcaris filius,non ex ipsa acie à fratre missus,sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum,quæ deficiebãt.Is cum ei senatus datus esset,res gestas in Italia à fratre exposuit. Cum sex imperatoribus eum,quorum quatuor consules,duo dictator ac magister equitum fuerint:cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse. occidisse supra ducenta millia hostiũ : supra L millia cepisse.ex quatuor consulibus duos occidisse.ex duobus saucium alterum,alterũ toto exercitu amisso uix cum L hominibus effugisse.magistrũ equitum qui consularis potestatis sit,fusum fugatumq́ꝫ dictatorem. quia se in aciem nunquã commiserit:unicũ haberi imperatorem.Brutios Apulosq́ꝫ, partem Samnitum ac Lucanorum defecisse ad Pœnos. Capuam,quod caput non Campaniæ modò , sed post afflictã rem Romanã Cannensi pugna Italiæ sit,Annibali se tradidisse. Pro his tantis totq́ꝫ uictoriȷs uerum sacrũ dȷs immortalibus agi haberiq́ꝫ.Ad fidem deinde tam lætarum rerum effundi in uestibulo curiæ iussit annulos aureos.qui tantus aceruus fuit,ut metientibus dimidiũ super treis modios explesse,sint quidam autores.Fama tenuit,quæ propior uero est, haud plus fuisse modio. Adiecit deinde uerbis,quo maioris cladis indicium esset,neminem nisi equitem, atque eorum ipsorũ primores id gerere insigne.Summa fuit orationis,quo propius spes belli perficiendi sit: eo magis omni ope iuuandũ Annibalem esse.procul enim ab domo militiam esse,in media hostiũ terra, magnam uim frumenti pecuniæq́ꝫ absumi: & tot acies ut hostiũ exercitus delesse, ita uictoris etiam copias parte aliqua minuisse.mittendum igitur supplementũ esse, mittendam in stipendium pecuniam,frumentumq́ꝫ tam benemeritis de nomine punico militibus.Secundũ hęc dicta Magonis lætis omnibus,Himilco uir factionis barchinæ locum Hannonis increpãdi esse ratus,Quid est Hanno? inquit,etiam nunc pœnitet belli suscepti aduersus Romanos? iube dedi Annibalem : ueta in tam prosperis rebus gratias dȷs immortalibus agi. audiamus Romanum senatorẽ in Carthaginiensium curia . Tum Hanno , Tacuissem hodie Patres conscripti, ne quid in cõmuni omnium gaudio,minus lętum quod esset uobis,loquerer.nunc interrogãti senatori,pœniteat'ne me adhuc suscepti aduersus Romanos belli,si reticeã : aut superbus aut obnoxius uidear.quorũ alterũ est hominis alienæ libertatis obliti, alterũ suæ . Respondeã inquit,Himilconi,nõ desisse pœnitere me belli,neqꝫ desiturũ ante inuictum nostrum imperatorem incusare,quàm finitum aliqua tolerabili cõditione bellum uidero.nec mihi pacis antiquæ desiderium ulla alia res,quàm pax noua finiet.Itaqꝫ ista quæ modò Mago iactauit, Himilconi cæterisq́ꝫ Annibalis satellitibus iam læta sunt.mihi possunt læta esse,quia res bello bene gestæ,si uolumus fortuna uti,pacem nobis æquiorem dabunt. nam si prætermittimus hoc tempus,quo magis dare quàm accipere possumus uideri pacẽ: uereor ne hæc quoqꝫ lætitia luxuriet nobis,ac uana euadat.quæ tamen nunc quoqꝫ qualis est? Occidi exercitus hostium. mittite milites mihi.Quid aliud rogares,si esses uictus? Hostium cepi bina castra, prædæ uidelicet plena,& cõmeatuum.frumentũ,& pecuniã date. Quid aliud,inquam,si spoliatus,si exutus castris esses,peteres? Et ne omnia ipse mirer:(mihi quoqꝫ enim,quoniam respõdi Himilconi,interrogare ius fasq́ꝫ est) uelim seu Himilco,seu Mago respondeat : cum ad internitionem Romani imperiȷ pugnatũ ad Cannas sit,constet'que in defectione totam Italiam esse: primũ ecquis latini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V & X X X tribubus

ad

ad Annibalem transfugerit? Cum utrunq; Mago negasset: Hostium quidem ergo, inquit, ad huc multum superest. sed multitudo ea quid animorũ quidúe spei habeat, scire uelim. Cum id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit. ecquos legatos ad Annibalem Romani miserunt de pace? ecquam deniq; mentionẽ pacis Romæ factam esse, allatũ ad uos est? Cum id quoq; negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrũ habemus, quàm habuimus qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quàm uaria uictoria priore punico bello fuerit: pleriq;, qui meminerimus, supersumus. nunc q; terra mariq; magis prosperæ res nostræ uisæ sunt, quam ante consules C. Luctatium & A. Posthumium fuerunt. Luctatio & Posthumio COSS. deuicti ad Ægateis insulas sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc quoq; fortuna aliquid uariauerit: tum pacẽ speratis cum uincimur: quã nunc, cum uincimus, dat nemo? Ego, si quis de pace cõsulet, seu de ferenda hostibus, seu accipienda: habeo quid sententiæ dicam. si de ijs quę Mago postulat, refertis: nec uictoribus mitti attinere puto: & frustrantibus nos falsa atq; inani uictoria multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio: nam & simultas cum familia Barchina leuiorem autorem faciebat: & occupati animi præsenti lætitia nihil, quo uanius fieret gaudium suum, auribus admittebãt, debellatumq; mox fore, si adniti paululum uoluissent, rebantur. Itaq; ingenti cõsensu fit senatusconsultum, ut Annibali XL Numidarum millia in supplementum mitterentur: & XL elephanti, & argenti multa talenta, Dictatorq; cum Magone in Hispaniam præmissus est ad conducenda XX millia peditum, quatuor equitum, quibus exercitus qui in Italia quiq; in Hispania erant, supplerentur. Cæterum hæc, ut in secundis rebus, segniter ociosecq; gesta sunt. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul ulli rei, quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis perfectis, latoq;, ut solet, ad populum, ut equum ascendere liceret: præter duas urbanas legiones, quæ principio anni à cõsulibus conscriptæ fuerant, & seruorum delectum, cohortesq; ex agro Piceno & Gallico collectas, ad ultimũ propè desperatæ Reipub. auxilium, cum honesta utilibus cedunt: descendit equo, dixitq;: qui capitalem fraudem ausi, quiq; pecunię iudicati in uinculis essent: qui eorum apud se milites fierent: eos noxa pecuniaq; se exolui iussurum. & sex millia hominum gallicis spolijs, quæ triumpho C. Flaminij translata erant, armauit. itaq; cum XXV millibus armatorũ ab urbe proficiscitur. Annibal Capua recepta cum iterũ Neapolitanorũ animos partim spe, partim metu nequicquam tentasset, in agrum Nolanum exercitum traducit: & ut non hostiliter statim, quia non desperabat uoluntariam deditionem: ita si morarentur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, prætermissurus. Senatus ac maxime primores eius in societate Romana cum fide perstare. plebs nouarũ (ut solet) rerum auida, atq; Annibalis tota esse: metumq; agrorũ populationis, & patienda in obsidione multa grauia indignaq; proponere animo. neq; autores defectionis deerãt. Itaq; ubi senatũ metus cepit, si palàm contrà tenderent, resisti multitudini concitatæ nõ posse, clàm simulando dilationẽ mali inueniunt. placere enim sibi defectionẽ ad Annibalem simulant: quibus autẽ conditionibus in fœdus amicitiamq; nouam transeant, parũm constare. Ita spatio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Cannusij cum exercitu erat, mittunt: docentq; quanto in discrimine sit Nolana res. agrum Annibalis esse & Pœnorũ: urbem extemplo futuram, ni subueniatur. concedendo plebi senatum, ubi uelint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum aduentum iussit: interim celari quæ secum acta essent, spemq; omnem auxilij Romani. Ipse à Cannusio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perq; agrum Satriculanũ, Trebianumq; super Suessulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus marini oppidi potiundi, quò cursus nauibus tutus ex Africa esset. Cæterum posteaq; Neapolim à præfecto Romano teneri accepit (M. Iunius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim quoq; sicut Nolã, non admissus, petit Nuceriam. Eam cum aliquãdiu circunsedisset: sæpe ui, sæpe solicitandis nequicquã nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit: pactus, ut inermes cum singulis

abirent uestimentis. deinde ut qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos, uideri uellet: prœmia atq; honores ijs qui remansissent, ac militare uellent secū, proposuit. nec ea spes quanquā tenuit. dilapsi omnes quocunq; hospitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ urbes, maxime Nolam Neapolimque. Cum fermè triginta senatores, ac forte primus quisq; Capuā petissent: exclusi inde quod portas Annibali clausissent, Cumas se cōtulerūt. Nuceriæ præda militi data est, urbs direpta atq; incensa. Nolam Marcellus non sui magis fidutia prœsidij, quàm uoluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem consensus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano nūc ad proditionem patriæ, nunc si ea die fortuna defuisset, ad transfugiendum stimulabat. Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempestate nobilissimus eques. seminecem eum ad Cannas in aceruo cæsorum corporum inuentum, curatumq; benigne etiam cum donis Annibal domum remiserat. ob eius gratiam meriti rem Nolanam in ius ditionemq; dare uoluerat Pœno: anxiumq; eum & sollicitum cura nouandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus esset, aut beneficio conciliandus: sibi assumpsisse quàm hosti ademisse fortem ac strenuū maluit socium. accitumq; ad se benigne appellat. Multos eum inuidos inter populares habere, inde existimatu facile esse, quod nemo ciuis Nolanus sibi indicauerit quàm multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in Romanis militauerit castris, non posse obscuram eius uirtutem esse. multos sibi qui cum eo stipendia fecerint, referre qui uir esset ille: quæq; & quoties pericula pro salute ac dignitate populi Romani adisset: utiq; Cannensi pugna non prius prælio abstiterit, q̄ propè exanguis ruina super incidentium uirorū, equorum armorumq; sit oppressus. Itaq; macte uirtute esto, inquit: apud me tibi omnis honos atq; omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati atq; emolumēto esse. Lætoq; iuueni promissis equum eximium dono dat, bigatosq; quingentos quæstorem numerare iubet. lictoribus imperat, ut eum se adire, quoties uelit patiātur. Hac comitate Marcelli ferocis iuuenis animus adeò est mollitus, ut nemo inde sociorum rem Romanā fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas esset, (Nolam enim rursus à Nuceria mouerat castra) plebesq; Nolana de integro ad defectionē spectaret: Marcellus sub aduentū hostium intra muros se recepit, non castris metuens, sed ne prodendæ urbis occasionē nimis multis in eam imminentibus daret. Instrui deinde utrinq; acies cœptæ, Romanorū pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parua inter urbem castraq;, & uario euentu fiebāt: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis, nec dare signum uniuersæ pugnæ uolebant. in hac comitiaria iam duorum exercituū statione principes Nolanorū nuntiant Marcello: nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri, statutumq; esse, ut cum Romana acies egressa portis iret: impedimēta eorum ac sarcinas diriperent: clauderentq; deinde portas muros'que occuparent, ut potentes rerum suarum atq; urbis, Pœnum inde pro Romano acciperēt. Hæc ubi nuntiata sunt Marcello, collaudatis senatoribus Nolanis, priusquā aliquis motus in muris oriretur, fortunā pugnæ experiri statuit. Ad treis portas in hostes uersas tripartito exercitū instruxit. impedimēta sub sequi iussit: calones lixasq; & inualidos milites uallum ferre. mediā porta robora legionum & Romanos equites, duabus circà portis nouos milites, leuémque armaturā ac sociorū equites statuit. Nolani muros portásque adire uetiti: subsidiaq; destinata impedimentis data, ne occupatis prœlio legionibus in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multū diei in acie stanti primo miraculo esse, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quisquā in muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metuq; resides factos, partē militū in castra remittit, iussos propere apparatum omnē oppugnandæ urbis in primā aciem afferre: satis fidens, si cunctantibus instaret, tumultum aliquem in urbe plebem moturam. Moxq; dum in sua quisq; ministeria discursu trepidat ad prima signa, succeditq; ad muros acies: patefacta repēte porta, Marcellus signa canere clamoremq; tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo possent impetu in hostem erumpere iubet. Satis terroris tumultusq; in aciem mediam intulerāt, cum duabus circà portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hostium erupere. Addidere clamo-

clamorem lixæ calonesq́;, & alia turba custodiæ impedimentorũ apposita, ut paucitatem maxime spernentibus Pœnis ingentis repente exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim affirmare, quod quidam autores sunt, duo millia & CCC hostiũ cæsos: non plus uno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor uictoria fuit, ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non uinci enim ab Annibale uincentibus difficilius fuit, quàm postea uincere. Annibal spe potiundæ Nolæ adempta cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis, custodibusq́; dispositis, ne quis egrederetur, questionẽ in foro de ijs qui clàm in colloquijs hostium fuerant, habuit. supra LXX damnatos proditionis securi percussit, bonaq́; eorũ iussit publica esse. & summa rerũ senatui tradita, cum exercitu omni profectus supra Suessulam castris positis consedit. Pœnus Acerras primũ ad uoluntariam deditionẽ conatus perlicere, postea quàm obstinatos uidit: obsidere inde atq́; oppugnare parat. Cæterũ Acerranis plus animi quàm uirium erat. itaq́; desperata tutela urbis, ut circũuallari mœnia uiderũt, priusquã continuarentur hostium opera, per intermissa munimẽta, neglectásque custodias silentio noctis dilapsi, per uias inuiaque, quà quenq́; aut consilium, aut terror tulit: in urbes Campaniæ quas satis certũ erat nõ mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atq́; incensis, cũ à Casilino dictatorẽ Romanũ legionesq́; nuntij accipi nuntiassent, ne quis tã propinquis hostium castris Capua quoq́; recurrat, exercitũ ad Casilinum ducit. Casilinũ eo tempore quingenti Prænestini habebant cum paucis Romanis latiniq́; nominis, quos eodem audita Cannensis clades cõtulerat. Hi nõ confecto Præneste ad diem delectu, serius profecti domo cum Casilinũ ante aduersæ pugnæ famã uenissent, & alijs aggregarent sese Romanis socijsq́;: profecti à Casilino cum satis magno agmine irent: auertit eos retrò Casilinũ nuntius Cannensis pugnæ. ibi cum dies aliquot suspecti Campanis timentesq́; cauendis ac struendis inuicẽ insidijs traduxissent: iamq́; de Capuæ defectione agi accipiq́; Annibalẽ satis pro certo habuêre: interfectis nocte oppidanis, partem urbis quæ citra Vulturnũ est, (eo enim diuiditur amni) occupauêre. idq́; præsidiũ Casilini habebant Romani. Additur & perusina cohors, homines CCCC & LX, eodem nuntio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cincta, tuenda erat. penuria frumenti, nimiũ etiam ut uideretur hominũ, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Getulos cum præfecto nomine Isalca præmittit. ac primo, si fiat colloquij copia, uerbis benignis ad portas aperiendas præsidiumq́; accipiendũ perlicere iubet. sin in pertinacia perstent, rem gerere ac tentare si qua parte inuadere urbem possit. Vbi ad mœnia accessêre, quia silentium erat, solitudo uisa, metúque cõcessum barbarus ratus, moliri portas & seras claustraq́; effringere parat. cum patefactis repente portis cohortes duæ ad idipsum instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpũt, stragémque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cũ maiore robore uirorũ missus, nec ipse eruptionẽ cohortiũ sustinuit. Postremò Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruã urbem paruúmque præsidiũ summa ui atq́; omnibus copijs oppugnare parat. ac dum instat lacessitque, corona undiq́; circũdatis mœnibus, aliquot milites & promptissimũ quenq́; è muro turribus'que ictos amisit. Semel ultro erumpenteis agmine elephantorũ opposito propè interclusit, trepidosq́; cõpulit in urbem: satis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omniũ animi ad oppugnandũ accẽduntur: utiq́; posteaq́; corona aurea muralis proposita est, atq́; ipse dux castelli plano loco positi segnẽ oppugnationẽ Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarũ Trasymeniq́; et Trebiæ singulos admonẽs, uniuersosq́;. inde uineæ quoq́; cœptæ agi cuniculiq́;: nec ad uarios conatus hostiũ aut uis ulla, aut ars deerat. Socij Romanorũ propugnacula aduersus uineas statuere, transuersis cuniculis hostiũ cuniculos excipere, & palàm & clàm cœptis obuiã ire, donec pudor etiã Annibalẽ ab incœpto auertit. castris'que cõmunitis ac præsidio modico imposito, ne omissa res uideretur, in hyberna Capuã concessit. ibi partem maiorem hyemis exercitũ in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantẽ, bonis inexpertũ atq́; insuetũ. itaq́; quos nulla mali uicerat uis, perdidere nimia bona ac uoluptates immodicæ: & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserant. somnus enim

& uinum & epulæ,& scorta balneáque,& otium consuetudine in dies blandiens,ita eneruauerunt corpora animosq;,ut magis deinde præteritæ uictoriæ eos q̃ præsentes tutarētur uires: maiusq; id peccatū ducis apud peritos artiū militariū haberetur, quàm quod nō ex Cannēsi acie protinus ad urbem Romā duxisset.illa enim cunctatio distulisse modò uictoriā uideri potuit:hic error uires ademisse ad uincendū.Itaq; Hercule, uelut si cū alio exercitu à Capua exiret:nihil usquā pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt pleriq; scortis impliciti : & ubi primum sub pellibus haberi cœpti sunt,uiaq; & alius militaris labor excepit, tyronū modò corporibus animisq; deficiebant:& deinde per omne æstiuorū tempus magna pars sine cōmeatibus ab signis dilabebant:neq; aliæ latebræ,quàm Capua desertoribus erant. Cęterum mitescente iam hyeme ducto ex hybernis milite, Casilinū redit. ubi quanq; ab oppugnatione cessatū erat, obsidio tamē continuata oppidanos præsidiumq; ad ultimū inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat dictatore auspiciorū repetendorū causa profecto Romā. Marcellum & ipsum cupientē ferre auxiliū obsessis Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorū atq; Acerranorū tenebant, Campanos timentiū,si præsidium Romanū abscessisset. Gracchus assidens tantū Casilino,quia prædictum erat dictatoris,ne quid absente eo rei gereret: nihil mouebat,quanq; quæ facile omnē patientiam uincerēt,nuntiabantur à Casilino.nam & præcipitasse se quosdam non tolerantes famē,constabat: & stare inermes in muris,nuda corpora ad missiliū telorū ictus præbentes.Ea ægre patiens Gracchus,cum neq; pugnā conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse,si palàm frumentum importare uellet,uideret:neq; clàm importandi spes esset,farre ex agris circà undiq; conuecto cū complura dolia complesset,nuntium ad magistratū Casilinum misit,ut exciperent dolia,quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen ac spem ab nuntio Romano factam,dolia medio missa amni defluxerūt.æqualiter inter omnes frumentū diuisum.id postero quoq; die,ac tertio factum est.nocte & mittebantur & perueniebāt: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis transuerso uertice dolia impulit ad ripam quam hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nuntiatumq; Annibali est:& deinde intentiore custodia cautū,ne quid falleret Vulturno ad urbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris cum medio amni ad Casilinum defluerent,cratibus excipiebantur.Postremo ad id uentū inopiæ est,ut lora detractasq; scutis pelles, ubi feruida mollissent aqua,mandere conarētur:nec muribus alióue animali abstinerēt:& omne herbarum radicumq; genus aggeribus infimis muri eruerent.& cum hostes obarassent quicquid herbidi terreni extra murū erat:raporū semen iniecerūt,ut Annibal,eóne usq; dum ea nascantur,ad Casilinū sessurus sum? exclamaret.& qui nullā antea pactionē auribus admiserat, tum demū agi secū est passus de redemptione liberorū capitū. Septunces auri in singulos pretium cōuenit.fide accepta,sese tradiderunt.donec omne aurū persolutū est,in uinculis habiti.tum remissi Cumas cum fide.Id uerius est,q̃ ab equite in abeunteis immisso interfectos.Prænestini maxima pars fuēre.ex quingentis septuaginta,qui in præsidio fuerūt: minus dimidiū ferrum famesq; absumpsit. cæteri incolumes Præneste cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat)redierunt.Statua eius indicio fuit Præneste in foro statuta,loricata,amicta toga,uelato capite:& tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto:Manitiū pro militibus,qui Casilini in præsidio fuerint,uotū uouisse.Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positis fuit subiectus.Casilinum oppidū redditū Campanis est, firmatū septingentorū militū de exercitu Annibalis præsidio:ne ubi Pœnus inde abscessisset,Romani oppugnarēt. Prænestinis militibus senatus Romanus duplex stipendiū,& quinquennij militiæ uacationem decreuit. ciuitate cum donarentur ob uirtutē,non mutauerūt.Perusinorū casus obscurior fama est,quia nec ipsorū monumento ullo est illustratus,nec decreto Romanorū.Eodem tempore Petellinos,qui uni ex Brutijs manserant in amicitia Romana:nō Carthaginienses modò,qui regionem obtinebant,sed Brutij quoq; cęteri ob separata ab se consilia oppugnabāt.cum obsistere malis nequirent Petellini:legatos Romam ad præsidium petendū miserunt.Quorū preces lachrymæq; (in questus enim flebiles,cum sibimetipsi consulere iussi sunt,sese in uestibulo curiæ profuderunt) in

gentem misericordiam patribus ac populo mouerũt. cõsultiq; iterũ à M. Æmylio Pr. patres, circũspectis omnib⁹ imperij uiribus fateri coacti, nihil iam lõginquis socijs in se præsidij esse, redire domum, fideq; ad ultimũ expleta, cõsulere sibimetipsos in præsenti fortuna iusserunt. Hæc posteaquã renuntiata legatio Petellinis est: tantus repente mœror pauorq; senatum eorum cepit, ut pars profugiendi quà quisq; posset, ac deserendę urbis autores essent: pars quando deserti à ueteribus socijs essent, adiungendi se cęteris Brutijs, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars quæ nihil raptim, nec temere agendũ consulendumq; deintegro censuit. Relaxata postero die per minorẽ trepidationẽ retinuerunt optimates, ut conuectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent. Per idem ferè tempus literæ ex Sicilia Sardiniaq; Romam allatæ. priores ex Sicilia Octacilij Propr. in senatu recitatę sunt. L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybæum uenisse. ipsum grauiter saucium in discrimine ultimo uitę esse. militi & naualibus socijs neq; stipendium neq; frumentũ ad diem dari: neq; unde detur, esse. magnopere suadere ut quamprimũ ea mittantur: sibiq; si ita uideatur, ex nouis prætoribus successorem mittant. Eademq; fermè de stipendio frumentoq; ab A. Cornelio Mammula Propr. ex Sardinia scripta. Respõsum utrisq; non esse, unde mitteretur. iussiq; ipsi classibus atq; exercitibus suis consulerent. Octacilius ad unicum subsidium populi Romani Hieronem legatos cum misisset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argẽti triumuiri mensarij rogatione Minucij trib. pleb. facti, L. Æmylius, qui consul censorq; fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat, & L. Scribonius Libo, qui tum trib. pleb. erat. Et duumuiri creati, M. & C. Attilij, ædem Concordiæ, quam L. Manlius Pr. uouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locum P. Scantinij demortui, & L. Aemylij Pauli COS. & Q. Aelij Pæti, qui ceciderãt pugna Cannensi. Cum cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantũ cõsilijs humanis assequi poterãt, patres explessent: tandem se quoq; & solitudinem curiæ, paucitatemq; conuenientiũ ad publicum consilium respexerunt. neq; enim post L. Aemylium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pugnę, ad hoc sui quenque casus per quinquẽnium absumpsissent. Cũ de ea re M. Aemylius Pr. dictatore post Casilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcentibus cũctis retulisset: tum Sp. Caruilius, cum longa oratione nõ solũ inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur, cõquestus esset: explendi senatus causa, & iungendi arctius latini nominis, pro magna re se suadere dixit, ut ex singulis populis Latinorũ binis senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atq; in demortuorũ locũ in senatum legerentur. Eam sentẽtiam haud æquioribus animis, quàm ipsorum quondam postulatũ Latinorum, patres audierũt. & cum fremitus indignantiũ tota curia esset: & præcipuè Manlius, esse etiam nunc stirpis eius uirũ diceret: ex qua quondã in Capitolio cõsul minatus esset, quem Latinũ in curia uidisset, eum sua manu se interfecturũ: Q. Fabius Maximus nũquam rei ullius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quàm inter tam suspensos sociorũ animos, incertãq; fidem id tactum, quod insuper solicitaret eos. eam unius hominis temerariã uocem silentio omniũ extinguendam esse: & si quid unquã arcani sanctiùe ad silendum in curia fuerit, id omniũ maxime tegendum, occulendum, obliuiscendũ, pro non dicto habendũ esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem qui censor antè fuisset: uetustissimusq; ex ijs qui uiuerẽt, censorijs esset: creari placuit qui senatum legeret: acciriq; C. Terentium COS. ad dictatorem dicendum iusserunt. qui cum ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romã redisset: nocte proxima, ut mos erat, M. Fabium Buteonem ex S C sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. Is, ubi cum lictoribus in rostra ascendit. neque duos dictatores tempore uno, quod nunquam antea factum esset. probare se dixit: neque dictatorem se sine magistro equitum: nec censoriam uim permissam uni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperiũ. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint: ijs se modũ impositurũ. nam neq; senatu quenquã moturum ex ijs, quos C. Flaminius, L. Aemylius cẽsores

in senatum legissent: transcribi tantũ recitariq; eos iussurũ, ne penes unum hominẽ iudiciũ arbitriũq; de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorũ locũ sublecturum, ut ordo ordini, nõ homo homini prælatus uideretur. Recitato uetere senatu, inde primũ in demortuorum locum legit, qui post L. Æmylium & C. Flaminiũ cẽsores curulem magistratũ cepissent, necdũ in senatum lecti essent: ut quisq; eorũ senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores quæstoresúe fuerant, tum ex ijs qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent, aut ciuicam coronã accepissent. Ita CLXXVII cum ingenti approbatione omniũ in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicauit, priuatusq; de rostris descendit, lictoribus abire iussis, turbæq; se immiscuit priuatas agentiũ res: tempus hoc sedulo terens, ne deducẽdi sui causa populum de foro abduceret. neq; tamen elanguit cura hominũ ea mora, frequentesq; eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitũ redijt, non facto certiore senatu, ne comitiorũ causa in urbe retineretur. Postero die consultus à M. Põponio Pr. senatus decreuit dictatori scribendũ: uti si è Repub. censeret esse, ad cõsules subrogandos ueniret cũ magistro equitũ, & prætore M. Marcello, ut ex ijs præsentibus noscere patres possent quo statu Respub. esset, consiliaq; ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes uenerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modice locutus in magistrũ equitũ T. Sempronium Gracchũ magnã partem gloriæ uertit: comitiaq; edixit, quibus L. Posthumius III absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eò accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Leuinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitũ redijt, relicto magistro equitum Romæ: qui cum post paucos dies magistratũ initurus esset, de exercitibus scribendis cõparandisq; in annum, patres consuleret. Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nuntiata: alia super alia cumulante in eum annum fortuna: L. Posthumiũ cõsulem designatũ, in Gallia ipsum atq; exercitũ deletos. Sylua erat uasta, (Litanam Galli uocant) qua exercitũ traducturus erat. eius syluę dextra læuaq; circa uiam Galli arbores ita inciderant, ut immotæ starent: momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociũmq; ab supero mari tantum conscripserat, ut XXV millia armatorũ in agros hostium induxisset. Galli oras extremæ syluę cum circũsedissent, ubi intrauit agmen saltum: tum extremas arborũ succisarũ impellũt. quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incidentes, ancipiti strage arma, uiros, equos obruerunt, ut uix decem homines effugerent. nam cum exanimati pleriq; essent arborum truncis fragmentisq; ramorũ: cæterã quoq; multitudinẽ inopinato malo trepidã Galli saltum omnem armati circunsidentes interfecerũt, paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes obsesso ante ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Posthumius omni ui ne caperetur obnixus, occubuit. spolia corporis caputq; ducis præcisum Boij ouãtes tẽplo, quod sanctissimũ est apud eos, intulere. purgato inde capite, ut mos ijs est, caluã auro cælauere. idq; sacrum uas ijs erat, quo solẽnibus libarent: poculũq; idem sacerdotis esse, ac tẽpli antistitibus. Pręda quoq; haud minor Gallis q̃ uictoria fuit. nam & si magna pars animaliũ strage syluæ oppressa erat: tamen cæteræ res, quia nihil dissipatũ fuga est, stratę per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ sunt. Hac nũtiata clade cum per dies multos in tãto pauore fuisset ciuitas, ut tabernis clausis, uelut nocturna solitudine per urbem acta, senatus ædilibus negotiũ daret: ut urbem circumirent, apeririq; tabernas, & mœstitię publicæ speciem urbi demi iuberẽt: tum T. Sempronius senatũ habuit: cõsolatusq; patres est & adhortatus, ne qui Cannẽsi ruinæ non succubuissent, ad minores calamitates animos summiterent. quod ad Carthaginienses hostes Annibalẽq; attinet: prospera modo esset, sicut speraret, fortuna: Gallicum bellum & omitti tuto & differri posse: ultionemq; eam fraudis in deorũ ac populi Romani potestate fore. de hoste Pœno exercitibusq;, per quos id bellũ gereretur, consultandũ atq; agitandum. Ipse primum quid peditũ equitumq;, quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus suarum copiarũ summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Terentio consule esset, à peritis quæsitum est. duóne consulares exercitus satis firmati tanto bel-
lo

lo sufficerent, inibatur ratio. itaq; Galliam, quanquam stimulabat iusta ira: omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit. eodem ex dictatoris legionibus reijci militem minimi quenq; roboris, nullo præstituto militiæ tēpore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones urbanę alteri cōsuli, qui in locum L. Posthumij suffectus esset, decretæ sunt: eumq; cum primū saluis auspicijs posset, creari placuit. legiones præterea duas primo quoq; tempore ex Sicilia acciri: atq; inde consul, cui legiones urbanæ euenissent, militum sumeret quantum opus esset. C. Terentio cos. prorogari in annum imperium: neq; de eo exercitu quem ad præsidiū Apuliæ haberet, quicquam minui.

Dum hæc in Italia geruntur apparanturq;, nihilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Romanis. P. & Cn. Scipiones inter se partiti copias, ut Cn. terra, P. mari nauibusq; rem gereret. Asdrubal Pœnorū imperator neutri parti uirium satis fidens, procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se. cui multum ac diu obtestanti quatuor milia peditū, & quingenti equites in supplementū missi ex Africa sunt. tum refecta tandem spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui pararíq; iubet, ad insulas maritimáq; oram tutandam. In ipso impetu mouendarū deintegro rerum perculit eum præfectorum nauium transitio: qui post classem ad Iberum per pauorem desertā grauiter increpiti, nunquam deinde satis fidi aut duci, aut Carthaginiensiū rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motum in Carpesiorū gente: desciuerātq; ijs autoribus urbes aliquot: una etiam ab ipsis ui capta fuerat. In eam gentem uersum ab Romanis bellum est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos urbis mœnibus Galbum nobilem Carpesiorum ducē cum ualido exercitu castris se detinentem aggredi statuit. præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hosteis ad pugnam: peditum partem ad depopulandū per agros passim dimisit, ut palanteis exciperent. simul & ad castra tumultus erat, & per agros fugaq; & cædes. deinde undique diuersis itineribus cum in castra se recepissent: adeo repente decessit animis pauor, ut non ad munimenta modò defendenda satis animorū esset, sed etiam ad lacessendum hostem prælio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo: repentinaq; eorum audacia terrorem hosti paulo antè ultro lacessenti incussit. itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduum tutumq; flumine etiam obiecto tum copias subducit, & præmissam leuem armaturam equitesq; palatos eódem recepit: nec aut colli aut flumini satis fidens, uallo castra permunijt. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt cōtracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, uelocitate pari, robore animi uiriumq; aliquantū præstanti. Postea quam neq; elicere Pœnum ad certamen obuersati castris poterant: neq; castrorum oppugnatio facilis erat: urbem Asenam, quò fineis hostiū ingrediens Asdrubal frumentū cōmeatusq; alios conuexerat, ui capiūt, omniq; circà agro potiūtur. nec iā aut in agmine, aut in castris ullo imperio contineri. Quam ubi negligentiam ex re (ut fit) bene gesta oriri senserat Asdrubal: cohortatus milites ut palātes sine signis hostes aggrederētur, digressus colle pergit ire acie instructa ad castra. Quem ut adesset tumultuosi nuntij refugientes ex speculis stationibusq; attulere, ad arma conclamatū est. Vt quisq; arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompositi, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conseruerāt manus, cum alij cateruatim currerent, alij nōdum è castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostem. deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alij alios, & undiq; pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicantur, armaq; armis iungunt, in arctum compulsi, cum uix mouendis armis satis spatij esset: corona hostiū cincti, ad multum diei cęduntur. Exigua pars eruptione facta, syluas ac montes petit: pariq; terrore & castra sunt deserta, & uniuersa gens postero die in deditionem uenit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, ut Asdrubal primo quoq; tēpore in Italiā exercitū duceret. quæ uulgata res per Hispaniā omniū fermè animos ad Romanos auertit. Itaq; Asdrubal extemplo literas Carthaginē mittit, indicās, quanto fama profectionis suę damno fuisset. Si uero inde pergeret, priusquàm Iberū transiret, Romanorum Hispaniam fore. nam præterquàm quod nec præsidium, nec ducē haberet, quem

relinqueret pro se,imperatores esse Romanos,quibus uix equis uiribus resisti possit.itaque si ulla Hispaniæ cura esset,successorem sibi cum ualido exercitu mitterent.cui si omnia prospere euenirent,non tamen ociosam prouinciam fore.Hæ literæ quanquam primo admodum mouerunt senatum:tamen quia Italiæ cura prior potiorq; erat,nihil de Asdrubale,neq; de copijs eius mutatũ est. Himilco cum exercitu iusto,& aucta classe ad retinendã terra mariq;, ac tuendam Hispaniam est missus.qui ut pedestreis naualeisq; copias traiecit:castris communitis,nauibusq; subductis & uallo circundatis, cum equitibus delectis ipse quantum maxime accelerare poterat,per dubios infestosq; populos iuxta intẽtus ad Asdrubalem peruenit. Cum decreta senatus mandataq; exposuisset,atque edidicisset ipse inuicem,quemadmodum tractandum bellum in Hispania foret,retro in sua castra redijt: nulla re quàm celeritate tutior: quod undiq; abierat,antequã populi consentirent. Asdrubal priusquã moueret castra,pecunias imperat populis omnibus suæ ditionis:satis gnarus Annibalem transitus quosdam pretio mercatum:nec auxilia gallica aliter quàm conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, uix penetraturum ad Alpeis fuisse.pecunijs igitur raptim exactis,ad Iberum descendit. Decreta Carthaginiensiũ & Asdrubalis iter ubi ad Romanos sunt perlata, omnibus omissis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœptis,atq; obsistere parãt:rati, si Annibali uix per se ipsi tolerando Italiæ hosti Asdrubal dux atq; Hispaniensis exercitus esset iunctus, illico Romani finem imperij fore.His anxij curis ad Iberum contrahunt copias,& transito amne cum diu consultassent:utrum castra castris conferrent,an satis haberent,socijs Carthaginiensiũ oppugnandis morari ab itinere proposito hostem:urbem à propinquo flumine Iberam appellatam,opulentissimam ea tempestate regionis eius,oppugnare parãt.quod ubi sensit Asdrubal,pro ope ferenda socijs pergit ipse ire ad urbem deditam nuper in fidem Romanorum oppugnandã.Ita iam cœpta obsidio omissa ab Romanis est,& in ipsum Asdrubalẽ uersum bellum.Quinq; millium interuallo castra distantia habuêre paucos dies:nec sine leuibus prælijs, nec ut in aciem exirent.tandem uno eodemq; die uelut ex composito utrinq; signum pugnæ propositum est:atq; omnibus copijs in campum descẽsum est. Triplex stetit Romana acies, peditum pars ante signa locata,pars post signa accepta,equites cornua cinxere. Asdrubal mediam aciem Hispanis firmat:in cornibus,dextro Pœnos locat,læuo Afros:mercenariorumq; auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus,cæteros Afros pro cornibus opponit.nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat.tanta uelocitas ipsis,tamq; docile equorum genus est. Cum hoc modo instructi starent, imperatorũ utriusq; partis haud ferme dispares spes erant.nam ne multũ quidẽ aut numero, aut genere militũ,hi aut illi præstabãt.militibus longe dispar anim⁹ erat.Romanis enim,quãquam procul à patria pugnarent,facile persuaserant duces pro Italia,atq; urbe Roma eos pugnare.itaq; uelut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnæ uerteretur:obstinauerãt animis uincere,aut mori. Minus pertinaces uiros habebat altera acies.nam maxima pars Hispani erant:qui uinci in Hispania,quàm uictores in Italiam trahi,malebant.Primo igitur concursu cum uix pila cõiecta essent,retulit pedẽ media acies,inferentibusq; sese magno impetu Romanis terga uertit.Nihilo segnius in cornibus prælium fuit.hinc Pœnus,hinc Afer urget:& uelut in circumuentos prælio ancipiti pugnant. sed cum in medium tota iam coisset Romana acies, satis uirium ad dimouenda hostium cornua habuit. itaque duo diuersa prælia erant. utroq; Romani,ut qui pulsis tandem medijs & numero & robore uirorũ pręstarent,haud dubie superarunt.Magna uis hominũ ibi occisa.& nisi Hispani uixdũ conserto prælio tam effuse fugissent:perpauci ex tota superfuissent acie.Equestris pugna nulla admodũ fuit.quia simul inclinatã mediam aciem Mauri Numidæq; uiderunt:extemplo fuga effusa nuda cornua,elephãtis quoq; prę se actis,deseruere.Et Asdrubal usq; ad ultimũ euẽtũ pugnæ moratus,è media cęde cũ paucis effugit. Castra Romani cepere,atq; inde diripuere.Ea pugna, si qua dubia in Hispania erãt,Romanis adiunxit: Asdrubaliq; nõ modo in Italiã traducendi exercitus, sed ne manẽdi quidẽ satis tuto in Hispania spem reliquit.Quæ posteaq; literis Scipionũ Romæ

uulgata

uulgata sunt,non tã uictoria quàm prohibito Asdrubalis in Italiã transitu lætabantur Dum hæc in Hispania geruntur,Petellia in Brutijs aliquot post mensibus,quàm cœpta oppugnari erat,ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multorũq; sanguine ac uulneribus ea Pœnis uictoria stetit. nec ulla magis uis obsessos, quàm fames expugnauit. absumptis enim frugum alimẽtis,carnisq; omnis generis quadrupedum,sutrinæ postremo corijs, herbisq; & radicibus,& corticibus teneris,strictisq; rubis uixere, nec antequã uires ad standum in muris ferendaq; arma deerant,expugnati sunt. Recepta Petellia,Pœnus ad Consentiam copias traducit.quam minus pertinaciter defensam,intra paucos dies in deditionem accepit.Iisdem ferme diebus & Brutiorũ exercitus Crotonem græcam urbem circunsedit, opulentam quondam armis uirisq;,tum iam adeò multis magnisq; cladibus afflictam,ut omnis ætatis minus uiginti millia ciuium superessent.itaq; urbe defensoribus uastata facile potiti sunt hostes,arx tãtum retenta,in quam inter tumultum captæ urbis è media cæde quidam effugêre. Et Locrenses desciuere ad Brutios Pœnosq;,prodita multitudine à principibus.Rhegyni tantummodo regionis eius & in fide erga Romanos,& potestatis suæ ad ultimum manserunt. In Siciliã quoque eadem inclinatio animorum peruenit:& ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit. nanq; Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris, simul post Cãnensem cladem Romana societate,ad Pœnos defecit. mouissetq; in Sicilia res,nisi mors adeò opportuna,ut patrem quoq; suspicione aspergeret:armantem eum multitudinẽ, solicitantemq; socios absumpsisset. Hæc eo anno in Italia,in Africa,in Sicilia,in Hispania uario euẽtu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à senatu postulauit, ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator uouisset,dedicari liceret. Senatus decreuit,ut T. Sempronius COS. designatus,cum primum magistratũ inisset,ad populum ferret,ut Fabium duumuirũ esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M. Æmylio Lepido,qui bis cõsul augurq; fuerat: filij tres, Lucius, Marcus, Quintus,ludos funebres per triduum,& gladiatorum paria duo & XX per triduum in foro dederunt. Ædiles curules C. Lectorius & T. Sempronius Gracchus COS. designatus,qui in ædilitate magister equitũ fuerat:ludos Romanos fecerunt,qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumacto tertio anno punici belli, T. Sẽpronius COS. Idibus Martijs magistratũ inijt. Prætoresq; Fuluius Flaccus qui antea consul censorq; fuerat: urbanam, M. Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictiõe habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliã, Q. Mutius Scæuola Sardiniã sortiti sunt. M. Marcello Procons. imperiũ esse populus iussit,quod post Cannensem cladem unus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primum est in Capitolio cõsultus,decreuit,ut eo anno duplex tributũ imperaretur,simplex confestim exigeretur,ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur,præterquã qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitib. ita decretũ est, ut duabus legionibus urbanis T. Sempronius COS. Cales ad cõueniendum diem ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent:(erant autem Cannẽsis maximè exercitus)eas Ap. Claudius Pulcher Pr. in Siciliam traijceret: quæq; in Sicilia essent,Romam deportarẽtur. Ad exercitum, cui ad conueniendum Cales edicta dies erat: M. Claudius Marcellus missus,isq; iussus in castra Claudiana deducere urbanas legiones. ad ueterem exercitũ accipiendum deducendumq; in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus Taciti primo expectauerãt homines,uti consul comitia collegæ creando haberet. deinde ubi ablegatũ uelut de industria M. Marcellum uiderunt: quem maxime consulem in eum annũ ob egregie in pretura res gestas creari uolebãt,fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit cõsul,utrunq;, inquit, è Repub. fuit patres conscripti:& M. Claudium ad permutãdos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prius edici,quàm is inde confecto quod mãdatum est,negotio reuertisset:ut uos consulem,quem tempus Reipub. postularet: quemq; maxime uultis, haberetis. Ita de comitijs,donec redijt Marcellus,silẽtium fuit. Interea duumuiri creati sunt Q. Fabius Maximus & T. Octacilius Crassus,ædibus dedicãdis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Vtraq; in Capitolio est,canali uno discretæ. Et de trecẽtis equitibus Cãpanis,qui in Sicilia cum fide sti-

pendij s

pendijs emeritis Romam uenerant, delatū ad populum, ut ciues Romani essent: itē uti municipes cumani essent, pridie quàm populus Cāpanus à populo Romano defecisset. Maximè ut hoc ferretur, mouerat: quod quorū hominū essēt, scire se ipsi negabāt, uetere patria relicta, in eam in quam redierant, nondū adsciti. Posteaquā Marcellus ab exercitu redijt, comitia uni consuli rogando in locum L. Posthumij edicuntur. Creatur ingenti cōsensu Marcellus, qui ex templo magistratū occiperet. cui ineunti consulatū cum tonuisset, uocati augures uitio creatū uideri pronuntiauerūt. uulgoq; patres ita fama ferebant: quod tum primū duo plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, ubi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus tertiū. Mare arsit eo anno, ad Sinuessam bos equuleū peperit: signa Lanuuij ad Iunonis Sospitæ cruore manauere: lapidibusq; circa id templū pluuit. ob quem imbrem nouendiale, ut assolet, sacrum fuit. cæteraq; prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus, cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio uolonum quod fuerat, & sociorum XXV millia. M. Valerio Pr. legiones quę ex Sicilia redissent, decretæ. M. Claudius Procons. ad eum exercitū, qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties senatum uocassent, uti senatores, quibusq; in senatu dicere sententiā liceret, ad portam Capenam couenirent. Prætores quorum iurisdictio erat, tribunal a ad Piscinam publicam posuerunt. eo uadimonia fieri iusserunt. ibiq; eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, unde Mago frater Annibalis XII millia peditū, & mille quingentos equites, XX elephantos, mille argenti talenta in Italiam transmissurus erat cum præsidio LX nauium longarum: nuntius affertur: in Hispania rem male gestā, omnesq; fermè eius prouinciæ populos ad Romanos defecisse.

Erant qui Magonem cum classe ea, copijsq; omissa Italia in Hispaniā auerterent, cum Sardiniæ recipiendæ repentina spes affulsit. Paruum ibi exercitū Romanum esse. ueterem prætorem inde Cornelium prouinciæ peritum decedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diuturnitate imperij: & proximo ijs anno acerbe atq; auare imperatum: graui tributo & collatione iniqua frumēti oppressos. nihil deesse aliud quàm autorē, ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat: maxime eam rem moliente Harsicora, qui tum autoritate atq; opibus longe primus erat. His nuntijs propè uno tempore turbati erectiq;, Magonem cum classe sua copijsq; in Hispaniam mittunt. in Sardiniā Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducem: & tantū fermè copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transactis rebus quæ in urbe agendæ erant, mouebant iam se ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conueniendū edixit. & Q. Fabius consulto prius Senatu, ut frumenta omnes ex agris ante calendas Iulias primas in urbes munitas conueherent. qui non inuexissent, eorum se agrum populaturum: seruos sub hasta uenditurum, uillas incensurum. Ne prętoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant: uacatio à belli administratione data est. Valerium prætorē in Apuliā ire placuit ad exercitū à Terentio accipiendum. cum ex Sicilia legiones uenissent: ijs potissimum uti ad regionis eius præsidium: terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV naues M. Valerio datę sunt, quibus oram maritimam inter Brundusium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio Pr. urb. decretus ad suburbana litora tutanda. C. Terentio Procons. negotiū datum, ut in Piceno agro cōquisitionē militum haberet, locisq; ijs pręsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquā ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorū in terris populorum omnes reges gentesq; animos intenderant. inter quos Philippus Macedonū rex eo magis: quod propior Italiæ ac mari tantum Ionio discretus erat. Is ubi primum fama accepit, Annibalē Alpes transgressum: ut bello inter Romanos Pœnumq; orto lætatus erat: ita utrius populi mallet uictoriam esse, incertis adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. posteaq; tertia iam pugna, tertia uictoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunā inclinauit, legatosq; ad Annibalē misit. qui uitantes portus Brundisinū Tarentinumq;, quia custodijs nauium Romanarū tenebantur: ad Laciniæ Iunonis tēplum in terram egressi sunt. inde per Apuliam petentes Capuā media in

præsidia

præsidia Romana illati sunt, deductiq; ad M. Valerium Leuinum pretorem, circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps a Philippo rege se missum ait ad amicitiam, societatemq; iungendam cum populo Romano, mandata habere ad consules, ac senatum populumq; Romanum. Inter defectiones ueterum sociorum Valerius noua societate tam clari regis lætus admodum hostem pro hospite comiter accepit. dat, qui prosequantur, itineraq; cum cura demonstrent, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniam, inde quà proximũ fuit, in castra Annibalis peruenit, fœdusq; cum eo, atq; amicitiã iungit legibus his: ut Philippus rex quàm maxima classe (ducentas aũt naues uidebatur effecturus) in Italiam traijceret, & uastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra mariq; gereret. ubi debellatum esset: Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atq; Annibalis esset, præda que omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellumq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad Macedoniam uergunt, eæ Philippi regniq; eius essent. In has fermæ leges inter Pœnum ducem, legatósque Macedonũ ictum fœdus. missiq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, et Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ templũ, ubi nauis occulta in statione erat, perueniunt. inde prouecti cum iam altũ tenerent, conspecti à classe Romana sunt quæ præsidio erat Calabriæ litoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyræos ad persequendam, retrahendámque nauem cum misisset, primo fugere regij conati: deinde ubi celeritate uicti cesserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti. cum quæreret, qui, & unde, & quò tenderent cursum: Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem unũ iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidijs. deinde, ut punicus cultus, habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosq; sermo prodidit, tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoq; ab Annibale ad Philippũ inuentæ de pace inter regem Macedonũ, Pœnúmque ducem. Quibus satis cognitis, optimũ uisum est, captiuos, comitesq; eorum Romã ad senatum, aut consules, ubicunq; essent, quàm primum deportare. ad id celerrimæ quinq; naues delectæ, ac L. Valerius Antias, qui præesset, missus: eiq; mandatũ, ut in omneis naues legatos separatim custodiendos diuideret, darétque operam, ne quod ijs colloquium inter se, néue communicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ, cũ A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset, qui status rerum in insula esset, ad bellũ ac defectionẽ omneis spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi, grauitate cœli aquarúmque aduenientem exceptũ, non tam in periculosum, q̃ longum morbum implicitum, diu ad belli uim sustinẽdam inutilem fore, exercitúmque ibi ut satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse, ita parum bello, quod motum iri uideretur: decreuerunt patres, ut Q. Fuluius Flaccus quinq; millia peditum, quadringentos equites scriberet, eámque legionem primo quoq; tempore in Sardiniam traijciendam curaret: mitteretque cum imperio quem ipsi uideretur, qui rem gereret, quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul, censorq; fuerat, subegerátque in consulatu Sardos. Sub idem ferè tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tempestate uexata ad Baleares insulas eijcitur. ibiq; (adeò non armamenta modò, sed etiam aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alterius uiribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem cumanam suæ ditionis facere, primo solicitantes ut ab Romanis deficerent. ubi id parũ processit dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas. eò senatum campanum uenturũ certiores Cumanos fecerunt: petierúntque, ut & cumanus eò senatus ueniret ad consultandum communiter, ut eosdem uterq; populus socios, hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, nequid ab Romanis noui periculi esset. Cumani, quanquã suspecta fraus erat, nihil abnuère, ita tegi fallax consilium posse rati. Interim T. Sempronius consul Romanus Sinuessæ, quò ad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato,

transgressus Vulturnum flumen, circa Linternum castra posuit. Ibi, quia otiosa statiua erant, crebro decurrere milites cogebat, ut tyrones (ea maxima pars uolonum erat) assuescerēt signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos. inter quæ concordiæ maxima erat cura duci. itaq; legatis, tribunisq; præceperat, ne quam exprobratio cuiquam ueteris fortunæ discordiam inter ordines sereret, uetus miles tyroni, liber uoloni sese exequari sineret. omneis satis honestos, generosos'que ducerent, quibus arma sua, signaq; populus Romanus cōmisisset. quæ fortuna coēgisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus sunt, q̃ à militibus obseruata. breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi, ut propè in obliuionem uenirent, qua ex conditione quisq; esset miles factus. Hęc agenti Graccho legati cumani nuntiarunt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies uenisset, & quid ijs ipsi respondissent. Triduum post eum diem festum esse: non senatum solum omnem ibi futurum, sed castra etiam, & exercitum campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in urbem conuehere, & manere intra muros: ipse pridie quàm statutū sacrificium Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Iam Campani eò frequentes ex composito cōuenerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Campanis, cū XIIII millibus militū habebat castra. is sacrificio apparando, & inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior, quàm muniendis castris, aut ulli militari operi fuit. Triduum sacrificatum ad Hamas. nocturnū erat sacrum, ita, ut ante mediam noctem cōpleretur. Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enuntiare posset, à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, somnoq; operam dare, ut primis tenebris cōuenire ad signum possent, uigilia fermè prima tolli iussit signa. silentioq; profectus agmine cum ad Hamas media nocte peruenisset, castra campana, ut in peruigilio neglecta, simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeunteis obtruncat. Hominū eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio. capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centū militum iactura castris hostium potitus, Cumas se propere recepit, ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida uiri fefellit opinio: nam simul Capuam ea clades est nuntiata, ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitum tyronum magna ex parte seruorumq;, spoliantem uictos prædasq; agentē ad Hamas se inuenturum, citatū agmen præter Capuam rapit: obuiosq; ex fuga Campanorum per duo præsidia Capuā ducit, saucios uehiculis tolli, portariq; iubet. ipse ad Hamas uacua ab hostibus castra, nec quicquam, præter recentis uestigia cædis, stratáque passim corpora sociorum, inuenit. Autores erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret, urbemq; oppugnaret. Id quanquam haud modice Annibal cupiebat, ut quia Neapolim non potuerat, Cumas saltem maritimam urbem haberet: tamē quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus sequenti die cum omni apparatu oppugnandę urbis Cumas redit: populatoq; agro cumano, mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis uerecundia in tali necessitate deserendi socios imploranteis fidem suam populiq; Romani substitit, quàm satis fidens exercitui. Nec alter cōsul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitum: occupatus primo auspicijs repetendis Romæ: dein prodigijs, quæ alia super alia nuntiabantur, expiantiq; ea haud facile litari aruspices respondebant. Hæ causæ cum Fabium tenerent: Sempronius in obsidione erat, & iam operibus oppugnabatur. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam urbi, aliam turrim ex ipso muro excitauit consul Romanus aliquanto altiorem: quia muro satis per se alto subiectis ualidis sublicis pro solo usus erat. inde primum saxis, sudibusq;, & cæteris missilibus propugnatores urbem ac mœnia tuebantur: postremo ubi promouendo adiunctā muro uiderunt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta stationes hostiū fudit, fugauitq; in castra, ut eo die obsesso, quàm obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille CCCC Carthaginiensium cæsi, unde quadraginta uiui capti, qui circa muros

ros, & in stationibus solutè ac negligenter agentes, cum nihil minus quàm eruptionē timuissent, ex improuiso oppressi sunt. Gracchus priusq; se hostes ab repentino pauore colligerēt, receptui signū dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatū secunda re consulem iusto prælio ratus certaturū, aciem inter castra atq; urbem instruxit. cæterum posteaquā neminem moueri ab solita custodia urbis uidit: nec committi quicquā temerariæ spei, ad Tifata redit infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, ijsdē diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prospere pugnat. supra duo millia hominū occidit: & CCLXXX milites amisit. signa militaria ad XLI cepit. Pulsus finibus lucanis Hanno retrò in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, ui recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Sicilius, q; autores defectionis securi percussi. supra mille captiuorum sub hasta uenierunt. præda alia militi concessa, exercitusq; Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis, atq; in Hirpinis geruntur, quinq; naues, quæ Macedonum, atq; Pœnorum captos legatos Romam portabant, à supero mari ad inferum circumuectæ propè omnem Italiæ oram, cum præter Cumas uelis ferrentur, neque hostium an sociorum essent, satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum percunctando inuicem cognitū esset, consulem Cumis esse, naues Cumas appulsæ, captiuiq; ad consulem deducti, & literæ datæ. Consul literis Philippi, atque Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem ferè die literæ legatiq; Romam uenissent, & percunctatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primo grauis cura patres incessit, cernentes quanta uix tolerantibus punicum bellum macedonici belli moles instaret. cui tamen adeò non succubuerunt, ut extemplo agitaretur, quemadmodum ultro inferendo bello auerterēt ab Italia hostem. Captiuis in uincula conditis, comitibusq; eorum sub hasta uenditis, ad naues XXV, quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, uiginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisq; & additis quinq; nauibus, quæ aduexerant captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ: iussusq; Q. Fuluius militibus uarronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat, in naues impositis, L nauium classe non tueri modò Italiæ oram, sed explorare de macedonico bello. si congruentia literis, legatorumq; indicijs Philippi consilia essent, ut M. Valerium prætorem literis certiorem faceret: isq; L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentū ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniam transmitteret: daretq; operam, ut Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendam, bellumq; macedonicū ei decreta est, quæ Ap. Claudio in Siciliā missa erat, ut redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium legatum Tarentum est deuecta. simul ab Hierone missa ducenta millia modium tritici, & hordei centum. Dum hæc Romani parant, aguntq;, ad Philippum captiua nauis una ex ijs, quæ Romam missæ erant, ex cursu fugit, inde scitum, legatos cum literis captos. itaq; ignarus de ijs, quæ cum Annibale legatis suis cōuenissent, quæq; legati eius ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalē missi Heraclitus, cui Scotino cognomen erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. hi prospere tulerunt, ac retulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quàm mouere ac moliri quicquam rex posset. tantum nauis una capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminentis Romanis belli.

Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austiculam urbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius ui cepit. Præsidiaq; in ijs Annibalis, Campani permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno, senatus Romanorū, plebs Annibalis erat, consiliaq; occulta de cæde principum, & proditione urbis inibantur. Quibus ne incœpta procederent, inter Capuam castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu Fabius super Vesuuium in castris claudianis consedit. inde M. Marcellum proconsulem cum ijs copijs, quas habebat, Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœptæ, quæ omissæ erant, posteaquam Q. Mutius prętor graui morbo est implicitus, Manlius nauibus longis ad Caralis subductis, naualibusq; socijs armatis, ut terra rem gereret, & à prætore exercitu accepto, duo

& uiginti millia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditumq; copijs profectus in agrum hostium, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret. Filius eius nomine Hiostus castris præerat. Is adolescentia ferox temere prælio inito fusus, fugatusq;. ad XXX millia Sardorum eo prælio cæsa. mille treceti fermè uiui capti. Alius exercitus primo per agros, syluasq; fuga palatus: dein, quò ducem fugisse fama erat, ad urbem nomine Cornum, caput eius regionis, confugit. Debellatumq; eo prælio in Sardinia esset, ni classis punica cũ duce Asdrubale, quę tempestate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ punicæ classis Calareis se recepit, ea occasio Harsicoræ data Pœno se iungẽdi. Asdrubal copijs in terram expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harsicora ad sociorum populi Romani agrum populandum profectus, Calareis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum populatione cõtinuisset. Primo castra castris modico interuallo sunt obiecta, deinceps procursationes leuiaq; certamina uario euentu inita: postremo descẽsum in aciem, signisq; collatis iusto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile uinci assuetis fecerunt: postremo & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. cæterum terga dantes circũducto cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus: cædes inde magis, quàm pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul Pœnorumq;. fermè III millia, & DCC capti, & signa militaria septem & uiginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginienses: Mago ex gente barchina propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno autor rebellionis Sardis, bellíq; eius haud dubiè concitator. Nec Sardorũ duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt, nam & filius Harsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens, ut super afflictas res necem quoq; filij audiuit: nocte, ne cuiusquam interuentus cœptum impediret, mortem sibi consciuit. Cæteris urbs Cornus eadem, quæ antè, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius uictore exercitu aggressus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoq; ciuitates, quæ ad Harsicoram Pœnosq; defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese. quibus stipendio frumentoq; imperato pro cuiusq; aut uiribus, aut delicto, Calareis exercitum reduxit. ibi nauibus longis deductis, impositoq; quem secũ aduexerat milite, Romam nauigat, Sardiniamq; perdomitã nuntiat patribus: & stipendium quæstoribus frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluio prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, depopulatusq; agrum Carthaginiensem, cum Sardiniã inde peteret, quò fama erat Asdrubalẽ à Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit: leuiq; armatura certamine in alto cómisso, septem inde naues cũ socijs naualibus cepit. cæteras metus haud secus, quàm tempestas passim disiecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaq; elephantis, & commeatu, Locros accessit. quem ut incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulationem prouinciæ circumeundę Messanam raptim exercitu ducto, æstu secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nulla re gesta, Messanam repetit. Eadem æstate Marcellus ab Nola, quam pręsidio obtinebat, crebras excursiones in agrum hirpinum, & Samnites Caudinos fecit. adeoq; omnia ferro atq; igni uastauit, ut antiquarũ cladium Samnio memoriam renouaret. itaq; extemplo legati ad Annibalem missi simul ex utraq; gente, ita Pœnum allocuti sunt. Hostes populi Romani Annibal fuimus primum per nos ipsi, quoad nostra arma, nostræ uires nos tutari poterant. posteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus. à quo relicti, pacem necessariam accepimus, fuimusq; in ea per annos propè quinquaginta ad id tempus, quo in Italiam uenisti. Tua nos nõ magis uirtus fortunaq;, quam unica comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos captos nobis remisisti, ita conciliauit tibi: ut te saluo atq; incolumi amico, non modò populum Romanum, sed ne deos quidem iratos (si dici fas est) timeremus. At Hercule non solum incolumi & uictore, sed

præsente

præsente te, cum ploratum propè coniugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses conspicere: ita sumus aliquoties hac æstate deuastati, ut M. Marcellus non Annibal uicisse ad Cannas uideatur: glorienturq; Romani, te ad unum modò ictum uigentem, uelut iaculo emisso torpere. Per centum propè annos cum populo Romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit uires: quàm suis uiribus nos defendit. Non ego secũdis rebus nostris gloriabor: duos consules, ac duos consulares exercitus à nobis sub iugum missos: & si qua alia aut læta, aut gloriosa nobis euenerunt. quæ aspera aduersaq; tunc acciderunt, minore indignatione ferre possumus, quàm quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros. ante explorato, & subsidijs positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc propè unius, & parui ad tuendam Nolam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latronum modo percursant totis finibus nostris negligentius, quàm si in Romano uagarentur agro. Causa autem hæc est: quòd neq; tu defendis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur: omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim: nisi à quo tot Romanas acies fusas, stratasq; esse sciam: ei facile esse ducam opprimere populatores nostros uagos, sine signis, palatos, quò quenq; trahit quamuis uana prędæ spes. Numidarum paucorum illi quidem prædã erunt, præsidiumq; missum nobis erit, & Nolæ ademeris: si modò quos ut socios haberes dignos duxisti, haud indignos iudicas quos in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: omnia simul facere Hirpinos, Samnitesq;: & indicare clades suas: & petere præsidium: & queri indefensos se, neglectosq;. Indicandum autem fuisse primũ: deinde petẽdum præsidiũ: postremò ni impetraretur, tum deniq; querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Samnitémue, ne & ipse oneri esset: sed in proxima loca sociorũ populi Romani adducturum. ijs populandis & militem suum repleturum se: & metu procul ab ijs summoturum hosteis. Quod ad bellum Romanum attineret: si Trasymeni, quàm Trebiæ, si Cannarum, quàm Trasymeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoq; memoriam obscuram maiore & clariore uictoria facturum. Cum hoc responso, muneribúsque amplis legatos dimisit. ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutijs cum supplemento Carthagine aduecto atq; elephantis uenit. ibi castris haud procul positis, longè alia omnia inquirenti comperta sunt, quàm quę à legatis sociorum audierat. nihil enim Marcellus ita gerebat, ut aut fortunæ, aut temere hosti commissum dici posset. explorato, cum firmisq; præsidijs tuto receptu prædatum ierat: omniaq; uelut aduersus præsentem Annibalem cauta prouisaq; fuerũt. tum ubi sensit hostem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos iussit, & omnia circà explorare: quæ apud hostes fierent. Ex ijs Hanno, cũ ad murũ successisset: Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colloquiũ euocatos, permissuq; Marcelli egressos, per interpretem alloquitur. Annibalis uirtutem, fortunamq; extollit: populi Romani obterit senescentem cum uiribus maiestatem. quæ si paria essent, ut quondam fuissent, tamen expertis quàm graue Romanum imperium socijs, quanta indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Romanæ societatem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam essent: tamẽ non magis pares Annibali futuros quàm ad Cannas fuissent: nedũ prætor unus cum paucis & nouis militibus Nolam tutari possit. Ipsorũ magis, quàm Annibalis interesse: capta, an tradita Nola potiretur. potiturum enim: ut Capua Nuceriaq; potitus esset. sed quid inter Capuę Nuceriæq; fortunam interesset, ipsos propè in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ urbi cessura forent: sed potius spondere: si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent: neminẽ alium, quàm ipsos, legem, qua in societatem amicitiamq; Annibalis uenirent, dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Romanum Nolanumq; populum amicitiam esse: cuius neutros ad eam diem pœniteret: & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam. dedituris se Annibali non fuisse accersendum Romanũ pręsidium.

cum ijs,qui ad se tuendos uenissent,omnia sibi & esse consociata,& ad ultimum fore. Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaq; oppidum corona circundedit,ut simul ab omni parte mœnia aggrederetur. Quem ut successisse muris Marcellus uidit,instructa intra portam acie cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi,cæsiq; sunt. deinde concursu ad pugnã facto, æquatisq; uiribus,atrox cœpit esse pugna, memorabilisq; inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine,atq; iritatis animis,in urbem Romani,Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt haud plus, quàm triginta: Romanorũ nullus. Imber continens per noctem totam usque ad horam tertiam diei insequentis tenuit,itaq; quanquam utraq; pars auida certaminis erat,eo die tamen tenuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod ubi animaduertit Marcellus,extemplo in aciem copias eduxit. neq; Annibal detrectauit. Mille ferè passuum inter urbem erant,castra'que. eo spatio (& sunt omnia campi circa Nolam)concurrerunt. Clamor ex parte utraq; sublatus proximos ex cohortibus ijs, quæ in agros prædatum exierant,ad prælium iam cõmissum reuocauit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt. quos collaudatos Marcellus in subsidijs stare,& saucios ex acie efferre iussit,pugna abstinerẽt,nisi ab se signum accepissent. Prælium erat anceps. summa ui & duces adhortabantur,& milites pugnabant. Marcellus uictis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis,pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce,milite alio,instare iubet. Nõ omnes esse in acie,prædanteis uagari in agro. sed qui pugnent,marcere campana luxuria,uino,scortis,omnibusq; lustris per totam hyemem cõfectos. abisse illam uim,uigoremq; dilapsa esse robora corporũ animorumq;,quibus Pyrenei,Alpiumq; superata sint iuga. reliquias illorum uirorũ uix arma,membraq; sustinenteis pugnare. Capuam Annibali Cannas fuisse. ibi uirtutẽ belli cam,ibi militarem disciplinam,ibi pręteriti temporis famam,ibi spem futuri extinctam. Cum hæc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multo grauioribus probris increpabat. Arma signaq; eadem se aiebat noscere,quæ ad Trebiam, Trasymenumq;, postremò ad Cannas uiderit,habueritq;. militem alium profectò se in hyberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. Legatúmne Romanum, & legionis unius atque alæ magno certamine uix toleratis pugnam,quos binæ acies consulares nunquã sustinuerunt? Marcellus tyrone milite,ac Nolanis subsidijs inultus nos iam iterum lacessit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? ubi,qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet? an dexteræ torpent? an quid prodigij est aliud? qui pauci plures uincere soliti estis, nunc paucis plures uix restatis. Romam uos expugnaturos, si quis duceret,fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experiri uim,uirtutem'que uolo. expugnate Nolam,campestrem urbem,non flumine,non mari septam. hinc uos ex tam opulenta urbe præda spolijs'que onustos uel ducam quò uoletis,uel sequar. Nec bene, nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur,Romanisq; crescerẽt animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ,terga Pœni dederunt,atque in castra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Romanos Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille DC: & signa militaria undeuiginti,& duo elephanti,quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem inducijs datis sepeliendo utrinq; cæsos in acie,consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano uotum cremauit. Tertio post die(ob iram credo aliquam,aut spem liberalioris militiæ)mille CCLXXII equites,misti Numidæ Hispaniq;, ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fideliq; opera in eo bello usi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum uirtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios Hannone cum quibus uenerat copijs, ipse Apuliæ hyberna petit,circaq; Arpos consedit. Q. Fabius ut profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapoliq; in ea castra conuecto,quæ super Suessulam erant, munimentisq; firmatis

firmatis,& præsidio quod per hyberna ad tutandum locum satis esset relicto, ipse Capuam propius mouit castra,agrumq; Campanum ferro igniq; est depopulatus. donec coacti sunt Campani nihil admodum uiribus suis fidentes egredi portis,& castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant,peditem imbellem,equitatu plus poterant. itaque equestribus prælijs lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius,cognomine Taurea:ciuis indidem erat,longe omnium Campanorum fortissimus eques:adeò,ut cum apud Romanos militaret,unus eum Romanus, Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis,tandem facto silentio,ubi esset Claudius Asellus quæsiuit. & quoniam uerbis secum de uirtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretq; opima spolia uictus? aut uictor caperet? Hæc ubi Asello nuntiata sunt in castra,id modo moratus, ut cõsulem percunctaretur,liceretne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare? permissu eius arma extemplò cepit:prouectusq; ante stationes equo, Tauream nomine compellauit, cõgrediq; ubi uellet iussit. Iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant. & Campani non uallum modo castrorum,sed mœnia etiam urbis prospectantes repleuerunt. Cum iam antè ferocibus dictis rem nobilitassent,infestis hastis concitarunt equos. dein libero spatio inter se ludificantes,sine uulnere pugnam extrahebant. Tum campanus Romano,Equorum, inquit, hoc,non equitum erit certamen,nisi è campo in cauam hanc uiam demittimus equos. ibi nullo ad euagandum spatio comminus conserentur manus. Dicto propè citius equum in uiam Claudius egit. Taurea uerbis ferocior quàm re,minime sis,inquit,canterium in fossa. quę uox in rusticum inde prouerbium prodita. Claudius cum ex uia longè perequitasset, nullo obuio hoste in campum rursus euectus,increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione uictor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem,quam satis certam communis existimatio est,mirabilem certe,adijciunt quidam annales:cũ refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur,patenti hostium portæ inuectum, per alteram stupentibus miraculo hostibus intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit castra,ut sementem Campani facerent:nec ante uiolauit agrum Campanũ, quàm iam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suessulam, ibiq; hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, ut retento Nolæ necessario ad tuendam urbem præsidio,cæteros milites dimitteret Romam,ne oneri socijs,& sumptui Reipublicæ essent. Et T. Graccus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset: M. Valerium inde prætorem Brundisium cũ eo,quem Luceriæ habuerat,exercitu misit, tueriq; oram agri Salentini,& prouidere quod ad Philippum bellumq; Macedonicum attineret, iussit.

Exitu æstatis eius,qua hæc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus uenerunt, quantas,quamq; prosperas in Hispania res gessissent:sed pecuniam in stipendium,uestimentaq;,& frumentum exercitui,& socijs naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera utiq; ab Roma mittenda esse:nec aliter aut exercitum,aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis,nemo omnium erat,qui non & uera scribi,& postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis,quantos exercitus terrestres,naualesq; tuerentur,quantaq; noua classis mox paranda esset,si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam,ac Sardiniam,quę ante bellum uectigales fuissent,uix præsides prouinciarum exercitus alere. tributo sumptus suppeditari. uerum cum ipsum tributum conferentium numerum tantis exercituum stragibus & ad Trasymenum lacum,& ad Cannas,imminutum:tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio,alia perituros peste. itaque nisi fide staret respublica,opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluio prætori esse, indicandasq; populo publicas necessitates,exhortandósque,qui redempturis auxissent patrimonia,ut Reipublicæ,ex qua creuissent,ad tempus commodarent:conducerentq; ex lege præbenda,quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent:ut cum pecunia in ærario esset,ijs primis solueretur. Hæc prætor in concione edixit,qua die uestimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæq; alia opus essent naualibus

socijs esset locaturus. Vbi ea dies uenit, ad conducendum tres societates aderant hominum undeuiginti. quorum duo postulata fuere: unum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, ut quæ in naues imposuissent, ab hostiũ tempestatisq; ui publico periculo essent. Vtroq; impetrato, conduxerũt, priuataq; pecunia respublica administrata est. Hi mores, eaq; caritas patriæ per omnes ordines, uelut tenore uno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam desideratũ, ac si ex opulento ærario, ut quondam, alerentur. Cum hi cõmeatus uenerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale, ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionẽ ad Romanos oppugnabatur. Inter hęc terna castra hostium Scipiones cum in urbem sociorũ magno certamine ac strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatiq; oppidanos, ut eodẽ animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum uidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaq; eruptione è castris pugnatum est. LX hostiũ millia eo die in pugna fuerũt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeò haud dubia uictoria fuit, ut plures numero, quàm ipsi erãt, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulominus mille equorũ, undesexaginta militaria signa, elephantis V in prælio occisis. ternisq; castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandũ punici exercitus traducti, suppletis copijs ex prouincia, ut quæ maxime omnium belli auida, modo præda, aut merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadẽ fortuna utriusq; partis pugnatũ. supra XIII millia hostiũ cæsa, supraq; tria capta, cũ signis duobus & XL, & nouem elephantis. Tum uero omnes propè Hispanię populi ad Romanos defecerunt. multoq; maiores ea æstate in Hispania, quàm in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIAE LIBER QVARTVS

VT EX Campania in Brutios reditũ est: Hanno adiutoribus & ducibus Brutijs Græcas urbes tentauit, eo facilius in societate manenteis Romana, quòd Brutios, quos & oderãt & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est, diesq; aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaq;, & cętera necessaria usibus ex agris in urbem rapere, etiam nequid relictum prędę hostibus esset, & in dies maior omnibus portis multitudo effundi. postremo ij modo relicti in urbe erant, qui reficere muros ac portas, telaq; in propugnacula congerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumq; multitudinem, & uagantem in agris magna ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit. qui uiolare quenquam uetiti, tantũ ut excluderent ab urbe fuga dissipatos, turmas obiecère. Dux ipse loco superiore castra ponit, unde agros, urbemq; possit cõspicere. Brutiorum cohortem adire muros, atq; euocare principes Locrensium ad colloquium iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad urbem tradendam. Brutijs in colloquio nullius rei primo fides est: deinde ut Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant, tum metu uicti consulturos se populum responderunt. aduocataq; extemplo concione, cum & leuissimus quisq; nouas res, nouamq; societatem mallet: & quorum propinqui extra urbem interclusi ab hostibus erant, uelut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pauci magis taciti probarẽt constantẽ fidem, quàm probatam tueri auderẽt: haud dubio in speciem cõsensu fit ad Pœnos deditio. L. Attilio præfecto præsidij, quiq; cũ eo milites Romani erant, clàm in portũ deductis, atq; impositis in naueis, ut Rhegium deueherentur. Amilcarem, Pœnosq; ea cõditione, ut fœdus extemplo æquis legibus fieret, in urbẽ acceperũt. Cuius rei propè nõ seruata fides deditis est, cũ Pœnus dolo dimissum Romanũ incusaret: Locrenses profugisse ipsum causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in terram posset. & eos quidem, quos sequebãtur, nõ sunt adepti. alias à Messana traijcienteis freto Rhegiũ naues conspexerũt. milites erant Romani à Claudio prætore missi ad

ad obtinendam urbẽ præsidio. itaq; Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax: ut liberi suis legibus uiuerent: urbs pariter, & portus in potestate Locrensium esset: societas eo iure staret, ut Pœnus Locrensem, Locrensisq; Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Brutijs, quod Rhegium ac Locros, quas urbes direpturos se destinauerant, intactas reliquissent. Itaq; per se ipsi conscriptis armatisq; iuuentutis suæ XV millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam urbẽ, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portũ ac urbem mœnibus ualidam tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neq; nõ accersere ad auxilium Pœnos satis audebant, nequid nõ pro socijs egisse uiderẽtur: & si Pœnus rursus magis arbiter pacis, quam adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut antè Locronũ, frustra pugnaretur: itaq; optimum uisum est, ad Annibalem mitti legatos: caueriq; ab eo, ut receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentiũ eam consultationem esse respondisset, & ad Hannonẽ eos reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi uolebant nobilem atq; opulentam urbem: & sperabãt, cum Brutius oppugnaret, Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares, nec uoluntas erat. Vnus uelut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates, ut plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionẽ in urbe perfuga nuntiat Brutijs. Aristomachum esse principem plebis, tradendæq; autorem urbis: & in uasta urbe, lateq; omnibus disiectus mœnibus partitas stationes custodiasq; senatorum ac plebis esse. quacunq; custodiãt plebis homines, ea patere aditum. Autore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt urbem: acceptiq; à plebe primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebãt, præparato iam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit, tanquam Pœnis, non Brutijs autor urbis tradẽdæ fuisset. Vrbs Croto murum in circuitu patentem XII millia passuum habuit ante Pyrrhi in Italiam aduentum: post uastitatem eo bello factam uix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros, procul ijs qui inhabitabantur. sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniæ Iunonis, sanctum omnibus circà populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus, læta in medio pascua habuit, ubi omnis generis sacrũ deæ pascebatur pecus sine ullo pastore: separatimq; egressi cuiusq; generis greges nocte remeabant ad stabula, nunquam insidijs ferarum, nõ fraude uiolati hominũ. magni igitur fructus ex eo pecore capti, columnaq; inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumq; templum diuitijs etiam, non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunq; tam insignibus locis. Fama est aram esse in uestibulo templi, cuius cinerem nullus unquam moueat uentus. Et arx Crotonis una parte imminet mari, altera uergente in agrum, situ tantum naturali quondam munita, postea & muro cincta, quà per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem satis, ut uidebatur, tutam Crotoniatum optimates tenebant, circunsedente cum Brutijs eos etiam plebe sua. Postremo Brutij, cum suis uiribus inexpugnabilem uiderent arcem, coacti necessitate Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam Brutiorum eò deduci, antiquamq; frequentiam eorum recipere uastam ac desertam bellis urbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se affirmabant citius, quam immisti Brutijs in alienos ritus, mores, legesq;, ac mox linguam etiam uerterentur. Aristomachus unus, quando nec suadendo ad deditionem satis ualebat: nec sicut urbem prodiderat, locũ prodendæ arcis inueniebat. transfugit ad Hannonem. Locrenses breui post legati cum permissi Hannonis arcem intrassent, persuadent, ut traduci se in Locros paterentur: nec ultima experiri uellent. iam hoc ut sibi liceret, impetrauerãt & ab Annibale, missis ad idipsum tum legatis. Ita Crotone excessum est, deductiq; Crotoniatæ ad mare naues conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quieta inter Romanos, atque Annibalem erat. Luceriæ Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione, aut opportunitate huius, aut

illius

illius partis oriebantur: meliorq; eis Romanus, & in dies cautior, tutiorq; ab insidijs fiebat.

In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumq; ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum, uix dum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingenium tutores, atq; amici ad præcipitandum in omnia uitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, ultima senecta uoluisset dicitur liberas Syracusas relinquere: ne sub dominatu puerili per ludibrium bonis artibus partum firmatumq; interiret regnum. Huic consilio eius summa ope obstitere filiæ: nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimem rerum omnium penes se, uirosq; suos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum iam agenti annum, circunsesso dies noctesq; muliebribus blanditijs liberare animum: & conuertere ad publicam priuatam curam. Itaq; tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus est moriens: ut fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam inuiolatam seruarent: iuuenemq; suis potissimum uestigijs insistere uellent: disciplinæq;, in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset: tutores prodeunt. testamento prolato, pueroq; in concionem producto, (erat autem XV tunc fermè annorum) paucis, qui per concionẽ ad excitandos clamores dispositi erant: approbantibus testamentum, cæteris uelut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus, funus fit regium magis amore ciuium & caritate, quàm cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoq; tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat: in se unum omnium uires conuertit. Vix quidem ulli bono, moderatoq; regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedenti tanta caritate Hieronis. uerum enimuero Hieronymus, uelut suis uitijs desiderabilem efficere uellet auum: primo statim conspectu omnia quàm disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumq; eius Gelonem, nec uestis habitu, nec alio ullo insigni differentes à cæteris ciuibus uidissent: conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisq; etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatum, habitumq; conuenientes sequebantur mores: contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta, aditus non alienis modò, sed tutoribus etiam difficilis, libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaq; tantus omneis terror inuaserat: ut quidam ex tutoribus aut morte uolũtaria, aut fuga præuerterent metum suppliciorũ. Tres ex ijs, quibus solis aditus in domum familiarior erat: Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de alijs quidẽ rebus haud magnopere audiebãtur. Tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studijs interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index unum ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat: nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusq; Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctãter fassus, conscios celabat. postremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur: uictum malis se simulans auertit ab conscijs in insontes indicium: Thrasonem esse autorem consilij mentitus. nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantã ausuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita uilissima fingenti inter dolores, gemitusq; occurrère. Maximè animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaq; extẽplo traditur ad supplicium. adiectiq; pœnæ cæteri iuxta insontes. Conscioruum nemo, cum diu socius consilij torqueretur, aut latuit, aut fugit. tantũ illis in uirtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumq; ipsi Theodoro uiriũ ad arcana occultanda. Itaq;, quod unũ uinculũ cum Romanis societatis erat: Thrasone sublato è medio, extemplo haud dubiè ad defectionem res spectabat. legatiq; ad Annibalẽ missi: ac remissi ab eo cũ Annibale nobili adulescentulo, Hippocrates, & Epicides nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali, ac Syracusano tyrãno. nec inuito Annibale apud tyrãnum manserunt. Ap. Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: ubi ea accepit: extẽplo legatos ad Hieronymum misit. qui cum sese ad renouandam societatem, quæ cum auo fuisset: uenisse dicerent, per

ludibrium

ludibrium auditi, dimissiq; sunt ab quærente per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuisset. uix credibilia enim legatos Annibalis narrare. uelle quid ueri sit scire, ut ex eo utram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum serio legationes audire cœpisset, redituros se ad eum dicentes esse, monito magis eo, quàm rogato, ne fidem temere mutaret, proficiscūtur. Hieronymus legatos Carthaginem misit ad fœdus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit, ut cum Romanos Sicilia expulissent (id autem breui fore, si naues atque exercitum misissent) Himera amnis, qui fermè insulam diuidit, finis regni Syracusani, ac Punici imperij esset. Aliam deinde inflatus assentationibus eorum, qui eum non Hieronis tātum, sed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminisse, legationē misit: quia æquum censebat, Siciliam sibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginiensi populo. Hanc leuitatem ac iactationē animi neq; mirabantur in iuuene furioso, neq; arguebant, dummodo auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo pręcipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmissis Hippocrate atq; Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas urbes, quæ præsidijs tenebantur Romanis, & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad XV millia peditum equitumq;) profectus esset: liberas ædes coniurati (& omnes forte militabant) imminentes uiæ angustæ, qua descendere ad forum rex solebat, sumpserunt. ibi, cum instructi armatiq; cæteri transitum expectantes starent, uni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, ut cum appropinquaret ianuæ rex per causam aliquam in angustijs sustineret ab tergo agmen. Ita, ut conuenerat, factum est. tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, ut cum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius uulneribus, quam succurri posset. Clamore & tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubiè obstantem tela conijciuntur, per quæ tamen, duobus acceptis uulneribus, euasit. fuga satellitum, ut iacentem uidère regem, facta est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori, regiorumq; aliorum consilia. Incerto rerum statu, Ap. Claudius bellum oriēs ex propinquo cum cerneret, senatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginiensi populo, & Annibali cōciliari. ipse aduersus syracusana consilia prouinciam, regniq; fines, omnia conuertit præsidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex autoritate senatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communijt, præsidiumq; imposuit. inde Romam comitiorum causa ueniens, in eum, quem primum diem comitialē habuit, comitia edixit. atq; ex itinere præter urbem in campum descendit. Eo die cum sors pręrogatiuæ antè iniorum exisset, eaq; T. Octacilium, & M. Aemylium Regillū coss. diceret, tum Q. Fabius silentio facto tali oratione est usus. Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo hoste haberemus, in quo negligentiæ, aut errori locus esset: qui uestris studijs, quæ in campū ad mandandos quibus uelitis honores affertis, moram ullam offerret, is mihi parum meminisse uideretur uestrę libertatis. sed cum in hoc bello, cum hoc hoste nunquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem uos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragiū ad creandos COSS. decet, & sibi sic quenq; dicere. Annibali imperatori parē consulē nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Campano summo equiti prouocanti summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantē in ponte Anienis Manlium fidentem & animo & uiribus misere maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim, cur M. Valerio non diffideretur, aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodū pedites equitesq; optamus ut ualidiores, si minus, ut pares hosti habeamus. ita duci hostiū parem imperatorē quæramus. Cū qui est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in annum creatus aduersus ueterē ac perpetuū imperatorē comparabitur, nullis neq; temporis neq; iuris inclusum angustijs, quominus ita omnia gerat administretq;, ut tempora postulabūt belli. nobis autē in apparatu ipso, ac tantū inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales uiros creare uos consules deceat, satis est dictū: restat ut pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicā. M. Aemylius Regillus flamē est Quirinalis, quē neq; mittere à sacris, neq;

retinere possumus:ut non deum,aut belli deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiam u/
xorem,atq; ex ea liberos habet.cæterum non ea uestra in me,maioresq; meos merita sunt:ut
non potiorem priuatis necessitudinibus rempub. habeam . Quilibet nautarum uectorumq;
tranquillo mari gubernare potest.ubi sæua orta tempestas est:ac turbato mari rapitur uento
nauis:tum uiro,& gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus:sed iam aliquot procel/
lis submersi penè sumus.itaq; quis ad gubernacula sedeat:summa cura prouidendum, ac præ
cauendum nobis est. In minore re experti T. Octacili operam tuam sumus.haud sanè, cur ad
maiora tibi fidamus,documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno,cui tu præfuisti : trium
rerum causa parauimus:ut Africæ oram popularetur:ut tuta nobis Italię litora essent:ante o/
mnia,ne supplementum cum stipendio,commeatuq; ab Carthagine Annibali transportare/
tur. Create consulem T. Octacilium:non dico si omnia hæc,sed si aliquid eorum reipub.præ/
stitit . Sin autem te classem obtinente, etiam uelut pacato mari quælibet Annibali tuta atque
integra ab domo uenerunt:si ora Italiæ infestior hoc anno,quàm Africæ fuit:quid dicere po/
tes:cur te potissimum ducem Annibali hosti opponāt? Si consul esses: dictatorem dicendum
exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses:aliquem in ciuitate Ro/
mana meliorem bello haberi,quàm te. magis nullius interest,quàm tua T. Octacili : non im/
poni ceruicibus tuis onus,sub quo concidas . Ego magnopere suadeo : eodem animo, quo,si
stantibus uobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent , quorum ductu
atq; auspicio dimicaretis,hodie quoq; consules creetis:quibus sacramenta liberi nostri dicant:
ad quorum edictum conueniant:sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Trasymenus,
& Cannæ,triste ad recordationem exemplar : at ad præcauendum simile , utiles documento
sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata,cum T. Octacilius ferociter eum conti/
nuare consulatum uelle uociferaretur:atq; obstreperet:lictores ad eum accedere consul iussit.
& quia in urbem non inierat,protinus in campum ex itinere profectus:admonuit,cum securi/
bus sibi fasces præferri. Interim prærogatiua suffragium init:creatiq; in ea consules Q. Fabius
Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eosdem consules cæteræ centuriæ sine uariatione
ulla dixerunt. & prætor unus refectus, Q. Fuluius Flaccus nonū. alij creati: T. Octacilius Cras
sus iterum, Q. Fabius cōsulis filius,qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comi/
tijs prætorum perfectis, S. C. factum est:ut Q. Fuluio extra ordinem urbana prouincia esset:
isq; potissimum consulibus ad bellum profectis,urbi præesset. Aquæ magnæ,& niues eo an/
no fuerūt: Tyberisq; agros inundauit cum magna strage tectorum, pecorumq; & hominum
pernicie. Quinto anno secundi punici belli Q. Fabius Maximus quartum , M. Claudius
Marcellus tertium,consulatum ineuntes plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis
enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes:sic Maximū Rullum cum P. De/
cio ad bellum gallicum,sic postea Papyrium & Caruilium aduersus Samnites,Brutiosq;, &
Lucanum cum Tarentino populum,consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus:
cum ad exercitum esset. præsenti Fabio,atque ipso comitia habente, , consulatus continuatus.
Tempus,ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerum faciebant : ne quis aut in exemplum
exquireret:aut suspectum cupiditatis imperij consulem haberet . quin laudabant potius ma/
gnitudinem animi:quod cum summo imperatore esse opus reipub. sciret : seq; eum haud du/
bie esse:minoris inuidiam suam,si qua ex re oriretur,quàm utilitatem reipub. fecisset. Quo die
magistratum inierunt consules , senatus in Capitolio est habitus : decretumq; omnium pri/
mum,ut consules sortirentur,compararentue inter se : uter censoribus creandis comitia habe/
ret:priusquam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad
exercitus erant:iussiq; in prouincijs manere, T. Gracchus Luceriæ,ubi cum uolonum exercitu
erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico. ex prætoribus prioris an
ni proprætor Q. Mutius obtineret Sardiniam, M . Valerius ad Brundisium oræ maritimæ,
intentus aduersus omnes motus Philippi Macedonū regis præesset. P. Cornelio Lentulo pr
tori Sicilia decreta prouincia, T. Octacilio classis eadem,quam aduersus Carthaginiēses prio
re anno habuisset. Prodigia eo anno multa nūtiata sunt. quæ quo magis credebant simplices
ac reli/

ac religiosi homines, eo etiam plura nuntiabantur. Lanuuij in æde intus Sospitæ Iunonis coruos nidum fecisse. In Apulia palmā uiridem arsisse. Mantuę stagnū effusum Mintio amni cruentum uisum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluuisse. Et in uico Istrico fontem sub terra tanta ui aquarū fluxisse, ut serias doliaq;, quæ in eo loco erant, prouoluta uelut impetus torrētis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq; uiam, murū ac portam Gabijs. Iam alia uulgata miracula erant: hastam Martis Præneste sua sponte promotam, bouem in Sicilia locutum. infantem in utero matris in Marrucinis, Io triumphe, clamasse: ex muliere Spoleti uirum factū: Hadriæ aram in cœlo, speciesq; hominum circum eam cum candida ueste uisas esse. Quin Romę quoq; in ipsa urbe secundū apum examen in foro uisum. quod mirabile est, quia rarum, affirmantes quidam legiones se armatas in Ianiculo uidere, concitauerunt ciuitatem ad arma: qui cum in Ianiculum iuissent, negarunt quenquam ibi, præter assuetos collis eius cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata sunt ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus dijs, quorū puluinaria Romæ sint, indicta est. Perpetratis, quæ ad pacē deûm pertinebant: de Rep. belloq; gerendo, & quantū copiarum, & ubi quæq; essent, COSS. ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas COSS. sibi sumere: binis Galliam Siciliamq; ac Sardiniam obtineri: duabusq; Q. Fabium Pr. Apuliæ, duabus Volonum T. Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio procos. ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundisium, & duas urbi præsidium relinqui. Hic ut numerus legionū expleretur: sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoq; tempore COSS. scribere iussi, & classem parare, ut cum eis nauibus, quæ pro Calabriæ littoribus in statione essent: CL longarum nauiū classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creādis habuit. creati M. Attilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbresceret rumor, bellū in Sicilia esse: T. Octacilius eò cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nautæ, COSS. ex SC edixerunt, ut qui L. Æmylio, C. Flaminio censoribus, millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset usq; ad centum millia: aut cui postea res tanta esset facta: nautam unum cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia usq; ad CCC millia: tres nautas cum stipendio annuo. qui supra trecenta millia usque ad decies æris: quinq; nautas: qui supra decies, septem. senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati instructiq; ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conscenderunt. Tum primū est factum, ut classis Romana socijs naualibus priuata impensa paratis cōpleretur. Hic maior solito apparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab obsidione Capuæ bellū eius anni Romani inciperēt. itaq; legatos ad Annibalem oratum miserunt, ut Capuam exercitū admoueret. ad eam oppugnandā nouos exercitus scribi Romæ, nec ullius urbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tam trepidi nuntiabant, maturandum Annibal ratus, ne præuenirēt Romani: profectus Arpis ad Tifata in ueteribus castris super Capuam consedit. inde Numidis Hispanisq; ad pręsidiū simul castrorum simul Capuę relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, ut tentaret Puteolos, quiq; ibi præsidio erant, descendit. Maximus, postquā Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniā, allatum est: nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentū copias admouere, Q. Fabium Pr. (is filius COS. erat) Luceriā Graccho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Prr. profecti, P. Cornelius ad exercitū, Octacilius, qui maritimæ oræ reiq; nauali præesset. & cæteri in suas quisq; prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat, easdem, quas priore anno, regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinq; nobiles iuuenes ab Tarento uenerunt, partim ad Trasymenū lacum, partim ad Cannas capti, dimissiq; domos cum eadem comitate, qua usus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinæ referunt, ut Annibalis amicitiam ac societatem, quàm P R mallent, legatosq; ab suis missos rogare Annibalem, ut exercitum propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra cōspecta à Tarento sint, haud

ullam intercessuram moram, quin urbs dedatur. in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos oneratosq; ingentibus promissis domum ad cœpta maturanda redire iubet: se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi. urbem esse uidebat cum opulentam nobilemq;, tum maritimã, & in Macedoniam opportune uersam: regemq; Philippum hunc portum, si transiret in Italiam, cum Brundisiũ Romani haberent, petiturũ. Sacro inde perpetrato ad quod uenerat: & dum ibi moratur, peruastato agro Cumano usq; ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen cõuertit ad opprimendũ præsidiũ Romanũ. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoq;, non natura modo tutus. Triduũ ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio. deinde, ut nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanũ magis ira quàm potiundæ urbis spe processit. Aduentu eius in propinquũ agrum Nolana mota est plebs, iamdiu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaq; legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ urbis uenerunt. Præuenit inceptum eorum Marcellus COS. à primoribus accitus. die uno Suessulã à Calibus, cum Vulturnus amnis traijcientem moratus esset, contenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq; CCC, qui præsidio senatui essent, Nolam intromisit. & uti à COS. omnia impigrè facta sunt, ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam ante nequicquã tentata re segnior ad credendũ Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius COS. ad Casilinum tentandum, quod præsidio punico tenebatur, uenit. Et ad Beneuentum uelut ex composito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu, altera T. Gracchus ab Luceria accessit. qui primo oppidum intrauit. deinde, ut Hannonem tria millia fermè ab urbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrum populari audiuit: & ipse egressus mœnibus mille fermè passus ab hoste castra locat: ibiq; concionem militum habuit. Legiones magna ex parte Volonum habebat: qui iam alterum annũ libertatem tacite mereri, quàm postulare palàm maluerant. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse querentium, nunquam ne liberi militaturi essent: scripseratq; senatui, non tam quid desiderarent, quàm quid meruissent. bona fortiq; opera eorum se ad eam diem usum: neq; ad exemplum iusti militis quicquam eis, præter libertatem, deesse. De eo permissum ipsi erat, faceret quod è Rep. ducere esse. Itaq; prius quàm cum hoste manũ consereret, pronũtiat: tempus uenisse eis libertatis, quam diu sperassent, potiundæ. postero die signis collatis dimicaturũ puro ac patenti campo, ubi sine ullo insidiarũ metu uera uirtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplo liberum iussurum esse qui loco cessisset, in eum seruili supplicio animaduersurũ. Suam cuiq; fortunã in manu esse. libertatis autorem eis non se fore solum: sed COS. M. Marcellum, & uniuersos patres, qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde COS. ac SC recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus. pugnã poscebant, signumq; ut daret extemplo, ferociter instabant. Gracchus prælio in posterum diem pronuntiato, concionem dimisit. Milites læti, præcipuè quibus merces nauatæ in unum diem operæ libertas futura erat, armis expediendis quod reliquũ diei fuit, consumpserunt. Postero die ubi signa cœperunt canere, primi omniũ parati instructiq; ad prætorium conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani, equites MCC, inter quos pauci admodum Itali ci, cæteri Numidæ ferè omnes, Mauriq;. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutrò inclinata est pugna. nec alia magis Romanũ impediebat res, quàm capita hostiũ pretia libertati facta. nam ut quiq; hostem impigre occiderat, primũ capita ægrè inter turbã tumultumq; abscindendo tempus terebat. deinde occupata dextra tenẽdo caput, fortissimus quisq; pugnator esse desierat. Quod ubi tribuni mil. Graccho nuntiauerunt, neminem stantem iam uulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita esse, signum dari propere iussit, projcerent capita, inuaderentq; hostem. claram satis & insignem uirtutem esse, nec dubiam libertatem futuram strenuis uiris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus cum impigre Numidæ cõcurrissent, nec segnior equitũ quàm

peditum

peditum pugna esset,iterum in dubium adducta res:cum utrinque duces, Romanus Brutium Lucanumque toties à maioribus suis uictos subactosque, Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militem uerbis obtereret. Postremo pronuntiat Gracchus, esse nihil, quod de libertate sperarent,nisi eo die fusi fugatique hostes essent. Ea demum uox ita animos accendit,atque renouato clamore uelut alij repente facti, tanta ui se in hostē intulerunt, ut sustineri ultra uon possent. Primò antesignani Pœnorum,deinde signa perturbata,postremo tota impulsa acies: inde haud dubie terga data.ruuntque fugiētes in castra adeò pauidi trepidique,ut ne in portis quidem aut uallo quisquam restiterit:ac propè continenti agmine Romani insecuti,nouum deintegro prælium inclusi hostium uallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustijs, ita cædes atrocior fuit:& adiuuere captiui,qui rapto inter tumultum ferro conglobati,& à tergo ceciderunt Pœnos,& fugam impedierunt. itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitū cum ipso duce effugerūt.alij omnes cæsi aut capti.capta & signa duodequadraginta. Ex uictoribus duo millia fermè cecidere.præda omnis,præterquàm hominū captorum, militi concessa est. & pecus exceptum est: quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onusti in castra redissent,quatuor millia fermè Volonum militum,qui pugnauerant segnius, nec in castra irruperant simul, metu pœnæ collem haud procul castris cepetunt.postero die per Tr.mil.inde deducti,concione militum aduocata à Graccho,superueniunt. Vbi cum proconsul ueteres milites primū,prout cuiusque uirtus atque opera in ea pugna fuerat,militaribus donis donasset:tunc quod ad Volones attineret, omnes ait malle laudatos à se,dignos indignosque,quam quenquam eo die castigatū esse.quod bonum, faustum felixque Reip.ipsisque esset,omnes eos liberos esse iubere. Ad quam uocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset:ac nunc complexi inter se gratulantesque,nunc manus ad cœlum tollētes bona omnia P R Gracchoque ipsi precarentur: tum Gracchus, prius quàm omnes iure libertatis æquassem,inquit,neminem nota strenui aut ignaui militis notasse uolui.nunc exsoluta iam fide publica,ne discrimen omne uirtutis ignauiæque pereat: nomina eorum,qui detrectatæ pugnæ memores secessionem pauloantè fecerunt:referri ad me iubebo: citatosque singulos iureiurando adigam,nisi quibus morbus causa erit,non aliter,quàm stantes cibū potumque, quoad stipendia facient,capturos esse. Hanc mulctam ita æquo animo feretis:si reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore uos designari potuisse. Signum deinde colligendi uasa dedit: militesque prædam portantes agentesque per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere, ut ab epulis celebrem festumque diem actis,nō ex acie reuerti uiderētur. Beneuentani omnes turba effusa cum obuiam ad portas exissent,complecti milites,gratulari,uocare in hospitiū. Apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea inuitabant, Gracchumque orabant,ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit,in publico epularētur omnes. Ante suas quibusque fores prolata omnia. pileati,aut lana alba uelatis capitibus Volones epulati sunt,alij accubantes,alij stantes:qui simul ministrabant uescebanturque. Digna res uisa, ut simulachrum celebrati eius diei Gracchus,postquam Romam redijt,pingi iuberet in æde Libertatis,quam pater eius in Auentino ex multaticia pecunia faciendam curauit dedicauitque.

Dum hæc ad Beneuentum geruntur: Annibal depopulatus agrum Neapolitanum ad Nolam castra mouet. Quem ubi aduentare C O S. sensit, Pomponio proprætore cum eo exercitu, qui super Suessulam in castris erat,accito,ire obuiam hosti parat, ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maxime ab hoste portam emittit:circumuectumque occulte subsequi sensim agmen hostium iubet:& cum coortum prælium uideret,ab tergo se obijcere. Id errore uiarum,an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit,incertum est. Absente eo cum prælium commissum esset: superior quidem haud dubie Romanus erat. sed quia equites non affuere in tempore: ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, uincentibus suis signum receptui dedit: plus tamen duo millia hostium eo die cæsa traduntur: Romanorum minus C C C C. Solis ferè occasu Nero diem noctemque nequicquam fatigatis equis hominibusque, ne uiso quidem hoste rediens adeò grauiter est ab C O S. increpatus: ut per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad

Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Pœnus tacita etiam confessione uictus castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quàm militiæ gerebantur. Censores uacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij: ad mores hominum regendos animum aduerterũt, castigandaq́ue uitia: quæ, uelut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui post Cannensem pugnã Remp. deseruisse, Italiaq́ue excessisse uelle dicebantur. princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæstor tum forte erat. iusso deinde eo, cæterisq́ue eiusdem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent, pronuntiarunt: uerba orationemq́ue eos aduersus Remp. habuisse, quo coniuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iurisiurandi interpretes: qui captiuorum ex itinere regressi clàm in castra Annibalis, solutum quod iurauerant redituros, rebantur. His superioribusq́ue illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuq́ue moti, ærarij omnes facti. Neq́ue senatu modò, aut equestri ordine regendo cura se censorum tenuit. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt: qui quadriennio non militassent: quibus neq́ue uacatio iusta militiæ, neq́ue morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominum in ærarios relata: tribuq́ue omnes moti. additumq́ue inerti censoriæ notæ triste senatus consultum: ut ij omnes, quos censores notassent, pedibus mererent, mitterenturq́ue in Siciliã ad Cannensis exercitus reliquias. cui militum generi nõ prius quàm pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorũ tempus erat. Cum censores ob inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædium sacrarũ tuendarum, curuliumq́ue equorũ præbendorum, ac similium his rerum: conuenere ad eos frequentes, qui hastæ huius generis assueuerant: hortatiq́ue censores, ut omnia perinde agerent locarentq́ue, ac si pecunia in ærario esset. neminem nisi bello confecto, pecuniã ab ærario petiturũ esse. Conuenere deinde domini eorũ, quos T. Sempronius ad Beneuentũ manu emiserat: accersitosq́ue se ab triumuiris mensarijs esse dixerunt, ut pretia seruorũ acciperent. cæterum non antequàm bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendã inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoq́ue pupillares primo, deinde uiduarũ cœptæ conferri, nusquã eas tutius sanctiusq́ue deponere credentibus, qui deferebant, quàm in publica fide. inde si quid emptum paratumq́ue pupillis ac uiduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex urbe etiam in castra, ut non eques, non centurio stipendiũ acciperent: mercenariumq́ue increpantes uocarẽt, qui accepisset. Q. Fabius COS. ad Casilinũ castra habebat, quod duûm millium Campanorũ, & septingentorũ militũ Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Statius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediastuticus erat, seruitiaq́ue & plebem promiscuè armabat, ut castra Romana inuaderet, intento COS. ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq́ue Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. uel ipse relicto Nolæ præsidio modico ueniret. uel si eum Nola teneret, & necdũ securæ res ab Annibale essent, T. Gracchum procos. à Beneuento acciturum. Hoc nuntio Marcellus duobus militũ millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum uenit. aduentuq́ue eius Campani iam mouentes sese quieuerunt. ita à duobus COSS. Casilinum oppugnari cœptum. ubi cum multa succedentes temere mœnibus Romani milites acciperent uulnera, neq́ue satis inceptis succederet, Fabius omittendam rem paruam, ac iuxtà magnis difficilem, abscedendumq́ue inde censebat, cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in utranq́ue partẽ fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniaq́ue alia operum machinationumq́ue genera cum admouerentur, Campaniq́ue Fabium orarent, ut abire Capuam tuto liceret, paucis egressis, Marcellus portam, qua egrediebantur, occupauit, cædesq́ue promiscue omniũ circa portã primo, deinde irruptione facta, etiam in urbe fieri cœpta est. Quinquaginta ferè primo egressi Campanorum cum ad Fabium confugissent, præsidio eius Capuã peruenerũt. Casilinum inter colloquia, cunctationemq́ue petentium fidem, per occasionem captum est. captiui, quiq́ue Campanorum

rum,quiq; Annibalis militum erant,Romam missi,atq; ibi in carcere inclusi sunt. oppidano/
rum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus à Casilino re bene ge/
sta recessum est:eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas cum præ/
fecto sociorũ in agros hostium prædatũ misit.eos effuse palatos Hanno adortus, haud mul/
to minorem,quã à Beneuento acceperat,reddidit hosti cladem:atq; in Brutios raptim,ne Grac
chus assequeretur,concessit. COSS. Marcellus retro,unde uenerat, Nolam redit: Fabius in
Samnium ad populandos agros,recipiendasq; armis,quæ defecerant,urbes processit. Caudi
nus Samnis grauius deuastatus: perusti populatiq; late agri, prædæ pecudum hominumq;
actæ.oppida ui capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuisulę & Orbitanium.ex Lucanis
Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnatæ. Millia hostium in his urbibus XXV capta aut occi/
sa: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cum Romam misisset COS. uirgis in comitio cæsi om/
nes,ac de saxo deiecti. Hæc à Q.Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis re/
bus ualitudo aduersa Nolæ tenuit. Et à Pr.Q.Fabio,cui circa Luceriam prouincia erat: Accua
oppidum per eos dies ui captum,statiuaq; ad Ardoneas cõmunita. Dum hæc alijs locis ab
Romanis gerũtur: iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omniũ,quacunq; ierat,
clade.in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit.nihil ibi uiolatum, neq; us/
quam uia excessum est. apparebatq; non id modestia militum aut ducis, nisi ad conciliandos
Tarentinorum animos fieri. Cæterum cum prope iam mœnibus accessisset,nullo ad conspe/
ctum primi agminis,ut rebatur,motu facto,castra ab urbe fermè passus mille locat. Taren
tum triduo antequàm Annibal ad mœnia accederet: à M.Valerio propr.qui classi ad Brundi
sium præerat: T. Valerius legatus missus. Is primorũ iuuentute conscripta,dispositisq; ad om
nes portas,circaq; muros quà res postulabat,stationibus die ac nocte plurimũ intentus, neq;
hostibus,neq; dubijs socijs loci quicquã prębuit ad tentandũ. Sicq; diebus aliquot frustra ibi
absumptis, Annibal,cum eorũ nemo, qui ad lacum Auerni adissent,aut ipsi uenirent,aut nun
tium literasue mitterent: uana promissa se temere secutum cernens, castra inde mouit. Tum
quoq; intacto agro Tarentino,quanquam simulata lenitas nondum profuerat:tamen spe la/
befactandæ fidei haud absistens,Salapiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontino
atq; Heracleensi(iam media æstas exacta erat,& hybernis placebat locus)comportat. Præda
tum inde Numidæ Mauriq; per Salentinum agrum,proximosq; Apulię saltus dimissi:unde
cæteræ prædæ haud multum,equorũ greges maxime abacti.è quibus ad quatuor millia do/
manda equitibus diuisa. Romani,cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia orire
tur:morsq; tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis, quã causam aut animos mu/
tasset: M.Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundũ Hieronymi cædem
primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat,uociferatumq; endferociter: parentandum
regi sanguine coniuratorum esse. deinde libertatis restitutæ dulce auditũ nomen crebro usur/
patum,spes facta ex pecunia regia largitionis militi,atq; fungendi potioribus ducibus:& rela
ta tyranni fœda scelera,fœdioresq; libidines,adeò mutauere animos, ut insepultũ iacere cor/
pus pauloantè desiderati regis paterentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitũ obtinendum
remansissent, Theodorus & Sosis regijs equis quanto maximo cursu poterãt,ut ignaros om
nium regios opprimerent: Syracusas contendunt. cæterum præuenerat non fama solum,qua
nihil in talibus rebus est celerius,sed nuntius etiam ex regijs seruis.itaq; Andronodorus & in
sulam & arcẽ,& alia,quæ poterat,quæq; opportuna erant,præsidijs firmarat. Hexapylo The
odorus ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti,cum cruentã regiam uestem,atq;
insigne capitis ostentarent,transuecti per Thicam,simul ad libertatem,simul ad arma uocan/
tes,in Acradinam conuenire iubent. Multitudo pars procurrit in uias, pars in ædium uestibu
lis stat,pars ex tectis fenestrisq; prospectant, & quid rei sit,rogitant. omnia luminibus collu/
cent,strepituq; uario cõplentur.armati locis patentibus congregãtur.inermes ex Olympij Io/
uis templo spolia Gallorum Illyriorumq;,dono data Hieroni à P R, fixaq; ab eo, detrahunt,
precantes Iouem,ut uolens propitius præbeat sacra arma pro patria,pro deũm delubris, pro
libertate sese armantibus. Hęc quoq; multitudo stationibus per principes regionum urbis dis

positis adiungitur. In insula inter cætera Andronodorus præsidijs firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atq; arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eius loci attributa erat. mittuntq; nuntios in Acradinam: horrea frumentumq; in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus inermisq; in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat: ex principibus unus nomine Polyneus concionem & liberam & moderatã habuit. Seruitudinis indignitatisq; homines expertos aduersus notum malũ iritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quàm ipsos uidisse. Arma quod impigrè ceperint, laudare. magis laudaturum, si non utantur, nisi ultima necessitate coacti. in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere: qui denuntient, ut in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium. si tutelam alieni regni suum regnum uelit facere, eundem se censere: multo acrius ab Andronodoro, quàm ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est. quod sicut regnante Hierone manserat publicũ consilium: ita post mortem eius ante eam diem nulla de re, neq; conuocati, neq; consulti fuerant. Vt uentum ad Andronodorum est: ipsum quidem mouebat & ciuium cõsensus, & cum aliæ occupatæ urbis partes, tum pars insulæ, uelut munitissima prodita atq; alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis ac muliebri spiritu, admonet sæpe usurpatæ Dionysij tyranni uocis: qua pedibus tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis uelit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parare eam, difficile atq; arduum esse. paululũ sumeret spatij ad consultandum ab legatis. eo uteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hęc muliebria cõsilia Andronodorus neq; tota aspernatus est, neq; extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse uiam, si in præsentia tempori cessisset. itaq; legatos renuntiare iussit: futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Acradinæ uenit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: orationemq; eam orsus est, qua primum cunctationis suæ ueniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentẽ, qui finis cædibus esset futurus: utrum, quod satis libertatis foret, contenti nece tyranni essent: an quicunq; aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministerijs regiam contigissent, alienę culpę rei trucidarẽtur. postq; animaduertit, eos, qui liberassent patriam, seruare etiã liberatam uelle, atq; undiq; consuli in mediũ, non dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia, quæ suæ fidei tutelæq; essent, quando eum qui mandasset suus furor absumpsisset, patriæ restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorum ac Sosim, facinus, inquit, memorabile fecistis. sed, mihi credite, inchoata uestra gloria nondũ perfecta est, periculumq; ingens manet, , nisi communi cõcordiæ consulitis, ne libera efferatur res. Post hanc orationem claues portarum pecuniæq; regiæ ante pedes eorum posuit. atq; illo quidẽ die dimissi ex concione læti circa omnia fana deûm supplicauerunt cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habita. creatus in primis Andronodorus, cæteri magna ex parte interfectores tyranni, duos etiam absentes, Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs, quę Syracusis acta erant, pecuniam regiam, quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt. & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est. muriq; ea pars, quæ ab cætera urbe nimis firmo munimento intersepiebat insulam, consensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorũ ad libertatẽ. Hippocrates atq; Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiã nuntio interfecto celare uoluerat, deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus uidebatur, Syracusas rediere. ubi ne suspecti obseruarẽtur, tanquam nouandi res aliquam occasionẽ quærẽtes, prætores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædicãt ad Hieronymum, tanquam amicum ac socium. paruisse imperio eius, cuius imperator suus uoluerit. uelle ad Annibalem redire. cæterũ cum iter tutum non sit, uagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere ut pręsidij dent aliquid

quo

quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem ini
turos. Facile res impetrata. abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdem
atq; audaces cupiebant. sed quod uolebant, non quàm maturato opus erat, nauiter expedie
bant. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eosipsos, nunc apud transfu/
gas, quorum maxima pars ex naualibus socijs Romanorū erat: nunc etiam apud infimæ ple
bis homines crimina serebant in senatum optimatesq;. moliri clàm eos atq; struere, ut Syra
cusæ per speciē reconciliandæ societatis in ditionē Romanorū sint: dein factio, & pauci auto/
res fœderis renouati dominentur. His audiendis credēdisq; opportuna multitudo maior in/
dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi solum spem nouandarū rerum, sed An
dronodoro etiam præbebat. Qui fessus tandem uxoris uocibus monētis, nunc illud esse tem
pus occupādi res: dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent, dum regijs stipen
dijs pastus obuersaretur miles: dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent
incepta, cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatā paucos post dies Aristo
ni cuidam tragico actori, cui & alia arcana cōmittere assuerat, incaute aperit. Huic & genus &
fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Gręcos pudori est. ea deformabat. itaq; fi
dem potiorem ratus, quam patrię debebat, indicium ad Prr. defert. Qui ubi rem haud uanam
esse certis indicijs compererunt: consultis senioribus, & autoritate eorum præsidio ad fores po
sito, ingressos curiam Themistium atq; Andronodorū interfecerunt. & cum tumultus ab re
in speciem atrociore causam alijs ignorantibus ortus esset: silentio tandem facto, indicem in cu
riam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset: & principiū coniurationis factum ab
Harmoniæ Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iuncta esset: Afrorū Hispanorumq; au/
xiliares instructos ad cædem prætorum principumq; aliorum: bonaq; eorum prædæ futura
interfectoribus pronuntiatum: iam mercenariorū manum assuetam imperijs Andronodori
paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde, quæ, per quosq; agerētur, to/
tamq; uiris armisq; instructam coniurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam iu/
re cæsi, quàm Hieronymus, uidebantur. Ante curiam uariæ atq; incertę rerū multitudinis cla/
mor erat. quam ferociter minitantem in uestibulo curiæ corpora coniuratorum eo metu com
presserunt, ut silentes integram plebem in concionē sequerentur. Sopatro mandatum ab sena
tu, & ab collegis, ut uerba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab ante acta uita orsus, quæcunq;
post Hieronis mortem scelestè atq; impie facta essent, Andronodorū ac Themistium arguit
fecisse. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymū puerum: ac uix dum pubescentem facere po/
tuisse: tutores ac magistratus eius sub aliena inuidia regnasse. itaq; aut ante Hieronymū, aut
certe cum Hieronymo perire eos debuisse. At illos debitos iam morti destinatosq; alia noua
scelera post mortem tyranni molitos, palàm primo, cum clausis Andronodorus insulæ portis
hæreditate regni creuerit: quæq; procurator tenuerat, pro domino possederit. proditus dein/
de ab eis, qui in insula erāt, circūsessus ab uniuersa ciuitate, quæ Acradinam tenuerit: nequicq;
palàm atq; aperte petitum regnum, clàm & dolo affectare conatus sit. & ne beneficio quidē
atq; honore potuerit uinci: cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset
Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis, filias nu/
ptas. Sub hāc uocē ex omnibus partibus concionis clamor oritur: nullā earum uiuere debere,
nec quenq; superesse tyrannorū stirpis. Hæc natura multitudinis est, aut seruit humiliter, aut
superbe dominatur. libertatem, quæ media est, nec spernere modice, nec habere sciunt. & non
fermè desunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atq; intemperantes plebeiorum animos
ad sanguinē & cædes iritent. sicut tum extemplo Prr. rogationem promulgarūt. acceptaq; pe
nè prius quàm promulgata est, ut omnis regia stirps interficeretur. missiq; à Prr. Demaratā
Hieronis, & Harmoniam Gelonis filiam, coniuges Andronodori & Themistij, interfecerūt.
Heraclea erat filia Hieronis, uxor Sosippi, qui legatus ab Hieronymo ad regē Ptolemæum
missus, uoluntarium consciuerat exilium. Ea cum ad se quoq; uenire præscisset, in sacrariū ad
penates confugit cum duabus filiabus uirginibus, resolutis crinibus, miserabiliq; alio habitu,
& ad ea addidit preces, nunc per memoriā Hieronis patris, Gelonisq; fratris, ne se innoxiam

inuidia Hieronymi conflagrare finerent.nihil se ex regno illius,prçter exiliũ uiri,habere.necꝗ fortunam suam eandem uiuo Hieronymo fuisse.quam sororis,necꝗ interfecto eo causam eandem esse.Quid quod,si Andromodoro consilia processissent:illa cum uiro fuerit regnatura:sibi cum cæteris seruiendũ:Si quis Sosippo nuntiet:interfectũ Hieronymum, ac liberatas Syracusas:cui dubium esse, quin extemplo conscensurus sit nauim , atque in patriam rediturus: Quantum spes hominum fallit.in liberata patria coniugem eius , ac liberos de uita dimicare: quid obstantes libe:tati,aut legibus: quod ab se cuiquam periculum,à sola,ac propè uidua,& puellis in orbitate degẽtibus esse: Atenim periculi quidem nihil ab se timeri : inuisam tantum regiam stirpem esse. Ablegarẽt ergo procul ab Syracusis Siciliaꝗ.& asportari Alexandriam iuberent ad uirum uxorem,ad patrem filias. Auersis auribus animisꝗ,casse ne tempus tereretur,(ferrum enim quosdam expedientes cernebat) tum omissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent,orare instititːà qua ætate etiam hostes irati abstinerẽt . ne tyrannos ulciscendo, quæ odissent scelera,ipsi imitarentur. Inter hæc abstractam à penetralibus iugulant . in uirgines deinde respersas matris cruore impetũ faciunt.quæ alienata mente simul luctu metuꝗ,uelut captæ furore occursu se ex sacrario proripuerunt:ut,si effugium patuisset in publicum: impleturæ urbem tumultu fuerint.tum quoꝗ haud magno ædiũ spatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt:tenentibusꝗ, cum tot ac tam ualidæ eluctandæ manus essent,sese eripuerunt.tandem uulneribus confectæ,cum omnia replessent sanguine, exanimes corruerũt.cædemꝗ per se miserabilẽ,miserabiliorem casus fecit: quod paulo pòst nuntius uenit,mutatis repente ad misericordiam animis,ne interficerẽtur.Ira deinde ex misericordia orta:quod adeò festinatum ad supplicium,necꝗ locus pœnitendi,aut regressus ab ira relictus esset.itaꝗ fremere multitudo,& in locum Andronodori ac Themistíj (nam ambo Pr. fuerant)comitia poscere:quæ nequaquam ex sententia prætorũ futura essent. Statutus est comitijs dies:quo nec opinantibus omnibus,unus ex ultima turba Epicidem nominauit:tum inde alius Hippocratem.crebriores deinde eç uoces,& cum haud dubio assensu multidinis esse. Et erat confusa concio, non populari modo, sed militari quoꝗ turba, magna ex parte etiam perfugis,qui omnia nouare cupiebant,permistis. Prætores dissimulare primo: & trahendam rem esse . postremo uicti consensu, & seditionem metuentes,pronuntiãt eos prætores.Nec illi primo statim creati nudare quid uellent : quanquam ægrè ferebant, & de inducijs dierum decem legatos isse ad Appium Claudium:& impetratis eis alios , qui de fœdere antiquo renouando agerent,missos. Ad Murgantiam tum classem nauium centum Romanus habebat, quò euaderent motus ex cędibus tyrannorum orti Syracusis,quóue eos ageret noua atꝗ insolita libertas,opperiens. Per eosdem dies cum ad Marcellum uenientem in Siciliã legati Syracusani missi ab Appio essent,auditis conditionibus pacis Marcellus posse rem conueniri ratus,& ipse legatos Syracusas,qui coràm cum prætoribus de renouando fœdere agerent, misit.Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat . postquã punicam classem accessisse Pachynum allatum est,dempto timore Hippocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites,nunc apud transfugas prodi Romanis Syracusas criminabantur . At uero Appius naues ad ostium portus , quid aliæ partis hominibus animi accederet oppetiens,in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus uanis accesserat fides , ac primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos,si in terram egrederentur . In hac turbatione rerum in concionem uocari placuit.ubi cum alíj aliò tenderent , nec procul à seditione res esset, Apollonides principum unus orationem salutarem,ut in tali tempore,habuit. Nec spem salutis,nec perniciem propiorem unquã ciuitati ulli fuisse . si enim uno animo omnes uel ad Romanos,uel ad Carthaginienses inclinẽt,nullius ciuitatis statum fortunatiorem , gratiorem ue fore.si alia aliò trahat res,non inter Pœnos Romanosꝗ bellũ atrocius fore,quàm inter ipsos Syracusanos,cum intra eosdem muros pars una quæꝗ suos exercitus,sua arma,suos habitura sit duces.itaꝗ ut idem omnes sentiant,summa ui agendum esse.utra societas sit utilior, longe minoris adeò rem momenti consultatione esse.sed tamen Hieronis potius ꝗ Hieronymi autoritatem sequendam in socijs legendis,uel quinquaginta annis feliciter expertã amicitiam nunc

nunc incognitæ, quõdam infideli præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari possit, ut non utiq; in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studij uisa est oratio habere, eo plus autoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi & duces ordinum præfectiq; auxiliorum simul consulere. Cum sæpe acta res esset medijs certaminibus: postremo quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit mittiq; cum eis legatos ad rem confirmandã. Dies haud ita multi intercesserant: cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes uenerunt. Legatio peropportuna uisa ad multitudinẽ inconditã ac tumultuosam exonerãdam, ducesq; eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eò transfugas iussus: secuti multi ex auxilijs mercenarijs quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebãt, nouandi res occasio data est: & hi sentinam quãdam urbis rati exhaustã, lætabantur. cæterum leuauerunt modo in præsentia uelut corpus ægrum, quo mox in grauiorem morbũ recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primo furtiuis excursionibus uastare cœpit: deinde cum ad tuendos sociorum agros missum ab Appio præsidiũ esset, omnibus copijs impetum in oppositã stationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum essent nuntiata Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturã unquam causam, nisi Hippocrates atq; Epicides non ab Syracusis modò, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua concitando bello: profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos aduersus P R concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacẽ pepigisse cum Romanis: ut quicunq; populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent. nec iam libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac dominentur. Renuntiandum igitur eis esse: Leontinos quoq; æquum censere liberos esse: uel quod in solo urbis suæ tyrannus ceciderit: uel quod ibi primum conclamatum ad libertatem, relictisq; regijs ducibus Syracusas sit concursum. Itaq; aut eximendũ id de fœdere esse, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini persuasum. legatisq; Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ querentibus, & Hippocratem atq; Epicidem abire. seu Locros, seu quò aliò mallent, dummodo Sicilia cederent, iubentibus ferociter responsum est. Neq; mandasse sese Syracusanis, ut pacem pro se cum Romanis facerent, neq; teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes Leontinos in sua potestate esse. itaque integro secum fœdere bellum Romanos cum ijs gesturos. neq; sese defuturos ei bello: ita, ut in potestatem redacti suæ rursus ditionis essent, sicut pax conuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; accito, ut altera parte aggrederetur: tanto ardore militum est usus ob iram inter conditiones pacis interfectæ stationis, ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atq; Epicides posteaquam capi muros refringiq; portas uiderunt, in arcem sese cum paucis recepere. inde clàm nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine profectis domo ad Mylam flumen nuntius occurrit, captã urbem esse, cætera falsa mista ueris ferens: cædem promiscuã militum atq; oppidanorum factã, nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem, bona locupletum donata. Ad nuntium tam atrocem constitit agmen: concitatisq; omnibus, duces (erant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent cõsultabant. Erroris speciem haud uanã mendacio præbuerãt uerberati ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum militumq; aliorum nemo post captã urbem uiolatus fuerat: suaq; omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ urbis absumpserat, restituebãtur. Nec ut Leontinos irent, proditos ad cædem cõmilitones querentes, perpelli potuere, nec ut eodem loco certiorem nuntium expectarent. Cum ad defectionẽ inclinatos animos cernerent Prr. sed eum motum haud diuturnum fore, si duces amentiæ sublati essent, exercitum ducunt Megarã. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, spe territis omnibus per proditionẽ urbis potiundæ. quod ubi frustra eis fuit inceptum, ui agẽdum rati, postero die Megaris castra mouent, ut Herbesum omnibus copijs oppugnarent. Hippocrates

crates & Epicides non tam tutum prima specie, quàm unum spe undiq; abscisa consilium esse rati, ut se militibus permitterent, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cædis commilitonum accensis, obuiam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorū Cretensium erant, qui apud Hieronymum meruerant sub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad Trasymenum inter Romana auxilia, dimissiq;. quos ubi ex signis armorumq; habitu cognouere Hippocrates atq; Epicides, ramos oleæ ac uelamenta alia supplicum porrigentes orare, ut reciperent sese, receptosq; tutarentur, neu proderent Syracusanis: à quibus mox ipsi trucidandi P R dederentur. Enimuero conclamant, bonum ut animum haberent, omnem se cum illis fortunam subituros. Inter hoc colloquium signa constiterant, tenebaturq; agmen: nec dum quæ moræ causa foret, peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem atq; Epicidem adesse peruasit rumor, fremitusq; toto agmine erat haud dubie approbantium aduentū eorum, extemplo Prr. citatis equis ad prima signa perrexerunt. qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogitantes, colloquia serendi cum hoste, iniussuq; prætorum miscendi eos agmini suo: comprehendi uincirique catenis iusserūt Hippocratem. ad quam uocem tantus extemplo primum à Cretensibus clamor est ortus: deinde exceptus ab alijs: ut facile, si ultra tenderent, appareret eis timendum esse. Soliciti incertiq; rerum suarum Megaram, unde profecti erant, referri signa iubent, nuntiosq; de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoq; Hippocrates addit, inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, uelut interceptas literas, quas ipse cōposuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello suo S. Secundum salutem, ut assolet, scriptum erat. Recte eum atq; ordine fecisse, quod in Leontinis nulli perpercisset. Sed omnium mercenariorum militum eādem esse causam, nec unquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum aut in urbe aut in exercitu suo esset. itaq; daret operam: ut eos, qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad arma discursum est, ut prætores inter tumultum pauidi abequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio cōpressa est, impetusq; in Syracusanos milites fiebat. nec ab ullo temperatum foret: ni Epicides atq; Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderēt sibi, & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorū, atq; amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent. expertiq; quàm uana, aut leui aura mobile uulgus esset, militem nacti ex eo numero, qui in Leontinis circunsessi erant, subornant: ut Syracusas perferret nuntium cōuenientem eis, quæ ad Mylam falsò nuntiata erant: autoremq; se exhibendo, ac uelut uisa quæ dubia erant narrando, cōcitaret iras hominū. Huic non apud uulgum modo fides fuit, sed senatū quoq; in curiam introductus mouit, ut uani quidē homines palàm ferrent: perbene detectam in Leontinis esse auaritiā & crudelitatem Romanorum. eadem, si intrassent Syracusas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auariciæ præmiū esset, facturos fuisse. Itaq; claudendas cuncti portas, & custodiendā urbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. ad militares penè omnes, partemq; magnā plebis inuisum esse nomen Romanū. prætores optimatumq; pauci quanq; inflati uano nuntio erant: tamen ad propius præsentiusq; malū cautiores esse. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atq; Epicides: serebanturq; colloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erāt, ut portas aperirent sinerentq; cōmunem patriā defendi ab impetu Romanorū. Iam unis foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi: cum Prr. interuenerunt. & primo imperio minisq;, deinde autoritate deterrendo, postremo, ut omnia uana erant: obliti maiestatis precibus agebant, ne proderent patriā tyranni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeò omnium aures cōcitatæ multitudinis erant: quod nō minore intus ui, q; foris portæ effringerentur. effractisq; omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentute populariū confugiunt. mercenarij milites perfugæq;, & quicquid regiorū militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoq; primo impetu capitur, prætoresq;, nisi qui inter tumultū effugerūt, omnes interficiūtur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad

pileum

pileum uocati, & carcere uincti emissi. confusaq; omnis multitudo Hippocratem atq; Epicidem creant prætores. Syracusæq;, cum breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitutem reciderunt. Hæc nuntiata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi forte in quinqueremi erant. præmissa quadriremis cum intrasset fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt. Et iam non modo pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cũ Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab urbe castra posuit. Inde quoq; legatos præmitti placuit. quibus ne intrarent urbem, extra portã Hippocrates atq; Epicides obuiã cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem auxiliumq; afferre ait: & ijs, qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se: & eis, qui metu oppressi fœdiorem non exilio solum, sed etiam morte seruitutem patiantur. Nec cædem nefandã sociorum inultã Romanos passuros. Itaq; si eis, qui ad se perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis autores dedantur: & libertas legesq; Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse. si ea non fiãt: quicunq; in mora sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, siqua ad se mandata haberent, responsum eis, ait, se daturos fuisse. cum in eorum, ad quos uenerint manu res Syracusana esset: tum reuerterentur. Si bello lacessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra mariq; simul cœptæ oppugnari Syracusæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus fluctu alluitur. & quia sicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant, uastam disiectamq; spatio urbem parte aliqua se inuasuros, omnem apparatum oppugnandarum urbium muris admouerunt. Et habuisset tanta impetu cœpta res fortunam: nisi unus homo Syracusis ea tempestate fuisset. Archimedes is erat, unicus spectator cœli syderumq;: mirabilior tamen inuentor ac machinator bellicorum tormentorum operumq;: quibus ea quæ hostes ingenti mole agerent, ipse perleui momento ludificaretur. Murum per inæquales ductũ colles, pleraq; alta & difficilia aditu, summissa quædam, & quæ planis uallibus adiri possent, ut cuiq; aptum uisum est loco: ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinæ murum, qui, ut ante dictum est, mari alluitur: ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cæteris nauibus sagittarij funditoresq;, & uelites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis est: uix quenquam sine uulnere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est, procul muro tenebãt naues. iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, ut latus lateri applicaretur: cum exteriore ordine remorum uelut naues agerentur: turres cõtabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabant. Aduersus hunc naualem apparatũ Archimedes uariæ magnitudinis tormenta in muris disposuit. in eas quæ procul erant naueis saxa ingenti pondere emittebat. propiores leuioribus, eoq; magis crebris petebat telis. postremo ut sui uulnere intacti tela in hostem ingererent: murum ab imo ad summum crebris cubitalibus ferè cauis aperuit. per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modicis ex occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant naues, quo interiores ictibus tormentorum essent: in eas tollendas desuper murum eminentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iniecta proræ esset, grauiq; libramẽto plumbi recelleret ad solum: suspensa prora, nauim in puppim statuebat. dein remissa subito, uelut ex muro cadentem nauim cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affligebant: ut etiam si recta recideret, aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa. omnisq; uis est auersa, ut totis uiribus terra aggrederentur. sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curaq; per multos annos, Archimedis unica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod saxum, cui imposita muri fundamenta sunt: magna ex parte ita procliue est, ut non solum missa tormento, sed etiam quæ pondere suo prouoluta essent, grauiter in hostem inciderent. eadem causa ad subeundum arduum aditum instabilemq; ingressum præbebat. Ita consilio habito, cum omnis conatus ludibrio esset, absistere oppugnatione, atque obsidendo tantum arcere terra mariq; commeatibus hostem placuit. Interim Marcellus cum tertia ferè parte exercitus ad recipiendas urbes profectus: quæ in motu rerum ad Carthaginienses defecerãt, Pelo

rum atq; Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram ui captã diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maximè Syracusanorũ terrorem. Per idem ferè tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu tenuerat: ad Heracleam, quam uocant Minoã, quinq; & uiginti millia peditum, tria equitum, XII elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copijs ante tenuerat ad Pachynum classem. sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erant, profectus Carthaginẽ, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui uenisse tempus aiebat Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud uanus præsens monitor facile perpulerat, ut quantæ maximæ possent, peditum equitumq; copiæ in Siciliam traijcerentur. Adueniens Heracleam intra paucos dies inde Agrigentum recepit: aliarumq; ciuitatum quæ partis Carthaginiensium erant, adeò accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos: ut postremo etiam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint. & parte copiarum satis defendi urbẽ posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt: ut Epicides præesset custodiæ urbis: Hippocrates Himilconi coniunctus bellum aduersus COS. Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs loca profectus, castra circa Accillas urbem ponebat. Muniẽtibus superuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum frustra eò peruenire hostem festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obuiam fore. sed tamen metu Himilconis Pœnorumq;, ut quibus nequaquam eis copijs quas habebat par esset, quàm poterat maximè intentus, atq; agmine ad omnes casus composito ibat. Forte ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata: aduersus Siculos usui fuit. Castris ponendis incõpositos ac dispersos nactus eos & plerosq; inermes, quod peditum fuit circumuenit, eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos: Marcellus Syracusas redijt. & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim, octo fermè inde millia castra posuit. Sub idem ferè tempus & naues longæ quinq; & quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilcare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrêre: & Romana item classis, XXX quinqueremes legionem primã Panormi exposuere. uersumq; ab Italia bellum. adeò uterq; populus in Siciliã intentus fuisse uideri poterat. Legionem Romanã, quæ exposita Panormi erat: uenientem Syracusas prædæ haud dubiæ sibi futuram Himilco ratus, uia decipitur. mediterraneo nanq; Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Cladium Pachynum cum parte copiarum obuiam progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parũ fidẽs nauibus suis, duplici facile numero classe aduentantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quàm inopia aggrauari socios, uelis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquã Marcellum Syracusas, si qua, prius quàm maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi esset: postquã ea nulla contigerat, tutumq; ad Syracusas & munimento, & uiribus hostẽ cernebat: ne frustra assidendo spectandoq; obsidionẽ sociorum tempus tereret, castra inde mouit: ut quocunq; uocasset defectionis ab Romanis spes, admoueret exercitum: ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: ubi frumenti magna uis, cõmeatusq; omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionẽ erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaq; Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Ænna in excelso loco ac prærupto undiq; sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidiũ in arce ualidũ, præfectumq; præsidij haud sanè opportunũ insidiantibus habebat. L. Pinarius erat, uir acer, & qui plus in eo ne posset decipi, quàm in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones defectionesq; urbiũ, & clades pręsidiorũ. itaq; nocte dieq; iuxta parata instructaq; omnia custodijs ac uigilijs erant: nec ab armis, aut loco suo miles abscedebat. Quod ubi Ænnensiũ principes iam pacti cũ Himilcone de proditione præsidij, animaduerterunt: nulli occasioni fraudis Romanũ patere, aperte ac propalam placuerat agendum. Vrbem arcemq; suæ potestatis aiunt debere esse: si liberi in societatem, non serui in custodiam traditi essent Romanis. itaq; claues portarũ reddi sibi æquum censent. bonis socijs fidem

fidem suam maximum uinculum esse, & ita sibi populum Romanū senatumq; gratias habiturum: si uolentes, ac nō coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus se in præsidio impositum esse dicere, ab imperatore suo: clauesq; portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec Aennensiū arbitrio haberet, sed eius qui commisisset præsidio decedere, apud Romanos capitale esse: & nec liberorū etiam suorum causa parētes, sanxisse. cōsulem Marcellum haud procul esse: ad eū mitterent legatos, cuius iuris atq; arbitrij esset. Se uero negare illi missuros: testariq; si uerbis nihil agerent, uindictam aliquam libertatis suæ quæsituros. Tum Pinarius ait illis: si ad consulem grauarentur mittere, sibi saltē darent populi cōsilium: ut sciretur, utrum paucorum ea denuntiata, an uniuersæ ciuitatis essent. Consensu in posterum diem contio edicitur. Postq; ab eo colloquio in arcē sese recepit, cōuocatis militibus: Credo ego uos audisse milites, inquit, quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circūuenta & oppressa sint per hos dies. eam uos fraudē deûm primo benignitate, dein uestra ipsi uirtute dies noctesq; perstando ac peruigilando in armis, uitastis. utinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo, traduci possit. Hæc occulta fraude cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit: aperte ac propalàm claues portarum reposcūt. quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplo Aenna erit: fœdiusq; hic trucidabimur, quàm Murgantiæ præsidium interfectum est. Noctem unam ægrè ad cōsultandum sumpsi, qua uos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionē habituri sunt ad criminandū me, concitandumq; in uos populum: itaq; crastino die aut uestro, aut Aennensium sanguine Aenna inundabitur. nec præoccupati peculij, nec occupantes periculi quicquā habebitis. qui prior strinxerit ferrū, eius uictoria erit. Intenti ergo omnes, armatiq; signum expectabitis. ego in concione ero: & tempus quoad omnia instructa sint, loquendo altercandoq; traham. cum toga signum dedero: tum mihi undique clamore sublato turbam inuadite, ac sternite omnia ferro: & cauete ne quisquam ex ijs supersit, à quibus aut uis, aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor, cæteri superni inferniq; dij, qui hāc urbē, hos sacratus lacus lucosq; colitis, ut ita nobis uolentes propitij adsitis: si uitandæ, nō ferendę fraudis causa hoc cōsilij capimus. Pluribus uos milites hortater, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad satietatem trucidabitis. Et cōsulis castra in propinquo sunt, nequid ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, claudendosq; oppidanis exitus, pars maxima super theatrū circaq;, assueti & ante spectaculis cōcionum consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus, cum consulis ea de re ius ac potestatem esse non suam, & pleraq; eadem quę pridie prius dixisset: primo sensim ac plures reddere claues, dein iam una uoce id omnes iuberent: cunctantiq; ac differenti ferociter minitarentur: nec uiderentur ultra uim ultimā dilaturi: tum præfectus toga signum ut conuenerat, dedit. militesq; intenti dudum ac parati, alij superne in aduersam cōcionem clamore sublato decurrunt: alij ad exitus theatri conferti obsistunt. Cæduntur Aennenses cauea inclusi: coaceruanturq; non cęde solum, sed etiam fuga, cum alij super aliorum capita ruerent; atq; integri saucijs, uiui mortui incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & urbis captæ modo fugaq; & cædes omnia tenet: nihilo remissiore militum ira, quod iure tubam inermem cædebant, quàm si periculum par & ardor certaminis eos iritaret. Ita Aenna aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum improbauit, & prædā Aennensium militibus cōcessit: ratus timore deterritos, temperaturos proditionibus præsidiorum Siculos. Atq; ea clades, ut urbis in media Sicilia sitæ, claræq; uel ob insignem munimento naturali locum, uel ob sacrata omnia uestigijs raptæ quondam Proserpinæ, propè uno die omnem Siciliam peruasit. & quia cęde nefanda rebantur nō hominum tantum, sed etiam deorum sedem uiolatam esse: tum uero qui etiam antè dubij fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiā, Himilco Agrigentum sese recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad Aennam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumētoq; & commeatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas uenit: inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum

in eius locũ classi castrisq; præfecit ueteribus. ipse hybernacula quinq; millia passuũ ab Hexapylo (Leontiam uocant locum) cõmuniit ędificauitq;. Hæc in Sicilia usq; ad principium hyemis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege quod iam ante suspectũ fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. uenerunt, præsidentem classi Brundisio, Calabriæq; circa litoribus, nuntiantes Philippum primum Apolloniam tentasse, leuibus biremibus c x x flumine aduerso subuectum: deinde, ut ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clàm nocte exercitum admouisse: eamq; urbem sitam in plano, neque mœnibus, neq; uiris, neque armis ualidã primo impetu oppressam esse. Hæc nuntiantes orabant, ut opẽ ferret, hostemq; haud dubium Romanis terra, aut maritimis uiribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa parataq;, & quod longæ naues militum capere nõ poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: urbemq; eã leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eò ab Apollonia uenerunt nuntiãtes, in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere ultra uim Macedonũ posse, nisi præsidium mittatur Romanũ. Facturum se quæ uellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto sociũm Næuio Crispo, uiro impigro & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusq; Oricum retro unde uenerat ad cæterã classem remissis, milites procul à flumine per uiã minimè ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita ut nemo hostiũ sentiret, urbem est ingressus. Die insequenti quieuère, dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, armaq; & urbis uires inspiceret. ubi ea uisa inspectaq; satis animorum fecere: simulq; ab exploratoribus comperit, quãta socordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressus, castra hostium adeò neglecta atq; aperta intrauit, ut satis constaret prius plus mille hominũ uallum intrasse, quàm quisq; sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regiũ potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorq; omnes occupauit, ut nõ modò alius quisq; arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, propè seminudus fugiens, militi quoq; nedum regi uix decoro habitu, ad flumen nauesq; perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquanto captum, quàm cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas tormentaq; alia, quæ oppugnãdæ urbi comparata erant, ad tuenda mœnia, siquãdo similis fortuna uenisset, Apolloniã deuexere. cætera omnis præda castrorũ Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nuntiata, M. Valerius classem extemplo ad ostiũ fluminis duxit, ne nauibus capessere fugam rex posset. Itaq; Philippus neq; terrestri, neq; nauali certamine satis fore parem se fidens, subductis aut incẽsis nauibus, terra Macedoniã petijt, magna ex parte inermi exercitu spoliatóque. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit Eodem anno in Hispania uariè res gestę. nã prius quàm Romani amnem Iberũ transirent, ingentes copias Hispanorũ Mago & Asdrubal fuderunt. defecissetq; ab Romanis ulterior Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorũ animis in tempore aduenisset. Primo ad castrũ Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & cõuexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hostium plena erãt: agmenq; Romanum impune incursatũ ab equitibus hostium fuerat: & ad duo millia aut moratorũ, aut palantiũ per agros interfecta: cessere inde Romani propius pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communiuere. Eò Cn. Scipio cum omnibus copijs, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensiũ dux cum exercitu iusto aduenit: contraq; castra Romana trans fluuium omnes consedere. P. Scipio cum expeditis clàm profectus ad loca circa uisenda, haud fefellit hostes: oppressissentq; eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoq; circũsessus aduentu fratris obsidione eximitur. Castulo urbs Hispaniæ ualida ac nobilis, & adeò coniuncta societate Pœnis, ut uxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginienses Illiturgi oppugnare adorti, quia pręsidium ibi Romanum erat. uidebanturq; inopia eum locum maxime expugnaturi.

Cn. Scipio

Cn.Scipio ut socijs præsidioq; ferret opem, cum legiõe expedita profectus inter bina castra cum magna cæde hostiũ urbem est ingressus. & postero die eruptione æque felici pugnauit, supra duodecim millia hominũ cæsa duobus prælijs: plus decẽ millia capta, cũ sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginiensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionẽ sine certamine adueniens Cn.Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra punica mota. Et Romani eò confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatũ per quatuor fermè horas, egregieq; uincentibus Romanis signum receptui est datum, quod Cn.Scipionis femur tragula confixũ erat: pauorq; circa eum ceperat milites, ne mortiferũ esset uulnus. Cęterum haud dubium fuit, quin, nisi ea mora interuenisset, castra eo die punica capi potuerint. iam enim non milites solũ, sed elephãti etiam usq; ad uallum acti erant: superq; ipso nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoq; prælio ad duodecim millia hominũ dicuntur cæsa: prope tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni recessere. & ut territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus cõflixit. nec dubia uictoria fuit: minus tamen dimidio hostium, quàm antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisq; bellis, Magone ad cõpositionem militum fratre misso, breui repleuit exercitũ: animosq; ad tentandum deintegro certamen fecit. Alij plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies uicta, eisdem animis, quibus prius, eodẽq; euentu pugnauere. plus octo millia hominũ cæsa: haud multo minus quàm mille capta: & signa militaria LVIII. & spolia plurima gallica fuere: annuli aurei, torques armillæq; magnus numerus. duo etiam insignes reguli Gallorũ (Mœnicapto & Ciuismaro nomina erãt) eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. Cum iam res prosperæ in Hispania essent, uerecundia Romanos tandem cepit: Saguntũ oppidum, quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaq; id oppidum ui pulso præsidio punico receperunt: cultoribusq; antiquis quos uis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos qui cõtraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona uendiderunt, urbemq; eorum deleuere. Hæc in Hispania Q.Fabio, M.Claudio COSS. gesta. Romæ cum tribuni plebis noui magistratũ inissent, extemplo cẽsoribus P.Furio & M. Attilio à L. Metello trib.pleb. dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerãt atque ærarium fecerant, propter coniurationẽ deserendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorum auxilio uetiti causam in magistratu dicere, dimissiq; fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P.Furij. M.Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q.Fabio Maximo COS. creati consules ambo absentes, Q.Fabius Maximus cõsulis filius, & T.Sempronius Gracchus iterũ. Prætores fiunt M.Attilius, & qui tum ædiles curules erãt: P.Sempronius Tuditanus & Cn.Fuluius Centimalus, & M.Æmylius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduũ eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpẽtibus, per medios hostes erupit. Comitijs perfectis ab Q.Fabio COS. designati consules Romam accersiti magistratum inierunt: senatumq; de bello ac prouincijs suis prætorumq;, & de exercitibus quibus quique præessent, consuluerũt. Itaq; prouinciæ atq; exercitus diuisi. Bellum undecunq; cum Annibale cõsulibus mandatum, & exercitus unus quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius COS. eæ binæ erãt legiones. M.Æmylius Pr. cuius peregrina sors erat, iurisdictionem Attilio collegæ prætori urbano mandarat, ut Luceriam prouinciã haberet, legionesq; duas, quibus Q.Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sẽpronio prouincia Ariminum, Cn.Fuluio Suessula, cum binis item legionibus euenerunt: ut Fuluius urbanas legiones duceret: Tuditanus à M.Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæq;, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnũ Hieronis fuisset, Lentulo Propr. prouincia uetus. T.Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniaq;, cum legione & classe, quam haberet: Q.Mutio cum uetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C.Terentio cum legione una, cui iam diu præerat, Picenũ. Scribi præterea duæ legiones urbanæ iussæ;

& uiginti millia sociorũ. His ducibus, his copijs aduersus multa simul aut mota, aut suspecta bella munierũt Romanũ imperiũ. Consules duabus urbanis legionibus scriptis, supplementoq; in alias lecto, prius quàm ab urbe mouerent prodigia procurarunt, quæ nuntiata erant. Murus ac portæ tactæ. & Ariciæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumq; credita pro ueris. nauium longarũ species in flumine Tarracinæ, quę nullę erãt uisæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in cossano agro est, arma concrepuisse. & flumen Amiterni cruentum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificũ, profecti cõsules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in castra uenit. cum obuiã filius progrederetur, lictoresq; uerecũdia maiestatis eius taciti anteirent non summouẽtes patrem, præter undecim fasces equo præuectus senex, ut consul animaduertere proximũ lictorem iussit: & is ut descenderet ex equo, inclamauit: tum demum desiliens experiri, inquit, uolui fili, satin' scires cõsulem te esse. In ea castra Classius Altinius Arpinas clàm nocte cum tribus seruis uenit promittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurũ esse. Cum eam tũc rem ad cõsilium retulisset Fabius, alijs transfuga uerberandus, necandusq; uideri ancipitis animi communis hostis: qui post Cannensem cladem, tanquã cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetq; ad defectionem Arpos: tum posteaquã res Romana contra spem uotaq; eius uelut resurgeret, turpius uideatur nouam referre proditionem: ut proditio pro septemuirali iudicio esset, semperq; aliud sentiret. infidus socius, uanus hostis, ad Faleriorũ, Pyrrhiúe proditorem, tertium transfugis documentũ esset. Contra ea cõsulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanq; in pace libera de quoq; arbitrari & agere, aiebat: cum illud potius agendum atq; eis cogitandũ sit: si quo modo fieri possit: ne qui socij à populo Romano desciscant: & non uocitent. documentum autem ducant statui oportere, si quis resipiscat & antiquam societatem respiciat. quod si abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin breui deserta ab socijs Romana res fœderibus punicis omnia in Italia iuncta uisura sit: Se tamen non eum esse, qui Altinio fidei quicquam censeat habendum, sed mediam consecuturum consilij uiam. neque eum pro hoste, neque pro socio in præsentia habitum, libera custodia haud procul à castris placere in aliqua fida ciuitate seruari per belli tempus. perpetrato bello, tum consultandũ, utrum defectio prior plus merita sit pœnæ, an hic reditus ueniæ. Fabio assensum est. catenisq; ligatus traditus & ipse & comites: & auri satis magnum pondus, quod secũ tum attulerat, ei seruari iussum. Calibus eum interdiu solutũ custodes sequebãtur, nocte clausum asseruabãt. Arpis domi primum desiderari quæriq; est cœptus: dein fama per totam urbem uulgata tumultũ pro principe amisso fecit: metuq; rerum nouarum extemplo nuntij ad Annibalẽ missi. Quibus nequaq; offensus Pœnus, quia & ipsum ut ambiguæ fidei uirum suspectum iampridem habebat, & causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi uendendiq;. cæterum ut iræ magis, quàm auaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoq; grauitatẽ addidit: coniugemq; eius ac liberos in castra accitos, quæstione prius habita, primum de fuga, deinde quantũ auri argentiq; domi relictum esset: satis cognitis omnibus, uiuos combussit. Fabius ab Suessula profectus, Arpos primum instituit oppugnare. ubi cum à mille ferè passibus castra posuisset, contemplatus ex propinquo situm urbis mœniaq;. quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maximè neglectam custodia uidit, ea potissimũ aggredi statuit. Comparatis omnibus quæ ad urbes oppugnandas usui sunt, centurionũ robora ex toto exercitu delegit, tribunosq; uiros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantũ satis uisum est, attribuit: eosq;, ubi quartæ uigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre. Porta ibi humilis & angusta erat, uia in frequenti per desertã partem urbis. eam portam scalis prius transgressos, ad murum pergere, & ex interiore parte claustra refringere iubet: & tenentes partem urbis cornu signum dare, ut cæteræ copiæ admouerentur. parata omnia atq; instructa sese habiturum. Ea impigrè facta. & quod impedimẽtum agentibus fore uidebatur, id maximè ad fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus custodes, uigilesq; dilapsos è stationibus suffugere in tecta coëgit: sonituq; primo largioris procellæ strepitum demolientiũ portam, exaudiri prohibuit: lentior deinde æqualiorq; accidens auribus

ribus,magnā partem hominū sopiuit.Posteaquā portam tenuerunt,cornicines in uia paribus
interuallis dispositos canere iubent,ut consulē excirent.Id ubi factum ex composito est,signa
efferri cōsul iubet:ac paulo ante lucem per effractā portam urbem ingreditur. Tum demum
hostes excitati sunt,iam & imbre conquiescente & propinqua luce.Præsidiū in urbe erat An/
nibalis quinq; millia fermè armatorū:& ipsi Arpini tria millia hominū armabāt. eos primos
Pœni,ne quid ab tergo fraudis esset,hosti opposuerūt.Pugnatū primo in tenebris angustisq;
uijs est:cum Romani non uias tantum,sed tecta etiam proxima portæ occupassent:ne peti su/
perne ac uulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpiniq; & Romani,atq; inde colloquia
cœpta fieri:percunctātibus Romanis,quid sibi uellent Arpini:quam ob noxā Romanorum,
quod ob meritū Pœnorum,pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus ueteres socios Roma/
nos bellum gererent:& uectigalem ac stipendiariā Italiam Africæ facerent:Arpinis purganti
bus,ignaros omniū se uenum à principibus datos,penè captos oppressosq; à paucis esse. Ini/
tio orto plures cū pluribus colloqui.postremo prætor Arpinus ab suis ad consulē deductus:
fideq; data inter signa aciesq;,Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginienses arma
uerterunt.Hispani quoq; paulò minus mille homines,nihil præterea cum cōsule pacti,quàm
ut sine fraude punicū emitteretur præsidium,ad consulem transtulerunt signa. Carthaginien/
sibus portę patefactæ,emissiq; cum fide incolumes ad Annibalem Salapiam uenerunt. Arpi
sine clade ullius,præterq; unius ueteris proditoris,noui perfugæ,restituti Romanis. Hispanis
duplicia cibaria dari iussa,operaq; eorū forti ac fideli persæpe Respublica usa est. Cum con
sulum alter in Apulia,alter in Lucanis esset:equites CXII nobiles Campani per speciem præ
dandi ex hostium agro permissu magistratuū ab Capua profecti, ad castra Romana quæ su
per Suessulam erant uenerunt.stationi militum qui essent dixerunt, colloqui se cum prætore
uelle.Cn.Fuluius castris præerat. cui ubi nuntiatū est, X ex eo numero iussis inermibus dedu
ci ad se,ubi quæ postularent audiuit:(nihil autem aliud petebant,quàm ut Capua recepta bo/
na sibi restituerentur)in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano op
pidum Cliternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentiq;
signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit,so/
lo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem cum Æquimelio Iugarioq; uico, in
templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam,late uagatus ignis sacra profanaq;
multa absumpsit. Eodem anno P.& Cn. Cornelij,cū in Hispania res prosperæ essent,mul/
tosq; & ueteres reciperent socios,& nouos adijcerent,in Africam quoq; spem extenderunt.
Syphax erat rex Numidarū,subito Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones
tres legatos miserunt,qui cum eo amicitiam societatemq; facerent:& pollicerentur,si perseue/
raret urgere bello Carthaginienses:gratam eam rem fore senatui populoq; Romano:& adni
xuros,ut in tempore,& bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. col/
locutusq; cum legatis de ratione belli gerēdi,ut ueterum militum uerba audiuit, quàm multa
rum rerum ipse ignarus esset,ex cōparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum pri
mum,ut pro bonis ac fidelibus socijs facerent,orauit,ut duo legationem referrent ad impera/
tores suos:unus apud sese magister rei militaris remaneret.rudem ad pedestria bella Numida
rum gentem esse,equis tantū habilem.Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella ges/
sisse,ita se à pueris insuetos.sed habere hostē pedestri fidentem marte,cui se æquari robore ui
rium uelit.& sibi pedites comparandos esse:& ad id multitudine hominum regnum abunda/
re.sed armandi ordinandiq; & instruendi eos,artē ignorare.omnis,uelut forte cōgregata tur/
ba sua inscia,ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod uellet,legati responderunt:fi
de accepta,ut remitteret extemplo eum,si imperatores sui non cōprobassent factum. Q. Sta/
torio nomen fuit,qui ad regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numida, legatosq;
in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis.ijsdem mandauit, ut
protinus Numidas,qui intra portas,seu præsidia Carthaginiensiū auxiliares essent, ad tran
sitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuētute regi pedites conscripsit:ordinatosq; pro/
xime morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit:&

operi, alijsque institutis militaribus ita assuefecit, ut breui rex non equiti magis fideret quàm pediti: collatisque æquo campo signis iusto prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. nanque ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod ubi Carthaginienses acceperũt, extemplo ad Galam in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens uocatur) regnantem legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cæterum iuuenem ea indole, ut iam tum appareret, eius regnum opulentius quàm quod accepisset, facturum. Legati quoniam Syphax se Romanis iunxisset, ut potentior societate eorum aduersus reges populosque Africæ esset, docent: melius fore Galę quoque Carthaginiensibus iungi quãprimum, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem, nihildum præter nomen ex fœdere Romano habentem, posse. Facile persuasum Galæ, filio deposcente id bellum, ut exercitum mitteret. Qui Carthaginiensium legionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit. XXX millia eo prælio hominum cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi propè Oceanum aduersus Gadeis colũt) refugit: affluentibusque ad famam eius undique barbaris, ingenteis breui copias armauit. cum quibus antequam in Hispaniam angusto diremptam freto traijceret: Masanissa cum uictore exercitu aduenit. isque ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine ullis Carthaginiensium opibus gessit bellum.

In Hispania nihil memorabile gestum, præterquam quod Celtiberũm iuuẽtutem eadem mercede, quę pacta cum Carthaginiensibus erat: imperatores Romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra CCC inde in Italiam ad solicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant, miserunt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriã insigne est, quod mercenarium militem in castris neminem, antequam tum Celtiberos, Romani habuerunt.

DECADIS TERTIAE LIBER QVINTVS.

DVM hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarẽtino æstatẽ consumpsit, spe per proditionẽ urbis Tarentinorũ potiundæ. ipsorum interim Salentinorũ ignobiles urbes ad eum defecerũt. Eodẽ tẽpore in Brutijs ex XII populis, qui anno priore ad Pœnos desciuerãt: Cõsentini & Thurini in fidẽ populi Rom. redierunt. & plures redissent: ni L. Pomponius Veientanus præfectus sociũm, prosperis aliquot populationibus in agro Brutio iusti ducis speciẽ nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hãnone cõflixisset. Magna ibi uis hominũ, sed inconditæ turbæ agrestiũ seruorũque cæsa, aut capta est. minimũque iacturæ fuit: quod præfectus inter cæteros est captus, & tũ temerariæ pugnæ autor & ante publicanus, omnibus malis artibus & Reip. & societatibus infidus, damnosusque. Sempronius Cos. in Lucanis multa prælia parua, haud ullũ dignũ memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorũ aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellũ, & uariabãt secundæ aduersæque res non fortunã magis quàm animos hominũ: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem incessit: ut aut homines, aut dij repente alij uiderentur facti. nec iam in secreto modo atque intra parietes ac postes contẽnebantur Romani ritus: sed in publico etiã ac foro Capitolioque mulierũ turba erat, nec sacrificantiũ nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac uates ceperant hominũ mentes. quorum numerũ auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisque agris egestate & metu in urbem cõpulsa: & quæstus ex alieno errore facilis, quem uelut ex concessæ artis usu exercebant. Primo secretæ bonorũ indignationes exaudiebantur, deinde ad patres etiam, & ad publicã querimoniã excessit res. Incusati grauiter ab senatu ędiles triumuirique capitales, quod non prohiberent, cum emoueri eam multitudinẽ è foro, ac disijcere apparatus sacrorum conati essent, haud procul abfuit quin uiolaretur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit, quàm ut minores per magistratus sedaretur: M. Æmylio Pr. urbis negotium ab senatu datum est, ut & his religionibus populũ liberaret. Is & in cõcione senatus consultũ recitauit, & edixit, ut quicunque libros uaticinos precationesúe, aut artẽ sacrificandi conscriptã haberet, eos libros

libros omneis literasq; ad se ante Calen. Apriles deferret: neu quis in publico sacroue loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus PONT. MAX. & C. Papyrius C. F. Masso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius L. F. Masso decemuir sacrorũ. In Lẽtuli locũ M. Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, põtifices suffecti sunt: augur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorũ consulariũ iam appetebat tempus, sed quia cõsules à bello intentos auocare nõ placebat: T. Sempronius COS. comitiorũ causa dictatorem dixit C. Claudium Centonẽ. ab eo magister equitũ est dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit cõsules Q. Fuluiũ Flaccum magistrũ equitum, & Ap. Claudiũ Pulchrum cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tũ prætores creati Cn. Fuluius Flaccus, Claudius Nero, M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. comitijs perfectis, dictator magistratu abijt. Aedilis curulis fuit eo anno cũ M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes rationẽ eius habendã esse, quod nondũ ad petendũ legitima ætas esset: si me, inquit, omnes quirites ædilem facere uolunt, satis annorũ habeo. Tanto inde fauore ad suffragiũ ferendum in tribus discursum est, ut tribuni repẽte incepto destiterint. Aedilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copijs magnifice facti, & diem unum instaurati, & cõgij olei in uicos singulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fũdanius ædiles plebeij aliquot matronas apud populũ probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati. & Iouis epulum fit ludorũ causa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatũ ineunt. Et prætores prouincias sortiti sunt: P. Cornelius Sulla urbanam & peregrinam, quæ duorũ ante sors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, Claudius Nero Suessulam, M. Iunius Syllanus inter cõsules. Consulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni cõsule, alter à Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum Fuluij Flacci, quæ Luceriæ sub Aemylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent. supplementum in eas quisq; scriberet sibi. M. Iunio inter cõsules legiones urbanæ prioris anni datæ. T. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperiũ prouinciæq; Lucani & Gallia cũ suis exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, quà uetus prouincia in Sicilia esset, M. Marcello Syracusæ, & quà Hieronis regnum fuisset, T. Octacilio classis, Gręcia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scæuolæ, Hispaniæ P. & Cn. Cornelijs. Ad ueteres exercitus duæ urbanę legiones à cõsulibus scriptę, summaq; trium & uiginti legionũ eo anno effecta est. Delectum consulum M. Posthumij Pyrgẽsis cum magno propè motu rerum factũ impedijt. Publicanus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiaq; neminem in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanũ, quem populantẽ temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicũ periculum erat à ui tempestatis in ijs, quę portarẽtur ad exercitus: & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ uera renuntiauerant, fraude ipsorum facta erant, nõ casu: in ueteres quassatasq; naues paucis, & parui pretij rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebãtur. Ea fraus indicata M. Æmylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata: nec tamen ullo senatus cõsulto notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior uindex fraudis erat. excitatiq; tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilij, cum rem inuisam infamemq; cernerẽt, ducentûm millium æris multam M. Posthumio dixerunt. cuius certãdæ cum dies aduenisset, cõciliumq; tam frequens plebis adesset, ut multitudinem area Capitolij uix caperet: perorata causa, spes una uidebatur esse: si C. Seruilius Casca trib. pleb. qui propinquus cognatusq; Posthumio erat, prius quàm ad suffragium tribus uocarẽtur, intercessisset. Testulis datis, tribuni populum summouerunt: sitellaq; allata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragiũ ferrent. Interim publicani Cascæ instare, ut concilio diem eximeret. populus reclamare. & forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorq; animum uersabat. Cum in eo parum pręsidij esset, turbandę rei causa publicani per uacuum ui summo occupato loco in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo

tribunisq;. Nec procul dimicatione res erat, cum Fuluius consul tribunis, nonne uidetis, inquit, uos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare? ni propere dimittitis plebis concilium. Plebe dimissa, senatus uocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato ui atque audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina urbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuibus passum esse. Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem uiuerent: multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per uim extorsisse, cõcilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, ut tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium uocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione cõtinuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quod cesserint in præsentia furori atque audaciæ paucorum: uincique se ac populum Romanum passi sint: & comitia quæ reus ui atque armis prohibiturus erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, uoluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent: uimq; eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis omissa mulctæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt: ac ni uades daret, prehendi à uiatore, atque in carcerem duci iusserunt. Posthumius uadibus datis, non affuit. Tribuni uocauerunt plebem, quæ ita sciuit. Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusq; eo die non respondisset, neque excusatus esset, uideri eum in exilio esse: bonaq; eius uenire, ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbę ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac uades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem cõijciebant. cuius rei periculum uitantes pleriq; in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creãdo sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus COS. qui & ante bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura insignis, & Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosq; iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & uiginti nemo, præter P. Cornelium Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum ægre delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in utrunq;, ut & nouæ urbanæ legiones, & supplementum ueteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incepto uetuit: & triumuiros binos creari iussit: alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis forisq;, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere uiderentur: etiamsi nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs uideretur, ad populum ferrent: ut qui minores septẽ & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & uiginti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatus cõsulto creati triumuiri bini conquisitionẽ ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitũ centurionumq;, & robora ex legionibus peditum legatos in hyberna ad M. Marcellũ miserunt. è quibus unus potestate dicendi facta. Consulem te M. Marcelle in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatus consultum factũ est: nisi hoc sperassemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos simul Pœnosq; mitti: & sanguine nostro uulneribusq; magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhũ ipsum pugnãtes satisfecerũt. quanquã quod ob meritum nostrũ succensuistis patres conscripti nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & uniuersum senatum intueri uideor, cum te M. Marcelle intueor. quem si ad Cannas cõsulem habuissemus, melior & resp. & nostra fortuna esset. Sine quæso priusq; de conditione nostra queror, noxam cuius arguimur, nos purgare. Si nõ deûm ira, nec fato, cuius lege immobilis rerũ humanarũ ordo seritur,

sed

sed culpa perijmus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil unquã dicam de imperatore eo, cui præsertim gratias sciam ab senatu actas; quod nõ desperauerit de republica, cui post fugam actam sit per omneis annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs cladis eius, quos tribunos militũ habuimus: honores petere & gerere, & prouincias obtinere audiuimus. An uobis uestrisq; liberis ignoscitis facile patres conscripti? in hæc uilia capita sæuitis? & consuli primoribusq; alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non fuit; milites utiq; morituros in aciem misistis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus quidẽ certamen, arma tradidit hosti (ut alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum absfuit ab eo, ut ulla ignominia ijs exercitibus inureretur: ut & urbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Veios transfugerat, recuperaretur: & caudinæ legiones quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samniũ, eundem illum hostem sub iugum miserint, qui hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem uero quisquam exercitum fugæ, aut pauoris insimulare potest? ubi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? unde consul cum equitibus quinquaginta fugit? unde nemo superest, nisi quem hostis cædendo fessus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos uulgo homines laudabant, quod reipublicæ nos seruassemus: quod ad consulem Venusiam redissemus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quàm apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum atq; ordo militandi, locusq; in quo tenderent, in castris est mutatus. quæ tamen semel nauata reipublicæ opera, & uno felici prælio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta. hostis deniq; est datus, cum quo dimicantes, aut uitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod commisimus ut quisquam ex cannensi acie miles Romanus superesset, nihil obijci potest: non solum à patria procul Italiaq;, sed ab hoste etiam relegati sumus: ubi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio abolendæ ignominiæ, ne qua placandæ ciuium iræ, ne qua deniq; bene moriendi sit. Neq; ignominiæ finem, nec uirtutis præmium petimus: modo experiri animum, & uirtutem exercere liceat. laborem & periculum petimus: ut uirorum, ut militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum annũ ingenti dimicatione geritur, urbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat. peditũ & equitum acies concurrunt. ad Syracusas terra mariq; res geritur. clamorem pugnantium, crepitumq; armorum exaudimus resides ipsi ac segnes, tanquam nec manus, nec arma habeamus. Seruorum legionibus T. Sempronius cos. toties iam cum hoste signis collatis pugnauit. operæpretium habent, libertatem ciuitatemq;. pro seruis saltem ad hoc bellum emptis nobis simul congredi cum hoste liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, uis terra, uis acie, uis urbibus oppugnandis experiri uirtutem? asperrima quæq; ad laborem periculumq; deposcimus, ut quod ad Cannas faciundum fuit, quàm primum fiat. quoniam quicquid postea uiximus, id omne destinatum ignominiæ est. Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris, nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturum se: omniaq; de sententia patrum facturum esse. Hæ literæ ad nouos cõsules allatæ, ac per eos in senatu recitatæ sunt. consultusq; de his literis ita decreuit senatus. Militibus qui ad Cannas cõmilitones suos pugnantes deseruissent, senatui nihil uideri rempublicam committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter uideretur, faceret quod è repub. fideq; sua duceret: dum ne quis eorum munere uacaret: neu dono militari uirtutis ergò donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis intra Italiam esset. Comitia deinde à prætore urbano de senatus sententia, plebisq; scito sunt habita. quibus creati sunt quinqueuiri muris turribusq; reficiendis: & triumuiri bini, uni sacris conquirendis, donisq; persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & Matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Tempestates fœdę fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluuit. tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: uallum in castris multis locis supra Suessulam: & duo uigiles exanimati: murus turresq; quædã Cumis non ictæ modò fulminibus, sed etiã decussæ. Reate saxum ingẽs uisum uolitare: sol rubere solito magis, sanguineoq; similis. Horum

prodigiorum

prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit:& per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt:& per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum Tarentinorũ defectio iam diu & in spe Annibali,& in suspicione Romanis esset:causa forte extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per speciem legationis Romę cum esset,uir inquieti animi & minime otium,quo tum diutino senescere uidebatur,patientis,aditũ sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura:quia nec ipsis,nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs solicitatos, corruptis æditiuis duobus,cũ primis tenebris custodia eduxisset:ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima uulgata per urbem fuga est:emissiq; qui sequerentur, à Taracina cõprehensos omnes retraxerunt. deducti in comitio,uirgisq; approbante populo cęsi,de saxo deijciũtur. Huius atrocitas pœnæ duarum nobilissimarũ in Italia græcarum ciuitatum animos irritauit, tum publice, tum etiam singulos priuatim,ut quisq; tam fœde interemptos aut propinquitate,aut amicitia cõtingebat. Ex ijs tredecim ferè nobiles Tarentini cõiurauerunt,quorũ principes Nico & Philomenes erant. Hi prius q̃ aliquid mouerent,colloquendũ cum Annibale rati,nocte per speciem uenãdi urbe egressi ad eum proficiscũtur. & cum haud procul castris abessent,cæteri sylua prope uiam sese occuluerunt: Nico & Philomenes progressi ad stationes cõprehensiq;, ultro id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas cõsilij sui,& quid pararent,exposuissent:collaudati oneratiq; promissis iubentur, ut fidem popularibus facerent prædandi causa se urbe egressos:pecora Carthaginiensiũ quæ pastum propulsa essent,ad urbem agere. tuto ac sine certamine id facturos,promissum est. Cõspecta ea præda iuuenũ est:minusq; iterum ac sæpius id eos audere,miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt: liberos Tarentinos leges suaq; omnia habituros,neq; ullum uectigal Pœno pensuros, præsidiumue inuitos recepturos:prodita præsidia Carthaginiensiũ fore. Hæc ubi cõuenerunt,tunc uero Philomenes consuetudinem nocte egrediundi, redeundiq; in urbem frequentiorem facere(& erat uenandi studio insignis) canesq; & alius apparatus sequebatur: captumq; fermè aliquid,aut ab hoste ex præparato ablatũ reportando,donabat aut præfecto,aut custodibus portarum. nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. Vbi iam eò consuetudinis adducta res est,ut quocunque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali uisum est. Tridui uia aberat. ubi, quo minus mirum esset uno,eodemque loco statiua eum tandiu habere, ægrum simulabat. Romanis quoque, qui in præsidio Tarenti erant,suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterum posteaquam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione uelocitate corporum ac leuitate armorum aptissimos esse ratus est: electis, quarta uigilia noctis signa mouit. præmissisque octuaginta ferè Numidis equitibus præcepit, ut discurrerent circa uias, perlustrarentque omnia oculis, ne quis agrestium procul spectator agminis falleret, progressos retraherent,obuios occiderent,ut prædonum magis quàm exercitus accolis species esset. ipse raptim agmine facto, quindecim fermè millium spatio castra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nuntiato quò pergerent,tantum conuocatos milites monuit, uia omnes irent,nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur, & in primis intenti ad imperia accipienda essent,neu quid nisi ducum iussu facerent. se in tempore editurum,quæ uellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama peruenerat,Numidas equites paucos populari agros,terrorémque late agrestibus iniecisse. Ad quem nuntium nihil ultra motus præfectus Romanus,quàm ut partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeò nihil obedienter curatum est,ut contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum, Annibalem exercitúmque castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ uenationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant,expectabant. Conuenerat autem ut Philomenes portula assueta uenationem inferens armatos induceret. parte alia portam Temenitida adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale est, refulsitque: idem redditum ab Nicone

ab Nicone ſignũ. extinctæ deinde utrinq; flammę ſunt. Annibal ſilentio ducebat ad portam.
Nico ex improuiſo ad portas ſopitos uigiles in cubilibus ſuis obtruncat, portamq; aperit. An
nibal cum peditũ agmine ingreditur, equites ſubſiſtere iubet: ut quò res poſtulet, occurrere li/
bero campo poſſent. Et Philomenes portulę parte alia qua commeare aſſuerat, appropinqua
bat. nota uox eius, & familiare iam ſignum cum excitaſſet uigilem dicentis, uix ſuſtinere gran/
dis beſtię onus, portula aperitur. inferẽtes aprum duos iuuenes ſecutus ipſe cum expedito ue/
natore, uigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebãt uerſum, uenabulo traijcit.
ingreſſi deinde triginta ferè armati cæteros uigiles obtruncãt, refringũtq; portam maximam.
& agmen ſub ſignis cõfeſtim irrupit. inde cum ſilentio in forum ducti, Annibali ſeſe coniunxe
runt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in treis diuiſa partes per urbem dimittit. Tarentinos
& Afros quàm maxime frequentia occupare iubet. tumultu orto, Romanos paſſim cædi, op/
pidanis parci. ſed ut fieri id poſſet, præcipit iuuenibus Tarentinis, ut ubi quem ſuorũ procul ui
diſſent, quieſcere & ſilere, ac bono animo eſſe iuberẽt. Iam tumultus erat clamorq;, qualis eſſe
in capta urbe ſolet: ſed quid rei eſſet, nemo ſatis pro certo ſcire. Tarentini Romanos ad diripiẽ/
dam urbem credere coortos. Romanis ſeditio aliqua cum fraude uideri ab oppidanis mota.
Præfectus primo excitatus tumultu in portum effugit. inde acceptus ſcapha in arcem cõfugit.
Terrorẽ & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à proditorib. ad hoc ipſum
præparata, & inſcienter à Græco inflata, quis aut quibus ſignum daret, incertũ efficiebat. Vbi
illuxit, & Romanis punica & gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Gręci Ro
manos paſſim cęde ſtratos cernentes, ab Annibale captam urbem ſenſerunt. Poſtquã lux cer
tior erat, & Romani qui cædibus ſuperfuerant, in arcem cõfugerant: conticeſcebatq; paulatim
tumultus: tum Annibal Tarẽtinos ſine armis cõuocare iubet. Cõuenere omnes, præterquàm
qui cedenteis in arcem Romanos ad omnẽ adeundam ſimul fortunã perſecuti fuerant. Ibi An
nibal benigne allocutus Tarentinos, teſtatusq; quæ præſtitiſſet ciuibus eorum, quos ad Tra/
ſymenum aut ad Cannas cepiſſet: ſimul in dominationẽ ſuperbam Romanorũ inuectus, reci/
pere ſe in domos ſuas quenq; iuſſit, & foribus nomen ſuum inſcribere, ſe domos eas quæ in/
ſcriptæ non eſſent, ſigno extemplo dato, diripi iuſſurum. ſi quis in hoſpitio ciuis Romani (ua/
cuas autem cernebat domos) nomen inſcripſiſſet, eum ſe pro hoſte habiturum. Concione di/
miſſa, cum titulis notatæ fores diſcrimen pacatæ ab hoſtili domo feciſſent: ſigno dato, ad diri/
pienda hoſpitia Romana paſſim diſcurſum eſt. & fuit prædæ aliquantũ. Poſtero die ad oppu
gnandã arcem ducit. quã cum & mari, quo in peninſulę modũ pars maior circũluitur: & pręal
tis rupibus, & ab ipſa urbe muro & foſſa ingenti ſeptam uideret: eoq; nec ui, nec operibus ex/
pugnabilem eſſe, ne aut ſeipſum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur: aut in
relictos ſine ualido præſidio Tarẽtinos impetũ ex arce cum uellent, Romani facerent: uallo ur
bem ab arce interſepire ſtatuit, nõ ſine ulla etiã ſpe, cum prohibentibus opus Romanis manũ
poſſe cõſeri: & ſi ferocius procurriſſent, magna cæde ita attenuari pręſidij uires, ut facile per ſe
ipſi Tarentini urbem ab ijs tueri poſſent. Vbi cœptũ opus eſt, patefacta repente porta, in mu
nienteis impetũ fecerunt Romani. pelliq; ſe ſtatio paſſa eſt, quæ pro opere erat, ut ſucceſſu cre
ſceret audacia: pluresq; & longius pulſos perſequerẽtur, Tum ſigno dato coorti undiq; Pœni
ſunt, quos inſtructos ad hoc Annibal tenuerat. nec ſuſtinuere impetum Romani. ſed ab effuſa
fuga loci anguſtiæ eos, impedimẽtaq; alia opere iam cœpto, alia apparatu operis, morabãtur.
plurimi in foſſam præcipitati, occiſiq; ſunt plures in fuga quàm in pugna. Inde & opus nullo pro
hibente fieri cœptũ. foſſa ingens ducta, & uallum intra eã erigitur: modicoq; poſt interuallo
murũ etiã eadẽ regione addere parat: ut uel ſine pręſidio tueri ſe aduerſus Romanos poſſent.
reliquit tamen modicũ pręſidium, ut ſimul in terfaciendo muro adiuuaret. ipſe profectus cum
cæteris copijs ad Galeſum flumen (quinq; millia ab urbe abeſt) poſuit caſtra. Ex ijs ſtatiuis re
greſſus ad inſpiciendũ opus, quod aliquantũ opinione eius celerius creuerat, ſpem cepit etiam
arcem expugnari poſſe. Et eſt non altitudine, ut cætera tuta, ſed loco plano poſita: & ab urbe
muro tantum, ac foſſa diuiſa. Cum iam machinationũ omni genere & operibus oppugnare/
tur, miſſum à Metaponto præſidiũ Romanis fecit animum, ut nocte ex improuiſo opera ho/
ſtium

stium inuaderent: alia disiecerunt, alia igni corruperunt. isq; finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnãdi. Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax: quia arcem tenentes, quã in peninsula posita imminet faucibus portus, mare liberum habebãt: urbs cõtra exclusa maritimis commeatibus, propiusq; inopiam erant obsidentes, quàm obsessi. Annibal conuocatis principibus tarentinis omnes præsentes difficultates exposuit: neq; arcis tam munitæ expugnandæ uiam cernere: neq; in obsidione quicquã habere spei, donec mari potiantur hostes. quod si naues sint, quibus commeatus inuehi prohibeant: extemplo aut abscessuros, aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini. cæterum ei qui consilium afferret, opem quoq; in eam rem afferendam esse censebant. punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere: suas quæ sinu exiguo interclusæ essent, cum claustra portus hostis haberet: quemadmodum inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit Annibal. multa quæ impedita natura sunt, consilio expediuntur. urbem enim in campo sitam habetis: planæ & satis latæ uiæ patent in omneis partes. uia quæ in portũ per mediam urbem ad mare transmissa est, plaustris transuehã naues haud magna mole. & mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circunsedebimus arcem. imò breui, aut relictam ab hostibus, aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modo effectus, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo undique plaustra, iunctaq; inter se: & machinæ ad subducendas naues admotæ, munitumq; iter: quo faciliora plaustra minorq; moles in transitu esset. iumenta inde & homines contracti, & opus impigre cœptum. paucosq; post dies classis instructa ac parata circumuehitur arcem, & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit, regressus ipse in hyberna. Cæterum defectio Tarentinorum utrum priore anno, an hoc facta sit, in diuersum autores trahunt. plures propioresq; ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam. Romæ consules prætoresq; usq; ante diem quintum Calen. Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisq; prouincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex carminibus martianis. Vates hic Martius illustris fuerat, & cum inquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret: in M. Æmylij prætoris urbis, qui eam rem agebat, manus uenerant. is protinus nouo prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta declarata autoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus uenerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc fermè uerba erat. Amnem troiugena Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus. sed neque credes tu mihi, donec compleris sanguine campum: multáque millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera piscibus atque auibus ferisq; quæ incolunt terras, ijs fuat esca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos, & Cannam flumẽ, qui militauerant in ijs locis, iuxta atque ipsam cladem, agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obscurius, quia incertiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostes Romani si expellere uultis, uomicamq; quæ gentiũ uenit longe, Apollini uouendos censeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant, cum populus dederit ex publico partem: priuati uti conferant pro se, suisq;. ijs ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebiq; dabit summum. decemuiri græco ritu hostijs sacra faciant. hæc si recte faxitis, gaudebitis semper, fietq; res uestra melior. nam is dius extinguet perduelles uestros, qui uestros campos pascit placide. Ad id carmen explanandum diem unum sumpserunt. postero die senatusconsultum factum est, ut decemuiri libros de ludis Apollini, req; diuina facienda inspicerent. Ea cum inspecta relataq; ad senatum essent, censuerunt patres, Apollini ludos uouendos faciendosq;: & quando ludi facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas. Alterũ senatusconsultũ factum est, ut decemuiri sacra græco ritu facerẽt, ijsq; hostijs, Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis, Latonæ boue fœmina aurata. Ludos prætor in circo maximo cum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantam cõmodum esset, cõferret. Hæc est origo ludorũ Apollinariũ, uictoriæ non ualetudinis ergo, ut pleriq; rentur, uotorum. factosq; populus coronatus spectauit. matronæ supplicauerẽ

supplicauere: uulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies omni cæremoniarum genere fuit. Cum Annibal circa Tarentũ, consules ambo in Samnio essent, sed circumsessuri Capuam uiderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebant: quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaq; legatos ad Annibalem miserunt, orantes, ut prius quàm consules in agros suos educerent legiones: uiæq; omnes hostium præsidijs insiderentur: frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam ut frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu, uitabundus castra hostium, cõsulesq;, qui in Samnio erant, cum Beneuento iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa urbe loco edito castra posuit. inde ex socijs circa populis, quò æstate comportatum erat: deuehi frumẽtum in castra iussit, præsidijs datis, quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuntium misit, qua die ad accipiendum frumẽtum præsto essent, omni undiq; genere uehiculorum, iumentorumq; ex agris contracto. Id pro cætera secordia negligentiaq; à Cãpanis actũ. paulo plus cccc uehicula missa, & pauca præterea iumẽta. ob id castigatus ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enuntiata Beneuentanis essent, legatos decem extemplo ad consules (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, ut alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat: profectus nocte Beneuentũ, mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermemq; aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorumq; formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit: signa tantum armaq; in proximam noctem expedirent: castra punica oppugnanda esse. Quarta uigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimentisq; Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad castra peruenissẽt, tantum pauoris iniecerunt, ut si in plano castra posita essent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderũt: quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prælium ingens accensum est, nec uallum modo tutantur Pœni: sed, ut quibus locus æquior esset, deturbant nitenteis per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax uirtus: & aliquot simul partibus ad uallum, ac fossas peruentũ est, sed cum multis uulneribus, ac militũ pernicie. Itaq; conuocatis tribunis militum consul absistendum temerario incœpto ait. tutius sibi uideri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, ne'ue Hanno regredi posset. id quo facilius obtineatur: collegam quoq;, & exercitum eius se accitum: totumq; eò uersuros bellũ. Hæc consilia ducis, cum iam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam segne imperium disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors peligna: cuius præfectus Vibius ereptum uexillum trans uallum hostium traiecit. execratus inde seq; & cohortem, si eius uexilli hostes potiti essent: princeps ipse per fossam uallumq; in castra irrumpit. Iamq; intra uallum Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignauiam, qui socijs captorum castrorum concederent decus: T. Pedanius princeps primus centurio, cum signifero signũ ademisset: iam hoc signum, & hic centurio, inquit, intra uallum hostium erit: sequantur qui capi signum ab hoste prohibituri sunt. Manipulares sui primum transcendentem fossam, dein legio tota secuta est: Iam & consul ad conspectum transgredientium uallum mutato cõsilio, ab reuocandis ad incitandos hortandosq; uersus milites, ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorum & ciuium legio esset. Itaq; pro se quisq; omnes per æqua atq; iniqua loca, cum undiq; tela conijcerentur, armaq; & corpora hostes obijcerent, peruadunt, irrumpuntq;. multi uulnerati, etiam quos uires sanguisq; desereret, ut intra uallum hostium caderent nitebantur. Capta itaq; momento temporis, uelut in plano sita, nec permunita castra. Cędes inde, nõ iam pugna erat, omnibus intra uallũ permistis. supra sex millia hostium cæsa. supra septem millia capiun-

tur, cum frumentatoribus campanis, omniq; plaustrorum & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quam Hanno, populabundus passim cum isset, ex sociorũ populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneuentũ reditum est. prædamq; ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eò post paucos dies uenit) uendiderunt, diuiseruntq; & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quò nuntiata castrorũ clades est, cum paucis frumentatoribus, quos forte secum habuerat: fugæ magis, quàm itineris modo in Brutios rediit. Et Campani audita sua pariter, sociorumq; clade, legatos ad Annibalem miserunt, qui nuntiarent, duos consules ad Beneuentum esse, diei iter à Capua: tantum nõ ad portas, & muros bellum esse. ni propere subueniat, celerius Capuam, quàm Arpos, in potestatẽ hostium uenturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere esse, ut Capuam, quam Carthagini æquare sit solitus, desertam, indefensamq; populo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidiiq; quod ibi obsideretur, cura esse. C. Seruilius legatus ex autoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum coëmendum missus, cum aliquot nauibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias peruenit.

Cuius aduentu, qui ante in exigua spe, uocati sæpe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant, ultro ad transeundum hosteis uocabant, solicitabantq;. & erat satis ualidum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaq; Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Annibalẽ defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumq;, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncta erãt, quàm ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici, cognatiq; literas ac nuntios ad Hannonem Magonemq;, qui in propinquo in Brutiis erant, miserunt, si exercitum ad mœnia admouissent, se in potestatem eorum urbem redituros esse. M. Atinius Thurinis cum modico præsidio præerat. quẽ facile elici ad certamen temere ineundũ rebantur posse, non tam militũ, quos per paucos habebat, fiducia, quàm iuuentutis thurinæ. eam ex industria centuriauerat, armaueratq; ad tales casus: Diuisis copiis inter se duces pœni cum agrum thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit. Magno cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis, subsistit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prælium fuit persegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis, quàm adiuuantibus euentũ, & Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite suo infessi hostem incautum pertraheret. Quò ubi uentum est, coorti cum clamore equites properè inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo unde pugnabat stantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani, quanquam circumuentos hinc pedes, hinc eques urgebat, tamen aliquandiu pugnam traxêre. postremò & ipsi terga uertunt, atq; ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: ubi Romanos fusos ad urbem ferri uiderunt, conclamant, instare Pœnum: permistosq; hosteis urbem inuasuros, ni properè portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamẽ cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alii urbem tuendam, inde alii cedendũ fortunæ, & tradendam urbem uictoribus censerent. cæterum, ut plerunq;, fortuna, & consilia mala uicerunt. Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum uolebant, quàm respectu Romanorum, Carthaginienses in urbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda, sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quod urbi tam propinquæ tertiũ annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset, & ut ad subita belli

belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam socijs Capuam uenisset, equites uim sustinere possent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu, ac leui armatura Beneuentum uenire iubent. legionibus statiuisq; ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edêre iecur, cōspectiq; repentè ex oculis abierunt. id cum aruspicum monitu sacrificiū instauraretur, atq; intentius exta referata seruarentur, iterum ac tertium uenisse tradunt, libatoq; iocinore intactos angues abijsse. Cū aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consilijsq;, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit, caput partis eius Lucanorum, cum pars ad Annibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat, & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repente uoluntate locum gratiæ apud pœnum quærens, neq; transire ipse, neq; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris, & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Brutijs præerat, clàm in colloquium uenit. fideq; ab eo accepta, si Romanū is imperatorē tradidisset, liberos cum suis legibus uenturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesq; armare, & capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atq; undiq; explorato, dies composita gerendæ rei est. Flauius ad Romanum imperatorem uenit. Rem se ait magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu descissent, persuasisse, ut redirēt in amicitiam Romanorū, quando res quoq; Romana, quæ prope exitium clade Cannensi uenisset, in dies melior atque auctior fieret. Annibalis uis senesceret, ac propè ad nihilum uenisset. ueteri delicto haud implacabileis fore Romanos: nullam unquam gentem magis exorabilem, promptioremq; ueniæ dandæ fuisse. quoties rebellioni etiam maiorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterum ab ipso Graccho eadem hæc audire malle eos, præsentisq; contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consilijs edixisse à conspectu amotū, haud procul à castris Romanis. ibi paucis uerbis transigi rem posse, ut omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus, ac similitudine ueri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subito exorti. & ne dubia proditio esset, Flauius his se adiungit. tela undiq; in Gracchum atque equites conijciuntur. Gracchus ex equo desilijt, idem cæteros facere iubet: hortaturq;, ut quod unum reliquum fortuna fecerit, id honestent uirtute. reliquum autem quid esse paucis à multitudine in ualle sylua ac montibus septa circumuentis, præter mortem? id referre, utrum præsenti torpore pecorum modo inulti trucidentur: an toto animo à patiendo expectandoq; euentu in impetum atq; iram uerso, agentes audentesq;, perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorū cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam uictimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregiumq; solatium suæ morti inuenturum. Inter hæc dicta paludamento circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quàm pro numero hominum editur pugna. iaculis maximè aperta corpora Romanorum, & cum undique ex altioribus locis in cauam uallem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio uiuum capere Pœni nituntur. cæterum ille conspicans Lucanum hospitem inter hosteis adeò infestus confertos inuasit, ut parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit, poniq; cū captis simul fascibus antè tribunal imperatoris iussit. Hæc uera fama est. Gracchus in Lucanis ad Campos, qui ueteres uocantur, perijt. Sunt qui in agro Beneuentano propè Calorem fluuium ostendant à castris cum lictoribus, ac tribus seruis lauandi causa progressum, cum fortè inter salicta innata ripis laterent hostes, nudum atq; inermem, saxisq;, quæ uoluit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspicū monitu quingentos passus à castris progressum, uti loco puro ea, quæ antè dicta prodigia sunt, procuraret, ab insiden

tibus forte locum duabus turmis Numidarum circumuentum ſcribant. adeò nec locus, nec ratio mortis in uiro tam claro & inſigni conſtat. Funeris quoqꝫ Gracchi uaria fama eſt. Alij in caſtris Romanis ſepultum ab ſuis: alij ab Annibale (& ea uulgatior fama eſt) tradunt in ueſtibulo punicorum caſtrorum rogum extructum eſſe, armatum exercitum decurriſſe cum tripudijs Hiſpanorum, motibusqꝫ armorum & corporum ſuæ cuiqꝫ genti aſſuetis, ipſo Annibale omni rerum uerborumqꝫ honore exequias celebrante. Hæc tradunt, qui in Lucanis rei geſtæ autores ſunt. Si illis, qui ad Calorem fluuium interfectū memorant, credere uelis, capitis tantum Gracchi hoſtes potiti ſunt. eo delato ad Annibalem, miſſus ab eo confeſtim Carthalo, qui in caſtra Romana ad Cn. Corneliū quæſtorem deferret. is funus imperatoris in caſtris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Conſules agrum Campanum ingreſsi cum paſsim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad ſigna milites palatos paſsim reuocarunt: & uixdum inſtructa acie fuſi, ſupra mille & quingentos milites amiſerūt. Inde ingens ferocia ſuperbæ ſuopte ingenio genti creuit: multisqꝫ prælijs laceſſebant Romanos. ſed intentiores ad cauendū conſules una pugna fecerat, incaute atqꝫ inconſulte inita. Reſtituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua una res. ſed in bello nihil tam leue eſt, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Criſpino Badius Campanus hoſpes erat perfamiliari hoſpitio iunctus. creuerat conſuetudo, quod æger Romę apud Criſpinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter, comiterqꝫ curatus fuerat. Tum Badius progreſſus ante ſtationes, quę pro porta ſtabant, euocari Criſpinum iuſſit. quod ubi eſt Criſpino nuntiatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in diſsidio publicorū fœderum priuati iuris, paulum à cæteris proceſsit. Poſtquam in conſpectum uenere, prouoco te, inquit, ad pugnam Criſpine, Badius. conſcendamus equos, ſummotisqꝫ alijs, uter bello melior ſit decernamus. Ad ea Criſpinus, nec ſibi, nec illi ait hoſtes deeſſe, in quibus uirtutem oſtendant. ſe ab eo, etiam ſi in acie occurrat, declinaturum, ne hoſpitali cæde dextram uiolet. conuerſusqꝫ abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignauiamqꝫ, & ſe digna probra in inſontem iacere, hoſpitalem hoſtem appellans, ſimulantemqꝫ parcere cui ſciat parem ſe non eſſe. ſi parum publicis fœderibus ruptis diremptā ſimul & priuata iura eſſe putet, Badium Campanum T. Quintio Criſpino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renuntiare hoſpitium. nihil ſibi cum eo conſociatum, nihil fœderatū hoſpiti cum hoſte, cuius patriam ac penates publicos priuatosqꝫ oppugnatum ueniſſet. ſi uir eſſet, congrederetur. Diu cunctantem Criſpinū perpulere turmales, ne impune inſultare Campanum pateretur. itaqꝫ tantum moratus, dum imperatores conſuleret, permitterêntne ſibi extra ordinem in prouocantem hoſtem pugnare, permiſſu eorum arma cepit, equumqꝫ conſcendit, & Badium nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta eſt. infeſtis equis concurrêre. Criſpinus ſupra ſcutum ſiniſtrum humerum Badio haſta transfixit: ſuperqꝫ delapſum cum uulnere ex equo deſilijt, ut pedes iacentem conficeret. Badius priuſquā opprimeretur, parma atqꝫ equo relicto, ad ſuos aufugit. Criſpinus equum, armaqꝫ capta, & cruentam cuſpidem inſignis ſpolijs oſtentans, cum magna laude & gratulatione militum ad conſules eſt deductus, laudatusqꝫ ibi magnifice, & donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano caſtra ad Capuam cum mouiſſet, tertio poſt die quàm uenit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanis abſente ſe paucos ante dies ſecunda fuiſſet pugna, quin multo minus ſe, ſuumqꝫ toties uictorem exercitum ſuſtinere Romani poſſent. Cæterum poſteaquam pugnari ceptum eſt, equitum maxime incurſu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec ſignum equitibus datum eſt, ut in hoſtem admitterent equos. itaqꝫ equeſtre prælium erat, cum procul uiſus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæſtor præerat, utriqꝫ parti parem metum præbuit, ne hoſtes noui aduenirent. uelut ex compoſito utrinqꝫ ſignum receptui datum: reductiqꝫ in caſtra propè æquo marte diſceſſerunt. plures tamen ab Romanis primo incurſu equitum ceciderūt. Inde conſules ut auerterent Capua Annibalem, nocte quæ ſecuta eſt diuerſi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierūt. Poſtero die cum uacua caſtra Romanorū, nuntiatum Annibali eſſet

esset: & duobus agminibus diuersos abijsse: incertus primo utrum sequeretur, Appium institit sequi. Ille circunducto hoste quà uoluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primi pili cẽturiones & magnitudine corporis, & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in Senatum introductus petit à patribus: uti sibi quinq; millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ precium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capti forent, ijs aduersus inuentorem usurum. Id non promissum magis stolide, quàm stolide creditum: tanquam eædem militares, & imperatoriæ artes essent. Data pro quinque octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum uoluntariorum itinere in agris conciuit: ac propè duplicato exercitu in Lucanos peruenit, ubi Annibal nequicquam secutus Claudium substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercitusq;, alterum uincendo ueteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies. pugnatum tamen ut in nulla pari re duas amplius horas: concitata etiam, donec dux stetisset, Romana acie. Posteaquam is non pro uetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeò ne fugæ quidem iter patuit, omnibus uijs ab equite insessis, ut ex tanta multitudine uix mille euaserint. cæteri passim, alij alia peste absumpti sunt. Capua à consulibus interim summa ui obsideri cœpta est: quæq; in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturq;. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, ubi nunc urbs est, castellum communitum: (antè Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, ut & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat: quodq; Mutius prætor ex Hetruria coëmerat: ab Ostia conuectum est, ubi exercitui per hyemem copia esset. Cæterum super eam cladem, quę in Lucanis accepta erat, uolonum quoq; exercitus, qui uiuo Gracchum summa fide stipendia fecerat: uelut exautoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto discrimine desertos uolebat socios: sed prospero ex temeritate unius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusq; opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nuntiabãt, primo dum urbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem desciuissent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum, & milites præda impletos in tantam licentiam secordiamq; effusos, ut nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe aliâs, tum paucis diebus antè expertus qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniã Romanæ legiones, & prætor Fuluius erant. quò ubi allatum est hostes aduentare: propè est factum, ut iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit, quàm spes haud dubia, suo id arbitrio, ubi uellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosq; ferociter signum ut daret institisse duci ad arma uocanteis, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorum militum in uillis circa, uepribusq;, & syluis disponit: qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo fermè millia equitum, quà fugam inclinaturam credebat: omnia itinera insidere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias eduxit. Nec Fuluius est cunctatus, non tam sua ulla spe, quàm militum impetu fortuito tractus. itaq; eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum forte procurrentium, cõsistentiumq; quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserentium locum. prima legio, & sinistra ala primo instructæ, & in longitudinem porrectæ acies: clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac uirium esse, & quacunq; impetum fecissent, hostes perrupturos. nil, quod salutare esset, non modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidem haudquaquam simili exercitu, neq; ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atq; impetum primum eorum Romani sustinuere. Dux stultitia, & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem in-

clinatam ac trepidantes suos uidit, equo arrepto cum ducentis fermè equitibus effugit. cætera à fronte pulsa, à tergo atq; alis circumuenta acies eo usq; est cæsa, ut ex duodeuiginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cum essent nuntiatę, ingens quidem & luctus, & pauor ciuitatem cepit. sed tamen quia consules, ubi summa rerum esset, ad id locorum prospere gererent, minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Metilium: qui nuntiarent, ut reliquias duorum exercituum cũ cura colligerent: darentq; operam, ne per metum ac desperationem hosti se dederent (id quod post Cannensem accidisset cladem) & ut desertores de exercitu uolonum conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isq; per fora conciliabulaq; edixit, ut conquisitio uolonum fieret, ijq; ad signa reducerentur. Hæc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui, ut quæque naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentũ, ipse ad Capuam regressus Q. Fuluium collegam inuenit Casilino omnia importantem molientemq; ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circumsederunt urbem, & Claudiũ Neronem prætorem ab Suessula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoque modico ibi præsidio ad tenendum locum relicto, cæteris cum omnibus copijs ad Capuam descendit. ita tria prætoria circa Capuam erecta, tres exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa ualloq; circundare urbem parant: & castella excitant modicis interuallis: multisq; simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, ut postremo portis muroq; se contineret Campanus. Prius tamen, quàm hæc continuarentur opera, legati ad Annibalem missi: qui quererentur, desertam ab eo Capuam, ac propè redditam Romanis: obtestarenturq;, ut tunc saltem opem non circumsessis modò, sed etiam circumuallatis ferret. Consulibus literæ à P. Cornelio prætore missæ: ut priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent: ut qui eorum uellent, exirent ab Capua, suasq; res secum auferrent. liberos fore, suáque omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diem quiq; exissent, quiq; ibi mansissent, hostium futuros numero. Ea pronuntiata Campanis, atq; ita spreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturq;. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, spe aut ui, aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ. quod ubi parum processit, ad Brundisium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum uenerunt, querentes simul, orantésque. quibus Annibal magnifice respondit: & antea soluisse obsidionem, & nunc aduentum suum consules non laturos. cum hac spe dimissi legati uix regredi Capuam, iam duplici fossa uallóque cinctam, potuerunt. Cum maxime Capua circumuallaretur, Syracusarum quoque oppugnatio ad finem uenit, præterquam ui ac uirtute ducis exercitusq;, intestina etiam proditione adiuta. Nanque Marcellus initio ueris incertus utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem uerteret bellum, an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec ui capi uidebat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame, quam propè liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi uiri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consilijs abhorrebant, pulsi) colloquijs suæ partis tentare hominum animos iussit: & fidem dare, si traditæ forent Syracusæ, liberos eos ac suis legibus uicturos esse. Non erat colloquij copia: quia multorum animi suspecti omnium curam oculosq; conuerterant, ne quid falleret tale admissum. Seruus unus exulum pro transfuga intromissus in urbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piscatoria quidam naui retibus operti, circumuectiq; ita ad castra Romana, collocutiq; cum transfugis. & idem sæpius eodem modo alij atq; alij. postremo ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem sibi rem creditam nõ esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde spes, postquam hæc uana euaserat, excepit. Damasippus quidam Lacedemonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat. huius utique redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus

cellus, iam tum Aetolorũ,cuius gentis socij Lacedæmonij erant,amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atque utrisque opportunus locus ad portum Trogilorum, propter turrim quam uocant Galeagram,est uisus.quò cum sæpius commearent: unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus,numerando lapides, æstimandoque ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proximè coniectura poterat,permensus: humilioremque aliquanto pristina opinione sua & cæterorum omnium ratus esse, & uel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert.Haud spernenda res uisa.sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obtulit transfuga,nuntians, diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint,uino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito uniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso. Id ubi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisque per eos ad rem tantam agendam audendamque idoneis centurionibus militibusque,& scalis in occulto comparatis, cæteris signũ dari iubet,ut mature corpora curarent quietique darent. nocte in expeditionem eundum esse. Inde ubi id temporis uisum, quo die epulatis iam, uinoque satiatis principium somni esset, signi unius milites ferre scalas iussit: & ad mille ferè armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murum,secuti ordine alij,cum priorum audacia dubijs etiam animum faceret.Iam mille armatorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ, pluribusque scalis in murum euadebant, signo ab Hexapylo dato: quò per ingentem solitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, at sopiti uino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula,ea magna ui refringi cœpta.& è muro ex composito tuba datum signum erat: & iam undique non furtim, sed ui aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodijs locum,peruentum erat:terrendique magis hostes erant, quàm fallendi:sicut territi sunt. nam simulac tubarum est auditus cantus,clamorque tenentium muros,partemque urbis:omnia teneri custodes rati,alij per murum fugere,alij salire de muro,præcipitarique turba pauentium. magna pars tamen ignara tanti mali erat, & grauatis omnibus uino somnoque, & in uastæ magnitudinis urbe partium sensu non satis pertinente in omnia.Sub luce Hexapylo effracto Marcellus omnibus copijs urbem ingressus, excitauit, conuertitque omnes ad arma capienda, opemque, si quam possent, iam captæ propè urbi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nasson uocant, citato profectus agmine haud dubius quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret,occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans & maiora ac terribiliora uero afferre: postquam cõspexit omnia circa Epipolas armis cõpleta, lacessito tantum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmen conuertit: non tam uim, multitudinemque hostium metuens, quàm ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasque inter tumultum Acradinæ atque insulæ inueniret portas. Marcellus ut mœnia ingressus ex superioribus locis urbem,omnium fermè illa tempestate pulcherrimam, subiectam oculis uidit, illachrymasse dicitur: partim gaudio tantæ perpetratæ rei,partim uetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyranni regesque: præter cæteros Hiero, cum recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ uirtus ei fortunaque sua dederat, beneficijs in populum Romanum insignis.ea cum uniuersa occurrerunt animo, subiretque cogitatio, iam illa momento horæ arsura omnia, & ad cineres reditura:priusquam signa Acradinæ admoueret,præmittit Syracusanos, qui inter præsidia Romana, ut ante dictum est, fuerant, ut alloquio leni perlicerent hostes ad dedendam urbem. Tenebant Acradinæ portas,murosque maximè transfugæ: quibus nulla erat per conditiones ueniæ spes.ij nec adire muros,nec alloqui quenquam passi. itaque Marcellus postquam id inceptum irritum fuit,ad Euryalum signa referri iussit. Tumulus est in extrema parte urbis uersus à mari, uiæque imminẽs ferenti in agros mediterraneaque insulæ, percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus

ab Epicide impositus. ad quē missus à Marcello Sosis, unus ex interfectoribus tyranni, cum
longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad delibe
randum sumpsisse. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atq; Himilco admoue-
rent castra legionesq;, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum in-
clusum muris posse: Marcellus ut Euryalum neq; tradi, neq; capi uidit posse, inter Neapolim,
& Thicam (nomina partium urbis, & instar urbium sunt) posuit castra: timens ne, si frequen
tia intrasset loca, contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eò ab Thica &
Neapoli cum infulis & uelamentis uenerunt, precantes ut à cædibus & ab incendijs parcere-
tur. De quorum precibus quàm postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sen
tentia edixit militibus, ne quis liberum corpus uiolaret, cætera prædæ futura. castraq; te-
ctis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes præsidiaq; dis-
posuit, ne quis in discursu militū impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discur-
rerunt. refractisq; foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, à cædibus tamen tempe
ratū est. rapinis nullus ante modus fuit, quàm omnia diuturna felicitate cumulata bona eges-
sere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset, fide accepta ut inuiolatus ad Epici-
dem rediret, reducto præsidio tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad tumultum
ex parte captæ urbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter uim tempestatis stare ad an
choram in salo Romana classis non posset, cum trigintaquinq; nauibus ex portu Syracusano
profectus, libero mari uela in altum dedit, quinq; & quinquaginta nauibus Epicidæ & Syra-
cusanis relictis. edoctisq; Carthaginiensibus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum
c. nauibus post paucos dies redit, multis (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide do-
natus Marcellus Euryalo recepto, præsidioq; addito, una cura erat liber, ne qua ab tergo uis
hostium in arcem accepta inclusos impeditosq; mœnibus suos turbaret. Acradinam inde ter
nis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se,
circumsedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes utrinq; fuissent, repente aduentus Hippo
cratis & Himilconis, ut ultro undiq; oppugnarētur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris
ad magnum portum cōmunitis, signoq; ijs dato qui Acradinam tenebant, castra uetera Ro-
manorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionē in stationes Marcelli
fecit: & classis punica litori, quod inter urbem & castra Romana erat, appulsa est, nequid præ-
sidij Crispino submitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt,
quàm certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantū à munimentis, sed insecu-
tus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in urbem compulit. satisq; iam etiam
in posterum uidebatur prouisum, ne quid ab repentinis eorū excursionibus periculi foret. Ac
cessit & pestilentia, commune malum, quod facile utrorumq; animos auerteret à belli cōsilijs.
nam tempore autumni, & locis natura grauibus, multo tamē magis extra urbem, quàm in ur-
be, intoleranda uis æstus per utraq; castra omnium fermè corpora mouit. & primo temporis
ac loci uitio & ægri erant, & moriebantur. postea curatio ipsa, & contactus ægrorum uulgabat
morbos: ut aut neglecti desertiq;, qui incidissent, morerentur: aut assidenteis curanteisq; ea-
dem ui morbi repletos secum traherent: quotidianaq; funera, & mors ob omniū oculos esset,
& undiq; dies noctesq; ploratus audirentur. postremo ita assuetudine mali efferauerant ani-
mos ut nō modo nō lachrymis, iustoq; comploratu prosequerentur mortuos, sed ne efferrēt
quidem aut sepelirent: iacerentq; strata exanima corpora in conspectu similem quoq; mortē
expectantiū: mortuiq; ægros, ægri ualidos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum
conficerent. & ut ferro potius morerentur, quidam inuadebant soli hostium stationes. Multo
tamen maior uis pestis Pœnorum castra, quàm Romana, diu circumsedendo Syracusas cæde
* aquisq; affecerat magis. Ex hostiū exercitu Siculi ut primū uidēre ex grauitate loci uulgari
morbos, in suas quisq; propinquas urbes dilapsi sunt. at Carthaginienses, quibus nusquā re-
ceptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atq; Himilcone ad internicionem omnes perie-
runt. Marcellus, ut tanta uis ingruebat mali, adduxerat in urbem suos: infirmaq; corpora te-
cta & umbræ recreauerant. multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt.
Deleto

Deleto terrestri punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterum & situ & munimentis tuta, tria millia alterum ab Syracusis, alterũ quindecim ab ostio, & commeatus è ciuitatibus suis comportabant, & auxilia accersebant. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna sociorum, ut spem faceret, non ipsis modò salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoq; in capta quodammodo urbe capi: perpulit ut onerarias naues quàm plurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classemq; suam augerent. Igitur centum triginta nauibus longis, & septuaginta onerarijs profectus à Carthagine, satis prosperos uentos ad traijciendum in Siciliam habuit. sed ijdem uenti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter spem mora, cum gaudium & metum inuicem Romanis Syracusanisq; præbuisset: Epicides metuens ne, si pergerent ijdem, qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures uenti, classis punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat. classem in statione uersa in Africam habentem, atq; timentem nauale prælium, non tam quod impar uiribus, aut numero nauium esset (quippe etiam plures habebat) quàm quod uenti aptiores Romanæ quàm suæ classi flarent: perpulit tandem, ut fortunam naualis certaminis experiri uellet. Et Marcellus cum & siculum exercitum ex tota insula conciri uideret, & cum ingenti commeatu classem punicam aduentare, ne simul terra mariq; inclusus urbe hostium urgeretur, quanquam impar numero nauium erat, prohibere aditũ Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, ubi primum tranquillitas maris in altum euexisset, concursuræ. Itaq; cadente iam euro, qui per dies aliquot sæuierat, prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altum uisa est, quo facilius superaret promontorium. cæterum postquam tendere ad se Romanas naues uidit, incertum qua subita territus re, Bomilcar uela in altum dedit: missisq; nuntijs Heracleam, qui onerarias naues retrò in Africam repetere iuberent, ipse Siciliam præteruectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ urbis rediret, Agrigentũ nauigat, expectaturus magis euentum, quàm inde quicquam moturus. Quæ ubi in castra Siculorũ sunt nuntiata: Epicidem Syracusis excessisse, à Carthaginiensibus relictam insulam & propè iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata prius per colloquia uoluntate eorum qui obsidebantur, ad Marcellũ mittũt. Cum haud ferme discreparet, quin quæ ubiq; regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cætera cum libertate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium ijs, quibus ab Epicide credita res erat missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorũ aiunt: ut una omnium, qui obsiderentur, quiq; extra obsidionem essent, fortuna esset: neue alteri propriè sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab ijs ut necessarios hospitesq; alloquerentur, expositis quæ pacta iam cum Marcello haberent, oblata spe salutis perpulêre eos, ut secum præfectos Epicidis, Polycletum & Philistionem & Epicidem cui Sydon cognomen erat, aggrederentur. interfectis ijs, & multitudine ad concionem conuocata: & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant, conquesti: & quanquam tot mala urgerent, negarunt fortunam accusandam esse, quod in ipsorum esset potestate. quandiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium: nam ut occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint, tum bellum mouisse, & obsidere urbem cœpisse: ut crudeles tyrannos eius, nõ ut ipsam urbem expugnarent. Hippocrate uero interempto, Epicide intercluso ab Syracusis: & præfectis eius occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra mariq; pulsis: quam superesse causam Romanis, cur non perinde, ac si Hiero ipse uiueret, unicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracusas esse uelint? Itaq; nec urbi, nec hominibus aliud periculi, quàm ab semetipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. eam autem, qualis illo momento horæ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti assensu oratio audita est. prætores tamen prius creari quam legatos nominari placuit, ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcellum, quorum princeps.

Necq;

Necq; primo, inquit, Syracusani à uobis defecimus, sed Hieronymus, nequaquam tam in nos impius, quàm in nos: nec postea pacem tyrãni cæde compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regij Hippocrates atq; Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerũt. nec quisquam dicere potest: aliquãdo nobis libertatis tempus fuisse: quod pacis uobiscum nõ fuerit. Nunc certe cęde eorum, qui oppressas tenebant Syracusas: cum primum arbitrij nostri esse cœpimus: extemplo uenimus ad tradenda arma: dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recusandam fortunã, quæ imposita à uobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ pulcherrimæq; urbis Græcarum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid unquam terra mariq; memorandum gessimus, id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi malis, quanta urbs à te capta sit, quàm posteris quoq; eam spectaculo esse. quò quisquis terra quisquis mari uenerit: nunc nostra de Atheniensibus, Carthaginiensibusq; trophæa, nunc tua de nobis ostendat. incolumesq; Syracusas familiæ uestræ sub clientela nominis Marcellorum, tutelaq; habendas tradas. ne plus apud uos Hieronymi, quàm Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit, quàm hic hostis: & illius etiam benefacta persensistis, huius amentia ad perniciem tantum ipsius ualuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. nanq; transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoq; militum auxilia in eundem compulere metum. arreptisq; armis prætores primum obtruncãt, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosq; fors obtulit, irati interfecerunt: atq; omnia, quæ in promptu erant, diripuere. tum, ne sine ducibus essent, sex præfectos creauere, ut terni Acradinæ, ac Nasso præessent. Sedato tandem tumultu exequẽtibus sciscitando mercenarijs, quæ acta cum Romanis essent: dilucere id quod erat, cœpit: aliam suam, ac transfugarum causam esse. In tempore legati à Marcello redierunt: falsa eos suspicione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnæ eorũ ullam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorũ de industria unus ex Hispanorũ auxiliaribus est missus. qui sine arbitris Mericum nactus, primum quo in statu reliquisset Hispaniã (& nuper inde uenerat) exponit. omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si operæpretium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in patriam reuerti libeat. contrà, si malle obsideri pergat: quàm spem esse terra mariq; clauso? Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset: fratrem inter eos mittit. qui per eundem illum Hispanum secretus ab alijs ad Marcellum deductus cum fidem accepisset: composuissetq; agendæ rei ordinem, Acradinam redit. Tum Mericus, ut ab suspicione proditionis auerteret omnium animos: negat sibi placere legatos commeare ultro citroq;. neq; recipiendum quenq; neq; mittendum. & quo intentius custodiæ seruentur: opportuna loca diuidenda præfectis esse, ut suæ quisq; partis tutandæ reus sit. Omnes assensi sunt partibus diuidendis. ipsi regio uenit ab Arethusa fonte usq; ad ostium magni portus. id ut scirent Romani, fecit. Itaq; Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponitq; milites regione portæ, quæ propè fontem Arethusam est. Hoc cum quarta uigilia factum esset: expositosq; milites porta, ut conuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus copijs mœnia Acradinæ aggreditur: ita ut non eos solum, qui Acradinam tenebant, in se conuerteret, sed ab Nasso etiam agmina armatorum concurrerent, relictis stationibus suis, ad uim & impetum Romanorũ arcendum. In hoc tumultu actuariæ naues instructę iam ante, circunuectæq; ad Nassum armatos exponunt. qui improuiso adorti semiplenas stationes, & adapertas fores portæ, qua paulo antè excurrerant armati: haud magno certamine Nassum cepere, desertam trepidatione & fuga custodum. neque ullis minus præsidij, aut pertinaciæ ad manendum, quàm transfugis fuit: quia ne suis quidem satis credentes se, medio certamine effugerunt. Marcellus ut captam esse Nassum didicit: & Acradinæ regionem unam teneri, Mericumq; cum præsidio suis adiunctũ, receptui cecinit: ne regiæ opes, quarum fama maior quàm res erat, diriperentur. Suppresso impetu militũ, & ijs qui in Acradina erãt trãsfugis spatiũ locusq; fugæ datus est: & Syracusani tandẽ liberi metu, portis Acradinę apertis oratores ad Marcellũ mittunt: nihil petentes aliud quàm incolumitatem sibi, liberisq; suis

Marcellus

Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones pulsi ab domo inter prȩsidia Romana fuerant; respondit: non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis, quàm paucis his annis maleficia eorum, qui Syracusas tenuerint, erga populum Romanum esse. sed pleraq; eorum quo debuerint, recidisse: fœderumq; ruptorum ipsos ab se grauiores multo, quàm populus Romanus uoluerit, pœnas exegisse. Se quidem tertium annum circunsedere Syracusas, non ne populus reseruatam ciuitatem haberet, sed ne transfugarum duces captam & oppressam tenerent. Quid potuerint Syracusani facere, exemplo uel eos Syracusanorum esse, qui inter præsidia Romana fuerint: uel Hispanum ducem Mericum, qui præsidium tradiderit: uel ipsorum Syracusanorum postremò serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum periculorumq;, circa mœnia Syracusana terra mariq; tandiu exhaustorum nequaquam tantum fructum esse, quàm capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniam regiam, custodiendamq; missus. diripiendaq; urbs militi data est, custodibus diuisis per domos eorũ, qui intra præsidia Romana fuerũt. Cum multa iræ, multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum capta urbs in discursu diripientiũ militum ciere poterat, intentum formis, quas in puluere descripserat, ab ignaro milite quis esset, interfectum ægrè id Marcellum tulisse, sepulturęq; curã habitam: & propinquis etiam inquisitis honori præsidioq; nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc maximè modo Syracusæ captæ. in quibus prædæ tantũ fuit, quantũ uix capta Carthagine tum fuisset, cũ qua uiribus æquis certabatur. Paucis antè diebus, quàm Syracusæ caperentur, T. Octacilius cũ quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucẽ portam intrasset, onerarias frumento onustas cepit: egressusq; in terram, depopulatus est aliquantũ agri circa Vticam prædamq; omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die, quàm inde profectus erat, cum centũ triginta onerarijs nauibus frumento prædaq; onustis rediјt: idq; frumentum extemplo Syracusas misit. quod ni tam in tempore subuenisset, uictoribus uictisq; pariter perniciosa fames instabat. Eadem æstate in Hispania, cum biennio fermè nihil admodum memorabile factum esset, consilijsq; magis quàm armis bellũ gereretur, Romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium aduocatũ, omniumq; in unum congruerunt sententiæ: quando ad id locorũ id modo actum esset, ut Asdrubalem tendentẽ in Italiam retinerẽt, tempus esse iam agi, ut bellum in Hispania finiretur. & satis ad id uirium credebant accessisse, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant, Asdrubal Gisgonis filius, & Mago cõiunctis castris quinq; fermè dierũ iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Asdrubal, uetus in Hispania imperator. ad urbẽ nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum uolebant prius opprimi duces Romani, & spes erat satis superq; ad id uirium esse. illa restabat cura, ne fuso eo perculsi, alter Asdrubal & Mago, in auios saltus montesq; recipientes sese, bellum extraherent. Optimum igitur rati diuisis bifariam copijs totius simul Hispaniæ amplecti bellum, ita inter se diuiserunt: ut P. Cornelius duas partes exercitus Romanorũ sociorumq; aduersus Magonem duceret atq; Asdrubalem: Cn. Cornelius cum tertia parte ueteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellum gereret.

Vna profecti ambo duces exercitusq;, Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin in conspectu hostium, dirimente amne, ponunt castra. Ibi Cn. Scipio cum quibus antè dictũ est copijs substitit. Et P. Scipio profectus ad destinatam belli partem. Asdrubal postquam animaduertit exiguum Romanum exercitũ in castris, & spem omnem in Celtiberorum auxilijs esse: peritus omnis barbaricæ, & præcipuè omniũ earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ cõmercio, cum utraq; castra plena Hispanorũ essent, per occulta colloquia paciscitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, ut copias inde abducant. Nec atrox uisum facinus. non enim ut in Romanos uerterent arma agebatur: & merces, quanta uel pro bello satis esset, dabatur ne bellum gererent: & cum quies ipsa, tum reditus domum fructusq; uidendi suos suaq;, grata uulgo erant. itaq; non ducibus facilius quàm multitudini persuasum est: simul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, se ne

retinerent

retinerent. Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exemplaq; hæc uere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, ut non plus sui roboris, suarumq; proprie uirium in castris habeant. Signis repente sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus causam, obtestantibusq; ut manerent Romanis respondentes, quàm domestico se auocari bello. Scipio postquam socij nec precibus, nec ui retineri poterant: nec se aut parem sine illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi uidit posse: nec ullum aliud salutare consilium in promptu esse: retro quantũ posset, cedere statuit, in id omni cura intentus, necubi hosti æquo se committeret loco, qui transgressus flumen propè uestigijs abeuntium insistebat. Per eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius ab nouo hoste urgebat. Masanissa erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carthaginiensium, quem deinde clarum potẽtemq; Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deindes assidue dies noctesq; infestus aderat: ut nõ uagos tantum procul à castris lignatum pabulatumq; progressus exciperet, sed ipsis obequitaret castris, inuectusq; in medias sæpe stationes omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoq; sæpe incursu repentino in portis ualloq; trepidatum est: nec aut locus, aut tempus ullum uacuũ à metu ac solicitudine erat Romanis. compulsisq; intra uallum, adempto rerum omnium usu, cum propè iusta obsidio esset: futuramq; arctiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cũ septem millibus & quingentis Suessetanorũ aduentare fama erat, Pœnis coniunxisset: dux cautus & prudens Scipio uictus necessitatibus temerarium capit consilium, ut nocte Indibili obuiat iret, & quocunq; occurrissent loco prælium consereret. Relicto igitur modico præsidio in castris, præpositoq; T. Fonteio legato, media nocte profectus cum obuijs hostibus manus conseruit. Agmina magis, quàm acies pugnabant. superior tamen, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. cæterum & equites Numidæ repente, quos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus circumfusi magnum terrorem intulere. Contracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis, duces pœni assecuti ab tergo iam pugnantes. ancepsq; prælium Romanos circumsteterat, incertos in quem potissimum hostem, quamue in partem conferti eruptionem facerẽt. Pugnanti, hortantiq; imperatori, & offerenti se, ubi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traijcitur: cuneusq; is hostium, qui in confertos circa ducem impetum fecerat, ut exanimem labentemq; ex equo Scipionem uidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nuntiantes discurrũt, imperatorem Romanum cecidisse. Hæc peruagata passim uox, ut & hostes haud dubie pro uictoribus, & Romani pro uictis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cœpta est. cæterum ut ad erumpendum inter Numidas, aliaq; leuiũ armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitũ, æquantiumq; equos uelocitate peditum, uix poterant: cæsiq; propè plures in fuga, quàm in pugna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iam ad uesperum die nox interuenisset. Haud segniter inde duces pœni fortuna usi, confestim è prælio, uix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiũt, non dubia spe, cum copias coniunxissent, debellari posse. Quò ubi est uentum, inter exercitus ducesq; uictoria recenti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio parem uictoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen mœstum quoddam silentium erat, & tacita diuinatio, qualis iam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquam quod ab socijs se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, coniectura etiam & ratione ad suspicionem acceptæ cladis, quàm ad ullam bonam spem pronior erat. Quonam modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quo modo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrem? ut, si prohibere quo minus in unum coirent & duces, & exercitus hostium, non posset, ipse certe cum fratre coniungeret copias. His anxius curis id modo esse salutare in præsens credebat, cedere inde quantũ posset. & inde una nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce ut senserunt profectos hostes, præmissis Numidis, quàm poterant maximè citato agmine sequi cœperunt. ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo

tergo,nunc in latera concursantes. Consistere cœperunt,ac tutari agmen quantum possent.tamen tuto ut simul pugnarent procederétq́. Scipio hortabatur,priusquã pedestres copiæ assequerentur.cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur,& nox iam instaret:reuocat è prælio suos Scipio:& collectos in tumultum quẽdam,non quidem satis tutum,præsertim agmini perculso, editiorem tamen,quàm cætera circà erant,subducit.Ibi primo impedimentis & equitatu in medium receptis, circundati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderãt,apparebatq́ parum armis ad tuẽdum locum sine munimẽto ualituros esse:circunspectare atq́ agitare dux cœpit,si quo modo posset uallum circùm inijcere.sed erat adeò nudus tumulus,& asperi soli, ut nec uirgulta uallo cædendo,nec terra cespiti faciundo,aut ducendæ fossæ,alij ue ulli operi apta inueniri posset: nec fermè quicquam satis arduum aut abscisum erat, quod hosti aditum ascensumúe difficilem præberet.omnia fastigio leni subuexa, ut tamen aliquam imaginem ualli obijcerent: clitellas illigatas oneribus uelut struentes ad altitudinem solitam circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto,ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquã aduenere,in tumulum quidem perfacile agmen erexere. munitionis uero facies noua primo eos uelut miraculo quodam tenuit:cum duces undiq́ uociferarẽtur,quid starent?& non ludibrium illud uix fœminis pueris'ue morandis satis ualidum distraherẽt diriperentq́? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant.cæterum neq́ transilire,neq́ moliri onera obiecta,nec cedere stipatas clitellas, ipsisq́ obrutas sarcinis, facile erat. Tardatis diu cum amoliti obiecta onera armatis dedissent uiam, pluribusq́ idem partibus fieret:capta iam undiq́ castra erant:pauci ab multis,perculsiq́ à uictoribus passim cædebãtur.Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas:in castra P. Scipionis, quibus T.Fonteius legatus præerat,perfugerunt. Cn. Scipionem alij in timulo primo impetu hostium cæsum tradunt.alij cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse.hãc igni circundatam,atq́ ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt ui,captam: omnesq́ intus cum ipso imperatore occisos. Anno octauo postquam in Hispaniam uenerat Cn. Scipio, undetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior, quàm per totam Hispaniam fuit. qnin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia,& publica trahebat clades.Hispaniæ ipsos lugebãt desiderabantq́ duces.Cneum tamen magis,quod diutius præfuerat ijs,priorq́ & fauorem occupauerat,& specimen iustitiæ temperantiæq́ Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus,amissæq́ Hispaniæ uiderentur:uir unus res perditas restituit.Erat in exercitu L.Martius Septimij filius,eques Romanus,impiger iuuenis,animiq́ & ingenij aliquanto quàm pro fortuna, in qua erat natus,maioris. ad summam indolem accesserat Cn.Scipionis disciplina:sub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus,& quibusdam de præsidijs deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, iunxeratq́ cum T. Fonteio P.Scipionis legato.Sed tantum præstitit eques Romanus autoritate inter milites atq́ honore,ut castris citra Iberum communitis,cum ducem exercituum comitijs militaribus creari placuisset:subeuntes alij alijs in custodiam ualli stationesq́,donec per omnes suffragium iret,ad L.Martium cuncti summã imperij detulerint.Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris, conuehendisq́ commeatibus consumptum: & omnia imperia milites cum impigre,tum haudquaquam abiecto animo exequebantur.Cæterũ postquam Asdrubalem Gisgonis uenientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est: signumq́ pugnæ propositum ab nouo duce milites uiderunt: recordati quos pauloantè imperatores habuissent,quibusq́ & ducibus & copijs freti prodire ad pugnam soliti essent, flere omnes repente & offensare capita:& alij manus ad cœlũ tendere,deos incusantes:alij strati humi suum quisq́ nominatim ducem implorare.neq́ sedari lamentatio poterat, excitãtibus centurionibus manipulares,& ipso minitãte & increpante Martio, quod in muliebres & inutiles se proiecissent fletus,potius quàm ad tutandos semetipsos & rempublicã secum acuerẽt

animos: & ne inuitos imperatores suos iacere sinerent: cum subito clamor tubarumq; sonus (iam enim prope uallum hostes erant) exauditur. inde uerso repente in iram luctu, discurrunt ad arma: ac uelut accensi rabie discurrunt ad portas, & in hostem negligenter atq; incomposite uenientem incurrunt. Extemplo improuisa res pauorem incutit Pœnis. mirabundiq;, unde tot hostes tam subito exorti propè deleto exercitu forent, unde tanta audacia, tanta fiducia sui uictis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cęsis extitisset: quis castris præesset: quis signum dedisset pugnæ: ad hæc tot iam nec opinata primo omnium incerti, stupentesq; referunt pedem: dein ualida impressione pulsi terga uertunt. & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius periculosusq; sequentiũ impetus: ni Martius propere receptui dedisset signũ, obsistensq; ad prima signa, quosdam & ipse retinens, concitatam repressisset aciem. inde in castra auidos adhuc cædisq; & sanguinis reduxit. Carthaginienses trepide primo ab hostium uallo acti, postquam neminem insequi uiderunt, metu substitisse rati, cõtemptim rursus & sedato gradu in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam & si propinquus hostis erat: tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum, succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent: exploratis ijs Martius ad consilium prima specie temerarium magis quàm audax animum adiecit, ut ultro castra hostium oppugnaret: simul facilius esse ratus unius Asdrubalis expugnari castra, q; , si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxissent, sua defendi: simul, aut si successisset cœptis, recepturũ se afflictas res: aut si pulsus esset, tamen ultro inferendo arma contemptum sui dempturum. ne tamen subita res, & nocturnus error etiamnum suæ fortunæ consilium perturbaret: alloquendos adhortandosq; sibi milites ratus, concione aduocata ita disseruit. Vel mea erga imperatores nostros uiuos mortuosq; pietas, uel præsens omnium nostrum milites fortuna fidem cuiuis facere potest: mihi hoc imperium, ut amplum iudicio uestro, ita re ipsa graue ac solicitũ esse. quo enim tempore, nisi metus mœrorem obstupefaceret, uix ita compos mei essem, ut aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor uestram omnium uicem (quod difficillimum in luctu est) unus consolari. & ne tum quidem, ubi quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conseruare possim, cogitandum est: auertere animum ab assiduo mœrore libet. pręsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies noctesq; curis insomnijsq; agitant, & excitant sæpe somno: neu se, neu inuictos per octo annos in ijs terris milites suos, commilitones uestros, neu Remp. patiar inultam: & suam disciplinam suaq; instituta sequi iubent. Et ut imperijs uiuorum nemo obedientior me uno fuerit: ita post mortem suam, quod quaq; in re facturos illos fuisse maximè censeam: id optimum ducere uos quoq; uelim milites: non lamentis lachrymisq; tanquam extinctos prosequi: (uiuunt enim uigentq; fama rerum gestarum) sed quotiescunq; occurret memoria illorum, uelut si adhortanteis signumq; dantes uideatis eos, ita prælia inire. Nec alia profecto species hesterno die oculis animisq; uestris oblata memorabile illud edidit prælium: quo documentum dedistis hostibus: nõ cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi uis atq; uirtus non obruta sit Cannensi clade, ex omni profecto seuitia fortunæ emersuram esse. Nunc, qui tantum ausi estis sponte uestra, experiri libet quantum audeatis duce uestro autore. non enim hesterno die cum signum receptui dedi, sequẽtibus effuse uobis turbatum hostem, frangere audaciam uestram, sed differre in maiorem gloriam atq; opportunitatem uolui: ut postmodum præparati incautos, armati inermes, atq; etiam sopitos, per occasionẽ aggredi possetis. Nec huius occasionis spem milites forte temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. A uobis quoq; profecto si quis quærat, quonam modo pauci à multis, uicti à uictoribus castra tutati sitis: nihil aliud respondeatis, q; idipsum: timentes uos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosq; fuisse. Et ita se res habet. ad id, quod ne timeatur fortuna facit, minimè tuti sunt homines: quia quod neglexeris, incautum atq; apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuũt hostes, quàm ne obsessi modo ipsi atq; oppugnati, castra sua ultro oppugnemus. Audeamus quod credi non potest ausuros nos. eo ipso, quod difficillimum uidetur, facillimum erit. Tertia uigilia noctis silenti agmine ducam uos. exploratum habeo, non uigiliarũ ordinem, non stationes

infestas

iustas esse.clamor in portis auditus,& primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno,paueteisq; ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur, à qua uos hesterno die reuocatos ægrè ferebatis. Scio audax uideri consilium: sed in rebus asperis & tenuibus, fortissima quæq; consilia tutissima sunt. quia si in occasionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulum fueris: nequicquam mox omissam quæ taris. Vnus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est: & iam tentastis uestras atq; illorum uires. si diem proferimus,& hesternæ eruptionis fama contenti desierimus: periculum est ne omnes duces, omnesq; copiæ conueniant. tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium: quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit? Vt diuidendo copias periere duces nostri: ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi uia nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus, corpora curate, ut integri uigentesq; eodem animo in castra hostiũ irrumpatis, quo uestra tutati estis. Læti & audiere ab nouo duce nouum consilium: & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta uigilia mouere. Erant ultra proxima castra sex millium interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat, condensa arboribus. in huius syluæ medio fermè stadio cohors Romana arte punica abditur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cęteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neq; in uallo custodiæ essent, uelut in sua castra, nullo usquã obsistente, penetrauere. inde signa canũt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt, pars ignis escas stramento arido tectis inijciunt. pars portas occupant, ut fugam intercludant. hosteis simul ignis, clamor, cædes, uelut alienatos sensibus, nec audire, nec prouidere quicquam sinunt. incidunt inermes inter cateruas armatorũ. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super uallum saliunt: & ut quisq; euaserat, protinus ad castra altera fugiunt. ubi à cohorte & equitibus ex occulto prorumpentibus circumuẽti cęsiq; ad unũ omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cęde effugisset, adeò raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, ut præuenire nuntius cladis non posset. Ibi uero quo longius ab hoste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fuerant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita, milites inermes, aut humi sedentes accubantesq;, aut obambulantes ante uallũ portasq;. Cum his tam securis solutisq; Romani calentes adhuc ab recenti pugna, ferocesq; uictoria prælium ineunt. itaq; nequaquam resisti in portis potuit. intra portas, concursu ex totis castris ad primum clamorem, & tumultu facto, atrox prælium oritur. diuq; tenuisset: ni cruenta scuta Romanorum uisa indicium alterius cladis Pœnis, atq; inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes. effusiq; quà iter est, nisi quos cædes oppressit, exuuntur castris. Ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad trigintaseptem millia hostium cæsa, autor est Claudius: qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonẽ uertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteũ pondo centum trigintaocto cum imagine Barchini Asdrubalis. Valerius Antias una castra Magonis capta tradit: septem millia cæsa hostium: altero prælio eruptione pugnatũ cum Asdrubale, decem millia occisa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinq; millia hominum, cum Mago cedenteis nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum nomen Martij ducis est. & ueræ gloriæ eius etiam miracula addunt: flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu cum magno pauore circunstantium militum: monumentumq; uictoriæ eius de Pœnis usq; ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietę deinde aliquandiu in Hispania res fuere, utrisq; post tantas acceptas inuicem, illatasq; clades cunctantibus periculum summæ rerũ facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis cum cætera in Sicilia tanta fide atq; integritate composuisset, ut non modò suam gloriam, sed etiam maiestatem P R augeret: ornamenta urbis, signa tabulasq;, quibus abundabant Syracusæ, Romam deuexit. Hostium quidem

dem illa spolia, & parta belli iure. Cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra profanaq; omnia uulgo spoliandi, factum est, quæ postremo in Romanos deos, templum idipsum primum, quod à Marcello eximie ornatum est, uertit. uisebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis ornaméta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium fermè ciuitatum Siciliæ ad eum conueniebant. dispar ut causa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas, aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam, ut socij fideles accepti cultiq; quos metus post captas Syracusas dediderat: ut uicti à uictore leges acceperunt. Erant tamen haud paruę reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicides & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates, (Mutinem populares uocabāt) uir impiger, & sub Annibale magistro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares. cum quibus ita peruagatus est hostium agros: ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuiq; auxilium, adijt: ut breui tempore totam Siciliam impleret nominis sui, nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginiensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusq;, non consilio Mutinis quàm fiducia magis ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod ubi perlatum ad Marcellum est, extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor fermè millium interuallo consedit, quid agerent pararent'ue expectaturus. Sed nullum neq; locum, neq; tempus cunctationi consilioue dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu inuectus. Postero die propè iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti fermè eorum Heracleam Minoam concessissent, ad mitigandos reuocandosq; eos profectus magnopere monuisse duces dicitur, ne absente se cum hoste manus consererent. Id ambo ægre passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populoq;. Is perpulit cunctantē Epicidem, ut transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem opperirentur, & secunda pugnę fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se qui Annibalem subnixum uictoria Cannensi ab Nola reppulisset: his terra mariq; uictis ab se hostibus cedere, arma propere capere milites, & efferri signa iubet. Ad instruentem exercitū decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ, nuntiantes, populares suos primum ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod præfectum suum ab obtrectantibus ducibus glorię eius sub ipsam certaminis diem ablegatum uideant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem pręstitit. itaq; & Romanis creuit animus, nuntio celeri per ordinem misso, destitutum ab equite hostem esse, quem maximè timuerāt: & territi hostes, præterquàm quod maxima parte uirium suarum non iuuabantur, timore etiam incusso ne ab suo ipsi equite oppugnarētur. Itaq; haud magna uis certaminis fuit. Primus clamor atq; impetus rem decreuit. Numidæ cum in concursu quieti stetissent in cornibus, ut terga dantes suos uiderunt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes uiderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominum cæsa captaq;: & VIII. elephanti. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. uictor inde Syracusas redijt. Iam fermè in exitu annus erat. itaq; senatus Romæ decreuit, ut P. Cornelius Pr. literas Capuam ad COSS. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec ulla magni discriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, si ita uideretur, ad magistratus subrogandos Romam ueniret. Literis acceptis, inter se COSS. compararunt: ut Claudius comitia perficeret: Fuluius ad Capuam maneret. COSS. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sulpicium Seruij filium, Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Prr. deinde creati L. Cornelius Lentulus, Cornelius Cethegus, C. Sulpicius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio urbana, Sulpicio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

N. FVLVIVS Centimalus, P. Sulpicius Galba coss. cum Idibus Martijs magistratum inissent: senatu in Capitolium uocato, de Rep. de administratione belli, de prouincijs exercitibusq; patres consuluerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris anni coss. prorogatum imperium est, atq; exercitus, quos habebant, decreti. adiectumq;, ne a Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maximè intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam unquam ciuitatem iustior fuit, quàm quod urbs tam nobilis ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos: ita recepta inclinatura rursus animos uidebatur ad ueteris imperij respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerāt, prorogatum est imperium. Prorogatum & M. Marcello, ut proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu, quem haberet. si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset: dum nequem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem reditumq; in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpicio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementū de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœde cæsus fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additum etiam utroruncq; ignominiæ est, ne in oppidis hybernarent neue hyberna propius ullam urbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset, consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæq; ora cum legionibus classibusq;, quibus præerant, decretæ. Quinquaginta Græci cum legione una, centū Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & uiginti legionibus Romanis eo anno bellum terra mariq; est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martij referretur, res gestæ magnificæ senatui uisæ. titulus honoris, quod imperio non populi iussu, non ex autoritate patrum dato, Proprætor Senatui scripserat, magnā partem hominū offendebat. Rem mali extempli esse imperatores legi ab exercitibus: & solenne auspicatorū comitiorum in castra & prouincias procul ab legibus magistratibusq; ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad senatum censerent, melius uisum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento & uestimentis exercitus placuit: utrancq; rem eam curæ fore senatui. ascribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne idipsum, quod consultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re prius cōsules retulerunt. omniumq; in unum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis esse: primo quocq; tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta promulgataq; est. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum in concionibus uexabat: multa imperatorem temeritate atq; inscitia exercitum in locum præcipitem perduxisse dictitans. Neminem, præter Cn. Fuluium, ante corrupisse omnibus uitijs legiones suas, quàm proderet. itaq; uere dici posse: prius eos perisse, quàm uiderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo uictos esse. Neminem, cum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium? Cum ei seruorum exercitus datus esset, breui effecisse disciplina atq; imperio: ut nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset: præsidio socijs, hostibus terrori essent. Cum ad Beneuentū aliasq; urbes eos uelut è faucibus Annibalis ereptos P R restituisset: Cn. Fuluium Quiritium Romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, seruilibus uitijs imbuisse. ergo effecisse, ut feroces & inquieti inter socios, ignaui & imbelles inter hostes essent: nec impetum modò Pœnorum, sed ne clamorem quidem sustinere possent. Nec Hercule mirum esse, milites in acie non stetisse: cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stan-

tes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fuluij fuisse pauoris ac fugæ. C. Flaminium, L. Paulum, L. Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quàm deserere circumuentos hostibus suos exercitus. Cn. Fuluium propè unum nuntium deleti exercitus Romam rediisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quàm hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum: Cn. Fuluio fugam ex prælio ipsius temeritate commisso impunitam esse: & eum in ganea lustrisq; ubi iuuentam egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccauerint, quàm quod imperatoris similes fuerint: relegatos propè in exilium ignominiosam pati militiam. adeò imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atq; inhonorato esse. Reus ab se culpam in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poscentis productos in aciem, non eo, quo uoluerint, quia serum diei fuerit: sed postero die & tempore & loco æquo instructos, seu famam, seu uim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent se quoq; turba ablatum, ut Varronem Cannensi pugna, ut multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse Reip. potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incautè deductum: nõ agmine inexplorato euntem insidijs circumuentum. ui aperta, armis, acie uictum, nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuiq; ingeniũ audaciam aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniaq; anquisitum. tertio testibus datis, cum præterquam quod omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorisq; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites, cum haud uanum timorem ducis crederẽt, terga dedisse: tanta ira accensa est, ut capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoq; nouum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribunali pl. appellati, cum collegæ negarent se in mora esse: quo minus, quod ei more maiorũ permissum esset: seu legibus, seu moribus mallet, anquireret: quoad uel capitis, uel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit: diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætore urbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius, negassentq; patres è Rep. esse abscedi à Capua, priusquam dies comitiorum adetat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abijt. id ei iustum exilium esse sciuit plebs. Inter hæc uis omnis belli uersa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius, quàm oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia ac plebs poterãt, aut mittere nuntios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidam Numida, qui acceptis literis euasurum se professus, ut promissum præstaret per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid uirium superesset, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterũ in multis certaminibus equestria prælia fermè prospera faciebant: pedites superabantur. sed nequaquam tam lætum uincere, quàm triste uinci ulla parte erat ab obsesso & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio est, ut quod uiribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maximè uigore ac leuitate corporum ueloces. eis parmæ breuiores, quàm equestres, & septena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis uelitaribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & uehi post sese, & desilire perniciter: ubi datum signum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepide uisum est fieri: in campum, qui medius inter castra murumq; erat, aduersus instructos Campanorum equites processerũt. & ubi ad coniectum teli uentum est, signo dato uelites desiliunt. pidestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit: iaculaq; cum impetu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos uirosq; passim coniectis permultos uulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atq; inopinata iniectum est. & in perculsum hostem equites inuecti, fugam stragemq; eorum usq; ad portas fecerunt. Inde equitatu quoq; superior Romana acies fuit. Institutum, ut uelites in legionibus essent. Autorem peditum equiti immiscendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honoriq; id ei apud imperatorem fuisse. Cum in hoc statu ad Capuam res essent, Annibalem in diuersum Ta

rentinæ

rentinæ arcis potiundæ, Capuæq; retinendæ trahebant curæ. uicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiumq; conuersos uidebat animos: documento futuræ qualemcunq; euentum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum equitumq; quàm poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniã contendit. secuti tamen tam raptim euntem tres & XXX. elephanti. in ualle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ consedit. Adueniens cum castellum Galatiam, præsidio inde ui pulso, cepisset: in circunsedenteis Capuam se uertit: præmissis ante nuntijs Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, ut eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est: alia Campani omnes pedites equitesq;, & cum ijs Punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præerant, erupit. Romani ut in re trepida, ne ad unam cõcurrendo partem aliquid indefensi relinquerent: ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali est oppositus. Claudius Nero proprætor cum equitibus sextæ legionis uia, quæ Suessulam fert: C. Fuluius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non solito modo clamore ac tumultu est cœptum, sed ad alium uirorum, equorum armorumq; sonum dispositã in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte ciere solet, edidit clamorem: ut auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile in uallo Appius arcebat. Maior uis ab altera parte, Fuluium, Annibal & Pœni urgebant. legio ibi sexta loco cessit. quã pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis usq; ad uallum peruasit. ruperatq; mediam aciem Romanorũ: & in ancipiti spe ac periculo erat: utrum in castra perrumperet: an intercluderetur à suis. Quem pauorem legionis, periculumq; castrorum Fuluius ubi uidit: Q. Nauium primoresq; alios centurionum hortatur, ut cohortem hostium sub uallo pugnantem inuadant ac trucident. In summo discrimine rem uerti. aut uiam dandam ijs esse, & minore conatu, quàm cõdensam aciem irrupissent, in castra irrupturos: aut conficiendos sub uallo esse. nec magni certaminis rem fore. paucos esse, & ab suis interclusos. & quæ, dum paueat, Romanis interrupta acies uideatur: etiã si se utrunq; in hostem uertat, ancipiti pugna medios circunuenturam. Nauius ubi hæc imperatoris dicta accepit, secundi hastati signum ademptũ signifero in hostes infert, iacturum in medios eos minitans, ni se propere sequantur milites, & partem capessant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honestabant, & sublatum alte signum conuerterat ad spectaculum ciues hostesq;. cæterum postquam iam ad signa peruenerat Hispanorũ: tum undiq; in eum tragulæ coniectæ, & prope tota in unum acies uersa. sed neq; hostium multitudo, neq; telorum uis arcere impetum eius uiri potuerunt.

Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortem Hispanorum coëgit. Et qui castris præerant: L. Porcius Licinius, & T. Popilius legati pro uallo acriter pugnant: elephantosq; transgredientes in ipso uallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta esset fossa, uelut aggere, aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit. ibi per stragem iacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera in parte castrorum iampulsi erant Campani, Punicumq; præsidium: & sub ipsa porta Capuæ, quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neq; tam armati irrumpentibus Romanis resistebant: quàm quod porta balistis scorpionibusq; instructa, missilibus procul hostes arcebat. & suppressit impetum Romanorum uulnus imperatoris Appij Claudij: cui suos ante prima signa adhortanti sub lęuo humero summum pectus gæso ictum est. magna tamen uis hostium ante portam est cæsa: cæteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal posteaquam cohortis Hispanorum stragem uidit, summaq; ui castra hostium defendi: omissa oppugnatione recipere signa & conuertere agmen deditum, obiecto à tergo equitatu, ne hostis instaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit. sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad utrũq; profectũ ratus: ut & Campani quàm haud multum in Annibale præsidij esset, & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui huius pugnæ autores sunt: VIII. millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaq; Carthaginiensibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis. Apud alios ne-

quaquam tantam molem pugnæ inuenio. plusq́ pauoris, quàm certaminis fuisse: cum inopinato in castra Romana Numidæ Hispaniq́ cum elephantis irrupissent: elephanti per media castra uadentes stragem tabernaculorum ingenti sonitu ac fuga abrumpentium uincula iumentorum facerét. fraudem quoq́ super tumultum adiectam, immissis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent consulum uerbis, quoniam amissa castra essent, pro se quenq́ militum in proximos montes fugere. sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressamq́ magna cæde hostium. elephantos igni è castris exactos. Hoc ultimum, utcunq́ initum finitumq́ est, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediastuticus, qui summus magistratus apud Campanos est: eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro, tenuiq́ fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare ostentum; cum respondisset aruspex: summum quod esset imperium Capuæ, peruentutũ ad eum puerum: nihil ad eam spem agnoscentem dixisse ferunt. tu perditas res Campanorum narras, ubi summus honos ad filium meum perueniet. Ea ludificatio ueri & ipsa in uerum uertit. nam cum fame ferroq́ urgerentur: nec spes ulla superesset: ijs qui nati in spem honorum erant, honores detrectantibus, Lesius querendo desertam ac proditam à primoribus Capuam summum magistratum ultimus omnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal ut nec hostes elici amplius ad pugnam uidit, nec per castra eorum perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoq́ commeatus intercluderent noui consules, abscedere irrito incœpto, & mouere à Capua statuit castra. multa secum quò iam inde ire pergeret uoluenti subijt animũ impetus caput ipsum belli Romam petendi. cuius rei semper cupitę prętermissam occasionẽ post Cannensem pugnam, & alij uulgo fremebant, & ipse non dissimulabat: nec opinato pauore ac tumultu non esse desperandum aliquam partem urbis occupari posse. Si Roma in discrimine esset: Capuam extemplo omissuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterũ ex ijs. qui si diuisissent copias, utrunq́ infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos esse. Vna ea cura angebat: ne ubi abscessisset, extemplo dederẽtur Campani. Numidã promptum ad omnia audenda donis perlicit, ut literis acceptis, specie transfugæ castra Romana ingressus, altera parte Capuam clàm peruadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. Profectionem suam, quæ salutaris illis foret: abstracturam ad defendendam Romã ab oppugnanda Capua duces atq́ exercitus Romanos. ne desponderẽt animos. tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Casilinum, quod iam ante præsidij causa fecerat castellum, iussit. quarum ubi tantam copiam esse, ut una nocte traijci posset exercitus, allatum est: cibarijs decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, uarie hominum animi pro cuiusq́ ingenio affecti sunt. Vt in re tam trepida, senatu extemplo uocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat: omnes duces exercitusq́ ex tota Italia, neq́ Capuæ, neq́ ullius alterius rei memor ad urbis præsidiũ reuocabat. Fabius maximus abscedi à Capua, terreriq́ & circumagi ad nutus cõminationesq́ Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas uictor, ire tamen ad urbem ausus non esset, eum à Capua repulsum spem potiunde urbis Romæ cepisse? Non ad Romã obsidendam, sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam. cum eo exercitu, qui ad urbem esset: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deosq́ alios defensuros esse.

Has diuersas sententias media sententia P. Valerij Flacci uicit. qui utriusq́ rei memor imperatoribus, qui ad Capuã essent, scribendum censuit: quid ad urbem pręsidij esset. quantas aũt Annibal copias duceret, aut quãto exercitu ad Capuam obsidendã opus esset, ipsos scire. si & Romã è ducibus alter, & exercitus pars mitti posset, ut ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obsideretur: inter se cõpararent Claudius Fuluiusq́: utri obsidenda Capua, utri ad prohibendam obsidione patriam, Romam ueniendum esset. Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconsul, cui collega ex uulnere ægro, eundum Romam erat: è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina uia iturum satis cõperisset: ipse per Appiæ municipia, quæq́ propter eam

eam uiam sunt, Setiam, Soram, Lauinium præmisit, ut commeatus paratos & in urbibus haberent, & ex agris deuijs in uiam proferrent: præsidiaq; in urbes contraheret, ut sua cuiq; respublica in manu esset. Annibal quo die Vulturnum est transgressus, haud procul à flumine castra posuit. postero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem unum populando moratus, per Suessulam Allifanumq; & Casinatem agrum uia Latina ducit: sub Casinum biduo statiua habita: & passim populationes factæ. Inde præter Interamnã Aquinumq; in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium uentum. ubi intercisum pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia materiæ ægrè comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per urbes modò, sed circa uiam expositis benigne commeatibus, erat. alacresq; milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuntius diem noctemq; itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quàm allatum erat, cursus hominum affingentium uana auditis totam urbem concierat. ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur: sed undiq; matronæ in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras uerrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes orantesq;, ut urbem Romam è manibus hostium eriperent: matresq; Romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro præsto est, siquid consulere uelint. alij accipiunt imperia, disceduntq; ad suas quisq; officiorum partes. alij offerũt se: si quo usus operę sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiã Albano atq; arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium procos. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperiũ, si in urbẽ uenisset, decreuit senatus: ut Q. Fuluio par cum consulibus imperiũ esset. Annibal infestius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem Ferentinatemq; & Anagninum agrum in Labicanum uenit. inde Algido Tusculum petijt: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresq; omnium generum atq; ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media urbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinamq; portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eò comportarunt. COSS. senatusq; in castra uenerunt. ibi de summa Reip. consultatum. Placuit, COSS. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium Pr. urbanum Capitolio atq; arci præesse: & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab urbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitũ ad portam Collinam usq; ad Herculis tẽplum est progressus: atq; unde proximè poterat, mœnia situmq; urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atq; otiose facere, Flacco indignũ uisum est. itaq; immisit equites, submoueriq;, atq; in castra redigi hostium equitatũ iussit. Cum commissum prælium esset: COSS. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & CC. erant, media urbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles, tectaq; hortorum & sepulchra & cauas undiq; uias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut nisi castra punica extra urbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atq; in tecta refugiebant: uagosq; in uijs suos pro hostibus lapidibus telisq; incessebant. nec cõprimi tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agrestium turba pecorumq;, quæ repentinus pauor in urbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summotiq; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebãtur, placuit omnes, qui dictatores, COSS. censoresue fuissent, cum imperio esse donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressiq;. Postero die transgressus Anie-

nem

nem Annibal in aciem omnes copias eduxit, nec Flaccus consulesqꝫ certamen detrectauere.
Instructis utrinqꝫ exercitibus in eius pugnæ casum, in qua urbs Roma uictori præmium esset,
imber ingens grandine mistus ita utranqꝫ aciem turbauit, ut uix armis retentis in castra sese re
ceperint, nullius rei minore quàm hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas
eadem tempestas diremit. ubi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate orieba
tur. In religionem ea res apud pœnos uersa est: auditaqꝫ uox Annibalis fertur, potiundæ sibi
urbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam. Minuêre etiam spem eius & aliæ par
uæ magnæqꝫ res. magna illa, quod cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites
sub uexillis in supplementũ Hispaniæ profectos audiuit. parua autem, quod per eos dies eum
forte agrum, in quo ipse castra haberet, uenisse nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quo-
dam captiuo est. Id uero adeò superbum atqꝫ indignum uisum, eius soli, quod ipse bello cap-
tum possideret haberetqꝫ, inuentum Romæ emptorem: ut extemplo uocato præcone, taber-
nas argentarias, quæ circa forum Romanũ tunc essent, iusserit uenire. His motus ad Turiam
fluuium castra retulit, sex millia passuum ab urbe. inde ad locum Feroniæ pergit ire, templum
ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolæ eius erant. primitias frugum eò, do-
naqꝫ alia pro copia portantes, multo auro argentoqꝫ id exornatum habebant. His omnibus
donis dum spoliatum templum, æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent: post
profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores
est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eò Annibalem tradit: iterqꝫ eius ab Reate,
Cutilijsqꝫ, & ab Amiterno orditur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse:
præterqꝫ oppidũ Sulmonẽ in Marrucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc Ami
ternũ, Forulosqꝫ uicũ uenisse. Neqꝫ ibi error est, quod tanti exercitus uestigia intra tam bre-
uis æui memoriam potuerint confundi. isse enim eà constat. tantũ id interest: uenerit ne eo iti-
nere ad urbem: an ab urbe in Campaniã redierit. Cæterum nõ quantũ pertinaciæ ad pre-
mendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantũ ad defendendam Annibali. namqꝫ ex Lu
canis in Brutium agrum, ad fretum uero ac Rhegium eo cursu contendit, ut propè repen-
tino aduentu incautos oppresserit. Capua &si nihil segnius oppressa per eos dies fuerat, ta
men aduentũ Flacci sensit. & admiratio orta est: nõ simul regressum Annibalem. inde per col-
loquia intellexerũt: relictos se desertosqꝫ, & spem Capuæ retinendæ deploratã apud Pœnos
esse. Accessit edictum proconsulis ex s c propositum, uulgatumqꝫ apud hostes: ut qui ciuis
Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset. nec ulla facta est transitio, metu ma-
gis eos, quàm fide cõtinente: quia maiora in defectione deliquerant, ꝙ quibus ignosci posset.
cæterum quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem transibat: ita nihil salutare in me-
dium consulebatur. Nobilitas Remp. deseruerat: neqꝫ in senatum cogi poterat. in magistratu
autem erat, qui non sibi honorem adiecisset, sed indignitate sua uim ac ius magistratui, quem
gerebat, dempsisset. iam ne in foro quidem, aut publico loco principũ quisquã apparebat. do
mibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio in dies expectabant. summa curæ omnis in Bo
starem Hannonemqꝫ præfectos præsidij punici uersa erat, suo, non sociorũ periculo solicitos.
Hi conscriptis ad Annibalem literis non libere modò, sed etiam aspere, quibus non Capuam
solum traditã in manum hostibus, sed se quoqꝫ & præsidiũ in omnes cruciatus proditos incu
sabant: abijsse eum in Brutios, uelut auertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur. at Her
cule Romanos ne oppugnatione quidẽ urbis Romæ abstrahi à Capua obsidenda potuisse.
tanto constantiorem inimicum Romanum, quàm amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam,
bellumqꝫ omne eò uertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cũ Rheginis, neqꝫ
Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. ubi Romanæ legiones sint: ibi & Carthaginiensi-
um exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Trasymenum rem bene gestam, coëundo, con-
ferendo cum hoste castra, fortunam tentando. In hanc sententiam literæ conscriptæ Nu
midis, proposita mercede iam professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flac
cum in castra uenissent, ut inde tempore captato abirent: famesqꝫ, quæ tam diu Capuæ erat,
nulli non probabilem causam transitionis faceret: mulier repente Campana in castra uenit,
scortum

scortum transfugarũ unius: indicatcꝗ imperatori Romano, Numidas fraude composita transisse, literasqꝫ ad Annibalem ferre. Id unum ex ijs, qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratã esse. Productus primo satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde conuictus ueris, cum tormenta posci & parari uideret: fassus id ita esse, literæqꝫ prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios specie transfugarũ Numidas uagari in castris Romanis. Hi supra LXX. comprehensi, & cum transfugis nouis mulctati uirgis, manibusqꝫ præcisis Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorũ. Concursus ad curiam populi factus coëgit Lesium senatum uocare: & primoribus, qui iam diu publicis consilijs aberant, propalàm minabantur: nisi uenirẽt in senatum, circa domos eorum ituros se, & in publicum omnes ui extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis autor fuerat, interrogatus sententiam, negat eos, qui de legatis & de pace ac deditione loquantur, meminisse: nec quid facturi fuerint, si Romanos in potestate habuissent: nec quid ipsis patiendum sit. Quid uos, inquit, eam deditionem fore censetis: qua quondam, ut aduersus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraqꝫ omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit, quo tempore, & in qua fortuna à P R defecerimus? iam quemadmodum in defectione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad contumeliam necauerimus? quoties in obsidenteis quàm inimici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalem uocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Agè contrà, quæ illi infeste in nos fecerint repetite ut ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos COSS. & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. alterum annum circunuallatos inclusosqꝫ nos fame macerant, & ipsi nobiscum ultima pericula, grauissimos labores perpessi: circa uallum ac fossas sæpe trucidati, & prope ad extremũ castris exuti. Sed omitto hæc. uetus atqꝫ usitata res est, in oppugnanda hostium urbe labores ac pericula pati. illud iræ atqꝫ odij exe crabilis indicium est. Annibal ingentibus copijs peditum equitumqꝫ castra oppugnauit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturnum perussit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt. ad ipsam urbem Romam infesta signa ferri iussit: eam quoqꝫ tempestatem imminentem spreuerunt. transgressus Anienem tria millia passuum ab urbe castra posuit: postremo ad mœnia ipsa & ad portas accessit: Romam se ademturum eis, nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendã auertas. Romanos Roma circunsessa, coniuges, liberi, quorum ploratus hic quoqꝫ propè exaudiebantur: aræ, foci, deũm delubra, sepulchra maiorum temerata ac uiolata, à Capua non auerterunt. tanta auiditas supplicij expetẽdi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoqꝫ idem fecissemus, si data fortuna esset. Itaqꝫ quãdo aliter dijs immortalibus uisum est, cum mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus contumeliasqꝫ quas sperat hostis, dum liber, dum mei potens sum, effugere morte prẹterquam honesta, etiam leni possum: non uidebo Ap. Claudium & Q. Fuluium, uictoria insolenti subnixos: neque uinctus per urbem Romam triumphi spectaculum trahar: ut deinde in carcere, aut ad palum deligatus, lacerato uirgis tergo, ceruicem securi Romanæ subijciam: nec dirui incendiqꝫ patriam uidebo: nec rapi ad stuprum matres Campanas, uirginesqꝫ & ingenuos pueros. Albam, unde ipsi oriundi erant, à fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarũ extaret: nedum eos Capuæ parsuros credam, cui infestiores quàm Carthagini sunt. Itaqꝫ quibus uestrum ante fato cedere, quàm hæc tot & tam acerba uideant, in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ paratæqꝫ sunt. satiatis uino ciboqꝫ poculum idem, quod mihi datum fuerit, circunferetur. ea potio corpus à cruciatu, animũ à contumelijs, oculos, aures à uidendis audiendisqꝫ omnibus acerbis indignisqꝫ, quæ manent uictos, uindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædiũ accenso corpora exanima inijciant. Hæc una uia & honesta & libera ad mortem

tem. & ipsi uirtutem mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios sciet ab se desertos ac proditos esse. Hanc orationem Viri plures audierunt cum assensu, quam forti animo id quod probabant exequi potuerunt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani dementiam haud diffidentes sibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt miseruntque. Vibium Virium septem & uiginti fermè senatores domum secuti sunt: epulatique cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis mentibus uino ab imminentis sensu mali, uenenum omnes sumpserunt. inde misso conuiuio, dextris inter se datis, ultimoque complexu, collachrymantes suum patriæque casum, alij ut eodem rogo cremarentur, manserunt, alij domos digressi sunt. Impletæ cibis uinoque uenæ minus efficacem in maturanda morte uim ueneni fecerunt. itaque noctem totam plerique eorum, & diei insequentis partem cum animam egissent: omnes tamen prius quàm aperirentur hostibus portæ, expirarūt.

Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra Romana erat, iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio una, & duæ alæ cum C. Fuluio legato. Is cum omnium primum arma telaque, quæ Capuæ erant, ad se conferenda curasset, custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti posset, præsidium punicū comprehendit: senatū Campanū ire in castra ad imperatores Romanos iussit. quò cum uenissent, extemplo his omnibus catenæ iniectæ, iussique ad quæstores deferre quod auri argentique haberent. auri pondo L X X. fuit: argenti tria millia pondo & C C. senatores quinque & uiginti Cales in custodiam, duodetriginta Theanum missi, quorum de sententia maximè descitum ab Romanis constabat. De supplicio Campani senatus haudquaquā inter Fuluium Claudiumque conueniebat. facilis impetrandæ ueniæ Claudius, Fuluij durior sententia erat. Itaque Appius Romam ad senatum arbitrium eius rei totum reijciebat. percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri patribus: num communicassent consilia cum aliquibus sociorum Latini nominis municipiorum? & num ope eorum in bello forent, & municipiorum adiuti? Id uero minimè committendum esse, Fuluius dicere, ut sollicitarentur criminibus dubijs sociorum fideliū animi: & subijcerentur indicibus queis, neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset. itaque se eam questionem oppressurum extincturumque. Ab hoc sermone cum digressi essent: & Appius quamuis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas super tanta re ab Roma expectaturum: Fuluius ne id ipsum impedimentū incœpto foret, dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis sociorum imperauit, uti duobus millibus equitum delectis denuntiarent, ut ad tertiam buccinam præsto essent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intrauit, atque in forum perrexit: cōcursuque ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari iussit: imperauitque ut produceret Campanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, uirgisque cæsi ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit. ubi cum in tribunali consedisset: productique Campani deligarentur ad palum: eques citus ab Roma uenit. literasque à C. Calpurnio, populoque Romano Fuluio cum tradidisset: murmur à tribunali totam concionem peruasit, deferri rem integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas, neque resolutas cum in gremio reposuisset, præconi imperauit, ut lictorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoque, qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum literæ lectæ, senatusque consultū, serum ad impediendam rem actam: quæ summa ope approperata erat: ne impediri posset. Consurgētem iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam uadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese uellet, resedisset Flaccus: me quoque, inquit, iube occidi: ut gloriari possis, multo fortiorem quam ipse es uirū abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profecto satis cōpotem mentis esse: modo prohiberi etiam se, si id uellet, S C diceret: tum Iubellius, quādoquidem, inquit, capta patria, propinquis amicisque amissis, cum ipse manu mea coniugem liberosque interfecerim ne quid indigni paterētur: mihi ne mortis quidem copia eadē est, quæ his ciuibus meis: petatur à uirtute inuisæ huius uitæ uindicta. atque ita gladio, quē ueste texerat, per aduersum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum: & pleraque alia de Flacci unius sententia acta erant: mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ quidam

dam tradunt. hunc quoq; ipsum Tauream neq; sua sponte uenisse Cales: neq; sua manu interfectum: sed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parũ inter strepitus exaudiri possent quæ uociferabatur, silentium fieri Flaccũ iussisse: tum Tauream illa quæ antè memorata sunt, dixisse: uirum se fortissimum à nequaquã pari ad uirtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronuntiasse. Lictor uiro forti adde uirgas, & in eum primum lege age. Lectum quoq; senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam autores sunt. sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit: si ei uideretur, integram rem ad senatum reijceret: interpretatum esse, quid magis è Repub. duceret æstimationem sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est: Atellaq; & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoq; in eos qui capita rerum erãt anidmaduersum. ita ad LXX principes senatus interfecti, trecenti fermè nobiles Campani in carcerem conditi. alij per sociorum latini nominis urbes in custodias dati, uarijs casibus interierunt. multitudo alia ciuium Campanorũ uenundata. De urbe agroq; reliqua consultatio fuit: quibusdam delendam censentibus urbem præualidam, propinquam, inimicã. Cæterum præsens utilitas uicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse: urbs seruata est, ut esset aliqua aratorum sedes. urbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumq; & institorũ opificumq; retenta. ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Cæterum habitari tantum, tanquã urbem, Capuam frequentariq; placuit: corpus nullum ciuitatis, nec senatus nec plebis concilium nec magistratus esse. sine consilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore. præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ consilio ab omni parte laudabili. seuere & celeriter in maxime noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullam spem reditus: non sæuitum incendijs ruinisq; in tecta innoxia murosq;: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate urbis nobilissimæ opulentissimæq;, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt, populi ingemuissent: confessio expressa hosti, quanta uis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs, & quàm nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidem tuẽdos esset.

Romani proconsules perfuncti quod ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus, quas ad Capuam habuerãt: sex millia peditum, & trecentos equites quos ipse legisset: & socium latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cum Taraconem nauibus uenisset, expositisq; ibi copijs, & nauibus subductis, socios quoq; nauales multitudinis augendę causa armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitũ ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad Lapides atros castra habebat in Ausetanis. is locus est inter oppida Illiturgim & Mentissam. huius saltus fauces Nero occupauit. Asdrubal ne in arcto res esset, caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem cum læto animo Romanus accepisset, diem posterum Asdrubal colloquio petiuit: ut Romani leges conscriberent de tradendis arcibus urbium, dieq; statuenda, ad quam præsidia deducerentur, suaq; omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetrauit, extemplo primis tenebris, atq; indetota nocte quod grauissimum exercitus erat, Asdrubal quacunque posset, euadere è saltu iussit. data sedulo opera est, ne multi ea nocte exirent, ut ipsa paucitas tum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad euadendum per arctas semitas ac difficiles esset. Ventum insequenti die ad colloquium est. sed loquendo plura scribendoq; dedita opera quæ in rem non essent, die consumpto, in posterum dilatum est. addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi: nec postero die res finẽ inuenit. ita aliquot dies disceptando palàm de legibus, noctésque emittendis clàm è castris Carthaginiensibus absumptæ. & posteaquã maior pars emissa exercitus erat, iam ne ijs quidem quę ultro dicta erant stabatur: minusq; ac minus, cum timore simul fide decrescente, conueniebat. Iam fermè pedestres omnes copiæ euaserãt è saltu: cum prima luce densa nebula saltum omnem camposq; circa intexuit. quod ubi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret. illum diem religiosum Carthagi-

niensibus ad agendum quicquam rei, feriatum esse. Ne tum quidem suspecta fraus cum data esset uenia eius diei, extemplo Asdrubal cum equitatu elephantisq; castris egressus sine ullo tumultu in tutum euasit. Hora fermè quarta depulsa sole nebula aperuit diem, uacuáque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius punicam fraudem agnoscens, ut se dolo captum sensit, proficiscentem instituit sequi, paratus confligere acie. sed hostis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum punicum agmen, præcursoresq; Romanorum fiebant. Inter hæc Hispaniç populi, nec qui post cladem acceptam defecerant, redibãt ad Romanos, nec ulli noui deficiebant. Et Romæ senatui populoq; post receptam Capuam non Italiæ iam maior, quàm Hispaniæ cura erat. & exercitum augeri & imperatorẽ mitti placebat. nec tamen quem mitterent, satis constabat: quoniam illuc, ubi duo summi imperatores intra dies XXX cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinaria cura deligendus esset. Cum alij alium nominarent, postremum eò decursum est, ut populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet. diemq; comitijs consules edixerunt. Primo expectauerant, ut qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ ut destituta expectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis, desideriumq; imperatorum amissorum. Mœsta itaq; ciuitas propè inops consilij, comitiorum die tamen in campum descendit. atq; in magistratus uersi circumspectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntq;: adeò perditas res, desperatumq; de Repub. esse, ut nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Cum subito P. Cornelius, illius qui in Hispania ceciderat filius, quatuor & uiginti fermè annos natus, professus se petere, in superiore unde conspici posset loco constitit. In quem postquam omnium ora conuersa sunt, clamore ac fauore ominati extemplo sunt felix faustumq; imperium. iussi deinde inire suffragium, ad unum omnes non centuriæ modo, sed etiam homines P. Scipioni imperium esse in Hispaniam iusserunt. Cæterum post rem actam, ut iam residerat impetus animorum ardorq;, silentium subito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egissent noui. quod fauor plus ualuisset, quàm ratio ætatis, maximè pœnitebat. quidam fotunam etiam domus horrebant nomenq;, ex funestis duabus familijs in eas prouincias, ubi inter se pulchra patris patruiq; res gerendæ essent, proficiscentis. Quam ubi ab re tanto impetu acta solicitudinẽ curamq; hominum animaduertit: aduocata concione, ita de ætate sua imperióque mandato, & bello quod gerendum esset, magno elatoq; animo disseruit: ut ardorem eum qui resederat, excitaret rursus innouaretq;: & impleret homines certioris spei, quàm quãtam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subijcere solet. Fuit enim Scipio non ueris tantum uirtutibus mirabilis, sed arte quoq; quadam ab iuuenta in ostentationem earum compositus: pleraque apud multitudinem aut per nocturnas uisa species, aut uelut diuinitus mente monita, agens: siue & ipse capti quadam superstitione animi: siue ut imperia cõsiliaq;, uelut sorte oraculi missa, sine cunctatione assequeretur. ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togam uirilem sumpsit, nullo die prius ullam publicam priuatamq; rem egit, quàm in Capitoliũ iret, ingressusq; ædem consideret: & plerunq; tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem uitam seruabatur, seu consulto seu temere uulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit: stirpis eum diuinæ uirum esse. retulitq; famam in Alexandro Magno prius uulgatam, & uanitate & fabula parem: anguis immanis cõcubitu conceptum, & in cubiculo matris eius persæpe uisam prodigij eius speciem, interuentuq; hominum euolutam repente, atque ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palàm affirmandi. Multa alia eiusdem generis, alia uera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo iuuene excesserant modum. quibus freta tunc ciuitas ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumq; imperium permisit. Ad eas copias, quas ex uetere exercitu Hispania habebat: quæq; à Puteolis cum Claudio Nerone traiectæ erant, decem millia peditum, & mille equites addũtur. & M. Iunius Syllanus Propr. adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum XXX nauium classe (omnes autem quinqueremes erant) ostijs tyberinis profectus præter oram tusci maris, Alpes atque gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumuectus promontorium, Emporijs urbe Græca (oriundi & ipsi à Phocæa

cata sunt) copias exposuit. inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famā aduentus eius ex omni spe prouincia effuderant) habuit. naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium, quæ officij causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis uarietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti uirtutum suarum fiducia animo, ut nullum ferox uerbum excideret: ingensq; omnibus quæ diceret, cū maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone & ciuitates sociorum & hyberna exercitus adijt: collaudauitq; milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerum sentire hosteis passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociosq; cum fide tutati essent. Martium secum habebat cum tanto honore, ut facile appareret, nihil minus eum uereri, quàm nequis obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaq; erant, mature aditis peractisq;, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat, quàm apud ciues sociosq;: & diuinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat, eo opportune maiorem inferens metum. In hyberna diuersi concesserant: Asdrubal Gisgonis usq; ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea maximè supra castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntū hybernauit. Æstatis eius extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam uenit: punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidij Romani, quod in arce Tarentina erat: clauserat quidem omneis ad arcem à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam socijs, quàm hosti faciebat. non enim tantum subuehi oppidanis per pacata litora, apertosq; portus præsidio nauium punicarum poterat: quantū frumēti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere hominū absumebat: ut arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis classiq; ne inuectum quidem sufficeret, tādem maiore gratia quàm uenerat, classis dimissa est. annona haud multum laxauerat: quia remoto maritimo præsidio, subuehi frumentum non poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cum ad urbem uenisset, à C. Calpurnio Pr. senatus ei ad ædem Bellonæ datus est. ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suam magis quàm militū uicem, quod prouincia confecta exercitum deportare non licuisset, postulauit, ut triumphāti urbē inire liceret. id non impetrauit. Cū multis uerbis actum esset utrum minus conueniret, cuius nomine absentis ob res prosperè ductu eius gestas supplicatio decreta foret, & dijs immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triumphū: an quem tradere exercitum successori iussissent, quod nisi manente in prouincia bello nō decerneretur, eum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti atq; immeriti triumphi abesset: medium uisum, ut ouans urbem iniret. Tribuni plebis ex autoritate senatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ouans iniret, imperium esset. Pridie quàm urbem iniret, in monte Albano triumphauit. inde ouans multam præ se prædam in urbem intulit. Cum simulachro captarum Syracusarum catapultæ balistęq;, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæq; opulentiæ ornamenta, argenti ærisq; fabre facta uasa: & alia suppellex pretiosaq; uestis: & multa nobilia signa quibus inter primas Græciæ urbes Syracusę ornatæ fuerant. Punicæ quoq; uictoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus & Mericus Hispanus. quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Nassum, quodq; ibi præsidij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data. & quingena iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius aut hostium populi Romani fuisset: & ædes Syracusis cuius uellet eorum, in quos belli iure animaduersum esset: Merico Hispanisq; qui cum eo transierant, urbs agerq; in Sicilia ex ijs qui à populo Romano defecissent, iussa dari. id M. Cornelio mādatum, ut ubi ei uideretur, urbem agrumq; eis assignaret. in eodem agro Belligeni, per quem illectus ad transitionē Mericus erat, CCCC iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgentinæ desciuerūt terræ. secutę defectionē earum Hybla & Magella sunt, & ignobiliores quędam alię. Et Numidæ

præfecto Mutine uagi per totam Siciliam sociorū populi Romani agros urebant. Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quod cum imperatore nō deuectus ex prouincia esset: partim quod in oppidis hybernare uetiti erant, segni fungebantur militia: magisq; eis autor ad seditionem, quàm animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius Pr. & militū animos nūc consolando nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditionem redegit: atq; ex his Murgantiam Hispanis, quibus urbs agerq; debebatur, ex s c tribuit. Consules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusq; iam terroris à Pœnis & Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamq; prouincias. Sulpicio Macedonia euenit, isq; Leuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa accersitus cum comitia consulibus rogādis haberet: prærogatiua centuria iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum & T. Octacilium. Manlius qui præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna circumfusus turba ad tribunal consulis uenit: petitq; ut pauca sua uerba audiret, centuriamq; quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione, quidnā postulaturus esset, oculorum ualetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperatorem esse: qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint: postulet sibi aliorum capita, ac fortunas committi. proinde si uideretur, & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet: & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumq; reipublicę. uixdum requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemq; consules dicturos esse: tum Torquatus, neq; ego uestros, inquit, mores consul ferre potero, neque uos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & autoritate mota uiri, & admirantium circà fremitu, petit à consule, ut centuriam seniorum citaret. uelle sese cum maioribus natu colloqui, & ex autoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello: & si utiq; nouum aliquem aduersus Pœnos cōsulem creari uellent, M. Valerium Leuinum egregie aduersus Philippum regem terra mariq; res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt. M. Claudiū Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium, absentes cōsules dixerunt. autoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutę sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. nō equidē si qua sit sapientium ciuitas: quam docti fingunt magis quàm norunt: aut principes grauiores temperatioresq; à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. Centuriam uero iuniorum seniores consulere uoluisse, quibus imperium suffragio mandaret: uix ut uerisimile sit, parentū quoq; hoc seculo uilis leuisq; apud liberos autoritas fecit. Prætoria inde comitia habita. P. Manlius Volso & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius & L. Cincius Alimentius creati sunt. Forte ita incidit, ut comitijs perfectis nuntiaretur: T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse uidebatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant: & eo anno ut fierent, repente Calpurnio Pr. senatus decreuit, ut in perpetuum uouerentur. Eodem anno prodigia aliquot uisa, nuntiataq; sunt. In æde Concordiæ uictoria quę in culmine erat, fulmine icta decussaq; ad Victorias quæ in antè fixæ erāt, hæsit, neq; inde procidit. Et Anagniæ & Fregellis nuntiatum est murum portasq; de cœlo tactas. & in foro sudertano sanguinis riuos per diem totū fluxisse, & Ereti lapidibus pluuisse. & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata: & obsecratio in unum diem populo indicta, & nouendiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, nouiq; suffecti, in locum M. Aemylij Numidæ decemuiri sacrorum M. Aemylius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat: ideo nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius flamen dialis quod exta perperam dederat, Flaminio abijt. Per idem tempus M. Valerius Leuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictum

ante

antè ad ipsum concilium Ætolorum classe expedita uenit. Vbi cum Syracusas Capuamq; captas in fidem, in Italiaq; rerum secundarũ successum ostentasset: adiecissetq;, iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atq; æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, ut socij esse quàm ciues mallent: Aetolos eo in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarũ in amicitiam primi uenissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas esse. quorum se uim ac spiritus etiam fregisse: & eò redactos esse, ut non his modo urbibus quas per uim ademissent Aetolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas quos ægre ferrent Aetoli à corpore suo diremptos, restituturũ se in antiquam formulam iurisq; ac ditionis eorum. Hæc dicta promissaq; à Romano imperatore Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Aetolorum affirmauerunt autoritate sua, minore cum uerecundia & maiore cum fide uim maiestatemq; populi Romani extollentes. maximè tamen spes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conscriptę cõditiones quibus in amicitiam societatemq; populi Romani uenirent. additumq;, ut si placeret uellentq;, eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmonijq;, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent: Asiæ Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum ut extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus XX quinqueremibus adiuuaret Romanus. Vrbiũ Corcyra tenus ab Aetolia incipienti solum tectaq;, & muri cum agris Aetolorum, alia omnis præda populi Romani esset. Darentq; operam Romani, ut Acarnaniam Aetoli haberent. Si Aetoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis socijsq; quiq; eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus fœdere iungeretur regi, ut caueret ne ius ei belli inferendi Aetolis socijsq; eorũ esset. Hæc conuenerunt. conscriptaq; biennio post, Olympiæ ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumẽtis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Aetolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Aetoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacynthum (parua insula est, propinqua Aetoliæ: urbem unam eodem quo ipsa est nomine habet: eam præter arcem ui cepit) & Oleniada Naxumq; Acarnanum captas Aetolis cõtribuit. Philippum quoq; satis implicatum bello finitimo ratus ne Italiam Pœnosq; & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit. Philippo Aetolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaq; quia primo uere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasq; eis urbes alieno metu quietas ut Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atq; Apolloniatum fines fecit: egressosq; Apolloniatas cum magno terrore ac pauore compulit intra muros. uastatis proximis Illyrijs, in Pelagoniam eadem celeritate uertit iter. inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cœpit. His raptim actis, memor Aetolici iunctiq; cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nympheum & Boleam in Thessaliam descendit. ad bellum secum aduersus Aetolos capessendum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Aetolos, ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atq; inde in Thraciam exercitum ac Mędos eduxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita erat, ubi regem occupatũ externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur uastare agros, & urbem Iampharniam, caput arcemq; Mædicæ oppugnare cœpit. Scopas ubi profectum in Thraciam regem, occupatumq; ibi bello audiuit, armata omni iuuentute Aetolorũ, bellum inferre Acarnaniæ parat. Aduersus quos Acarnanum gens & uiribus impar, & iam mœnia Oleniados Naxumq; amissa cernens, Romanaq; insuper arma ingruere, ira magis instruit quàm consilio bellum. coniugibus liberisq; & senioribus supra LX annos in propinquam Epirum missis, ab XV ad LX annos coniurant: nisi uictores, se non redituros. qui uictus acie excessisset, eum nequis urbe tecto mensa lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quàm sanctissimam potuerũt, aduersus hospites composuerunt. precatiq; simul Epirotas sunt, ut qui suorum in acie cecidissent, eos uno tumulo contegerent adhiberentq; humatis titulum. Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus uim atque iniuriam Aetolorum pro patria pugnantes mortem occubuerũt. Per hæc

incitatis animis, castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nuntijs ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset: omittere Philippum id quod in manibus erat, coëgerunt bellum, Lampharnia per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Aetolorum impetum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coëgit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: ultra Clinen est progressus. inde cum audisset reditũ Aetolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Leuinus ueris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum uenisset Naupactum: Anticyram inde se petiturum edixit, ut præsto ibi Scopas Aetolique essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eò, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio fermè post die utrinque oppugnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta machinęque omnis generis in nauibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta urbs per deditionem, Aetolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit.

Literæ Leuino redditæ, consulẽ eum absentem declaratum, & successorem uenire P. Sulpicium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus serius spe omnium Romam uenit. M. Marcellus cum Idibus Martijs consulatum iniisset, senatum eo die moris modo causa habuit: professus nihil se absente collega, neque de republica, neque de prouincijs acturum. Scire se frequentes Siculos prope urbem in uillis obtrectatorum suorum esse. quibus tantum abesse, ut per se non liceat palàm Romæ crimina edita fictáque ab inimicis uulgare: ut ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. ubi quidem collega uenisset: non passurum quicquam prius agi, quàm Siculi in senatum introducantur. delectum propè à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, ut quàmplurimi questum de se Romam uenirent. eundem literis falsis urbem implesse, bellum in Sicilia esse, ut suam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus consul senatum dimisit, ac propè iustitium omnium rerum futurum uidebatur, donec alter consul ad urbem uenisset. Otium, ut solet, excitauit plebis rumores. belli diuturnitate & uastatos agros circa urbem, quà infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam. & pro republica Cannis exercitus cæsos querebantur: & consules bellicosos ambos, uiros acres nimis & feroces creatos: qui uel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque: & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædificia: (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ forúmque piscatorium & atrium regium. ædes Vestæ uix defensa est, tredecim maximè seruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec ulli dubium erat, humana id fraude factũ esse: quod pluribus simul locis, & in ijs diuersis, ignes coorti essent. Itaque simul ex autoritate senatus pro concione edixit: qui quorum opera id conflatum incendium profiteretur: pręmium fore, libero pecuniam, seruo libertatẽ. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus (Mannus ei nomen erat) indicauit: dominos, & quinque prætereà iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fuluio securi percussi erant: id incẽdium fecisse: uulgóque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehensi, familięq; eorum. & primo eleuabatur index indiciúmque. pridie eum uerberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum ut coràm coarguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est: fassi omnes, atque in dominos seruósque conscios animaduersum est. indici libertas data, & uiginti millia æris.

Consuli Leuino Capuam prętereunti circumfusa multitudo Campanorũ est, obsecrantium cũ lachrymis, ut sibi Romam ad senatum ire liceret oratum: si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad ultimum perditum irent, nomenq; Campanorum à Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus sibi priuatam simultatem cum Campanis negare ullam esse, publicas inimicitias & hostileis esse: & futuras, quoad eo animo in populum Romanum esse sciret. nullam

Iam enim in terris gentem esse,nullum infestiorem populum nomini Romano. ideò se mœnibus inclusos tenere eos : quia siqui euasissent aliquà,uelut feras bestias per agros uagari : & laniare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in semiusto foro consulem uestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam,& æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani. se minimè censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die quàm à senatu responsum accepissent, Capuam redituros,sequi se Romam iussit. Hac circumfusus multitudine simul Siculis obuiam egressis potestatem Romam adeundi fecit:clarissimarum urbium excidio celeberrimis uiris uictos bello accusatores in urbem adducens. De republica tamen primum ac de prouincijs ambo consules ad senatum retulere. Ibi Leuinus quo statu Macedonia & Græcia, Aetoli, Acarnanes Locriq; essent: quasq; ibi res ipse egisset terra mariq;, exposuit. Philippum inferentem bellum Aetolis in Macedoniam retrò ab se compulsum,ad intima penitus regni abijsse,legionemq; inde deduci posse. classem satis esse ad arcendam Italia regem. Hæc de se deq; prouincia,cui præfuerat. Cõsulum de prouincijs communis relatio fuit. decreuere patres,ut alteri consulum Italia bellumq; cum Annibale, prouincia esset: alter classem cui T. Octacilius præfuisset:Siciliamq; prouinciã cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Hetruria Galliaq; essent,eæ quatuor erant legiones. urbanæ duæ superioris anni in Hetruriam : duæ quibus Sulpicius COS. præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus præesset,quem consul,cuius Italia prouincia esset,præfecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post præturã,prorogato in annum imperio,missus. & Q. Fuluio Capua prouincia decreta, prorogatumq; in annum imperium. Exercitus ciuium sociorumq; minui iussus,ut ex duabus legionibus una legio quinq; millia peditum,& trecenti equites essent: dimissis qui plurima stipendia haberent : & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur : eadem ratione stipendiorum habita in ueteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio COS. superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum : tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpicius collega eius omnem exercitum, præter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præesset:ubi consul in prouinciam uenisset,dimitti iussus. L. Cincio Pr. ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati,duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno præfuerat. Vrbanas legiones ita scribere consules iussi,ne quem militem facerent,qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijq; fuissent:neue eo anno plures q̃ una & XX. Romanæ legiones essent. His senatus cõsultis perfectis,sortiti prouincias cõsules. Sicilia & classis Marcello,Italia cum bello aduersus Annibalem Leuino euenit. Quæ sors, uelut iterum captis Syracusis,ita exanimauit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stanteis: ut comploratio eorum flebilesq; uoces,& extemplo oculos hominum conuerterent,& postmodum sermones præbuerint. Circumibant enim senatum cum ueste sordida,affirmantes:se non modo suam quisque patriam,sed totam Siciliam relicturos: si eò Marcellus iterum cum imperio redisset. nullo suo merito eum ante implacabilem in se fuisse : quid iratum quod Romam de se questum uenisse Siculos sciat,facturum? obrui ab Aetnæ ignibus,aut mergi freto,satius illi insulę esse,quàm uelut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum quærelæ,domos primum nobilium circumlatæ,celebrat æq; sermonibus,quos partim misericordia Siculorũ,partim inuidia Marcelli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. Postulatum à consulibus est,ut de permutandis prouincijs senatum consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent:aliam forsitan futurã fuisse sententiã suã, dicere. nũc ne quis timor frenari eos dicere posset: quo minus de eo libere querãtur,in cuius potestate mox futuri sint:si collegæ nihil intersit, mutare se prouinciam paratũ esse. deprecari senatus præiudiciũ. nam cũ extra sortem collegæ optionẽ dare prouinciæ iniquũ fuerit,quanto maiorem iniuriã,immo contumeliã esse,sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cum quid placeret, magis ostendisset quàm decreuisset, dimittitur.

Inter ipsos consules permutatio prouinciarũ, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est, ut ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorũ, prosperis tum maximè bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in senatum introducti multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum uerba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi. ob eam causam & Hieronymum à principibus iuuentutis propè publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippocratisq; cædem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factam. quos Marcelli mora destitutos. quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset: indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoq; Hippocratis atq; Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquã deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire pollicerió; se urbem cum uellet, ei tradituros. sed eum primo ui capere maluisse: dein cum id neque terra neq; mari omnia expertus potuisset, autores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quàm principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ultro offerẽteis, præoptasse, quo scilicet iustiore de causa uetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus: si portas Marcello Syracusani publice, & nõ oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clausissent: si Carthaginiensium animis bellum cũ populo Romano gessissent: quid ultra quàm quod fecerit, nisi ut deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certe præter mœnia & tecta exhausta urbis, & refracta deûm delubra, dijs ipsis ornamentisq; eorum ablatis, nihil relictũ Syracusis esse. bona quoque multis adempta: ita ut ne nudo quidem solo reliquijs direptæ fortunæ, alere sese ac suos possent. Orare se patres conscriptos, ut si nequeant omnia, saltem quæ compareant, cognoscíq; possint, restitui dominis iubeant. Talia conquestos cum excedere templo, ut de postulatis eorum patres consuli possent, Leuinus iussisset: Imò maneant, inquit Marcellus, ut coram his respondeam: quando ea cõditione pro uobis patres conscripti bella gerimus, ut uictos armis accusatores habeamus: duæ captæ hoc anno urbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusæ habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul. Non adeò maiestatis, inquit, populi Romani imperijq; huius oblitus sum patres conscripti, ut si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam, accusantibus Græcis, fuerim. sed non quid ego fecerim, in disquisitionem uenit, quem quicquid in hostibus feci, ius belli defendit, sed quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt hostes, nihil interest: nunc, an uiuo Hierone Syracusas uiolauerim. sin autem desciuerunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem ac mœnia clauserunt, exercitumq; Carthaginiensium aduersus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia cum fecerint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum auersatus sum: Sosin & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui alijs humilitatem obijciatis: quis est uestrum, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis, & execramini eos qui fecerunt: & ne hic quidem contumelijs in eos dicendis parcitis. tantum abest, ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum patres conscripti, quam isti obijciunt: maximo argumento est, me neminem, qui nauatam operam Reipublicæ nostræ uelit, auersatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas: nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentaui pacem: & postea quam neque legatos uiolandi uerecundia erat: nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra mariq; exhaustis laboribus, tandem ui atq; armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint apud Annibalem & Carthaginienses, uictosq; iustius quàm apud uictoris populi Romani senatum quererentur. Ego Patres conscripti Syracusas spoliatas si negaturus essem: nunquam spolijs earum urbem Romam exornarem. quę autem singulis uictor aut ademi aut dedi, cum belli iure tum ex cuiusq; merito satis scio me fecisse. ea uos rata habeatis patres conscripti, necne, magis reipublicæ interest, quàm mea. mea quippe

quippe fides exoluta est: ad rempublicam pertinet, ne acta mea rescindendo, alios in posterũ segniores duces faciatis. Et quoniam coràm & Siculorum, & mea uerba audistis patres cõscripti simul templo excedemus, ut me absente liberius consuli senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit. Consul alter de postulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum diu de sentẽtijs certatum esset: & magna pars senatus, principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus & Syracusanorum & populi Romani: & urbem recipi, non capi: & receptam legibus antiquis & libertate stabiliri, non fessam miseranda seruitute bello affligi: inter tyrannorum & ducis Romani certamina præmium uictoris in medio positam urbem pulcherrimam ac nobilissimam perijsse, horreum atq; ærariũ quondam populi Romani: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc deniq; ipso punico bello adiuta ornataq; respublica esset. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperij Romani cultor: quo ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse: cum ubi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam in uestibulo urbis, propè in porta, spolia patrię suæ uisurus sit? Hæc taliaq; cum ad inuidiam consulis miserationemq; Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt patres causa Marcelli. Quę is gerens bellum uictorq; egisset, rata habenda esse. in reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandaturosq; consuli Leuino, quoad sine iactura reipub. fieri posset, fortunis eius ciuitatis consuleret. Missis duobus senatoribus in Capitolium ad cõsulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, senatusconsultũ recitatũ est. legatiq; benigne appellati ac dimissi, ad genua se Marcelli COS. proiecerũt, obsecrantes, ut quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis causa dixissent, ueniã eis daret: & in fidem & clientelam se urbemq; Syracusas acciperet. post hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis deinde senatus datus est. quorũ oratio miserabilior, causa durior erat. neq; enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent. sed satis pensum pœnarum, tot ueneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Paucos nobiliũ superstites esse, quos nec sua conscientia, ut quicquam de se grauius consulerent, impulerit: nec uictoris ira capitis damnauerit. eos libertatem sibi suisq;, & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos, affinitatibus plerosq; & propinquis iam cognationibus ex cõnubio uetusto iunctos. Summotis deinde è templo paulisper dubitatũ, an accersendus à Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Claudius COS. erat) ut coram imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosq; disceptatum fuerat, disceptaretur. dein cum M. Attilium, C. Fuluiũ fratrem Flacci, legatos eius, ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem item Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus affuerant, in senatu uiderent: nec Fuluium auocari à Capua, nec differri Campanos uellent: interrogatus sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad Capuam fuerãt, maxima autoritas erat. In consilio, inquit, arbitror me fuisse cõsulibus Capua capta. cũ quæreretur: ecquis Campanorum de rep. nostra benemeritus esset, duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Attellanam Capuæ habitantẽ, & Fauculam Cluuiam quæ quondam quæstum corpore fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute & uictoria populi Romani: hanc captiuis egentibus alimenta clàm suppeditasse: cęterorũ omnium Campanorũ eundem erga nos animum, quẽ Carthaginiensiũ, fuisse. securiq; percussos à Q. Fuluio fuisse magis, quorũ dignitas inter alios, quàm quorum culpa eminebat. Per senatũ agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, iniussu populi nõ uideo posse. idq; & apud maiores nostros in Sutrianis factũ est, cum defecissent: ut M. Antistius trib. pleb. prius rogationem ferret: sciretq; plebs, uti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaq; censeo cum trib. pl. agendum esse, ut eorũ unus pluresúe rogationem ferãt ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus pl. ex autoritate senatus plebem in hæc uerba rogauit. Omnes Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemq; populi Romani Fuluio proconsuli, quæq; unà secum dediderunt, agrum urbemq;, diuina humanaq; utensiliaq;, siue quid aliud dediderũt: de ijs rebus quid fieri uelitis, uos rogo quirites. Plebs sic iussit. Quod senatus maxima pars censeat, qui assidens, id uolumus iubemusq;. Ex hoc plebiscito senatus cõsultus

tus Oppiæ Cluuiæcꝫ primum bona,ac libertatem restituit.si qua alia præmia petere à senatu
uellent, uenire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta,quæ non operæpre
tium est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda ipsos liberoscꝫ eorum & cõiuges uen/
dendas,extra filias quæ nupsissent,prius quàm in populi Romani potestatem uenirent.alios
in uincula cõdendos,ac de his posterius consulendum.aliorũ Campanorum summam etiam
census distinxerunt, publicanda necne bona essent. pecua captiua,præter equos & mancipia,
præter puberes uirilis sexus,& omnia quæ solo nõ cõtinerentur,restituenda censuerunt domi
nis. Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos,extra quàm qui eorum aut ipsi,aut
parentes eorum apud hostes essent,liberos esse iusserunt:ita ut nemo eorum ciuis Romanus,
aut latini nominis esset.neúe quis eorum qui Capuæ fuissent,dum portæ clausæ essent: in ur/
be agroúe Campano intra certam diem maneret.locus ubi habitarẽt:trans Tyberim, qui nõ
contingeret Tyberim,daretur. qui nec Capuæ nec in urbe Campana,quę à populo Romano
defecisset,per bellum fuissent,eos cis Lirim amnem Romam uersus:qui ad Romanos transiss/
sent prius quàm Annibal Capuam ueniret,cis Vulturnũ emouendos censuerunt:ne quis eo/
rum propius mare XV. millibus passuum agrum edificium'ue haberet. qui eorum trans Ty
berim emoti essent:ne ipsi posteri'ue eorum uspiam pararent haberent'ue,nisi in Veiente, aut
Sutrino Nepesinóue agro : dum ne cui maior, quàm quinquaginta iugerũ agri modus esset.
Senatorum omniũ,quicꝫ magistratus Capuæ, Attellæ, Calatiæ gessissent, bona uenire Ca
puæ iusserũt.libera corpora quæ uenundari placuerat,Romam mitti ac Romæ uenire. Signa,
statuas æneas,quæ capta de hostibus dicerentur,quæ eorum sacra ac profana essent,ad ponti
ficum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto quam Romam uenerãt,
Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fuluij seuitiam in sese,sed iniquitatẽ deûm, atcꝫ exectabi/
lem fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis Campaniscꝫ,delectus habitus. scripto dein/
de exercitu,de remigũ supplemento agi cœptum.in quam rem cum necꝫ hominũ satis,nec ex
qua pararentur stipendiumcꝫ acciperent:pecuniæ quicquã ea tempestate in publico esset:edi/
xerunt cõsules,ut priuati ex censu ordinibuscꝫ sicut antea remiges darent cum stipendio ciba/
rijscꝫ dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominũ,tanta indignatio fuit,ut ma
gis dux quàm materia seditioni deesset. Secundum Siculos Campanoscꝫ plebem Roma
nam perdendam,lacerandamcꝫ sibi cõsules sumpsisse. per tot annos tributo exhaustos nil re/
liqui,præter terrã nudam ac uastam,habere.tecta hosteis incendisse, seruos agri cultores rem
publicam abduxisse:nunc ad militiam paruo ære emendo,nunc remiges imperãdo.si quid cui
argenti æris'ue fuerit stipendio remigum,& tributis annuis ablatum. se ut dent,quod non ha
bent nulla ui,nullo imperio cogi posse.bona sua uenderent: in corpora quæ reliqua essent,sæ/
uirent. ne unde redimantur quidem,quicquam superesse. Hæc nõ in occulto, sed propalàm in
foro atcꝫ oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant : nec eos sedare consu/
les nũc castigando,nunc consolando poterant. Spatium deinde his tribuere se,darecꝫ ad cogi
tandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendam , expediendamcꝫ usi sunt. Senatum postero
die habuerunt de remigum supplemento.ubi cum multa disseruissent,cur æqua plebis recusa
tio esset. uerterunt orationem eò,ut dicerent : priuatis id,seu æquum,seu iniquum onus iniun/
gendum esse.nam unde,cum pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios ? quomo/
do autem sine classibus,aut Siciliam obtineri,aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italię
litora esse ? Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret , ac propè torpor quidam occu/
passet hominum mentes, tum Leuinus COS. Magistratus senatui, & senatus populo sicut
honore præstet:ita ad omnia quę dura atcꝫ aspera essent,subeunda ducem debere esse.siquid
iniungere inferiori uelis,id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris , facilius omneis obedienteis
habeas.nec impensa grauis est,cum ex ea plus quàm pro uirili parte sibi quencꝫ capere princi
pum uident. Itacꝫ ut classem habeat quam ornare uolumus populus Romanus, priuatos sine
recusatione remiges dare nobismetipsis primum imperemus. aurum, argentum, æs signatum
omnes senatores crastina die in publicũ cõferamus: ita ut annulos sibi quiscꝫ & cõiugi & libe/
ris & filio bullã: & quibus uxor filiæ'ue sunt, singulas uncias auri, pondo relinquãt. argenti, qui
curuli

curuli sella sederunt: equi ornamenta & libras pondo, ut salinum patellamq; deorum causa habere possint. cæteri senatores libram argenti tantum, æris signati quina millia in singulos patresfamiliæ relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs signatum, ad triumuiros mensarios extemplo deferamus: nullo ante senatus consulto facto, ut uoluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equestris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc unam uiam, multa inter nos collocuti, consules inuenimus. Ingredimini dijs bene iuuantibus. Respublica incolumis & priuatas res facile saluas præstat. publica prodendo, tua nequicquam serues. In hæc tanto animo consensum est, ut gratiæ ultro consulibus agerentur. senatu inde misso, pro se quisq; aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, ut prima inter primos nomina sua uellent in publicis tabulis esse: ut nec triumuiri accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent. Hunc consensum senatus equester ordo est secutus, sequestris ordinis plebs. ita sine edicto, sine cohortatione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipendio Respublica eguit: paratisq; omnibus ad bellum, consules in prouincias profecti sunt. Neq; aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienses Romaniq; pariter uarijs casibus immistis magis in ancipiti spe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hispania aduersæ res, hinc prosperæ in Sicilia luctum & lætitiam miscuerant: & in Italia, cum Tarentum amissum damno & dolori: tum arx cum præsidio retenta præter spem gaudio fuit: & terrorem subitum pauoremq; urbis Romæ obsessæ & oppugnatæ. Capua post dies paucos capta in lætitiam uertit. Transmarinæ quoq; res quadam uice pensatæ. Philippus hostis tempore haud satis opportuno factus: Aetoli noui adsciti socij, Attalusq; Asiæ rex, iam uelut despondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienses quoque Capuam amissam, & Tarentum captam æquabant: & ut ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente se peruenisse in gloria ponebant: ita pigebat irriti incepti, pudebatq; adeò se spretos, ut sedentibus ipsis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hispaniam duceretur. Ipse quoq; Hispaniæ quo propius spem uenerant, tantis duobus ducibus exercitibusq; cęsis, debellatū ibi, ac pulsos inde Romanos esse eò plus ab L. Martio tumultuario duce ad uanum & irritum uictoriam redactam esse, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa omnia utrinq; erant, integra spe, integro metu: uelut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quàm defensa ab se, multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præsidijs, nisi uellet in multas paruasq; partes carpere exercitum, quod minimè tum expediebat, poterat: nec deductis præsidijs spei liberam, uel obnoxiam timori sociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus ad spolianda quæ tueri nequibat, ut uastata hosti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum consilium cum incepto, tum etiam exitu fuit. neq; enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed cæterorum etiam. quippe ad plures exemplum, quàm calamitas pertinebat. Nec consul Romanus tentandis urbibus, sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Salapiæ principes erant Dasius & Blactius: Dasius Annibali amicus, Blactius quantū ex tuto poterat, rem Romanam fouebat: & per occultos nuntios spem proditionis fecerat Marcello, sed sine adiutore Dasio res transigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia consilij potioris, quàm spe effectus, Dasium appellabat. at ille cum ab re auersus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accersito utroq;, Annibal cum pro tribunali quędam ageret, mox de Blactio cogniturū, starentq; summoto populo accusator & reus: Blactius de proditione Dasium appellabat. Enimuero ille uelut in manifesta re exclamat: sub oculis Annibalis secum de proditione agi. Annibali atq; eis qui aderant, quo audacior res erat, minus similis ueri uisa est. æmulationem profecto atq; odium esse: & id crimen afferri, quod, quia testem habere non potuisset, liberius fingeretur. Ita inde dimissi sunt. nec Blactius ante abstitit tam audaci incepto, quàm idem obtundendo, docendoq; quàm ea res ipsis patrięq; salutaris esset, peruicit, ut præsidium punicū, (hi autem Numidæ erant) Salapiaq; traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. longe fortissimi equitum toto punico exercitu erant. itaq; quanquam

quam improuisa res fuit, nec usus equorum in urbe erat, tamē armis inter tumultum captis & eruptionem tentauerunt, & cum euadere nequirent pugnantes ad ultimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in potestatem hostium uiui uenerunt. plusqꝫ aliquanto damni hæc ala equitum amissa Annibali, quàm Salapia fuit: nec deinde unquam Pœnus, quo longe plurimum ualuerat, equitatu superior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina uix inopia tolerabilis esset, spem omnem prȩsidium quod ibi erat Romanū, præfectusqꝫ præsidij atqꝫ arcis M. Liuius in cōmeatibus ab Sicilia missis habebant. qui ut tuto præterueherentur oram Italiæ, classis uiginti fermè nauium Rhegyi stabat. Præerat classi cōmeatibusqꝫ D. Quintius obscuro genere ortus, cæterum multis fortibus factis gloria militari illustris. primo quinqꝫ naues, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: postea rem impigre sæpe gerenti tres additæ quinqueremes: postremo ipse à socijs, Rheginisqꝫ & à Velia & Pesto, debitas ex fœdere exigendo, classem x x. nauium, sicut ante dictum est, effecit. Huic ab Rhegyo profectæ classi Democrates cum pari classe nauium Tarentinarum numero, quindecim millia fermè ab urbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus futuri certaminis Romanus ueniebat: sed circa Crotonem Sibarimqꝫ suppleuerat remigio naueis: instructamqꝫ & armatam egregie pro magnitudine nauium classem habebat. & tum forte sub idem ferè tempus & uenti uis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere: ut ad componenda armamenta, expediendumqꝫ remigē ac militem ad imminens certamen satis temporis esset. Raro aliâs tantis animis iustæ cōcurrerunt classes: quippe cum in maioris discrimen rei, quàm ipsæ erant, pugnarent. Tarentini, ut recuperata urbe ab Romanis post centesimum propè annum, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoqꝫ hostibus, si nauali prȩlio possessionem maris ademissent, interclusuri: Romani ut retenta possessione arcis ostenderent, non ui aut uirtute, sed proditione ac furto Tarentum amissum. Itaqꝫ ex utraqꝫ parte signo dato cum rostris concurrissent: neqꝫ retro nauem inhiberēt, nec dirimi ab se hostem paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conserebant ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantum, sed gladijs etiam propè collato pede præliarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naues, ut uix ullum telum in mari uanum intercideret. frontibus uelut pedestris acies urgebāt: peruiæqꝫ naues pugnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis cōcurrerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen non publico modo, sed priuato etiam odio inuisus atqꝫ infestus Romanis: quod eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem hortantemqꝫ suos, incautum hasta transfigit. ille atque præceps cum armis procidit ante proram, uictor Tarentinus in turbatā duce amisso nauem impigre trāsgressus cum summouisset hostes: & prora iam Tarentinorum esset, puppim male conglobati tuerentur Romani: repēte & alia à puppi triremis hostium apparuit. ita in medio circumuenta Romana nauis capitur. hinc cæteris terror iniectus, ut prætoriam nauem captam uidēre: fugientesqꝫ passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisqꝫ. ex onerarijs, quæ cum commeatu sequebantur, perpaucæ in potestatem hostium uenere: aliæ ad incertos uentos hinc atqꝫ illinc obliqua transferentes uela, in altum euectæ sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa cum in agris passim uagarentur: Liuius, qui arci præsidioqꝫ Romano præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei, C. Persium impigrum uirum cum duobus millibus armatorū ex arce emisit. qui uage effugos per agros, palatosqꝫ adortus cum diu passim cecidisset: paucos ex multis trepida fuga incidens semiapertis portarum foribus, in urbem compulit: ne urbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentū. Romanis uictoribus terra, Tarentinis mari. frumenti spes quæ in oculis fuerat, utrosqꝫ frustrata pariter. Per idem tempus Leuinus cos. iam magna parte anni circumacta, in Siciliam ueteribus nouisqꝫ socijs expectatus cum uenisset, primū ac potissimum omniū ratus Syracusanis noua pace inconditas componere res: Agrigentum inde, quod belli reliquum erat, tenebaturqꝫ à Carthaginiensium ualido

lido præsidio, duxit legiones. & affuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginiensium, sed omnem in Mutine Numidisq; spem repositam habebat. Per totam Siciliam uagus prædas agebat ex socijs Romanorum: neq; interdudi ab Agrigento ui aut arte ulla, ne quin erumperet ubi uellet, prohiberi poterat. Hęc eius gloria quia iam imperatoris quoq; famę officiebat, postremo in inuidiam uertit: ut ne bene gestæ quidem res iam Hannoni propter autorem satis lætæ essent. propter quæ postremo præfecturã eius filio suo dedit, ratus cum imperio autoritatem quoq; ei inter Numidas erepturum. quod lõge aliter euenit. nam ueterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit. neq; ille indignitatem iniuriæ tulit: confestimq; ad Leuinum occultos nuntios misit de tradendo Agrigento. per quos ut est facta fides, compositusq; rei gerendæ modus: portam ad mare ferentem Numidæ cũ occupassent, pulsis inde custodibus, aut cæsis, Romanos ad idipsum missos in urbem acceperunt. & cum agmine iam in media urbis, ac forum magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud, quàm tumultum ac secessionem (id quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimendã seditionem processit. atq; ille, cum ei multitudo maior, quàm Numidarũ procul uisa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset: prius quàm ad ictum teli ueniret, capessit fugam. per auersam portam emissus, assumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactiq; opportune paruum nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerũt. alia multitudo Pœnorũ Siculorumq; ne tentato quidem certamine cum cæci in fugam ruerẽt, clausiq; exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto Leuinus, qui capita rerum Agrigenti erant, uirgis cæsos securi percussit: cæteros, prædamq; uendidit: omnẽ pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum peruasisset, omnia repẽte ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui sunt XX oppida, sex ui capta, uoluntaria deditione in fidem uenerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiusq; meritto consul præmia pœnasq; exoluisset: coëgissetq; Siculos positis tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: ut esset non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed urbis Romę, atq; Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transuexit. Quatuor millia hominum erant, misti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia ausi plerıq;, & cum in ciuitatibus suis, ac sub legibus uixerant, & postquam eos ex uarijs causis fortuna similis conglobauerat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinam tolerantes uitam. Hos neq; relinquere Leuinus in insula, tum primum noua pace coalescente uelut materiam nouandis rebus, satis tutum ratus est: & Rhegynis usui futuri erant ad populandum brutium agrum, assuetam latrocinijs quęrentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est. In Hispania principio ueris P. Scipio nauibus deductis, euocatisq; edicto Tarraconem sociorum auxilijs, classem onerariasq; ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis cõuenire cum iussisset, ipse cum quinq; millibus sociorũ ab Tarracone profectus ad exercitũ est. quò cum uenisset, alloquendos maxime ueteres milites, qui tantis superfuerant cladibus, ratus, cõcione aduocata ita disseruit. Nemo ante me nouus imperator militibus suis, prius quàm opera eorum usus esset, gratias agere iure ac merito potuit. me uobis, priusquàm prouinciam, aut castra uiderem, obligauit fortuna: primum, quod ea pietate erga patrem patruumq; meum, uiuos mortuosq; fuistis: deinde, quod amissam tanta clade prouinciæ possessionem integram & populo Romano, & successori mihi uirtute uestra obtinuistis. Sed cum iam benignitate deûm id paremus atq; agamus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne Pœni maneant: nec ut pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed ui ultro transeamus, transferamusq; bellum: uereor ne cui uestrum maius id, audaciusq; consilium, quàm aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ętate mea uideatur. Aduersæ pugnę in Hispania nullius in animo, quàm meo minus obliterari possunt. quippe cui pater, & patruus intra triginta dierum spatium, ut aliud super aliud cumularetur familiæ nostræ funus, interfecti sunt. sed ut familiaris penè orbitas ac solitudo frangit animũ: ita publica cum fortuna tum uirtus desperare de summa rerũ prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est, ut magnis omnibus bellis uicti uicerimus. Ve-

tera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites. à punicis bellis incipiam. Quod classes, quot duces,
quot exercitus priore bello amissi sunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipse affui
cladibus, aut quibus abfui, maxime unus omniũ eas sensi. Trebia, Trasymenus, Cannæ, quid
aliud sunt, quàm monumenta occisorum exercituum, consulumq́ꝫ Romanorum? adde defe-
ctionem Italiæ, Siciliæ, maioris partis Sardiniç: adde ultimum terrorem ac pauorẽ, castra pu-
nica inter Anienem & mœnia Romana posita, & uisum propè in portis uictorẽ Annibalem.
In hac ruina rerum stetit una integra atq́ꝫ immobilis uirtus populi Romani. Hæc omnia stra-
ta humi erexit ac sustulit. Vos omniũ primi milites post Cannensem cladem uadenti Asdru-
bali ad Alpeis, Italiamq́ꝫ, qui si se cum fratre coniunxisset, nullum iam nomẽ esset populi Ro-
mani, ductu, auspicioq́ꝫ patris mei obstitistis. & hæ secundæ res illas aduersas sustinuerunt.
Nunc benignitate deûm omnia secunda, prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia, Siciliaq́ꝫ
geruntur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentum captum, pulsi tota insula hostes, receptaq́ꝫ prouin-
cia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti, Capua capta: iter omne ab urbe Ro-
ma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulsus nihil iam
maius precatur deos, quàm ut incolumi cedere atq́ꝫ abire ex hostium terra liceat. Quid igitur
minus cõueniat milites, quàm cum aliæ super alias clades cumularentur, ac dij propè ipsi cum
Annibale starent, uos hic cum parentibus meis (æquẽtur enim ipsi etiam honore nominis) su-
stinuisse labantem fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda, lætaq́ꝫ
sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, utinam tam sine meo luctu, quàm ue-
stro transissent. Nunc dij immortales imperij Romani præsides, qui centurijs omnibus, ut
mihi imperium iuberẽt dari, fuere autores, ijdem augurijs auspicijsq́ꝫ, & per nocturnos etiam
uisus omnia læta ac prospera portendunt, animus quoq́ꝫ meus, maximus mihi ad hoc tem-
pus uates, præsagit, nostram Hispaniam esse: breui extorre hinc omne punicum nomen ma-
ria terrasq́ꝫ fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte diuinat, idem subijcit ratio haud
fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per legatos implorant. tres duces discrepantes, pro-
pè ut defecerint alij ab alijs, trifariam exercitũ in diuersissimas regiones distraxere. Eadem in
illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deserũtur ab socijs, ut prius ab Celtiberis
uos: & diduxêre exercitus, quç patri, patruoq́ꝫ meo causa exitij fuit. nec discordia intestina coi-
re eos in unũ sinet, neq́ꝫ singuli nobis resistere poterũt. Vos modo milites fauete nomini Sci-
pionum, soboli imperatorum uestrorum, uelut accisis recrescenti stirpibus. agite milites uete-
res, nouum exercitum, nouumq́ꝫ ducem traducite Iberum, traducite in terras cum multis forti-
bus factis sæpe à uobis peragratas. Breui faciam, ut quemadmodum nunc noscitatis in me pa-
tris patruiq́ꝫ similitudinẽ oris uultusq́ꝫ, & lineamenta corporis, ita ingenij, fidei, uirtutisq́ꝫ ex-
emplum, ac effigiem uobis reddam: ut reuixisse, aut renatum sibi quisq́ꝫ Scipionem imperato-
rem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Syl-
lano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autẽ ui-
gintiquinq́ꝫ millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberũ traiecit. Ibi quibusdam sua-
dentibus, ut, quoniam in treis tam diuersas regiones discessissent punici exercitus, proximum
aggrederetur: periculum esse ratus, ne eo facto in unum omnes cõtraheret: nec par esset unus
tot exercitibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit: urbem cum ipsam opulen-
tam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius
Hispaniæ obsides erant) si tam præterea cum opportune ad traijciendũ in Africam, tum super
portum satis amplum quantæuis classi, & nescio an unum in Hispaniæ ora qua nostro adia-
cet mari. Nemo omnium quò iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita mo-
derati cursum nauium iussus erat, ut eodem tempore Scipio ab terra exercitũ ostenderet, das-
sis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem uentũ est. simul terra mariq́ꝫ castra
ab regione urbis, qua in Septentrionem uersa est, posita. his ab tergo (nam frons natura tuta
erat) uallum obiectum. Etenim sita Carthago sic est. Sinus est maris media ferè Hispaniæ
ora, maxime Africo uento oppositus, & quingentos passus introrsus retractus, paululo plus
passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta ab alto, portum ab

omnibus

omnibus uētis præterquam Africo,tutum facit.ab intimo sinu peninsula excurrit,tumulus is ipse in quo condita urbs est:ab ortu solis & à meridie cincta mari:ab occasu stagnum claudit, paulum & ad septentrionem fusum,incertæ altitudinis utcunq; exæstuat aut deficit mare.continenti urbem iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset,non obiecit uallum imperator Romanus:seu fiduciam hosti superbe ostentans,siue ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. Cætera, quæ munienda erant,cum perfecisset,naues etiam in portu, uelut maritimam quoque ostentans obsidionem instruxit.circumuectusq; classem cum mouisset præfectos nauium , ut uigilias nocturnas intenti seruarent(omnia ubiq; primo obsessum hostem conari)regressus in castra,ut consilij sui rationem,quod ab urbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset,militibus ostenderet,& spem potiundæ cohortando faceret, concione aduocata ita disseruit. Ad urbem unam oppugnandum si quis uos adductos credit,is magis operis uestri,quam emolumenti rationem exactam milites habet. oppugnabitis enim uere mœnia unius urbis, sed in una urbe uniuersam ceperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omniū nobilium regum populorumq;:qui simul in potestate uestra erunt,exemplo omnia quæ nūc sub Carthaginiensibus sunt, in ditionem tradent.hic pecunia omnis hostium,sine qua neq; illi gerere bellum possunt, quippe qui mercenarios exercitus alant,& quę nobis maximo usui ad conciliandos animos barbarorum erit. hic tormēta,arma,armamēta,& omnis apparatus belli est,qui simul & nos instruet,& hostes nudabit.Potiemur præterea cū pulcherrima opulentissimaq; urbe,tum opportunissima portu egregio:unde terra mariq; quæ belli usus poscunt, suppeditentur.quæ cum magna ipsi habebimus , tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx , hoc horreum , ærarium, armamentarium,hoc omnium rerū receptaculum est,huc rectus ex Africa cursus est,hæc una inter Pyreneum & Gades statio,hinc omnis Hispania imminet Africæ. Sed quoniam uos instructos & ordinatos cognosco,ad Carthaginem nouam oppugnandam totis uiribus,& bono animo transeamus. Cumq; omnes una uoce hoc faciendum succlamarent,eos Carthaginem duxit.tum terra,mariq; eam oppugnari iubet. Contra Mago Pœnorum dux,cum terra mari instrui oppugnationem uideret,& ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte,qua castra Romana erant,opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo urbis in orientem uerso imponit: multitudinem aliam quo clamor, quo subita uis aduocasset,resistentē ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta,eos,quos in uia ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parumper cessere, ut propiores subsidijs in certamine ipso summitendis essent. Et primo haud impari stetere acie.subsidia deinde identidem summissa ę castris non auerterunt solum in fugam hostes:sed adeò effusis institerūt,ut nisi receptui cecinisset, permisti fugientibus irrupturi fuisse in urbem uiderentur. Trepidatio uero non prælio maior,quàm tota urbe fuit.multæ stationes pauore atq; loca deserta sunt,relictiq; muri,cum quà cuiq; erat proximū,desiluissent. Quod ubi uersus Scipio in tumulum,quem Mercurium Teutatem appellant,aduertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse,omnes è castris excitos ire ad oppugnandum urbem, & ferre scalas iubet.ipse trium præ se iuuenum ualidorum scutis oppositis (ingens enim iam uis omnis generis telorum è muris uolabat) ad urbem succedit. hortatur , imperat quæ in rem sunt: quodq; plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorq; uirtutis atq; ignauiæ cuiusq; adest.Itaq; in uulnera ac tela ruunt:neq; illos muri, neq; superstantes armati arcere queunt,quin certatim ascendant. Et ab nauibus eodem tempore ea, quæ mari alluitur,pars urbis oppugnari cœpta est.cæterum tumultus inde maior , quàm uis uideri poterat. dum applicant,dum partim exponunt scalas militesq;,dum quà cuiq; proximum est, in terram euadere properant.ipsa festinatione & certamine alij alios impediunt. inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros,& uis magna,& ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neq; uiri,nec tela,nec quicquā aliud æque quam mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant:& quo quæq; altiores,eo infirmiores erant.itaque cum summus quisq; euadere non posset,subirent tamen alij, onere ipso frangebantur. quidam stanti-

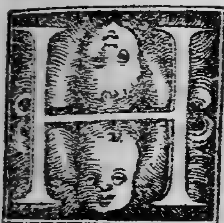
bus ſcalis, cum altitudo caliginem oculis offudiſſet, ad terram delati ſunt. Et cum paſſim homi
nes, ſcalæq́ȝ ruerent, & ipſo ſucceſſu audacia atq́ȝ alacritas hoſtium creſceret, ſignum receptui
datum eſt. quod ſpem non præſentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obſeſſis, ſed
etiam in poſterum dedit, ſcalis & corona capi urbem non poſſe: opera & difficilia eſſe, & tem/
pus datura ad ferendam opem imperatoribus ſuis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Sci/
pio ab defeſſis iam uulneratisq́ȝ recenteis integrosq́ȝ alios accipere ſcalas iubet, & ui maiore
aggredi urbem. ipſe, ut ei nuntiatum eſt, æſtum decedere: quod per piſcatores Tarraconenſes,
nunc leuibus cymbis, nunc, ubi eæ ſederent, uadis peruagatos per ſtagnum, cõpertum habe/
bat, facilem pedibus ad murum tranſitum dari: eò armatos duxit. Medium fermè diei erat: &
ad id quod ſua ſponte cedẽte in mare æſtu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus indi
natum ſtagnum eodem quò æſtus ferebat: & adeò nudauerat uada, ut alibi umbilico tenus
aqua eſſet, alibi genua uix ſuperaret. Hoc cura ac ratione compertũ in prodigium ac deos uer/
tens Scipio: qui ad tranſitum Romanis mare uerterent, & ſtagna auferrent, uiasq́ȝ ante nun/
quam initas humano ueſtigio aperirent: Neptunũ iubebat ducem itineris ſequi, ac medio ſta/
gno euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor ſuccedentibus erat: nec altitudine tantum mœ/
nium impediebantur: ſed quod euntes ad ancipites utrinq́ȝ ictus ſubiectos habebant Roma/
nos: ut latera infeſtiora ſubeuntibus, quàm aduerſa corpora eſſent. At parte in alia quietus, &
per ſtagnum facilis tranſitus, & in murum aſcenſus inde fuit. nam neq́ȝ opere emunitus erat,
ut ubi ipſius loci ac ſtagni præſidio ſatis creditum foret: nec ulla armatorum ſtatio, aut cuſto/
dia oppoſita, intentis omnibus ad opem eò ferendam, unda periculum oſtendebatur. Vbi ur
bem ſine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo curſu poterant, ad eam portam,
circa quam omne contractum certamen erat. in quod adeò intenti omnium non animi ſolum
fuerant, ſed etiam oculi, aureſq́ȝ pugnantium, ſpectantiumq́ȝ & adhortantiũ pugnantes: ut ne
mo ante ab tergo ſenſerit captam urbem, quàm tela in auerſos inciderũt, & utrinq́ȝ ancipitem
hoſtem habebant. tunc turbatis defenſoribus metu, & mœnia capta, & porta intus foriſq́ȝ pa/
riter refringi cœpit: & mox cædendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum
fecerunt. Magna multitudo & muros tranſcendebat, ſed hij paſſim ad cædem oppidanorum
uerſi. illa, quæ portam ingreſſa erat, iuſta acies cum ducibus, cum ordinibus media urbe in fo/
rum proceſſit. Inde cum duobus itineribus fugientes uideret hoſtes: alios ad tumulum in ori/
entem uerſum, qui tenebatur quingentorum militum pręſidio: alios in arcem, in quam & ipſe
Mago cum omnibus ferè armatis, qui muris pulſi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tu/
mulum expugnandũ mittit, ipſe ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu eſt captus: & Ma
go arcem conatus defendere, cum omnia hoſtium plena uideret, neq́ȝ ſpem ullam eſſe, ſe at/
q́ȝ arcem & præſidium dedidit. Quoad dedita arx eſt, cædes tota urbe paſſim factæ: nec ulli pu/
berum, qui obuius fuit, parcebatur. Tum ſigno dato cædibus finis factus. ad prædam uicto/
res uerſi, quę ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum uirilis ſexus ad x millia capta. in/
de qui ciues nouæ Carthaginis erant, dimiſit: urbemq́ȝ, & ſua omnia, quæ reliqua eis bellum
fecerat, reſtituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano
edixit, cum ſpe propinqua libertatis, ſi ad miniſteria belli enixe operam nauaſſent. cæteram
multitudinem incolarum iuuenum, ac ualidorum ſeruorum in claſſem ad ſupplementum re/
migum dedit. & auxerat nauibus octo captiuis claſſem. Extra hanc multitudinem Hiſpano/
rum obſides erant. quorum perinde, ac ſi ſociorum liberi eſſent, cura habita. Captus & appa/
ratus ingens belli, catapultæ maximæ formæ centum uiginti, minores CCLXXXI, baliſtę ma
iores XXXIII, minores LII, ſcorpionũ maiorum minorumq́ȝ, & armorum telorumq́ȝ ingens
numerus, ſigna militaria LXXIIII. Et auri, argentiq́ȝ relata ad imperatorẽ magna uis. pateræ
aureæ fuerunt CCLXXVI, librales fermè omnes pondo: argenti facti, ſignatiq́ȝ decem & octo
millia & CCC pondo: uaſorum argenteorũ magnus numerus. Hęc omnia C. Flaminio quæ/
ſtori appenſa adnumerataq́ȝ ſunt. tritici XL millia modiorum, hordei CCLXX. Naues one/
rariæ LXIII in portu expugnatæ, captæq́ȝ: quædam cum ſuis oneribus, frumento, armis, ære
præterea, ferroq́ȝ, & linteis, & ſparto, & nauali alia materia ad claſſem ædificandam: ut mini/
mum

mum omnium inter tantas opes belli captas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum socijs naualibus urbem custodire iusso, ipse in castra legiones reduxit: fessosq; milites omnibus uno die belli operis (quippe qui & acie dimicassent, & capienda urbe tantum laboris periculiq; adissent: & capta, cum ijs qui in arcem confugerant iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militibus, naualibusq; socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes, gratiasq; egit: qui se non urbis solum opulentissimæ omnium in Hispania uno die compotem fecissent, sed ante eò congessissent omnis penè Africæ atq; Hispaniæ opes: ut neq; hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde uirtutem collaudauit, quod eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni uada, non castellum in alto tumulo situm, nō munitissima arx deterruisset: quo minus transcenderent omnia, perrumperentq;. Itaq; quanquam omnibus omnia deberet: præcipuum tamē muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascēdisset. profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quàm studia excitauerant uterque sui corporis hominū. socijs C. Lælius præfectus classis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea cōtentio cum prope seditionem ueniret, Scipio tres recuperatores cum se daturum pronuntiasset, qui cognita causa, testibusq; auditis iudicarēt, uter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis utriusq; P. Corneliū Caudinum de medio adiecit: eosq; tres recuperatores cōsidere, & causam cognoscere iussit. Cum res eò maiore ageretur certamine, quod amoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quàm moderatores studiorū fuerant: C. Lælius relicto cōsilio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eumq; docet, rem sine modo ac modestia agi: ac propè esse, ut manus inter se conferant. cæterū etiam si uis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi. quippe ubi fraude ac periurio decus petatur uirtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magis quæ uelint, quàm quæ sciant uera esse, & obstringere periurio non se solum suumq; caput, sed signa militaria & aquilas sacramentiq; religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelij, & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem uocauit, pronuntiauitq;: se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seq; eos ambos uirtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusq; meritū uirtusq; erat, donauit. ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis sibimet ipsi æquauit, & corona aurea ac XXX bobus donauit. Tum obsides ciuitatum Hispaniæ uocari iussit. quorum quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cum alibi CCC fermè, alibi DCCXXV fuisse inueniam. Aeque & alia inter autores discrepant. Præsidium punicum alius X, alius VII, alius haud plus, quàm duûm millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi supra V & XX, inuenio. Scorpiones maiores minoresq; ad LX captos scripserim, si autorem Græcum sequar Silenum. Si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum sex millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus est. Ne de ducibus quidem conuenit. pleriq; Lælium præfuisse classi: sunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuisse punico præsidio, deditumq; Romanis, Antias Valerius: Magonem alij scriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atq; argenti, & redacta pecunia cōuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia ueri sunt. Cæterum Scipio uocatis obsidibus, primum uniuersos bonum animum habere iussit. uenisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quàm metu obligare homines malit: exterasq; gentes fide ac societate iunctas habere, quàm tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recensuit captiuos: quot cuiusq; populi essent: & nuntios domum misit, ut ad suos quisq; recipiendos ueniret. si quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit. cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, Mandonij uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat: flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestariq; cœpit, ut curam cultumq; fœminarum impensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturum diceret: tum rursus mulier, haud

magni ista facimus, inquit. quid enim huic fortunæ nō satis est: alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa iam extra periculum iniuriȩ muliebris sum. simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæq; nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, meæ, populiq; Romani disciplinæ causa facerem, inquit, nequid, quod sanctum usquam esset apud uos, uiolaretur. nunc ut id curem impensius, uestra quoq; uirtus dignitasq; facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis uiro tradidit eas: tueriq; haud secus uerecunde ac modeste, quàm hospitum coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta uirgo, adeò eximia forma, ut quacunq; incedebat, cōuerteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam, parentesq;, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus, sponsoq; ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum sponsæ amore: ubi primum uenit, accuratiore eum sermone quàm parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello. quo minus sit inter nos huius sermonis uerecundia. Ego, cum sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset: audiremq; eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore: & non respublica animum nostrum occupasset: ueniam mihi dari sponsam impensius amanti uellem: tuto, cuius possum, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me eadem, qua apud soceros tuos, parentesq; suos uerecundia: seruata tibi est, ut inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc mercedem unam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis. & si me uirum bonū credis esse: qualeis patrem, patruumq; meum iam ante hæ gentes norant: scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem tuisq; esse uelis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pudore, gaudioq; perfusus, dextram Scipionis tenēs deos omneis inuocaret ad gratiam illi pro se referendam: quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se merito, esset: parentes inde, cognatiq; uirginis appellati. qui quoniam gratis sibi redderetur uirgo: ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, ut id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam futuram affirmantes, quàm redditæ inuiolatæ foret uirginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: uocatoq; ad se Allucio, super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurúmque tollere, ac sibi habere iussit. His lętus donis honoribusq; dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse dijs simillimum iuuenem, uincentem omnia cum armis, tum benignitate ac beneficijs. Itaq; delectu clientium habito, cum delectis mille & CCCC equitibus intra paucos dies ad Scipionem reuertit. Scipio retentum secum Lælium, dum captiuos obsidesq; & prædam ex cōsilio eius disponeret: rebus omnibus compositis, data quinquereme, captiuis cum Magone, & quindecim ferè senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in naue impositis, nuntium uictoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat: exercendis naualibus pedestribusq; copijs absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt. secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit. tertio die sudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt: præpilatisq; missilibus iaculati sunt. quarto die quies data. quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris, quietisq; quo ad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigium classici milites tranquillo in altum euecti agilitatem nauium simulachris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra, mariq; corpora simul, animosq; ad bellum acuebant. urbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generū in publica officina inclusis. dux cūcta pari cura obibat: nunc in classe ac naualí erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis tempus dabat, quæq; in officinis quæq; in armamentario ac naualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisq; quæ quassata erant muri, dispositisq; præsidijs ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus, à multis legationibus protinus in uia aditus quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem: quò omnibus nouis

nouis ueteribusq; socijs edixerat conuentum. Et cuncti ferè, qui cis Iberum incolunt, populi, multiq; etiam ulterioris Hispaniæ conuenerunt. Carthaginiensium duces primo ex industria famam captæ Carthaginis compresserant: deinde ut clarior res erat, quàm ut tegi ac dissimulari posset, eleuabant uerbis. Nec opinato aduentu, ac propè furto unius diei urbem unã Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ uictoriæ imposuisse. at ubi appropinquare tres duces, tres uictores hostium exercitus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam. Hæc in uulgus iactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia uirium Carthagine amissa decessisset.

DECADIS TERTIAE LIBER SEPTIMVS.

HIC status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam, & Meles de Samnitibus ui cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij causa relicta erant, oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoq; CCXL millia modium, & CX millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdonea urbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiundę Herdoneæ: quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidijs firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea: quod labare ijs aduersus Pœnum fidem senserat: postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam propè præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hosti obijceret, acie instructa accesit. Par audacia Romanus, consilio, & uiribus impar, copijs raptim eductis conflixit. quinta legio, & sexta alacriter pugnam inierunt. Cęterum Annibal signo equitibus dato, ut cum pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos animosq;, circumuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluij similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium pretorem biennio ante in ijsdem deuicerat locis: increpans, similem euentu pugnæ fore affirmabat. Neq; ea spes uana fuit. nam cum cõminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorũ, starent tamen ordines signaq;: equestris tumultus à tergo, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est: quintã deinde, atq; eos qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi. ubi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorũ sociorumq; quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet? cum tredecim millia alibi, alibi haud plusquam septẽ inueniam? Castris, prædaq; uictor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit: nec mansuram in fide, si inde abscessisset: multitudine omni Metapontũ ac Thurios traducta, incendit, occiditq; principes, qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulẽ in Samniũ confugerũt. Marcellus nihil admodũ tanta clade territus, literas Romã ad senatum de duce & exercitu ad Herdoneã amisso scribit. Cæterum eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem uictoria Annibalem contudisset, ire aduersus eum, breuem illi lætitiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, ut signa portis efferri uidit. Ita tamen aciem instruxerunt, ut Pœnus dexterũ cornu in collem erigeret, Romani sinistrũ ad oppidũ applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessæq; pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditores baleares, elephanti quoq;, commisso iam

certamine, in prœliũ acti. Diu pugna neutrò inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subijt. & apud hostes integri à fessis pugnam accepêre. Nouum atque atrox prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusq; sed nox incerta uictoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetêre in acie: ubi nemo hostium aduersus prodijt, spolia per otium legêre, & congestos in unum locum cremauêre suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abijt. Marcellus ubi lux fugam hostium aperuit, saucijs cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositóque his L. Furio Purpurione tribuno militum, uestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursaretur, mista equitum, peditumq; tumultuosa magis prælia, quàm magna, & fermè omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærens: Marcellus, nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum uendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deesset materia in Campanos sæuiendi, nouum in occulto gliscens per indicium protractũ est facinus. milites ædificijs emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarêtur: simul metuens, ne suum quoq; exercitũ, sicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret: in portis murisq; sibimet ipsos tecta militariter coëgerat ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus, aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta: omnibus uelut de industria alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, C L X X. Campani, principibus fratribus Blosijs, coniurauerant. indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites cõcurrissent, comprehensi omnes qui in noxa erant, & quæstione acriter habita, damnati necatiq;. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos querentes ubi habitarẽt non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad senatũ misit. Acerranis permissum, ut ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiã migrare iussis, traducti. Inter multas magnasq; res, quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Hetruriam legati ad frumentũ coëmendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu Vrbano, par numerus Romanorũ, sociorumq; eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorumq; consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli negantis è repub. esse, uestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certamenq; abnuẽti grauius ipse instaret: curã iniecerãt, ne aut consulẽ tum maxime res agentem à bello auocarent, aut in annum consules deessent. optimum uisum est, quanquam extra Italiam esset, Valeriũ potius consulẽ ex Sicilia reuocari. Ad eũ literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore urbis missæ cum literis consulis M. Marcelli: ut ex ijs nosceret, quæ causa patribus eum potius quàm collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo ferè tempore legati ab rege Syphace Romam uenerunt, quæ is prospera prælia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem ulli populo quàm Carthaginiensi, nec amiciorem quàm Romano affirmabant esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores Romanos. nũc ab ipso uelut fonte petere Romanam amicitiam uoluisse. Senatus non legatis modò benigne respondit, sed & ipse legatos cũ donis ad regem misit, L. Genutiũ, P. Petellium P. Popiliũ. Dona tulere, togam, & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram ex quinq; pondo auream factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit adire. ijs quoq; quæ darentur, portatæ togæ prætextæ, & terna pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq; reges M. Atilius, & M. Acilius legati ad commemorandam renouandamq; amicitiam missi dona tulere: Regi togam, & tunicam purpureã cum sella eburnea: Reginæ pallam pictã cum amiculo purpureo. Multa æstate, qua hæc facta sunt, ex propinquis urbibus agrisq; nuntiata sunt prodigia. Tusculi agnum cum ubere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum, ac propè omni tecto nudatũ. Iisdem fermè diebus Anagninæ terram ante portam ictam diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsisse: & aues ad compitũ Anagni-

Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinę in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuientium piscium more exultasse. Tarquinijs porcum cum ore humano genitũ. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem unum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia, exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis cum parte nauium in Africam prædatũ simul, speculatumq;, quæ populus Carthaginiensis ageret pararetq;, misso: ipse X nauibus Romam profectus cum prosperè peruenisset, senatum extemplo habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit. Cum annos propè LX in Sicilia terra mariq; sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginiensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in urbes agrosq; suos reductos, arare, serere: desertã recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoq; Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanũ erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex autoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset, improuiso in agro Vticensi excursionem fecit: eumq; late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues rediit, atq; in Siciliam transmisit: tertiodecimo die, quàm profectus inde erat, Lilybęum reuectus. Ex captiuis, quæstione habita, hæc comperta: consuliq; Leuino omnia ordine perscripta, ut sciret in quo statu res Africæ essent. Quinq; millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuuene Carthagine esse: & alios per totã Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem trajcerentur, ut is quàmmaximo exercitu primo quoq; tempore in Italiam transgressus iungeret se Annibali. in eo positam uictoriam credere Carthaginiẽses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamq; se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule ita mouêre senatum, ut non expectanda comitia consuli censeret, sed dictatore comitiorũ habendorum causa dicto extemplo in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quòd consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse iubebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, ut consul prius quàm ab urbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumq; quem populus iussisset, dictatorẽ diceret. si consul noluisset, prętor urbanus populum rogaret. si ne is quidem uellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset, prætoremq; uetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesq; sciuit, ut Q. Fuluius, qui tum ad Capuã erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis cõcilium futurum erat, consul clàm nocte in Siciliam abijt. destitutiq; patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, ut desertæ à collega Reipub. subueniret, diceretq;, quem populus iussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. & ex eodẽ plebiscito ab Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator posteaquam Romam uenit: Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem, ut Capuæ exercituiq; suo præesset, literis exciuit. ipse comitia in quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat: Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodemq; iure uocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neq; magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipsum creari qui comitia haberet. itaq; si suum nomen dictator acciperet, se comitijs intercessuros. si aliorum, præterquam ipsius, ratio haberetur, comitijs se morã non facere. Dictator causam comitiorũ autoritate Senatus, plebiscito, exemplisq; tutabatur.

Nam

Nam Cn. Seruilio Cos. cum Flaminius alter consul ad Trasymenum cecidisset: ex autoritate patrum ad plebem latum, plebemꝗ sciuisse: ut quoad bellum in Italia esset, ex ijs qui consules fuissent, quos & quoties uellet, reficiendi consules populo ius esset. exemplaꝗ ea in re se habere, uetus L. Posthumij Megilli: qui interrex ijs comitijs, quæ ipse habuisset, consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recens Q. Fabij, qui sibi cōtinuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nunquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremò ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, ut eo quod censuisset Senatus, staretur. Patribus id tempus reipub. uisum est, ut per ueteres & expertos, belliꝗ peritos imperatores res publica gereretur. itaque moram fieri comitijs non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus IIII. Prætores creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis punica nauium XL cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbiensem primo, dein postquam ibi P. Manlius Volso prætor cum exercitu apparuit: circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum uastauit: & cum præda omnis generis in Africam redijt. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectiꝗ. C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilij Crasi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. Aemylius Pappus maximus curio: neque in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul, nec prætor ante fuerat, quàm censor est factus. ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censores neꝗ senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius censura se abdicauit. Aediles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum instaurarunt. Aediles plebis Q. Catius, & L. Portius Licinius ex multatitio argento signa ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis eius copia magnifice apparatos fecerunt. Exitu anni huius die IIII & XXX, quàm ab Tarracone profectus erat: Lælius Romam uenit, isꝗ cum agmine captiuorum ingressus urbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginē caput Hispaniæ uno die, receptasꝗ aliquot urbes, quæ defecissent: nouasꝗ in societatem ascitas, exposuit. Ex captiuis comperta his ferè congruentia: quæ in literis fuerant M. Valerij Messalæ. Maxime mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, uix Annibali atque eius armis obsistentem. Productus in concionem Lelius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in unum diem decreuit. C. Lælium primo quoꝗ tempore cum quibus uenerat nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis autoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile uero uisum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fuluio Flacco IIII consulibus Idibus Martijs, quo die magistratum inierunt: Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamē partitum imperium. Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutijs rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus urbanā: L. Veturius Philo peregrinā cum Gallia: T. Quintius Crispinus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Leuinus haberet. Q. Fabio: quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuisset. exercitus urbanus ut in Hetruriā succederet: C. Calpurnius eidem præesset prouinciæ, exercituiꝗ quē Q. Fuluius habuisset. Capuā, exercituꝗ T. Quintius obtineret. C. Hostilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumꝗ, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul rem gesserat, legiones decretæ. M. Valerio cum L. Cincio (his quoꝗ enim prorogatū in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumꝗ supplere ex militib. qui ex legionib. Cn. Fuluij superessent, iussi. Cōquisitos eos cōsules in Siciliam miserūt: additaꝗ eadē militiæ ignominia, sub qua Cannēses militabāt: quiꝗ ex pretoris

Cn. Fuluij

Cn. Fuluij exercitu ob similis iram fugæ missi eò ab Senatu fuerant. C. Aurunculeio eædem
in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Volso eam prouinciam obtinuerat, decretæ. P. Sulpi
cio eadem legione, eademq́ue classe Macedoniam obtinere iusso prorogatum in annum impe/
rium. xxx quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti iussæ: cætera
classe placere prædatum in Africam, aut ipsum M. Valerium Leuinũ traijcere: aut mittere, seu
L. Cincium, seu M. Valerium Messalam uellet. Nec de Hispania quicquã mutatũ, nisi quod
non in annum Scipioni Syllanoq́ue, sed donec reuocati ab Senatu forent, prorogatum impe/
rium est. ita prouinciæ exercitusq́ue in eum annum partita imperia. Inter maiorum rerum cu/
ras comitia maximi curionis, cum in locum M. Aemylij sacerdos crearetur, uetus excitauerũt
certamen, patricijs negantibus C. Manilij Attelij, qui unus ex plebe petebat, habendam ra/
tionem esse, quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appella/
ti, ad Senatum reiecerunt. Senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus ma/
ximus curio C. Manilius Attelius. Et flaminẽ dialem inuitũ inaugurari coëgit P. Licinius pon
tifex maximus C. Valerium Flaccũ. decemuir sacris faciundis creatus in locum Q. Mutij Scæ
uolæ demortui C. Lectorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex ma/
la fama in bonam uertisset. Ob adolescentiam negligentem, luxuriosamq́ue C. Flaccus flamen
captus à P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisq́ue alijs ob ea/
dem uitia inuisus. Is, ut animum eius cura sacrorum & cærimoniarum cepit: ita repente exuit
antiquos mores, ut nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum,
suis pariter, alienisq́ue esset. Huius famæ consensu elatus ad iustam fidutiam sui, rem intermis/
sam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, ut in Senatũ introiret.
Ingressum eum curiam cum L. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit fla/
men. Vetustum ius sacerdotij repetebat. datum id cum toga prætexta, & sella curuli C. Flami
nio esse. Prætor non exoletis uetustate annalium exemplis stare ius, sed recentissimæ cuiusque
consuetudinis usu uolebat. nec patrum, nec autorum memoria dialem quenquam id ius usur/
passe. Tribuni rem inertia flaminũ obliteratam, ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum æquũ
censuissent, ne ipso quidem contra tendente prætore, magno assensu patrum plebisq́ue flami/
nem in Senatum introduxerunt: omnibus ita existimantibus, magis sanctitate uitæ quàm sa/
cerdotij iure rem eam flaminem obtinuisse. Consules prius quàm in prouincias irent, duas
urbanas legiones, in supplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus militum, scripse/
runt. Vrbanũ ueterem exercitum Fuluius consul C. Fuluio Flacco legato (frater hic consulis
erat) in Hetruriam dedit ducendũ: & legiones, quæ in Hetruria erant, Romam deducendas.
Et Fabius cõsul reliquias exercitus Fuluiani cõquisitas (fuerũt aũt ad tria millia CCCXXXVI)
Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit: atq́ue ab eo duas
legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex insula legiones minuerunt
nec uiribus, nec specie eius prouinciæ præsidium. nam cum præter egregiè suppletas duas ue/
teres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq́ue magnam uim haberet:
Siculos quoque qui in exercitu Epicidis, aut Pœnorum fuerant, belli peritos uiros, milites scri/
psit. Ea externa auxilia cum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exerci
tuum seruauit. altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri iussit. alte/
ro ipse cæteram insulam tuebatur, diuisam quondam Romani puniciq́ue imperij finibus. Clas/
sis quoq́ue nauium LXX parata, ut omni ambitu litorum præsidio oræ maritimæ essent. Ipse
cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat, ut uiseret agros, cultaq́ue ab incultis notaret: &
perinde dominos laudaret, castigaretq́ue. Ita tantum ea cura frumenti prouenit, ut & Romam
mitteret, & Catanam conueheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiua acturus esset, pos/
set præberi. Cæterum transportati milites in Siciliam (& erat maior pars latini nominis, so/
ciorum'que) propè magni motus causa fuere. adeò ex paruis sæpè magnarum momenta re/
rum pendent. fremitus enim inter Latinos, sociosq́ue in concilijs ortus. Decimum annum de/
lectibus, & stipendijs exhaustos esse. quotannis fermè clade magna pugnare. alios in acie oc/
cidi, alios morbo absumi. magis perire sibi ciuẽ, qui ab Romano miles lectus sit, quàm qui à
Pœno

Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiã in exilium uerius, quàm in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum antequam Italia hostis, quippe nunc cum maxime florens uiribus, excedat. si ueteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem superfuturum. Itaq; quod propediem res ipsa negatura sit, prius quàm ad ultimam solitudinem atq; egestatem peruenirent, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios uideant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam uiuo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in consilijs. Triginta cum coloniæ populi Romani erant, ex ijs duodecim, cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse, unde milites pecuniamq; darent. Eæ fuêre, Ardea, Nepete, Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Noua re consules icti cum absterrere eos à tam detestabili consilio uellent, castigando increpandoq; plus quàm leniter agendo profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere, aiebant, quod consules in Senatu ut pronuntiarent, in animũ inducere non possent. nõ enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaq; propere in colonias, & tanquam integra re locuti magis quàm ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent, non Campanos, neq; Tarentinos eos esse, sed Romanos. inde oriundos, inde in colonias atq; in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos. quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitassent, ea prodendi imperij Romani, tradendę Annibali uictoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti legati, neq; se quod domum renuntiarent, habere dixerunt, neq; Senatum suum quid noui consuleret: ubi nec miles qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos uiderent consules, rem ad Senatum detulerunt. ubi tantus pauor animis hominum est iniectus, ut magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas, idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romam. Consules hortari & consolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide atq; officio pristino fore. eas quoq; ipsas quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, uerecundiam imperij habituras esse. Permissum ab Senatu ijs cum esset, agerent, facerentq;, ut è republica ducerent: pertentatis prius aliarum coloniarum animis citauerunt legatos: quæsiueruntq; ab ijs, ecquid milites ex formula paratos haberent. Pro duodeuiginti colonijs M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, plureis daturos: & quicquid aliud imperaret, uelletq; populus Romanus, enixe facturos. ad id sibi neq; opes deesse, animũ etiam superesse. Consulesi sibi parum uideri pręfati pro merito eorum, sua uoce collaudari eos, nisi uniuersi patres in curia gratias egissent, sequi in Senatum iusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populũ quoq; eos producerent: & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribusq; suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarêt. Ne nunc quidem post tot secula sileantur, fraudenturúe laude sua. Signini fuêre, & Norbani, Satriculaniq;, & Brundisini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pestani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Essernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit. ijsq; gratiæ & in Senatu, & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quę detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres uetuerunt: neq; illos dimitti, neq; retineri, neq; appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani uisa est. Cætera expedientibus, quæ ad bellũ opus erant, consulibus, aurum uicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruaretur, promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpicio procoss. C. L. Veturio prætori, qui Galliam prouinciam sortitus erat. additumq; Fabio Cos. c pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinã portaretur. cætero usi sunt ad uestimenta pæsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secun

secunda sua fama,ducisq; gerebat.Prodigia quoq;,prius quàm ab urbe c o s s.proficiscerentur,procurati placuit.In Albano monte tacta de cœlo erant,signũ Iouis.arborq; templo propinqua,& Hostiæ lacus,& Capuæ murus,Fortunæq; ædes,& Sinuessæ murus portaq;.Hęc de cœlo tacta,Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam,quidã autores erant.Et Romæ intra cællam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum.Et Priuerni satis constabat bouem locutum, uulturemq; frequenti foro in tabernam deuolasse.Et Sinuessæ natum ambiguo inter mares ac fœminã sexu infantem: quos androgynos uulgus,ut pleraq; faciliore ad duplicanda uerba Græco sermone,appellat.& lacte pluisse,& cum elephãti capite puerum natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata,& supplicatio circa omnia puluinaria,obsecratio in unũ diem indicta.& decretum,ut C. Hostilius Pr.ludos Apollinis,sicut his annis uoti factiq; erãt,uoueret faceretq;. Per eos dies & censoribus creandis Q.Fuluius c o s.comitia habuit.Creati censores,ambo qui nondum consules fuerãt:M.Cornelius Cethegus,P.Sempronius Tuditanus.duo censores ut agrũ Campanum fruendum locarent,ex autoritate patrum latum ad plebem est,plebesq; sciuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit.Sempronij lectio erat.Cæterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, ut qui primus censor ex ijs, qui uiuerent,fuisset,eum principem legerent:is T.Manlius Torquatus erat. Sempronius,cui dij sortem legendi dedissent:ei ius liberum eosdem dedisse deos: se id suo arbitrio facturum: lecturumq; Q.Fabium Maximum,quem tum principem Romanæ ciuitatis esse,uel Annibale iudice uicturus esset. Cum diu certatum esset uerbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in senatu Q.Fabius Maximus c o s.Inde alius lect⁹ senatus, octo præteritis,inter quos L.Cæcilius Metellus erat,infamis autor deserendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoq; notis eadem seruata causa.sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret.Illis omnibus (& multi erant) adempti equi,qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant.addiderunt acerbitati etiam tempus,ne præterita stipendia procederent ijs qui equo publico meruerant,sed dena stipendia equis priuatis facerent.Magnum præterea numerum eorum conquisiuerũt,qui equo merere deberent:atq; ex ijs qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant,neq; militauerant,omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant,VII tabernas,macellum,atrium regium. Transactis omnibus quæ Romæ agenda erant,cõsules ad bellum profecti.prior Fuluius prægressus Capuam.post paucos dies cõsecutus Fabius.qui & collegã corãm obtestatus, & per literas Marcellum,ut quàm acerrimo bello detineret Annibalem,dum ipse Tarentum oppugnaret.ea urbe adempta hosti undiq; pulso,nec ubi consisteret,nec quid fidum respiceret habenti,ne morandi quidem causam in Italia fore. Rhegyum etiam nuntium mittit ad præfectum præsidij, quod ab Leuino c o s. aduersus Brutios ibi locatum erat,octo millia hominum, pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, rapto uiuere hominum assuetorum.additi erant Brutiorum indidem perfugę,& audacia & audendi omnia necessitatibus pares.Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandũ duci iussit, inde ad Cauloniam urbem oppugnandã.Imperata nõ impigrè solum,sed etiam auide executi, direptis fugatisq; cultoribus agri,summa ui urbem oppugnabant. Marcellus & consulis literis excitus,& quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quàm se esse: ubi primum in agris pabuli copia fuit:ex hybernis profectus,ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannusinos Pœnus.cęterũ ut appropinquare Marcellum audiuit,castra inde mouit.Aperta erat regiõ sine ullis ad insidias latebris:itaq; in loca saltuosa cedere inde cœpit.Marcellus uestigijs instabat,castraq; castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumq; iaculatores leuia certamina serens,casum uniuersæ pugnæ nõ necessariũ ducebat. tractus est tamen ad id quod uitabat certamen. Nocte prægressum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponentem,pugnãdo undiq; in munitores,operibus prohibet.Ita signa collata,pugnatumq; totis copijs.& cũ iam nox instaret,marte ęquo discessum est. castra exiguo distan-

tia spatio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamē, multis uerbis adhortatus milites, ut memores Trasymeni Cannarumq́, contunderent ferociam hostis. urgere atq; instare eum: non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis uidendam esse. si uno prælio haud incruentus abeat: quietius deinde tranquilliusq́; eum bellaturum. His iritati adhortationibus, simulq́; tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumq́; acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cepere. quod ubi Marcellus uidit, duodeuicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepidè cedunt, alij segniter subeunt, turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & uincente pudorem metu terga dabant. Ceciderecq; in pugna ad duo millia & septingenti ciuium sociorumq́; in his quatuor Romani cēturiōes fuere: duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fuluius. signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit: duo de legione quæ cedentibus socijs successerat, amissa. Marcellus, postquam in castra reditum est, concionem adeo sæuam atq; acerbam apud milites habuit, ut prælio per diem totam infeliciter tolerato tristior ijs irati ducis oratio esset. Dijs immortalibus ut in tali re laudes gratesq́; inquit, ago: quod uictor hostis cum tanto pauore incidentibus uobis in uallum portasq́, nō ipsa castra est aggressus. deseruissetis profecto eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui pauor hic? qui terror? quę repente, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos cepit? nempe ijdem sunt ij hostes, quos uincēdo & uictos sequendo priorem æstatem absumpsistis: quibus dies noctesq́; fugientibus per hos dies institistis: quos leuibus prælijs fugastis, quos hesterno die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea quibus gloriari potestis: cuius & ipsius pudere ac pœnitere uos oportet. nempe æquis manibus hesterna die diremistis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abstulit? uestræ his copiæ imminutæ sunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui uideor, nec cum Romanis militibus. corpora tantū atq; arma eadem sunt. an si eosdem animos habuissetis: terga uestra uidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Non adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur? uos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus, ut ueniam eius diei daret, ubi uellet deinde experiretur militum suorū animos. Ego uero experiar, inquit, milites: & uos crastina die in aciem educam, ut uictores potius quàm uicti ueniam impetretis, quam petitis. Cohortibus quę signa amiserant, hordeum dari iussit: centurionesq́; manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladijs discinctos destituit: & ut postero die omnes pedites equitesq́; armati adessent, edixit. Ita concio dimissa fatentium iure ac merito sese increpitos: necq; illo die uirum quenquam in acie Romana fuisse, præter unum ducem: cui aut morte satisfaciendum, aut egregia uictoria esset. Postero die armati ornatiq́; ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronuntiatq́, à quibus orta pridie fuga esset, cohortesq́; quæ signa amisissent, se in primam aciem inducturum. edicere iam sese: omnibus pugnandum ac uincendum esse: & adnitendum singulis uniuersisq́, ne prius hesternæ fugæ, quàm hodiernæ uictoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iussi, ut si longior esset pugna, uiribus sufficerent. Vbi omnia dicta factaq́; sunt, quibus excitarentur animi militū, in aciem procedunt. Quod ubi Annibali nuntiatum est, cum eo nimirum, inquit, hoste res est: qui nec bonā, nec malam ferre fortunam potest. seu uicit, ferociter instat uictis. seu uictus est, instaurat cum uictoribus certamen. Signa inde canere iussit, & copias educit. Pugnatum utrincq; aliquanto quàm pridie acrius est: Pœnis ad obtinendum hesternum decus adnitentibus: Romanis ad demendam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant. & legio uicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem hortator, testisq́; præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebant frontem. & id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna esset, Annibal elephantos in primā aciem induci iussit: siquem injcere ea res tumultum ac pauorem posset. Et primo turbarūt signa ordinesq́, & partim occultatis, partim dissipatis terrore

terrore qui circà erant, nudauerāt una parte aciem. latiusq; fuga manasset: ni C. Decimius Flauus tribunus militum signo arrepto primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit ubi maxime tumultū conglobatæ belluæ faciebant: pilaq; in eas conijci iussit. Hæsere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. sed ut nō omnes uulnerati sunt: ita in quorum tergis infixa stetere pila, ut est genus anceps, in fugam uersi etiam integros auertere. Tum iam non unus manipulus, sed pro se quisq; miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conijcere. eo magis ruere in suos belluæ: tantoq; maiorem stragem edere, quàm inter hostes ediderant: quanto acrius pauor consternatam agit, quàm insidentis magistri imperio regitur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferūt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos, trepidantesq; auertunt. Tum in fugientes equitatū immittit Marcellus. nec ante finis sequendi est factus, quàm in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia, quæ terrorem trepidationemq; facerent, elephanti forte duo in ipsa porta corruerant, coactiq; erant milites per fossam, uallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominū, quinq; elephanti. Nec Romanis incruenta uictoria fuit. mille fermè, & septingenti de duabus legionibus, & sociorū supra M & C C C occisi: uulnerati permulti ciuium, sociorumq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupiētem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt: Brutios Annibalem petere. Iisdem fermè diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidijs Annibalis, quæ in urbibus habebāt, dediderunt sese: clementerq; à consule cum uerborum tantum castigatione ob errorem præteritum accepit. Et Brutijs similis spes ueniæ facta est, cum ab ijs Vibius & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eandem, quę data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes uenissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam ui cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta: & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis cōmeatibus habuerat: partim machinationibus onerat, apparatuq; mœnium oppugnandorum: partim tormentis & saxis omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoq;, nō eas solum quæ remis agerentur: ut alij machinas scalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus uulnerarēt mœnium propugnatores. Eę naues ab aperto mari, ut urbem aggrederentur, instructę paratæq; sunt. Et erat liberū mare, classe punica, cum Philippus oppugnare Aetolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutijs interim Cauloniæ oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum à præsenti impetu tutum, ad cætera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij prefectus deperibat amore mulierculæ: cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua consuetudine aduenę locupletis, atq; inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud uana cogitatio uisa esset, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primo occultè animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blāditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci, cui præpositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clàm ex urbe emissus, ea quæ acta erant, quæq; ut agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius uigilia prima dato signo ijs qui in arce erant, quiq; custodiam portus habebant, ipse circuito portu ab regione urbis in orientem uersa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsæ erant: clamorq; undiq; cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus antea classis fuerat, forte illi loco præpositus postquam quieta omnia circa se uidit, alias partes eo tumultu personare, ut captæ urbis interdū excitaretur clamor, ueritus ne inter cunctationem suam consul aliquam uim faceret, ac signa inferret, præsidiū ad arcem, unde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spatio, & ex silētio ipso: quod

ubi paulo antè strepebant excitantes uocantesq; ad arma, inde nulla accidebat uox: deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator nuntiauerat, iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusq; Brutijs, & transcensum in urbem est. deinde proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum fermè lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; undiq;, qui ad arcem portumq; pugnabant, in se cõuerterunt. Prælium in aditu fori maiore impetu, quàm perseuerantia commissum est. non animo, non armis, non arte belli, non uigore aut uiribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius quàm consererent manus, terga dederunt, dilapsiq; per nota urbis itinera in suas amicorumq; domos. Duo ex ducibus, Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenes, qui proditionis ad Annibalem autor fuerat, cum citato equo ex prelio auectus esset, uacuus paulo post equus uransq; per urbem cognitus, corpus nusquam inuentum est. creditũ uulgo est, in puteũ apertũ ex equo præcipitasse. Carthalonẽ autẽ præfectum punici præsidij, cum commemoratione paterni hospitij positis armis uenientem ad cõsulem, miles obuius obtruncat. Alij alios passim sine discrimine armatos inermesq; cædunt, Carthaginienses Tarentinosq; pariter. Brutij quoq; multi interfecti, seu per errorem, seu uetere in eos insito odio: seu ad proditionis famã, ut ui potius atq; armis captum Tarentũ uideretur, extinguẽdam. Tum à cæde ad diripiendam urbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicuntur capta, ingens argenti uis facti signatiq;, auri LXXXIII millia pondo, signa tabulæq;, propè ut Syracusarum ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis eius præda abstinuit Fabius quàm Marcellus: qui interroganti scribæ, quid fieri de signis uellet (ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisque habitu in modum pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde, qui urbẽ ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obsidebant in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; cursim agmine acto cum festinans ad opem ferendam, captam urbem audisset: & Romani, inquit, suum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmen uideretur, quo constiterat loco, quinque millia fermè ab urbe posuit castra. ibi paucos moratus dies Metapontum sese recepit. Inde duos Metapõtinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita priora fore, si Metapontum ei cum præsidio punico prodidissent. Fabius uera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasq; ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimuero lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inuictus esset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicanti, prius quàm egrederetur ab Tarento, aues semel atque iterum non addixerunt. hostia quoq; cæsa consulenti deos aruspex cauendum à fraude hostili, & ab insidijs, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non uenerat diem, remissi ut cunctantem hortarentur, repente comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Aestatis eius principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captiuorumq; absumpsisset: Edesco ad eum: clarus inter duces Hispanos, uenit. Erant coniux liberiq; eius apud Romanos. sed præter eam causam etiã uelut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem auerterat ad Romanum à punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioq; fuit, haud dubie omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu relicto Asdrubale, secedendi in imminenteis castris eius tumulos: unde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cum hostium res tacitis augescere incrementis cerneret: suas imminui, ac fore, ut nisi audendo aliquid moueret, quà cœpissent ruerent: dimicare quamprimum statuit. Scipio auidior etiam certaminis erat, cum à spe, quam successus rerum augebat: tum quod prius quàm iungerentur hostium exercitus, cũ uno dimicare duce, exercituq;, quàm simul cum uniuersis malebat. Cæterum etiam si cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam cũ uideret nullum esse nauiũ usum, quia uacua

omnis

omnis Hispaniæ ora classibus punicis erat, subductis nauibus Tarraconẽ, nauales socios terrestribus copijs addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quę post captam eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cum ijs Scipio ueris principio ab Tarracone egressus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil maioris rei motum uolebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cuiusq; populi fines transiret, prosequentibus excipientibusq; socijs, Indibilis & Mandonius cum suis copijs occurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolide incauteq;, sed potius cum uerecunda grauitate: propiorq; excusanti transitionem ut necessariam, quàm glorianti ea uelut ad primam occasionem rapta. Scire enim se, transfugæ nomen execrabile ueteribus socijs, nouis suspectum esse. neque eum se reprehendere morem hominum, si tamen anceps odium causa; non nomen faciat. Merita inde sua in duces Carthaginienses commemorauit. auaritiam contra eorum, superbiamq;, & omnis generis iniurias in se atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iam pridem ibi esse, ubi ius ac fas crederet coli. ad deos quoq; confugere supplices, qui nequeant hominum uim atque iniurias pati. se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum pretium faciat. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, ubi nec diuini quicquam nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum eius coniuges liberiq; lachrymantibus gaudio redduntur: atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissiq; ad copias adducendas. Iisdẽ deinde in castris tendebant donec ducibus ijs ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginiẽsium exercitus Asdrubalis propè urbem Betulam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas uelites, antesignaniq;, & qui primi agminis erant: aduenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent: adeò contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utriq; parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt: signaq; Romana portis propè ipsis illata. Atq; illo quidem die iritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluuius ab tergo, ante circaq; uelut ripa præceps oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilior in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem uidit: equites numidas, leuiumq; armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circunuectus ordines signaq;, ostendebat hostem, prædamnata spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos. loci fiducia, non uirtutis aut armorum stare in conspectu. sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, ne mare quidem armis obstitisse suis. ad id fore altitudines quas cepissent hostibus, ut per præcipitia & prærupta salientes fugerent. eam quoq; se illis fugam clausurũ. Cohortesq; duas, alterã tenere fauces uallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram uiam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspera primum, nihil aliud quàm uia impediti iere. deinde ut sub iactum uenerunt telorum: primo omnis generis uis ingens effusa est in eos. ipse contra saxa, quæ locus strata passim omnia fermè missilia præbet, ingerere: non milites solum, sed etiam turba calonũ immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat, & propè obruebãtur telis saxisq;, & assuetudine succedendi muros & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atq; interuallo tutum, cum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eundem ad comminus conserendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem uictoribus cæteras copias cum Lælio diuidit: atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus uiam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno iñ transuersos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est, dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua

& obuertere ordines uolunt. Hoc tumultu & Lælius subijt. & dum pedem referunt, ne ab tergo uulnerarentur, laxata prima acies, locusq; ad euadendum & medijs datus est: qui per tam iniquum locum stantibus integris ordinibus, elephantisq; ante signa locatis, nunquam euasissent. Cum ab omni parte cędes fierent, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugę quidem patebat locus. nam & stationes utrinq; Romanæ, dextra læuaq; insederant uias: & portam castrorum ducis principumq; fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atq; hostes timebant. Cęsa igitur ad octo millia hominum. Asdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisq; præmissis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagũ flumẽ ad Pyreneum tendit. Scipio castris hostiũ potitus, cum præter libera capita omnem prædam militibus concessisset, in recensendis captiuis decem millia peditum, duo millia equitum inuenit. ex ijs Hispanos sine pretio omnes domum dimisit: Afros uendere quæstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui cũ appellassent. regiũ nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse. regalem animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacite indicarent, uocis usurpatione abstinerent. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alij mortales stuperẽt, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusq; Hispanorum diuisa. & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos uellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros uenderet iussu imperatoris quęstor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regij generis esse, ad Scipionem misit. Quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cuiâs, & cur id ætatis in castris fuisset: Numidam se esse ait. Massiuam populares uocare. orbum à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarum educatum. cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus uenisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masanissa, nunquam ante prælium inijsse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clàm armis equoq; sumpto in aciem exisse. ibi prolapso equo effusum in præceps captũ ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidam iussisset: quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde cum se in prætorium recepisset, uocatũ eum interrogat, uelletne ad Masanissam reuerti. Cum effusis gaudio lachrymis cupere uero diceret, tum puero annulum aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumq; ornatum donat: iussisq; prosequi quoad uellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum. & autoribus quibusdam ut confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atq; Asdrubal cum eo iungerent copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquũ æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Betulam diebus, cum Scipio rediens iam Tarraconem saltu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem uenere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cuiusq; prouinciæ regione animorũ Hispanis esset, unus Asdrubal Gisgonis ultimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades uergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoq; Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum, & Magonem cõstabat, beneficijs Scipionis occupatos omnium animos publice priuatimq; esse: nec transitionibus finem ante fore, quàm omnes Hispani milites aut in ultima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaq; etiam si senatus Carthaginiensium non censuisset, eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiam, ubi belli caput & rerum summa esset, simul ut Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret. exercitum eius cum transitionibus, tum aduerso prælio imminutum Hispanis repleri militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traijcere. Asdrubalem Gisgonis cũ exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cũ Romano manus conserere. Masanissæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumq; uagum

nagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atque agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant, duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta.

Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fabio Tarentum captum astu magis quàm uirtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere fama. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quàm quod primo male pugnauerat, quia uagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna, quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem inuisumq; plebi Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat, cum tamen necessarij Claudij obtinuerunt, ut relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam ueniret ad purganda ea, quæ inimici obijcerẽt: nec de imperio eius abrogando absente ipso ageretur. Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam uenit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisq; & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modò, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum, & cunctatione fieri, ut Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat; diutius ibi quàm Carthagine uixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanũ. bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus cõmemoratione rerum suarum, ut nõ rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die cõsulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearẽt. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, pont. max. P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, Q. Claudius Flamen.

Comitiorũ ipsorum diebus solicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam proprætor obtinebat. Itaq; confestim eò missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna uideretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate, ac legibus suis responsum ab senatu est, ut redirent cum Fabius consul Romam uenisset. Ludi & Romani, & plebeij eo anno singulos dies instaurati. Aediles curules fuêre L. Cornelius Caudinus, & Ser. Sulpicius Galba: plebeij, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus. Seruilium negabãt iure aut tribunũ plebis fuisse, aut ędilem esse, quod patrem eius, quem triumuirũ agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, uiuere atq; in hostium potestate esse satis constabat. Vndecimo anno punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (ut numeretur consulatus, quem uitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtriq; consulũ Italia decreta prouincia est, & duo consulũ prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusię, cui M. Marcellus præfuerat: ita ut ex tribus eligerẽt duos quos uellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus: P. Licinio Varo urbana: P. Licinio Crasso pont. max. peregrina, & quò senatus censuisset: Sex. Iulio Cæsari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarentũ. Prorogatũ imperium in annũ est Q. Fuluio Flacco, ut prouinciam Capuam, quæ T. Quintij prætoris fuerat, cum una legione obtineret. Prorogatũ & C. Hostilio Tubulo est, ut proprætor in Hetruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatũ & L. Veturio Philoni est, ut proprætor Galliam eandẽ prouinciã cum ijsdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretũ ab senatu, latumq; de prorogando imperio ad populũ est: qui prætor Sardiniam prouinciã cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidiũ prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suiq; exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniã transmittere iussus: quia fama erat, magnum naualem apparatum eo anno Carthagine esse: CC nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæq; ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Caanensis est datus. M. Valerius Leuinus (ei quoq; enim in annũ prorogatũ imperium est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium LXX obtineret. adderet eò XXX naues,

quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum nauium classe, si uideretur ei, prædatum in Africam traijceret. Et P. Sulpicio, ut eadem classe Macedoniam Græciamq; prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, ut scriberent, consulibus permissum. Vna & uiginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori urbis negotium datum, ut naues longas XXX ueteres reficeret, quæ Hostiæ erant, & uiginti nouas naues socijs naualibus cópleret, ut quinquaginta nauium classe oram maris uicinam urbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius uetitus ab Arretio mouere exercitum, nisi cum successor uenisset. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipuè caueret ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quod prodigijs aliquot nuntiatis, non facile litabant. Ex Campania nuntiata erant, Capuæ duas ædes, Fortunę & Martis, & sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeò minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse. Casini examen apum ingens in foro consedisse. Et Hostię murum, portamq; de cœlo tactam. Cære uulturium uolasse in ędem Iouis. Vulsinijs sanguine lacum manasse. Horum prodigiorũ causa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione cæsæ, diuq; nõ impetrata pax deûm. in capita consulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus uertit. Ludi Apollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio Coss. à P. Cornelio Sulla prætore urbis primum facti erant, inde omnes deinceps prætores urbani fecerant. sed in unum annũ uouebant, dieq; incerta faciebãt.

Eo anno pestilentia grauis incidit per urbem, agrosq;, quę tamen magis in longos morbos quàm in perniciales euasit. Eius pestilentiæ causa, & supplicatum per compita tota urbe est, & P. Licinius Varus prætor urb. legem ferre ad populum iussus, ut hi ludi in perpetuum in statam diem uouerentur. Itaq; ipse primus ita uouit, fecitq; ad III Nonas Quintiles. is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis, & fama in dies grauior, & cura crescere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere. cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio missus. qui ut aduenit, extemplo Hostilius legioné unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre iussit, præsidiaq; locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omneis liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire iussit tribunos militum, præfectosq; socium & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id segnius, negligentiusq; factum. septem principes senatus, prius quàm custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaq; eorum uenierunt. à cæteris senatoribus CXX obsides, liberi ipsorum accepti, traditiq; C. Terentio Romã deducendi. Is omnia suspectiora, quàm ante fuerant, in senatu fecit. itaq; tanquam imminente Hetrusco tumultu, legionem alterã ex urbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamq; habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere, ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cũ legione uenit, claues portarum cum magistratus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quàm negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit: cauitq; ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret, si nequid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos ceperat armis, alijs infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæq;. S. C. in sententiam M. Acilij factum est, ut oppidum præsidio custodiretur: Tarentiniq; omnes intra mœnia continerentur, res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, alijs sententijs notantibus præfectum, quod eius secordia Tarentum proditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quòd per quinquennium arcem tutatus esset, maximeq; unius eius opera receptum Tarentum foret: medijs ad censores, non ad senatum notionem de eo pertinere dicentibus. cuius senten-

sententiæ & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri se opera Liuij Tarentum receptum, quod amici eius uulgo in senatu iactassent. neq; enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consulum alter T. Quintius Crispinus ad exercitū, quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atq; aliæ obiectæ animo religiones tenebant. in quibus, quod, cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti uouisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quod negabant unam cellam amplius quàm uni deo recte dedicari. quia si de cœlo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod utri deo diuina res fieret, sciri non posset. neq; enim duobus, nisi certis deis rite una hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere. neq; tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarúmque ex Sicilia accerserat: & naues indidem accitæ erant, quæ uergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam à Venusia exercitum fama erat, cui coniungi uolebat. Itaq; in Apuliam ex Brutijs reditū, & inter Venusiam Bautiamq; minus trium millium passuum interuallo consules binis castris consederant. In eandem regionem & Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces propè quotidie milites in aciem excire, haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis commisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno cōgressus uicerat, uictusq; erat: ut cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex uario haberet: ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. itaq; totus in suas artes uersus insidijs locum quærebat. Leuia tamen prælia inter bina castra uario euentu fiebant. quibus cum extrahi æstatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe trajceret, scribunt: Et ut ab terra quoq; oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus, quæ in præsidio erat, duci eò iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent, mittit ad insidendam ab Tarento uiam. Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa, & mille & CC fermè uiui capti. alij dissipati fuga per agros, saltusq; Tarentum rediêre. Tumulus erat syluestris inter punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani qualis pars eius, quæ uergeret in hostium castra, esset, ignorabant. Annibal insidijs, quàm castris aptiorem eum crediderat. itaq; nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat. quorum interdiu nemo ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant uulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, uelut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum. & collegæ, quin imus, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum? subiecta res oculis certius dabit consilium. Adsentiente Crispino, cum equitibus ducentis & uiginti, ex quibus XL Fregellani, cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum, simul & duo præfecti sociûm, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidā memoriæ prodidêre COS. Marcellum: & prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentū: in secunda omnia cōparuisse, quæ assolent. Auctum etiam uisum in capite: nec id sanè aruspici placuisse, quod secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Cæterū consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam satis castra castris collata diceret. Tum quoq; uallo egrediens signum dedit, ut ad locum miles esset paratus: si collis, in quem speculatum irent, placuisset, uasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde in collem aperta undique, & conspecta ferebat uia. Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos uagos pabuli aut lignorū causa longius à castris progressos possent excipere, signum dat, ut pariter ab suis quisq; latebris exorirentur. Non ante apparuêre, quibus obuijs ab iugo ipso consurgendum erat, quàm circumiêre qui ab tergo intercluderent uiam. Tum undique

omnes

omnes exorti, & clamore sublato impetum fecêre. Cum in ea ualle cōsules essent, ut neqꝫ euaderent in iugum occupatū ab hoste: nec receptum ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnā deserti ab Hetruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsiqꝫ ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam uulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundum uidêre, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cū Crispino cōsule duobus iaculis icto, & Marcello adolescēte, saucio & ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum: & ex duobus præfectis sociûm M. Aulius occisus: L. Arennius captus. & lictores consulum quinqꝫ uiui in hostium potestatem uenerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerūt. equites tres & XL aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeuiginti uiui capti. Tumultuatum & in castris fuerat, ut consulibus irent subsidio: cum consulem, & filium alterius consulis saucios, exiguasqꝫ infelicis expeditionis reliquias ad castra uenientes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit: tum quod nec pro ætate, (maior iam enim LX annis erat) neqꝫ pro ueteris prudentia ducis, tam improuide se collegamqꝫ, & propè totam rempub. in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim: si, quæ de Marcelli morte uariant autores, omnia exequi uelim. Vt omittam alios: C. Lælius triplicem rei gestæ ordinem edit: unam traditam fama: alteram scripta laudatione filij, qui rei gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro inquisita, ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama uariat, ut tamen pleriqꝫ loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs circunuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, uulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni, castra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo uulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est monteis: in ijs loco alto & tuto undiqꝫ castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur à pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuntios: occisum collegā esse, annuloqꝫ eius hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nuntius consulis Salapiam uenerat, cum literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte, quæ diem illum secutura esset: Salapiam uenturū. parati milites essent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. Sensêre Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis modò, sed etiam equitum interfectorum rati occasionem supplicij peti, remisso retrò nuntio, (perfuga autem Romanus erat) ut sine arbitro milites quæ uellent agerent, oppidanos per muros urbisqꝫ opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, uigilias'que in eam noctem intentius instruunt: circa portam, qua uenturum hostem rebantur, quod roboris in pręsidio erat, opponunt. Annibal quarta uigilia fermè ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum & arma Romana habebant. ij ubi ad portam est uentum, latinè omnes loquentes excitant uigiles: apeririqꝫ portam iubent. consulem adesse. Vigiles uelut ad uocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri. porta cataracta deiecta clausa erat. eam partim uectibus leuant: partim funibus subducunt in tantum altitudiuis, ut subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam. & cum sexcenti fermè intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma inuadunt: alij è turribus portæ murisqꝫ saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suametipse fraude captus abijt: profectusqꝫ ad Locrorum soluendam obsidionem, quam Cincius summa ui, operibus, tormētorumqꝫ omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud fermè fidenti, retenturum defensurumqꝫ se urbem, prima spes morte nuntiata Marcelli affulsit: secutus inde nuntius, Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaqꝫ ubi primum Numidas edito speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso id fece-

id fecerat, quàm quod par uiribus esset, anceps certamē erat. deinde ut superuenêre Numidę, tantus pauor Romanis est iniectus, ut passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisq;, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorū obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellū trib. mil. Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuā profectus, uix lecticæ agitationem præ grauitate uulnerū patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorū causa non posse Romam uenire: quia nec uiæ laborē passurus uideretur, & de Tarento solicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eò converteret agmen. legatos opus esse ad se mitti uiros prudenteis, cum quibus quæ uellet, de Repub. loqueretur. Hæ literæ recitatæ, & luctum magnum morte alterius consulis, & metū de altero fecerunt. Itaq; & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati missi: Sex. Iulius Cęsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentius, cum paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi nuntiare consuli iussi, ut si ad comitia ipse Romam uenire non posset, dictatorē in agro Romano diceret comitiorū causa. si consul Tarentū profectus esset: Q. Claudium Pr. placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorū urbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam urbem exscensione facta, agrum latè nullo fermè obuio armato uastabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem punicam aduentare. LXXX erant & tres naues. Cum ijs haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis alijs, cū magna terrestri naualiq; præda Lilybæū rediit. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorū finitimo bello urebat: & Aetoli nauibus per fretū, quod Naupactum & Patras interfluit: (Rhion incolæ uocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoq; regem Asiæ, quia Aetoli summum gentis suæ magistratū ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philippo in Gręciam descendenti ad Lamiam urbem Aetoli duce Physia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerūt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille fermè ex Romana classe à P. Sulpicio missos. Aduersus hunc ducem, atq; has copias Philippus bis prospero euentu pugnauit: multos admodum hostium utraque pugna occidit. Inde cum Aetoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregiū portum, tutasq; circà stationes, & aliam opportunitatem maritimā, terrestremq;. Eò legati ab rege Aegypto Ptolemæo Rhodijsq; & Atheniensibus & Chijs uenerunt, ad dirimendum inter Philippum atq; Aetolos bellū. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanū. Omniū autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus quàm pro ingenijs Græcorum gentis: q̄ ne Philippus regnumq; eius, graue libertati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: concilióque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierū induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamq;, Chalcidem Eubœę uenit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturū audierat: portubus & litorū appulsu arceret. Inde præsidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset: profectus ipse cum paucis equitū, leuisq; armaturæ Argos uenit. Ibi curatione Hereorū Nemeorumq; suffragijs populi ad eum delata, quia se Macedonū reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictū multo ante sociorum concilium. Ibi de ætolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Gręciam esset. Sed ea omnia uixdum induciarū tempore circumacto, Aetoli turbauêre: postquam & Attalum Aeginam uenisse, et Romanā classem stare ad Naupactū audiuere. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace: primū questi sunt quædam contra fidem conuentionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achæi Pylum redderent: Sationis restituerentur Athamânis, Scerdileto & Pleurato Parthini. id uero indignum ratus Philippus, ui-

ctos

ctos uictori sibi ultro cõditiones ferre, ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pē
pigisse dixit, spem ullam habentem quieturos Aetolos: sed ut omnes socios testes haberet, se
pacis, illos belli causam quæsisse. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armato
rum relictis ad præsidium Achæorũ, & quinq; longis nauibus acceptis. quas si adiecisset mis
sæ nuper ad se classi Carthaginiensiũ, & ex Bithynia ab rege Prusia uenientibus nauibus, sta
tuerat nauali prælio lacessere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris. ipse ab eo conci
lio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari uolebat præsen
tia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quàm inter belli tem
pora remittente animum, P. Sulpicius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyo
nem & Corinthum, agrumq; nobilissimæ fertilitatis effuse uastauit. Fama eius rei Philippũ
ab ludis exciuit: raptimq; cũ equitatu profectus, iussis subsequi peditibus, palatos passim per
agros, grauesq; præda, ut qui nihil tale metuerẽt, adortus Romanos cõpulit ad naues. Classis
Romana haudquaquã læta prẹda Naupactum rediјt. Philippus ludorum quoq; qui reliqui
erant, celebritatem quantæcunq; de Romanis tamen uictoriæ partæ fama auxerat, lætitiaq;
ingenti celebrati festi dies: eo magis etiam, quod populariter dempto capitis insigni, purpura
atq; alio regio habitu, æquauerat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis.
Præbuissetq; haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda ac
deformia effecisset. uagabatur enim cum uno aut altero comite per maritas domos dies no
ctesq;: & submittendo se in priuatum fastigium, quo minus conspectus, eo solutior erat: & li
bertatem cum aliјs uanã ostendisset, totam in suam licentiã uerterat. Neq; enim omnia eme
bat aut eblandiebatur, sed uim etiam flagitiјs adhibebat: periculosumq; & uiris & parẽtibus
erat: moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse. uni etiam principi Achẹorum Arato
adempta uxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fue
rat. Per hæc flagitia solenni Nemeorum peracto, paucisq; additis diebus, Dymas est profe
ctus ad prẹsidium Aetolorum, quod ab Eleis accitum acceptumq; in urbem erat, eiјciendum.
Cycliadas (penes eum summa imperiј erat) Achæiq; ad Dymas regi occurrêre: & Eleorum
acccensi odio, quod à cæteris Achæis dissentirent: & infensi Aetolis, quos Romanum quoq;
aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu transeunt Laris
sum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primũ diem, quo fines hostium ingressi
sunt, populando absumpserunt. Postero die acie instructa ad urbẽ accesserunt, prẹmissis equi
tibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacesserent Aetolorum. Igno
rabant Sulpicium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in
terram quatuor millibus armatorũ silentio noctis, ne conspici agmẽ posset, intrasse Elim. Ita
que improuisa res ingentem iniecit terrorem: postquã inter Aetolos Eleosq; Romana signa
atq; arma cognouêre. Et primo recipere suos uoluerat rex: dein contracto iam inter Aeto
los & Tribalos (Illyriorum id est genus) certamine, cum urgeri uideret suos, & ipse rex cum
equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum per ca
put regem effudisset, atrox pugna utrinq; accensa est: & ab Romanis impetu in regem facto,
& protegẽtibus regiјs. Insignis & ipsius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus esset prẹ
lium inire. deinde cum iam impar certamen esset, caderentq; circa eum multi, & uulnerarẽtur:
raptus ab suis, atq; alteri æquo iniectus fugit. Eo die castra quinq; millia passuũ ab urbe Eleo
rum posuit. postero die omneis copias ad propinquum Eleorum castellum, (Pyrgum uocãt)
duxit: quò agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audie
rat. eam inconditam inermemq; multitudinẽ primo statim terrore adueniens cepit: compen
sauerat q; ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptũ fuerat. Diuidenti prædam, captiuosq;
(fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumq; omnis generis ad uiginti millia) nuntius
ex Macedonia uenit: Eropum quendam corrupto arcis præsidiјq; præfecto, Lychnidum ce
pisse: tenere & Dassaretiorũ quosdam uicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur achai
co atq; ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorũ,
cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium sociorũ, profectus ab Dymis per Acha
iam

iam Bœotiamq; & Eubœā, decimis castris Demetriadē in Thessaliam peruenit. Ibi alij maio-
rem afferentes tumultum nuntij occurrunt: Dardanos in Macedoniā effusos Orestidem iam
tenere, ac descendisse in argestæum campum: famamq; inter barbaros celebrem esse, Philip-
pum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnauit: in arbo-
rem illatus impetu equi ad eminētem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab
Aetolo quodam, perlatumq; in Aetoliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeæ: fa-
mam interfecti regis uulgauit. Post profectionē ex Achaia Philippi Sulpicius Aeginam clas-
se profectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisq; haud procul Messenē
prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpicius Aeginæ hybernarūt. Exitu huius
anni T. Quintius consul, dictatore comitiorum ludorumq; faciendorum causa dicto L. Man-
lio Torquato, ex uulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod
nullo antè bello acciderat: duo consules sine memorando prælio interfecti uelut orbam rem-
pub. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium (tum ædilis curulis e-
rat) dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit: quos
M. Aemylius prætor urb. C. Flaminio Cn. Seruilio consulibus, fecerat: & in quinquennium
uouerat. Tum dictator & ludos fecit: & in sequens lustrum uouit. Cæterum cum duo con-
sulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus alijs omissis, una præcipua
cura patres populumq; incessit consules primo quoq; tempore creandi: & ut eos potissimum
crearent: quorum uirtus satis tuta à fraude punica esset. Cum toto eo bello damnosa, præpro-
pera ac feruida ingenia imperatorum fuisse: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conse-
rendi cum hoste manum in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales mi-
sertos nominis Romani pepercisse innoxijs exercitibus: temeritatem consulum ipsorum capi-
tibus damnasse. Cum circunspicerent patres quosnam consules facerent: longe ante alios emi-
nebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur. & uirum quidem eum egregium ducebant:
sed promptiorem acrioremq;, quàm tempora belli postularēt, aut hostis Annibal. temperan-
dum acre eius ingeniū moderato & prudenti uiro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat,
multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeò ægre tule-
rat, ut & rus migrarit: & per multos annos & urbe, & omni cœtu caruerit hominū. octauo fer-
mè post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Leuinus consules redu-
xerant eum in urbem. sed erat ueste obsoleta, capilloq; & barba promissa, præferens in uultu
habituq; insignē memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores eum ton-
dere, & squallorem deponere, & in senatū uenire, fungiq; alijs publicis muneribus coēgerunt.
sed tum quoq; aut uerbo assentiebatur: aut pedibus in sentētiam ibat, donec cognati hominis
eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coēgit in senatu sententiam di-
cere. Tum ex tanto interuallo auditus cōuertit ora hominum in se, causamq; sermonibus præ-
buit, indigno iniuriā à populo factā, magnoq; id damno fuisse, quod tam graui bello nec ope-
ra nec cōsilio talis uiri usa respub. esset. C. Neroni neq; Q. Fabiū, neq; M. Valeriū Leuinū da-
ri collegas posse, quia duos patricios creari non liceret. eandem causam in T. Manlio esse, præ-
terquàm quod recusasset delatum consulatum, recusaturusq; esset. egregium par consulum fo-
re, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionem eius rei ortam à
patribus est aspernatus. Vnus eā rem in ciuitate, is, cui deferebatur honos, abnuebat. leuitatē
ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos candidā togā inuito offerre. eodē honores, pœ-
nasq; congeri. si bonū uirum ducerent, quid ita pro malo, ac noxio damnassent? si innoxium
comperissent, quid ita male credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc taliaq; arguen-
tem, & querentem castigabant patres, & M. Furium memorantes reuocatū de exilio patriam
pulsam sede sua restituisse, ut parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam
esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertiū eius diei
prætorū comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A & C. Hostilij Ca-
tones. Comitijs perfectis, ludisq; factis, dictator & magister equitum magistratu abierūt.
C. Terentius Varro in Hetruriā proprætor missus, ut ex ea prouincia C. Hostilius Tarentū

ad eum exercitum iret, quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret uisereto q;, quæ res ibi gererentur: simul, quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut si tuto per hostem posset, adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent, domos redirent: scirentq; sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere uidebatur, neq; consules in republica erant, in consules designatos omnes uersi, quàmprimum eos sortiri prouincias, & præsciscere quam quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, uolebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ autẽ nobiles inter eos erant, & acerbiores eas, indignioresq; Liuio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat: itaq; is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen autoritas senatus: ut positis simultatibus, communi animo cõsilioq; administrarent rempublicam. Prouinciæ ijs non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem Brutij, Lucani: alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quiq; in Hetruria essent, addito urbano eligeret quẽ mallet: qui Galliam esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset: nouis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum à consule exercitũ Q. Fuluius proconsul acciperet: eiq; in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentũ mutauerãt prouinciam: pro Tarento Capuam mutauerũt. legio una data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura indies crescebat. Massiliensium primũ legati nuntiauerant, eum in Galliam transgressum: erectosq; aduentu eius, quia magnũ pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum ijs legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. pro comperto habere: Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo uere Alpeis traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus, inauguratusq;. Et Cn. Cornelius Dolobella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Marcij, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: Censa ciuium capita CXXXVII millia C & VIII: minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam uenisset, comitium tectum esse, memoriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio, & plebeijs ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt. & Iouis epulum fuit, ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterũ. qui, quia iam designati prouincias sortiti erant: prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio urbana iurisdictio euenit: addita & peregrina, ut tres in prouincias exire posset. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Portio Gallia euenit. Summa legionũ triũ & XX ita per prouincias diuisa, binæ consulũ essent, quatuor Hispania haberet. tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria, duas Q. Fuluius in Brutijs, duas Q. Claudius circa Tarentum & Salẽtinos, unam C. Hostilius Tubulus Capuæ, duæ urbanæ ut scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras consules miserunt. Priusquàm consules proficiscerentur, nouendiale sacrũ fuit, quia Veijs de cœlo lapidauerat. Sub unius prodigij (ut fit) mentionem alia quoque nuntiata.

Minturnis ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœlo tactum. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebant, sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuæ lupus nocte portam ingressus uigilem laniauerat. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia & supplicatio diem unum fuit ex decreto pontificũ. inde iterum nouendiale instauratũ, quod in Armilustro lapidibus uisum pluere. Liberatas religione mentes turbauit rursus nuntiatum

Frusinone

Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quàm quod is quoq;, ut Sinuessæ biennio ante, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id uero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. uiuum in arcam condidere, prouectumq; in mare proiecerunt. Decreuere item pontifices, ut uirgines ter nouenæ per urbem euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poëta carmen, tacta de cœlo ædes in Auentino Iunonis Reginæ. prodigiumq; id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoq; diuam placandam esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, quibus in urbe Roma, intraq; decimū lapidem ab urbe domicilia essent, ipsæ inter se quinq; & uiginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. in de donum peluis aurea facta, lataq; in Auentinum, pureq; & castè à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. tum septem & uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. uirginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatiq;. à porta Iugario uico in forum uenere. in foro pompa constitit. & per manus reste data, uirgines sonum uocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde uico Tusco, Velabroq; per Boarium forum in cliuum Publicium, atq; ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulachra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiusq;, quàm prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, unde scriberent milites. itaq; colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam uacationē dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam: ut quo quisq; iure uacationem haberet ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum uenerunt: Hostiensis, Alsiensis, Antiâs, Anxurâs, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cum uacationes suas quisq; populus recitaret, nullius, cū in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemq; uacatio obseruata est. & earum coloniarū iuniores iureiurando adacti, supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent, primo quoq; tempore consulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrēdum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, neue Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergeret ex Brutijs, atq; obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere. intuleratq; mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consulibus fecit, & supplendi unde uellent: & eligendi de omnibus exercitibus, quos uellent permutandiq;: & ex prouincijs, quos è republica censerēt esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in undeuicesimam, & uicesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoq; à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum autores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumq;, duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingētos, mistos Numidas Hispanosq;. M. Lucretium has copias nauibus aduexisse. & sagittariorū, funditorumq; ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataq;, coniuncturaq; se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret progressurū. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius, quàm constituerant, exire in prouincias coëgerunt: ea mente, ut uterq; hostem in sua prouincia contineret, neq; coniungi, aut conferre in unum uires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturū in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpiū, cum homini-

bus locisq; pugnando per quinq; menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturum-
que transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cęterum Asdrubali &
sua, & aliorum spe omnia celeriora, atq; expeditiora fuere. non enim receperunt modo Auer-
ni eum, deincepsq; aliæ gallicæ atque alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum
per munita pleraq; transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim an-
norum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. inu-
sitati nanq; antea alienigenis, nec uidere ipsi aduenam in sua terra assueti, omni generi huma-
no insociabiles erant. & primo ignari quò Pœnus pergeret, suas rupes suaq; castella, & peco-
rum hominumq; prædam peti crediderant. fama deinde punici belli, quo duodecimum an-
num Italia urebatur, satis edocuerat, uiam tantum Alpeis esse: duas præualidas urbes, magno
inter se maris terrarumq; spatio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ causæ aperuerant
Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam,
dum frustra obsidet magis, quàm oppugnat, corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem
expugnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius urbis terro-
rem cæteris iniecturũ. Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt: sed Annibalem post fa-
mam transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat. quip-
pe reputantem non solum quàm lenta urbium oppugnatio esset, sed etiam quàm ipse frustra
eandem illam coloniam ab Trebia uictor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus
profecti ab urbe uelut in duo pariter bella, distenderant curas hominũ: simul recordantium,
quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cũ illa angeret cura, quos tam
propitios urbi atq; imperio fore deos, ut eodem tempore utrobiq; respublica prospere gere-
retur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Trasyme-
num & Cannas pręcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam
erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades, duobus egregijs ducibus amissis, du-
os exercitus ex parte delesset, secunda in Italia Siciliaq; gesta quassatam rempublicam exce-
pisse. & ipsum interuallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur,
spatium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nomi-
nis duces circunstare urbem Romam, & unum in locum totam periculi molem, omne onus
incubuisse. qui eorum prior uicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terre-
bat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines di-
gredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira
in ciues M. Liuiũ ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquàm genus hostium
cognosset, temere manum consereret, respondisse: ubi primum hostium agmen conspexisset,
pugnaturum. cum quæreretur, quæ causa festinandi esset: aut ex hoste egregiam gloriam, in-
quit, aut ex ciuibus uictis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam. Priusquàm
Claudius consul in prouinciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in
Salentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus
incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, no-
uem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per ur-
bes agri Salentini castra disposita habebat. Itaq; ne cum duobus exercitibus simul conflige-
ret Annibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atq; in Brutios concessit. Claudius in Sa-
lentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Clau-
dio. Ibi ex utroq; exercitu electa peditũ quadraginta millia, duo millia & quingenti equites,
quibus consul aduersus Annibalē rem gereret. reliquas copias Hostilius Capuam ducere iul-
sus, ut Q. Fuluio proconsuli traderet. Annibal undiq; contracto exercitu, quem in hybernis,
aut in præsidijs agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumentum uenit, spe recipiendi oppi-
da, quæ per metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusia consul Romanus explorans
itineribus contendit, & mille ferè & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœ-
nibus propè iunctum uidebatur Pœnorum uallum. quingenti passus erant inter castra Puni-
ca, ac Romana. interiacebat campus: colles imminebãt nudi, sinistro lateri Carthaginiensium,
dextro

dextro Romanorum, neutris suspecti: quod nihil syluæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis digna dictu serebat. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens totis uiribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidię poterant: quinque cohortes additis quinque manipulis, nocte iugum superare, & in auersis uallibus considere iubet: tempus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum sociûm edocet: quos cum ijs mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum, equitumque in aciem eduxit. Paulo pòst & ab Annibale signum pugnæ propositum est: clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul uidet: tribuno militum tertiæ legionis C. Arunculeio imperat: ut equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse: ut sterni obterique, priusquàm instruantur, possint. Nondum Annibal è castris exierat: cum pugnantium clamorem audiuit. Itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompositi hostes, ut quenque aut pediti, aut equiti casus obtulit: ita conserunt manus. crescit pugna subsidijs: & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantesque (quod nisi in ueteri exercitu, & duce uetere haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal: ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris, iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus uia nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat: quatuor occisi: duo capti. Romanorum sociorumque ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs eductis, posteaquam neminem signa contra efferre uidit: spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in unum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis: ut propè inferre signa uideretur. donec Annibal tertia uigilia crebris ignibus tabernaculisque, quæ pars castrorum ad hostes uergebat: & Numidis paucis, qui in uallo portisque se ostenderent: relictis, profectus Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit uallo Romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in portis se ualloque ostentauere: frustratique aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte ulla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam satis tuta omnia esse exploratum est: inferri signa iussit. tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde cecinit: multoque ante noctè copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & uestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret: Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus uenerat itineribus repetit: atque inde Cannusium procedit. Nunquam Nero uestigijs hostis absistiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquàm Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent, dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à uagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri uera coëgit, edocuerunt: literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre.

Cum ijs literis,sicut erant,signatis L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium consulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitum præsidij causa missæ. Qui ubi ad consulem peruenerunt,literæq; lectæ per interpretem sunt,& ex captiuis percunctatio facta:tum Claudius non id tempus esse reipublicæ ratus,quo consilijs ordinarijs prouinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret, audendum ac nouandum aliquid improuisum,inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues, quàm hosteis terrorem faceret,perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu uerteret, literis Asdrubalis Romam ad senatum missis,simul & ipse patres cóscriptos quid paret,edocet,ut cum in Vmbria se occursurum Asdrubal fratri scribat,legionem à Capua Romam accersant,delectum Romæ habeant,exercitum urbanũ ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta.

Præmissi item per agrum Larinatem,Marrucinum,Ferentinum,Prætutianum, qua exercitum ducturus erat,ut omnes ex agris urbibusq; commeatus paratos militi ad uescendum in uiam deferrent,equos iumentaq; alia producerent, ut uehiculorũ fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium,sociorumq; quod roboris erat,delegit,sex millia peditũ,mille equites. pronuntiat,occupare se in Lucanis proximam urbem, punicumq; in ea præsidium uelle,ut ad iter parati omnes essent.Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem quantis maximis poterat itineribus,ad collegam ducebat,relicto Q.Tatio legato,qui castris præesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quàm fuerat biennio ante, cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus portisq; fuerant.neq; satis constabat animis,tam audax iter consulis laudarent,uituperarént ne.apparebat (quo nihil iniquius est)ex euentu famam habiturum. Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu,cui detractum foret omne, quod roboris,quod floris fuerit:& cósulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum & Galliam peteret,castra relinquentem nulla alia re tutiora,quàm errore hostis,qui ducem inde atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futurum, si id palàm fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu uelit? aut castra inuadere prædæ relicta,sine uiribus,sine imperio,sine auspicio? Veteres eius belli clades,duo consules proximo anno interfecti terrebant.& ea omnia accidisse,cum unus imperator, unus exercitus hostium in Italia esset.nunc duo bella Punica facta,duos ingentes exercitus,duos propè Annibales in Italia esse.quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum,æque impigrum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina uictoria insignem,duobus exercitibus cũ clarissimis ducibus deletis.nam itineris quidem celeritate ex Hispania, concitatis ad arma Gallicis gentibus, multomagis quàm Annibalem ipsum gloriari posse.quippe in ijs locis hunc coëgisse exercitum,quibus ille maiorem partem militum fame, ac frigore,quæ miserrima mortis genera sunt,amisisset.Adijciebant etiam periti rerum Hispaniæ,haud cum ignoto duce C.Nerone congressurum,sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus quàm puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset.Omnia maiora etiam uero præsidia hostium, minora sua,metu interprete semper in deteriora inclinato,ducebant. Nero postquam iam tantum interualli ab hoste fecerat,ut detegi consilium satis tutum esset,paucis milites alloquitur. Negat ullius consilium imperatoris in speciem audacius, reipsa tutius fuisse, quàm suum. Ad certam eos se uictoriam ducere. quippe ad quod bellum collega nõ antequàm ad satietatem ipsius peditum atq; equitum datæ ab senatu copiæ fuissent,maiores instructioresq; quàm si aduersus ipsum Annibalem iret, profectus sit:eò ipsos quantumcunq; uirium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos.auditum modo in acie(nam ne ante audiatur,daturum operam)alterum consulem,& alterum exercitum aduenisse,haud dubiam uictoriam facturũ. Famam bellum conficere,& parua momenta in spem metumq; impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gesta partæ fructum propè omnem ipsos laturos.Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam uideri traxisse. Cernere ipsos,quo concursu,qua admiratione,quo fauore hominũ iter suum celebretur. Et Hercule per instructa omnia ordinibus uirorum mulierumq; undiq; ex agris effusorum,inter uota ac preces & laudes ibant.illos præsidia reipublicæ uindices urbis Romæ imperijq;

impetijq; appellabāt,in illlorum armis dextrisq; suam liberorumq; suorum salutē ac liber/
tatem repositam esse,deos omnes deasq; precabantur,ut illis faustum iter,felixq; pugna,ma
tura ex hostibus uictoria esset,damnarenturq; ipsi uotorū,quæ pro ijs suscepissent: ut quem
admodum nunc soliciti prosequerentur eos,ita paucos post dies læti ouantibus uictoria obui
am irent.Inuitare inde pro se quisque,& offerre,& flagitare precibus,ut quæ ipsis iumentisq;
usui essent,ab se potissimum sumerent.benigne omnia cumulata dare. Modestia certare mili/
tes,ne quid ultra usum necessarium sumerent.nihil morari,nec ab signis absistere. cibum capi
entes diem ac noctem ire,uix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare.

Et ad collegam præmissi erant,qui nuntiarent aduentū,percunctarenturq;, clàm an palàm,
interdiu an noctu uenire sese uellet,ijsdem an alijs cōsidere castris. Nocte clàm ingredi uisum
est. Tessera per castra ab Liuio consule data erat,ut tribunum tribunus,centurio cēturionem,
eques equitem,pedes peditem acciperet. neq; enim dilatari castra opus esse, ne hostis aduen/
tum alterius consulis sentiret: & coartatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat,
quod Claudianus exercitus nihil fermè,præter arma,secum in expeditionē tulerat. Cæterum
in ipso itinere auctū uoluntarijs agmen erat.offerentibus sese ultro & ueteribus militibus,per
functis iam militia: & iuuenibus,quos certatim nomina dantes,si quorum corporis species,ro
burq; uiriū aptum militiæ uidebatur,conscripserat. Ad Senam castra alterius cōsulis erant:
& quingentos inde fermè passus Asdrubal aberat.Itaq; cū iam appropinquaret, tectus mōti
bus substitit Nero,ne ante noctem castra ingrederetur.Silentio ingressi,ab sui quisq; ordinis
hominibus in tentoria adducti,cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiūtur. Postero
die concilium habitum,cui & L.Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta cōsulum castris
habebat:& ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitū,cum modo insideret angu/
stos saltus,ut transitum clauderet,modo ab latere aut ab tergo carperet agmē, ludificatus ho
stem omnibus artibus belli fuerat.is tum in concilio aderat.Multorum eò inclinabant senten
tiæ:ut,dum fessum uia ac uigilijs reficeret militem Nero,simul & ad noscendum hostem pau
cos sibi sumeret dies,tempus pugnandi differretur.Nero non suadere modo,sed summa ope
orare institit,ne consilium suum,quod tutum celeritas fecisset,temerarium morando facerent.

Errore,qui non diuturnus futurus esset,uelut torpentē Annibalem,nec castra sua sine duce
relicta aggredi,nec ad sequendum se iter intendisse.antequam se moueat, delere exercitū As/
drubalis posse,redireq; in Apuliam.Qui prolatando spatium hosti det,eum & illa castra pro
dere Annibali,& aperire in Galliam iter,ut per otium,ubi uelit,Asdrubali cōiungatur.Extem
plo signum dandum,& exeundum in aciem:abutendumq; errore hostiū absentium, præsen/
tiumq;:dum neq; illi sciant cum paucioribus,nec hi cū pluribus & ualidioribus rem esse.Con
cilio dimisso,signū pugnæ proponitur,cōfestimq; in aciem procedunt.Iam hostes ante castra
instructi stabant.Moram pugnæ attulit,quod Asdrubal prouectus ante signa cū paucis equi
tibus scuta uetera hostiū notauit,quæ ante nō uiderat,& strigosiores equos.multitudo quoq;
maior solita uisa est.Suspicatus id quod erat,receptui propere cecinit,ac misit ad flumen,unde
aquabantur:ubi & excipi aliqui possent,& notari oculis,si qui fortè adustioris coloris,ut ex re
centi uia,essent.simul circumuehi procul castra iubet,specularíq;,num auctum aliqua parte sit
uallum:& attendāt,semel,bis ne signū canat in castris.Ea cum ordine omnia relata essent, ca/
stra nihil aucta errorem faciebant.Bina erant,sicut ante aduentū consulis alterius fuerāt, una
M.Liuij,altera L.Porcij.neutris quicquam,quo latius tenderetur,ad munimenta adiectum.

Illud ueterem ducem assuetumq; Romano hosti mouit,quod semel in prætorijs castris si/
gnū,bis in consularibus referebant cecinisse . duos profectò consules esse : & quonam modo
alter ab Annibale abscessisset,cura angebat.minime id,quod erat, suspicari poterat, tantæ rei
frustratione Annibalē elusum:ut ubi dux,ubi exercitus esset,cū quo castra collata haberet,ig/
noraret.profecto haud mediocri clade absterritū,insequi nō ausum.magnopere uereri,ne per
ditis rebus serū ipse auxiliū uenisset,Romanisq; eadem iam fortuna in Italia,quę in Hispania
esset.interdū literas suas ad eū nō peruenisse,credere:interceptisq; ijs,cōsulē ad sese opprimen
dū accelerasse.His anxius curis,extinctis ignibus,uigilia prima dato signo , ut taciti uasa colli/

gerent, ſigna ferri iuſſit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parũ intẽtè aſſeruati, alter in deſtinatis iam inde ante animo latebris ſubſedit, alter per uada nota Metaurũ flumen tranauit. Ita deſertum à ducibus agmen primo per agros palatur: feſſiq; aliquot ſomno, ac uigilijs ſternũt corpora paſſim, atq; infrequentia relinquũt ſigna. Aſdrubal dum lux uiam oſtenderet, ripa fluminis ſigna ferri iubet. & per tortuoſi amnis ſinus flexusq; cum errore uoluens haud multum proceſſiſſet, ubi prima lux tranſitum opportunum oſtẽdiſſet, tranſiturus erat. ſed cum, quantum à mari abſcedebat, tanto altioribus coërcentibus amnem ripis, non inueniret uada, diem terendo ſpatium dedit ad inſequendum ſeſe hoſti. Nero primum cum omni equitatu aduenit. Porcius deinde aſſecutus cum leui armatura. Qui cum feſſum agmen carperent ab omni parte, incurſarentq;, & iam omiſſo itinere, quod fugæ ſimile erat, caſtra metari Pœnus in tumulo ſuper fluminis ripam uellet: aduenit Liuius peditũ omnibus copijs, non itineri modo, ſed ad conſerendum extemplo prælium inſtructis, armatisq;. Sed ubi omnes copias cõiunxerunt, directaq; acies eſt, Claudius dextro in cornu, Liuius ab ſiniſtro pugnam inſtruit, media acies prætori tuenda datur. Aſdrubal omiſſa munitione caſtrorum, poſtquam pugnandum uidit, in prima acie ante ſigna elephantos locat. circa eos læuo in cornu aduerſus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri eos credebat. ipſe dextrum cornu aduerſus M. Liuium ſibi, atque Hiſpanis (& ibi maximè in uetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti. ſed longior, quàm latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut à fronte, aut ab latere aggrederentur. Inter Liuium, Aſdrubalemq; ingens contractum certamen erat, atroxq; cædes utrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum, equitumq; Romanorum, ibi Hiſpani, uetus miles peritusq; Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. eodem uerſi elephanti, qui primo impetu turbauerant anteſignanos, & iam ſigna mouerant loco: deinde creſcẽte certamine & clamore, impotentius iam regi, & inter duas acies uerſari, uelut incerti quorum eſſent, haud diſſimiliter nauibus ſine gubernaculo uagis. Claudius, quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus? clamitans militibus, cum in aduerſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet, poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non uidebat poſſe, cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu, ubi ſtationem magis ſegnem, quàm pugnam futuram cernebat, poſt aciem circũducit: & non hoſtibus modo, ſed etiam ſuis opinantibus, in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit, tantaq; celeritas fuit, ut cum oſtendiſſent ſe in latere, mox in terga iam pugnarent. Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hiſpani Liguresq;, & ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab ſignis aberat, nocte dilapſi, ſtratiq; ſomno paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac uigilijs feſſi, intolerantiſſima laboris corpora, uix arma humeris gerebant. Et iam diei medium erat, ſitisq;, & calor hiantes cædendos, capiendosq; affatim præbebat. Elephanti plures ab ipſis rectoribus quàm ab hoſte interfecti. fabrile ſcalprum cum malleo habebant. id, ubi ſæuire belluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum ipſa in compage, qua iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu, adigebat. ea celerrima uia mortis in tantæ molis bellua inuenta erat, ubi regendi ſpem uiciſſent. primusq; id Aſdrubal inſtituerat, dux cum ſæpe aliàs memorabilis, tum illa præcipue pugna. ille pugnantes hortando, pariterq; obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos, abnuenteisq; tædio & labore, nunc precando, nunc caſtigando accendit: ille fugientes reuocauit, omiſſamq; pugnam aliquot locis reſtituit. poſtremo cum haud dubia fortuna hoſtium eſſet, ne ſuperſtes tanto exercitui ſuũ nomen ſecuto eſſet, concitato equo ſe in cohortem Romanam immiſit. ibi, ut patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello una acie tantum hoſtium interfectum eſt. redditaq; æqua Cannenſi clades uel ducis uel exercitus interitu uidebatur. Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa: capta quinq; millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam, argentiq;. ciuium etiam Romanorum, qui capti apud hoſtes erant, ſupra quatuor millia

millia capitum recepta.id solatij fuit pro amissis eo prælio militibus. Nam haud quaquam incruenta uictoria fuit.octo fermè millia Romanorum,sociorumq; occisa. Adeoq; etiam uictores sanguinis cædisq; ceperat satietas,ut postero die,cum esset nuntiatum Liuio consuli: Gallos Cisalpinos,Liguresq;,qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem effugissent, uno agmine abire sine certo duce,sine signis, sine ordine ullo aut imperio: posse, si una equitum ala mittatur,omnes deleri:supersint,inquit,aliqui nuntij & hostium cladis,& nostræ uirtutis.

Nero ea nocte,quæ secuta est pugnam,citatiore,quàm inde uenerat,agmine die sexto ad statiua sua,atq; ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore, nemo enim præcesserat nuntius,lætitia uero tanta,uix ut compotes mentium gaudio essent,celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici,narrariq; potest: nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerit: nec quo uictoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit,ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia, atq; ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat,in preces obtestationesq; uersæ,per omnia delubra uagæ supplicijs uotisq; fatigauere deos. Tā solicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primo accidit: duos Narnienses equites in castra,quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant,uenisse ex prælio nuntiantes,cæsos hostes. & primo magis auribus,quàm animis id acceptum erat,ut maius, lætiusq;, quàm quod mente capere, aut satis credere possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ senatum curia exciuerunt,tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est,ut adire nuntius non posset: trahereturq; à percunctantibus, uociferantibusq;,ut in rostris priusquā in senatu literæ recitarentur. tandem cum summoti,& coërciti à magistratibus fuerunt, dispensariq; lætitia inter impotentes eius animos potuit: in senatu primum, deinde in concione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusq; ingenio,alijs iam certum gaudium,alijs nulla ante futura fides erat, quàm legatos consulum,uel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatū est. Tunc enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quisq; oculis auribusq; haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium usq; pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruenerunt,cum alij ipsos,alij comites eorum,quę acta sint,percunctarentur,& ut quisq; audierat,exercitum hostium,imperatoremq; occisum,legiones Romanas incolumes,saluos consules esse,extemplo alijs porrò impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruenissent,multo ægrius summota turba, ne patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. inde traducti in concionem legati. L. Veturius literis recitatis ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit,cum ingenti assensu,postremo etiam clamore uniuersæ concionis,cum uix gaudium animis caperent. Discursum inde ab alijs circa templa deûm,ut grates agerēt: ab alijs domos, ut coniugibus liberisq; tam lætum nuntium impertirēt. Senatus,quod M. Liuius,& C. Claudius consules incolumi exercitu,ducem hostium legionesq; occidissent,supplicationem in triduū decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit: celebrataq; à uiris,fœminisq;. Omniaq; templa per totum triduum æqualem turbam habuere, cum matronæ amplissima ueste cum liberis,perinde,ac si debellatū foret,omni solutæ metu deis immortalibus grates ageret. Statum quoq; ciuitatis ea uictoria mouit,ut iam inde haud secus,quàm in pace,res inter se contrahere, uendendo,emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo,auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat,proijci ante hostiū stationes: captiuosq; Afros uinctos,ut erāt, ostendi: duos etiam ex ijs solutos ire ad Annibalem,& expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico familiariq; ictus luctu,agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse. castrisq; inde motis,ut omnia auxilia,quæ diffusa latius tueri non potuerat,in extremum Italiæ angulum,Brutios,cōtraheret: & Metapontinos,ciuitatem uniuersam,excitos sedibus suis: & Lucanorum qui suæ ditionis erant,in Brutium agrum traduxit.

VM Transitu Asdrubalis quantum in Italiã declinauerat belli, tãtum leuatæ Hispaniæ uideretur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœniq;. Asdrubal Gisgonis filius ad oceanum penitus, Gadeisq; concesserat. Nostri maris ora, omnisq; fermè Hispania, qua in orientem uergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magoniq; iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingẽtis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autem & asperitates uiarum, & angustiæ saltibus crebris, ut pleraq; Hispaniæ sunt: inclusæ) tamen non solũ nuntios, sed etiam famam aduentus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit. Eisdem autoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa uiam qua irent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra punica tenere castra. Hæc stationibus, uigilijs, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaq;, ut barbarorum, & tyronum, & minus timentium: quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa quammaximè ad læuam iubebat ferri: necunde ab stationibus punicis conspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia fermè aberat: cum haud dum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita uirgultis tenebant colles. ibi in caua ualle, atq; ob id occulta, considere militem, & cibum capere iubet. interim speculatores, transfugarum dicta affirmantes, uenerunt. Tum sarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt: acieq; iusta in pugnam uadunt. Mille passuum aberant: cum ab hoste cõspecti sunt. trepidariq; repente cœptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant in Celtiberorum exercitu quatuor millia scutata, & CC equites. hanc iustam legionem (& id fermè roboris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem armaturã, in subsidijs posuit. Cum ita instructos educeret castris, uixdum in egressos uallo Romani pila cóiecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste. inde ad emittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus, & gladijs geri res cœpta est. Cæterum asperitas locorum & Celtiberis, quibus in prælio cõcursare mos est, uelocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ assuetis: nisi quod angustiæ, & internata uirgulta ordines dirimebant: & singuli, biniq; uelut cum paribus conserere pugnam cogebantur. quod ad fugam impedimento hostibus erat: id ad cædem eos, uelut uinctos præbebat. Et iam fermè omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, leuis armatura, & Carthaginienses, qui ex alteris castris subsidio uenerant, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, uix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis, qui postremi iam profligato prælio aduenerant, uiuus capitur. Magonẽ fugientem equitatus fermè omnis, & quod ueterum peditum erat secuti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles, in proximas dilapsi syluas, inde domos diffugerunt. Peropportuna uictoria nequaquam tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset ijs Celtiberorum gente excita, & alios ad arma sollicitare populos, oppresserat. Itaq; collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in ultimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra sua fortè ad sociorum animos in Betica continendos in fide haberet: signis repente sublatis, fugę magis quàm itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit. Cæterũ quoad continuisset exercitum, propositũ bello se fore ratus, antequã freto Gades trajceret, exercitum omnem passim in ciuitates dimisit: ut & muris seipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ubi animaduertit dissipatum passim bellũ: & circunferre ad singulas urbes arma, diutini magis quàm magni esse operis; retro uertit iter. ne tamen

ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in ijs locis urbem, quam Oringin barbari appellabant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispaniæ gentis. ager frugifer. argentum etiam incolæ fodiũt. Ea arx fuit Asdrubalis ad excursiones circà in mediterraneos populos faciendas. Scipio castris propè urbem positis, prius quàm circumuallaret urbem, misit ad portas qui ex propinquo alloquio animos tentarent: suaderentq;, ut amicitiam potius quàm uim experirentur Romanorũ. Vbi nihil pacati respondebatur, fossa duplicíq; uallo circundata urbe in treis parteis exercitũ diuidit: ut una semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sanè & anceps prælium fuit. non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat: & iam qui erexerant ad murum scalas: alij furcis ad idipsum factis detrudebantur: in alios lupi superne ferrei iniecti: ut in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur. Quod ubi animaduertit Scipio: nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse: etiam eo superare hostem, quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, urbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando: ut & oppidani mœnia repentina fuga desererent: & punicum præsidium metu ne prodita urbs esset, relictis stationibus in unum locũ se colligeret. Timor inde oppidanos incessit: ne, si hostis urbem intrasset: sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obuij passim cæderentur. itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt: scuta præ se tenentes, ne tela procul conijcerentur: dextras nudas ostẽtantes, ut gladios abiecisse appareret. Id utrum parum ex interuallo sit conspectũ: an dolus aliquis suspectus fuerit: incompertum est. Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus, quàm aduersa acies cæsi: eademq; porta signa infesta urbi illata. & alijs partibus securibus dolabrisq; cædebatur, & refringebantur portæ. & ut quisq; intrauerat eques: ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarij cęteram partem urbis peruadunt direptione, & cæde obuiorũ, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginienses omnes in custodiã dati sunt: oppidanorum quoq; CCC fermè: qui clauserant portas, cæteris tradítum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in urbis eius oppugnatione hostiũ duo millia fermè, Romanorum haud plus XC. Læta & ipsis qui rem gessere, urbis eius expugnatio fuit, & imperatori cæteroq; exercitui speciosum aduentum suum, ingentem turbam captiuorum prę se agentes, fecerunt. Scipio collaudato fratre, cum quanto poterat uerborum honore Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin æquasset, quia & hyems instabat, ut nec tentare Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consectari posset, in citeriorem Hispaniam recipit exercitũ, dimissisq; in hyberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisq; nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Leuino proconsule ex Sicilia in Africam transmissa, in Vticensi Carthaginiensiq; agro late populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Vticæ prædæ actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis punica (septuaginta erant longæ naues) occurrit, decem & septem naues ex ijs captæ sunt, quatuor in alto mersæ, cætera fusa ac fugata classis. Terra mariq; uictor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulsis hostium nauibus, magni commeatus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius, qua hæc sunt gesta, P. Sulpicius proconsul, & Attalus rex cum Æginæ (sicut ante dictum est) hybernassent, Lemnum inde classe iuncta Romanæ V & XX quinqueremes, regiæ V & XX transmiserunt. Et Philippus, ut seu terra seu mari obuiam eundum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit, Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndiq; ab socijs legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt. Sustulerant enim animos Ætoli, tum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum, finitimosq; depopulabantur. nec Acarnanes solum Bœotiq;, & qui Eubœam incolũt, in magno metu erant, sed Achæi quoq;, quos super Ætolicum bellum Machanidas etiam lacedæmonius tyrannus haud procul Argiuorum fine positis castris terrebat. Hi omnes suis quisq; urbibus quæ pericula terra mariq;

portenderentur

portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipſius tranquillæ
nunciabantur res. Et Scerdiletum Pleuratumq; motos eſſe, & Thracum maximè Mædos, ſi
quod longinquũ bellum regem occupaſſet, proxima Macedoniæ incurſuros. Bœoti quidem,
& interiores Græciæ populi, Thermopylarum ſaltus, ubi anguſtæ fauces coartant iter: foſſa
ualloq; intercludi ab Ætolis nuntiarant: ne tranſitum ad ſociorum urbes tuendas Philippo
darent. Vel ſegnem ducem tot excitare tumultus circunfuſi poterant. Legationes dimittit: pol-
licitus, prout tempus ac res ſineret: omnibus laturũ auxilium. in præſentia quæ maximè urge-
bant, res pararent. Tum præſidium urbi mittit unde allatum erat, Attalum ab Lemno claſſe
tranſmiſſa omnem circa urbẽ agrum depopulatũ. Polyphantem cum modica manu in Bœo-
tiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud diſſi-
milis eſt) Chalcidem mittit. additi quingenti Ænianum: ut omnes inſulæ partes tueri poſſent,
ipſe Scotuſam eſt profectus: eodemq; ab Lariſſa Macedonum copias traduci iuſſit. Eò nun-
tiatum eſt: concilium Ætolis Heracleam indictum: regemq; Attalum ad cõſultandum de ſum-
ma belli uenturum. Hunc conuentum ut turbaret ſubito aduentu, magnis itineribus Heracle-
am duxit: & concilio quidem dimiſſo iam uenit: ſegetibus tamen, quę iam propè maturitatem
erant, maximè in ſinu æniano euaſtatis, Scotuſam copias reducit. ibi exercitu omni relicto,
cum cohorte regia Demetriadẽ ſeſe recipit. Inde ut ad omnes hoſtiũ motus poſſet occurrere:
etiam in Phocidem, atq; Eubœam, & Peparethum mittit: qui loca alta eligerent: unde editi ig-
nes apparerent. ipſe in Ciſſeo (mons eſt in altitudinem ingentem cacuminis editi) ſpeculã po-
ſuit: ut ignibus procul ſublatis ſignum, ubi quid molirentur hoſtes, momento temporis accipe-
ret. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerũt. inde claſſem in Eu-
bœam ad urbem Oreum tranſmittũt: quæ ab Demetriaco ſinu Chalcidem & Euripũ peten-
ti ad læuam prima urbium Eubœæ poſita eſt. Ita inter Attalum, ac Sulpicium cõuenit: ut Ro-
mani à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo poſtquam appulſa claſſis eſt: urbem ag-
greſſi ſunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpoſitus urbi erat, colloquijs ab-
ſumptum eſt. Duas arces urbs habet, unam imminentem mari, altera urbis medio eſt, cunicu-
lo inde uia ad mare ducit, quã à mari turris quinq; tabulatorum, egregium propugnaculum,
claudebat. Ibi primo atrociſſimum contractum eſt certamen, & turre inſtructa omni genere
telorum, & tormentis, machiniſq; ad oppugnandam eam ex nauibus expoſitis. Cũ omnium
animos, oculoſq; id certamen auertiſſet, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, mo-
mentoq; arx occupata eſt. Oppidani pulſi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem.
Et ibi poſiti erant, qui fores portæ obijcerent. ita excluſi in medio cæduntur, capiunturq;. Ma-
cedonum præſidium conglobatum ſub arcis muro ſtetit, nec fuga effuſe petita, nec pertinaci-
ter prælio inito. Eos Plator uenia à Sulpicio impetrata in naues impoſitos ad Demetrium
Phthiotidis expoſuit: ipſe ad Attalum ſe recipit. Sulpicius tam facili ad Oreũ ſucceſſu elatus,
Chalcidem inde protinus uictrici claſſe petit. ubi haud quaquam ad ſpem euentus reſpondit.

Ex patenti utrinq; coactum in anguſtias mare, ut ſpeciem intuẽti primo gemini portus in
ora duo uerſi præbuerit. ſed haud facile alia infeſtior claſſi ſtatio eſt. nam & uenti ab utrinq;
terræ præaltis montibus ſubiti ac procelloſi deijciunt, & fretum ipſum Euripi non ſepties die,
ſicut fama fert, temporibus ſtatis reciprocat, ſed temere in modum uenti nunc huc nunc illuc
uerſo mari, uelut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte, nec die quies naui-
bus datur. Cum claſſem tam infeſta ſtatio accepit, tum & oppidum alia parte clauſum mari,
alia à terra egregie munitum, præſidioq; ualido firmatum, & præcipue fide præfectorũ prin-
cipumq;, quæ fluxa & uana apud Oreum fuerat, ſtabile atque inexpugnabile fuit. Id pruden-
ter, ut in temere ſuſcepta re, Romanus fecit, quod circunſpectis difficultatibus, ne fruſtra tem-
pus tereret, celeriter abſtitit incepto, claſſemq; inde Cynum Locridis (emporiũ id eſt Opun-
tiorum urbis mille paſſuum à mari ſitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi moue-
rant, ſed ſerius Platoris fraude è ſpecula elati, & impari maritimis uiribus haud facilis erat in in-
ſulam claſſi acceſſus. Ita res per cunctationnm omiſſa. Ad Chalcidis auxilium, ubi ſignum ac-
cepit, impigre eſt motus. nam & ipſa Chalcis quanquam eiuſdem inſulę urbs eſt, tamen adeò
arcto

arcto interscinditur freto,ut ponte cótinenti iungatur,terra aditum faciliorem quàm mari habeat.igitur Philippus deiecto præsidio,fusis Ætolis, qui saltum Thermopylarum insidebát, cum ab Demetriade Scotusam,inde tertia uigilia profectus trepidos hostes Heracleam compulisset,ipse uno die Phocidis Elatiam millia amplius LX contendit.Eodem fermè die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur.concesserat eam prædam regi Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite,expertibus regijs,direptũ fuerat. Romana classis Oreũ sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi,pecunijs à principibus exigendis terebat tempus.adeoq; improuisa res fuit:ut, nisi Cretensium quidam forte pabulatũ ab urbe longius progressi agmen hostium procul conspexissent,opprimi potuerit. Attalus inermis atq; incompositus,cursu effuso mare ac naues petit. & molientibus ab terra naues Philippus aduenit,metumq; etiam ex terra nauticis prębuit.inde Opuntem redijt,deos hominesq; accusans,quod tantæ rei fortunam ex oculis propè raptam amisisset.Opuntij quoq; ab eadẽ ira increpiti, quod cum trahere obsidionem in aduentum suum potuissent, uiso statim hoste propè in uoluntariam deditionem cócessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Toronen est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit.inde cum fama accidisset,Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui tráſgressum,omissis Romanis rebus,atq; ætolico bello,in Asiam traiecit. Et Sulpicius Æginam classem recipit,unde initio ueris profectus erat. Haud maiore certamine,quàm Opuntẽ Attalus ceperat,Philippus Toronen cepit.Incolebant urbem eam profugi ab Thebis Phthioticis.urbe sua capta à Philippo, cum in fidem Ætolorum perfugissent,sedem eis Ætoli eam dederant,urbis uastæ ac desertæ priore quidẽ Philippi bello. Tum ab Torone,sicut paulò ante dictũ est,recepta profectus, Tritonon,& Drymas, Doridis parua atq; ignobilia oppida cepit.inde Elatiam,iussis ibi se operiri Ptolemæi Rhodiorumq; legates, uenit. ubi cum de finiendo ætolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Aetolorumq;) nuntius affertur, Machanidam olympiorum solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis: se neq; causam eius belli fuisse: nec moram, si modo æqua & honesta conditione liceat,paci facturum:cum expedito agmine profectus per Bœotiam Megaram,atq; inde Corinthum descendit.unde cómeatibus sumptis, Phliunta Pheneumq; petit. & iam cum Eream uenisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem, Aegium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem punicam, ut mari quoque aliquid posset,accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis ante diebus in Phoceas traiecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Romanosq; audissent, ueriti,ne in se iretur,& intra Rhium(fauces eæ sunt Corinthij sinus) opprimerẽtur.Philippus mœrebat quidem & angebatur,cum ad omnia ipse raptim isset,nulli tamen se rei in tempore occurrisse,& rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam.In concilio tamen dissimulans ægritudinẽ,elato animo disseruit:testatus deos hominesq;, se nulli loco nec tempori defuisse,quin ubi hostium arma concrepuissent,eò quanta maxima posset celeritate tenderet.sed uix rationem inire posse,utrum ab se audacius,an fugacius ab hostibus geratur bellum.sic ab Opunte Attalum,sic Sulpicium Chalcide,sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicẽ esse fugam: nec pro difficili id bellum habendum. in quo,si modo congressus cum hoste sis,uiceris.quod primum esset, cófessionem se hostium habere,nequaquam pares esse eos. breui & uictoriam haud dubiam habiturum: nec meliore euentu eos secum,quàm spe pugnaturos. Læti regem socij audierunt. Reddidit inde Achæis Eream,& Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis,quod suorũ fuisse finium satis probabant,restituit.inde nauibus acceptis ab Achæis(erant autem tres quadriremes, & biremes totidem)Anticyram traiecit.inde quinqueremibus septem,& lembis uiginti amplius,quos,ut adiungeret Carthaginiensium classi,miserat in Corinthiũ sinum,profectus ad Erythras Aetolorum,quæ propè Eupaliũ sunt,exscensionem fecit.Haud fefellit Aetolos. nam hominum quod aut in agris,aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ fuit,in syluas montesq; refugit. Pecora,quę inter festinationem abigi nequiuerant,sunt direpta,& in naues compulsa.

Cum his,cæteraq; præda Nicia prætore Achæorum Ægium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit.ipse à Cenchreis prẹter Atticen super Sunium nauigans inter medias propè hostium classes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac uirtute,quod neq; timor neq; spes flexissent eorum animos, hortatusq; in posterum, ut eadem constantia permanerent in societate, si suam quàm Oreanorum atq; Opuntiorum fortunam mallēt,ab Chalcide Oreum nauigat.principumq; ijs, qui fugere capta urbe quàm se Romanis tradere maluerant,summa rerum & custodia urbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa,unde prima ad opem ferendam socijs profectus erat,traiecit. Casandreæ deinde centum nauium longarum carinis positis,contractaq; ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium,quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat,& in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret.Extremo æstatis eius,qua hæc in Græcia sunt gesta,cum Q. Fabius,Maximus prætor legatus ab M.Liuio consule Romam ad senatum missus nuntiasset,cōsulem satis præsidij Galliæ prouinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse:patres non M.Liuium tantum redire ad urbem,sed collegam quoque eius C. Claudium iusserūt.Id modo in decreto interfuit,quod M.Liuij exercitum reduci,Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserunt.Inter consules ita per literas conuenit,ut quemadmodum uno animo rempublicam gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus cōuenirent,uno tempore ad urbem accederent. Præneste qui prior uenisset, collegam ibi opperiri iussus.Fortè ita euenit,ut eodem die ambo Præneste uenirent. inde præmisso edicto,ut triduo pòst frequens senatus ad ædem Bellonę adesset, omni multitudine obuiam effusa ad urbem accessere. Non salutabant modo uniuersi,sed contingere pro se quisque uictrices dextras consulum cupientes,alij gratulabantur,alij gratias agebant, quod eorū opera incolumis respublica esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis postulassent, ut pro republica fortiter fideliterq; administrata, & dijs immortalibus haberetur honos,& ipsis triumphantibus urbem inire liceret:se uero ea, quæ postularent,decernere patres merito deorum primum,dein secundum deos consulum,responderunt,& supplicatione amborum nomine,& triumpho utriq; decreto.Inter ipsos, ne,cum bellum cōmuni animo gessissent,triumphum separarent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset,& eo die,quo pugnatum foret, eius fortè auspicium fuisset: exercitus Liuianus deductus Romam uenisset, Neronis de prouincia deduci non potuisset: ut M.Liuiū quadrigis urbem ineuntem milites sequerentur,C.Claudius equo sine militibus inueheretur.Ita consociatus triumphus,cum utriq;,tum magis ei,qui quantum merito anteibat,tantum honore collegæ cesserat,gloriam auxit. Illum equitem aiebant sex dierum spatio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita unum consulem pro utraq; parte Italiæ aduersus duos duces,duos imperatores,hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem uero qua alia re, quàm aduentu eius obrutum, atq; extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis,si uellet,equis,uno equo per urbem uerum triumphum uehi:Neronemq; etiam si pedes incedat,uel parta eo bello,uel spreta eo triumpho gloria,memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usque in Capitolium prosecuti sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertiûm tricies octoginta millia æris. militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit.tantundē C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum redisset.Notatum, eo die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quàm in consulem suum iactata,equites L. Veturium,& Q.Cæciliū legatos magnis tulisse laudibus:hortatosq; esse plebem,ut eos consules in proximum annum crearent.adiecisse equitum prærogatiuę autoritatem consules,postero die in concione,quàm forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera usi essent,commemorantes. Cum comitiorum tempus appeteret,& per dictatorem comitia habere placuisset,C.Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius

Q. Cæcilium

Q. Cæcilium magistrum equitum. A M. Liuio dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipse, qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cęcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Manlius Thurinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitijs perfectis, dictator magistratu abdicato, dimissoq; exercitu, in Hetruriam prouinciam ex s c est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum Vmbrorum'ue populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentū eius consilia agitassent, quiq; eum auxilijs, aut commeatu, aut ope aliqua iuuissent. Hæc eo anno domi, militiæq; gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cepione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pōponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Q. Cæcilio Metello consulibus. Brutij ambobus, ut cum Annibale bellū gererent, prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt, M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi: cōsulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul, alteri, quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas uolonum legiones à C. Terentio proconsule M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. Et Q. Manlio, ut collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius proprætor præfuerat, obtineret, decretum est: iussusq; populari agros Gallorū, qui ad Pœnos sub aduentū Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia uetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouam legionem, quam T. Claudius traijceret secum, consules conscripserunt. Q. Claudio, ut Tarentum, C. Hostilio Tubulo, ut Capuam prouinciam haberet, prorogatum in annum im perium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, x x x nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad urbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli solicita, cum omnium secundorum aduersorumq; causas in deos uerterent, multa prodigia nuntiabantur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nuntiatum est, cruentas spicas metentibus uisas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas idemq; fœmina natus erat. Et Albæ duos soles uisos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactæ. Prodigia cōsules hostijs maioribus procurare iussi, & supplicationem unum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregre, aut uisis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam causam cæsa flagro est Vestalis, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinij pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, cæterum uegligentia humana acciderat, tamen & hostijs maioribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, ut in agros reducendæ plebis curam haberent. deûm benignitate summotum bellum ab urbe Roma, & Latio esse. & posse sine metu in agris habitari. minime conuenire, Siciliæ, quàm Italiæ, colendæ maiorem curam esse. Sed res haud quaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia seruitiorū, & pecore direpto, uillisq; dirutis aut incensis: magna tamen pars autoritate consulum compulsa in agros remigrauit. Mouerant autem huiusce rei mentionem Placentinorū & Cremonensium legati, querentes, agrum suum ab accolis Gallis incursari ac uastari: magnamq; partem colonorū suorum delapsam esse. & infrequentes se urbes, agrum uastum ac desertum habere. Manlio prætori mandatum, ut colonias ab hoste tueretur. Consules ex s c edixerunt, ut qui ciues Cremonenses atq; Placentini essent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde ueris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cęcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit, nouisq; militibus, quos ipse conscripserat suppleuit. In Consentinū agrum consules exercitum duxerunt, passimq; depopulati, cum agmen iā graue præda esset, in saltu angusto à Brutijs, iaculatoribusq; Numidis turbati sunt,

ita ut non præda tantum,sed armati quoq; in periculo fuerint.maior tamen tumultus,quàm
pugna fuit:& præmissa præda,incolumes legiones in loca culta euasere. inde in Lucanos pro
fecti.Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediјt. Cum Annibale nihil
eo anno rei gestum est.nam neq; ipse se obtulit in tam recenti uulnere publico priuatoq;, ne/
que lacessierũt quietum Romani.tantam inesse uim,etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno
illo duce censebant.Ac nescio an mirabilior fuerit aduersis,quàm secundis rebus.quippe qui,
cum & in hostiũ terra per annos tredecim,tam procul ab domo,uaria fortuna bellum gereret
exercitu non suo ciuili,sed misto ex colluuione omniũ gentiũ, quibus non lex, non mos, non
lingua communis,alius habitus,alia uestis,alia arma,aliј ritus,alia sacra,aliј propè dіј essent,
ita quodam uno uinculo copulauerit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducem seditio
extiterit,cum & pecunia sæpe in stipendiũ,& commeatus in hostium agro deessent: quorum
inopia priore punico bello multa infanda inter duces,militesq; commissa fuerãt.Post Asdru
balis uero exercitum cum duce,in quibus spes omnis reposita uictoriæ fuerat,deletum,ceden
doq; in angulum brutium cætera Italia cõcessum, cui non uideatur mirabile, nullum motum
in castris factum?nam ad cætera id quoq; accesserat,ut ne alendi quidẽ exercitus, nisi ex bru/
tio agro spes esset. qui ut omnis coleretur,exiguus tamen tanto alendo exercitui erat:tum ma/
gnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorũ bellum occupauerat, & mos uitio etiam
insitus genti inter latrocinia militiam exercẽdi.nec ab domo quicquam mittebatur,de Hispa/
nia retinenda solicitis,tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam
ex parte eandem fortunam,quadam longe disparem habebant. eandem, quod prælio uicti
Carthaginienses duce amisso in ultimam Hispaniæ oram usq; ad Oceanum compulsi erant.
disparem autem,quod Hispania non quàm Italia modo, sed quàm ulla pars terrarum bello
reparando aptior erat locorum hominnmq; ingenіјs. Itaq; ergo prima Romanis inita pro/
uinciarum,quæ quidem continentis sint,postrema omnium nostra demum ætate ductu, au/
spicioq; Augusti Cæsaris perdomita est.Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius,maximus clarissi/
musq; eo bello secundũ Barchinos dux,regressus ab Gadibus, rebellandi spẽ adiuuante Ma
gone Amilcaris filio,delectibus per ulteriorem Hispaniã habitis,ad quinquaginta millia pe/
ditum,& quatuor millia & quingentos equites armauit.De equestribus copіјs fermè inter au
tores conuenit.peditum LXX millia quidam adducta ad Silpiam urbem scribunt.Ibi super
campos patentes duo duces pœni ea mente,ne detrectarent certamen,consederunt. Scipio,
cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neque Romanis legionibus tantæ
se parem multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia:ne/
que in іјs tamen tantum uirium ponendum,ut mutando fidem,quæ cladis causa fuisset patri
patruoq;,magnum momentum facerent:præmisso Syllano ad Colcam duodetriginta oppi/
dis regnantem,ut equites peditesq; ab eo, quos se per hyemem conscripturũ pollicitus erat,
acciperet:ipse à Tarracone profectus,protinus ab socіјs,qui accolunt uiam,modica cõtrahen
do auxilia,Castulonem peruenit.Eò adducta ab Syllano auxilia,tria millia peditum,& quin
genti equites.Inde ad Betulam urbem processum cum omni exercitu ciuium,sociorum,pedi/
tum equitumq; V & XL millibus. Castra ponenteis eos Mago & Masanissa cum omni e/
quitatu aggressi sunt.turbassentq; munientes,ni abditi post tumulum,opportune ad id positi
ab Scipione equites improuiso in effusos incurrissent.Hi promptissimum quenque,& proxi/
me uallum,atq; in ipsos munitores primum inuectum uixdum prælio inito fuderunt,cum cæ
teris,qui sub signis atq; ordine agminis incesserant, longior & diu ambigua pugna fuit.sed
cum ab stationibus primum expeditæ cohortes,deinde ex opere deducti milites,atque arma
capere iussi plures & usque integri fessis subirent, magnumq; iam agmen armatorum à ca/
stris in prælium rueret,terga haud dubie uertunt Pœni Numidæq;. Et primo turmatim abi/
bant,nihil propter pauorem,festinationem'ue confusis ordinibus: dein postquam acrius ubi/
mis incidebat Romanus,neque sustineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores, pas/
sim quà cuique proximum fuit,in fugam effunduntur.Et quanquam eo prælio aliquãtum &
Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant:tamen nunquam per aliquot insequentes
dies

dies ab excursionibus equitum leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina uires sunt, prior Asdrubal in aciem copias eduxit, deinde & Romani processere. sed utraq; acies pro uallo stetit instructa. & cum ab neutris pugna cœpta esset, iam die ad occasum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior semper Pœnos copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum, telum'ue missum, aut uox ulla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris: cornua socij tenebant. erant autem utrinque Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem elephanti castellorum procul speciem præbebāt. Iam hoc in utrisque castris sermonis erat, ita ut instructi stetissent, pugnaturos. medias acies, Romanum Pœnumq;, quos inter belli causa esset, pari robore animorum armorumq; concursuras. Scipio ubi hæc obstinate credita animaduertit, omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutauit. Tesseram uesperi per castra dedit, ut ante lucem uiri equiq; pransi essent, armatus eques frenatos stratosq; teneret equos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes punicas immisit. inde confestim ipse cum graui agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorum hostiumq;, Romano milite cornibus firmatis, socijs in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumq; ante uallum, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosq; hostium campos uidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruendâ mutat. Equitum iamdiu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod propè inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat. sed ubi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato Scipio, patefactisq; ordinibus, equitatum omnem leuemq; armaturam in medium acceptam, diuisamq; in partes duas in subsidijs post cornua locat. inde ubi incipiendæ iam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanq; præerat) nuntium ad Syllanum & Martium mittit, ut cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra uidissent, & cum expeditis peditum equitumq; prius pugnam consererent cum hoste, quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisq; equitum turmis, ad hoc uelitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alijs. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorū signa incedebant. & iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni ueterani, Afriq; nondum ad teli coniectum uenissent, neq; in cornua, ut adiuuarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem uenienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio urgebantur. eques, leuisq; armatura, & uelites circunductis alis in latera incurrebant, cohortes à fronte urgebant, ut abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba Balearium, tyronumq; Hispanorum Romano Latinoq; militi obiecta erat. procedente iam die uires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos matutino tumultu, coactosq; priusquam cibo corpora firmarent raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, ut sera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquāto serius peruenit pugna, ita ut prius æstus à meridiano sole, laborq; standi sub armis, & simul fames sitisq; corpora afficerent, quàm manus cum hoste consererent. itaq; steterunt scutis innixi. nam super cætera elephanti etiam, tumultuoso genere pugnæ equitum uelitumq; & leuis armaturæ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerāt. Fessi igitur corporibus animisq; retulere pedem, ordines tamen seruantes haud secus, quàm si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, ubi inclinatam sensere, uictores se undique inueherent, nec facile impetus sustineri posset: quanquam retinebat obsistebatq; cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colleis tutumq; receptum, si modice se reciperent, clamitans: tamen uincente uerecundiam metu, cum proximus quisque hostem cæderet, terga extemplo data, atq; in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant, cunctantibus in ad

uersum collem erigere aciem Romanis. deinde ut inferri impigre signa uiderunt, integrata fuga. in castra pauidi compelluntur. Nec procul uallo Romanus aberat. cepissetque tanto impetu castra, nisi ex uehementi sole, qualis inter graues imbre nubes effulget, tanta uis aquæ deiecta esset, ut uix in castra sua reciperent se uictores. quosdam etiam religio ceperat, ulterius quicquam eo die conandi. Carthaginienses, quanquam fessos labore ac uulneribus, nox imberque ad necessariam quietem uocabat: tamen quia metus & periculum cessandi nō dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis undique circà ex propinquis uallibus congestis augent uallum, munimento sese, quando in armis parum præsidij foret, defensuri. Sed transitio sociorum, fuga ut tutior mora uideretur, fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsidijs tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio, ut prima luce qui in stationibus erant retulerunt, profectos hostes, præmisso equitatu signa ferri iubet. adeoque citato agmine ducti sunt, ut si uia recta uestigia sequentes issent, haud dubie assecuturi fuerint. ducibus est creditum, breuius aliud esse iter ad Bętim fluuium, ut transeuntes aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effusi abibant, idque aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit. eques, leuisque armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque. sed cum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum uelitibus auxilijsque peditum prælia consererent, superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio uelut pecorum fieri, donec ipse dux fugæ autor in proximos colles cum septem millibus fermè semiermiū euasit. cæteri cæsi captique. castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt: atque inde, cum hostes nequicquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter sese tutati sunt. sed obsidio in loco nudo atque inopi uix in paucos dies tolerabilis erat. itaque transitiones ad hostem fiebant. postremo ipse dux nauibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Syllano ad castrorum obsidionem. ipse cum cæteris copijs, septuagesimis castris, protinus causis regulorum ciuitatumque cognoscendis, ut præmia ad ueram meritorum æstimationem tribui possent, Tarraconem redijt. Post profectionem eius Masanissa cum Syllano clàm congressus, ut ad noua consilia gentem quoque suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis causa, quàm documento post id tempus constantissimæ ad ultimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt, nulla manus numero aut uiribus insignis. Hoc maximè modo ductu atque auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses sunt, quartodecimo anno post bellum initum, quinto postquam P. Scipio prouinciam, & exercitum accepit. Haud multo pòst Syllanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem redijt. L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuntius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri lætitia gloriaque ingenti eam rem uulgo ferrent, unus qui gesserat,, inexplebilis uirtutis ueræque laudis, paruum instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat. iam Africam magnamque Carthaginem, & in suum decus nomenque uelut consumatam eius belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosque regum gentiumque animos, Syphacem primum regem statuit tentare. Masæsulorum is rex erat. Masæsuli gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maximè quà sita Noua Carthago est, spectat. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusque quàm uulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lętus, & quia res tum prosperæ ubique Romanis, Pœnis in Italia aduersæ, in Hispania nullæ iam erant, amicitiam se Romanorum accipere annuit. firmandæ eius fidem nec dare, nec accipere, nisi cū ipso coràm duce Romano. Ita Lælius in id

modo

modo fide ab rege accepta, tutum aduentũ fore, ad Scipionem redijt. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat, opulentissimus eius terræ rex, bello iam expertus ipsos Carthaginienses, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur: L. Martio Tarracone, M. Syllano Carthagine Noua, quò pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relictis: ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni iuuante uento in Africam traiecit. Forte ita incidit, ut eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus, anchoris positis terræ applicaret naues: cum conspectæ duæ quinqueremes haud cuiquam dubio, quin hostium essent, opprimiq; à pluribus priusquàm portum intrarent, possent, nihil aliud quàm tumultum ac trepidationem simul militum ac nautarum, nequicquam armaq; & naues expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto uela paulo acriori uento prius in portum intulerũt quinqueremes, quàm Pœni anchoras molirentur. nec ultra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi ad regem pergunt. Magnificúmque id Syphaci (nec erat aliter) uisum, duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorum uno die suam pacem amicitiamq; petenteis uenisse. Vtrunque in hospitium inuitat. & quoniam fors eos sub uno tecto esse, atq; ad eosdem penates uoluisset, contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente, aut priuatim sibi ullum cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de republica se quicquam cum hoste agere iniussu senatus posse. Illud magnopere contendente rege, ne alter hospitum exclusus mensa uideretur, ut in animum induceret ad easdem uenire epulas, haud abnuit. cœnatumq; simul apud regem est. eodem etiam lecto Scipio atq; Asdrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerũt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas, ut non Syphacem modo barbarum, insuetumq; moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum facunde alloquendo sibi conciliarit. mirabilioremq; sibi eum congresso coram uisum præ se ferebat, quàm bello rebus gestis. nec dubitare, quin Syphax, regnumq; eius in Romanorum esset potestate. eam artem illi uiro ad conciliandos animos esse. Itaque non quo modo Hispania amissa sit, quærendum magis Carthaginiensibus esse, quàm quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundũ, neq; circa amœnas oras uagantem tantum ducem Romanum, relicta prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed potiundæ Africæ spem affectantem. hoc eum iampridem uolutare in animo, hoc palàm fremere, quod non quemadmodum Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubijsq; & plerumq; sæuis in alto iactatus uentis, die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erant, ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpæ metu magis quàm fide quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo erant. Castulonenses cum prosperis rebus socij fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisq;, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiæ Hispaniæ essent, merito magis quàm utiliter sæuitum foret. tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ uidebatur uenisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. ipse cum cætero exercitu quintis fermè ad Illiturgim castris peruenit. Clausæ erant portæ, omniáque instructa, & parata ad oppugnationem arcendam. adeò conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc & hortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos, quid ut timerent meriti essent. itaq; multo infestioribus animis cũ eis, quam cũ Carthaginiensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis propè sine ira de imperio & gloria certari: ab ijs perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. uenisse tempus, quo & nefandam commilitonum

necem, & in semetipsos, si eodem fuga delati forent, instructam fraudem ulciscerentur: & in omne tempus graui documento sancirent, ne quis unquam Romanum ciuem, militémue in ulla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos uiris diuidunt. partito exercitu, ita ut parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigrè urbem hortatur. & meminerant, & admonebant alios supplicium ex se, non uictoriam peti: ubi quisque mortem oppeteret, id referre: utrum in pugna & in acie, ubi mars communis & uictum sæpe erigeret & affligeret uictorem: an postmodum cremata & diruta urbe ante ora captarum coniugum liberorumq; inter uerbera & uincula, omnia fœda atque indigna passi expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut uiri tantum, sed fœminæ quoq; puerique supra animi corporisq; uires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solum agebatur, quæ uirorum fortium tantum pectora acuit: sed ultima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atq; ipso inter se conspectu. Itaq; tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab unius oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris haud satis decoro prælio trepidarit. Id ubi uidit Scipio: ueritus ne uanis tot conatibus suorum hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret: sibimet conandum ac partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: seipsum si cæteri cunctentur ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia, cum clamor undiq; ab solicitis uicem imperatoris militibus sublatus: scalæq; multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum uicta oppidanorum uis, deiectisq; propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, quæ inexpugnabilis uidebatur, inter tumultũ capta est. Transfugę Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, undę periculum uidebatur uersis, & Romanis subeuntibus quà adire poterant: conspexerunt editissimam urbis partem, quia rupe præalta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defensoribus uacuam. leuium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clauos secum ferreos portantes, quà per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum, & leue saxum occurrebat: clauos per modica interualla figentes, cum uelut gradus fecissent: primi insequentes extrahentes manu, postremi subleuantes eos, qui præ se irent: in summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem iam captam ab Romanis. Tum uero apparuit ab ira, & ab odio urbem oppugnatam esse. nemo capiendi uiuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. trucidant inermes iuxta atque armatos, fœminas pariter ac uiros: usque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt, ac diruunt quæ incendio absumi nequeunt. adeò uestigia quoque urbis extinguere, ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit. quam urbem non Hispani modo conuenæ, sed punici etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur. sed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorũ, terrorq; inde ac desperatio inuaserat. & in diuersis causis cum sibi quisq; consultum sine alterius respectu uellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atq; Hispanos fecit. His Cerdubellus propalàm deditionis autor, Himilco punicis auxiliaribus præerat: quos urbemq; clàm fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea uictoria fuit. nec tantundem noxæ admissum erat, & aliquantum iræ lenierat uoluntaria deditio. Martius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant, sub ius, ditionemq; redigẽdos missus. Scipio Carthaginem ad uota soluenda diis, munusq; gladiatorium, quod mortis causa patris patruiq; parauerat, edendum rediit. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo lanistis comparare mos est, seruorum delectu ac libertorum, qui uenalem sanguinem habent. uoluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alii missi ab regulis sunt ad specimen insitæ genti uirtutis ostendendum, alii ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio & certamen, ut prouocarent prouocatiq; haud abnuerent, traxit. quidam quas disceptãdo controuersias

controuersias finire nequiuerant, aut noluerant, pacto inter se, ut uictorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Neq; obscuri generis homines, sed clari illustresq;, Corbis, & Orsua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis, quam Ibem uocabant, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat ætate. Orsuę pater princeps proxime fuerat, à fratre maiore post mortem eius principatu accepto. Cum uerbis disceptare Scipio uellet, ac sedare iras, negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorũ hominúmue, quàm Martem se iudicem habituros esse. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quàm ut alter alterius imperio subijceretur, præoptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui præbuêre documentumq;, quantum cupiditas imperij malum inter mortales esset. Maior usu armorum & astu facile stolidas uires minoris superauit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali, & castrensi apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius superato Bæte amni, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulentas ciuitates sine certamine in deditionem accipit. Astapa urbs erat, Carthaginiensium semper partis: neq; id tam dignũ ira erat, quàm quod extra necessitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium. nec urbem aut situ, aut munimento tutam habebant, quæ ferociores ijs animos faceret: sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent, impulerant, & uagos milites Romanos, lixasq; aut mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines positis insidijs circumuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos uidebatur: nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant, quò pretiosissima rerum suarum congererent. super eum cumulum coniuges ac liberos considere cum iussissent, ligna circa extruunt, fascesq; uirgultorum conijciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt, ut donec incertus euentus pugnæ esset, præsidium eo loco fortunarum suarum, corporumq;, quæ cariora fortunis essent, seruarent. si rem inclinatam uiderent, atque in eo iam esse ut urbs caperetur: scirent, omnes, quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos inferosq; orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut seruitute infami finienda esset, nihil relinquerent in quod sæuire iratus hostis posset. ferrum ignemq; in manibus esse. amicæ, ac fideles potius ea, quæ peritura forent, absumerent manus, quàm insultarẽt superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta, si quẽ à proposito spes mollitiaúe animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neq; erat ulla satis firma statio opposita, quia nihil minus, quàm ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leuisq; armatura repente è castris ad idipsum emissa occurrit. Acrior impetu atq; animis, quàm compositior ordine ullo pugna fuit. Itaq; pulsus eques, qui primum hosti se obtulerat, terrorem intulit leui armaturæ. pugnatumq; sub ipso uallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoq; trepidatum parumper circa signa est, cum cæci furore in uulnera ac ferrum uecordi audacia ruerent. dein uetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequẽtes suppressit. conatus paulo pòst ultro inferre pedem, ut neminem cedere, atq; obstinatos mori in uestigio quemque suo uidit: patefacta acie, quod ut facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat, cornua hostium amplexus in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantesq; edebantur. fœdior alia in urbe trucidatio erat: cum turbam fœminarum puerorumq; imbellem, inermem ciues sui cæderent, & in succensum rogum semianima pleraque inijcerent corpora, riuiq; sanguinis flammam orientem restinguerent: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati cum armis medio se incendio iniecerunt. Iam cædi perpetratæ uictores Romani superuenerunt. ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentumq; cumulo rerum aliarum interfulgẽs auiditate ingenij humani rapere ex igne

uellent

uellent,correpti alij flamma ſunt,alij ambuſti afflatu uaporis : cum receptus primis urgente
ab tergo ingenti turba non eſſet.Ita Aſtapa ſine præda militũ ferro igniq; abſumpta eſt.Mar
tius cæteris eius regionis metu in deditionem acceptis,uictorem exercitum Carthaginem ad
Scipionem reduxit. Per eos ipſos dies perfugæ à Gadibus uenerunt,pollicẽtes:urbem, Pu
nicumq; præſidium , quod in ea eſſet , & imperatorem præſidij cum claſſe prodituros eſſe.
Mago ibi ex fuga ſubſtiterat:nauibusq; in Oceano collectis,aliquantum auxiliorum & trans
fretum ex Africa ora , & ex proximis Hiſpaniæ locis per Hannonem præfectum coëgerat.
Fide accepta,dataq; perfugis,& Martius eò cum expeditis cohortibus,& Lælius cum ſeptem
triremibus,quinqueremi una eſt miſſus,ut terra mariq; communi conſilio rem gererent. Sci
pio ipſe graui morbo implicitus , grauiore tamen fama , cum ad id quiſq; quod audierat , in/
ſita hominibus libidine alendi de induſtria rumores,adijceret aliquid:prouinciam omnem ac
maxime longinqua eius turbauit:apparuitq; quantam excitatura molem uera fuiſſet clades,
cum uanus rumor tantas procellas exciuiſſet.non ſocij in fide,non exercitus in officio manſit.
Mandonius & Indibilis,quibus quia regnum ſibi Hiſpaniæ pulſis inde Carthaginienſibus
deſtinarant animis,nihil pro ſpe contigerat : concitatis popularibus, (Lacetani autem erant)
& iuuentute Celtiberorum excitata,agrum Sueſſitanum Sedetanumq; ſociorum populi Ro
mani hoſtilirer depopulati ſunt. Ciuilis alius furor in caſtris ad Sucronem ortus. Octo ibi
millia militum erant,præſidium gentibus quæ cis Iberum incolunt impoſitum. Motæ autem
eorum mentes ſunt,non tum,cum primum de uita imperatoris dubij rumores allati ſunt : ſed
iam ante,licentia ex diutino,ut fit,otio collecta:& non nihil,quod in hoſtico laxius rapto ſue/
tis uiuere arctiores in pace res erant. Ac primo ſermones tantum occulti ferebantur.ſi bellum
in prouincia eſſet,quid ſeſe inter pacatos facere?ſi debellatum iam & confecta prouincia eſſet,
cur in Italiam non reuehi?Flagitatum quoque ſtipendium procacius, quàm ex more & mo/
deſtia militari erat, & à cuſtodibus probra in circumeuntes uigilias tribunos iacta : & noctu
quidam prædatum in agrum circà pacatum ierant:poſtremo interdiu,ac propalàm ſine com
meatu ab ſignis abibant.omnia libidine ac licentia militum,nihil inſtituto , ac diſciplina mili/
tiæ,aut imperio eorum qui præerant,gerebatur.forma tamen Romanorum caſtrorum con/
ſtabat una ea ſpe,quòd tribunos ex cõtagione furoris haud expertes ſeditionis defectionisq;
rati fore,& iura reddere in principijs ſinebant,& ſignum ab eis petebant, & in ſtationes ac ui/
gilias ordine ibant:& ut uim imperij abſtulerant , ita ſpeciem dicto parentium ultro ipſi im/
perantes ſeruabant. Erupit deinde ſeditio,poſtquam reprehendere,atq; improbare tribunos
ea,quæ fierent,& conari obuiam ire,& propalàm abnuere furoris eorum ſe futuros ſocios,ſen
ſerunt. Fugatis itaq; ex principijs,ac paulo pòſt è caſtris tribunis, ad principes ſeditionis gre/
garios milites,C. Albium Calenum,& C. Atrium Vmbrum,delatum omnium conſenſu im
perium eſt.qui nequaquam tribunitijs contenti ornamentis , inſignia etiam ſummi imperij,
faſces ſecureſq; attrectare auſi.neq; ijs uenit in mentem,ſuis tergis, ſuis ceruicibus uirgas illas
ſecureſq; imminere,quas ad metum aliorum præferrent,Mors Scipionis falſò credita occæ
cabat animos:ſub cuius uulgatam iam famam non dubitabant totam Hiſpaniã arſuram bel/
lo.in eo tumultu & ſocijs pecunias imperari,& diripi propinquas urbes poſſe , & turbatis re/
bus,cum omnia omnes auderent,minus inſignia fore quæ ipſi feciſſent. Cum alios ſubinde
recentes nuntios non mortis modo,ſed etiam funeris expectarent,neq; ſuperueniret quiſquã
euaneſceretq; temere ortus rumor:tum primi autores requiri cœpti.& ſubiraſcentes quoq;,ut
crediđiſſe potius temere, quàm finxiſſe rem talem uideri poſſent : deſtituti duces iam ſua ipſi
inſignia , & pro uana imagine imperij quod gererent , ueram iuſtamq; mox in ſe uerſuram
poteſtatem exhorrebant. Stupenti ita ſeditioni cum uiuere primo, mox etiam ualere Scipio/
nem,certi autores afferrent : tribuni militum ſeptem , ab ipſo Scipione miſſi , ſuperuenerunt.
Ad quorum primum aduentum exaſperati animi : mox ipſis placido ſermone permulcenti/
bus notos,cum quibus congreſſi erant , leniti ſunt. circumeuntes enim tentoria primo , dein/
de in principijs pretorioq;,ubi ſermones inter ſe ferentiũ circulos uidiſſent,alloquebantur:per
cunctantes magis,quæ cauſa iræ conſternationisq; ſubitæ foret,q̃ factũ accuſantes. Vulgo

ſtipendium

stipendium nō datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum duorumq; exercituū stragem sua uirtute defensum nomen Romanum, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere, suis recte factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes æqua orare, seq; ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari, quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem deûm benignitate, & rempublicam esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, solicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, ut cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum cōuenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu uniuersi mallent.

Tranquillam seditionem iam per se languescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim in fines omisso incœpto Mandonius & Indibilis, postquàm uiuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cū quo furorem suum consociarēt. omnia circunspectantes consilia nihil reliqui habebant, præter unum tutissimum à malis consilijs receptum, ut imperatoris uel iustæ iræ, uel non desperandę clementiæ sese committerent. etiam hostibus eum ignouisse, cum quibus ferro dimicasset. suam seditionem sine uulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, ne atroci pœna dignam. ut ingenia humana sunt ad suam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæ'ne cohortes, an uniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eò sententia, quod tutius censebant, uniuersos ire. Per eosdem dies, quibus hæc illi consultabant, consilium de ijs Carthagine erat: certabaturq; sententijs, utrum in autores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus quàm quinq; & triginta) animaduerteretur, an plurium supplicio uindicanda tam fœdi exempli defectio magis quàm seditio esset. Vicit sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, ut id actum uideretur, expeditio aduersus Mandonium Indibilemq; edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierū aliquot parare iubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obuiam exercitui missis quina nomina principum seditionis edita sunt, ut eos per idoneos homines benigno uultu ac sermone in hospitium inuitatos, sopitosq; uino uincirent. Haud procul iam Carthagine aberant, cum ex obuijs auditum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, non metu modo omni, qui tacitus insidebat animis, liberauit eos, sed lætitiam ingentem fecit: quod magis habituri solum imperatorem, quàm ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt, exercitumq; alterum parantem omnia ad iter uiderunt. Excepti sermonibus de industria compositis, lætum opportunumq; aduentum eorum imperatori esse, quod sub ipsam profectionem alterius exercitus uenissent: corpora curant. à tribunis sine ullo tumultu autores seditionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehensi ac uincti sunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui simulabatur iter, proficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen: custodesq; circa omnes portas missi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie uenerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri succlamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal conscendit, & reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circunfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (ut postea fatebantur) nihil æque eos terruit, quàm præter spem robur & color imperatoris, quē affectum uisuros crediderant, uultusq; qualem ne in acie quidem aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nuntiatum est, deductos in forum autores seditionis, & parata iam omnia esse. Tum silentio per præconem facto, ita cœpit. Nunquam mihi defuturam orationem qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo uerba unquam potius quàm res exercuerim, sed quia propè à pueritia in castris habitus assueueram militaribus ingenijs. apud uos quemadmodum loquar, nec cōsilium, nec oratio suppeditat: quos nec quo nomine quidem appellare debeam, scio. ciues? qui à patria uestra desciuistis. an milites? qui imperiū auspiciumq; abnuistis, sacramenti religionem rupistis. hostes? corpora, ora, uestitum, habitum ciuium agnosco:

facta

facta, dicta, consilia, animos hostium uideo. Quid enim uos, nisi quod Illergetes & Lacetani, aut optastis aliud, aut sperastis? & illi tamen Mandonium, atque Indibilem, regiæ nobilitatis uiros, duces furoris secuti sunt: uos auspicium & imperium ad Vmbrum Atrium, & Calenum Albium detulistis. Negate uos id omnes fecisse, aut factum uoluisse milites. paucorum eum furorem, atq; amētiam esse, libenter credam negantibus. nec enim ea sunt commissa, quæ uulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. inuitus ea, tanquam uulnera attingo: sed nisi tacta, tractataq; sanari non possunt. Equidē pulsis Hispania Carthaginiensibus, nullum locum tota prouincia, nullos homines credebam esse, ubi uita inuisa esset mea. sic me non solum aduersus socios gesseram, sed etiam aduersus hostes. In castris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta solum, sed etiā expectata est. non quod ego uulgari facinus per omnes uelim (equidem si totum exercitū meum mortem mihi optasse crederem, hic statim ante oculos uestros morerer: nec me uita iuuaret inuisa ciuibus, & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris, per se immobilis est: ut uenti, & auræ cient: ita aut tranquillum, aut procellæ in uobis sunt: & causa, atq; origo omnis furoris penes autores est, uos contagione insanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire uidemini, quò amentiæ progressi sitis: quid facinoris in me, quid in patriam, parentesq; ac liberos uestros, quid in deos sacramenti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militastis, quid aduersus morem militiæ disciplinamq; maiorum, quid aduersus summi imperij maiestatem ausi sitis. De meipso taceo. temere potius, quàm auide credideritis: is deniq; ego sim, cuius imperij tædere exercitum, minime mirandum sit. patria quid de uobis meruerat? quam cum Mandonio, & Indibili consociando consilia prodebatis? quid populus Romanus? cum imperium ablatum ab tribunis suffragio populi creatis ad homines priuatos detulistis? cum, eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis: fasces imperatoris uestri ad eos, quibus seruus cui imperarent nunquā fuerat, Romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: classicū apud eos cecinit: signum ab ijs petitum est: sederunt in tribunali proconsulis Scipionis: lictor apparuit: submouente eo incesserunt: fasces & secures prælatæ sunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, uos portenta esse putatis? hoc est portentum, quod nullis hostijs, nullis supplicationibus sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi sunt, expiari possit. Atq; ego, quanquā nullum scelus rationem habet: tamen ut in re nefaria, quæ mens, quod consilium uestrum fuerit, scire uelim. Rhegyum quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi primum non Atrium Vmbrum semilixam, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium tribunū militū secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Romani se coniunxerant. uos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis ueteribus ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Rhegyum habituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum nec socios populi Ro. ultrò lacessituri bello. Sucronémne uos domicilium habituri eratis? ubi si uos decedens confecta prouincia imperator relinquerem, deûm hominumq; fidem implorare debebatis, quod nō rediretis ad coniuges liberosq; uestros. sed horum quoq; memoriam, sicut patriæ meiq;, eieceratis ex animis uestris. Viam consilij scelerati, sed non ad ultimū dementis exequi uolo. Mēne uiuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die uno Carthaginem cepi, cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiēsium fudi, fugaui, Hispania expuli, uos octo millia hominum, minoris certe omnes pretij, quàm Albius & Atrius sunt, quibus uos subiecistis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum, nihil ultra facile creditam mortem meam à uobis notatus sim. quid? si ego morerer. mecum expiratura resp. mecum casurum imperiū populi Ro. erat? ne istuc Iuppiter Opt. Max.† sierit, urbem auspicato dijs autoribus in æternum cōditam fragili huic & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo, Graccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, Cn. Fuluio, Scipionibus meis, tot tā claris imperatoribus uno bello

† al' sinat

uno bello absumptis superstes est Po. Ro. eritq; mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus, meo unius funere elata populi Romani esset respublica? Vos ipsi hic in Hispania patre & patruo meo, duobus imperatoribus interfectis, Septimium Martium ducem uobis aduersus exultanteis recenti uictoria Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint. M. Syllanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius legati, uindices maiestatis imperij deessent? utrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis, arma contra patriam, contra ciues uestros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem urbi Romæ imperare uelletis? quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio iniusta, miserum & indignum exilium, ut iret ad oppugnandam patriam, impulit, reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas. uos qui dolor, quæ ira incitauit? stipendium ne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum satis digna causa fuit, cur patriç indiceretis bellum? cur ad Illergetes desciscceretis à po. Ro. cur nihil diuinarum, humanarúmue rerum inuiolatum uobis esset? insanistis profecto milites: nec maior in corpus meũ uis morbi, quàm in uestras mentes inuasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint, quid optauerint. auferat omnia irrita obliuio, si potest. si non, utcunq; silentium tegat. Non negauerim, tristem atrocemq; uobis uisam orationem. quanto creditis facta uestra atrociora esse, quàm dicta mea? & me ea quæ fecistis. pati æquum censetis: uos ne dici quidem omnia ęquo animo feretis? sed ne ea quidē ipsa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile uos obliuiscamini eorum, quàm ego obliuiscar. Itaq; quod ad uos uniuersos attinet, si erroris pœnitet, satis superq; pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ seditionis autores sanguine luent quod admiserunt. uobis supplicij eorum spectaculum non modo non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens redijt, debet esse. de nullis enim, quàm de uobis infestius, aut inimicius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusq; est offusus. Exercitus, qui corona concionem circundederat, gladijs ad scuta concrepuit. præconis audita uox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicij expromebatur. deligati ad palũ, uirgisq; cæsi, & securi percussi, adeò torpentibus metu qui aderant, ut non modo ferocior uox aduersus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoq; loco, citati milites nominatim quod tribunos militum in uerba P. Scipionis iurarũt, stipendiumq; ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumq; seditio militũ cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætim fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus cum parua manu Afrorum, mercede Hispanos solicitando, ad IIII millia iuuenum armauit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Dum hæc ad Bætim fluuium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum euectus ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est, ubi primum è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine proditione recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana uenientibus, spes, sicut ante dictum est, fuerat. sed patefacta immatura proditio est, comprehensosq; omnes Mago Adherbali prætori Carthaginem deuehendos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremem impositis, præmissaq; ea, quia tardior quàm triremis erat, ipse cum octo triremibus modico interuallo sequitur. Iam fretũ intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipse in quinquereme è portu Carteiæ sequentibus septem triremibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprehensam rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidauit, utrum quinqueremem sequeretur, an in hosteis rostra converteret. ipsa cunctatio facultatem detractandæ pugnæ ademit. iam enim sub ictu teli erant, & undiq; instabant hostes. æstus quoq; arbitrium moderandi naues ademerat. neq; erat nauali pugna similis: quippe ubi nihil uoluntarium, nihil artis aut consilij esset. una natura freti, æstusq; totius certaminis potens suis alienis nauibus nequicquam remigio in contrarium tendentes inuehebat: ut fu

gientem uideres retro uertice intortam uictricibus illatam: & ſequentem, ſi in contrarium tractum incidiſſet maris, fugientis modo ſeſe auertentem. Iam in ipſa pugna hæc cum infeſto roſtro peteret hoſtium nauem, obliqua ipſa ictum alterius roſtri accipiebat: illa cum tranſuerſa obijceretur hoſti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes fortuna regente anceps prælium miſceretur, quinqueręmis Romana, ſeu pondere tenacior, ſeu pluribus remorũ ordinibus ſcindentibus uertices, cum facilius regeretur, duas triremes ſuppreſſit, unius prælata impetu lateris alterius remos deterſit. cæteraſq;, quas indepta eſſet, mulctaſſet, ni cum reliquis v. nauibus Adherbal uelis in Africam tranſmiſiſſet. Lælius uictor Carteiam reuectus, auditis, quæ acta gadibus erant, patefactam proditionem, coniuratoſq; miſſos Carthaginem: ſpe in irritum redacta, qua ueniſſent: nuntijs ad L. Martium miſſis, niſi tertere fruſtra tempus ſedendo ad Gadeis uellent, redeundũ ad imperatorẽ eſſe: aſſentiente Martio, paucos poſt dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorũ diſceſſum non reſpirauit modo Mago, cũ terra mariq; ancipiti metu urgeretur: ſed etiam audita rebellione Illergetũ ſpem recuperandæ Hiſpaniæ nactus, nuntios Carthaginem mittit ad ſenatũ: qui ſimul ſeditionem ciuilem in caſtris Romanis, ſimul defectionem ſociorũ in maius uerbis extollentes, hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hiſpaniæ repeti poſſet. Mandonius & Indibilis in fines regreſſi, paulìſper, dum quidnam de ſeditione ſtatueretur, ſcirent, ſuſpenſi quieuerunt: ſi ciuiũ errori ignoſceretur, non diffidentes ſibi quoq; ignoſci poſſe. poſtquam uulgata eſt atrocitas ſupplicij, ſuam quoq; noxam pari pœna æſtimatam rati, uocatis rurſus ad arma popularibus, contractiſq; quæ ante habuerant auxilijs, in ſedetanum agrum, ubi principio defectionis ſtatiua habuerant, cum xx. millibus peditũ, duobus millibus equitum & quingentis tranſcenderunt. Scipio cum fide ſoluendi pariter omnibus noxijs innoxijſq; ſtipendij, tum uultu ac ſermone in omneis placato facile recõciliatis militũ animis, priuſquam caſtra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis uerbis in perfidiam rebellantium regulorũ inuectus, nequaquam eodem animo ſe ire profeſſus eſt ad uindicandum id ſcelus, quo ciuilem errorẽ nuper ſanauerit. Tum ſe haud ſecus, quàm uiſcera ſecantem ſua, cum gemitu & lachrymis triginta hominum capitibus expiaſſe octo millium ſeu imprudentiam, ſeu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in eadem terra, nec ulla ſecum ſocietate iunctos eſſe. eam, quæ ſola fuerit, fidem, atq; amicitiam ipſos per ſcelus rupiſſe. in exercitu ſuo ſe, præterquam quod omnes ciues, aut ſocios, latiniq; nominis uideat, etiam eo moueri: quo nemo ferè ſit miles, qui non aut à patruo ſuo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam uenerit, aut à patre conſule, aut à ſe ſit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auſpicijſq; omneis aſſuetos: quos ſecum in patriam ad meritum triumphum deducere uelit: quos conſulatum petenti, uelut ſi omnium cõmunis agatur honos, affuturos ſperet. Quod ad expeditionem eam attineat, quę inſtet, immemorem eſſe rerum ſuarum geſtarum, qui id bellum ducat. Magonis Hercule ſibi, qui extra orbem terrarum in circunfuſam Oceano inſulam cũ paucis perfugerit nauibus, maiorem curã eſſe, quàm Illergetũ. quippe illis & ducem Carthaginienſem, & quantumcunq; punicum præſidium eſſe: hic latrones, latronumq; duces: quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaq; urenda, & rapienda pecora aliqua uis ſit, ita in acie ac ſignis collatis nullam eſſe. magis uelocitate ad fugam, quàm armis fretos, pugnaturos eſſe. Itaq; non quod ullum inde periculum, aut ſemen maioris belli uideat, ideo ſe, priuſquã prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxiſſe: ſed primum, ne impunita tam ſcelerata defectio eſſet: deinde, ne quis in prouincia ſimul uirtute tanta & felicitate perdomita relictus hoſtis dici poſſet. Proinde deis bene iuuantibus ſequerentur non tam ad bellum gerendum (neq; enim cum pari hoſte certamen eſſe) quàm ad expetendas ab hominibus ſceleſtis pœnas. Ab hac oratione dimiſſos ad iter ſe comparare in diem poſterum iubet. profectuſq; decimis caſtris peruenit ad Iberum flumẽ. inde ſuperato amni die quarto in conſpectu hoſtium poſuit caſtra. Campus autem montibus circunſeptus erat. in eam uallem Scipio cum pecora, rapta pleraq; ex ipſorum hoſtium agris, propelli ad irritandam feritatẽ barbarorũ iuſſiſſet, uelites ſubſidio miſit. à quibus ubi per procurſationem

commiſſa

commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportu ne prominens equitũ insidias texit. Nec ulla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta pro cul pecora, uelites in Hispanos præda occupatos incurrere. primo missilibus territauere. dein de emissis leuibus telis, quæ iritare magis quàm decernere pugnam poterãt, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsq; pedestre certamen erat, ni equites superuenissent. neq; ex aduerso tantum illati obuios obtriuere, sed circumuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, ut plerosq; intercluderent, obiecere. maiorq; cædes fuit, quàm quãtam edere leuia per excursiones prælia solent. Ita magis accensa aduerso prælio barbaris est, quàm imminuti animi. itaq; ne perculsi uiderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, uallis. duæ fermè peditũ partes, & omnis equita tus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constiterunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna romano aptior q̃ hispano militi futura uide batur: & quod in eum locum detracta hostiũ acies esset, qui nõ omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animũ. equitem nec se posse circũdare cornibus in tam an gusto spatio: & hosti, quem cum pedite deduxisset, inutilem fore. itaque imperat Lælio, ut per colles q̃ occultissimo itinere circunducat equites: segregetq; quantum possit, equestrem à pe destri pugna. ipse omnia signa peditũ in hostes uertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullam fecit, ut ipso certamine auerteret à conspectu transeuntium per colles equitũ. nec antè circũductos sensere, q̃ tumultum eque stris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo diuersa prælia erãt. duæ peditũ acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia misceri ex genere utroq; præliũ angustiæ non patiebantur) pugna bant Hispanorũ, cum neq; pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset: pedes fidutia equitis te mere cõmissus cãpo cæderetur: eques circunuentus nec peditẽ à fronte, (iam enim stratæ pede stres copię erãt) nec ab tergo equitẽ sustineret: & ipsi cũ diu in orbem sese stantibus equis defen dissent, ad unũ omnes cæsi sunt: nec quisquam peditũ equitũmue superfuit, qui in ualle pugna uerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutũ q̃ ad partẽ pugnæ capessendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusq; to ta circũueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorũ pręter cæterã præ dam cũ tribus fermè millibus hominũ capiuntur. Romani socijq; ad mille c c eo prælio cecide runt, uulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta uictoria fuisset, si patentiore cam po, & ad fugam capessendam facili foret pugnatũ. Indibilis abiectis belli consilijs, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui aduolutus genibus fatalem rabiem temporis eius accusat, cum uelut contagione quadam pestifera non Illergetes modo & Lacetani, sed castra quoq; romana insanierint. suam quidem & fratris, & reliquorũ populariũ eam conditionem esse: ut aut, si ita uideatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis uni debitam uitam pro eo in perpetuũ de uoueant. antea in causa sua fidutiam sibi fuisse, nondũ experta clementia eius: nunc cõtra, nul lam in causa, omnẽ in misericordia uictoris spem repositam habere. Mos uetustus erat Ro manis, cùm quo nec fœdere, nec ęquis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quàm omnia diuina humanaq; dedisset: obsides accepti, arma adem pta, præsidia urbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in præsentem Mandoniũ ab sentemq; Indibilem uerbis, illos quidem merito perijsse ipsorum maleficio, ait: uicturos suo at que populi romani beneficio. cæterum se neq; arma ijs ademptutũ (quippe ea pignora timen tium rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosq; metu animos) neq; se in obsides in noxios, sed in ipsos si defecerint, sæuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expeti turum. utranque fortunam expertis permittere sese, utrum propitios, an iratos habere Roma nos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantũmodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset: Ipse Martio in ulteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatã pecuniã Illergetes pernumerarent, cũ expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam antè de Masanissa

alijs atq; alijs de cauſis dilata erat,quod Numida cum ipſo utiq; congredi Scipione uolebat,
atq; eius dextra fidem ſancire.ea tum itineris tam longi,ac tam deuij cauſa Scipioni fuit. Ma/
ſaniſſa cum Gadibus eſſet,certior aduentare eum à Martio factus,cauſando corrumpi equos
incluſos in inſula,penuriamq; omnium rerum & facere cæteris & ipſos ſentire,adhoc equitem
marceſcere deſidia:Magonem perpulit, ut ſe traijcere in continentem ad depopulandos pro/
ximos Hiſpaniæ agros pateretur. Tranſgreſſus treis principes Numidarũ præmittit ad tem/
pus locumq; colloquio ſtatuendum:duos pro obſidibus retineri à Scipione iubet.remiſſo ter
tio,qui quò iuſſus erat,adduceret Maſaniſſam : cum paucis in colloquium uenerunt. Ceperat
iam ante Numidã ex fama rerum geſtarũ admiratio uiri : ſubſtitueratq; animo ſpeciem quo/
que corporis amplam ac magnificã.cæterum maior præſentis ueneratio cepit. & præterquam
quod ſuapte natura multa maieſtas inerat, adornabat promiſſa cæſaries, habitusq; corporis
non cultus munditijs,ſed uirilis uere ac militaris:& ætas erat in medio uiriũ robore, quod ple/
nius nitidiusq; ex morbo uelut renouatus flos iuuentæ faciebat . Propè attonitus ipſo cõgreſ/
ſu Numida gratias de fratris filio remiſſo agit. Ex eo tempore affirmat eam ſe quæſiſſe occa/
ſionem,quam tandem oblatam deûm immortalium beneficio non omiſerit.cupere ſe illi,po/
puloq; Romano operã nauare:ita,ut nemo unus externus magis enixe adiuuerit rem Roma/
nam.id ſe , etiam ſi iampridem uellet,minus præſtare in Hiſpania terra aliena atq; ignota po/
tuiſſe,in qua autem genitus educatusq; in ſpem paterni regni eſſet, facile præſtaturum . ſi qui/
dem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani,ſatis ſperare perbreuis æui Car
thaginem eſſe. Lætus eum Scipio uidit audiuitq;,cum caput rerum in omni hoſtium equi/
tatu Maſaniſſam fuiſſe ſciret,& ipſe iuuenis ſpecimen animi præ ſe ferret. Fide data acceptaq;,
profectus retro Tarraconem eſt. Maſaniſſa permiſſu Romanorum,ne ſine cauſa traiecisſe in
cõtinentem uideretur:populatus proximos agros, Gades redijt. Magoni,deſperatis in Hi/
ſpania rebus:in quarum ſpem ſeditio primũ militaris , deinde defectio Indibilis animos eius
ſuſtulerãt,paranti traijcere in Africam nuntiatum ab Carthagine eſt:iubere ſenatum, ut claſ/
ſem quam Gadibus haberet,in Italiam traijceret : conductaq; ibi Gallorũ ac Ligurum quan/
ta maxima poſſet iuuentute,coniungeret ſe Annibali : neu ſeneſcere bellum maximo impetu,
maiore fortuna cœptum fineret . Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta eſt:
& ipſe quantam potuit,à Gaditanis exegit:non ærario modò eorum,ſed etiam templis ſpolia
tis,& priuatim omnibus coactis aurum argentumq; in publicum conferre. Cum prætereuehe/
retur Hiſpaniæ oram,haud procul Carthagine Noua expoſitis in terrã militibus proximos
depopulatus agros , inde ad urbem claſſem appulit. ibi cũ interdiu milites in nauibus tenuiſ/
ſet,nocte in litus expoſitos ad partem eam muri,qua capta Carthago ab Romanis fuerat,du
cit:nec præſidio ſatis ualido urbem teneri ratus,& aliquos oppidanorum ad ſpem nouãdi res
aliquid moturos. Cæterum nuntij ex agris trepidi ſimul populationem agreſtiumq; fugam
& hoſtium aduentũ attulerant: & uiſa interdiu claſſis erat , nec ſine cauſa electam ante urbem
ſtationem apparebat. itaq; inſtructi armatiq; intra portam ad ſtagnum ac mare uerſam con
tinebãtur. Vbi effuſi hoſtes,miſta inter milites nauali turba,ad muros tumultu maiore quàm
ui ſubierunt: patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt : turbatosq; hoſtes,&
ad primum incurſum coniectumq; telorum auerſos uſq; ad litus cum multa cæde perſequun
tur.nec niſi naues litori appulſæ trepidos accepiſſent,ſuperfuiſſet fugæ aut pugnæ quiſquã.In
ipſis quoq; trepidatum nauibus eſt , dum ne hoſtes cum ſuis ſimul irrumperent , trahunt ſca/
las orasq;.& anchoras,ne in moliendo mora eſſet,præcidunt.multiq; adnantes nauibus,incer
to præ tenebris quid aut peterẽt aut uitarent,fœde interierunt.Poſtero die cum claſſis inde re/
tro ad Oceanum,unde uenerat,fugiſſet:ad octingentos homines cæſi inter murum litusq;,&
ad duo millia armorũ inuẽta . Mago cum Gadeis repetiſſet,excluſus inde ad Cimbim (haud
procul Gadibus is locus abeſt) claſſe appulſa, mittendis legatis, querendoq; quod portæ ſibi
ſocio atq; amico clauſę forent:purgantibus multitudinis concurſu factum , infeſtæ ob direpta
quædam ab conſcendentibus naues militibus,ad colloquiũ Suffetes eorum, qui ſummus Pœ
nis eſt magiſtratus,cum queſtore elicuit:laceratosq; uerberibus cruci affigi iuſſit,inde nauibus
ad Pi

ad Pityusam insulam centum millia fermè à continenti(Pœni tum eam incolebant)traiecit. ita/
que classis bona cum pace accepta est,nec cõmeatus modo benigne præbiti, sed in supplemen
tum classis iuuentus armaq; data . quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta
inde millia absunt)transmisit . Duæ sunt Baleares.maior altera atq; opulentior armis uirisq;:
& portum habet , ubi commode hybernaturum se (& iam extremum autumni erat)censebat.
cæterũ haud secus quàm si Romani eam insulam incolerent,hostiliter classi occursum est. Fun
dis ut nunc plurimum , ita tunc solo eo telo utebantur . nec quisquam alterius gentis unus tan/
tum ea arte ,quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaque tanta uis lapidum creberri
mæ grandinis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est,ut intrare portum nõ au/
si auerterent in altum naues.In minorem inde Balearium insulam traiecerunt,fertilem agro,ui
ris armis haud ęque ualidam.itaq; egressi nauibus supra portum loco munito castra locãt: ac
sine certamine urbe agroq; potiti,duobus millibus auxiliarium inde conscriptis,missisq; Car/
thaginem ad hybernandum,naues subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum
Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P.Scipionis ductu auspicioq; gesta . Ipse
L.Lentulo & L.Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam rediit . & senatu
extra urbem dato in æde Bellonæ,quas res in Hispania gessisset,disseruit:quoties signis colla/
tis dimicasset,quod oppida ex hostibus ui cepisset,quas gentes in ditionem populi romani re/
degisset.aduersus quatuor se imperatores,quatuor uictores exercitus in Hispaniam iuisse, ne/
minem Carthaginiensem in iis terris reliquisse . Ob has res gestas magis tentata est trium/
phi spes,quàm petita pertinaciter:quia neminem ad eam diem triumphasse,qui sine magistra
tu res gessisset,constabat.Senatu misso,urbem est ingressus , argentiq; præ se in ærarium tulit
quatuordecim millia pondo CCCXLII,& signati argenti magnũ numerum . Comitia inde
creandis consulibus habuit L. Veturius Philo:centuriæq; omnes ingenti fauore P.Scipionem
consulem dixerunt.collega additur ei P.Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comi/
tia maiore quàm ulla per id bellum celebrata frequentia,proditum memorię est. conuenerant
undiq; non suffragandi modo,sed etiam spectandi causa P. Scipionis : concurrebantq; & do/
mum frequentes,& in capitolium ad immolantem eum,cum centum bobus uotis in Hispania
Ioui sacrificaret : despondebãtq; animis ,sicut C. Luctatius superius bellum punicum finisset,
ita id quod instaret P . Cornelium finiturum:atq; ut Hispania omni Pœnos expulisset,sic Ita/
lia pulsurum esse: Africamq; ei,perinde ac debellatum in Italia foret,prouinciam destinabant.
Prętoria inde comitia habita.creati duo,qui tum ædiles plebis erãt,Sp. Lucretius & Cn.Octa
uius,& ex priuatis Cn.Seruilius Cepio & L. Æmylius Pappus . Quartodecimo anno puni
ci belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus consulatum inierunt, nominatæ consulibus
prouinciæ sunt:Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega , quia cura sacrorum pontifi/
cem maximum in Italia retinebat,Brutii Crasso. Tum prætoriæ prouinciæ in sortem cõiectæ.
urbana Cn.Seruilio obtigit:Ariminum(ita Galliam appellabant)Sp. Lucretio,Sicilia L.Ae/
mylio,Cn.Octauio Sardinia.Senatus in capitolio habitus. ibi referente P . Scipione,senatus/
cõsultum factum est, ut quos ludos inter seditionem militarem in Hispania uouisset:ex ea pe/
cunia quam ipse in ærarium detulisset,faceret . Tum Saguntinorum legato in senatum intro/
duxit. ex eis maximus natu . Etsi nihil ultra malorum est P C quàm quod passi sumus, ut ad
ultimum fidem uobis præstaremus:tamen ea uestra merita, imperatorumq; uestrorum erga
nos fuerũt,ut nos cladium nostrarum nõ pœniteat.Bellum propter nos suscepistis:susceptum
quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi uene/
ritis , & populum Carthaginiẽsem adduxeritis . Cum in Italia tã atrox bellum & Annibalem
hostem haberetis , consules cum exercitu in Hispaniam,uelut ad colligendas reliquias naufra/
gii nostri misistis.P.& Cn. Cornelii ex quo in prouinciã uenerunt,nullo tempore destiterunt,
quæ nobis secunda , quæq; aduersa hostibus nostris essent , facere. iam omnium primum op/
pidum nobis restituerunt:per omnem Hispaniam ciues nostros uenũdatos, dimissis qui con/
quirerent,ex seruitute in libertatem restituerunt.cum iam prope esset,ut optabilem ex miserri/
ma fortunã haberemus: P. & Cn. Cornelii imperatores uestri luctuosius nobis propè quàm

uobis perierunt.tum uero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquam uidebamur, ut iterum periremus,& alterum excidium patriæ uideremus : nec ad perniciem nostram Carthaginiensi utiq; aut duce aut exercitu opus esse,ab Turdetanis ueterrimis hostibus,qui prioris quoq; excidij causa nobis fuerant. extingui posse: cum ex insperato repente misistis nobis hunc P.Scipionem.quem,fortunatissimi omnium Saguntinorum uidemur,quia cõsulem declaratum uidimus,ac uidisse nos, ciuibus nostris renuntiaturi sumus: spem,opem,salutem nostram. qui cum plurimas hostium uestrorum cepisset in Hispania urbes , ubiq; ex captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit.postremo Turdetaniam adeò infestam nobis, ut illa gente incolumi, stare Saguntum non posset,ita bello afflixit, ut non modò nobis, (absit uerbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbem cernimus eorum,quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. uectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu iucundius est quàm ultione. Ob hæc quibus maiora neq; sperare,neque optare ab dijs immortalibus poteramus : gratias actum nos decem legatos saguntinus senatus populusq; ad uos misit:simul gratulatum,quod ita res per hos annos in Hispania atq; Italia gessistis,ut Hispaniam non Ibero amne tenus,sed quà terrarum ultimus finis Oceanus, domitam armis habeatis:Italiæ, nisi quatenus uallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno.Ioui Opt.Max. præsidi capitolinæ arcis non grates tantum ob hæc agere iussi sumus: sed donum hoc etiã, si uos permitteretis,coronam auream in Capitolium uictoriæ ergô ferre. Id uti permittatis,quæsumus:utiq; si uobis ita uidetur , quæ nobis imperatores uestri commoda tribuerunt, ea rata atq; perpetua autoritate uestra faciatis. Senatus legatis saguntinis respondit: & dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis utrinq; seruatæ documentum omnibus gentibus fore.suos imperatores recte & ordine & ex uolũtate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint, ciuesq; saguntinos seruitio exemerint. quæq; alia eis benigne fecerint,ea senatum ita uoluisse fieri, donum permittere ut in capitolio ponerent. Locus inde lautiaq; legatis præberi iussa, & muneris ergò in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ auditæq;.Et petentibus Saguntinis,ut quatenus tutò possent,Italiam spectatum irent:duces dati, literæq; per oppida missæ, ut Hispanos comiter acciperent. Tum de repub.de exercitibus scribẽdis,de prouincijs relatum.Cum Africam nouam prouinciam extra sortem P.Scipioni destinari,homines fama ferrent:& ipse nulla iam modica gloria contentus nõ ad gerendũ modò bellum,sed ad finiendum diceret se consulem declaratũ esse: neq; aliter finiri id posse,q; si ipse in Africam exercitũ transportasset: & acturum se id per populum apertè ferret,si senatus aduersaretur:idq; cõsilium haudquaquam primoribus patrum placeret:cæteriq; per metum aut ambitionem mussarent:Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis uestrum uideri patres conscripti, rem actam hodierno die agi,& frustra habiturũ orationem, qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiã dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodũ iam certa prouincia Africa consulis uiri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec populus iussit. deinde,si est,consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre,senatum ludibrio habet,non senatorem: qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atq; ego certum habeo,dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam traijciẽdi, duarum rerum subeundam opinationem esse.unius,insitæ ingenio meo cunctationis.quam metum pigritiamq; homines adolescentes sanè appellent, dum me nõ pœniteat: adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper uisa,mea usu meliora.alterius,obtrectationis atq; inuidię aduersus crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione si me neq; uita acta & mores mei,neq; dictatura cum quinq; consulatibus, tantumq; gloriæ belli domiq; partę uindicat, ut propius fastidium eius sim,quàm desideriũ:ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cũ eo esse potest, qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, cum uigerem adhuc uiribus, & in cursu maximarum rerum essem,recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audiuit,quo minus insectanti me magistro equitum, quod fando nunquã ante auditum erat, imperiũ mecum æquaretur. rebus quàm uerbis assequi malui, ut qui aliorum iudicio mihi comparatus erat

erat, sua mox confessione me sibi præferret. nedum ego perfunctus honorib. certamina mihi atq; emulationes, cum adolescēte florentissimo proponam: uidelicet ut mihi iam uiuendo, nō solum rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur. cū ea gloria quæ parta est uiuendum atq; moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, ut à uobis, quorum uigent nūc uires, etiam uinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli æquum erit, si cum in me ipso nunquā pluris famam hominū quàm rempub. fecerim: ne tuam quidem gloriā bono publico præponam. quanquam si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo uicto nihil gloriæ quęreretur: qui te in Italia retineret, & si id bono publico faceret, simul cū bello materiā gloriæ tuæ ire ereptū uideri posset. cum uero Annibal hostis incolumi exercitu quartumdecimū annum Italiam obsideat, pœnitebat te P. Corneli gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris? & sicut penes C. Luctatium prioris punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellū huic, aut uictoria illa maior clariorq;, quàm hæc (modò cōtingat ut te cōsule uincamus) futura est. Ab Drepano atq; Eryce detraxisse Amilcarem, quàm Italia expulisse Pœnos atq; Annibalem malis? Ne tu quidem, & si magis partā quàm speratam gloriam amplecteris: Hispania potius quàm Italia bello liberata gloriatus fueris. Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse uideatur quàm cōtempsisse, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus, ut cum in Africam traieceris secuturum te illuc Annibalem speres, potius quàm recto hinc itinere, ubi Annibal est, eò bellum intendis? Egregiam istam palmam belli punici patrati petis? hoc & natura prius est, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum. pax ante in Italia quàm bellum in Africa sit, & nobis prius decedat timor quàm ultro alijs inferatur. si utrunque tuo ductu auspicioq; fieri potest: Annibale hic uicto, illic Carthaginem expugna. si alterutra uictoria nouis consulibus relinquenda est: prior cum maior clariorq;, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem præterquam quod & in Italia & in Africa duos diuersos exercitus alere ærarium non potest, præterquam quod unde classes tueamur, unde commeatibus præbendis sufficiamus, nihil reliqui est, periculi tandem, quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid? si (quod omnes dij omen auertant, & dicere etiam reformidat animus, sed quæ acciderunt, accidere possunt) uictor Annibal ire ad urbem pergat: tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium à Capua, accersemus? Quid? quod in Africa quoq; Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater patruusq; intra triginta dies cum exercitibus cæsi documento sint, ubi per aliquot annos maximis rebus terra mariq; gerendis amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani uestræq; familiæ fecerant. Dies me deficiat, si reges imperatoresq; temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituumq; suorum, enumerare uelim. Atheniēses, prudentissima ciuitas, bello domi relicto, autore æque impigro ac nobili iuuene magna classe in Siciliam transmissa, una pugna nauali florentem rempublicam suam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem ista, & M. Attilius, insigne utriusq; fortunæ exemplum, nobis documento sint. Næ tibi P. Corneli, cum ex alto Africam cōspexeris, ludus & iocus fuisse Hispaniæ tuæ uidebuntur. quid enim simile? Pacato mari præter oram Italiæ, Galliæq; uectus Emporias in urbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios & amicos populi Romani, Tarraconē duxisti: ab Tarracone deinde iter per præsidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruiq; tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidem ille L. Martius, & militari suffragio ad tempus electus, cæterum si nobilitas ac iusti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summum otium Carthago, nullo trium punicorum exercituum socios defendente. Cætera, neq; ea eleuo, nullo tamen modò africo bello comparanda, ubi nō portus ullus classi nostræ apertus, non ager pacatus, non ciuitas socia, non rex amicus, non consistendi usquam locus, non procedendi. quacunq; circūspexeris, hostilia omnia atq; infesta. An Syphaci Numidisq; credis? satis sit semel creditū. non semper temeritas est felix: & fraus fidem in paruis sibi

præſtruit,ut cum operæpretiũ ſit,cum mercede magna fallat.Non hoſtes patrem patruumq́;
tuum armis prius,quàm Celtiberi ſocij fraude,circũuenerũt.nec tibi ipſi à Magone & Aſdru
bale hoſtium ducibus,quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis,periculi fuit. Nu
midis tu credere potes,defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Maſaniſſa ſe quàm
Carthaginienſes,malunt potẽtiſſimos in Africa eſſe, Carthaginiẽſes, quàm quenquã alium.
nunc illos æmulatio inter ſeſe,& omnes cauſæ certaminũ acuunt, quia procul externus metus
eſt.oſtende Romana arma,&.exercitũ alienigenam:iam uelut ad cõmune reſtinguendũ incen
dium concurrent. Aliter ijdem illi Carthaginienſes Hiſpaniam defenderunt: aliter mœnia pa
triæ,templa deûm,aras & focos defendent:cum euntes in præliũ pauida proſequetur cõiunx,
& parui liberi occurſabunt.Quid porro? ſi ſatis cõfiſi Carthaginienſes cõſenſu Africæ, fide ſo
ciorum regum,mœnibus ſuis,cum tuo exercitusq; tui præſidio nudatam Italiam uiderint:ipſi
ultro nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miſerint? aut Magonem,quem à Balearibus
claſſe tranſmiſſa iam præter oram Ligurum alpinorũ uectari conſtat, Annibali ſe coniunge
re iuſſerint? nempe in eodem terrore erimus,in quo nuper fuimus,cum Aſdrubal in Italiã tran
ſcẽdit.quem tu,qui nõ ſolum Carthaginẽ,ſed omnem Africam exercitu tuo es clauſurus,è ma
nibus tuis in Italiam emiſiſti. Victum à te dices.eo quidem minus uellem,& id tua nõ reipub.
ſolum cauſa,iter datum uicto in Italiam eſſe.Patere nos omnia quæ proſpera tibi ac reipub.in
imperio euenere,tuo cõſilio aſſignare:aduerſa caſibus incertis belli & fortunæ legare, quo me
lior fortiorq; es,eo magis talem præſidẽ ſibi patria atq; uniuerſa Italia retinet. Non potes ne
ipſe quidem diſſimulare,ubi Annibal ſit,ibi caput atq; arcẽ huius belli eſſe.quippe qui præ te
feras,eam tibi cauſam traijciendi in Africam eſſe,ut Annibalem eò trahas.Siue igitur hic,ſiue
illic,cum Annibale eſt tibi futura res.utrũ ergo tandem firmior eris in Africa ſolus, an hic tuo
collegæq; exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius COSS. tam recenti exemplo,
quantũ id interſit,documento ſunt? Quid Annibalem utrum tandem extremus angulus agri
Brutij fruſtra iamdiu poſcẽtem ab domo auxilia,an propinqua Carthago,& tota ſocia Afri
ca potentiorem armis uiriſq; faciet? Quod iſtuc conſilium eſt,ibi malle decernere, ubi tuæ di
midio minores copiæ ſint,hoſtium multo maiores:quàm ubi duobus exercitibus aduerſus u
num tot prælijs & tam diuturna & graui militia feſſum,pugnandum ſit? Quàm cõpar conſi
lium tuum parentis tui conſilio ſit,reputa.ille conſul profectus in Hiſpaniam, ut Annibali ab
Alpibus deſcendenti occurreret,in Italiam ex prouincia redijt.tu,cum Annibal in Italia ſit, re
linquere Italiam paras:non quia reipublicæ id utile,ſed quia tibi amplum & glorioſum cenſes
eſſe.ſicut cum prouincia & exercitu relicto ſine lege, ſine ſenatuſconſulto duabus nauibus po
puli Romani imperator fortunam publicam & maieſtatem imperij,quæ tum in tuo capite pe
riclitabantur, commiſiſti. Ego P. Cornelium P C reipublicæ nobiſq;, non ſibiipſi priuatim
creatum cõſulem exiſtimo: exercituſq; ad cuſtodiam urbis atq; Italiæ ſcriptos eſſe, non quos
regio more per ſuperbiam cõſules quò terrarum uelint,traijciant. Cum oratione ad tempus
parata Fabius,tum autoritate & inueterata prudentiæ fama magnam partem ſenatus & ſenio
res maximè mouiſſet: pluresq; conſilium ſenis quàm animum adoleſcentia ferocẽ laudarent:
Scipio ita locutus fertur. Et ipſe Q.Fabius principio orationis P C commemorauit,in ſenten
tia ſua poſſe obtrectationem ſuſpectam eſſe, cuius ego rei non tam ipſe auſim tantum uirum
inſimulare,q; ea ſuſpicio, uitio orationis an rei,haud ſanè purgata eſt. ſic enim honores ſuos
& famam rerum geſtarũ extulit uerbis ad extinguendum inuidiæ crimen,tanquã mihi ab infi
mo quoq; periculum ſit,ne mecũ æmuletur:& non ab eo qui,quia ſuper cæteros excellat,quò
me quoq; niti nõ diſſimulo,me ſibi æquari nolit.ſic ſenem ſe perfunctum, & me infra ætatem
filij ſui poſuit,tanquam non longius quàm quantum uitæ humanæ ſpatium eſt,cupiditas glo
riæ extendatur: maximaq; pars eius in memoriam ac poſteritatẽ promineat. Maximo cuiq;
id accidere animo certũ habeo,ut ſe non cum præſentibus modò, ſed cum omnis æui claris ui
ris cõparet.Equidem haud diſſimulo,me tuas Q.Fabi laudes non aſſequi ſolum uelle,ſed(bo
na uenia tua dixerim) ſi poſſim etiam exuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores na
tu animi ſit,ut nolimus quenquam noſtri ſimilem euadere ciuem, id enim non eorum modò,
quibus

quibus inuiderimus, sed reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum sit. Commemorauit quantum essem periculi aditurus, si in Africam traijcerem: ut meam quoq;, non solum reipublicæ & exercitus uicem uideretur solicitus. Vnde hæc repente de me cura exorta? cum pater patruusq; meus interfecti, cum duo exercitus eorum propè occidione occisi essent: cum amissæ Hispaniæ, cũ quatuor exercitus Pœnorũ, quatuorq; duces omnia metu armisq; tenerent: cum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me, nemo profiteri nomẽ ausus esset: cum mihi quatuor & uiginti annos nato detulisset imperium populus Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, uim hostium, difficultatem belli, patris patruiq; recentem cladem commemorabat? utrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quàm tunc in Hispania erat? an maiores nũc sunt exercitus in Africa, duces plures melioresq; quàm tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerẽdo fuit, quàm nunc est? an cũ Carthaginiensi hoste in Hispania quàm in Africa bellum geri aptius est? Facile est post fusos fugatosq; quatuor exercitus punicos, post tot urbes ui captas, aut metu subactas in ditionem, post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos, tot sæuas gentes, post receptam totam Hispaniam, ita ut uestigium nullum belli reliquum sit, eleuare meas res gestas: tam Hercule quàm si uictor ex Africa redierim, ea ipsa eleuare, quæ nunc retinendi mei causa, ut terribilia eadem uideantur, uerbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam, negat ullos patere portus: M. Attilium captum in Africa commemorat, tanquam M. Attilius primo accessu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ, & res egregias primo anno gessisse, & quantum ad Carthaginienses duces attinet, inuictum ad ultimum permansisse. Nihil igitur me isto exemplo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, non annis ante quadraginta ista clades accepta foret: qui ego minus in Africã Regulo capto, quàm Scipionibus occisis in Hispaniam, traijcerem, nec felicius Xanthippum Lacedæmonium Carthagini, quàm me patriæ meæ finerem natum esse: cresceretq; mihi ex eo ipso fiducia, quod possit in hominis unius uirtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam omisso domi bello transgressi. Cur ergo, quoniam græcas fabulas narrare uacat: non Agathoclem potius Syracusanum regem, cum diu Sicilia punico bello ureretur: trãsgressum in hanc eandẽ Africã, auertisse eò bellũ, unde uenerat refers? Sed quid ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, ueteribus externisq; exemplis admonere opus est? maius præsentiusúe ullum exemplum esse quàm Annibal potest? Multum interest, alienos populére fines, an tuos uri excindiq; uideas. plus animi est inferenti periculum quàm propulsanti. ad hoc maior ignotarum rerum est terror. bona malaq; hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerunt post cannensem cladem. quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum ac stabile est, infidis socijs, grauibus ac superbis dominis? Ad hæc, nos etiam deserti ab socijs uiribus nostris, milite Romano stetimus. Carthagine nihil ciuilis roboris est, mercede paratos milites habẽt, Afros Numidasq; leuissima fidei mutãdæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit, unà & traiecisse me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri Carthaginẽ. lætiores & frequentiores ex Africa expectate nuntios, quàm ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subijcit fortuna populi Romani, dij fœderis ab hoste uiolati testes: Syphax & Masanissa reges: quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus à perfidia sim. multa quæ nũc ex interuallo non apparent, bellum aperiet. & id est uiri & ducis, non deesse fortunæ præbenti se, & oblata casu flectere ad consilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem, sed illum potius ego traham, q̃ ille me retineat. in sua terra cogã pugnare eum, & Carthago potius præmium uictoriæ erit, quàm semiruta Brutiorum castella. Nequid interim dum traijcio, dum expono exercitum in Africam, dum castra ad Carthaginem promoueo: respublica hic detrimenti capiat, quod tu Q. Fabi, cum uictor tota Italia uolitaret Annibal, potuisti præstare: hoc uide ne contumeliosum sit concusso iam, & penè fracto Annibale negare posse P. Licinium consulem uirum fortissimũ præstare. qui ne à sacris absit pontifex maximus, ideo in sortem tam longinquæ

quæ prouinciæ non uenit. Si Hercule nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Ro. famamq́ apud reges gentesq́ externas pertinebat, non ad defendendam modò Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, uideri nobis animum esse: nec hoc credi uulgariq́, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere & priore punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus & classibus oppugnatã: nunc cum de Italia certatur, Africam pacatã esse. Requiescat aliquando diu uexata Italia, uratur populeturq́ inuicem Africa. castra Romana potius Carthaginis portis immineant, quàm nos iterum uallum hostium ex mœnibus nostris uideamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaq́, populatio agrorum, defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, uertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum quod instat, & prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. Illa longa oratio nec ad uos pertinens sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam uerbis extollere uelim. neutrum faciam P. C. & si nulla alia re, modestia certe & temperamento linguæ adolescens senem uicero. ita & uixi, & res gessi, ut tacitus ea opinione, quam uestra sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio, quia uulgatum erat, si apud senatum nõ obtinuisset ut prouincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fuluius, qui consul quater & censor fuerat, postulauit à consule, ut palàm in senatu diceret, permitteret'ne patribus, ut de prouincijs decernerent: staturusq́ eo esset quod censuissent, an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset, se quod è republica esset, facturũ: tum Fuluius, non ego ignarus quid responsurus facturusue esses, quęsiui: quippe cum præ te feras tentare magis quàm consulere senatum: & ni prouinciam tibi quam uolueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaq́ à uobis tribuni plebis postulo, inquit, ut sententiam mihi ideo non dicenti, quod si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisq́ loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt. Si consul senatui de prouincijs permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet: nec de ea re ferri ad populum patiemur. si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega petijt. Postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ. Alteri consuli Sicilia, & triginta rostratæ naues, quas C. Seruilius superiore anno habuisset: permissumq́ ut in Africam, si id è republica esse censeret, trajceret. Alteri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se compararentúe, uter in Brutijs duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumq́ in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus consilibusq́, qui exercitibus prouincijsq́ præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, ut cum consule in Brutijs aduersus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandum missi M. Pomponius Matho & Q. Catulus, tulerunt coronam auream CC. pondo, & simulachra spoliorum, ex M. pondo argenti facta.

Scipio cum ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, ut uoluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipublicæ futuram classem, ut quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ primum populi pro suis quisq́ facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs naualibus, commeatumq́ omnis generis, Populonienses ferrũ, Tarquinienses lintea in uela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum: Aretini XXX. millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusq́ generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantũ in XL. longas naues opus esset: tritici centũ & XX. millia modiũm, et in uiaticũ decurionibus remigibusq́ collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietẽ in fabricãdas naues, & frumẽti magnũ numerũ: abiete ex publicis syluis est usus. Vmbriæ populi, Nursiniq́ & Reatini & Amiternini, Sabinusq́ omnis ager, milites polliciti.

Marsi

Marsi,Peligni Marrucinicꝙ multi uoluntarij nomina in classem dederunt. Camertes cū æquo fœdere cum Romanis essent,cohortem armatam sexcentorū hominum miserunt. XXX. nauium carinæ,XX.quinqueremes,X. quadriremes cum essent positæ, ipse ita institit operi, ut die quadragesimoquinto, quàm ex syluis detracta materia erat naues instructæ armatæcꝙ in aquam deductæ sint.Profectus in Siciliam est XXX.nauibus longis, uoluntariorum septem fermè millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares uenit.ex eis eum sibi sumpsit, quem L. Veturius COS. habuerat. Metello,ut quibus præfuisset legionibus,ijs præesset,facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus,permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti.Et quia pecunia ad bellum deerat,agri campani regionem à fossa græca ad mare uersam uendere quæstores iussi. indicio quocꝙ permisso, qui ager ciuis campani fuisset,ut is publicus populi Ro.esset:indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset,pars decima..Et Cn.Seruilio Pr.urb.negotium datum: ut campani ciues ubi cuicꝙ ex S C liceret habitarent: animaduerteretcꝙ in eos, qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula,ubi hybernarat, iuuentute lecta in classem imposita,in Italiam XXX. fermè rostratis nauibus & multis onerarijs XII. millia peditum, duo fermè equitum traiecit: Genuamcꝙ nullis præsidijs maritimam oram tutantibus,repentino aduentu cepit:inde ad oram Ligurum alpinorum,si quos ibi motus facere posset classem appulit.Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanterijs montanis.Igitur pœnus Sauone oppido alpino præda deposita, & decem longis nauibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram,quia fama erat,Scipionem traiecturum esse: ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, cōposita,montanos instituit oppugnare.Et crescebat exercitus in dies,ad famam nominis eius Gallis undicꝙ confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent læti, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur,curam ingentē accenderūt patribus.Itacꝙ & M.Liuium Procos.ex Hetruria uolonum exercitum admouere Ariminum iusserunt.& Cn.Seruilio prætori negotium datum: ut si è repub.cēseret esse,duas urbanas legiones,cui imperio uideretur dato,ex urbe duci iuberet.M.Valerius Leuinus Aretium eas legiones duxit Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat,captæ.Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatucꝙ onustas: Valerius prædam Hetruscam Ligurumcꝙ montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutijs nihil fermè anno eo memorabile gestum est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnoscꝙ,nisi quod punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibicꝙ aram condidit, dedicauitcꝙ cum ingenti rerum ab se gestarum titulo,punicis græciscꝙ literis insculpto.

DECADIS TERTIAE LIBER IX.

SCIPIO posteaquam in Siciliam uenit,uoluntarios milites ordinauit, centuriauitcꝙ. ex ijs trecentos iuuenes florentes ætate & uirium robore insignes circa se habebat, ignorantes, quem ad usum necꝙ centuriati, necꝙ armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traijcerent, legit: diemcꝙ ijs qua equis armiscꝙ instructi atcꝙ ornati adessent edixit. Grauis ea militia procul domo terra maricꝙ multos labores, magna pericula illatura uidebatur:necꝙ ipsos modò,sed parentes cognatoscꝙ eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat, aduenit, arma equoscꝙ ostenderunt. tum Scipio renuntiari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquā grauem & durā horrere eam militiā. si qui ita animati essent: malle eos sibi iam tunc fateri, quàm postmodum querentes, segnes atcꝙ inutiles milites reipublicæ esse.expromerent quid sentirent.cum bona uenia se auditurum. Vbi ex his unus ausus est dicere:se prorsus,si sibi utrum uellet liberum esset,nolle militare:tum Scipio ei.Quādo igitur

igitur adolescens quid sentires non dissimulasti, uicarium tibi expediam, cui tu arma equumque & cætera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures, equo tradito armisque. Læto conditionem accipienti unum ex CCC. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exautoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri uiderunt: se quisque excusare & uicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substitu[ti] sine publica impensa. docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia ed[i]ctũ imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc [ali]am equi[tum] euasisse ferunt, multisque prælijs rempub. adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex ijs milites delegit, maximè qui sub duce Marcello militauerant. quos cum optima disciplina institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium oppugnandarum. nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit, ueteres naues reficit, & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit, nouas Panormi subducit, quia ex uiridi materia raptim factæ erant, ut in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Sycusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas uenit. Græci res à quibusdam Italici generis eadem ui, qua per bellum ceperant, retinentibus concessa sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit, eoque enixius bellum adiuuerunt. Eadem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indibili nulla alia de causa, quàm per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum superesse unm ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium, quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum urgeret, aduersus Annibalem eum accersitum, præterquam quod nomina tantũ ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque inde ueterem deductum. trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem occasionẽ liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem aut Carthaginiẽsibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdum utrisque simul. pulsos ab Romanis Carthaginienses: ab Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse: ut ab omni externo imperio soluta in perpetuum Hispania in patrios rediret mores ritusque. Hæc taliaque dicendo non populares modò, sed Ausetanos quoque uicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atque illis populos. itaque intra paucos dies XXX. millia peditum, quatuor fermè equitum in Sedetanũ agrum, quò edictum erat, conuenerunt. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne glisceret prima negligendo bellum: iunctis & ipsi exercitibus per agrum ausetanum hostico, tanquam pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium peruenere. trium millium spatio procul à castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequicquam est tentatum, ut discederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu, prælium equestre fuit, haud sanè memorãdo in partem ullam euentu. Sole oriente postero die armati instructique omnes mille fermè passus procul à castris Romanis aciem ostendêre: Medij Ausetani erant. cornua dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant Hispani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt: quà equitatum, ubi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent, id modo hostiũ imitati sunt, ut inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent uias. Cæterum Lentulus ei parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem interuallis hostiũ aciẽ equites emisisset: Ser. Cornelio tribuno militum imperat: equites per patentes in hostium acie uias permittere equos iubeat. ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduersus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum ducit. posteaquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentẽ, uenit. indicat tuta ab læuo cornu esse: iam missum ab se Ser. Cornelium procella

procella equestri hosteis circumfusurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarũt, simul equitibus Hispanorum uiam immittendi equos clauserunt. itaq; omissa pugna equestri ad pedestrem Hispani descenderunt. Romani imperatores ut turbatos hostium ordines, & trepidationem pauoremq;, & fluctuantia uiderũt signa, hortantur, orant milites, ut perculsos inuadant, neu restitui aciem patiantur. Nõ sustinuissent tam infestum impetũ barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes digressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ij, qui circa regem seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos cõscendendi equitibus spatium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec ante abscessum est, quàm castris quoq; exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die, DCCC fermè capti. Romanorum sociorumq; paulo amplius CC, maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant, sparsi primo per urbes, deinde in suas quisque ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in conciliũ, conquestiq; ibi clades suas increpitis autoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemq; faciendam censuerunt. Quibus culpam in autores belli Indibilem, cæterosq; principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusq; arma & dedentibus sese responsum est: In deditionẽ ita accipi eos, si Mandonium cæterosq; belli concitores tradidissent uiuos. sin minus, exercitus se in agrum Ilergetum Ausetanorumq; & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renuntiataq; in concilium. Ibi Mandonius cæteriq; principes comprehensi, traditi ad suppliciũ. Hispanis populis reddita pax: stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatũ, sagaq; & togæ exercitui: & obsides ab triginta fermè populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror uersus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites, sociosq; nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata: nuntijq; trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuêre, classem Romanam Scipionemq; imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgresum) aduenisse. Nec quot naues uidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebãt. itaq; primo terror pauorq;, deinde mœstitia animos incessit: tantum fortunã mutasse, ut qui modo ipsi exercitũ aute mœnia Romana habuissent uictores, stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut ui, aut uoluntate in deditionem accepissent. ij uerso marte Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis uisuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis Romanã plebem, illis Latium iuuentutẽ præbuisse, maiorem semper frequentioremq; pro tot cæsis exercitibus sobolescentem: cæterũ suam plebem imbellem in urbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnẽ auram spei mobili atq; infida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatũ, Masanissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil usquam spei, nihil auxilij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam: nec coniungere se Annibali: & Annibalem ipsum iam & fama senescere, & uiribus. In hæc deflenda prolapsos ab recẽti nuntio animos rursus terror instans reuocauit ad consultãdum, quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agrisq; haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentũ conuehere, tela, arma parare, instruere naues, ac mittere ad Hipponem aduersus Romanã classem. Iam hęc agentibus nuntius tandem uenit, Lælium, non Scipionem, copiasq;, quãtæ ad incursiones agrorum satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittiq; ad Syphacem legationes, aliosq; regulos firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoq; missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam, aut Italiam trajceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent. ad Magonem non legati modo, sed XXV. naues longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hæc magna pecunia ad cõducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romam exercitum admoueret,

coniungeretq; ſe Annibali. Hæc Carthagine parabant agitabantq; , cum ad Lælium prædas
ingentes ex agro inermi ac nudo præſidijs agentem Maſaniſſa fama Romanæ claſſis excitus
cum equitibus paucis uenit. Is ſegniter rem agi à Scipione queſtus, quod non iam exercitum
in Africam traiecíſſet, perculſis Carthaginienſibus, Syphace impedito finitimis bellis, quē cer
tum haberet, ſi ſpatium ad ſua ut uelit componenda detur, nihil ſyncera fide cum Romanis
acturum. Hortaretur, ac ſtimularet Scipionē ne ceſſaret. ſe, quāquam regno pulſus eſſet, cum
haud contemnendis copijs affuturum peditum equitumq;. nec ipſi Lælio morandum in Afri
ca eſſe. claſſem credere profectam à Carthagine, cum qua abſente Scipione non ſatis tutū eſ
ſet contrahi certamen. Ab hoc ſermone dimiſſo Maſaniſſa, Lælius poſtero die naues præda
onuſtas ab Hippone ſoluit: reuectuſq; in Siciliā mandata Maſaniſſę Scipioni expoſuit. Eiſ
dem fermè diebus naues, quæ ab Carthagine ad Magonem miſſæ erant, inter Albingaunos
Ligures Genuamq; acceſſerunt. In ijs locis tum forte Mago tenebat claſſem. qui legatorū au
ditis uerbis, iubentiū exercitus quammaximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum
(nanq; utriuſq; gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. & miſſum ſe ad eos uindi
candos in libertatē ait: &, ut ipſi cernant, mitti ſibi ab domo præſidia. ſed quātis uiribus, quan
to exercitu id bellum gereretur, in eorum poteſtate eſſe. duos exercitus Romanos, unum in
Gallia, alterum in Hetruria eſſe. ſatis ſcire, Sp. Lucretium ſe cum M. Liuio iuncturum. multa
millia ipſis etiam armanda eſſe, ut duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis reſiſtatur.
Galli ſummam ad id ſuam uoluntatem eſſe dicere. ſed cum una caſtra Romana intra fines, al
tera in finitima terra Hetruria propè in conſpectu habeant, ſi palàm fiat auxilijs adiutum ab
ſeſe Pœnū, extemplo infeſtos utrinq; exercitus in agrum ſuum incurſuros. ea ab Gallis deſi
deraret, quibus occulte adiuuari poſſet. Liguribus, quod procul agro, urbibuſq; eorum caſtra
Romana ſint, libera conſilia eſſe. illos armare iuuentutē, & capeſſere pro parte bellum, ęquum
eſſe. Ligures haud abnuere. tempus modò duorum menſium petere ad delectus habendos.
Interim Mago milites, Gallis dimiſsis, clam per agros eorum mercede conducere. cōmeatus
quoq; omnis generis occultè ad eum à gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum uo
lonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctuſq; Lucretio, ſi ſe Mago ex Liguribus propius
urbem moueat, obuiam ire parat: ſi Pœnus ſub angulo Alpium quietus ſe contineat, & ipſe in
eadem ſtatione circa Ariminū Italiæ præſidio futurus. Poſt reditū ex Africa C. Lelij, & Sci
pione ſtimulato Maſaniſſæ adhortationibus, & militibus prædam ex hoſtium terra cernenti
bus tota claſſe efferri, accenſis ad traijciendum quàmprimum, interuenit maiori minor cogita
tio, Locros urbem recipiendi, quæ ſub defectionem Italiæ deſciuerat & ipſa ad Pœnos. Spes
autem affectandæ eius rei ex minima re affulſit: quod latrocinijs magis quàm iuſto bello in
Brutijs gerebantur res, principio ab Numidis facto, & Brutijs non ſocietate magis punica,
quàm ſuopte ingenio promptis in eum morem. poſtremo Romani quoq; milites iam conta
gione quadam rapto gaudentes, quantum per duces libebat, excurſiones in hoſtium agros fa
cere. Ab ijs egreſsi quidam urbe Locrenſes circumuenti, Rhegyumq; abſtracti fuerant. in eo
captiuorum numero fabri quidam fuere, aſſueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Lo
crorum facere. ij cogniti ab Locrenſium principibus, qui exulabant Rhegyi pulſi ab aduerſa
factione, quæ Annibali Locros tradiderat. Cū cætera percunctantibus (ut mos eſt ijs qui diu
abſunt) quæ domi agerentur, expoſuiſſent: ſpem fecerunt, ſi redempti ac remiſsi forent, arcē ſe
ijs tradituros. ibi ſe habitare fidemq; ſibi rerū omniū inter Carthaginienſes eſſe. Itaq; ut qui
ſimul deſiderio patriæ agerentur, ſimul cupiditate inimicos ulciſcendi arderent, redemptis ex
templo ijs remiſsiſq;, cum ordinem agendæ rei compoſuiſſent, ſignaq; quæ procul edita ob
ſeruarent: ipſi ad Scipionem Syracuſas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi
promiſſa captiuorum, cum ſpem ab effectu haud abhorrentem conſuli feciſſent: tribuni mili
tum cum ijs M. Sergius & P. Matienus miſſi: iuſſiq; ab Rhegyo tria millia militum Locros
ducere. & Q. Pleminio proprætori ſcriptum, ut rei agendæ adeſſet. Profecti ab Rhegyo ſca
las ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media fermè nocte ex eō loco, unde con
uenerat, ſignum dedêre proditoribus arcis. qui parati intētiq;, & ipſi ſcalas ad idipſum factas

com

cum demisissent,pluribusq; simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur,in uigiles Pœnorum,ut in nullo tali metu sopitos,impetus est factus. quorũ gemitus primo morientium exauditus:deinde subita cõsternatio ex somno,& tumultus. cum causa ignoraretur, postremo certior res alijs excitãtibus alios,iamq; ad arma pro se quisq; uocabat.hostes in arce esse:& cędi uigiles.oppresśiq; forent Romani, nequaquam numero pares:ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sublatus,incertũ unde accidisset,omnia nana augente nocturno tumultu,fecisset.Itaq; uelut plena iam hostiũ arce territi.Pœni,omisso certamine in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes)confugiunt. Oppidani urbem habebant, uictoribus pręmiũ in medio positam.Ex arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur.Q.Pleminius Romano, Amilcar punico pręsidio pręerat:et accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant.Ipse postremo ueniebat Annibal.nec sustinuissent Romani: nisi Locrẽsium multitudo exacerbata superbia atq; auaritia Pœnorum ad Romanos inclinasset. Scipioni ut nuntiatũ est,in maiore discrimine Locris rem uerti,ipsumq; Annibalem aduentare:ne præsidium etiã periclitaretur haud facili inde receptu,& ipse à Messana,L.Scipione fratre in præsidio ibi relicto,cum primum æstu fretum inclinatum est,naues mari secundo misit. Et Annibal à Buthroto amni(haud procul is ab urbe Locris abest)nuntio pręmisso, ut sui luce prima summa ui prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersus omnibus in eum tumultum ab tergo urbem incautam aggrederetur:ubi luce cœptam inuenit pugnã, ipse nec in arcem se includere,turba locum arctum impediturus, uoluit:neq; scalas,quibus scanderent muros,attulerant.sarcinis in aceruum coniectis,cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus numidis circumequitabat urbem. dum scalæ,quæq; alia ad oppugnandum opus erant, parantur,ad uisendum qua maxime parte aggrederetur, progressus ad murum,scorpione ictus,qui proximus eum forte steterat.territus inde tam periculoso casu receptui canere cũ iussisset,castra procul ab ictu teli communijt. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante occasum solis urbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsq; omnibus ad oppugnationem paratis,subibat muros, cum repente in eum nihil minus quàm tale quicquam timentem,patefacta porta erumpunt Romani.ad CC improuidos cum inuasissent,occidunt. cæteros Annibal,ut cõsulem adesse sensit,in castra recipit: nuntioq; misso ad eos,qui in arce erant,ut sibimetipsis consulerent,nocte motis castris abijt. Et qui in arce erant,igni iniecto tectis quæ tenebãt,ut is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt.Scipio ut & arcem relictam ab hostibus, & uacua uidit castra,uocatos ad concionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de autoribus supplicium sumpsit,bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiã fidem aduersus Romanos concessit.publice nec dare,nec eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos.quam senatus æquũ censuisset,eam fortunam habituros.illud satis scire, & si male de populo Romano meriti essent,in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quàm sub amicis Carthaginiensibus fuerint.Ipse Q.Pleminio legato,pręsidioq; quod arcem ceperat,ad tuendam urbem relicto,cum quibus uenerat copijs,Messanã traiecit.Ita superbe crudeliterq; habiti Locrenses à Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant,ut modicas iniurias non æquo modo animo pati,sed propè libenti uideri possent, uerumenimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectum, tantũ præsidiarij milites Romani Pœnos scelere atq; auaritia superauerunt, ut non armis,sed uitijs uideretur certari.nihil omnium,quæ inopi inuisas opes potentiores faciũt,prætermissum in oppidanos est ab duce,aut à militibus.in corpora ipsorum,in liberos,in coniuges infandæ contumeliæ editæ.nam auaritia ne sacrorũ quidem spoliatione abstinuit:nec alia modo templa uiolata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri:præterquã quod a Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit,spoliati dicebantur.Ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ,quam asportauerant,extulerunt:tum quoq; alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea uiolatione templi furorem obiecit: atq; inter se

ducem in ducem, militem in militem rabie hostili uertit. Summæ rei Pleminius præerat: militũ
pars sub eo, quam ipse ab Rhegyo adduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argẽteo
ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio
& Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorũ ademptum poculum esset, iurgium
inde & clamor, pugna postremo orta inter Pleminij milites, tribunorumq́ꝫ, ut suis quisqꝫ op/
portunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites cũ ad Ple/
minium cruorem & uulnera ostentantes nõ sine uociferatione atqꝫ indignatione cõcurrissent,
probra in eum ipsum iactata in iurgijs referentes, accensus ira domo sese proripuit: uocatosq́ꝫ
tribunos nudari, ac uirgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabãt enim, militumq́ꝫ fi/
dem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti uictoria ex omni
bus locis, uelut aduersus hostes ad arma conclamatũ esset, concurrerũt. & cum uiolata iam uir
gis corpora tribunorũ uidissent, tum uero in multo impotentiorẽ subito rabiem accẽsi, sine re
spectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum impetũ, lictoribus prius indi/
gnum in modũ mulctatis, faciũt. tum ipsum ab suis interceptũ & seclusum hostiliter lacerãt, &
propè exanguem, naso auribusq́ꝫ mutilatis, relinquunt. His Messanam nuntiatis, Scipio post
paucos dies Locros hexeri aduectus, cũ causam Pleminij & tribunorũ audisset, Pleminio no/
xa liberato, relictoq́ꝫ in eiusdem loci præsidio, tribunis sontibus iudicatis, & in uincula conie/
ctis, ut Romam ad senatũ mitterentur, Messanam atqꝫ inde Syracusas redit. Pleminius impo/
tens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quenqꝫ æsti/
mare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatẽ eius patiendo sensisset: tribunos attrahi ad se
iussit: laceratosq́ꝫ omnibus, quæ pati corpus ullũ potest, supplicijs interfecit: nec satiatus uiuo/
rum pœna insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad
cõquerendas iniurias ad Scipionẽ profectos audiuit. & quæ antea per libidinẽ atqꝫ auaritiam
fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atqꝫ inuidiæ non sibi
modo, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorũ appetebat tempus: cũ à P. Licinio literæ Ro/
mam allatæ sunt: se, exercitumq́ꝫ suũ graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadẽ uis
mali, aut grauior etiam, in hostes ingruisset. itaqꝫ quoniam ipse uenire ad comitia nõ posset, si
ita patribus uideretur, se, Q. Cæciliũ Metellũ dictatorem comitiorũ causa dicturũ, exercitum
Q. Cæcilij dimitti, è republica esse. nam neqꝫ usum eius ullũ in præsentia esse, cũ Annibal iam
in hyberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra uim morbi, ut nisi mature dimittan/
tur, nemo omniũ superfuturus uideatur. Ea consuli à patribus facienda, ut è republica fideq́ꝫ
sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in li/
bris sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatũ inspectis. Quandocunqꝫ hostis alie
nigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia, uinciq́ꝫ posse, si mater Idæa Pesimunte
Romam aduecta esset. Id carmẽ ab decemuiris inuentũ eo magis patres mouit, quod & lega/
ti, qui donũ Delphos portauerant, referebant: & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia
læta exta fuisse: & responsum oraculo editũ, maiorẽ multo uictoriam, quàm cuius ex spolijs
dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis
uelut præsagientem animũ de fine belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. Itaqꝫ quo
maturius fatis omnibus oraculisq́ꝫ portendentis sese uictoriæ compotes fierent, id cogitare,
quæ ratio transportandæ Romam deæ esset. Nullas tum in Asia ciuitates socias habebat po/
pulus Romanus. tamen memores, Aesculapium quoqꝫ ex Græcia quondam hauddum ullo
fœdere sociata ualetudinis populi causa accersitum: & iam cum Attalo rege propter cõmune
aduersus Philippum bellum cœptam amicitiam esse, facturũ eum quæ posit, populi Roma/
ni causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Leuinum, qui bis cõsul fuerat, ac res in Græ
cia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Sulpiciũ Galbam ædilitium, duos quæsto/
rios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconẽ. His quinqꝫ naues quinqueremes, ut
ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Roma/
no esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos cum exscendissent, oraculũ adi
erunt, consulentes, ad quod negotiũ domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem, popu
loq́ꝫ

loꝗ Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore, quod peterent. cum Romam deam deuexissent, tum curarent, ut eam qui uir optimus Romæ esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem uenerunt. Is legatos comiter acceptos Pesinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumꝗ ijs lapidem, quem matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nuntiauit deam apportari, quærendũ uirum optimũ in ciuitate esse, qui eam rite hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Brutijs comitiorũ causa dictus, exercitusꝗ eius dimissus, magister equitũ L. Veturius Philo. Comitia per dictatorẽ habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitijs perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat. absens creatus, absens eum honorẽ gessit. T. Claudius Asellus, & M. Iunius Pœnus plebeij ædiles fuerunt. Aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu uota in Gallia ad Clastidiũ fuerat. Et flamẽ martialis eo anno est mortuus M. Aemylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaque Philippus Aetolos desertos ab Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus uoluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni ui perficere maturasset, bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius procõsul, successor imperij missus Sulpitio cum decẽ millibus peditum, & mille equitibus, trigintaquinꝗ rostratis nauibus, haud paruũ momentum ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vixdũ pace facta nuntius regi uenit, Romanos Dyrrhachium uenisse: Parthinosꝗ, & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallumꝗ oppugnari. eò se auerterant Romani ab Aetolorum, quò missi erant, auxilio: irati, quod sine autoritate sua aduersus fœdus cũ rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisꝗ oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit: quò Sempronius se receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarũ, & xv nauibus in Aetoliam ad uisendas res, pacemꝗ, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatũ uastauit, & ad urbem admotis copijs, potestatem pugnæ Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri uidit: nec satis fidens uiribus ut urbem oppugnaret, & cũ Romanis quoꝗ, sicut cum Aetolis, cupiens pacẽ, si posset, sin minus, inducias facere, nihil ultra iritatis nouo certamine odijs, in regnũ se recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum uoluntate, legatos de pace communi ad Philippum misêre, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano uenisset. Facile impetratum (neꝗ enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Phœnice urbs est Epiri. ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex, & magistratus alij Epirotarum, & Acarnanũ. Primus Philippus prætor uerba fecit, & petijt simul ab rege, & ab imperatore Romano, ut finẽ belli facerent, darentꝗ eam Epirotis ueniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium, Romanorum essent. Atintanas, missis Romam legatis ab senatu impetrasse, ut Macedoni accederẽt. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege fœderi ascripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedęmoniorũ tyrannus, Elei, Messenij, Athenienses. Hæc conscripta cõsignataꝗ sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem iuberet. Iusseruntꝗ omnes tribus, quia uerso in Africam bello, omnibus alijs in pręsentia leuari bellis uolebãt. P. Sempronius pace facta ad consulatum Romã decessit. M. Cornelio P. Sempronio cõsulibus (quintusdecimus is annus punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cũ uetere exercitu, Sempronio Brutij, ut nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia,

T.Claudio Neroni Sardinia euenit. P.Scipioni cum eo exercitu, cumq; ea classe, quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, ut Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in prouincia cũ imperio morari consuli è republica uisum esset. Et M.Liuio, & Sp.Lucretio cum binis legionibus, quibus aduersus Magonẽ Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, ut cum Sardiniam, legionemq; T.Claudio tradidisset, ipse nauibus longis XL maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M.Pomponio pretori in Sicilia cãnensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C.Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum uetere uterq; præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinũ proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementũ. Quanquam nondum apertè Africa prouincia decreta erat, occultantibus id, credo, patribus, ne præscíscerent Carthaginienses: tamẽ in eam spẽ erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatũ iri, finemq; bello punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: proniq; & ad nuntianda, & ad credenda prodigia erant. ea plura uulgabantur: duos soles uisos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi uisam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. in æde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa diem unum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset, factũ. Eò accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquàm quod M. Valerius unus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nuntiauerat, recens nuntius aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat, qui uir optimus in ciuitate esset. ueram certe uictoriam eius rei sibi quisque mallet, quàm ulla imperia, honores'ue suffragio seu patrũ, seu plebis delatos. P.Scipionem, Cn.filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, iudicauerunt in tota ciuitate uirum optimum esse. Id quibus uirtutibus inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita meas opiniones coniectando rem uetustate obrutam, nõ interponã. P.Cornelius cũ omnibus matronis Ostiam obuiam ire deæ iussus: isq; eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Postq; nauis ad ostiũ amnis tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus ab sacerdotibus deam accepit, extulitq; in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas unius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (ut traditur) ante fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eę per manus succedentes deinceps alię alijs, omni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas positis, quà præferebatur, atq; accenso thure, precantibus ut uolẽs propitiaq; urbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam pridie idus Aprilis, isq; dies festus fuit. populus frequens dona deæ in palatiũ tulit, lectisterniumq;, & ludi fuere, Megalesia appellata. Cum de supplemento legionum, quæ in prouincijs erant, ageretur, tempus esse, à quibusdam senatoribus subiectum est, quæ dubijs in rebus utcunque tolerata essent, ea dempto iam tandem deũm benignitate metu, non ultra pati. Erectis expectatione patribus, subiecerunt: colonias latinas duodecim, quæ Q.Fabio & Q. Fuluio consulibus abnuissent milites dare, eas annum iam fermè sextum uacationem militiæ, quasi honoris & beneficij causa habere: cum interim boni, obedientesq; socij pro fide atq; obsequio imperij Romani continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc uocem non memoria magis patribus renouata rei propè iam obliteratæ, quàm ira iritata est. Itaque nihil prius referre consules passi, decreuerunt, ut consules magistratus, denosq; principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ nanque coloniæ in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerũ peditum daret, & equites centenos uicenos. si qua eum

numerum

numerum equitum explere non posset, pro equite uno treis pedites liceret dare. pedites, equitesq; quàmlocupletissimi legerentur, mitterenturq;, ubicunque extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex ijs recusarent, retineri eius coloniæ magistratus, legatosq; placere: neque, si postularent, senatum dari, priusquam imperata fecissent. stipendium præterea ijs colonijs tria millia æris, asses singulos imperari, exigiq; quotannis: censumq; in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto accitis Romam magistratibus, primoribusq; earum coloniarum, consules cum milites stipendiumq; imperassent, alij alijs magis recusare ac reclamare. negare tantum militum effici posse: uix, si simplum ex formula imperetur, enixuros. orare, atque obsecrare, ut sibi senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire merito deberent, admisisse. sed si pereundum etiam foret, neq; suum delictum, neq; iram populi Romani, ut plus militum darent, quàm haberēt, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos ad delectus habendos. nisi summa militū, quæ imperata esset, Romam adducta, neminem ijs senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi, deprecandiq; delectus in ijs duodecim colonijs, per longam uacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est perfectus. Altera itidem res, propè æque longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Leuino est: qui priuatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse dixit. nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. nam præterquam quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se autorem ita conferendi fuisse inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea patribus admonitio fuit. iussisq; referre consulibus, decreuerunt: ut tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ij, qui tum essent, duas tertij, & quinti consules numerarent. Omnes deinde alias curas una occupauit, postquàm Locrensium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum aduentu uulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminij scelus, quàm Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominū iritauit. Decem legati Locrensiū obsiti squallore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus, uelamenta supplicum, ramos oleæ (ut Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili uociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio legato, Romanisq; militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem uelit populus Romanus. orare, uti sibi patres adeundi, deplorandiq; erumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, maximus natu ex ijs. Scio, inquit, quanti æstimentur nostræ apud uos querelæ patres conscripti, plurimum in eo momenti esse, si probe sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint, & quo modo pulso Annibalis præsidio, restituti in ditionem uestram. quippe si & culpa defectionis procul à publico consilio absit, & reditum in uestram ditionem appareat, non uoluntate solum, sed ope etiam ac uirtute nostra, magis indignemini bonis ac fidelibus socijs tam atroces atque indignas iniurias ab legato uestro, militibusq; fieri. Sed ego causam utriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse, duarum rerum gratia: unius, ut coram P. Scipione, qui Locros recepit, quiq; omnium nobis recte perperamq; factorum est testis, agatur: alterius, quod qualescunque sumus, tamen hæc, quæ passi sumus, pati non debuimus. Non possumus dissimulare P C. nos, cum præsidium punicum in arce nostra haberemus, multa fœda, indigna & à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis Afrisq; passos esse. sed quid illa sunt, collata cum ijs, quæ hodie patimur? Cum bona uenia quæso audiatis P C id, quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanū omne genus, utrum uos, an Carthaginienses principes orbis terrarum uideat. sed si ex ijs, quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut à uestro præsidio nunc cum maxime patimur, æstimandum Romanum ac punicum imperium sit, nemo non illos sibi quàm uos dominos præoptet. Et tamen uidete quemadmodum Locrenses in uos animati sint. cum à Carthaginiensibus iniurias multo minores acciperemus, ad uestrum imperatorem confugimus: cum à uestro presidio plusquam hostilia patiamur, nusquam alio, quam ad uos querelas detulimus. Aut uos respicietis perditas res nostras

P C, aut ne ab dijs quidem immortalibus quod precemur, quicquam superest. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recuperandos à Carthaginiensibus Locros, & cũ eodem ibi relictus est præsidio. in hoc legato uestro (dant enim animum ad loquendũ liberè ultimæ miseriæ) nec hominis quicquam est P C præter figuram & speciem, necq; Romani ciuis, præter habitum, & sonum latinæ linguæ. pestis, ac belua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circunsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinem, & auaritiam solus ipse exercere in socios uestros satis haberet, unam profundam quidem uoraginem tamẽ patientia nostra expleremus. nunc omnes centuriones militesq; uestros (adeò in promiscuo licentiam atq; improbitatem esse uoluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, uerberant, uulnerant, occidunt, constuprant matronas, uirgines, ingenuos, raptos ex complexu parentum. quotidie capitur urbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesq; omnia passim mulierum, puerorumq; qui rapiuntur atq; asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui sciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos, qui faciunt, nõdum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Necq; ego exequi possum, nec uobis operæ est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum ullam Locris, nego quenquam hominem expertem iniuriæ esse: nego ullum genus, sceleris, libidinis, auaritię superesse, quod in ullo, qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, uter casus ciuitatis sit detestabilior: cum hostes bello urbem cepere, an cũ exitiabilis tyrannus ui atq; armis oppressit. omnia, quæ captæ urbes patiuntur, passi sumus, & nunc cum maxime patimur P C. omnia quę crudelissimi atq; importunissimi tyrãni scelera in oppressos ciues edũt, Pleminius in nos, liberosq; nostros, & coniuges edidit. Vnum est, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat: & uos audire, & exoluere remp. uestram religione, si ita uobis uidebitur, uelimus P C. uidimus enim cum quanta cærimonia non uestros solum colatis deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquã famam ad uos peruenisse Pyrrhi bello. qui cum ex Sicilia rediens Locros classe prætervveheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga uos in ciuitatem nostrã facinora edidit, thesauros quocq; Proserpinę intactos ad eam diem spoliauit: atq; ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit P C. classis postero die fœdissima tempestate lacerata: omnesq; naues, quæ sacram pecuniam habebant, in litora nostra eiectæ sunt. qua tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi unquam postea prospere quicquã euenit: pulsusq; Italia, ignobili atq; inhonesta morte temere nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cum audisset legatus uester, tribuniq; militum: & mille alia, quæ non augendæ religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis maioribusq; nostris, referebãtur: ausi sunt nihilo minus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris: & nefanda præda seipsos, ac domos contaminare suas, & milites uestros. quibus per uos fidemq; uestram P C priusquam eorum scelus expietis, necq; in Italia, necq; in Africa quicquã rei gesseritis: ne quod piaculi cõmiserunt, nõ suo solũ sanguine, sed etiam publica clade luant. quancq; ne nũc quidem P C aut in ducibus, aut in militibus uestris cessat ira deę. aliquoties iam inter se signis collatis concurrerũt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant. nõ acrius cũ Carthaginiensibus, quã ipsi inter se ferro dimicauerũt. præbuissentq; occasionẽ furore suo Locros recipiendi Annibali, ni accitus à nobis Scipio interuenisset. At Hercule milites cõtactos sacrilegio furor agitat, in ducibus ipsis puniẽdis nullũ deæ numen apparuit. imò ibi pręsens maxime fuit. uirgis cæsi tribuni ab legato sunt. legatus deinde insidijs tribunorum interceptus, præterquam quod toto corpore laceratus, naso quocq; auribusq; decisis exãguis est relictus. recreatus deinde legatus ex uulneribus tribunos militũ in uincula cõiectos, dein uerberatos, seruilibusq; omnibus supplicijs cruciando occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à tẽpli sui spoliatoribus habet: nec antè desinet omnibus eos agitare furijs, quàm reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra urbem tẽplum est, transferre in urbem eam pecuniam uoluerũt. nocte audita ex delubro uox est, abstinerent manus

manus,deam sua templa defensuram.quia mouendi inde thesauros incussa erat religio,muro circundare templum uoluerunt.ad aliquantum iam altitudinis excitata erant mœnia,cum subito collapsa ruina sunt.Sed & nunc,& sæpe aliâs dea suam sedem,suumq; templum aut tuta est,aut à uiolatoribus grauia piacula exegit.nostras iniurias nec potest,nec possit alius ulcisci,quàm uos P C.ad uos,uestramq; fidem supplices confugimus.nihil nostra interest, utrum sub illo legato,sub illo præsidio Locros esse sinatis,an irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis.Nõ postulamus ut extemplo nobis,ut de absente,ut indicta causa credatis.ueniat,coram ipse audiat,ipse diluat.si quicquam sceleris,quod homo in homines edere potest,in nos prætermisit,non recusamus quin & nos omnia eadem iterum,si pati possumus,patiamur, & ille omni diuino humanoq; liberetur scelere. Hæc cum ab legatis dicta essent, quæsissetq; ab ijs Q.Fabius,detulissent'ne eas querelas ad P.Scipionẽ,responderunt:missos legatos esse,sed eum belli apparatu occupatum esse:& in Africam aut iam traiecisse,aut intra paucos dies traiecturum.& legati gratia quanta esset apud imperatorem,expertos esse:cũ inter eum & tribunos cognita causa,tribunos in uincula coniecerit:legatum æque sontem,aut magis etiam,in ea potestate reliquerit. Iussis excedere è templo legatis, non Pleminius modo,sed etiam Scipio principum orationibus lacerari.ante omnes Q. Fabius natum ad corrumpendam disciplinã militarem arguere.sic & in Hispania plus propè per seditionem militũ, quàm bello amissum. externo & regio more & indulgere licentiæ militum,& sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit. Pleminium legatum uinctum Romam deportari placere,& ex uinculis causam dicere:ac si uera forent,quæ Locrenses quererentur,in carcere necari, bonaq; eius publicari.P.Scipionem,quod de prouincia decesserit iniussu senatus, reuocari:agiq; cũ tribunis plebis,ut de imperio eius abrogãdo ferrẽt ad populũ.Locrensibus coràm senatũ respondere: quas iniurias sibi factas quererentur,neq; senatum neq; populũ Romanũ factas uelle. uiros bonos,sociosq; & amicos eos appellari.liberos,coniuges,quæq; alia erepta essent,restitui.pecuniam,quanta ex thesauris Proserpinę sublata esset,conquiri:duplamq; pecuniam in thesauris reponi:& sacrũ piaculare fieri:ita ut prius ad collegium pontificũ referretur:quod sacri thesauri moti,aperti,uiolatiq; essent,quæ piacula quib⁹ dijs,quibus hostijs fieri placeret. milites qui Locris essent,omnes in Siciliam trãsportari:quatuor cohortes sociorum latini nominis in præsidiũ Locros adduci.Perrogari eo die sententiæ accensis studijs pro Scipione,& aduersus Scipionem,nõ potuere.Præter Pleminij facinus,Locrensiumq; cladem,ipsius etiam imperatoris nõ Romanus modo,sed ne militaris quidem cultus iactabatur. cũ pallio crepidisq; inambulare in gymnasio,libellis etiam palæstræq; operam dare. æque segniter molliterq; cohortem totam Syracusarũ amœnitate frui: Carthaginem,atq; Annibalẽ excidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptũ,qualis Sucrone in Hispania fuerit,qualis nunc Locris,socijs magis quàm hosti metuendus.Hęc quanquàm partim uera,partim mista,eoq; similia ueris iactabantur,uicit tamẽ Q.Metelli sententia:qui de cæteris Maximo assensus,de Scipionis causa dissensit.Qui enim conuenire,quem modo ciuitas iuuenem admodũ unum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem,quẽ recepta ab hostibus Hispania ad imponendũ punico bello finem creauerit consulẽ,spe destinauerit,Annibalem ex Italia retracturũ,Africam subacturum:eũ repente,tanq; Q.Pleminiũ,indicta causa propè damnatũ ex prouincia reuocari? cum ea,quæ in se nefarie facta Locrenses quererentur,ne præsente quidem Scipione facta dicerẽt, neq; aliud,quàm patiẽtia,aut pudor,quod legato pepercisset,insimulari possit? Sibi placere, M.Pomponium prætorem,cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci:consules decem legatos.quos ijs uideretur, ex senatu legere, quos cum prætore mitterent,& duos tribunos plebis,atq; ædilem.cum eo consilio prætorẽ cognoscere,si ea,quæ Locrenses facta quererentur,iussu aut uoluntate P.Scipionis facta essent, ut eum de prouincia decedere iuberent:si P.Scipio iam in Africam traiecisset,tribuni plebis,atq; ędilis cum duobus legatis,quos maxime prætor idoneos censuisset,in Africam proficiscerentur: tribuni atq; ædilis,qui reducerent inde Scipionem:legati,qui exercitui præessent,donec nouus imperator ad eum exercitum uenisset.sin M. Pomponius,& decem legati comperissent, neq; iussu neq;

uoluntate

uoluntate P. Scipionis ea facta esse, ut in exercitu Scipio maneret, bellumq; ut proposuisset, gereret. Hoc facto s c cum tribunis plebis actum est, aut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, uiolata, elataq; inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentius, ijsq; ædilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens nō esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, cōprehendere tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quàm Messanam consilium erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alij, auditis quæ Romæ acta essent, in exiliū Neapolim euntem forte in Q. Metellum unum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegyum ui retractum. alij, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cū eo seditionis principes conijcerent. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prętoris iussu traditi in custodiam Rhegynis sunt. Prætor legatiq; Locros profecti primam, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæq; apud Pleminium, quæq; apud milites erat, conquisitam cum ea, quam ipsi secum attulerāt, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum̄ uocatos in concionem milites prętor signa extra urbem efferre iubet: castraq; in campo locat, cū graui edicto, si quis miles aut in urbe restitisset, aut secū extulisset quod suum non esset. Locrensibus se permittere, ut quod suū quisq; cognosceret, prehenderet: si quid non cōpareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui: nō leui defuncturum pœna, qui nō restituisset. Locrensium deinde concionem habuit, atq; ijs libertatem, legesq; suas populum Romanum senatumq; restituere dixit. si qui Pleminium, aliumue quem accusare uellet, Rhegyum sequeretur. si de P. Scipione publice queri uellent, ea, quæ Locris nefarie in deos homines q; facta essent, iussu aut uoluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam. ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisq;, & senatui ac populo Romano gratias egere. se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit, eum esse uirum, quem amicum sibi quàm inimicum malint esse. pro certo se habere, neq; iussu neq; uoluntate P. Scipionis tot tam nefanda cōmissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parū creditum. natura insitum quibusdam esse, ut magis peccari nolint, quàm satis animi ad uindicanda peccata habeant. Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminiū, & ad duos & triginta homines cum eo damnauerūt, atq; in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoq;, quæ uulgata sermonibus erāt de cultu ac desidia imperatoris, solutaq; militiæ disciplina, comperta oculis perferrēt Romā. Venientibus ijs Syracusas, Scipio res nō uerba ad purgandum se parauit. exercitum omnem eò conuenire, classem expediri iussit, tanquam dimicandum eo die terra mariq; cum Carthaginiensibus esset. Quo die uenerunt, hospitio comiter accepti. postero die terrestrem naualemq; exercitus non instructos modo, sed hos decurrenteis, classem in portu simulachrum & ipsam edentem naualis pugnæ ostendit. tum circa armamentaria & horrea aliumq; belli apparatum uisendum prætor legatiq; ducti. tantaq; admiratio singularū uniuersarumq; rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atq; exercitu uinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse: iuberentq;, quod dij bene uerterent, traijceret, & spei conceptæ quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoq; tempore compotem populum Romanū faceret. adeoq; lætis inde animis profecti sunt, tanquam uictoriam, non belli magnificum apparatum nuntiaturi Romam essent.

Pleminius, quiq; in eadem causa erant, postquam Romam est uentum, extemplo in carcerem conditi. ac primo producti ad populum ab tribunis apud pręoccupatos Locrensiū clade animos nullum misericordiæ locum habuerunt. postea cum sæpius producerentur, iam senescente inuidia molliebatur ira: & ipsa deformitas Pleminij, memoriaq; absentis Scipionis fauorem ad uulgum conciliabat. mortuus tamen prius in uinculis est quàm iudicium de eo perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerū Romanarū refert ludis uotiuis, quos Romæ Africanus iterū consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot

aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendiq; haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in tullianum ex s. c. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum. ubi omnes legatiq; & tribuni classem, exercitum, ducemq; uerbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret primo quoque tempore in Africam traijciendum: Scipioniq; permitteretur, ut ex ijs exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse eligeret, quos in Africam secum traijceret, quos prouinciæ relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoque cum speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesq; ad singulos nuntios solicitam hyemem egissent, haud paruum & ipsi tuendæ Africæ momentum adiecerunt societatem Syphacis regis, cuius maxime fiducia traiecturum in Africam Romanũ crediderũt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atq; Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoq; inchoatæ affinitatis, ut rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempusq; nuptijs statuendum (iam enim nubilis erat uirgo) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes barbaros Numidæ effusi in uenerem) sensit, uirginem ab Carthagine accersit, maturatq; nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoq; fœdus priuato adijceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemq;, data ultro citroq; fide eosdem amicos inimicosq; habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cũ Scipione initæ regi societatis, & quàm uana & mutabilia barbarorum ingenia essent: ueritus ne, si traijceret in Africam Scipio, paruum uinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditijs quoq; puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traijciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis, quem uiderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum. hortari primum, ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaq; aut hæc, aut illa abnuentem alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, proq; parente, ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt. Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaq; spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res uulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem. quibus etiam atq; etiam monet eum, ne iura hospitij secũ, neu cum populo Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dexteras, deos testes atq; arbitros conuentorum fallat. Cęterum quando neq; celari aduentus Numidarum poterat (uagati enim in urbe, obuersatiq; prætorio erant) &, si sileretur quid petentes uenissent, periculũ erat, ne uera eo ipso, quod celarentur, sua sponte magis emanarent: timorq; in exercitum incideret, ne simul cum rege, & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à uero falsis præoccupando mentes hominum. Et uocatis ad concionem militibus, non ultra esse cunctandum ait. instare ut in Africam quamprimum traijciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Lælium uenisse, querentem, quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantẽ, quę tam diuturnæ moræ sit causa: postulantemq;, ut aut traijciatur tandem in Africam exercitus: aut, si mutata cõsilia sint, certior fiat: ut & ipse sibi, ac regno possit consulere. Itaq; iã satis omnibus instructis apparatisq;, & re iam non ultra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodemq; omnibus peditum equitumq; copijs cõtractis, quę prima dies cursum nauibus daret, deis bene iuuantibus in Africam traijcere. Literas ad M. Pomponium mittit, ut si ei uideretur, Lilybęum ueniret: ut cõmuniter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africam traijceret. item circum oram omnem maritimam misit, ut naues onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumq; in Sicilia erat, cum Lilybæũ conuenissent, & nec urbs multitudinem hominũ, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traijciendi, ut nõ ad bellum duci uiderentur, sed ad certa uictoriæ præmia. præcipue qui superabant ex cannensi exercitu milites, illo non alio duce

credebant

credebant nauata reipub. opera finire ſe militiam ignominioſam poſſe. Et Scipio minime id genus militum aſpernabatur, ut qui neq; ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam ſciret, neq; ullos æque ueteres milites in exercitu Romano eſſe, expertosq; nō uarijs prælijs modo, ſed urbibus etiam oppugnandis. Quinta & ſexta cannenſes erant legiones. eas ſe traiecturum in Africam cum dixiſſet, ſingulos milites inſpexit: relictisq; quos non idoneos credebat, in locum eorum ſubiecit quos ſecū ex Italia adduxerat: ſuppleuitq; ita eas legiones, ut ſingulæ ſena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites. ſociorum item latini nominis pedites equitesq; de exercitu cannenſi legit. Quantum militum in Africam tranſportatum ſit: non paruo numero inter autores diſcrepat. alibi decē millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi xv millia peditū, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam v & xxx millia peditum equitumq; in naues impoſita inuenio. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipſe in re dubia poni malim. Cœlius ut abſtinet numero, ita ad immenſum multitudinis ſpeciem auget. uolucres ad terram delapſas clamore militum ait: tantamq; multitudinem conſcendiſſe naues, ut nemo mortalium aut in Italia, aut in Sicilia relinqui uideretur. Milites ut in naues ordine ac ſine tumultu conſcenderent, ipſe eam ſibi curam ſumpſit, nauticos C. Lælius, qui claſſis præfectus erat, nauibus ante conſcendere coactos cōtinuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. v & xl dierum cibaria, è quibus xv dierum cocta, impoſita. ut omnes iam in nauibus erant: ſcaphas circummiſit, ut ex omnibus nauibus gubernatoresq; & magiſtri nauium, & bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Poſteaquam conuenerunt, primum ab ijs quæſiuit: ſi aquam hominibus, iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, impoſuiſſent. ubi reſponſum eſt, aquam dierum v xl in nauibus eſſe: tum edixit militibus, ut ſilentium quieti nautis ſine certamine ad miniſteria exequenda bene obediētes præſtarent. cum xx roſtratis ſe ac L. Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem roſtratis C. Lælium præfectum claſſis cum M. Porcio Catone (quæſtor tum is erat) onerarijs futurum præſidio. lumina in nauibus ſingula roſtratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria naue inſigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent gubernatoribus edixit. Fertiliſſimus ager eoq; abundās omnium copia rerum eſt regio, & imbelles (quod plerūq; in ubere agro euenit) barbari ſunt: priusq;, quam à Carthagine ſubueniretur, opprimi uidebantur poſſe. Iis editis imperijs, redire ad naues iuſsi: & poſtero die dijs bene iuuantibus ſigno dato ſoluere naues. Multæ claſſes Romanæ è Sicilia, atq; ipſo illo portu profectæ erant. cæterum non eo bello ſolum, (nec id mirum, prædatum enim tantummodo pleræq; claſſes ierant) ſed ne priore quidem ulla profectio tanti ſpectaculi fuit. quanquam ſi magnitudine claſſes æſtimares: & bini conſules cum binis exercitibns ante traiecerāt: & prope totidem roſtratæ in illis claſsibus fuerant, quot onerarijs Scipio tum traijciebat. nam præter xl longas naues, quadringentis fermè onerarijs exercitum tranſuexit. ſed & bellum bello, ſecundū priore ut atrocius Romanis uideretur, cum quod in Italia bellabatur, tum ingentes ſtrages tot exercituum ſimul cæſis ducibus effecerāt. & Scipio dux partim factis fortibus, partim ſuapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa gloriæ celebratus conuerterat animos: ſimul & mens ipſa traijciendi, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumq; & finiendum in Africa bellum, ſe tranſire uulgauerat. Cōcurrerat ad ſpectaculum in portum omnis turba non habitantiū modo Lilybæi, ſed legationum omnium ex Sicilia: quæ & ad proſequendum Scipionem officij cauſa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponiū ſecutæ fuerant. ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur, ad proſequendos commilitones proceſſerant. nec claſsis modo proſpectātibus è terra, ſed terra etiam omnis circa referta turba ſpectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit: Scipio è prætoria naue, ſilentio per præconem facto. Dij deæq;, inquit, qui maria terrasq; colitis, uos precor, quæſoq;, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur, poſtq; gerentur: ea mihi, populo plebiq; Romanæ, ſocijs nominiq; latino, qui populi Romani, quiq; meam ſectam, imperium auſpiciumq; terra, mari, amnibusq; ſequuntur, bene uertant: eaq; uos omnia bene iuuetis: bonis auctibus auxitis: ſaluos incolumesq; uictis perduellibus uictores ſpolijs decoratos, præda onuſtos

stos triumphantesq; mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumq; ulciscendorum copiam faxitis: quæq; populus Carthaginiensis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea ut mihi populoq; Ro. in ciuitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa uictima (uti mos) in mare proiecit, tubaq; signum dedit proficiscendi. Vento secundo uehemẽti satis profecti, celeriter conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula occepit, ita ut uix concursus nauium inter se uitarent. lenior uentus in alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita uis uento. Iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait: non plus quinq; millia passuum Africã abesse, Mercurij promontoriũ se cernere. si iubeat eò dirigi, iam in portu fore omnem classem. Scipio ut in conspectu terra fuit, precatus deos, uti bono reipub. suoq; Africam uiderit, dare uela, & alium infra nauibus accessum petere iubet. uento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem fermè tempus, quo pridie, exorta conspectũ terrę ademit, & uentus premente nebula cecidit. nox deinde incertiore omnia fecit. itaq; anchoras, ne aut inter se cõcurrerent naues, aut terræ inferrentur, iecere. ubi illuxit, uentus idem coortus, nebula disiecta aperuit omnia Africę litora. Scipio quod esset proximũ promontoriũ percũctatus, cũ pulchri promontoriũ id uocari audisset: placet omen, inquit, huc dirigite naues. eò classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis græcis latinisq; autoribus credidi. Cœlius unus præter quàm quod non mersas fluctibus naues, cæteros omnes cœlestes maritimosq; terrores, postremo abreptã tempestate ab Africa classem ad insulam Ægimurum, inde ægrè correctum cursum exponit: & propè obrutis nauibus iniussu imperatoris scaphis haud secus quàm naufragos milites sine armis cum ingẽti tumultu in terrã euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modo agros cõspectu primum classis, dein tumultu egredientiũ in terram pauor terrorq; peruenerat, sed in ipsas urbes. neq; enim hominum modo turba mulierũ puerorumq; agminibus immista omnes passim compleuerat uias, sed pecora quoq; præ se agrestes agebant, ut relinqui subito Africam diceres. urbibus uero ipsis maiorem quàm quem secum attulerat, terrorem inferebant. Præcipue Carthagini propè ut captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum & L. Manlium coss. annis propè quinquaginta nullum Romanum exercitum uiderant, præter prædatorias classes, quibus exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisq; quæ obuia fors fecerat, prius recursum semper ad naues quàm clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorq; in urbe fuit. Et Hercule neq; exercitus domi ualidus, neq; dux quem opponerẽt, erat. Asdrubal Gisgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longe primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prælijs fusum, pulsumq; in Hispania meminerant. nec magis ducem duci parem, quàm tumultuarium exercitũ suum Romano exercitui esse. itaq; uelut si urbem extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæq; raptim clausæ, & armati in muris, uigiliæq; & stationes dispositæ, ac nocte insequenti uigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare turbãdosq; egrediẽtes ex nauibus missi, in stationes Romanorũ inciderũt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus à mari tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatũ. Ii cum Carthaginiensi equitatu prælium cum commisissent, paucos in ipso certamine, plerosq; fugientes persecuti in quibus præfectũ quoq; Hannonẽ nobilẽ iuuenẽ, occiderunt. Scipio nõ agros modò circà uastauit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. ubi præter cætera quæ extemplo in naues onerarias imposita, missaq; in Siciliam erant: octo millia liberorum capitũ seruorumq; sunt capta. Lætissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit. quem quidam cum CC. haud amplius equitibus, pleriq; cum duûm millium equitatu tradunt uenisse. Cæterũ cum longe maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit, plurimumq; rem Romanam iuuerit: operæpretium uidetur excedere paululum ad enarrandum quàm uaria fortuna usus sit in amittendo recuperãdoq; paterno regno. Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat) re-

gnum ad fratrē regis Desalcem pergrandē natu (mos ita apud Numidas est) peruenit. haud multo post Desalce quoq; mortuo, maior ex duobus filijs eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cæterum cum magis iure gentis quàm autoritate inter suos, uiribus obtineret regnum: extitit quidam Mezetullus nomine, non alienus sanguine regibus, familiæ semper inimicæ, ac de imperio uaria fortuna cum ijs qui tum obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum magnæ autoritatis erat, castris palàm positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coēgit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit, gens Masæsulorum omnis in ditionem imperiumq; Mezetulli concessit. regio tamen nomine abstinuit: contentusq; nomine modico tutoris, puerū Lacumacen, qui stirpis regiæ supererat, regem appellat. Carthaginiensem nobilem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proximè Desalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi iūgit, spe Carthaginiensium societatis: & cum Syphace hospitium uetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparans aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) traijcit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmisso nuntio ad paternos suosq; amicos, cū ad fines regni peruenisset, quingenti fermè Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuenerat, retrò ad regem remissis, quanquam aliquāto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet, cōueniret: ratus agendo ac moliendo uires quoq; ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cum in urbem refugisset, & urbē Masanissa primo impetu capit, & ex regijs alios tradentes se recepit; alios uim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quò primum intenderant iter, peruenerūt. Fama huius modicæ rei in principio rerum prospere actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affluebantq; undiq; ex agris uicisq; ueteres milites Galæ, & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetullus superabat. nam & ipse eum exercitum quo Capusam uicerat, & ex receptis post cædem regis aliquot habebat, & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo decem millia equitum erant. Quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum equitumúe habens acie conflixit. uicit tamen & ueterum militum uirtus, & prudentia inter Romana & punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsulorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat, optimū ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, missis qui & puero spem facerent: si in fidem Masanissæ sese permisisset, futurum in eodem honore quo apud Galam Desalces quondam fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderent: ambos præoptanteis exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum forte cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sanè multum ad se pertinere credenti, utrum penes Lacumacen, an Masanissam regnum Masæsulorum esset, falli eum magnopere ait: si Masanissam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius Desalcem, credat. multo maiorem indolem in eo animi ingenijq; esse, quàm in ullo gentis eius unquam fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines uirtutis specimen dedisse socijs pariter hostibusq;. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientem illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre possent, arsuros. adhuc teneras & fragiles eius uires esse: uixdum coalescere fouenti regnum. Instando stimulandoq; peruicit, ut exercitum ad fines Masæsulorum admoueat: atq; in agro de quo sæpe cum Gala nō uerbis modò disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie iuris sui castra locet: si quis arceat, quod maximè opus sit, acie dimicaturum. sin per metum agro cedatur, in medium regni eundum. aut sine certamine concessuros in ditionem eius Masæsulos, aut nequaquā pares futuros armis. His uocibus incitatus Syphax Masanissæ bellū infert: & primo certamine Masæsulos fundit fugatq;. Ma-

fa[?]iſſa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ uocant) perfugit. familiæ ali/ quot cum mapalibus pecoribusq; ſuis (ea pecunia illis eſt) perſecuti ſunt regem. cætera Ma/ ſæſulorum multitudo in ditionem Syphacis conceſſit. Quem ceperant exules montem, herbi dus aquoſusq; eſt: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque carne ac lacte ueſcen/ tium abundè ſufficiebat alimẽtis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incurſionibus, deinde aper to latrocinio infeſta omnia circà eſſe: maxime uri Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ q̃ inter Numidas & latrocinium tutius erat. iamq; adeò licenter eludebãt, ut ad mare deuectam prædam uenderent mercatoribus, appellentibus naues ad id ipſum. pluresq; quàm iuſto ſæ/ pe in bello Carthaginienſium cæderentur caperenturq;. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienſes, infenſumq; & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant. ſed uix re/ gium uidebatur, latronem uagum in montibus conſectari. Bocchar ex prefectis regijs, uir acer & impiger ad id delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitum: pręmiorumq; ingen/ tium ſpe oneratus, ſi caput Maſaniſſæ retuliſſet, aut uiuum (id uero inæſtimabile gaudium fo/ re) cepiſſet. Palatos incurioſeq; agentes improuiſo adortus, pecorum hominumq; ingenti mul titudine à præſidio armatorũ excluſa, Maſaniſſam ipſum cum paucis in uerticem montis com pellit. inde propè ut iam debellato, nec præda modo pecorum hominumq; captorũ miſſa ad regem, ſed copijs etiam ut aliquãto maioribus, quàm pro reliquijs belli remiſſis, cum quingen tis haud amplius peditibus, ducentisq; equitibus degreſſum iugis Maſaniſſam perſecutus in ualle arcta, faucibus utrinque obſeſſis, incluſit. ibi ingens cædes Maſæſulorũ facta. Maſaniſſa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos ſequentibus ſe eri puit. Tenuit tamen ueſtigia Bocchar: adeptusq; eum patentibus prope Clupeam urbem cam pis ita circumdedit, ut pręter quatuor equites, omnes ad unum interfecerit. cum ijs ipſum quo que Maſaniſſam ſaucium propè è manibus inter tumultum amiſit. In conſpectu erant fu/ gientis alæ equitum diſperſæ lato campo, quibuſdam ut occurrerent per obliqua tendentibus, quacunq; hoſtis flectebat. amnis ingens fugientes accepit, (necq; enim cunctanter, ut quos ma ior metus urgeret, immiſerant equos) raptiq; gurgite, & in obliquum relati. duobus in conſpe/ ctu hoſtium in præruptum gurgitem hauſtis, ipſe perijſſe creditus. duo reliqui equites cum eo uirgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit, nec ingredi flumen auſo, nec habere credẽti ſe iam quem ſequeretur. inde uanus autor abſumpti Maſaniſſæ ad regem redit: miſſiq; qui Carthaginem gaudiũ ingens nuntiarent: totaq; Africa fama mortis Maſa niſſæ repleta uariè animos affecit. Maſaniſſa in ſpelunca occulta cum herbis curaret uulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot uixit. ubi primum ducta cicatrix, patiq; poſſe ui/ ſus eſt iactationẽ, audacia ingẽti pergit ire ad regnũ repetendum. atq; in ipſo itinere haud plus XL equitibus collectis, cum in Maſæſulos palàm iam quis eſſet ferens ueniſſet, tantũ motum cum fauore priſtino, tum gaudio inſperato, quod quem perijſſe crediderant, incolumem cerne bant, fecit: ut intra paucos dies VI millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum con/ uenirent: atq; non in poſſeſſione modo paterni regni eſſet, ſed etiam ſocios Carthaginiẽſium populos, Maſæſulorũq; fines (id Syphacis regnum erat) uaſtaret. iritato ad bellum Sypha/ ce, inter Cirtham Hipponemq; in iugis opportunorum ad omnia montium conſedit. Maio/ rem igitur eam rem Syphax ratus, q̃ ut per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomen Ver/ minæ erat) parte exercitus miſſa, illum circumducto agmine in ſe intentum hoſtem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggreſſurus erat. Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui ſignis collatis acie dimicaturus eſſet, mouit caſtra. Vbi tempus uiſum eſt, quo perueniſſe iam circummiſſi uideri poterant: & ipſe leni cliuo ferente ad hoſtem cum multitudine fretus, tum præparatis à tergo inſidijs, per aduerſum montem erectam a/ ciem ducit. Maſaniſſa fidutia maxime loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipſe di/ rigit ſuos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & uirtute militum Maſaniſſam, multitudi/ ne quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diuiſa, cum pars à fronte urgeret, pars ab tergo ſe circũfudiſſet, uictoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc à tergo incluſis. itaq; cæteri pedites equitesq; cæſi. Ducentos fermè

equites Masanissa circa se conglobatos, diuisosque turmatim in treis partes erumpere iubet, loco prædicto in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse quà intenderat, inter media tela hostium euasit. duæ turmæ hæsere. altera metu dedita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam propè uestigijs instantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum absistere sequendo coëgit. ipse cum LXX. equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia egregiè sæpe repetiti regni paterni inter punica emporia, gentemque Garamantū omne tempus usque ad C. Lælij, classisque Romanæ aduentū in Africam consumpsit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quàm cū magno præsidio equitum ad Scipionē quoque postea uenisse Masanissam credam. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conueniens est. Carthaginienses ala equitū cum præfecto amissa, alioque equitatu per nouū delectum cōparato, Hannonē Amilcaris filium præficiunt. Asdrubalem subinde ac Syphacem per literas nuntiosque, postremo etiā per legatos accersunt. Asdrubalem opem ferre propè circūsessæ patriæ iubent: Syphacē orāt, ut Carthagini & uniuersæ Africæ subueniat. Ad Vticam tum castra Scipio, fermè mille passus ab urbe habebat, translata à mari, ubi paucos dies statiua coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis ualido non modo ad lacessendū hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationibus agros equitatu accepto, id omnium primū egit, ut per cōquisitionem numerū equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maximè tamē Numidas (id longe primū equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitū habebat, cum Saleram nomine urbem occupauit, XV. fermè millia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatū est, æstiua sub tectis agere equitatus: sint, inquit, uel plures, dum talem ducem habeant. eoque minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu præmissum portis obequitare, atque hostem ad pugnā elicere iubet. ubi omnis multitudo se effudisset, grauiorque iam in certamine esset, quàm ut facile sustineri posset, cedere paulatim, se in tempore pugnæ uenturum. Tantum moratus quantum satis temporis prægresso uisum ad eliciēdos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportune circa uiæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timoris simulati specie audaciam hosti faceret, ad insequēdum temere eliciebat. Nondū omnes egressi erāt, uarieque dux fatigabatur: alios uino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: alijs, ne sparsi & incōditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri ultra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat. donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris uiribus, & recentibus equis Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis se circunfudēre: & Masanissa flexis subitò equis in pugnā redijt. Mille fermè qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atque interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per triginta millia passuum uictores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperūt, aut occiderunt. inter eos satis constabat non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem forte quo hæc gesta sunt die naues quæ prædam in Siciliam uexerant, cum commeatu rediere, uelut ominatæ ad prædam alterā repetendam sese uenisse.

Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes autores sunt: ueriti, credo, ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque, prout cuiusque opera fuerat, & ante omneis Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modò quacunque incedebat populatis, sed urbibus etiam quibusdam uicisque expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quàm profectus erat, magnam uim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens, in castra redit: grauesque iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppu

ad oppugnandam Vticam omnes belli uires conuertit: eam deinde si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte urbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente propè ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta machinasq; & aduexerat secum, & ex Sicilia cum cõmeatu missæ erant: & nouę in armamentario multis talium operũ artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tãta undiq; mole circunsessis in Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita si is mouisset Syphacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentiũ auxilij tardius cuncta mouebantur. Asdrubal intẽtissima conquisitione cum ad XXX millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduẽtum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimq; motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusq; Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, cum quadraginta fermè dies nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam: abscederet inde irrito incœpto. iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, cõmunit: uno uallo & naualia castra amplectitur. iugo medio legionum castris impositis, litus ad septentrionem uersum subductæ naues naualesq; socij tenebant, meridianam uallem ad alterum litus deuexam equitatus. Hæc in Africa usq; ad extremum autumni gesta. Præter cõuectum undiq; ex populatis circà agris frumentũ, cõmeatusq; ex Sicilia atq; Italia aduectos, Cn. Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentẽ uim frumenti aduexit: horreaq; nõ solũ ea quę iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio ut cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari, ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spatio, duodecim millia tunicarum missa. Æstate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius COS. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quàm acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu uerius quàm pugna ad mille & CC de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neq; oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuntio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicatæ uires: Pœno recens uictoria animos faceret. In primã aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ uouit, si eo die hostes fudisset: composq; eius uoti fuit. fusi ac fugati Pœni supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti uiui capti: equi quadraginta, & undecim militaria signa. Perculsus aduerso prælio Annibal Crotonem exercitum adduxit. Eodem tempore M. Cornelius COS. altera parte Italiæ non tam armis, quàm iudiciorum terrore Hetruriam continuit totam fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res uersam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambitiose habuit. multiq; nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primo erant præsentes condemnati: postea conscientia sibimet ipsi exilium consciscentes, cum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterant, pigneranda pœnæ præbebant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Liuius & C. Claudius senatũ recitarunt. princeps iterũ lectus Q. Fabius Maximus. notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter, & cum summa fide exegerunt. uiam è foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Matris magnæ in palatio faciendam locauerunt. uectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in foris & cõciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locauerunt. Id uectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo iudicio quondam damnatus esset. & in pretio salis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Lustrum conditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, ut ciuiũ romanorum in exercitibus

citibus, quantus ubique esset, referretur numerus. Censa cum ijs CCXV millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunquã antea factum erat, deferentibus censoribus, censum receperunt: ut quantum numero militum, quantum pecunia ualerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi cœptus est. & ambo forte censores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam uentum est, in qua M. Liuij nomen erat: & præco cunctaretur citare ipsum censorem: cita, inquit Nero, M. Liuium. & siue ex residua & uetere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudicio esset condemnatus, equum uendere iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem & nomẽ collegæ uentum est, uendere equum C. Claudium iussit duarum rerum causa: unius, quod falsum aduersus se testimonium dixisset: alterius, quod non syncera fide secum in gratiam redisset. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum suæ famæ damno factum est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascendisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium uenit, & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum consulem aut censorem fecisset: populum romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neque inficiari possent, aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Paruum certamen notatum inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius tribunus plebis, diem ad populum utrique dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam Petilia à consule ui capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates uoluntate in deditionem uenerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus Cornelium potius ex Hetruria, ubi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is consules Cn. Seruilium Cepionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Aelius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Cõsul comitijs perfectis ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Aemylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque. & in M. Pomponij Mathonis auguris, & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta, augur Tib. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tũc perrarum in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Aelio, P. Villio. & Iouis epulum fuit ludorum causa.

DECADIS TERTIAE LIBER X

N. SERVILIVS Cepio & Cn. Seruilius Geminus COSS. (sextusdecimus is annus belli punici erat) cũ de republica belloque & prouincijs ad senatum retulissent, cẽsuerunt patres, ut consules inter se cõpararent sortirenturue: uter Brutios aduersus Annibalem, uter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet. cui Brutij euenissent, exercitũ à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim procõsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet, is Romam reuerteretur. Bello quoque bonus habitus ad cętera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaque bonis, nobilis idem ac diues erat, forma uiribusque corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus. super hæc bellicæ quoque laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutijs prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum

tum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitũ iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciã obtineret cum legionibus ijs, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cepioni Brutij, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionẽ urbanam P. Aelius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminũ cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatũ imperium, ut Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatũ imperium est. decretumq; ut supplicatio fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, ut ea res salutaris populo Ro. ipsiq; duci atq; exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africã transuectũ fuerat, ne qua classis ex Africa traijceret, XL. nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimã oram. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliã duxit: cæteræ in Sicilia ueteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit, Parem nauiũ numerũ Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendam Sardiniæ oram patres decreuerunt. Lentulus Pr. duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, qui incertum erat, quò missuri classem Carthaginienses forent: uidebantur autem quicquid nudatum præsidijs esset petituri: M. Marcio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est: tria millia militum in eam classem ex decreto patrum consules scripserũt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioq; ueteribus imperatoribusq;, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, ut priusquam ab urbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum uouisset, si eodem statu respublica staret. Et nouas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nuntiata. Aurum in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antij coronam auream arroserunt. Circa Capuã omnem agrum locustarũ uis ingẽs, ita ut unde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinq; pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus: circulũ deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata. editi à collegio pontificũ dij quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules prætoresq; in prouincias profecti. omnibus tamen, uelut eam sortitis, Africæ cura erat, seu quia ibi summam rerum belliq; uerti cernebant: seu ut Scipioni gratificarẽtur, in quem tum omnis uersa ciuitas erat. itaq; nõ ex Sardinia tantum, (sicut antè dictum) sed ex Sicilia quoq; & Hispania uestimẽta frumentũq;, & arma etiam ex Sicilia & omne genus cõmeatus eò portabantur. Nec Scipio ullo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul undiq; eum circũstabant. Vticã obsidebat, castra in cõspectu Asdrubalis erãt. Carthaginienses deduxerant naues, classem paratam instructamq; ad cõmeatus intercipiendos habebãt. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiserat: si forte iã † satias amoris in uxore ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cũ Carthaginiensibus cõditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, q̃ si bellaretur, spes ulla desciturũ afferebatur. Hæc per nuntios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior autores sunt) quàm ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquiũ uenisse. Primo eas cõditiones imperator Romanus uix auribus admisit. postea ut causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere: ac spem facere, sæpius ultro citroq; agitantibus rem conuenturam. Hybernacula Carthaginiensiũ, cõgesta temere ex agris materia exædificata, lignea fermè tota erant. Numidæ præcipue arundine textis storiaq; pars maxima tectis passim nullo ordine, quidã ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam uallumq; habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostiũ per occasionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonũ loco primos or-

† al. satietas.

dinis spectatæ uirtutis atq; prudentiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati es/
sent, uagi per castra alius alia, aditus exitusq; omnes, situm formamq; & uniuersorum castro/
rum & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum interualli inter Asdrubalis ac re
gia castra esset, specularentur: moremq; simul noscerent stationum uigiliarumq;: nocte, an in/
terdiu opportuniores insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alij atque alij de industria,
quo pluribus omnia nota essent, mittebãtur. Cum sæpius agitata res certiorem spem pacis in
dies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret legati Romani uetitos se reuerti ab im/
peratore aiunt, nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi staret iam sententia, seu consulen
dus Asdrubal & Carthaginienses essent. consuleret. tempus esse, aut pacem componi, aut bel
lum nauiter geri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ac Asdrubale Carthaginiẽses, & spe
culatores omnia uisendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: &
ex mentione ac spe pacis negligentia, ut fit, apud Pœnos Numidasq; orta cauendi, ne quid
hostile interim paterẽtur. Tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Roma
nus pacem uidebatur, iniquis per occasionem adiectis: quæ peropportunè cupienti tollere in/
ducias Scipioni causam præbuere. ac nuntio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset: po/
stero die respondit, se uno frustra tendente nulli alij pacem placuisse. renuntiaret igitur, nullam
aliam spem pacis, quàm relictis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit in/
ducias, ut libera fide incepta exequeretur. deductisq; nauibus (& iam ueris principium erat)
machinas tormentaq;, uelut à mari aggressurus Vticam, imponit. duo millia militũ ad capien
dũm quem antea tenuerat, tumulũ super Vticam mittit: simul ut ab eo quod parabat, in al/
terius rei curam conuerteret hostium animos, simul nequa, cum ipse ad Syphacem Asdruba/
lemq; profectus esset, eruptio ex urbe & impetus in castra sua relicta cum leui præsidio fieret.
His præparatis, aduocatoq; consilio, & dicere exploratoribus iussis quæ comperta afferrent,
Masanissaq;, cui omnia hostium nota erant: postremo quid ipse pararet in proximã noctem
proponit. tribunis edicit, ut ubi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplo educerent è ca
stris legiones. Ita, ut imperauerat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam fermè
uigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu
ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarũ Lælio Masanissamq; ac Numidas
attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesq; conijcere iubet. singulos deinde separatim, Læ/
lium ac Masanissam seductos obtestatur, ut quantum nox prouidentiæ adimat, tantum dili/
gentia expleant curaq;. se Asdrubalem punicaq; castra aggressurum. cæterum nõ antè cœptu
rum, q̃ ignẽ in regijs castris conspexisset. Neq; ea res morata diu est. nam ut proximis castris
iniectus ignis hæsit, extemplo proxima quæq;, & deinceps cõtinua amplexus totis se passim
dissipauit castris. & trepidatio quidem, quanta necesse erat in nocturno effuso tam late incen
dio, orta est. cęterũ fortuitum, non hostilem ac bellicũ ignem rati esse, sine armis ad restinguen
dum incendium effusi in armatos inciderunt hostes, maximè Numidas ab Masanissa notitia
regiorum castrorũ ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semi/
somnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alij in angustijs portarum
obtriti sunt. Relucentem flammam primo uigiles Carthaginiensiũ, deinde excitati alij noctur
mo tumultu cum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum.
& clamor inter cędem & uulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset confusus, sensum
ueri adimebat. Igitur pro se quisq; inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus
portis quà cuiq; proximũ erat, ea modo quæ restinguendo igni forent portantes, in agmẽ Ro
manum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam nequis nuntius effu
geret: extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas inuadit. ignibusq; in proxima te/
cta coniectis, effusa flamma primo ueluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per cõtinua serpẽs
uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines iumentaq; fœda primũ fuga, dein stra
ge obruerant itinera portarũ. quos non oppresserat ignis, ferro absumpti. binaq; castra clade
una deleta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorũ M M peditum, & quingenti equi/
tes semiermes, magna pars saucij, afflatiq; incendio effugerũt. Cęsa, aut hausta flãmis ad XL.
millia

millia hominum sunt: capti supra VI millia: multi Carthaginiensium nobiles, XI senatores, signa militaria CLXXVIII: equi numidici supra II millia DCC, elephanti sex capti: octo flamma ferroq; absumpti, magnaq; uis armorũ capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat: eoq; omnes qui supererant, uestigia ducis sequentes se contulerant. metu deinde ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hostile, quia uoluntate concesserant in deditionem, factum. duæ subinde urbes captæ direptæq;. ea præda & quæ castris incensis ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium fermè inde spatio loco munito consedit. Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. quò tantus primo terror est allatus, ut omissa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem oppressurum. Senatum itaque Suffetes, quod uelut consulare imperiũ apud eos erat, uocauerunt. ibi tribus dictis sententijs, una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriã reuocabat: tertia Romanæ in aduersis rebus constantiæ exemplo reparãdum exercitum, Syphacemq; orandum, ne bello absisteret, censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, barchinæq; omnes factionis bellum malebant, uicit. Inde delectus in urbæ agrisq; haberi cœptus: & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: cum uxor iam non ut antè blanditijs satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia ualuisset, plena lachrymarum obtestans: ne patrem suum patriamq; proderet: ijsdem flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret. Spem quoq; opportunè oblatam afferebãt legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Olbam ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ iuuentutis sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Is non benignè modo legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem Numidarum agrestium, quibus per eosdem dies arma equosq; dedisset, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. scire incendio, non prælio cladem acceptam. eum bello inferiorem esse, qui armis uincatur. Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit XXX. fermè millium armatorum. Scipionem uelut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginiensesq; attineret: Vticæ oppugnandæ intentum, iamq; machinas admouentem muris auertit fama redintegrati belli. modicisq; obsidijs ad speciem modo obsidionis terra mariq; relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor fermè millia distante ab castris regis consedit. postero die cum equitatu in Magnos (ita uocant) campos subiectos ei tumulo degressus, succedendo ad stationem hostium, lacessendoq; leuibus prælijs diem absumpsit. & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt. quarto die utrinq; in aciem descensum est. Romanus post principes hastatorum prima signa in subsidijs triarios constituit: equitatũ Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas, Masanissamq; opposuit. Syphax Asdrubal Numidis aduersus Italicũ equitatum, Carthaginiensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utraq; cornua & Numidæ & Carthaginienses pulsi. nam neq; Numidæ, maxima pars agrestis, Romanũ equitatũ: neq; Carthaginienses, & ipse nouus miles, Masanissam recẽti supra cętera uictoria terribilẽ sustinuère. Nudata utrinq; cornibus Celtiberorũ acies stabat: quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis: neque spes ueniæ ab Scipione erat, quẽ benemeritũ de se & gente sua mercenarijs armis in Africam oppugnatum uenissent. Igitur circũfusis undiq; hostibus, alij super alios cadẽtes obstinati moriebãtur. omnibusq; in eos uersis, aliquantũ ad fugã temporis Syphax & Asdrubal pręceperunt. fatigatos cæde diutius, quàm pugna uictores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissamq; cum omni Romano & numidico equitatu, expeditissimisq; militũ ad persequendos Syphacem atq; Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus urbes circa omnes quæ Carthaginiensium ditionis erant: partim ui, partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circunferentem arma Scipionem omnibus finitimis raptim perdomitis,

ipsam

ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. itaq; & muri reficiebantur, propugnaculisq; armabantur: & pro se quisq; quę diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris conuehebat. Rara mentio est pacis, frequētior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agentem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maximè inclinant. legatos tamen ad Annibalem mittendos censent. quippe classe ut felicissime gerantur res, parte aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueantur, neq; imperatorem alium quàm Annibalem, neq; exercitum alium quàm Annibalis superesse. Deductæ ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti. raptimq; omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spolijs multarum urbiū exercitum trahens, captiuis aliaq; prȩda in uetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta (abest ab Carthagine XII. millia fermè passuum) locum cum operibus, tum suapte natura tutum, & qui ab Carthagine cōspici, & prębere ipse prospectum cum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi posset. Inde cum maxime uallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igitur omisso opere, pronuntiatum iter, signaq; raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem uersæ, ac minimè nauali prælio aptæ opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi, naues tormenta machinasq; portantes? & aut in onerariarum usum uersæ? aut ita appulsæ muris, ut pro aggere ac pontibus præbere ascensum possent? Itaq; Scipio, postquā eò uentū est contra q; in nauali certamine solet, rostratis quæ præsidio alijs esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariatū quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easq; ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antemnisq; de naue in nauem traiectis, ac ualidis funibus uelut uno inter se uinculo illigatis comprehendit: tabulasq; superstrauit, ut peruius in totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, quà procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille fermè delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorum maximè missilium, ut quàm uis longo certamine sufficerent, uis ingens congeritur. ita parati atq; intenti hostium aduentum opperiebantur. Carthaginienses, qui, si maturassent, omnia permista uerba trepidantium primo impetu deprehendissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem ubi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri uocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues uelut ad iustum prælium nauale, & tanquàm exituris contrà Romanis. Cum diu stetissent, postquàm nihil moueri ab hostibus uiderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minimè certamini nauali similis, proximè speciem muro, oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni uana pleraque, utpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso libratior superne ex onerarijs ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant: primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent. postremo asseres ferreo unco præfixi (harpagones uocāt milites) ex punicis nauibus inijci in Romanas cœpti. quos cum neq; ipsos neq; catenas quibus suspensi inijciebantur, incidere possent: ut quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi uideres uincula, quibus alijs innexa erat: seriemq; aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maximè modo lacerati quidem omnes pontes, & uix transiliendi in secūdum ordinem nauium spatiū propugnatoribus datum est. Sex fermè onerariæ puppibus abstractæ Carthaginē sunt. maior quàm pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas unum quantūcunq; ex insperato gaudiū affulserat cum eo, ut appareret haud procul exitio fuisse Romanā classem, ni cessatū à præfectis suarum nauium foret

foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem forte dies cũ Lælius & Masanissa quin-
todecimo fermè die in Numidiam peruenissent, Masæsuli regnum paternum Masanissę læti,
ut ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidijsq; suis, ue-
tere se cõtinebat regno, neutiq; quieturus. stimulabant ægrum amore uxor socerq;: & ita uiris
equisq; abundabat, ut subiectæ oculis regni per multos florentis annos uires etiã minus bar-
baro atq; impotẽti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello apti erãt, in unum
coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondã ab Ro-
manis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore quàm quẽ prius habuerat,
cæterũ omni propè nouo atq; incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis,
primò pauci equites ex toto speculantes ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurre-
re ad suos: inde excursiones inuicẽ fieri, & cũ pulsos indignatio accẽderet, plures subire: quod
iritamentum certaminũ equestrium est, cum aut uincẽtibus spes, aut pulsis ira aggregat suos.
Ita tum à paucis prælio accenso, omnes utrinq; postremo equitum certaminis studium effu-
dit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsulorum, ingentia agmina Syphace emit-
tente, sustineri uix poterat. deinde ut pedes Romanus repentino per turmas suas uiã danteis
intercursu stabilem aciem fecit, absterruitq; effuse inuehentem sese hostem: primo barbari se-
gnius permittere equos, dein stare ac propè turbari nouo genere pugnæ: postremo non pedi-
ti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere peditis pręsidio audentem. Iam signa quoq;
legionum appropinquabant. tum uero Masæsuli nõ modo primum impetum, sed ne conspe-
ctum quidem signorum atq; armorum tulerunt. tantum seu memoria priorum cladium, seu
præsens terror ualuit. Ibi Syphax, dum obequitat hostiũ turmis: si pudore, si periculo suo fu-
gam sistere posset: equo grauiter icto effusus opprimitur capiturq;: & uiuus, lætũ ante omnes
Masanissæ præbiturus spectaculum, ad Læliũ attrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat:
eoq; se ingens uis hominum ex fuga cõtulerat. Cædes in eo prælio minor quàm uictoria fuit,
quia equestri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinq; millia occisa, minus dimi-
dium eius hominum captũ est: impetu in castra facto, quò perculsa rege amisso multitudo se
contulerat. Masanissa Lælio dicere, sibi quidem nihil esse in præsentia pulchrius, quàm uicto-
rem recuperatũ tanto post interuallo inuisere receptum patrium regnum. sed tam secundis, quàm
aduersis rebus non dari spatium ad cessandũ. si se Lælius cum equitatu uictoq; Syphace Cir-
tham præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum, Lælium cum peditibus subsequi
modicis itineribus posse. Assentiente Lælio pregressus Cirtham, euocari ad colloquium prin-
cipes Cirthensium iubet. sed apud ignaros regis casus, ne quę acta essent promendo, nec mi-
nis nec suadendo ante ualuit, quàm rex uinctus in conspectũ datus est. Tum ad spectaculum
tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta, partim repentino cõsen-
su gratiam apud uictorem quærentium patefactæ portæ. Et Masanissa præsidio circa portas
opportunaq; mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupãdam citato uadit
equo. Intranti uestibulũ in ipso limine Sophonisba uxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni oc-
currit: & cum in medio agmine armatorũ Masanissam insignem cum armis, tum cætero habi-
to conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius. Omnia quidem, in-
quit, ut posses in nos, dñ tibi dederunt, uirtusq; & felicitas tua. sed si captiuæ apud dominũ ui-
tæ necisq; suæ uocem supplicem mittere licet: si genua, si uictricem attingere dextram, precor
quæsoq; per maiestatem regiam, in qua pauloantè nos quoq; fuimus: perq; gentis Numida-
rum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiusce regiæ deos, qui te melioribus
omnibus accipiant, quàm Syphacem hinc miserunt: hanc ueniã supplici des, ut ipse quodcun-
que feret animus, de captiua statuas: neq; in cuiusquã Romani superbum ac crudele arbitriũ
uenire sinas. si nihil aliud quàm Syphacis uxor fuissem, tamen Numidæ atq; in eadem mecũ
Africa geniti, quàm alienigenæ & externi fidẽ experiri mallem. quid Carthaginiẽsi ab Romano,
quia filiæ Asdrubalis timendũ sit, uides. si nulla alia re potes, morte me uindices ab Romano-
rum arbitrio, oro obtestorq;. Forma erat insignis & florentissima ætas. itaq; cum modo de-
xtrã amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret: propiusq; iam blanditias

oratio

oratio esset quàm preces:nō in misericordiam modò prolapsus est animus uictoris, sed (ut est genus Numidarū in uenerem præceps)amore captiuæ uictor captus,data dextera in id quod petebatur obligandæ fidei,in regiā concedit. Instituit deinde reputare secum ipse,quemadmodum promissi fidem præstaret. quod cum expedire non posset amore temerarium atq; impudens mutuatur cōsilium. nuptias in eum ipsum diem repente parari iubet,ne quid relinqueret integri aut Lælio,aut ipsi Scipioni cōsulendi uelut in captiuam, quæ Masanissæ iam nupta foret.Factis nuptijs superuenit Lælius:& adeò non dissimulauit improbare factum,ut primo etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit.uictus deinde precibus Masanissæ orantis,ut arbitrium,utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset,ad Scipionem rejiceret:misso Syphace & cæteris captiuis, cæteras urbes Numidiæ quæ præsidijs regijs tenebantur,adiuuante Masanissa recipit. Syphacem in castra adduci cum esset nuntiatum, omnis uelut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est.Præcedebat ipse uinctus,sequebatur grex nobilium Numidarū. tum quantū quisq; plurimum posset magnitudini Syphacis famæq; gentis, uictoriam suam augendo, addebat.

Illum esse regem cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi,romanus Carthaginiensisq;,ut Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam,relicta prouincia Hispania exercituq;,duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorū imperator non ipse modò ad eum in regnū uenerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit.habuisse eum tempore uno in potestate duos imperatores,pœnū Romanumq;. sicut ab dijs immortalibus pars utraq; hostijs mactandis pacē petisset,ita ab eo utrinq; pariter amicitiā petitā.iam tantas habuisse opes, ut Masanissam regno pulsum eò redegerit: ut uita eius fama mortis & latebris,ferarum modo in syluis rapto uiuentis tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex in prætorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionem cum fortuna pristina uiri præsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitij dextræq; datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animū dederunt in alloquendo uictore.nam cum Scipio quid sibi uoluisset quæreret,qui nō societatem solum abnuisset Romanam,sed ultro bellum intulisset:tum ille peccasse quidem sese,atq; insanisse fatebatur. sed tum demū; cū arma aduersus populum Ro.cepisset,exitum sui furoris fuisse, nō principium.tunc se insanisse,cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset:cum Carthaginiēsem matronam domum acceperit.illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam:illam furiam pestemq; omnibus delinimentis animum suum auertisse atq; alienasse: nec quieuisse,donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atq; amicum induerit. perdito tamen atq; afflicto sibi hoc in miserijs solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse uideat.neq; prudentiorem, neq; cōstantiorem Masanissam quàm Syphacem esse,etiam ab iuuenta incautiorem.certe stultius illum atq; intemperātius eam,quàm se duxisse. Hæc non hostili modo odio,sed à nouis etiā stimulis, amatam apud æmulum cernens cum dixisset:non mediocri cura Scipionis animum pepulit.& fidem criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neq; consulto neq; expectato Lælio,faciebant:tamq; præceps festinatio, ut quo die captam reginam uidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Eo fœdiora hæc uidebātur Scipioni,quod ipsum in Hispania iuuenē nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum uolutanti Lælius ac Masanissa superuenerunt,quos cum pariter ambos & benigno uultu excepisset,& egregijs laudibus frequenti prætorio celebrasset,abductū in secretum Masanissam sic alloquitur. Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in Hispaniam ad iungendam mecum amicitiā uenisse,& postea in Africa teipsum, spesq; omneis tuas in fidem meam commisisse. atqui nulla earum uirtus est, propter quas appetendus tibi uisus sim,qua ego æque atq; temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoq; quæ ad cæteras tuas eximias uirtutes Masanissa adiecisse uelim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculi,quantum ab circumfusis undiq; uoluptatibus. qui eas sua temperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; uictoriam sibi peperit

perit, quàm nos Syphace uicto habemus. Quæ me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter & commemoraui, & memini: cætera teipsum reputare tecum, quàm me dicente erubescere malo. Syphax populi Romani auspicijs uictus captusq́; est. itaq; ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid deniq; Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regem, coniugemq́; eius, etiam si non ciuis Carthaginiensis esset, etiam si non patrem eius imperatorem hostiũ uideremus, Romam oporteret mitti: ac senatus populiq́; Romani de ea iudicium atq; arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atq; in arma coegisse præcipitem dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona uno uitio, & tot meritorum gratiam maiore culpa, quàm causa culpæ est, corrũpas.

Masanissæ hæc audienti non rubor solum suffusus, sed lachrymæ etiam obortæ. & cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset, orassetq́; eum, ut quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consuleret (promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis cũ crebro suspirio, & gemitu, quod facile à circunstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset, ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis uno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ uenenũ erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet ac simul nuntiare: Masanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam uir uxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam fidem præstare, ne uiua in potestatem Romanorum ueniat. memor patris imperatoris, patriæq́;, & duorũ regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret. Hunc nuntium, ac simul uenenum ferens minister cum ad Sophonisbam uenisset: accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum: si nihil maius uir uxori præstare potuit. hoc tamen nuntia: melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quàm acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impauide hausit. Quod ubi nuntiatum est Scipioni: ne quid æger animo ferox iuuenis grauius consuleret: accitũ eum extemplo nunc solatur: nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremq́; rem quàm necesse fuit fecerit, leniter castigat. Postero die ut à præsenti motu auerteret animũ eius, in tribunal ascendit: & concionem aduocari iussit. ibi Masanissam primum regem appellatum, eximijsq́; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit uerbis honorem, neq; magnificẽtius quicquam triumpho apud Romanos, neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo unum omnium externorum dignum Masanissam populus Ro. ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares uiri, prout à quoq; nauata opera erat, donati. Iis honorib. mollitus regis animus, erectusq́; in spem propinquam sublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace alijsq́; captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permunijt.

Carthaginienses non breui solum, sed propè uano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus propè, quàm in Asdrubale atq; exercitu suo spei reposuerant: perculsi, iam nullo autore belli altero audito, oratores ad pacem petendam mittunt xxx seniorum principes. id erat sanctius apud illos consilium, maximaq́; ad ipsum senatum regendum uis. Qui ubi in castra Romana & prætorium peruenerunt, more adorantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt, Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæq́; eius fautores. ueniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. imperiũ ex uictis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter seruire, quæ uellet imperaret.

Scipio & uenisse ea spe in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, uictoriam se non pacem domum reportaturum esse. tamen cum uictoriam propè in manibus habeat, pacem non abnuere: ut omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt,

decedant. naues longas, præter uiginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei c c c millia modiûm. Pecuniæ summã quantam imperauerit, parũ conuenit. alibi quinq; millia talentûm, alibi quinq; millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His conditionibus, inquit, placeát ne pax; triduum ad consultandum dabitur. si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginienses nullas recusandas conditiones pacis cũ censuissent: quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam traijceret: legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerẽt: alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugasq; & fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis ante diebus Lælius cum Syphace primoribusq; Numidarum captiuis Romam uenit: quæq; in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres regem in custodiam Albam mittendum censuerunt, Lælium retinendũ, donec legati Carthaginienses uenirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Aelius prætor senatu misso, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi uero audientes, fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem. Numidiam omnem egregia uictoria peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusq; alijs multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaq; prætor extemplo edixit, uti æditui ædes sacras omnes tota urbe aperirent, circumeundi, salutandiq; deos, agendiq; gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerũt, quod Masanissam non adpellasset modo regem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus uisum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde, quod collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam, & porrò daturũ esse. petere, ut regium nomen, cæteraq; Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: &, nisi molestũ esset, illud quoq; petere Masanissam, ut Numidas captiuos, qui Romæ in custodia essent, remitterent. id sibi amplũ apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis. Rerum gestarum in Africa prospere cõmunem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionẽ recte atq; ordine uideri fecisse, quod eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masanissæ, ea patres comprobare atq; laudare. Munera, quæ legati ferrent regi, decreuerũt: sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis: equos duos phaleratos, bina equestria arma cũ loricis: & tabernacula, militaremq; supellectilem, qualem præberi consuli mos est. Hæc regi prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millibus æris & uestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisq;, qui ex custodia missi redderentur regi. ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Eadem æstate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius procos. in agro Insubrium Gallorum cum Magone pœno signis collatis pugnauerũt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidijs tenuit, ipse ad prima signa equo aduectus. procq; duobus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa ui hortabantur. posteaquàm nihil commouebant, tum Cornelio Quintilus: lentior, ut uides, fit pugna, inquit: & induratus præter spem resistendo hostium timor: ac ne uertat in audaciam, periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere uolumus. itaq; uel tu ad prima signa præliũ sustine, ego inducam in pugnam equites: uel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionũ equites in hostem emittito. Vtram uellet prætor muneris partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuuene, ad equites pergit, iussosq; ascendere in equos, repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetisset hostium acies, ni Mago ad primũ equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxisset. ad quorum stridorem odoremq; & aspectum territi equi uanum equestre prælium fecerunt. & ut permixtus, ubi cuspide uti & cõminus gladio posset. roboris maioris Romanus eques erat: ita in ablatum pauentibus

tibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio duodecima magna ex parte cæsa pudore magis quàm uiribus tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidijs tertiadecima legio in primum aciem inducta prælium dubium excepisset, Magoq; ex subsidijs Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis undecimæ conglobant sese, atq; elephantos iam etiam peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent: nullo ferme frustra emisso, omnes retrò in aciem suorum auerterunt. quatuor grauati uulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut auersos uidêre elephantos, ad augendũ pauorem ac tumultũ effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnæ seruabant, posteaquam fœmine transfixo cadentem, auferriq; ex prælio propè exanguem uidêre: extemplo in fugam omnes conuersi. Ad v millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta uictoria fuit. II millia & CCC de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII amissa. inde & tribuni militum duo, M. Coscomius, & M. Mænius: tertiæ decimæ quoq; legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti fermè equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni uulnere ducis concessa uictoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati uiæ per uulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit, ibi eũ legati ab Carthagine paucis antè diebus in sinum Gallicũ appulsis nauibus adierunt. iubẽtes primo quoq; tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius Annibalẽ (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes facturum. nõ in eo esse Carthaginiensium res, ut Galliam atq; Italiam armis obtineant. Mago non imperio modò senatus periculoq; patriæ motus, sed metuens etiam, ne uictor hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiã à Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leuiorem in nauigatione quam in uia iactationem uulneris fore, & curationi omnia cõmodiora: impositis copijs in naues profectus, uixdum superata Sardinia ex uulnere moritur. naues quoq; aliquot Pœnorum disiectæ in alto à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte Italiæ, quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eò quoq; processerat) gesta, patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio patruo ex seruitute post decimumsextum annum receptis, qui ad uicum Tanetum à Boijs capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circũdantibus, priuato magis, quàm publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset uiuo, cum id ignoraret: tribunus pl. atq; ædilis pl. fuisset: contra quàm sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutijs erat, Cõsentia, Vffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Dampetia, multiq; alij ignobiles populi senescere punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro crotonensi acie conflixit. Obscura eius pugnæ fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoq; legati ab Carthagine uocantes in Africam ijs forte diebus, quibus ad Magonem, uenerunt. Frendens gemensq; ac uix lachrymis temperans dicitur legatorũ uerba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: iã non perplexè, inquit, sed palàm reuocant, qui uetando supplementum & pecuniam mitti, iampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem nõ populus Romanus toties cæsus fugatusq;, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione, atq; inuidia. neq; hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exultabit, atq; efferet sese, q̃ Hanno qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo præparauerat ante naues. itaq; inutili militum turba præsidij specie in oppida brutij agri, quæ pauca magis metu, q̃ fide cõtinebãtur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africã trãsuexit: multis italici generis, quia in Africã secuturos abnuẽtes concesserant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso fœde interfectis. Raro quenquam alium

patriam exilij cauſa relinquentem magis mœſtum abiſſe ferunt, quàm Annibalem hoſtium
terra excedentem. reſpexiſſe ſæpe Italiæ litora, & deos hominesq; accuſantẽ, ſe quoq; ac ſuũ
ipſius caput execratum, quod non cruentum ab cannenſi uictoria militem Romam duxiſſet.
Scipionem ire ad Carthaginem auſum, qui conſul hoſtem in Italia Pœnũ non uidiſſet: ſe cen/
tum millibus armorum ad Traſymenum & Cannas cæſis, circa Caſilinũ, Cumas, Nolamq;
conſenuiſſe. Hæc accuſans, querensq; ex diutina poſſeſſione Italiæ eſt detractus. Romam
per eoſdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum eſt. cuius duplicis gratulatio
nis minuit lætitiam: & quod parum duces in retinendis ijs, cum id mandatũ ab ſenatu eſſet,
aut animi, aut uirium habuiſſe uidebantur: & quod ſoliciti erant, omni belli mole in unum du/
cem exercitumq; inclinata, quò euaſura eſſet res. Per eoſdem dies legati ſaguntini uenerunt,
comprehenſos cũ pecunia adducentes Carthaginienſes, qui ad conducenda auxilia in Hiſpa/
niam traieciſſent. ducenta & quinquaginta auri, octingenta pondo argenti in ueſtibulo curiæ
poſuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoq; tradito, gratiæ legatis
actæ: atq; inſuper munera data, ac naues, quibus in Hiſpaniam reuerterentur. Mentio dein/
de ab ſenioribus facta eſt, ſegnius homines bona quàm mala ſentire. tranſitus Annibalis in
Italiam quantum terroris pauorisq; inieciſſet, ſeſe meminiſſe. quas deinde clades, quos luctus
incidiſſe? uiſa caſtra hoſtium è muris urbis: quæ uota ſingulorum, uniuerſorumq; fuiſſe? quo/
ties in conſilijs uoces manus ad cœlum porrigentium auditas? en unquam ille dies futurus eſ/
ſet, quo uacuam hoſtibus Italiam bona pace florentem uiſuri eſſent? dediſſe tandem id deos
ſextodecimo demum pòſt anno: nec eſſe qui dijs gratias agendas cenſeat. adeó ne aduenien/
tem quidem gratiam homines benigne accipere, nedum ut præteritæ ſatis memores ſint.

Conclamatũ deinde ex omni parte curiæ eſt, uti referret P. Aelius prætor: decretumq;, ut v.
dies circa omnia puluinaria ſupplicaretur, uictimæq; maiores immolarentur c x x. Iam di/
miſſo Lælio, legatisq; Maſaniſſæ, cum Carthaginienſium legatos de pace ad ſenatum uenien
tes Puteolis uiſos, inde terra uenturos allatum eſſet: reuocari C. Læliũ placuit, ut coram eo de
pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienſes Romam adduxit: quibus
uetitis ingredi urbem, hoſpitium in uilla publica, ſenatus ad ædem Bellonæ datus eſt. Oratio/
nem eandem fermè, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli à publico conſi
lio in Annibalem uertentes. Eum iniuſſu ſenatus nõ Alpes modò, ſed Iberũ quoq; tranſgreſ/
ſum: nec Romanis ſolum, ſed antè etiam Saguntinis priuato conſilio bellum intuliſſe. ſenatui
ac populo Carthaginienſi, ſi quis uera æſtimet, fœdus ad eam diem inuiolatum eſſe cum Ro/
manis. itaq; nihil aliud ſibi mandatũ eſſe uti peterent, quàm ut in ea pace, quæ poſtremo cum
conſule Luctatio facta eſſet, manere liceret. Cum more tradito à patribus poteſtatem inter/
rogandi, ſi quis quid uellet, legatos prætor feciſſet: ſenioresq; qui fœderibus interfuerant, alia
alij interrogarent: nec meminiſſe ſe per ætatem (etenim omnes fermè iuuenes erant) dicerent
legati: conclamatum ex omni parte curiæ eſt, punica fraude electos, qui ueterem pacem repe/
terent, cuius non ipſi meminiſſent. Emotis deinde curia legatis, ſententiæ interrogari cœptæ.
M. Liuius Cn. Seruilium c o s. qui propior eſſet, accerſendũ, ut coram eo de pace ageretur, cen
ſebat. cum de re maiore, quàm quanta eſſet, conſultatio incidere non poſſet: non uideri ſibi ab/
ſente conſulũ altero, ambobusue eam rem agi ſatis ex dignitate populi Ro. eſſe. Q. Metellus,
qui triennio antè conſul, dictatorq; fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populan/
do in eam neceſſitatem compuliſſet hoſtes, ut ſupplices pacem peterent: & nemo omnium ue/
rius exiſtimare poſſet, qua mente ea pax peteretur, quàm is, qui ante portas Carthaginis bel/
lum gereret: nullius alterius conſilio, quàm Scipionis accipiendam, abnuendamq; pacem eſſe.
M. Valerius Leuinus, qui bis conſul fuerat, ſpeculatores, non legatos ueniſſe arguebat: iu/
bendosq; eos Italia excedere, & cuſtodes cũ ijs uſq; ad naues mittendos, Scipioniq; ſcriben/
dum, ne bellũ remitteret. Lælius Fuluiusq; adiecerunt, & Scipionem in eo poſitam habuiſſe
ſpem pacis, ſi Annibal & Mago ex Italia nõ reuocarentur. cæterũ omnia ſimulaturos Cartha
ginienſes, duces eos exercitusq; expectantes: deinde quàm uis recentium fœderũ, & deorum
omnium oblitos, bellum geſturos. Eo magis in Leuini ſententiam diſceſſum. Legati pace in/
fecta

secta ac propè sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, uelut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, traiecit. Quod ubi Romæ uulgatum est, primo censuerunt patres, ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spreturum eum literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpicius pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio magistro equitum circumeũdis in Italia urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisq; singularum causis consumpsit.

Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cũ commeatu & uiginti rostratarum præsidio, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio c c onerarijs, x x x longis nauibus ex Sicilia trajcienti non eadem fortuna fuit. In conspectũ fermè Africæ prospero cursu uectum primo destituit uentus, dein uersus in Africum turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Aegimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) x x x fermè millia ab urbe, alia aduersus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaq; ex tota urbe in forum concursum est. magistratus senatũ uocare, populus in curiæ uestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusq; amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alij induciarũ necdum enim dies exierat) fidem opponerent, postremò permisto pene senatus populiq; consilio, cõsensum est, ut classe quinquaginta nauium Asdrubal Aegimurum trajceret, inde per litora portusq; dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarũ primũ ab Aegimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondũ reuerterant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani de bello, aut pace sententia esset: necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem induciarum uiolatam esse, legatos Carthaginem L. Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu propè uiolati essent, nec reditum tutiorem futurum cernerent: petierunt à magistratibus, quorum auxilio uis prohibita erat, ut naues mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ cum ad Bagradam flumen peruenissent, unde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clam misso à Carthagine nuntio, uti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanã superantẽ promontorium ex alto repente aggressæ sunt. sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neq; transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem, & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarũt. quibus deficientibus, cum iam nulla alia res eam, quàm propinquitas terræ, multitudoq; à castris in litus effusa tueri potuisset, concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terram cum immisissent, nauis tantum iactura facta, incolumes ipsi euaserũt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius Fuluiusq; ab Roma cũ legatis Carthaginiensibus superuenerunt. quibus Scipio, etsi nõ induciarũ modo fides à Carthaginiensibus, sed etiam ius gentium in legatis suis uiolatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Romani, nec suis moribus indignum in ijs facturũ esse cum dixisset, legatis dimissis, bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante iussus è nautis unus ascendere in malũ, ut specularetur quam tenerent regionem, cum dixisset sepulchrũ dirutum proram spectare, abominatus, præteruehi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atq; ibi copias exposuit. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedunt in eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitum erat, & T. Claudius Nero consules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati sociarum urbium ex Græcia questi essent, uastatos agros ab regijs præsidijs, missosq; in Macedoniam legatos ad res repetendas, nõ admissos ad Philippum regem: simul nuntiassent, quatuor millia militum cum Sopatro duce traiecta in Africam duci, ut essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquantum unà missum: legatos ad regem, qui hæc aduersus fœdus facta uideri patribus nuntiarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, Cn. Mã

lius, M. Aurelius. ijs tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo diuus publicus ad solũ exustus est, & aquarũ magnitudine, & annonæ uilitate fuit, præterquam quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod magnã uim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris uicatim populo descripserunt.

Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, si quidẽ uerũ est, augurem duos & quadraginta annos fuisse, quod quidam autores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, uel si nouum ab eo inciperet. superauit paternos honores, auitos æquauit. pluribus uictorijs, & maioribus prælijs auus insignis Rullus, sed omnia æquare unus hostis Annibal potest. cautior tamẽ, quàm promptior hic habitus fuit. & sicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat: sic nihil certius est, quàm unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius. in eiusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Seruius Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebeij ter toti instaurati ab ædilibus M. Sestio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti, & cũ ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni utrum Cn. Seruilius cõsul habuerit, an quia eũ res in Hetruria tenuerint, quæstiones ex socijs de coniurationibus principũ habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertũ diuersi autores faciunt. Principio insequentis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in capitolium uocato de prouincijs retulerunt. Italiam, atq; Africam in sortem conijci, Africam ambo cupientes, uolebant. cæterum Q. Metello maxime annitente, neq; data, neq; negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: ut si ijs uideretur, populum rogarent, quem uellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, ut quinquaginta nauium classem, omnes quinqueremes, in Africã traijceret, pariq; imperio cũ Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriam sortitus. In eadem prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium, si consulem remorari ad urbem senatui placuisset. Prætores, M. Sestius Galliam est sortitus, ut duas legiones, prouinciamq; traderet ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Brutios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni prouinciam, & duas legiones acciperet. Villius proprętor cũ XX nauibus longis, militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius uiginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana euenit. cæteris ita, uti quisque obtinebant prouincias, exercitusq;, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut placatis dijs omnia inciperẽt, agerentq;, quos ludos M. Claudio Marcello T. Quintio cõsulibus T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores uouerat, si per quinquenniũ illud respublica eodem statu fuisset: ut eos consules, prius quàm ad bellũ proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduũ facti: hostiæq; quibus uotæ erant dijs, cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certũ constare apud animos poterat: utrum gaudio dignius esset, Annibalem post sextum decimum annum ex Italia decedentem uacuam possessionem eius reliquisse populo Romano: an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum. cuius tantæ dimicationis uatem, qui nuper decessit, Q. Fabium haud frustra canere solitum, grauiorem in sua terra futurum hostem Annibalem, quàm in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit, aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futuram, aut tumultuarijs exercitibus, ex agrestium semiermi turba subito collectis: sed cũ Annibale, propè nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atq; educto inter arma, puero quondam milite, uixdum iuuene imperatore: qui senex uincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum complesset. ducere exercitum æqualem stipendijs suis, duratum omnium rerum patientia, quas uix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Romano, exuuias non militum modò, sed etiam imperatorum portantem. multos occursuros Scipioni in acie.

qui

qui prætores, qui consules Romanos sua manu occidissent, muralibus uallaribusq; insignes coronis, peruagatos capta castra captas urbes Romanas non esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant. & iam quod, cum assuessent per aliquot annos bellum ante oculos alijs atq; alijs in Italiæ partibus lenta spe in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Annibal, uelut ad supremum certamen comparati duces. ij quoq;, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & uictoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus erat: quos modo petisse pacem, intuẽtes Annibalem ac rerum gestarum eius magnitudinem, pœnitebat: modo, cum respicerent, bis sese acie uictos, Syphacem captũ, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atq; ea omnia unius uirtute & consilio Scipionis facta, uelut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebãt. Iam Adrumetum peruenerat Annibal. unde ad reficiendum ex iactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuntijs omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentiũ, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinq; dierum iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores cum excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent: traditos eos tribunis militum, iussosq; omisso metu uisere omnia, per castra, quà uellent circunduci iussit percunctatusq;, satin' percommodè omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum, quæ nuntibantur (nam & Massanissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum uenisse eo ipso forte die afferebant) læto animo audiuit, maximè hostis fiducia, quæ nõ de nihilo profecto concepta est, perculsus. itaq; quanquam & ipse causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœderum: tamẽ, si integer, quàm si uictus peteret pacem, æquiorem impetrari posse ratus, nuntium ad Scipionem misit, ut colloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur affirmem, habeo. Valerius Antias primo prælio uictum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum alijs decem legatis tradit in castra ad Scipionem uenisse. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara urbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumq; alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus undiq;, ne quid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorumue pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua propè attoniti conticuere. Tum Annibal prior. Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quiq; toties propè in manibus uictoriam habui, is ultro ad pacem petendam uenirem, lætor te mihi potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoq; inter multa egregia non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus uictoriam dij dedissent, tibi cessisse: teq; huic bello uestris prius quàm nostris cladibus insigni finem imposuisse. hoc quoq; ludibrium fortunę casus ediderit, ut cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa cõtulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendam ueniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentẽ datam ab ijs esse, ut & uos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neq; enim ne uobis quidem Sicilia atq; Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamq; egregijs amissis ducibus. Sed præterita magis reprehẽdi possunt, quàm corrigi. Ita aliena appetiuimus, ut de nostris dimicaremus. nec in Italia solum uobis bellum, nobis in Africa est: sed & uos in portis uestris propè, ac mœnibus signa armaq; hostium uidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorũ Romanorũ exaudiuimus. Quod igitur nos maximè abominaremur, uos ante omnia optaretis, in meliore uestra fortuna de pace agitur: agimusq; ij, quorum & maximè interest pacem esse, & qui quodcunque egerimus, ratũ ciuitates nostræ

habituræ ſint.animo tantum nobis opus eſt non abhorrente à quietis conſilijs.Quod ad me
attinet iam ætas ſenem in patriam reuertentem,unde puer profectus ſum , iam ſecundæ, iam
aduerſæ res ita erudierunt,ut rationem ſequi quàm fortunam malim. tuam & adoleſcentiam,
& perpetuam felicitatem,ferociora utraq;,quàm quietis opus eſt conſilijs,metuo. Non teme
re incerta caſuum reputat,quem fortuna nunquam decepit . Quod ego fui ad Traſymenum,
ad Cannas , id tu hodie es. uixdum militari ætate imperio accepto, omnia audaciſſime incipi/
entem nuſquam feſellit fortuna.patris & patrui perſecutus mortem , ex calamitate ueſtræ do/
mus decus inſigne uirtutis pietatisq; eximiæ cepiſti : amiſſas Hiſpanis recuperaſti , quatuor
inde punicis exercitibus pulſis.conſul creatus,cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi
eſſet, tranſgreſſus in Africam,duobus hic exercitibus cæſis,binis eadem hora captis ſimul in/
cenſisq; caſtris , Syphace potentiſſimo rege capto , tot urbibus regni eius , tot noſtri imperij
ereptis,me ſextumdecimum iam annum hærentem in poſſeſſione Italiæ detraxiſti. Poteſt ui/
ctoriam malle,quàm pacem animus.Noui uobis ſpiritus magnos magis quàm utiles.& mihi
talis aliquando fortuna affulſit.Quod ſi in ſecundis rebus bonam quoq; mentem darent dij,
non ea ſolum,quæ eueniſſent,ſed etiam ea,quæ euenire poſſent,reputaremus. Vt omniũ obli
uiſcaris aliorum,ſatis ego documenti in omnes caſus ſum.quem modò caſtris inter Anienem
atq; urbem ueſtram poſitis, ac iam propè ſcandentē mœnia Romana uideras,hic cernis duo/
bus fortiſſimis uiris fratribus,clariſſimis imperatoribus orbatum ante mœnia propè obſeſſæ
patriæ,quibus terrui ueſtram urbem ea pro mea deprecantem.Maximæ cuiq; fortunæ mini/
me credendum eſt.In bonis tuis rebus,noſtris dubijs,tibi ampla ac ſpecioſa danti eſt pax:no/
bis petētibus magis neceſſaria,quàm honeſta.Melior tutiorq; eſt certa pax, quàm ſperata ui
ctoria.hæc in tua,illa in deorum manu eſt.Ne tot annorum felicitatem in unius horæ dederis
diſcrimen.cum tuas uires,tum uim fortunæ,martemq; belli cōmunem propone animo.utrin/
que ferrum,corpora humana erũt.nuſquam minus,quàm in bello euentus reſpondent. Non
tantum ad id,quod data pace iam habere potes, ſi prælio uincas , gloriæ adieceris : quantum
ademeris , ſi quid aduerſi eueniat. ſimul parta ac ſperata decora unius horæ fortuna euertere
poteſt.omnia in pace iungenda tuæ poteſtatis ſunt P . Corneli. tunc ea habenda fortuna erit,
quàm dij dederint.Inter pauca felicitatis uirtutisq; exempla M . Attilius quondam in hac ea/
dem terra fuiſſet,ſi uictor pacem petentibus dediſſet patribus noſtris: ſed non ſtatuendo tan/
dem felicitati modum,nec cohibendo efferentem ſe fortunam, quanto altius elatus erat,eo fœ
dius corruit.Eſt quidem eius,qui dat, non qui petit , conditiones dicere pacis.ſed forſitan non
indigni ſimus,qui nobiſmetipſis mulctā irrogemus. nō recuſamus quin omnia,propter quæ
bellum initum eſt,ueſtra ſint,Sicilia,Sardinia, Hiſpania, quicquid inſularum toto inter Afri/
cam Italiamq; continetur mari:Carthaginienſes incluſi Africæ litoribus, uos,quando ita dijs
placuit,externa etiam terra mariq; uideamus regentes imperia.Haud negauerim, propter nō
nimis ſyncere petitam aut expectatam nuper pacem , ſuſpectam eſſe uobis punicam fidem.
multum,per quos petita ſit,ad fidem tuendæ pacis pertinet Scipio.ueſtri quoq;(ut audio)pa/
tres non nihil etiam ob hoc,quia parum dignitatis in legatione erat,negauerunt pacem.Anni
bal peto pacem:qui neq; peterem,niſi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tuebor
eam, propter quam petij.& quemadmodũ,quia à me bellum cœptum eſt, ne quem eius pœ/
niteret,quoad ipſi inuidere dei,præſtiti:ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat.

Aduerſus hæc imperator Romanus in hanc ferè ſententiam reſpondit. Non me fallebat
Annibal aduentus tui ſpe Carthaginienſes & pręſentem induciarum fidem,& ſpem pacis tur
baſſe:neq; tu id ſanè diſſimulas,qui de cōditionibus ſuperioribus pacis omnia ſubtrahas, præ
ter ea,quæ iampridem in noſtra poteſtate ſunt . cæterum ſicut tibi curæ eſt ; ſentire ciues tuos
quando per te onere leuentur:ſic mihi laborandum eſt,ne quæ tunc pepigerunt,hodie ſubtra
cta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeant.indigni,quibus eadem pateat conditio,
ut etiam proſit uobis fraus,petitis. Neq; patres noſtri priores de Sicilia,neq; nos de Hiſpa
nia fecimus bellum.& tunc Mamertinorum ſociorum periculum, & nunc Sagunti excidiũ no
bis pia ac iuſta induerũt arma.uos laceſſiſſe,& tu ipſe fateris,& dij teſtes ſunt:qui & illius belli
exitum

exitum secundum ius fasq; dederunt,& huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini,& uim fortunæ reputo & omnia quæcunq; agimus, subiecta esse mille casibus scio. cæterum quemadmodum superbè,& uiolenter me faterer facere : si priusquàm in Africam traiecissem, te tua uoluntate cedentem Italia, & imposito in naues exercitu ipsum uenientem ad pacem petendam aspernarer : sic nunc, cum propè manu conserta restitantem ac tergiuersantẽ in Africam traduxerim,nulla sum tibi uerecundia obstrictus. proinde si quid ad ea,in quæ tum pax cõuentura uidebatur(quæ sunt, nosti) mulctæ nauium cum commeatu per inducias expugnatarũ,legatorumq; uiolatorum,adijcitur,est quod referam ad consilium. sin illa quoq; grauia uidentur,bellum parate,quoniam pacem pati non potuistis. Ita infecta pace ex colloquio ad suos cum se recepissent, frustra uerba pacata renuntiant:armis decernendum esse,habendamq; eam fortunam,quã dij dedissent. In castra ut est uentum,pronuntiant ambo, arma expedirent milites animosq; ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum,si felicitas adesset,uictores. Roma an Carthago iura gentibus daret, ante crastinam noctem scituros. neq; enim Africam,aut Italiam, sed orbem terrarũ uictoriæ præmium fore:par periculum præmio,quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Romanis effugiũ ullum patebat in aliena ignotaq; terra : & Carthagini supremo auxilio effuso adesse uidebatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorũ opulentissimorum populorum duo longè clarissimi duces,duo fortissimi exercitus, multa antè parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos:contemplantibusq; modò suam,modò hostium aciem,cum oculis magis,quàm ratione pensarẽt uires,simul læta,simul tristia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurebant, ea duces admonendo atq; hortando subijciunt. Pœnus XVI. annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos tot exercitus occidione occisos,& sua cuiq; decora, ubi ad insignẽ alicuius pugnæ memoria militem uenerat,referebat. Scipio Hispanias,& recentia in Africa prælia, & confessionem hostium,quod neq; non petere pacem propter metum,neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitũ, ac liberum fingenti,quà uelit flecti. ominatur, quibus quondam auspicijs patres eorum pugnauerint ad Aegateis insulas,ea illis exeuntibus in aciem portendisse deos. adesse finem belli,ac laboris:in manibus esse prædam Carthaginis,reditum domum in patriam ad parentes,liberos, coniuges,penatesq; deos. Adeò celsus hęc corpore,uultuq; ita læto,ut uicisse iam crederes,dicebat. Instruit deinde primos hastatos,post eos principes,triarijs postremam aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quenq; signa instruebat,sed manipulos aliquantum inter se distantes ut esset spatium,quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium,cuius antè legati,eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto opera utebatur,cũ Italico equitatu ab sinistro cornu,Masanissam Numidasq; ab dextro opposuit. uias patentes inter manipulos antesignanorum uelitibus(ea tunc leuis armatura erat)compleuit:dato præcepto: ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines,aut in dextram leuamq; discursu applicantes se antesignanis,uiam,quà irruerent in ancipitia tela,beluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla unquam in acie ante habuerat)instruxit:deinde auxilia Ligurum Gallorumq;,Balearibus Maurisq; admistis:in secunda acie Carthaginienses Afrosq;,& Macedonũ legionẽ: modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem Italicorum militum (Brutij pleriq; erant, ui ac necessitate plures quàm sua uoluntate decedentem ex Italia secuti)instruxit. equitatum etiam ipsum circundedit cornibus. dextrum Carthaginienses,sinistrum Numidæ tenuerũt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines,quibus non lingua,non mores,non lex,non arma, non uestitus habitusq;, non causa militandi eadem esset. auxiliaribus & præsens,& multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atq; insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ deductis ex aspertimis montibus in spem uictoriæ ostentantur. Mauros Numidasq; impotenti Masanissæ futuro dominatu terret. alijs aliæ spes ac metus iactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, dij penates, sepulchra maiorum, liberi cum parentibus, coniugesq; pauidæ,

aut excidium ſeruitiumꝗ,aut imperium orbis terrarum,nihil aut in metum, aut in ſpem me/
dium oſtentatur. Cum maximè hæc imperator apud Carthaginienſes duces ſuarũ gentiũ
inter populares pleraꝗ per interpretes intermiſtos alienigenis ageret, tubæ cornuaꝗ ab Ro
manis cecinerũt:tantusꝗ clamor ortus,ut elephanti in ſuos, ſiniſtro maximè cornu,uerterẽt,
Mauros ac Numidas.addidit facile Maſaniſſa perculſis terrorẽ: nudauitꝗ ab ea parte aciem
equeſtri auxilio. paucæ tamẽ beſtiarum intrepidæ in hoſtem actæ inter uelitum ordines cum
multis ſuis uulneribus ingentem ſtragem edebant.reſilientes enim ad manipulos uelites,cum
uiam elephantis ne obtererentur feciſſent, in ancipites ad ictum utrinꝗ conijciebant haſtas:
nec pila ab anteſignanis ceſſabant: donec undiꝗ incidentibus telis exacti ex Romana acie
hi quoꝗ in ſuo dextro cornu ipſos Carthaginienſium equites in fugam uerterunt. Lælius ut
turbatos uidit hoſtes,addit perculſis terrorẽ. Vtrinꝗ equite nudata erat punica acies, cum pe
des concurrit, nec ſpe, nec uiribus iam par.ad hoc,dictu parua,ſed magni eadem in re geren/
da momenti res,congruens clamor à Romanis, eoꝗ maior & terribilior: diſſonæ illis,ut gen/
tium multarum diſcrepantibus linguis, uoces. pugna Romana ſtabilis & ſuo & armorum
pondere incumbentium in hoſtem: concurſatio & uelocitas illinc maior,quàm uis.Igitur pri/
mo impetu extemplo mouère loco hoſtium aciem Romani ala deinde, & umbonibus pulſan
tes,in ſummotos gradu illato,aliquantum ſpatij,uelut nullo reſiſtente,inceſſere:urgentibus &
nouiſſimis primos, ut ſemel motam aciem cenſere, quod ipſum uim magnam ad pellendum
hoſtem addebat. Apud hoſteis auxiliareis cedenteis ſecunda acies Afri & Carthaginienſes
adeò nõ ſuſtinebant,ut contra etiam, ne reſiſtentes pertinaciter primos cædendo ad ſe perue/
niret hoſtis,pedem referrent.Igitur auxiliares terga dant repente: & in ſuos uerſi, partim refu
gere in ſecundam aciem:partim non recipientes cædere, uti paulo ante non adiuti, & tunc ex/
cluſi.& propè duo iam permiſta prælia erãt:cum Carthaginienſes ſimul cum hoſtibus, ſimul
cum ſuis cogerentur conſerere manus.non tamen ita perculſos, iratosꝗ in aciem accepere,ſed
denſatis ordinibus,in cornua,uacuumꝗ circa campum extra prælium eiecere: ne pauidos fu/
ga uulneribusꝗ milites in certam & integram aciem miſcerent.Cæterum tanta ſtrages homi/
num armorumꝗ locum in quo ſteterant paulo antè auxiliares compleuerat: ut propè diffi/
cilior tranſitus eſſet,quàm per confertos hoſtes fuerat:itaꝗ qui primi erant haſtati,per cumu
los corporum armorumꝗ,& labem ſanguinis,quà quiſꝗ poterat,ſequentes hoſtem & ſigna
& ordines confuderunt.principum quoꝗ ſigna fluctuare cœperant, uagam ante ſe cernentes
aciem.Quod Scipio ubi uidit,receptui propere canere haſtatis iuſſit: & ſaucijs in poſtremam
aciem ſubductis, principes triariosꝗ in cornua inducit, quo tutior firmiorꝗ media haſtato/
rum acies eſſet.Ita nouum de integro prælium ortum eſt:quippe ad ueros hoſtes peruentum
erat,& armorum genere, & uſu militiæ, & fama rerum geſtarum, & magnitudine uel ſpei uel
periculi pares.ſed numero Romanus ſuperior erat,& animo:quod iam equites,iam elephan/
tos fuderat: iam prima acie pulſa, in ſecundam pugnabat. In tempore Lælius ac Maſaniſſa
pulſos per aliquantum ſpatij ſecuti equites, reuertentes in auerſam hoſtium aciem incurrère.
Is demum impetus perculit hoſtem. multi circumuenti in acie cæſi: multi per patentem circà
campum fuga ſparſi, tenente omnia equitatu, paſſim interierunt. Carthaginienſium ſo/
ciorumꝗ cæſa eo die ſupra millia uiginti. par fermè numerus captus eſt, cum ſignis militari/
bus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad decem millia cecidere. Anni/
bal cum paucis equitibus inter tumultum elapſus Adrumetum perfugit, omnia & in prælio,
& ante aciem, priuſquã excederet pugna expertus: & cõfeſſione etiam Scipionis, omniumꝗ
peritorum militiæ illam laudem adeptus, ſingulari arte aciem eo die inſtruxiſſe. elephantos
in prima fonte: quorũ fortuitus impetus, atꝗ intolerabilis uis ſigna ſequi,& ſeruare ordines,
in quo plurimum ſpei ponerent,Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginien
ſium aciem, ne homines miſti colluuione omnium gentium,quos non fides teneret,ſed mer/
ces liberum receptum fugę haberent:ſimul primum ardorem hoſtium excipientes fatigarent:
ac ſi nihil aliud, uulneribus ſuis ferrum hoſtile hebetarent. tum, ubi omnis ſpes eſſet milites
Carthaginienſes afrosꝗ, ut omnibus rebus alijs pares, eo quod integri cum feſſis ac ſaucijs
pugnarent

pugnarent, superiores essent. Italicos interuallo quoque diremptos, incertos socij an hostes essent, in postremam aciem summotos. Hoc edito uelut ultimo uirtutis opere Annibal cum Adrumetũ refugisset: accitusque inde Carthaginem sexto ac trigesimo pòst anno, quàm puer inde profectus erat, redisset: fassus in curia est, non prælio modò se, sed bello uictum: nec spem salutis alibi, quàm in pace impetrata esse. Scipio confestim à prælio expugnatis hostium castris direptisque, cum ingenti præda ad mare ac naues redijt, nuntio allato: P. Lentulum cum L. rostris, C. onerarijs omni genere commeatus, ad Vticam accessisse. Admouendum igitur undique terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum uictoriæ nuntio, Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipse ad suam ueterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum uelata infulis ramisque oleæ Carthaginiensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis autore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, uelamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & misericordiam Scipionis, nullum ijs aliud responsum datum, quàm ut Tunetem uenirẽt. eò se moturum castra. ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quàm terrendi hostis causa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, redijt. Inde procedentibus ad Tunetem nuntius allatus: Verminam Syphacis filiũ cum equitibus pluribus, quàm peditibus uenire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalibus primis in agmine, aggressa Numidas leui certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluso, à parte omni circundatis equitibus, XV. millia hominum cæsa, mille & CC. uiui capti sunt, & equi numidici mille & D. signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultũ cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita. legatique XXX. Carthagine ad Scipionem uenerunt. & illi quidem multo miserabilius quàm antè, quo magis cogebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio quanquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & ualidæ urbis, reputarent: & ipsum Scipionem expectatio successoris, uenturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam solicitaret: ad pacem omnium animi uersi sunt. Postero die reuocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut tot cladibus edocti tandem deos & iusiurandum esse crederẽt, conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus suis uiuerent. quas urbes, quosque agros, quibusque finibus ante bellum tenuissent, tenerẽt, populandique finem eo die Romanus faceret. perfugas, fugitiuosque, & captiuos omneis, & naues rostratas, præter decem triremes, traderent, elephantosque, quos haberent domitos, neque domarent alios. bellum neúe in Africa, neúe extra Africam iniussu populi Romani gererent. Masanissæ res redderent, fœdusque cum eo facerent. frumentum, stipendiumque auxilijs, donec ab Roma legati redissent, præstarent. decem millia talentũm argẽti descripta pensionibus æquis in annos quinquaginta soluerẽt. obsides centũ arbitratu Scipionis darẽt: ne minores XIIII. annis, neu XXX. maiores. inducias ita se daturũ, si per priores inducias naues onerariæ captæ, quæque fuissent in nauibus, restituerentur. aliter nec inducias, nec spem pacis ullam esse. Has conditiones legati cũ domũ ferre iussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audireturque à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal dici ea in tali tempore, audirique, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. quæ insueta liberæ ciuitati species cum fremitũ populi mouisset, perturbatus militaris uir urbana libertate: nouem, inquit, annorum à uobis profectus post sextum & tricesimum annum redij. militares artes, quas me à puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probe uideor scire: urbis ac fori iura, leges, mores uos me oportet doceatis. Excusata impudentia, de pace multis uerbis disseruit, quàm nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maximè difficile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil, præter ipsas comparebat naues: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes paci arguerentur, placuit naues reddi, & homines inique inquiri: cætera, quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare peruenisse, inde

præparata

præparata naue ad regem Antiochenum extemplo profectum tradant: postulantiq; ante omnia Scipioni,ut Annibal sibi traderetur,responsum esse, Annibalem in Africa non esse.

Posteaquam redierunt ad Scipionem legati: quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores: quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ xxv.millia pondo argenti præsentia exacta.induciæq; Carthaginiensibus datę in tres menses.additum:ne per induciarum tempus aliò usquam,quàm Romam mitterent legatos:& quicunq; legati Carthaginem uenissent, ne ante dimitterent eos, quàm Romanũ imperatorem, qui,& quæ petentes uenissent,certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi L. Veturius Philo,& M. Marcius Ralla & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaq; tantam uilitatem annonæ effecerunt, ut pro uectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuntium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat:iussusq; erat T.Claudius maturè in Siciliam classem ducere, atque inde in Africam traijcere: & alter consul M. Seruilius ad urbem morari, donec quo statu res in Africa essent,sciretur. Segniter omnia in comparanda deducẽdaq; classe ab T.Claudio consule facta erant,quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur,quàm consulis censuerant. Prodigia quoq; nuntiata sub ipsam famã rebellionis terrorem attulerãt. Cumis solis orbis minui uisus,& pluit lapideo imbri. & in ueliterno agro terra ingentibus cauernis consedit,arboresq; in profundum haustæ. Aritiæ forum,& circà tabernę,Frusinone murus aliquot locis,& porta de cœlo tacta:& in palatio lapidibus pluuit.Id prodigium more patrio nouendiali sacro,cætera hostijs maioribus expiata.Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem uersa.nam ita abundauit Tyberis: ut ludi apollinares, circo inundato,extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint.cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata,deductaq; in circum est,cum decessisse inde aquam nuntiatum esset:lætitiamq; populo,& ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium cos.profectũ tandem ab urbe inter portus cossanum laurẽtinumq; atrox uis tempestatis adorta in metũ ingentem adduxit. Populonios inde cum peruenisset, stetissetq; ibi dum reliquum tempestatis exsæuiret:Iluam insulam,& ab Ilua Corsicam,à Corsica in Sardiniam traiecit. ibi superantem Insanos montes multo & sæuior & infestioribus locis tẽpestas adorta disiecit classem.multæ quassatæ,armamentisq; spoliatæ naues: quædam fractæ.ita uexata ac lacerata classis Carales tenuit.ubi dum subductæ reficiuntur naues,hiems oppressit:circũactumq; anni tempus.& nullo prorogante imperium,priuatus T.Claudius classem Romam reduxit.M.Seruilius, ne comitiorum causa ad urbem reuocaretur:dictatore dicto Cn.Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus. Dictator magistrũ equitum P. Aelium Pætum dixit.Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt.itaq; cum præter idus martias ueteres magistratus abissent,noui suffecti non essent,respub.sine curulibus magistratibus erat.L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus.in locum eius suffectus C.Sulpicius Galba. Ab L.Licinio Lucullo,& Q.Fuluio ædil. curul. ludi Romani tertiò instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ,uiatoresq; ædilitij clam egessisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P.Aelius Tubero, & L.Lectorius ædiles plebis uitio creati magistratu se abdicarunt, cum ludos, ludorumq; causa epulum Ioui fecissent,& signa tria ex multatitio argento facta in Capitolio posuissent.Cerealia ludos dictator, & magister equitum ex senatus consulto fecerunt.

Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesq; cum uenissent Romã senatus ad ædem Bellonæ habitus est.ubi cum L. Veturius Philo pugnatum cum Annibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemq; tandem lugubri bello impositũ,ingenti lætitia patrum expofuisset,adiecit: Verminam etiam Syphacis filium, quæ parua bene gestæ rei accessio erat, deuictum.in concionẽ inde prodire iussus,gaudiumq; id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in urbe tẽpla,supplicationesq; in triduũ decretæ. Legatis Carthaginiensiũ & Philippi regis(nam ij quoq; uenerãt)petentibus ut senatus sibi daretur,responsum iussu patrũ à dictatore est,cõsules nouos eis senatũ daturos esse. Comitia inde habita:creati cõsules Cn.Corne

Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius. Pætus prætores M. Iunius Pœnus, cui sors urbana euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est sortitus. De prouincijs cõsulum nihil antè placebat agi, quàm legati Philippi regis, & Carthaginiensium auditi essent. belli finem alterius, principium alterius prospiciebãt animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: seu bellum foret, facilem uictoriam: seu iam finiretur, finiti tanti belli se cõsule gloriam petens. negare itaq; prius quicquam agi passurum, quàm sibi Africa decreta esset: concedente collega, moderato uiro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione præterquam quod iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquã tentatam ab T. Claudio consule Cn. Cornelium tentare aiebant. ex autoritate patrum latum ad populum esse, cuius uellent imperium in Africa esse. omnes v. & xxx. tribus P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis contentionibus & in senatu, & ad populũ acta res, postremo eò deducta est, ut senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerunt uti consules prouincias inter se compararent, sortirẽturúe, uter Italiam, uter classem nauium L. haberet. cui classis obuenisset, in Siciliam nauigaret. si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam traijceret: cõsul mari, Scipio eodem, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si conditiones conuenirent pacis, tribuni pl. populum rogarent, utrum consulem, an P. Scipionẽ iuberent pacem dare: & quẽ, si deportandus exercitus uictor ex Africa esset, deportare. si pacem per P. Scipionem dari, atq; ab eodem exercitũ deportari iussissent, ne consul ex Sicilia in Africam traijceret. alter consul, cui Italia euenisset, duas legiones à Sestio prætore acciperet. P. Scipioni cũ exercitibus, quos haberet, in prouincia Africa prorogatũ imperiũ. Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretę. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniã, quam P. Lentulus proprætor habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni cõsuli cũ suis duabus item legionibus in Hetruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse. ut ij consules cũ tribunis agerent, si eis uideretur, ut plebem rogarent, cui iuberẽt in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in unam legionem conscriberet Romanos milites, & in xv. cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret. ueteres milites L. Cornelius, & L. Manlius in Italiam deportarẽt. Cornelio cõsuli L. nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quę in Africa esset, P. Villij, quæ Siciliæ orã tuebatur, decreta: ut quas naues, uellet, deligeret. P. Scipio L. longas naues haberet, quas habuisset. quibus si Cn. Octauium, sicut præfuisset, præesse uellet Octauio proprætori in eum annum imperiũ esset: si Lælium præficeret, Octauius Romam decederet: reduceretq; naues, quibus proconsuli usus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere iussi, ut quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis respublica administraretur. Tum de legatis Philippi, & Carthaginiensium actum. priores Macedones introduci placuit. quorũ uaria oratio fuit: partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum: partim ultro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substitisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse: partim postulantium, ut Macedones, duxq; eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captiq; in uinculis essent, sibi restituerentur. Aduersus ea M. Furius, missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit. Aurelium relictum, ne socij populi Romani fessi populationibus, atq; iniuria ad regem deficerent, finibus sociorum non excessisse. dedisse operam, ne impune in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrũ ex purpuratis, & propinquis regis esse. eum cũ quatuor millibus Macedonum & pecunia missum nuper in Africam esse, Annibali Carthaginiensibusq; auxilio. De his rebus interrogati Macedones cum proplexè responderẽt ipsi antè responsum tulerunt. Bellum quærere regem, & si pergat, propediem inuenturũ. dupliciter ab eo fœdus uiolatum: & quod socijs populi Ro. iniurias fecerit, bello armisq; lacessiuerit:

& quod

& quod hostes auxiliis & pecunia iuuerit. & P. Scipionem recte atq; ordine uideri fecisse, & facere, quod eos, qui arma contra populum Rom. ferentes capti sunt, hostium numero in uinculis habeat. & M. Aurelium è republica facere, gratumq; id senatui esse, quod socios populi Romani, quando iure fœderis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses uocati. quorũ ætatibus dignitatibusq; conspectis (nam longe primi ciuitatis erant) tum pro se quisq; dicere, uere de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat (Hædũ populares cognomine appellabant) pacis semper autor, aduersusq; factioni barchinæ. eo tum plus illi autoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferenti. Qui cum uaria oratione usus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior uenia esset: nunc monendo etiam patres conscriptos, ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur: Si se atq; Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore uti uoluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonamq; mentem dari. populum Rom. eo inuictum esse, quod in secundis rebus sapere, & cõsulere meminerit. & Hercule mirandum fuisse si aliter facerent. ex insolentia, quibus noua bona fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire: populo Rom. usitata, ac propè iam obsoleta ex uictoria gaudia esse, ac plus penè parcendo uictis, quàm uincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, ex quantis opibus quò recidissent Carthaginiensium res. nihil eis, qui modò orbẽ propè terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. ijs inclusos nõ terra, nõ mari quicquam sui iuris cernere. urbem quoq; ipsam, ac penates ita habituros, si nõ in ea quoque, quo nihil ulterius sit, sæuire populus Rom. uelit. Cum flecti misericordia patres apparet, senatorum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt: per quos deos fœdus icturi essent, cum eos, per quos antè ictum esset, fefellissent? Per eosdem, inquit Asdrubal, qui tam infesti sunt fœdera uiolantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, s c intercessit. Tum M. Attilius & Q. Minutius tribuni pl. ad populum tulerũt: uellent, iuberent ne senatũ decernere, ut cum Carthaginiensibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemq; ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace uti rogatæ omnes tribus erant, iusserunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decreuit, ut P. Scipio ex x. legatorũ sententia pacem cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei uideretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienses: petieruntq;, ut sibi in urbem introire, & colloqui cũ ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essẽt. esse in ijs partim propinquos, amicosq; suos, nobiles homines, partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conuentis cum rursus peterent, ut sibi quos uellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cum c c. fermè ederent, senatusconsultũ factum est, ut legati Romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginiẽses uellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nuntiarentq; ei, ut si pax conuenisset, sine pretio eos Carthaginiensibus redderet. Fœciales cum in Africã ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatusconsultum in hæc uerba factum est. Ut priuos lapides silices, priuasq; uerbenas secum ferrent: uti prætor Romanus his imperaret ut fœdus ferirent, illi prætorem sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginienses cum in Africam uenissent ad Scipionem, quibus ante dictum est legibus pacem fecerũt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues prouectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt. quarũ conspectũ repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quàm si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis consultum. nominis latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati. Annis ante xl. pax cum Carthaginiensibus postremo facta erat, Q. Luctatio A. Manlio consulibus. bellum initum annis pòst tribus & xx. P. Cornelio T. Sempronio consulibus, finitum est septimodecimo anno Cn. Cornelio P. Aelio Peto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse: T. Claudij primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelij fuisse

in mora

in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthaginiensibus cum prima collatio pecunię diutino bello exhaustis difficilis uideretur, mœstitiaq; & fletus in curia esset, ridentem Annibalem ferunt conspectum. cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu cum ipse lachrymarum causa esset: Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile uobis appareret, non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamē nequaquam adeò est intempestiuus, quàm uestræ istæ absurdæ atq; abhorrentes lachrymæ sunt. tunc flesse decuit, cum adempta nobis arma, incensę naues, interdictum externis bellis. illo enim uulnere concidimus. Nec esse in uos odio uestro consultum ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest. si foris hostē non habet, domi inuenit: ut præualida corpora ab externis causis tuta uidentur, sed suis ipsa uiribus onerantur. Tantum nimirū ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quàm pecuniæ damnum stimulat. Itaq; cum spolia uictæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc quia tributum ex priuato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis. quàm uereor, ne propediem sentiatis leuissimo in malo uos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio concione aduocata Masanissam ad regnum paternū Cirtha oppido, & cæteris urbibus agrisq;, quæ ex regno Syphacis in populi Romani potestatem uenissent, adiectis donauit. Cn. Octauium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginiensium Romam proficisci, ut quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent, ea patrum autoritate, populiq; iussu confirmarentur. Pace terra mariq; parta exercitu in naues imposito, in Siciliam Lilybeū traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pace non minus, quàm uictoria Italiam, effusis nō urbibus modò ad habendos honores, sed agrestiū etiam turba obsidente uias, Romam peruenit, triumphoq; omniū clarissimo urbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centū millia XXIII. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominū, quàm triumphātis glorię Syphax est, Tybure haud ita multo ante mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen eius fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius haudquaquam spernendus autor tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo, omniq; deinde uita, ut dignum erat, libertatis autorem coluit. Africanū cognomen, militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit, an sicuti Felicis Syllæ, Magniq; Pompeij patrū memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertū habeo. Primus certe hic imperator nomine uictæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquam uictoria pares, insignes imaginum titulos, claraq; cognomina familiæ fecēre.

FINIS.

TITI LIVII PATA VINI DECAS QVARTA

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM AB URBE CONDITA DECADIS QVARTAE LIBRI PRIMI EPITOME.

BELLI ADVERSVS Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ feruntur hæ. Tēpore initiorum duo iuuenes Acarnânes, qui non initiati erant, Athenas uenerunt, & in sacrariũ Cereris cum alijs pluribus suis intrauerunt. ob hoc, tanquã nefas summum cõmisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnânes mortibus suorum commoti ad uindicandum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacẽ Carthaginiensibus datã, quingẽtesimo quadragesimo anno ab urbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor grauis erat, dissentiente, tenuit autoritas patrum, ut sociæ ciuitati ferri opem populus quoq; iuberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est, qui exercitu in Macedoniam ducto, equestribus prælijs cum Philippo prospere pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorũ, suos seq; occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem acie uicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicij consulis, expugnationesq; urbium ab utroque factas continet. Sulpicius COS. adiuuantibus rege Attalo, & Rhodijs bellum gerebat.

Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.

LIBRI II

COmplura prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur, inter quæ, in Macedonia in puppi longæ nauis lauream esse natam. T. Quintius Flaminius COS. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri, fugatumq; coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quæ est uicina Macedoniẹ, socijs Ætolis † & Athamanibus, uexauit. L. Quintius Flaminius consulis frater nauali prælio, Attalo rege, & Rhodijs adiuuantibus, Eubœã & maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginiensibus obsidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur.

al. Acarnanibus

Cornelius COS. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

LIBRI III

TItus Quintius Flaminus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie uicto debellauit. L. Quintius Flaminius frater proconsulis. Acarnânes, Leucade urbe, quæ caput est Acarnaniæ: expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitam ualitudinẽ translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L. Furius, & Claudius Marcellus consules Boios, & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principũ delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserãt: profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

LIBRI IIII

LEx Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata est: cum Porcius Cato autor fuisset, ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporijs orsus est, citeriorẽ Hispaniam pacauit. T. Quintius Flaminius bellum aduersus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem prospere gestum, data ijs pace, qualem ipse uoluit: libertatisq; Argis, qui sub ditione tyranni erant. finiuit. Senatus tunc primum secretus à populo ludos spectauit. ut id fieret, Sex. Ælius Pætus, & L. Cornelius Cethegus censores interuenerũt cum indignatione ple

bis. Coloniæ pleræq; deductæ sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gestæ referuntur. T. Quintius Flaminius qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedęmoniorum tyrannum uicerat, Græciamq; omnem liberauerat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginiensium nuntiauerunt: Annibalem qui ad Antiochum cõfugerat, bellum cum eo moliri. tẽtauerat autem per Aristonẽ Tyrium sine literis Carthaginem missum ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBRI V

P. Scipio Africanus legatus missus ad Antiochũ, Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho iunxerat, collocutus est: ut, si fieri posset, metũ uitæ, quẽ ex populo Romano cõceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quem fuisse maximũ imperatorem Annibal crederet: respondit, Alexandrum Macedonũ regem, quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset, quodq; ultimas oras, quas uisere supra fidem humanã esset, peragrasset, quærẽti deinde quem secundum poneret, inquit, Pyrrhum, eo quòd castra metari docuisset, ad hęc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. exequenti quem tertiũ diceret: semet dixit. ridens Scipio, quidnam tu diceres: si me, inquit, uicisses? tunc uero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhũ, & ante alios posuissem. Inter ea prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bouem, Cn. Domitio consule, locutum: Roma caue tibi, refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorũ tyrannus incitatus ab Ætolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferẽdum bellũ populo Romano solicitabãt, à populo Romano desciuit, & bello aduersus Philopœmenem Achęorũ prætorem gesto, ab Ætolis interfectus est.

Ætoli quoq; ab amicitia populi Rom. defecerunt. cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex cum bellũ Græciæ intulisset, cõplures urbes occupauit, inter quas Chalcidem & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho cõtinet.

LIBRI VI

MArcus Acilius Glabrio cos. Antiochum apud Thermopylas, Philippo regẽ adiuuante, uictum Græcia expulit, idemq; Ætolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica cos. ædem matris deûm, quam ipse in Palatium intulerat, uir optimus à senatu iudicatus, dedicauit. idemq; Boios Gallos uictos in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

LIBRI VII

L. Cornelius Scipio cos. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurũ dixerat: si ei Græcia, & Asia prouincia decerneretur, cum C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari uideretur, profectus ad bellum aduersus Antiochum gerẽdum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonnesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de Ætolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea cõditione, ut omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus uictus erat, regnum ampliatum. Rhodijs quoq;, qui & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Æmylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine uicerat: naualẽ triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LIBRI VIII

MArcus Fuluius cos. in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius cos. collega eius Gallogræcos Tolistobogios Tectosagos, & Trocmos, qui Brẽno duce in Asiam trãsierant, cum soli citra Taurum montẽ minime parerent, uicit. Eorum origo, & cum eo loca, quæ tenent, occupauerantq;, referuntur. Exemplum quoq; uirtutis, & pudicitiæ in fœmina traditur. Quæ cum

tũ regis Gallogræcorũ uxor fuerit, capta centurionẽ qui ei uim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLVIII millia, & CCCXVIII. Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. C. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta per se causa in senatu triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, à Petilio Acteo trib. plebis, ut quidã à Næuio, quod præda cum Antiocho capta ærariũ fraudasset: posteaquam is dies uenit: euocatus in rostra, hac die, inquit, Quirites Carthaginẽ uici: & prosequente populo, Capitoliũ ascendit: inde, ne amplius tribunicijs iniurijs uexaretur, in uoluntariũ exilium Literniũ concessit, incertũ ibi an Romæ defunctus. nã eius monimentũ utrobiq; fuit. L. Scipio Asiaticus frater Africani, eodẽ peculatus crimine accusatus damnatusq́;, cũ in uincula & carcerem duceretur: Tib. Sempronius Gracchus trib. pleb. qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficiũ Africani filiam duxit. Cum populus quæstores in bona eius publice possidenda misisset: nõ modò in ijs nullum uestigiũ pecuniæ regiæ apparuit, sed nequaquã tantum in ærarium redactum, quantæ summæ erat damnatus. collatam à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit. quæ necessitati ei erat ad cultum, retenta.

LIBRI IX

AEmylius COS. Liguribus subactis, uiam à Placentia usq; Ariminũ perductã Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures quicunq; citra Appenninũ erãt, subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcũ, & quidẽ nocturnum, scelerũ omniũ maximum seminarium, cũ ad ingentis turbæ coniurationẽ peruenisset: à cõsule inuestigatum: & multorũ pœna sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone uir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L. Quintius Flaminius T. Quintij frater, eo quòd cum Galliã prouinciã COS. obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quẽ amabat, scorto nobili, Gallũ quendam suã manu occiderat, siue ut quidã tradiderunt, unum damnatorum securi percusserat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tanquã iungente fortuna circa id tẽpus duo funera maximorũ uirorũ, Annibal à Prusia Bithyniæ rege, ad quem uicto Antiocho cõfugerat, cum dederetur Romanis, qui ad exposcendũ illũ T. Quintium Flamininum miserãt, ueneno sibi mortẽ consciuit. Philopœmenes quoq;, dux Achæorum uir maximus est à Messenijs interemptus ueneno, cum ab ijs bello captus esset. Coloniæ Pollentia, & Pisaurũ, & Mutina, & Parma deductæ sunt. Præterea res aduersum Celtiberos prosperè gestas, & initia causasq́; belli Macedonici continet. cuius origo inde uenit, quòd Philippus ægre ferebat regnum suum minui à Romanis, eo quòd cogeretur à Thracibus, alijsq́; locis præsidia deducere.

LIBRI X

CUm Philippus liberos eorũ, quos in uinculis nobilissimorũ quidem hominũ habebat, conquiri ad mortem iussisset, Theoxena pro liberis suis & sororis admodũ pueris uerita regis libidinẽ, prolatis in mediũ gladijs, & poculo, in quo erat uenenum, suasit ijs, ut imminẽs ludibrium morte effugerent, & cum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur, & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniã populi Romani amicus erat, ueneno necatus est, regnumq́; Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas cõtinet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri in arca lapidea clausi & Græci & Latini inuenti sunt. in quibus plura, quæ dissoluendarũ religionũ erant, prætor ad quem delati erant, cum legisset, iurauit senatui contra rempub. esse, ut legerentur, seruarenturq́;, & ex S C in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi cõfectus, quod Demetrium filium falsis alterius filij in eundem delationibus impulsus ueneno sustulisset, & de pœna Persei cogitauit, uoluitq́; Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus accepit.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVARTAE LIBER PRIMVS.

E QVOQVE iuuat, uelut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli punici perueniſſe. nam etſi profiteri auſum, perſcripturum res omneis Romanas, in partibus ſingulis tanti operis fatigari minime cõuenit: tamen cum in mentem uenit, tres & LX annos (tot enim ſunt à primo punico ad ſecundum bellum finitum) æque multa uolumina occupaſſe mihi, quàm occuparint quadringenti LXXVIII anni à condita urbe ad Appium Claudium conſulem, qui primus bellum Carthaginiẽſibus intulit, iam prouideo animo, uelut qui proximis litori uadis inducti mare pedibus ingrediuntur: quicquid progredior, in uaſtiorem me altitudinem, ac uelut profundum inuehi, & creſcere penè opus, quod prima quæq; perficiendo minui uidebatur. Pacem punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum aut uirtute ducis, aut militum robore: claritate regum antiquorum, uetuſtæq; fama gentis, & magnitudine imperij, quo multa quondam Europæ, maiorem partem Aſiæ obtinuerant armis, propè nobilius. Cæterum cœptum bellum aduerſus Philippum decem fermè antè annis, triennio prius depoſitum erat: cum Ætoli & belli, & pacis fuiſſent cauſæ. uacuos deinde pace punica iam Romanos; & infenſos Philippo, cum ob infidam aduerſus Aetolos, aliosq; regionis eiuſdem ſocios pacem; tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam miſſa Annibali, Pœniſq;, preces Athenienſium, quos agro peruaſtato in urbem compulerat: excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idem fere tempus & ab Attalo rege, & Rhodijs legati uenerunt, nuntiantes: Aſiæ quoq; ciuitates ſolicitari. His legationibus reſponſum eſt: curæ Aſianam rem ſenatui fore. Conſultatio de Macedonico bello integra ad COSS. qui tunc in prælio cum Boijs erant, reiecta eſt. Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres miſſi, C. Claudius Nero, M. Aemylius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: ut & annuntiarent uictum Annibalem, Pœnosq;: & gratias agerent regi, quod in rebus dubijs, cum finitimi etiam ſocij Romanos deſererent, in fide manſiſſet, & peterent, ut ſi coacti iniurijs bellum aduerſus Philippum ſuſcepiſſent, priſtinum animum erga populum Romanum conſeruaret. Eodem ferè tempore P. Aelius COS. in Gallia cum audiſſet à Boijs ante ſuum aduentũ incurſiones in agros ſociorũ factas, duabus legionibus ſubitarijs tumultus eius cauſa ſcriptis, additisq; ad eas quatuor cohortibus de exercitu ſuo, C. Appium præfectum ſociũm hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniã uocant, agrum Boiorum inuadere iuſſit. ipſe eodem aperto itinere per montes duxit. Appius ingreſſus hoſtiũ fines primo populationes ſatis proſperè, ac tutò fecit. delecto deinde ad caſtrũ Mutilum ſatis idoneo loco ad demetenda frumenta) iam enim maturæ erant ſegetes) profectus neq; explorato circà, nec ſtationibus ſatis firmis, quæ armatæ inermes, atq; operi intentos tutarentur, poſitis, improuiſo impetu Gallorum cum frumentatoribus eſt circumuentus. inde pauor fugaq; etiã armatos cepit. ad ſeptem millia hominũ palata per ſegetes ſunt cæſa: inter quos ipſe C. Appius præfectus. cæteri in caſtra metu compulſi, inde ſine certo duce conſenſu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum ſuarum, ad conſulem per ſaltus propè inuios peruenère. qui, niſi quod populatus eſt Boiorum fines: & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit. nihil, quod eſſet memorabile, aliud in prouincia cum geſſiſſet, Romam redijt. Cum primum ſenatum habuit, uniuerſis poſtulãtibus, ne quam prius rem, quàm de Philippo, ſociorumq; querelis ageret, relatum extemplo eſt, decreuitq; frequens ſenatus, ut P. Aelius COS. quem uideretur ei, cum imperio mitteret, qui claſſe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octauius reduceret, in Macedoniã traijceret. M. Valerius Leuinus proprætor miſſus, circa Vibonem duodequadraginta nauibus ab Cn. Octauio acceptis in Macedoniam tranſmiſit. ad quem cum M. Aurelius legatus ueniſſet,

edocuisset& eum quantos exercitus, quantum nauium numerum comparasset rex: & quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: maiore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne cunctātibus ijs auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset: hæc eadem scribere Aurelium consulibus, & senatui placuit. Exitu huius anni cum de agris ueterum militū relatum esset: qui ductu atq; auspicio proconsulis Scipionis in Africa bellum perfecissent: decreuerūt patres, ut M. Iunius prętor urb. si ei uideretur, decemuiros agro samniti apuloq;, quod eius publicū populi Ro. esset: metiendo diuidendoq; crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Seruilij (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilij Catones, P. Villius Tappulus, M. Fuluius Flaccus, P. Ælius Pętus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Aelio consulū comitia habēte, creati COSS. P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prętores exinde facti Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpurio, Q. Fuluius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani scenici eo anno magnifice, apparateq; facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminino, biduum instaurati sunt. frumētiq; uim ingentem, quod ex Africa proconsul Scipio miserat: quaternis æris populo cum summa fide & gratia diuiserunt. Et plebeij ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minucio Rufo: qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Iouis epulum fuit ludorum causa.

Anno quingentesimo quadragesimo ab urbe cōdita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio COSS. bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginiēsibus datam. Omnium primū eam rem idibus Martijs, quo die tum consulatus inibatur: P. Sulpicius COS. retulit, senatusq; decreuit: uti COSS. maioribus hostijs rem diuinam facerent quibus dijs ipsis uideretur, cū precatione ea. Quam rem senatus populusq; Romanus de republica, deq; ineundo nouo bello in animo haberet: ea res uti populo Romano socijsq;, ac nomini latino bene, ac feliciter eueniret. secundum rem diuinam, precationémque, ut de republica, deq; prouincijs senatum consulerent. Per eos dies opportunè iritandis ad bellum animis & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Leuino proprætore allatæ: & Atheniensium noua legatio uenit, quæ regem appropinquare finibus suis nuntiaret: breuiq; non agros modò, sed urbem etiam in ditione eius futuram, nisi quid in Romanis auxilij foret. Cum pronuntiassent COSS. rem diuinam rite perfectam esse, & precationi annuisse deos, aruspices respondere: lætaq; exta fuisse: & prolationem finium, uictoriamq;, & triumphum portendi: tum literæ Valerij, Aurelijq; lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde cōsultum factum est: ut socijs gratiæ agerentur, quod diu solicitati ne obsidionis quidem metu fide decessissent. de auxilio mittendo tum respondere placere: cum consules prouincias sortiti essent: atque is COS. cui Macedonia prouincia euenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. P. Sulpicio prouincia Macedonia sorte euenit, isq; rogationem promulgauit: uellent, iuberent Philippo regi Macedonibusq;, qui sub regno eius essent: ob iniurias, armaq; illata socijs populi Romani bellum indici? Alteri consuli Aurelio Italia prouincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt: Cn. Sergius Plancus urbanam: Q. Fuluius Gillo Siciliam: Q. Minucius Rufus Brutios, L. Furius Purpurio Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitijs ab omnibus fermè centurijs antiquata est. id cum fessi diuturnitate & grauitate belli sua sponte homines tædio laborum, periculorumq; fecerant, tum Q. Bebius tribunus plebis uiam antiquam criminandi patres ingressus incusauerat bella ex bellis seri, ne pace unquam frui plebs posset. Aegrè eā rem passi patres, laceratusq; probris in senatu tribunus plebis, & consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretq; segnitiem populi, atque doceret quanto damno, dedecoriq; dilatio ea belli futura esset. Consul in campo Martio comitijs habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret concione aduocata, Ignorare, inquit, uidemini mihi Quirites, non utrum bellum, an pacem habeatis, uos consuli: (neque enim liberum id uobis permittet Philippus, qui terra mariq; ingens bellum molitur) sed utrum in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiatis. hoc quantū intersit, si unq; ante aliàs, punico certe proximo bello experti estis. Quis

Quis enim dubitat:quin,si Saguntinis obsessis fidemq́ꝫ nostram implorantibus impigrè tu/
lissemus opem,sicut patres nostri Mamertinis tulerant:totum in Hispaniam auersuri bellum
fuerimus,quod cunctando cum summa clade nostra in Italiã accepimus? Ne illud quidem du
bium est,quin hunc ipsum Philippum pactum iam per legatos,literasq́ꝫ cum Annibale in Ita
liam traiicere,misso cum classe Leuino,qui ultro ei bellum inferret: in Macedonia cõtinueri/
mus.& quod tunc fecimus,cum hostem Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulso Italia
Annibale,deuictis Carthaginiensibus,cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis,si
cut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus,segnitiẽ nostrã experiri regem.nõ quinto
inde mense,quemadmodũ ab Sagunto Annibal,sed quinto inde die,quàm ab Corintho sol
uerit naues,in Italiam perueniet.Ne æquaueritis Annibali Philippum:ne Carthaginiensibus
Macedonas:Pyrrho certe æquabitis:dico quantum uel uir uiro,uel gens genti præstat.Mini/
ma accessio semper Epirus regno Macedonię fuit,& hodie est. Peloponnesum totam in di/
tione Philippus habet,Argosq́ꝫ ipsos,non uetere fama magis,quàm morte Pyrrhi nobilita/
tos,Nostra nunc compara.quãto magis florentẽ Italiam,quãto magis integras res,saluis du/
cibus,saluis tot exercitibus,quos punicũ postea bellum absumpsit:aggressus Pyrrhus tamen
concussit,& uictor prope ad ipsam urbem Romam uenit.nec Tarentini modò,oraq́ꝫ illa Ita/
liæ,quam maiorem Græciã uocant:ut linguã,ut nomen secutos crederes:sed Lucanus, & Bru
tius,& Samnis à nobis defecerũt.hęc uos,si Philippus in Italiã transmiserit,quietura aut man
sura in fide creditis? manserunt enim punico postea bello. nunquã isti populi, nisi cum deerit
ad quem desciscant,à nobis non deficient.Si piguisset uos in Africam traiicere,hodie in Italia
Annibalẽ & Carthaginienses hostes haberetis.Macedonia potius,quàm Italia bellũ habeat:
hostium urbes agriq́ꝫ ferro atq́ꝫ igni uastentur:experti iam sumus foris nobis,quàm domi fe/
liciora,potentioraq́ꝫ arma esse.Ite in suffragiũ bene iuuantibus diis:& quæ patres censuerunt,
uos iubete.Huius uobis sententiæ non consul modo autor est, sed etiam dii immortales, qui
mihi sacrificanti precantiq́ꝫ,ut hoc bellũ mihi,senatui,uobisq́ꝫ,& sociis ac nomini latino, classi/
bus exercitibusq́ꝫ nostris bene ac feliciter eueniret:læta omnia,prosperaq́ꝫ portendêre. Ab
hac oratione in suffragium missi,uti rogarat bellum iusserunt.Supplicatio inde à COSS.in tri/
duum ex S C indicta est,obsecratiq́ꝫ circa omnia puluinaria dii,quod bellũ cum Philippo po/
pulus iussisset,id bene ac feliciter eueniret.consultiq́ꝫ fœciales ab COS. Sulpicio, bellũ quod in
diceretur regi Philippo,utrum ipsi utiq́ꝫ nuntiari iuberẽt: an satis esset, in finibus regni quod
proximum præsidium esset,eò nuntiari.fœciales decreuerunt,utrum eorum fecisset, recte fa/
cturum.Consuli à patribus permissum,ut quem uideretur ex iis,qui extra senatum essent, le/
gatum mitteret ad bellum regi indicendũ.Tum de exercitibus consulum,prętorumq́ꝫ actum.
consules binas legiones scribere iussi:ueteres dimittere exercitus.Sulpicio,cui nouum, ac ma/
gni nominis bellum decretum erat, permissum: ut de exercitu, quem proconsul Scipio ex
Africa deportasset:uoluntarios quos posset,duceret:inuitum ne quem militem ueterem du/
cendi ius esset.Prætoribus L.Furio Purpurioni,& Q.Minucio Rufo quina millia sociûm lati/
ni nominis consul daret:quibus præsidiis alter Galliam,alter Brutios prouinciam obtineret.
Q.Fuluius Gillo & ipse iussus ex eo exercitu,quem P. Aelius COS. habuisset: ut quisque mi/
nime multa stipendia haberet,legere donec & ipse quinq́ꝫ millia sociûm ac nominis latini effe
cisset:id præsidio Siciliæ prouinciæ esset.M. Valerio Falconi qui prætor priore anno Cam/
paniam prouinciam habuerat: prorogatum in annum imperium est: uti proprætor in Sar/
diniam traiiceret:quoq́ꝫ de exercitu, qui ibi esset, quinque millia sociûm nominis latini, qui
eorum minime multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere
iussi: quæ si quò res posceret, multis in Italia contactis gentibus punici belli societate iráquè
inde tumentibus,mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura respublica erat. In
ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemæo uenerunt,qui nuntiarunt, Athenienses aduersus
Philippum petisse ab rege auxilium. cæterum etsi communes socii sint: tamen nisi ex auto/
ritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi, aut oppugnandi cuius/
quam causa regem in Græciam missurum esse.uel quieturũ eum in regno,si populo Romano

socios

socios defendere liceat:uel Romanos quiescere,si malint,passurum:atq; ipsum auxilia,quæ facile aduersus Philippum tueri Athenas possent,missurum. Gratiæ regi ab senatu actæ,responsumq;:tutari socios populo Romano in animo esse, si qua re ad id bellum opus sit: indicaturos regi.regniq; eius opes scire subsidia firma ac fidelia suæ reipub.esse. Munera deinde legatis in singulos quinûm millium æris ex s c missa. Cum delectum consules haberent: parentq; quæ ad bellum opus essent:ciuitas religiosa,in principijs maxime nouorum bellorum, supplicationibus habitis iam,& obsecratione circa omnia puluinaria facta,ne quid prętermitteretur,quod aliquando factum esset: ludos Ioui, donumq; uouere consulem, cui prouincia Macedonia euenisset,iussit.Moram uoto publico Licinius pontifex maximus attulit: qui negauit ex incerta pecunia uouere debere. si ea pecunia non posset in bellum usui esse: reponi statim debere:nec cum alia pecunia misceri. quod nisi factum esset:uotum rite solui non posse.Quanquam & res,& autor mouebat:tamen ad collegium pontificum referre consul iussus: si posset recte uotum incertæ pecuniæ suscipi. posse, rectiusq; etiam esse, pontifices decreuerunt. Vouit in eadem uerba cos.præeunte maximo pontifice: quibus antea quinquennalia uota suscipi solita erant:præterquàm quod tanta pecunia,quantam tum,cum solueretur, senatus censuisset:ludos donaq; facturũ uouit. toties ante ludi magni de certa pecunia uoti erant: ij primi de incerta. Omnium animis in bellum Macedonicum uersis, repente nihil minus eo tempore timentibus gallici tumultus fama exorta est.Insubres,Cenomaniq;,& Boij, excitis Sallyis,Iluatibusq;,& cæteris Ligusticis populis, Amilcare Pœno duce,qui in ijs locis de Asdrubalis exercitu substiterat: Placentiam inuaserant, & direpta urbe,ac per iram magna ex parte incensa,uix duobus millibus hominum inter incendia ruinasq; relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas,præsidiaq; per muros disponenda:ut obsiderentur tamen prius quàm expugnarentur,nuntiosq; mitterent ad populum Romanum.L.Furius Purpurio,tum prouinciæ præerat, cætero ex s c exercitu dimisso, præter quinque millia sociûm ac latini nominis, cum ijs copijs in proxima regione prouinciæ circa Ariminum substiterat. is tum senatui scripsit,quo in tumultu prouincia esset. duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem punici belli subterfugissent, alteram captam, ac direptam ab hostibus, alteram oppugnari. nec in exercitu suo satis præsidij colonis laborãtibus fore, nisi quinq; millia sociûm XL millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda obijcere uelit, & tanta sua clade iam inflatos excidio coloniæ Romanæ augeri hostium animos. His literis recitatis decreuerunt, ut C.Aurelius cos.exercitum cui in Hetruriam ad conueniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet,& aut ipse,si per commodum reipublicæ posset,ad opprimendum gallicum tumultum proficisceretur,aut L.Furio prætori scriberet,ut cum ad eum legiones ex Hetruria uenissent,missis in uicem earum quinq; millibus sociorum,qui interim Hetruriæ præsidio essent,proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt,eosdem Carthaginem,eosdem in Numidiam ad Masanissam. Carthaginem,ut nuntiarent,ciuem eorum Amilcarem relictũ in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis prius,an ex Magonis postea exercitu,bellum contra fœdus facere.exercitus Gallorum,Ligurumq; exciuisse ad arma contra populum Romanum.eum si pax placeret, reuocandum illis, & dedendũ populo Romano esse.simul nuntiare iussi,perfugas sibi non omnes redditos esse, magnam partem eorum palàm Carthagini obuersari dici, quos comprehendi conquirique debere.ut sibi ex fœdere restituantur.Hæc ad Carthaginienses mandata. Masanissæ gratulari iussi,quod non patrium modo recuperasset regnum,sed parte florentissima Syphacis finium adiecta etiam auxisset.Nuntiare præterea iussi, bellum cum rege Philippo susceptum, quod Carthaginienses auxilijs iuuisset,iniuriásque inferendo socijs populi Romani, flagrante bello Italia coëgisset classes exercitúsque in Græciam mitti, & distinendo copias causa in primis fuisset serius in Africam traijciendi. peterent, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quæ ferrent regi, uasa aurea argenteaq;, toga purpurea,& palmata tunica cum eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella. iussiq; polliceri

ceteri:si quid ei ad firmandũ augendumq; regnum opus esse iudicasset,enixè id populum Romanum merito eius præstaturum. Verminæ quoq; Syphacis filij legati per eos dies senatum adierunt,excusantes errorem adolescentiamq;, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium auertentes.Et Masanissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoq; anni xurum:ne officijs in populum Romanum aut à Masanissa,aut ab ullo alio uincatur.petere ut rex,sociusq;,& amicus ab senatu appellaretur.Responsum legatis est:& patrem eius Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repente populi Ro.factũ:& eum ipsum tudimentum adolescentiæ bello lacessentem Romanos posuisse.itaq; pacem illi prius petendam à populo Romano esse,quàm ut rex,sociusq; & amicus appelletur.nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse.legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum:ut Verminæ pacis dent leges:liberũ arbitrium eis populo Romano permittente.si quid ad eas addi,demi,mutariue uellet:rursus ab senatu ei postulandum fore.Legati cum ijs mandatis in Africam missi,C.Terentius Varro,Sp.Lucretius,Cn.Octauius.quinqueremes singulis datæ. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q.Minucij prætoris:cui Brutij prouincia erat: pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clàm sublatam: nec ad quos pertineat facinus,uestigia ulla extare.Indigne passus senatus non cessari ab sacrilegijs: & ne Pleminium quidem,tam clarum recensq; noxæ simul ac pœnæ exemplum,homines deterrere. C.Aurelio consuli negotium datum,ut ad prętorem in Brutios scriberet:senatui placere quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi:quo M. Pomponius prætor triennio antè habuisset. quæ inuenta pecunia esset, reponi. si quo minus inuentum foret, expleri:ac piacularia,si uideretur,sicut antè pontifices censuissent, fieri,causa expiandæ uiolationis eius templi.Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt.In Lucanis cœlum arsisse afferebãt. Priuerni sereno per diem totum rubrum solem fuisse: Lanuuij templo Sospitæ Iunonis nocte strepitum ingentem exortum.iam animalium obscœni fœtus pluribus locis nuntiabantur.in Sabinis incertus infans natus,masculus an fœmina esset. alter sexdecim iam annorum item ambiguo sexu inuentus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus:in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, erransq; in alienos fœtus naturæ uisa. ante omnia abominati semimares: iussiq; in mare extemplo deportari: sicut proximè C. Claudio,M. Liuio COSS.deportatus similis prodigij fœtus erat. nihilominus deceuiros adire libros de portento eo iusserunt. decemuiri ex libris res diuinas easdem,quę proxime secundũ id prodigium factæ essent,imperarunt.carmen pręterea ab ter nouenis uirginibus cani per urbem iusserunt: donumq; Iunoni reginæ ferri.Ea uti fierent,C.Aurelius COS.ex decemuirorũ responso curauit.carmẽ sicut patrum memoria Liuius,ita tum cõdidit P.Licinius Tegula.Expiatis omnibus religionibus(nam etiam Locris sacrilegiũ peruestigatũ à Q.Minucio erat,pecuniaq; ex bonis noxiorum in thesauris reposita)cum consules in prouincias proficisci uellent:priuati frequentes,quibus ex pecunia,quam M.Valerio & M.Claudio COSS.mutuam dederant,tertia pensio debebatur eo anno,adierunt senatum:quia consules,cum ad nouum bellum,quod magna classe magnisq; exercitibus gerendũ esset,uix ærarium sufficeret: negauerant esse, unde ijs in præsentia solueretur.Senatus querentes eos non sustinuit:si in punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoq; bellum ut respublica uellet:alijs ex alijs orientibus bellis, quid aliud quàm publicã pro beneficio tanquã ob noxam suã pecuniam fore? Cum & priuati æquum postularent: nec tamen soluendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum, & utile erat,decreuerunt.ut,quoniam magna pars eorum agros uulgo uenales esse diceret, & sibimet emptis opus esse, agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia ijs fieret.consules agrum æstimaturos,& in iugera asses uectigales,testandi causa publicum agrum esse impositùros,ut si quis,cum soluere posset populus,pecuniam habere quàm agrum mallet,restitueret agrum populo. Læti eam conditionẽ priuati accepere. Trientius,Tabuliusq; is ager,quia pro tertia parte pecuniæ datus erat,appellatus. Tum P.Sulpicius secundũ uota in Capitolio nuncupata paludatus cum lictoribus profectus ab urbe,Brundisium uenit,&

ueteribus

ueteribus militibus uoluntarijs ex Africano exercitu in legiones descriptis, nauibusq; ex classe
consulis Cornelij lectis: altera die, quàm à Brundisio soluit, in Macedoniam traiecit. ibi ei præ
sto fuere Atheniensiũ legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est
C. Claudius Cento cum XX longis nauibus, & militum copijs. necq; enim ipse rex Athenas
obsidebat. eo maxime tempore Abydũ oppugnabat, iam cum Rhodijs, & Attalo naualibus
certaminibus, neutro feliciter prælio uires expertus. sed animos ei faciebat præter ferociam in/
sitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege: diuisæq; iam cum eo Aegypti opes: cui morte
audita Ptolemęi regis ambo imminebant. Contraxerant autem cum Philippo bellũ Athe
nienses haudquaquã digna causa: dum ex uetere fortuna nihil præter animos seruant. Acar
nânes duo iuuenes per initiorũ dies non initiati templum Cereris imprudentes religionis cum
cætera turba ingressi sunt. facile eos sermo prodidit absurde quædã percunctantes. deductiq;
ad antistites templi, cum palàm esset per errorem ingressos, tanquã ob infandum scelus inter
fecti sunt. Id tam fœde atq; hostiliter factum gens Acarnanũ ad Philippum detulit: impetra/
uitq; ab eo, ut datis Macedonũ auxilijs, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exer/
citus primo terram Atticam ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda in Acarna/
niam redijt. & iritatio animorũ ea prima fuit. postea iustum bellum decretis ciuitatis ultro in/
dicendo factum. Attalus enim rex Rhodijq; secuti cedentem in Macedoniam Philippũ, cum
Aeginam uenissent: rex Piræeum renouandæ firmandæq; cum Atheniensibus societatis cau/
sa traiecit. Ciuitas omnis obuiam effusa cum coniugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus
suis intrantem urbem, ac dij propè ipsi exciti sedibus suis exceperunt. In concionem extemplo
populus uocatus: ut rex quæ uellet, coràm ageret. deinde ex dignitate magis uisum; scribere
eum, de quibus uideretur: quàm pręsentem aut referendis suis in ciuitatem beneficijs erubesce
re, aut significationibus acclamationibusq; multitudinis, assentatione immodica pudorẽ one/
rantis. In literis autẽ, quæ missæ in cõcionem, recitatæq; sunt: cõmemoratio erat beneficiorum
primum in ciuitatem suam: deinde rerum, quas aduersus Philippum gessisset: ad postremum
adhortatio. capessendum bellum dum se, dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos
haberent. nequicquã postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros. Rhodij
deinde legati auditi sunt, quorũ recens erat beneficiũ, quod naues longas quatuor Athenien/
sium captas nuper à Macedonibus, recuperatasq; remiserant. Itaq; ingenti consensu bellũ ad/
uersus Philippum decretũ. Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodijs habi/
ti, tum primum mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem ueteres tribus ad
denda. & Rhodiorum populus corona aurea uirtutis ergô donatus, ciuitasq; Rhodijs data:
quemadmodũ Rhodij prius Atheniensibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Æginam
ad classem se recepit. Rhodij Ceam ab Aegina, inde per insulas Rhodum nauigarunt, omni/
bus, præter Andrum, Parumq;, & Cythnum, quæ præsidijs Macedonum tenebãtur: in socie
tatem acceptis. Attalum Æginæ missi in Ætoliam nuntij, expectatiq; inde legati aliquandiu
nihil agentem tenuere. & neq; illos excire ad arma potuit, gaudentes utcunq; composita cum
Philippo pace: & ipse, Rhodijq;, cum, si institissent Philippo: egregium liberatæ per se Grçciæ
titulum habere potuissent: patiendo rursus, eum in Hellespontũ traijcere, occupantemq; Græ
ciæ opportuna loca uires colligere, bellũ aluere: gloriamq; eius gesti, perfectiq; Romanis con/
cesserunt. Philippus magis regio animo est usus: qui cum Attalum Rhodiosq; hostes non
sustinuisset: ne Romano quidem quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfe/
ctis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducẽtis ad populandos Atheniensiũ agros
misso, classe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret: ipse terra eodem cum expeditis duobus
millibus peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugna/
uit. Aenum inde cum magno labore, postremo per proditionem Ganymedis præfecti Prole
mæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum occupat. inde progressus
ad Chersonesum, Eleûnta, & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recipit. Callipolis quoq; &
Madytos dedita, & castella quædã ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi por/
tas clauserunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit. eripiq; ex obsidione, ni cessatum ab At/
talo

talo, & Rhodijs foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præsidium, Rhodij quadriremem unam ex classe, cum ad Tenedum staret, miserunt. eodem postea cum iam uix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus cum traiecisset: spem tantũ auxilij ex propinquo ostendit, neque terra, neque mari adiutis socijs. Abydeni primo tormentis per muros dispositis, non terra modò adeunteis aditu arcebant: sed nauium quoque stationem infestam hosti faciebant. postea cum & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis iam peruentum esset: legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserũt. Paciscebantur autem: ut Rhodiam quadriremem cum socijs naualibus, Attalique præsidium emitti liceret: atque ipsis urbe excedere cum singulis uestimentis: quibus cum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittẽtibus respondisset: adeò renuntiata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit: ut ad Saguntinam rabiem uersi matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos uirginesque, infantes etiam cum suis nutricibus in gymnasium includi iuberent: aurum & argentum in forum deferri, uestem pretiosam in naues, rhodiam cyzicenamque, quæ in portu erant, conijci: sacerdotes uictimasque adduci: & altaria in medio poni. ibi delecti primum: qui ubi cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnantem uidissent: extemplo coniuges liberosque interficerent: aurum, argentum, uestemque quæ in nauibus esset: in mare dejcerent: tectis publicis priuatisque quamplurims locis possent, ignes subjcerent: & se facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus, iureiurando adacti: tum militaris ætas iurare, neminem uiuum, nisi uictorem, acie excessurum. Hi memores deorum adeò pertinaciter pugnauerunt: ut cum nox prælium diremptura esset: rex prior territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat: cum paucos, & cõfectos uulneribus ac lassitudine superesse prælio cernerent: luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt. Ante deditionem ex ijs legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant: M. Æmylius duorum consensu, minimus natu, audita obsidione Abydenorum ad Philippum uenit. qui questus Attalo, Rhodijsque arma illata, & quod tum maximè Abydum oppugnaret: cum rex ab Attalo, & Rhodijs ultro se bello lacessitũ diceret: num Abydeni quoque, inquit, ultro tibi intulerunt arma? Insueto uera audire ferocior oratio uisa est, quàm quæ habenda apud regẽ esset. Ætas, inquit, & forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorẽ facit. ego autem primum uelim uos fœderum memores seruare mecum pacem. si bello lacessitis, mihi quoque in animo est facere, ut regnum Macedonũ nomenque, haud minus quàm Romanum, nobile bello sentiatis. Ita dimisso legato Philippus auro argentoque, quæ coaceruata erant: accepto, hominum prædam omnem amisit. tanta enim rabies multitudinẽ inuasit: ut repente proditos rati, qui pugnantes mortẽ occubuissent: periuriumque alijs alij exprobrantes, & sacerdotibus maximè, qui quos ad mortem deuouissent, eorum deditionẽ uiuorum hosti fecissent: repente omnes ad cædem coniugum liberorumque discurrerẽt: seque ipsi per omnes uias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex suppressit impetum militum: & triduum se ad moriendum Abydenis dare dixit: quo spatio plura facinora in se uicti ediderunt, quàm infesti edidissent uictores. nec nisi quem uincula, aut alia necessitas mori prohibuit: quisquam uiuus in potestatem uenit. Philippus imposito Abydi præsidio, in regnum redijt. Cum uelut Sagunti excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanũ bellum animos fecisset, nuntij occurrerunt, cõsulem iam in Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, nauales Corcyram in hyberna deduxisse. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, respõsum à Carthaginiẽsibus est: nihil ultra se facere posse: quàm ut exilio eum mulctarent: bonaque eius publicarent. perfugas & fugitiuos, quos inquirendo uestigare potuerint, reddi iusse. & de ea re missuros legatos Romã, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. dona data Masanissæ: mandataque edita. Equites M Numidæ, cum MM daret, accepti. ipse in naues imponendos curauit: & cum ducẽtis millibus modium tritici, ducẽtis hordei in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obuiam progressus, ut scriberent ipsi quas uellent pacis cõditiones

permisit. omnem pacem bonã iustamq; fore sibi cum populo Romano. datæ leges pacis, iussusq; ad eam cõfirmandam mittere legatos Romam. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsul ex Hispania redijt, qui cum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterq; gestas exposuisset, postulassetq; ut triumphanti sibi inuehi liceret in urbem: res triumpho dignas esse censebat senatus: sed exemplum à maioribus non accepisse: ut qui neq; dictator, neq; consul, neq; prætor res gessisset: triumpharet. proconsulem illum Hispaniam prouinciam, non consulem, aut prætorem obtinuisse. decurrebatur tamen eò, ut ouans urbem iniret: intercedente T. Sempronio Longo tribuno pl. qui nihilo magis id more maiorũ, aut ullo exemplo futurum diceret. postremo uictus consensu patrum tribunus cessit: & ex s c L. Lentulus ouans urbem est ingressus. Argenti tulit ex præda quadragintaquatuor millia pondo: auri duo millia quadringenta L. militibus ex præda centum XX asses diuisit. Iam exercitus cõsularis ab Arretio Ariminum traductus erat, & quinq; millia sociûm Latini nominis ex Gallia in Hetruriam transierant. itaq; L. Furius magnis itineribus ab Arimino aduersus Gallos Cremonam tum obsidentes profectus, castra mille quingentorum passuum interuallo ab hoste posuit. Occasio egregiè rei gerendæ fuit, si protinus de uia ad castra oppugnanda duxisset. palati passim uagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris reuocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetiuere. & postero die in aciem progressi. nec Romanus moram pugnandi fecit. sed uix spatium instruendi fuit, eo cursu hostes in prælium uenerunt. Dextera ala (in alas diuisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est, in subsidijs duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lectorium, & P. Titinium habebat, cum quibus circunspicere, & obire ad omneis hostium subitos conatus posset. Primo Galli omni multitudine in unum locum connixi, obruere, atq; obterere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. ubi id parum procedebat, circumuenire à cornibus & amplecti hostium aciem, quod multitudini aduersus paucos facile uidebatur, conati sunt. Id ubi uidit prætor, ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidijs dextra læuaq; alæ quæ in prima acie pugnabat, circundat, ædemq; deo Ioui uouit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, ut altera parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumuenire eos aciem patiatur. simul & ipse, ut extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum uidit, signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus. & medij à pedite pulsi, ac repente, cum omni parte cæde ingenti sternerentur: Galli terga uertunt, fugaq; effusa repetũt castra. fugientes persecutus eques, mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. cæsa & capta supra quinq; & XXX millia cum signis militaribus LXX, carpentis Gallicis multa præda oneratis plus ducẽtis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorũ. Placentini captiui ad duo millia liberorum capitum redditi colonis. Magna uictoria, lætaq; Romæ fuit literis allatis, supplicatio in triduũ decreta est. Romanorum, sociorumq; ad duo millia eo prælio ceciderunt, plurimi dexteræ alæ, in quam primo impetu uis ingens hostiũ illata est. Quanquã à prætore propè debellatũ erat, consul quoq; C. Aurelius perfectis quæ Romæ agenda fuerant: profectus in Galliam uictorem exercitũ à prætore accepit. Consul alter, cum autumno fermè exacto in prouinciam uenisset, circa Apolloniam hybernabat. ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius, triremesq; Romanæ (sicut antè dictũ est) Athenas missæ cum Pyræeum peruenissent, despondendibus iam animos socijs spem ingentem attulerãt. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant, & prædonũ à Chalcide naues, quæ non mare solum infestũ, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, nõ modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naues ad tuendos maritimos agros cõparatæ. Hac classe si urbs agriq; Atheniensiũ defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, maioris etiam

etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum iniurijs pulsi attulerunt: occupari Chalcidem sine certamine ullo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, uagari passim: & oppidanos præsidio Macedonum fretos custodiam urbis negligere. His autoribus profectus, quanquam Sunium ita mature peruenerat: ut inde prouehi ad primas angustias Eubœæ posset: ne superato promontorio conspiceretur: classem in statione usq; ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo profectus Chalcidem paulo ante lucem, quà infrequentissima urbis sunt: paucis militibus turrim proximam, murumq; circà scalis cepit: alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificijs loca, custodibus interfectis, refractaq; porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam urbem discursum est: aucto etiam tumultu: quod circa forum ignis tectis iniectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum, tormentorumq;. cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec ullo iam, qui militaris ætatis esset: non aut cæso, aut fugato: Sopatro etiam Acarnâne præfecto præsidij interfecto: præda omnis primo in forum collata: deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rhodijs refractus: emissiq; captiui: quos Philippus tanquã in tutissimam custodiam condiderat. statuis inde regis deiectis truncatisq;, signo receptui dato, conscenderunt naues: & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorũ fuisset: ut & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarum potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent. nam ut terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretũ Euripi claudit. Demetriade tum Philippus erat. quo cum esset nunciata clades sociæ urbis: quanquam serum auxilium perditis erat: tamen quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & CCC equitibus extemplo profectus, cursu propè Chalcidem cõtendit, haudquaquã dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis cum uenisset: paucis uix qui sepelirent bello absumptos, relictis, æque raptim ac uenerat, transgressus ponte Euripum per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem euentum ratus responsurum. & respondisset: ni speculator (hemerodromos uocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenisset. idem ibi somnus, eademq; negligẽtia erat: quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido & prætor Atheniensium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, conuocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari iubent: ut hostes adesse omnes scirent. ita undiq; ad portas, ad muros discurrũt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem appropinquans urbi, cõspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considere, ac cõquiescere agmen iussit, ui aperta propalàm usurus: quando parum dolus profuerat, ad Dipylon accessit. Porta ea, uelut in ore urbis posita, maior aliquanto patentiorq;, quàm cæteræ, est: & intra eam extraq; latæ sunt uiæ: ut & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extra limes mille fermè passus in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitiq; hostium liberũ spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portã instructa, signa extulerunt. Quod ubi Philippus uidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neq; enim ulli Græcarum ciuitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, ut se intuentes pugnarent, scirentq; ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset, concitat in hostes equum, non ira tantum sed etiam gloria elatus, quod ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis euectus in medios hostes, ingentem cum suis ardorem tum pauorem hostibus iniecit. plurimos manu sua comminus eminusq; uulneratos, compulsosq; in portam consecutus & ipse, cum maiorem in angustijs trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit, quia qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permistos hostibus suos conijcerent. intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus signo receptui dato, castra

ad Cynosarges(templũ Herculis,gymnasiumq; & lucus erat circuniectus)posuit. sed & Cynosarges,& Lyceum,& quicquid sancti amœniue circa urbẽ erat, incensum est: dirutaq; non tecta solum, sed etiam sepulchra: nec diuini humaniue iuris quicquam præ impotenti ira est seruatum. Postero die cum primo clausæ fuissent portæ:deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina,Romaniq; ab Piræeo intrauerant urbem: castra ab urbe retulit rex tria fermè millia passuum.inde Eleusinem profectus,spe improuiso templi castelliq;,quod & imminet & circundatum est templo,capiendi,cum haudquaquam neglectas custodias animaduertisset: & classem à Pyræeo subsidio uenire: omisso incepto,Megaram,ac protinus Corinthum ducit.& cum Argis Achæorum concilium esse audisset: inopinantibus Achæis concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello ad uersus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum, qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliaden nequaquam parem illi ducem dilapsa cernens Achæorum auxilia,redintegrauerat bellum,agrosq; finitimorum uastabat,& iam urbibus quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem cum quantum ex quaq; ciuitatũ militum conscriberetur consultarent,Philippus dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret,pollicitus.nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturũ, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam,ducto eò extemplo exercitu,translaturum. hæc oratio cum ingenti hominum assensu acciperetur,ita tamen æquum est,inquit,me uestra meis armis tutari,ne mea interim nudentur præsidijs.itaq;,si uobis uidetur,tantum parate militum, quantum ad Oreum,& Chalcidem,& Corinthum tuenda satis sint, ut meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmonijs. Non fefellit Achæos,quò spectasset tam benigna pollicitatio,auxiliumq; oblatum aduersus Lacedæmonios,id quæri,ut obsidem Achæorum iuuentutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem. & id quidem coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus,id modo cum dixisset, non licere legibus Achæorum de alijs rebus referre,quàm propter quas conuocati essent, decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto,concilium fortiter ac libere habitum dimisit, inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus magna spe depulsus, uolũtarijs paucis militibus conscriptis,Corinthum,atq; in Atticam terram redijt. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit,Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumq; ad depopulandos Atheniensium fines,è regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit.inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa,cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit,ut si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improuiso adoriretur. Non fefellere insidiæ.itaq; reuocatis,qui discurrerant ad prædandum, militibus,instructisq;, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus,cum multis inde uulneribus recessit, Philippoq; se uenienti ex Achaia coniunxit. Tentata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est.sed naues Romanæ à Piræeo uenientes,intromissumq; præsidium absistere incepto coëgerunt. Diuiso deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit, ut dum Philocles subeundo muros,& comminanda oppugnatione contineret urbe Athenienses:ipsi Piræeum leui cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Cęterum nihilo ei Piræei,quàm Eleusinis facilior,ijsdem ferè defendentibus,oppugnatio fuit. À Piræeo Athenas repente duxit.inde eruptione subita peditũ equitumq; inter angustias semiruti muri, qui brachijs duobus Piræeum Athenis iungit:repulsus,omissa oppugnatione urbis, diuiso cum Philocle rursus exercitu,ad uastandos agros profectus,cum priorem populationẽ sepulchris circa urbem diruendis exercuisset,nequid inuiolatum relinqueret,templa deûm,quæ pagatim sacrata habebant,dirui atq; incendi iussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica, & copia domestici marmoris,& ingenijs artificum præbuit huic furori materiam. neq; enim diruere modò ipsa templa,ac simulacra euertere satis habuit,sed lapides quoq; ne integri cumularent ruinas,frangi iussit.& posteaquã non tam ira satiata,quàm iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostium in Bœotiam excessit, nec aliud quicquam dignum memoria in Græcia egit. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen habebat

habebat castra: quò accersitum T. Apustium legatũ cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus, Corrhago, & Gerrhunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus angustis sitam urbem, uenit. ac primo euocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde ubi magnitudine ac mœnibus, situq; urbis freti dicta aspernabantur: ui atq; armis adortus expugnauit: puberibusq; interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atq; urbem incẽdit. Hic metus Codrionem, satis ualidum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quàm oppidum, notius) ui capitur. Reuertentem legatum ad c o s. cum satis magna præda Athenagotas quidam regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus postremos turbauit. ad quorũ clamorem, & trepidationem cum reuectus equo propere legatus signa conuertisset: coniectisq; in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi: plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad c o s. remittitur inde extemplo ad classem. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana ueniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanũm rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit c o s. Dardanorum & Pleurati opera, cum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Aminandro Aetolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ij quoq; per id tempus uenerant) mandat: ut Aeginæ rex, ubi hybernabat: classem Romanam opperiretur. qua adiuncta, bello maritimo, sicut antè, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoq; missi legati: ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (iam enim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem eius regerent: cum parte copiarũ ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum, & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos: ne gens inquieta aduentu Romanorrum fidem mutaret. Concilium Aetolorum statuta die, quod Panætolium uocant: futurum erat. huic ut occurrerent: & legati regis iter accelerarunt: & ab c o s. missus L. Furius Purpurio legatus uenit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat: auditi sunt. qui nulla noua re nihil se noui habere, quod afferrent, dixerunt. quibus enim de causis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent: compositam semel seruare eos debere. An imitari, inquit unus ex legatis, Romanorum, licentiam an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis uestris Romæ responderi ita iussissent: quid ad nos uenitis Aetoli, sine quorum autoritate pacem cum Philippo fecistis? ijdem nunc, ut bellum secum aduersus Philippum geratis, postulant: & antea propter uos, & pro uobis arma sumpta aduersus eum simulabant: nunc uos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ ut auxilio essent, primo in Siciliam conscenderunt: iterum, ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent: uectigalemq; prouinciam securibus & fascibus subiecerunt. Scilicet sicut uos Naupacti legibus uestris per magistratus à uobis creatos concilium habetis, socium hostemq; libere, quem uelitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri uestro: sic Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus conuentus agit: eo imperio euocati conueniunt: excelso in suggestu superba iura reddentem, stipatum lictoribus uident: uirgæ tergo, secures ceruicibus imminent: & quotannis alium atq; alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt: cum Italiæ urbes, Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis creuit urbs Roma: eiusdem subiectas uideant imperio. Capua quidem sepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri eiecto ipso populo superest urbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium, relicta crudelius habitanda quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quàm maris terrarumq; spatio discreti, hæc tenuerint: spe-

rare quicquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid uidetur libertati ue stræ: qui cum merito uestro uobis infestus esset: & nihil à uobis ultra quàm pacem petijt, fi demq; hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: sero ac nequicquam, cum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Aeto los, Acarnânas, Macedonas eiusdem linguæ homines, leues ad tempus ortæ causæ disiungũt coniunguntq;: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritq;. na tura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem causis hostes sunt. sed unde cepit ora tio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco ijdem homines de eiusdem Philippi pace triennio ante decreuistis, ijsdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositã tur bare uolunt. in qua consultatione nihil fortuna mutauit, cur uos mutetis non uideo. Secun dum Macedonas, ipsis Romanis ita cõcedentibus iubentibusq;, Athenienses, qui fœda passi iustius in crudelitatẽ sæuitiamq; regis inuehi poterant, introducti sunt. Deplorauerunt uasta tionem populationemq; miserabilem agrorũ. Neq; id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent. esse enim quædam belli iura: quæ ut facere, ita pati sit fas. sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumq; agi, misera magis, quàm indigna patiẽti esse. uerũ enimuero id se queri: quod is qui Romanos alienigenas, & barbaros uocet: adeò omnia simul diuina humanaq; iu ra polluerit: ut priore populatione cum infernis dijs, secũda cum superis bellum nefariũ gesse rit. omnia sepulchra monumentaq; diruta esse in finibus suis, omniũ nudatos manes, nullius ossa terra tegi. delubra sibi fuisse, quæ quõdam pagatim habitantes in paruis illis castellis ui cisq; consecrata, ne in unam urbem quidem contributi maiores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circuntulisse ignes: semusta & truncata simulacra deûm in ter prostratos iacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatã quõdam, opulentamq;, talem eum, si liceat, Aetoliam, Græciamq; omnem facturũ. Vrbis quoq; suę si milem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subuenissent. eodem enim scelere urbem co lentem hos deos, præsidemq; arcis Mineruam petitam, eodem Eleusinæ Cereris templũ, eo dem Piræei Iouem Mineruamq;. sed ab eorũ non templis modò, sed etiam mœnibus ui atq; armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sæuisse. Itaq; se orare atq; obse crare Ætolos, ut miserti Atheniensiũ, ducibus dijs immortalibus, deinde Romanis, qui secun dum deos plurimum possint, bellum susciperent. Tum Romanus legatus. Totam oratio nis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. nam & Macedones, cum ad cõquerendas Philippi iniurias in tot socias nobis urbes uenissem: ultro accusando Ro manos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt. & Athenienses in deos su peros inferosq; nefanda atq; inhumana scelera eius referendo, quid mihi aut cuiquã reliqué runt, quod obijcere ultra possim? Eadem Chios, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thasios, Pa rios, Samios, Larissenses, Messenios, hinc ex Achaia existimate queri grauiora etiam acerbio raq; eos, quibus nocendi maiorem facultatẽ habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obie cit: nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas no bis obiecit. Rhegiũ Pyrrhi bello legio à nobis, Rheginis ipsis ut mitteremus orantibus, in præ sidium missa, urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. comprobauimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem in potestatẽ nostram redactam tergo & ceruicibus pœnas socijs pendere cum coëgissemus, urbem, agros, suaq; omnia cum liberta te, legibusq; Rheginis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quo indigni us esset, cum tulissemus opem, & fatigati propè per triennium terra mariq; urbe munitissima oppugnanda essemus: cum iam ipsi Syracusani seruire tyrannis, quàm capi à nobis mallent: captam ijsdem armis, & liberatam urbem reddidimus. neq; inficias imus: Siciliã prouinciam nostram esse: & ciuitates quæ in parte Carthaginiensium fuerunt: & uno animo cum illis ad uersus nos bellũ gesserunt: stipendiarias nobis, ac uectigales esse. quin cõtrà, hoc & uos, & om nes gentes scire uolumus: pro merito cuiq; erga nos fortunã esse. An Campanorũ pœnæ, de qua neq; ipsi quidem queri possunt: nos pœniteat? Hi homines, cum pro ijs bellum aduersus Samnites per annos propè septuaginta cũ magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere primum

primum, deinde connubio, atq; inde cognationibus, postremo ciuitate nobis cōiunxissemus: tempore nostro aduerso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Annibalem defecerunt, deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalē ad oppugnandam Romam miserūt. Horū si neq; urbs ipsa, neq; homo quisquam superesset, quis durius quàm pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerū mortem consciuerunt: quàm à nobis supplicio affecti sint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus: ut agrum locumq; ad habitandum daremus: urbem innoxiam stare incolumem pateremur, ut qui hodie uideat eam, nullum oppugnatæ captæ'ue ibi uestigium inueniat. Sed quid ego Capuam dico? cum Carthagini uictæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum: ne nimis facile uictis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiendam aduersus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc aduersus Philippum: cuius domestica parricidia, & cognatorum amicorumq; cædes, & libidinem inhumaniorem propè quàm crudelitatem, uos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad uos attinet Ætoli, nos pro uobis bellum suscepimus aduersus Philippum: uos sine nobis cum eo pacem fecistis. & forsitan dicatis: bello punico occupatis nobis, coactos metu uos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat accepisse. & nos cum alia maiora urgerent, depositum à uobis bellum & ipsi omisimus. Nunc & nos deûm benignitate punico perfecto bello, totis uiribus nostris in Macedoniam incubuimus: & uobis restituendi uos in amicitiam societatemq; nostrā fortuna oblata est: nisi perire cum Philippo, quàm uincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, ut fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti assensus, rem magni discriminis consilijs nullam esse tam inimicam, quàm celeritatem, dixit. celerem enim pœnitentiam, sed eandem seram atq; inutilem sequi: cū præcipitata raptim consilia neq; reuocari, neq; in integrum restitui possint. deliberationis autem eius, cuius ipse maturitatem expectandam putaret, tempus ita iam nunc statui posse. cum legibus cautum esset, ne de pace belloue, nisi in panætolico, & pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo, ut prætor sine fraude, cum de bello, aut de pace agere uelit, aduocet concilium, & quod tum referatur decernaturq;, ut perinde ius ratūq; sit, ac si in panætolico, aut pylaico concilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis egregiè consultum genti aiebat. nam utrius partis melior fortuna belli esset, ad eius societatem inclinaturos. Hæc in concilio Aetolorum acta. Philippus impigrè terra mariq; parabat bellum. nauales copias Demetriadem in Thessalia contrahebat. Attalum, Romanamq; classem principio ueris ab Aegina ratus moturos. nauibus maritimæq; oræ pręfecit Heraclidam, quem & antè præfecerat. ipse terrestreis copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Aetolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab COS. non parabatur, sed gerebatur iam bellum. per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum quod ex hybernis extulerat, integrum uehens, quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. oppida uicíq; partim uoluntate, partim metu se tradebant. quædam ui expugnata. quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inueniebantur. Ad Lingum statiua posuit prope flumen Beuum, inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circà, pauoremq; ingentem hominum cernebat, sed parum gnarus quā partem petisset COS. alam equitum ad explorandum, quonam hostes iter intendissent, misit. Idē error apud COS. erat. mouisse ex hybernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorās. is quoq; speculatū miserat equites. Hæ duæ alæ ex diuerso, cum diu incertis itineribus uagatæ per Dassaretios essent, tandem in unum iter conuenerunt. neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumq; exauditus est, hostes appropinquare. itaq; prius quàm in cōspectum uenirent, equos armaq; expedierant. nec mora, ubi primum hostem uidere, concurrendi facta est. Forte & numerò, & uirtute, utpote lecti utrinq;, haud impares, æquis uiribus per aliquot horas pugnarunt, fatigatio ipsorum equorumq; incerta uictoria diremit prælium. Macedonum XL equites, Romanorum quinq; & XXX ceciderunt. Neq; eo magis explorati quicquam, in qua regione ca

stra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad COS. retulerunt. per transfugas cognitum est: quos leuitas ingeniorum ad cognoscendas hostium res in omnibus bellis præbet. Philippus aliquid & ad caritatem suorum, & ut promptius pro eo periculum adirēt, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset: afferri eos in castra iussit: ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum, nec tam inæstimabile est, quàm animi multitudinis. quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem uidebatur facturū, id metum pigritiamq; incussit. nam qui hastis sagittisq;, & rara lanceis uulnera facta uidissent, cum Græcis Illyrijsq; pugnare assueti: posteaq; gladio Hispaniensi detruncata corpora brachijs abscisis, aut tota ceruice desecta, diuisa à corpore capita, patentiaq; uiscera, & fœditatem aliam uulnerum uiderunt: aduersus quæ tela, quosq; uiros pugnandum esset, pauidi uulgo cernebant. ipsum quoq; regem terror cepit: nondum iusto prælio cum Romanis congressum. itaq; reuocato filio præsidioq; quod in Pelagoniæ faucibus erat: ut ijs copijs suas augeret: Pleurato Dardanisq; iter in Macedoniam patefecit. Ipse cum XX millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus transfugis ad hostem profectus, paulo plus ducentis passibus à castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossa ac uallo communiuit ac subiecta cernēs Romana castra, admiratus esse dicitur, & uniuersam speciem castrorum, & descripta suis quæq; partibus, tum tendentium ordine, tum itinerū interuallis: & negasse barbarorum ea castra ulli uideri posse. Biduum COS. & rex, alter alterius conatus expectantes, continuere suos intra uallum. tertio die Romanus omneis copias in aciē eduxit. Rex uero tam celerem aleam uniuersi certaminis timens: quadringentos Tribalos (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses CCC, addito ijs peditibus pari numero equitum cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostiū equites misit. Ab Romanis cum aberat acies eorum paulo plus quingentos passus, uelites & equitum duæ fermè alæ emissæ: ut numero quoq; eques pedesq; hostem æquarent. Credidere regij genus pugnæ, cui assueuerant: fore, ut equites inuicem insequentes refugientesq;, nunc telis uterentur, nunc terga darent: Illyriorum uelocitas ad excursiones, & impetus subitos usui esset: Cretenses in inuehentem se effuse hostem sagittas conijcerent. Turbauit hunc ordinem pugnandi nō acrior, quàm pertinacior impetus Romanorum. nam haud secus, quàm si tota acie dimicarent: & uelites emissis hastis comminus gladijs rem gerebant: & equites ut semel in hostem euecti sunt: stantibus equis partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesq; se peditibus pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam: nec pedes concursator, & uagus, & propè seminudus genere armorum ueliti Romano parmam gladiumq; habenti, pariterq; & ad se tuendum, & ad hostem petendum armato. non tulere itaq; dimicationem: nec alia re quàm uelocitate tutantes se, in castra refugerunt. Vno deinde intermisso die, cum omnibus copijs equitum leuisq; armaturæ pugnaturus rex esset: nocte cetratos, quos peltastas uocant, loco opportuno inter bina castra in insidijs abdiderat. præceperatq; Athenagoræ & equitibus, ut si aperto prælio procederet res, uterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. & equitatus quidem cessit. duces cetratæ cohortis, non satis expectato signo ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amisēre. Romanus & aperto prælio uictor, & tutus à fraude insidiarum in castra sese recepit. Postero die omnibus copijs COS. in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis. quo auxilio tum primū Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. ubi latentē intra uallum sensit, exprobrans metum successit. Posteaquam ne tum quidem potestas pugnādi dabatur: quia ex tam propinquis statiuis parū tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo inuasuris: octo fermè inde millia interuallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) mouit. Cum in propinquo agro frumentarentur Romani: primo rex intra uallum suos tenuit, ut cresceret simul & negligentia cum audacia hosti. ubi effusos uidit, cum omni equitatu, & Cretensium auxiliaribus, quantum equitem uelocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, intra castra Romana & frumentatores cōstituit signa. inde copijs diuisis, partem ad consectandos uagos frumentatores emisit

emisit,dato signo nequem uiuum relinqueret:cum parte ipse substitit,itineraq́;, quibus ad ca
stra recursuri uidebantur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat: nec dum quisquam
in castra Romana nuntius cladis peruenerat:quia refugientes in regiã stationem incidebant:
& plures ab obsidentibus uias,quàm ab emissis ad cædem interficiebantur. tandem inter me
dias hostium stationes elapsi quidam trepidi tumultũ magis, quàm certum nuntium intule-
runt castris. Consul equitibus iussis quà quisq; posset, opem ferre laborantibus,ipse legiones
è castris educit:& agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidã aber-
rarunt,decepti clamoribus alijs ex alio existentibus loco:pars obuios habuerunt hostes.pluri
bus locis simul pugna cœpit.Regia statio atrocissimum prælium edebat. nam & ipsa multitu-
dine equitum peditumq́; propè iusta acies erat: & Romanorum, quia mediũ obsederat iter,
plurimi in eam inferebantur. Eo quoq; superiores Macedones erant, quod & rex ipse horta-
tor aderat,& Cretensium auxiliares multos ex improuiso uulnerabant, conferti præparatiq́;
in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsen-
tis modo certaminis gloriam,sed in summam etiã belli profectum foret. nunc auiditate cædis
intemperantius insecuti,in prægressas cũ tribunis militũ cohortes Romanas incidêre.& fugiẽs
eques ut primò signa suorum uidit,cõuertit in effusum hostem equos,uersaq́; momento tem-
poris fortuna pugnæ est,terga dantibus qui modo secuti erant.multi comminus cõgressi,mul
ti fugientes interfecti,nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam cõiecti profundo limo
cum ipsis equis hausti sunt.Rex quoq; in periculo fuit.nam ruẽte saucio equo præceps ad ter
ram datus,haud multũ abfuit quin iacens opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim ipse de-
siluit,pauidumq́; regem in equum subiecit.ipse cum pedes æquare cursu fugientes non posset
equites,ab hostibus ad casum regis concitatis cõfossus perijt. Rex circũuectus paludes perui-
as inuiasq́; trepida fuga,in castra tandem, iã desperantibus plerisq; incolumem euasurũ,per-
uenit.Ducenti Macedonũ equites eo prælio periere,centum fermè capti, L X X X admodum
ornati equi, spolijs simul armorũ relatis,abducti. Fuerunt,qui hoc die regem temeritatis, con
sulem segnitiæ accusarent.nam & Philippo quiescendum fuisse, cum paucis diebus hostes ex-
hausto circà omni agro ad ultimũ inopiæ uenturos sciret,& cõsulem cum equitatum hostium
leuemq́; armaturã fudisset,ac propè regem ipsum cepisset,protinus ad castra hostium ducere
debuisse.nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellariq́; momento temporis potu
isse.Id dictu,quàm re,ut pleraq; facilius. nam si omnibus peditũ quoq; copijs rex cõgressus
fuisset,forsitan inter tumultũ,cum omnes uicti metuq́; perculsi ex prælio intra uallum, proti-
nus inde superuadentem munimenta uictorẽ hostem fugerent,exui castris potuerit rex. cum
uero integræ copiæ peditũ in castris mansissent,stationes ante portas,pręsidiaq́; disposita es-
sent,quid,nisi ut temeritatẽ regis effuse pauloantè secuti perculsos equites imitaretur, profecis-
set?neq; enim ne regis quidẽ primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per
agros fecit,reprehendendũ foret, si modũ prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoq; minus est
mirum,tentasse eum fortunã,quod fama erat,Pleuratũ,Dardanosq́; ingentibus copijs profe
ctos domo iam in Macedoniã transcendisse,quibus si undiq; circũuentus copijs foret, seden-
tem Romanum debellaturũ credi poterat. Itaq; secundum duas aduersas equestreis pugnas
multo minus tutã moram in ijsdem statiuis fore Philippus ratus,cum abire inde,& fallere abi
ens hostem uellet,caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepelien
dos equites peteret, frustratus hostem secunda uigilia, multis ignibus per tota castra relictis,
silenti agmine abijt. Corpus iam curabat C O S. cũ uenisse caduceatorẽ, & quid uenisset,nun-
tiatum est. Responso tantum dato,mane postero die fore copiam conueniendi, id quod quæ
situm erat,nox,dieiq́; insequentis pars ad præcipiendũ iter Philippo data est.montes, quam
uiam non ingressurum graui agmine Romanum sciebat, petit. C O S. prima luce caduceatore
datis inducijs dimisso,haud ita multo post abisse hostem cum sensisset, ignarus quà sequere-
tur, ijsdem statiuis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex
Pelagonia frumentum, quod in agris erat, conuexit. inde ad Pluuinam est progressus non-
dum comperto,quam regionem hostes petissent. Philippus cum primo ad Bruannam sta

tiua habuisset; profectus inde transuersis limitibus terrorem præbuit subitum hosti. mouere itaq; ex Pluuina Romani: & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse uallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ uocant) consedit. inde satis comperto Erduæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia uallo, alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent: alia arboribus obiectis, ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat, opere permunijt, atq; (ut ipse rebatur) uiam suapte natura difficilē, obiectis per omnes trāsitus operibus inexpugnabilem fecit. Erāt pleraq; syluestria circà, incōmoda phalangi maximè Macedonum: quæ, nisi ubi prælongis hastis uelut uallum ante clypeos obiecit: (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodū usus est. Thracas quoq; romphęæ, ingentis & ipsæ longitudinis, inter obiectos undiq; ramos impediebant. Cretensiū una cohors non inutilis erat. sed ea quoq; ipsa, ut si quis impetū faceret: in patentem uulneri equū, equitemq; sagittas conijcere poterat: ita aduersus scuta Romana nec ad traijciendū satis magnam uim habebat: nec aperti quicquā erat quod peteret. Itaq; id ut uanū teli genus senserunt esse: saxis passim tota ualle iacentibus incessebant hostē. ea maiore cū sonitu, quàm uulnere ullo, pulsatio scutorum partim per succedentes Romanos tenuit. Deinde ijs quoq; spretis, partim testudine facta per aduersos uadunt hostes: partim breui circuitu cum in iugum collis euasissent: trepidos ex præsidijs stationibusq; Macedonas deturbant: &, ut in locis impeditis difficili fuga, plerosq; etiam obtruncant. ita angustiæ minore certamine, quàm quod animis proposuerant, superatæ: & in Erduæam peruentum: ubi peruastatis passim agris, in Elimeam se recepit. inde impetum in Orestidem fecit: & oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm. lacus mœnia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis imperium abnuere: deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portā, obsessasq; fauces agmine hostium uiderunt: priusquam experirentur certamen: metu in deditionem uenerūt. Ab Celetro in Dassaretios processit: urbemq; Pelium ui cepit. seruitia inde cum cætera præda abduxit: & libera capita sine pretio dimisit: oppidumq; ijs reddidit, præsidio ualido imposito: nam & sita opportune urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris consul in loca pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit.

Philippum auerterant Ætoli, & Athamânes, & Dardani, & tot bella repente alia ex alijs locis exorta. Aduersus Dardanos iam recipientes ex Macedonia sese Athenagoram cum expeditis peditibus, ac maiore parte equitatus misit, iussum instare ab tergo abeuntibus, & carpendo postremum agmen segniores eos ad mouendos domo exercitus efficere.

Aetolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum autor fuerat: idem proximo concilio ad arma conciuerat, post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumq; & Pleurati cum Illyrijs transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ aduentum in Oreum, & super circunfusas tot Macedoniæ gentes maritimam quoque instantem obsidionem. Hæ causæ Damocritum Ætolosq; restituerant Romanis: & Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obsedêre. Clauserant portas: incertum ui, an uoluntate, quia regium habebant præsidium. cæterum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum. qui superfuerant è magna clade, liberi seruiq; inter cæteram prædam abducti. Is timor omneis, qui circūcolunt Bœben paludem: relictis urbibus montes coēgit petere. Aetoli inopia prædæ inde auersi in Perræbiam ire pergunt. Cyretias ibi ui capiunt, fœdeq; diripiunt, qui Mallœam incolunt, uoluntate in deditionē societatemq; accepti. Ex Perræbia Gomphos pertendi Aminander autor erat, (& imminet Athamania huic urbi, uidebaturq; expugnari sine magno certamine posse. (Aetoli campos Thessalię opimos ad prædā petiere, sequente, quanquam non probante Aminandro nec effusas populationes Aetolorum, nec castra quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi posita. itaq; ne temeritas eorū, negligentiaq; sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset, cum campestribus locis subijcientes eos castra Phecado urbi uideret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamuis leui munimento tutum, cepit. Cum Aetoli, nisi quod populabantur, uix meminisse uiderētur se in hostium

hostiū agro esse: alij palati semiermes uagarentur: alij in castris sine stationibus per somnum uinumq; dies noctibus æquarent: Philippus inopinantibus aduenit. quem cum adesse refugientes ex agris quidam pauidi nuntiassent: trepidare Damocritus, cæteriq; duces. & erat fortè meridianum tempus: quo pleriq; graues cibo sopiti iacebant. excitare igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos qui palati per agros prædabantur. tantaq; trepidatio fuit: ut sine gladijs quidam equitum exirent, loricas pleriq; non induerēt. ita raptim educti, cum uniuersi sexcentorum ægre simul equites peditesq; numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, armis animisq; præstantem. itaq; primo impetu fusi, uix tentato certamine turpi fuga repetūt castra. cæsi, captiq; quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus suis iam uallo appropinquantibus receptui cani iussit: fatigatos enim equos, uirosq; non tam prælio, quàm itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaq; turmatim equites, inuicemq; manipulos leuis armaturæ aquatū ire, & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armorum. quod ubi aduenit, & ipsis imperatum, ut statutis signis, armisq; ante se positis, raptim cibum caperent, binis, ternisue summum ex manipulis aquandi causa missis: interim eques cum leui armatura paratus, instructusq; stetit, siquid hostis moueret. Aetoli (iam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas, uallumq; armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad uallū parati atq; instructi cœpere, omnes repente relictis stationibus per auersam partem castrorū ad tumulum, ad castra Athamânum perfugiunt. multi in hac quoq; tam trepida fuga capti, cæsiq; sunt Aetolorū. Philippus, si satis diei superesset, non dubius quin Athamânes quoq; exui castris potuissent, die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Aetoli eodem pauore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugierunt. Maximè usui fuit Aminander, quo duce Athamânes itinerū periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Aetoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertū tumulum uidit, ad carpendum hostium agmen misit. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbauit. dein posteaquam Dardani conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prælio erat. ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habētes Dardanos, oneratos immobilibus armis uexabāt. & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures uulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus incepto forti, non prospero solum euentu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostiū Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus sex millia peditum, & equites mercede conductos Aegyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquam reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis. an ut aduersaretur Scopæ, parum donis cultus) partem iuniorum castigando domi continuisset. Hæc ea æstate ab Romanis, Philippoq; gesta erant. Classis à Corcyra eiusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæū agri Hermionici Attalo regi cōiuncta est. Tum uero Atheniensium ciuitas cui odio in Philippum per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præsentis spem effundit. Nec unquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam: quod genus cum in omnibus liberis ciuitatibus, tum præcipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, fauore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesq; sciuit: ut Philippi statuæ, imagines omnes, nominaq; earum, item maiorum eius uirilis, ac muliebris sexus omnium tollerentur delerēturq;, dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius maiorúmue eius honoris causa instituti essent, omnia profanarentur. loca quoq;, in quibus positū aliquid inscriptum´ue

honoris

honoris eius causa fuisset, detestabilia esse, neq; in ijs quicquam postea poni dedicariq; place
re, eorum quę in loco puro poni dedicariq; fas esset. sacerdotes publicos, quotiescunq; pro po
pulo Atheniensi, socijsq;, & exercitibus, & classibus eorum precarentur, toties detestari, atq;
execrari Philippum, liberos eius, regnumq;, terrestres naualesq; copias, Macedonum genus
omne, nomenq; additum decreto: siquis quid postea, quod ad notam ignominiamq; Philip-
pi pertineret, ferret, id omne populum Atheniensem iussurum. si quis cõtra ignominiã, próue
honore eius dixisset fecisset ue: qui occidisset eum, iure cęsurum. postremo inclusum: ut omnia
quæ aduersus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo seruarentur. Athe
nienses quidem literis, uerbisq;, quibus solis ualent: bellum aduersus Philippum gerebant. At
talus, Romaniq; cum Pyræeum primo ab Hermione petissent: paucos ibi morati dies, onera-
tiq; æque immodicis ad honores sociorum, ac quæ in iram aduersus hostem fuerant, Atheni-
ensium decretis, nauigant à Pyræeo Andrum. & cum in portu, quem Gaureleon uocant, con
stitissent, missis, qui tentarent oppidanorum animos, si uoluntate tradere urbem, quam uim
experiri mallent, postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse responde-
bant, expositis copijs, omniq; apparatu urbium expugnandarum, diuersis partibus rex, & le
gatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Gręcos Romana signa, armaq; non antè
uisa, animiq; militum tam promptè succedentiũ muro terruere. itaq; fuga extemplo in arcem
facta est, urbe hostes potiti. & in arce cum biduum loci sé magis, quàm armorum fiducia tenu
issent, tertio die pacti ipsi præsidiumq;, ut cum singulis uestimentis Delium Bœotiæ transue-
herentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa, prædam ornamentaq; urbis ipsi auexerunt.
Attalus ne desertam haberet insulam, & Macedonum ferè omnibus, & quibusdam Andrio-
rum ut manerent, persuasit. postea & ab Delio, qui ex pacto transuecti eò fuerant, promissis
regis cum desiderium quoq; patriæ facilius ad credendũ inclinaret animos, reuocati. Ab An-
dro Cythnum traiecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda urbe nequicquam absumpti, & quia
uix operæpretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum xx
lembi classi Romanorum adiuncti sunt. ij missi ad populandos Carystiorum agros: cætera
classis Geræstum nobilẽ Eubœæ portum, dum à Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes
uelis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum peruenere. ibi paucos dies sæ
uiente borea retenti, ubi prima tranquillitas data est, Sciathum traiecere, uastatã urbem, dire-
ptamq; nuper à Philippo. Per agros palati milites frumẽtum, & siqua alia usui esse ad uescen
dum poterant, ad naues retulere. prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci, cur diripe
rentur. Inde Casandream petentes primo ad Mendin, maritimum ciuitatis eius uicum, tenue
re. inde cum superato promontorio ad ipsa mœnia urbis circumagere classem uellent, sæua co
orta tempestate propè obruti fluctibus, dispersi magna ex parte amissis armamẽtis in terram
effugerunt. Omen quoq; ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis
in unum nauibus, expositisq; copijs aggressi urbẽ, cum multis uulneribus repulsi, (& erat ua-
lidum ibi regium præsidium) irrito incepto regressi Canastrum Pallenes traiecêre. inde supe-
rato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petière. ibi primo ager uastatus. deinde
ipsa urbs ui capta, ac direpta. nec ultra progressi, (iam enim & graues pręda naues habebant)
retro, unde uenerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt. Ibi relicta classe, decem na-
uibus expeditis sinum maliacum intrauere ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi
belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis eius fuit: qui ad communicanda consilia Hera
cleam cum rege, & cum Romano legato uenit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille mili
tes præstaret. tantum enim numerum bellum gerentibus aduersus Philippum debebat. Id ne
gatum Ætolis, quod illi quoq; grauati prius essent ad populãdam Macedoniam exire, quo
tempore Philippo circa Pergamum urente sacra profanaq;, abstrahere eum inde respectu re
rum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quàm cum
auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem redijt. inde consultari de Oreo oppugnando
cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus, &, quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Con
iunxerant se ijs post expugnationẽ Andri cum præfecto Agesimbroto xx Rhodiæ naues,
tectæ

tectæ omnes.eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetria/
dem promontoriũ est peropportunè obiectum) ut si quid inde mouerent Macedonũ naues,
in præsidio essent . Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat: magis per occasionem , si
quam negligentia hostium dedisset : quàm aperta ui quicquã ausurus. Oreum diuersi Roma/
ni,& rex Attalus oppugnabant:Romani à maritima arce,regij aduersus uallem inter duas ia/
centem arces,quà & muro intercepta urbs est.& ut loca diuersa,sic dispari modo etiam oppu/
gnabant:Romani testudinibus,& uineis,& ariete admouẽdo muris: regij balistis catapultisq;
& alio omni genere tormentorum tela ingerentes,& pondere ingenti saxa iaciebant:& cunicu/
los,& quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cęterum non plures tantum
Macedones,quàm ante tuebantur urbem,sed etiam pręsentioribus animis,& castigationibus
regis in amissa culpa,& simul minarum,simul promissionum in futurum memores : ita ut pa/
rum in expugnatione celeri spei esset . Interim & aliud agi posse ratus legatus , relictis quod
satis uidebatur ad opera perficiẽda,traijcit in proxima cõtinentis:Larissamq;, nõ illã in Thes/
salia nobilem urbem,sed alteram,quam Cremasten uocant,subito aduentu,præter arcem, ce/
pit.Attalus quoq; Aegeleon,nihil minus , quàm tale quicquam in alterius oppugnatione ur/
bis timentibus,oppresit.Et iam cum opera in effectu erant circa Oreum:tum præsidiũ, quod
intus erat,labore assiduo,uigilijs diurnis pariter nocturnisq;, & uulneribus confectum . muri
quoq; pars ariete incusso subruta multis iam locis prociderat. perq; apertum ruina iter nocte
Romani,quodq; super portum est,in arcem perruperũt.Attalus luce prima,signo ex arce da/
to ab Romanis,& ipse urbem inuasit,stratis magna ex parte muris : pręsidium,oppidaniq; in
alteram arcem perfugêre:unde biduo pòst deditio facta.urbs regi , captiua corpora Romanis
cessere. Iam autumnale æquinoctiũ instabat:& est sinus Euboicus, quem Cœla uocant,su/
spectus nautis.itaq; ante hyemales motus euadere cupiẽtes,Piręeũ , unde profecti ad bellum
erant,repetunt.Apustius triginta nauibus ibi relictis,super Maleam nauigat Corcyrã:regem
spatium initiorum Cereris,ut sacris interesset,tenuit.secũdum initia & ipse in Asiam se recepit,
Agesimbroto & Rhodijs domũ remissis. Hæc ea æstate terra mariq; aduersus Philippum,
sociosq; eius à consule & legato Romanis,adiuuãtibus rege Attalo,& Rhodijs gesta. Con/
sul alter C.Aurelius ad confectum bellum cum in prouinciã uenisset:haud clàm tulit iram ad/
uersus prętorem,quod absente se rem gessisset.misso igitur eo in Hetruriam, ipse in agrũ ho/
stium legiones induxit : populandoq; cum præda maiore , quàm gloria bellum gessit . L.Fu/
rius , simul quod in Hetruria nihil erat rei , quod gereret:simul gallico triumpho imminens,
quem absente consule irato atque inuidente facilius impetrari posse ratus,Romam inopinatò
cum uenisset,senatum in æde Bellonæ habuit:expositisq; rebus gestis , ut triumphanti sibi in
urbem inuehi liceret,petit.Apud magnam partem senatus , & magnitudine rerum gestarum
ualebat,& gratia.maiores natu negabãt triumphum:& quod alieno exercitu rem gessisset , &
quod prouinciam reliquisset auiditate rapiendi per occasionem triumphi : id uero eum nullo
exemplo fecisse.cõsulares pręcipue expectandum fuisse consulem dicebant . potuisse enim ca/
stris prope urbem positis , tutanda colonia, ita ut acie non decerneret : in aduentum eius rem
extrahere.& quod prætor non fecisset , senatui faciendum esse . cõsulem expectarent . ubi co/
ràm disceptantes consulem & prætorem audissent,uerius de causa existimaturos esse. Magna
pars senatus nihil,præter res gestas, & an in magistratu suisq; auspicijs gessisset,censebãt spe/
ctare senatũ debere. Ex duabus colonijs,quæ uelut claustra ad cohibendos gallicos tumul/
tus oppositæ fuissent , cum una direpta & incensa esset : traiecturumq; id incendium uelut ex
continentibus tectis in alteram tam propinquam coloniam esset:quid tandem prætori facien
dum fuisse ? nam si sine consule geri nihil oportuerit , aut senatum peccasse , qui exercitũ præ/
tori dederit: (potuisse enim,si non cum prætoris,sed consulis exercitu rem geri uoluerit : ita fi/
nire s c ne per prætorem,sed per consulem gereretur:) aut consulem,qui non,cum exercitum
ex Hetruria transire in Galliam iussisset:ipse Arimini occurrerit , ut bello interesset,quod sine
eo geri fas non esset. Non expectare belli tempora moras,& dilationes imperatorum.& pu/
gnandum esse interdum:non quia uelis,sed quia hostis cogat.pugnam ipsam,euentumq; pu/

gnæ ſpectari oportere.fuſos cæſosq; hosteis:caſtra capta ac direpta: coloniam liberatam ob/
ſidione:alterius coloniæ captiuos recuperatos, reſtitutosq; ſuis : debellatum uno prælio eſſe.
non homines tantum ea uictoria lætatos,ſed dijs quoq; immortalibus per triduum ſupplica/
tiones habitas:quod bene ac feliciter,non quod male ac temere reſpublica à L. Furio prætore
geſta eſſet.data fato etiam quodam Furiæ genti gallica bella. Huius generis orationibus
ipſius amicorũq; uicta eſt præſentis gratia prætoris,abſentis conſulis maieſtas:triumphumq;
frequentes L.Furio decreuerũt.Triumphauit de Gallis in magiſtratu L.Furius prætor.In æra
rium tulit trecenta uiginti millia æris,argenti CLXX millia pondo. neq; captiui ulli antè cur/
rum ducti:neq; ſpolia prælata,neq; milites ſecuti. omnia,præter uictoriam , penes conſulem
eſſe apparebat. Ludi deinde à P.Cornelio Scipione,quos conſul in Africa uouerat,magno
apparatu facti.Et de agris militum eius decretum , ut quot quiſq; eorum annos in Hiſpania,
aut in Africa militaſſet:in ſingulos annos bina iugera acciperet.eum agrum decemuiri aſſigna
rent.Triumuiri inde creati ad ſupplendum Venuſinis colonorũ numerum, quod bello Anni/
balis attenuatæ uires eius coloniæ erãt:C.Terentius Varro,T.Quintius Flamininus,P.Cor/
nelius Cn.F.Scipio.ij colonos Venuſiam aſcripſerunt. Eodem anno C.Cornelius Cethe/
gus, qui proconſul Hiſpaniam obtinebat:magnum hoſtium exercitum in agro Sedetano fu/
dit.quindecim millia Hiſpanorũ eo prælio dicuntur cæſa,ſigna militaria capta octo & LXX.
C.Aurelius COS. cum ex prouincia Romam comitiorum cauſa ueniſſet, non id,quod animis
præceperat:quæſtus eſt non expectatum ſe ab ſenatu : neq; diſceptandi cum prætore conſuli
poteſtatem factam:ſed ita triumphum decreuiſſe ſenatum,ut nullius, niſi eius, qui triumpha/
turus eſſet:haud eorum,qui bello interfuiſſent,uerba audiret. maiores ideo inſtituiſſe ut lega/
ti,Tr.mil.centuriones, milites deniq; triumpho adeſſent, ut uirtutes rerum geſtarum eius, cui
tantus honos haberetur,publicè uiderentur.ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaue/
rit,ſi non militẽ,lixam ſaltem fuiſſe,quem percunctari poſſet ſenatus quid ueri prætor uaniue
referret. Comitijs deinde diẽ indixit.quibus creati ſunt cõſules L. Cornelius Lentulus,P.Vil/
†al. Flaminius lius Tappulus.Pretores inde facti L.Quinti9† Flamininus,L.Valerius Flaccus,L.Villius Tap
pulus, C.Bebius Pamphilus.Annona quoq; eo anno peruilis fuit. frumenti uim magnam ex
Africa aduectã ædiles curules M.Claudius Marcellus, & Sex.Aelius Pætus binis ęris in mo/
dios populo diuiſerunt : & ludos Romanos magno apparatu fecerunt : diem unum inſtaura/
runt:ſigna ænea quinque ex multatitio argento in ærario poſuerunt . Plebeij ludi ab ædilibus
L.Terentio Maſſaliota,& C.Bebio Pamphilo,quem prętorem deſignauerant,ter toti inſtau
rati.Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Leuini cauſa à P.&
M.filijs eius facti:& munus gladiatoriũ datũ ab ijs.paria quinq; & uiginti pugnarũt.M. Au/
relius Cotta decemuir ſacrorum mortuus:in eius locum M.Acilius Glabrio ſuffectus.Comi/
tijs ædiles curules creati ſunt forte ambo , qui ſtatim accipere magiſtratum non poſſent . nam
C.Cornelius Cethegus abſens creatus erat,cum Hiſpaniam obtineret prouinciam:C. Vale/
rius Flaccus,quem prę ſentem creauerant:quia flamen Dialis erat,iurare in leges non poterat:
magiſtratum autem plus quinq; dies,niſi qui iuraſſet in leges,non licebat gerere.Petente Flac/
co,ut legibus ſolueretur,ſenatus decreuit,ut ſi ædilis qui pro ſe iuraret, arbitratu conſulum da/
ret:conſules,ſi eis uideretur,cum tribunis plebis agerent,uti ad plebem ferrent.Datus,qui iura
ret pro fratre:L.Valerius Flaccus prætor deſignatus.tribuni ad plebem tulerunt,plebesq; ſci/
uit,ut perinde eſſet,ac ſi ipſe ædilis iuraſſet.Et de altero ædile plebiſſcitum eſt factum ,rogan/
tibus tribunis,quos duos in Hiſpaniã cum imperio ad exercitus ire iuberent,ut C.Cor/
nelius ædilis curulis ad magiſtratum gerendum ueniret,& L.Manlius Acidi/
nus decederet de prouincia multos poſt annos.plebes Cn.Cornelio
Lentulo,& L.Stertinio proconſulibus imperium eſſe
in Hiſpania iuſſit.

ONSVLES, prætoresq; cum Idibus Martijs magistratū inissent, prouincias sortiti sunt. L.Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L.Quintio urbana, C.Bebio Ariminū, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus COS. nouas legiones scribere iussus: Villius à P.Sulpicio exercitum accipere. in supplementum eius quantum militum uideretur ut scriberet, ipsi permissum. Prætori Bebio legiones, quas C. Aurelius COS. habuisset: ita decretę, ut retineret eas, donec consul nouo cum exercitu succederet in Gallia. ubi is uenisset, omnes milites exautorati domum dimitterentur, præter quinq; millia sociūm. his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse, prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, ut militibus qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum asignandum curaret: Q. Minucio, ut in Brutijs idem de coniurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaq; exercuisset, perficeret: & eos, quos sacrilegij compertos in uinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæq; sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificū decreto instauratæ sunt: quod legati ab Ardea questi in senatu erāt, sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet, datā non esse. Ab Suessa nuntiatū est, duas portas, quodq; inter eas muri erat, de cœlo tactum. & Formiani legati, ædem Iouis: Item Ostiēses, ædem Iouis: & Veliterni, Apollinis & Sangi ædes: & in Herculis ædē capillum enatum, & ex Brutijs ab Q. Minucio proprætore scriptum, equuleum cum quinq; pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde à P.Sulpicio proconsule ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cætera scriptum erat, lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum causa senatus censuerat, ut consul maioribus hostijs quibus dijs uideretur, sacrificaret. ob hoc unum prodigium aruspices in senatū uocati, atq; ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositū primum Romam aduexerunt. id quia probum non esse quæstores renuntiauerant, experientibusq; pars quarta decocta erat, pecunia Romę mutua sumpta intertrimentū argenti suppleuerunt. Petentibus deinde, ut si iam uideretur senatui: obsides sibi redderentur, centum redditi obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus ijsdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commode essent: aliò traducerentur, cōcessum ut Signiam & Ferentinum trāsirent. Gaditanis item petētibus remissum, ne præfectus Gadeis mitteretur, aduersus quod ijs in fidem populi Romani uenientibus cū L.Martio Septimio conuenisset. Et Narniensium legatis querentibus ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa triumuiros creare L.Cornelius COS. iussus. creati P. & Sex. Aelij (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. Quod Narniensibus datum erat, ut colonorum numerus augeretur, id Cossani petentes non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in prouincias profecti: P. Villium, in Macedoniam cum uenisset: atrox seditio militum iam ante iritata, nec satis in principio compressa, excepit. MM ea militum fuere, quæ ex Africa post deuictum Annibalem in Siciliam, inde anno ferè post in Macedoniam pro uoluntarijs transportata erant. id uoluntate factum negabant. ab tribunis recusantes in naues impositos. sed utcunq; seu inuita, seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquem militandi fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non uidisse, cōsenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore & opere, exangues tot acceptis uulneribus esse. Consul causam postulandæ missionis probabilem, si modestè peteretur, uideri dixit: seditionis nec eam, nec ullam aliam satis iustam causam esse. itaq; si manere ad signa, & dicto parere uelint, se de missione eorum ad senatū scripturum. modestia facilius quàm pertinacia quod uelint impetraturos. Thaumacos eo tempore Philippus summa ui oppugnabat aggeribus, uineisq;: & iam arietem muris admoturus erat. cæterum incepto absistere eum coēgit subitus Aetolorū aduentus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingresi, nec die nec nocte finem ullum erumpendi nunc in statio-

nes,nũc in opera Macedonum faciebant.& adiuuabat eos natura ipsa loci. nanq; Thaumaci à Pylis,sinuq; Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt,ipsis faucibus imminentes,quam Cœlen uocant:Thessaliæq; trãseunti confragosa loca,implicatasq; flexibus uallium uias,ubi uentum ad hanc urbem est:repente uelut maris uasti,sic immensa panditur planities, ut subiectos campos terminare oculis haud facile queas.ab eo miraculo Thaumaci appellati.nec altitudine solum tuta urbs,sed quod saxo undiq; abscisso rupibus imposita est. Hæ difficultates, & quod haud satis dignum tanti laboris periculiq; pretium erat, ut absisteret incepto Philippus,effecerunt.hyems quoque iam instabat,cum inde abscessit,& in Macedoniam in hyberna copias reduxit.Ibi cęteri quidem data quantacunq; quiete temporis,simul animos,corporaq; remiserant:Philippum , quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumq; laxauerat animum,tanto magis intentum in uniuersum euentũ belli curæ angunt:non hostes modò timentem,qui terra mariq; urgebant,sed nunc sociorum , nunc etiam popularium animos, ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido nouandi res caperet. itaq; & in Achaiam legatos misit,simul qui iusiurandũ(ita enim pepigerant quotannis iuraturos in uerba Philippi)exigerent:simul qui redderent Achæis Orchomenon, & Hereã,& Triphyliam:Eleis Alipheram contendentibus,nunquam eam urbem fuisse ex Triphylia,sed sibi debere restitui:quia una esset ex ijs,quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent.Et cum Achæis quidem per hæc societatẽ firmabat. Macedonum animos sibi conciliauit cum Heraclide.nam cum eum maximæ inuidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in uincula coniecit ingenti populariũ gaudio. Bellum,siquando unquam antè aliâs,cũ magna cura apparauit,exercuitq; in armis & Macedonas & mercenarios milites:principioq; ueris cum Athenagora omnia externa auxilia , quodq; leuis armaturæ erat,in Chaoniam per Epirũ ad occupãdas,quæ ad Antigoniã fauces sunt (Stena uocant Græci)misit.ipse pòst paucis diebus grauiore secutus agmine, cum situm omnem regionis aspexisset: maxime idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum.Is inter montes,quorum alterum Æropum,alterũ Asnaum incolæ uocãt,angusta ualle fluit,iter exiguum super ripam præbens.Asnaum Athenagoram cum leui armatura tenere ac cõmunire iubet:ipse in Æropo posuit castra.quà abscissæ rupes erant,statio paucorum armatorum tenebat: quæ minus tuta erant,alia fossis,alia uallis,alia turribus muniebat.magna tormentorũ etiam uis, ut missilibus procul arcerent hostem,idoneis locis disposita est.tabernaculũ regium pro uallo in conspecto maxime tumulo,ut terrorem hostibus,suisq; spem ex fidutia faceret,positum. Consul per Charopum Epirotẽ certior factus,quos saltus cum exercitu insedisset rex:& ipse cum Corcyræ hybernasset:uere primo in continentẽ trabeatus ad hostem ducere pergit. quinque millia fermè ab regijs castris cum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cũ expeditis progressus ad speculanda loca,postero die consilium habuit,utrum per insessum ab hoste saltũ,quanquam labor ingens periculumq; proponeretur, transitũ tentaret,an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intrauerat,circũduceret copias. Hoc consiliũ per multos dies agitanti nuntius uenit:T.Quintium consulem factum,sortitumq; prouinciam Macedoniam, maturato itinere iam Corcyrã traiecisse. Valerius Antiâs intrasse saltum Villiũ tradit,quia recto itinere nequierit,omnibus à rege insessis,secutũ uallem , per quam mediam fertur Aous amnis:ponte raptim facto in ripam,in qua erant castra regia,transgressum acie conflixisse:fusum,fugatumq; regem,castris exutum. XII millia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia, & ducentos:& signa militaria centum XXXII, equos CCXXX. ædem etiam Ioui in eo prælio uotam, si res prospere gesta esset. Cæteri Græci Latiniq; autores , quoniam quidẽ ego legi annales,nihil memorabile à Villio actum,integrũq; bellum insequentẽ consulẽ. T.Quintium accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur,consul alter L.Lentulus,qui Romæ substiterat,comitia censoribus creandis habuit. multis claris petentibus uiris,creati censores P.Cornelius Scipio Africanus,& P.Ælius Pætus. Hi magna inter se cõcordia,& senatum sine ullius nota legebant:& portoria uenalicium Capuæ,Puteolisq; item castrorũ portorium, quo in loco nunc oppidũ est,fruendum locarunt:colonosq; eò trecentos (is enim numerus fi- citus

nitus ab senatu erat)adscripserunt,& sub Tifatis Capuæ agrum uendiderunt. Sub idẽ tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedẽs,prohibitus à M.Porcio Lecca tribuno plebis ne ouans re diret,cum à senatu impetrasset,priuatus urbem ingrediens M C C pondo argenti, X X X pondo fermè auri in ærarium tulit. Eodem anno C. Bebius Pamphilus,qui ab C.Aurelio consule anni prioris prouinciam Galliam acceperat,temere ingressus Gallorũ Insubrium fines propè cum toto exercitu est circumuentus.supra sex milia, & sexcentos milites amisit.tanta ex eo bello,quod iam timeri desierat,clades accepta est.Ea res L. Lentulum consulem ab urbe exciuit.qui ut in prouinciam uenit plenam tumultus,trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum prouincia decedere,atq; abire Romam iussit, neq; ipse consul memorabile quicquam gessit,comitiorũ causa Romã reuocatus,quæ ipsa per M. Fuluium,& M. Curium tribunos plebis impediebantur:quod T. Quintium Flamininum cõsulatum ex quæstura petere non patiebantur.Iam ædilitatem,præturamq; fastiditi:nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad consulatum, sed trãscendendo media,summa imis cõtinuare.Res ex campestri certamine in senatum uenit.patres censuerunt,qui honorem,quem sibi capere per leges liceret,peteret: in eo populo creandi quem uelit,potestatem fieri æquum esse. in autoritate patrum fuere tribuni.creati C O S S.Sex.Aelius Pætus,& T.Quintius Flamininus.Inde prætorũ comitia habita.creati L.Cornelius Merula,M.Claudius Marcellus,M.Porcius Cato,C.Heluius,qui ædiles plebis fuerant.ab ijs ludi plebeij instaurati.& epulũ Iouis fuit ludorum causa.Et ab ędilibus curulibus C.Valerio Flacco flamine Diali,& C.Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti.Ser. Sulpicius,& L. Galba põtifices eo anno mortui sunt.in eorum locum M.Aemylius Lepidus,& Cn. Cornelius Scipio põtifices suffecti sunt. Sex.Aelius Pætus, T.Quintius Flamininus cõsules magistratu inito senatũ in Capitolio cũ habuissent,decreuerunt patres,ut prouincias Macedoniam atq; Italiam consules compararent inter se,sortirenturue. utri eorum Macedonia euenisset,in supplementum legionum tria milia militum Romanorum scriberet,& C C C equites:item sociorum latini nominis quinq; millia peditum,quingentos equites.alteri consuli nouus omnis exercitus decretus. L.Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est: uetitusq; aut ipse prouincia decedere prius,aut ueterẽ exercitum deducere,quàm cum legionibus nouis consul uenisset.Sortiti cõsules prouincias:Aelio Italia,Quintio Macedonia euenit. Prętores,L.Cornelius Merula urbanam,M. Claudius Siciliam,M.Porcius Sardiniam,C.Heluius Galliã est sortitus.Delectus inde haberi est cœptus.nam præter cõsulares exercitus prætores quoq; iussi scribere milites erant.Marcello in Siciliam quatuor millia peditum sociũm latini nominis,& C C C equites:Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum,C C equites:ita ut hi prætores ambo cum in prouincias uenissent, ueteres dimitterent pedites,equitesq;. Attali deinde regis legatos in senatũ consules introduxerunt. Hi regem classe sua,copijsq; omnibus terra mariq; Romanam rem iuuare,quæq; imperarent Romani consules,impigrè atq; obedienter ad eam diem fecisse cum exposuissent,uereri dixerunt,ne id præstare ei per Antiochum regem ultra non liceret.uacuum nanq; præsidijs naualibus,terrestribusq; regnum Attali Antiochũ inuasisse.itaq; Attalum orare P C si sua classe, suaq; opera uti ad Macedoniam bellum uellent:mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandum: si id nollent,ipsum ad sua defendenda cum classe,ac reliquis copijs redire paterẽtur. Senatus legatis ita respõderi iussit,quod rex Attalus classe,copijsq; alijs duces Romanos iuuisset, id gratum senatui esse.auxilia nec ipsos missuros Attalo aduersus Antiochum,socium & amicum populi Romani:nec Attali auxilia retenturos ultra, quàm regi commodum esset.Semper populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno usum.& principium,& finẽ in potestate ipsorum, qui ope sua uelint adiutos Romanos,esse.Legatos ad Antiochum missuros, qui nuntient, Attali,nauiumq; eius,& militum opera aduersus Philippum communem hostem uti populum Romanum.gratum eum facturum senatui, si regno Attali abstineat,belloq; absistat.æquum esse,socios,& amicos populi Romani,reges inter se quoque ipsos pacem seruare. Consulem T.Quintium,ita habito delectu,ut eos ferè legeret,qui in Hispania,aut Afri

frica meruissent spectatæ uirtutis milites, properātem in prouinciam prodigia nuntiata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erant, uia publica Veijs, forum & ædes Iouis Lanuuij: Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus, & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum ardere uisum erat Arretij. terra Velitris trium iugerum spatio cauerna ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nuntiabāt agnum cum duobus capitibus natum: & Sinuessæ porcum humano capite. Eorū prodigiorum causa supplicatio unū diem habita. & consules rebus diuinis operam dederunt: placatisque dijs profecti in prouincias sunt. Aelius cum C. Heluio prætore in Galliam: exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipse nouis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neque memorabilis rei quicquam gessit. Et T. Quintius alter COS. maturius, quàm priores soliti erant COSS. à Brundisio cum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millitibus peditum, equitibus quingētis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit: & in castra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimisso paucos moratus dies, dum se copiæ à Corcyra assequerentur, consilium habuit: utrum recto itinere per castra hostium uiam facere conaretur: an ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius, Lingumque tuto circuitu Macedoniā intraret. uicissetque ea sententia, ni timuisset: ne, cum à mari longius recessisset, misso è manibus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus syluisque se tutari rex uoluisset: sine ullo effectu æstas extraheretur. utcunque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit. sed magis fieri id placebat, quàm quo modo id fieret, satis expediebant: diesque XL sine ullo conatu sedentes in conspectu hostium absumpserant. inde spes data Philippo est per Epirotarum gentem tentandæ pacis. habitoque concilio delecti ad eam rem agendam, Pausanias prætor & Alexander magister equitum, consulem & regem, ubi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex ciuitatibus rex deduceret: ijs, quorum agros, urbesque populatus esset, redderet res, quæ comparerent: cæterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliarum ciuitatum conditionem esse respondit. quas ipse cepisset, eas liberaturum. quæ sibi traditæ à maioribus essent, earum hæreditaria ac iusta possessione non excessurum. si quas quererentur belli clades eæ ciuitates, cum quibus bellatum foret: arbitrio quo uellent, populorum, cum quibus pax utrisque fuisset, se usurum. Consul nihil ad id quidem arbitro aut iudice opus esse dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intulisset, iniuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum, priorem uim omnibus fecisse. Inde cum ageretur, quæ ciuitates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominauit consul. ad id uero adeò accensus indignatione est rex, ut exclamaret. quid uicto grauius imperares T. Quinti? atque ita se ex colloquio proripuit. & temperatum ægrè est: quin missilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primo in planitie satis ad id patenti multa leuia commissa prælia sunt: deinde recipientibus se regijs in arcta & confragosa loca, auiditate accēsi certaminis eò quoque Romani penetrauêre. pro his ordo, & militaris disciplina, & genus armorum erat, aptum urgendis regijs: pro hoste loca, & catapultæ balistæque in omnibus propè rupibus, quasi in muris dispositæ. multis hinc atque illinc uulneribus acceptis, cum etiam, ut in prælio iusto, aliquot cecidissent: nox pugnæ finem fecit. Cum in hoc statu res esset, pastor quidam à Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad consulem. is se in eo saltu, qui regijs tunc oneratus castris erat, armentum pascere ait: omnes montium eorum anfractus callesque nosse. si secum aliquot mittere uelit, non iniquo, nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum. hæc, Charopus renuntiari iubet, ita crederet, ut suæ potius omnia, quàm illius potestatis essent. Cum magis uellet credere quàm auderet consul, mistumque gaudio ac metu animum gereret, autoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit. & ut auerteret rem à suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copijs, succedentibusque integris in locum defessorum, nō destitit. quatuor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patiantur, ducere iubet: ubi ad inuia equiti uentum sit, in planicie aliqua locari equitatum. pedites quà dux monstraret uiam

ire

ire:ubi,ut polliceatur,super caput hostium peruentum sit, fumo dare signum:nec antè clamorem tollere,quàm ab se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. nocte itinera fieri iubet: (& pernox forte luna erat) interdiu cibi,quietisq; sumeret tempus. ducem promissis ingentibus oneratum,si fides extet,uinctum tamē tribuno tradidit. His copijs ita dimissis,eo intentius Romanus undiq; instat capere stationes. Interim die tertio cum uerticem, quem petierāt: Romani cepisse,ac tenere se fumo significarent: tum uero trifatiam diuisis copijs, consul ualle media cum militū robore succedit: cornua dextra læuaq; admouet castris. nec segnius hostes obuiam eunt.& dum auiditate certaminis prouecti extra munitiones pugnant,haud paulo superior est Romanus miles & uirtute & scientia & armorum genere. Posteaquam multis uulneratis interfectisq; recepere se regij in loca aut munimento aut natura tuta, uerterat periculum in Romanos,temere in loca iniqua,nec faciles ad receptnm angustias progressos.neq; impunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primū à tergo auditus, dein pugna etiam cœpta amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt.pars quia magis locus fugæ deerat,quàm quod animi satis esset ad pugnam,cum substitissent: ab hoste & à fronte & à tergo urgente circumuenti sunt. Deleri totus exercitus potuit,si fugientes persecuti uictores essent:sed equitem angustię locorumq; asperitas,peditem armorum grauitas impedijt. Rex primo effuse ac sine respectu fugit:dein quinq; millium spatium progressus,cum ex iniquitate locorum,id quod erat,suspicatus esset sequi nō posse hostem,substitit in tumulo quodam,dimisitq; suos per omnia iuga uallesq;,qui palatos in unum colligerēt. Non plus duobus millibus hominum amissis,cætera omnis multitudo,uelut signum aliquod secuta,in unum cum conuenisset,frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit insecuti,cædentes,spoliantesq; cæsos,castra regia,etiam sine defensoribus † difficili aditu,diripiunt: atq; ea nocte in suis castris manserunt. Postero die consul per ipsas angustias, quà se inter ualles flumen insinuat,hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi peruenit. locus quem ita uocant, est in Triphylia terræ Melotidis. inde postero die ingēti itinere agminis (& metus urgebat) in montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt,interiecti Macedoniæ, Thessaliæq;: latus quod uergit in Thessaliam,oriens spectat:septentrio à Macedonia obijcitur. uestiti frequētibus syluis sunt,iuga summa campos patentes, aquasq; perennes habent. Ibi statiuis rex per aliquot dies habitis,fluctuatus animo est,utrum protinus in regnum se reciperet,an reuerti in Thessaliam posset. inclinauit sententia, suum in Thessaliam agmen dimitteret: Triccamq; proximis limitibus petit:inde obuias urbes raptim peragrauit. homines qui sequi possent, sedibus exciebat:oppida incendebat:rerum suarum,quas possent,ferendarū secū dominis ius fiebat:cętera militibus prēda erat. nec quod ab hoste crudelius pati possent,reliqui quicquā fuit:quàm quę ab socijs patiebantur. Hęc etiā facienti Philippo acerba erāt, sed è terra mox futura hostiū corpora saltem eripere sociorū uolebat. ita euastata sunt oppida, Phacium, Iresiæ, Euhydriū, Eretria, Palæpharus. Pheras cum peteret,exclusus: quia res egebat mora,si expugnare uellet, nec tempus erat:omisso incepto,in Macedoniā transcendit. nā etiā Aetolos appropinquare fama erat..qui audito prælio,quod circa amnem Aoum factum erat,proximis prius euastatis circa Sperchias & Macran(quam uocant)comen, transgressi inde in Thessaliam Cymines & Angeas primò impetu potiti sunt. à Metropoli dum uastant agros, concursu oppidanorū ad tuenda mœnia facto,repulsi sunt. Callithera inde aggressi similem impetum oppidanorū pertinacius sustinuerūt:compulsisq; intra mœnia qui eruperant, cōtenti ea uictoria,quia spes nulla admodū expugnandi erat,abscesserunt. Theuma inde,& Calathana uicos expugnant,diripiuntq;. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidiū incidit,quod Athamânum, quo tutior frumentatio esset,ducebatur. incondita inermisq; multitudo,mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt,opportunè Dolopiæ imminēs castellū. Hęc raptim intra paucos dies ab Aetolis gesta. Nec Aminander atq; Athamânes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Cæterum Aminander quia suo militi parum fidebat,petito ab cōsule modico præsidio,cū Gomphos peteret:oppidū protinus nomine

† *als. difficilia*

ne Phecam, situm inter Gomphos, faucesq; angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, ui cepit. inde Gomphos adortus: & per aliquot dies summa ui urbem tuentes, cum scalas ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc deditio Gomphorũ ingentem terrorem Thessalis intulit. dedidêre deinceps sese, qui Argenta, quiq; Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Stimonem, & Lampsum habẽt, aliaq; castella iuxta ignobilia. Dum Athamânes, Aetoliq; summoto Macedonũ metu, in aliena uictoria suam prædã faciunt: Thessaliaq; à tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemue sociũ crederet, uastatur: consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, & si probe scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauissent: tamen quia ab satisfaciendi quoque cura imperata enixè facere uidet: ex præsenti eos potius, quàm ex præterito æstimat habitu, & ipsa facilitate ueniæ animos eorum in posterũ cõciliat. Missis deinde nuntijs Corcyram, ut onerariæ naues in sinum uenirent Ambracium: ipse progressus modicis itineribus quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cum suis auxilijs accito, nõ tam uirium eius egens, quàm ut duces in Thessaliam haberet. ab eodem cõsilio & pleriq; Epirotarum uoluntarij inter auxilia accepti. Primam urbiũ Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat. qui primo summa ui restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant. sed oppugnatio continua non die non nocte remissa, cum consul in eo uerti crederet cæterorum Thessalorũ animos, si primi uim Romanam non sustinuissent, uicit pertinaciã Macedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Piera dedentes urbes uenerunt. uenia eisdem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit. quem locum cum uel modico præsidio tutum, ac propè inexpugnabilem uidisset, paucis in stationẽ proximam telis coniectis, ad Gomphorũ regionem agmen uertit. digressusq; in campos Thessaliæ, cum iam omnia exercitui deessent: quia Epirotarum pepercerat agris: explorato antè, utrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam inuicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbreui. intra paucos itaq; dies, transuectis à mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen est profectus. Decem fermè millia à Larissa abest, ex Perrębia oriundi sunt: sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidauere Thessali ad primum aduentum Romanorum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe statiuis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones summittebat. Sub idem ferè tempus, quo consul aduersus Philippum primum in Epiri faucibus castra posuit: & L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæq; oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transuectus, postquã profectam inde classem audiuit, nihil morandũ ratus, cum ad Zammam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat: tardè inde ad Maleã trahendis plerunq; remulco nauibus, quæ cum commeatu sequebantur, peruenit. A Malea, iussis cæteris quantũ maxime possent maturare sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræeum præcepit, accepitq; naues ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidiũ Athenarũ. Eodem tempore duę ex Asia classes profectæ, una cum Attalo rege: (eæ quatuor & uiginti quinqueremus erant) Rhodia altera x x nauium tectarum. Agesimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ, Eubœam inde exiguo distãtem freto traiecerunt. Carystiorũ primum agros uastarũt: deinde ubi Carystus præsidio à Chalcide raptim misso, firma uisa est: ad Eretiam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum ijs nauibus quæ Piræei fuerant, Attali regis aduentu audito uenit, iussitq;, ut quæ ex sua classe uenissent naues, Eubœam peterẽt. Eretria summa ui oppugnabatur: nã & trium iunctarum classium naues omnis generis tormenta, machinasq; ad urbium excidia secum portabãt & agri affatim materiæ præbebant ad noua molienda opera. Oppidani primo haud impigrè tuebantur mœnia: deinde fessi uulneratiq; aliquot, cum & muri partem euersam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt. sed præsidiũ erat Macedonum, quos non minus, quàm Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuntios mittebat: se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mista metu spes ultra quàm uellent, aut

aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat. deinde posteaquam Philoclem repulsum, trepidantemq́ꝫ refugisse Chalcidem acceperũt: oratores extemplo ad Attalum ueniam, fidemq́ꝫ eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt: & ea modo parte, qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, stationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minime suspecta erat, impetu facto, scalis urbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem uenit. pecuniæ, auriq́ꝫ & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaq́ꝫ eius generis plura, quàm pro urbis magnitudine, aut opibus cæteris inuenta. Carystus inde repetita. inde, priusquàm è nauibus copiæ exponerentur, omnis multitudo urbe deserta in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo uita ac libertas concessa est: Macedonibus treceni nummi in capita statutum est pretium: & ut armis traditis abirent. hac summa redempti in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circũuectæ Suniũ Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe longiorem atrocioremq́ꝫ oppugnationem habuit: & eà, qua minimum credidisset, resistebant hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore. si aditum armatis in urbem patefecisset: fugam inde, cædemq́ꝫ hostium fore: qualis captis urbibus fieri solet. cæterũ posteaquam parte muri arietibus decussa per ipsas ruinas transcenderunt in urbẽ armati: illud principium uelut noui atq́ꝫ integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius & uirtute, quàm mœnibus urbem tuerentur: conferti pluribus introrsus ordinibus acie firmata, cum transcendere ruinas sensissent Romanos: per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id cõsul ægrè passus, nec eam ignominiam ad unius modò expugnandæ moram urbis, sed ad summam uniuersi belli pertinere ratus, quod ex momentis paruarum plerunq́ꝫ rerum penderet: purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat: turrim ingentis altitudinis, magnam uim armatorũ multiplici tabulato portantem, promouit: & cohortes inuicem sub signis, quæ cuneum Macedonum (phalangẽ ipsi uocant) si possent, ui perrumperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud late patente interuallo diruti muri, genus armorum pugnęq́ꝫ hosti aptius erat. ubi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones obiecissent, uelut in constructam densitate clypeorum testudinem Romani pilis nequicquam emissis cum strinxissent gladios: neque congredi propius, neque præcidere hastas poterant: & si quam incidissent aut pręfregissent, hastile fragmẽto ipso acuto inter spicula integrarum hastarum uelut uallũ explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra utraq́ꝫ tuta præstabat latera: nec ex longo spatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quæ res turbare ordines solet. accessit etiam fortuita res ad animos eorũ firmandos. nam cum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiorem orbitam depressa ita turrim inclinauit, ut speciem ruẽtis hostibus, trepidationemq́ꝫ insanam superstantibus armatis præbuerit. Cum parum quicquam succederet: consul minime ęquo animo comparationem militum generis armorumq́ꝫ fieri patiebatur: simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul à mari, & in euastatis belli cladibus locis hybernandi ullã cernebat. itaq́ꝫ relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atq́ꝫ Ætoliæ ora portus erat, qui simul & omneis onerarias, quæ cõmeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernandum legionibus præberet: Anticyra in Phocide in Corinthiũ uersa sinum ad id opportunissime sita uisa: quia nec procul Thessalia, hostiumq́ꝫ locis abibant: & ex aduerso Peloponnesum exiguo maris spatio diuisam, ab tergo Ætoliã Acarnaniamq́ꝫ, ab lateribus Locridẽ ac Bœotiã habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multũ in oppugnãdo præbuit moræ. Ambrysus inde, Hyampolisq́ꝫ receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est: nec scalis, nec operibus capi poterat. lacessendo missilibus eos, qui in pręsidio erant, cum ad excursiones elicuissent: refugiendo inuicẽ, insequendoq́ꝫ, & leuibus sine effectu certaminibus, eò negligẽtiæ & contẽptus adduxerunt, ut cũ refugiẽtibus in portã permisti impetũ Romani facerẽt. & alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, q̃ armis in potestatem

testatem

testatem uenerunt. Elatia clausit portas:nec, nisi ui cogerentur,recepturi mœnibus uidebâtur
aut ducem,aut exercitũ Romanum.Elatiam obsidenti consuli rei maioris spes affulsit,Achæo
rum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam auertendi. Cycliadam principem fa/
ctionis ad Philippum trahentiũ res,expulerant.Aristhenus,qui Romanis gentem iungi uole/
bat,prætor erat.Classis Romana cum Attalo & Rhodijs Cenchreis stabat, parabantq; com
muni omnes consilio Corinthũ oppugnare.Optimum igitur ratus est,priusquã eam rem ag/
grederẽtur,legatos ad gentem Achæorũ mitti,pollicentes:si ab rege ad Romanos defecissent,
Corinthũ ijs contributuros in antiquum gentis concilium. Autore consule legati à fratre eius
L.Quintio,& Attalo,& Rhodijs,& Atheniensibus ad Achæos missi. Sicyone datum ijs est
conciliũ.Erat autem non admodum simplex habitus animorũ inter Achæos. terrebat eos La
cedæmonius,grauis & assiduus hostis,horrebant Romana arma : Macedonum beneficijs &
ueteribus & recẽtibus obligati erant:regem ipsum suspectum habebant : pro eius crudelitate
perfidiaq; ex ijs,quæ tum ad tempus faceret : æstimantes,grauiorem post bellum dominum
futurum cernebant : neq; solum quid in senatu quisq; ciuitatis suæ, aut in communibus conci/
lijs gentis pro sententia dicerent,ignorabãt: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid uel/
lent,aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas
dicendi facta est.Romanus primũ legatus L.Calpurnius, deinde Attali regis legati , post eos
Rhodij disseruerunt.Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est.postremi Athenienses,
ut refellerent Macedonum dicta,auditi sunt.ij ferè atrocissime in regem , quia nulli nec plura,
nec tam acerba passi erant,inuecti sunt.Et illa quidem concio sub occasum solis,tot legatorum
perpetuis orationibus die absumpto,dimissa est.Postero die aduocatur cõcilium. ubi cum per
præconem,sicut Græcis mos est,suadendi, si quis uellet, potestas à magistratibus facta esset:
nec quisquam prodiret:diu silentium aliorum alios intuentium fuit.neq; mirum,si,quibus sua
sponte uolutãtibus res inter se pugnantes obtorpuerant quodammodo animi : eos orationes
quoq; insuper turbauerant,utrinq; quæ difficilia essent,promendo,admonendoq; per totum
diem habitæ.Tandem Aristhenus prætor Achæorum,ne tacitum cõcilium dimitteret. Vbi,
inquit,illa certamina animorum Achæi sunt,quibus in conuiuijs,& circulis , cum de Philippo,
& Romanis mentio incidit : uix manibus temperatis ? nunc in concilio ad eam rem unam indi
cto,cum legatorũ utrinque uerba audieritis,cum referant magistratus , cum præco ad suaden
dum uocet,obmutuistis . si non cura communis salutis,ne studia quidem , quæ in hanc aut il/
lam partem animos uestros inclinarunt, uocem cuiquam possunt exprimere ? cum præsertim
nemo tam hebes sit,qui ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisque aut uelit , aut opti/
mum putet,nũc occasionem esse,priusquam quicquam decernamus : ubi semel decretum erit,
omnibus id,etiam quibus ante displicuerit:pro bono atq; utili fœdere defendendum. Hæc
adhortatio prætoris non modò quenquam unum elicuit ad suadendum: sed ne fremitum qui
dem,aut murmur concionis tantæ,ex tot populis cõgregatę,mouit. Tum Aristhenus prætor
rursus. Non magis consilium uobis principes Achæorum deest,quàm lingua.sed suo quis/
que periculo in commune consultum non uult . forsitan ego quoq; tacerem,si priuatus essem.
nunc prætor uideo aut non dandum concilium legatis fuisse:aut inde sine responso eos dimit/
tendos non esse.respondere autẽ nisi ex uestro decreto qui possum ? & quãdo nemo uestrum,
qui in hoc concilium aduocati estis:pro sententia quicquam dicere uult,aut audet: orationes le
gatorum hesterno die dictas pro sententijs percenseamus:perinde ac non postulauerint quæ
è re sua essent:sed suaserint quæ nobis censerent utilia esse.Romani Rhodijq;,& Attalus socie/
tatem amicitiamq; nostrã petunt : & in bello quod aduersus Philippum gerunt, se à nobis ad
iuuari æquum censent.Philippus societatis secum admonet, & iurisiurandi : & modo postulat
ut secum stemus : modo ne intersimus armis,contentum ait se esse. Nulli ne uenit in mentem:
cur qui nondum socij sunt,plus petunt, quàm socius ? Non fit hoc neque modestia Philippi,
neq; impudentia Romanorũ.Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, & demunt.Phi/
lippi præter legatum uidemus nihil.Romana classis ad Cenchreas stat, urbium Eubœæ spo/
lia præ se ferens : consulem,legionesq; eius exiguo maris spatio disiunctas Phocidem ac Lo/
cridem

cridem peruagantes uidemus. Miramini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus aduersus Romanos, modo egerit. qui si ex eodem fœdere ac iureiurando, cuius nobis religionem inijciebat: rogemus eum, ut nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmonijs, & ab Romanis defendat: non modò præsidium, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inuenturus: non Hercle magis, quàm ipse Philippus priore anno: qui pollicendo se aduersus Nabidem bellum gesturum, cum tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque uelle illigari Romano bello uidit, oblitus societatis eius quam nunc iactat, uastandos depopulandosq; Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minime conueniens inter se oratio Cleomedontis uisa est. Eleuabat Romanum bellum, euentumq; eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quàm præsens nos ueteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus est Eretriam, Carystumq; capi? quid ita tot Thessaliæ urbes? quid ita Locridem, Phocidemq;? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisq; illis inexpugnabilibus super Aoum amnem aut ui, aut metu, aut uoluntate? relictoq;, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abijt? si sua uoluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos: quid recusare potest quin & socij sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si uictus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus Cleomedon: quæ uos Macedones non sustinuistis? An tibi potius credamus: Romanos non maioribus copijs, nec uiribus nũc bellum gerere, quàm antea gesserint: potius quàm res ipsas intueamur? Aetolos tum classe adiuuerunt. nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt. sociorũ Philippi maritimæ urbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeò tuta ab Romanis armis fuerunt. ut Philippus Aetolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopularetur. nunc autem defuncti bello punico Romani, quod per sexdecim annos uelut intra uiscera Italiæ tolerauerunt: non præsidium Aetolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra mariq; simul Macedoniæ intulerunt. tertius iam consul summa ui gerit bellum. Sulpicius in ipsa Macedonia congressus fudit fugauitq; regem, partem opulentissimam regni eius depopulatus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituq; fretum castris exuit: fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia, sociasq; eius urbes propè in conspectu regis ipsius expugnauit. Ne sint uera quæ Athenienses modò legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant quæ in terra Attica scelera in superos inferosq; deos sint admissa: multo minus, quàm quæ Elæuntij, Abydeniq;, qui procul à nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi uulnerum, si uultis, obliuiscamur: cædes, direptionesq; bonorum Messenæ in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissiæ Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas propè ipsas occisum, & Aratum patrem filiumque Sicyonios, cum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos: filij etiam uxorem libidinis causa in Macedoniam asportatam: cætera stupra uirginum, matronarumq; obliuioni dentur. ne sint cum Philippo res, cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi aduocatis in concilium causa est?) cum Antigono mitissimo, ac iustissimo rege, & de nobis omnibus optime merito existimemus disceptationem esse: num id postularet facere nos, quod tũ fieri nõ posset? Peninsula est Peloponnesus angustis Isthmi faucibus cõtinenti adhærens, nulli apertior atq; opportunior quàm nauali bello. si centũ tectę naues, & quinquaginta leuiores apertæ, & triginta Issaici lembi maritimã orã uastare, & expositas propè in ipsis litoribus urbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? tanquã nõ intestino, & hærente in ipsis uisceribus uramur bello? cum terra Nabis, & Lacedæmonij, mari Romana classis urgebunt: unde regiam societatẽ, & præsidia Macedonũ implorẽ? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quæ oppugnabũtur? egregie enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorũ nobis alienæ clades præbent, ne quæramus quemadmodũ cæteris exẽplo simus. nolite, quia ultro Romani petũt amicitiã, id quod optandum uobis ac summa ope petendũ erat, fastidire. metu enim uidelicet compulsi in aliena terra, quia

quia sub umbra auxilij uestri latere uolunt, in societatem uestram confugiunt, ut portubus ue/
stris recipiantur, ut cõmeatibus utantur. Mare in potestate habent: terras quascunqꝫ adeunt,
extemplo ditionis suæ faciunt. quod rogant, cogere possunt. quia pepercisse uolunt, cõmittere
uos cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modo tanquam mediam, & tutissi/
mam uobis uiam consilij, ut quiesceretis, abstineretisqꝫ armis, ostendebat, ea non media, sed
nulla uia est. etenim præterquàm quod aut accipienda, aut aspernanda uobis Romana socie/
tas est: quid aliud quàm nusquam gratia stabili, uelut qui euentum expectauerimus, ut fortu/
næ applicaremus nostra consilia: prędа uictoris erimus? Nolite, si quod omnibus uotis peten/
dum erat, ultro offertur, fastidire. non quemadmodum hodie utrunqꝫ uobis licet, sic semper li
citurum est. nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare uos à Philippo iamdiu magis uotis,
quàm armis audietis. sine uestro labore & periculo qui uos in libertatem uindicarent, cum ma
gnis classibus exercitibusqꝫ mare traiecerunt. hos si socios aspernamini, uix sanæ mentis estis.
sed aut socios, aut hostes habeatis oportet. Secundũ orationem prætoris murmur ortum
aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantiũ: & iam nõ singuli tantum,
sed populi uniuersi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Damiurgos uocant:
decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quàm inter multitudinem esse. quinqꝫ rela/
turos se de societate Romana aiebant: suffragiumqꝫ daturos. quinqꝫ lege cautum testabantur:
nequid, quod aduersus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere con/
cilio ius esset. Hic quoqꝫ dies iurgijs est consumptus. Supererat unus iusti concilij dies: (tertio
enim lex iubebat decretũ fieri) in quẽ adeò exarsere studia, ut uix parentes à liberis temperaue
rint. Rhisiasus Pellenensis erat, filiũ Damiurgum, nomine Memnonem habebat, partis eius,
quæ decretum recitari, perrogariqꝫ sententias prohibebat. is diu obtestatus filium, ut consule/
re Achæos cõmuni saluti pateretur: neu pertinacia sua gentem uniuersam perditũ iret: postea/
quam parum proficiebãt preces: iuratus se eum sua manu interempturũ: nec pro filio, sed pro
hoste habiturum, minis peruicit, ut postero die coniungeret ijs se, qui referebant. qui cum plu/
res facti referrent: omnibus ferè populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se fe/
rentibus quid decreturi essent: Dymęi, ac Megalopolitani, & quidam Argiuorũ, prius quàm
decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium: neqꝫ mirante ullo, neqꝫ improbãte.
nam Megalopolitanos auorum memoria pulsos ab Lacedæmonijs restituerat in patriã An/
tigonus. & Dymęis captis nuper, direptisqꝫ ab exercitu Romano, cum redimi eos, ubicunque
seruirent, Philippus iussisset: non libertatem modò, sed etiam patriam reddiderat. iam Argiui
præterquã quod Macedonum reges ab se oriundos credunt, priuatis etiam hospitijs, familia/
riqꝫ amicitia pleriqꝫ illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quod inclinauerat ad Romanam
societatem ineundã, excesserunt. ueniaqꝫ ijs huius secessionis fuit, & magnis & recentibus ob/
ligatis beneficijs. Cęteri populi Achæorum, cum sententię perrogarentur: societatem cum At
talo ac Rhodijs præsenti decreto confirmarunt. cum Romanis, quia iniussu populi non pote/
rat rata esse: in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres lega/
tos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitũ omnem Achæorum ad Corinthum admoueri,
captis Cenchreis, iam urbem ipsam Quintio oppugnante. Et ij quidem è regione portæ, quæ
fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas uersam partem urbis, Attalus tra/
ducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primo segnius,
sperantes seditionem intus fore inter oppidanos, ac regium pręsidium. posteaquã uno animo
omnes, & Macedones tanquam cõmunem patriã tuebãtur: & Corinthij ducem pręsidij An/
drosthenem haud secus, quàm ciuem, & suffragio creatum suo, imperio iusto patiebantur:
omnis inde spes pugnantibus in ui, & armis, & operibus erat: undiqꝫ aggeres haud facili aditu
ad mœnia admouebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant: aliquantum muri
diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegẽdum armis cum Macedones
concurrissent: atrox prælium inter eos ac Romanos ortum est. ac primo multitudine facile ex/
pellebantur Romani, assumptis deinde Achæorum, Attaliqꝫ auxilijs, æquabant certamẽ: nec
dubium erat, quin Macedonas Græcosqꝫ facile loco pulsuri fuerint. Transfugarũ Italicorum
magna

magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secuti: pars nauales socij relictis nuper classibus ad spem honoratioris militiæ transgressi. hos desperata salus, si Romani uicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam accendebat. Promontorium est aduersus Sicyonem Iunonis, quam uocant Acræam, in altum excurrens: traiectus inde Corinthum, septem millia fermè passuum. eò Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit. præsto fuere à Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum traijcerent. Autor erat Attalus incensis operibus omittendæ extemplo oppugnationis. pertinacius Quintius in incepto perstabat. is quoque, ut pro omnibus portis dispositа uidit præsidia regia: nec facile erumpentiũ impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit. ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naues est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur, COS. in Phocide ad Elatiam castris positis, primo colloquijs rem per principes Elatiensium tentauit. posteaquam nihil esse in manu sua, & plures ualidioresque esse regios, quàm oppidanos respondebatur, tũ simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto quantum inter turres muri erat prorutum cum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbẽ: simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant: & scalas ad stantia mœnia inferebant. & dum in unam partem oculos animosque hostium certamen auerterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transcenderunt. quo tumultu audito territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque sequente turba, cõfugerunt. ita urbe potitur COS. quã direpta, missis in arcem, qui uitam regijs, si abire uellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Cæterũ aduentu in Achaiam Philoclis regij præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argiuorum quoque ciuitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo uelut ominis causa prætores pronuntiare Iouem Apollinemque & Herculem. additum legi erat, ut ijs Philippus rex adijceretur. cuius nomen post pactam cum Romanis societatẽ quia præco non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor subijcientiũ Philippi nomen, iubentiumque legitimum honorẽ usurpare, donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus nocte occupat collem imminentem urbi, (Larissam eam arcem uocant) positoque ibi præsidio, cum lucis principio signis infestis ad subiectum arci forum uaderet, instructa acies ex aduerso occurrit. pręsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatum. Æneſidemus Dymæus præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere urbe iuberet; (neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adiunctis Macedonibus esse, quos ne Romani quidẽ ad Corinthum sustinuissent) primo nihil nec ducem, nec ipsos mouit. post paulo ut Argiuos quoque armatos ex parte altera uenientes magno agmine uiderunt, certam perniciem cernentes, omnẽ tamen casum, si pertinacior dux fuisset, uidebantur subituri. Æneſidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle ut abire illis liceret, ipse quo loco steterat, armatus cum paucis clientibus non excessit. missus à Philocle qui quæreret, quid sibi uellet: nihil fatus, tantummodo cũ proiecto præ se clypeo staret, in præsidio creditæ urbis moriturũ se armatum respõdit. tum iussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ ciuitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant.

Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sanè memorabile ab Sex. Ælio COS. gestum. cum duos exercitus in prouincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius procos. præfuerat (ipse ei C. Ælium pretorem præfecit) alterum, quem in prouinciam adduxit, totum propè annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem seruilis propè tumultus excitatus est

tatus est. Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur: cum ijs, ut principum liberis, magna uis seruorum erat. augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia. Cum coniurationẽ fecissent: missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam, & Cirecios seruitia sollicitarẽt: satis iam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Setia per cædem & repentinum tumultum capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Lentulũ prætorem urb. delatum est. Serui duo ante lucem ad eum uenerunt, atq; ordine omnia, quæ acta, futuraq; erant, exposuerunt. quibus domi custodiri iussis, prætor senatu uocato, edoctoq; quæ indices afferrent, proficisci ad eam coniurationem quærendam atq; opprimendam iussus. cum quinq; legatis profectus, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus fermè hominum armatis, Setiam, omnibus quò pergeret ignaris, uenit. ibi raptim principibus coniurationis comprehensis, fuga seruorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui uestigarent. Egregia duorum opera seruorum indicum, & unius liberi fuit. ei centum millia grauis æris dari patres iusserunt: seruis uicenaquina millia æris, & libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multo post ex eiusdẽ coniurationis reliquijs nuntiatũ est seruitia Præneste occupatura. Eò L. Cornelius prætor profectus de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erãt, supplicium sumpsit. In timore ciuitas fuit, obsides captiuosq; Pœnorũ ea moliri. itaq; & Romæ uigiliæ per uicos seruatæ: iussiq; circumire eas minores magistratus, & triumuiri carceris latomiarum intentiorem custodiam habere iussi. & circa nomen Latinum à prætore literæ missæ: ut & obsides in priuato seruarentur, neq; in publicum prodeundi facultas daretur, & captiui ne minus decem pondo compedibus uincti in nulla alia, quàm in carceris publici custodia essent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronã auream CCXLVI pondo in Capitolio posuerunt: gratiasq; senatui egerũt: quod Antiochus legatorum Romanorum autoritate motus finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem æstate equites ducẽti, & elephanti decem, & tritici modiûm CC millia ab rege Masanissa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaq; magni commeatus, & uestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugatiq; ex insula fœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorum socij facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sex. Aelius COS. ex Gallia comitiorum causa Romam cum redisset, creauit COSS. Cn. Corneliũ Cethegum, & Q. Minucium Rufum. Biduo post prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primũ creati: crescentibus iam prouincijs, & latius patescente imperio. creati autẽ hi: L. Manlius Volsco, Cn. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Heluius, M. Minucius Rufus, L. Acilius. Sempronius, & Heluius ex ijs ædiles plebis erant. ædiles curules Q. Minucius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minucio COSS. omnium primum de prouincijs consulũ prætorumq; actũ. prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat. urbana Sergio, peregrina iurisdictio Minucio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Heluius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamq; sortiri parantibus L. Oppius, & Q. Fuluius Tr. pl. impedimento erant: quod longinqua prouincia Macedonia esset: neq; ulla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuisset, quàm quod uixdũ inchoatis rebus in ipso conatu gerendi belli prior COS. reuocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto Macedonico bello. quærendo regem, & exercitum eius, Sulpicium maiorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste re infecta reuocatum. Quintium rebus diuinis Romæ maiorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res: ut si aut maturius in prouinciam uenisset, aut hyems magis sera fuisset, potuerit debellare. nunc propè in hyberna profectum ita comparare dici bellum, ut nisi successor impediat, perfecturus æstate proxima uideatur. His orationibus peruicerunt: ut cõsules in senatus autoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerẽt. Permittentibus utrisq; liberam

liberam consultationē, patres consulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerunt: T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei uenisset. Consulibus binæ legiones decretæ: & ut bellum cum Gallis cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinq; millia, & C C C equites, & sociorum naualium tria millia. Præesse idem qui præerat, classi L. Quintius Flamininus iussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum sociûm ac Latini nominis data: & quadringēti equites, ut dimitterent ueterem ex Hispanijs militem. & terminari iussi: quà ulterior citeriórue prouincia seruaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium, & P. Villium, qui C O S S. in ea prouincia fuerant, adiecerunt. Prius quàm C O S. prætoresq; in prouincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quod ędes Vulcani Summaniq; Romæ, quod & Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erāt: & Frusinone inter noctē lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinq; pedibus natus: & Formijs duo lupi oppidum ingressi obuios aliquot laniauerant: Romæ nō in urbem solum, sed in Capitoliū penetrauerat lupus. C. Acilius Tr. pl. tulit, ut quinq; coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternique, una Puteolos, una ad castrum Salerni. his Buxentū adiectum. tricenæ familiæ in singulas colonias iubebantur mitti. triumuiri deducendis ijs, qui per triennium magistratum haberent, creati: M. Seruilius Geminus, Q. Minucius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebusq; alijs diuinis humanisq;, quæ per ipsos agendæ erant, perfectis, C O S S. ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres uia, qui tum in armis erant, Cenomanis assumptis: Q. Minucius in læua Italiæ ad inferum mare flexit iter, Genuamq; exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, utraq; Ligurum, & duę gentis eiusdem ciuitates, Celelates, Cerdiciatesq; sese dediderunt. Et iam omnia cis Padum, præter Gallorū Boios, Iluates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominum uiginti millia esse dicebantur, quæ se dediderant. inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo antè traiecerat Padum, iunxeratq; se Insubribus & Cenomanis, quod ita acceperant, coniunctis legionibus C O S S. rem gesturos, ut & ipsi collatas in unum uires firmarent. posteaquam fama accidit: alterum C O S. Boiorum urere agros: seditio extemplo orta est. postulare Boij, ut laborantibus opem uniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copiæ, Boijsq; in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincij ripas consederunt. Infra eum locum quinq; millia passuum & C O S. Cornelius eidem flumini castra applicuit. inde mittendo in uicos Cenomanorum Brixiamq;, quæ caput gentis erat, ut satis comperit, non ex autoritate seniorum iuuentutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adiunxisse, excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit, ut desciscerēt ab Insubribus Cenomani, & signis sublatis aut domos redirent, aut ad Romanos trāsirent. & id quidem impetrari nequijt. in id data fides C O S. est, ut in acie aut quiescerent, aut si qua etiam occasio fuisset, adiuuarent Romanos. Hæc ita conuenisse Insubres ignorabant, suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. itaq; cum in aciem eduxissent, neutrum ijs cornu committere ausi, ne si dolo cessissent, rem totā inclinarent, post signa in subsidijs eos locauerunt. C O S. principio pugnæ uouit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi fugatiq; essent, à militibus clamor sublatus, compotem uoti C O S. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam & à Cenomanis terga repente in ipso certamine aggressis tumultum ancipitem iniectum autores sunt, cæsaq; in medio V & X X X X millia hostium, quinq; millia & D C C uiuos captos, in ijs Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset, signa militaria C X X X, & carpenta supra C C. Oppida, quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis. Minucius C O S. primo effusis populationibus peragrauerat fines Boiorum, deinde ut relictis Insubribus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boij detrectassent pugnam, ni fama uictos Insubres allata animos fregisset. itaq; relicto duce castrisq;, dissipati per uicos, sua ut quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per unam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & urere tecta, uicosq;

expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligustinos Iluates, qui soli non parebāt: legiones ductæ. Ea quoq; gēs ut Insubres acie uictos, Boios, ita ut tentare spem certaminis non auderent, territos audiuit: in deditionem uenit. Literæ consulum à Gallia de gestis prosperè sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius Pr. urb. in senatu eas, deinde ex autoritate patrum ad populum recitauit. supplicatio in quatriduum decreta. Hyems iam eo tempore erat. Cum T. Quintius capta Elatia, in Phocide ac Locride hyberna disposita haberet: Opunte seditio orta est. Factio una Aetolos, qui propiores erant: altera Romanos accersebat. Aetoli priores uenerunt. sed opulentior factio exclusis Ætolis, missoq; ad imperatorem Romanum nuntio, usq; ad aduentum eius tenuit urbem. arcem regium tenebat præsidium: neq; ut discederent inde, aut Opuntiorum minis, aut autoritate imperantis cos. Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit: quod caduceator ab rege uenerat, locum ac tempus petens colloquio. id grauatè concessum regi est. non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum uideri bellum. necdum enim sciebat, utrum successor sibi alter ex nouis cōsulibus mitteretur: an, quod summa ui ut tenderent, amicis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset, uel ad bellum manenti, uel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco propè Niceam litus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinq; lembis, & una naue rostrata uenit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul uir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Aminander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phaneas princeps Aetolorum, & Achæi duo, Aristhenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum litus progressus, cum rex in proram nauis in anchoris stantis processisset: commodius, inquit, si in terram egrediaris, ex propinquo dicamus inuicem, audiamusq;. Cum rex facturum se id negaret: quem tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille superbo & regio animo. Neminem equidem timeo, præter deos immortales, non omnium autem credo fidei, quos circa te uideo, atque omnium minime Aetolis. Istud quidē, ait Romanus, par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur: ut nulla fides sit. Non tamen, inquit, rex, T. Quinti par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phaneas. neq; enim æquè difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant. Secundum hæc silentium fuit. Cum Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus. simplicem suam orationem esse. ea enim se dicturū, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse. captiuos & transfugas socijs populi Romani reddendos, restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemæo regi Aegypti reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populiq; Romani conditiones has esse: cæterum & sociorum audiri postulata uerum esse. Attali regis legatus naues captiuosq;, quæ ad Chium nauali prælio captа essent, & Nicephorium, Venerisq; templum, quæ spoliasset euastassetq;, pro incorruptis restitui: Rhodij Peræam (regio est continentis aduersus insulam, uetustæ eorum ditionis) repetebant, postulabantq; præsidia deduci ab Iasso, & Bargyllis, & Euromensium urbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo, & Panopolin Byzantijs in antiqui formulam iuris restitui & liberari omnia Asiæ emporia portusq;. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Aetolorum Phaneas cum eadem ferè quæ Romani, ut Græcia decederetur, postulasset, redderēturq; Ætolis urbes, quæ quondā iuris aut ditionis eorū fuissent, excepit orationē eius princeps Aetolorum Alexander, uir (ut inter Aetolos) facundus. Iamdudum se reticere, ait, non quo quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neq; de pace cum fide Philippum agere, neq; bella uera uirtute unquam gessisse. in colloquijs insidiari & captare, in bello non congredi æquo campo, neq; collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, & uincentium præmia uictum corrumpere. At non antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbibus parcere quantum possent, quo opulentius imperium

imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem, nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum urbes in Thessalia euastasse Philippum: quàm omnes qui unquam hostes Thessaliæ fuerint. ipsis quoq; Aetolis eum plura sociū, quam hostem ademisse. Lysimachiam pulso prætore & præsidio Aetolorū occupasse eum. Chium item suæ ditionis urbem funditus euertisse ac delesse. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinū, Larissam & Pharsalum. Motus oratione Alexandri Philippus nauem, ut exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere in Aetolos maximè uiolenter, Phaneas interfatus, non in uerbis rem uerti, ait: aut bello uincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem, inquit Philippus, etiam cæco: iocatus in ualitudinem oculorum Phaneæ. & erat dicacior natura, quàm regem decet: & ne inter seria quidem risu satis temperās. Indignari inde cœpit: Aetolos, tanquam Romanos decedi Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. ipsius enim Aetoliæ Agræos Apodeotasq; & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An quod à socijs eorum non abstinuerim, iustam quærelam habent? cum ipsi pro lege hunc morē antiquitus seruent: ut aduersus socios ipsi suos publica tantum autoritate dempta iuuentutem suam militare sinant: & contrariæ persæpe acies in utraq; parte ætolica auxilia habeāt? Neq; ego Chium expugnaui: sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adiuui: & Lysimachiam ab Thracibus uindicaui. sed quia me necessitas ad hoc bellum à custodia eius auertit, Thraces habent. Et Aetolis hæc. Attalo autem Rhodijsq; nihil iure debeo. non enim à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causa Peræam Rhodijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, restituam. nam quod ad Nicephorium Venerisq; templi restitutionem attinet: quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi quo uno modo luci syluæq; cæsæ restitui possunt, curam impensamq; sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius oratio aduersus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentē meritis, recitari decreta eorum iussit, omneis diuinos humanosq; honores complexa. atque ad ea adiecit recens de excercitu, quòd ab se desciuisset. inuectusq; grauiter in perfidiam eorum, Argos tamen se redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse, quæsiturumq; simul ab eo, utrum, ijs ne urbibus decedere se æquum censeat, quas à seipso captas iure belli habeat? an ijs etiam, quas à maioribus suis accepisset? Parantibus Achæis Aetolisq; ad ea respondere, cum prope occasum sol esset: dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat: Romani socijq; in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus uenit. Philippi nullus usquam nec nuntius ab eo per aliquot horas ueniebat: & iam desperantibus uenturum repente apparuerunt naues. atq; ipse quidem, cum tam grauia & indigna imperarentur, inopem consilij diem se consumpsisse deliberando aiebat. Vulgo credebatur de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Aetolisq; ad respondendum. & eam opinionem ipse affirmauit, petendo, ut summotis alijs, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset: cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primò non acceptum, ne excludi colloquio uiderentur socij. deinde cum haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Ap. Claudio Tr. mil. cæteris summotis, ad extremum litus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi cum aliquandiu secreto locuti essent: quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captiui. Attalo naues, & cum ijs captos nauales socios: Rhodijs regionem, quam Peræam uocant, reddere: Iasso & Bargyllis non cessurum. Aetolis Pharsalum Larissamq; reddere, Thebas nō reddere. Achæis non Argis modò, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omniū placere partium, quibus cessurus, aut nō cessurus esset, destinatio. plus enim amitti in ijs, quàm acquiri, nec unquā, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, causas certaminum deponere. Cū hæc toto ex concilio certatim omnes uociferarentur, ad Philippum quoq; procul stantem uox est perlata. itaq; à Quintio petit, ut rē totam

in posterum diem differret. profectò aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Litus ad Thronium colloquio destinatur. eò maturè conuentum est. Ibi Philippus primò & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare uellent. postremo petere tempus: quo legatos Romam ad senatū mittere posset. aut his conditionibus se pacem impetraturum aut quascunq; senatus dedisset, leges pacis accepturū. Id cæteris haudquaquam placebat. nec enim aliud, quàm moram & dilationem ad colligendas uires quæri. Quintius uerum id futurum fuisse, dicere: si æstas, & tempus rerū gerendarum esset. nunc hyeme instante nihil amitti dato spatio ad legatos mittendos. nam neq; sine autoritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepegissent: & explorari, dum bello necessariam quietem ipsa hyems daret, senatus autoritatem posse. In hanc sententiam & cæteri sociorum principes cōcesserunt: inducijsq; datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. additum induciarum pacto, ut regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrum Athamanum regem, utq; speciem legationis adijceret, Q. Fabium (uxoris Quintij sororis filius erat) & Q. Fuluium, & P. Claudium misit. Vt uentum Romā est, prius sociorū legati, quàm regis auditi sunt. cætera eorum oratio cōuicijs regis cōsumpta est. mouerunt eo maximè senatum, demonstrādo maris terrarumq; regionis eius situm, ut omnibus appareret: si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthū in Achaia rex teneret: non posse liberam Græciam esse: & ipsum Philippum nō contumeliosius, quàm uerius cōpedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromissi, quibus longiorem exorsis orationē breuis interrogatio, cessurus'ne ijs tribus urbibus esset, sermonē incidit: cū mandatū sibi de his nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace regij dimissi. Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permissum.

Quod ut satis apparuit, nō tædere belli senatum: & ipse uictoriæ quàm pacis auidior, neq; colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quàm quæ omni Græcia decedi nuntiaret, admissurum dixit. Philippus cùm acie decernendum uideret, & undiq; ad se contrahendas uires, maximè de Achaiæ urbibus, regionis ab se diuersæ, & magis tamen de Argis, quàm de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno uelut fidutiariam dare, ut uictori sibi restitueret, si quid aduersi accidisset, ipse haberet: Philocli, qui Corintho Argisq; præerat, scribit, ut tyrannum ipse conueniret. Philocles præterquàm quod iam ueniebat cum munere: adijcit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ: filias suas regem Nabidis filijs matrimonio cōiungere uelle. Tyrannus primò negare aliter urbem eam se accepturum, nisi Argiuorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium urbis esset. deinde, ut frequenti concione nō aspernatos modò, sed abominatos etiam nomen tyranni audiuit, causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere ubi uellet, urbem, Philoclem iussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in urbem est tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca, portæq; clausæ, paucis principū tumultum inter primum elapsis. eorum absentium direptæ fortunæ. præsentibus aurum atq; argentum ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cūctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi. quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit: in seruilem modum lacerati atq; extorti. Concione inde aduocata, rogationem promulgauit, unam de tabulis nouis, alteram de agro uiritim diuidendo, duas faces nouantibus res ad plebem in optimates accendendam. Posteaquam in potestate Argiuorum ciuitas erat, nihil eius memor tyrannus, à quo eam ciuitatem, & quam in conditionē accepisset, legatos Elatiam ad Quintium & Attalum Æginæ hybernantem mittit, qui nuntiarent, Argos in potestate sua esse, eò si ueniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum eo cōuentura. Quintius, ut eo quoq; præsidio Philippum nudaret, cum annuisset se uenturum, mittit ad Attalum, ut ab Ægina Sicyonem sibi occurreret. ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas ijs fortè ipsis diebus L. Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Corcyræ, Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat. qui cùm tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannū eundū diceret, in sententiam suam Quintium traduxit, ne in urbem ipsam Argos iret. Haud procul urbe Mycenica uocatur. in eo loco ut cōgrederentur, cōuenit.

Quintius

Quintius cum fratre & Tr. mil. paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum Pr. cum auxiliaribus paucis uenit. tyrannū ibi cum omnibus copijs opperientem inuenerunt. progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium ferè interiacentis campi: inermis Quintius cum fratre & duobus Tr. militū, inermes item regi Pr. Achęorū, & unus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum: quod armatus ipse armatisq; septus, cum inermes Romanū imperatorem regemq; cerneret: in colloquiū uenisset. neq; enim se illos timere dixit: sed exules Argiuorum. Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est: Romanus duas postulare res: unam, ut bellū cum Achæis finiret: alteram, ut aduersus Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoq; disceptatio ab Attalo rege est nata: cum fraude Philoclis proditam urbem ui ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, ut se defenderet, accitum. Concionem Argiuorum rex postulabat: ut id sciri posset. nec tyrannus abnuere: sed deductis ex urbe præsidijs liberam concionem, non immistis Lacedęmonijs declaraturam quid Argiui uellent, præberi debere dicebat rex. tyrānus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. de colloquio discessum: sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano: inducijsq; inter Nicostratum Pr. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus: & ad portā cum Cretensium cohorte accessit: ut Philocli præfecto urbis appareret tyrannum à Philippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium uenit: hortantiq; ut extemplo transiret urbemq; traderet, ita respondit: ut distulisse rem magis, quàm negasse uideretur. A. Corintho Quintius Anticyram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnānum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonē est profectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus ueteres regis honores auxit: & rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondā pecunia redemerat eis, tum quoq; ne sine aliqua munificentia præteriret ciuitatem sociam atq; amicam: decem talenta argenti dono dedit: & decem millia medimnûm frumenti. atq; ita Cenchreas ad naues redijt. Et Nabis firmato præsidio Argis Lacedæmonem regressus, cum ipse uiros spoliasset: ad fœminas spoliandas uxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures generè inter se iunctas domum accersendo blandiendoq; ac minando, non aurum modò ijs, sed postremo uestem quoq;, mundumq; omnem muliebrem ademit.

DECADIS QVARTAE LIBER TERTIVS ACEPHALVS.

* *

ijs partibus cohærens Acarnaniæ. quingentos fermè passus longæ fauces erant: latę haud amplius centum & uiginti. in his angustijs Leucas posita est, colli applicata uerso in orientem, & Acarnaniam. ima urbis plana sunt, iacentia ad mare: quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra mariq; expugnabilis est. nam & uada sunt stagno similiora, quàm mari: & campus terrenus omnis operiq; facilis. itaque multis simul locis aut subruti aut ariete decussi ruebant muri. Sed quàm urbs ipsa opportuna oppugnantibus erat: tam inexpugnabiles hostium animi. die ac nocte intenti reficere quassata muri: obstruere quæ patefacta ruinis erant, prælia impigrè inire, & armis magis muros, quàm seipsos mœnibus tutari. diutiusq; spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes ab arce milites accepissent. eos tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa iusto prælio aliquandiu Leucadij sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transcensum in urbem. iamq; ipse legatus magno agmine circunuenerat pugnantes. pars in medio cæsi. pars armis abiectis dediderunt sese uictori. Et post dies paucos audito prælio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionē legati uenerunt. Iisdem diebus, omnia simul inclināte fortuna, Rhodij quoq; ad uindicandam à Philippo continentem regionem (Peræam uocant) possessam à maioribus suis. Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille & nonigentis ferè armatis ex uario genere auxiliorum collectis, miserūt. Galli, & Nisuetæ, & Pisuetæ,

& Tamiani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Asia erant. cum his copijs Pausistratus tendebat in Stratonicensi agro. locum peropportunum, ignaris regijs qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad idipsum excitum auxiliũ mille Achæi pedites cum centum equitibus superuenerunt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi castelli causa primo castra ad ipsa tendebat. mouit inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri. Astragon uocant. omnibusq; ex præsidijs, quæ multifariã disiecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hostes erãt, ducere pergit. Nec Rhodij pugnam detrectauerunt. atq; castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, læuo Agrianos locat: in mediũ accipit contractos ex castellorum (Cares maxime erant) præsidijs, equites cornibus circundat. Cretensium auxiliares Thracumq; Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum habuere: medios mista ex pluribus gentibus auxilia. equites leuisq; armaturæ quod erat, cornibus circuniectum. Eo die steterunt tantum acies utræq; super ripam, qui tenui aqua interfluebat torrentis: paucisq; telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi maius aliquanto prælium quàm pro numero edidere pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere: & centeni fermè equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoq; paribus, & æqua spe pugnarunt. Achæi primi torrẽte superato in Agrianos impetũ fecere. deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, usque dum ordine & uelut stipata phalanx consistebat, moueri nequiuerunt. postquàm læuo latere nudato circuniacere hastas in uenientem ex transuerso hostem conati sunt: turbati extemplo tumultũ primò inter se fecerunt: terga deinde uertunt: postremo abiectis armis, in præcipitẽ fugam effusi, Bargyllas petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodij quantum diei superfuit secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat: si confestim uictores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa eius rei occasio est: dum in castellis uicisq; Peræę recipiendis tempus teritur. interim animi eorum, qui Stratoniceam præsidio obtinebant, cõfirmati sunt. mox & Dinocrates cum ijs, quæ prælio supererant, copijs intrauit muros. nequicquam inde obsessa oppugnataq; urbs est. recipi nisi aliquanto pòst per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies fermè gesta. Philippus cum audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniæ euastare: quãuis toto propè orbe terrarum undiq; se suosq; profligante fortuna urgebatur: tamen morte tristius ratus Macedoniæ etiã possessione pelli, delectu raptim per urbes Macedonũ habito, cum sex millibus peditum & quingentis equitibus circa Stobos Pœonię improuiso hosteis oppressit. Magna multitudo hominũ in prælio, maior prædandi cupidine palata per agros cęsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ, in fines suos redierunt. Ea una expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta, refectis suorũ animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore punicũ bellum terminatũ erat: ne simul & cum Philippo foret bellandũ: quàm opportune iam Antiocho in Syria moliente bellũ, Philippus est superatus. nam præterquã quod facilius cum singulis quàm si in unũ ambo simul cõtulissent uires, bellatũ est: Hispania quoq; sub idẽ tempus magno tumultu ad bellũ cõsurrexit. Antiochus cũ priore æstate omnibus, quæ in Cœle Syria sunt, ciuitatibus Ptolemæi in suã potestatẽ redactis, in hyberna Antiochiã concessisset: nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim regni uiribus cõnixus cum ingentes copias terrestres maritimasq; cõparasset: principio ueris præmissis terra cum exercitu filijs duobus, Ardue ac Mithridate, iussisq; Sardibus se opperiri, ipse cum classe centũ tectarum nauium, ad hoc leuioribus nauigijs cercurisq; ac lembis ducentis proficiscitur: simul per omnem oram Ciliciæq; & Cariæ tentaturus urbes, quæ in ditione Ptolemæi essent: simul Philippum (nec dum enim debellatũ erat) exercitu nauibusq; adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga P R. proq; uniuerso nomine Græcorum terra mariq; ausi sunt: nihil magnificentius quàm quod ea tempestate nõ territi tanta mole imminentis belli legatos ad regẽ miserunt: ne

Helicinas

Helicinas (promontorium Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Atheniensium) superaret. si eo non contineret copias suas, se obuiã ituros: non ab odio ullo, sed ne cõiungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberãtibus Græciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodisiade, & Coryco, & superato Anemurio (promontoriũ id quoq; Ciliciæ est) Selinunte recepto. omnibus his alijsq; eius oræ castellis aut metu, aut uoluntate sine certamine in deditionẽ acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quanquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperauit iræ: & legatos se Rhodũ missurum respondit: ijsq; mandaturum, ut renouarent uetusta iura cum ea ciuitate, sua maiorumq; suorum: & uetarent eos aduentum pertimescere regis, nihil his aut socijs eorum noxę futurum fraudi'ue. nam Romanorum amicitiam se non uiolaturum, argumento & suam recentem ad eos legationem esse, & senatus honorifica in se decreta responsaq;. tum forte legati redierãt ab Roma, comiter auditi dimissiq; : ut tempus postulabat, incerto adhuc aduersus Philippũ euentu belli. Cum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent: nũtius uenit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuntio accepto Rhodijs, dempto metu à Philippo omni, erat consilium obuiam eundi classe Antiocho. illam alteram curam non omiserunt tuendæ libertatis ciuitatum sociatum Ptolemęi: quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam alias auxilijs iuuerunt: alias prouidendo ac præmonendo conatus hostis: causaq; libertatis fuerunt Caunijs, Myndijs, Halicarnassensibus, Samijsq;. Non operæ est persequi ut quæq; acta in his locis sint, cum ad ea, quæ propriè Romani belli sunt, uix sufficiam. Eodẽ tempore & Attalus rex æger Thebis Pergamum aduectus moritur, altero & septuagesimo anno: cum quatuor & quadraginta annos regnasset. Huic uiro præter diuitias nihil ad spem regni fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnificè utendo effecit: primum ut sibi, deinde ut alijs non indignus uideretur regno. uictis deinde prælio uno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribilior Asiæ erat, regium asciuit nomen: cuius magnitudini semper animum æquauit. summa iustitia suos rexit: unicam fidem socijs præstitit. uxorem, ac liberos duos superstites habuit. mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeò stabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam stirpem possessio eius descenderit. Cum is status rerũ in Asia Græciaq; & Macedonia esset, uixdum terminato cum Philippo bello, pace certè nondum perpetrata, ingens in Hispania ulteriore coortum est bellum. M. Heluius eam prouinciam obtinebat. is literis senatũ certiorem fecit: Culcam & Luscinum regulos in armis esse: cum Culca decem & septem oppida, cum Luscino ualidas urbes, Cardonem & Bardonem: & maritimã oram omnem, quæ nondũ animos nudauerat, ad finitimorũ motus consurrecturam. His literis à M. Sergio Pr. cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos erat, recitatis, decreuerunt patres: ut comitijs prætorũ perfectis, cui prætori prouincia Hispania obuenisset, is primo quoq; tempore de bello Hispaniæ ad senatũ referret. Sub idem tempus COSS. Romam uenerunt. quibus in æde Bellonæ senatum habentibus postulantibusq; triumphum ob res prosperè bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Vrsanius Tr. pl. ut separatim de triumpho agerent COSS. postularunt. communem se relationem de ea re fieri non passuros: ne par honos in dispari merito esset. Cumq; Minucius utriq; prouinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioq; se & collegam res gessisse, Cornelius adijceret: Boios aduersus se transgredientes Padum, ut Insubribus Cenomanisq; auxilio essent, depopulante uicos eorum atq; agros collega, ad sua tuenda auersos esse: tribuni res tantas bello gessisse Cornelium fateri, ut non magis de triumpho eius, quàm de honore dijs immortalibus habendo dubitari posset. nõ tamen nec illum, nec quenquam alium ciuem, tantum gratia atq; opibus ualuisse, ut cum sibimet triumphum impetrasset, collegæ eundem honorem impudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus leuia prælia, uix digna dictu fecisse, in Gallia magnum numerum militum amisisse. nominabant etiam tribunos militum T. Iuuentium, & Cneum Labeonis fratrẽ, qui aduersa pugna cum multis alijs uiris fortibus, ciuibus ac socijs cecidissent. oppidorum paucorum ac uicorum falsas, & in tempus simulatas, sine ullo pignore deditiones factas esse. Hæ inter consules tribunosq; altercationes biduum tenuerunt

nuerunt, uictiq; perseuerantia tribunorum consules separatim retulerunt. Cn. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensesq; addiderunt fauorē consuli, gratias agentes commemorantesq;, obsidione se esse ab eo liberatos, plerosq; etiam, cum apud hostes essent, seruitute exceptos. Q. Minucius tentata tantum relatione, cum aduersum omnem senatum uideret: in monte Albano se triumphaturum & iure imperij consularis, & multorum clarorum uirorum exemplo dixit. Cn. Cornelius de Insubribus Cenomanisq; in magistratu triumphauit. multa signa militaria tulit: multa Gallica spolia captiuis carpentis transuexit. multi nobiles Galli ante currū traducti. inter quos quidā Amilcarem ducē Pœnorum fuisse autores sunt. cæterū magis in se conuertit oculos Cremonensium Placentinorumq; colonorum turba pileatorum currum sequentium. Tulit in triumpho ducenta triginta septem millia quingentos, argenti bigati septuaginta nouem millia. septuagenos æris militibus diuisit: duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius COS. de Liguribus Boijsq; Gallis in monte Albano triumphauit. is triumphus ut loco, & fama rerum gestarum, & quod sumptū non erogatum ex ærario omnes sciebāt, inhonoratior fuit: ita signis carpentisq;, & spolijs fermè æquabat. pecuniæ etiā propè par summa fuit. æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, argēti bigati quinquaginta tria millia, & ducenti. militib. centurionibusq; & equitibus item in singulos datum, quod dederat collega. Secundum triumphum consularia comitia habita. creati COSS. L. Furius Purpurio, & M. Claudius Marcellus. Prr. postero die facti Q. Fabius Buteo, T. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni literæ à T. Quintio uenerunt: se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fusum fugatumq;. Hæ literæ prius in senatu à Sergio Pr. deinde ex autoritate patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas in dies quinq; supplicationes decretæ. Breui pôst legati & à T. Quintio, & ab rege uenerunt. Macedones deducti extra urbem in uillam publicam: ibiq; ijs locus, & lautia præbita: & ad ædem Bellonę senatus est habitus. haud multa uerba facta: cum Macedones quæcunq; senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex consilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adiectumq;, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius, & P. Villius essent: qui COSS. prouinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus ut sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui post L. Cornelium & T. Sempronium COSS. hostis fuisset. Ludi Romani eo anno in circo scenaq; ab ædilibus curulibus Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Volsone & magnificentius quàm aliàs facti, & lætius propter res bello bene gestas spectati, totiq; ter instaurati. Plebeij septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Lęlius eos ludos fecerunt. ex argento mulctatitio tria signa ænea, Cereri Liberoq; & Liberæ posuerunt.

L. Furius, & M. Claudius Marcellus consulatu inito, cum de prouincijs ageretur: & Italiam utriq; prouinciam senatus decerneret: ut Macedoniam cum Italia sortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententia patres fecerat. & forsitan obtinuissent COSS. ni Q. Marcius Rex, & C. Atineus Labeo Tr pl. se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebem tulissent, uellent, iuberentne cum rege Philippo pacem esse? Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est, omnes quinq; & triginta tribus uti rogatæ iusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia uulgo lætarentur, tristis ex Hispania nuntius allatus effecit, uulgatæq; literæ: C. Sempronium Tuditanum procos. in citeriore Hispania prælio uictum, exercitum eius fusum fugatumq;: & illustres uiros in acie cecidisse. Tuditanum cum graui uulnere latum ex prælio haud ita multo pôst expirasse. COSS. ambobus Italia prouincia cum his legionibus, quas superiores COSS. habuissent, decreta, & ut quatuor legiones nouas scriberent: duas quæ quò senatus censuisset, mitterentur. & T. Quintius Flamininus cum duabus legionibus prouinciam eodem exercitu obtinere iussus, imperium ei prorogatum. Prr. deinde prouincias sortiti: L. Apustius Fullo urbanā iurisdictionem, M. Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorē, Q. Minucius Thermus citeriorē, C. Lælius Siciliam,

T. Sempro-

T.Sempronius Longus Sardiniam.Q.Fabio Buteoni,& Q.Minucio,quibus Hispaniæ prouinciæ euenerant:cos.legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas uiderentur uti darent, decretum est:sociûm ac nominis Latini quaterna millia peditum,trecenos equites.hicꝗ primo quocꝗ tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quàm simul cum punico bello fuerat finitum. Priusquàm hi prætores ad bellum propè nouum,quia tum primum suo nomine,nullo punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficiscerentur:aut ipsi coss.ab urbe mouerent,procurare,ut assolet,prodigia,quę nuntiabãtur,iussi. L.Iulius equestris in Sabinos proficiscens fulmine ipse equusꝗ exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat.ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant. lupus Esquilina porta ingressus frequentissima parte urbis cum in forum decurrisset, Tusco uico atcꝗ inde Melio per portam Capenam propè intactus euaserat. Hæc prodigia maioribus hostijs sunt procurata.Iisdem diebus Cn.Cornelius Lentulus,qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniã obtinuerat:cum ex s c urbem esset ingressus,tulit præ se auri mille & quingenta pondo quindecim,argenti uiginti millia,signati denarios trigintaquatuor millia,& quingentos quinquaginta.L.Stertinius ex ulteriore Hispania,ne tentata quidem triumphi spe,quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit:& de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem,& matris Matutæ,unum in maximo circo fecit:& his fornicibus signa aurata imposuit. Hæc per hyemẽ fermè acta. Hybernabat eo tempore Athenis Quintius.à quo cum multa socij peterent,Bœoti petierunt impetraueruntꝗ:ut hi,qui suæ gentis militassent apud Philippum , sibi restituerentur. id à Quintio facile impetratum : non quia satis dignos eos credebat : sed quia Antiocho rege iam suspecto fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat.Restitutis,confestim apparuit:quàm nulla inita apud Bœotos gratia esset.nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atcꝗ id ipsi à Quintio & Romanis datum esset,miserũt:& comitijs proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Barcillam quendam,quàm quod præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset,fecerunt , præteritis Zeusippo & Pisistrato,alijsꝗ qui Romanæ societatis autores fuerunt.Id ægrè & in præsentia hi passi,& in futurũ etiam metum ceperunt:cum ad portas propè sedente exercitu Romano ea fierent:quidnam se futurum esset profectis in Italiam Romanis,Philippo ex propinquo socios adiuuante,& infesto his,qui partis aduersę fuissent. Dum Romana arma propinqua habebant:tollere Barcillam principem fautorum regis statuerunt.& tempore ad eam rem capto , cum in publico epulatus reuerteretur domum temulentus,prosequentibus mollibus uiris,qui ioci causa conuiuio celebri interfuerant:ab sex armatis,quorum tres Italici,tres Aetoli erant:circunuentus occiditur.Fuga comitum,& quiritatio facta:& tumultus tota urbe discurrentium cum luminibus.percussores proxima porta euaserũt. Luce prima concio frequens , uelut extante indicio, ad uocem præconis conuocata in theatro erat.palàm ab suo comitatu,& obscœnis illis uiris fremebant interfectum:animis autem Zeusippum autorem destinabant cædis.in præsentia placuit comprehendi eos,qui simul fuissent, quæstionemꝗ ex his haberi.Qui dum quæruntur,Zeusippus consimili animo auertendi ab se criminis causa in concionem progressus,errare ait homines,qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiuiros crederent.multaꝗ in eam partem probabiliter argumentatus, quibus fidem apud quosdam fecit,nunquam si conscius esset,oblaturũ se multitudini , mentionémue cædis nullo lacessente facturum fuisse.alij non dubitare, obuiam eundo impudenter criminis suspicionem auerti.Torti post paulo insontes,cum scirent ipsi opinionem omnium,ea pro indicio usi Zeusippum & Pisistratum nominauerũt,nullo adiecto,cur scire quicquam uiderentur,argumẽto.Zeusippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam,quàm indicium hominum nullius rei consciorũ metuens.Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit.Seruus erat Zeusippo,totius internuntius & minister rei : quem indicem Pisistratus timens,eo ipso timore ad indicium protraxit.literas ad Zeusippum mittit,seruum cõscium tolleret.non tam idoneum ad celandã rem eum uideri sibi,quàm ad agendam fuerit.Has qui tulit literas,iussit Zeusippo dare quàmprimum.is,quia non sibi conueni-

endi eius copia fuit:ipsi illi seruo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit: & adiecit, à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeusippum esse. Conscientia ictus, cum extemplo traditurum eas affirmasset, aperit. perlectis literis pauidus Thebas refugit. Et Zeusippus quidem fuga serui motus Athenas, tutiorem exilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quęstiones tormẽtis habitæ: & sumptum supplicium est. Efferauit ea cædes Thebanos†Bœotosq; omnes ad execrabile odium Romanorum: Zeusippum principem gentis id facinus consciisse. ad rebellandum neq; uires, neq; ducem habebant. proximum bello quod erat: in latrocinium uersi, alios hospites, alios uagos per hyberna milites ad uarios commeantes usus excipiebant. quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductiq; opprimebantur. postremo non tantum odio, sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi fermè causa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Cum primo pauci, deinde in dies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit: & timidius quàm in hostico egredi castris miles. tum Quintius legatos ad querendum de latrocinijs per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti, ibi ex limo eruta, extractaq; ex stagno cadauera, saxis aut amphoris, ut ponderre traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acrephiæ, & Coroneæ facta inueniebantur. Quintius primo noxios tradi sibi iussit: & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrum cum fieret, uerbis tantum ciuitates excusarent: nihil publico consilio factum esse: missis Athenas, & in Achaiam legatis, qui testarentur socijs: iusto pioq; bello se persecuturum Bœotos: & cum parte copiarũ P. Claudio Acræphiam ire iusso, cum parte Coroneam circumsedit: euastatis prius agris, quà ab Elatia duo diuersa agmina iêre. Hac perculsi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga cõplessent: legatos mittunt. qui cum in castra non admitterentur: Achæi Athenienseśq; superuenerunt. Plus autoritatis Achæi habuerunt deprecantes. ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreuerũt. Per Achæos & Bœotis copia adeundi alloquendiq; Romanum facta est. iussisq; tradere noxios, & mulctæ nomine triginta talenta conferre, pax data: & ab oppugnatione recessum. Post paucos dies decem legati ab Roma uenerunt. quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. Omnes Græcorũ ciuitates, quæ in Europa, quæq; in Asia essent, libertatem, ac suas leges haberent. quę earum sub ditione Philippi fuissent: præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent: Euromo Pedasisq; & Bargyllis, & Iasso, & Myrina, & Abydo, & Thaso, & Perintho. eas quoq; enim placere liberas esse Decianorum libertate. Quintius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet: quid senatui & decem legatis placuisset. captiuos, transfugasq; reddere Philippum Romanis: & naues omnes tectas tradere: quin & regiam unam inhabilis propè magnitudinis, quam sexdecim uersus remorũ agebant. ne plus quingentis armatorum haberet: neue elephantum ullum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniussu senatus gereret. mille talentûm daret populo Romano: dimidium præsens: dimidium pensionibus decem annorum. Valerius Antiâs quaternûm millium pondo argenti uectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens uiginti millia pondo. idem nominatim adiectum scribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adijcit Valerius Antiâs Attalo absenti Aeginam insulam elephãtosq; dono datos, & Rhodijs Stratoniceam Cariæ, atq; alias urbes, quas Philippus tenuisset, Atheniensibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, soli Aetoli id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. literas inanes uana specie libertatis adumbratas esse. cur enim alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas: alias nominari, & sine traditione iubere liberas esse: nisi ut quæ in Asia sint, liberentur longinquitate ipsa tutiores, quæ in Græcia sint, ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade. Nec tota ex uano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in s c quo missi decem legati ab urbe erant, cæteræ Græciæ, atq; Asiæ haud dubie liberabantur, de his tribus urbibus legati, quod tempora Reip. postulassent

Margin note: †al Bœotiosq;

lassent, id è repub. fideq; sua facere statuere iussi erant. Antiochus rex erat: quē transgressu- rium in Europam, cum primum ei res suæ placuissent: non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corin thum traiecit. ibi consilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius: liberandam o- mnem Græciam, si Aetolorum linguas retundere: si ueram caritatē, maiestatem apud omnes nominis Romani uellent esse. si fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendū à Philippo ad se imperium se mare traiecisse. Nihil contra ea de libertate urbium alij dicebāt. cæterum ipsis tutius esse, manere paulisper sub tutela præsidij Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi. Postremo ita decretum est: Corinthus redderetur Acheis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset. Isthmiorum statum ludicrū aderat, semper quidem & aliàs frequens, cum propter spectaculi studium insitū genti, quo certamina omnis generis artium uiriumq; ac pernicitatis uisuntur: tum quia propter opportunitatē loci per duo diuersa maria omnium græcorū undiq; cōuentus erat. Sed expectatione erecti, qui deinde status futurus Græciæ, quæ sua fortuna esset: alij non taciti solum opinabātur, sed sermonibus etiam serebant. Romani ad spectaculum consederunt. & præco cum tubicine, ut mos est, in mediam arenam, unde solen- ni carmine ludicrum indici solet, processit: & tuba silentio facto ita pronuntiat. Senatus Ro- manus, & T. Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibusq; deuictis, liberos, immunes suis legibus esse iubet Corinthios, Phocenses, Locrensesq; omnes, & insulā Eubœam: & Ma- gnetas, Thessalos, Perræbios, Achæos Phthiotas. Percensuerat omnes gentes, quæ sub di- tione Philippi regis fuerant. Audita uoce præconis, maius gaudium fuit, quàm quod uniuer- sum homines caperent. uix satis credere se quisq; audisse: alij alios intueri mirabundi, uelut so- mnij uanam speciem: quod ad quenq; pertineret, suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Reuocatus præco. cum unusquisq; non audire, sed uidere libertatis suæ nuntium aueret: iterum pronuntiaret eadem. tum ab certo iam gaudio tantus cum clamo re plausus est ortus, totiesq; repetitus, ut facile appareret, nihil omnium bonorum multitudini gratius, quàm libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est: ut nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent. adeò unum gaudium præoccupauerat omnium aliarū sen- sum uoluptatū. Ludis uero dimissis, cursu propè omnes tēdere ad imperatorem Romanum: ut ruente turba in unū, adire, contingere dextram cupientiū, coronas lemniscosq; iacentium, haud procul periculo fuerit. sed erat trium fermè & triginta annorum: & cum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu uires suppeditabāt. nec præsens omniū modo effu sa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationibus & sermonibus reuocata. Esse ali- quā in terris gentē, quæ sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorū. nec hoc finitimis, aut propinquæ uicinitatis, hominibus, aut terris continenti iunctis præstet. maria trajciat: ne quod toto orbe terrarū iniustum imperiū sit: & ubiq; ius, fas, lex potētissima sint. una uoce præconis liberatas omnes Græciæ atq; Asiæ urbes. hoc spe concipi audacis animi fuisse: ad effectum adducere uirtutis & fortunæ gentis. Secundum ista iam Quintius, & de- cem legati legationes regū, gentium, ciuitatumq; audiuere. Primi omnium regis Antiochi uo- cati legati sunt. his eadem quæ ferè Romæ erant uerba sine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexe, ut antè, cum dubiæ res incolumi Philippo erant: sed apertè pronuntiatū, ut excede- ret Asiæ urbibus: quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent. abstineret liberas, omnesq; Græcas. ante omnia denuntiatum: ne in Europam aut ipse transiret, aut copias trajceret. Di- missis regis legatis, conuentus gentium ciuitatumq; est haberi cœptus. eoq; maturius perage- batur, quod decreta decem legatorum ciuitates nominatim pronuntiabant. Orestis, (Macedo- num ea gens est) quod primi ab rege defecissent: suæ leges redditæ. Magnetes, & Perræbi, & Dolopes liberi quoq; pronuntiati. Thessalorum genti præter libertatem concessam Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Aetolos de Pharsalo & Leucade postulantes, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad senatū reiecerūt. Phocenses, Locrenses, & quæ sicut ante fuerant adiecta decreti autoritate his contribuerunt. Corinthus & Triphylia & He-

rea (Peloponnesi & ipsa urbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabāt: dissentiente Quintio, uenit res in arbitrium senatus: senatus libertatem his ciuitatibus dedit, Caristo adiecto. Pleurato Lingus & Partheni dati. Illyriorum utraque gens sub ditione Philippi fuerat. Aminandrū tenere iusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset. Dimisso cōuentu decem legati partiti munia inter se, ad liberandas suæ quisq; regionis ciuitates discesserūt: P. Lentulus Bargyllas: L. Stertinius Hephęstiam & Thasum & Thraciæ urbes: P. Villius & L. Terētius ad regem Antiochum: Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus si consiliū non utile solum, sed etiam salutare admittere auribus posset: cum rex gratias quoq; se acturum diceret, si quid quod in rem suam esset, exprometeret: magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamq; petendam mitteret Romam legatos: ne si quid Antiochus moueret, expectasse, & temporum opportunitates captasse ad bellandū uideri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est cōuentus. qui cum se missurum extemplo legatos respondisset: Cornelius Thermopylas, ubi frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus: (Pylaicum appellant) uenit. Ætolos præcipue monuit: ut constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alij interquesti sunt, quod non idem erga suā gentē Romanorum animus esset post uictoriam, qui in bello fuisset: alij ferocius incusarunt, exprobrantq;: nō modò uinci sine Ætolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse. Aduersus ea respōdere, ne altercationem excederet res, cum supersedisset Romanus: omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. itaq; ex autoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cum hæc in Græcia Macedoniaq;, & Asia gererentur: Hetruriam infestam propè coniuratio seruorum fecit. Ad quærendam opprimendamq; eam M. Acilius prætor: cui inter ciues peregrinosq; iurisdictio obtigerat: cum una ex duabus legione urbana missus, alios iam cōgregatos pugnādo uicit. ex his multi occisi, multi capti. alios uerberatos crucibus affixit, qui principes cōiurationis fuerant. alios dominis restituit. Consules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite uia facienda, castra in tumulo quodam ponentem Corolamus regulus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominū occidit. & illustres uiri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt. inter quos præfecti sociūm T. Sempronius Gracchus, M. Iunius Syllanus, & tribuni militum de legione secunda A. Ogulnius & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigrè permunita retentaq;, cum hostes à prospera pugna nequicquam oppugnassent. Statiuis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios cūraret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boij, ut est gens minime ad moræ tædiū patiens, in castella sua uicosq; dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum Comensem, ubi Insubres Comensibus ad arma excitis castra habebant, ducit. legiones in ipso itinere prælium cōmittunt. & primo adeò acriter inuaserunt, ut antesignanos impulerint. quod ubi animaduertit: ueritus ne moti semel pellerentur, cohortē Marsorum opposuit: & equitum latinorum omnes turmas in hostem emisit. quorum cum primus secūdusq; impetus retudisset inferentē se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo, deinde signa acriter intulit. nec ultra sustinuerunt certamē Galli, quin terga uerterent, atq; effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa Valerius Antiâs scribit: & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos. ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donū in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaq;. & Comum oppidum intra dies paucos captum. castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoq; inter scriptores ambigitur, utrum in Boios prius, an Insubres consul exercitum induxerit, aduersamq; prospera pugna obliterauerit, an uictoria ad Comum parata deformata clade in Boijs accepta sit.

Sub hæc tam uaria fortuna gesta, L. Furius Purpurio alter consul per tribum Sappiniam in Boios uenit. Iam castro Mutilo appropinquabat, cū ueritus ne intercluderetur simul à Boijs Liguribusq;, eadem uia qua adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eaq; tuta loca ad col

ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum usq; ad Felsinã oppidum populantes peragrauerunt. Ea urbs cæteraq; castella, & Boij fere omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi causa in armis erat (tunc in deuias syluas recesserat) in deditionem uenerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligẽtius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse uiderẽtur, improuiso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti Pado repente nauibus traiecto Leuos Libuosq; cum peruastassent: redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusq; commissum: quàm si tempore locoq; ad certamen destinatis, pręparatis animis concurrissent. Ibi quantam uim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quàm uictoriæ auidi pugnarunt Romani: ut uix nuntium cladis hosti relinquerẽt.

Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduũ decreta est. Breui pòst Marcellus Romam uenit, triumphusq; ei magno consensu patrum est decretus.

Triumphauit in magistratu de Insubribus Comensibusq;. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia ipsi proprie aduersa pugna in eá gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captiuis carpentis traducta: multa militaria signa lata: æris trecenta uiginti millia: argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites singulos dati octingenti æris: triplex equiti centurioniq;. Eodem anno Antiochus rex cum hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquam imperij formulã redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant: aut quia parum mœnibus armisq; ac iuuentuti fidebant, haud difficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatẽ usurpabãt. periculumq; erat, ne si cõcessum his foret quos metuebat, Smyrnam in Aeolide Ioniaq;, Lampsacum in Hellesponto, aliæ urbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantũ modico relicto, duci ad Lampsacũ oppugnandum iussit. nec ui tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo, castigãdoq; temeritatẽ & pertinaciam, spem conabatur facere: breui quæ peterent habituros. & tum satis & ipsis, & omnibus alijs apparere: ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Aduersus quæ respondebant, nihil neq; mirari, neq; succensere Antiochũ debere: si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur. Ipse initio ueris nauibus ab Epheso profectus Hellespontũ petit. terrestreis copias ab Abydo traijcit Chersonesi urbem. terrestri naualem exercitũ iunxit. & quia clauserant portas, circundedit mœnia armatis. & iam opera admouenti deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul naualibus terrestribusq; copijs uenit. quam cum desertam ac stratam propè ruinis inuenisset: (ceperant autem, direptamq; incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituẽdi nobilem urbem, & loco sitam opportuno, cepit. itaq; omni cura simul est aggressus & tecta murosq; restituere: & partim redimere seruienteis Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumq; conquirere contrahereq;: partim nouos colonos, spe commodorum proposita, ascribere: & omni modo frequentare. simul ut Thracum summoueretur metus: ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus: partem, naualesq; socios omnes reliquit in operibus reficiendæ urbis.

Sub hoc tempus & L. Cornelius, missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumq; reges certamina, Selymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terẽtius à Thasso Lysimachiã petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit. ut de mandatis statuq; præsenti Asiæ agi cœptum est: animi exasperati sunt. Romani omnia acta eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere senatui non dissimulabant, restituiq; Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo possessas Antiochus per occasionem, auerso Philippo in Romanum bellum intercepisset, id uero ferẽdum nõ esse, Romanos per tot annos terra mariq; tãta pericula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed ut in Asiam aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil

ad eos pertinens, potuerit: quod iam etiam in Europam omnibus naualibus terrestribusq; co
pijs transierit, quantum à bello aperto Romanis abesse? illum quidem etiam si in Italiam traij
ciat negaturũ. Ad ea rex: Satis iam ante uidere se, Romanos inquirere quid regi Antiocho fa
ciendum, at quousq; terra mariq; progrediendum fuerit ipsis, nõ cogitare. Asiam nihil ad po
pulum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quàm
Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat: cui adem
ptas ciuitates querantur: sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse: & id agere se, ut breui etiam af
finitas iungatur. Nec ex Philippi quidem aduersa fortuna spolia ulla se petisse: aut aduersus
Romanos in Europam traiecisse. fuerit, quo uicto omnia, quæ illus fuissent, iure belli Seleuci
facta sint: existimare suæ ditionis esse. occupatis maioribus suis rerum aliarũ alia cura, primo
quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippũ usurpando aliena possedisse: sicut quædam
ex proxima Thracia, quę indubitatè Lysimachi fuerint. ad ea faciẽda in antiquũ uenisse: & Ly
simachiam deletam Thracum impetu deintegro condere: ut Seleucus filius eam sedem regni
habeat. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo autore al
latus de morte Ptolemæi regis: ut nullus exitus imponeretur sermonibus. nam dissimulabat
pars utraque se audisse. & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemæumq;
mandata erat: spatium modici temporis ad cõueniendum Ptolemæum petebat: ut priusquàm
moueretur aliquid in noua possessione regni, perueniret in Ægyptum. & Antiochus suam fo
re Aegyptum, si tum occasio esset, cẽsebat. itaq; dimissis Romanis, relictoq; Seleuco filio cum
terrestribus copijs ad restituendã, ut instituerat, Lysimachiam: ipse omni classe nauigãs Ephe
sum, legatis ad Quintium missis, qui ad fidem de societate agerent: oram Asiæ legens perue
nit in Lyciam. Patarisq; cognito uiuere Ptolemæũ, nauigandi quidem in Ægyptum omissum
cõsilium est. Cyprum nihilominus tendens cum Chelidonium promontoriũ superasset, pau
lisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde pro
fectum eum ad capita (quæ uocant) Sari fluminis fœda tempestas oborta propè cum omni
classe demersit. multæ naues eiectæ: multæ ita haustæ mari, ut nemo in terrã enauerit. magna
uis hominum ibi interijt, non remigum tantum, militumq; ignotorum, sed etiam insignium
amicorũ. Collectis reliquijs naufragij, cum res nõ in eo esset ut Cyprum tentaret, minus opu
lento agmine quàm profectus erat, Seleucia redit. ibi subduci nauibus iussis (iam enim hyems
instabat) ipse in hyberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res. Romæ eo
primũ anno triũuiri epulones facti, C. Licinius Lucullus, T. Romuleius qui legẽ de creãdis his
tulerat: & P. Porcius Lecca. His triumuiris item ut pontifici lege datum togæ prætextæ haben
dæ ius. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus ur
banis, Q. Fabio Labeoni & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod ultimam pensionẽ pecuniæ
in bellum collatæ persoluere placuerat priuatis. quæstores ab auguribus, pontificibus, quod
stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquã appel
lati, omniumq; annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui
pontifices, nouiq; in eorum locum suffecti. M. Marcellus cõsul in locum T. Sempronij Tudi
tani, qui prętor in Hispania decesserat, & L. Valerius in locũ M. Cornelij Cethegi. Et Q. Fa
bius Maximus augur mortuus est, admodum adolescens, priusquàm ullum magistratum ca
peret, nec eo anno augur in eius locũ est suffectus. Comitia inde cõsularia habita à M. Mar
cello consule. creati COSS. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabri
cius Luscinus, C. Atinius Labeo, C. Manlius Volso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porci
us Lecca. Ædiles curules, M. Fuluius Nobilior & C. Flaminius, tritici decies centum millia bi
nis ęris populo diuiserunt. id C. Flaminij honoris causa, ipsius patrisq;, aduexerant Siculi Ro
mam. Flaminius gratiam eius communicauerat cum collega. Ludi Romani & apparati magni
ficè sunt: & ter toti instaurati. Aediles pl. Cn. Domitius Aenobarbus, & C. Scribonius curio
maximus multos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt, tres ex his condemnati sunt. ex
eorum mulctatitia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebeij per biduum instaura
ti, & epulum fuit ludorũ causa. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius quo die magistratũ inie
runt

runt, de prouincijs cum ad senatum retulissent, patres censuerunt cum in Hispania tantum gliſceret bellum, ut iam consulari & duce & exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem & Italiam prouincias aut comparare inter se, aut sortiri, utri Hispania prouincia euenisset, eum duas legiones & quinq; millia sociûm latini nominis, & quingentos equites secū portare, & naues longas uiginti ducere. alter COS. duas legiones scriberet. his Galliam prouinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium & Boiorum animis. Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus. Prætores deinde prouincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam: C. Atinius Labeo peregrinā: C. Manlius Volso Siciliam: Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Lecca Pisas, ut ab tergo Liguribus esset, P. Manlius in Hispaniam citeriorem adiutor consuli datur. T. Quintio, suspectis non solum Antiocho & Ætolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet. in eas siquid supplementi opus esset, consules scribere, & mittere in Macedoniam iussi. Ap. Claudio præter legionem, quam Q. Fabius habuerat: duo millia peditum & ducentos equites nouos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumq; nouorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus: & legio eadem, quæ fuerat sub Minutio prætore, data. Et P. Porcio Leccæ ad Hetruriam circa Pisas ducenti peditum, & quingenti equites ex gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita distributis, consules priusquàm ab urbe proficiscerētur: uer sacrum ex pontificum iussu fecere: quod C. Cornelius Mammula prætor uouerat de senatus sententia, populiq; iussu Cn. Seruilio, C. Flaminio COSS. annis post uno & uiginti factum est, quàm uotum. Per eosdem dies C. Claudius, Appij filius, Pulcher augur in Q. Fabij Maximi locū, qui priore anno mortuus erat: lectus inauguratusq; est. Mirantibus iam uulgo hominibus quod Hispania mouisset bellum negligi: literæ à Q. Minucio allatæ sunt, se ad Turbam oppidum cum Budare & Besaside imperatoribus Hispanis signis collatis prospere pugnasse: duodecim millia hostium cæsa: Budarem imperatorem captum: cæteros fusos fugatosq;. His literis lectis minus terroris ab Hispanis erat, unde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes curæ post aduentum uticq; decem legatorum in Antiochum regem conuersæ. Hi expositis prius quæ cum Philippo acta essent, & quibus legibus data pax: non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europam eum traiecisse. nisi auertisset uana spes ex uaniore rumore orta Ægypti inuadendę, mox bello Græciam arsuram fuisse. neque enim ne Ætolos quidem quieturos, cum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. hærere & aliud in uisceribus Græciæ ingens malum, Nabin nūc Lacedæmoniorum, mox si liceat, uniuersæ Græciæ futurum tyrannum, auaritia & crudelitate omneis fama celebratos tyrannos æquantē. cui si Argos uelut arcem Peloponneso impositam tenere liceat: deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequicquam liberatam à Philippo Græciam fore: pro rege; si nihil aliud, longinquo uicinum tyrannum dominum habituram. Hæc cum iam ab grauibus autoribus, tum qui omnia per se ipsos explorata referrent, audirent maiores, quod ad Antiochum attineret: maturāda his, cum rex quacunq; de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio uisa est. Cum diu disceptatum esset, utrum iam causæ satis uideretur, cur decerneretur: an permitterent T. Quintio quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ è repub. censeret esse, permiserūt: eam rem esse rati, quæ maturata dilatáue non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset, magis id animaduertendum esse, quid Annibal & Carthaginiēses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Aduersæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebāt: nuntios literasq; ab Annibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clam legatos uenisse. ut feras quasdam nunquam mitescere: sic immitem, implacabilem eius uiri animum esse. marcescere otio situq; ciuitatē, queri eum, & inertia operis, nec sine armorum sonitu excitari posse. Hæc probabilia memoria prioris belli per unum illum non magis gesti quàm moti faciebat. Iritauerat etiam recenti facto multorum potentium animos. Iudicum ordo Carthagine ea tempestate dominabatur eo maxime, quòd ijdem perpetui iudices

 erant

erant. res, fama, uitaq; omnium in illorum potestate erat. qui unum eius ordinis, & omneis ad
uersos habebat. nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tam impotenti regno
(neq; enim ciuiliter nimijs opibus utebātur) prætor factus Annibal uocare ad se quæstorem.
Idem pro nihilo habuit. nam & aduersæ factionis erat: & quia ex quæstura in iudices, poten/
tissimum ordinem referebantur: iam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimuero indi
gnum id ratus Annibal uiatorem ad prehendendũ quæstorẽ misit: subductumq; in concionẽ
non ipsum magis quàm ordinẽ iudicũ, præ quorũ superbia atq; opibus nec leges quicquam
essent nec magistratus, accusauit. & ut secundis auribus accipi orationem animaduertit: & infi/
morum quoq; libertati grauem esse superbiam eorum: legem extemplo promulgauit pro/
litq;: ut in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium continuum iudex esset. Cæte/
rum quantam eo facto ad plebem inierat gratiam: tantum magnæ partis principum offende
bat animos. Adiecit aliud, quòd bono publico sibi proprias simultates iritauit. Vectigalia pu
blica partim negligentia dilabebantur: partim prædæ ac diuisui principum quibusdam & ma
gistratibus erant. quin & pecunia, quæ in stipendium Romanis suo quoq; anno penderetur,
deerat: tributumq; graue priuatis imminere uidebatur. Annibal postquam uectigalia quanta
terrestria maritimaq; essent, & in quas res erogarentur, animaduertit: & quid eorum ordina/
rij reipub. usus consumerent, quantum peculatus auerteret: omnibus residuis pecunijs exactis
tributo priuatis remisso, satis locupletem rempub. fore ad uectigal præstandũ Romanis, pro/
nuntiauit in concione, & præstitit promissum. Tum uero isti, quos pauerat per aliquot ann os
publicus peculatus, uelut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi & irati Ro/
manos in Annibalem, & ipsos causam odij quærentes, instigabant. Itaq; diu repugnante Sci/
pione Africano, quia parum ex dignitate sua ducebat subscribere odijs accusationibusq; An/
nibalis, & factionibus Carthaginiẽsium inserere publicam autoritatem: nec satis habere bel/
lo uicisse Annibalem, nisi uelut accusatores calumniam in eum iurarent, ac nomen deferrent:
tandem peruicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur: qui apud senatum eorum arguerent
Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Seruilius,
M. Claudius Marcellus. Q. Terentius Culleo. qui cum uenissent, ex consilio inimicorum An/
nibalis, quærentibus causam aduentus dici iusserunt: uenisse ad controuersias, quæ cum Masi
nissa rege Numidarum Carthaginiẽsibus essent, dirimendas. id creditum uulgo. Annibalem
unum se peti ab Romanis nõ fallebat: & ita pacem Carthaginiensibus datam esse, ut inexpia/
bile bellum aduersum se unum maneret. itaq; cedere tempori & fortunæ statuit. & præparatis
iam omnibus ante ad fugam, obuersatus eo die in foro auertendæ suspicionis causa, primis te/
nebris uestitu forensi ad portã cum duobus comitibus ignaris consilij est egressus. Cum equi
quo in loco fuerant præsto fuissent, nocte uia cita regionem quandam agri Vocani transgres/
sus, postero die mane inter Adrumetum & Tapsum ad suam turrim peruenit. ibi eum parata,
instructaq; remigio excepit nauis. ita Africa Annibal excessit, sæpius patriæ quàm suorũ euen
tus miseratus. Eo die in Cercinam insulam traiecit. ubi cum in portu naues aliquot Pœni one/
rarias cum mercibus inuenissent: & ad egressum eum è naue cõcursus salutantium esset factus:
percontantibus legatum se Tyrum dici iussit. ueritus tamen ne qua earum nauis nocte profe/
cta Tapsum aut Adrumetum nuntiaret, se Cercinæ uisum: sacrificio apparari iusso, magistros
nauium mercatoresq; inuitari iussit: & uela cum antennis ex nauibus corrogari, ut umbra (ete/
nim media æstas forte erat) cœnantibus in litore fieret. quantum res & tempus patiebatur, ap
paratæ celebratæq; eius diei epulæ sunt: multoq; uino in serum noctis conuiuiũ productum.
Annibal quàmprimũ fallendi eos qui in portu erant, tempus habuit: nauem soluit. cæteri sopi
ti cum postero die tandẽ ex somno pleni crapulæ surrexissent, id quod serum erat, aliquot ho/
ras remis in naues collocandis & aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine & mul
titudinis assuetæ domum Annibalis frequentare concursus ad uestibulum ædium est factus:
& ut non comparere eum uulgatum est, in forum turba conuenit principem ciuitatis quæren/
tium. & alij fugam conscisse: (id quod erat) alij fraude Romanorum interfectum, idq; magis
ferebant: uariosq; uultus cerneres, ut in ciuitate aliorum alias partes fouentium factionibus. ui/
sum

sum deinde Cercinæ eum tandem allatum est. Romani legati cum in senatu exposuissent, compertū patribus Romanis esse, & Philippum regem antè ab Annibale maximè accensum, bellū populo Romano fecisse, & nunc literas nuntiosq́; ab eo ad Antiochū regem profectos, haud quieturū ante quàm bellū toto orbe terrarū cōcisset: ne his debere impunè esse, si satisfacere Carthaginienses populo Romano uellent: nihil eorum sua uoluntate, nec publico consilio factum esse, Carthaginienses responderunt. quicquid æquū censuissent Romani, facturos esse. Annibal prospero cursu Tyrū peruenit: exceptusq́; à conditoribus Carthaginis ut alia patria uir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi profectum iam regem cum audisset: filium eius solenne ludorum ad Daphnen celebrantem conuenisset: comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit. Ephesi regem est cōsecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumq́; de Romano bello. sed haud paruum momentum animo eius ad moliendū aduentus Annibalis fecit. Ætolorum quoq; eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt: quorum legatos Pharsalum & Leucadem, & quasdam alias ciuitates ex primo fœdere petentes senatus ad Quintium reiecit.

DECADIS QVARTAE LIBER QVARTVS.

NTER bellorum magnorum, aut uixdum finitorū, aut imminentiū curas intercessit res parua dictu: sed quæ studijs in magnū certamen excesserit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni pleb. ad plebē tulerūt de Oppia lege abrogāda. Tulerat eā C. Oppius trib. plebis, Q. Fabio, T. Sempronio COSS. in medio ardore punici belli: ne qua mulier plus semuncia auri haberet: neu uestimento uersicolori uteretur: neu iuncto uehiculo in urbe oppidóue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorū publicorū causa ueheretur. M. & P. Iunij Bruti tribuni pleb. legem Oppiā tuebantur: nec eā se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumq́; multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentiū aduersantiumq́; legi cōplebatur. matronæ nulla nec autoritate, nec uerecundia, nec imperio uirorū cōtineri limine poterant: omnes uias urbis, aditusq́; in forū obsidebant, uiros descendentes ad forum orantes: ut florente republica, crescente in dies priuata omniū fortuna, matronis quoq; pristinum ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulierum in dies, nam etiam ex oppidis conciliabulisq́; conueniebant. iam & consules prætoresq́;, & alios magistratus adire & rogare audebant. cæterū minimè exorabilem alterum utiq; consulem M. Porciū Catonem habebant. qui pro lege quæ abrogabatur, ita disseruit. Si in sua quisq; nostrum matrefamiliâs Quirites ius & maiestatem uiri retinere instituisset, minus cum uniuersis fœminis negotij haberemus. nunc domi uicta libertas nostra impotentia muliebri hic quoq; in foro obteritur & calcatur: & quia singulas sustinere non potuimus, uniuersas horremus. Equidem fabulā & fictam rem ducebā esse, uirorū omne genus in aliqua insula coniuratione muliebri à stirpe sublatū esse. Ab nullo genere nō summū periculū est, si cœtus & concilia, & secretas cōsultationes esse sinas. Atq; ego uix statuere apud animū meū possum, utrū peior ipsa res, an peiore exemplo agatur. quorū alterum ad nos COSS. reliquosq́; magistratus, alterū ad uos Quirites magis pertinet. nā utrum è repub. sit, nec ne, id quod ad uos fertur, uestra existimatio est, qui in suffragiū ituri estis. Hæc cōsternatio muliebris, siue sua sponte, siue autoribus uobis M. Fundani & L. Valeri facta est, haud dubiè ad culpā magistratuū pertinens, nescio uobis tribuni, an COSS. magis sit deformis. uobis si fœminas ad cōcitandas tribunicias seditiones iam adduxistis, nobis si ut plebis quondam, sic nunc mulierū secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paulo antè per mediū agmen mulierum in forū perueni. quod nisi me uerecundia singularū magis maiestatis & pudoris, quàm uniuersarū tenuisset, ne compellatæ à cōsule uiderentur, dixissem. qui hic mos est in publicū procurrendi & obsidēdi uias, & uiros alienos appellandi? istud ipsum suos quæq; domi rogare non

 potuistis?

potuistis? an blandiores in publico quàm in priuato, & alienis quàm uestris estis? quanquam ne domi quidem uos, si sui iuris finibus matronas cōtineret pudor quæ leges hic rogarentur abrogarenturue, curare decuit. Maiores nostri nullam ne priuatā quidē rem agere fœminas sine autore uoluerunt, in manu esse parentū, fratrum, uirorum. nos (si dijs placet) iam etiam remp. capessere eas patimur, & foro propè, & cōcionibus & comitijs immisceri. quid enim nūc aliud per uias & cōpita faciunt, quàm quod aliæ rogationes tribunorum plebis suadent, aliæ legem abrogandā censent? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali, & sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi uos faciatis. Minimū hoc eorum est, quæ iniquo animo fœminæ sibi aut moribus aut legibus iniunctum patiuntur. omnium rerum libertatem, imò licentiā, si uera dicere uolumus, desiderant. quid enim si hoc expugnauerint, non tentabunt? Recensete omnia muliebria iura, quibus licentiā earū alligauerint maiores nostri: per quæque subiecerint uiris: quibus omnibus cōstrictas uix tamen continere potestis. quid si carpere singula & extorquere, & exæquari ad extremum uiris patiemini: tolerabiles uobis eas fore creditis? extemplo simul pares esse cœperint, superiores erūt. At Hercule ne quid nouū in eas rogetur recusant, non ius, sed iniuriā deprecantur. imò ut quā accepistis, iussistis suffragijs uestris legē, quā usu tot annorum & experiendo comprobastis, hanc ut abrogetis: id est, ut unam tollendo legem cæteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est. id modo quæritur, si maiori parti, & in summam prodest. si quod cuiquam priuatim officiet ius, id destruet ac demolietur: quid attinebit uniuersos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid sit, propter quod matronæ consternatæ procurrant in publicum: ac uix foro se & concione abstineant. ut captiui ab Annibale redimantur, parentes, uiri, liberi, fratres earū? procul abest, absitque semper talis fortuna reipu. sed tamen cū fuit, negastis hoc pijs precibus earum. At non pietas, nec solicitudo pro suis, sed religio congregauit eas. matrem Idæam Pesinunte ex Phrygia uenientē accepturæ sunt. Quid honestū dictu saltem seditioni prætenditur muliebri? ut auro & purpura fulgeamus, inquiunt, ut carpentis profestis quoque diebus, uelut triumphantes de lege uicta & abrogata, & captis & ereptis suffragijs uestris per urbē uectemur: ne ullus modus sumptibus, nec luxuriæ sit. Sæpe me querentem de fœminarū, sæpe de uirorum, nec de priuatorum modò, sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diuersisque duobus uitijs, auaritia & luxuria ciuitatem laborare, quæ pestes omnia magna imperia euerterunt. Hæc ego quo melior lætiorque in dies fortuna reipub. est, quo magis imperium crescit: & iam in Græciam Asiamque transcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas, eo plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quàm nos illas. Infesta, mihi credite signa ab Syracusis illata sunt huic urbi. iam nimis multos audio Corinthi & Athenarū ornamenta laudanteis miranteisque, & ante fixa fictilia deorū Romanorum ridenteis. ego hos malo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrū nostrorum memoria per legatū Cyneam Pyrrhus nō uirorum modò, sed etiā mulierū animos donis tentauit. nondū lex Oppia ad coërcendā luxuriam muliebrē lata erat, tamen nulla accepit. quam causam fuisse censetis? eadem fuit, quæ maioribus nostris nihil de hac re lege sanciendi. nulla erat luxuria quæ coërceretur. Sicut antè morbos necesse est cognitos esse, quàm remedia eorum: sic cupiditates prius natæ sunt quàm leges, quæ ijs modū facerent. Quid legē Liciniam excitauit de quingentis iugeribus, nisi ingēs cupido agros cōtinuandi? quid legē Cinciam de donis & muneribus, nisi quia uectigalis iam & stipendiaria plebs esse senatui cœperat. Itaque minimè mirū est, nec Oppiam nec aliam ullam tum legē desideratam esse, quæ modū sumptibus mulierū faceret, cū aurum & purpuram data & oblata ultrò nō accipiebant. Si nūc cum illis donis Cyneas urbē circumiret, stantes in publico inuenisset quæ acciperent. Atque ego nonnullarū cupiditatū ne causam quidē aut rationē inire possum. nam ut quod alij liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris, aut indignationis habeat, sic æquato omniū cultu quid unaquæque uestrū ueretur, ne in se conspiciatur? Pessimus quidem pudor est uel parsimoniæ uel paupertatis, sed utrunque lex uobis demit, cum id quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæquationem non fero, illa locuples. cur non insignis auro & purpura conspicior?

conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet? ut quod habere nō possunt: habi
turæ si liceret, fuisse uideantur. Vultis hoc certamen uxoribus uestris inijcere Quirites, ut diui/
tes id habere uelint, quod nulla alia possit? pauperes, ne ob hoc ipsum cōtemnantur: supra ui/
res se extendant? Næ simul pudere, quod nō oportet, cœperit: quod oportet, nō pudebit, quæ
de suo poterit, parabit: quæ nō poterit uirum rogabit, Miserum illum uirum, & qui exoratus,
& qui non exoratus erit, cum quod ipse non dederit, datum ab alio uidebit. Nunc uulgo alie/
nos uiros rogant, & quod maius est, legem & suffragia rogant: & à quibusdam impetrant ad/
uersus te & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. simul lex modū sumptibus uxoris tuæ fa/
cere desierit: tu nunq; facies. Nolite eodem loco existimare Quirites futuram rem, quo fuit, an
tequàm lex de hoc ferretur. & hominē improbū nō accusari tutius est quàm absolui: & luxuria
nō mota tolerabilior esset, quàm erit nunc ipsis uinculis, sicut fera bestia, iritata, deinde emissa.
Ego nullo modo abrogandam legē Oppiam censeo. uos quod faxitis, deos omnes fortunare
uelim. Post hæc tribuni quoq; plebis, qui se intercessuros professi erant, cum pauca in ean/
dem sententiam adiecissent: tū L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit. Si
priuati tantummodo ad suadendum dissuadendumq; id, quod à nobis rogatur, processissent
ego quoq; cum satis dictum pro utraq; parte existimarem: tacitus suffragia uestra expectas/
sem. nunc cum uir grauissimus COS. M. Porcius nō autoritate solum, quæ tacita satis momen
ti habuisset: sed oratione etiam longa, & accurata insectatus sit rogationem nostram, necesse
est paucis respondere. qui tamen plura uerba in castigandis matronis, quàm in rogatione no/
stra dissuadenda consumpsit. & quidē ut in dubio poneret: utrum id quod reprehenderet, ma
tronæ sua sponte, an nobis autoribus fecissent. Rem defendam, non nos: in quos iecit magis
hoc COS. uerbotenus, quàm ut re insimularet. Cœtum & seditiones, & interdū secessionē mu
liebrem appellauit, quod matronæ in publico uos rogassent, ut legem in se latam per bellum
temporibus duris, in pace & florente ac beata repub. abrogaretis. Verba magna. quæ rei au/
gendæ causa cōquirantur, & hæc & alia esse scio: & M. Catonē oratorē nō solum grauē, sed in
terdum etiā trucem esse scimus omnes, cum ingenio sit mitis. Nā quid tandē noui matronæ
fecerunt, quod frequentes in causa ad se pertinēte in publicū processerunt? nunquam ante hoc
tempus in publico apparuerunt? tuas aduersus te origines reuoluam. accipe quoties id fece/
rint, & quidē semper bono publico. Iam à principio regnante Romulo, cum Capitolio ab Sa
binis capto medio in foro signis collatis dimicaretur, nonne intercursu matronarū inter acies
duas prælium sedatum est? Quid regibus exactis, cū Coriolano Martio duce legiones Vol/
scorum castra ad quintum lapidē posuissent? nonne id agmen, quo obruta hæc urbs esset, ma
tronæ auerterunt? Iam urbe capta à Gallis aurum, quo urbs redempta est, nempe matronæ
consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne &
cum pecunia opus fuit, uiduarū pecuniæ adiuuerunt ærariū? & cum dij quoq; noui ad opem
ferendā dubijs rebus accerserentur, matronæ uniuersæ ad mare profectæ sunt ad matrē Idæā
accipiendam. Dissimiles, inquit, causæ sunt. nec mihi causas æquare propositum est. nihil noui
factum purgare satis est. Cæterum quod in rebus ad omnes pariter uiros fœminasq; perti/
nentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa propriè ad ipsas pertinente miramur fecisse?
quid autem fecerunt? superbas mediusfidius aures habemus, si cum domini seruorum non fa
stidiant preces, non rogari ab honestis fœminis indignamur. Venio nūc ad id de quo agitur,
in quo duplex consulis oratio fuit. nā & legem ullam omnino abrogari est indignatus, & eam
præcipuè legem, quæ luxuriæ muliebris coërcēdæ causa lata esset. & illa cōmunis pro legibus
uisa consularis oratio est, & hęc aduersus luxuriam seuerissimis moribus cōueniebat. Itaq; pe/
riculum est, nisi quid in utraq; uani sit, docuerimus, ne quis error uobis offundatur. Ego enim
quemadmodū ex his legibus, quę nō in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis causa in æter/
num latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis
reipub. inutilē fecit, sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicā) & tempo
ribus ipsis mutabiles esse uideo. quæ in pace latæ sunt, plerunq; bellum abrogat. quæ in bello
pax, ut in nauis administratione alia in secunda, alia in aduersa tēpestate usui sunt. Hæc cū ita

natura

natura distincta sint:ex utro tandẽ genere ea lex esse uidetur: quam abrogamus? quid,uetus
regia lex,simul cum ipsa urbe nata? aut (quod secundũ est) à decemuiris ad cõdenda iura crea
tis in XII tabulis scripta? sine qua cum maiores nostri non existimarint matronale decus ser
uari posse:nobis quoq; uerendum sit:ne cum ea pudorem sanctitatemq; fœminarũ abroge/
mus? Quis igitur nescit,nouam istam legem esse,Q.Fabio,T.Sempronio cõsulibus XX an
nis antè latam? sine qua cum per tot annos matronę optimis moribus uixerint,quod tandem
ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum est? nã si ista lex ideo lata esset,ut finiret
libidinem muliebrem,uerendum foret,ne abrogata incitaret. cur sit autem lata, ipsum indica/
uit tempus. Annibal in Italia erat uictor ad Cannas:iã Tarentum,iam Arpos, iam Capuam
habebat:ad urbem Romam admoturus exercitum uidebatur:defecerant socij: non milites in
supplementum,nõ socios nauales ad classem tuendam,non pecuniam in ærario habebamus:
serui,quibus arma darentur,ita ut pretium pro ijs bello perfecto dominis solueretur,emeban
tur:in eandem diem frumentum & cætera quæ belli usus postulabant,præbenda publicani se
conducturos professi erant,seruos ad remum,numero ex censu constituto,cum stipendio no/
stro dabamus,aurum & argentum omne,à senatoribus eius rei initio orto,in publicum confe
rebamus:uiduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant:cautum erat,quo ne plus auri
& argenti facti,quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria
& ornatu matronæ occupatæ erant,ut ad eam coërcendã lex Oppia desiderata sit: cum, quia
Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat,senatus finiri luctũ trigin
ta diebus iussit. Cui non apparet, inopiam & miseriam ciuitatis, quia omniũ priuatorum pe/
cuniæ in usum publicũ uertendæ erant:istam legem scripsisse,tandiu mansuram,quandiu cau
sa scribendæ legis mansisset? nam si quæ tunc temporis causa aut decreuit senatus, aut popu/
lus iussit,in perpetuũ seruari oportet,cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præsenti pe
cunia locamus? cur serui,qui militent non emuntur? cur priuati non damus remiges: sicut tunc
dedimus? Omnes alij ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ
sentient,ad cõiuges tantũ nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet? Pur/
pura uiri utemur,prętextati in magistratibus,in sacerdotijs:liberi nostri prętextis purpura to
gis utentur:magistratibus in colonijs municipijsq;, hic Romæ infimo genere magistris uico/
rum,togæ prætextæ habendæ ius permittemus,nec id ut uiui solũ habeant tantũ insigne, sed
etiam ut cũ eo crementur mortui:fœminis duntaxat purpuræ usu interdicemus? & cum tibi ui
ro liceat purpura in ueste stragula uti:matremfamiliâs tuã purpureum amiculũ habere non si
nes? & equus tuus speciosius instratus erit,quàm uxor uestita? Sed in purpura quæ teritur ab
sumitur,iniustã quidẽ,sed aliquã tamen causam tenacitatis uideo,in auro uero, in quo præter
manus pretiũ nihil intertrimenti fit,quæ malignitas est? præsidiũ potius in eo est & ad publi/
cos,& ad priuatos usus,sicuti experti estis. Nullam æmulationẽ inter se singularũ, quãdo nul
la haberet:esse aiebat. At Hercule uniuersis dolor & indignatio est, cũ sociorũ Latini nominis
uxoribus uident ea cõcessa ornamenta,quæ sibi adempta sint:cũ insignes eas esse auro & pur
pura,cum illas uehi per urbem,se pedibus sequi,tanq; in illarum ciuitatibus, non in suã impe/
rium sit. Virorũ hoc animos uulnerare posset,quid muliercularũ censetis,quas etiã parua mo
uent? Non magistratus nec sacerdotia,nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica
his contingere possunt,mũditiæ & ornatus,& cultus,hæc fœminarũ insignia sunt, his gaudẽt
& gloriãtur,hũc mundũ muliebrẽ appellarũt maiores nostri. Quid aliud in luctu, quàm pur/
puram atq; aurum deponũt,quid cum eluxerũt,sumunt? quid in gratulationibus supplicatio
nibusq;,nisi excellentiorẽ ornatũ adijciunt? Scilicet si legẽ Oppiam abrogaueritis,nõ uestri ar
bitrij erit,siquid eius uetare uolueritis,quod nũc lex uetat. minus filiæ, uxores, sorores etiam
quibusdã in manu erunt. Nunq; saluis suis exuitur seruitus muliebris. & ipsæ libertatẽ quam
uiduitas & orbitas facit,detestantur. In uestro arbitrio suum ornatum, quàm in legis malunt
esse. & uos in manu & tutela,non in seruitio debetis habere eas, & malle patres uos aut uiros,
quàm dominos dici. Inuidiosis nominibus utebatur modò COS. seditionẽ muliebrem & se
cessionem appellando. id enim periculũ est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs,
aut

aut Auentinū capiant. Patiendum huic infirmitati est quodcunq; uos censueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio uti debetis. Hæc cum contra legē, proq; lege dicta essent: aliquanto maior frequentia mulierum postero die sese in publicū effudit: unoq; agmine omnes Brutorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec antè abstiterunt, quàm remissa intercessio à tribunis est. nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent, annis XX pòst abrogata est quàm lata. M. Porcius COS. posteaquam abrogata est Oppia lex: extemplo XXV nauibus longis, quarum quinq; sociorū erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu conuenire iusso, & edicto per oram maritimā misso nauibus omnis generis contractis, à Luna proficiscens edixit, ut ad portum Pyrenei sequerentur, inde se frequenti classe ad hostes iturum. Præteruecti Ligustinos mōtes sinumq; gallicum, ad diem quam edixerat, conuenerunt. inde Rhodam uentum, & præsidium Hispanorū, quod in castello erat, ui deiectum. ab Rhoda secundo uento Emporias peruentum: ibi copiæ omnes, præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuisa. unum Græci habebant à Phocæa, unde & Massilienses oriundi, alterum Hispani. sed Græcum oppidum in mare expositum totum orbem muri minus quadringētos passus patentem habebat: Hispanis retractior à mari trium millium passuum in circuitu murus erat. Tertiū genus Romani coloni ab diuo Cæsare post deuictos Pompeij liberos adiecti. nunc in corpus unum confusi omnes. Hispanis prius, postremo & Græcis in ciuitatem Romanam ascitis. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tā feræ & bellicosæ genti obiectos, quæ res eos tutaretur. disciplina erat custos infirmitatis, quam inter ualidiores optime timor continet. Partem muri uersam in agros egregiè munitam habebāt, una tantum in eam regionem porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat. nocte pars tertia ciuium in muris excubabat, neque moris tantum aut legis causa, sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabant uigilias & circumibant cura. Hispanum neminem in urbem recipiebant, ne ipsi quidem temerè urbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum uersa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte uigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. causa exeundi hæc erat. commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebant: mercariq; & ipsi ea, quæ externa nauibus inueherentur: & agrorum exhibere fructus uolebant. huius mutui usus desiderium ut Hispana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores: quod sub umbra Romanæ amicitiæ latebāt, quam sicut minoribus uiribus, quàm Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitumq; comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi & quantæ hostium copiæ essent, ut ne mora quidem segnis esset: omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat fortè tempus anni, ut frumentum in areis Hispani haberent. itaq; redemptoribus uetitis frumentū parare, ac Romam dimissis, bellū, inquit, seipsum alet. profectus ab Emporijs agros hostium urit, uastatq;: omnia fuga & terrore cōplet. Eodem tempore M. Heluio decedenti ex ulteriore Hispania cum præsidio sex millium dato ab Ap. Claudio prætore Celtiberi agmine ingenti ad oppidū Iliturgi occurrerūt. Viginti millia armatorum fuisse Valerius scribit, duodecim millia ex ijs cæsa, oppidum Iliturgi receptum, & puberes omneis interfectos. Inde ad castra Catonis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab hostibus regio erat, pręsidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ouans urbem est ingressus. Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: & signati bigatorum XVII millia XXIII, & oscensis argenti CXX millia CCCCXXXVIII. Causa triumphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio, & in aliena prouincia pugnasset. Cæterum biennio pòst redierat, cum prouincia successori Q. Minucio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & graui morbo fuisset. itaque duobus modo mensibus ante Heluius ouās urbē est ingressus, quàm successor eius Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo triginta quatuor millia octingenta: bigatorum LXXVIII millia, & oscensis argenti CCLXXVIII millia. In Hispania interim consul haud procul Emporijs castra habebat. eò legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in

quibus

quibus unus filius erat:uenerunt,querentes castella sua oppugnari: nec spem ullã esse resisten di,nisi præsidio Romanus miles esset. v millia militum satis esse : nec hostes, si tanta manus uenisset,mansuros. Ad ea consul,moueri quidem se uel periculo eorum,uel metu dicere:sed sibi nequaquã tantum copiarũ esse,ut cum magna uis hostiũ haud procul absit, cum qua mox signis collatis dimicandũ sibi in dies expectet,diuidẽdo exercitum, minuere tuto uires posset. Legati ubi hæc audiuerunt, flentes ad genua consulis prouoluuntur. Orant, ne se in rebus tam trepidis deserat.quò enim se repulsos ab Romanis ituros? nullos se socios, nihil usquam in terris aliud spei habere.potuisse se extra id periculum esse:si decedere fide,si coniurare cum cæteris uoluissent.nullis minis,nullis terriculis se motos,sperãtes satis opis & auxilij sibi in Romanis esse.id si nullum sit,si sibi à consule negetur,deos hominesq; se testes facere, inuitos & coactos se,ne eadem quæ Saguntini passi sunt patiantur:defecturos, & cũ cæteris potius Hispanis,quàm solos perituros esse. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Cõsulem nocte quæ insecuta est,anceps cura agitare.nolle deserere socios,nolle minuere exercitum, quod aut moram sibi ad dimicandũ,aut in dimicando periculum afferre posset. stat sentẽtia non minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominiæ; socijs spem pro re ostendendam cẽset. Sæpe uana pro ueris,maxime in bello ualuisse:& credentẽ se aliquid auxilij habere, perinde atq; haberet,ipsa fiducia & sperãdo atq; audendo seruatũ. Postero die legatis respõdit: quanquã uereatur ne suas uires,alijs eas cõmodando minuat, tamen illorũ se temporis ac periculi magis quàm sui rationem habere. denuntiari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus iubet:ut cibum quem in naues imponant,maturè coquant:nauesq; in diem tertium expediri iussit. duos ex legatis Bilistagi,atq; Illergetibus nuntiare ea iubet:filium reguli comiter habendo,& muneribus apud se retinet. Legati non antè profecti,quàm impositos in naues milites uiderunt:id pro haud dubio iam nuntiantes,nõ suos modò,sed etiam hostes fama Romani auxilij aduentantis impleuerunt. Consul ubi satis quod in speciem fuit, ostentatũ est,reuocari ex nauibus milites iubet. ipse cum iam id tempus anni appeteret,quo geri res possent:castra hyberna mille passuum ab Emporijs posuit. inde per occasiones nunc hac parte,nunc illa,modico præsidio castris relicto,prædatũ milites in hostium agros educebat. Nocte fermè proficiscebantur,ut quamlõgissimè à castris procederent,& inopinantes opprimerẽt.& exercebat ea res nouos milites, & hostiũ magna uis excipiebatur: nec iam egredi extra munimenta castellorum audebãt. Vbi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus: conuocari tribunos præfectosq; & equites omnes,& centuriones iussit. Tempus, inquit,quod sæpe optastis,uenit: quo uobis potestas fieret uirtutẽ uestram ostendendi. adhuc prædonum magis quàm bellantium militastis more. nunc iusta pugna hostes cum hostibus cõferetis manus. non agros inde populari,sed urbiũ opes haurire licebit. Patres nostri cum Hispania Carthaginiensiũ & imperatores ibi & exercitus essent: ipsi nullum imperatorem,nullos in ea milites haberent: tamen addere hoc in fœdere uoluerunt, ut imperij sui Iberus fluuius esset finis. nunc cum duo prætores,cum COS. cum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant: Carthaginiensium iam propè x annis nemo in his prouincijs sit, imperium nobis citra Iberum amissum est. hoc armis & uirtute recuperetis oportet: & natiõnem rebellantem magis temere, quàm constanter bellantem, iugum quo se exuit accipere rursus cogatis. In hunc modum maximè adhortatus pronuntiat,se nocte ad castra hostiũ ducturum. ita ad corpora curanda dimissi. Media nocte cum auspicio operã dedisset,profectus,ut locum quem uellet, priusquam hostes sentirent,caperet,pręter castra hostiũ circũducit,& prima luce acie instructa sub ipsum uallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Romanũ, discurrere ipsi ad arma. interim consul apud suos, Nusquam,nisi in uirtute spes est milites,inquit,& ego sedulò, ne esset,feci. inter castra nostra & nos,medij hostes,ab tergo hostium ager est. quod pulcherrimum idem tutissimũ est,in uirtute spem positam habere. Sub hæc cohortes recipi iubet, ut barbaros simulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat, euenit. pertimuisse & cedere rati Romanos,porta erumpũt, & quantum inter castra sua & hostium aciẽ relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, consul iam paratis ordinatisq; omnibus, incompositos

positos aggreditur.equites primos ab utroq; cornu in pugnam induxit.sed in dextro extem/plo pulsi,cedentesq; trepidi etiam pediti terrorem intulere.Quod ubi uidit COS.duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet:& ab tergo se ostendere:prius quàm concurrerent peditum acies.Is terror obiectus hosti rem metu Romanorum equitum inclinatam æquauit.tamen adeò turbati erant dexteræ alæ equites peditesq;,ut quosdam COS. manu ipse reprehenderit,& aduersos in hostem uerterit.ita & quandiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat:& iam ab dextra parte,unde terror & fuga cœperat, ægrè Romanus resistebat.à sinistro cornu,& ab fronte urgebantur barbari:& cohortes ab tergo instãtes pauidi respiciebant. Vt emissis soliferreis falaricisq; gladios strinxerunt, tum uelut redintegrata est pugna.non cæcis ictibus procul ex improuiso uulnerabantur:sed pede collato,tota in uirtute ac uiribus spes erat.Fessos iam suos COS.ex secunda acie subsidiarijs cohortibus in pugnam inductis,accendit:noua acies facta,integri recentibus telis fatigatos adorti hostes primũ acri impetu uelut cuneo perculerũt:deinde dissipatos in fugam auerterunt:effusoq; per agros cursu castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa uidit Cato:ipse ad secundam legionẽ,quæ in subsidio posita erat,equo reuehitur:& signa præ se ferri, plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet.siquis extra ordinem auidius procurrit,& ipse interequitãs sparo percutit,& tribunos centurionesq; castigare iubet.Iam castra hostium oppugnabantur:saxisq; & sudibus & omni genere telorum summouebantur à uallo Romani.ubi recens admota legio est,tũ & oppugnãtibus animus creuit,& infensius hostes pro uallo pugnabant.COS. omnia oculis perlustrat:ut qua minima ui resistatur,ea parte irrumpat.ad sinistram portam infrequentes uidet:eò secundæ legionis principes hastatosq; inducit.Non sustinuit impetum eorum statio quæ portæ apposita erat.& cæteri posteaquàm intra uallum hostes uidẽt,ipsis castris exuti signa armaq; abijciũt.cæduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto hærentes. secundani terga hostium cædunt,cæteri castra diripiunt. Valerius Antiâs supra XL millia hostium cæsa eo die scribit.Cato ipse haud sanè detrectator laudum suarũ multos cæsos ait, numerum non scribit. Tria eo die laudabilia fecisse putatur.unum, quod circumducto exercitu,procul nauibus suis castrisq;,ubi spem nisi in uirtute haberẽt,inter medios hosteis prælium cõmisit.alterum,quod cohortes ab tergo hostibus obiecit.tertium,quod secundam legionem,cæteris omnibus effusis ad sequendos hosteis,pleno gradu sub signis compositam instructamq; subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde à uictoria cessatum: cum receptui signo dato suos spolijs onustos in castra reduxisset,paucis horis noctis ad quietem datis ad prædandum in agros duxit.effusius,ut sparsis hostibus fuga,prædati sunt.quæ res nõ minus,quàm pugna pridie aduersa Emporitanos,Hispanos accolasq; eorũ in deditionem compulit.multi & aliarum ciuitatum,qui Emporias perfugerant,dediderunt se. quos omneis appellatos benignè,uinoq; & cibo curatos,domos dimisit.Confestim inde castra mouit.& quacunq; incedebat agmen,legati dedentium ciuitates suas occurrebant.& cum Tarraconem uenit,iam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat,captiuiq; & Romani & sociûm ac Latini nominis uarijs casibus in Hispania oppressi,donum COS.à barbaris reducebãtur.Fama deinde uulgatur,COS. in Turdetaniam exercitum ducturum.& ad deuios montanos profecturũ etiam falsò perlatum est.Ad hunc uanum,& sine autore ullo rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defecerunt.eos deducto exercitu COS.sine memorando prælio in potestatem redegit.Haud ita multo pòst ijdem,regresso Tarraconem COS.priusquã inde quoquam procederet,defecerũt.Iterum subacti.sed non eadem uenia uictis fuit. sub corona uenière omnes,ne sæpius pacẽ solicitarent. Interim P.Manlius Pr.exercitu uetere à Q.Minucio, cui successerat,accepto.adiuncto & Ap.Claudij Neronis ex ulteriore Hispania uetere item exercitu,in Turdetaniam proficiscitur.Omnium Hispanorum maxime imbelles habẽtur Turdetani.freti tamen multitudine sua obuiã ierunt agmini Romano.Eques immissus turbauit extemplo aciem eorum.pedestre prælium nullius fermè certaminis fuit.milites ueteres periti hostium belliq; haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. X millia Celtiberum mercede Turduli conducunt,alienisq; armis parabant bellum.COS.interim

rebellione Bergistanorum ictus, cæteras quoque ciuitates ratus per occasionem idem facturas arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quã rem adeò ægre passi, ut multi mortem sibimetipsi consciscerent: ferox gens nullam uitã rati sine armis esse. Quod ubi COS. renuntiatũ est, senatores omnium ciuitatum ad se uocari iussit. atque ijs, Non nostra, inquit, magis, quàm uestra refert uos nõ rebellare. siquidem id maiore Hispanorum malo, quàm exercitus Romani labore semper adhuc factum est. id ut ne fiat, uno modo arbitror caueri posse, si effectum erit ne possitis rebellare. uolo id quàm mollissima uia consequi. uos quoque in ea re consilio me adiuuate. nullum libentius sequar, quàm quod uosmetipsi attuleritis. Tacentibus spatium se ad deliberãdum dierum paucorum dare dixit. cum reuocati secundo quoque cõcilio tacuissent: uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem uenerat: omnes, qui circà incolebant, populos in deditionem accepit, Segesticam tantum grauem atque opulentam ciuitatem uineis & pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quàm qui primi uenerant in Hispaniam: quod ad illos tædio imperij Carthaginiensium Hispani deficiebant: huic ex usurpata libertate in seruitutem uelut asserendi erant. & ita mota omnia accepit, ut alij in armis essent, alij obsidione ad defectionem cogerentur: nec, nisi in tempore subuentum foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in COS. ea uis animi atque ingenij fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modò imperaretque, quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret: nec in quenquam omnium grauius seueriusque, quàm in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & uigilijs & labore cum ultimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorẽ atque imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi mercedẽ exciti ab hostibus, sicut antè dictũ est, faciebant. itaque eò COS. accersitus literis prætoris legiones duxit. Vbi eò uenit, (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo leuia prælia incursantes in stationes eorum, Romani facere: semperque uictores ex quàm uis temerè cepto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire COS. atque ijs trium cõditionum electionẽ ferre iubet. primam, si transire ad Romanos uelint, & duplex stipendium accipere, quàm quantum à Turdetanis pepigissent. alteram, si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quod hostibus se Romanorum iunxissent. tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque cõstituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immistis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Cum incertum bellum an pax cum Celtiberis esset, cõmeatus tamen haud secus quàm in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant: dein sæpe munimenta eorum, uelut communi pacto cõmercio priuatis inducijs ingredientes. COS. ubi hostes ad pugnam elicere nequit, primum prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Seguntiæ Celtiberum omneis sarcinas impedimentaque relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquã nulla mouentur re, persoluto stipendio non suis modo, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris pretorianis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus, Ea tã exigua manu oppida aliquot cepit. defecêre ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deuiam & syluestrem gentem, cum insita feritas continebat in armis: tum cõscientia, dum COS. exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorũ subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum COS. ducit non Romanas modo cohortes, sed iuuentutem etiam merito infensorum ijs sociorum. Oppidum longum in latitudinẽ haudquaquam tantundem patens habebãt. quadringentos inde fermè passus cõstituit signa. ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo loco antè mouerent: quàm ipse ad eos uenisset. cæteras copias ad ulteriorem partem urbis circunducit. maximum ex omnibus auxilijs numerum Suessetanæ iuuentutis habebat. eos ad murũ oppugnandũ subire iubet. Quorum ubi arma signaque Lacetani cognouere: memores, quàm sæpe in agro eorum impune persultassent: quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentque: patefacta repẽte porta uniuersi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Suessetani tulere. quod

posteaquam ficut futurum ratus erat, cos.fieri etiam uidit,equo citato fubter murum hosti/um ad cohortes aduehitur.atq; eas arreptas,effufis omnibus ad fequendos Sueffetanos,quà filentium ac folitudo erat,in urbem inducit:priusq; omnia cepit, quàm fe reciperent Laceta/ni.mox ipfos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confeftim inde uictor ad Vergium caftrũ ducit.Receptaculum id maxime prædonũ erat: & inde incurfiones in agros pacatos prouincię eius fiebant. Transfugit inde ad cos.princeps Vergeftanus:& purgare fe ac populares cœpit.non effe in manu ipfis Remp.prędones receptos totum fuæ poteftatis id caftrum fecifle. cos.eum domum redire,conficta aliqua probabili cur affuiffet caufa iuffit. cum fe muros fubiffe cerneret,intentosq; prædones ad tuenda mœnia effe: tum uti cum fuæ factionis hominibus meminiffet arcem occupare.Id uti præceperat, factum. repente anceps terror,hinc muros afcendentibus Romanis,illinc arce capta,barbaros circumuafit.Huius po/titus loci cos.eos,qui arcem tenuerant,liberos effe cum cognatis,fuaq; habere iuffit: Verge/ftanos cæteros quæftori ut uenderet imperauit:de prædonibus fupplicium fumpfit. Pacata prouincia,uectigalia magna inftituit ex ferrarijs argentarijsq;,quibus tum inftitutis locuple/tior in dies prouincia fuit. Ob has res geftas in Hifpania fupplicationẽ in triduum patres decreuerunt. Eadem æftate alter cos.L.Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorũ exercitu propter Litanam fyluam fignis collatis fecundo prælio conflixit.Octo millia Gallorum cæfa traduntur.cæteri omiffo bello in uicos fuos atq; agros dilapfi.cos.reliquum æftatis circa Pa/dum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit,reftituitq; quæ in ijs oppidis bello diruta fue/rant. Cum hic ftatus rerum in Italia Hifpaniaq; effet, T. Quintio,in Græcia ita hybernis actis,ut exceptis Aetolis,quibus nec pro fpe uictoriæ præmia contigerant,nec diu quies placẽ re poterat,uniuerfa Græcia fimul pacis libertatisq; perfruens bonis, egregie ftatu fuo gaude/ret:nec magis in bellũ uirtutem Romani ducis,quàm in uictoria temperantiam iuftitiamq; & moderationem miraretur:fenatufconfultum,quo bello aduerfus Nabin Lacedæmonium de/cretum erat,affertur.Quo lecto Quintius,conuentu Corinthum omnium fociarum ciuitatũ legationibus in diem certam edicto,ubi frequentes undique principes conuenerunt, ita ut nẽ Aetoli quidem abeffent,tali oratione eft ufus. Bellũ aduerfus Philippum nõ magis cõmu/ni animo confilioq; Romani & Græci gefferunt,quàm utriq; fuas caufas belli habuerunt.nã & Romanorum amicitiam,nunc Carthaginienfes hoftes eorum iuuando,nunc hic focijs no/ftris oppugnandis uiolauerat:& in uos talis fuit,ut nobis,etiam fi noftrarum obliuifceremur iniuriarum,ueftræ iniuriæ fatis digna caufa belli fuerint. Hodierna confultatio tota ex uobis pendet.refero enim ad uos,utrum Argos,ficut fcitis ipfi,ab Nabide occupatos pati uelitis fub ditione eius effe:an æquum cenfeatis nobiliffimam uetuftiffimamq; ciuitatẽ in media Græcia fitam repeti in libertatẽ:& eodem ftatu,quo cæteras urbes Peloponnefi & Græciæ effe. Hæc confultatio,ut uidetis,tota de re pertinente ad uos eft:Romanos nihil contingit,nifi quatenus liberatæ Græciæ unius ciuitatis feruitus non plenã nec integram gloriam effe finit. Cæterum fi uos nec cura eius ciuitatis,nec exẽplum,nec periculum mouet,ne ferpat latius contagio eius mali:nos æqui boniq; facimus.de hac re uos confulo,ftaturus eo,quod plures cenfueritis.

Poft orationem Romani imperatoris percenferi aliorum fententiæ cœptæ funt. Cum lega/tus Athenienfium quantum poterat gratijs agendis Romanorum in Græciam merita extu/liffet,imploratos auxilium aduerfus Philippum tuliffe opem:non rogatos ultro aduerfus ty/rannum Nabin offerre auxilium:indignatusq; effet hæc tanta merita fermonibus tamen ali/quorum carpi futura calumniantium,cum fateri potius præteritorum gratiam deberẽt,appa/rebat inceffi Aetolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primum in Athenienfes, qui libertatis quondam duces & autores,affentationis propriæ gratia cõmunem caufam pro derent:queftus deinde Achæos Philippi quondam milites,poftremum ab inclinata eius for/tuna transfugas, & Corinthum recepiffe,& id agere,ut Argos habeant:Aetolos primos ho/ftes Philippi,femper focios Romanorum,pactos in fœdere fuas urbes agrosq; fore deuicto Philippo,fraudari Echino & Pharfalo:infimulauit fraudis Romanos,quod uano titulo liber tatis oftentato,Chalcidem & Demetriadem præfidijs tenerent:qui Philippo cũctanti dedu

cere inde præsidia obijcere semper soliti sunt:nunquã,donec Demetrias Chalcisq; & Corinthus tenerentur,liberam Græciam fore:postremo,manendi in Græcia, retinendiq; exercitus Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam: Ætolos polliceri,aut conditionibus & uolũtate sua Nabin præsidium Argis deducturum:aut ui atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac uaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitauit. Ne istuc,inquit,Iupiter Opt.Max.siuerit Iunoq; regina:cuius in tutele Argi sunt,ut illa ciuitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Ætolos præmium sit posita in eo discrimine,ut miserius à nobis recipiatur,quàm ab illo capta est. Mare interiectũ ab istis prædonibus non tuetur nos T. Quinti. quid,si in media Peloponneso arcem sibi fecerint,futurum nobis est? Linguam tantum Græcorũ habent, sicut speciem hominũ, moribus ritibusq; efferatioribus quàm ulli barbari,imò q̃ rapaciss. beluæ utuntur. Itaq; uos rogamus Romani,ut & ab Nabide Argos recuperetis:& ita res Græciæ cõstituatis,ut à latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanus cunctis undiq; increpantibus Aetolos,responsurum se fuisse ijs dixit,nisi ità infensos omneis in eos uideret,ut sedandi potius,q̃ iritandi essent. contentum itaq; opinione ea,quæ de Romanis Aetolisq; esset,referre se dixit: quid de Nabidis bello placeret,nisi redderet Achæis Argos. Cum omnes bellũ decressent, auxilia ut pro uiribus suis quæq; ciuitates mitterent,est hortatus. Ad Aetolos legatum etiam misit,magis ut nudaret animos,id quod euenit,quàm spe impetrari posse. Tribunis militum ut exercitũ ab Elatia accerserent,imperauit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit,nihil se absentibus decem legatis sententię habere,Romã eundum ad senatum ijs esse. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atq; ei circa Cleonas Aristænus Pr. cum x millibus Achæorum,equitibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argiuorum descenderunt:& quatuor ferè millia ab Argis locum castris rapiunt. Pręfectus præsidio Laconum erat Pythagoras,gener idem tyranni,& uxoris eius frater:qui sub aduẽtum Romanorum,& utrasq; arces, (nam duas habent Argi)& loca alia,quæ aut oportuna,aut suspecta erant:ualidis præsidijs firmauit. sed inter agenda hæc pauorem iniectum aduentu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat:& ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus,adolescens maioris animi,quàm consilij:qui primo,iureiurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus,dum uires abijcere cõiurationi studet,incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satelles à præfecto missus cum accerseret, sensit proditum consilium esse:hortatusq; coniuratos qui aderant,ut potius quàm extorti morerentur, arma secum caperent:atq; ita cum paucis in forum ire pergit,clamitans,ut qui saluam Remp. uellent,autorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè mouit quenquam, quia nihil usquam spei propinquæ,nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc uociferantem eum Lacedæmonij circumuentum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alij:ex ijs occisi plures,pauci in custodiam coniecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus ijs,si ad portas Romanus exercitus fuisset,non sine effectu futurum eum motum fuisse:& si propius castra admouerentur,nõ quieturos Argiuos:misit expeditos pedites equitesq;,qui circa Cylarabin(gymnasium id est minus trecentos passus ab urbe)cum erumpentibus à porta Lacedæmonijs prælium commiserunt,atq; eos haud magno certamine compulerũt in urbem. & castra eo ipso loco,ubi pugnatum erat,imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit,siquid noui motus oriretur. posteaquam oppressam metu ciuitatem uidit. aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ,præter Aristęnum,eadem sententia erat, cum causa belli non alia esset,inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat,sed Aristænum contra omnium consensum disserentem cum haud dubia approbatione audiuit.& ipse adiecit. cum pro Argiuis aduersus tyrannum bellum susceptum sit,quid minus conueniens esse,quàm omisso hoste Argos oppugnari? se uero caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum. Et dimisso concilio,frumẽtatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circa

circa, demessum & cõuectum est. uiride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. castra deinde mouit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. ibi, priusquã hostium intraret agrum, sociorũ auxilia expectauit. Venerũt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti. nec iam auxilia, quorum affatim erat, sed cõmeatus finitimis urbibus imperati moderabantur Romanũ. Nauales quoque magnæ copiæ conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cum XL nauibus uenerat: iam Rhodiæ X & octo tectæ naues: iam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum X tectis nauibus, triginta lembis mistisq; alijs minoris formæ nauigijs. ipsorum quoq; Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum iniuria pulsi, spe recuperandæ patriæ in castra Romana conuenerant. Multi autem erant iam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedęmonem, alij ab alijs pulsi. princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit. Cum terra mariq; tantum belli circumstaret tyrannum, & propè nulla spes esset uires suas hostiumq; æstimanti, non tamen omisit bellum. sed & à Creta mille delectos iuuentutis eorum exciuit, cum mille iam haberet: & tria millia mercenariorum militum, X milia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa uallóq; urbem communiuit. & nequid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarũ tenebat animos. Quoniam ut saluum uellet tyrannum, sperare non poterat, cum suspectos quosdam ciuium haberet: eductis in campum omnibus copijs, (Dromon ipsi uocant) positis armis ad concionẽ uocari iussit Lacedæmonios, atq; eorum concioni satellites armatos circumdedit. & pauca præfatus cur sibi omnia timenti cauentiq; ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius nequid moliri possint, quàm puniri molientes. itaq; quosdam se in custodia habiturũ, donec ea quæ instet tempestas prætereat. hostibus repulsis, à quibus, si modo proditio intestina satis caueatur, minus periculi esse, extemplo eos emissurũ. Sub hæc citari nomina octoginta fermè principum iuuentutis iussit, atq; eos, ut quisq; ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequẽti omnes interfecit. Ilotarũ deinde quidam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere uoluisse insimulati, per omnes uicos sub uerberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu nouorum consiliorũ. Intra munitiones copias cõtinebat, nec parem se ratus, si dimicare acie uellet: & urbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus ab statiuis, die altero ad Sellasiã super Oenunta fluuium peruenit: quo in loco Antigonus Macedonũ rex cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. inde, cum audisset ascensum difficilis & arctæ uiæ esse, breui per monteis circuitu præmissis, qui munirent uiam: lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis propè fluẽtem mœnibus, peruenit. ubi castra metantes Romanos, Quintiumq; ipsum cum equitibus atq; expeditis prægressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultũ coniecerunt nihil tale expectantes: quia nemo his obuius toto itinere fuerat, ac ueluti pacato agro transierant. Aliquandiu, peditibus equites, equitibus pedites uocãtibus, cum in se cuiq; minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum superuenerunt: & cum primi agminis cohortes inductæ in prælium essent, qui modò terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani cum tantum à muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directa paulisper steterunt. Posteaquã nemo hostium contrà exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius propè flumen præter urbem sub ipsas Mænali montis radices ducere copias instructas pergit. primę legionariæ cohortes ibant: leuis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosq; sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, ut ab tergo hostem aggrederetur. posteaquam extremum agmen præterijt, tum ab oppido eodem, quo pridie eruperant, tumultu pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo conuertit, totumq; in hostem agmen circumegit. itaq; uelut rectæ acies concurrissent, iustum

aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent. hi & cædem ingentem ediderunt, & dispersos passim fuga plerosq; armis exuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra. inde cum perpopulatus omnia circumiecta urbi frequentius & amœni agri loca esset, nullo iam hostium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde uallem Taygeto subiectam, agrosq; ad mare pertinentes euastat. Eodem ferè tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim uolũtate, partim metu aut ui recepit. certior deinde factus, Gyttheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmonijs receptaculum esse: nec procul à mari castra Romana abesse, omnibus id copijs aggredi constituit. Erat eo tempore ualida urbs & multitudine ciuium incolarũq;, & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & classis Rhodiorum superuenerunt. ingens multitudo naualium sociorum è tribus contracta classibus intra paucos dies omnia, quæ ad oppugnationem urbis terra mariq; munitæ facienda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis murus subruebatur: iã arietibus quatiebatur. itaq; una crebris ictibus euersa est turris: quodq; circa muri erat, casu eius prostratum. & Romani simul à portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes: simul per patefactum ruina iter irrumpere conabãtur. nec multum absuit, quin quà intenderant, penetrarent. sed tardauit impetum eorum spes obiecta dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miserat nuntium ad legatum Romanum, traditurũ se urbem. & cum ad eam rem tempus & ratio conuenisset: à Gorgopa proditor interficitur. intentiusq; ab uno urbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum superuenisset. Is cum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset: & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terra mariq; instaret: tum uera desperatio Gorgopam quoq; coegit id consilij, quod in altero morte uindicauerat, capere. & pactus ut abducere inde milites, quos præsidij causa habebat, liceret, tradidit Quintio urbem. Priusquam Gyttheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictis, tradita custodia urbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenarijs militibus, & duobus millibus Argiuorũ Lacedæmonem ad Nabin uenit. Nabis sicut primo aduentu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: sic praua spe cum acquieuisset, Gyttheo ab suis retento: posteaquam id quoq; traditum Romanis audiuit esse: cum ab terra omnibus circà hostibus, nihil spei esset: à mari quoq; toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in castra misit ad explorandum: si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem uenit nullis cum alijs mandatis, quàm ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio aduocato, cum omnes dandum colloquium censuissent: dies locusq; constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copijs sequentibus cum uenissent: relictis ibi in statione conspecta utrinq; cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achęorum prætore tribunisq; militum paucis descendit. Ibi permisso ut seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. Si ipse per me T. Quinti uosq; qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem: tacitus euentũ fortunæ meæ expectassem: nunc imperare animo nequiui, quin priusquam perirem, cur periturus essem scirem. & Hercule si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est: apud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoq; uobis quid faceretis minus pensi esse, non mirarer. nunc cum uos intueor, Romanos esse uideo, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis: cum me ipse respexi, eum esse spero: cui & publicè, sicut cæteris Lacedæmonijs, uobiscũ uetustissimum fœdus sit: & meo nomine priuatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. At enim ego eam uiolaui & euerti, quod Argiuorum ciuitatẽ teneo. Quo modo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis uocantibus ac tradentibus urbem eam accepi, nõ occupaui: & accepi, cum Philippi partium, non in uestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod cum iam Argos haberem, societas

societas mihi uobiscum conuenit:& ut uobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Agris præsidium deducerem,pepigistis. At Hercle in ea controuersia, quæ de Argis est,superior sum,& æquitate rei:quod non uestram urbem,sed hostium, quod uolentem, non ui coactam accepi: & uestra confessione,quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cæterum nomen tyranni,& facta me premunt,quod seruos ad libertatē uoco, quod in agros inopem plebem deduco.De nomine hoc respondere possum: me,qualiscunque sum, eundem esse,qui fui cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti. tum me regem appellari à uobis memini:nunc tyrannum uocari uideo.itaqꝫ si ego nomen imperij mutassem, mihi meæ inconstantiæ,cum uos mutetis,uobis uestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis auctam,& egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me iure temporis tutari.iam feceram hæc,qualiacunqꝫ sunt, cum societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello aduersum Philippum accepistis.sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo uos læsissem, aut uestram amicitiā uiolassem: sed illud, me more atqꝫ instituto maiorū fecisse.Nolite ad uestras leges atqꝫ instituta exigere ea,quæ Lacedæmone fiunt. nihil cōparare singula necesse est. uos à censu equitem,à censu peditem legitis:& paucos excellere opibus, plebem subiectam esse illis uultis.noster legum lator non in paucorum manu Remp. esse uoluit: quem uos senatū appellatis:nec excellere unum aut alterum ordinem in ciuitate:sed per æquationē fortunæ ac dignitatis fore credidit,ut multi essent,qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipse egisse,quā pro patriç sermone breuitatis,fateor.& breuiter peroratum esse potuit:nihil me,postea quam uobiscum amicitiam institui:cur eius uos pœniteret,commisisse. Ad hæc imperator Romanus, Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iusto ac legitimo facta est.cuius ius tyranni quoqꝫ,qui postea per uim tenuerunt Lacedæmone imperium:quia nos bella nunc Punica,nunc Gallica,nunc alia ex alijs occupauerant, usurparunt, sicut tu quoqꝫ hoc Macedonico bello fecisti.nam quid minus conueniret, quàm nos qui pro libertate Græciæ aduersus Philippum gereremus bellum,cum tyranno instituere amicitiam? & eo tyranno,quàm qui unquam fuit,sæuissimo & uiolentissimo in suos? Nobis uero, etiam si Argos nec cepisses per fraudē,nec teneres, liberantibus omnē Grçciam Lacedæmon quoqꝫ uindicanda in antiquam libertatem erat,atqꝫ in leges suas:quarum modo, tanquam æmulus Lycurgi,mentionem fecisti. An ut ab Iasso & Bargyllis prçsidia Philippi deducātur, curæ erit nobis:Argos & Lacedæmonem,duas clarissimas urbes,lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus:quæ titulum nobis liberatæ Græciæ seruiētes deforment? At enim cum Philippo Argiui senserunt.Remittimus hoc tibi,ne nostram uicem irascaris. satis compertum habemus,duorum,aut summum trium in ea re nō ciuitatis culpam esse: tam Hercle,quàm in te tuoqꝫ præsidio accersendo accipiendoqꝫ in arcem,nihil sit publico consilio actum. Thessalos & Phocenses & Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. tamen cum cæteram liberauimus Græciam: quid tandem censes in Argiuis, qui insontes publici consilij sint,facturos? Seruorum ad libertatem uocatorum,& egentibus hominibus agri diuisi crimina tibi obijci dicebas:non quidem nec ipsa mediocria.sed quid ista sunt præ ijs,quæ à te,tuisqꝫ quotidie alia super alia facinora eduntur? exhibe liberam concionē uel Argis,uel Lacedæmone:si audire iuuat uera dominationis impotētissimæ crimina. Vt omnia alia uetustiora omittam:quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit:quam tu ipse, cum iam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agédum,quos in concione comprehensos,omnibus audientibus ciuibus tuis,in custodia te habiturū esse pronuntiasti: iube uinctos produci,ut miseri parentes,quos falsò lugēt,uiuere sciant. At enim ut iam ita sint hæc, quid ad uos Romani? hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc ijs,qui ut liberare possent,mare traiecerunt,terra mariqꝫ gesserunt bellum? Vos tamen,inquis,uestramqꝫ amicitiā ac societatem proprie nō uiolaui. Quoties uis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus:summā rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia uiolatur? nempe his maxime duabus, si socios meos pro hostibus habeas,si cum hostibus te cōiungas. Vtrunqꝫ à te factum est.nam & Messenen uno atqꝫ eodem iure fœderis,quo & Lacedæmonem, in amicitiā nostram acceptam socius ipse sociam

nobis urbem ui atq; armis cepisti: & cum Philippo hoste nostro non societatē solū, sed, si dijs placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius pepigisti: & bellum aduersum nos gerens mare circa Maleam infestū nauibus piraticis fecisti: & plures propè ciues Romanos, quā Philippus, cepisti atq; occidisti: tutiorq; Macedoniæ ora, quàm promontorium Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantibus nauibus fuit. Proinde parce sic fidem ac iura societatis iactare: & omissa populari oratione, tanquam tyrannus & hostis loquere. Sub hæc Aristænus nunc monere Nabin, nunc etiam orare: ut dum liceret, dum occasio esset, sibi, ac fortunis suis consuleret. referre deinde nominatim tyrannos ciuitatum finitimarū cœpit: qui deposito imperio, restitutaq; libertate suis, non tutam modò, sed etiam honoratam inter ciues senectutem egissent. His dictis inuicem, auditisq;, nox propè diremit colloquium. postero die Nabis Argis se cedere ac deducere præsidiū, quādo ita Romanis placeret: & captiuos & perfugas redditurum dixit. aliud si quid postularent, scriptum ut ederēt petijt: ut deliberare cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est: & Quintius sociorum etiam principibus adhibitis, habuit consiliū. Maximæ partis sententia erat, perseuerandum in bello esse, & tollendū tyrannum: nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. satius multo fuisse non moueri bellū aduersus eū, quā omitti motum. & ipsum uelut cōprobata dominatione firmiorem futurum, autore iniusti imperij assumpto P R: & exemplo multos in alijs ciuitatibus ad insidiandum libertati ciuium suorum incitaturū. Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. uidebat enim, cōpulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare: eam autem fore diuturnā. non enim Gytheum, quod ipsum tamen traditū, non expugnatū esset: sed Lacedæmonē ualidissimā urbem uiris armisq; oppugnaturos. unā spem fuisse, si qua admouentibus exercitū dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset: cum signa portis propè inferri cernerent, neminem se mouisse. Adijciebat & cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nuntiare. multo maioribus, quàm ante, terrestribus naualibusq; copijs in Europam eum transisse. si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus alijs copijs aduersus regem tam ualidum ac potentem bellum gesturos? Hæc propalàm dicebat. illa tacita suberat cura, ne nouus COS. Græciam prouinciā sortiretur: & inchoati belli uictoria successori tradenda esset. Cum aduersus tendendo nihil moueret socios: simulando se transire in eorum sententiā, omnes in assensum cōsilij sui traduxit. Bene uertat, inquit, obsideamus Lacedæmonem, quando ita placet. cæterum cum res tam lenta, quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium sit: & obsidentibus prius sæpe, quàm obsessis tędium afferat: iam nunc hoc ita proponere uos animis oportet: hybernandum circa Lacedæmonis mœnia esse. quæ mora si laborē tantum, ac periculum haberet, ut & animis & corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer uos. nunc impensa quoq; magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est: in commeatus uobis nobisq; in hyemem expediendos. Itaq; ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum ante uestris ciuitatibus censeo, explorandumq;: quid quæq; animi, quid uirium habeat. Auxiliorū satis superq; habeo. sed quo plures sumus, pluribus rebus egebimus. nihil iam præter nudum solū ager hostium habet: ad hoc hyems accedit, ad cōportandum ex longinquo difficilis. Hæc oratio primum animos omnium ad respicienda cuiq; domestica mala conuertit: segnitiam, inuidiam & obtrectationem domi manentium aduersus militantes: libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex priuato. uersis itaq; subito uoluntatibus, facere quod è Rep. populi Romani, sociorumq; esse crederet, imperatori permiserunt. Inde Quintius adhibitis legatis tantum, tribunisq; militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. Sex mensium induciæ ut essent Nabidi, Romanisq;, & Eumeni regi & Rhodijs. Legatos extemplo mitterēt Romā T. Quintius, & Nabis, ut pax ex autoritate senatus cōfirmaretur. Ex qua die scriptæ cōditiones pacis editæ Nabidi forent: ea dies ut induciarum principiū esset: & ut ex ea die intra decimū diem ab Argis cæterisq; oppidis, quæ in Argiuorū agris essent, præsidia omnia deducerētur: uacuaq; & libera traderētur Romanis: & ne quod inde mancipiū regium publicūmue aut priuatū educeretur: & siqua ante educta forent, dominis

dominis recte restituerentur. Naues, quas ciuitatibus maritimis ademisset, redderet: neue ipse nauem ullam, pręter duos lembos, qui non plus quàm sexdecim remis agerētur, haberet. Perfugas & captiuos omnibus socijs populi Romani ciuitatibus redderet. & Messenijs omnia, quæ comparerent, quæq; domini cognoscerēt. Exulibus quoq; Lacedæmonijs liberos, & coniuges restitueret: quæ earum uiros sequi uoluissent. inuita ne qua exulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in ciuitates suas, aut ad Romanos transissent, ijs res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam urbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis. ne quam societatem cum ullo Cretensium, aut quoquam alio institueret, neu bellū gereret. Ciuitatibus omnibus, quas ipse restituisset: quæq; se suaq; in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seq; ipse suosq; ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienóue agro conderet. Obsides ea ita futura, daret quinque: quos imperatori Romano placuisset: filium in his suum: & talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo. Hæc cōscripta castris propius urbem motis Lacedæmonem mittuntur. nec sanè quicquam eorum satis placebat tyranno: nisi quod præter spem reducendorum exulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res offendebat: quod & naues & maritimæ ciuitates ademptæ erant. fuerat autē ei magno fructui mare, omnem oram à Malea prædatorijs nauibus infestam habenti, iuuentutem præterea ciuitatum earum ad supplementum longe optimi generis militū habebat. Has conditiones, quanquā ipse in secreto uolutauerat cum amicis: uulgo tamen omnes fama ferebant: uanis, ut ad cæteram fidem, sic ad secreta tegenda satellitum regiorum ingenijs. Non tam omnia uniuersi, quàm ea, quæ ad quenq; pertinerent, singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, nō reddituri, indignabantur. seruis liberatis à tyranno non irrita modò futura libertas, sed multo fœdior quàm fuisset antè, seruitus, redeuntibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obuersabatur. mercenarij milites & pretia militiæ casura in pace ægre ferebant, & reditum sibi nullum esse in ciuitates uidebant, infensas non tyrannis magis, quàm satellitibus eorum. Hæc inter se primo in circulis serentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt. quo tumultu cum per se satis iritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem aduocari iussit. ibi cum ea, quæ imperarētur à Romanis, exposuisset: & grauiora atq; indigniora quædam falso affinxisset: & ad singula nūc ab uniuersis, nunc à partibus cōcionis acclamaretur, interrogauit: quid se respondere ad ea, aut quid facere uellent: propè una uoce omnes nihil respondere, bellum geri iusserunt: & pro se quisq;, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare iubentes, fortes fortunam adiuuare aiebant. His uocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Ætolosq; adiuturos pronuntiat: & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, & in stationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio, & emissa iacula extemplo Romanis dubitationē, quin bellandum esset, exemerunt. leuia inde prælia per quatriduum primum sine ullo satis certo euentu commissa. quinto die propè iusta pugna adeò pauentes in oppidum Lacedæmonij compulsi sunt, ut quidam milites Romani terga fugientium cædentes per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarint. Et tunc quidem Quintius satis eo terrore coërcitis excursionibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus: missis qui omnes nauales socios à Gytheo accerserent, ipse interim cum tribunis militum ad uisendum urbis situm mœnia circumuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisq; obiecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabantur. Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copijs (erant autem Romanorum sociorumq;, simul peditum equitumq;, simul terrestriumq; ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alij scalas, alij ignem, alij alia quibus non oppugnarent modò, sed etiam terrerent, portabant. iussi clamore sublato subire undiq; omnes, ut quà primum occurrerēt, quáue opem ferrent, ad omnia simul pauentes Lacedæmonij ignorarēt. Quod roboris in exercitu erat, trifariā diuisum, parte una à Phœ-

beo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco, quem Heptagonias appellant: (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Cum tantus undiq; terror urbem circunuasisset: primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuntios trepidos motus, ut quisq; maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circumfuso undiq; pauore ita obtorpuit, ut nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modo consilij, sed uix mentis compos esset. Romanos primo sustinebant in angustijs Lacedæmonij, ternæq; acies tempore uno locis diuersis pugnabant. deinde crescente certamine nequaq; erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonij pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quod alij uani, alij leues admodum ictus erant. nam propter angustias loci, confertamq; turbam non modo ad emittenda cum procursu, quo plurimum concitantur tela, spatium habebant: sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili conarentur. itaq; ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circumstantibus ex superioribus locis quidam uulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modo, sed tegulæ quoque inopinantes perculerunt. sublatis deinde supra capita scutis, continuatisq; ita inter se: ut non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inserendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset: testudine facta subibant. & primo angustiæ paulisper sua hostiumq; refertæ turba tenuerunt. posteaquam in patentiorem uiam urbis paulatim urgentes hostem processere: non ultra uis eorum atq; impetus sustineri poterant. Cum terga uertissent Lacedæmonij, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, ut capta urbe trepidans, qua nam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras cum ad cætera animo officioq; ducis fungebatur: tum uerò unus ne caperetur urbs, causa fuit. succedi enim ædificia proxima muro iussit. quæ cum momento temporis arsissent, ut adiuuantibus ignem, qui aliâs ad extinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modò fragmēta, sed etiam ambusta tigna ad armatos peruenire, & flamma late fundi, fumus terrorem etiam maiorem quàm periculum facere. Itaq; & qui extra urbem erant Romanorū, tum maxime impetus facientes recessere à muro: & qui iam intrauerant, ne incendio à tergo oriente intercluderentur à suis, receperunt sese. & Quintius posteaquam quid rei esset, uidit: receptui canere iussit. ita iam à capta propè urbe reuocati redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostium quàm ex re ipsa spei nactus, per triduū insequens territauit eos, nūc prælijs lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit. quem Quintius primo aspernatus excedere castris iussit: deinde suppliciter orantem, aduolutumq; genibus tandē audiuit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum. dein cum ea uelut uana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis ante diebus editæ erant, induciæ fierent, pecuniaq; & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nuntijs alijs propè super alios afferentibus, tantumnon iam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eo quod Pythagoras cum parte ualidissima præsidij excesserat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat: uiuū fide data emiserunt. Huic lætitiæ Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisq; ab Lacedæmone Eumene & Rhodijs, & L. Quintio fratre ad classem. Læta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in aduentum Romani exercitus ducisq; indixerunt: præfeceruntq; ludis ipsum imperatorem. Multa erāt, quæ gaudiū cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erāt, quos nuper Pythagoras, quosq; ante Nabis abduxerant. redierant, qui post cōpertam à Pythagora coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant. libertatem ex longo interuallo, libertatisq; autores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebāt. testata quoq; ipso Nemeorū die uoce præconis libertas est Argiuorū. Achæis quantū restituti Argi in cōmune Achaiæ conciliū lætitiæ afferebant: tantū serua Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non syncerū gaudiū præbebāt. Ætoli uero eam rem omnibus cōcilijs lacerate. Cum Philippo non ante desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno relictam

Lacedæ-

Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris, cæterosq; nobilissimos ciues in exilio uicturos. Nabidis dominantis satellitem factum populum Ro. Quintius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant: sed castris aduersus Romana castra positis: diuq; cunctatum, cum Aetolorum auxilia expectasset, coactum ad extremũ acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto. eo prælio uictũ, castrisq; exutum pacem petisse, cum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent. Eodem ferè tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonẽ gestis, & ab M. Porcio COS. ex Hispania literæ allatæ. utriusq; nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius COS. cum post fusos circa Litanam syluam Boios quietam prouinciam habuisset, comitiorum causa Romam rediijt: & creauit COSS. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi punici belli COSS. fuerãt. Prętoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuuetius Talua. Comitijs perfectis COS. in prouinciam rediijt. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos Salernumq; & Buxentum ascripti coloni qui nomina dederant, cum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit non esse eos ciues Romanos. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterũ, & T. Sempronius Longus COSS. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam uenerũt. his extra urbem in æde Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quintio conuenisset, ut rata esset, petierunt impetraueruntq;. De prouincijs cum relatum esset, senatus frequens in eam sententiã ibat: ut, quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret. consulibus ambobus Italia prouincia esset. Scipio satis esse Italiæ unum consulem censebat: alteri decernendã Macedoniam esse. Bellum graue ab Antiocho imminere. iam ipsum sua sponte in Europam transgressum, quid deinde facturum censerent? cum hinc Ætoli haud dubiè hostes uocarent ad bellũ, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimularet? Dum de prouincijs consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana iurisdictio, T. Iuuentio peregrina euenit. P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Cornelijs, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam nouum exercitum transportari nõ placuit: eum, qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti. item eum exercitũ dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. consulibus ambobus Italiam prouinciam esse, & duas urbanas eò legiones scribere: ut dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, VIII omnino Romanæ legiones essent. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio COSS. id cum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primum, deinde ex autoritate collegij patribus renunciasset: deintegro faciendum arbitratu pontificum censuerunt: ludosq; magnos, qui unà uoti essent: tanta pecunia, quanta assoleret, faciendos. Ver sacrum uideri pecus, quod natum esset inter Cal. Martias, & pridie Cal. Maias, P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Lõgo COSS. Censorũ inde comitia habita sunt. creati censores Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem senatus P. Scipionem COS. quem & priores censores legerãt, legerunt; treis omnino senatores, neminem curuli honore usum, prętererunt. gratiã quoq; ingentẽ apud eum ordinem pepererunt: quòd ludis Romanis ædilibus curulibus imperarũt, ut loca senatoria secernerent à populo. nam antea in promiscuo spectabãt. equitibus quoq; per paucis adempti equi, nec in ullum ordinem sæuitum. atrium Libertatis, & uilla publica ab eisdem refecta, amplificataq;. Ver sacrum, ludiq; uotiui, quos uouerat Ser. Sul picius Galba COS. facti. Cum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesq; scelera Locris admissa in carcerem coniectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer posset. ea res indicio consciorum palàm facta delataq; ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est necatusq;. Coloniæ ciuium Romanorum eò anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas. Item Salernũ, Buxentumq;

tumq; coloniæ ciuiũ Ro. deductæ sunt. deduxêre triumuiri, T. Sempronius Longus, qui tum cos. erat: M. Seruilius, Q. Minucius Thermus. Ager diuisus est, qui Campanorũ fuerat. Sipontum item, in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam ciuium Romanorum alij triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Pamphilus, M. Heluius deduxerunt. Tempsam item, & Crotonem ciuium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de brutijs captus erat. Brutij Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumuiri, Cn. Octauius, L. Æmylius Paulus, C. Pletorius Crotonem: Tempsam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerũt. Prodigia quoq; alia uisa eo anno Romæ sunt, alia nuntiata. in foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ uisæ sunt. & terra aliquoties pluuit. & caput Vulcani arsit. nũtiatum est Interamnæ lac fluxisse, pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso, & in Piceno agro nõ manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum, quod Adriani nuntiauerant, in agro suo lapidibus pluuisse. In Gallia L. Valerius Flaccus procos. circa Mediolanum cum Gallis, Insubribus & boijs, qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnauit. x millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho argenti infecti xxv millia pondo, bigati centum uiginti tria millia, oscensis quingenta quadraginta: auri pondo mille quadringẽta. militibus ex prẹda diuisit, in singulos ducenos septuagenos æris, triplex equiti. T. Sempronius cos. in prouinciam profectus, in Boiorum primum agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis idoneis posuit: ut appareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. cos. ubi quantæ copiæ, quanta fidutia esset hosti, sensit: nuntium ad collegam mittit, ut si uideretur ei, maturaret uenire: se tergiuersando in aduentum eius rem extracturum. Quæ causa cos. cunctandi, eadem Gallis, præterquam quod cunctatio hostium animos faciebat, rei maturandæ erat, ut priusquam coniungerentur consulum copiæ, rem transigerent. per biduum tamen nihil aliud, quàm steterunt parati ad pugnam, siquis contrà egrederetur. tertiò subiere ad uallũ, castraq; ab omni simul parte aggressi sunt. cos. extemplo arma capere milites iussit. armatos inde paulisper continuit, ut & stolidam fidutiam hosti augeret: & disponeret copias, quibus quæq; portis erumperẽt. duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre iussæ. sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent uiam. Diu in angustijs pugnatũ est: nec dextris magis gladijsq; gerebatur res, quàm scutis corporibusq; ipsis obnixi urgebant: Romani, ut signa foras efferrent: Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec ante in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quàm Q. Victorius primi pili centurio, & C. Atinius Tr. mil. quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis prælijs sẹpe tentatam) signa adempta signiferis in hostes iniecerunt. dum repetunt enixe signum, priores secundani se porta eiecêre. Iam hi extra uallum pugnabant, quarta legione in porta hærẽte, cum alius tumultus ab auersa parte castrorum est exortus. in portam quæstoriam irruperant Galli: resistentesq; pertinacius occiderant L. Posthumiũ quæstorem, cui Tympano fuit cognomen: & M. Atinium, & P. Sempronium præfectos sociûm, & ducentos fermè milites. Capta ab ea parte castra erãt, donec cohors extraordinaria missa à cos. ad tuendam quæstoriam portam, & eos, qui intra uallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortibus porta erupit. ita simul tria prẹlia circa castra locis distantibus erant: clamoresq; dissoni ad incertos suorum euentus à præsenti certamine animos pugnantiũ auertebant. Vsq; ad meridiem æquis uiribus, ac propè pari spe pugnatũ est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minime patientia sitis, cum decedere pugna coëgisset: in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosq; cõpulerunt in castra. Signum inde receptui à cos. datum est. ad quod pars maior receperũt sese, pars certaminis studio, & spe potiundi castris hostium perstitit ad uallum. eorum paucitate contempta Galli uniuersi ex castris erumpunt. fusi inde Romani, quæ imperio cos. noluerãt, suo pauore ac terrore castra repetũt. ita uaria hinc atq; illinc nunc uictoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad xi millia, Romanorum v millia sunt

sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alij cōiuncto exercitu cum collega, Boiorū Ligurūq; agros populatū isse, quoad progredi syluæ paludesq; passæ sint, scribunt: alij nulla memorabili re gesta comitiorū causa redijsse Romam. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quò in hyberna reduxerat copias: totum hyemis tēpus iure dicundo consumpsit: mutandisq; ijs quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant, cum suæ factionis hominum uires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conuentu edicto, uenit. ibi omniū ciuitatum legationes in concionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorū qui ante se in Macedonia fuissent, suisq; rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita, præterquam cum ad mentionem Nabidis uentum esset. id minime conueniens liberanti Græciam uidebatur, tyrannū reliquisse, non suæ solum patriæ grauem, sed omnibus circa ciuitatibus metuendū, hęrētem uisceribus nobiliss. ciuitatis. Nec ignarus huius habitus animorū Quintius, si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse: nūc cum aliter quàm ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset, satius uisum esse, tyrannū debilitatum, ac totis propè uiribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui: quàm intermori uehementioribus, quam quæ pati posset, remedijs ciuitatem sinere, in ipsa uindicta libertatis perituram. Præteritorum cōmemorationi subiecit: proficisci sibi in Italiam atq; omnem exercitum deportare in animo esse. Demetriadis Chalcidisq; præsidia intra decimum diem auditu ros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo uidentibus uacuam Achæis traditurum: ut omnes scirent, utrum Romanis an Aetolis mentiri mos esset: qui male commissam libertatē populo Ro. sermonibus distulerint: & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam unquam pensi fuisse. Reliquas ciuitates monere: ut ex factis non ex dictis amicos pensent: intelligantq; quibus credēdum, & à quibus cauendum sit. libertate modicè utantur. temperatam eam salubrem & singulis & ciuitatibus esse: nimiam & alijs grauem, & ipsis qui habeant effrenatam & præcipitem esse. concordiæ in ciuitatibus principes, & ordines inter se, & in commune omnes ciuitates consulerent. aduersus cōsentientes nec regem quenquam satis ualidum, nec tyrannum fore. discordiam & seditionē omnia opportuna insidiātibus facere: cum pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quàm ciui cedat. alienis armis partam, externa fide redditam libertatem, sua cura custodirent seruarentq;: ut populus Romanus dignis datam libertatē, ac munus suum bene positum sciret. Has uelut parentis uoces cum audirent, manare omnibus gaudio lachrymæ: adeò ut ipsum quoq; confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantiū dicta fuit: monentiumq; aliorum alios, ut eas uoces uelut oraculo missas in pectora animosq; demitterent. silentio deinde facto petijt ab ijs, ut ciues Romanos, siqui apud eos in seruitute essent: cōquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. ne ipsis quidem honestū esse: in liberata terra liberatores eius seruire. Omnes acclamarunt: gratias se inter cætera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, ut tam pio ac necessario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello punico captorum: quos Annibal, cum à suis nō redimerentur, uenundederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod Polybius scribit centum talentis eam rem Achæis stetisse: cum quingenos denarios pretiū in capita, quod redderetur dominis, statuissent. mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. adijce nunc pro portione quot uerisimile sit totam Græciam habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, cum respiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens protinus ad portam duci atq; abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, seruatorem liberatoremq; acclamantibus, salutatis dimissisq; eis, eadem qua uenerat uia Elatiam redijt. inde cum omnibus copijs Ap. Claudium legatum dimittit. per Thessaliam atq; Epirum ducere Oricum iubet: atq; ibi se opperiri. inde nanq; in animo esse exercitū in Italiam traijcere. & L. Quintio fratri legato & præfecto classis scribit: ut onerarias ex omni Græciæ ora eodem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide solum, sed etiam ab Oreo atq; Eretria præsidijs, conuentū ibi Euboicarum ciuitatum habuit: commonitosq;

tosq; in quo statu rerum accepisset eos,& in quo relinqueret,dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoq; præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam:ubi nó liberandæ modo ciuitates erant: sed ex omni colluuione & cõfusione in aliquam tolerabilẽ formam redigendæ. Nec enim temporũ modò uitijs,ac uiolentia,& licentia regia turbati erant:sed inquieto etiam ingenio gentis: nec comitia,nec conuentũ,nec concilium ullum.nõ per seditionem ac tumultum,iam inde à principio ad nostram usq; ætatem traducentes. A censu maximè & senatum & iudices legit: potentioremq; eam partem ciuitatum fecit:cui salua trãquillaq; omnia magis esse expediebat. Ita cum percensuisset Thessaliam,per Epirum in Oricum, unde erat traiecturus, uenit. Ab Orico copiæ omnes Brundisium transportatæ, inde per totam Italiam ad urbem propè triumphantes nõ minore agmine rerum captarum,quàm suo præ se acto uenerunt. Posteaquam Romam uentum est,senatus extra urbem Quintio ad res gestas edifferendas datus est: triumphusq; meritus ab lubentibus decretus. Triduũ triumphauit.die primo arma,tela,signaq; ærea & marmorea transtulit:plura Philippo adempta quàm quæ ex ciuitatibus ceperat. secundo die aurum argentũmq;,factum infectumq; & signatum.infecti argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta LXX.facti: uasa multa omnis generis, cælata pleraq;, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabre facta: ad hoc clypea argentea X. signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam uocant: trium fere denariorum in singulis argenti est pondus. auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia,quingenti XIIII. tertio die coronæ aureæ. dona ciuitatum,translatæ CXIIII, & hostiæ ductæ, & ante currum multi nobiles captiui obsidesq;,inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit: & Armenes Nabidis tyranni filius,Lacedæmonius.ipse deinde Quintius in urbem est inuectus.milites secuti currum frequẽtes,ut omni ex prouincia exercitu deportato. his duceni quinquageni æris in pedites diuisi:duplex centurioni,triplex equiti. præbuerunt speciẽ triumpho capitibus rasis secuti,qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. Aelius Tubero trib.pleb.ex S C tulit ad plebem,plebesq; sciuit:ut latinæ duæ coloniæ una in Brutios,altera in Thurinum agrum deduceretur. his deducendis triumuiri creati,quibus in triennium imperium esset:in Brutios Q. Næuius,M. Minucius Rufus,M.Furius Crassipes:in Thurinum agrũ A.Manlius,P.Aelius,L. Apustius.ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Aedes eo anno aliquot dedicatæ sunt.una Iunonis Matutæ in foro olitorio,uota locataq; quadriennio antè à C. Cornelio consule gallico bello. censor idem dedicauit.altera Fauni. ædiles eam biennio antè ex mulctatitio argẽto faciendam locarant,C.Scribonius, & Cn.Domitius:qui prætor urbanus eam dedicauit.& ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. uouerat eam decem annis antè punico bello P. Sempronius Sophus: locauerat idem censor. & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. uota erat sex annis antè gallico bello ab L.Furio Purpurione prætore: ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta.

P.Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos redijt. Comitia consulum fuere,quibus creati sunt L.Cornelius Merula,& Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio,M.Fuluius Nobilior,C.Scribonius,M. Valerius Messala,L.Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos,C. Attilius Seranus,L.Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt.Horum ædilium ludos Romanos primum senatus à populo secretus spectauit: præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandem quod multo antè debuerit,tributum censentibus amplissimo ordini: alijs demptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrũ adiectum esset interpretantibus: & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur,& concordiæ & libertati æque minuendæ esse. Ad quingentesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum:cur immisceri sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem consessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius antè gentis senatu neq; desideratã neq; institutam. Postremo ipsum quoque Africanum,quod cõsul autor eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeò nihil motum ex antiquo

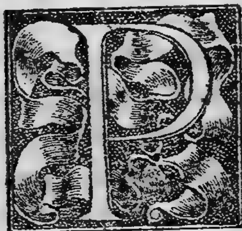
tiquo probabile est. ueteribus, nisi quæ usus euidenter arguit, stari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius coss. fuerunt: terræ motus ita crebri nuntiabantur: ut non rei tantum ipsius, sed feriarum quoq; ob id indictarum homines tæderet. nam neq; senatus haberi, neq; respublica administrari poterat, sacrificando expiandoq; occupatis consulibus. postremo decemuiris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt. edictumq; est, ut omnes qui ex una familia essent, pariter supplicarent. item ex autoritate senatus cōsules edixerunt: ne quis, quo die terræ motu nuntiato feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motū nuntiaret. Prouincias deinde consules prius tū prætores sortiti. Cornelius Galliā, Minucius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam. L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniā, C. Flaminius Hispaniā citeriorem, M. Fuluius Hispaniam ulteriorem. Nihil belli eo anno expectantibus cōsulibus literæ M. Cincij (præfectus is Pisis erat) allatæ: Ligurum xx millia armatorū, coniuratione per omnia cōciliabula uniuersæ gentis facta, lunensem primum agrum depopulatos, Pisanū deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse. Itaq; Minucius cos. cui Ligures prouincia euenerat, ex autoritate patrū in rostra ascendit: & edixit, ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno cōscriptæ essent, post diem decimum Arretij adessent. in earū locum se duas legiones urbanas scripturū. item socijs & latini nominis magistratibus, legatisq; eorum qui milites dare debebant, edixit: ut in Capitolio se adirent. ex ijs xv millia peditum, & quingentos equites pro numero cuiusq; iuniorum descripsit: & inde è Capitolio protinus ire ad portam, & ut maturaretur res, proficisci ad delectū iussit. Fuluio Flaminioq; terna millia Romanorum peditum, & centeni equites in supplementum, & quina millia sociûm latini nominis, & duceni equites decreti: mandatūq; prætoribus, ut ueteres dimitterent milites, cum in prouinciam uenissent. Cum milites qui in legionibus urbanis erant: frequētes tribunos plebeios adissent: uti causas cognoscerēt eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causæ essent, quo minus militarent: eam rem literæ T. Sempronij discusserunt. in quibus scriptum erat: Ligurum x millia in agrum Placētinum uenisse: & eum usq; ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendijs perpopulatos esse. Boiorū quoq; gētem ad rebellionem spectare: ob eas res tumultum esse. Decreuit senatus, tribunos plebeij nō placere causas militares cognoscere, quo minus ad edictū conueniretur, adiecerunt etiam: ut socij nominis latini, qui in exercitu P. Cornelij, T. Sempronij fuissent: & dimissi ab ijs consulibus essent, ad quā diem L. Cornelius cos. edixisset: & in quem locum edixisset Hetruriæ, conuenirent: & ut L. Cornelius cos. in prouinciam proficiscens in oppidis agrisq;, quà iturus esset: si quos ei uideretur, milites scriberet armaretq;, & duceret secum: dimittendiq; ei, quos eorum, quādoq; uellet, ius esset. Posteaquam cōsules delectu habito profecti sunt in prouincias: tum T. Quintius postulauit: ut de his quæ cum decem legatis ipse statuisset: senatus audiret: eaq;, si uideretur, autoritate sua cōfirmaret. id eos facilius facturos, si legatorum uerba, qui ex uniuersa Græcia & magna parte Asiæ, quiq; ab regibus uenissent, audissent. Hæ legationes à C. Scribonio Pr. urbano in senatum introductæ sunt: benigneq; omnibus responsum. cum Antiocho quia longior disceptatio erat: decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. Quintio mandatum, ut adhibitis ijs legatorum regis uerba audiret: responderetq; ijs, quæ ex dignitate atq; utilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hegesianax principes regię legationis erant. ex ijs Menippus ignorare se dixit: quidnam perplexi sua legatio haberet: cum simpliciter ad amicitiam petendam, iungendamq; societatem uenissent. esse autem tria genera fœderum, quibus integre paciscerētur amicitias ciuitates regesq;. unum: cum bello uictis dicerentur leges. ubi enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent: quæ ex ijs habere uictos, quibus mulctari eos uelit, ipsius ius atq; arbitrium esse. alterū, cum pares bello æquo fœdere in pacem atq; amicitiam uenirent. tūc enim repeti reddiq; per cōuentionem res: & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis utriusq; commodo componi. tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam coēant, eos neq; dicere, neq; accipere leges. id enim uictoris & uicti esse.

ex eo genere cum Antiochus esset: mirari se, quod Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ urbium liberas & immunes, quas stipēdiarias esse uelint: quas intrare præsidia regia regemq; uetent. cum Philippo enim hoste pacem. non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse. Ad ea Quintius. Quoniam uobis distincte agere libet, & genera iungendarũ amicitiarum enumerare: ego quoq; duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuntietis amicitiæ cum populo Romano iungendæ. unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiæ attinet, curare uelit, ut & ipse omni Europa abstineat. alterã, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transcendat: & ut Romanis ius sit Asiæ ciuitatũ amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti. Enimuero id auditu etiam dicere indignũ esse Hegesianax, Thraciæ & Chersonesi urbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus proauus eius, Lysimacho rege bello uicto & in acie cæso, per summũ decus parta liquerit: pari cum laude eadem ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus: partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam. & reuocatis cultoribus frequentauerit: & quæ strata ruinis atq; incendijs erant, ingentibus impensis ædificauerit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quæ nunquã eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius, Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, ut aut sola, aut prima certe pensari decet principi orbis terrarũ populo & tanto regi: utrum tandem uidetur honestius, liberas uelle omneis, quæ ubiq; sunt Græciæ urbes: an seruas & uectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proauus belli iure habuerit, auus paterq; nunquam usurpauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum patrociniũ libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæq; suæ ducit esse. sicut à Philippo Græciam liberauit: ita ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graij nominis sint, liberare in animo habet. neq; enim in Æolidem Ioniamq; coloniæ in seruitutē regiam missæ sunt: sed stirpis augendæ causa, gentisq; uetustissimæ per orbem terrarũ propagandæ. Cum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis quam seruitutis prætexi titulo: quin mittimus ambages, inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. alteram ex duabus conditionibus quæ modo diserte à Quintio datæ sunt, legite: aut supersedete de amicitia agere. Nos uero, inquit Menippus, nec uolumus, nec possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes uniuersas Græcię Asiæq; cum in senatum introduxisset, ut scirent quali animo populus Romanus, qualiq; Antiochus erga ciuitates Græciæ essent: postulata & sua & regis exposuit. Renuntiarent ciuitatibus suis, populum Romanum qua uirtute quaq; fide libertatem eorum à Philippo uindicauerit: eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, uindicaturũ. Tum Menippus deprecari & Quintiũ & patres instituit, ne festinarent decernere: quo decreto turbaturi orbem terrarum essent, tempus & sibi sumerēt, & regi ad cogitandum darent. cogitaturũ cum renuntiatæ conditiones essent, & impetraturum aliquid: aut pacis causa consensurum. Ita integra dilata res est. legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit: P. Sulpicium, P. Villium, P. Aelium. Vix dum ij profecti erant, cum à Carthagine legati bellum haud dubie parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: inieceruntq; curam, ne simul & punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut antè dictum est: & erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod uolutanti diu consilia de Romano bello nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius una atq; eadem semper erat, ut in Italia bellum gereretur. Italiam & commeatus & militem præbituram externo hosti. si nihil ibi moueatur: liceatque populo Romano uiribus & copijs Italiæ extra Italiam bellum gerere: neq; regem neq; gentem ullam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues, XVI millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primum Africam petiturum. magnopere cōfidere, & Carthaginienses ad rebellandũ ab se compelli posse. si illi cunctentur, se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum cæteris omnibus transire in Europã debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere: neq; traijcientem, & quod in speciem famamq; belli satis sit, paratum

rum traijcere. In hanc sententiā cum adduxisset regem, præparandos sibi ad id populariū animos ratus, literas, ne quo casu interceptæ palàm facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusq; solertiam leuioribus ministerijs, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat: Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus conuentis opus esset. instruit etiam secretis notis: per quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obuersantem non prius amici quàm inimici Annibalis, qua de causa uenisset, cognouerunt. & primo in circulis conuiuijsq; celebrata sermonibus res est. deinde in senatu quidam nihil actum esse dicere exilio Annibalis: si absens quoq; nouas moliri res, solicitandoq; animos hominum turbare statum ciuitatis posset. Aristonem quendam Tyrium aduenam, instructum mādatis ab Annibale & ab Antiocho rege, uenisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere & in occulto colloqui: quod mox in omnium perniciem erupturum esset. Conclamauere omnes, uocari Aristonem debere, & quæri quid uenisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti. satis pro temeritate unius hominis suppliciorum pensum esse. priuatos suo periculo peccaturos. rempublicam non extra noxam modò, sed etiā extra famam noxæ conseruandam esse. Vocatus Ariston purgare sese, & firmissimo propugnaculo uti: quod nihil literarū ad quenquam attulisset. cæterum nec causam aduentus satis expediebat, & in eo maximè hæsitabat: quod cum barchinæ solum factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, alijs pro speculatore comprehendi iam & custodiri iubentibus: alijs negantibus tumultuandi causam esse. mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. idem Carthaginiensibus & Tyri, & in alijs emporijs in quæ frequēter commeent, euenturum. Dilata eo die res est. Ariston punico ingenio inter Pœnos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratus prima uespera suspendit. ipse de tertia uigilia nauem cōscendit & profugit. postero die cum suffetes ad ius dicendum consedissent: conspectæ tabellæ, demptæq; & lectæ. scriptum erat: Aristonem priuatim ad neminem, publice ad seniores (ita senatum uocabant) mandata habuisse. Publicato crimine minus intenta de paucis quæstio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad COSS. & senatum deferrent, placuit: simul qui de iniurijs Masanissæ quererentur. Masanissa posteaquam & infames Carthaginienses, & inter seipsos discordes sensit, principibus propter colloquia Aristonis senatui, senatu propter iudicium eiusdē Aristonis populo suspecto, locū iniuriæ esse ratus, agrū maritimū eorum & depopulatus est, & quasdam urbes uectigales Carthaginiēsium sibi coëgit stipendium pendere. Emporia uocant eam regionem. ora est minoris syrtis & agri uberis. una ciuitas eius Lepus: ea singula in dies talenta uectigal Carthaginiēsibus dedit. Hanc tum regionem & totam infestam Masanissa, & ex quadam parte dubiæ possessionis, sui regni an Carthaginiensium esset, effecerat. & quia simul ad purganda crimina, & questum de se Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent suspicionibus, & de iure uectigalium disceptarent, legatos & ipse Romam misit. Auditi de Tyrio aduena primum Carthaginienses curam iniecere patribus, ne cum Antiocho simul & Pœnis bellandū esset. maximè ea suspicio crimē urgebat: quod quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum nec nauem eius custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari cœptum. Carthaginiēses iure finiū causam tutabantur, quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio uictor agrum, qui iuris esset Carthaginiēsium finisset: & confessione regis, qui cum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarū uagantem circa Cyrenas persequeretur: precario ab se iter per eum ipsum agrum, tāquam haud dubie Carthaginiensium iuris, petisset. Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant: & si quis ueram originem iuris exigere uellet, quem proprium agrum Carthaginiensium in Africa esse: aduenis, quantum secto bouis tergo amplecti loci potuerint: tantum ad urbem communiendam precario datum. quicquid Birsam sedem suam excesserint, ui atq; iniuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos posse: non modò semper, ex quo cœperint, sed ne diu quidem eos possedisse. per opportunitates nunc illos nunc reges Numidarum usurpasse ius: semperq; penes eum possessionē fuisse, qui plus armis potuisset. Cu-

ius conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses, socius atque amicus rex Numidarum esset: eius finerent esse: nec se interponerent, quo minus qui possent, tenerēt. Responderi legatis utriusq; partis placuit: missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginiensem, & regem in re præsenti disceptarent. Missi P. Scipio Africanus & C. Cornelius Cethegus & M. Minucius Rufus, audita inspectaq; re suspensa omnia, neutrò inclinatis sententijs, reliquere. Id utrum sua sponte fecerint, an quia mandatū ita fuerit, non tam certū est, quàm uidetur tempori aptum fuisse: integro certamine eos relinqui. nam ni ita esset, unus Scipio uel notitia rei, uel autoritate ita de utrisq; meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

DECADIS QVARTAE LIBER QVINTVS

RINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt: Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum ciuitatibus ijs, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellauerant: crebra magis quàm digna dictu prælia fecit: & adeò pleraque aduersa: ut uix dimidium militum quàm quod acceperat, successori tradiderit. nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit: ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum multa secunda prælia fecisset: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. Idem proprætor Lusitanos peruastata ulteriori prouincia cum ingenti præda domum redeuntes in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, superior alijs: nam & acie frequenti armatis aduersus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. tertia nanque uigilia exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant: nec ulla quiete data, laborem uiæ prælium exceperat. itaque principio pugnæ uigoris aliquid in corporibus animisq; fuit. & turbauerant primo Romanos. deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Ioui, si ui fudisset cecidissetq; hostes, proprætor uouit. tandem gradum acrius intulere Romani, cessitque Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. & cum institissent fugientibus uictores, ad XII millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes fermè equites, & signa militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta & tres amissi. Pugnatum inde haud procul Ilipa urbe est. eò uictorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem exposita est: potestasq; dominis suas res cognoscendi facta. cætera uendenda quæstori data, quod inde effectum est, militi diuisum. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor: cum hæc in Hispania gerebantur. itaque tam aduersæ quàm secundæ res per ipsum amicosq; eius magnis sermonibus celebrabantur. & tentauerat: quoniā bellum ingens in prouincia exarsisset: & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pauoris ac fugæ accepturus esset, ut unam sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam cum militem ab se ipso scriptum ex senatus consulto adiecisset: eligeret ex omni numero sex millia & quingentos pedites, & equites trecentos. ea se legione (nam in Sex. Digitij exercitu haud multum spei esse) rem gesturum. Seniores negare: ad rumores à priuatis temere in gratiam magistratuum confictos senatusconsulta facienda esse. nisi quod aut prætores ex prouincijs scriberent, aut legati renuntiarent: nihil ratum haberi debere. si tumultus in Hispania esset, placere: tumultuarios milites extra Italiam scribi à prætore. Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarij milites legerentur Valerius Antiâs & in Siciliam nauigasse delectus causa C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniā petentem tempestate in Africam delatū, uagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum prouinciarū delectibus tertium in Hispania adiecisse. Nec in Italia segnius Ligurū bellum crescebat. Pisas iam quadraginta millibus hominū, affluente quotidie multitudine ad famam belli spemq; prædę, circumsedebant. Minucius COS. Arretium die, quem edixerat ad conueniendum militibus, uenit. inde quadrato

drato agmine ad Pisas duxit. & cum hostes mille passuũ ab oppido trans fluuium mouissent castra, consul urbem haud dubiè seruatam aduentu suo est ingressus. Postero die & ipse trans fluuium quingentos ferè passus ab hoste posuit castra. inde leuibus prælijs à populationibus agrum sociorũ tutabatur. in aciem exire non audebat, nouo milite & ex multis generibus hominũ collecto, necdum noto satis inter se, ut fidere alij alijs possent. Ligures multitudine freti & in aciem exibãt, parati de summa rerũ decernere: & abundantes militũ numero passim multas manus per extrema finium ad prædandũ emittebant: & cum coacta uis magna pecorum prædęq; esset, paratũ erat præsidiũ per quod in castella eorum uicosq; ageretur. Cum bellum Ligustinum ad Pisas cõstitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitũ in agrum Boiorum induxit. ubi longè alia belli ratio quàm cum Liguribus erat. consul in aciem exibat: hostes pugnam detrectabant: prædatumq; ubi nemo obuiam exiret, discurrebant Romani: Boij diripi sua impune quàm tuendo ea conserere certamen malebant. posteaquam omnia ferro ignіq; satis euastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos ducebat. Boij ubi egressum è finibus suis hostem sensere: sequebantur silenti agmine, locum insidijs quærentes. nocte prætergressi castra Romana saltum, quà transeundum erat Romanis, insederunt. Id cum parum occulte fecissent, consul qui multa nocte solitus erat mouere castra, ne nox terrorem in tumultuario prælio augeret, lucem expectauit. & cum luce moueret, tamẽ, turmam equitũ exploratũ misit. Posteaq; relatum est, quantæ copiæ & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium conijci iussit: & triarios uallum circũijcere: cætero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerũt, posteaquã apertas esse insidias, & recto ac iusto prælio, ubi uera uirtus uinceret, dimicandum uiderunt. Hora secunda fermè concursum est. sinistra sociorũ equitũ ala, & extraordinarij prima in acie pugnabant. præerant duo cõsulares legati, M. Marcellus & T. Sempronius prioris anni consul. Nouus COS. nunc ad prima signa erat: nunc legiones cõtinebat in subsidijs ne certaminis studio prius procurrerent: quàm datum signũ esset. equites earũ extra aciem in locũ patentem Q. & P. Minucios tribunos militũ educere iussit: inde cum signũ dedisset, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius uenit à T. Sempronio Longo, nõ sustinere extraordinarios impetũ Gallorũ: & cæsos permultos esse: & qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorẽ pugnæ. legionem alteram ex duabus, si uideretur, summitteret, priusquã ignominia acciperetur. Secunda legio missa est, & extraordinarij recepti. tum redintegrata est pugna: cum & recens miles & frequens ordinibus legio successisset: & sinistra ala ex prelio subducta est, dextera in primã aciem subijt. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æstus corpora Gallorũ: densis tamẽ ordinibus nũc alij in alios, nũc in scuta incũbentes sustinebãt impetus Romanorũ. Quod ubi animaduertit COS. ad perturbandos ordines eorũ C. Liuiũ Salinatorem, qui præerat alarijs equitibus: quãconcitatissimos equos immittere iubet: & legionarios equites in subsidijs esse. Hæc procella equestris primo confudit & turbauit, deinde dissipauit aciem Gallorũ, non tamẽ ut terga darent. obstabãt duces, hastilibus cędentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarij nõ patiebantur. Consul obtestabatur milites, ut paululũ adniterentur. uictoriã in manibus esse. dum perturbatos & trepidantes uiderent, instarent. si restitui ordines siuissent, integro rursus eos prælio & dubio dimicaturos. Inferre uexillarios iussit signa. omnes connixi tandẽ auerterunt hostem. postquã terga dabant & in fugã passim effundebãtur: tum ad persequẽdos eos legionarij equites immissi. Quatuordecim millia Boiorũ eo die cęsa sunt: uiui capti mille nonaginta duo: equites ducenti uiginti unus: tres duces eorum, signa militaria ducenta XII. carpenta LXIII. Nec Romanis incruenta uictoria fuit. supra quinq; millia militũ ipsorũ, aut sociorũ sunt amissa: cẽturiões tres & XX. præfecti sociũm quatuor, & M. Genucius & M. Marcius trib. militũ secũdæ legiõis. Eodẽ ferè tempore duorũ consulũ literę allatę sunt: L. Cornelij de prælio ad Mutinã cum Boijs facto & Q. Minucij à Pisis. Comitia suę sortis esse. cæterũ adeò suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi inde sine pernicie sociorũ & damno reip. nõ possit. si ita uideretur patribus, mitterent ad collegam: ut is qui profligatũ bellum haberet, ad comitia Romã rediret. si id facere

grauaretur, quod non suæ sortis id negotium esset: se quidem facturũ, quodcunq; senatus censuisset. sed etiam atq; etiã uiderent: si magis è repub. esset interregnũ iniri, q ab se in eo statu relinqui prouinciam. Senatus C. Scribonio negotiũ dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Corneliũ consulem, qui literas collegę ad senatum missas deferrent ad eum: & nuntiarent, senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romã ueniret, potius quàm Q. Minucius à bello integro auocaretur, interregnũ iniri passurũ. Missi legati renuntiarũt, L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam uenturũ. De literis L. Cornelij, quas scripserat secundum prælium cũ Boijs factũ: disceptatio in senatu fuit, quia priuatim plerisq; senatoribus legatus M. Claudius scripserat: fortunæ populi Ro. & militum uirtuti gratiã habendã: quod res bene gesta esset. consulis opera & militũ aliquantũ amissum: & hostium exercitũ, cuius delendi oblata fortuna fuerat, nón deletũ. milites eo plures perisse, quod tardius ex subsidijs qui laborãtibus opem ferrẽt, successissent. hostes è manibus emissos, quod equitibus legionarijs & tardius datum signum esset, & persequi fugientes nõ licuisset. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores consultatio delata est. instabat enim cura alia, quod ciuitas fœnore laborabat: & cum multis fœnebribus legibus constricta auaritia esset, uia fraudis inita erat, ut in socios qui non tenerentur ijs legibus, nomina transcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. cuius coërcendi cũ ratio quæreretur, diem finiri placuit, Feralia quæ proxime fuissent: ut qui post eam diẽ socij ciuibus Romanis credidissent pecunias, profiterẽtur: & ex ea die pecunię creditę, debitor quibus uellet legibus, ius creditori diceretur. Deinde posteaq; professionibus detecta est magnitudo æris alieni per hanc fraudem cõtracti: M. Sempronius tribunus ple. ex autoritate patrũ plebem rogauit: plebesq; sciuit, ut cum socijs ac nomine latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cũ ciuibus Romanis, esset. Hæc in Italia domi militiæq; acta. In Hispania nequaq; tantum belli fuit, quantũ auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hyberna milites deduxit, & per hyemem pręlia aliquot nulla memoria digna aduersus latronũ magis q hostium excursiones, uario tamen euentu, nec sine militũ iactura sunt facta. Maiores res gestæ à M. Fuluio. Is apud Toletũ oppidum cũ Vacceis Vectonibusq; & Celtiberis signis collatis dimicauit: exercitũ earum gentiũ fudit fugauitq;: regem Hilermũ uiuũ cepit. Dum hæc in Hispania gerebãtur, comitiorũ iam appetebat dies. itaq; L. Cornelius COS. relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam uenit. Is in senatu cum de rebus à se gestis disseruisset: quoq; in statu prouincia esset: quæstus est cũ patribus cõcriptis, quod tanto bello una secunda pugna tam feliciter perfecto, nõ esset habitus dijs immortalibus honos. postulauit deinde, ut supplicationem simul triumphumq; decernerẽt. Prius tamen q relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorq; fuerat, literas eodem tẽpore dixit & cõsulis L. Cornelij ad senatũ, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantes: eoq; dilatam esse consultationem, ut præsentibus autoribus earum literarum disceptaretur. itaque expectasse sese, ut consul qui sciret ab legato suo aduersus se scriptum aliquid, cum ipsi ueniendum esset, duceret eum secum Romam: cum etiam uerius esset, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quàm legato. nunc uideri esse amotum de industria, ne ea quæ scripsisset, præsens diceret, aut argueret coràm: & si quid uani afferret, argui posset, donec ad liquidum ueritas explorata esset. itaque nihil eorum quæ postularet COS. decernendum in præsentia censere. Cum pergeret nihilo segnius referre, ut supplicatio decerneretur: triumphantiq; sibi in urbem inuehi liceret: M. & C. Titinij tribuni plebis se intercessuros, si de ea re fieret senatus consultum, dixerunt. Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pętus, & C. Cornelius Cethegus: Cornelius lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CXLIII. millia septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana urbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt. & porta Cælimontana fulmine icta est, murusq; circà multis locis de cœlo tactus. & Aritiæ & Lanuuij & in Auentino lapidibus pluuit. & à Capua nuntiatum est: examen uesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis æde consedisse. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemuiri libros adire iussi, & nouendiale

diale sacrũ factũ,& supplicatio indicta est atq; urbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victo-riæ uirginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicauit, biennio postquã uouit. Eodem anno coloniam latinam in castrum ferentinum triumuiri deduxerunt, A. Manlius Volso, L. Apustius Fullo, P. Aelius Tubero, cuius lege deducebantur tria millia peditum ferè, ccc equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere quadragena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio autore tertia pars agri dempta est: quò postea si uellent, nouos colonos ascribere possent. uicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quàm unquam aliás exarserat cõsularibus comitijs. multi & potentes petebãt patricij plebeijq;: P. Cornelius Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis: & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Volso: hi patricij. plebeij autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quintium Corneliumq; coniecti. nam & in unum locũ petebant ambo patricij, & rei militaris gloria recens utrunq; commendabat. Cæterum antè omnia certamen accendebãt fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. maior gloria Scipionis, & quo maior, eo propior inuidiæ: Quintij recentior, ut qui eo anno triumphasset. Accedebat quod alter decimum iam propè annum assiduus in oculis hominũ fuerat, quæ res minus uerendos magnos homines ipsa satietate facit: cõsul iterum post deuictum Annibalem censorq; fuerat. in Quintio noua recentia omnia ad gratiam erant. nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano non patruele se petere aiebat: pro legato & participe administrandi belli. se terra, fratrem mari rem gessisse. Is obtinuit, ut præferretur candidato, quem Africanus frater ducebat: quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente: quem tantum præiudiciũ senatus uirum è ciuitate optimum iudicatum, qui matrẽ Idæam Pessinunte uenientem in urbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Ænobarbus coss. facti. adeó ne in plebeio quidẽ consule, cũ pro C. Lælio niteretur, Africanus ualuit. Postero die prętores creati L. Scribonius Libo, M. Fuluius Cẽtimalus, A. Atilius Serranus, M. Bebius Pamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Aemylij Lepidi & L. Aemylij Pauli. Multos pecuarios damnarũt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. porticũ unam extra portã Trigeminam, emporio ad Tyberim adiecto: alterã à porta Fontinali ad Martis aram, quà in campum iter esset, perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignũ memoria gestũ erat. extremo eius anni bis in magnum periculũ res adducta est. nam & castra consulis oppugnata ægrè sunt defensa: & nõ ita multo pòst per saltũ angustum cũ duceretur agmen Romanũ: ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. quà cum exitus non pateret, cõuerso agmine redire instititit consul. & à tergo fauces saltus occupatæ à parte hostiũ erant: caudinæq; cladis memoria non animis modò, sed propè oculis obuersabatur. Numidas octingentos fermè equites inter auxilia habebat. Eorũ præfectus consuli pollicetur: se parte utra uellet cũ suis erupturũ. tantum uti diceret: utra pars frequentior uicis esset. in eos se impetum facturum: & nihil prius quàm flammam tectis iniecturum, ut is pauor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent: & discurrere ad opem ferendam suis. Collaudatũ eum consul spe præmiorũ onerat. Numidæ equos cõscendunt, & obequitare stationibus hostiũ neminẽ lacessentes cœperũt. Nihil primo aspectu cõtemptius, equi hominesq; paululi & graciles: discinctus & inermis eques, præterquã quod iacula secum portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida ceruice & extento capite currentium. Hunc contemptũ de industria augẽtes labi ex equis, & per ludibriũ spectaculo esse. Itaq; qui primo intenti paratiq;, si lacesserentur, in stationibus fuerant: iam inermes, sedentesq; pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere: sed propius saltũ paulatim euehi: uelut quos impotentes regendi equi inuitos efferrent. postremo subditis calcaribus per medias stationes hostium erupere, & in agrum latiorem euecti omnia propinqua uiæ tecta incendunt: proximo deinde uico inferunt ignem: ferro flammaq; omnia peruastant. Fumus primo cõspectus, deinde clamor trepidantiũ in uicis auditus, postremo seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerũt. itaq; sine consilio, sine imperio pro se quisq; currere ad sua tutanda: momen-

toq;

toq; temporis castra relicta erant, & obsidione liberatus C O S. quò intenderat, peruenit.
Sed neq; Boij, neq; Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat: tam inimici infestiq; erant Romanis, quàm Aetolorũ gens. Ii post deportatos ex Græcia exercitus primo in spe fuerant, & Antiochum in uacuam Europæ possessionem uenturũ: nec Philippum aut Nabin quieturos. ubi nihil usquã moueri uiderunt: agitandum aliquid miscendumq; rati, ne cunctando se, nescerent consilia: cõcilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias Romanorũ statumq; Aetoliæ, quod omnium Græciæ gentium ciuitatumq; inhonoratissimi post eam uictoriã essent, cuius causa ipsi fuissent: legatos censuit circa reges mittendos: qui non solum tentarent animos eorũ, sed suis quenq; stimulis mouerent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyrannidem dicere: inde militem, inde naues, naualesq; socios habuisse: inclusum suis propè muris Achæos uidere dominantes in Peloponneso, nunquã habiturũ recuperandi sua occasionem: si eam quæ tum esset, prætermisisset. nullum exercitũ Romanũ in Gręcia esse: nec propter Gytheũ, aut maritimos alios Laconas dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursum transmittant. Hæc ad incitandum animũ tyranni dicebantur: ut cum in Græciam Antiochus traiecisset, conscientia uiolatæ per sociorum iniurias Romanæ amicitiæ coniungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quàm tyrannus detractus erat: quoq; plures ademptæ res. ad hoc uetusta regum Macedoniæ fama, peragratusq; orbis terrarũ uictorijs eius gentis referebatur. Et tutũ uel incœpto, uel euentu se consiliũ afferre. nam neq; ut antè se moueat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu transierit in Græciã, suadere: & qui sine Antiocho aduersus Romanos Aetolosq; tandiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, socijs Aetolis, qui tum grauiores hostes quàm Romani fuerint, quibus tandem uiribus resistere Romanos posse? Adijciebat de duce Annibale, nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorũ occidisset, quàm quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho, & omnium primum prædam de Philippo Romanorum esse dicere, uictoriam Aetolorũ. & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Aetolos dedisse: & ad uincendum uires eosdem præbuisse. deinde quantas peditũ equitumq; copias præbituri Antiocho ad bellũ essent: quæ loca terrestribus copijs, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum utrũq; ad rebellandum esse: & primam quanq; occasionem recuperandi ea quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum Aetoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omneis uicos maritimos dimisit ad seditiones in ijs miscendas: & alios principũ donis ad suam causam perduxit: alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum ab T. Quintio cura mandata erat. itaq; extemplo & ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denuntiarentq; ne pacem, quã tantopere petisset, turbaret: & auxilia ad Gytheũ, quod iam oppugnabatur à tyrãno: & Romam qui ea nuntiarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Rhaphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Aegypti filia in matrimonium data, cum Antiochiã se recepisset: per Ciliciam Tauro monte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit. inde principio ueris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiã ultimarũ partium regni, ne quid absente se à tergo moueretur: ipse cum omnibus terrestribus copijs ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tẽpore legati Romani P. Sulpicius, & P. Villius, qui ad Antiochũ (sicut antè dictum est) missi erãt, iussi prius Eumenẽ adire, Elæã uenere: inde Pergamũ (ibi regia Eumenis fuit) ascenderũt. Cupidus belli aduersus Antiochũ Eumenes erat: grauem si pax esset, accolam tanto potentiorẽ regem credens: eundem si motũ bellũ esset, non magis parem Romanis fore q̃ Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri: aut si pax uicto daretur, multa illi detracta sibi accessura: ut facile deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. etiã si quid aduersi casurũ foret: satius esse Romanis

manis socijs quamcunq; fortunam subire: quàm solum aut imperiũ pati Antiochi: aut abnuentem ui atq; armis cogi. Ob hæc quantum autoritate, quantum consilio ualebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpicius æger Pergami substitit. Villius cum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset: Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Annibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur: ut animum eius & tentaret, si qua posset, & metum demeret periculi ei quicquã ab Romanis esse. His colloquijs aliud quidem actum nihil est: secutũ tamen sua sponte est, uelut cõsilio petitũ esset: ut uilior ob ea regi Annibal & suspectior ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanũ in ea fuisse legatione tradit: eumq; Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam unum refert: quo quærenti Africano quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondisset Alexandrum Macedonũ regem: quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quodq; ultimas oras, quas uisere supra spem humanã esset, peragrasset. quærenti deinde quem secundum poneret, Pyrrhum dixisse. castra metari primum docuisse: ad hoc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani tandiu principis in ea terra imperiũ esse mallent. exequenti quem tertiũ duceret, haud dubie semetipsum dixisse. tum risum obortum Scipioni, & subiecisse. quidnam tu diceres, si me uicisses? tum me uero, inquit, & ante Alexãdrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & pexplexũ punico astu responsum & assentationis genus Scipionem mouisse: quod è grege se imperatorũ uelut inæstimabilem secreuisset. Villius ab Epheso Apameam processit. eò & Antiochus audito Romanorum legatorum aduentu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem fermè fuit: quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nuntiata Antiochi filij regis quem missum paulo antè dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnũq; eius iuuenis desiderium. id enim iam specimen sui dederat, ut si uita longior contigisset, magni iustiq; regis in eo indolẽ fuisse appareret. Quo carior acceptiorq; omnibus erat eo mors eius suspectior fuit. grauem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministerijs facinorum acceptos regibus, ueneno sustulisse. Eam quoq; causam clandestino facinori adijciebant, quod cum Seleuco filio Lysimachiam dedisset: Antiocho quam similem daret sedem, ut procul ab se per honorẽ eum quoq; ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusq; Romanus, ne alieno tempore incommodus obuersaretur, Pergamum cõcessit. rex Ephesum omisso quod inchoauerat bello, redijt. ibi per luctum regia clausa cum Minione quodam qui princeps amicorum eius erat: secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, uiresq; æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modo superiorẽ esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoq; superaturũ credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa esset dicturum, persuasit: ut à Pergamo accerserentur legati. Iam conualuerat Sulpicius. itaq; ambo Ephesum uenerunt. rex à Minione excusatus: & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio. Specioso titulo, inquit, uti uos Romani græcarũ ciuitatum liberandarum uideo. sed facta uestra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsaceniq; Græci sunt, quàm Neopolitani & Rhegini & Tarẽtini, à quibus stipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis? Cur Syracusas atq; in alias Siciliæ græcas urbes prætorem quotannis cũ imperio & uirgis & securibus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quàm armis superatis uos ijs has leges imposuisse. Eandem de Smyrna & Lampsaco, ciuitatibusq; quæ Ioniæ aut Æolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. bello superatas à maioribus, & stipendiarias ac uectigales factas, in antiquũius repetit. itaq; ad hæc ei responderi uelim, si ex æquo disceptatur, & non belli causa quæritur.

Ad ea Sulpicius. Fecit uerecundè, inquit, Antiochus, qui si alia pro causa eius non erant quæ dicerentur, quemlibet ista quàm se dicere maluit. Quid enim simile habet ciuitatũ earum quas comparasti causa? Ab Rheginis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in nostram uenerunt

runt potestatem:uno & perpetuo tenore iuris semper usurpato,nunquam intermisso,quæ ex fœdere debent,exigimus.Potésne tandem dicere,ut ij populi non per se, non per alium quenquam fœdus mutauerint: sic Asiæ ciuitates,ut semel uenerunt in maiorum Antiochi potestatem:in perpetua possessione regni uestri permansisse? & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias per multos annos nullo ambigente libertatẽ usurpasse? Nam si,quod aliquando seruierunt temporum iniquitate pressi: ius post tot secula asserendi eos in seruitutẽ faciet: quid abest quin actũ nobis nihil sit, quod à Philippo liberauimus Græciam? & repetant posteri eius Corinthum,Chalcidem,Demetriadem,& Thessalorum totam gentem Sed quid ego causam ciuitatum ago:quam ipsis agentibus & nos,& regem ipsum cognoscere æquius est? Vocari deinde ciuitatum legationes iussit,præparatas iam antè & instructas ab Eumene:qui quantumcũq; uirium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures,dum suas quisq; nunc querelas,nunc postulationes inserit, æqua iniquis miscentes,è disceptatione altercationem fecerunt.itaq; neq; remissa ulla re,neq; impetrata,æque ac uenerant,omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimissis ijs consiliũ de bello Romano habuit.Ibi alius alio ferocius: quia quo quisq; asperius aduersus Romanos locutus esset,eo spes gratiæ maior erat. alius superbiam postulatorũ increpare, tanquã Nabidi uicto,sic Antiocho,maximo Asiæ regum,imponentium leges.quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam,& patriam Lacedæmonem remissam: Antiocho si Smyrna & Lampsacus imperata faciant,indignum uideri.alij paruas, & uix dictu dignas belli causas tanto regi eas ciuitates esse.sed initium semper per ius iniusta imperandi fieri.nisi crederent: Persas cum aquam terramq; ab Lacedæmonijs petierũt,gleba terræ & haustu aquæ eguisse. per similem tentationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, simul duas iugum exuisse uidissent,ad liberatorẽ populum defecturas.si non libertas seruitute potior sit: tamen omni præsenti statu spem cuiq; nouandi res suas blandiorem esse. Alexander Acarnân in concilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorẽ regiam Antiochi:& tanquã peritus Græciæ,nec ignarus Romanorũ,in eum gradum amicitiæ regis,ut consilijs quoq; arcanis interesset,acceptus erat.Is tanquam nõ utrum bellandum esset,nec ne,consuleretur:sed ubi,& qua ratione bellum gereretur, uictoriam se haud dubiam proponere animo affirmabat: si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Iam primum Ætolos,qui umbilicum Græciæ incolerent in armis eum inuenturum,antesignanos,ad asperrima queq; belli paratos.in duobus uelut cornibus Græciẹ,Nabin à Peloponneso concitaturũ omnia,repetentẽ Argiuorũ urbem,repetẽtem maritimas ciuitates:quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent: à Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset,arma capturum.nosse se spiritus eius, nosse animum:scire ferarum modo,quæ claustris aut uinculis teneantur, ingenteis iamdiu iras eum in pectore uoluere. meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adiutorem.cuius uoti si compos nunc fiat:nullam moram rebellandi facturum.tantum non cunctandum neq; cessandum esse.in eo enim uictoriam uerti:si & loca opportuna,& socij præoccuparentur. Annibalem quoq; sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos. Annibal non adhibitus est in consilium, propter colloquia cũ Villio suspectus regi,& in nullo postea honore habitus. Primo eam cõtumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus,& percunctari causam repentinæ alienationis,& purgare se tempore apto, quæsita simpliciter iracundiæ causa,auditaq;. Pater Amilcar,inquit,Antioche paruum admodum me, cum sacrificaret,altaribus admotum iureiurando adegit: nunquam amicum fore populi Romani.sub hoc sacramẽto sex & XXX.annos militaui:hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce,si tu spem meam destitueris,ubicunq; uires,ubi arma esse sciam,inueniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes.itaq; si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet,aliam materiam crescendi ex me quærant.odi odioq; sum Romanis: id me uerum dicere pater Amilcar,& dij testes sunt. proinde cum de bello Romano cogitabis,inter primos amicos Annibalem habeto.siqua res te ad pa-

cem

cem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes quærito. Non mouit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est: ita ut inter se compararent, sortirenturue: uter comitijs eius anni præesset: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet nouas, & sociûm ac Latini nominis XX millia, & equites DCCC. Alteri COS. duæ legiones decretę, quas L. Cornelius COS. superioris anni habuisset: & sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV millia, & equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat: prorogatum imperiũ. additum: in supplementum ut IIII millia peditum Romanorum scriberentur, & CL equites: & socijs eodem V millia peditum imperarentur, CCL equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, prouincia euênit, L. Quintio Gallia & comitia habenda. Prætores deinde prouincias sortiti: M. Fulvius Centimalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam: M. Bebius Pamphilus Hispaniam citeriorem, A. Attilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum S C, deinde plebis etiam scito permutatæ prouincię sunt. Attilio classis & Macedonia: Bebio Brutij decreti. Flaminio Fuluioq; in Hispanijs prorogatum imperium. Bebio Pamphilo in Brutios duæ legiones decretæ: quæ priore anno urbanæ fuissent: ut & socijs eodem millia peditum XV imperarentur, & quingenti equites. A. Attilius triginta naues quinqueremes facere iussus: & ex naualibus ueteres deducere: si quę utiles essent, & scribere nauales socios. Et consulibus imperatum: ut ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terrestris naualisq;, aduersus Nabin apertè iam oppugnantem socios P R dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum missi expectabātur: & priusquam ij redissent, uetuerat Cn. Domitium COS. senatus ab urbe discedere. Prr. Fuluio & Scribonio, quibus ut ius dicerent Romæ prouincia erat: negotium datum: ut præter eam classem, cui Attilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam COS. prætoresq; in prouincias proficiscerentur: supplicatio fuit prodigiorum causa. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nuntiatum est: & Arretij puerũ natum unimanum: Amiterni terra pluuisse: Formijs portam murumq; de cœlo tacta: &(quod maximè terrebat COS. Cn. Domitium) bouem locutum: Roma caue tibi. Cæterorum prodigiorum causa supplicatum est: bouem cum cura seruari aliq; aruspices iusserunt. Tyberis infestiore, quàm priore impetu illatus urbi duos pontes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue motu terræ leniore quàm ut alioqui sentiretur, labefactatum, in uicum Iugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: uillarum strages facta est. Priusquã L. Quintius COS. in prouinciam perueniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnauit: nouem millia hostium occidit: cęteros fusos fugatosq; in castra compulit. ea usq; in noctem magno certamine oppugnata defensaq; sunt. nocte clàm profecti Ligures: prima luce Romanus uacua castra inuasit. prædæ minus inuentum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella uicosq; eorum igni ferroq; peruastauit. ibi præda Hetrusca, quæ missa à populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reuerterunt. qui cum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi aduersus Lacedæmonium tyrannum attulissent: quem & Achęi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius Pr. cum classe missus est in Gręciam ad socios tuendos. COSS. quando nihil ab Antiocho instaret: proficisci ambo in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios uenit. Duo consulum agmina diuersa late agrũ hostiũ peruastarunt. Primo equites eorũ pauci cum præfectis, deinde uniuersus senatus, postremo, in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat: ad mille quingenti ad COSS. transfugerunt. Et in utraq; Hispania eo anno res prospere gestæ. nam

& C. Flaminius oppidum Litabrum munitum opulentumq́ uineis expugnauit, & nobilem regulum Corribilonem uiuum cepit: & M. Fuluius procos. cum duobus exercitibus hostium duo secunda prælia fecit: oppida duo Hispanorum, Vesceliam Holonemq́ & castella multa expugnauit. alia uoluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletū ibi parua urbs erat: sed loco munita. eam cum oppugnaret: Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio uenit. cum his signis collatis prosperè pugnauit: & fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit. Cæterum eo tempore minus ea bella quæ gerebātur, curæ patribus erant, quàm expectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam & si per legatos identidem omnia explorabantur: tamen rumores temere sine ullis autoribus orti multa falsa ueris miscebant. inter quæ allatum erat: cum in Ætoliam uenisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaq; senatus & si Pr. Attilium cum classe miserat in Græciam: tamen quia non copijs modò sed etiam autoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quintium & Cn. Octauium & Cn. Seruilium & P. Villium legatos in Græciam misit: & ut M. Bebius ex Brutijs ad Tarentum & Brundisium promoueret legiones, decreuit: ut inde, si res posceret, in Macedoniam traijceret: & ut M. Fuluius Pr. classem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: & ut cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ędilis plebis fuerat) & ut idem Pr. L. Valerio collegæ scriberet, periculum esse ne classis regis Antiochi ex Aetolia in Siciliam traijceret. itaq; placere senatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad XII. millia pedites, & quadringentos equites scribere eum: quibus oram maritimam prouincię, quà uergeret in Græciam, tueri posset. Eum delectum Pr. non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circuniacentibus insulis habuit: oppidaq́ omnia maritima, quæ in Græciam uersa erant, præsidijs firmauit. Addidit alimenta rumoribus aduentus Attali Eumenis fratris, qui nuntiauit: Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse: Aetolos ita se parare, ut sub aduentum eius in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ: & ædes liberæ Attalo ac lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & uasa argentea centū pondo, & aurea uiginti pondo. Cum alij atq; alij nuntij bellum instare afferrēt, ad rem pertinere uisum est, COSS. primo quoq; tēpore creari. itaq; S. C. factum est: ut M. Fuluius Pr. literas extemplo ad COS. mitteret, quibus certior fieret senatui placere: prouincia exercituq́ tradito legatis, Romā reuerti eum: & ex itinere præmittere edictum, quo comitia COSS. creandis ediceret. Paruit his literis COS. & præmisso edicto, Romam uenit. Eo quoq; anno magna ambitio fuit: quod patritij tres in unum locum petierunt: P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat: & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. P. Scipioni, ut dilatum uiro tali, nō negatum honorē appareret, cōsulatus datus est. additus ei de plebe collega, M. Acilius Glabrio. Postero die Prr. creati L. Aemylius Paulus, M. Aemylius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mămula, C. Liuius, & L. Oppius. utriq; eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta nauium in Siciliam duxerat. Interim dum noui magistratus sortirentur prouincias, M. Bebius à Brundisio cum omnibus copijs transire in Epirū est iussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fuluio prætori urbano negotium datum est, ut quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et populus quidē Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non differebat bellum, sed summa ui Gytheum oppugnabat: & infestus Achæis, quod miserant obsessis præsidium, agros eorum uastabat. Achæi non antea ausi capessere bellum, quàm ab Roma reuertissent legati: ut quid senatui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consiliū ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quintij cunctationem iniecerunt: quibus autor erat prætorem classemq́ Romanam expectādi. Cum principum alij in sententia permanerent: alij utendū eius, quem ipsi cōsuluissent, consilio censerent: multitudo Philopœmenis sententiam expectabat. Pr. is tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & autoritate anteibat. Is præfatus, bene comparatum apud Aetolos esse, ne Pr. cum de

cum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret: statuere quàmprimum ipsos quid uellent, iussit. prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum: annixurumq́, ut quantũ in consilio humano positũ esset: nec pacis eos pœniteret, nec belli. Plus ea oratio momẽti ad incitandos ad bellum habuit: quàm si apertè suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. itaq́ ingenti consensu bellum decretũ est: tempus & ratio administrandi eius libera prætori permissa sunt. Philopœmen præterq́ quod ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanam expectandam, quæ à mari Gyttheum tueri posset. sed metuens, ne dilationem res nõ pateretur, & non Gyttheum solum, sed præsidiũ quoq́ missum ad tuendam urbem amitteretur: naues Achæorum deduxit. Comparauerat & tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua obsessis mari summitterentur, præsidia, tres tectas naues, & lembos pristeisq́, tradita uetere classe ex fœdere Romanis. harum nouarũ nauium agilitatem ut experiretur: simul ut omnia satis apta ad certamen essent, profectos in altũ quotidie remigem militemq́ simulachris naualis pugnæ exercebat: in eo ratus uerti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset.

Prætor Achæorum sicut terrestrium certaminũ arte quemuis clarorum imperatorũ uel usu uel ingenio æquabat: ita rudis in re nauali erat: Arcas, mediterraneus homo, externorũ etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militauerat: ignarus. Nauis erat quadriremis uetus, capta annis octoginta antè: cum Crateri uxorẽ Nicæam à Naupacto Corinthum ueheret. huius fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam nauigium) deduci ab Aegio putrem eam admodum, & uetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoria naue præcedente classem, cum in ea Patrensis Tiso præfectus classis ueheretur, occurrerũt à Gyttheo Laconum naues: & primo statim incursu ad nouam & firmam nauem uetus, quæ per se ipsa omnibus cõpagibus aquam acciperet, diuulsa est: captiq́ omnes, qui in naui erant. cætera classis prætoria naue amissa, quantum quæq́ remis ualuit, fugerunt. ipse Philopœmen in leui speculatoria naue fuit: nec antè fugæ finem, quàm Patras uentum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris uiri, & multos experti casus imminuit: quin cõtra, si in re nauali, cuius esset ignarus, offendisset: eo plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breue id tyranno gaudium se effecturum affirmabat. Nabis cum prospera elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportunè positis præsidijs uoluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gytthei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis & Acris: quâ uidebantur hostes exercitum admoturi. Cum ibi statiua essent: & pauci tabernacula haberent: multitudo alia casas ex arundinibus textas fronde, quæ umbram modo præberet, texissent: priusquam in conspectum hostium ueniret Philopœmen, nec opinantem eum improuiso genere belli aggredi statuit. Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosq́ cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ imposuit. inde litora legens cum ad propinquum castris hostium promontorium uenisset: egressus callibus notis nocte Pleias peruenit: & sopitis uigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, quàm hostium aduentum sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaq́ omnia absumpta. perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gyttheum in maiora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus Philopœmen protinus ad depopulandã Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarũ est, duxit: & magna ui pecorum hominumq́ inde abrepta, priusquã à Gyttheo tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Idem Tegeam exercitu cõtracto concilioq́ eodem & Achæis & socijs indicto, in quo & Epirotarũ & Acarnânum fuere principes: statuit, quoniam satis & suorum à pudore maritimæ ignominiæ restituti animi, & hostium cõterriti essent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo uno ratus ab obsidione Gytthei hostem abduci posse. Ad Carias primum in hostiũ terra posuit castra. Eo ipso die Gyttheum expugnatum est. cuius rei ignarus Philopœmen castra ad Berbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promouit. Et Nabis recepto Gyttheo, cum expedito exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmonem raptim duxisset: Pyrrhi (quæ uocant) castra occupauit: quẽ peti locum ab Achæis non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtinebant

autem longo agmine propter angustias uiæ propè quinq; millia passuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maximè à parte auxiliorum: quod existimabat Philopœmen: tyrannum mercenarijs militibus, quibus plurimum fideret, à tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus quem petebat locus: altera, quòd primo agmini occurrisse hostem cernebat: ubi cum per loca confragosa iter esset, sine leuis armaturæ præsidio signa ferri non uidebat posse. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisq; capiendis solertiæ atq; usus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id maximè animum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltũ uenisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, cum solus iret, secum ipse agitabat animo: cum comites haberet, ab ijs quærebat: si hostis eo loco apparuisset: quid, si à fronte, quid, si ab latere hoc, aut illo, quid si à tergo adoriretur, capiendum consilij foret: posse instructos rectа acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum uiæ, occurrere. quem locũ ipse capturus esset, cogitando aut quærendo exequebatur: aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus: quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem reijceret, quanto ea, aut quali præsidio custodiret: & utrum pergere qua cœpisset ire, uia, an eam qua uenisset, repetere melius esset: castris quoq; quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorumq; copia esset: quà postero die castra mouenti tutum maximè iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibusq; ita ab ineunte ætate animũ agitauerat: ut nulla ei noua in tali re cogitatio esset. Et tum omniũ primum agmen cõstituit: dein Cretenses auxiliares, & quos Tarentinos uocabant, equites binos secum trahentes equos ad prima signa misit: & iussis equitibus subsequi, super torrẽtem, unde aquari possent, rupem occupauit: eò impedimenta omnia, & calonum turbam collectam armatis circumdedit: & pro natura loci castra communiuit. tabernacula statuere in aspretis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. ex eodem riuo utrinq; cum præsidio leuis armaturæ aquati sunt: & priusquã, qualia in propinquis castris solent, contraheretur certamen: nox interuẽnit. postero die apparebat pugnandũ pro aquatoribus circa riuum esse. nocte in ualle à conspectu hostium auersa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit cetratorũ. Luce orta Cretensium leuis armatura & Tarentini equites super torrẽtem prælium commiserunt. Letemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses & hostium auxiliares, equitumq; idem genus Tarentini præsidio aquatoribus erant. aliquandiu dubium præliũ fuit: ut eodem ex parte utraq; hominũ genere, & armis paribus. procedente certamine, & numero uicère tyranni auxiliares: & quia ita præceptum à Philopœmene præfectis erat: ut modico edito prælio in fugam inclinarent, hostemq; ad insidiatum locum pertraherent. effuse secuti fugientes per conuallem pleriq; & uulnerati, & interfecti sunt, priusquã occultum hostem uiderent. Cetrati ita, quantũ latitudo uallis patiebatur, instructi sederãt: ut facile per interualla ordinũ fugientes suos acciperent. cõsurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: & in hostes inordinatos, effusos, labore etiã & uulneribus fessos impetũ faciũt. nec dubia uictoria fuit: extemplo terga dedit tyrãni miles: & haud paulo concitatiore cursu, quàm secutus erat, fugiens in castra est compulsus. multi cæsi captiq; in ea fuga sunt. & in castris quoq; foret trepidatũ: ni Philopœmen receptui cani iussisset: loca magis confragosa, & quacunq; temere processisset, iniqua, quàm hostem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ & ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pauore esset, unũ de auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum: qui pro cõperto afferret: Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui propè ipsis affluit mœnibus, progredi: ut intercluderent iter: ne aut tyrannus cum uellet, receptũ ad urbem haberet: aut cõmeatus ab urbe in castra portarẽtur: simul etiam tentaturos, si quorũ animi solicitari ad defectionem à tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quàm perculso metu relinquẽdi castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu stationẽ agere pro uallo iussit. ipse tanquam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocyus ferri ad urbẽ iussit. Philopœmen posteaquam citatum agmen per angustam & procliuem uiam duci raptim uidit: equitatũ omnem & Cretensium

tensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi ubi hostes adesse, & à suis se desertos uiderunt, primo in castra recipere se conati sunt: deinde posteaquam instructa acies tota Achæorum admouebatur: metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplo cetrati Achæorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod uix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Vt uero ad postremos prælium ortũ est, clamorq; terribilis à tergo pauentium ad prima signa est perlatus: pro se quisq; armis abiectis in circumiectas itineri syluas diffugiũt: momentoq; temporis strage armorum septa uia est: maxime hastis: quæ pleræq; aduersę cadentes, uelut uallo obiecto iter impediebant. Philopœmen utcũq; possent, instare & persequi auxiliaribus iussis (uticq; enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse grauius agmen uia patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub occasum solis positis, leuem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem: opperiebatur. qui ubi prima uigilia uenerunt, nuntiantes: tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, cæteram multitudinem inermem toto sparsam uagari saltu: corpora curare eos iubet. ipse ex cætera copia militum, qui, quia priores in castra uenerant, refecti & cibo sumpto & modica quiete erant: delectos, nihil præter gladios secum ferentes extemplo educit: & duarũ portarum itineribus, quæ Pheras, quæq; Barbosthenem ferunt, eos instruxit: quà ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis superfuit quicquam, deuijs callibus medio saltu se recipiebant. primo uespere ut lumina in castris hostium conspexere: è regione eorum occultis semitis se tenuerunt. ubi prætergressi ea sunt: iam tutum rati, in patenteis uias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captiq; sunt: ut uix quarta pars de toto exercitu euaserit. Philopœmen incluso tyranno in urbem, insequentes dies propè triginta uastandis agris Laconũ absumpsit: debilitatisq; ac propè fractis tyranni uiribus, domum redijt: æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, & quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat: legati Romanorum circumire sociorum urbes soliciti, ne Aetoli partis alicuius animos ad Antiochum auertissent. minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt: quos, quia Nabidi infesti erant: ad cætera quoq; satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam ière: allocutiq; concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere. eò Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio fuit: quòd pars principum alienati à Romanis, totiq; Antiochi & Aetolorum erant: quia cum reddi filium obsidem Philippo allatum esset: stipendiumq; impositum remitti: inter cætera uana allatum erat: Demetriadem quoq; ei reddituros Romanos esse. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisq; eius quidam omnia nouari Aetolorum Antiochiq; aduentu malebãt. Aduersus eos ita differendũ erat: ne timorem uanũ ijs demendo spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quàm in Magnetibus esset. Illa tantum commemorata: cum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiã Romanis esse: tum eam ciuitatem præcipue. ibi enim non præsidium modo Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam: ut præsens semper in oculis habendus esset dominus. cæterum nequicquã ea facta, si Aetoli Antiochum in Philippi regiam adducerent: & nouus & incognitus pro uetere & experto habendus rex esset. Magnetarchen summum magistratum uocant. is tum Eurylochus erat: ac potestate ea fretus negauit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama uulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. & inter dicendi contentionem inconsultius euectus proiecit: tum quoq; specie liberam Demetriadem esse: re uera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sub hanc uocem fremitus uariantis multitudinis fuit, partim assentientium, partim indignantium dicere id ausum eum. Quintius quidem adeò exarsit ira, ut manus ad cœlũ tendens deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum inuocaret. Hac uoce perterritis omnibus, Zeno ex principibus unus, magnæ cum ob eleganter actam uitam autoritatis, tum quod semper Romanorum haud dubiè partis fuerat: ab Quintio legatisq; alijs flens petijt, ne unius amentiam ciuitati assignarent.

suo quencꝫ periculo furere. Magnetas non libertatem modò, sed omnia quæ hominibus sancta caracꝫ sint, T. Quintio & populo Romano debere. nihil quenquam à dijs immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent: & in corpora sua citius per furorem sæuituros, quàm ut Romanam amicitiam uiolarent. Huius orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atcꝫ inde protinus in Aetoliam profugit. Iam enim, & id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant: eocꝫ ipso forte tempore Thoas princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat: indecꝫ Menippum secum adduxerat, regis legatum. qui, priusquam concilium ijs daretur: impleuerant omnium aures, terrestres naualescꝫ copias commemorando: ingentem uim peditum equitumcꝫ uenire: ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maximè moueri credebant multitudinis animos: tantum aduehi auri, ut ipsos emere Romanos possit. Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset: nam & uenisse eos, & quæ ageret, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam propè abscissa res erat, tamen non ab re esse Quintio uisum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Aetolos, qui uocem liberam mittere aduersus regis legatū auderēt. Athenienses maximè in eam rem idonei uisi sunt, propter & ciuitatis dignitatem. & uetustam societatem cum Aetolis. ab ijs Quintius petijt, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiauit legationem. Menippus post eum intromissus, Optimum fuisse omnibus qui Græciam Asiamcꝫ incolerēt, ait, integris rebus Philippi potuisse interuenire Antiochum. sua quencꝫ habiturum fuisse: necꝫ omnia sub nutum ditionemcꝫ Romanam peruentura. nunc quocꝫ, inquit, si modò uos quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum: poterit dijs iuuantibus, & Aetolis socijs, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. ea autem in libertate posita est: quæ suis stat uiribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses quibus primis post regiam legationem dicendi quæ uellent potestas facta est: mentione omni regis prætermissa, Romanę societatis Aetolos, meritorūcꝫ in uniuersam Græciā T. Quintij admonuerunt: ne temere eam celeritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima specie lęta, tractatu dura, euentu tristia esse. legatos Romanos, & in ijs T. Quintium haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, uerbis potius de ijs quæ ambigerentur disceptarent, quàm Asiam Europamcꝫ ad funestum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maximè seniores autoritate obtinuere, ut daretur ijs concilium. Hoc decretum Athenienses cum retulissent, eundum in Aetoliā Quintio uisum est. aut enim moturum aliquid, aut omneis homines testes fore: penes Aetolos belli culpam esse: Romanos iusta ac propè necessaria sumpturos arma. Posteaquam uentum est eò: Quintius in concilio orsus à principio societatis Aetolorum cum Romanis, & quoties ab ijs fides mota fœderis esset, pauca de iure ciuitatū, de quibus ambigeretur, disseruit. Si quid tamen ęqui se habere arbitrarentur quanto esse satius, Romā mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallēt: quàm populum Romanum cum Antiocho lanistis Aetolis, nō sine motu magno generis humani & pernicie Græciæ, dimicare: nec ullos prius cladem eius belli sensuros, quàm qui mouissent. Hæc nequicquam uelut uaticinatus Romanus. Thoas deinde cætericꝫ factionis eiusdem cum assensu omniū auditi peruicerunt: ut ne dilato quidē concilio, & absentibus Romanis decretum fieret: quo accerseretur Antiochus ad liberandā Græciam, disceptandumcꝫ inter Aetolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriā cōtumeliam Damocritus Pr. eorum. nam cum idipsum decretum posceret eum Quintius: non ueritus maiestatem uiri, aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decretum responsumcꝫ breui in Italia, castris super ripam Tyberis positis, daturum. tantus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantuscꝫ magistratus eorū cepit. Quintius legaticꝫ Corinthum redierunt. Inde, ut quæcꝫ de Antiocho nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare aduentū uiderentur regis: conciliū quidem uniuersæ gentis post dimissos Romanos nō habuerunt: per apocletos autem (ita uocant sanctius concilium: ex delectis constat uiris) id agitabant, quonam modo res in Græcia nouarentur

uarentur. Inter omneis constabat, in ciuitatibus principes, & optimum quenq; Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere: multitudinem, & quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia nouare uelle. Ætoli consilium uno die spei quoq; nō audacis modò sed etiam impudentis ceperūt: Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga causaq; fugæ antè dictum est: quia reditus in patriam nulla spes alia erat, audiuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amiciq;, & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida ueste tenentes uelamenta supplicum concionem frequentem adire iubent, singulos uniuersosq; obtestantes: ne insontem, indemnatum consenescere in exilio sinerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososq; immiscendi res tumultu Ætolico spes mouit. pro se quisq; reuocare iubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cum millia sex ab urbe abesset: luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi iussa, præcessit. posteaq; portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis iussit, & loris ducere equos, itineris maximè modo solutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti uideretur, quàm præsidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset: media urbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusq;, domum deduxit. mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorū facta est. Lacedæmone non urbi uis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiā rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt: quod fatigabat precibus: ut auxilia sibi, cum illis autoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex iuuentute equites. Iis à Pr. Damocrito in consilio arcano gentis de quo antè dictum est, denuntiatū: ne se ad bellum Achaicū, aut rem ullam, quam sua quisq; opinione præcipere posset: crederent missos esse. quicquid Alexamenū res mouisset subiti consilij capere: ad id quàm uis inopinatū, temerariū, audax, obedienter exequendum parati essent: ac pro eo acciperent, tanq; ad id unum agendum missos à domo se scirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum uenit, quem aduenіens extemplo spei impleuit. Antiochum iam in Europam transisse: mox in Græcia fore, terras, maria armis uiris completurum. non cum Philippo rem esse credituros Romanos. numerum iniri peditum equitumq;, ac nauium non posse: elephantorū aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitus paratos esse uenire Lacedęmonem, cum res poscat: sed frequentes armatos ostendere aduenienti regi uoluisse. Nabidi quoq; & ipsi faciendū esse: ut quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere ocio. sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, & corpora exerceret. consuetudine leuiorē laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non iniucundum fieri posse. Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant. tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerunq; Alexamenus erat, ante signa uectabatur cornua extrema inuisens. in dextero cornu Ætoli erant: & qui ante auxiliares tyranni fuerant: & qui uenerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendiq; eum quæ in rem esse uidebantur: nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, uelut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat: eo paulisper cum tyranno uectatus, cum ad suos concessisse: tum equitibus à domo secū missis, Agenda, inquit, res est iuuenes, audendaq;, quam me duce impigrè exequi iussi estis. parate animos dextrasq;: nequis in eo, quod me uiderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum cōsilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse. Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu ueniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit &

ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. posteaquam appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo tyrannum deturbat. iacentem equites confodiunt: multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus uulnera peruenerunt: & priusquam à media acie succurreretur, expirauit. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupādam pergit. Corporis custodes, cum res in oculis gereretur, pauor primo cepit: deinde posteaquā abire Ætolorum agmen uidere, concurrunt ad relictum tyranni corpus: & spectatorum turba ex custodibus uitæ mortisq; ultoribus est facta. nec mouisset se quisquam si extemplo positis armis uocata in concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conueniens. Frequentes inde retenti in armis Ætoli, sine iniuria cuiusquam. sed, ut oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit: Ætoli uelut capta urbe, quam liberasse uideri uolebant, in prædam uersi. Simul indignitas rei simul contemptus, animos Lacedæmoniis ad coëundum fecit. alij dicere: exturbandos Aetolos, & libertatem, cum restitui uideretur, interceptam repetendam. alij: ut caput agendæ rei esset, regij generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus eius stirpis erat puer admodum, educatus cū liberis tyrāni. eum in equū imponunt, & armis arreptis Aetolos uagos per urbem cædunt: tum regiam inuadunt: ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Aetoli circa Chalciœcon (Mineruæ est templum æreum) cōgregati cæduntur. pauci armis abiectis, pars Tegeam, pars Megalopolin perfugiunt. ibi comprehensi à magistratibus sub corona uenierunt. Philopœmen audita cæde tyranni profectus Lacedæmonem, cum omnia turbata metu inuenisset: euocatis principibus, & oratione habita, qualis habenda ab Alexameno fuerat: societati Achæorum Lacedæmonios adiunxit: eo etiam facilius, quod ad idem forte tempus A. Attilius cum quatuor & uiginti quinqueremibus ad Gyttheum accessit. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulsum opibus eorum, qui Romanæ societatis erant, post T. Quintij legatorumq; aduentū, & Herodotū Cianum mercatorē, sed potentē Chalcide propter diuitias, præparatis ad proditionē ijs, qui Euthymidæ factionis erant: nequaq; eandem fortunā, qua Demetrias per Eurylochū occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primū, hinc Salganea processit. Herodorus ad Thronium inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditū, & Thoas ducētos equites, onerarias leues ad triginta habebat, eas cum sexcentis peditibus Herodorus traijcere in insulam Atalantā iussus: ut inde, cum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atq; Euripo sensisset: Chalcidem traijceret. ipsi cæteras copias nocturnis maximè itineribus quanta poterant celeritate, Chalcidē ducebant. Mictio & Xenoclides, penes quos tum summa rerum pulso Euthymida, Chalcide erat: seu ipsi per se suspicati, seu indicata re, primo pauidi nihil usquam spei, nisi in fuga ponebant, deinde posteaq; resedit terror, & prodi & deseri non patriā modò, sed etiam Romanorum societatē cernebant, consilio tali animū adiecerunt. Sacrum anniuersariū eo forte tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat: quod non populariū modò, sed Carystiorū etiam cœtu celebratur. Eò miserunt qui orarent Eretrienses Carystiosq;: ut & suarum fortunarū in eadem insula geniti misererentur: & Romanam societatē respicerent: ne sinerent Aetolorū Chalcidem fieri. Eubœā habituros, si Chalcidem habuissent. graues fuisse Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros Aetolos. Romanorū maximè respectus ciuitates mouit, & uirtutē nuper in bello, & in uictoria iustitiā benignitatemq; expertas. itaq; quod roboris in iuuentute erat, utraq; ciuitas armauit, misitq; His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidissent: ipsi omnibus copijs trāsgressi Euripū ad Salganea posuerūt castra. inde caduceator primū, deinde legati ad Aetolos missi percunctatū: quo suo dicto factóue, socij atq; amici ad se oppugnandos uenirēt. Respondit Thoas dux Aetolorū: nō ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis uenire sese. splendidiore nūc eos catena, sed multo grauiore uinctos esse: q; cum præsidiū Macedonū in arce habuissent. Se uero negare Chalcidenses aut seruire ulli, aut præsidio cuiusquam egere. Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Aetoli, ut qui spem omnē in eo, ut improuiso opprimerent, habuissent: ad iustū bellum oppugnationemq; urbis

urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas posteaquam castra popularium ad Salganea esse, profectosq; Aetolos audiuit: & ipse à Thebis Athenas rediit. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicq; expectasset: missa speculatoria naue, ut quid moræ esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs uidit: Thronium, unde uenerat, repetit. Quintius quoq; his auditis à Corintho ueniens nauibus, in Chacidis euripo Eumeni regi occurrit. placuit, quingentos milites præsidij causa relinqui Chalcide ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quintius quò profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. & ut præsidij aliquid esset suæ partis hominibus: Eunomo Pr. Thessalorum scripsit, ut armaret iuuentutem. & Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos, non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis: rem aggressurus. Villius quinqueremi naue ostium portus est inuectus. Eò multitudo Magnetum omnis cum se effudisset: quæsiuit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes sese uenisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus: ad amicos uenisse eum. sed abstineret portu, & fineret Magnetas in concordia & libertate esse: nec per colloquij speciem multitudiné solicitaret. Altercatio inde, non sermo fuit: cum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesq; prædiceret clades: multitudo obstreperet, nũc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irrito incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius nuntio ad Pr. misso, ut reduceret domum copias: ipse nauibus Corinthum rediit. Abstulerunt me uelut de spatio, Græciæ res immistæ Romanis non quia ipsas operæpretiũ esset perscribere: sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli. COSS. designatis (inde nanq; diuerterã) L. Quintius, & Cn. Domitius COSS. in prouincias profecti sunt: Quintius in Ligures: Domitius aduersus Boios. Boij quieuerunt: atq; etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (summa omniũ mille & quingenti) COS. dediderunt sese. Ab altero COS. ager Ligurum latè est uastatus, castellaq; aliquot capta: unde non præda modo omnis generis cum captiuis parta: sed recepti quoq; aliquot ciues socijq;, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex S C plebisq; scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumuiri deduxerunt eos, Q. Næuius, M. Minucius, M. Furius Crassipes. quinadena iugera agri data in singulos pedites sunt: duplex equitibus. Brutiorum proximè fuerat ager: Brutij ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutinus alter, sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ in solicitudine ac metu fuere: in triduum eius rei causa supplicatio habita est. alter non pauor uanus, sed uera multorum clades fuit. incendio à foro Boario orto diem noctemq; ædificata in Tyberim uersa arsere: tabernæq; omnes cum magni pretij mercibus conflagrauerunt. Iam ferè in exitu annus erat: & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura patribus crescebat. itaq; de prouincijs magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes: agitari cœptum est. Decreuere, ut COSS. Italia, & quò senatus censuisset, (iam esse bellum aduersus Antiochũ regem omnes sciebant) prouinciæ essent. cuius ea sors esset, quatuor millia peditum ciuium Romanorum & trecenti equites, sex millia sociũm Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius COS. iussus: ne quid moraretur, quo minus COS. nouus quò senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de prouincijs prætorum decretum est: prima ut sors duæ, urbanaq; & inter ciues ac peregrinos iurisdictio esset: secunda Brutij: tertia classis, ut nauigaret, quò senatus censuisset: quarta Sicilia: quinta Sardinia, sexta Hispania ulterior. Imperatum præterea L. Quintio COS. est, ut duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet: & sociũm ac Latini nominis uiginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Brutij prouincia euenisset, decreuerunt. Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello unam, alteram COS. Dedicauit Q. Marcius Ralla duũmuir. Iudicia in fœneratores eo anno multa seuerè sunt facta, accusantibus priuatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de mulcta damnatorũ quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Iouis supra fastigium ædiculæ, & XII.

clypea inaurata. & ijdem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum ciuitates tenebāt, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus: quas neq; ui expugnare ad eam diem poterat: neq; cōditionibus in amicitiam perlicere: neq; à tergo relinquere traijciens ipse in Europam uolebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primo naues apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est: maximè à Thoante Aetolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendacijs de rege, multiplicando uerbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos: ijsdem & regis spem inflabat. omnium uotis eum accersiri. concursum ad litora futurum, unde classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Annibale est mouere sententiam propè iam certam regis. nam neq; dimittendam partem nauium à classe regia censebat: neque si mittendæ naues forent, minus quempiam ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse: cui mille in dies noua consilia uel fortuna sua, uel ingenium possit facere. & ipsam eam gloriam belli qua uelut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. regem conspici, regem unum ducem, unum imperatorem uideri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal: idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. si quid prospere eueniat: Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si uero uniuerso bello uincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege uicturum Annibalem uni subiectum, qui patriam propè non tulerit? non ita se à iuuenta eum gessisse, spe animoq; complexum orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus uideatur. Nihil opus esse regi Annibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum uti posse. modicum fructum ex ingenio tali neq; grauem neq; inutilem fore. si summa petantur, & dantem & accipientem prægrauatura. Nulla ingenia tam prona ad inuidiam sunt, quàm eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant: quia uirtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Annibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abiectum est. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Aetolos elatus non ultrà differre profectionem in Græcia constituit. Priusquam solueret naues, Ilium à mari ascendit, ut Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur XL. tectis nauibus, apertis LX. & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoq; alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit: inde Scyathum traiecit. ubi collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Pteleum primum continentis uenit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principesq; Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus die postero in urbis portum nauibus est inuectus. Copias haud procul inde exposuit. X. millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti: uix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, ne dum ad sustinendum Romanum bellum. Aetoli posteaquam Demetriadem uenisse Antiochum allatum est: consilio indicto decretum, quo accerserent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat: Phalaram in sinum Maliacum processerat. inde decreto accepto Lamiam uenit, exceptus ingenti fauore multitudinis cū plausibus clamoribusq;, & quibus alijs lætitia effusa uulgi significatur. In concilium ut uentum est: à Phanea prætore principibusq; alijs introductus, facto silentio rex dicere orsus. Prima eius oratio fuit excusantis, quòd tanto minoribus spe atq; opinione omnium copijs uenisset. Id suæ impensæ erga eos uoluntatis maximum debere indicium esse: quod nec paratus satis ulla re, & tempore ad nauigandum immaturo, uocantibus legatis eorum haud grauatè obsecutus esset: credidissetq;, cum se uidissent Aetoli, omnia uel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Cæterum eorum quoq; se, quorum expectatio destituta in præsentia uideatur, spem abunde expleturum. nam simul primū anni tempus nauigabile præbuisset mare: omnē se Græciā armis, uiris, equis, omnē oram maritimā classibus cōpleturum, nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum: donec depulso ceruicibus eorum imperio Romano, liberam uerè Græciam, atq; in ea principes Aetolos fecisset. cum exercitibus cōmeatus quoq; omnis generis ex Asia uenturos. in præsentia curæ esse Aetolis debere, ut copia frumenti suis

& annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur. In hanc sententiam rex cum magno omniũ assensu locutus discesit. Post discessum regis inter duos principes Aetolorũ, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas reconciliatore pacis, & disceptatore de ijs, quæ in controuersia cum populo Romano essent: utendum potius Antiocho censebat, quàm duce belli. Aduentum eius & maiestatem ad uerecundiam faciendam Romanis uim maiorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, uolũtate remittere: quæ bella & armis cogi non possint. Thoas negare, paci studere Phaneam: sed discutere apparatum belli uelle: ut tædio & impetus relanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romã, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse. nec nisi abscisa omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum: sed orandum potius regem: ut quoniam, quod maximum fuerit, ipse uindex Græciæ uenerit: copias quoq; terrestres naualesq; accersat. armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modò, sed ne pro se quidem ipso momenti ullius futurum apud Romanos. Hæc uicit sententia: imperatoremq; regem appellandum censuerunt: & XXX. principes, cum quibus, si qua uellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorũ unde bellum ordiretur, consultabat. optimum uisum est, Chalcidem frustra nuper ab Ætolis tentatam primũ aggredi: & celeritate in eam rem magis, quàm magno conatu & apparatu opus esse. Itaq; cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est. & alio itinere principes Ætoli, iuniorũ paucis euocatis, ad Chæroniam occurrerunt: & X. constratis nauibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris positis, nauibus ipse cum principibus Aetolorum Euripũ traiecit. & cum haud procul portu egressus esset: magistratus quoq; Chalcidensium, & principes ante portam processerunt. pauci utrinq; ad colloquium congressi sunt. Aetoli magnopere suadere, ut salua Romanorum amicitia regem quoq; assumerent socium atq; amicum. Neq; enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ causa in Europam traiecisse, & re liberandæ, non uerbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem utilius Græcię ciuitatibus esse, quàm utranq; complecti amicitiam. ita enim ab utriusq; iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia fore. nam si non recepissent regem, uiderent quid patiendum ijs extemplo foret: cum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere uiribus suis non possent, ante portas esset. Ad hæc Mictio unus ex principibus, mirari se dixit, ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam traiecisset. nullam enim ciuitatem se in Græcia nosse: quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat: aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. itaq; Chalcidenses neq; uindice libertatis ullo indigere, cum liberi sint: neq; præsidio, cum pacem eiusdem P R beneficio & libertatem habeant. Amicitiã regis non aspernari, neq; ipsorum Aetolorum. id primum eos pro amicis facturos: si insula excedant, atq; abeant. nam ipsis certum esse: non modò non recipere mœnibus: sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex autoritate Romanorum. Hæc renuntiata regi ad naues, ubi restiterat, cum essent: in præsentia (neq; enim ijs uenerat copijs, ut ui agere quicquam posset) reuerti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum inane inceptum euasisset, consultare cum Aetolis rex quid deinde fieret. Placuit, Achęos & Aminandrum regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam inde à Barcyllæ morte, & quæ secutæ eam fuerant, censebant. Achæorũ Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconũ, infestum inuisumq; esse Quintio credebant. Aminander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cuiusdam Megalopolitani, habebat: qui se oriundum à Magno Alexandro ferens, filijs duobus Philippum atq; Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina imposuerat: quam regijs inclytam nuptijs maior ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc forte ingenio uanum Aetoli & Antiochus impulerant in spem, quod is uere regũ stirpis esset, regni Macedoniæ: si Aminandrum Athamanesq; Antiocho coniunxisset. & ea uanitas promissorum non apud Philippum modò, sed etiam apud Aminandrum ualuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumq; coràm

T. Quintio

T. Quintio Aegij datum est concilium. Antiochi legatus prior, quàm Aetoli est auditus. Is, ut pleriq; quos opes regiæ alunt, uaniloquus maria terras inani sonitu uerborum compleuit. Equitum innumerabilem uim traijci Hellesponto in Europam: partim loricatos, quos cataphractos uocant: partim sagittis ex equo utentes, & à quo nihil satis tecti sit, auersos refugiente equo certius figentes. His equestribus copijs quanq; uel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui possent, adijciebat multiplices copias peditum: & nominibus quoq; gentium uix fando auditis terrebat: Dahas, Medos, Elimęosq; & Cadusios appellans. Naualiũ uero copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent: dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios & ex Pamphylia Sidetas tenere: quas gentes nullæ unquam nec arte, nec uirtute nauali æquassent. Iam pecuniam, iam alios belli apparatus referre superuacaneum esse. scire ipsos, abundasse semper auro regna Asię. Itaq; non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis principe altero ciuitatis: altero Macedoniæ tantum regni finibus incluso: sed cum magno Asiæ totius, partisq; Europæ rege. Eum tamen, quanquã ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam ueniat: nihil postulare ab Achæis: in quo fides eorum aduersus Romanos, priores socios atq; amicos lædatur. non enim ut secum aduersus eos arma capiant: sed ut neutri parti sese cõiungant, petere pacem utriq; parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant. Idem fermè & Aetolorum legatus Archidamus petijt: ut quæ facillima & tutissima esset, quietem præstarēt: spectatoresq; belli fortunarum alienarum euentum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Prouectus deinde est intemperātia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorũ, nunc propriè ipsius Quintij: ingratos appellans, & exprobrans non uictoriam modo de Philippo uirtute Aetolorum partam, sed etiam salutem: ipsum, & exercitum sua opera seruatos. Quo enim illum unquã imperatoris functum officio esse? auspicantem immolantemq;, & uota nuncupantem sacrificuli uatis modo in acie uidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium obijceret. Ad ea Quintius Corãm quibus magis, quàm apud quos uerba faceret, dicere Archidamum rationem habuisse. Achęos enim probe scire: Aetolorũ omnem ferociam in uerbis, non in factis esse: & in concilijs magis concionibusq;, quàm in acie apparere. itaq; parui Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, & per eos absenti regi eum se iactasse. Quod si quis antea ignorasset: quæ res Antiochum & Aetolos coniunxisset: ex legatorum sermone potuisset apparere. mentiendo inuicem, iactandoq; uires, quas non haberent, inflasse uana spe, atq; inflatos esse: dum ij ab se Philippum uictum, sua uirtute protectos Romanos, & quæ modò audiebatis, narrant: uos, cæterasq; ciuitates & gentes, suam sectam esse secuturos: rex contra peditum equitumq; nubes iactat, & consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni & sciti conuiuatoris. apud quem solstitiali tempore comiter accepti cum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa & uaria uenatio: homo non quàm isti sunt gloriosus, renidens condimentis ait uarietatem illam, & speciem ferinæ carnis ex mansueto sue factam. Hoc dici aptè in copias regis, quæ pauloantè iactatæ sint: posse. uaria enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadusios, & Elimæos, Syros omnes esse: haud paulo mancipiorum melius, propter seruilia ingenia, quàm militum genus. Et utinam subijcere oculis uestris Achęi possem concursationem regis magni ab Demetriade nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chalcidem uideretis uix duarum malè plenarum legiuncularum instar in castris regis. uideretis regem nunc mendicantem propè frumentum ab Aetolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde exclusum, nihil aliud quàm Aulide atq; Euripo spectatis, in Aetoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Aetolis, & Aetoli regiæ uanitati. quo minus uos decipi debetis, sed expertæ potius spectatæq; Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicant: non interponi uos bello: nihil imò tam alienum rebus uestris est. quippe sine gratia, sine dignitate præmium uictoris eritis. Nec absurde aduersus utrosq; respondisse uisus est: & facile erat orationem apud fauentes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit: quin

quin omnes, eosdē genti Achæorū hosteis & amicos, quos populus Romanus censuisset, iudicarent: bellumq́ & Antiocho & Aetolis nuntiari iuberent. Auxilia etiam quò censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum uenalem pretio multitudinem, donec ab ijs qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, & accusante Leonte quodam Apollodorus autor defectionis damnatus, atque in exilium est eiectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem redijt. Bœoti nihil certi responderūt. Cum Antiochus in Bœotiam uenisset, tum quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse. Antiochus cum ad Chalcidis præsidiū & Achæos & Eumenem regem misisse audisset: maturandū ratus, ut & præuenirent sui: & uenientes si possent, exciperent: Menippum cum tribus fermè millibus militum, & cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quę Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi nōdum obsessis itineribus tuto transgressi Euripum, Chalcidem peruenerunt. Romani milites quingenti fermè & ipsi, cum iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, quà transitus ex Bœotia in Eubœā insulam est, haberet: uenerūt. † Mictio erat cum ijs legatus à Chalcide ad Quintium ad id ipsum præsidium petendū missus. qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces uidit: omisso ad Aulidem itinere, Delium conuertit, ut inde in Eubœam transmissurus. Templum est Apollinis Delium imminens mari: quinque millia passuū à Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Vbi & in fano lucoq́, ea religione & eo iure sancto quo sunt templa quæ asyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinē usquam factum audissent: cum per magnum otium milites, alij ad spectaculū templi luciq́ uersi, alij in litore inermes uagarētur: magna pars per agros lignatum pabulatumq́ dilapsa esset: repente Menippus palatos passim aggressus eos cecidit, ad quinquaginta uiuos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Mictio parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romanisq́ sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquātum uidebatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cum rursus oratores partim ex suis, partim Aetolos Chalcidē misisset: qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent: nequicquam contra Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui romanæ partis erāt, sub aduētum regis urbe excesserunt. Achęorū & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achęi & Eumenis milites pacti ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserūt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoq́ tamen cū terra mariq́ obsiderentur, & iam machinas tormentaq́ comportari uiderent, non tulere obsidionem. Cum id quod caput erat Eubœę, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ urbes imperium abnuerunt. magnoq́ principio sibi orsus bellum uidebatur: quod tanta insula & tot opportunæ urbes in suam ditionem uenissent.

† al. Mictilo

DECADIS QVARTAE LIBER SEXTVS

PVBLIVM Cornelium Cn. F. Scipionem & M. Acilium Glabrionem consules inito magistratu, patres priusquā de prouincijs agerent, res diuinas facere maioribus hostijs iusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium maiore parte anni fieri solet: precariq́, quod senatus de nouo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoq́ Romano bene atque feliciter eueniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt: primisq́ hostijs perlitatum est: & ita aruspices responderunt: eo bello terminos populi Romani propagari, uictoriam ac triumphum ostendi. Hæc cum renuntiata essent, solutis religione animis, patres rogationem ad populum ferri iusserunt: uellent iuberent'ne cum Antiocho rege, quiq́ sectam eius secuti essent, bellum iniri? si ea rogatio perlata esset: tum, si ita uideretur consulibus, rem integram ad sena-

tum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decreuit, ut consules Italiam & Græciam prouincias sortirentur: cui Græcia euenisset, ut præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam prouinciam ex autoritate senatus scripsisset imperasset'ue, eum exercitum acciperet, quem M. Bebius prætor anno priore ex s c in Macedoniam traiecisset. & extra Italiã permissum, ut si res postulasset, auxilia ab socijs ne supra quinq; millium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter c o s. cui Italia prouincia euenisset, cum Boijs iussus bellum gerere utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores c o s s. habuissent: alterum ut mitteret Romam: eæq; urbanæ legiones essent paratæ, quò senatus censuisset. His ita in senatu ad id, quę cuius prouincia foret, decretis tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia euenit. Certa deinde sorte senatusconsultũ factum est: quod populus Romanus eo tempore duellum iussisset cum rege Antiocho esse, quiq; sub imperio eius essent, ut eius rei causa supplicationem imperarent consules: utiq; M. Acilius c o s. ludos magnos Ioui uoueret, & dona ad omnia puluinaria. Id uotum in hæc uerba præeunte P. Licinio pontifice maximo cõsul nuncupauit. Si duellũ, quod cum Antiocho rege sumi populus iussit: id ex sententia senatus populiq; Romani confectum erit: tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies x continuos faciet: donaq; ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreuerit. quisquis magistratus eos ludos quando ubiq; faxit, hi ludi recte facti, donaq; data recte sunto. Supplicatio inde ab duobus c o s s. edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis prouincias, extemplo & prætores sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictio utraq; euenit: A. Cornelio Mammulę Brutij, M. Æmylio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Liuio Salinatori classis, L. Aemylio Paulo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio noui milites, conscripti priore anno ex s c à L. Quintio cõsule dati sunt: iussusq; tueri omnem oram circa Tarentũ Brundisiumq;. L. Aemylio Paulo in ulteriorem Hispaniam præter eum exercitum, quem à M. Fuluio proprętore accepturus esset: decretum, ut nouorum militum tria millia duceret, & trecẽtos equites: ita ut in ijs duæ partes sociũm latini nominis, tertia ciuium Romanorũ esset. Idem supplemẽti ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmylius Lepidus à L. Valerio, cui successurus esset, simul prouinciam exercitumq; accipere iussus: L. Valerium, si ita uideretur, proprętorem in prouincia retinere: & prouinciam ita diuidere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset: altera à Pachyno Tyndarium. eam maritimam oram L. Valerius x x nauibus longis custodiret. Eidem prætori mandatũ, ut duas decimas frumenti exigeret: id ad mare comportãdum deuehendumq; in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatum. cæterum non in Græciam, sed Romam id frumentum portari placere. C. Liuius prætor, cui classis euenerat, cum x x x nauibus paratis traijcere in Græciam primo quoque tempore iussus, & ab Attilio naues accipere. ueteres naues quæ in naualibus erant, ut reficeret & armaret, M. Iunio prætori negotium datum est, & in eam classem socios nauales libertinos legeret. Legati terni in Africam, ad Carthaginienses & in Numidiam, ad frumentum rogandum, quod in Gręciam portaretur, missi: pro quo pretium solueret populus Romanus. Adeoq; in apparatũ curamq; eius belli ciuitas intenta fuit, ut P. Cornelius c o s. ediceret, qui senatores essent, quibusq; in senatu sententiam dicere liceret: quiq; minores magistratus essent: ne quis eorũ longius ab urbe Roma abiret, quàm unde eo die redire posset: neue uno tẽpore quinq; senatores ab urbe Roma abessent. In comparanda impigrè classe C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit. nam cum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt. ab ijs ad senatum reiecti sunt. senatus ita, ut ad unum omnes consentirent, decreuit: uacationem rei naualis his colonis non esse. Hostia, & Fregena, & Castrum nouum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de uacatione certauerunt. consul deinde M. Acilius ex s c ad collegium fœcialium retulit: ipsi'ne utique regi Antiocho indiceretur bellum? an satis esset ad præsidium aliquod eius nuntiare? & num Ætolis quoq; separatim indici iuberent bellum? & num prius societas eis & amicitia renuntianda esset quàm bellum indicẽdum? Fœciales

ciales responderunt: iam ante sese, cum de Philippo consulerentur, decreuisse: nihil referre, ipsi coram, an ad præsidiũ nuntiaretur. amicitiam renuntiatam uideri, cum legatis toties repetentibus res nec reddi nec satisfieri ęquum censuissent. Aetolos ultro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem sociorum urbem per uim occupassent: Chalcidẽ terra mariq; oppugnatũ issent: regem Antiochum in europam ad bellum populo Romano inferẽdum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M. Acilius c o s. edixit: ut quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos socijs nominiq; latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, uti omnes Brundisium idibus Maijs conuenirent. ipse ad quintum nonas maias paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Ægypti rege, Romam uenerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniã & frumentũ. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, x x millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum uterq; se cum omnibus copijs in Aetoliam uenturum belloq; interfuturũ polliceretur: Ptolemæo id remissum. Philippi legatis responsum: gratum eum senatui populoq; Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Masanissa rege legati uenerunt. Carthaginienses tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere se, & classem suorum suo sumptu comparaturos: & stipendium quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masanissæ legati quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam: Romam trecenta millia modiûm tritici, c c quinquaginta hordei: equites quingentos, elephantos x x regem ad M. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum: ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum: præterquã si quid nauium ex fœdere deberent. de pecunia ita responsum: nullam ante diem accepturos. Cum hæc Romæ agebantur: Chalcide Antiochus ne cessaret per hybernorũ tempus: partim ipse solicitabat ciuitatum animos mittendis legatis: partim ultrò ad eum ueniebant: sicut Epirotæ cõmuni gentis consensu, & Elei è Peloponneso uenerunt. Elei auxilium aduersus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum ciuitati suæ arma illaturos credebant. Mille ijs pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarũ legatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis animi. apud regem gratiam initam uolebant, cum eo ut cauerent ne quid offenderent Romanos. petebant enim ne se temere in causam deduceret, expositos aduersus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorũ excepturos. sed si ipse posset terrestribus naualibusq; copijs præsidere Epirò: cupide eum omnes Epirotas & urbibus & portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari: ne se nudos atq; inermes Romano bello obijceret. Hac legatione id agi apparebat, ut siue (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent uenientẽ: siue uenisset, sic quoq; spes ueniæ ab Romanis foret, quod non expectato longinquo auxilio ab se, præsentis uiribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi quia non satis in promptu erat quid responderet: legatos se missurum ad eos dixit, qui de ijs quæ ad illos seq; cõmuniter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ aduersus Romanos eas, quas antè dixi, habentem, Barcillæ necem & bellum à Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum: re uera per multa iam secula publicè priuatimq; labente egregia quondam disciplina gentis, & multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obuiam effusis undiq; Bœotiæ principibus, Thebas uenit. Ibi in concilio gentis, quanquã & ad Delium impetu in præsidium Romanum facto, & ad Chalcidem cõmiserat nec à paruis nec dubijs principijs bellum: tamẽ eandem orationem exorsus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaq; per legatos in concilio Achæorum usus erat, ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet, neminem quid ageretur, fallebat. decretum tamen sub leui uerborũ prætextu pro rege aduersus Romanos factum est. Hac quoq; gente adiuncta Chalcidem regressus, præmissis inde li-

teris,ut Demetriadem cōuenirent principes Aetolorum,cum quibus de summa rerum deliberaret:nauibus eò ad diem indictam concilio uenit. Et Aminander accitus ad consultandum ex Athamania, & Annibal Pœnus iamdiu non adhibitus,interfuit ei consilio. Consultatum de Thessalorum gente est,quorum omnibus qui aderant,uoluntas tentāda uidebatur.in eo modò diuersæ sententiæ erant:quod alij extemplo agendum, alij ex hyeme, quæ tunc fermè media erat,differendum in ueris principiū:& alij legatos tantummodo mittendos,alij cum omnibus copijs eundum censebant:terrendosq; metu,si cunctarentur. Cum circa hanc ferè consultationem disceptatio omnis uerteretur: Annibal nominatim interrogatus sententiā,in uniuersi belli cogitationem regem,atq; eos qui aderant,tali oratione auertit. Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium: cum de Eubœa,de Achæis, de Bœotia agebatur, eandem sententiam dixissem,quam hodie cum de Thessalis agitur,dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in societatē belli quacunq; ratione censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam Bœotosq; & Thessalos attinet,cui dubium est: quin ut quibus nullæ suæ uires sint,præsentibus adulando semper quem metū in consilio habeant, eodem ad impetrandam ueniam utantur: simul ac Romanū exercitum in Græcia uiderint, ad consuetum imperium se auertant: nec ijs noxæ futurum sit: quod cum Romani procul abessent, uim tuam præsentis, exercitusq; tui experiri noluerint? Quāto igitur prius potiusq; est Philippum nobis coniungere quàm hos: cui si semel in causam descenderit, nihil integri futurū sit: quiq; eas uires afferat,quæ non accessio tantum ad Romanū esse bellum: sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos.Hoc ego adiuncto (absit uerbo inuidia) qui dubitare de euentu possim? cum quibus aduersus Philippum ualuerint Romani,ijs nunc fore uideam ut ipsi oppugnētur. Aetoli qui Philippum (quod inter omnes constat) uicerunt:cum Philippo aduersus Ro. pugnabunt.Aminander atq; Athamânum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello,nobiscum stabunt.Philippus tum te quieto totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges,Asię Europæq; uiribus aduersus unum populum,ut meam utranq; fortunam taceam,patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, quicquid tandem erit uobiscum comparatus:geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciā præbet coniungi nobis Philippum posse? una cōmunis utilitas,quæ societatis maximum uinculum est: altera autores uos Aetoli.uester enim legatus hic Thoas inter cætera,quæ ad exciendū in Græciam Antiochum dicere est solitus:ante omnia hoc semper affirmauit:fremere Philippum, & ægrè pati sub specie pacis leges seruitutis sibi impositas.ille quidem feræ bestiæ uinctæ aut clausæ, & refringere claustra cupienti,regis iram uerbis æquabat.cuius si talis animus est,soluamus nos eius uincula & claustra refringamus:ut erumpere diu coërcita ira in hostes communes possit.Quod si nihil eum legatio nostra mouerit:at nos,quoniā nobis eum adiungere non possumus: ne hostibus nostris ille adiungi possit,caueamus.Seleucus filius tuus Lysimachiæ est:qui si eo exercitu quem secum habet,per Thraciam proxima Macedonię cœperit depopulari:facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimū tuenda auertet. De Philippo meam sententiam habes.De ratione uniuersi belli quid sentirē,iam ab initio non ignorasti. quòd si tum auditus forem: non in Eubœa Calcidem captam & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Hetruriam Ligurumq; & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, & qui maximus ijs terror est:Annibalem in Italia esse audirent. Nunc quoq; accersas cēseo omneis nauales terrestresq; copias:sequantur classem onerariæ cum commeatibus.nam hic sicut ad belli munera pauci sumus:sic nimis multi pro inopia cōmeatuum. Cum omneis tuas contraxeris uires: diuisa classe partem Corcyræ in statione habebis,ne trāsitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad litus Italiæ,quod Sardiniam Africamq; spectat,trajcies:ipse cum omnibus terrestribus copijs in Byllinum agrum procedes:inde Græciæ præsidebis,& speciem Romanis traiecturū te præbens,& si res poposcerit,traiecturus. Hęc suadeo,qui ut non omnis peritissimus sim belli:cum Romanis certe bellare bonis malisq; meis didici.In quę consiliū dedi: in eadem nec infidelem, nec segnem operā polliceor. Dij approbent eam sententiā,quæ tibi optima uisa fuerit. Hæc fermè Annibalis oratio fuit,quam laudarunt magis in præsentia,qui aderāt,quàm rebus ipsis

executi

executi sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasq; accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad conciliũ Thessalorum sunt missi. & Ætolis Aminandroq; dies ad conueniendum exercitui Pheras est indictus: eodem & rex cum suis copijs confestim uenit. Ibi dum opperiretur Aminãdrum atq; Ætolos: Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonũ circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærẽte sibi commendationem ad Macedonum gentem & inuidiam regi, quòd insepultos milites reliquisset, monitus: siue ab insita regibus uanitate, ad consilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est in unum ossibus, quæ passim strata erãt, coaceruatis factus: qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaq; qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Bebium proprętorem misit: Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. si uideretur ei, moueret ex hybernis. se obuiam processurum, ut quid agendum esset, consultarent. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, ubi coniunxerant ei se Ætoli & Aminander: legati ab Larissa uenerunt, querentes: quod ob factum dictumúe Thessalorum bello lacesseret eos: simul orantes, ut remoto exercitu per legatos, si quid ei uideretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt. hi exclusi aditu, iam omnia itinera obsidentibus regijs, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorũ rex clementer respondit: non belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendę libertatis Thessalorũ causa se Thessaliam intrasse. Similia his qui cum Pheræis ageret, missus. cui nullo dato respõso, Pheræi ipsi suum legatũ ad regem, principem ciuitatis Pausaniam miserunt. Qui cum haud dissimilia his, ut in causa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant: quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atq; etiam deliberare eos iussos, ne id consilij caperent: cuius dum in futurũ nimis cauti & prouidi essent, extẽplo pœniteret: dimisit. Hæc renũtiata Pheras legatio cum esset, ne paulũ quidẽ dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid sors belli tulisset, paterẽtur. Itaq; & hi summa ope parabant se ad urbem defendendam: & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: & ut qui satis intelligeret, (neq; enim dubiũ erat) in euentu eius urbis positum esse, quam primam aggressus esset: aut sperni deinde ab uniuersa gente Thessalorum, aut timeri se: omnem undiq; terrorem obsessis iniecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde cum multi propugnantes caderent aut uulnerarẽtur, labare animi cœpere, reuocati deinde castigationibus principum ad perseuerandum in proposito relicto exteriore circulo muri deficiẽtibus iam copijs, in interiorem partem urbis concesserunt: cui breuior orbis munitionis circumiectus erat. postremò uicti malis cum timerent, ne ui captis nulla apud uictorem uenia esset, dediderũt sese. Nihil inde moratus rex, IIII millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primò abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cum ipsa urbe Hippolochus Larissæorumq; deditum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissęorum animos credebat. Intra decimum diem quàm Pheras uenerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo aduẽtu cepit. inde Cyerum & Metropolin, & ijs circumiecta castella recepit. omniaq; iam regionis eius, præter Atracẽ & Gyrtonẽ, in potestate erant. Tum aggredi Larissam cõstituit: ratus uel terrore cæterarũ expugnatarũ, uel beneficio præsidij dimissi, uel exemplo tot ciuitatũ dedentiũ sese, nõ ultra in pertinacia mansuros. Elephãtis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorũ inter metũ præsentẽ hostiũ, & uerecundiam absentiũ sociorũ. Per eosdem dies Aminander cum Athamanũ iuuẽtute occupat Pelinneũ: & Menippus cũ tribus millibus peditũ Aetolorũ, & ducentis equitibus in Perræbiã profectus, Malloeam & Cyretias ui cepit: depopulatusq; est agrũ Tripolitanũ. His raptim peractis Larissam ad regẽ redeunt. cõsul tanti quidnã agendũ esset de Larissa, superuenerunt. Ibi in diuersum sententiæ tendebãt: alijs uim adhibendã & non differendũ censentibus, quin operibus ac machinis simul undiq; mœnia aggrederentur urbis, sitæ in plano, à parte cãpestri undiq; faci-

lis aditu:alijs nũc uires urbis nequaçƺ Pheris cõferendę memorantibus: nũc hyemem & tempus anni nulli bellicæ rei,minime obsidioni atqƺ oppugnationi urbiũ aptum.Incerto regi inter spem metumqƺ legati à Pharsalo,qui ad dedendã urbem suã forte uenerant: animos auxerũt. M.Bebius interim cum Philippo in Dassaretijs cõgressus Ap.Claudiũ ex cõmuni consilio ad præsidiũ Larissæ misit. qui per Macedoniã magnis itineribus in iugum montium,quod super Gonnos est,peruenit.Oppidũ Gonni xx millia ab Larissa abest,in ipsis faucibus saltus,quę Tempe appellãtur,situ.Ibi castra metatus latius quàm pro copijs,& plureis quàm quod satis in usum erant,ignes cũ accendisset:speciẽ quã quæsierat,hosti fecit: omnẽ ibi Ro.exercitũ cum rege Philippo esse. Itaqƺ hyemẽ instare apud suos causatus rex,unũ tantũ moratus diẽ ab Larissa recessit,& Demetriadẽ redijt.Aetoliqƺ & Athamânes in suos receperunt se fines.Appius &si,cuius rei causa missus erat,solutã cernebat obsidionẽ: tamen Larissam ad cõfirmandos in reliquum sociorũ animos descendit:duplexqƺ lætitia erat,quod & hostes excesserãt finibus,& intra mœnia præsidiũ Ro.cernebãt. Rex Chalcidẽ à Demetriade profectus,amore captus uirginis Chalcidensis Cleoptolemi filię:cum patrẽ,primò adlegando,deinde corã ipse rogando fatigasset,inuitũ se grauioris fortunæ cõditioni illigantẽ:tãdem impetrata re,tanquã in media pace nuptias celebrat:& reliquũ hyemis,oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellũ Ro.& Græciã liberandã,omissa omniũ rerum cura,in cõuiuijs & uinũ sequentibus uoluptatibus,ac deinde ex fatigatione magis quàm satietate earũ in somno traduxit. Eadẽ omnes præfectos regios,qui ubiqƺ ad Bœotiã maxime præpositi hybernis erãt,cepit luxuria. in eandem & milites effusi sunt:nec quisquã eorum aut arma induit,aut stationẽ aut uigilias seruauit: aut quicquã quod militaris operis aut muneris esset,fecit.Itaqƺ principio ueris cum per Phocidem Chæroneã,quò cõuenire omnem undiqƺ exercitũ iusserat,uenisset:facilè animaduertit nihilo seueriore disciplina milites quàm ducẽ hybernasse. Alexandrũ inde Acarnânẽ & Menippum Macedonẽ Stratum Aetoliæ copias ducere iussit.ipse Delphis sacrificio Apollini facto,Naupactũ processit.cõcilio principũ Aetoliæ habito, uia quæ pręter Calidonẽ & Lysimachiã fert ad Stratum,suis qui per Maliacũ sinũ ueniebant,occurrit.Ibi Mnesilochus princeps Acarnânum multis emptus donis, nõ ipse solum gentẽ regi conciliabat,sed Clytum etiã prætorẽ,penes quẽ tum summa potestas erat,in suam sententiã adduxerat.Is cum Leucadios,quod Acarnaniæ caput est,nõ facile ad defectionẽ posse cerneret impelli propter metũ Romanæ classis, quæ cum Attalo,quæúe circa Cephaleniã erat,arte eos est aggressus.nam cum in concilio dixisset:tuenda mediterranea Acarnaniæ esse,& omnibus qui arma ferrẽt, exeundũ ad Medeonem & Tyrrheum,ne ab Antiocho aut Aetolis occuparentur:fuere qui dicerent:nihil attinere omneis tumultuose concitari:satis esse quingentorũ hominum præsidiũ. eam iuuentutem nactus,trecentis Medeone,ducentis Tyrrhei in præsidio positis,id agebat, ut pro obsidibus futuri uenirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medeonem uenerunt. quibus auditis, cum in concione quidnam respondendũ regi esset,cõsultaretur:& alij manendũ in Romana societate,alij non aspernandã amicitiam regis censerent:media uisa est Clyti sententia, eoqƺ accepta est:ut ad regem mitterẽt legatos, peterentqƺ ab eo,ut Medeonios super tanta re consultare in concilio Acarnânũ pateretur.In eam legationem Mnesilochus,& qui eius factionis erant,de industria collecti,clàm missis qui regem admouere copias iuberent, ipsi terebant tẽpus.itaqƺ uixdũ ijs egressis legatis,Antiochus in finibus,& mox ad portas erat,& trepidantibus qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseqƺ iuuentutẽ ad arma uocantibus,ab Clyto & Mnesilocho in urbem est inductus.& alijs sua uoluntate affluentibus,metu coacti etiam qui dissentiebant,ad regem conuenerunt.quos placida oratione territos cum permulsisset, ad spem uulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt.Tyrrheum à Medeone profectus est:Mnesilocho eodem & legatis præmissis. Cæterũ detecta Medeone fraus cautiores, nõ timidiores Tyrrhenses fecit:dato ei haud perplexo responso:nullã se nouam societatẽ, nisi ex autoritate Romanorũ imperatorũ accepturos:portisqƺ clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportunè ad confirmandos Acarnânũ animos Cn.Octauius missus à Quintio,cum præsidiũ & paucas naues ab A.Posthumio,qui ab Attilio legato Cephaleniæ prępositus

situs fuerat, accepisset: Leucadem uenit, impleuitq; spei socios: M. Aciliũ COS. iam cum legio nibus mare traiecisset, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorẽ quia similem ueri tẽ pus anni maturũ iam ad nauigandũ faciebat: rex præsidio Medeone imposito, & in quibus dam alijs Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abscessit: & per Aetolię ac Phocidis urbes Chalcidẽ rediit. Sub idem tempus M. Bebius & Philippus rex iam ante per hyemem in Dassaretis congressi, cum Ap. Claudiũ, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent: quia id tẽpus rebus gerendis immaturum erat, in hyberna regressi, principio ueris cõiunctis copijs in Thessaliã descenderunt. in Acarnania tum Antiochus erat. aduenietes, Philippus Mallœam Perræbiæ, Bebius Phacium est aggressus. quo primo propè impetu capto, Phestum eadẽ ce leritate capit. inde Atracem cum se recepisset, Cyretias hinc & Eritiũ occupat: præsidijsq; per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se cõiungit. Sub aduentũ Ro mani exercitus seu ad metũ uirium, seu ad spem ueniæ cum dedidissent sese, ad ea recipienda oppida, quæ Athamânes occupauerant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc: Æginiũ, Erici nium, Gomphi, Silana, Tricca, Melibœa, Phaloria. Inde Pelinnæũ, ubi Philippus Megalopo litanus cum quingentis peditibus & equitibus XL in præsidio erat, & circunsidunt: & priusq; oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret: ne uim ultimam experiri uellet. Quibus il le satis ferociter respondit, uel Romanis uel Thessalis se crediturũ fuisse: in Philippi se potesta tem commissurum non esse. Posteaquã apparuit ui agendũ, quia uidebatur & Limnæam eo dem tempore oppugnari posse: regem ad Limnæam ire placuit: Bebius restitit ad Pelinnæũ oppugnandũ. Per eos forte dies M. Acilius COS. cum X millibus peditũ, duobus millibus equitum, XV elephantis mari traiecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militũ tri bunos iussit: ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum uenit. Aduentu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumq; præsidiũ regium & cum ijs Athamânes. Ab Limnæa Pelin næum consul proficiscitur. Ibi primi Athamânes tradiderunt sese: deinde & Philippus Mega lopolitanus. cui decedenti de præsidio cũ obuius forte fuisset Philippus rex: ad ludibriũ regẽ eum cõsalutari iussit: ipse cõgressus fratrem haud sanè decoro maiestati suę ioco appellauit. de ductus inde ad COS. custodiri iussus: & haud ita multo pòst in uinculis Romam missus. cæte ra multitudo Athamanũ aut militum Antiochi regis, quæ in præsidijs deditorũ per eos dies oppidorũ fuerat: Philippo tradita regi est. fuere autẽ ad tria millia hominũ. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli cõsultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradẽtes urbes suas occurrerũt. Philippus Athamanũ præcipue captiuis indulgẽter habitis, ut per eos cõciliaret gẽtem: nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitũ eò duxit, præmissis in ciuitates captiuis. Et illi magnam autoritatẽ apud populares habuerunt, clementiã erga se regis munifi centiamq; cõmemorantes: & Aminander cuius pręsentis maiestas aliquos in fide cõtinuisset: ueritus ne traderetur Philippo iampridẽ hosti, & Romanis meritò tũ propter defectionẽ in fensis, cum coniuge ac liberis regno excessit, Ambraciamq; se contulit. ita Athamania omnis in ius ditionemq; Philippi cõcessit. Consul ad reficienda maximè iumenta, quæ & nauigatio ne & postea itineribus fatigata erãt: paucos Larissæ moratus dies, uelut reparato modica quie te exercitu, Cratonẽ est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa & Pheræ, quæq; in eis præ sidia Antiochi erant, dedũtur. ex ijs interrogatis qui manere secum uellent, mille uolentes Phi lippo tradit: cæteros inermes Demetriadẽ remittit. Proernam inde recepit: & quæ circa eã ca stella erant. Ducere tum porro in sinũ Maliacũ cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe iuuentus omnis armata syluas & itinera insedit: & in agmen Romanũ ex superioribus locis incursauit. Cõsul primo mittere, qui ex propinquo colloquen tes deterrerent eos à tali furore. posteaquã perseuerare in incepto uidit: tribuno cũ duorum si gnorum militibus circũmisso, interclusit ad urbem iter armatis, uacuamq; eam cepit. tum cla more ab tergo captæ urbis audito, refugientiũ undiq; ex syluis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die cõsul ad Sperchiũ amnẽ peruenit: inde Hypatæorũ agros uastauit. Cũ hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus. qui iam tum cernens, nihil se ex Græcia, pręter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petisse, Ætolorũ uana promissa incusare &

Thoantem: Annibalem uero nõ ut prudentem tantũ uirum, ſed propè uatem omnium quæ
tum euenirent, admirati. ne tamen temere cœpta ſegnitia inſuper euerteret, nuntios in Aeto/
liam mittit, ut omni contracta iuuentute cõuenirent. Iam & ipſe eò decem millia ferè peditũ
ex ijs qui poſtea uenerant ex Aſia expleta, & equites quingentos duxit. Quò cũ aliquãto pau
ciores quàm unquam antea cõueniſſent: & principes tantũmodo cum paucis cliẽtibus eſſent,
atq; ij dicerent, omnia ſedulo ab ſe facta, ut quàmplurimos ex ciuitatibus ſuis euocarent: nec
autoritate, nec gratia, nec imperio aduerſus detrectãtes militiam ualuiſſe: deſtitutus undiq; &
ab ſuis qui morabantur in Aſia: & ab ſocijs qui ea in quorum ſpem uocauerant, non præſta/
bant: intra ſaltum Thermopylarũ ſeſe recepit. Id iugum, ſicut Apennini dorſo Italia diuidi
tur, ita mediam Græciam dirimit. ante ſaltum Thermopylarũ ſeptentrionem uerſus Epirus,
& Perræbia & Magneſia & Theſſalia eſt, & Phthiotæ Achæi, & ſinus Maliacus. intra fauces
ad meridiem uergũt Ætoliæ pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, ad/
iunctaq; inſula Eubœa, & excurrẽte in altum uelut promontorio Attica terra ſita ab tergo &
Peloponneſus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidentẽ uerſo per Aetoliam ad alterum
mare orienti obiectum tendens, ea aſpreta rupeſq; interiectas habet: ut non modò exercitus,
ſed ne expediti quidem facile ullos ad tranſitũ calles inueniant. extremos ad orientem mon/
tes Oetam uocãt, quorũ quod altiſſimum eſt, Callidromon appellatur: in cuius ualle ad Ma/
liacum ſinum uergente iter eſt nõ latius quàm ſexaginta paſſus. hæc una militaris uia eſt, quà
traduci exercitus, ſi non prohibeantur, poſſunt. ideo Pylæ, & ab alijs, quia calidæ aquæ in ipſis
faucibus ſunt, Thermopylæ locus appellatur: nobilis Lacedæmoniorũ aduerſus Perſas morte
magis memorabili quàm pugna. Haudquaquã pari tum animo Antiochus intra portas lo
ci eius caſtris poſitis, munitionibus inſuper ſaltum impediebat. & cum duplici uallo foſſaq;, &
muro etiam quà res poſtulabat, ex multa copia paſſim iacentium lapidũ permuniſſet omnia:
ſatis fidens nunquam eà uim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex IIII millibus (tot
enim conuenerant) partim ad Heracleam præſidio obtinendam, quæ ante ipſas fauces poſita
eſt, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius conſulem oppugnaturũ & iam mul/
tis nuntiantibus circa Hypatam omnia euaſtari. Conſul depopulatus Hypatẽſem primò,
deinde Heracleenſem agrum, inutili utrobiq; auxilio Ætolorũ, in ipſis faucibus prope fontes
calidarum aquarum aduerſus regem caſtra poſuit. Aetolorũ utræq; manus Heracleam ſeſe in
cluſerunt. Antiochũ, cui priuſquam hoſtem cerneret, ſatis omnia permunita & præſidijs obſe
pta uidebantur: timor deinde inceſſit, ne quos per imminentia iuga calles inueniret ad tranſi/
tum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita à Perſis circumitos fama erat: & nuper
Philippũ ab ijſdem Romanis. itaq; nuntiũ Heracleam ad Aetolos mittit, ut hanc ſaltem ſibi
operam eo bello præſtarent: ut uertices circà montium occuparent obſiderentq;: ne quà tran/
ſire Romanus poſſet. Hoc nuntio audito diſſenſio inter Aetolos orta eſt. pars imperio paren
dum regis, atq; eundum cenſebant: pars ſubſiſtendũ Heracleæ ad utranq; fortunã: ut ſiue ui
ctus à conſule rex eſſet, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam
ciuitatibus ſuis: ſiue uinceret, ut diſſipatos in fugã Romanos perſequerentur. Vtraq; pars nõ
manſit modò in ſententia ſua, ſed etiam executa eſt conſiliũ: duo millia Heracleæ ſubſtiterunt:
duo trifariã diuiſa, Callidromũ & Rhoduntiã, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus ſunt)
occupauere. Conſul poſteaquã inſeſſa ſuperiora loca ab Aetolis uidit: M. Porcium Catonem
& L. Valeriũ Flaccum conſulares legatos cum binis millibus delectorũ peditũ ad caſtella Ae/
tolorum, Flaccũ in Rhoduntiã & Tichiunta, Catonem in Callidromũ mittit. ipſe priuſquam
ad hoſtem copias admoueret, uocatos in concionẽ milites paucis eſt allocutus. Pleroſq; o/
mnium ordinũ milites inter uos eſſe uideo, qui in hac eadẽ prouincia T. Quintij ductu auſpi/
cioq; militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis ſaltus ad amnẽ Aoum fuit, quàm
hic. quippe portæ ſunt hæ: & unus inter duo maria clauſis omnibus, uelut naturalis trãſitus eſt.
munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & ualidiores impoſitæ. exercitus hoſtiũ ille
& numero maior, & militũ genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thraceſq; & Il/
lyrij erant: ferociſſimæ omnes gentes: hic Syri & Aſiatici Græci ſunt, leuiſſima genera homi/
num

num & seruituti nata: rex ille bellicossissimus, exercitatus iam inde ab iuuēta finitimis Thracū atq; Illyriorū, & circa omnium accolarū bellis: hic ut aliam omnē uitam omittā, is est, qui cum ad inferendū populo Ro. bellum ex Asia in Europam transisset: nihil memorabilius toto tempore hybernorū gesserit, q̄ quod amoris causa ex domo priuata & obscuri etiam inter populares generis uxorē duxit: & nouus maritus uelut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnā processit. Summa uiriū speiq; eius in Aetolis fuit, gente uanissima & ingratissima, ut uos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. nam nec cōuenerunt frequētes, nec cōtineri in castris potuerunt, & in seditione ipsi inter se sunt: & cū Hypatam tuendā Heracleamq; depoposcissent: neutram tutati pars refugerunt in iuga montium: pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse cōfessus nusquam æquo campo nō modò cōgredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidē in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidē saltus, ut quondam Lacedæmonios fama est: sed intrà penitus retractis castris. quod quantū interest ad timorem ostendendū: an muris alicuius urbis obsidendum sese incluserit? Sed neq; Antiochum tuebuntur angustiæ: nec Aetolos uertices illi, quos ceperūt. satis undiq; prouisum atq; præcautum est, ne quid aduersus uos in pugna præter hosteis esset. Illud proponere animo uestro debetis: non uos pro Græciæ libertate tantum dimicare, (quanquā is quoq; egregius titulus esset, liberatam à Philippo antè, nunc ab Aetolis & ab Antiocho liberare) neq; ea tantum in præmium uestrum cessura, quæ nunc in regijs castris sunt: sed illum quoq; omnem apparatū, qui in dies ab Epheso expectatur, prædæ futurū: Asiā deinde Syriamq;, & omnia usq; ad ortus solis ditissima regna imperio Ro. aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrū oceano fineis terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit? & omne humanum genus secundū deos nomen Romanū ueneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, ut crastino die bene iuuantibus dijs acie decernamus. Ab hac concione dimissi milites, priusquā corpora curarēt, arma telaq; parant. Luce prima signo pugnæ proposito, instruit aciem cōsul arcta fronte, ad naturam & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Leuis armaturæ partem ante uallū in primo locauit: tum Macedonū robur, quos sarissophoros appellabant, uelut firmamentū circa ipsas munitiones cōstituit. his ab sinistro cornu iaculatorū sagittariorumq; & funditorū manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. ab dextro Macedonibus ac ipsum munimentorū finem, quà loca usq; ad mare inuia palustri limo & uoraginibus claudunt. elephantos cū assueto præsidio posuit: post eos equites: tum modico interuallo relicto, cæteras copias in secūda acie. Macedones pro uallo locati primo facile sustinebant Romanos tentantes ab omni parte aditus: multum adiuuantibus qui ex loco superiore fundis, uelut nimbum, glandes, & sagittas simul ac iacula ingerebant. deinde, ut maior nec iam toleranda uis hostium inferebat se, pulsi lòco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt. inde ex uallo propè alterum uallū hastis præ se obiectis fecerunt. & ita modica altitudo ualli erat, ut & locū superiorem ad pugnandū suis prębeGret: & propter longitudinem hastarū subiectum haberet hostē. Multi temere subeuntes uallum trāsfixi sunt: & aut incœpto irrito recessissent, aut plures cecidissent: ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis inde Ætolis, & magna ex parte cæsis, (incautos enim & plerosq; sopitos oppresserat) super imminentē castris collem apparuisset. Flacco nō eadem fortuna ad Tichiunta & Rhodontiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quiq; alij in castris regijs erant, primo, dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat: Ætolos credere uisa procul pugna subsidio uenire. cæterum ut primum signaq; & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pauor omneis cepit, ut abiectis armis fugerent. Et munimenta sequentes impedierunt, & angustiæ uallis, per quam sequendi erant: & maxime omnium quod elephanti nouissimi agminis erant, quos pedes ægrè præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumq; inter se maiorem quam in prælio edentibus. aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisq;, non equis uirisq; tantum, sed

ſed etiam elephantis,quos capere non potuerant,interfectis,in caſtra reuerterunt:quę tentata eo die inter ipſum pugnæ tempus ab Ætolis Heracleam obtinētibus præſidio ſine ullo haud parum audacis incœpti effectu fuerant. Conſul noctis inſequētis tertia uigilia præmiſſo equitatu ad perſequendū hoſtem,ſigna legionum prima luce mouit. Aliquantum uiæ præceperat rex,ut qui nō ante quàm Elatiæ ab effuſo conſtiterit curſu.ubi primum reliquiјs pugnæq; & fugæ collectis,cum perexigua manu ſemermiū militum Chalcidem ſe recepit. Romanus equitatus ipſum quidem regem Elatiæ aſſecutus non eſt,ſed magnā partem agminis aut laſſitudine ſubſiſtentis,aut errore,ut qui ſine ducibus per ignota itinera fugerēt,diſſipatos oppreſſerunt.nec præter quingentos,qui circa regem fuerunt,ex toto exercitu quiſquā effugit:etiam ex x millibus militum,quos Polybio autore traieciſſe ſecum regem in Græciam ſcripſimus,exiguus numerus.Quid ſi Antiati Valerio credamus,L x millia militum fuiſſe in regio exercitu ſcribenti?x L inde millia cecidiſſe?ſupra v millia capta cū ſignis militaribus c c x x x?Romanorū c L interfecti ſunt.Conſule per Phocidem & Bœotiam exercitū ducente,conſcię defectionis ciuitates cum uelamentis ante portas ſtabant,metu ne hoſtiliter diriperentur: cæterū per omnes dies haud ſecus quàm in pacato agro ſine uiolatione ullius rei agmen proceſſit:donec in agrum Coronenſem uentū eſt.ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Mineruæ Itonææ iram accendit:permiſſumq; militi eſt ut circūiectum templo agrum popularetur,deinde cogitatio animū ſubiјt:cum cōmuni decreto Bœotiorum poſita eſſet ſtatua,indignum eſſe in unū Coronenſem agrū ſæuire.reuocato extemplo milite finis populandi factus:caſtigati tantum uerbis Bœoti ob ingratū in tantis tamq; recētibus beneficiјs animū erga Romanos Inter ipſum pugnæ tempus x naues regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant.eò grauis uulneribus Alexander Acarnân nuntius aduerſę pugnæ cum perfugiſſet,trepidæ inde recenti terrore naues Ceneum Eubœæ petierunt.ibi mortuus ſepultusq; Alexander. Tres,quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant naues:audita exercitus clade,Epheſum redierunt.Iſidorus ab Ceneo Demetriadē,ſi fortè eò deferret fuga regē traiecit. Per eoſdem dies A. Attilius præfectus Romanæ claſſis magnos regios cōmeatus iam fretū,quod ad Andrum inſulam eſt,præteruectos excepit.alias merſit, alias cepit naues. quæ nouiſſimæ agminis erant,curſum in Aſiam uerterunt. Attilius Piræeum,unde profectus erat,cum agmine captiuarū nauium reuectus,magnam uim frumēti & Athenienſibus & aliјs eiuſdem regionis ſociјs diuiſit. Antiochus ſub aduentū conſulis à Chalcide profectus,Tenum primo tenuit,inde Epheſum tranſmiſit. Conſuli Chalcidem uenīēti portæ patuerūt,cum appropinquante eo Ariſtoteles præfectus regis urbe exceſſiſſet. & cæteræ urbes in Eubœa ſine certamine traditæ.paucoſq; per dies omnibus perpacatis,ſine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus,multo modeſtia poſt uictoriā,quàm ipſa uictoria laudabilior. Inde cōſul M.Catonē per quē quæ geſta eſſent,ſenatus populuſq; Romanus haud dubio autore ſciret:Romam miſit. Is à Creuſa(Theſpienſiū emporium eſt, in intimo ſinu corinthiaco retractū)Patras Achaię petit:à Patris Corcyrā uſq; Aetoliæ atq; Acarnanię litora legit:atq; ita ad Hydruntū Italiæ traiecit:quinto die inde pedeſtri itinere Romam ingenti curſu peruēnit,ante lucem ingreſſus urbem. à porta ad prætorē M.Iunium iter intendit.Is prima luce ſenatum uocauit.quò L.Cornelius Scipio aliquot diebus ante à conſule dimiſſus cum adueniens audiſſet prægreſſum Catonē in ſenatu eſſe,ſuperuenit exponenti, quæ geſta eſſent. Duo inde legati iuſſu ſenatus in concionem ſunt producti:atq; ibi eadem,quæ in ſenatu de rebus in Ætolia geſtis expoſuerunt.Supplicatio in triduū decreta eſt:& ut x L hoſtiјs maioribus prætor,quibus diјs ei uideretur,ſacrificaret. Per eoſdē dies & M.Fuluius Nobilior, qui biennio ante prætor in ulteriorē Hiſpaniam erat profectus,ouans urbem eſt ingreſſus: Argēti bigati præ ſe tulit c x x x millia:& extra numeratū x I I millia pondo argenti : auri pondo c x x v I I. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleā ad Aetolos præmiſit:ut tūc ſaltē experti regiam uanitatē reſipiſcerent:traditaq; Heraclea,cogitarent de petenda ab ſenatu ſeu furoris ſui,ſeu erroris uenia.Et cæteras Græciæ ciuitates defeciſſe eo bello ab optime de ſe meritis Romanis:ſed quia poſt fugā regis,cuius fidutia ab officio deceſſiſſent:nō addidiſſent pertinaciam

ciam culpæ,in fidem receptas esse Aetolos quoq;,quanquam non secuti sint regem,sed accersierint.& duces belli non socij fuerint:si pœnitere possint,posse & incolumes esse. Ad ea cum pacati nihil respóderetur,appareretq; armis rem gerendam:& rege superato bellum Aetolicum integrum restare,castra ab Thermopylis ad Heracleā mouit:eoq; ipso die,ut situm nosceret urbis,ab omni parte equo mœnia est circūuectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis:ipsa in campo,arcem imminentem loco alto,& undique præcipiti habet. Contemplatus omnia quæ noscenda erant,quatuor simul locis aggredi urbem constituit. à flumine Asoro,quà & gymnasium est,L. Valerium operibus atq; oppugnationi præposuit.arcem extra muros,quæ frequentius propè quàm urbs habitabatur,T. Sempronio Longo oppugnandam dedit.à sinu Maliaco,quæ aditum haud facilem pars habebat, M.Bebium: ab altero amniculo,quem Melana uocant,aduersus Dianæ templum Ap. Claudium opposuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesq;,& alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur.& cum ager Heracliensis paluster omnis, frequénsque proceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat:tum quia refugerant intra mœnia Aetoli,desertaq; in uestibulo urbis erant tecta,in uarios usus nō tigna modò & tabulas,sed laterem quoque & cæmenta & saxa uariæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem operibus magis quàm armis urbem oppugnabant:Aetoli contra armis se tuebātur. nam cum ariete quaterentur muri,non laqueis,ut solet,exceptos declinabant ictus:sed armati frequentes quidā ignes etiam,quos aggeribus inijcerent,ferebant.fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum:& ipsi cū pro dirutis reficerent muros:crebriores eos,ut pluribus erumperetur in hostem locis,faciebant.Hoc primis diebus, dum integræ uires erant,& frequentes & impigrè fecerunt:in dies deinde pauciores & segnius.etenim cum multis urgerentur rebus,nulla eos res æque ac uigiliæ conficiebant:Romanis in magna copia militum succedentibus alijs in stationem aliorum,Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesq; assiduo labore urente.per IIII & XX dies,ita ut nullum tempus uacuum dimicatione esset,ad uersus quatuor è partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est.Cum fatigatos iam Aetolos sciret COS.& ex ratione temporis,& quod ita transfugæ affirmabant,tale consilium inijt.media nocte receptui signum dedit,& ab oppugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit:inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est,intermissa deinde usq; ad tertiam diei horam.Fatigationem rati causam esse Aetoli non continuandæ oppugnationis,quæ & ipsos affecerat:ubi Romanis datum receptui signū esset,uelut ipsi quoq; hoc reuocati,pro se quisque ex stationibus decedebant:nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Consul cum nocte media intermisisset oppugnationem,quarta uigilia rursus ab tribus partibus summa ui aggressurus,ab una T.Sempronium tenere intentos milites signumq; expectare iussit: ad ea in nocturno tumultu,unde clamor exaudiretur,haud dubie ratus hostes concursuros, Aetoli pars sopiti affecta labore ac uigilijs corpora ex somno moliebātur:pars uigilantes adhuc ad strepitum pugnātium in tenebris currunt.Hostes partim per ruinas iacentis muri transcendere conantur:partim scalis ascensus tentant.aduersus quos undiq; ad opē ferendam concurrūt Aetoli.Pars una in qua ædificia extra urbem erāt,neq; defenditur neq; oppugnatur: sed qui oppugnarent intenti signū expectabant,defensor nemo aderat.Iam dilucescebat,cum signum consul dedit:& sine ullo certamine pertim per semiruta,partim scalis integros muros transcendêre.Simul clamor index capti oppidi est exauditus,undiq; Aetoli desertis stationibus in arcem fugiunt.Oppidum uictores permissu consulis diripiunt:non tam ab ira, nec ab odio,quàm ut miles coërcitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus aliquo tandem loco fructum uictoriæ sentiret.Reuocatos inde à medio fermè die milites cum in duas diuisisset partes:unam radicibus montium circūduci ad rupem iussit:quę fastigio altitudinis par,media ualle uelut abrupta ab arce erat:sed adeò propè geminata cacumina eorum montium sunt,ut ex uertice altero conijci tela in arcem possent,cum dimidia militum parte cōsul ab urbe ascensurus in arcem,signum ab ijs,qui ab tergo in rupem euasuri erant, expectabat. Nō tulere qui

in arce

in arce erant Ætoli primum eorum qui rupem ceperant clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum: & fractis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: utpote congregatis fœminis puerisq;, & imbelli alia turba in arcem, quæ uix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset. itaq; ad primum impetum abiectis armis dediderũt sese. Traditus inter cæteros principes Aetolorum & Damocritus est: qui principio belli decretum Aetolorum, quo accersendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti respõderat: in Italia daturũ, cum castra ibi Aetoli posuissent. ob eam ferociam maius uictoribus gaudium traditus fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiã ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, ut uictoriam ipsi populoq; Romano gratularetur, excusaretq; quod morbo impeditus bello non interfuisset, cõgressus. inde diuersi ad duas simul oppugnandas urbes profecti. intersunt septem millia fermè passuum. & quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regionem eà maxime despectat oppidum quà breue interuallum uidetur, & omnia in conspectu sunt: cum enixè uelut proposito certamine Romani Macedonesq; diem ac noctem aut in operibus aut in prælijs essent: hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & uineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & cum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederẽt: haud dubius, quin si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quàm sibi dedituri essent: suamq; gratiã consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata: cõfestim enim ab Heraclea capta nuntius uenit, ut oppugnatione abstineret. Æquius esse, Romanos milites qui acie dimicassent cum Aetolis, præmia uictoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt. Paucis priusquã Heraclea caperetur diebus Aetoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochũ miserũt: inter quos & Thoas idem qui & antea, missus est. mandata erant, ut ab rege peterent primum: ut ipse coactis rursus terrestribus naualibusq; copijs, in Græciam traijceret: deinde si qua ipsum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad dignitatem eius fidemq; pertinere, nõ prodi socios: tum etiam ad incolumitatẽ regni, non sinere Romanos omni cura uacuos, cum Aetolorum gẽtem sustulissent, omnibus copijs in Asiam traijcere. Vera erant quæ dicebantur: eo magis regem mouerunt. itaq; in præsentia pecuniam quę ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria naualiaq; affirmauit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipsum haud inuitum morãtem: ut exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tandem animos Aetolorum: & post paucos dies quàm ad bellum renouandum, acciendumq; regem in Asiam miserant legatos: abiectis belli consilijs, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos cõsul interfatus, cum alia sibi præuertenda esse dixisset: redire Hypatam eos, datis dierum x inducijs, & L. Valerio Flacco cum ijs misso, iussit: ei quæ secum acturi fuissent, exponere: & si qua uellent alia. Hypatam ut est uentum, principes Aetolorũ apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. Parantibus ijs antiqua iura fœderum ordiri, meritaq; in populum Romanũ, absistere ijs Flaccus iussit, quæ ipsi uiolassent: confessionem ijs culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem uersam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clemẽtia spem salutis positam esse. & se suppliciter agentibus ijs ad futurum & apud consulem & Romę in senatu. eò quoq; enim mittendos fore legatos. Hæc una uia omnibus ad salutem uisa est, ut in fidem se permitterent Romanorum. ita enim & illis uiolãdi supplices uerecundiã se impositurosː & ipsos nihilo minus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset. Posteaquã ad consulem uentũ est, Phaneas legationis princeps longam orationem, & uariè ad mitigandam iram uictoris compositã ita ad extremum finiuit: ut diceret, Aetolos se suaq; omnia fidei populi Romani permittere. Id consul ubi audiuit, etiam atq; etiam uidete, inquit, Aetoli, ut ita permittatis. Tum decretũ Phaneas, in quo id diserte scriptum erat, ostendit. Quando ergo, inquit, ita permittitis: postulo ut mihi Dicæarchum ciuem uestrum, & Menetam Epirotam, (Naupactum is cum præsidio ingressus

ingressus ad defectionem compulerat)& Aminandrum cum principibus Athamanum,quorum consilio ab nobis defecistis,sine mora dedatis. Propè dicentem interfatus Romanum, non in seruitutem,inquit,sed in fidem tuam nos tradimus:& certum habeo te imprudentia labi:qui nobis imperes,quæ moris Græcorum non sint. Ad hæc COS.nec Hercule,inquit,magnopere nunc curo,quid Aetoli satis ex more Græcorum factum esse censeant: dum ego more Romano imperiũ id habeam in deditos modo decreto suo,antè armis uictos.itaq; ni propere fit quod impero, uinciri uos iam iubeo. afferriq; catenas, & circumsistere lictores iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia, Ætolisq; alijs est:& tandem cuius conditionis essent,sensere. & se quidem Phaneas,& qui adsint Aetolorũ,scire facienda esse quæ imperentur.dixit:sed ad decernenda ea concilio Aetolorũ opus esse:ad id petere ut x. dierum inducias daret. Petente Flacco pro Aetolis,induciæ datę: & Hypatam reditum est. Vbi cũ in concilio delectorum, quos apocletos uocant:Phaneas & quæ imperarentur,& quæ ipsis propè accidissent, exposuisset:ingemuerunt quidem principes conditioni suæ:parendum tamẽ uictori censebant:& ex omnibus oppidis conuocandos Aetolos ad concilium.Posteaquam uero omnis coacta multitudo eadem illa audiuit, adeò sæuitia imperij atq; indignitate exasperati animi sunt: ut si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur:quonam modo enim utiq; regem Aminandrum se tradere posse? & spes forte oblata: quòd Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho ueniens impleuit expectatione uana multitudinem: terra mariq; ingens parari bellum. Is duodecimo die quàm conscenderat nauem, in Aetoliam perfecta legatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam cum deuexisset, ipse cum expeditis uespera prima inter Macedonum Romanaq; castra medio agro dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum:deductusq; ad regem est,nondum conuiuio dimisso.Quod ubi nuntiatum est,uelut hospitis,non hostis aduentu motus Philippus,accumbere eum epulariq; iussit: atq; inde dimissis alijs solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam uetuit. Aetolorum praua consilia,atq; in ipsorum caput semper recidentia accusauit:qui primum Romanos,deinde Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi quàm corrigi possint, oblitum se non facturum ut insultet aduersis rebus eorum. Aetolos quoq; finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum priuatim eius diei, quo seruatus à se foret,meminisse.Ita datis qui in tutum eum prosequerẽtur,Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana superuenit. M.Acilius uendita aut concessa militi circa Heracleam præda, posteaquam nec Hypatæ pacata esse consilia,& Naupactum concurrisse Aetolos,ut inde totum impetum belli sustinerent, audiuit: præmisso Ap. Claudio cum IIII. millibus militum ad occupanda iuga quà difficilis transitus montium erant:ipse Oetam ascendit: Herculiq; sacrificium fecit in eo loco,quem Pyram,quod ibi mortale corpus eius dei sit crematum, appellant.inde toto exercitu profectus reliquũ iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est uentum:(mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt,& homines uexati. & facile apparebat, quàm cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio,ut clauderet transitum,insedisset.Tum quoq; uexato exercitu ad Naupactum descendit:& uno castello aduersus arcem posito,cæteras partes urbis,diuisis copijs pro situ mœnium,circumsedit. nec minus operis laborisq; ea oppugnatio, quàm Heracleæ habuit. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis,quod concilij eorum recusaret esse,oppugnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis,extra concilium Achaicum erant,cum Aetolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius responderãt: dimisso præsidio regio cogitaturos se quid sibi faciendum esset. Messenij sine responso dimissis legatis mouerant bellum:trepidiq; rerum suarum,cum iam ager effuso exercitu passim ureretur:castraq; prope urbem poni uiderẽt:legatos Chalcidem ad T.Quintium autorem libertatis miserunt, qui nuntiarent: Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis extẽplo profectus Quintius, à Megalopoli ad Diaphanẽ Pr.Achæorum

misit: qui extemplo reducere eum à Messene exercitum, & uenire ad se iuberet. Dicto paruit Diaphanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, paruum oppidum inter Megalopolin Messenenq́ positum, Quintio occurrit. & cum causas oppugnationis exponeret, castigatum leuiter, quòd tantam rem sine autoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omniũ bono partam turbare. Messenijs imperauit, ut exules reducerent, & Achæorum concilij essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut imposterum cauere sibi uellent: Corinthum ad se uenirent. Diaphanem concilium Achęorum extemplo sibi præbere iussit. Ibi de Zacyntho intercepta per fraudẽ insula quæstus postulauit ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat: ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorẽ partem Aetoliæ liceret: qua expeditione fractis animis Aetolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulę præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho aduersus Romanos coniunxit: Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit. Is post fugã ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumq́ à Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diaphanem Pr. Achæorum nuntijs, pecunia pactus insulam Achęis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquũ censebant Romani. non enim M. Acilium COS. legionesq́ Romanas Diaphani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diaphanes aduersus hæc purgare interdum sese, gentemq́: interdum de iure facti disserere. Quidam Achæorũ & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: autoribusq́ ijs decretum est: ut T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut aduersantibus asperita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur cõtentione uocis uultusq́. Si utilem, inquit, possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, autor essem senatui populoq́ Romano: ut eam uos habere sinerent. cæterum sicut testudinem, ubi collecta in suum tegimen est, tutam ad omneis ictus uideo esse: ubi exerit partes aliquas, quodcunq́ nudauit, obnoxium atq́ infirmum habere: haud dissimiliter uos Achæi clausos undiq́ mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos ea & iungere uobis, & iuncta tueri facile: simul auiditate plura amplectendi hinc excedatis: nuda uobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omneis ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diaphane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem COS. ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana urbes, recipere uellet: permittẽte eo ad Demetriadẽ copias admouit, haud ignarus, quãta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe: cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerẽt: dies noctesq́ aut Philippi hostis aduentum, aut infestiorem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui primo pauci in præsidio relicti, postea plures, pleriq́ inermes ex prælio aduerso fuga delati, nec uirium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaq́ præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis ueniæ ostendebant: respõderũt patere portas regi. Ad primum eius ingressum principum quidam urbe excesserunt: Eurylochus mortẽ sibi consciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamq́, prosequentibus Macedonibus ne quis eos uiolaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naues Demetriade: quibus præerat Isidorus. eæ quoq́ cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiã & Perræbiæ quasdã ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo gerũtur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit: quæ iam per duos menses (sed prope excidium erant) oppugnabatur: & si capta ui foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internicionem uidebatur uenturum. Cæterum quanquã merito iratus erat Aetolis, quod solos obtrectasse gloriæ suę, cum liberaret Græciam, meminerat: & nihil autoritate sua motos esse, cum quæ tum maximè acciderant, casura præmonens, à furioso incepto eos deterreret: tamen sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ à se Græciæ funditus euerti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Aetolis, cœpit. Confestim à primis stationibus cognitus est, uulgatumq́ per omnes ordines, Quintiũ esse. itaq́ concursu facto undiq́ in muros, manus pro se quisq́ tendentes consonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem

ferret ac seruaret. Et tum quidem, quanquã moueretur his uocibus: manu tamen annuit: quid nam opis in se esset. Cæterum posteaquã ad COS. uenit: Vtrum fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur: an cum satis prouideas, nihil id magnopere ad summam Reip. pertinere censes? Erexerat expectatione COS. & quin expromis, inquit, quid rei sit? Tum Quintius. Ecquid uides te deuicto Antiocho in duabus urbibus oppugnandis tempus terere: cum iam propè annus circumactus sit imperij tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium uidit: non solum urbes, sed tot iam gentes, Athamaniam, Perrebiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adiunxisse: atqui non tantum interest nostra, Aetolorum opes ac uires minui, quantum non supra modum Philippum crescere, & uictoriæ tuę præmium te militesq; tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes Græciæ habere. Assentiebatur his COS. sed pudor, si irrito incepto abscederet obsidione, occurrebat: tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua pauloante uociferati Aetoli fuerant, redijt: ibi cum impensius orarent, ut misereretur gentis Aetolorũ: exire aliquos ad se iussit. Phaneas ipse principesq; alij extemplo egressi sunt. quibus prouolutis ad pedes, Fortuna, inquit, uestra facit, ut & iræ meæ & orationi temperem. euenerunt quæ prædixi euentura, & ne hoc quidem reliqui uobis est, ut indignis accidisse ea uideantur: ego tamen sorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. mittite oratores ad COS. qui inducias tantum temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de uobis permittatis. ego apud COS. deprecator defensorq; uobis adero. Ita ut censuerat Quintius, fecerũt: nec aspernatus est legationem COS. inducijsq; in diem certam datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset: soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. COS. cum T. Quintio ad Achaicum concilium Aegium traiecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorum restituendis actum: & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reseruari eam Achæi, Elei per se ipsi, quàm per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad COS. uenerunt: quos non syncera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant, pecunia iuuisse eum insimulabantur, legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit COS. se, utrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire: senatum eius rei iudicem fore, integram se causam eorum Romam reijcere: inducias ad id dierum XC. date. Epirotæ Romam missi senatum adierunt. ijs magis quæ non fecissent hostilia referentibus, quàm purgantibus ea, de quibus arguebantur, responsum datũ est, quo ueniã impetrasse, nõ causam probasse uideri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatũ introducti gratulantes de uictoria. ijs petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumq; ex auro liceret ponere in æde Iouis OPT. MAX. permissum ab senatu. C. pondo coronam aureã posuerunt. Non responsum solum benigne legatis est: sed Philippi quoq; filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellũ quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est à M. Acilio COS. hunc finem habuit. Alter COS. P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam sortitus, priusquã ad bellum, quod cum Boijs gerẽdum erat, proficisceretur: postulauit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos Pr. in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ uouisset. Nouum atq; iniquum postulare est uisus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia uouisset, eos uel de manubijs, si quam pecuniam ad id reseruasset, uel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies X. P. Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata est: quam deam is P. Cornelius aduectã ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen: P. Licinio COS. in palatiũ à mari detulerat. Locauerãt ædem faciendam ex S C. M. Liuius, C. Claudius censores, M. Cornelio, T. Sempronio COSS. tredecim annis postquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus: ludiq; ob dedicationẽ eius facti: quos primos scenicos fuisse Valerius Antiâs est autor, Megalesia appellatos. Item Iuuentutis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duũuir dedicauit. uouerat eam sexdecim annis antè M. Liuius COS. quo die Asdrubalem exercitumq; eius cecidit. idem censor eam faciendã locauit, M. Cornelio, T. Sempronio COSS. Huius quoq; dedicãdæ causa ludi facti: & eo omnia cũ maiore religione

facta, quod nouũ cum Antiocho instabat bellum. Principio eius anni, quo hæc iam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio COS. agebantur: boues duos domitos in Carinis per scalas peruenisse in tegulas ædificij proditum memoriæ est. eos uiuos comburi, cineremq; eorum deijci in Tyberim aruspices iusserunt. Tarracinæ & Amiterni nuntiatum est aliquoties lapidibus pluuisse: Minturnis ædem Iouis, & tabernas circa forum de cœlo tactas esse: Vulturni in ostio fluminis duas naues fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex S C decemuiri cum adissent, renuntiarunt, ieiunium instituendum Cereri esse: & id quinto quoq; anno seruandũ: & ut nouendiale sacrũ fieret, & unum diem supplicatio esset: coronati supplicarẽt: & COS. P. Cornelius quibus dijs quibusq; hostijs edidissent decemuiri, sacrificaret. Placatis dijs nunc uotis rite soluendis, nunc prodigijs expiandis, in prouinciam proficiscitur COS. atq; inde Cn. Domitium procos. dimisso exercitu Romam decedere iussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit. Sub idem ferè tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu, nocte improuiso castra Q. Minucij procos. aggressi sunt. Minucius usq; ad lucem intra uallum militem instructum tenuit, intentus ne quà transcenderet hostis munimenta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. nec primo impetu, quod sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubiũ certamen sustinuere. postremò cum alia atq; alia agmina erumperẽt, & integri fessis succederent ad pugnam: tandem Ligures inter cætera etiam uigilijs confecti, terga dederunt. cæsa supra quatuor millia hostiũ: ex Romanis, socijsq; minus CCC. perierunt. Duobus ferè post mensibus P. Cornelius. COS. cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnauit. Duodetriginta millia hostiũ cæsa Antiâs Valerius scribit: capta tria millia & quadringentos: signa militaria CXXIIII. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadragintaseptẽ: ex uictoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Vbi ut in numero scriptori parũ fidei sit: quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen uictoriã fuisse apparet, quod & castra capta sunt: & Boij post eam pugnam extemplo dediderunt sese, & quod supplicatio eius uictoriæ causa decreta ab senatu, uictimæq; maiores cæsæ. P. Cornelius COS. primo obsidibus à Boiorum gente acceptis, agri parte ferè dimidia eos mulctauit: quò si uellet, P R colonias mittere posset. inde Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens exercitum dimisit: & adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quàm uenit, senatu in ædem Bellonæ uocato, cũ de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit, ut sibi triumphanti liceret in urbem inuehi. P. Sempronius Blæsus Tr. pl. non negandum Scipioni, sed differendum honorẽ triumphi censebat. Bella Ligurũ Gallicis semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boijs, aut ipse cum uictore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partẽ copiarum Q. Minucio misisset: qui iam tertium ibi annũ dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam nauare operam Reip. potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset: id restituere differendo triumpho uellet. Iuberent COS. cum legionibus redire in prouinciã: dare operam ut Ligures subigantur. nisi illi cogãtur in ius ditionemq; P R. ne Boios quidem quieturos. aut pacem, aut bellũ utrobiq; habenda. deuictis Liguribus paucos post menses procos. P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphauerunt, triumphaturum esse. Ad ea COS. neq; se Ligures prouinciam sortitum esse, ait, neq; cum Liguribus bellum gessisse, neq; triumphum de ijs postulare. Q. Minucium confidere breui subactis ijs meritum triumphum postulaturum atq; impetraturum esse. se de Gallis Boijs postulare triumphum, quos acie uicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionẽ, à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimuero illud multo maius esse, quod tantum numerum Gallorum ceciderit in acie, quod cum tot millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnauerit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta, senes puerosq; Boijs superesse. Ita id quenquam mirari posse, cur uictor exercitus, cum hostem in prouincia neminem reliquisset, Romam uenerit ad celebrandum COS. triumphum? Quorum militum si & in alia

prouincia

prouincia opera uti senatus uelit: utro tandem modo promptiores ad aliud periculum, nouumq; laborem ituros credat? si persoluta ijs sine detrectatione prioris periculi laborisq; merces sit: an si spem pro re ferentes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nam quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem uitam illo die satis quæsitum esse: quo se uirum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus. hoc titulo, & si nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honestam honoratamq; P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Vniuersus senatus non ipse modò ad decernendum triumphum consensit, sed etiam Tr. pl. autoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius COS. triumphauit de Boijs. in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaq; & spolia omnis generis transuexit, & uasa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoq; captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit MCCCCLXX. ad hæc auri pondo CCXLV. argenti infecti factiq; in Gallicis uasis non infabre suo more factis, duo millia CCCXL. pondo: bigatorum nummorum CCXXXIIII. militibus, qui currum secuti sunt, trecenos uicenos quinos asses diuisit: duplex centurioni, triplex equiti. Postero de concione aduocata de rebus ab se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigantis, ut suæ uictoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset: milites exautoratos dimisit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanq; nō transituris in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Annibal unus, cuius eo tempore maxima apud regem autoritas erat, magis mirari se aiebat, quod non iam in Asia essent Romani, quàm uenturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quàm ex Italia in Græciam traijcere: & multo maiorem causam Antiochum, quàm Ætolos esse. neq; enim mari minus, q; terra pollere Romana arma. iampridem classem circa Maleā esse. audire sese nuper nouas naues, nouumq; imperatorem rei gerendæ causa ex Italia uenisse. itaq; desineret Antiochus pacem sibi ipse spe uana facere: in Asia, & de ipsa Asia breui terra mariq; dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarū affectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus uera & prouidere & fideliter prædicere uisus. itaq; ipse rex nauibus, quæ paratæ instructæq; erant, Chersonesum petit: ut ea loca, si fortè terra uenirent Romani, præsidijs firmaret. cæteram classem Polyxenidam parare & deducere iussit: speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quò ab socijs eius oræ conuenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoq; Messanam prætereuectus, cum sex punicis naues ad auxiliū missas accepisset: ab Rheginis Locrisq;, & eiusdem iuris socijs debitas exegisset naues: lustrata classe ad Lacinium altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adijt, cum uenisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi classis Romana esset, posteaquam audiuit circa Thermopylarum saltum in statione COS. ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omniū rerum causa, pergit protinus nauigare Peloponnesum: Samum Zacynthumq;, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit, & prospera nauigatione usus, paucis diebus Piræeum ad ueterē classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit, cum Æginæ diu incertus consilij fuisset, utrū ad tuendum rediret regnum: (audiebat enim Antiochum Ephesi nauales terrestresq; parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Attilius traditis successori quinq; & XX. nauibus tectis Romam est profectus. Liuius una & LXXX. rostratis nauibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erāt, Delū traiecit. Eo ferè tempore COS. Acilius Naupactū oppugnabat. Liuiū Deli per aliquot dies (& est uentosissima regio inter Cycladas, fretis alias maioribus, alias minoribus diuisas) aduersi uenti tenuerūt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues factus Deli stare Romanā classem, nuntios ad regē misit. qui omissis, quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis nauibus, quantum accelerare potuit, Ephesum redijt: & cōsilium extemplo habuit, faciendúmne periculum naualis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: &

utiq; prius confligendum, quàm classis Eumenis, & Rhodię naues coniungerentur Romanis. ita numero non fermè impares futuros se, cæteris omnibus superiores, & celeritate nauium, & uarietate auxiliorum. nam Romanas naues, cum ipsas inscitè factas immobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium ueniant, oneratas commeatu uenire. suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atq; arma habituras. multum etiam adiuturã notitiam maris terrarumq; & uentorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Mouit omnes autor consilij, qui & re consilium executurus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die c nauibus, quarum LXX tectæ, cæteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phocæam petierunt. inde cum audisset appropinquare iam Romanam classem rex, quia non interfuturus nauali certamini erat: Magnesiam, quæ ad Sipylum est, cõcessit ad terrestres copias comparandas. classis ad Cissuntem portum Erythræorum, tanquam ibi aptius expectatura hostem, contendit. Romani ubi primum aquilones (ij nanq; per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægeum mare uersum, petunt: inde ad urbem circumegere naues: commeatuq; sumpto, Phocæam traijciunt. Eumenes Elæam ad suam classem profectus: paucis pòst inde diebus cum quatuor & XX nauibus tectis, apertis pluribus, paulò à Phocæa ad Romanos parantes instruentesq; se ad nauale certamen redijt. Inde c quinquaginta tectis nauibus, apertis fermè L profecti, primo aquilonibus transuersis cum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine propè in ordinem singulæ naues ire: deinde ut lenita paulum uis uenti est, ad Corycum portum, qui super Cissuntem est, conati sunt traijcere. Polyxenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit: dextrum cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet, & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi uidit Romanus, uela contrahit malosq; inclinat, & simul armamenta componens opperitur insequens naues. Iam fermè XXX in fronte erant: quibus ut æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, aduersus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat: cæterum ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, & ipse quanta maxima celeritate potest, concitat naues. Iam omnibus in conspectu erant: duæ punicæ naues antecedebant Romanam classem. quibus obuiæ tres fuerunt regiæ naues: & ut in numero impari, duæ regiæ unam circumsistunt. & primum ab utroq; latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, & deiectis cæsisq; propugnatoribus, nauem capiunt. Vna, quæ compari marte concurrerat, postquam captam alteram nauem uidit, priusquam à tribus simul circumueniretur, retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus prętoria naue in hostes tendit. aduersus quem eadem spe duæ, quæ punicam unam nauem circumuenerant: cum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroq; latere remiges stabiliendæ nauis causa iussit, & in aduenientes hostium naues ferreas manus inijcere: & ubi pugnã pedestri similem fecisset, meminisse Romanæ uirtutis, nec pro uiris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius, quàm ante duæ unam, tunc una duas naues expugnauit cepitq;. Et iam classes quoq; undiq; concurrerant, & passim permistis nauibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine aduenerat, ut animaduertit læuum cornu hostium ab Liuio turbatum: dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, inuadit. Nec ita multo post, primum ab læuo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim ut uirtute militum haud dubiè superari se uidit: sublatis dolonibus effuse fugere intendit. mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerũt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extremi agminis uexandi, satis pertinaciter secuti sunt. posteaquam celeritate nauium, utpote leuiũ, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes uiderunt, tandem substiterunt: XIII captis nauibus cum milite ac remige, X demersis. Romanæ classis una punica nauis in primo certamine ab duabus circumuenta perijt. Polyxenidas non priusquam in portu Ephesi fugæ finem fecit. Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderũt. Medio ferè in cursu obuiæ fuere ijs V & XX tectæ Rhodiæ naues cum Pausistrato præfecto classis. Iis adiunctis Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt.

Posteaquam

Posteaquam confessionem uictis satis expresserunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi: Romani Chium petentes, Phœnicuntem primum portum Erythrææ terræ præteruecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulam ad ipsam urbē traiecerunt. ubi paucos dies remige maximè reficiendo morati, Phocæam transmittunt. ibi relictis ad præsidium urbis IIII. quinqueremibus, ad Canas classis uenit: & cum iam hyems appeteret, fossa uallocꝫ circundatis naues subductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt COSS. L. Cornelius Scipio & C. Lælius: intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die Prr. creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fuluius, L. Æmylius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

DECADIS QVARTAE LIBER SEPTIMVS

LVCIO Cornelio Scipione, & C. Lælio COSS. nulla prius secundum religiones acta in senatu res est quàm de Ætolis. & legati eorū institêre: quia breuem induciarum diem habebant: & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adiuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quàm in causa spei esset, suppliciter egerūt, ueteribus benefactis noua pensantes maleficia. cæterū & præsentes interrogationibus undicꝫ senatorum confessionem magis noxæ, quàm responsa exprimentium fatigati sunt, & excedere curia iussi magnum certamen præbuere. Plus ira, quàm misericordia in causa eorum ualebat: quia non ut hostibus modò, sed tanquam indomitæ & insociabili genti succensebant. Per aliquot dies cum certatum esset, postremo necꝫ dari, necꝫ negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt: uel senatui liberum arbitrium de se permitterent: uel mille talentûm darent, eosdemcꝫ amicos atcꝫ inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra XV. dies excedere iussi. Tum de consulum prouincijs cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant: multum Lælius in senatu poterat. Is, cum senatus aut sortiri aut comparare inter se prouincias cōsules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum quàm si sorti eam rem permisissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturū quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus iussuscꝫ ab eo permittere audacter senatui, renuntiat collegæ, facturum se, quod is censeret. Cum res aut noua, aut uetustate exemplorū memoriæ iam exoletæ, relata expectatione certaminis senatum erexisset: P. Scipio Africanus dixit: si L. Scipioni fratri suo prouinciā Græciam decreuissent, se legatū iturū. Hæc uox magno assensu audita sustulit certamē. Experiri libebat, utrū plus regi Antiocho in Annibale uicto, an in uictore Africano COS. legionibuscꝫ Romanis auxilij foret: ac propè omnes Scipioni Græciā, Lælio Italiam decreuerūt. Prr. inde prouincias sortiti: L. Aurunculeius urbanā, Cn. Fuluius peregrinam: L. Aemylius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliā & Brutios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Grecia prouincia decreta erat: ad eum exercitum quem à M. Acilio (duæ autē legiones erant) accepturus esset: in supplementū addita peditum ciuium Romanorū tria millia, equites centum, & sociûm Latini nominis quincꝫ millia, equites CC. & adiectum, ut cum in prouinciam uenisset: si è Rep. uideretur esse exercitū in Asiam trajiceret. Alteri COS. totus nouus exercitus decretus: duæ legiones Romanæ, & sociûm Latini nominis XV. millia peditum, equites sexcenti. Exercitū ex Liguribus Q. Minucius (iam enim confectam prouinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionē uenisse (traducere in Boios, & P. Cornelio procos. tradere iussus. Ex agro, quo uictos bello mulctauerat Boios, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio Pr. datæ, & sociûm Latini nominis peditum XV. millia, equites sexcenti, ad Apuliam Brutioscꝫ obtinendos. A. Cornelio superioris anni Pr. qui Brutios cum exercitu obtinuerat, imperatum: si ita consuli uideretur, ut legiones in Aetoliā traiectas M. Acilio traderet: si is manere ibi uellet. si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem prouinciam Siciliam exercitumcꝫ à M. Aemylio accipere placuit, & in supplementum scribere ex ipsa prouincia, si uellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Iu

nius Brutus in Tuscos exercitum nouum, legionem unam Romanā, & decem millia sociū Latini nominis scribere, & quadringētos equites: L. Aemylius, cui prouincia maritima erat, uiginti naues longas, & socios nauales à M. Iunio Pr. superioris anni accipere iussus, & scribere ipse mille nauales socios, duo millia peditum: cum ijs nauibus militibusq; in Asiam proficisci, & classem à C. Liuio accipere. Duas Hispanias Sardiniamq; obtinentibus prorogatum in annum imperium est: & ijdem exercitus decreti: Siciliæ Sardiniæq; binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ: siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari iussum: ex Sardinia pars Romā, pars in Aetoliam, eodem quò Siculum. Priusquā COSS. in prouincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita, ut fastigium ualuæq; deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis cōstabat nimbum ortum, ibi quoq; duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluuisse Tusculani nuntiabant: & Reatini mulā in agro suo peperisse. Ea procurata: Latinæq; instauratæ, quod Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoq; earum religionum causa fuit, quibus dijs decemuiri ex libris ut fieret, ediderunt. decem ingenui, decem uirgines, patrimi omnes matrimiq; ad id sacrificium adhibiti: & decemuiri nocte lactentibus rem diuinam fecerunt.

P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio aduersus uiam, qua in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Aetolorū tres & XL, inter quos Damocritus & frater eius erant, ab duabus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti, & in Latomias coniecti sunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius COS. iussit. Legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes, quod M. Acilius COS. Antiochum regem Græcia expulisset, uenerunt: adhortantesq;, ut in Asiam exercitum trajcerent. omnia perculsa metu non in Asia modò, sed etiam in Syria esse. reges Aegypti ad ea, quæ censuisset senatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ: legatis munera dati iussa, in singulos quaternûm millium æris. L. Cornelius COS. peractis, quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementū scripsisset, quiq; in Brutijs cum A. Cornelio proprætore essent: ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundisium conuenirent. item treis legatos nominauit: Sex. Digitiū, L. Apustium, C. Fabriciū Luscinū, qui ex ora maritima undiq; naues Brundisium contraherent, & omnibus iam paratis, paludatus ab urbe est profectus. Ad V. millia uoluntariorum ex Romanis socijsq;, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti COS. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum COS. ludis Apollinaribus, ad Quintū Idus Quintiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. Et L. Aemylius Regillus, cui naualis prouincia euenerat: eodem tempore profectus est. L. Arunculeio negotiū ab senatu datum est: ut XXX. quinqueremes, uiginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum post præliū nauale maiorem classem aliquāto reparare. Aetoli posteaq; legati ab Roma retulerūt, nullā spem pacis esse: quanq; omnis ora maritima eorū, quæ in Peloponnesum uersa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis, q; damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupauerunt. neq; enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio ueris redituros esse. Acilio, qui id expectari sciebat, satius uisum est inopinatā aggredi rem, & Lamiam oppugnare. nam & à Philippo propè ad excidium adductos esse, & tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primū in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona mœnia est aggressus. Magnus pauor ac tumultus, ut in re improuisa, fuit. constantius tamen, quàm quis facturos crederet in tam subito periculo, cum uiri propugnarent, fœminæ tela omnis generis saxaq; in muros gererent, multifariam scalis appositis, urbem eo die defenderunt. Acilius signo receptui dato, suos in castra medio fermè diei reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquam prætorium dimitteret, denuntiauit, ut ante lucem armati paratiq; essent: nisi expugnata urbe se eos in castra nō reducturū. Eodem tempore quo pridie pluribus locis aggressus

aggressus, cum oppidanos iam uires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim diuendita, partim diuisa præda, cõsilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. ne tamen segnia æstiua essent, & Aetoli non impetratã pacem ab senatu nihilo minus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eò ductus. Cum ad mœnia castra posuisset, nõ corona, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admouebatur, & cum quaterentur muri, nihil aduersus tale machinationis genus parare aut cõminisci oppidani conabantur: omnes spes in armis & audacia erat. eruptionibus crebris & stationes hostiũ, & eos ipsos, qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, cum allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam uenire. Cum tribus millibus peditum, & quingẽtis equitibus c o s. ueniebat. Iam in sinum Maliacũ uenerat. & præmissis Hypatam, qui tradere urbem iuberent, posteaquam responsum est: nihil, nisi ex communi Aetolorum decreto facturos: ne teneret se oppugnatio Hypatæ nondum Amphissa recepta: præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub aduentum eorum oppidani relicta urbe (iam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent: omnes armati atq; inermes concessere. c o s. sex millia fermè passuũ inde posuit castra. eò legati Athenienses primum ad P. Scipionem, prægressum agmen (sicut antè dictum est) deinde ad c o s. uenerunt, deprecantes pro Ætolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honeste Ætolici belli quærens, Asiam & regem Antiochum spectabat: iusseratq; Athenienses non Romanis solum, ut pacem bello præferrent, sed etiam Aetolis persuadere. Celeriter autoribus Atheniensibus frequẽs ab Hypata legatio Aetolorũ uenit. & spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem audierunt, auxit, commemorantis: multas gentes populosq; in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam uenisse: in omnibus se maiora clementiæ benignitatisq;, quàm uirtutis bellicæ monimenta reliquisse. Perfecta uidebatur res, cum auditus c o s. idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerãt. Eo tanq; nouo cum icti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum uidebant) referre ad suos dixerunt uelle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. nam neq; unde mille talentûm daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæuiretur, metuebãt. redire itaq; eosdem legatos ad c o s. & Africanum iusserunt, & petere: ut, si dare uere pacem, non tantum ostendere, frustrãtes spem miserorum, uellent: aut ex summa pecuniæ demerent, aut permissionem extra ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetratũ, ut mutaret c o s. & ea quoq; irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt. & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos & comploratantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem reuocauit, autor inducias sex mensium petendi: ut legatos Romam mittere possent. dilationem nihil ad præsentia mala, quæ ultima essent, adiecturam. leuari per multos casus tempore interposito præsentes clades posse. Autore Echedemo ijdem missi, prius P. Scipione cõuento, per eum inducias temporis eius, quod petebãt à c o s. impetrauerũt. & soluta obsidione Amphissæ, M. Acilius tradito cõsuli exercitu prouincia decessit. & c o s. ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniã Thraciamq; duceret in Asiam. Tum Africanus fratri. Iter, quod insistis L. Scipio, ego quoq; approbo: sed totum id uertitur in uoluntate Philippi. qui si imperio nostro fidus est: & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt iuuantq;, nobis suppeditabit. si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. itaq; prius regis animum explorari placet: optime explorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur. T. Sempronius Gracchus longe tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per dispositos equos propè incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum uini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit nouare eum quicquam uelle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, uias, ubi transitus difficiles erant, munitas uidit. Hęc

referens eadem, qua ierat, celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & maiore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam peruenit. Venientes regio apparatu accepit, & prosecutus est rex. Multa in eo est dexteritas & humanitas uisa, quæ commendabilia apud Africanum erant, uirum sicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ sine luxuria esset, non auersum. Inde non per Macedoniam modò, sed etiam Thraciam prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellespontum peruentum est. Antiochus post naualem ad Corycum pugnam, cum totam hyemem liberam in apparatus terrestres maritimosq; habuisset: classi maximè reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, superatum se cum classis abfuisset Rhodiorum: quod si ea quoq; (nec commissuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset: magno sibi nauium numero opus fore, ut uiribus & magnitudine classem hostium æquaret. Itaq; & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicum accersendas naues, & Polyxenidam, quo minus prosperè gesta res erat, eo enixius & eas, quæ erant, reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndique auxilia accersens, etiam in Gallogræciã miserat. Bellicosiores ea tempestate erãt, Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Filium Seleucũ in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas cõtinendas urbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythrisq; Romani solicitabant. Classis Romana, sicut antè dictum est, ad Canas hybernabat. eò media fermè hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centũ uenit. Is cum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset, hortando perpulit Liuium, ut quinq; millia militum secum mitteret. missi ingentẽ prædam intra paucos dies auerterunt. Inter hęc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos auocantibus. Grauia hyberna nauium erant, graue tributũ, quod togæ quingentæ impetratæ erant cum quingentis tunicis: grauis etiam inopia frumenti: propter quã naues quoq; & præsidium Romanum excessit. tum uero liberata metu factio erat, quę plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. senatus & optimates in Romana societate perstandũ censebãt: defectionis autores plus apud multitudinem ualuerunt. Rhodij, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius ęquinoctio uerno eundẽ Pausistratum classis præfectum cum sex & triginta nauibus miserunt. Iam Liuius à Canis cum XXX. nauibus, & VII. quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontũ petebat, ut ad transitũ exercitus, quem terra uenturum opinabatur, præpararet quę opus essent. In portũ, quem uocant Achæorũ, classem primum aduertit: inde Ilium ascendit, sacrificioq; Mineruæ facto, legationes finitimas ab Elеunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates suas benigne audiuit. inde ad Hellesponti fauces nauigat: & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Seston oppugnandã traiecit. Iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primum cum solenni habitu ante portam occurrũt. iussu se matris deûm famulos deæ uenire memorant ad precandum Romanũ ut parceret mœnibus urbiq;. Nemo eorũ uiolatus est. mox uniuersus senatus cũ magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum traiecta classis. ubi cum tentatis per colloquia animis nihil pacati responderetur, ad oppugnationẽ sese expediebant. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset, profectã ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum præfectũ superbè quædam & cõtemptim in se concionantẽ dixisse, præcipuo certamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctesq; agitabat animo, q̃ ut uerba magnifica eius rebus cõfutaret. Mittit ad eum hominẽ & illi notũ, qui diceret: & se Pausistrato patriæq; suæ magno usui, si liceat, fore, & à Pausistrato se restitui in patriam posse. Cum quonã modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ cõmuniter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuntius aperit, regiã classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurũ ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, q̃ reditũ in patriam. Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aspernaretur dicta effecit. Panormum Samiæ terræ petit, ibiq; ad explorandam rem, quæ oblata erat, substitit. Vltro citroq; nũtij cursare, nec fides ante Pausistrato facta est, q̃ coràm nuntio eius Polyxenidas sua manu scripsit, se ea

quæ

quæ pollicitus esset, facturum: signoq; suo impressas tabellas misit, eo uero pignore uelut auctoratum sibi proditorem ratus est. neq; enim eum, qui sub rege uiueret, commissurum fuisse ut aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. Omnium se rerum apparatum omissurum, Polyxenidas dicere non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naues, alias in propinquos portus dimissurum: paucas ante portum Ephesi in salo habiturum: quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audiuit, eam ipse extemplo habuit: partem nauium ad commeatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit, ut paratus esset, cum signũ aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem. subducit quasdã naues, alias uelut subducturus esset, naualia reficit: remiges ex hybernis non Ephesum accersit, sed Magnesiam occultè cogit. Forte quidam Antiochi miles, cum Samũ rei priuatę causa uenisset, pro speculatore comprehensus deducitur Panormũ ad præfectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud syncera fide, omnia aperit: classem instructam paratamq; in portu stare: remigiũ omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naues subductas esse, & naualia tegi: nunquam intentius rem naualem administratam esse. Hæc ne pro ueris audirentur, animus errore & spe uana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige à Magnesia accersito, deductisq; raptim quæ subductæ erant nauibus, cum diem non tam in apparatu absumpsisset, q̃ quod conspici proficiscentem classem nolebat: post solis occasum profectus LXX. nauibus tectis, uento aduerso ante lucem Pygela portum tenuit. ubi cum interdiu ob eandem causam quieuisset, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Palinurum iusso petere, atq; inde armatos, quà proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe diuisa, ut ex utraq; parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re nec opinata, turbatus parumper, deinde uetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, q̃ mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quę cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. id inceptum eius Nicander à terra uisus cum turbasset, repente mutato consilio naues cõscendere omnes iubet: Tum uero ingens pariter militum nautarumq; trepidatio orta, & ueluti fuga in naues fieri, cum se mari terraq; simul cernerẽt circumuentos. Pausistratus unam uiam salutis esse ratus, si uim facere per fauces portus, atq; erumpere in mare apertum posset: posteaquam conscendisse suos uidit, sequi cæteris iussis, ipse princeps cõcitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces nauem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus circunsistit. Nauis rostris icta supprimitur: telis obruũtur propugnatores: inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ: quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captæ. Quinq; tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt: terrore flammæ micantis uia sibi inter confertas naues facta. contis enim binis à prora prominentibus trullis ferreis multum conceptũ ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, cũ haud procul à Samo Rhodijs nauibus, quibus ut essent præsidio ueniebant, obuiæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta una per custodes aperta, recepit: & Cymæ aliæq; eiusdem oræ urbes ad eum metu defecerunt. Dum hæc in Aeolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, iam omnibus fessis, Philota quoq; præfecto præsidij permittente, magistratus eorũ cum Liuio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem destinebat, quod utrum armati, an inermes emitterentur regij parum conueniebat. hæc agentibus cum interuenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Liuius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, opprimeret: Abydi obsidione custodiaq; Hellesponti extemplo relicta, naues, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam uenit. Liuius omni classe, cui adiunxerat triremes

duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri ualido regio præsidio audisset: nec procul Seleuci castra esse: depopulatus maritimam oram, & prӕda maximè hominum raptim in naues imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur: Samũ petere intendit. Rhodijs primo audita clades simul pauorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter nauium militumq́ iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera autoritatem Pausistrati: quæ inter suos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod à ciue potissimum suo forent: in iram luctus uertit. Decem extemplo naues, & diebus pòst paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt: quem alijs uirtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primum classem applicuerunt: ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerũt. inde cum in proxima Samiæ uellent traijcere: nõ expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionem uerso, exasperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi coniungerent: ab Epheso profectus primo ad Myonesum stetit: inde ad Macrin (quam uocant) insulam traiecit: ut præteruehentis classis, si quas aberrantes ex agmine naues posset, aut postremum agmen opportunè adoriretur. Posteaquam sparsam tempestate classem uidit: occasionem primò aggrediendi ratus, paulopòst increbrescentem uento, & maiores iam uoluẽte fluctus, quia peruenire se ad eos uidebat non posse: ad Aethaliam insulam traiecit: ut inde postero die Samum ex alto petentes naues aggrederetur.

Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerũt: classis cætera noctem totam in alto iactata in eundem portũ decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naues ad Aethaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, unde uenerant, traiecerunt. Polyxenidas quoq́ cum frustra stetisset, Ephesum redijt. Tum Romanæ naues uacuo ab hostibus mari Samum traiecerũt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos uenit. Quam ut expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum: ut aut decernerẽt nauali certamine: aut si detrectaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem nauium acie stetêre. posteaquã nemo aduersus ibat: classe diuisa, pars in salo ad ostiũ portus in anchoris stetit: pars in terram milites exposuit. In eos iam ingentẽ prædam latè depopulato agro agentes Andronicus Macedo qui in præsidio Ephesi erat: iam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosq́ magna parte prædæ ad mare ac naues redegit. Postero die insidijs medio fermè uiæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem Romani ad urbem agmine iêre. inde, cum ea ipsa suspicio, nequis exiret deterruisset, rediẽrũt ad naues: & terra mariq́ fugientibus certamen hostibus, Samum, unde uenerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephalenię tuendum Pr. misit. infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum iuuentute Cephalenum faciebat: clausumq́ iam mare commeatibus Italicis erat. Piræei L. Aemylio Regillo succedenti ad nauale imperium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremus haberet: Epicratem cum quatuor nauibus in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naues sunt. Aegeo mari traiecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intẽpestiua uenit: deductusq́ ad Aemyliũ, pręsidij causa se missum ait: quod eam oram maris infestam onerarijs regię naues excursionibus crebris ab Hellesponto atq́ Abydo facerẽt. Traijcienti Aemylio à Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum posteaq́ uentum est: accepta à Liuio classe, & sacrificio, ut assolet, ritè facto, Aemylius consilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminẽ fidelius dare posse consilium dixit, quàm eum, qui id alteri suaderet, quod ipse si in eodẽ loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse totà classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas,

atque eas in faucibus portus supprimere. & eo minoris moliméti ea claustra esse: quod in flumi nis modum, longũ & angustũ & uadosum ostiũ portus sit. ita adempturũ se maris usum hosti bus fuisse, inutilémque classem facturũ. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsiuit: quid tandé ubi demersis nauibus frenassent claustra maris: utrũ libera sua classe abscessuri inde forent ad opẽ ferendã socijs, terroréque hostibus præbendũ? an nihilo minus tota classe portum obsessuri? siue enim abscedãt, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore moliměto aperturi portum quàm obstruatur? sin autem manendum ibi nihilominus sit, quid attinere claudi portum? Quin contrà, illos tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiua acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque obiectos, omnium inopes in assidua statione futuros: ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere: quàm ut hostes clausos habeant. Eudamus præfectus Rhodię classis magis eam sibi displicere sententiã ostendit, quàm ipse quid censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso mittendam nauium partem in Lyciam censuit: & Patara caput gentis, in societaté adiungendam. in duas res magnas id usui fore: & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis uiribus incumbere in unius belli, quod aduersus Antiochum sit, curam posse: & eam classem quæ in Lycia compararetur, intercludi ne Polyxenidæ coniungatur. Hæc maxime mouit sententia. placuit tamen Regillum tota classe euehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terroré. C. Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodijs, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire, & omnia cum ijs communicare consilia. Ciuitates quas præteruectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fecerũt. Rhodum ut est uentum: simul & ad quam rem missus esset, ijs exposuit, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus nauigat Patara. Primo secundus uentus ad ipsam urbem ferebat eos: sperabantque subito terrore aliquid moturos. posteaquàm circũagente se uento fluctibus dubijs uolui cœptum est mare: peruicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat: nec ante hostium portus in salo stare poterant, aspero mari & nocte imminẽte. præteruecti mœnia portum Phœnicunta minus duûm millium spatio inde distantem petiére, nauibus à maritima ui tutum. sed altæ rupes insuper imminebant. quas celeriter oppidani assumptis regijs militibus quos in pręsidio habebant, ceperũt. aduersus quos Liuius, quanquã erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos iuuenes misit. Ii, dum missilibus primo, & aduersus paucos leuibus excursionibus lacessebatur magis quàm conserebatur pugna: sustinuerunt certamẽ. posteaquàm plures ab urbe affluebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Liuium, ne & auxiliares circũuenirentur: & nauibus etiam ab terra periculum esset. ita nõ milites solum, sed etiam nauales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit: neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario prælio cecidit. postremo tamẽ fusi fugatique sunt Lycij, atque in urbem compulsi. & Romani cum haud incruẽta uictoria ad naues redierunt. inde in Telmessicum profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam cõtingit: omissa Patara amplius tentãdi spe Rhodij domum dimissi sunt: Liuius præteruectus Asiam in Græciam transmisit, ut conuentis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiã traijceret. Æmylius posteaquam omissas in Lycia res, & Liuium profectum in Italiam cognouit, cum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incepto Samum reuertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara esse, proficisci eò tota classe, & summa ui aggredi urbem statuit. Miletum & cæteram oram sociorum præteruecti, in Bargylletico sinu exscensionem ad Iassum fecerunt. Vrbem regium tenebat pręsidium: agrum circà Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuũ tentarent animos, posteaquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Iassensium exules cum Romanis, ij frequentes Rhodios orare instituerunt, ne urbem & uicinam sibi & cognatam innoxiam perire sinerent. sibi exilij nullam aliam causam esse, quàm fidem erga Romanos. eadem

ui regiorum,qua ipsi pulsi sint,teneri eos qui in urbe maneāt.omnium Iassensium unam mentem esse,ut seruitutem regiam effugere uellent.Rhodij moti precibus, Eumene etiam rege assumpto,simul suas necessitudines cōmemorādo,simul obsessæ regio præsidio urbis casum miserando peruicerunt,ut oppugnatione abstineretur. Profecti inde pacatis cæteris, cum oram Asiæ legerent,Loryma(portus aduersus Rhodum est)peruenerūt.Ibi in principijs sermo primo inter tribunos militum secretus oritur: deinde ad aures ipsius Aemylij peruenit: abduci classem ab Epheso,ab suo bello:ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorū urbes omnia impune conari posset.Mouêre ea Aemylium:uocatosq; Rhodios cum percunctatus esset:possét ne Pataris uniuersa classis in portu stare? cum respondissent nō posse: causam nactus omittendæ rei,Samum reduxit naues. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per omne hybernorū tempus exercitum in Aeolide continuisset: partim socijs ferendo opem:partim quos in societatem pellicere nō poterat,depopulandis:trāsire in fines regni Eumenis,dum is procul à domo cum Romanis & Rhodijs Lyciȩ maritima oppugnaret,statuit. Ad Elæā primo infestis signis accessit:deinde omissa oppugnatione urbis agros hostiliter depopulatus,ad caput arcemq; regni Pergamū ducit oppugnādum.Attalus primo stationibus ante urbem positis:& excursionibus equitum leuisq; armaturæ magis lacessebat quàm sustinebat hostem:postremo cum per leuia certamina expertus nulla parte uirium se parem esse, intra mœnia se recepisset,obsideri urbs cœpta est. Eodem fermè tempore & Antiochus ab Apamea profectus,Sardibus primum,deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis statiua habuit,cum magno exercitu misto uarijs ex gentibus.plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat.hos,paucis admistis,ad peruastandū passim Pergamenū agrum misit.Quæ posteaquàm Samum sunt nūtiata,primo Eumenes auocatus domestico bello cum classe Elæam petit:inde cum præsto fuissent equites peditumq; expediti:præsidio eorum tutus priusquàm hostes sentirent aut mouerentur, Pergamum contendit. ibi rursus leuia per excursiones prælia fieri cœpta,Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante.Paucos post dies Romana Rhodiaq; classis,ut regi opem ferrent, Elæam ab Samo uenerunt.Quos ubi exposuisse copias Eleæ,& tot classes in unum conuenisse portum Antiocho allatum est:& sub idem tempus audiuit consulem cum exercitu iam in Macedonia esse:pararíq; quæ ad transitū Hellesponti opus essent: tempus uenisse ratus, prius quàm terra mariq; simul urgeretur,agendi de pace,tumulum quendam aduersus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copijs relictis,cum equitatu (erant autem sex millia equitū) in campos sub ipsa Elæȩ mœnia descendit:misso caduceatore ad Æmylium,uelle se de pace agere. Aemylius Eumene à Pergamo accito,adhibitis & Rhodijs,consiliū habuit. Rhodij haud aspernari pacem.Eumenes nec honestum esse dicere,eo tempore de pace agi:nec exitū rei imponi posse. Qui enim,inquit,aut honestè inclusi mœnibus,& obsessi uelut leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit:quam sine consule,non ex autoritate senatus,non iussu populi Romani peregerimus?Quæro enim,pace per te facta, rediturúsne extemplo in Italiam sis? classem exercitumq; deducturus? an expectaturus, quid de ea re consuli placeat? quid senatus censeat? aut populus iubeat? Restat ergo ut maneas in Asia: & rursus in hyberna copiæ reductæ, omisso bello,exhauriant cōmeatibus præbendis socios,deinde,si ita uisum sit ijs penes quos potestas fuerit,instauremus nouum deintegro bellum, quod possumus si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur,ante hyemem dijs uolentibus perfecisse. Hæc sententia uicit,responsumq; Antiocho est,ante consulis aduentum de pace agi non posse. Antiochus pace nequicquam tentata,uastatis Elæensium primum,deinde Pergamenorum agris,relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto petit: agrum opulentum, quem uocant Thebes campum,carmine Homeri nobilitatum.neq; alio ullo loco Asiæ maior regijs militibus parta est præda. Eodem Adramytteum, ut urbi præsidio essent, nauibus circumuecti Aemylius & Eumenes uenerunt. Per eosdē fortè dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centū equitibus,Diaphane omnibus his copijs præposito,accesserunt. quos egressos nauibus obuiam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerūt.ueterani omnes & periti belli erant, & ipse dux

Philopœ

Philopœmenis,summi tum omnium Græcorum imperatoris discipulus.qui biduum simul ad quietem hominum equorumq́;,& ad uisendas hostium stationes,quibus locis temporibusq́; accederent reciperentq́; sese,sumpserunt. Ad radices ferè collis,in quo posita est urbs,regij succedebant:ita libera ab tergo populatio erat,nullo ab urbe,ne in stationes quidē qui procul iacularetur,excurrente. postquā semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum,& inde negligentia apud regios oritur:non stratos, non infrenatos magna pars habebāt equos:paucis ad arma & ordines relictis,dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo : pars in iuueniles lusus lasciuiamq́; uersi,pars uescētes sub umbra,quidam somno etiam strati. Hæc Diaphanes ex alta urbe Pergamo contemplatus,arma suos capere, & ad portam præsto esse iubet: ipse Attalum adijt,& in animo sibi esse dixit,hostium stationem tentare. Aegre id permittente Attalo,quippe qui centū equitibus aduersus trecentos,mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturū cerneret:porta egressus,haud procul statione hostium occasionem opperiens consedit. Et qui Pergami erant,amentiam magis quàm audaciam credere esse: & hostes paulisper in eos uersi,ut nihil moueri uiderunt:nec ipsi quicquam ex solita negligētia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diaphanes quietos aliquādiu suos,uelut ad spectaculum modo eductos,continuit: posteaquam dilapsos ab ordinibus hostes uidit, peditibus quantum accelerare possent,sequi iussis,ipse princeps inter equites cum turma sua quantū potuit effusissimis habenis,clamore ab omni simul pedite atq́; equite sublato, stationē hostium improuiso inuadit. Non homines solum,sed equi etiam territi,cum uincula abrupissent: trepidationem & tumultum inter suos fecerunt. pauci stabant impauidi equi:eos ipsos non sternere,non infrenare aut ascendere facile poterant: multo maiorem quàm pro numero equitū terrorem Achæis inferentibus. pedites uero ordinati & præparati sparsos per negligentiam,& semisomnes propè adorti sunt:cædes passim fugaq́; per campos facta est: Diaphanes secutus effusos quoad tutum fuit,magno Achæorum genti decore parto(spectauerant enim è mœnibus Pergami non uiri modò sed fœminæ etiam) in præsidium urbis redijt. Postero die regiæ magis compositæ & ordinatæ stationes quingētis passibus longius ab urbe posuerunt castra: & Achæi eodem fermè tempore atq́; in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti utrinq́; uelut iam futurum impetum expectauere: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tēpus erat,regij signis collatis abire agmine ad iter magis quàm ad pugnam composito cœpere. Quieuit Diaphanes,dum in conspectu erant: deinde eodem, quo pridie, impetu in postremū agmen incurrit: tantumq́; rursus pauoris ac tumultus incussit:ut cum terga cæderentur,nemo pugnandi causa restiterit:trepidantesq́;,& uix ordinem agminis seruantes in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coëgit. Antiochus posteaquam Romanos & Eumenē ad tuendum Adramytteum uenisse audiuit,ea quidem urbe abstinuit:depopulatus agros, Peræam inde coloniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias crene primo impetu captæ sunt.inde per Thyatira Sardeis redijt. Seleucus in maritima ora permanēs alijs terrori,alijs præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodijsq́; Mitylenen primo, inde retro,unde profecta erat,Elæam redijt. Inde Phocęam petentes,ad insulam quam Bacchium uocant: (imminet urbi Phocęensium)appulerunt:& quibus antè abstinuerant templis,signisq́; (egregiè autem exornata insula erat)cum hostiliter diripuissent,ad ipsam urbem transmiserūt. eam diuisis inter se partibus cum oppugnarent: & uiderent sine operibus, armis, scalisq́; capi non posse:missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum cum intrasset urbem : extemplo oppugnatione omissa,classis ad insulam se recepit:nihil aliud quàm depopulato circa urbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti,& præparare consuli atq́; exercitui,quæ ad transitū Hellesponti opus essent : Romanā Rhodiamq́; classem redire Samum, atq́; ibi in statione esse,ne Polyxenidas ab Epheso moueret. Rex Elæam, Romani & Rhodij Samū redierunt. Ibi M. Aemylius frater prætoris decessit. Rhodij celebratis exequijs aduersus classem quam fama erat ex Syria uenire, XIII suis nauibus, & una Coa quinqueremi, altera Gnidia,Rhodum ut ibi in statione essent,profecti sunt. Biduo ante quàm Eudamus

cum classe à Samo ueniret, XIII à Rhodo naues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem syriacam classem missæ, assumptis nauibus quatuor quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regijs Dædala, & quædam alia parua castella obsidione exemerũt. Eudamum confestim exire placuit. additæ huic quoq; sunt ad eam classem quam habebat, sex apertæ naues. Profectus cum quantũ accelerare poterat, maturasset: ad portum quem Megisten uocãt, prægressos cõsequitur. inde uno agmine Phaselidem cum uenissent, optimũ uisum est ibi hostem opperiri. In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturq; prima terrarũ Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauiũ prębet prospectũ. eo maxime ut in obuio classi hostium essent, electus locus est. Cæterũ quod non prouiderunt, & loco graui & tempore anni (mediũ enim æstatis erat) adhoc insolito odore ingruere morbi uulgo, maxime in remiges cœperunt. cuius pestilentiæ metu profecti cum præterueherẽtur Pamphylium sinum, ad Eurymedontẽ amnem appulsa classe, audiũt ab Aspendijs ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerãt regij aduerso tempore etesiarũ, quod uelut statũ fauonijs uentis esset. Rhodiorũ duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis VII & XXX maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & ij adesse hostes ex specula quadam cognouere.

Vtraq; classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è portu mouit: & postea quam superauere Rhodij promontoriũ, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & cõspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos uiderunt. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto obiectũ erat, Annibal: dextro Apollonius purpuratorũ unus præerat. & iam in frontem directas habebãt naues. Rhodij longo agmine ueniebant. prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus: Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendũ uidit, & ipse in altum euehitur: & deinceps quæ sequebãtur, seruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res primo tumultũ præbuit. nam nec sic in altum euectus erat, ut ordo omnium nauium ad terrã explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinq; solis nauibus Annibali occurrit: cæteri quia in frontẽ dirigere iussi erant, non sequebantur: extremo agmine loci nihil ad terrã relicti erat: trepidantibusq; ijs inter se, iam in dextro cornu aduersus Annibalem pugnabatur. Sed momẽto temporis & nauium uirtus & usus rei maritimę terrorẽ omnem Rhodijs dempsit. nam & in altum celeriter euectę naues locum post se quæq; uenienti ad terram dedere: & siqua concurrerat rostro cum hostiũ naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu præteruecta in puppim impetũ dabat. Maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia naue uno ictu demersa. itaq; iam haud dubiè dexterum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamũ in alto multitudine nauium maxime Annibal, cæteris omnibus longè pręstantẽ, urgebat: & circumuenisset, ni signo sublato ex prætoria naue, quo dispersam classem in unum colligi mos erat: omnes quæ in dextro cornu uicerant naues, ad opem ferendã suis concurrissent. tum & Annibal quæq; circa eum erant naues, capessunt fugam: nec insequi Rhodij ex magna parte ægris & ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Cum in alto ubi substiterãt, cibo reficerent uires, cõtemplatus Eudamus hostes claudas mutilatasq; naues apertis nauibus remulco trahentes, XX paulo amplius integras abscedẽtes, è turri prætorię nauis silentio facto, exurgite, inquit, & egregiũ spectaculũ capessite oculis. Cõsurrexere omnes, cõtemplatiq; trepidationẽ fugamq; hostiũ, propè una uoce exclamauere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus uulnerata nauis erat, Pamphilidã & Chariclitum insequi, quoad putarent tutũ, iussit. Aliquandiu secuti sunt: posteaquã terræ appropinquabat Annibal, ueriti ne includerentur uento in hostiũ ora, ad Eudamũ reuecti hepterem captã, quæ primo concursu icta erat, ægrè Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam uictoria læti quàm alius alium accusantes, quod cum potuisset, non omnis summersa aut capta classis hostiũ foret, redierunt. Annibal ictus uno prælio aduerso ne tum quidem præteruehi Lyciã audebat, cum coniungi ueteri regiæ classi quam primum cuperet. Et id ne ei facere liberũ esset, Rhodij Chariclitũ cum XX nauibus rostratis ad Pataram & Megisten portũ miserunt. Eudamum cum VII nauibus maximis ex ea classe cui

cui præfuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt: ut quantū consilio, quantū autoritate ualeret, cōpelleret Romanos ad Patara oppugnandā. Magnam lętitiā Romanis iam prius nuntius uictoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorū. & apparebat, si ea cura Rhodijs dempta esset, uacuos eos tuta eius regionis maria præstaturos. sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimę, abscedere custodia Ionię atq; Æolidis prohibuerūt. Pamphilidam cum quatuor nauibus tectis ad eam classem quæ circa Patara erat, miserunt. Antiochus non ciuitatū modò quæ circa se erant, cōtrahebat, præsidia, sed ad Prusiam Bithyniæ regem miserat legatos literasq;, quibus transitum in Asiam Romanorū increpabat. Venire eos ad omnia regna tollēda, ut nullū usquā orbis terrarū, nisi Romanū imperium esset. Philippum & Nabin expugnatos, se tertiū peti. ut quisq; proximus ab oppresso sit, per omneis uelut continens incendiū peruasurum. ab se gradum in Bithyniā fore, quādo Eumenes in uoluntariam seruitutem cōcessisset. His motum Prusiam literæ Scipionis consulis, sed magis eius fratris Africani, à suspicione tali auerterunt. qui præter consuetudinem perpetuā populi Romani augendi omni honore regum sociorum maiestatē, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiā suam compulit. Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse: Masanissam nō in patrio modò locasse regno, sed in Syphacis à quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africæ modò regum longe opulentissimum: sed toto in orbe terrarū cuiuis regum uel maiestate uel uiribus parem. Philippū & Nabin hostes & bello superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum & filium obsidem redditū: & quasdam ciuitates extra Macedoniā, patiētibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo furor, deinde fraus Aetolorū absumpsisset. Maxime cōfirmatus est animus regis, posteaquā ad eum C. Liuius, qui prætor antè classi præfuerat, legatus ab Roma uenit: & edocuit, quanto & spes uictoriæ certior Romanis quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmiorq; apud Romanos futura esset. Antiochus posteaquā à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quę per aliquot menses instructa ac parata fuerat, uisendam: magis quia terrestribus copijs exercitum Romanū & duos Scipiones imperatores uidebat sustineri non posse: quàm quod res naualis ipsa per se aut tentata sibi unquā feliciter, aut tunc magnæ & certæ fidutiæ esset. erat tamen momentū in præsentia spei: quod & magnam partem Rhodię classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus nauibus suis consuli obuiam in Hellespontū profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionē fraude præparata absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandā omni modo certaminis fortunā misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum colophoniū mari imminēs abest à uetere Colophone duo fermè millia passuum) & ipsam urbem suæ esse potestatis uolebat, adeò propinquā Epheso, ut nihil terra mariue ageret: quod non subiectū oculis Colophoniorū ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos audita obsidione non dubitabat ad opem ferendā sociæ urbi classem à Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendā fore. Igitur operibus oppugnare urbē aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrinq; uineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. Æmylium, fidem prætoris populiq; Romani implorantes miserunt. Aemylium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinātem quàm Polyxenidam bis nequicquā ab se prouocatum potestatem pugnę facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad trajciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertā finem habituro alligari. Eudamus Rhodius qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespontum, cunctiq; instare & dicere: quanto satius esse uel socios obsidione eximere, uel uictam iam semel classem uincere iterum, totamq; maris possessionem hosti eripere, quàm desertis socijs, tradita Antiocho Asia terra mariq; in Hellespontū, ubi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere. Profecti a Samo ad petendos cōmeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant trajcere. Id erat horreum Romanis: eoq; omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebāt

cursum. Circumuecti ab urbe ad auersa insulæ, obiecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cum pararent traijcere, literis certior fit prætor, frumenti uim magnam Chium ex Italia uenisse: uinum portantes naues tempestatibus retẽtas esse. simul allatũ est: Teios regiæ classi benigne cõmeatus præbuisse: quinq; millia uasorũ uini esse pollicitos. Teiũ ex medio cursu classem repente auertit: aut uolẽtibus ijs usurus cõmeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cum direxissent ad terrã proras, quindecim fermè eis naues circa Myonesum apparuerunt. quas primo ex classe regia prætor esse ratus, instituit sequi: apparuit inde piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis prę̨da reuertentes posteaquã uidere ex alto classem, in fugam uerterunt. & celeritate superabãt leuioribus & ad id fabrefactis nauigijs, & propiores terræ erant. itaq; priusquam appropinquaret classis Myonesum perfugerũt. unde se à portu ratus abstracturũ naues ignarus loci sequebatur prætor. Myonesus promontoriũ inter Teium Samumq; est: ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à cõtinenti arctæ semitæ aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt: ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quàm quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantiũ in rupibus piratarũ essent, diem triuere. tandem sub noctem uano incepto cũ abstitissent, Teium postero die accessere: & in portu qui à tergo urbis est (Geræsticũ ipsi appellant) nauibus cõstitutis, prætor ad depopulandũ circa urbem agrũ milites emisit. Teij cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & uelamentis ad Romanũ miserunt. Quibus purgãtibus ciuitatem omnis facti dictiq; hostilis aduersus Romanos, & iuuisse eos cõmeatu classem hostiũ arguit, & quantũ uini Polyxenidæ promisissent. quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturũ se à populatione militem: si minus, pro hostibus eos habiturũ. Hoc tam triste responsum cum retulissent legati: uocatur in cõcionem à magistratibus populus, ut quid agerent, consultarent. Eò forte Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, posteaquã mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonesum piratas persecutos Teiorũ agrum depopulari, naues in Geræstico portu stare: ipse aduersus Myonesum in insula (Macrin nautici uocant) anchoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodũ Rhodiam classem ad Samum circunsessis ad exitũ faucibus portus expugnasset, sic & Romanã expugnaturũ. nec est dissimilis natura loci: promontorijs coëuntibus inter se ita clauditur portus, ut uix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxendas in animo habebat, & denis nauibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroq; cornu in latera exeuntiũ nauium pugnarẽt: ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat: armatis in litora expositis, terra mariq; simul hostes opprimere. quod non uanum ei cõsilium fuisset, ni cum Teij facturos se imperata promisissent, ad accipiendos cõmeatus aptius uisum esset Romanis in eum portum qui ante urbem est, classem trãsire. Dicitur & Eudamus Rhodius uitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent. & inter alia id quoq; mouit prætorẽ ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho statiua habente. Traducta classe ad urbem, ignaris omnibus egressi milites nautæq; sunt, ad cõmeatus & uinum maxime diuidendum in naues, cum medio forte diei agrestis quidã ad prętorem adductus nuntiat: alterum iam diem classem stare ad insulã Macrin: & paulo antè uisas quasdã moueri tanquã ad profectionem naues. Re subita perculsus prætor tubicines canere iubet, ut si qui per agros palati essent, redirent. tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasq; in naues. Haud secus quàm in repentino incendio aut capta urbe trepidatur: alijs in urbem currentibus ad suos reuocandos: alijs ex urbe naues cursu repetentibus: incertisq; clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperijs, tandem cõcursum ad naues est. Vix suã quisq; noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumq; cum periculo & in mari & in terra foret, ni partibus diuisis Aemylius cum prætoria naue primus è portu in altum euectus, excipiens insequenteis suo quanq; ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaq; classis substitissent ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent: & ut quæq; parata esset, exiret nauis. ita & explicuere ordinem primæ

in conspectu

in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodijs est: instructaque acies uelut cerneret regios, in altum processit. inter Myonesum & Corycum promontoriũ erant, cum hostẽ conspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine ueniens, & ipsa aciem aduersam explicuit, tantum læuo euecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus qui cogebat agmen uidit: non posse exæquare ordinẽ Romanos, & tantũ non iam circumiri à dextero cornu: cócitat naues, (& erant Rhodiæ naues longè omnium celerrimæ tota classe) æquatoque cornu, prætoriæ naui in qua Polyxenidas erat, suam obiecit. Iam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis LXXX nauespugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & XX erant. Hostium classis undenonaginta nauium fuit, & maximæ formæ naues, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauiũ & uirtute militum Romani longè Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate & arte gubernatorum & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod unum ijs ad Panormum circumuẽtis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad uictoriam fuit. nam metu ignis aduersi regiæ naues, ne prora cócurrerent cum declinassent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni, magisque ad incendium quàm ad prælium trepidabant. Plurimum tamen quæ solet, militum uirtus in bello ualuit. mediam nanque aciem hostiũ Romani cum rupissent, circumuecti ab tergo pugnãtibus aduersus Rhodios regijs sese obiecere: momentoque temporis & media acies Antiochi, & læuo in cornu circũuentæ naues mergebantur. Dextera pars integra sociorum magis clade quàm suo periculo terrebatur. cæterum posteaquam alias circunuentas, prætoriam nauem Polyxenidæ relictis socijs uela dantem uidere: sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum uentus) capessunt fugam: quadraginta duabus nauibus in ea pugna amissis: quarum tredecim captæ in potestatem hostium uenerunt: cæteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naues fractæ sunt, uulneratæ aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam nauem anchora ictu ipso excussa è naue sua, unco dente uelut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram: inde tumultu iniecto cum diuellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum detersit: debilitatam ea ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit. Hoc maximè modo ad Myonesum nauali prælio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus longinqua tueri diffidebat se posse: præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis: deduci paruo, ut res ipsa postea docuit, consilio iussit. non enim tueri solum Lysimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post aduersam naualem pugnam: sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardeis recepit se. atque inde in Cappadociã ad Ariaraten, qui auxilia accerserent, & quocunque aliò poterat ad copias contrahendas, in unum iam consilium, ut acie dimicaret, intentus misit. Regillus Aemylius post uictoriam naualem profectus Ephesum, direptis ante portum nauibus cum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, quo ante nauale prælium cursum à Samo intenderat, nauigat. ibi naues in prælio quassatas cum refecisset, L. Æmylium Scaurum cum XXX nauibus Hellespontũ ad exercitum traijciendum misit. Rhodias parte prædæ & spolijs naualibus decoratas domum redire iubet. Rhodij impigrè præuertêre, ad traijciendasque copias consulis iêre, atque eo quoque functi officio tum demum Rhodũ rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam traiecit. In sinu maris intimo posita hæc urbs est, oblonga forma, duũm millium & quingentorũ passuũ spatium murus amplectitur, coit deinde ex utraque parte in arctiorẽ uelut cuneũ, Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet, inde in altum lingua mille passuum excurrens medium ferè sinum uelut nota distinguit, ubi cohæret faucibus angustis, duos in utranque regionem uersus portus tutissimos habet. qui in meridiem uergit, Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem uim nauium capit, alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissi

mos cum occupasset Romana classis: priusquã aut scalis aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos censuit prætor qui principum magistratuumq; animos tentarẽt. posteaquam obstinatos uidit: duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequẽs ædificijs erat: templa deum aliquantum tenebant loci. eà prius ariete admoto, quatere muros turresq; cœpit. deinde cum eò multitudo occurreret ad defendendum: altera quoq; parte admotus aries: & iam utrinq; sternebantur muri. ad quorum casum cum impetũ Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alij scalis etiam ascensum in muros tentarent, adeò obstinatè restiterunt oppidani: ut facile appareret plus in armis & uirtute, quàm in mœnibus auxilij esse. coactus ergo periculo militũ prætor receptui cani iussit, ne obijceret incautos furẽtibus desperatione ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem uersi, sed undique omnes ad muniendа & obmoliendа quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis superuenit Q. Antonius à prætore missus: qui castigata pertinacia eorũ, maiorem curã Romanis quàm illis ostẽderet esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absistere furore uellent, potestatem ijs dare eadem conditione qua prius C. Liuij in fidem uenissent, se tradendi. Hæc cum audissent, quinq; dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilij ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem nihil in eo esse præsidij retulerant: tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Cũ signa in urbem inferrentur & pronuntiasset prætor: parci se deditis uelle, clamor undiq; est sublatus, indignũ facinus esse Phocenses nunq; fidos socios, semper infestos hostes impunè eludere. ab hac uoce, uelut signo à prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Æmylius primo resistere & reuocare, dicendo captas, nõ deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris non militum. posteaquam ira & auaritia imperio potentiora erant: præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se conuenire iubet, ne uiolarentur: & in omnibus quæ ipsius potestatis fuerũt, fides cõstitit prętoris. urbem agrosq; & suas leges ijs restituit: & quia iam hyems appetebat, Phocææ portus ad hybernandum classi delegit. Per idem ferè tempus consuli transgresso Æniorum Maronitarumq; fines nuntiatur: uictam regiam classem ad Myonesum, relictãq; à præsidio Lysimachiam esse. Id multo quàm de nauali uictoria lætius fuit, utiq; posteaquam eò uenerunt, refertaq; urbs omnium rerum commeatibus, uelut in aduentum exercitus præparatis, eos excepit, ubi inopiam ultimam laboremq; in obsidenda urbe sibi proposuerãt. Ibi paucos dies statiua habuere, ut impedimenta ægriq; consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella fessi morbis ac longitudine uiæ relicti erãt. Receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonesum Hellespontũ perueniũt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad traijciendũ præparatis, uelut in pacata litora nullo prohibente, alijs aliò delatis nauibus, sine tumultu traiecere. Ea uero res Romanis auxit animos, concessum sibi transitum cernentibus in Asiam, quã rem magni certaminis futuram crediderant. Statiua deinde ad Hellespontũ aliquandiu habuerunt, quia dies forte quibus ancylia mouentur, religiosi ad iter inciderãt. ijdem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia salius erat, disiunxerant ab exercitu, causaq; & is ipse moræ erat, dũ consequeretur. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra uenerat, Byzantius Heraclides de pace afferens mandata, quam impetrabilem fore magnã ei spem attulit mora & cunctatio Romanorũ, quos simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen nõ prius adire cõsulem quàm P. Scipionẽ, & ita mandatũ ab rege erat. in eo maximã spem habebat, præterquam quòd & magnitudo animi & satietas gloriæ placabilem eum maximè faciebat, notumq; erat gentibus. qui uictor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quod filius eius captus in potestate regis erat. Is ubi & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraq; alia, parum inter autores cõstat. alij principio belli à Chalcide Oreum petentem circumuentum ab regijs nauibus tradunt. alij, posteaquam transitum in Asiam est cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obuiam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapso equo cum duobus equitibus oppressum. ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumq; priuatim regi cum Scipionibus esset, neq; liberalius neq; benignius haberi, coliq; adolescentẽ quàm cultus

tus est, potuisse. Ob hæc cum aduentũ P. Scipionis legatus expectasset, ubi is uenit, consulem adit, petitq; ut mãdata audiret. Aduocato frequenti cõcilio legati uerba sunt audita. Is multis antè legationibus nequicq; ultrò citroq; de pace missis, eam ipsam fidutiam impetrandi sibi esse dixit, quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnã enim & Lampsacũ & Alexandriam Troadem & Lysimachiam in Europa, iactatas in illis disceptationibus esse: quarũ Lysimachia iam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Asia sint ciuitates tradere paratum esse: & si quas alias Romani quod suarum partium fuerint, uindicare ab imperio regio uelint. impensæ quoq; in bellnm factæ partem dimidiam regem præstaturum populo Romano. Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, ut memores rerum humanarum & suæ fortunę moderarentur, & alienam ne urgerẽt. finirent Europa imperium, id quoq; immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potuisse quàm uniuersa teneri posse. Quod si Asiæ quoq; partem aliquam abstrahere uelint, dummodo non dubijs regionibus finiant: uinci suam temperantiam Romana cupiditate pacis & concordiæ causa regem passurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam uidebantur, parua Romanis uisa. nam & impensam quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem æquum censebant: cuius culpa bellum excitatum esset. & non Ionia modò atq; Æolide deduci debere præsidia regia: sed sicut Græcia omnis liberata esset, ita quæ in Asia sint, omnes liberari urbes. id aliter fieri nõ posse, quàm ut cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat. Legatus posteaquam nihil æqui in concilio impetrare se censebat: priuatim (sic enim imperatũ erat) P. Scipionis tẽtare animũ est conatus. Omniũ primum filiũ ei sine pretio redditurũ regẽ dixit: deinde ignarus & animi Scipionis & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatẽ omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio.

Quod Romanos omneis, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror: cum te fortunam eius à quo uenis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonnesum intraremus: aut ad Hellespontũ obsistendum, ne in Asiã traijceremus: si pacẽ tanquam à solicitis de belli euentu petituri eratis. concesso uero in Asiã transitu, & non solum frenis, sed etiam iugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, cum imperium patiendũ sit, relicta est? Ego ex munificẽtia regia maximũ donum filium habebo: alijs deos precor ne unquã fortuna egeat mea, animus certè non egebit. pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet: si priuatã gratiã pro priuato beneficio desiderabit. publicè nec habebo quicquã ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele consiliũ est. abi, nuntia meis uerbis, bello absistat, pacis conditionẽ nullam recuset. Nihil ea mouerunt regem, tutã fore belli aleã ratum, quando perinde ac uicto iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in pręsentia mentione pacis, totã curam in belli apparatum intendit. Consul omnibus præparatis ad proposita exequenda, cum ex statiuis mouisset: Dardanum primum, deinde Rhœteum, utraq; ciuitate obuiam effusa, uenit. inde Ilium processit: castrisq; in campo qui est subiectus mœnibus positis, in urbem arcemq; cum ascendisset, sacrificauit Mineruæ præsidi arcis: & Iliensibus in omni rerum uerborumq; honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerunt. Eò & Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hyberna Elæã, aduersis deinde uentis cum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principijs rerum, quà proximum fuit, in castra Romana cum parua manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad cõmeatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat COS. in eadẽ statiua redijt. inde plurium dierum præparatis cibarijs, consilium erat ire ad hostem priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. ibi cum audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerẽt, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoq; salubre gaudium fuit. satiatusq; tandem complexu filij, Renuntiate, inquit, gratias regi me agere: referre gratiã aliam nunc non posse, quàm ut suadeam, ne antè in aciem descendat, quàm ut in castra me redisse audierit. Quanquam LX millia peditum, plus XII millia equitũ animos interdum ad spem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti

autoritate

autoritate uiri,in quo ad incertos belli euẽtus omnis fortunæ poſuerat ſubſidia, recepit ſe trãſgreſſus Phrygium amnem:circaꝗ Magneſiam quæ ad Sipylum eſt poſuit caſtra. & ne ſi extrahere tempus uellet,munimenta Romani tentarent.foſſam ſex cubitis altam, XII latã cum duxiſſet,extra duplex uallum foſſæ circundedit: interiore labro murum cum turribus crebris obiecit: unde facile arceri tranſitu foſſæ hoſtis poſſet. Conſul circa Thyatiram regem eſſe ratus,cõtinuis itineribus quinto die ad Hircanũ campum deſcendit. inde cum profectũ audiſſet,ſecutus ueſtigia citra Phrygiũ amnẽ quatuor millia ab hoſte poſuit caſtra. Eò mille fermè equites(maxima pars Gallogræci erãt, & Dahæ quidã aliarumꝗ gentiũ ſagittarij equites intermiſti)tumultuoſe amne traiecto,in ſtationes impetũ fecerunt. Primo turbauerunt incompoſitos.deinde cũ lõgius certamen fieret:Romanorũ ex propinquis caſtris facili ſubſidio, creſceret numerus:regij feſſi iã & plures nõ ſuſtinentes recipere ſe conati,circa ripã amnis priuſꝗ flumen ingrederentur,ab inſtantibus tergo aliquot interfecti ſunt. Biduũ deinde ſilentiũ fuit. neutris tranſgredientibus amnẽ. tertio poſt die Romani ſimul omnes tranſgreſſi ſunt: & duo millia fermè & quingentos paſſus ab hoſte poſuerũt caſtra.Metantibus & muniendo occupatis tria millia delecta equitũ peditumꝗ regiorũ magno terrore ac tumultu aduenere.aliquanto pauciores in ſtatione erant: & tamen per ſe nullo à munimento caſtrorũ milite auocato, & primo æquum præliũ ſuſtinuere,& creſcente certamine pepulerunt hoſtes,centum ex his occiſis,centũ fermè captis.Per quatriduũ inſequens inſtructæ utrinꝗ acies pro uallo ſtetere.quinto die Romani proceſſere in medium cãpi.Antiochus nihil promouit ſigna, ita ut extremi minus mille pedes à uallo abeſſent.Cõſul poſteaꝗ detrectari certamen uidit,poſtero die in conſilium aduocauit,quid ſibi faciendũ eſſet,ſi Antiochus pugnãdi copiã non faceret. inſtare hyemem:aut ſub pellibus habẽdos milites fore:aut ſi cõcedere in hyberna uellent,differendũ eſſe in æſtatẽ bellum. Nullum unquã hoſtem Romani æquè cõtempſerunt.conclamatũ undiꝗ eſt,duceret extemplo & uteretur ardore militũ, qui tanquã non pugnandũ cum tot millibus hoſtium,ſed par numerus pecorum trucidandus eſſet:per foſſas, per uallũ caſtra inuadere parati erant,ſi in præliũ hoſtis non exiret. Cn.Domitius ad explorandũ iter, & qua parte adiri uallum hoſtium poſſet, miſſus poſteaꝗ omnia certa retulit, poſtero die propius caſtra admoueri placuit:tertio ſigna in medium campi prolata,& inſtrui acies cœpta eſt. Nec Antiochus ultra tergiuerſandũ ratus, ne & ſuorum animos minueret detrectando certamen,& hoſtium ſpem augeret,& ipſe copias eduxit,tantum progreſſus à caſtris ut dimicaturum appareret.Romana acies unius propè formæ fuit & hominũ & armorum genere. duæ legiones Romanæ,duæ ſociũm ac Latini nominis erãt:quina millia & quadringenos ſingulæ habebãt.Romani mediã aciem,cornua Latini tenuerũt:haſtatorũ prima ſigna,deinde principũ erant, triarij poſtremos claudebant.Extra hanc ueluti iuſtam aciem à parte dextera conſul Achæorum cetratis immiſtos auxiliares Eumenis tria millia fermè peditum æquata fronte inſtruxit, ultra eos equitũ minus tria millia oppoſuit,ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat,extremos Tralleis & Cretenſes(quingentorũ utriꝗ numerum explebãt) ſtatuit.læuum cornu non uidebatur egere talibus auxilijs, quia flumen ab ea parte ripæꝗ diruptæ claudebant,quatuor tamen inde turmæ equitũ oppoſitæ. Hæc ſumma copiarum erat Romanis,& duo millia miſtorum Macedonũ Thracumꝗ,qui uoluntate ſecutæ erãt.hi præſidio relicti ſunt caſtris. ſexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locauerunt.nam præterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & L) ſuſtinere non uidebantur poſſe, ne pari quidem numero indicis africi reſiſtunt, ſiue quia magnitudine (longè enim illi præſtant) ſiue robore animorum uincuntur. Regia acies uaria magis multis gentibus, diſſimilitudine armorum auxiliorumꝗ erat. X & ſex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte in decem partes diuiſa. partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat. à frõte introrſus in duos & XXX ordines armatorum acies patebat.hoc & roboris in regijs copijs erat, & perinde cum alia ſpecie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat.Ingentes ipſi erant, addebant ſpeciem frontalia & criſtæ & tergo impoſitæ turres,turribusꝗ

ribusq; superstantes præter rectorē quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarū mille
& quingentos pedites Gallogræcorū opposuit. his tria millia peditum loricatorum (cataphra
ctos ipsi appellant) adiunxit. addita his ala mille ferme equitum. agema eam uocabant. Medi
erant lecti uiri, & eiusdem regionis misti multarum gentium equites. continens his grex XVI
elephantorum est oppositus in subsidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia co
hors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur. Dahæ deinde equites sagittarij
mille & ducenti. tum leuis armaturę trium millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars
Tralles, duo millia & quingenti Mysi, sagittarijs adiuncti erant. Extremum cornu claudebāt
quatuor millia misti Cyrtęi funditores, & Elymæi sagittarij. Ab læuo cornu phalangitis ad-
iuncti erant Gallogræci pedites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cappa-
docum ab Ariarate missi rege. inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingen
ti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij equites, regia ala leuioribus tegumentis
suis equorumq;, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immisti,
ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ & cameli, quos appellant dromadas. his insidebant
Arabes sagittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita: ut ex tanta altitudine con
tingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat: primi Tarentini,
deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille, & eodem ar-
matu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ
hi erant & Pamphylij & Lycij, tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextero cornu loca
tis auxilia, & XVI. elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat, Se
leucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præposuit: media acies tribus permissa,
Minioni & Zeusidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die le-
uata in nubes caliginem dedit, humor inde ab austro uelut perfudit omnia.. quæ nihil admo-
dum Romanis, eadem perincommoda regijs erant. nam & obscuritas lucis in acie modica Ro
manis non adimebat in omneis parteis conspectum: & humor toto ferè graui armatu nihil
gladios aut pila hebetabat. regij tam lata acie ne ex medio quidem cornua sua circumspice-
re poterant, nedum extremi inter se conspicerentur, & humor arcus fundasq;, & iaculorum
amenta emollierat. falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem An-
tiochus crediderat, in suos terrorem uerterunt. Armatæ autem in hunc maxime modum e-
rant. cuspides circa temonem ab iugo decem cubita extantes uelut cornua habebant: quibus
quicquid obuium daretur, transfigerent, & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, al-
tera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa, ut quicquid ab latere obijceretur, ab-
scinderet, hæc, ut prolapsos subeuntesq; contingeret. item ab axibus rotarum utrinque binæ
eodem modo diuersæ deligabātur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut in me
dio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, ut ante dictū est, locauerat rex. Quod
ubi Eumenes uidit, haud ignarus pugnæ, & quàm anceps esset auxilij genus, si quis pauorem
magis equis inijceret quàm iusta adoriretur pugna. Cretenses sagittarios funditoresq; & iacu
latores equitū non cōfertos, sed quammaxime possent dispersos excurrere iubet, simul omni-
bus partibus tela ingerere. Hæc uelut procella partim uulneribus missilium undiq; coniecto-
rum, partim clamoribus dissonis ita consternauit equos, ut repēte uelut effrenati passim incer
to cursu ferrentur, quorum impetus & leuis armatura, & expediti funditores, & uelox Creten
sis momento declinabāt, & eques insequendo, tumultum ac pauorem equis camelisq; & ipsis
simul consternatis agebat, clamore & ab alia circunstantium turba multiplici adiecto. Ita me-
dio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ, amotoq; inani ludibrio, tum demum ad iu-
stum prælium, signo utrinque dato, concursum est. Cæterum uana illa res ueræ mox cla-
dis causa fuit. auxilia enim subsidiaria quæ proxima locata erant, pauore & cōsternatione qua
drigarum territa, & ipsa in fugā uersa nudarunt omnia usq; ad cataphractos equites. ad quos
cum dissipatis subsidijs peruenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars
eorum sustinuerunt, alij fusi sunt, alij propter grauitatem tegumentorū armorumq; oppressi
sunt. totum deinde læuum cornu inclinauit, & turbatis auxiliaribus qui inter equitem & quos

appellant

appellant phalangitas erant,usq; ad mediam aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati ordines,& impetus intercursu suorum usus prælongarum hastarum:(sarissas Macedones uocant) intulere signa Romanæ legiones,& pila inter turbatos coniecere. ne interpositi quidē elephanti militem Romanum deterrebant, assuetum iam ab Africis bellis & uitare impetū belluæ, & ex trāsuerso aut pilis incessere,aut si propius subire posset, gladio neruos incidere. Iam media acies ferè omnis à fronte prostrata erat:& subsidia circumita à tergo cędebantur:cum in parte alia fugam suorum,& propè iam ad ipsa castra clamorem pauentium accepere. nanq; Antiochus à dextro cornu,cum ibi fidutia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum:& eas dum applicant se suis,ripam nudantes:impetum in eam partem cum auxilijs & cataphracto equitatu fecit:nec à fronte tantum instabat,sed circumito à flumine cornu,iam ab latere urgebat,donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Præerat castris M. Æmylius tribunus militū, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est. is quā fugam cernebat suorū,cum præsidio omni occurrit:& stare primo, deinde redire in pugnam iubebat, pauorē & turpem fugā increpans. minæ exinde erant:in perniciem suam cæcos ruere,ni dicto pareret. postremo dat signū suis, ut primos fugientium cædant:turbam insequentiū ferro & uulneribus in hostes redigant. Hic maior timor minorem uicit. ancipiti coacti metu primo cōstiterunt,deinde & ipsi redierunt in pugnam,& Aemylius cum suo præsidio (erant autem duo millia uirorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit:& Attalus Eumenis frater à dextro cornu,à quo lęuum hostium primo impetu fugatum fuerat:ut ab sinistro fugam suorum & tumultū circa castra uidit:in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus posteaq; & eos quorum terga modò uiderat,repetentes pugnam:& aliam & à castris & ex acie affluentem turbam conspexit:in fugam uertit equum. ita utroq; cornu uictores Romani per aceruos corporum, quos in media maximè acie cumulauerant:ubi & robur fortissimorū uirorum, & arma grauitate fugam impedierant:pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem:& postremos ut quosq; adepti sunt,cædunt. cęterū fugientibus maior pestis intermistis quadrigis elephantisq; & camelis erat sua ipsorum turba: cum solutis ordinibus uelut cæci super alios alij ruerent,& incursu beluarū obtererentur. In castris quoq; ingēs & maior propè quàm in acie cædes est edita. nam & primorū fuga in castra maximè inclinauit:& huius fidutia multitudinis,qui in præsidio erāt pertinacius pro uallo pugnarunt. retenti in portis ualloq;,quæ se impetu ipso capturos crediderant Romani,posteaq; tandem perruperunt,ab ira grauiorē ediderunt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo die dicuntur:equitum quatuor millia,mille & quadringenti capti,& quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorū aliquot uulnerati sunt:ceciderunt non plus CCC pedites, quatuor & uiginti equites,& de Eumenis exercitu quinq; & uiginti. Et illo quidem die uictores direptis hostium castris cum magna præda in sua reuerterūt. postero die spoliabant cæsorum corpora,& captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sipylum ad dedendas urbes uenerunt. Antiochus cum paucis fugiens,in ipso itinere pluribus congregantibus se,modica manu armatorum media fermè nocte Sardæis concessit. inde cum audisset Seleucum filium & quosdā amicorum Apameam prægressos, & ipse quarta uigilia cum cōiuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiæ præposito. quibus spretis cōsensu oppidanorū & militū qui in arce erant,legati ad consulem missi sunt. Sub idem fere tempus & ab Trallibus & à Magnesia quæ super Mæandrum est,& ab Epheso legati ad dedendas urbes uenerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna,& classe usq; ad Patara Lyciæ peruectus,metu stationis Rhodiarum nauium quę ad Megisten erat,in terram egressus cum paucis itinere pedestri Syriam petijt. Asiæ ciuitates in fidem cōsulis ditionemq; populi Romani sese tradebāt. Sardibus iam cōsul erat, eò & P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborem uiæ potuit,uenit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem à cōsule petijt impetrauitq;,ut oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeusis, qui præfectus Lydiæ fuerat,& Antipater fratris filius,uenerūt. hi prius Eumene cōuento, quē propter

pter uetera certamina auersum maxime à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuento, tum P. Scipionem, & per eum COS. adierunt: præbitoq; ijs petentibus frequenti consilio ad mandata edenda. Non tam quid ipsi dicamus, habemus, inquit, Zeusis: quàm ut à uobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem ueniamq; impetrare à uictoribus possimus. Maximo semper animo uictis regibus populisq; ignouistis. quanto id maiore & placatiore animo decet uos facere in hac uictoria, quæ uos dominos orbis terrarum fecit? positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quam deos consulere & parcere uos generi humano oportet. Iam antequam legati uenirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hũc modũ locutus fertur. Romani ex ijs, quæ in deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quę dij dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusq;: neq; eos secundæ res extulerunt, nec aduersæ minuerunt. eius rei, ut alios omittam: Annibalem uestrum uobis darem testem, nisi uos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum traiecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem uideremus, cum communis mars, & incertus belli euentus esset, de pace uobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc uictores uictis ferimus. Europa abstinete Asiaq; omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in bellum factis XV millia talentûm Euboicorum dabitis. quingenta præsentia, duo millia & quingenta, cum SPQR pacem cõprobauerint, mille deinde talentûm per XII annos. Eumeni quoq; reddi CCCC talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos uos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides uiginti nostro arbitratu dabitis. Sed nunquam satis liquebit nobis, ibi pacem esse PR ubi Annibal erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoq; Aetolum, concitatorem Aetolici belli, qui & illorum fiducia uos, & uestra illos in nos armauit, dedetis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriora sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quàm facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat, regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad mediũ detrahi, quàm à medijs ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaq; Romam mitti legatos placuit. COS. in hyberna exercitum Magnesiam ad Mæandrum & Tralleis Ephesumq; diuisit. Ephesum ad COS. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, uenerunt. Eumenes quoq; eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hæc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus cum triumphi spe procoss. de prouincijs Romam redierunt: Q. Minucius ex Liguribus, M. Acilius ex Ætolia. Auditis utriusq; rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isq; triumphans de rege Antiocho & Ætolis urbem est inuectus. Prælata sunt in eo triumpho signa militaria CCXXX: & argenti infecti tria millia pondo: signati tetradrachmûm Atticum CXIII millia: cistophori CCXLVIII: uasa argentea cælata multa, magniq; ponderis: tulit & supellectilem regiam argenteã ac uestem magnificam: coronas aureas, dona sociarũ ciuitatum, XLVI spolia omnis generis: captiuos nobiles, Aetolos, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies cum è carcere nocte effugisset, in ripa Tyberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama rerũ triumphus fuit. Huius triumphi minuit lætitiam nuntius ex Hispania tristis: aduersa pugna in Vascetanis ductu L. Aemylij proprætoris apud oppidum Lyconem cũ Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse: cæteros pauentes intra uallum compulsos ægrè castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nuntiata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculeius Pr. in senatũ introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, alijs belli casibus, alijs morbo absumptis, quosdã tædio accolarum Gallorũ reliquisse colonias, decreuit senatus, uti C. Lælius COS. si ei uideretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias diuiderentur: & ut L. Aurunculeius Pr. tri-

umuiros, crearet ad eos colonos deducendos. Creati M. Attilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo. Haud ita multo post cũ iã consulariũ comitiorũ appeteret tempus: C. Lælius cos. ex Gallia Romã rediјt. is non solũ ex facto absente se s c in supplementum Cremonæ & Placentiæ colonos scripsit, sed ut nouæ coloniæ duæ in agrũ, qui Boiorum fuisset, deducerentur & retulit, & autore eo patres censuerunt. Eodẽ tempore L. Æmylij Pr. literæ allatæ de nauali pugna ad Myonesum facta, & L. Scipionẽ cos. exercitũ in Asiam traiecisse. Victoriæ naualis ergo in unũ diem supplicatio decreta est: in alterũ diem, quod exercitus Romanus cum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera & læta eueniret, uicenis maioribus hostijs in singulas supplicationes sacrificare cos. est iussus. Inde cõsularia comitia magna cõtentione habita. M. Aemylius Lepidus petebat, aduersa fama hominũ: quod prouinciam Siciliam petendi causa, non consulto senatu ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebãt cum eo M. Fuluius Nobilior, Cn. Manlius Volso, M. Valerius Messala, Fuluius cos. unus creatur, cum cæteri centurias nõ explessent. isq; postero die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Messala tacuit) collegam dixit. Prr. exinde facti, duo Q. Fabij, Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Posthumius Albinus, L. Plautius Hypseus, L. Bebius diues. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Manlio Volsone coss. Valerius Antias autor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & penè pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa cos. L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquiũ euocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaq; expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Aetolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesq; eorum in Macedoniam & in Dardanos & in Thraciã ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nuntiarent Romam A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Aetolos in senatu inter cætera hoc quoq; interrogatos esse: unde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitũ deletum esse? Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum cos. fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium autorem habeo; neq; affirmata res mea opinione sit, nec pro uana prætermissa. Aetoli legati in senatum introducti, cum & causa eos sua & fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ, seu errori ueniam peterent supplices: orsi à beneficijs in populum Romanum, & propè exprobrantes uirtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis, & eò, uetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium maleficiorum gentis, quàm beneficiorum memoria subiret animos patrum, & quibus misericordia opus erat, iram & odium iritarent. Interrogati ab uno senatore, permitterẽtne arbitrium de se populo Romano? deinde ab altero, habituri ne eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes essent? nihil ad ea respõdentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde propè ab uniuerso senatu est, totos adhuc Antiochi Aetolos esse, & ex unica ea spe pendere animos eorum. itaq; bellum cum haud dubijs hostibus gerendum, perdomandosq; feroces animos esse. Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atq; Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M. Acilij sententiam, qui Antiochum Aetolosq; deuicerat, factum est, ut Aetoli eo die iuberentur proficisci ab urbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus: denuntiatumq; si qua deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris, qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano uenisset Romam, pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Aetoli. De prouincijs deinde coss. retulerunt. sortiri eos Aetoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eum supplementum quatuor milla peditũ Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copijs ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri cos. exercitus, qui erat in Aetolia est decretus: & ut supplementum scriberet permissum, ciuium sociorumq; eundem numerum quem collega. naues quoq; idem cos. quæ priore anno paratæ erant, ornare iussus, ac ducere

secum, nec cum Ætolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephaleniã insulam traijcere. Mandatum eidem, si per commodum reip. facere posset, ut ad comitia Romam rediret. nam præterquam quod magistratus annui subrogandi essent, censores quoq; placere creari. si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret: se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Aetolia M. Fuluio, Asia Cn. Manlio sorte euenit. Prr. deinde sortiti sunt, Sp. Posthumius Albinus urbanam, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypseus Hispaniam citeriorem, L. Bebius Diues Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una, & classis, quæ in ea prouincia erat, decreta. & ut duas decimas frumenti nouus Pr. imperaret Siculis. earum alteram in Asiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atq; ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iussum. L. Bebio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & C C equites. Plautio Hypseo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociûm Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est, prorogatum & P. Iunio proprætori in Hetruria cum eo exercitu, qui in prouincia esset: & M. Tuccio proprætori in Brutijs & Appulia. Priusq; in prouincias Prr. irent, certamen inter P. Liciniũ pontificem maximũ fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellũ, & Posthumium Albinũ fuerat. C O S. illum cum C. Luctatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem ad sacra retinuerat Metellus PONT. MAX. prætorem hunc, ne in Sardiniã proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in senatu, & ad populum magnis contentionibus certatũ est: & imperia inhibita ultro citroq;, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum uicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus. & mulctæ ex iussu populi remissæ. ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem patres autoritate sua deterruerunt: & ut ius inter peregrinos diceret, decreuerũt. Delectibus deinde intra paucos dies (neq; enim multi milites legendi erant) perfectis, C O S S. prætoresq; in prouincias proficiscũtur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temerè uulgata sine autore: & post dies paucos nuntij certi, literæq; imperatoris Romam allatæ. quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant; (desierant enim uictam Aetoliam metuere) quàm auerterunt famam: quod ineuntibus id bellũ grauis hostis & suis uiribus, & quod Annibalem rectorem militiæ haberet, uisus fuerat. nihil tamen aut de C O S. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerunt: metu, ne cum Gallis foret bellandũ. Haud multo pòst M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodijq; Romam uenerũt. Cotta in senatu primum, deinde in concione iussu patrũ, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est: & X L maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primũ Eumeni senatus datus est. Is cum breuiter & egisset gratias patribus, quod obsidione se ac fratrem exemissent, regnumq; ab iniurijs Antiochi uindicassent: & gratulatus esset, quod mari terraq; prosperè res gessissent: quodq; regem Antiochũ fusum fugatumq; & exutum castris, prius Europa, pòst & Asia, quæ cis Taurũ montẽ est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisq;, quàm se commemorante, cognoscere, dixit. Hæc approbãtibus cunctis iubentibusq; dicere ipsum omissa in id uerecundia, quid sibi ab S P Q R tribui æquum censeret: propensius cumulatiusq;, si quo possit, prout eius merita sint, senatũ facturum: ad ea rex. Si ab alijs sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, cõsilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderatè cupisse, aut petisse parum modeste uideri posset. uerũ enimuero cum ipsi daturi sint, multo magis munificẽtiam eorum in se fratresq; suos ipsorum arbitrij debere esse. Nihil hac oratione eius P C deterriti sunt quo minus dicere ipsum iuberẽt. & cum aliquandiu, hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes inuicẽ, nõ magis mutua quàm inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut absurdũ esse diceret, ignorare regem

quid sperans aut petens uenerit. quę commoda regno suo sint, ipsum optime scire: Asiam lon gè melius, quàm senatum nosse. reuocandum igitur & cogendum quae uellet, quæq; sentiret, expromere. Reductus à prætore in templum rex, & dicere iussus: Perseuerassem, inquit, tacere P C nisi Rhodiorum legationem mox uocaturos uos scirem: & illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. quæ quidem eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sunt, ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere uideantur. agent enim causam ciuitatum Græcarum, & liberari eas dicēt debere. quo impetrato, cui dubium est, quin & à nobis auersuri sint non eas modò ciuitates quæ liberabuntur, sed etiam ueteres stipendiarias nostras? ipsi autē tanto obligatos beneficio, uerbo socios, re uera subiectos imperio & obnoxios habituri sint? & (si dijs placet) cum has tantas opes affectabunt dissimulabunt ulla parte id ad se pertinere: uos modò id decere, & conueniens esse antefactis, dicent. Hæc uos ne decipiat oratio prouidendum uobis erit: neue non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex socijs uestris, alios præter modum extollatis: sed etiam ne qui aduersus uos arma tulerint, in meliore statu sint, quàm socij & amici uestri. Quod ad me attinet, in alijs rebus cessisse intra finē iuris mei cuilibet uideri malim, quàm nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse. in certamine autem amicitiæ uestræ, beneuolentiæ erga uos, honoris qui à uobis habebitur, minime æquo animo uinci possum. Hanc ego maximam hęreditatem à patre accepi. qui primus omnium Asiam Græciamq; incolentium in amicitiam uestram uenit, eamq; perpetua & constanti æde ad extremum finem uitæ perduxit: nec animum duntaxat uobis bonum ac fidelem præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terrestribus naualibusq;: omni genere commeatuum ita, ut nemo sociorū uestrorum ęquari ulla parte posset, uos adiuuit. postremo cum Bœotos ad societatem uestrā hortaretur, in ipsa concione intermortuus haud multo pòst expirauit. Huius ergo uestigia ingressus uoluntati quidem & studio in colendis uobis adijcere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipsis meritisq; & impensis officiorū ut superare possem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Asia gestū præbuerunt materiam. Rex Asiæ, & partis Europę Antiochus filiam suam in matrimoniam mihi dabat, restituebat extemplo ciuitates, quæ defecerāt à nobis, spem magnam in posterū amplificandi regni faciebat, si secum aduersus uos bellū gessissem. Non gloriabor eo, quod nihil in uos deliquerim. illa potius, quæ uetustissima domus nostrę uobiscum amicitia digna sunt, referam. terrestribus naualibusq; copijs, ut nemo uestrorū sociorum me æquiparare posset, imperatores uestros adiuui, cōmeatus terra mariq; suppeditaui: naualibus prælijs, quæ multis locis facta sunt, omnibus affui: nec labori meo, nec periculo usquā peperci, quod miserrimū est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cū discrimine ultimo simul uitæ regniq;. liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcē regni mei castra haberent, relictis rebus meis tota classe ad Hellespontū L. Scipioni COS. uestro occurri, ut eum in trajciendo exercitu adiuuarem. Postq; in Asiam exercitus uester est transgressus, nunquā à COS. abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris uestris fuit, quàm ego, fratresq; mei. nulla expeditio, nullum equestre prælium sine me factum est. in acie ibi steti, eam partē sum tutatus, in qua me COS. esse uoluit. Nō sum hoc dicturus P C quis hoc bello meritis erga uos mecum comparari potest? ego nulli omnium neq; populorū, neq; regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Masanissa hostis uobis antequam socius fuit: nec incolumi regno cū auxilijs suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copijs, cum turma equitum in castra confugit uestra. tamen eum, quia in Africa aduersus Syphacem & Carthaginienses fideliter atque impigrè uobiscum stetit, non in patriū solum regnum restituistis, sed adiecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotētem inter Africæ reges fecistis. Quo tandē igitur nos prælio atq; honore digni apud uos sumus, qui nunquam hostes, semper socij fuimus? pater, ego, fratresq; mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello, terra mariq; uo pro uobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego P C quoniam dicere utiq; uolentibus uobis parendū est, si uos ea mente ultra Tauri iuga Antiochū emouistis, ut ipsi teneretis

retis eas terras, nullos accolas, nec finitimos habere, quàm uos malo: nec ulla alia re tutius stabiliusq; regnum meum futurũ spero. sed si uobis decedere inde, atq; exercitus deducere in animo est: neminẽ digniorem esse ex socijs uestris, qui bello à uobis parta possideat, quàm me, dicere ausim. At enim magnificũ est liberare ciuitates seruas. ita opinor, si nihil hostile aduersus uos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt: quanto est uestra prudentia & æquitate dignius, socijs benemeritis, quàm hostibus uos consulere? Grata oratio regis patribus fuit, & facilè apparebat munificè omnia & propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum breuis legatio est, quia non aderãt quidam Rhodiorũ. Collaudatis egregiè Smyrnæis, quod omnia ultima pati quàm se regi tradere maluissent: introducti Rhodij sunt. quorum princeps legationis, expositis initijs amicitiæ cum P R meritisq; Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota nostra actione P C neq; difficilius, neq; molestius est, quàm quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum & priuatum singulis, & quod magis nos mouet, publicum ciuitati nostræ hospitium est. cæterum non animi nostri P C nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disiungit: ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus: reges serua omnia, & subiecta imperio suo esse uelint. Vtcũq; tamen res se habet: magis uerecundia nostra aduersus regem nobis obstat, quàm ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut uobis perplexã deliberationem præbitura uidetur. nam si aliter socio atq; amico regi, & benemerito hoc ipso in bello, de cuius præmijs agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas ciuitates ei in seruitutem traderetis, esset deliberatio anceps: ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto uestro, & gloriam Philippi bello partam nunc seruitute tot ciuitatum deformaretis. sed ab hac necessitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ uestræ, egregiè uos fortuna uindicat. est enim deûm benignitate non gloriosa magis, quàm diues uictoria uestra: quæ uos facile isto uelut ære alieno exoluat. nam & Lycaonia & Phrygia utraq;, & Pisidia omnis, & Chersonesus, quæq; circũiacent Europæ, in uestra sunt potestate: quarum una quælibet regi adiecta multiplicare regnum Eumenis potest: omnes uero datæ maximis eum regibus æquare. licet ergo uobis & præmijs belli ditare socios, & non decedere instituto uestro: & meminisse, quem titulum prætenderitis prius aduersus Philippum, nunc aduersus Antiochum belli: quid feceritis Philippo uicto, quid nũc à uobis, non magis quia fecistis, quàm quia id uos facere decet, desideretur atque expectetur. alia enim alijs & honesta & probabilis est causa armorum. illi agrum, hi uicos, hi oppida, hi portus oramq; aliquam maris ut possideant. uos nec cupistis hæc, antequam haberetis, nec nunc, cũ orbis terrarũ in ditione uestra sit, cupere potestis. pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, quod uestrum nomen imperiũq; iuxtà ac deos immortales iampridem intuetur, pugnastis. quæ parare & quærere arduum fuit: nescio an tueri difficilius sit. gentis uetustissimæ nobilissimæq; uel fama rerum gestarum, uel omni commendatione humanitatis doctrinarumq;, tuendam ab seruitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam uestram uniuersæ gentis perpetuum uos præstare decet. Non quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis urbes sunt, quàm coloniæ earum, illinc quondã profectæ in Asiã, nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine cuiuslibet bonæ artis ac uirtutis ausi sumus cum parentibus quæq; ciuitas, & conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ urbes pleriq;. nisi quod longius à uobis absumus, nulla uincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita uelut ingenio terræ uinci posset, iampridẽ efferassent tot indomitæ circunfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud uos esse, ac si medium umbilicum Græciæ incolerent. nõ enim sonum modo linguæ, uestitumq; & habitum, sed ante omnia mores & leges & ingenium syncerum integrumq; à contagione accolarũ seruarunt. Terminus est nunc imperij uestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum uobis uideri debet. quò arma uestra peruenerunt, eodem ius hinc profectum perueniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominiorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunam, uestros animos gerunt. domesticis quondam uiribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuũ, optant, libertatem ue-

ſtris tueri armis ſatis habent, quoniam ſuis non poſſunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho ſenſerunt. & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. ne alios populos enumerem, Carthago libera cum ſuis legibus eſt. huic ueſtro exemplo quantum debeatis, uidete P. C. inducetis in animũ negare Eumenis cupiditati, quod iuſtiſſimæ iræ ueſtræ negaſtis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora geſſiſtis, quàm forti fideliꝗ; opera uos adiuuerimus, ueſtro iudicio relinquimus. nunc in pace id conſilium afferimus: quod ſi comprobaueritis, magnificentius uos uictoria uſos eſſe. quàm uiciſſe, omnes exiſtimaturi ſint. Apta magnitudini Romanæ oratio uiſa eſt. Poſt Rhodios Antiochi legati cõuocati ſunt. Ii uulgato petentium ueniam more, errorem faſſi regis, obteſtati ſunt P C, ut ſuæ potius clementiæ, quàm regis culpæ, qui ſatis ſuperꝗ; pœnarum dediſſet, memores conſulerent: poſtremo pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dediſſet, cõfirmarent autoritate ſua. Et ſenatus eam pacem ſeruandã cenſuit: & paucos poſt dies populus iuſſit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodẽ fratris filio regis Antiochi eſt ictũ. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Aſia ſunt. quibus omnibus datum eſt reſponſum, decem legatos more maiorum ſenatum miſſurum ad res Aſiæ diſceptandas componendasꝗ;: ſummam tamen hanc fore, ut cis Taurum montẽ quæ intra regni Antiochi fines fuiſſent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamꝗ;, uſꝗ; ad Mæandrum amnem. ea ciuitatis Rhodiorum eſſent. cæteræ ciuitates Aſiæ, quæ Attali ſtipendiariæ fuiſſent, eædem Eumeni uectigal penderent: quæ uectigales Antiochi fuiſſent, eæ liberæ atꝗ; immunes eſſent. Decem legatos hos decreuerũt: Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpurionẽ, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudiũ Netonem, Cn. Corneliũ Merulam, M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmyliũ Paulum, P. Cornelium Lentulũ, P. Ælium Tuberonem. His quæ præſentis diſceptationis eſſent, libera mandata. De ſumma rerum ſenatus conſtituit. Lycaoniam omnem, & Phrygiam utranꝗ;, & Myſiam, regias ſyluas, & Lydiæ Ioniæꝗ;, extra ea oppida, quæ libera fuiſſent, quo die cum rege Antiocho pugnatum eſt, & nominatim Magneſiam ad Sipylum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumꝗ; Hydreletanum ad Phrygiam uergentem, & caſtella uicosꝗ; ad Mæandrum amnem, & oppida, niſi quæ libera ante bellum fuiſſent: Telmeſſum item nominatim, & caſtra Telmeſſium, præter agrum qui Ptolemæi Telmeſſij fuiſſet: hæc omnia, quæ ſuprà ſcripta ſunt, regi Eumeni iuſſa dari. Rhodijs Lycia data, extra eundem Telmeſſum, & agrum qui Ptolemæi Telmeſſij fuiſſet: hæc & ab Eumene & ab Rhodijs excepta. Ea quoꝗ; his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum inſulam trans Mæandrum amnem eſt: oppida, uici, caſtella, agri, qui ad Piſidiam uergunt: niſi quæ eorum oppida in libertate fuiſſent, pridie quàm cum Antiocho rege in Aſia pugnatum eſt. Pro his cum gratias egiſſent Rhodij: de Solis urbe, quæ in Cilicia eſt, egerunt. Argis & illos, ſicut ſeſe, oriundos eſſe. ab ea germanitate fraternam ſibi cum ijs caritatem eſſe. petere hoc extraordinarium munus, ut eam ciuitatem ex ſeruitute regia eximerent. Vocati ſunt regis Antiochi legati, actumꝗ; cum ijs eſt: nec quicquam impetratum, teſtante fœdera Antipatro: aduerſus quæ ab Rhodijs non Solos, ſed Ciliciam peti, & iuga Tauri tranſcendi. Reuocatis in ſenatum Rhodijs, cum quantopere tenderet legatus regius, expoſuiſſent patres, adiecerunt: ſi utiꝗ; eam rem ad ciuitatis ſuę dignitatem pertinere cenſerent Rhodij, ſenatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. Tum uero impenſius, quàm antè Rhodij gratias egerunt: ceſſurosꝗ; ſe potius arrogantiæ Antipatri, quàm cauſam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum eſt. Per eos dies, quibus hæc geſta ſunt: legati Maſſilienſium nuntiauerunt, L. Bebium Pr. in prouinciam Hiſpaniam proficiſcentem ab Liguribus circumuentum, magna parte comitum cæſa, uulneratum ipſum cum paucis ſine lictoribus Maſſiliam perfugiſſe, & intra triduum expiraſſe. Senatus ea re audita decreuit, uti P. Iunius Brutus, qui proprætor in Hetruria eſſet, prouincia exercituꝗ; traditis uni cui uideretur ex legatis, ipſe in ulteriorem Hiſpaniam proficiſceretur, eaꝗ; ei prouincia eſſet. Hoc S C, literæꝗ; à Sp. Poſthumio Pr. in Hetruria miſſæ ſunt. profectusꝗ; in Hiſpaniam eſt P. Iunius proprætor. in qua prouincia prius aliquanto, quàm ſucceſſor ueniret, L. Æmylius Paulus, qui poſtea regem Perſea magna gloria uicit, cum priore anno haud proſperè

prosperè rem gessisset: tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnauit. fusi fugatiq; sunt hostes. cæsa decem & octo millia armatorum, tria millia c c c capti, & castra expugnata. Huius uictoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex s c L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappo triumuiri deduxerunt. tria millia hominum sunt deducta. equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Boijs fuerat. Galli Tuscos expulerāt. Eodem anno censuram multi & clari uiri petierunt. quæ res tanquam in se parū magni certaminis causam haberet: aliam contentionē multo maiorem excitauit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio: qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosq; deuicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnā partem hominū obligarat: fauor populi se inclinabat. Id cum ægrè paterētur tot nobiles, nouum sibi hominē tantum præferri: P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilius Tr. pl. ei diem dixerunt, quod pecuniæ regię prædæq; aliquantū captæ in Antiochi castris, neq; in triumpho tulisset, neq; in ærariū detulisset. Varia testimonia legatorū tribunorumq; militū erant. M. Cato ante alios testes cōspiciebatur. cuius autoritatem perpetuo tenore uitæ partam toga candida eleuabat. is testis, quę uasa aurea atq; argentea captis castris inter aliam prædam regiam uidisset: ea se in triumpho negabat uidisse. postremo in huius maxime inuidiam desistere se petitione Glabrio dixit: quando quod taciti indignarētur nobiles homines, id æque nouus cōpetitor inæstimabili periurio incesseret. centum milliū mulcta irrogata erat. bis de ea re certatum est. tertio, cum de petitione destitisset reus: nec populus de mulcta suffragiū ferre uoluit: & tribuni eo negotio destiterūt. Censores, T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem L. Aemylio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis deuicerat: extra urbem in æde Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum classibus hostiū dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus naualis est decretus. Triumphauit Cal. Februarijs. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia nequaquā tanta pro specie regij triumphi: tetradrachma Attica x x x i i i i millia D C C. cistophori c x x x i i millia c c c.

Supplicationes deinde fuerunt ex s c quod L. Æmylius in Hispania prosperè Remp. gessisset. Haud ita multo pòst L. Scipio ad urbem uenit. qui, ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari uoluit. & in senatu, & in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant qui fama id maius bellū, quàm difficultate rei fuisse interpretarētur. uno memorabili prælio debellatum, gloriamq; eius uictoriæ defloratā ad Thermopylas esse. Cæterū uere æstimāti Ætolicū magis ad Thermopylas bellū, quàm regiū fuit. quota enim parte uiriū suarum ibi dimicauit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt uires, ab ultimis orientis omniū gentium contractis auxilijs. Merito ergo & dijs immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos: quod ingentē uictoriam facilē etiā fecissent: & imperatori triumphus est decretus. Triumphauit mēse intercalario pridie Cal. Martias. qui triumphus spectaculo oculorū maior, q̄ Africani fratris eius fuit: recordatione rerū, & æstimatione periculi certaminisq; non magis comparādus, quàm si imperatorem imperatori, aut Antiochū ducem Annibali cōferres. Tulit in triumpho signa militaria c c x x x i i i i: oppidorum simulachra c x x x i i i i: eburneos dentes mille c c x x x i: aureas coronas c c x x x i i i i: argenti pondo c x l v i i millia, & c c c c x x: tetradrachmûm Atticorum c c x x i i i i millia: cistophori c c c x x x i millia, & l x x: nummos aureos Philippeos c x l millia: uasorū argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo, & c c c c x x i i i i: aureorum mille pondo x x i i i i. & duces regij præfecti, & purpurati duo & x x x ante currum ducti. Militibus quiniuiceni denarij dati: duplex cēturioni: triplex equiti. & stipendium militare, & frumentū duplex post triumphū datum. prælio in Asia facto duplex dederat. Triumphauit anno ferè, posteaquā cōsulatu abijt. Eodē ferè tempore & Cn. Manlius c o s. in Asiam, & Q. Fabius Labeo Pr. ad classem uenit. cæterū c o s. nō deerat cum Gallis belli materia. mare pacatū erat, deuicto Antiocho. cogitātiq; Fabio, cui rei

potissimum insisteret, ne otiosam prouinciã habuisse uideri posset: optimũ uisum est in Cretam insulam traijcere. Cydoniatæ bellum aduersus Gortynios Gnosiosq́ gerebant, & captiuorum Romanorũ, atq́ Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totã insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, cum primũ Cretæ litus attigit, nuntios circa ciuitates misit, ut armis absisterent, captiuosq́ in suis quæq́ urbibus agrisq́ conquisitos reducerent, & legatos mitteret ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosq́ pertinẽtibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses mouerunt. captiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt.

Valerius Antiâs ad quatuor millia captiuorũ, quia belli minas timuerũt: ex tota insula reddita scripsit: eamq́ causam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, naualis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius redijt: inde tribus nauibus in Thraciæ oram missis, ab Æno & Maronia præsidia Antiochi deduci iussit, ut in libertate eæ ciuitates essent.

DECADIS QVARTAE. LIBER OCTAVVS.

DVM IN Asia bellum geritur, ne in Ætolia quidem quietæ res fuerant, principio à gente Athamânum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atq́ immodico imperio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Aetolia literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est. remissiq́ nuntij ab eo ad principes Argitheam: (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniam se uenturum cum delectis Aetolorum, quod consilium esset gentis, & Nicandro Pr. Quos ubi ad omnia paratos esse uidit, certiores subinde facit: quo die cum exercitu Athamaniã ingressurus esset. Quatuor primo fuere coniurati aduersus Macedonum præsidiũ. hi senos sibi adiutores ad rem gerendã assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quàm agendæ aptior erat: parem priori numerum adiecerunt. ita duo & L facti quadrifariam se diuiserunt. pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat: tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes conuẽnit: ut primo quieti, uelut ad priuatam rem agendam uenissent, in foro obuersarentur: die certa multitudinem omnem conuocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduẽnit, & Aminander cum mille Aetolis in finibus erat: ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæq́ in alias urbes passim dimissæ, ut uindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerẽt in patrium ac legitimum regnum. Vndique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis à Zenone præfecto præsidij interceptis, & arce ab regijs occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Aminandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ subiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus ingenti celeritate Gomphos peruẽnit. ibi relicta maiore parte exercitus (neque enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenæum, quod unum à præsidio suo retentum fuerat, peruẽnit. inde proximis tentatis, cum facile animaduertisset cætera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copijs simul in Athamaniam redijt. Zenonem inde cum mille peditibus præmissum Ethiopiam occupare iubet, opportune Argitheæ imminentem. quem ubi teneri à suis locum uidit, ipse circa templum Ioui sacrum posuit castra. ibi unum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamânes, in tumulos imminenteis uię discurrentes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoq́ agmine pauor & trepidatio erat: & pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in ualles subiectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regẽ cupientẽ, si se sequerentur, raptim euadere angustias, reuocare primos, & eadem, qua uenerat, uia referre coëgit signa. Athamanes primo ex interuallo quieti sequebantur. posteaquã Aetoli se cõiunxerunt: hos, ut ab tergo agmini instarẽt, reliquerunt. ipsi à lateribus se circunfuderunt. quidam per notos calles breuiore uia prægressi transitus insedere:

tantumq́

tantumq; tumultus Macedonibus est iniectum, ut fugæ magis effusæ, quàm itineris ordinati modo, multis armis uirisq; relictis, flumen traiecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & à Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamânes Aetoliq; Ethiopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos undiq; concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethiopia in altiorē diruptioremq; undiq; tumulum cōcessere. quo pluribus locis aditu inuēto expulere eos Athamanes: dispersosq; & per inuias atq; ignotas rupes iter fugæ non expedientes partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem euaserūt. postera die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est. Aminander recuperato regno legatos & Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prælium morantes, misit. Pacem petebat excusabatq; sese, quod per Ætolos recuperasset paternū regnum. Philippū incusabat. Aetoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & maioris partis uoluntate in ius ditionemq; totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Aetolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoq; magna ex parte sine certamine in deditionem uenit. Dolopes nunquam Aetolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma cōcurrerunt: cæterum posteaquā Amphilochos cum Aetolis esse, fugamq; ex Athamania Philippi, & cædem præsidij eius accepere, & ipsi à Philippo ad Aetolos deficiunt. Quibus circumiectis gentibus, iam undiq; se à Macedonibus tutos credentibus esse Aetolis, fama affertur, Antiochum in Asia uictum ab Romanis. nec ita multo pòst legati ab Roma rediere sine spe pacis: Fuluiumq; COS. nuntiantes iam cùm exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per autoritatem ciuitatum earum suæ preces nuper repudiatæ faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum ultimam spem Romam miserunt, nihil ne bellum haberent, priusquam penè in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum principibus cōsultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum cōtribuerat se Aetolis. siue ad tuendam eam uenirent Ætoli, apertos circà campos ad dimicandum esse: siue detrectarēt certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos, & cætera opera esse: & Arethontē nauigabilem amnem opportunum ad comportanda, quæ usui sint, præter ipsa mœnia fluere: & æstatem aptam rei gerendæ adesse. His persuaserunt, ut per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciam aduenienti magni operis oppugnatio uisa est. Ambracia tumulo aspero subiecta est. Perranthem incolæ uocant. urbs, quà murus uergit in campos & flumen, occidentem: arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat. amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ urbis Ambracium appellatum. præterquàm quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuum. Fuluius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, unū castellum loco edito contra arcē obiecit. ea omnia uallo ac fossa ita iungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neue aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri Pr. conuenerant Ætoli. inde primo copijs omnibus ad prohibendam obsidionem uenire in animo fuerat. deinde posteaquam urbem iam magna ex parte operibus septam uiderunt: Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse: diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimēta urbem intrauit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde periculosum inceptum ratus, ne qua sentirēt Romani: & regressus inde in tutum non esset: deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. COS. iam munimentis: quibus sepienda urbs erat: iam operibus, quæ admouere muris parabat: perfectis, quinq; simul locis mœnia est aggressus: tria paribus interuallis faciliore aditu à campo, aduersus Pyrrheum quod uocāt, admouit: unum è regione Aesculapij: unum aduersus arcē. arietibus muros quatiebat: asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad speciem, & ad ictus mœniū cum terribili sonitu

editos

editos pauor ac trepidatio cepit. deinde ut præter spem stare muros uiderunt: collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramēta plumbi aut saxorū, stipitésue robustos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes asserem præfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes ultro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam cum essent, iam Ætoli à populatione Acarnaniæ Stratum redierant. inde Nicander Pr. spem nactus soluendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam tempusq; etiam noctis constituit, quo & illi ab urbe opera hostium, quæ aduersus Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: posse ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pauorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, superato brachio in urbē penetrat, animiq; aliquantum ad omnia audenda, & spei obsessis adiecit: & simul constituta nox uenit, ex composito repente opera est aggressus. Id inceptum conatu, quàm effectu grauius fuit, quia nulla ab exteriore parte uis admota est: seu metu deterrito prætore Aetolorum, seu quia potius uisum est Amphilochis opem ferre nuper receptis: quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochosq; recipiēdos, summa ui oppugnabat. Tribus locis, sicut antè dictū est, ad Pyrrheū opera Romana erant. quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec ui simili Aetoli aggressi sunt. alij cum ardētibus facibus, alij stuppā picemq; & malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, aduenere: multos primo impetu custodes oppresserunt. deinde posteaq; clamor tumultusq; in castra est perlatus, datumq; à COS. signū, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. uno in loco ferro igniq; gesta res est. à duobus irrito incepto, cum tentassent magis quàm iniissent certamē, Ætoli abscesserūt. atrox pugna in unū inclinauerat locū. ibi diuersis partibus duo duces, Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabātur, & propè certa fouebāt spe: iam Nicandrū ex composito affore, & terga hostiū inuasurū. Hæc res aliquandiu animos pugnantiū sustinuit. cæterū posteaquā nullum ex composito signū à suis accipiebāt, & crescere numerū hostium cernebāt, destituti segnius instare: postremo re omissa, iam uix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa, & pluribus aliquanto, q̄ ipsi ceciderant, interfectis. quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari una utiq; parte opera cum magna cæde hostiū potuisse. Ambracienses, quiq; intus erant Aetoli, non ab eius solū noctis incepto recessere, sed in reliquū quoq; tempus, uelut proditi à suis, segniores ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostiū, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabāt. Perseus ubi adesse Aetolos audiuit, omissa obsidione urbis, quam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atq; in Macedoniam redijt. Et Aetolos inde auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum LX lembis Corinthiū sinum inuectus, adiunctis Achæorū, quæ Patris erant, nauibus maritima Aetoliæ uastabat. aduersus quos mille Aetoli missi, quacunq; se classis circumegerat, per litorum anfractus breuioribus semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros aliquātum urbis nudauerant: nec tamen penetrare in urbem poterant. nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obijciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimenti erant. Itaq; cum aperta ui parum procederet, COS. res, cuniculū occultum, uineis ante contecto loco, agere instituit. & aliquandiu, cum dies noctesq; in opere essent, non solū sub terra fodientes, sed egerentes etiam humū, fefellere hostē. cumulus repente terræ eminens index operis oppidanis fuit. pauidiq; ne iam subrutis muris facta in urbē uia esset, fossam intra murū è regione eius operis, quod uineis contectū erat, ducere instituunt. cuius ubi ad tantā altitudinē, quantæ esse solum infimū cuniculi poterat, peruenerunt: silentio facto pluribus locis aure admota sonitū fodientiū captabant. quē ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculū uiam. nec fuit magni operis. momēto enim ad inane, suspenso fulturis ab hostibus muro, peruenerūt. ibi cōmissis operibus, cum è fossa in cuniculū pateret iter, primo ipsis ferramētis, quibus in opere usi erant: dein celeriter armati etiā subeuntes occultā sub terram ediderunt pugnā. segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, ubi uellent,

nunc

nunc cilicijs prætentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis aduersus eos, qui in cuniculo erāt, excogitata res est. doliū à fundo pertusum, quà fistula modica inseri posset, & fistulam ferream, operculumq́ dolij ferreū, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum uerso posuerunt. per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas uocant, ad summouendos hostes eminebant, scintillam leuem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt. inde non solum magna uis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma cum totum cuniculum complesset, uix durare quisquam intus poterat. Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset: legati ab Ætolis Phaneas & Damoteles cum liberis mandatis decreto gentis ad cos. uenerunt. nam Pr. eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret: alia infestam oram nauibus hostiū esse, alia Amphilochos Dolopiamq́ à Macedonibus uastari: nec Ætolos simul ad tria diuersa bella occursantes sufficere: conuocato concilio Aetolos principes quid agendum esset, consuluit. Omnium eô sententiæ decurrerunt, ut pax, si posset, æquis, si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra mariq́ superato, & propè extra orbem terræ ultra iuga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phaneas & Damoteles quod è re Aetolorum, ut in tali casu fideq́ sua esse censerent, agerent. quod enim sibi consilium, aut cuius rei electionem à fortuna relictam? Cum his mandatis legati missi orare cos. ut parceret urbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere iniurijs, miserijs certe coactæ insanire. non plus mali meritos Aetolos Antiochi bello, quàm boni antè, cum aduersus Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum largè gratiam relatã sibi, nec nunc immodice pœnam iniungi debere. Ad ea cos. respondit. Magis sæpe, quàm uere unquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurū montem, opimo regno excessisse. Aetolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. arma illis prius, equosq́ omnes tradendos esse, deinde mille talentūm argēti P R dandum, cuius summæ dimidium præsens numeretur, si pacem habere uellent. ad ea adiecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem, quos P R amicos atq́ hostes habeant. Aduersus quæ legati, & quia grauia erant, & quia suorum animos indomitos ac immutabiles nouerāt: nullo reddito responso, domum regressi sunt: ut etiam atq́ etiam, quid agendum esset, re integra prætorem & principes consulerent. Clamore & iurgio excepti, quàm diu rem traherent: qualemcunq́ pacem referre iussi cum redirent Ambraciam, Acarnanum insidijs prope uiam positis, quibuscum bellum erat, circumuenti, Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hęc mora iniecta est paci. Cum iam Atheniensium Rhodiorumq́ legati, qui ad deprecādum pro his uenerant, apud cos. essent: Aminander quoq́ Athamanum rex fide accepta uenerat in castra Romana, magis pro Ambracia, ubi maiorem partem temporis exulauerat, quàm pro Aetolis solicitus. per hos certior factus cos. de casu legatorum, adduci eos à Tyrrheo iussit. quorum post aduentum agi cœptum est de pace. Aminander, quod sui maxime operis erat, impigrè agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. id cum per colloquia principum succedens murum parum proficeret: postremo cos. permissu ingressus urbem, partim cōsilio, partim precibus euicit, ut permitterent se Romanis. Et Aetolos C. Valerius Leuini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadē, egregie adiuuit. Ambracienses prius pacti, ut Ætolorum auxiliares sine fraude emitterent: aperuerunt portas. dein ut quingenta Euboica darent talenta, ex quibus CC præsentia, CCC per annos sex pensionibus æquis: captiuos perfugasq́ redderent Romanis. urbem ne quam formulæ sui iuris facerent, quæ post id tempus, quo T. Quintius traiecisset in Græciam, aut ui capta ab Romanis esset, aut uoluntate in amicitiam uenisset. Cephalenia insula ut extra ius fœderis esset. Hæc quanquam spe ipsorum aliquanto leuiora erant: petentibus Aetolis, ut ad concilium referrent, permissum est. Parua disceptatio de urbibus tenuit. quæ cum sui iuris aliquando fuissent, auelli uelut à corpore suo ægrè patiebantur. ad unum tamen omnes accipi pacem iusserunt. Ambracienses coronam auream cos. centum & quinquaginta pondo dederunt. signa ænea marmoreaq́ &

tabulæ

tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quàm cæteræ regionis eius urbes erant, sublata omnia auectaq́; nihil præter ea tactum, uiolatumue. Profectus ab Ambracia COS. in mediterranea Aetoliæ, ad Argos Amphilochium (XXII millia ab Ambracia abest) castra posuit. eò tandem legati Ætoli mirante COS. quod morarentur uenerunt. Inde posteaquàm approbasse pacem concilium Ætolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatum, permissoq́; ut & Athenienses & Rhodij deprecatores irent, dato qui simul cum ijs proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniã traiecit. Præoccupatas aures animosq́; principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt. qui per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochosq́; & Athamaniã ereptas sibi querens, præsidiaq́; sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodij tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiæ filius, eloquentia etiam dicitur mouisse. qui uulgata similitudine, mari tranquillo, quod uentis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorũ, usus, cum in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat. posteaquàm flare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatẽ coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset. Diu iactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis conuenirent, effecerũt. fuerunt autem hæ. Imperium maiestatemq́; P R gens Ætolorum conseruato sine dolo malo. ne quem exercitũ, qui aduersus socios amicosq́; eorum ducetur, per fines suos transire sinito: neue ulla ope iuuato. hostes eosdẽ habeto, quos P R. armaq́; in eos ferto, bellumq́; pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuosq́; reddito Romanis socijsq́;: præterquàm si qui capti, cum domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex ijs capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Ætoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradãtur. qui non comparebunt, quando quisq́; eorum primum inuentus fuerit, reddatur. obsides XL arbitratu COS. Ro. dato: ne minores XII annorum: neu maiores XL. obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus: neu quis, qui ante obses fuerit apud Ro. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa, quã penderent, pensionibusq́; eius nihil ex eo, quod cum COS. conuenerat, mutatum. pro argento si aurum dare mallent, darent cõuenit: dum pro argenteis decem aureus unus ualeret. Quæ urbes, qui agri, qui homines Aetolorũ iuris aliquando fuerunt: qui eorum T. Quintio, Cn. Domitio COSS. póstue eos COSS. aut armis subacti, aut uolũtate in ditionem P R uenerunt, ne quem eorum Ætoli recepisse uelint. Æniadæ cum urbe agrisq́; Acarnanum sunto. His legibus fœdus ictum cum Ætolis est. Eadem non æstate solum, sed etiam ijsdem propè diebus, quibus hæc à M. Fuluio COS. in Ætolia gesta sunt: COS. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellũ gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum COS. uenit. acceptisq́; copijs à L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua collaudata uirtute eorũ, quod cum Antiocho uno prælio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuissent: & adeò indomita haberet ingenia, ut nequicquã Antiochus emotus ultra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoq́; pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Læti milites cum frequenti assensu COS. audiuerunt, partem uirium Antiochi fuisse Gallos credentes: rege superato nullum momentum in solis per se Gallorum copijs fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere COS. ignarum locorum hominumq́;, & cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem eius accersit à Pergamo. hortatusq́; ad capessendum secũ bellum, pollicentẽ suam suorumq́; operam, domũ ad comparãdum copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso COS. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus CC: Athenæo fratre iusso cum cæteris copijs subsequi: cõmendata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq́; fidos credebat. COS. collaudato iuuene, cum omnibus copijs ad Mæandrum progressus castra posuit: quia uado superari amnis non poterat: & contrahendæ naues erant ad exercitũ traijciendum. Transgressi Mæandrum ad Hieran comen peruenerunt. fanum ibi augustũ Apollinis, & oraculũ: sortes uersibus haud inconditis dare uates dicuntur.

hinc alteris castris ad Harpasum flumen uentum est. quò legati ab Alabandis uenerunt, ut castellũ quod ab ipsis nuper descisset, aut autoritate aut armis cogeret iura antiqua pati. Eodem & Athenęus Eumenis & Attali frater cum Cretensi Leuso, & Corrago Macedone uenit, mille pedites mistarum gentium, & trecentos equites secũ adduxerunt. Consul tribuno militum misso cum modica manu castellum ui receptũ Alabãdensibus reddit. ipse nihil uia digressus ad Antiochiam super Mæãdrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celenis oriuntur. Celenæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul ueteribus Celenis: nouæq; urbi Apameæ nomẽ inditũ ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul à Męandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. famaq; ita tenet: Celenis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander ex arce summa Celenarum ortus, media urbe decurrens per Caras primum, deinde Ionas in sinum maris editur, qui inter Prienen & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius, ex fœdere icto cum Scipione ad frumentũ exercitui dandũ uenit. parua disceptatio de Attali auxiliaribus orta est: quod Romano tantum militi pactum Antiochum ut daretur frumentum Seleucus dicebat. discussa ea quoq; est cõstantia consulis. qui misso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent priusquã Attali auxilia accepissent. Inde ad Gordiutichos (quod uocant) processum est. ex eo loco ad Tabas tertijs castris peruentũ. In finibus Pisidarũ posita est urbs, in ea parte quæ uergit ad Pamphylium mare. integris uiribus regionis eius, feroces ad bellandum habebat uiros. Tum quoq; equites, in agmen Romanũ eruptione facta, haud modice primo impetu turbauere. deinde ut apparuit, nec numero se nec uirtute pares esse, in urbem cõpulsi ueniam erroris petebant, dedere urbẽ parati. v & x x talenta argenti, & x millia medimnûm tritici imperata. ita in deditionem accepti. Tertio inde die ad Chaum amnẽ peruentum, inde profecti Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo uentum est, cui fecerat nomen Indus ab elephanto deiectus. Haud procul à Cibyra aberant: nec legatio ulla à Moagete tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atq; importuno, ueniebat. ad tentandum eius animum C. Heluium cum quatuor millibus peditũ & quingentis equitibus consul præmittit. Huic agmini iam fineis ingredienti legati occurrerunt, nuntiantes: paratum esse tyrannũ imperata facere. orabãt, ut pacatus fines iniret, cohiberetq; à populatione agri militem. & in coronam auream x v talenta afferebant. Heluius integros à populatione agros seruaturũ pollicitus, ire ad consulem legatos iussit. quibus eadem referentibus cõsul neq; Romani, inquit, bonæ uoluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus, & ipsum talem esse inter omnes constat, ut de pœna eius magis quàm de amicitia nobis cogitandum sit. Perturbati hac uoce legati nihil aliud petere quàm ut coronam acciperet: ueniendiq; ad eum potestatem tyranno & copiam loquendi ac purgandi se, faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus uenit, uestitus comitatusq; uix ad priuati modice locupletis habitum. & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, urbiumq; suę ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo, præter Cibyrã, Syleum & quæ Alimne appellatur. ex his, ut se suosq; spoliaret, v & x x talenta se confecturũ, propè ut diffidens pollicebatur. Enimuero, inquit consul, ferri iam ludificatio ista non potest. parum est nõ erubuisse absentem tum per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoq; in eadem impudẽtia persistas? v & x x talenta tyrannidem tuam exhaurient? quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in urbe expecta. Hac denuntiatione conterritus: perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ: & paulatim illiberali adiectione, nunc per cauillationẽ, nunc precibus & simulatis lachrymis, ad centum talenta est perductus. adiecta x millia medimnũm frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sidensium exercitus ductus transgressusq; Caularem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum. ad Mandrupyum manserunt. inde progredientibus ad Lagon proximam urbem, metu incolæ fugerunt. uacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidũ diripuerunt. inde ad Lysis fluminis fontem, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Isiondæ arcem urbe capta oppugnabant, inclusi cum alia spes auxilij

nulla esset:legatos ad consulem orantes opem miserunt.cum coniugibus ac liberis in arce in/
clusos se mortem indies aut ferro aut fame patiendã expectare. Volenti consuli causa in Pam
phyliam diuertendi oblata est.adueniens obsidione Isiondenses exemit. Termesso pacem de
dit: quinquaginta talentis argenti acceptis:item Aspendijs cæterisq; Pamphylię populis.Ex
Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylinen(quam uocant)co/
men posuit castra.profectus inde cõtinentibus itineribus ad Cormasam urbẽ peruenit.Dar/
sa proxima urbs erat.eam metu incolarum desertam,plenam omnium rerum copia inuenit.
Progredienti præter paludes legati ab Lysinoë dedentes ciuitatem uenerunt.Inde in agrũ Sa
galassenum,uberem fertilemq; omni genere frugum, uentum est. Colunt Pisidæ,longe opti
mi bello regionis eius.cum ea res animos facit:tum agri fœcunditas & multitudo hominũ,&
situs inter paucas munitæ urbis. Consul,quia nulla legatio ad fines præsto fuerat,prædatum
in agros misit.tum demum fracta pertinacia est,ut ferri agiq; res suas uiderunt. legatis missis
pacti quinquaginta talentis,& x x millibus medimnûm tritici,& x x hordei,pacem impe/
trauerunt. Progressus inde ad Rhotrinos fontes,ad uicum quem Aporidos comen uocãt,po/
suit castra. Eò Seleucus ab Apamea postero die uenit. Ægros inde & inutilia impedimenta
cum Apameam dimisisset,ducibus itinerũ à Seleuco acceptis,profectus eo die in Metropoli/
tanum cãpum,postero die Dinias Phrygiæ processit.inde Sinnada uenit:metu omnibus cir/
cà oppidis desertis.quorum iam præda graue agmen trahens,uix quinq; millium die toto iti
nere perfecto,ad Beundos,quod uetus appellant,peruenit.ad Anabura inde,& altero die ad
Alexãdri fontes,tertio ad Abbassum posuit castra.ibi plures dies statiua habuit:quia peruen
tum erat ad Tolistobogiorũ fines. Galli,magna hominum uis, seu inopia agri, seu prædæ
spe,nullam gentem per quas ituri essent,parem armis rati,Brenno duce in Dardanos perue/
nerunt.ibi seditio orta,& ad x x millia hominũ cum Lomnorio ac Lutario regulis,secessione
facta à Brenno,in Thraciam iter auerterunt,ubi cum resistentibus pugnando,pacem petenti
bus stipendium imponendo,Byzantium cum peruenissent,aliquandiu oram Propontidis ue
ctigalem habendo,regionis eius urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiã transeundi,au
dientes ex propinquo quanta ubertas terrę eius esset,cepit.& Lysimachia fraude capta Cher
sonnesoq; omni armis possessa,ad Hellespontum descenderunt. ibi uero exiguo diuisis freto
cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi,nuntiosq; ad Antipatrũ prę
fectum eius oræ de transitu mittebãt.quæ res cum lentius spe,ipsorum traheretur:alia rursus
noua inter regulos orta seditio est. Lomnorius retrò,unde uenerat, cũ maiore parte hominũ
repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculã
dum missis duas tectas naues,& tres lembos adimit.his alios atq; alios dies noctesq; transue
hendo,intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multo pôst Lomnorius, adiuuante
Nicomede Bithyniæ rege,à Byzantio transmisit.coëũt deinde in unum rursus Galli,& auxi/
lia Nicomedi dant,aduersus Zybœam partem tenentem Bithyniæ gerenti bellum. atque eo
rum maxime opera deuictus Zybœa est:Bithyniaq; omnis in ditionem Nicomedis conces/
sit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt.non plus ex x x millibus hominum quàm
decẽ armata erant.tamẽ tantũ terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt,gẽtibus iniecerũt:
ut quas adissent quasq; non adissent,pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Postremò
cũ tres essent gentes, Tolistobogi, Trocmi, Tectosagi:in tres partes,qua cuiq; populorũ suo/
rum uectigalis Asia esset,diuiserunt. Trocmis Hellesponti ora data: Tolistobogij Æolida at/
que Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt.& stipendiũ tota cis Taurum Asia exi
gebant.sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt.tãtusq; terror eorum nominis e/
rat,multitudine etiam magna sobole aucta:ut Syrię quoq; ad postremum reges stipendium
dare non abnuerent. Primus Asiã incolẽtium abnuit Attalus,pater regis Eumenis. audaciq;
incepto præter omnium opinionem affuit fortuna:& signis collatis superior fuit. non tamen
ita infregit animos eorum,ut absisterent imperio. Eisdem opes usq; ad bellum Antiochi cum
Romanis manserunt.tum quoq; pulso Antiocho,magnam spem habuerũt:quia procul ma/
ri incolerent,Romanum exercitum ad se non peruenturum. Cum hoc hoste tam terribili o/
mnibus

omnibus regionis eius quia bellum gerendum erat:pro concione milites maximè in hunc modum allocutus est cōsul. Non me præterit milites,omnium quæ Asiam colunt,gentiū Gallos fama belli præstare. inter mitissimū genus hominum ferox natio peruagata bello propè orbem terrarum,sedem cepit.procera corpora,promissæ & rutilatæ comæ, uasta scuta,prælongi gladij:ad hoc cantus ineūtium prælium,& ululatus & tripudia,& quatientiū scuta in patrium quendam morem horrēdus armorum crepitus:omnia de industria composita ad terrorem.Sed hæc,quibus insolita atq; insueta sunt,Græci & Phryges & Cares timeant:Romanis gallici tumultus assuetis etiam uanitates notæ sunt.Semel primo congressu ad Alliam eos olim fuderunt:maiores nostri ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modū consternatos cædunt fugantq;:& plures propè de Gallis triumphi quàm de toto orbe terrarum acti sunt.Iam usu hoc cognitum est:si primum impetum,quem feruido ingenio & cæca ira effundunt,sustinueris:fluunt sudore & lassitudine membra:labāt arma:mollia corpora,molles ubi ira consedit,animos sol,puluis,sitis,ut ferrū non admoueas,prosternunt.Non legionibus legiones eorum solum experti sumus:sed uir unus cum uiro cōgrediendo,T.Manlius,M.Valerius,quantam gallicam rabiem uinceret Romana uirtus,docuerunt.iam M.Manlius unus agmine scandētes in Capitolium Gallos detrusit.& illis maioribus nostris cum haud dubijs Gallis in terra sua genitis res erat.hi iam degeneres sunt, misti,& Gallogræci uere,quod appellantur.sicut in frugibus pecudibusq;,non tantum semina ad seruandam indolem ualent: quantum terræ proprietas cœliq;,sub quo aluntur,mutat.Macedones,qui Alexandriā in Ægypto,qui Seleuciam ac Babyloniam,quiq; alias sparsas per orbem terrarū colonias habent in Syros,Parthos,Ægyptios degenerarunt.Massilia inter Gallos sita traxit aliquantū ab accolis animorum:Tarentinis quid ex spartana dura illa & horrida disciplina mansit: Generosius in sua quicquid sede gignitur:insitum alienæ terræ in id quo alitur, natura uertente se,degenerat.Phrygas igitur gallicis oneratos armis,sicut in acie Antiochi cæcidistis, uictos uictores cædetis.Magis uereor,ne parum inde gloriæ quàm ne nimium belli sit.Attalus eos rex sæpe fudit fugauitq;.Nolite existimare,beluas tantum recens captas feritatem illam syluestrem primo seruare:deinde cum diu manibus humanis alantur,mitescere:in hominū feritate mulcenda non eādem naturam esse.Eosdem'ne hos creditis esse,qui patres eorum auiq; fuerūt: extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimā Illyrici oram,Pæoniam inde & Thraciam,pugnando cum ferocissimis gentibus emensi,has terras ceperunt.duratos eos tot malis exasperatosq; accepit terra,quæ copia rerū omnium saginaret.uberrimo agro,mitissimo cœlo,dementibus accolarum ingenijs omnis illa,cum qua uenerant,mansuefacta est feritas. Vobis mehercule Martis uiris cauenda ac fugienda quāprimum amœnitas est Asiæ.tantum hæ peregrinæ uoluptates ad extinguendū uigorem animorum possunt,tantum contagio disciplinæ morisq; accolarum ualet.Hoc tamen feliciter euenit:quod sicut uim aduersus uos nequaquam,ita famā apud Græcos parem illi antiquæ obtinent,cum qua uenerūt : belliq; gloriam uictores eandem inter socios habebitis,quam si seruantes antiquum specimen animorū Gallos uicissetis. Concione dimissa,missisq; ad Eposognatum legatis,qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat,& negauerat Antiocho aduersus Romanos auxilia,castra mouit. primo die ad Alandrum flumen,postero ad uicum quem uocant Tyscon,uentum. Eò legati Oroandensium cum uenissent amicitiā petentes,c c talenta ijs sunt imperata : precantibusq; ut domum renuntiarent,potestas facta.Ducere inde exercitum consul ad Plitendum. deinde ad Alyattos castra posita.Eò missi ad Eposognatū redierunt,& legati Cōpulsi reguli,orantes ne Tectosagis bellum inferrent.& ipsum in eam gentem iturum & Eposognatū,persuasurumq; ut imperata faciant.Data uenia regulo,duci unde exercitus per Axylon(quam uocāt) terram,cœptus.Ab re nomen habet.nō ligni modo quicquā,sed ne spinas quidem,aut ullum aliud alimētum fert ignis:fimo bubulo pro lignis utūtur.Ad Cuballum Gallogræciæ castellum castra habentibus Romanis apparuêre cum magno tumultu hostium equites.nec turbarunt tantum stationes Romanas repente inuecti:sed quosdam etiam occiderūt. qui tumultus cum in castra perlatus esset,effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit,fuga-

uitq; Gallos,& aliquot fugientes occidit. Inde consul,ut qui iam ad hostes peruentum cerneret:explorato deinde,& cum cura coacto agmine procedebat,& cōtinentibus itineribus cum ad Sangarium flumen peruenisset, pontem quia uado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius ex adoreo mon te per Phrygiam fluens,miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluuio:inde maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur,& in Propontidem sese effundit,non tamen tam magnitudine memorabilis,quàm quod pisciū accolis ingentem uim præbet. Transgressus ponte perfecto flumen,præter ripam euntibus Galli matris magnæ à Pesinunte occurrēre cum insignibus suis,uaticinātes fanatico carmine:deam Romanis uiam belli & uictoriam dare, impetiumq; eius regionis. Accipere se omen cū dixisset consul:castra eo ipso loco posuit.postero die ad Gordium peruenit. Id haud magnum quidem oppidum est,sed plusquàm mediterraneum celebre & frequens emporium.tria maria pari fermè distātia interuallo habet:Hellespontum,ad Sinopen, & alterius oræ litora,quà Cilices maritimi colunt.multarum magnarumq; præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maximè locum mutui usus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum,refertum idem copia rerum omnium inuenerunt.Ibi statiua habentibus legati ab Eposognato uenerunt,nuntiantes profectum eum ad regulos Gallorum nihil æqui impetrasse.ex campestribus uicis agrisq; frequētes demigrare,& cum cōiugibus ac liberis quæ ferre atq; agere possent,præ se agentes portantesq;,Olympum montem petere,ut inde armis locorumq; situ sese tueantur. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. Tolistobogiorum ciuitatem Olympum montem cepisse.diuersos Tectosagos alium montem qui Magaua dicatur,petisse.Trocmos,coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis,armatorū agmine Tolistobogijs statuisse auxilium ferre.Erant autem tunc trium populorum reguli Orgiago & Combolomarus,& Gaulotus.Iis hæc maximè belli ratio sumendi fuerat, quod cum montes editissimos eius regionis tenerent:conuectis omnibus,quæ ad usum quamuis longi temporis sufficerent:tædio se fatigaturos hostes censebant.nam neq; ausuros per tam ardua atq; iniqua loca subire eos,& si conarētur,uel parua manu prohiberi ac deturbari posse:nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes frigus,aut inopiam laturos. Et cū ipsa altitudo locorū eos tutaretur,fossam quoq; & alia munimēta uerticibus ijs quos insederāt,circumiecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit:quod saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant. Consul,quia non comminus pugnam,sed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo:ingentem uim pilorum,uelitarium hastarum,sagittarum,glandisq; & modicorum qui fun da mitti possent lapidum parauerat. instructusq; missilium apparatu ad Olympū montem ducit:& à quinq; fermè millibus locat castra.Postero die cum quadringentis equitibus,& Attalo progressum eum ad naturam montis, situmq; gallorum castrorum uisendum,equites hostium,duplex numerus,effusi castris in fugam auerterūt.occisi quoque pauci fugientiū,uulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit:tuto circunuectus montem,animaduertit meridiana regione terrenos,& placidè accliuos ad quendam finem colles esse:ad septentrionē arduas & rectas propè rupes.atq; omnibus fermè alijs inuijs,itinera tria esse:unum medio mōte,quà terrena erant:duo difficilia ab hyberno solis ortu,& ab æstiuo occasu. Hæc contemplatus eo die sub ipsis radicibus posuit castra.postero die sacrificio facto,cum primis hostijs litasset:trifariā exercitum diuisum ducere ad hostem pergit.ipse cum maxima parte copiarum, quà æquissimum aditum præbebat mons,ascendit. L.Manliū fratrem ab hyberno ortu,quoad loca patiantur,& tuto possit,subire iubet.si qua periculosa & prærupta occurrant:non pugnare cum iniquitate locorū,neq; inexuperabilibus uim afferre, sed obliquo monte ad se declinare,& suo agmini coniungi. C.Heluium cum tertia parte circumire sensim per infima mōtis, deinde ab æstiuo occasu erigere agmen.& Attali auxilia trifariam æquo numero diuisit.secum esse ipsum iuuenem iussit.equitatum cum elephātis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis,ut intenti quid ubiq; geratur,animaduertāt : opemq; ferre,quò postulent res,properent. Galli duobus lateribus satis fidentes inuia esse,ab ea parte,quæ in meridiē

uergeret

pergeret, ut armis clauderent uiam: quatuor fermè millia armatorum ad tumulum imminen-
tem uiæ minus mille passuum à castris occupandum mittunt: eo se rati uelut castello iter im-
pediturος. Quod ubi Romani uiderunt: expediunt sese ad pugnam. ante signa modico inter-
uallo uelites eunt, & ab Attalo Cretenses sagittarij, & funditores, & Tralleis Thraces, signa
peditum ut per arduũ leni gradu ducuntur, ita præ se habentiũ scuta, ut missilia tãtum uitarẽt
pede collato non uiderentur pugnaturi. Missilibus ex interuallo loci pręlium commissum est,
primo par, Gallos loco adiuuante: Romanos uarietate, & copia telorum. procedente certa-
mine nihil iam æqui erat. scuta longa, cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea
ipsa plana malè tegebant Gallos. nec iam tela alia habebant, præter gladios: quorum, cum
manum hostis non consereret: nullus usus erat. saxis, nec modicis, ut quæ non præparassent:
sed quod utique temere trepidanti ad manum uenisset: ut insueti, nec arte, nec uiribus adiuuan-
tes ictum, utebantur. sagittis, glande, iaculis incauti, ab omni parte configebantur: nec quid
agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnæ: in
quod minime apti sunt. nam quemadmodum comminus, ubi inuicem pati, ac inferre uulnera
licet: accẽdit ira animos eorũ: ita ubi ex occulto, & procul leuibus telis uulnerantur: nec quò ru-
ant cæco impetu, habẽt: uelut feræ transfixæ in suos temere incurrũt. Detegebat uulnera eorũ
& quod nudi pugnant: & sunt fusa & candida corpora: ut quæ nunquã, nisi in pugna nuden-
tur. ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur: & fœdiores patebant plagæ: & candor cor-
porum magis sanguine atro maculabatur. sed non tam patentibus plagis mouentur, interdũ
insecta cute: ubi latior, quàm altior plaga est: etiam gloriosius se pugnare putant. ijdem, cum
aculeus sagittæ, aut glandis abditæ introrsus tenui uulnere in speciem urit: & scrutanteis quæ
uellant, telum nõ sequitur: tum in rabiem & pudorem tam paruæ perimentis pestis uersi pro-
sternunt corpora humi: sic ut passim procũberẽt. alij ruentes in hostẽ undiq; configebantur:
& cum comminus uenerant: gladijs à uelitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam
habet: & in dextera hastas, quibus eminus utitur. gladio hispaniensi est cinctus. quod si pede
collato pugnandum est: translatis in læuam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam
Gallorum. qui posteaquàm ab leui armatura superatos se uiderunt: & instare legionũ signa:
effusa fuga castra repetunt, pauoris, & tumultus iam plena: ut ubi fœminæ, pueriq;, & alia im-
bellis turba permista esset. Romanos uictores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub
idem tẽpus L. Manlius, & C. Heluius, cum quoad uiam colles obliqui dederunt, ascendissent:
posteaquàm ad inuia uentum est: flexère iter in partem montis, quæ una habebat iter: & se-
qui consulis agmen modico uterque interuallo, uelut ex composito, cœperunt: quod primo o-
ptimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus
locorum maximo sæpe usui fuerant: ut primis forte deturbatis, secundi & tegant pulsos: & in-
tegri pugnam excipiant. Consul, posteaquàm ad tumulos ab leui armatura captos prima si-
gna legionum peruenerunt, respirare, & conquiescere paulisper militem iubet. simul strata per
tumulos corpora Gallorum ostentat. & cum leuis armatura tale præmium ediderit: quid ab
legionibus: quid ab iustis armis (quid ab animis fortissimorum militum expectari: castra illis
capienda esse: in quæ compulsus ab leui armatura hostis trepidet. præcedere tamen iubet le-
uem armaturam: quæ, cum staret agmen: colligendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent,
haud segne idipsum tempus consumpserat. Iam castris appropinquabãt. & Galli, ne parum
se munimenta sua tegerent: armati pro uallo constiterãt. obruti deinde omni genere telorum,
cum quo plures ac densiores erant, eò minus uani quicq; intercideret teli: intra uallũ momen-
to temporis cõpelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In mul-
titudinem compulsam in castra uis ingens missilium telorum conijciebatur. & uulnerari mul-
tos, clamor permistus mulierum atq; puerorũ ploratibus significabat. In eos, qui portas sta-
tionibus suis clauserãt: legionũ antesignani pila coniecerunt. hi uero nõ uulnerabãtur: sed trãs-
uerberatis scutis pleriq; inter se conserti hærebãt. nec diutius impetũ Romanorũ sustinuerũt.
Patẽtibus iam portis, priusquam irrumperent uictores: fuga è castris Gallorũ in omnes par-
tes facta est. ruunt cæci per uias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil prę

ter hostem metuunt. itaque plerique præcipites per uastam altitudinē prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul castris captis, direptione prædaque abstinet. militem sequi pro se quenque & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuēnit & alterū cum L. Manlio agmē. nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulo pòst, tradita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatū ratus: si in illo pauore quamplurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Heluius cum tertio agmine aduēnit. nec cōtinere suos à direptione castrorū ualuit. prædaque eorum iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnæ, & uictoriæ suorum steterunt. deinde & ipsi, quantū equi in colles subire poterant: sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cæcidēre aut cepere. Numerus interfectorum haud facilè iniri potuit, quia latè inter omnes anfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus inuijs in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis uepribusque occisa. Claudius qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad XL millia hominum cæsa autor est. Valerius Antiâs qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captiuorū, haud dubiè millia XL expleuit: quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigrantiū magis quàm in bellū euntium modo. Consul armis hostium in uno concrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes iussit: & aut uendidit quod eius in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quamæquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoque pro cōcione omnes sunt, donatique pro merito quisque: ante omnes Attalus summo cæterorū assensu: nam singularis eius iuuenis cum uirtus & industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiā fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus COS. tertijs castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, peruenit: unde hostes paulo plus X millia aberant. ubi cum statiua essent, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagontis reguli uxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos. cui custodiæ cēturio præerat, & libidinis & auaritię militaris. is primo eius animū tentauit. quem cum abhorrentē à uoluntario uideret stupro, corpori quod seruum fortuna erat, uim fecit. deinde ad leniēdam indignitatē iniuriæ, spem reditus ad suos mulieri facit: & ne eam quidem ut amans gratuitā. certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, ut quem uellet, unum ex captiuis nuntium ad suos mitteret. locum propè flumen cōstituit: quò duo, ne plus, necessarij captiuæ cum auro uenirent nocte insequenti ad eā accipiendam. Forte ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodię erat, hunc nuntiū primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiua uenit. ubi cum aurum ostenderēt, quod summam talenti attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati pręcisum caput ipsa inuolutum ueste ferens ad uirum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit, quem priusquam cōplecteretur, caput cēturionis ante pedes eius abiecit. mirantique cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquā muliebre esset, & iniuriam corporis & ultionem uiolatæ per uim pudicitiæ confessa uiro est. aliaque (ut traditur) sanctitate & grauitate uitæ huius matronalis facinoris decus ad ultimum cōseruauit. Ad Ancyram in statiua Tectosagum oratores ad cōsulem uenerunt petentes, ne ante ab Ancyra castra moueret, quàm collocutus cum suis regibus esset. nullas cōditiones pacis ijs non bello fore potiores. Tempus in posterum diē constituitur: locusque qui maximè medius inter castra Gallorum & Ancyram est uisus. Quò cum cōsul ad tempus cum præsidio quingentorū equitum uenisset: nec ullo gallorum ibi uiso, regressus in castra esset: oratores ijdem redeunt, excusantes, religione obiecta uenire reges non posse. principes gentis, per quos æque res transigi posset, uenturos. Consul, se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrinque uentum est. trecentos equites Attalus præsidij causa cum adduxisset, actæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat: conuenit uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorū eò spectabat: primum ut terrerent tempus, donec res suas cū quibus periclitari nolebant, cum cōiugibus ac liberis trans Halyn flumen trajcerēt: deinde quod ipsi consuli

suli parum cauto aduersus colloquij fraudem insidiabātur. Mille ad eam rem ex omni nume/
ro audaciæ expertæ delegerunt equites. & successisset fraus, ni pro iure gentium, cuius uiolan/
di consiliū initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresq; Romani in eam partem, in
qua colloquiū futurum erat, ducti sunt: tutius id futurū tribunis ratis, quia consulis præsidium
& ipsum pro statione habituri erant, hosti oppositū. suam tamen alteram stationem propius
castra sexcentorū equitum posuerunt. Consul affirmāte Attalo uenturos reges & transigi rem
posse, profectus è castris cum eodem quo antea præsidio equitum quinq; millia ferè proces/
sisset, nec multum à constituto loco abesset: repente concitatis equis cum impetu hostili uidet
Gallos uenientes. constituit agmen, & expedire tela animosq; equitibus iussis, primo constan/
ter initium pugnæ accepit, nec cessit. dein cum prægrauaret multitudo, cedere sensim, nihil con
fusis turmarum ordinibus, cepit. postremo cum iam plus in mora periculi quàm in ordinibus
conseruādis præsidij esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum uero instare dissipatis Gal/
li & cædere. magnaq; pars oppressa foret, ni statio pabulatorū sexcenti equites occurrissent. ij
procul clamore pauido suorum exaudito, cum tela equosq; expedissent: integri profligatā pu/
gnam acceperunt. itaq; uersa extemplo fortuna est, uersus in uictores à uictis terror. & primo
impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undiq; obuius hostis Gallis e/
rat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos se/
quebantur. pauci ergo effugerunt. captus est nemo. maior multo pars per fidem uiolati collo/
quij pœnas morte luerunt. Romani ardentibus ira animis postero die omnibus copijs ad ho/
stem perueniunt. biduum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absum
psit consul. tertio die cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset: in quatuor partes diui/
sas copias educit: duas ut medio monte duceret: duas ab lateribus ut aduersus cornua Gallo/
rum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem, mil/
lia hominū quinquaginta. æquitatum, quia equorū nullus inter inæquales rupes usus erat: ad
pedes deductum x millia hominum, ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces &
Morzi auxiliares in læuo quatuor ferme millium numerū explebant. Consul, sicut in Olym/
po monte, prima in acie locata leui armatura, telorū omnis generis ut æque magna uis ad ma/
num esset, curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem utrinq; quæ fuerant in priore prælio,
erant: præter animos & uictoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos. quia & si non ipsi
uicti erant, suæ gentis hominū cladem pro sua ducebant. itaq; à paribus initijs cœpta res eun/
dem exitum habuit. Velut nubes leuium telorū coniecta obruit aciem Gallorum. nec aut pro
currere quisquā ab ordinibus suis, ne nudaret undiq; corpus ad ictus, audebat: & stantes quo
densiores erant, hoc plura uelut destinatū petentibus, uulnera accipiebant. Consul iam per se
turbatis si legionum signa ostendisset, uersuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis in/
ter ordines uelitibus, & alia turba auxiliorū, aciem promouit. Galli & memoria Tolistobogio
rum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessiq; & stando & uulneribus, ne pri
mum quidem impetum & clamorem Romanorū tulerunt. Fuga ad castra inclinauit. sed pau/
ci intra munimēta se recepere. pars maior dextra læuaq; prælati, quà quenq; impetus tulit, fu/
gerunt. uictores usq; ad castra secuti ceciderunt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hæ/
serunt, nec sequebatur quisquā. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos peruen/
tum est. cæterū ne primum quidem coniectū telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra
ab direptione abstrahere non poterat: eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos ho/
stes misit. per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam
pugna nulla fuit) ceciderunt. reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorū magna pars ea no/
cte in hostiū castris mansit. cæteros in sua castra consul reduxit. postero die captiuos prædāq;
recensuit. quæ tanta fuit, quantā auidissima rapiendi gens, cum cis montem Taurū omnia ar/
mis per multos tenuisset annos, coaceruare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in unū lo/
cū congregati, magna pars saucij aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad con/
sulem miserunt. Eos Manlius Ephesum uenire iussit, ipse (iam enim mediū autumni erat) locis
gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, uictorem exercitum in hyberna ma

ritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Asia geruntur: in cæteris prouincijs tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quintius Flaminius, & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli usus honore. & in equitatu recensendo mitis admodū censura fuit. substructionē super Æquimelium in Capitolio, & uiam silice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt. Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt. decretum: uti Romæ censerentur. Aquæ ingētes eo anno fuerunt. Tyberis duodecies campum Martiū, planaq; urbis inundauit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter cos. M. Fuluius perdomitis Ætolis, cum traiecisset in Cephaleniam: circa ciuitates insulæ misit percunctatum: utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallēt? metus ad omnes ualuit: ne deditionē recusarent. obsides inde imperatos pro uiribus inopis populi, uicenos Nesiotæ Cranonij, Palenses, & Samæi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat. cum repente una ciuitas, incertū quam ob causam Samæi desciuerunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipsi ne sibi eum finxerint metum, & timore uano quietem exuerint: an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus, repente portas clauserunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumq;) desistere ab incepto uoluerunt. Oppugnari deinde, posteaquam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumq; transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigrè milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquā, quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus, una interiorem semper iuxta ualidum pro diruto nouum obstruentes murum: altera eruptionibus subitis nunc in opera hostium, nunc in stationes. & plerunq; ijs prælijs superiores erant. Vna ad coërcendos inuenta haud magna memoratu res est. centum funditores ab Ægio & Patris & Dymis acciti. A pueris ij more quodam gētis, saxis globosis, quibus fermè arenę immistis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaq; longius certiusq; & ualidiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo usi sunt. & est non simplicis habenæ, ut balearica aliarumq; gentium funda: sed triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena uolutetur in iactu glans, sed librata cum sederit, uelut neruo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traijcere, non capita solum hostium uulnerabant: se quem locum destinassent. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neue tam audacter erumperent: adeò ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abscederent: & se cum Romanis stationibus pugnantes quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt. cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent aut uulnerarentur: & qui supererant, fessi & corporibus & animis essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem uocant: (nam urbs in mare deuexa in occidentē uergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi posteaquam captam urbis partem ab hostibus senserunt: cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerūt arcem. inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes uenierunt. Consul compositis rebus Cephaleniæ, præsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, iam diu accersentibus Aegiensibus maxime ac Lacedæmonijs traiecit. Aegium à principio Achaici concilij semper conuentus gentis indicti sunt, seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus ciuitatibus quæ Achaici concilij essent, inuicem conuentus agerentur. & sub aduentū cōsulis Damiurgis ciuitatum, qui summus est magistratus, Aegium euocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conuentū edixit. quò cum appareret omnes ferè conuenturos: consul quoq; quanquā Ægiensium fauebat causæ: Argos uenit. ubi cū disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedæmonij deinde eum in sua certamina auerterunt. Solicitam eam ciuitatem exules maxime habebant. quorū magna pars in maritimis laconicæ oræ castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id ęgre patientes Lacedæmonij, ut aliquem liberum ad mare

ad mare haberent aditum: siquādo Romam, aliōue quo mitterent legatos: simulq; ut temporium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset: nocte adorti uicum maritimum, nomine Lan, improuiso occupauēre. Vicani, quiq; ibi exules habitabāt, primo inopinata re territi sunt: deinde sub lucem cōgregati leui certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram peruasit: legatosq; communiter & castella omnia uiciq; & exules quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt. Philopœmen prætor, iam inde ab initio exulum causæ amicus, & autor semper Achæis minuendi opes & autoritatem Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretumq; eo referente factū est: cum in fidem Achęorum tutelamq; T. Quintius & Romani Laconicæ oræ castella & uicos tradidissent, & cum abstinere his ex fœdere Lacedæmonij deberent, Las uicus oppugnatus esset, cædesq; ibi facta: qui eius rei autores affinesq; essent, nisi dederentur Achæis, uiolatum uideri fœdus. Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeò superbum & indignum Lacedæmonijs uisum est, ut si antiqua ciuitatis fortuna esset, haud dubiè arma extemplo capturi fuerint. maxime autem cōsternauit eos metus: si semel primis imperijs obediendo iugū accepissent, ne id quod iamdiu moliretur, Philopœmen exulibus Lacedæmonē traderet. Furentes igitur ira triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atq; exulibus erat, interfectis, decreuerunt renuntiandam societatem Achæis: legatosq; extemplo Cephaleniam mittendos, qui consuli M. Fuluio, quiq; Romanis Lacedæmonem dederent: orarentq; eum ut ueniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonē in fidem, ditionemq; populi Romani accipiendam. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium ciuitatum quæ eius concilij erant, consensu bellum Lacedæmonijs indictum est. ne extemplo gereretur, hyems impedijt. incursionibus tamen paruis, latrocinij magis quàm belli modo, nō terra tantū, sed etiam nauibus à mari fines eorum uastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit: iussuq; eius Elin concilio indicto, Lacedęmonij ad disceptandū acciti. Magna ibi non disceptatio modò, sed etiam altercatio fuit. cui consul cum alia satis ambitiose, partem utranq; fouendo incerta respondisset: una denuntiatione, ut bello abstinerent, donec Romani legatos ad senatū misissent, finem imposuit. Vtrinq; legatio missa Romam est. exules quoque Lacedæmoniorū suā causam legationemq; Achæis iniunxerunt. Diaphanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achęorum fuerunt. qui dissidētes in rep. tum quoq; minime inter se cōuenientes orationes habuerunt. Diaphanes senatui disceptationē omnium rerum permittebat. eos optime controuersias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex pręceptis Philopœmenis postulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus suis quę decrescent, agere liceret: libertatemq; sibi illibatam, cuius ipsi autores essent, præstarent. Magnæ autoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat. nouari tamen nihil de Lacedæmonijs placebat. cæterum respōsum ita perplexum fuit, ut & Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent: & Lacedæmonij non omnia concessa ijs interpretarētur. Hac potestate immodice Achæi ac superbè usi sunt. Philopœmeni cōtinuatur magistratus. qui ueris initio exercitu indicto, castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos autores defectionis: & ciuitatem in pace futurā, si id fecissent, pollicens: & illos nihil indicta causa passuros. Silentium præ metu ceterorum fuit. quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt: fide accepta ab legatis, uim abfuturam donec causam dixissent. Ierunt alij etiam illustres uiri, & aduocati priuatis: & quia pertinere causam eorum ad rempublicam censebant. Nunquam aliâs exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines: quia nihil æque alienaturum animos ciuitatis uidebatur. tunc exercitus totius propè antesignani exules erāt. Ii uenientibus Lacedæmonijs ad portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primo lacessere iurgijs: deinde altercatione orta cum accēderentur iræ, ferocissimi exulum impetum in Lacedęmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem legatorum testarentur: & legati & prætor summouerent turbas, & protegeret Lacedæmonios: uinculaq; iam quosdam inijcientes arceret: crescebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad spectaculum primo cōcurrerunt. deinde uociferantibus exulibus quæ passi forent, & orantibus opem, affirmātibusq; simul nunquam talem occasionem

casionem

tationem habituros, si eam prætermisissent: fœdus, quod in capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset: irritum per illos esse: priusquàm alio deintegro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse: accensa his uocibus multitudo ad uocẽ unius, qui ut ferirent, inclamauit: saxa coniecit: atq; ita XVII, quibus uincula per tumultum iniecta erant: interfecti sunt. LXIII postero die comprehensi, à quibus prætor uim arcuerat, non quia saluos uellet: sed quia perire causa indicta nolebat: obiecti multitudini iratæ, cum auersis auribus pauca locuti essent: damnati omnes, & traditi sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmonijs, imperatum primũ: ut muros diruerent: deinde ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent: terra Laconica excederent. tum uti quæ seruitia tyranni liberassent: (ea magna multitudo erat) ante diem certã abirent. qui ibi mansissent: eos prehendendi, uendendi, abducendi Achæis ius esset. Lycurgi leges, moresq; abrogarent: Achæorum assuescerent legibus, institutisq;: ita unius eos corporis fore: & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerũt: quàm ut muros diruerent: nec ægrius passi sunt: quàm exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis ijs factum est. & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmonijs ascriptos (ita enim uocabant, qui à tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos, priusquàm dimitteretur exercitus: ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & uendere iure prædæ placuit. multi comprehensi uenierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorũ refecta est: quam Lacedæmonij diruerant. Et ager Belbinatis, quẽ iniuria tyranni Lacedæmoniorum possederant: restitutus eidem ciuitati ex decreto uetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amytæ filio regnante. Per hæc uelut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno: quàm disciplina Lycurgi, cui per octingentos annos assueuerant: sublata. A concilio, ubi apud consulem inter Achæos, Lacedæmoniosq; disceptatum est: M. Fuluius, quia iam in exitu annus erat: comitiorum causa profectus Romam, creauit cõsules M. Valeriũ Messalam, & C. Liuium Salinatorem: cũ M. Æmyliũ Lepidum inimicum eo quoq; anno petentem deiecisse tradunt. Prætores inde creati Q. Martius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Catinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitijs perfectis, consulem M. Fuluium in prouinciam ad exercitum redire placuit: eiq;, & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius ex decemuirorum responso, & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi. consulem dedisse inscriptum est. & XII clypea ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio, & P. Sulpitio Galba sunt posita ex pecunia: qua frumentarios ob annonam compressam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fuluius Flaccus duo signa aurata, uno reo damnato (nam separatim accusauerant) posuit. collega eius A. Cæcilius neminem condemnauit. Ludi romani ter, plebeij quinquies toti instaurati. M. Valerius Messala inde, & C. Liuius Salinator consulatum idibus martijs cum inissent: de republica, deq; prouincijs, & exercitibus senatum consuluerunt. De Ætolia, & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia prouincia decreta est. comparare inter se, aut sortiri iussi: & nouos exercitus, binas legiones scribere: & ut socijs latini nominis quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina iurisdictio euenit. Q. Martius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Catinius ulteriorem est sortitus. De exercitibus ita placuit: e Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant: ad M. Tutium proprætorem in Brutios traduci. & qui in Sicilia esset, dimitti exercitũ. & classem, quæ ibi esset: Romam reducere M. Semproniũ proprætorẽ. Hispanijs legiones singulæ, quę tũ in ijs prouincijs erãt: decretæ: & ut terna millia peditũ, ducenos equites ambo prætores in supplemẽtum socijs imperarent: secumq; transportarent. Priusquàm in prouincias noui magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnibus compitis: quod luce inter horam tertiam ferme & quartam tenebræ obortæ fuerant. & nouendiale sacrificium indictum est: quod in Auentino lapidibus pluisset. Campani, cum eos ex senatusconsulto

quod

quod priore anno factum erat, cẽsores Romæ censeri coëgissent: (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierũt, ut sibi ciues Romanas ducere uxores liceret: & si qui prius duxissent, ut habere eas. & ante eam diem nati uti iusti sibi liberi hæredesq; essent, utraq; res impetrata. De Formianis Fundanisq; municipibus, & Arpinatibus C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgauit: uti ijs suffragij latio (nam antè sine suffragio habuerãt ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia nõ ex autoritate senatus ferretur, cum intercederẽt: edocti populi esse, non senatus ius, suffragium quibus uelit impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmylia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atq; in his tribubus tum primũ ex Valerij plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa ciuium capita CCLVIII millia, CCCVIII. Lustro perfecto consules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, deinde proconsulem hybernantem in Asia legationes undiq; ex omnibus ciuitatibus gentibusq;, quæ cis Taurum montem incolunt conueniebant, & ut clarior nobiliorq; uictoria Romanis de rege Antiocho fuit quàm de Gallis: ita lætior socijs erat de Gallis quàm de Antiocho. Tolerabilior regia seruitus fuerat, quàm feritas immanium barbarorum, incertusq; indies terror, quò uelut tempestas eos populantes inferret. itaq; ut quibus libertas Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset: non gratulatũ modò uenerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæq; facultatibus, attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum uenerunt ad ueniam petendam, luendamq; pecunia noxam, quod auxilijs Antiochum iuuisset. Ei CC talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex uenisset, tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis responsis lętiores etiam quàm uenerant, dimissæ: Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumq; ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eò se cum exercitu uẽturum. Principio deinde ueris lustrato exercitu profectus, die octauo Apameã uenit. ibi triduũ statiuis habitis, tertijs rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quò pecuniam frumentumq; regios conuehere iusserat, peruenit. M & D talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in ijs locis regio tenebatur præsidio. appropinquanti præfectus præsidij obuius fuit, XXX dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cum IIII millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant exigendũ misso, ipse quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum uenisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameã exercitum reduxit. Ibi ex X legatorum sententia fœdus in hæc uerba fere cum Antiocho conscriptũ est. Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitũ qui cum populo Romano, socijsue bellũ gesturus erit: rex per fines regni sui, eorumue qui sub ditione eius erunt, transire sinito. neu commeatu, neu qua alia ope iuuato. idem Romani socijq; Antiocho, & ijs qui sub imperio eius erunt, præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum ijs qui insulas colunt, neue in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, uicis, castellis cis Taurum montem usque ad Tanaim amnem, & à ualle Tauri usque ad iuga quà in Lycaoniam uergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, agris castellisq; quibus excedat. si qua extulit, quæ quoque oportebit, rectè restituito. Ne militem neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium ciues quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intraq; fines eius regni sunt: Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosq; sunt, ijs ius abeundi manendiq; esto. Seruos, seu fugitiuos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis socijsq;. Elephantos tradito omnes, neq; alios parato. Tradito & naues longas armamentaq; earum: neue plures quàm decem naues actuarias, nulla quarum plus quàm XXX remis agatur, habeto: neue monerem ex belli causa, quod ipse illaturus erit. neue nauigato citra Calycandrum, neue Sarpedonium, promontoria: extra quam si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex ijs gentibus quæ

sub

sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto: ne uoluntarios quidem recipiendi Rhodiorum sociorúmue quæ ædes ædificiaq; intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorúmue sunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi repetendiq; ius item esto. Si quas urbes quas tradi oportet, ij tenent quibus Antiochus dedit, ex ijs præsidia deducito: utiq; recte tradantur, curato. Argenti probi XII millia attica talenta dato intra duodecim annos pensionibus æquis. talentum ne minus pondo LXXX Romanis ponderibus pendat. & tritici DXL millia modium. Eumeni regi talenta CCCL intra quinquennium dato: & pro frumento quod æstimatione fiat, taléta CXXVII. Obsides Romanis XX dato, & triénio mutato, ne minores octonûm denûm annorũ, neu maiores quinûm quadragenûm. Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, uim ui arcendi ius esto: dum ne quam urbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. cõtrouersias inter se iure ac iudicio disceptent: aut si utrisq; placebit, bello. De Annibale Pœno & Ætolo Thoante, & Mnasimacho Acarnâne, & Chalcidensibus, Eubulida & Philone dedendis, in hoc quoq; fœdere ascriptum est: & si quid postea addi mutariúe placuisset, ut id saluo fœdere fieret. Cõsul iurauit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent iusiurãdum, profecti Q. Minucius Thermus & L. Manlius: qui tum forte ab Oroandis redijt. & Q. Fabio Labeoni, qui classi pręerat, scripsit: ut Patara extempto proficisceretur: quæq; ibi naues regiæ essent, concideret cremaretq;. Profectus ab Epheso quinquaginta tectas naues aut concidit aut incendit. Telmessum eadem expeditione, territis subito aduentu classis oppidanis recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi qui ibi relicti erant, per insulas in Græciã traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naues uenirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Mãlius, cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoq; accepisset, donoq; Eumeni omnes dedisset: deinde causas ciuitatum, multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiã, remissa in amicitiam est acceptus. Ciuitatum autem cognitis causis decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant, ijs immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiarię Attali regis, eas omneis uectigal pendere Eumeni iusserunt. nominatim prӕterea Colophonijs qui in Notio habitãt, & Cymæis & Milesijs immunitatẽ concesserunt. Clazomenijs super immunitatem & Drymusam insulam dono dederunt. & Milesijs quem Sacrum appellant, agrum restituerunt. & Iliensibus Rhœteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quàm originum memoria. eadem & Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoq; & Smyrnæos & Erythræos pro singulari fide quam eo bello præstiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus & ager quem ante bellum habuerãt, redditus: & ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodijs affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ usq; ad Mæandrũ amnem, præter Telmessum. Regi Eumeni Chersonnesum in Europa, & Lysimachiã, castella, uicos, agros eius, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Asia Phrygiam utrãq;: alteram ad Hellespontũ, maiorem alteram uocant: et Mysiã quam Prusias rex ademerat ei, restituerunt: & Lycaoniam, & Milyada, & Lydiam, & nominatim urbes Tralleis, atq; Ephesum & Termessum. De Pamphylia disceptatũ inter Eumenem & Antiochi legatos cum esset, quia pars eius citra, pars ultra Taurum est: integra res ad senatum reijcitur. His fœderibus decretisq; datis, Manlius cum decem legatis, omniq; exercitu ad Hellespontum profectus, euocatis eò regulis Gallorum, leges quibus pacem cũ Eumene seruarent, dixit: denũtiauitq;, ut morem uagandi cum armis finirent, agrorumq; suorũ terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora nauibus, & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elęa adducta, copias omneis in Europã traiecit inde per Chersonnesum modicis itineribus graue præda omnis generis agmẽ trahens, Lysimachiæ statiua habuit: ut quam maxime recentibus & integris iumentis Thraciam, per quam iter uulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die ad amnem Melana, quem uocant: inde postero die Cypsela

Cypsela peruenit. à Cypselis uia decem millium ferè syluestris, angusta, confragosa excipie/bat. propter cuius difficultatē itineris in duas partes diuisus exercitus. & præcedere una iussa, altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaq; alia præda. Itaq; cum per saltum iret, Thracū decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astij & Cæni & Maduateni & Coreli ad ipsas angustias uiam circunsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum scisse, non aliâ, quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, solicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. posteaquam primos superasse angustias uiderunt, postremum nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt. cæsisq; custodibus, partim ea, quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta abstrahere. Vnde posteaquam clamor primum ad eos, qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrinq; in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium conseritur. Thracas præda ipsa impeditos oneribus, & plerosq;, ut ad rapiendū manus uacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occursantibus, & latentibus interdum per cauas ualles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraq;, ut fors tulit, his aut illis incommode obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prędo, alibi prędæ uindex cadit. prout locus iniquus æquusue his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alij enim pluribus quàm ipsi erant, alij paucioribus occurrerant) uaria pugnę fortuna est: multi utrinq; cadunt. Iam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga uulnerum, aut mortis: sed quia satis prædæ habebant. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum Bendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circundata uallo mansit. postero die prius explorato saltu, quàm mouerent, primis se coniungunt. In eo prælio, cum & impedimentorum pars & calonum, & milites aliquot, cum passim toto propè saltu pugnaretur, cecidissent: plurimum Q. Minucij Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui uiri. Eo die ad Hebrum flumen peruentum est. inde Æniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem uocant incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiūt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosæ, quàm priores. sed quia nihil syluestre circa est: ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ Thrausi, gens & ipsa Thracum, conuenere. sed quia nudæ ualles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebāt. minus terroris tumultusq; fuit apud Romanos. quippe & si iniquo loco, prelio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto primum expulere loco hostes, deinde auertêre. fuga inde cædesq; suis ipsos impedientibus angustijs fieri cœpta est. Romani uictores ad uicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumq; ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, cōferentibus ipsis, partim ex nauibus suis, quę cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab statiuis diei uia Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruentum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesq;, & si non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniā peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, cum à Scipione eadem uia duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quàm quod prædę minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoq; Claudius autor est ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisse, quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hosteis cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundem mox cum iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste cōseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atq; inde turbatos equestri uelut procella hosteis ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniā cum peruenisset, nondum adeò hyberno cōtempto mari, ut traijcere auderet, Apolloniæ hybernauit.

Exitu propè anni M. Valerius c o s. ex Liguribus ad magistratus subrogãdos Romam uenit, nulla memorabili in prouincia re gesta, ut ea probabilis moræ causa esset, quod solito serius ad comitia uenisset. Comitia c o s s. rogandis fuerũt ad x i i Cal. Martias. creati M. Æmylius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prr. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terẽtius Culleo, L. Terẽtius Massaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitijs perfectis, quas prouincias prętoribus esse placeret, retulit ad senatum c o s. decreuerunt duas Romæ iuris dicundi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terẽtius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus, & Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur: iussu M. Claudij Pr. urb. per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginẽ auecti. In Liguribus magni belli, & gliscẽtis in dies magis fama erat. itaq; c o s s. nouis, quo die de prouincijs & de Rep. retulerunt, senatus utriq; Ligures prouinciam decreuit. Huic s c Lepidus c o s. intercedebat, indignũ esse prædicans coss. ambos in ualles Ligurum includi. M. Fuluium & Cn. Manlium biennium iam, alterum in Europa, alterũ in Asia, uelut pro Philippo atq; Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, c o s s. ijs potius quàm priuatos præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio uenditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset: sicut M. Acilio, L. Scipio c o s. L. Scipioni, M. Fuluius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fuluio Manlioq; C. Liuium & M. Valeriũ c o s s. debuisse succedere. nũc certe perfecto Ætolico bello recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut c o s s. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddiq; tandem Reip. debere. Senatus his auditis in sententia perseuerauit, ut c o s s. ambobus Ligures prouincia esset: Manliũ Fuluiumq; decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit. Inimicitiæ inter M. Fuluium & M. Æmylium c o s. erant, & supra cætera Æmylius serius biẽnio se c o s. factum M. Fuluij opera aiebat. itaq; ad inuidiam ei faciendã legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. Qui sibi, cum in pace essent, imperataq; à prioribus c o s s. fecissent, & eadem præstare obediẽter M. Fuluio parati essent, bellum illatum questi. agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cędis urbi iniectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde, & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendijs, ruinis, direptione urbis. coniuges, liberos in seruitiũ abstractos: bona adempta: &, quod se ante omnia moueat, templa tota urbe spoliata ornamentis. simulachra deûm, deos imò ipsos cõuulsos ex sedibus suis ablatos esse. parietes postesq; nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambraciensibus superesse. Hæc querentes interrogando criminose ex composito c o s. ad plura, uelut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis patribus, alter c o s. C. Flaminius M. Fuluij causam excepit. qui ueterem & obsoletam uiam ingressos Ambracienses dixit. Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fuluiũ à Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Aciliũ, & L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium à Gallis, ipsum Fuluium ab Ætolis & Cephaleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamẽtaq; ablata, & cætera facta, quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipsum M. Fuluium censetis p c? qui ob has res gestas triumphum à uobis postulaturus sit? Ambraciam captam, signaq;, quæ ablata criminantur, & cætera spolia eius urbis ante currum laturus? & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab Aetolis separent. eadem Ambraciensium & Aetolorum causa est. Itaq; collega meus uel in alia causa inimicitias exerceat, uel si in hac utiq; mauult, retineat Ambracienses suos in aduentum M. Fuluij. ego nec de Ambraciensibus, nec de Aetolis decerni quicquam absente M. Fuluio patiar. Cum Aemylius callidam malitiam inimici, uelut omnibus notam, insimularet, & tempus eum morando extracturũ diceret, ne consule inimico Romam ueniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicq; uidebatur posse. captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset. & referente

& referente Æmylio, s c factum est, ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in liber
tate essent, ac legibus suis uterentur. portoria, quæ uellent, terra mariq; caperent, dum eorum
immunes Romani ac socij Latini nominis essent. signa aliaq; ornamenta, quæ quererentur ex
ædibus sacris sublata esse: de ijs, cum M. Fuluius Romam reuertisset, placere ad collegiũ pon/
tificum referri, & quod ij censuissent, fieri. Neq; his contentus c o s. fuit, sed postea per infre/
quentiam adiecit s c Ambraciam non uideri ui captam esse. Supplicatio inde ex decemui/
rorum decreto pro ualetudine populi fuit per triduũ: quia grauis pestilentia urbẽ atq; agros
uastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati c o s s. & delectu perfecto (nouis
enim uterq; maluit uti militibus) in prouinciam profecti sunt: ueteresq; omnes dimiserunt.
Post consulum profectionem Cn. Manlius procos. Romam uenit. cui cum ab Ser. Sulpicio
Pr. senatus ad ædem Bellonæ datus esset: & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulas/
set: ut ob eas dijs immortalibus honos haberetur: sibiq; triumphanti urbem inuehi liceret:
contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Pur/
purio, & L. Æmylius Paulus. Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho facien/
dæ causa, fœderisq; & legũ, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarũ. Cn. Man/
lium summa ope tetendisse, ut eam pacem turbaret, & Antiochum, si sui potestatem fecisset,
insidijs exciperet. sed illum cognita fraude c o s. cum sæpe colloquijs petitis captatus esset, non
congressum modò, sed conspectum etiam eius uitasse. cupientem transire Taurum, ægre o/
mnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superãtibus terminos fataleis
cladem experiri uellet, retentum. admouisse tamen exercitum, & propè ipsis iugis ad diuortia
aquarum castra posuisse. cum nullam ibi causam belli inueniret, quiescentibus regijs, circum/
egisse exercitum ad Gallogræcos. cui nationi non ex senatus autoritate, non populi iussu bel/
lum illatum. quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Anniba/
lis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatum populum iussisse.
sæpe legatos ante missos, res repetitas: postremo qui bellum indicerent, missos. Quid eorum
Cn. Manli factum est, ut istud publicum p r bellum, & non tuum priuatum latrocinium di/
camus? At eo ipso contentus fuisti, recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes de/
sumpseras. an per omneis anfractus uiarum, cum ad biuia consisteres, ut quò flexisset agmen
Attalus Eumenis frater, eò c o s. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ Lycã
oniæq; & Phrygiæ recessus omnes atq; angulos peragrasti, stipem à tyrãnis castellanisq; de/
uijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æque innoxijs populis? Bellum
autem ipsum, cuius nomine triumphum petis, quo modo gessisti? loco æquo, tempore tuo pu
gnasti? Tu uero recte, ut dijs immortalibus honos habeatur, postulas: primum, quod pro te/
meritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt:
deinde, quod beluas, non hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum existimare mistum
esse Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi misti ac uitiati sunt. an si illi Galli essent,
cum quibus millies uario euentu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit,
nuntius illinc redisset? bis cum ijs pugnatum est, bis loco iniquo subijt, in ualle inferiore pedi/
bus penè hostium aciem subiecit, ut si non tela ex superiore loco mitterent: sed corpora sua nu/
da inijcerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna p r est, magnum &
terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi propè attonitæ erant tantæ cor/
porum moles. fundis sagittisq; in fugam consternatæ sunt. gladius in acie cruentatus non est
Gallico bello. uelut auium examina ad crepitum primũ missilium auolauere. At Hercule nos
ijdem: admonente fortuna quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset: cum redeuntes in la/
trunculos Thracas incidissemus: cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus: Q. Minucius Ther/
mus, in quo haud paulo plus damni factum est, quàm si Cn. Manlius, cuius temeritate ea cla
des inciderat, perisset: cum multis uiris fortibus cecidit. exercitus spolia regis Antiochi referens
trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter uepres
in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cla/
dis ignominiæq; foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de ijs, ut opinor,

quos tibi hostes senatus, aut P R dedisset. sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic paulo antè T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum iam senatus cēsuisset bellum, quęsita tamen sunt: quibus nuntiandum esset: ipsis utiq; regibus nuntiaretur: an satis esset ad præsidium aliquod nuntiari? Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi? tolli fœcialia iura? nullos esse fœciales? fiat (pace deûm dixerim) iactura religionis: obliuio deorum capiat pectora uestra. num senatum quoq; de bello consuli non placet? non ad populū ferri, uelint, iubeant'ne cum Gallis bellum geri? Modo certe COSS. Græciam atq; Asiam uolebāt. tamen perseuerantibus uobis Ligures prouinciam decernere, dicto audientes fuerunt. merito ergo à uobis prospere bello gesto triumphū petent, quibus autoribus gesserunt. Talis oratio Furij & Æmylij fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. Tr. pl. antea solebant triumphum postulantibus aduersari P C. quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, ut non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, uiderentur parati esse. ex decem legatis, si dijs placet, quod consilium dispensandæ cohonestandæq; uictoriæ imperatoribus maiores dederunt nostri: aduersarios habeo. L. Furius, L. Aemylius currū triumphalem me conscendere prohibent, coronā insignem capiti detrahunt. quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum à me gestarum. Nullius equidem inuideo honori P C. uos tribunos plebei nuper, uiros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabij Labeonis triumphum autoritate uestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum iniustum gessisse, sed hostem omnino nō uidisse, inimici iactabant. ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnaui: qui plus XL millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quàm terra Italia est, reliqui: nō triumpho modò fraudor, sed causam apud uos P C accusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, ut animaduertistis P C accusatio fuit. nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atq; imprudenter, dixerunt. non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes uiolasti. Non sum postulaturus à uobis P C. ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis: ea de illis quoq;, qui Asiam incolunt, existimetis Gallis. remota uniuersæ gentis infamia atque inuidia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, utinam Asiæ ciuitates omnes adessent, & illos potius querentes, quàm me accusantem audiretis. mittite agedum legatos circa omnes Asiæ urbes, & quærite, utra grauiori seruitute, Antiocho ultra Tauri iuga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum uastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: cum uix redimendi captiuos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosq; liberos suos audirent. Stipendiū scitote pependisse socios uestros Gallis: & nunc liberatos per uos regio imperio, fuisse pensuros: si à me foret cessatum. quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non uestro adiecissetis. At enim sunt quidem ista uera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo P R his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac ditione uestra Græcia atq; Asia erat, ad curandum animaduertēdumq; quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperij Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem immunitatem'ue ciuitatibus datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro mulctatis, alijs uectigal imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ uestræ censetis esse, ut pacem terra mariq; habeant. An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi uagarentur: rata dona uestra, quæ dedistis regi Eumeni: rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos. Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in uicem imperij tui, uirtutem felicitatemq; pariter non frustra ab dijs immortalibus precatus sum: te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatem, & apud fratrem COS. & apud exercitum habuisti: sciatis'ne in exercitu Antiochi Gal-

lorum

lorum legiones fuisse? uideritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse uidebatur) locatos? pugnaueritis ut cum hostibus iustis? cæcideretis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus decreuerat, & populus iusserat. Sed simul, ut opinor, cum his decreuerāt iusserantque, qui inter eius præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio: & cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaueratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus non tulerunt. in qua causa cum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum alijs pro dignitate imperij uestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari à feritate insita, tentaui: & posteaquā indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum atque armis coërcendos ratus sum. Nunc quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem equidem causæ meæ, etiam si non apud Romanū, sed apud Carthaginiensem senatum agerem: ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet, quia nullius calumniæ subijcit ea quæ dij comprobauerunt: & in solennibus uerbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, quod bene ac feliciter Remp. administrarit: si nollem, si graue ac superbum existimarem uirtute gloriari: pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam nationem sine ulla militū iactura deuicimus, postularem ut dijs immortalibus honos haberetur, & ipse triumphans in Capitolium ascenderem, unde uotis ritè nuncupatis profectus sum: negaretis hoc mihi cū dijs immortalibus? Iniquo enim loco dimicaui. Dic igitur quo æquiore potuerim dimicare? cum montem hostes cepissent? loco munito se tenerent? nempe eundum ad hostes erat, si uincere uellem. Quid? si urbem eo loco haberēt? & mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquo ne loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnauit? quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem iuga tenentē montium T. Quintius deiecit? Equidē adhuc qualem aut sibi fingant, aut uobis uideri uelint hostem fuisse, non inuenio. si degenerem & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi uel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum & robore corporum: huic ne tantæ uictoriæ triumphum negatis? Cęca inuidia est P. C. nec quicquā aliud scit, quàm detrectare uirtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis P. C. si longiorem orationē non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex syluestribus facere potui? & præstare, necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne quid sarcinarū raperetur? ne quod iumentū ex tanto agmine abstraheretur? ne quis uulneraretur? ne ex uulnere uir fortis ac strenuus Q. Minucius moreretur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem ciuem amitteremus, hęrent. quod, saltu iniquo, loco alieno cum adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi & nouissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra exercitū barbarorum circumuenerūt: quod multa millia ipso die, plura multo post dies paucos cæciderūt & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint, uos scituros, cum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credūt. Si gladiū in Asia non strinxissem, si hostem nō uidissem: tamen procos. triumphū in Thracia duobus prælijs merueram. Sed iam dictum satis est. quin pro eo, quod pluribus uerbis uos, quàm uolui, fatigaui: ueniam à uobis petitā impetratamque uelim P. C. Plus crimina eo die, quàm defensio ualuissent: ni altercationē in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphū fuisse uideretur. Postero die & cognati amicique Cn. Manlij summis opibus annixi sunt, & autoritas seniorum ualuit, negantium exemplū proditum memoriæ esse: ut imperator, qui perduellibus deuictis, confecta prouincia, exercitū reportasset: sine curru & laurea priuatus, inhonoratusque urbem iniret. hic pudor malignitatē uicit, triumphumque frequentes decreuerunt. Oppressit deinde mentionem memoriamque omnē contentionis huius maius, & cum maiore & clariore uiro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias autor est) duo Q. Petilij diem dixerunt. id, prout cuiusque ingeniū erat, interpretabantur. Alij non tribunos pl. sed uniuersam ciuitatē, quæ id pati posset, incusabant. duas maximas orbis terrarū urbes ingratas uno propè tempore in

principes inuentas, Romam ingratiorem. siquidē uicta Carthago uictum Annibalem in exilium expulisset: Roma uictrix uictorem Africanum expellat. Alij, neminem unum ciuem tantum eminere debere, ut legibus interrogari nō possit. nihil tam æquandæ libertatis esse, quàm potentissimum quenq; posse dicere causam. quid autem tutò cuiquam, nedum summā Reip. permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius æquum pati non possit, in eum uim haud iniustam esse. Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ uenit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio COS. censor ue maiore omnis generis hominum frequentia, quàm reus illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam, sine ulla criminum mentione orationē adeò magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret: neminem unquam neque melius, neq; uerius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioq;, à quo gesta erant. & aurium fastidium aberat: quia pro periculo, non in gloriā referebantur. Tr. pl. uetera luxuriæ crimina Syracusanorum hybernorum, & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem præsentium criminū retulissent: suspicionibus magis, quàm argumentis pecuniæ captæ reum accusarunt. Filium captum sine precio redditum. omnibusq; alijs rebus Scipionem, tanquam in eius unius manu pax Romana bellumq; esset, ab Antiocho cultum. dictatorem eum consuli, non legatum in prouincia fuisse. nec ad aliam rem eò profectum, quàm ut id, quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iampridem persuasum esset: hoc Græciæ Asiæq; & omnibus ad orientem uersis regibus gentibusq; appareret: unum hominem caput columenq; imperij Romani esse: sub umbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarū latere: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. Infamia intactū, inuidia qua possunt urgent. Orationibus in noctem perductis, producta dies est. ubi ea uenit, tribuni in rostris prima luce consederunt. citatus reus magno agmine amicorū clientiumq; per mediam concionem ad rostra subijt. silentioq; facto. Hoc, inquit, die tribuni pl. uosq; Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnaui. itaq; cum hodie litibus & iurgijs supersederi æquū sit, ego hinc extemplo in Capitoliū ad Iouem OPT. MAX. Iunonemq; & Mineruam, cæterosq; deos, qui Capitolio atq; arci præsidēt, salutādos ibo: hisq; gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sæpe aliâs egregie Reip. gerendæ mentē facultatemq; dederunt. uestrum quoq; quibus cōmodum est, ite mecum Quirites: & orate deos, ut mei similes principes habeatis: ita si ab annis septemdecim ad senectutē semper uos ætatem meā honoribus uestris anteistis, ego uestros honores rebus gerendis præcessi. Ab rostris in Capitoliū ascendit. simul se uniuersa concio auertit, & secuta Scipionem est: adeò, ut postremo scribæ uiatoresq; tribunos relinquerent: nec cum ijs præter seruilem comitatū, & præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquā esset. Scipio non in Capitolio modò, sed per totam urbem omnia templa deûm cum P R circumijt. Celebratior is propè dies fauore hominum, & æstimatione ueræ magnitudinis eius fuit: quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est inuectus. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. post quē, cum inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret: die longiore producta in Literninum concessit, certo cōsilio ne ad causam dicendam adesset. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quàm ut reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies uenit, citariq; absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse cur abesset, excusabat. quam excusationem cum tribuni qui diem dixerant, non acciperent: & ab eadem superbia non uenire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium & tribunos pl. & concionem reliquisset: & quibus ius de se dicendæ sententię & libertatem ademisset, his comitatus, uelut captos trahens, triumphum de P R egisset: secessionemq; eo die in Capitolium à Tr. pl. fecisset. Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & autore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. & tantum animorum indies nobis decrescit: ut ad quem ante annis XVII exercitum & classem habentem tribunos plebis ædilemq; in Siciliam mittere ausi sumus, qui prehenderent eum & Romam reducerent: ad eum priuatum ex uilla sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus? Tribuni pl. appellati ab L. Scipione ita decreuerunt: si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam, diemq; à collegis produci. Tribunus pl. eo tempore Tib. Sempronius Gracchus

dius erat,cui inimicitiæ cum P.Scipione intercedebant.is,cum uetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi,tristioremq; omnes sententiam expectarent, ita decreuit. Cum L.Scipio excuset morbum esse causæ fratri:satis id sibi uideri.se P.Scipionem,priusquam Romam redisset,accusari non passurũ.tum quoq;,si se appellet,auxilio ei futurum ne causam dicat.ad id fastigium rebus gestis, honoribus P R P.Scipionem deorum hominumq; consensu peruenisse,ut sub rostris reum stare & præbere aures adolescẽtium conuitijs,populo Romano magis deforme,quàm ipsi sit. Adiecit decreto indignationem. Sub pedibus uestris stabit tribuni domitor ille Africæ Scipio?ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania,quatuor exercitus fudit fugauitq;:ideo Syphacem cepit, Annibalem deuicit, Carthaginem uectigalem nobis fecit,Antiochum(recepit enim fratrem consortem huius gloriæ L.Scipio) ultra Tauri iuga emouit,,ut duobus Petilijs succumberet?uos de P. Africano palmã peteretis?nullis ne meritis suis,nullis uestris honoribus unquam in arcem tutam,& uelut sanctam clari uiri peruenient:ubi si non uenerabilis,inuiolata saltem senectus eorum considat. Mouit & decretum,& adiecta oratio non cæteros modò,sed ipsos etiam accusatores:& deliberaturos se quid sui iuris & officij esset,dixerunt.Senatus deinde,concilio plebis dimisso,haberi est cœptus.ibi gratiæ ingentes ab uniuerso ordine,præcipuè à consularibus senioribusq; Tib.Graccho actæ sunt,quod Remp.priuatis simultatibus potiorem habuisset. & Petilij uexati sunt probris,quod splendere aliena inuidia uoluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent.

Silentium deinde de Africano fuit.uitam Literni egit sine desiderio urbis.Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt,monumentumq; ibi ædificari,ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis,bellicis tamen quàm pacis artibus memorabilior prima pars uitæ,quàm postrema fuit:quia in iuuenta bella assiduè gesta,cum senecta res quoq; defloruere,nec præbita est materia ingenio.quid ad primum consulatum secundus,etiam si censuram adijcias?quid Asiatica legatio & ualetudine aduersa inutilis,& filij casu deformata,& post reditum necessitate aut subeundi iudicij,aut simul cum patria deserendi?Punici tamen belli perpetrati,quo nullum neq; maius neq; periculosius Romani gessere,unus præcipuam gloriam tulit.Morte Africani creuere inimicorum animi.quorum princeps fuit M.Porcius Cato,qui uiuo quoq; eo allatrare eius magnitudinem solitus erat. hoc autore existimantur Petilij & uiuo Africano rẽ ingressi,& mortuo rogationẽ promulgasse. Fuit autem rogatio talis. Velitis,iubeatis,quęratur,quæ pecunia capta,ablata,coacta ab rege Antiocho est,quiq; sub eius imperio fuerunt:quod eius in publicum relatum non est,uti de ea re Ser. Sulpicius Pr.urbanus ad senatum referat?quem eam rem uelit senatus quærere de ijs,qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primo Q.& L.Nummij intercedebant.senatum quærere de pecunia non relata in publicum,ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petilij nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L.Furius Purpurio consularis,qui in decem legatis in Asia fuerat:latius rogandum censebat:non quæ ab Antiocho modò pecuniæ captæ forent, sed quę ab alijs regibus gẽtibusq;:Cn.Manlium inimicum incessens. Et L.Scipio,quem magis pro se quàm aduersus legem dicturum apparebat,dissuasor processit,is post mortem P. Africani fratris, uiri omnium fortissimi clarissimique eam exortam rogationem est conquestus.parum enim fuisse,non laudari pro rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur.& Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P.Scipionis exatiari:nisi & ipsius fama sepulti laceretur,& frater insuper accessio inuidiæ mactetur. M.Cato suasit rogationem:extat oratio eius de pecunia regis Antiochi:& Nummios tribunos autoritate deterruit,ne aduersarentur rogationi.Remittentibus ergo his intercessionem,omnes tribus uti rogasset,iusserunt.Ser.Sulpicio deinde referẽte, quem rogatione Petilia quærere uellent,Q.Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc prætorem adeò amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum elatumq; P.Scipionem(est enim ea quoq; fama)tradunt,pileatum sicut in triumpho ierat. in funere quoq; ante lectum isse memoriæ prodiderint:& ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse quod ab eo inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset,aut adeò inimicum eundem,ut

propter insignem simultatem ab ea factione quæ aduersa Scipionibus erat, delectus sit potis simum ad quæstionem exercendam: cæterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio: simul & delata & recepta nomina legatorũ eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furij Aculeonis quæstoris: & ut omnia cõtacta societate peculatus uiderentur, scribæ quoq; duo & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt. Scipio & A. Hostilius legatus: & C. Furius damnati: quo cõmodior pax Antiocho daretur, Scipionem VI millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quàm in ærarium retulerit: A. Hostilium LXXX pondo auri, argenti CCCCIII: Furium quæstorem auri centum XXX, argenti CC pondo. Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarij mendum, quàm mendacium scriptoris esse in summa auri atq; argenti. similius enim ueri est, argenti quàm auri maius pondus fuisse: & potius quadragies, quàm ducẽties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumq; rationis eius cum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse, indignantem quòd cum bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fidutia animi, cum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent: poposcisse claues, & se aperturum ærarium dixisse, qui ut clauderetur effecisset. Multa alia in Scipionis exitu maximè uitæ, dieq; dicta, morte, funere, sepulchro in diuersum trahũt: ut cui famæ, quibus scriptis assentiar, non habeam. non de accusatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petilios diem dixisse scribunt. non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno: quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & sepultum. utrobiq; monumenta ostendũtur, & statuæ. nã & Literni monumentum monumentoq; statua superimposita fuit: quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionũ dicuntur esse: tertia poëtæ Q. Ennij. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque (si modo ipsorum sunt, quæ feruntur P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuij Tr. pl. habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris: nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accusatorũ Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conueniens: & illi autores sequendi sunt: qui, cum L. Scipio & accusatus & damnatus sit pecuniȩ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuisse Africanum tradũt. quò post famam de fratris casu allatam, relicta legatione cucurrisse eum Romam: & cum à porta recta ad forum se contulisset: quod in uincula duci fratrem dictum erat, repulisse à corpore eius uiatorem, & tribunis retinentibus magis piè quàm ciuiliter uim fecisse. hæc enim ipsa Gracchus queritur, dissolutam esse à priuato tribunitiam potestatem. & ad postremum cum auxilium L. Scipioni polliceretur, adijcit, tolerabilioris exempli esse à Tr. pl. potius, quàm à priuato uictam uideri & tribunitiam potestatem & Remp. esse. sed ita hanc unam impotentem eius iniuriã inuidia onerat, ut increpando quod degenerauit tantum à se ipse, cumulatas ei ueteres laudes moderationis & temperãtiæ pro reprehensione præsenti reddat. castigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum perpetuum consulem & dictatorem uellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuisse ne decerneretur: ut imago sua triumphali ornatu è templo Iouis OPT. MAX. exiret. Hæc uel in laudatione posita in gentem magnitudinem animi moderantis ad ciuilem habitum honoribus significarent: quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorẽ ex duabus filijs (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubiè à patre collocata erat) nuptam fuisse conuenit. illud parum constat, utrũ post mortẽ patris & desponsa sit, & nupserit: an ueræ illæ opiniones sint: Gracchũ, cum L. Scipio in uincula duceretur, ne quisquã collegarũ auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quȩrendæ causa quicquã facere, sed in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem uidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius duci, nõ passurum

Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio cósurrexisse & petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. quibus ita inter publicum solenne sponsalibus rite factis cum se domum recepisset, Scipionem Æmyliæ uxori dixisse: filiam se minorem despondisse. cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset: non si Tib. Graccho daret, expertem consilij debuisse matrē esse: lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto uiro, quanquam & opinionibus & monumētis literarum uariarent, proponenda erant. Iudicijs à Q. Terentio Pr. perfectis, Hostilius & Furius damnati prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio cum contenderet; omnem quam accepisset pecuniam, in ærario esse, nec se quicquam publici habere, in uincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellauit: orationemq; habuit plenā ueris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, sed propriè familiæ suæ. Parentes suos & P. Africani ac. L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos uiros eos, cum per aliquot annos in terra Hispania aduersus multos Pœnorum Hispanorumq; & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanę temperantiæ fideiq; specimen illis gentibus dedissent, & ad extremum ambos pro P R morte occubuisse. cum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superasse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe diuina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur: ut quæ in Hispania, quæ in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur: consulem & ab senatu dignum uisum, cui extra sortem Asia prouincia, & bellū cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui post duos consulatus censuramq; & triumphum legatus in Asiam iret. ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus COS. officeret: forte ita incidisse, ut quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum deuicisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot uia abesset. non fuisse minorem eum exercitum, quàm Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatū. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse. ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen queri: eam dici uenisse. hic x legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin extitisse ex x legatis, qui Cn. Manlium accusarent: tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem ualuisse. At Hercule in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium accomodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum uictum, quæ ante bellum eius fuerint. auri & argēti cum uim magnam habuisset, nihil in publicum relatum; omne in priuatum uersum. An non præter omnium oculos tantum auri argentiq; in triūpho L. Scipionis, quantum non decem alijs triumphis, si omne in unum cōferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum: ea quanta regio orbis terrarum sit à Tauro monte in Ægeum usq; prominēs mare: quot nō urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierū plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usq; ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo uicto Macedoniam, Nabidi Lacedæmonē relictam: nec Quintio crimen quæsitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cuius cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, inuidiam nocuisse. tantum auri argentiq; iudicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum uenditis omnibus bonis redigi nō posset. ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? in domo, quam sumptus nō exhauserint, extare debuisse nouæ fortunæ cumulū. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per uexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcere inter fures nocturnos & latrones uir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. non id Corneliæ magis familiæ, quàm urbi Romanæ fore erubescendum. Aduersus ea Terentius Pr. rogationem petiliam, & senatusconsultum, & iudiciū de L. Scipione factum recitauit. se, ni referatur pecunia in publicum, quæ iudicata sit: nihil habere quod faciat, nisi ut reprehendi damnatū, & in uincula duci iubeat. Tribuni cum in consiliū secessissent, paulò

pòst

post C.Fannius ex sua collegarumq; aliorum, præter Gracchum, sententia pronuntiauit, prę tori nõ intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur. Tib. Gracchus ita decreuit. Quo minus ex bonis L.Scipionis quod iudicatũ sit, redigatur, se non intercedere prætori. L.Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum deuicerit, imperium P R propagauerit in ultimos terrarum fines: regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiæ deuinxerit P R beneficijs: plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurũ inter hostes P R L.Scipionem in carcere & in uinculis esse, mittiq; eum se iubere. Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L.Scipionem læti homines uiderunt, ut uix in eadem ciuitate uideretur factum iudicium. In bona deinde L.Scipionis possessum publicè quæstores prætor misit. neq; in ijs non modo uestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nec tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisq; & clientibus est L.Scipioni, ut si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. nihil accepit. quæ necessaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis sunt. uerteratq; Scipionum inuidia in prætorem, & consilium eius, & accusatores.

DECADIS QVARTAE LIBER NONVS.

VM hæc (si modo hoc anno acta sunt) Romæ aguntur: C O S S. ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis uelut natus ad continendã inter magnorum interualla bellorum Romanis militarem disciplinã erat: nec alia prouincia militem magis ad uirtutem acuebat. nam Asia & amœnitate urbium, & copia terrestrium maritimarumq; rerum, & mollitia hostium, regijsq; opibus ditiores, quàm fortiores exercitus faciebat. præcipuè sub imperio Cn.Manlij solutè ac negligenter habiti sunt. itaque asperius paulò iter in Thracia, & exercitatior hostis magna clade eos castigauit. in Liguribus omnia erãt, quę militem excitarent: loca montana & aspera, quæ & ipsis capere labor erat, & ex præoccupatis deijcere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidijs: hostis leuis, & uelox & repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum. laboriosa simul periculosaq;: inops regio, quæ parsimonia astringeret milites, prædæ haud multum præberet. itaq; non lixa sequebatur, non iumẽtorum longus ordo agmen extendebat. nihil, præter arma & uiros omnem spem in armis habẽtes, erat. nec deerat unquam cum ijs uel materia belli, uel causa: quia propter domesticam inopiam uicinos agros incursabant: nec tamẽ in discrimen summæ rerũ pugnabatur. C.Flaminius C O S. cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prælijs secundis factis; in deditionẽ gentem accepit, & arma ademit: & quia non syncera fide tradebant, cum castigarentur, relictis uicis in montem Auginũ confugerunt. cõfestim secutus est C O S. cæterũ effusi rursus, & pars maxima inermes per inuia & rupes diruptas pręcipitantes fugerũt, quà sequi hostis non posset. ita trans Apenninũ abierunt. qui castris se tenuerãt, circũsessi & expugnati sunt. Inde trans Apenninũ ductæ legiones. ibi montis, quẽ ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionẽ cõcesserunt. tum cõquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellũ, qui in agrum Pisanũ Bononiensemq; ita incursauerant, ut coli nõ possent. his quoq; perdomitis C O S. pacẽ dedit finitimis. & quia à bello quieta ut esset prouincia, effecerat: ne in otio militẽ haberet, uiam à Bononia perduxit Arretiũ. M. Aemylius alter C O S. agrosLigurũ uicosq;. qui in campis aut uallibus erant: ipsis montes duos Ballistam Suismontiumq; tenẽtibus, deussit depopulatusq; est. deinde eos qui in montibus erant adortus, primo leuibus prælijs fatigauit: postremo coactos in aciem descendere iusto prælio deuicit, in quo & ædem Dianæ uouit. Subactis cis Apenninũ omnibus, tum transmontanos adortus: in his & Frisinates Ligures erant, quos non adierat C.Flaminius. omnes Aemylius subegit, armaq; ademit, & de mõtibus in campos multitudinẽ deduxit. Pacatis Liguribus in agrum Gallicum exercitũ duxit. uiamq; ab Placentia, ut Flaminię cõmitteret, Ariminum perduxit. prælio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit: ædem Iunoni reginæ uouit.

Hæc

Hæc in Liguribus eo anno gesta. In Gallia M. Furius Pr. insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quęrens, ademerat arma. id Cenomani conquesti Romæ apud senatũ, reiectiq; ad cos. Æmylium, cui ut cognosceret statueretq; senatus permiserat, magno certamine cum prętore habito, tenuerunt causam. arma reddita Cenomanis, decedere è prouincia Pr. iussus.

Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undiq; ex Latio frequentes cõuenerant senatus datus est. his querentibus magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni Pr. negotium datum est, ut eos conquireret, & quem C. Claudio M. Liuio censoribus, post'ue eos censores, ipsum parentemue eius apud se censum esse probassent socij, ut redire eò cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione XII millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

Priusquam cos. redirent Romã, M. Fuluius procos. ex Ætolia redijt. isq; ad ædẽ Apollinis in senatu cũ de rebus in Aetolia Cephaleniaq; ab se gestis disseruisset, petijt à patribus, ut æquum censerent ob Remp. bene ac feliciter gestam, & dijs immortalibus honorem haberi iubere, & sibi triũphũ decernere. M. Aburius Tr. pl. si quid de ea re ante M. Aemylij cos. aduentum decerneretur, intercessurum se ostendit. eum cõtradicere uelle, proficiscentemq; in prouinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in aduentum suum seruaretur. Fuluium temporis iacturam facere. senatum etiam præsente cos. quod uellet, decreturum. M. Fuluius: Si aut simultas M. Aemylij secũ ignota hominibus esset, aut quàm is eas inimicitias impotenti ac propè regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absentem cos. & deorũ immortalium honori obstare, & meritum debitumq; triumphum morari: imperatorem rebus egregiè gestis, uictoremq; exercitum cum præda ac captiuis ante portas stare, donec cos. ob hoc ipsum moranti redire Romã libitum esset. Verum enimuero cum sint notissimæ sibi cum cos. inimicitiæ, quid ab eo quenquam posse æqui expectare? qui per infrequentiam furtim s' cfactum ad ærarium detulerit: Ambraciam non uideri ui captam, quæ aggere ac uineis oppugnata sit, ubi incensis operibus alia deintegro facta sint, ubi circa muros supra subterq; terram per dies quindecim pugnatũ: ubi à prima luce, cum iam transcendisset muros miles, usq; ad noctem diu anceps prælium tenuerit: ubi plus tria millia hostium sint cæsa. Iam de deorũ immortalium templis spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum cæterarumq; captarum ciuitatũ ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non ualuerit belli ius. se & P C orare, & à tribunis petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Vndiq; omnes alij deprecari tribunũ, alij castigare. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio mouit. Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse. alienarum uero simultatum Tr. pl. cognitorem fieri, turpe & indignũ collegij eius potestate & sacratis legibus esse. suo quenq; iudicio & homines odisse aut diligere, & res probare aut improbare debere, non pendere ex alterius uultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, astipularíq; irato consuli tribunum pl. & quid priuatim M. Aemylius mandauerit, meminisse, tribunatum sibi à P R mandatum obliuisci, & mandatum pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro consulari regno. ne hoc quidẽ cernere eum, fore ut memoriæ ac posteritati mandetur, eiusdem collegij alterum è duobus Tr. pl. suas inimicitias remisisse Reip. alterum alienas & mandatas exercuisse. His uictus castigationibus tribunus cum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio Pr. triumphus M. Fuluio est decretus. Is cum gratias P C egisset, adiecit, ludos magnos se Ioui O P T. M A X. eo die, quo Ambraciam cepisset, uouisse. in eam rem sibi centum pondo auri à ciuitatibus collatum. petere ut ex ea pecunia quam in triumpho latam in ærario positurus esset: id aurum secerni iuberent. Senatus pontificum collegium cõsuli iussit, num omne id aurum in ludos cõsumi necessum esset? cum pontifices negassent ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret: senatus Fuluio, quantum uellet impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat. sed cũ audisset cos. Aemylium literis Aburij Tr. pl. acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam uenientem egrum in uia substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quàm in bello haberet, prætulit triumphi diem

Trium

Triumphauit ad x Cal. Ianuarias de Ætolis,& de Cephalenia. Aureæ coronæ centum XII pondo ante currũ latæ sunt:argenti pondo millia LXXXIII:auri pondo CCXLIII:tetradrachma Attica CXVIII millia:Philippei nũmi XII millia CCCCXXII.signa ænea CCLXXXV:signa mar morea CCXXX.arma,tela,cętera spolia hostium magnus numerus.ad hæc catapultæ,balistæ,tormenta omnis generis:duces aut Ætoli & Cephalenes,aut regij ab Antiocho ibi relicti ad septem & xx.Multos eo die,priusquam in urbem inueheretur:in circo Flaminio tribunos,præfectos,equites,centuriones,Romanos sociosq; donis militaribus donauit:militibus ex præda uicenos quinos denarios diuisit: duplex centurioni:triplex equiti. Iam cõsularium comitiorum appetebat tempus,quibus quia M.Aemylius,cuius sortis ea cura erat,occurrere non potuit,C. Flaminius Romam uenit. ab eo creati COSS. Sp.Posthumius Albinus,Q.Marcius Philippus.Prr.inde facti T.Męnius,P.Cornelius Sulla,C.Calpurnius Piso,M.Licinius Lucullus, C.Aurelius Scaurus,L. Quintius Crispinus.

Extremo anni magistratibus iam creatis,ad tertiũ nonas Martias Cn.Manlius Volso de Gallis,qui Asiam incolunt,triumphauit.serius ei triumphandi causa fuit,ne Q. Terentio Culleone Pr.causam lege petilia diceret, & incendio alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret:eo infensioribus in se,quàm in illum iudicibus,quod disciplinam militarem seuere ab eo conseruatã successor ipse omni genere licentiæ corruperat.neq; ea sola infamiæ erãt, quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabantur: sed etiã magis, quæ in militibus eius, quotidie conspiciebantur.Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbem est.ij primũ lectos æratos,uestem stragulam pretiosam,plagulas,& alia textilia,&, quæ tum magnificæ supellectilis habebantur,monopodia,& abacos Romã aduexerũt.tunc psaltriæ sambucistriæq; & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoq; ipsæ & cura,& sumptu maiore apparari cœptæ.tum coquus,uilissimum antiquis mancipiũ & æstimatione & usu,in pretio esse,& quod ministeriũ fuerat,ars haberi cœpta. uix tamen illa,quæ tum conspiciebantur,semina erant futuræ luxuriæ.In triumpho tulit Cn.Mãlius coronas aureas CC duodecim pondo argenti:pondo, CCXX millia: auri pondo MMCIII:tetradrachmũm Atticũm CXXVII millia,cistophori CCL:Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia CCCXX.& arma spoliaq; multa Gallica carpentis transuecta. duces hostiũ duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diuisit,duplex centurioni,& stipendiũ duplex in pedites dedit,triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis currum secuti sunt.carminaq; à militibus ea in imperatorem dicta,ut facile appareret,in ducem indulgentem ambitiosumq; ea dici:triumphum esse militari magis fauore,quàm populari celebrem.Sed ad populi quoq; gratiã conciliandã amici Manlij ualuerunt.quibus annitentibus SC factum est,ut ex pecunia,quæ in triumpho translata esset: stipendium collatum à populo publicum,quod eis solutum antea non esset,solueretur. uicenosquinos & semisses in millia æris quæstores urbani cum fide & cura soluerunt. Per idẽ tempus Trr.mil.duo ex duabus Hispanijs cum literis C.Catinij & L.Manlij,qui eas prouincias obtinebant,uenerunt. ex ijs literis cognitum est:Celtiberos Lusitanosq; in armis esse,& sociorum agros populari.de ea re consultationem integram senatus ad nouos magistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno,quos P.Cornelius Cethegus,A.Posthumius Albinus faciebant,malus in circo instabilis in signũ Pollentiæ procidit,atq; id deiecit.ea religione moti patres,& diem unum adijciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro uno reponenda,& nouũ auratũ faciendum.Et plebeij ludi ab ædilibus C.Sẽpronio Blæso,& M.Furio Lusco diem unũ instaurati sunt. Insequens annus Sp.Posthumiũ Albinum,& Q.Marcium Philippum COSS.ab exercitu bellorumq; & prouinciarum cura ad intestinæ cõiurationis uindictam auertit.Prr.prouincias sortiti sunt.T.Mænius urbanam:M.Licinius Lucullus inter ciues & peregrinos:C.Aurelius Scaurus Sardiniã:P.Cornelius Sulla Siciliã:L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem:C.Calpurnius Piso Hispaniã ulteriorẽ. COSS.ambobus quæstio de clandestinis coniurationibus decreta est. Græcus ignobilis in Hetruriã primum uenit,nulla cum arte earum,quas multas ad animorum corporumq; cultum nobis eruditissima

eruditissima omnium gens inuexit, sed sacrificulus & uates: nec is qui aperta religione propa/
lam & quæstum & disciplinam profitēdo animos errore imbueret, sed occultorum antistes sa/
crorum. Initia erāt, quæ primo paucis tradita sunt: deinde uulgari cœpta per uiros mulieresq;.
additæ uoluptates religioni uini & epularū, quo plurium animi illicerētur. cum uinum animos
& nox, & misti fœminis mares, ætatis teneræ maioribus, discrimē omne pudoris extinxissent:
corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ: cum ad id quisq;, quo natura pronioris libidi/
nis esset, paratam uoluptatem haberet. nec unum genus noxę stupra promiscua ingenuorum
fœminarumq; erant. sed falsi testes, falsa signa testimoniaq; & iudicia ex eadem officina exi/
bant. uenena indidem intestinæq; cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam
extarent. multa dolo, pleraq; per uim audebantur. occulebat uim quod præ ululatibus tympa
norumq; & cymbalorum strepitu nulla uox quiritantiū inter stupra & cædes exaudiri pote/
rat. Huius mali labes ex Hetruria Romā uelut contagione morbi penetrauit. primo urbis ma
gnitudo capacior patientiorq; talium malorum ea celauit. tandem indicium hoc maxime mo/
do ad Posthumium consulem peruenit. P. Ebutius, cuius pater publico equo stipendia fe/
cerat pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus sub tutela Duroniæ matris & uitrici T. Sem/
pronij Rutili educatus fuerat. & mater dedita uiro erat: & uitricus, quia tutelam ita gesserat, ut
rationem reddere non posset: aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi uinculo aliquo fieri cupie/
bat. uia una corruptelæ Bacchanaliū erant. mater adolescentulum appellat, se pro ægroto uo/
uisse, ubi primum conualuisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam uoti deûm benignitate
exoluere id uelle. x dierum castimonia opus esse. decimo die cœnatum, deinde purè lautum
in sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia nō digna quæstu, cui an/
cillula assueuerat: etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. hic consuetudo
iuxta uicinitatem cum Ebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa. ultro enim
amatus appetitusq; erat: & maligne omnia præbentibus suis, meretriculę munificentia sustine
batur. quin eò processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu
erat: tutore à tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, unum Ebutium institueret
hæredem. Hęc amoris pignora cum essent, nec quicquam secretū alter ab altero haberent, per
iocum adolescens uetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. religionis se causa, ut uo/
to pro ualetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari uelle. Id ubi mulier audiuit, perturbata,
dij meliora, inquit. mori & sibi & illi satius esse, quàm id faceret. & in caput eorum detestari mi
nas periculaq;, qui id suasissent. Admiratus cum uerba, tum perturbationē tantam adolescens
parcere execrationibus iubet. matrem id sibi assentiēte uitrico imperasse. Vitricus ergo, inquit,
tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, uitamq; tuam
perditū ire hoc facto properat. Eo magis mirabūdo, quærentiq; quid rei esset, pacē ueniamq;
precata deorum dearumq;, si coacta caritate eius silenda enuntiasset: ancillam se ait dominæ
comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eò accessisse. scire corruptelarum omnis ge/
neris eam officinam esse: & iam biennio constare neminem initiatum ibi maiorem annis xx.
ut quisq; introductus sit, uelut uictimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circun
sonet ululatibus cantuq; symphoniæ, & cymbalorum & tympanorū pulsu, ne uox quiritantis
cum per uim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atq; obsecrare, ut eam rem quo
cunq; discuteret modo: nec se eò præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde fa
cienda essent. neq; antè dimisit eum quàm fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperatu/
rum. Posteaquā domum uenit & mater mentionem intulit: quid eo die, quid deinceps cæteris
quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset: negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi
in animo esse. aderat sermoni uitricus, confestim mulier exclamat: Hispalæ concubitu carere
eum decem noctes non posse. illius excetræ delinimentis, & uenenis imbutum, nec parētis, nec
uitrici, nec deorum uerecundiam habere: iurgantes hinc mater, hinc uitricus cum quatuor eum
seruis domo exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiam se amitam contulit, causamq; ei cur esset
à matre eiectus, narrauit. deinde ex autoritate eius postero die ad cos. Posthumium, arbitris
remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit. ipse Sulpiciam gra

uem fœminam,socrum suam percunctatus est:ecquam anum Ebutiam ex Auentino nosset: cum ea nosse probam,& antiqui moris fœminam respondisset,opus esse sibi ea cōuenta dixit. mitteret nuntium ad eam,ut ueniret.Ebutia accita ad Sulpiciam uenit.& cōsul paulo pòst,ue/lut forte interuenisset, sermonē de Ebutio fratris eius filio infert. Lachrymæ mulieri obortæ, & miserari casum adolescentis cœpit:qui spoliatus fortunis à quibus minime oporteret, apud se tunc esset, eiectus à matre: quod probus adolescens(dij propitij essent)obscœnis, ut fama esset,sacris initiari nollet.Satis de Ebutio exploratū ratus consul,non uanum autorem esse:di/missa Ebutia,socrum rogat ut Hispalam indidem ex Auentino libertinam non ignotam uici/niæ accerseret ad sese.eam quoq; esse quæ percunctari uellet.Ad cuius nuntiū perturbata Hi/spala,quod ad tam nobilem & grauem fœminam ignara causæ accerseretur:posteaquā licto/res in uestibulo turbamq; consularem & consulem ipsum conspexit, propè exanimata est.In interiorem partem ædium abductam socru adhibita cōsul, si uera dicere inducere in animum posset,negat perturbari debere.fidē uel ab Sulpicia tali fœmina,uel ab se acciperet. exprome/ret sibi quæ in luco Similæ Bacchanalibus in sacro nocturno solerēt fieri.Hoc ubi audiuit,tan tus pauor tremorq; omnium membrorū mulierem cepit,ut diu hiscere nō posset.tandem con firmata,puellam admodum se ancillam initiatam cum domina ait. aliquot annis,ex quo ma/numissa sit,nihil quid ibi fiat,scire.Iam idipsum consul laudare, quod initiatam se non inficia/retur. sed & cætera eadem fide expromeret. neganti ultra quicquam scire, non eandem dice/re si coarguatur ab alio,ac per se fatenti ueniam aut gratiam fore. eum sibi omnia exposuisse qui ab illa audisset.Mulier haud dubiè,id quod erat,Ebutium indicem arcani rata esse, ad pe/des Sulpiciæ procidit:& eam primo orare cœpit, ne mulieris libertinæ cū amatore sermonem in rem non seriam modo,sed capitalem etiam uerti uellet.se terrendi eius causa, non quod sci/ret quicquā,ea locutam esse.Hic Posthumius accensus ira,tum quoque ait eam cum Ebutio se amatore cauillari credere,non in domo grauissimæ fœminæ & cum consule loqui. & Sulpicia attollere pauentem,simul illam adhortari,simul iram generi lenire.Tandem confirmata,mul tum incusata perfidia Ebutij,qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset: magnum si bi metum deorum quorum occulta enuntiaret:maiorem multo dixit hominum esse,qui se in/dicem manibus suis discerpturi essent.itaque hoc se Sulpiciam, hoc cōsulem orare, ut se extra Italiam aliquò amandarent,ubi reliquū uitæ degere tuto posset.Bono animo esse iubere eam consul,& sibi curæ fore dicere,ut Romæ tuto habitaret.Tum Hispala originem sacrorum ex/promit. Primo sacrarium id fœminarū fuisse,nec quenquam uirum eò admitti solitum.tres in anno statos dies habuisse,quibus interdiu Bacchis initiarētur.sacerdotes inuicem matronas creari solitas.Pacullam Miniam Campanā sacerdotem omnia tanquā deûm monitu immu/tasse.nam & uiros eam primam suos filios initiasse, Minium & Herennium Cerrinios,& no/cturnum sacrum ex diurno,& pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initio rum fecisse.ex quo in promiscuo sacra sint:& permisti uiri fœminis & noctis licentia accesserit: nihil ibi facinoris,nihil flagitij prætermissum.plura uirorum inter sese, quàm fœminarum esse stupra.si qui minus patientes dedecoris sint,& pigriores ad facinus,pro uictimis immolari ni/hil nefas ducere.hanc summā inter eos religionem esse. uiros uelut mente capta cum iactatio/ne fanatica corporis uaticinari. matronas baccharū habitu crinibus passis cum ardentibus fa/cibus decurrere ad Tyberim:demissasq; in aquam faces,quia uiuum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre.Raptos à dijs homines,dici,quos machinę illigatos ex cōspectu in ab ditos specus abripiant.eos esse,qui aut coniurare aut sociari facinoribus,aut stuprum pati no/luerint. Multitudinem ingentē,alterum iam propè populū esse: in his nobiles quosdam uiros fœminasq;.biennio proximo institutum esse,ne quis maior XX annis,initiaretur. captari æta tes & erroris & stupri patientes.Peracto indicio aduoluta rursus genibus preces easdem, ut se ablegaret,repetiuit. Consul rogat socrum,ut aliquam partem ædium uacuam faceret,quò Hi spala immigraret.cœnaculū super ædes datum est,scalis ferentibus in publicum obseratis, adi tu in ædes uerso.res omnes Fecenię extemplo translatæ,& familia accersita.& Ebutius migra re ad consulis clientem iussus.Ita cum indices ambo in potestate essent,rem ad senatū Posthu/mius

mius defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primo, quæ deinde ab se inquisita forent, patres pauor ingens cepit: cum publico nomine, ne quid eæ coniurationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarēt: tum priuatim suorum quisq; uicē, ne quis affinis ei nō xæ esset. Censuit autem senatus gratias consuli agendas, quod eam rem & cum singulari cura & sine ullo tumultu inuestigasset. quęstionem deinde de Bacchanalibus sacrisq; nocturnis extra ordinem consulibus mandat. indicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res sit, curare, & alios indices præmijs inuitare iubet. sacerdotes eorum sacrorū, seu uiri seu fœminæ essent, non Romę modò, sed per omnia fora & cōciliabula conquiri, ut in consulū potestate essent. edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut conuenisse causa sacrorum uelit: neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia ut quæstio de his habeatur, qui coierint coniurauerintue, quo stuprum flagitiumue inferretur. Hæc senatus decreuit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosq; libero conclaui ad quæstionem seruarent. ædiles plebis uidere, ne qua sacra in operto fierent. triumuiris capitalibus mandatū est, ut uigilias disponerent per urbem, seruarentq; ne qui nocturni cœtus fierent: utq; ab incēdijs caueretur, adiutores triūuiris quinque uiri uti cis Tyberim suæ quisq; regionis ædificijs præessent. Ad hæc officia dimissis magistratibus consules in rostra ascenderunt. & concione aduocata cum solenne carmen precationis, quod præfari priusquā populum alloquantur, magistratus solent: peregisset consul, ita cœpit. Nulli unquam concioni Quirites tam nō solum apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum comprecatio fuit, quæ uos admoneret: hos esse deos, quos colere, uenerari, precariq; maiores uestri instituissent: non illos qui prauis & externis religionibus captas mentes uelut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerēt. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, inuenio. si aliquid ignorabitis, ne locum negligētiæ dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris offundam uobis, uereor. quicquid dixero, minus quàm pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse. ut ad cauendū satis sit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota iampridem Italia, & nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modò accepisse uos, sed crepitibus etiam ululatibusq; nocturnis, qui personant tota urbe, certū habeo: cæterum quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse credere: & qualecunq; sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero multa millia hominū esse, ilico necesse est exterreamini, nisi adiunxero, qui qualesq; sint. Primum igitur mulierum magna pars est, & is fons mali huiusce fuit. deinde simillimi fœminis mares stuprati & constupratores, fanatici uigiles, uino, strepitibus, clamoribusq; nocturnis attoniti. Nullas adhuc uires coniuratio, cæterū incrementum ingens uirium habet, quod indies plures fiunt. Maiores uestri ne uos quidem, nisi cum aut uexillo in arce posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi cōcilium tribuni edixissent: aut aliquis ex magistratibus ad concionem uocasset, forte temere coire uoluerunt: & ubicunq; multitudo esset, ibi & legitimū rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac uirorum esse creditis? si quibus ætatibus initientur mares sciatis: non misereat uos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes milites faciendos censetis Quirites? ijs ex obscœno sacrario eductis arma cōmittenda? hi cooperti stupris suis alienisq; pro pudicitia coniugum ac liberorū uestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitijs tantum effœminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in repub. fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinēs. quicquid ijs annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est: ex illo uno sacrario scitote ortum esse. nec dum omnia in quæ coniurauerunt, edita facinora habent. adhuc priuatis noxijs, quia nondū ad rempub. opprimendam satis uirium est, cōiuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malum: iam maius est, quàm ut capere id priuata fortuna possit: ad summam reipub. spectat. nisi præcauetis Quirites, iam huic diurnæ legitime ab consule uocatæ par nocturna concio esse poterit. nunc illi uos singuli uniuersos concionantes timent. iam ubi uos dilapsi domos & in rura uestra eritis, illi coierint:

consultabunt de sua salute simul ac uestra pernicie. tum singulis uobis uniuersi timendi erunt. Optare igitur unusquisq; uestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum cum quibus in omne flagitium & facinus coniurauit, non suum iudicet. Ne quis etiam errore labatur uestrũ quoq; nõ sum securus. nihil enim in speciem fallacius est quàm praua religio. ubi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis uindicandis diuini iuris aliquid immistum uiolemus. Hac uos religione innumerabilia decreta pontificũ, senatusc̃osulta, aruspicum deniq; responsa liberant. Quoties hoc patrum auorumq; ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri uetarent? sacrificulos uatesq; foro, circo, urbe prohiberent? uaticinios libros conquirerent comburerentq;? omnem disciplinam sacrificandi, præterquàm more Romano abolerent? Iudicabant enim prudentissimi uiri omnis diuini humaniq; iuris, nihil æque dissoluendæ religionis esse, quàm ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc uobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos uestros, cum demoliẽtes nos Bacchanalia, discutientesq; nefarios cœtus cerneretis. omnia dijs propitijs, uolentibusq; ea faciemus. qui quia suum numen sceleribus libidinibusq; contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri ut impunita essent, sed ut uindicarentur & opprimerentur, uoluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæq; meo mandauit: nos quę ipsis nobis agenda sunt, impigrè exequemur: uigiliarũ nocturnarũ curam per urbem minoribus magistratibus mandauimus. uos quoq; æquum est quæ uestra munia sunt, quo quisq; loco positus erit, quod imperabitur impigrè præstare, & dare operã, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatusconsulta iusserunt, indiciq; præmium proposuerunt: si quis quem ad se deduxisset, nomẽue absentis detulisset. qui nominatus profugisset, diem certam se finituros, ad quam nisi citatus respõdisset, absens damnaretur. si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si uenire ad causam dicendam uellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ causa uendidisse, neue emisse uellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla iuuaret fugientes. Concione dimissa terror magnus urbe tota fuit: nec mœnibus se tantũ urbis, aut finibus Romanis continuit: sed passim per totam Italiam literis hospitum de senatusconsulto & cõcione & edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi ea nocte quæ diem insecuta est, quo in concione res palàm facta est, custodijs circa portas positis, fugiẽtes à triumuiris comprehensi & reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex ijs uiri fœminæq; mortem sibi cõsciuerunt. Coniurasse supra VII millia uirorum ac mulierum dicebantur: capita autẽ coniurationis constabat esse, M. & L. Catinios de plebe Romana, & Faliscum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagitia orta, eos maximos sacerdotes conditoresq; eius sacri esse. data opera est, ut primo quoq; tempore comprehenderentur. Adducti ad COS. fassiq; de se nullam moram iudicio fecerunt. Cæterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius per senatum res in diem tricesimum differre, donec quæstiones à COSS. perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant nec inueniebantur, quorum nomina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibiq; quærere & iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, præeunte uerba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur: nec earum rerum ullã rem, in quas iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in uinculis relinquebãt. qui stupris aut cædibus uiolati erant, qui falsis testimonijs, signis adulterinis, subiectione testamẽtorum, fraudibus alijs contaminati, eos capitali pœna afficiebant. plures necati quàm in uincula coniecti sunt. magna uis in utraq; causa uirorum mulierumq; fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant: ut ipsi in priuato animaduerterent in eas. si nemo erat idoneus supplicij exactor, in publico animaduertebatur. datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romę primum, deinde per totam Italiam diruerent: extraquam si qua ibi uetusta ara, aut signum consecratum esset. in reliquum deinde S C cautum est, ne qua Bacchanalia Romæ, neue in Italia essent.

si quis tale sacrũ solenne & necessariũ duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse apud prætorẽ urbanum profiteretur: prætor senatum consuleret. si ei permissum esset, cum in senatu centum nõ minus essent, ita id sacrũ faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent: neu qua pecunia cõmunis, neu quis magister sacrorũ, aut sacerdos esset. Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio C O S. S C factum est, ut de ijs quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, cum Sp. Posthumius quæstionibus perfectis Romam redisset: Minium Cerrinium Campanũ Ardeam in uincula mittẽdum censuerunt, magistratibusque Ardeatium prædicendũ, ut in intentiore eum custodia asseruarent, non solum ne effugeret, sed ne mortis cõsciscendæ locum haberet. Sp. Posthumius aliquanto post Romam uenit. eo referente de P. Ebutij & Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, S C factum est, ut singulis his centena millia æris quæstores urbani ex ærario darent: utique C O S. cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Ebutio emerita stipendia essent, ne inuitus militaret, neue censor ei equum publicum assignaret: utique Feceniæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei uir testamento dedisset: utique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæ ue esset: utique consules prętoresque qui nunc essent, quiue postea futuri essent, curarent ne quid ei mulieri iniuriæ fieret, utique tuto esset. id senatũ uelle & æquum censere, ut ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex S C. & de cæterorũ indicum impunitate præmijsque consulib. permissum est. Etiam Q. Martius quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures prouinciã proficisci parabat, tribus millibus peditũ Romanorũ, C L equitibus, & quinque millibus latini nominis peditũ, ducẽtis equitibus in supplementũ acceptis. Eadem prouincia, idem numerus peditũ equitumque & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Aemylius C O S S. habuerunt. duas præterea legiones nouas ex S C scribere iussi sunt. & X X millia peditũ socijs & nomini latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorũ, C C equites. totum hunc exercitũ, præter legiones in supplementũ Hispaniensis exercitus duci placebat. itaque consules dum ipsi quęstionib. impediebantur, T. Męnium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus prior Q. Martius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quę latebrę receptaculaque semper illis fuerãt, persequitur: in præoccupatis angustijs loco iniquo est circumuentus. quatuor millia militum amissa, & legionis secundæ signa tria, undecim uexilla sociũm ac latini nominis in potestatem hostium uenerunt: & arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per syluestres semitas erant, passim iactabãtur. nec prius sequendi Ligures finem quam fugæ Romani fecerunt. Consul ubi primum ex hostium agro euasit, ne quantũ diminutæ copiæ forent appareret, in locis pacatis exercitũ dimisit. nõ tamen oblitterare famam rei male gestę potuit. nam saltus, unde eum Ligures fugauerãt, Martius est appellatus. Sub hunc nuntium ex Ligustinis uulgatũ literæ ex Hispania mistam gaudio tristitiã afferentes recitatæ sunt. C. Catinius, qui biennio antè prætor in eam prouinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astẽsi signis collatis pugnauit. ad sex millia hostiũ sunt cæsa: cęteri fusi, fugatique, castrisque exuti. ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. id quoque haud multo maiore certamine cepit quàm castra. sed dum incautius subit muros, ictus ex uulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendũ, qui ad Lunæ portum C. Calpurniũ prætorem consequeretur, nuntiaretque senatum æquum censere, ne sine imperio prouincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunã uenit. paucis antè diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore quo C. Catinius in prouinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. incerta uictoria discessum est. nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima mouerunt: Romanis & suis sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacessiuerunt prælio Romanos. Nihil traditur, quæ causa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prælio sunt. ad X I I millia hominum cęsa, plus duo capta, & castris Romanus potitus. & nisi successor aduẽtu suo inhibuisset

set impetum uictoris, subacti Celtiberi forent. Noui prætores ambo exercitus in hyberna deduxerunt. Per eos dies, quibus hęc ex Hispania nuntiata sunt, ludi Taurilia per biduū facti religionis causa. apparatos deinde Ludos M. Fuluius, quos uouerat Ætolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia uenerāt honoris eius causa. athletarum quoq; certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, & uenatio data leonum & pantherarum: & propè huius seculi copia ac uarietate ludicrum celebratum est. Nouendiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesq; cœlestes multifariam orti adussisse compluriū leui afflatu uestimenta maxime dicebātur. Addita & unum diem supplicatio est ex decreto pontificū, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hostijs maioribus cōsules procurarunt, urbemq; lustrauerūt. Sub idem tempus & ex Vmbria nuntiatū est, semimarem duodecim fermè annos natum inuentum. id prodigium abominantes arceri Romano agro, necariq; quamprimū iusserunt. Eodem anno Galli transalpini transgressi in Venetiam sine populatione, aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis de ea re trans Alpes missis responsum est, neq; profectos ex autoritate gētis eos, nec quid in Italia facerent, se scire. L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi uouisse sese dicebat: ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusq; per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem & bona uendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antiâs est autor. tum collatas ei pecunias, congregatosq; per Asiam artifices, & quorum ludorum post bellum, in quo uotos diceret, mentionem nō fecisset, de ijs post legationē demum in senatu actum. Cum iam in exitu annus esset, Q. Martius absens magistratu abiturus erat. Sp. Posthumius quæstionibus cum summa fide curaq; perfectis, comitia habuit. creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Attilius Serranus, L. Posthumius Tempsanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Posthumius COS. renuntiauerat, peragrantem se propter quæstiones utrunq; litus Italiæ, desertas colonias Sipontum supero, Buxētum infero mari inuenisse, triumuiri ad colonos eò scribendos ex S C ab T. Mænio prætore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bebius Pamphilus. Cum Perseo rege & Macedonibus bellū quod imminebat, nō unde pleriq; opinātur, nec ab ipso Perseo causas cepit. inchoata initia à Philippo sunt. & is ipse, si diutius uixisset, id bellū gessisset. Vna ea res cum uicto leges imponerentur, maxime angebat: quod qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eo ius sæuiendi ademptum ei ab senatu erat: cum quia rem integrā Quintius in cōditionibus pacis distulerat, nō desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, diuisis partibus, cum per eosdē dies consul Acilius Heracleā, Philippus Lamiam oppugnasset: capta Heraclea quia iussus abscedere à mœnibus Lamiæ erat, Romanisq; oppidum deditum est: ægrè eam rem tulerat. permulsit iram eius consul, quod ad Naupactum ipse festinans, quò se ex fuga Ætoli contulerant: Philippo permisit ut Athamaniæ & Aminandro bellum inferret: & urbes quas Thessalis Aetoli ademerant, regno adijceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat, & urbes aliquot ceperat. Demetriadem quoq; urbem ualidam, & ad omnia opportunam, & Magnetū gentem suæ ditionis fecit. inde & in Thracia quasdam urbes nouæ atq; insuetæ libertatis uitio, seditionibus principum turbatas, partibus quæ domestico certamine uincerentur, adiungendo se, cepit. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est. nunquam tamen remisit animum à colligendis in pace uiribus, quibus quandocunq; data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni nō fructibus tantum agrorum, portorijsq; maritimis auxit: sed metalla etiam & uetera intermissa recoluit, & noua multis locis instituit. ut uero antiquam multitudinē hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret: nō sobolem tantum stirpis parabat, cogēdis omnibus procreare atq; educare liberos: sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusq; aliquandiu à bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram mouerent in Romanos. Thessalorum & Perręborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis, & legatorum

torum Eumenis regis de Thracijs oppidis per uim occupatis, traductaq; in Macedoniã multitudine, ita auditæ erant, ut eas non negligi satis appareret. Maximè mouerat senatum, quod iam Aeni & Maroneæ affectari possessioné audierant. minus Thessalos curabant. Athamanes quoq; legati uenerunt, non partis amissæ, nõ finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam sub ius iudiciumq; regis uenisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio præsidio. ij non Maroneam modò, sed etiam Ænum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant & à Philippo legati ad purganda ea. qui nihil nisi permissu Romanorũ imperatorum factum affirmabãt. Ciuitates Thessalorum & Perræborum & Magnetum, & cum Aminandro Athamanum gentem in eadem causa, qua Ætolos fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis ætolicis urbibus cõsulem ad recipiendas eas ciuitates Philippum misisse. armis subactos parere. Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas cõtrouersias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bebium Pamphilum, T. Sempronium. Quorum sub aduentũ, ad Thessalica Tempe omnibus ijs ciuitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, conciliũ indictum est. Ibi cum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perræbiq; & Athamanes haud dubij accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent: pro ingenio quisq; eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusue egerunt. In controuersiã autem ueniebant, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cætera circa eas oppida: utrũ Thessalorum iuris, cum ui ademptæ possessæq; ab Aetolis forent: (nã Philippum Aetolis ademisse eas constabat) an ætolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Aciliũ regi concessisse, si Aetolorum fuissent: & si uoluntate, nõ ui atq; armis coacti, cum Aetolis essent. Eiusdem formulæ disceptatio de Perræborum Magnetumq; oppidis fuit. omniũ enim iura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant. Ad hæc quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adiectæ, quod ea oppida, si iam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nã præter belli casibus amissos, quingentos principes iuuentutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in seruilibus abuti ministerijs: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. Thebas Phthias unũ maritimum emporium fuisse quondã Thessalis quæstuosum & frugiferũ. ibi nauibus onerarijs comparatis regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent: negotiationem maritimã omnem eò auertisse. Iam ne à legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, uiolandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos, ut non in ciuitatibus suis, nõ in communibus gentis concilijs quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis autores Romanos: lateri adhærere grauem dominum, prohibentem uti beneficijs populi Romani. quid autem si uox libera non sit, liberum esse? nunc se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis quàm loqui. nisi prouideãt aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi minuatur: nequicquã & illum uictum, & se liberatos esse. ut equum tenacem non parentem, frenis asperioribus castigandum esse. Hæc acerbè postremi: cum priores leniter permulsissent iram eius, petentes, ut ignosceret pro libertate loquentibus: & ut deposita domini acerbitate assuesceret socium atq; amicum sese præstare: & imitaretur populũ Romanum, qui caritate quàm metu adiungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus Olympiadem appellauerat, Perræbiæ fuisse, & ut sibi restitueretur, agebant. & de Mallœa & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Pœtneum. Philippus, ut accusatoris potius quàm rei speciem haberet, & ipse à querelis orsus, Menelaidẽ in Dolopia quæ regni sui fuisset: Thessalos ui atq; armis expugnasse questus est. item Petram in Pieria ab ijsdem Thessalis Perræbisq; captam. Xynias quidem haud dubiè ætolicum oppidum sibi eos contribuisse: & Paracheloida, quæ sub Athamania esset, nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina obijciantur de insidijs legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis: alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores, aut nautici petant: alterum mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquam cessauerint legati nunc ad imperato-

res Romanos, nunc Romam ad senatū crimina de se deferre. quem unquam uerbo uiolatū esse? semel ad Quintium euntibus insidias dici factas, sed quid ijs acciderit non adijci. quærentium quid falso obijciant, cum ueri nihil habeāt, ea crimina esse. insolenter & immodicè abuti Thessalos indulgentia populi Romani, uelut ex diutina siti nimis auidè meram haurientes libertatem. ita, seruorum modo præter spem repente manumissorū, licentiam uocis & linguæ experiri, & iactare sese insectatione & comitijs dominorum. Elatus deinde ira adiecit, nondum omnium dierum solem occidisse. Id minaciter dictum non Thessali modò in sese, sed etiam Romani acceperūt. & cum fremitus post eam uocem ortus, & tandem sedatus esset: Perræborum inde Athamanumque legatis respondit: eandem de quibus illi agant, ciuitatū causam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, cum hostium essent. si suum munus qui dedissent, adimere uelint, scire se cedendum esse. sed meliori ac fideliori amico in gratiam leuium & inutilium sociorum iniuriam eos esse facturos. nec enim ullius rei minus diuturnā esse gratiam quàm libertatis, præsertim apud eos, qui malè utendo eam corrupturi sint. Causa cognita pronuntiauerūt legati, placere deduci præsidia Macedonū ex ijs urbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnū finiri. de iniurijs quas ultrò citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exequendi constituendā esse. Inde grauiter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis. Si liberas esse Ænum & Maroneam uelint Romani, nihil sui pudoris esse ultrà dicere, quàm ut admoneant: re, non uerbo eos liberos relinquant: nec suum munus intercipi ab alio patiantur. sin autem minor cura sit ciuitatum in Thracia positarum, multo uerius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quàm Philippum habere: uel pro patris Attali meritis bello, quod aduersus Philippū ipsum gesserit populus Romanus: uel suis quod Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præiudicium. qui cum Chersonnesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Aenum profectò dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis uelut appendices maioris muneris essent. Nam Philippum quidē quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperij, cum tam procul à finibus Macedoniæ absint, ciuitatibus his præsidia imposuisse? uocari Maronitas iuberent. ab ijs certiora omnia de statu ciuitatum earum scituros. Legati Maronitarum uocati, non uno loco tantum urbis præsidium regium esse, sicut in alijs ciuitatibus, dixerūt: sed pluribus simul, & plenam Macedonum Maroneam esse. itaque dominari assentatores regios: his solis loqui & in senatu & in concionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare alijs. optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit: aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere. De iure etiam finium pauca adiecerunt. Q. Fabium Labeonem, cum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo ueterem uiam regiam, quæ ad Thraciæ paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippū nouā postea deflexisse uiam, qua Maronitarū urbes agrosque amplectatur.

Ad ea Philippus longè aliā, quàm aduersus Thessalos Perræbosque nuper, ingressus disserendi uiam, Non cum Maronitis, inquit, mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed iam uobiscum Romani, à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu animaduerto. Ciuitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi mihi æquū censebā: non quia magna accessio ea regni futura esset: (sunt enim & parua oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multū ad reliquos Macedonas cōtinendos exemplum pertinebat. negatū est mihi. Bello ætolico Lamiam oppugnare iussus à consule M. Acilio, cum diu fatigatus ibi prælijs operibusque essem: transcendentem me iam muros à capta propè urbe reuocauit consul, & abducere copias inde coëgit. ad huius solatium iniuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perræbiæque & Athamanū reciperem quædā castella magis quàm urbes. ea quoque ipsa uos mihi Q. Cæcili paucos ante dies ademistis. Pro nō dubio paulo antè, si dijs placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerūt, Eumenē æquius esse quàm me habere. Id ego aliter longe iudico esse. Eumenes enim, non nisi uicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. itaque ille uestrum meritum habet, non uos illius. mei autem regni tantum aberat ut ulla pars in discrimine.

mine fuerit:ut tria millia talentûm,& quinquaginta tectas naues, & omnes Græciæ ciuitates, quas antea tenuissem,pollicentem ultrò Antiochũ in mercedem societatis sim aspernatus. hostemq; ei me esse prius etiã quàm M.Acilius exercitũ in Græciã traijceret,præ me tuli:& cum eo consule belli partẽ quancunq; mihi delegauit,gessi.& insequenti cõsuli L.Scipioni, cum terra statuisset ducere exercitũ ad Hellespontum, nõ iter tantũ per regnum nostrũ dedi, sed uias etiam muniui,pontes feci,cõmeatus præbui:nec per Macedoniã tantum,sed per Thraciã,ubi etiam inter cætera pax quoq; præstanda à Barbaris erat.Pro hoc studio meo erga uos,ne dicam merito,utrum adijcere uos Romani aliquid, & amplificare & augere regnũ meum munificentia uestra oportebat:an quæ haberẽ aut meo iure, aut beneficio uestro,eripere ? id quod nunc facitis.Macedonũ ciuitates,quas regni mei fuisse fatemini,nõ restituuntur.Eumenes tanquam ad Antiochum spoliandũ me uenit:& si dijs placet , decem legatorũ decretũ calumniæ impudentissimæ prætendit,quo maximè & refelli & coargui potest. disertissimè enim planissimeq; in eo scriptum est:Chersonesum & Lysimachiã Eumeni dari.ubi tandem Ænus & Maronea & Thraciæ ciuitates ascriptæ sunt?quod ab illis ne postulare quidem est ausus , id apud uos tanquã ab illis impetrauerit,obtinebit ? Quo in numero me apud uos esse uelitis,refert . si uos tanq; inimicũ & hostẽ insectari propositũ est:pergite ut cœpistis, facere. sin aliquis respectus est mei,ut socij atq; amici regis:deprecor,ne me tanta iniuria dignum iudicetis.Mouit aliquantũ oratio regis legatos.itaq; medio respõso rem suspenderunt. si decem legatorũ decreto Eumeni datæ ciuitates eæ essent, nihil se mutare . si Philippus bello cepisset,eas præmiũ uictoriæ iure belli habiturũ.si neutrũ eorum foret, placere cognitionẽ senatui reseruari: & ut omnia in integro manerent,præsidia quæ in ijs urbibus sint,deduci. Hæ causæ maximè animũ Philippi alienauerunt ab Romanis,ut non à Perseo filio eius nouis causis motum,sed ob has à patre bellum relictum filio uideri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L.Manlius procõsul ex Hispania redierat . cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat,exemplum obstabat . quod ita cõparatum more maiorum erat,ne quis qui exercitum nõ deportasset,triumpharet,nisi perdomitam pacatamq; prouinciam tradidisset successori.medius tamen honos Manlio habitus,ut ouans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas:auri præterea pondo CXXXII, argenti XVI millia, CCC. & pronuntiauit in senatu : decem millia pondo argenti, & LXXX auri Q.Fabium quæstorem aduehere.id quoq; se in ærarium inlaturũ . Magnus motus seruilis eo anno in Apulia fuit. Tarentũ prouinciã L.Posthumius prætor habebat.is de pastorum coniuratione,qui uias latrocinijs pascuaq; publica infesta habuerãt, quæstionem seuerè exercuit.ad septem millia hominũ condemnauit.multi inde fugerunt . de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt.

Eodem anno in Hispania prætores C.Calpurnius & L.Quintius,cum primo uere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxissent:in Carpentaniã ubi hostium castra erãt,progressi sunt,communi animo consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta est . quibus dum utrinq; subuenitur à castris , paulatim omnes copiæ in aciẽ eductæ sunt . in eo tumultuario certamine & loca sua , & genus pugnæ pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi , atq; in castra compulsi sunt.nõ institere perculsis hostes. Prætores Romani,ne postero die castra oppugnarẽtur: silentio proximæ noctis tacito signo exercitũ abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad uallũ accesserũt: uacuaq; præter spẽ castra ingressi,quæ derelicta inter nocturnã trepidationẽ erant,diripuerunt : regressiq; in sua castra paucos dies quietis statiuis manserunt . Romanorũ sociorumq; in prælio fugaq; ad quinq; millia occisa: quorum se spolijs hostes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti sunt.Prętores interim Romani omne id tẽpus cõtrahendis ex ciuitatibus socijs Hispanorũ auxilijs,reficiendisq; ab terrore aduersæ pugnæ militũ animis cõsumpserunt. ubi satis placuẽre uires,& iam miles quoq; ad delendã priorẽ ignominiã hostẽ poscebat: XII millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra.inde tertia uigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerũt. Trans fluuiũ in colle hostium castra erãt. extemplo quã

duobus

duobus locis uada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læua Quintius exercitus tradu
xerunt: quieto hoste, dum miratur subitum aduentũ, consultatq; qui tumultum inijcere trepi
dantibus in ipso transitu amnis potuisset. interim Romani impedimentis quoq; omnibus tra
ductis contractisq; in unum locum, quia iam moueri uidebant hostem, nec spatium erat ca
stra communiendi, aciẽ instruxerunt. in medio locatę, quinta Calpurnij legio, & octaua Quin
tij. id robur totius exercitus erat. campum apertum usque ad hostium castra habebant, libe
rum à metu insidiarũ. Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorũ agmina conspe
xerunt, ut priusquam se iungere atq; instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi
cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispanis recenti uictoria infla
tis, & insueta ignominia milite Romano accenso. acerrimè media acies, duæ fortissimæ legio
nes dimicabant. quas cum aliter moueri loco nõ posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare:
& usq; plures confertioresq; medios urgebant. Ibi posteaq; laborare aciem Calpurnius præ
tor uidit, T. Quintilium Varum & L. Iuuentium Taluam legatos ad singulas legiones adhor
tandas propere mittit. docere & monere iubet: in illis spem omnem uincendi & retinendæ Hi
spaniæ esse. si illi loco cedant, neminem eius exercitus non modò Italiam, sed ne Tagi quidem
ulteriorem ripam unquam uisurum. ipse cum equitibus duarũ legionum paululum circumue
ctus, in cuneũ hostium, qui mediam urgebat aciem, ab latere incurrit: Quintius cum suis equi
tibus alterum hostium latus inuadit. sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, & præ
tor ipse ante alios. nam & primus hostem percussit, & ita se immiscuit medijs, ut uix utrius par
tis esset, nosci posset. & equites prætoris eximia uirtute & equitum pedites accensi sunt. pudor
mouit primos centuriones, qui inter tela hostium prętorem conspexerunt. itaq; urgere signife
ros pro se quisq;, iubere inferre signa. & confestim militem sequi. renouatur ab omnibus cla
mor. impetus fit uelut ex superiore loco. haud secus ergo quàm torrentis modo fundunt, ster
nuntq; perculsos: nec sustinere alij super alios inferentes sese possunt. fugientes in castra equi
tes persecuti sunt, & permisti turbæ hostiũ intra uallum penetrauerunt. ubi ab relictis in præ
sidio castrorũ prælium instauratũ: coactiq; sunt Romani equites descendere ex equis. dimican
tibus ijs legio quinta superuẽnit: deinde, ut quæq; potuerant, copiæ affluebãt. Cæduntur pas
sim Hispani per tota castra. nec plus quàm quatuor millia hominũ effugerũt. inde tria millia
ferè qui arma retinuerãt, montem propinquũ ceperũt. mille, semiermes maximè per agros pa
lati sunt. supra XXXV millia hostiũ fuerant, ex quibus tã exigua pars pugnę superfuit. signa
capta CXXXIII. Romani socijq; paulo plus sexcenti, & prouincialiũ auxiliorum CL ferme ce
ciderunt. tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani, cruentæ maxime uictoriæ
speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manse
runt. Pro concione postero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites phaleris. pronuntia
uitq;, eorũ maxime opera hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quintius alter prætor
suos equites catellis ac fibulis donauit. donati & centuriones ex utriusq; exercitu permulti, ma
xime qui mediam aciem tenuerunt. Consules delectibus alijsq; quæ Romæ agendæ erant,
peractis rebus, in Ligures prouinciam exercitum duxerunt. Sempronius à Pisis profectus in
Apuanos Ligures, uastando agros urendoq; uicos & castella eorum, aperuit saltum usq; ad
fluuium Macram & Lunę portum. Hostes montem antiquã sedem maiorũ suorum, ceperũt.
& inde, superata locorũ iniquitate, prælio deiecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatẽ uirtutemq;
collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquot prælijs: sex præterea oppida eorum
expugnauit. multa millia hominũ in ijs cepit. belli autores III & XL securi percussit. Iam
comitiorũ appetebat tempus. prior tamen Claudius quàm Sempronius, cui sors comitia ha
bendi obtigerat, Romã uenit: quia P. Claudius frater eius consulatũ petebat. Cõpetitoresq;
habebat patricios, L. Aemyliũ, Q. Fabiũ Labeonẽ, Ser. Sulpiciũ Galbã, ueteres candidatos,
& ab repulsis eo magis debitum quia primo negatus erat, honorem repetentes. etiam quia
plus quàm unum ex patricijs creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Ple
beij quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bebius Pam
philus, & ij repulsi in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex
omnibus

omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo & L. Porcius Licinius. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro uolitan do: clamitantibus aduersarijs, & maiore parte senatus, meminisse eũ debere prius se consulem populi Romani, quàm fratrem P. Claudij esse: quin ille sedẽs pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitũ spectatorem se præberet? coërceri tamen ab effuso studio nequijt. Magnis contentionibus tribunorum quoq; plebis, qui aut cõtra consulem, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, ut deiecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, præter spem suam & cæterorum: locum suum tenuit L. Porcius Licinius, quia moderatis studijs, non ui claudiana, inter plebeios certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flauus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæq; gesta. Principio in sequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius consules erant: cum Q. Cæcilius, M. Bebius & T. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Thessalorumq; ciuitates missi erant, legationem renuntiassent: regum quoque eorum ciuitatumq; legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem nouã patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreuerunt ad uisendum, redditæ ne ciuitates Rhodijs & Thessalis & Perræbis essent. Iisdem mandatum, ut ab Aeno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaq; omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire iussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quàm si non uenissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. de qua re querente grauiter Q. Cæcilio, simul Lacedæmonijs deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & uenundatam, ademptas quibus ad eam diem ciuitas stetisset, Lycurgi leges. Achæi maximè concilij negati crimen excusabant, recitando legem: quæ nisi belli pacisue causa, & cum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis uenirent, uetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus curæ ijs esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties uellent, senatus daretur. Dimissis ijs legationibus, Philippus à suis certior factus, cedendum ciuitatibus deducendaq; præsidia esse, infensus omnibus in Maronitas iram effundit. Onomasto qui præerat maritimæ oræ mandat, ut partis aduersæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam unum ex regijs iamdiu habitantẽ Maronæ, nocte Thracibus intromissis, uelut in bello capta urbe, cædẽ fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter aduersus innoxios Maronitas, tam superbe aduersus populũ Ro. factum, ut quibus libertatem restituendã senatus censuisset, ij pro hostibus trucidarentur: abnuebat quicq; eorum ad se, aut quenquam suorum pertinere. seditione inter ipsos dimicatũ, cum alij ad se, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facile sciturος esse, si percunctarentur ipsos Maronitas: haud dubius, perculsis omnibus terrore tã recentis cædis, neminẽ hiscere aduersus se ausurũ. Negare Appius, rem euidentem pro dubia quærendã: si ab se culpam remouere uellet, Onomastum & Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romã, ut eos senatus percunctari posset. Primo adeò perturbauit ea uox regem, ut nõ dolor, nõ uultus ei constaret. deinde collecto tandem animo, Casandrum qui Maroneæ fuisset, si utiq; uellent, se missurũ dixit. ad Onomastũ quidem quid eam rem pertinere? qui non modò Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset. Et parcebat magis Onomasto honoratiori amico, & eundẽ indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat, & multorũ talium ministrum & conscium habebat. Casander quoq;, missis qui per Epirũ ad mare prosequerentur eũ, ne qua indicium emanaret, ueneno creditur sublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent nihil eorum sibi placere: & Philippus minimè quin rebellandum esset dubius, quia tamẽ immaturæ ad id uires erant: ad moram interponendã Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiam

etiam iuuenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturũ. Interim per speciem auxilij Byzantijs feredi, re ipsa ad terrorem regulis Thracũ inijciendum profectus, perculsis ijs uno prælio, & Amadoco duce capto, in Macedoniam rediјt: missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent solicitandos. Et in Peloponneso aduentus Romanorũ legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erãt, expectabatur. aduersus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmonijs actum. Ex hostibus eos accusatores factos. & periculum esse, ne uicti magis timendi forent quàm bellantes fuissent. quippe in bello socijs Romanis Achæos usos: nũc eosdem Romanos æquiores Lacedæmonijs quàm Achæis esse: ubi Areus etiã & Alchibiades, ambo exules suo beneficio restituti, legationem Romam aduersus gentem Achæorum ita de ipsis meritã suscepissent: adeoq́ infesta oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in eam uiderentur. Clamor undiq́ ortus, referret nominatim de ijs. & cum omnia ira, non consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati uenerũt. his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusq́ agerent quicquam, terror Achæis iniectus erat & cogitatio, quàm non ex æquo disceptatio futura esset: quod Areum & Alcibiadẽ, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis uidebant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erãt Lacedæmonij, displicere senatui ostendit: cædem primum ad conflictum factam eorum, qui à Philopœmene ad causam dicendam euocati uenissent: deinde cum in homines ita sæuitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret: muros dirutos urbis nobilissimæ esse, leges uetustissimas abrogatas, inclytamq́ per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Hæc cum Appius dixisset, Lycortas & quia prætor & quia Philopœmenis autoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: Difficilior nobis Ap. Claudi apud uos oratio est, quàm Romæ nuper apud senatũ fuit. tunc enim Lacedæmonijs accusantibus respondendũ erat: nũc à uobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquitatẽ conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurũ esse posita contentione qua paulo antè egisti. Ego certè cum ea, quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo antè relata sint, non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem obijcitis eorum, qui à Philopœmene prætore euocati ad causam dicendã interfecti sunt. hoc ego crimen non modò non à uobis Romani, sed ne apud uos quidem nobis obijciendũ fuisse arbitror. quid ita? quia in uestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedæmonij. Quo tempore armis captis urbes, à quibus abstinere iussi erant, nocturno impetu occupauerunt, si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea in Peloponneso fuisset, eò nimirum capti & oppressi cõfugissent. cum uos procul essetis, quò aliò, nisi ad nos socios uestros, quos antea Gyttheo opem ferenteis, quos Lacedęmonẽ uobiscum simili de causa oppugnanteis uiderant, confugerent? Pro uobis igitur iustum piumq́ bellum suscepimus. quod cum alij laudent, reprehendere ne Lacedęmonij quidem possint, & dij quoq́ ipsi comprobauerint, qui nobis uictoriam dederunt: quonã modo ea quę belli iure acta sunt, in disceptationem ueniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quod euocauimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quod uero illi uenientes in castra interfecti sunt: uestrum est Areu & Alcibiade, qui nũc nos, si dijs placet, accusatis, non nostrum. exules Lacedæmoniorũ, quo in numero ij quoq́ duo fuerunt, & tũc nobiscum erant, quod domicilio sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exilio posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonij igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec iure, an iniuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certe uestra sunt Achæi, quod leges disciplinamq́ uetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. quæ utraq́ ab ijsdem obijci qui possunt? cum muri Lacedæmonijs non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissoluendam Lycurgi disciplinam exstructi sint? tyranni enim nuper eos arcẽ & munimentum sibi, non ciuitati parauerunt. & si existat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam
& Spartam

& Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmena expectare, nec Achæos, sed uos ipsi Lacedæmonij uestris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis uestigia debuistis. uestræ enim illæ deformes ueluti cicatrices seruitutis erāt. & cum sine muris per octingentos propè annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis: muris uelut compedibus circundatis uincti per centum annos seruistis. Quod ad leges ademptas attinet: ego antiquas Lacedæmonijs leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse: nec malè consuluisse ciuitati, cum concilij nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus: ut corpus unum, & concilium totius Peloponnesi esset. tunc opinor, si alijs ipsi legibus uiueremus, alias istis iniunxissemus, queri se iniquo iure esse, & indignari possent. Scio ego Appi Claudi hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorū apud socios, neque liberæ gentis esse: sed seruorum uerius disceptantiū apud dominos. nam si nō uana illa uox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos iussistis: si fœdus ratum est, si societas & amicitia ex æquo obseruatur: cur ego quid Capua capta feceritis Romani, non quæro: uos rationem reposcitis, quid Achæi Lacedæmonijs bello uictis fecerimus? Interfecti aliqui sunt, finge, à nobis. quid? uos senatores Campanos securi non percussistis? muros diruimus. uos non muros tantum, sed urbem & agros ademistis. Specie, inquis, æquū est fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est. Sentio Appi: & si non oportet, non indignor. sed oro uos, quantumlibet intersit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hostes uestri nostrique apud uos sint, ac nos socij: imò ne meliore iure sint: nam ut in æquo essent, nos fecimus: cum leges ijs nostras dedimus: cum ut Achæi concilij essent, effecimus: parum est uictis. quod uictoribus satis est, plus postulant hostes, quàm socij habent. quæ iureiurando, que monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriā sancta atque sacrata sunt, ea cum periurio nostro tollere parant. Veremur quidem uos Romani, & si ita uultis, etiam timemus. sed plus & ueremur & timemus deos immortales. Cum assensu maximæ partis est auditus, & locutum omnes pro maiestate magistratus censebant, ut facile appareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius suadere se magnopere Achæis dixit, ut dum liceret uoluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent. Hæc uox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metū iniecit imperata recusandi. id modo petierunt, ut Romani, quæ uiderentur, de Lacedæmonijs mutarent, nec Achæos religione obstringerent, irrita ea, quæ iureiurando sanxissent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est. Romæ principio eius anni cum de prouincijs consulum & prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prr. C. Decimius Flauus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos sortiti sunt. C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Næuius Matho Sardiniam, & ut idem de ueneficijs quæreret. A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Lōgus Hispaniam ulteriorē. De ijs duabus prouincijs legati per id ferè tempus L. Iuuentius Talua, & T. Quintilius Varus uenerunt. qui quantum bellum iam profligatū in Hispania esset, senatu edocto, postularūt simul, ut pro rebus tam prosperè gestis dijs immortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus deportandis, cū de consulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri iusserunt. Paucos post dies COSS. in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant, decretę sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna cōtentio fuit inter nouos Prr. & amicos absentium, Calpurnij Quintijque. utraque causa tribunum pl. utraque COS. habebat. ij se intercessuros SC si deportandos censerent exercitus, denuntiabant. illi si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentiū gratia est, & SC factum, ut Prr. quatuor millia peditum Romanorū scriberent, quadringētos equites, & quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent. cum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quàm quina millia peditum, treceni equites in singulis legionibus esset, dimitterent, eos primum, qui emerita stipendia haberent, deinde ut cuiusque fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio usi essent. Hac sedata conten

tione, alia subinde C. Decimij Pr. morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui ædiles proximo anno fuerant: & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fuluius Flaccus: is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione petebat: certamenq; ei cum flamine erat. & posteaquam primo æquare, mox superare etiam est uisus: pars tribunorum plebis negare rationem eius habendam esse, quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neq; capere posset nec gerere: pars legibus eum solui æquum censere, ut quem uellet Pr. creandi populo potestas fieret. L. Porcius COS. primo in ea sentẽtia esse, ne nomen eius acciperet. deinde ut ex autoritate senatus idem faceret: cõuocatis patribus referre se ad eos dixit: quod nec iure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis desigatus præturam peteret: sibi, nisi quid aliud ijs uideretur, in animo esse è lege comitia habere. Patres censuerũt, uti L. Porcius COS. cum Q. Fuluio ageret, ne impedimento esset quo minus comitia Pr. in locum C. Decimij subrogandi è lege haberentur. Agenti COS. ex SC respondit Flaccus: nihil, quod se indignum esset, facturum. Medio responso spem ad uoluntatem interpretantibus fecerat: cessurum patrum autoritati esse. comitijs acrius etiam quàm antè petebat, criminando extorqueri sibi à COS. & senatu PR beneficium: & inuidiam geminati honoris fieri, tanquam non appareret, ubi designatus Pr. esset, extemplo ædilitate se abdicaturũ. COS. cum & pertinaciam petentis crescere, & fauorem populi magis magisq; in eum inclinari cerneret, dimissis comitijs senatum uocauit. censuerunt frequentes, quoniã Flaccum autoritas patrum nihil mouisset, ad populũ cum Flacco agendum. Concione aduocata cum egisset COS. ne tum quidem de sententia motus, gratias PR egit, quod tanto studio, quotiescunq; declarandæ uoluntatis potestas facta esset, Pr. se uoluisset facere. ea sibi studia ciuium suorum destituere non in animo esse. Hæc uero tam obstinata uox tantũ ei fauorẽ accendit, ut haud dubius Pr. esset, si COS. accipere nomen uellet. Ingẽs certamen tribunis & inter se ipsos, & cum COS. fuit: donec senatus à COS. est habitus, decretumq;: quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & praua studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse. P. Cornelius utranq; in urbe iurisdictionẽ haberet: Apolliniq; ludos faceret. His comitijs prudentia & uirtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore de re, & inter plures potentioresq; uiros sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Volso, L. Furius Purpurio, patricij: plebej autem, M. Porcius Cato, M. Fuluius Nobilior, T. & M. Sempronij, Longus & Tuditanus. sed omneis patricios plebeiosq; nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc uiro tanta uis animi ingenijq; fuit, ut quocunq; loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse uideretur. nulla ars neq; priuatæ, neq; publicæ rei gerẽdæ ei defuit. urbanas rusticasq; res pariter callebat. ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militaris prouexit. huic uersatile ingenium sic pariter ad omnia fuit: ut natũ ad id unum diceres, quodcunq; ageret. in bello manu fortissimus, multisq; insignibus clarus pugnis: idem posteaquam ad magnos honores peruenit, summus imperator, idem in pace si ius cõsuleres, peritissimus: si causa oranda esset, eloquentissimus. nec is tantum, cuius lingua uiuo eo uiguerit, monumentum eloquentiæ nullum extet. uiuit imò uigetq; eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis. orationes & pro se multæ, & pro alijs, & in alios. nam non solum accusando, sed etiam causam dicendo fatigauit inimicos. simultates nimio plures & exercuerunt eũ, & ipse exercuit eas. nec facilè dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatẽ. Asperi procul dubio animi & linguæ acerbæ, & immodicè liberæ fuit, sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemptor gratiæ, diuitiarũ, in parsimonia, in patientia laboris periculiq; ferrei propè corporis animiq;, quem ne senectus quidem, quæ soluit omnia, fregerit, qui sextum & octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritq;, nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit iudiciũ. Hunc, sicut omni uita, ita tum petentem premebat nobilitas, consenserantq; præter L. Flaccum, qui collega in cõsulatu fuerat, candidati omnes ad deijciendum honore, non solum ut ipsi potius adipiscerẽtur, nec quia indignabantur nouum hominem censorem uidere, sed etiam quod tristem censuram, periculosamq;

samq́ multorũ famæ & ab læso à plerisq́, & lędendi cupido expectabant. etenim tum quoq́ minitabundus petebat, refragari sibi qui liberam & fortem censurã timerent, criminando. & simul L. Valerio suffragabatur: illo uno collega castigare se noua flagitia, & priscos mores reuocare posse. His accensi homines, aduersa nobilitate non M. Porcium modò censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum comitia censorum cos. prætoresq́ in prouincias profecti sunt: præter Q. Næuium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones ueneficij, quarum magnã partem extra urbem per municipia conciliabulaq́ habuit, quia ita aptius uisum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Posthumius Pr. cui Tarentũ prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes uindicauit, & reliquias bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos, qui aut citati non affuerãt, aut uades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti sunt. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidũ Corbionem uineis & operibus expugnauit, captiuos uendidit. quieta deinde hyberna & citerior prouincia habuit. Veteres Prr. C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: utriq́ magno patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphauit. coronas aureas tulit LXXXIII: & duodecim M pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex ijsdẽ Lusitanis Celtiberisq́ triumphauit. tantundem auri atq́ argenti in eo triumpho translatum. Censores M. Porcius & L. Valerius metu mista expectatione senatum legerunt. septem mouerunt senatu: ex quibus unũ insignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum consularẽ. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis è senatu asscriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quibus equos ademit. longe grauissima in L. Quintium oratio est. qua si accusator ante notã, non censor post notã usus esset, retinere Quintium in senatu ne frater quidẽ T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cætera obiecit ei Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum ab Roma in Galliam prouinciam spe ingentium donorum perductum. eum puerum, per lasciuiam cum cauillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorum abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori iactaret. fortè epulantibus ijs, cum iam uino incaluisset, nuntiatum in conuiuio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam uenisse. conuenire cos. uelle, ut ab eo fidem præsens acciperet. introductum in tabernaculum per interpretem alloqui cos. cœpisse. inter cuius sermonem Quintius scorto, uis tu, inquit, quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, iam hunc Gallum morientem aspicere? & cum is uixdum serio annuisset, ad nutum scorti cos. stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti, fidemq́ P R atq́ eorum qui aderant imploranti, latus transfodisse. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, & fabulæ tantum sine autore editæ credidisset: aliud argumentum simile tamen & libidine & crudelitate peragit. Placentiæ famosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam scribit. ibi iactantem sese scorto inter cætera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in uinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accubantem negasse unquam uidisse quenquam securi ferientem, & peruelle id uidere. hic indulgentem amatorem unum ex illis miseris attrahi iussum securi percussisse. Facinus siue eo modo, quo censor obiecit, siue ut Valerius tradit, commissum est, sæuum atq́ atrox: inter pocula atq́ epulas, ubi libare dijs dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu cos. recubantis, mactatam humanam uictimã esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, ut si factum negaret, cæteraq́ quæ obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quenquam doliturum censeret, cum ipse uino & uenere amens, sanguine hominis in cõuiuio lusisset. In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiatico ademptus equus. in censibus quoq́ accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. orna-

menta & uestem muliebrem & uehicula, quæ pluris quàm quindecim millium æris essent, in censum referre uiatores iussi. item mancipia minora annis XX, quæ post proximũ lustrum X millibus æris aut eò pluris uenijssent, uti ea quoq; decem, tanto pluris quàm quanti essent, æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. aquam publicam omnem in priuatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitáue priuati habebant, intra dies XXX demoliti sunt. opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus sternendos lapide, detergendasq; quà opus esset cloacas, in Auentino & in alijs partibus, quà nondum erant, faciendas locauerunt. & separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, & uiam per Formianum montẽ. Cato atria duo, Mænium & Titium in Latomijs, & quatuor tabernas in publicũ emit: basilicamq; ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & uectigalia summis pretijs, ultrò tributa infimis locauerunt. Quas locationes cum senatus precibus & lachrymis publicanorum uictus induci, & de integro locari iussisset: censores edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erãt: omnia eadem paulum imminutis pretijs locauerunt. Nobilis censura fuit, simultatumq; plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnem uitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Pollentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt. sena iugera in singulos data. diuiserunt agrum coloniasq; deduxerunt ijdem triumuiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij, Flaccus & Nobilior. COSS. eius anni nec domi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt. in insequentem annum crearunt COSS. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martijs, quo die consulatum inierũt: de prouincijs suis prætorumq; retulerũt. Prr. creati erãt, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Posthumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum ijsdẽ exercitibus, quos P. Claudius, & M. Porcius habuerant, prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortẽ prioris anni prætoribus cum suis exercitibus seruatæ. Prr. ita sortiri iussi: uti flamini Diali utiq; altera iuris dicendi Romæ prouincia esset. peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Posthumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficisci maturè est iussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea uiæ (ut antè dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquileiensis est, ædificabant. id eos ut prohiberet, quoad eius sine bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, COSS. certiores faceret. ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creãdi habita erant. in demortui Cn. Cornelij Lentuli locum creatus erat Sp. Posthumius Albinus.

Huius principio anni P. Licinius Crassus PONT. MAX. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. PONT. MAX. est creatus C. Seruilius Geminus. P. Licinij funeris causa uisceratio data, & gladiatores CXX pugnauerunt. & ludi funebres per triduum facti: post ludos epulum. in quo, cum toto foro strata triclinia essent: tempestas cum magnis procellis coorta coëgit plerosque tabernacula statuere in foro. eadem paulo pòst, cum undique conserenasset, sublata. defunctosq; uulgo ferebant, quod inter fatalia uates cecinissent, necesse est tabernacula in foro statui. Hac religione leuatis altera iniecta, quod sanguine per biduũ pluuisset in area Vulcani: & per decemuiros supplicatio indicta erat eius prodigij expiandi causa. Priusquam COSS. in prouincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec unquam antè tantum regionis eius hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniã accolunt, uulgata est, crimina querimoniasq; de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operępretium fuisse queri, pro se quæq; ciuitates gentesq;, singuli etiã priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ solatium uenerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenæo uenit ad querendũ, simul quod nõ deducerentur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniam Prusiæ bellũ aduersus Eumenem gerenti auxilia missa forent.

Respondendum ad omnia iuueni tum admodum Demetrio erat: cũ haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa

solum, sed etiam pleraque oppido quàm parua erãt: de controuersia finium, de hominibus raptis, pecoribusque abactis, de iure aut dicto per libidinem, aut non dicto, de rebus per uim aut per gratiam iudicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucidè, nec se satis liquidò discere ab eo senatus cum cerneret posse: simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur, quæri iussit ab eo: ecquem de his rebus commentarium à patre accepisset? cum respondisset, accepisse se, nihil prius nec potius uisum est, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplo poposcerunt: deinde ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breue coactæ causæ: ut alia fecisse se secundũ decreta legatorum doceret: alia non per se stetisse quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. interposuerat & querelas de iniquitate decretorũ, & quàm nõ ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret: indigneque sibi, nec ullo suo merito insultatum ab omnibus esset. Has notas iritati eius animi collegit senatus. cæterum alia excusanti iuueni, alia recipienti futura ita, ut maximè uellet senatus. responderi placuit: Nihil patrem eius neque rectius, nec magis quod ex uoluntate senatus esset, fecisse, quàm quod, utcunque ea gesta essent, per Demetrium filiũ satis fieri uoluisset Romanis. multa & dissimulare & obliuisci & pati præterita senatum posse, & credere etiam Demetrio credendũ esse. obsidem enim se animum eius habere: & si patri corpus reddiderit. & scire, quantũ salua in patrem pietate possit, amicum eum P R esse. honorisque eius causa missuros in Macedoniam legatos: ut si quid minus factum sit quàm debuerit, tum quoque sine piaculo rerũ prætermissarum fiat. uelle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum P R Demetrij filij beneficio esse.

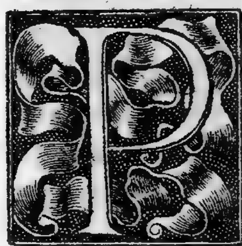
Hæc quæ augendæ amplitudinis eius causa facta erant, extemplo in inuidiam, mox etiam in perniciem adolescenti uerterunt. Lacedæmonij deinde introducti sunt. Multæ & paruæ disceptationes iactabantur. sed quæ maximè rem continerent, erant: utrum restituerentur, quos Achæi damnauerant, nec ne: inique, an iure occidissent, quos occiderant. uertebatur & utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonij, an ut antè fuerat, secretum eius unius in Peloponneso ciuitatis ius esset. Restitui, iudiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretũ, & consignari à Lacedæmonijs & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus, iussus idem in Peloponneso sociorũ res aspicere. nam ibi quoque & ex ueteribus discordijs residui motus erant, & Messenij desciuerant à concilio Achaico. cuius belli & causas & ordinem si expromere uelim, immemor sim propositi, quo statui non ultrà attingere externa, nisi quà Romanis cohærerent rebus. Euentus memorabilis est, quod cum bello superiores essent Achæi, Philopœmen Pr. eorum capitur ad præoccupandam Coronen, quam hostes petebãt, in ualle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium, prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruẽtis haud multum abfuit quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, uiribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserũt. cognitumque primum à uerecundia memoriaque meritorum haud secus quàm ducem suũ attollunt reficiuntque, & ex ualle deuia in uiam portãt, uix sibimet ipsi præ nec opinato gaudio credẽtes. pars nuntios Messenen præmittunt, debellatũ esse, Philopœmenem captum adduci. Primũ adeò incredibilis uisa res, ut nõ pro uano modò, sed uix pro sano nuntius audiretur. deinde ut super aliũ alius idem omnes affirmantes ueniebant, tandem facta fides. & priusque appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac serui, pueri quoque cũ fœminis effundũtur. itaque clauserat portã turba, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, uix pro cõperto tantã rem habiturus uideretur. Aegrè summouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerũt, atque turba cõferta iter reliquũ clauserat. & cum pars maxima exclusa à spectaculo esset, theatrum repente, quod uiæ propinquum erat, cõpleuerunt, & ut eò in conspectum populi adduceretur, una uoce omnes exposcebant. Magistratus & principes ueriti ne quẽ motũ misericordia præsentis tanti uiri faceret, cum alios uerecũdia pristinæ maiestatis collata præsenti fortunæ, alios recordatio

ingentium meritorũ motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex ocu-lis hominum abstraxerunt: Pr. Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus uellent. inde adducto eo in curiam, & senatu uocato, consultari cœptum. Iam inuesperascebat, & non modò cætera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant. obstupuerant ad magnitudinem pristinæ eius fortunæ ut tutisq; & neq; ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiã eius satis credebãt. admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. eò uinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. ita loco potius quàm homini cuiquam credendam custodiam rati, lucem insequentem expectauerũt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in ciuitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebant: defectionis autores, quorum in manu Resp. erat, in secreto cõsultantes omnes ad necem eius consentiebant: sed utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. uicit pars auidior pœnæ: missusq; qui uenenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutũ ferunt, quàm quæsisse, si incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorũ erat) equitesq; euasissent. posteaq; dictum est incolumes esse: bene habet, inquit, & poculo impauidè exhausto, haud ita multo pòst expirauit. Nec diuturnum mortis eius gaudium autoribus crudelitatis fuit. uicta nanq; Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedit, ossaq; reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab uniuerso Achaico est concilio, adeò omnibus humanis congestis honoribus, ut ne diuinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisq; tantum huic uiro tribuitur, ut à quibusdã eorum uelut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit: tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem. adeò in æquo eum duarum potentissimarum gentiũ summis imperatoribus posuerũt. Ad Prusiam regẽ legatus T. Quintius Flamininus uenit, quem suspectum Romanis & receptus post fugã Antiochi Annibal, & bellum aduersus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia à Flaminino inter cætera obiectũ Prusiæ erat, hominẽ omnium qui uiuerent infestissimum P R apud eum esse: qui patriæ suæ primum, deinde fractis eius opibus Antiocho regi autor belli aduersus P R fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsenti Flaminino Romanisq;, per se necandi aut tradendi eius in potestatem consilium cepit: à primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum uitæ suæ Annibal prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sanè confisus. Prusiæ uero leuitatem etiam expertus erat. Flaminini quoq; aduentum uelut talem sibi horruerat. ad omnia undique infesta ut iter semper aliquot præparatum fugæ haberet, septem exitus è domo fecerat: & ex ijs quosdam occultos, ne custodia sepirentur. sed graue imperium regum nihil inexploratum, quod uestigari uolunt, efficit. totius circuitum domus ita custodijs complexi sunt: ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nuntiatum milites regios in uestibulo esse: postico, quod deuium maximè atq; occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursu militum obseptum sensit, & omnia circà clausa custodijs dispositis esse, uenenum, quod multo antè præparatum ad tales habebat casus, poposcit. Liberemus, inquit, diuturna cura P R quando mortem senis expectare longum censent. nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoq; Flamininus uictoriam feret. mores quidem P R quantum mutauerit, uel hic dies argumento erit. horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, ut à ueneno caueret, prædixerunt. hi legatum consularem, qui autor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt. Execratus deinde in caput regnumq; Prusiæ, & hospitales deos uiolatæ ab eo fidei testes inuocans, poculum exhausit. Hic uitæ exitus fuit Annibalis. Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neq; his, neq; Valerio assentior, his, quod censoribus M. Porcio, L. Valerio principẽ senatus ipsum L. Valerium censorem lectum inuenio, cum superioribus duobus lustris Africanus fuisset, quo uiuo, nisi ut ille senatu moueretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum eius lectus non esset. Antiatem autorem refellit tribunus plebis M. Næuius, aduersus quem oratio inscripta P. Africani

pta P. Africani est. Hic Næuius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio, L. Porcio coss. sed init tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio coss. ad quartum idus Decembres. inde tres menses ad idus Martias sunt: quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. ita & uixisse in tribunatu Næuij uidetur: diesq; ei dici ab eo potuisse: decessisse autem ante L. Valerij & M. Porcij censuram. Trium clarissimorum suæ cuiusq; gentis uirorum non magis tempore congruente comparabilis mors uidetur esse, quàm quod nemo eorum satis dignum splendore uitæ exitum habuit. iam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. ueneno absumpti Annibal & Philopœmen: exul Annibal proditus ab hospite: captus Philopœmen in carcere & in uinculis expirauit. Scipio, & si non exul, neq; damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens citatus uoluntarium non sibimetipse solum, sed etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponneso, à quibus diuertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrij legatorumq; aliter aliorum affecerat animos. uulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium ut pacis autorem cum ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. nam & si minor ætate, quàm Perseus esset: hunc tamẽ iusta matrefamiliâs, illum pellice ortum esse. illum, ut ex uulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos: Persei nullam apud eos gratiam esse. Hæc uulgo loquebantur. itaq; & Persea cura angebat, ne parum pro se una ætas ualeret, cum omnibus alijs rebus frater superior esset: & Philippus ipse, uix sui arbitrij fore quem hæredem regni relinqueret credens, sibi quoq; grauiorem esse quàm uellet, minorem filium censebat. offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum: & alterã iam se uiuo regiam esse indignabatur. Et ipse iuuenis haud dubiè inflatior redierat, subnixus erga se iudicijs senatus, concessisq; sibi, quæ patri negata essent. & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modò, sed etiam apud patrem cõciliabat: utiq; posteaquam alij legati Romani uenerunt, & cogebatur decedere Thracia, præsidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex noua constitutione senatus facere. sed omnia mœrens quidem & gemens, eo magis, quod filium frequentiorem propè cum illis, quàm secum cernebat: obedienter tamen aduersus Romanos faciebat, ne quam mouendi extemplo belli causam præberet. auertendos etiam animos à suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odrysas & Dentheletas & Bessos duxit. Philippopolin urbem fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familijs receperant sese, cepit: campestresq; barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Derriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluuium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, uetere urbe, nouam urbem Perseida, ut is filio maiori haberetur honos, appellari iussit. Dum hęc in Macedonia gerũtur, coss. in prouincias profecti. Marcellus nuntiũ præmisit ad L. Portium proconsulem, ut ad nouum Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti consuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. pleriq; arma ex agris rapta habebant. ea ægrè patientibus ijs adempta, quæq; alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum à C. Valerio Pr. exposuerunt: se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egestate, ad quærendam sedem Alpes transgressos. quæ inculta per solitudines uiderent, ibi sine ullius iniuria consedisse. oppidum quoq; ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro nec urbi ulli uim allaturos uenisse. nuper M. Claudium ad se nuntium misisse: bellum se cum ijs, ni dederẽtur, gesturum. se certam, & si non speciosam pacem, quàm incerta belli præoptantes, dedisse se prius in fidem, quàm in potestatem populi Romani. post paucos dies iussos & agro & urbe decedere, sese tacitos abire quò terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, & postremo omnia alia quæ ferrent agerẽtue, adempta. orare se S P Q R ne in se innoxios deditos acerbius quàm in ho-

stes sæuirent. Huic orationi senatus ita responderi iussit. Neq; illos recte fecisse, cum in Italiam uenerint, oppidumq; in alieno agro nullius Romani magistratus, qui ei prouinciæ præesset, permissu ædificare conati sint: neq; senatui placere deditos spoliari. itaq; se cum ijs legatos ad COS. missuros: qui, si redeant, unde uenerint, omnia ijs sua reddi iubeant: quiq; protinus eant trans Alpes, & denuntient Gallicis populis: multitudinem suam domi contineant. Alpes propè inexuperabilem finem in medio esse. non utiq; ijs melius fore, qui eas primi peruias fecissent. Legati missi L. Furius Purpurio, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus, quę sine cuiusquã iniuria habebant, Italia excesserunt. Legatis Romanis transalpini populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt: quod eos homines, qui gentis iniussu profecti occupare agrum imperij Romani, & in alieno solo ædificare oppidum conati sunt, impunitos dimiserint. debuisse grauem temeritatis mercedem statui. quod uero etiam sua reddiderint: uereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur. Et exceperunt & prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius COS. Gallis ex prouincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit: literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur. nec satis constabat, utrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt. triumuiri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorũ ciuium sunt deductæ. bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum, antè Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumuiri M. Æmylius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumuiri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodem anno A. Terentius propr. haud procul flumine Ibero in agro Ausetano, & pręlia secũda cum Celtiberis fecit: & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnauit. Citerior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius propr. diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente, peropportune quieuerũt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquã à Q. Fabio COS. gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causa redijt. creauit COSS. Cn. Bebium Pamphilum, & L. Æmylium Paulum. Cum M. Æmylio Lepido hic ædilis curulis fuerat. à quo consule quintus annus erat: cum is ipse Lepidus post duas repulsas COS. factus esset. Prr. inde facti Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Leuinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Dentrix, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa: quod sanguinem per biduum pluuisse in area Concordiæ satis credebant: nuntiatumq; erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat, nouam editam è mari esse. Annibalem hoc anno Antiàs Valerius decessisse autor est: legatis ad eam rem ad Prusiam missis præter T. Quintium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomen: L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

DECADIS QVARTAE LIBER DECIMVS.

RINCIPIO insequentis anni COSS. prætoresq; sortiti prouincias sunt. consulibus nulla præter Ligures, quæ decerneretur erat. Iurisdictio urbana. M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euenit. Hispaniarum Q. Fuluio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentrici Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. COSS. delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat: Apuanos ad rebellionem spectare, periculúmque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispanijs citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu æger Pr. esset, luxuria & otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea nouos exercitus conscribi placuit. quatuor legiones in Ligures: uti singulæ quina millia, & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorũ ijsdem Latini nominis XV millia peditum addita, & octingenti equites. hi duo consulares exercitus essent.

scribere

ſcribere præterea iuſſi ſeptem millia peditum ſociorum ac Latini nominis, & quadringentos
equites,& mittere ad M.Marcellum in Galliam:cui ex conſulatu prorogatum imperium erat.
in Hiſpaniam etiam utranq; quæ ducerentur, quatuor millia peditum ciuium Romanorũ, &
c c equites, & ſociorum ſeptem millia peditum cum c c c equitibus ſcribi iuſſa. & Q.Fabio
Labeoni cum exercitu,quem habebat in Liguribus, prorogatũ in annum imperiũ eſt. Ver
procelloſum eo anno fuit. pridie parilia medio ferme die atrox cum uento tempeſtas coorta,
multis ſacris profaniſq; locis ſtragem fecit.ſigna ænea in Capitolio deiecit: forem ex æde Lu/
næ,quæ in Auentino eſt,raptam tulit,& in poſticis partibus Cereris templi affixit: ſigna alia
in Circo maximo cum columnis,quibus ſuperſtabant, euertit: faſtigia aliquot templorum à
culminibus abrupta fœde diſſipauit. itaq; in prodigium uerſa ea tempeſtas,procurariq; aru/
ſpices iuſſerunt.ſimul procuratum eſt, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat:
& à Formijs ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam.ob ea prodigia x x hoſtijs maiori/
bus ſacrificatum eſt,& diem unum ſupplicatio fuit. Per eoſdem dies ex literis A. Terentij
proprætoris cognitum:P.Sempronium in ulteriore prouincia,cum plus annum æger fuiſſet,
mortuum eſſe.eo maturius in Hiſpaniam Prr.iuſſi proficiſci.Legationes tranſmarinæ deinde
in ſenatum introductæ ſunt.prima Eumenis & Pharnacis regum,& Rhodiorum querentium
de Sinopenſium clade. Philippi quoq; legati & Achæorum & Lacedæmoniorum ſub idem
tempus uenerunt.ijs prius Martio audito,qui ad res Græciæ Macedoniæq; uiſendas miſſus
erat: reſponſa data ſunt. Aſiæ regibus ac Rhodijs reſponſum eſt: legatos ad eas res uiſendas
miſſurum ſenatum. De Philippo auxerat curam Martius. nam ita feciſſe eum quæ ſenatui pla
cuiſſent,fatebatur , ut facile appareret, nõ diutius quàm neceſſe eſſet,facturũ : neq; obſcurum
erat rebellaturũ,omniaq;,quæ tunc ageret diceretq;,eò ſpectare.Iam primũ omnẽ ferè multi/
tudinem ciuiũ ex maritimis ciuitatibus cum familijs ſuis in Emathiam,quę nunc dicitur,quon
dam appellata Pæonia eſt,traduxit:Thracibuſq; & alijs barbaris urbes tradidit habitandas:
fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum in tota
Macedonia fecit. relinquenteſq; penates ſuos cum coniugibus ac liberis pauci tacitũ dolorem
continebant: execrationeſq; in agminibus proficiſcentium in regem , uincente odio metum,
exaudiebãtur. His ferox animus omnes homines,omnia loca temporaq; ſuſpecta habebat.
poſtremo negare propalàm cœpit,ſatis tutum ſibi quicquam eſſe:niſi liberos eorum quos in/
terfeciſſet,cõprehenſos in cuſtodia haberet,& tempore alium alio tolleret . Eam crudelitatem
fœdam per ſe,fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum principem Theſſalorũ multis
antè annis occiderat. generos quoq; eius poſtea interfecit. in uiduitate relictæ filiæ, ſingulos fi
lios paruos habẽtes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis pe/
tentibus aſpernata nuptias eſt. Archo Poridi cuidam longe principi gentis Ænianũ nupſit, &
apud eum plures enixa partus,paruis admodũ relictis omnibus,deceſſit. Theoxena,ut in ſuis
manibus liberi ſororis educarentur,Poridi nupſit:& tanquã omnes ipſa enixa foret,ſuum ſoro
riſq; filios in eadem habebat cura.poſteaq; regis edictũ de comprehendendis liberis eorum,
qui interfecti eſſent,accepit:ludibrio futuros non regis modò , ſed cuſtodũ etiam libidinis ra/
ta.ad rem atrocem animũ adiecit. auſaq; eſt dicere,ſe ſua manu potius omnes interfecturam,
quàm in poteſtatẽ Philippi uenirent. Poris abominatus mentionẽ tam fœdi facinoris, Athe/
nas deportaturũ eos ad fidos hoſpites dixit,comitemq; ipſum fugæ futurum eſſe. Proficiſcun
tur ab Theſſalonica Æniam ad ſtatum ſacrificiũ:quod conditori Æneæ cum magna cærimo/
nia quotannis faciunt. ibi die per ſolennes epulas cõſumpto,nauem præparatam à Poride ſo/
pitis omnibus de tertia uigilia conſcendunt,tanquã redituri in Theſſalonicam. ſed trajcere in
Eubœam erat propoſitum. cæterum in aduerſum uentum nequicquam eos tendentes prope
terram lux oppreſſit. & regij,qui præerant cuſtodiæ portus,lembum armatum ad pertrahen/
dam eam nauim miſerunt,cum graui edicto,ne reuerterentur ſine ea. Cum iam appropinqua
bant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumq; intẽtus erat:interdum manus ad
cœlum tendens,opem ut dij ferrent,orabat. ferox interim fœmina ad multo antè præcogita/
tum reuoluta facinus,uenenũ diluit,ferrumq; promit. & poſito in conſpectu poculo,ſtrictiſq;
gladijs

gladijs,mors,inquit,una uindicta eſt.uiæ ad mortem hæ ſunt. qua quenq; animus fert, effu/
gite ſuperbiam regiam.agite iuuenes mei primum qui maiores eſtis,capite ferrum : aut hauri/
te poculum,ſi ſegnior mors iuuat.Et hoſtes aderant, & autor mortis inſtabat.alij alio leto ab/
ſumpti ſemianimes è naue præcipitantur. ipſa deinde uirũ comitem mortis cõplexa in mare
ſeſe deiecit.naue uacua dominis regij potiti ſunt. Huius atrocitas facinoris nouã uelut flammã
regis inuidiæ adiecit,ut uulgo ipſum liberoſq; eius execrarentur. quæ diræ breui ab omnibus
dijs exauditæ,ut ſæuiret ipſe in ſuum ſanguinem , effecerunt. Perſeus enim, cum indies magis
cerneret fauorem dignitatemq; Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem creſcere,
& gratiam apud Romanos,ſibi ſpem nullam regni ſupereſſe,niſi in ſcelere ratus, ad id unum
omnes cogitationes intendit.cæterum cum ſe ne ad id quidem , quod muliebri cogitabat ani/
mo,ſatis per ſe ualidum crederet:ſingulos amicorum patris tentare ſermonibus perplexis in/
ſtitit.& primo quidam ex his,aſpernantium tale quicquam ſpeciem præbuerunt, quia plus in
Demetrio ſpei ponebant.deinde creſcente indies Philippi odio in Romanos, cui Perſeus in/
dulgeret,Demetrius ſumma ope aduerſaretur:proſpicientes animo exitum incauti à fraude
fraterna iuuenis,adiuuandum quod futurum erat rati,fouendamq; ſpem potentioris, Perſeo
ſe adiungunt.cætera in ſuum quæq; tempus agenda differunt. in præſentia placet, omni ope
in Romanos accendi regem , impelliq; ad conſilia belli,ad quæ iam ſua ſponte animum incli/
naſſet.ſimul ut Demetrius indies ſuſpectior eſſet,ex compoſito ſermones ad ſpem Romano/
rum trahebant.ibi cum alij mores & inſtituta eorũ,alij res geſtas,alij ſpeciem ipſius urbis non
dum exornatę,neq; publicis,neq; priuatis locis,alij ſingulos principum eluderent,iuuenis in/
cautus & amore nominis Romani,& certamine aduerſus fratrem , omnia tuendo ſuſpectum
ſe patri,& opportunum criminibus faciebat.itaq; expertem eum pater omnium de rebus Ro
manis conſiliorum habebat.totus in Perſea uerſus,cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes
agitabat.Redierant,quos forte miſerat in Baſtarnas ad accerſenda auxilia : adduxerantq; in/
de nobiles iuuenes,& regij quoſdam generis . quorum unus ſororem ſuam in matrimonium
Philippi filio pollicebatur : erexeratq; conſociatio gentis eius animum regis. Tum Perſeus,
quid iſta proſunt? inquit.nequaquam tantum in externis auxilijs eſt præſidij, quantum peri/
culi fraude domeſtica.proditorem nolo dicere, certe ſpeculatorem habemus in ſinu : cuius ex
quo obſes Romæ fuit,corpus nobis reddiderunt Romani,animum ipſi habent.omnium pe/
nè Macedonum in eum ora conuerſa ſunt , nec regem ſe alium habituros aiunt , quàm quem
Romani dediſſent. His per ſe ægra mens ſenis ſtimulabatur, & animo magis quàm uultu ea
crimina accipiebat. Forte luſtrandi exercitus uenit tempus. cuius ſolenne eſt tale . Caput me/
diæ canis præciſæ,& prior pars ad dexteram cum extis , poſterior ad læuam uiæ ponitur. in/
ter hanc diuiſam hoſtiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma inſi/
gnia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum,deinde rex ipſe cum liberis ſequitur.pro/
xima eſt regia cohors,cuſtodeſq; corporis:poſtremum agmen Macedonum cætera multitu/
do claudit.latera regis duo filij iuuenes cingebant,Perſeus iam triceſimum annum agens,De/
metrius quinquennio minor,medio iuuentæ robore ille,hic flore:fortunati patris matura ſo/
boles,ſi mens ſana fuiſſet. Mos erat luſtrationis,ſacro peracto exercitum decurrere, & diuiſas
bifariam duas acies cõcurrere ad ſimulachrum pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certami/
ni dati.cæterum non imago fuit pugnæ.ſed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt:
multaq; uulnera ſudibus facta : nec præter ferrum quicquã defuit ad iuſtã belli ſpeciem. Pars
ea quæ ſub Demetrio erat,longe ſuperior fuit.id ægrè patiente Perſeo,lætari prudentes amici
eius,eamq; rem ipſam dicere præbiturã cauſam criminandi iuuenis. Conuiuiũ eo die ſodali/
um,qui ſimul decurrerãt,uterq; habuit:cum uocatus ad cœnã ab Demetrio Perſeus negaſſet.
feſto die inuitatio benigna,& hilaritas iuuenilis utroſq; in uinũ traxit. cõmemoratio ibi certa/
minis ludicri,& iocoſa dicta in aduerſarios,ita ut ne ipſis quidem ducibus abſtineretur, iacta/
bantur,ad has excipiendas uoces ſpeculator ex cõuiuis Perſei miſſus cum incautior obuerſare
tur,exceptus à iuuenibus forte triclinio egreſſis male mulctatur.Huius rei ignarus Demetrius,
quin comeſſatũ,inquit,ad fratrem imus? & iram eius , ſi qua ex certamine reſidet , ſimplicitate

& hilaritate

& hilaritate nostra lenimus? omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret: ferrum ueste abdiderunt, quo se tutari, si qua uis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. utraque domus speculatorum & proditorum plena erat. præcucurrit index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes uenire. & si causa apparebat: (nam ab ijs pulsatum conuiuam suum audierat) tamen infamandæ rei causa ianuam obserari iubet: & ex parte superiore ædium, uersisque in uiam fenestris, comessatores tanquam ad cædem suam uenientes aditu ianuæ arcet. Demetrius per uinum quod excluderetur paulisper uociferatus, in conuiuium redit, totius rei ignarus. Postero die Perseus quamprimum coueniendi potestas patris fuit, regiam ingressus perturbato uultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui cum pater, satin' saluæ? & quænam ea mæstitia esset? interrogaret eum: de ludicro tibi, inquit, uiuere me scio. iam non occultis à fratre petimur insidijs. nocte cum armatis domum ad interficiendum me uenit: clausisque foribus, parietum præsidio me à furore eius sum tutatus. Cum pauorē mistum admiratione patri iniecisset: atqui si aures præbere potes, inquit, manifestam rem teneas, faciam. Enimuero se Philippus dicere auditurum, uocarique extemplo Demetrium iussit: & seniores duos amicos, expertos inter fratres certaminū, infrequentes iam in regia, Lysimachum & Onomastum accersit, quos in consilio haberet. Dum ueniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo uolutans inambulauit. posteaquam eos uenisse nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filijs ut ternos inermes secū introducerent, permisit. Ibi cum consedisset: Sedeo, inquit, miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem parricidij, & reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. Iampridem quidem hanc procellam imminentē timebam, cum uultus inter uos minime fraternos cernerem, cum uoces quasdam exaudirem. sed interdū spes animum subibat, deflagrare iras uestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes armis positis fœdus icisse, & priuatas multorum simultates finitas. subituram uobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter uos, meorū denique præceptorum: quæ uereor ne uana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus uobis detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli? quibus se stirpemque suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorū reges, salutarem per multa secula ipsis patriæque. eandem ciuitatem, posteaquā mos sibi cuique rapiendi tyrannidem, exortus sit, euersam. iam hos Eumenem Attalumque fratres à quàm exiguis rebus, propè ut puderet regij nominis: mihi, Antiocho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis quàm fraterna unanimitate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut uisa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Scipionum, qui Antiochum deuicerunt: patris patruique eorum, quorum perpetuam uitæ concordiam mors quoque miscuit. neque uos illorū scelus, similisque sceleri euentus deterrere à uecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo & spirante me hæreditatē meam ambo & spe & cupiditate improba creuistis. eousque me uiuere uultis, donec alterius uestrum superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omniū uicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palàm, quicquid aut ueri potestis, aut comminisci libet. reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset, lachrymæ omnibus obortæ, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus. Aperienda nimirum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumque ferro iugulum: quando nō creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus insidijs audio, quæ latro atque insidiator. non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere, me subditum & pellice genitum appellant. nam si gradum, si caritatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, sęuires: nec adeò tibi uilis uita esset nostra, ut nec præterito periculo meo moueeris, neque

futuro

futuro, si insidiantibus sit impune. itaque si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, ut à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod circumuentis in solitudine natura ipsa subijcit, ut hominum, quos nunquam uiderint, fidem tamen implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti uocem mittere liceat: per te, patriumque nomen, quod utri nostrum sanctius sit, iampridē sentis, ita me audias precor: tanquam si uoce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum armatis nocte intempesta in uestibulo meo deprehendisses. quod tum uociferarer in re præsenti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, nō comessantium in uicem iamdiu uiuimus inter nos. regnare utique uis. huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat uetustus Macedoniæ mos, obstat uero etiam patris iudicium. huc transcendere nisi per meum sanguinem nō potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnæ funestū propè prælium fecisti. nec me aliud à morte uindicauit, quàm quòd me ac meos uinci passus sum. ab hostili prælio tanquam fraterno lusu pertrahere me ad cœnam uoluisti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem armati comessatum uenerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante propè occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis iuuenibus uenis? conuiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis uenientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego tanquam accusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine uenisse ad ianuā meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare. si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatē regni, & furias fraternas concita. sed ne sint cæcæ pater execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem & petitum insidijs: noxium huic esse caput. qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quò enim aliò confugiam? cui non solenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? si iero ad fratrem inuitatus, moriendum est. si recepero intra ianuam comessatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quò me conferam? nihil præter deos pater, & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt, quia tuis iniurijs doleo, quia tibi ademptas tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram indignor. nec me, nec te incolumi Macedoniam suam futurā sperant. si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidij est. Vidisti hesterno die impetum in me militum. quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fratris noctu assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunæ posuerūt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. neque Hercule istum mihi tantum fratri maiori, sed propè est ut tibi quoque ipsi regi & patri præferant. iste enim est, cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te pater, quid usquam aut spei aut præsidij est? Quò spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintij credis? quibus & bene te cōsuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romā miseris, & hortatur, ut iterū & cum pluribus legatis, & primoribus quoque Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est autor omnium rerum isti & magister. eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. quæruntur adiutores consilijs, cum te plures, & principes Macedonum cum isto mittere iubet. qui hinc integri & synceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc

illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius ijs unus omnia est, eum iam regem
uiuo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim nō ab alijs solum, sed etiam à te
pater cupiditatis regni crimen. ego uero, si in medio ponitur, nō agnosco. quem enim suo loco
moueo, ut ipse in eius locum succedā? unus ante me pater est, & ut diu sit, deos rogo. superstes
ei ita sim, si merebor ut ipse me esse uelit. hæreditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit re
gnum, & quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Ma
cedonum, iuris gentiū. Obstat frater maior, ad quem iure, uoluntate etiam patris regnum per
tinet. tollatur. non primus regnum fraterna cæde petiero. pater senex, & filio solus orbatus, de
se magis timebit, quàm ut filij necem ulciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent fa
ctum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum uitæ propel
lere à me potes, puniendo eos qui ad me interficiendum ferrū sumpserunt: si facinori eorum
successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris. Posteaquā dicendi finem Perseus
fecit, coniecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, uelut confestim responsurus esset.
deinde diu silentium fuit. Cum perfusum fletu appareret omnibus loqui nō posse, tandem ui
cit dolorem ipsa necessitas, cum dicere iuberent. atq; ita orsus est. Omnia quæ reorum an
tea fuerant auxilia, pater, præoccupauit accusator: Simulatis lachrymis in alterius perniciē, ue
ras meas lachrymas suspectas tibi fecit. cum ipse ex quo ab Roma redijt, per occulta cum suis
colloquia dies noctesq; insidietur, ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti &
percussoris speciē induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eundem te maturet per
niciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quicquam spei re
liquæ habeam. circumuentum, solum, inopem, inuidia gratiæ externæ, quæ obest potius quàm
prodest, onerat. Iam illud quàm accusatoriē? quod noctis huius crimen miscuit cum cætera in
sectatione uitæ meæ? ut & hoc, quod iam quale sit scies, suspectum alio uitæ nostræ tenore fa
ceret, & illam uanam criminationem spei, uoluntatis, consiliorū meorum, nocturno hoc ficto
& composito argumēto fulciret. simul & illud quæsiuit, ut repentina & minimè præparata ac
cusatio uideretur: quippe ex noctis huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem
Perseu, si proditor ego patris regniq; eram: si cū Romanis, si cum alijs inimicis patris inieram
consilia, non expectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis meæ ante me accusatum:
si illa separata ab hac uana accusatio erat, inuidiamq; tuam aduersus me magis quàm crimen
meum indicatura, hodie quoq; eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspicere
tur, utrū ego tibi an tu mihi, nouo quidem & singulari genere odij, insidias fecisses. ego tamen
quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu confudisti: & noctis huius
insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me inisse uideri uult: ut scilicet
maiore fratre sublato, cuiusi ure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio regnum
est futurum: ego minor in eius quem occidissem, succederem locū. quid ergo illa sibi uult pars
altera orationis, qua Romanos à me cultos ait? atq; eorum fiducia in spem regni me uenisse?
nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, ut quem uellent, imponerent Macedo
niæ regem: & meæ tantum apud eos gratiæ cōfidebam, quid opus parricidio fuit? an ut cruen
tum fraterna cæde diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut uera, aut certe simulata pro
bitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, execrabilis & inuisus essem? nisi T. Quin
tium credis, cuius uirtute & consilijs me nunc arguis regi, cum & ipse tali pietate uiuat cum fra
tre, mihi fraternę cædis fuisse autorem. Idem nō Romanorū solum gratiam, sed Macedonum
iudicia, ac penè omnium deorum hominumq; consensum collegit, per quæ omnia se mihi pa
rem in certamine non futurum crediderit: idem tanquā in alijs omnibus rebus inferior essem,
ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc formulam cogitationis esse? ut
uter timuerit ne alter dignior uideretur regno, is consiliū opprimendi fratris cepisse iudicetur?
Exequamur tamen quocunq; modo cōficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum cri
minatus est: & omneis insidiarum uias in unum diem contulit. uolui interdiu eum post lustra
tionem cum concurrimus: & quidem, si dijs placet, lustrationū die occidere. uolui cum ad cœ
nam inuitaui, ueneno scilicet tollere. uolui cum comessatū gladijs accincti me secuti sunt, ferro

 interficere

interficere.tempora quidem qualia sint ad parricidium electa,uides:lusus,couiuij,comessationis:quid dies,qualis,quo lustratus exercitus, quo inter diuisam uictimã prælatis omnium qui unquam fuere Macedoniæ regum armis regijs, duo soli tua tegentes latera pater præuecti sumus,& secutum est Macedonũ agmẽ.hoc ego etiam si quid ante admisissem piaculo dignum, lustratus & expiatus sacro, tum cum maximè in hostiam itineri nostro circundatam intuens, parricidium,uenena,gladios in comessationẽ præparatos uolutabam in animo,ut quibus alijs deinde sacris contaminatam omni scelere gentem expiarem? sed secus criminandi cupiditate animus,dum omnia suspecta efficere uult,aliud alio confundit. nam si ueneno te inter cœnam tollere uolui, quid minus aptum fuit,quàm pertinaci certamine & concursu iratum te efficere? ut merito,sicut fecisti,inuitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, utrum ut placarem te danda opera fuit,ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel uenenum parauetam:an ab illo cõsilio uelut transiliendũ ad aliud fuit,ut ferro te , & quidem eo die per speciem comessationis occiderẽ? quo deinde modo, si te metu mortis credebã cœnam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoq; euitaturum existimabam? Non est res qua erubescam pater,si die festo inter æquales largiore uino sum usus:tu quoq; uelim inquiras,qua lætitia,quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuium sit,illo etiam (prauo forsitan)gaudio prouehente,quod in iuuenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat.miseria hæc & metus crapulam facile excusserunt: quæ si non interuenissent,insidiatores nos sopiti iaceremus.Si domum tuam expugnaturus,capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem uino in unum diem? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear,ipse quoq; minimè malus ac suspicax frater,nihil aliud scio,inquit,nihil arguo,nisi quod cũ ferro comessatũ uenerunt.si quæram unde id ipsum sciens,necesse erit te fateri,aut speculatorum tuorũ plenam domum fuisse meam,aut illos ita apertè sumpsisse ferrum,ut omnes uiderent.Et ne quid ipse aut prius inquisisse,aut nunc criminosè argumentari uideretur,te quærere ex ijs quos nominasset,iubebat:an ferrũ habuissent? ut tanquam in re dubia cum id quæsisses,quod ipsi fatentur,pro conuictis haberetur.Quin tu illud quæri iubes? num tui occidendi causa ferrum sumpserint? num me autore & sciente? hoc enim uideri uis , non illud quod fatentur.& palàm est,& sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. rectè an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent.meã causam quæ nihil eo facto contingitur,ne misceris. aut explica, utrum apertè an clàm te aggressuri fuerimus? si apertè,cur nos omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clàm,quis ordo consilij fuit? conuiuio soluto cum comessator ego discessissem,quatuor substitissent,ut sopitũ te aggrederentur? quo modo fefellissent,& alieni,& mei,& maximè suspecti,quia paulo antè in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladijs domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula,ad id quod doles,quod inuidiã urit, reuerteris? cur usquam regni tui mentio fit Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam uideris quàm ego? cur spem meam , quæ si tu non esses certa erat,dubiam & solicitam facis? Hæc sentit Perseus,&si non dicit:hæc istum inimicum,hæc accusatorem faciũt:hæc domum, hæc regnum tuum,criminibus & suspicionibus replent.Ego autẽ pater, quẽadmodum nec nũc sperare regnum,nec ambigere unquam de eo forsitan debeam,quia minor sum , quia tu me maiori cedere uis:sic illud nec debui facere,nec debeo, ut indignus te patre,indignus omnibus uidear.id enim uitijs meis,non cedendo cui ius fasq; est, non modestia consequar. Romanos obijcis mihi:& ea quæ gloriæ esse debent,in crimẽ uertis. ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam,petij:à te missus ire non recusaui.utroq; tempore ita me gessi, ne tibi pudori,ne regno tuo,ne genti Macedonũ essem.itaq; mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti pater.quoad tecum illis pax manebit,mecum quoq; gratia erit. si bellum esse cœperit,qui obses,qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero . Nec hodie ut prosit mihi gratia Romanorũ postulo.ne obsit,tantum deprecor.nec in bello cœpit,nec ad bellum reseruatur.pacis pignus fui,ad pacem retinendam legatus missus sum.neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit.Ego si quid impiè in te pater,si quid scelerate in fratrem admisi, nullam

iam deprecor pœnam. si innocens sum, ne inuidia conflagrem, cum crimine nō possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum apertè, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori ueniam impetrare. in eo ubi pręsidium esse oportebat, ibi exitium est. E' conuiuio & comessationibus propè semisomnus raptus sum ad causam parricidij dicendam. sine aduocatis, sine patronis ipse pro me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tēpus ad meditandum & cōponendam orationem sumpsissem, cum quid aliud quàm ingenij fama periclitaret. ignarus quid accersitus essem, te iratum & iubentem dicere causam, fratrem accusantem audiui. ille diu ante præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur habui. utrū momento illo horæ accusatorem audirem: an defensionem meditarer? attonitus repentino atq; inopinato malo uix quid obijceretur intelligere potui: nedum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? apud quem etiā si caritate à fratre maiore uincor, misericordia certè reus uinci non debeo. ego enim ut me mihi tibiq; serues, precor: ille ut me in securitatē suam occidas, postulat. quid eum cum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri equum censet? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & uocem interclu serunt. Philippus summotis ijs paulisper collocutus cum amicis, pronuntiauit: nō uerbis se nec unius horæ disceptatione causam eorum dijudicaturū, sed inquirendo in utriusq; uitā, mores & dicta factaq; in magnis paruisq; rebus obseruādo: ut omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile reuictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrij gratiam esse. Hæc uiuo Philippo uelut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maximè cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis prouincia erat, proficiscuntur. & quia prosperè ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem prouinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, uenerunt uti reciperentur orantes. Marcellus opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatū per literas consuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit: uerius fuisse consules, quorum prouincia esset, quàm se, quid è republica esset decernere. tum quoq; non placere sibi, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi: atq; eos ad consulem mitti senatum equum censere. Prætores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam & priore prætura prouinciam obtinuerat: Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruēnit, exercitumq; à Terentio accepit. nam ulterior morte P. Sempronij proprætoris sine imperio fuerat. Fuluium Flaccum oppidum Hispanum Vrbicuam nomine oppugnantem Celtiberi adorti sunt. dura ibi prælia aliquot facta. multi Romani milites & uulnerati et interfecti sunt. uicti perseuerātia Fuluij, quod nulla ui abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi pręlijs uarijs abscesserunt. urbs amoto auxilio eorum intra paucos dies capta & direpta est. prædam militibus prætor concessit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tātum in unum coacto, qui dissipatus fuerat: nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta.

Terentius, qui ex ea prouincia decesserat, ouans urbem inijt. trāslatum, argenti pondo IX. millia CCCXX, auri LXXX. pondo: & duæ coronæ aureæ pondo LXVII. Eodem anno inter populum Carthaginiensem & regem Masanissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masanissæ Gala. Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorū, quàm cū ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginiēses, quod primo maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad se peruenisset, repetebāt. Masanissa paterni regni agrum se & recepisse, & habere iure gentium aiebat. & causa & possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quàm ne pudor Romanorum, dum uereantur ne quid socio atq; amico regi aduersus communes suos atq; illius hostes indulsisse uideantur, damno sit. Legati possessionis ius non mutarunt. causam integram Romam ad senatum reiecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. recesserāt primum in deuios saltus. deinde dimisso exercitu, passim in uicos ca-

stellacꝫ suá dilapsi sunt. Consules quocꝫ dimittere exercitum uoluerunt, ac de ea re patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in annum creandos uenire Romã iusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos transalpinos iuuentutem armare: nec in quam regionem Italiæ effusura se multido esset, sciebatur. ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bebius ad comitia iret, quia M. Bebius frater eius consulem petebat. Comitia consulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Lentulus, M. Bebius Pamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabij, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his inito magistratu prouinciæ ita sorte euenerunt. Ligures cõsulibus: prætoribus, Q. Petilio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Appulia & Istri adiecti, quod Tarentini Brundisinicꝫ nuntiabant: maritimos agros infestos transmarinarũ nauiũ latrocinijs esse. eadem Massilienses de Ligurũ nauibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones consulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberẽt equites, & quindecim millia sociûm ac latini nominis, octingentos equites. In Hispanijs prorogatum ueteribus prætoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent: & in supplementum decreta tria millia ciuium Romanorum ducenti equites, & sociûm latini nominis sex millia peditũ, trecenti equites. Nec rei naualis cura omissa. duumuiros in eam rem consules creare iussi, per quos naues uiginti deductæ naualibus socijs ciuibus Romanis qui seruitutem seruissent, complerentur: ingenui tantum in ijs præessent. Inter duumuiros ita diuisa tuenda denis nauibus maritima ora, ut promontoriũ ijs Mineruæ uelut cardo in medio esset: alter in dexteram partem uscꝫ ad Massiliam, læuam alter uscꝫ ad Barium tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno uisa, & nuntiata peregre. In Area Vulcani & Concordiæ sanguinem pluit, & pontifices hastas motas nuntiauere: & Lanuuij simulachrum Iunonis Sospitæ lachrymasse. & pestilentia in agris foriscꝫ & conciliabulis, & in urbe tanta erat, ut libitina tunc uix sufficeret. His prodigijs cladibuscꝫ anxij patres decreuerunt: ut & consules quibus dijs uideretur, hostijs maioribus sacrificarẽt, & decẽuiri libros adirent. eorũ decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem unum indicta est. ijsdem autoribus & senatus censuit, & consules edixerunt: ut per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta uis erat, ut cum propter defectionem Corsorum, bellumcꝫ ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex socijs latini nominis scribi placuisset, & CCC. equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam traijcere: tantum hominum demortuum esset, tantum ubicꝫ ægrorum consules renuntiauerint, ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, sumere à Cn. Bebio proconsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor, atque inde in Sardiniam traijcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Appulia euenerat, adiecta de Bacchanalibus quæstio est: cuius residua quædam uelut semina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant. sed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorẽ quæstiones erant, quàm ad exitum ullum perductæ. id persecare nouum prætorem, ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex autoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas, Eumenis & Ariaratis Cappadocis & Pharnacis Pontici. nec ultra quicquam ijs responsum est, quàm missuros qui de controuersijs eorum cognoscerent statuerentcꝫ. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt. & spes data exulibus est: scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. Achæi de Messene recepta, compositiscꝫ ibi rebus cum assensu patrum exposuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati uenerunt, Philocles & Apelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumcꝫ missi de ijs, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maximè cum T. Quintio aduersus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni sceleris quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam necꝫ nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde indies patris animo fidebat, cum obsideri

fideri aures à fratre cerneret. itaque circunspiciens dicta factaq; sua, ne cuius suspiciones augeret, maximè ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat, ut neq; scribi sibi uellet: quia hoc præcipuè criminum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne otio miles deterior fieret, simul auertendæ suspicionis causa quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in uerticem Aemi montis ascendendi, quia uulgatæ opinioni crediderat: Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpeis conspici posse. subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Aemi, cum satis inter omnes constaret, uiam exercitui nullam esse, paucis & expeditis perdifficillimum aditum: ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum: primum quærit ab eo, cum tanta difficultas itineris proponatur: utrum perseuerandum sit in incepto? an abstinendum? si pergat tamen ire, non posse obliuisci se in talibus rebus Antigoni: qui sæua tempestate iactatus, cum in eadem naue secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur: ut & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubijs periclitari auderet. memorem ergo se præcepti eius, duos simul filios non commissurum in aleam eius, qui proponeretur casus. & quoniam maiorem filium secum duceret: minorem ad subsidia spei & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio: cum in conspectu locorum consultaret: quà proximè itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent: quæq; belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne inuitum parêre suspicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam esset: Didas ex prætoribus regijs unus, qui Pæoniæ præerat, iussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maximè familiarem usum: ut elicere omnia arcana, speculariq; abditos eius sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quàm si solus iret, præsidijs. Philippus Mædicam primum, deinde solitudines interiacentes Mædicæ atque Æmo transgressus septimis demum castris ad radices montis peruênit. ibi unum moratus diem ad deligẽdos quos duceret secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisq; syluestria & pleraque inuia loca excipiebant. peruenere deinde in tam opacum iter, ut præ densitate arborum immissorumq; aliorum in alios ramorum perspici cœlum uix posset. ut uero iugis appropinquabant, quod rarum in alijs locis esset: adeò omnia contecta nebula, ut haud secus quàm nocturno itinere impedirentur. tertio demum die ad uerticem peruentum. nihil uulgatæ opinioni digressi inde detraxerunt: magis credo ne uanitas itineris ludibrio esset, quàm quod diuersa inter se maria montesq; & amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo grauior ætate erat, difficultate uiæ est. duabus aris ibi, Ioui & Soli, sacratis cum immolasset: (quatriduo ascenderat) biduo est digressus, frigora nocturna maximè metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris inuenit: ubi summa penuria erat, ut in regione quam ab omni parte solitudines clauderent. itaque unum tantum moratus diem quietis eorum causa, quos habuerat secũ, itinere inde simili fugæ in Dentheletas transcurrit. Socij erãt: sed propter inopiam haud secus quàm hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim uillas primum, dein quosdam uicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis: cum sociorum uoces nequicquam deos sociales nomenq; suum implorantes audiret. Frumẽto inde sublato in Mædicam regressus, urbem quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse à campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circũmisit, ut à superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, cum terror undiq; instaret: obsidibus datis in præsentia dediderunt sese. ijdem, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe in loca munita & montes

refugerunt. Philippus omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediјt. Missus hic comes (ut antè dictum est) cum simplicitatem iuuenis incauti, & suis haud immerito succensentis, assentando indignandoq; & ipse uicem eius, captaret: in omni ultro suam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adiutor deûm beneficio oblatus uidebatur Pæoniæ prætor: per cuius prouinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur, & autore eo indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrij erat) in custodiam est coniectus: & Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hæc super cætera tristem aduentum in Macedoniam regi fecerunt. mouebant eum & præsentia crimina. expectandos tamen quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset: tandem legati, iam ante præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renunciarent, uenerunt. qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintij signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis: si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil eum aduersus suorum quenquam facturum: neque eum sese esse, qui ullius impij consilij autor futurus uideri possit. Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. itaq; Herodorus extemplo diu excruciatus sine indicio rei ullius in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accusauit Perseus. fuga per Pæoniam præparata arguebatur, & corrupti quidam, ut comites itineris essent. maximè falsæ literæ T. Quintij urgebant. nihil tamen palàm grauius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne pœna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cum iter esset, ad Astreum Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida: Perseum ad Philippopolin ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum seu simulatum est: ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Astreo Heracleam uenit. in ea cœna dicitur uenenum datum. poculo epoto extemplo sensit. & mox coortis doloribus, relicto conuiuio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stubaræus, & Berreus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesq; spiritum intercluserunt: ita innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Aemylius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio ueris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primum in hostiũ finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum uenerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem: non tam id recusabant quàm tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cum darentur: petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumq; milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id ubi impetrauere: post eos ipsos montes unde auerterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. summa ui totum unum diem oppugnarunt: ita, ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis quàm pugnando castra tutabantur. sub occasum solis cum recessissent hostes, duos equites ad M. Bebium cõsulem cum literis Pisas mittit: ut obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio ueniret. Bebius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterum & senatum literis certiorem fecit obsideri à Liguribus L. Aemylium: & M. Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, scripsit: ut si uideretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemylium liberaret obsidione. Hęc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Aemylius cum & uenturos scisset, & educere in aciem copias potuisset, intra uallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bebius cum exercitu uenire à Pisis posset. Romæ magnam trepidationem literæ Bebij fecerunt: eo maiorem, quod paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romam cum uenisset, spem ademit, eum qui in Gallia esset exercitum in

Ligures

Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam dedu ci. eò profectũ Fabium, neq; inde regredi bello inchoato posse. Vna & ea ipsa tardior quàm tempus postulabat, subsidij spes erat, si cõsules maturassent in prouinciã ire. id ut facerẽt, pro se quisq; patrũ uociferari. Consules nisi confecto delectu negare se ituros, nec suam segnitiam sed uim morbi in causa esse, quo serius perficeretur. nõ tamẽ potuerũt sustinere consensum se natus, quin paludati exirent, & militibus quos conscriptos haberent, diem edicerẽt, quo Pisas conuenirent. permissum ut quà irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentq; secum Et prætoribus Q. Petilio & Q. Fabio imperatũ est, ut Petilius duas legiones ciuium Roma norum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fa bio ut socijs latini nominis x v. millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumuiri na uales creati C. Matienus & C. Lucretius, nauesq; ijs ornatæ sunt: Matienoq;, cuius ad gallicũ sinum prouincia erat, imperatum, ut classem primo quoq; tempore duceret in Ligurũ oram, si quo usui esse L. Aemylio atq; eius exercitui posset. Aemylius, posteaquã nihil usquam au xilij ostendebatur. interceptos credens equites, non ultrà differendũ ratus quin per se fortunã tentaret, priusquam hostes uenirent, qui iam segnius secordiusq; oppugnabant: ad quatuor portas exercitũ instruxit, ut signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. qua tuor extraordinarijs, cohortibus duos adiũxit, præposito M. Valerio legato: erumpere extra ordinaria porta iussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legione in subsidijs posuit. M. Seruilius & L. Sulpicius trib. mil. his præpositi. tertia legio aduersus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum: principes pri mi, & hastati in subsidijs locati: Sex. Iulius Cæsar & L. Aurelius Cotta trib. mil. huic legioni præpositi sunt. Q. Fuluius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæstoriã portam positus. duę cohortes & triarij duarum legionum in præsidio castrorum manere iussi. Omnes portas con cionabundus ipse imperator circumijt: & quibuscunq; iritamentis poterat, iras militum acue bat. nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum induciarũ tem pus contra ius gentium ad castra oppugnanda uenissent: nunc quantus pudor esset edocẽs: ab Liguribus latronibus uerius quàm hostibus iustis Romanum exercitum obsideri. Quo ore quisquam uestrum, si hinc alieno præsidio, non uestra uirtute euaseritis: occurret, non dico eis militibus, qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostræ ætatis reges du cesq; uicerunt: sed ijs qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per saltus in uios consectati ceciderunt? quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœniue nõ audeant: Ligustinus hostis uallum Romanum subit: obsides ultro & oppugnat: quem scrutantes antea deuios saltus, abditum & latentem uix inueniebamus? Ad hæc consentiens reddebatur mi litum clamor, nullam militum culpam esse: quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret signum: intellecturum eosdem qui antea fuerint, & Romanos & Ligures esse. Bina cis montes castra Ligurum erant. ex ijs primis diebus sole orto pariter omnes compositi & in structi procedebant: tum nisi exsatiati cibo uinoq; arma non capiebãt. dispersi, inordinati exi bant: ut quibus pro spe certum esset, hostes extra uallum signa non elaturos. Aduersus ita incompositos eos uenientes clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoq; & li xarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeò improuisa res fuit, ut perinde ac si insidijs circunuenti forent, trepidarẽt. Exiguum temporis aliqua forma pugnę fuit. fuga deinde effusa & fugientium passim cædes erat. equitibus dato signo, ut conscende rent equos, nec effugere quenquam sinerent: in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: de inde ipsis exuti castris. Supra x v. millia Ligurum eo die occisa: capta duo millia & quin genti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in deditionem ue nit. gubernatores nautæq; conquisiti, qui prędatores fuissent nauibus: atque omnes in custo diam coniecti. Et à Matieno duumuiro naues eius generis in Ligustina ora x x x i i. captæ sunt. Hæc qui nuntiarent literasq; ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gal lus Romam missi: simulq; peterent, ut L. Aemylio confecta prouincia decedere, & deducere secum milites faceret, atq; dimittere. Vtrumq; permissum ab senatu. & supplicatio ad omnia

puluinaria per triduum decreta. iussiq; prætores, Petilius urbanus dimittere legiones: Fabius socijs atq; nomini latino remittere delectum. & uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites tumultus causa cõscriptos primo quoq; tempore dimitti. Colonia Grauiscæ eo anno deducta est in agrum hetruscum de Tarquiniensibus quondam captum. quina iugera agri data. triumuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquam pluuisse memoriæ proditum est. Eodem anno in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terrã: duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis. literis Latinis Græcisq; utraq; arca inscripta erat. in altera Numã Pompilium, Pomponis filium regem Romanorũ sepultum esse: in altera, libros Numæ Pompilij inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat: inanis inuenta sine ullo uestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modò, sed recentissima specie. septem Latini de iure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adijcit Antiâs Valerius Pythagoricos fuisse, uulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum uulgarentur: Q. Petilius prætor urbanus studiosus legendi eos libros à L. Petilio sumpsit. & erat familiaris usus, quod scribam eum quæstor Q. Petilius in decuriam legerat. Lectis rerum summis cum animaduertisset pleraq; dissoluendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem coniecturũ esse. prius quàm id faceret, se ei permittere uti si quod seu ius, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur. id integra sua gratia eum facturũ. Scriba tribunos pleb. adit. ab tribunis ad senatum res est reiecta. prætor se iusiurandũ dare paratum esse aiebat, libros eos legi seruariq; nõ oportere. Senatus censuit satis habendũ, quod prætor iusiurãdum polliceretur. libros primo quoq; tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantũ Q. Petilio prætori maioriq; parti tribunorum plebis uideretur, domino esse soluendum. id scriba nõ accepit. libri in comitio igne à uictimarijs facto in conspectu populi cremati sunt. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad v. & xxx. millia hominum, quantũ nunquam fermè antea, Celtiberi comparauerant. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciam. is quia armare iuuentutem Celtiberos audierat, & ipse quanta poterat à socijs auxilia cõtraxerat. sed nequaquam numero militem hostem æquabat. Principio ueris exercitum in Carpetaniã duxit, & castra locauit ad oppidum Eburam, modico pręsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi millia duo fermè inde sub colle posuerunt castra. quos ubi adesse prætor Romanus sensit: M. Fuluium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quàm proximè succedere ad uallum iussum, ut uiseret quanta essent. pugna abstineret, reciperetq; sese, si hostium equitatum exeuntem uidisset. Ita ut præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil ultra motũ, quàm ut hæ duæ turmæ ostenderentur, dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procurrisset. Postremo & Celtiberi omnibus simul peditum equitumq; copijs castris egressi, acie directa medio fermè spatio inter bina castra constiterũt. Campus erat planus omnis & aptus pugnæ. ibi stetere Hispani hostem expectantes. Romanus intra uallum suos continuit per quatriduum continuũ, & illi eodem loco aciem instructã tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde quieuere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat. equites tantum in stationẽ egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moueretur. pone castra utriq; pabulatum & lignatũ ibant, neutri alteros impedientes. Prætor Romanus ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum: L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus prouincialium auxiliorũ circumire montem iubet, qui ab tergo hostibus erat: inde ubi clamorẽ audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum sociûm ad uallum hostium cum equitibus extraordinarijs sinistræ alæ mittit. quos ubi & propius accedere, & plures quàm soliti

liti erant, Celtiberi conspexerũt: omnis equitatus effunditur castris, simul & peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equestrium audiuit, auertit equos, & castra repetit. eo effusius sequi hostes. primo equites, mox & peditũ acies aderat: haud dubia spe castra eo die se oppugnaturos. quingentos passus nõ plus à uallo aberant. Itaq; ubi Flaccus satis abstractos eos à præsidio castrorum suorũ ratus est: intra uallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit: clamore non tantũ ad ardorem pugnæ excitandum sublato: sed etiam ut qui in montibus erant, exaudirent. nec morati sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quinq; millium armatorum, non amplius, relictum erat præsidium. quos cum & paucitas sua & multitudo hostiũ, & improuisa res terruisset, propè sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maximè à pugnantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem. postremi Celtiberorum qui in acie erant: primi flammam conspexêre. deinde per totam aciem uulgatum est, castra amissa esse, & tum cum maximè ardere. unde illis terror, inde Romanis animus creuit. iam clamor suorum uincentium accidebat, iam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. cæterũ posteaquàm receptus pulsis nullus erat: nec usquam, nisi in certamine spes: pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urgebantur acriter à quinta legione. aduersus læuum cornu, in quo sui generis prouincialia auxilia instruxisse Romanos cernebãt, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam propè erat ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset: simul ab oppido Ebura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ aduenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererãt, in omnes passim partes capessunt fugam. equites bipartito in eos emissi, magnã cædem edidere. ad uiginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor millia, & DCCC, cum equis plus quingentis: & signa militaria LXXXVIII. Magna uictoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus CC, sociûm Latini nominis DCCC triginta, externorum auxiliarium duo millia fermè & quadringenti ceciderũt. Pr. in castra uictorem exercitum reduxit: Acilius manere in castris ab se captis iussus. postero die spolia de hostibus lecta, & pro concione donati, quorum uirtus insignis fuerat. Saucijs deinde in oppidum Eburam deuectis, per Carpetaniã ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs circumsessa cum à Celtiberis auxilia accersisset: morantibus ijs, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus uiæ, & inflati amnes tenebant: desperato auxilio suorum in deditionẽ uenit. Flaccus quoq; tempestatibus fœdis coactus exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari cum tandem superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus Contrebiam uenissent: posteaquã castra nulla extra mœnia uiderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuderunt. quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam impedijt, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes ueniebãt, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumuênit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa, capta plus quinq; millia hominum, equi quadringenti. signa militaria LXII. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum uenientium, deditionem Contrebiæ & suam cladem narrãdo, auerterunt. extemplo in uicos castellaq; sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus per Celtiberiam populabũdus ducit legiones: multa castella oppugnauit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem uenit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore Manlius Pr. secũda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. triumuiri deduxerunt P. Cornelius Scipio Nasica. C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt. una Veneris Erycinæ ad portam Collinam. dedicauit L. Porcius L. F. Licinius duumuir. uota erat ab COS. L. Porcio Ligustino bello. altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumuir statuamq; auratam, quæ prima o-

mniũ in Italia statua aurata est: patris Glabrionis posuit. Is erat, qui ipse eam ędem uouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset. locaueratq; idem ex s c. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt: L. Æmylius Paulus procos. ex Liguribus Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinq; & uiginti. nec præterea quicquam auri argentiq; in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumphi famam legati Ligurum pacem perpetuã orantes. ita in animum induxisse Ligurum gentem: nulla unquam arma, nisi imperata à P R sumere. Responsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus: orationem eam non nouam Liguribus esse. mens uero ut noua & orationi cõueniens esset, ipsorum id plurimũ referre. ad c o s s. irent, & quæ ab ijs imperata essent, facerent. nulli alij quàm consulibus senatum crediturũ esse: syncera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit. qua clade compulsi obsides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prælia facta. Carthaginiensibus eodem anno c obsides redditi. pacemq; cum ijs P R non ab se tantum, sed ab rege etiam Masanissa præstitit: qui tum præsidio armato agrum, qui in controuersia erat, obtinebat. Otiosam prouinciam c o s s. habuerũt. M. Bebius comitiorum causa Romam reuocatus c o s s. creauit: A. Posthumium Albinum Luscum, & C. Calpurnium Pisonem. Prr. exinde facti Tib. Sempronius Gracchus, L. Posthumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minucius Melliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ij omnes magistratum Idibus Martijs inierunt. Principio eius anni, quo A. Posthumius Albinus, & C. Calpurnius Piso c o s s. fuerunt: ab A. Posthumio c o s. in senatũ introducti, qui ex Hispania citeriore uenerãt à Q. Fuluio Flacco: L. Minucius legatus, & duo Tr. mil. T. Mænius, & L. Terentius Massaliota. hi cum duo secunda prælia, deditionem Celtiberiæ, confectam prouinciã nuntiassent: nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse: petierunt ab senatu primum, ut ob res prosperè gestas dijs immortalibus honos haberetur: deinde, ut Q. Fuluio decedẽti de prouincia deportare inde exercitum, cuius forti opera & ipse, & multi ante eum Prr. usi essent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam propè necessarium esset. ita enim obstinatos esse milites, ut non ultrà retineri posse in prouincia uiderẽtur, iniussuq; abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri. c o s s. ambobus prouinciã Ligures esse senatus iussit. Prr. inde sortiti sunt: A. Hostilio urbana, T. Minucio peregrina obuẽnit: P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Posthumius ulteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fuluio erat: ne uetere exercitu prouincia spoliaretur: quæro, inquit, de te L. Minuci, cum confectam prouinciam nuntiaes, existimes ne Celtiberos perpetuò in fide mansuros? ita ut sine exercitu ea prouincia obtineri possit? si neq; de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes: & habendum illic utiq; exercitum censes: utrum tandem autor senatui sis supplemẽtum in Hispaniam mittendi? ut ij modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur: ueteribus militibus tyrones immisceantur? an deductis de prouincia ueteribus legionibus nouas cõscribendi & mittendi? cum contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandũ possit: dictu, quàm re facilius sit prouinciam ingenio ferocem rebellatricem confecisse. Paucæ ciuitates, ut quidem ego audio, quas uicina maximè hyberna premebant, in ius ditionemq; uenerunt: ulteriores in armis sunt. quæ cum ita sint, ego iam hinc prædico P C me exercitu eo qui nunc est, Remp. administraturũ: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me od hybernacula electurum, neq; nouum militem ferocissimo hosti obiecturum. Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, respondit: neq; se, neq; quenquã alium diuinare posse, quid in animo Celtiberi haberẽt, aut porrò habituri essent. itaq; negare non posse, quin rectius sit etiam ad pacatos barbaros nondum satis assuetos imperio exercitum mitti. nouo autem, an uetere exercitu opus sit, eius esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint: simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites si diutius in prouincia retineãtur. si ex eo, quod aut inter

inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant coniectandum sit, palàm uociferatos esse, aut imperatorem in prouincia retenturos; aut cum eo in Italiam uenturos esse. Disceptationem inter prætorem legatumq́;, consulum relatio interrupit: qui suas ornari prouincias priusquã de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Nouus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, & sociûm Latini nominis, quantus semper numerus, XV millia peditum, & DCCC equites: cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferret, mandatum est. P. Cornelio & M. Bebio prorogatũ imperium: iussiq́; prouincias obtinere, donec COSS. uenissent. tum imperatum, ut dimisso quem haberent exercitu, reuerterentur Romam. de Tib. Sempronij deinde exercitu actum est. nouam legionem ei quinq́; millium & ducentorũ peditum cum equitibus quadringentis consules scribere iussit: & mille præterea peditum Romanorum, quinquaginta equites, & socijs è nomine Latino imperare septem millia peditum, CCC equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Fuluio permissum, ut qui milites ante Sp. Posthumium & Q. Marcium COSS. ciues Romani socijue in Hispaniam transportati essent: & præterea supplemento adducto quod amplius duabus legionibus, quàm X millia, & CCCC pedites, sexcenti equites essent, & sociûm Latini nominis XII millia, DC equites: quorũ forti opera duobus aduersus Celtiberos prælijs usus Q. Fuluius esset: eos, si uideretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ. quod is prosperè Remp. gessisset. & cæteri Prr. in prouincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones præter exercitum ueterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat: eo anno esse placuit. & is ipse exercitus ægrè explebatur propter pestilentiam, quæ iam tertium annum urbem Romanam atq́; Italiam uastabat. Pr. T. Minucius, & haud ita multo pòst COS. C. Calpurnius moritur. multiq́; alij omnium ordinũ illustres uiri. postremo prodigij loco ea clades haberi cœpta est. C. Seruilius PONT. MAX. piacula iræ deûm conquirere iussus, decemuiri libros inspicere: consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona uouere, & dare signa inaurata. quæ uouit, deditq́;. Decemuiri supplicationem in biduum ualitudinis causa in urbe, & per omnia fora conciliabulaq́; edixerunt. maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes supplicauerunt. Fraudis quoq́; humanæ insinuauerat suspicio animis. & ueneficij questio ex S C quod in urbe propiusue urbem decem millibus passuũ esset commissum, C. Claudio Pr. qui in locum T. Minucij erat suffectus: ultra decimum lapidem per fora conciliabulaq́; C. Mænio, priusquã in Sardiniam prouinciam trajceret, decreta. Suspecta COS. erat mors maximè. necatus à Quarta Hostilia uxore dicebatur. ut quidem filius eius Q. Fuluius Flaccus in locum uictrici COS. est declaratus: aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse. & testes existebant: qui post declaratos COSS. Albinum & Pisonem, quibus comitijs Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei à matre dicerent, quod iam ei tertium negatus cõsulatus petenti esset, & adiecisse, pararet se ad petendum: intra duos menses effecturam ut COS. fieret. Inter multa alia testimonia ad causam pertinentia hæc quoq́; uox nimis uero euentu comprobata ualuit cur Hostilia damnaretur. biq Veris principio huius dum COSS. nouos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius, & M. Bebius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum in prouinciam consulum non expectassent bellum, improuiso oppressi, ad duodecim millia hominum dediderũt se. Eos, cõsulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestreis procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bebius statuerunt, nullũ alium ante finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus P R erat in Samnitibus, qui Taurasinorũ fuerat. cum traducere Ligures Apuanos uellent, edixerunt: Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis coniugibusq́;: sua omnia secum portarent. Ligures sæpe per legatos deprecati ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil impetrabant, neq́; uires ad rebellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorũ capitũ cum fœminis puerisq́;.

argenti datã centum & quinquaginta millia, unde in nouas ædes cõpararent quę opus essent. agro diuidendo dandoqꝫ ijdem qui traduxerant, Cornelius & Bebius præpositi. postulantibus tamen ipsis quinqꝫ uiri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re cum ueterem exercitum Romam deduxissent: triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum hostes ducti ante currũ: quia nec quid ferretur, necꝫ quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

Eodem anno in Hispania Fuluius Flaccus propr. quia successor in prouinciam tardius ueniebat, educto exercitu ex hybernis, ulteriorem Celtiberiæ agrũ, unde ad deditionem non uenerant, instituit uastare, qua re iritauit magis quàm conterruit animos barbarorũ: & clàm comparatis copijs saltum Manlianum, per quem transiturũ exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Posthumio Albino collegæ Gracchus mandauerat, ut Q. Fuluium certiorem faceret, Taraconem exercitum adduceret. ibi dimitti ueteranos, supplementumqꝫ distribuere, & ordinare omnem exercitum sese uelle. dies quoqꝫ, & ea propinqua edita Flacco est, qua successor esset uenturus. Hæc noua allata res, omissis quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum coëgisset: barbari causæ ignari suam defectionem, & clàm comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Vbi eum saltum prima luce agmen Romanum intrauit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos inuaserũt. quod ubi uidit Flaccus, primos tumultus in agmine per centuriones stare omneis suo quenqꝫ loco, & arma expedire iubendo, sedauit: & sarcinis iumentisqꝫ in unum locum coactis, copias omneis partim ipse, partim per legatos tribunosqꝫ militum, ut tempus, ut locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit: cum his deditis rem esse admonens, scelus & perfidiam illis, non uirtutem nec animum accessisse. reditum ignobilem in patriã, clarũ ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos. Plura dici tempus nõ patiebatur. inuehebãt se hostes, & in partibus extremis iam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. atrox ubiqꝫ præliũ, sed uaria fortuna erat. egregiè legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi ubi ordinata acie, & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt: cuneo impressionem fecerunt. quo tantum ualent genere pugnæ, ut quacunqꝫ parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tũc quoqꝫ turbatæ legiones sunt, propè interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo aduehitur ad legionarios equites: & ecquid auxilij in uobis est? actũ iam de hoc exercitu erit? cum undiqꝫ acclamassent, quin ederet quid fieri uelit, non segniter imperium executuros: duplicate turmas, inquit, duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostiũ, quo nostros urgent. id cum maiore ui equorũ facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua memoriæ proditũ est. Dicto paruerunt, detractisqꝫ frenis bis ultro citroqꝫ cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè omissa pugna locum fugæ circumspicere. Et alarij equites, postquàm Romanorum equitum tam memorabile facinus uidere: & ipsi uirtute eorũ accensi, sine ullius imperio, in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc uero Celtiberi omnes in fugam effunduntur. & imperator Romanus auersos hosteis contemplatus, ædem Fortunæ equestri, Iouiqꝫ OPT. MAX. ludos uouit. cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur: uiui capti plus tria millia, ducẽtis septuaginta septem cum signis militaribus: equis propè mille centum, nullis castris eo die uictor exercitus mansit. uictoria non sine iactura militũ fuit. quadringenti LXXII milites Romani, sociũm ac Latini nominis mille decem & nouem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita uictor exercitus renouata priore gloria Taraconem est perductus. Venienti Fuluio Tib. Sempronius Pr. qui biduo antè uenerat, obuiam processit gratulatusqꝫ est, quod Remp. egregiè gessisset. cum summa concordia quos dimitterent, quosqꝫ retinerent milites, cõposuerunt. Inde Fuluius exautoratis militibus in naues impositis,

Romam

Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. COSS. ambo in Ligures exercitus induxerũt diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistam Suismontiumq; monteis obsedit: & premendo præsidijs angustos saltus eorum cõmeatus interclusit, inopiaq; omniũ rerũ eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione adortus à Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naueis impositos præter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit, inde in Samnium traducti, agerq; his inter populares datus est. Montanorũ Ligurum ab A. Posthumio uineæ cæsæ, frumentaq; deusta. donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem uenerunt, armaq; tradiderunt. Nauibus inde Posthumius ad uisendam oram Ingaunorum Intemeliorumq; Ligurum processit. Priusquam hi COSS. uenirent. ad exercitum qui Pisas inductus erat, præerant A. Posthumius, & frater Q. Fuluij M. Fuluius Nobilior. secundæ legionis Fuluius Tr. mil. erat. is mensibus suis dimisit legionem, iureiurando adactis centurionibus, æs in ærariũ ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eò forte erat profectus) Fuluio nuntiatum est: cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas. de cæteris COS. certiorem fecit. eo referente SC factum est: ut M. Fuluius in Hispaniam relegaretur ultra nouam Carthaginem. Literæq; ei datæ sunt à COS. ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorẽ deferendæ. milites iussi ad signa redire. causa ignominiæ uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaq; eius uendere COS. iussus. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundisium redierat: inde in portu relictis nauibus cum uenisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubiè in regem Illyriorum Gentium latrocinij omnis maritimi causam auertit. ex regno eius omnes naues esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati à Gentio: qui quo tempore Romani conueniendi regis causa uenissent: ægrũ forte eum in ultimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentiũ ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. ad ea Duronius adiecit, multis ciuibus Romanis & socijs Latini nominis iniurias factas in regno eius, & ciues Romanos dici Corcyræ retineri. eos omneis Romam adduci placuit. C. Claudium Pr. cognoscere: neq; antè Gentio regi legatis'ue eius responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilẽtia eius anni absumpsit: sacerdotes quoq; aliquot mortui sunt, L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat: triumuir epulo, Q. Fuluius, M. F. in locũ eius triumuir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege sacrifico sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellę cõtentio inter C. Seruilium PONT. MAX. fuit: & L. Corneliũ Dolabellam duumuirum naualem, quem ut inauguraret pontifex magistratu sese abdicare iubebat. recusantiq; id facere, ob eam rem mulcta duumuiro dicta à pontifice. deq; ea cum prouocasset, certatum ad populum. cum plures iam tribus intrò uocatę dicto esse audientem pontifici duumuirũ iuberent, mulctamq; remitti si magistratu se abdicasset: ultimum de cœlo quod comitia turbaret interuenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clælium Siculum inaugurarunt: qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus PONT. MAX. decessit. idem decemuir sacrorum fuit. pontifex in locũ eius à collegio cooptatus est Q. Fuluius Flaccus: in pontificem maximũ Æmylius Lepidus, cũ multi clari uiri petissent. & decemuir sacrorũ Q. Marcius Philippus in eiusdem locum est cooptatus. & augur Sp. Posthumius Albinus decessit. in locum eius P. Scipionẽ filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum ut publice Latinè loquerentur: & præconibus Latine uendendi ius esset. Pisanis agrũ pollicentibus, quò Latina colonia deduceretur, gratię ab senatu actæ, triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilij Lenates. A C. Mænio Pr. cui prouincia Sardinia cum euenisset, additũ erat, ut quæreret de ueneficijs longius ab urbe decem millibus passuũ: literæ allatæ: se iam tria millia hominũ damnasse, & crescere sibi quæstionẽ indicijs. aut eam sibi esse defendendam, aut prouinciam dimittendam. Q. Fuluius Flaccus ex Hispania redijt Romam

cum magna fama gestarum rerum. qui cum extra urbem triumphi causa esset, cos. est creatus cum L. Manlio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum uiginti quatuor: praeterea auri pondo triginta unum, & signati oscensis nummûm centũ septuaginta tria M. ducentos. militibus de praeda quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem socijs Latini nominis: & stipendiũ omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata est ab L. Iulio Tr. pl. quot annos nati quenq; magistratum peterent caperentq;. inde cognomen familiae inditum: ut Annales appellarẽtur. Prr. quatuor post multos annos lege Bebia creati, qui alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Leuinus. Q. & M. Mutij Scaeuolae. Q. Fuluio, & L. Manlio coss. eadem prouincia, quae superioribus, pari numero copiae peditum, equitum, ciuium, sociorum decretae. In Hispanijs duabus Tib. Sempronio & L. Posthumio cum ijsdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est. & in supplementum coss. scribere iussi ad tria millia peditum Romanorum, CCC equites: quinq; millia sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scaeuola urbanam sortitus prouinciam est: & ut idem quaereret de ueneficijs in urbe, & propius urbem decem millia passuum. C. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mutius Scaeuola Siciliam, L. Valerius Leuinus Sardiniam. Q. Fuluius cos. priusquã ullam rem publicam ageret, liberare & se, & Remp. religione uotis soluendis dixit uelle. uouisse se quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos Ioui OPT. MAX. & aedem equestri Fortunae sese facturum: in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti: & ut duumuiri ad aedem locandam crearentur. de pecunia finitur, ne maior causa ludorum consumeretur: quàm quanta Fuluio Nobiliori post Aetolicum bellum ludos facienti decreta esset: neue quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret aduersus id S C quod L. Aemylio C. Bebio coss. de ludis factum esset. Decreuerat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronij aedilis, qui graues non modò Italiae ac socijs Latini nominis, sed etiam prouincijs externis fuerant. Hyemis eo anno niue saeua & omni tempestatum genere fuit, arbores, quae obnoxiae frigoribus sunt, deussit cunctas: & ea tum aliquãto quàm aliâs longior fuit. itaq; Latinas mox subito coorta & intolerabilis tempestas in monte turbauit: instauratęq; sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capitolio aliquot signa cõstrauit, fulminibusq; complura loca deformauit. aedem Iouis Tarracinae, aedem albam Capuae, portamq; Romanam: muri pinnas aliquot locis decussit. Haec inter prodigia nuntiatũ & ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemuiri iussi adire libros edidêre quibus dijs, & quot hostijs sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata ad aedem Iouis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde uotiui Q. Fuluij cos. per dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita. creati M. Aemylius Lepidus PONT. MAX. & M. Fuluius Nobilior: qui ex Aetolis triumphauerat. Inter hos uiros nobiles inimicitiae erant, sępe multis & in senatu, & ad populum atrocibus celebratae certaminibus. comitijs confectis, ut traditũ antiquitus est: censores in campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt. quò repente principes senatorum cum agmine uenerunt ciuitatis, inter quos Q. Caecilius Metellus uerba fecit. Non obliti sumus censores, uos paulo antè ab uniuerso P R moribus nostris praepositos esse: & nos à uobis & admoneri & regi, non uos à nobis debere. indicandum tamen est quid omneis bonos in uobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Singulos cum intuemur M. Aemyli, M. Fului: neminem hodie in ciuitate habemus, quem, si reuocemur in suffragium, uelimus uobis praelatum esse. ambo cum simul aspicimus, non possumus non uereri ne male cõparati sitis: nec tantum Reip. prosit, quod omnibus nobis egregiè placetis: quàm quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos uobisipsis graues & atroces geritis: quae periculum est ne ex hac die nobis & Reip. quàm uobis grauiores fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrũt quae dicerentur: nisi forte implacabiles fueritis, implicauerint animos uestros. Has ut hodie, ut * in isto templo finiatis simultates, quaesumus uos uniuersi, & quos coniunxit suffragijs suis P R, hac etiam reconciliatione gratiae coniungi à nobis sinatis. uno animo, uno consilio legatis

senatum

senatum, equites recenseatis: agatis censum, lustrum condatis. quod omnibus ferè precationibus nuncupabitis uerbis, ut ea res mihi collegæq; meo bene & fœliciter eueniat: ita, ut uerè, ut ex animo uelitis euenire: efficiatisq;, ut quod deos precati eritis, id uos uelle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus in cuius urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarũt. Non modò simultates, sed bella quoq; finiuntur. ex infestis hostibus plerunq; socij fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti sunt: Latini, Sabini in ciuitatem accepti. Vulgatum illud quia uerum erat, in prouerbium uenit: Amicitias immortaleis, inimicitias mortaleis debere esse. Fremitus ortus cum assensu, deinde uniuersorum uoces idem petentium confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmylius questus cum alia, tum bis à M. Fuluio se certo consulatu deiectum. Fuluius contrà queri, se ab eo semper lacessitum, & in probrum suum sponsionem factam. tamen ambo significare, si alter uellet, se in potestate tot principum ciuitatis futuros. Omnibus instantibus qui aderant: dexteras fidemq; dedere, mittere uere ac finire odium. deinde collaudantibus cunctis deducti sunt in Capitolium. & curæ super tali re principum, & facilitas censorum egregiè comprobata ab senatu, & laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniæ summa sibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur: uectigal annuum decretum est. Eodem anno in Hispania L. Posthumius & Tib. Sempronius proprr. comparauerunt ita inter se, ut in Vacceos per Lusitaniã iret Albinus, inde in Celtiberiã reuerteretur. Gracchus quod maius ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetrauit. Mundam urbem primum ui cepit, nocte ex improuiso aggressus. acceptis deinde obsidibus, præsidioq; imposito, castella oppugnare, agros urere, donec ad præualidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit. ubi cum iam opera admoueret: ueniunt legati ex oppido. quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si uires essent. petierunt enim ut sibi in castra Celtiberorũ ire liceret ad auxilia accipienda. si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho ierunt. & pòst paucis diebus alios decem legatos secum adduxerũt. Meridianũ tempus erat. nihil prius petierunt à Pr. quàm ut bibere sibi iuberet dari. epotis primis poculis iterum poposcerũt, magno risu circunstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingenijs. tum maximus natu ex ijs, Missi sumus, inquit, à gente nostra qui sciscitaremur: qua tãdem re fretus arma nobis inferres? Ad hanc percũctationem Gracchus, exercitu se egregio fidentem uenisse respondit. quem si ipsi uisere uelint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse. tribunisq; mil. imperat, ut ornari omneis copias peditum equitumq;, & decurrere iubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerũt suos ab auxilio circunsessæ urbi ferendo. Oppidani cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum conuenerat) sustulissent: destituti ab unica spe auxilij in deditionem uenerunt. sestertiũ nummûm quater & uicies ab ijs est exactum, quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine (nam militare iussi sunt) & tamen re ipsa ut pignus fidei essent. Inde iam duxit ad Alcem urbem, ubi castra Celtiberorum erant, à quibus uenerant nuper legati. eos cum per aliquot dies armaturam leuem immittendo in stationes lacessisset paruis prælijs, indies maiora certamina ferebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Vbi quod petebatur sensit effectũ: auxiliorũ præfectis imperat, ut contracto certamine, tanquã multitudine superarẽtur, repente tergis datis ad castra effuse fugerent. ipse intra uallũ ad omneis portas instruxit copias. Haud multũ temporis intercessit cum ex cõposito refugientium suorum agmen, pòst effuse sequentes barbaros cõspexit. instructam ad hoc ipsum intra uallũ habebat aciem. itaq; tantũ moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret: clamore sublato simul omnibus portis erupit. Non sustinuere impetum necopinatum hostes. qui ad castra oppugnanda uenerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati mox intra uallum pauentes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die nouem millia hostium cæsa: capti uiui trecenti uiginti, equi centum duodecim: signa militaria triginta septem. de exercitu Romano centum nouem ceciderunt. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopulandum Celtiberiã legiones. & cũ ferret passim cuncta atq; ageret: populiq; alij uoluntate, alij metu iugum acciperent: C III. oppida intra paucos dies in dedi

tionem accepit. præda potitus ingenti est. Conuertit inde agmen retrò, unde uenerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare instituit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt. deinde cum iam non armis modò, sed etiam operibus oppugnarentur: diffisi præsidio urbis in arcem uniuersi concesserunt. postremo & inde præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captiui nobiles in potestatem uenerũt. inter quos & Thurri filij duo, & filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade missis, qui fidem uenienti in castra ad Gracchum peterent: uenit. & primum quæsiuit ab eóne sibi liceret, ac suis uiuere? cum prætor uicturum respondisset: quæsiuit iterum, si cum Romanis militare liceret? id quoque Graccho permittente, sequar, inquit, uos aduersus ueteres socios meos, quoniam illos ad me propiunt suspicere. Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam
* adiuuit. Ergauia inde nobilis & potens ciuitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam quidam autores sunt. è qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prælio ad montem Chaunum cum Celtiberis à prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos utrinque cecidisse. nec aliud magnopere uictores fuisse Romanos nisi quod postero die manentes intra uallum prælio lacessierint: spolia per totum diem legisse. tertio die prælio maiore iterum pugnatum: & tum demũ haud dubiè uictos Celtiberos: castraque eorum capta & direpta esse. uigintiduo millia hostium eo die esse cæsa: plus trecentos captos: parem ferè equorum numerum: & signa militaria septuaginta duo: inde debellatũ, ueramque pacem non fluxa ut antè fide Celtiberos fuisse. Eadem æstate & L. Posthumium in Hispania ulteriore bis cum Vacceis egregie pugnasse scribunt. ad triginta & quinque millia hostium occidisse & castra oppugnasse. Propius uero esse, serius in prouinciã peruenisse, quàm ut ea æstate potuerit res gerere. Censores fideli concordia senatũ legerunt. princeps electus est ipse censor M. Æmylius Lepidus PONT. MAX. tres eiecti de senatu. retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diuisaque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi, priuatamque publicæ rei impensam insuerat. Theatrũ & proscenium ab Apollinis. ædem Iouis in Capitolio, columnasque circà poliendas albo locauit. & ab his columnis, quæ incõmode opposita uidebãtur, signa amouit: clypeaque de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit usus. portum, & pilas pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatoriũ circundatis tabernis, quas uendidit in priuatum: & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam post naualia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tyberim ædem Apollinis Medici. habuere & in promiscuo prætores pecuniã ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesque faciendos. impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suũ duci nõ est passus. Portoria quoque, & uectigalia ijdem multa instituerũt. cõplura sacella publicaque occupata à priuatis, publicaque sacra ut paterent, essentque populo curarũt. mutarũt suffragia: regionatimque generibus hominũ, causisque & quæstibus tribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Æmylius petijt ab senatu, ut sibi dedicationis templorũ Reginæ Iunonis & Dianæ, quæ bello Ligustino antè annis octo uouisset: pecunia ad ludos decerneretur. uiginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes utranque in circo Flaminio. ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium permarinũm in campo uouerat eam annis quadraginta ante L. Æmylius Regillus, nauali prælio aduersus præfectos
* regis Antiochi. supra ualuas templi tabula cum titulo hoc fixa est. Duello magno regibus dirimendo caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmylio M. Æmylij filio, auspicio, imperio, felicitate ductuque eius inter Ephesum Camuchumque inspectante COS. ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisque classis regis Antichi antea sic uicta, fusa, contusa fugataque est. ibique eo die naues longæ cum omnibus socijs captæ sexaginta duæ. ea pu

ea pugna pugnata rex Antiochus, regnumq́. eius rei ergò ædem Laribus permarinis uouit. Eodem exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio supra ualuas fixa est. Biduo quo senatum legerunt censores: Q. Fuluius COS. profectus in Ligures, per inuios montes uallesq́ saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnauit. neq́ tantum acie uicit, sed castra quoq́ eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisq́ ea regio Ligurum in deditionem uenit. COS. deditos in campestreis agros deduxit, præsidiaq́ montibus imposuit. Celeriter & ex prouincia literæ Romam uenerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prr. quadraginta hostijs maioribus per supplicationes rem diuinam fecerunt. Ab altero COS. L. Manlio nihil memoria dignũ in Liguribus est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum à COS. & senatu petebant ut pacati sub imperio PR. essent. Eos senatus excedere Italia iussit: & COS. Q. Fuluium quærere & animaduertere in eos, qui principes & autores transcendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio & mœrore consumptus post mortem filij decessit. Demetriade hybernabat, cum desiderio anxius filij, tum pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum: & alter filius haud dubiè & sua & aliorum opinione rex, conuersiq́ in eum omnium oculi, & destituta senectus: alijs expectantibus suam mortem: alijs ne expectantibus quidem, quo magis angebatur: & cũ eo Antigonus Echecratis filius nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ uir maiestatis, nobili etiam pugna aduersus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine à cæteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat: eiq́ ea fides nequaquam amicum Persea inimicissimum fecerat. is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni uentura esset ad Persea, ut primum labore animum regis, & ingemiscere interdum filij desiderio sensit: nunc præbendo aureis, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens & ipse aderat: & cum multa adsoleat ueritas præbere uestigia sui, omni ope adiuuabat, quo maturius omnia emanarent. Suspecti & ministri facinoris Apelles maximè & Philocles erant, qui Romam legati fuerant, literasq́ exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerãt. falsas esse, & à scriba uitiatas, signumq́ adulterinum, uulgo in regia fremebant. Cęterũ cum suspecta magis, quàm manifesta esset res: forte Xychus obuius fit Antigono, comprehensusq́ ab eo in regiam est perductus. relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. Multis, inquit, sermonibus intellexisse uideor, magno te æstimaturum, si scire uera omnia possis de filijs tuis, uter ab utro petitus fraude & insidijs esset, homo unus omnium, qui nodum huius erroris exoluere possit, in potestate tua est Xychus. forte uocatum perductumq́ in regiam, uocari iuberet.

Adductus primo ita negare inconstanter, ut paruo metu admoto paratum indicem esse appareret. conspectum tortoris uerberumq́ non sustinuit: ordinemq́ omnem facinoris legatorum ministerijq́ sui exposuit. Extemplo missi qui legatos comprehenderẽt: Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt. Apelles missus ad Chæream quendam persequendum, indicio Xychi audito in Italiam traiecit. De Philocle nihil certi uulgatum est. alij primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse: alij tormenta etiam inficiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus, geminatusq́. & infelicitatẽ suam in liberis grauiorẽ quod alter perisset, censebat. Perseus certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, q̃ ut fugã necessariã duceret: tantum ut procul abesset, curabat, interim uelut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus uiueret, se defensurus. qui spe potiundi ad pœnã corporis eius amissa, quod reliquum erat, id studere: ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat: cui & palàm facti parricidij gratia obnoxius erat, neq́ pudendum aut pœnitendum eum regẽ Macedonibus propter recentẽ patrui Antigoni gloriã fore censebat. Quando in eam fortunã ueni, inquit, Antigone, ut orbitas mihi, quã alij detestantur parẽtes, optabilis esse debeat: regnũ, quod à patruo tuo forti nõ solum fideli tutela eius custoditũ & auctum etiã accepi: id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno iudicem. si neminem haberẽ, perire & extingui id mallem, quàm

Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumq; credam mihi: si te, qui morti innocentis, qui meo infœlici errori unus inlachrymasti, in locum eius substitutum relinquam. Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. cum in Thracia Perseus abesset: circumire Macedoniæ urbes, principibusq; Antigonum commendare. & si uita longior suppetisset, haud dubium fuit quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimũ temporis moratus fuerat. inde cum Amphipolin uenisset, graui morbo est implicitus. Sed animo tamen ægrũ magis fuisse, quàm corpore constat: curisq; & uigilijs, cum identidem species & umbræ insontis interempti filij eum diris agitarent, extinctũ esse cum execrationibus alterius. admoneri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palàm facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, à primis desperationis notis nuntios prædispositos, ita ut conuenerat, misit ad Perseum: & mortem regis in aduentũ eius omnes, qui extra regiam erant, celauit. Oppressit igitur nec opinanteis ignarosq; omnes Perseus, & regnũ scelere partum inuasit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad uires bello cõtrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum diu solicitata ab suis sedibus magna peditũ equitumq; manu Istrum traiecit. inde prægressi qui nuntiarẽt regi, Antigonus & Cotto: nobilis erat Bastarna de ea re Antigonus sæpe inuitus cum ipso Cottone legatus ad cõcitandos Bastarnas missus: haud procul Amphipoli famæ incerti nuntij occurrunt, mortuum esse regem. quæ res omnem ordinem consilij turbauit. Compositum autem sic fuerat, transitum per Thraciam tutum, & commeatus Bastarnis ut Philippus præstaret. id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata: pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorũ gentem delere propositum erat, inq; eorum agro sedes dare Bastarnis: duplex inde erat commodum futurum: si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusq; iniquis regum imminens tolleretur: & Bastarnæ relictis in Dardania coniugibus liberisq;, ad populandam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticũ Italiamq;. alia uia traduci exercitum nõ posse. facile Bastarnis Scordiscos iter daturos. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & ipsos adiuncturos se, cum ad prædam opulentissimæ gentis ire uidissent. Inde in omnem euentum consilia commodabantur. siue cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamq; ex reliquijs Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore. siue prospere gessissent: Romanis auersis in Bastarnarũ bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neq; Thraces commercio faciles erant, neq; Bastarnæ empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent uia. Inde iniuriæ ultro citroq; fieri: quarum indies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, cum uim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus uicis in montem ingentis altitudinis (Donucam uocant) concesserunt. Quò ubi ire Bastarnæ uellent: quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse: talis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium appropinquantes oppressit. Neq; enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusq; & fulguribus præstringentibus aciem oculorũ: sed fulmina etiam sic undiq; micabant, ut peti uiderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaq; cum præcipiti fuga per rupes præaltas improuidi sternerentur ruerentq;; instabant quidem perculsis Thraces. sed ipsi deos autores fugæ esse, cœlumq; in se ruere aiebant. Dissipati procella cum tanquã ex naufragio pleriq; semiermes in castra, unde profecti erant, redissent: cõsultari quid agerent cœptũ. inde orta dissensio: alijs redeundum, alijs penetrandum in Dardaniã censentibus. Triginta fermè millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerunt. cætera multitudo retro quà uenerat, transdanubianam regionem repetijt. Perseus potitus regno interfici Antigonũ iussit. & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiã paternam renouandam petendumq; ut rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta. Alter consulum, Q. Fuluius ex Liguribus triumphauit. quẽ triumphũ magis gratiæ quàm rerum

rerum gestarum magnitudini datum constabat. Armorum hostilium magnam uim transtulit. nullam pecuniam admodum. diuisit tamen in singulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triũpho magis insigne fuit, quàm quod fortè euênit ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triumphũ comitia edixit. quibus creati COSS. sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius Volsco. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartũ Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Seruilio Cepione, Ap. Claudio Centone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit. in foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se: lanaqꝫ cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. de mensa oleas quoqꝫ prægustasse mures, in prodigium uersum est. Ad ea expianda nihil ultra, quàm ut ludi instaurarētur, actũ est.

FINIS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVINTAE LIBRI QVINQVE.

IN OFFICINA HERVAGIANA
ANNO M. D. XXXIX.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBRI QVADRAGESIMIPRIMI EPITOME.

GNIS in æde Vestæ extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos uictos in deditionem accepit: monimentumq; operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit. A Posthumio Albino proconsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utrisq; triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab urbe dimissus. Lustrum à censoribus conditum est, Censa sunt ciuiũ capita CCLXIII. millia, CCXLIIII. Q. Volumnius Saxa tribunus plebis legem tulit: nequis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus gestas continet. & initia belli Macedonici, quod Perseus Philippi filius moliebatur. miserat enim ad Carthaginienses legationem, & ab ijs nocte audita erat. sed & alias Græciæ ciuitates solicitabat. qui præter religionem, quod quàm multa templa magnifica multis locis erexit: Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ, uilissimum regem egit.

LIBRI XLII.

FVluius Flaccus censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit, ut ædem quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex S C. reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniuriæ in populum Romanum referuntur, ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus COS. cui Macedonia decreta erat: in Macedoniam transijt, leuibusq; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginienses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos: ut in fide permanerent, dubitantibus Rhodijs. Lustrũ à censoribus conditũ est. Censa sunt ciuiũ capita CCLVII. millia, CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos, & Ligures prosperè gestas continet.

LIBRI XLIII.

PRætores nonnulli, eo quod auare & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus. proconsul complures in Græcia urbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo uenierant, ex S C postea restituti sunt. A præfectis classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prospere gestas continet: uictis Dardanis, & Illyrico: cuius rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interempto consedit. M. Æmylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

LIBRI XLIIII.

QVintus Marcius Philippus per saltus penetrauit in Macedoniam: compluresq; urbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes: ut Perseo essent auxilio: nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiam cõiungeret. indigne id latum. Cum id bellum L. Æmylio Paulo sequentis anni consuli iterũ, mandatum esset: Paulus in concione precatus est, ut quicquid diri populo Romano immineret, supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum uicit, uniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. antequã confligeret, dixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoq; rex Illyriorũ, cum rebellasset: ab Anicio prætore uictus uenit in deditionem, & cum uxore & liberis & propinquis Romam missus. Ab Alexandria legati & Cleopatra, & Ptolemæo regibus uenerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod is bellum inferret. Perseus solicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia ijs pecuniam, quam promiserat, minimè dabat, ab eis relictus est.

PErseus ab Æmylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syriæ rex Ptolemæum & Cleopatram, Ægypti reges obsideret: & missis ad eum à senatu legatis, qui iuberent: ab obsidione socij regis absisteret: editisq; mandatis cõsideraturum se ille, quid faciundum esset, respondisset: unus legatorum Popilius uirga regem circunscripsit: iussitq; antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, exclusa. postero die cum de eo quæreretur: ut ijs bellum indiceretur: causam in senatu patriæ suæ legati egerunt: nec tanquam hostes, nec tanquam socij dimissi. Macedonia in prouinciæ formam redacta est. Æmylius Paulus repugnantibus militibus eius propter minorem prædam, & cõtradicente Seruio Sulpitio Galba triumphauit: & Perseum cum tribus filijs ante currum duxit. cuius triumphi lætitia, ne solida ei contingeret duorum filiorum funeribus insignita est. quorum alterius mors patris triumphum præcessit: alterius secuta est. Lustrum conditum est à censoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXII. millia, DCCCV. Prusias Bithyniæ rex Romam, ut senatui gratias ageret ob uictoriam ex Macedonia partam, uenit: & Nicomedem filiũ suum senatui cõmendauit. rex plenus adulationis libertum se populi Romani esse dicebat.

T. LIVI PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVINTAE LIBER PRIMVS ACEPHALVS.

* *

à patre in pace habitam armasse, eocp iuuentuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consilium de Histrico bello cum haberet consul, alij gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent: alij consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul castra ad lacum Timaui posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis uenit. Aduersus Illyriorum classem creati duumuiri nauales erant, qui tuendam uiginti nauibus mari superiore Anconã uelut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra litora uscp ad Tarentum, C. Furius læua uscp ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Histriæ fines cum onerarijs & magno commeatu missæ: secutuscp cum legionibus consul quincp fermè millia à mari posuit castra. In portu emporium breui perfrequens factum, omniacp hinc in castra supportabantur: & quo id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: in Histriamcp suum præsidium statiuum, repentina cohors placentina opposita inter mare & castra, & ut idem aquatoribus ad fluuium esset præsidium, M. Ebutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adijcere iussus est. T. & C. Ælij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, uia quæ Aquileiam fert duxerant. Ab eadem regione mille fermè passuum castra erãt Gallorum: Catmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Histri ut primum ad lacum Timaui castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur in omnem occasionem intenti: nec quicquam eos quæ terra maricp agerentur fallebat. postquam stationes inualidas esse pro castris, eorũ turba inermis frequens inter castra & mare mercantium, sine ullo terrestri aut maritimo munimento uiderunt: duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis adgrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem solis, perlucens iam aliquid, incerta tamen ut solet lux speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quocp frustrata Romanos, multo maiorem ijs quàm erat hostium aciem ostendit: qua territi utriuscp stationis milites ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quàm quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam necp dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant: & clamor in portis, ut ubi nulla esset statio, quæ sustineret impetum audiebatur: & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertũ fecerat, an hostis intra uallum esset. Vna uox audiebatur, ad mare uocantium. Id forte temere ab uno exclamatum, totis passim personabat castris. Itacp primo uelut iussi id facere, pauci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, postremo propè omnes, & ipse consul cum frustra reuocare fugienteis conatus, nec imperio, nec autoritate, nec precibus ad extremum ualuisset. Vnus remansit M. Licinius Strabo tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus signis ab legione sua relictus. Hunc in uacua castra impetu facto Histri cum alius armatus ijs nemo obuiam isset, in prætorio instruentem atcp adhortantem suos oppresserunt. Prælium atrocius quàm pro paucitate resistentium fuit: nec antè finitum est, quàm tribunus militum quicp circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæstoriũ, forum, quintanamcp hostes peruenerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamcp copiam, & stratos lectos in quæstorio inuenissent, regulus accubans epulari cœpit: mox idem cæteri omnes armorum hostiumcp obliti faciunt: &, ut quibus insuetus liberalior uictus esset, auidius uino ciboqp corpora onerant. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra mari trepidatur, nautici tabernacula detendunt, commeatumcp in litore expositum in naues rapiunt: milites in scaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur nauigia, alij turbæ obsistunt, alij

 ab lito-

ab litore naues in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pugna cum uulneribus & cædem inuicem militum nautarumq; oritur, donec iussu cõsulis procul à terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit: uix M C C ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inuenti sunt: cætera deformis turba, uelut lixarum calonumq;, præda uere futura si belli hostes meminissent. Tunc demum nuntius ad tertiam legionem reuocandam & Gallorum præsidium: & simul ex omnibus locis ad castra recipienda, demendamq; ignominiam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaq; proijcere iubent: centurionibus imperant, ut grauiores ætate milites binos in ea iumenta, ex quibus onera deiecta erant, imponant: equites ut singulos è iuuenibus pedites secum in equos tollant. egregiam gloriam legionis fore, si castra metu secundanorum amissa, sua uirtute recipiant, & recipi facile esse, si in præda occupati barbari subito opprimantur: sicut ceperint, posse capi. Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur: priores tamen consul copiæq;, quæ à mari reducebantur ad uallum accesserunt. L. Atius tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modò milites, sed docebat etiã: si uictores Histri quibus armis cepissent castra, ijsdem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse, deinde stationes certe pro uallo habituros: uino somnoq; uerisimile esse mersos iacere. Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis uirum, inferre signum iussit. Ille si unũ se sequerentur, quo celerius fieret facturum dixit: connixusq; cum trans uallum signum traiecisset, primus omnium portam intrauit. Et parte alia T. & C. Ælij Tr. mil. tertiæ legionis cum equitatu adueniunt: confestim & quos binos oneraria in iumenta imposuerãt secuti: & cõsul cum toto agmine. At Histrorum pauci, qui modicè uinosi erant, memores fuerãt fugę, alijs somno mors continuata est: integraq; sua omnia Romani, præterquam quod uini cibiq; absumptum erat, receperunt. Ægri quoq; milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra uallum suos senserunt, armis arreptis cædem ingentem fecerũt. Ante omneis insignis opera fuit C. Popilij equitis: Sabello cognomen erat. is pede saucio relictus, longe plurimos hostium occidit. Ad octo millia Histrorum sunt cæsa, captus nemo: quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Histrorum temulentus ex conuiuio raptim à suis in equum impositus fugit. Ex uictoribus C C X X X V I I milites perierũt, plures in matutina fuga quàm in recipiendis castris. Forte ita euenit, ut Cn. & L. Gauillij, nouelli Aquileienses, cum commeatu uenientes, ignari propè in capta castra ab Histris inciderent. Ii cum Aquileiam relictis impedimentis refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modò, sed Romæ quoq; post paucos dies impleuerunt: quò non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga quæ uera erat, sed perditas res deletumq; exercitum omnem adlatum est. Itaq;, quod in tumultu fieri solet: delectus extra ordinem non in urbe tantum, sed tota Italia indicti. Duæ legiones ciuium Romanorum conscriptæ, & X millia peditum cum equitibus D socijs nominis Latini imperata. M. Iunius consul transire in Galliam, & ab ciuitatibus prouinciæ eius quantum quæq; posset militum exigere iussus. Simul decretum, ut T. Claudius Pr. militibus legionis quartæ, & sociũm Latini nominis V millibus: equitum C C L Pisas ut conuenirent ediceret, eamq; prouinciam dum consul inde abesset tutaretur. M. Titinius Pr. legionem primam, parem numerum sociorum peditum equitumq; Ariminum conuenire iuberet. Nero paludatus Pisas in prouinciam est profectus. Titinius C. Cassio Tr. mil. Ariminum qui præesset legioni misso, delectum Romæ habuit. M. Iunius Cos. ex Liguribus in prouinciam Galliam transgressus, auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, militibusq; colonis imperatis Aquileiam peruenit. Ibi certior factus exercitum incolumem esse, scriptis literis Romã ne tumultuarentur, ipse remissis auxilijs quæ Gallis imperauerat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex necopinato lætitia fuit: delectus omissus est, exauctorati qui sacramento dixerãt: & exercitus qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Histri magnis copijs cum castra haud procul cõsulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu nouo aduenisse audierunt, passim in ciuitates dilapsi sunt: cõsules Aquileiam in hyberna legiones reduxerũt. Sedato tandem Histrico tumultu

sic factum est, ut consules inter se compararent uter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Cum absentem Manlium Tr. pl. Licinius Nerua, & C. Papirius Turdus in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ nanque consulibus iam in annum prouinciæ erant) imperium retineret: uti causam extemplo dicere, cum abisset magistratu, posset: huic rogationi Q. Ælius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Posthumius Albinus ex Hispania Romam cum reuertissent, senatus ijs à M. Titinio Pr. datus in æde Bellonæ, ad disserendas res quas gessissent, postulandosque honores meritos, ut dijs immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse literis T. Ebutij Pr. cognitum est, quas filius eius ad senatum attulerat. Ilienses adiunctis Balarorum auxilijs pacatam prouinciam inuaserant: nec eis inualido exercitu, & magna parte pestilentia absumpto resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nuntiabant, orantes ut urbibus saltem: iam enim agros deploratos esse, opem senatus ferret. Hæc legatio totumque quod ad Sardiniam pertinebat, ad nouos magistratus reiectum est. Aequè mirabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur. fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam seruitutem collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem uisam. non publico tantum se premi imperio, sed singulos iustum pati seruitium: iustos coniuges liberosque uexari: in corpus, in tergum sæuiri: famã, quod indignũ sit, maculari dehonestarique: & palam res odiosas fieri, iuris etiam usurpandi causa: ne pro dubio habeant, nihil inter se & argento parata mancipia interesse. Motus his senatus, literas Lycijs ad Rhodios dedit: nec Lycios Rhodijs, nec ullos alicui quàm qui nati liberi sint, in seruitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperium & tutela esse, ut in ditione P R ciuitates sociæ sint. Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis socijsque eorum: postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijsque eiusdem regionis Hispanis triumphauit. XL. millia pondo argenti Tib. Gracchus transtulit. XX. millia Albinus. Militibus denarios quinos uicenos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuiserunt, socijs tantũdem quantum Romanis. Per eosdem forte dies M. Iunius COS. ex Histria comitiorum causa Romam uenit. Eum cum in senatu fatigassent interrogationibus Tr. pl. Papirius & Licinius, de his quę in Histria essent acta, in concionem quoque produxerunt. Ad quæ cum consul, se dies non plus XI. in ea prouincia fuisse, responderet: quæ se absente acta essent, se quoque, ut illos, fama comperta habere: exequebantur deinde, quærentes, quid ita non potius A. Manlius Romam uenisset, ut rationẽ redderet P R cur ex Gallia prouincia quam sortitus esset, in Histriã transisset: quando id bellum senatus decreuisset, quando id bellum P R iussisset. At Hercule priuato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortiterque. Immo utrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum dici non posse. Stationes duas nec opinantes ab Histris oppressas, castra Romana capta: quod peditum, quod equitum in castris fuerit. cæteros inermeis fusosque, ante omneis consulem ipsum ad mare ac naueis fugisse. priuatum rationem redditurum earum rerum esse, quoniã consul noluisset. Comitia deinde habita: consules creati C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. & postero die prętores facti: P. Aelius Tubero iterũ, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, C. Mũmius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Læuinus. Tuberoni urbana iurisdictio, Quintio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem prouincia consularis facta Gracchus eam sortitur, Histriam Claudius, Scipio & Læuinus Galliã in duas diuisam prouincias sortiti sunt. Idibus Martijs, quo die Sempronius Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantum de prouincijs Sardinia Histriaque & utriusque hostibus fuit, qui in his prouincijs bellum conciuissent. Postero die legati Sardorũ qui ad nouos magistratus dilati erant: L. Minutius Thermus, qui legatus Manlij consulis in Histria fuerat, in senatum uenit. Ab his edoctus est senatus quantum belli eæ prouinciæ haberent. Mouerunt senatum & legationes sociũm nominis Latini, quæ & censores, & priores consules fatigauerũt, tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat ciues suos Romæ censos plerosque Romã commigrasse. Quod si permittatur

 tatur

tatur, perpaucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Fregellas quoque millia IIII familiarum transisse ab se Samnites Pelignique querebantur; neque eo minus aut hos, aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ uiritim ciuitatis inducta erant. Lex socijs ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, ut ciues Romani fierent. Ea lege male utendo, alij socijs, alij populo Romano iniuriam faciebant. Nam &, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem ut manumitterentur mancipio dabant, libertinique ciues essent: & quibus stirpes deesset quam relinquerent, ut ciues Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus iuris spretis, promiscuè sine lege, sine stirpe, in ciuitatem Romanam per migrationem & censum transibant. Hæc ne postea fierent, petebant legati, & ut redire in ciuitates iuberēt socios, deinde ut lege cauerēt, ne quis quem ciuitatis mutandæ causa suum faceret, neue alienaret, & si quis ita ciuis Romanus factus esset. Hæc impetrata ab senatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atque Histria decretæ. In Sardiniam duæ legiones scribi iussæ, quina millia in singulas & duceni pedites, treceni equites: & duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, & DC. equites, & X. quinqueremes naues, si deducere ex naualibus uellet. Tantundem peditum equitumque in Histriam, quantum in Sardiniam decretum. Et legionem unam cum equitibus CCC, & V millia peditum sociorum, & CCL mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules prouincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt: lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cœlo cecidisse. Puerum trunci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem uisum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta, & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc quæ nuntiabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intrasset, per Æsquilinam magno consectantium tumultu euasit. Eorum prodigiorū causa consules maiores hostias immolarunt, & diem unum circa omnia puluinaria supplicatio fuit. Sacrificijs ritè perfectis, prouincias sortiti sunt. Claudio Histria, Sēpronio Sardinia obuenit. Legē dein de socijs C. Claudius tulit S C. & edixit: qui socij ac nominis Latini ipsi maioresue eorū, M. Claudio T. Quintio censoribus postque ea apud socios nominis Latini censi essent, ut omnes in suam quisque ciuitatem ante Cal. Nouembris redirent. Quęstio, qui ita non redissent, L. Mummio Pr. decreta est. Ad legem & edictum COS. S C. adiectū est: ut dictator, COS. interrex, censor, Pr. qui nunc esset apud forum, quem manumitteretur, in libertatem uindicaretur, ut iusiurandū daret: qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ causa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manu mittendum non censuerunt. Hæc in posterū causa iurisque dictio C. Claudio COS. decreta est.

Dum hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno cōsules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio ueris in fineis Histrorum exercitum introduxerūt. ubi cum effusè popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernenteis Histros, quàm certa spes satis sibi uirium aduersus duos exercitus, exciuit. cōcursu ex omnibus populis iuuentutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quàm perseuerantius pugnauit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, cæteri omisso bello in ciuitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hæc cum Romæ cognita literis proconsulum essent, C. Claudius consul ueritus, ne forte ea res prouinciam exercitumque sibi adimeret, non uotis nuncupatis, non paludatis lictoribus, uno omniū certiore facto collega, nocte profectus præceps in prouinciam abijt: ubi inconsultius quàm uenerat se gessit. Nam cum concione aduocata fugam è castris A. Manlij aduersis auribus militum, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset, ingessisset probra M. Iunio, quod se dedecoris sociū collegæ fecisset: ad extremū utrunque decedere prouincia iussit. Quod cum milites consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cum is more maiorum secundum uota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab urbe esset: furens ira uocatum qui pro quæstore Manlij erat: catenas poposcit, uinctos se Iunium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus fauens imperatorum causæ, & consuli infestus, animos ad non parendū addebat. Postremo fati-

mo fatigatus consul & contumelijs singulorum, & multitudinis(nam insuper irridebant)ludibrijs, naue eadem qua uenerat Aquileiam redijt. Inde collegæ scripsit, ut militum nouorum ei parti, quæ scripta in Histriam prouinciam esset, ediceret, Aquileiam ut conueniret: ne quid se Romæ teneret, quo minus uotis nuncupatis paludatus ab urbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, breuisq; dies ad conueniendum edicta est. Claudius propè consecutus est literas suas. Concione aduenniens de Manlio & Iunio habita, non ultra triduum moratus Romæ, paludatis lictoribus uotisq; in Capitolio nuncupatis, in prouinciam æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis antè diebus Iunius Manliusq; oppidũ Nesattium, quò se principes Histrorum & regulus ipse Æpulo receperat, summa ui oppugnant. Eò Claudius duabus legionibus nouis adductis, uetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, & uineis oppugnare intendit: amnemq; præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Histris præbebat, multorum dierum opere exceptum nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscisæ aquæ: & ne tum quidẽ memores pacis, in cædem coniugum ac liberorum uersi, etiam ut spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palàm in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumq;, simul nefandam cædem, milites trangressi murum, oppidum intrarunt. Cuius capti tumultum ut ex pauido clamore fugientium accepit rex, traiecit ferro pectus, ne uiuus caperetur: cæteri capti aut occisi. Duo deinde oppida Mutila & Faueria ui capta & deleta. Præda, ut in gente inopi, spe maior fuit, & omnis militibus concessa est. V millia capitum DCXXXII sub corona uenierunt. Autores belli uirgis cæsi, & securi percussi. Histria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est: omnesq; undiq; populi obsidibus datis in ditionem uenerunt. Sub Histrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius procõsul, qui Pr. priore anno fuerat, cum præsidio legionis unius Pisis præerat. Cuius literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul iam in Sardiniam traiecerat) deferendas censet. & adijcit decretum, quoniam Histria prouincia cõfecta esset, si ei uideretur exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis consulis quas de rebus in Histria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero consule Tib. Sempronio in Sardinia prosperè res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus uenerant. Cum utraq; gente signis collatis conflixit: Fusi fugatiq; hostes. castrisq; exuti. XII millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conijci in aceruum iussit consul, sacrumq; id Vulcano cremauit. Victorem exercitum in hyberna sociarum urbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudij & S C accepto, ex Histria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. XV M cæsa, plus DCC aut in prælio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti. & signa militaria unum & L capta. Ligures reliquiæ cædis in montes refugerunt passim, populantiq; campestreis agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium uno anno uictor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis prouincijs, Romam reuertit. Prodigia eo anno nuntiata: in Crustumino auem sangualem (quam uocant) sacrum lapidem rostro cecidisse. Bouem in Campania locutum. Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initã, ac semine aspersam. In Crustumino diem unum in ipso loco supplicatio fuit. & in Campania bos alenda publice data: Syracusanumq; prodigium expiatum, editis ab aruspicibus dijs, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorq; fuerat. In eius locum suffectus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno M M ciuium Romanorum sunt deducta. Triumuiri deduxerunt P. Ælius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Hetruscorum antequam Ligurum fuerat. C. Claudius COS. ad urbem uenit: cui, cum in senatu de rebus in Histria Liguribusq; prosperè gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denariũm CCCVII millia, & uictoriatũm LXXXV. millia DCCII. militibus in singulos quindeni denarij dati, du-

plex centurioni, triplex equiti: socijs dimidio minus, quàm ciuibus datum. Itaq; taciti, ut iratos esse sentires, secuti sunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures postquã senserunt, non consularem tantum exercitum Romã adductum, sed legionem ab T. Claudio Pisis dimissam: soluti metu clàm exercitu indicto, per transuersos limites superatis montibus in campos digressi, agrum Mutinensem populati, repentino impetu coloniã ipsam ceperunt. Id ubi Romam allatũ est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoq; tempore habere iussit, creatisq; in annũ magistratibus in prouinciam redire, & coloniam ex hostibus eripere. Ita uti censuit senatus, comitia habita. Coss. creati Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petilius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popilius Lænâs, P. Licinius Crassus. M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio cos. prorogatũ in annum imperium & Gallia prouincia. Et ne Histri quoq; idem quod & Ligures facerent, socios nominis Latini in Histriã mitteret, quos triumphi causa de prouincia deduxisset. Cn. Cornelio, & Q. Petilio coss. quo die magistratũ inierunt, immolantibus Ioui singulis bubus, uti solet: in ea hostia, qua Q. Petilius sacrificauit, in iocinore caput non inuentũ. Id cum ad senatum retulisset, boue perlitare iussus. De prouincijs deinde cõsultus senatus Pisas & Ligures prouincias consulibus decreuit. Cui Pisæ prouincia obuenisset, cum magistratuum creandorum tempus esset, ad comitia reuerti iussit. Additũ decreto, ut binas legiones nouas scriberent, & CCC equites: & dena millia peditũ socijs nominiq; Latino, & DC imperarent equites. T. Claudio prorogatum est imperiũ in id tempus, quo in prouinciam cos. uenisset. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius euocatus è uiatore cum templo egressus esset, paulo pòst redijt confuso uultu: & exposuit patribus conscriptis: bouis sescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se uictimario nuntianti parum credentẽ, ipsum aquam effundi ex olla ubi exta coquerentur, iussisse, & uidisse cæteram integrã partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio patribus & alter cos. curam adiecit: qui se, quod caput iocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negauit. Senatus maioribus hostijs usq; ad litationẽ sacrificari iussit. Cæteris dijs perlitatũ ferunt, Saluti Petilium perlitasse negant. Inde consules prætoresq; prouincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Prætores L. Papirius Maso urbanã, M. Aburius inter peregrinos sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam ulteriorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in prouincias irent: M. Popilius in Sardiniã. Gracchum eam prouinciam pacare, & T. Ebutium Pr. adiutorem ab senatu datũ esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minime conuenire. Inter traditionem imperij, nouitatemq; successoris, quę noscendis prius quàm agendis rebus imbuenda sit, sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere. Probata Popilij excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificijs se impediri solẽnibus excusabat, ne in prouinciam iret. Citerior Hispania obuenerat. Cęterũ aut ire iussus, aut iurare pro concione solenni sacrificio se prohiberi. Id ubi in P. Licinio ita statutũ est, & ab se uti iusiurandum acciperet, M. Cornelius postulauit, ne in Hispaniã ulteriorem iret. Prætores ambo in eadem uerba iureiurarunt. M. Titinius & T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperij iure in Hispania iussi: & ut in supplementum his tria millia ciuium Romanorum cũ equitibus CC, V milia sociũ Latini nominis & CCC equites mitterentur. Latinæ feriæ fuere ad diem III Non. Maij, in quibus quia in una hostia magistratus Lanuuinus precatus non erat, P R Quiritium, religioni fuit. Id cum ad senatũ relatum esset, senatusq; ad pontificum collegium reiecisset: pontificibus quia non recte factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuuinos quorũ opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionẽ quod Cn. Cornelius cos. ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorũ captus, ad aquas Cumanas profectus ingrauescente morbo Cumis decessit: sed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus sepultusq; est. Pontifex idem fuerat. cos. Q. Petilius, cum primũ per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere iussus, & Latinas edicere: comitia in diem III nonas Sextiles, Latinas ad diem III Ides Sextiles, edixit. Plenis religionũ animis prodigia insuper nuntiata: Tusculi facẽ in cœlo uisam: Gabijs ędem Apollinis & priuata ędificia cõplura;

Grauiscis

Grauiscis murũ portamq; de cœlo tacta. Ea patres procurari, uti pontifices censuissent, iusse runt. Dum COSS. primum religiones, deinde alterum alterius mors & comitia, & Latinarum instaurationes impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinã, quam Ligures priore anno ceperant, admouit. Ante triduum quàm oppugnare cœperat, receptã ex hostibus, colonis restituit. VIII. millia ibi Ligurum intra muros cæsa: literæq; Romam extemplo scriptæ, quibus nõ modò rem exponeret, sed etiam gloriaretur: sua uirtute ac felicitate neminẽ iam cis Alpeis hostem PR agriq; aliquantum captum, qui multis millibus hominum diuidi uiritim posset. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis prælijs Sardos perdomuit. XV. millia hostium sunt cæsa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. stipendiarijs ueteribus duplex uectigal imperatum exactumq;, cæteri frumentum contulerunt. Pacata prouincia, obsidibusq; ex tota insula CCXXX. acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent, missi: quiq; ab senatu peterent, ut ob eas res ductu auspicioq; Tib. Sempronij prosperè gestas, dijs immortalibus honos haberetur, ipsiq; decedenti de prouincia exercitum secum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorum uerbis auditis, supplicationem in biduum decreuit, & XL. maioribus hostijs consules sacrificare iussit: Tib. Sempronium proconsulem exercitumq; eo anno in prouíncia manere. Comitia deinde consulis unius subrogandi, quæ ad diem III. Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petilius COS. collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creauit M. Valerium Læuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, cum opportunæ cupiditati eius literæ allatæ essent, Ligures rebellasse: nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus eius causa legionẽ tertiam ad C. Claudium proconsulem in Galliã proficisci iussit: & duumuiros nauales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoq; terrorẽ admouentes, circumuectarentur. Eodem & Q. Petilius COS. ad conueniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas secum Parmæ habebat, subitarijs collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admouit. Hostes sub aduentũ C. Claudij, à quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen uictos fugatosq;, locorum magis præsidio aduersus infeliciter expertam uim, quàm armis se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt: muroq; insuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppressi ad M & D perierunt. Cæteri montibus se tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant uerius passim quàm ritè sacrificant. Satiati cæde animantiũ, quæ inanima erant parietibus affigunt, uasa omnis generis usui magis quàm ornamento in speciem facta. Q. Petilius COS. ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, ut cum exercitu ad se in Galliam ueniret: campis Macris se eum expectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus castra mouit, exercitumq; ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis pòst diebus C. Valerius consul alter uenit. Ibi diuisis copijs, priusquam digrederentur, communiter ambo exercitus lustrauerunt. tum sortiti, quia non ab eadem utrunq; parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicato sortitum constabat, quod in templo fuisset, in Petilio id uitio factum, postea augures responderũt, quod extra templum sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diuersas regiones: Petilius aduersus Balistæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis uerbi ominatũ ferunt: se eo die Letum capturum esse. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impigrè succedebat. Alteram hostes cum propulissent, ut restitueret rem inclinatam, consul equo aduectus, suos quidẽ à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obuersatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt: & suorum pauci, qui uiderant, haud negligenter, ut qui in eo uictoriam uerti scirent, corpus occultauêre. Alia multitudo peditum equitumq;, deturbatis hostibus monteis sine duce cepere. Ad V. milia Ligurum occisa: ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderũt. Super tam euidentem tristis ominis euentum etiã ex pullario auditũ est uitiũ in auspicio fuisse, nec id consulẽ ignorasse. C. Valerius audita.

deduxit. Cis Apenninũ Garuli & Lapicini, & Hercates, trãs Apenninũ Briniates fuerant. Inter Audenã amnẽ Q. Mucius cũ ijs qui Lunã Pisasq́ʒ depopulati erãt, bellũ gessit, omnibusq́ʒ in ditionẽ redactis arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusq́ʒ gestas duorũ consulũ ductu auspicioq́ʒ, senatus in triduũ supplicationes decreuit, & XL hostijs sacrificari iussit. Et tumultus quidẽ Gallicus & Ligustinus, qui principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat, belli Macedonici subibat iam cura, miscẽte Perseo inter Dardanos Bastarnasq́ʒ certamina. & legati, qui missi ad res uisendas in Macedoniã erãt, iam reuerterant Romã, renuntiauerãtq́ʒ, bellum in Dardania esse. Simul uenerãt & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec autore eo quicq́ʒ facere. Senatus nec liberauit eius culpæ regem neq́ʒ arguit: moneri eum tantũmodo iussit, ut etiã atq́ʒ etiam curaret, ut sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse uideri posset. Dardani cum Bastarnas non modò non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores fieri indies cernerent, subnixos Thracum accolarum & Scordiscorum auxilijs: audendũ aliquid uel temere rati, omnes undiq́ʒ armati ad oppidũ quod proximum castris Bastarnarũ erat conueniunt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, ut Thraces Scordisciq́ʒ in fines suos abirẽt. Quod ubi ita factum & solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidunt copias: pars, ut recto itinere ad lacessendum ex aperto iret: pars deuio saltu circumducta, ab tergo adgrederetur. Cæterũ priusq́ʒ circumire castra hostiũ possent, pugnatũ est: uictiq́ʒ Dardani cõpelluntur in urbem, quæ ferè XII millia ab castris Bastarnarũ aberat. Victores cõfestim circumsidunt urbem, haud dubiè postero die aut metu dedituris se hostibus, aut ui expugnaturi. Interim Dardanorũ altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta

* *

more sella eburnea posita ius dicebat, disceptabatq́ʒ cõtrouersias minimarum rerum: adeoq́ʒ nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera uitæ errans, uti nec sibi nec alijs, qui nam homo esset satis cõstaret. Non alloqui amicos, uix notis familiariter arridere. munificentia inæquali sese aliosq́ʒ ludificari: quibusdam honoratis magnoq́ʒ æstimãtibus se, puerilia ut escæ aut lusus, munera dare, alios nihil expectantes ditare. Itaq́ʒ nescire quid sibi uellet quibusdam uideri, quidã ludere eum simpliciter, quidam haud dubiè insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisq́ʒ rebus uere regius erat animus, in urbium donis & deorũ cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturũ urbi est pollicitus, maioremq́ʒ partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrũ magnificum è marmore facere instituit. Cyzici in prytaneum: id est penetrale urbis, ubi publicè quibus is honos datus est uescuntur: uasa aurea mensæ unius posuit. Rhodijs nihil unũ insigne, ita omnis generis, ut quæq́ʒ usus eorũ postulauerunt, dona dedit. Magnificentiæ uero in deos uel Iouis Olympij templũ Athenis, unum in terris inchoatũ pro magnitudine dei, potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumq́ʒ copia exornauit. & Antiochiæ Iouis Capitolini magnificũ templum, non laqueatũ auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in alijs locis pollicitus, quia perbreue tempus regni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoq́ʒ omnis generis magnificentia superiores reges uicit. reliquorum sui moris & copia Græcorum artificum: gladiatorum munus Romanæ consuetudinis: primo maiore cum terrore hominum consuetorum ad tale spectaculũ, q̃ uoluptate dedit, deinde sæpius dando, & modo uulneribus tenus, modo sine missione etiam, & familiare oculis gratumq́ʒ id spectaculum fecit, & armorũ studium plerisq́ʒ iuuenũ accendit. Itaq́ʒ qui primo ab Roma magnis præmijs paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo

* *

pio inter peregrinos. M. Attilio Pr. prouincia Sardinia obuenerat: sed cũ legione noua, quam consules conscripserant, V millibus peditum, CCC equitibus in Corsicam iussus est transire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, uti obtineret Sardiniã. Cn. Seruilio Cepioni in Hispaniam ulteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditũ Romanorum, equites CL, & sociũm Latini nominis V millia peditum, CCC equites: Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones COSS. scribere iussi cum iusto numero

numero peditum equitumq́, & X millia peditum socijs imperare, & D C equites. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia quæ priore anno in boues ingruerat, eo uerteret in hominum morbos. qui inciderant, haud facile septimū diem superabant: qui superauerant, longinquo, maximè quartanæ, implicabantur morbo. Seruitia maxime moriebantur: eorum strages per omneis uias insepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus libitina sufficiebat. Cadauera intacta à canibus ac uulturibus tabes absumebat: satisq́ constabat nec illo nec priore anno in tanta strage boum hominumq́ uulturium usquam uisum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Seruilius Cepio pontifex pater prætoris, & Tib. Sempronius, T.F. Longus Xuir sacrorū, & P. Ælius Pætus augur, & Tib. Sempronius Gracchus, & C. Attelius Æmilius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pōtifex. Pōtifices suffecti sunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. Augures suffecti sunt: in Gracchi locū T. Veturius Gracchus Sempronius: in P. Ælij, Q. Ælius Pætus. Xuir sacrorum C. Sempronius Longus: curio maximus C. Scribonius curio sufficitur. Cum pestilentiæ finis non fieret, senatus decreuit, uti Xuiri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit: & Q. Marcio Philippo uerba præeunte, populus in foro uotum concepit: si morbus pestilentiaq́ ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum. In Veienti agro biceps natus puer, & Sinuessæ unimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu sereno cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt: & faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuuino. Cæritesq́ anguem in oppido suo iubatū aureis maculis sparsum apparuisse affirmabant: & in agro Campano bouem locutum esse satis constabat. Legati non. Iul. ex Africa redierunt, qui cōuento prius Masanissa rege Carthaginem ierant: cæterum certius aliquanto quæ Carthagine acta essent ab rege rescierant, quam ab ipsis Carthaginiensibus. compertum tamen affirmauerunt legatos ab rege Perseo uenisse, ijsq́ noctu senatum in æde Æsculapij datum esse. ab Carthagine legatos in Macedoniam missos & rex affirmauerat, & ipsi parū constanter negauerant. In Macedoniam quoq́ mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messala, Sex. Digitius. Perseus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, & de quibus ambigebatur rebus disceptationem ab rege ad Romanos reuocabant: cum exercitu profectus, sub ius iudiciumq́ suum totam coēgit gentē. Inde per Oetæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo obiectis, oraculum aditurus Delphos ascendit. Cum in media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modò urbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoq́ ad regem Eumenen nuntius tumultus eius uenit. Triduū non plus Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamq́ sine damno iniuriaq́ agrorum, per quos iter fecit, in regnum redijt. Nec earum tantum ciuitatium, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: aut legatos, aut literas dimisit, petens ne diutius simultatum, quæ cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, ut non cum ipso potuerint ac debuerint finiri: secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam. Cum Achæorum maxime gente reconciliandę gratiæ uiam quærebat. Hæc una ex omni Græcia gens, & Atheniensium ciuitas, eò processerat irarum, ut finibus interdiceret Macedonibus. Itaq́ seruitijs ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat, quia cum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id cum Perseus animaduertisset, comprensis omnibus literas. Cæterum ne similis fuga seruorum postea fieret, cogitandum & illis esse. * Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui priuatæ gratiæ aditum apud regem quærebat: & plerisq́ moderatè & benignè scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex ijs, qui in eo uerti salutem gentis crederent, si cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur. Parua, inquit, aut mediocris res Achæi quibusdam uidetur agi: ego maxime grauissimam omnium, non agiq́ tantum arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum Macedonibusq́ ipsis, finibus interdixissemus, manereq́ id decretum, scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi solicitarentur: ij concionantem quo-

dammodo absentem audimus regem,&,si dijs placet,orationem eius probamus:& cum feræ bestiæ cibum ad fraudem suam positũ plerunq; aspernentur & refugiant:nos cæci specie parui beneficij inescamur:& seruulorum minimi pretij recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui & tentari patimur. Quis enim non uidet,uiam regiæ societatis quæri qua Romanum fœdus, quo nostra omnia continentur,uioletur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse: & quod uiuo Philippo expectatum, morte eius interpellatum est,id post mortem Philippi futurum. Duos,ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Persea. Genere materno,uirtute, ingenio, fauore Macedonum,longe præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odij regnum posuerat præmium,Demetrium nullo alio crimine, quàm Romanæ amicitiæ initæ, occidit:Persea, quem P R prius pœnæ quàm regni hæredem futurum sciebat,regem fecit.Itaq; quid hic post mortem patris egit aliud, quàm bellum parauit? Bastarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immisit: qui si sedem eam tenuissent,grauiores eos accolas Græcia habuisset,quàm Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit:imò si uera uolumus dicere,iam inchoauit bellum. Dolopiam armis subegit, nec prouincijs de controuersis ad disceptationem P R adiuit. inde transgressus Oetam,ut repente in medio umbilico Græciæ conspiceretur,Delphos ascendit. Hæc usurpatio itineris insoliti quo uobis spectare uidetur? Thessaliam deinde peragrauit, quod sine ullius eorum quos oderat noxia,hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit:& cogitare iubet quomodo in reliquum hoc munere non egeamus,hoc est, ut decretum,quo arceantur Peloponneso Macedones,tollamus:rursus legatos regios, & hospitia cum principibus,& mox Macedonum exercitus,ipsum quoq; à Delphis (quantum enim interluit fretum?) trajicientem in Peloponnesum uideamus. Immiscemur Macedonibus armantibus se aduersus Romanos. Ego nihil noui censeo decernẽdum, seruandaq; omnia integra, donec ad certum dirigantur:uanusne hic timor noster,an uerus fuerit. Si pax inuiolata inter Macedonas Romanosq; manebit,nobis quoq; amicitia & commercium sit:nunc de eo cogitare periculosum & immaturum uidetur. Post hunc Arco frater Xenarchi prætoris ita disseruit. Difficilem orationem Callicrates & mihi,& omnibus qui ab eo dissentimus fecit. agendo enim Romanæ societatis causam ipse,tentariq; & oppugnari dicendo, quam nemo neq; tentat neq; oppugnat:effecit ut qui ab se dissentiret,aduersus Romanos dicere uideretur. Ac primum omnium tanquam non hic nobiscum fuisset,sed aut ex curia P R ueniret, aut regum arcanis interesset:omnia scit & nuntiat quæ occulte facta sunt:diuinat etiam quæ futura fuerant, si Philippus uixisset. Quid ita Perseus regni hæres sit,quid parent Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam causam, nec quemadmodum perierit Demetrius scimus,nec quid Philippus si uixisset facturus fuerat: ad hæc quæ palàm geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos uenisse, ac regem Persea à P R appellatum:audimus,legatos Romanos uenisse ad regem, & eos benigne exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse iudico non belli:nec Romanos offendi posse, si ut bellum gerentes eos secuti sumus,nunc quoq; pacis autores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum aduersus regnum Macedonum geramus,non uideo. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniæ sumus:an infirmissimi omnium, tanquam quos nuper subiecit Dolopes? Imò contra ea uel uiribus nostris, deûm benignitate,uel regionis interuallo tuti. Sed sumus ęque subiecti ac Thessali Ætoliq;.nihilo plus fidei autoritatisq; habemus aduersus Romanos,qui semper socij atq; amici fuimus,quàm Ætoli, qui paulo antè hostes fuerunt. Quod Ætolis,quod Thessalis,quod Epirotis,omni deniq; Gręciæ, cum Macedonibus iuris est,idem & nobis sit. cur execrabilis ista nobis solis uelut desertio iuris humani est? Fecerit aliquid Philippus,cur aduersus eum armatũ & bellum gerentem hoc decerneremus: quid Perseus nouus rex,omnis iniuriæ insons, suo beneficio paternas simultates obliterans meruit? Cur soli omnium hostes ei sumus? Quanquam & illud dicere poteram:tanta priorum Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, ut Philippi unius iniurias, si quæ forte fuerunt,utique post mortem. cum classis Romana Cenchris staret, C OS. cum exercitu Velatiæ esset, triduum in concilio

in concilio fuimus consultantes utrum Romanos an Philippum sequeremur. nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat, id quod erat uetusta coniunctio cum Macedonibus, uetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non ut præcipuè amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id quod non agitur Callicrates simulauerimus: nemo nouæ societatis aut noui fœderis, quo nos temere illigemus conscribendi est autor: sed commercium tantũ iuris præbendi repetendiq; sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quoque regno arceamus, ne seruis nostris aliquò fugere liceat. Quid hoc aduersus Romana fœdera est? Quid rem paruam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid uanos tumultus ciemus? Quid ut ipsi locum assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat quin Romanos secuturi simus: in pace etiam si non odia finiuntur, intermittantur. Cum ijdem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur: indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dignam iudicasset Perseus, literis pau corum uersuum imperaret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Megalopoli concilium esset, dataq; opera est ab ijs, qui offensionem apud Romanos timebant, ne admitterentur. Per hæc tempora Aetolorũ in semetipsos uersus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus uidebatur gentem. Fessi deinde & Romam utraq; pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ nouo facinore discussa res, ueteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, cum reditus in patriam promissus esset, fidesq; data per principẽ ciuitatis Eupolemum: LXXX illustres homines, quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat, cum salutatione benigne excepti essent, dextræq; datæ: ingredientes portam, fidem datam deosq; testeis nequicquam inuocantes interfecti sunt. Inde grauius de integro bellum exarsit. C. Valerius Læuinus, & Ap. Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popilius, & L. Canuleius missi ab senatu uenerant. Apud eos cum Delphis utriusq; partis legati magno certamine egerint, Proxenus maxime cum causa tum eloquentia præstare uisus est: qui paucos post dies ab Orthobula uxore ueneno est sublatus, damnataq; eo crimine in exilium abijt. Idem furor & Cretenses lacerabat. aduentu deinde Q. Minucij legati, qui cum X nauibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis uenerant: cæterum induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo grauius bellum exarsit. Lycij quoq; per idem tempus ab Rhodijs bello uexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæq; modo gesta sunt, persequi non operæ est, satis superq; oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserãt M. Titinio Pr. obtinente prouinciam, rebellarunt sub aduentũ Ap. Claudij: orsiq; bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux fermè erat, cum uigiles in uallo, quiq; in portarum stationibus erant, cum uidissent procul uenientem hostem, ad arma conclamauerunt. Ap. Claudius signo proposito pugnæ ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par utrinq; prælium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: urgentes deinde alij alios secuti euaserunt extra uallum, ut pandere aciem & exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent: ita repente eruperunt, ut sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horam secundam pulsi sunt, ad XV millia cæsa aut capta: signa adempta duo & XXX. castra etiam eo die expugnata, debellatumq;: nam qui superfuère prælio in oppida sua dilapsi sunt, quieti deinde paruerũt imperio. Censores eo anno creati Q. Fuluius Flaccus, & A. Posthumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M. Aemilius Lepidus pont. max. De senatu nouem eiecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelij Maluginensis, qui biennio ante Pr. in Hispania fuerat: & L. Cornelij Scipiõis Pr. cuius tum inter cieueis & peregrinos iurisdictio erat, & L. Fuluij, qui frater germanus, & ut Valerius Antiâs tradit, consors etiam censoris erat. COSS. uotis etiam in Capitolio nuncupatis in prouincias profecti sunt. Ex ijs M. Aemylio senatus negotium dedit, ut Patauinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum

ad intestinum bellum exarsisse & ipsorum legati attulerant. Legati qui in Aetoliam ad simileis motus comprimendos ierant, renuntiarunt coërceri rabiem gentis non posse. Patauinis saluti fuit aduentus consulis, necq; aliud quod ageret in prouincia cum habuisset, Romam rediit. Censores uias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas marginandasq; primi omniũ locauerunt, pontesq; multis locis faciendos: & scænam ædilibus prætoribusq; praebendam: & carceres in circo & oua ad notas curriculis numerandas, & dam, & metas trans & caueas ferreas pe intromitterentur ferreis in monte Albano consulibus. & diuum Capitolium silice sternendum curauerunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide strauerunt, stipitibusq; sepserunt: & porticum Æmiliam reficiendam curarunt: gradibusq; ascensum ab Tyberi in emporium fecerunt. & extra eandem portam in Auentinum porticum silice strauerunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locauerunt: uenditisq; ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis utriq; foro circumdandis consumpserunt. & alter ex iis Fuluius Flaccus (nam Posthumius nihil nisi senatus Romani populiue iussu se locaturum ipsorum pecunia) Iouis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri uiam silice sternendã, & Sinuessam à ga auiariæ. In his & clo um circumducend & forum porticibus tabernisq; claudendum, & ianos tris faciendos. Hæc ab uno censore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quocq; regendis diligens & seuera censura fuit: multis equi adempti. Exitu propè anni diem unum supplicatio fuit, ob res prosperè gestas in Hispania ductu auspicioq; Ap. Claudii proconsulis, & maioribus hostiis XX sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæq; fuit, quod ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorũ ruinis nuntiatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decreuit senatus, ut ouans urbem iniret. Iam consularia comitia appetebant, quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Posthumius Albinus, & M. Popilius Lænates. Pretores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attilius Seranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitiis perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans cum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque mil auri in ærarium tulit. Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem Matris Matutæ cũ indice hoc posita est: Tib. Sempronii Gracchi consulis imperio auspicioq; legio exercitusq; P R Sardiniam subegit. In ea prouincia hostiũ cæsa aut capta supra LXXX millia. Rep. felicissime gesta atque liberatis uectigalibus restitutis exercitum saluum atque incolumen plenissimum præda domum reportauit: iterum triumphans in urbem Romam rediit: cuius rei ergô hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea simulachra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data: unum ante cætera insigne fuit T. Flaminii, quod mortis causa patris sui cum uisceratione epuloq; & ludis scænicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, ut per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

DECADIS QVINTAE LIBER SECVNDVS

VCIVS Posthumius Albinus, M. Popilius Lænâs, cũ omniũ primum de prouinciis exercitibusq; ad senatum retulissent, Ligures utrique decreti sunt: ut nouas ambo quibus eam prouinciam obtinerent legiones) binę singulis decretæ) & sociûm Latini nominis dena millia peditum, & DC equites, & supplementum Hispaniæ III millia peditum Romanorum scriberent, & CC equites. Ad hoc mille & D pedites Romani cum centum equitibus scribi iussi, cum quibus Pr. cui Sardinia obtigisset, in Corsicam trangressus bellum gereret: interim M. Attilius uetus prætor prouinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde prouincias sortiti sunt: A. Attilius Seranus urbanã, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hispaniam citeriorẽ, M. Matienus ulteriorẽ, M. Furius Crassipes

ſipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priuſquam magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit, L. Poſtumium cos. ad agrum publicum à priuato terminandum, in Campaniam ire: cuius ingentem modũ poſſidere priuatos, paulatim proferendo fines, conſtabat. Hic iratus Præneſtinis, quod cum eò priuatus, ſacrificij in templo Fortunæ faciundi cauſa profectus eſſet, nihil in ſe honorificè neq; publicè, neq; priuatim factum à Preneſtinis eſſet: priuſquam ab Roma proficiſceretur, literas Præneſte miſit, ut ſibi magiſtratus obuiam exiret, locum publicè pararet ubi diuerteretur, iumentaq; cum exiret inde præſto eſſent. Ante hunc cos. nemo unquam ſocijs in ulla re oneri aut ſumptui fuit: ideo magiſtratus mulis tabernaculiſq;, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſocijs: priuata hoſpitia habebant, ea benigne comiterq; colebant: domuſq; eorũ Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet. Legati qui repente aliquò mitterentur, ſingula iumenta per oppida, iter qua faciundum erat, imperabant: aliam impenſam ſocij in magiſtratus Romanos non faciebant. Iniuria cos. etiam ſi iuſta, non tamen in magiſtratu exercẽda, & ſilentium nimis aut modeſtum, aut timidum Præneſtinorum, ius, uelut probato exemplo, magiſtratibus fecit grauiorum indies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Ætoliam & Macedoniam miſſi erant, renuntiarunt, ſibi conueniendi regis Perſei, cum alij abeſſe eum, alij ægrum eſſe, falſò utrunq; fingerent, poteſtatem non factam. Facile tamen apparuiſſe ſibi, bellum parari, nec ultra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia ſeditionem gliſcere in dies, neque diſcordiarum principes autoritate ſua coërceri potuiſſe. Cum bellum Macedonicum in expectatione eſſet, priuſquam id ſuſciperetur, prodigia expiari, pacemq; deûm peti precationibus quæ æditæ ex fatalibus libris eſſent, placuit. Lanuuij claſſis magnæ ſpecies in cœlo uiſæ dicebantur: & Priuerni lana pulla terra enata: & in Veienti apud Rementem lapidatum: Pomptinum omne uelut nubibus locuſtarum coopertum eſſe: In Gallico agro, quà induceretur aratrum, ſub exiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti editumq; ab decemuiris eſt, & quibus dijs, quibuſq; hoſtijs ſacrificaretur, & ut ſupplicatio prodigijs expiandis fieret: altera quæ priore anno ualetudinis populi cauſa uota eſſet, ea uti feriæq; eſſent. Itaq; ſacrificatum eſt, ut decemuiri ſcriptum ediderunt. Eodem anno æbis Iunonis Laciniæ detecta. Q. Fuluius Flaccus cenſor ædem Fortunæ equeſtris, quam in Hiſpania Pr. bello Celtiberico uouerat, faciebat enixo ſtudio ne ullum Romæ amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentum ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ marmoreæ eſſent: profectus in Brutios ædem Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerunt, quæ tollerent atque aſportarent, autoritate cenſoria ſocijs deterritis id ſacrilegium prohibere. Poſtquàm cenſor redijt, tegulæ expoſitæ de nauibus ad templum portabantur. quanquam unde eſſent ſilebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt: ex omnibus partibus poſtulabatur ut conſules eam rem ad ſenatum referrent. Vt uero accerſitus in curiam cenſor uenit, multo infeſtius ſinguli uniuerſiq; præſentem lacerare: templum auguſtiſſimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal uiolaſſent, uiolare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœdè, ac propè diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem moribus regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum eſſet: eum per ſociorum urbes diruentem templa, nudantemq; tecta ædium ſacrarum uagari: & quod ſi in priuatis ſociorum ædificijs faceret, indignum uideri poſſet, id deûm immortalium demolientem facere, & obſtringere religione P R ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non ijdem ubiq; dij immortales ſint, ſed ſpolijs aliorum alij colendi exornandiq;. Cum priuſquam referretur appareret quid ſentirent patres, relatione facta in unam omnes ſententiam ierunt: ut hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaq; Iunoni fierent. Quæ ad religionem pertinẽt, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nuntiarunt. Ex prætoribus qui in prouincias ierant, Cn. Fabius Maſſiliæ moritur, cum in citeriorem Hiſpaniam iret. Itaq; cum id nuntiatum à Maſſilienſibus legatis eſſet, ſenatus decreuit: ut P. Fu-

rius & Cn.Seruilius,quibus succedebatur,inter se sortirentur,uter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit,P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat, remaneret. Eodem anno cum agri Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantũ uacaret, S C factũ,ut is ager uiritim diuideretur.Decemuiros in eam rẽ ex S C creauit A. Attilius Pr.urbanus,M. Aemylium Lepidum,C. Cassium, T. Ebutium Parrum, C. Tremellium. P.Cornelium Cethegum,Q.& L.Apuleios,M. Cæcilium, C. Salonium,C.Munatium. Diuiserunt dena iugera in singulos, socijs nominis Latini terna. Per idem tempus quo hæc agebantur,legati ex Ætolia Romam uenerunt,de discordijs seditionibusq; suis:& Thessali legati,nuntiantes quæ in Macedonia gererentur. Perseus iam bellum uiuo patre cogitatum in animo uoluens,omneis non genteis modò Græciæ, sed ciuitates etiam, legationibus mittendis,pollicendo plura quàm præstando,sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad fauorem eius inclinati animi,& aliquanto quàm in Eumenem propensiores:cum Eumenis beneficijs muneribusq; omnes Græciæ ciuitates & plerįq; principum obligati essent: & ita se in regno suo gereret,ut quæ sub ditione eius urbes,nullius liberę ciuitatis fortunam secum mutatam uellent. Contrà Persea fama erat post patris mortem uxorem manu sua occidisse: Apellem ministrum quondam fraudis in fratre tollendo,atq; ob id requisitum à Philippo ad supplicium,exulantem,accersitum post patris mortẽ ingentibus promissis ad præmia tantæ perpetratę rei,clàm interfecisse.Intestinis externisq; præterea multis cædibus infamem, nec ullo commendabilem merito,præferebant uulgo ciuitates,tam pio erga propinquos, tam iusto in ciueis, tam munifico erga omneis homines regi: seu fama & maiestate Macedonum regum præoccupati ad spernendum originem noui regni, seu mutationis rerum cupidi, seu quia eum obiectum esse Romanis uolebant. Erant autem non Ætoli modò in seditionibus propter ingentem uim æris alieni,sed Thessali etiam:ea contagione uelut tabes in Perræbiam quoq; id peruaserat malum.Cum Thessalos in armis esse nuntiatum est,Ap.Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasq; senatus misit.Qui utriusq; partis principibus castigatis, cum iniusto fœnore grauatum æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus qui onerarant, leuasset,iusti crediti solutionem in annorum pensiones distribuit. Per eundem Appium eodemq; modo compositæ in Perræbia res. Ætolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis,quas intestino gesserant bello:cognouit. Cum certatum utrinq; temeritate atq; audacia cerneret,decreto quidem suo neutram partem aut leuare,aut onerare uoluit:communiter ab utrisq; petijt, abstinerent bello, & obliuione præteritorum,discordias finirent. Huius reconciliationis inter ipsos fides obsidibus ultro citroq; datis firmata est.Corinthum,ut ibi deponerentur obsides,conuenitur. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum traiecit,quò Achæis edixerat conuentum. Vbi collaudata gente,quod constanter uetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent,insigne aduersus Persea odium Romanorum fecit:quod ut maturius erumperet,Eumenes rex,commentarium ferens secum,quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat,Romam uenit. Per idem tempus quinq; legati ad regem missi, qui res in Macedonia aspicerent.Alexandriam ijdem ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ causa proficisci iussi. Legati erãt hi, C. Valerius, Cn.Lutatius Cerco, Q. Bebius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cęcilius Denter.Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati uenerũt:quorum princeps Apollonius in senatum introductus,multis iustisq; causis regem excusauit, quod stipendium serius quo ad diem præstaret: id se omne aduexisse,ne cuius nisi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre,uasa aurea quingentûm pondo.Petere regem,ut quæ cum patre suo societas atq; amicitia fuisset,ea secum renouaretur: imperaretq; sibi P R quę bono fideliq; socio regi essent imperanda,se nullo usquã cessaturũ officio.Ea merita in se senatus fuisse, cum Romæ esset,eam comitatem iuuentutis, ut pro rege non pro obside omnibus ordinibus fuerit. Legatis benigne responsum, & societatem renouare cum Antiocho quæ cum patre eius fuerat, A.Attilius Pr.urb.iussus.Quæstores urbani stipendium, uasa aurea censores acceperunt: eisq; negotiũ datum est, ut ponerent ea in quibus templis uideretur:legatoq; centum milium æris

æris munus missum, & ædes liberæ hospitio datæ, sumptusq; decretus, donec in Italia esset. Legati qui in Syria fuerant, renuntiauerunt, in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumq; P R. In prouincijs eo anno hæc. C. Cicereius Pr. in Corsica signis collatis pugnauit: septem millia Corsorum cæsa: capti amplius M & D C C. Vouerat in ea pugna prætor ædem Iunonis Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniā transmisit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Carystum. Eò se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primò sub aduentum. M. Popilij consulis mœnibus sese continebant: deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas aciem struxerunt: nec consul, ut qui id ipsum oppugnatione comminanda quæsisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplius treis horas, ita ut neutrò inclinaret spes. Quod ubi consul uidit, nulla parte moueri Ligurum signa, imperat equitibus ut equos cōscendant, ac tribus simul partibus in hosteis quanto maximo possent tumultu incurrant. pars magna equitum, mediam traiecit aciem, & ad terga pugnantium peruasit. Inde terror iniectus Liguribus: diuersi in omnes partes fugerunt, perpauci retro in oppidum, quia inde se maximè obiecerat eques. & pugna tam peruicax multos absumpserat Ligurum, & in fuga passim cæsi sunt. decem millia hominū cæsa traduntur, amplius D C C passim capti. Signa militaria relata L X X X I I. nec incruenta uictoria fuit, amplius tria millia militum amissa, cum cedētibus neutris ex parte utraq; primores caderent. Post hanc pugnam ex diuersa fuga in unum collecti Ligures, cum maiorem multo partem ciuium amissam quàm superesse cernerent (nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt sese, nihil quidem illi pacti: sperauerant tamen non atrocius quàm superiores imperatores C O S. in se sæuiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaq; eorum uendidit: literasq; senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cum A. Attilius Pr. in curia recitasset (nam C O S. alter Posthumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res uisa senatui: Statellates qui uni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Romanos, tum quoq; oppugnatos, non ultrò inferenteis bellū, deditos in fidem populi Romani, omni ultimę crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum fidem implorantia populi Romani, ne quis unquam se postea dedere auderet, pessimo exemplo uenisse: & distractos passim, iustis quondam hostibus P R pacatis seruire. Quas ob res placere senatui, M. Popiliū C O S. Ligures pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem: bonaq; ut ijs, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma quoq; tempore fieri in ea gente: consulem de prouincia decedere, cum deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram uictoriam uincēdo oppugnanteis, non sæuiendo in afflictos fieri. C O S. qua ferocia animi usus erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit: legionibus extemplo Pisas in hibernacula missis, iratus patribus, infestus prætoribus Romam redijt: senatuq; extemplo ad ædem Bellonæ uocato, multis uerbis inuectus est in prætorem: qui cum ob rem bello bene gestam, uti dijs immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset, aduersus se pro hostibus S C fecisset, quo uictoriam suam ad Ligures transferret, dediq; ijs propè cōsulem prætor iuberet. Itaq; mulctam ei se dicere: à patribus postulare, ut S C in se factū tolli iuberent: supplicationemq;, quam absentes ex literis de bene gesta Rep. missis decernere debuerint, præsentes honoris deorum primum causa, deinde & sui aliquo tandem respectu decernerent. Nihilo lenioribus quàm absens senatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter C O S. Posthumius consumpta æstate in recognoscendis agris, ne uisa quidem prouincia sua, comitiorum causa Romam redijt. C O S S. C. Popilium Lenatem, P. Ælium Ligurem creauit. Prætores exinde facti. C. Licinius Crassus, M. Iunius Pœnus, Sp. Lucretius, Sp. Cluuius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum. Eo anno Lustrum conditum est. Censores erāt Q. Fuluius Flaccus, L. Posthumius Albinus: Posthumius condidit. Censa sunt ciuium Romanorum capita C C L X I X millia, & X V. Minor aliquanto numerus, quia L. Posthumius C O S. pro concione edixerat: qui sociūm Latini nominis ex edicto C. Claudij C O S. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ & omnes

in suis ciuitatibus censerentur. Concors & è Rep. censura fuit: omneis quos senatu mouerunt, quibusq; equos ademerunt, ærarios fecerunt & tribu mouerunt: neque ab altero notatum alter probauit. Fuluius ædem Fortunæ equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorum legionibus uouerat, annos sex postquam uouerat dedicauit: & scenicos ludos per quadriduum, unum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus Xuir sacrorum eo anno mortuus est: in locum eius suffectus A. Posthumius Albinus. Locustarum tantæ nubes à mari uento repente in Apuliam illatę sunt, ut examinibus suis agros latè operirent. Ad quā pestem frugum tollendam Cn. Sicinius Pr. designatus cum imperio in Apuliam missus ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumpsit. Principium insequentis anni, quo C. Popilius & P. Aelius fuerunt COSS. residuas cōtentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus renouariq; SC uolebāt, & COS. Aelius referebat. Popilius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur: & præ se ferens siquid decernerent intercessurum, collegam deterruit: patres eo magis utriq; pariter COSS. infensi in cœpto perstabant. Itaque cum de prouincijs ageretur, & Macedonia, iam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur: Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popilio referretur. Postulantibus deinde ut nouos exercitus scribere, aut supplementum ueteribus liceret, utrunque negatum est. Prætoribus quoq; in Hispaniam supplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in ulteriorem. C. Licinius Crassus urbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus: C. Memmius Siciliā, Sp. Cluuius Sardiniam. COSS. ob ea irati senatui, Latinis ferijs in primam quamque diem indictis, in prouinciam abituros se denuntiarunt, nec quicquam reipublicæ acturos, præterquàm quod ad prouinciarū administrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum uenisse Romam Valerius Antiâs his COSS. scribit, ad deferenda de Perseo crimina, indicandosq; apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem uenisse tradunt. Eumenes igitur ut Romam uenit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficijs etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi PR, in senatum est introductus. Causam ueniendi sibi Romam fuisse dixit, præter cupiditatem uisendi deos, hominesq;, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet: etiam ut coràm moneret senatum, ut Persei conatis obuiam iret. Orsus inde à Philippi consilijs, necem Demetrij filij retulit, aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc eum uolutantem in animo, oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaque Persea hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum, iamiam primū alere ac fouere omnibus consilijs. Florere præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac uiribus uigeat, animum esse inueteratum diutina arte atq; usu belli. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoq; bellis, non finitimis tantum assuetum: missum à patre in expeditiones multas uariasq;. Iam ex quo ipse accessisset regnum, multa quæ non ui, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad uires eam, quæ longo tempore, multis magnisq; meritis pareretur, autoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ ciuitates, uereri maiestatem eius omnes. Nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, utrum felicitate id quadam eius accidat: an, quod ipse uereatur dicere, inuidia aduersus Romanos fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem autoritate, Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum ultrò: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse utrasque nuptias gratulatione donisq; innumerabilium legationum, & uelut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Beotorum gentem captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: uno Thebis, altero ad Sidenum augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. in Achaico concilio uero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentanteis esset, eò rem

eò rem propè adductam, ut aditus & in Achaiam daretur. At Hercule suos honores, cuius merita in eam gentem priuatim an publicè sint maiora, uix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Ætolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petijsse. His eum fultum societatibus atq; amicitijs, eos domesticos apparatus belli habere, ut externis non egeat: x x x milia peditum, v milia equitum: in decem annos frumentum præparare, ut abstinere & suo & hostium agro frumentandi causa possit. Iam pecuniam tantam habere, ut decem millia mercenariorum militum præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat: præter annuum, quod ex metallis regijs capiat uectigal. Arma uel tribus tantum exercitibus in armamētaria congessisse. Iuuentutem, ut iam Macedonia deficiat, uelut ex perenni fonte unde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit. Non ego hæc, inquit, incertis iactata rumoribus, & cupidius credita, quia uera esse de inimico crimina uolebam, adfero ad uos P C. sed comperta & explorata, haud secus quàm si speculator missus à uobis subiecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egregium uos fecistis, mare tantum traiecissem, ut uana ad uos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ ciuitates indies magis denudanteis iudicia sua, mox si permitteretur, eò processuras unde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem: alia, quæ ui subigi non possunt, fauore ac beneuolentia complectentem. Videbam quàm impar esset sors, cum ille uobis bellum, uos ei securam pacem præstaretis. Quanquam mihi quidem non parare, sed gerere penè bellum uidebatur. Abrupolim socium atque amicum uestrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia scripta ab eo quædam uobis comperit, socium item atque amicum uestrum interfecit. Euersam & Callicritū Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus eum in concilio Boetorum locuti fuerant, delaturosq; ad uos quæ agerentur professi erant, tollendos curauit. Auxilium Byzantijs aduersus fœdus tulit. Dolopiæ bella intulit, Thessaliam & Doridem cum exercitu peruasit, ut in bello intestino deterioris partis auxilio meliorē affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perræbiaq; spe nouarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia sibi optimateis opprimeret. Hæc cum uobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam esse à uobis uideat: pro certo habet, neminem sibi antequam in Italiam traiecerit, armatum occursurum. Hoc quàm uobis tutum aut honestum sit, uos uideritis: ego certe mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferēdum, quàm me socium ad prædicendum ut caueretis, uenire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid ultra facere possum, quàm uti deos deasq; precer, ut uos & uestræ reipublicæ, & nobis socijs atque amicis, qui ex uobis pendemus, cōsulatis. Hæc oratio mouit patres cōscriptos: cæterū in præsentia nihil, præterquàm fuisse in curia regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. Bello deniq; perfecto, quæq; dicta ab rege, quæq; responsa essent, emanauere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Cæterum præoccupatis non auribus magis quàm animis ab Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respuebatur: & exasperauit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is uelle quidem & laborare dixit regem, ut purganti se nihil hostile dixisse aut fecisse fides habeatur: cæterum si peruicacius causam belli quæri uideat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & euentum incertum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter aduentum eius, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræq; ciuitates alia in speciem prę ferenteis legatos: & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius, quin Eumenes ciuitatem quoque suam Persei criminibus iunxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesq; disceptandi cum rege locum in senatu quærebat. Quod cum contigisset, libertate intemperantius inuectus in regem, quod Lyciorum gentem aduersus Rhodios concitasset, grauiorq; Asię esset quàm Antiochus fuisset: popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eò quoque iam fauor Persei uenerat) orationem habuit: cæterum

inuisam

inuisam senatui inutilemq; sibi & ciuitati suæ. Eumeni uero conspiratio aduersus eum, fauorem apud Romanos fecit: ita omnes ei honores habiti, donaq; quàm amplissima data, cum sella curuli atq; eburneo scipione. Legationibus dimissis, cum Harpalus, quanta eximia celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nuntiasset regi: nondum quidem paranteis bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, ut facile appareret non dilaturos: & ipse, præterquam quod & ita credebat futurum, iam etiam uolebat, in flore uirium se credens esse. Eumeni ante omneis infestus erat: à cuius sanguine ordiens bellum, Euandrum Cretensem ducem auxiliorum, & Macedonas tres assuetos ministerijs talium facinorum, ad cædem regis subornat: literasq; eis dat ad Praxò hospitam, principem autoritate & opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem ut sacrificaret Apollini Delphos ascensurum. Progressi cum Euandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quàm loci opportunitatem omnia circumeuntes quærebant. Ascendentibus ad templum à Cirra, priusquam perueniretur ad frequentia ædificijs loca, maceria erat ab læua semitæ paulum extans à fundamento, quà singuli transirent: dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. post maceriam se abdiderunt, gradibus astructis, ut ex ea uelut è muro tela in prætereuntem conijcerent. Primo à mari circumfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim angustiæ agmen. Vbi ad eum locum uentum est, quà singulis eundum erat, primus semitam ingressus Pantaleon Ætoliæ princeps, cum quo institutus regis sermo erat. Tum insidiatores exorti saxa duo ingentia deuoluunt: quorum altero caput ictum est regi, altero humerus sopitus: ex semita procliui in decliue multis super prolapsum iam saxis congestis. & cæteri quidem etiam amicorum & satellitum postquam cadentē uidere diffugiunt: Pantaleon constanter impauidus mansit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum saucium possent, uelut perfecta re in iugum Parnasi refugerunt eo cursu: ut cum unus, non facile sequendo per inuia atq; ardua, moraretur fugam eorum: ne comprenso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde satellites ac serui concurrerunt: tollentes sopitum uulnere ac nihil sentientem, uiuere tamen ex calore & spiritu remanente in præcordijs senserunt: uicturū exigua ac propè nulla spes erat. Quidam ex satellitibus secuti latronum uestigia, cum usq; ad iugum Parnasi nequicquam fatigati peruenissent, re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones ut inconsultè ita audacter cœptum, nec consulte & timidè reliquerunt. Compotem iam sui regem amici postero die deferunt ad nauem: inde Corinthum, à Corintho per isthmi iugū nauibus traductis, Aeginam traijciunt. Ibi adeò secreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoq; scelerius quàm dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam et cum uxore fratris, & præfecto arci, tanquam iam haud dubius regni hæres est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: & tanquam dissimulare & tacitè habere id patiq; statuerat, tamen in primo congressu non temperauit quin uxoris petendæ præmaturam festinationem fratri obijceret. Romam quoq; fama de morte Eumenis perlata est. Sub idē tēpus C. Valerius ex Græcia: qui legatus ad uisendum statum regionis eius, speculandaq; consilia Persei regis missus erat, redijt: cōgruentiaq; omnia criminibus ab Eumene allatis referebat: simul & adduxerat secum Praxò à Delphis, cuius domus receptaculum latronum fuerat: & L. Rammium Brundisinum, qui talis indicij delator erat. Princeps Brundisii Rammius fuit: hospitio quoq; & duces Romanos omnes, & legatos, exterarum quoq; gentium insignes, pręcipuè regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisq; spem amicitiæ interioris, magnæq; inde fortunæ facientibus, ad regem profectus: breui perfamiliaris haberi, trahiq; magis quàm uellet in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus premijs petere institit ab eo rex, quoniā duces omnes legatiq; Romani hospitio eius uti assuessent, quibus eorum ipse scripsisset, ut uenenū dandum curaret. Cuius scire se cōparationem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conscijs cōparari: euentu preterea incerto esse, ut aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. se daturum quod nec in dando, nec datū, ullo signo deprendi posset. Rammius ueritus ne si abnuisset, primus ipse ueneni experimentū

experimentum esset: facturum pollicitus proficiscitur, nec Brundisium ante redire, quàm conuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, uoluit. Ad eum primum indicio delato, iussu eius Romam simul uenit. introductus in curiam, quæ acta erant exposuit. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant accessere, quo maturius hostis Perseus iudicaretur: quippe quem non iustum modò apparere bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac ueneficiorum cernebant. Belli administratio ad nouos COSS. reiecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium Pr. cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, scribere milites placuit, qui Brundisium ducti primo quoq; tempore Apolloniam in Epirum traijcerētur, ad occupandas maritimas urbes, ubi COS. cui prouincia Macedonia obuenisset, classem appellere tuto & copias percommodùm exponere posset. Eumenes aliquandiu Æginæ retentus periculosa & difficili curatione, cum primum tuto potuit, profectus Pergamum, præter pristinum odium recenti etiam scelere Persei stimulante summa ui parabat bellum. Legati eò ab Roma, gratulantes quod è tanto periculo euasisset, uenerunt. Cum Macedonicū bellum in annum dilatum esset, cæteris Prr. iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius quibus Hispaniæ prouinciæ obuenerant, fatigato sæpe idem petendo senatu tandem peruicerunt, ut supplementum sibi ad exercitum daretur tria milia peditum, C & quinquaginta equites in Romanas legiones: in socialem exercitum V milia peditum. & CCC equites imperare socijs iussi. Hoc copiarum in Hispanias cum Prr. nouis portatum est. Eodem anno quia per recognitionem Posthumij COS. magna pars agri Campani, quem priuati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat: M. Lucretius Tr. pl. promulgauit, ut agrum Campanum censores fruendum locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, ut in uacuo uagaretur cupiditas priuatorum. Cum in expectatione senatus esset, bello etsi nō indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent: legati Ariaratis, puerum filium regis secum adducentes Romam uenerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam misisse: ut iam inde à puero assuesceret moribus Romanis hominibusq;. Petere, ut eum non sub hospitum modo priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac uelut tutelæ uellent esse. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreuerunt ut Cn. Sicinius prætor ædeis instructas locaret, ubi filius regis comitesq; eius habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiamq; petentibus, & quod petebāt datum est, & munera binûm millium æris summę in singulos missa. Hos utiq; populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed ut in Asia quoq; & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adire eos Cretam & Rhodum iusserunt, simul renouare amicitiam, simul speculari, num solicitati animi sociorum ab rege Perseo essent. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tēpestate columna rostrata in Capitolio, bello punico COS. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res prodigij loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, & decemuiros adire libros iusserunt. Decemuiri lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemq; habendam, uictimis maioribus sacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruæ promontorium renuntiarūt: Ludos per X dies I O M primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruspices in bonum uersurum id prodigium, prolationemq; finium & interitum perduellium portendi responderunt: quod ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disiecisset. Accesserunt quę cumularent religiones animis. Saturniæ nuntiatum erat sanguine per triduum in oppido pluuisse: Calateiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinq; uaccis uno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuisse. Horum quoque prodigiorum causa res diuinæ factæ, & supplicatio unum diem feriæq; habitæ. Consules ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque, uti de M. Popilio referrent, senatui obsequebantur, & nihil aliud decernere prius, statutum patribus erat. Aucta etiam inuidia est Popilij, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem milia eorum occidisse. Propter cuius iniuriam belli, cæteri quoq; Ligurum populi ad arma ierunt. Tum uero non

absens

absens modo Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium incitasset: sed. COSS. quod non exirent in prouinciam, in senatu increpiti. Hoc cōsensu patrum accēsi M. Marcius Sermo, & Q. Marcius Scylla tribuni plebis & COSS. mulctam se dicturos nisi in prouinciam exirent, denuntiarunt: & rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur: ut qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante Calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutem uenisset, ut iuratus senatus decerneret, qui eam rem quęreret animaduerteretq;. Ex autoritate deinde senatus eam rogationem promulgarūt. Priusquam proficiscerentur COSS, C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonę senatus datus est. Is expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoq; frustra triumpho: in monte Albano, quod iam in morem uenerat, ut sine publica autoritate fieret, triumphauit. Rogationem Marciam de Liguribus magno consensu plebes sciuit iussitq;. ex eo plebiscito C. Licinius Pr. consuluit senatum, quem quærere ex rogatione uellet. Patres ipsum eum quærere iusserūt. Tum demum COSS. in prouinciam profecti sunt, exercitumq; à M. Popilio ceperunt. Neq; tamen M. Popilius reuerti Romam audebat, ne causam diceret aduerso senatu. infestiore populo, apud Pr. qui de quęstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius Tr. pl. alterius rogationis denuntiatione occurrerunt: ut si non ante Idus Nouembres in urbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret. Hoc tractus uinculo cum redisset, ingenti cum inuidia in senatum uenit. Ibi cum laceratus iurgijs multorum esset, S C factum est: ut qui Ligurum post Q. Fuluium L. Manlium COSS. hostes non fuissent, ut eos C. Licinius, Cn. Sicinius Prr. in libertatem restituendos curarent, agrumq; ijs trans Padum COS. C. Popilius daret. Multa millia hominum hoc S C restituta in libertatem, transductisq; Padum ager est assignatus. M. Popilius rogatione Marcia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio Pr. gratia COS. absentis & Popilię familiæ precibus uictus Idibus Martijs adesse reum iussit, quo die noui magistratus inituri erant honorem: ne diceret ius, qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est. Legati Carthaginienses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ: inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses querebantur: præter agrū, de quo antè legati à Roma qui re præsenti cognoscerent, missi essent: amplius L X X. oppida castellaq; agri Carthaginiensis biennio proximo Masanissam ui atque armis possedisse. Id illi, cui nihil pensi sit, facile esse: Carthaginienses fœdere illigatos silere. Prohibere enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diserte uetentur cum socijs P R bellum gerere. Sed iam ultra superbiam crudelitatemq; & auaritiam eius nō pati posse Carthaginienses: missos esse qui orarent senatum, ut trium harum rerum unam ab se impetrari finerent: ut uel ex æquo apud socium populum, quid cuiusq; esset, disceptarent: uel permitterent Carthaginiensibus, ut aduersus iniusta arma pio iustoq; se tutarentur bello: uel ad extremum, si gratia plus quàm ueritas apud eos ualeret, semel statuerēt, quid donatum ex alieno Masanissæ uellent. Modestius certe daturos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P. Scipione pacem delictum esset: ipsi potius animaduerterent in se. Tutam seruitutem se sub dominis Romanis, quàm libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Perire namque semel ipsis satius esse, quàm sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lachrymantes procubuerūt, stratiq; humi non sibi magis misericordiam quàm regi. Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet: aut si prius mallet, expromeret super qua re Romam uenisset. Gulussa neq; sibi facile esse dixit de ijs rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neq; patri facilè fuisse mādare, cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicauerint. In æde Æsculapij clandestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse, unde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam, qui deprecaretur senatū, ne quid communibus inimicis criminātibus se crederent, quem ob nullam aliam causam nisi propter

constantem

constantem fidē erga P R odissent. His utrinq; auditis, senatus de postulatis Carthaginiensium consultus respondere ita iussit: Gulussam placere extemplo in Numidiā proficisci, & nuntiare patri, ut de ijs, de quibus Carthaginiēses querantur, legatos quàmprimum ad senatum mittat, denuntietq; Carthaginiensibus ut ad disceptandum ueniant. Si aliquid possent Masanissæ honoris causa & fecisse & facturos esse: ius gratiæ non dare: agrum quā cuiusq; sit possideri uelle: nec nouos statuere fines, sed ueteres obseruari in animo habere. Carthaginiensibus uictis se & urbes & agros concessisse, non ut in pace eriperent per iniuriam, quæ iure belli nō ademissent. Ita regulus Carthaginiensesq; dimissi. Munera ex instituto data utrisq;, aliaq; hospitalia comiter conseruata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cepio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Luscus, legati ad res repetendas in Macedoniam renuntiandamq; amicitiam regis missi, redierunt: qui iam sua sponte infestū Persi senatum insuper accenderunt, relatis ordine quæ uidissent quæq; audissent. Vidisse se per omnes urbes Macedonum summa ui parari bellum. Cum ad regem peruenissent, per multos dies cōueniendi eius potestatem non factam. Postremò cum desperato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere reuocatos & ad eum introductos esse. Suæ orationis summam fuisse, fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renouatum: in quo diserte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi socios P R lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenen uera omnia & comperta referentem audissent. Samothracæ preterea per multos dies occultum consilium cū legationibus ciuitatium Asiæ regem habuisse. Pro his iniurijs satisfieri senatum æquum censere, reddiq; sibi res socijsq; suis, quas cōtra ius fœderis habeat. Regem ad ea primo accensum ira inclemēter locutum, auaritiam superbiamq; Romanis obijcientem frequenter: quod alij super alios legati uenirent, speculari dicta factaq; sua: quod se ad nutum imperiumq; eorum omnia dicere ac facere æquum censerent: postremò multum ac diu uociferatum reuerti postero die iussisse, scriptum se responsum dare uelle: tum ita sibi scriptum traditum esse. Fœdus cū patre ictum ad se nihil pertinere. Id se renouari, non quia probaret, sed quia in noua possessione regni patienda omnia essent, passum. Si nouum fœdus secum facere uellent, cōuenire prius de conditionibus debere: & si in animum inducerent ut ex æquo fœdus fieret, & se uisurum quid sibi faciundum esset, & illos credere reipub. cōsulturos. Atq; ita se proripuisse, & summoueri è regia omneis cœptos: tum se amicitiam & societatem renuntiasse. Qua uoce eum accensum restitisse, atq; uoce clara denuntiasse sibi, ut triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos, nec sibi aut uenientibus, aut manentibus quicquā hospitaliter aut benignè factū. Thessali deinde Aetoliq; legati auditi. Senatui, ut scirent quāprimum quibus ducibus usura respub. esset, literas mitti consulibus placuit: ut uter eorum esset, Romam ad magistratus creādos ueniret. Nihil magnopere quod memorari attineat reipub. eo anno consules gesserant, magis è repub. uisum erat comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Cū Macedonicum bellum expectaretur, Gentium quoq; Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi fines suos secundo populatum: simul nuntiantes uno animo uiuere Macedonum atq; Illyriorum regem, cōmuni consilio parare Romanis bellum: & specie legatorū Illyrios speculatores Romæ esse, Perse autore missos ut quid ageretur scirent. Illyrij uocati in senatum: qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent: quæsitum & quid ita non adissent magistratū, ut ex instituto loca lautia acciperent: sciretur deniq; uenisse eos & super qua re uenissent. Hæsitantibus in responso, ut curia excederent dictum: responsum tanquā legatis, ut qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosq; ad regem legatos censuerunt, qui nuntiarent, qui socij quererentur apud senatum exustum à rege agrum. non ęquum eum facere, qui ab socijs suis non abstineret iniuriam. In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicereius. Ex Asia qui circa socios reges missi erant legati redierunt, qui renuntiarunt Eumenen in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese conuenisse. Omnes solicitatos legationibus Persei, sed egregiè in fide permanere, pollicitosq; omnia quæ P R imperasset prestaturos. & ciuitates socias adisse: cæteras satis fidas, solos Rhodios fluctanteis & im-

butos Persei consilijs inuenisse. Venerant Rhodij legati ad purganda ea quę uulgo iactati de ciuitate sciebant: cæterum senatum ijs dari cum noui consules magistratũ inissent placuit. Belli apparatũ non differendum censuerunt. C. Licinio Pr. negotium datur, ut ex ueteribus quinqueremibus in naualibus Romæ subductis, quæ possent usui esse reficeret, pararetq; naues quinquaginta. Si quid ad eum numerũ explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, ut eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atq; expediret, ut Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in uiginti & quinque naues ex ciuibus Romanis C. Licinius Pr. scribere iussus, in quinq; & uiginti parem numerum Cn. Sicinius socijs imperaret: idem Pr. peditum VIII millia, CCC equites à socijs Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisii acciperet atq; in Macedoniã mitteret, A. Attilius Serranus, qui priore anno Pr. fuerat deligitur, C. Sicinius Pr. qui exercitum paratum ad traijciendũ haberet. C. Popilio COS. ex autoritate senatus C. Licinius Pr. scribit, ut & legionẽ secundam, quæ maximè ueterana in Liguribus erat: & socios Latini nominis IIII millia peditum, CC equites Idib. Feb. Brundisii adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius prouinciam Macedoniã obtinere donec successor ueniret iussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit impigrè facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex naualibus deductæ: qui deduceret eas Brundisiũ, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentũ classi exercituiq; coëmendũ in Apuliam Calabriamq; tres legati missi, Sex. Digitius, T. Iuuẽtius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius Pr. paludatus ex urbe profectus Brundisium uenit. Exitu propè anni C. Popilius COS. Romam redijt, aliquanto serius quàm senatus censuerat: cui primo quoq; tempore magistratus creari, cum tantum bellum immineret, iussum erat. Itaq; nõ secundis auribus patrum auditus est COS. cum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret. Succlamationes frequentes erant interrogationesq;, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset. Comitia consularia in quam edicta erant diem ad XII Cal. Mart. sunt habita. Creati COSS. P. Licinius Crassus. C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpitius Galba, L. furius Philus L. Canuleius Diues, C. Lucretius gallus, C. Caninius Rebilus, L. Iunius Annalis. His prętorib. prouinciæ decretæ, duæ iure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, ut uni sors integra esset quò senatus censuisset. Cõsulibus designatis imperauit senatus, ut qua die magistratum inissent, hostijs maioribus ritè mactatis precarentur, ut quod bellum P R in animo haberet gerere, ut id prosperum eueniret. Eodem die decreuit senatus, C. Popilius COS. ludos per dies X Ioui Opt. Max. uoueret, donaq; circa omnia puluinaria dari, si R P X annos in eodem statu fuisset. Ita ut censuerant in Capitolio uouit COS. ludos fieri donariaq; dari, quanta ex pecunia decresset senatus: cum centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte uerba Lepido pontifice maximo id uotum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui L. Æmilius Pappus Xuir sacrorũ, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda morte perijt. Ex duobus filijs eius, qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum alterum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animũ simul luctus metusq;: mane ingressi cubiculũ serui laqueo dependentem inuenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui: uulgo Iunonis Laciniæ iram ob spoliatũ templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Aemylij locũ Xuir M. Valerius Messala, in Fuluij pontifex Cn. Domitius Aenobarbus, oppido adolescẽs sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio COSS. nõ urbs tantũ Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesq; quæ in Europa quæq; in Asia erant, conuerterant animos in curã Macedonici ac Romani belli. Eumenen cum uetus odium stimulabat, tum recẽs ira, quod scelere eius propè ut uictima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex statuerat abstinere armis, euentumq; expectare. Nam neque pro Romanis se æquum censere aduersus fratrem uxoris arma ferre: & apud Persea uictorem ueniam per sororem impetrabilem fore. Ariarates Cappadocum rex præterquàm quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat: ex quo est iunctus Eumeni affinitate, in omnia belli pacisq; se consociauerat consilia. Antiochus imminebat quidem Aegypti regno & pueritiam regis, & inertiam

tiam tutorum spernens,& ambigendo de Cœlesyria causam belli se habiturum existimabat
gesturumq́ sine ullo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum,ta-
men omnia & per suos legatos senatui,& ipse legatis eorum eximie pollicitus erat. Ptolemæ-
us propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat:tutores & bellum aduersus Antiochum pa-
rabant,quo uindicarent Cœlemsyriam,& Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum
bellum. Masanissa & frumento iuuabat Romanos,& auxilia cum elephantis Misagenenq́ fi-
lium mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat.
Si penes Romanos uictoria esset,suas quoq́ in eodem statu mansuras res,neq́ ultra quidq́
mouendũ:non enim passuros Romanos uim Carthaginiẽsibus afferri. Si fractæ essent opes
Romanorum,quæ tum protegerent Carthaginienses,suam omnem Africam fore. Gentius
rex Illyriorum fecerat potius cur suspectus esset Romanis, quàm satis statuerat utram foue-
ret partem:impetuq́ magis quàm cõsilio ijs aut illis se adiuncturus uidebatur. Cotys Thrax
Odrysarum rex euidenter Macedonum partis erat. Hęc sententia regibus cum esset de bello,
in liberis gentibus populisq́, plebs ubique omnis ferme,ut solet,deterioribus erat ob regem
Macedonasq́ inclinata:principum diuersa cernentes studia. Pars ita in Romanos effusi erant,
ut autoritatem immodico fauore corrumperẽt:pauci ex ijs iustitia imperij Romani capti:plu-
res ita,si præcipuam operam nauassent,potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. Pars alte-
ra regiæ adulationis erat,quos æs alienum & desperatio rerum suarum eodem manente sta-
tu,præcipites ad nouanda omnia agebat:quosdam uentosum ingenium,quia Perseus magis
auræ popularis erat. Tertia pars optima eadem & prudentissima,si utiq́ optio domini potio-
ris daretur,sub Romanis quàm sub rege malebat esse: si liberum inde arbitriũ fortunæ esset,
neutram partem uolebant potentiorem altera oppressa fieri:sed illibatis potius uiribus utrius-
que partis pacem ex eo manere,ita inter utrosq́ optimam conditionem ciuitatium fore, pro-
tegẽte altero semper inopem ab alterius iniuria. Hæc sentientes certamina fautorum utriusq́
partis taciti ex tuto spectabant. COSS: quo die magistratuũ inierunt ex S C cum circa omnia
fana in quibus lectisterniũ maiorem partẽ anni esse solet,maioribus hostijs immolassent,in-
de preces suas acceptas ab dijs immortalibus ominati, senatui rite sacrificatũ precationemq́
de bello factam renuntiarunt. Aruspices ita responderunt,si quid rei nouæ inciperetur id ma-
turandum esse. uictoriam,triumphum,prorogationẽ imperij portẽdi. Patres quod faustum
felixq́ P R esset,centuriatis comitijs primo quoq́ die ferre ad populum COSS. iusserunt:
ut quod Perseus Philippi filius Macedonũ rex aduersus fœdus cum patre Philippo ictum,&
secum post mortem eius renouatum,socijs P R arma intulisset,agros uastasset, urbesq́ occu-
passet:quodq́ belli parandi aduersus P R consilia iniisset,arma,milites, classem eius rei causa
comparasset,ut,nisi de ijs rebus satisfecisset,bellum cũ eo iniretur. Hæc rogatio ad populum
lata est. S C inde factum est,ut consules inter se prouincias Italiam & Macedoniam compa-
rarent sortirenturue. Cui Macedonia obuenisset,ut is regem Persea, quiq́ eius sectam secuti
essent,nisi P R satisfecissent,bello persequeretur. Legiones quatuor nouas scribi placuit,binas
singulis COSS. Id præcipue prouinciæ Macedoniæ datum,quod cum alterius COS. legio-
nibus quina millia & duceni equites ex uetere instituto darentur in singulas legiones:in Ma-
cedoniã sena millia peditũ scribi iussa,equites treceni æqualiter in singulas legiones. & in socia-
li exercitu cõsuli alteri auctus numerus: XVI millia peditũ, DCCC equites, præter eos quos
Cn. Sicinius duxisset DC equites,in Macedoniã trajceret. Italiæ satis uisa XII millia socio-
rum peditũ, DC equites. Illud quoq́ qræcipuũ datum sorti Macedoniæ,ut centuriones mili-
tesq́ ueteres scriberet quos uellet COS. usq́ ad quinquaginta annos. In tribunis militum no-
uatum eo anno propter Macedonicũ bellũ,quod COSS. ex S C ad populũ tulerunt,ne trib.
mil. eo anno suffragijs crearentur,sed COS. prætorumq́ in ijs faciendis iudiciũ arbitriumq́
esset. Inter prætores ita partita imperia. Prætorem cuius sors fuisset ut iret quò senatus censuis-
set,Brundisiũ ad classem ire placuit:utq́ ibi recognosceret socios nauales, dimissisq́ si qui pa-
rum idonei essent,supplementũ legeret ex libertinis,& daret operam,ut duæ partes ciuiũ Ro-
manorum,tertia sociorũ esset. Commeatus classi legionibusq́ ut ex Sicilia Sardiniaq́ subue-

herentur, prætoribus qui eas prouincias sortiti essent mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardisq; imperarent, utq; id frumentũ ad exercitum in Macedoniã portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniã, L. Canuleius Hispaniã, C. Sulpicius Galba urbanã iurisdictionem, L. Iunius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio gallo, quò senatus censuisset sors euenit. Inter COSS. magis cauillatio quàm magna contentio de prouincia fuit. Cassius sine sorte se Macedoniã oppugnaturum dicebat, nec posse collegam saluo iureiurando secũ sortiri. Prætorem eum, ne in prouinciã iret, in concione iurasse, se stato loco statisq; diebus sacrificia habere, quæ absente se recte fieri non possent: quæ non magis COS. quàm prætore absente recte fieri possent. Si senatus non quid uellet in cõsulatu potius, quàm quid in prætura iurauerit P. Licinius, animaduertendũ esse censeat: se tamen futurũ in senatus potestate. Consulti patres, cui consulatũ P R non negasset, ab se prouinciã negari superbũ rati, sortiri consules iusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obuenit. Legiones inde sortiti sunt: prima & tertia in Macedoniã traijcerentur, secunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectus COSS. multo intentiore quàm aliâs curam habebant. Licinius ueteres quoq; scribebat milites centurionesq;: & multi uoluntate nomina dabant, quia locupletes uidebant qui priore Macedonico bello, aut aduersus Antiochũ in Asia stipendia fecerant. Cum tribuni militum centuriones sed primũ quenq; citarent, tres & XX centuriones qui primos pilos duxerant, citati Tr. pl. appellarunt. Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus ad COSS. reijciebãt. Eorũ cognitionem esse debere, quibus delectus quibusq; bellũ mandatum esset. Cæteri cognituros se de quo appellati essent aiebant, & si iniuria fieret auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Tr. res agebatur. Eò M. Popilius consularis aduocatus, centuriones, & consul uenerunt. COS. inde postulanti ut in concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M. Popilius, qui biennio antè consul fuerat, ita uerba fecit. Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere: nihil recusare tamen quo minus operam R P dent, id tantũ deprecari, ne inferiores ijs ordines quàm quos cum militassent habuissent attribuerentur. P. Licinius COS. S C recitari iussit. Primum, quod bellum senatus Perseo iussisset: deinde quod ueteres centuriones quàmplurimum ad id bellum scribi censuisset: nec ulli, qui non maior annis quinquaginta esset, uacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tã propinquo Italiæ, aduersus regem potentissimũ, aut tribunos militũ delectũ habenteis impedirent: aut prohiberent COS. quem cuiq; ordinem assignari è rep. esset, eum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatũ reijcerent. Postquã COS. quæ uouerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero qui Tr. pl. appellauerant, à COS. & ab tribunis petijt, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur. Sp. Ligustinus tribus Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus Quirites. Pater mihi iugerum agri reliquit, & paruum tugurium, in quo natus educatusq; sum, hodieq; ibi habito. Cũ primum in ætatem ueni, pater mihi uxorem, fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatẽ pudicitiamq;, & cum his fœcunditatem quanta uel in diti domo satis esset. Sex filij nobis, duæ filiæ sunt, utræq; iam nuptæ. Filij IIII togas uirileis habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus P. Sulpicio, C. Aurelio COSS. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, bienniũ miles gregarius fui aduersus Philippũ regem: tertio anno uirtutis causa mihi T. Quintius Flamininus decumũ ordinem hastatum assignauit. Deuicto Philippo Macedonibusq;, cum in Italiam portati ac dimissi essemus, continuò miles uoluntarius cum M. Porcio COS. in Hispaniã sum profectus. Neminem omnium imperatorum qui uiuant acriorem uirtutis spectatorem ac iudicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum iudicauit, cui primũ hastatum prioris centuriæ assignaret. Tertio iterum uoluntarius miles factus sum in eum exercitũ, qui aduersus Ætolos & Antiochum regẽ est missus. à M. Cælio mihi primus princeps prioris centuriẽ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis reportati sumus in Italiam, & deinceps bis quæ annua merebãt legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militaui, semel Q. Fuluio Flacco, iterũ Tib. Sempronio Gracco Pr. à Flacco inter cæteros, quos uirtutis causa secũ ex prouincia

uincia ad triumphū deducebat,deductus sum:à Tib.Graccho rogatus in prouinciā ij. Quater intra paucos annos primum pilū duxi.quater & tricies uirtutis causa donatus ab imperatoribus sum.sex ciuicas coronas accepi. X X I I.stipēdia annua in exercitu emerita habeo,& maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, nec dum ætas uacationē daret,tamen cum quatuor milites pro me uno uobis dare P.Licini possem,æquum erat me dimitti.Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis uelim: ipse me, quo ad quisq; qui exercitus scribit idoneum militem iudicabit,nunq; sum excusaturus.Ordinem quo me dignū iudicent Tr.militum ipsorū est potestatis:ne quis me uirtute in exercitu præstet dabo operā,ut semper ita fecisse me & imperatores mei,& qui unà stipendia fecerūt testes sunt. Vos quoq; æquum est cōmilitones,& si appellationis uobis usurpatis ius,cum adulescentes nihil aduersus magistratuū senatusq; autoritatem usquam feceritis,nunc quoq; in potestate senatus ac consulū esse,& omnia honesta loca ducere,quibus remp.defensuri sitis. Hæc ubi dixit, collaudatū multis uerbis consul ex concione in senatū duxit.Ibi quoq; ei ex autoritate senatus gratiæ actæ,tribuniq; militares in legione prima primū pilum uirtutis causa ei assignarūt.Cæteri centuriones omissa appellatione,ad delectum obedienter responderūt. Quo maturius in prouincias magistratus proficiscerētur,Latinę Calend.Iun.fuere:eoq; solenni perfecto C.Lucretius Pr.omnibus quæ ad classem opus erant præmissis,Brundisiū est profectus.Prçter eos exercitus quos C O S S.comparabant,C.Sulpicio Galbæ Pr.negotium datum,ut quatuor legiones scriberet urbanas,iusto numero peditum equitumq;:ijsq; I I I I Tr.mil.ex senatu legeret qui præessent.Socijs Latini nominis imperaret X V millia peditum, M & C C equites.Is exercitus uti paratus esset quò senatus censuisset.P.Licinio C O S. ad exercitum ciuilem socialemq; petenti addita auxilia,Ligurum M M,Cretenses sagittarij incertus numerus,quantū rogati auxilia Cretenses misissent.Numidæ item equites elephantiq;.In eam rem legati ad Masanissam Carthaginiensesq; missi,L.Posthumius Albinus,Q.Terētius Culleo,C.Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit,A.Posthumiū Albinum,C.Deciū,A.Licinium Neruam.Per idem tempus legati ab rege Perseo uenerunt.Eos in oppidū intromitti non placuit, cum iam bellum regi eorū & Macedonibus,& senatus decresset,& populus iussisset.in ædem Bellonæ in senatum introducti ita uerba fecerūt.Mirari Persea regem,quid in Macedoniam exercitus transportati essent.Si impetrari à senatu posset,ut ij reuocētur, regem de iniurijs,si quas socijs factas quererentur,arbitratu senatus satisfacturū esse. Sp. Caruilius,ad eā ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn.Sicinio,in senatu erat.Is Perræbiā expugnatā armis,Thessaliæ aliquot urbes captas,cætera quæ aut ageret,aut pararet rex,cum argueret: respondere ad ea legati iussi postquā hæsitabant,negantes sibi ultra quidquam mandatū esse:iussi renuntiare regi: C O S.P.Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum si satisfacere in animo esset,mitteret legatos:Romam quod præterea mitteret non esse, neminem eorum per Italiam ire liciturū.Ita dimissis,P.Licinio C O S. mandatum, intra X I diem iuberet eos Italia excedere:& Sp.Caruiliū mitteret,qui donec nauem conscendissent,custodiret.Hæc Romæ acta nondū profectis in prouinciā C O S S. Iam Cn.Sicinius,qui priusquā magistratu abiret,Brundisium ad classem & ad exercitum præmissus erat,traiectis in Epirum V M peditum,C C C equitibus,ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militū,ad occupanda Dassaretiorū & Illyriorum castella,ipsis accersentibus præsidia,ut tutiores à finitimorū impetu Macedonum essent,misit.Paucis pòst diebus Q.Marcius,A. Attilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli,& L. Decimius, legati in Græciam missi,Corcyram peditum mille secum aduexerunt:ibi inter se & regiones quas obirent & milites diuiserūt.Decimius missus est ad Gentiū regem Illyriorum,quem,si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret,tentare:aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephaleniam missi, ut in Peloponnesum traijcerent, oramq; maris in occidentem uersi ante hyemē circumirent.Marcio & Attilio,Epirus,Ætolia & Thessalia circumeundæ assignātur.Inde Boetiam atq; Eubœam aspicere iussi,tum in Peloponnesum traijcere: ibi congressuros se cum Lentulis cōstituunt.Priusquā digrederentur à Corcyra,literæ à Perseo allatę sunt:

quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam traijciendi copias, aut urbes occupandi esset. Cui rescribi nihil placuit: nuntio ipsius qui literas attulerat dici, præsidij causa ipsarum urbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, cum sine discrimine omnes ciuitates adhortarêtur: ut quo animo, qua fide adiuuassent Romanos Philippi primum deinde Antiochi bello, eodem aduersus Persea iuuarent: fremitum in concionibus audiebant: Acheis indignantibus eodem se loco esse, qui omnia à principijs Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent: quo Messenij atque Elij qui pro Antiocho hoste arma aduersus P R tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, uelut præmium belli se uictoribus Acheis tradi quererêtur. Marcius & Attilius ad Gitanas Epiri oppidum x millia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habito cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, ut præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserunt. Inde in Aetoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lycisco Pr. facto, quem Romanorum fauere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eò legati Acarnanum, & Boetorum exules uenerunt. Acarnanes nuntiare iussi, quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regis aduersus P R commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si malè meriti clementiam P R experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur. Boëtis exprobratum, societatem eos cum Perseo iunxisse. ijs cum culpam in Ismeniam principem alterius partis conferrent, & quasdã ciuitates dissentienteis in causam deductas: appariturum id esse Marcius respondit. Singulis enim ciuitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Larissæ fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi prius & pòst Antiochi bello enixè adiuti à gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda quæ Romani uellent. Secundum hoc concilium legati à Perseo rege uenerunt, priuati maximè hospitij fiducia, quod ei paternum cum Marcio erat. Ab huius necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquiũ ueniendi rei potestatem faceret. Marcius & se ita à patre suo accepisse dixit, amicitiam hospitiumque cum Philippo fuisse: minime immemorem necessitudinis eius legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commodè ualeret, non fuisse dilaturum: nunc, ubi primum posset, ad Peneum flumen, quà transitus ab Omolio Dium esset. præmissis qui nuntiarent regi, uenturos. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recipit se, leui aura spei obiecta, quod Marcius ipsius causa suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum uenerunt. Magnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum satellitum turba stipante: nõ minore agmine legati uenerunt, & ab Larissa multis prosequentibus, & legationibus ciuitatium: quæ conuenerant Larissam, & renuntiare domum certa quæ audissent uolebant. Inerat cura insita mortalibus uidendi congredienteis nobilem regem, & populi principis terrarũ omniũ legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internuntiando cunctatio fuit, utri transgrederentur: aliquid illi regiæ maiestati, aliquid hi P R nomini, cum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi, ioco etiam Marcius cũctanteis mouit. Minor, inquit, ad maiorem, & (quod Philippo ipsi cognomen erat) filius ad patrem transeat. Facile persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quàm multis transiret. Rex cum omni comitatu transire æquum cẽsebat: legati uel cum tribus uenire iubebant, uel si tantum agmen traduceret, obsides daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quàm ut appareret socijs, nequaquam ex dignitate pari cõgredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus consederunt. Cum paulisper silentium fuisset: Expectari nos, inquit Marcius, arbitror, ut respondeamus literis tuis quas Corcyram misisti: in quibus quæris, quid ita legati cum militibus uenerimus, & præsidia in singulas urbes dimittamus. Ad hanc interrogationem tuam, & non respondere uereor, ne superbum sit: & uera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi

uideatur.

uideatur. Sed cum aut uerbis castigandus aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum aduersus te alij quàm mihi mandatum malim: ita orationis accerbitatem aduersus hospitem utcunque est, subibo: sicut medici, cum salutis causa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, unam rem te quæ facienda fuerit senatus fecisse censet, quod legatos Romam ad renouandum iudicat potius quàm cum renouatum esset uiolandum. Abrypolim socium atque amicum populi Romani regno èxpulisti. Artetari interfectores, ut cæde (ne quid ultra dicam) lætatum appareret, recepisti: qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam & Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti. Byzantijs item contra fœdus misisti auxilia. Cum Boëtijs socijs nostris secretam tibiipsi societatem, quam non licebat, iureiurando pepigisti. Thebanos legatos Euersam & Callicritum uenienteis à nobis, quærere malo quis interfecerit, quàm arguere. In Aetolia bellum intestinum & cædes principum, per quos nisi per tuos factæ uideri possunt? Dolopes à te ipso euastati sunt. Eumenes rex ab Roma cum in regnum rediret, prope ut uictima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem insimulet piget referre: quæ hospes Brundisinus occulta facinora indicet, certum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos tenuntiasse. Hæc ne dicerentur à me, uno modo uitare potuisti, non quærendo quam ob causam exercitus in Macedoniam traijcerentur, aut præsidia in sociorum urbes mitteremus. Quærenti tibi superbius tacuissemus, quàm uera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faueo orationi tuæ, & opto ut aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ. Ad ea rex: Bonam causam, si apud iudices æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, partim quæ uerbo obiecta, uerbo negare sit. Quid enim, si legibus uestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi obijciat, ut accusare potius uere, quàm conuiciari uideantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis publice ac priuatim sit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiorem quenquam ad ministeria facinorum, quàm Rammium, quem neque unquam antè uideram, nec eram postea uisurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil ultra obijcitur, quàm interfectores eius in regno exulasse meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si uos quoque accipitis, quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, autores uos fuisse fateamini. Si hoc & uos recusabitis & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et Hercule quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futuris locus est? Ego tamen istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à uobis comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquam regi, & quæ de fœdere quod mihi est uobiscum disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, ut ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnúmque meum liceat: mihi fatendum est, quod me armis aduersus Abrypolim socium populi Romani defenderim, fœdus uiolatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur: quid tandem me facere decuit, cum Abrypolis fineis mei regni usque ad Amphipolim peruastasset, multa libera capita, magnam uim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenisset? At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed uinci non oportuit eum, neque ea quæ uictis accidunt pati: quorum casum cum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus Romani, quod Dolopas armis coërcuerim: quia, & si non merito eorum, iure feci meo: cum mei regni, meæ ditionis essent, uestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non uobis, nec fœderatis, sed ijs qui ne in seruos quidem sæua atq; iniusta imperia probant, plus æquo & bono sæuisse in eos uideri possum: quippe Euphranorem præfectũ à me impositum ita occiderunt, ut mors pœnatum

eius leuissima fuerit. Ac cum processissem inde ad uisendas Larissam & Antrona & Pylleon, quo in propinquo multò antè debita uota persoluerem, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adijcitur: scilicet, ut quod nunc uos facere queror, urbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. uocate in concilium Græciæ ciuitates per quas iter feci: queratur unusquilibet militis mei iniuriam, non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse uidear. Aetolis & Byzantijs presidia misimus, & cum Boëtis amicitiam fecimus. Hæc qualiacunq; sunt, per legatos meos nõ solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu uestro: ubi aliquos ego disceptatores, nõ tam æquos quàm te Q. Marci paternũ amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes uenerat, qui calumniando omnia detorquendoq; suspecta & inuisa efficeret: & persuadere uobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse & uestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquam Antiochũ ultra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Asiæ, quàm Antiochus fuerit Eumenen esse. nec conquiescere socios uestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum ciuitatium impositam. Ego hæc Q. Marci & A. Attili, quæ aut à uobis obiecta, aut purgata à me sunt, talia esse scio, ut aures, ut animi audientium sint: nec tam referre, quid ego aut qua mente fecerim, quàm quomodo id uos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse: & si quid fecerim impudentia lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello & armis persequendũ esse censeatis, commisi. Aut frustra clementiæ grauitatisq; uestræ fama uulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ uix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis & regibus socijs bella infertis. Hæc dicenti tum assensus Marcius, autor fuit mittendi Romam legati, cum experienda omnia ad ultimũ, nec prætermittendum spem ullam censuisset. reliqua consultatio erat, quo nam modo tutum iter legatis esset. ad id cum necessaria petitio induciarum uideretur, cuperetq; Marcius, neq; aliud colloquio petisset, grauatè & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: cum Perseus, ni spes uana pacis occæcasset consilia, omnia præparata atque instructa haberet, & suo maxime tempore atque alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposita: legati Romani in Boëtiam comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, discedentibus à societate communis consilij Boëtorum quibusdam populis: ex quo renuntiatum erat responsisse legatos, appariturum quibus populis proprie societatem cum rege iungi displicuisset. Primi à Cheronia legati, deinde à Thebis in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non interfuisse se quo societas ea decreta esset concilio: queis legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi iusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitijs prætorijs Boëtorum uicta pars iniuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit Thebis, ne Boëtarchæ urbibus reciperentur. Exules Thespias uniuersi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati decretum faciunt, ut XII qui priuati cœtum & concilium habuissent, exilio multarentur. Nouus deinde prætor, Ismenias is erat uir nobilis ac potens: capitalis pœnæ absenteis eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen: utriusque tamen partis legati ad Romanos uenerunt, & exules accusatorésque Ismeniæ & Ismenias ipse. Chalcidem ut uentum est, aliarum ciuitatium principes, id quod maxime gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem aspernati, Romanis se adiungebant: Ismenias gentem Boëtorum in fidem Romanorum permitti æquum cẽsebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit quin ab exulibus fautoribusq; eorum interficeretur. Thebæ quoque ipsæ, quod Boëtiæ caput est, in magno tumultu erant, alijs ad regem trahentibus ciuitatem, alijs ad Romanos: & turba Coronæorum Aliartiorumq; conuenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, docentiũ cladibus Philippi Antiochiq; quanta esset uis & fortuna imperij Romani, uicta eadem multitudo & ut tolleretur regia

gia societas decreuit, & eos, qui autores paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit, fideiq; legatorum cõmendari ciuitatem iussit. Thebanos Marcius & Attilius læti audierunt, autoresq; & his separatim singulis fuerunt ad renouandam amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules restitui iusserunt, & autores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maxime uolebant, discusso Boëtico consilio Peloponnesum proficiscuntur. Ser. Cornelio Chalcidem accersito, Argis præbitũ est ijs concilium: ubi nihil aliud à gente Acheorũ petierunt, quàm ut mille milites darent. Id præsidium ad Chalcidẽ tuendã, dum Romanus exercitus in Græciã traijceretur, missum est. Marcius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hyemis Romam redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa. Tres erant legati, T. Claudius, P. Posthumius, M. Iunius. ij circumeuntes, hortabantur socios ad suscipiendũ aduersus Persea pro Romanis bellum: & quo quæq; opulentior ciuitas erat, eo accuratius agebant: quia minores secuturæ maiorum autoritatem erant. Rhodij maximi ad omnia momenti habebantur: quia non fauere tantum, sed adiuuare etiam uiribus suis bellum poterant XL nauibus autore Hegesilo comparatis. Qui cum in summo magistratu esset (prytanin ipsi uocant) multis rationibus peruicerat Rhodios: ut omissa, quam sæpe uanam experti essent, regum fouendorũ spe, Romanam societatem, unam tum in terris uel uiribus, uel fide stabilem, retinerent. Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eundem naualem apparatũ, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello uidissent: trepidaturos tum repente paranda classe cum mittenda esset, nisi reficere naues, nisi instruere naualibus socijs cœpissent. Id eo magis enixè faciundum esse, ut crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent. His incitati XL nauium classem instructam, ornatamq; legatis Romanis aduenientibus, ut non expectatam adhortationẽ esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos ciuitatium Asiæ momentũ fuit. Decimius unus sine ullo effectu, captarũ etiam pecuniarum ab regibus Illyriorũ suspicione infamis, Romam redijt. Perseus cum à colloquio Romanorũ in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Marcio conditionibus pacis misit: & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sententia ad omneis erat: collocutum se cum Romanorũ legatis: quæ audisset quæq; dixisset ita disposita, ut superior fuisse in disceptatione uideri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, confidere pacem futuram. Autoribus enim Marcio atque Attilio, missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum, tum omni gratia, omni ope enitendũ fore Rhodijs, ut reconcilient pacem. Si nihil deprecando proficiant, id agendum ne omnium rerum ius ac potestas ad unum populum perueniat. Cum cæterorum id interesse tum prȩcipue Rhodiorum, qui plus inter alias ciuitates dignitate atq; opibus excellant: quæ serua atque obnoxia fore, si nullus aliò sit quàm ad Romanos respectus. Magis & literæ & uerba legatorum benignè sunt audita, quàm momentũ ad mutandos animos habuerunt: potentior esse partis melioris autoritas cœperat. Responsum ex decreto est, optare pacem Rhodios: si bellum esset, ne quid ab Rhodijs speraret aut peteret rex, quod ueterem amicitiam, multis magnisq; meritis pace belloq; partam, dijungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes, Boëtiȩ quoq; ciuitates & Thebas, & Coroneã, & Aliartum audierunt, quibus expressum inuitis existimabatur, ut relicta regia societate Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam nonnihil & damnatis principibus & restitutis exulibus, succensebãt Romanis. Coronæi & Aliartij fauore quodã insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidiũ petentes, quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est: præsidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse: tamen suadere ita à Thebanorum iniurijs quã possent ut se uindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæuiendi. Marcius & Attilius Romam cum uenissent, legationem in Capitolio ita renuntiarunt, ut nulla re magis gloriarentur, quàm decepto per inducias & spem pacis rege. Adeò enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, ut omnia opportuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quàm exercitus in Græciam traijceretur. Spatio autem induciarum sumpto uenturum illum nihilo paratiorem,

Romanos

Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum. Boëtorum quoq; se concilium arte distraxisse, ne coniungi amplius ullo consensu Macedonibus possent. Hæc, ut summa ratione acta, magna pars senatus approbabat: ueteres & moris antiqui memores, negabant se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prælia, nec simulatam fugam improuisosq; ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis quàm uera uirtute gloriarentur, bella maiores gessisse. indicere prius quàm gerere solitos bella, denuntiare etiam, interdum locum finire in quo dimicaturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, uitæ eius insidiantem: eadem Faliscis uinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana esse, non uersutiarũ Punicarum, neq; calliditatis Græcæ, apud quos fallere hostem quàm ui superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo quàm uirtute: sed eius demum animum in perpetuũ uinci, cui cõfessio expressa sit, se neq; arte, neq; casu, sed collatis cõminus uiribus iusto ac pio bello esse superatum. Hæc seniores, quibus noua hęc minus placebat sapiẽtia: uicit tamen ea pars senatus, cui potior utilis quàm honesti cura erat, ut cõprobaretur prior legatio Marcij: & eodem rursus in Græciã cum quinqueremibus remitteretur, iubereturq; cætera, uti è rep. maxime uisum esset, agere. A. quoque Attilium miserunt ad occupandam Larissam in Thessalia, timentes ne si induciarũ dies exisset, Perseus præsidio eò misso, caput Thessaliæ in potestate haberet. duo millia peditũ Attilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam iussus. & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, CCC milites Italici generis dati, ut Thebis daret operam, ut in potestate Boëtia esset. His præparatis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis placuit. Eadem ferè quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minime tamẽ probabiliter: manifesta enim res erat, defensum. Cętera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui aut doceri, aut flecti possent. Denuntiatũ, extemplo mœnibus urbis Romæ, Italia intra XXX diem excederent. P. Licinio deinde COS. cui Macedonia prouincia obuenerat, denuntiatum, ut exercitui diem primam quanq; diceret ad conueniendum. C. Lucretius Pr. cui classis prouincia erat, cũ XL quinqueremibus ab urbe profectus: nam ex refectis nauibus alias in aliũ usum retineri ad urbem placuit. Præmissus à Pr. est frater Lucretius cum quinquereme una: iussusq; ab socijs ex fœdere acceptis nauibus ad Cephaleniã classi occurrere, ab Rheginis triremi una, ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram Italiæ superuectus Calabriæ extremũ promontoriũ in Ionio mari, Dyrracium traijcit. Ibi decem ipsorum Dyrracinorum, XII Issæorum LIIII Gentij regis lembos nactus, simulans se credere eos in usum Romanorũ comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephaleniã traijcit. C. Lucretius Pr. ab Neapoli profect⁹, superato freto, die quinto in Cephaleniã transmisit. Ibi stetit classis, simul opperiẽs ut terrestres cõpiæ traijcerentur, simul ut onerariæ ex agmine suo per altum dissipatæ consequerentur. Per hos forte dies P. Licinius COS. uotis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab urbe profectus est. Semper quidẽ ea res cum magna dignitate ac maiestate geritur: præcipue cõuertit oculos animosq;, cum ad magnum nobilemq; aut uirtute, aut fortuna hostẽ, euntem COS. prosequuntur. Cõtrahit enim non officij modo cura, sed etiam studiũ spectaculi, ut uideant ducem suum, cuius imperio consilioq; summam PR tuendam permiserunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli casus, quàm incertus fortunæ euentus, communisq; Mars belli sit: aduersa secunda, quæq; inscitia & temeritate ducum clades sæpe acciderint: quæ contrà bona prudentia & uirtus attulerit.

Quem scire mortaliũ, utrius mentis, utrius fortunæ COS. ad bellum mittant: triumphantemne mox cum exercitu uictore scandentem Capitolium, ad eosdem deos à quibus proficiscatur, uisuri: an hostibus eam præbituri lætitiam sint. Persi autem regi, aduersus quem ibatur, famam & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa prospera gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipsius Persei nunquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli expectatione celebrari nomen. cum his cogitationibus omniũ ordinum homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militũ cum eo missi. C. Claudius, Q. Mucius: & tres illustres iuuenes, P. Lentulus & duo Manlij Acidini: alter

M. Manlij, alter L. Manlij filius erat. Cum ijs C O S. Brundisium ad exercitum, atq; inde cum omnibus copijs transuectus ad Nympheum in Apolloniati agro posuit castra. Paucos ante dies Perseus, postquã legati ab Roma regressi præciderant spem pacis, consilium habuit. Ibi aliquam diuersis sententijs certatũ est. Erant, quibus uel stipendium pendendum, si iniungeretur, uel agri parte cedendũ si mulctarẽt, quidquid deniq; aliud pacis causa patiendũ esset, non recusandum uideretur: nec cõmittendum ut in aleam tanti casus se regnumq; daret. Si possessio haud ambigua regni maneret, multa diem tempusq; afferre posse, quibus non amissa modò recuperare, sed timendus ultro ijs esse quos nunc timeret posset. Cęterũ multo maior pars ferocioris sententiæ erat. Quidquid cessisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse affirmabant. Neque enim Romanos pecunia aut agro egere: sed hoc scire, cum omnia humana, tum maxima quæq; & regna & imperia sub casibus multis esse. Carthaginiensium opes fregisse sese, & ceruicibus eorum præpotentem finitimum regem imposuisse: Antiochum progeniemq; eius ultra iuga Tauri remotum. Vnum esse Macedoniæ regnum, & regione propinquum, & quod sicubi P R sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis uideatur posse facere. Dum integræ res, apud animum suum Persea debere: utrum singula concedendo nudatus ad extremum opibus extorrisq; regno, Samothraciam aliámue quam insulam petere ab Romanis, ubi priuatus superstes regno suo in contemptu atq; inopia consenescat, malit: an armatus uindex fortunæ dignitatisq; suæ, ita ut uiro forti dignum sit, patiatur quodcunque casus belli tulerit: aut uictor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Græcia pelli, quàm Annibalem Italia pulsum esse. Neq; hercule uidere, qui conueniat, fratri affectanti per iniuriam regnum summa ui restitisse, alienigenis bene parto eo cedere. Postremo ita bello & pace quæri, ut inter omnes conueniat, nec turpius quicquam esse quàm sine certamine cessisse regno: nec præclarius quicquam, quàm pro dignitate ac maiestate omnem fortunã expertum esse. Pellæ in uetere regia Macedonum hoc consilium erat. Geramus ergo, inquit, dijs bene iuuantibus, quando ita uidetur, bellum: literisq; circa præfectos dimissis Citium (Macedoniæ oppidũ est) copias omneis contrahit. Ipse centum hostijs sacrificio regaliter Mineruæ quam uocant Alcidam confecto, cum purpuratorũ & satellitum manu profectus Citium est. Eò iam omnes Macedonũ externorumq; auxiliorũ cõuenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omneisq; armatos in campo struxit. Summa omnium X L millia armata fuere: quorum pars fermè dimidia phalangitæ erant: Hippias Bereus præerat. Delecta deinde & uiribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hãc ipsi legionem uocabant: præfectos habebant Leonatum & Trasippum Eulyestas. Cæterorum cetratorum trium fermè millium hominum dux erat Antiphilus Edessæus. Pæones, & ex Paroria & Parstrymonia (sunt autem ea loca subiecta Thraciæ) & Agrianes admixtis etiam Thracibus incolis trium millium fermè & ipsi expleuerunt numerũ. Armauerat cõtraxeratq; eos Didas Pæon, qui adulescentem Demetriũ occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintijs tria millia Thracum liberorũ suum ducem habebant. Cretensiũ par penè numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum & Syllum Gnosiũ. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Gręcia, misto generi hominum, præerat. Regij is generis ferebatur, exul damnatus frequenti concilio Achæorũ, literis ad Persea deprensis. Ætolorũ & Boëtorum, qui nõ explebãt plus quàm quingentorũ omnes numerum, Lyco Acheus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorũ tot gentiũ, auxilijs X I I millia armatorũ fermè efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia cõtraxerat I I I millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius rex gentis Odrysarũ cum mille delectis equitibus, pari fermè peditum numero. Summa totius exercitus X X X I X millia peditũ erant, I I I I equitũ. Satis constabat secundũ eum exercitũ, quem magnus Alexander in Asiam traiecit, nunquã ullius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & uicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniẽ ediderat, cuius magna pars matura militiæ esse, & leuibus bellis Thracum accolarum quæ exercerent magis quàm fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatũ Philippo primo, deinde & Persi

Persi Romanum bellum omnia ut instructa parataq; essent effecerat. Mota parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetisse tantũ in armis uiderentur: armatosq;, sicut erant, ad concionem uocauit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum maior Philippus natura frater, adoptione filius: minor quem Alexandrũ uocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: iniuriam P R in patrem seq; commemorauit. Illum omnibus indignitatibus compulsum ad rebellandum, inter apparatũ belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ urbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciẽ reconciliandæ pacis extractam hyemem, ut tempus ad comparandũ haberent. Consulem nũc uenire cum duabus legionibus Romanis, quę tricenos equites habeant, & pari fermè numero sociorum peditum equitumq;. Eò ut accedant regum auxilia Eumenis & Masanissæ, non plus VII millia peditum II equitum futura. Auditis hostium copijs, respicerent suum ipsi exercitum: quantum numero, quantum genere militum præstarent, tironibus raptim ad id bellum conscriptis, ipsi à pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atq; durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas Gallosq;, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisq; parauerit, pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Commeatũ illis, cum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentũ, præter reditus metallorum, in decem annos seposuisse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataq; habere Macedonas: animum habendũ esse, quem habuerint maiores eorum: qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec antè uincere desierint, quàm rubro mari inclusis quod uincerent defuerit. At Hercule nunc non de ultimis Indicæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunã indixisse. Cum patre suo gerenteis bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulũ: nunc propalàm Macedoniã in seruitutem petere: ne rex uicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradẽda superbis dominis esse cum rege regnoq;, si absistere bello & facere imperata uelint. Cum per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset: tum uero ea uociferatio simul indignantiũ minitantiumq;, partim iubentium bonum animũ habere regem, exorta est, ut finem dicendi faceret, tantum iussis ad iter parâre: iam enim dici, mouere castra ab Nympheo Romanos. Concione dimissa ad audiendas legationes ciuitatium Macedoniæ se cõtulit. Venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quęq; suis, & frumentũ pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus, satis regios apparatus ad ea dictum sufficere: uehicula tantum imperata, ut tormenta, telorũq; missilium ingentem uim præparatam, bellicumq; aliud instrumentũ ueherent. Profectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem uocant lacum positis castris, postero die in Elimeã ad Haliacmona fluuiũ processit. Deinde saltu angusto superatis mõtibus, quos Cambunios uocant, descendit ad (Tripolim uocant) Azorum, Pythoum, & Dolichen incolenteis. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larisseis dederãt: uicta tamen præsenti metu in deditionem concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perrębos quoq; idem facturos, urbem nihil cunctatis qui incolebãt, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare coactus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorũ est repulsus: postero die omnibus copijs adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, ut inexuperabilis munimenti spes incolas ferocioreis faceret: non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoq; in ipsum Macedonasq; procacibus iaculati sunt. Quæ res cum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset: ipsos desperatione ueniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus utrinq; animis & oppugnatæ sunt & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum inuicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctem eosdem tuenteis mœnia, non uulnera modò, sed etiam uigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die cum & scalæ undiq; ad muros erigerentur, & porta ui maiore oppugnaretur: oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemq; repentinam in hostes faciunt. Quæ cum iræ magis inconsultæ, quàm ueræ fiduciæ uiriũ esset: paucí

pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesq; per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta urbs ac direpta est: libera quoq; corpora, quæ cædibus superfuerunt, uenundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannam castra mouit: inde postero die Gyrtonem peruenit. Quò cum T. Minucium Rufum & Hippiam Thessalorum Pr. cum præsidio intrasse accepisset: ne tentata quidem oppugnatione prætergressus, Velatias & Connum, perculsis inopinato aduentu oppidanis recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt, magis Connus: itaq; & firmiore in præsidio tutum equitum peditumq;, ad hoc fossa triplici ac uallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, opperiri ibi hostium aduentum statuit: simul & frumentari passim exercitum iubet in subiecto hostium agro. Nanq; Sycurium est sub radicibus Ossæ montis, quà in meridiem uergit: subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atq; Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia pluribus circumiectis fontibus perennium aquarum. COS. Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde postquã in Athamaniam est transgressus, asperi ac propè inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægrè Gomphos peruenit. cui si uexatis hominibus equisq; tironem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine uentum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemptus quoq; hostium adeò ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio rite perfecto COS. & frumento dato militibus, paucos ad requiem iumentorum hominumq; moratus dies: cum audiret uagari Macedonas effusos per Thessaliam, uastariq; sociorum agros, satis iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cum III millia fermè abesset à Tripoli (Sceam uocant) super Peneum amnem posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus accessit cum Attalo atq; Athenæo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum ad COS. uenit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus undique Græciæ populis conuenerunt, quorũ pleraq; (adeò parua erant) in obliuionẽ adducta. Apolloniatæ CCC equites, centum pedites miserunt. Ætolorum alæ unius instar, quantum in tota gente equitum erat, uenerant. & Thessalorũ omnis equitatus separatus erat: non plus quàm CCC erant equites in castris Romanis. Achæi iuuentutis suæ, Cretico maximè armatu. ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Pr. qui nauibus præerat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidem iusso petere, ipse triremem conscendit sinum Corinthium petens ad præoccupandas in Boëtia res. tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adueniens, cum à P. Lentulo Aliartum oppugnari audisset, nuntiũ Pr. uerbis, qui abscedere eum inde iuberet, misit. Boëtorum iuuentute, quæ pars cũ Romanis stabat, eam rem aggressus legatus à mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri nouæ obsidioni dedit. Nanq; extemplo M. Lucretius cum exercitu nauali X millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum qui sub Athenæo erant, Aliartum circumsedit: parantibusq; iam oppugnare superuenit à Creusa Pr. Ad idem ferè tempus & ab socijs naues Chalcidem conuenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo cum quinq; Rhodiæ quadriremes. Pr. quia nusquam erat maritimum bellum, remisit socijs. & Q. Marcius Chalcidem nauibus uenit, Halope capta, Larissa quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cum hic status in Boëtia esset, Perseus cum ad Sycurium (sicut antè dictum est) statiua haberet, frumento undique circà ex agris conuecto, ad uastandum Pheræorum misit: ratus ad iuuandas sociorum urbes longius ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos cum eo tumultu nihil motos animaduertisset, prædam quidem præterquam hominum, pecora autem maximè omnis generis fuere, diuisit ad epulandum militibus. Sub idem deinde tempus consilium & consul & rex habuerunt, unde bellum ordirentur. Regis creuerunt animi uastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. Itaq; eundum inde ad castra, nec dandũ ultra spatium cunctandi censebat.

& Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indignè ferenteis non latam Pheræis opem. consultantibus quid agerent: aderant autem Eumenes & Attalus in consilio: trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Consilio dimisso, signum extemplo datur ut arma capiant. Interim placet ex regijs auxilijs centũ equites & parem numerum iaculatorum peditum exire, Perseus fermè diei quarta cum paulò plus mille passus abesset à castris Romanis, consistere signa peditum iussit: prægressus ipse cum equitibus ac leui armatura, & Cotys cum eo ducesq; aliorum auxiliorum præcesserũt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cum in conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Cassignatus præerat: & leuis armaturæ centum ferè & quinquaginta Mysi aut Cretenses. Constitit rex incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus & Thracum misit. Prælium, cum pares numero essent, neq; ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, incerta uictoria finitum est. Eumenis fermè XXX interfecti: inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua sequentibus: nam duodecim millium passuum uia omnis sine aqua & plurimi pulueris erat: affectosq; siti, si primo in cõspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Cum Romani quiessent, stationibus etiam intra uallum reductis, regij quoq; in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore ut Romani equites abeuntium nouissimum agmen aggrederētur: inde certamine orto, cum longius à castris eos elicuissent, facile ubiubi essent se, qui equitatu & leui armatura plus possent, conuersuros aciem. Postquam inceptum non succedebat, castra propius hostem mouit rex, & à quinq; millibus passuum communijt. Inde luce prima in eodem quo solebat loco peditum acie instructa, equitatum omnem leuemq; armaturam ad castra hostium ducit. Visus & plurium & propior solito puluis trepidationem in castris Romanis fecit: & primo uix creditum nuntianti est: quia prioribus continuis diebus nunquã ante horam quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde ut plurium clamore & cursu à portis dubitatio exempta est, tumultus ingens oboritur: tribuni præfectiq; & centuriones in prætorium, miles ad sua quisq; tentoria discurrit. Minus quingentos passus à uallo instruxerat Perseus suos, circa tumulum quem Callicinum uocant. Læuo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines leuis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites, intermixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturæ Midon Bereus equitibus & summæ partis eius Meno Antigonensis præerat. Proximi cornibus constiterant regij equites, & mixtum genus delecta plurimum gentium auxilia: Patrocles Antigonensis hic & Pæoniæ præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat: circa eum agema quod uocant, equitumq; sacræ alæ. ante se statuit funditores iaculatoresq;: quadringentorum manus utraq; numerum expleuerat. Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem ijs præfecit. Sic regij constiterant. Consul intra uallum peditum acie instructa, & ipse equitatum omnem cum leui armatura misit: pro uallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, uelitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Læuinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinarijs tenebat Q. Mucius. CC equites Galli ante signa horum instructi, & de auxilijs Eumenis Cyrtiorum gentis CCC. Thessali CCCC equites paruo interuallo super læuum cornu locati. Eumenes rex Attalusq; cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac uallum steterunt. In hunc modum maximè instructæ acies, par fermè utrinq; numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditoribus iaculatoribusq; qui præcesserunt prælio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quàm diu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt, ut usu belli & ingenio impauida gens turbaretur. gladijs hastas petere pedites. nunc succidere cura equis, nunc ilia suffodere. Perseus in mediam inuectus aciem, Græcos primo impetu auertit: quibus cum grauis ab tergo instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui à læuo cornu

cornu breui spatio diiunctus in subsidijs fuerat, extra concursum primo spectator certaminis, deinde inclinata re maximo usui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxilijs adiunxerunt, & cum eo tutum inter ordines suos receptum socijs fuga dissipatis dabant: & cum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi multos fugientium obuios exceperunt. Nec regij sparsi iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere audebant: cum uictor equestri prælio rex paruo momento si adiuuisset, debellatum esset. opportunè adhortanti superuenit phalanx, quam sua sponte ne audaci cœpto deesset Hippias & Leonatus raptim adduxerant, postquam prosperè pugnasse equitem acceperũt. Fluctuante rege inter spem metumq; tantæ rei conandæ, Cretensis Euander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis usus erat: postquam agmen impeditum uenientium sub signis uidit, ad regem accurrit, & monere instituit: ne elatus felicitate summam rerum temere in non necessariã aleam daret. Si contentus bene re gesta quiesset eo die, uel pacis honestæ conditionem habiturum, uel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet. In hoc cõsiliũ pronior erat animus regis. Itaque collaudato Euandro, signa referri, peditumq; agmen redire in castra iubet, equitibus receptui canere. cecidere eo die ab Romanis C C equites, duo millia haud minus peditum: capti fermè C C equites. ex regijs autem X X. equites, X L pedites interfecti. Postquam rediere in castra uictores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat: cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantum ex male gesta re, sed pauor etiam erat, ne extemplo castra hostis aggrederetur. Eumenes suadere, ut trans Peneum transferret castra: ut pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos colligerent. C O S. moueri flagitio timoris fatendi: uictus tamen ratione, silentio noctis transductis copijs, castra in ulteriore ripa cõmunit. Rex postero die ad lacessendos prælio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animaduertit, fatebatur quidem peccatum, quod pridie non instituisset uictis: sed aliquanto maiorem culpam esse, quod nocte foret cessatum. Nam ut neminem alium suorum moueret, leui armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pauor demptus erat, in tuto castra habentibus: damnum inter cætera præcipuè famæ mouebat. & in consilio apud C O S. pro se quisque in Ætolos conferebant causam: ab ijs fugæ terrorisq; principium ortum, secutos pauorem Ætolorum & cæteros socios Græcorum populorum. Quinq; principes Ætolorum primi terga uertentes conspecti dicebantur. Thessali pro concione laudati, ducésque eorum etiam uirtutis causa donati. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur: dona ex his alijs arma insignia, alijs equos, quibusdam captiuos donodabat. Scuta erant supra M D: loricæ thoracesq; M amplius summam explebant: galearum gladiorumq; & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per se ampla, pleraq; multiplicata uerbis regis, quæ ad concionem uocato exercitu habuit. Præiudicatum euentum belli habetis: meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo inuictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes iuuentutis, equites seminarium senatus inde lectos in patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulò antè diuisimus inter uos. Nec minorem de legionibus peditum uictoriam habetis, quæ nocturna fuga uobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleuerunt. Sed facilius nobis sequentibus uictos Peneum superare erit, quàm illis trepidantibus fuit: transgressiq; extemplo castra oppugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut si acie decernere uolent, eundem pugnæ pedestris euentum expectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui uicerant alacres, spolia cæsorum hostium humeris gerentes ante ora sua, audiuere, ex eo quod acciderat spem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria accensi, præcipuè qui Macedonum phalangis erant, sibi quoq; & nauandæ regi operæ, & similem gloriam ex hoste pariendi occasionem optabant. concione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra: tumulus hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida uenit cum

 mille

mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus & xx. Per eos dies consilium habenti regi de summa, cum iam consedisset ferocia ab re bene gesta: ausi sunt quidam amicorum consilium dare, ut secunda fortuna in conditione honestæ pacis uteretur, potius quàm spe uana euectus in casum irreuocabilem se daret. Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & merito felicis esse. Mitteret ad cos. qui fœdus in easdem leges renouarent, quibus Philippus pater eius pacem à T. Quintio uictore accepisset: neq; finiri bellũ magnificentius, quàm à tam memorabili pugna: neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculsos aduerso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si Romani tum quoq; insita pertinacia æqua aspernarentur: deos hominesq;, & moderationis Persei, & illorum peruicacis superbiæ, futuros testes. Nunquam ab talibus consilijs abhorrebat regis animus: itaq; plurium assensu comprobata est sententia. Legati ad cos. missi, adhibito frequenti consilio auditi sunt. Pacem petere, uectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis pollicentes: urbibus agris locisq;, quibus Philippus cessisset, cessurũ primum. Hæc legati. Summotis his, cum consultarent, Romana constantia uicit in consilio. Ita tum mos erat, in aduersis uultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit: ita pacem dari, si de summa rerum liberum senatui permittat rex de se deq; uniuersa Macedonia statuendi ius. Hæc cum renuntiassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse: & pleriq; uetare amplius mentionem pacis facere: ultro mox quæsituros quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippè ex fidutia uirium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum cos. tentare. Postquam nihil ex eo, quòd primo responderat, mutabat: desperata pace ad Sycurium, unde profectus erat, redijt belli casum de integro tentaturus. Fama equestris pugnæ uulgata per Græciam, nudauit uoluntates hominum: non enim solum qui partis Macedonum erant, sed pleriq; ingentibus Romanorum obligati beneficijs, quidam uim superbiamq; experti, læti eam famam accepere: non ob aliam causam quàm prauo studio, quo etiam in certaminibus ludicris uulgus utitur, deteriori atque infirmiori fauendo. Eodem tempore in Boëtia summa ui Aliartum Lucretius Pr. oppugnarat: & quanquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coronæorũ iuniores, qui prima obsidione mœnia intrauerant, neq; sperabant: tamen ipsi animis magis quàm uiribus resistebant. Nam & eruptiones in opera crebro faciebant: & arietem admotũ, libramento plumbi grauatum ad terram urgebant: & si quà declinarent qui agebant ictum, pro diruto muro nouum tumultuario opere, raptim ex ipsa ruinæ strage congestis saxis, extruebant. Cum operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos diuidi Pr. iussit, ut corona undiq; mœnia aggressurus: eo magis sufffecturam ad id multitudinem ratus, quòd qua parte palus urbem cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turres quodq; inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admouit: ut eodem tempore quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu aduersus se oppidanorum facto, scalis uacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent. Haud segniter oppidani uim eius arcere parant. Nam super stratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ea se sæpe minabantur, ut incendio intersepti ab hoste spatium ad obijciendum interiorem murum haberent: quod inceptum eorum fors impedijt. Nam tantus repentè effusus est imber, ut nec accendi facilè pateretur, & extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia uirgulta patuit: & in unius loci præsidium omnibus uersis, mœnia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis seniores impubesq;, quos casus obuios obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerũt, & postero die, cum spei nihil superesset, deditione facta sub corona uenierunt. fuerunt autem MM fermè & D. ornamenta urbis statuæ & tabulæ pictę, & quidquid pretiosæ prædæ fuit, ad naues delatum: urbs diruta à fundamentis. inde Thebas ductus exercitus: quibus sine certamine receptis, urbem tradidit exulibus & qui Romanorum partis erant: aduersæ factionis hominum, fautorumq; regis ac Macedonum, familias sub corona uendidit. His gestis in Boëtia, ad mare ac

naues rediit. Cum hæc in Boëtia gererentur, Perseus ad Sycurium statiua dierum aliquot habuit. Vbi cum audisset, raptim Romanos circà ex agris demessum frumentum conuehere, deinde ante sua quenque tentoria spicas fascibus desecantem, quo purius frumentum tereret, ingenteis aceruos per tota castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces tædamque & malleolos stuppæ illitos pice parari iubet: atque ita media nocte profectus, ut prima luce aggressus falleret. nequicquam primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciuerunt: signumque datum est arma extemplo capiendi: simulque in uallo, ad portas, miles instructus erat & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri iussit. Ipse cum equitatu & leui armatura substitit ad agmen cogendum, ratus id quod accidit insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hosteis. Breue certamen leuis armaturæ maxime cum procursatoribus fuit, equites peditesque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circà segetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum castra mouent. Ibi cum securi, & propter castrorum longinquitatem, & uiæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium, & Crannona est, statiua haberent: repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum leui armatura uisus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil mouebant, equitem mittit qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox insecutus. Romani equites modico interuallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos inuadere possent: postquam confertos abire signa atque ordines seruantes uiderunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex ad Mopselum castra mouit. & Romani demessis Crannonis segetibus in Phalanneum agrum transeunt. Ibi cum ex transfuga cognosset rex, sine ullo armato præsidio passim uaganteis per agros Romanos metere: cum M equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensium profectus, cum quantum accelerare poterat effuso agmine issent, improuisò aggressus est Romanos. Iuncta uehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur, D C fermè homines. Prædam custodiendam ducendamque in castra C C C Cretensium dedit: Ipse reuocato ab effusa cæde equite & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius Tr. militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium aduentu in propinquum tumulum recepit, loci se præsidio, quia numero & uiribus impar erat, defensurus. Ibi cum in orbem milites coëgisset, ut densatis scutis ab iactu sagittarum & iaculorum sese tuerentur: Perseus circundato armatis tumulo, alios ascensum undique tentare iubet, & cominus prælium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circunstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui ascendere in tumulum conabantur, poterant: & ubi ordines procursando soluissent, patebant iaculis sagittisue. Maxime cestrosphendonis uulnerabantur: hoc illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, uelut sagittis solent, circundabantur: funda media, duo funalia imparia habebat: cum maiori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum uelut glans emicabat. Cum & hoc & alio omni genere telorum, pars uulnerata militum esset, nec facile iam arma fessi sustinerent: instare rex ut dederent se, fidem dare, præmia interdum polliceri: nec cuiusquã ad deditionem flectebatur animus: cum ex insperato iam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra, nuntiassent C O S. circumsideri præsidium: motus periculo tot ciuium (nam D C C C fermè & omnes Romani erant) cum equitatu ac leui armatura (accesserãt noua auxilia Numidæ pedites equitesque & elephanti) castris egreditur: & tribunis militũ imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse uelitibus ad firmanda leuium armatorum auxilia adiectis, ad tumulum præcedit. Consulis latera tegunt, Eumenes, Attalus, & Misagenes regulus Numidarũ. Cum in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab ultima desperatione recreatus est animus. Perseus, cui primum omnium fuerat, ut contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione præsidij: secundum, ea quoque ten-

tata utcunque, cum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire: & ipse hostium aduentum elatus successu mansit, & qui phalangem accerserēt properè misit: qua & serius quàm res postulabat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos erant aduentuti. C O S. ante ueniens, extemplo prælium conseruit. Primo resistere Macedones, deinde ut nulla re pares erant, amissis C C C peditibus, X X I I I I primoribus equitū ex ala quam Sacram uocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterū iter propè ipso prælio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuntio accita cum raptim duceretur, primo in angustijs captiuorum agmini oblata uehiculisque frumento onustis: ijs cæsis ingens ibi uexatio partis utriusque fuit, nullo expectante utcunque explicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque enim aliter uia aperiri poterat) iumētis cum stimularentur in turba sæuientibus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierāt sese, cum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt. Ibi uero clamor iubentium referre signa, ruinæ quoque propè similem trepidationem fecit: ut si hostes introire angustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. C O S. recepto ex tumulo præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prælio pugnatum autores sunt, VIII millia hostium cæsa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: uiuos captos circiter M M D C C C. Signa militaria capta X X V I I. Nec incruentam uictoriam fuisse: supra IIII M & C C C de exercitu consulis cecidisse: signa sinistræ alæ quinque amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit: ut dies paucos ad Mopselum moratus, sepulturæ maxime militum amissorum cura: præsidio satis ualido ad Connum relicto in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetas & propinquos tentare. Cum Pellam uenisset, exercitu in hyberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eò fama affertur, Atlesbim regulum Thracum, & Corragum Eumenis pręfectum, in Cotyis fines impetū fecisse: & regionē Marenen (quam uocant) cepisse. Itaque dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium equitatui numerat: cum primo annuum dare constituisset. C O S. postquam profectum Persea audiuit, ad Connum castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima prębet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cum & loco & præsidio ualido inexpugnabilis res esset, abstitit incepto. In Perræbiam flexis itineribus, Malloea primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaque Perræbia recepta, Larissam redijt: inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasque in hyberna in proximis Thessalis urbibus distribuit, & partem exercitus ita per totam Thessaliam diuisit, ut & hyberna commoda omnes haberēt, & præsidio urbibus essent. Q. Mucium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum ciuitatium socios omnes præter Achæos dimisit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Pthiotim, Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis, Antrona uoluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admouit: urbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant, à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo ueniunt. Dubitari inde, utrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Boëtia aspiciendæ res. Thebani uexantibus eos Coronæis in Boëtiam accersebant: ad horum preces, quia hybernis aptior regio quàm Magnesia erat, in Boëtiam duxit.

DECADIS QVINTAE LIBER TERTIVS

ADEM æstate, qua in Thessalia equestri pugna uicere Romani, legatus in Illyricum à C O S. missus opulēta duo oppida ui atque armis coëgit in deditionem, omniaque ijs sua concessit, ut opinione clementiæ eos qui Carnuntem munitā urbem incolebant alliceret. Postquam nec ut dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quam prius intactam urbem reliquerat, diripuit.

ripuit. Alter cos. C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquã gessit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniã uano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognouit: qui querentes coloniam suam nouã & infirmam, nec dum satis munitam inter infestas nationes Histrorũ & Illyriorum esse, cũ peterent ut senatus curæ haberet quomodo ea colonia muniretur, interrogati uellent ne eam rem C. Cassio cos. mandari, responderunt Cassium Aquileiam indicto exercitu, profectũ per Illyricũ in Macedoniam esse. Ea res primo incredibilis uisa, & pro se quisq; credere, Carnis fortitan aut Histris bellum illatũ. Tum Aquileiẽses, nihil se ultra scire, nec audere affirmare, quàm xxx dierũ frumentum militi datum, & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosq;. Enimuero senatus indignari, tantũ consulem ausum, ut suam prouinciam relinqueret, in alienã transiret, exercitum nouo periculoso itinere inter exteras gentes ducere, uiam tot nationibus in Italiã aperire. Decernunt frequentes ut C. Sulpicius Pr. treis ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscãtur ex urbe, & quantũ accelerare possent, Cassium cos. ubicunq; sit persequantur, nuntient'ne bellum cũ ulla gente moueat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat. Legati ij profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fuluius, P. Marcius Rex. Metus de consule atq; exercitu distulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curã. Hispaniæ deinde utriusq; legati aliquot populorũ in senatu introducti. Ii de magistratuũ Romanorum auaritia superbiaq; conquesti, nixi genibus ab senatu petierũt, ne se socios fœdius spoliari uexariq; quàm hosteis patiãtur. Cũ & alia indigna quererentur, manifestum aũt esset pecunias captas, L. Canuleio Pr. qui Hispaniam sortitus erat, negotiũ datũ est, ut in singulos à quibus Hispani pecunias peterent: quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronosq; quos uellent sumendi potestatẽ faceret. Vocatis in curiam legatis, recitatũ est s. c. iussiq; nominare patronos, quatuor nominauerunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Æmylium M. F. Paulum, C. Sulpiciũ Gallum. Cum M. Tirinio primũ, qui Pr. A. Manlio M. Iunio coss. in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumpserũt. Bis ampliatus, tertio absolutus est reus. Dissensio inter duarum prouinciarum legatos est orta: citerioris Hispanię populi M. Catonem & Scipionẽ, ulterioris L. Paulum & Gallum Sulpiciũ patronos sumpserũt. Ad recuperatores adducti, à citerioribus populis. P. Furius Philus, ab ulterioribus M. Matienus. Ille Sp. Posthumio, Q. Mucio coss. triennio antè, hic biennio prius L. Posthumio, M. Popilio coss. Pr. fuerat. Grauissimis criminibus accusati ambo ampliatiq;, cũ dicenda de integro causa esset, excusati exilij causa solũ uertisse, Furius Præneste, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi à patronis nobileis ac potentes cõpellare: auxitq; eam suspicionem Canuleius Pr. quod omissa ea re delectum habere instituit: dein repente in prouinciam abijt, ne plures ab Hispanis uexarentur. Ita præteritis silẽtio obliteratis, in futurũ consultum ab senatu Hispanis, quod impetrarunt ne frumenti ęstimationẽ magistratus Romanus haberet, neue cogeret uicesimas uendere Hispanos quanti ipse uellet, & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur. Et alia noui generis hominũ ex Hispania legatio uenit. Ex militibus Romanis, & ex Hispanis mulieribus, cũ quibus connubiũ non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, ut sibi oppidũ in quo habitarẽt daretur. senatus decreuit, uti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorumq; si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteiensium domi manere uellet, potestatem fore, uti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam fuisse, libertinorumq; appellari. Eodem tẽpore ex Africa & Gulussa Masanissę regis filius legatus patris, & Carthaginienses uenerunt. Gulussa prior in senatũ introductus, & quæ missa erant ad bellũ Macedonicũ à patre suo exposuit, & si qua præterea uellent imperare, præstaturum merito P R est pollicitus: & monuit patres cõscriptos ut à fraude Carthaginiẽsium cauerent. Classis eos magnæ parandæ consilium cepisse, specie pro Romanis & aduersus Macedonas: ubi ea parata instructaq; esset, ipsorum fore potestatis quem hostem aut socium habeant.

* *

tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, ut si admotus extemplo exerci-

tus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: & erant qui legatos mittendos, ad pacem precibus petendā, censerent: ciuitatesque cōplures eo nuntio audito in deditionem uenerunt. quibus purgantibus sese, culpamque in duorum amentiā conferentibus, qui se ultrò ad pœnā ipsi obtulissent, cum ueniā dedisset prætor: profectus extemplo ad alias ciuitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatū agrum, qui paulo antè ingenti tumultu arserat, peragrauit. Hæc lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentē domuerat, eo gratior plebi patribusque fuit, quo crudelius auariusque in Græcia bellatum & ab consule Licinio & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabant, cum reipublicæ causa abesse excusaretur: sed tum adeò uicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamque ex manubijs Antium ex flumine Loracinę duceret. Id opus centum triginta millibus ęris locasse dicitur: tabulis quoque pictis ex præda fanum Æsculapij exornauit. Inuidiam infamiamque ab Lucretio auerterunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesque oppidum suum ab Hortensio expugnatū ac direptum esse. Causam excidij fuisse urbi, quod cum centum millia denariûm, & tritici L millia modiûm imperaret, spatium petierunt: quo de ea re & ad Hostilium consulem, & Romam mitterent legatos. uix dum ad consulem se peruenisse, & audisse oppidū expugnatum, principes securi percussos, sub corona cæteros uenisse. Indigna senatui uisa: decreueruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerant priore anno: eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem iusserunt. Et legati duo C. Sempronius Blesus, Sex. Iulius Cæsar ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, ut & Hostilio consuli & Hortensio prætori nuntiarent: senatum Abderitis iniustum bellum illatum, conquirique omnes qui in seruitute sint, & restitui in libertatem æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui COS. priore anno fuerat, tum Tr. militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili uenerunt. Frater eius uerba in senatu fecit, questus Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse: & inde multa millia hominum in seruitutem abripuisse. Sub id tēpus Carnorum Histrorumque & Iapidum legati uenerunt: Duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se tanquam ad aliud bellum gerendum abisse: inde ex medio regressum itinere, hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasque & incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam causam cōsuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum absenti, & his populis responsum est: senatū ea quæ facta querantur, neque scisse futura, neque si sint facta probare. Sed indicta causa damnari absentem consularem uirum iniurium esse: cum is reipublicæ causa absit. Vbi ex Macedonia redisset C. Cassius, tum si coràm eum arguere uellent, cognita re senatum daturum operam, uti satis fiat. Nec responderi tantum ijs gentibus, sed legatos mitti, duos ad regulū trans alpeis, tres circa eos populos placuit: qui indicarent quę patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis millibus æris censuerūt: duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & uasa argentea quinque ex uiginti pondo, & duo equi phalerati cum agasonibus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum uestimenta liberis seruisque. Hæc missa, illa petentibus data, ut denorum equorum ijs commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi trans Alpeis, C. Lælius, M. Æmylius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius. Multarum simul Græcię Asiæque ciuitatium legati Romam conuenerunt. Primi Athenienses introducti: ij se quod nauium habuerint militumque P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt, quibus eos non usos, frumenti sibi centum millia imperasse: quod quāquam sterilem terram arent, ipsosque etiam agresteis peregrino frumento alerent, tamen ne deessent officio cōfecisse: & alia quæ imperarentur præstare paratos esse. Milesij nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus uellet, præstare se paratos esse polliciti sunt. Alabandenses templum urbis Romæ se fecisse commemorauerunt, ludosque anniuersarios ei diuæ instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio poneret, donum Ioui opt. max attulisse

attulisse: & scuta equestria CCC. ea cui iussissent tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & sacrificare liceret petebant. Hoc Lampsaceni LXXX. pondo coronam afferentes petebant commemorantes discessisse se à Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam uenisset, cum sub ditione Persei & antè Philippi fuissent. Pro eo, & quod imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantum orare, ut in amicitiam populi Romani reciperentur, & si pax cum Perseo fieret, exciperentur ne in regiam potestatem reciperentur. cæteris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Mænius Pr. iussus. munera omnibus in singulos binûm millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium tritici decíens centum millia & hordei quinquaginta indicantes se ad mare deuecta habere, ut quò senatus censuisset deportarent. Id munus officiumq́ suum scire minus esse quàm pro meritis populi Romani & uoluntate sua: sed sæpe aliâs bonis in rebus utriusq; populi se gratorum fideliumq́ sociûm muneribus functos esse. Item Masanissæ legati tritici eandem summam polliciti, & mille & CC. equites, XII. elephantos, & si quid aliud opus esset, uti imperaret senatus æque propenso animo, ac quę ipse ultro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ & Carthaginiensibus & regi actæ, rogatiq́; ut ea quę pollicerentur ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binûm millium æris munera missa. Cretensium legatis commemorantibus se quantum sibi imperatum à P. Licinio COS. esset sagittariorum in Macedoniam misisse: cum interrogati non inficiarentur apud Persea maiorem numerum sagittariorum quàm apud Romanos militare, responsum est: si Cretenses bene ac grauiter destinarent potiorem populi Romani quàm regis Persei amicitiam habere, senatum quoq; Romanum ijs tanquam certis socijs responsum daturum esse. Interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, ut quos milites intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum reuocarent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses uocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quod Miccion princeps eorũ pedibus captus lectica est introlatus, ultimæ necessitatis extemplo uisa res: in qua ita affecto excusatio ualetudinis, aut ne ipsi quidem petenda uisa foret. aut data petenti non esset. Cum sibi nihil uiui reliquum præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates præfatus esset, exposuit ciuitatis primum suæ benefacta, & uetera, & ea quę Persei bello præstitissent ducibus exercitibusq́ Romanis: tum quæ primo C. Lucretius in populares suos præter Romanus superbe, auare, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cum maximè L. Hortensius faceret. Quemadmodum omnia sibi, etiã ijs quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quàm se dedant Persi. quod ad Lucretiũ Hortensiumq́; attineret: scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in urbem eos accipere. Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Aenum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata spoliataq́; sacrilegijs C. Lucretium nauibus Antium deuexisse: libera corpora in seruitutem abrepta, fortunas sociorum P R direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretij Hortensiũ quoq; in tectis hyeme pariter atq; æstate naualeis socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse: uersari inter se coniuges liberosq́; suos, quibus nihil neq; dicere pensi, neq; facere. Accersere in senatum Lucretium placuit, ut disceptaret corãm purgaretq́; sese. Cæterũ multo plura præsens audiuit, quàm in absentem iacta erant: & grauiores potentioresq́; accessere accusatores duo Tr. pl. M. Iuuentius Talua, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in concionẽ etiam pertracto multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iussu Chalcidensibus Q. Mænius Pr. respondit: quæ bene meritos sese, & antè, & in eo bello quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire uera eos referre senatũ, & perinde ac debeãt grata esse. Quæ facta à C. Lucretio fieriq́; ab L. Hortensio Prr. Romanis querantur, ea neq; facta, neq; fieri uoluntate senatus, quem non posse existimare, qui sciat bellum Persei & ante Philippo patri eius intulisse P R per libertate Græciæ non ut ea à magistratibus socijs atque amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium Pr. daturos esse, quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in seruitutem liberi uenissent ut eos conquirendos primo quoq; tempore restituendosq́; in liber

in libertatem curaret. Sociorum naualium neminem præter magistros in hospitia deduci æquum censere. Hæc Hortensio iussu senatus scripta. Munera binum millium æris legatis missa, & uehicula Miccioni publicè locata, quæ eum Brundisium cómode perueherent. C. Lucretiũ, ubi dies quæ dicta erat uenit, tribuni ad populum accusarunt, mulctamq; decies centum millium æris dixerunt. Comitijs habitis omnes quinq; & XXX. tribus eum condemnarunt.

In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neq; consul in agrum eorum legiones induxit: & satis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Romanarum, intra dies LX. quàm in prouinciam uenit, dimisit: sociorum nominis Latini exercitu mature in hyberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraq; oppida adijt. Nusquam alibi quàm in Macedonia bellum erat, suspectũ tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaq; & octo naueis ornatas à Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium nauium insulæ præerat. duo millia militum in eas naues sunt imposita, quæ Q. Mænius Pr. ex S C in ea partæ Italiæ, quæ obiecta Illyrico est conscripsit. & COS. Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut accolas illyrici tutarentur. Qui non contentus ijs quas adduxerat copijs, auxilia ab socijs corrogando ad VIII. millia hominum uario genere armauit: peragrataq; omni ea regione ad Lycnidum Dassaretiorum consedit. Haud procul inde Vscana oppidum finium plerunq; Persei erat. X. millia ciuium habebat, & modicum custodiæ causa Cretensium præsidium. Inde nuntij ad Claudiũ occulti ueniebant, si propius copias admouisset, paratos fore qui proderent urbem, & operæpretium esse, non se amicosq; tantum, sed etiam milites præda expleturum. Spes cupiditati admota ita occæcauit animum, ut nec ex ijs qui uenerunt quenquam retineret, nec obsides pignus futuros furto & fraude agendæ rei posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet: die tantum statuta profectus à Lycnido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quarta inde uigilia signa mouit, mille fermè ad præsidiũ castrorum relictis: incópositi longo agmine effusi, infrequentes, cum nocturnus error dissiparet, ad urbem peruenerũt. Creuit negligentia postquam neminem armatum in muris uiderunt. Cæterum ubi primum sub iactu teli fuerũt, duabus simul portis erumpitur: & ad clamorem erumpentium ingens strepitus è muris ortus ululantium mulierum cum crepitu undiq; æris: & incondita multitudo turba immixta seruili uarijs uocibus personabat. Hic tam multiplex undique obiectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaq; fugientes plures quàm pugnãtes interempti sunt: uix duo millia hominũ cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plureis fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidẽ in castris Appius, ut suos dissipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros saluti fuisset: ad Lycnidum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud prosperè in Macedonia gesta ex Sexto Digitio Tr. militum, qui sacrificij causa Romam uenerat, sunt audita. Propter quæ ueriti patres ne quæ maior ignominia acciperetur, legatos in Macedoniã M. Fuluium Flaccum & M. Caninium Rebilum miserunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & ut A. Hostilius COS. comitia cõsulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Ianuario comitia haberi possent, & ut primo quoq; tempore in urbem rediret. Interim M. Recio Pr. mandatũ, ut edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui reipublicæ causa abessent, Romam reuocaret: qui Romæ essent, ne quis ultra mille passuum ac Roma abesset. Ea uti senatus censuit sunt facta. Comitia consularia ad V. Calend. Septemb. fuere. Creati COSS. sunt Q. Marcius Philippus iterum, & Q. Seruilius Cepio. Post diem tertium Pr. sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, M. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Designatis Pr. præter duas urbanas quatuor prouinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia exacto admodum mense Februario redierunt. Hi quas res ea æstate prosperè gessisset rex Perseus, referebant: quantusq; timor socios populi Romani cepisset tot urbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem commeatibus uulgo datis per ambitionem esse: culpam eius rei consulem in tribunos militum, contra illos

illos in consulem conferre. Ignominiam Claudij temeritate acceptam eleuare eos patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Consules designati ubi primũ magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum iussi: destinatæq; prouinciæ ijs sunt Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum est: tertio die post Terminalia Calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui L. Flaminius: pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus, & C. Liuius Salinator. In locum Furij T. Manlium Torquatum, in Liuij M. Seruilium pontifices legerũt. * Principio insequentis anni cum coss. noui Q. Marcius, & Q. Seruilius de prouincijs retulissent, primo quoq; tempore aut comparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit. Priusquam id sors cerneret in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in utranq; prouinciam quod res desideraret supplementi decerni. In Macedoniam peditum Romanorũ sex millia, sociorum nominis Latini VI. milia: equites Romanos CCL. socios CCC. Veteres milites dimitti, ita ut in singulas Romanas legiones ne plus sena millia peditum, CCC. equites essent. Alteri cos. nullus certus finitus numerus ciuium Romanorum quem in supplementum legeret: id modo finitum, ut duas legiones scriberet, quæ quina millia peditum & ducentenos haberẽt, equites trecenos. Peditum Latinorum maior quàm collegæ decretus numerus: peditum X. millia & DC equites. quatuor præterea legiones scribi iussæ, quæ si quo opus esset educerentur. Tribunos ijs non permissum ut consules facerent, populus creauit. Socijs nominis Latini XVI. millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, ut exiret si quò res posceret. Macedonia maximè curam præbebat: in classem mille socij nauales ciues Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidem ut ex Sicilia scriberentur, & cui ea prouincia euenisset mandatum, ut eos in Macedoniam ubicunq; classis esset deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, CCC. equites decreti. Finitus ibi quoq; in legiones militũ numerus, peditũ quina millia, treceni & XXX. equites. Et socijs imperare prætor, cui Hispania obuenisset, iussus IIII. millia peditum, & CCC. equites. Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere uulgo nunc credant, neq; nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neq; in annales referri. cæterum & mihi uetustas res scribendi nescio quo pacto antiquus fit animus: & quædã religio tenet, quæ illi prudentissimi uiri publicè suscipienda censuerint, ea pro dignis habere, quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nuntiata: facem in cœlo conspectam, & bouem fœminam locutam publicè ali. Minturnis quoq; per eos dies cœli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidauit. Cumis in arce Apollo triduum ac treis nocteis lachrymauit. in urbe Romana duo æditui nũtiarunt: alter in æde Fortunę anguem iubatũ à compluribus uisum esse: alter in æde Primigenæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia: palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluuisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in priuato loco factum esset: palmam enatam impluuio suo T. Marcius Figulus nuntiabat. alterum quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ut nihil eius aburreret ignis, dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri à decemuiris editi, XL. maioribus hostijs quibus dijs consules sacrificarent. & addiderunt uti supplicatio fieret, cunctiq; magistratus circa omnia puluinaria uictimis maioribus sacrificarent, populusq; coronatus esset. Omnia uti Xuiri præierunt facta. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Petierũt censurã principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Posthumius Albinus, P. Mucius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher. Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cum delectus habẽdi maior quàm aliâs propter Macedonicum bellum cura esset, coss. plebem apud senatum accusabant, quod & iuniores non responderent. Aduersus quos C. Sulpicius & M. Claudius tribuni, plebis causam egerunt. Non consulibus, sed ambitiosis consulibus delectũ difficilem esse: neminem inuitum militem ab ijs fieri. Id ita ut esse scirent & Patres conscripti: prætores, quibus & uis imperij minor & autoritas esset, delectum, si ita senatui uideretur, perfecturos esse. Id prætoribus magna patrum non sine suggillatione consulum mandatum est. Censores

ut eam

ut eam rem adiuuarent, ita in concione edixerunt: legem censui censendo dicturos esse, ut præter commune omnium ciuium iusiurandum hæc adiurarent: tu minor annis sex & quadraginta es, tuq; ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum ad delectum prodito, & quotiescunq; delectus erit, quem hic censores magistratum habebunt, si miles factus non eris in delectu prodibis. Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse: edixerunt de militibus P. Ælio, C. Popilio coss. postue eos coss. in Macedoniam scriptis: ut qui eorũ in Italia essent, intra dies XXX. censi prius apud sese in prouinciam redirent. qui in patris aut aui potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoq; causas sese cognituros esse & quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi uisa esset, eos milites fieri iussuros. Hoc edicto literisq; censorum per fora & conciliabula dimissis tanta multitudo iuniorum Romam conuenit, ut grauis urbi turba insolita esset. Pręter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor à C. Sulpicio Pr. scriptæ legiones sunt intraq; undecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti prouincias sunt: nam Pr. propter iurisdictionem maturius sortiti erant. Vrbana C. Sulpicio, peregrina C. Decimio obtigerat. Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Marcius Figulus erat sortitus. consulum Q. Seruilio Italia, Q. Marcio Macedonia obuenit: Latinisq; actis Marcius extemplo est profectus. Cepione deinde referente ad senatum, quas ex nouis legionibus duas legiones secum in Galliã duceret, decreuere patres ut C. Sulpicius, M. Claudius Pr. ex his quas scripsissent legionibus quas uideretur consuli darent. Indignè patiente prætorum arbitrio consulem subiectum, dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit, ex s c destinarent sibi duas legiones: prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerũt: M. Æmylius Lepidus princeps ab tertijs iam censoribus lectus. Septem è senatu eiecti sunt. In censu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abessent ab signis census docuit, in prouinciam cogebant: causas stipendijs missorum cognoscebant, & cuius nondum iusta missio uisa esset, ita iusiurandum adigebant. Ex tui animi sententia tu ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum in prouinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atq; aspera censura fuit: multis equos ademerunt: in ea re cum equestrem ordinem offendissent, flammam inuidiæ adiecere, edicto quo edixerũt, ne quis eorum qui Q. Fuluio, A. Posthumio censoribus publica uectigalia aut ultro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusue aut affinis eius conductionis esset. Sæpe id querendo ueteres publicani cum impetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriæ imponerent, tandem Tr. pl. Rutilium, ex rei priuatæ contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra uia aduersus ædes publicas demoliri iusserant, quod publico inædificatus esset appellati à priuato tribuni. cum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserũt, mulctamq; pro concione priuato dixerunt. Hinc contentione orta, cum ueteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub unius tribuni nomine promulgatur. Quæ publica uectigalia, ultro tributa, C. Claudius & Tib. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset: de integro locarẽtur, & ut omnibus redimendi & cõducendi promiscuè ius esset. Diem ad eius rogationem concilio Tr. pl. dixit. Qui postquam uenit, ut censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente silentium fuit: cum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem iussit. Eo facto auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio ubi erat cõcilium abijt. Postero die ingenteis tumultus ciere. Tib. Gracchi primum bona consecrauit, quod in mulcta pignoribusq; eius qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo se in ordinẽ coëgisset. C. Claudio diem dixit quod concionem ab se auocasset: & utriq; cęnsori perduellionem se iudicare pronuntiauit, diemq; comitijs à C. Sulpicio Pr. urbano petijt. Non recusantibus censoribus qui minus primo quoq; tempore iudicium de se populus faceret in ante dies VIII. & VII. Calend. Octob. comitijs perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, & ibi signatis

tabellis publicis, clausoq; tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quidquam publici negocij gesturos, quàm iudiciū populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit: & cum ex XII centurijs equitum VIII censorem condemnassent, multæq; aliæ primæ classis: extemplo principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis uestem mutarunt, ut supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam uertisse dicitur Tib. Gracchus, quôd cum clamor undiq; plebis esset, periculum Graccho nō esse, conceptis uerbis iurauit, si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio comitem exilij eius futurum. Adeò tamen ad extremum spei uenit reus, ut octo centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio Tr. pl. negauit se Gracchum morari. Eo anno postulantibus Aquileiensium legatis ut numerum colonorum augeret, M & D familiæ ex S C scriptæ: triumuiriq; qui eas deducerent missi sunt T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius & Cn. Octauius legati, qui in Græciam missi erant, S C Thebis primū recitatum per omnes Peloponnesi urbes circumtulerunt, ne quis ullam rem in bellū magistratibus Romanis conferret, præter quàm quod senatus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoq; præbuerat, leuatos se oneribus impensisq;, quibus alia alijs imperantibus exhauriebātur. Achaico concilio Argis agitato benignè locuti auditiq;, egregia spe futuri status fidissima gente relicta in Ætoliam traiecerunt. Ibi nondū quidem seditio erat, sed omnia suspecta criminumq; inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postulatis, neq; exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoque inter factiones erat certamen: quidam principum postulare, ut præsidia in urbes suas inducerentur, aduersus amentiam eorum, qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ ciuitates ignominiæ acciperent. Iusta deprecatio hæc uisa. Larissam ad Hostilium proconsulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octauium retinuit secum, Popilium cum mille fermè militibus in hyberna Ambraciam misit. Perseus principio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne qua in regnum uacuum irrumperent Romani, sub tempus brumę, cum inexsuperabileis ab Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorū spes animosq;, ne quid auerso se in Romanum bellum periculi subesset: cum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Romanis præstarent, Dardanos recens domuisset bello, solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neq; ipsis quietis Illyrijs, & aditū præbentibus Romanis: si domuisset proximos Illyricum, Gentium quoq; regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum X millibus peditum quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus leuium armatorum, & quingentis equitibus profectus Stuberam uenit. Inde frumento complurium dierum sumpto, iussoq; apparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die ad Vscana (Penestianæ terræ ea maxime urbs est) posuit castra: prius tamen quàm uim admoueret, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidij, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebāt, oppugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Cum sine intermissiōe interdiu noctuq; alij alijs succedentes, pars scalas muris ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores urbis: quia spes erat neq; hyemis uim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, ut posset morari. Cæterum postquam uineas agi turresq; excitari uiderunt, uicta pertinacia est. Nam præter quàm quod aduersus uim pares non erant, ne frumenti quidē aut ullius alterius rei copia intus erat, ut in necopinata obsidione. Itaq; cū spei nihil ad resistendū esset, C. Caruilius Spoletinus, & C. Afranius à præsidio Romano missi, qui à Perseo peterent: primo ut armatos suaq; secum ferenteis abire sineret: dein, si id minus impetrarent, uitæ tantum libertatisq; fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege quàm præstitum. Exire enim sua secum efferentibus iussis, primum arma ademit. His urbe egressus, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Vscanienses se urbemq; dediderūt. Perseus pręsidio Vscanæ imposito, multitudinem omnem deditorum, quæ propè numero exercitū æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, quatuor millia autem

hominum erant, præter principes in custodiam ciuitatum diuisis, Vscanensibus Illyrijsq; uenditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum, & alioqui opportunè sitũ, & transitus eà est in Labeates, ubi Gentius regnabat. Prætereunti frequens castellum Draudacum nomine peritorum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate & Draudacum sit: opportunius etiam ad omnia positum esse. Admoto exercitu omnes extemplo dediderũt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, postquam animaduertit quantus agminis sui terror esset, undecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. Ad perpauca ui opus fuit, cætera uoluntate dedita, & in his recepti M & D dispositi per præsidia milites Romani. Magno usui Caruilius Spoletinus erat in colloquijs, dicendo nihil in ipsos sæuitum. ad Oæneum peruentum est, quod sine iusta oppugnatione capi non poterat: & maiore aliquanto quàm cætera iuuẽtute & ualidum oppidum mœnibus erat, & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. Hæc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus circumuallato oppido, aggerem à parte superiore ducere instituit, cuius altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim prælijs, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediebant, magna eorum multitudo uarijs casibus absumpta est: & qui supererant, labore diurno nocturnoq;, & uulneribus inutiles erant. Vbi primum agger iniunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellãt, transcendit, & scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt, coniuges liberosq; eorum in custodiam dedit: præda alia militum cessere. Stuberam inde uictor reuertẽs ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exulantem apud se, & Aputeum Macedonem à Berœa, mittit. Iis mandat, ut exponerent æstatis eius hyemisq; acta sua aduersus Romanos Dardanosq;: adijcerẽt recẽtia in Illyrico hybernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus iungendam. Hi transgressi iugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricũ aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt. Lissi rex Gentius erat. eò acciti legati mandata exponentes benignè auditi sunt. Qui responsum sine effectu tulerũt: uoluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: cæterum ad conandum id quod uelit, pecuniã maxime deesse. Hęc Stuberam retulere regi, tum maxime captiuos ex Illyrico uendenti. Extemplo ijdem legati addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua una barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus in Penestas rursum exercitum reducit: firmatisq; Vscanæ, & circa eam per omnia castella quæ receperat, præsidijs in Macedoniam sese recipit. L. Cœlius legatus Romanus præerat Illyrico: qui moueri non ausus cum in ijs locis rex esset, post profectionem demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod ibi Macedonum erat, cum multis uulneribus repulsus Lycnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis ualida manu in Penestas misit, ad obsides ab his urbibus quæ in amicitia cum fide permanserant accipiendos. Procedere etiã in Partinos (ij quoq; obsides dare pepigerant) iussit: ab utraque gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Partinorũ Dyrracium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri castellũ adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Thesprotorumq; præter Romanum exercitum ad sex M hominum secum adduxit: neq; operæprecium fecit, Cleua qui relictus à Perseo erat cum ualido præsidio defendente. Et Perseus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum uocantibus Epirotis ducit. Stratus ualidissima tum urbs Ætoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eò profectus est, & equitibus trecentis, quos pauciores propter angustias uiarum & asperitatem duxit. Tertio die cum peruenisset ad Citium montem, uix transgressis propter altitudinem niuis, locum quoq; castris ægrè inuenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quàm quod tolerabilis aut uia, aut tempestas esset, cum ingenti uexatione præcipue iumentorum altero die ad templum Iouis, quem

Niceum uocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copijs diei progressus iter obuium Archidamũ principem Ætolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Ætoli castra posita. Inde altero die ad Stratum peruentum: ubi prope Acheloum amnem castris positis, cum expectaret effusos omnibus portis Ætolos in fidem suam uenturos, clausas portas, atq; ipsa ea nocte qua uenerat receptum Romanum præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archidami autoritate compulsi regem accersierant, obuiam egresso Archidamo segniores facti locum aduersæ factioni dederant ad Popilium cum mille peditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfec. equitum gentis Ætolorum cum DC peditibus & equitibus C uenit. Satis constabat, eum tanquam ad Persea tendentem Stratum uenisse: mutato deinde cum fortuna animo Romanis se aduersus quos uenerat iunxisse. Nec Popilius securior quàm debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat: claues portarum custodiamq; murorum suæ extemplo potestatis fecit: Dinarchum Ætolosq; cum iuuentute Stratiorum in arcem per præsidij speciem amouit. Perseus ab imminẽtibus superiori parti urbis tumulis tentatis colloquijs, cum obstinatos atq; etiam telis procul arcenteis uideret, quinq; millia passuum ab urbe trans Petitarũ amnem posuit castra. Ibi consilio aduocato, cum Archidamus Epirotarumq; transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus: cum inopiam prius obsidentes quàm obsessi sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hyberna erãt, territus in Aperantiam castra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam autoritatemq; consensu omnium acceperunt: is ipse tum octingentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cum minore uexatione iumentorum hominumq; quàm uenerat in Macedoniã redijt. Appium tamen ab obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum præsidio impigrorũ iuuenum insecutus, sub radicibus propè inuijs montiũ ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustijs in campo quẽ Eleona uocant, statiua dierũ paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcẽdit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in insidijs loco obscuro concedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in uallem insessam ab hostibus præcipitant. ibi ad M occisis, centum fermè captis, ubiq; prosperè gesta re, prope statiua Appij castra mouent, ne qua uis socijs suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicq; in his locis terens tempus, dimissis Chaonumq; & si qui alij Epirotæ erant præsidijs, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Partinorũ socias urbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificij causa redijt. Perseus ex Penestarum gente M pedites CC equites reuocatos Cassandriam præsidio ut essent misit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atq; alios mittendo tentare eum destitit, cum appareret quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab animo posset, ut impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

DECADIS QVINTAE LIBER QVARTVS

PRINCIPIO ueris quod hyemem eam qua hæc gesta sunt insecutum est, ab Roma profectus Q. Marcius Philippus COS. cum quinq; millibus, quod in supplementum legionum secum traiecturus erat, Brundisium peruenit. M. Popilius consularis & alij pari nobilitate adulescentes Tr. mil. in Macedonicas legiones consulem secuti sunt. Per eos dies & C. Marcius Figulus Pr. cui classis prouincia euenerat, Brundisium uenit: & simul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Pr. superato Leucata Corinthium sinum inuectus, & Creusæ relictis nauibus, terra & ipse per mediã Boëtiam diei unius expedito itinere Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalum habebat, sicut nulla

re bellica memorabili gesta, ita ad cunctam militarem disciplinam ab effusa licentia formato milite, & socijs cum fide cultis, & ab omni genere iniuriæ defensis. Audito successoris aduentu, * cum arma, uiros, equos cum cura inexisset, ornato exercitu obuiam uenienti consuli processit. Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis, & in rebus deinde ge- * rendis. Proconsul. enim ad exercitum paucis pòst diebus consul concionem apud milites habuit. orsus à parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem, adiecit pòst scelere partum regnum, ueneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenen, iniurias in P R. direptiones sociarum urbium contra fœdus: ea omnia quàm dijs quoque inuisa essent, sensurũ in exitu rerum suarum. Fauere enim pietati fideiq; deos, per quæ P R ad tantum fastigij uenerit. Vires deinde P R iam terrarum orbem complectentis cum uiribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochiq; opes nõ maioribus copijs fractas esse. Huius generis adhortatione accensis militum animis, consultare de summa gerendi belli cœpit. Eò & C. Marcius Pr. à Chalcide classe accepta uenit. Placuit non ultrà morando in Thessalia tempus terrere, sed mouere extemplo castra atq; pergere inde in Macedoniam: & prætorem dare operam ut eodem tempore classis quoq; inuehatur hostium litoribus. Prætore dimisso consul menstruum iusso milite secum ferre, profectus decimo post die quàm exercitum acceperat, castra mouit: & unius diei progressus iter, cõuocatis itinerũ ducibus cum exponerent in concilio iussisset, quà quisq; ducturus esset, summotis ijs, quam potissimum peteret retulit ad consilium. Alijs per Pythoum placebat uia: alijs per Cambunios mõtes, quà priore anno duxerat Hostilius C O S: alijs præter Ascuridem paludem. Restabat aliquantum uiæ communis: itaq; in id tempus, quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deliberatio eius rei differtur. In Perrębiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen statiua habuit, ad consulendum rursus, quam potissimum capesseret uiam. Per eosdem dies Perseus, cum appropinquare hostem sciret, quod iter petiturus esset ignarus, omneis saltus insidere præsidijs statuit. In iugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi uocant) X millia leuis armaturæ iuuenum cum duce Asclepiodoto mittit: ad castellũ quod super Ascuridem paludem erat (Lapathus uocatur locus) Hippias tenere saltum cum X I I millium Macedonũ præsidio iussus. Ipse cum reliquis copijs primo circa Dium statiua habuit: deinde, adeò ut obtorpuisse inops consilij uideretur, cum equitibus expeditis litore nunc Heracleam, nunc Philam percurrebat, eodem inde cursu Dium repetens. Interim consuli sententia stetit eo saltu ducere, ubi propter Octolopum diximus regis castra. Præmitti tamen I I I I M armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit, queis præpositi sunt M. Claudius & Q. Marcius cõsulis filius: confestim & uniuersæ copiæ sequebantur. Cæterum adeò ardua & aspera & confragosa uia fuit, ut præmissi expediti biduo quindecim millium passuum ægre itinere confecto castra posuerint: turrim Eudieru quem cepere locũ appellant. Inde postero die V I I M progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuntium ad consulem remittunt: peruentum ad hostem esse, loco se tuto & ad omnia opportuno consedisse: ut quantum extendere iter posset, consequeretur. Solicito consuli & propter itineris difficultatem quod ingressus erat, & eorũ uicem quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuntius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipsi fidutia est, coniunctisq; copijs castra tumulo qui tenebatur, quà aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata. Non hostium modò castra, quæ paulo plus mille passuum aberant, sed omnis regio ad Dium & Philam, oraq; maris, latè patente ex tam alto iugo prospectu, oculis subijcitur. Quæ res accendit militi animos, postquam summam belli, ac regias omneis copias, terramq; hostilem tam è propinquo conspexerũt. Itaq; cum alacres, protinus duceret ad castra hostium, consulem hortarẽtur, dies unus fessis labore uiæ ad quietem datus est. Tertio die parte copiarum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat: qui ex quo castra Romana in tumulo conspexit, præparatis ad certamen animis suorum, uenienti agmini C O S, obuius fuit. & Romani expediti ad pugnam exierant, & hostes leuis armatura erat, promptissimũ genus ad lacessendum certamen. Congressi igitur extemplo tela coniecerunt: multa utrinq; uulnera temeraria

temerario incursu & accepta & illata, pauci utriusq; partis ceciderunt. Irritatis in posterum diem animis, maioribus copijs atq; infestius concursum ab illis, si loci satis ad explicandam aciem fuisset: iugum montis in angustum dorsum cuneatum, uix ternis ordinibus armatorũ in fronte patuit. Itaq; paucis pugnantibus, cætera multitudo præcipuè qui grauium armorum erant, spectatores pugnæ stabãt: leuis armatura etiam per anfractus iugi procurrere, & ab lateribus cum leui armatura cõserere, per iniqua atq; æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die uulneratis quàm interfectis prælium nocte diremptum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neq; manere in iugo inopi, neque regredi sine flagitio atq; etiam periculo, si cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quàm audacter cõmissum pertinaci audacia, quę prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eò, ut si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cum ad Dium per litora cum equitibus uagaretur rex, & ab XII M propè clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo, neq; ipse, quod plurimum intererat, certamini affuit, cum Romanus imperator maior LX annis & prægrauis corpore, omnia militaria munera ipse impigrè obiret: egregiè ad ultimum in audacter commisso perseuerauit, & Popilio relicto in custodia iugi, per inuia transgressus, præmissis qui repurgarent iter, Attalum & Misagenem, cum suæ gentis utrunq; auxiliaribus, præsidio esse saltum aperientibus iubet. Ipse equites impedimentaq; præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina iumentorum sarcinarumq;: progressis uix dum IIII millia passuum nihil optabilius esse quàm redire quà uenerãt, si possent. Hostilem q; propè tumultum agmini elephanti præbebant, qui ubi ad inuia uenerant, deiectis rectoribus cum horrendo stridore pauorem ingentem equis maxime incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per procliue sumpto fastigio, longi duo ualidi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se paulo plus quàm quanta beluæ latitudo est: in eos transuersi incumbentes tigni ad tricenos longi pedes, ut pons esset, iniungebantur: humusq; insuper inijciebatur. modico deinde infrà interuallo, similis alter pons: deinde tertius, & plures ex ordine, quà rupes abscisæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons usq; alterius initiũ pontis prolabi eum leniter cogebat: alij elephanti pedibus insistẽtes, alij clunibus subsidentes prolabebantur: ubi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem uallem peruentum est. Paulo plus VII M die Romani processerunt: minimum pedibus itineris confectum: plerunq; prouoluẽtes se simul cum armis alijsq; oneribus, cum omni genere uexationis processerunt: adeò ut ne dux quidem & autor itineris inficiaretur, parua manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem peruenerunt: neq; an infestus is locus esset, septus undiq;, circumspiciendi spatium fuit. uix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum, postero quoq; die in tam caua ualle opperiri Popilium ac relictas cum eo copias necesse fuit: quos & ipsos cum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter uexauit. Tertio die coniunctis copijs eunt per saltum, quem incolæ Callipeucen appellant. tertio inde die per æquè inuia, sed assuetudine peritius & meliore cum spe, quod nec hostis unquam apparebat, & mari appropinquabãt: digressi in campos, inter Haracetum & Libethrum posuerunt castra peditum, quorum pars maior tumulos tenebat: ij uallem, campi quoq; partem ubi eques tenderet, amplectebantur. Lauanti regi dicitur nuntiatum, hostes adesse: quo nuntio cum pauidus exiluisset è solio, uictum se sine prælio clamitans proripuit. & subinde per alia atq; alia pauida consilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam alterum Asclepiodotum, ubi pecunia deposita erat, ex præsidijs reuocat: omneisq; aditus aperit bello. Ipse ab Dio auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti essent, in classem congestis, ocius demigrare Pydnam cogit. & quæ temeritas consulis uideri potuisset: quod eò processisset, unde inuito hoste regredi nequiret: eam nõ consultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde euadere possent, habebant Romani: unum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium, quæ utraq; regijs

tenebantur præsidijs. Itaq; si dux intrepidus x dies primam speciem appropinquantis terroris sustinuisset, neq; receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neq; commeatibus peruehendis eò patuisset iter. Sunt enim Tempe, saltus, etiamsi nō bello fiat, infestus, transitu difficilis. nam præter angustias per quinq; millia, quà exiguū iumento onusto iter est: rupes utrinque ita abscisæ sunt, ut despici uix sine uertigine quadam simul oculorum animiq; possit. terret & sonitus & altitudo per mediam uallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam suapte natura infestus, per quatuor distantia loca præsidijs regis fuit insessus. Vnum in primo aditu ad Connum erat, alterum Cōdylon castello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta: quē Characa appellant, quartum, uiæ ipsi, quà & media & angustissima uallis est, impositū: quam uel decem armatis tueri facile est. Interclusо per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu, ipsi montes per quos descenderant repetendi erant. quod ut furto fefellerant: ita propalàm, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant: & experta difficultas spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quàm in Macedoniam ad Dium per medios euadere hosteis: quod, nisi dij mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi radices montis paulo plus quàm mille passuum ad mare relinquant spatium, cuius dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis: partem planitiæ aut Iouis templum aut oppidum tenet: reliquum perexiguum fossa modica ualloq; claudi poterat. & saxorum ad manum syluestrisq; materiæ tantum erat, ut uel murus obijci turresq; excitari potuerint. Quorum nihil cum dispexisset cæcata mens subito terrore, nudatis omnibus præsidijs, patefactisq; bello, ad Pydnam refugit. COS. plurimum & præsidij & spei cernens in stultitia & segnitie hostis, remisso nuntio ad Sp. Lucretiū Larissam, ut castella relicta ab hoste circa Tempe occuparet: præmisso Popilio ad explorādos transitus circa Dium: postquàm patere omnia in omnes partes animaduertit, secundis castris peruenit ad Dium: metariq; sub ipso templo, ne quid sacro in loco uiolaretur, iussit. Ipse urbem ingressus sicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine statuarum, munitamq; egregiè, uix satis credere in tantis rebus sine causa relictis non aliquem subesse dolum. unum diem ad exploranda circa omnia moratus, castra mouet: satisq; credens paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn processit. Postero die progressus, Agassam urbem tradentibus sese ipsis recepit: & ut reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus sine præsidio relinquere se eis urbem, immunesq; ac suis legibus uicturos est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: & quantum procederet longius à Thessalia, eo maiorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est: dubitatione omnibus exempta, quid interclusо ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus contractis in unum omnibus copijs ducibusq;, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum atq; Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse: cuius culpæ reus nemo iustius quàm ipse fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit cum commeatu naues uenire (ingens enim caritas annonæ, ac prope inopia erat) ab inuectis iam portum audit, onerarias naues Magnesiæ relictas esse. Incerto inde quid nam agendū foret (adeò sine ulla ope hostis quæ aggrauaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) peropportunè literæ à Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se quæ super Tempe essent & circa Philan tenere omnia, frumentiq; in ijs & aliarū in usum rerum copiā inuenisse. His magnopere lætus COS. ab Dio ad Philan ducit: simul ut præsidiū eius firmaret, simul ut militi frumentū, cuius tarda subuectio erat, diuideret. Ea profectio famā haud quaquā secundā habuit: nam alij metu recessisse eum ab hoste ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandū foret: alij ignarum belli quæ indies fortuna nouaret: ut qui offerentibus sese rebus omisisset è manibus ea quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dij, excitauit hostē, ut tunc tandem sentiret recuperanda esse, quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione cōsulis, regressus Dium quæ disiecta ac uastata ab Romanis erant reficit, pinnas mœniū decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinq; millia passuum ab urbe citra ripam Enipei amnis castra ponit, amnē ipsum transitu perdifficilem pro mu-

nimento

nimēto habiturus. Fluit ex ualle Olympi montis, ęstate exiguus. hybernis idem incitatus plu
uijs & supra rupes ingenteis gurgitibus facit: & intra prorupta in mare euoluendo terram prę
altas uoragines, cauatoq; medio alueo ripas utrinq; præcipites. Hoc flumine Perseus septum
iter hostis credens, extrahere reliquū tempus eius æstatis in animo habebat. Inter hæc COS. à
Phila Popilium cū duobus millibus armatorum Heracleam mittit. Abest à Phila V M fermè
passuū, media regione inter Dium Tempeq;, in rupe amni imminente positū. Popilius prius
quam armatos muris admoueret, misit qui magistratibus principibusq; suaderent, fidem cle
mentiamq; Romanorū q̄ uim experiri mallent. Nihil ea consilia mouerūt, quia ignes ad Eni
peum ex regis castris apparebāt. Tum terra mariq; (& classis appulsa ab litore stabat) simul
armis simul operibus machinisq; oppugnari cœpti. Iuuenes etiam quidā Romani, ludicro cir
censi ad usum belli uerso, partē humillimā muri ceperūt. Mos erat tum, nondū hac effusione
inducta bestijs omniū gentiū circum cōplendi, uaria spectaculorū cōquirere genera: nec semel
quadrigis, semel desultore misso, uix unius horæ tempus utrunq; circulū complebat. Inter cæ
tera sexageni fermè iuuenes, interdū plures, apparitoribus ludi armati inducebantur. Horum
inductio in parte simulachrū decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitij q̄ mili
taris artis, propiorq; gladiatoriū armorū usum. Cū alios decursus edidissent motus: quadra
to agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secūdis summissioribus, tertijs
magis & quartis, postremis etiā genu nixis fastigiatā, sicut tecta ædificiorū sunt, testudinē facie
bant. Hinc L fermè pedū spatio distantes duo armati procurrebāt, cōminatiq; inter se, ab ima
in summā testitudinem per densata scuta cū euasissent: nunc uelut propugnantes per oras ex
tremæ testudinis, nūc in media inter se cōcurrentes, haud secus quàm stabili solo persultabāt.
Huic testudini simillima parti muri admota, cū armati superstantes subissent, propugnatori
bus muri fastigio altitudinis æquabātur: depulsisq; ijs, in urbē duorū signorum milites trans
cenderūt. Id tantū dissimile fuit q; & in fronte extrema, & ex lateribus, soli nō habeāt super ca
pita elata scuta: ne nudarent corpora: sed prætecta pugnantiū more. ita nec ipsos tela ex muro
missa subeunteis læserūt, & testudini iniecta imbris in modū lubrico fastigio innoxia ad imū
labebātur. Et COS. capta iā Heraclea castra eò promouit, tanq̄ Dium, atq; inde summoto re
ge in Pieriam etiā progressurus. Sed hyberna iam præparans, uias cōmeatibus subuehendis
ex Thessalia muniri iubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaq; ædificari ubi diuersari por
tantes cōmeatus possent. Perseus tandē pauore eo quo attonitus fuerat recepto animo, mal
let imperijs suis nō obtemperatū esse, cū trepidans gazam in mare deijci Pellæ, Thessalonicæ
naualia iusserat incendi. Andronicus Thessalonicā missus traxerat tempus, id ipsum quod ac
cidit, pœnitentiæ relinquens locū. incautior Nicias Pellæ proijciendo pecuniæ partē, quod fue
rat nactus: sed in rem emendabilem uisus lapsus esse, q; per urinatores omne fermè extractū
est. tantusq; pudor regi pauoris eius fuit, ut urinatores clàm interfici iusserit: deinde Androni
cū quoq; & Nician, ne quis tam dementis imperij conscius existeret. Inter hæc C. Marcius
cū classe ab Heraclea Thessalonicā profectus, & agrū pluribus locis expositis per litora ar
matis latè uastauit: & procurrentes ab urbe secundis aliquot prelijs trepidos intra mœnia cō
pulit. iamq; ipsi urbi terribilis erat, cū dispositis omnis generis tormētis non uagi modo circa
muros temere appropinquantes, sed etiā qui in nauibus erant saxis tormento emicātibus per
cutiebantur. Reuocatis igitur in naues militibus, omissaq; Thessalonicę oppugnatione, Æniā
inde petūt. X V millia passuū ea urbs abest, aduersus Pydnam posita, fertili agro. Peruastatis
finibus eius legentes oram Antigoneā peruenīūt: ibi egressi in terrā primo & uastarunt agros
passim, & aliquantū prædæ contulerunt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti
pedites equitesq;, fugientes effuse ad mare persecuti D fermè occiderunt, & non minus cepe
runt. nec aliud q̄ ultima necessitas, cum recipere se tuto ad naues prohiberentur, animos mili
tū Romanorum simul desperatione alia salutis, simul indignitate iritauit. redintegrata in lito
re pugna est: adiuuere & qui in nauibus erāt. Ibi Macedonū ducenti fermè cæsi, par numerus
captus. Ab Antigonea classis profecta ad agrū Pallenensem excensionē ad populandū fecit.
Finium is ager Cassandrensium erat, longè fertilissimus omnis oræ quā prætermecti fuerant.

Ibi Eumenes rex x x tectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit, & quinq; missæ à Prusia rege tectę naues. Hac uirium accessione animus creuit prætori ut Cassandream oppugnaret. Condita est à Cassandro rege in ipsis faucibus quæ Pallenensem agrum cæteræ Macedoniæ iungunt, hinc Toronaico, hinc Macedonico septa mari. Eminet nanq; in altum lingua in qua sita est: nec minus quàm in altū magnitudine Atho mons excurrit, obuersa in regionē magnesiæ duobus imparibus promontorijs: quorum maiori Posideum est nomen, minori Canastreum. Diuisis partibus oppugnare adorti. Romanus ad Clitas quas uocant, munimenta ceruis etiā obiectis ut uiam intercluderet, à Macedonico ad Toronaitum mare perducit, ab altera parte Euripus est: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa complēda, quam nuper obiecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti Pr. quia nusquam cumuli apparebant: quò regesta ē fossa terra foret: monstrati sunt fornices, non ad eandem crassitudinē qua ueterem murum, sed simplici laterū ordine structos esse. Consiliū igitur cepit, transfosso pariete iter in urbē patefacere. Fallere autē ita se posse, si muros à parte alia scalis adortus, tumultu iniecto in custodiā eius loci propugnatores urbis auertisset. Erant in præsidio Cassandreę præter nō contemnendā iuuentutem oppidanorum D C C C Agrianes, & M M Penestarum Illyriorum à Pleurato inde missi, bellicosum utrunq; genus. His tuentibus muros cum subire Romani summa ui niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefecerunt. quod si qui irrupere armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc ubi perfectum esse opus militibus nuntiatum est, clamorē alacres gaudio repente tollunt, alijs parte alia in urbem irrupturis. Hosteis primum admiratio cepit, quid nam sibi repentinus clamor uellet. Postq; patere urbē accepere præfecti præsidij Pytho & Philippus Proco, qui occupasset aggredi opus factum esse rati, cum ualida manu Agrianū Illyriorumq; erumpunt: Romanosq;, qui alij alium de coibant, conuocabanturq; ut signa in urbē inferrent, incōpositos atq; inordinatos fugant persequunturq; ad fossam: in qua cōpulsos ruina cumulāt. D C fermè ibi interfecti, omnesq; propè qui inter murū fossamq; deprensi erāt, uulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidem simul à mari simul à terra aggredienti quidquā satis procedebat. Placuit igitur utriq;, custodijs firmatis ne quod præsidiū ex Macedonia intromitti posset, quoniā uis aperta non processisset, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his x regij lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi, cum in salo stantes hostiū naues conspexissent, ipsi obscura nocte simplici ordine q̄ poterant proximè litus tenentes intrarūt urbem. Huius noui præsidij fama absistere oppugnatione simul Romanos regemq; coēgit: circumuecti promontorium ad Toronem classem appulerunt. Eam quoq; oppugnare adorti, ubi ualida defendi manu animaduerterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis uidissent, prætervecti ad Iolcon classem appulerunt, inde agro uastato Demetriadē quoq; aggressuri. Inter hæc & C O S. ne segnis sederet tantū in agro hostico, M. Popiliū cū V millibus militū ad Meliboeam urbem oppugnandā mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessaliam uergit, opportunè imminens super Demetriadem. Primus aduentus hostium perculit incolas loci: collectis deinde nec opinato pauore animis, discurrunt armati ad portas ac mœnia quà suspecti aditus erant, spemq; extemplo inciderunt capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus cum audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, ut inde Demetriadem aggrederetur: Euphranorem quēdam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatū, ut si à Melibœa submouisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quàm ab Iolco ad urbem castra mouerent Romani. & ab oppugnatoribus Melibœæ cū in superioribus locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisq; iniectus: ita à Melibœa abscessum est. Euphranor soluta unius urbis obsidione, Demetriadē extemplo ducit. Nec tum mœnia modo, sed agros etiam confiderunt se à populationibus tueri posse: & eruptiones in uagos populatores nō sine uulneribus hostium factæ sunt. Circumuecti tamen mœnia sunt Pr. & rex, sitū urbis contemplantes, si qua parte tētare aut opere, aut ui possent

ui possent.fama fuit,per Cydantem Cretensem & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenen & Persea conditiones amicitiæ:ab Demetriade certe abscessum est: Eumenes ad consulem nauigat:gratulatus quod prosperè Macedoniam intrasset, Pergamũ in regnum abit. Marcius Figulus prætor parte classis in hyberna Sciathum missa,cũ reliquis nauibus Oreum Boetiæ petit:eam urbem aptissimam ratus,unde exercitibus,qui in Macedonia quiq; in Thessalia erant,mitti commeatus possent. De Eumene rege longè diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas,nec classe adiutum ab eo prætorem esse,cum sepe eum literis accersisset,tradit:nec cum gratia ab consule profectum in Asiam.indignatum quod ut ijsdem castris tenderet permissum non fuerit: ne ut equites quidem Gallos quos se cum adduxerat relinqueret impetrari ab eo potuisse. Attalũ fratrem eius:& remãsisse apud consulem:& syncera eius fidem æquali tenore,egregiamq; operam in eo bello fuisse. Dũ bellũ in Macedonia geritur,legati transalpini ab regulo Gallorum(Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit non traditur)Romam uenerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab Senatu actæ,muneraq; missa,torquis aureus duo pondo,& pateræ aureæ quatuor pondo,equus phaleratus armaq; equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream ex XX millibus Philippiorum factam in curiam intulerunt:petentibusq; ijs ut id donum in cella I O M ponere,& sacrificare in Capitolio liceret,permissum:benigneq; amicitiam renouare uolentibus legatis responsum,& binûm millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia & paulopôst ab Rhodijs:de eadem re longè aliter disserẽtes legati auditi sunt. utraq; legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis q̃ postulatio fuere,profitentis & ad id tempus se cũ Romanis stetisse,& quo ad bellum foret statutum. Cęterum cum ad se à Perseo legati uenissent de finiendo cum Romanis bello, & ijs pollicitum deprecatorem apud senatum futurum,petere, si possent inducere in animũ ut finiant iram:se quoq; in gratia reconciliatæ pacis posse uti. Hæc regij legati. Rhodij superbè commemoratis erga P R beneficijs,& penè uictoriæ utiq; de Antiocho rege maiore parte à se uindicata,adiecerunt:cum pax inter Macedonas Romanosq; esset,sibi amicitiam cum rege Perseo cœptã, eam se inuitos:nullo eius in se merito,quoniam ita Romanis uisum sit in societatem se belli trahere,interrupisse. Tertium se annum multa eius incõmoda belli sentire:mari intercluso inopia insulam premi,amissis maritimis uectigalibus atq; cõmeatibus. Cũ id ultra pati nõ possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denuntiarent, Rhodijs placere pacem eum componere cum Romanis:se Romam eadem nuntiatum missos: per quos stetisset quo minus belli finis fieret,aduersus eos quid sibi faciundũ esset Rhodios consideraturos esse. Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audiri'ue posse certum habeo,inde existimari potest qui habitus animorũ audientibus ea patribus fuerit. Claudius nihil responsum autor est:tantum S C recitatũ,quo Caras & Lycios liberos esse iuberet P R:literasq; extemplo ad utranq; gentem scirent indicatum mitti. Qua audita re,principem legationis,cuius magniloquentiam uix curia paulòante ceperat,corruisse. Alij responsum esse tradunt:P R & principio eius belli, haud uanis autoribus compertum habuisse,Rhodios cum Perseo rege aduersus Remp. suã occulta consilia inisse:& si id ante dubium fuisset,legatorum pauloante uerba ad certum redegisse:& plerunq; ipsam se fraudem,etiam si initio cautior fuerit,detegere. Rhodios nuntio in orbe terrarũ arbitria belli pacisq; agere:deorum nutu arma sumpturos posituros q; Romanos esse. Iam non deos fœderum testeis,sed Rhodios habituros. Ita ne tandem ijs pareatur, exercitusq; de Macedonia deportentur? Visuros esse quid sibi faciundum sit.quid Rhodij uisuri sint,ipsos scire:populum certe Romanum deuicto Perseo,quod propediem sperent fore,uisurum ut pro meritis cuiusq; in eo bello ciuitatis gratiam dignam referat. Munus tamen legatis in singulos binûm millium æris missum est,quod ij non acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Marcij consulis sunt,quemadmodum saltu superato in Macedoniam transisset. Ibi & ex alijs locis commeatus rempublicã prospectos in hyemem habere, & ab Epirotis XX millia modiûm tritici,X hordei sumpsisse.ut pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis C C fermè opus esse maxime

xime Numidis, nec sibi in his locis ullam copiam esse. S C. ut ea omnia ex literis consulis fierent, factum est. C. Sulpicius Pr. VIM togarum, XXX tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam præbendaq; arbitratu consulis locauit: & legatis Epirotarum pecuniã pro frumento soluit. Et Onesimum Pythonis filium nobilem Macedonem in senatum introduxit. Is pacis semper autor regi fuerat, monueratq;, sicut pater eius Philippus institutum usque ad ultimum uitæ diem seruabat quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi, ut eum morem si nõ semper crebro tamen usurparet. Postquam deterrere eum à bello nequijt, primo subtrahere sese per alias atq; alias causas, ne interesset ijs quæ non probabat, cœpit: postremo cum suspectum se esse cerneret, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magnoq; usui consuli fuit. Ea introductus in curiã cum memorasset, senatus in formulam sociorum eum referri iussit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi: uti ea curaret, C. Decimio prætori mandatum. Censores censum Idibus Decembribus seuerius quàm ante habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio qui tribunus pl. eos uiolenter accusarat: tribu quoq; is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Cum eis dimidium ex uectigalibus eius anni attributum ex S C à quæstoribus esset: Tib. Sempronius ex ea pecunia quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani ponè Veteres ad Vortumni signum, laneasq; & tabernas coniunctas in publicum emit, basilicamq; faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est. Iam in exitu annus erat, & propter Macedonici maxime belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent. Itaq; S C factum est, ut Cn. Seruilius primo quoque tempore ad comitia habenda ueniret. S C Sulpi-
* cius Pr. ad consulem post paucos dies recitauit, quibus ante diem in urbem uenturũ. & COS. maturauit: & comitia eo die qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati L. Æmylius Paulus iterum, septimodecimo anno postquam primo COS. fuerat, & C. Licinius Crassus. Prætores postero die facti, Cn. Bæbius Pamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octauius, P. Fõteius Balbus, M. Ebutius Helua, C. Papirius Carbo. Omnia ut maturius agerentur belli Macedonici stimulabat cura. Itaq; designatos extemplo sortiri placuit prouincias, ut utri Macedonia consuli, cuique prætori classis uenisset sciretur: ut iam inde cogitarent pararentq; quæ bello usui forent, senatumq; consulerent, si qua re consulto opus esset. Latinas ubi magistratum inissent, quod per religiones posset, primo quoque tempore fieri placere, neque consulem cui eundum in Macedoniam esset teneri. His decretis, consulibus Italia & Macedonia, prætoribus præter duas iurisdictiones in urbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominatæ sunt. Consulum Aemilio Macedonia, Licinio Italia euenit. Prætores Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & si quò senatus censuisset, Cn. Octauius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Ebutius Siciliam, C. Papyrius Sardiniam est sortitus. Extemplo apparuit omnibus nõ segniter id bellum L. Aemilium gesturum, præterquam quod alius uir erat, etiam quod dies noctesq; intentus ea sola quæ ad id bellum pertineret animo agitabat. Iam omnium primum à senatu petit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus uisendos classemq;, & comperta ferẽda quid aut terrestribus, aut naualibus copijs opus est. Prætera ut explorarent copias regias quantum possent, quàque prouincia nostra quà hostium foret: utrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustiæ exuperatæ & in æqua loca peruenissent: qui fideles nobis socij, qui dubij suspensæq; ex fortuna fidei, qui certi hostes uiderentur: quanti præparati commeatus, & unde terrestri itinere, unde nauibus supportarentur: quid ea æstate terra mariq; rerum gestarum esset: ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Seruilio COS. negotium dedit, ut is in Macedoniã quos L. Aemilio uideretur legaret. Legati biduo post profecti, Cn. Domicius Aenobarbus, A. Licinius Nerua, L. Bæbius. Bis in exitu anni eius lapidatum esse nuntiatum est, in Romano agro simul in Veientibus: nouendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M. Claudius Marcellus Xuir, in cuius locum Cn. Octauius suffectus. Et iam magnificentia crescente notatum est, ludis Circensibus

P. Cornelij

P. Cornelij Scipionis Nasicæ,& P. Lentuli ædiliũ curulium LXIII africanas,& XL ursos & elephãtos lusisse. L. Æmilio Paulo, C. Licinio coss. Idib. Martijs principio in sequẽtis anni cũ in expectatione patres fuissent, maximè quid nam cõsul de Macedonia cuius ea prouincia esset referret, nihil se habere Paulus quod referret, cum nondum legati redissent, dixit. Cæterum Brundisij legatos iam esse, bis ex cursu Dyrracium eiectos. Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, relaturum: id forte intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem suam teneret, pridie Id. April. Latinis esse constitutam diem. Sacrificio ritè perfecto, se & Cn. Octauium simul senatus censuisset exituros esse: C. Licinio collegæ suo fore curæ se absente, ut si qua parari mittiue ad id bellum opus sit parentur mittãturq́. Interea legationes exterarum nationum audiri posse. Sacrificio ritè perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus uocati sunt. Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat: per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnũ, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriã tenebat, gerens: & ad Pelusium nauali prælio uictor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto transgressus cum exercitu obsidione ipsam Alexandriam tenebat: nec procul abesse quin potiretur regno opulentissimo uidebatur. Ea legati querentes orabant senatum, ut opem regno regibusq́ amicis imperio ferrent. Ea merita P R in Antiochum, eam apud omnes reges gentesq́ autoritatem esse. ut si legatos misissent, qui denuntiarent non placere senatui socijs regibus bellum fieri, extemplo abscessurus à mœnibus Alexandreæ abducturusq́ exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam uenturos cum pudore quodam P R quod nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent. Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popilium Lenatem, & C. Decimium, & C. Hostilium, legatos ad finiendum inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire iussi, & nuntiare, ni absistatur bello, per utrum stetisset, eum non pro amico nec pro socio habituros esse. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia quinquatribus ultimis adeò expectati uenerunt, uti nisi uesper esset extemplo senatum uocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatiq́ auditi sunt. Ii nuntiãt, maiore periculo quàm emolumento exercitum per inuios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam, quò processisset, regem tenere: castra castris propè ita collata esse, ut flumine Enipeo interiecto arceantur: neque regem pugnandi potestatem facere, nec nostris uim ad cogendum esse: hyemem etiam asperam rebus gerendis interuenisse, in otio militem ali, nec plus quàm VI frumentum habere. Macedonum dici XXX millia armatorũ esse. Si Ap. Claudio circa Lycnidum satis ualidus exercitus foret, potuisse ancipiti bello distinere regem: nunc & Appium, & quod cum eo præsidij sit, in summo periculo esse: nisi properè aut iustus exercitus eò mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualium partem morbo audisse absumptam, partem, maxime qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint, neq́ stipendiũ accepisse, neq́ uestimenta habere. Eumenen classemq́ eius, tanquam uento allatas naues, sine causa & uenisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis uisum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregiè constantem fidem nuntiabant. Legatis auditis tunc de bello referre sese L. Æmilius dixit. Senatus decreuit ut in octo legiones parẽ numerũ tribunorum consules & populus crearẽt: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus Tr. mil. uti L. Æmilius in duas legiones in Macedoniam quos eorum uelit eligat, & ut solenni Latinarum perfecto, L. Æmilius cos. Cn. Octauius Pr. cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Additus est his tertius L. Anicius Pr. cuius inter peregrinos iurisdictio erat. Eum in prouinciam Illyricum circa Lycnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio consuli imposita: is VII millia ciuiũ Romanorum & equites CC scribere iussus: & socijs nominis Latini septem millia peditũ imperare, CCCC equites: & Cn. Seruilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere, ut DC equites conscriberet. Hũc exercitum ad collegam primo quoq́ tempore mittere in Macedoniam iussus, neque

que in ea prouincia plus quàm duas legiones esse.eas repleri,ut sena millia peditum,trecenos haberent equites.cæteros equites pedites'q; in præsidijs disponi. Qui eorum idonei ad militandum non essent,dimitti. x præterea millia peditum imperata socijs,& D C C C equites.Id præsidij additum Anicio præter duas legiones,quas portare in Macedoniam est iussus,quina millia peditum & ducenos habentes,trecenos equites.& in classem V millia naualium sociũm sunt scripta.Licinius cõsul duabus legionibus obtinere prouinciam iussus:eò addere sociorum X millia peditum,& D C equites.S C perfectis L.Æmilius COS.è curia in concionem processit orationemq; talem habuit. Animaduertisse uideor Quirites,maiorem mihi sortito Macedoniam prouinciam gratulationem factam,quàm cum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum inissem:neq; id ob aliam causam,quàm quia bello in Macedonia, quod diu trahitur,existimastis dignum maiestate P R exitũ per me imponi posse. deos quoque huic fauisse sorti spero,eosdemq; in rebus gerendis affuturos esse. Hæc partim opinari, partim sperare possum.Illud affirmare pro certo habeo audeoq;, me omni ope adnisurum esse,ne frustra uos hanc spem de me conceperitis.Quæ ad bellum opus sunt,& senatus decreuit,&(quoniam extemplo proficisci placet,neq; ego in mora sum)C.Licinius collega,uir egregius,æque enixè parabit ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos quæ scripsero senatui aut uobis,credite rumores credulitate uestra ne alatis,quorum autor nemo extabit. Nam nunc quidem quod uulgo fieri hoc præcipuè bello animaduerti,nemo tam famæ contemptor est,cuius non debilitari animus possit.In omnibus circulis,atq; etiam(si dijs placet)in conuiuijs sunt qui exercitum in Macedoniam ducant:ubi castra locanda sint sciant,quæ loca præsidijs occupanda,quando aut quo saltu intranda Macedonia:ubi horrea ponẽda,quà terra mari subuehantur commeatus:quando cum hoste manus conserendæ,quando quiescendũ sit.Nec quid melius faciendum sit modo statuunt,sed quidquid aliter quàm ipsi censuere factum est, consulem ueluti dicta die accusant.Hæc magna impedimẽta res gerentibus sunt. Neque enim omnes tam firmi & constantis animi contra aduersum rumorẽ esse possent,quàm Fabius fuit: qui suum imperium minui per uanitatem populi maluit,quàm secunda fama malè rem gerere.Non sum is qui non existimem admonendos duces esse:imò eum,qui de sua unius sententia omnia gerat,superbum iudico magis quàm sapientem.Quid ergo est?Primum à prudentibus,& propriè rei militaris peritis,& usu doctis monendi imperatores sunt: deinde ab his qui intersunt gerendis loco,qui hostem,qui temporum opportunitatem uidẽt, qui in eodem uelut nauigio participes sunt periculi.Itaq; si quis est qui quod è Rep.sit suadere se mihi in eo bello quod gesturus sum confidat,ne deneget operam Reip.& in Macedoniam mecum ueniat:naue,equo,tabernaculo,uiatico etiam à me iuuabitur.Si quem id facere piget,ocium urbanum militiæ laboribus præoptat,è terra ne gubernauerit.Sermonũ satis ipsa præbet urbs:loquacitatem suam contineat:nos castrensibus consilijs contentos futuros esse sciat. Ab hac cõcione,Latinis quæ pridie Calend. April.fuerunt,in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde & COS.& Pr.Cn.Octauius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, maiore quàm solita frequentia prosequentium consulem celebratum:ac propè certa spe ominatos esse homines,finem esse Macedonico bello,maturumq; reditum cum egregio triumpho consulis fore.Dum hæc in Italia geruntur, Perseus quod iam inchoatum perficere,quia impensa pecuniæ facienda erat:non inducebat in animum,ut Gentium Illyriorũ regem sibi adiungeret:hoc postquam intrasse saltum Romanos,& adesse discrimen ultimum belli animaduertit,non ultra differendum ratus:cum per Hippiam legatum C C C argenti talenta pactus esset,ita ut obsides ultro citroq; darentur, Pantaucum misit ex fidissimis amicis ad ea perficienda.Medeone Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio occurrit:ibi & iusiurandum ab rege, & obsides accepit. Missus & à Gentio est legatus nomine Olympio,qui iusiurãdum à Perseo obsidesq; exigeret.Cum eodem ad pecuniam accipiẽdam missi sunt:& autore Pantauco,qui Rhodum legati cum Macedonibus irent Parmenio & Morcus destinatur. Quibus ita mandatũ,uti iureiurando obsidibusq; & pecunia accepta,tum demum Rhodũ proficiscerentur. Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. Adiunctam

ciuitatem penes quam unam tum rei naualis gloria esset, nec terra, nec mari spem relicturam Romanis. Venientibus Illyrijs, Perseus ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea quæ conuenerunt circumfuso agmine equitū facta, quos adesse fœderi sancitę cum Gentio societatis uolebat rex, aliquantū eam rem ratus animorum ijs adiecturam. & obsides in conspectu omnium dati acceptiq;: & Pellam ad thesauros regios missis qui pecuniam acciperent, qui Rhodū irent cum Illyrijs legatis Thessalonicæ conscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo uenerat: autoribusq; Dione & Polyarato principibus ciuitatis eius, affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctæ cum Illyrijs legationis datus est. Eodem tempore ad Eumenen, & ad Antiochum cōmunia mandata, quæ subijcere cōditio rerum poterat. Natura inimica inter se esse liberam ciuitatem & regem. Singulos P R aggredi, & quod indignius sit, regum uiribus reges oppugnare. Attalo adiutore patrem suū oppressum: Eumene adiuuante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo, Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenen & Prusian armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse: quam iam ex parte sub specie liberandarū ciuitatium suam fecerint: deinde Syriā. Iam Prusiam Eumeni honore præferri, iam Antiochum uictorem præmio belli ab Ægypto arceri. Hæc cogitantē prouidere iubebat, ut aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseuerantes in bello iniusto cōmunes duceret omnium regum hostes. Ad Antiochū aperta mandata erant, ad Eumenen per speciem captiuorum redimendorū missus legatus erat: uerum occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia inuisum quidem & suspectum Romanis Eumenen falsis grauioribus. Proditor enim ac propè hostis habitus, dum inter se duo reges captantes fraude & auaritia certant. Cydas erat Cretensis ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodā populari suo militante apud Persea, inde postea ad Demetriadem semel cum Menecrate quodam, iterum cum Antiocho regijs ducibus sub ipsis mœnibus urbis collocutus fuerat. Eropon quoq;, qui tum missus est, duabus ad eundem Eumenen iam ante legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta & legationes infames quidem erant, sed quid actum esset, quidúe inter reges conuenisset, ignorabatur. Res autem ita se habuit. Eumenes neq; fauit uictoriæ Persei, neq; bello eum inuadere animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quàm ipsorum odijs inter se accensæ. Non ea regum æmulatio, ut æquo animo, Persea tātas adipisci opes tantamq; gloriā quanta Romanis uictis eum manebat, Eumenes uisurus fuerit. Cernebat & Persea iam inde ab initio belli omni modo spem pacis tentasse, & indies magis quo propior admoueretur terror nihil neq; agere aliud neq; cogitare. Romanos quoq; quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, & ipsos duces & senatum non abhorrere à finiendo tam incōmodo ac difficili bello. Hac utriusq; partis uoluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte tædio ualidioris metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam uenditare concilianda gratia magis cupijt. Nam modo ne iuuaret bello Romanos terra mariq;, modo pacis patrādæ cum Romanis paciscebatur mercedem: ne bello interesset M & D. in utroq; non fidem modo se, sed obsides quoq; dare paratū esse ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat cogente metu, & de obsidibus accipiēdis sine dilatione agebat, cōueneratq; ut accepti Cretam mitterētur. ubi ad pecuniæ mentionem uentum erat, ibi hæsitabat: & utiq; alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidā, & danti & magis accipienti mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare impensam: sed eam pecuniam perfecta re daturū, interea Samothracæ in templo depositurū. Ea insula cum ipsius ditionis esset, uidere Eumenes nihil interesse an Pellæ pecunia esset: id agere ut partem aliquam præsentem ferret. Ita nequicquā inter se captati nihil præter infamiā mouere. Nec hæc tantum Perseo per auaritiā est dimissa res, cum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenen, quæ uel parte regni redimenda esset: ac receptus protrahere inimicum mercede onustum, & hostes merito ei Romanos posset facere. Sed etiam Gentij regis parata societas, & tum Gallorum effusorum per Illyricū ingens oblatum auaritia dimissum est. Veniebant x. millia equitū par numerus peditum, & ipsorum iungentium cursum equis, & in uicem prolapsorum equitū uacuos capientium ad pugnam equos. Hi

pacti erant, eques denos præsentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obuiam cum dimidia copiarum parte, denuntiare per uicos urbesq́ quæ uiæ propinquæ sunt cœpit, ut commeatus expedirent, frumenti, uini, pecorum ut copia esset. Ipse equos phalerasq́ & sagula donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos diuideret, multitudinē credens trahi spe posse. Ad Almanam urbem peruenit, & in ripa fluminis Axij posuit castra: circa Desudabam in mædica exercitus Gallorum cōsederat mercedem pactam opperiēs. Eò mittit Antigonū ex purpuratis unum, qui iuberet multitudinem Gallorū ad Bylazora (Pæoniæ is locus est) castra mouere, principes ad se uenire frequentes. LXXV. millia ab Axio flumine & castris regis aberant. Hæc mandata ad eos cum pertulisset Antigonus, adiecissetq́ per uiam quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusq́ muneribus principes aduenientes uestis argenti equorumq́ excepturus rex esset: de his quidem se corām cognituros respondent. Illud quod præsens pepigissent interrogant, ecquid aurū, quod in singulos pedites equitesq́ diuidendū esset, secum adduxisset. Cum ad id nihil responderetur, Clondicus regulus eorū, Abi renuntia ergo, inquit, regi: nisi aurū obsidesq́ accepissent, nusquam inde Gallos longius uestigiū moturos. Hæc relata regi cum essent aduocato consilio, cum quid omnes suasuri essent appareret: ipse, pecuniæ quàm regni melior custos, institit de perfidia & feritate Gallorū disserere. Multorum iam antè cladibus expertū, periculosum esse tantam multitudinē in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios habeant quàm hostes Romanos. Quinq́ millia equitū sat esse, quibus & uti ad bellum possent, & quorum multitudinē ipsi non timeant. Apparebat in omnibus mercedem multitudinis timere, nec quicquā aliud: sed cum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus qui nuntiaret, quinq́ millium equitū opera tantum uti regem, cōtemnere multitudinem aliam. Quod ubi audiuere barbari, cæterorū quidem fremitus fuit indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinq́ millibus quod conuenisset numeraret. Cum aduersus id quoq́ misceri ambages cerneret, inuiolato fallaci nūtio (quod uix sperauerat ipse posse contingere) retro ad Histrum perpopulati Thraciam quà uicina erat uiæ redierunt. Quæ manus quieto sedente rege ad Enipeum, aduersus Romanos Perrhæbiæ saltum in Thessaliā traducta, non agros tantū nudare populando potuit, ne quos inde Romani cōmeatus expectarēt, sed ipsas exscindere urbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne urbibus socijs opitulari possent. Ipsis quoq́ Romanis de se cogitandū fuisset: quando neq́ manere amissa Thessalia unde exercitus alebatur potuissent, neq́ progredi, cum ex aduerso castra Macedonū, qui ea pependerāt spe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regē sibi alienauit. Nam cū CCC. talenta Pellæ missis à Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est. Inde X. talenta ad Pantaucū missa, eaq́ præsentia dari regi iussit: reliquam pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis præcipit paruis itineribus ueherent: dein cum ad finem Macedoniǫ uentum esset, subsisterēt ibi ac nuntios ab se opperirētur. Gentius exigua parte pecuniæ accepta, cum assiduè Pantauco ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpennam & L. Petiliū legatos, qui tum forte ad eum uenerāt, in custodiam coniecit. Hoc audito Perseus, contraxisse eum necessitates ratus ad bellum utiq́ cum Romanis, ad reuocandū qui pecuniam portabat misit: uelut nihil aliud agens, quàm ut quanta maxima posset præda ex uicto Romanis reseruaretur. Et ab Eumene Eropon ignotis quæ occulte acta erant, redit. De captiuis actum esse & ipsi euulgauerant, & Eumenes consulem utiq́ tandē suspicionis causa certiorem fecit. Perseus post reditum ab Eumene Eropontis spe deiectus, Antenorē & Callippum præfectos classis cum XL. lembis (adiectæ ad hunc numerum quinq́ pristes erant) Tenedum mittit, ut inde sparsǫ per Cycladas insulas naues, Macedoniā cum frumēto petentes, tutarētur. Cassandreæ deductæ naues, in portus primū qui sub Atho monte sunt, inde Tenedū placido mari cum traiecissent: stantes in portu Rhodias apertas naues Eudamumq́ præfectū earum, inuiolatas atq́ etiam benigne appellatos dimiserunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias suarum, stantibus in ostio portus Eumenis rostratis quibus Damius præerat, inclusas esse: circumuectus properè ac summotis terrore hostium

hostium nauibus, onerarias datis qui prosequerentur x. lembis in Macedoniam mittit: ita ut in totum prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem iam ad Sigium stantem redierunt. Inde Subota (insula est interiecta Eleæ & Atho) traijciunt. Forte postero die quàm Subota classis tenuit, quinq; & xxx. naues quas hippagogus uocant, ab Elea profectæ cũ equitibus Gallis equisq;, Phanas promontoriũ Chiorum petebant, unde transmittere in Macedoniam possent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naues per altum ferri cum ex specula signum datum Antenori esset, profectus à Subotis, inter Erythrarũ promontoriũ Chiumq; quà arctissimũ fretum est, ijs occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quàm Macedonum classem in illo uagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis pergamum petere. Sed cum iam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum directæq; in se proræ, hosteis appropinquare apparuisset: tunc iniecta trepidatio est, cum resistendi spes nulla esset, inhabiliq; nauium genere, & Gallis uix quietẽ ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores continenti litori erant in Erythream enarunt: pars uelis datis ad Chium naues eiecere, relictisq; equis effusa fuga urbem petebant. Sed propius urbem lembi accessuq; commodiore cum exposuissent armatos, partim in uia fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt: partim ante portam exclusos: clauserant enim Chij portam, ignari qui fugerent aut sequerentur. DCCC. fermè Gallorũ occisi, cc. uiui capti: equi pars in mari fractis nauibus absumpti, partim neruos succiderunt in litore Macedones. xx. eximiæ equos formæ cum captiuis, eosdem x. lembos, quos antè miserat, Antenor deuehere Thessalonicam iussit, & primo quoq; tempore ad classem reuerti: Phanis se eos expectaturum. Triduum fermè classis ad urbem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celerius reuersis x. lembis euecti Aegeo mari Delum traiecerunt. Dum hæc geruntur, legati Romani C. Popilius, C. Decimius, & C. Hostilius à Chalcide profecti tribus quinqueremibus Delum cum uenissent, lembos ibi Macedonum XL, & V regis Eumenis quinqueremeis inuenerũt. Sanctitas templi insulæq; inuiolatos præstabat omnes. Itaq; permixti Romanis & Macedones, & Eumenis nauales socij, in templo: inducias religione loci præbente uersabantur. Antenor Persei præfectus, cum aliquas alto præferri onerarias naues ex speculis significatũ foret: parte lemborũ ipse insequens, parte per Cyclades disposita, præter quàm si quæ Macedoniã peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naues: quibus poterat Popilius aut Eumenis naues, succurrebat: sed uecti nocte binis aut ternis plerunq; lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyrijq; simul Rhodum uenerunt: quibus autoritatem addidit, non lemborum modò aduentus passim per Cycladas atq; Ægeum uagantium mare, sed etiam coniunctio ipsa regum Persei Gentijq;, & fama cum magno numero peditum equitumq; uenientium Gallorum. Et iam cum accessissent animi Dioni ac Polyarato qui Persei partium erant, non benignè modo responsum regibus est, sed palàm pronuntiatũ bello finem se autoritate sua imposituros esse: itaq; ipsi quoq; reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam. Iam ueris principiũ erat, nouiq; duces in prouinciã uenerant: cos. Aemylius in Macedoniam, Octauius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum aduersus Gentiũ. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem utroq; parente Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatẽ paternam minus suspecto, Platorem occidit: & duos amicos eius, Ettritũ & Epicadum, impigros uiros: quò tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum inuidisse, tanquam his nuptijs adiungenti sibi Dardanorũ gentẽ: & similius id uero fecit ducta ea uirgo. Platore interfecto grauis deinde dempto fratris metu popularibus esse cœpit: & uiolentiam insitam ingenio intemperantia uini accendebat. Cæterum, sicut antè dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omneis copias contraxit, XVM armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem ui aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam urbem quinq; millia ab Lisso ducit. Socij erant Romanorum: itaq; per missos nuntios prius tentati, obsidionem pati quàm dedere sese maluerunt. Carauantium in Cauijs Durnium oppidum aduenientem be-

nignè accepit: Carauantis altera urbs exclusit: & cum agros eorum effuse uastaret, aliquot pa/ lati milites agrestium concursu interfecti sunt. Iam & Ap. Claudius, adsumptis ad eum exerci tum quem habebat Bullianorum & Apolloniatium & Dyrracinorum auxilijs, profectus ex hibernis circa Genusuum amnem castra habebat: audito fœdere inter Persea & Gentium, & legatorum uiolatorum iniuria accensus, bellum haud dubiè aduersus eum gesturus. Anicius Pr. eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gererentur, præmissisq; ad Appium literis, ut se ad Genusuum opperiretur, triduo & ipse in castra uenit: & ad ea quæ habebat auxilia, Partinorum iuuentutis duobus millibus peditum & equitibus c c, peditibus Epicadus, equiti bus Agalsus preerat. Parabat ducere in Illyricũ, maximè ut Bassanitas solueret obsidiõe: tenu it impetũ eius fama lemborũ uastantiũ maritimã oram. L X X X erant lembi, autore Pantauco missi à Gentio ad Dirracinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad

* *

to eo tradiderunt se: deinceps ad urbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinationem animorum clementia in omneis & iustitia pretoris Romani. Ad Scodram inde uentum est, id quod belli caput fuerat: nõ eo solum quod Gentius eam sibi ceperat uelut regni totius arcem, sed etiam quod Labeatiũ gentis munitissima longè est & difficilis aditu. Duo cingunt eam flu mina, Clausala latere urbis quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione occiden/ tis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini, quod or tum ex mõte Scodro, multis & alijs auctum aquis mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus longè altissimus regionis eius, ab oriente Dardaniã subiectam habet, à meridie Macedoniã, ab occasu Illyricum. Quanquam munitum situ naturali oppidum erat, gensq; id tota Illyrio/ rum & rex ipse tuebatur: tamen prætor Romanus quia prima successerãt prosperè, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinũ ualiturum terrorem, instructo exercitu ad mœnia succedit. Quod si clausis portis muros portarumq; turreis dispositis armatis defen dissent, uano cum incepto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi prælium loco æquo maiore animo commiserunt quàm sustinuerunt. Pulsi enim & fuga conglobati, cum c c amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, ut oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum principes gentis, per quos inducias pete/ ret, ut deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato cum castra Romana quin gentos fermè passus ab urbe abessent, nauẽ conscendit & flumine Barbano nauigat in lacum Labeatum, uelut secretum locum petens ad consultandum: sed, ut apparuit, falsa spe excitus, Carauantium fratrem multis millibus armatorũ actis ex ea regione in quam missus erat ad uentare. qui postquàm euanuit rumor, tertio post die nauem eadem secundo amni Scodram demisit: præmissisq; nuntijs ut sibi appellandi prætoris potestas fieret, copia facta in castra ue nit. Et principiũ orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremo ad preces lachrymasq; effusus, genibus prætoris accidens in potestatem sese dedit. Primo bonum animum habere iussus, ad cœnam etiam inuitatus, in urbem ad suos redijt, & cum prætore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio Tr. militum traditus, uix gladiatorio accepto x talentis ab rege rex ut in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta nihil prius quàm re quisitos Petilium Perpennamq; legatos ad se duci iussit: quibus splendore suo restituto, Per/ pennam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatosq; regis. qui Medeonẽ La/ beatium gentis urbem profectus Etleuam uxorem cum filijs duobus Scerdilio Pleuratoq; & Carauantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra x x x dies per fecto, nuntium uictoriæ Perpennam Romam misit: & post dies paucos Gentiũ regem ipsum cum parente coniuge ac liberis ac fratre alijsq; principibus Illyriorũ. Hoc unũ bellum prius perpetratũ quàm cœptum Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebãtur, Perseus quo que in magno terrore erat, propter aduentũ simul Æmylij noui consulis, quem cum ingenti/ bus minis aduentare audiebat, simul Octauij Pr. Nec minus terroris à classe Romana & peri culo maritimæ oræ habebat. Thessalonicę Eumenes & Athenagoras prçerãt cum paruo prę sidio M M cetratorum. Eò & Androden præfectum mittit, iussum sub ipsis naualibus castra habere

habere. Aeniam M equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, ut quocun-
que litore applicuisse naues hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. V M Ma-
cedonum missa ad præsidium Pythoi & Petræ, quibus præpositi erant Histiæus & Theoge-
nes & Midon. His profectis ripā munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alueo transi-
ri poterat. Huic ut omnis multitudo uacaret, fœminæ ex propinquis urbibus coactæ cibaria
in castra afferebant: miles iussus ex propinquis syluis

* *

postremo sequi se utrarios ad mare, quod minus CCC passus aberat, iussit, & in litore alios ali
bi modicis interuallis fodere. montes ingētis altitudinis spem faciebant, eo magis quia nullos
apertos euergerent riuos, occultos cōtinere latices, quorum uenæ in mare permanantes undæ
miscerētur. Vix deducta summa harena erat, cum scaturigines turbidæ primo & tenues emica
re, dein liquidam multamq; fundere aquam uelut deūm dono cœperūt. Aliquantum ea quo-
que res duci famæ & autoritatis apud milites adijcit. Iussis deinde militibus expedire arma,
ipse cum tribunis primisq; ordinibus uadit ad contemplandos transitus, quà descensus facilis
armatis, quà in ulteriorem ripam minimè iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quo-
que primum ut ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumq; ducis fierent
prouidit. Vbi omnibus simul pronuntiaretur quod fieret, neq; omnes exaudirent, incerto im-
perio accepto alios ab se adijcientes, plus eo quod imperatum sit, alios minus facere: clamores
deinde dissonos oriri omnibus locis, & prius hostes quàm ipsos quid paretur scire. Placere igi
tur, Tr. militum primo pilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo
cuiq; in ordine centurioni dicere quid opus facto sit: siue à primis signis ad nouissimū agmen,
siue ab extremis ad primos perferēdum imperium sit. Vigiles etiam nouo more scutum in ui-
giliam ferre uetuit: nō enim in pugnam uigilem ire ut armis utatur, sed ad uigilandum: ut cum
senserit hostium aduentum, recipiat se excitetq; ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galea-
tos: deinde ubi fessi sint innixos pilo, capite super marginem scuti posito sopitos stare: ut ful-
gentibus armis procul conspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. Stationum quoque mo-
rem mutauit. armati omnes, & frenatis equis equites, diem totū perstabant. id cum æstiuis die
bus urente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosq; fessos, integri sæpe
adorti hostes uel pauci plures uexabant. Itaq; ex matutina statione ad meridiem decedi, & in
postmeridianam succedere alios iussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat.
Hæc cum ita fieri placere concione aduocata pronuntiasset, adiecit urbanæ cōcioni conuenien
tem orationem. Vnum imperatorē in exercitu prouidere & consulere quid agendum sit debe
re, nunc per se, nunc cum ijs quos aduocauerit in consilium: qui non sint aduocati eos nec pa-
làm nec secreto iactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere: corpus ut quàm ualidissi-
mum & pernicissimum habeat, arma apta, cibum paratum ad subita imperia: cætera scire de
se dijs immortalibus & imperatori suo curæ esse. In quo exercitu milites cōsul & imperator ru-
moribus uulgi circumagatur, ibi nihil salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris prouisu-
rum, ut bene gerendæ rei occasionem eis præbeat: illos nihil quod futurum sit quærere, ubi da
tum signum sit, tum militarem operam nauare. Ab his præceptis concionem dimisit, uulgo
etiam ueteranis fatentibus, se illo primū die tanquam tyrones quid agendum esset in re milita-
ri didicisse. Non sermonibus tantum his, cum quanto assensu audissent uerba consulis, osten-
derunt: sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quietum uideres. acue-
re alij gladios: alij galeas bucculasq;, scuta alij loricasq; tergere: alij aptare corpori arma,
expeririq; sub his membrorū agilitatem: quatere alij pila, alij micare gladijs, mucronemq; in
tueri: ut facile quis cerneret, ubi primum conserendi manum cum hoste data occasio esset, aut
uictoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum. Perseus quoque, cum aduentu consu-
lis simul & ueris principio strepere omnia moueriq; apud hostes uelut nouo bello cerneret:
mota à Phila castra in aduersa ripa posita: nunc ad contemplanda opera sua circumire ducē,
haud dubiè transitus speculantem:

* *

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regiq; eorum haud mediocrem attulit terrorē. Et primo supprimere in occulto famam eius rei est conatus, missis qui Pantau/cum inde uenientem appropinquare castris uetarent: sed iam & pueri quidā uisi ab suis erant inter obsides Illyrios ducti, & quo quæq; accuratius curātur, eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant. Sub idem tempus Rhodij legati in castra uenerunt, cum ijsdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentē irā patrū exercitauere. Multo iniquioribus animis à castrensi cōsilio auditi sunt. Itaq; cum alij præcipites sine responso agendos castris, pronuntiauit post
* diem quintumdecimum se responsum daturum. Interim, ut appareret quantum pacificantiū Rhodiorum autoritas ualuisset, cōsultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdam & maximè maioribus natu, per Enipei ripam munitionesq; uim facere: cōfertis & uim facientibus resistere Macedonas non posse, ex tot castellis aliquāto altioribus ac munitioribus, quæ ualidis præsidijs insedissent, priore anno deiectos. alijs placebat Octauiū cum classe Thessalonicā petere, & populatione maritimæ oræ distringere copias regias: ut altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam, nudare aliqua parte trāsitus Enipei cogeretur. Ipsi natura & operibus inexuperabilis ripa uidebatur: & præterquàm quòd tormenta ubiq; disposita essent, missilibus etiam melius & certiore ictu hosteis uti audierat. Aliò spectabat mens tota ducis: dimissoq; consilio Perræbos mercatores Schœnū & Menophilum, notæ & fidei iam sibi & prudentiæ homines, accersitos secreto percunctatur, quales ad Perrębiam transitus sint. Cum loca non iniqua esse dicerent, præsidijs autem regis obsideri: spem cepit, si nocte improuiso ualida manu aggressus nec opinātεis esset, deijci præsidia posse. Iacula enim & sagittas & cætera missilia in tenebris, ubi quid petatur procul prouideri nequeat, inutilia esse: gladio comminus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus uincat. His ducibus usurus, prætorem Octauium accersitum, exposito quid pararet, Heracleam cum classe petere iubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, Q. Fabium Maximū filium suum cum quinq; delectis millibus Heracleam mittit, uelut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in consilio agitatum erat, uastandam. Secreto indicatum cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde iussi duces itineris ita diuidere uiam, ut quarta uigilia tertio die Pythoum adoriri possent. Ipse postero die, ut distineret regem ab circunspectu rerum aliarū, prima luce medio in alueo cum stationibus hostium prælium commisit: pugnatumq; utrinq; est leui armatura, nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Descensus ripæ utriusq; in alueum trecentorum fermè passuum erat: medium spatium torrentis alibi aliter cauati pauloplus quàm mille passus patebat. Ibi in medio, spectantibus utrinque ex uallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pugnabant, comminus stabilior & tutior aut parma, aut scuto Ligustino Romanus erat. Meridie ferè receptui cani suis consul iussit: ita eo die diremptum prælium est, haud paucis utrinq; interfectis. Sole orto postero die, iritatis certamine animis etiam acrius concursum est: sed Romani, non ab his tantum cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine, quæ disposita in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maximè uulnerabantur. Vbi propius ripam hostium subissent, tormentis missa etiam ad ultimos perueniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paulo serius recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, digressus ad imam partem castrorum, ueluti per deuexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus quod in oculis erat.

* *

anni post circumactum solstitium erat, hora diei iam ad meridiem uergebat, iter multo puluere & incalescente sole factum erat. lassitudo & sitis iam sentiebatur, & meridie instante magis accessurum utrunq; apparebat. Statuit sic affectos recenti atque integro hosti non obijcere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum utrinque erat, ut consuli non minore arte ad suos eludendos quàm ad hosteis opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum ut maturarent instruere, circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam

gnam accendebat. Ibi primo alacres signum poscebant: deinde quantum incresceret æstus, & uultus minus uigentes & uoces segniores erant, & quidam incumbentes scutis nixiq; pilis sta-
bant. Tum iam apertè primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & impedi
menta constituerent. Quod ubi fieri milites sensere, alij gaudere palàm quod fessos uiæ la-
bore flagrantissimo æstu non coëgisset pugnare: legati circa imperatorem ducesq; externi
erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cum pugnaturum consulem credebant.
Neq; enim ne his cunctationem aperuerat suam. Tunc mutatione consilij subita cum alij
silerent, Nasica unus ex omnibus ausus est monere consulem. ne hostem quidem ludificatos
priores imperatores. fugiendo certamen manibus emittere. uereri ne nocte abeat sequendus
maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ: exercitusq;, sicut prioribus ducibus, per
calles saltusq; Macedonicorum montium uagando circumagatur. Se magnopere suadere:
dum in campo patenti hostem habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem uincendi amit-
tat. Consul nihil offensus libera admonitione tam clari adulescentis: & ego, inquit, animum
istum habui Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis bel-
li casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna sit. Non operæ sit stan-
ti nunc in acie docere, quibus de causis hodie quiesse melius sit: rationes aliâs reposcito, nunc
autoritate ueteris imperatoris contentus eris. Conticuit adulescens: haud dubiè uidere aliqua
impedimenta pugnæ consulem, quæ sibi non apparerent. Paulus postquàm metata castra im
pedimentaq; collocata animaduertit, ex postrema acie triarios primos subducit, deinde
principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moueret: postremò hastatos, ab de-
xtro primum cornu singulorum paulatim signorum milites subtrahens. Ita pedites equiti-
bus cum leui armatura ante aciem hosti oppositis, sine tumultu abducti: nec ante quàm pri-
ma frons ualli ac fossa perducta est, ex statione equites reuocati sunt. Rex quoque, cum sine
detrectatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus quod per hostem moram fuisse pu-
gnæ scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sulpicius Gallus tribunus
militum secundæ legionis qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem
militibus uocatis pronuntiauit: nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora se-
cunda usq; ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id quia naturali ordine sta-
tis temporibus fiat, & sciri antè & prædici posse. Itaque quemadmodum, quia certi solis lu-
næq; & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu fulgere lunam
non mirarentur: ita ne obscurari quidem, cum condatur umbra terræ, trahere in prodigium
debere. Nocte, quam pridie Nonas Septembris insecuta est dies, edita hora luna cum de-
fecisset, Romanis militibus Galli sapientia propè diuina uideri: Macedonas ut triste prodi-
gium occasum regni perniciemq; gentis portendens mouit: nec aliter uates clamor ululatusq;
in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emersit. Postero die tantus utrique ar-
dor exercitui ad concurrendum fuerat, ut & regem & consulem suorum quidam quod sine
prælio discessum esset accusarent. Regi prompta defensio erat, non eo solum quod hostis pri-
or apertè pugnam detrectans in castra copias reduxisset: sed etiam quod eo loco signa consti
tuisset, quo phalanx, quam inutilem uel mediocris iniquitas loci efficeret, promoueri non pos-
set. Consul ad id quod pridie prætermisisse pugnandi occasionem uidebatur, & locum de-
disse hosti si nocte abire uellet, tunc quoque per speciem immolandi terere uidebatur tem-
pus, cum luce prima signum propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset. Tertia de-
mum hora, sacrificio rite perpetrato, ad consilium uocauit: atq; ibi quod rei gerendæ tempus
esset, loquendo & intempestiue consultando uidebatur quibusdam extrahere: post sermones
tamen consul orationẽ habuit. P. Nasica egregius adulescens omnibus ex unus quibus he-
sterna die pugnari placuit, denudauit mihi suum consilium: idem postea, ita ut transisse in sen-
tentiam meam uideri posset, tacuit. Quibusdam alijs absentem carpere imperatorem quàm
præsentem monere melius uisum est. & tibi. P. Nasica & quicunq; idem quod tu occultius sen
serunt, non grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantũ abest ut me hesternæ quie
tis pœniteat, ut seruatum à me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis

sine causa uestrũ credat, recognoscat agedum mecũ, si uidetur, quàm multa pro hoste & aduersus nos fuerint. Iam omniũ primũ quãtum numero nos præstent, neminem uestrũ nec antè ignorasse, & hesterno die implicatam intuenteis aciem animaduertisse certũ habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militum præsidio impedimentis relicta erat, nec ignauissimum quemq; relinqui ad custodiam sarcinarũ scitis. Sed fuerimus omnes: paruũ hoc tandem esse credimus, quod ex his castris in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summum crastino die, si ita uidebatur, dijs bene iuuantibus sumus? Nihil ne interest, utrum militem, quem neq; uię labor hodie neq; operis fatigauerit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere iubeas, atq; in acie plenum uirium uigentẽ & corpore & animo educas: an longo itinere fatigatum, & onere fessum, madentẽ sudore, ardentibus siti faucibus, ore atq; oculis repletis puluere, torrentẽ meridiano sole, hosti obijcias recenti, quieto, qui nulla re ante consumptas uires ad prælium adferat? Quis, prò deûm fidem. ita comparatus uel iners atq; imbellis fortissimum uirum non uicerit? Quid quod hostes per summum otium instruxerãt aciem, reparauerãt animos, stabant compositi suis quisq; ordinibus: nobis tunc repente trepidandum in acie instruenda erat, & incompositis concurrendum? At Hercule aciem quidem incõditam inordinatãq; habuissemus: castra munita, prouisam aquationẽ, tutum ad eam iter, præsidijs impositis, explorata circà omnia: an nihil nostri habentes præter nudum campum in quo pugnaremus? Maiores uestri castra munita, portum ad omneis casus exercitus ducebant esse: unde ad pugnam exirent, quò iactati tempestate pugnæ receptũ haberent. Ideo cum munimentis ea sepissent, præsidio quoq; ualido firmabãt: quod qui castris exutus erat, etiam si pugnando acie uicisset pro uicto haberetur. Castra sunt uictori receptaculum, uicto perfugiũ. Quàm multi exercitus, quibus minus prospera pugnæ fortuna fuit, intra uallum compulsi, tempore suo, interdum momento pòst eruptione facta uictorem hostem pepulerunt? Patria altera est militaris hæc sedes, uallumq; pro mœnibus, & tentorium suum cuiq; militi domus ac penates sunt. Sine ulla sede uagi dimicassemus, ut quò uictores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimẽtis pugnę illud imponitur: Quid si hostis hac interposita nocte abisset, quantum rursus sequendo eo penitus in ultimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem neq; mansurum eum, neq; in aciẽ copias educturũ fuisse certum habeo, si cedere hinc statuisset. Quanto enim facilius abire fuit cum procul abessemus, quàm nũc cum in ceruicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid aũt est nobis optatius, quàm ut quorum castra præalta fluminis ripa tuta, uallo insuper septa ac crebris turribus oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis agmine effuso abeunteis in patẽtibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum causę fuerunt. Pugnare enim & ipsi mihi placet: & ideò quia per Enipeum amnem septa ad hostem uia erat, alio saltu deiectis hostium præsidijs nouum iter aperui: neq; priusquàm debellauero absistam. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sentẽtiam eius, partim uerentibus nequicquam offendere in eo quod utcunq; prætermissum reuocari non posset. Ac ne illo ipso quidem die aut consule, aut rege, quod nec fessos ut pridie ex uia, neq; trepidanteis in acie instruẽda & uix dum compositos aggressurus erat: consule, quod in nouis castris non ligna, non pabulum conuectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è castris exierat: neutro imperatorum uolente, fortuna quæ plus consilijs humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, pręsidijs ex utraq; ripa positis, ut id facere tutò possent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant Marrucina & Peligna, duę turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Sylus legatus: & aliud pro castris statiuum erat præsidium sub C. Cluuio legato tres cohortes Firmana Vestina Cremonensis, duæ turmæ equitum Placentia & Essernina. Cum otium ad flumen esset neutris lacessentibus, hora circiter quarta iumentum è manibus curantium elapsum, in ulteriorem ripam effugit. Quod cum per aquam fermè genustenus altam tres milites sequerentur, Thraces duo id iumentum ex medio alueo in suam ripam trahentes: altero in eorum occiso, receptoq; eo iumento ad stationem suorum se recipiebant. Octin

* gentorum

gentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primo, ægre passi popularem in suo conspectu cæsum ad persequẽdos interfectores fluuium transgressi sunt: dein plures, postremo omnes, & cum præsidio

* * *

prælium ducit. Mouebat imperij maiestas, gloria uiri, ante omnia ætas, quod maior L X annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq; capessebat. Interuallum, quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit legio atq; aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem aduersus clypeatos habebat: aglaspides appellabantur. Secundam legionẽ L. Albinus consularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, unde circa fluuium commissum prælium erat, elephantes inducti & ala sociorum: & hinc primũ fuga Macedonũ est orta. Nam sicut pleraq; noua cõmenta mortalium in uerbis uim habent explendo, cũ agi non quemadmodum agantur edisseri oportet sine ullo effectu euanescunt: ita tum elephanti in acie nomen tantũ sine usu fuerant. Elephantorũ impetum subsecuti sunt socij nominis Latini, pepuleruntq; læuũ cornu. In medio secunda legio immissa dissipauit phalangẽ: neq; ulla euidentior causa uictoriæ fuit, quàm quod multa passim prælia erant, quæ fluctuantẽ turbarunt primo, deinde disiecerunt phalangẽ: cuius confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles uires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastam cogas, confusa strue implicantur: si uero aut ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinę modo turbãtur: sicut tum aduersus cateruatim incurrentes Romanos, & interrupta multifariã acie obuiam ire cogebantur: & Romani quacũque data interualla essent, insinuabant ordines suos. Qui si uniuersa acie in frontem aduersus instructam phalangẽ concurrissent, quod Pelignis principio pugnæ incautè congressis aduersus cetratos euenit, induissent se hastis, nec confertã aciem sustinuissent. Cæterũ sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abiectis armis fugerũt: sic equitatus propè integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat: iam à Pydna cum sacris alis equitũ Pellam petebat. confestim Costocus sequebatur, Odrysarũq; equitatus. cæteræ quoq; Macedonũ alæ integris abibant ordinibus: quia interiecta peditum acies, cuius cædes uictores tenebant, immemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx à fronte à lateribus ab tergo cæsa est: postremo qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugiẽtes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, suppliciter uitam orabãt. & cum scaphas cõcurrere undiq; ab nauibus cernerent, ad excipiendos sese uenire rati, ut caperent potius quàm occiderent: longius in aquam quidam etiam natantes progressi sunt. Sed cum hostiliter è scaphis cæderentur, retro qui poterant nando repetentes terram in aliam fœdiorem pestem incidebant: Elephanti enim ab rectoribus ad litus acti exeunteis obterebant elidebantq;. Facile conueniebat Romanis nunquam una acie tantum Macedonum interfectum. Cæsa enim ad XX millia hominũ sunt: ad sex M qui Pydnam ex acie perfugerant, uiui in potestatem peruenerunt: & uagi è fuga V M hominum capta. Ex uictoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni: uulnerati aliquanto plures sunt. Quod si maturius pugnari cœptum esset, ut satis diei uictoribus ad persequendũ superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminẽs nox & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad sequẽdum locis ignotis fecit. Perseus ad Pieriam syluam uia militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in syluam uentum est, ubi plures diuersæ semitę erant, & nox appropinquabat, cum perpaucis maximè fidis uiã diuertit. Equites sine duce relicti alij aliã in ciuitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius quàm ipse Perseus, quia recta expedita uia ierant, peruenerunt. Rex ad mediam fermè noctem terrore & uarijs difficultatibus uiæ uexatus est. In regia Perseo qui Pellæ præerat Euctus regijq; pueri præsto erant: contra ea amicorũ qui alij alio casu seruati ex prælio Pellam uenerant, cum sæpe accersiti essent, nemo ad eum uenit. Tres erant tantũ cum eo fugæ comites, Euãder Cretensis, Neon Boëtius, & Archidamus Ætolus. Cum ijs iam metuẽs, ne qui uenire ad se abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta uigilia profugit. Secuti eum sunt admodum D Cretẽses: petebat Amphipolim. sed nocte à Pella exierat, properãs ante lucẽ Axium

amnem

amnem traijcere, eum finem sequendi propter difficultatē transitus fore ratus Romanis. Consulem cum se in castra uictor recepisset, ne syncero gaudio frueretur cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea deleta Carthagine appellatus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is septimumdecimum tūc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effuse sequitur hostes in partem aliam turba ablatus erat: & serius cum redisset, tunc demum recepto sospite filio uictoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cum iam fama pugnæ peruenisset, concursusq; matronarum in templum Dianæ quam Tauropolon uocant ad opem exposcendam fieret, Diodorus qui præerat urbi metuens ne Thraces quorum duo millia in præsidio erant urbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarij speciem, literas in foro medio accepit. Scriptū in ijs erat, ad Emathiam classem Romanā appulsam esse, agrosq; circà uexari: orare præfectos Emathiæ ut præsidium aduersus populatores mittat. His lectis hortatur Thracas, ut ad tuendā Emathiæ oram proficiscantur: magnam eos cædem prædamq; palatis passim per agros Romanis facturos: simul eleuat famam aduersæ pugnæ: quæ si uera foret, alium super alium recentes ex fuga uenturos fuisse. Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonē uidit, portas clausit. Tertio die Perseus quàm pugnatū erat Amphipolim uenit: inde oratores cū caduceo ad Paulum misit. Interim Hippias & Midon & Pantaucus principes amicorū regis Berœam quò ex acie confugerant, ipsi ad consulē profecti Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculsæ parabant facere. COS. nuntijs uictoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo, & Q. Metello cum litteris Romam missis, spolia iacentis hostium exercitus peditibus concessit: equitibus prædam circūiecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra mouit. Berœa primum, deinde Thessalonica & Pella, & deinceps omnis fermè Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi qui proximi erant nondum miserant legatos: multitudo incondita plurium simul gentiū, turbaq; quæ ex acie fuga in unum compulsa erat, consilium & consensum ciuitatis impediebat: nec clausæ modò portæ, sed etiam inædificatæ erant. Missi Midon & Pantaucus sub muros ad colloquium Solonis qui præsidio erat: per eum emittitur militaris turba, oppidum deditum militibus datur diripiendū. Perseus una tantum spe Bisaltarum auxilij tentati, ad quos nequicquam miserat legatos, in concionē processit Philippum secum filium habens, ut & ipsos Amphipolitanos, & equitū peditumq; qui aut semper secuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientē cum lachrymæ præpedissent, quia ipse dicere nequijt, Euandro Cretensi editis quæ agi cum multitudine uellet, de templo descendit. Multitudo sicut ad cōspectum regis fletūq; tam miserabilem & ipsa ingemuerat lachrymaueratq;, ita Euandri orationē aspernabatur: & quidam ausi sunt media ex concione succlamare, Abite hinc, ne qui pauci supersumus propter uos pereamus. Horū ferocia uocem Euandri clausit. Rex in domū se recepit, pecuniaq; & auro argentoq; in lembos qui in Strymone stabāt delatis, & ipse ad flumē descendit. Thraces nauibus se cōmittere non ausi domos dilapsi, & aliæ militaris generis turbæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. & quoniā in diuidendo plus offensionum quàm gratiæ erat, L talenta ijs posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione cum per tumultū naues conscenderent, lembum unum in ostio amnis multitudine grauatū merserūt. Galipsum eo die, postero Samothracā quam petebāt perueniunt: ad duo millia talentūm peruecta eò dicuntur. Paulus per omnes deditas ciuitates dimissis qui præessent, ne qua iniuria in noua pace uictis fieret: retentisq; apud se caduceatoribus regis, P. Nasicam ignarus fugę regis Amphipolim misit cum modica peditum equitumq; manu, simul ut Sinticen euastaret, & ad omnes conatus regis impedimento esset. Inter hæc Melibœa à Cn. Octauio capitur diripiturq;: ad Aeginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, CC eruptione ex oppido facta amissi sunt, ignaris Aeginiensibus debellatū esse. COS. à Pydna profectus cum toto exercitu die altero Pellam peruenit: & cū castra M passus inde posuisset, per aliquot dies ibi statiua habuit, situm urbis undiq; aspiciens, quam non sine causa delectam esse regiam aduertit. Sita est in tumulo uergente in occidentem hybernum: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis æstate

& hyeme

& hyeme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude quà proxima urbi est, uelut insula eminet aggeri operis ingentis imposita: qui & murum sustineat, & humore circumfusæ paludis nihil lædatur. Muro urbis coniuncta procul uidetur: diuisa est intermurali amni, & eadem ponte iuncta: ut nec oppugnante externo aditum ab ulla parte habeat, nec si quem ibi rex includat, ullum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter CCC. talenta, quæ missa Gentio regi deinde retenta fuerant, inuentum est. Per quos dies ad Pellam statiua fuerunt, legationes frequentes quæ ad gratulandum conuenerant, maximè ex Thessalia, auditæ sunt. Nuntio deinde accepto Persea Samothracam traiecisse, profectus à Pella cōsul quartis castris Amphipolim peruenit. Effusa omnis obuiā turba cuius indicio erat non bono ac iusto rege ob ta/

*

DECADIS QVINTAE LIBER QVINTVS.

ICTORIAE nuntij Quintus Fabius & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus quātā potuit adhiberi festinatio celeriter Romā cum uenissent, præceptā tamē eius rei lætitiam inuenerūt. Quarto pòst die quàm cum rege est pugnatū, cū in circo ludi fierēt, murmur repente populi tota spectacula peruasit, pugnatum in Macedonia & deuictū regem esse: dein fremitus increbuit, postremò clamor plaususq; uelut certo nuntio uictoriæ allato est exortus. Mirari magistratus, & quærere autorē repentinæ lætitiæ: qui postquàm nullus erat, euanuit quidem tanquā certæ rei gaudium, omen tamē lætum insidebat animis. Quod postquàm ueris nuntijs Fabij Lentuliq; & Metelli aduentu firmatū est, cū uictoria ipsa tum augurio animorū suorū lætabantur. Et aliter traditur circensis turbę nō minus similis ueri lætitia. ad x. Calend. Octob. ludorum Romanorū secundo die, C. Licinio consuli ad quadrigas mittendas exscendenti tabellarius, qui se ex Macedonia uenire diceret laureatas literas dicitur. quadrigis missis consul currum cōscendit: & cū per circum reueheretur ad foros publicos laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis repente immemor spectaculi populus in medium decurrit: eò senatum consul uocauit, recitatisq; tabellis, ex autoritate patrum pro foris publicis denuntiauit populo: L. Aemylium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse: Macedonum exercitum cæsum fusumq;, regem cum paucis fugisse: ciuitates omnes Macedoniæ in ditionem P R uenisse. His auditis clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis domus magna pars hominum ad coniuges liberosq; lætum nuntium portabant. Tertiusdecimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesq; decretæ: & S C factum est, ut consul quos præter milites socios nauales coniuratos haberet, dimitteret: de militibus socijsq; naualibus dimittendis referretur, cum legati ab L. Aemylio consule, à quibus præmissus tabellarius esset. Ad VI. Calend. Octob. hora ferè secunda legati urbē ingressi sunt: ingentem secum occurrentium quacunq; ibant prosequentiumq; trahentes turbam in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus fortè in curia erat: eò legatos COS. introduxit. Ibi tantum temporis retenti dum exponerent, quantæ regiæ copiæ peditum equitumq; fuissent, quod millia ex his cæsa, quot capta forent, quàm paucorū militum iactura tanta hostium strages facta, quam cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendum esse, neque terra neque mari elabi posse: eadem hæc paulo pòst in concionem traducti exposuerunt: renouataq; lætitia, cum COS. edixisset, ut omnes ædes sacræ aperirentur, pro se quisq; ex concione ad gratias agendas ire dijs: ingentiq; turba non uirorū modò sed etiam fœminarū conferta tota urbe deum immortalium templa. Senatus reuocatus in curiā supplicationes ob rem egregiè gestam ab L. Æmilio COS. in quinq; dies circa omnia puluinaria decreuit, hostijsq; maioribus sacrificari iussit. Naues quæ in Tiberi paratæ instructæq; stabant, ut si rex posset resistere in Macedoniam mitterentur, subduci & in naualibus collocari: socios naualeis dato annuo stipendio dimitti, & cum his omnes qui in consulis uerba iurauerant: & quod militum Corcyræ, Brundusij, ad mare Superū, aut in agro Larinati esset (omnibus his locis dispositus

exercitus

exercitus fuerat, cum quo si res posceret C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante ad v. Idus Octob. cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati C. Licinius Nerua & P. Decius nuntiarunt, exercitum Illyriorum cæsum, Gentium regem captum in ditione P R & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioque L. Anicij Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, ut Latinæ edictæ a consule sunt in ante IIII. & III. & prid. Id. Nouemb. Tradidere quidam legatos Rhodios nondum missos, post uictoriam nuntiatam, uelut ad ludibrium stolidæ superbiæ, in senatū uocatos esse. Ibi Agepolim principē eorum ita locutum: missos esse legatos ab Rhodijs ad pacem inter Romanos & Persea faciendam, quod id bellum graue atque incōmodum Græciæ omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando finito aliter bello, gratulandi sibi de uictoria egregia Romanis opportunitatem dedisset. Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, Rhodios nec utilitatium Græciæ, neque cura impensarum P R sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, cum Perseus in Thessaliā exercitu inducto per biennium Græcas urbes, alias obsideret, alias denuntiatione armorū terreret. Tum nullam pacis ab Rhodijs mentionem factam: postquā superatos saltus transgressosque in Macedoniā Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationē misisse, non ad ullam aliam rem, quàm ad Persea ex imminenti periculo eripiendū. Cum hoc responso legatos dimissos. Per eosdē dies & M. Marcellus ex prouincia Hispania decedens Marcolica nobili urbe capta X. pondo auri, & argenti ad summā sestertiūm decies in ærarium retulit. Paulus Aemylius COS. cum castra, ut suprà dictū est, ad Siras terræ Odomantidicæ haberet, cum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illachrymasse dicitur sortis humanæ: quod qui paulo ante non cōtentus regno Macedoniæ Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarū ciuisset auxilia: is tum amisso exercitu, extorris regno, in paruā insulam cōpulsus, supplex, fani religione non uiribus suis tutus esset. Sed postquā regem Persea consuli Paulo S. legit, miserationem omnem stultitia ignorantis fortunā suam exemit. Itaque quanquā in reliqua parte literarū minimè regiæ preces erant, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus cuius nominis obliuiscendū uicto esset: itaque alteræ literæ cum priuati nominis titulo missæ & petiere & impetrauere, ut aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Posthumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectum est, Perseo regium nomen omni ui amplectente: Paulo, ut se suaque omnia in fidem & clementiam P R permitteret, contendente. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octauij Samothracā est appulsa. Is quoque præsenti admoto terrore, modo minis modo spe perlicere ut se traderet cum conaretur, adiuuit in hoc eum res seu casu contracta, seu consilio. L. Attilius illustris adulescens cum in concione esse populum Samothracū animū aduertisset, à magistratibus petijt, ut sibi paucis alloquendi populi potestatē facerent. Permisso, utrū nos, hospites Samothraces, uere accepimus an falso sacram hanc insulam & augusti totam atque inuiolati soli esse? Cum creditæ sanctitati assentirentur omnes, cur igitur, inquit, pollutam homicida sanguine regis Eumenis uiolauit? & cum omnis præfatio sacrorū eos quibus non sint puræ manus sacris arceat, uos penetralia uestra cōtaminari cruento latronis corpore sinetis? Nobilis fama erat apud omnes Græciæ ciuitates, Eumenis regis per Euandrum Delphis propè perpetrata cædes. Itaque præterquā quod in potestate Romanorū sese insulamque totā & templum cernebant esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondan qui summus magistratus apud eos erat (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nuntiaret argui cædis Euandrum Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maiorū comparata, de ijs qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicantur. Si confideret Euander innoxium se rei capitalis argui, ueniret ad causam dicendam: si cōmittere se iudicio non auderet, liberaret religione tēplum ac sibimet ipse consuleret. Perseus euocato Euandro, iudicium subeundi nullo pacto autor esse: nec causā nec gratia parem fore. Suberat & ille metus, ne damnatus autorem se nefandi facinoris protraheret. Reliqui quid esset, nisi ut fortiter moriatur. Nihil palàm abnuere

abnuere Euander. Sed cum ueneno se malle mori quàm ferro dixisset, occultè fugã parabat. Quod cum renuntiatum regi esset, metuens ne, tanquam à se subtracto pœnæ reo, iram Samothracum in se converteret, interfici Euandrũ iussit. Qua perpetrata temere cæde, subijt extemplo animũ, in se nimirum receptam labem quæ Euandri fuisset: ab illo Delphis uulneratũ Eumené, ab se Samothracæ Euandrũ occisum: ita duo sanctissima in terris templa, se uno autore sanguine humano uiolata. Huius rei crimen corrupto pecunia Theonda auertitur, ut renũtiaret populo Euandrũ sibi ipsum mortẽ consciisse. Cęterum tanto facinore in unicũ relictum amicum, ab ipso per tot casus expertũ, proditumque quia nõ prodiderat, omniũ ab se abalienauit animos: pro se quisque transire ad Romanos: fugæque consiliũ capere solum propè relictum coëgerunt: Oroandemque Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat: appellat, ut se sublatũ in lembum ad Cotym deueheret. Demetrium est portus in promontorio quodã Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur quæ ad usum necessaria erant, defertur & pecunia quanta clàm deferri poterat. Rex ipse nocte media cum tribus conscijs fugæ per posticum ædium in propinquũ cubiculo hortũ, atque inde maceriam ægrè transgressus ad mare peruenit. Oroandes iam tum dum pecunia deferretur primis tenebris soluerat nauem, ac per altum Cretam petebat. Postquam in portu nauis nõ inuenta est, uagatus Perseus aliquandiu in litore, postremo timens lucem iam appropinquantẽ, in hospitium redire non ausus, in latere templi prope angulum obscurũ delituit. Pueri regij apud Macedonas uocabantur principum liberi ad ministerium electi regis: ea cohors persecuta regem fugientem ne tum quidem abscedebat, donec iussu Cn. Octauij pronuntiatum est per præconem: regios pueros Macedonasque alios qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos incolumitatem libertatemque & sua omnia seruaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent. Ad hanc uocem transitio omnium facta est, nominaque dabant ad C. Posthumium tribunum militum. Liberos quoque paruos regios Ion Thessalonicensis Octauio tradidit: nec quisquã præter Philippũ maximum natu è filijs cum rege relictus. Tum sese filiumque Octauio tradidit, fortunam deosque quorum templo erant, nulla ope supplicem iuuanteis accusans. In prætoriam nauem imponi iussus, eodem & pecunia quæ superfuit delata est, extemploque classis Amphipolim repetit. Inde Octauius regem in castra ad COS. misit, præmissis literis ut in potestate eum esse & adduci sciret. Secundam eam Paulus, sicut erat, uictoriam ratus, uictimas cecidit eo nuntio: & consilio aduocato literas Pr. cum recitasset, Q. Ælium Tuberonem obuiam regi misit, cæteros manere in prætorio frequenteis iussit. Non aliâs ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrũ ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: præter quàm quod nec sua, nec gentis fama cõparandus, tunc quoque accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantum, patris auique quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarũ Macedonum fecerant. Pullo amictus illo Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum non poterat, donec COS. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium facerent. Consurrexit COS. & iussis sedere alijs, progressusque paulũ introëunti regi dextram porrexit: summittentemque se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductũ in tabernaculum aduersus aduocatos in consilium considere iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria contra PR bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumque suum ad ultimum discrimen adduceret. Cum responsum expectantibus cunctis, terrã intuens diu tacitus fleret, rursum COS. Si iuuenis regnum accepisses, minus equidem mirarer ignorasse te quàm grauis aut amicus, aut inimicus esset PR, nunc uero cum & bello patris tui quod nobiscum gessit interfuisses, & pacis postea quam cum summa fide aduersus eum coluimus meminisses, quod cõsilium quorum & uim bello & fidem in pace expertus esses, cum ijs tibi bellum esse quàm pacem malles? Nec interrogatus, nec accusatus cum responderet, Vtcunque tamen hæc siue errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe, multorum regum, populorum, casi

bus cognita P R clementia non modò spem tibi, sed propè certam fiduciam salutis præbet. Hæc Græco sermone Perseo, Latinè deinde suis. Exemplum insigne cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum: uobis hoc præcipuè dico iuuenes: ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbè ac uiolenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cum quid uesper ferat incertum sit. Is demũ uir erit, cuius animũ nec prospera flatu suo efferet, nec aduersa infringet. Consilio dimisso tuendi cura regis Q. Aelio mandatur. Eo die & inuitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna dimissus est: maximam partẽ copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ urbes acceperunt. Hic finis belli, cum quadriennium continuũ bellatũ esset inter Romanos ac Persea fuit: idemq; finis inclyti per Europæ plerunq; atq; Asiam omnem regni. Vicesimũ ab Carano qui primus regnauit Persea numerabãt. Perseus Q. Fuluio, L. Manlio C O S S. regnũ accepit: à senatu rex est appellatus M. Iunio, A. Manlio C O S S. regnauit X I annos. Macedonum obscura admodum fama usq; ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cum cœpisset, Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem & partem Thraciæ atq; Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & X I I I annis quibus Alexander regnauit, primum omnia, quà Persarum propè immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamq;, quà terrarum ultimus finis Rubrum mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenq;, inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisq; opes rapiunt lacerantes uiribus, à summo culmine fortunæ ad ultimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cum peruasisset in Asiam, Antenor qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius qui ad Delum præsidio nauibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia & statione summotos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Ægyptũ pergit: ut prius occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandreæ mœnia accederet. Cum præterueherentur Asiam legati & Loryma uenissent, qui portus X X paulo amplius millia ab Rhodo abest ex aduerso urbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eò quoq; uictoriæ fama perlata erat) orantes ut Rhodum deueherentur. pertinere id ad famam salutemq; ciuitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturq; Rhodi, & comperta per se non uulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, ut moram nauigationis breuem pro salute sociæ urbis paterentur. Postquam Rhodum uentum est, in concionem quoque eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati quàm minuit: omnia enim Popilius, quæ singuli uniuersiq; eo bello hostiliter dixerant fecerantq;, retulit: & uir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, uultu truci & accusatoria uoce, ut cum propriæ simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex unius senatoris Romani acerbitate, qualis in se uniuersi senatus animus esset, cõiectarent. C. Decimij moderatior oratio fuit, qui in plerisq; eorum quæ cõmemorata à Popilio essent, culpã non penes populũ, sed penes paucos concitores uulgi esse dixit, eos uenalem linguã habenteis decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet quàm pœniteret, quæ omnia, si tamen populo foret, in capita noxiorum uersura. Cũ magno assensu auditus est, non magis eo quod multitudinis noxam eleuabat, quàm quod culpam in autores uerterat. Itaq; cum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorũ fuit, qui quę Popilius obiecerat diluere utcunq; conati sunt, quàm eorũ qui Decimio in autoribus ad piaculum noxæ obijciendis assensi sunt. Decretũ igitur extemplo, ut qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid aut fecisse conuincerentur capitis condemnarentur. Excesserunt urbe sub aduentũ Romanorum quidam, alij montem sibi consciuerunt. Legati non ultrà quàm quinq; dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec eo segnius iudicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur, quàm perseuerantiam in exequenda re Decimij lenitas. Cum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat: cæteraq; Ægypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnũ quæri suis uiribus simulabat, ut uicto

uictorem mox aggrederetur, in Syriã exercitum abduxit. Nec huius uoluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandreæ & sorore adiuuante & non repugnantibus fratris amicis ratus: primum ad sororem, deinde ad fratrẽ amicosq; eius non prius destitit mittere quàm pacem cum ijs confirmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod cætera Aegypto sibi tradita Pelusij ualidum relictum erat præsidium: apparebat claustra Aegypti teneri, ut cum uelit rursus exercitũ induceret. Bello intestino cum fratre eum exitum fore, ut uictor fessus certamine nequaq; par Antiocho futurus esset. Hæc prudenter animaduersa à maiore, cum assensu minor frater quiq; cum eo erant acceperunt, soror plurimũ adiuuit, nõ consilio modò, sed etiam precibus. Itaq; cõsentientibus cunctis pace facta Alexandream recipitur, ne multitudine quidem aduersante: quæ in bello non per obsidionem modò, sed etiam postq; à mœnibus abscessum est, quia nihil ex Ægypto subuehebatur, omnium rerum attenuata inopia erat. His cum lætari Antiochum cõueniens esset, si reducendi eius causa exercitum Ægyptum induxisset, quo specioso titulo ad omneis Asiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis literisq; dimittendis usus erat: adeò est offensus, ut multo acrius infestiusq; aduersus duos, quàm antè aduersus unũ pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo uere cum exercitu Aegyptum petẽs in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias quod per eũ regnum patrium recepisset, petentibusq; ut suũ munus tueretur, & diceret potius quid fieri uellet, quàm hostis ex socio factus ui atq; armis ageret, respondit: non aliter neq; classem reuocaturum, neq; exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro & Pelusio agroq; qui circa Pelusia cum ostiũ Nili esset cederet: diemq; præstituit, intra quam de conditionibus peractis responsum acciperet. Postquam dies data inducijs præterijt, nauigantibus hostio Nili ad Pelusium per deserta Arabiæ ad Memphim incolebant, & ab cæteris Aegyptijs partim uoluntate, partim metu, ad Alexandriã modicis itineribus descendit. Ad Leusinem transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenienteis salutasset, dextramq; Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptũ habenteis tradit, atq; omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum adhibitis amicis quid faciendum sibi esset dixisset: Popilius pro cætera asperitate animi uirga quã in manu gerebat circũscripsit regem, ac prius quàm hoc circulo excedas, inquit, redde responsum senatui quod referam. Obstupefactus tam uiolento imperio parumper cũ hæsitasset: Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum demũ Popilius dextram regi tanquam socio atq; amico porrexit. Die deinde finita cum excessisset Aegypto Antiochus, legati cõcordia etiam autoritate sua inter fratres firmata, inter quos uix dum conuenerat, pars Cyprũ nauigant: & inde quæ iam uicerat prælio Aegyptias naues classem Antiochi dimittunt. Clara ea per genteis legatio fuit, quod haud dubiè adempta Antiocho Aegyptus habenti iam, redditumq; patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. COSS. eius anni sicut alterius clarus consulatus insigni uictoria, ita alterius obscura fama, quia materiã res gerendi non habuit. Iam primũ cum legionibus ad conueniendum diem dixit, nõ auspicato templũ intrauit: uitio diem dictam esse augures, cum ad eos relatum est, decreuerunt. Profectus in Galliã circa Macros cãpos ad monteis Siciminam & Papinũ statiua habuit: deinde circa eadem loca cum socijs nominis Latini hybernabat. Legiones Romanæ, quod uitio dies exercitui ad conueniendũ dicta erat, Romæ manserant. Et prętores, pręter C. Papyrium Carbonẽ cui Sardinia euenerat, in prouincias iere: eum ius dicere Romæ (nam eam quoq; sortem habebat) inter ciues & peregrinos patres censuerãt. Et Popilius & ea legatio quæ missa ad Antiochũ erat Romam redijt: rettulit controuersias inter reges sublatas esse, exercitumq; ex Aegypto in Syriã reductum. Post ipsorum regum legati uenerunt: Antiochi legati referentes omni uictoria potiorem pacem regi quæ senatui placuisset uisam, eumq; haud secus quàm deorũ imperio legatorũ Romanorũ iussis paruisse. gratulati deinde uictoriam sunt, ad quam ope si quid imperatum foret adfuturum regem fuisse. Ptolemæi legati cõmuni nomine regis & Cleopatrę gratias egerunt. plus eos S P Q R quàm parentibus suis, plus quàm dijs immortalibus debere: per quos obsidiõe misertima liberati essent,

 regnum

regnum patriū propè amissum recepissent. Responsum ab senatu est, Antiochum rectè atq; ordine fecisse quòd legatis paruisset, gratumq; id esse S P Q R. Regibus Aegypti Ptolemæo Cleopatræq; si quid per se boni commodiq; euenisset, id magnopere senatum lætari, daturumq; operam ut regni sui maximum semper præsidium positū esse in fide populi Romani ducant. Munera legatis ut ex instituto mittenda curaret, C. Papyrio prætori mandatum. Literæ deinde Macedonia allatæ, quæ uictoriæ lætitiam geminarent: Persea regem in potestatem C O S. uenisse. Dimissis legatis, disceptatū inter Pisanos Lunensesq; legatos: Pisanis querentibus agro se à colonis Romanis pelli, Lunensibus affirmantibus eum de quo agatur à triumuiris agrum sibi assignatum esse. Senatus qui de finibus cognoscerent statuerentq; quinqueuiros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blasionē, T. Sempronium Muscam, L. Næuium Balbum, C. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene & ab Attalo, & ab Athenæo fratribus communis legatio de uictoria gratulatum uenit. Et Masgabæ regis Masanissæ filio Puteolis nauem egresso præsto fuit obuiam missus cum pecunia L. Manlius quęstor, qui Romam eum publico sumptu perduceret. Aduenienti extemplo senatus datus est. Is adulescens ita locutus est, ut quæ rebus grata erant, gratiora uerbis faceret. Commemorauit quot pedites equitesq;, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misit. Sed duas res ei rubori fuisse, unā quod rogasset eum per legatos senatus quæ ad bellū opus esset, & non imperasset, alteram quòd pecuniam ei pro frumento misisset. Masanissam meminisse regnum populo Romano partum auctumq; & multiplicatum habere: usu regni contentum, scire dominium & ius eorum qui dederint esse. Sumere itaq; eosdem non se rogare æquum esse, neque emere ea ex fructibus agri ab se dati quæ ibi proueniant. Id Masanissæ satis esse & fore, quod populo Romano superesset. Cum ijs mandatis à patre profectum, postea consecutos equites, qui deuictam Macedoniam nuntiarent: gratulatumq; senatui iuberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, ut Romam uenire uelit Iouiq; Opt. Max. in Capitolio sacrificare & grates agere: id, nisi molestum sit, ut ei permittatur ab senatu petere. Responsum regulo est: Facere patrem eius Masanissam quod uirum gratum bonumq; facere deceat, ut pretium honoremq; debito beneficio addat. Et populum Romanū ab eo bello punico forti fideliq; opera adiutum, & illum fauente regnum populo Romano adeptum: æquitate sua postea trium regum bellis deinceps, omnibus functū officijs. Victoria uero populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regniq; sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates dijs pro populi Romani uictoria apud suos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoq; satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum & Africa excedere, præterquam quod illi inutile esset, non esse è Rep. P R senatum censere. petenti Masgabæ ut Hanno Hamilcaris filius ospes in locum exigeret. * Munera ex senatus consulto emere regulo quæstor iussus ex C pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemq; sumptum quoad in Italia esset pręberе, & duas naues conducere quibus ipse comitesq; regis in Africā deueherentur: & comitibus omnibus liberis seruisq; uestimenta data. Haud ita multò pòst de altero Masanissæ filio Misagene literæ allatę sunt, missum eum ab L. Paulo post deuictū Persea in Africā cū equitibus suis, nauigantē dispersa classe in Hadriatico mari Brundisiū tribus nauibus ęgrū delatū. Ad eū cum ijsdē muneribus, quæ data Romæ fratri eius erant, L. Stertinius quæstor Brundisium missus: iussusq; curare ut ædes hospi

* *

In quatuor urbanas tribus descripti erāt libertini, præter eos quibus filius quinquenni maior ex S C esset. Eos ubi proximo lustro censi essent censeri iusserunt: & eos qui prædiū prædiaue rustica pluris sestertiūm XXX millium haberent, censendi ius factum est. Hoc cum ita seruatum esset, negabat Claudius suffragij lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini uniuerso adimere posse. Neque enim si tribu mouere posset, quod sit nihil aliud quàm mutare iubere tribum, ideo omnibus V & XXX tribubus emouere posse: id est, ciuitatem libertatemq; eripere, non ubi censeatur finire, sed censu excludere. Hæc inter ipsos disceptata: postremo eò descensum est, ut ex IIII urbanis tribubus unā palàm in atrio Libertatis fortiren

sortirentur, in quam omnes qui seruitutē seruissent conijcerent. Exquilinæ sors exijt: in ea Tib. Gracchus pronuntiauit libertinos omneis censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatū fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœpto perseuerasset: & Claudio qui non impedisset. Plures quàm à superioribus, & senatu emoti sunt: & equos uendere iussi: omnes ijdem ab utroq; & tribu remoti, & ærarij facti: neq; ullius quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Petentibus ut ex instituto ad sarta tecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur: Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodem anno C. Cicereius ædem in monte Albano dedicauit, quinquénio postquam uouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Posthumius Albinus. Q. Ælio, M. Iunio COSS. de prouincijs referētib. censuêre patres duas prouincias Hispaniam rursus fieri, quæ una per bellum Macedonicū fuerat: & Macedoniā Illyricumq; eosdem L. Paulum, & L. Aniciū obtinere, donec de sententia legatorū & res bello turbatas, & statum alium eius regni formando cōposuissent. COSS. Pisæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditū, & equitum quadringentis. Prætorū sortes fuere, Q. Cassij urbana, M. Iuuentij Taluæ inter peregrinos, Tib. Claudij Neronis Sicilia, Cn. Fuluij Hispania citerior, C. Licinij Neruæ ulterior. A. Manlio Torquato Sardinia obuenerat: nequijt ire in prouinciam, ad res capitaleis quærendas ex S C retentus. De prodigijs deinde nuntiatis senatus est consultus. Ædes deorum penatiū in Velia de cœlo tacta erat, & in oppido Mineruio duę portę & muri aliquantū. Anagniæ terra pluerat, & Lanuuij fax in cœlo uisa erat. Et Calatię in publico agro M. Valerius ciuis Romanus nuntiabat è foco suo sanguine per triduum & duas noctes manasse. Ob id maxime Xuiri libros adire iussi, supplicationē in diem unum populo edixerunt, & L capris in foro sacrificauerunt: & aliorū prodigiorū causa diem alterū supplicatio circa omnia puluinaria fuit, & hostijs maioribus sacrificatū est, & urbs lustrata. Inde quod ad honorē deûm immortalium pertineret, decreuit senatus, ut quoniā perduelles superati Perseus & Gentius reges cum Macedonia atq; Illyrico in potestate P R essent: ut quāta dona Ap. Claudio, M. Sempronio COSS. ob deuictū Antiochū regem data ad omnia puluinaria essent, tāta Q. Cassius & M. Iuuentius Prr. curarent danda. Legatos deinde, quorū de sententia impp. L. Paulus, L. Anicius, cōponerent res, decreuerunt: decem in Macedoniā, quinq; in Illyricū. In Macedoniam sunt hi nominati. A. Posthumius Luscus, C. Claudius, ambo censorij: C. Licinius Crassus collega in consulatu Pauli, tum prorogato imperio prouinciā Galliā habebat. His cōsularibus addidere Cn. Domitiū Aenobarbum, Ser. Corneliū Syllam, L. Iuniū, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentiū Varronē. In Illyricū autem hi nominati, P. Aelius Ligus cōsularis. C. Cicereius, & Cn. Bæbius Pamphilus (hic priore anno, Cicereius multis antè annis Pr. fuerat) P. Terentius Tuscíueicanus, P. Manilius. Moniti deinde COSS. à patribus, ut quoniam alterū ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliā oporteret: primo quoq; tempore prouincias aut compararent inter se, aut sortirentur. sortiti sunt. M. Iunio Pisæ obuenerunt (quē prius quàm in prouinciā iret, legationes quæ undiq; Romam gratulatū conuenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Aelio Gallia. Cæterū quanquā tales uiri mitterētur, quorū de consilio sperari posset impp. nihil indignum nec clementia, nec grauitate P R decreturos esse: tamen in senatu quoq; agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. Omniū primū liberos esse placebat Macedonas atq; Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma P R non liberis seruitutē, sed contra seruientibus libertatē afferre: ut & in libertate gentes quæ essent, tutam eam sibi perpetuamq; sub tutela esse: & quæ sub regibus uiuerent, & in præsens tempus mitiores eos iustioresq; respectu populi Romani habere se: & si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum eius uictoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoq; Macedonici, quod ingens uectigal erat, locationesq; prædiorum rusticorū tolli placebat. Nam neq; sine publicano exercere posse: & ubi publicanus est, ibi aut ius publicū uanum, aut libertatē socijs nullā esse. Ne ipsos quidē Macedonas idem exercere posse: ubi in medio præda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis defore. Commune consilium gentis

esset, ne improbum uulgus à senatu aliquando libertatē salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, ut suum quæq; consilium haberet, placuit: & dimidium tributi quàm quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere. Similia his & in Illyricum mandata: cætera ipsis imperatoribus legatis relicta, in quibus præsens tractatio rerum certiora subiectura erat consilia. Inter multas regum gentiumq; & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis maxime conuertit in se omnium oculos animosq;. exceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerūt, haud paulo benignius quàm si ipse rex Eumenes uenisset. Adduxerāt eum duæ in speciem honestæ res, una gratulatio conueniens in ea uictoria quam ipse adiuuisset: altera querimonia Gallici tumultus, Aduertæq; gladijs regnum in dubium adductum esse. Suberat & secreta spes honorum præmiorumq; ab senatu, quæ uix salua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoq; non boni autores, qui spe cupiditatem eius elicerent: eam opinionem de Attalo & Eumene Romæ esse, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Persi fido socio. Itaque uix statui posse, utrum quæ pro se, an quæ contra fratrem petiturus esset, ab senatu magis impetrabilia forent: adeò uniuersos omnia & huic tribuere, & illi uero negare. Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui quantum spes spopondisset cuperent, ni unius amici prudens monitio uelut frenos animo eius gestienti secundis rebus imposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipsum à non securo Eumene Romam missus speculator rerum quæ à fratre agerentur, monitorq; fidus si decedi fide uidisset. Is ad occupatas iam aures solicitatumq; iam animum cum uenisset, aggressus tempestiuis temporibus rem propè prolapsam restituit: alijs alia regna creuisse rebus dicendo, regnum eorum nouum, nullis uetustis fundatum opibus fraterna stare concordia: quod unus nomen regium & præcipuum capitis insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum uero, quia ętate proximus, quis non pro rege habeat: neq; eo solum quia tantas præsentes eius opes cernat, sed quod haud ambiguum propè diem regnaturum eum infirmitate ætateq; Eumenis esset nullam stirpem liberûm habentis. (nec dum enim agnouerat eum qui postea regnauit.) Quid attineret uim afferre rei sua sponte mox ad eum aduenturæ? Accessisse etiam nouam tempestatē regno tumultus Gallici, cui uix consensu & concordia regum resisti queat. Si uero ad externum bellum domestica seditio adijciatur, sisti non posse: nec aliud eum quàm ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum. Si utraq; gloriosa res esset, & seruasse fratri regnū & eripuisse, seruati tamen regni quę iuncta pietati sit potiorem laudem fuisse. Sed enimuero cum detestabilis altera res & proxima parricidio sit, quid ad deliberationē dubij superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem: ambo infirmos distractis uiribus, & omnibus iniurijs obnoxios fore. Si totum, priuatum ne ergo maiorem fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate, an ultimum mori iussurum? Egregium enim ut fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur, Persei exitum uideri: qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, uelut præsentibus dijs exigentibus pœnas, ad pedes uictoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui non illi amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamq; laudaturos, si fidem ad ultimum fratri præstitisset. Hæc plus ualuere in Attali animo. Itaq; introductus in senatum, gratulatus uictoriam, & sua merita eo bello, fratrisq; (si qua erant) & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petijt ut legatos mitteret ad eos, quorum autoritate ab armis auocarentur. His pro regni utilitate editis mandatis, Aenum sibi & Maroneam petijt. Ita destituta eorum spe, qui fratre accusato partitionem regni petiturum crediderant, curiam excessit. Vt raro alias quisquam rex aut priuatus, tanto fauore tantoq; omnium assensu est auditus: omnibus honoribus muneribusq; & præsens est cultus, & proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæq; legationes, Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerterunt. Nam cum primo in ueste candida uisi essent, quod & gratulanteis decebat, &, si sordidam uestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant: postquam consulti ab Marco Iunio consule patres, stantibus in comitio legatis, an locum lautia senatumq; darent, nullum hospitale

hospitale ius in ijs seruandum censuerunt: egressus è curia consul, cum Rhodij gratulatū se de uictoria purgatumq́ ciuitatis crimina dicentes uenisse, petissent ut senatus sibi daretur, pronuntiat: socijs & amicis, & alia comiter atq́ hospitaliter præstare Romanos, & senatum dare consuesse: Rhodios non ita meritos eo bello, ut amicorū sociorum numero habendi sint. His auditis prostrauerunt se omnes humi, consulemq́ & cunctos qui aderant orantes, ne noua falsaq́ crimina plus obesse Rhodijs æquum censerent, quàm antiqua merita quorum ipsi testes essent. Extemplo ueste sordida sumpta domos principum cum precibus ac lachrymis circumibant orantes ut prius cognoscerent causam quàm condemnarentur. Marcus Iuuentius Talua prætor cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, populum aduersus Rhodios incitabat: rogationemq́ promulgauerat, ut Rhodijs bellum indiceretur, & ex magistratibus eius anni deligerent qui ad id bellum cum classe mitteretur, se eum sperans futurū esse. Huic actioni Marcus Antonius & Marcus Pomponius tribuni plebis aduersabantur. Sed & prætor nouo maloq́ exemplo rem ingressus erat, quod ante non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua unius sententia rogationem ferret: uellent iuberéntne Rhodijs bellum indici: cum antea semper prius senatus de bello consultus esset, deinde ad populum latum. & tribuni plebis: cum ita traditum esset ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis suadendi dissuadendiq́ legem potestas facta esset: eoq́ persæpe euenisset, ut qui non professi essent se intercessuros, animaduersis uitijs legis ex ratione dissuadentium, intercederent: & qui ad intercedendum uenissent, desisterent uicti autoritatibus suadentium legem. Tum inter prætorem tribunosq́ omnia intempestiue agendi certamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo in aduentum im- * * * *

peccauerimus ne adhuc dubium est, pœnas, ignominias omnes iam patimur. Antea Carthaginiensibus uictis, Philippo, Antiocho superatis, cum Romam uenissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum uobis Patres conscripti, ex curia in Capitolium ad deos uestros dona ferentes: nunc ex sordido diuersorio uix mercede recepti, ac propè hostium more extra urbem manere iussi, in hoc squalore uenimus in curiam Romanam Rhodij, quos prouincijs nuper Lycia atq́ Caria, quos præmijs atq́ honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosq́ liberos esse, ut audimus iubetis, cum seruierint antequàm uobiscum bellarent (nec cuiusquam fortunæ inuidemus, imò agnoscimus clementiam populi Romani) Rhodios qui nihil aliud quàm quieuerunt hoc bello, hostes ex socijs facturi estis? Certe quidem uos estis Romani, qui ideo felicia bella uestra esse, quia iusta sint præ uobis fertis: nec tam exitu eorū quod uindicatis, quàm principijs, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini. Messana in Sicilia oppugnata, Carthaginienses: Athenæ oppugnatæ, & Græcia in seruitutē petita, & adiutus Annibal pecunia auxilijs Philippum hostē fecerunt. Antiochus ipse ultro, ab Ætolis hostibus uestris accersitus, ex Asia classe in Græciam traiecit: Demetriade & Chalcide & saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperij uos deijcere conatus. Cum Perseo, socij uestri oppugnati, alij interfecti reguli principesq́ gentiū aut populorū, causa belli uobis fuere. Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego ciuitatis causam à Polyarato & Dione ciuibus nostris, & ijs quos ut traderemus uobis adduximus. Si omnes Rhodij æque noxij essemus, quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus fauimus, & quemadmodum Antiochi Philippiq́ bello, pro uobis aduersus reges, sic nūc pro rege aduersus uos stetimus. Quemadmodum soleamus socios iuuare, & quàm impigrè capessere bella, C. Liuium, L. Æmilium Regillum interrogate, qui classibus uestris in Asia præfuerunt. Nunquam uestræ naues pugnauere sine nobis: nostra classe pugnauimus semel ad Samum, iterum in Pamphylia aduersus Annibalem imperatorem: quæ uictoria nobis eo gloriosior est, quod cum ad Samum magnam partem nauiū aduersa pugna & egregiam iuuentutem amisissemus, ne tanta quidem clade territi, iterum ausi sumus regiæ classi ex Syria uenienti obuiam ire. Hæc non gloriandi causa retuli, neq́ enim ea nunc nostra est fortuna: sed ut admonerem quemadmodū adiuuare socios solerent Rhodij. Præmia Philippo & Antiocho

deuictis

deuictis amplissima accepimus à uobis. Si quæ uestra nunc est fortuna deûm benignitate & uirtute uestra, ea Persei fuisset, & præmia petitum ad uictorem regem uenissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuniâ ne à nobis adiutum, an frumento? auxilijs terrestribus an naualibus? Quod præsidiũ tenuisse nos? Vbi pugnasse, aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quæreret, ubi miles noster, ubi nauis intra præsidia sua fuisset, quid responderemus? Causam fortasse diceremus apud uictorem, quemadmodum apud uos dicimus. Hoc enim legatos utroq; de pace mittendo consecuti sumus, ut ne ab utraq; parte gratiã iniremus, ab altera etiam crimen & periculum esset. Quanquã Perseus uere obijceret, id quod uos non potestis Patres conscripti: nos principio belli misisse ad uos legatos, qui pollicerentur uobis quæ ad bellum opus essent: naualibus armis, iuuentute nostra, sicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore. ne præstaremus per uos stetit, qui de quacunq; causa tum aspernati nostra auxilia estis. Neq; fecimus igitur quicquam tanquam hostes, neq; bonorum sociorum defuimus officio, sed à uobis prohibiti præstare fuimus. Quid igitur? nihilne factum neq; dictum est in ciuitate uestra Rhodij quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hinc iam non quod factum est defensurus sum: non adeò insanio, sed publicam causam à priuatorum culpa segregaturus. Nulla enim est ciuitas quæ non & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud uos fuisse audiui, qui assentando multitudini grassarentur: & secessisse aliquando à uobis plebem, nec in potestate uestra Remp. fuisse. Si hoc in hac tam bene morata ciuitate accidere potuit, mirari quisquam potest aliquos fuisse apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem nostram consilijs deprauarent? qui tamen nihil ultra ualuerunt, quàm ut in officio cessaremus. Non præteribo id, quod grauissimum est in hoc bello crimen ciuitatis nostræ. Legatos eodem tempore & ad uos & ad Persea de pace misimus. quod infelix consilium furiosus (ut postea audiuimus) orator stultissimum fecit: quem sic locutum constat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem ad summouendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges misistis, loqueretur. Sed tamen ea siue superbia, siue stultitia appellanda est, eadem quæ apud uos & apud Persea fuit. Tam ciuitatium quàm singulorum hominum mores sunt: gentes quoq; aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ, in uinum, in uenerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem & supra uires audacem esse ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem & uix in ea quibus fidit ingredientem. Non negauerim & totam Asiæ regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonẽ esse, quod excellere inter finitimas ciuitates uideamur: & id ipsum non tam uiribus nostris, quàm uestris honoribus ac iudicijs. Satis quidem & tunc in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso uestro dimissa. si tum parum ignominiæ pensum est, hæc certe tam miserabilis ac supplex legatio, etiam insolentioris quàm illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam uerborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes irriderẽt, utiq; si inferioris aduersus superiorem est: capitali pœna nemo unquam dignam iudicauit. Id enim uero periculum erat, ne Romanos Rhodij contemnerent: etiam deos aliqui uerbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictum audimus. Quid igitur supererat quod purgamus, si nec factum hostile ullum nostrum est, & uerba tumidiora legati offensionem aurium non perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacite uelut litem æstimari uestris inter uos sermonibus audio P C: fauisse nos regi & illum uincere maluisse: ideo bello persequendos esse credunt. Alij uestrum, uoluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neq; moribus, neq; legibus ullius ciuitatis ira comparatum esse, ut si qui uellet inimicum perire, ut si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna non crimine liberant, gratiã quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem, si omnes uolumus quod arguimur, non distinguimus uoluntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum uobis, alij regi fauerunt: non postulo ut propter nos, qui partium uestrarum fuimus, regis fautores salui sint. illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis uos illis infestiores, quàm ciuitas ipsa: & hoc qui sciebant, plerìq; eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciuerũt: alij damnati à nobis in potestate uestra erunt Patres cõscripti. Cæteri Rhodij,

sicut

sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorũ benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatũ in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos: ne plus obsit nobis quod uno bello cessauimus, quàm quod duobus bellis pro uobis pugnauimus. Philippum, Antiochum, Persea tanquã treis sententias ponite. duę nos absoluunt: una dubia est, ut grauior sit. Illi de nobis si iudicarent, damnati essemus. uos iudicate Patres conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis Patres conscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis, cum nemo Rhodiorũ arma aduersus uos laturus sit. Si perseuerabitis in ira, tempus à uobis petemus, quo hanc funestã legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum uirorum fœminarum est, cum omni pecunia nostra naues conscendemus: ac relictis penatibus publicis priuatisq́ꝫ, Romã ueniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid priuati est, in comitio in uestibulo curiæ uestræ cumulato, corpora nostra coniugumq́ꝫ ac liberorũ uestræ potestati permittemus, hic passuri quodcunq́ꝫ patiendum erit: procul ab oculis nostris urbs nostra diripiatur, incendatur. Hosteis Rhodios esse Romani iudicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis iudicium, quod nunquam iudicauimus nos uestros hosteis, nec quicquã hostile, etiamsi omnia patiemur, faciemus. Secundũ talem orationẽ uniuersi rursus prociderunt, ramosq́ꝫ oleæ supplices iactantes tandem excitati curia excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodijs erant, qui consules prætoresue aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimũ causam eorum adiuuit M. Portius Cato, qui asper ingenio tum lenem mitemq́ꝫ senatorem egit. Non inseram simulachrũ uiri copiosi quæ dixerit referendo: ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodijs responsum ita redditũ est, ut nec hostes fierent, nec socij permanerẽt. Philocrates & Astymedes principes legationis erãt. partem cum Philocrate renuntiare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere, quæ ageretur sciret, certioresq́ꝫ suos faceret. In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaq́ꝫ iusserunt præfectos. Hæc Rhodũ nuntiata, quæ per se tristia fuissent: quia maioris mali leuatus erat timor, cum bellum timuissent, in gaudium renuntiata uerterunt. Itaque extemplo coronam x x milibus aureorum decreuerunt: Theodotum præfectum classis in eam legationem miserũt. Societatem ab Romanis ita uolebant peti, ut nullum de ea re scitum populi fieret aut literis mandaretur: quod nisi impetrarẽt, maior repulsis ignominia esset. Præfecti classis id unius erat ius, ut agere de eą re sine rogatione ulla perlata posset. Nam ita per tot annos in amicitia fuerãt, ut sociali fœdere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliam causam, quàm ne spem regibus absciderent auxilij sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate & fortuna eorũ percipiendi. Tunc utiq́ꝫ petenda societas uidebatur, non quę tutiores eos ab alijs faceret: nec enim timebant quenquam præter Romanos, sed quæ ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem ferè tempus & Caunij desciuere ab his, & Mylassenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi ciuitatis erant, ut non sentirent, si Lycia & Caria ademptæ ab Romanis forent, cætera aut seipsa per defectionem liberarent, aut à finitimis occuparentur: includi se insulæ paruæ & sterilis agri litoribus, quæ nequaquã alere tantæ urbis populum posset. Missa igitur iuuentute properè & Caunios, quanquam Cybiratarum asciuerant auxilia, coëgerunt imperio parere: & Mylassenses Alabandenosq́ꝫ, qui Euromensium prouincia adempta, ad ipsos cõiuncto exercitu uenerunt, circa Orthosiam acie uicerunt. Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, sicut antè dictum est, in potestatem redacto, Scodræ quæ regia fuerat præsidio imposito Gabinium præfecit: Rhizoni & Olcinio urbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obuiam effusa. Hic præsidio imposito, in Molossidem transgressus: cuius oppidis præter Passaronem & Tegmonem, & Phylacen, & Horreum receptis, primũ ad Passaronem ducit. Antinous & Theodotus principes eius ciuitatis erant, insignes & fauore Persei & odio aduersus Romanos, ijdem uniuersæ genti autores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia priuatæ noxæ, quia ipsis nulla spes ueniæ erat, ut cõmuni ruina patriæ opprimerentur clau-

ferunt portas, multitudinem ut mortẽ seruituti præponerent hortantes. Nam aduersus præpotenteis uiros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adulescens, cum maior à Romanis metus timorem à principibus suis uicisset: quæ uos rabies, inquit, agitat, qui duorum hominũ noxæ ciuitatis accessionẽ facitis? Equidem pro patria qui letum oppetissent sæpe fando audiui, qui patriam pro se perire æquũ censerent hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus quod orbis terrarũ accepit? Hæc dicentem cum multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationem hostium irruperunt, atq; ibi offerentes se ipsi uulneribus interfecti: urbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto per deditionem recepit. Nec Phylace nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro diuisisq; in hyberna copijs per opportunas urbes, egressus ipse in Illyricum, Scodræ, quò quinq; legati ab Roma uenerant, euocatis ex tota prouincia principibus conuentum habuit. Ibi pro tribunali pronuntiauit de sententia consilij, S P Q R Illyrios esse liberos iubere, præsidia ex omnibus oppidis, arcibus & castellis sese deducturum: non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorum Tirustas Rizonitas Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorseis quoque immunitatẽ dare, quod relicto Carauantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis cæterisq; Illyrijs uectigal dimidium eius quod regi pendissent. Inde in tres partes Illyricum diuisit. unam eam fecit, quæ supradicta est, alterã Labeatas omneis, tertiam Agrauonitas, & Rizonitas, & Olciniatas accolasq; eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronẽ in hyberna redijt. Dum hæc in Illyrico gerũtur, Paulus ante aduentum decem legatorum Q. Maximum filium iam ab Roma regressum ad Æginium & Agassas diripiendas mittit: Agassas quod cum Martio COS. tradidissent urbem, petita ultro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Aeginiensium nouum crimen erat. Famæ de uictoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum urbem ingressos hostiliter sæuierãt. Ad Æniorum quoq; hostiliter urbem diripiendam L. Posthumium misit, quod pertinacius quàm finitimæ ciuitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat, cuius temporis initio circumeundam Græciam, uisendaq; quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt quàm oculis noscũtur, ut statuit: pręposito castris C. Sulpitio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit inclytũ oraculum. Vbi sacrificio Apollini facto, inchoatas in uestibulo columnas, quibus impósituri statuas regis Persei fuerant, suis statuis uictor destinauit. Lebadiæ quoq; templum Iouis Trophonis adijt: ibi cum uidisset os specus, per quod oraculo utentes sciscitatũ deos descẽdunt, sacrificio Ioui Hercynnæq; facto, quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuoq; ante insulæ ponte continenti iunctæ descendit. A Chalcide Aulidem traijcit trium millium spatio distantem, portũ inclytũ statione quondam mille nauium Agamemnonię classis. Dianæq; templum, ubi nauibus cursum ad Troiam, filia uictima aris admota rex ille regum petijt. Inde Oropum Atticæ uentum est, ubi pro deo uates Amphilochus colitur, templumq; uetustum est fontibus riuisq; circà amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas uetustate famæ, multa tamen uisenda habenteis: arcem, portus, muros Pireum urbi iungẽteis, naualia magnorũ imperatorũ, simulachra deorũ hominumq; omni genere & materiæ & artiũ insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in urbe facto profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tunc præclara ante excidium, arx quoq; & isthmus præbuere spectaculũ: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, scatens fontibus: isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima artis faucibus dirimẽs. Sicyonem inde & Argos nobiles urbes adit: inde haud parem opibus Epidaurũ, sed inclytam Aesculapij nobili templo: quod V millibus passuum ab urbe distãs, nunc uestigijs reuulsorũ donorum, tum donis diues erat, quæ remediorũ salutarium ægri mercedem sacrauerant deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisq; memorabilem: unde per Megalopolin Olympiã ascendit. Vbi & alia quidem spectanda uisa, & Iouem uelut præsentem intuẽs motus animo est. Itaq; haud secus quàm si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius

amplius solito apparari iussit. Ita peragrata Græcia, ut nihil eorum, quæ quisque Persei bello
priuatim ac publice sensisset, inquireret, ne cuius metu solicitaret animos sociorum: Demetria
dem cum reuertit, in itinere sordidata turba Aetolorũ occurrit. mirantiq; & percunctanti quid
esset, defertur D L principes ab Lycisco & Tisippo circunsesso senatu per milites Romanos
missos à Bebio præside interfectos: alios in exilium actos esse: bonaq; eorum qui interfecti
essent & exulum possidere qui arguebant. Iussis Amphipolim adesse, ipse cõuento Cn. Octa
uio Demetriade, postquàm fama accidit traiecisse iam mare x legatos, omnibus alijs omissis
Apolloniam ad eos pergit. Quò cum Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custodia pro
cessisset (id diei iter est) ipsum quidem benignè allocutus est: cæterum postquam in castra ad
Amphipolim uenit, grauiter increpuisse traditur C. Sulpicium: primũ quod Persea tam pro
cul à se uagari per prouinciam passus est: deinde quod adeò indulsisset militibus, ut nudare te-
gulis muros urbis ad tegenda hybernacula sua pateretur: referriq; tegulas & resarciri tecta si
cut fuerãt iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo traditos A. Posthumio in custo-
diam misit: filiam cum minore filio à Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu
habuit. Ipse ubi dies uenit, quo adesse Amphipoli denos principes ciuitatiũ iusserat, literasq;
omneis quæ ubiq; depositæ essent & pecuniam regiam conferri, cum x legatis circumfusa o-
mni multitudine Macedonum in tribunali consedit. Assuetis regio imperio tamen nouũ for-
mam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, præco, accensus, insueta omnia oculis au-
ribusq;, quæ uel socios nedum hosteis uictos terrere possent. Silentio per præconẽ facto, Pau
lus Latinè quæ senatui quæ sibi ex consilij sentẽtia uisa essent pronuntiauit: ea Cn. Octauius
Pr. (nam & ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat. Omnium primum liberos esse
iubere Macedonas, habentes urbes easdem agrosq;, utẽtes legibus suis, annuos creanteis ma-
gistratus: tributum dimidium eius quod pependissent regibus pendere P R. Deinde in IIII
regiones diuidi Macedoniam. unam fore & primam partem, quod agri inter Strymonem &
Nessum amnem sit: accessurum huic parti trans Nessum ad orientem uersum, quà Perseus te-
nuisset uicos, castella, oppida, præter Aenum & Maroneam & Abdera: trans Strymonem au
tem uergẽtia ad occasum Bisalticam omnem cum Heraclea quam Sinticen appellant. Secun-
dam fore regionem quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen, Heracleam
& Bisaltas: ab occasu quà Axius terminaret fluuius, additis Pęonis qui prope Axium flumen
ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab oc
casu, cingunt: ad septentrionem Bora mons obijcitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quà ab
occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoq; & Beroea eodem concesserunt. IIII
regio trans Boram montem, una parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionũ ubi con
cilia fierẽt, primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam. quartæ Pela-
goniam fecit. Eò concilia suæ cuiusq; regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari
iussit. Pronuntiauit deinde, neq; connubium, neq; cõmercium agrorum ædificiorumq; inter
se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse: Metalla quoq; auri atq; argenti non exerce-
ri: ferri & æris permitti: uectigal exercentibus dimidium eius impositum quod pependissent re
gi. Et sale inuecto uti uetuit. Dardanis repetentibus Pęoniam, quod & sua fuisset, & continens
esset finibus suis, omnibus dare libertatẽ pronuntiauit, qui sub regno Persei fuissent. Post non
impetratam Pæoniam, salis cõmercium dedit: tertiæ regioni imperauit ut Stobos Pæonię de
ueherent, pretiumq; statuit. Naualem materiam & ipsos cædere, & alios pati uetuit. Regioni-
bus, quæ affines barbaris essent: excepta autem tertia omnes erant: permisit ut præsidia arma
ta in finibus extremis haberent. Hæc pronuntiata primo die conuentus, uariè affecerunt ani-
mos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annuum uectigal: regionatim cõmercijs
interruptis ita uideri lacerata tanquã animalia in artus alterum alterius indigenteis distracta:
adeò quanta Macedonia esset, quàm diuisui facilis, & à seipsa quæq; cõtempta pars esset, Ma
cedones quoq; ignorabãt. Pars prima Bisaltas habet fortissimos uiros (trans Nessum amnẽ
incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem
Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniã aditus. Secunda pars

 celeberrimas

celeberrimas urbes Thessalonicen & Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoque opportunitates ei præbent portus ad Toronem ac montem Athô (Aeneæ uocant hunc) alij ad insulam Euboeam, alij ad Hellespontum opportunè uersi. Tertia regio nobileis urbes Edessam & Beroeam, & Pellam habet, & Vettiorũ bellicosam gentem, incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordei & Lincestę, & Pelagones incolũt: iuncta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis. Frigida hæc omnis duraque cultu & aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet: ferociores eos & accolæ barbari faciũt, nunc bello exercẽtes, nunc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaque Macedoniæ partium usibus separatis, quanta uniuersos teneat Macedonas formula dicta, cum leges quoque se daturũ ostendisset. Aetoli deinde citati, in qua cognitione magis utra pars Romanis, utra regi fauisset quæsitum est, quàm utri fecissent iniuriam aut accepissent. Noxa liberati interfectores, exilium pulsis æque ratum fuit ac mors interfectis. A. Bæbius unus est damnatus, quod milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic euẽtus Aetolorum causæ, in omnibus Græciæ gentibus populisque eorum qui partis Romanorũ fuerant, inflauit ad intolerabilem superbiam animos: & obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erant: duo quæ adulando aut Romanorum imperium aut amicitiam regum sibi priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: medium unum utrique generi aduersum libertatem & leges tuebatur. His ut maior apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis eius fautores. soli tum in magistratibus, soli in legationibus erãt. Hi cum frequentes & ex Peloponneso & ex Boëtia, & ex alijs Græcię concilijs adessent, impleuere aures decem legatorum: nõ eos tantum, qui se propalàm per uanitatem iactassent tanquam hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in cõcilijs aduersus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi fractis animis partium, aleretur confirmareturque autoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex Ætolia Acarnaniaque & Epiro & Boëtia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, ut ipsi edicto euocarent. Id duabus de causis factum: una quod fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad nõ parendũ credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum autores delatoresque. altera cur præsentes euocarẽt causa erat: quod ex alijs gentibus principũ literas deprensas in cõmentarijs regijs habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inuentis. Aetolis dimissis, Acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publicè aut priuatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendẽre: & ad Antissan in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt: quod Antenorem regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est uagatus, portu receptum cõmeatibus iuuissent. Duo securi percussi uiri insignes: Andronicus Andronici filius Aetolus, quod patrem secutus arma contra populum Romanum tulisset: & Neo Thebanus, quo autore societatem cum Perseo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus aduocatum concilium: pronuntiatũ quod ad statum Macedoniæ pertinebat, senatores quos Synedros uocant legendos esse, quorũ consilio respublica administraretur. Nomina deinde sunt recitata principum Macedonũ, quos cum liberis maioribus quàm XV annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sæuũ, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factũ. Nominati sunt enim regis amici purpuratique duces exercituum, præfecti nauium aut præsidiorũ, seruire regi humiliter, alijs superbe imperare assueti, prædiuites alij, alij quos fortuna non æquarent his sumptibus pares, regius omnibus uictus uestitusque, nulli ciuilis animus neque legum neque libertatis æquę patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministerijs regijs etiã qui in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia excedere, atque in Italiã ire, qui non paruisset imperio, mors denuntiata. Leges Macedoniæ dedit cum

tanta cura, ut nō hostibus uictis, sed socijs bene meritis dare uideretur: & quas ne usus quidem longo tempore, qui unus est legum corrector, experiendo argueret. Ab serijs rebus ludicrum, quod ex multo antè pręparato, & in Asiæ ciuitates & ad reges missis qui denuntiarent, & cum circumiret ipse Græciæ ciuitates indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo & Athletarum & nobilium equorum conuenit: & legationes cum uictimis, & quidquid aliud deorum hominumq; causa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, ut non magnificētiam tantum, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoq; legationibus paratæ & opulentia & cura eadem. Vulgo dictum ipsius ferebant, & conuiuium instruere, & ludos parare, eiusdem esse qui uincere bello sciret. Edito ludicro omnis generis, clypeisq; ęreis in naues impositis, cætera omnis generis arma cumulata in ingentem aceruū, precatus Martem, Mineruam Luamq; matrem & cæteros deos quibus spolia hostium dicare ius fasq; est, ipse imp. face subdita succendit: deinde circumstantes tribuni militum pro se quisque ignes coniecerunt. Notata est in illo conuentu Europæ Asiæq; undique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terrestribusq; exercitibus, ea copia rerum, ea uilitas annonæ, ut & priuatis, & ciuitatibus, & gentibus dona data pleraque eius generis sint ab imperatore, non in usum modò præsentem, sed etiam quod domos aueherent. Spectaculo fuit ei quæ uenerat turbæ, non scænicum magis ludicrum, non certamina hominum aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis ut uiseretur exposita, statuarum tabularumq;, textilium, & uasorum ex auro & argento, ære, & ebore factorum ingenti cura in ea regia: ut non in præsentē modò speciem, qualibus referta regia Alexandreæ erat, sed in perpetuum usum fierent. Hæc in classem imposita deuehenda Romam Cn. Octauio data. Paulus benignè legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus urbem, ad Spelæum (quod uocant) biduum moratus, P. Nasicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios qui Persea iuuerant bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere: ipse Epirum petens quintisdecimis castris Passaronem peruenit. Haud procul inde Anicij castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea quæ fierent moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatium, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse: summissis centurionibus in singulas urbes, qui se dicerēt ad præsidia deducenda uenisse, ut liberi Epirotæ sicut Macedones essent: denos principes ex singulis euocauit ciuitatibus. Quibus cum denuntiasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes ciuitates cohortes dimisit. ante in ulteriores quàm in propiores profecti, ut uno die in omnes perueniretur. Edita tribunis centurionibusq; erant quæ agerentur: mane omne aurum argentumq; collatum: hora quarta signum ad diripiendas urbes datum est militibus: tantaq; præda fuit, ut in equitem CCCC denarij, peditibus duceni diuiderentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerētur. Muri deinde direptarum urbium diruti sunt: ea fuere oppida circa LXX. uendita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paulus ad mare Oricum descendit, nequaquam ut ratus erat expletis militum animis: qui tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, experteis regiæ prædæ esse indignabantur. Orici cum missas cum Scipione Nasica Maximoq; filio copias inuenisset, exercitu in naues imposito in Italiam traiecit. Et post paucos dies Anicius conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumq; acto, iussisq; in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ reseruaret: & ipse nauibus expectatis, quibus usus Macedonicus exercitus erat, in Italiam traiecit. Cum hæc in Macedonia Epiroq; gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenen missi erant, in Asiam peruenerunt. Inducijs per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hyberna concesserat Pergamum, grauiq; morbo æger fuerat. Ver primum ex domo exciuit: iamq; Synnada peruenerant, cum Eumenes ad Sardeis undique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra Gallorum intrare eum non

placuit, ne animi ex disceptatione iritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitq; ferociorem eum deprecando factum: ut mirum uideri posset, inter opulentos reges Antiochum Ptolemæumq; tantum legatorum Romanorum uerba ualuisse, ut extemplo pacem facerent: apud Gallos nullius momenti fuisse. Romam primũ reges captiui Perseus & Gentius in custodiam cum liberis abducti, dein turba alia captiuorum: tum quibus Macedonum denuntiatum erat, ut Romam uenirent, principumq; Græciæ. nam hi quoque non solum præsentes exciti erant: sed etiam si qui apud reges esse dicebantur, literis accersiti sunt. Paulus ipse post dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam XVI uersus remorum agebant, ornata Macedonicis spolijs, non insignium tantum armorum, sed etiam regiorum textilium, aduerso Tiberi ad urbem est subuectus, completis ripis obuiam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius & Octauius classe sua aduecti. Tribus ijs omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumq; Q. Cassio prætori cum tribunis plebis ex autoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut ijs quo die urbem triumphantes inueherentur imperium esset. Intacta inuidia media sunt, ad summa fermè tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum est: Paulum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat: de præda parcius quàm sperauerant ex tantis regijs opibus dederat, nihil relicturus, si auiditati indulgeretur, quod in ærarium deferret: totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis. Sed eos Seruius Sulpitius Galba, qui tribunus militum secundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prensando ipse, & per suæ legionis milites solicitando, stimulauerat ut frequentes ad suffragium adessent: imperiosum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, ulciscerentur: plebem urbanam secuturam esse militum iudicia: pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse: ne speraret ibi fructum gratiæ ubi non meruisset. His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam T. Sempronius tribunus plebis ferret, & priuatis lege dicendi locus esset ad suadendum, ut in re minime dubia, si quisquam procederet: Seruius Galba repente processit: & à Tr. postulauit, ut quoniam hora iam octaua diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Aemilium non iuberent triumphare: in posterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse. Cum tribunus dicere eo die si quid uellet iuberet: in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoq; exacta acerbe munia militiæ, plus laboris, plus periculi quàm desiderasset res iniunctum: contrà in præmijs, in honoribus, omnia arctata, militiamq;, si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioremq; bellantibus, eandem uictoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quàm milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potenteis uiros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse. His uocibus incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intrò uocatæ primæ tribus cum antiquarent, concursus in Capitolium principum ciuitatis factus est, indignum facinus esse clamitantium, L. Paulum tanti belli uictorem dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licentiæ atque auaritiæ militari: in uno nimis se per ambitionem peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponantur? In Galbam pro se quisque probra ingerere. Tandem hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui COS. & magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent ab tribunis petere, dicendiq; sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni cum ad deliberandum secessissent, uicti autoritatibus principum, de integro agere cœperunt, reuocaturosq; se easdem tribus renuntiarunt, si M. Seruilius alijq; priuati qui dicere uellent dixissent, Tum Seruilius, Quantus imp. L. Aemilius fuerit Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, uel hoc satis erat, quod cũ tam seditiosos & leues milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandã multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem seueritas imperij quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque antiqua disciplina habiti neque fecerunt. Seruius quidem Galba, si

in L. Pau-

in L. Paulo accusando tyrocinium ponere & documentum eloquẽtiæ dare uoluit, non triumphum impedire debuit: quem, si nihil aliud, senatus iustum esse iudicauerat: sed postero die quàm triumphatum est priuatum eum uisurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret, aut serius paulò, cum primum magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & pretium rectè facti triumphum haberet L. Paulus pro egregiè bello gesto: & pœnam, si quid & uetere gloria sua & noua indignum fecisset. Sed uidelicet cui crimen nullum probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes uoluit. Diem integrum hesterno die accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas quantum supererat diei, dicendo absumpsit. Quis unquam tam nocens reus fuit, cuius uitia uitæ tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit quod L. Paulus, si causam dicat, negatum uelit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat: unam militum Macedonicorum, puram alteram integrioris iudicij & à fauore & odio uniuerso iudicante P R apud concionem togatam & urbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceres? Illa enim tibi tota abscisa oratio esset: in statione seuerius & intentius institisti: uigiliæ acerbius & diligentius circumitæ sunt, operis plus quàm antea fecisti, cum ipse imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem ex itinere duxisti. Ne uictorem quidem te adquiescere passus est, statim ad persequendos hostes duxit. Cum te præda partienda locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut ad militum animos stimulãdos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum auaritiæ suæ inseruitum censent: ita apud P R nihil ualuissent, qui ut uetera atq; audita à parentibus suis nõ repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij uictoriæ partæ, proximo certè Punico bello, quid inter M. Minuciũ magistrum equitũ, & Q. Fabium Maximum dictatorẽ interfuerit, meminit. Itaq; accusatorẽ id scire potuisse, & superuacaneã defensionem Pauli fuisse. Transeatur ad alterã concionem, nec Quirites uos, sed milites uideor appellaturus, si nomen hoc saltẽ ruborem incutere, & uerecundiã aliquam imperatoris uiolandi afferre possit. Equidẽ ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitũ mihi loqui uidear, quàm paulo antè eram, cum ad plebem urbanã spectabat oratio. Quid etiã dicitis milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit, & eũ non ijsdem manibus discerpitis, quibus Macedonas uicistis? Vincere uos prohibuisset, si potuisset, qui triumphanteis urbem inire prohibet. Erratis milites, si triumphũ imperatoris tantum, & non militum quoq;, & uniuersi P R esse decus censetis. Non unius hoc Pauli. Multi etiã qui ab senatu non impetrarunt triumphũ, in monte Albano triumpharũt. Nemo L. Paulo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quàm C. Lutatio primi Punici belli, quàm P. Cornelio secundi, quàm illis qui triũphauerunt. * Nec L. Paulum minorem aut maiorẽ imperatorem triumphus faciet, militũ magis in hoc uniuersiq; populi Romani fama agitur, primũ ne inuidiæ & ingrati animi aduersus clarissimum quemq; ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc populum Atheniensem lacerantẽ inuidia principes suos uideatur. Satis peccatũ in Camillo à maioribus uestris est, quẽ tamen ante receptam per eum à Gallis urbẽ uiolarũt, satis insuper uobis in P. Africano, Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrum ostendi. Erubescamus, gloria si par illis uiris L. Paulus, iniuria uestra exæquetur. Hæc igitur primũ infamia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate uelit? Si infamia nulla esset, & de gloria tantũ ageretur, qui tandem triumphus non cõmunem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorũ tantum imperatorũ, an populi Romani dicuntur? Quemadmodum nõ de Pyrrho modò, nec de Annibale, sed de Epirotis Carthaginiẽsibusq; triũphi acti sunt, sic non M. Curius tantum, nec P. Cornelius, sed Romani triumpharũt. Militum quidem propria est causa, qui & ipsi laureati, & quisq; donis quibus donati sunt insignes, triumphum nomine cient, suasq; & imp. laudes canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex prouincia milites ad triumphũ sint, fremunt, & tamen suum quoq; se absenteis, quod suis manibus parta uictoria sit, triumphare credunt. Si quis uos interroget milites, ad quã rem in Ita

liam deportati & non statim confecta prouincia dimissi sitis: quid Romam frequentes sub signis ueneritis: quid moremini hic, & non diuersi domos quisque abeatis uestras: quid aliud respondeatis, quàm uos triumphanteis uideri uelle? Vos certè uictores conspici uelle debebatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho est: ambo regnabant cum de his triumphatum est. De Perseo capto in urbem cum liberis abducto non triumphabitur? Quod si in curru scandenteis Capitolium auratos purpuratosque, ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum unus priuatus interroget: Luci Anici, Cn. Octaui, utrum uos digniores triumpho esse, an me censetis? currum ei cessuri, & præ pudore uidentur insignia ipsi sua traditturi: & uos Gentium quàm Persea duci in triumphum mauultis Quirites, & de accessione potius belli quàm de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ urbem inibunt, & nauales socij? Macedonicæ legiones suo abrogato triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opimæ prædæ, tam opulentæ uictoriæ spolijs fiet? Quó nam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quo signa aurea, marmorea, eburnea: tabulæ pictæ, textilia: tantum argenti cælati, tantum auri, tanta pecunia regia? An noctu tanquam furtiua in ærarium deportabuntur? Quid illud spectaculum maximum? nobilissimus opulentissimusque rex captus ubi uictori populo ostenditur? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus fecerit, plerique meminimus. Perseus rex captus, Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina subtrahentur ciuitatis oculis? Ipsum L. Paulũ bis COS. domitorem Græciæ, omnium oculi conspicere urbẽ curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus consulem, ut bellum per quadriennium ingenti etiam pudore nostro tractum perficeret: cui sortito prouinciam, cui proficiscenti præsagientibus animis uictoriam triumphumque destinauimus, ei uictori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, sed deos etiam suo honore fraudaturi: dijs quoque enim non solum hominibus debetur. Vtrum maiores uestri omnium magnarum rerum & principia exorsi ab dijs sunt, & finem eum statuerunt? Consul proficiscens prætórue paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, uota in Capitolio nuncupat: uictor perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eosdem deos quibus uota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit: Pars non minima triumphi est, uictimę præcedentes: ut appareat dijs grates agentem imperatorem ob rem publicam bene gestam redire. Omneis illas uictimas quas traducendas in triumpho uindicauit, alias alio cædente mactate. illas quidem epulas senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, sed in Capitolio eduntur: utrum hominum uoluptatis causa, an deorũ hominumque, autore Seruio Galba turbaturi estis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex Macedonum Perseus cum liberis & turba alia captiuorum, spolia Macedonum, circa flumen relinquentur? L. Paulus priuatus tanquam rure rediens à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp. Paulo senatus decreuit potius, quàm quid Seruius Galba fabuletur audi: & hoc dicere me potius quàm illum audi. Ille nihil præterquam loqui, & ipsud maledicè ac maligne didicit: ego ter & uiciẽs cum hoste per prouocationem pugnaui: ex omnibus cum quibus manum conserui spolia retuli: insigne corpus honestis cicatricibus omnibus aduerso corpore exceptis habeo. Nudasse deinde se dicitur, & quo quæque bello uulnera accepta essent retulisse. Quæ dum ostentat, adapertis forte quæ uelanda erant, tumor inguinum proximis risum mouit. tum, hoc quoque quod ridetis, inquit, in equo dies noctesque persedẽdo habeo: nec magis me eius quàm cicatricum harum pudet pœnitetque, quãdo nunquam mihi impedimento ad rempublicam bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro sæpe uexatum corpus uetus miles adulescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrum denudet. Reuocate, si uidetur, tribuni ad suffragium tribus: ego ad uos milites

* • *

summã omnis captiui auri argentique translati H-S millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quæ haud dubiè maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusque auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum absumptum, aut in fuga cum Samothracem peteret dissipatum, tradunt: eoque id mirabilius erat

erat, quod tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex uectigalibus alijs coaceruatũ fuerat. Itaq; admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus cõtrà prædiues, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremò Paulus in curru magnam cum dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præ se ferens. post currũ inter alios illustres uiros filij duo, Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quæq; ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturũ fuisse credunt, & pro rata alijs, si aut non refragati honori eius fuissent, aut benignè hac ipsa summa nuntiata acclamassent. Sed non Perseus tantum per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum uictoris ducis per urbem hostium ductus, sed etiam uictor Paulus auro purpuraq; fulgens. Nam duobus è filijs, quos duobus datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum familiæq; hæredes retinuerat domi, minor fermè XII annos natus, quinque diebus ante triumphum, maior XIIII annorum triduo post triumphum decessit: quos prætextatos curru uehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinanteis triumphos oportuerat. Paucis pòst diebus data à M. Antonio tribuno plebis concione, cum de suis rebus gestis more cæterorum imperatorum disseruisset, memorabilis eius oratio & digna Romano principe fuit. Quanquam & quàm feliciter rempublicam administrauerim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare uos Quirites arbitror, cum spectaculo uobis nunc triumphus meus, nũc funera liberorum meorum fuerint: tamen paucis quæso sinatis me cum publica felicitate comparare eo quo debeo animo priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia classem à Brundisio sole orto solui, nona diei hora cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibusq; & classibus lustra sacrificaui. A Delphis quinto die in castra perueni: ubi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta uictoriæ erant, progressus quia inexpugnabilia castra hostium erant, neque cogi pugnare poterat rex, inter præsidia eius saltum ad Petram euasi: & ad pugnam rege coacto acie uici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi. & quod bellum per quadriennium quatuor ante me consules ita gesserunt, ut semper successori traderẽt grauius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarũ rerum uelut prouentus secutus: ciuitates omnes Macedoniæ se dediderunt: gaza regia in potestatem uenit: rex ipse, tradentibus propè ipsis dijs, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea uideri, eoq; suspecta esse. Maris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam traijcienda & uictore exercitu transportando. Postquam omnia secundo nauium cursu in Italiam peruenerunt, neque erat quod ultrà precarer, illud optaui, ut cum ex summo retro uolui fortuna consuesset, mutationem eius domus mea potius, quàm respublica sentiret. Itaque defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero, quod triumphus meus, uelut ad ludibrium casuum humanorum, duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et cum ego & Perseus nunc nobilia maximè sortis mortalium exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse duci liberos uidit, incolumes tamen eos habet: ego qui de illo triumphaui, ab alterius funere filij currum ex Capitolio propè iam expirantem ueni: neque ex tanta stirpe liberũm superest qui Lucij Aemylij Pauli nomen ferat. Duos enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos Cornelia & Fabia gens habet. Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladem domus meæ, uestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur. Hæc tanto dicta animo magis confudère audientium animos, quàm si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octauius Calend. Decembribus de rege Perseo naualem triumphum egit. Is triumphus sine captiuis fuit, sine spolijs. Dedit socijs naualibus in singulos denarios septuagenos quinq;, gubernatoribus qui in nauibus fuerãt duplex, magistris nauium quadruplex. Senatus deinde habitus est: patres censuerũt ut Quintus Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret, comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum filius cũ obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Cæteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit,

cuit. Paucos post dies quàm hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum uenerunt, pecuniam ad redimendum filium aliosq; obsides adportantes. Eis in senatum introductis, & id ipsum argumenti prætendentibus orationis, non sua uoluntate Cotyn bello iuuisse Persea, quod obsides dare coactus esset: orantibusq; ut eos pretio quantum ipsi statuissent patres redimi paterentur: responsum ex autoritate senatus est: populum Romanum meminisse amicitiæ quæ cum Cotye maioribusq; eius & gente Thracum fuisset. obsides datos crimen nō criminis defensionem esse, cum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Cæterū etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ populi Romani: magis quid se dignum esset, quàm quid merito eius fieri posset, æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quàm præsens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flamininus, C. Licinius Nerua, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent: & Thracibus munera data in singulos binûm millium æris. Bitis cum cæteris obsidibus à Carseolis accersitus, ad patrem cum legatis missus. Naues regiæ captæ de Macedonibus inusitatæ antè magnitudinis, in campo Martio subductæ sunt. Hærente adhuc nō in animis modò, sed penè in oculis memoria Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphauit de rege Gentio Illyrijsq;. Similia omnia magis uisa hominibus quàm paria: minor ipse imp. & nobilitate Anicius cum Aemylio, & iure imperij Pr. cum COS. collatus: non Gentius Perseo, non Illyrij Macedonibus, non spolia spolijs, non pecunia Macedonicæ, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra mariq; ferocem locisq; munitis fretam gentem Illyriorum: regem regiæq; omneis stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa spoliaq; alia & supellectilem regiā: auri pondo XX & VII, argenti X & IX pondo: denariûm tria millia: & CXX millia Illyrici argenti. Ante currum ducti Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis & aliquot nobiles Illyrij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, socijs nominis Latini quantum ciuibus, & socijs naualibus dedit quantum militibus. Lætior hūc triumphum est secutus miles, multisq; dux ipse carminibus celebratus. H-S ducenties ex ea præda redactum esse, autor est Antiás, præter aurum argentumq; quod in ærarium sit latum: quod quia unde redigi potuerit non apparebat, autorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custodiam ex senatus consulto ductus. cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti: recusantibusq; custodiam Spoletinis, Iguruium reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ CCXX lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis & Apolloniatibus & Dyrracinis Q. Cassius ex senatus cōsulto tribuit. Consules eo anno agro tantum Ligurum populato, cum hostes exercitus nunquam eduxissent, nulla re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & primo comitiali die cōsules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gallum. Deinde prætores postero die, L. Iulium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Neruā, P. Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ prouinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia & Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quintium Flamininum: & flamen Quirinalis mortuus M. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusia uenit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu urbem ingressus, ad forū à porta tribunalq; Q. Cassij prætoris perrexit: concursuq; undique facto, deos qui urbem Romā incolerent, senatumq; & populum Romanum salutatum se dixit uenisse: & gratulatum quod Persea Gentiumq; reges uicissent, Macedonibusq; & Illyrijs in ditionem redactis auxissent imperium. Cum prætor senatum ei, si uelit, eo die daturū dixisset, biduum petijt, quo templa deûm urbemq; & hospites amicosq; uiseret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio quæstor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ędes, quæ ipsum comitesq; eius benignè reciperent, conductæ. Tertio pòst die senatum adit, gratulatus uictoriam est: merita sua in eo

bello

bello commemorauit: petijt, ut uotum sibi soluere, Romæ in Capitolio x maiores hostias, & Præneste unum fortunæ liceret: ea uota pro uictoria populi Romani esse. Et ut societas secum renouaretur: agerq́ue sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli possiderent, daretur. Filium postremo Nicomedem senatui commendauit. Omnium qui in Macedonia imperatores fuerāt, fauore est adiutus. Itaq́ue cætera quæ petebat cōcessa: de agro responsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager P R fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimū eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quidquam ei datum uellet P R. Ne quod detur quidem gratum esse donū posse, quod eum qui det ubi uellet ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur P R documento Ptolemæum Ægypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex sestertijs iussa dari, & uasorum argenteorum pondo L. & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masanissæ data essent: & ut uictimæ aliaq́ue quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romę, seu Præneste immolare uellet, regi ex publico sicut magistratibus Romanis præberentur: & ut ex classe quæ Brundisij esset naues longæ uiginti assignarentur quibus uteretur: donec ad classem dono datam ei rex peruenisset, L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumq́ue ipsi & comitibus præberet donec nauem conscendisset. Mirè lætum & ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera sibi ipsum emisse: filium iussisse donum P R accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: pileatum capite raso obuiam ire legatis solitum, libertumq́ue se P R ferre, & ideo insignia ordinis eius gerere. Romæ quoq́ue cum ueniret in curiam summisisse se, & osculo limen curiæ contigisse: & deos seruatores suos senatum appellasse: aliamq́ue orationem non tam honorificam audientibus, quàm sibi deformem habuisse.

Moratus circa urbem XXX haud amplius dies, in regnum est profectus.

FINIS.

BASILEAE, PER IOANNEM HERuagium, M. D. XXXIX. Typographum damnatu[m] —

TITI LIVII PATAVINI DECADVM XIIII EPITOME

T·LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBRI PRIMI EPITOME.

ADVENTVS Æneæ in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albæ, & Syluij Æneę, ac deinceps Syluiorũ regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates, & Veientes uicti. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit: Iano templum constituit: eiusq; portã, pacatis omnibus circa populis, primus clausit: cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Post hæc trigeminorũ pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremũ fulmine absumptus est. Ancus Marcius cærimonias à Numa institutas renouauit: Latinis uictis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit: Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupauerant: diruit: pontem Sublicium in Tyberim fecit: Ianiculum collem urbi addidit: fines imperij protulit: Ostiam condidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Centum additis patrum numerum auxit: Latinos subegit: circum designauit: ludos edidit: Sabinorum bello potitus, equitum centurias ampliauit. Tentãdæ scientiæ causa Accij Nauij auguris, consuluisse fertur: an id, de quo cogitaret, effici posset: quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: idq; protinus factum. Sabinos præterea acie uicit: urbem muro circundedit: cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua corniculana, cui puero in cunis posito caput arsisse traditum est: Veientes atq; Hetruscos prælio fudit: censum primus omnium egit: lustrum condidit: classes, centuriasq; descripsit: Pomœrium protulit: colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit: templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit.

Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio eius socero, inuasit regnum. quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit: Turnum Herdonium fraude interemit: bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Iouis in Capitolio fecit. Terminus, & Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri non potuerunt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suam redegit.

Huius filijs Delphos profectis, & consulentibus, quis eorũ regnaturus esset Romæ: dictũ est, eum regnaturum: qui primus matrem osculatus esset. quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit: & terram osculatus est. idq; factum eius euentus rei comprobauit. nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum adduxisset: ad ultimum propter expugnatam nocturna ui à Sex. filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uiro Collatino obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit. Bruti opera maxime expulsus est: cum regnasset annos uiginti quinq;. Tunc consules primum creati sunt L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

LIBRI II

BRutus iureiurando populum astrinxit: neminem regnare Romæ passurum: Tarquinium Collatinum collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coëgit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere, bona regum diripi iussit: agrũ Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq;, & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomen fuit: libertatem dedit: ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis Veientium, & Tarquiniorum copijs bellum intulerãt, exercitum duxisset: in acie cum Arunte

filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annum luxerunt. L. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad Ianiculum uenisset: ne Tyberim transiret, uirtute Coditis Horatij prohibitus est. qui, dum alij pontem Sublicium rescindunt, solus Hetruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit: & ad suos tranauit. Alterum accessit uirtutis exemplum à Mutio. qui, cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quem regem esse putabat: comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat: exuri passus est: dixitq;: tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis. quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus uirgo una Clœlia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset: à Porsena honorifice remissa, equestriq; statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut essent triginta una. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem A. Posthumius dictator prospere pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset: consilio Menenij Agrippę à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum decessisset: propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinq; creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est uirtute & opera Cn. Martij, qui ob hoc Coriolanus uocatus est. T. Latinus uir de plebe, cum in uisu admonitus esset: ut de quibusdam religionibus ad senatũ perferret: & neglexisset: amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatũ lectica eadem illa indicauerat, usu pedum recepto, domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exiliũ pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primo admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patrię inferret: Veturia mater, & Volumnia uxor impetrauerunt ab eo, ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusq;. Oppia uirgo uestalis ob incestũ uiua defossa est.

Cum uicini hostes Veientes incommodi magis, quàm graues essent: familia Fabiorum id bellum gerendũ depoposcit: misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad unum ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relicto. Res præterea aduersum Volscos, & Æquos, & Veientes, & seditiones inter patres, plebemq; continet. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset: decimum quenque militum fuste percussit.

LIBRI III

SEditiones de agrarijs legibus factę. Capitolium ab exulibus, & seruis occupatum, cæsis ijs receptum est. Census bis actus est. priore lustro censa sunt ciuium capita centũ, quatuor & uiginti millia, CCXIIII, præter orbos, orbasq;, sequenti, CXXXII millia, CCCCXIX. Cum aduersus Æquos res male gesta esset: L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset: ad bellum gerendum accersitus est. Is uictos hostes sub iugum misit. Tribunorũ plebis numerus ampliatus est: ut essent decem: XXXVI anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis atticis legibus, ad constituendas eas, proponendasq; decemuiri pro consulibus sine ullis alijs magistratibus creati, altero & trecentesimo anno, quàm Roma cõdita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, cum modeste se in honore gessissent: & ob id in alterum quoq; annum eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotenter fecissent: magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum detinuerunt: donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudij. qui cum in amorem uirginis incidisset: summisso, qui eam in seruitutem peteret: necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro: ut filiam interimeret: cum aliter eam tueri nõ posset: ne in potestatẽ stuprum illaturi ueniret. hoc tam magnę luxuriæ exemplo plebs incitata montem Auentinum occupauit: coëgitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem cõiecti: cæteri in exiliũ acti. Res præterea contra

Sabinos

Sabinos, & Volscos, & Æquos prosperè gestas continet: & parum honestum populi Romani iudicium: qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur sibi adiudicauit.

LIBRI IIII

LEx de connubio Patrum & plebis contentione magna, patribus repugnãtibus, perlata est à trib. pl. Aliquot annis res populi Ro. domi militiæq; per hoc genus magistratus administratę sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Ro. laboraret: Sp. Melius eques Romanus frumentũ populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans à C. Seruilio Hala magistro equitũ iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob Remp. occubuerant: statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemylius dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur: anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatẽ redactæ: eoq; coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates cum defecissent à populo Ro. à Mamerco Aemylio dictatore uicti sunt: & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes continet.

LIBRI V

IN obsidione Veiorum hibernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua: indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperũt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset: uates, qui eam rem interpretaretur: ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulacrum Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret: proditos hostium filios parentibus remisit: statimq; deditione facta, Faliscorum uictoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, Iulius decessisset: in locum eius M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio trib. pl. dicta esset, in exilium abijt. Cum Senones Galli Clusium obsiderent & legati à senatu missi ad componendum inter eos, & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent: hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt: fusisq; ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium: in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum, quos quisq; gesserat: in uestibulis ædium sedentes occiderũt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summum euasissent: proditi clangore anserum, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter famem Romanis despondere, ut mille pondo auri darent: & hoc pretio finem obsidionis emerent: Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu uenit: & Gallos post sextum mensem urbe expulit: ceciditq;. Aedes Loquutio facta: quo loco ante urbem captam uox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam, & dirutam urbem, quod cõsilium Camillo autore discussum est. Mouit populum uocis quoq; omen ex centurione auditæ. qui, cum in forum uenisset, manipularijs suis dixerat: sta miles: hic optime manebimus.

LIBRI VI

RES aduersus Æquos, & Volscos, & Hetruscos prosperè gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt: Stellatina, Sabbatina, Promentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat: cũ obstrictos ęre alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S C. factum: ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius trib. pl. legem promulgarunt: ut consules etiam ex plebe fierent: qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repu-

gnantibus patribus, cum iidem tribuni plebis per quinquenniũ soli magistratus fuissent: pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex: ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

LIBRI VII

DVo noui magistratus adiecti sunt: prætura, & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit: eamq; insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium, & finis cum per nouas religiones quæreretur: ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pompeio trib. pl. propter delectum acerbè factum, & ob T. Manlium filium relegatũ sine ullo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obijciebatur: uenit in cubiculum tribuni: strictoq; gladio coëgit eum in uerba sua iurare: non perseueraturũ se in accusatione. tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem uoraginem urbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit: eaq; expleta est. Manlius adolescens qui patrem à tribunitia uexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit: eiq; occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ: Pontina, & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorum iugerum agri possideret. M. Valerius trib. militũ Gallum, à quo prouocatus erat: insidente galea coruo, & unguibus rostroq; infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit: consulq; proximo anno creatus est ob uirtutem: cum XXIII ageret annum. Amicitia cum Carthaginiensibus iuncta. Campani, cum urgerentur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent: urbem, atq; agros populo Romano dediderunt. ob quam causam ea, quæ populi Romani facta essent: defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est. qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sederant: occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circũsessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupanda urbe cõspirassent: & detecto consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui cõsilio suo eos à furore reuocauerat: patriæ restituti sunt.

LIBRI VIII

LAtini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: ut, si pacem habere uellent: alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est: ut exanimaretur. T. Manlius cõsul filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quãuis prosperè pugnasset: securi percussit. Laborãtibus Romanis, P. Decius tunc cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus morte sua Romanis uictoriam restituit. Latini in deditionẽ uenerunt. T. Manlio in urbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minucia uirgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidum Cales colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Ueneficium cõplurium matronarum deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de ueneficio tunc primũ constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, uictis ciuitas data est. Palæpolitani uicti bello: & obsidione in deditionem uenerũt. Q. Publilio, qui eos obsederat: primum imperiũ prolatum: & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem: qui C. Publilio debitori suo stuprum inferre uoluerat.

Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendæ inuitatus, contra edictũ eius præliatus est: qui prosperè aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus uideretur: Fabius Romam profugit: & cum causa parum proficeret: populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prosperè gestas cõtinet.

LIBRI IX

TItus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locum iniquum exercitu

ercitu cum nulla spes euadẽdi esset: fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt: ut omnes sub iugum mitterentur. ijdemq́ autore Sp. Posthumio cos. qui in senatu suaserat: ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat: publica fides liberaretur: cum duobus trib. plebis, & omnibus, qui per fœdus spoponderant: dediti Samnitibus non sunt recepti. nec ita multo post fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq́ sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt: Vfentina, & Falerina. Suessa, & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: uiam strauit, quæ Appia uocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoq́, quoniam is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt: quemadmodum antè per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Æquos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum: prosperè gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus, quæ, cum comitia & campum turbaret: & in ijs propter nimias uires dominaretur: à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, eaq́ res Fabio Maximo nomen dedit.

LIBRI X

COloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditionẽ accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est, ut essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populũ à Valerio consule tunc primũ lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Aniensis & Terentiana. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prosperè pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos P. Decio, & Q. Fabio ducibus pugnaretur: Romanusq́ exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & morte sua uictoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo, quo maiore constantia uirtutis in aciem descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexagintaduo millia, & trecenta uigintiduo.

LIBRI XI

CVM Fabius Gurges cõsul malè aduersum Samnites pugnasset: & senatus de remouendo eo ab exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq́ præstitit, atque eius consilijs, & opera filius consul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missis legatis, ut Aesculapij signum Romam ab Epidauro transferrent: anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat: deportauere, eoq́ in insulam Tyberis egresso. eodem loco sedes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniam, cũ exercitui præesset, opera militum in agro suo usus esset, damnatus est Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellauerant, uictis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum, censa sunt ciuium capita CCLXXIII millia. Plebs propter æs alienum, & graues, & longas seditiones ad ultimum secessit in Ianiculũ, unde à Q. Hortẽsio dictatore deducta est, isq́ in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas cõtinet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII

CVm legati Romanorũ à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab ijs cæsus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset: duce, qui præerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, ut de ijs iniurijs quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum ijs indictum est. Samnites defecerunt. Aduersus eos & Lu/

canos,& Brutios,& Hetruscos aliquot prælijs à compluribus ducibus bene pugnatum est.

Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis, in Italiam uenit. Cum in præsidium Rheginorum legio campana cum præfecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIBRI XIII.

VAlerius Leuinus consul parum prosperè aduersus Pyrrhum pugnauit: elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret: omnia uersa in hostem inuenit: postulabundusq; ad urbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, ut de redimendis captiuis ageret: frustra ut patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus petijt: ut componendæ pacis causa rex in urbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius, qui propter inualitudinem oculorum iamdiu à consilijs publicis abstinuerat, uenit in curiam, & sententia sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum dubio euentu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto fœdus renouatum est. Cũ C. Fabricio consuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat: polliceretur se regi uenenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, & Brutios, & Samnites prosperè gestas continet.

LIBRI XIIII.

PYrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum: caput eius per aruspices inuentũ est. Curius Dentatus, cum delectum haberet: eius qui citatus non responderat, bona uendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reuersum uicit, & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit: quod decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus cõdito, censa sunt capita ciuium CCLXXXVI millia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Ægypti rege societas iuncta est. Sextilia uirgo Vestalis damnata incesti uiua defossa est. Coloniæ deductæ sunt Posidonia, & Consa. Carthaginiensium classis auxilio Mamertinis uenit. quo facto ab ijs fœdus uiolatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas & Pyrrhi mortem continet.

LIBRI XV.

VIctis Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegium occupauerat: obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent: dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus uictis pax data.

Coloniæ deductæ: Ariminum in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primum populus Romanus argento uti cœpit. Vmbri, & Salentini uicti in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.

LIBRI XVI.

ORigo Carthaginiensium, & primordia urbis referũtur: cõtra quos, & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, ut id fieret: dissuadentesq; contentio fuisset: transgressis tum primum mare equitibus Romanis aduersus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrũ à censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCCLXXII millia. CCXXIIII, D. Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res pręterea contra Pœnos, & Volscos prosperè gestas cõtinet.

LIBRI XVII

CN. Cornelius COS. à classe punica circunuentus, & per fraudem ueluti in colloquiũ euocatus captus est. Cn. Duilius COS. aduersus classem Pœnorũ prosperè pugnauit, primusq; omniũ Romanorum ducum naualis uictoriæ duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: ut reuertenti à cœna tibicines canerent: & funale præferretur.

L. Cor-

L. Cornelius COS. in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducẽ feliciter pugnauit. Attilius Calatinus COS. cum in locum iniquum à Pœnis circumsessum temere duxisset exercitum, M. Calpurnij tribuni militum uirtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum uicta classe, cui præfuerat: à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus COS. uictis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIBRI XVIII.

ATtilius Regulus in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot prelijs aduersum Carthaginienses pugnasset: successorq; à senatu prospe re bellum gerenti nõ mitteretur: idipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi successoris erat, quod agellus eius à mercenarijs desertaretur. Quærente deinde fortunã ut magnum utriusq; casus exemplum in Regulo proderet: accersito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, uictus in prelio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra mariq; prosperè gestas deformauere naufragia classium. T. Coruncanus primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerẽt: XIII senatu mouerũt. lustrum condiderunt: quo censa sunt ciuium capita CCCXVII millia CCXVII. Regulus missis à Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, & si eam minimè impetraret: de captiuis commutandis ageret: iureiurando astrictus est rediturum se Carthaginem: si commutari captiuos non placuisset. utrunq; negandi autor senatui fuit: & cum fide custodita reuersus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, perijt.

LIBRI XIX.

CÆcilius Metellus, rebus aduersus Pœnos prosperè gestis, speciosissimũ egit triumphũ: XIII ducibus hostium, & centum uiginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher COS. qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos: qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnauit, & reuocatus à senatu, iussusq; dictatorẽ dicere, C. Glauciam dixit, sortis ultimæ hominẽ: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellæ, in agro Salẽtino Brundisium Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLI millia CCXXII. Claudia soror P. Claudij, qui contemptis auspicijs malè pugnauerat: à ludis diuertẽs, cum turba premeretur: dixit. utinam frater meus uiueret, iterumq; classem duceret. ob eam causam mulctata est. Duo prætores tum primũ creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus. A. Posthumium cõsulem, quoniam idem & flamẽ Martialis erat: cum ille ad bellum gerendum proficisci uellet, in urbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam uictoriæ C. Luctatius consul uicta ad Ægates insulas classe Pœnorũ, finem bello imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent: sexto die domiti in deditionem uenerunt.

LIBRI XX

SPoletium colonia deducta est. Aduersus Ligures tunc primum exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cũ rebellassent, subacti sunt. Tutia uirgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyrijs propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum, indictũ est: subactiq; in deditionem uenerunt. Prætorum numerus ampliatus est: ut essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum, Latiniq; nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trãs Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs in deditionem uenerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cum rebellassent, domiti in deditionem uenerunt. Lustrum à censoribus

tribus conditum est. ex quo censa sunt ciuium capita C C L X X millia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt. cum antea dispersi fuissent. Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam * muniuit: & circum flamminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

LIBRI XXI.

IN Italia belli punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntus sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur. & cum satisfacere nollent, bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias fusis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes uenit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius: qui Africani postea nomē accepit. iterumq; exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Annibal Apēninum per maximam militum uexationem propter uim tempestatum transiit. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI XXII.

ANnibal per continuas uigilias in paludibus oculo amisso, uenit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo, & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius consul homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant: & ab equo, quem conscenderat: per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circunuentus ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant: fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis uincta sunt. Cū ad nuntiū cladis Romæ luctus esset: duæ matres insperato, receptis filijs, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrum uotum. Dum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot uictorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugnæ committeret: & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minucius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem effecit: ut populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisoq; exercitu, cū in iniquum locū conflixisset: & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est. quo beneficio uictus castra cum eo iunxit: & patrem eū salutauit: idemq; milites facere cōmilitonibus iussit. Annibal uastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis, & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemq; Fabij Maximi dictatoris, cū circumposita ureret, agro pepercit: ut illum tanquā proditorem suspectum faceret. Æmylio deinde Paulo, & Terentio Varrone consulibus, & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, cæsaq; eo prælio Romanorum quadragintaquinq; millia cum Paulo consule, & senatoribus L X X X. consularibus atq; prætorijs aut ædilicijs triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consiliū de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militū, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturū eum, qui in uerba sua non iurasset, effecitq;, ut omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerētur. Præterea trepidationem urbis, & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas cōtinet. Opimia, & Floronia Vestales uirgines incesti damnatæ sunt. Propter paucitatem uerò militum, seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi: redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratiæ actæ: quod de republica non desperasset.

LIBRI XXIII.

CAmpani ad Annibalem defecere. Nuntius Cannensis uictoriæ Mago Carthaginem missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorū detractos in uestibulo curiæ fudit: quos

dit: quos excessisse modij mensuram traditur. post quem quidem nuntium Hanno ex Pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginiensium: ut pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente barchina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prosperè pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est: ut corporum uiribus, atq; animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame uexatum est: ut lora, & pelles scutis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis uixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Posthumius prætor à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem uicerunt: & Hispaniā suam fecerunt. Reliquiæ cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt: ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem, & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus COS. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduersus Pœnos, Sardosq; res gestas continet: à quo Asdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit: & uicit: primusq; omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

LIBRI XXIIII

Hieronymus Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Ro. fuerat: ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatē superbiamq; à suis interfectus est. T. Sempronius proconsul prosperè aduersus Pœnos, & Hannonē ducem ad Beneuentū pugnauit, seruorum maximè opera: quos liberos esse iussit. Cl. Marcellus COS. in Sicilia, quæ propè tota ad Pœnos defecerat: Syracusas obsedit. Philippo Macedonū regi bellum indictum est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusq;, in Macedoniam cum propè inermi exercitu profugit. ad id bellum gerendū Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam regem Masæsulorum pro Carthaginiensibus pugnans, uictus, in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transijt contra Gades: ubi angusto freto Africa, & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoq; in amicitiam recepti sunt: quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

LIBRI XXV

P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal urbem Tarentum præter arcē per Tarentinos iuuenes, qui se noctu uenatū ire simulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Marcij carminibus, quibus cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt, à Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. aduersus Hannonem Pœnorum ducem prosperè pugnatū est. T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidias ductus à Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat: cum petisset à senatu: ut sibi exercitus daretur: pollicitusq; esset, si hoc impetrasset: de Annibale uictoriam: octo millibus acceptis militum dux factus cōflixit acie cum Annibale: qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius prætor male aduersus Annibalē pugnauit: in quo prelio hominum sexdecim millia ceciderunt: ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fuluio, & ab Ap. Claudio COSS. Cl. Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio: & ingentem se uirū gessit. in eo tumultu urbis captę Archimedes intentus formis, quas in puluere descripserat: interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumq; rerū feliciter gestarū tristem exitū tulerunt, propè cum totis exercitibus cæsi anno octauo, quàm in Hispaniā iuerant. amissaq; eius prouinciæ possessio foret: nisi L. Martij equitis Romani uirtute & industria contractis exercituum reliquijs, eiusdem hortatu bina castra hostium expugnata essent. ad triginta septem millia cæsa: ex mille octingentis: præda ingens capta. dux Martius appellatus est.

LIBRI XXVI

Annibal ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse uero cum duobus millibus equitum usq; ad portam Capenam, ut urbis situm exploraret, obequitauit. & cum per triduum in aciem utrinq; exercitus omnis descendisset: certamen tempestas

diremit

diremit.nam cum in castra rediissent:statim serenitas erat. Capua capta est à Q.Fuluio,& Ap.Claudio COSS.Principes Campani ueneno sibi consciuerunt mortem. Cũ senatus Campanorũ deligatus esset ad palos:ut securi feriretur:literas à senatu missas Q.Fuluius COS.quibus iubebatur parcere:antequam legeret,in sinu posuit:& lege agi iussit: & suppliciũ peregit.

Cum in comitijs apud populum quæreretur:cui mandaretur Hispaniarũ imperium:nullo id uolente suscipere,P.Scipio P.filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum.& suffragio populi,consensuꝙ omniũ missus, nouam Carthaginem uno die expugnauit: cum ageret uigesimum quartum annum:uidereturꝙ diuina stirpe creatus:quoniã & ipse postea, quam togam acceperat,quotidie in capitolio erat:& in cubiculo matris eius anguis sępenumero uisus est. Res præterea in Sicilia gestas continet:& amicitiam cum Ætolis iunctam, bellumꝙ gestum aduersus Acarnânas,& Philippum Macedonum regem.

LIBRI XXVII.

CN.Fuluius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est.Meliore euentu à Claudio Marcello COS.aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est.inde Annibal noctu recessit.Marcellus insecutus est:& subinde cedentem pressit:donec effugeret.priore pugna Annibal superior fuit:Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater consulis Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit:& uicit.inter alia captum puerum regalem eximię formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Cl.Marcellus,T.Quintius Crispinus COSS.speculandi causa egressi è castris insidijs ab Annibale circumuenti sunt.Marcellus occisus fuit:Crispinus fugit. Res præterea à P.Sulpicio prætore aduersus Philippum,& Achæos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est:censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo.ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal,qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: ut se Annibali coniungeret:cum millibus hominum LVI cæsus est M.Liuij consulis ductu,non minore opera Claudij Neronis consulis,qui cum Annibali oppositus esset:relictis castris,ita ut inimicum falleret:electa manu profectus Asdrubalem circumuenit.

LIBRI XXVIII.

RES in Hispania prospere gestę à Syllano Scipionis legato,& L.Scipione fratre aduersus Pœnos,à Sulpicio procos.& ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro Ætolis referuntur.Cum M.Liuio,& Claudio Neroni COSS. triumphus decretus esset:Liuius,qui in prouincia sua rẽ gesserat:quadrigis inuectus est: Nero,qui in collegæ prouinciam,ut uictoriam eius adiuuaret:uenerat:equo est secutus:& in hoc habitu plus gloriæ,reuerentiæꝙ habuit.nam & plus in bello,quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestę negligentia uirginis,quæ non custodierat,extinctus est.uirgo cæsa est flagro. P.Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII anno eius belli,anno quinto,posteaquã ierat:exclusisꝙ in totũ possessione eius hostibus,Hispaniam recepit:& à Tarracone in Africam ad Syphacem regẽ Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit.munus gladiatorium in honorem patris,patruiꝙ Carthagini Nouæ dedit,non ex gladiatoribus:sed ex ijs,qui aut in honorem ducis,aut ex prouocatione in certamen descendebant:in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur:oppidani liberos,& coniuges rogo extructo occiderunt:se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset:seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit:rebellantesꝙ Hispaniæ populos coëgit in deditionem uenire.Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium,si in Africam traiecisset:pollicebatur. cum Gaditanis quoꝙ post discessum inde Magonis,cui ex Carthaginę scriptum erat:ut in Italiam trajceret,Romam reuersus,consulꝙ creatus. Africã prouinciam petenti,cõtradicente Q.Fabio Maximo,Sicilia data est:permissumꝙ, ut in Africam trajceret,si ex republica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, ubi hyemarat,in Italiam traiecit.

Libri

LIBRI XXIX.

Ex Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus ingentē prędam reportauit: & mādata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitū, uictore Romano: quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam, & Liguriam ierat: ex Africa & militum ampla manus missa: & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumq́; ut se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros, pulso punico præsidio, fugatoq́; Annibale recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romā à Pesinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris sibyllinis inuēto: pelli Italia alienigenam hostem posse: si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autē est Romanis per Attalum regem Asiæ. lapis erat, quem matrem deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius, qui in Hispania perierat: uir optimus à senatu iudicatus, adolescens nōdum quęstorius: quoniā ita responsum habebatur: ut numē id ab optimo uiro reciperetur, cōsecraretur q́;. Locrenses legatos Romā miserunt: qui de impotētia Q. Pleminij legati quererētur: quod pecuniā Proserpinæ abstulerat: & liberos eorū & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romā perductus in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione procon sule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquā luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu: qui explorarent, an ea uera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta in matrimoniū Asdrubalis Gisgonis filia, amicitiæ, quā cum Scipione ipse iunxerat, renuntiauit. Masanissa rex Masæsulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum uictus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hānonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum uenerāt: ab obsidione Vticę depulsus hyberna cōmuniuit. Sempronius cos. in agro crotoniensi prosperè aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuiū capita CCXV millia: Inter censores M. Liuium, & Claudiū Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quod à populo Romano damnatus, actusq́; in exilium fuerat: & Liuius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset: & quod minimè bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra unā, ęrarias reliquit: quod & innocentē se damnassent, & postea consulē censoremq́; fecissent.

LIBRI XXX

IN Africa Scipio Carthaginiēses, & eundem Syphacem Numidarū regem, Asdrubalemq́; pluribus prælijs uicit, adiuuante Masanissa: binaq́; hostium castra expugnauit: in quibus XL millia hominū ferro igniq́; consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam uxorē Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptijs factis uxorem habuit: castigatusq́; à Scipione uenenū ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumq́; est multis Scipionis uictorijs: ut Carthaginiēses in desperationē acti in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarēt. isq́; anno decimosexto Italia discedens in Africam traiecit: tentauitq́; per colloquiū pacem cum Scipione cōponere: & cum de cōditionibus pacis non conuenisset, acie uictus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago bello, quo in agro Insubrium cum Romanis cōflixerat: uulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex uulnere mortuus est. Reuersus in urbem Scipio amplissimū nobilissimumq́; egit triumphū: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic imperator uictæ à se nomine gentis nobilitatus est.

LIBRI XXXI.

BELLI aduersus Philippū Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ feruntur hæ. Tempore initiorū duo iuuenes Acarnanes, qui non initiati erāt,

Athenas uenerunt:& in sacrariũ Cereris cum alijs pluribus suis intrauerunt.ob hoc,tanquam nefas summum cõmisissent:ab Atheniẽsibus cæsi sunt.Acarnânes mortibus suorum commoti ad uindicandũ illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam,quingentesimo quadragesimo anno ab urbe condita, cum Atheniensiũ, qui obsidebantur à Philippo:legati auxilium à senatu petissent:& senatus id censuisset ferendum, plebe,quod tot bellorũ continuus labor grauis erat,dissentiente:tenuit autoritas patrum,ut sociæ ciuitati ferri opem populus quoq; iuberet.Bellum id P.Sulpicio consuli mandatũ est: qui exercitu in Macedoniã ducto, equestribus prælijs cum Philippo prosperè pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorum suos seq; occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellãtes,& Amilcarem Penum bellum in ea parte molientem acie uicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis,& Sulpicij consulis,expugnationesq; urbiũ ab utroq; factas continet.Sulpicius COS. adiuuãtibus rege Attalo,& Rhodijs bellũ gerebat. Triumphauit de Gallis L.Furius prętor.

LIBRI XXXII

COMPLVRA prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur: inter quæ in Macedonia in puppi longæ nauis laureã esse natam. T. Quintius† Flamininus COS. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri:fugatũq; coëgit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam,quę est uicina Macedonię:socijs Aetolis,& Athamanibus,uexauit. L.Quintius Flamininus cõsulis frater nauali prælio, Attalo rege, & Rhodijs adiuuantibus,Eubœam,& maritimam oram cepit. Achęi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginiensibus obsidibus oppressa est. Pretorũ numerus ampliatus est:ut seni crearentur Cornelius COS. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs,& tyranno eorũ Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes urbiũ in Macedonia referuntur.

† al. Flaminius, siue Flamminius.

LIBRI XXXIII

TITVS Quintius Flamininus procõsul cũ Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie uicto debellauit. L.Quintius Flamininus frater procõsulis, Acarnânes, Leucade urbe, quæ caput est Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C.Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cũ exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitam ualitudinẽ translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L.Furius, & Claudius Marcellus consules Boios,& Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus,& ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus,propter metum Romanorum,qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant:profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit,bellum contra Romanos parantem.

LIBRI XXXIIII

LEX Oppia,quam C.Oppius tribunus plebis bello punico de strĩgẽdis cultibus matronarum tulerat,cum maxima contentione abrogata est:cum Porcius Cato autor fuisset,ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello quod Emporijs orsus est: citeriorẽ Hispaniam pacauit. T.Quintius Flamininus bellum aduersus Lacedæmonios,& tyrannũ eorũ Nabidem prosperè gestum, data ijs pace, qualem ipse uoluit: liberatisq; Argis: qui sub ditione tyranni erant: finiuit. Senatus tunc primum secretus à populo ludos spectauit. ut id fieret, Sex. Ælius Pętus,& L. Cornelius Cethegus censores interuenerunt cum indignatione plebis. Coloniæ pleræq; deductę sunt. M.Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gestæ referũtur. T.Quintius Flamininus, qui Philippũ Macedonũ regem,& Nabidem Lacedæmoniorũ tyrannũ uicerat: Græciãq; omnem liberauerat: ob hanc rerũ gestarũ multitudinẽ triduo triumphauit. Legati Carthaginiensium nuntiauerunt: Annibalẽ,qui ad Antiochũ cõfugerat bellũ cum eo moliri. tentauerat autem per Aristonẽ Tyriũ sine literis Carthaginẽ missum ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBRI XXXV

P. SCIPIO Africanus legatus missus ad Antiochum, Ephesi cum Annibale,qui se Antiocho iunxerat:collocutus est:ut, si fieri posset,metum uitæ,quem ex populo Romano conceperat

ceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondit: Alexandrum Macedonũ regem, quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quodq; ultimas oras, quas uisere supra fidem humanã esset, peragrasset. quærẽti deinde quem secundum poneret, inquit, Pyrrhũ: eo quòd castra metari docuisset: ad hæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. exequẽti quem tertium diceret: semet dixit. ridens Scipio, quidnam tu diceres, si me, inquit, uicisses? tunc uero, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Inter ea prodigia, quæ plurima fuisse traduntur: bouem, Cn. Domitio consule, locutum: Roma caue tibi, refertur. Apparãt in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano solicitabant, à populo Romano desciuit, & bello aduersus Philopœmenem Achęorum prætorem gesto, ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoq; ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex cum bellum Græciæ intulisset, complures urbes occupauit: inter quas Chalcidem, & totam Eubœam Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho continet.

LIBRI XXXVI

MARCVS Acilius Glabrio COS. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuante, uictum Græcia expulit: idemq; Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica COS. ædem matris deûm, quam ipse in Palatiũ intulerat, uir optimus à senatu iudicatus: dedicauit: idemq; Boios, & Gallos uictus in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

LIBRI XXXVII

CORNELIVS Scipio COS. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatũ futurum dixerat: si ei Græcia, & Asia prouincia decerneretur, cum C. Lælio qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari uideretur: profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendum in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocbo, quẽ Græcia expulerat, de Aetolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione, ut omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus uictus erat, regnum ampliatum: Rhodijs quoq; qui & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Aemylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine uicerat: naualem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LIBRI XXXVIII

MARCVS Fuluius COS. in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius COS. collega eius Gallogræcos, Tolistobogios, Tectosagos, & Trocmos, qui Brẽno duce in Asiam trãsierant: cum soli citra Taurum montem minime parerent, uicit. Eorum origo, & cum eo loca, quæ tenent, occupauerantq;, referuntur. Exemplum quoq; uirtutis, & pudicitiæ in fœmina traditur. Quæ cum regis Gallogræcorũ uxor fuisset: capta centurionẽ, qui ei uim intulerat, occidit. Lustrũ à cẽsoribus cõditũ est. cẽsa sunt ciuiũ capita CCLVIII. millia, & CCCXXVIII. Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn. Manlius, cõtradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta per se causa in senatu, triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, à Petilio Acteo tribuno plebis, ut quidam, à Næuio, quòd præda cum Antiocho capta ærarium fraudasset: posteaquam is dies uenit, euocatus in rostra, hac die, inquit, Quirites Carthaginẽ uici, & prosequente populo, Capitoliũ ascendit: inde, ne amplius tribunitijs iniurijs uexaretur: in uoluntariũ exilium Liternũ concessit, incertũ ibi, an Romæ defunctus. nam eius monimentum

utrobiq; fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodē peculatus crimine accusatus, damnatusq;, cum in uincula, & carcerē duceretur: Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum populus quæstores in bona eius publicè possidenda misisset: non modò in ijs nullum uestigium pecuniæ regiæ apparuit: sed nequaquam tantum in ærarium redactum, quantæ summæ erat damnatus. collatā à cognatis, & amicis innumerabilem pecuniā accipere noluit: quæ necessitati ei erat ad cultum, retenta.

LIBRI XXXIX

AEMYLIVS COS. Liguribus subactis, uiam à Placentia usq; Ariminum perductā Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures, quicūq; circa Apenninū erant, subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcū, & quidem nocturnum, scelerum omnium maximum seminarium, cum ad ingentis turbæ cōiurationem peruenisset: à consule inuestigatū, & multorum pœna sublatum est. A' censoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, uir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L. Quintius Flamininus T. Quintij frater, eo quod cum Galliam prouinciam COS. obtinuerat: rogatus à Philippo Pœno, quem amabat: scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat: siue, ut quidam tradiderūt, unum damnatorū securi percusserat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et tanquam iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorum uirorum, Annibal à Prusia Bithyniæ rege, ad quem uicto Antiocho confugerat, cum dederetur Romanis: qui ad exposcendum illum T. Quintium Flamininum miserant: ueneno sibi mortem cōsciuit. Philopœmen quoque dux Achęorum, uir maximus est à Messenijs interemptus ueneno, cum ab ijs bello captus esset. Coloniæ Pollentia, & Pisaurum, & Mutina, & Parma, deductæ sunt. Pręterea res aduersum Celtiberos prosperè gestas, & initia, causasq; belli Macedonici cōtinet. cuius origo inde uenit, quod Philippus ægre ferebat regnum suum minui à Romanis, eo quòd cogeretur à Thracibus, alijsq; locis præsidia deducere.

LIBRI XL.

CVM Philippus liberos eorum, quos in uinculis nobilissimorum quidem hominū habebat, conquiri ad mortem iussisset: Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris regis uerita libidinem, prolatis in medium gladijs, & poculo, in quo erat uenenum, suasit ijs, ut imminens ludibrium morte effugerent: & cum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedonię regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, ueneno necatus est: regnumq; Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri, in arca lapidea clausi & græci & latini, inuenti sunt. in quibus plura quæ dissoluendarū religionum erant: prætor ad quem delati erant, cum legisset: iurauit senatui cōtra rempub. esse, ut legerentur, seruarenturq;: & ex S. C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis alterius filij in eundem delationibus impulsus ueneno sustulisset: & de pœna Persei cogitauit: uoluitq; Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus accepit.

LIBRI XLI.

IGNIS in æde Vestę extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos uictos in deditionem accepit: monimentumq; operū suorum, Gracchurim, oppidum in Hispania cōstituit. A' Posthumio Albino proconsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utrisq; triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab urbe dimissus. Lustrū à censoribus cōditū est. Censa sunt ciuiū capita CCLXXIII. millia, CCXLIIII.

Q. Volu-

Q. Volumnius Saxa trib. ple. legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res cõtra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à com/pluribus ducibus gestas cõtinet. & initia belli Macedonici, quod Perseus Philippi filius molie batur. miserat enim ad Carthaginienses legationẽ, & ab ijs nocte audita erat. sed & alias Græciæ ciuitates solicitabat. qui præter religionem, quod quàmulta templa magnifica multis locis erexit: Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ, uilissimum regem egit.

LIBRI XLII.

FVLVIVS Flaccus censor templũ Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit: ut ædem, quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex S. C. reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniuriæ in populum Romanum referũtur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus COS. cui Macedonia decreta erat, in Macedoniã transijt: leuibusq; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginiẽses de agro fuit dies ad disceptandũ à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos, ut in fide permanerent: dubitãtibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditũ est. Censa sunt ciuium capita CCLVII millia CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos & Ligures prosperè gestas continet.

LIBRI XLIII.

PRAETORES nonnulli, eo quod auarè & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus procõsul complures in Græcia urbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo uenierãt, ex S. C. postea restituti sunt. A præfectis classium Romanarũ multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prosperè gestas cõtinet: & uictis Dardanis, & Illyrico, cuius rex erat Gentius: motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat: ipso interempto consedit. M. Aemylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

LIBRI XLIIII.

Q. MARCIVS Philippus per saltus penetrauit in Macedoniã: compluresq; urbes occupauit. Rhodij misère legatos Romam, minantes, ut Perseo essent auxilio: nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiã coniungeret. indignè id latum. Cum id bellũ L. Aemylio Paulo sequentis anni consuli iterum mandatum esset, Paulus in concione precatus est, ut quidquid diri populo Ro. immineret, supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum uicit: uniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. antequam confligeret, dixit exercitui, ne miraretur quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyricorum, cum rebellasset: ab Anicio prætore uictus uenit in deditionẽ: & cum uxore, & liberis, & propinquis Romã missus. Ab Alexandris legati à Cleopatra, & Ptolemæo regibus uenerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod is bellum inferret. Perseus solicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia is pecuniam, quam promiserat minimè dabat: ab eis relictus est.

LIBRI XLV.

PERSEVS ab Aemylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syriæ rex Ptolemæũ & Cleopatrã, Aegypti reges obsideret: & missis ad eum à senatu legatis, qui iuberent, ab obsidione socij regis absisteret: editisq; mandatis consideraturũ se ille, quid faciundum esset, respondisset: unus legatorũ Popilius uirga regem circũscripsit: iussitq; antequam circulo excederet, respõsum daret. qua asperitate effecit ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantiũ populorũ, ac regum in senatũ admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanũ fuerant, exclusa. postero die cum de eo quæreretur, ut ijs bellũ indiceretur: causam in senatu patriæ suæ legati egerunt: nec tanquã hostes, nec tanquã socij dimissi. Macedonia in prouinciæ formam redacta est. Aemylius Paulus repugnantibus militibus eius propter minorẽ prædam, & contradicente Seruio Sulpicio Galba triumphauit: & Perseũ cũ tribus filijs ante currũ duxit. cuius triumphi lætitia, ne solida ei cõtingeret: duorum filiorũ funeribus insignita est. quorum alterius mors patris triumphũ præcessit: alterius secuta est. Lustrum conditũ est à censoribus. Censa sunt ciuiũ capita CCCXII millia, DCCCV. Prusias

Bithyniæ rex Romam,ut senatui gratularetur ob uictoriā ex Macedonia partā,uenit, & Nicomedem filium suum senatui commendauit. rex plenus adulationis libertum se populi Romani esse dicebat.

LIBRI XLVI.

EVMENES rex Romam uenit.qui,quia Macedonico bello se mediū egerat:ne aut inimicus iudicatus uideretur,si exclusus esset:aut liberatus crimine, si admitteretur: in comitio lex lata est,ne cuiquam regi Romā uenire liceret. Claudius Marcellus COS. alpinos Gallos; C. Sulpitius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene: quod fines suos depopularetur:dixeruntq́;,eum conspirasse cum Antiocho cōtra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est. Lustrū à censoribus cōditum est. Cēsa eo sunt ciuiū capita CCCXXVII millia, XXII. Princeps senatus lectus M. Aemylius Lepidus. Ptolemęus Aegyptiorū rex à minore fratre è regno pulsus,missis ad eum legatis, in regnū restitutus est. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnū:& amicitiam per legatos cum populo Ro. renouauit Res præterea aduersus Ligures, Corsos,& Lusitanos uario euentu gestas,& motus Syriæ mortuo Antiocho,qui filiū Antiochum puerum admodum reliquerat,cōtinet.Hunc Antiochum puerū cum Lysia tutore Demetrius,Seleuci filius,qui Romam obses missus fuerat:clàm,quia minime dimittebatur à Romanis,interemit:& ipse in regnū receptus.L. Aemylius Paulus,qui Perseum uicerat,mortuus: cuius tanta abstinentia fuit:ut cum ex Hispania,& Macedonia maximas opes retulisset:uix ex auctione bonorum eius redactum sit,unde dos uxori eius redderetur. Pomptinæ paludes à Cornelio Cethego consule,cui ea prouincia euenerat,siccatæ:agerq́; ex ijs factus.

LIBRI XLVII.

CN. Tremellio trib.ple.mulcta dicta est:quod cū M.Aemylio Lepido pontifice maximo iniuriose contenderat.sacrorum quoq́; magistratuū ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est.censa sunt ciuium capita CCCXXVIII millia, CCCXIIII. Et princeps senatus lectus Aemylius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres,qui dissidebant,fœdus ictum:ut alter in Aegypto,alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex cōsilio Demetrij regis Syriæ,& uiribus pulsus regno à senatu restitutus est. Missi à senatu legati,qui inter Masanissam,& Carthaginienses de agro iudicarent. C.Marcius COS. aduersum Dalmatas parum prospere primū,postea feliciter pugnauit.cum quibus bello confligendi causa fuit:quod Illyricos populi Romani socios uastauerant.eandemq́; gentem Cornelius Nasica COS. domuit.Q.Opimius COS. transalpinos Ligures, qui Massiliensiū oppida Antipolim & Nicæam uastabant, subegit. Præterea in Hispania à compluribus parum prospere res gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octauo ab urbe condita magistratū,peractis comitijs,insequentisq́; anni consulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia causa fuit,quod Hispani rebellabāt Legati ad disceptandū inter Masanissam,& Carthaginienses missi nuntiauerūt:uim naualis materiæ se Carthagine deprehendisse. Quidam prætores à prouincijs auaritiæ nomine accusati,& damnati sunt.

LIBRI LXVIII.

LVSTRVM à censoribus conditū est.Censa sunt ciuiū capita CCCXXIIII millia. Semina tertij belli punici referuntur.Cū in finibus Carthaginiēsiū maximus Numidarum exercitus,Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse: M. Porcius Cato suasit,ut Carthaginiensibus, qui exercitū specie contra Masanissā regē,sed re uera cōtra Romanos accitum in finibus haberēt: bellum indiceretur.contradicente P. Cornelio Nasica, placuit legatos mitti Carthaginē,qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensiū,quod contra fœdus exercitū & nauales materias haberēt:pacem inter Masanissam, & eos facere uoluerunt:Masanissa agro,de quo lis erat, cedente. sed Gisgo, Amilcaris filius,homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat: cum senatus pariturū se iudicio legatorū dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo cōcitauit: ut legatis, quo minus uiolarentur, fugam explicuerit. Id nuntiantes infestū iam senatū Carthaginiensibus infestiorē fecerūt. M.Porcius Cato funus mortui filij in prætura tenuissimo, ut ualuit: (nam pauper erat)sumptu fecit. Andriscus,qui

se Persei

se Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti asseueratione mentiretur: Romã missus.

M. Aemylius Lepidus, qui princeps senatus sextis iam censoribus erat lectus, antequã expiraret: præcepit filijs, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrẽt: in reliquũ funus ne plus quàm æris denos cõsumerent. imaginũ specie, non sumptibus nobilitari maximorũ uirorum funera solere. De ueneficijs quæsitũ. Publilia, & Licinia nobiles fœminæ, quæ uiros suos necasse insimulabãtur: cognita causa, cum prætori prædes, uadesq; dedissent, cognatorũ decreto necatæ sunt. Gulussa Masanissæ filius denuntiauit Carthagine delectus agi, classem comparari: & haud dubiũ bellũ strui. Cum Cato suaderet, ut ijs bellũ indiceretur: P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciundum, placuit, decẽ mitti legatos exploratũ. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus COSS. cum delectum seuerè agerent, nec quenquã gratia dimitterent: à tribunis plebis, qui pro amicis suis uacationẽ impetrare nõ potuerunt, in carcerẽ cõiecti sunt. Hispaniense bellum cũ parũ prosperè aliquoties gestum ita confudisset ciuitatẽ Romanam: ut ne ij quidẽ inuenirẽtur, qui aut tribunatũ exciperẽt, aut legati ire uellent, P. Cornelius Aemylianus processit: & excepturum militiæ genus, quodcunq; imperatũ esset, professus est. quo exemplo ad militandi studiũ omnes incitauit. L. Lucullus COS. cui Claudius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberię populos cũ uideretur: Vacceos, Cantabros, & alias regiones, & iterũ alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed adoptiuus prouocatorẽ barbarũ tribunus militũ occidit: & in expugnatiõe captæ urbis maius multo etiam periculũ adijt. nam murũ primus omniũ transcendit. Seruius Sulpicius Galba prætor male aduersus Lusitanos pugnauit. Cum legati ex Africa cum Carthaginiensium oratoribus, & Gulussa Masanissæ filio redijssent, dicerentq;: & exercitũ & classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententiã placuit, Catone, & alijs principibus senatus suadentibus: ut in Africã cõfestim trãsportaretur exercitus. quia uero Cornelius Nasica dicebat: nondũ sibi iustã causam belli uideri: placuit, ut bello desisteretur: si Carthaginiẽses classem exuissent, & exercitum dimisissent: si minus, proximi consules de bello punico referrent. Cum locatum à censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica autore, tanquã inutile, & nociturum publicis moribus, ex S. C. destructũ est: populusq; aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginienses tum aduersum fœdus bellum Masanissę intulerunt. Victi ab eo nonagesimũ secundum annum habente, & sine pulpamine mandere, & gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

TERTII punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab urbe condita: intra quintũ annum, quàm erat cœptũ, consummatũ omnino est. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicã, quorum alterum sapientissimũ uirum in ciuitate habebant: alter uir optimus à senatu iudicatus erat, diuersis certatũ est sententijs, Catone suadente bellũ & ut omnino deleretur Carthago, Nasica dissuadente: placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naues haberent: & extra fines exercitũ duxissent: quodq; socio populi Ro. & amico Masanissę arma intulissent: & quod filiũ eius Gulussam, qui cũ legatis Romanis erat, in oppidũ minimè recepissent, bellũ ijs indici. Prius quàm ullæ copiæ in naues imponerẽtur: Vticẽses legati Romã uenerunt, se, suaq; omnia dedentes. Ea legatio, ueluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentũ ex præcepto librorũ Sibyllinorũ facti: qui anno primo primi punici belli quingentesimo & altero anno ab urbe condita facti erant.

Legati triginta Romã uenerunt, per quos Carthaginienses se dedebant. Catonis sententia peruicit, ut decreto perstaretur: & ut cõsules quam primũ proficiscerentur ad bellũ. Qui ubi in Africã transierũt, acceptis, quos imperauerãt, trecentis obsidibus, & armis, omnibusq; instrumentis belli, siqua Carthagine erat: tunc cum ex autoritate patrum iuberent, ut in alio loco procul à mari decem millia passuum, nec minus, remoto oppidum facerent: indignitate rei ad bellandum Carthaginienses compulerunt. Obsideri, oppugnariq; cœpta est Carthago à L. Marcio, M. Manlio consulibus. In qua oppugnatione, cum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupissent: & ab oppidanis grauiter cæderentur: à Scipio

ne Africano expliciti sunt. per quem & castellum Romanorũ, quod nocte oppugnabant, paucis equitibus iuuantibus liberatum est: castrisq́; quæ Carthaginienses omnibus copijs pariter ab urbe egressi oppugnabant, liberatis, is præcipuam gloriam tulit. Præterea cum ab irrita oppugnatione Carthaginis COS. (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum ducere aduersus Asdrubalem uellet: qui cum altera manu iniquum saltum insederat: suasit primo cõsuli, ne tam iniquo loco confligeret. uictus deinde complurium, qui & prudentiæ eius, & uirtuti inuidebant, sentẽtijs, & ipse saltum ingressus est. cumq́; sicut prædixerat, fusus fugatusq́; esset Romanus exercitus: & duæ cohortes ab hoste obsiderentur: cum exiguis equitũ turmis in saltum reuersus liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam uirtutẽ eius & Cato uir promptioris multo ad uituperandum linguæ, in senatu sic prosecutus est, ut diceret: reliquos, qui in Africa militarent, umbris militare: Scipionẽ uigore. & populus Romanus eo fauore illum cõplexus est: ut comitijs complurimæ eum tribus consulem scriberent: cum hoc per ætatem minime liceret. Cum L. Scribonius tribunus pl. rogationem promulgasset, ut Lusitani, ex fœdere populo Ro. dediti à Sergio Galba in Galliam uenissent, in libertatẽ restituerentur: M. Cato acerrime suasit. extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fuluius Nobilior etiam ab eo in senatu laceratus respondit pro Galba. ipse quoq; Galba cum se damnari uideret: complexus duos filios prætextatos, & filium Caij Sulpicij, cuius tutor erat: ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. extant tres orationes eius: duæ aduersum Libonem tribunũ plebis, rogationesq́; eius habitas de Lusitanis, una cõtra L. Corneliũ Cethegũ, in qua Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur: quòd compertum habuerit, equo atq; homine suo immolatis per speciẽ pacis adoriri exercitũ suum in animo habuisse. Andriscus quidam ultimæ sortis homo, Persei regis se filium ferens & mutato nomine Philippus uocatus, cũ ab urbe Roma quò illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendaciũ miserat, clàm profugisset: multis ad falsam eius famam uelut ad uerã euntibus, contracto exercitu, totam Macedoniã aut uoluntate incolentiũ, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pellice se Perseo rege ortum, traditũ educandum Cyrthesæ cuidam esse ut in belli casus, quod ille cum Romanis ageret, aliquod uelut semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Adramiti se educatũ usq; ad duodecimũ annum ætatis. patrem esse credentem, à quo educaretur: ignarum generis fuisse sui. affecto deinde eo, cum prope uitæ finem ultimum esset, detectam tandem originem suam: falsæq́; matri libellum datum signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, cum ad puberem ætatem uenisset: obtestationesq́; ultimas adiectas, ut res in occulto ad id tempus seruaretur. pubescenti libellum tradidit: in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem subditititũ se esse, uerã stirpem ignoranti edidisse genus: atq; obtestatã, ut prius quàm ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet ijs locis, ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem aliquod exilium à Demetrio, in Syriam se contulisse: atq; ibi primum quis ipse omnino esset, palàm expromere ausum.

LIBRI L.

THESSALIA, cum & illam inuadere armis, atq; occupare Pseudophilippus uellet: per Romanorum legatos auxilijs Achæorum defensa est. Prusias rex Bithyniæ omnium humillimorũ fautor, atq; uitiorum, à Nicomede filio, adiuuante Attalo rege Pergami occisus est. Habebat aliũ filium, qui pro superiore ordine dentiũ enatũ habuisse unũ os continẽs dicitur.

Cum legatos ad pacẽ inter Nicomedẽ & Prusiã faciendã Romani misissent: & unus ex ijs caput multis cicatricibus sparsum haberet: alter pedibus æger esset: tertius ingenio socors haberetur: dixit Cato, eam legationẽ nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quę eo tẽpore ex stirpe generis Persei regis Macedonũ inertia secordiaq́; similem Prusiæ regẽ habebat: iacente eo in ganeo & lustris, Ammonius regnabat, per quẽ & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus Demetrij filius, occisi. Masanissa Numidiæ rex maior nonaginta annis uir insignis decessit. Inter cætera opera iuuenilia, quæ ad ultimũ edidit: adeò etiam uersus in senectam uiguit: ut post sextũ & octogesimũ annum genuerit unum filiũ. Inter tres liberos, maximum natu Mycipsam, Gulussam, & Manastabalem, qui etiam græcis literis erat eruditus:

P. Scipio Æmylianus, cum commune eis pater regnum reliquisset, & diuidere eos arbitrio Scipionis iussisset, administrationem regni diuisit. Item Phaniæ Himilconis perfecto equitum Carthaginiensium, uiro forti, & cuius opera præcipua Pœni utebãtur, suasit, cum equitatu suo ad Romanos transire. Trium legatorum, qui ad Masanissam missi fuerant: Claudius Marcellus coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginienses Asdrubalem Masanissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia interemerunt. quæ suspicio inde emanauit, quod propinquus esset Gulussæ, auxilia Romanorũ iuuantis. P. Scipio Æmylianus cum ædilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per x. annos consulem fieri minimè licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeijs, & repugnantibus aliquantum patribus, legibus solutus, & cos. creatus est. M. Æmylius nonnullas urbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu M. Iuuentio prætore, à Q. Cæcilio uictus, captusq;, relicta Macedonia.

LIBRI LI.

CARTHAGO uiginti tria millia quidem passuum in circuitu labore maximo obsessa. & per partes capta est, primum à Mancino legato, deinde à Scipione consule cui extra sortem prouincia Africa data est. Carthaginienses portu nouo, quia uetus à Scipione erat obstructus, facto, & contracta exiguo tempore ampla classe, nauali prælio infeliciter pugnauerunt. Asdrubalis quoq; eorum ducis castra ad Nesentem oppidum loco difficillimo sita cum exercitu deleta sunt à Scipione. qui tandem urbem expugnauit septingentesimo anno, quàm erat condita. spoliorum maior pars Siculis, quibus oblata erant: reddita. Vltimo urbis excidio cum se Asdrubal Scipioni dedisset: uxor eius, quæ paucis antè diebus de marito minimè impetrare potuerat ut ad uictorem transfugeret, se flagrantis in medium urbis incendium duobus cum liberis ex arce præcipitauit. Scipio exemplo patris eius Æmylij Pauli qui Macedoniam uicerat, ludos fecit, transfugas, atq; fugitiuos bestijs obiecit. Belli Achaici semina referuntur hæc, qui legati populi Romani ab Achaicis pulsati sunt. Corinthum missi erant ut eas ciuitates, quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LIBRI LII.

CVm Achæis, qui in auxilium Bœotios, & Chalcidenses habebãt: Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit. quibus uictis, dux eorum Critolaus ueneno sibi mortem consciuit. in cuius locum Dracus Achaici motus primus autor ab Achæis dux creatus, ad Isthmon à L. Mumio consule uictus est. qui, omni Achaia in deditionẽ accepta, Corinthum ex s c. diruit, quia ibi legati Romanorum uiolati erant. Thebæ quoq;, & Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L. Mumius se abstinentissimum uirum egit. nec quicquam ex ijs opibus ornamentisq; quæ prædiues Corinthus habuit in domum eius peruenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphauit: P. Cornelius Africanus Scipio Æmylianus de Carthagine & Asdrubale. Viriatus primum in Hispania ex pastore uenator, & ex uenatore latro, mox iusti quoq; exercitus dux factus, uniuersam Lusitaniam occupauit, M. Vetilium prætorem fuso eius exercitu, cepit. post quẽ C. Plautinus prætor nihilo felicius rem gessit, tantumq; terrorem is hostis intulit, ut aduersus eum consulari opus esset & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges gesta referuntur. Alexander homo ignotus, & incertæ stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrij filius, qui à patre quondam ob incertos belli casus ablegatus in Gnidon fuerat, contempta secordia inertiaq; eius, adiuuante Ptolemæo Ægypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimoniũ bello interemit. Ptolemæus in caput grauiter uulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, expirauit, atq; in locum eius frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat: à Diodoro quodam uno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam fugit. L. Mumius de Achæis triumphauit. signa ærea, marmoreaq;, & tabulas pictas in triumpho tulit.

Libri

LIBRI LIII.

Ap. Claudius cos. Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cęcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ, expugnatis multis urbibus, recepta est. C. Iulius senator græcè res Romanas scripsit.

LIBRI LIIII.

Q. Pompeius cos. in Hispania Termestinos subegit. cum eisdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit. Lustrum à censoribus conditũ est. Censa sunt ciuium capita CCCCXXVIII. millia, CCCXLII. Cum Macedonum legati conquestum uenissent de Iunio Syllano prætore: quod acceptis pecunijs prouinciã spoliasset: & senatus de querelis eorũ uellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Syllani pater, petijt, impetrauitq́ʒ, ut sibi huiusmodi cognitio mandaretur. & domi causa cognita, filiũ cõdemnauit, abdicauitq́ʒ: ac ne funeri quidem eius, cũ suspendio uitã finisset, interfuit: sedensq́ʒ domi potestatẽ consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prosperè gestis, labem imposuit, pace cum Viriato æquis cõditionibus facta. Viriatus à proditoribus cõsilio Seruilij Cepionis interemptus est: & ab exercitu eius multũ imploratus, ac nobilissimè tumulatus, uir duxq́ʒ maximus, per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

LIBRI LV.

P. Cornelio Nasica, cui cognomen Serapion fuit, ab irridente Curiatio tribuno ple. impositum: & D. Iunio Bruto coss. delectum habentibus in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis: quod exercitum in Hispania deseruisset: damnatusq́ʒ sub furca diu uirgis cæsus est: & sestertio nummo uenijt. Tribuni pl. quia non impetrarunt ut sibi denos, quos uellent, milites eximere liceret: consules in carcerem mitti iusserunt. Iunius Brutus cos. in Hispania ijs, qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumq́ʒ dedit, quod Valentia uocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam censuerat: cum exercitu fusus fugatusq́ʒ. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerunt. conscendenti deinde in nauim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit audiri: mane mane Mancine. Mancino auspicia tristia fuisse probatum est. uictus enim à Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset: pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus uetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorũ millibus quatuor uicta erant. D. Iunius Lusitaniam urbium expugnationibus usq́ʒ ad oceanum perdomuit: & cum fluuium Obliuionem transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulit: & sic ut transgrederẽtur persuasit. Alex. filius rex Syriæ, decem annos admodum habens, à Diodoro, qui Triphon cognominabatur, tutorẽ suo per fraudem occisus est: corruptis quidem medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum mentiti dum secant illum, occiderunt.

LIBRI LVI.

D. Iunius Brutus in ulteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnauit: dissimili euẽtu M. Aemylius Lepidus proconsul aduersus Vacceos rem gessit: cladem q́ʒ similem Numantinæ passus est. Ad exoluendum Numãtini fœderis religione populum Mancinus, cum huius rei autor fuisset: deditus Numantinis minimè est receptus. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuiũ capita CCCXXIII. millia Fuluius Flaccus cos. Vardeos in Illyrico subegit. M. Cæsonius prætor in Thracia cum Scordiscis prosperè pugnauit.

Cum uitio ducum bellum numantinum non sine publico pudore duraret: delatus est ultro Scipioni Africano à senatu, populoq́ʒ Romano consulatus. quẽ cum ille capere ob legem, quæ uetabat, quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minimè uellet: sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus minimè ualuisset: C. Fuluio consuli mandatum est, cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui cõtracta agrestium seruorum manu, & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoq́ʒ alter seruus ad LXX. millia seruorum contraxit. & copijs iunctis

ctis contra populum Romanum, exercitumq́ eius bellum sæpenumero gesserunt.

LIBRI LVIII.

SCIPIO AFRICANVS Numantiam obsedit: & corruptum licentia, luxuriaq́ exercitum, ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauit. omnia enim deliciarũ instrumenta recidit: duo millia scortorũ à castris reiecit: militẽ omni die in opere habuit: & triginta dierum frumentũ, ad septenos uallos ferre cogebat. ægrè propter onus incedenti dicebat: cũ gladio recte uallare scieris, uallum ferre desinito. Alij nimitũ parum habiliter scutũ ferenti eum scutum amplius iusto ferre iussit. neq́ id se reprehendere: quoniã melius scuto, quàm gladio uteretur. Quẽ militem extra ordinem deprehendit: si Romanus esset, uitibus: si extraneus, uirgis cecidit. Iumenta quidem omnia, ne exoneraret milites, uendidit. multoties contra hostium eruptiones feliciter pugnauit. Vaccei obsessi, liberis & cõiugibus trucidatis, ipsi se interemerũt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriæ missa, cũ celare alijs imperatoribus regum munera mos esset: pro tribunali accepturũ se esse dixit. eaq́ omnia referre quæstorẽ in publicas tabulas iussit. ex ijs uiris fortibus munera se daturũ. Cum undiq́ Numantiam obsidione clausisset: & oppressos fame uideret urgeri: hostes qui pabulatũ exierãt, uetuit interimi: quòd diceret, uelocius eos absumpturos frumentum, quod haberent, si plures quidem fuissent.

LIBRI LVIIII.

TIB. SEMPRONIVS Gracchus tribunus plebis cum agrariam legem ferret aduersus uoluntatem senatus, & equestris ordinis, nequis ex publico agro plus quàm decem iugera possideret, in eum furorẽ exarsit: ut M. Octauio collegæ causam diuersæ partis defendenti potestatem lege lata obrogaret: seq́, & fratrem Gracchum, & Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidundum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem agrariam. qua si quis latius agrũ patefaceret: ut ijdem omnino triumuiri iudicarent quà publicus ager, quà priuatus esset. deinde cum minus agri esset, quàm quod diuidi posset: sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem amplam modo sperãdi incitauerat: legem se promulgaturum ostendit ob id: ut ijs, qui Sempronia lege agrum accipere deberent: pecunia, quæ regis Attali fuisset, diuideretur. Hæredem autẽ populum Romanũ reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus grauiter senatus: ante omnes C. Antonius COS. qui cum in senatu in Gracchũ perorasset: raptus ab eo ad populum, delatusq́ plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari uellet Gracchus, autore P. Cornelio Nasica in Capitolio à primatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum: & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus est in flumen proiectus. Res præterea in Sicilia uario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIBRI LIX.

NVMANTINI fame maximè coacti, ipsi se per uices trucidauerunt. Captã urbem Scipio Africanus deleuit, & de ea triumphauit: quartodecimo anno post Carthaginẽ deletam. P. Attilius COS. in Sicilia cũ fugitiuis debellauit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupauit: cum testamẽto Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Aduersus eum P. Licinius Crassus COS. cum idem pontifex maximus esset: quod nunquã antea factũ erat: extra Italiam profectus, prælio uictus, & interemptus est. M. Perpenna COS. uictum Aristonicũ in deditionẽ accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus tunc primum uterq́ ex plebe censores facti. Lustrum à censoribus est conditũ. Censa sunt capita CCCXIII. millia DCCCXXIII. præter pupillos & uiduas. Q. Metellus censor censuit, ut ducere uxores omnes omnino cogerentur liberorũ creandorũ causa. extat oratio eius, quã Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret: uelut eo tempore scriptã in senatu recitauit. C. Attinius Labeo tribunus pl. Q. Metellũ censorẽ, à quo in senatu legendo præteritus erat: de saxo deijci iussit. quod ne fieret, cæteri tribuni pl. auxilio quã maximè fuerunt. Cum Carbo tribunus pl. rogationem tulisset, ut eundem tribunũ pl. quoties quidẽ uellet, creari liceret: rogationem eius P. Africanus grauissima oratione dissuasit. in qua dixit: T. Gracchũ iure cæsum uideri. Gracchus contra suasit rogationem: sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriæ, &

Phraatem

Phraatem Parthorũ regem gesta, nec magis quietæ res Aegypti referuntur. Ptolemæus Euergetes cognominatus, ob nimiam eius crudelitatem suis inuisus, incensa à populo regia clàm in Cyprum profugit. & cum sorori eius Cleopatræ, quam eius uirgine filia per uim compressa, & in matrimoniũ ducta, repudiauerat: regnum à populo datũ esset, infensus filium, quem ex illa habebat, in Cypro occidit, caputq; eius, & manus, & pedes matri misit. Seditiones à triumuiris Fuluio Flacco, C. Graccho, & C. Carbone de agro diuidundo creatis excitatæ. quibus cum P. Scipio Africanus aduersaretur: fortisq; ac ualidus pridie domum se recepisset: mortuus in cubiculo inuẽtus est. Suspecta fuit, tanquã uenenum ei dedisset Sempronia uxor: hinc maximè, quod soror esset Gracchorũ: cum quibus simultas Africano fuerat. de morte tamen eius nulla quæstio acta. quo defuncto, seditiones triumuirales acrius exarserunt. C. Sempronius COS. contra Iapidas primo rem male gessit: mox uictoria cladem acceptam emendauit, uirtute D. Iunij Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat.

LIBRI LX.

AVRELIVS COS. Sardos subegit. Fuluius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium Massiliensibus aduersus Falanios Gallos: qui populabantur fines Massiliensiũ. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit: Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudine locustarum, & deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXC. millia, DCCXXXVI. C. Gracchus, Tyberij frater, tribunus plebis eloquentior quàm frater, perniciosas aliquas leges tulit: inter quas frumentariã, ut semisse & triente frumentũ plebi daretur: alteram legem agrariam, quam frater eius tulerat: tertiam qua equestrem ordinẽ cum senatu consentientẽ corruperat: (trecenti senatores erant, sexcenti equites) ut trecentis senatoribus admiscerẽtur: id est: ut equester ordo bis tantũ uirium in senatu haberet. & continuato in alterũ annum tribunatu, legibus agrarijs latis effecit: ut cõplures coloniæ in Italia deducerentur: & una in solo dirutæ Carthaginis. quo ipse triumuir creatus coloniã deduxit. Præterea res à Q. Metello consule aduersus Baleares gestas cõtinet: quas Græci Gymnesias appellant: quia æstatem nudi exigant. Baleares à teli missu appellati: uel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonen nauigaret. Motus quoq; Syriæ referũtur. in quibus Cleopatra Demetriũ uirum suum, & Seleucum filium, multum indignata, quòd occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

LIBRI LXI.

C. SEXTIVS procõsul uicta Saluiorũ gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atq; à nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindaliũ multũ feliciter pugnauit. Quibus bellum inferẽdi causa fuit: quod Teutomalium Saluiorũ regem fugientum recepissent, & omni ope iuuissent: quodq; Heduorum agros, sociorum populi Romani uastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Auentinum armata quoq; multitudine occupauisset: à L. Opimio cõsule, ex S. C. uocato ad arma populo, pulsus, interẽptus est: & cum eo Fuluius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus COS. Pauli nepos, aduersus Allobroges, & Bituitũ Aruernorum regem feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum uiginti. & cum ipse ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset: Albæ custodiendus datus est: quia contra pacem uidebatur, ut in Galliam remitteretur. decretum quoq; est: ut Congentiatus, filius eius, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionẽ accepti. L. Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatus ciues in carcerem coniecisset, liberatus est.

LIBRI LXII.

CN. Marcius COS. Sarnios gentem alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filijs reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio: quem in filium adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petijt: quem uictum interemit: Adherbalem regno expulit: qui à senatu

restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Ænobarbus censores, duos & triginta senatu amouerunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXIII

CAto Porcius COS. in Thracia male aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIIII millia, CCCXXXVI. Æmylia, Licinia, & Marcia uirgines Vestales incesti damnatæ sunt. idq; incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatū sit, refertur. Cimbri gens uaga populabundi in Illyricum uenerunt. ab ijs Papyrius Carbo COS. cum exercitu fusus est. Liuius Drusus COS. aduersus Scordiscos gentem à Gallis oriundam in Thracia feliciter pugnauit, magnumq; honorem tulit.

LIBRI LXIIII

ADherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum. idq; etiam Calpurnius Bestia COS. gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandum cōsiliorum autores, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam uenit. & propter cædem admissam in regulum quendam nomine Massiuam, qui regnū eius populo Romano inuisi appetebat, interfectum, Romæ cum periclitaretur, causam capitis dicere iussus clàm profugit, & discedens urbe fertur dixisse: O urbem uenalem, & cito perituram, si emptorem inuenerit. A. Posthumius legatus infeliciter prælio aduersus Iugurtham gesto conflixit: pacemq; etiam multum ignominiosam adiecit, quam quidem minimè esse seruandam senatus censuit.

LIBRI LXV

Q. Cæcilius Metellus COS. duobus prælijs Iugurthā fudit, & uniuersam Numidiam uastauit. M. Iunius Syllanus COS. aduersum Cimbros infeliciter pugnauit. legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negauit. M. Minucius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnauit. L. Cassius COS. à Tigurinis Gallis pago Heluetiorum, qui à ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est. milites qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI

IVgurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorū regis adiutus est. & cæsis prælio Bocchi quoq; copijs, nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere uinctus ab eo, & traditus Mario est. in qua re præcipua opera L. Cornelij Syllæ, questoris Marij fuit.

LIBRI LXVII

AVrelius Scaurus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu, captus est. & cum in cōsilium ab ijs euocatus deterreret eos, ne alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret Romanos uinci minimè posse: à Bolo rege feroce iuuene occisus est. Ab ijsdē hostibus C. Manlius, & Q. Seruilius Cepio proconsules uicti prælio, castrisq; binis exuti sunt. octoginta millia militum occisa: calonum ac lixarū quadraginta millia. Secundum populi Romani iussionem Cepionis, cuius temeritate clades accepta erat: damnati bona publicata sunt. primoq; post regem Tarquinium imperium ei abrogatū. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs, & in carcere necatus. Marius triumphali ueste in senatum uenit, quod nemo ante eum fecerat: eiq; propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est. consulatu secundo & tertio absens COS. creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, uastatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyreneum sunt, per saltum in Hispaniā transgressi, ibiq; multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt, reuersiq; in Galliam bellicosis quidem se Theutonis coniunxerunt.

LIBRI LXVIII

ANtonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C. Marius COS. summa

ui oppugnata à Teuthonis & Ambronibus castra defendit. duobus deinde prælijs circa Aquas Sestias eos hostes deleuit. in quibus cæsa traduntur hostium decenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum COS. creatus est. triumphum ablatum, donec Cimbros uinceret, distulit. Cimbri repulso ab alpibus fugatoque Q. Catulo proconsule, qui fauces alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratque, ubi uirtute sua explicata fugientem proconsulem, exercitumque prosecuti in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli, & C. Marij exercitibus, prælio uicti sunt ab eis, in quo cæsa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis cõsensu receptus pro duobus triumphis qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquantulum, ut nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderant, conseruatã ab eo Remp. fatebantur. P. Malleolus, matre interempta, primus omnium insutus culleo in mare præcipitatus est. Ancylia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges continet.

LIBRI · LXIX

CN. Apuleius Saturninus adiuuãte C. Mario, & per milites occiso A. Numio competitore, tribunus plebis per uim creatus non minus uiolenter tribunatũ, quàm petierat, gessit. & cum legem Agrariam per uim tulisset, Metello Numidico, eo quod in eam minimè iurasset, diem dixit. qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esset, in uoluntarium exilium Rhodum profectus est, ibique legendo, & audiendis magnis uiris uacabat. Profectò C. Marius seditionis autor, qui sextum quidem consulatum per tribus sparsa pecunia emerat: aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribunus pl. C. Memmium candidatum consulatus petitorem, quem maximè aduersarium actionibus suis timebat, interemit. quibus rebus concitato quamplurimum senatu in eius causam, & C. Marius homo mutabilis & uarij consilij ingenijque, qui semper secundam fortunam transierat, cum eum tueri minimè posset, oppressus armis cũ Glaucia prætore, & alijs eiusdem furoris socijs bello quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exilio ingenti totius fauore ciuitatis reductus est. M. Aquilius COS. in Sicilia bellum seruile concitatum confecit.

LIBRI LXX

CVm M. Aquilius de pecunijs repetundis causam diceret, ipse rogare iudices noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat: tunicã à pectore eius discidit, ut honestas cicatrices ostẽderet, quibus cõspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus autor. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemæus Cyrenarum rex, cui cognomentum Apionis fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit. & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi ad Syllam uenerunt, ut amicitiam à populo Romano peterent. P. Rutilius uir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis à publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant repetundarum damnatus in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Senatus cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni ui niti cœpit, ut ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Liuio Druso tribuno plebis, qui, ut uires sibi acquireret, perniciosa spe largitionis plebẽ concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI

M. LIVIVS Drusus tribunus pl. ut maioribus uiribus senatus causam susceptam tueretur: socios, & Italicos populos, spe ciuitatis Romanæ solicitauit. ijsque adiuuãtibus per uim legibus agrarijs frumentarijsque latis legẽ quoque iudicialem tulit, ut æqua parte iudicia penes senatum, & equestrem ordinem essent. Cum deinde promissa socijs ciuitas præstari non posset: irati Italici defectionem cœperunt agitare. eorum coitus, cõiurationes, orationesque in concilijs principum referuntur. propter quæ Liuius Drusus etiam senatui inuisus factus, uelut socialis belli autor, incertum à quo, domi occisus est.

Libri

LIBRI LXXII

ITalici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Q. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. saga populus sumpsit. Seruius Galba à Lucanis comprehensus, unius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus est. Esernia, & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia demum Latini nominis, externarumq; gentium missa populo Romano, & expeditiones inuicem, urbiumq; expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII

L. Cæsar c o s. male aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prętore uenit: qui interemptus est. Cōplures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius c o s. parū prospere contra Marsos pugnasset: & in prælio cecidisset: C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos fudit. Q. Cepio legatus Rutilij cū obsessus prospere in hostes erupisset: & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperiū, temerarius factus, & circūuentus insidijs, fuso exercitu, cecidit. L. Cæsar c o s. feliciter contra Samnites pugnauit. ob eā uictoriam Romæ saga posita sunt. & ut uaria belli fortuna esset: Esernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium uenit. Sed & C. Marius prælio Marsos fudit: Hirmio Asinio prætore Marrucinorum occiso. C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluios rebellantes uicit.

LIBRI LXXIIII

CN. Pompeius Picentes prælio fudit, & obsedit. propter quam uictoriam Romæ prætextæ, aliaq; magistratuū ornamenta insignia sumpta sunt. C. Marius cū Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primum militare cœperūt. Aurelius Plotius legatus Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, cum uterq; populus defecisset, prælio uicerūt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti sunt. Cn. Pompeius c o s. Marsos acie uicit. Cum ære alieno oppressa esset ciuitas, A. Sempronius Asellus prętor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab ijs, qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationesq; continet.

LIBRI LXXV

A. Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus, cum classi præesset, infamis crimine proditionis ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio uicit, & bina castra eorū expugnauit. C. Pōpeius Vestinos in deditionē accepit. L. Porcius c o s. rebus prospere gestis, fusisq; aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. Ea res hostibus uictoriam eius prælij dedit. Cosconius, & Luceius Samnites acie uicerunt, Marium Egnatium, nobilissimū hostium ducem occiderunt, compluraq; eorum oppida in deditionē acceperūt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis prælijs fudit, aliquot populos recepit, quantisq; raro quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIBRI LXXVI

A. Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prospere gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, uniuersamq; eam regionē recepit. Cn. Pompeius procōsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacē petierunt. Asculum à C. Pompeio captum est, cæsis à Mamerco Æmylio legatis Italicis. Silo Popedius, dux Marsorum, autor huius rei in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Pōti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam continet.

LIBRI LXXVII

CVum P. Sulpicius tribunus pl. autore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, ut exules reuocarētur, & noui ciues, libertiniq; distribuerētur in tribus, & ut Marius aduersus

Mithridatem Ponti regem dux crearetur:& aduersantibus COSS. Q. Pompeio,& L.Syllæ uim intulisset: occisoq; Pompeij consulis filio, genero Syllæ:L.Sylla COS. cum exercitu in urbem uenit, & aduersus factionem Sulpicij & Marij in ipsa urbe pugnauit: eamq; expulit.ex quo duodecim à senatu hostes,inter quos C.Marius pater,& filius iudicati sunt. P.Sulpicius cum in quadam uilla lateret: indicio serui sui retractus & occisus est.seruus,ut præmiũ promissi indicij haberet,manumissus est:& ob scelus domini proditi de saxo deiectus est.C.Marius filius in Africam traiecit.C.Marius pater,cum in paludibus Minturnensiũ lateret,extractus est ab oppidanis. & cum ad occidendum eũ missus seruus natione Gallus maiestate tanti uiri perterritus recessisset:impositus publicè in nauim delatus est in Africam. L.Sylla ciuitatis statum ordinauit:exinde colonias deduxit.Q.Pompeius COS. ad capiendum à Cn.Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII

Mithridates Asiam occupauit:Q.Oppium proconsulem,item Aquilium legatum in uincula coniecit:iussuq; eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit,uno die trucidatum est.urbem Rhodum,quæ sola in fide permanserat, oppugnauit:& aliquot prælijs naualibus uictus recessit. Archelaus præfectus regis in Græciam cum exercitu uenit, Athenas occupauit. Præterea trepidationem urbium, insularumq;,alijs ad Mithridatem,alijs ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus,continet.

LIBRI LXXIX

Cornelius Cinna cum perniciosas leges per uim ferret: pulsus urbe à Cn.Octauio collega cum Sextio tribuno plebis: imperioq; ei abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in potestatem suam redegit,& bellum urbi intulit, accersito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa.in quo bello duo fratres,alter ex Pompeij exercitu,alter ex Cinnæ, ignorantes concurrerunt.& cum uictor mortuum spoliaret, agnito fratre ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipse supra rogum se transfodit,& eodem igni consumptus est.Et cum opprimi inter initia potuisset,Cn.Pompeij fraude,qui utranq; partem fouendo,uires Cinnæ dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit,& consulis segnitie,confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, quorum duo Q.Sertorio, & Carboni dati sunt,urbem circunsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit,& crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX

Italicis populis à senatu ciuitas data est.Samnites,qui soli arma recipiebant:Cinnæ, & Mario se coniunxerunt.ab ijs Plancius cum exercitu cęsus est.Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupauerunt,& fugati ab Octauio consule recesserunt. Marius Antiũ quidem,& Ariciam,& Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem & perfidiam & ducum,& militum,qui corrupti aut pugnare nolebant,aut ad diuersas partes transibant:Cinna & Marius in urbem recepti sunt. qui uelut captam eam cædibus & rapinis uastarunt.Cn.Octauio consule occiso, & omnibus aduersæ partis nobilibus trucidatis,inter quos M.Antonio eloquentissimo uiro,& C.Cæsare, quorum capita in rostris posita. Crassus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus.pater Crassus, ne quid indignum uirtute sua pateretur,gladio se transfixit.Et citra ulla comitia consules in sequentem annum seipsos renuntiauerunt.eodem die,quo magistratum inierant:Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deijci iussit, editisq; multis sceleribus Idibus Ianuarijs decessit, uir,cuius si examinentur cum uirtutibus uitia,haud facile sit dictu,utrum bello melior,an pace perniciosior fuerit.adeò quam rempublicam armatus seruauit, eam primo togatus omni genere fraudis,postremo armis euertit.

LIBRI LXXXI

L. SYLLA Athenas,quas Archelaus præfectus Mithridatis occuparat,circunsedit, & cum maximo labore expugnauit,urbi libertatem, & ciuibus quæ habuerãt redidit

didit. Magnesia, quæ sola in Asia ciuitas in fide manserat, summa uirtute aduersus Mithridatem defensa est. Præterea à Thracibus in Macedonia gesta continet.

LIBRI LXXXII

SYlla copias regis, quæ Macedonia occupata in Thessaliã uenerant, prælio uicit, cæsis hostium centum millibus, castris quoq; expugnatis. renouato deinde bello, iterum exercitum eius fudit ac deleuit. Archelaus cum classe regia Syllæ se tradidit. L. Valerius Flaccus C O S. collega Cinnæ missus, ut Syllæ succederet, propter auaritiam inuisus exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius, ultimæ audaciæ homine occisus est: & imperium ad Fimbriam translatum. Præterea expugnatæ in Asia urbes à Mithridate, & crudeliter direpta prouincia: incursionesq; Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXXIII

C. Fimbria in Asia fusis aliquot copijs Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obsessumq; regem non abfuit multũ quin caperet: urbem Ilion, quæ se potestati Syllæ reseruabat, expugnauit ac deleuit, & magnam partem Asiæ recepit. Sylla multis prælijs Thracas cecidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit: & per eos, qui concordię studebant: ut legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci: interemptus est. consulatum Carbo solus gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset, pacẽ cum Mithridate fecit: ita, ut his cederet prouincijs: Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria desertus ab exercitu, qui ad Syllam transierat: ipse se percussit, impetrauitq; à seruo præbens ceruicem, ut eum omnino interficeret.

LIBRI LXXXIIII

SYlla legatis, qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsi ad se confugerant, restituerentur. quæ conditio cum iusta senatui uideretur, per Carbonem factionemq; eius, cui bellum uidebatur utilius, ne cõueniret, effectũ est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italię obsides exigere uellet, ut fidem illorum cõtra Syllam obligaret, consensu senatus prohibitus. Nouis ciuibus S C. suffragium datum est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium sequutus erat, cũ in Africa bellũ moliretur, à C. Fabio prætore pulsus est, senatusq; consultum per factionem Carbonis, & marianarum partiũ factũ est, ut omnes ubiq; exercitus dimitterentur. Libertini in quinq; & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum contra Syllam, quod plurimum excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV

SYlla in Italiam cum exercitu traiecit: missisq; legatis, qui de pace agerent, & à consule Cn. Carbone, & C. Norbano uiolatis, eundem Norbanum prælio uicit. Et cum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem iungeret, nec potuerat: castra oppugnaturus esset, uniuersus exercitus cõsulis solicitatus per emissos à Sylla milites signa ad Syllam trastulit: Scipio, cum interimi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius, qui Asculum ceperat, conscripto quidem uoluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam uenerat, ad quem se nobilitas omnis cõferebat, ita ut deserta urbe ad castra ueniretur. Præterea expeditiones per uniuersam Italiam utriusq; partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI

CVm C. Marius, C. Marij filius C O S. ante annos uiginti per uim creatus esset, C. Fabius in Africa propter crudelitatem & auaritiam in prætorio suo uiuus exustus est. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulso & occiso occupauit. Sylla cum Italicis populis, ne timeretur ab ijs uelut erepturus ciuitatem, & suffragij ius nuper datum, fœdus percussit. itemq; ex fidutia iam certę uictoriæ litigatores, à quibus adhibebantur uadimonia, Romã deferre iussit. Cum à parte diuersa urbs adhuc teneretur: L. Damasipus prætor ex uoluntate C. Marij consulis, cum senatum contraxisset, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem crucidauit. ex cuius quidem numero Q. Mutius Scæuola pontifex maximus fugiens

 in uesti/

in uestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet.

LIBRI LXXXVII

SYlla C. Marium, exercitu eius fuso deletoq; ad Sacriportū, in oppido Præneste obsedit. urbem Romam ex inimicorum manibus recepit, Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res à legatis eius eadem ubiq; fortuna partium gestas continet.

LIBRI LXXXVIII

SYlla Carbonē, exercitu eius ad Clusiū, ad Fauentiā, Fidentiamq; cęso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorū populorū nondū arma deposuerant, iuxta urbē Romā ante portā Collinā debellauit: recuperataq; rep. pulcherrimā uictoriā crudelitate, quanta in nullo homine unq; fuit, inquinauit. Octo millia deditorū in uia publica trucidauit: tabulā proscriptionis posuit: urbem & uniuersam Italiam cędibus repleuit. inter quos omnes Prænestinos inermes interimi iussit. Mariū senatorij ordinis uirum cruribus brachijsq; fractis, auribus præsectis, & effossis oculis necauit. C. Marius Pręneste obsessus à Lucretio Asella, Syllanarū partium uiro, cum per cuniculū captaret euadere, septus ab exercitu mortem sibi consciuit in ipso cuniculo, cū sentiret se euadere minimè posse: cū Pontio Telesino fugæ comite stricto utrinq; gladio concurrit. quem cum occidisset, saucius à seruo impetrauit, ut se occideret.

LIBRI LXXXIX

L. Brutus à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyrā appulerat, missus naue piscatoria Lilybæum, ut exploraret, an ibi Pópeius esset, & circunuentus à nauibus, quas Pópeius miserat, in se mucrone uerso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cū imperio à senatu missus Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortē tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat cum fascibus uiginti quatuor processit, rebusq; nouis Reip. statum cōfirmauit. tribunorum plebis potestatem minuit: & omne ius legū ferendarum ademit: pontificum, augurumq; collegium ampliauit, ut essent quindecim: senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorū uendidit. ex quibus primo multa rapuit, redactum est sestertiūm ter millies quingentiesq;. Lucretium Asellam consulatū contra uoluntatē suam petere ausum iussit interimi in foro: & cum indignè ferret populus Romanus, concione uocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitiū proscriptum, & Hieram regem Numidarum bellum molientes, uictos interemit: & IIII & XX annos natus adhuc eques Romanus, quod quidē nemini contigerat, ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus in urbe Rhodo, cum cōprehenderetur, se ipse interemit. Metellus ex proscriptis unus clàm capite adoperto ad posticum ædis Bastiæ uxoris cum accessisset, admissus minimè est, quia illum proscriptū diceret. itaq; se transfodit, & sanguine suo fores respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuisit. Volaterras, quod oppidū adhuc in armis erat, obsessum in deditionē accepit. Mitylenæ quoq; in Asia quæ sola urbs post uictum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ dirutæq; sunt.

LIBRI XC

SYlla decessit, honosq; ei à senatu habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus, cum acta Syllæ tentaret rescindere, bellum excitauit. & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum molitus perijt. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in ulteriore Hispania ingēs bellum excitauit. L. Manlius procōsul, & M. Antonius legatus ab Hirtuleio quæstore prælio uicti sunt. Præterea à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

LIBRI XCI

N. Pompeius, cum adhuc quęstor esset: cū imperio cōsulari aduersus Sertoriū missus est. Sertorius aliquot urbes expugnauit, plurimasq; ciuitatēs in potestatē suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus prælijs uicit. Q. Metellus proconsul L. Hirtuleium quæstorem Sertorij omni cum exercitu cecidit.

LIBRI XCII

CN. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita, ut singula ex utraque parte cornua uicerint. Q. Sertorius Metellum & Perpennam cũ duobus exercitibus prælio fudit. cuius uictoriæ partem cupiens auferre Pompeius parũ prospere pugnauit. obsessus deinde Calagurrj Sertorius assiduis eruptionibus nõ leuiora damna obsidentibus tulit. Præterea à Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorij multa crudelia in suos facta continet. qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum crimine proditionis insimulatos interemit.

LIBRI XCIII

P. Seruilius procõsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot urbes piratarũ expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanũ fecit hæredem, regnũque eius in prouinciæ formam redactũ est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellũ populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualiumque, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta COS. ad Chalcedonem prælio à rege uictus est, rexque à Pompeio & Metello uictus. & ut contra Sertoriũ egerunt, qui omnibus belli militiæque artibus par fuit. quos etiam ab obsidione Calagurrj oppidi depulsos coëgit diuersas regiones petere, Metellum ulteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIIII

L. Lucullus COS. aduersus Mithridatẽ equestribus prælijs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnã milites à seditione inhibuit. Deiotarus Gallogræciæ tetrarches præfectos Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prosperè gestas continet.

LIBRI XCV

C. Curio procõsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt, & congregata seruorũ & ergastulorum multitudine, Chryso, & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium pulchrum legatum, & P. Vorenum prætorem prælio uicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque deleuit, pulsumque à Bithynia regem uarijs belli ac naufragiorũ casibus fractum coëgit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI

Q. Arius prætor Chrysum, fugitiuorũ ducem, cum uiginti millibus hominum cecidit. C. Lentulus COS. malè aduersus Spartacũ pugnauit. Ab eodem L. Gellius, & Q. Arius prætor acie uicti sunt. Sertorius à M. Antonio, & M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno, magnus dux, & aduersus duos imperatores, Pompeium & Metellum sæpe par, ut frequentius uictor, ad ultimũ desertus & proditus.

Imperium partium ad Marium tralatum est. quem Cn. Pompeius uictum captumque interemit, ac recepit Hispanias decimo ferè anno, quàm cœptum est bellum. C. Cassius procõsul, Cn. Manlius prætor malè aduersus Spartacum pugnauerũt, idque bellum M. Crasso prætori mandatum est.

LIBRI XCVII

M. Crassus prætor primum cum parte fugitiuorũ, quæ ex Gallis Germanisque cõstabat, feliciter pugnauit, cæsis inimicorum XXXV millibus, & duce eorũ Granico. Cum Spartaco dein debellauit, cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum aduersus Cretenses parum prosperè gestum morte sua finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit, cæsis hostiũ amplius quàm sexaginta millibus. M. Crassius, & Cn. Pompeius COSS. facti sunt.

* sicut Pompeius, antequam quæsturã gereret, ex equite Romano. tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoque per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

LIBRI XCVIII

LAchares filius Mithridatis, Bospori rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus est. C. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt: quatuor & sexaginta senatu motis. à quibus lustrum conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCCL millia. L. Metellus prætor in Cilicia aduersum piratas prospere rē gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio consumptū erat, refectū à Q. Catulo dedicatū est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & immensas utriusq; regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydoniam urbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parum prospere pugnauit. Lucullū, ne persequeretur Mithridatē ac Tigranem, summamq; uictoriæ imponeret, seditio militū tenuit, qui sequi nolebant: quia legiones Valerianæ, impleta à se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

LIBRI CXIX

Q. Metellus proconsul Gnoson, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legē tulit, ut equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. Cn. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercluserant: intra quadragesimū diem toto mari eos expulit, belloq; cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditionē piratis, agros & urbes dedit. Præterea res à Q. Metello aduersus Cretenses cōtinet: & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas. queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatam præteri ri, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas urbium deditiones. Pompeius Romæ rationem reddit, hoc se facere debuisse.

LIBRI C

C. Manlius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, ut Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus domitis Cretensibus, liberæ in id tempus insulæ leges tulit. Cn. Pompeius ad gerendum bellū aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem uicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorū, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq; gestum continet.

LIBRI CI

CN. Pompeius Mithridatem nocturno prælio uictū coēgit Bosphoron profugere: Tigranem in deditionē accepit, eiq;, ademptis Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnum Armeniæ restituit. Coniuratio eorū, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant: facta de interficiendis COSS. oppressa est. Cn. Pompeius cum Mithridatē persequeretur, iu ultimas ignotasq; gentes penetrauit: Iberos, Albanos, qui transitum minime dabant, prælio uicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Henionochosq;, & res ab eo in Bosporo gestas continet.

LIBRI CII

CN. Pompeius in prouinciæ formam Pontū redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus in regia, cum ueneno sumpto parum profecisset ad mortem: à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo ut iuuaretur petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Iudæos subegit. fanum eorum Hierosolyma inuiolatum ante id tempus cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione cōsulatus passus, cum Lentulo prætore & Cethego & pluribus coniurauit, de cæde consulum & senatus, incendijs urbis, opprimenda republica: exercitu quoq; in Hetruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est, Catilina urbe pulso: de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIBRI CIII

CAtilina à C. Antonio proconsule cū exercitu cæsus. P. Clodius accusatus, quod in mulieris habitu sacrarium, in quod uirum intrare nefas est, intrasset: cumq; uxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn. Potitius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transijt. C. Cæsar Lusitanos subegit. eoq; con-

sulatus

fulatus candidato,& captante rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est, Gn. Pompeium, M. Crassum, & C. Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu ab altero consule M. Bibulo, latę sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit. M. Cicero lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quia indemnatos ciues necauisset, in exiliū missus est. Cæsar in prouinciā Galliā profectus Heluetios, gentem uagam, domuit, quæ sedem quęrens per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere uolebat. Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane & Tigranis filio triumphauit: Magnusq; à tota concione consalutatus est.

LIBRI CIIII

PRima pars libri situm Germaniæ, moresq; continet. C. Cæsar contra Germanos, qui Ariouisto duce in Galliam descenderant: cum exercitum duceret, rogatus ab Heduis, & Sequanis, quorum ager possidebatur: trepidationem militum propter metum nouorum hostium ortam allocutione exercitus inhibuit, & uictos prælio Germanos Gallia omni expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno pl. ingenti gaudio senatus, ac uniuersæ Italiæ ab exilio reductus est. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suessiones, Viromanduos, Atrebates, Belgarū populos, quorum quidem maxima multitudo erat, prælio uictos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios unam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eamq; gentem deleuit, quæ bellum gessit, donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti superessent: ex nonaginta quinq; senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, M. Catoni administratio eiusdem rei mandata est. Ptolemæus Aegypti rex ob iniurias, quas patiebatur, à suis regno pulsus Romam uenit. C. Cæsar gentem oceano iunctam, Venetos, nauali prælio uicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res gestas continet.

LIBRI CV

CVm M. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur: senatus uestem mutauit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio repulsam tulit. idem cum legem impediret: qua prouinciæ consulares in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno plebis legis autore in uincula ductus est. A. Gabinius proconsul Ptolemæum in regnum reduxit Aegypti, reiecto Archelao, quem sibi regem asciuerant. Cæsar, uictis Germanis, & in Gallia cæsis, Rhenum transcendit, proximam partem Germanię domuit, ac deinde oceano in Britanniam parum prospere tempestatibus aduersis traiecit: iterumq; parū felicius, maximaq; hominum multitudine cæsa, reliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIBRI CVI

IVlia Cæsaris filia, Pompeij uxor, decessit, honosq; maximus ei à populo habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. Gallorum multi populi, Ambiorige duce Eburonum defecerunt. à quibus Cotta, & T. Aurunculeius legati Cæsaris insidijs circunuenti, cum exercitu, cui præerant, cæsi sunt. & cum aliarum quoq; legionum castra oppugnata maximo labore defensa essent: interq; eos, qui in Treueris præerat, Q. Cicero, ab ipso Cęsare hostes prælio fusi sunt. M. Crassus bellum Parthis illaturus Euphratem fluuium transiuit. uictusq; prælio, in quo & filius eius cecidit, cum reliquias exercitus in collem recepisset, euocatus in colloquium ab hostibus, ut de pace acturus, quorum dux erat Surenas, comprehensus, & nequid uiuus pateretur repugnans interemptus est, & ita perijt.

LIBRI CVII

C. Cæsar Treuiris in Gallia uictis, iterum in Germaniā transit, nulloq; ibi inuento hoste, reuersus in Galliam Eburones, & alias ciuitates, quę conspirauerant uicit, & regem Ambiorigem in fuga persecutus. P. Clodij à T. Annio Milone, candidato cōsulatus, Appia uia ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremauit. Cum seditiones inter candidatos consulatus, Hypseum, Scipionem, & Milonem essent, qui armis ac ui contendebant: ad comprimen-

das eas Cn. Pompeius legatus à senatu consul tertium factus est absens, & solus, quod nemini unquam contigit. Questione decreta de morte P. Clodij, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex dicta est, ut ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Præterea res gestas à C. Cæsare aduersum Gallos, qui propè uniuersi Vercingentorige Aruerno duce, defecerunt, & laboriosas obsidiones urbium continet: inter quas Auarici Biturigum, Gergouiæ Aruernorum.

LIBRI CVIII

CAius Cæsar Gallos ad Alexiam uicit, omnesq; Galliæ ciuitates, quæ in armis fuerant, in deditionē accepit. C. Cassius questor M. Crassi Parthos, qui in Syriam transcenderāt, cecidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit: creatis COSS. Ser. Sulpicio, & M. Marcello. C. Cæsar Bellouacos cum alijs Gallorum populis domuit. Præterea contentiones inter COSS. de successore C. Cæsari mittēdo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Cæsar ad petitionē consulatus ueniret, cum ijs, lege lata in id tempus consulatus, prouincias obtinere deberet: resq; à M. Bibulo gestas in Syria continet.

LIBRI CIX

CAusæ ciuilium armorum, & initia referuntur, cōtentionesq; de successore C. Cæsari mittendo, cum se dimissurum exercitum negaret, nisi à Pompeio dimitteretur. & C. Curionis tribuni plebis primum aduersus Cæsarem actiones continet. Cum S C. factum esset, ut successor Cæsari omnino mitteretur: M. Antonio, & Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id S C. impediebant, urbe pulsis, mandatum à senatu consulibus, & Cn. Pompeio, ut uiderent nequid Resp. detrimenti caperet. C. Cæsar bello inimicos persecutus cū exercitu in Italiam uenit: Corfinium cum L. Domitio, & L. Lentulo cepit, eosq; dimisit: Cn. Pompeium, uniuersosq; eius partium Italia omnino expulit.

LIBRI CX

CAius Cæsar Massiliam, quæ portas ipsi clauserat, obsedit, & relictis in obsidione C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniā L. Afraniū, & C. Petreium legatos Cn. Pompeij cū septē legionibus ad Ilerdā in deditionē accepit, omnesq; incolumes dimisit: Varrone quoq; legato Pompeij cū exercitu in potestatē suam redacto. Gaditanis ciuitatē dedit. Massilienses duobus naualibus prælijs uicti, post longā obsidionē in potestatē Cæsaris se permiserunt. C. Antonius legatus Cæsaris male contra Pompeianos pugnauit, & in Illyrico captus est. in quo bello Opitergini trāspadani Cæsaris auxiliares rate sua ab hostilibus nauibus clausa, potius q̄ in potestatē inimicorū uenirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Cæsaris in Africa, cum aduersus Pompeianarum partium ducem Varronem pugnasset: à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitu cæsus est. C. Cæsar in Græciam traiecit.

LIBRI CXI

CAECILIVS Rufus prætor cum seditiones in urbe quàm maxime concitaret, nouarum tabularum spe plebe solicitata, abrogato magistratu, pulsus urbe Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat, se coniunxit. uterq; cum bellum moliretur, interempti sunt. Cleopatra Ægypti regina à Ptolomæo fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli prætoris auaritiā crudelitatēq; Cordubenses in Hispania cū duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt, Cn. Pompeius ad Brundisiū obsessus à Cæsare, & præsidijs eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis, obsidione liberatus translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie uictus est. Cicero in castris remansit, uir nihil minus, quàm ad bella natus. omnibusq; aduersarum partium, qui se potestati uictoris permiserunt, Cæsar ignouit.

LIBRI CXII.

TRepidatio uictarum partium per diuersas orbis terrarum partes, & fuga referuntur. Cn. Pompeius, cum Ægyptum petisset, iussu Ptolemæi regis pupilli, autore Theodoro præceptore, cuius apud regē maxima erat autoritas: & Photino occisus est ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula, antequàm in terrā exiret. Cornelia uxor, & Sex. Pompeius filius

filius in Cyprum refugerunt. Cæsar post tertium diem insecutus, cum ei Theodorus caput Pompeij, & annulum obtulisset, infensus est, & illachrymauit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus Cleopatram in regnum Ægypti reduxit, & inferentem bellum ijsdem autoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo suo discrimine uicit. Ptolemæum, dum fugit, in Nilo nauicula subsedit. Præterea laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, & bellum à Cn. Domitio contra Phraatem Parthum prosperè gestum continet.

LIBRI CXIII

COnfirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatũ est, Catone cui ex æquo deferebatur imperium, cedente. Et cum de diruenda urbe Vtica propter fauorẽ ciuitatis eius in Cæsarem deliberaretur, idq; ne fieret, M. Cato tenuisset: Iuba suadente, ut dirueretur, tutela eius, & custodia mãdata est Catoni. Põpeij Magni filius in Hispania cõtractis uiribus quarũ ducatũ nec Afranius, nec Petreius excipere uolebãt, bellũ aduersus Cæsarem renouauit. Pharnaces Mithridatis filius, rex Ponti sine ulla belli mora uictus est. Cum seditiones Romæ à P. Dolobella tribuno pl. legẽ ferente de nouis tabulis excitatæ essent, & ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magistro equitũ in urbem militibus octingenti è plebi cæsi sunt. Cæsar ueteranis cum seditione missionẽ postulantibus dedit. & cũ in Africã traiecisset, contra copias Iubæ regis cum discrimine maximo pugnauit.

LIBRI CXIIII

BEllum in Syria Cæcilius Bassus eques Romanus Pompeianarũ partium excitauit, & relicto à legione Sexto Cæsare, quæ ad Bassum transierat: occisoq; eo Cæsar Scipionem prętorem, Afranium, Iubamq; uicit ad Tapsum, castris eorum expugnatis. Cato audita rẽ cum se percussisset Vticæ, & interueniente filio curaretur, inter ipsam curationem rescisso uulnere expirauit, anno ętatis quadragesimonono. Petreius Iubam, seq; interemit. P. Scipio in naue circumuentus honestæ morti uocem quoq; adiecit. quærentibus enim hostibus imperatorem, dixit. imperator bene se habet. Faustus & Afranius occisi: Catonis filio uenia data. Brutus legatus Cæsaris in Gallia Bellouacos rebellantes uicit.

LIBRI CXV

CÆsar quatuor triumphos duxit: ex Gallia, ex Ægypto, ex Ponto, & Africa. epulum, & omnis generis spectacula edidit. M. Marcello consulari, senatu rogante, concessit reditum. qui Marcellus beneficio eius frui minime potuit, à P. Magio Chilone cliẽte suo Athenis occisus. Et censum egit, quo censa sunt ciuium capita centum quinquaginta millia. Profectus in Hispaniam contra Sex. Pompeium, utrinq; multis expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, summam uictoriam cum maximo discrimine ad Mundam urbem cõsecutus est. Pompeius Sex. effugit.

LIBRI CXVI.

CAius Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit. & cum multi, quammaximiq; honores ei à senatu decreti essent, inter quos, ut pater patrię appellaretur, & sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset, inuidiæ causam aduersus eum præstitère, quod senatui deferenti hos honores, cum ante ædem Veneris genitricis sederet, minime assurrexit, & quod M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente Diadema capiti suo impositum in sella reposuit: & quod Epidio Marullo, & Cæsetio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus potestas abrogata est. Ex ijs causis conspiratione in eum facta, cuius capita fuerunt, M. Brutus, & C. Trebonius, & C. Cassius, & ex Cęsaris partibus D. Brutus, in curia Pompeij occisus est uiginti tribus uulneribus, occupatumq; ab interfectoribus eius Capitolium. Obliuione deinde cædis eius à senatu decreta, obsidibus Antonij, & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderunt. Testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus C. Octauius ex sorore nepos, & in nomen adoptatus est. Cæsaris corpus cum in campũ Martium ferretur, à plebe ante rostra crematũ est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est. Chamaces humillimæ sortis homo, qui se C. Marij filium

ferebat: cum apud credulam plebem seditiones moueret, interfectus est.

LIBRI CXVII

C. Octauius Romam ex Epiro uenit. eò enim illum Cæsar præmiserat, bellũ in Macedonia gesturus, ominibusq; prosperis exceptus, etiã nomen Cęsaris sumpsit, in cõfusione rerum, ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit. Sed M. Antonius COS. cum impotenter dominaretur, legemq; de prouinciarum permutatione tulisset per uim, & Cæsarem quoq; petentẽ, ut sibi aduersum auunculi percussores adesset, magnis iniurijs affecit. Cæsar, ut sibi & reipublicæ uires contra eum paraturus, deductos in colonias ueteranos excitauit. Legiones quoque quarta & Martia signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt. deinde plures sæuitia M. Antonij passim in castris suis trucidati, quia & suspecti erant, & ad Cæsarem desciuerunt. D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Præterea discursus utriusq; partis uirorum ad accipiendas prouincias, apparatusq; belli continet.

LIBRI CXVIII

M. Brutus in Græcia sub prætextu reipublicæ, & suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Cęsari, qui primus reipub. arma sumpserat pro populo Romano: imperium à senatu datum est cum cõsularibus ornamentis, adiectumq;, ut senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit: missiq; ad eum legati à senatu de pace parum ad eam componendam ualuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIBRI CXIX

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolobellæ occisus est. ob id facinus Dolobella à senatu hostis iudicatus est. Cum Pansa Cos. male aduersus Antonium pugnasset: A. Hircius Cos. cum exercitu superueniens, fusis M. Antonij copijs, fortunam utriusq; partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in Galliam confugit, & M. Lepidũ cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi iunxit, hostisq; à senatu cum omnibus, qui intra præsidia eius erant, iudicatus est. A. Hircius, qui post uictoriam ipsius in inimicorum castris ceciderat, & L. Pansa è uulnere, quod in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Cæsarem, qui solus è tribus ducibus supererat, parum gratus senatus fuit, qui D. Bruto obsidione mutinensi à Cæsare liberato, honore triumphi decreto, Cęsaris, militumq; eius mentionem non satis gratam habuit. ob quæ C. Cæsar reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu uenit, & perculsis aduentu eius ijs, qui in eum iniqui erant, cum annos XVIII haberet, COS. creatus est.

LIBRI CXX

C. Cæsar COS. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorũ opera pater occisus esset. postulatiq; ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus absentes damnati sunt. Cum M. Antonio uires Asinius quoq; Pollio, & Munacius Plancus cum exercitibus suis adiuncti ampliassent, & D. Brutus, cui senatus ut persequeretur Antoniũ, mandauit, relictus à legionibus suis profugisset, iussu Antonij, in cuius potestatem uenerat, à Capeno Sequano interemptus est. C. Cæsar pacem cum Antonio & Lepido fecit, ita, ut tres uiri Reip. constituendæ quidem per quinquennium præessent. ipse Lepidus, & Antonius statuerunt, ut suos quisq; inimicos proscriberent, in qua proscriptione plurimi equites, CXXX senatorum nomina fuerant, & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cæsaris Antonij auũculi, M. Ciceronis, cuius occisi à Popilio legionario milite, cum haberet annos LXIII, caput quoque cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M. Bruto in Græcia gestas continet.

LIBRI CXXI

CASSIVS cui mandatum à senatu erat, ut Dolobellam inimicum iudicatum bello persequeretur: autoritate Reip. adiutus Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prouincia erant, in potestatem suam redegit: Dolobellam in urbe Laodicea obsessum

obsessum mori coëgit. M.quoq; Bruti iussu C.Antonius captus occisus est.

LIBRI CXXII

MArcus Brutus aduersus Thracas parum prospere rem gessit, omnibusq; transmarinis prouincijs, exercitibusq; in potestatem eius, & C.Cassij redactis, coierunt Smyrnæ uterq; ad ordinanda futuri belli consilia. M.Messalæ Publicolam fratrem iunctum communi consilio condemnauerunt.

LIBRI CXXIII

SEx.Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cũ exercitu diu sine ulla loci cuiusquam possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciã occupauit: occisoq; à Pompeio A.Bithynico prætore, Saluidienum legatum Cæsaris nauali prælio uicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt, bellum contra Brutũ, & Cassium gesturi. Q.Cornificius in Africa T.Sestium Cassianarum partium ducem prælio uicit.

LIBRI CXXIIII

CAius Cæsar, & Antonius apud Philippos uario euẽtu contra Brutũ, & Cassium pugnauerunt: ita, ut utriusq; dextera cornua uicerint, & castra quoq; utrinq; ab ijs, qui uicerãt, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partium mors quidem Cassij fecit. qui cum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat: totum exercitum fusum ratus, mortem sibi consciuit. Altero deinde prælio uictus M.Brutus & ipse uitã finiuit, exorato Stratone fugæ comite, ut sibi gladium adijceret. annorum erat circiter ætatis XL. Inter quos Q.Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV

CAius Cæsar, relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei cessit) reuersus in Italiam ueteranis agros diuisit. seditiones exercitus sui, quas corrupti à Fuluia M. Antonij uxore milites contra imperatorem suum cõcitauerant, cum grandi periculo inhibuit. L.Antonius COS. M.Antonij frater, eadem Fuluia consulente, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri ueteranis assignati erãt: & M.Lepido, qui custodiæ urbis cum exercitu præerat: scisso, hostiliter in urbem irrupit.

LIBRI CXXVI

CAius Cæsar, cum esset annorum XXIII. obsessum in oppido Perusia L.Antoniũ, conatumq; aliquoties erumpere, & repulsum fame coëgit in deditionem uenire, ipsiq;, & omnibus quidem militibus eius ignouit: Perusiam diruit: redactis in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum citra ullum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII

PArthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt: uictoq; Didio Saxa M.Antonij legato, uniuersam eam prouinciã occupauerunt. M.Antonius cum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, uxore Fuluia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret: pace facta cum Cæsare, sororẽ eius Octauiam in matrimoniũ duxit. Q.Saluidienum consilia nefaria contra Cæsarem molitum indicio suo detexit: isq; damnatus mortem sibi consciuit. P.Ventidius Antonij legatus Parthos prælio uictos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum uicinus Italiæ hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commeatum impediret: cum eo postulatam pacem Cæsar, & Antonius quidem fecerunt: ita ut Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII

CVm Sex.Pompeius rursum latrocinijs mare infestum redderet: nec pacem, quam acceperat, præstaret: Cæsar necessario bello contra eum suscepto, duobus naualibus prælijs dubio euentu pugnauit. L.Ventidius legatus M.Antonij Parthos in Syria uicit, Regemq; eorum interemit. Iudæorũ quoq; legati ab Antonio interempti sunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

LIBRI CXXIX

ADuersus Sex. Pompeium uario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita, ut

duarum

duarum classium, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat, uinceret: altera, quam Cæsar duxerat, deleta, expositi in terram, in quàmmaximo periculo essent. uictus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, ex Africa uelut ad societatem belli contra Sex. Pompeium à Cæsare gerendi traiecerat: ei bellũ cum Cæsar quoq; inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, uitam impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Cæsare donatus est, qui honos nemini ante eum habitus est.

LIBRI CXXX

MArcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur: Mediam prouinciã ingressus bellum cum legionibus XVIII. & XVI millibus equitum Parthis intulit. & cum duabus legionibus amissis, nulla re prospere cedente retro rediret: insecutis subinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuersus est, XXI die trecenta millia fuga emensus. circa octo millia hominum tempestatibus amisit. tempestates quoq; infestas super infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia nolebat: dum ad Cleopatram festinat.

LIBRI CXXXI

SEx. Pompeius, cum in fidem M. Antonij ueniret, bellũ aduersus eum in Asia moliens à legatis eius oppressus est. Cæsar seditionẽ ueteranorũ cum magna pernicie motam inhibuit: Iapidas, Dalmatas, & Pannonios subegit. Antonius Artauasdẽ Armeniæ regem fide data perductum in uincula conijci iussit, regnumq; Armeniæ filio suo ex Cleopatra nato dedit: quam uxoris loco iampridem captus amore eius habere cœperat.

LIBRI CXXXII

C. Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorẽ Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum, & Alexandrũ, neq; in urbẽ uenire uellet, neq; finito eius tempore triumuiratus imperiũ deponere, bellumq; moliretur, quod urbi Italiæq; inferret, ingentibus tam naualibus, q̃ terrestribus copijs ob hoc contractis, remissoq; Octauiæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnæ deinde nauales & prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIBRI CXXXIII

M. Antonius ad Actium classe uictus Alexandriam profugit, obsessusq; à Cęsare in ultima rerum desperatione, præcipuè occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus seipse interemit. Cæsaris Alexandria in potestatem redacta. Cleopatra ne in arbitrium uictoris ueniret, uoluntaria morte occubuit. In urbem reuersus tres triumphos egit, unum ex Illyrico, alterum ex Actiaca uictoria, tertium ex Cleopatra: imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno. M. Lepidus, qui Lepidi triumuiri fuerat filius: coniuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens oppressus, & occisus est.

LIBRI CXXXIIII

C. Cæsar rebus compositis, & omnibus prouincijs in certam formam redactis, Augustus quoq; cognominatus est: & mẽsis Sextilis in honorẽ eius appellatus est. Cum ille conuentum Narbonæ egit, census à tribus Gallijs, quas Cæsar pater uicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes à M. Crasso refertur.

LIBRI CXXXV

BEllum à M. Crasso aduersus Thracas, & à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur, & Salassi, gentes alpinæ, perdomiti.

LIBRI CXXXVI

RHetia à Tyberio Nerone, & Druso Cæsaris priuigno domita, Agrippa Cæsaris gener mortuus, & à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII

CIuitates Germaniæ cis Rhenum, & trans Rhenum positæ oppugnantur à Druso, & tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani dedicata, sacerdoteq; creato C. Iulio Vercondari dubio Heduo.

Libri

LIBRI CXXXVIII

THraces domiti à Scipione: item Cherusci, Tenchateri, Cauci, aliæque Germanorum trans Rhenum gentes subactæ à Druso referuntur. Octauia soror Augusti defuncta, ante amisso filio Marcello. cuius monimenta sunt theatrum, & porticus, eius nomini dicata.

LIBRI CXXXIX

BEllum contra transrhenanas gentes à Druso gestum refertur. in quo inter primores pugnauerunt, Senectius & Anectius, tribuni ciuitatis Neruiorum. Dalmatas & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est: signis à rege eorũ, quæ sub Crasso & postea sub Antonio capta erant redditis.

LIBRI CXL

BEllum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura equo super crus eius collapso, XXX die quàm id acciderat, mortuus est. corpus à Nerone fratre, qui nuntio ualetudinis euocatus raptim occurrerat, Romam reuectum, & in C. Iulij tumulo conditum. Laudatus à Cæsare Augusto uictrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

FINIS.

RERVM ET VOCVM APVD T. LIVIVM INsigniorum index, ubi prior numerus Decadem, posterior paginam notat: quem qui sibi usui uolet esse, imprimis prænominum propriorum curam habeat. Per Nicolaū Episcopiū congestus. Accessit huic editioni alius Index qui est Orationum huius autoris.

Cn. &

D

D. Quin-

E

F

Hippocrates

Lauicanis

M.Attilius

Porsena

P.Sul/

Q

S

Scenicorum

V

X

Z

FINIS.

ELENCHVS REGVM DICTATORVM, COSS. TRIBVN. MILITVM QVI consulari fuerint potestate, prætorum, censorum, & pontificum max. qui prima Decade continentur.

TRIBVNI MILITŪ cōsulari potestate.
A.Sempronius Atratin.
L.Attilius
T.Cæcilius 89
L. Quintius Cincinnati filius
Mamercus Aemyl.
L.Iulius 95
M.Fabius Vibulanus
M.Folius
L.Sergius Fidenas 96
L.Pinarius Mamercus]
L.Furius Medullinus
Sp.Posthum. Albus 96
T.Quintius Pœnus ex cōsulatu
C.Furius
M.Posthumius
A.Cornelius,Cossus 99
A. Sempronius Atratinus
L. Quintius Cincinnatus
L.Furius Medullinus
L.Horatius Barbatus 100
C.Crassus
Sp,Nautius Rutilius
T.Sergius Fidenas
Sex.Iulius Tullus 100
L.Manlius Capitolinus
Qu.Antonius Merenda
L.Papyrius Mugilla. 103
L.. Quintius Cincinnatus III
Sex. Furius Medullinus iterum
M.Manlius
A.Sēpronius, Atratin. 104
Agrippa Menenius Lanatus
P.Lucretius Tricipitinus
Sp.Nautius 104
L.Sergius Fidenas
M.Papyrius Mugillanus
C.Seruilius Prisci filius 103
Agrippa Menenius Lanatus
L.Seruilius Structus
P.Lucretius Tricipita. 105
Sp.Rutilius Crassus
A.Sempronius Atratinus III
M.Papyrius Mugillanus iterum
Spurius Nautius Rutilius iterum 105
P.Cornelius Cossus
C.Valerius Potitus
Quintius Cincinnatus
M.Fabius Vibulanus 106
Cn.Cornelius Cossus
L.Valer.Potitus
Qu.Fabius Vibulan.iterum
M. Posthumius Regillensis 106
C.Iulius Tullus
Cn.Cornelius Cossus
C.Seruilius Hala 106
L.Furius Medullinus
C.Valer.Potitus
Cn.Fabius Vibulan.
C.Seruilius Hala 110
P.Cornelius Cossus
Cn.Cornelius Cossus
C.Fabius Ambust.
L. Valerius Potitus 110
T.Quintius Capitolinus
Qu.Quintius Cincinnat.
C.Iulius Tullius iterum
A.Manlius
L.Furius Medullinus III
M.Aemylius Mamer. 111
C.Valer.Potitus III
M.Sergius Fidenas
P.Cornelius Maluginēsis
Cn.Cornelius Cossus
C.Fabius Ambust.
Sp.Nautius iterum 111
M.Aemylius Mamercus iterum
L.Valer.Potitus III
Ap.Claudius Crassus
M.Quintilius Varus
M.Iulius Tullus
M.Posthumius
M.Furius Camillus
M.Posthumius Albinus iterum omnes 112
C.Seruilius Hala III
Qu.Seruilius
P.Virginius
Qu.Sulpicius
A.Manlius iterum
M.Sergius iterum 115
L.Valer.Potitus IIII
M.Furius Camil.iterum
M.Aemylius Mamercus III
C.Cornelius Coss.iterum
C.Fabius Ambustus
L.Iulius Tullus 116
P.Licini. Caluus ex plebe
P.Manlius
P.Titinius
L.Furius Medullinus
P.Melius
L.Popilius Volsco 118
M.Veturius Patricius
V PLEBEI
L.Titinius
P.Menenius
Racilius
Cn.Genutius
L.Attilius 118
PATRICII omnes
L.Valer.Potitus
M.Valer.Max.
M.Furius Camillus III
L.Furius Medullinus III
Q.Seruilius Fidenas iterū
Qu. Sulpicius Camerinus iterum 118
PATRICII
L.Iulius Tullus
P.Furius Medullinus IIII
L.Sergius.Fidenas
A.Posthumius Regillensis
P.Cornelius Maluginensis
A.Manlius 119
PLEBEI
P.Licinius iterum
L.Titinius
P.Menenius
Cn.Genutius
L.Attilius
P.Licinius filius Licinij pro patre 120
PATRICII
P.Cornelius Cossus
A.Cornelius Scipio
M.Valerius Maximus iterum
C. Fabius Ambustus iterum
L.Furius Medullinus V
Qu.Seruilius III 122
PATRICII
M.Furius Camillus III
L.Furius Medullin. VI
C. Aemylius
L.Valer.Publicola
Sp.Posthumius
P.Cornelius iterum 123
PATRICII
L.Lucretius Flauus
Ser.Sulpicius
M.Aemylius
L.Furius Medullin.VII
Agrippa Furius
C.Aemyli.iterum 124
PATRICII
Fabij tres
P.Sulpicius Longus
Qu.Seruilius IIII
P. Seruilius Maluginensis 128
PATRICII
A. Valerius Publicola iterum
L. Virginius
P.Cornelius
A.Manlius
L.Aemylius
L.Posthumius 137
PATRICII
T. Quintius Cincinnatus
Qu.Seruilius Fidenas V
Iulius Tullus
L.Aquilius Coruus
L.Lucretius Tricipitin.
Ser.Sulpicius Ruffus 138
PATRICII
L.Papyrius
Cn.Sergius
L.Aemylius iterum
L.Licinius
M.Menenius
L.Valerius Publicola III 139
PATRICII
M.Furius Camillus IIII
Sergius Cornelius Maluginensis
Qu.Seruilius Fidenas VI
L.Quintius Cincinnat.
L.Horatius Puluillus
P.Valerius 139
PATRICII
A.Manilius
P.Cornelius
T.Quintius Capitolinus iterum
L.Quintius Capitolinus iterum
L.Papyrius Cursor 141
PATRICII
Sergius Cornelius II
P.Valer.Potitus iterum
M.Furius Camillus V
Ser.Sulpicius Ruff.iterum
C.Papyrius Crassus
T. Quintius Cincinnatus II 144
PATRICII
L.Valerius IIII
A.Manilius III
Ser.Sulpicius III
L.Lucretius
L.Aemylius III
M.Trebonius 146
PATRICII
Sp.Papyrius
L.Papyrius
Serg.Cornelius Maluginensis IIII
Q.Seruilius IIII
C.Sulpicius IIII
L.Aemylius IIII 146
PATRICII
M.Furius Camillus VII
A.Posthumius Regillensis
L.Posthumius Regillensis
L.Fuluius
L.Lucretius
M.Fabius Anbustus 146
PATRICII
L.Valerius V
P.Valerius III
C.Sergius III
Licinius Menenius II
P.Papyrius
Sergius Cornelius 149
PATRICII
P.Manilius
C.Manlius
L.Iulius
PLEBEI
C. Sextilius
M.Albinus
L.Antistius 150
PATRICII
Sp.Furius
Q.Seruilius II
Licinius Menenius
P.Clœlius
M.Horatius
L. Geganius 150
PATRICII
L.Aemylius
P.Valerius IIII
C. Veturius;
Seruius Sulpitius
L.Quintius Cincinnatus
C.Quinti9 Cincinnatus 151
PATRICII
L.Furius
A. Manilius
Sergius Sulpitius
Sergius Cornelius
A. Valerius
C.Valerius 153
PATRICII
Q.Seruilius

SYLLABVS DICTATORVM CONSVLVM PRAETORVM, CENSORVM ET PONTIFICVM

Maximorū qui tertia continentur decade.

FINIS

SYLLABVS PRAETORVM CONSVLVM CENSORVM, PONTIFICVMQVE MAX.

qui quarta continentur Decade.

FINIS

SYLLABVS CONSVLVM PRAETORVMQVE QVI QVINTAE DEcadis quinque libris continentur.

CONSVLES
C.Claudius Pulcher
T.Sempronius Gracchus 7
Cn.Cornelius Scipio Hispalus
Qu.Petilius Spurius 10
M.Valerius Læuinus suffectus
Qu.Mutius Scæuola
M.Aemylius Lepidus 12
Sp.Posthumius
P.Mutius Scæuola
L.Posthumius Albinus
M.Popilius Lenâs 16
C.Popilius Lenâs
P.Aelius Ligus 19
P.Licinius Crassus
C.Cassius Longinus 26
à.Hostilius Mancinus
C.Attilius Seranus 44
Qu.Martius Philippus
Qu.Seruilius Cepio 46
L.Aemylius Paulus
C.Licinius Crassus 58
Qu.Aelius Pætus
M.Iunius Pœnus 76
M.Claudius Marcellus
C.Sulpicius Gallus 90

PRAETORES
P.Aemylius Tubero iterum
C.Quintius Flamininus
C.Numisius
C.Nummius
Cn.Cornelius Scipio
C.Valerius Leuinus 7
N.Popilius Lenâs
P.Licinius Crassus
M.Cornelius Scipio
L.Papyrius Maso
M.Aburius
L.Aquilius Gallus 10
M.Atilius
Cn.Seruilius Cepio
P.Furius philus
L.Claudius
L.Cornelius Scipio 15
Cn.Fabius Buteo
M.Martienus
C.Cicereius
M. Furius Crassipes iterum
A. Atilius Seranus iterum
C. Cluuius Saxula iterum 16
C.Licinius Crassus
M.Iunius Pœnus
Sp.Lucretius
Sp.Cluuius
Cn.Sicinius
C.Memmius iterum 19
C.Sulpicius Galba
L.Furius Philus
L.Canuleius Diues
C.Lucretius Gallus
C.Caninius Rebilus
L.Iunius Annalis 26
L.Hortensius
Qu.Mænius
M.Retius 44
M.Claudius Marcellus
C.Decimius
M.Sulpicius Gallus
C.Martius Figulus
Sergius Cornelius Lentulus
P. Fonteius Capito
Cn.Bæbius Pamphilus 44
L.Anicius Gallus
Cn.Octauius
P.Fonteius Balbus
M.Ebutius Helua
C.Papyrius Carbo
Qu.Cassius 58
M.Iuuentius Talua
Tib.Claudius Nero
Cn.Fuluius
C.Licinius Nerua
A.Manlius Torquatus 76
L.Iulius
L.Apuleius Saturninus
A.Licinius Nerua
P.Rutilius Calua
P.Quintilius Varus
M.Fonteius 90

FINIS

CONCIONVM HVIVS

OPERIS ATQVE ORATIONVM CERTIS personis attributarum Index: in quo à serie autoris non discedit, neq; posteriora prioribus, decades decadibus, aut libri libris commiscentur.

Prior numerus paginam, posterior uersum indicat.

EX I AB VRBE CONDITA.

Criminatio

CASTIGANDA AVT ANIMADVER/ tenda in hoc opere LIVIANO.

Decade prima, pagina 22 uersu 47 lege superbo. 28.10 regio metu 55. extemplo 81.48 malas
Decade tertia, 168.18 maritimas domos 176.12 non itineris modo 177.5 Satias 22.8 prolapsus.
Decade quarta animaduerte Titi Quintij cognomen tripliciter legi, alij enim Flaminius legunt, alij Flami/ ninus. Tertij Flamminius. Pagina 140.39 Ethopiam 152.31 sed quem destinassent oris.
Decade quinta, pagina 41 uersu 5 Fascibus desecantem habent exemplaria: crediderim legēdum Falcibus, sed hunc locum mutare noluimus nullo exemplari freti: quemadmodum paulo pòst legitur genustenus ubi forte legendum genutenus. Quæ licentia emendandi si concedatur, liceatq; passim diuinare citra præ/ sidia manu scriptorum exemplarium, autores tandē sui similis non erunt: emergentq; aliquando qui scri/ ptores expolient ad elocutionem Ciceronis, id quod à nonnullis tentari cœptum est.

CHRONOLOGIA SIVE

TEMPORVM SVPPVTATIO IN OMNEM ROMANAM historiam ab Troia capta ad millesimum ducentesimum octogesimum tertium ab Vrbe condita annum, qua multi luculenti è mendosis autorum codicibus sublati sunt errores: & autor ipse Liuius, simulq; Romana historia multum accepit lucis, per

HENRICVM GLAREANVM P.L. in incly-ta Friburgensium academia pu-blicum professorem.

BASILEAE ANNO M. D. XXXIX.

CLEMENTISSIMO CAESARI FERDINANDO BOEMIAE HVNGARIAEQVE REGI &c.

HENRICVS GLAREANVS S. D. P.

ANNI aliquot elapsi sunt, Inuictissime Rex, quum in Frobeniana officina T. Liuij Decades, cum aliquot libris recens inuentis excuderetur. Quapropter ut tam eminenti autori, præter aliorum doctorum uirorum multã ac egregiè nauatam industriam, à nobis etiam aliquid lucis accederet, Chronologiam ab Vrbe condita, ad finem usque Romanæ historiæ, quatenus comprehendit Liuius, adijci curauimus. In ea autem, ut absque errore atque mendis, quantum fieri posset, ad exemplar nostra manu scriptum excuderetur, quum uidissem summam adhibuisse curam Nicolaum Episcopium, Hieronymi Frobenij uelut alterum Theseum, illectus sum ut longius dilatarem eam à principio & à fine. Itaque exorsus à Troia capta, altius repetitis annis, propter eximij uiri Dionysij Halicarnassei præclarissimam historiam, adieci post Liuij tempora singulis cum Consulibus annos ad Iustinianum usque Cæsarem. Id quod Cassiodorus quoque fecit, quanquam codex eius mirè corruptus hodie habetur, quem tamen Gregorius Holoander, uir magna, meo iudicio, industria multis in locis emendauit. Idem ego in prioribus annis annisus, qui Liuiana continentur historia, nec cum hoc nec cum illo ubique consentiens, quemadmodum nec inter ipsos ubique conuenit. Porrò quot locis dissentiam, & quibus autoribus fultus, lector eruditus legendo facilè uidebit. Spero autem fore, ut optimus quisque confessurus sit, me nec temere nec sine fructu lectorum hanc post illos suscepisse prouinciam. Simpliciter autem autorum loca ostendo lectori, relinquens illum suo iudicio, nec omnia, quæ poteram odiose inculcans, nec ubique: illic tædium euitans, hic ostentationem. Sed hæc obiter de causa quę nos ad hoc negotium scribendum compulerit, dicimus. Nam de utilitate huius, hoc unum admonuero, Neutiquam negligendum ut temporis ratio in historia cõstet. Si enim historia testis est temporum, ut uerè dixit Cicero, quid absurdius fieri potest, quàm ita narrare historiam, ut quid prius quid posterius gestũ sit ignores? perinde atque uulgus narret fabulas. In hac igitur Chronologia initium à capta Troia sumptum est, quod Romani à Troianis oriundi credantur, per Aeneam, Ascanium, ac deinde Reges Albanos usque ad Romulum, qui Vrbis fuit conditor. Fuere autem ab Troia capta ad Vrbem conditam anni quadringenti triginta duo. Qui numerus ter à Dionysio proditus, corruptè legebatur in uulgatis codicibus. Nos autem collatis ex Chronicis Eusebij annis, ac uarijs comparatis locis, regum Albanorum seriem maximè uerisimilem ac summè congruentem, diligenti adhibita ratione deduximus. Et ne nudæ essent semipaginæ, ex sacra historia, Iudæorum Reges, qui in hæc inciderunt tempora, adiunximus. Deinde etiam Medorum, Macedonum ac Persarum: ut multis daremus ansam diligentius inspiciendi Eusebij Chronica. Quòd si quem ea offendent, ac minimè obtundi his lectorem oportuisse clamet, is sciat eo consilio à nobis instituta esse, ut Albanorum Romanorumque regum series ab initio lectorem ducat: alia autem ita adpicta, ut omitti facilè queant. Quare Lector ea ita existimet, perinde atque uacua margine non adsint. Cuius rei euidens signum est, quod Eusebij supputationem in regibus Romanis, ubi maioris in hoc negotio autoritatis uiri Liuius atque Dionysius urgebant, omiserimus. Quod autem Hebræorum reges maluerimus quàm uel Aegyptiorum uel Lydorum uel Atheniensium, hæc nostra tempora in causa fuerũt, quibus multi Iudæorum historiam legunt absque omni iudicio. Sed breuiter omnia eò direximus, ut Lectoris utilitas spectetur. Accipe igitur & hos labores nostros Clementissime Cæsar, animi grati erga liberalitatem tuam specimen. Maiora & me debere, & maiestatem tuam decere, certo scio: sed in eo fastigio Deus Opt. Max. te collocauit, ut animum beneuolum ac gratum non minus uelis quàm relatam gratiam. Idem Deus Opt. Max. tuis pijs conatibus, felicissime Rex, det gratiam in publicum Christiani orbis commodum. Friburgi Brisgoiæ, anno à Christo nato M. D. XXXIIII idibus Octobribus.

HRONOLOGIA, siue temporũ supputatio in omnem Rom. historiam, præsertim Dionysij Halicarnassei & T. Liuij, à Troia capta usque ad Iustinianum Cæsarem: continens primum XV Reges Latinorum, post Aneæ in Italiam aduentum, septemq; Romanorum: Deinde COSS. Decemuiros, ac Tribunos militum Cons. potestate, Denique Cæsares, adiectis Regibus Hebræorum, Iudæ ac Israël: item Medorum, Persarum ac Macedonum, qui in hæc tempora inciderunt, per HENRICVM Glareanum in inclyta Friburgensium Academia publicum professorem.

Anni à Troia capta	TROIA CAPTA Troia capta est decem & septem dies ante solstitium.
1	PRIMVS *hic post Captam Troiam annus incipit uiginti dies post solstitium, quod octauo Calendas Quintileis siue Iulias est, autore Plinio lib. 18. cap. 28. Dionysius ait octauo desinentis mensis Iunij, quod idem est, ut puto. Circiter autem æquinoctium autumnale per Hellespontum in Thraciam profecti Troiani duce Aenea, atq; ibidem eam commorati hyemem, ut susciperent ex fuga reliquos, ac appararent ad nauigationẽ necessaria. Quod ubi factũ est, ueris principio in Siciliam usq; nauigârunt, finitusq; est primus annus.*
2	SECVNDO *anno in Sicilia per hyemem manserunt, condentes urbeis Elymis, Deinde nauigabili facto mari ex Sicilia soluentes, Tyrrhenum transmittũt mare, in Laurentem profecti agrum. Ibi icto cum Rege Latino fœdere, ac accepta agri quadam portione Lauinium condere cœperunt.*
3	TERTIO *hoc anno ab exitu à Troia, Aeneas solis Troianis imperat, ducta in matrimonium Lauinia Latini Regis filia, unde & Lauinium nomen habet.*
4	QVARTO *hoc anno Latinus Rex pugna, qua aduersus Rutulos ac eorum ducem Turnum, ipse cum suis, ac genero Aenea, Troianisq; stetit, occiditur, & regnum iure belli affinitatisq; ad Aeneam uenit, qui & suis, & Latinis imperauit annis tribus.*

		REGNVM Latinorum	
		AENEAS primus Latinorum	
5	1	Rex post Latini soceri mortem regna-	
6	2	uit annis tribus	
7	3	*Septimo hoc anno (qui quartus erat post Latini obitum) regni Aeneæ, ipse in pugna ad Numicum amnem, qua aduersus Hetruscos, ac Mezentium eorum Regem stetit, ultimum uisus est: & sub finem septimi anni, eius filius Ascanius imperare cœpit, qui fuit Aeneæ ex Creusa filius, Lauiniæ priuignus.*	Iudices Hebræorum
8	1	Ascanius secundus Latinorum	Sanson omnium for-
9	2	Rex annis 38.	tissimus
10	3		
11	4		
12	5		
13	6		
14	7		
15	8		
16	9		
17	10		
18	11		
19	12		
20	13		
21	14		
22	15		
23	16		
24	17		
25	18		
26	19		
27	20		Heli sacerdos
28	21		*In libris Reg. hic 40. annis*
29	22		*iudicasse Israël dicitur, in*
30	23		
31	24	LXX *autem interpretatione. 20. ut scribit Eusebius: Ideoq; nos numeros omisimus.*	

Anni à Tro. ca.	An. Re. Latin.	LATINORVM REGNVM	IVDIC. HEBR.
32	25	*Hoc anno, qui est tricesimus à Lauinio condito, sed tricesimus secundus à*	
33	26	*Troia capta, Ascanius nouam cœpit condere urbem, Longam Albam, re*	
34	27	*linquens nouercæ Lauinium.*	
35	28		
36	29		
37	30		
38	31		
39	32		
40	33		
41	34		
42	35		
43	36	*Amazones Ephesi templum succenderunt.*	
44	37		
45	38		*In Chronicis Eusebij hoc lo*
46	1	Syluius tertius Latinorum Rex annis 29.	*co superest annus in Regi-*
47	2		*bus Latinorum.*
48	3	*Hic Aeneæ ex Lauinia posthumus fuit filius, Ascanij frater. Quod aũt in syl*	
49	4	*ua educatus erat, Syluius dictus est, ac deinceps omnes reges Albani Syluij.*	
50	5		
51	6		
52	7		
53	8		
54	9		
55	10		
56	11		
57	12		
58	13		
59	14		
60	15		
61	16		
62	17		
63	18		
64	19		
65	20		
66	21		1 Saul Hebræorum
67	22		2 primus Rex ex
68	23		3 tribu Beniamin
69	24		4 annis 40.
70	25		5
71	26		6
72	27		7
73	28		8
74	29		9
75	1	Aeneas Syluius IIII Latinorum Rex annis 31	10
76	2	*Eusebius ait reperisse se in quibusdam historijs Latinũ Syluium quarto post*	11
77	3	*Aeneã loco regnasse, Lauiniæ ac Melampodis filiũ, uterinũ fratrẽ Posthu-*	12
78	4	*mi Syluij: quinto uero loco, qui hic quarto ponitur, Aeneã Syluium Posthu*	13
79	5	*mi filium. Sed neminem hoc secutum ui deo, quapropter hic omittitur.*	14
80	6		15
81	7		16
82	8	*Eurysthenes Aristodemi filius Proclis frater, apud Lacedæmonios regna-*	17
83	9	*uit, à quo altera regia familia, de qua Cleomenes, item Leonidas, qui apud*	18
84	10	*Thermopylas Xerxis exercitum inuasit.*	19
85	11		20
86	12		

Anni à Tro.ca.	An.Re. Latin.	LATINORVM	HEBRAEORVM	
87	13		21	
88	14		22	
89	15		23	
90	16		24	
91	17		25	
92	18		26	
93	19	*Codrus Melanthi filius*	27	
94	20		28	
95	21		29	
96	22		30	
97	23		31	
98	24		32	
99	25		33	
100	26		34	
101	27		35	
102	28		36	
103	29	*Amazonum ac Cimmeriorum incursus in Asiam*	37	
104	30		38	
105	31		39	
106	1	Latinus Syluius V Latinorum rex ann. 50.	40	
107	2	*Dionysius huic dat annos 51. sed errore, ut opinor, libra-*	1	DAVID primus He-
108	3	*riorum. Ego propter summam omniũ regum Albanorum*	2	bręorum rex ex tribu
109	4	*ter à Dionisio positam, 50 posui, ut etiam Eusebius.*	3	Iuda annis 40.
110	5		4	
111	6		5	*Hebræorum pontifex Abia-*
112	7		6	*thar clarus habetur*
113	8		7	
114	9		8	
115	10		9	
116	11		10	*Prophetabant Gad, Nathan*
117	12		11	*& Asaph*
118	13		12	
119	14		13	
120	15		14	
121	16		15	
122	17		16	
123	18		17	
124	19		18	
125	20		19	
126	21		20	
127	22	*Magnesia in Asia condita*	21	
128	23		22	
129	24		23	
130	25		24	
131	26	*Cumæ in Italia conditæ*	25	
132	27		26	
133	28		27	
134	29	*Ephesus condita*	28	
135	30		29	
136	31		30	
137	32	*Carthago condita secundum quosdam*	31	
138	33		32	
139	34		25	
140	35		34	
141	36		35	

Anni à Tro.ca.	An.Re. Latin.	LATINORVM	HEBRAEORVM	
142	37		36	
143	38		37	
144	39		38	
145	40		39	
146	41		40	
147	42		1	SOLOMON II Hebræo=
148	43		2	rum rex de tribu Iuda an=
149	44		3	nis 40
150	45		4	*Hic Dauidis fuit filius ex ea quæ*
151	46		5	*fuit Vriæ.*
152	47		6	
153	48		7	
154	49		8	
155	50		9	
156	1	Alba Syluius VI Latinorum rex ann.39.	10	
157	2	*Eusebius ait, hunc Aeneæ Syluij fuisse filium*	11	*Sadoch Hebræorum sacerdos*
158	3		12	
159	4		13	
160	5		14	
161	6		15	
162	7		16	
163	8		17	
164	9		18	
165	10		19	
166	11		20	
167	12		21	
168	13		22	
169	14		23	
170	15		24	
171	16		25	
172	17		26	
173	18		27	
174	19		28	
175	20		29	
176	21		30	
177	22		31	
178	23		32	
179	24		33	
180	25		34	
181	26		35	
182	27		36	
183	28		37	
184	29		38	
185	30		39	
186	31		40	

Post mortẽ Solo. seditiõe orta in gẽte Iuda, ac regno bifariã diuiso, in Samaria X tribub. præfuit Hieroboã: in Hierl'm II, Roboam

187	32		1 Roboam He=	1 Hieroboã
188	33		2 bræorũ Iudæ	2 Hebræorũ
189	34		3 rex III an.17	3 Israël rex
190	35		4 *Hic Solomonis*	4 I ann.22
191	36		5 *fuit filius.*	5
192	37		6	6
193	38		7	7
194	39		8	8
195	1	Capetus Syluius Latinorum rex VII au.26.	9	9

Anni à Tro.ca.	An.Re. Latin	LATINORVM	HEBRAEORVM IVDAE	HEBR. ISRAEL
196	2	*Hunc Eusebius Atyn uocat,*	10	10
197	3	*ut Liuius: Ouidius, Epitum.*	11	11
198	4	*Addit Eusebius & Aegyptũ*	12	12
199	5	*dictum, ac regnasse ann. 24.*	13	13
200	6	*sed nos hoc loco Dionysium*	14	14
201	7	*sequi maluimus.*	15	15
202	8	*Thraces Bithyniã occupant*	16	16
203	9		17	17
204	10		1 Abia IIII rex Iudæ ann. 3.	18
205	11		2	19 *Hebræorum Pont. Max.*
206	12		3	20 *Abimelech clarus habetur*
207	13		1 Asia V rex Iudæ ann. 41	21
208	14		2	22
209	15		3	1 Nadab II rex Israël
210	16		4	2 annis 2.
211	17		5	1 Baasa IIII rex Israël
212	18		6	2 annis 24
213	19		7	3
214	20		8	4
215	21		9	5
216	22		10	6
217	23		11	7
218	24		12	8
219	25	*In Eusebij Chronicis duo desunt anni ab Dionysij supputatione quam hic sequimur*		
220	26			
221	1	Capys Syluius VIII	13	9
222	2	Latinorũ rex ann. 28	14	10
223	3	*Hic superioris regis filius, au*	15	11
224	4	*tore Eusebio.*	16	12
225	5		17	13
226	6		18	14
227	7		19	15
228	8		20	16
229	9		21	17
230	10		22	18
231	11		23	19
232	12		24	20
233	13		25	21
234	14		26	22
235	15		27	23
236	16		28	24
237	17		29	1 Hela IIII rex Israël
238	18		30	2 annis 2.
239	19		31	1 Amri V rex Israël
240	20		32	2 annis 12
241	21		33	3
242	22		34	4
243	23		35	5
244	24		26	6
245	25		37	7
246	26		38	8
247	27		39	9
248	28	Calpetus Syluius IX	40	10
249	1	Lat. rex an. 13. *Et hic supe*	41	11
250	2	*rioris regis filius, eodẽ autore*	1 Iosaphat VI rex Iudæ an. 25	12

Anni à Tro.ca.	An.Re. Latin	LATINORUM	HEBRAEORUM IUDAE		HEBR. ISRAEL	
251	3		2		1	Achab rex Israël
252	4		3		2	VI. ann.22
253	5		4		3	
254	6		5	*Apud Hebræos prophetabant*	4	
255	7		6	*Abdias, Iehu, Ozias, Micheas*	5	
256	8		7	*Helias*	6	
257	9		8		7	
258	10		9		8	
259	11		10	*Falsi prophetæ erant Sedechi-*	9	
260	12		11	*as, Eliazer.*	10	
261	13		12		11	
262	1	Tyberinus Syluius La-	13		12	
263	2	tinorum X ann.8.	14		13	
264	3	*Hic est, à quo Albula cepit*	15		14	
265	4	*deinde nomen Tyberis, supe-*	16		15	
266	5	*rioris regis filius.*	17		16	
267	6		18		17	
268	7		19		18	
269	8		20		19	
270	1	Agrippa Syluius Lati-	21		20	
271	2	norum XI.ann.40.	22		21	
272	3	*Et hic superioris regis filius.*	23		22	
273	4	*In annis autem sequuti sumus*	24		1	Ochosias VII rex
274	5	*Eusebium potius quàm Dio-*	25		2	Israël annis 2.
275	6	*nysium, ob regum Albanorũ*	1	Ioram VII rex Iudæ an.8.	1	Ioram VIII rex
276	7	*summam, de qua paulo antè*	2		2	Israël an.12
277	8	*diximus.*	3		3	
278	9		4		4	
279	10		5		5	
280	11		6		6	
281	12		7		7	
282	13		8		8	
283	14		1	Ochozias VIII rex Iudæ an.1	9	
284	15		1	Athalia, Iudæ regnum IX	10	
285	16		2	habuit an.7. *Ionadab filius*	11	
286	17		3	*Rechab clarus habetur*	12	
287	18		4	*Ioiade pontifex apud Hebræos cla-*	1	Iehu IX rex Israël
288	19		5	*rissimus*	2	ann.28
289	20		6		3	
290	21		7		4	
291	22		1	Ioas X rex Iudæ ann.40.	5	
292	23		2		6	
293	24		3		7	
294	25		4		8	
295	26		5		9	
296	27		6		10	
297	28		7		11	
298	29	*Lycurgus Lacedæmoniorum*	8		12	
299	30	*legislator insignis habetur.*	9	*Zacharias Hebræorum propheta*	13	
300	31		10	*occiditur*	14	
301	32		11		15	
302	33		12		16	
303	34		13		17	
304	35		14		18	
305	36		15		19	

Anni à Tro.ca.	An.Re. Latin.	LATINORVM	HEB. IVDAE	HEBR. ISRAEL
306	37		16	20
307	38		17	21
308	39		18	22
309	40		19	23
310	1	Alladius Syluius Latinorum duo=	20	24
311	2	decimus Rex annis 19.	21	25
312	3	*Hic superioris filius, uaria habet apud scri=*	22	26
313	4	*ptores nomina, ut in Annotationibus nostris*	23	27
314	5	*diximus.*	24	28
315	6		25 *Heliseus Prophe*	1 Ioacham decimus
316	7		26 *ta moritur.*	2 Rex Israël an.17
317	8		27	3
318	9		28	4
319	10		29	5
320	11		30	6
321	12		31	7
322	13		32	8
323	14		33	9
324	15		34	10
325	16		35	11
326	17		36	12
327	18		37	13
328	19		38	14
329	1	Auentinus Syluius XIII Latinorũ	39	15
330	2	Rex annis 37.	40	16
331	3	*Superioris regis & hic fuit filius, in Auentino*	1 Amasias undeci	17
332	4	*monte sepultus, unde & mons nomen habet.*	2 mus Rex Iudæ	1 Ioas undecimus
333	5		3 Annis 29.	2 Rex Israël an.16.
334	6		4	3
335	7		5	4
336	8		6	5
337	9		7	6
338	10		8	7
339	11		9	8
340	12		10	9
341	13		11	10
342	14		12	11
343	15		13	12
344	16		14	13
345	17		15	14
346	18	*Sardanapalus ultimus Assyriorum Rex hic*	16	15
347	18	*regnare cœpit.*	17	16
348	20		18	1 Hieroboam duo=
349	21		19	2 decimus Rex Isra
350	22		20	3 ël annis 41.
351	23		21	4
352	24		22	5
353	25		23	6
354	26		24	7
355	27		25	8
356	28		26	9
357	29		27	10
358	30		28	11
359	31		29	12
360	32		1 Ozias XII	13

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	LATINORVM			IVDAE	ISRAEL
361	33				2 Rex Iud.	14
362	34				3 annis 52.	15
363	35				4	16
264	36				5	17
365	37	*Hoc anno destructũ est Assyriorum imperium, ac in Medos trans-*			6	18
		latũ per Arsacem: fuere tamen absq; tyrannide Medi usq; ad Deiocẽ uerum Regem.				
166	1	Procas Syluius XIIII	1 Arsaces liberis præfuit		7	19
367	2	Latinorum annis 23.	2 Primum Medis an.28.		8	20
268	3		3		9	21
269	4		4		10	22
370	5		5		11	23
371	6		6		12	24
Eusebius hoc loco Macedonum orditur regnum, Cæterum Regum hæc nomina usq; ad Perdicam, qui hic quartum obtinet locum, nescio quàm uera habeantur.				Macedon.		
372	7		7	1 Prim.rex	13	25
373	8		8	2 Cranaus	14	26
374	9		9	3 an.28.	15	27
375	10		10	4	16	28
		Prophetabant apud Hebræos, Osee, Amos, Esaias & Ionas.				
376	11		11	5	17	29
377	12		12	6	18	30
378	13		13	7	19	31
379	14		14	8	20	32
380	15		15	9	21	33
381	16		16	10	22	34
382	17		17	11	23	35
383	18		18	12	24	36
384	19		19	13	25	37
385	20		20	14	26	38
386	21		21	15	27	39
387	22		22	16	28	40
388	23		23	17	29	41
389	1	Amulius Syluius XV.	24	18	30	1 Zacharias
		Latinorum Rex annis 44.				XIII.Rex
		NVMITOR *Procæ superioris Regis filius maior, à fratre Amulio regno pulsus in agro suo uixit. Filia eius adimendæ spei partus gratia, uirgo Vestalis lecta, quæ cum uigesimo septimo patrui suo anno geminos ædidisset infantes, iuxta legem, in terram uiua defossa est. Verũ paruulos prope ripam Tyberis expositos, Faustulus regij pastor armenti ad Acciam Laurentiam uxorem suam detulit: quæ propter pulchritudinem & rapacitatem corporis quæstuosi lupa à uicinis appellabatur. Vnde ad nostram usque memoriam meretricum cellulæ, lupanaria dicuntur. Pueri uero cum adoleuissent, collecta pastorum & latronum manu, interfectoq; apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum restituunt. Hæc Eusebius in Chronicis. Legendum autem uicesimo septimo patrui suo anno: quæ uerba in omnibus, quæ nos uidimus, exemplaribus corrupta erant, sed ex Dionysio restituimus.*				Israël mẽsib.6. Sellum XIIII Rex Israẽ diebus 28. *Pro his septẽ mensibus Eusebius supputat annum, quod hac de causa annotare placuit, ne nimis aliquando anxij simus, cum uideamus magnos uiros non perpetuo ad amussim hæc obseruasse.*
390	2		25	19	31	1 Manahem
391	3		26	20	32	2 XV. Rex
392	4		27	21	33	3 Israël An.10.
393	5		28	22	34	4
394	6		1 Medorum	23	35	5
395	7		2 secundus	24	36	6
396	8		3 Sosaramus	25	37	7
397	9		4 An.30	26	38	8
398	10		5	27	39	9
399	11		6	28	40	10

	Anni à Tro.ca.	Anni re. Latinorũ	LATINORVM	MEDORVM	MACEDONVM	IVDAE	ISRAEL
	400	12		7	1 Macedonum II	41	1 Phaceia
	401	13		8	2 Cœnus annis 12	42	2 XVI rex
	402	14		9	3	43	3 Iſraël an
	403	15		10	4	44	4 nis 10
	404	16		11	5	45	5 li. 4. Reg.
	405	17		12	6	46	6 c. 15 biẽnio
	406	18		13	7	47	7 legitur, ſed
	407	19		14	8	48	8 nũeri ſilitũ
	408	20		15	9	49	9 do feſellit.

OLYMPIAS PRIMA

OLYMPIAS *ſpatium eſt quatuor annorum, quod puto apud Romanos uocari luſtrum, ut apud Horatium libro quarto Carminum: Fortuna luſtro proſpera tertio, Belli ſecundos reddidit exitus. Ab initio enim eius belli, quo primum Auguſtus cum Q. Pedio* COS. *fuit, ad finem bellorum ciuilium fuerunt 12 anni, atq; ita etiam exponit Acron. Non ſum tamen neſcius Porphyrionem exponere 15 annos. Et illud eiuſdem poëtæ: Cuius octauum trepidauit ætas Claudere luſtrum. pro quadraginta annis omnes exponere commentatores. Sed alius erit de his diſſerendi locus. Feſellit autem quoſdã hic loquendi modus apud Latinos. Quinto quoq; anno agon gymnicus totius Græciæ celebrabatur. Item quinto quoq; anno luſtrum Romæ condebatur, ut olympiada ſpatiũ quinq; annorum crediderint, atq; adeò etiam ſcriptis prodiderint, non intelligentes, annum quo ſequens olympias incipit, quintum dici annum, qui tamen eſt primus ſequentis olympiados. Quatuor itaq; anni interiacent, exceptis his quibus luditur menſibus.*

Olympiades		Anni à Tro.ca.	An. Reg. Latinorũ	LATINORVM	MEDORVM	MACEDONVM	IVDAE	ISRAEL
1	1	409	21		16	10	50	10
	2	410	22		17	11	51	1 Phacee
	3	411	23		18	12	52	2 XVIII
	4	412	24		19	1 Macedonum III	1 Ioathan	3 rex Iſra
2	1	413	25		20	2 rex Tyrimas an	2 XIII	4 ël ann.
	2	414	26		21	3 nis 38	3 rex Iu-	5 20
	3	415	27		22	4	4	4 dæ an-
	4	416	28		23	5	5 nis 16	7
3	1	417	29		24	6	6	8
	2	418	30		25	7	7	9
	3	419	31		26	8	8	10
	4	420	32		27	9	9	11
4	1	421	33		28	10	10	12
	2	422	34		29	11	11	13
	3	423	35		30	12	12	14
	4	424	36		1 Medorũ III	13	13	15
5	1	425	37		2 rex Medi-	14	14	16
	2	426	38		3 dus ann. 40	15	15	17
	3	427	39		4	16	16	18
	4	428	40		5	17	1 Achaz	19
6	1	429	41		6	18	2 XIIII	20
	2	430	42		7	19	3 rex Iu-	1 Oſee Iſ.
	3	431	43		8	20	4 dæ an	2 r. XVIII
	4	432	44		9	21	5 nis 16	3 annis 9

VRBS CONDITA

A TROIA capta ad Vrbem conditam anni ſunt 432 ut ter Dionyſius admonet, ſed ab Alba condita anni 400. Romulus ac Remus fratres nouam condentes Vrbem Romam ſeptima Olympiade, Numitori auo Albam reliquerunt. Cæterum orta ſeditione, in qua Remus cecidit, Romulo ſoli imperium relictum eſt. Scio eſſe qui ſexta olympiade Romam conditam dicant, ſed nos hic Dionyſium ſequendum putamus.

Olympiadum anni		Anni ab urbe condita	Anni regni Roman.	ROMANORUM	MEDORUM	MACEDONUM	IUDAE	ISRAEL
7	1	1	1	Romulus I Roma	10	22	6	4
	2	2	2	norum rex ann. 37.	11	23	7	5
	3	3	3	Conſualibus ludis Sabi=	12	24	8	6
	4	4	4	næ captæ anno ab Vrbe	13	25	9	7
8	1	5	5	condita tertio, ut ait Eu=	14	26	10	8
	2	6	6	ſebius: at Gellius apud	15	27	11	9
	3	7	7	Dionyſium anno quar=	16	28	12	CAPTI=
	4	8	8	to ſcripſit. Bellum inde	17	29	13	uitas Iſraël,
9	1	9	9	cum Antennatibus, Ce=	18	30	14	hoc eſt Xtri
	2	10	10	ninenſibus, ac Cruſtu=	19	31	15	buum à Sen
	3	11	11	mijs ortum, quibus ui=	20	32	16	nacherib re
	4	12	12	ctis, cum Sabinis atro=	21	33	1 Ezech.	ge Chaldæo
10	1	13	13	cius natum, quo Tatius	22	34	2 XV rex	rum, uel Sal
	2	14	14	Sabinorum rex Vrbem,	23	35	3 Iu. an. 29	manaſar re
	3	15	15	capta primo per prodi=	14	36	4 Apud	ge Aſſyrio=
	4	16	16	tionē arce, inuaſit. Tri=	25	37	5 Hebræos	rum, ut legi=
11	1	17	17	bus autem annis bello	26	38	6 prophe	tur 4 Reg.
	2	18	18	cum Romanis geſto, tan	27	1 Macedonū IIII	7 tabant	17. Regnatū
	3	19	19	demq; pace facta, per	28	2 Perdicca an. 51.	8 Eſaias	itaq; in Iſra=
	4	20	20	quinque poſtea annos	29	3	9 & Oſee	ël annis 250
12	1	21	21	cum Romulo imperium	30	4	10	
	2	22	22	Romæ tenuit.	31	5	11	
	3	23	23		32	6	12	
	4	24	24		33	7	13	
13	1	25	25		34	8	14	
	2	26	26		35	9	15	
	3	27	27		36	10	16	
	4	28	28		37	11	17	
14	1	29	29		38	12	18	
	2	30	30		39	13	19	
	3	31	31		40	14	20	
	4	32	32		1 Medorū IIII	15	21	
15	1	33	33		2 rex Cardice=	16	22	
	2	34	34		3 as ann. 13.	17	23	
	3	35	35		4	18	24	
	4	36	36		5	19	25	
16	1	37	37		6	20	26	

Romulus ad Capreæ paludē nuſquā cōparuit, & perſuadēte Iulio Proculo Quirini nomine apud ſuos cōſecratus eſt. Euſebius.

	2	38	38	Interregnum	7	21	27	

Mortuo Romulo quinos dies ſenatores rempublicam rexerunt, atq; ita unus annus expletus, quod tempus Interregnū appellatum eſt. Hæc Euſebius, apud quem in pleriſq; codicibus hic annus adiectus eſt Romuli annus, quaſi 38 Romulus regnaſſet annos.

	3	39	1	Numa Pompilius II	8	22	28	
	4	40	2	Romanorū rex an. 43	9	23	29	

Numa Pompilius duos menſeis anno addidit, Ianuarium Februariumq;. quum ante hunc decem tantum menſes apud Romanos fuiſſent. Hic quoque rex nullum geſſit bellum.

17	1	41	3	Nicomedia condita, quæ	10	24	1 Manaſſes XVI rex	
	2	42	4	prius Aſtacos ait Euſebius	11	25	2 Iudę an. 55 Manaſſes	
	3	43	5		12	26	3 impius Eſaiam interfe	
	4	44	6		13	27	4 cit, multaq; alia mala	
18	1	45	7		1 Medorum V	28	5 fecit.	

Olympiades		Anni ab urbe cō.	Anni regū Ro.	ROMANORVM	MEDORVM	MACEDONVM	HEBRAE. IVDAE
	2	46	8		2 rex Deioces	29	6
	3	47	9	Tarentū conditū à Par=	3 annis 54	30	7
	4	48	10	thenijs duce Phalanto.	4	31	8
19	1	49	11	Corinthij Corcyram	5	32	9
	2	50	12	coloniam deduxere.	6	33	10
	3	51	13		7	34	11
	4	52	14		8	35	12
20	1	53	15		9	36	13
	2	54	16		10	37	14
	3	55	17		11	38	15
	4	56	18		12	39	16
21	1	57	19		13	40	17
	2	58	20		14	41	18
	3	59	21		15	42	19
	4	60	22		16	43	20
22	1	61	23	In Sicilia Gela, in Pam	17	44	21
	2	62	24	philia Phaselus cōditur	18	45	22
	3	63	25		19	46	23
	4	64	26		20	47	24
23	1	65	27		21	48	25
	2	66	28		22	49	26
	3	67	29		23	50	27
	4	68	30	Chalcedon condita	24	51	28
24	1	69	31		25	1 Macedonum V	29
	2	70	32	Cyzicus condita	26	2 Argeus ann. 38.	30
	3	71	33		27	3 Herodotus libro 8.	31
	4	72	34		28	4 ad finem, ἀργαῖον	32
25	1	73	35		29	5 uocant.	33
	2	74	36		30	6	34
	3	75	37		31	7	35
	4	76	38		32	8	36
26	1	77	39		33	9	37
	2	78	40		34	10	38
	3	79	41		35	11	39
	4	80	42	*Hic in Eusebij supputatione desunt duo anni à Romana historia. Nos uero Liuium ac Dionysium*			
27	1	81	43	*hic potius sequuti sumus autores, tanquam ex proposito Romanam scribentes historiam.*			
	2	82	1	Tullus Hostilius	36	12	40
	3	83	2	in Romanorum	37	13	41
	4	84	3	rex annis 32.	38	14	42
28	1	85	4		39	15	43
	2	86	5		40	16	44
	3	87	6	Alba longa diruta	41	17	45
	4	88	7		42	18	46
29	1	89	8		43	19	47
	2	90	9		44	20	48
	3	91	10		45	21	49
	4	92	11		46	22	50
30	1	93	12		47	23	51
	2	94	13		48	24	52
	3	95	14		49	25	53
	4	26	15	Cypselus Corinthiorum	50	26	54
31	1	94	16	tyrānus Byzantiū cond.	51	29	55
	2	98	17	Alcmæō clarus habetur	52	28	1 Amon XII rex
	3	99	18		53	29	2 Iudæ annis 12.
	4	100	19		54	30	3 4. Reg. 21. & 2. Para

Olympiades		Anni ab urbe cõ.	Anni regũ Ro.	ROMANORVM	MEDORVM	MACEDONVM	HEBRAE. IVDAE.
32	1	101	20		1 Medorũ VI	31	4 lip.33. dicitur regnaſſe
	2	102	21	Phalaris tyrannus.	2 rex Phraor	32	5 ſe annis duobus,ſed fa-
	3	103	22	Lampſacus condita &	3 tes ann. 24	33	6 cilis eſt lapſus in nume
	4	104	23	Abdera.	4 Herodotus ait.	34	7 ris. nos ſequuti ſumus
33	1	105	24		5 annis 22.	35	8 hic Euſebium,ut in ple
	2	106	25		6	37	9 riſq; alijs.
	3	107	26	Selinus cõdita in Sicilia	7	37	10
	4	108	27		8	38	11
34	1	109	28		9	1 Macedonũ VI	12
	2	110	29		10	2 Philippus an.38.	1 Ioſias XVIII rex
	3	111	30	In Ponto Boryſthenes	11	3	2 Iudæ annis 32.
	4	112	31	condita	12	4	3 4.Reg.22.& 2.Paral.
35	1	113	32	Terpander muſicus	13	5	4 34.annis 31. dicitur re
	2	114	1	Ancus Martius IIII	14	6	5 gnaſſe.
	3	115	2	Rom.rex annis 24.	15	42	6
	4	116	3	Thales Mileſius his tem	16	8	7
36	1	117	4	poribus uixiſſe creditur	17	9	8 Helcbias Hebræorum
	2	118	5		18	10	9 Pont.Max.
	3	119	6		19	11	10 Hieremias prophetare
	4	120	7		20	12	11 orſus.
37	1	121	8		21	13	12 Olda mulier propheta
	2	122	9		22	14	13 bat apud Hebræos.
	3	123	10		23	15	24
	4	124	11		24	16	15
38	1	125	12	Battus condidit Cyrenẽ.	1 Cyaxares	17	16
	2	126	13	Synope cõdita in Ponto.	2 Medorum	18	17 Prophetabant Hiere-
	3	127	14	Periander Corinthi ty-	3 rex ann.32.	19	18 mias & Sophonias.
	4	128	15	rannus	4	20	19
39	1	129	16		5	21	30
	2	130	17	Epidamus condita,quæ	6	22	21
	3	131	18	poſtea Dyrrhachium.	7	23	22
	4	132	19		8	24	23
40	1	133	20	Ancus Martius Hoſtiã	9	25	24
	2	134	21	urbem condidit.	10	26	25
	3	135	22		11	27	26
	4	136	23		12	28	27
41	1	137	24	Rurſus hic in Euſebij ſupputatione deeſt annus à Romanæ hiſtoriæ annis.			
	2	138	1	L.Tarquinius Pri	13	29	28
	3	139	2	ſcus V Romanorũ	14	30	29
	4	140	3	rex annis 38.	15	31	30
42	1	142	4		16	32	31
	2	142	5		17	33	32
	3	143	6		18	17	1 Ioachaz XIX Iu- dę mẽſibus tribus.
In ſerie regum Iudæ Euſebius hoc loco tres menſes pro anno ſupputat, quanquam tertio hinc rege tres rurſus menſes huc accedunt. Id etiam ſuperius fecit in tertiodecimo ac decimoquarto regibus Iſrael.							1 Eliacim & Ioa-
	4	144	7	Steſichorus Poëta	19	35	2 chim XX rex an.11
43	1	145	8		20	36	3
	2	146	9		21	37	4
	3	147	10		22	38	5
	4	148	11	Pythacus Mityleneus	22	1 Macedonũ VII	6 Anno 3 Nabuchodon.
44	1	149	12	ſeptem ſapientum unus	24	2 Europs ann.26.	7 Iudæam cepit.
	2	150	13		25	3	8 In Babylone Daniel,
	3	151	14		26	4	9 Ananias, Azarias &
	4	152	15		27	5	10 Miſaël clari habẽtur.
45	1	153	16		28	6	

Olympiades		Anni ab urbe cõ.	Anni regũ Ro.	ROMANORVM	MEDORVM	MACEDONVM	HEBRAE. IVDAE
	2	154	17	Perinthus condita.	29	7	11
Iechoniæ tres menses ueniunt in cos qui decimonono regi Iudæ cesserunt, uidelicet sex menses pro anno, quod bis antea admonuimus.						chonias, XXI rex Iudæ, mensibus tribus.	Ioachim, qui & Ie-
	3	155	18	Camerina urbs condita	30	8	1 Sedechias XXII
	4	156	19	Sappho & Alcæus poë-	31	9	2 rex Iudæ annis 11
46	1	157	20	tæ clari habentur.	32	10	3
	2	158	21		1 Medorũ rex	11	4
	3	159	22		2 VIII Astya	12	5
	4	160	23		3 ges annis 28	13	6
47	1	161	24	Solon Atheniensis.	4 Herodotus ait	14	7
	2	162	25		5 annis 35	15	8
	3	163	26		6	16	9
	4	164	27		7	17	10
48	1	165	28		8	18	11
	2	166	29	Thales Milesius.	9	19	1 Captiuitas Hebræ
	3	167	30		10	20	2 orũ Iudæ sub Na-
	4	168	31		11	21	3 buchodo. Chaldæ
49	1	169	32		12	22	4 orum rege.
	2	170	33		13	23	5
	3	171	34		14	24	6
	4	172	35		15	25	7 In Babylone propheta-
50	1	173	36		16	26	8 bãt Daniel & Ezechiel
	2	174	37		17		
	3	175	38		Hic in Eusebio rur	1 Macedonũ VIII	9
	4	176	1	Seruius Tullus VI	18 sus deest annus	2 rex Alceas an-	10
51	1	177	2	Rom. rex annis 44	19	3 nis 29	11
	2	178	3	Eusebius dat huic annos	20	4	12
	3	179	4	34. Tarquinio autem Su	21	5	13
	4	180	5	perbo, 35. Quos igitur	22	6	14
52	1	181	6	decem annos huic detra	23	7	15
	2	182	7	xit, Superbo adiecit, ni-	24	8	16
	3	183	8	hil officiens summæ no	25	9	17
	4	184	9	stræ: nos Liuium ac Dio-	26	10	18
53	1	185	10	nysium sequuti sumus.	27	11	19
	2	186	11		28	12	20
	3	187	12		29	13	21
	4	188	13		30	14	22
54	1	189	14		31	15	23
	2	190	15		32	16	24
	3	191	16		33	17	25
	4	192	17	Aesopus interimitur.	34	18	26
55	1	193	18	Pisistratus tyrannus,	35	19	27
	2	194	19	Crœsus Lydorum rex.	36	20	28
	3	195	20		37	21	29
	4	196	21		38	22	30

Cyrus Hebræorũ captiuitate laxata, 50 fermè hominũ millia regredi fecit in Iudæã, qui cõstructo altari, tẽpli fundamenta iecerunt. Sed quũ à uicinis gẽtibus fabricatio impediretur, imperfectũ opus usq; ad Dareiũ permãsit, solo altari cõsistente. Euseb.

56	1	197	22		1 Cyrus I rex	23	31
	2	198	23		2 Persarum an	24	32
	3	199	24		3 nis 30. Hic Cy-	25	33
	4	200	25		4 rus, Medorum	26	34
57	1	201	26		5 destruxit impe-	27	35
	2	202	27		6 rium.	28	36
	3	203	28		7	29	37 Prophetabãt Aggæus
	4	204	29		8	1 Macedonũ IX	38 & Zacharias.

Olym- piades		Anni ab urbe cō.	Anni re gñ Ro.	ROMANORVM	MEDORVM	MACEDONVM	HEBRAE. IVDAE
58	1	205	30		9	2 Amyntas an=	39
	2	206	31		10	3 nis 50.	40
	3	207	32		11	4	41
	4	208	33		12	5	42
59	1	209	34	Crœsus à Cyro captus	13	6	43
	2	210	35	est, & Lydorũ regnũ	14	7	44
	3	211	36	destructum.	15	8	45
	4	212	37		16	9	46
60	1	213	38	Theognis poëta agno	17	10	47
	2	214	39	scitur.	18	11	48
	3	215	40		19	12	49
	4	216	41		20	13	50
61	1	217	42		21	14	51
	2	218	43		22	15	52
	3	219	44		23	16	53
	4	220	1	L. Tarquinius Su	24	17	54
62	1	221	2	perbus VII ac ulti=	25	18	55
	2	222	3	mus Roman. rex,	26	19	56
	3	223	4	annis 25.	27	20	57
	4	224	5		28	21	58
63	1	225	6	Tomyris Massageta=	29	22	56
	2	226	7	rum regina Cyrum in=	30	23	60
	3	227	8	terfecit.	1 Cambyses II	24	61
	4	228	9		2 Persarũ rex	25	62
64	1	229	10		3 annis 8	26	11
	2	230	11		4	27	64
	3	231	12		5	28	65
	4	232	13		6	29	66
65	1	233	14		7	30	15
	2	234	15		8	31	68

Tertio apud Persas regnarunt per septem menses duo fratres, Magi, pro quibus mensibus Herodotus supputat annum. Herodotus autem ad impletionem octaui anni, Cambysæ ait hos septem fuisse menses.

	3	235	16		1 Magi.	32	69
	4	236	17		1 Dareius an	33	70
66	1	237	18		2 nis 36.	34	71

Secundo anno Dareij regis templum in Hierosolymis extruitur ab Zorobabel, consummaturq́; opus anno quadragesimo. Remissio quidem captiuitatis Iudæorum, & ueniæ templum ædificandi sub Cyro exordium habuit. Consummatur uero templum sub Dareio, quia uicinæ gentes assiduis incursibus ædificationem impediebant.

	2	238	19		3	35	
	3	239	20		4	36	
	4	240	21		5	37	
67	1	241	22		6	38	
	2	242	23		7	39	
	3	243	24		8	40	
	4	244	25		9	41	

REGNATVM Romæ est sub regibus annis 244. autoribus Liuio atq; Dionysio. Eusebij uero supputationibus desunt anni quatuor: quanquam ipse fatetur tribus uariatum annis apud autores. At nos maluimus hoc sequi, ut ex proposito Romanam scribenteis historiam, quemadmodum ante quoque aliquoties testati sumus. Cæterum quum sequentia spatia uix pro Consulum nominibus, ac leuibus aliquot annotatiunculis sufficiant, omnia reliqua seposuimus: Et Iudæorum captiuitas iam laxata finitaq; erat. Defecerant etiam Lydorum Aegyptiorumq; regna, hoc sub Cambyse, illud sub Cyro, omnia iam obtinentibus Persis, Quapropter non magnopere ad Romanam historiam illustrandam pertinere uisum est latius ea persequi. Qui autem omnino ea habere uelit, apud Eusebium requirat, licebit. Nos nunc ad Consules & olympiadum annorumq; ab Vrbe condita numeros descendamus.

Olympiades		Anni ab urbe cõ.		Consules	Notae
68	1	245	coss.	L.Iunius Brutus L.Tarquinius Collatinus	Huic suffectus Sp.Lucretius Tricipitinus. Rursus huic suffectus, M.Horatius Puluillus. Huic suffectus, P.Valerius Publicola.
	2	246	coss.	P.Valerius Publicola II T.Lucretius Tricipitinus	
	3	247	coss.	P.Valerius Publicola III M.Horatius Puluillus II	Ita Dionysius. In omnibus Liuij codicibus P.Lucretius habetur, nomen mihi suspectum.
	4	248	coss.	Sp.Largius Rufus T.Herminius Aquilinus	Horum Coss. nomina apud Liuium omissa, iniuria, ut puto, temporum, ex Dionysio apposuimus
69	1	249	coss.	M.Valerius Volesus P.Posthumius Tubertus	Hunc Publicolæ fratrem scribit Dionysius libro quinto
	2	250	coss.	P.Valerius Publicola IIII T.Lucretius Tricipitinus II	
	3	251	coss.	P.Posthumius Tubertus II Agrippa Menenius Lanatus	
	4	252	coss.	Sp.Cassius Vicelinus Opiter Verginius Tricostus	Dionysius Viscellinum uocat, si codex non fallit. Cicero autem in Lælio. Becillinum.
70	1	253	coss.	Posthumius Cominius Aurunus T.Largius Flauius	Posthumius hic, ac iterum postea, prænomen est, quum aliâs nomen esse soleat. Quidam codices habebant. C. Posthumius, quod placet.
	2	254	coss.	Ser.Sulpicius Camerinus M.Manlius Tullus Longus	Seruius prænomen est: Seruilius aũt ac Sergius nomina, quod ob codicũ errorẽ admonemus, ne quis temere hallucinetur. Mira uariatio in his nominibus, Manlius. Manilius. ac Mamilius, ut in Tullius ac Tullus, item in Rutilus ac Rutilius. Cicero De claris oratoribus, manifeste uocat hunc, Tullium.
	3	255	coss.	P.Veturius Geminius T.Ebutius Helua	Liuius, Cn. Vetusium uocat. Dionysius P. Veturium Geminium alij, Cicurinum. Cassiodorus etiam, L. non P. Liuij codices, T.Ebutium uocant. & recte. Dionysius, P. Sed codex eius errat.
	4	256	coss.	T.Largius Flauius II Q.Clœlius Siculus	In Liuij codicibus non recte T.Lartius legitur. Quidam etiam Voculam cognominant
71	1	257	coss.	A.Sempronius Atratinus M.Minutius Augurinus	
	2	258	coss.	A.Posthumius Regillensis T.Virginius Tricostus	In Cassiodori codice, C. prænomen est
	3	259	coss.	Ap.Claudius Sabinus P.Seruilius Priscus	Horum Coss. meminit Plinius libro 3 capite 35 ab initio. conuenit autem etiam in annis. Quidam Structum quoq; cognominant
	4	260	coss.	A.Virginius Cœlimontanus T.Vetusius Geminius	Hunc annum ab Vrbe condita esse 266 Dionysius perhibet, qui Virginium, Montanum cognominat. Liuius, ut solet frequentius, cognomen omittit. SECESSIO plebis in Sacrum montem
72	1	261	coss.	Sp.Cassius Vicelinus II Posthumius Cominius Aurunus II	Primi Tribuni plebis, autore Dionysio
	2	262	coss.	T.Geganius Macerinus P.Minutius Augurinus	
	3	263	coss.	A.Sempronius Atratinus II M.Minutius Augurinus II	
	4	264	coss.	Q.Sulpicius Camerinus Sp.Largius Flauius II	Horum atq; sequentis anni Coss. nomina omittit Liuij codex: ex Dionysio apposuimus. Dionysij codex habet Flauius, quum potius Rufus sit legẽdum
73	1	265	coss.	C.Iulius Tullus P.Pinarius Rufus	Toties Iunium pro Iulio, & Tullium pro Tullo reperias, ut uix scias quid sequaris, nec in Coss. solũ, sed in duobus etiam Rom. regibus. Quidam Tullius nomen putant, Tullus cognomen, sed & prænomen in tertio Rom. rege
	2	266	coss.	Sp.Nautius Rutilius Sex.Furius Philus	Cn.Martij Coriolani mors

Olym-piades		Anni ab urbe cō.			
	3	267	coss.	C. Aquilius T. Sicinius	Horum Coss. cognomina nuſquam inuenio
	4	268	coss.	Sp. Caſſius Vicelinus III Proculus Virginius Rutilus	
74	1	269	coss.	Q. Fabius Vibulanus Ser. Cornelius Maluginenſis	
	2	270	coss.	L. Aemylius Mamercus Cæſo Fabius Vibulanus	Et hunc annum 270 ab Vrbe condita fatetur Dionyſius Hic Cæſo Fabius Q. ac M. Fabiorum frater fuit. Porrò parens horum Cæſo quoq; dicebatur
	3	271	coss.	M. Fabius Vibulanus L. Valerius Potitus	Dionyſius libro 8 ait hunc Publicolæ eius qui eiecit reges fratrem fuiſſe. Quapropter à quibuſdã etiam Publicola cognominatur. Sed ſuſpicor eo in loco errare Dionyſij codicem
	4	272	coss.	Q. Fabius Vibulanus II C. Iulius Tullus	Vide num idem ſit qui anno 265 fuit, & Tullus non Tullius cognominandus, & qui poſtea factus Decemuir
75	1	273	coss.	Cæſo Fabius Vibulanus Sp. Furius Medullinus	Hoc anno Xerxem in Græciam duxiſſe exercitum. Autor eſt Dionyſius libro 9 ab initio
	2	274	coss.	M. Fabius Vibulanus II Cn. Manlius Cincinnatus	Quidam Mamilius, quidam Mallius legunt, ſed non placet
	3	275	coss.	Cæſo Fabius Vibulanus III T. Virginius Rutilus	
	4	276	coss.	L. Aemylius Mamercus II C. Seruilius Priſcus	Et huic Structus alterum adijciunt cognomen
76	1	277	coss.	C. Horatius Puluillus T. Menenius Lanatus	A. Gellius lib. 17. cap. ult. M. Horatium uocat, ſi codices non fallunt CCCVI. FABII CAESI Hic Agrippæ Menenij filius fuit. Et Gellius, Meneniũ Agrippã uocat
	2	378	coss.	Sp. Seruilius Priſcus A. Virginius Rutilus	Structus rurſus alibi adiectum. Dionyſius etiam Seruium Seruilium uocat, ſed errore, ut puto, codicum
	3	279	coss.	P. Valerius Publicola C. Nautius Rutilius	Hic Publicolæ filius fuit, eius qui eiecit Reges.
	4	280	coss.	L. Furius Medullus C. Manlius Volſo	In Dionyſij codice eſt A. Manlius
77	1	281	coss.	L. Aemylius Mamercus III Opiter Virginius aliâs Vopiſcus Iulius Tullus	Annotauit hoc etiam Liuius
	2	282	coss.	P. Furius Medullinus L. Pinarius Rufus	
	3	283	coss.	T. Quintius Capitolinus Barbatus Ap. Claudius Sabinus	Hic primi Appij filius fuit
	4	284	coss.	L. Valerius Potitus II T. Aemylius Mamercus	Dionyſius hunc Tyberium uocat, ſed errorem puto codicum
78	1	285	coss.	A. Virginius Cœlimontanus T. Numitius Priſcus	Dionyſius hunc Nomentanum, ſed anno 260. Montanum, alium Virginium uocat, ut putem errorem eſſe codicum
	2	286	coss.	T. Quintius Capitolinus Barbatus II Q. Seruilius Priſcus	
	3	287	coss.	T. Aemylius Mamercus II Q. Fabius Vibulanus	
	4	288	coss.	Q. Seruilius Priſcus II Sp. Poſthumius Albus Regillenſis	
79	1	289	coss.	T. Quintius Capitolinus Barbatus III Q. Fabius Vibulanus II	
	2	290	coss.	A. Poſthumius Albus Regillenſis Sp. Furius Medullinus Fuſcus	
	3	291	coss.	P. Seruilius Priſcus L. Ebutius Helua	
	4	292	coss.	L. Lucretius Tricipitinus T. Veturius Geminius	Quidam Vetuſium, quidam Geminium uocant
8.	1	293	coss.	P. Volumnius Auentinus Ser. Sulpicius Camerinus	
	2	294	coss.	P. Valerius Publicola II C. Claudius Sabinus	L. Quintius Cincinnatus hic Publicolæ ſuffectus Herdonius Capitolium occupat

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	3	295	COSS.	Q.Fabius Vibulanus III L.Cornelius Maluginensis	
	4	296	COSS.	L.Minutius Carbetus C.Nautius Rutilus II	*Dionys. C. uocat, at Liuius ac Cassiod. L. Nautium, si codices non fallunt*
81	1	297	COSS.	Q.Minutius Augurinus C.Horatius Puluillus II	*Cassiodorus atq; Liuius M. uocant. Dionys. C.*
	2	298	COSS.	M.Valerius Maximus Sp.Virginius Cœlimontanus	
	3	299	COSS.	T.Romulius Vaticanus C.Veturius Cicurinus	
	4	300	COSS.	Sp.Tarpeius Capitolinus A. Aternius Fontinalis	*In Pli. lib. 7. ca. 28. Thermus legitur pro Aternius, sed corrupte*
82	1	301	COSS.	P.Horatius Trigeminus Sex.Quintilius Varus	*Liuius pro Horatio Curiatiū habet, sicut Decemuirū ultimū primi ordinis nominat. alij hoc in loco Trigeminiū cognominãt, cũ Decẽuirũ Puluillũ. Dionysius ait, huic Quintilio peste mortuo suffectum Sp. Furium*
	2	302	COSS.	L.Menenius Lanatus P.Sestius Vaticanus	*Horũ Coss. nomina in plerisq; Liuij codicib. omissa erant, quidã codices etiã P. pro L. habebãt: ac pro P. Sestio, P. Sextiliũ Capitoliñũ, sed ex Dionys. P. Sestius legẽdũ cõprobatur, tãetsi etiã ipsius codex una parte fallit*
	3	303	Decemuiri	Ap.Claudius Sabinus Regillensis T.Genutius P.Sestius Vaticanus Sp.Posthumius Albus P.Sulpicius Camerinus A.Manlius T.Romulius Vaticanus C.Iulius Tullus T. Veturius Geminius P.Horatius Trigeminus	*Alij Manilium legunt.* *Treis hos postremos Consulares fuisse ait Dionys.* *Liuius Curiatiũ habet*
	4	304	Decemuiri	Ap.Claudius Sabinus Regillẽsis II Q.Fabius Vibulanus M.Cornelius Maluginensis L.Minutius Augurinus T.Antonius Merenda M.Sergius M.Robuleius Q.Petilius Cæso Duellius Sp.Oppius Cornicen	*Seruilium habet Dionysius.* *Tres plebei*
83	1	305		*Hoc anno regnarunt per tyrannidẽ proximi Decemuiri. Quod ipse indicat Liuius in Valerij Horatijq; responsione, qua negabãt se aliter ituros, quã si Decẽuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Ostẽditur etiam ex Dionysij supputatiõe, qui lib. II ait, primos cõsulari potestate tribunos mil. creatos tertio octogesimæ quartæ olympiadis anno, qui fit ab Vrbe cõdita trecentesimus undecimus. Apud Liuium uero ita trecentesimus decimus, ut Decemuirorum trecentesimus alter.*	
	2	306	COSS.	L. Valerius Potitus M.Horatius Barbatus	*Hic Valerius eius filius fuit qui aduersus Herdoniũ pugnãs, in Capitolio occisus est, anno ab Vrbe cond. 294. Pronepos hic fuit eius Horatij, qui cum Valerio Publicola Cos. fuit anno ab Vrbe condita 247*
	3	307	COSS.	Sp.Herminius Continisanus T.Virginius Cœlimontanus Tricostus	
	4	308	COSS.	M.Geganius Macerinus C.Iulius Tullus	*Quidam hunc Geganiũ Macrinũ cognominãt. At Iuliũ Cassiodorus Claudiũ pro Caio uocat. Atqui haud scio, an usquã inueniam apud uetustissimos Claudiũ prænomẽ: certe post Augũstũ factũ primũ uidetur, quũ prius nomen esset*
84	1	309	COSS.	T.Quintius Capitolinus Barbatus IIII Agrippa Furius Medullinus	
	2	310	COSS.	M.Genutius Augurinus P.Curiatius Philo	*Hoc anno Thurij Herodot. suã scripsisse historiã, ait Pli. li. 12. ca. 4.* *In Dionysij codice est C. Quintius*
	3	311	TRIB. MIL.	A.Sempronius Atratinus L.Attilius Longus T.Clœlius Siculus COSS. L.Papyrius Mugillanus L.Sempronius Atratinus	*Hic Sempronius Auli frater fuit, ait Dionysius*
	4	312	COSS.	M.Geganius Macerinus T.Quintius Capitolinus Barbatus V	
85	1	313	COSS.	M.Fabius Vibulanus Posthumius Ebutius Helua Cornicen	*Rursus Posthumius hic prænomen est, sed ob tot cognomina omissum uideri potest prænomen.*
	2	214	COSS.	C.Furius Pacilus M.Papyrius Crassus	
	3	215	COSS.	Prnculus Geganius Macerinus L.Menenius Lanatus	*Vide num sit qui anno 302 Consul fuit, ut addendum II*
	4	316	COSS.	T.Quintius Capitolinus Barbatus VI Agrippa Menenius Lanatus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
86	1	317	TRIB. MIL.	M.Aemylius L.Quintus Cincinnatus L.Iulius Tullus	Quidam in Liuio Mamercus addidere, alij Fidenas. Liuius hunc Cincinnati filium ait. Alij Caium Iulium uocant.
	2	318	COSS.	M.Geganius Macerinus III L.Sergius Fidenas	De A.Cornelio Cosso etiam ipse Liuius dubitat hoc in loco, Consul'ne huius anni, an Tribunus mil. fuerit
	3	319	COSS.	M.Cornelius Maluginensis L.Papyrius Crassus	
	4	320	COSS.	C.Iulius Tullus II L.Virginius Tricostus	Hic primum fit Coss. anno 308. Ac alius ab L.Iulio qui Tribunus mil. anno 317
87	1	321	COSS.	M.Manlius Capitolinus Q.Sulpicius Cossus	Macer Licinius, ut autor est Liuius, prioris anni Coss. refectos scribit, ut Iulius III, Virginius II. Macrum sequutus est Cassiodorus.
	2	322	TRIB. MIL.	M.Fabius Vibulanus M.Folius Flaccinator L.Sergius Fidenas	
	3	323	TRIB. MIL.	L.Pinarius Mamercus Sex Furius Medullinus Sp.Posthumius Albus	Quidam, L. legunt: sed ego Sextum legendum puto, qui fit Tribunus. mil. II. anno 335.
	4	324	COSS.	L.Quintius Pœnus Cincinnatus Cn.Iulius Mento	Hic Cincinnati filius dicitur à Liuio
88	1	325	COSS.	L.Papyrius Crassus II L.Iunius Tullus	
	2	326	COSS.	L.Sergius Fidenas II Hostius Lucretius Tricipitinus	
	3	327	COSS.	T.Quintius Pœnus Cincinnatus II A.Cornelius Cossus	
	4	328	COSS.	C.Seruilius Hala L.Papyrius Mugillanus II	Anno 311 fuit hic Cos. quanquam Liuius fatetur eius anni Coss. nomina in priscis annalibus non esse
89	1	329	TRIB. MIL.	T.Quintius Pœnus Cincinnatus C.Furius M.Posthumius A.Cornelius Cossus	Pro hoc Furio, quidam habent L.Calphurnium Pisonem
	2	330	TRIB. MIL.	A.Sempronius Atratinus II L.Furius Medullinus L.Quintius Cincinnatus II L.Horatius Barbatus	Quidā in Liuio adiecerūt, L.Furium Medullinū: at in ueteribus libris, hi tres dūtaxat reperiuntur: sub quibus Veientibus in 20 annos datæ sunt induciæ, quarū tēpus exisse ait Liuius, sub tribunis qui fuere anno 348. Quæ ratio, ut minimū, anno deficit uno.
	3	331	TRIB. MIL.	Ap.Claudius Crassus Sp.Nautius Rutilius T.Sergius Fidenas	Quidam posuerunt huc, C.Papyrium Crassum: sed ex Liuio satis patet Ap.Claudium legendum
	4	332	COSS.	Sex. Iulius Tullus Sempronius Atratinus Q.Fabius Vibulanus	In Valerij codice lib.5.ca.2. Q.Catulus legitur pro Q.Fabio
90	1	333	TRIB. MIL.	L.Manlius Capitolinus Q.Antonius Merenda L.Papyrius Mugillanus	
	2	334	COSS.	Cn.Fabius Vibulanus T.Quintius Capitolinus Hic Capitolini fuit filius.	Post hos Coss. si quis Liuij uerba diligenter inspiciat, inueniet annum omissum: quem tamen ponere ausi non sumus, propter Camilli supputationem lib.5 Liuij ad finem. Ad idem confirmandum accedit, quod de inducijs Veientibus datis, ac deinde finitis, paulò superius diximus.
	3	335	TRIB. MIL.	T.Quintius Cincinnatus III Sex.Furius Medullinus II M.Manlius Capitolinus L.Sempronius Atratinus	Hoc in Sempronio uidetur memoria lapsus Liuius. Vide apud eum lib.4
	4	336	TRIB. MIL.	Agrippa Menenius Lanatus P.Lucretius Tricipitinus Sp.Nautius Rutilius II	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
91	1	337	TRIB. MIL.	L.Sergius Fidenas II M.Papyrius Mugillanus C.Seruilius Hala Structus	
	2	338	TRIB. MIL.	Agrippa Menenius Lanatus II C.Seruilius Structus II P.Lucretius Tricipitinus II Sp.Rutilius Crassus	*Cur Seruilio continuatus honos, ratio non redditur à Liuio, quum id aliquando faciat in alijs, ut anno 348. de C. Seruilio Hala*
	3	339	TRIB. MIL.	A.Sempronius Atratinus III M.Papyrius Mugillanus II Sp.Nautius Rutilius III	*Rutilius hic cognomen est, quód præcedente anno erat nomen.*
	4	340	TRIB. MIL.	P.Cornelius Cossus C.Valerius Potitus T.Quintus Cincinnatus C.Martius Rutilius M.Fabius Vibulanus II	*Hunc Martium quidam codices non habent.*
92	1	341	TRIB. MIL.	Cn.Cornelius Cossus L.Valerius Potitus Q.Fabius Vibulanus M.Posthumius Regillensis	*Fabio apud Liuium adiectū est II, quum nusquā antea inter Trib. mil. reperiatur. Cos. quidē fuit annis 332. si fortasse inde error.*
	2	342	COSS.	A.Cornelius Cossus L Furius Medullinus	*Hic, nisi sit alius, etiam anno 327. Cos. fuit. At quia Liuius dubitat, num anno Vrbis 318. etiam Cos. fuerit, ideo numerum quoq; omisisse uidetur. Cassiodorus M. Corn. uocat.*
	3	343	COS.	Q.Fabius Vibulanus Ambustus C.Furius Pacilus	
	4	344	COSS.	M.Papyrius Mugillanus C.Nautius Rutilus	*Atratinus, quidam habebant libri, sed non recte, ut puto.*
93	1	345	COSS.	M.Aemylius Mamercus L.Valerius Potitus	*Veteres pleriq; codices, P. Valerium habent.*
	2	346	COSS.	Cn.Cornelius Cossus L.Furius Medullinus II	
	3	347	TRIB. MIL.	C.Iulius Tullus Cn.Cornelius Cossus II .Seruilius Hala	*Cur huic cōtinuatus honos, nō reddidit causam Liuius, quū tamē id in Seruilio anno sequēte nō neglexerit. Multi tamē C. Corneliū uocāt hūc Cossū*
	4	348	TRIB. MIL.	L.Furius Medullinus II C.Valerius Potitus II Q Fabius Vibulanus II C.Seruilius Hala II	*Liuius omnes hos eo honore functos ait, ergo & L. Furio adijciendum*
94	1	349	TRIB. MIL.	P.Cornelius Cossus II Cn.Cornelius Cossus III C.Fabius Ambustus L.Valerius Potitus II	*Hoc primum tempore stipendium datum ex publico*
	2	350	TRIB. MIL.	T.Quintius Capitolinus Q.Quintius Cincinnatus C.Iulius Tullus II A.Manlius Sex.Furius Medullinus III M.Aemylius Mãmercus	*Veij circumsessi* *Quidam Manilium legunt*
	4	351	TRIB. MIL.	C.Valerius Potitus III M.Sergius Fidenas P.Cornelus Maluginensis C.Cornelius Cossus IIII C.Fabius Ambustus II Sp.Nauti9 Rutili9	*His quidam addunt M. Veturium Cicurinum, ut sint septem, sed in plerisq; libris non habetur.* *In prænominibus huius Cossi atq; etiam Ambusti & in prioribus & sequentibus magna uariatio.* *Hūc Nautiū aliū puto ab eo q fuit an. 339. alioq adijciēdū IIII, Liui9 addit II*

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
				M.Aemylius Mamercus II	Alij hunc Mamertinum uocant, haud scio quare.
				L.Valerius Potitus III	
				Ap.Claudius Crassus II	
	4	352	TRIB.	M.Quintilius Varus	
			MIL.	M.Iulius Tullus	
				M.Posthumius Regillensis	
				M.Furius Camillus	
				M.Posthumius Albinus	
95				C.Seruilius Hala III	
				Q.Seruilius Fidenas	
	1	353	TRIB.	P.Virginius	
			MIL.	Q.Sulpicius Camerinus	Alij C.Sulpicium Cornutum uocant.
				A.Manlius II	Et hunc Manlium, Manilium.
				M.Sergius Fidenas II	
				L.Valerius Potitus IIII	
				M.Furius Camillus II	
	2	354	TRIB.	M.Aemylius Mamercus III.	
			MIL.	C.Cornelius Cossus	Et horum duorum, Cossi ac Ambusti,
				C.Fabius Ambustus III	magna in prænominibus uarietas.
				L.Iulius Tullus	
				P.Manlius Capitolinus II	Manilium quidam habent.
				P.Titinius	
	3	355	TRIB.	P.Melius	
			MIL.	Sex.Furius Medullinus IIII	
				L.Popilius Volscus	
				P.Licinius Caluus	Primus ex plebe Trib.mil.consulari potestate.
				M.Veturius Cicurinus	Primus Trib.ex patritijs, alij omnes ex plebe.
				L.Titinius Longus	
	4	356	TRIB.	P.Menenius	Menenium hunc quidam Racilium cognominant.
			MIL.	Cn.Genutius Pansa	
				L.Racilius Volso	In alijs, Attilius legitur pro Racilio.
96				L.Valerius Potitus V	
				M.Valerius Maximus	Q.habebant quidā codices; sed anno 360.M.legitur.
	1	357	TRIB.	M.Furius Camillus III	
			MIL.	L.Furius Medullinus III	Vix alius in toto hoc Catalogo plus facessit
				Q.Seruilius Fidenas II	negotij quàm hic L.Furius.
				Q.Sulpicius Camerinus II	
				L.Iulius Tullus II	
				L.Furius Medullinus IIII	
	2	358	TRIB.	L.Sergius Fidenas	Hic Sergius eius proles uidetur qui anno 357 ite-
			MIL.	A.Posthumius Regillensis	rum tribunus mil.fuerat, & bis Cos.anno 326.
				P.Cornelius Maluginensis	
				A.Manlius III	
				P.Licinius Calui filius	Cum hoc Licinio V patritij eius anni quo pater fuerat Trib.
				L.Titinius Longus II	mil.uidelicet 355.hic fieri debebant. At Liuius quatuor ple-
	3	359	TRIB.	P.Menenius II	beios qui cum Veturio fuerat annos 356.nobis exhibet, eosq;
			MIL.	Cn.Genutius Pansa II	in sequentibus eiusdem anni gestis repetit.
				L.Racilius Volso II	Veij capti.
				P.Cornelius Cossus III	
				P.Cornelius Scipio	
	4	360	TRIB.	M.Valerius Maximus II	
			MIL.	Cæso Fabius Ambustus	
				L.Furius Medullinus V	
				Q.Seruilius Fidenas III	

Olympiades	Anni ab urbe cō.			
87 1	361	TRIB. MIL.	M.Furius Camillus IIII L.Furius Medullinus VI L.Aemylius Mamertinus L.Valerius Publicola Sp.Posthumius Albinus P.Cornelius II	*De cognomine huius Cornelij dubium.*
2	362	COSS	L.Lucretius Flauus Ser.Sulpicius Camerinus	
3	363	COSS.	L.Valerius Potitus M.Manlius	*Dionysius libro primo, sub his Coss. ait lustrum conditum, & esse à primis Coss. annum hunc 119. Locus tamen in Dionysio ferè deprauate legitur, quare cum iudicio inspiciendus.*
4	364	TRIB. MIL.	L.Lucretius Tricipitinus Ser.Sulpicius Rufus M.Aemylius Mamertinus L.Furius Medullinus VII Agrippa Furius Philo C.Aemylius Mamercus II	*Plinius libro 33 capite primo, si numerus non fallit, hoc anno ait captam Romam, Plutarchus in Camillo anno 360. ut senes apud Liuium libro 5. quum iuniores in Capitolium conscenderent. At Camillus in oratione postea habita ne Veios migrarent, diligentius numerauit, ut & Dionysius, quos hic sequimur autores.*
98 1	365	TRIB. MIL.	Q Fabius Ambustus Duo alteri Fabij P.Sulpicius Longus Q.Seruilius Fidenas IIII P.Seruilius Maluginensis	*ROMA capta à Gallis, autore Dionysio libro primo. Hic alij annum inserunt sub dictatore Camillo, quod Liuius dicat Romanos nō passos cum abdicare se dictatura, nisi anno circum acto, quod tamen ego de hoc anno, quo urbs capta est, intelligendum puto.*
2	366	TRIB. MIL.	L.Valerius Publicola II L.Virginius Tricostus P.Cornelius A.Manlius Capitolinus L.Aemylius Mamertinus L.Posthumius Albinus	*Hic Cornelius nullum habet cognomen in Liuij codicibus. A.Manlius legendum, non Manilius, ut errant quidam codices quod planum est ex anno 372.*
3	367	TRIB. MIL.	T.Quintius Cincinnatus Q.Seruilius Fidenas V Q.Iulius Tullus L.Aquilius Coruus L.Lucretius Tricipitinus II Ser.Sulpicius Rufus II	
4	368	TRIB. MIL.	L.Papyrius Cursor Cn.Sergius Fidenas L.Aemylius Mamertinus II Licinius Menenius Lanatus L.Veturius Publicola III	*Ex nomine hic prænomen factum.*
99 1	369	TRIB. MIL.	M.Furius Camillus V Ser.Cornelius Maluginensis Q.Seruilius Fidenas VI L.Quintius Cincinnatus L.Horatius Puluillus P.Valerius Potitus	
2	370	TRIB. MIL.	A.Manlius Capitolinus II P.Cornelius T.Quintius Capitolinus L.Quintius Capitolinus L.Papyrius Cursor II	*Huius Cornelij cognomen bis antea omissum annis 361. & 366. Videtur autem hoc anno omissum nomen Cn. Sergij Fidenatis, qui anno 375 fit tertium tribunus mil. sed primum anno 368.*
3	371	TRIB. MIL.	Ser.Cornelius Maluginensis II P.Valerius Potitus II M.Furius Camillus VI Ser.Sulpicius Rufus III C.Papyrius Crassus T.Quintius Cincinnatus II	M.Manlius *de saxo Tarpeio deiectus. Gellius libro 17. capite 12 ait, hoc anno natum Aristotelem.*

Olympiades		Anni ab urbe cõ.			
	4	372	TRIB. MIL.	L. Valerius Publicola IIII A. Manlius Capitolinus III Ser. Sulpicius Rufus IIII L. Lucretius Tricipitinus III L. Aemylius Mamertinus III M. Trebonius Flauus	
100	I	373	TRIB. MIL.	Sp. Papyrius L. Papyrius Ser. Cornelius Maluginensis III Q. Seruilius Fidenas C. Sulpicius Peticus L. Aemylius Mamertinus IIII	*Hos duos Papyrios Liuius ait nouos Trib. mil. quare nos nullum adposuimus numerum.*
	2	364	TRIB. MIL.	M. Furius Camillus VII A. Posthumius Regillensis L. Posthumius Regillensis L. Furius Medullinus L. Lucretius Tricipitinus IIII M. Furius Ambustus	*Hic Furius iuuenis cum Camillo certamen suscepit.* *His septimum Trib. quidam adijciunt L. Valerium Potitum IIII. at Liuius non habet.*
	3	376	TRIB. MIL.	L. Valerius Publicola V P. Valerius Potitus III Cn. Sergius Fidenas III Licinius Menenius Lanatus II P. Papyrius Ser. Cornelius Maluginensis IIII	*Hic primum fit tribunus mil. anno 368. iterum anno 370. hoc autem loco III. atq; ita omnes habent Liuij codices.* *Alter est ex ijs qui anno 373. quanquã prænomẽ uariat.*
	4	376	TRIB. MIL.	P. Manlius Capitolinus C. Manlius Capitolinus L. Iulius Tullus C. Sextilius M. Albinus L. Antistius	*Plebei hi tres.*
101	377	TRIB.	MIL.	Sp. Furius Medullinus Q. Seruilius Fidenas II Licinius Menenius Lanatus III P Clœlius Crassus M. Horatius Puluillus L. Geganius Macerinus	*Quidam C. pro M. habent.*
	2	278	TRIB MIL.	L. Aemylius Mamertinus V P. Valerius Potitus IIII C. Veturius IIII Ser. Sulpicius Rufus V L. Quintius Cincinnatus II C. Quintius Cincinnatus	
	3	279		QVINQVENNIO MAGISTRATVVM SOLITVDO VRBEM TENVIT, INQVIT LIVIVS, ET PLEBE REFICIENTE DVOS TRIB. LICINIVM LATERANVM STOLO-	*Huius anni meminit Plinius lib. 16, Cap ultimo, ubi numerus decẽnario exorbitat in plerisque exemplaribus.*
	4	380		NEM LVCIVMQVE SEXTIVM LATERANVM, ET HIS COMITIA TRIBVNORVM MILITVM PER-	
102	1	381		PETVA INTERCESSIONE TOLLENTIBVS. NEC SEGNIVS RESISTENTIBVS PATRIBVS OB TREIS, QVAS IL-	
	2	382		LI PROMVLGAVERVNT, LEGES. QVARVM PRIMA FVIT. DE AERE ALIENO MINVENDO: ALTERA, DE MODO AGRORVM	
	3	383		FINIENDO: POSTREMA, DE COMMVNICANDO CVM PLEBE CONSVLATV. ET CAETERA.	
	4	384	TRIB. MIL.	L. Furius II A. Manlius Capitolinus Ser. Sulpicius Rufus VI Ser. Cornelius Maluginensis V A. Valerius C. Valerius	*Si is est qui anno 372 erit IIII.* *His Valerijs nihil adijcit Liuius cognominis.*

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
103	1	385	TRIB. MIL.	Q. Seruilius Fidenas III C. Veturius II A. Cornelius Cossus M. Cornelius Maluginensis Q. Quintius Capitolinus M. Fabius Ambustus II	
	2	386	TRIB. MIL.	T. Quintus Capitolinus II Ser. Cornelius Maluginensis VI Ser. Sulpicius Sp. Seruilius Structus L. Papyrius Crassus L. Veturius Crassus Cicurinus	*Quidā Liuij codices habebāt, L. Quintius, tum uero & cognomen & numerus in dubio, ut etiā Liuius reliquit. Quidam Prætextatum hunc Sulpicium uocant, ac IIII adiungunt, quū in prioribus nulla Prætextati mentio. Neq; uero suffectio, opinor, hic locum habuit in tanta turba*
	3	387	TRIB. MIL.	P. Valerius Potitus V C. Licinius Stolo	*Reliquorum nomina non inuenio: ac ne horum quidem suo in loco. Potitus sanè VI. etiam à Liuio dicitur sequēti anno, quū nusquam V. dicatur, & C. Licinius Stolo, qui à P. Manlio Dictatore Magister equitum dictus est, dicitur antea fuisse Tribunus militum consulari potestate, quum nusquam eius sit nomen toto hac Catologo. Adiuuat hanc opinionē nonus ille annus quo Tribuni L. Sextius ac Stolo se iam in aciem aduersus optimates maximo priuato periculo, nullo publico emolumento stare conquerebantur.*
	4	388	TRIB. MIL.	A. Cornelius Cossus II M. Cornelius Maluginensis II M. Geganius Macerinus P. Manlius Capitolinus II L. Veturius Crassus Cicurinus II P. Valerius Potius VI	
104	1	389	COSS.	L. Aemylius Mamercus L. Sextius Lateranus	*Primus ex plebe Cos.*
	2	390	COSS.	Q. Seruilius Hala L. Genutius Auentinensis	*Camilli mors*
	3	391	COSS.	C. Sulpicius Peticus C. Licinius Stolo Caluus	
	4	392	COSS.	C. Genutius Auentinensis L. Aemylius Mamercus II	*Vide Diodorum Siculum in Philippo ex quo collationē olympiadū huc posuimus. Sed ille more Græco secundū olympiadas numerat Coss. nos contrà, secundum Coss. olympiadas*
105	1	393	COSS.	Q. Seruilius Hala L. Genutius Auentinensis II	*Diodorus hunc Genutium, Q. uocat, sicut præcedentis anni Cn. pro C. uerum Græci in prænominibus non admodum diligentes, ut uidere est apud illos*
	2	324	COSS.	C. Sulpitius Peticus II C. Licinius Stolo Caluus II	*T. Manlij singulare cum Gallo certamen*
	3	395	COSS.	M. Fabius Ambustus C. Petilius Balbus	*Libo Visolus, duo hæc cognomina alij adijciunt*
	4	396	COSS.	M. Popilius Lenas Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus	*Diodorus, C. uocat. Quòd si is est Torquati pater, non C. sed L. esset, ut Liuius eum, Valerius ac Cicero lib. 3. Officiorum uocant*
106	1	397	COSS.	Cn. Fabius Ambustus C. Plautius Proculus	*Quidam codices, Cn. habent. Diodorus M. sed Liuius addidisset II. Plotius dicitur apud Diodorū cognominatiōe o & au. Et Proculus hic cognomen, quod alibi prænomen*
	2	398	COSS.	C. Martius Rutilius Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus II	*Vide huius olympiadis annum hunc apud Plinium lib. 36. ca. 6. sed errore haud dubiè codicum. Quidam & hic & in sequentibus, Rutilum uocant hunc Martium. Quidam hoc anno T. Manlium legūt, quod anno 402 & 406. T. Manlius dictator factus sit, quod uerisimile nō uidetur de eo qui nunquam Cos. antea, & hunc II. Cos. faciunt anno 408.*

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	3	399	coss.	M.Fabius Ambustus II M.Popilius Lenâs	
	4	400	coss.	C.Sulpicius Peticus III M.Valerius Publicola	Vide hos annos apud Liuium libro 7. Vnus enim numerus illic claudicat, quum ait, Ablato post nonum annum à plebe consulatu, post undecimum legendum. Qui error facile incidit alternatione numerorum XI ac IX
107	1	401	coss.	M.Fabius Ambustus III T.Quintius Capitolinus	De hoc Quintio dubitatum in quibusdam annalibus inuenio, ac pro eo M.Popilium inquit Liuius
	2	402	coss.	C.Sulpicius Peticus IIII M.Valerius Publicola II	
	3	403	coss.	P.Valerius Publicola C.Martius Rutilius II	Hoc anno Græciam uexatam à Philippo Alexandri Magni parente, scribit Plinius lib.2.cap.27. In Diodoro est, M.Fabius, errore fortassis codicum
	4	404	coss.	C.Sulpicius Peticus V T.Quintius Pœnus	Cæsonem etiam cognominatum à quibusdã ait Liuius hunc Quintium
108	1	405	coss.	M.Popilius Lenâs III L.Cornelius Scipio Aruina	Plinius libro 2 cap.25. olympiada centesimam octauam comparat ad annos 398. sed eo in loco puto legendum, centesima sexta anno secundo
	2	406	coss.	L.Furius Camillus Ap.Claudius Crassus	In Diodoro hic Coss. nomina inuersa reperiuntur, nũc anticipantia nostrum ordinem, nunc sequentia. Quod admonẽdum duximus, ne ea res lectorem moraretur, turbaret'ue. Meminit autem horum Coss. Gellius lib.9 cap.11. M. Valerij cum Gallo pugna.
	3	407	coss.	M.Valerius Publicola Coruinus M.Popilius Lenâs IIII	
	4	408	coss.	T.Manlius Torquatus C.Plautius Venox	Qui anno 398. T.Manlium legunt hoc loco Cn.Manlium II legunt, sanè apud Liuium T. Manlius hic II Cos. dicitur, qui antea nusquam positus ab eo, si codices non fallunt
109	1	409	coss.	C Valerius Coruinus II C.Petilius Balbus II	Libo Visolus adijcitur alibi, ut antea anno Vrbis 395
	2	410	coss.	M.Fabius Dorsuo Ser.Sulpicius Camerinus	
		411	coss.	C.Martius Rutilius III T.Manlius Torquatus III	In Liuij codicibus adiectum erat II. quum tamen eundem anno 408. Liuius etiam II. Cos, exhibeat, sed codices errant.
	4	412	coss.	M.Valerius Coruinus III A.Cornelius Cossus	Bellum Samniticum
110	1	413	coss.	Q.Seruilius Hala III C.Martius Rutilius IIII	
	2	414	coss.	L.Aemylius Mamercus C.Plautius Venox II	Nouus hic est Aemylius, quanquam alij hunc Mamercũ, illum autem anno 389. Mamertinum uocant
	3	415	coss.	T.Manlius Torquatus III P.Decius Mus	Meminit Cicero lib.3 Officiorum horum Coss. Decij patris deuotio
	4	416	coss.	T.Aemylius Mamercus Q.Publilius Philo	Diodorus, Tiberium uocat, alij non Mamercum, sed Mamertinum cognominant
111	1	417	coss.	L.Furius Camillus II C.Menius Nepos	Huius Cos. Menij meminit Plinius lib.34. cap.5. sed uno anno noster numerus anticipat. Quidã hunc Manliũ, alij Meneniũ uocant, sed haud scio quàm bene.
	2	418	coss.	C.Sulpicius Longus P.Aelius Pætus	
	3	419	coss.	L.Papyrius Crassus Cæso Duillius Helua	
	4	420	coss.	M.Valerius Coruinus IIII M.Attilius Regulus Calenus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
112	1	421	COSS.	T. Veturius Caluinus Sp. Posthumius Albinus	Hic post Caudinam pacem anno 433 factam, etiam Caudinus dictus est, non magna ipsius laude
	2	422	COSS.	L. Cornelius Scipio Aruina II Cn. Domitius Caluinus	Diodorus Cassiodorusq;, A. Corneliū habent. Tu uide utrū fuisse putes, qui anno 405. an qui anno 412. Cæterū alij hic annū sine Coss. inserunt, cuius Liuius ne uerbo quidem meminit, & Diodori ordo non admittit. C. Domitius habent quidam codices, ac etiam Diodorus.
	3	423	COSS.	L. Valerius M. Claudius Marcellus	De cognomine huius Valerij etiam Liuius uariatum in annalibus fatetur, Potitus ne an Flaccus uocetur. Orosius sanè libro tertio cap. tertio, Flaccus habet. Porrò Diodorus Cassiodorusq; prænomen habent C. non T.
	4	424	COSS.	L. Papyrius Crassus II L. Plautius Venox	Caßiodorus, C. habet pro L.
113	1	425	COSS.	L. Aemylius Mamercus Priuernâs P. Plautius Brutus Decianus	Alij Cn. uocant
	2	426	COSS.	P. Cornelius Scapula P. Plautius Proculus	Barbatum aliud cognomen addunt alij. C. habet Cassiodorus
	3	427	COSS.	L. Cornelius Lentulus Q. Publilius Philo	In Diodoro erat Popilius, sed errore codicum, ut Publius maiore errore, quippe quod prænomen est
	4	428	COSS.	L. Papyrius Mugillanus uel Cursor C. Pætilius Balbus III	Ita Liuius. Et hic Libo Visolus cognominatus
114	1	429	COSS.	L. Furius Camillus III D. Iunius Brutus Scæua	
	2	430		L. Papyrius Cursor Dictator sine Cos.	Alios sequuti hos posuimus, quum tamen Liuius ne uerbo quidem meminerit eius anni, sed præcedente anno, eorum facit mentionem
	3	431	COSS.	C. Sulpicius Longus II Q. Aulius Cæritanus	Mire in Liuij codicibus hoc nomen uariatum, quidam Aemylium, quidam Aulium appellatum contendunt.
	4	432	COSS.	Q. Fabius Rutilianus L. Fuluius Curuus	Plinius, Liuius, atq; Valerius hunc Rutilianum uocant, Plutarchus in Pompeio Rullum, quidā Rullianum. Hic Maximi nomen adeptus anno ab Vrbe condita 450. ut lib. 9 ad finem narrat Liuius. Papyrij Dictatoris Magister equitum, Ambusti filius, Q. Gurgitis pater. Vide num Plinius de hoc, libro 7 cap. 43 loquatur
115	1	433	COSS.	T. Veturius Caluinus II Sp. Posthumius Albinus II	Caudina pax. Meminit Cicero libro 3 Officiorum, & in Catone. Quod ideo admonendum duximus, quod in Officijs, numeri additi reperiantur, in Catone uero omissi
	2	434	COSS.	L. Papyrius Cursor II Q. Publilius Philo III	
	3	435	COSS.	L. Papyrius Cursor III Q. Aelius Cæritanus II	Quidam annales habent Mugillanus
	4	436	COSS.	M. Follius Flaccinâtor L. Plautius Venox II	Plinius libro 13 capite 3 de Plautio bis Cos.
116	1	437	COSS.	Q. Aemylius Barbula C. Iunius Brutus Bubulcus	
	2	438	COSS.	Sp. Nautius Rutilus M. Popilius Lenâs	
	3	439		Q. Fabi9 Dictator sine Coss.	Liuius duorum Dictatorū hoc anno meminit: sed locus corruptus est, ut diligēter legenti satis luculenter apparet. Alij septimo pòst anno Dictatorē cum magistro equitū fuisse sine Coss. ponūt, quū Liuius à Fabio continuatū honorē manifeste fateatur.
	4	440	COSS.	L. Papyrius Cursor IIII Q. Publilius Philo IIII	Liuius huius anni Coss. nomina omisit, nos ex Cassiodoro apposuimus

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	
117	1	441	COSS.	C. Sulpicius Longus M. Pætilius Libo	*Si non est alius ab eo qui anno 431. adijciendum III*
	2	442	COSS.	L. Papyrius Cursor V C. Iunius Brutus Bubulcus II	*Appij Censura, qui postea cæcus*
	3	443	COSS.	M. Valerius Maximus P. Decius Mus	
	4	444	COSS.	Q. Aemylius Barbula II C. Iunius Brutus Bubulcus III	
118	1	445	COSS.	Q. Fabius Rutilianus II C. Martius Rutilius	*Censorinus etiam alio cognomine ab alijs dicitur*
	2	446	COSS.	Q. Fabius Rutilianus III P. Decius Mus II	*Fabio continuatum consulatum ob egregiè domitã Hetruriam Liuius fatetur, ergo non rectè hic annũ inseruere alij Dictatoris absq; Coss, quod paulò antè etiam admonuimus.*
	3	447	COSS.	Ap. Claudius Crassus L. Volumnius Flamma	*Huius sequẽtis anni Coss. omissos ait Liuius à Pisone. At Cicero in Catone non omisit. Sunt etiam apud Cassiodorũ. Hic Censor ille est, postea Cæcus: eius filius fit Cos. anno 485. At qui est anno 504. nepos eius est, autore Plinio lib. 15. cap. 1. Violensis etiam hic Volumnius à quibusdam nominatur.*
	4	448	COSS.	P. Cornelius Aruina Q. Martius Tremulus	
119	1	449	COSS.	L. Posthumius Megellus T. Minutius Augurinus	*Liuius ait in huius Cos. Minutij occisi locum secundum quosdam autores, subrogatum M. Fuluium*
	2	450	COSS.	P. Sulpicius Auerrio P. Sẽpronius Sophus Longus	*Plinius libro 33 capite 1. si numerus bene habet, de his Coss. duobus annis distat ab hac supputatione, sed uidetur Dionysij rationem hic sequutus*
	3	451	COSS.	Ser. Cornelius Rufus L. Genutius Auentinensis	
	4	452	COSS.	C. Aemylius Paulus M. Liuius Denter	*Quidam libri Q. Aemylium habent. Cassiodorus, L.*
120	1	453	COSS.	M. Valerius Coruinus V Q. Apuleius Pansa	
	2	454	COSS.	T. Manlius Torquatus M. Fuluius Pætus	*M. Valerius Coruinus VI. Plinius lib. 7 cap. 48 ait inter primũ sextumq; Coruini consulatũ intercessisse annos 46. Idẽ Cicero in Catone. Plutarchus in Mario 45. si codex non fallit. Nostra supputatio cum Plinio ac Cicerone conuenit*
	3	455	COSS.	L. Cornelius Scipio Cn. Fuluius Centimalus	
	4	456	COSS.	Q. Fabius Maximus Rutilianus IIII P. Decius Mus III	*Hic Maximi nomen adijcitur, quippe quod anno 450 meruit*
121	1	457	COSS.	Ap. Claudius Crassus II L. Volumnius Flamma II	
	2	458	COSS.	Q. Fabius Maximus Rutilianus V P. Decius Mus IIII	*Decij filij deuotio*
	3	459	COSS.	L. Posthumius Megellus II M. Attilius Regulus	*Cassiodorus, L. prænomen habet, ut sit qui anno 449. Plures etiam hos Megillos non Megellos uocatos cõtendunt.*
	4	460	COSS.	L. Papyrius Cursor Sp. Caluilius Maximus	*Hic superioris Cursoris filius fuit, ut patet ex Plinio lib. 7. cap. ultimo*
122	1	461	COSS.	Q. Fabius Max. F. Gurges D. Iunius Brutus Scæua	*Hic Fabius Rutiliani filius fuit, Ambusti nepos, ut Plinius testatur lib. 7. cap. 41.*
	2	462	COSS.	L. Posthumius Megellus III C. Iunius Brutus	SECVNDA DECAS *Meminit horum Liuius libro 7 de secundo bello Punico, paulò ante creationem magistratus anni eius belli decimi*
	3	463	COSS.	P. Cornelius Rufinus M. Curius Dentatus	*Ex huius familia L. Sylla fuit. Huius Curtij consulatum Cicero in Catone ait quinquennio fuisse post filij Decij deuotionem.*

Olympiades		Anni ab urbe cõ.			
	4	464	COSS.	M. Valerius Coruinus Q. Cæditius Noctua	*Hic Valerius illius Coruini progenies uidetur. Nam quod alij VI addiderunt, non probatur. Quippe Coruinus VI fit Consul anno 454 Torquato subrogatus. hic ergo VII fieret Cos. Atqui C. Marius primus fuit Romæ septies Cos. ut autor est Plutarchus. Præterea numerus annorum à primo Coruini cõsulatu ad sextũ, non patitur ut hic ponamus VI.*
123	1	465	COSS.	Q. Martius Tremulus II P. Cornelius Aruina II	
	2	466	COSS.	M. Claudius Marcellus C. Nautius Rutilius	
	3	467	COSS.	M. Valerius Maximus C. Aelius Pætus	*Haud scio, ille'ne sit qui anno 443. an alius*
	4	468	COSS.	P. Claudius Caninius M. Aemylius Lepidus	
124	1	469	COSS.	C. Seruilius Tucca L. Cæcilius Metellus	*Cassiodorus habet Cælius pro Cæcilius, sed errore codicum*
	2	470	COSS.	P. Cornelius Dolabella Maximus Cn. Domitius Caluus	*Meminit huius anni Plinius libro 10 capite 10*
	3	771	COSS.	C. Fabritius Luscinus Q. Aemylius Papus	*Bellum cum rege Pyrrho* *Vide Plinium libro septimo capite ultimo. de hoc anno & libro 16 capite 2.*
	4	472	COSS.	L. Aemylius Barbula Q. Martius Philippus	*Hoc anno primum elephantos uidit Italia, inquit Plinius libro octauo capite sexto*
125	1	473	COSS.	P. Valerius Leuinus T. Coruncanus	*Huius Coruncani multa mentio apud Ciceronem. Quidam non Titum sed Tiberium uocatum putant. Error ex litera T. oriri facile potuit.*
	2	474	COSS.	P. Sulpicius Auerrio P. Decius Pyrrhicus	*Idem nomen est anno 450.* *Hoc anno Ap. Claudius Cæcus orationem habuit, ne cum rege Pyrrho pax fieret, autore Cicerone in Catone.*
	3	475	COSS.	C. Fabritius Luscinius II Q. Aemylius Papus II	
	4	476	COSS.	P. Cornelius Rufinus II C. Iunius Brutus II	*Gellius huius Rufinus in libro 4 capite 8. & libro 17 capite 21*
126	1	477	COSS.	Q. Fabius Gurges II C. Genutius Clepsina	
	2	478	COSS.	M. Curius Dentatus II L. Cornelius Lentulus	*Pleriq; libri ueteres Manium Curium, pro M. hunc uocant: neq; certum est, errore'ne id fiat, an Manium pro Marcum dixerint uetustiores, ut Vetusium pro Veturium.*
	3	479	COSS.	Ser. Cornelius Merenda M. Curius Dentatus III	*Hoc anno in triumpho M. Curij, ut puto, elephantes Roma primum uidit, ait Plinius lib. 8. cap. 6.*
	4	480	COSS.	C. Fabritius Luscinus III C. Claudius Cinna	
127	1	481		L. Papyrius Cursor II Sp. Caruilius Maximus II	*Caruilium Carbiliumq; uariè scriptum reperias, propter cognitionem b ac u consonantium*
	2	482	COSS.	C. Quintius Claudus L. Genutius Clepsina	
	3	483	COSS.	C. Genutius Clepsina Cn. Cornelius Asina	
	4	484	COSS.	Q. Fabius Maximus Pictor L. Quintius Gulo	*Huius meminit Plinius lib. 33. cap. 3. ubi impudens mendum in omnibus, quotquot nos uidimus exemplaribus. Argentum, inquit, signatũ est anno Vrbis D. LXXXV. quum legẽdum sit, CCCCLXXXIIII. Quòd si Fabius Verrucosus quartus fuit nomine Maximi à Rutiliano, qui primus id nominis in ea habuit familia, puto hunc esse ex eorum numero.*
128.	1	485	COSS.	P. Sempronius Sophus Ap. Claudius Rufus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.	Consules	
	2	486	COSS. M. Attilius Regulus Seranus L. Iulius Libo	
	3	487	COSS. M. Fabius Pictor Decius Iunius Pera	
	4	488	COSS. M. Valerius Maximus Q. Mamilius Vitulus	
129	1	489	COSS. Ap. Claudius Pulcher Caudex Q. Fuluius Flaccus	Initium primi belli Punici *Polybius libro primo ait Romanos primum mare ingressos olympiade centesima uigesima nona. Dionysius autem anno tertio centesimæ uigesimæ octauæ olympiados*
	2	490	COSS. M. Valerius Maximus II M. Octacilius Crassus Messala	*Vide Plinium lib. 35. cap. 4. & lib. 7. cap. ultimo tum compara locos, uter ex altero emendandus*
	3	491	COSS. L. Posthumius Megellus Q. Manilius Vitulus II	
	4	492	COSS. L. Valerius Flaccus L. Octacilius Crassus	*T. Octacilium uocat Polybius libro primo, sed in prenominibus ipsius codex sæpe errat*
130	1	493	COSS. Cn. Cornelius Scipio Asina C. Duillius	*Vnus, quod sciam, Florus hunc Cn. uocat: omnes alij, C.*
	2	494	COSS. C. Aquilius Florus L. Cornelius Scipio	
	3	495	COSS. C. Sulpicius Paterculus A. Attilius Calatinus	*Polybij codex habet Rutilium, sed non placet*
	4	496	COSS. Cn. Cornelius Blæsus M. Attilius Regul9 Seranus II	*Polybius hoc anno captũ ait Regulũ, qui fuit bis Cos. autoribus Plinio ac Cicerone, antea anno Vrbis 486. & hoc anno, quare alius est C. Attilius Regulus anno Vrbis 503.*
131	1	497	COSS. Q. Cæditius Longus L. Manlius Regulus	
	2	498	COSS. M. Aemylius Paulus Ser. Fuluius Nobilior	
	3	499	COSS. C. Cornelius Scipio A. Attilius Calatinus II	*Hic Scipio alius uidetur ab eo, qui captus turpiter à Pœnis anno Vrbis 493. Cicero Attilij huius meminit, ut puto, in Catone post Valerium Coruinum*
	4	500	COSS. Cn. Seruilius Cæpio C. Sempronius Blæsus	
132	1	501	COSS. C. Aurelius Cotta P. Seruilius Geminus	
	2	502	COSS. L. Cæcilius Metellus C. Furius Pacilus	*Meminit huius anni Plinius libro 8. cap. 6. Polybius ait hunc decimumquartum huius belli annum.*
	3	503	COSS. C. Attilius Regulus Seranus L. Manlius Volso	*Hic non est ille regulus qui ad suppliciũ est profectus, ut fidẽ hosti datam cõseruaret Quippe sex ante annos captus erat, si Polybio credimus, & à Carthaginiensibus miserè occisus.*
	4	504	COSS. Ap. Claudi9 Pulcher Cæci Nepos L. Iunius Pullus	*Plinius libro 15 capite 1. horum meminit. Cæterum eo in loco legendũ quingentesimo quarto, non quinto. Gellius autem libro 10 cap. 6 huius sororem Cæci filiam uocat, haud scio quàm bene. Hic enim male aduersus Pœnos pugnauit, non Ap. Claudius Caudex, ut ex Floro ac Polybio planè intelligitur.*
133	1	505	COSS. P. Seruilius Geminus II C. Aurelius Cotta II	
	2	506	COSS. L. Cæcilius Metellus II M. Fabius Buteo	*Huius Metelli meminit bis Cicero in Catone, eum Cato puer uidisse se ait. Quod fieri facile potuit, quum hic diu postea uixerit, ut eodem loco ait Cato.*
	3	507	COSS. M. Fabius Licinius M. Octacilius Crassus Messala II	
	4	508	COSS. M. Fabius Buteo II C. Attilius Balbus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	Notae
134	1	509	COSS.	A.Manlius Atticus C.Sempronius Blæsus II	
	2	510	COSS.	C.Fundanius Fundulus C.Sulpicius Gallus	
	3	511	COSS.	C.Luctatius Catulus Cæreonius A.Posthumius Albinus	Horū Coss.meminit Hanno apud Liuium lib.3.secundi belli Punici. Vidētur enim Carthaginienses à C.uicti, pacem uero sequente anno firmatam habuisse.
	4	512	COSS.	Q.Luctatius Catulus Cercus A.Manlius Atticus II	Et hos quidē Liuius libro ultimo secundi belli Punici, non ita lōge à fine memorat. At in prænominibus horū duorū Luctatiorū ingens error est in omnibus propemodū codicibus.
135	1	513	COSS.	C.Claudius Cento M Sempronius Tuditanus	Cicero in Catone, ubi de Liuio Andronico, nō ubi de Maximo, horū Coss.meminit. At omnia exēplaria pro Centone habent Cethego decepti Coss.de Maximo. Theodorus Gaza quū hæc uerteret, ac temporū rationē dissidere uideret, Coss. nomina omisit. Meminit & in Bruto Cicero, ubi de Liuio Andronico. ubi perperam quadringentesimo pro quingentesimo legitur. Meminit & Gellius lib.17.cap.21.
	2	514	COSS.	C.Manlius Lucrinus Q.Valerius Flaccus	Manlium uocāt alij, ut Gellius qui eo anno natum ait Ennium ex M.Varrone
	3	515	COSS.	T.Sempronius Gracchus P.Cornelius Falco	
	4	516	COSS.	L.Cornelius Lentulus Caudinus Q.Fuluius Flaccus	Meminit huius anni Plinius lib. 18 cap.29. Nam Floralia in 10 instituta esse ex libris Sibyllinis scribit.
136	1	517	COSS.	C.Licinius Varus P.Cornelius Lentulus Caudinus	
	2	518	COSS.	T.Manlius Torquatus C.Attilius Balbus II	Vide nū hi sint Coss. quibus Iani templū secūdo clausum, quorum Plutarchus in uita Numæ Pōpilij meminit, & Manlij item Liuius in eodem Numa. In Plutarchi item codice est, M.Attilius.pro C.altero hic Cos.
	3	519	COSS.	L.Posthumius Albinus Sp.Caruilius Maximus	
	4	520	COSS.	Q.Fabius Maximus Verrucosus M.Pomponius Matho	Cognomē Maximi à Rutiliano nomē habet, quare nequaquam omittendū. Verrucosum autem appellat tum Plutarchus tum Plinius libro 34 capite 7.
137	1	521	COSS.	M.Aemylius Lepidus M.Oblitius Malleolus	Hoc anno natus Cato Censorinus
	2	522		Hic desunt nobis huius anni Coss. Quod unde conijcimus, longū esset enumerare: autoribus tamen certis, Dionysio, Cicerone ac Plinio moti, hunc sequuti sumus ordinē, omittentes Coss. quos alij tertio anno secundi belli Punici, post Flāminium ac Seruilium posuere, uidelicet M.Attilium Fabianum ac Cn.Seruilium Musitanum, atq; id etiam autoribus Polybio, Plinio ac Liuio fecimus.	
	3	523	COSS.	M.Pomponius Matho II C.Papyrius Masso	Hoc primum anno Romæ diuortium fuisse testatur Dionysius libro 2 in Romulo. Cōueniunt autem anni nobiscum in nostra ratione, duorum anticipatione annorum.
	4	524	COSS.	M.Aemylius Barbula M.Iunius Pera	
138	1	525	COSS.	L.Posthumius Albinus II Cn.Fuluius Centimalus	In Polybio utriusq; Cos.prænomen uariatum est.
	2	526	COSS.	Q.Fabius Maximus Verrucosus II Sp.Caruilius Maximus	Horum Cos. meminit Cicero in Catone, ubi de laudibus Q.Fabij Max.
	3	527	COSS.	P.Valerius Flaccus M.Attilius Regulus	Bellum Gallicum. Horum Coss.meminit Gellius iam dicto loco.
	4	528	COSS.	L.Apustius M.Valerius Leuinus	
139	1	529	COSS.	C.Attilius Regulus L.Aemylius Paulus	Meminit horum Plinius libro 3 capite 20. quanquam codices quidam eo in loco mirè errant. Hic Aemylius, siue Paulus, ut Plinius uocat, siue Papus, ut alij, cognominandus, certe hoc bello Gallico perijt, ut autor est Polybius libro secundo.

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	
	2	530	COSS.	T. Manlius Torquatus II Q. Fuluius Flaccus II	
	3	531	COSS.	C. Quintius Flamminius P. Furius Philo	*Philus pro Philo legendum puto: Nam apud Liuium lib. 2. de secundo bello Punico, P. Furij Phili, uiri consularis filij, mentio est. Et apud Ciceronem Phili cum Paulis, Catonibus, Scipionibus, ac cæteris magnis nominantur in Lælio.*
	4	532	COSS.	M. Claudius Marcellus Cn. Cornelius Scipio Caluus	*C. est prænomen in Polybio*
140	1	533	COSS.	P. Cornelius Asina M. Minutius Rufus	
	2	534	COSS.	L. Veturius Leuina C. Luctatius Scæuola	
	3	535	COSS.	M. Liuius L. Aemylius Paulus	*Horum meminit Plinius lib. 29. cap. 1 quum numero etiam huius anni, unde clare patet, Plinium hunc nostrū habuisse ordinem. Cæterum hic M. Liuius postea Salinator dictus est.* DECAS TERTIA
	4	536	COSS.	P. Cornelius Scipio *Ita Liuius.* T. Sempronius Longus	*Initium secundi belli Punici.* *Polybius lib. 3 ait, anno primo centesimæ quadragesimæ olympiados Saguntum expugnatum, ac deinde postero anno Hannibalem in Italiam uenisse. Sequutus uidetur Dionysij supputationem, quæ hanc Liuij duobus præuenit annis*
141	1	537	COSS.	Cn. Seruilius Geminus C. Quintius Flāminius II	*Tertio anno olympiados centesimæ quadragesimæ in Tuscia cum Pœnis conflictum, ait Polybius lib. 5. ubi rursus duobus anticipat annis. Porrò idem cum Liuio fatetur M. Attilium Regulum subrogatum Flamminio, ac anno sequenti Procoss. res gessisse, quare nullus hic inserendus propter eos annos.* *M. Attilius Regulus II suffectus*
	2	538	COSS.	T. Aemylius Paulus II C. Terentius Varro	*Hic Scipionis Aemyliani auus fuit, cuius identidē meminit Cicero, & quarto ante anno Cos. cum M. Liuio, non C. Lælio, ut deprauatè legitur in T. Liuio, perijt autem apud Cannas.* *Cannensis pugna*
	3	539	COSS.	L. Posthumius Albinus III R. Sempronius Gracchus	*M. Claudius Marcellus II* *Q. Fabius Max. Verrucosus III* *Posthumio suffecti*
	4	540	COSS.	Q. Fabius Maximus Verrucosus IIII M. Claudius Marcellus III	*Cassiodorus habet II. sed nō numerat consulatum, quem uitio creatus non gessit.*
142	1	541	COSS.	Q. Fabius Maximus Verrucosi filius T. Sempronius Gracchus II	*Cato apud Ciceronem De senectute, Maximi filium Marcum nominat, sed errore, ut suspicor, codicum, nam & Liuius & Gellius Q. uocant.*
	2	542	COSS.	Ap. Claudius Pulcher Q. Fuluius Flaccus III	
		543	COSS.	P. Sulpicius Galba Cn. Fuluius Centimalus	*Quidam etiam hunc Sulpicium, Maximum cognominant Liuius eum nullum antea Curulem Magistratum gessisse fatetur. In omnibus Liuij codicibus numerus omissus est, ut sit alius ab eo qui Cos. fuit anno Vrbis 525. Alij autē ponūt numerum II.*
	4	544	COSS.	M. Valerius Leuinus II M. Claudius Marcellus IIII	*Et huius Leunii numerus omissus est in Liuij codice, at ipse Liuius lib. 9 huius belli ait, hunc bis Cos. fuisse, quare non est omittendus*
143	1	545	COSS.	Q. Fabius Maximus Verrucosus V Q. Fuluius Flaccus IIII	*Tarentum receptum*
	2	546	COSS.	T. Quintius Crispinus M. Claudius Marcellus V	*Liuius obiter hic causam reddit, cur Marcellus V Cos. dicatur.*
	3	547	COSS.	C. Claudius Nero M. Liuius Salinator II	*Liuius hoc anno olympiæ ludicrū fuisse testatur in horū Coss. creatione, atq; ad id missū L. Manliū. Per quod ostēditur Dionysij supputationem ueriorem illa, quam sequutus est Liuius.*
	4	648	COSS.	L. Veturius Philo Q. Cæcilius Metellus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.		
144	1	549	COSS. P.Cornelius Scipio P.Licinius Craſſus	Quidam etiam alterum cognomen adiecere, Diues.
	2	550	COSS. M.Cornelius Cethegus P.Sempronius Tuditanus	Meminit horum Cicero, ubi de laudibus Q.Fabij Maximi, in Catone. Cæterum de Liuio Andronico ijdem in omnibus uulgatis exemplaribus per errorem, quum ij ſint qui anno 515. quod etiam antea admonuimus. Catonis Cenſorij quæſtura, autore Liuio
	3	551	COSS. Cn.Seruilius Cœpio Cn.Seruilius Geminus	Cn.Seruilius Geminus, qui Cos. fuit anno Vrbis 537 occiſus dicitur apud Cannas, quapropter non eſt opus hic C. pro Cn. legere.
	4	552	COSS. T.Claudius Nero M.Seruilius Geminus	
145	1	553	COSS. Cn.Cornelius Lentulus P.Aelius Pætus	Meminit horũ Plinius lib.18.cap.18. ubi cum Liuio eadem inuenies prænomina, etiamſi in Caſſiodoro alia ponãtur. Et hoc anno idem Plinius fatetur Hannibalem uictum, quum ſuperiore ſcribat Liuius uictum
	2	554	COSS. Ser.Sulpicius Galba C.Aurelius Cotta	Bellum Macedonicum cum Philippo. DECAS QVARTA
	3	555	COSS. L.Cornelius Lentulus P.Iulius Appulus	Hoc nomen ferè deprauatum erat in codicibus, hic ad finem noui huius belli libri fit Prætor. At alij, P. Villium Tappulum uocant.
	4	556	COSS. T.Quintius Flamminius Sex.Aelius Pætus	Hic Flaminius eius filius fuit, qui apud Thraſimenũ perijt, ut autor eſt Plutarchus in Hannibale. Catonis Cenſorij Prætura. Quidam addunt Catus alterum cognomen ex Plinio libro 33. cap.11. at ego puto eum loqui de eo qui Cos. anno Vrbis 587. propter uerba quæ ſtatim de Perſeo ſequuntur.
146	1	557	COSS. Cn.Cornelius Cethegus Q.Minutius Rufus	
	2	558	COSS. L.Furius Purpureo M.Claudius Marcellus	
	3	559	COSS. L.Valerius Flaccus M.Portius Cato	
	4	560	COSS. P.Cornelius Scipio Africanus II T.Sempronius Longus	Horum parentes, inquit Liuius, initio ſecundi belli Punici, unà fuere Coss.
147	1	561	COSS. L.Cornelius Merula Q.Mutius Thermus	
	2	562	COSS. L.Quintius Flamminius Cn.Domitiꝰ Aenobarbus	Hic T.Flamminij frater fuit, à Catone Cenſore Senatu motus, ut De ſenectute, ipſe memorat apud Ciceronem
	3	563	COSS. P.Cornelius Scipio Naſica M.Attilius Glabrio	Caſſiodorus habet M. pro P ſed contrarium eſt in Liuio, & apud alios. Hic uir optimus iudicatus à ſenatu Romano, Cn.Scipionis proles fuit, eius qui cum P. fratre in Hiſpanijs perijt.
	4	564	COSS. L.Cornelius Scipio Aſiaticus C.Lælius Africanus	Cognomẽ Lælij Africanus erat in plerijq; Liuij codicibus lib. 6. huius belli: at quidã deleuere. Non eſt autem hic Lælius qui apud Ciceronẽ, ſed apud Liuium libris aliquot de ſecũdo bello Punico. Meminit & Gellius horum libro 6. cap. 4.
148	1	565	COSS. M.Fuluius Nobilior Cn.Manlius Volſo	Huius anni meminit Plinius lib.33.cap.3. abſq; Cos.
	2	566	COSS. M.Valerius Meſſala C.Liuius Salinator	Meminit huius Cato apud Ciceronẽ non ita longe ab initio De ſenectute
	3	567	COSS. M.Aemylius Lepidus C.Quintius Flamminius	Hic Flamminius uiam à Bononia perduxit Aretium
	4	568	COSS. Sp.Poſthumius Albinus Q.Martius Philippus	Plinius libro 33 capite 10 hos memorat Coss.

Olym=piades		Anni ab urbe cō.	Consules	Adnotationes
149	1	569	Ap.Claudius Pulcher COSS. M.Sēpronius Tuditanus	Hoc anno P.Scipionem superiorem mortuū, ait Cato apud Ciceronem De senectute: Anno ante me, inquiens, Censorem mortuus est, nouem annis post meum cōsulatum, quum Cos. iterū, me Cos. creatus esset. Quo in loco paulò ante legēdum, quintus & trigesimus, non tertius, quod obiter notandum duximus
	2	570	P.Claudius Pulcher COSS. L.Portius Licinius	Nobilis Catonis Censura
	3	571	M.Claudius Marcellus COSS. Q.Fabius Labeo	Hic Marcellus alius est ab eo qui fuit Cos. anno 558. Hannibalis mors, autore Liuio
	4	572	Cn.Bœbius Pamphilus COSS. L.Aemylius Paulus	Cassiodorus ac uetusti pleriq; codices, Tamphilus habent. Alij putant hoc tempore Romanos non pauca à Græcis sumpsisse, fortassis & quædam affectâsse nomina peregrina, ut sunt homines nouarum rerum cupidi. Hic Paulus eius progenies uidetur, qui apud Cannas perijt.
150	1	573	P.Cornelius Lētulus Cethegus COSS. M.Bœbius Pamphilus	Meminit horum Plin. lib. 13. cap. 13. cum annorū numero, huic nostro cōgruenti, si à primo Numæ anno supputabis
	2	574	A.Posthumius Albinus COSS. C.Calphurnius Piso	
	3	575	L.Manlius Accidinus COSS. Q.Fuluius Flaccus	Horū Coss. meminit Plin. lib. 35. cap. 3. cū numero etiam annorū
	4	576	M.Manlius Volso COSS. M.Iunius Brutus	Cn. Manlium habet Cassiodorus. Quidam autem Liuiani codices, A. Manlium habent, pro Cn.
151	1	577	C.Claudius Pulcher COSS. T.Sempronius Gracchus	QVINTA DECAS Cicero libro secundo Officiorum, Plutarchus item, hunc, Tiberium nō Titū uocāt, error ex T. sola litera: fuit autem hic T. et C. Gracchorum pater
	2	578	Cn.Cornelius Scipio Hispalus COSS. Q.Pætilius Spalo	Huic mortuo subrogatus est M. Valerius Leuinus. Spurinus est in recens inuentis Liuianis codicibus
	3	579	Q.Mutius Scæuola COSS. M.Aemylius Lepidus	
	4	580	Sp.Posthumius Paulus COSS. P.Mutius Scæuola	Plinium libro secundo capite 31 de his loqui puto: quanquam Q. Minutio apud eum, pro P. Mutio legitur, Et ita in Liuij fragmentis, Quintij mentio est
152	1	581	L.Posthumius Albinus COSS. M.Popilius Lenâs	
	2	582	C.Popilius Lenâs COSS. P.Aelius Ligus	Vide Ciceronem libro primo Officiorum, ubi de Catonis filio militante, de utro loquatur Popilio: nisi quis apud Ciceronem pro Popilio legendum putet, Paulum Aemylium, ut planè suspicor. Certe de Cos. huius temporis loquitur. Bellum cum Perseo
	3	583	P.Licinius Crassus COSS. C.Cassius Longinus	Plinius lib. 7 cap. 4 horum meminit. In Gellio lib. 9 capite 4 corruptè legitur Q. Licinius. Huius Crassi Cato apud Ciceronem semel atq; iterum meminit, opinor
	4	584	C.Hostilius Mancinus COSS. C.Attilius Seranus	
153	1	585	Q.Martius Philippus II COSS. Q.Seruilius Cæpio	Meminit horum Cicero De senectute, ubi de Ennij ætate, ubi pleriq; codices habent Scipione pro Cæpione
	2	586	L.Aemylius Paulus II COSS. C Licinius Crassus	Horum mentionē facit Cicero in Lælio, ubi tamen non rectè Luscinio pro Licinio. Cæterum locus ibidem corruptissimus. Si quis tempora & uiros conferat, & quæ præcedunt uerba perpendat
	3	587	Q.Aelius Pætus Catus COSS. M.Iunius Pœnus	De hoc Plinius uidetur loqui lib. 33. cap. 11.
	4	588	C.Sulpicius Gallus COSS. M.Claudius Marcellus	Huius Sulpicij multi meminere scriptores, Plinius lib. 2. ca. 12. & Quintilianus lib. 1. & alij. His Coss. ædita est Terentij Andria
154	1	589	T.Manlius Torquatus COSS. Cn.Octauius	Terentij Hecyrā his Coss. secundo datam scribunt, sed nō placuisse. Videtur Cicero de hoc loqui lib. 1. Officiorū, ubi de Honorati hominis domo.
	2		A.Manlius Torquatus COSS. Q.Cassius Longinus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	3	591	COSS.	T.Sēpronius Gracchus II M.Iuuentius Helua	His Coss.acta Terentij ἑαυτὸν τιμωρούμενος. Nō est omittendus hic numerus, si Plutarcho credimus in uita Gracchorum, qui eum bis Cos.fuisse testatur. In Plinij libro 7 cap.53 quidā Talpa, quidā Talua scribunt
	4	592	COSS.	P.Scipio Nasica C.Martius Figulus	Hunc Nasicā Cicero in Bruto uocat Corculū:et, nisi locus corruptus est, Nasicæ filiū, eius qui Idææ matris sacra susceperat, consulq; fuit anno 563. Hunc autē Corculū dictum, Cicero bis Cos.fuisse, duobus perhibet locis
155	1	593	COSS.	M.Valerius Messala C.Fannius Strabo	Terentij eunuchus ac Phormio actæ. Meminit horum Gellius lib.2.cap.24.& lib.15.cap.21. De hoc Fannio loqui uidetur Plinius libro 10.cap.50. Atq; eo in loco XI legendum, non XL.ut quidam libri errant
	2	594	COSS.	L.Anitius Gallus M.Cornelius Cethegus	Terentij Adelphi acta his Coss.
	3	595	COSS.	Cn.Cornelius Dolabella M.Fuluius Nobilior	Huius numeri annorum Vrbis meminit Plin.lib.7.cap.ult.
	4	596	COSS.	M.Aemylius Lepidus C.Popilius Lenás II	
156	1	597	COSS.	Sex.Iulius Cæsar L.Aurelius Orestes	Hos Coss. septem annis ante Punicum tertium bellum memorat Plinus lib.33.cap.3.
	2	598	COSS.	L.Cornelius Lentulus C.Martius Figulus II	
	3	599	COSS.	P.Cornelius Scipio Nasica II M.Claudius Marcellus II	Hic numerus non omittendus. Est enim idem qui fuit Cos.anno 592 ut ex Ciceronis Bruto intelligitur
	4	600	COSS.	Q.Opimius L.Posthumius Albinus	
157	1	601	COSS.	Q.Fuluius Nobilior T.Annius Fusius	Vide quid sibi uelit hoc loco Cassiodori synchronismus, & quæ Florus libro 47 de ineundis magistratibus habet
	2	602	COSS.	M.Claudius Marcellus III M.Valerius Flaccus	
	3	603	COSS.	L.Licinius Lucullus A.Posthumius Albinus	Meminit horum Gellius lib.11.cap.8.& Cicero de Claris Oratoribus Hic Albinus Romanā historiā Græcè scripsit, ijsdē autoribus
	4	604	COSS.	L.Quintius Flaminius M.Acilius Balbus	Tertium bellum Punicū Cato apud Ciceronē fingitur his Coss, loquutus cum Scipione ac Lælio. Meminit horum Plinius lib.7.cap.36. quod ideo admonemus, quod & apud hunc & apud Ciceronem nomina corrupta sunt
158	1	605	COSS.	L.Martius Censorinus M.Manlius	Cicero De somnio Scipionis statim ab initio horū meminit, omnibus propemodū quæ nos uidimus exemplaribus corruptis. Meminit huius anni Plinius lib.29.cap.1. Plinius lib.22.cap.6.& Florus lib.49.Cassiodorus item, hunc Manlium uocant.
	2	606	COSS.	Sp.Posthumius Magnus L.Piso Cæsonianus	
	3	607	COSS.	P.Scipio Africanus Aemylianus C.Liuius Drusus	
	4	608	COSS.	L.Cornelius Lentulus L.Mummius Achaicus	Cassiodorus habet Cn.Cornelium
159	1	609	COSS.	Q.Fabius Maximus Aemylianus L.Hostilius Mancinus	De his Coss.Cicero in Læli. Meminit huius Mancini Plinius lib.36.cap.4.
	2	610	COSS.	Ser.Sulpicius Galba L.Aurelius Cotta	Suetonius in Galba huius meminit, ut puto, Sulpicij
	3	711	COSS.	Ap.Claudius Pulcher Q.Cæcilius Metellus Macedonicus	
	4	612	COSS.	L.Metellus Caluus Q.Fabius Maximus Seruilianus	
160	1	613	COSS.	Cn.Seruilius Cæpio Q.Pompeius Nepos	

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	Notae
	2	614	COSS.	C.Lælius Q.Seruilius Cæpio	*Hunc Læliū sapientē usurpatū ait Cicero libro secundo Officiorum, & de Amicitia dialogus ab eo habet nomen. Socer fuit Q. Mutij Scæuolæ Auguris, ac C. Fannij*
	3	615	COSS.	C.Calphurnius Piso M.Popilius Lenas	
	4	616	COSS.	P.Scipio Nasica Serapion D.Iunius Brutus	*Hoc Scipione autore Tib. Gracchus in Capitolio à primatibus cæsus est: ait Florus libro 58. Est autem eius filius qui Cos. fuit annis 592 & 599. ut ex Cicerone demonstratur*
161	1	617	COSS.	M.Aemylius Lepidus Porcina C.Hostilius Mancinus	
	2	618	COSS.	P.Furius Philo Sex. Attilius Seranus	
	3	619	COSS.	Ser.Fuluius Flaccus Q.Calphurnius Piso	
	4	620	COSS.	P.Scipio African9 Aemylian9 II C.Fuluius Flaccus	*Quum hic sit annus 14 à priore consulatu Scipionis, miror quid sibi Florus lib. 56 uelit, quum lege quæ nullos eosdē intra 10 annos Coss. creari permittit.* *Cæterum & Cn. Fuluius est in Floro, non C.*
162	1	621	COSS.	C.Mutius Scæuola L.Calphurnius Piso	*Mutium Cos. etiam Plutarchus ponit, quando cæsus est Tib. Gracchus. Hoc ideo admonemus, quod in Floro perperam C. Antonius legitur, libro 58.* *Tib. Sempronij Gracchi interitus*
	2	622	COSS.	P.Popilius Lenâs Q.Sulpicius Galba	*Apud Florum libro 59. P. Attilius legitur, si codex non fallit, Cicero in Lælio, ubi de C. Blosio, pro Sulpicio habet Rutilium*
	3	623	COSS.	P.Licinius Crassus L.Valerius Flaccus	*Quidam hunc Licinium etiam Mutianū cognominant. Vide de eo Valerium libro 3 cap. 2. & Gellium lib. 1. cap. 13.*
	4	624	COSS.	Ap.Claudius Lentulus M.Perpenna Nepos	*De hoc Perpenna Valerius lib. 3. cap. 4.*
163	1	625	COSS.	C.Sempronius Tuditanus M.Aquilius	
	2	626	COSS.	Cn.Octauius T.Annius Rufus	
	3	627	COSS.	L.Cassius Longinus Rauilia L.Cornelius Cinna	
	4	628	COSS.	M.Aemylius Lepidus L.Aurelius Orestes	
164	1	229	COSS.	M.Plautius Hipsæus M.Fuluius Flaccus	
	2	630	COSS.	C.Cassius Longinus Sex.Domitius Caluinus	*Dionysius libro 2 non ita lōgè à principio, anno 630 primum bella ciuilia cœpisse ait, sed ego errorem decem anniorum puto, legendumq; anno urbis 620.* *Florus lib. 62. & Cassiodorus hunc C. Sextium uocant*
	3	631	COSS.	Q.Cæcilius Metellus T.Quintius Flaminius Apellâs	
	4	632	COSS.	Cn Domitius Aenobarbus C.Fannius	*Meminit horum Coss. Plinius libro 2 capite 32 quanquam ferè libri eo in loco corrupti*
165	1	633	COSS.	L.Opimius Q.Fabius Maximus	*C. Gracchi interitus.* *Et huius cōsulatus meminit Plinius libro 2 capite 29 ubi numeri frustra additi in plerisq; codicibus. Opimij etiā mentio apud eundem lib. 14 cap. 4 cum numero annorū urbis 634 quum tamen cap. 14 eiusdem libri, ac de eodē Opimio, sint anni 633. ut hic noster numerus.* *Cæterum & hunc Maximum Florus libro sexagesimoprimo, Pauli nepotem uocat*
	2	634	COSS.	P.Manilius C.Papyrius Balbus	*Manlius, Cassiodorus*
	3	635	COSS.	L.Cæcilius Metellus L.Aurelius Cotta	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	4	636	COSS.	M.Portius Cato Nepos Q.Martius Rex	*Micipsæ mors.* *Plinius lib.2 cap.31 horum meminit.& Gellius lib.13 cap.18. In Floro,Cn.corruptè legitur pro Q.*
166	1	637	COSS.	L.Cæcilius Metellus Diadema Q.Mutius Scæuola	
	2	638	COSS.	C.Licinius Geta Q.Maximus Eburnus	
	3	639	COSS.	M.Aemylius Scaurus M.Cæcilius Metellus	*De hoc Scauro in Iugurthino bello.*
	4	640	COSS.	M.Acilius Balbus C.Portius Cato	*Attilius legitur apud Plinium libro 2 capite 29. & libro eodem capite 56.aut,ut alij,58.*
167	1	641	COSS.	C.Cæcilius Metellus Caprarius C.Papyrius Carbo	*Cn.est in Plinio libro 2 capite 33.*
	2	642	COSS.	M.Liuius Drusus L.Piso Cæsonianus	
	3	643	COSS.	P.Scipio Nasica L.Calphurnius Bestia	*Videtur hic Serapionis filius, de quibus Cicero libro 1 Officiorum,ubi de animorum uarietate.* *Iugurthinum bellum.*
	4	644	COSS.	M.Minutius Rufus Sp.Posthumius Albinus	*Q.pro M.legitur in Sallustij codicibus de bello Iugurthino.*
168	1	645	COSS.	Q.Cæcilius Metellus Numidicus M.Iunius Syllanus	*De hoc Metello Florus libro 65.quanquam cognomen eo in loco omissum,uicit enim Numidiam. Hic L.Luculli auunculus fuit,ait Plutarchus in Lucullo*
	2	646	COSS.	Ser.Sulpicius Galba M.Aemylius Scaurus Hortensius	
	3	647	COSS.	L.Cassius Longinus C.Marius Nepos	*Plinius libro 10 capite 13 habet L. Crassum: sed errore,ut puto,codicum.Hic à Tigurinis Heluetijs occisus est,ait Cæsar libro primo de bello Gallico,& Florus libro 65.* *C.Marium, Nepotem quidā uocant: quum Plutarchus in eius uita,tertium se nomen nescire fateatur.*
	4	648	COSS.	C.Attilius Seranus Q.Seruilius Cæpio	*Meminit horum Gellius libro 15 capite 28*
169	1	649	COSS.	P.Rutilius Rufus C.Manlius Maximus	
	2	650	COSS.	C.Marius Nepos II C.Flauius Fimbria	
	3	651	COSS.	C.Marius Nepos III L.Aurelius Orestes	
	4	652	COSS.	C.Marius Nepos IIII Q.Luctatius Catulus	*Plutarchus in Mario ait,quartum Consulatū Marium gessisse cum Q.Catulo,ait Florus,ita Cassiodorus,ita Plinius lib.17.cap.1.In quibusdam libris inuersi erant Coss. huius atque sequentis anni altera ex parte*
170	1	653	COSS.	C.Marius Nepos V M.Aquilius	
	2	654	COSS.	C.Marius Nepos VI L.Valerius Flaccus	*Meminit huius cōsulatus Plinius libro 2 capite 34 quanquam Cn.ibi pro C.præterea numerus omissus*
	3	655	COSS.	M.Antonius A.Posthumius Albinus	*Meminit horum Plinius lib.8.cap.7. etiam cum annis ab Vrbe condita.Gellius item meminit libro 4 capite 6*
	4	656	COSS.	Q.Cæcilius Metellus T.Didius Viuius	
171	1	657	COSS.	Cn.Cornelius Lentulus Clodianus P.Licinius Crassus	*Plinius bis eorum meminit libro 30 capite 1.iterū libro 10. capite 2. quanquam hoc in loco M.non Cn.Cornelius dicitur.*
	2	658	COSS.	Cn.Domitius Aenobarbus C.Cassius Longinus	
	3	659	COSS.	L.Licinius Crassus Q.Mutius Scæuola	*P.est in Cassiodoro*

Olympiades		Anni ab urbe cõ.		Consules	
	4	660	COSS.	C.Cælius Caldus L.Domitius Aenobarbus	
172	1	661	COSS.	C.Valerius Flaccus M.Herennius	Plinius hos nominat libro 19 capite 3
	2	662	COSS.	P.Claudius Pulcher M.Pulcher Perpenna	C.Claudius in Cassiodoro
	3	663	COSS.	L.Martius Philippus Sex.Iulius Cæsar	Mentio est horum apud Pliniũ libro 33 capite 3.& libro 2 capite 85 aut,ut alij enumerant 83. Bellum Sociale
	4	664	COSS.	L.Iulius Cæsar P.Rutilius Lupus	
173	1	665	COSS.	Cn.Pompeius Strabo L.Portius Cato	Plinius lib 3.cap.5. ubi de oppido Stabijs in Cãpano agro, de his loqui mihi uidetur, quanquã nomina ferè ibidẽ corrupta in omnibus,quotquot nos uidimus,exemplaribus.Hic aũt Põpeius Magni Põpeij pater fuit, autoribus Plutarcho ac Floro.
	2	666	COSS.	L.Cornelius Sylla Q.Pompeius Rufus	
	3	667	COSS.	Cn.Octauius L.Cornelius Cinna	Hic Octauius quod Cinnæ obstitisset,ab eo ac C.Mario occisus est,cum eo etiam M.Antonius uir eloquentissimus ac C.Cæsar.
	4	668	COSS.	C.Marius Nepos VII L.Cornelius Cinna II	
174	1	669	COSS.	Cn.Papyrius Carbo L.Cornelius Cinna III	
	2	670	COSS.	L.Cornelius Cinna IIII Cn.Papyrius Carbo II	
	3	671	COSS.	L.Scipio Asiaticus C.Norbanus Bulbus	
	4	672	COSS.	Cn.Papyrius Carbo III C.Marius Gratidianus aliâs Marij filius	Meminit horum Plinius lib.7.cap.48.& 49.ubi in priore capite numerus III omissus est,in sequente non item. Et de hoc Plinius lib.34.cap.6.
175	1	673	COSS.	M.Tullius Decola Cn.Cornelius Dolabella	Meminit horũ Gellius lib.15.cap.28.sicut & sequentis anni
	2	674	COSS.	L.Cornelius Sylla II Q.Metellus Pius	
	3	675	COSS.	P.Seruilius Vatia Isauricus Ap.Claudius Pulcher	
	4	676	COSS.	M.Aemylius Lepidus Q.Luctatius Catulus	Horum meminit Plinius sæpe,ut libro 10 capite 21 & libro 36 cap.6 ubi in numero annorũ erratũ est decem annis.item libro eodem cap.15. & lib.35.cap.3. & Florus lib.90.Cicero libro 1 Officiorũ, de decoro, patrem ac filium Catulos ponit, quare hic uidetur filius eius qui fuit Cos.anno Vrbis 652.
176	1	677	COSS.	M.Aemylius Mamercus D.Brutus Iulianus	
	2	678	COSS.	Cn.Octauius C.Scribonius Curio	Plinius libro 2 capite 35 horum mentionem facit
	3	679	COSS.	L.Aurelius Cotta L.Octauius aliâs L.Manlius Torquatus	C.Aurelius est in Cassiodoro.Placet autem ut sint Coss.qui iterum decennio pòst.
	4	680	COSS.	L.Licinius Lucullus M.Aurelius Cotta	Et huius Luculli meminit Plinius libro 36 capite 6. & Florus libro 94 & 95.Plutarchus etiam in Lucullo ait Coss. hos factos circa 177 olympiada
177	1	681	COSS.	C.Cassius Varus M.Licinius Lucullus	
	2	682	COSS.	L.Gellius Publicola Cn.Cornelius Lentulus	
	3	683	COSS.	P.Cornelius Lentulus Cn.Aufidius Orestes	
	4	684	COSS.	Cn.Pompeius Magnus M.Licinius Crassus	His Coss.natum aiunt Virgilium

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	Notae
178	1	685	COSS.	Q.Hortensius Nepos Q.Cæcilius Metellus	
	2	686	COSS.	L.Cæcilius Metellus Creticus Q.Martius Vatia	Sallustius in Catilina uidetur hunc Q. uocare, non L. ubi Roma parat arma. & Florus item libro 99.
	3	687	COSS.	C.Calphurnius Piso M.Acilius Glabrio	
	4	688	COSS.	M.Aemylius Lepidus L.Iunius Tullus	Sallustius in Catilina hos Coss. ponit, sub quibus designati sequentis anni Coss. P. Cornelius Sylla, & P. Antronius Pætus legibus ambitus interrogati pœnas dederunt
179	1	689	COSS.	L.Aurelius Cotta II L.Manlius Torquatus II	Hoc anno natus est Horatius
	2	690	COSS.	L.Iulius Cæsar Q.Martius Thermus	Sallustius in Catilina cum L. Cæsare nominat C. Figulum
	3	691	COSS.	M.Tullius Cicero C.Antonius	Sallustius in Catilinæ, & Plin. lib. 8. cap. 53. Cæterū idē Plin. Ciceronē cōsule numerat annū Vrbis 700. errore haud dubiè, lib. 9. cap. 39. Catilinæ coniuratio
	4	692	COSS.	D.Iunius Syllanus L.Murena	
180	1	693	COSS.	M.Pupius Piso Calphurnianus M.Valerius Messala	Meminit horū Plin. lib. 7. cap. 26. & lib. 8. cap. 36. & lib. 37. cap. 2. ab initio. et Cæsar lib. 1. de bello Gallico
	2	694	COSS.	L.Afranius Q.Cæcilius Metellus Celer	Plin. hunc C. Afranium uocat lib. 2. cap. 69. & hūc Metellum Celerem, & Sallustius in Catilina
	3	695	COSS.	C.Iulius Cæsar M.Calphurnius Bibulus	
	4	696	COSS.	L.Piso Cæsonianus A.Gabinius	Hic Piso, Cæsaris socer fuit, eius filia Calphurnia Cæsari nupta, Plutarchus autor Bellum Gallicum quod C. Cæsar gessit
181	1	697	COSS.	P.Cornelius Lentulus Q.Metellus Nepos	De horum collegio Plinius libro 7 capite 12
	2	698	COSS.	Cn.Lentulus Marcellinus L.Martius Philippus	Hunc puto Augusti uitricum fuisse.
	3	699	COSS.	Cn.Pompeius Magnus II M.Licinius Crassus II	
	4	700	COSS.	L.Domitius Aenobarbus Ap.Claudius Pulcher	Suetonius de hoc initio Neronis, antea aūt admonuimus, Plin. lib. 9. cap. 39. hunc annorū numerū ab Vrbe cond. tribuisse Ciceroni Cos. sed haud dubio codicū errore plus X annis.
182	1	701	COSS.	Cn.Domitius Caluinus M.Valerius Messala	P. Clodius à Milone cæsus
	2	702	COSS.	Cn.Pompeius Magnus III solus Q.Metellus Scipio	Plin. lib. 15. cap. 1. Pompeij IIII cōsulatum numerat, sed codices, ut puto, errant. Et quamuis Pompeius solus Cos. creatus esset, tamen socerum Metellum Scipionem in collegam ad V menseis delegit, ait Plutarchus in Pompeio
	3	703	COSS.	Ser.Sulpicius Rufus M.Claudius Marcellus	Meminit huius Suetonius in Cæsare
	4	704	COSS.	L.Aemylius Paulus C.Claudius Marcellus	Plinius horum mentionem facit libro 2 capite 55. Suetonius in Cæsare ait hunc Caium Marci Marcelli patruelem fuisse fratrem.
183	1	705	COSS.	C.Claudius Marcellus II C.Lentulus Cruscellus	
	2	706	COSS.	C.Iulius Cæsar II P.Seruilius Isauricus	C. Iulius Cæsar oppressa Repub. primus singulare imperium obtinuit.
	3	707	COSS.	Q.Fusius Calenus P.Vaticanus	Meminit Plinius libro 8 capite 7.
	4	708	COSS.	C.Iulius Cæsar III M.Aemylius Lepidus	
184	1	709	COSS.	C.Iulius Cæsar IIII solus Fabius Maximis	Caßiodorus hunc apponit

Olympiades		Anni ab urbe cõ.			
	2	710	COSS.	C.Iulius Cæsar V M.Antonius	*P.Cornelius Dolabella Cæsari suffectus*
	3	711	COSS.	A.Hirtius C.Vibius Pansa	C.Cæsar Octauianus Q.Pedius *Ab hoc anno quidã Augusti ordiuntur imperiũ* *Huius Pedij meminit Plin. lib.35.cap.4. & eius nepotis*
	4	712	COSS.	M.Aemylius Lepidus II L.Munatius Plancus	*Suetonius in Augusto: C.Cæsar Octauianus primũ cum M.Antonio, M.q; Lepido: deinde tantũ cum Antonio per XII ferè annos, nouissimè per IIII & XL solus Rempub.tenuit.* *Horũ Coss. meminit Plin. lib.2.cap. 31. & Suetonius in Tiberio*
185	1	713	COSS.	P.Seruilius Isauricus II L.Antonius Pætas	*Hoc loco hic Seruilius Cos.II dicitur, quum apud Eusebiũ in Chronicis, si codices non fallunt, sub mortem Iulij Cæsaris publico funere elatus dicatur.* *Hic L. Antonius M. Antonij Triumuiri frater fuit, ait Florus libro 125*
	2	714	COSS.	Cn.Domitius Caluinus C.Asinius Pollio	
	3	715	COSS.	L.Portius Censorinus C.Caluisius Sabinus	
	4	716	COSS.	Ap.Claudius Pulcher C.Norbanus Flaccus	
186	1	717	COSS.	M.Vipsanius Agrippa L.Caninius Gallus	
	2	718	COSS.	L.Gellius Publicola M.Cocceius Nerua	*Meminit huius Satyra quinta Horatius*
	3	719	COSS.	L.Cornificius Sex.Pompeius	
	4	720	COSS.	L.Scribonius Libo L.Atratinus	
187	1	721	COSS.	C.Cæsar Octauianus II M.Tullius Cicero	*Quidam pro Cicerone, M.Lælium Volcatiũ Tullum posuerant. Cassiodorus, L.Volcatiũ: at ex Plutarcho atq; etiam ex Plinio libro 12 capite 6 satis liquet M.Tullij Ciceronis fuisse filium.*
	2	722	COSS.	Cn.Domitius Aenobarbus C.Sossius	
	3	675	COSS.	C.Cæsar Octauianus III M.Valerius Messala	*C.Cæsar Octauianus solus Augusti uerum imperium, autore Suetonio, & ciuili bello finis impositus, Dionysius libro primo*
	4	7·4	COSS.	C.Cæsar Octauianus IIII M.Licinius Crassus	
188	1	725	COSS.	C.Cæsar Octauianus V Sex.Apuleius	
	2	726	COSS.	C.Cæsar Octauianus VI M.Vipsanius Agrippa II	
	3	727	COSS.	C.Cæsar Octauianus VII M.Vipsanius Agrippa III	
	4	728	COSS.	C.Cæsar Octauianus Augustus VIII T.Statilius Taurus	
189	1	729	COSS.	C.Cæsar Octauianus Augustus IX M.Iunius Syllanus	
	2	730	COSS.	C.Cæsar Octauianus Augustus X C.Norbanus Flaccus	*Nomen hoc etiam anno 716*
	3	731	COSS.	C.Cæsar Octauianus Augustus XI Cn.Calphurnius Piso	
	4	532	COSS.	M.Claudius Marcellus L.Arruntius	
190	1	733	COSS.	M Lollius Q.Lepidus	*Meminit Horatius horum Coss. libro 1 Epistolarum uersu ultimo.*
	2	734	COSS.	M.Apuleius P.Sillius Nerua	

Olympiades	Anni ab urbe cō.				Anni à nat. chr.
	3	735	coss.	C.Sentius Saturninus Sp.Lucretius Cinna	Eusebius in Chronicis his Cost. ait mortuum Virgilium. Q. pro Sp. est in Cassiodoro, & in uita Virgilij	
	4	736	coss.	Cn.Cornelius Lentulus P.Cornelius Lentulus		
191	1	737	coss.	T.Furnius C.IuniusSyllanus		
	2	738	coss.	L.Domitius Aenobarbus P.Scipio		
	3	739	coss.	M.DrususLiuius L.Calphurnius Piso		
	4	740	coss.	M.Licinius Crassus Cn.Lentulus Augur		
192	1	741	coss.	Cl.Tiberius Nero L.Q.Quintilius Varus	P. pro Q. habet Cassiodorus	
	2	742	coss.	M.Valerius Messala II P.Sulpicius Quirinius	Huius, ut multi putant, mentio est apud euangelistam Lucam cap. 3.	
	3	743	coss.	Q.Aelius Tubero Paulus Fabius Maximus	Plinius libro 8 capite 17.	
	4	744	coss.	Iulius Antonius Fabius Africanus	Suetonius in Claudio	
193	1	745	coss.	Drusus Nero L.Quintius Crispinus		
	2	746	coss.	C.Martius Censorinus C.Asinius Gallus		
	3	747	coss.	Cl.Tiberius Nero II Cn.Calphurnius Piso	Hos Coss. Dionys. lib. 1. ait fuisse olympiade 193. annū aūt ab Vrbe cond. 745 numerat, rotundo prorsus numero, duos tamen annos à nostra supputatione differens, ut alibi diximus	
	4	648	coss.	D.Lælius Belbus C.Antistius Vetus		
194	1	749	coss.	C.Cæsar Octauianus Augustus XII L.Sylla		
	2	650	coss.	C.Caluisius Sabinus II L.Passienus Rufus		
	3	751	coss.	C.Lentulus Getulicus M.Messalinus	IESV CHRISTI natalis.	1
	4	752	coss.	C.Cæsar Octauianus Augustus XIII M.Plautius Syluanus		2
195	1	753	coss.	Cossus Cornelius Lentulus L.Carphurnius Piso	Id nominis est etiam anno 739.	3
	2	754	coss.	P.Vinitius P.Alfenus Varus	Inter hos atq; prioris anni Coss. in Cassiodoro erant Coss. C. Cæsar Octauianus Augustus XIII. & L.Paulus, sed Suetonij supputationes hunc annum non admittunt.	4
	3	755	coss.	L.Aelius Lamia M.Seruilius		5
	4	756	coss.	Sex.Aelius Catulus C.Sentius Saturninus		6
196	1	757	coss.	Cn.Cinna Magnus L.Valerius Messala		7
	2	758	coss.	M.Aemylius Lepidus L.Arruntius	Id nominis antea etiam fuit anno Vrbis 732.	8
	3	759	coss.	Q.Cæcilius Creticus A.Licinius Nerua		9
	4	760	coss.	M.Furius Camillus Sex.Nonius Quintilianus		10
197	1	761	coss.	Q.Sulpicius Camerinus C.Poppæus Sabinus	Meminit horū Suetonius in Vespasiano, & Plin. lib. 7. cap. 48. quod ideo admonemus, ut mendū in eo loco tollatur.	11

Olympiades		Anni ab urbe cō.		Consules	Notae	Anni Christi
	2	762	COSS.	P. Cornelius Dolabella C. Iunius Syllanus		12
	3	763	COSS.	M. Aemylius Lepidus T. Statilius Taurus II		13
	4	764	COSS.	Germanicus Cæsar C. Fonteius Capito	*Meminit Suetonius in Caligula*	14
198	1	765	COSS.	L. Munatius Plancus II C. Silius		15
	2	766	COSS.	Sex. Pompeius Sex. Apuleius	*Suetonius in Augusto*	16
	3	767	COSS.	Drusus Cæsar C. Norbanus Flaccus	*Claudius Tiberius Cæsar* *Horum Coss. meminit Suetonius in Vitellio*	17
	4	768	COSS.	Sisenna Statilius Taurus L. Scribonius Libo		18
199	1	769	COSS.	L. Pomponius Flaccus C. Cælius Rufus		19
	2	770	COSS.	Cl. Tiberius Nero Cæsar III Germanicus Cæsar II		20
	3	771	COSS.	M. Iunius Syllanus L. Norbanus Balbus	*Mentio est horū Coss. apud Plin. lib. 2. cap. 87. aut, ut alij. 89.* *T. Liuij historiographi mors, autore Eusebio.*	21
	4	772	COSS.	M. Valerius Messala M. Aurelius Cotta		22

FINIS.

GLAREANVS

HACTENVS præter unum aut alterum annũ, Liuiana est historia, cui nos potissimũ hanc pãrauimus Chronologiam: quod reliquũ Consulũ est, à Gregorio Haloandro diligenter collectũ, subiungere placuit, ipsius ordine ac uerbis, ne in alieno opere ingeniosi uideremur: nisi quod annos ab eiectis regibus omisimus: qui facile ex anno, qui primos præcedit Coss. sciri potest. Sunt igitur nunc in sequentibus Coss. unius anni per unum uersum, non duos descripti, ut illum in toto opere suo obseruasse uidimus. Quapropter si quid in his erratum est, quod equidem nescio, fidem meam hac confessione apud Lectores purgatam uolo.

GREGORIVS HALOANDER

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
200	773	Claud. Tiberius Nero Cæsar IIII	Drusus Cæsar II	23
	774	D. Haterius Agrippa	C. Sulpicius Galba	24
	775	C. Atinius Pollio	C. Antistius Vetus	25
	776	Sex. Cornelius Cethegus	L. Visellius Varro	26
201	777	M. Asinius Agrippa	Cossus Cornelius Lentulus	27
	778	Cn. Lentulus Getulicus	C. Caluisius Sabinus	28
	679	M. Licinius Crassus	L. Calphurnius Piso	29
	780	App. Iunius Syllanus	P. Silius Nerua	30
202	781	C. Rubellius Geminus	C. Fusius Geminus	31
		His Coss. ad VIII Calend. April. Dei filius IESVS CHRISTVS *Dominus Deus & saluator noster ac redemptor cruci affigitur, si quid Tertulliano credimus: nam alij secus opinantur.*		
	782	M. Vinitius Quartinus	C. Cassius Longinus Iurisconsul.	32
	783	Cl. Tiberius Cæsar V solus, licet postmodũ collegã assumpserit Aelium Seianũ		33
	784	Fur. Camillus Arrũtius Scribonianus	Cn. Domitius Aenobarbus	34
203	785	Ser. Sulpicius Galba	L. Cornelius Sylla	35
	786	L. Vitellius	Paulus Fabius Priscus	36
	787	P. Gallus Camerinus	Q. Nonianus	37
	788	Sex. Papinius Gallienus	Quintius Plautianus	38
204	789	C. Acerronius Proculus	C. Pontius Nigrinus	39
		C. Cæsar Caligula		
	790	C. Cæsar Caligula II	L. Cæsianus	40
	791	M. Aquilius Iulianus	L. Nonius Asprenas	41
	792	C. Cæsar Caligula III & solus		42
205	793	C. Cæsar Caligula IIII	L. Volusius Saturninus	43
		Tib. Claudius Cæsar		
	794	Tiberius Claudius Cæsar II	Longus	44
	795	Tib. Claudius Cæsar III	L. Vitellius II	45
	796	L. Quintius Crispinus II	M. Statilius Taurus	46
206	797	M. Vinitius Quartinus II	A. Cornelius Coruinus	47
	798	P. Valerius Asiaticus II	L. Cornelius Syllanus	48
	799	Tib. Claudius Cæsar IIII	L. Vitellius III	49
	800	A. Vitellius	L. Vipsanius Publicola	50
207	801	Q. Verannius	C. Pompeius Gallus	51
	802	C. Antistius Vetus	M. Suillius Seruilianus	52
	803	Tib. Claudius Cæsar V	Ser. Cornelius Orphitus	53
	804	Faustus Sylla	Syluius Otho	54
208	805	D. Iunius Syllanus	Q. Haterius Antoninus	55
	806	M. Asinius Marcellinus	M. Acilius Auiola	56
		Cl. Domitius Nero Cæsar		
	807	Claudius Nero Cæsar	L. Antistius Vetus	57
	808	Q. Volusius Saturninus	P. Cæpio	58
209	809	Claud. Nero Cæsar II	L. Calphurnius Piso	59
	810	Claud. Nero Cæsar III	M. Valerius Messala	60

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
	811	C. Vipsanius Apronianus	L. Fonteius Capito	61
	812	Claud. Nero Cæsar IIII	Cossus Cornelius Lentulus	62
210	813	Cæsonius Pætus	Petronius Turpilianus	63
	814	P. Marius	L. Asinius Gallus	64
	815	L. Memmius Regulus	Virginius Rufus	65
	816	Q. Lecanius Bassus	M. Licinius Crassus Frugi	66
211	817	Silius Nerua	Atticus Vestinus	67
	818	C. Suetonius Paulinus	L. Telesinus	68
	819	Fonteius Capito	Iulius Rufus	69
	820	Valerius Turpilianus Trachala	Silius Italicus poëta	70
		Ser. Sulpicius Galba Cæs.		
212	821	Ser. Galba A. II	T. Iunius	71
		Trucidatio Galba nouæ tẽpestates & cædes in Rep. *extiterũt, donec rerũ potiretur Fl. Vespasianus pater, qui* Reip. *statũ pristinũ & orbi pacẽ restituit.* Nam neq; *M. Syluius Otho ultra menses* III *dies* V. *neq; A. Vitellius ultra menses* VIII *dies* X *imperauit.*		
		Flauius Vespasianus pater		
	822	Fl. Vespasianus A. II	T. Vespasianus Cæsar	72
	823	Fl. Vespasianus A. III	Cocceius Nerua	73
	824	Fl. Vespasianus A. IIII	T. Vespasianus filius Cæsar II	74
213	825	Fl. Domitianus II	Valerius Messalinus	75
	826	Fl. Vespasianus A. V	Tit. Vespasianus Cæsar III	76
	827	Fl. Vespasianus A. VI	Tit. Vespasianus Cæsar IIII	77
	828	Fl. Vespasianus A. VII	Tit. Vespasianus Cæsar V	78
214	829	Fl. Vespasianus A. VIII	Fl. Domitianus VI	79
	830	Commodus	Priscus	80
	831	Fl. Vespasianus A. IX	Tit. Vespasianus Cæs. VI	81
		T. Vespasianus filius		
	832	T. Vespasianus A. VII	Fl. Domitianus VII	82
215	833	Syluanus	Verus Pollio	83
		Fl. Domitianus		
	834	Fl. Domitianus A. VIII	Valerius Messalinus II	84
	835	Fl. Domitianus A. IX	Virginius Rufus II	85
	836	Fl. Domitianus A. X	Sabinus	86
216	837	Fl. Domitianus A. XI	Furuus	87
	838	Fl. Domitianus A. XII	Ser. Cornelius Dolabella	78
	839	Fl. Domitianus A. X, III	A. Volusius Soturninus	89
	840	Fl. Domitianus A. XIIII	L. Minutius Rufus	90
217	841	Fuluius	Atratinus	91
	842	Fl. Domitianus A. XV	Cocceius Nerua II	92
	843	Glabrio	Vlp. Traianus Crinitus	93
	844	Fl. Domitianus A. XVI	Volusius Saturninus II	94
218	945	Collega	Priscinus	95
	846	Nonius Asprenas	Lateranus	96
	847	Fl. Domitianus A. XVII	Flauius Clemens	97
	848	Antistius Vetus	L. Valerianus. aliâs Valens in Eutro.	98
		Cocceius Nerua		
219	849	Cocceius Nerua A. III	Virginius Rufus	99
	850	Cocceius Nerua A. IIII	Vlp. Traianus Crinitus II	100
		Vlp. Traianus		
	851	Palma	Sossius Senecio II	101
	852	Vlp. Traianus A. III	M. Fronto	102
220	853	Vlp. Traianus A. IIII	Articuleius Pætus	103
	854	Sossius Senecio III	Licinius Sura II	104
	855	Vlp. Traianus A. V	Q. Maximus II	105
	856	Suranus II	Seruianus Marcellus II	106
221	857	Candidus	Vuidius Quadratus II	107
	858	Commodus	Cerealis	108

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
	859	Cossius Senecio IIII	Licinius Sura III	109
	860	App.Ann.Trebonius Gallus	Metilius Bradua	110
222	861	Palma II	Caluisius Tullus	111
	862	Priscinus II	Solenus Orphitus	112
	863	Calphurnius Piso	Rusticus Bolanus	113
	864	Vlp.Traianus A.VI	Iul.Africanus	114
223	865	Iuuentius Celsus Fil.iurisconsultus	Crispinus	115
	866	C.Piso Vopiscus	Seruilius Hasta	116
	867	Valerius Messala	Q.Pedo	117
	868	Aemylius Aelianus	L.Vetus	118
224	869	Quintius Niger	T.Apronianus	119
		Aelius Hadrianus		
	870	Aelius Hadrianus A.II	Salinator	120
	871	Aelius Hadrianus A.III	Rusticus	121
	872	Catilius Seuerus II	T.Aurel.Fuluius Antoninus	122
225	873	Annius Verus	Augur	123
	874	Acilius Auiola	Corellius Pansa	124
	875	Pætinus	Cassius Apronianus	125
	876	M.Acilius Glabrio	C.Bellicius Torquatus	126
226	877	Asiaticus II	Q.Aquilinus	127
	878	Aelius Verus III	Ambiguus Bibulus	128
	879	Atilius Titianus	Gallicanus	129
	880	Torquatus Asprenâs	Annius Libo	130
227	881	Iuuentius Celsus II	Neratius Marcellus	131
	882	Catulinus	Aper	132
	883	Lenâs Pontianus	Antonius Rufinus	133
	884	Augurinus	Sergianus	134
228	885	Tiberius	Sisenna	135
	886	Sergius Seruianus	Verus	136
	887	Pompeianus Lupercus	Atticus Atilianus	137
	888	L.Ceionius Commodus	Ciuica Pompeianus II	138
229	889	L.Aelius Cæsar II	Balbinus	139
	890	Niger	Camerinus	140
		T.Aurel.Fuluius Antoninus Pius		
	891	T.Antoninus Pius A.II	Brutius Præsens	141
	892	Antoninus Pius A.III	Aelius Aurelius Cæsar	142
230	893	Plautius Syluanus	Iul.Seuerus	143
	894	Rufinus	Quadratus	144
	895	Torquatus II	Herodes Atticus	145
	896	Lollianus Auitus	Gauius Maximus	146
231	897	T.Antoninus Pius A.IIII	Aelius Aurelius Cæsar II	147
	898	Clarus II	Seuerus	148
	899	Largus	Messalinus	149
	900	Torquatus III	Iulianus	150
232	901	Orphitus	Priscus	151
	902	Gallicanus	Venustus	152
	903	Maximus	Gordianus	153
	904	Glabrio	Homullus	154
233	905	Præsens	Rufinus	155
	906	Aelius Commodus	Sextilius Lateranus	156
	907	Sabinus II	Seuerus	157
	908	Syluanus	M.Vibullius Augurinus	158
234	909	Barbatus	Regulus	159
	910	Tertullus	Sacerdos	160
	911	Quintillus	Priscus	161

Olympiad.	*Anni urbis*			*Anni Christi*
	912	Verus II *Eusebius addit adhuc annũ Ant. Pio*	Metilius Bradua	162
		M. Aelius Antoninus philosophus & L. Aelius Comodus Verus Diui fratres duo AA. simul		
235	913	M. Antoninus philosophus A	L. Aelius Verus A	163
	914	Iun. Rusticus	Aquilinus	164
	915	L. Aelianus	Pastor	165
	916	Macrinus	Aelius Cellus	166
236	917	Pudens	Orphitus	167
	918	Pudens II	Pollio	168
	919	Verus III	Quadratus	169
	920	Apronianus	Paulus	170
237	921	Priscus	Apollinaris	171
	922	Ebutius Clarus II	Cethegus aliâs Seuerus	172
		M. Aelius Antoninus philosophus solus		
	923	Seuerus	Herennianus	173
	924	Maximus	Orphitus	174
238	925	Seuerus II	Claud. Pompeianus	175
	926	Gallus	Flaccus	176
	927	Piso	Iulianus	177
	928	Pollio II	Aper	178
		M. Aelius pater & Commodus filius Antonini AA		
239	929	Antonius Commodus A	Quintillus	179
	930	Orphitus	Rufus	180
	931	Antoninus Commodus A. II	Verus	181
		Antoninus Commodus solus		
	932	Arrius Præsens	Gordianus	182
240	933	Antoninus Commodus A. III	Byrrhus	183
	934	Petronius Mamertinus	Rufus	184
	935	Antoninus Commodus A. IIII	Victorinus	185
	936	M. Marullus	Aelianus	186
241	937	Maternus	Bradua	187
	938	Antoninus Commodus A. V	Glabrio	188
	939	Crispinus	Aelianus	189
	940	Fuscianus	Silanus	190
242	941	Duo Silani		191
	942	Antoninus Commodus A. VI	Petronius Septimianus	192
	943	Apronianus	Bradua	193
	944	Antoninus Commodus A. VII	P. Aelius Pertinax	194
		P. Aelius Pertinax		
143	945	Falco	Clarus *Non est apud Eusebiũ hic annus totus*	195
		Pertinace post alterum mensem, & dies XXV quàm Imperator factus erat, V. Cal. April. occiso, Didius Iulianus cædis autor, per menses II & V dies tantummodo imperium tenuit. Hunc deinde sequutus est L. Septimius Seuerus cum M. Bassiano Antonino Caracalla filio.		
	946	Septimius Seuerus A. II	Albinus	196
	947	Tertullus	Clemens	197
	947	L. Turpilius Dexter	Priscus	198
144	949	Lateranus	Rufinus	199
	950	Ti. Saturninus	C. Gallus	200
	951	P. Cornelius Anulinus	M. Aufidius Fronto	201
	952	L. Septimius Seuerus A. III	C. Aufidius Victorinus	202
245	953	L. Annius Fabianus	M. Nonius Mucianus	203
	954	L. Septimius Seuerus A. IIII	Bassianus Antoninus A	204
	955	Geta Cæsar	Plautianus	205
	956	Fabius Chilo	Libo	206
246	957	Cassianus Antoninus A. II	Geta Cæsar II	207
	958	Clodius Albinus	Aemylianus	208

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
	959	Aper	Maximus	209
	960	Bassianus Antoninus A.III	Geta Cæsar III	210
247	961	Pompeianus	Lollianus Auitus	211
	962	Faustinus	Rufinus	212
	963	Gentianus	Bassus	213
		M.Antoninus Caracalla solus		
	964	Duo Aspri		214
248	965	Antoninus A.IIII	Balbinus	215
	966	Messala	Sabinus	216
	967	Lætus II	Cerealis	217
	268	Sabinus II aliâs Aquilinus	Anulinus	218
249	969	Præsens	Extricatus	219
		Opilius Macrinus		
	070	Antoninus Heliogabalus	Aduentus	220
		M.Antoninus Heliogabalus		
	971	Antoninus A.II	Sacerdos	221
	972	Antoninus A.III	Comazon	222
250	973	Gratus	Seleucus	223
	974	Antoninus A.IIII	Aurel. Alexander Seuerus	224
		Aurelius Alexander Seuerus		
	975	Maximus II	Aelianus	225
	976	Iulianus II	Crispinus	226
251	977	Fuscus	Dexter	227
	978	Alexander A.II	Quintil. C. Marcellus	228
	979	Albinus	Maximus aliâs Aemylianus	229
	980	Modestus	Probus	230
252	981	Alexander A.III	Dion aliâs Dionysius	231
	252	Agricola	Clementinus aliâs Clemens	232
	983	Pompeianus	Pelignianus aliâs Pelignus	233
	984	Lupus	Maximus	234
253	985	Maximus II	Paternus	235
	986	Maximus III	Vrbanus	236
	987	Seuerus	L.Ragonius Vrinatius Largus Quintianus	237
		Iul.Maximinus cum filio		
	988	Maximinus A	Iul. Africanus	238
254	989	Valentinianus Perpetuus	Cornelianus	238
	990	Pius	Pontianus	240
		Gordianus iunior		
	991	Gordianus A	Auiola	241
	992	Sabinus II	Venustus	242
255	993	Gordianus A.II	Pompeianus	243
	994	Atticus	Prætextatus	244
	995	Arrianus	Papus	245
	896	Peregrinus	Aemylianus	246
		M.Iul.Philippus		
256	997	Philippus A	Didianus	247
	998	Præsens	Albinus	248
	999	Philippus A.II	Philippus Cæsar	249
	1000	Philippus A.III	Philippus Cæsar II	250
257	1001	Aemylianus	Aquilinus	251
		Decius cum filio Cæsare		
	1002	Decius A.II	Gratus	252
	1003	Decius A.III	D.Cæsar	253
		Gallus Hostilianus & Volusianus fil.		
	1004	Virius Gallus A.II	Volusianus A	254

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
258	1005	Volusianus A.II	Valer.Maximus	255
		Licinius, Valerianus & Galienus		
	1006	Valerianus A.II	Gallienus A	256
	1007	Valerianus A.III	Gallienus A.II	257
	1008	Valer.Maximus II	Glabrio	258
259	1009	Valerianus A.IIII	Gallienus A.III	259
	1010	Aurel.Tuscus aliâs Fuscus	Pomponius Bassus	260
	1011	Aemylianus	Bassus	261
	1012	Corn.Secularis II	Iun.Donatus	262
		Gallienus & Valerianus iunior		
260	1013	Gallienus A.IIII	Patronus Volusianus	263
	1014	Gallienus A.V	Faustinus	264
	1015	Numius Albinus	Max.Dexter	265
	1016	Gallienus A.VI	Saturninus	266
261	1017	Valerianus A.II	Lucillus	267
		Gallienus solus		
	1018	Gallienus A.VII	Sabinillus	268
	1019	Paternus	Arcesilaus	269
	1020	Paternus II	Marinianus	270
		Fl.Claudius		
262	1021	Claudius A	Ouinius Paternus	271
	1022	Fl.Antiochainus	Lurius Orphitus	272
		Valer.Aurelianus		
	1023	Valer.Aurelianus A.II	Ceionius Bassus	273
	1024	Quietus	Voldumianus	274
263	1025	Ann.Tacitus	Placidianus	275
	1026	Aurelianus A.III	Capitolinus	276
	1027	Aurelianus A.IIII	Marcellinus	377
	1028	Ann.Tacitus II	Aemylianus	278
		Occiso per serui sui fraudem Aureliano A. per sex menses Imperator ex Cos. factus Ann. Tacitus & ipse perit. Quod idem & Floriano Taciti fratri, per menses duos diesq; uiginti, arrepto imperio contigit. Post hos Imperium adeptus est.		
		Aurelius Probus		
264	1029	Aurel.Probus A	Paulinus	279
	1030	Aurel.Probus A.II	Lurius Lupus	280
	1031	Aurel.Probus A.III	Ouinius Paternus II	281
	1032	Iun.Messala	Gratus	282
265	1033	Aurel.Probus A.IIII	Iun.Tyberianus	283
	1034	Aurel.Probus A.V	Pompon.Victorinus	284
		Carus, Carinus & Numerianus		
	1035	Carus A	Carinus A	285
		Carinus & Numerianus		
	1036	Carinus A.II	Numerianus A	286
		Diocletianus Iouius		
266	1037	Diocletianus A.II	Aristobulus	287
		Diocletianus Iouius & Maximianus Herculius		
	1038	Iun.Maximus	Aquilinus	288
	1039	Diocletianus A.III	Maximianus A	289
	1040	Maximianus A.II	Pomponius Ianuarius	290
267	1041	Bassus II	Quintianus	291
	1042	Diocletianus A.IIII	Maximianus A.III	292
	1043	Iun.Tiberianus II	Cassius Dion	293
	1044	Afranius Hannibalianus	Asclepiodotus	284
268	1045	Diocletianus A.V	Maximianus A.IIII	295
	1046	Constantius Cæsar	Maximianus Cæsar	296

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
	1047	Numidius Tuſcus	Anulinus	297
	1048	Diocletianus A. V I	Conſtantius Cæſ. I I	298
269	1049	Maximianus A. V	Maximianus Cæſ. I I	299
	1050	Anicius Fauſtus I I	Gallus	300
	1051	Diocletianus A. V I I	Maximianus A. V I	301
	1052	Conſtantius Cæſ. I I I	Maximianus Cæſ. I I I	302
270	1053	Poſthumius Titianus I I	Nepotianus	303
	1054	Conſtantius Cæſ. I I I I	Maximianus Cæſ. I I I I	304
	1055	Diocletianus A. V I I I	Maximianus A. V I I	305
	1056	Diocletianus A. I X	Maximianus A. V I I I	306
271	1057	Conſtantius Cæſ. V	Maximianus Cæſ. V	307
	1058	Conſtantius Cæſ. V I	Maximianus Cæſ. V I	308
		Hoc anno Diocletianus & Maximianus Herculius ob ætatis defectum uno die purpura depoſita, ætate iunioribus, nempe Cæſaribus adminiſtratione reipublicæ, & imperio ultrò ceſſerunt. Poſtea ſeniores AA dicti, quemadmodum ueteres inſcriptiones teſtantur. Ergo in eorum locum facti ſunt Impp. AA. Conſtantius Chlorus, & Maximianus Galerius		
	1059	Maximianus Herculius I X	M. Fl. Conſtantius	309
	1060	Diocletianus X	Maximianus A. V I I	310
		Hoc anno Eboraci in Britannia demortuo Conſtantio, eius filius Conſtantinus ex Helena fauore militum & Croco Alemanorū rege illis auxiliū ferente, imperium arripuit: quum poſtea in Italia ad imperij faſtigium à Galerio A ſubueheretur Licinius, eoq; paulopoſt mortuo alterum par Auguſtorum, nempe Maxentius Auguſti filius, & Maximinus accederet. Qui paulatim glijcente odio, mutuis bellis confecti, conciderunt. Longiſſima tamen concordia inter Conſtantinum & Licinium fuit.		
		Maximianus Galerius & Conſtantinus		
272	1061	Poſt conſulatum Diocletiani X & Maximiani A. Septimum		311
	1062	Item poſt conſulatum Diocletiani X & Maximiani A. Septimum, anno ſecūdo		312
	1063	Maximian. Galer. A. VIII. & ſolus: poſtea tamen Licinium collegam adſumpſit, quem Auguſtum creauerat.		313
		Conſtantinus, Maxentius, Licinius & Maximinus.		
	1064	Conſtantinus A. I I	Licinius A. I I	314
273	1065	Conſtantinus A. I I I	Licinius A. I I I	315
		Conſtantinus, Licinius & Maximinus		
	1066	Rufius Voluſianus	Annianus	316
	1067	Conſtantinus A. I I I I	Licinius A. I I I I	317
	1068	Sabinus	Arcadius Rufinus	318
274	1069	Ouinius Gallicanus	Septimius Baſſus	319
		Conſtantinus & Licinius		
	1070	Licinius A. V	Criſpus Cæſar	320
	1071	Gonſtantinus A. V	Licinius Cæſar	321
	1072	Conſtantinus A. V I	Conſtantinus Cæſar	322
275	1073	Criſpus Cæſar I I	Conſtantinus Cæſar I I	323
	1074	Panonus Probianus	Anicius Iulianus	324
	1075	Acilius Seuerus	Anicius Rufinus	325
	1076	Criſpus Cæſar I I I	Conſtantinus Cæſar I I I	326
276	1077	Anicius Paulinus	Ceionius Iulianus Camœnius	327
		Conſtantinus ſolus		
	1078	Conſtantinus A V I I	Conſtantinus Cæſar I I I I	228
	1079	Conſtantinus Cæſar V	Valer. Max. Baſilius	329
	1080	Ianuarius	Iuſtus	330
277	1081	Conſtantinus A. V I I I	Conſtantinus Cæſar V I	331
	1082	Gallicanus	Symmachus	332
	1083	Baſſus	Ablabius	333
	1084	Pacatianus	Mecilius Hilarianus	334

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
278	1085	Dalmatius Cæſar	Xenophilus	335
	1086	Publilius Optatus	Anicius Paulinus Iunior	336
	1087	Conſtantius Cæſar	Rufius Albinus	337
	1088	Nepotianus	Facundus	338
279	1089	Felicianus	Titianus	339
	1090	Vrſus	Polemius	340
		His Coss. Conſtantinus cognomento Magnus in fata conceſſit, prius in filios fratriſq; filium Dalmatium concordiæ conſeruandæ cauſa diuiſo imperio, quod pleno ad ipſos iure pertinebat, & poſtea quoq; peruenit. Sed Dalmatio protinus à Conſtantini A. morte à militibus in Thracia trucidato, ſimul regnant.		
		Conſtantinus, Conſtantius, & Conſtans		
	1091	Conſtantius A. II	Conſtans A.	341
	1092	Sept. Acindinus	Valer. Proculus	342
280	1093	Marcellinus	Cœlius Probinus	343
		Conſtantius & Conſtans		
	1094	Conſtantius A. III	Conſtans A. II	344
	1095	Placidus	Romulus	345
	1096	Leontius	Salluſtius	346
281	1097	Cnnſtantius A. IIII	Conſtans A. III	347
	1098	Amantius	Albinus	348
	1099	Poſt conſulatum Amantij & Albini		349
	1100	Rufinus	Euſebius	350
282	1101	Philippus	Salia	351
	1102	Limenius	Aco Catulinus Philonianus	352
	1103	Sergius	Nigrinianus	353
		Conſtantius ſolus		
	1104	Poſt conſulatum Sergij & Nigriniani		354
293	1105	Conſtantius A. V	Conſtantius Gallus Cæſ.	355
	1106	Conſtantius A. VI	Conſtantius Gallus Cæſ. II	356
	1107	Conſtantius A. VII	Conſtantius Gallus Cæſ. III	357
	1108	Arbitio	Lollianus	358
294	1109	Conſtantius A. VIII	Cl. Iulianus Cæſar	359
	1110	Conſtantius A. IX	Cl. Iulianus Cæſar II	360
	1111	Fab. Titianus	Neratius Cerealis	361
	1112	Euſebius	Hypatius	362
295	1113	Conſtantius A. X	Cl. Iulianus Cæſ. III	363
	1114	Taurus	Florentius	364
		Claudius Iulianus		
	1115	Mamertinus	Neuita	365
	1116	Iulianus A. IIII	Salluſtius	366
		Iouinianus		
296	1117	Iouinianus A.	Varronianus	367
		Fl. Valentinianus & Fl. Valens		
	1118	Valentinianus A.	Valens A.	368
	1119	Gratianus N. P.	Dagalaiphus	369
	1120	Lupicinus	Iouinus	370
		Fl. Valen. Fl. Valens & Gratianus		
297	1121	Valentinianus A. II	Valens A. II	371
	1122	Valentinianus N. P.	Sex. Aurel. Victor	372
	1123	Valentinianus A. III	Valens A. III	373
	1124	Gratianus A. II	Probus	374
298	1125	Modeſtus	Arintheus	375
	1126	Valentinianus A. IIII	Valens A. IIII	376
	1127	Gratianus A. III	Equitius	377
	1128	Poſt conſulatum Gratiani A. III. & Equitij V. C.		378

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
		Fl. Valens, Fl. Gratianus & Fl. Valentinianus II		
289	1129	Valens A.V	Valentinianus A.II	379
	1130	Gratianus A. IIII	Merobaudes	380
	1131	Valens A.VI	Valentinianus A.III	381
		Gratianus & Valentinianus II		
	1132	Decius Ausonius Gallus	Olybrius	382
		Gratian. Valent. II. & Theodosius		
290	1133	Gratianus A.V	Theodosius A	383
	1134	Syagrius	Eucherius	384
	1135	Antonius	Euagrius	385
	1136	Merobaudes II	Saturninus	386
291	1137	Richomer aliâs Nicomedes	Clearchus	387
		Hoc anno apud Lugdunum capto & occiso Gratiano, item Valentiniano in triennium per fœderis simulationē à Maximo tyranno ditione Italiæ cæterisq; prouincijs eiecto Theodosius solus regnat.		
	1138	Arcadius	Bauto	388
		Theodosius & Arcadius		
	1139	Honorius nob.P.	Euodius	389
		Valentin. II. Theodos. & Arcadius		
	1140	Fl. Valentinianus A.IIII	Eutropius	390
292	1141	Theodosius A.II	Cynegius	391
	1142	Fl. Timasius	Fl. Promotus	392
	1143	Fl. Valentinianus A.V	Neoterius	393
	1144	Tatianus	Symmachus	394
293	1145	Arcadius A.II	Rufinus	395
		Theodosius, Arcadius, & Honorius		
	1146	Theodosius A.III	Abundantius	396
	1147	Arcadius A.III	Honorius A.II	397
	1148	Olybrius	Probinus	398
		Arcadius & Honorius		
294	1149	Arcadius A.IIII	Honorius A.III	399
	1150	Cæsarius	Atticus	400
	1151	Honorius A.IIII	Eutichianus	401
	1152	Eutropius	Theodorus	402
295	1153	Fl. Stillico	Aurelianus	403
	1154	Vincentius	Frauita aliâs Fabritius	404
	1155	Arcadius A.V	Honorius A.V	405
		Arcadius, Honorius, & Theodosius iunior		
	1156	Theodosius A	Rumoridius	406
296	1157	Honorius A.VI	Aristænetus	407
	1158	Fl. Stillico II	Anthemius	408
	1159	Arcadius A.VI	Probus	409
	1160	Honorius A.VII	Theodosius A. II	410
297	1161	Bassus	Philippus	411
		Honorius & Theodosius iunior		
	1162	Honorius A.VIII	Theodosius A.III	412
	1163	Fl. Varro	Tertullus	413
		Hoc anno prima Romæ direptio facta à Gotthis, duce Alaricho, qui tamen præda contentus, uictoria nimis insolenter usus non est.		
	1164	Theodosius A.IIII. solus		414
298	1165	Honorius A.IX	Theodosius A.V	415
	1166	Lucius V.C.	Herodianus *Sed huius deinde memoria ob crimen perduellionis damnata fuit.*	416
	1167	Constans	Constantius	417
	1168	Honorius A.X	Theodosius A.VI	418
299	1169	Theodosius A.VII	Palladius	419

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
	1170	Honorius A.XI	Constantius II	420
	1171	Honorius A.XII	Theodosius A.VIII	421
	1172	Maximus	Plinta	422
300	1173	Theodosius A.IX	Constantius III	423
	1174	Eustachius	Agricola	424
	1175	Honorius A.XIII	Theodosius A.X	425
	1176	Asclepiodotus	Marinianus	426
		Theodosius iunior solus		
301	1177	Castinus	Victor	427
	1178	Theodosius A.XI	Valentinianus Cæsar	428
		Theodosius iunior & Malentinianus III		
	1179	Theodosius A.XII	Valentinianus A.II	429
	1180	Hierius	Ardaburius	430
302	1181	Felix	Taurus	431
	1182	Florentius	Dionysius	432
	1183	Theodosius A.XIII	Valentinianus A.III	433
	1184	Bassus	Antiochus	434
303	1185	Aëtius	Valerius	435
	1186	Theodosius A.XIIII	Maximus	436
	1187	Ariouindus	Asper	437
	1188	Theodosius A.XV	Valentinianus A.IIII	438
304	1189	Isidorus	Senator	439
	1190	Aëtius II	Sigisuultus	440
	1191	Theodosius A.XVI	Faustus	441
	1192	Theodosius A.XVII	Festus	442
		Hoc anno Carthago à Vandalis duce Genserícho capta, quum iam per annos 585 in ditione Romani imperij fuisset. Cuius mentio in C. de Offi. præf. præt. Africæ l.1. in principio.		
305	1193	Valentinianus A.V	Anatolius	443
	1194	Cyrus V.C. & solus		444
	1195	Eudoxius	Dioscorus	445
	1196	Maximus II	Paterius	446
306	1197	Theodosius A.XVIII	Albinus	447
	1198	Valentinianus A.VI	Nonius	448
	1199	Aëtius III	Q. Aurel. Symmachus	449
	1200	Calippius	Ardaburius	450
307	1201	Rufius Posthumianus	Zeno	451
	1202	Protogenes	Asterius	452
	1203	Valentinianus A.VII	Auienus	453
		Valentin. III. & Martianus		
	1204	Martianus A.	Adelphius	454
308	1205	Herculanus	Asporatius	455
	1206	Opilio	Vincomalus	456
	1207	Aëtius	Studius aliàs Asterius	457
	1208	Valentinianus A.VIII	Anthemius	457
		Iterum hoc anno caput Imperij & gentiũ domina, Roma, in prædã & direptionẽ fuit exposita: sed Vandalis, qui præter id quod Vrbem post homines natos potentissimam omnibus opibus spoliarunt, Imperalia etiam ornamenta & insignia, duce Genserícho secum in Africam trãstulerunt: scribente id Iustiniano, C. de offi. præf. præt. Africæ. Vt uerum tandem sit, quod M. Varro libro 18 Antiquitatum, apud Censorinum scriptum reliquit: Vectium se Romæ in augurio non ignobilem, & ingenio cuiuis doctori in disceptando parem, audiuisse dicentem, Quoniam CXX annos incolumis præterijsset populus Romanus, ad M. & CC. peruenturum. Quid enim ab eo tempore Vrbs Roma uel Imperij uel maiestatis habuit, quæ, si uetera memoria repetimus, improbissimo cuiq; maximè semper patuit, tot incursiones barbararum gentium, tot oppressiones tyrannorum, tot calamitates perpessa, donec ad extremum misera in summis malis consenuit?		
		Martianus solus		
309	1209	Ioannes	Varari	459

Olympiad.	Anni urbis			Anni Christi
	1210	Constantinus	Rufus	460
		Leo & maiorianus		
	1211	Leo A	Maiorianus A	461
	1212	Patritius	Richomer	462
310	1213	Magnus	Apollonius	463
	1214	Seuerinus	Dagalaiphus	464
		Leo & Seuerus		
	1215	Leo A.II	Seuerus A	465
	1216	Basilius	Viuianus	466
311	1217	Rusticius	Olybrius	467
	1218	Fl.Basilicus	Herminerichus	468
		Leo & Anthemius		
	1219	Leo A.III.& solus		469
	1220	Buseus	Ioannes	470
312	1221	Anthemius A.II.& solus		471
	1222	Martianus	Zeno Isauricus	472
		Leo solus		
	1223	Iordanes	Seuerus	473
	1224	Leo A. IIII	Probianus	474
313	1225	Festus	Martianus	475
	1226	Leo A.V.& solus		476
		Leo iunior & Zeno Isauricus		
	1227	Leo iunior A.& solus		477
		Zeno Isauricus solus		
	1228	Post consulatum Leonis iunioris A		478
314	1229	Fl.Basilius II	Armatius	479
	1230	Post consulatum Basilij II.& Armatij		480
	1231	Eilus V.C.& solus		481
	1232	Zeno A.II.& solus		482
315	1233	Basilius iunior V.C.& solus		483
	1234	Placidus V.C.& solus		484
	1235	Seuerinus V.C.& solus		485
	1236	Faustus V.C.& solus		486
316	1237	Theodoricus rex	Venantius	487
	1238	Symmachus V.C.& solus		488
	1239	Decius	Longinus	489
	1240	Fl.Boëtius V.C.& solus		490
317	1241	Dynamius	Sifidius	491
	1242	Probinus	Eusebius Cronio	492
	1243	Faustus iunior V.C.& solus		493
	1244	Olybrius iunior V.C.& solus		494
		Anastasius		
318	1245	Anastasius A	Rufinus	495
	1246	Albinus V.C.& solus		496
	1247	Asterius	Præsidius	497
	1248	Viator	Aemylius	498
319	1249	Paulus V.C.& solus		499
	1250	Anastasius A. II.& solus		500
	1251	Ioannes	Paulinus	501
	1252	Post consulatum Ioannis & Paulini		502
320	1253	Ioannes	Asclepion	503
	1254	Patritius	Hypatius	504
	1255	Fl.Auienus	Pompeius	505
	1256	Anienus iunior	Probus	506

Olym-piad.	Anni urbis			Anni Christi
321	1257	Cætheus V.C..& solus		
	1258	Sabinianus	Manlius Theodorus	507
	1259	Ariouinius	Messala	508
	1260	Anastasius A.III	Venantius	509
322	1261	Anatolius	Agapitus	510
	1262	Venantius iunior	Celer	511
	1263	Importunus V.C.& solus		512
	1264	Boëtius	Euthericus	513
323	1265	Felix	Secundinus	514
	1266	Paulus	Muschianus	515
	1267	Clementinus	Probus	516
	1268	Senator V.C.& solus		517
324	1269	Aurelius Cassiodorus V·C.& solus		518
	1270	Florentinus	Anthemius	519
	1271	Petrus V.C.& solus		520
		Iustinus		521
	1272	Iustinus A	Euthericus Cillica	
325	1273	Rusticus	Vitalis	522
	1274	Iustinianus	Valerius	523
	1275	Symmachus	Seuerinus Boëtius	524
	1276	Maximus V.C.& solus		525
326	1277	Iustinus A.II	Opilio	526
	1278	Probus	Philoxenus	527
	1279	Olybrius V.C.& solus		528
		Iustinianus		529
	1280	Mauortius V.C.& solus		
328	1281	Iustinianus A.II.& solus		530
	1282	Decius V.C.& solus		531
		Hoc primum anno D. Iustinianus A. ex tribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano & Theodosiano, reiectis inde inutilibus, & superadditis necessarijs, sacrarũ constitutionum codicem compositum, & suo nomine præfulgentem ædidit.		532
	1283	Lampadius	Orestes	
	1284	Post consulatum Lampadij & Orestis VV.CC.		533
328	1285	Item post consulatum Lampadij & Orestis VV.CC. anno secundo		534
	1286	Iustinianus A.III.& solus		535
		Hoc anno quinquaginta libri Digestorum seu Pandectarum, in quibus tota Iuris ciuilis ex uetere iure enucleati, & in compendium ac nouum ordinem redacti ratio continetur, à Triboniano excellentis ingenij & doctrinæ uiro, mandato D. Iustiniani A. primum absoluti sunt & æditi. His accesserunt quatuor Institutionum libri, qui fores quodammodo aperiunt ad penetralia Iuris ingredi uolentibus.		536
	1287	Iustinianus A.IIII	Theodorus Paulinus	537
		Hoc deinde anno repetitam Codicis prælectionem D. Iustinianus A. instituit & absoluit.		

HACTENVS HALOANDER

AVTORES QVIBVS IN HAC TEMPORVM SVPPVTATIONE VSI SVMVS.

GRAECI

Plutarchus
Polybius
Dionysius Halicarnasseus
Diodorus Siculus
Eusebius
Strabo

LATINI

T. Liuius
M. Tullius Cicero
Sallustius
Plinius
Suetonius Tranquillus
Valerius Maximus
A. Gellius
C. Iulius Cæsar
Quintilianus
Aurelius Cassiodorus
Orosius
L. Florus
Gregorius Haloander

BASILEAE IN OFFICINA HERVAGIANA
Anno M. D. XXXIX.

